
3 1761 08117101 9

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK VIII — DÍL I

1878

V PRAZE

TISKEM JOSEFA KOLÁŘE — NÁKLADEM VLASTNÍM

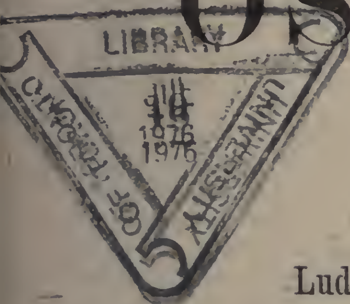
1878.

Obsah dílu prvního.

Ř. 1878. Č. I.

OSVĚTA

Ludvík Adolf Thiers.

Sepsal

dr. **Vilém Gabler.**

Dne 4. září 1877 byla Paříž překvapena truchlivou zprávou. Ranní listy prostými slovy zvěstovaly: *„Veliké neštěstí potkalo Francii. Thiers zemřel.“*

Osmdesátiletý stařec, užívaje ku svému zotavení čerstvého vzduchu venkovského v blízkém Saint-Germain en Laye (asi 4 hod. západně od Paříže), ještě dne 3. září dle obyčeje svého byl vstal v 5 hodin ráno, pracoval do 7 hodin a pak si vyšel na procházku, ačkoliv počasí nebylo nejpříjemnější. Jakýs muž jej potkal veda za ruku svou malinkou dcerušku. Spatřiv milovaného „otce Thiersa“ (jak starého pána lid francouzský jmenoval) řekl dcerušce: „Hleď, tam jde pan Thiers, jdi a dej mu dobré jitro.“ Holčička přistoupivši k starci podala mu ruku a řekla: „Dobré jitro, pane Thierse!“ a srdečný stařeček vyzdvihnuv holčičku políbil ji. V 9 hodin přišel z procházky domů a zasednul opět k práci. Snídaně byla určena na 11. hodinu, neboť Thiers toho dne ve 2 hodiny odpůldne chtěl s vlakem jeti do Paříže, aby tam promluvil se svým lékařem a aby Gambettovi přečetl svůj manifest k voličům. V manifest Thiersův kladla republikánská strana své největší naděje v osudném boji volebním, který proti ní pozdvihla nevlastenecká zpozdilost monarchistů. Thiers byl „otcem republiky“, Thiers byl všeobecně uznaným vůdcem ne strany republikánské ale oné ohromné většiny národa francouzského, která dle jeho příkladu jenom v republice spatřovala spásu a bezpečnou budoucnost vlasti. Gambetta dostavil se dne 3. září odpůldne ve světoznámém domě v ulici Saint-Georges; avšak ctěného přítele svého již více spatřiti neměl.

Thiers zasednuv v 11 hodin za stůl ještě řekl, že dnes má skutečný hlad, avšak sotva že pojedl několik kousků, náhle zblednul a byl několik minut bez sebe. Vzchopiv se opět ze mdloby, žádal si vyjíti na čerstvý vzduch. Jeho manželka a sestra její, slečna Dosneová, vedly jej

na této poslední jeho procházce, kterážto trvala sotva 10 minut. Mráz ho obešel; doveden byv do svého příbytku jenom ještě rukou dal znamení, že si chce lehnouti. Nemohl již mluviti. Lékař Saint-Germainský dr. Lepiez byv povolán, konstatoval, že jest největší nebezpečenství. Telegramem zavolaný lékař domácí dr. Barthe přišel z Paříže o půl čtvrté hodině. Thiers již byl úplně bez vědomí. Všechny možné prostředky nezpůsobily už nižádné změny ve stavu jeho; v šest hodin a deset minut večer skonal tiše. U lože zesnulého stály paní Thiersová, slečna Dosneová, dr. Barthe, dr. Lepiez a p. Aude, důvěrný tajemník jeho.

O půl osmé večer přišel dlouholetý přítel zesnulého, Barthélemy Saint-Hilaire,*) který v Paříži byl slyšel jenom o churavosti svého přítele, a chtěl sám viděti, jak se mu vede. Překonav ohromující dojem toho žalostného shledání, Barthélemy postaral se o to, aby se do Paříže podala zpráva o Thiersově smrti. Bylo osm hodin večer; první telegram byl poslán slavnému malíři Meissonierovi, umělci, který za příkladem Thiersovým byl se stal přívržencem republiky z přesvědčení. „Až jednou umru,“ říkával Thiers, „přál bych si, aby Meissonier maloval mou podobiznu.“ Meissonier dostavil se z Poissy ještě v noci, a ještě v noci vyplnil přání nebožtíkovo. Druhý telegram o úmrtí bývalého presidenta republiky byl poslán panu Emilu Girardinovi, a třetí do ministerstva vnitřních záležitostí, odkud zprávu dostal maršálek Mac-Mahon do Montbrisonu, který ihned paní Thiersové telegramem vyslovil svou soustrast.

Nejslavnější muž slavného národa, největší vlastenec, nejznamenitější státník a nejpopulárnější osobnost nynější Francie, „otec Thiers“, „otec republiky francouzské“ byl mrtev.

Vláda zemská, ministerstvo Mac-Mahonovo, to bídné ministerstvo, kteréžto uznaného vůdce veliké většiny národa oficielně prohlašovalo za nepřítele Francie a za nebezpečného škůdce vlasti, nemohlo přece jinak, než slavným dekretem přiřknouti zemřelému největší čest, kterou stát prokázati může svým nejslavnějším a nejzasloužilejším občanům: slavný pohřeb Thiersův měl býti uspořádán na státní útraty. Avšak přátelé Thiersovi velmi dobře věděli, že tato největší čest měla tenkrát provedena býti na újmu slavné pověsti zesnulého; neboť pořádání pohřbu od *této* vlády mělo jen ten účel, aby přívrženci Thiersovi nezaujali v průvodu čestného místa a aby u hrobu o jeho zásluhách nemluvili jeho ctitelé, nýbrž jenom vládou ustanovení řečníci, a pouze tolik, kolik by se vládě líbilo, a konečně mělo se tímto spůsobem i zameziti účastenství obyvatelstva Pařížského, o jehožto známém duchu oposičním chytrá vláda mohla se nadíti, že zůstane docela stranou, jakmile vláda oficielně povede mrtvolu Thiersovu na místo posledního odpočinutí.

Paní Thiersová tedy, neodmršťujíc přímo nabídnutou čest, činila vládě takové výminky, kterých tato přijmouti nemohla; stála totiž na tom, že ona sama zapraví všechny útraty a že také ona sama ustanoví pořádek průvodu a řečníky, kteří by měli u hrobu mluviti. Tím pohřební slavnost nejslavnějšího občana republiky francouzské nabyla zvláštního rázu. Vláda nemohla nechati pohřební slavnost bývalého vladaře republiky francouzské bez slušného průvodu vojenského; silná

*) Nar. r. 1805 v Paříži, profesor filosofie na Collége de france.

oddělení jízdy, pěchoty a dělostřelectva byla tedy komandována ku pohřbu, ale vláda sama při tom nebrala pražádného účastenství. President republiky Mac-Mahon nepřišel, aniž se dal oficielně zastoupiti svým pobočníkem, tolikéž ministři ani nejvyšší úřadníci nedostavili se: vůdce národa byl jenom národem doprovázen ke hrobu.

Dne 8. září (v sobotu, svátek narození panny Marie) byl ustanoven k této zvláštní pohřební slavnosti. Mrtvola byvši dne 4. září ze Saint-Germainu do Paříže převezena, byla ráno z domu Thiersova (náměstí Saint-Georges č. 27.) donešena do blízkého kostela Notre-Dame de Lorette. Na rakvi byl nápis: *Louis Adolphe Thiers, né à Marseille le 15 avril 1797, mort à Saint-Germain en Laye le 3 septembre 1877. Patriam dilexit. Veritatem coluit.*" (L. A. Thiers nar. v Marseillu dne 15. dubna 1797, zemř. v Saint-Germain en Laye dne 3. září 1877. Vlast miloval. Pravdu ctil.) Malý kostel Notre-Dame de Lorette, svými rozměry zcela nedostatečný pro tu slavnost, která se v něm měla odbývati, jest farní kostel oné Pařížské čtvrti, v nížto se nachází dům Thiersův. Paní Thiersová vzhledem k nedostatečnému místu v kostele tomto byla vznesla na arcibiskupa Pařížského žádost, aby se pohřební slavnost směla odbývati v prostranném kostele La Madelaine, kterýžto stojí na jednom konci širokého bulváru, po kterém se průvod musel ubírati na hřbitov Père La Chaise. Budiž tu poznamenáno, že arcibiskup Guibert takovéto povolení sice již jednou dal, když se jednalo o pohřební průvod herečky Dejazetové, že však je naprosto odepřel paní Thiersové, ačkoliv od manžela jejího jmenován byl arcibiskupem Pařížským.

Průvod tedy vyšel ve 12 hodin v poledne z malého kostelíčka Notre-Dame de Lorette. Ode dne 4. dubna r. 1791 neviděla Paříž podobné slavnosti. Tehdáž byl náhle zemřel (dne 2. dubna) hrabě Mirabeau, nejskvělejší representant oněch politických zásad, ježto vším právem jmenujeme zásadami r. 1789, a národní shromáždění ještě dne 4. dubna ráno, když pohřební průvod již byl ohlášen na odpůldne, vydalo dekret, že nový kostel Sv. Genovefy má býti pohřebištěm velikých mužů nové doby francouzské svobody, a že na průčelí má státi nápis: Aux grands hommes la patrie reconnaissante. (Velikým mužům vděčná vlast.) Článek III. tohoto dekretu pak zněl: „Honoré-Riquetti Mirabeau uznán jest za hodna této cti.“ A pohřební slavnost, která trvala od 5. hodiny odpůldne až do půlnoci, byla patrným důkazem, že Mirabeau té cti hoden byl skutečně. Lid francouzský s velmi dobrým taktem viděl v něm nejnadanějšího, nejvýmluvnějšího a nejupřímnějšího zastavatele oněch zásad, z jichžto provedení měla jemu vzejíti blaženější budoucnost, a účastenství Pařížanů při pohřební slavnosti bylo ohromné.

Kdo dne 8. září 1877 viděl pohřební průvod Thiersův, kdo spatřil ty nesmírné davy obyvatelstva Pařížského a byl svědkem důstojného jeho chování, kdo pak ještě slyšel, že netoliko na cestě, kterou se ubíral průvod, všechny kavárny a krámy byly uzavřeny, ale že počet zavřených krámů v celém městě se páčil na 90%: musil si říci, že Paříž ode dne 4. dubna r. 1791 podobný pohřeb, podobnou všeobecnou manifestaci národního smutku nespatřila, a nejeden hlas ozval se v ten smysl, že slavnost ze dne 8. září 1877 převýšila v mnohém ohledu slavnost ze dne 4. dubna r. 1791.

Počasí nebylo příznivé, ze dne 7. září na 8. celou noc silně pršelo, a déšť přestal teprv 8. září o polednách, když mrtvola z náměstí Saint-Georges převežena byla do kostela Notre-Dame de Lorette. V ulicích, kterými veden průvod, z mnohých oken vlaje trikolora se smutečnou rouškou, a ulice v té míře naplněny jsou lidem, že jízdecká garda republikánská v čele průvodu jenom klinovitým šikem (jeden, za ním dva, pak tři až deset mužů vedle sebe) sobě klestí cestu. A lid tento není zahálčivá část obyvatelstva velikých měst, která se potloukává po ulicích, jest to lid pracovný; řemeslníci, dělníci; všechny obchody, všechny továrny jsou prázdny; národ slaví smuteční svátek. Všude panuje největší pořádek; lid rozumí svým vůdcům, kterým záleží na tom, aby se lstivé vládě nepodávalo ani té nejmenší příležitosti, pro nemilou jí manifestaci republikánskou (a Francie jest republikou!) kaziti velikolepou slavnost národní. Křiky „Ať žije republika!“ všude se utlumují kýváním rukou, a lid dobře pochopuje proč, a všude poslechne. I studující mládež mlčky kráčejíc v průvodu všude zamezuje tento výkřik. Avšak jako bouře rozléhající se po obloze, po celé cestě z tisícerých úst zaznívá nadšené volání: „Vive Thiers!“ Za silným oddělením jízdecké gardy republikánské, kteréž otvírá průvod, přichází oddělení pěchoty s hudbou a pak šestispřežný umrlčí vůz (kněžstvo na dvou vozích již jelo napřed na hřbitov); jeho krásnou ornamentiku není viděti pro ohromné množství věnců a fáborů, palmových větví a kytek, jimižto jest pokryt. Za vozem nese ještě osm mužů věnce na vysokých tyčkách. Jsou tu věnce ode všech měst francouzských, od dělníků a od studujících, od Francouzů žijících v Chile a v Kalifornii, od sněmu uherského, od poslanců říšské rady rakouské, od vyslanců cizích mocností, od kněžny Trubecké atd. Za umrlčím vozem čtyři ceremoniáři na polštářích nesou řády zesnulého. Pak jdou příbuzní rodiny Thiersovy: generál Charlemagne, baron Roger se svým synem a pan Manuel de Gramédo. Významným způsobem dáno hned za nimi čestné místo v průvodu deputaci města Belfortu, kteréž Thiers při svém vyjednávání s Bismarkem zachoval Francii. Tři členové deputace nesou prapor města z černého aksamitu, se stříbrným lemováním a nápisem „Belfort“ stříbrem vyšívaným; čtvrtý člen deputace nese překrásný velkolepý věnec s nápisem „Osvoboditeli vlasti.“ Voláním „Ať žije Belfort!“ všude vítají tuto deputaci. A nyní následuje nepřehledný průvod truchlících: napřed členové senátu, za nimi členové rozpuštěné komory deputovaných, členové Akademie francouzské, členové všech oddělení Institutu, deputace asi padesáti měst francouzských a jiných korporací, studující mládež Pařížská a ostatní přátelé a ctitelé zesnulého. Za dlouhou řadou vozů přichází opět oddělení republikánské gardy jízdecké, čtyři děla, několik eskadron kyrysníků, celý prapor pěchoty a na konec silný sbor policejních strážníků. Od invalidovny zaznívá střelba z děl. Ke čtvrté hodině odpolední přišel průvod ke hřbitovu, jehožto brána až do toho času zůstala zavřena.

U hrobu mluvilo pět řečníků. První řečník *Grévy*, president komory deputovaných a na místo Thiersovo zvolený vůdce strany republikánské, připomenuv výrok Thiersův, že republika jest nyní jediný ve Francii možný spůsob vlády, vyložil, kterak jenom republika může Francii pojistiti udržení pořádku, zachování míru a vývoj občanské svobody. Jules

Simon, bývalý ministr republiky francouzské pod presidentstvím Thiersovým, vylíčil krásnou řečí veřejnou činnost zesnulého a zásluhy jeho o vlast, a skončil nadšenými slovy: „S bohem ve jmenu národa dějepisci revoluce, s bohem bojovníku pro svobodu, s bohem osvoboditeli vlasti, s bohem prvnímu presidentovi republiky francouzské!“ — Třetí řečník admiral *Pothuau* mluvil o všestrannosti zemřelého státníka, o tom, co učinil pro vývoj branné moci, o jeho neúnavné pracovitosti, a vyslovil, co každý cítil, že v Thiersovi netoliko veliká strana republikánská oplakává svého vůdce, alebrž celá Francie svého nejslavnějšího občana. — Čtvrtý řečník *de Sacy* ve jmenu Akademie mluvil o pověsti a slávě, které sobě Thiers dobyl jakožto spisovatel a řečník, avšak vydal také jeho soukromé povaze následující drahocenné svědectví: „Thiersa neoplakávají toliko jeho příbuzní a jeho bližší přátelé, ale všichni, kteří jej znali, i poslední služebník jeho domu. Neboť Thiers byl *dobrý člověk!*“ — Poslední řečník Vuitry ve jmenu Akademie morálních a politických věd vynášel ohromné vědomosti zesnulého, dle kterých mohl býti plným právem prvním členem každé sekce akademické, neboť zákonodárství rovněž jako filosofie, finančnictví rovněž jako dějepisectví měly v něm skvělého representanta: ve všem byl mistrem. „Jmeno jeho co žurnalisty, co dějepisce, co ministra a konečně co presidenta republiky spojeno jest slavně se všemi událostmi našich vlasteneckých dějin od padesáti let: jmeno jeho na věčné časy nám připomínati bude osvobození vlasti od nepřátel.“

Ustanovený program slavnosti byl vyčerpán. Tu přistoupilo ke hrobu ještě několik mužů, a jeden z nich položiv naň věnec řekl: „*Ve jmenu města Met* klademe na hrob velikého občana květ nehynoucí naděje, kterou posílá země od vlasti odtržená. Země Metská vzpomíná na úsilovné namáhání jeho, by ji zachoval vlasti; země Metská v této hodině všeobecného zármutku chce osvědčiti svou přítulnost k Francii a svou vroucnou vděčnost k muži oslavenému, jehožto jmeno považuje za nejvznešenější výraz vlastenectví francouzského. Mety čekají, Mety zachovaly svou víru; avšak na velikou duši slavného zesnulého vznášejí prosbu, aby je posilnila ve snášení kruté přítomnosti, a aby nad nimi bděla v budoucnosti, ve kterou pevně doufají.“ *)

Po šesté hodině bylo vše ukončeno; ale hřbitov až do tmavé noci byl naplněn davem lidstva, a ulice hlavního města zachovaly po celý tento den zvláštní ráz smutečního svátku.

Muž, kterého národ francouzský tak slavným způsobem doprovázel k místu posledního odpočinku, byl původu scela nízkého, a pouze vlastní silou povznesl se na takovou výši, že zemřel co bývalý vladař republiky francouzské.

Ludvík Adolf Thiers narodil se dne 15. dubna 1797 v městě Marseillu.**) Rodiče jeho v bouřích revoluce byli přišli o své skromné

*) Le Télégraphe, lundi 10. septembre 1877.

**) Ne dne 16. dubna, jak udáno netoliko v mnohých jeho životopisech ale podivným způsobem také ještě v listech Pařížských po jeho smrti (viz Figaro ode dne 4. září 1877 a Le National od 5. září 1877). Nápis na rakvi zní: Louis Adolphe Thiers né à Marseille le 15. avril 1797, mort a Saint-Germain en Laye le 3. septembre 1877.

jmění, *) a mladý Thiers by se snad nebyl ani dostal k studiím gymnasiálním, kdy by tehdáž císařská politika Napoleonova nebyla používala státních ústavů vyučovacích k tomu, aby se k upevnění nové dynastie odchovalo v nich nové pokolení věrných přívrženců a služebníků. Císař Napoleon jsa velmi dobře zpraven o tom, že nejenom šlechta ale i zámožnější třídy společnosti francouzské jsou dílem zjevnými dílem tajnými ale vždy rozhodnými odpůrci revoluce a všeho, co z revoluce pochází, tedy i jeho dynastie, pracoval o velikém převratu společnosti francouzské, kterým by lidé z nejnižších tříd měli býti povýšeni k nejvyšším důstojnostem nového císařství, kteří pak majíce za své povýšení děkovati tomuto císařství, stali by se nutným spůsobem věrnými jeho přívrženci. Císař Napoleon utvořil tedy na gymnásiích (colléges) státních veliké množství svobodných míst (bourses), která se měla obsaditi výhradně schopnými syny nezámožných rodin. Takto i mladý Thiers stal se císařským vychovancem na gymnásium Marseilleském. Budoucnost jeho byla tím pojištěna; neboť z gymnásia mohl pak přijíti do polytechnického ústavu Pařížského, jehožto odchovancům otevřena byla cesta k nejvyšším úřadům státním.

Avšak r. 1815, když Thiers se skvělým prospěchem absolvoval studia gymnasiální, padlo císařství. Burbonové vrátili se na trůn; bratr onoho nešťastného Ludvíka XVI., jehož hlava padla pod sekerou guillotiny, byl králem ve Francii, a s ním vrátila se do Francie všecka ta stará šlechta, jižto revoluce byla připravila o výsadní práva a bohatý majetek. Ohromný převrat se stal ve všech poměrech vládních; a samo sebou se rozumí, že bývalí vychovanci císařští, kteří se měli státi pevnými sloupy vlády a dynastie císařské, byli netoliko zbaveni svých skvělých vyhlídek do budoucnosti, nýbrž i považováni skoro za psance, kterým bylo velmi nesnadno získati sobě důvěry u nových vladařů královských.

Mezi nimi byl také mladý Thiers; minulost jeho stala se nyní velikou překážkou pro celou jeho budoucnost. Viděl jasně, že jest odkázán na své vlastní síly; avšak neváhal dlouho. První jeho myšlenka sice byla pojistiti sobě v nějakém obchodu úplnou neodvislost od vlády,

*) V časopise *Le Telegraphe* od 10. září 1877 našel jsem několik dát o rodině Thiersově, kterých jsem marně hledal všude jinde. Dědeček Thiersův, Ludvík Karel Thiers, byl archivářem města Marseilleu. Syn jeho, otec slavného státníka, Petr Ludvík Thiers, nar. r. 1759, měl také v archivu městském nějaké místo pod svým otcem archivářem. Po otcově smrti opustil toto místo a stal se obchodníkem. Matka Thiersova Marie Magdalena byla jeho druhá manželka. V seznamu narozených, do kterého v Marseillu „L'an V de la République française une et indivisible, le 29 germinal" v roce pátém (1797) Republiky francouzské jedné a nerozdílné dne 29 germinalu (18. dubna) — bylo zanešeno, že dne 26 germinalu (15. dubna) „ve dvě hodiny a jednu desítinu" narodilo se dítě, kterému dána byla jména Marie Josef Ludvík Adolf, otec se jmenuje „propriétaire actuellement absent" (domácí pán nyní nepřítomný). Thiersův otec byl tedy pryč, a zajisté na delší čas; později slyšíme, že byl dělníkem v přístavu, protože revoluce prý obchod jeho zničila. Mladý Thiers byl vychován v rodině své matky; o otci později ničeho není slyšeti. Zdá se tedy, že rodinné poměry byly rozhárány, a tím se vysvětluje, že Thiers sám nikdy o nich nemluvil, a že se tak málo o nich ví.

ale pak se odhodlal pokračovati ve studiích a státi se advokátem. Šel ještě r. 1815 na právnickou školu v Aix. Tam hned v prvním roce práv seznámil se s Mignetem,*) který až do jeho smrti zůstal jeho nejdůvěrnějším přítelem. R. 1820 stal se advokátem.

V Aix začíná mladý právník spisem cenou poctěným svou spisovatelskou činnost. Město toto podobně jako mnoho jiných měst na jihu Francie mělo svou akademii čili učenou společnost, která čas od času vypisovala cenné otázky. Na rok 1820 vypsána byla cena na pojednání o spisovateli Vauvenargues'ovi (nar. v Aix r. 1715, zemř. v Paříži r. 1747). O cenu tuto konkurroval též Thiers a zadal své pojednání spůsobem až posud obvyklým, t. j. s heslem na pojednání a s cedulí zapečetěnou a nadepsanou týmže heslem, ve které stálo jeho jmeno. Tehdáž v městě Aix jako všude v celé Francii dvě strany politické stály velmi příkře proti sobě: royalisté čili přívrženci Burbonů, a proti nim přívrženci revoluce a císařství. O Thiersovi a příteli jeho Mignetovi vědělo se dobře, že náleží k posledním; členové akademie však byli téměř sami royalisté, kterým velice záleželo na tom, aby cenu neobdržel protivník Burbonů. Nějak se vypátralo, že ta práce, která ze všech byla rozhodně nejlepší, pochází od Thiersa. Slavná akademie pomohla si pro r. 1820 tím, že cenu nepřiřkla nikomu, a touže práci vypsala co cennou otázku pro rok příští. Thiers r. 1821 opět podal své pojednání, ale zároveň napsal druhé, a postaral se o to, aby tato druhá jeho práce z Paříže byla po poště poslána „Slavné Akademii v Aix.“ Veliká radost mezi akademiky Aixskými — spisovatel Pařížský uchází se o jejich cenu! Pojednání Pařížského zasílatele se čte a líbí se velice; jest dle mínění všech nápadně lepší a dokonalejší nežli Thiersovo. Ten jim pomohl z nouze, tomu se musí dáti cena, a Thiers bude odbyt akcesitem. Rozpečetěné cedule leží na stole, a kolem nich sedí členové akademie s dlouhými obličeji: akcesit má Thiers, ale cenu má také Thiers. Snadno věřiti, že na tento chytře provedený kousek Thiers i v letech pozdějších často si vzpomněl s potěšením.

Takto osvědčiv své nadání spisovatelské, toužil po rozsáhlejším poli podobné činnosti. Dne 20. září 1821 přišel do Paříže za svým přítelem Mignetem, který tam byl od měsíce července téhož roku. Tam v pověstném středu duševní činnosti národu francouzského bojoval se za onoho času slavný, řekl bych skoro světový boj mezi nadšenými apoštoly nových idei a nového času, který dle jejich přesvědčení utvořila revoluce, a mezi stoupenci fanatické reakce, která tak nazvané nové idey prohlásila za falešné, a zapírajíc čas nový chtěla obnoviti časy staré se vším, co revoluce byla odstranila nebo změnila. Jednalo se hlavně o to, aby si národ francouzský dal určitou odpověď na otázku, zdaliž má revoluční bouři považovati za neštěstí, jehožto účinky dlužno napraviti podobně, jako po záhubné vychřici opět se spravují poškozené střechy a na místo zkácenýchstromů vysazují se nové — čili zdaliž musí býti prozřetelnosti povděčen za vyslanou bouři, která nezdravý vzduch vyčistila a národu poskytla možnost zdárnějšího vývoje.

---

*) Dějepisec František Mignet byl narozen v Aix dne 8. května r. 1796.

Máli národ francouzský co kajícný hříšník činiti pokání u stupňův trůnu královského a v palácích hrdé šlechty, a v pokoře a ponížení prositi, by se mu milostivě odpustila jeho svévolná touha po politických právech a svobodách anebo máli ta dynastie a ta šlechta, které pod záštitou cizích bodáků do vlasti se vrátily, uznati, že národ francouzský r. 1815 již není tím, čím byl r. 1789, že jeho toužení po politických právech a svobodách jest oprávněno, a že i dynastie a šlechta musí šetřiti oněch práv a svobod, kterých se dodělal tento národ: toť byla hlavní sporná otázka mezi politickými stranami francouzskými tehdejší doby.

Mladý Thiers cítil v sobě dostatečné síly k tomu, by národu svému na tuto spornou otázku dal určitou odpověď.

Ústava, kterou král Ludvík XVIII. r. 1815 dal Francii, pojistila národu takovou svobodu tisku, že žurnalistika mohla přívržencům revoluce býti velmi výdatnou zbraní. Thiers šel do Paříže s úmyslem státi se tam žurnalistou. Od svých přátel Aixských byl vřele odporučen Manuelovi,*) pověstnému vůdci nejkrajnější levice v komoře deputovaných.

Manuel odporučil Thiersa k panu Etiennovi, redaktoru časopisu Le Constitutionnel;**) Thiers s sebou přinesl napsaný článek, který se tak líbil, že spisovatel jeho ihned byl přijat co placený spolupracovník. Za několik měsíců byl Thiers jeden z prvních a nejlépe placených redaktorů tohoto velmi rozšířeného oposičního listu, a když r. 1822 majitelé tohoto časopisu uznali za dobré učiniti jej spolumajitelem udělivše mu jednu akcii, Thiers před nedávnem chudý advokát, byl najednou zámožným člověkem s ročním příjmem asi 20.000 franků.

Mohl nyní mysliti na provedení zamilované myšlenky, s kterou vlastně oba přátelé byli přišli do Paříže. Veliká revoluce francouzská, tato dle jejich pevného přesvědčení nejslavnější doba v dějinách národa francouzského, byla v nebezpečenství, že bude zbavena svého lesku, svého významu a svého účinku na blaho národní; vypravovati národu francouzskému dějiny této revoluce, ukázati mu, co ji vlastně spůsobilo, t. j. vylíčiti všechny ty zlořády starého času, kterými národ ve svých přirozených právech byl násilně a libovolně skracován, upozorniti na to, že výstřednosti revoluce byly nutným následkem neupřímnosti krále a nevlasteneckých piklů šlechty, a konečně podati národu zjevný důkaz, že jenom revoluci má děkovati za svobodu, které požívá: toť zajisté bylo úlohou důstojnou a krásnou pro mladistvé nadšení obou upřímných vlastenců. Mignet napsal dříve svou historii franc. revoluce: dílo neveliké, ale psané lapidárním slohem Tacitovým. Thiers zamýšlel

*) Jakub Antonín Manuel nar. byl r. 1775, zemřel v Paříži r. 1827.

**) Odporučující list, kterým Manuel položil základ k žurnalistické činnosti Thiersově, zněl takto: „Voici, mon ami, le jeune littérateur pour qui je vous ai demandé votre bienveillance. Il vous lira un article qu'il a broché sur l'ouvrage de Guizot. Soit qu'il puisse être publié ou non, cet article vous donnera une légère idée des ressources de l'auteur, comme penseur et comme écrivain; et vous verrez, j'espère, que sous votre direction, il peut devenir pour vous un utile collaborateur. Adieu. Tout à vous. Manuel. Ce mercredi 31 octobre 1821." (Eugène Hatin. Hist. de la Presse en France t. VIII p. 448.)

dílo větší. Vydavatele zaopatřil mladému, v literatuře ještě neznámému spisovateli druh jeho v redakci Felix Bodin.*) Tento byl opatřil tehdáž nové vydání Anquetilových dějin francouzských v 15 dílech. Vydavatelé Lecointe a Durey zamýšleli vydávati pokračování tohoto díla, totiž dějiny revoluce. Bodin odporučil jim k tomuto konci Thiersa, zavazuje se zároveň k tomu, že své jmeno již chvalně známé dá vytisknouti na nové dílo vedle jmena Thiersova. Tak stalo se, že první dva díly Thiersovy Historie francouzské revoluce vyšly se jmeny *Bodin a Thiers*, ačkoliv jediným skutečným skladatelem byl Thiers; prvními dvěma díly získal sobě tento takovou přízeň obecenstva, že dalšího odporučování mu již nebylo potřebí: třetí díl již vyšel s jediným jmenem skutečného spisovatele, a celý spis v 10 dílech jest ovšem nepopíratelným duševním majetkem Thiersovým.

Thiers docílil svým spisem, co chtěl docíliti, ačkoliv slavný kritik Sainte-Beuve mu vytyká špatný sloh.**) Přes tuto domnělou vadu (která vlastně jenom existuje pro poněkud přebroušený vkus akademického kritika) dílo Thiersovo stalo se náramně populárním, protože vyhovělo skutečným potřebám času. Víra v oprávněnost revoluce a v blahodárný účinek její byla působením royalistické reakce v národě francouzském již silně seslabena; Thiers svým spisem víru tuto opět upevnil a takto získal sobě nesmrtelnou zásluhu o svou vlast. Dílo Thiersovo bylo přeloženo skoro do všech jazyků evropských a mělo ve Francii až posud alespoň třicatero vydání.***)

Thiersova Historie revoluce je bez odporu nejrozšířenější spis o této veledůležité době francouzských dějin; je tím řečeno, že jest také nejlepší? Thiers nikdy nic podstatného na tomto spise nezměnil; je tím řečeno, že Thiers do smrti své sám byl přesvědčen, že nic lepšího o revoluci napsati se nemůže?

Odpověď na otázky tyto velmi je snadná. Thiers byl jedním z předních bojovníků v boji o to, zdaliž revoluce má míti rozhodný výsledek pro politickou svobodu franc. národa čili nic; Thiers svým spisem chtěl hájiti revoluci proti jejím odpovědným odpůrcům a vášnivým zlořečníkům; Thiers v památném tom boji zvítězil, a podobně jako vojín svůj vítězný meč zachovává potomkům na památku i Thiers dílo svoje co památku na vybojované vítězství nezměněné chtěl zanechati v literatuře francouzské.

---

*) Felix Bodin, publicista a dějepisec franc. nar. r. 1795, zemřel v Paříži roku 1837.

**) „Parlerai-je maintenant de la partie la moins importante et aussi la plus faible de l'ouvrage, du style, auquel on dirait que l'auteur n'a pas songe.“ (Le Globe du 19 janvier 1826.)

***) První vydání vyšlo v 10 dílech od r. 1823 do r. 1827. První dva díly tohoto vydání s jmenem Felix Bodin vedle jmena Thiersova jsou velmi vzácné, ne sice k vůli jmenu Bodinovu, ale pro to, že jenom v těchto dvou prvních dílech text byl poněkud změněn při vydáních pozdějších. Thiers pokládaje vším právem své dílo za dílo časové, kterému se musí zachovati forma původní nezměněná, nezjinačil text ostatních osmi dílů; jenom v prvních dvou dílech změnil všeliké poněkud příkré úsudky o vévodovi Orleanském, otci krále Ludvíka Filipa, jehožto věrným ministrem a skutečným přívržencem později se stal.

Napsal apologii veliké revoluce francouzské, a apologie nikdy nemůže býti pravou a pravdivou historií. Thiersovo dílo je vlastně dílo polemické, časové, které svou důležitost ztrácí po vybojovaném vítězství, a kterému časy jiné ubírají původní ceny, kterému však nikdo původní důležitost upírati nemůže. Nelze pochybovati o tom, že Thiers po roce 1848 byl by napsal dějiny velké revoluce zcela jinak, nežli je napsal 25 let dříve. Tehdáž mladý spisovatel se směrem přímo strannickým události velké revoluce vypravoval tak, že čtenář unešen jsa nadšením spisovatelovým nikdy ani nenašel času k otázce: Což všechno to musilo přijíti tak a nemohlo býti jinak? Thiersovi vším právem vytýká se historický fatalismus; dle něho Ludvík XVI. musel býti sťat na popravišti, dle něho Girondisté musili býti zahlazeni, jedním slovem vše v revoluci musilo býti právě tak, jak to bylo, při čemž jenom zapomíná na to, že dle tohoto systému i royalistická reakce tedy musila konečně tupiti a zatracovati tu revoluci, kterou on velebil. *) Důsledný fatalismus musí každý děj uznati za nutné řízení osudu, a chceli býti skutečně důsledným, nemůže o ničem říci, že se to státi nemělo. Historie minulosti má nám ale podávati poučení pro naše jednání v přítomnosti; jakové poučení však může podati fatalismus, který zapírá svobodu vůle lidské? Thiersova Historie revoluce jest tedy dílo pochybené svou základní myšlenkou, a směle mohu doložiti, že nemálo škody spůsobila v hlavách nezkušených nedouků, kteří na základě jejím úplně byli o tom přesvědčeni, že každé povstání národní musí začíti barikádami a dobytím nějaké Bastilly, a dostoupiti k vraždění buďto sekerou guillotiny nebo sekerou sprostou, při čemž obyčejně zapomněli na smutný konec vojenského despotismu.

Avšak ihned musím připomenouti, že Thiers nikterak nesdílel takovýchto náhledův o revoluci, které v pravdě jeho dílo rozšiřovalo. **)

Thiers již ve svém mladém věku vyznamenával se duchem výhradně praktickým. Skládání dějin revoluce vedlo jej k velmi podrobným a důkladným studiím o hospodářství finančním, aby mohl lépe posuzovati finančnictví revolucionářů. Zároveň studoval s některými důstojníky od dělostřelectva vše, co se týká vojenství, a měl prý z toho velikou radost, když tito přátelé mu říkali, že by již mohl býti důstojníkem při generálním štábu.

---

*) Za našich dnů již i nejrozhodnější republikáni francouzští soudí zcela jinak o tom, co se událo ve velké revoluci minulého století. Edgar Quinet ve svém spise „La Révolution“ (Paris 1865 2 vols) odsuzuje naprosto odpravení Ludvíka XVI. co skutek nelidský, a Louis Blanc dokazuje v řeči, kterou měl dne 22. září 1876 v Paříži, že by vypovězení královské rodiny mnohem lépe bylo posloužilo pravým účelům revoluce než jeho odpravení.

**) Thiers nikterak nebyl fatalistou. Sainte-Benve (spisovatel a kritik franc., narozen dne 23. prosince 1804) o něm vypravuje: „Včera (bylo to dne 2. dubna 1848) mluvilo se u Thiersa jako jindy za lepších časů o Ciceronovi, o Caesarovi a o republice římské. Cousin zastával Caesara, Thiers a Mignet Cicerona. Thiers tvrdil, že Cicero representoval zdravý rozum, dobrou politiku a upřímné vlastenectví. Cousin dokazoval, že Caesar jsa přesvědčen o tom, kterak republika déle trvati nemůže, kterak republika je vlastně již mrtva, neváhal uchopiti se toho, čeho se uchopiti musil, totiž moci císařské. Thiers naproti tomu řekl, že Caesar zajisté

Tento mladý muž, který ohnivými slovy uměl vzbuzovati nadšení v mysli svých čtenářů, jevil tedy vlastně ve svém jednání vždy chladnou rozvahu a odměřenou určitost.

Když král Karel X. dne 8. srpna 1829 propustil ministerstvo Martignacovo a knížeti Polignacovi svěřil sestavení ministerstva nového, nikoho nebylo již tajno, že královská reakce pokusí se o rozhodný převrat.

Thiers, kterého již můžeme jmenovati vůdcem politické strany, založil se svými přáteli v témž měsíci srpnu 1829 nový politický orgán *Le National* a uveřejnil konečně v čísle ze dne 1. ledna 1830 svůj velmi praktický politický program. *)

„Nové pokolení," praví v tomto programu, „zaujalo své místo mezi dvěma stranami, které přes čtvrt století stojí proti sobě v boji, a nesdílejíc ani jejich vášní ani jejich ideí přeneslo na jinou půdu otázky, o které se nyní vede spor. *Tou novou půdou jest ústava.* . . . Redaktoři Nationalu, vedeni jsouce duchem praktickým, a nepohrdajíce při tom theoriemi, uznali za prospěšné, držeti se v mezích toho, co existuje, t. j. v mezích ústavy. . . . Instituce, která má tu výhodu, že předně tu jest, a že tu jest již patnácte let, že dána jest králem, kterýž jí osobně jest vázán, která konečně v sobě obsahuje prostředky úplné samosprávy národní, ana přec národ chrání před zmatky a anarchií — takováto instituce zdála se jim býti základním kamenem, na němžto sluší stavěti. Redaktoři Nationalu snažíce se o to, aby národ francouzský sobě vážil ústavy, nezapomněli na to, že se k ústavě musí též připoutati moc, která nám ústavu dala. Hleděli tedy dokázati, že ústava jest výsledek revoluce, jížto máme děkovati za všechno, co jsme, výsledek to theorií postavených revolucí a zkušeností opravených, a že král vrátiv se do Francie tento výsledek revoluce přijal a ústavou nám

---

nerozumoval tímto spůsobem, že Caesar je vlastně veliký darebák (un grand coquin), roztomilý sice darebák ale přece darebák, náčelník soldatesky; že Cicero zcela naopak chtěje sprostředkovati mezi Caesarem a Pompejem a vynasnažuje se, by zachoval alespoň ještě několik let seslabenou a zkaženou republiku, která nicméně již trvala několik století, jednal co rozumný člověk a poctivý vlastenec. Hádka byla pořád živější a prudší, a Thiers statečně bojoval proti systému historického fatalismu, dle kterého nic nemohlo státi se jinak, nežli jak se to právě stalo. Když věci jsou nezvratně dokonány, pravil konečně, velmi snadno jest říci, že tak to býti musilo; avšak povinností poctivého člověka a pravého politika jest bojovati proti nim a uchopiti se všech možných prostředků."

*) Téměř všude čtu, že *National* byl založen na začátku r. 1830, a sám Eugène Hatin ve svém důkladném a velezajímavém spise „Histoire politique et littéraire de la Presse en France (Politické a literární dějiny francouzského časopisectva) 8 vols Paris 1859—61," praví (t. VIII. 520), že Thiers „ku konci roku 1829 smluvil se se svým přítelem Mignetem a s Carrelem o založení Nationalu, *jehožto první číslo vyšlo dne 3. ledna 1830.*" Avšak v tom článku (Prospectus), ve kterém hlavní redaktoři dne 1. ledna 1830 uveřejňují svůj politický program, výslovně stojí: „Le *National* compte à peine cinq mois d'existence, et, dans cet intervalle il a déjà essuyé trois procès." (National, který vychází sotva pět měsíců, měl za tento čas již tři procesy.) Viz Alexandre Laya, Etudes historique sur la vie privée et littéraire de M. A. Thiers, t. II. Documents LIX—LXIV, kde celý tento program otištěn jest.

danou schválil. Ústavu tedy dlužno považovati ne za pouhý dar ale za neodvolatelnou smlouvu, kterou zavázáni býti musí netoliko ti, kteří ji dali, ale i ti, kdož ji přijali. Moci pracovati pro svobodu cestou zákonní, jest výhoda ohromná, a výhodu tuto poskytuje nám ústava. Národové bývají nuceni nastoupiti cestu nezákonní, aby si dobyli svobody; nyní, díky ústavě, vláda bude nucena nastoupiti cestu nezákonní, ač chceli nám svobodu vzíti.“ *)

Thiers během měsíce ledna a února 1830 napsal do svého orgánu několik článků, ve kterých velmi jasně vyložil hlavní zásady nové na kontinentu evropském tehdáž ještě neznámé theorie o konstituční monarchii. V čísle ze dne 3. ledna čteme: „*Král* dědičný, neporušitelný přechovávatel vládní moci, zavázaný k tomu, by vykonávání této moci svěřovál odpovědným ministrům, kteří za něho dělají válku a mír, sestavují zákony, spravují jmění státní, a na kterých spravedlnost národní tresce poklesky, jichžto se dopustili — král postaven do takové výšky, že na svém prestolu povýšen jest nad záměry ctižádosti a nad útoky nenávisti, kde požívá lásky svých poddaných, když se vše dobře daří, a není trestán leč umlknutím hlasů lásky, když všecko jde špatně. Pod tímto králem *pairie* (panská sněmovna), kterou dědičnost činí neodvislou od ministrů, a vzdělanost odvislou od veřejného mínění, pairie bohatá v zemích, kde převládá držení velikých pozemků, a méně bohatá v zemích s rozděleným majetkem pozemkovým, ve které by byla pohromadě nejslavnější jmena, a která zachováváním starých tradicí a zásad vládních a svou zdlouhavostí v pochopování věcí nových byla by závažím proti těkavé nedočkavosti lidského ducha; vedle této pairie *zvolený sněm*, sestavený z mužů vynikajících v průmyslu, ve vojenství, u vědách a v umění, sněm, který representuje zájmy a veřejné mínění země, který sice nejmenuje sám ministry ale jich jmenování způsobuje svým hlasováním, který nevede správu zemskou sám, nýbrž toliko prostředkem oněch mužů, již požívají jeho důvěry: takovýto celek instituční dělá vládu nejpokojnější a nejsvobodnější, vládu, v nížto je moc náležitě rozdělena a přec nejpůsobivější; a takovou vládu v 19. stol., mezi Rýnem, Alpami, Pyrenejemi a oceánem můžeme a musíme přáti Francii.“

Thiers tedy pokládal konstituční monarchii za nejlepší vládu pro Francii a pravil dále: „My stojíme při konstituční monarchii, protože jediné ona může pojistiti zdar Francie v nebezpečném zápasu národní ctižádosti.“

Pak ukazuje k tomu, jaký vliv příklad Francie bude míti na celou Evropu: „Doba nynější uchystala nám nejkrásnější úlohu. Svoboda, ta pravá svoboda, od Francie na kontinent evropský přenešená, má po něm býti rozšířena. Avšak k tomu potřebí jest autority dobrého příkladu a šťastných zkušeností, k tomu potřebí jest poctivé práce velikého národa. Svět již se nabažil dosyta všeho toho despotismu. Učený a šlechetný národ německý jest rozkouskován na újmu svých duševních snah a svých zájmů hmotných, půlostrov Pyrenejský jest

---

*) *Le National*, feuille politique et littéraire. Rédacteurs en chef: MM. A. Thiers, Mignet, A. Carrel. Prospectus v čísle ze dne 1. ledna 1830.

nulou v koncertu evropských států, krásná Italie stená pod jařmem cizincův, na severu mohutná ctižádost kolébá se nerozhodnuta mezi dvěma kontinenty a mohla by, dobře jsouc vedena, státi se velmi užitečnou celému světu. Konstituční monarchie má tedy velikou úlohu, avšak záleží hlavně na tom, aby se dobře vědělo, jaká má býti. Kdo tomu lépe rozumí ve Francii? kdo ji chce upřímněji, zdaliž přátelé svobody čili jejich protivníci? Toť ona veliká otázka, o kterou nyní se jedná.“ Protivníci přátel svobody, tak nazvaní ultra-royalisté tvrdili směle, že moc králova nemá býti obmezena ústavou. „Král,“ psal Thiers, *) „nemá potřebí jiné moci kromě té, kterou mu dává ústava. V žádném případu a v žádném čase král nemá právo tuto moc rozšířiti. Není to král, který sám sobě vyměřil tuto moc, jak strana, proti které bojujeme, sobě tvrditi libuje, jestiť to ústava, která tuto moc mu dává, a ústava tato není dílem jednoho člověka, alebrž nutným výsledkem časů a poměrů: národ ji vymyslil, král ji napsal . . . . Ústavodárné právo krále vede k ústavodárnému právu národa, právo božské rodí souverenitu národní . . . Ústava propastí nepřekročitelnou rozdělila království staré od království nového; nové království datuje toliko od r. 1814, ačkoliv dynastie trvá již deset století. Dynastie musí tedy vzhledem ku své vnitřní politice zbaviti se každé upomínky na svou minulost a na své bývalé právo; neboť tato minulost jest nezvratně uzavřena, a obnovení onoho práva bylo by tolik co nová revoluce.“

V čísle ze dne 18. února 1830 vyšel konečně onen článek, jehožto nadpis se stal hlavní zásadou konstituční monarchie: *Le roi règne et ne gouverne pas*, (král kraluje ale nevládne): „Král nespravuje stát, on nevládne: on kraluje. Správu a vládu zemskou vedou ministři. Kralování jest něco velmi vznešeného, něco, čemu mnozí panovníci nikterak nemohou rozuměti, ale čemu výborně rozumějí králové angličtí. Anglický král jest první šlechtic ve svém království, jest v nejvyšší míře tím, čím urozený Angličan býti může. Honí, miluje koně, rád cestuje na kontinentu, je filosofem, když filosofem býti je právě v módě mezi vysokými pány, vyniká v nejvyšší míře hrdostí a ctižádostí anglickou, přeje vítězství praporu anglickému a jeví po celé Anglii nejhlučnější radost po vítězstvích u Abukíru a Trafalgaru, jest jedním slovem nejvyšší výraz povahy anglické: onť třistanásobným lordem velkobritanské říše. Národ anglický miluje v něm svého nejpravdivějšího representanta; národ jej obdařuje, jej obohacuje a chce, aby žil tak, by způsob jeho života byl skvělým obrazem bohatosti země . . . Ale tento král nevede správu zemskou, práci tuto přenechává svému národu . . . Kralování tedy není totožné s vedením vlády: král není pánem země, jest toliko nejvěrnějším, nejvyšším a všeobecně váženým zástupcem své země . . . Tedy král kraluje, ministři vládnou, a sněm soudí o tom, zdaliž jest vláda dobrá čili nic.“

Nelze o tom pochybovati, že Thiers, který byl hlavním a vedoucím redaktorem tehdejšího *Nationalu*, upřímně a poctivě chtěl takové konstituční monarchii, avšak též jisto jest, že dle jeho přesvědčení

*) Le National ze 7. ledna 1830 v článku „De la Prérogative Royale.“

nelze bylo najíti takového konstitučního krále mezi vládnoucí dynastií Burbonů, že tedy pomýšlel na změnu dynastie. Zajisté v tomto smyslu psal: „Revoluce již nebude ve Francii, revoluce již byla. Jenom nějaké náhlé neštěstí (un accident) může se přihoditi. A co by mohlo býti toto náhlé neštěstí? Kdy by se stala změna osob, aniž by se stala změna jiná.“ Ještě určitěji naznačil svůj účel a celou svou taktiku slovy pronešenými ovšem toliko v kruhu důvěrných přátel: „Burbony musíme uzavírati v ústavě a pevně zavříti dvéře: oni pak zajisté vyskočí oknem.“

A Burbonové oknem vyskočili. Ministerstvo Polignacovo konečně učinilo onen osudný krok, ku kterému je stále doháněl *National*, a dne 26. července 1830 uveřejnil vládní Moniteur ony čtyři ordonance, které způsobily revoluci červencovou a vypuzení Burbonů z Francie.

Revoluce v Paříži zvítězila, věc Burbonů byla ztracena. Tři strany se objevily mezi vítězi: jedna chtěla republiku, dosti slabá strana mluvila o obnovení slávy císařské a chtěla Napoleona II.; veliká strana povážlivých politiků měla na mysli Ludvíka Filipa, vévodu Orleanského. Strana tato scházela se v hotelu bankéře Lafittea; k ní náležel Thiers. Není pochybnosti, že mezi vůdci přívrženců upřímné a poctivé konstituční monarchie vévoda Orleanský již byl naznačen co onen konstituční král, jakého si přáli, kdy by Burboni oknem ústavy šťastně vyskočili.

Dne 29. července odpůldne sepsal Thiers v hotelu Lafitteově následující proklamaci, kterou vévoda Orleanský obyvatelstvu Pařížskému navržen byl za budoucího konstitučního vladaře:

„Karel X. nemůže se více vrátiti do Paříže: dalť prolévati krev lidu. Republika by způsobila mezi námi strašlivé spory; poštvala by proti nám celou Evropu. Vévoda Orleanský jest pán oddaný zásadám revoluce. Vévoda Orleanský nikdy nestál ve zbrani proti nám. Vévoda Orleanský bojoval u Jemmappes. Vévoda Orleanský v bitvě nosil trikoloru; jenom vévoda Orleanský opět může trikoloru vztýčiti; my nechceme barev jiných. Vévoda Orleanský mlčí; čeká, až my vyslovíme svoje přání. Vyslovme je, a on přijme ústavu takovou, jakou jsme my sobě myslili, jakou jsme vždy chtěli. Nechať korunu královskou má vůlí národa francouzského!“

Proklamace tato byla tištěna v tiskárně *Nationalu* a dne 29. července večer po celé Paříži ve mnoha tisících výtisků rozšířena. Tu i tam ozvalo se volání: „Ať žije vévoda Orleanský!“ Dvou věcí bylo potřebí, aby se situace vyjasnila: svolení vévody, že chce býti konstitučním králem dle přání národa a smlouvání s dosti silnou stranou republikánskou, aby z dobytého vítězství nepovstal nový boj. Všude tu stojí v popředí Thiers.

Dne 30. července dopoledne jel na koni s jedním důstojníkem národní gardy Pařížské do zámku Neuilly, (půl hodiny od Paříže), kde tehdáž vévoda Orleanský se svou rodinou přebýval. Nebyv do té doby v nijakém spojení s vévodou měl s sebou list podepsaný generálem Sebastianim a bankéřem Lafittem, ve kterém tito prosili vévodu, by s úplnou důvěrou přijal doručitele tohoto listu pana Thiersa a vyslyšel jeho nabídnutí.

Nebylo možná jeti do Neuilly přímou cestou, neboť v Champs-Elysées ještě stáli proti sobě povstalci a královské vojsko; naši dva jezdci doufali dostati se barrierou Batignollskou do otevřené krajiny a polními cestami k zámku Neuillyskému. Avšak ve vesnici Batignolles, která tehdáž ještě byla před barrierou městskou, lid ozbrojený zadržel podezřelé jezdce a dovedl je k představenému obce. Thiers udal své jméno a požádal představeného, aby mezi čtyrma očima směl mu vyložiti, oč se jedná. Představený uvedl svého zajatého do vedlejšího pokoje, a tam Thiers jako vždycky rychle odhodlán, řekl tomu, který v tomto okamžiku byl skutečně pánem jeho svobody a snad i jeho života, že běží o důležité státní tajemství, že vyslán jest shromážděnými u bankéře Laffittea deputovanými a generály k vévodovi Orleanskému do Neuilly, aby mu nabídnul královskou korunu. Představený byl na štěstí rozumný a poctivý muž. Kázal zavříti vrata svého domu, a mezi tím, co před domem shluklý lid se domníval, že ti dva páni z města jsou v domě zavřeni, pustil je představený ze své zahrady zadními dvířkami do pole, a dal jim sebou svého kočího na koni, by je vedl nejkratší cestou do Neuilly. Když byli na výšinách u Batignolles a Monceaux, opět za sebou spatřili houf lidu, který se hnal za nimi. Již před sebou měli silnici vedoucí do Neuilly. Thiers a soudruh jeho měli velmi dobré koně od generála Neye, zetě bankéře Laffittea, rozloučili se se svým vůdcem, který by jim na své herce byl nestačil, a uháněli k zámku Neuillyskému. Cvalem vjeli otevřenou mříží do parku, kde objevení jich způsobilo veliký poplach. První mříže za nimi se zavřela, a jižjiž i druhá mříže kolem zámku zavírala se před tou královskou korunou, kterou přinášeli, ani odstrčivše vrátného vrazili do vnitřního dvora.

Thiers byl doveden do zámku žádaje za slyšení u pana vévody. Na místo vévody přijala jej vévodkyně, *) vyslechla velmi klidně jeho vyřízení a odpovídala mu též tak klidně ale zcela určitě, že vévoda Orleanský nabídnutou korunu přijmouti nehodlá. Thiers snažně prosil, aby mohl mluviti s vévodou. Vévodkyně odešla a dosti dlouho nevrátila se. Konečně otevřely se dvéře, ale opět přišla jenom vévodkyně a za ní princezna Adelaida, **) sestra vévodova a celá rodina jeho. ***) Vévodkyně ujistila Thiersa, že vévoda není přítomen v Neuilly, že odjel do svého zámku Raincy (asi 4 míle východně od Paříže), a že tohoto dne se nevrátí. Tu Thiers, nechtěje s nepořízenou vrátiti se do Paříže, jal se výmluvnými slovy líčiti stav věcí: kterak smíření s Burbony stalo se nemožným, kterak, kdy by vévoda Orleanský nepřijal nabídnutou korunu, kdy by takto nechtěl přispívati k tomu, aby monarchie byla udržena, krise nynější musila by se nutně skončiti provoláním republiky; kterak ale provolání republiky by bylo jenom začátkem pohrom, jichžto osudného konce mysl vlastenecká hrozí se domysliti, neboť za krvavými bouřemi vnitřními následovala by válka s Evropou, a kterak jenom vévoda může zachrániti vlast před neštěstím, kdy by

*) Marie Amalie, princezna neapolská, nar. r. 1782.
**) Luisa Marie Adelaida princezna Orleanská, nar. 1777.
***) Čtyři synové a tři dcery. Nejstarší syn, 20letý vévoda Chartresský, byl vzdálen u svého pluku.

se odhodlal k tomu státi se králem konstitučním, obnovitelem a ochrancem svobody občanské a blahobytu národa a vlasti. Vévodkyně přese všechnu jeho výmluvnost neoblomně trvala na tom, že manžel její nehodlá se účastniti toho boje, který národ francouzský s dynastií podstoupil. Tu náhle hovor vzal jiný obrat. Princezna Adelaida ujala se slova, a kdežto ona v první polovici této historické rozmluvy byla jenom němou posluchačkou, nyní roli tuto převzala vévodkyně. Princezna Adelaida byla dáma vynikající bystrostí rozumu a šlechetností a rázností povahy. Lid francouzský měl ji za nejdůvěrnějšího a nejlepšího rádce bratra jejího krále Ludvíka Filipa; já sám jsem slyšel r. 1849 chválu její z úst venkovského lidu. „Princezna Adelaida byla strážným andělem svého bratra," pravili mně. „Ludvík Filip by byl ještě králem, a únorové revoluce by nebylo bývalo, kdy by nebyla zemřela princezna Adelaida (zemř. 31. pros. 1847). Avšak po její smrti král byl jako ztracen a pak přišlo, co víte."

Princezna Adelaida převzala slovo a rozhodně přisvědčila Thiersovi v tom, že bratr její mohl by vlasti prokázati velikou službu, kdy by přijetím koruny zamezil vystřednosti revoluční; řekla mu, že v plné míře pochopuje vznešenost úkolu, jenžto se tím ukládá vévodovi Orleanskému, a konečně ve jmenu bratra svého slíbila, že učiněné nabídnutí, slavný to důkaz důvěry národní v odhodlanost a šlechetnou mysl vévodovu, nebude odmrštěno. Thiers žádal princeznu, zdaliž by byla odhodlána toto vyjádření osobně opakovati před komorou deputovaných. Princezna k tomu svolila. Bylo umluveno, že generál Sebastiani má pro princeznu Adelaidu přijíti, a Thiers se rozloučil s rodinou, k nížto od toho dne lnul nelíčenou sympathií, a jejížto občanské ctnosti později vzbudily v něm cit srdečné oddanosti.

Nebylo snadno dostati se z Neuilly do komory deputovaných. V předměstí Rouleském, kterým Thiers nazpět do města jel, bylo náramně živo. Tu silný houf ozbrojenců křičel: „Ať žije Napoleon II.!" tam jiný volal: „Ať žije republika!" V komoře deputovaných panoval veliký zmatek, který se skončil tím, že dle rady Thiersovy generál Sebastiani učinil návrh, aby vévoda Orleanský byl jmenován prozatím místodržitelem vladařovým (lieutenant général du royaume). Návrh tento téměř jednohlasně s velikým nadšením přijat.

Dne 30. července o 11. hodině večer přijel vévoda Orleanský do Paříže a ubytoval se ve svém paláci Palais Royal. Dne 31. července ráno měl tam Thiers s ním první rozmluvu. Thiersovi velice záleželo na tom, aby alespoň několik čelnějších vůdců strany republikánské získal, by nekladli zjevný odpor proti pokusu založiti ve Francii pravou a upřímnou konstituční monarchii pomocí vévody Orleanského co konstitučního krále. Provedení této myšlenky bylo tedy hlavním předmětem první Thiersovy rozmluvy s vévodou. Schůze mezi vévodou a vůdci republikánskými, které Thiers měl přivesti do Palais Royal, byla ustanovena hned na večer dne 31. července. V tuto hodinu dostavilo se toho večera do Palais Royal šest mladých mužů: Thiers, Godefroy Cavaignac (bratr generála), Boinvillier, Thomas, Bastide a Carrel. Byli uvedeni do veliké galerie ozdobené malbami Horace Verneta, kde je vévoda očekával; celá scena byla taková, že snad nemá sobě podobných v dějinách

člověčenstva. Vladař většinou zástupců národních už jmenovaný vykládal tu před šesti mladými muži, kteří neměli k tomu nijakého zvláštního mandátu, své politické zásady a odpovídal na interpelace, kterak hodlá zaříditi a vésti vládu. Mluvilo se o všech odborech správy zemské, a vévoda objevil nemalou známost záležitostí vládních, zároveň pak určitou pevnost ve svých náhledech. Když mluvil o tom, že hodlá zavesti vládu svobodomyslnou ale zároveň pevnou, která by nikdy neváhala rozhodně odporovati výtržnostem revolučním, republikáni začali pochybovati o jeho upřímné svobodomyslnosti. Hovor bral na se jistý ráz trpkosti, a když vévoda mluvě o revoluci vůbec vyjel si proti konventu, prudký Cavaignac padl mu do řeči a pravil poněkud jízlivě: „Pane, neračte zapomenouti na to, že můj otec byl také členem toho konventu." — „Můj též," odpověděl zcela chladně vévoda, „a já jej nicméně ctím co otce." — „Již nikdy více neuslyšíte pravdu!" řekl vévodovi mladý advokát Boinvilliers. — „Povězte mi pravdu," odpověděl vévoda, a Boinvilliers dlouhou ohnivou řečí vyslovil touhy a přání mladistvého ideálem republikánským nadchnutého srdce.

Rozmluva tato neměla nižádných praktických následků. Když Thiers dole na ulici bývalých svých přátel se ptal, co se jim zdá o vévodovi, Cavaignac jmenem všech odpověděl: „Není upřímný!" Thiers chtěl věřiti v upřímnost vévodovu, neboť pomocí jeho chtěl uskutečniti svůj ideál upřímné konstituční monarchie; jeho přátelé v tuto upřímnost nevěřili. Cesty jejich rozešly se navždy. Thiers stal se věrným a oddaným ministrem nového krále, bývalí jeho přátelé brzy měli státi pro velezrádu před soudem nového království.

Ludvík Filip, vévoda Orleanský, byl dne 7. srpna 1830 v sezení komory deputovaných 219 hlasy proti 33 prohlášen za „krále Francouzů" (Roi des Français). (Pokračování.)

Slovanská myšlenka na Rusi.

V Petrohradě, v listopadu 1877.

I.

„Nuž, postarejme se o to, aby neli naše aspoň příští pokolení vašeho i mého národa hledělo na sebe okem *střízlivějším*, snažilo se důkladněji poznati druh druha, porozuměti okolnostem jak prospěšným tak škodlivým obapolnému našemu vývoji: a zajisté pak přilnou k sobě opravdivěji a jsouce prosti rovněž předsudků jako všelikých neužitečných illusí, odpustí sobě mnohý nedočin, mnohé zbloudení a budou takto vzájemně se podporujíce umožňovati žádoucí soulad mezi národy slovanskými!"

Toť byla slova jednoho z nejupřímnějších, nejšlechetnějších a nejzkušenějších národovců ruských, ježto jsem po několikaměsíčném pobytu zde na severu poznal. Pravil to v rozmluvě, v níž jsme se

jeden druhému vyslovili o vlastních nározech i snahách a rovněž nesnázích, s nimižto se u našich krajanů tu i tam potkává veliké, budoucnost celého plemene určující dílo *vzájemnosti slovanské*. Chtěje vylíčiti, jak se to má nyní se slovanskou myšlenkou na Rusi, připomínám především, že *slovanské* smýšlení u nás na západě jeví se, následkem zcela zvláštního našeho národního probuzení, co totožné s vlastenectvím; ale v *Rusku*, kteréž samo sobě dosti je veliké, samo sebou již půldruhého věku s dostatek je zaměstnáno, *jemuž o vlastní existenci není se báti*, i kdy by nevím jaké pohromy utrpělo a ještě skoro věk se opozdilo — v Rusku jeví se slovanské smýšlení, idea vzájemnosti mezi příbuznými národy dosavad více jen co luxus. Vedle slovanomilů rovněž šlechetných nalézáme tu řady národovců, poukazujících k tomu, že Rusko k jakékoliv vnější úloze, k nastoupení svého „historického povolání“ ještě nedospělo. Průpovědí: „*Medice! cura te ipsum*“ naznačen dosah všelikých námitek a výstrah v tom směru slovanomilům činěných; načež ovšem lze odvětiti, že proud světodějný pro nehotovost a zameškalost jednoho národa nezastaví se, a že jako člověk jen ve vodě naučí se plovati, tak i národ zkoušející sílu svou na mravních vyšších účelích, dobývaje svobody bratřím, tuží sebe, rozmnožuje i mravní hřivnu svoji a tou pak sílí a osvobozuje se *sám*.

Nuž o takovéto zcela přirozeně se naskytující otázky točí se již mnohaletý spor mezi náhledy a stranami, pokud o stranách v Rusku pod stálým dozorstvím vládních orgánů vůbec mluviti lze. Spor ten jest tím tužší a spletenější, čím méně průchodu se dopřává svobodě slova.

Veřejné mínění, pokud se jeví v časopisectvu, dle okolností a událostí, dle blahých či trpkých zkušeností okamžiku dává brzy té brzy oné straně, t. j. snad tomu hned onomu náhledu za pravdu.

Slovanomilům zdá se v každém desítiletí alespoň jednou (tak před Krymskou válkou, pak za dob slovanského kongresu, konečně vloni a za nynější války), že svými náhledy jižjiž prorazili. Zvláště když národ ve všech církvích skládal své grivenky a kopejky pro raněné Jihoslovany a ruské dobrovolníky, zavzněla po všech síních slovanských komitétů vítězosláva: Takž nám — proti našemu nadání — prostý ten lid (jehož vychování jsme dosud hříšně zanedbávali) konečně porozuměl! Národ ruský pochopil své *slovanské* povolání, lépe než to obecenstvo, než ti boháči, než ta naše pravoslavná církev!

Ovšem když jakýms nezdarem nebo nátlakem shůry aneb konečně „vrozenou nám slovanskou netečností“ nadšení v brzku ochabovalo, dávalo veřejné mínění zase protivníkům slovanomilských náuk za pravdu, a i ti nejhorlivější stoupenci a zvěstovatelé „konečně nastoupivší slovanské éry“ musili vyznati, že v osvícenějších kruzích vždy ještě převládá sobectví, neobětavost, nevšímavost a skoupost, kdežto štědrost a soucit převládá jen v té „černi,“ která ovšem z pouhé útrpnosti a vrozené dobroty ukládala sobě půst, však jen aby přispěla „pravoslavným bratřím v Kristu, od nevěřícího Turka (odvěkého i Rusův vraha) trápených a uhnětených.“

Bylo by od místa, kdy bychom zde chtěli vylíčiti postupné příčiny a různorodé pohnutky, které přispěly k tomu, že ruská vláda uvázala se *konečně* v nesnadnou a neobvyklou úlohu „osvoboditelskou.“

Dosti věrný obraz *pravého* stavu věcí a uspůsobení ruských myslí, jak před válkou, tak za války až ke katastrofě u Plevna podává nám předmluva právě vyšlé knihy *Oresta Millera* „Slovanstvo i Evropa,“ k níž se v rozpravě této jakožto k veskrz věrohodné autoritě tím spíše můžeme odvolávati, že jmenovaný spisovatel a profesor literatury na Petrohradské universitě sám náleží k užšímu kruhu šlechetných a horlivých příznivců i apoštolů Slovanstva, kteří nejen slovy ale i účinnou pomocí již dokázali, že pojali světodějnou úlohu, v kterouž naše plémě jest povoláno uvázati se. On jmenovitě našim, rád bych řekl *českým* náhledům o té věci jest nejblíže ze všech žijicích a přesvědčení své upřímně hlásajících slovanomilů.

Nadřečený O. Miller (jeden z hlavních činitelů teď úřadně ztvrzeného, pod protekcí samého cara postaveného slovanského dobročinného družstva) poukazuje především k té nesrovnalosti, že *ruská intelligence* místo aby proti útokům a klevetám evropského protislovanského časopisectva sebevědomě vystupovala, bývá spíše nakloněna jim sama první věřiti a takřka prositi za prominutí domnělých jakýchsi hříchů, o jichž nepodstatě žalobníci jsou sami přesvědčeni, právě jak to činí v maloruské písni pod uši zamilovaný, od všech rozmarů své kruté krásky závislý hoch, jenž naivně zpívá: „Odpusť mi, má milá, že si mně vybila“ . . . Zatím prý opravdová vina ruského obecenstva leží právě v opačném směru. „Jestli že jsme zhřešili, zhřešili jsme sami *proti sobě*; zvláště pak proti těm, *jichž osud závisí od brzkého rozluštění východní otázky!*“ K žádoucímu vítězství a k důkladnému provédení počatého díla schází prý ovšem Rusku ještě mnoho. Neli dříve alespoň od r. 1867 mělo se vzpamatovati a dobře uvážiti, jaké v ně naděje skládají soukmenovci, jižto přišli na Rus a jimžto prý takřka bylo životní otázkou nabyti přesvědčení, dovedouli štědří hostitelé *vytrvati* ve svém nadšení a jsouli upřímně volni a vůbec schopni vykonati, co se od nich očekávalo? . . . Nelze ovšem upříti, že vyzdvižením nevolnictví přibylo Rusku značné síly, ale v dalších, z prvního kroku vyplývajících opravách neudělalo prý dále značných pokroků. „A v době, kdy naše vlastní střecha zůstávala ještě nepokryta, vzplanulo to v Hercegovině!“ O. Miller stěžuje si tu hlavně na protahování věci evropskou a ovšem i ruskou diplomacií, čímž dán Turkům čas ke zbrojení a sesílení. Veliké prý naděje v Rusku kladli v dobrý výsledek srbsko-turecké války, podporované dosti značnými ruskými příspěvky i dobrovolníky; ale když pak u Alexince nezvítězil „dobrý meč,“ chopila se žel bohu opět jen ta diplomacie „slovanského díla“ a když po škodlivém, planém protahování bylo Rusko konečně přec jen přinuceno k válce, tu prý obecenstvo přijalo ji co pouhé *nezbytí!*

Válku již nevyhnutelnou pokládali pak i nadšenci za věc povážlivou, vědouce, že nastává s Turky zápas na život i na smrt a také zápas s jejich spojenci. Zvláště trapné prý nastaly dny, když Černá Hora uměle osamocena byla ze tří stran Turky napadena i sevřena, Rusové pak ještě nepřekročili Dunaj. Podařilť se ovšem potom dlouhým zaplavením břehův zdržený přechod, přišly zvěsty o pádu Nikopole, o vzetí Trnavy a smělém záchvatu Balkánských průsmyků před *Šipkou!* Jako by nepřátelé, dobře znalí slabostí ruské povahy, na to byli po-

čítali, že unešena prvními, věru skvělými úspěchy bude podceňovati nepřítele: tak osudně působila na mysli nenadálá, dvojí nepředvídaná porážka u Plevna.

Mezi nepřáteli Slovanstva ozval se jedním hlasem radostný skřek, že chvála bohu, ten přístrach, jejž zovou panslavismem, šťastně jest pochován; to jest, že se nenáviděné slovanské plémě z podruží svého ještě nevymkne, že dále trpěti a otročiti bude, aby šťastnější, k svobodě a k panování výhradně prý povolané národy nebyly znepokojovány. Snadno se domysliti, jak takové předčasné výbuchy čiré nelidskosti působily na mysli ruských národovců, hlavně pak na kruh slavomilů, kteří sobě o povolání pravoslavného Ruska v čele slovanské rodiny činí až příliš ideální ponětí.

V té době O. Miller tvrdil, že netřeba ještě tratiti ducha, ježto ruský vojín dokázal, že není snad úlohy, která by se jím nedala provesti. Nicméně nelze ani jemu nezatoužiti, že nebylo třeba toho se dožiti a poukazuje k tomu, jak potřebné a spásonosné bylo by teď současné a jednotné hnutí celé slovanské rodiny. . . . Proč to nemožné — čím to, že v nynější pro osud tak dlouho utiskovaných Jihoslovanů předůležité chvíli alespoň z ruské strany nelze příliš smělými nadějemi se kojiti, na to nám dává Miller ve své knize zřejmou odpověď. Nejen že na mnohých místech v řečech svých a statích, během dvanácti právě uplynulých let sepsaných, poukazuje k ruské nehotovosti, ale v předmluvě své obrací se s výčitkou přímo k těm, kteří v neodůvodněné hrdosti své napřed již osobovali sobě úlohu silnějších a starších bratří, kteří rouhali se ještě vloni Srbsku, dovedouce viděti při mladších a stísněných jen chyby a nedostatky (jako teď opět při Bulhařích), zapomínají, jak vlastní jich národ dosud neprobuzený a nedokonalý, jak dlouho i vyšší ta třída ruské společnosti nosila na sobě sledy tatarského jha — ačkoli tak zvanou intelligenci, blouznící teď jen o hegemonii, nadvládě a prvenství, zahanbuje i tu z temného národa vyšlý ruský vojín, jenž nevěda nic o slovanských bratřích, prost vší nadutosti, mnohem lidštěji se chová k tomu lidu, pro jehož svobodu život nasazuje, než třída osvícená i uvědomělá.

Prý „v politice neplatí zásada mravnosti!“ — Prý „ve vzájemném mezi národy obcování směšno jest oddávati se sentimentálnosti a nebezpečno říditi se pocitem velikomyslnosti! zde nutno jen vlastní prospěch na zřeteli míti a s reálními jen faktory účtovati.“ Tak prohlašuje i v nynější nebezpečné chvíli leckterý bezcitný novinář a i ten slavomil, jenž dovolává se pouhé hmotné síly, jenž kterékoliv minulé neb dosud páchané násilí přijímá co „historické faktum“ a omlouvá je co „historickou nutnost,“ i ten prohřešuje se proti prvotním zvěstovatelům slovanské vzájemnosti i na samé Rusi; ten neopravuje nýbrž kazí původní blahozvěst o novém životě, o vzkříšení a sbratření všech národů slovanských, jich společném zblížení a zvláštním světodějném povolání každého z nich. Žel že i někteří zástupcové slovanské idey na Rusi tak se zapomínají a proti duchu samého národa ruského těžce prohřešují, když jim první podmínkou sympatie jest, aby vše se podrobilo slepě jich výhradním, t. j. ruským, v pravdě jen *domnělým* prospěchům. Smutný ten zjev, že zde jednotliví tlumočníci veřejného mínění neostý-

chaji se k ruským svým prospěchům přispůsobovati politickou náuku Beaconsfieldů, proti nimž v samém Anglicku tak energicky se ozval Bright — ten zjev přiměl O. Millera k tomu, že za svůj přijímá výrok jiného ruského národovce z protivného slavomilům tábora, co „západníka“ rozkřičeného a nejednou kaceřovaného *Pypina*, který k obraně své proti slovanským zelotům napsal co výstrahu tato slova: „Mám za to, že bychom ostatním Slovanům měli vyjíti vstříc, nikoli s výroky a ideami těch oněch novin co samolibí (někdy zrovna drzí) spasitelé, nýbrž spíše co upřímní druzi, s úctou k národní individualitě jich každého, jak by se slušelo ne již slovanské ale prostě lidské důstojnosti!“

V stejném smyslu přijal již vloni orgán západníků měsíčník „*Věstník Evropy*“ program slovansko-ruský; a denník „*Severní Věstník*“, letos krátce po vypuknutí války založený, uznal spravedlivé rozluštění východní otázky za první krok ruské úlohy vůči všem ostatním slovanským bratřím a kladl jen tu výminku, aby se šetřilo jich národní povahy a individuality, aby se slovanskou otázkou zbytečně nevyhrožovalo Evropě, kterážto vyzývavost že je Rusku škodliva ale ne tak citelně, jako na západ posunutým kmenům slovanským.

Výše pak jmenovaný „*Věstník*“ vyznal se upřímně, že západníci po celých čtyřicet let nechtěli znát Slovanů, poněvadž jich ruští přátelé a přívrženci byli zároveň zastupitelé domácího obskurantismu a národní výlučnosti. Národové slovanští jsou prý rozmanitého odstínu — neznali prý jich v Rusku dosavad; třeba k nim přihlednouti, třeba ruskému obecenstvu úctu vštípiti k cizímu právu, shovívavost k cizímu náhledu; aby pak poznal i uznal druh druha, aby umožněn byl všeobecný vývoj, k tomu především *svobodného* ruchu třeba, a ten teprv zrodí slovanskou ideu, jakéž dosud nebylo a není. Z naivního toho vyznání vysvítá alespoň ochotná vůle přiučiti se něčemu a poznati, čeho dosud dbáno nebylo.

Vedle takových úkazů pochopíme radost a ochotu upřímného slavomila, neslepého k slabostem a přehmatům vlastní své strany, když podobné západníky k dalším rozpravám o sporné po léta věci vyzývá, podávaje smířlivou ruku těm, kteří jsou ochotni přispěti k žádoucímu dorozumění, k odstranění vnitřních nesvárů a k usnadnění nutného souhlasu mezi všemi, jimž upřímně v duši teskno ve chvíli tak důležité nejen pro celou Rus, nýbrž i pro celé Slovanstvo! V skutku pak mohu dosvědčiti, že bez rozdílu stavů, stran i náhledů již po tři měsíce nikomu tu není „na duši volno,“ ač každý dalek toho, aby zoufal. Mohu si jen s Millerem přáti, aby se nám všem do uveřejnění těchto řádků obloha vyjasnila.

II.

Co do vnějšího úspěchu slavila *strana slavjanofilská* vloni zaváděním sbírek pro Jihoslovany a vysíláním dobrovolníků přes Dunaj skutečně triumf, jakého se dosud žádnému učení v Rusku nedostalo. Činnost slovanských komitétů byla také samou vládou uznána, ač málo chybělo, že by komitéty byly co nepohodlný kvas na místě carské protekce bývaly rozehnány.

K velikému činu osvobození ruského lidu z nevolnictví přičinil se na prvním místě jeden z předních slavomilů *Samarin* s řídkou obětavostí a nezištností; přejeme jemu i jeho přívržencům slávu i zásluhu, že zachovali mohutné té reformě „*zemědělný charakter*," že obránili ruskému lidu zřízení staroslovanské *obce*; jich vinou není, že to v praxi poněkud jinak dopadlo. Jisto je, že slavomilové pracovali k tomu, aby se ruskému sedláku *darovala* půda, kterou vzdělali otcové potem svým i krví svou, že nechtěli, by mu byla dána pouze v nájem, aniž aby ji kupoval. Samarin pak zároveň naléhal na druhou, pro vývoj a blahobyt Ruska stejně důležitou reformu: *spravedlivější rozdělení poplatků*, čímž by důchody té veleříše se zdvojnásobily, kdežto dosavad celá jich tíže leží jen na lidu a sotva citelna je velmožům i boháčům.

Co se vnějších úspěchů dotýče, slušno v nejnovější době i k všeobecně známé činnosti *A. S. Aksakova* v Moskvě poukázati, ač by bylo nemístno přeceňovati jeho vliv, míti ho právě za vtělený ruský lid, za nejmocnějšího člověka po caru (jak svého času považovali na př. *Katkova*) neb konečně za nejvěrnějšího tlumočníka veřejného mínění na Rusi! Jurare in verba magistri nemá vůbec ni Petrohradské ni Moskevské obecenstvo ve zvyku. Čím patrněji se následkem novějších událostí rozšířil i v Moskvě kruh slavjanofilů tím samostatněji pojímá se jich učení, tím častěji ozývají se i tam výstražné hlasy, že třeba se držeti ducha ne litery.

„Co v tom učení zdravého a živoucího, rádi za své přijímáme; staré učení nám však více nestačí, abstraktní theorie musí ustoupiti reálnímu poznání skutečných poměrů; nutno Slovanům vzájemně se poznati, a konečně stačí býti rozumným a spravedlivým člověkem, aby se nadchnul pro snahy slovanských bratří, za jich samostatnost, pro hrdinný jich boj za svobodu. Poznejme se vespolek. Poznejme i své i cizí chyby, ale proto nezoufejme sami nad sebou a nezatracujme bratrů; staňme se vůbec shovívavými!"

Taký ozval se hlas přímo z Moskvy po odpovědi Aksakova na české poslání, kteráž ni tam nezpůsobila dobrý dojem, poněvadž mluvila k Čechům jako ke zbloudilým ovcím.

Příkřejších hlasů proti výlučnosti, úzkoprsosti, náboženskému fanatismu a politickým choutkám po hegemonii při slavjanofilské straně pomineme. Přihledneme raději k původnímu učení, k všelikým jeho výkladům, jakých se mu od hlavních apoštolů dostalo, a porozumíme i souhlasu i odporu, s kterým se potkaly.

Podnět ku své náuce čerpali vesměs z Heglovské (tedy rovněž západní) theorie o postupném vývoji civilisace, kteráž přechází z jednoho kmene k druhému, tak že se jeden národ stává druhého národa dědicem, jak to německý myslitel zvláště ve své filosofii dějepravy dovedně vylíčil. Hegel ovšem neznal slovanský svět, nicméně tušil vystoupení nového faktora na scénu světodějnou. I Herder byl již Slovanstvu prorokoval velikou budoucnost soudě o veliké jeho mravní síle pouze z národních našich písní a podání, s nimiž seznámiv se i šlechetný badatel Jakub Grimm vyřkl, že poznati tyto poklady jest zrovna tolik, co nadchnouti se pro slovanský svět.

Podobnými výroky poukázán byl slovanský národovec bezprostředně k *samému lidu*, k starobylým jeho obyčejům, bájím a názorům jakožto k vlastnímu pramenu národní síly a žádoucího znovuzrození. Ký div, že noví jeho přátelé, nalezše ten lid již tisíciletí pokřtěný, s pravoslavím šetřícím národního jazyka již nadobro srostlý, v starověrství jeho opírajícím se všem novotám Petra Velikého (ovšem že národnímu duchu dosti protivným) zřeli jen tuhý ten odpor pravověrného lidu bránícího svá obecná zřízení, svou ryze slovanskou povahu. K té pak chtěli se vrátiti; na čistě národních základech měl se vyvinouti slovanský duch, povolaný, aby nastoupil dědictví civilisace římsko-germánské již-již umírající.

Však zřejmě se to mluviti nedalo, zvláště za Mikuláše ruský spisovatel a dokonce demagog musil uměti myšlenky své zakrývati, jen zasvěcencům činiti se pochopitelným a k tomu se výborně hodila nazdařbůh přijatá i ruštině všelijak přizpůsobená filosofická terminologie Heglova.

Následek byl, že ani apoštolové nerozuměli konečně jeden druhému; jednomu stal se car, druhému církev, třetímu obec ideálem Slovanstva. Ivan Veliký (totiž zvon), to car — Kreml, to církev — zlatý fenix a matuška Moskva, to nový Jerusalem, nový Řím, uskutečněná křesťansko-slovanská obec na zemi. Allegorické však hříčky a přemrštěnosti horlivým těm zvěstovatelům nové spásy rovněž tak málo pomohly, jako prošpikování sebe důmyslnějších článků Heglovským názvoslovím. Mikuláš netrpěl vůbec žádného rozumování a sama církev odmítla od sebe neprošené ty zastance svoje, kteří v ní buď velebili dědičku byzantské světovlády, buď ideál svobodné obce, založené na rovnoprávnosti duchovních i *světských* členů, radících se svobodně o dobro věčné i pozemské, vyznávajících *dobrovolně* jedním srdcem, jedněmi ústy jednu svobodomyslnou víru, od nichž se nic nepožaduje jen vnitřní polepšení; církev pravoslavná zdála se v skutku jedněm božskou nádobou, duchovním světlem naplněnou, druhým byla lékem proti zhoubnému principu centralisace, třetím byla útočištěm svobodného přesvědčení a bádání, čtvrtým konečně jedinou obranou těžce souženého lidu proti světskému násilí. Nebožtík *K. Aksakov* na příklad si umínil zhotoviti sobě z pravoslaví zbraň proti autokracii, odvolávaje se na výrok jakéhosi duchovního pastýře z dob předtatarské neodvislosti, který nechtě modliti se za císaře byzantského odvětil řeckému patriarchovi, že *ruská* církev nezná *cara!*

Chomjakov zajisté hrozil se rázu byzantinského v církvi panující; *Samarin* bránil svobodu slova v chrámu páně, chtěl, aby církev sama se chránila, aby se zřekla vládní ochrany, kteráž ji jen poutá, tak že své výhradní panování vykupuje jen úplnou svou odvislostí, kteráž ji činí zhola neschopnou zápasiti duševní zbraní.

Však týž Samarin učinil pak, vida nezbytí, sám konečně smír s tou světskou vládou, jakož uvidíme z následujících myšlenek, tvořících jádro slavjanofilské filosofie: Západní princip absolutní svobody jednotlivce protiví se principu jednoty lidské společnosti, která vyžaduje, by se jednotlivec podřídil obci. Nutnost takového podřízení uznával římsko-germánský občan pouze návodem západního křesťanství, kteréž

jsouc polopohanské změnilo se protestantstvím v úplnou anarchii ve víře, až se pak francouzskými encyklopedisty a německou filosofií převrhlo takřka v neznabožství. Západ hledí teď, však marně, usmířiti svobodu jednotlivcovu s principem svobodné obce. Jen Slovanstvo jest schopno rozluštiti záhadnou tu otázku, ježto svobodná obec slovanská předpokládá dobrovolné odříkání se jednotlivce ve prospěch obecný a tím i svůj. Ve staroslovanskou obec vneslo totiž křesťanství pravé uvědomění a zároveň svobodu; takto osvícená i rozšířená přijala v sebe princip duševního obcování, změnic se v světskou, t. j. pozemsky činnou obec věřících, ve hmotnou takřka nádobu věčné církve. Jen Rus vlastně povolána jest stvořiti takovouto ideální obec křesťanskou, zachovavši nejvěrněji tradice dřívější církve, jsouc v lidu svém od nákazy cizinské, vůbec pohanství a neznabožství nejméně dotknuta. Aby pak úlohu svou vně, hlavně vůči ostatnímu slovanskému světu (již více porušenému) mohla vykonati, má potřebí zachovati úplnou svou národní neodvislost, a zárukou této může býti jen *silná vláda*, tuhá státní forma, kteráž ovšem nesmí vylučovati ideu obce.

Dle K. Aksakova jest taková vláda *prozatím* nevyhnutelné zlo. Dle Samarina jest naproti tomu nejen ochranou nýbrž i doplňkem ano i podmínkou ideální křesťansko-slovanské obce.

Přes to lnul Samarin s upřímnou láskou k lidu, ponoukal intelligenci, aby k tomuto sestoupila, nabyla k němu důvěry, pak že zanikne všecko nedorozumění, ano neostýchal se hlásati, že intelligence ruská má toho sblížení mnohem více potřebí než sám lid.

Samo sebou vyplývá z takovéhoto přesvědčení, že se slavjanofilové chovali vždy a všude velmi šetrně k podáním a obyčejům národním, že přejíce v theorii vedle svobodné církve i svobodné vědě, nicméně sobě přáli, aby se věda vyvinovala raději samostatně, jen na základě národních pojmů a mohla se pak nazývati ryze *ruskou vědou;* a poněvadž v libůstce své šli tak daleko, že vše co ruského vychvalovali, vše cizí co protivu toho zatracovali a domýšleli se, že v ruské duši spočívá něco zcela zvláštního: nesmíme se diviti, když jim z protivné strany bylo vyčítáno, že přijímají z obecné náuky jen to, co se jim hodí a dokud věda jich předsudkům se neprotiví. Rovněž jim bylo jmenem pokročilé humanity vytýkáno, že ačkoli se vydávají za přívržence svobody svědomí a smýšlení, nicméně kladou na př. přílišnou váhu na roztržku Slovanův u víře, což ovšem jest dle jich ideálního pojmu o pravoslaví snadno pochopitelno.

Člověk přesvědčený, že rozlouskl nejtvrdší ořech lidské moudrosti, že odkryl jediný východ z labyrintu křivých a zmotaných náhledů, není snášelivý. Nepodivíme se tedy, že Samarin, sám proti sobě neúprosný asketa, jenž zamítl i řád jemu vládou za jeho zásluhy při vyzdvižení nevolnictví podávaný, ve sporu svém s ruskými jezuity à la Martinov, nazval celý řád tovaryšstva Ježíšova „šajkou šulerov i zlodějov.“

Méně působil a mudroval, však tím více horoval jiný slavjanofil, básník *Chomjakov.* Od samého počátku vystupoval co mravokárce proti výstřednostem, přehmatům a chybám vlastní strany. Činil si ovšem o pravoslavné své církvi až příliš ideální pojetí, nebyl však slep k jejím příměskům čistého byzantinismu, jehož zlý vliv jmenovitě

mezi Bulhary sám vyličil pravě, že i to *východní carstvo* bylo jen na pohled křesťanské, kdežto v podstatě zůstalo pohanským, římským, výlučným a sobělibým, nepřátelským ke všem ostatním národům, s nimiž nechtělo žádných přátelských spolků míti, požadujíc jak jindy světovládný Řím jen bezvýminečnou poddanost a pokoru. Před tímto živlem římsko-byzantinským křižuje se Chomjakov, odsuzuje zvláště veškeré snahy o světovládu.

„Jen v hloupé hlavě může se zroditi myšlenka, že Rusko má na se vzíti úlohu moderního Říma; po zavedení křesťanství nelze na nový Řím ani pomysliti.“ Tak zajisté ozval se v hádce, která o té věci nastala.

Chomjakov protivoval se též všemu násilí, všemu donucování a přál si jen dobrovolný a volný svazek slovanský; vábil sice ale jen slovy: „Vezmi jho mé na se a lehkým tobě bude! Učte se ode mne, neboť jsem tichý a pokojný srdcem, a naleznete odpočinutí duším svým!“ — Nebyl ani k Polákům nesmířlivý, ani k cizím národům neshovívavý; však měl za to, že jmenovitě ruský „zemědělný“ národ jest mnohem spůsobilejší převzíti úkol *znovuzrození člověčenstva.* Choutky po jakémsi *prvenství* v rodině slovanské, pýchu a nadutost k bratřím, synům jedné matky, odsuzoval rozhodně řka: Budoucnost teprv ukáže, komu připadne úloha, by stál v čele nového, bohdá společného hnutí.

Ač se idealismem a vlasteneckým nadšením svým jako mnozí jiní dal unesti tak, že při vypuknutí Krymské války u cara Mikuláše snad hledal slovanské pohnutky, přec byl zase první, který jako rozžalostněný a rozhorlený prorok přičetl pohromu i nezdar národním vadám svého lidu, jmenovitě poukázal i k té zotročilosti, kteráž prý na povaze ruské lpí — mínil tím nevolnictví lidu, za něž panující třídu zodpovědnou činí, pro něž ji též trestal spravedlivý bůh. Podáme zde ty spanilé právě biblické verše v původním znění:

Byť oruděm boga
zemnym sozdaňjam tjaželo,
svoich dětěj on sudit strogo
a na tebja, uvy, kak mnogo
grěchov užasnych nalcglo! —
V sudach černa nepravdoj černoj
i igom rabstva klejmena
bezbožnoj lěsti, lži tletvornoj
i vsjakoj merzosti polna!
O nedostojnaja izbraňja
ty izbrana! — skorěj omoj
sebja vodoju pokajaňja
da grom dvojnogo nakazaňja
ne grjanet nad tvojej glavoj! —

Jen od budoucího Ruska, až učiní pokání, očekává veliký, spasitelný čin:

Idi! tebja zovut narody
i soveršiv svoj brannyj pir
daruj im dar svjatoj svobody,
daj mysli žizň, daj žizni mir!
Idi! světla tvoja doroga —
v duše ljubov, v děsnicě grom,
grozna — prekrasna — angel boga,
s ogněsverkajuščim čelom.

V jiné básni představuje krajanům svým židovský národ za odstrašující příklad, že se měl za lid zvláště vyvolený, domnívaje se, že bůh jen k vůli němu divy tvoří, jen jemu posílá své proroky, kdežto hospodin jest jen s těmi, kteří svobodni jsouce duchem, všecky národy zvou k novému životu v jeden boží chrám.

Předpokládám, že našemu čtenářstvu známa je báseň téhož slavjanofila, v níž vystříhá Prahu, by se nepyšnila před Bělehradem a Moskvou zlatověžnou, aby se nenadýmala hrdostí před Vyšehradem.

Nechlub se svou silnou pěstí,
kdos byl v bitvě vítězem —
nezardívej, kdos neřestí
sudby srostl s řetězem! —

A první slovo, které již roku třicátého druhého zvolal k severnímu orlu, bylo: „Leť — však na mladší bratry nezapomeň!“ Zajisté má pak pravdu O. Miller, který maje na památku Chomjakova slavnostní řeč, touží na to, že se nicméně nalezli lidé lstní a nerozumní, kteří proti mladším a slabším bratřím pozdvihli hlas žalostné pýchy a neodůvodněné nadutosti. Kdy by pak básník, který před tím již dávno varoval, dosud žil, zajisté by v našich dnech zároveň s druhými původními pěstiteli slovanské vzájemnosti zvolal: „Odvrzte již jednou starý svár; sběhněte se ze všech stran, ne abyste násilou srostli v jedno tělo, nýbrž byste bratrsky v lásce sblížili se druh k druhu a působili spolu za jeden muž!“ *J. V. Frič.*

Některé příhody pana Henyka z Waldšteina.

Mravopisný obraz z počátku XVII. věku.

Sepsal

Josef Jireček.

V dějinách se postupem věku opětují jisté typy. Působnost jejich řídí, mění a přilicuje se podle okolností, ve kterých jim žíti jest. To, co zastávají, oč se vší silou ducha svého zasazují, nikterak se spolu nesrovnává, anobrž druhdy diametrálně sobě jest odporno: ale spůsob, jakým věc svou vedou, a základní tón povahy osobní, který v činech jejich na jevo vychází, vždy jest jeden a týž. Ba i v zevnějších případech nezřídka vyniká shoda, která tím divněji v oči bije, čím jest samoděčnější a od sebe neodvislejší.

K dolíčení historické té pravdy postavme vedle sebe dvě osoby, asi stoletím od sebe rozdílné, které obě v rozvoji duševním vlasti naší zaujímají neposlední místo. Míníme pana *Henyka z Waldšteina* a *Františka Antonína hraběte Sporcka.* Oba náleželi k panstvu českému, oba vládli značným majetkem, oba nesli se snahami vyššími, oba označili se podivínstvím a tím na sebe uvedli nejednu nesnázi.

Pan Henyk v kraji Boleslavském stál v čele šlechty, vyznání augspurskému oddané, i pěstoval živou mocí směr, ku kterému náležel. Rovně živým nadšením i Sporck podporoval snahy tehdejších osvícenců̊v. Jeden i druhý literárně byli činni, ano zpořídili si každý na svém území tiskárnu, Henyk na Dobrovici, Sporck v Lysé. Oba pečovali o poddaný svůj lid, ovšem každý jinak: Henyk stiháním a odpravováním čarodějníkův, Sporck zakládáním ústavů humanitních. Oba byli milovníci ušlechtilé myslivosti, a oba měli opletání pro zastřelení jelena v lesích král. panství Brandýsského nad Labem. Oběma vládla svévole panská, až je zapletla v soudy a tresty. Sporck vrtohlavství své odseděl v Bílé Věži, kdežto Henyk, dopustiv se skutku nepoměrně horšího, hlavu svou s těží vykoupil obětmi peněžnými. Oba po sobě zanechali tištěný materiál životopisný, ovšem pod jinými jmeny vydaný, ale rovně charakteristický.

Sporck v dějinách duševního rozvoje v Čechách zaujímá místo nemálo vážné, i bylo by na čase, aby se činnost jeho, která až do našeho věku pro osvícenecký směr jeho nad míru bývala velebena, podrobila nepodjatému soudu historickému, a aby život jeho popsán byl v souvislosti s ději souvěkými i se zřetelem k účinkům snah jeho. Podobného rozboru jistě zasluhuje i Henyk. Pokusil jsem se, abych z materiálu, pod rukama jsoucího, vylíčil aspoň některé příhody, kterými se nejen pána toho osobnost charakterisuje, ale i vůbec světlo vrhá na tehdejší stav myslí v Čechách. Obecný přehled života jeho podal jsem ve své „Rukověti k dějinám literatury české," kamž odkazuji, nechtěje se rozpisovati o věcech jinde již řečených.

Patentem královským dne 21. dubna 1606 daným pan Henyk z Waldšteina na Dobrovici spolu s Abrahamem Gerštorfem z Malšvic a na Samšíně nařízen a vyhlášen byl za hejtmana kraje Boleslavského. Úkolem hejtmanův krajských tehdá byla policie, anebo, jak se v patentu dí, povinni byli, „aby zhoubcům zemským, totiž mordéřům, loupežníkům, povalečům a jiným zlým neřádným lidem žádného průchodu nedopouštěli, nýbrž ty honiti, jímati, tu, kdež náleží, podávati rozkazovali." Působnost hejtmanův, kteří v každém kraji dva, ze stavu panského jeden a ze stavu rytířského druhý, byli ustanovováni, vyměřena byla vždy na jeden rok.

Hned na počátku hejtmanování toho udál se případ, kterýž pana Henyka drahně dob a hrubě do mrzuta zaneprazdňoval.

V Nymburce uvězněn byl nějaký Vácslav Kemelka pro kouzla. Ten, byv trápen, „hrozné a veliké na sebe a jiné své tovaryši učinil vyznání." Zejmena na člověka poddaného pané Henykova, jistého Jana Špičku, vypověděl, že se jest od něho tomu všemu naučil. „Mrtvá nekřtěňátka z hrobu prý vytahovali, je na čtvrti rozdělovali a těmi čtvrtmi žlaby koním a klisnám vytírali, ze studnic lidem vodu brali a tu na rozcestí a před dvory hospodářův lívali, z hrobův mrtvých pohřbených těl prsť z krchovů brali a ní, kde se jim zdálo, sypali, kosti suché lidské z kostnic pálili a prach z nich dělali, a tím vším hrozné čáry lidem i hovadům dělali, tak že to, cokoliv přešlo, všecko umříti musilo."

Pan Henyk spatřoval v páchání takovém veliké nebezpečenství všemu kraji a zejmena svým statkům a poddaným, i nemeškal ovšem Špičku uvězniti. Ten pak, když právem tázán byl, „mnohem těžší a hroznější věci, čáry a kouzla, na sebe vyznal, co jsou z těch hrobů vykopanými nekřtěňátky činili, jak koně, klisny, jiný dobytek a lidi sušili, psa zabivši, z něho srdce a lůno vyřezali a z toho prachu nadělali, jejž ženskému pohlaví v pití dávali, do kostelů lezli, tam na oltáři z ubrusů niti křížem vytahovali, od stoličky, na kteréž kněz kleká, třísky řezali, drahé boží tělo zachovávali, krucifixy z božích muk na rozcestí postavených loupali a tím vším přehrozná kouzla a čáry prováděli.“ Tomu všemu prý se Špička hnedky z mládí naučil od *Jana Mandelíka, jinak Nežerky.* Muž tento byl rodem ze vsi Budiměřic a tudíž poddaný kr. panství Poděbradského. A na tom svém tvrzení Špička stál, i když opětně byl trápen, a na tom i zemřel, byv hrozným spůsobem tehdejším odpraven.

Následkem Špičkova vyznání Nežerka uvězněn jest při právu města Nymburka, ale jsa muž patrně vzdělanější a ve světě zkušenější, věděl si pomoci. Nepřestávalť se volati k odvodu neviny své, a tím aspoň na tu chvíli se ochránil.

Mezitím pro čáry a kouzla dostižen a při právu městyse Dobrovice ve vazbu vzat byl druhý poddaný páně Henykův, jistý Jan Čulík. Ten podobně jako Špička na Nežerku vyznávati se jal. Mezi jiným vypravoval o něm, že „on, Nežerka, má tři ptáky v sklenici a dává jim mléko píti.“ Nežerka je jednou před Čulíkem na stůl vypustil, a tu prý ukázali se býti černí. Když před Nežerkou se posadili, Čulík prý slyšel, že mu: ‚Co ráčíš, pane?‘ říkali. A vyznání svá i tento nešťastník „z aust v uši“ Nežerkovi opakoval i na nich zemřel.

Tu se již pan Henyk z povinnosti hejtmanské nezbytně cítil pohnuta, aby toho Nežerku, jakožto prý „škůdce zemského,“ právem útrpným v Nymburce tázati dal. Ale Nežerka, „jsa očarován,“ nic se znáti nechtěl, pravě, „co tak na něj seznáno bylo, že to pravda není.“ I chtěl ubohého muže toho pan Henyk po druhé i po třetí tázati dáti, ale v tom mu u vedení práva vkročila královská komora, kterou tehdá co direktor spravoval Zikmund Měsíček z Veyškova. Přišelť mandát jmenem královským, aby Nežerka více tázán nebyl, nébrž aby od práva města Nymburka byl vyzdvižen a osvobozen. Nymburští, byvše o tom zpraveni od kr. hejtmana na Poděbradech, tehdá Bohuchvala Růta z Dírného, podle mandátu učiniti ovšem neprodlévali. Tím pan Henyk nemálo byl popuzen. Spatřovalť v tom přímo vkročení do práv svých hejtmanských. Nad to byl přesvědčen o zhoubných následcích, které z propuštění takového „psance“ pojdou; nebo „kdyby prý takové věci hrozné, veliké a těžké přetrhovány nebyly, žádný před takovými kouzly, čarami, mordy, ohni a jinými úklady bezpečen by býti nemohl.“

Zatím příčinou vyznání Čulíkových v Dobrovici během prosince 1606 popaden byl jiný kouzedlník, a to bratr Nežerkův, řečený „Matěj, jinak Mach Rokůsek.“ Byv trápen, s nemalým naříkáním pronesl, že „co prý trpí, to že jest vše bratr jeho vinen,“ i jal se naň vyznávati též kouzla a čáry, jako Špička a Čulík, ano nad to, že prý Nežerka „nějakého kupce u Budiměřic na loucc zabil a jemu sekerou dal, a

že jest Mach ho do vody do Rokosu vhoditi pomohl." I jiné „mordy" na Nežerku při trápení pověděl.

Nad to vypravoval, kterak Nežerka „Anny Brokajky za nějaké koření žádal, aby je Janovi Špičkovi dala, aby se na něj k ničemuž znáti nemohl." Kteréžto „koření že jest on, Nežerka, při sobě míval," jakož pak, když k bratrovi do vězení přišel, „toho koření že jest mu (Mach) néco vzal a je jísti, aby se nic znáti nemohl, chtěl, ale že jest mu je katovka z úst vytrhla."

Na to vyznání bratrovo Nežerka obeslán ku právu Dobrovickému, aby sám slyšel výpovědi ty, ale boje se, aby znova nebyl polapen a týrán, nedostavil se, nýbrž obrátil se o ochranu ku král. komoře, a nebyl oslyšán. Komora uložila právu města Českého Brodu, aby odpor Nežerkův proti vinám naň sváděným vyslyšelo a rozsudek vydalo. K tomu Nežerka dostaviti se neváhal, i věc svou dobře provedl. Ukazoval k nesrovnalosti vyznání Špičkova i Čulíkova, k dobrému svému chování od mladosti a ke svědectví o tom vrchnosti své i jiných dobrých lidí i sousedův ze vsi Mečíře, Vesce a odjinud, jakož i čeládky své, posléze pak i k tomu, že Jan Špička „jak prvé tak i potom, u vězení jsouc, jemu pod zářkem těžkým, že se nad ním vymstí a jeho doma nenechá, pohrůžku činil," a k tomu i na trápení se vyznal. Po provedení tomto podán jest ku právu útrpnému. „Trápením to třikráte jednoho dne a druhého v kozle vytrpěl a tak podle stálého odporu svého, že ničímž tím, což se jemu tím zločinným vyznáním za vinu přičítá, vinen není, trpělivě právo útrpné vystál." Brodští tudíž ortelem dne 13. července 1607 daným „zločinného vyznání" jej i manželku jeho osvobodili a při předešlé poctivosti zůstavili, leč tak, aby do dvou let, kdy by se naň co vztahovalo a vyhledalo, ku právu Brodskému státi a dostáti povinen byl.

Pan Henyk s výrokem tímto nikterak spokojen nebyl, anobrž dovedl toho při kr. komoře, že tato 13. října 1608 ortel Brodský zdvihla, poněvadž prý řízení to provedeno bylo bez přítomnosti Henykovy jakožto původa, i nařídila, „chtělli by Nežerka jaký odvod neviny u práva přednášeti, že se to státi má v přítomnosti Henyka z Waldšteina anebo plnomocníka jeho."

Leč Nežerka na jednom tom odvodu dosti měl, i nikterak se toho nedomáhal, aby s ním procedura Brodská znova byla opakována.

Zatím osočování nepřestalo. V srpnu 1609 Jan Kočí, poddaný Jana Albrechta Křineckého z Ronova na Novém Ronově a Dětenicích, při právě města Kopidlna na Nežerku vyznal, že on, „když jen zvěděl, že kdo nekřtěňátko mrtvé zakopal, je ihned vykopal a prachy z nich dělal, k čárům svým jich užíval, ano téhož prachu tolikéž jemu, Kočímu, že jest dal a čarovati ním jest učil. Item Nežerka s Annou Brokajkou že jej učil, aby bral ráno z lidských obilí rosu a své obilí aby ní kropil, že bude míti plivnější obilí nežli jiní. Item že Nežerka má nějaké brouky, jež jmenuje filousy, které posílá ve jmenu čerta do lidských stodol, a ti mu po několika zrnách obilí přinášejí, jakž tak pak že jest mu jich šest párů dal a Anna čtyry páry. I když jest je tak poslal, že jsou mu také obilí nosili." A na tom Jan Kočí zemřel, byv sťat. Podobná v Kopidlně seznání učinil Martin Janoušek ze vsi Velkého Jeseníka, jenž v říjnu 1609 pro čáry byl popraven.

Na jaře 1615 Anna Brokajka před právo městyse Dobrovice přivedena byla, i trápena byvši, vyznala mimo jiné, že jest koření, které mělo působiti, aby obviněný pravdy vypovídati nemohl, Nežerkovi za půl kopy dala. Na tom, za živa zahrabána byvši, zemřela.

Roku následujícího se před právo Dobrovické dostal jakýs Zikmund Satalický, syn nebožtíka Jana Jonáka ze vsi Chotče, na nějž sousedé Kosořičtí byli žalovali, že jim čarami „škodí při dobytku koňském,“ a ten opět viniti se jal jiných osob, a přede všemi Nežerky. Právo Dobrovické obrátilo se k tehdejšímu kr. hejtmanu na Pardubicích, Mikulášovi Klusákovi z Kostelce a na Obědovicích, aby osoby v seznání Satalického jmenované dostavil k vývodu. Nato Klusákův nástupce, Jan Obytecký z Obytec, odpověděl, že Nežerka mimo vědomost hejtmanovu „do měst Pražských nenadále odjel, tak že v příbytku svém přítomný najíti se nemůže.“

Nežerka zajisté, o nové bouři byv zpraven, nevyčkal, nýbrž ji předešel i utekl se ku komoře české, v jejímžto čele tehdá co president stál pán Vilém Slavata. Henyk, dověděv se o krocích Nežerkových, sám o tom psal Slavatovi, žádaje, aby Nežerka na Dobrovici byl dostaven. Přípis tento za následek měl, že komora Nežerku dostaviti rozkázala, ale aby jemu „na zdraví jeho žádným vymyšleným spůsobem nic se neubližovalo, ani on tam neb jinde zdržován byl.“ Zároveň k zastávání Nežerky ustanoven byl soused Nymburský Pavel Herynk, který se patrně již dříve pronásledovaného toho ubožáka byl ujímal a jmenovitě i v spisování žádostí jemu se propůjčoval. Leč Herynk účastenství v tom odepřel, klada sobě za posměch, kdy by „do městys Dobrovice k jakému zločinnému vyznání jezditi měl.“ Aby se věc nějak zkoncovala, nařídila komora, ať se Satalický ku právu dodá do Nymburka, a tam i Nežerka, aby nevinu svou odvozovati mohl, ať se dostaví.

Henyk průtahy takovými velmi byl podrážděn i podal 9. července 1616 suplikaci k císaři, kdež veliké stesky pronáší zvláště na to, že by se Nežerkovi „odvod neviny“ dopustiti měl. „Nebo prý vývodu z vyznání zločinných toliko lidem zachovalým *ze stavů vyšších* se dostává, ale lidé sedlští, zvlášť podezřelí, dávno zmazaní a psanci nevyvedení, jako tento jest, takového folku nikterakž užiti nemohou a nemají.“ Současně psal presidentovi komory, touže na to, že prý se nadál „spravedlnosti ve svém lamentování v příčině toho zjevného a nevyvedeného psance Jana Nežerky kouzel, pro kteroužto příčinu *v nemalém nebezpečenství i s lidmi poddanými svými zůstávaje a na dobytcích nemalou škodu den ode dne pociťujíce, a to čím dále vždy více okušujíce, v tom vězí*“, i naléhal na to, aby „Nežerka ku příkladu prý jiným byl ztrestán a Henyk tudy dalších škod a zaneprázdnění a útrat větších ujíti mohl.“ Při tom Měsíčka a hejtmana Růta zřejmými slovy obviňoval, že od Nežerky byli podpláceni. I Nymburským psal, vykládaje příčiny, pro které Nežerka práva užiti by neměl.

Nymburští skutečně učinili podle přání Henykova a k vývodu Nežerku nepřipustili. Ale sotva se to doneslo kr. komory, utržili si notnou důtku.

Tím drážlivost Henykova dostoupila vrchole. Jednoho dne s Jindřichem Maternou, Vratislavem Mikulášem z Bubna, Ernfrídem z Berbištorfu i s regentem svým Mikulášem Zajíčkem přišel do kr. komory na hradě Pražském, i jal se domáhati domnělé své spravedlnosti. A když nic nemohl obdržeti, tu V. Slavatovi a Jaroslavovi Smečanskému (z Martinic, jenž tehdá byl radou kr. komory) toto v oči řekl: „Já to světle pravím a nevynímám žádného, že kdo koli toho psance zastává, jest mu rovný, a nač jste mne ráčili strany jeho zbezpečiti, neráčíte tomu dosti činiti.“ A s tím šňup' si, odtud jda. Tu prý on V. Slavata „na veštvání toho Smečanského mastikulky zas řekl: Já to císaři oznámím; nebude mi toho líto.“

V prosinci Henyk opětně suplikaci podal k císaři, ve které veškeren průběh věci ve smyslu svém zopakoval, veda k tomu, že Slavata a Smečanský jsou „fedrovníci toho psance.“ Ale suplikaci zůstala bez odpovědi. Nastalať nová nesnáze panu Henykovi, kde již nebyl útočníkem, nýbrž proti těžkým obviněním brániti se musil. *)

Dne 11. července 1615 pan Henyk učinil smlouvu „s Andreášem Mizerou, impressorem z městysu Dobrovice o vytlačení a spravení na místo, jak náleží, 206 exemplářův jedné knihy JMsti. páné, kteroužto knihu žádnému ukazovati a čísti pod skutečným trestáním dáti nemá.“ Smlouva sepsána na řezané ceduli; jeden přepis s podpisem Mizerovým zůstal u Henyka, a naopak přepis s podpisem Henykovým u Mizery. Ondřej, Andreáš či Andres Mizera, rodem z Jarova, od l. 1611 spravoval tiskárnu v Dobrovici. Ke zprávám, které v „Rukověti“ o něm položeny jsou, dodáváme, že v městysi tom byl osedlým sousedem a vůbec váženým, anobrž v obecní tamní radě spoluradním. Za manželku měl Slezanku, která vůbec sloula Mandalena impressorka, jinak Vojačka, a s ní zplodil syna.

Tajemný ten spis, o jehož vytištění smlouva se stala, obsahoval v sobě „obšírné vypsání příběhův, co se od některých let v tomto království dálo.“ Rozdělen byl na 10 knih. O obsahu jeho nic se posud zevrubnějšího nedalo dopátrati. Na jisto známe jen místa některá, ježto se čtou v soudních spisech. Tak prý na listě 52. psáno: „Arcikníže Matyáš, zkaziv dobře za třetí díl země, mnoho lidí o hrdlo a živnůstky připravil.“ Na l. 86: „Přijel toho dne do Prahy Glezl, biskup Vídenský, původ všech předešlých v Uhřích, v Moravě, v Čechách, až i nynějších rakouských neštěstí, silný obhájce ohavnosti té šelmy babylonské.“ Na l. 574. více napsáno o Rudolfovi II., mezi jiným tato prý

*) Touž dobou měl pan Henyk ještě jiné nesnázky. Jistý Martin Kraus, varhaník, „zaufalých posunkův plný cizozemec“, jenž u Henyka byl v službách, opatřil si membranu a na ní sobě list dlužní či jistotu na 1500 kop míš. či tolarů učinil jazykem německým, jako by l. 1608 na den sv. Havla na zámku Dobrovickém byla sepsána. Summu tuto Henyk i s úroky na sv. Havla l. 1614 měl splatiti. Léta tohoto chtěl Kraus jistotu tuto postoupiti Pavlovi Weisovi z Větčína, kterýž se k Henykovi obrátil se žádostí, aby mu pán 500 kop dal a potom ostatek pojistil. Tím věc na jevo vyšla. Nastala nyní právní pře před soudem Starého Města Pražského, ve kteréž Henyka zastupoval Florian Písecký z Granichfeldu a na Krause právo stané obdržel. Leč tím věc nebyla ukončena, jelikož k odvolání Krausovu nález Staroměstských byl vyzdvižen a nové líčení nařízeno; ale i toto pro Krause nemilý mělo konec.

potupná slova, že „byl pyšný, lakomý a ukrutný, a nejvíce zemi českou berněmi, dluhy obtížil.“ Na l. 576.: „A tu se vyjevilo, že císař měl v Čechách po různu nemálo lotrasů rozličných, bunt s Kristiánem kurfirštem saským, Leopoldem arciknížetem, s bavorským a lotharinským knížetem, a byl toho úmyslu již zjevně dáti v Praze najímati, jako by chtěl míti svou guardii do Říše.“ Na l. 585.: „Místodržící odjeli z Prahy, poručili dsky zemské zavříti a v Táboře se usadili. Tam lidé, kde co potřebovali, utíkati se musili, však malého fedruňku dosahovali.“ Na l. 370. připomíná se o císaři Fridrichovi, kdyžto mu podán byl svazek listův, kteréž Kašpar Šlik, cís. kancléř, k některým Uhrům napsal, ačkoli někteří z rad v tom viděli rozličné zrady a úklady, žádného z listův těch čísti ani otevříti nechtěl, ale pověděl: „Casparum ego et probatum virum et mei amantem existimo; si fallor, malo per sese error pateat, quam mea diligentia investigetur.“ *)

Původcem spisu toho, jak sám Henyk tvrdí, byl známý prokurátor Pražský, *Vácslav Magrle ze Sobíšku.* Totéž na jevo vychází z jednání defensorův l. 1618, o němž zprávu máme u Pavla Skaly ze Zhoře (II. str. 118.). Magrle sepsal jej patrně s volí a vědomím Henykovým, anobrž ve svrchu dotčené ceduli řezané přímo slove „kniha Jeho Milosti páně.“

Během prosince až do ledna 1616 první z desíti knih všecka, druhá větším dílem „méně toliko sedmi listů“ byla dotištěna. Části tyto dostaly se nejen do měst Pražských, ale i do jiných měst v Čechách, a všude ovšem nemalou pozornost, ve vládních pak kruzích velikou nevoli způsobily. Henyk, kterýž na Novém Městě měl dům svůj na Příkopech a tu namnoze i bydlil, dne 21. ledna 1616, když se již smrkovalo k večeru, skrze služebníka jednoho obeslán do české kanceláře. Tam shromážděnou nalezl značnou společnost, zejmena nejvyšší úřadníky Adama z Šternberka, Adama z Waldšteina, Zdeňka z Lobkovic, Viléma Slavatu, Jaroslava z Martinic, pak Theobalda Švihovského, Matouše Děpolta z Lobkovic a na Strakonicích, Fridricha z Donína z pánův, Prokopa Dvořeckého z Olbramovic, Diviše Černína z Chuděnic, Bohuslava z Michalovic, Adama Ryzmberského z Janovic z vládyk, posléze Pavla Michnu, Jana Platejse a Mr. Filipa (Fabricia) sekretáře.

Tu mu kancléř Zd. z Lobkovic oznámil rozkaz císařský, aby exemplář té knihy, máli jej před rukama, aneb in originali do kanceláře české podal i odevzdal a impressora postavil. Zároveň voleni jsou komisaři, kteříž se ihned na Dobrovici vypraviti měli, totiž Adam Ryzmberský a Samuel Albin, dvořenín JMCské. Henyk uposlechl, rukopis, na velikém regálním papíru psaný a svázaný, jakož i co posud bylo tištěno, do kanceláře položil. Později celý náklad, kdež jen exemplářův dosáhnouti mohl a k nim přijíti, skupoval, a skoupiv do dvorské kanceláře odeslal. Bez odkladu pak učinil opatření, aby „člověk ten ničemný,“ Ondřej Mizera, komisařům byl vydán. Dne 1. února Mizeru dva sousedé Dobrovičtí na hrad Pražský odvedli.

---

*) Kaspara mám za muže osvědčeného i mne láskou oddaného; mýlímli se, radši ať chyba sama sebou vynikne, než aby opatrnost má byla brána v pochybu.

Leč tu na Henyka počali jíti přístrachy. Psaltě dne 4. února nejv. kancléři, vymlouvaje se, že „té knihy tím úmyslem tisknouti nedal a neporučil, aby zjevně a vůbec vycházeti měla, ovšem také ani nic o tom nevěda, aby komu co v ní k jaké offensí, potupě a lehkosti bylo, *jen pro sebe*, jináč nemyslíc, že toliko pouhá historie, co se kdy stalo jest. A ten zrádce tu knihu tak přece, neoznámivši mi též o tom nic, jako na poště, co jsem teď ty čtyry neděle doma nebyl, nepamatujíce na povinnost svou, tiskl, i na tu přísahu, kterouž k povinnosti své učinil, se zapomenuv, jsa vedle toho dosti ode mne napomenut, aby pod hrdlem žádného exempláře nevynášel a pryč nikam nenosil, on pak proti tomu, natiskši sobě exemplářů, co se jemu líbilo, týchž exemplářův mnoho beze vší vůle a vědomosti mé vynesl, sem i tam rozstrkal, mezi lidi vtrousil, a kdež se mu líbilo, zastavoval, nimi handloval a tak nenáležitě tajnost mou mi nevědomou ještě pronesši zradil.“ Ostatně, jeli v knize co urážlivého, že se to stalo „mimo vše jeho vědomí.“

Dne 10. února Henyk opětně povolán byl do kanceláře české pro jiný pokoutný tisk, totiž o *zřízení zemské*. Patrně, že Mizera, byv u vězení vytazován, něco o tom pronesl. Henyk omlouvá se v listu, na zejtří nejv. kancléři psaném, že on žádného zřízení zemského tisknouti nedal, nýbrž že, byv sněmovně volen ke korrigování a srovnání práva městského se zřízením zemským, tu prý několik exemplářů starého zřízení zemského tištěného nakoupil, a co se mu kde napravení potřebného vidělo, že to na škarty vytáhl a buď z sněmů anebo z svého zdání vytisknouti a do toho zřízení zemského přilepiti dal, jakožto prý substrát k poradám. O tom prý i předmluva, Henykem do tak upravených exemplářův připojená, svědectví vydává.

O této bibliografické zvláštnosti historikům literatury a práv českých nic posud povědomo nebylo, i bude příhodno, aby se při prohledávání exemplářův našla ta *interpolace* Henykova.

K prosbě Henykově Mizera dne 27. února z vězení byl propuštěn a Henykovi vydán s jistou, jmenem královským tomuto učiněnou zápovědí, „aby ho žádným vězením ani jiným trestáním neobtěžoval, a když by se dvě neděle napřed věděti dalo, aby ho povinen byl postaviti.“ Což Henyk na kanceláři české před Michnou slíbil a vlastní rukou k tomu slibu se podepsal. Ale sotva Mizera byl v oboru pravomocnosti panské, hned jej Henyk do vězení těžkého dáti kázal. Ubohý impressor proseděl tu některý čas v zámecké šatlavě za ruce i nohy ukovaný, až jedné noci z rozkazu Henykova do šatlavy vešel Dobrovický mistr popravní Martínek, a tu Mizeru beze všeho předchozího pořádného obvinění, vyslyšení a rozeznání v nějakém sroubku při svíčce sťal a na káře k šibenici odvezl i tam zakopal.

Pan Henyk po delší dobu nebyl na Dobrovici. Když se dne jednoho navrátil domů, ptal se regenta svého Mikuláše Zajíčka, „kde jest ten zrádce Mizera?“ Zajíček odpověděl, že u vartýřův u mostu. Nazejtří pak asi o poledni, když Zajíček opět přišel na zámek, uhlídal pána před pokojem, jenž sluje mostnice, „v šlofpelci choditi a v hlavě se drbati.“ Uhlídav regenta, pravil: „Hádejte, co vám povím!“ A regent řekl: ‚Nevím, Vaše Milosti.‘ — „Hleďtež, ten zrádce Mizera

též tím previtem (záchodem), jako to pachole pana Černína, vylezl a pryč utekl, a žádný z vartýřův za ním nešel dolů pod zem, neb že byl zámek ještě zamčený. Nežli, dámť jim, že budou míti ode mne památku. I poslal jsem ho hledati na všecky strany; nevím, najdouli jej." — Načež regent: ‚Chvala panu bohu, že jenom neutekl, dokud jste neráčili doma býti.' — A pán řekl: „Kdo by se toho nadál, aby ten šelma měl to učiniti."

Tak aspoň vypravoval Zajíček před soudní komisí. Zdá se, že tu noc po Henykově návratu na Mizerovi ohavný ten skutek byl spáchán. Stalo se to před velikonocí, tudíž v druhé polovici března 1616, jelikož toho roku boží hod připadl na den 1. dubna.

Ale jakkoli věc opatrně byla nastrojena, přece se utajiti nemohla. Dne 6. července nařízeno Henykovi, aby se pro některé pilné a důležité příčiny ihned, ničímž sobě, krom moci boží, překážeti nedada, na cestu vypravil a v kanceláři české najíti se dal, kdež prý příčinám obeslání vyrozumí. Henyk přijel a na kanceláři příčiny obeslání zvěděti žádal, ale nic mu neoznámeno, nýbrž několik dní zdržován byl a den ode dne s tím oznámením odkládáno, pod tou záminkou, že se o tom císař ještě „neresolviroval."

Zdržování a odkládání toto ovšem nebylo na licho. Samuel Albin totiž mezitím vypraven byl, aby věc se vší opatrností a bez hluku na místě vyšetřil. Jel přes Benátky, které tehdá byly královským panstvím, a pojav k sobě tamního purkrabí Mikuláše Hanžburského a něco lidu branného, vydal se v noci ze 13. na 14. července na kočárku k Dobrovici. Na dvou vozích sedlských byli s nimi rychtář Brandýsský a biřic z Lysé, a foršt Lipnický spolu na koni jel. Noční tato výprava nejprvé se obrátila na místo popravištné. Aby pozornost nevzbudili, nejeli tam silnicí obyčejnou, nýbrž přes ovsy panské. Tu okolo šibenice jali se hledati čerstvých hrobův, i otevřeli dva. Jedno tělo tam nechali, druhé pak odtud pryč vzali.

Po vykonání příšerné té práce Albin a Hanžburský spolu se třemi jinými osobami dali se do městyse, jiní pak spolupomocníci jejich upřímo na grunty královské s tím tělem vykopaným se „trakařili." Když přijeli pod město Benátek, tu v katovně mrtvolu smýti dali, hlavu umrlcovu všecku prý již ohnilou mnohým lidem, pro kteréž do Boleslavě i jinam naschvál posíláno, ukazovali a dotázky na každého z nich činili, znalili jsou Ondřeje Mizeru? jestli to ta hlava jeho a ten obličej k němu podobny? Potom tělo i s tou hlavou na krchově mezi poctivé lidi v Starých Benátkách pochovati dali. Nicméně po dvou neb asi třech nedělích komisaři nařídili, aby ten hrob zase byl vykopán i hlava odtud vyzdvižena, i dali ji „vykontrfektovati" Václavovi Čechýnovi, „jakémusi" prý, jakož Henyk psal, „kluku, kterého naschvál k tomu s sebou vzali, a s ní opět, jako s nějakou monstrancí se vystavujíce a ji mnohým s podobnou otázkou, bylali to tvářnost a obličej toho Ondřeje Mizery, ukazovali."

Albin s Hanžburským i druhými průvodci na Dobrovici přijeli ranním jitrem před východem slunce. Sesedše s vozu, ihned ku primasovi Janu Rafaelovi šli a jemu osoby radní svolati rozkázali. Taktéž obeslán regent Mikuláš Zajíček. Tu nastal výslech, zdali kdo co ví

o smrti Mizerově, načež všickni, že z vězení utekl, odpovídali. Totéž seznávali rychtář, starší a mladší, i posel rychtářský či biřic a žena jeho. Posláno i též o mistra popravního Martínka, ale ten, vzav patrně výstrahu, byl zmizel. „Odejel prý do vesnic k uklizování hovad umrlých, neb velice hrubě mřely, a kde by byl, uptati se nemohlo.“ Po výslechu nařízeno, aby Martínek i rychtáři s poslem na zejtří na rathhouze Starého Města Pražského byli postaveni.

Mezi tím se Henyk, přes všecky odklady a průtahy, přece dověděl, oč se vítr točí, i podal 12. července suplikaci k císaři, kdež s předešlým zakazováním příčinou knihy císaře žádal, aby „sebe tou věcí toho lotra zpronevěřilého zaneprazdňovati a mne, abych jeho, kterýž před rukami není, stavěti měl, přivozovati dopouštěti neráčil, nýbrž všecky žaloby toho se dotýkající aby na pořád práva (totiž k soudu Dobrovickému) odkázány byly.“

O tom, co se dne 14. července stalo na Dobrovici, dověděl se od svých lidí téhož dne večer, i nemálo tím byl pobouřen, nicméně teprv dne 18. novou podal suplikaci k císaři, plnou žalob, na to, co se za nebytu jeho na Dobrovici bylo stalo. „Ve všem křesťanstvu toho slýcháno není, aby se kdo co podobného spůsobu dopouštěti, v takových místech, jež jmenovati, ne toliko jich se dotýkati, ohavné jest, měl kdo místa těl popravních otvírati, těla z nich vyzdvihovati a je, kam by se vidělo, odvážeti,“ . . . „i aby zatím od takových lidí nočně a neslušně stavové na gruntech svých špehováni neb přezvězováni býti měli.“ Ku konci prosí, aby Albín a Hanžburský k slušné nápravě přivedeni a pro takový výstupek ku příkladu jiným náležitě ztrestáni byli.

O takovém trestání ovšem řeči býti nemohlo, anobrž z rozkazu císařského na hrad Pražský svoláni soudci zemští jakož i radové soudu dvorského a komorního, kdež zároveň i urážky v knize i vražda na Mizerovi spáchaná jsou uvažovány.—Výsledek porad těch byl ten, aby Henyk pro oba činy k soudu byl pohnán. Ještě 18. a 20. ledna 1617 psal nejv. kancléři a purkrabímu, prose, aby půhon od něho odvrátili. „Nevím, čím pak původem, že toho ještě nikterak zniknouti nemohu, tak že větší pamět a mysl se dává na toho lotra zpronevěřilého, kterýž mne podvodně v to vše uvedl, nežli na mne, poctivého pána, spoluouda tohoto království českého a z poctivé krve zplozeného. Co o tom říci, než to pánu bohu poručiti!“

Ale všecko úsilí bylo marné. Dne 24. ledna 1617 vyšlo obeslání jmenem královským. V listu obsílacím Henykovi nejprvé za vinu dáváno tajné a ukryté tisknutí knihy historické, v kteréž mnohé a těžké věci na urážku císaře Rudolfa II., panujícího císaře Matyáše, jakož i mnohých „předních zemských i dvorských officírův a služebníkův“ dostaveny jsou. Pak Henyk viněn, že Mizeru „o hrdlo žalostně dal připraviti a krev jeho vylíti,“ že skutek ten ukryti se snažil tím, že „sám se v tom pronesl a jiným mluviti přikázal, že jest se (Mizera) z vězení dobyl a utekl, anobrž takovou zprávu omylnou a nedůvodnou i králi a pánu svému na kancelář českou učiniti směl.“ Státi měl před soudem zemským dne 9. března 1617. Dne 31. ledna nařízeno mu, aby k úřadu soudu komorního položiti dal „knihy černé, jinak smolné, kteréž při právě městečka Dobrovice zůstávají a v nichž se vyznání útrpná a kdy který

zločinec kterou smrtí ztrestán bývá, poznamenává." Taktéž měl popravní mistr položiti „meč ten a ne jiný, kterýmž jest on Martin někdy Ondřeje Mizeru, impressora Dobrovického, léta pominulého 1616 na poučení a rozkaz tvůj (Henykův) sťal;" taktéž „šaty chodicí téhož O. Mizery, kteréž jest mistr popravní po stětí jeho vzal, totiž plášť soukenný a kabát, v kterém jest týž O. Mizera chodíval, a to oboje u něho, mistra popravního, spatřeno a usvědčeno jest."

Prokurátor královský neustával sháněti svědky, Henyk pak k císaři posílal prosbu za prosbou, aby takového obeslání byl zproštěn, že se s JMstí v žádný spor dávati nechce. Ale vše bylo marno; „Adam Ryzmberský z Janovic," tak naříkal Henyk, „vždy čím dál, tím více průvody proti mně vede, se nimi hotoví a (račte milostivě odpustiti) katy, biřice, rasy a jiné lehké osoby zapisovati dává."

Posléze uchopil se prostředku, jenž mu, jak se zdá, odjinud byl nadmítnut. Dalť se zcela císaři na milost. „Já té milosti do nejdelší smrti modlitbami svými věrně a poddaně až do vylití krve a přemožení statečku mého odsluhovati budu atd. A tak VCMsti. k nohám a milosrdenství se podávám." Zároveň nabídl se k položení peněžité pokuty, která prvotně od něho sumou 100.000 zl. žádána, ale potom na 50.000 zl. zmírněna byla. Henyk před presidentem komory v tom se prohlásil a potom i přípisem (9. března) k tomu se přiznal, že k uhrazení sumy té kr. komoře postoupí zápis, jejž manželka jeho na Jana purkrabí z Donína měla. Tím spůsobem splaceno 30.000 zl. Ostatek měl odváděti na terminy po 5000 zl., počnouc od sv. Jiří 1618. Na to teprv Henyk dne 9. března povolán byl před císaře i tu jemu oznámeno, že se od obeslání formálně upouští. Dne 16. března pak vydáno mu opatření na cti. V písemnosti té výslovně doloženo, že od processu upuštěno bylo k přímluvám JMsti císařové i králové, arciknížat Maximiliána a Ferdinanda, jakož i nejv. úředníkův a soudcův zemských. Tito podle Henykova udání neučinili prý to zdarma, nébrž „dobře prý více 12.000 kop gr. rozdarovati musil." Zároveň se listem tím opatření dostalo všechném osobám, které v knize zabavené byly „nářklivě" dotčeny.

Tak se podle slov Henykových ukončila „tragédie, kterouž jsou nepřátelé zemští na vymstění se nad ním sobě zoumyslně proti JMsti vzali."

Malou jen dobrou bylo, že kr. komora Henyka donutila, že vdově ubohého Mizery, kterou on, že od gruntu odejíti chtěla, soudně byl kázal stihati, na odbytí, ač se dosti proti tomu zpouzel, 100 kop gr. vyplatiti musil. Ostatek pokuty Henyk neplatil, neboť, když první lhůta dopadla, stav věcí byl takový, že nikdo na takové maličkosti ani pomýšleti nemohl. *)

Horším trestem Henykovi bylo opovržení, ve které i mezi vrstevníky svými upadl. Všichni, i ti, kterým leckteré dobrodiní byl prokázal, jeho se štítili, tak že ani na sněm choditi se neodvažoval. „Pyšný jeho

*) Brzo po skoncování nesnáze o Mizeru nová se panu Henykovi přihodila mrzutost. Byltě panu Kašparovi Khynovi k službě o jeho veselí zapůjčil myslivce svého Jakuba Kulicha. Myslivec ten z poručení Khynova přišel na grunty kr. panství Brandýsského nad Labem a tam jelena zastřelil, načež od hejtmana Brandýsského byl jat a potom do kr. komory české donešen. Tu prý nepřátelé Henykovi, Slavata a Martinic,

humor," jak Slavata dí, „nikomu nebyl po chuti." Nad upokořením, které svou vinou na sebe uvalil, ač on nikdy cizí pletky v tom spatřovati neustal, „nejednou prý z veliké lítosti nemálo slz z očí svých vyléval", — „křístka upřímného nemaje, jenž by se ho také kdy kdo upřímně ujal, ježto tak dobře, jako jiní poctiví páni, obyvatelem tohoto království jest a mnohým i dobře činil. Slovy sic ač dosti přátel měl, ale skutek, když potřeba nastala, utekl, tak že zhola žádný se, aby mu v čem pomocen byl, ješto i slušné z práva bylo, folku zlým a neřádným lidem aby se nedávalo a cesta k nepravostem neodvírala, nenašel."

K tomu přidružil se ještě jeden moment. Výstřednosti Henykovy příčinou byly, že se rozneslo domnění, jako by nebyl dobře při rozumu. On sám dí, že jej „aspoň za blázna vyhlásiti a v moc panu hofmistru (Adamovi z Waldšteina), kterýž že prý na to co čert na duši hříšnou číhá, dáti chtí, aby tak v jeho moci vězněm do smrti, jako pan Lacek z Šternberka v moci pana Adama z Šternberka zůstává, býti musil."

Hněv, ač bezmocný, pořád se v něm kvasil, až se mu dostalo průchodu. Dne 13. července 1618 od direktorův vydáno vyzvání, aby vůbec jeden každý, kdo jaké koli stížnosti „do těch zlých, neupřímných rad a obecných všech nepřátel" má, ve spis je uvedl a direktorům oznámil. Henyk neprodleně chopil se péra a v krátce celé své utrpení i s doklady měl sepsáno, načež je ve své tiskárně vytlačiti dal. Neučinil to od své osoby, nýbrž pod přijatým jmenem *Jana Pravdy Litovanského*. Titul zajímavé té knihy, jížto se, pokud vím, jen v bisk. knihovně Litoměřické jeden výtisk, zato několik přepisův zachovalo, jest tento: *Apologia nebo vypsání velikého a těžkého neštěstí, v které JMst. urozený pán, pan Henyk z Waldšteina a na Dobrovici atd. původem a spiknutím zlých, lstných, neupřímných lidí a rušitelův dobrého řádu a práva uveden býti ráčil. Sepsaná ode mne Jana Pravdy Litovanského a vytištěna léta 1618 dne 7. máje.* Pseudonymita dosti průzračně je zakryta věnovacím přípisem k panu Henykovi, kdež *Pravda* dí, že, „dostavši se k jednomu JMsti výborně známému příteli, kteréhož jmenovati pomíjím, s ním jsem o touž věc dlouhou řeč měl." Přítel ten prý mu vše vyložil a allegáta ukázal, pravě, že jest sobě to pro paměť schoval. Podivnost je datum 7. máje 1618, kteréž se čte i na titulu i pod předmluvou, kdežto se přece v úvodu mluví o vyzvání direktorův ze dne 13. července 1618 (den sv. Markyty) a krajských komisařův (Boleslavských) ze dne 19. t. m. a mezi listinami obě ty písemnosti na prvním místě kladou. Z toho nelze jinak souditi, než že tu omyl a že Apologie dotištěna teprv 7. máje 1619.

Buď jak buď, listiny v ní podané výborným jsou stavivem pro poznání nejen pana Henyka, ale i náhledův, které tehdá v Čechách na mnoze byly běžny.

„ihned s radostí téhož myslivce do Prahy dodati dali, jej do vězení na hrad Pražský, to jest Bílé Věže vsaditi poručili a k němu nejednou z komory komisaře vysílali a na něm se tuze toho, zdali jest pán (Henyk) takové zvíře zastřeliti poručiti ráčil, aby jim oznámil, dotazovali, a když oznámí, to jemu znamenitě, že ihned toho vězení prázen býti má a bude, zaslibovali, ale z jeho svědomí dobrého ničeho toho z něho vytáhnouti nemohli."

V Henykovi soustředila se všecka ta pověrečnost, jížto tehdá v střední Evropě takořka jen osoby vyvolené byly prázdny. Obecně se tehdá věřilo ve vidění a proroctví, v kouzla a čáry, ve spojení lidí živých s duchy a s mocmi nadsmyslnými. A co padlo obětí této zbloudilosti! Dobrovické právo pod vedením tak řízného stihatele čarodějníků, jako byl pan Henyk, nad jiné v té příčině vynikalo. Což byl poddaný člověk v očích páně Henykových? Že Mizeru skutečně stíti dal, nejen soudně dokázáno, anobrž i v Apologii dosti neobaleně přiznáno. „Též prý s tím stětím toho impressora to zveličovali, jen aby pána pod spůsobem soudu *zbůhdarma* k trestání, jako by se to slušně a spravedlivě vedle práva dobře stalo, přivedli.“ Zabití člověka nevinného tedy byla příčina k stíhání „zbůhdarma!“ Ovšem v hlavě Henykově vězelo divné ponětí o postavení šlechty, jež tehdá co vrchnost vládla lidu. „Všechna prý práva,“ dí pan Henyk, „*každé* světské vrchnosti tu moc dávají a propůjčují, aby nad lidmi poddanými zlé účinky k slušnému a spravedlivému trestání, poněvadž meč a správu v ruce sobě danou od boha mají, přivozovali!“ Takový pánek cítil se mocným, ba neobmezeným vládcem nad vírou i tělem svých poddaných. Ale sám práva, kterému by i také on byl podroben, neuznával, nýbrž, jakmile vyšší vrchnost ke skutkům jeho přihlédati a jeho trestati se jala, hned počal naříkati na bezpraví, na rušení práv stavovských a svobod zemských, jako by on, dělej co dělej s poddanými, křivdy dopustiti se nemohl. Při tomto smýšlení se u pana Henyka jeví žalostná zbabělost. Dokud se věděl jistým, tu byl pravý hrdina na slovech, ale jak spatřil, že je zle a že jde do opravdy, hned se dal do prosa, žebraje o milost a milosrdenství a vinu svou strkaje na druhé; ale vrchol nestatečnosti jeho jest i zůstane zavraždění knihtiskaře, který věru krvavě ospravedlnil jmeno své.

~~~~~~

Na Krakovci.

Báseň

Jaroslava Vrchlického.

A zní a hyne . . . .
K. H. Mácha.

Ty zříceniny znáš tam na obzoru,
kde v modrý věnec hora váže horu,
jak v stínu lesa podle skalní stěny
mdlý vedrem dne a chůze svojí spěchem
by odpočinul poutník unavený.
Ba spočinul a zapomenul světa,
přes jeho hlavu přehnala se léta,
na jeho údech svlačec bují s mechem,
a noha jeho srůstá se skaliskem
a tělo splývá s balvany a pískem.
Les k ochraně i v chlad mu stíny sklenul,
jak světa on, svět jeho zapomenul.
~~~~~~

Když po prvé jsem vstoupil v jeho stíny
a s oken jeho zíral do krajiny,
byl jarní den, kdy zem svůj svátek slaví,
kdy slunce paprsk jak prut čaroděje
na šumný hovor stuhlé vlny taví,
květ rozdýchá a ptáka rozepěje.
Po stezkách k hradu táhly pestré davy,
v něm střelba zněla, písně, hlučné smíchy,
po dlouhém čase hudby souzvuk smavý
se rozproudil, že zámek jindy tichý
v klín lesů házel echo jásající
a v ples rozehrál jejich dol se tmící.
Vše veselo — jen smutno v mojí duši
jak zemi jest, když západ slunce tuší.
Mně líto bylo, že den v růžích blednul
a že jsem posud v mechu na skalinu
k své věrné družce, písni, neusednul.
Nechť tváře žhou, zní zpěv a plesy bují! —
básník a píseň méně požadují:
hvězd zlatý záblesk v nebes tmavém klínu,
dech květiny, když otvírá se luně,
třpyt rosných perel bujném ve kapradí,
pak trochu snů a upomínek mládí,
v nichž srdce lidské plesá i hned stůně.
A nechť zněl smích a zpěv, nechť hudba hrála,
já cítil, v píseň jak mi duše tála,
jak tráva, rákos, svlačec i mech hebký
ji měkkou páží braly do kolébky,
jak hradu zdi, jak ruiny a skály
ji dumným snem svých bájí odchovaly,
jak hlohu keř, jenž chyt se na cimbuří
a drží se, nechť bouř a větry zuří!
Těch snů památka jako píseň duchů
vždy se mnou byla v města bouřném ruchu,
mně její dech bezesné noci krátil
a novým jarem v ruiny mne vrátil.
Zas viděl jsem je v lesů šerém věnci,
zas večer jarní nachýlil se k stráním
a cherub šera hvězdném na růženci
již první korál pustil z ruky svojí,
tož večernici s tichým usmíváním.
Já stoupal výš, já v rozvalinách stanul,
já zíral, v klenby jak se oblouk pojí,
jak tměl se údol, západ nachem planul,
jak z pole ke vsi rolník mdlý se vracel,
jak skřivánek se do osení ztrácel,
jak z chýžek modrý dým se vzhůru vinul,
jak v přísném tichu černý bor mi kynul. . . .
A na zeď skloniv zamyšlenou hlavu,

jež vírem snů a obrazů se tměla,
jsem tiše zřel, jak v myšlenek mých davu
má dávná píseň květem vypučela,
a když vstal měsíc a když hvězdy vzplály,
jak s ní o dávných časech rozmlouvaly!

I.

Ó zříceniny! což jste v proudu věků,
v úsměvu jara, ve vichřice jeku,
v půlnočních tmách a v blesků rudém svitu?
Sen zkamenělý dávno mezi lesy,
čas nedbá o vás, člověk se vás děsí,
a příroda k vám zírá bez soucitu!
Když vzplane jaro v luzném šatě krásy
a hnízda větvím, hnízdům ptáky vrátí,
na květ rozdýchá růži na souvrati
a v smavý palouk vetká sedmikrásy:
vás nevšimne si — sotva políbením
se paprsk slunce dotkne zdí, kde v skrytě
fialka v listí, první jara dítě,
svůj vonný sen vysnívá pod kamením.
Nad námi skřivan nebes po azuru
své písně smavé rozvěšuje zvonky,
pod vámi v lese datel ťuká v kůru
a slavík v letu zčeří anemonky,
jež tknuty jeho křídelky se chvějí
jak sny o lásce v dívčím obličeji.
Vše v novém šatě — vy jen bez proměny!
vše v svorném plesu — vy jen zapomněny!
A léto, které na mez svlačec věší,
korálky brusin tmavé pod ořeší,
jež v hvězdách blankyt, chrpu žitu dává
a v rudých jiskrách koukol rozsypává,
dá slunce vám jen, jehož žáry parné
ve skály vaše perou jednotvárné,
jež do zdí žhavé střely zabodají
a s ještěrkou jen hada vylákají,
by na výsluní hřál se mezi vámi
a zelenými zahrál šupinami!
A v mraků tísni když se slunce schová
a bouře táhne nad lesy a luhem,
vy první jste, kam padne purpurová
zář blýskavice v živlů boji tuhém!
Jak nadšení, které se dlouho vznáší
nad věštcem v těžké dumy pohříženým,
až náhle sjede a vše v plápol vznítí:
tak Perun bičem blesků napřaženým
myšlenky vaše se strání vám plaší!

Jak poletují v divém hromobití
ti netopýři, havrani a káně,
div jejich skřek i bouři nepostraší!
Když jekem větrů oživují stráně,
když úpí les a v chaos vše se mate,
na skále v blescích vy se usmíváte! —
Aj hle, již jeseň krajem vážně chodí,
skráň vráščitou má révou opletenou,
ve tmavý lupen smavá jabka vine,
a umdlená když s hlavou nachýlenou,
pod vaším stínem trochu odpočine,
tu žlutých listů hrstku do vás hodí,
a nad mladostí prchlou zalká vzdechem
a dál jde vaším provázena echem.
Pak zima teprv, sníh a mráz a ledy
vous setkají vám stříbrný a šedý,
do puklin oken jíní nasypají,
i ručej, který kol vás hučel ztají,
jen větry pošlou, by vám hrály v snění
a vtiskly na vás pečeť zapomnění!
Tak život pro vás, příroda jest hluchá,
vy skvrnou jste na skvostném jejím hávu,
vy trnem jste ve květném zlatohlavu,
vy v sadu jejím jste jak haluz suchá!
Co po vás jí? — Však člověk, jehož činů
jste smutnou stopou, člověk, jenž vás stavil,
by ve vás žil a válčil, hrál a bavil,
proč teď se leká chladných vašich stínů?
I příroda, jež zdá se zhrdat vámi,
ta hada aspoň v rumech vašich tají:
však člověk zvýšen časů nad změnami
buď láme vás — anebo o vás bájí.
Však co by měl ve runách vašich čítat
a v stínech vašich den své spásy vítat,
ve bouři žití do vašeho chladu
jít pro myšlenku, těchu, pro poradu,
ve stopách reků, již zde vedli boje,
své malicherné stopit sny a stezky
a z vašich skalin vykouzliti zdroje,
z nichž nadšení by zářné šlehly blesky:
ten člověk láme kámen po kamenu
a radost má, že váš jen balvan jeden
na chýžky jeho celou stačí stěnu.
A při krbu, když mrazný přijde leden,
o vašich rumech divné báje snuje
a dětem svým je s chvěním vypravuje:
o polednici, o ohnivém muži,
o světelkách, jež do bran vašich vběhnou,
o plamenech, jenž ze zdí vašich šlehnou

a šerem noci modrou hoří růží;
a tká svou báj, až louč mu dohořívá
a v jizbě se jak v duši dítek stmívá.
Tak minou léta, vaší slávy hroby,
čas nešetří vás, člověk ten vás drobí.
Teď vím, že čas, když krajem tímto spěchal,
vás jako čtenář známku v knize nechal;
teď přišel jiný, dál čte, kol vás pádí —
jste přežilé! co vaší zhoubě vadí?
Vy klesnete! ni haluz nepohne se,
ni ptáče v písni neustane v lese;
vy klesnete a slunce vyjde znovu
a snad osvítí les na vašem rovu
snad vesnici, snad město doby nové!
Ó již se z dálky mohutný proud valí
nešetře ani výspy myšlenkové,
vše černou pěnou příkrovem jak halí,
vše trhá, boří, rozhází a změní,
to světa proud je — příval zapomnění!

II.

Ba již se valí — slyším jeho hromy,
rve písky pouště i pralesů stromy
a břehy všecky podmílá i jezy
a dál se valí bez pouta a mezí!
Ó pochodni, jež sluješ dějinami,
tys bludičkou jen v šeru kmitající,
ty zpěněnými břehu nad skalami
jsi matným leskem maják doutnající,
svit jehož kalný, člun když k němu pluje,
jen chladný hrob a srázy osvěcuje.
Tvé rudé světlo krví napojeno
zdá chechtati se, když v proud věků tmavý
se noří mitry, žezla, králů hávy,
laur, zdoba hlavy, zdoba ducha, jméno!
A přec tě vítám — ty dáš světla dosti,
bych čísti mohl v proudech tvého toku,
ve kterém vlny pořadí jsou roků,
ve kterém písek národů jsou kosti!
A přec tě vítám: jiskry tvoje chvějné
mi ozáří, co v srdcích kdy se chvělo,
co předtuch, snů a myšlenek se tmělo
v lidského ducha hloubi čarodějné!
Ó zaplaň již! hle, příval již se valí,
lká, vře a stříká jako vlny v moři,
již sosen vršky do něho se noří
i hvězdný svit již pěna jeho kalí!

Slyš, země duní, letí nebem stíny
a mně se zdá, že v dálku ustupují
a ve mlhách se tají rozvaliny . . .
vše jedno moře, zeď jen zbyla jedna,
na ni můj duch se orlem vznes a zírá,
jak proudy věků kolem něho plují,
jak nový vzplane, předešlý kde zmírá,
až oba usmíří tma neprůhledná,
až oba v jícen zapomnění padnou,
kde věnce lásky s věnci slávy vadnou!
Nuž, co tam vidíš, dítě snů a touhy? —
Vidím, jak příval ztemnělý a dlouhý,
v němž sporné vlny burácejí, brojí,
se obrací a dělí cestou dvojí:
zřím člověka, jenž vidí země krásu
a cíl své pouti, boha, hledá v žasu.
Ať blíže Gangu ve podzemní skrýši,
ať v obelisků a pyramid výši,
ať v třpytném květu hořícího hlobu,
ať v slunci, jehož východ světla plný
svým zpěvem vítal v hudbě trub a rohů,
ať v báji řecké tušil jeho sílu,
ať Panem les a vilou plnil vlny,
ať v dřevu kříže, v symbolice Nilu,
ať v askesi se v hlubiny snů ztrácel:
vždy hledal boha — vždy se s prázdnem vracel.
A v této snaze prosté, zbožné dítě,
on neviděl, jak zamotal se v sítě,
on neviděl, že i to modré nebe
i ptáků zpěv i myšlenku tu volnou
mu jali v pouta — sáhl k srdci svému
a rozerván i pohnut s myslí bolnou
on nechal boha a šel hledat sebe!
To druhá cesta v závratném tom víru;
však zdali vede k ráji ztracenému,
zda s cílem jejím najdem bránu míru,
to ještě v tmách — však něco v lidstvu žije,
tak vytrvalé jako vlna dravá,
jež bez ustání v granit břehů ryje,
tak rostoucí, jak ohně jazyk žhavý,
tak vznešené, jak lákavý hlas slávy,
tak dojemné jak láska božství smavá.
To něco v proudu dějin, v proudu věků
lká, mluví, volá, hřímá ke člověku:
Vstaň, poznej sebe, ty žes pánem světa,
že v nitru tvojím lepší nebe zkvétá
než to, jež bájils v svatém roztoužení!
To něco žár jest v každé duši mladé,
jest křídlo orla, který k slunci pílí,

jest zřídlo těchy v pouště trapném snění,
jest nový vznět, když umdlévají síly,
jest peruť, která na čelo se klade,
když v těžké práci ku spánku se kloní,
jest rolnička, jež ve sny mládí zvoní,
jest pochodeň, jež vznítí požár světa,
že hvězdami jsou jiskry, které metá:
to nadšení! — a nechť i dál se pění
ten divoký proud všeho zapomnění,
to vytrvá jak skála na pobřeží
v své věčné síle neúmorné, svěží,
jak v doutnajícím srdci lásky tucha,
jak nesmrtelný, věčný triumf ducha!

III.

Ó nadšení! v života bouř a klamy
tys duch, který se vznášel nad vodami,
když do chaosu tvorčí slovo spělo!
Tys holubice, která na Jordánu,
když s oblaků „to syn můj milý!" hřmělo,
se vznášela nad nejsvětější hlavou!
Tys tajný hlas, přes vlny okeánu,
jenž Kolumba ved k břehům nových světů,
jenž vln i lidí zkrotil vzpouru dravou!
Tys orlí křídlo, jehož čaroletu
když svěřil Jan, co v duši jemu vřelo,
v Helikon zkvetly Pathmu srázy skalné,
kde v blescích se mu nebe otevřelo!
Tys oko ducha bystré, pronikavé,
jímž Angelo v balvanu mramorovém
zřel spát své sochy v kráse ideálné,
že třeba bylo, z něho ruka smělá
by vzbudila jen božská jejich těla!
Tys nad tím proudem, jehož vlny tmavé
se strojí ducha lidského být rovem,
zář slunce věčná, božství paprsk zlatý
vše hřející a nikým nepojatý!
Kde chceš, tam vaneš — kdo tvé vlny stihne?
v sen umělce tvá peruť jen se mihne
a nežli štětec, nežli dláto chytne
zář myšlenky, již v duši probudila,
již meteorem mizíš v kráse třpytné,
již blaha řeka duši rozproudila,
již v sladké tuše srdce plá i hraje,
v němž v tichém snění perla činu zraje.
Tys vypěstilo řadu oněch duchů,
již v luhy rajské pouť života mění,

tys živilo v jich srdci božskou tuchu
na spásy den, jenž člověčenstvu blízký,
že nyní podél proudu zapomnění
ční stíny jejich jako obelisky
a rozpějí se v píseň Memnonovu!
A jak ten obr ve křesťanské báji
na mocné pleci v bouře běsném jeku
nes božské dítě přes rostoucí řeku
a vírou silný nekles v šumných pěnách:
tak na rtu píseň o ztraceném ráji
nes každý z oněch v času bouřných změnách,
ať jho života sebe víc jej hnětlo,
na mocných plecích božské dítě „světlo!“
Ó skloň se křídla svého mocným letem
nad touto zemí, kde z kalicha plály
tvé mocné žáry širým jdouce světem!
Ó skloň se jen, by v hymnus neskonalý
duch člověka se vznítil uvolněný!
Ó jeli pravdou, že nám bránu ráje
meč archanděla střeží plápolavý:
pak tebou dávná vyplní se báje,
jen tebou ráj nám bude otevřený
a lidstvu v spánky uvitý laur slávy!
V tvé svaté záři země znovu zmladne
a v objetí si člověčenstvo padne!

* * *

Tak snil jsem v troskách —
Duch můj, labuť skvoucí,
čím výše vzletne, čím hloub v hvězdách bádá,
čím myšlenek víc, bílých par z ní padá,
tím více touží v říše nehynoucí.
Tak nyní též. Noc byla nad krajinou,
když opouštěl jsem trosky zasmušilý
a tiše kráčel sosen klenbou stinnou.
V ruinách náhle rudé světlo zplálo,
snad při něm cikán hřál se noční chvílí. . . .
Tma na horách a mraky na obloze,
hlas hromu dutý do dálky se ztrácel,
mně bloudícímu v myšlenkách se zdálo,
jak z divoké bych výpravy se vracel
a nocí hřímal na Žižkově voze. . . .

V zátiší.

Od

Karoliny Světlé.

I.

„Smím dále? Nebudu pana chefa příliš rušiti?“ ozvalo se to ve dveřích účtárny Staropražské firmy „Kamenický a syn.“

Eduard Kamenický, nynější zastupitel všeobecně váženého a na slovo vzatého tohoto domu kupeckého, jsa se svým pokladníkem patrně v pilné práci, ohledl se způsobem, jímž podal důkaz, že není otázka ta nikterakž zbytečna. Byloť mu na tváři znáti, že se chystá odkázati tazatele se záležitostí jeho k některé osobě ze svého ostatního personálu vedle v písárně zaměstnaného — tu jej však náhle poznal v soumraku, jenž za této odpolední hodiny už v místnostech obchodních v přízemí se nalézajících panoval. Vyskočiv rychle ze svého sedadla spěchal mu v ústrety.

„Vy to jste, Isidore — skutečně vy?“ zvolal podávaje příchozímu, pěknému, elegantnímu, as třicetiletému muži srdečně obě ruce, jichž on se s touže srdečností uchopil. „Kde jste se tu tak maně, beze všeho předběžného ohlášení vzal? Dle vašich dopisů očekávali jsme vás počátkem zimy, neli ještě později.“

„Nebylo mého pobytu v Chorvátsku déle potřebí, dokonal jsem tam svoje dílo dříve, než jsem očekával,“ objasňoval Isidor Horovský svoje neočekávané, radostně uvítané objevení. „Všecky závody, mnou zařízené osvědčily se tak dokonalými ve všech částech svého sestrojení, a síly mnou vycvičené k dalšímu jich vedení ukázaly se tak spolehlivými při poslední mé prohlídce, které jsem jeden závod za druhým v právě minulých nedělích u přítomnosti podnikatelů co nejpřísněji podrobil, že bych byl musil věru zaháleti, chtěje vyčkati lhůty prvotně stanovené k jich odevzdání. I vlastníci jejich to uznali a se mnou se vyrovnali k největší obapolné naší spokojenosti. A zde mne tedy zas máte v milém kruhu vašem, ačli mně v něm jinak hodláte popřáti moje staré místečko, začež Vás, Eduarde, co nynějšího pána domu toho a rodiny vaší snažně žádám. Bohužel, že toho, jenž byl původcem mé cesty a mně neocenitelným rádcem na dráze jeho rukou mi naznačené, již tu není, aby shledal, že svou přízeň, podporu a důvěru nevěnoval člověku naprosto snad nehodnému.“

A zas se uchopil Isidor ruky přítelovy, stiskl ji s vřelým soucitem. Eduard opakovav s pohnutím jeho stisknutí němě sklonil hlavu.

„Nechtěl jsem vás zarmoutiti,“ omlouval se Isidor, „ale bylo by se mi zdálo nevděčností, kdy by nebyla náležela první moje myšlenka pod střechou tou vašemu nevyrovnanému otci, jehož památka nikdy v srdci mém neuhasne. Někdy později na místě přiměřenějším mi povíte o něm víc, čeho na vás si žádati budu, nenili pravda? A teď o něčem jiném, nám oběma lhostejnějším, všednějším, abychom se dostali do jiné nálady.“

Eduard horlivě mu přisvědčil řka: „Divím se, že vás ti lidé tam v Chorvátsku bez odporu propustili. Mnohdy mne obešel strach, že se jim podaří vás přemluviti a upoutati, abyste zůstal se svými mnohostrannými, osvědčenými vědomostmi navždy pro ně zlatodolem. Ale odložte přec a posaďte se konečně, Isidore! Zapálíme si každý na počest vašeho příjezdu dnes prozatím aspoň doutník.“

S těmito slovy uprázdnil Eduard pohovku vedle svého psacího stolu, na níž bylo plno papíru, pravítek, listin a pod. Na to vytáhl z jednoho šuplíku celou spoustu doutníků, jež na stole rozhrnul příteli k výběru.

„Zůstanu u vás milerád,“ odvětil Isidor, sprostiv se svého klobouku a svrchníku, „vždyť mám na to kdy, jsa pánem svého času, ale jest mi mou předešlou otázku opakovati: mohuli se totiž u vás obmeškati, aniž vás při tom vyruším z nějaké důležité a neodkladné práce, jíž snad máte právě před rukama?“

„Nejsem otrokem svého obchodu a nemám ani nejmenší chuti vstoupiti do šlépějí otce svého, jejž v každém jiném ohledu za vzor svůj považuji a ctím,“ tvrdil Eduard s vysoka vrhaje však při tom pohled poněkud plachý stranou, kdež byl pohroužen ve svých knihách pokladník nejevě nejmenšího účastenství v tom, co za ním se děje a mluví.

„Zamýšleli moji chorvátští známí skutečně se mnou cosi podobného, co vám vzhledem ke mně, jak pravíte, na mysli tanulo,“ pravil Isidor sedaje vedle Eduarda na pohovku a zapaluje si jeden z podaných mu doutníků, „ale nepodařil se jim jejich záměr, jak vidíte. Přese všecky jejich skvělé sliby táhlo mne to nazpět do vlasti, jíž jsem po tři celé roky nespatřil a mnohdy velmi bolestně postrádal. Cítíme se přec jen v tom okolí nejvolněji, v němž jsme vyrostli a dospěli. Na sta slastných pásek k němu nás poutá, kteréž žádnými jinými nahraditi se nedají, nechť se člověk o to pokouší jak chce. Ostatně nebyl pro mne již delší pobyt mimo otčinu za úkolem mým nutnosti. Nabyl jsem, jak dobrý otec váš předvídal, za dobu poměrně krátkou své vzdálenosti, ovšem pílí nejúsilovnější, mnohdy až síly moje přesahující — skutečně tolik, že mi nyní lze postaviti se na vlastní nohy a zaříditi si závod samostatný. Toť se samo sebou rozumí, že ho nikde jinde nezarazím než v Praze neb v nejbližším okolí jejím.“

„Výtečně, výtečně!“ tleskal mu Eduard radostně. „Gratuluji vám i nám k tomuto úmyslu. Nechť podniknete to či ono, nechť založíte továrnu jakoukoli, já v první řadě se hlásím o sklad vašich výrobkův. Těžce bych to nesl, kdy byste se chtěl k tomuto cíli po jiném obchodu ohlížeti.“

„Umiňuje si, vrátiti se do Čech, spoléhal jsem především na vaše přátelské se mnou spojení. Nevím, zdali vám je povědomo, že mně otec váš vždy sliboval, co mně teď tak ochotně z vlastní své vůle navrhujete?“

„Skutečně? Nevěděl jsem o tom, ale jsem tím nadšen! Nesklamete se zajisté ve své ke mně důvěře, nepohřešíte otce. Všichni naši obchodní spojenci jsou se mnou rovněž tak spokojeni jako s ním, činím pro ně vždy co možného, a pro vás, pane Isidore Horovský, učiní

nynější zástupce firmy ‚Kamenický a syn' i nemožné. Neníli pravda, Marceli? Ale zanechte přec konečně svého věčného počítání a povězte i vy Horovskému, jak velice se těšíme, že v něm můžeme uvítati nejen starého přítele domácího ale i nového soudruha obchodního."

Pokladník takto vyzvaný, u zamřižovaného dvorního okna vedle kamen umístěný volně se otočil na svém taburetu a ještě volněji s něho povstával.

Isidor jej teprvé teď spozoroval ve stínu ohromné wertheimky, která jej jeho zraku do té chvíle skrývala, i povstal také. Učiniv mu několik kroků vstříc, podával mu přívětivě ruku jako starému známému. Ale Marcel chtěje — jak aspoň se podobalo — vyhnouti se několika sedadlům, které mu ostatně ani dost málo cestu nezamezovaly a tím méně mu bránily, podávanou mu ruku přijmouti, zabloudil až k samým kamnům, kdež se zapletl mezi stínítko před žhavá jejich dvířka postavené, koš na uhlí, stojánek na pohrabáč, kleště a p., a to tak nešťastně, že se utvořila ze všech těchto předmětů se řítících a v pádu svém rovněž tak nešťastně i ona sedadla jedno za druhým zachvacujících jakási hradba nepřekročitelná, k jejímužto konečnému stečení a odstranění musil Eduard, z plna hrdla se směje, povolati z písárny pomoc.

Vrtě s velikým podivením hlavou nad barikádou tak náhle a neočekávaně vztýčenou dal se obchodní sluha kolem kamen do bourání a uklízení, a Isidor nechtěje v netrpělivosti své déle státi a čekati, až se odhodlá pokladník jej osloviti, vrátil se k příteli, aniž byl z úst Marcelových zaslechl, co mu byl pan chef do nich vložil.

I pokladník se vracel do stínu wertheimky k haldám svých účetních knih kolem něho všude narovnaných, mezi něž takořka střemhlav opět se uvrhl a pohřbil. Spěch ten tak nápadně od jeho předešlého roztržitého váhání se lišil, že Isidor upřel usmívavě na Eduarda zrak i četl v jeho očích mlčelivé potvrzení své otázky: zdaliž je pokladník dosud týmž podivínským babounkem, jímž vždy býval? Eduard se cítil povinen napraviti nemotornost svého pokladníka a sám pronesti, co zůstalo k jeho rtům přitaveno. I opakoval příteli: „Ničím, věru ničím nemohl nás osud, či náhoda, či běh událostí, či důslednost fakt — či jak se ještě jinak říká tomu světovému hýbadlu, ježto si s námi smrtelníky někdy tak ošemetně zahrává — příjemněji překvapiti než vaším nenadálým návratem, Isidore! Málokterý minul večer za otcova života i po úmrtí jeho, kde bychom si nebyli o vás vypravovali neb si předčítali vaše dopisy plné zajímavých podrobností. Jak jste nás jimi bavil, obzvláště pak Ivanu. Nemohla se jich nikdy dočkati, nikdy nasytiti, viďte, Marceli?"

U kamen to opět zařinčelo, hradba sotva odklizená počala se zas tvořiti — Marcel couvaje náhle se svým sedadlem převrhl znova stínítko sotva postavené, kteréž porazilo opět stojánek, mezitím co pohrabáč sem tam zmítaný velmi povážlivě ohrožoval lopatku a kleště o dvířka opřené.

Ale též u psacího stolu chefova bylo živo. Isidor byl upustil svůj doutník právě, když Eduard o Ivaně se zmiňoval, a oba přátelé se po něm najednou sehnuli; Isidor ovšem kvapněji, aby Eduarda předešel,

což se mu také podařilo. Náhlý a prudký pohyb ten byl asi příčinou, že se jeho tvář temně zarděla.

„Jak slyším, pohlížela vaše slečna sestra příliš shovívavě na moje nepatrné listy," prohodil po malé přestávce hlasem nikoli zcela pevným.

„Ó nikterakž! Zasluhovalyť vaše dopisy vždy v plné míře obdiv, jejž jim věnovala. Ostatně není shovívavost ani Ivaninou chybou ani ctností její. Vždyť ji dostatečně znáte a víte to zajisté ze zkušenosti."

„Nevím jiného, než že se slečna vždy honosívala úsudkem velmi bystrým a nestranným, kterýžto vzácný dar ducha po otci svém zdědila," usmál se Isidor na přítele. „Velice bych litoval, kdy bych vzhledem k dopisům svým doznati musil, že se za mé nepřítomnosti poněkud zatemnil, pročež mi dovolte, abych vám nevěřil, že jsem slečnu opravdu uspokojil, dokud to neuslyším z jejích vlastních úst. Kdy mi bude dopřána čest ji pozdraviti? Dovolí vám vaše práce, abyste mne k ní doprovodil, či smím, používaje svého starého milého práva co někdejší její učitel, sám ji vyhledati, jeli snad vaše přítomnost zde nevyhnutelně nutná? Jest vaší navštěvárnou dosud ta veliká klenutá jizba právě nad portálem vašeho starobylého domu, jejížto okna svou stálou květinovou ozdobou mne vždy připadávala, jako přívětivý úsměv na tváři šedého mudrce?"

A Isidor sáhl s patrnou nedočkavostí po svém klobouku.

„Neměnili jsme ničeho v zařízení rodinného domu našeho po veliké naší ztrátě," odvětil mu Eduard, „jizba nad portálem jest dosud naší navštěvárnou, ale není v ní, kdo by vás uvítal."

„Slečna Ivana není doma?"

„Je a není, jak tomu člověk právě chce. Je sice doma, ale není v Praze. Odstěhovala se s paní z Vodňanova na venek. Zajisté se ještě pamatujete na tu malou vdovičku s těmi velkopanskými spůsoby? Nuže bydlí od otcovy smrti u nás co sestřina gardedáma a společnice. Ivana od prvního března, kterýž den prohlásila velmi ostentativně za první jarní svátek, mešká s ní v Lužanech."

„V Lužanech? Snad nebylo slečně tak učiniti k radě lékařův?"

„Chraniž bůh! Těší se právě teď velmi dobrému zdraví, ač její stav po otcově smrti dosti dlouho vzbuzoval značné obavy. Dosud se zachvěje při každé o něm zmínce."

„Jsem vám za toto pokynutí velmi povděčen; ale nemohu vám nikterak zatajiti, příteli, kterak žasnu, že jste co sestřin přirozený poručník a otcův zástupce své autority u ní neužil a neopřel se jejímu odstěhování na venek, kteréž jest v tomto počasí rovněž nepřiměřené jak výstřední."

„Což jste před chvílí nepravil, že má Ivana otcova ducha? Má i jeho povahu a nedá se nikdy domluvou nejvýmluvnější v předsevzetích svých zviklati. Oznámila mi jednoho pěkného jitra, že má Prahy pro letošek právě dosti, učinila všecka nutná opatření vzhledem k mému pohodlí zde a stravování našeho personálu — hospodaříme totiž ve všem dosud společně — potom objevila se v písárně i pozvala co hospodyně a tudíž vladařka domu dle starého u nás obyčeje všecky síly u nás zaměstnané jednou provždy na každou neděli a svátek

na letní rodinné sídlo naše k obědu — a pryč byla, než jsem měl čas se zpamatovati. Viďte, Marcele?“

„Což se letošní zimní sesóna v Praze nevydařila? Či není již slečna Kamenická jako jindy středem onoho velikého přátelského kruhu, jenž ji vždy holdoval co první hvězdě své, že se cítila pohnuta utéci se do samoty venkovské? Nebo mají Lužany teď snad zajímavější sousedstvo než za oné doby, kdež i já jsem měl čest náležeti do počtu oněch jednou provždy na každou neděli a svátek tam pozvaných?“ tázal se Isidor přízvukem poněkud ostrým.

„Mají Lužany dosud totéž vám povědomé sousedstvo, onu starou hluchou baronku a onoho ještě staršího chromého majora, kteří nás každý ze své strany pro národní naše smýšlení možnáli ještě vášnivěji nenávidí, než kdy dříve a nikdy nás nenavštěvují. Nad to umínila si Ivana nepřijímati letos na venkově vůbec žádných cizích návštěv a obmeziti se pouze na nás domácí, k nimž náležíte vy ovšem v první řadě. Viďte, Marcele?“

Místo odpovědi počal u kamen nový boj, jenž sliboval státi se ještě hlučnějším předešlých.

„Avšak nejlépe bude, jestliže se při své nedůvěře k mým zprávám o Ivaně přesvědčíte sám! Jste, jak pravíte, úplně pánem svého času: co nám tedy brání podívati se ještě dnes za krásného dubnového počasí do Lužan a ztráviti tam dva tři dni? Mámť tam rozkošný pokoj, o nějž s vámi se rozdělím.“

A Eduard nevyčkav odpovědi zavolal znova na sluhu obchodního i nařídil mu, aby co nejdříve mu přivedl pohodlného fiakra. Sundavaje si při tom rychle svůj svrchník s věšáku najednou mrzutě sebou trhl.

„Račíte zapomínati,“ ozývalo se to důtklivě vedle něho, „že není dnešní večerní pošta ještě expedována. Dopisy, jež nutno vlastnoručními podpisy opatřiti, teprvé v písárně se dohotovují, uplyne aspoň půl hodiny, než je budu moci k nahlednutí předložiti. Dále připomínám, že asi již zítra nás dojdou ukázky zboží, jimiž při stálém stoupání kursů zásobiti se za nutno jsme uznali. Vaše dobrozdání jest nevyhnutelno při objednávce, abychom si sklady příliš nepřeplnili a neutrpěli ztrát tuze citelných, když nám zůstanou zásoby ty déle než obyčejně ležeti, což ostatně lze předvídati při nynější stagnaci v obchodě . . . .“

Byltě to pokladník, jenž znenáhla a to tenkráte bez nejmenšího šramotu a zápasu s předměty jej obklopujícími vedle pana chefa se vyskytnul, opíraje se jeho odjezdu bez dotíravosti sice ale rozhodně. Nebylo v této chvíli na něm ani stopy toho, co by se bylo dalo dle jeho chování u kamen téměř s jistotou očekávati: nejevilať se na něm ani přenáhlenost úsměv vyvolávající, ani neobratnost výsměch ospravedlňující. Naopak, Isidor pohlížeje na pokladníka, jemuž byl jindy vždy věnoval velmi málo pozornosti, v duchu se přiznával, že není nikoli úplně takovým, jak jej měl dosud v paměti, to jest naprosto směšným a nepatrným. Nemohlť se ovšem zjev pokladníkův rovnati k vlastní jeho osobnosti, v každém ohledu vynikající, jíž také věnoval, jsa si jejích předností vědom, všemožnou péči, ale pravil si, že se zadumaný pohled Marcelův, jeho přitlumený hlas dosti zajímavě shoduje s jeho

vážným čelem, s jeho bledou tváří, jíž dodával kadeřavý temný vlas a vous sice cosi příkrého a přísného, čímž ale nevšední její pravidelnost teprvé náležitě vynikala.

Pan chef při námitkách pokladníkových proti odjezdu jeho se zapálil.

„Nedám se vašimi důvody nikterak zdržeti,“ odbýval jej netrpělivě, „nebude to dnes ponejprv, co za mne podepíšete několik dopisů a prohlednete několik ukázek zboží.“

„Nestane se ni to ni ono ovšem ponejprv, staneli se tak vůbec, ale nemělo by se ni dnes ni zítra ni kdy jindy státi, aby kdosi jiný ve jmenu vašem rozhodoval v záležitostech tak důležitých, jaké jsou krom právě připomenutých ještě pro tyto dni v našem obchodu na programu.“

„Prosím vás pro bůh, Marcele, kdy ještě se vyskytla v našem obchodu záležitost, kteráž by se vám nebyla zdála předůležitou a zvláštního uváženi především z mé strany hodnou? Kdy bych chtěl všech vašich výstrah, napomenutí a kázání dbáti, vyvinul by se ze mne v nejkratší době takový hypochondr, jakýmž jste vy sám, a ochuravěl bych zajisté tak povážlivě, jak vy beze vší pochybnosti co nevidět ze svých vrtochů těžkomyslných sám ochuravíte.“

„A jestliže tato věštba vaše se vyplní, co potom? Právě pro případ, že by některá síla onemocněla, měla by hlava obchodu vždy všecky nitky jeho ve svých rukou soustřediti, aby tím nikdy nepřišla do nesnáze a škody.“

„Již vidím, že mne chcete dopravdy utrápiti, Marcele! Nedopřejete mně ani chvilenky oddechu a volnosti, chcete mne naprosto svým vězněm učiniti. Úpím ode dne ke dni více pod jařmem vaší neuprositelné svéhlavosti.“

„Nekonám jiného u vás než svou povinnost.“

„Pro vše, co máte na světě drahého, Marcele, jen aspoň o povinnosti ani své, ani mé, ani koho jiného mi teď nemluvte, nechceteli mne usmrtiti. Jak vy vyslovíte slovo „povinnost“, již jde na mne strach. Jestiť to pojem nad míru široký a především libovolný v ústech vašich. Kéž byste v ohledu tom chtěl cosi z názorů Gustavových přijmouti, jak byste mne obradoval, jaké by to bylo pro nás oba štěstí!“

„Gustav je tedy asi dosud korrespondentem v domě Kamenického a syna?“ tázal se Isidor živě a ironicky.“

„Ovšem že,“ usmál se Eduard povděčen tomuto intermezzu, „ponechávám mu stále titul, jejž měl již za otce, když si toho jeho strýc tak vřele přeje a za něho tak dobře platí zástupce, jenž vše to koná, co u nás geniálnímu panu synovci konati se nechce.“

„Kde pan korrespondent vězí, že jej ni zde ni vedle v písárně nevidím?“

„Bůh ví, kde je mu zas dnes konec. Marcel, maje zaň náhradníka, po něm příliš se nepídívá. Jsou čtyři hodiny, nejspíše se prochází po Příkopech za toho jarního povětří, aneb se vydal do koncertu, jeli dnes nějaký, či je na dostihách, jestli se právě odbývají. Neukáže se zde někdy celý týden. Ale ač je strýci jeho vše to velmi dobře povědomo a ještě mnoho jiného, přece nevzdává se naděje, že bude

z něho jednou velmi řádný a znamenitý obchodník, to jest, až se mu zalíbí se vybouřiti."

„A jeho vzlety básnické?"

„Více než jindy na to pomýšlí, oslniti nás zlatými svými vavříny. Lituje však, že se narodil v národě tak malém a nepatrném, jako je náš národ český, v jehož úzkých, těsných a mělkých poměrech prý nelze talentu tak mohutnému, jako je talent jeho, dostatečně se rozvětviti. Co se již o této věci nahádal s naší Ivanou, myslím, že se za tou příčinou právě teď zas nanovo rozhněvali. Hádávají a hněvávají se napořád, právě jak před třemi lety činívali. Čmárá Gustav anonymně básně, tragédie, romány jen což, veřejně k dítkám své musy ovšem hlásiti se nesmí, pan strýc by jej jinak nemilosrdně vydědil, a dobývati si pérem svým chleba vezdejšího, zdálo by se jemu samému porobou všech porob. Nehrozí se ničeho tak jako Pegasa orajícího, viďte, Marcele? Ale nehlídejte mne přec tak po četnicku, opakuji, že vám to není dnes pranic platno. Třeba jste mi cestu sebe urputněji zastupoval, já vám dnes v účtárně vaší nevytrvám a zůstanu si v Lužanech, jak dlouho se tam Isidorovi líbiti bude."

Ale pokladník mlče demonstrativně s místa svého se nehnul, a Isidor se musil od obou odvrátiti, aby neviděli, jak velice se jejich sporem baví.

„Vždyť přec víte, Marcele, že jsem duchem a tělem kupec," jal se Eduard žalostným hlasem nepovolného svého strážce znova výletu zamýšlenému nakloniti, „ale přes to přese všecko si nedám přec nikdy a nikým namluviti, že nejsem pro jiného na světě, než abych obchod po otci zděděný vždy v stejných udržoval rozměrech hledě mu zachovati jeho vliv a jmeno a o jiného se nestaraje, než kterak by přišlo Pražské obecenstvo za nejlevnější peníze k nejlepšímu zboží! Nedám si rovněž nikým namluviti, že mám ke každému povinnosti, jen k vlastní své osobě nikoli! Právě sám k sobě mám povinnosti nejsvětější, musím se nevyhnutelně někdy pobaviti, abych osvěžil svoje síly, k práci schopnějším se stal a vytrvalejším v namáhavém svém povolání. Ale i kdy bych toho všeho dnes dbáti nechtěl, abych měl před vámi, Spartane, pokoj, tož přec uvažte, co by mi řekla Ivana, kdy by slyšela, že Isidor do Prahy přibyv ji navštíviti chtěl a že mou vinou nemohl, jelikož jsem se ze sobectví a ziskuchtivosti zdráhal obchod svůj na několik hodin opustiti a jej k ní doprovoditi. Vy ani nevíte, jak se naň již těší! Nemůže se ho ani dočkati!"

Náhle měl Eduard cestu ke dveřím v celé její šířce volnou. Pokladník na jeho poslední slova tak rychle od něho ustoupil, že se jeho krok stranou téměř skoku podobal.

Tvář pana chefa se vyjasnila.

„Konečně, Marcele, že nabýváte zas rozumu a svědomí," pravil slavnostně. „Neopomenu sestru zpraviti o vaší ochotě mně osvědčené. abych jí mohl přítele váženého ihned po příjezdu jeho přivesti. Je Ivana ještě táž, jaká bývala co žačka vaše, Isidore. Blouzní dosud s týmž zápalem dětinným o umění, literatuře, přírodě, vlasti, člověčenstvu a všech ostatních věcech, spadajících do těch oborů. Nelze si věru představiti bratra své sestře nepodobnějšího jako Ivanu a mne.

Ona samá poesie, idealismus, přelud a illuse, já, jak vidíte, čistý positivismus, střízlivost, praktičnost.“

Isidor nemohl se již udržeti smíchu. Nakloniv se k němu zašeptal mu škádlivě:

„Slečna Rosignola přestala tedy již býti vaší modlou?“

Eduard se zarděl a několik okamžiků rozpačitě se odmlčel.

Bylať slečna Rosignola zpěvačkou u jednoho z Pražských divadel, mohutného hlasu, mohutné postavy ale přede vším mohutné arrogance, při tom však beze stopy opravdového talentu. Eduard se jí dvořil k žalu své rodiny již několik let spůsobem nejštědřejším, začež se mu odměňovala nevěrností nejčernější. Odměňovala se tímto spůsobem vůbec všem přehojným ctitelům svým za jejich oddanost a podiv, čímž si u nich vydobyla záři nejsvrchovanější pikantnosti. Náleželo téměř k módě dvořiti se zpěvačce impertinentní a dáti se od ní podváděti. Vše se stávalo fádním, nudným, vše se opotřebilo, vše stárlo, jen slečna Rosignola působila již celé desítiletí na svoje zbožňovatele dojmem stálé novosti. Vyznání její, že se obohacuje, aby si mohla zvoliti za manžela muže nejkrásnějšího, lásky její nejhodnějšího, dodávalo jí obzvláštního téměř neodolatelného půvabu. Ohromný byl počet těch, jižto práhli po štěstí, aby od ní byli zvoleni, a velmi veliký oněch, jimž nezáleželo na jmění, které již měla a ještě rozmnožiti hodlala, nýbrž pouze na slávě naleznouti před celým světem milost v jejích očích. Eduard byl první v jejich řadě. Dávno by si byl zpěvačku vzal, kdy by byla jevila dosti málo chuti státi se paní Kamenickou, čímž ovšem nikomu se nepochlubil, za to se tím chlubívala velmi často ona.

„Nepřestala roztomilá Rosignola býti mou modlou, neb kde se člověk lépe baví než u ní?“ odpověděl Eduard taktéž tichým hlasem, ale s novým nesmělým pohledem na pokladníka, jenž se sklopenou hlavou se vracel do svého koutku u zamřížovaného okna. „Kořím se jí jako kdy jindy a ověnčuji oltář, na němž jí obětuji svoje city stále ještě růžemi nejživějšího nadšení, ale nic více. Přese všecky její slzavé narážky, že by nás měla jiná vázati pouta, než pouze jen květinová, přese všecky její vášnivé pokusy vzbuditi mou žárlivost, nechce se mi do tragiky manželské. Ach, konečně je tu kočár! Jste úplně připraven, milý Isidore? S bohem, Marcele, mnoho zdaru! Doufám, že váš hněv odjezd náš dlouho nepřetrvá?“

Marcel chladně a beze slov hlavou se uklonil nevstávaje při tom, ba ani očí nezdvíhaje.

Isidor k němu se přiblížil.

„Buďte ubezpečen, pane pokladníku,“ pravil mu zdvořile, „že nezneužiju ochoty přítele svého. Ještě dnešní večer s ním opět do Prahy se vrátím z návštěvy, již ovšem velmi nerad bych odkládal na dobu pozdější. Snad mu bude ještě možná zítra nahraditi, co dnes mou vinou zde zameškává. Neodporujte mi, Eduarde,“ obrátil se k příteli, jenž se počal tomuto rozhodnutí zuby nehty brániti, „teď jsou čtyři hodiny, nejdéle do šesti jsme v Lužanech. Hodina a snad ještě jedna dostačí přec k naší návštěvě? Nuže v deset hodin můžeme býti a budeme také

skutečně zpátky; jen si přece dejte říci! Vždyť to nebude bohdá dnes naposledy, co si společně k vaší sestře zajedeme!“

Ještě jedna němá úklona od pokladníka, možnáli ještě studenější a lhostejnější než předešlá, a Isidorovi se podařilo Eduarda neustále proti návratu tak brzkému protestujícího z účtárny vypraviti a k fiakru dostati. I ujížděli přátelé Praze tak chutě, jak jí asi ujížděla prvního března slečna Ivana Kamenická, kteráž jak právě od jejího bratra jsme se dověděli, velmi dětinsky blouznívala o umění, literatuře, vlasti, přírodě, lidstvu a všech podobných věcech spadajících do jmenovaných oborů.

II.

Lužany ležely v krajině zapomenuté, městskými výletníky netknuté. Parní ořové pohrdlivě dosud se stranili idylické nepatrnosti jejich a vlastníci statku toho nikdy ničehož nepodnikli, aby se železné koleje jejich letu vykázané z té neb oné strany k nim přiblížily.

Lesy vlnící se na pahrbcích, k jejichž nejvyššímu byl přitulen zámek, jehož veliká a stinná zahrada s nimi v jedno splývala, neviděly nikdy kolem sebe vláti bílé hřívy moderního toho spřežení, a do šumotu jejich starých sosen a babrů nikdy se nemísila ozvěna divokého hukotu jeho vášnivého spěchu. Ač byly poměrně blízko u hlavního města, přece neznaly ještě jiných zvuků než pláč větru nad nimi letícího, zpěv ptactva, píseň pasákovu a šplouchání vodního pramene, který prýště se z hor, jejichžto obrysy za jasných dnů na obzoru mlhovitě se objevovaly, proplítal se mezi vonnou v nížinách houštinou v několika stříbrných pásmech tvoře před zámkem, kdežto všecka se setkala, veliké, jasné, krásné zrcadlo.

„Co si to zvolila vaše sestra za nepřístupný příbytek letní?“ zvolal Isidor, sotva měl s Eduardem Prahu za sebou. „Jaká to zkouška trpělivosti a ztráta času, než se člověk v tomto strašlivém povoze na místo dohoupá.“

„Otec si vždy v Lužanech liboval, jsoutě více než století v naší rodině,“ omlouval Eduard sestru.

„Otci vašemu se nedivím, že zděděné po předcích usedlosti, plné posvátných proň upomínek, dával přednost před jinými, vyžadovalať jeho doba pietu k rodinným památkám. Ale teď vane jiný duch, nastalyť jiné poměry. Směšno lpěti na starém zděděném majetku, když nám nejen žádných neposkytuje výhod, nýbrž i v mnohých ohledech ještě velmi citlivě překáží. Nepochopuji, Eduarde, že jste po smrti otcově statek ten nevyměnil za villu v některých klimatických lázních, taktéž na blízku Prahy položených, kdež byste byl mohl sestru svou beze všech obtíží navštěvovati nejsa nucen kolébati se plné dvě hodiny v prachu těchto vymletých cest mezi vesnicemi nejprimitivnějšího rázu.“

„Lužany nejsou mé,“ objasňoval Eduard bystře naslouchajícímu příteli, „jsemť tam hostem své sestry, kdežto jest zas ona hostí mou v Praze. Dům, v němž se nachází obchod náš, připadl mně náhradou za ně.“

„Náhradou za ně?“ podivil se Isidor. „Vždyť má prostranný a velmi výhodně položený váš dům rodinný, i kdy byste obchod svůj v něm neprovozoval, aspoň třikrát tak velikou cenu jako nepatrné v poměru k němu Lužany, které vlastně jiného nejsou než obstojným dvorcem. Nebyl bych řekl, že vás otec tak nerovně rozdělil.“

„Otec vlastně nás nerozděloval, dělili jsme se o jeho pozůstalost sami,“ pravil Eduard poněkud málomyslně. „Percenta, kteráž Ivaně vyplácím z podílu jejího v obchodu uloženém, jsou velmi značná.“

„Vy máte tedy i její podíl na hotovosti k disposici?“ vyjel Isidor. „Vidím dle toho uspořádání, že se skutečně nevychloubáte, nazýváteli se člověkem velice praktickým.“

„Kde může míti sestra peníze svoje lépe uložené než u bratra?“ pokrčil Eduard usmívavě rameny. „A co se týče Lužan, tož zdědila v plné míře otcovu k nim náklonnost. Přirostly jí k srdci pro svou odloučenost ode všech větších míst, pro svou vzdálenost ode všech veřejných drah, pro svou osamělost a zapomenutost. Kdo tím vinen, že nejsou výnosné, než ona? Vodní síla zůstává nepoužita, Ivana zhrozila by se továrny v obvodu svých milých kopců a dolin, zámecký park zaujímá nepoměrně veliký komplex půdy, neb lesy na blízku poskytují dosti procházek. Z lesů zas se ničehož bráti nesmí za příčinou malebnosti, staré stromy, vývraty zkácené v nich tlejí a brání vzrůstu mladých. Louky se pěstují jako zahrady, chlévy dvorské jsou téměř prázdny, aby aksamitový pel pažiti kopytem stáda příliš neutrpěl. A pro pole Ivana není, jsouc největší nepřítelkyní strnišť. Kde se má tedy jeviti jakýsi užitek? Však věděli ve Švédsku, proč udělali zákon, dle něhož dědí dcera polovic toho, co syn, nechtěli, aby rodinné jmění přicházelo v rukou ženských na zmar.“

„Prozatím jste zákon ten provedl o své újmě v Čechách,“ sarkasticky prohodil Isidor.

„Nemyslete si, že svou sestru snad proto méně ctím, že jeví tak málo praktického taktu v životě,“ hájil se Eduard pokrytecky, tváře se, jako by se ho nebyl hrot v poznámce Isidorově dotknul. „Platí u nás obou přísloví o protivách, které se hledají neb doplňují, či cosi podobného. To je fatální, že si nemohu na větu k tomu se vztahující v doslovném znění právě teď vzpomenouti. Škoda, že tu není Marcela, aby mně ji připomenul.“

„Nehněvejte se, Eduarde, že s vámi mluvím s onou přímostí, k níž mne opravňuje můj dlouholetý přátelský k vaší rodině poměr. Ale podobá se mi, že vám musí tento Marcel velmi mnoho, snad příliš mnoho připomínati, což je snad na újmu nejen vaší autoritě, ale i vašemu hmotnému prospěchu.“

„To se vám opravdu jen podobá, v skutečnosti je to zcela jiné, *já* jsem duší obchodu, středištěm vší činnosti, a dělám vždy jen to, co sám za dobré uznám. Což jste nebyl právě teď svědkem, že si od Marcela ničehož oktroyovati nedám! Mohl na můj návrat čekat, kdyby vás nebylo. Hájím si svou samostatnost v míře svrchované a tážuli se svého pokladníka na to či ono, činím tak, poněvadž jest zrak můj především vytříben pro poměry veliké, pro obrysy rozsáhlé, pro perspektivy hluboké, z čeho plyne, že mne detaily nudí a nerad jimi se

trudím. Pro Marcela, pedanta to malicherného a puntičkáře svéhlavého, je zas pochoutkou jimi se obírat a s nimi si hrát. Proč bych se tedy staral o věci, o nichž vím, že je lépe vyřídí než já? Mou silou jest rozhled, prohloubení věci, překonání překážek, předčení situace, krátce vše to, co vyznačuje vojevůdce před mužstvem . . . Ach hle, tam již cíl naší cesty, jak přece ta nejnudnější jízda v příjemné společnosti mine!"

Isidor se kvapně nahnul z okna kočáru a pohledl, kam mu Eduard ukázal.

V záři zapadajícího slunce třpytil se zámek Lužanský na tmavozeleném pozadí lesnatých, jemně se vlnících vršin, jako kdy by jeho zdi byly z ploch bíle mramorových. Plameny rubínové šlehaly z jeho oken, Isidorův zrak na nich s dychtivostí utkvěl, ale Eduard obrátil jeho pozornost jinam.

„Hle," zvolal, upíraje pohled napnutě do dálky, „tam na louce podél potoka pohybuje se ženská postava v městském kroji. Nemůže to nikdo jiný býti než Ivana, ba ovšem, je to ona! Jako by byla příjezd náš tušila a nám přicházela v ústrety. Musí se co nevidět ohlednouti v stranu naši a náš kočár spozorovati. To bůh suď, co jí tam dole poutá, že nemá dosud pro nás pohledu."

Isidor nečekal, až slečna Kamenická, procházejíc se podvečer po louce vedle potoka, v stranu jejich se ohledne. Vyraziv zprudka dvířka u kočáru vyskočil mezi jízdou nic nedbaje ustrašeného napomenutí svého soudruha, aby měl přec jen ještě malou, malinkou chvilenku ztrpení, ihned že prý kočár zastaví.

Vyskočiv z hluboka si oddychl rozhlížeje se po krajině mu povědomé, nezapomenuté, k níž byly jeho myšlenky často z dálné země zalétaly, rozhlížel se po té, kteráž byla v myšlenkách těch bodem nejjasnějším . . .

Uprostřed luk skvěle zelených, po nichž čtveračila celá hejna temnokřídlých špačkův, rozstřikoval proud jarními dešti rozvodněný stříbrnou svou pěnu na veliké chomáče sasanek bělostných jako pěna ta. Rozkvétaly zpod stromoví břehy vodní vroubícího, jehož jemná sed' se počínala barviti probouzející se mízou tu nádechem brunátným, tam zarudlým, zde zas ohnivě žlutým.

A hle, tam pod jívou plné zlatých paliček, kolem níž bzučelo a sta zlatých včel, stála dívka v usmívavém zamyšlení. Vítr přinášeje z pahorků vůni z violek a ostýchavé zvuky kosa, jenž tam v lesním úkrytu zkoušel první svou milostnou píseň, pohnul větvemi jívy a sypal na rozpoutané vlasy dívčiny, na její čelo svěží, jako lupeny právě rozvité květin pučících u nohou jejích, svůj třpytný zlatý pel.

„Ivano!" zaznělo to vedle ní. „Vy tu bez klobouku, bez pláště?"

Dívka se rychle ohledla po napomínateli neočekávaném, jehož kroky k ní se blížící byla utlumila tráva. Pohled její radostně se zaleskl.

„Vy to jste, Isidore, skutečně vy?" zvolala jako před tím bratr a tak srdečně jako před tím on vztáhla též ona po příteli vracejícím se obě ruce. „Věru, netušila jsem vycházejíc, jakému příjemnému překvapení to kráčím vstříc."

Isidor se uchopil obou tak vřele mu podaných rukou a přitiskl je najednou dlouho a vroucně k svým rtům. Nemohl mluviti. Ivana byla nenadálým tím shledáním velice potěšena, on však, ačkoliv byl na ně připraven, hluboce dojat.

Dlouho tak stáli pod kvetoucí jivou oblétáni meduchtivými včelkami, obsypáni zlatým z ní práškem patříce si pohnuti v tvář, a nebylo jiného slyšet než potutelné bublání potoka a škádlivé štěbetání špačkův směle na nejvyšších větvích stromu se houpajících.

„Jak jste se mohla v této době na procházku vydati bez klobouku, bez pláště," opakoval konečně Isidor svoje předešlá slova. Nevěděl vlastně, co říká, promluvil jen nazdařbůh, aby přemohl svoje dojmutí.

„Což jsem bez nich?" podivila se Ivana, hledíc překvapena na domácí svůj oděv z tenkého hnědého sukna, těsně k lepé její postavě přiléhající. „Ach věru, jsem skutečně bez nich. Ani nevím, kde jsem je nechala! Snad zůstaly nahoře v lese, kde bylo tak krásně. tak teplo, neb jsem je dokonce nechala doma. Již se věru nepamatuji. Vímť jen, že vylákána z pokoje nejluznějším úsměvem slunce jsem sešla do zahrady, odkud jsem se pouštěla dál a dále. A hle, pane Horovský, tři roky jsme se neviděli, tři celé dlouhé roky, a při konečném našem setkání jest první vaše ke mně slovo — otázka po mém plášti a klobouku! Vynikalť jste vždy znamenitým talentem mravokaratelským — tuším, že se vám podařilo udržeti se šťastně na plné jeho výši."

„Tak asi, jak se slečně Kamenické podařilo udržeti se na plné výši svého romantického pojímání věcí a poměrů, v čem vždy zas ona znamenitě vynikala," usmál se Isidor.

„Co jsem vám pravil? Je Ivana dosud takovou jako bývala či není?" triumfoval Eduard, jemuž se bylo konečně podařilo přítele dohoniti. „Žádná rozvaha, žádná obezřelost, jedním slovem ženština v slova toho úplném smyslu a dosahu. Ale račiž přec konečně uvážiti, milostivá paní tam toho sídla, planoucího v žáru loučícího se s námi dne, že se necítíme ani s desátý díl tak blaženými pod pudrem zde těchto neskromných kočiček jako ty ve svém neobmezeném obdivu přírody a hleď nám přec konečně popřáti obrazu méně sice poetického, než zde této louky v prvním rozbřesku jara, ale za to pro ostatní smysly naše poněkud uspokojivějšího. Ó hleď, abychom se co nejrychleji odsud dostali do tvé jídelny řádně vytopené, v jejímžto středu se skví čajový stůl rozumně obsazený na teplém koberci. Věř, že nás pohled ten mnohem více povznese nežli pohled zde na ty holé kolem nás křoviny, v nichž začíná večerní vítr se špačky všetečnými hvízdati o závod. Co nevidět pronikne mrazivým dechem svým můj svrchník a způsobí mi zrádně šerednou rýmu, jíž se stanu na celý týden v dámské společnosti naprosto nemožným."

„Bližší jsi uskutečnění svých tužeb, než se domníváš, ó rytíři nad jiné hrdinský," slibovala Ivana ohlížejíc se, při čemž pokynula jedné z dívek, které opodál uklízely louku pohrabujíce na ní svadlé listí a suché větve zimními bouřemi sem zanešené. Pošeptala jí cosi, když k ní se přiblížila ostýchavě před mladými pány oči klopíc.

Dívka po té letěla jako střela k zámku, a naše malá společnost ubírala se týmže směrem za ní.

Ivana se jala bez dlouhých přechodů a příprav Isidora ihned se vyptávati na národní v Chorvátsku poměry, a Isidor snaže se skrýti svou citlivost, že ji v první hodině jejich setkání cosi jiného více zajímá a dojímá, než poměry jeho vlastní, vylíčil jí, co věděti sobě přála. Mluvil živě, poutavě, jak bývalo jeho spůsobem, a Ivana šťastný dětský na tváři úsměv naslouchala jeho slovům s touže zbožnou pozorností, jako když bývala druhdy jeho žačkou.

Avšak málo Isidorovi na tom záleželo, aby si u ní dobyl nových vavřínů co schopný učitel aneb se skvěl před ní co zábavný vypravovatel: jiná přání, do té doby tlumená, teď vší mocí práv svých se domáhající v prsou jeho se ozývala.

Znenáhla a obratně počal říditi rozmluvu, jíž se Eduard jen velmi jednoslabičně účastnil, spůsobem takovým, že místo něho Ivana se dostala do proudu vypravování, líčíc mu zas navzájem mnohý zajímavý výjev, jenž za jeho nepřítomnosti v národním životě českém se vyskytnul a o němž se nemohla neb nechtěla šířeji ve svých odpovědech na jeho listy rozepisovati.

Naslouchaje mnohem bedlivěji zvuku jejího hlasu než smyslu jejích slov, zpytuje mnohem napnutěji výraz její tváře než postup jejího vypravování, pravil si Isidor, že dospěla Ivana skutečně v pravou protivu svého dětinského, sobeckého a obmezeného bratra, který sobě vedle ní domýšlivě co zástupce firmy „Kamenického a syna“ a nynější hlava rodiny vykračoval. Mdlé rysy jeho vždy usmívavé tváře, mazlivý přízvuk jeho řeči, loudavé jeho pohyby, titeřné jeho spůsoby lišily se velmi zřejmě a nikoli příliš příznivě pro dojem jeho osobnosti od zjevu sestřina. Bystrý a jasný byl každý pohled její, bystré a jasné každé její slovo, energický její krok i pohyb. Hrdě se pnula do výšky její postava, přes jejížto poprsí spadával těžce a bohatě rozpoutaný vlas, jehožto temné vlny zastiňovaly čelo plné intelligence a ušlechtilého sebevědomí.

Pohled Isidorův tkvěl na dívce s tajným obdivem, který nebyl nikterakž bez nepokoje. Nebyl si pomyslil, že ji shledá tak krásnou a při tom tak zcela jinou, než si ji myslíval, než se mu v dopisech svých dosud byla jevila. Se sličnou, zajímavou dívkou se byl rozloučil, jemně a blouznivě s ním byla pérem rozmlouvala, a najednou spatřil před sebou ženu samostatnou, vítěznou. I tázal se Isidor sama sebe mimovolně, jak často asi otec její, jemu nezapomenutelný, pohlížeje na svoje obě děti, tak rozjímal jako v této chvíli on, nemoha si asi při tom zapříti, že synova měkká povaha nátlaku jeho snad příliš přísné rozhodnosti tuze povolujíc stala se zženštilou, kdežto pevná a rázná mysl dceřina se prohloubila a sesílila ve stálém styku s mužem celým, hotovým, neuprositelným v plnění svých povinností. I vzplanula v paměti Isidorově jasně ona chvíle, kdež byl povolán do účtárny bohatého, ovdovělého kupce — kolem jehož nádherného domu co chudý študentík vždy jaksi ostýchavě dosud se byl stiskal — a z jeho úst slyšel, že na vřelé odporučení jeho profesorů jej vyvolil za učitele dceři, právě vychovatelce odrůstající.

„Ženštiny bývají tak nelogické,“ pravil mu stárnoucí ctihodný pán s onou vlídnou přímostí, již obě jeho děti po něm zdědily, „což rodiny jejich trpce pociťují. I přeju si za tou příčinou, aby bylo u mé dcery jinak, pročež k doplnění jejích vědomostí volím pro ni technika. Jste mi vřele v každém ohledu schválen, a pohled do vaší tváře mně praví, že plným právem. Cvičte mou Ivanu pilně v mathematice, měřictví, zeměpisu, ostatní je bez toho více méně snářstvím.“

Kdo rozhodne hádanku, proč se slečna Kamenická právě k tomu klonila, co otec její snářstvím nazýval, proč se stala navzdor své vážné mysli a přísným svým studiím, neb, jak tvrdívala, právě na základě jejich idealistkou rozhodnou? Učitel její si pravíval, že tím vinen není, svědomitě, snad až příliš svědomitě uposlechl otce jejího. Vzbudil tím snad odpor u žačky vynikajícího ducha, jejížto úsudek se jednostranným pojímáním věcí obmeziti nedal?

I tázal se Isidor dále, zdali zapomněla, jak velikým jeho příznivcem býval otec ten od ní zbožňovaný a jak často před ní prohodil, takového že by si přál syna? Zapomnělali již, jak ho zajímala jeho budoucnost, jak určitě mu udal dráhu, na níž by se domohl co nejrychleji prostředkův dostatečných k dosažení samostatného, výnosného postavení? Že jeho přičiněním byl povolán jistou společností do Chorvátska k zaražení a provedení oněch průmyslových podniků, kteréž byl právě dokonal a odevzdal? Pět let pilné práce, neúnavné činnosti mu byl jeho příznivec určil k dosažení cíle, a on dosáhnuv ho za dvě třetiny toho času, vracel se do vlasti s pověstí znamenitého odborníka, s jměním nikoli nepatrným co nejčestněji prací svou vydobytým, a vraceje se nalézal jej v hrobě . . . Odebraly se tam za ním i veškeré jeho naděje? . . .

Dobře, dobře si byl Isidor povšimnul, že se Ivanina tvář vyjasnila, že zazářila při jeho nenadálém objevení, ale — nebyla se zarděla. Zardívala se snad při pohledu jiném? Nesnesitelná to myšlenka, tím nesnesitelnější, že teď ponejprv v něm vznikala. Byltě si dosud svým vlivem na ni tak jist, věděltě, že nikdo po otci tolik u ní neplatí jako on, vyčetl z jejích dopisů samou oddanost a touhu, věděltě, že Eduard nenadsazoval tvrdě, jak velice se z jeho listů vždy těšívá, ani že by mu nebyla nikdy odpustila, kdy by jí ho nebyl ihned přivedl — viděl její radost nad jeho příjezdem, bylať nelíčená, srdečná — a přec počal pochybovati, přec mu vše to najednou nedostačovalo, přálť si jiného a více . . .

Co znamenal její útěk z města? Prchala před jakýmsi nebezpečím? Chtěla zde zahojiti ránu srdci jejímu neb pouze jen marnosti její zasazenou? Zářivý poklid v oku jejím důmince té naprosto odporoval. Či chtěla se zde nevyrušována světem kochati v jakési slastné upomínce neb naději? Byl by pak vanul mír tak hluboký z tahů jejích, kdy by se jí bylo chvělo v ňadrech srdce toužící?

I zahořel Isidor dychtivostí přerušiti hovor tak málo proň zajímavý a otázati se Ivany zpříma, co jí to sem do té venkovské samoty zahnalo, bylli to více než pouhý rozmar, ale vždy zas se přemohl a zdržel. Zdálo se mu přec jen neskromností, i kdy by se byl odvolal k starým svým právům, tak učiniti a dotknouti se třeba dosti

zlehka a šetrně věci, o níž sama se nezmiňovala, ač jí v průběhu rozmluvy schválně k tomu dosti příležitosti poskytoval. Snad by se ale byl neskromnosti té přec konečně dopustil, kdy by se nebyli zatím přiblížili k zámku.

Staré mohutné lípy tvoříce po pravém jeho boku hájek, jehož vonnému stínu v létě nic se nevyrovnalo, táhly se ve vážných řadách kolem něho, vybíhajíce na levo v dlouhé stromořadí, kteréž vroubilo podél celého statku cestu vozovou k zámku vedoucí.

Stromy právě pučící kreslily lehké prolomené stíny na trávník, v jehož středu se podobala hladina vodojemu diamantu zasazenému v obrubě smaragdové. Stále jsouc osvěžována vlhkým dechem vody leskla se v odstínech ještě zlatějších než louky v údolí. Jako předtuchy růží, kteréž měly jarem kol něho rozkvétati, kolébaly se na zrcadle vodním odsvity ruměnných na nebi obláčků.

Ivana se náhle zastavila, ukazujíc k jednomu z arkýřů vyčnívajících z obou stran úhledné budovy, nad jejímž průčelím se otvíraly na pavlan, nesený sloupořadím hlavního vchodu, okna a dvéře jídelny — přístavu to tužeb Eduardových.

„Tam nahoře moje knihovna," pravila plna radostné pýchy, a teď přelítl její čelo onen ruměnný žár, jenž tak dlouho byl váhal na něm se objeviti. „Celé řady knih tam čekají na vás. Kdykoli jsem přišla na cosi záhadného, vždy knihu jsem odložila jako jindy — až do příchodu vašeho. Suďte pak sám, zdali jste byl toužebně očekáván? Teď teprvé ve stínu této svatyně vás vítám do svého zátiší. Viďte, že sem budete bratra mého často, co možná nejčastěji provázeti?"

Isidorův pohled se zaleskl jako pohled dívčin. Rozhodněji, než si ještě před okamžikem troufal doufati, razila dřívějšímu důvěrnému mezi nimi poměru dráhu.

„Jsem blažen, přeblažen, že mi hodláte ponechati moje stará u vás práva," pravil jí se skutečnou vděčností.

„A já přeblažena, že smím zůstat vaší žačkou," s týmže vřelým citem mu odpověděla.

„Já však přenešťasten, že se nemůžeme nikterakž dostati pod střechu a ke stolu," zabroukal Eduard mezi ně. „Ostatně myslím, že bude Isidorovi vždy stokrát vítanější, setkáli se v tobě zde s obezřelou hospodyní nežli s učelivou žačkou."

Ivana překvapena vrhla na Isidora rychlý pohled, možnost podobná nebyla se asi nikdy před jejím duševním zrakem ani v nejvzdálenější dálce zamihla. Očekávala patrně, že se bratrovým slovům co nejrozhodněji opře.

Ale Isidor se poznámce Eduardově jen zasmál jako před tím všem ostatním jeho více méně vodnatým vtipům, však nevyvracel a nepopíral jediným slovem, co byl onen o něm tvrdil.

Sklopivši oči zvala slečna Kamenická pány, aby ji následovali do zámku.

III.

Jak šťastným se cítil Eduard, shledávaje, žeť v jídelně vše dle přání jeho uspořádáno.

Před mramorovým krbem, na němž praskal veliký plamen, byl na teplém koberci postaven stůl plný vkusného náčiní, na němž v jemné záři lampy od stropu visící bublal a kloktal stříbrný samovar, ověnčený misami vybraného obsahu, svou milou, po celém světě tak velice oblíbenou píseň. Čtyři křesla otevírala kolem stolu ochotně svoje měkké náručí promrzlým a hladovým hostům v ústrety!

Eduard se uvrhl bez okolků do křesla ohni nejbližšího, a Ivana uváděla Isidora své dame d'honneur.

Nebylo toho vlastně potřebí, neb oba pozdravujíce se s velikou vlídností ji ubezpečovali, že se velmi dobře na sebe pamatují.

Bylať paní z Vodňanova — malá, hezká, svěží to blondýna, důmyslu sice nikoli nejříznějšího, za to povahy tím lahodnější — dcerou bývalého správce Lažanského; pečlivě na útraty starého pana Kamenického vycvičená strávila svou první mladost co předčítatelka a společnice v bohatých a vznešených domech, kdežto si všude získala uznání a vážnost svým uhlazeným chováním, jemnými způsoby a vzácným taktem. Vlastnostmi těmi dobyla sobě srdce starého, chorého, vysoce postaveného úředníka, jenž jí v posledních nedělích svého života nabídl ruku svou, čímž se jí dostalo titulu milostpaní, spojeného s malou pensí: ona oboje velmi vděčně přijala. Vídalť ji Isidor často u Kamenických, a její velkopanské způsoby, nad nimiž se Eduard často ironicky pozastavoval, bývaly nejednou předměty velikého jeho obdivu a tajné závisti. Nemaje příležitosti ve své vlastní rodině jim se přiučiti, obral si modrookou vdovu za vzor a příklad. Velmi zhusta mu udělila výtečné pokynutí, neocenitelnou radu a dobré naučení, aniž měla o tom tušení. Byltě tudy velice spokojen, že právě ji, vzor to všech společenských ctností, ideál elegantní šetrnosti a slušnosti, Ivana po otcově smrti k sobě za gardedámu svou povolala. Než ještě ji viděl působiti v postavení tom, již věděl, že jest asi nanejvýš proniknuta důležitostí jeho jakož i zodpovědnosti svou za čestnou pověst domácnosti, jejímu dozoru svěřené, a úplně hotova vše jim obětovati a podrobovati krom vlastní své důstojnosti.

A nemýlil se v ní.

Uznávalať paní z Vodňanova se sebezapřením podivuhodným, žeť především postavení svému povinna vypadati vedle slečny domácí co možná nejusedleji, a také se o to velmi svědomitě a vytrvale pokoušela. Nosívalať šaty nejvolnějšího střihu, vzrůst úplně zahalující, pokrývala svoje vlasy širokými koafyrami, aby nebylo viděti, jak jsou pěkné a zlaté, na svoje přívětivé oči si nastrčila nejstrašlivější černé brejle, jichž se mohla dopíditi, a pořáde pletla, poněvadž slyšela kdysi jistého esthetika tvrditi, že negraciosní pohyb rukou při této práci dodává dámám vzezření strojů a každou mladou dívku přetvořuje na pohled v matronu. V dlouhé řadě jejích nevyrovnaných vlastností jevila se jen jedinká slabá stránka: zdálotť se jí vrcholem štěstí, presidovati

v hedbávných šatech se zlatým u hodinek řetězem u čajového stolu a přijímati poklony nad jeho výtečným uspořádáním; štěstí toho se jí teď v plné míře aspoň co do formy dostávalo. Ivana jí nechávala velmi ráda prvního místa u stolu i čest starati se o přiměřené vyčastování hostův a přijímati za to jejich pochlebné uznání zvláštní výtečnosti té oné pečeně, neb toho onoho dortu, začež jí byla mladá paní neskonale oddaná.

„Konečně se mi dostalo spojence proti vám, milostivá paní," zvolal Eduard přijímaje z jejích bílých buclatých rukou svůj koflík čaje. „Můžete se pana Horovského, jenž soustřeďuje co fysik a chemik ve své hlavě veškery vědomosti do říše přírody spadávající, teď na vše to otázati, co mi neráčíváte věřiti, a shledáte, že vše to, čím si dovoluji vás někdy baviti, jest pravdou nejčistší. Avšak pozoruji v poslední době, že mně v tajnosti srdce svého přece jen počínáte věřiti. Byla byste na příklad Ivanu sem následovala, kdy byste se necítila zde v Lužanech bezpečnější nežli v Praze, v té Praze, již naši lehkovážní předkové vystavěli právě nad ohromnou skulinou strašlivým způsobem až do samého nitra země zející? Jakž kdy by se té skořepině ji kryjící zachtělo prolomiti se, co se může státi následkem dosti nepatrného zemětřesení?"

Jedinou odpovědí paní z Vodňanova na hroznou tu perspektivu, již Eduard před ní odhaloval, byl vlídný, zdvořilý úsměv. Ale právě tento jistý, vždy stejný úsměv — který na své tváři u přítomnosti hostů vždy udržovati se cítila svému postavení povinna, a jenž spojen s její tolikéž nevzrušitelnou grandezzou z ní činil tak vzácný úkaz dámy její hodnosti — ponoukal dětinského Eduarda neustále, aby se pokoušel svéhlavý její poklid všemožným způsobem zkaliti. Především se vždy snažil podkopati jej, zděluje jí všecky mu známé hypothesy o proměnách, které na naši zeměkouli a s ní též na lidstvo čekají, a vyličuje jí všecky revoluce a evoluce oběma hrozící nejkřiklavějšími barvami, nejděsnějším způsobem. Avšak docílil velmi často pravý opak toho, co zamýšlel. Vypravuje jí o možných erupcích vulkánů, po celá tisíciletí klidných, o možných srážkách naší planety s některou vlasaticí, o možném roztání všech na pevnině naší ledovců, o možném vzplanutí naší sluneční soustavy a hrozném požáru světovém vůbec atd., poděsil obyčejně jen sebe samého. Zkazil si mnohdy na několik dní chuť k jídlu a ke spaní malováním podobných obrazů, kdežto paní z Vodňanova jsouc tuze uhlazena, aby jemu do očí o možnostech takových pochybovala, fatálním oním úsměvem jej ubezpečovati se zdála, že dokud bude ona na světě bdíti nad zákony jeho slušnosti, příroda nikdy takové výstřednosti se nedopustí, paralisována jsouc mravním jejím vlivem.

Mezi tím, co Eduard rozohněn výtečným čajem, do něhož přiléval pilně rumu, pouštěl svému škádlivému rozmaru plnou uzdu, nepřipouštěje nikoho u stolu k rozumnému slovu, cítil se Isidor znova uchvácen a zmítán otázkami jej na cestě do zámku znepokojujícími. Opíralať se Ivana vedle něho s týmže proň neproniknutelným výrazem tváře o lenoch svého křesla, naslouchajíc v snivé roztržitosti žertům

Eduardovým; Isidor též se tvářil, že jim naslouchá, ač jediného slova ze žvatlání jeho neslyšel.

Na co při tom myslila? Proč nehledala jeho pohledu? Obírala se v duchu s ním, jako on s ní? Oněměla dojmutím nad jejich shledáním jako on dole na louce, kdež nadarmo po vhodném slovu se pídil?

Ale konečně se Eduard nasytil, hráti si na šaška, v čemž sobě nad míru často libovával.

„Podobá se mi, Ivano,“ obrátil se náhle k sestře, „že jsem ti ve víru překvapení nad nenadálým příjezdem Isidorovým opomenul sděliti hlavní a nejdůležitější novinu, to jest, že přítel zůstane teď již zcela naším. Usadí se v Praze, zarazí si vlastní závod a vstoupí s obchodem mým v nejtěsnější spojení.“

Ivana zavrtěla netrpělivě hlavou, jako by tím chtěla naznačiti, že má jeho stálého vtipkování přec jen již dosti.

Isidor vida, že bratrovi nevěří, potvrdil jí pravdu jeho slov, načež doložil zkoumavě:

„Eduard mi přál velmi srdečně štěstí k úmyslu mému, a vy, slečno?“

Ivana se zamyslila.

„K čemu chcete, abych vám přála štěstí?“ tázala se ho konečně vážně.

Isidor překvapen do dívky se zahleděl, nechápaje, kam svou otázkou míří.

„Domnívám se,“ pokračovala, „že po delším přemítání nesetrváte na úmyslu tom, kterýž zajisté ve vás vznikl jen v návalu první radosti, že jste se octnul opět ve vlasti.“

„A proč myslí slečna, že při něm nesetrvám?“

„Poněvadž co nejdříve poznáte, jak velice by vám bylo provedení jeho na újmu.“

„V jakém to ohledu?“

„Psal jste nám onehdy, že vás došly z Polska návrhy velmi výhodné, abyste se i tam uvázal v činnost takovou, jako v Chorvátsku. Velmi jsem se radovala majíc za to, že jste je přijal. Myslila jsem, žeť vaším plánem, obmeškati se nějaký čas k vašemu zotavení a našemu potěšení mezi námi, a po době odpočinku toho zas se vydati do země s námi spřízněné, abyste zanášeje tam svoje náhledy a vědění při tom prostudoval její poměry a složil pak svoje zkušenosti a názory opět v řadu článků tak důkladných, jak onehdy o Chorvátsku jste uveřejnil.“

„Nasytil jsem se života kočujícího, chci se konečně státi svým, samostatným a nezávislým,“ vyjel Isidor citlivě.

„Nemohu tomu jinak rozuměti,“ zvolala Ivana rozčilená, „než že chcete teď v první řadě pomýšleti na svoje hmotné prospěchy a nechati duševní výhody stranou! Jaká to nevýslovná pro nás i pro vás škoda!“

Isidor zahořel ve tváři.

„Což zanedbává člověk svoje duševní prospěchy, když si chce vzbudovati domov, kdež jsa chráněn před proměnlivostí rozmarů těch

osob, v jejichž prospěch dosud pracoval, hodlá býti činným ve směru, jejž sám si vytkne?“ tázal se jí trpce. „Mohuli pak svoje vědění a svou zkušenost prospěšněji zužitkovati než prováděním své vůle, nepodrobené vůli jiné, nad ní rozhodující, jak dosud se stávalo? Celá léta jsem dělal, co jiní ode mne žádali a jak si to žádali, teď konečně budu dělat, co sám za dobré uznám, bez každé vyšší sankce. Kdo mně může říci napřed, že rozhodnutí to bude v prospěch můj hmotný? Kdo může věděti, že neztratím při tom vše, co jsem si velikou prací a úsilím dobyl? A ostatně, o kom se může říci, že pracuje pouze jen pro sebe? Kdo konaje něco užitečného nepracuje zároveň i ku prospěchu obecenstva ba především a zejmena ku prospěchu jeho?!“

Ivana se zamyslila.

„Uznávám, že mnoho pravdy ve slovech vašich,“ pravila Isidorovi klidněji, ale dosud se chvěl tentýž vyčítavý přízvuk v jejích slovech, jenž mu hnal všecku krev do tváře, „dovolte mi však, abych se vás otázala, čím si chcete nahraditi všecky ty poklady poznání, jež zamítáte tím, že se vzdáváte svých cest a své činnosti dosavadní mimo otčinu?“

Isidor si hryzl rty, div že mu z nich nevytryskla krev. Ale hleděl se opanovati a neukazovati, jak velice jej ranila.

„Jednou musí člověk resignovati, milá žačko moje,“ nuceně na dívku se pousmál, „neboť poznání jde do nekonečna, nikdy se nevyučíme. Každému člověku dopřáno, pouze jistý zlomek vědy, jistý paprsek umění k platnosti přivesti, ostatní musí ponechati svým vrstevníkům a následovníkům. Měli bychom svoje vědění a snažení, dokud jsme ještě při plné síle, soustřediti v jistém, určitém bodu. Já na příklad jsem se přesvědčil, že vím vše, čeho jest potřebí k zařízení jistého užitečného a časového podniku, jsemť jist, že jej několik let na výši udržím. Mezi tím povstane muž jiný, dle přirozeného běhu věcí mladší, tudíž silnější a vzdělanější mne — jemu postoupím svoje místo a sám spokojím se tím, co jsem vykonal. Budete mně ještě raditi, abych se nedával do práce, nýbrž dále se učil, dále jen poznával?“

Ivana poslouchala Isidora s napnutím.

„Dle vás má se člověk tedy záhy naučiti, aby se obmezil ve svých touhách a nežádal si jiného než spatřiti úspěch svých snah a užiti ovoce své pilnosti. Taková resignace zdá se mi však velmi, velmi krutá, tím krutější, čím méně především u vás nutnost její nahlížím.“

„Politování vaše na věci té bohužel ničehož nezmění,“ chladně jí Isidor namítal. „Přes všecky vaše ideální sny spočívá veškera moudrost života jen v rovnováze, spočívá v tom, abychom se příliš nerozptylovali a zbytečně se neobmezovali. Člověk vzdělaný, jenž svědomitě vykonává kus nutné práce, dbaje při tom bedlivě svých občanských a rodinných povinností, náleží dle mého náhledu nejen mezi nejšťastnější nýbrž i mezi nejzasloužilejší lidi. Nemůže se na něm dle práva a rozumu více žádati.“

Ivana mu chtěla cosi prudce odpověděti, ale neučinila toho. Sklonila zticha hlavu a opět se zamyslila.

„Náležíli člověk takový skutečně mezi lidi nejšťastnější,“ zvolal Eduard unaven, protože byl tak dlouho odsouzen k mlčení, „na to bychom se mohli nejlépe zeptati Marcela.“

„Zas se vám plete ten váš neodbytný Marcel na jazyk?“ durdil se naň Isidor.

Ale Eduard jsa jednou v proudu hovoru nedal se tak hned vyrušiti, třeba viděl, že se svým vypravováním nikomu nezavděčuje. Věda, že jej bude společnice sestřina tak dlouho ochotně poslouchati, jak dlouho se mu bude líbit, baviti povídáním ji a především sebe, obrátil se k ní.

„Nevím, jeli vám známo, že náš Marcel jednou študoval a to prý s nejskvělejším úspěchem? Ano, ano, měl se státi doktorem, profesorem, učencem a oslavencem první velikosti: tu ranila jeho otce, jenž byl před ním u nás pokladníkem, náhle mrtvice. Náš otec, jenž miloval v starém Rokytovi nejlepšího svého přítele, nemohl se do toho vpraviti, aby přijal pokladníka jiného, což by byli oba těžce nesli. I usmyslili si staří pánové přemluviti Marcela, aby dalších studií zanechal a kupeckým vědám, které se jim bez toho zdály vrcholem všeho lidského vědění, se věnoval; Marcel dal si říci.“

„A tímto obětavým skutkem beze vší pochyby otci svému život zachoval a prodloužil,“ dodala paní z Vodňanova opravdivěji a důrazněji, než bývalo jejím zvykem.

„Snad dali staří pánové nadějnému študentovi na uváženou, vyneseli mu kdy lékařská neb právnická praxe či profesura na vysokých školách tolik, jako místo pokladníka u Kamenických,“ mínil Isidor drsně.

Ale Eduardovi se najednou zalíbilo hájiti pokladníka svého, jemuž byl před několika hodinami vyčítal, že jej připravuje svou pedanterií o rozum a život.

„Kdy by byl měl Marcel, když přijímal v našem domě pokladnictví, jen pekuniární jeho stránku na zřeteli, mohl svoje místo již několikráte vyměniti za místo jiné, aspoň třikrát tak výnosné,“ poučoval Isidora. „Vzpomnělyť si mnohé, vysoce postavené a mocné osobnosti při zařizování bank a záložen na pokladníka firmy „Kamenického a syna“, nabízejíce mu nejednou místo ředitelské; ale Marcel vždy se děkoval, dávaje přednost působení po mém boku.“

Nejspíše chtěl Isidor se zbaviti hořkosti, která v něm vznikla pro náhledy Ivaniny o jeho povinnostech k sobě samému, a proto vylil si svůj špatný rozmar na pokladníkovi, neb zvolal jízlivě:

„Vzdává se Marcel takových míst, poněvadž si asi netroufal takové podniky v život uvesti. Vědomí jeho neschopnosti a nedostatečnosti potlačovalo v něm ctižádostivé a ziskuchtivé choutky a nikoli přátelství k vám.“

„Nikoli,“ zastával se Eduard s velikou emfásí nanovo pokladníka, nemálo se tím bavě, že Isidora patrně dopaluje. „Marcel, ačkoliv nepřijímal nabízeného ředitelství, přec zakladatelům oněch závodů vždy dopodrobna vypracoval, čeho jim bylo potřebí k zaražení obmýšlených

ústavů, býval jsem toho vždy svědkem. Ale ač se návrhy ty vždy osvědčily, přec nikdy nepřipouštěl, aby byla někde o tom veřejná zmínka učiněna."

„Tím neprojevil nikterakž skromnost nýbrž jen velikou hrdost," tvrdil Isidor rozkvašeně. „Či mýlím se, slečno? My všichni již pronesli svůj soud o mravné ceně pokladníka vašeho bratra, jen vy stále mlčíte, a přec se o podobné otázky velice zajímáváte."

„Neznám pokladníka," Ivana úsečně mu odvětila.

„Co to mluvíš, Ivano!" podivil se Eduard. „Či přeslechlas, že jsme o Marcelu Rokytovi právě mluvili?"

„Neznám Marcela Rokytu," opakovala slečna Kamenická s touže chladnou lhostejností. (Pokračování.)

O významu a úloze nynější zoologie.

Od

dr. Fr. Vejdovského.

K pravému porozumění každé vědy dospějeme jenom tím, když krok za krokem sledujeme dějepisný její původ a vzrůst. Zoologie — náuka o veškerenstvu života zvířecího v jeho rozličných formách a jednáních — vykazuje se spůsobem vývoje svého, jakého nemá snad žádná jiná disciplina. V ní soustředily se — nebo lépe řečeno: měly se soustřediti — dle uvedeného výměru morfologie a fysiologie a jich rozmanité vědy pomocné. Zoologie měla však to neštěstí, že se náuky tyto buď samostatně pro sebe vyvíjely aneb dokonce s jinými vědami v nejužší souvislost se sdružily. Za příklad uvedeme anatomii a fysiologii zvířecí, jež vzala původ svůj z anatomie a fysiologie lidské, obě pak byly v službě mediciny. Zrovna tak stalo se též u embryologie, kdežto náuka o paleontologickém vývoji druhů a kmenů zvířecích v moc geologie se dostala.

Postranní větev fysiologie, *psychologie zvířecí*, jest od této úplně odloučena i dána v podruží spekulativní filosofii, která se nechce s básí zoologickou shodnouti. Ode všech těchto disciplin zcela nezávisle vyvinula se *systematika* říše živočišné, zabývajíc se toliko popisováním a roztřiďováním rozdílných druhů zvířecích. Ale tato systematika nejen že všecky předešlé vědy zneuznávala a nanejvýše snad jen něco z anatomie zvířecí přijala, nýbrž považovala se po celé století téměř za vlastní zoologii. Snad by jí bylo možno přisvědčiti, kdy by se za míru braly objemné ty folianty zoologické literatury, jež skutečně největší část systematické zoologie tvoří. Avšak jen ve foliantech těch spočívá celá sláva systematiky. V nové době zajisté prospěly anatomie a fysiologie zvířecí v míře netušené a obě činí sobě právo k privileji vlastní zoologie. Rozřešení otázky, které z těchto věd přísluší právo vlastní

zoologie, dosud se nestalo, ač nejproslulejší zástupcové věd biologických brzy té, brzy oné jmeno „vlastní zoologie“ dávají.

Nepředpojatý pozorovatel se tomu zajisté podiví, zvláště víli, že již otec přírodopisu, Aristoteles, vědě naší tak rozuměl, jak jí rozuměno býti má. Nejdůležitější jeho spisy jednají: o plození zvířat, o částech zvířat, o životě zvířat. V těchto třech spisech jeví se Aristoteles ne co pouhý deskriptivní zoolog, který hledí systém zvířecí co nejpodrobněji provesti; on hleděl na zvíře jakožto na živý organismus ve všech jeho poměrech k zevnějšímu světu, dle vývoje, dle ústrojnosti a zjevů životních, a utvořil tedy *porovnávací anatomii* v širším slova smyslu, jež v mnohém ohledě jest základem vědy naší. Jeho snahou bylo nabyti obrazu o životě zvířecím, a tak nespokojuje se snad jen popisem zevnější formy, nýbrž přechází komparativně na ústrojnost vnitřních orgánů a jich zařízení, líčí spůsob života, rozplozování a vývoje i béře zřetel na duševní činnosti, popudy a vůbec jednání zvířat vzhledem k světu zevnějšímu. Dílo ceny takové vzbudilo u potomků ohromný obdiv; nikdo z nich neodvážil se samostatně ve směru Aristotelově pokračovati, a tak požívalo ono přes půldruhého tisíce let vážnosti co základní dílo zoologických vědomostí. Všickni následující přírodopisci spokojili se tím, že jen spisy Aristotelovy opisovali, překládali, vykládali.

Z dlouhého toho spánku probuzen přírodopis světovými událostmi, za jaké nutno považovati objevení nového světa, nalezení nové cesty do východní Indie a přečetné výpravy španělské, portugalské a holandské v 15. a 16. století. Následkem rozsáhlých pozorování probuzena byla snaha, aby se v cizích dílech světa vše znamenité sbíralo; tak vzrostl naší vědě materiál v té míře, že při nedostatku dokonalého rozeznávání, pojmenování a spořádání nastalo nebezpečí zmatku, a přehled byl téměř nemožný. V tak kritické době vystoupil veliký reformátor přírodopisu, který smělým duchem a mocnou rukou uchopil se obrovsky nakupeného materiálu, jej srovnal, pojmenoval a po prvé co uměleckou budovu ve smyslu přísně logickém postavil. R. 1735 vyšlo Linnéovo „Systema naturae,“ jímž položen pevný základ ke všem následujícím systematikám říše rostlinné i zvířecí. Principem dvojmenné nomenklatury veden, rozeznával rod a druh ústrojenců, což se tak praktickým osvědčilo, že jest až do dnešního dne ve všeobecné platnosti.

Od těch dob slavila systematika své triumfy. Stalť se pojednou možným, aby se veškera ta spousta zvířecích a rostlinných forem přehledně spořádala a pod určitými, trvalými jmeny rodů a druhů do umělé soustavy vřadila. Brzy tudíž pustili se celí zástupové přírodozpytců na nově otevřené pole systematiky organické. K tomu pak dva směry hlavně působily: předně rozeznávání a roztřiďování přečetných rozmanitých druhů zvířecích a rostlinných, za druhé pak esthetický požitek z krásy a kuriosity zevnějších forem cizozemských; to obojí působilo tak přítažlivě, že veliký počet přírodozpytců jen v této práci úplné uspokojení nalézal. Ano i dnes, když se proti čisté systematice už dávno vyvinul směr anatomicko-fysiologický, jest počet systematiků tak veliký, a literární činnost jejich tak pilná, že v širších kruzích jen oni za pravé zoology pokládáni jsou. Ještě nyní zabývá se daleko více přírodozpytců sbíráním, uschováváním, pořádáním a pojmenováváním

forem zvířecích a rostlinných, než jich anatomickým, fysiologickým neb embryologickým zkoumáním. Největší část literatury přírodovědecké jest posud věnována systematice.

Poněvadž se v nové době o hodnotě a významu systematiky tak četné a rozličné náhledy vyslovují a namnoze sobě odporují, vidíme se nuceny, o ní své mínění pronesti. Jedni vidí totiž v soustavě přírodnin posavad vlastní cíl přírodopisu, druzí hledají v ní spořádaný celek našich veškerých biologických známostí, a třetí posléze odpírají systematice vůbec všecku vědeckou cenu. K spravedlivému posouzení rozličných těchto náhledů třeba rozeznávati systematiku čistě zevnější — systematiku oněch přírodopisců, kteří vidí ideál svůj jen v zoologickém museu nebo herbáři co nejdokonaleji spořádaném; dále třeba rozeznávati onu systematiku, která v přirozeném systému organismů vidí řadu vývoje co možná ustáleného.

Systematika prvého druhu — abych tak řekl museální zoologie a herbární botanika — jak se až dosud větším dílem pěstuje, nezasluhuje nikterak jmena vědy. Neboť každá věda se musí vykázati jakýmsi podkladem všeobecných výsledků a zákonů; musí se snažiti, aby porozuměla zjevům poznajíc jejich příčiny; nesmí se spokojiti nikdy pouhým vypočtením jednotlivých známek, což se stává při pouhé systematice, která nechce nic jiného, než všecky jednotlivé formy živočišné a rostlinné znáti, popisovati a po jmenech rozeznávati. Takový čistě popisný přírodopis nikoliv není vědou.

Nesmíme však popisné systematice upírati vysokou praktickou hodnotu; jeť ona jak k zoologickým a botanickým sbírkám, tak i k vědeckému zkoumání zvířat a rostlin zhola nepostrádatelná, ano jest rovněž nepostrádatelná, jako tyto sbírky samy, a ocenění zoologických a botanických známostí pro praktický život jest od ní cele závislé. Avšak praktická a použitá věda není rovněž žádnou čistou vědou, nýbrž uměním, i nezbývá nám tedy, než čistě popisnou systematiku zvířecích a rostlinných forem považovati za jakési umění, jež má asi tu hodnotu jako praktická medicina, farmacie, hospodářství, v jichž službě se ostatně systematika přírodopisná nalézá.

Naproti tomu však máme skutečně *vědeckou systematiku*, která v přirozené soustavě druhů zvířecích a rostlinných spatřuje pravý jich rozvoj. Tento genealogický význam přirozené soustavy stal se teprvé v nejnovější době možným, když nás Karel Darwin svými reformami descendenční theorie přivedl k pravému, příčinnému porozumění organického světa. Jakkoli to ještě dlouho trvati bude, než se budou moci úplně dovršiti jednotlivá odvětví genealogické systematiky, přece jen této budoucnost náleží.

Ostatně možno z nejnovějších zoologických knih příručních (Claus, Gegenbaur) seznati, že se popisná systematika za posledních desítiletí více a více blíží opravdové přirozené soustavě genealogické. Sledujme jen rozličné ty spůsoby vývoje systematiky. Linnéova soustava byla úplně umělá, neboť hleděla jen na jednotlivé a zvláště zevnější, snadno poznatelné známky k rozeznávání druhů, rodů a i velikých skupin, řádů a tříd, počínajíc si ve smyslu logickém. Pozdější systematika, zvláště

na počátku našeho století, přidržovala se na místě zevnějších známek více organisace vnitřní; a za posledních desítiletí učinila základem docela i embryologii. Tím způsobem poznána jest fundamentální hodnota přirozené klasifikace, čímž více a více v pozadí ustupovala soustava umělá, místo své zanechávajíc systému genealogickému. Tento pak synthetický bude dále zajisté k tomu pracovati, aby sebral veškeré isolované větve zoologie v jeden přirozený střed, *v pravý přírodopis*, a podal nám tak jedinou vědu o životě zvířat. Soustava popisná, analytická, učinila zrovna opak, vynasnaživši se, aby se jako „vlastní zoologie“ do popředí postavila a ostatní své sesterské vědy, hlavně anatomii a embryologii, z oboru tak zvané vlastní zoologie vypudila. Ostatně dá se tento poměr jen tím vysvětliti, že se anatomie a embryologie dříve nalézaly v podruží věd jiných, v podruží mediciny a poleontologie.

Podivno, že ona část vědecké zoologie, kterou by především měla systematika pěstovati — *morfologie* čili anatomie a vývojezpyt —, udržela se úplně nezávisle od systematické zoologie až do počátku našeho století. Staloť se pravidlem, že morfologové obyčejně neuznávali systematiku a naopak; ba i k tomu došlo, že uznaní přírodozpytci mnohdy vyslovili pochybnost, zda vůbec náleží *porovnávací anatomie* k zoologii. Ale proč neohledli se všickni tito přírodozpytci opět na Aristotela?

Ten zajisté již poznal, že k přírodopisu zvířat náleží známost jejich vnitřní ústrojnosti, a sám tudíž mnoho zvířat pitval. V následující potom době zjednala si hlavně medicina velikou zásluhu o rozkvět anatomie zvířecí; puzeni nutností poznati stavbu těla lidského, zabývali se lékařové anatomií zvířecí. Ale činili to také více jen proto, že předsudky a pověra v celém starém a středním věku pitvě mrtvol lidských největší překážky činily. — Tak brali útočiště k anatomii ssavců, jakožto člověku nejbližších, a z výsledků zde nabytých soudili na poměry lidské. Římský lékař Claudius Galenus, který v 2. století po Kristu žil, a jehož spisy o lidské anatomii a pathologii až do 15. století zvláštní vážnosti požívaly, čerpal známosti své o ústrojnosti lidské hlavně jen z anatomie opice. V 14. a 15. století odvážili se lékařové prováděti lidskou anatomii jen ve skrytých koutech, zvláště když papež Bonifác VIII. těžkou klatbu na všecky vyslovil, kdož by se odvážili tělo lidské pitvati. Co zbývalo lékařům jiného, než aby na psech, koních a jiných snadno přístupných zvířatech pitvu prováděli.

Jen tímto způsobem sebrány jsou mnohé známosti o vnitřní ústrojnosti těla vyšších zvířat. Teprvé v 18. století počala se také a to v rozsáhlejší míře zkoumati anatomie nižších zvířat; ku konci pak téhož století připravovali hlavně Pallas, Polli a Camper půdu, na níž posléze počátkem našeho století Cuvier poprvé mohl založiti soustavnou náuku porovnávací anatomie.

Roku 1812 podal veliký tento přírodozpytec zcela nové rozdělení zvířat dle jich vnitřní organisace, a čin tento označoval nejznamenitější pokrok vědy od časů Aristotelových. Cuvier nepovažoval, jako

většina zootomů, své anatomické objevy a výsledky za úkol svého zkoumání, nýbrž uvažoval komparativně, stanovil věty všeobecné. Porovnávaje organisaci četných rozličných zvířat, shledal, že „hlavní ústroje zvířecí jsou stálejší, kdežto méně důležité ve své formě a svém vývoji se mění, ano i docela mizí.“ Tou cestou dospěl k stanovení čtyr hlavních větví čili typů zvířectva; tím též učiněn první počátek přirozeného systému. Dle svých hlubokých známostí jak v soustavě zvířecí tak i v anatomii mohl Cuvier označiti porovnávací anatomii za účel a první podmínku zoologie.

Ale náuky Cuvierovy nebyly vesměs uznány; naopak následkem vět jeho postavily se příkře proti sobě z jedné strany zkoumání *vnitřní* organisace, která při vyšších zvířatech jen pitváním umožněna jest — tedy porovnávací anatomie, z druhé strany pak popisování *zevnějších* forem, t. j. pěstována tím horlivěji systematická zoologie. Takové počínání nevedlo ovšem zase k sjednocení věd zoologických.

Neboť předně pouhé anatomické pitvání zvířat a popis jich ústrojnosti není ještě nikterak *porovnávací anatomií*, nýbrž spíše jen *zootomií*; zootomie ale zkoumá pouze analyticky a popisně, kdežto porovnávací anatomie synthcticky a komparativně. Zkrátka zootomie nemůže se nazývati vědou, onať jest pouhým uměním, tak dobře jako lidská anatomie, pokud tato ne komparativně, ale jen syntheticky se provádí.

Za druhé jsou na omylu, kdož za to mají, že anatomií se vyrozumívá jen známost *vnitřní* organisace a nikoliv *zevnějších* forem těla; vyrozumíváť se tím jmenem *veškera* známost o vyvinutých a dokonalých formách organismů, ať jsou na povrchu neb uvnitř těla. Co předsevzal Savigny, když v nekonečně rozmanitých částech ústních členovců jeden a týž všeobecný základní plán dokázal? Nic jiného, než že v přísně komparativním smyslu anatomoval, ačkoli části ústní u členovců zevně leží a i systematické zoologii za základ rozdělování skupin slouží, tu však jen ve smyslu opačném, analytickém, zootomickém.

Přicházíme k druhé hlavní části porovnávací anatomie, k náuce totiž, jež nás seznamuje s nejjemnějšími součástmi orgánů zvířecích a jež se náukou *o pletivech* čili *histologií* zove. I ta z požadavku mediciny a tedy z anatomie lidské původ svůj vzala. Již před 200 lety počal veliký Vlach Marcello Malpighi pomocí právě vynalezeného drobnohledu zkoumati jemnější ústrojnost těla zvířecího i rostlinného. Ale jako *on*, tak i Leuwenhoeck a mikroskopikové 18. století nebyli s to, aby z pestré směsice nesouvislých pozorování k žádoucím výsledkům přišli. Teprvé 40 let po vyjití prvého spisu o pletivech lidského těla z pera Xavera Bichata (1801) mohlo se souditi na povahu organisace těla zvířecího v jeho nejmenších součástech. Theodor Schwann, povzbuzen Schleidenovou theorií o buňkách rostlinných, uveřejnil epochální zkoumání svá o souhlasnosti stavby a rostu u zvířat a rostlin. Dílem tím podán důkaz, že tělo zvířat i rostlin se skládá ze samostatně žijících, elementárních organismů čili individuí prvého řádu — z buněk, a že každý mnohobuněčný ústrojenec z jedné jednoduché buňky povstal. Podivným

způsobem však nepůsobila tato theorie buněčná v zoologii z daleka tak výdatně a všeobecně, jako v botanice. Zde tvořila náuka o buňkách tak značnou část anatomie, že se oba pojmy — anatomie a histologie — ztotožnily. Jen náuka o lidských buňkách a s ní souvisící náuka o pletivech těla obratlovců nabyla velmi brzy mocného vzletu, — neboť v ní vědecká medicina správně svůj význam pochopila. Bystrovtipný Virchow dovedl hlavně hlouběji zasáhnouti svou *cellulární pathologií* do vnitřní podstaty života buněčného, kdežto veliký dav histologů vpoutal se na zevnější podoby buněk. Za to však zůstala pozadu náuka o pletivech zvířat bezobratlých, až teprvé poslední patnáctiletí počalo obsáhlým způsobem kořistiti z nesmírných, zde skrytých pokladů. Bohužel, že dosti veliká část nynějších zoologů straní se zpytování života buněčného, ano mnozí (hlavně Francouzi) považují histologii za disciplinu, o niž se prý vlastní zoologie mnoho starati nemusí.

Jestliže se porovnávací anatomie a náuka o pletivech vzdalovaly od systematické zoologie, platí to tím více o náuce o *vývoji zvířat*. Tato ve dvě větve se rozpadá: v náuku o vývoji zvířecích individuí, čili, jak se obyčejně říká, v embryologii a správněji ontogenii, a pak v náuku o vývoji zvířecích kmenů čili fylogenii.

Embryologie vzala původ svůj opět z přírodopisu člověka a z důležitosti, kterou měla pro medicinu. Lidští anatomové musili zajisté také znáti vývoj lidského zárodku; ale nejmladší stadia embryonálního vývoje člověčího jsou jako u ostatních ssavců velmi nesnadno přístupná. Což zbývalo, než aby přírodozpytci obrátili pozornost svou k vývoji nejblíže příbuzných obratlovců, tedy ptáků, u nichž se vývoj vejce od počátku pohodlně dá sledovati.

Již v 17. století podány některé údaje o embryonech některých obratlovců; avšak teprvé 1759 poukázal Kašpar Frid. Wolff ve své „Theoria generationis" na vlastní podstatu vývoje zvířecího. Pak ale uplynulo celé téměř půlstoletí, než vývoji bližší pozornost věnována byla.

Když pak se na počátku našeho století embryologii jmenovitě Panderem a Baerem nového, mocného vzletu dostalo, byli to zase především obratlovci a v první řadě ssavci a ptáci, jichž vývoj badatelé poznati se snažili. Teprvé o několik desítiletí později počaly důkladné a obsáhlé studie o vývoji rozličných bezobratlovců, ale přece nyní vidíme, že naše známost o vývoji těchto nižších zvířat mnohem menší jest, než známost o vývoji obratlovců. Na každý způsob však uznali všickni zástupcové embryologie i botanické i zoologické, že věda tato jest nepostrádatelným základem, na němž teprvé důkladnějšího porozumění anatomických poměrů nabyti lze. Uznání toto platí ovšem jen jedné větvi vývojepisu, totiž embryologii *individuí* zvířecích; ale druhá větev, paleontologický vývoj kmenů, čili fylogenie, až dosud nápadně byla zanedbávána. Úlohou její zajisté jest, aby zkoumala proměny oněch forem, jimiž během milionů let třídy zvířat, *fyly* čili *kmeny*, v dobách geologických prošly.

Teprvé, když Darwin r. 1859 svou theorii výběru založil a tím i Lamarckově theorii descendenční pevný podklad upravil: teprvé tehdy bylo možno paleontologickému vývoji zvířat šťastnou budoucnost pro-

rokovati; až do té doby zacházeno totiž se známostí zkamenělých forem zvířecích velmi po macešsku. Zkamenělé tyto mumie, jež nám vypravují dějiny vymřelých rodů zvířecích před tisíci lety, byly totiž hlavně jen pro svůj význam při tvoření země studovány. Geologové to byli, kteří zkamenělinám pozornost svou věnovali, a takž se vyvinula paleontologie jen ve službě geologie. Hlavní cena zkamenělin pro geologa v tom záleží, že mu označují poměrné stáří jednotlivých, nad sebou z vody usazených vrstev zemských. Ale zoolog, poznávaje ve zkamenělinách zbytky vymřelých zvířat, jež jsou předky a příbuznými zvířat nyní žijících, snaží se, aby ze zákonitého historického sledu jejich ustanovil skutečný vývoj kmenový, nepřetržité přetvořování se jednoho druhu do druhého. Z té příčiny mají u zoologa na př. rozličné zbytky ssavců předhistorických cenu nejvyšší, u geologa jen velmi nepatrnou; a zase četné zkamenělé lastury hlemýždů a mlžů, sloužíce geologům za vodítka při určování jednotlivých útvarů, jsou jim nanejvýš důležité; u zoologů mají cenu jen podřízenou.

Největší chybou v zoologii až dosud bylo, že se oba spůsoby vývoje vzájemně zneuznávaly. Neníť možno porozuměti vlastní podstatě organického vývoje, nestarajíli se o sebe *ontogenie* a *fylogenie*, čili vývoj individuí a vývoj kmenů; jsou skutečně oba tyto spůsoby vývoje v nejužší souvislosti mezi sebou. Celý rozdíl mezi oběma záleží v tom, že vývoj individuí — ontogenie — jest krátký a rychlý, kdežto se vývoj kmenů — fylogenie — řídí zákony dědění a přispůsobování se, při čemž k vývoji jednotných druhů třeba jest tisíceletí.

Veškery tyto větve zoologie: anatomie a systematika, vývojepis individuí a kmenů, tvoří ono rozsáhlé pole naší vědy, jíž se také *tvarosloví* čili *morfologie* říká. Druhou hlavní část zoologie tvoří *fysiologie* čili náuka o zevnějších zjevech zvířat. Jako se pak morfologie dělí ve dvě větve, anatomii a vývojezpyt, tak rozpadá se i fysiologie ve zevnější a vnitřní, čili konservační a relační. Prvá zkoumá funkce organismu na něm samém, druhá sleduje poměry jeho k zevnějšímu světu. Ale obě tyto discipliny vzaly původ svůj opět v rozdílných, zoologii zhola cizích vědách.

Zevnější fysiologie dělí se v *oekologii* a *chorologii* zvířat. Oekologií rozumíme náuku o bydlišti zvířecích organismů; ta zkoumá poměry zvířat k jejich okolí ústrojnému i neústrojnému, především pak přátelské a nepřátelské poměry k oněm zvířatům a rostlinám, s nimiž přímo neb nepřímo se stýká. Do těchto možno zahrnouti všecky ony vzájemné poměry, které Darwin jakožto podmínky boje o život označuje. Oekologii říká se nevhodně biologie v užším smyslu slova, ona tvoří až dosud hlavní součást tak zvaného populárního přírodopisu: Původ její sahá až ku povstání obyčejné systematiky; všecky školské knihy zoologické řídí se též jen dle těchto dvou disciplin: popis zvířete a spůsob jeho života nalézáme ve všech učebných knihách. Pro svůj populární směr stala se oekologie ovšem nejpopulárnější částí zoologie a jest tudíž přístupna i nejširším kruhům.

Až do nedávna jen velmi skrovnému účastenství těšila se druhá větev relační fysiologie — *chorologie* čili náuka o geografickém a topo-

grafickém rozdělení, o horizontálních a vertikálních mezích druhů zvířecích, t. j. geografic zvířat v širším smyslu slova. Až do lonského roku sestávala náuka ta z pustého chaosu sebraných pozorování, jež dříve jen Alexandra Humboldta a Karla Rittra zajímaly. Později teprvé, když Darwin svou theorii descendenční založil, pojednou se stalo možným, aby se poznalo zeměpisné rozšíření druhů zvířecích a rostlinných v jeho mechanických příčinách; vůbec pak vysvětlilo se stěhováním se odrůd a přetvořováním se jich v boji o život. Znamenité dílo Wallaceovo*) o zeměpisném rozšíření zvířat podává nám hojnost nejzajímavějších resultátů o chorologii zvířecí.

Jakožto druhou hlavní větev fysiologie uvedli jsme vnitřní čili konservační fysiologii, která zkoumá činnost ústrojence v poměru k němu samému, činnost jednotlivých orgánů a pak ony nejdůležitější a nejvšeobecnější zjevy životní, jež se jeví v pudech o sebezachování, výživu, růst a rozplozování. Nemaje s prvým nic společného, vzal tento oddíl fysiologie původ svůj jako anatomie z mediciny. Tato zajisté poznavši, že pro poznání chorobného těla lidského nezbytna jest nejen známost jeho ústrojnosti, nýbrž i jeho veškerých zjevů životních ve stavu úplného zdraví: byla nucena pěstovati náuku fysiologickou. Lidský organismus však nehodí se hlavně pro mnohé obtíže k fysiologickému zkoumání a k pokusům pomocí vivisekce; protož obrátili se lidští fysiologové již záhy na obratlovce člověku nejblíže příbuzné, mezi nimiž obzvláště pes a žába musili experimentální fysiologii poskytovati politování hodný materiál. Celkem vycházelo zkoumání takové z požadavku praktického a tedy nemělo práva nazývati se *porovnávací fysiologií.* Ale o této nemůžeme ani teď mluviti; fysiologů porovnávacích není a sotva brzy bude. Jednostrannost lidských fysiologů a systematických zoologů hlavně je tím vinna. Co však dosud získáno, má aspoň tolik důležitosti, že jest z oboru lidské i zvířecí odstraněna fysiologie ona „životní síla,“ jež po celý středověk jakožto metafysické strašidlo životem lidským ovládala. V „životní síle“ hledali jedni princip životní, druzí zase nějakou působící příčinu, třetí pak jakousi organickou sílu, o čemž nyní ovšem při vědeckém zkoumání organismů řeči býti nemůže. My víme již, že veškeré zjevy na zvířatech i na člověku následují z absolutní nutnosti dle velikých mechanických zákonů přirozených; nám známo, že na ně působí ne účely (causae finales), nýbrž mechanické příčiny (causae efficientes); ani to nás tajno není, že spočívají v poslední příčině na fysickochemických procesech — na nekonečné jemných pohybech nejmenších součástí, z nichž se těla skládají.

Fysiologické poznání těla zvířecího má v zápětí pozorování o duševním životě organismů; nám zbývá tedy ještě o *psychologii* zvířecí promluviti. Náuka tato vyvinula se zcela o sobě a tak zůstala daleko pozadu za všemi doktrinami zoologickými. Známo, že náuka o duševním životě člověka teprvé v lůně spekulativní filosofie se vyvinula, a z psychologie lidské teprvé mohla vyvinouti se disciplina o duši zvířecí. Spekulativní filosofie počíná si příliš jednostranně, když zamítá veškeren základ empirické fysiologie. Co bychom řekli nyní

*) Viz Vesmír 1877. str. 48.

o botanikovi, jenž by odlouče duševní život rostlin od ostatních jejich zjevů životních, studium těchto posledních empirické fysiologii, život duševní pak spekulativní filosofii odkazoval? A přece jeví se zjevy duševní mnohých rostlin (na př. stydlavé mimosy, citlivé mucholapky a pak i květů našeho dřišťálu) ve vysokém stupni dokonalosti, ve vyšším zajisté, než u mnohých nižších zvířat, jako u hub, mnohých korálů a ascidií. Bádáním Kovalevského a mnohých jiných zoologů známo však, že ascidie mají mezi všemi bezobratlými zvířaty největší příbuznost s obratlovci. Ale ani u těch nejsou stejně vyvinuty schopností duševní; nalézáme zde takovou kontinuitu ve vývoji života duševního, že možno vystaviti celou řadu posloupnosti, na př. o mnohých obojživelnících, jichž vývoj duševní daleko zůstává za psychologickými zjevy vyšších obratlovců.

Celkem však jsou známosti naše o psychologickém životě zvířat dosti temné a ještě více zatemnělé báječnými spekulacemi, na nichž si tak mnozí pozorovatelé zakládají. Ku pravému poznání této stránky zvířecí možno přijíti opět jen oněmi methodami zkoumacími — methodou *porovnávání a vývoje* — které ve všech předešlých náukách nabyly převahy nade všemi jinými spůsoby zkoumání. Methodou porovnávací a vývojezpytnou docházíme k náhledu, že duševní život lidský, tak jako ostatní funkce životní, toliko v boji o život se zvolna vyvíjel, tak jako se zároveň historicky zdokonalovala soustava nervová. Porovnávací psychologie jest zajisté důležitou větví psychologie.

Vytýká se z mnoha stran, že „pravá“ zoologie spekulovati nesmí. Tuto výtku činí jen pouzí systematikové, kteří se neradi vytrhují z pohodlného sestavování a určování druhů zvířecích. Zoologie však nemůže bez spekulativní filosofie nikterak ku trvalým výsledkům přijíti, jako naopak zase jsou přírodní vědy nutnou básí filosofii spekulativní. Jen když empirická věda přírodní a spekulativní filosofie v nejužším spojení kráčejí, lze dosíci skutečného společného cíle: poznání přirozené pravdy.

Přírodozpytci takoví, kteří se spoléhají jen na absolutní empirii při pozorováních přírodních a nikterak neberou zřetel na filosofické přemítání, musejí dospěti jen k chaosu pojmů a úsudků bez logického pravdy poznání. Starší literatura zoologická bohužel vyznačuje se takovýmito chybami. O filosofech naproti tomu, kteří pouze čistými spekulacemi bez podkladu empiricko-přírodovědeckého chtějí dosíci zákonů všeobecných, vyjádřil se vhodně Haeckel, že staví vzdušné hrady, které první dobrý empirik pomocí rozumného pozorování sfouknouti dovede.

Poznání přirozené pravdy, toť úkol, jejž zoologie ve spojení s filosofií rozřešiti musí. Takž i ona veliká otázka, zaměstnávající teď hlavy všech myslících autorit, otázka o postavení člověka v přírodě, mohla jen touto cestou býti zodpovídána. Za naší doby považujeme otázku tuto ve smyslu theorie descendenční za rozhodnutou. Podpíráme se při tom o souhlasný soud největších nynějších přírodozpytců, z nichž chceme jmenovati slavné Angličany Darwina, Lyella, Huxleye, Hookera, Spencera, Lewesa, z německých Haeckla, Gegenbaura, Leuckarta, Clausa, Schulze

a mnoho jiných, z ruských Kovalevského, Mečnikova, z francouzských Claparèdea.

Vysvítá, doufám, i z této stručné úvahy, jak mnohoslibnou budoucnost má naše mladistvá věda. Od té doby, co Darwin veškery součásti zoologie — až po ten čas rozpoutané — opět v jeden veliký celek spojil, poznán pravý význam a jasný cíl této vědy, ježto ze všech stran vábí vědychtivé a snažlivé pracovníky a všade slibuje žeň nejbohatší.

Literární obecenstvo české.

Píše

Ferdinand Schulz.

I.

Napřed připomeneme některých skutkův.

1. Z desítiletí nepolitického (1850—60) přinesli jsme do nové politické doby dva časopisy beletristické: *Lumíra*, založeného 1851, a *Obrazy života*, založené 1859.

2. *Lumír* zašel 1863, *Obrazy života* zašly 1862.

3. Roku 1862 založena *Rodinná kronika.*

4. Roku 1865 zašla Rodinná kronika,

5. Roku 1862 založena *Osvěta* (Schulzova).

6. Roku 1863 zašla tato Osvěta.

7. Roku 1863 založena *Kritická příloha k Národním Listům.*

8. Roku 1864 zašla Kritická příloha k Národním Listům.

9. Roku 1864 založena *Zlatá Praha.*

10. Roku 1865 zašla Zlatá Praha.

11. Roku 1865 založeny *Literární Listy.*

12. Roku 1865 zašly Literární Listy.

13. Roku 1865 (v listopadu) založeny *Květy* (bez obrázkův) s přílohou *Česká Včela.*

14. Roku 1867 (v červnu) zašly Květy (bez obrázkův).

15. Roku 1866 počaly vycházeti *Sebrané spisy Karoliny Světlé.*

16. Roku 1866 přestaly vycházeti Sebrané spisy Karoliny Světlé.

17. *V. Hálek* ve feuilletoně Národních Listův (dne 21. února 1866) o vlažnosti v literatuře napsal: „Spisy Karoliny Světlé přestaly vycházeti. Nemáme zimu, ale zpráva tato námi zachvěla, jako by na nás zavál mrazivý vítr. Přestaly vycházet pro nedostatek odběratelů, snad vlastně pro nedostatek odběratelek. Kde to žijeme? Kde jsou naše dívky? Kde jest jejich nadšenost? Kolik prosím máme těch spisovatelek, že přední z nich již ani nedostává se čtenářek? Či snad jest to ten velebený praktický smysl, jenž Vám zabraňuje ve čtení? Či Vás ostatní literatura zaplavuje tak, že nemáte smyslu více pro to, co z Vašeho

středu jest dobré? Či myslíte již na slávu, kterou ustrojíte Světlé po smrti, sprošťujíce se všeho ohledu za živa? Prosím, řekněte, kde má u nás spisovatelka čerpati své zanícení, ukažte jí to zřídlo, které jí má dodávati síly i chuti, když vidí, že ty, ku kterým mluvila, odvracejí se od ní? Bůh nás zachraň tohoto praktického smyslu, jenž by si byl jediným účelem. Odpusťte, drahé dámy, že mluvím upřímně... Avšak nemohu zde opominouti mlčením, že se právem na to stýská, že i našemu českému studentstvu vypadává chvílemi důležitá jeho úloha z paměti. Z našich současníkův se pamatuje každý ještě, kterak jsme obléhali co študenti knihkupecké krámy a že nebylo knížky, jež by se nebyla octla v našich rukou. A nemluvíli spisovatel k mladému pokolení: nu komu prosím má mluviti? Literatury přec nejsou pro starce, a kdož tu jest půdou nejpřirozenější než mládež, které se otvírá brána světla a vědění? Nechceme zde užívati statistických cifer, aby se objevila podílnost nynější generace studentstva; ale ve prospěch jeho by nemluvily. Nechceme přikládati těmto zjevům hlubšího, trvalejšího významu. Máme za to, že jest to jenom rheumatismus časový, jenž se proto drží lůžka a nevychází, aby se pak objevil tím čipernějším krokem. Naše mládež má ještě zdravé jádro v sobě a že toto se jednou osvědčí v plné míře, toho chováme pevnou naději. Studentstvu našemu třeba jen opět, aby se zpamatovalo, našim dívkám jen třeba pomysliti, že v ně klademe naděje větší, než se kladou u kteréhokoliv národa v dívky, a není pochybnosti, že se věci ty vykonají. Že ale z mládeže naší *nikdo se nebude vychloubati touto dobou, jest jisto.*"

18. *V. Hálek* ve feuilletonč Národních Listův (dne 27. října 1866) napsal: „Obecenstvo jest nemocnější, než si samo vyznati troufá, a stůně nebezpečněji, než jest si vědomo. Pro bůh, jaký jest to stav zdravotní, když obecenstvem vládne plná lhostejnost, zdali se mu něco podá, co by mu šlo k duhu. Spisovatelstvo se bojí obecenstva, a obecenstvo je této bázni dosud rádo. Spisovatel si myslí, že nyní těžko psáti, když se vůbec nikdo po ničem neptá, aniž by snad se ptal po něčem novém. Nebo těch několik exemplářů, které by se dostaly mezi čtenáře, to ani nestačí spisovatelově ctižádosti; neřkuli, aby dostačilo nakladateli. A obecenstvo zase jako by ze své strany bálo se zavadit o tu otázku. Z obojího pak, z bázně na jedné a z netečnosti na druhé straně povstává mezi námi onen *zoufalý stav duševního našeho života produktivního, jaký u nás nyní v skutku panuje a jaký by dřív či později měl úplné vysílení, jisté bezžití v zápětí.*"

19. *V. Hálek* ve feuilletoně Národních Listův (dne 7. listopadu 1866) volaje k práci míru napsal: „Kolikrát nutno vrátiti se k počátku, probouzeti a rozněcovati znova, když mrákoty znova na oči tlačí? A v tomto nebezpečí trváme posud všickni . . . Cokoliv v naší literatuře povstalo dosud časopisův, našlo z počátku účastenství velkého a může se říci při většině všestranného. Ale jen z počátku. Neminul rok a účastenství chablo a po letech zacházel list za listem. Tuť přece nemůže se vina přičísti pouze literatuře, *tuť nese obecenstvo velkou viny část*, tuť hlavně *nevytrvalost* jeho příčinou, že *ledacos dobrého zbytečně kleslo.* Opakujeli se věc jedna ustavičně, bylo by klamem, chtíti ji okrašlovat vypůjčeným názvem."

20. *V. Hálek* ve feuilletoně Národních Listův (30. prosince 1866) loučil se s rokem právě minulým ve věcech literárních takto: „Cos to sliboval naší literatuře, když jsi kandidoval o naši přízeň? A není celá ta tvoje řeč velikolepou lží? Zmohli jsme se na několik kalendářův a tím chceš býti zastoupen na světovém trhu? Či nadělils nám spisovatelů? Ano spisovatelů, kteří nepíší, a *obecenstvu jsi namluvil, aby nic neodbíralo.* Obecenstvo jsi zkazil tak důkladně, že ani necítí potřebu literatury a se nezapýří při výčitce, že pomalu nebude komu psáti. I do mládeže vštípils ducha netečného; z mladých pánů vybral jsi sobě moderní hrdiny, *kteří se tím chlubí, že literaturu neznají*, a dívky ozbrojil si smělostí, že mluví ve vší prostosrdečnosti o tom, *kterak nic, docela nic nečtou.*"

21. Roku 1867 (v květnu) počal vycházeti *Český obzor literární.* V prvním čísle svém přinesl pod nápisem „Přehlidka časopisův českých" tento stesk: „Mohutný proud politiky doby naší, jenž strhl s sebou více méně veškeré národy, nezůstal beze vlivu na národ náš. I my zachváceni jsouce jím po některý čas věnujeme událostem politickým největší část své pozornosti, a činnost naše z veliké části v nich se zabavuje. Toto skoro výhradné zanášení se politikou nad jiné jasně jeví se nám, prohlédámeli k *činnosti literární doby poslední, zejmena k časopisům.* Kdežto časopisy politické co den větší a utěšenější ukazují rozvoj, přiznati se musíme, že listy politice se nevěnující méně utěšený jeví stav, tak že mnohé z nich často jen s velikými obtížemi a obětmi se udržují. Schází jim zajisté podpory výdatné i ze *strany obecenstva, za spory denními se pachtícího*, i ze strany spisovatelů, jimž požadavky času také vykázaly směr jiný. A přece dlužno považovati *poměry takové za úkaz velesmutný, který praneutěšenou vyhlídku do budoucnosti otvírá.* Mívali jsme druhdy několik časopisův věnovaných krásné literatuře, i obrázkových, mívali jsme časopisy odborné; avšak bohužel větší část těchto pochovala doba naše, a ani ta zbylá menšina netěší se z účastenství, jaké by se právem očekávati dalo. Jediné pomyšlení, že smutný tento úkaz vyvolán jsa jednak nepříznivými následky bouří minulého léta, považovati se musí za *netrvalý a že zajisté nastane doba časopisům nepolitickým příznivější, ta myšlenka potěšiti nás musí a neodnímati naději veškeru.*"

22. *Český obzor literární* ve svém čísle 3. ze dne 20. července 1867 přinesl článek „Krásná literatura v životě národním," a tam se pravilo: „Majíce život politický, myslíme, že tím všecky potřeby ducha ukájíme; žijíce na forum nestaráme se více o krb domácí. Zatím jest při tomto krbu nevolno, smutno. *Mluviti u nás o krásné literatuře vyšlo z užívání; čísti její plody ponechává se tak jen jako několika snílkům či duším nepraktickým; odbírati knihy z pěkné literatury vyšlo již dokonce z módy a to způsobem tak úžasným, že spisovatel, básník počíná se štítiti nakladatele a nakladatel básníka.* Při domácím krbu našem jest nevolno. Nic nás při něm nevítá, nic nerozhřívá a tak se stáváme sobě cizími a vespolek chladnými. *Zklamáni pak na čas ve svých směrech politických nedbáme, čím bychom doma čerpali sil nových, čím bychom se sbírali a zmužili znova; stáváme se omrzelými*, a literární naše

domácnost stala se domácností starých mládenců. Jest to pravda neutěšená, ale pravda skutečná. *Lhostejnost našeho obecenstva ku krásné literatuře jest tak dokonalá*, že všichni rozvážnější mužové na ten čas co povážlivé znamení doby ji odsuzují, že ji považují co umrtvující balvan na vzletu ducha národního, *která kdy by měla potrvati déle, záhubnou by se musila státi* i životu národa vůbec, zajisté ale pošmurné by vrhala stíny na schopnost naši, státi se podstatným faktorem *v životě* národů ostatních. *Lhostejnost ta jest tak dokonalá, že u nás lidé ani tím se netají, že nečtou, ano v rozmluvách některých kruhův stalo se to jaksi „dobrým tónem, stavěti nevšímavost tu na odiv.* Jsou lidé, kteří, jsouli odběrateli některého politického denníku, myslí, že tím odbyli všecky povinnosti k literatuře vůbec. *Jsou rodiny měšťanské, přes jejichž práh nepřijde za celý rok kniha zábavná* a které takřka za neštěstí považují, jsouli přece donuceny, nějakou tu knihu si zaopatřit . . . . Kde jsme se octli nyní? Krásnou literaturu, od které datujeme svou jsoucnost, která rozdělila s námi všecko svoje bohatství, tu vypovídáme nyní z domu, jako nevděčné dcery otce Leara; pro dnešek zapomínáme na svou jsoucnost, pro dnešek vyhosťujeme ze sebe svou budoucnost. Kde jsme se to octli nyní? Plody básnické u nás leží ve stolku, poněvadž spisovatelé nepovažují za čestné, dáti si od nakladatelů opakovati nářky na obecenstvo, jež sami dobře znají; literatura jest jako osiřelý suchopar a z lhostejnosti obecenstva vyrůstá důsledně i lhostejnost spisovatelstva. Karolinu Světlou nazýváte nejoblíbenější spisovatelkou, a když se přikročí k vydání jejích spisů, musí se ustati od vydávání pro nedostatek obecenstva. Ten pocit věru není povznášející ani pro literaturu ani pro národ; *toť úkaz velmi smutný, že nemohou vydávati se dobré spisy jedině proto, že nemají odbytu, že obecenstvo buďto jich nedbá, aneb dává na jevo, že jich nepotřebuje.* Neomlouvejme se, že jsme národ malý a že u nás nyní všeobecná bída. Dánové a Švédové nejsou velcí, ale podobných úkazův trapných neuvidíme v jich životě národním. Nejsme nyní menší než jsme bývali, když jsme se účastnili co nejživěji všeho, a nejsme menší než jsme byli před několika ještě léty, kde každý dobrý spis mohl jíti bezpečně mezi české obecenstvo. Nejsme ani tak chudí, že bychom za rok, za dvě léta nemohli odebrati za několik zlatých knih dobrých, neboť víme, že se u nás škvárů odbývá na tisíce. Nejsme ani tak chudí, neboť jsou u nás celé rodiny, které snad dosud jaktěživy nepřijaly českou knihu na svůj stolek, ale za to knihami cizími jej mají postlaný. Nejsme ani tak chudí, *neboť máme rodin zámožných tolik, že by každé dobré knihy rozebrati mohly několikeré vydání. Ale netečni jsme tak, že jsme krásnou literaturu už i vyobcovali ze svých denních a životních otázek*, že nenalézá místa ani v rodině, ani ve spolcích a ani v publicistice.“

23. Roku 1867 založena *Matice lidu.*

24. Roku 1867 (v červnu) počaly vycházeti *Květy (obrázkové) a Světozor.*

25. Roku 1871 založena *Poesie světová* a *Osvěta* (Vlčkova).

26. Roku 1872 *Václav Vlček* vydal „*Poslaní Pražanům a jiným měšťanům českého jazyka*“ v příčině domácího umění, a v tom spise

pravil: „Mezi měšťanstvem českým za našich dob není pořídku lidí takových, kterým jmena *všech* spisovatelů českých jak živých tak mrtvých jsou věcí rovněž tak málo známou, jako jmena spisovatelův indických nebo čínských. A ještě kdy by to šlo jen o jmena spisovatelů: horší jest, že *valná část našeho českého měšťanstva o plodech literatury domácí trvá v ukrutné nevědomosti.* Však ani na tom není dosti: nejhorší úkaz jest ten, že nemalá část našeho českého měšťanstva dotčenou svoji nevědomost na velmi lehkou váhu béře, že si pro ni hlavy nelámc, ale spíše ji nezřídka s jakýmsi furiantstvím na odiv staví — že ku všelikým plodům a požitkům uměleckým jeví netoliko chladnou lhostejnost ale i nepřátelský odpor."

27. *V. Hálek* ve feuilletoně Národních Listův r. 1873 sepsal řadu článků „*o našich knihovnách*" a dostal se k tomuto závěrku: „Ze všeho jde na jevo, že knihovny naše jsou v úpadku, že otázkou tou nezanášíme se tolik, co zasluhuje, že v knihovnictví naše přišel šlendrián nejzáhubnější, že přední naši vlastencové o knihovny se nestarají, že nevidíme v knihovnách onu sílu faktickou, jakou Němci v nich vidí, vůbec že otázka knihoven jest u nás z posledních nejposlednější, ač by věru měla býti mezi prvními, neli mezi nejprvnějšími. Čím se vzbudil národ náš? Literaturou. Čím Němci měli Čechy vybojované v době našeho úpadku? Literaturou. A čím my se nyní máme ubránit? Opět literaturou. *Kroky politické mohou nejednou se nezdařiti, mohou minouti se cílem; ale literatura ještě, pokud lidská známost sahá, nikdy neminula se cílem.*" . . .

28. *V. Hálek* ve feuilletoně Národních Listův r. 1873 položil několik úvah pod nápisem „*Naše literární trhy*", a tam v článku pátém praví: „Předně *k onomu obecenstvu chci obrátiti zřetel, které by postavením svým, zámožností a svými nároky mělo býti vlastním jádrem obecenstva literárního, v skutku však není ničím — k našim středním třídám, k našemu měšťanstvu.* Podívejte se na jeho zásobu knih, hleďte s ním se pustiti v rozhovor, i seznáte hned, že jest to vlastně to obecenstvo literárních škvárův, oné literatury prázné a hluché, která pouze nestydatostí svou tráví život a spekuluje na lidi bez úsudku a bez požadavku. A v skutku tento kontingent čtenářstva jest velice veliký. *Lidé jinak politicky i národně dosti porozhledlí, ale v literatuře praví ignoranti.* Ne že by nečtli. Čtou, ale jest jim jedno, co jim přijde do ruky. Mastné, nemastné — vše jim jde k duhu, a ačkoliv mnoho stráví, přece za celý život svůj nepřečtou jedinou pořádnou knihu. Co titulem a obsahem nekřičí, to nemá pro ně hlasu. A když se jich zeptáš, proč tyto knihy čtou, řeknou: Musím také tu literaturu podporovat. Že literaturu podporujete? Zaopatříteli sobě pořádnou knihu (a vy ji sobě nezaopatříte), podporujete jen sebe; kniha vás podpírá, ne knihu vy, kniha vás vzdělává, zušlechťuje, podněcuje. A podobnými podporovateli literatury jsou i vaši synové, ta vaše *městská mládež.* Po hostincích a kavárnách vedou první slovo, *praničeho nečtou a všemu rozumějí;* dobré knihy sotva dle titulu znají, ale v pomlouvání spisovatelův a ve spílání jsou pravými hrdinami."

29. *V. Hálek* ve feuilletoně Národních Listův (1873) podal o „*laciné literatuře*" úvahy, z nichž tu klademe výroky: „*Naše*

obecenstvo literární podobá se mi společnosti, která sedí při pivě. Tam mohou přijít komedianti a dělat kotrmelce, líbí se; tam mohou přijít kupletáři a nudit, líbí se; tam mohou jiní hlásit se s písněmi oplzlými, surovými, líbí se; tam mohou přicházet s řetkvičkou a s mýdlem, líbí se. Tam všecko se líbí, do toho žaludku a vkusu všecko se vejde, bez výběru všecko se hltá, platí, aplauduje. A nyní vedle toho mysleme si obecenstvo v divadle: jak to jest úzkostlivo na každé slovo, na každý obrat, jak vybíravo, jak přísno, soudno u porovnání s tam tím! Tam toho obecenstva máme na hejna, tohoto málo; to ten smutný rozdíl. — Věci, které jsou z polovice zdarma, práce vesměs dobré, mnohé zrovna výtečné — *a čtenářstva jim ubývá;* kdežto věci mnohem dražší, co do ceny skutečná smeť a pleva — a *čtenářstva jim přibývá!* Toto faktum jest důkazem zřejmým, že jest *čtoucí obecenstvo u veliké své většině nejen literárního vzdělání, ale vůbec literárního úsudku prosto.* — U nás zacházení dobrých listův jednoho po druhém tak se stalo obecným, že už se tomu nikdo nediví, dojdeli řada na nový, kdežto listy chatrnější se udržují, mnohdy velmi dobře udržují. A tolik jest jisto, že nižádné, ani nejlepší české knihy nerozprodá se tolik, co nejšpatnější. Řekneli se u nás: „Matici lidu" ubylo čtenářstva, „Laciné bibliotéce národní" ubylo čtenářstva, jsou nám to věci lhostejné; leda že dodáme: jsou to podniky krásné, ale děje se tak. — *Těkavou nestálost* mohli bychom položiti do základních rysův své národní povahy, a tato těkavá nestálost nejeví se nikde tak zřejmě, jako u našeho čtoucího obecenstva. Naše obecenstvo se hrozně rádo brzy unaví... Na tuto těkavou nestálost, choutkovitost musíme zamčřit, chcemeli udělat pravou diagnosu, a což jest této choutkovitosti příčinou? *Nedostatek vzdělání literárního.*"

30. Roku 1873 *zašly Květy illustrované.*

31. *V. Hálek* ve feuilletoně Národních Listův (1874) rozebral *českou otázku spisovatelskou;* vyjímáme z jeho úvah tyto věty: U nás jsme dosud na tom stupni, že *výhradně spisovatelem nemůže býti nikdo a že jím výhradně také není;* jsme na tom stupni, že spisovatelstvím se u nás uživiti nemůže ani jediný spisovatel a že se jím také neuživí. To ovšem jest pravda, že z obětovnosti jednotlivcův mohou vzniknouti věci veliké, ale literatura s nimi přece nestává se literaturou, a nad to jest to i národa nedůstojno, aby obětí žádal, kde jich žádati nemusí. Že spisovatelé čeští dovedou se obětovati, to netřeba dokazovati u nás, kde máme zjevy až tragické, kde Šumavský umřel co žebrák, kde Tyl, Chocholoušek, Němcová atd. atd. žili v nedostatku, ano v bídě. *Spisovatelstvo české to jest, kteréž až posud obětovalo pro věc národní sil nejskvostnějších, práce přemnoho, času nejvíce!*

Jih, historicko-romantické obrazy Prokopa Chocholouška. Sešit 21. a 22. Nakl. I. L. Kober. V Praze 1877.

Časopis Matice moravské. Redaktor Fr. Bartoš. Ročníku IX. sešit 3. a 4. Nákladem Matice moravské v Brně 1877.

Matice lidu. Ročníku XI. číslo 6. (Běžné číslo 66.) Vypravování dějin domácích. Od Eman. Tonnera. Díl II. V Praze 1877.

Františka Pravdy Sebrané povídky pro lid. Dílu II. seš. 9. a dílu III. seš. 1. Nakl. I. L. Kober. V Praze 1877.

Národní bibliotéka. Výbor prací čelnějších spisovatelův československých. Redaktor František Zákrejs. Sešit 314. a 315. H. Jireček. II. 3. — K. Světlá. II. 1. Nakl. týž.

Rukověť české literatury a básnictví s přídavkem o krasořečnění a o dopisech a listech jednacích obyčejných. Ku prospěchu naší mládeže sestavil Jan Vítek. Druhé, opravené. a rozmnožené vydání. V Praze 1877. Nakl. týž.

Divadelní bibliotéka. Vydává Jaroslav Pospíšil. Svazek 153. Pan Měsíček, obchodník. Veselohra Lad. Stroupežnického. — On nesmí na cesty. Veselohra Baumannova, přel. od E. Peškové. Nakl. Jar. Pospíšil. V Praze 1878.

Romány a povídky. Pořádá J. J. Stankovský. Sv. 24. Srbské národní pohádky. Nakl. Mikuláš a Knapp. V Praze 1877.

Srbské národní pohádky. Ze sbírek V. Š. Karadžiće a A. Nikoliće, přel. J. Z. Veselý. Sešit 3. a 4. Nakl. týž.

Knihovna operních a operetních textův. Svazek XI. Záviš z Falkenštejna. Velká historicko-romantická opera ve čtyrech jednáuích od Jindř. Böhma. V hudbu uvedl Jos. Rich. Rozkošný. Nakl. týž.

Divadelní ochotník. Vydává J. M. Boleslavský. Nové sbírky 147. Půjčil svou ženu. — Bratři. — První nebožtík. Nakl. týž.

Epištoly svobody. Číslo 15. Zločin 2. prosince. Dle „Historie zločinu“ od Victora Huga vypravuje J. J. Benešovský Veselý. Nakl. Edv. Grégr. V Praze 1877.

Bibliotéka mládeže. Sešit IV. Indické pověsti. Pro mládež českou upravil Václav Petrů. Nakl. Rohlíček a Sievers. V Praze 1877.

Besedy mládeže. Red. J. Kouba. Sešit 140, 141., a 142. Čas jest tolik co peníze. Od Hoffmanna. — Štěstí v loterii. Dle Jak. Glatze přeložil F. V. — Macecha a její dcera. — Věneček z básní, povídek a bájek, jež napsali národní naši buditelé. Podává Vojt. Kryšpín. Nakl. týž.

Zahradnická bibliotéka. Redaktor Lud. F. Naumann. Svazek II. Stručný návod k seřezávání ovocných stromů. Sepsal L. F. Naumann. Se 40 výkresy. Nakl. týž.

Výroční zpráva o činnosti akademického čten. spolku v Praze za správní rok 1876—77, přednešená ve valné hromadě dne 28. listopadu 1877.

Výroční zpráva klubu přírodovědeckého v Praze na správní rok 1876—77.

Výroční zpráva spolku jihočeských akademiků „Štítný“ v Praze za rok 1876—77.

Škola a život. S přílohou Štěpnice. Redaktor Jan Lepař. Spoluredaktoři Jos. Sokol a Kar. Vorovka. Ročn. XXIII. seš. 7.

Beseda učitelská. Red. K. Bulíř a K. Taubenek. Ročn. IX č. 45—49.

Budečská zahrada. Red. J. L. Mašek. Ročn. IX. čís. 2.

Český včelař. Red. J. Mikuláš Boleslavský. Ročn. XII. č. 8.

Listy chemické. Red. K. Preis a Ant. Bělohoubek. Ročn. II. číslo 3.

Vesmír. Red. dr. Kotal a F. Nekut. Ročn. VII. čís. 3. a 4.

Listy průmyslové. Red. a vyd. Al. Studnička. Ročn. III. čís. 22 a 23.

Ženské listy. Red. Eliška Pechová Krásnohorská. Ročn. V. čís. 12.

Vlast. Red. V. C. Jelínek v Bremách. Ročn. II. čís. 2.

Lumír. Red. J. V. Sládek. Ročn. V. číslo 33—35.

Světozor. Red. Vojt. Mayerhofer. Ročn. XI. č. 47—50.

Koleda. Red. Fr. Bayer. Ročn. II. č. 34—36.

Humoristické listy. Red. Jos. R. Vilímek. Ročn. XIX. č. 47.—50.

Paleček. Red. Ig. Herrmann. Ročník V. čís. 61—64.

OBSAH.

OSVĚTA vychází dne 25. každého měsíce.

Na Osvětu předplácí se

i s poštovní zásilkou

na čtvrtletí **1** zl. **50** kr., na půl roku **3** zl., na celý rok **6** zl.

jednotlivé číslo stojí **56** kr.

Ročníky 1871, 1872 (vyjímaje č. 1., 2. a 3.), **1873—1877 jsou posud na skladě; první jest za 4 zl. 50 kr., druhý** (č. 4.—12.) **za 2 zl. 70 kr., ostatní po 6 zl., vázané v kůži o 1 zl. více; desky téže vazby na jednotlivý ročník po 70 kr.**

Nefrankované listy se nepřijímají. Reklamace se nepečetí a nefrankují.

Číslo 2. Sešit únorový.

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK VIII — DÍL I

1878

Redakce, administrace i expedice
v Ostrovní ulici č. 6 n. (1508—II.

V PRAZE
TISKEM JOSEFA KOLÁŘE — NÁKLADEM VLASTNÍM
1878.

V těchto dnech vyšel nákladem „**Libuše**"

VĚNEC VAVŘÍNOVÝ,

ROMÁN

OD

VÁCSLAVA VLČKA.

(NOVÉ ZPRACOVÁNÍ.)

ŠEST DÍLŮ.

Pro členy „**Libuše**" za **1 zl.**, krámská cena **3 zl.**

Knihy redakci Osvěty zaslané:

Duch a svět. Básně Jaroslava Vrchlického. Salonní bibliothéky č. IV. Nakl. J. Otto. V Praze 1877.

Geologie čili náuka o útvarech zemských se zvláštním ohledem na krajiny československé. Sepsal prof. Jan Krejčí. S vyobrazením. Sešit 8. a 9. Nákladem vlastním. Pomocí Matice České. V komisí J. Otty. V Praze 1877.

O zdánlivém oběhu těles nebeských. Sepsal prof Jaroslav Zděnek. Knihovny Besedy učitelské č. 1. V Praze 1877.

Národní bibliothéka. Výbor prácí čelnějších spisovateluv československých. Redaktor Fr. Zákrejs. Sešit 316—320. Sladkovič. 14. — II. Jireček. II. 4. a 5 — K. Světlá. II. 2. — Rajecký. 1. Nakl. I. L. Kober. V Praze. 1877.

Jihu Chocholouškova vyšel sešit 23. a 24. Nakl. týž.

Prospera Merimée Novelly. Přeložil Bedřich Frida. Salonní bibliothéky č. III. Nakl. J. Otto. V Praze 1878.

Stručný všeobecný slovník věcný. (Malý Slovník náučný.) Redaktor Jakub Malý. Dílu IV. seš. 6. Nakl. I. L. Kober. V Praze 1877.

Františka Pravdy Sebrané povídky pro lid. Dílu III. seš. 2. Nakl. týž.

Poetická čítanka od Vácsl. Petrů Sešit 20. Nakl. týž.

Ódy Q. Horatia Flakka. Kniha I. a II. Přeložil Eduard Štolovský. Bibliothéky klasikův řeckých a římských sešit 70. Nakladatel dr. Ed. Grégr. V Praze 1877.

Čeští vyhnanci. Historický obraz z třicetileté války od Ivana Klicpery. Matice lidu roču. XII. č. 1.

Dějiny města Turnova nad Jizerou od J. V. Práška. Sešit 4. Na skladě u J. Sommra v Turnově

Fromont ml. & Risler st. Román od Alfonse Daudeta. Přeložil L. Schmidt. Nakl. J. Otto. V Praze 1877.

Laciná knihovna národní. Číslo běžné 174. Kenilworth. Román od Waltera Scotta. Přeložila D. H. V. Nakl týž.

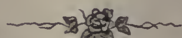
Návod ku zkouškám fysikálním a chemickým, jakož i k hotovení jednoduchých přístrojuv. Ku potřebě učitelstva škol obecných a měšťanských sepsal Ed. Stoklas. Se 100 vyobrazeními. Bibliothéky paedagogické svazek XLII. Nakl. Fr. A. Urbánek. V Praze 1878.

K dějinám církve evanjelické české A. V. v Praze. Sepsal Boh. Molnár. Nakl. K. E. Pospíšil. V Humpolci 1877.

Pavla de Kocka starší humoristické illustrované romány. Sešit 1. a 2. Svazek I. Bratr Jakub. Díl. I. Nakl. B. Peroutka. V Praze 1878.

R. 1878. Č. 2.

OSVĚTA

Josef Kajetán Tyl.

K sedmdesátileté památce jeho narozenin

píše

Eliška Krásnohorská.

Pokolení pozdější bývá vděčnější a spravedlivější k zásluhám velikých mužů nežli současníci jejich. Jeť sice mezi námi dosti živlů, jichžto proudem kolébáni mnozí mezi mladšími nepochopují, jakáže to byla doba zápasů o každou píď oné role národní, ta doba předbřeznová, jaký byl úkol tehdejších vlastenců a jací to byli charakterové, ti naši muži předbřeznoví, jejichžto víra v zázrak z mrtvých vstání národa upomíná na zanícenou oddanost prvních vyznavačův křesťanství. Přece však, třebas důkladná znalost doby oné k úplnému ocenění mužů jejích scházela našim vrstevníkům, vane mezi námi tušení velikosti jejich, a úcta k nim jako ke zjevům posvátným, jakousi tajemností nad lehká srdce naše povýšeným, jest nerozdílným, bezděčným dědictvím nás všech.

Jen nestavme na odiv lživou blaseovanost, vyslovme pravdivě svůj cit, i vyjde na jevo, že není jediného mezi námi, jenž by se při památce buditelův našich pohnutím nezachvěl a to v nejhlubších duše hlubinách. Jsmeť neskonale lepšími, vřelejšími Čechy než k vůli módě zdáme se býti.

Péro, kterémuž tuto přáno připsati slovo na pomník jednoho z vlasti buditelův, jenž mezi nejlepšími k nejlepším náležel, vyslovuje vděk i žehnání pozdějšího pokolení oné těžké a slavné době, která nás postavila již na práh lepší budoucnosti.

Nebyvši sama již svědkyní Tylova života, všemožně zkoumala jsem různá svědectví jeho současníkův, i vzdávám pamětníku a oddanému ctiteli Tylovu, *J. L. Turnovskému*, díky za ochotu, s jakouž mi propůjčil přehojně rukopisných pomůcek z části i doslovně zde užitých a jak k poznání Tylovy povahy tak ku pravému porozumění jeho působnosti významných. Úvaha tato pak snaží se z větší již vzdá-

lenosti přehledně srovnati význačné a veliké rysy obrazu, v němž Tylova nesmrtelná zásluha se našim očím v celku objevuje a jejžto bližší jeho vrstevníci nám kus po kuse, často z drobtů a žel že i často ze zhyzděných trosek skládali.

Dvě desítiletí uplynula, co Tyl už nedlí mezi námi, a za tu dobu vzrostl obraz jeho k výši, o které se někdejším malomocným sokům a trpkým hanobitelům jeho ani nezdálo. Až místo desítiletí zpět naň bude pohlížeti století, dospěje obraz jeho teprv na pravou svou velikost v dějinách našeho národa a nejslavnějšího jeho zápasu.

Dne 4. února roku 1808, v Hoře Kutné, narodil se Tyl.

Jako by jeho kmotřička víla byla chtěla, aby vyrůstal uprostřed veškerého dědictví pravého českého dítěte, postavila k jeho kolébce otce zvláště k tomu povolaného: *českého muzikanta.* Chudý krejčí, jenž se hudbou přiživuje: ihned staví se nám na oči obrázek z domácnosti českého lidu, zrovna jako vyňatý z některé oněch povídek, do kterých Tyl vkládal celé srdce své.

Česká píseň byla asi první jeho radostí a hudba první jeho vychovatelkou. Láska k hudbě provázela jej pak po celý jeho život, dýchala z jeho zpěvných básní, vysvítala z jeho uměleckých novel, mezi jejichžto reky pěvec a pěvkyně přečasto se naskytují, oživovala jej až i do posledních dnův utrpení, kdy v nemoci své se obíral pořádáním not k divadelním zpěvům. Tolikéž zůstala mu z dětství láska k rodišti jeho, starožitné Hoře Kutné, později básnickým duchem jeho zvěčněné. Duch slavných památek a starých pověstí ovál jej z minulosti jeho rodiště, a v stínu jeho perutí zrodil i stal se Tyl básníkem.

Známo též, že i láska jeho k divadlu — kteráž jej samého neodolatelně vodila z útrapy do útrapy, tak že ji svým hadem z ráje nazval — vznik měla také již v dětství jeho, ve kteréž účinkem svým zasáhly známé okolnosti, půvabně upomínající na Götheova Viléma Mistra. Zpíval již co chlapec ve sborech divadelních, když některá kočující společnost do rodiště jeho zavítala, a umělé jesle, které otec jeho po několik let upravoval, jsa jak patrno nejen „umělcem“ hudebním ale také mechanikem a výtvarníkem, přispěly k roznícení dramatické Josefovy fantasie.

Takovýto domov, třeba prostinký a umělých světel moderní kultury docela vzdálený, byl kyprou půdou, ve které duch Tylův, naladěný veškerou zpěvností a básnivostí českého lidu, záhy a volně mohl na všecky strany rozkládati kořeny, vykvétaje beze vší rušivé mravní tísně v bujně svěží, samorostlý, nezkaleně přirozený typus českého jinocha i českého muže.

Veškery náklonnosti Tylovy, veškery příznaky ryzé jeho povahy již z kolébky s ním vyrůstaly, a veškero jeho myšlení i jednání jest jeden proud, jenž hned u pramene se vlinul v neodvratně přímý a důsledný směr, kterýmž také zaústil v moře nesmrtelnosti.

Mnohý náš starý vlastenec, jenž se stal pýchou národa, musil z odcizujících vlivů své mladosti teprvé později u věku jinošském, teprvé vlivem vlasteneckých soudruhů na vyšších školách býti probuzen k národnímu vědomí. Sám veliký Jungmann, tento muž duchem i po-

vahou v tichosti svého genia tak ryze český, musil teprvé jakožto mladík úsměškem ženským býti pobídnut k péči o mateřský jazyk.

Jinak Tyl. On nemusil býti probouzen, on sám probouzel již od nejmladších let svých. Každý jeho dech byl již dechem vroucí lásky k jazyku českému i k lidu, kterýž mluví tímto sladkým jazykem, když jako hošík probíral se v otrhaných listech nějaké dědičné Hájkovy kroniky a osnoval ve své dětinské hlavě rytířské příběhy, dramatické výstupy a něžné písně.

Osnoval je, i záhy začal je psáti. Vypravujeť sám o tom v úvodu k sebraným svým spisům na místě, kde se zmiňuje o svém zvolení za redaktora časopisu „Jindy a nyní.“ Bylť tehdy mužem mladým a na veřejnosti v nemnohých teprvé spisech osvědčeným, a sám se v prostomilé skromnosti své povahy divil, proč mu přednost dána před oblíbeným Langrem. Jako by mu po skvělém výsledku redakce jeho bylo naproti utrhačným nepřátelům ještě třeba omluvy za smělost, že redakci vzal na sebe, píše Tyl: „Musím zde ale ještě pověděti, že jsem nebyl toho času *beze vší* přípravy — alespoň co se týče jazyka. V tom ohledu jsem nebyl pouhý začátečník, ačkoli se rád přiznávám, že mi ještě tolik scházelo, že jsem svůj nedostatak až podnes doplniti nemohl. Učiti se musíme do smrti. Já nepatřil — to mohu směle říci — nikdy k oněm, jižto ledva že na své prvorozeňátko cinkavé rolničky špatných rýmů zavěsí nebo kus povídačky přeloží, již i také hned jmeno své pod tím vytištěno míti chtějí. Ne, po tom štěstí jsem nikdy netoužil a také jsem ho nedosáhl! Já psal česky dříve, nežli jsem pomyslil, že bych kdy spisovatelskou dráhu nastoupil. *Bylať to potřeba srdce mého, moje radost, mé potěšení.* Já nemyslil při tom nikdy na jiné, vždy jenom na sebe.“

A hned potom dokládá: „Nejvíce a nejdříve mě vábily divadelní hry.“ A vypravuje prostosrdečně o jinošských svých pokusech spisovatelských, které podnikal již v třetí latinské škole v Praze, kamž na útraty babičky své — která patrně jej milovala a nemalý vliv na jeho mládí měla — byl dán na studie, i později na latinských školách v Králové Hradci, kdež si získal lásku a podporu profesora a nesmrtelného básníka Klicpery měrou velikou.

Při této romantické náladě mysli své nenáležel Tyl nikdy k tak zvaným geniálním hochům, nebyl nikdy lehkým ani špatným studentem. Básnické výlety jeho fantasie nebyly jen účinky talentu bujnou krví mladickou k vykypění pobouřeného, ale talentu hlubšího, nešeného tichou nadšeností, která pronikala celé srdce jinochovo, a vedle něhož od mládí již klíčila ona obětovná snaha o blaho národa, kteráž ve své samorostlé bezděčnosti a v nevinném takořka nevědomí o velikosti své jest v celém životě Tylově tak tkliva a hodna úcty.

Kdy přestal Tyl psáti jen pro sebe a „nemysliti při tom na jiné,“ kdy se v něm ujalo ono hluboké, ve všecky jeho spisy a skutky mocně vryté přesvědčení, že každým okamžikem svého žití všecek náleží a náležeti musí potřebě národa: to snad nebyl by mohl ani Tyl sám na určito říci. Přesvědčení to v něm nebylo událostí, nevzniklo nikdy, leč bylo částí jeho bytosti, která již s ním se narodila a neuvědomělého jej vedla na dráhu, na které se s poznáním svého úkolu minouti nemohl.

Nikým nebyla mu vštípena snaha o probouzení českého živlu v literárním a společenském životě postrčeného národa; duše jeho sama ji vyvážila ze své lásky k českému lidu a jazyku, a sama ji šířila slovem i činem. Jeho zdravý a přirozený cit, jeho bystrý, živých předtuch plný rozum tak byl srostlý se srdcem lidu, že s roztržením toho svazku nelze sobě vůbec mysliti života Tylova, a dalť mu vždy v pravý čas uhodnouti pravý prostředek, kterým by se nejcitelnější volání národních potřeb uspokojilo. A ona ladnost a snadnost jeho ducha, ona mnohostrannost jeho vřelých náklonností, která nalézala první svou potravu již v otcovském domě a později se na školách doplnila při vzorné tiché pilnosti jeho mnohými vědomostmi, poskytla mu možnost působiti prostředky bohatými a směry rozmanitými.

Rdíti by se měli ti, kdož mužům takovým, jako byl Tyl, v úzkoprsé obmezenosti vyčítali a vyčítají, že roztříštil duševní svou sílu v příliš mnoho počátků a nesoustředil snahu svou k dovršení jednoho jen velikého úkolu, úkolu to ryze literárního. Rouhání jest to a výraz pouhého sobství, nemohoucího pochopiti onu svrchovanou nezištnost, ono velebné sebezapření a hluboce vlastenecké sebeobětování, které bylo původem Tylovy „roztříštěnosti!“ Tento čistý, lásce k národu svému všecek posvěcený genius tak byl prost veškeré sebelásky, že neznal ani toho nejideálnějšího sobství, jež veleduchům i za ctnost se pokládá; neměl ani oprávněného *sebecitu umělcova*, nehýčkal se se svým talentem, nečinil pěstování básnických svých plodů nejvyšším cílem svého snažení, nebažil po slávě znamenitého literáta; jiná hvězda řídila kroky jeho, hvězda jediná, a to byla *povinnost k národu.*

Životem jeho vládlo nevyslovené ale jasně zřetelné přesvědčení, že v oné době krutého útisku a krušného proti němu zápasu živel český k vítězství svému jiných ještě a všestrannějších duševních podpor potřeboval, než jakých pouhé ryzé umění mu poskytnouti mohlo. Tyl poznal předtuchy plným duchem svým, že více na tom záleželo, aby se o probuzení národa pracovalo z mnoha stran a v mnohých směrech najednou, nežli ve směru jednom, třeba s důkladností nejdokonalejší; že bylo třeba právě také rozptýliti, v mnohé strany rozmetati jiskry ducha českého, aby ten zápas o budoucnost národa, jenž po celé pokolení byl vytrval jako osobní hrdinství nemnohých několika velikých nadšenců, nalezl onen zástup bojovníků v národě, jenž pro tu svou budoucnost musil jich míti pohotově. Tyl to byl, jenž první a nejhorlivěji na to vsadil celý život svůj, *aby myšlenka národní stala se myšlenkou celého národa,* byl prvním apoštolem, jenž na nastávající boj národní celý národ připravil vědomím a láskou k věci nejdražší.

Celý život — i genia svého a vrchol umělecké slávy obětoval tomuto poslání svému.

Skvělejších vavřínů uměleckých ovšem Tyl mohl dobyti, kdy by své úsilí byl soustředil a zároveň tím obmezil na ideální prospěch svého talentu spisovatelského; avšak lepším a vznešenějším člověkem, šlechetnějším přítelem lidu, nadšenějším buditelem národa, *větším Čechem, nežli jakým se stal, nemohl se jinak státi.*

Tylovu duchu, ať uvědoměle ať bezděčně, bývala básnickým vnuknutím potřeba národní; vlastenecká povinnost povzbuzovala talent

jeho k tvoření, hlavu i ruku jeho k jednání. Tyl vždy byl pohotově voliti povinnost nejbližší, učiniti zadost potřebě nejnaléhavější, ať byla jakákoliv, jen když cítil v sobě sílu a nadání k tomu. Cítě, že v různých oborech duševní práce nalezli se hlubocí duchové, kteří v uzavřeném kruhu svého odboru pracovali díla dokonalá, že ale nikoho není, kdož by nové poklady národního poznání rozšiřoval mezi lid, zasvětil žití své docela úkolu tomuto, k němuž sil nebylo. Proto nepracoval především důkladně a odborně, nýbrž všestranně a populárně. Jak požehnaná byla tato činnost jeho, jak dosud těžíme a dlouho těžiti budeme z ovoce jejího, jak šťastně upravila půdu literárnímu i politickému vzletu doby pozdější: to uznali i nejzavilejší Tylovi nepřátelé.

Tyl, jejž příroda byla talentem pošlechtila a vysoko nad davy lidu postavila, sestoupil, puzen svým lásky plným srdcem, mezi lid jako pracovník, jenž povolán sloužiti všem, a ne vyhlašováním sebe, ale všemi skutky svého života stal se nejryzejším lidumilem, demokratem.

Proto, ne z těkavosti a neustálenosti, byla činnost jeho tak rozmanita. Proto psal romány časové, povídky vlastenecké, divadelní hry historické i národní frašky, redigoval časopisy a zarážel periodické spisy pro lid, byl žurnalistou, básnil, kritisoval, hrál divadlo, deklamoval, překládal, tančil, jedním slovem „vlastenčil“ — nevidělo ť se mu ani, že by jako slavený básník se snížil pořádaje bály a besedy, merendy a studentská divadla po venkově.

Svoje vlastní díla literární pracovával ačkoli z hloubky duše přece vždy rychle, takořka vždy na kvap, po kouscích v poslední chvíli načrtaných; svoje dramata psával dle potřeb příležitostních, a to vždy v několika dnech, nemaje — jak již praveno — ani tolik samolibosti, aby výtvorům svým věnoval času dostatečného k takovému zdokonalení, jakého znamenitý talent jeho byl schopen. Vždy při práci jedné čekalo naň již několik jiných prací začatých, vždy musilna lezti ještě síly a času, aby pomáhal spisovatelům mladším brousiti literární pokusy jejich, aby byl dle potřeby a náklonnosti své vždy a všude pohotovým českým hercem i pořadatelem her českých, ať v Praze, ať při společnostech kočujících, ať v kruzích diletantů venkovských.

Kde vědomí české bylo nejhloub pošlapáno, kde jazyk český byl nejhanebněji postrčen, tam vyskytl se Tyl se svým neúnavně svěžím duchem a razil české myšlence širý a vítězný vstup v kruhy lidu, jejichž srdce dosud nejurputněji se byla ode všeho, co českého, odvracela.

„Není planou frásí výrok jednoho z nejpřednějších vlastenců českých, že Tyl a přítel jeho Rubeš naučili více lidu po česku čísti, cítiti a jednati, rozšířili více osvěty a vzdělání v národě, než dovedla by celá akademie učenců. Tyl ze všech spisovatelů nejvíce dovedl buditi lásku k rodnému jazyku, on získal nejvíce bojovníků pro věc národní, rozšířil mluvu domácí i v kruhy, ve které by se nebyla nikdy nebo snad až mnohem později dostala — slovem, Tyl vykonal pro povznešení národního vědomí, pro slávu jmena českého, pro roznícení nejšlechetnějšího pocitu lidského, lásky k národu a vlasti, dílo tak úspěšné, že právem zasluhuje místo v řadě první mezi velikány

Palackým, Jungmannem, Čelakovským, Kollarem a Havlíčkem. Kromě těchto mužů není nikoho, kdo by v našem století o národ český měl větších zásluh než Tyl.“ *)

Takové byly jeho podniky literární, divadelní i společenské.

Často spokojil se jen začátkem, dal myšlenku, razil jí cestu, a spěchal opět k činnosti jiné, aby opět jinde povzbudil, osvěžil a nové myšlenky zasil. Nedomníval se, že by byl nevyhnutelným a nenahraditelným také při dokonání všeho, k čehož započetí byl dal podnět. Kde mu však bylo možno, kde jiné povinnosti mu nebránily, vytrval až dokonce, jako pracovník nejhorlivější, nejen jako náčelník, který pouze velí.

I nebudiž mu to za hrobem výčitkou, ale nejkrásnější oslavou jeho velikého, láskou k národu v čistou svatyni proměněného srdce, že vůle jeho byla větší nežli síla jediného člověka býti může. Vždyť on nemohl, nechtěl vše dokonati sám, vždyť obětoval ducha i život jedinému snažení jakož dosti velikému a oběti hodnému, aby povzbudil celé zástupy pracovníkův, kteří by dokonali, co jemu zůstati musilo jen ideálem.

A s jakou to činil myslí vznešenou, klidnou a jarou, i v nejkrutších útrapách nadšenou, i při nejbolestnějších ranách nadějnou. Co vytrpěl tento nad jiné šlechetnější, méně než jiní uznávaný a velice pronásledovaný muž, a jak málo stesků vyšlo z jeho úst!

Tyl vše konal i snášel s onou neumořitelnou jasností ducha, s onou trpělivostí nadšenou a vytrvalostí železnou, jakéž bývají schopny jen povahy nejharmoničtěji složené, nejjemněji organisované; jeho mysl byla skoro až žensky otevřená a oddaná, avšak jen v tom smyslu, který je ctí ženskosti a nejtklivější okrasou u povah mužských.

Zapomínal tak docela na svou osobnost a sloužil tak beze všeho vyžadování odměny myšlence svého života, že přijímal hmotný nedostatek a útrapy všeho druhu jako přirozené jakési náležitosti svého povolání, jež se mu nevidělo trpce a s vynášením svých zásluh vyčítati osudu anebo dokonce snad — národu.

Zastihnulli ho pak osud někdy příliš krutě a postesknulli si ústy nebo pérem, býval stesk jeho podoben tomuto, jejž kdysi v krušné chvíli napsal: „Hůř než nádenníku souzeno jest pracovat do unavení českému spisovateli pro skývu chleba. Však kdy bych se ještě jednou narodil a měl si volit stav svůj, stal bych se věru přec jen — *českým spisovatelem.*“

Ani ve snu se mu nezdálo, že by jinak mohlo a mělo býti. V srdci jeho do nejzazších záhybů nezištném a vlasti oddaném nemohla ani za dob kruté bídy hmotné vzniknouti hořkost proti nevděku obecenstva; jemu byl obecenstvem národ, a co činil, činil z lásky k národu. V srdci jeho dlelo přesvědčení, žeť právě úkolem vyvolených, úkolem talentů a duchů vznešených, aby stále darovali, stále obětovali ze svého bohatství, stále oblažovali a třebas při tom trpěli, ničeho nepožadujíce nežli vhodné doby, kdy jim možno rozesíti vše to dobro, které v sobě nosí.

*) Z rukopisu p. J. L. Turnovského.

A Tyl takovou dobu našel. Vyjímám tato slova z propůjčeného mi rukopisu pana J. L. Turnovského: „Pravda, svým časem nebylo v českých vlastech muže populárnějšího nad Tyla; výdatná práce jeho na národa roli dědičné měla účinek ohromný. Tyl vyšel z lidu, zachoval mu celé srdce své, mluvil k němu ústy nadšenými a lid porozuměl svému apoštolu lásky k vlasti. A láska ta — „koruna všech lásek“ — pronikla útroby českého lidu, který z vděčnosti přenesl jí kus na jejího hlasatele a nejen nazval, ale skutečně učinil Tyla *miláčkem národa.* Více však než lásku svou český lid Tylovi nedal a Tyl ani více nevyhledával, nepožadoval. Hmotné potřeby jeho byly skrovné, a když někdy ani toho skrovného drobtu na chudobný stůl nebylo, zavzdychl si, snad i posteskl, a — usednuv psal něco „ze života chudých“ . . . . Od národní práce, od šíření osvěty mezi lidem českým neodvrátila ho žádná vyhlídka na blahobyt v jiném povolání. S myslí rekovnou snášel protivenství všeliké a vytrval.“

Věru však, pohledneme-li na ohromnou řadu spisů novelistických, dramatických, básnických a publicistických, které vesměs vyšly z plodného péra Tylova, a uvážíme-li, že to byly spisy nejpopulárnější, ze kterých mnohé ještě dnes po čtvrté i po páté se otiskují, musili bychom se podiviti, kterak v žití autorově vůbec mohlo býti řeči o hmotném nedostatku; vždyť by spisovatel jiného národa z tolika spisů a z takové populárnosti byl zbohatl.

Tak ale působil onen tísnící tlak shůry na zahubení národnosti české, že populárnost nejplodnějšího spisovatele, jejž národ jako vyvoleného miláčka svého takořka na rukou nosil, nezachránila ho ani před skutečnou, přežalostnou bídou! Odpověď na tuto bolestnou záhadu jest obsažena v názvu jedné z povídek Tylových, o které možno říci, že jest psána krví srdce jeho: „Český jazyk — moje škoda.“

Český jazyk byl kamenem úrazu při úředních koncesích, při obchodním profitu, ve společnosti, ve veřejnosti, na divadle, všude. Neuspořádanost v domácnosti českého národa, jako v domácnosti uprchlé jakési, jen holý život chránící rodiny psanců, byla jako kolísavé moře, v němžto spisovatel český byl tonoucím, jenž se chytá stébla.

V pravdě, ne více nežli stébla. Za redigování časopisu „České Včely,“ ujišťuje věrohodný pamětník, měl Tyl něco tak asi jako 4 zlaté měsíčního honoráře. Ačkoli již za svou první, studentskou publikaci, za povídku „Statný Beneda“ dostal honorář, totiž — obnošený kabát, nepřivedl to v nejslavnější době svého spisovatelského působení mnohem dále. Za nejoblíbenější svůj divadelní kus, za „Strakonického dudáka,“ obdržel *patnáct* zlatých, za „Paní Marjánku“ rovněž tolik; za „Žižku z Trocnova“ však — znamenitý pokrok! — dostal *osmnáct* zlatých. Pak se arci zdá až pravdě nepodobno, ale jest tomu tak, že přítel Tylův herec Kaška, vyzývaje jej k sepsání nového kusu, sliboval mu čtyřicet zlatých honoráře; „čtyřicet zlatých je pravý lívanec,“ napsal mu, „ale — naše poměry!“ Když byl Tyl ustanoveným dramaturgem pro české hry stavovského divadla v Praze, měl 33 zl. 20 kr. měsíční gáže; patrno z toho ze všeho, že nejplodnější a nejpopulárnější spisovatel český byl by musil dávno hladem

zahynouti, kdy by ho nebyl sytil úřad vojenského účetního, při němžto zmařil značnou část času národu nenahraditelného.

Poměry ony charakterisuje list tuto položený, ve kterém nakladatel Pospíšil Tylovi slibuje lepší existenci při zaměstnání literárním nežli při neblahém divadle. Píšeť: „Velemilý Příteli! Když mně „Dudáka“ k vydání v „Divad. bibl.“ schvalovali, domníval jsem se, že to je hra ku představování na venkovských divadlech od ochotníků snadno se hodící. Zatím pak shledal jsem popatřením v titul a osoby, že požaduje personál, jakého jenom při velkých divadlech pohotově, k tomu i zpěv, což venkovským divadýlkům největší obtíž poskytuje. Tím ovšem dílo samo nehaním, které jsem pochvalně slyšel posuzovat (sám jsem posud rukopis nečetl), aniž se vydání jeho v „Div. bibl.“ odříkám, vždyť jsem Vás o ně sám požádal; jen proto jsem toho podotknul, abych mohl doložiti, že se takové kusy mnohem méně hledají a odebírají nežli kusy přístupné ku provozování.

Zaplatil jsem za „Dudáka“:

14.	února Vašemu p. tchánovi	3 zl.
11.	dubna p. Rajské	4 „
15.	„	4 „
8.	června	2 „
12.	„	2 „
28.	července p. tch	2 „
	dohromady	17 zl. stř.

Slýchám, že se Vám při divadelní dráze častěji nanic nežli dobře daří, i připadá mně, zdali by Vám nebylo prospěšněji obrátit se opět a výhradně na literární? Vždyť je přece pořáde co dělati, zvlášť když byste neopomítal i vedlejší a nepatrnější prací, tak jak by se co nahodilo, na zakázku! tu od toho, tu onoho nakladatele. Já, pokud by mně možno, hleděl bych na Vás pamatovat, aspoň nějakými překlady nebo korrekturou. Dostal jste, jak mi sdělil Vrťátko, vyzvání k nějaké povídce do „Perel“? Tam se bude *dobře* platit, 30 zl. za arch 16terky, ovšem veliký. Pište! — Se starým přátelstvím Vám oddaný Jarosl. Pospíšil. V Praze, dne 3. srpna 1854.“

Ovšem byl při divadle Tyl patrně v takových poměrech, že si honorář za otištění „Dudáka“ po 2 a 3 zlatých napřed vybírati musil, avšak honorář ten nepřevyšoval valně honorářů divadelních, neobnášelli více než 17 zlatých.

Jaká i za okolností tak tísnivých byla snaha Tylova, vysvítá z toho, že v druhém roce svého redaktorství vypsal ceny 50 a 25 zl. za nejlepší povídky pro svoje „Květy České,“ sám nemaje jak již praveno, ani oněch 50 zl. honoráře za celý rok úsilovné své práce.

Nebyl to však jen nedostatek prostředků hmotných, co nejpřednější bojovníky národní a mezi nimi Tyla spínalo v železný kruh nutných obětí, v němž bylo jim krušně pracovati až do vysílení: byl to též nedostatek ještě citelnější, nedostatek schopných rukou a vytrvalých duchů, jimž bylo zmoci ohromnou spoustu práce potřebné k oživení ducha národa po věky zanedbaného. Počet nadšených pracovníků byl proti potřebám zbědovaného života národního tak malý, že na každém

z nich tížil balvan povinností, na nějž bylo třeba síly Atlantovy nebo Herkulovy.

Tyl byl heros jasného ducha, vždy plný naděje i odvahy, vždy s radostným srdcem ochotný býti prvním na místě a vykonati všech dvanáctero prací Herkulových.

Pracoval v době, kdy boj za národní věc byl spojen s tisícerým pokořením, s pelyňkem opovržlivé trpkosti převládajících stran společenských, s tíhou odporných malicherností, s tuhým třením proti útisku podezřivé vlády, s výsměchem, škodou a vládní klatbou při každém mimořádném hnutí. Jen skalopevná víra v důstojnost a pravost věci české, jen neporušená zdravota i svoboda ducha mohla udržeti naše muže při neochablé podnikavosti, ve které svěží Tyl vynikal nad celé řady vrstevníků svých.

Díky onomu tuhému boji, že nám odchoval několik ryze českých povah, které všem budoucím pokolením mohou zůstati vzory; povah to zdravých, jadrných, *celých*. Jsou to ony vzácné povahy, které nemají chyb jiných kromě chyb svých ctností, které nehřeší jinak nežli důsledností svých dobrých skutků, tím, že dobrá vůle jejich z neoblomného svého přesvědčení zbloudí až ku krajnosti.

Takovou povahou vzácnou a celou byl také Tyl. Mysl jeho nebyla rozdrobena slabostmi a náruživostmi, jakých ve mělké duchy celé roje nametá zevnější náhoda. Z jednoho pramene, z jedné šlechetné vůle a z jednoho přesvědčení vyprýštily veškery skutky jeho, i ty, kteréž mu ještě nade hrobem potupně vyčítány jsou lidmi nehodnými, aby jmenováni byli jedním dechem s jmenem Tylovým.

Mezi největší přečiny kladena mu spůsobem nejmírněji řečeno krátkozrakým a šosáckým *jeho láska k divadlu českému.* Ovšem, hrozný jest to skutek v očích mravokárcův, že Tyl, ačkoliv jako mladík hlubokého ducha vědomosti miloval a pilně pěstoval, vrátiv se z Králové Hradce do Prahy a trpě zde po smrti své babičky a podporovatelky krutou nouzi, odhodlal se voliti sobě snadnější cestu k bližšímu působení vlasteneckému, sešel se studií filosofických a stal se horribile dictu hercem.

Stalo se to roku 1829, ve dvacátém prvním roce věku Tylova. Vstoupil k divadelní společnosti, kterou Hilmer čili hrabě Lanius po světě vodil, a nejbližší jeho vyhlídkou bylo kočovati po Čechách.

Tyl nešel k divadlu jako oni mladíci, kteří chtívají tím ujíti spořádaným požadavkům života a přísnosti studia; Tyl byl studentem výtečným a chování vzorného. Tyl přistoupil k divadlu z příčiny nejiné nežli z vlastenecké nadšenosti srdce svého.

Vizme, jak o divadle soudil a za jakým to spěl ideálem horoucím vrhaje se v náruč usmívavé Thalie. Považovalť divadlo české od mladictví svého za mocný prostředek k probuzení národního vědomí a šíření vzdělanosti, ovšem divadlo, jak si je on myslil. „Vždyť víte již ode dávna,“ psal r. 1842 příteli jednomu do Nymburka, kde byl před tím některá představení ochotnická uspořádal, „že mám *divadlo svědomitě, umělecky a mravně zřízené za lepší školu národní, nežli hromadu pěkně psaných kněh* a sáhodlouhé řečnění. Divadlo je život a jde zase do života.“

O důležitosti veselohry, kterouž považoval za školu společenského mravu a pospolité obratnosti, napsal s vážnou myslí: „Jiný a zajisté *nejhlavnější* prospěch z české veselohry bylo by ošlechtění naší *domácí a pospolité mluvy.* Ta, an bohužel takřka jesti až dosavad tak nevzdělána, že lidi nejednou do rozpaků padati vídáme, ani se o nepatrných věcech po česku obratně vyjádřiti mají. Tuť by nám provozování veseloher za vzor posloužiti a jako zrcadlem všeliké pospolité mluvy býti mohlo, rozličné a skutečné věku našeho okolnosti objevujíc. Oč, že by mnohý utichl, jemužto se jazyk český takové ohebnosti a bohatosti býti nezdá, jakovou se francouzský ano i německý vychloubá!"

Nedostatky české konversační mluvy, o jejíž zvelebení právě Tyl svými pracemi sobě dobyl zásluh nehynoucích, vysvítají i z těchto jeho vlastních řádků i zřejmě dokládají pravdivost jeho slov.

A palčivě významnými až do našich dnů jsou slova, která napsal ještě o úkolu divadla: „Mimo účely divadla vůbec" (zde líčí mravní a umělecké jeho určení) „má aneb mělo by alespoň míti divadlo české několik jiných, a sice hlavnějších, nežli je pouhé obecenstva obveselení anebo zištná špekulace podnikatelů; myslím totiž *podporování naší dramatické literatury a zvelebení mateřského jazyka!* A za těmito dvěma příčinami není zajisté neslušno, pakli netoliko Praha, nýbrž i ostatní kraj český doufající zraky své na divadlo Pražské obrací . . . Jakž medle rozsáhlý jest až dosavade *obor dramatické literatury naší?*" A dále: „Na dramatické roli naší nezhusta růže vyrážejí, avšak ani těch, zdá se, že nehrubě sobě všímáme. Kdež pak jsou důslední o pledech dramatiků našich soudové?" — I stýská sobě Tyl, že nejplatnějšímu soudu, unešení totiž anebo lhostejností při živém divadelním vtělení dramatického plodu básníkova, tak zřídka divadlo Pražské poskytuje příležitost, aby odměnil úsilí nejlepších dramatiků domácích! „Jakž ale s našimi spisovateli," volá Tyl, „dokud po všech krajích ani jediného divadla českého nemáme?" — „Jediný tedy přístav naděje dramatiků našich je Pražské stavovské divadlo, kdežto se alespoň půl léta v neděli a den sváteční hry české provozují."

Marné volání! —

Tyl zajisté hluboce cítil neblahé poměry stav. divadla v Praze, kde české hry vůbec byly popelkami nejodstrčenějšími, tak že hledal a toužebně zkoušel cesty k cíli svému; dlouho — od mladictví až do pozdních let dal se voditi „sladkou nadějí, že by pomocí několika přátel malý český herecký spolek zaraziti mohl" a po každé, kdy toto „klamné světýlko" mu zaniklo, obracel zase své doufání ku stav. divadlu Pražskému. Ve stati „Slasti a strasti cestujícího Čecha" o záměrech svých položil toto místo: „Udrželali by se po Čechách společnost českých herců? — A jakýž by z ní prospěch vznikl v probuzování národnosti, jakáž pomoc k zušlechtění chuti a mravů, jakáž cesta k rozkvétání jazyka? A nebylli by to platný, výdatný prostředek k žádoucímu rozmáhání se života literárního? Ach, kdož by se o tom přesvědčiti anebo mne na dráhu postaviti mohl, na níž bych cíle těkavých snů dospěv, radostného přesvědčení nabyl?!"

Takovými plány zanášel se Tyl dlouhá léta, několikrát podal žádost za udělení koncese ke zřízení vlastního divadla, ale vždycky

mu byla žádost jeho zamítnuta, a tím naděje jeho násilně zmařena zevnějšími nepřemožitelnými překážkami.

Zejmena r. 1836 s přítelem Prokopem probíral plány o zaražení českého divadelního spolku pro venkov, kteráž myšlenka ale teprv po třinácti letech, 1849, byla ve skutek uvedena, když se politické poměry změnily. Tehdáž ale, kdy o tom Tyl s Prokopem ve Svídnici rokovali, nebylo lze myšlenku takovou provesti, a i pak, když uskutečněna byla, nebyl to Tyl, jemuž by se bylo dle dávnoleté jeho touhy povolení k řízení české divadelní společnosti dostalo.

Takovéto vřely tedy v duši Tylově pohnutky, když puzen neodolatelnou touhou dal s bohem školám a odešel se společností Hilmerovou. Chudé, ubohé to byly poměry, když horoucí Čech Tyl u *německého* kočujícího divadla musil hledat útočiště musám českým! O tom píše p. Turnovský: „Již také na své počáteční pouti herecké, r. 1829, kdy odebral se ke společnosti Hilmerově, postaral se s přítelem svým Prokopem (potomním pěvcem operním a divadelním ředitelem) o pořádání některých her českých, což mu při nedostatku českých sil hereckých nemalé obtíže působilo. A německá ta společnost dávala pak české hry v každé stanici, totiž v Strakonicích, Klatovech, Písku, Domažlicích, Plzni. Jak mu již tehdy, mladíku jedenadvacetiletému do pravdy šlo o zřízení vlastní společnosti herecké, dokazuje také okolnost, že v každé stanici vyžadoval si buď od úřadů nebo od osobností jinak závažných vysvědčení o své spůsobilosti herecké a o svém chování vůbec. Nebyloť toho času snadno zjednati sobě zeměpanského povolení ke zřízení společnosti divadelní vůbec, což teprv dokonce společnosti české! — Jakožto milou památku na tehdejší své snažení zachoval si Tyl vysvědčení profesora Vojtěcha *Sedláčka**) v Plzni, který seznav horlivého mladého básníka vlasteneckého, nemálo si ho zamiloval a k setrvání v úmyslech o zřízení českého divadla ho povzbuzoval. Vysvědčení Sedláčkovo jest německé, české listiny se tenkrát k vysokému gubernium předložit nesměly, alespoň by byli s nimi byrokrati Metternichovi nedobře naložili. V pozůstalých spisech Tylových zachováno jest vysvědčení Sedláčkovo podnes a zní v překladu takto:

„K žádosti potvrzuje nížepsaný, že z vlastenecké příchylnosti byl přítomen některým představením, jež za ředitelství páně Hilmerova v Plzni jazykem českým se dávala, a jestliže úsudek jeho jakožto veřejného profesora filologie nějaké ceny do sebe má, shledal mezi herci po česku hrajícími jmenovitě pana Josefa *Tyla* v několika úlohách jakožto výtečného herce; na příklad v „Hedvice“ od Tomsy dle Körnera hrál Rudolfa, Bolemíra v „Loketském zvonu“ (od Klicpery), Otomara v „Loupežnících na Chlumu.“ — Ostatně osvědčil se pan Josef Tyl jakožto obratný Čech, jejž genius jazyka českého dokonale ovládá a který veškery nové plody literární svého mateřského jazyka dobře zná. Pan Tyl byl také při některých německých představeních,

---

*) Vojtěch *Sedláček*, doktor filosofie, kněz řádu premonstrátského v Teplé, nar. r. 1785 v Čelakovicích, stal se profesorem v Plzni, přednášel mathematiku, řečtinu a češtinu a horlivě povzbuzoval studentstvo i měšťanstvo k vlastenectví. Umřel r. 1836.

jako co Wacker v „Korsech," co Karel Windischgrätz ve „Vilfingu Stubenberském" všeobecným potleskem a vyvoláním vyznamenán.

V Plzni, 7. ledna 1830.

Dr. Vojtěch *Sedláček*,
profesor filologie a českého jazyka v Plzni."

Kromě vysvědčení Sedláčkova zachovala se z těch dob ještě některá vysvědčení od zeměpanských úřadů z míst, kde Tyl se zdržoval. Prospěchu praktického se Tyl těmi listinami nikdy nedočinil, neboť ani tehdáž ani později povolení ke zřízení vlastní společnosti, jak jsme již pověděli, nikdy nedosáhl."

O první divadelní pouti své napsal Tyl o dvanáct let později novelu „Divadelní ředitel," která byla v jeho „Vlastimilu" r. 1841 uveřejněna. Však hrdina novely jest vylíčen jinak než ve skutečnosti byl. O skutečném prvním řediteli Hilmerovi zůstavil ale písemnou památku herec Jiljí Krämer, zemřelý v září 1877 ve Vodňanech; tento starý národovec, vrstevník a přítel Tylův zaslal nám o první jeho divadelní pouti tento náčrtek:

„Po vystoupení z Pražské filosofie smluvil se Tyl s Prokopem, že půjdou k divadlu; přidal se k tomu též Biel. Prokop opustil svá studia právnická a vychovatelství u majitelů „zeleného vola" na Poříčí, kdežto z většího dílu celou existenci míval. Tyl vzal s sebou svou nastávající nevěstu Majdalenu z Forchheimu, která již od r. 1823 na Pražském divadle jak v českých představeních tak při sboru účinkovala, a odebrali se za německým ředitelem baronem Laniusem (Hilmarem) do Rokycan. Přijdouce na samý večer do Rokycan, shledali, že tu již Hilmara není. Bylo již pozdě a nemohouce lepšího noclehu dostati odpočinuli si na seně v městské střelnici a ráno záhy nastoupili cestu do Plzně. Hilmar se radostí lekl, že přibyli noví údové, o kterých již pochyboval, že přijdou; radostně je uvítal a hned se smluvili o večerním představení. Psaly se na kvap divadelní cedule, že večer se dává „Cabale und Liebe." Tyl hrál Ferdinanda a Forchheimová Luisu. Hrálo se toho času ještě u „bílé růže" v hořejším sále, z kteréž místnosti teď hostinské pokoje jsou. Po několika představeních odebrala se společnost do Klatov, kde se Hilmarovi špatně vedlo. Tyl byl ubytován u Koblerů, kde mimo učení svých německých úloh něco napsal, co s sebou prý zpět do Prahy vzal. Mluvil více než jedenkrát o tom, já však nemohu udat, který spis to byl. Z Klatov se odebral Hilmar se společností do Strakonic, kde se poněkud lépe vedlo, ale Hilmar vyvedl „Geniestreich," jak tenkrát němečtí herci říkávali. Tyl a ostatní údové jdou ráno dne 16. jak obyčejně pro svou půlměsíční gáži a ustrnou, když spatřili milostpaní ředitelku sedící na prázné posteli chlapce svého před sebou držící a hořce plačící. Vypravovala, kterak prý pan manžel *zmizel*. Pan baron či hrabě Lanius, nazvaný Hilmar, byl tentam i s gáží. Direktorská bedna s garderobou a s bibliothekou také tatam. (Nechť se nikdo nediví, že povídám „direktorská bedna," neboť toho času nebylo jinak ve zvyku než že direktor divadelní svůj celý krám v jediné bedně měl.) Usnesli se naši, že nazpět do Prahy potáhnou. Prokop se stal velkomyslným (snad ponejprv za svého života), vytasil se totiž

s penězi na cestu. Majdalena z Forchheimu plakala s Hilmarkou a přivedla ji i s jejím chlapcem k svým rodičům do Prahy.*) Hilmarka byla od starých Forchheimů po celých šest neděl častována, pak se odebrala za panem Hilmarem někam do Bavor, a naši herci nehledali již Hilmara ani svou zadrženou gáži." — Známoť, že zmíněná zde slečna Majdalena Forchheimová získala si náklonnost a vděčnost Tylovu tím, že jej ochuravělého a ovšem opuštěného kočujícího herce v Plzni laskavě ošetřovala. Tyl prý již tenkráte slíbil pojmouti ji za choť.

Po nešťastném konci první divadelní své pouti vrátil se tedy Tyl do Prahy. Hledaje si chleba vstoupil r. 1831 jako vojenský účetní či furýr do úřední služby. Při tom však nevzdal se plánů svých divadelních; překládal pro ubohé české jeviště Pražské, co z cizích her dobrého a hodného uznal, „aby se mezi množstvím nechutných kousků také něco vybranějšího tomu skromnému, spokojenému obecenstvu podalo." Zároveň vystupoval na stavovském divadle v českých hrách, byl však co překladatel vůbec více chválen nežli co herec.

Touž dobou začíná také vlastně rozsáhlá Tylova činnost literární. Napsal již první svou původní divadelní hru s názvem „Vyhoň Dub," kterou však po prvním veřejném provozování a neurčitém jeho výsledku spálil, bystrým svým duchem kritickým — kterýž mu nikdy nedopouštěl přeceňovati práce své — seznav nedostatky dramaturgické oné prvotiny.

Roku 1833 zvolen byl za redaktora časopisu „Jindy a nyní," kterýž se později ve „Květy České" proměnil; o slavné této činnosti jeho, jakož vůbec o literárním jeho významu promluvíme níže, neboť nám zde předkem běží o přehlednutí *divadelní* jeho dráhy. Zde budiž toliko podotčeno, že v časopise svém upřímně se snažil vznésti *divadelní kritiku* na stanovisko vyšší, v pravdě esthetické, a působiti tak co možná nejlépe na umělecký ráz her českých a snažení herců. Ovšem byla to práce Sisyfovská, povážímeli, kterak otčímsky hry české byly ředitelstvem tísněny a zkracovány a tím mnohdy i nejsouhlasnější úsilí umělců českých mařeno. Nedělní odpolední hry, jediné to české hry v tehdejší královské (!) Praze, přistřihovaly se dle potřeby a pohodlí her německých, které večer po nich následovaly. Byloli pro hru německou potřebí časnějšího upravení jeviště, musila hra česká dopadnouti kratší; tu se pak škrtaly celé dialogy, celé výstupy již mezi hrou samou, ba stalo se také, že z čista jasna uprostřed nedokončeného výstupu spadla opona, a bylo po českém představení.

Jak velice musil se Tyl rmoutiti poměry takovými, a jak horoucně musil toužiti, aby české divadlo z tohoto úmorného podruží bylo osvobozeno!

Poznal velmi bystře v divadle a v umění vůbec mocnou páku, kterouž by se vědomí české mohlo zanesti ve společenské kruhy protinárodními předsudky stuhlé, i začal záhy přemýšleti a pracovati o žádoucím oživení pospolitosti české. Psal k účelu tomu nejen články

*) Otec Majdaleny a Anny Forchheimových, rozený Sasík s Drážďan, člověk dobromyslný a napotom tchán J. K. Tyla, byl toho času nadporučíkem a kancelistou ve fiskálním úřadě.

povzbuzující k zařizování českých zábav, ale překládal a uveřejňoval též menší divadelní hry, které se na venkově při společných zábavách silami ochotnickými snadně provozovati daly.

Při tom však neustával s přáteli svými o to se starati, kterak a kde by se v Praze samé českému divadlu samostatnější stánek zbudovati mohl. Konečně podařilo se vlastencům Pražským zaříditi si soukromé divadlo v refektáři bývalého kláštera Kajetánského na Malé Straně, změněného v soukromý dům, který upřímnému vlastenci panu Arbeitrovi náležel. Po nutných formálnostech úředních bylo Tylovi možno uvázati se v řízení české společnosti herecké, ve které nescházely ani jeho nevěsta a sestra její Anna.

Tehdejší soudruh a přítel Tylův, pilný žurnalista Václav Filípek (zesnulý roku 1863) vylíčil v životopise Tylově živě ony hry české v Kajetánském domě i přípravy k nim, jichžto se nejrozmanitějším způsobem — ku př. i malováním dekorací — účastnila celá mladá společnost herecká a s ní i dramaturg a ředitel Tyl.

Dne 27. července 1834 začalo se v Kajetánském domě soukromě hráti, dne 22. února 1835 pak i veřejně, ve prospěch chudých. Veřejných her docílilo se 18, poslední z nich provedena dne 11. června 1837. Zdá se, že nedostatek peněz byl hrobem těchto her; výtěžek, jakž pochopitelno při obmezené místnosti, býval skrovničký a útraty ovšem dosti značné.

Bez pochyby však mravní účinek těchto her povzbudil Tylovu vlasteneckou podnikavost i v jiném směru, aspoň jal se v době her Kajetánských jinou ještě pakou působiti na společenský ruch český v Praze. Neslýchanou bylo to tenkráte novotou a smělostí, sezvati společnost samých vlastenců a vlastenek k pospolité besedě, kde by se pouze česky hovořilo, zpívalo a deklamovalo. V Kajetánském domě zařídil Tyl s přáteli první dvě domácí besedy, ze kterých vznikly pozdější veřejné bály české — události to na oko nepatrné, ale právě tím významné, že v době našeho vzkříšení tak malými prostředky tolik docíleno. Popelka česká mluva vyšla si konečně z koutka od ohniště, svlékla všední svůj šat i dokázala žasnoucí Praze, jak spanile jí sluší skvostné roucho slavnostní uprostřed skvělých světel zábavní síně, a jak lahodným rhytmem vznáší se útlý její tanec při zvuku veselí a národní hudby. Tyl nalezl kouzelný oříšek, v němž složeno bylo skvostné popelčino roucho odívající ladné její údy veškerou grací společenskou.

Mezi tím byl napsal původní své kusy „Fidlovačka“ a „Čestmír,“ kteréž se oba veřejně provozovaly, i vystupoval opět ve hrách českých na stavovském divadle jako pan Skalný nebo pan Horník, jelikož by se to pod vlastním jmenem s úředním jeho postavením bylo nesnášelo. Při tom byl literárně co nejčinnějším.

Výlet, jejž r. 1836 do Slezska podnikl, zavdal nepřízniveům jeho podnět k podezřívání, proti veškeré vlastenecké činnosti Tylově věru malichernému. Pan Turnovský podal mi o tom následující objasnění: „Za krátký pobyt svůj u divadla odsouzen Tyl přísně i v Naučném Slovníku, kde vedle uznání o jeho záslužné činnosti se o něm mluví jako o nějakém dobrodruhu, který „potloukal se v Bavořích a Sasích

u rozličných společností německých,“ na jiném pak místě N. Slovníku vytýká biograf Tylovi, že „zapomenuv se nad úlohou svou vlasteneckou pustil se do pruského Slezska hrát pohostinsku německy, maje v úmyslu, kdy by se mu podařilo, hledat budoucnost v cizině.“ To však je, nejmírněji řečeno, omyl. Tehdejší cesta Tylova do Svídnice ve Slezsku (v září 1836) nebyla nic jiného než krátký výlet na zotavenou. Meškal tam toho času při divadelní společnosti ředitelky Fallerové přítel Tylův Prokop, s nímž se sám Tyl kratičkou dobu bavil a pak zase do Prahy se vrátil. Možná, že by se tam byl o něco déle pozdržel, avšak nepříznivé vyjádření ředitelky Fallerové o jeho pohostinské hře ukrátilo výlet Tylův nenadále. Vystoupil totiž Tyl v úloze charakterního milovníka Ringelsterna v Bauernfeldově veselohře „Bürgerlich und romantisch.“ Jakož Prokop později nejednou vypravoval, počínal si Tyl v úloze té obratněji než kterýkoli jiný herec řečené společnosti, neznal se však v pruském nářečí a mluvil správnou němčinou spisovní. To vzbudilo nelibost, a divadelní ředitelka prohlásila se o produkci Tylově takto: „Was spricht der Kerl für ein verfluchtes Deutsch?“ Toto útlocitné vyjádření dostačilo, aby Tyl od dalších pokusů upustil a své pohostinské hry přerušil.“

Ovšem Tylův biograf v Naučném Slovníku pan Mý. nezmiňuje se jen o této partii Tylovy divadelní dráhy, ale vůbec o jeho náklonnosti k divadlu spůsobem, který jeví patrný úmysl, aspoň snížiti Tylovu neskonalou zásluhu o divadlo české, jemuž věnoval z čisté oddanosti k věci vezdejší blaho svého života. „Slabou stránkou“ důsledně nazývá tuto náklonnost, — slabou stránkou snahu, učiniti české divadlo literárně i hmotně samostatným, důstojným ústavem, snahu to *jediného geniálního člověka*, kteráž ještě nyní nám velikolepou se zdá, když se o ni pokouší *celý národ* obětovným úsilím a *veškeren sbor sil literárních* slovem i skutkem, a když do dnešního dne snažení to není u žádoucích konců! Tuto obrovskou práci vzal tehdy Tyl bodře na svá bedra; jen pohleďte, co vykonal *on sám*, a co jsme vykonali my všickni dohromady, — a pak se pokloňte onomu muži velikého genia a velikého srdce, — pokloňte se, prostořecí hrdinové fráse *„slabé stránce“* jeho!

Kéž dobrý genius našeho národa požehná nejlepší talenty naše takovýmito slabými stránkami! —

Překládaje i skládaje divadelní kusy, dospěl Tyl k plánu již dříve jednou pojatému a pro nepřízeň okolností neprovedenému: vydávati totiž jakousi *divadelní bibliotheku*. Utvořil ji ze staršího „výboru divadelních her zahraničných,“ přeměniv jej v „Českou Thalii,“ které vyšlo pět svazků obsahujících hry původní i přeložené, mezi nimi ovšem i práce Tylovy.

Uveřejňování divadelních her přispělo jeho neúnavnému snažení, aby všude po venkově čilejší vlastenci k ochotnickým hrám českým povzbuzeni byli, v čemž Tyl začasté na různých místech osobně býval jim nápomocen.

Za ředitelstva Stögrova při stav. divadle v Praze přeloženo české divadlo r. 1842 do domu ředitelova v Růžové ulici, i zdálo se, že vykvetou mu konečně utěšenější dnové. Tyl byl jmenován režisérem, nesměl však jakož úřadník místa toho přijmouti. Pečoval nicméně ze

všech sil o hry české, a konečně svedl jej jeho „had z ráje,“ jeho láskyplná snaha o zvelebení ústavu nade vše mu dražšího, že se vzdal pevného svého materielního postavení v úřadě vládním, aby se úplně péči o divadlo mohl věnovati.

Tato oběť jeho — jemu tím citelnější, že již od r. 1839, kdy slečnu Forchheimovou za manželku byl pojal, větší hmotná starost na něm spočívala — byla opět zmařena časným úpadkem nadějí v nové ono české divadlo skládaných. Již r. 1844 přestalo se v Růžové ulici česky hráti.

Po té zase r. 1846 vidíme za ředitelství Hofmannova Tyla býti režisérem českých her na divadle stavovském. Stůj zde opět místo z často užitého rukopisu pana Turnovského, kdež takto píše o smlouvě, kterou s ředitelstvem byl uzavřel nový dramaturg:

„Úřad ten byl Tylovi velmi vítán, i jal se pilně pracovat o nových kusech divadelních. Z té doby pocházejí nejlepší jeho dramata, jako „Paličova dcera,“ „Bankrotář,“ „Strakonický dudák,“ „Jiříkovo vidění.“ Pohříchu na činnost jeho dramaturgickou neblaze působil závazek kontraktu s Hofmannem, že *musí* pro každou zimní sesonu napsati dvě původní hry, z nichž každá by celý večer vyplnila, a šest her přeložiti. Vědomí, že tolik a tolik her napsati *musí*, nikdy nemůže míti u spisovatele účinek blahodárný, a tak stalo se i Tylovi, že vedle jmenovaných her dobrých, v mnohém ohledu podnes nedostižených, napsal také některé kusy menší ceny, kteráž okolnost byla příčinou nového hanobení, nového odsuzování jeho činnosti. Všelicí nepovolaní kritikáři, již dovedli zjednati sobě přístupu k některému časopisu, nemohli dost hany na Tyla nakydat, a rozebírajíce pitevním nožíkem díla jeho, z donucení na kvap psaná, umlčovali ony kusy jeho, které jsou posud ozdobou českého repertoiru.

I jinak bylo na Tyla jakožto dramaturga doráženo, a cokoli toho času stalo se na újmu českého divadla, všecko přičítáno Tylovi, ačkoli se vědělo, že jakožto dramaturg nebyl samostatným, že při řízení divadla rozhodovali také jiní hlasové, účinkovaly mnohé okolnosti neblahé. Tak zejmena sklíčeni byli přátelé českého divadla zprávou na počátku roku 1851, kdy reakce již bez ostychu se roztahovala, že zemský výbor pro příští rok již nebude poskytovati subvenci 4000 zl. na české divadlo, kterou teprv 19. září 1850 ročně platiti se rozhodl, jak čteme v zachovaném úředním přípisu*) intendanta dra. Trojana.

*) Listina tato jest obsahem svým dost zajímavá. Česká adresa zní: „Od intendancí národního divadla. České divadelní společnosti k rukoum pana J. Kaj. Tyla v Praze.“ Obsah jest německý a tehdejší intendant oznamuje předkem „členům českého divadla v kr. hlav. městě Praze,“ kterak zemský výbor vyhovuje žádosti jejich ze dne 22. dubna 1850 v příčině zabezpečení jejich existence tím spůsobem, že udílí ředitelstvu zvláštní příspěvek roční 4000 zl. stř. z domestikálního fondu, avšak s tou výminkou, když všichni dosavadní členové divadla českého zůstanou engažováni a bude se dávati v zimě každou neděli a svátek odpolední představení, v létě pak mimo to ještě nějaká představení všedního dne v aréně (která snahou Tylovou r. 1849 pro česká představení ve Pštrosce zřízena byla). Poněvadž by však jedno představení v týdnu nestačilo k řádnému zaměstnání a nepřetržitému cvičení he-

Subvence byla udělena jen na jediný rok, a když obnovená žádost Hofmannova byla odmítnuta, propustil ředitel část českého herectva i s dramaturgem Tylem. Tomuto sice nabízel nové engažování za mírnější plat, avšak Tyl byv nezaslouženým pronásledováním uštván i od těch, jimž dříve rádcem i dobrodincem byl, odhodlal se Prahu opustiti a provésti, co dávno obmýšlel: zříditi hereckou společnost pro venkov.

(Pokračování.)

Ludvík Adolf Thiers.

Sepsal

dr. **Vilém Gabler.**

(Pokračování.)

Thiers byl r. 1830 opravdovým a upřímným přívržencem konstituční monarchie; to, co psal v Nationalu o ústavě, bylo jeho skutečným přesvědčením, a vévodu Orleanského měl opravdu za muže, který má dosti rozumu a poctivé vůle, aby vládnul dle těchto zásad. Že však Thiersem nevládla nezřízená ctižádost, toho důkazem dostatečným jest, že jméno jeho nenalézáme mezi těmi, z kterých nový král sestavil své ministerstvo.*) První dosti skrovná veřejná činnost Thiersova počala 17. srpna 1830, kdež byl povolán do osmičlenné komise, která měla vypracovati nový volební zákon. Dne 21. října 1830 byl zvolen za deputovaného v městě Aix, kde přívrženci Burbonů již nevládli

rectva, zavázán byl ředitel Hofmann, aby vykázal zvláštní vyhřátou místnost k tomu účelu, by se tam pod správou dramaturga Tyla třikrát týdně odbývalo čtenářské, deklamatorní a řečnické cvičení, a sice po celou zimní sesonu. K navštěvování těchto přednášek musili se herci a herečky písemně zavázati. „Zemský výbor nešetří žádných obětí," praví se dále v přípise, „aby nejen pojistil vám budoucnost, nýbrž bezplatným cvičením příležitost vám poskytl doplniti vědomosti, kterých za příčinou dřívějšího způsobu vychovávání zvláště při našem ústavu uměleckém se nedostává. Moudrý, pravý umělec učí se stále, a u nás je toho v prvním rozvoji našeho omladlého národního života uměleckého dvojnásobně třeba. Ve vašich rukou spočívá nyní vlastní budoucnost pěstování dramatického umění na půdě domácí; vy jste první učňové a máte býti prvními kněžími v prvním chrámě músy vlastenecké! Zůstavuji vaší moudrosti, vašemu vlastenectví, abyste se této příležitosti řádně uchopili, abyste se k svému vzácnému úkolu řádně připravili." — Intendant českého divadla, dr. P. Trojan, tenkrát doufal, že brzo vystavěno bude národní divadlo, pro které měla se tehdejší společnost divadelní důstojně připraviti, jmenovitě v ohledu jazykovém. Však ustanovená cvičení se neodbývala, poněvadž dle pozdějšího nařízení hrálo se v zimě 1850—51 také častěji všedního dne po česku. Z tehdejších členů jsou pouze ještě dva u českého divadla, Hynková a Šimanovský.

*) Členové ministerstva od 11. srpna 1830 byli: Lafitte, Dupont de l'Eure, maršálek Gérard, Bignon, Kazimír Périer, vévoda de Broglie, baron Louis, hrabě Molé, generál Sebastiani, Dupin a Guizot.

většinou. Dne 2. listopadu 1830, když baron Louis složil ministerstvo financí, bylo uprázdněné místo nabídnuto Thiersovi, který však sám pro ně navrhnul bankéře Laffittea i spokojil se zatím místem státního podsekretáře v tomto ministerstvu. Dne 30. listopadu 1830 měl svou první řeč v komoře deputovaných o financích.

Členem ministerstva stal se Thiers teprv dne 11. října r. 1832 co ministr vnitřních záležitostí; a tehdáž křeslo francouzského ministra vnitřních záležitostí již nebylo místem, na kterém by si byla mohla pohodlně hověti uspokojená ctižádost. Bylo na tomto místě potřebí muže energického a odhodlaného, který by dovedl ubrániti novou monarchii proti útokům dvou politických stran, jež používajíce do krajností nových svobod politických, s neúnavnou vytrvalostí podkopávaly pořádek státní ještě neustálený. Přívrženci Burbonů, tak nazvaní legitimisté z jedné, a republikáni z druhé strany užívali neobmezené svobody tisku k tomu, aby ve svých listech hlásali revoluci proti monarchii červencové; a právo spolkové sloužilo jim k tomu, aby revoluci tuto všemi možnými prostředky a cestami připravovali. Mělali se nová konstituční monarchie udržeti a náležitě upevniti, strany tyto musily se učiniti neškodnými. Úloha tato připadla r. 1832 novému ministru vnitřních záležitostí, a Thiers boj proti oběma těmto stranám statečně počal a vítězně vybojoval, ovšem na újmu své posavadní popularnosti; neboť všechny ty pomluvy, kterými jmeno Thiersovo později ve veřejném mínění takřka celé Evropy potupeno bylo, pocházejí výhradně od legitimistů a republikánů jím poražených.

Legitimisté i republikáni vyzývali národ k novému povstání ve zbrani proti konstituční monarchii červencové, kterou dle prvních porušeno bylo právo božské, dle druhých skrácena práva lidská. Vítězství nad legitimisty stalo se snadným a rozhodným zvláštními okolnostmi. Vévodkyně de Berry,*) hrdinská a velmi podnikavá dáma, přistála v noci ze dne 28. na 29. duben 1832 nedaleko města Marseille na břeh francouzský, aby co vladařka osobně řídila povstání legitimistů. Avšak první pokus v městě Marseille nezdařil se (30. dubna). Vláda v Paříži měla za to, že vévodkyně je zatknuta; ona však v rozličném přestrojení dostala se do Vendée, pověstné z času veliké revoluce obětovnou oddaností obyvatelstva venkovského k dynastii Burbonů. Ani tu nepřišlo k všeobecnému povstání pro nesjednocenost vůdců. Částečné pokusy byly snadno potlačeny, a vévodkyně, která nikdež nemohla veřejně vystoupiti, bloudila po lesích a bažinách, z jednoho tajného útočiště do druhého, až konečně se odhodlala skrývati se v městě Nantes, jí zhola nepřátelském, kde by jí vláda nehledala. Tato naděje nebyla sklamána: vláda ztrativši stopu vévodkyně byla v nesnázích.

---

*) Marie Karolina, princezna neapolská, nar. 5. listopadu 1798, provdaná dne 17. června 1816 za vévodu de Berry, syna krále Karla X. Vévoda de Berry byl zavražděn dne 14. února 1820; dne 29. září 1820 porodila vévodkyně syna, který po abdikaci krále Karla X. pod jmenem vévody Bordeauxského se stal a jest až podnes jediným trůnním kandidátem legitimistů francouzských.

Tu (26. října 1832) dostal Thiers, jsa už dávno ministrem vnitřních záležitostí anonymní dopis, kterým byl vyzván dostaviti se v 9 hodin večer do Champs-Elysée, allée des Veuves; tam že se doví, kde se vévodkyně de Berry skrývá. Thiers dostavil se v určitou hodinu, našel tam pisatele anonymního psaní, jistého Deutz,*) a dověděl se od něho, čeho se nemohl dopíditi nijakým spůsobem jiným. Pomocí podlého zrádce toho vévodkyně de Berry byla v Nantes zatknuta dne 6. listopadu 1832 a odvedena na pevnůstku Blaye u města Bordeaux. Zatknutím vévodkyně nesnáze vlády francouzské nebyly odstraněny; nastala otázka velmi choulostivá, co se s ní má státi. Tu se roznesla pověst, že vévodkyně je těhotna, a ona sama dne 22. února 1833 potvrdila tuto pověst písemným vyznáním, že v Italii vstoupila do tajného manželství, aniž by udala s kým. Dne 9. května 1833 porodila dceru, a teprv po porodu oznámila, že dítě toto jest manželské, a že otcem jest sicilský hrabě Lucchesi-Palli. Neočekávaná událost tato, jižto vláda opatrným spůsobem dala úředně konstatovati, učinila ohromující dojem v táboře legitimistů. Oslavená rekyně jejich stála nyní před celým světem co romantická dobrodružka, která zamilovaným pletkám byla obětovala vznešený úkol celé strany. Vláda francouzská mohla (dne 8. června 1833) matku s novorozeňátkem pokojně poslati do Sicilie k otci a manželi; věc legitimistů však byla nenapravitelně diskreditována, a celé hnutí této až potud velmi činné strany pojednou utlumeno.

Jmeno Thiersovo však zůstalo od toho času nenáviděným u legitimistů. Nestranný soudce musí ovšem říci, že nenávist tuto sice pochopuje, že však takováto pouze strannická nenávist nikdy není na újmu dobré pověsti státníkovy. Thiers v boji proti legitimistům měl patrnou výhodu, že on co věrný přívrženec konstitučni monarchie bojoval pro pokrok a politickou svobodu svého národa.

Mnohem osudnější pro něho byly boje se stranou republikánskou. Strana tato směle tvrdila, že jenom ona zastupuje pravý ideál budoucnosti, že jenom ona bojuje pro pravou svobodu národní, že r. 1830 vše bylo pohaceno a že jenom zřízení republiky může býti pravým úkolem a koncem veliké práce, kterou národ francouzský podstoupil revolucí r. 1789. Ke straně této skutečně již tehdáž náležela ve Francii elita charakterů šlechetných a vřelým vlastenectvím nadchnutých.

Strana republikánská vzbudila si po celé Evropě veliké sympathie; všude přátelé svobody a pokroku považovali stranu tuto za výraz pravého smýšlení národa francouzského, jemužto všude přiznávalo se vůdcovství na dráze politického pokroku. Avšak politika tehdejší republikánské strany byla mladistvá, nepraktická a svými výstřednostmi přímo daremná. Dle politiky této měl vlastně celý národ francouzský opět se zbraní povstati, aby předně hranice francouzské postrčil zase k Rýnu a pak směle podstoupil boj proti všem absolutním monarchiím k osvobození národů jařmem absolutismu uhnětených.**) Neobmezené svobody

*) Deutz byl německý žid, který dav se pokřtíti stal se tajným agentem jezuitů a spojených s nimi legitimistů francouzských. Motiv jeho šeredné zrady byla špinavá lakomost; dostalť od vlády francouzské tušim 300.000 franků.

**) Guizot Mémoires II. 31.

tisku užívala strana republikánská netoliko k tomu, aby své zásady vykládala a vychvalovala veřejně, alebrž spůsobem i nepoctivým také z věcí a událostí zcela nepatrných a lhostejných vykrucovala hanu a potupu na nenáviděnou vládu. Působením tehdejší republikánské žurnalistiky povstal a rozšířil se převrácený náhled o svatém a nezrušitelném právu minority před majoritou, a víra tato republikánská podobala se velice víře legitimistů v božské právo vypovězených Burbonů. Posvátnost nezrušitelného práva vedla pak přímo k staré zásadě jezuitské, dle které účel posvěcuje prostředky; co celý vzdělaný svět pokládal a vždy pokládati musí za zločin, mělo se najednou státi největší zásluhou občanskou: kralovražda měla býti nejslavnějším skutkem pravého republikána.

Nebudeme zde vypisovati republikánská povstání v Paříži a v Lyonu, nebudeme vypravovati četné atentáty na život krále Ludvíka Filipa, nebudeme šířiti se o tom, kterak působením tehdejších republikánů mravný cit byl v té míře otupen, že po zmařeném atentátu netoliko pachatelé s neoblomnou hrdostí před soudem vyjadřovali svou touhu po obnovení nepodařeného skutku, ale že i obecenstvo Pařížské na veřejných místech bez obalu mluvilo o zmařeném útoku na život králův jako o zmařeném potěšení pro lid.

A při tom při všem přec ohromná většina národa chtěla upřímně monarchii konstituční a přála si snažně, aby nový tento spůsob vlády co podstatná záruka politických svobod náležitě se upevnil. Avšak veliká většina tato jako všude jinde byla netečna a nečinna, až konečně ze svého poklidu k projevení všeobecné nevole vyrušena byla hrozným atentátem Fieschiovým.

Dne 28. července r. 1835 mělo se slaviti položení základního kamene k pomníku, který na památku červencové revoluce měl býti postaven na náměstí Bastillském. V programu slavnostním byla i veliká přehlídka celé národní gardy Pařížské. Prapory národní gardy stály na buleváru vedoucím k náměstí Bastillskému. Král Ludvík Filip na koni a v čele četného komonstva, ve kterém se také nacházel Thiers, právě na buleváru du Temple volným krokem jel před frontou 8. legie: tu najednou strašný výbuch z levé strany jeho, podobající se špatně podařenému výstřelu oddělení vojenského, způsobuje kolem něho hrozný zmatek. Osmnáct osob jest raněno, mezi nimi starý vévoda de Treviso, generál Lachasse de Vérigny, podplukovník Rieussec a Villate, hejtman 8. legie národní gardy. Ludvík Filip nebyl raněn; jedna koule proletěla jeho kloboukem.*) Král při této strašné událostio svědčil velikou přítomnost ducha. Zůstav na místě nařídil sám, čeho bylo potřebí k ošetřování raněných, a chování jeho způsobilo ohromný enthusiasmus v řadách národní gardy, když po vykonání toho, co mu ukládala lidskost, jel dále k místu slavnostnímu.

„Pekelný stroj“ byl umístěn v druhém poschodí domu č. 50. Pachatel strašného činu Fieschi byl na místě dostižen a odevzdán soudu. Dne 16. února 1836 byl odpraven.

---

*) Klobouk tento byl na památku uschován pod skleněnou bání s nápisem na černém podstavci vyrytým na zlaté desce. Báň tuto s nápisem jsem viděl v Tuileriích r. 1849; klobouk rodina královská vzala s sebou do Anglie.

Nutným následkem tohoto nejhroznějšího atentátu na život krále Ludvíka Filipa byly tak nazvané zákony zářijové (vydané dne 6. září r. 1835), kterými Thiers dle tvrzení tehdejších republikánů franconzských a jimi vedených svobodomyslníků evropských navždy prý se připravil o pověst přítele svobody a pokroku.

Podívejme se na tuto výčitku poněkud blíže. Hlavním účelem a hlavním obsahem tak nazvaných zářijových zákonů bylo podati vládě právo, aby jakožto zločin mohla stíhati a trestati každé tiskem rozšířené vybízení ku kralovraždě nebo ku násilnému převratu státního zřízení. Vláda francouzská dříve takového práva neměla, musila bezbranná snášeti útoky svých bezohledných nepřátel. Jenom ten, kdo by ještě za našich dnů chtěl tvrditi, že vláda velikou většinou národa schválená nesmí se brániti proti útokům minority, může ještě dnes zatracovati Thiersa proto, že byl původcem francouzských zákonů zářijových. A také tomu by se vždy ještě mohlo připomenouti, že zákony tyto přijaty byly komorou deputovaných většinou 226 hlasů proti 153. Agitace republikánská ovšem zákony těmito značně byla stižena; hinc illae irae. Thiers byl od r. 1835 psancem v táboře republikánů francouzských, Thiers byl psancem u horlivých svobodomyslníků po celé Evropě, a proč vlastně? Protože co ministr té vlády, kterou dle svého poctivého přesvědčení měl za nejlepší, uchopil se výdatných prostředků k její obraně.

Nicméně zaujal Thiers již tehdáž přední místo mezi státníky francouzskými. Dne 22. února 1836 byl jmenován presidentem ministerstva a zůstal jím do dne 6. září téhož roku. Intervence ve Španělsku, jižto Thiers žádal, k nížto však král svoliti nechtěl, byla hlavní příčinou jeho odstoupení. Ještě jednou byl však Thiers od krále Ludvíka Filipa postaven v čelo vlády: dne 1. března 1840, když hrozivé zápletky na východě vyžadovaly od Francie energickou politiku. Thiers tehdáž byl zároveň ministrem záležitostí zahraničných. Východní otázka r. 1840 neměla ještě toho významu, kterého nabyla v dobách nejnovějších. Hlavním obsahem jejím bylo tehdy, máli jediné Rusko býti ochrancem klesající říše turecké, aneb máli tato ochrana vykonávána býti všemi mocnostmi evropskými. Činné ochrany bylo potřebí, protože Mehemed Ali, paša egyptský, ve zbraní byl povstal proti svému suzerénu sultánu Cařihradskému, a jižjiž se zmocnil Syrie. Dne 15. července 1840 byla v Londýně uzavřena smlouva mezi Tureckem, Anglickem, Ruskem, Pruskem a Rakouskem o to, kterak věci na východě mají býti spořádány. Francie byla vyloučena z tohoto koncertu evropských mocností. Veřejné mínění toto vyloučení pokládalo za urážku, a francouzské listy energickými slovy žádaly, aby čest Francie chráněna byla v nejhorším případě zbraní. Válečný ruch rozšířil se po celé Francii. Thiers hnutí toto neutvořil. Nyní víme, že všemi možnými prostředky diplomatickými pracoval k tomu, aby smlouva z 15. července cestou mírnou byla změněna, že tedy r. 1840 nikterak nechtěl válce za každou cenu;*) avšak co upřímný vlastenec neskrýval své sympathie s uraženým citem národním, a byl ovšem též upřímně odhodlán k tomu užiti prostředkův nejkrajnějších, kdy by mírné vyjednávání mělo zůstati

*) Guizot Mémoires t. VI.

bez výsledku. K takovéto politice ke všemu odhodlané král Ludvík Filip přistoupiti nechtěl, a Thiers podal svou demisi ku konci měsíce října (1840). Na místo jeho vstoupil Guizot.

Změna tato na první pohled způsobená výhradně spornou otázkou politiky zahraničné, měla vlastně svůj hluboký kořen a hlavní význam v otázce politiky vnitřní. Upřímní přívrženci konstituční monarchie červencové během prvního desítiletí této monarchie byli se rozstoupili na dvě jižjiž velmi příkře proti sobě stojící strany, jichžto čelnější representanty byli Thiers a Guizot. Dva systémy politické stály proti sobě r. 1840; propuštěním Thiersa za příčinou jeho válečné politiky a utvořením ministerstva Guizotova dne 29. října 1840 král Ludvík Filip konečně vyslovil se rozhodně pro systém Guizotův. Jednalo se při tom o určité a dle Guizota jižjiž nezměnitelné ustanovení toho, co Francouzové tehdáž nazývali „le pays légal", a co bychom mohli svobodně po česku vyložiti „zákonité zastoupení země". Le pays légal znamenalo totiž soubor oněch občanů, kteří mají právo voliti zástupce národní; jednalo se tedy o volební právo čili o volební zákon. Jedna strana, ku které též náležel Thiers, chtěla tomu, aby se volební právo neobmezovalo na jistou třídu, a jmenovitě aby se právo volební neudílelo výhradně na základě jistého jmění, aby se neutvořoval stav věcí již naprosto nezměnitelný, aby se nezřizovala jakási kasta politicky oprávněných občanů, ale aby se otázka volebního práva považovala za otázku vždy otevřenou, jížto postupným vývojem by byl jaksi naznačen postupný vývoj politického vzdělání národního. Naproti tomu Guizot v čele tak nazvaných doktrinářů hlásal: Žádné reformy volebního práva! Francie má 150.000—160.000 voličů, kteří ve jmenu celého národa francouzského vykonávají politická práva jeho. Veškerenstvo národa nemůže vykonávati práva politická, potřebí tu určitého a nezměnitelného ustanovení, kdo práva tato má vykonávati, aby zamezeny byly spory. Máli pak docíliti se žádoucí stálost poměrů veřejných, musí se vykonávání toto nutně a výhradně svěřiti jenom těm, kterým na zachování přítomných poměrů záleženo jest, a určitě vysloviti non plus ultra (až potud a nic dále).

Dne 29. října 1840 zvítězil ve vnitřní politice francouzské druhý systém, a Guizot byl do roku 1848 jeho representantem. Thiers opět patřil k liberální oposici. Avšak jsa definitivně zbaven umořujících prací a starostí vládních, Thiers opět se stal spisovatelem a francouzská literatura děkuje tomu za jedno ze svých nejvýtečnějších a největších děl historických, obšírnou totiž „*Historii konsulátu a císařství*" (ve 20 dílech in 8°).

Již dne 9. června 1839 uveřejnil *Journal des Débats* následující zprávu:

„Pan Thiers uzavřel s nakladatelem Paulinem smlouvu o vydání historie konsulátu a císařství, jež má býti pokračováním jeho dějin revoluce. Pan Paulin stane se navždy majitelem rukopisu páně Thiersova za cenu 500.000 franků. Téhož dne, kde pan Thiers odevzdá rukopis, obdrží hotových 400.000 franků, a posledních 100.000 franků o rok později."

Objem celého spisu byl tehdáž ustanoven na 10 dílů, vzrostl však na 20 dílů, které Thiers sepsal během 15 let (1840—1855).*) První díl vydán byl r. 1845, poslední r. 1862.

Není zde místo k zevrubné kritice tohoto veledíla francouzského dějepisectví, ve kterém zkušený státník, vynikající kromobyčejnou znalostí věcí finančních a vojenských, vypisuje politiku velikého císaře a válečné skutky nejslavnějšího vojevůdce novější doby. Theorie ústavní, záležitosti vnitřní správy zemské, otázký finanční a vyjednávání diplomatická vyloženy jsou týmže jasným, živým a průhledným slohem skutečného znalce, kterým podány jsou plastické popisy velikých bitev. A Thiers není slepým velebitelem svého hrdiny. Jeho vlastenecká mysl slaví toho, který Francii povýšil na nejvyšší stupeň moci a slávy, ale také odsuzuje ostrým slovem toho, který svou nemírností ve štěstí zničil sám sebe a slávu i velikost své říše. „Když (r. 1813) zavrhnul vyrovnání Pražské," praví Thiers o Napoleonovi, „podal světu smutný obraz klesléko genia, kterým vládne bezsmyslná šílenost." — „Napoleon," praví na jiném místě, „mohl by se nazývati politikem nejšílenějším, kdy by nebylo bývalo Alexandra Velikého." **)

Historie konsulátu a císařství v každém ohledu vysoko vyniká nad Historii revoluce; tato jest dílem strannického politika, ona dílem objektivného dějepisce; tato měla a má ještě cenu časovou, ona má cenu zajisté v tom smyslu věčnou, pokud bude vůbec míti cenu literatura francouzská.

Od roku 1840 věnoval Thiers takřka všechen svůj čas tomuto dílu, které nyní považoval za hlavní úkol svého života. Jeho cesty do Anglie a do Němec (1841), do Italie a do Španěl (1845) měly jediný účel, aby ve všech těchto zemích prozkoumal diplomatické archivy a navštívil místa proslavená velikými bitvami. V komoře deputovaných byl ovšem vůdcem oposice, ale sotva dvakrát neb třikrát za jedno sněmování uchopil se slova, když se totiž jednalo o zvláště důležité otázky. Jeho oposice proti ministerstvu Guizotovu zakládala se na přesvědčení, že ministerstvo toto svou vnitřní politikou nepracuje k tomu, aby se ve Francii vyvinula pravá konstituční monarchie, a že svou zahraniční politikou nehledí pojistiti království francouzskému takové postavení v Evropě, jaké mu přísluší, anobrž obětuje přílišnou podajností čest a slávu Francie, aby udrželo přátelství s ostatními mocnostmi evropskými. Avšak přes to podporoval i toto ministerstvo poctivě a upřímně v nejedné důležité věci, podávaje tím patrný důkaz, že oposice jeho není vedena pouze malichernými ohledy osobními. Tak jmenovitě podporoval proti svým politickým přátelům zákon o vladařství, kterým po smrti vévody Orleanského nejstaršího syna krále Ludvíka Filipa, měl druhý jeho syn vévoda Nemourský ustanoven býti pro případ úmrtí králova vladařem za nezletilosti syna vévody Orleanského, protože zákon tento mohl sloužiti k upevnění vládnoucí dynastie, jížto věrným přívržencem Thiers vždy byl, ačkoliv Ludvík Filip mu nebyl pravým

*) „Je viens d'achever après quinze années d'un travail assidu l'Historie du Consulat et de l'Empire, que j'avais commencée en 1840" — píše na začátku XII. dílu, který vyšel roku 1855.

**) Hist. du Consulat et de l'Empire XX. 611. 613.

ideálem konstitučního krále. Dne 13. ledna r. 1841 byl zpravodajem zákona v příčině opevnění Paříže. Liberální strana byla velmi zaujata proti tomuto zákonu, vidouc v něm toliko vydatný prostředek k upevnění vládní libovůle a nebezpečí hrozící veřejné svobodě. Thiers hleděl na návrh tento z jiného stanoviska a hájil jej výmluvnými slovy. „Není potřebí pevností, aby se potlačilo povstání," pravil, „a kdyby se měly potlačiti majority spravedlivým hněvem naplněné, ukázaly by se citadely celého světa býti malomocnými a zbytečnými." Rok 1848 ukázal, že přílišné obavy liberálů byly bezpodstatné; a události r. 1870—71 celkem sice dosvědčily důležitost opevnění, ač zároveň byly patrným důkazem, že Thiers i co veliký znalec věcí vojenských r. 1841 nepředvídal možný vývoj vojenské organisace, jíž o 30 let později Německo mohlo zvítěziti nad Francií.

Velmi dobře a duchem skutečně prorockým pravil Thiers dne 13. ledna r. 1841 ve své zprávě: „Do Berlína jest od našich hranic asi 140 mil; musíme překročiti Rýn, Veseru a Labe, a máme na cestě pevnosti Luxemburk, Mohuč, Ehrenbreitstein a Magdeburk; do Vídně jest od našich hranic asi 160 mil; musíme překročiti Rýn, Dunaj, Lech a Inn, a máme na cestě množství pevností, mezi nimiž jest Ulm nejsilnější. Do Paříže jest od našich hranic sotva 45 mil, a nemáte tu od severní hranice takřka žádné řeky . . . *Do Paříže může nepřítel od našich hranic přijíti několika pochody.*" — Roku 1870 ukázalo se, že tomu skutečně tak bylo — ukázalo se, že před Paříží opevněnou musil se zastaviti vítězný pochod německého vojska, a že opevněná Paříž mohla vydržeti dlouhé obležení, ale arci nevyplnilo se vše, co Thiers očekával r. 1841 od opevnění Paříže.

Thiers totiž dne 13. července r. 1841 také pravil: „Můželi Paříž býti bráněna podobně jako Mety a Štrasburk, *Paříž nikdy nebude obležena. Nikdy nepřítel nebude státi dva měsíce před Paříží:* neboť by tu nepřítel byl vyhladověn, nikoli Paříž. Nelze totiž mysliti, že by nepřítel mohl se objeviti před Paříží s vojskem menším nežli s 200.000 až 250.000 mužů. A tu bude mu nemožno, aby za sebou vozil své potřebné zásoby, leda s namáháním ohromným a takřka nemožným, i kdy by za sebou měl několik armád, které by mu kryly záda a obsazovaly cesty. Musil by se živiti ze země obsazené, roztáhnouti se příliš a děliti své síly, aby se mohl takto živiti. Živil by se zajisté, ale země by byla brzy vyčerpána, a nepřítel by se v ní nemohl udržeti. A pomyslete si nyní, že by takto prožil jeden měsíc, řekneme i 40 neb 50 dní, a stojíte na kraji nemožnosti." *)

Německé vojsko obléhalo Paříž přes 4 měsíce (od 19. září 1870 do února 1871), nedobylo jí sice, avšak ani obléháním ohromného města nebylo cele zadrženo na dalším svém vítězném pochodu. Thiers totiž r. 1841 nepředvídal, že roku 1870 bude státi na francouzské půdě celý milion vojska nepřátelského.

Dne 13. července r. 1844 podával Thiers v komoře deputovaných zprávu o zákoně týkajícím se zřízení škol středních. Thiers zastával

---

*) Laya, Etudes historiques sur la vie privée, politique et littéraire de M, A. Thiers vol II. Documents CCXXII—III—VII.

se tu vrchní dohlídky státní nad všemi ústavy veřejnému vyučování věnovanými. „Svobodě vyučování" v ústavě r. 1830 vyslovené, nelze dle něho rozuměti jinak, nežli že každý občan i této svobody může užívati toliko pod dohlídkou státní, které tedy musí se podrobiti též každá církev. Že zákon celý hlavně čelil proti pretensím katolického kněžstva, vysvítá velmi jasně ze slov, kterými Thiers svou zprávu končil: „Chceme snad," pravil, „v jakékoli věci a kterýmkoli spůsobem zviklati moc a působení náboženství? Nikoli. My všichni — nehledajíce v tom ostatně nijaké zásluhy, protože jest to výraz veřejného mínění — uznáváme, že vítězství náboženského ducha nanejvýš si přejeme. Avšak, chceme tím snad říci, že naše státní ústavy vyučovací mají býti zničeny, a že mládež má býti vychovávána jenom kněžstvem? Nikoli. Duch naší revoluce žádá, aby mládež naše byla vychovávána námi samými, aby byla vychovávána laiky, kteří stejně cítí s námi a stejně s námi ctí a milují naše zákony. Jsouli tito laikové nástrojové bezbožnosti? Opět nikoli; neboť — a to bez přestání budeme opakovati — tito laikové vychovali pokolení našeho století nábožnější, nežli bylo pokolení století minulého. Chceli kněžstvo, podobně jako všichni ostatní občané a podrobujíc se týmže zákonům, přispívati k vyučování mládeže, nikdo nebude proti tomu; avšak musí tak učiniti pod stejnými podmínkami a nejinak. Chceli tomu, nebude mezi ním a námi nižádného sporu. Chceli něco jiného, bude nám nemožno k tomu přivoliti. Jaký bude, pánové, konec toho boje? Žádný jiný nežli konečné vítězství rozumu, budeteli uměti vyčkati času a vytrvati v mezích svého dobrého práva a vědomí své síly. Církev jest veliká, vysoká a velebná moc, avšak jest tou mocí jen potud, pokud má pro sebe dobré právo. Zvítězila nad pronásledováním v dobách minulých, toť pravda, i musila zvítěziti ke cti a slávě humanity: avšak nezvítězí nad rozumem klidným, uctivým ale neoblomným!" *)

Vnitřní politika tehdejší vlády francouzské vedla nutně k tomu, že se kněžstvo považovalo za mocnou podporu tak nazvaných zásad konservativních, i využitkovalo svůj spolek s vládou všemožným spůsobem. Prostředkem jednot náboženských (congrégations religieuses) šířil se jmenovitě vliv jezuitův. Dne 2. května 1845 vystoupil Thiers velmi ostře proti této politice a prorazil v komoře denní pořádek, jímžto vláda byla vyzvána, aby též proti spolkům náboženským hájila provádění státních zákonů, t. j. jinými slovy, aby přestala obětovati státní ústavu allianci s kněžstvem.

Předmětem nejprudších půtek mezi oposicí a vládou byla v posledních letech před osudným rokem 1848 palčivá otázka o opravě volebního zákona (la réforme électorale). Řeč, kterou Thiers o této otázce měl v komoře deputovaných dne 17. března 1846, jest obsahem tak důležita, že z ní podáváme krátký výtah, pokládajíce ji za úvod k událostem r. 1848, neboť Thiers jí zajisté mnohem více rozviklal trůn dynastie Orleanské, nežli jej upevnil podporováním zákona o vladařství vévody Nemourského.

V památné řeči této především takto naznačuje své politické

*) Rapport de M. Thiers sur la loi d'instruction secondaire. Paris 1844 p. 90.

stanovisko: „Nikdy jsem se nevydával za novotáře, neboť celkem nejsem nikterak rozpálen pro reformy. Před padesáti lety byl bych býval novotářem v té staré monarchii francouzské, která sice mravy svými byla civilisována, ale zákony svými barbarská; byl bych ještě nyní novotářem v oněch starých monarchiích evropských, ve kterých práva lidská nejsou ani uznána ani zachovávána. Avšak ve státě převráceném padesátiletou revolucí, ve státě, jehožto všechny zákony byly obnoveny, nemohu býti přívržencem reform. Dle mého přesvědčení neběží u nás o to, abychom dělali nové instituce, nýbrž abychom dobře užívali těch, kterých máme. Já tedy celkem nechci změnám našich politických zákonů, a mluvímli nyní přec pro reformu, jsem zajisté přesvědčen o tom, že nevyhnutelně a nezbytně potřebna."

Thiers co upřímný přívrženec pravé konstituční monarchie vidí r. 1846 nebezpečenství, že by francouzská komora deputovaných brzy mohla býti pouhým hlasovacím strojem vládním, místo aby byla národním zastupitelstvem; neboť již téměř polovice deputovaných skládá se z úředníků, a počet jich roste rok co rok. Ta reforma, již Thiers r. 1846 uznával za nevyhnutelně potřebnou, záležela pouze v tom, aby se počet úředníků v komoře deputovaných poněkud obmezil. Thiers tedy nežádal mnoho, ale ani k této skromné žádosti liberální oposice ministerstvo Guizotovo nechtělo přivoliti. Nejedná se tu o žádnou jinou změnu volebního zákona, nejedná se o žádné rozšíření aktivního ani pasivního práva volebního, jedná se pouze o to, aby komora deputovaných nebyla naplněna samými úředníky; ale ministerstvo Guizotovo ani o této malinké reformě nechtělo slyšeti, král Ludvík Filip stál na tom, že národní zastupitelstvo má se skládati ze samých placených služebníků vládních, a spor tento, který se za našich dnů jeví nad míru malicherným, vedl konečně k osudným převratům r. 1848.

Francie měla r. 1846 asi 250.000 voličů, neboť voličem byl jen, kdo platil 200 franků přímých daní. Thiers je s tím srozuměn. Deputovaným může býti jen, komu jest 30 let a kdo platí 500 franků přímých daní. Thiers i s tím je srozuměn. Jenom s tím není srozuměn, že mezi 459 poslanci jest 184 úředníků. R. 1832, pravil, bylo v komoře deputovaných 132 úředníků, r. 1842 již 167 a r. 1846 máme jich tu 184. Mezi 20 nově zvolenými deputovanými bylo r. 1845 neméně nežli 14 úředníků.

Volební zákon, pravil dále k vládě, dává vám dostatečné záruky konservativního smýšlení deputovaných, dejte nám také nějaké záruky jejich neodvislosti. Úředníci tlačí se nyní do sněmu jen za příčinou vlastního prospěchu, protože sněm jest nejsnadnější cestou k tomu, aby v úřadě byli povýšeni; voličové volí úředníka jen za příčinou vlastního prospěchu, aby pomocí jeho snadněji dosáhli, čeho si právě přejí; a mnozí lidé dělají ve sněmu oposici jen za příčinou vlastního prospěchu, aby se dostali k nějakému úřadu. V tom vidí Thiers mravní zkázu, a zkázu celého řízení ústavního.

Prefektové (představení departementů) již jsou vyloučeni z volebnosti, třeba též vyloučiti úředníky ministeriální, soudní, inženýry a všechny osoby, které patří k dvořanstvu krále a královských princů — toť návrh Thiersův.

Velmi jasně vysvítá z řeči Thiersovy, že krále Ludvíka Filipa pokládá za hlavního odpůrce každé i té nejmenší opravy zákona volebního, a oposice hlučnou pochvalou doprovází ona místa v jeho řeči, kterými Thiers svou myšlenku velmi jasně vyslovuje.

„Víte dobře," praví, „že Anglicko prodělalo 150 let před námi tytéž revoluce: sněm odsoudil krále, mocný muž si podrobil sněm, pak přišla restaurace a konečně opět revoluce zcela podobná naší revoluci r. 1830. Jiná dynastie nastoupila na trůn. *A král Vilém chtěl pak též býti pánem*; toť věc zcela přirozená. Král Vilém chtěl jenom, co chtějí všichni princové: jenom hlupec se tomu podívá, jenom slaboch se tomu podrobí! Byl jsem v Anglicku," praví na jiném místě, „a nikdy jsem tam neslyšel, že královna chce nebo nechce zrušení zákonův o dovozu obilí. Nikdy jsem tam neslyšel: Královna chce to, královna ono. Naopak jsem často slyšel tato slova: pan Peel má tento úmysl: lord Russell onen . . . A co jsou pánové Peel a Russell? Jsou vůlí národa, jež se jeví v hlavě jednoho muže. Předvídají potřeby Anglicka a na tomto předvídání zakládají se jejich náhledy; *poslouchají národa ne spůsobem tak patrným jako vláda, která povoluje vzbouřenému lidu, ale tak jako osvícený rozum poslouchá pravdy, kterou nalezl a uznal.*" (Hlučná, dlouho trvající pochvala.) — „Toť, pánové, pravý vzor konstituční vlády. Vláda taková jest účelem snažení mého od mé mladosti. Za času restaurace nežádal jsem ničeho jiného. Jen tonto ideou veden, rozhodl jsem se r. 1830 směle pro dynastii Orleanskou proti Burbonům. R. 1829 napsal jsem pověstná slova: *„Král panuje ale nevládne.* Myslíte snad, že r. 1846 smýšlím už jinak, nežli jsem psal r. 1829? Nikoli, smýšlím tak posud a budu tak smýšleti vždycky." Pak vyvrací námitku, že by poměry francouzské nebyly podobny anglickým, a že by, co může býti v Anglii, nemohlo býti ve Francii, a končí slovem, které přímo krále se týká: *„Avšak kdy by konstituční monarchie byla skutečně ve Francii nemožna — ah, to se nám mělo říci v červenci r. 1830!* (Dlouho trvající volání: Výborně. *)

Takto Thiers dne 17. března r. 1846 určitě vyslovil, že byl v červenci r. 1830 sklamán ve své naději, pomocí vévody Orleanského ve Francii zříditi pravou konstituční monarchii, a že v králi Ludvíku Filipovi samém spatřuje hlavního odpůrce každé opravy volebního zákona. Zdaž si Thiers tehdáž zpomněl na slova: *„Není upřímný!"*, která dne 31. července 1830 večer po návštěvě u vévody Orleanského vyslovil republikán Cavaignac?

Návrh, jejž Thiers podporoval, byl většinou 48 hlasů (232 proti 184) zavržen, a oprava volebního zákona opět na jeden rok odstraněna; avšak tímto hlasováním v komoře deputovaných nebyl odstraněn ohromný dojem, jejž na francouzský národ učinila řeč Thiersova; tou řečí bylo vysloveno, že se monarchická oposice vzdává vší naděje, by ideál pravé konstituční monarchie byl dosažen pod vládou krále Ludvíka Filipa — tou řečí za pravdu bylo dáno republikánům, kteří

*) Discours de M. Thiers sur les députés fonctionnaires, prononcé dans la séance de la Chambre des Députés du 17 mars 1846. Paris 1846.

již r. 1830 ničeho dobrého a pravé svobodě prospěšného od nově zvoleného krále se nenadáli. Monarchie červencová byla tou řečí odsouzena před tváří národa francouzského, a takto odsouzena mohla ovšem padnouti, jakož padla r. 1848.

V té monarchii červencové, která jižjiž kráčí vstříc svému pádu, Thiers jest skvělým representantem vznešené myšlenky, ideálu pravé konstituční vlády. Thiers myšlenku tuto jasnými slovy vyjádřil v boji proti zpátečnickým záměrům dynastie Burbonské, která absolutní moc královu klásti chtěla nad práva národní. Roku 1830 mínil uskutečniti svůj ideál dynastií novou, která přijímajíc korunu královskou z rukou národa mohla viděti svou vlastní slávu v tom, aby národ francouzský kráčel na dráze politického vývoje v čele ostatních národů evropských. Thiers nové této dynastii věrně sloužil po deset let, ubránil ji před útoky zpátečnických legitimistů a nedočkavých republikánů, až konečně po desítiletých věrných službách nabyl přesvědčení, že Ludvík Filip nehodlá býti vzorem konstitučního krále, nýbrž že svou politiku dynastickou klade nad politiku národní, obětuje to, co Thiers pokládal za vznešený úkol Francie, dobrému přátelství s panovnickými rody, v staré Evropě absolutně panujícími. Upevniti svou dynastii tím, že by tyto staré panovnické rody ji považovaly za sobě rovnou, stalo se hlavní snahou Ludvíka Filipa. K tomuto cíli ovšem nevedla upřímná péče o vývoj pravé konstituční monarchie ve Francii, ve kterém absolutní dynastie spatřovaly své vlastní nebezpečenství.

Ludvík Filip nebyl tedy panovníkem, jakého r. 1830 k uskutečnění svého ideálu hledal Thiers; Ludvík Filip nepochopil vznešené úlohy, kterou mu Thiers r. 1830 vytknul. Avšak Thiers ještě r. 1848 byl věrným přívržencem pravé konstituční monarchie, ještě tehdáž byl úplně přesvědčen, že tento spůsob vlády by Francii nejlépe svědčil, a s takovým přesvědčením ovšem nemohl býti činným účastníkem v revoluci únorové.

Rok 1848 jest v dějinách francouzských rok žalostný a smutný. Revoluce r. 1848 není revoluce slavná, kterou národ osvícený maje určitý cíl před sebou, mění stav nesnesitelný a připravuje si budoucnost lepší; revoluce r. 1848 jest ve Francii úkazem velmi podivným, protože ti, kteří byli pravými jejími původci, nikterak nezamýšleli a nechtěli toho, co z ní bylo, a že ti, kteří konečně něco z ní udělali, původně byli pevně odhodláni, neudělati ničehož. Francouzové sami jmenují tuto revoluci „une surprise“ (překvapení), a překvapena ovšem musila býti monarchická oposice, když dne 23. února jenom chtěla opravu volebního zákona a dne 24. února měla republiku.

Považímeli, že následek revoluce r. 1848 ve Francii byl Napoleon III. a pohromy r. 1870, že jen tou revolucí byla dávno přemoženým a překonaným dvěma stranám monarchickým, totiž legitimistům a bonapartistům,*) poskytnuta možnost objeviti se opět na jevišti

*) Dne 5. května r. 1846 (den úmrtí císaře Napoleona I. na ostrově sv. Heleny r. 1821) viděl jsem v Paříži, kterak tehdáž již seslabeny byly u francouzského obecenstva upomínky na vojenskou slávu Napoleonovu. Hlouček veteránů Napoleonových táhl z invalidovny ve svých starých císařských uniformách na náměsti Vendômeské, aby tam položil

politickém, a že na sporu těchto, revolucí únorovou r. 1848 takřka znova utvořených stran zakládá se celá mizerie nynějších poměrů francouzských: musíme především co nejurčitěji zatracovati zaslepenou zpozdilost dvou starců*) kteří svou tvrdošíjností stali se hlavními původci únorové revoluce. Slušno ovšem doložiti, že takováto zpozdilost a tvrdošíjnost není výhradně francouzská, ale že se nalézá dosti hojně po celé ostatní civilisované Evropě, a že osudné „trop tard“ zajisté nebylo vysloveno posledníkrát ve Francii r. 1848. —

Vláda francouzská nebo vlastně král Ludvík Filip byl též r. 1847 určitě proti vší i té nejmenší opravě volebního zákona.

Oposice uspořádala demonstrativně bankety, při kterých se mluvilo o nutnosti takovýchto oprav, nejdříve v Paříži, pak i v jiných větších městech.

Král se cítil těmito demonstracemi nanejvýš uražen a odsuzoval je ostrými slovy ve své trůnní řeči, kterou zahájil sněm dne 28. prosince 1847. *„Agitace způsobené náruživostmi nepřátelskými nebo slepými“* jmenuje tyto bankety. Slovo *„nepřátelské“* čelí proti straně republikánské, která se též zúčastnila při těchto demonstracích, slovo *„slepé“* vztahuje se na oposici monarchickou, které král tímto slovem chce říci, že nevidí, kam to vše povede.

Liberální oposice odpověděla na tuto slavnou, králem samým jí udělenou důtku ohlášením velikého banketu ve XII. volebním okresu Pařížském.

Vláda banket tento zapověděla. První chyba.

Oposice hájila v adresní debatě (od 7. do 12. února) své právo, odbývati takovéto schůze; vláda jí právo toto upírala, ačkoliv předseda ministerstva p. Guizot v červenci 1847 sám zahájil řadu potomních banketů oposičních banketem ministeriálním v Lisieux.

Dne 19. února 1848 uzavřen konečně kompromis mezi vůdci oposice a vládou, dle kterého účastníci banketu by se dostavili dne 22. února do místnosti k banketu ustanovené, komisař vládní by tam sepsal jich jména a vyzval je, aby se opět rozešli, což by se ihned stalo; vláda by pak na základě toho žalovala u soudu, a soudním nálezem by se skončil spor o tom, zdaliž oposice k takovéto schůzi měla právo čili nic.**)

Dne 21. února přinesly všechny oposiční žurnály Pařížské v čele listu oznámení pod titulem *„Manifestation réformiste“*, kterým byl naznačen pro zejtřejší den pořádek oposiční demonstrace, ku které tímto oznámením pozvána byla celá národní garda a sice bez zbraně ale v uniformě, a mládež študující. Účastníci banketu měli býti velikolepým průvodem doprovázeni k místnosti banketní.

---

bobkový věnec na stupně sloupu Vendômeského (71 metrů vysokého), na kterém stojí obrovská socha Napoleonova. Potkav tento zvláštní průvod u Champs-Elysées šel jsem za ním až na náměstí Vendômeské, a mohu říci, že co cizinec byl jsem bolestně dotknut nejenom úplnou lhostejností největší části obecenstva, ale sprostými vtipy a uličnickým posměchem, kterým mnozí doprovázeli staré vojíny, z nichžto zajisté každý měl svůj podíl v bývalé slávě francouzských zbraní.

*) Králi Ludvíku Filipovi bylo roku 1848 75 let, Guizotovi 61.

**) Guizot, Mémoires VIII. str. 528., kde dotyčný spis jest otištěn.

Vláda hned dne 21. února tuto demonstraci zapověděla, vrchní velitel národní gardy Pařížské, generál Jacqueminot, vyzval svůj sbor, aby se jí neúčastnil, a vláda ještě nad to zapověděla každé shluknutí lidu. Vše to dálo se nesčíslnými plakáty na všech rozích celého města, a shluknutí lidu, které pro den 22. února se zapovídalo, bylo již večer dne 21. února způsobeno a zahájeno čtením těchto plakátů. Druhá chyba.

Liberální strana*) vzdala se nyní všeho a odvolala banket i celou na den 22. února ustanovenou manifestaci. Strana republikánská sešla se dne 21. února v 8 hodin večer v místnostech žurnálu „Réforme", a vůdcové Louis Blanc, a Ledru-Rollin vřelými slovy svým věrným kladli na srdce, *aby se nazejtří ničeho neúčastnili.* Republikáni tedy ještě dne 21. února večer neměli ani úmyslu ani zdání o tom, že bude nějaká revoluce.**)

Nastal den 22. února (úterý). Liberální oposice byla úplně nečinna, ani Lamartine se neobjevil, ač ještě dne 21. večer se vyjádřil, že třeba sám jediný půjde k banketu. Strana republikánská nikdež se neukázala. Ale ulice Pařížské, kterými se měl ubírati průvod, byly od rána naplněny hustými davy lidí zvědavých, co se bude díti. Nic se nedělo, ale davy se brzy rozmnožovaly onou částí obyvatelstva velikých měst, která hledá svůj nekalý prospěch při každém zmatku a nepořádku, a vždy hotova jest jej zvětšovati a prodlužovati. Vláda zakročila slabě a nerozhodně, tak že působením orgánů veřejné bezpečnosti zmatek a nepořádek byl mnohem více podněcován než potlačován. Třetí chyba. Tu i tam strhly se malé šarvátky mezi lidem a vojskem, které zástupy rozhánělo. Nikdo ještě nekladl branného odporu těmto útokům vojska, nikdo nebyl poraněn. Avšak davy lidu stále se rozmnožovaly, zmatku a nepořádku přibývalo. Král dne 22. února večer pevně doufal, že všecko vezme šťastný konec***), ale vůdcové strany republikánské zároveň doufali již, že se dá něco udělati.

Celá noc z 22. na 23. února byla velmi nepokojná. Dne 23. února zbouření lidu nabylo jiné tvářnosti; jeví se v tom jakýsi plán, jakási organisace. Silné čety národní gardy Pařížské v uniformě a plné zbroji stojí všude mezi shluknutým lidem a vojskem, a volajíce *„Ať žije reforma!" — „Ať žije vojsko!"* hledí zamezovati útoky vojska na lid. Za nimi známí a zkušení vůdcové začínají stavěti barikády, za které se s nimi veliká část národní gardy staví. Skutečná revoluce začíná. Branná moc nemá žádných určitých rozkazů, neboť král náhle změnil svůj úmysl. Srdce mu klesá, jest nakloněn povoliti po zlém, co nechtěl povoliti po dobrém. Ministerstvo Guizotovo je propuštěno. Odpor vlády je zlomen, avšak málomocnost vlády vyzývá stranu republikánskou k rozhodnému činu. Prohlášení nového ministerstva Moléova nemá

---

*) Běžné názvy politických stran byly tehdáž ve Francii: le parti conservateur (vládní strana konservativní), le parti libéral (oposice monarchistická), le parti radical (strana republikánská).

**) Srov. De la Hodde, Hist. des sociétés secrètes. Paris 1850 na str. 362. a násled.

***) Dans la soirée, le roi témoigna les mêmes dispositions confiantes. Guizot, Mémoires VIII. 577.

nižádného účinku, nestává se ani skutkem; dne 23. února večer stojí vůdcové strany republikánské v čele povstání.

Armádou těchto vůdců jest Pařížský proletariát.

V Tuileriích panuje úplný zmatek. Dne 23. února o půlnoci povolán jest Thiers ku králi, aby utvořil nové ministerstvo.

Thiers nebyl se účastnil při banketní agitaci.*) Při adresní debatě ujal se slova dne 10. února a velmi ostře odsoudil politiku vládní, nazývaje ji „protirevoluční a protinárodní." „Řekněte," pravil ministrům, „že jsem zpozdilec, že pracuji ke zkáze vlasti, že jsem slaboch, který se dá vésti politikou strannickou. Já vám za to řeknu, že jste vy nástroje zaslepené vlády, *která vlast naši uvrhne v záhubu.*"

Thiers, jehožto naděje v uskutečnění pravé konstituční monarchie králem Ludvíkem Filipem byly úplně oklamány, měl nyní spasiti tuto ohroženou monarchii, měl zachovati trůn té dynastii, v jejíž upřímnost již nevěřil. Bylo již pozdě.

Thiers nicméně podstoupil beznadějný tento úkol. Dle jeho žádosti bylo vrchní velitelství nad vojskem Pařížským odňato maršálkovi Bugeaudovi — který dle rady Guizotovy byl k tomu vyvolen, by energickými kroky potlačil povstání — a na jeho místo měl nastoupiti populární mladý generál Lamoricière. Ministerstvo mělo dle jeho žádosti míti rozhodný ráz liberální, a Odilon Barrot, vůdce krajní levice ve sněmu, měl býti jeho kollegou. Král přivolil ke všemu.

Avšak jediný skutek Thiersovy vlády byla následující proklamace, která se dne 24. února ráno (na znamení zmatku v nejvyšších kruzích panujícího bez dátum) objevila na rozích Pařížských: „Občané Pařížští! Rozkaz jest vydán, aby střílení přestalo. Král nám uložil sestaviti ministerstvo. Komora deputovaných bude rozpuštěna. Učiní se provolání k národu. Generál Lamoricière jest jmenován velitelem národní gardy Pařížské.

Pánové Odilon Barrot, Thiers, Lamoricière a Duvergier de Hauranne jsou ministři.

Svoboda! — Pořádek! — Reforma!

Odilon Barrot, Thiers." **)

Proklamace tato všude byla zbouřeným lidem strhována; již bylo pozdě.

Thiers za svou obětovnost byl odměněn vášnivým slovem králové, která vidouc, že vše jest ztraceno, jemu řekla: „Vy jste zničil tento trůn, vy jste podněcoval vášně toho lidu, který nyní stojí v boji proti monarchii. Vy jste nevděčník, vy nezasluhujete tak dobrého krále!" ***)

Monarchie byla skutečně ztracena; dynastie Orleánská byla odstraněna.

*) „Je n'ai pas participé aux banquets," pravil dne 10. února v komoře deputovaných. (République française. Leipzig 1848 str. 154.)

**) Journées de la Revolution de 1848. Par un garde national. Paris 1848 str. 95.

***) Eugène Pelletan. Hist. des trois journées de février 1848. Paris 1848 str. 95.

Prohlášená abdikace králova a vladařství vévodkyně Orleanské zůstaly bez účinku podobně jako ohlášené ministerstvo Thiersovo. Vítězný proletariát Pařížský provolal republiku. Král Ludvík Filip opustil Tuilerie dne 24. února, a v bývalém sídle královském rozhostil se houf lidu, jehožto nesmyslné řádění v tomto paláci (ve kterém po tři neděle zůstal neobmezeným pánem) jest patrným důkazem, že dne 24. února 1848 náhlým a neočekávaným obratem se stal Pařížský proletariát pánem situace. *)

Troje provisorní vlády byly dne 24. února jmenovány arci takovým způsobem, že žádná z nich nemohla se pokládati neřkuli za zvolenou národem francouzským, ani ne tou částí lidu Pařížského, jež se zbouřila. †) Tři provisorní vlády: z komory deputovaných, z redakce časopisu „Le National“ a z redakce časopisu „La Réforme“, sešly se po poledni na radnici Pařížské, a tu po všelikých bouřlivých výstupech sloučily se konečně v jednu.

O čtvrté hodině odpolední dne 24. února bylo pak z balkonu radnice prohlášeno, že *Francie jest republikou.* Louis Blanc zároveň v jedné síni radnice prohlásil „republiku demokratickou a socialistickou“.

Byla to republika proletariátu Pařížského.**) Národ francouzský roku 1848 republice nechtěl, a proto republika tato zůstati nemohla a také nezůstala. ††)

Nicméně tato velmi podivná únorová revoluce francouzská došla ohromného ohlasu po celé Evropě a stala se původem úplného převratu ve všech absolutních státech, ve kterých, jak Thiers dne 17. března 1846 pravil, až potud „práva lidská nebyla ani zachovávána ani uznávána.“

Příčiny tohoto zjevu jsou zcela na snadě.

Předně jeví se tu ony veliké sympathie, které k republikánské straně francouzské měli po celé Evropě svobodomyslní přátelé politického pokroku, kteří prohlášení republiky ve Francii, nedbajíce toho, kterak se to stalo, s jásotem vítali co kýžený blahodárný obrat. Za druhé pak dlužno uvážiti, že politika absolutních monarchií střední

---

*) Srov. Le Citoyen Saint-Amant. Le Drame aux Tuileries après la revolution du 24 février 1848. Paris, Mai 1848.

†) Sám Lamartine, člen provisorní vlády v komoře deputovaných lidem zbouřeným zvolené praví o tom: „Le scrutin arbitraire, particulier, „borné à un petit nombre d'insurgés au pied d'une tribune envahie „n'était qu'une usurpation, puissante d'intention, vaine d'autorité sous „un simulacre d'élection.“

(De Lamartine, Hist. de la Révolution de 1848, I. 227.)

**) De la Hodde (Hist. des sociétés secrètes), který co člen republikánských tajných spolků tyto poměry dobře znal, udává ve svém zajímavém spisu, že v celé Francii na začátku roku 1848 mohlo býti asi 20.000 rozhodných republikánů.

††) Le sentiment républicain est faible en France,“ pravil Lamartine svým přátelům v květnu r. 1848 (Lamartine, Hist. de la Révolution de 1848, II. 405), a sám Louis Blanc píše: „Au mois de février 1848, la république était plus dans la force des choses que dans les progrès de l'opinion; elle était imposée plus par la logique de l'historie que par l'importance numérique des républicains. (Pages d'hist. de la Révol. de février 1848 — str. 19.)

Evropy ve velmi úzkém spojení byla s politikou Ludvíka Filipa. Bylť to jeden a týž vládní systém, který společnými silami provozoval se ve Francii, jako v Rakousku a v Prusku, a jehožto základní myšlenkou bylo, že práva národa nejsou ničím proti dynastii. Když tento systém ve Francii revolucí únorovou náhle převrácen byl, zmocnila se absolutních státníků evropských podobná zoufalost, jaká Ludvíka Filipa přiměla k abdikaci, a kníže Metternich zajisté s týmže citem beznadějné málomocnosti opouštěl Vídeň, s kterým král francouzský opouštěl Paříž.

Útěkem Ludvíka Filipa, tohoto pravého nosiče celého vládního systému ve Francii, celá vládní moc byla ve svých základech zviklána a jako hromovou ranou úplně zničena. Nastala skutečná anarchie.

Provisorní vláda byla ovšem ledajak sestavena, republika byla ledajak prohlášena, ale dobyté vítězství právem připisovala sobě ona část obyvatelstva Pařížského, která opanovala celou situaci tím, že ve zbrani naplňovala ulice městské. Tato část obyvatelstva Pařížského nazývala se výhradně „le peuple“ (lid), podobně jako za nejsmutnějších let veliké revoluce, a když dělník Albert, člen provisorní vlády, svému kollegovi L. Blancovi pravil: „Vidím, že milujete lid,“ byl tímto lidem nyní pouze proletariát Pařížský. Státní pořádek byl náhlým obratem tak převrácen, že ta vrstva společnosti, která byla dříve považována za nejnižší, viděla se povýšenu na místo nejvyšší; každý se jí klaněl, každý jí lichotil a pochleboval, nikdo neměl práva k ní náležeti, kdo prací a přičinlivostí dobyl sobě dříve samostatného postavení a jmění. Nový kultus proletariátu byl charakteristickou známkou nové republiky francouzské.

Jaká má býti republika tohoto proletariátu, bylo velikou otázkou, o které páni situace nebyli stejného mínění. Veliký sociální převrat měl se státi ku prospěchu proletariátu, avšak jednalo se ještě o to, jaký.

Socialistických systémů bylo na výběr. Louis Blanc chtěl „organisaci práce“ na základě zásady, že „každá společnost státní má pojistiti svým členům práci a výživu,“ a sliboval hned dne 24. února ve jmenu provisorní vlády, že se každému občanu pojišťuje práce. Dle něho každý občan měl míti *„právo ku práci.“* — Cabet chtěl důkladnější převrat provesti tím, že by se veškeré národní jmění francouzské na stejné díly rozdělilo mezi všechny občany, tedy pořádný komunismus. Zdaliž by pak každý občan byl přinucován k stejnému vydání, nebo zdaliž by se rozdělování musilo při rostoucí opět nestejnosti majetku po čase vždy obnovovati, ponechával prozatím budoucnosti. — Viktor Considérant co fourierista nechtěl ani organisovati práci, ani děliti jmění, ale jenom zbourati všechna obydlí lidská po celé Francii a na místo posavadních měst, městysů a vesnic vystavěti samé „falanstéry,“ *) ve kterých by Francouzové rozděleni jsouce na skupení po 400 osobách vedli dle jeho navedení blaženější život. — Proudhon

*) Viděl jsem r. 1846 u Considéranta obraz představující pohled na část takto obnovené Francie. Každý „falanstér“ vypadá jako veliký dvůr hospodářský a je spojen na všechny strany stromořadím se sousedními falanstéry.

zavrhoval to všechno a hodlal svou „bankou lidu“ založiti novou éru všeobecného blahobytu.

„Lid“ mohl si tedy vyvoliti, dle jakého systému by sobě zařídil svou republiku. Provisorní vláda mu zaručovala prozatím neobmezenou svobodu tisku a neobmezené právo tvořiti spolky a veřejně rokovati.

Anarchie panovala brzy všude, nahoře i dole. Mezi členy provisorní vlády stáli příkře proti sobě přívrženci republiky mírné, kteří místo dědičného panovníka si přáli národem zvoleného vladaře, stoupenci republiky dle způsobu r. 1793 s propagandou ozbrojenou, a socialisté, jichžto cílem byl převrat sociální. Mezi proletariátem stáli příkře proti sobě přívrženci rozličných systémů, a „právo ke kapitálu“ brzy dostalo vrch nad „právem ku práci.“

Z tohoto zmatku musil se vysvoboditi národ sám; před hrozícím nebezpečenstvím násilného a krvavého převratu vykonaného chátrou Pařížskou, před nastávající novou luzovládou musil se zachrániti vlastní silou každý, kdo nechtěl, aby jmění a život jeho vydány byly v šanc kruté libovůli zuřivých vůdců Pařížského proletariátu.

A národ francouzský vzchopil se k velikému dílu. Bezbranná demonstrace Pařížské národní gardy byla sice dne 16. března zmařena ohromným přívalem proletariátu, ale za to byla veliká manifestace proletariátu na den 16. dubna ustanovená — kterou váhající provisorní vláda měla býti přinucena k rozhodným krokům revolučním — úplně překažena vystoupením národní gardy Pařížské ve zbrani. Národní garda v Paříži a celém okolí odpověděla na tuto manifestaci proletariátu tím, že dne 21. dubna v počtu 350.000 ozbrojenců od 8 hodin ráno do 11 hodin v noci defilovala před členy provisorní vlády. Národní garda ukázala tohoto památného dne svou sílu, a voláním: „Pryč s komunisty!“ objevila své smýšlení. Klubisty a proletariát Pařížský tohoto dne ani nebylo spatřiti.

Dne 24. dubna vykonány jsou volby deputovaných do národního shromáždění po celé Francii pod patrným dojmem přesvědčení všude již panujícího, že nová republika nebude republikou Pařížského proletariátu. Situace začala se vyjasňovati.

Dne 2. května sestoupilo se v Paříži národní shromáždění, a dne 4. května byla od něho republika přijata. Avšak sestavení tohoto shromáždění bylo úplnou porážkou vůdců Pařížské chátry, neboť většina jeho netoliko skládala se ze známých přívrženců monarchie, kteří jen prozatím přijali republiku, nýbrž ani netajila svůj pevný úmysl, učiniti brzký konec anarchii a nadvládě Pařížského „lidu.“

Vůči hrozícímu nebezpečenství spojili se vůdcové Pařížského proletariátu s cizími revolucionáři, jmenovitě s Poláky, kteří za dlouholeté pohostinství a přátelské sympathie chtěli Francii k vůli svým revolučním choutkám uvrhnouti na dráhu dobrodružné revoluční propagandy. Dne 15. května mělo býti národní shromáždění rozehnáno a revoluční vláda ustanovena na radnici Pařížské. Již byla sněmovna v rukou zbouřeného „lidu,“ avšak opět národní garda svým vystoupením ve zbrani tento zoufalý pokus zmařila bez krveprolití.

Po žádosti národního shromáždění byla nyní část vojska povolána nazpět do Paříže, která až do toho času byla bez vojenské posádky,

a dne 21. května defilovala na Marsově poli před národním shromážděním branná moc 300.000 mužů národní gardy a 6000 mužů řadového vojska.

Proletariát Pařížský chystal se k poslednímu rozhodnému boji, který zuřil v ulicích Pařížských v osudných dnech 24. a 25. června, a ve kterém národní garda Pařížská společně s vojskem statečně bojovala za bezpečnost majetku. Proletariát utrpěl rozhodnou porážku; situace byla jasná.

Thiers od počátku revoluce únorové byl a zůstal v Paříži. Co známý a nejpověstnější odpůrce strany republikánské obával se ovšem ne bez příčiny, že vítězná strana tato na něm snad vykoná krvavou pomstu.*) Volba jeho do národního shromáždění byla agenty republikánské provisorní vlády šťastně překažena. Avšak při doplňovacích volbách dne 3. června byl zvolen v pěti departementech. Zároveň s ním byl deputovaným národa francouzského v Paříži zvolen princ Ludvík Napoleon Bonaparte.

Slavný dějepisec císaře Napoleona, a zákonem císařským ustanovený nástupce jeho byli členy zastupitelstva francouzské republiky, proti které volby jejich byly zřejmým a zřetelným protestem.

(Pokračování.)

Stockholm.

Podává

dr. **Konst. Jireček.**

Z přístavův jižního Švédska, z Malmö anebo z Göteborgu největší část cestovatelův ihned spěchá do hlavního města, do Stockholmu, arci po železnici a rychlovlakem. Jen menšina z hlavní cesty odbočuje do onoho utěšeného zákoutí, jež „země tisíce jezer“ chová v nitru svém, a o němž se v cizině na mnoze nic jiného neví, nežli že se tam fabrikují nejznamenitější a nejslavnější švédské sirky.

Jönköping (čti Jönťöping) v trojici nejkrásnějších měst švédských stojí na druhém místě — Stockholm, Jönköping, Södertelje. I nábřeží a ulic jeho dotýkají se širá jezera a oživené průplavy, podobně jako obou jeho soupeřův; k tomu však v okolí Jönköpinském vystupují i nejvyšší hory celého jižního Švédska; ovšem k výšce jejich měřítka alpského nikterak přikládati nesluší.

Z lesnaté vysočiny smålandské u Nässjö (Nášö) poboční dráha sestupuje hlubokými dolinami až k břehu Wetterského jezera. Po chvíli vidíme po pravé ruce vlny jezerní pod samou hrází železniční; na levo řadí se dům k domu a zahrada k zahradě, a mezi nimi probleskuje

*) „Nulle terreur ne fut comparable à celle de M. Thiers au mois de mars 1848“, píše poněkud potměšile Capefigne (La Société et les Gouvernements de l'Europe depuis la chûte de Louis-Philippe jusqu'à la Présidence de Louis-Napoléon Bonaparte, Paris 1849. VI. 172.)

hladina druhého menšího jezera, ano se za městem prostírá až k lesům a k horám, z nichž jsme právě vyjeli.

Vyjděme z nádraží a ohledněme se po velikolepé krajině. Především pozornost na sebe rozsáhlostí svou obrací Wetterské jezero. Zdá se, jako bychom stáli na nejzazším konci nějaké hluboko do pevniny zasahující zátoky mořské, neboť na severu temnomodrá hladina v šířce asi dvou mil přímo hraničí s oblohou. Bezuzdné vlnobití, kamenné molo u miniaturního přístavu se světlárnou, plachtové koráby, hejna bílých rackův a podivný mořský zápach domněnku tu téměř potvrzují. Lehký večerní větřík z té tmavé, nepokojné plochy věje k nám jako z mořských vln za letního večera.

Spatřujeme jen nejjižnější cíp jezera, sotva šestý díl celého povrchu. Jezero Wetterské co do velikosti je čtvrté v Evropě, obsahujíc 36 čtverečních mil. Od jihu na sever táhne se do veliké délky, na 15 mil, kdežto šířka jeho na nejširším místě nepřesahuje 4 mil; hluboké bývá až 120 metrův. Z jezer švédských je nejdivočejší; bouře na něm rovnají se bouřím mořským. Za pěkného počasí se nad jeho vlnami zjevuje velmi často *fata morgana* (švédsky hägring); ve vzduchu plují vzdálené koráby a Jönköpinští spatřují i daleké břehy a ostrovy, kterých jindy viděti nebývá, ovšem že dvojitě nebo opačně.

V pravo i v levo břehy jezerní lemovány jsou lesnatými vrchy; čím více se slunce kloní k západu, tím temnější modroty dostává se i jezeru i lesům na pobřežních pásmech. Východní břeh náleží ku krajině Östergotlandu, západní k Westergotlandu. Jmena ta uvádějí nám k paměti, že jsme zde v pravlasti Gothův. Historie národa tohoto dějiště své má na dalekém jihu, na Černomoří, na Balkánském poloostrově, v Italii, ve Francii a ve Španělích a tam beze stopy téměř béře za své. Zde pak v kolébce Gothův památka jejich podnes žije v názvech místních.

Průplavem asi sto krokův dlouhým spojuje se veliké jezero Wetterské s malým jezérkem Mnišským (Munksjö, čti Munkšö). Toto malé, okrouhlé jezero snadno lze odevšad přehlednouti. Na bližším jeho konci se na klidných jeho vodách zrcadlí domy, továrny a villy Jönköpinské. Před nimi stojí parní a plachtové lodě, neboť při bouřlivé povaze velikého zevnějšího polomoře bezpečnější přístaviště je v jezeře vnitřním. Na druhé jeho straně začínají se již březové a smrkové lesy.

Přes průplav vedou dva železné mosty, které se, když nějaká loď má projeti, na kolečkách odsouvají stranou. Na jedné straně průplavu šíří se krásný městský park se starými i košatými stromy a pěknými skupinami květin; na druhé straně vypíná se dvoupatrový „Stora Hôtel" (veliký hôtel), největší a nejpěknější to budova v celém Jönköpingu. Z oken hôtelu viděti jest obě jezera, město na převlace mezi nimi vystavěné — švédský to Interlaken — a hory i lesy, v dálce se prostírající. Hlavní osobou je tu starý portýr, který trochu mluví anglicky a německy. Po nějakém švýcarském anebo pseudošvýcarském vydírání cizincův zde ani stopy; dle zkušenosti mé se v tomto skvělém paláci bydlí a tráví velmi levně.

Jönköping čítá asi 13.000 obyvatelův a náleží k předním průmyslovým městům ve Švédsku. Z tamních závodův nejdůležitější jest

slavná továrna na sirky, která se nalézá opodál města na západní straně. Pracuje v ní asi 1600 dělníkův a dělnic; ročně se zhotovuje bezmála 100 milionův škatulek, v ceně 2 $^1/_2$ milionu korun švédských. Jakkoli majitel žádného cizince do rozsáhlé budovy neuvede, přece za posledních let ve Švédsku vzniklo již přes 30 podobných závodův na „Säckerhets-Tändstickor.“ Kromě této světoznámé fabriky uhošťuje břeh Munksjö i největší papírnu švédskou. Kupci Jönköpinští veliký obchod vedou s dřívím a s dehtem i s jinými plodinami blízkých pralesův. Množství parníkův slouží jim pro vnitrozemský obchod po jezerech a průplavech.

Velmi poučná je procházka po hlavní ulici (Storagata), která přímou čarou probíhá celým městem. Tam seznáš i zámožnost zdejšího obyvatelstva i řád a spůsob, jakýž vůbec panuje v průmyslových městech švédských. Jde se po širokých chodnících, které nádhernou dlažbou svou z velikých sněhobílých desk upomínají na boulevardy světových metropolí. Leč po stranách nevypínají se moderní velikoměstské paláce o čtyrech nebo pěti patrech; nenalézají se tu než nízké přívětivé villy, namnoze jen přízemní. S podivením pozoruješ, že většinou jsou ode dřeva a šedě natřeny. Vysoká a široká okna často opatřena bývají jediným silným sklem, které proti 30stupňové zimě lepší jest ochranou, než skupení skel menších. Proti letnímu slunci chrání opona z venku připevněná, kterou se okno zastiňuje i z předu i z obou stran. Před nejedněmi okny na krátké tyčce připevněn jest zvláštní lucernovitý přístroj, který mně mnoho myšlenek spůsobil, až jsem vyzvěděl, že je to zrcadlo, v němž z pokoje pohodlně spatřiti lze každého, kdo dole jde kolem po ulici. Za řadami květin, za hortensiemi, fuchsiemi a karafiáty někdy zhledneš i tu část obyvatelstva, která ten optický vynález pěstuje, modrooké čtoucí a pletoucí nordické krásky.

Neobyčejná je čistota a tichost celého města, ulic i domův; ani přítomností četných dílen a továren nekazí se svěží jezerní a lesní vzduch a neruší sváteční poklid. K tomu druží se milá přívětivost obyvatelstva; v každém i v sebe větším krámu obchodník překvapí tě úslužností nevyčerpatelnou.

Na straně k Munksjö místo ulic jsou průplavy; děti hrají si na nich drobnými lodičkami, foukajíce z buclatých červených tváří do papírových plachet. Na jednom ostrově mezi průplavy v malé zahradě stojí jednopatrový dům s nápisem: „Archiv.“

Městský archiv Jönköpinský náleží k nejbohatším celého Švédska; památky jeho týkají se arci nejvíce dějin domácích. Jönköping, jakkoli činí dojem města zcela moderního, má totiž pěknou minulost. Sama místnost jeho mezi oběma jezery již za dávných dob vybízela k založení pevné osady. L. 1357 rozdělena tu říše mezi Magnusem Smekem a synem jeho Erikem XII. Za dob unie Kalmarské Švédové zde 1439 dánskému Erikovi XIII. vypověděli poslušenství, a za nastalých potom bojův až po dosazení dynastie Wasův město často vynikalo do popředí. I sněmy zde odbývány. Pokud Dánové panovali v Skánen, vojska jejich nezřídka až sem pronikala. Za Erika XIV. dánský generál Ranzau vypálil Jönköping, a 1612 Gustav Adolf sám byl nucen učiniti

totéž, aby se město Dánům nestalo oporou. Posléze uzavřen zde 1809 mír mezi Švédskem a Dánskem.

Na základě starých hradeb založena je nepochybně pobřežní promenáda, stinná to aleje, od vln jezerních oddělená kolejemi železnice. Odsud otvírá se rozkošná vyhlídka na Wetterské jezero. K večeru se množství lidí z nejrozmanitějších tříd shromažďuje na nábřeží tom a na kameném molu u přístavu, dívá se na temnomodrá vodstva, na oranžové barvy na obloze po slunce západu, na rozžehání světla na majáku, i naslouchá veselému šplouchání vln i melodiím švédských národních písní, zaznívajícím ze zahrady pod „Stora Hôtelem."

Ranním jitrem, nazejtří po příjezdu do Jönköpingu, když v hôtelu vše ještě dřímalo, vypravil jsem se do okolí a sice k vodopádům Husqvarny. Šel jsem pěšky a sám. Za několik minut měl jsem dlouhou Storagatu za sebou i ocítil se v širém poli. Hořel jsem nedočkavostí, abych se s krajinou švédskou seznámil z blízka, abych se mohl procházeti mezi těmito polemi, lukami a lesy, které jsem potud byl viděl jen z železnice. Po mnohodenním dřepění ve vozech železničních a na lodích opět mohl jsem pěšky se toulati cizí krajinou. Ve Švédsku bohužel pro pěší cestování místa je příliš mnoho; vždyť se zde i železniční a parolodní jízdy nesmírnou svou délkou stávají nemálo dlouhochvilnými!

Pustil jsem se přímo na východ. Silnice ještě kus cesty za městem je dlážděna. Dáleji následuje vlnitá pahorkatina. V levo prostírá se v slunečním lesku širá hladina Wetterského jezera; zrovna přede mnou vyhlídku zavírá lesnaté pásmo, prodloužení to pásma pobřežního; v pravo na jihu vše je vyplněno drsnými horami. Z hor těch podivným svým tvarem vyniká *Taberg*, strmá to skála, sestávající z magnetického železa; na úpatí jejím jsou hutě. Taberg je nejvyšší vrchol celého jižního Švédska, čítaje 1038 pař. stop; jezero leží jen 294 stopy nad mořem.

Podél silnice stojí veliký strom za stromem, duby, buky, stříbrolisté topoly, lípy a jasany. Jedna osamělá lípa, asi na půl cestě, náleží k největším obrům, které jsem kdy viděl; byla právě v plném rozkvětu. Z jihu vál silný vítr a šumot velikých korun stromových zněl jako hučení vlaku železničního. Na polích, vesměs ploty ohražených, stálo žito, zelený ještě oves a vysoká nať bramborův. Na lukách, v příkopech a na stráních kvetly chrpy, pryskyřnice, chrastavec, žlutý svízel, modrý šalvěj a bílé měsíčky. Křížův, božích muk a obrazův, které v střední a jižní Evropě nikde na cestách nescházejí, na severu ovšem nespatříš nikde. Na silnici samé pusto a prázdno; potkal jsem jen několik vesnických mlékařův a zelenářův. Vesnické domky, rozptýlené po stráně mezi polnostmi, vesměs jsou sroubeny ze dřeva, červeně natřeného; okenice mají bílé a střechu slaměnou. Zahradní vrata často bývají uměle vyřezávána; k tomu všude pozorovati hospodářské stroje a novověký pokrok.

Po celohodinném pochodu přirazil jsem k řece, tekoucí do Wetterského jezera. Spád její tak je nepatrný, že se před ústím daleko široko rozplavuje, zarostlá jsouc velikolistým stulíkem i leknínem a tvoříc bahnitá luka, plná osamělých vrb.

Minul jsem most a obrátil se k dolině, z níž řeka vychází. Z doliny zazníval zvuk, který byl stálejší a temnější než burácení vichru v korunách jasanův. Údolí, čím dále jsem ku předu šel, tím více se oužilo. V pravo bouřila řeka přes balvany a nízké prahy. Konečně stanul jsem před továrnou na ručnice, pod vodopády založenou od krále Gustava Adolfa. Nyní se v ní fabrikují remingtonky pro švédskou armádu a — šicí stroje! Silou vodní nahražuje se pára. Toť slavná *Husqvarna*, „domový mlýn.“

Postavil jsem se na mostě pod továrnou a pátral, kudy se dostati k vodopádům. Šel jsem z Jönköpingu zrovna 1 ½ hodiny. V levo byla strmá stráň, v pravo šla silnice mezi zahradami opět do kopce, v popředí továrna a za ní v lesnaté rokli neviditelné odsud vodopády. Ale v okamžení byl jsem obklíčen zástupem hošíkův 10—12letých. Již z daleka podle plaidu, dalekohledu a zvědavého se rozhlížení poznali cizince, který jde k „vattenfallu.“

Dva z nich vedli mne velikým parkem okolo nějaké překrásné villy na levém břehu. Je to nepochybně obydlí ředitele továrny. Před villou několik dětí, oblečených dle nejnovější Pařížské módy, hrálo si vyhazováním a chytáním umělých barevných motýlův. Za villou stoupá se neustále do vrchu, až park zvolna přechází v světlolistý les, porostlý chrastím hlohu, šípku, habru, dřínu, jalovce i léští a plný šedého kamení.

Hošíci čiperně poskakovali přede mnou po úzkém stezníku. Jeden byl bos, druhý měl dřevěnky; v zadu třpytily se jim červené a modré záplaty; tváře měli opálené, oči po švédsku světlomodré a vlasy bílé. Neustále žvástali, chvástali se všelijakými vědomostmi, nabytými ve škole, a podávali mi jahody, rybíz, borůvky, květiny, kde co našli. Jásot jejich neměl konce, když jsem jim dovolil, aby dalekohledem se mohli podívati na vzdálené jezero Wetterské, a když tam spatřili koráby, které se prostému oku zdály býti jen bílou skvrnou; takového něco potud ještě nikdy se jim nebylo přihodilo.

Vodopádův celkem je patero. Leží v křivolaké skalnaté rokli, tak že již pro husté stromoví od nikud nelze jich na jednou přehlednouti. Nejvyšší slouží jakémusi závodu v horní dolině lesní a upomíná spíše na umělý nějaký jez; nejnižší nalézá se dole u veliké továrny. Každý je 50 až 70 stop zvýší. Voda není sněhobílá anebo nazelenalá jako na vodopádech pod ledovci alpskými, nýbrž nažloutlá vlivem rašelinišť, jimiž řeka někde nahoře protéká. Mezi balvany postranními se pod vodopády usazuje žlutá pěna v chumáčích karfiolu ne nepodobných. Na samém kraji vod zelenají se kapradiny, růžokvěté vrbovky a svěží tráva, posetá tisícerými krůpějemi. Silným návalem a pádem takového množství vody spůsobuje se v rokli neustálé proudění a hnutí vzduchu, od čehož všecko rostlinstvo pravidelně se otřásá.

Nejkrásnější místo je vedle druhého (z dola) vodopádu. Odsud pěkná je vyhlídka na Wetterské jezero, na ústí řeky, plynoucí od vodopádův, a na Jönköping. Vodopád duní ve stínu bukův, bříz a světlých topolův; važné borovice a smrky na protější stráni tiše otřásají černé své koruny. Vřesem a temnomodrými zvonky obroubeno je husté křoví a rozptýlené kamení.

Usedl jsem na malém paloučku, díval se na krajinu i doplňoval své zápisky. Hošíci dostali odměnu za své vůdcovství, začež se odvděčili velikolepými kotrlci; pokud trvala produkce, odměna odpočívala v dřevěnkách. Pak posadili se ve slušné vzdálenosti a potichu rozmlouvali, jaký jsem asi krajan. Angličan prý jistě nejsem; ku konci rozhodli se, že jsem Francouz, kteréhožto národopisného určení se mi ve Švédsku i později dostalo velmi často.

Opustiv vodopády, vypátral jsem dole pod továrnou jediný „gästgifvaregården“ (hospodu) v Husqvarně. U schodův selského domu toho chlapci vzali ode mne odpuštění a přáli mi šťastné cesty. Nahoře nalezl jsem veliký taneční sál a starou přívětivou hospodskou. Po chvíli zjevil se i hospodský v modré vestě a v košili se širokými rukávy. Neměli než „seltervatten.“ Vypil jsem několik sklenic v pokoji opatřeném ohromnými kulatými kamny až do stropu a s množstvím květin v oknech, i pokračoval ve švédských cvičeních. V poledne byl jsem opět v Jönköpingu.

Odpoledne dal jsem se okolo sirkové továrny na západní stranu města. Z jedné písčité stráně je tam pěkná vyhlídka na město i na jezero. Obloha byla zatažena, vítr se sesiloval a krůpějemi po různu poletujícími ohlašoval se déšť. Zvolna temnomodrá hladina zbarvila se do černa. Vlny více a více se dmuly a bily o pobřežní skály, hráze a písčiny, hučíce jako vzdálený hrom. Po inkoustové hladině daleko široko stejným směrem se rozbíhalo množství sněhobílých skvrn, rozpěněné to hřebeny vln. Bílí rackové poletovali nad jezerem; ve vzdálenosti těžko jich bylo rozeznati od rovněž nepokojných pěn jezerních.

K večeru přesídlil jsem se na šroubový parník „Esaias Tegnér,“ který se stal mým obydlím na dvě noci a jeden den, totiž až do Stockholmu. O půl dvanácté v noci stál pohotově v průplavu před hôtelem. Paluba i nábřeží plny byly loučících a vyprovázejících se rodin a dám. Zazvonilo se naposled, mosty přes průplav se odsunuly, lodníci s dlouhými bidly jali se loď krokem postrkovati ku předu a veliký zástup šel po straně. Volalo se „farevä1“ a válo se šátky, až jsme byli v přístavě. Tam šroub počal pracovati a okolo majáku rychle vybočil parník do širého jezera. V okamžení se scenerie změnila. Nad námi černá obloha, okolo nás černé jezero; jen v pozadí kmitalo se mihavé světlo Jönköpinského majáku a řady kandelabrův na nábřeží. Hovor na palubě utichl, vlny hlasitě vrážely do bokův lodních a jeden každý spěchal do své kabiny.

O čtvrté z rána probudilo mne denní světlo. Vyběhl jsem na palubu. Jaká to podivná krajina v ranním pološeru! Zdaž tu nejsme kdes na Baikalu či na Amuru? Před námi nějaký záliv, obklíčený lesnatými vrchy. Parník právě tiše odjížděl od nízké kamenné hráze, na níž mlčky stálo několik na polo zakuklených mužů vedle řady sudův. Bylo sotva pět stupňův tepla. Nějaký prapor vál na stožáru vedle hráze. Dáleji skupení hrubých srubův, pole s nezralým obilím, bujná luka, granitové skály a černé sosny, mezi jejichž kmeny ještě prodléval šedošerý soumrak. Skrze lesy na východě prosvitovala ranní zoře. Celá východní obloha až k zenithu pokryta byla rudými obláčky, upomínajícími na polární zář. Odlesk jejich odrážel se na vodách mezi

zelenými vlnkami. Na západě nad pochmúrnou hladinou kus bledé duhy klonil se až k samé vodě. Patrně že celou noc bylo pršelo. Na temném obzoru cosi prokmituje jako vzdálené břehy. Nikde ani lodě, ani lidí, všecko prázdno a ticho!

Byla to stanice *Häxtholm*. Nejsme ještě ani v polovici dlouhého Wetterského jezera. Ranní chlad zahnal mne opět dolů. Když jsem opět vystoupil na palubu, byl již jasný den. Parník s plnou parou hnal podél východního břehu, v stínu lesnatých skal. Na dalekém západním břehu bělaly se tři kulaté věže, pevnost Carlsborg u vchodu do průplavu, vedoucího k Wenerskému jezeru. Jižní a severní konec jezera skrývaly se pod obzorem; pluli jsme jako mezi dvěma ostrovy mořskými. Ostrovův jezero nemá, leda několik pustých skalisk, o kterých hojně se vypravuje příšerných pověstí. Potkali jsme jeden parník docela bíle natřený; za chvíli splynul na obzoru v sněhobílý dýmající kužel.

O půl sedmé zjevila se staroslavná *Wadstena*. Mezi dvěma hrázema, porostlýma stromovím, parník připlul až pod zámek do širokého příkopu, naplněného vodou, a zde půl hodiny zůstal. Šel jsem na břeh, podívat se na zámek. Je to massivná dvoupatrová budova z neomítnutého, šedého kamene, s dvaceti románskými okny v průčelí, a čtyřmi nízkými a nepoměrně širokými věžemi na rozích. Nad vraty, k nimž přes příkop vede kamenný (původně zdvíhací) most, spatřuje se znak rodiny Wasův. Voda šplouchá pod samými okny.

Uvnitř všecko je pusto — obydlí to pavoukův, myší a netopýrův. Ale ještě v minulém století bývalo zde živo, a nyní opět se pomýšlí na obnovení tohoto královského sídla. Již v dvanáctém století zpomíná se zde hrad, řečený *Susenborg*, a město Wadstena. Město leží v levo, kde ze stromoví prostřed jiných staveb vyniká veliký cihelný chrám. Toť kostel slavného druhdy kláštera Wadstenského, nejslavnějšího na celém severu; založila jej sv. Brigita († 1377).

Bývali časové, kde mniši Wadstenští za studiemi putovali až do Prahy na vysoké učení, založené od Karla IV. a kde klerikové švédští v Praze přepisovali rukopisy pro domácí svůj klášter; universitní knihovna Upsalská podnes chová pět latinských rukopisů, psaných 1366—1383 v Praze pro Wadstenu. Je to památka z dob, kde na vysokém učení Pražském v každém půlletí nějaký Švéd stával se bakalářem nebo mistrem. Studenti švédští náleželi tehdá v Praze k universitnímu národu saskému. Několik mistrův švédských dokonce zůstalo v Praze a učilo zde na fakultě svobodných umění, jako Mr. Thurdo (1373), Mr. Segebandus Store („Veliký“, 1389), Mr. Jan Eskilli (1396). L. 1382—3 Carolus Haguini, arcidiakon Upsalský, byl rektorem oddílného tehdáž učení právnického. I Čudové a Švédové z Finska navštěvovali Prahu; l. 1401 pod předsednictvím tehdejšího děkana fakulty artistské M. Jana Husi zkoušeni a na bakalářství povýšeni byli Olaf z finského Abo a spolu s ním Švéd anebo Dán Jakub Yvarsson. *)

---

*) „Liber decanorum“ filosofické fakulty, počínající l. 1367 (Monumenta universitatis Pragensis. P. I. Pragae 1830) o těchto švédských bakalářích podává četné zprávy.

Za reformace král Gustav Wasa, zrušiv všecky kláštery v Švédsku, zbořil Wadstenu a z kamení jejího 1545 zbudoval dnešní zámek. Ale budova tato rodině jeho nic nepřinesla dobrého. Z jednoho okna syn Gustavův, vévoda Magnus, chorobou duševní schvácený, střemhlav se vrhl do vody; vidělo se mu, jako by se dole spanilá panna jezerní houpala na hravých vlnách, zovouc jej do svého náruči; avšak zachráněn jest od věrného služebníka. Král polský Stanislav Leszczyński, spojenec Karla XII., po bitvě Poltavské nejprvé zde nalezl útočiště a odsud teprvé odebral se do Lotrinska. V siních Wadsteny se dobrodružný Karel XII. dne 30. srpna 1716 po 19letém cizincování naposled sešel se sestrou svou, Ulrikou Eleonorou, která později co vdova zde přebývala.

Okolo bójí (znamení), označujících mělká místa pomocí zvonu, při každém vlnobití se ohlašujícího, vpluli jsme o osmi hodinách do zálivu Motalského. V levo sklady, jeřáby, železničné koleje, a domky osady Motala zvané, uprostřed pak vjezd do samého průplavu, v pravo odtok jezera Wetterského, široký a bystrý Motalaelf, a vůkol husté lesy.

Vpluli jsme ve průplav, do prvního stavidla (sluss). Před lodí voda zatarasena je vraty, za nimiž leží hladina průplavu, o několik střevícův nižší než hladina jezerní; jakmile loď vpluje, hned se za ní zavrou vrata druhá, a ve vratech předních otevrou se malá okénka. V úžině takto způsobené se za několik minut stav vody vyrovná, a loď vjede do průplavu, 90 stop širokého. Síla parostroje zmenší se na polovici a parník zvolna a tiše, jako by jen chvílemi povzdychoval, ku předu se nese. Šum stromův klenoucích se nad průplavem, hovor dám sedících na palubě a hlasy cvrčkův ze sousedních polí přehlušují bručení šroubu.

Projel jsem později celý průplav, od Baltu až do Kattegatu (přes 60 hodin cesty) a o této zajímavé cestě někdy jindy promluvím podrobněji. Zde jen několik poznámek. Po stranách průplavu střídají se utěšená pole, temné lesy, truchlivá rašeliniště, přívětivé zámky s úhlednými parky. Často jde průplav po stráni a dole v údolí tekou řeky. Již z daleka spatřují se jezera, kterými se má projeti a k nim často sestupuje loď po schodovité řadě stavidel. Na takových místech celá společnost z lodě vystoupí a jme se procházeti po břehu, až je vše odbyto.

Velmi brzo jsem poznal, že jsem na lodi samojediný cizinec. Byl jsem celý den na palubě, na níž vedle beden se sirkami, Jönköpinského asfaltového papíru, železných strojův, pecnův červeného sýra a jednoho celého kočáru dosti bylo místa k procházce. Bavil jsem se se starým kapitánem, jenž se mnou rozprávěl jakýmsi jazykem pangermánským, smíšeninou angličiny, švédštiny a němčiny, a s jedním kavalírem, který jel k dostihům do Linköpingu. Čerstvý vzduch rychle tráví a proto velmi často celá společnost i s kapitánem shromáždívá se v „matsalu“ (jídelně).

Před městem Söderköpingem, kde se průplav končí, nastala noční tma. Druhého dne (11. srpna) ráno pluli jsme již po Baltickém moři, v archipelagu divokých lesnatých skal nejrozmanitější délky a výšky, tak zvaných „Skären“ (německy Scheeren). Mezi nejdalšími bradly

v pravo vidí se širé moře — obloha nad obzorem splývá s vodami. Potkáváme koráby, ježto s plnými plachtami plovou proti nám, s praporem dílem švédským, dílem anglickým.

Za několik hodin přijeli jsme do zátoky, obklíčené horami. V jednom záhybu jejím otevře se mezi skalami hluboký průkop, se stráněmi asi 80 stop vysokými. Pracovalo se o něm po několik století; začat 1435 a dokončen teprvé 1819. Jde přeseň i železnice, ale tak, že pod mostem jejím i veliké koráby podjeti mohou.

Na druhém konci tohoto památného klikatého průlomu odkrývá se utěšený obrázek. Okolo malého jezérka stojí krásné villy s verandami a zahradami, vesměs dřevěné a rozmanitými barvami natřené. Před nimi zakotveny jsou koráby a za nimi vystupují lesnaté stráně. Toť *Södertelje* (asi 3000 obyv.), městečko proslavené jednak svou minulostí (dějiny jeho sahají až do dob pohanských a předhistorických), jednak svou majetností. Míti villu nebo dům v Södertelje znamená již velikou věc. Poloha je překrásná.

Odtud se krátkým průplavem vjede do Mälarského jezera. I přirazíme tedy do Stockholmu ze strany západní, vnitrozemské. Mälarské jezero s těsnými průlivy mezi nesčíslnými ostrovy a ostrůvky často spíše upomíná na řeku, než na jezero. Villy, zámky a četné parníky i plachtové yachty ohlašují blízkost hlavního města. Konečně v poledne otevře se ulice mezi lesnatými břehy i ostrovy a hle, před námi ze zelených vod vynořují se bělostkvoucí nordické Benátky!

Parník přistane k ostrovu Riddarholmu i postaví se v řadu jezerního loďstva švédského. Na břehu podomkové všelijakých hôtelův výmluvným jazykem loví pocestné. Dobrovolně dám se v zajetí omnibusu, jenž mne doveze do hôtelu „Kung Karl.“

Stockholm *) leží na tom místě, kde se vody jezera Mälarského vlévají do moře, na dvou kusech pevniny a na sedmi ostrovech. Na jedné straně má vodu sladkou, na druhé slanou. Avšak zde ještě není širý Balt, nýbrž jen konec těsného klikatého zálivu.

Středištěm celého Stockholmu jest okrouhlý ostrov *Staden*, pravá to závora mezi Mälarem a mořem, nejstarší část města. Zde je také střed obchodního života. Na východní straně ostrova, na nábřeží Skeppsbronu stojí řady korábův mořských, plachtových i parních. Den co den, máš-li chuť a peníze, odsud odjeti můžeš do Torneå, do Luleå, do Gefle, do Petrohradu, do Rigy, do Hullu, do Londýna, aneb i do New-Yorku, Malagy a Marseillu; vedle rozmanitého zboží kapitán vždy rád přijme cestujícího, a přední strany zdejších foliových novin plny jsou rozmanitých k tomu pozvání. Vrzání jeřábův, lomoz sudův a beden, řvaní podnapilých lodníkův, zvonky koňské nebo parní železnice a pískot parolodí oživují tento kraj. Na břehu jsou kanceláře kupeckých společností, konsuláty, směnárny atd. Na meteorologické stanici, ježto se nalézá mezi těmito comptoiry, každodenně vyvěšuje se rukopisná mapa severní Evropy s naznačením dešťův a větrův dle zpráv telegrafických. Těsné příšerné uličky (grändor) vedou odsud mezi vysokými starobylými

*) Vyslovuje se Stok-holm a ne po jihoněmecku Štokholm. Bezpečného výkladu toho jmena nemají ani skandinavští filologové sami.

domy do vnitř Stadenu. Na druhé, to jest sladkovodní straně ostrova jsou podobné řady korábův k plavbě po vnitrozemních jezerech a průplavech stojíce dílem u samého Stadenu, dílem u *Riddarholmu* (rytířského ostrova), odděleného jen těsným průlivem.

Na severní straně Stadenu se ze směsice starobylých domův vypíná královský zámek, velikolepý to čtverhran se střechou po vlasku plochou. Stojí na pahorku asi 60 stop vysokém. Již vévoda Birger Jarl, zakladatel Stockholmu (1225) měl zde hrad, opevněný několika věžemi. Za Karla XI. slavný architekt Nikodem Tessin začal stavbu nového paláce, avšak den po smrti královĕ (7. května 1697) nedokončená stavba i se zbytky starého hradu lehla popelem; z hořících sálův sotva vybavena mrtvola právě zesnulého krále. Stavba začata znova v rozměrech nádhernějších. Za bojovného Karla XII. prý zajatciruští a němečtí pracovali na základech. Teprvé 1776 dokončena skvělá tato budova pod řízením vnuka prvního Tessina, třetího stavitele toho jmena.

Od severního průčelí zámeckého jde se okolo dvou velikých bronzových lvův, od nichž návrší to slove *Lejonbacken* (lví vrch), dolů ku granitovému *Norrbro.* Široký tento most vede na pevninu přes ostrov *Helgeandsholm* a přes bouřící zelené vlny Norrströmu, odtoku to Mälarského jezera. Pod mostem na Helgeandsholmu je park s restaurací, slavný to *Strömparterren.*

Čtvrt na severní pevnině slove *Norrmalm.* Za mostem prostírá se náměstí Gustav Adolfstorg, s jízdeckou sochou tohoto krále. Odtud přímou čarou rozbíhají se úhledné ulice, z nichž nejoživenější jest „ulice královnina“, Drotninggata. V této čtvrti jsou všecky hôtely, veliký „Grand Hôtel“, „Hôtel Rydberg“, založený podobně jako orientalské karavanseraje závětem nějakého lidumila, „Germania“, „Kung Karl“ a j. Jen v těchto předních hôtelech lze i bydleti i stravovati se; v menších neposkytuje se nic jiného než byt. Za to je v Stockholmě hojnost dobrých restaurací, z nichž na předním místě jmenovati sluší „Operakällaren“, oživený hejnem sklepníkův s bílými zástěrami. Ve stravě převládají maso a ryby; moučného nemívají nic. Pije se pivo (Öl, anglický Ale), víno a likéry. Uprostřed jídelny aneb u dveří všude ve Švédsku (i na parolodích) stojí zvláštní stůl, na němž se skví vábivá výstava sýra, másla, černého tvrdého chleba či režného sucharu (Knökebro), ředkví, sardin, slanečkův, kaviaru, uzeného masa a likérův. Tam se každý před obědem zastaví a něčeho požije k zaostření chuti; platí se stejně, ať si jedl mnoho, jak to zdejší důstojníci činí, anebo málo, jako jest obyčej ostýchavým cizincům. Při této předchozí zákusce každý nový příchozí defiluje před očima starších hostův. Kaváren je mnoho, ale v nich pije se více čistého žlutého punče než kávy; punč ochlazuje se kousky ledu. Jsou zde i kavárny a vinárny pro dámy.

Z Norrmalmu do moře vybíhá polostrov *Blasiiholm*, na němž vedle jiných nádherných budov stojí i národní museum. V čas bojův mezi hanseatskými Němci, kteří za krále Albrechta Meklenburského v městě vykonávali panství, a domácími Švédy l. 1389 zde na tomto „holmu“ 600 švédských měšťanův od Němcův zavřeno bylo do jednoho dřevěného domu a upáleno. Na to však Stockholm dobyt od královny

Markéty, nordické to Semiramidy, kteráž unií Kalmarskou (1397) Švédsko, Dánsko i Norsko spojila v jednu říši.

Z Blasiiholmu vede most na ostrov *Skeppsholm*, na němž se vypíná normanský hrad rytířský — kasárna pro dělostřelce. Kolem ní stojí v pěkném parku byty důstojníkův a válečného lodnictva, loděnice, dílny a sklady. Na břehu zakotveny jsou monitory a dělové lodice k pobřežní obraně (Scheerenflotte); vypadají velmi krotce, na palubách majíce dřevěné boudy proti dešti. Stanoviště velikých obrněných lodí je v Karlskroně v jižním Švédsku. Za to za mého pobytu v Stockholmě před Stadenem ležela dánská fregatta „Jylland," táž, co 1866 bojovala u Helgolandu.

Ze Skeppsholmu zdvíhacím mostem přijde se na *Castellholm*, šedou to skálu s červeným cihlovým kastellem na vrchu, před kterým stojí 16 kusův. Pod batteriemi, chránícími Stockholm, na skalách sedává množství lidí, kteří se baví pohledem na čilý život mezi ostrovy.

V Mälarském jezeře leží ostrov *Kungsholm*, s továrnami a nemocnicemi.

Obraťme se ze Stadenu na jih. I na té straně Stockholmská „City" obmezena jest odtokem Mälaru, avšak odtokem regulovaným. V něm nalézá se veliké stavidlo; hladina jezerní totiž o 6 stop leží výše, než hladina mořská. Přes průplav vedou tu dva mosty; sotva přes některý přejdeš, hned spustí se šraňky, most rozdělí se ve dví, obě polovice rychle se zdvihnou, a nějaký parník s komíny i stožáry proplave z Mälaru do moře nebo naopak!

Za stavidlem v malém parku stojí pomník krále Karla XIV. (Bernadotta). Podobných soch, většinou jízdeckých a to velmi pěkných, v Stockholmě je mnoho. Před Norrbro stojí Gustav Adolf, na Skeppsbronu Gustav III. (napodobení Apollona Belvederského), v královské zahradě (Kungsträdgården) v Norrmalmu Karel XII. a Karel XIII., na Riddarholmu zakladatel města Birger Jarl, v Berzeliiparku slavný chemik Berzelius, u musea skupení dvou zápasníkův staronordických od sochaře Molina. Bronzové sochy přese všecku tuhost zdejší zimy vesměs drží pěknou barvu.

Dáleji vypíná se na jižní pevnině *Södermalm*, nejvyšší to část Stockholmu. Mnohé jeho domy leží na skalách a upomínají poněkud na náš Vyšehrad. Ze zahrady a hostince na *Mosebackenu* (Mojžíšovu vrchu) je nejkrásnější podívání na celé město. Odsud obyčejně bývají fotografovány aneb kresleny pohledy na Stockholm. Za zelenými vodami a za bílými domy městskými v dáli rozkládaji se dlouhopusté lesy, v nichž probleskují hladiny četných jezer i ramen jezerních. Jen Lissabon nad Tajem anebo Cařihrad nad Bosporem mohou prý se rovnati hlavnímu městu švédskému co do krásné polohy.

Za Södermalmem nalézá se jižní nádraží; odtud dráha tunelem probíhá skálu Södermalmskou a po velikolepém viaduktu přes Mälarské jezero jde do Norrmalmu, dotýkajíc se Riddarholmu. Dílo to dokončeno l. 1871 dle plánův Nilsa Ericsona, slavného stavitele švédských průplavův a železnic. Jedna část pilířův stojí na skalném dně, kdežto pro druhou část, kde jezero má 60 stop hloubky, potřebí bylo za-

ložení umělých píščin. Dva oblouky zvláštním přístrojem se otvírají, aby koráby mohly proplouti.

Spojení mezi těmito ostrovy a čtvrtmi městskými prostředkuje se dílem koňskou drahou, dílem parníky. Na koňské dráze není ani konduktorův ani jízdních lístkův; každý, kdo vstoupí, sám strčí 10 öre (1 krona — 100 öre — 57 krejcarův) do skleněné krabice za kočím. Zvláštní zjev jsou malé šroubové gondoly nebo omnibusy (ångslupar), otevřené to čluny s plachtovou střechou proti slunci a dešti. Celým personálem jejich jest kormidelník, topič u drobného odkrytého parostroje a hoch, jenž vybírá peníze. Místa na nich pro 30—40 osob. Platí se 2—15 öre. Lodiček takových asi sto s nesmírnou rychlostí projíždí se všemi směry po městě i po okolí. Veskměs náleží jedné akciové společnosti. Na poslední světové výstavě v Paříži tak se líbily, že zavedeny též na Seině; i naší Vltavě dobře by slušely.

Za sedmidenního pobytu v Stockholmě nejvíce jsem se zabýval návštěvou knihoven a museí.

Knihovna královská, čítající asi 200.000 svazkův, nalézá se v jednom křídle zámku královského. V ní uložena byla největší část kořisti, kterou Švédové za 30leté války odvlekli z Olomouce, z Mikulova a jmenovitě l. 1648 z Prahy (bibliotheka prvé pánův z Rožmberka) před samým uzavřením míru. Rukopisův jazykem českým psaných čítalo se původně 72. Avšak již za královny Christiny, dcery Gustava Adolfa, leccos rozvlečeno. L. 1695 čítala knihovna celkem 1386 rukopisův a 24.558 tiskův. Tu přišel zámecký požár l. 1697; na vynášení nebylo kdy; oheň tak rychle se šířil, že i vyhazování z oken brzo se stalo nemožným. Zachráněno jen 6286 tiskův a 340 rukopisův, z nichž českých není než 20. Větší je ovšem počet rukopisův latinských, z Čech odvežených, a tiskův.

Bibliothekář Klemming, který svými dlouhými šedými vlasy a vousy à la Henri IV. vypadá jako nějaký holandský admirál ze 17. století, přijal mne velmi přívětivě a odkázal mne k náčelníku oddělení rukopisného, dru. Olafu Tegnérovi, vnuku slavného básníka. Viděl jsem všecko, cokoliv zde památného, ale měl jsem tutéž nehodu, jako Dobrovský i Pečírka, totiž nepřišel jsem v pravý čas. Právě následujícího měsíce měla se celá knihovna přestěhovati do veliké nové budovy, vystavěné v pustém nyní parku Humlegårdenu za Norrmalmem, v němž druhdy královna Ulrika Eleonora se procházívala se svým dvorem. V nynějších místnostech vše již tak přeplněno, že mezi schránkami dvě osoby ani se nemohou vyhnouti. Přesídlení bude prý v úplném pořádku odbyto během tří neděl.

České památky popsali již Dobrovský, Pečírka a nejúplněji 1851 Dudík. Hlavní památnost je *Codex giganteus* čili *gigas librorum*, obrovský pergamenový rukopis, 95 centimetrův vysoký a 53 široký. Psán je počátkem 13. věku v klášteře Podlažickém (v Chrudimsku); později nalézal se v Broumově i v Břevnově a 1648 odvežen od Königsmarcka. Obsahuje starý a nový zákon, židovské starožitnosti Josefa Flavia, Isidora Hispalského knihy o svobodných uměních, Kosmovu kroniku, známý „Podlažický nekrolog," v němž zaznamenány jsou

úmrtní dni knížat, biskupův, opatův a jiných osob, a některé menší věci, vše jazykem latinským. Z jiných památek připomínám rukopisy islandských „Sagas,“ v chatách islandských od kouře všecky očazené, italský *codex aureus* (z 8. věku) se zlatými literami na první straně, pak plány k bitvám od Gustava Adolfa vlastnoručně kreslené.

Prostřednictvím zemského historiografa moravského p. Dudíka jedná se právě o navrácení rukopisův česky psaných nazpět do vlasti.

Velikolepé *národní museum* na Blasiiholmu, 1865 dokončené, obsahuje v sobě sbírky historické a umělecké. Na schodišti stojí sochy bohův Odina, Thora a Baldera, provedené od Fogelberga v nadlidské velikosti. V přízemí nalézají se starožitnosti předhistorické a středověké, jejichž správu vedou osvědčení znalci, Emil i Hans bratří Hildebrandové a Oscar Montelius. Tištěný katalog s 103 obrazy, sepsaný od mladšího Hildebranda slohem ozdobným a jasným, zároveň je úplný úvod u vědu starožitnickou. Dívaje se nejen na sbírky, nýbrž i na navštěvníky, pozoroval jsem, jak smysl pro starožitnosti hluboko vnikl v obecenstvo švédské. O bohatství sbírek podotýkám jen tolik, že stěny prvního prostranného sálu od podlahy až k stropu pokryty jsou kamennými mlaty, zavěšenými za ucha. V jedné síni chovají se památky církevní, náhrobky, oltáře, křtitelnice, stolice atd. Velikolepé jsou sbírky středověkých a novověkých zbraní, z dob, kdy Švédové co bojovný národ znepokojovali půl Evropy.

V hořejších patrech stojí pěkná sbírka odlitkův slavných soch řeckých a římských, jakož i původní díla švédská. Jsou zde i odlitky celých stěn z Persepole a ze zřícenin assyrských (z British Museum) a zvláštní kabinet egyptský. Sbírka rytin čítá 70.000 kusův, z nichž asi 400 je na odiv vystaveno. Velmi zajímavá je obrazárna. kdež jmenovitě zastoupena jsou díla domácích umělcův, švédských, norských a dánských, nejvíce krajiny (zvláště přímořské a lapské) a obrazy historické. Z veliké sbírky obrazův holandských vytknouti sluší „spiknutí Žižkovo“ od Rembrandta, na němž deset osob, oblekem a tváří upomínajících na Doréovy kresby španělských sedlákův, při večerním světle okolo stolu s tasenými meči přísahá jakémus fantasticky oděnému náčelníkovi. Že by obraz skutečně pocházel od Rembrandta, a že byl představoval Žižku, nikterak zjištěno není. V minulém století Švédové jmenovali jej pouze „bömiska sälskapet“ (česká společnost), snad proto, že byl přivežen z Čech. Myšlenka, že by náčelník na něm byl asi Žižka, vzbuzena teprv Dobrovským.*)

Památek uměleckých odvežených z Čech ve Švédsku je dosti mnoho. Za královny Christiny chovalo se v Stockholmě 427 obrazův, přivežených z Prahy, hlavně z hradu Pražského, 71 soch bronzových, 16 mramorových atd.**) Nyní věci ty velice jsou rozptýleny. Christina, složivši vládu l. 1654, sto beden knih a uměleckých děl odvezla s sebou do Říma, kdež zemřela l. 1689. Mnohé věci doposud jsou na královských zámcích v Stockholmu, Drottningholmu a Gripsholmu. Před zámkem na Drottningholmu (na jednom ostrově Mälarském) stojí

*) Viz Dobrovského Reise nach Schweden und Russland. Prag 1796, 86.
**) Viz starý inventář u Dudíka, Forschungen in Schweden. Brünn 1852, 95 sld.

bronzové sochy, kdež erby, na nich se nalézající dosvědčují, že přineseny byly ze zahrady Černínské na hradě Pražském a z Waldsteinské na Malé straně.

Velmi důležité je *skandinavské národopisné museum*, založené od dr. Arthura Hazelia. Norská část postavena je v jednom domě v Drottninggata, švédská ve dvou dřevěných pavillonech na blízku. Jsou zde celé domky s velmi zdařilými mannequiny (figurami) v národních krojích, vše v přirozené velikosti, a se vším domácím nářadím. Nábytku, rukou tkaných koberců, hrncův, kotlův, holí vyřezávaných se vruby, rohův k pití i k troubení, lahvic, moždířův, lžic, mis, sedel, střmenův, klíčův, pásův, náušnic, knoflíkův, sponek, šatův, tvrdého chleba s rozmanitými vtlačenými ornamenty (puntíky a čarami) atd. viděti lze tu na sta, z rozličných dob a z nejrozmanitějších krajin švédských, norských, bornholmských, estonských, finských (v Rusku), lapských, islandských a grönlandských. K tomu plno fotografií, obrazův a map z těch zemí. I hlídačky těch sbírek, vesnické to krásky, oblečeny jsou v rozmanité národní kroje švédské, v nichž převládají křiklavé barvy; na hlavě mají vysoké kuželovité čepice, červené nebo bílé. Když tiše sedí u své ruční práce, ani bys je od mannequinův nerozeznal. Nejzajímavější je oddělení lapské*); na místě asi dvanáct krokův dlouhém jsou ženy a děti v stanech a před nimi mužové na saních, tažených po sněhovém poli od sobův, v pozadí pak malovaná krajina lapská, a mezi těmito nehybnými věcmi živý černý pes, s hlavou téměř vlčí. Okolo rozloženy jsou čluny lapské, celé domácí zařízení, fotografie osob, kamenné modly starolapské atd.

Akademie věd, založená 1741 od Gustava III., chová veliké sbírky přírodnické; prvním předsedou a spoluzakladatelem jejím byl Linné. *Universita* nalézá se ne v Stockholmu, nýbrž v *Upsale*, $1^1/_2$ hodiny po dráze anebo 7 hodin po parolodi na Mälarském jezeře odsud vzdálené.**)

Návštěva těchto sbírek a ústavův tu velikou má nesnázi, že se otvírají teprvé o jedenácté a že otevřeny bývají jen několik hodin. Život denní se v Stockholmu začíná teprvé po desáté hodině z rána; před touto dobou i mnohé krámy zůstávají zavřeny. Po druhé hodině se obědvá. Pravý ruch společenský nezačíná se než o páté a trvá přes půlnoc.

Nejživěji bývá okolo slunce západu. Počátkem srpna ještě o $^3/_4$9 pohodlně lze čísti. O deváté hodině náhle se setmí, ale ještě dlouhý čas se na severozápadním obzoru stkví bílý záblesk, a hvězdy na bledé obloze jen slabě prokmitají. Tu všecky parky jsou osvětleny jako za dne, Kungsträdgarden se sochami Karlův XI. a XII., Berzeliipark okolo pomníku slavného chemika a Strömparterren na stinném ostrově pod Norrbro. Vodotrysky vesele šplouchají, na všech rozích ozývá se hudba, v kavárnách vše přeplněno, všecky lavičky na promenádách jsou obsazeny, na koňské dráze není místa a po ulicích, na nichž kromě kočárův žádný vůz více nehlučí, táhnou tisíce lidí mladších i starších

*) Švédsky Lapp, plur. Lappar, adj. lapsk. Tvary *Laponci*, *laponský* jsou latinismy; *Lopaři* utvoření jsou ze švédského pluralu.

**) Viz Světozor 1877, č. 36—39.

ze všech tříd, hovoříce a smějíce se. Nejhlučnější „corso" je na širokých chodnících Norrbro před královským zámkem. Most ten je vůbec nejlidnější část města; denně prý tu mine 2027 vozův a 21753 pěších, hlavně v poledne a večer. A k tomu ke všemu tisícerý odlesk světel v neklidných vodách mořských a Mälarských, červené a zelené lucerny korábův a osvětlené paláce!

Ještě k půlnoci hlučno je po ulicích a v parcích; ale není to již celosvět; v tom ohledu se Stockholm se svými 150.000 obyvateli vyrovná i Paříži i Londýnu.

Hlavní svátek Stockholmanům je den 24. června, kde noc míjí co krátký soumrak, kde vlastně není noci! Tu téměř celé město od večera do rána se projíždí na parolodích po jezeře, zpívá, střílí z pistolí a pije punč.

Z tří hlavních míst zábavních co do elegance předčí Blanch's Café u královského parku; něco níže stojí Bern's Salon u Berzeliiparku; nejnižší stupeň zaujímá Strömparterren, v němž převládá polosvět a v jisté vzdálenosti od restaurace i rozličná chasa z lodí a továren.

Léto je krátké a lidé užívají ho, jak mohou. Ostatně i v zimě bývá zde vždy veselo a živo, sanice, maškarády a klouzačky na ledě. Stockholm vůbec náleží k nejrozmarnějším městům na světě. Při veškeré nevázanosti a veselosti jsou však Stockholmané velmi dobromyslní a upřímní; tím mne nejednou upomínali na Tyroláky, kdežto z jiné strany hovornost a pohyblivost jejich spíše pobízí k porovnání s Francouzi. Co do fysiognomie, Švédové jsou pleti světle bílé, modroocí a bělovlasí; malým děvčátkům nesvázané světlé vlasy s týla v dlouhých kadeřích splývají. Tváře jsou široké a rozmanitost typův daleko menší, než u Angličanův a Němcův. Černovlasé lidi viděl jsem velmi zřídka, a to nejvíce před finským kostelem; byli to Čudové.

Zajímavý je Stockholm v neděli. Neděle se světí velmi přísně; dopoledne i krámy i hostince jsou zavřeny. Všecky lodě v přístavě se ověsí pestrými praporečky. Odpoledne policie, jindy neozbrojená, jme se choditi s šavlemi po boku. Celý Stockholm vyjede si na parních gondolách do okolí, hlavně do Djurgårdenu (zvěřince). Je to veliký, několik hodin dlouhý ostrov mezi mořskými rameny za Castellholmem. Vydal jsem se tam také.

Na břehu nejprvé se tam spatřuje hospoda za hospodou, hry akrobatův, opic, medvědů, učených psů, dobytí Ardahanu a přechod Rusův přes Dunaj, střelnice, kuželníky atd. Na nejvyšší skále v levo bělá se světoznámá restaurace *Hasselbacken*, s krásnou zahradou na terasách a krásnější ještě vyhlídkou; tam strojí se diplomatické a nediplomatické bankety. Vybřednuv z tohoto města bud a stanův dostal jsem se do hájův a lesův. Před jednou kavárnou stojí pomník švédského Bérangera *Bellmana* († 1795), bronzové poprsí v nadpřirozené velikosti, utvořené od Byströma, švédského to Thorwaldsena; usmívavá tvář téměř antická. Bellman především byl básníkem Stockholmským, básníkem Djurgårdenu, jeho hájův a života v těchto hájích. Odtud pochází veliká rozšířenost a oblibenost jeho lyrických zpěvův; staly se téměř národními písněmi.

Asi hodinu šel jsem krásným anglickým parkem. Všude pod stinnými stromy na bujném drnu tábořily rodiny a společnosti; zpívaly, hrály aneb občerstvovaly se potravinami, jež si přinesly ve velikých koších. Z trávy všude vyrůstaly láhve piva a likérův. Křik dětí, smích a zpěv rozléhaly se po lese. Čím dále, tím byla krajina prázdnější. Došel jsem až k malému lázenskému místu, řečenému *Surbrunn*, s přívětivými letními byty u prostřed lesu. Odtud přijde se na velikou louku. Na ní bělalo se asi 30 stanův vojenských; před stany hrála hudba, a vojáci v přítomnosti důstojníkův vesele se točili se služkami, nedělně vyšňořenými; zároveň z lesa ozývalo se bučení dobytka, vyplašeného hudbou a jejím ohlasem.

Švédské vojsko sestává z nejrozmanitějších živlův. Garda, čítající asi 6600 mužů, z nichž největší část posádkou bývá v Stockholmě, je verbována (värfvade); proto ovšem není výběrem nejlepších živlův, ba slovo gardista není zde velikou pochvalou. Zvláštní druh vojska je *endelta* (27.000 m.), zařízená od Karla XI. Vojáci tito mají domy a pozemky, podobně jako naši bývalí hraničáři; slouží 30 let a jednou za rok bývají svoláni k čtyrnedělnímu cvičení, při kterých se prý nejeví mnoho cviku a ducha vojenského. Kromě toho každý Švéd od 20—25 let vřaděn bývá do vojska konskripčního (beväringen), čítajicího 80.000 mužů. Pokusy o zrušení těchto zastaralých institucí se na sněmě nepodařily. Velmi mnoho se ve Švédsku pěstuje theoretická stránka vojenství a literatura vojenská. Větší cenu než vojsko pozemské má švédské loďstvo. Hudebníci vojenští téměř vesměs jsou naši krajané.

Od lesního tábora dostal jsem se po silnici do končiny téměř alpské; granitové skály, borový les, vlhké palouky, silnice z moštěnic přes rašeliniště, krávy se zvonky, ale nikde ani člověka. Konečně jsem před sebou spatřil plovoucí most z pramic, 2712 stop dlouhý, jeden z nejdelších lodních mostův na světě; vede z Djurgårdenu na ostrov Lidingö.

Nazpět šel jsem krásnou krajinou podél ramena, kterým se z moře plove k Stockholmu. Na vodách množství parníkův, přeplněných veselými výletníky. Okolo nádherných ústavů pro slepé a hluchoněmé přirazil jsem opět k pomníku Bellmanovu. Tam se hory doly rozléhaly divokým vřeskem. V lese plno lodníkův s kalabrézy v týle; vše tančilo při zvuku kolovrátkův a lilo do sebe punč i akvavit. Všude se jen hemžilo opilých lidí. Policie, ozbrojena již i ručnicemi, plno měla práce. Z verandy jedné kavárny viděl jsem černocha z nějaké anglické lodě, jak v likérové rozpustilosti se strašným hulákáním tvrdou svou lebkou prorážel dav lidu; za ním strhla se hotová honba. Asi hodinu před soumrakem byl jsem zase v městě. Po slunce západu v neděli se lidský rozum z Djurgårdenu úplně vystěhuje.

Poslední den svého pobytu v Stockholmu navštívil jsem slavnou *Riddarholmskyrka*, nejpamátnější z kostelův zdejších. O ostatních chrámech připomínám jen, že téměř všecky okolo sebe mají zahrady, dávné to hřbitovy; pod košatými stromy stojí staré náhrobky šlechticův a učencův. Jen *Storkyrka* vedle královského zámku, říšská to kathedrála, počatá 1264, nemá takového parku, podobně i německá *Tyska Kyrka* uprostřed Stadenu, v jejichž vlhkých podzemních ka-

takombách pochovávání přestalo teprvé 1860, byvši zakázáno následkem cholery. V Adolf Fredrikskyrka v Norrmalmu stojí pomník filosofa Descartesa, jenž l. 1650 zemřel v Stockholmu; tělo jeho však již 1666 přeneseno do Paříže.

Riddarholmskyrka je hrobkou králův a vojevůdcův švédských. Pod klenutím jejím i za jasného dne bývá stálé přítmí. Celý les korouhví zvetšelých a vyrudlých připevněn je ke hlavicím sloupův. Na podlaze od stěny k stěně hrob vedle hrobu s důmyslnými nápisy latinskými i švédskými, jež potomstvo povzbuzují k velikým skutkům. Na pravo od oltáře v zvláštní zamřížené kapli odpočívá Gustav Adolf; vedle sarkofagu jeho leží dvě pyramidy bubnův a nad ním visí 12 snopův praporův. dobytých ve vítězných bitvách. Naproti na levo je kaple Karla XII, s šesti kupami asi 40 bubnův a s prapory ve dvou řadách kolem do kola. Před oltářem několik středověkých králův odpočívá pod kamennými náhrobky; v podzemních kryptách pohřbeni jsou Wasové i Bernadottové. V levo od vrat pozornost k sobě obrací mříž, za níž se spatřuje spousta korouhví rozstřílených a rozsekaných: pod nimi leží Lennart Torstenson. Stojí tu poprsí jeho z bílého mramoru a nápis připomíná bitvy u Lipska 1641 a u Jankova 1645. V pravo úzkým gotickým oknem vidí se do kaple Banérovy. Na starém obraze vypodobněn je vojevůdce ten v životní velikosti; truchlivě hledí k zemi, levici opíraje o bok, v pravici drže maršálskou berlu. Nad obrazem zavěšen je pancéř, zakrytý houštím praporův. V jiných kaplích pohřbeni jsou Lewenhauptové. Fersenové a j. Celý chrám činí dojem elegický. Málo je míst, kde historie tak živě mluví k člověku. Švédští sedláci stojí před hrobkami a kaplemi, slabikují nápisy a s jakýmsi pohnutím zpomínají si na starou moc a slávu.

Dávno minuli časové, kde Švédové bojovali na Labi, na Dunaji, na Visle a v hlubinách Rusi. Za dob Napoleona I. odňato jim Finsko se všemi ostatními výboji za Baltem; připojení Norska, až po tu dobu dánského, bylo náhradou velmi chatrnou, neboť spojení to není než prostá unie personální. Od 1813, tedy po 64 léta, Švédové nevedli války. Francouzská dynastie Napoleonského generála Bernadotta se však udržela. Nynější král Oskar II., nadaný řečník a básník, v zemi své velice jest oblíben. Národ švédský, zanechav válek, obrátil se k vědám a k průmyslu, jmenovitě k vědám přírodním a mathematickým; na místě Torstensonův a Banérův skvějí se nyní světoznámá jména Linnaea, Celsia, Berzelia, Ericsona a polárního plavce Nordenskjölda

---

V zátiší.

Od

Karolíny Světlé.

(Pokračování.)

„Co znamená tato odpověď, Ivano?“ káral ji Eduard znova, „vždyť jsme s Marcelem téměř vyrostli, nesčíslněkrát býval k nám od dětinství až do poslední doby pozván.“

„A co dělal, když býval k nám pozván?“ zvolala Ivana zardívajíc se hněvivě. „Zalezl do některého kouta, stranil se všech přítomných, zporážel vše kolem sebe, jakmile viděl, že se mu chce někdo přiblížiti, a upláchl vždy bez pozdravu při první vhodné k tomu příležitosti. Byl divochem a jest jím posud. Či chová se teď co muž jinak mezi námi než druhdy co mladík nezkušený? Nepochopuji věru, kterak se mne můžeš naň tázati, nevyměnilať jsem s ním po celý život svůj nikdy deset souvislých slov najednou. Ostatně mohl jsi dávno pozorovati, že mne tento pán tak málo zajímá, jako zajímá jeho samého veškeren ostatní svět. Musímli však ze společenské šetrnosti mermomocí dle příkladu vašeho taktéž o něm pronesti úsudek svůj, rozhodně se přidávám k náhledu pana Horovského, žeť v jeho jednání a konání mnohem více pýchy než skromnosti. Nechce od lidí ničehož a jde jim z cesty, poněvadž se nad nimi v duchu svém až do oblak vypíná.“

„Snad se světa straní a hledá samotu v rozmaru podivínském — anť chová v srdci nešťastnou jakousi lásku,“ cítila se paní z Vodňanova s lehýnkým uzarděním povinna pokladníka omluviti.

Eduard důmince její se zasmál.

„Zajisté vám Gustav vypravoval, že bydlí Marcel kdesi na Hradčanech neb na Pohořelci či na Petříně v domečku se zahradou zdivočilou, lesu se podobající, kdež prý celé noci vysedí pohlížeje na Prahu u svých nohou neb do nebe nad svou hlavou. Mýlíte se ale, myslíteli, že při tom se odehrávají v srdci jeho kapitoly jakéhosi zamilovaného románu. Neníť Marcel schopen ni zamilování ni lásky, spolehněte se na to. Srovnávaje jeho výroky sem tam maně prohozené nabyl jsem přesvědčení, že jest náš Marcel asi strašlivý Schopenhauerian a Hartmannian neb cosi podobného, v obor ten spadajícího.“

„Kdo jsou tito pánové?“ tázala se paní z Vodňanova se zdvořilou zvědavostí.

„Tito pánové,“ smál se jí Eduard teď plným hlasem, „jsou velmi slavní učenci, kteří prohlašují lásku za směšnou illusi a život za trapnou komedii. Pročež radí ve svých spisech člověčenstvu, aby hledělo co nejdříve na této zeměkouli vymříti, jelikož má na ní samou jen strast, bolest, bídu, mrzutost a nepohodlí! Obzvláště boháčům přejí z plna srdce smrt, neb k útrapám života jejich přidává prý osud muka nejstrašlivější, nade všecka jiná hroznější: muka nudy. Vy myslíte, že žertuji? Račte se zeptati pana Horovského, zdali vám nepodávám ryzou o jejich náhledech pravdu.“

Ale paní z Vodňanova se netázala, nemohla. Bylať tak obveselena Eduardovým výkladem spisů „těchto pánů“, jimž se prý zdají boháčové se svými ekvipážemi, paláci, cestami do lázní atd. politování hodnými, ba právě k vůli nudě jim těmito věcmi působené mnohem více politování hodnými než chuďasové, a že jim za tou příčinou smrt více ještě přejí než oněm, že se musila navzdor své důstojnosti tak hlasitě smáti jako on. I zahřála se při smíchu tom, který sama za nanejvýš nepřiměřený odsuzovala, že jí nezbývalo než sprostiti se svého aksamitového kožíšku, své koafyry i svých brejlí, ač nemělali ji nazejtří rozboleti hlava.

Ivana se smála srdečně s ní, a Isidor, nemoha své žačce dosud odpustiti, že jej na přivítanou tak horlivě posílala na cesty, třeba se pak v záležitosti Marcelově tak velmi rozhodně na jeho stranu postavila; pravil si v duchu, že jest ruměnná, okrouhlá, vždy usmívavá vdovička při vší své prostoduchosti a naivnosti stokrát rozumnější a především příjemnější než svéhlavá, exaltovaná Ivana, kteráž na každém si žádá, aby s ní hledal kámen mudrcův.

Ale když konečně, poukazuje k pokročilé době večerní a k svému slibu pokladníku učiněnému, od stolu povstával, a Ivana rozladění svoje opanovavši živě k němu se obrátila a s týmže pohledem zbožným, jímž mu byla na svou knihovnu ukázala, jej prosila, aby blízké svátky velikonoční přišel s Eduardem strávit k ní do Lužan: uchvátila jej zas takovou mocí, že kolem ní a mimo ni jiného na světě proň nežilo.

Přislibuje Ivaně svou návštěvu, přisliboval při tom sám sobě, že svátků těch k tomu použije, aby nabyl ve všem, co dosud bylo proň temného a záhadného v jednání a chování jejím, světla dostatečného.

„Musí nabyti rozumu, *mého* rozumu, musí mne milovati, musí se státi mou,“ opakoval si neustále drkotaje se vedle Eduarda v dusném fiakru těmi vymletými vozovými cestami, jimž byl před tím tak lál. A Eduard, když se mu nedostávalo od souseda jediné odpovědi, klesl unaven v náruč spánku, však velmi nepokojného. Zdáloť se mu nejspíše následkem příliš silného čaje, že se ona skořepina — o níž byl hezké vdovičce vypravoval, že na ní naši lehkovážní předkové založili Prahu — pod ním prolomuje a boří, a že se svou zbožňovanou Rosignolou padá do žhavého středu země, aby tam s ní shořel na prach a popel.

IV.

Mrazivý vítr, jenž pod kvetoucí jivou pronikal tak nezdvořile Eduardův svrchník, vál od onoho večera nad Lužany s rostoucí pronikavostí a prudkostí, až znenáhla se proměnil v bouřlivou chumelku, která neuprositelně ze svých ledových perutí střásala nové a zas nové spousty sněhu na zděšená poupata, na polekané květy.

V nejzuřivějším reji vířily vločky sněhové na velikonoční boží hod před okny zámku, v němž na milé čekali hosti, zahalujíce nadobro z nich rozhled po krajině nanovo se pokrývající bělostným příkrovem z nich utkaným. Avšak chvílemi se zlatým šípům slunečním přec podařilo proniknouti pošmournou klenbou mračen, a modré nebe sladce pak se pousmálo trhlinami těmi na zemi, ježto jsouc jimi náhle prohřáta hltavě se jala píti měkkounký dubnový sníh, venkovským hospodářům nikterakž nevítaný. I rozvlnilo se to pak nad takovými prolinami jako vodstvo vystupující z jakýchsi tajných podzemních zřídel, husté výpary po ní se valily, vítr do nich se zabral a počal s nimi rozmarnou hru, tu je sbaluje v jediné bělavé mračno, tam zas je rozhrnuje, že visely v povětří jako ohromné krajkové záclony, tu zas je rozptyluje v dlouhé vlající stužky, jimiž ozdoboval vrcholky stromů a čela pahrbků. Avšak metelka náhle se přihnavši vše to zlostně zas přervala, roztrhala, pohřbila vypovídajíc s novou vzteklostí z rozkazu své královny „zimy“

dosud vládu si osobující mladé jaro z obvodu jejího diamantového žezla co revolucionáře tolikkrát slavně usvědčeného, že zamýšlí úplný převrat v přírodé, že místo mrtvého spánku chce zavesti všude živý ruch, místo ledových pout věnce květinové, místo studeného sněhu vlahou rosičku, místo hučení větrů zpěv potoků a ptáčků.

Sledujíc snivě zápas v přírodě seděla Ivana u okna své ložnice. Měla se na příjezd Isidorův těšiti jak jindy se těšívala na každé setkání se s učitelem duchaplným neb spíše se návštěvy jeho obávati, aby se mezi nimi neozval opět onen zvláštní, neočekávaný, nemilý jako onehdy zvuk, dosud v prsou jí doznívající?

Jak zcela jinak si byla představovala své shledání s ním po tak drahné době. Aby se na ně důstojně připravila, aby mu mohla jasně pověděti, jak a proč to i jiné zamýšlí, byla se sem utekla z víru městského, z davu svých zbožňovatelů. Měla toho plnou hlavu, plné srdce, o čem s ním se poradí, aby svému životu vytknula pravý, určitý směr; cíl tanul jí sice jasně na mysli, ale vedlo k němu cest několik. Měl-té jí schváliti, kterou by z nich nastoupiti měla.

Zvyklá jsouc téměř od dětinství Isidora považovati za svého duševního vůdce, otcem jí stanoveného, bývala při každé závažnější věci rady jeho žadostiva a dosud se o ni opírala s pravou dívčí skromností a spoléhala na ni vždy s nadšenou oddaností. Byl ale jeho úsudek skutečně tak spolehlivý a neomylný, jak dosud se domnívala?

Úmysl Isidorův zbudovati si již teď vlastní domácnost, právě teď, kdež měla za to, žeť ještě v plném záchvatu dychtivosti po širší činnosti, hlubším vědění, že se cítí dosud apoštolem praktického pokroku, jehož požehnání hodlá z vlasti české dále nésti k bratrům Slovanům, jeho postrádajícím, po něm bažícím pro nutnou jim rovnováhu se sousedy dovednějšími, — úmysl ten její v něj víru značně zviklal, její vřelý proň obdiv velice ochladil. Na žádný spůsob nebyl tím, jehož byla očekávala.

Že v ní povstával převrat v náhledech jejích o Isidorovi, k tomu ovšem především přispěl pohled, jenž na ni uvrhl při Eduardově všetečné poznámce, že zajisté raději by se v ní přítel při svých návštěvách setkával s obezřelou hostitelkou nežli s učelivou žačkou. Zavanula z něho k ní chladná jakási ironie, kteráž ji skrz naskrz promrazila. Zkoumajíc přísněji než kdy dříve, než bývalo vůbec jejím obyčejem, rozbírala pak u stolu smysl jeho slov a opět se cítila jimi chladně a nepříjemně ovanutou.

Ale snad Isidorovi křivdila! Možná dosti, že platil onen pohled posmívavý jen Eduardovu výroku, jenž se mu zdál tak nejapný, že neuznával ani za vhodné naň odpověděti. Snad se zakládaly jeho názory o povinnosti a činnosti lidské, o štěstí lidském na pravém pojímání života? Snad nemohl člověk na člověku skutečně více právem žádati než plnění oněch povinností, o nichž se zmiňoval? Byla snad skutečně každá vyšší ctnost, sebezapření, sebe obětování, podřadění osobního štěstí a prospěchu myšlence jakési krásné, veliké, posvátné mírně řečeno — zbytečna?!

Ivana se zachytila za čelo. Ne, neměl Isidor pravdu, nemohl, nesměl míti pravdu. Což by pak život tím nepozbyl svého nejryzejšího

jádra? Kolikrát již se byla od onoho večera takto zachytila za čelo v truchlivé pochybnosti, kdo že z obou bloudí, jeho rozum či její srdce?

Někdy se v ní zamihla jakási plachá upomínka na některé Isidorovo slovo, před cestou jeho k ní pronešené, šetrně v dopisech jeho tu a tam opakované, zpomněla si na některá slova otcova, tolikéž při vhodné příležitosti jemně a šetrně opakovaná, a nemohla se pak ubrániti myšlence, že i ona má snad jistý podíl při jeho úmyslu usaditi se, zaříditi si vlastní domov a nebýti již jinak činným než ve prospěch vlastního blahobytu.

Ale rychle myšlenku takovou vždy od sebe odpuzovala, byloť jí nanejvýš nepříjemno ba trapno obírati se s ní. Nechtěla se ještě vázati, nechtěla se vůbec vázati, nedostačovalo jí ještě jako Isidorovi žíti jen sobě a svým, a byla téměř jista, že jí to nikdy nedostačí.

Společnice její zticha do pokoje vstoupivši z nemilého snění toho ji vyrušila.

„Nedočkáme se dnes milých hostů svých," pravila k Ivaně lítostivě, podávajíc jí při tom dopis, „vyslalť pan Horovský zvláštního sem posla s listem tím, v němž vám prý oznamuje, proč mu nelze s panem bratrem vaším svátky v Lužanech stráviti."

„Naši hosté nepřijedou?" zvolala Ivana a nevěděla otevírajíc spěšně dopis, máli se nad zprávou tou rmoutiti či býti jí povděčna. „Jsemť věru dychtiva zvěděti, co v Praze je zdržuje. Prosím neodcházejte, drahá Heleno, vždyť v tom nevězí asi žádné tajemství."

A Ivana prosíc, aby se přítelkyně vedle ni umístila, jala se dopis Isidorův čísti. Byltě psán patrně na kvap bez dlouhého rozmýšlení, a byl obsahu následujícího:

„Píši Vám, drahá a ctěná žačko moje, u velikém zmatku a spěchu. Právě když jsem včera odpůldne k bratru Vašemu do účtárny vešel, abych s ním umluvil hodinu dnešního našeho odjezdu do Lužan, byl jeho pokladník náhle uchvácen mdlobou těžkou a dlouhou. Povolaný lekař konstatoval velikou slabost za příčinou nepřiměřeného namáhání duševního a nedostatečného pohybování na čerstvém vzduchu. Naléhavě radil největší klid a šetrnost, máli se churavý vůbec ještě kdy úplně zotaviti."

„Nikdy ještě jsem neviděl, že by člověk tak zúplna hlavu ztratil jako Eduard, slyše, že bude musit Marcel nejspíše několik měsíců od každé duševní práce ustati. Nabylť jsem tím přesvědčení o tom, co dosud pouze jsem tušil, to jest, že Eduard má pojem jen velmi povrchní a nedostatečný o svých záležitostech, a že jest pokladník duší obchodu jeho, jejž lehkovážností mnohdy až bezednou neustále ohrožuje. Mívá s ním Marcel velikou práci a trpělivost; neustále mu jest předvídati a urovnati nějaký zmatek panem chefem zpáchaný, v kteréžto plodné činnosti bývá náš Byron in spe, pan korrespondent Gustav Marčan obyčejně nejvěrnějším a nejpilnějším Eduardovým spolupracovníkem. Nelze se věru pokladníkovi diviti, že konečně stálým těmto starostem podlehl. Vyčetl jsem aspoň cosi podobného z tváří celého ostatního personálu."

„Považuji za pravé štěstí, že jsem byl oné nehodě právě přítomen. Vida spletenost Eduardovu postavil jsem se na jeho místo,

a nehodlám je dříve opustiti, dokud se zúplna nepřesvědčím o schopnosti a spolehlivosti účetního, jenž bude Marcela po čas choroby jeho zastupovati.“

„Doufám, drahá Ivano, že jsem u Vás dostatečně omluven; ale co mi nahradí štěstí, o které jsem byl tak neočekávaně oloupen, štěstí Vás viděti, stráviti ve Vaší společnosti několik utěšených dní?“

„Musí mi je nahraditi myšlenka, že vzdálen Vás jsem Vám prospěšen, že zde bdím nad důležitostmi Vašimi, jimž, spolehněte se na to, nikterakž ublížiti nedám.“

„Před odesláním listu toho navštívil jsem Marcela, abych Vám mohl o jeho stavu něco určitějšího pověděti. Chorý, starý otec v zoufalost pohřížený opatruje ho jako malé děcko. Opakoval mi stokrát s proudy slzí výrok lékařův, že musí syn nevyhnutelně na čerstvý vzduch, jakmile toho povětří dovolí, ač máli se vůbec ještě uzdraviti. A on se uzdraviti musí! Máť ho Eduard nevyhnutelně potřebí, a mně jest také velenuten k zaražení podniku, na němž jsem se ustálil. Poznal jsem navštěvuje Vašeho bratra denně za příčinou našeho se spolčení, žeť Marcel hlavou nad míru intelligentní a pln nejvzácnějších v každém ohledu vědomostí. Opravil jsem svůj úsudek o něm úplně.“

„Znám Vás, přemilá slečno, co rozhodnou nepřítelkyni všeho okolkování, pročež Vás přímo žádám, abyste pokladníkovi svého bratra poskytla na několik neděl útulku v Lužanech, kdež nám bude lze každou chvíli jej vyhledati a dle potřeby s ním se uraditi. Eduard Vám vzkazuje, že by Vám v pavillonu, který obýval nebožtík váš strýc v lipovém hájku, ani dost málo nepřekážel. Paní z Vodňanova zajisté ni Vám ni nám neodepře poskytnouti někdy ošetřovateli, jemuž bude nemocný svěřen, laskavé své rady. Sdělte mi co nejdříve, hodláteli prosbě naší vyhověti, o čemž ostatně ani okamžik nepochybuji, jsa přesvědčen o vzácné lidumilnosti Vaši.“

Ivaně sklesla ruka s dopisem do klína; zapomínajíc úplně na přítomnost své společnice starostlivě ji pozorující hleděla němě a nepohnutě jako socha do okna na rozpustilý tanec sněhu.

Rozhořčenosti její, proti Isidorovi se zmáhající, dostalo se nové potravy. Kterak si to počínal v jejím rodinném domě? Postavil se v čelo jeho na místo zesnulého otce, dával v něm rozkazy na místě bratra jejího, zkoumal věrnost jeho úředníků a nepochyboval ani dost málo o její ochotě podrobiti se tolikéž jeho vůli, dovolávaje se k tomu všemu ještě její vděčnosti!

Co jej opravňovalo k takovému jednání? Jeho dávný přátelský poměr k její rodině? Opět jí přišlo na mysl, že snad především její osoba není bez podílu při libovolném vystupování jeho, ba že se vše, co podniká, v první řadě snad k ní vztahuje? I nazvala chování jeho v duchu smělé a trpce jej vinila nedostatkem útlocitu. Co činil, přesahovalo i práva i povinnosti přítele. Nemohla si zatajiti, že si počíná jako nápadník, jenž je si svou věcí jist, a zajisté byl v komptoiru bratrově za nápadníka jejího považován.

„Vy jste velice rozčilena, milá Ivano,“ ozvala se konečně paní z Vodňanova, skutečně znepokojena výrazem její tváře.

„Ano, jsem velice rozčilena,“ Ivana se přiznávala zmáčknuvši při slovech těch v ruce dopis Isidorův s úmyslem, že naň záporně odpoví. Jak sobecky jí vnucoval Marcela. Maje pouze zdar svého podniku na mysli a chtěje ho míti pro pohodlí vlastní na blízku, nevšímal si její antipathie k tomuto muži s tím ocelovým čelem a pohledem ledovým, jenž nemíval pro krásnou, vyhlášenou, ode všech, kdož ji znali, obdivovanou a hejčkanou slečnu Kamenickou nikdy ještě jiného, než němý lhostejný pozdrav.

A Ivana zápasila se slzami v hněvu a lítosti nad kategorickou bezohledností svého bývalého, dosud téměř zbožňovaného učitele.

Paní z Vodňanova při pohledu tom tolikéž se zarosily oči.

„Vy víte, kterak jsem se sem do toho svého zátiší po celou zimu těšila,“ zvolala Ivana a slzy nedadouce déle se zdržeti vyhrkly jí z očí proudem, „a teď . . .“

Přes růžové líce společnice její počaly také veliké krůpěje se perliti.

„Jak jsem toužila po samotě zde mne očekávající, a teď mám býti o ni připravena, ze všeho vyrušena!“ Ivana hlasitě zaštkala.

„Vždyť jste ale zde přec úplně svou paní,“ namítala jí paní z Vodňanova s úžasem, „nikdo si nesmí a nemůže osobovat právo vás tu obtěžovat.“

„Ale jsou lidé, kteří si to právo osobují přec!“ stěžovala si Ivana prudce. „Žádá si na mně Isidor i bratr můj, abych přijala do prázdného letního domku v lipovém háji pokladníka, jenž včera náhle a nebezpečně v písárně ochuravěl. Churavost ta jest příčinou, že dnes sem přijeti nemohou, obávají se, aby nevznikl za nepřítomnosti jejich v obchodě nějaký zmatek. Lékař prý nemocnému naléhavě radí čistý venkovský vzduch a klid; což by oboje zde ovšem v hojné míře nalezl. Ale vždyť znáte Marcela a jeho spůsoby. Můžete mi zazliti, hrozímli se této žádosti? Vím od zvěčnělého otce, žeť Marcel nevyrovnaná síla, jsem přesvědčena, že musí míti s Eduardovými zvláštnostmi mnoho trpělivosti, jest jisto, že by bylo bratrovi velmi prospěšno, kdy by měl chorého pokladnika na blízku, bude asi mnohý dotaz u něho nutný: ale — rozhodněte sama, mámli býti k Marcelovi šetrnější nežli sama k sobě a více pomýšleti na bratra a jeho záležitosti než na sebe?“

Helena sklopila patrně u velikých nesnázích oči, čehož Ivana s překvapením si povšimla. Bývalať v podobných případech rádkyní velmi obratnou a rychle rozhodnutou, se vzácným taktem uhodla obyčejně ihned, co se státi má či nesmí. Ale teď váhala velmi dlouho než pronesla svoje mínění.

„Uznávám s politováním,“ pravila naposledy nesměle, „žeť vám nad míru obtížno a nepříjemno přijmouti na letní sídlo své osobnost vám tak málo sympathickou, ale —“

„Prosím, abyste mi bez obalu o věci té svůj náhled pověděla,“ naléhala Ivana.

Dlouho, tuze dlouho Helena se rozmýšlela, než dodala velmi pohnuta s třesoucím se hlasem: „Cítím se vzhledem k svému postavení povinna, upozorniti vás na jistou stránku v záležitosti té, o níž bych se jinak nebyla za žádnou cenu zmínila — cti svou se vám dokládám.“

Ivana se zarazila: co asi se skrývalo za pohnutím Heleniným?

„Ubezpečuji vás," slibovala jí týmže slavnostním spůsobem, jímž byla Helena k ní promluvila, „že vám budu za každé upozornění, nechť se tkne čehokoli, velice vděčna."

„Spoléhám na vás slib a vzývám napřed odpuštění vaše; dotknu se na všechen spůsob pokynem svým citu vašeho velmi nelibě."

„Ještě jednou vás žádám, abyste nebrala pražádného ohledu na můj cit — nežádám si na vás jiného než největší upřímnosti."

„Zajisté se pamatujete, jak velice oddán byl otec můj panu otci vašemu?" počala Helena s povzdechem. „Jako svatého jej velebíval."

Ivaniny oči pokryly se závojem. Pokynula přítelkyni vděčně.

„Ale nemohl se nikdy ubrániti úsudku, že muž ten, jehož nad každého jiného vždy si vážil, příliš dlouho váhal vpraviti se do obratu, jenž nastal časovými poměry všude, zvláště však v obchodě. Zůstával vždy stejně důvěřivým, štědrým, velikomyslným v jednání svém, jak tomu byl za mládí svého uvykl."

„Dále . . ."

„Jeho důvěra bývala pořád častěji splácena nevděkem, jeho dobrota zneužívána, jeho velikomyslnost oklamávána. Nejlepší přátelé jej podváděli. Špekulujíce nejpodlejším spůsobem na vznešenost jeho srdce uváděli jej bezohledně do nesnází. Nastaly v obchodu zmatky, k nimž starý pokladník, chefovi svému co do srdce a povahy příbuzný, dosti ostře nepoukazoval, aby ho příliš nezarmoutil, až konečně oba poznali, že se octli na strmé srázi právě nad propastí. Rokytu ranila zděšením mrtvice, stal se k práci neschopným. Podržel však dosti síly a paměti, aby se synovi svěřil, do všeho jej zasvětil a jej zapřísahal, aby obhájil jeho čest a se pokusil zachrániti přítele a jeho rodinu. Marcel se rozmýšlel jen jedinou noc . . ."

Heleně selhal hlas v slzách, Ivana seděla vedle ní bledá jako smrt.

„Teď mi konečně jasno, proč tak podivně se chová," pravila po dlouhé přestávce hlasem bezezvučným, „nenávidí ve mně dceru muže, jemuž musil obětovati svoje studie, svoje vědění, svou budoucnost, jehožto vinou musí duch jeho hynouti ve vazbě nepatrného, nedůležitého zaměstnání."

„Co to mluvíte, drahé dítě?" zalekla se Helena. „Jak by vás mohl Marcel nenáviděti! Špatně by se takový cit shodoval s postavením jeho. Ostatně jej chtěl váš pan otec odměniti velmi značným podílem jmění, které zachrániti jeho železné vytrvalosti se podařilo — však Marcel to co nejrozhodněji zamítl! Oznámil vašemu otci, že učiníli to tajně, dáli mu bez jeho vědomí jistou hotovost v knihách obchodních připsati, že čin ten považovati bude za výpověď jemu danou."

„Ve všem se jeví táž démonická pýcha — a tomuto hrdému člověku musím právě já býti povinnována! Jak mě tíží to jmění, které jeho snaha pomohla otci mému zachovati!"

„Vždyť se snažil především za otce *svého*, jehož přílišná povolnost celou tu směsici nehod v první řadě zavinila. Mělť pána svého v čas a důtklivě upozorniti, čemu jde vstříc."

„Co musil hrdý ten člověk přetrpěti, když mu bylo z výše talentu uznaného a osvědčeného náhle sklesnouti a proměniti se v počítací stroj! Bože, co bych vytrpěla asi já, kdy bych se musila teď náhle státi švadlenou za denní mzdu!“

A Ivana si zakryla oči.

„Snad mu to nepřišlo tak příliš za těžko státi se z učence kupcem,“ těšila jí dobrosrdečná přítelkyně, vidouc s leknutím její veliké rozechvění, „pamatuji se aspoň velmi dobře na slova jeho nebožky matky, která mi důvěrně vyprávěla, kterak syn její vida ji v tichosti nad tím slzeti, že nebude doktorem, snažil se jí potěšiti. Neplač, matko, prý ji vyráží, věz, že raději počítám než vědou se obírám, v číslech více pravdy než v ní shledávám.“

„Tak že pravil své matce?“ žasla Ivana nedůvěřivě. „To by v něm vězel jakýsi druhý Strabo, jenž po všem svědomitém zkoumání svém toliko s jedinou nepopíratelnou se shledal pravdou, věčným to v přírodě pohybem. A on ji tedy zas nalézá v číslech?“

„Smysl ten aspoň ve slovech jeho matky se mi jevil, ale nevím ovšem, zdali synovu útěchu dobře pojala. Musím přemýšleti, zdali ještě něco nedodala, čímž by se výrok ten lépe objasnil.“

A paní z Vodňanova pátrala v hlubinách své paměti. Ivana však neměla žádného dodatečného objasnění již potřebí, viděla ť dosti: Marcelovo slovo k matce pronešené vzbuzovalo zcela proti vůli její živé v ní účastenství, jemuž nikterakž ubrániti se nemohla, ačkoli se o to pokoušela: Postaviloť jeho povahu maně před ni do světla zcela jiného, než v jakém ji viděti chtěla. Již si netroufala tvrditi, že jeho vybočení z dráhy nastoupené zakládá se na netečnosti jeho pro vyšší důležitosti, na nedůstojné, pohodlné snaze dostati se v době nejkratší k cíli, to jest ke chlebu, již připouštěla, že snad divošství onoho ledového muže přec má jen jakýsi hlubší, zajímavější a především ctihodnější kořen, nežli se ji dosud zdálo. —

Již se netázala přítelkyně své, co jí činiti jest v otázce letního bytu a co Isidorovi odpověděti na žádost jeho, kteráž se jí ještě před několika minutami zdála přímo bezcitnou — naopak byla mu teď za jeho kategorickou bezohlednost velice povděčna.

Letěla k psacímu stolku, kdež uchvátivši péro jala se psáti, nikolí však Isidorovi nýbrž Marcelovu otci:

„Chceteli, velevážený pane, dceru zesnulého svého přítele poctíti a jí dokázati, že ve Vašich očích není otce svého zcela nehodna: považujte Lužany tak dlouho za domov syna svého, dokud se mu nepodaří dobyti sobě opět ztraceného pokladu svého neocenitelného pro Vás i pro nás zdraví.“

Isidorovi oznámila zkrátka, že letní domek v lipovém hájku pro pokladníka se připraví, jakmile sleze sníh.

S netrpělivostí ještě nikdy nepocítěnou čekala na odpověď Marcelova otce. Došla jí hned obratem pošty. S planoucími tvářemi čtla řádky s patrným namáháním načrtané:

„Vděčně přijímá milostivé nabídnutí vysocectěné slečny Kamenické pro svou jedinou radost nejuctivější její služebník

Rokyta starší.“

Žhavá slza padla z oka Ivanina na slovo „jediná radost.“

Donesla rychle dopis své přítelce, nemohouc pochopiti, proč podávajíc jí ho při tom se zardívá.

„Považuji za pravý zázrak, že si dal ten divoch tak brzy, ba že si dal vůbec říci,“ pravila k ní, „musí býti tuze ochablý, žeť tak povolným. Či snad si starý Rokyta troufal, návrh můj bez synova svolení příjmouti?“

Paní z Vodňanova upokojila slečnu, dokazujíc jí, že vzhledem k synově dráždivosti zajisté by byl otec bez jeho souhlasu ničeho nestanovil. Ostatně neviděla v tom pranic zázračného, že bylo slečnino nabídnutí rychle a vděčně přijato, naopak byl by starý Rokyta musil již pozbyti pravého pojmu o povinnostech někdejšího postavení svého, a mladému by se ho musilo naprosto nedostávati, kdy by byli se snažili jakousi výmluvou pozvání její zamítnouti.

„Vezmu si, jak pan Horovský přátelsky ode mne očekává, nemocného na starost a nařídím již dnes vše, čeho třeba k jeho uvítání, neb tuším, že nám jej první teplý májový vánek sem zavěje,“ pravila se svou prostomilou srdečností k Ivaně, kteráž padnuvši jí okolo krku, vášnivě ji zulíbala, aniž si opět vysvětliti mohla, zač vlastně se cítí přítelce tak povděčna.

V.

A skutečně! První teplý májový větřík zavál do Lužan list, v němž Isidor oznamoval, že hodlá pacienta co nejdříve vypraviti na venek, aby jej odevzdal něžné péči jistých krásných samaritánských rukou. Bylať mu Ivana sdělila ochotu své společnice bdíti nad ošetřováním a potřebami Marcelovými, žádajíc ho, aby se v tomto ohledu vždy jen přímo k ní obracel, což také činil jsa s tímto zařízením velice spokojen.

Dopisovalať si Ivana se svým někdejším učitelem dosud jednou téhodně, jako když býval ještě na cestách, ale činila tak teď více jen ze zvyku nežli z potřeby duševní. Nepsala mu již s onou jako jindy chutí aniž příjímala jeho řádky s onou živou účastí, kterouž jindy je vítávala. Co jí byl Isidor projevil, jaký to ideál života mu vlastně tane na mysli, přestaly ji listy jeho zajímati, pročítala a promýšlela je opět a opět s nedůvěrou, jež se po každém přečtení více zmáhala. Vše, co se v nich vypjalo z mezí všednosti, podrobovala přísné kritice, a málo kdy v tom jiného shledávala nežli frási více méně vynucenou.

Záře kolem hlavy duševního vůdce jejího, jež začala v onen večer jejich shledání blednouti, hrozila co nejdříve nadobro se rozplynouti. S přísností, jež každého mladého a upřímného člověka vyznačuje v otázkách přesvědčení, vinívala jej velmi často z obojetnosti k její osobě. Pravila si, že jí psával ve smyslu jí sympathickém pouze jen, aby vzbudil její zálibu, a že mu nešlo nikdy o pravdivou, pro oba stejně plodnou ozvěnu myšlenkovou. Nadšení její pro jeho vybroušený důmysl mu pochlebovalo, pročež ji hleděl v něm udržeti, hově prozatím jejím náhledům, ale zamýšleje učiniti ji přístupnou svým

skutečným názorům a zásadám, jakmile toho uzná potřebu. I tušila, že doba, jež se mu zdála k tomu přiměřenou, návratem jeho asi nadešla. — Nemýlila se příliš ve svých důminkách, učinila náhle hluboký a bystrý pohled do jeho nitra, a Isidor, nemaje o tom zdání, kterak jest prohlednut a poznán, potvrzoval ji v nich víc a více. Velmi zhusta jí vyčítával rozepisuje se o svém stálém dozoru nad Eduardem a jeho obchodem, že jednala velice lehkovážně, svěřivši bratrovi, aniž byla otcem k tomu zavázána, jmění svoje, a udílel jí pokynutí, kterak by jej měla hleděti vázat a obmezovat, aby jednou s ním nepřišla naprosto zkrátka. Myslil, že v jeho radě spatří přátelskou pečlivost, kterou by v ní byla ještě před málo nedělemi také skutečně shledala, a nenadál se, že se jí zdá falešným k Eduardovi, s nímž se přec chtěl sám spojiti, jakkoliv na jeho nespolehlivost stále si naříkal. Pročež odbývala jeho výstrahy jen vtipy dosti bodavými, majíc opět jen vtip pohotově, když si stěžoval na chladnou její ostrost, vášnivě se tázaje, v čem by měl hledati příčinu jejího proměněného rozmaru? Jestliže kdy propůjčil žárlivým jakýmsi obavám slova prudká, ani mu na list takový neodpovídala, opět jsouc uražena nedostatkem jeho k ní útlocitu, an si stále přivlastňoval práva mu nenáležející.

Proč se rozepisoval o věcech tak choulostivých, kdežto se mohl na vše, co jej zajímalo, zeptati ústně, kdy by tomu byl půl dne času svého věnoval? Ale on ji nemohl navštíviti, obětuje veškery svoje prázdné hodiny, kdež nebyl opanován svým podnikem, dohlídce na pokladnu Kamenických. Snad mu na pokladně té mnohem více záleželo než na slečně Kamenické samé? Aspoň se počalo velmi silně tak podobati. Jak se Ivana teď na sebe hněvala, že po něm tak tesknila a že se mu z toho tak přímo vyznala, teď kde viděla, že má její jmění u něho tak veliký význam, větši význam než její duše, jíž mu byl otec svěřil!

Nemohla a nechtěla mu skrývati, že už jí není tím, čím jí býval, a on nejsa si vědom žádné viny, nýbrž jen nejšlechetnější pečlivostí o blahobyt její a bratra jejího, zuřivě pátral po soku, jenž jej z jejího srdce vytlačuje. Ale nemohl se žádného doptati. Slyšíval, že se slečna Kamenická chovává ke všem pánům stejně vlídně, stejně odměřeně. Byl to snad přec jen onen Gustav, jenž se měl za Byrona! Snad byly jejich spory a hněvy, o nichž někdy v písárně si vypravovali, přec jen hravé? Gustav aspoň, co jej znal, nikdy se svým náruživým obdivem pro duchaplnou dívku se netajíval, rovněž ale se netajival, že se od něho odvracuje pro nevázanost jeho života, třeba mu dovedl dáti velmi zajímavý přídech geniálnosti, který by byl snad každou jinou dívku oslnil. Ale někdy nepovažoval Isidor již za nemožné, že Gustav odpor ten přec jen konečně v nepřítomnosti jeho zviklal. Sledoval každý jeho krok a dával jej sledovati svými známými, ale jiného se nedopídil, než že je Gustav teď právě nejnebezpečnějším sokem Eduardovým u slečny Rosignoly, což jim ale nepřekáželo, zůstati aspoň na oko nejlepšími přáteli a vychloubati se všude svým soupeřstvím, které se jim oběma zdálo, korunou nejpůvodnější interesantnosti.

I vznikala mezi Isidorem a Ivanou napjatost pořád větší, a mysli jejich se sobě víc a více odcizovaly. (Pokračování.)

Stoleté jubileum Alexandra I.

V Petrohradě, na počátku ledna 1878.

V skutku se tedy od mého posledního poslání ty chmury nad světem slovanským protrhaly, a Plevno dusné paměti se konečně vytrvalou chrabrostí ruských vojsk proměnilo v Plevno utěšené, v libozvučný pozdrav srdcí rozradovaných!

Že zde zprávou o dobytí Plevna vše okřálo, a že Petrohrad s řídkou srdečností uvítal svého panovníka vracejícího se „ku krátkému jen oddechnutí“ z jeviště nekonečných trudů, samo sebou se rozumí. Abych pravdě dal úplné svědectví, musím zároveň podotknouti, že valná část zdejšího obecenstva nad tím vítězstvím plésala hlavně v tom domnění, že teď již bude válce konec; ale když se pak roznesla slova carova, že tam dole zbývá ještě notný kus práce, nikdo nepadal v malomyslnost, každý chápal, že dílo tak veliké, s tolikerými obětmi podniknuté musí býti též důstojně a dokonale skončeno.

Nepochybuje se o tom, že *Alexander II.* v skutku nemíní zde dlouhý čas meškati, nýbrž že se odebéře opět ku svému vojsku, kdež jeho přítomnosti velice jest potřebí. Bez něho nebyl by se prvotní neúspěch tak důkladně k dobrému obrátil; on sám uznav příčiny nezdaru, nedostatek válečné síly, všelikých doprav a četné poklesky hlavního velení, odpomohl všemu nejen s důrazem ale i s podivuhodným sebezapřením. Skvělý výsledek je mu za to zadostučiněním — a právě při slavnosti stoleté památky jeho strýce a jmenovce *Alexandra I.* porovnávají věrní ale chladnokrevní a při vší oddanosti přec neúprosní jeho poddaní vládu předposledního a posledního cara s panováním cara nynějšího, kteréž porovnání dopadá zcela v prospěch Alexandra II., jemuž proto upřímně přejí ještě dlouhá léta, neboť poznali, že jest nad Alexandra I. mnohem důslednější a národnější, že nad Mikuláše vyniká svou ochotou, zaváděti a prováděti opravy, slyšeti hlas národa, jehož snah a přání se nebojí, jehož potřebám hledí vyhověti.

Nebudu vypisovati slavnost Alexandra I., jejíž oficielní program obsahoval přes 80 paragrafů; dopadla v mnohém ohledu jinak, nežli jsem očekával.

Také když jsem přečetl spoustu příležitostných řečí a úvodních článků na počest proslavence, bylo mi s podivením, že očekávaných těch licoměrných panegyrikův bylo v skutku jen velmi málo. Větším dílem v sobě pod rouškou oslavy skrývaly zrna ostré pravdy, tak že jsem byl jako přesazen do starodávného Egypta, kdež národ i nad balsamovanou mrtvolou svého faraóna držíval soud přísný a nelítostný.

Slavný pohřeb ovšem již tyto hlasy Alexandrovi I. odepříti nemohly, ale památka jeho při této příležitosti nehrubě mnoho získala. A tím se potomci neuspokojili: zasedliť i k soudu nad celým tehdejším pokolením.

Alexander byl representantem své doby — tak volá, jako na jeho omluvu, jeden z hlavních časopisů — byl kost z kosti té licoměrné společnosti, jakouž nám vychovala „slavná doba veliké Kate-

řiny!“ Každý pravil se býti vlastencem, mluvil o své občanské ctnosti, byl duší Římanem, hotovým sloužiti obecnému blahu do poslední kapky krve: v pravdě však býval bezdušným sobcem, styděl se být Rusem, nenáviděl vše, co bylo domácí. „Novotáři“ té doby upadali buď v šarlatánství svobodných zedníků aneb v jakobinství — jedni stávali se fanatiky pravoslaví, druzí jesuity atd. Následkem toho byla vnitřní nespokojenost, kterouž marně hleděli přehlušiti, až pak, unaveni stálým zmítáním z jedné výstřednosti ve druhou, upadali vesměs v apathii. Sám Alexander I. přiznával se v důvěrných rozmluvách svých — nejraději s cizozemskými dámami — k hrozné nespokojenosti a neustálenosti vlastní mysli, nehledaje ovšem příčiny v sobě nýbrž v jiných.

Nebylo snad nešťastnějšího panovníka na trůně; nikde neměl stání, Petrohrad mu byl odporný — pravil, že to není město, nýbrž jen stěny, jimžto lidská společnost schází. Ideálem jeho byl pobyt v hezkém selském domku v pěkné tiché krajině. — „Nejsem stvořen pro trůn,“ jsou jeho slova, ač byl svému vychovateli, republikánu Laharpeovi, nejednou přísahal, že bude vzorným panovníkem, „špatně mi pomáhají u provádění mých plánů. Mám okamžiky, kde bych si raději rozbil hlavu o stěnu.“ Obklopen sobci ženoucími se jen za vlastním osobním prospěchem, nevážícími sobě obecného dobra, jak sám se vyjádřil, zamýšlel nejednou odříci se trůnu; dříve však chtěl alespoň národu svému dáti jakousi ústavu, nejraději úplnou svobodu, aby si pak vybral ze sebe nejvhodnějšího za panovníka; v skutku zaměstával se k tomu cíli všelikými projekty, však po dlouhé nerozhodnosti přišly jiné starosti, z ústavy nebylo nic, k odřeknutí se trůnu také nedošlo — a vládní starosti o Rusko, vlastně veškera za ně odpovědnost ponechána *Arakčejevu* zlé paměti.

Odsoudiv dorůstající pokolení, anoť prý myslí, že je dosti, naučili se tančiti a bláboliti francouzsky, ve světlých okamžicích poznával, kde vězí jádro i budoucnost Ruska; jednou zvolal: *„Oj, ti moji bradáčové jsou přece mnohem lepší než my všichni.“* A přece nic podstatného k ulevení jich osudu neučinil!

„Comprendre c'est pardonner,“ tato zásada přivede ovšem psychologa i lidumila k tomu, že dá rozřešení vnukovi Kateřiny II. a zároveň synovi Pavla I.

Prohlásiv, že chce vládnouti dle zákonů (které teprv sám mínil přetvořiti) a dle „srdce své babičky Kateřiny,“ pronesl mimochtě již slova navzájem si odporující. Ve svém manifestě pak zřejmě pravil, že se nijak nebude míchati ve vnitřní sváry cizích panovníků s jich národy, že mu lhostejno bude, jakou si kde vyberou vládní formu, jen když se i k Rusku zachovají přátelsky a ukáží stejnou shovívavost vně, jak on sám. Zatím se během času stal hlavou evropského areopágu vladařského k udržení občanského pořádku a křesťanské (jak to zvali) mravopočestnosti, útočištěm všech tmářů a reakcionářských spiklenců, tak že slušně na to žalují tehdejší i nynější národovci, jak za všecku svou péči, aby posloužil Evropě, t. j. cizím potentátům — veda nejstrašnější války, vše ve prospěch jiných s ubližováním vlastních a národně ruských zájmů — nejen potkal se s velikým nevděkem, alebrž uvalil na Rusko i nenávist všech národů, kteřiž jejího vládce měli za štít

vší reakce po pádu Napoleona, kdežto *vlastně ta reakce drala se z Evropy do srdce samého Ruska*; zde při vší povrchnosti vyšších tříd a zanedbanosti lidu alespoň v první polovici Alexandrova panování bylo počalo jakési volnější hnutí myslí, kteréž bez neblahého toho míchání se v cizí záležitosti bylo by přece snad uhodilo na pravou cestu z toho bludiště frásí a národní otrlosti.

Nazvali jsme Alexandra nejnešťastnějším, protože stále s samým sebou nespokojeným panovníkem, přihledněme teď k okolnostem, kteréž jej pronásledovaly od kolébky, v nížto byl už proslaven ódou Deržavina: „Na roždenie v sěverě porfirorodnago otroka.“

Známoť, že Kateřina II. nenáviděla manžela svého Petra, který panovav jen rok, byl jejím návodem netoliko trůnu zbaven nýbrž i zavražděn. Nenávist svou přenesla i na syna svého Pavla, jehož také nechtěla připustiti k panování. Nejraději byla by též jej odstranila; však nenašedši dosti chápavých a spolehlivých vykonavatelů toho záměru, zmocnila se alespoň svého vnuka, jehož odcizila vlastní matce Marii Feodorovně, dávajíc zároveň otci jeho dosti příčin k podezření, že syn jeho před ním na trůn dosedne.

Vychován byv zcela dle návodu panující ještě Kateřiny proslulým Laharpem, nepodléhal ovšem, dokud bába jeho žila, moci otcově; ale když jej šestnactiletého oženili se čtrnáctiletou princeznou bádenskou Louisou, kteráž dostala jméno Alžběty Alexějevny, musil se rozloučiti s učitelem svým, žíti s podezřivým otcem svým v Gatčině a zároveň pilně navštěvovati dvůr své báby v Petrohradě. Miluje tuto, maje však v nenávisti její milce a dvořany, trval v ustavičném strachu před otcem, jenž s ním náramně surově zacházel. Neblahým těm poměrům připisuje se hlavní vada slabé povahy Alexandrovy; naučil se zajisté záhy býti podezřivým a pokrytským, jsa zároveň ode stvůr svého otce při dvoře bábině a zas od špehů této při každém svém kroku v Gatčině, v Carském Selu i v Pavlovsku pozorován.

Podivným spůsobem byla to zas právě Kateřina, kteráž mladému velkoknížeti přidružila o málo let staršího polského knížete *Adama Czartoryjského*, v němž Alexander nalezl také v skutku nejdůvěrnějšího přítele. Jemu svěřil se úplně a nezklamal se v něm také. Mezi jiným objevil mu záhy, že nijak neschvaluje počínání své báby Kateřiny proti Polsku, a slíbil překvapenému příteli, že přijda k vládě napraví křivdu na bratrském národě od ní spáchanou. Vůbec objevil se mu co upřímný přívrženec zásad svobodomyslných, Laharpem mu vštípených, obdivoval se revoluci francouzské, litujc ovšem jejích výstředností, a odsuzoval rozhodně veškero strannictví ve prospěch royalistů.

Jinak ovšem smýšlel rovněž vrtkavý Pavel, jenž krátce potom poslal Suvarova proti vítězným francouzským republikánům do Švýcar i do Italie, po té stal se osobním ctitelem Bonapartovým ale nepřestával se smlouvati s jeho vrahy. On to též, z pouhého vzdoru proti politice matčině, udělil milost na Sibiř vypovězenému Kościuszkovi, před nímž Alexander neobmezenou choval úctu, an dle slov jeho zastával statně věc spravedlivou.

Nejkrutější doba nastala Alexandrovi, když se *Pavel* po konečné smrti Kateřiny II. r. 1796 stal samovládcem. Alexander byl ovšem jmenován generálním gubernátorem Petrohradu a velitelem tělesné stráže, však nepřicházel hrubě k oddechu pro samé přehlídky, parády a jinou duchaprázdnou, unavující dvorní službu. Carský otec pak nepropásl ani jediné příležitosti, aby synu svému činil trpké výčitky aneb jej co nejhruběji vypeskoval přede všemi dvořany neb důstojníky — ano po pět let sotva minul který měsíc, kde by ho byl nepotrestal vazbou i postem.

Nadešla temná katastrofa náhlého skonu *Pavla I.*, jehož prý původně chtěli jen přinutiti, aby se dobrovolně odřekl trůnu, a to v dorozumění s carovnou, která se jinak obávala revoluce, poněvadž manžel její jevil již patrné známky šílenosti. Všickni životopisci Alexandra I. shodují se v tom, že věděl, oč se jednalo, i připouštějí, že násilná smrt otcova as byla hlavní příčinou jeho stálé vnitřní nespokojenosti a zádumčivosti, zvláště pak té rozčilenosti, s kterou vždy odmítal od sebe přílišnou chválu a přehnané velebení, jako na příklad, když mu chtěl po vjezdu do Paříže ruský senát uděliti titul „blahoslaveného," aneb když sentimentální mystické dámy jej porovnávaly s „dobrým bílým andělem všehomíra" proti Napoleonovi, „černobohu revoluce a všech zlých lidských náruživostí"; legitimisté k němu se uchýlivší zvali ho „rukou boží," svým „strážným duchem," kdežto mu jak Napoleonem tak i Chateaubriandem dáno příjmení „Řeka Byzantince." Vyslanec Ludvíka XVIII. při dvoře Petrohradském psal, že jedině charakter carův zůstává mu nerozluštitelnou hádankou, a mezi diplomaty jmenován byl zkrátka *sfinx*.

Vstoupiv na trůn vydal výše již dotčenou svobodomyslnou a mnohoslibnou proklamaci, udělil všeobecnou amnestii, povolal všechny vyhnance ze Sibiře, potlačil „tajnou expedici," zrušil inquisici, seslabil značně censuru, dovolil zařizovati též privátní tiskárny a přivážeti knihy z ciziny, ulevil stav nižšího duchovenstva určiv mu skromné ale přece jisté důchody, a osvobodil je též od trestu tělesného, jemuž za Pavla ještě i dvořané podléhali! Chtěje opraviti veškero zákonodárství, obnovil prozatím senát; přál vůbec občanské rovnosti, odměňoval jen skutečné zásluhy a vyjadřoval se, již ne soukromě a zticha jak jindy Czartoryjskému, ale zřejmě, že nenávidí despotismu vždy a všude, že hnusné mu otroctví i podlézání, že opovrhuje licoměrnými, bezcharakterními dvořany.

S Laharpem pustil se v nové dopisování tázaje se ho o radu před každým důležitějším krokem svým; ale z obsahu těch dopisů vyšlo na jevo, že rady jeho málo kdy uposlechl, a když tak učinil, stalo se to zas jen na škodu zamýšlených oprav. Czartoryjski totiž (k jeho chvále buď to zde připomenuto) doléhal se vším důrazem na osvobození lidu z nevolnictví, jakožto na první a nezbytný krok veškeré další reformy. Avšak Laharpe varoval před takovým krokem; uznával sic jeho nutnost v theorii, ale tvrdil, že v praxi sluší bráti ohled na rozmanité zájmy, tak aby lid byl osvobozen zvolna, postupně, ba tak, aby toho ani sám nepozoroval; jmenovitě pak že nesmí ani v nejmenším ublíženo býti vlastnictví, a nesmí prý se ani hlesnouti o vol-

nosti, osvobození neb zřejmě o svobodě. Takové zásady vedly pak také k vyzdvižení nevolnictví v baltických provinciích, kdež lid z poddanství propuštěný jednoduše z chat rodinných a polí dědičných v širý svět rozehnali. Před emancipací lidu à nejmenším dotknutím se majetku varoval cara Alexandra i Karamzin. Zůstalo tedy při starém, leda že se trochu obmezilo zřejmé kupování „duší," které za tehdejších dob jako brav na trzích prodávali.

Nelépe se dařilo se zamýšlenou opravou státního zřízení. Duší všech příprav k tomu byl po mnoho let Speranský, až náhle podlými udavači uvržen byl v nemilost. Car jej v prvním hněvu chtěl dáti zastřeliti bez soudu a nevyjevil mu, z čeho byl obžalován, aniž mu dopřál času, aby se ospravedlnil, Poslav jej v dalekou Permu toužil Alexander zase, že jej zbavili pravé ruky jeho, a želel, že tak věrně oddaného a zasloužilého služebníka „musil vydati v obět veřejnému mínění!" Veřejné to mínění bylo však zpracováno zlověstným *Arakčajevem*, jehož však záhy proklínalo.

Speranského nenáviděla i sestra Alexandrova Kateřina Pavlovna, kněžna Oldenburská, pro jeho náklonnost k moderním ideám. Ona také byla prý hlavní příčinou, že Alexander odpadl opět od spolku s Napoleonem, jenž mu nabízel, aby se s ním rozdělil o nadvládu světovou a jmenovitě s Tureckem po libosti své naložil. Alexander prý se na něj pro svržení švakra svého s trůnu Oldenburského rozhněval a tím prý se — jmenovitě i v otázce východní — dopustil chyby, kterou mu Rusové posavade za nejosudnější počítají.*)

Nelze nám tu podrobněji líčiti světoznámé události, které končily pádem Napoleona I. Evropa s tímto spojená vrhla se nejdříve na Rus, pak s Rusí sloučená jej u Lipska a Waterloo přemohla. Národ ruský, ten vojín a ten bradáč, osvědčili tuhou, vnějším nepřítelem nedotknutelnou sílu. Alexander, sám jsa překvapen, děkoval tomu lidu za velikou službu, což se ale ostatním pánům — kteří byli mezi požárem Smolenska i Moskvy až do katastrofy v Berezině cara v Petrohradě pilně střehli — nijak nelíbilo. Alexander, vytrhnuv se z jich objetí spěchal osvobozovat *Evropu*. Mezi tím, co dvakrát vítězně vjížděl do Paříže, co jezdil po různých kongresích za hranicemi, slouže úmorné reakci, střehli doma ruský probouzející se lid, jehož síla je byla zděsila, i to vojsko, kteréž v cizině bylo načichlo sebevědomím, příliš horliví strážníci, v jich čele Arakčejev.

Když pak došly zvěsti o řeckém povstání, kteréž počalo pověšením patriarchy, tří arcibiskupů, osmi archimandritů a jiných kněží v Cařihradě, načež pouze na ostrově Chios povražděno 100.000 obyvatelů, zachvělo to celou Rusí. Ale car prohlásil co svrchovaný strážce evropského pořádku povstání to za „bunt" zcela v souhlasu s Metternichem, a to již stačilo, že pozbyl vší své populárnosti. — Zlorádci přemluvili pak ho ještě, aby k utužení discipliny a k nutné již úspoře výdajů na armádu, po tak dlouhou řadu let za hranicemi zaměstnanou,

*) O poměru jeho k Napoleonovi jakož i o činnosti jeho v otázce východní viz „Zápas Evropy s plemenem mongolským" v 10. čísle lonské Osvěty. *Red.*

přeměnil některé krajiny ve vojenské kolonie, což se dle návodu Arakčejeva provádělo s takou krutostí, že se lid chvěl při každé návštěvě svého cara, domnívaje se, že si přichází prohlížet zas nová místa, kde by se mělo podobné zařízení zaváděti. Za pouhou petici z jednoho kraje proti takovému opatření bylo 39 sedláků knutou ubito.

Methoda Arakčejeva uspokojiti mysli záležela v tom, že hleděl každého poníižiti hrubostí a nejkřiklavější nespravedlivostí. Nejmilejšímu pluku Alexandrovu postavil v čelo nenáviděného Schwarze, který do důstojníků na potkání tloukl a donucoval sprosté vojáky, aby z trestu za nepatrné poklesky vzájemně si plivali do tváře.

Alexandra obklopovaly pak již jen osoby posedlé duchem nesnášenlivosti, mystického tmářství a nejnesmyslnější náboženské blouznivosti, jako paní Krüdenerová, s kterouž prý cara úmyslně svedl Metternich, a kteráž proti zmáhajícímu se v národech zloduchu vzpoury snila o bratrském spolku mocnářů na zásadách evangelických; tito měli tvořiti jako jednu rodinu, jejíž hlavou by byl vyvolenec boží car Alexander, jemuž se pak ovšem zdálo, že musí dobrým příkladem druhé své bratry předcházeti a odpomoci všemu zlu doma.

Sáhl tedy k nejnadějnějším plodům svého vladaření, k universitám i všem vyšším a nižším školám, jichž byl prvé příznivcem. Založilť na počátku svého panování pět universit (v Charkově, Derptu, Petrohradě, Vilně a Kazani), 58 gymnasií, přes 100 újezdných učilišť a veliký počet národních škol. Z těch musily býti především vymýtěny všechny zbytečné vědy, mezi něž jesuita De Maistre počítal i právnictví, hlavně pak náuky přírodní. Všemu ostatnímu vyučovalo se výhradně dle zásad a v duchu svaté alliance; i při geometrii a mathematice poukazovalo se k symbolům božství a svatým tajemným číslům. Filosofie vykládala se na základě poslání sv. Pavla k Timotheovi, politická náuka dle Davida, Mojžíše i Šalamouna. Fysika byla vykládána jen co důkaz božské všemohoucnosti, geologie, zoologie i anthropologie dle prvních kapitol Mojžíšových. Anatomické sály byly uzavřeny, lidské tělo pitvati zakázáno. Všecky zahraničné knihy propadaly nové, zrovna nesmyslné censuře; nesmělo v nich býti žádných anekdot o potentátech, carské rodině příbuzných neb s ní spolčených; nikde nesměly býti velebeny dobročiny člověka smrtelného, aniž by se zároveň poukazovalo k tomu, že je provedl vnuknutím božským; o žádné jakékoliv konstituci nesměla býti zmínka atd. atd.

K této reakci nepomáhali však jen cizinci nýbrž i muži na slovo vzatí jako Karamzin! Psalť zajisté carovi za hranice, že udělení konstituce Polákům probouzí v Rusku jen závist; i tam prý již všichni jen sní a blabolí o jakési ústavě, jíž národ ruský nepotřebuje. Kdy by se konstituční zařízení rozprostřelo i na Litvu, na Volyň a na Podol, přestal by ruský národ milovati cara. Rovněž varoval Karamzin cara před Poláky, s nimiž prý se Rusové nikdy nesmíří, na něž nikdy nelze spolehnouti; vzkříšení Polsky zdálo se mu býti totéž jako úpadek Ruska. Ústavné zařízení bude prý i Polákům samým škodlivo, probudí v nich staré sny, zvláště pak, anoť svobodným Krakovem zbudováno právě hnízdo nové vzpoury.

Oposice na sněmě Varšavském, kteráž pracovala k vymanění lidu z novolnictví a k opravě volebního řádu, vylíčena byla od zpátečníků jakožto prý nevděk polský za všechna dobrodiní.

Před zavedením ústavy v samém Rusku varoval též Laharpe, poněvadž prý tam není středního stavu. Proti ústavnosti v Polsce nejvíce zuřil anglický plnomocník Castlereagh a pruský státník Stein. Však Angličané i Prušáci měli zcela jiné pohnutky, než udávali: bálit se nepohodlného jim zmohutněni Ruska

Vedlo by nás příliš daleko, kdy bychom chtěli vykládati, že právě strach před národním hnutím vzbudil konečně vzpouru, že zavdal příčinu k zakládání tajných spolků, že potom teprvé lóže svobodných zedníků, dříve carem protežované, braly na se ráz politický, tak že se v Kyjevě utvořila i lóže „Spojených Slovanů,“ až pak po smrti Alexandrově vypuklo vzbouření tak zvaných dekabristů, jež bylo krvavě potlačeno.

Alexander I. byv v posledních letech vždy zádumčiv, upadl sám v mysticism i pobožnůžkářství, v každém nejnepatrnějším úkaze ducha i samostatnosti viděl „bunt,“ nestaral se pak vůbec o státní záležitosti, přenechávaje všecku starost i zodpovědnost Arakčejevým. Jediné si zapověděl: *že nesměl býti nikdo trestán pro uražení veličenstva.* O tomto zločinu nesměl mu však nikdo ani podrobnosti vykládati.

Úžasná potopa v Petrohradě, kteréž byl s balkónu zimního dvorce svědkem, pak rostoucí choroba carevnina přiměly ho, aby se vydal s manželkou svou na Krym, kdež nedbaje rady lékařů se nastudil a nechtěje přijímati žádných léků zemřel blíže Tagenrogu 19. listopadu 1825 v 48. roce věku svého, vládnuv po 24 léta.

Souhrn jeho činů a nedočinů neposkytuje hrubě utěšeného divadla, nicméně považován jest věk jeho panování od ruských publicistů co zárodek volného, však mohutného toho vývoje, jehož postup sami vidíme.

„V první polovici svého panování tolik dobrého počal, že den jeho narození sluší dobrým zpomínati,“ takto končí jeden jubilejní článek. Druhý pak dodává: „Ještě neokusili jsme všech plodů toho, co Alexandrovým pokolením v lůno času bylo zaseto.“ Rusové okusili tedy již část těch plodů; přeživše šťastně následky všech poblouzení, očekávají s důvěrou plodů dalších, vždy uspokojivějších . . . .

Jos. V. Frič.

Literární obecenstvo české.

Píše

Ferdinand Schulz.

(Dokončení.)

II.

Ze vzpomínek předeslaných vycházejí některé pravdy, jichžto vyslovení a obecné poznání nemůže zůstati bez dobrého vlivu na průběh nynější literární otázky české.

1. Od samého počátku našeho obnoveného života politického věnovala se táž pečlivost také krásné literatuře domácí a tož hlavně, ano některou dobou i výhradně od oněch vlastencův, kteří jakožto žurnalisté v první řadě nepřetržitě podněcovali, udržovali a řídili v našem národě ruch *politický*. Neúnavná starost politických žurnalistův o krásné písemnictví naše jevila se zejmena zakládáním časopisův pro literární esthetiku. Od roku 1861 nebyli jsme ani jediný den bez listu, věnovaného buď kritice, buď produkci, buď obojí této krasoumné činnosti spisovatelské, a skoro všechny literární podniky, založené od r. 1861 a vyznačené námi v čísle minulém, vyšly z tábora politického. Také Lumír v obnoveném vydávání svém (Hálek a Neruda r. 1873) je haluz z téhož kmene. Když se tedy v nejnovější době poklesnutí literárních poměrův našich tu i tam píše na vrub české politiky a naráží se tím buď přímo neb nepřímo na veškero politické časopisectvo české, třeba zjednati průchod pravdě, že ne *všechno* politické časopisectvo české se k národnímu písemnictví našemu chovalo nepříznivě.

2. Avšak úsilí, aby také krásná literatura zapustila v národě pevné, nevývratné kořeny, aby stala se mu nevyhnutelnou potřebou — úsilí takové se namnoze potkávalo s nezdarem. Jeden beletristický list po druhém zacházel. Kromě *Lumíra* (Mikovcova) a *Obrazů života*, kteréž vzniknuvše v dobách národně velice mdlých přešly do doby národně velice hlučné, *zaniklo prodlením pěti let* (1862—1866) *šest nových beletristických podnikův českých:* Rodinná Kronika, Osvěta (Schulzova), Kritická příloha k Národním Listům, Zlatá Praha, Literární Listy a Květy (bez obrázkův.) Zjev až úžasný! Něco tak žalostného nepřihodilo se posud ani u nás ani kde jinde. Pět let po sobě co rok veliké zklamání v jedné z nejdůležitějších stránek národního života, a tož právě tou dobou, když v jiných oborech životní činnosti národ osvědčoval velmi čilou vnímavost a takovou horlivost, že nám ji národové jiní až záviděli. Když politická stránka politického časopisectva těšila se po národě nejdokonalejšímu srozumění, stránka její beletristická nechtěla nikterak ujímati se v něm a zakoušela od něho neustálé důsledné odpírání a zamítání. Tou měrou, kterou v národě našem přibývalo smyslu pro politiku, *nemnožil* se jeho interes pro snahy kulturní, nepřibývalo jeho účastenství pro díla obecně vzdělávací, nevzrůstala jeho náklonnost k vyššímu esthetickému vzdělání. Když vedl se v politice nejtužší boj o práva českého jazyka ve školách a v úřadech,

národ sám nevšímal sobě dostatečně rozkvětu téhož jazyka v literatuře. V době mocného zápalu národního nebylo lze u nás proniknouti se snahami, v nichž veškera bytost a zvláštnost národní má své nejhlubší a nejpevnější základy. Vytrvalosti v podněcování mysli obecné k péči o krásnou literaturu nikdy nescházelo při oněch vlastencích, kteří záhy srozuměli, že všechen národní život náš by byl neúplný a neutěšený, kdy by nevznášelo se nad ním kouzlo a požehnání umění slovesného. První nezdary neodstrašily od pokusův nových. Překvapilo ovšem velmi bolestně, když po zaniknutí *Obrazův života* (1862), prvního to v době pobřeznové časopisu beletristického, jenž hlavní váhu položil na produkci *původní*, národ ke čtyrem novým listům, v nichž se pěstovalo krásné písemnictví domácí, odpovídal záporně. Ihned vzešlo smutné poznání, že v rozvoji našeho života, tehdáž dosti čile pokračujícím, schází velmi důležitý článek: snaha o vzdělání literární v oněch třídách občanstva, kteréž u nás hlavně povinny jsou, povznášeti sebe a tím celý národ k osvětě. Z toho poznání plynula horlivost oněch, kdož od roku 1862 na hrobě jednoho belestristického listu ihned počali vydávati nový: po Obrazech života Rodinnou Kroniku, po Osvětě Kritickou přílohu k Národním Listům, Literární Listy a Květy. Horlivost v pravdě taková, že jí nyní vzpomínati musíme s tím větším uznáním, čím méně v našich poměrech může se opakovati. Vyžadovalať *oběti hmotné největší posud v české literatuře.* Myslilo se, že přece není možno, aby list, v němž soustředily se nejpřednější síly spisovatelské, jenž přinášel dobré, někdy i skvělé příspěvky umění obrazného a jenž při své nádherné úpravě vynikal láci, ani v největších literaturách posud se nevyskytující, nenašel po celém pětimilionovém národě asi dva tisíce odběratelův, Nenašel jich, ani po *šestiletém* úsilném přičinění svém, a zanikl, stráviv téměř *padesát tisíc zlatých!* Nikdo neupře, že Květy byly časopis velmi dobrý, že důstojně representovaly naše umělecké snahy, netoliko v celém Slovanstvu, ale i před ostatními národy; také jsme od roku 1873 velmi často zaslechli ve společnosti české, jaká to škoda, že zašly: však zašly, a teď ani uznání jejich literární a umělecké ceny, ani lítost nad zaniknutím jejich nesmaže tu mravní skvrnu v národním životě našem, že *musily* zahynouti nedostatkem účastenství ze strany čtenářstva.

3. Naříkáli se u nás nyní na chatrnou pozornost národa našeho k dobrým ano k výtečným plodům slovesného umění domácího, a děje li se velmi důrazné i důtklivé vybízení, aby v té životní otázce naší co nejrychleji nadešel důkladný obrat: nesmí se mysliti, že takové toužení, napomínání a kárání u nás teprva teď se ozývá a v desítiletí minulém že k takové netečnosti našich rodákův se mlčelo snad z nějakého ostychu, aby před našimi škůdci a závistníky neobjevilo se na nás nic nepěkného. Ten vnitřní boj jest u nás mnohém starší; zápas krásné literatury naší se čtenářstvem sahá zpět do prvních let obnoveného života národního. Nevypuknulli hned s důrazem a s prudkostí, nebyla tím vinna ani ostýchavost před cizinci ani shovívavost k chybám vlastní krve. Myslilo se, že pouhé přátelské upozornění postačí, aby vedle politiky nezapomínalo se zvláště v občanstvu českém po městech na literaturu. Nešloť tenkráte jen o *časopisy* beletristické; *všem* dobrým

knihám českým obsahu nepolitického, básním, novelám, románům o sobě vydaným, dařilo se ve čtenářstvu našem rovněž špatně neli ještě hůře (viz Slovanské Besedy): vybrali jsme časopisy na ukázku jen proto, že na nich, když jeden po druhém zacházejí, neutěšenost literárních poměrův, plynoucí z nedostatku literárního obecenstva, jeví se nejostřeji. Když *zajde* časopis, vidí se hned a veřejně, že neměl dosti odběratelův; netečnost odběratelstva a čtenářstva při *jiné* knize zůstává tajna. Kniha vyšla, oznámila se obecenstvu, třeba i schválila a odporučila se mu; nenajdeli kupcův, zůstaneli na skladě, ví o tom obyčejně jen spisovatel a nakladatel: jinak může býti veřejné domnění, že písemnictví bůh ví jak vzkvétá! Tak tomu bylo i u nás. Produkce v slovesném umění nepolitickém, zejmena v novelistice a v lyrice byla u nás v prvních letech po roce 1860 i mimo časopisy napořád dosti značná, čtení zábavné a zušlechťující podáváno obecenstvu bez přetržení; ale literární trh tenčil se čím dál tím více. Ten smutný zjev byl příčinou, že už v listopadu 1863 ozval se v Kritické příloze k Nár. Listům stesk, že „věru jest čas, abychom se vrátili zase k pěstování literatury, předkem k literatuře krásné, k básnictví."

To bylo jaksi *první*, ovšem jen mírné udeření na poplach, aby národ se upozornil na nebezpečí, do kterého zabíhá, jakmile chladne v lásce k domácímu písemnictví. Ale od té chvíle bilo se v dotčeném časopise na poplach vždy mocněji. V dubnu 1864 v článku „Literární poměry" čelilo se už přímo k pramenu domácího zla. Pravilo se tam: „Literární produkce závisí tolikerými stránkami na konsumci, že tato k oné jeví se jako příčina k výsledku; kde odbyt tam i práce vázne. — — Potřebu vzdělanosti mnozí ovšem uznávají, ale nejsou jí tak proniknuti, aby je k činu probudila. Propadli nemoci daleko široko rozvětvené — *lenivosti ducha.* Známky nemoci té jsou netečnost a onen hrubý, sprostý duch materialismu, který z nijakého vyššího uvědomění, nýbrž z pouhé nevědomosti a nedbanlivosti plyne a jehož ujmutím se hynou květy duchovního vzdělání. Koho pak ani praktická potřeba nedonutí, aby se knihy chopil a ve svém oboru náležitě vzdělal, ten ještě méně uzná potřebu literatury vůbec a tomu ještě méně jasny budou výhody její pro život a mrav obecný, neboť návyk a zručnost nahražují mu poznání vyšší, a o tom, jak nízko duchem stojí, ani nevěda uspokojuje se obmezeným obzorem, v němž dny své tráví. Není to ale spokojenost skromné, po marném vnějším povýšení nebažící mysli, nýbrž jest to otupělost utlumovaného ducha, jež vnitřního povýšení a zdokonalení se štítí a prostředkům k němu se vyhýbá. Takový člověk míní, že i v své hlouposti jest sám sobě dosti, a co dále vede, *literatura a umění jest v očích jeho pouhý luxus, který se pro něho nehodí.* Jestliže se diviti nelze, že v nižších vrstvách společenstva takových lidí hojně se vyskytuje, přece spravedlivou nevolí naplňuje mysl přesvědčení, že i v jiných vrstvách podobných lidí mnoho se nachází, ve vrstvách to, jež se samy do řady vzdělaných rády stavívají. Jakýsi školní základ, osvojení sobě vnějších spůsobův a některé jiné často nepatrné vlastnosti, ano někdy jen pouhé štěstí získalo jim postavení poměrně příjemné a učinilo z nich formálně něco, čím skutečně se státi, by nanejvíc pečovati měli — ale nepečují. I jim vyšší literární

vzdělanost jeví se co pouhý luxus, docela zbytečný, neboť zkušenost je poučila, že i bez ní dosáhli jakéhosi cíle a že jim i dále bez ní postoupiti možná, jakož jiní také postupují a postupovali. Naproti tomu jiní druhové luxusu i nejpošetilejšího rázu je nelekají. *Jsou to více méně studovaní chlebaři, mezi nimi jen málo který literární konsument.* Potřebujíli nějaké odborné knihy ke zvláštním účelům, neváhají aspoň nutné potřebě vyhověti; však nebývá to kniha česká, leda snad gramatika nebo slovníček."

A v červenci 1864 týž časopis přinesl úvahu „*O povznešení a směru literatury české,*" kdež se pravilo: „Při nynějším počtu a síle českého národa literatura má i může vždy býti podle toho, aby týž národ pomocí svého vlastního písemnictví náležitě se vzdělával a ve vzdělanosti s národy nejpřednějšími zároveň postupoval. Na takový stupeň literaturu českou vznésti jest nejpilnější potřebou a povinností každého Čecha, který dostatečnými k tomu silami jest opatřen. *Liché a nectné jsou všechny výmluvy,* kterými chtějí ospravedlniti se, kdož netěží hřivnou sobě svěřenou, aneb *ve služebnost cizí se poddávají, z kruhu domácího ubíhajíce.* — *Bez knihovny veřejné nemá býti žádné město ani městečko české,* a kteréž jí posud nemá, právem zasluhuje výtky opozdilosti; *i každá větší vesnice může míti knihovnu.* Rozšířená pak obliba ve čtení vzdělávacím bude zakládati hojněji také knihovny domácí, rodinné, u nás posud dosti řídké a co do obsahu na mnoze nepatrné. — Takové knihovny budou nejen semeništi osvěty, ale i znamenitou podporou literatury."

Když tato napomínání neprospívala, *V. Hálek* rokem 1866 jal se pronášeti výčitky důraznější, a v slovích jeho přibývalo ostroty a ohně tou měrou, jakou vzmáhala se obava, aby neustále klesající účastenství českého národa k literární produkci vlastního jazyka neuvedlo všechen náš duchovní život, tolikerým šlechetným úsilím a obětmi nejtklivějšími za sto let vypěstovaný, jedním rázem na mizinu. Připomenuli jsme si předešle některé části z Hálkovy obrany krásného písemnictví českého proti proudu netečnosti a nevšímavosti, jenž v obecenstvu našem mezi lety 1866—1874 zavládl. Kde tak se mluví k národu, tam zajisté vtrhlo nebezpečí už největší. Ze všech stran rozbíral zvěčnělý básník žalostnou otázku národního písemnictví, maje stále na mysli týž vznešený účel, roznítiti někdejší horlivost českou k plodům duchovní práce české. Nešetřil nikoho, nepokrýval žádné slabosti a chyby, neomlouval žádného hříchu v českém životě; vypsal věc v té smutné pravdě, v jaké skutečně byla. Statečným spolubojovníkem byl mu v tom český obzor literární.

Jižjiž se myslilo, že steskům a žalobám na ochablost českého obecenstva v literatuře bude konec, když koncem r. 1874 sestoupila se v Praze Jednota českých spisovatelův. Však objevilo se, že i tato jednota neprovedla nic jiného, leda že jaksi úředně konstatovala hluboké poklesnutí literárních poměrův domácích. „Dobrých českých knih mělo by se několikrát tolik odbývati, než se jich nyní odbývá. Kdežto by na příklad žádná zámožnější rodina neměla býti aspoň bez nejlepších plodův literatury české: nyní rodina, která takto své duchovní potřeby v skutku ukojuje, jest výminkou. Ano, v tomto vzhledě stal se

u nás za posledních dob jen smutný krok nazpět: *netečnost k literatuře se v obecenstvu českém tak rozmohla*, že i zábavné časopisy a knihy jen s obětmi ze strany nakladatelův vydávány býti mohou. V tom jest veliký nedostatek ano veliké nebezpečenství, poněvadž kam literatura nevnikne, tam i pod zevnějším vzezřením kultury bují nevědomost, obmezenost, sprostota. Není to nic nemožného, aby aspoň každý, kdo se už nyní mezi vzdělance počítá, literaturu domácí sobě osvojil. Výmluva, že na knihy není peněz, jest na mnoze lichá. Právě ti, kdož tak se vymlouvají, na věci méně potřebné a ušlechtilé (kvasy, hry, módu a různý přepych) penězi bez rozpaků plýtvají. *Také na cizinské knihy, na cizinské i domácí tištěné škváry nazbyt mnoho peněz se v Čechách vydává, kdežto dobrá literatura domácí u tak mnohých odstrčenou popelkou zůstává. — Jest svrchovaný čas, aby všichni pravdiví vlastimilové opět literatuře bedlivou pozornost věnovali a jí dobývali osoby za osobou, rodiny za rodinou, domů za domem!*" Tak zaznělo z jednoty českých spisovatelův v měsíci prosinci 1874. Ale všechno bylo marno. Sama jednota českých spisovatelův zanikla v neutěšených literárních poměrech domácích rychleji než se v nich zrodila, a obecenstvo české odcizovalo se plodům krásného písemnictví našeho dále.

III.

A z čeho plyne všechno utrpení národní literatury naší? Z *nedostatku literárního obecenstva českého.* A nedostatek literárního obecenstva pochází *z nedostatku literárního vzdělání hlavně v městském občanstvu českém.* Kdy by v českých městech bylo více lidí literárně vzdělaných, neměli bychom otázku domácího písemnictví v tom smutném znční, jak nyní už bohudíky i bohužel všeobecně se uznává. Kdy bychom byli měli dosti měšťanstva literárně vzdělaného, nebyla by ani slepá náruživost politická mohla v životě celého národa působiti takové škody; politické heslo proti literatuře bylo by se odrazilo od skalopevných hradeb národní osvěty, nepřátelství proti osobám nikdy nebylo by mohlo zvrhnouti se u nás v nepřátelství proti věci, kdy by věc sama nebyla už dříve zápasila s netečností. Kdekoliv posud na světě se vyskytla, otázka literárni vždycky a všude byla otázkou *produkce*, jen u nás objevila se jakožto otázka *konsumce.* Zvláštní to, zcela nový druh duchovní choroby nebo aspoň duchovního nepořádku v národním ústrojenství. Pětimilionový národ neměl v sobě potřebného odběratelstva asi pro 20—30 dobrých knih svého jazyka, které do roka vycházely! Když pak se mu jmenem vlasti ještě poručilo: „Nečti ty a ty knihy, poněvadž je píší ti a ti lidé," nemohla národní literatura naše octnouti se v jiných koncích, než z jakých jí nyní dobývati musíme.

Co se dálo v Čechách mezi lety 1871—76 proti národnímu písemnictví od vlastních rodákův, nesmí opakovati se již nikdy! Nikoliv odrážeti a rozplašovati čtenáře dobrých českých knih, nýbrž vyhledávati, vybízeti, množiti a shromažďovati je káže největší povinnost vlastenecká. A ze čtenářův dlužno pak vycvičiti *literární obecenstvo.*

Minulé desítiletí odchovalo několikerý druh obecenstva. Viděli jsme vznikati obecenstvo volební, táborové, obecenstvo pohřebních a pochodňových průvodův, ano poněkud i obecenstvo divadelní; ale obecenstva literárního v té míře, jak jest ho potřebí a jak velmi snadno by mohlo býti u nás, nebylo a není. Musíme už rozeznávati mezi čtenáři a literárním obecenstvem, jako rozeznáváme mezi diváky a divadelním obecenstvem. Literární obecenstvo jest ona společnost rodákův osvícených a vzdělaných, která s písemnictvím vlastního jazyka jest v nepřetržitém důvěrném a vroucím spojení, která s nejvřelejším účastenstvím sleduje rozvoj domácího umění literního, která trvá ve stálé evidenci duchovní činnosti národní, která dychtivě čeká na každou novou knihu svého jazyka, která v rozpravách o literárních plodech domácích hledá svou nejmilejší zábavu, která stará se o rozšíření každé dobré knihy domácí po celém národě, v jejímžto lůně každá vznešená myšlenka a každý ušlechtilý cit národního spisovatele najde vnímavou a úrodnou půdu, pomocí které všechny vyšší duchovní snahy vnikají do života národního, slovem která ze všech vrstev každého národa má největší mravní cenu a životní důležitost.

Hledámeli takovou společnost v národě českém, najdeme jí posud velice poskrovnu. Jak nyní národní literatura naše žije, větším dílem záleží na domácím studentstvu a jeho učitelích. Co ještě mimo tyto kruhy literatury sobě všímá a jí se zabývá, jest část společnosti české velice *nepatrná!*

Namítne snad někdo: „Vždyť přece máme nyní více krajanův, kteří české spisy zejmena belestristické kupují a čtou, než jsme jich měli kdy před tím v tomto století.“ Pravda, kupuje a čte se nyní více českých knih, než na příklad i v nejhoroucnějších dobách vlasteneckých před r. 1848 a po roce 1850; ale v nynějších národních poměrech jest to přece mnohem méně a nikam to nestačí. Když veškera národní činnost jevila se toliko ve spisování a v čtení českých knih, bylo osm set předplatitelův na jediný belestristický týdenník a pět set odběratelův při české povídce neb básni ideálem vlasteneckého snažení; nyní takové číslice dokazují jen náš duchovní úpadek, naši vlasteneckou chudobu, naši — literární otázku!

Chceme být národem ve své vlasti samostatným a svéprávným: myslíte, že tu postačí osm set předplatitelův na nejlepší beletristický časopis náš, nebo když nakladatel dobrého původního románu a výtečných básní odváží se tisknouti pět set exemplářův? Chceme býti národem, jehožto hlas platně zasahuje do osudův této říše a jemuž přísluší třetí místo ve veliké rodině slovanské: myslíte, že dokazujeme svou mravní oprávněnost k tomu, když jeden dobrý beletristický časopis náš po druhém zachází, když spisy nejlepších našich spisovatelů nemohou souborně vydány býti pro nedostatek odběratelstva, a když nakladatel krčí rameny, jakmile český spisovatel k němu vkročí do dveří? Myslíte, že dokazujeme své popřednictví v rodině slovanské, *když posud přijímáme největší oběti od národního spisovatelstva,* když po tu chvíli výborného plodu básnického nemůže tisknouti se u nás více než tisíc exemplářův; když dobré spisy české, vydané před

sedmnácti a patnácti lety v šesti stech výtiskův, posud jsou na skladě; když mimo časopis žádný samostatný beletristický spis český nemůže vyjíti, poněvadž jest obávati se, že nebude kupován? Myslíte, že dokazujeme svou oprávněnost k svéprávnému životu v této vlasti, *když spisovatelstvo naše má nejnuznější postavení v celém národě?* Myslíte, že dobudeme sobě důstojného místa mezi národy vzdělanými, když slovesné umění naše sotva živoří?

Chceme býti doma i vzhledem k světu zahraničnému už něčím více, než jsme byli v dobách Metternichovské a Bachovské; proto také musí nás býti stále více duchovně živých, proto také musí v Čechách býti stále více uvědomělých a osvícených Čechův, proto musí jeviti se mnohem větší a horlivější účastenství národních kruhův našich k hlavnímu pramenu osvěty: literatuře domácí! A tu především dospělé obyvatelstvo českých měst. Vídáme bohužel až příliš často, že právě lidé, kteří vyšedše ze škol středních a vyšších po městech našich v rozmanitém působení praktickém za honorace se pokládají a poměrnou zámožností vynikají, k literatuře národní chovají chladnost a netečnost až úžasnou. Tak mnohý úředník, lékař, kněz, továrník, inženýr, statkář a jiný zámožný Čech domnívá se, že svou povinnost k národnímu písemnictví naplnil, pokud byl studentem, tenkráte že peníze soukromým vyučováním pracně dobyté, s nadšením odnášel do skladův knihkupeckých, tenkráte že před lákavými výklady nových českých spisův se nastál, smutně počítaje v kapse, že mu ještě tolik a tolik krejcarův schází; tenkráte že neznal příjemnější zábavy, než rozmlouvati s druhy svými o literatuře, míti na chudičkém stolku svém nejnovější její plody, probděti půlnoc nad českou knihou!

Ale život praktický prý se nesrovnává s takovým blouzněním! Ó, žehnejte dobám toho blouznění; byl to nejkrásnější čas vašeho života; tenkráte byli jste více lidmi a více Čechy než nyní. Ó, smeťte ten mrtvý popel „praktického" života s mysli své a zjednejte opět volný přístup svěžího a čistého vzduchu literárního k té posvátné jiskře ideálních snah, která pod rmutem života všedního ze zapalu mladosti posud ve vás tlí! Ona vzplane opět, blahou září svou pronikne veškeru vaši bytost a posvětí život váš k nové, nevadnoucí mladosti!

Zdá se mi, že v našem národě lidé dospělí neobyčejně rychle na duchu stárnou, slábnou a klesají; že v životě domácím i veřejném velmi brzy se nudí, že pro osudy, zápasy, slasti a strasti svého národa velmi záhy pozbývají všeliké vnímavosti a všelikého interesu: slovem, že duchovně velmi brzy odumírají. O tom, že lidé toho druhu sami tráví život velmi neutěšený a planý, ani nechceme tuto zmiňovati se: ale jaká škoda, jaká nenahraditelná újma pochází z toho pro celý národ, když právě ony jeho vrstvy, v nichž formální vzdělanost s výsledky a zkušenostmi skutečného života by měly spojovati se a splývati v jeden krásný harmonický celek dokonalého lidství a tím spůsobem propůjčovati soubornému životu národnímu vyšší lesk a cenu, před časem oddávají se duchovní zahálce, propadají duchovní smrti? Takové před časem odumřelé části jsou pro ostatní zdravější a zdravé díly národního organismu velmi těžké břímě. Samy nehybné a stuhlé zdržují síly svěží a čilé v práci a v pokroku.

A taková choroba, taková nepřirozenost v národním rozvoji našem pochází odtud, že lidé dospělí velmi záhy přestali zabývati se tím, co udržuje v člověku oheň mladosti, že odvrátili se od literatury, že velmi brzy přestali čísti. Jest až úžasno, jak málo u nás lidé dospělí z těch vrstev, kteréž by měly netoliko jmenovati se ale i býti intelligentní, věnují času i peněz domácí literatuře, jak málo českých knih v jejich obydlí se nalézá. Odtud ona duchovní prázdnota, která na nás z většiny občanstva městského zeje. Na rolníkovi nemůžeme a nikdy nebudeme žádati, aby snad pravidlem četl a znal básně Nerudovy, Hálkovy, Hejdukovy, Čechovy, Krásnohorské, Vrchlického atd.; aby si dal zasílati Osvětu, Lumíra, Světozor, Poesii světovou, Národní bibliotheku, Salonní bibliotheku atd., aby se zabýval spisy Durdíkovými, Tyršovými, Hostinského atd. Ale na intelligenci městské vším právem žádáme a musíme žádati, aby byla a trvala v nepřetržité evidenci všeho, co slovesné umění naše podává nejvyššího a nejdokonalejšího. Přední naši básníci, novelisté, romanopisci a esthetikové musejí býti v našich městech milí známí; spisy jejich musejí státi se domácími poklady v příbytku českého lékaře jako profesora, úředníka jako kněze, inženýra jako továrníka, statkáře jako vlastníka domu atd. Český básník, novelista, romanopisec a esthetik musí věděti, že jeho kniha v každém českém městě v několika výtiscích se nalézá, že se tam všude čte, že se tam o ní mluví v kruzích rodinných i společenských. Tu nemá platnosti žádná ani odmluva ani omluva; nejméně pak ta, jež týká se peněz. Tak mnozí Čechové, k nimž tato slova hledí, pokud jakožto studenti s hladem se ukládali na lůžko, měli na české knihy peněz dosti; nyní žijíce v poměrné bezpečnosti, v dostatku ano namnoze i v zámožnosti, mají jich na ně málo! Jen více lásky k českým knihám, více úcty k literárnímu umění vlastního jazyka, více touhy po esthetickém vzdělání; peněz bude hned tolik, co jest jich k tomu potřebí. Najdete je tam, kde je posud utrácíte buď na škodu svého zdraví aneb na zabíjení času, ale vždycky na újmu opravdového života lidského.

IV.

Nejsmutnější stránka v celé naší otázce literární jest, že *Němci mají literárního obecenstva mezi námi až dost.* Česká intelligence, české měšťanstvo napořád odebírá tolik německých knih a časopisův, i v takovém množství, že by snad samo stačilo udržeti národní písemnictví německé. Německé knihkupectví v Čechách žije a tyje toliko z Čechův. Prohledněme v Praze i v českých městech venkovských české domácnosti, zejmena lidí zámožnějších, najdemeli tam vůbec knihy, bude vždy na jednu českou deset německých. V městech dosti malých odebírá se německých románových časopisův ano i pouhých žertovných spisův po dvou i po třech stech, kdežto beletristického a vzdělávacího listu českého tam nedochází ani deset výtiskův! České čtenářské spolky a měšťanské besedy myslí, že by to bylo pro ně hanba, že by účelu svému nevyhovovaly, že by pro duchovní a vlastenecké vzdělání svých členův dosti nedělaly, že by se ve světovém myšlenkovém ruchu opoz-

dily, kdy by na svých stolech neměly vyloženy všeliké zábavné časopisy z Vídně, z Lipska, z Berlína, z Mnichova atd., tak nikde nesmí scházeti Fliegende Blätter, Uiber Land und Meer, Heimath, Gartenlaube, Deutsche Romanzeitung, Neue Fliegende, Illustrirte Zeitung atd. atd.; ale hledejte Lumíra, Osvětu, Světozora, Lacinou knihovnu národní, Národní bibliotheku, Všeobecnou knihovnu, Ženskou bibliotheku a jiné dobré a výborné knihy a spisy české, najdeteli je tam také všechny a všude? K tomu ještě sluší přidati, že německé časopisy a knihy vesměs se tam kupují za celou cenu, kdežto valná část čtenářských spolkův a měšťanských besed našich počala činnost svou tím, že k vydavatelům českých knih rozeslala přípisy, v nichž dokládajíc se svým velikým vlasteneckým účelem a velmi malým jměním, žádala, aby dostávala české časopisy a knihy neli úplně zdarma, jistě za polovičku; když pak takové žádosti se nevyhovělo, s podotknutím, že právě *spolky* české povinny jsou, *kupovati* české knihy, nejobyčejněji se shledalo, že z takového českého spolku na český časopis, na českou knihu, žádné objednání nedošlo.

A vedle čtenářských spolkův a měšťanských besed českých nejhlavnějšími odběrateli a čtenáři německých beletristických a humoristických časopisův a knih jsou paní a dívky v měšťanských domácnostech českých. Ze stanoviska národního a literárního jest to až hrůza, jak domácnosti zámožných měšťanův českých v Praze rovněž jako na venkově vypadají. Německy se mluví, německy se čte, do německých divadel se chodí, a to všechno hlavně návodem a řízením ženských členův rodiny. Otec — ač sám po česku nepřečte za celý rok ani jediné řádky, poněvadž prý se tomu za jeho času ve školách neučilo — i ač nedělá za celý svůj život ani pro vlastní vzdělání ani pro zvelebení národnosti české zhola nic, aspoň na veřejnosti vydává se za národovce i chce býti volen do obecního zastupitelstva, do sněmu a a bůh ví kam ještě od samých českých voličův; ale paní a dcery už ani nedbají na trochu toho českého zevnějšku, ty ve svém životě neliší se pranic od sousední měšťanské rodiny německé: předplatí se v německé zapůjčni knihovně a ostatek neznají žádné jiné čtení leda módní časopis německý! —

U těchto hlavních pramenův zla musí počíti národní naše práce. České měšťanstvo musí býti opravdu *české* a sice nejdříve a úplně ve svém *rodinném* životě. A to objeví se nejprvé a nejjistěji na rozvoji národní literatury naší. Vzkvétání a poklesnutí české literatury jest nejbezpečnějším měřitkem opravdu českého smýšlení a života v českých rodinách měšťanských.

Jsme zase v době, kde nesmíme a nebudeme považovati za Čecha nikoho, kdo nečte a nezná české písemnictví, u něhož není lze najíti české knihy, kdo si nevšímá duševní práce české, kdo s námi nežije duchem!

Tím domácím pravidlem řídí se každý jiný národ kolem nás, a nebudemeli my šetřiti ho a zachovávati co nejpřísněji, nebude z nás co národa do nejdelší věčnosti nic. Čechové, kteří nevnímají do sebe, nerozšiřují a nerozmnožují vzdělanost a osvětu národní pomocí vlastního jazyka, nejsou té ubohé a drahé vlasti nic platni!

V.

Jednota českých spisovatelův navrhovala už roku 1874, aby pro opětné vzbuzení čilejšího účastenství v národě našem k slovesnému umění českému sestoupily se v Praze a po venkově, zvláště v městech, *literární kruhy*, které by vzaly na sebe péči hlavně o rozšiřování dobrých spisův českých. Návrh tenkráte ještě nedošel uskutečnění. Nyní právě opakuje se z jiné strany. „Český Východ," časopis vydávaný v Chrudimi, ve svém čísle ze dne 5. ledna t. r. přinesl článek pod nápisem: *Komitéty ve prospěch literatury.* „Úkolem komitétů těchto," praví, „především bylo by vymýtění nadbytných a mnohdy bezcenných německých časopisů a spisů z místností veřejných a zavádění zábavného a poučného čtení českého. I do takových místností veřejných, jejichž majitelé dosavad považují za luxus vůbec nějaký zábavný časopis odbírati, působením komitétův vniknouti by musilo přesvědčení o potřebě a povinnosti podpory literatury. Však na veřejné pouze místnosti nesměl by obor působnosti komitétův těch zůstati obmezen. Největší počet německých časopisů plave tajnými cestami do domů soukromých, a některá města vykazují až neuvěřitelnou číslici cizopasných takovýchto literárních produktů. I zde bylo by komitétům zasáhnouti vším úsilím, aby kdož jsou Čechové a mají prostředky k podporování literatury německé, nezapomínali na českou. . . . Soukromou i veřejnou činností byly by komitéty ty povolány vybízeti k odebírání a podporování spisů českých; organisováním komitétův by se práce ujaly sdružené síly a pokračovalo by se k dosažení krásného účelu systematicky, kdežto nyní jednotlivec působiti může jen s nepoměrně menším úspěchem . . . V obcích venkovských povoláno v první řadě kněžstvo a učitelstvo ku práci ve směru tomto. I zde by se zajisté získali četní uvědomělí občané pro šlechetnou snahu tuto. Jen první popud, návod zde schází. Kde dosud pohlíží se na knihu a na časopis jako na věc zbytečnou, tam jsou o celé století pozadu, a dejž bůh, aby v Čechách v krátkém čase bylo takových domácností o něco méně, a abychom se alespoň přiblížili jiným národům méně četnějším a přece literárně mnohem probudilejším. Jest věc nejvýše nutná, aby rozvoj literatury české, jakožto podkladu všeho veřejného života národního, *neponechával se dále náhodě*, aby se knihám českým razila cesta k obecenstvu českému, aby lid český čtení více si oblíbil. Cesta, kterouž jsme naznačili, povede zajisté k cíli, když *jen v každém městě a v každé obci najde se několik ochotných osob, kteréž svědomitě a srdečně věci se ujmou.* Komitét ve prospěch literatury ustavuje se právě v Chrudimi. *Kéž i v jiných městech zahájí se ve směru tomto vydatná činnost*, nikdo by za nedlouho nemohl pak naříkati na úpadek literatury české!"

S největší radostí vítáme tento vlastenecký projev měšťanstva *Chrudimského* a máme pevnou naději, že důležité dílo národní, podniknuté se zápalem tak šlechetným, dařiti se bude. Po vzoru osvícených vlastencův Chrudimských i v jiných městech českých vznikají už komitéty ve prospěch literatury národní: ať jen vzniknou *všude!* Pak bychom se zajisté v brzku domohli velice potřebné nápravy v poměrech krásné literatury domácí.

Jen dostatek literárního obecenstva českého! V té věci nikdo nám ani brániti ani pomáhati nemůže, to musíme mezi sebou vyříditi *sami*. Ve všech ostatních stránkách národního života svého musíme míti zřetel také mimo sebe; tam jsme závislí na vnějších poměrech buď příznivých neb nepříznivých; tam naše práce není jen v rukou našich; tam nepostačí jen říci: „to chceme, k tomu máme právo!“ aby to také tak dopadlo. *V literatuře národní jsme sami svými pány neobmezenými, však také odpovědnými před soudem současným i příštím.* Co z ní uděláme, to z ní bude. *Ale to bude také z nás!*

Osip M. Bodjanskij.

Velikou ztrátu utrpěla slovanská věda úmrtím *O. M. Bodjanského*; není mnoho slovanských vědců, jejichž jmeno by u nás bylo tak slavně známo, jako jmeno učence, který v Moskvě dne 18. září 1877 mnohočinný život svůj dokonal.

Bodjanskij narodil se r. 1808 (Slovník Náučný uvádí r. 1810) v Poltavské gubernii, v Lochnickém újezdě, kde byl jeho otec duchovním. Učil se nejdříve v Poltavském duchovním semináři, pak vstoupil na universitu Moskevskou, kdež dokončil r. 1834 studia s hodností kandidátskou. Tři léta potom poslán byl na státní útraty za hranice do jinoslovanských zemí, kdež setrval do r. 1840, aby se zdokonalil v historii a literatuře slovanských nářečí. Jako Pogodin, Prejs, Srezněvskij, Chomjakov, Puškin a j. mn. přál si též on jíti k bratrům slovanským, poznati dokonale jejich osudy, touhy a přání. Procestoval pak za svého života nejen Rakousko i Turecko, ale také Německo a Italii.

Po svém návratě stal se profesorem dějepisu a literatury slovanských nářečí na universitě Moskevské — byl *prvním* profesorem této stolice od ministra hraběte Urusova založené.

Vedle svého učitelského povolání byl i literárně velmi činný; již r. 1835 vydal v Moskvě „Ukrajinské pohádky.“ R. 1837 vydal svůj disertační spis: „O národní poesii slovanských plemen,“ načež byl za magistra fakulty povýšen.

Z české literatury přeložil do ruštiny Šafaříkovy „Slovanské starožitnosti“ a „Slovanský národopis“ hned po jich vyjití.

Nejdůležitějším dílem jeho je spis v Moskvě r. 1855 uveřejněný: „O době vynalezení slovanských písmen“ (O vremeni proizchožděnija slavjanskich pismen) s 19 snímky od umělce Šelkovnikova zhotovenými. O spise tomto vyšla krátká ale závažná úvaha v Časopise Českého Musea (1856 sv. 3.), ve které se praví: „Spis tento jest skutečnou bibliothekou všeho, co o původu slovanského písma kdy bylo od učenců nejen slovanskoevropských nýbrž i jinoevropských napsáno, a svědčí o veliké pilnosti, obeznalosti a lásce k předmětu tomu páně spisovatelově, jenž dovedl o řečené otázce tak obšírný a důvodný spis napsati. Kniha tato považovati se může za jeden z nejvážnějších objevů, co se kdy na poli historicko-filologické literatury slovanské objevilo.

Po krátkém a duchaplném uvedení rozbírá spisovatel obzor pramenův a svědectví nejen východních, západních a domácích, nýbrž on probírá i legendy o životě sv. Cyrila a Methodia, sv. Václava, sv. Ludmily, sv. Prokopa, jakož i letopisy původu bulharského, srbského a ruského, podrobuje jich soudnému rozboru a sděliv o čase původu slovanských písmen mínění 32 nejslovutnějších v tom oboru badatelův, přichází na svém svodu všeho řečeného k rozřešení otázky, že Cyril filosof r. 862 slovanské písmo vynašel. Ostatně jest celá kniha velmi bohata na velmi zajímavá dáta obsahujíc mezi jiným překrásný rozbor „Života sv. Václava," nalezeného a vydaného A. Ch. Vostokovem, jakož i jiné a jiné předůležité články a záhady, jež by měli zvláště mladší badatelé slovanští prozkoumati a v nových spisech sdíleti a ohlašovati atd."

V letech 1846—1848 vydal Bodjanskij 23 knihy „Čtenij v imperatorskom obščestvě istorii i drevnostej rossijskich." Všeho vydáno již asi sto knih, které jsou předůležitým pramenem ruského dějepisu. Této společnosti pro ruské dějiny a starožitnosti byl pak Bodjanskij stále tajemníkem, ano její duší. V časopise jejím uveřejnil množství vzácných článků a příspěvků, historických dokumentův i monografií, že by ty všecky články a jeho universitní čtení o literatuře i náuce dohromady snešené velikou knihovnu tvořily. Při tom Bodjanskij historičnost každého článku, každého materiálu náležitě dosvědčil a utvrdil. Petr Dubrovskij se ve svém listu k Hankovi r. 1847 velmi chvalně o Bodjanském zmínil, že v historické společnosti při vydávání „Čtení" je ze všech nejhorlivější. V tomto úřadě následuje ho teď prof. Nil A. Popov.

Bodjanskij účinkoval také velmi chvalně jakožto profesor svými přednáškami; mezi posluchači jeho byli mnozí potom proslavení mužové, jako Gilferding, Kotljarevskij, Majkov a j. v. Žáci jeho cenili v něm hluboké známosti a jasnost výkladu. Veřejnému společenskému životu se takřka bázlivě vyhýbal i soustřeďoval všecku svou píli ve svých učených pracích. Vedl život v pravdě uzavřený.

Roku 1868 odstoupil k obecnému politování z profesury, ale nepřerušil přece svazků svých s universitou, raduje se z jejích radostí, žalost maje ze žalostí jejích. Ještě nedávno umístil ve svém historickém časopise závažný článek na ochranu universitních stanov z r. 1863, což mu způsobilo mnoho nepříjemností. Však on ve svém životě nejednou dokázal, že jest hotov obětovati vše pro zásadu, pro to, co nazýval svou povinností. Měl neobyčejně pevnou povahu a velikou vytrvalost. Spokojoval se málem a v potřebách života se velice obmezoval. Počestnost občanská, nepodplatnost mravního citu jest význačnou črtou v jeho životě.

Již drahně pociťoval příznaky nemoci, která jej přivedla do hrobu. Při svém churavém těle žil velice přísně uchraňuje si takto bodrost i sílu ke práci duševní; byl pilen až do smrti.

Tělo jeho s velikou slávou pohřbené odpočívá v Novoděvičském monastyru. Věčnaja pamjať! *Ed. G. Valečka.*

Nová knihovna pro mládež. Pořádají M. Weinfurt a Fr. A. Zeman. Svazeček 46. Hádanky pro mládež dospělejší. Sepsal a z jiných sbírek doplnil Josef Soukal. S četnými vyobrazeními. Nakl. Fr. A. Urbánek. V Praze 1878.

Malý vypravěč. Napsali Štěpán Bačkora a Jos. Bačkora. Druhé, rozmnožené vydání. Řada II. Nové knihovny pro mládež. Nakl. týž. V Praze 1878.

Poučná knížka pro školní mládež o pěstování ovocného stromoví, révy vinné a zeleniny. Sepsal František Vohralík. S vyobrazeními. Nákladem vlastním. V Chrudimi 1877.

Divadelní ochotník. Vydává J. M. Boleslavský. Nové sbírky sv. 148. Šlechta ducha. Veselohra ve třech jednáních od Jana Checińského. Přel. Ant. Kotík. — Osudná návštěvenka čili Tři svatby najednou. Veselohra v 1 jednání. Upravil F. H. Nakl. Mikuláš a Knapp v Praze 1878.

Besedy mládeže. Red. J. Kouba. Svaz. 143. Obrazárna maličkých. Dle J. A. Lohra vzdělal Pavlík. Nakl. týž.

Laciná bibliothéka pro mládež. Redaktor J. L. Mašek. Sešit 28—30. Tři povídky pro mládež vzdělal V. Pok Poděbradský. Obrazy z přírody. Od J. L. Maška. Část III. Nakl. J. Otto. V Praze 1878.

Zábavy pro mládež. Sešit 123. Vypovězenci v Sibiři. S obrázkem. Nakl. Jar. Pospíšil. V Praze 1878.

Naučení, jak mají topiči parní kotle topiti a obsluhovati s uvedením příslušných zákonů. Dle Fr. Mörtha vzdělal Fr. Špatný. Druhé rozmnožené vydání. V komisi Fr. Řivnáče. V Praze 1878.

Kapesní kalendář českých obchodníků 1878. Ročník třetí. Red. K. Urbanec. Nakl. J. Otto. V Praze 1877.

Jakými prostředky lze nabyti rolnictvu nutné vzdělanosti? Napsal Adolf Eckert. Vyňato z „Českoslov. hospod. listu.“

Zpráva archaeologického sboru „Vocela“ v Hoře Kutné za r. 1877.

Zpráva spolku akademiků Čásl. a Jihl. „Sazavan“ za rok 1876—77.

Listy průmyslové. Red. Al. Studnička. Ročn. IV. čís. 1.

Vesmír. Red. dr. C. Kotal a F. Nekut. Ročn. VII. čís. 6.

Listy chemické. Red. K. Preis a Ant. Bělohoubek. Ročn. II. číslo 4.

Háj. Red. J. L. Bayer. Ročn. VI. čís. 12.

Listy zahradnické. Red. Lud. Naumann. Ročn. I. čís. 1.

Český včelař. Red. J. Mikuláš Boleslavský. Ročn. XII. č. 1.

Včela Chrudimská. Red. Al. Thuma. Ročn. II. čís. 1.

Český sládek. Red. Jos. Tom. Suk. Ročn. I. čís. 1.

Pražské hospodářské noviny. Red. Jos. Dumek. Ročn. I. čís. 1.

Škola a obec. Red. Ant. Šilhan. Ročn. I. čís. 1.

Varyto. Red. Em. Binko. Ročn. I. čís. 1.

Posel z Budče. Red. J. Král. Ročn. IX. čís. 1.

Beseda učitelská. Red. K. Buhr a K. Taubenek. Ročn. IX. č. 50—52.

Naší mládeži. Red. J. V. Krátký. Ročn. IV. čís. 7.

Ženské listy. Red. Eliška Pechová Krásnohorská. Ročn. VI. čís. 1.

Světozor. Red. Vojt. Mayerhofer. Ročn. XII. č. 1—3.

Lumír. Red. J. V. Sládek. Ročn. VI. číslo 1 a 2.

Koleda. Red. Fr. Bayer. Ročn. III. č. 1 a 2.

Paleček. Red. Ig. Herrmann. Ročník VI. čís. 1—3. Se čtrnáctidenní přílohou „Ozvena“ (red. Bed. Frída).

Humoristické listy. Red. Jos. R. Vilímek. Ročn. XX. č. 1—3.

Prémie Umělecké Besedy na rok 1878 rozmnožuje řadu krásných obrazů, jimiž Beseda členy své v minulých letech obdařila. Jest to obraz výtečného českého krajináře J. Mařáka, který tuto volil motiv z rukopisu Královédvorského. „Sletujú sě tlupy bystrých krahujcev ze vsia lesa sěmo na sien dub, pokrakujú na dubě všici: ‚Pade junoše zlobú vraha!‘ Junoše plakáchu vše děvy!“ Tenť jest předmět i název Mařákova obrazu: les a jeho život je na něm věcí hlavní, padlý hrdina jest jenom stafáží: mistrovství Mařákovo v krajinomalbě se tu nanovo skvěle osvědčuje. Co se rytiny dotýče, třeba jen podotknouti, že ji dle původního obrazu obstaral Mařák sám.

OBSAH.

OSVĚTA vychází dne 25. každého měsíce.

Na Osvětu předplácí se

i s poštovní zásilkou

na čtvrtletí **1** zl. **50** kr., na půl roku **3** zl., na celý rok **6** zl.;

jednotlivé číslo stojí 56 kr.

Ročníky 1871, 1872 (vyjímaje č. 1., 2. a 3.), **1873—1877 jsou posud na skladě; první jest za 4 zl. 50 kr., druhý** (č. 4.—12.) **za 2 zl. 70 kr., ostatní po 6 zl., vázané v kůži o 1 zl. více; desky téže vazby na jednotlivý ročník po 70 kr.**

Nefrankované listy se nepřijímají. Reklamace se nepečetí a nefrankují.

Čislo 3. Sešit březnový.

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK VIII — DÍL I

1878

Redakce, administrace i expedice
v Ostrovní ulici č. 6 n. 1508—II.

V PRAZE

TISKEM JOSEFA KOLÁŘE — NÁKLADEM VLASTNÍM

1878.

☛ Číslem tímto končí se *první čtvrtletí* letošní *Osvěty*. Pp. odběratele, jichžto předplacení vyčerpáno jest, snažně žádáme, aby je záhy obnoviti ráčili.

Knihy redakci Osvěty zaslané:

Rukověť chemie pro vysoké učení české. Sepsal dr. V. Šafařík. Díl I., seš. 1. S vyobrazeními. Nakl. Slavík a Borový, v komisi J. Otty, v Praze 1878.

Бытъ Грековъ и Римлянъ. Сочиненіе Ф. Ф. Велишскаго. Переводъ съ чешскаго членовъ Кіевскаго отдѣленія общества классической филологіи и педагогики, подъ редакціей М. Я. Ростовцева. Sešit 1. V Praze 1877.

Славянскій міръ. Иллюстрированное изданіе литературныхъ, историческихъ и географическихъ статей. Ročník 1878 číslo 1—4. Vydavatel V. P. Turba v Petrohradě.

Česko-německý slovník, zvláště grammaticko-fraseologický. Sestavil prof. Frant. Kott. Sešit 16. Nakl. Jos. Kolář. V Praze 1878.

Příbramské doly na stříbro a olovo. Pametní spis. S fotografickým vyobrazením Vojtěšského dolu a s třemi mapkami. Nakl. Jos. Kadečka. V Příbrami 1878.

Slovník jazyka anglického i českého. Složil prof. V. E. Mourek. Díl anglicko-český. Sešit 5. Nakl. I. L. Kober. V Praze 1878.

Škola obecná v nejdůležitějších zákonech o nařízeních. Sbírka nejdůležitějších zákonů říšských, zemských atd., již k prospěchu kandidátův učitelských a učitelů vůbec sestavil Josef Klika. Bibliothéky paedagogické svazek XLIII. Nákl. Fr. A. Urbánek, v Praze 1878.

Česko-moravská kronika Karla Vladislava Zapa. Sešit 58. Nákladem I. L. Kober v Praze 1878.

Výklad zákona obecního pro království české ze dne 16. dubna 1864. Sepsal Frant. Schwarz. Sešit 6. Nákl. J. Otto.

Statistická příruční knížka král. hlavního města Prahy na rok 1876. vydávaná od statistické kommisse král. hlav. města Prahy redakcí prof. Josefa Erbena. Ročník patý. Nákladem vlastním. Tisk Hynka Fuchse. V Praze 1877.

Dějiny mocnářství rakouského. Sepsal prof. Justin V. Prášek. Díl prvý. Vývoj zemí rakouských až po smrt Maximiliána I. S 1 přílohou a 7 tabulkami rodovými. Nakl. Fr. A. Urbánek v Praze 1878.

Praktické učení zeměpisu Čech. Sepsal Štěpán Bačkora. Druhé, opravené a rozšířené vydání. S 12 dřevorytinami, 2 půdorysy a geolog. mapou Čech. Vydáno péčí Matice Komenského. Bibliothéky paedagogické svazek XL. Nakl. týž, v Praze 1878.

Bibliothéka místních dějepisův pro školu a dům. Vydává Fr. A. Urbánek. Pořádá Ant. N. Vlasák. Svazek VII.: Okres Mladoboleslavský. Sepsal Václav Vaněk. Nakl. týž, v Praze 1878.

Suum cuique. Odpověď na Obranu „Života Řekův a Římanův.“ Od Josefa Krále. Nákladem vlastním. V Praze 1878.

Národní bibliothéka. Výbor prací čelnějších spisovatelův československých. Redaktor Fr. Zákrejs. Sešit 321 a 322. V. Štulc. II. 8; K. Světlá. II. 3. Nakl. I. L. Kober. V Praze. 1878.

Jihu Chocholouškova vyšel sešit 25. Nakl. týž.

Český deklamátor. Sbírka nejvhodnějších básní ke přednáškám v besedách a společenských zábavách vůbec. S podobiznou J. K. Tyla. Nakladatel Al. Hynek, v Praze 1878.

R. 1878. Č. 3.

OSVĚTA

Východní otázka — otázka slovanská.

Píše

dr. Josef Perwolf.

Prosím nejvyššího stvořitele, aby s výsosti žehnal ruským zbraním i povýšil kříž a naši slovanskou ruku opět proslavil onou slávou, kterou měli naši předkové.

Černohorský vladyka Sava r. 1771.

Od pradávných dob Evropa východní a jihovýchodní byla, ať tak díme, lákadlem rozličných asiatských plemen, která vyrojivše se z Povolží a ze zemí Kaspických i dalších, žaplavovala na krátko nebo na dlouho země po Dněpru, po Černém moři, po Dunaji. Tak Hunové, Avaři (Obři), Maďaři (Uhři), Pečeněgové, Kumani (Polovci, Plavci), Tataři a Turci. Hunové i Avaři, Pečeněgové i Kumani zmizeli nadobro, a Tataři dávno již vyměnili šavle i luky za rauce i pluhy. Zbyly pouze dvě ordy, *Maďaři* a osmanští *Turci*.

Ode všech těchto ord trpěli nejvíce *Slované*, obyvatelé východní a jihovýchodní Evropy. Oni bojovali v řadách hunských, i slavili nad mrtvolou Attilovou velikolepou tryznu i stravu; památka hrozných Obrův, kteří zapřahali ženy zakarpatských Dulěbův, zachovala se u Slovanův posud ve slově *obr*. Což přetrpěli Slované ruští a bulharští od Pečeněgův i Polovcův i od Tatarův, což Slované podkarpatští i podunajští od Maďarův i Turkův! Ba věru, *východní otázka* nezrodila se Slovanům teprvé včera; ona jest tak stará, jako Slované v Evropě. Podstata její jest *boj Slovanstva s výbojnými ordami*, jež Asie neustále chrlila na Evropu — ovšem hlavně na Slovany — a snaha setřásati ukládané jho i vyhnati nebo zničiti ony loupežné ordy. Bitvy Sama s Avary, ruských Vladimírův, Igorův a Ivanův s Pečeněgy, Polovci a Tatary, Lazara, Miloše, Soběského, Alexandra s Turky, Svatopluka, Jelačiće, Knićanina, Paskěviče s Maďary; bojiště na Kalce, na Kulikově poli, u Kazaně, na Kosově poli, u Varvarina, Világoše a Trnova — vše to jsou jen dobou rozdílné výjevy nepřetržitého onoho boje slo-

vanského s asiatskými ordami, onoho boje, jenž posud není ukončen, posud zuří v zemích podunajských.

Dne 16. června r. 1224 svedena krvavá bitva na řece Kalce nedaleko Azovského moře; osm ruských knížat a množství ruských bojovníkův pokrývalo bojiště, na kterém Rus po prvé se měřila s *Tatary* a *Mongoly*. Za několik let valila se spousta těchto asiatských barbarův po stenající i hořící Rusi dále do Polska, do Moravy, do Uher, i do Jihoslovan; jen Čechové a Moravané pod Olomoucí, Charváti na Grobničkém poli porazili barbary. Nešťastná Rus stala se otrokyní *Zlaté Ordy*. Teprvé po třech stoletích podařilo se caru Ivanu Hroznému zdrtiti dědičky oné Zlaté Ordy, Kazaň, Astrachaň i Sibiř, a pokořiti je žezlu ruskému. Zbývala pouze jedna orda, Krymští Tataři, kteřížto poddaní tureckého sultána dlouho ještě sužovali veškero východní Slovanstvo, počínajíc ode Lvova i Kyjeva do samé Moskvy, až konečně před sto lety Kateřina Veliká zašlápla i tuto poslední hydru Rusi. Dobytím Kazaně, Astrachaně, Sibiře i Krymu rozbita první polovice oněch hanebných pout, jimiž východní otázka, a sice *otázka tatarská*, svírala celé východní Slovanstvo. Vítězná Rus hnula se proti páté nejnebezpečnější ordě, zahnízdivši se v Zadunají i Černomoří, proti *osmanským Turkům*.

Na den sv. Víta (15. června) r. 1389 bojováno krutě na Kosově poli. Turci porazili srbského knížete Lazara. Carství srbské a za několik let i bulharské kleslo pod ranami asiatských barbarův. Turecké bunčuky zavlály na carských stolicích v Prizreně i Trnově; v brzce i na hradech království bosenského a konečně i na královském zámku Budínském. Téměř celé Jihoslovanstvo ocitlo se v otroctví tureckém; a co z Jihoslovan zbylo, hájilo se v zoufalém boji proti přemoci Osmanův; ne nadarmo zbytek království charvátského oslavoval se co „předhradí křesťanstva“ (antemurale christianitatis). Krajiny po Dunaji i po Savé a Dravě neosychaly od krve především slovanské, i proměnily se v ono děsné bojiště Kosovské, po kterém — dle národního podání — kráčí ona zmužilá „Kosovka děvojka,“ zotavujíc zraněné junáky. Celé Podunají ozývalo se řinčením zbraní, a slovanští bojovníci nepřestávali volati s Bulhary, zpívajícími o posledním svém caru Janě Šišmanu:

Jak mile že zora zasvitnula,
ihned se jest vojsko vyhrnulo,
kůň do koně, junák do junáka,
šavle lsknou se jako jasné slunce,
oheň blýská skrz lesy zelené,
vojvoda jim sám car Ivan Šišman.
Bože silný, bože stvořiteli!
pomáhej nám síla i junáctví!
Boj chcem bíti na Sofijském poli,
krev proliti za jmeno Kristovo,
křesťanskou chcem proslaviti víru!

Téměř celé Slovanstvo obemknuto v ohromném polokruhu turecko-tatarskou hydrou; ona se rozložila od moře Adriatského i Černého skrze Podunají i Podněpří daleko na východ do Povolží. Zde, na samém východě, zašlápl ohon té hydře ruský car Ivan již v XVI. století; ale hlava její zůstala i chrlila smrt na slovanský svět.

V Podunají bojovali s Turky plukové jihoslovanští i čeští vedle maďarských, rumunských i německých;*) a na východě, na dolním Dunaji i Dněpru i Donu v Černomoří zápasili s Tatary i s Turky vojska polská i ruská. Chrabří srbští *Uskoci* na Savě, bojovní potomci Zeťanův, *Černohorci*, i všudybyli *hajduci* — závodili s ruskými *kozáky*, kteří nepřestávali bojovati s vrahy křesťanské vzdělanosti vůbec a Slovanstva zvláště.

Milionové slovanských mužův, žen i dětí odvlečeni jsou do tatarsko-tureckého zajetí; mládež ruská i jihoslovanská naplňovala řady janičarův, haremy i galeje turecké; nejednou, aby znikli svého strašného osudu, přijímali islam, stávali se *poturčeníky*, *poturicami* (jihosl.) nebo *poturnaky* (rus.). Právem Krymští otrokáři divili se, že na Rusi ještě zbývá tolik lidstva. Ozvěna oněch děsných dob, kde tolik krve slovanské oživovalo ordu tatarskou i tureckou, ozývá se posud ve tklivých dumách jihoruských, v onom „nevolnickém pláči," jak národní musa ruská nazvala ony písně. „Tehdy dala se bídnému nevolníku těžká nevole pořádně znáti: okovy ruce i nohy sjídaly, syrý řemen do žluté kosti tělo kozácké projídal. Bídní nevolníci na krev, na tělo pohlíželi, o víře křesťanské rozmlouvali, zemi tureckou, víru bisurmanskou proklínali: Ty země turecká, víro bisurmanská! Tys naplněna stříbrem, zlatem i drahými nápoji; jenom že bídnému nevolníku na světě nevolno: co bídní nevolníci v tobě pobývají, svátkův vánočních i velikonočních neznají, pořád v nevoli proklaté na galeji turecké na Černém moři přebývají, zemi tureckou, víru bisurmanskou proklínají. Ty země turecká, ty víro bisurmanská, ty rozluko křesťanská! Rozloučilas ty zajisté nejednoho za sedm let vojnou, muže s ženou, bratra s sestrou, dítky maličké s otcem i matkou! Osvoboď, bože, bídného nevolníka na svatoruský břeh, na kraj veselý, mezi národ křestěný!"

Avšak modlitby nešťastných slovanských nevolníkův byly z největší části marny. Nevolník prosí jasného sokola, aby doletěl k tatíčkovi i matičce, aby vykoupili hlavičku kozáckou - z těžké nevole; jinak bude prodán v Kozlově nebo v Cařihradě nebo i za Červené moře do arabské země. Toho štěstí dostávalo se nemnohým, bohatým; chudí seděli v temném vězení, navštěvováni leda jasnými sokoly žalostně kvílícími, nebo na galejích ve třech řadách, spoutáni těžkými okovy, s obnaženými hřbety, na něž sypaly se rány nemilosrdných katanův. Někdy podařilo se však nevolníkům nabyti svobody; tu je propouští jich krajanka Marusja popovna Bohuslavka, dostavší se do tureckého haremu, tu zase prchají o své ujmě, jako oni tři bratří z Azova, nebo konečně lstí rozbíjeji okovy na galejích, jako to udělali porobení kozáci i jich hetman Samuel Kiška. Potom ovšem pili i hýřili, ze sedmipídných pušek hřímali, Kišku Samuela pozdravovali: „Zdráv buď, Kiško, hetmane Zaporožský! Nezahynuls v nevoli, nezahyneš s námi kozáky na vůli!" **)

*) R. 1695 bylo v císařském vojště proti Turkům z Čech 7500 m., ze Slezska 5000, z Moravy 2500, z Rakous 2178, ze Štyrska, Korutan, Krajiny 5644, z dolních Uher 5000, Charvátův 8000; tedy do 25.000 slovanských vojákův.

**) Antonovič i Dragomanov: Istor. pěsni malorusskago naroda (Kyjev 1874, I.), Kuliš: Istorija vozsojedinenija Rusi (SP. 1874, I.)

V takových barvách vylíčil národ maloruský onen hrozný stav všech východních křesťanův, především Slovanův, jenž se počal od zahnízdění se Tatarův a Turkův ve východní Evropě i trval až do XVIII. stol., onen strašný „nevolnický pláč,“ rozléhavší se od moře Adriatského do Černého i Kaspického. —

Tři byli panovníci, od nichž porobení Jihoslované a jiní národové očekávali konečného osvobození z tureckého jarma: *císař římsko-německý*, od XVI. stol. spolu *král uherský a český*, *král polský* a *car* (od XVIII. stol. *císař*) *ruský*.

Pád jihoslovanské neodvislosti a strašně zmáhající se moc Turkův měly veliký vliv i na ostatní slovanské státy. Spojení Čech a Uher pod žezlem polských Jagajlovcův a potom rakouských Habsburkův stalo se hlavně následkem hrozivých úspěchův tureckých na dolním Dunaji. Česká vojska a české peníze velice pak podporovaly křesťanskou korouhev v zemích uherských a jihoslovanských. „Národ náš český,“ dí Veleslavín (1594), „s Turkem, všeho křesťanstva úhlavním a dědičným nepřítelem, za příčinou obhajování království uherského již více nežli ode sta let, ale nejvíce těchto časův činiti má a pohříchu i dále míti bude.“ Již r. 1443 rozléhal se rachot válečných vozův českých na Balkáně, okolo Niše, Pirotu a Sofie; české vozy vedl tehdy Jeník z Mečkova, rotmistr ve vojště krále uherského a polského Vladislava, který tehdáž podnikl vítěznou výpravu do Srb a Bulhar.*) V Čechách mistr Jan Příbram učinil tehdáž napomenutí k lidu obecnému, aby pánu bohu poděkovali, že dal vítězství nad pohany králi Vladislavovi, že třikrát porazil je a hluboko do jich zemí vtrhl. Tehdáž prý Bulhaři — vypravuje polský letopisec Bělský — jsouce s Poláky jednoho jazyka, všude dobrovolně se jim poddávali. Ale nešťastné bitvy u Varny (1444) i na Kosově poli (1448) uvedly všechny naděje Jihoslovanův v nivec. Pod Varnou zahynul král Vladislav se svým polsko-uherským vojskem, „od množství pohan udáven,“ jak dí starý český letopisec; na nešťastném Kosově poli české i polské pluky ve vojště Jana Huňada obočivše se vozovou hradbou draze prodaly život. Turci dobyli Konstantinopole i hrnuli se dále na sever, do Rumunie, do Srbska a do Bosny, kteréžto obě země srbské staly se tureckými pašaliky, hrozili Uhrám. Král Jiří z Poděbrad pomýšlel na spolek křesťanské Evropy proti Turkům, a jeho rada Marini domlouval papeži Piovi II., aby hleděl získati krále Jiřího za vrchního velitele výpravy křesťanské proti Turkům, i aby pojistil mu již napřed titul *císaře Konstantinopolského*. Myšlenka ta nalezla obliby i u mnohých knížat německých, a sám Jiří neodpíral oddati se boji tomu dalekému a vésti jej, pokudž by na něm záleželo, srdnatě k obecnému dobrému křesťanstva. Na to naléhalo i samo uherské poselství na sněmě Normberském (1461). Na sjezdě Hlohovském (1462) král Jiří a polský král Kazimír zavázali se k pomáhání sobě společnému proti Turkům, a Jiří hleděl pak získati tomuto svému záměru i Benátčany, krále francouzského, vévodu bur-

---

*) Časopis Česk. Musea 1859, 157. A teď tam bojují chrabrá vojska ruská i srbská!

gundského, krále uherského.*) Ale místo boje křesťanstva proti Turkům vypukl brzy boj římského křesťanstva proti českým „kacířům.“ Proti „kacířskému“ králi českému papež štval celé křesťanstvo, a poštval konečně panovníka, jehožto říši Turci nejvíce hrozili, uherského krále Matiáše. Takovým spůsobem síly uherského království, maďarské, rumunské i slovanské, zemdlévaly, jako již před čtyřiceti lety za husitských válek, tak i teď v boji s českými „kacíři,“ a nemohly tudíž úspěšně bojovati s pohany Turky, kteří vždy mocněji dotírali na sousední křesťanské říše, jmenovitě na Uhry. Spojením koruny české a uherské (1490) země české staly se účastny všelikých záměrův i výprav králův uhersko-českých proti Turkům. Již r. 1492 se připravovala ale nestala se veliká výprava proti Turkům, ve které mělo účastniti se i vojsko české. V Čechách tehdy prosili pána boha, aby ráčil pomoc dáti králi Vladislavovi proti Turku, kterýž ležel na Kosově poli s vojskem velikým; a zkušený válečník Václav Vlček z Čenova sepsal naučení ku králi, kterak se mají šikovati jízdní, pěší a vozy. Od těch dob začínajíc Čechové podporují svého krále v Uhřích penězi i vojskem proti Turkům, druhdy více než sami Uhři. Nejvyšší purkrabí pan Lev z Rožmitála píše (1521), že „páni uherští a obyvatelé toho království dvorně se pletou, a nebudeli zvláštní boží milosti, strach jest, že oni bez pomoci jiných národův málo obrání a prospějí; nébrž toto jest slyšeti, že by někdo z nich (vojvoda sedmihradský, Jan Zápolský) přál našemu pánu pádu, snad chtěje sám panovati: jako by teprva ten uměl, když by vešel v panování, Turkům se brániti a toho království obhajovati.“ **) Dne 29. srpna 1526 strhla se u Moháče bitva, která rozhodla nad osudem Uher na půldruha století; zahynul tu mladý král uherský a český Ludvík a množství Uhrův i Čechův, též Polákův. „A tu pan Ondřej Trepka, hofmistr královský,“ vypravuje český letopisec, „pověděl k Čechům: Pomněte na mne, páni Čechové milí, že kdož jsme věrni pánu svému, dáme se tu najíti, kde dobrým sluší; ale kteří jsou zrádci, ti utekou. A byl Trepka Polák.“ Z Čechův padli tu páni Štěpán Šlik, Jan Buštěhradský z Kolovrat, Burian z Gutšteina, Jindřich Kutnauer z Kutnova, Jakub Kyšperský z Vřesovic a j. Odtud neminul téměř ani jeden sněm český, na kterém by král český nedovolával se pomoci u stavův českých k uhájení Uher a vůbec všeho křesťanstva proti úhlavnímu, krvežíznivému jeho vrahu, Turku, a stavové čeští povolovali těžké daně i vojsko, právem se obávajíce vtržení nepřátel i do zemí české koruny.***) „Z dopuštění pána boha všemohoucího a nesvorností křesťanův,“ stěžuje sobě král Ferdinand na českém

*) Palackého Dějiny národu českého IV. 2.

**) Palackého Dějiny nár. česk., V. I. str. 323, V. 2. str. 389.

***) Jaké účastenství měly česká krev a české peníze ve válkách tureckých, viděti z rozpravy prof. Gindelyho: Geschichte der böhmischen Finanzen 1526—1618 (Wien 1869, srv. též Památky archaeolog. 1874, 125), z díla Tomkova o českých sněmích pobělohorských, a z důležité publikace „Sněmy české“ (v Praze 1877, I. Sněmy 1526—1545). Na sta tisíc Čechův, Moravanův i Slovákův zahynulo v tomto svatém boji; jich kosti pokrývají všechna bojiště v Podunají, smíchány s kostmi jihoslovanskými, polskými a ruskými. — Turci prý jmenovitě r. 1593 zamýšleli vraziti do Čech. (Zinkeisen: Gesch. d. osman. Reiches, III. 592.)

sněmě r. 1539, „takového zlého a lítostivé záhuby království, zemí a lidí křesťanských se neumenšuje, nýbrž den ode dne nepřítel turecký mocnost a sílu svou tyranskou nad křesťany rozšiřuje a provozuje, berouc a podmaňujíc sobě jednu zemi za druhou. Ti krve křesťanské žízniví nepřátelé, ukrutní Turci a Tataři, když se jim nad křesťany vítězství několikrát zdařilo, svého předsevzetí a tyranství, nebudeli jim v čas odepříno, provozovati, a nejenom království uherské, ale, pane bože rač ostříci, markrabství moravské, knížetství slezské i království české kaziti se podejmou a toho nepřestanou." Mnozí Čechové rádi by byli viděli potom i korunu polskou na hlavě svého krále, spolu krále uherského a císaře římského, majíce za to, že takové spojení čtyř korun bylo by „k oslavení a rozšíření jazyka slovanského, a nepřátelům všeho křesťanstva k nemalému ostrachu," jak pravili čeští stavové na sněmě r. 1576. Pravdivá slova napsal tehdáž *Kocín* v „Radě, kterak by tažení a válka proti Turku předsevzata býti měla" (ve Veleslavínově Politii, 1584): „Slyšíme a vidíme, co se s našimi milými přáteli a sousedy Uhry děje. Nemáliž nad čím srdce křesťanské lkáti a plakati, že tolik národův slavných, *s námi vírou křesťanskou a jinak spřízněných*, s velikou hanbou naší i všeho jmena křesťanského tomu nejlítějšímu tyranu právě *v hovadskou služebnost* podrobeno jest? Avšak o jich vysvobození žádný nepečuje, žádný rady nedrží, ježto nás k tomu netoliko bratrská křesťanská láska vede, ale zhola nutká a tlačí naše vlastní potřeba, a též zlé nebezpečenství, kteréž již nad hlavami našimi visí. Nebo ten oheň turecké ukrutnosti den ode dne se rozmáhá, a nenabytými škodami blízkých sousedův ten nepřítel k nám se přibližuje, jehož nenasytná žádost panování a nenávist jmena křesťanského žádným nejbohatším královstvím, žádnou jakkoli krvavou porážkou a bitvou uhašena a spokojena býti nemůže. Ta *otrocká i chlapská poddanost*, kteráž křesťanům od Turka nastává, mezi všemi, kteréž kdy nejukrutnější tyranové vymysliti mohli, jest nejhroznější a nejohavnější. Turci zajisté nemají na tom dosti, že vezmou krajinu aneb zemi a k svému panství ji připojí: ale zmordujíce nejprvé všecky muže urozené, vznešené, vtipné, udatné, rozumem a bohatstvím obdařené, a pro ty dary na úřadech obecných postavené, zajmouce mládež nejvýbornější, a tu do cizích, dalekých, neznámých zemí zavedouce, všecky nejlepši ozdoby poberouce, všecka počestná umění i užitečná řemesla ven vyženouce a vyplenice, v pustiny a žalostivé zříceniny, až na ně těžko hleděti, ty země i města přivozují. Mámeť v jistotě nač naříkati, nač plakati; ale vedle toho také o to bedlivě přemýšleti, o to se starati, na to všecku možnost, vtip, rozum i statek vynakládati, aby se nám též nepřihodilo, a my v to místo nepřišli, pod nímž v bídách a těžkostech žádného nižšího býti nemůže." — A ještě po stu letech touží Čechové na ono hovadské otroctví — známé jim mezi jiným i z pamětí Vratislava z Mitrovic — i těši se lepší budoucností. „Či navždy bezbožní Turci budou držeti naše země," táže se Václav *Rosa* (1672), „či bezbožný tak pěkné rolí bude míti vojáček? Jiného něco slibuje našemu Lvu i Leopoldu svatý Václav!" A *Pešina z Čechorodu* (Ucalegon Germaniae, Italiae et Poloniae Hungaria flamma belli turcici ardens, 1663), obrací se k Polákům, aby zanechajíce sporův

s Rusy vytrhli spolu s carem i císařem proti Turkům. „Kdy by nebylo i jiné příčiny, zdali vás nepohne k tomu žalostný stav sousedních národův, vašich rodných bratří Slovanův, Charvátův, Moravanův, Slezákův, Čechův? Zdali ve vás neprobouzí se stud z tohoto denního zabíjení, z tolikerých pout i požárův, volajících po pomstě? Jste ukrutní, nepřispějeteli, bezbožní, zanecháteli nás jako nějaké žertvy vrahovi na roztrhání; Turek stane se pak panovníkem všeho slovanského národu!"

Těžko bylo císařům římským i králům uhersko-českým zápasiti s Turky, i turečtí křesťané dlouho marně obraceli se k císařům „plačíce i vzdychajíce"; nehledíc na všeliká úsilí císařských vojsk i pomáhajících jim Jihoslovanův, turecké panství v Podunají drželo se téměř do samého XVII. století. Na královském hradě Budínském houpal se turecký bunčuk, a sám hrad dlouho plakal s jihoslovanským básníkem XVI. století, Vetranićem-Čavčićem:

A sad nie Ugrina, Čeha ni Poljaka,
Da s kopjem Turčina u polju dočaka;
Nie več Hrvatin ni od Bosne vitez taj,
Ni hrabren Dalmatin, Ardeljac i Ugrovlah!

Vedle římských císařův byli *králové polští*, na které pohlíželi porobení Jihoslované co na své osvoboditele. Polsko stalo se následkem spojení s Litvou i s litevskou (podněprovskou) Rusí sousedem Turecka — prostředkem Moldavy — i Krymských Tatarův, vasalův sultánových. Jako někdy Rusiči pod svými knížaty na dolním Podněpří bili se s Pečeněgy i s Polovci, pouštěli se po lodicích na Černé moře pod samý Cařihrad: rovněž i potomci oněch Rusičův nepřestávali bojovati s dědici i příbuznými oněch ord, s Tatary i s Turky. Na celém pomezí ruského světa, na dolním Dněpru, na Nizu za prahy (vodopády), na Donu, na Tereku i na Jaiku utvořila se bojovná vojska *kozácká*. Z nich jmenovitě Dněprovští Záporožci stali se postrachem celého Černomoří; jmena jich hetmanův Daškoviče, knížat Višneveckého i obou Rožinských, Konaševiče Sahajdačného a j. krvavě se vryla v dějiny obou ord, tatarské i turecké. Řehtání kozáckých koní i rachot vozových hradeb (táborův) rozléhaly se po všech stepích od ústí Dunaje daleko na východ za Don; Černé moře pokrývalo se lehkými lodicemi (čajkami) kozákův, i sloupy dýmu u Kaffy, Sinopy, Varny, ba i u samého Cařihradu ukazovaly na návštěvu kozáckých molodcův. Východní kozáci po Donu i po Volze dobyli chanství Sibiřského a šířili hrůzu mezi plemeny tatarskými i Kavkazskými. Není divu, že veškeren národ ruský i jihoslovanský a vůbec všichni východní křesťané blahořečili kozáckým „rytířům," tomuto biči všeho mohamedanského světa. Práv jest onen maloruský národní pěvec, jenž s nadšením zapěl: „Sláva jich neumře, nezahyne! Bude sláva slavná mezi kozáky, mezi soudruhy, mezi rytíři, mezi dobrými molodci. Posilni, bože, lid carský národ křesťanský, vojsko Záporožské i Donské, i lid Dněprovský, Nizový, na mnohá léta do konce věka!"

V tomto boji s islamem pomáhali kozákům i mnozí páni z pomezných zemích ruských, na Rusi Kyjevské čili Ukrajině, na Volyni·

a Podolí, i na Rusi Červené, kamž neustále zajížděli draví Krymci. Takoví byli starosta Chmelnický, Predislav Lanckoronský, soudruh Daškoviče, starosta Barský Pretvič, starosta Čerkaský i Kanevský, kníže Dimitrij Višnevecký, spolu hetman kozákův, pověstný Samuel Zborovský, páni Jazlovečtí, Siňavští, Melečtí, Rožinští, Ostrožští a j. Všichni tito bojovníci, z největší části Rusové, zasláněli vlastní Polsko okolo Krakova, Poznaně a Varšavy. Trefně to pověděl sám polsko-český historik těch dob, *Bartoš Paprocký*, ve svých verších „Do Polaków“ (1575). Paprocký ukazuje polské mládeži na země ruské co na školu pravého váičečnictví. Chrabrá Rus zápasí s Turkem, strašnějším nežli hydra, s kterou bojoval Herkules. Rus

brání všechněch křesťan jako mužní lvové,
tak že málem jsou tam všichni Hektorové.
Od vás žádné pomoci k tomu nemají,
vás jak krmné voly v pokoji chovají.
Samson slyňe, že roztrhl tlamu lvovi;
teď to dělati, nic divného Rusovi.
Rozevřel na nás svou tlamu Turek mocný,
do ní vráží svoji ruku Rus statečný;
s vojskem nesčíslným na Polsko se pouští,
ale ruská síla jemu nedopouští.
Sláva těch statečných Rusův všudy slyne,
i na věky bude, třebas Polsko zhyne!

Paprocký pověděl tu pravdu, až v duchu prorockém, netoliko Polákům, nýbrž všem Slovanům. Ba věru: chrabří Rusové nejednou vrážejí svou ruku do rozevřené tlamy Turka hroznějšího nad saň, hájíce Polska i ostatní Evropy; a tato sláva ruského národu potrvá na věky věkův! Chrabrá Rus dělala skoro všechno jen vlastními silami, jelikož polská vláda málo dbala o jihovýchodní hranice na Dněpru, a všechny myšlenky i návrhy Daškoviče, Pretviče, Orišovského o opevnění Dněprovského Nizu zůstaly pouhými myšlenkami a návrhy. Sami někteří Poláci posmívají se své vládě, která místo aby bojovala s Tatary na opevněném Nizu, odráží je teprvé někde u Krakova, ba platí jim i roční daň. „Kdy by na Dněprovských ostrovech postavily se zámky,“ píše dějepisec Bělský, synovec Orišovského, „nelezly by k nám ty vši Tataři; my bychom jim odňali celý Dněpr, kdy bychom jen chtěli. Avšak my raději odrážíme Tatary u Samboru!“

Nicméně Polsko spolu s Litvou i podněprovskou Rusí bylo státem, na který porobení Jihoslované nepřestávali hleděti co na svého osvoboditele. Tuto myšlenku vyslovil již v první polovici XVI. století Dalmatinec *Tranquillus Andronicus* ve svém provolání k polským pánům (Admonitio ad optimates Polonos, 1545). Andronik, vyzývaje Poláky k vojně proti Turkům, ukazuje na ohromný národ slovanský rozšířený v polovíci Evropy, někdy tak slavný, nyní však z veliké části pokleslý a cizákům sloužící. Jihoslované poddáni jsou z menší části římskému císaři nebo Benátčanům, z větší však jsou pod krutou vládou Turkův. Jediné téměř Polsko zachovalo sobě starodávnou svobodu; ono i spojená s ním Rus odpírají moci barbarův. Pročež všichni Slované přejí Polsku všelikých úspěchův; onoť za nejtěžších svízelův i nejbídnějšího otroctví slovanského národu jest jeho jedinou útěchou. — Sami Poláci,

státníci i spisovatelé, často ukazovali s hořkostí na porobu svých jižních bratří a ohnivými slovy vyzývali svou vlast k vojně s Turky a k osvobození Jihoslovanův. Polští historikové, Dlugoš, Měchovský, oba Bělští i j. vědí, že Jihoslované jsou roztrháni na mnoho částí, že klesli pod vládu cizákův; oni zapisují pád bosenského království „slovanského jazyka,“ rmoutí se nad neštěstím Jihoslovanův, úpících pod jarmem barbarův, kterým musí svou mládeží rozmnožovati janičary. Z otroctví Jihoslovanův rmoutí se i Zamojský ve své památné rozmluvě (1589) s Vilémem z Rosenberka. Historik *Stryjkovský* navštívil Balkanský poloostrov a často tu rozmlouval s Bulhary a Srby; ukazuje na to, jak za neustálých sporův souseda se sousedem, bratra s bratrem Turci přikvačili a se zmohli; za takových rozbrojův zahynuli Srbové i Bosňáci. „Kde jsou Bosna i Srbsko?“ táže se Stryjkovský, i pláče nad neštěstím Jihoslovanův s prorokem Jeremiášem:

Dědictví cizozemcům naše se dostala,
krutá ruka sirotkům chléb vlastní pobrala,
vodu jsme vlastní svoji za peníze pili,
dřeva jsme si u pohan v nevoli koupili,
nad šijí naší ukrutní katové stáli,
strmáceným od práce oddechu nepřáli!

V podobném smyslu vyslovují se i polští poeti XVI. a XVII. století, Kochanovský, Tvardovský, Gavinský a j. Naříkajíce nad pustošením zemí polsko-ruských „bisurmanskými psy“ i na odhánění tisícův lidí do otroctví, z kterých

jedni za Dunaj Turkům zaprodáni,
druzí do Hordy daleké zahnáni,

naříkají zároveň i nad porobou jižních Slovanův, „naší krve, našich praotcův,“ doufají však, že vnuci je osvobodí. Ba „slovanský slavík,“ Kochanovský, prorocky ukazuje na budoucí mohutnost severních Slovanův, Rusův, jichž moci neodolají jižní země:

Po letech národ povstane z půlnoci,
jehož kraj jižní neodolá moci.

Okolo toho času, kdy Dalmatinec Andronik vyzývá Poláky k osvobození Jihoslovanův z tureckého jha, polský publicista a historik *Stanišlav Ořechovský* obrací se za týmž účelem ke králi i k šlechtě (Turcica prima et secunda ad equites Polonos et ad Sigismundum Poloniae regem, 1543—1544; první též polsky: Ksiażka o ruszeniu ziemie polskiéj przeciw Turkowi). Ořechovský ukazuje na zmohutnění Turkův, na podmanění Uher a jiných zemí, vystříhá svých krajanův, aby podobný osud nezastihl i Polska, i aby Polsko neklesl‌o pod nesnesitelnou porobu těch strašných barbarův, nestalo se mohamedánskou říší, i aby jmeno polské nebylo zúplna zahlazeno tou hroznou „bestií.“ Za tou příčinou sluší Polákům pomysliti o vojně s Turky. Řekové i jižní Slované očekávají pomoci od Polákův a povstanou proti svým trýznitelům; národové ti jakož i Poláci vědí, že říše turecká jest slaba a nemůže dlouho trvati, jelikož její poddaní nemají k ní ani důvěry ani lásky. Turecko jest takřka slepeno ze sběře bídných lidí, jež bázeň, trýzeň i útisk zbavily nejen vědomí svobody, nýbrž i řeči, kterou by mohli připomenouti sobě oné svobody. Těchto tureckých nevolníkův

netřeba se báti; jsouť oni vaši bratří, i volají k vám o pomoc; jakmile uzří vaše zbraně, svrhnou se sebe jarmo otrocké. Takovým spůsobem tato hrozná tyranie klesne spojenými silami vašimi i vašich bratří úpících v otroctví. Spojenci Polákův budou Němci, Čechové a Španělé; sami Poláci mohou postaviti 200.000 vojska pod zkušenými hetmany, Tarnovským, Kmitou a j. Jest již čas upustiti na chvíli od vnitřních sporův náboženských, jednati ne slovem ale mečem společně s ostatními spojenci proti ukrutnému tyranovi.

Moc Turkův stávala se vždy hrozivější; Uhry i jižní Rus zalévají se krví; Čechy, Německo i Vlachy třesou se před divokými ordami, které pronikly až k Vídni. Korouhev svobody vysoko drží *Slované* na celé čáře od moře Adriatského do Černého. Charváti i srbští Uskoci závodí s ruskými kozáky, bojujícími „ke slávě boží i k věčné památce kozáckého jmena." Hrdinský bán charvátský, Mikuláš Zrinský, hyne v Sigetě (1566), a okolo toho času (1564) v Cařihradě visí na háku jiný slovanský bohatýr, kozácký hetman ruský kníže Dimitrij Višnevecký; tři dni visel žebrem na háku, Krista oslavuje a Mohameda proklínaje, až jej konečně Turci zastřelili. Jiný kozácký hetman — nejspíše kníže Rožinský — rozmlouvá se sekretářem papežského nuncia v Polště o vojně s Turky i Tatary, a ukazuje na své spojence, polské, ruské a jiné křesťanské nevolníky, na kozáky Donské, na Rumuny, Srby a Bulhary; národové tito nemohou déle snášeti těžké jho turecké, i jakmile objeví se silné kozácké vojsko, beze vší pochyby se s ním spojí. *)

Po vymření Jagajlovcův v Polsku i v Litvě vzniká mezi Poláky i litevskými Rusy myšlenka: spojiti obě slovanské říše, Polsko i Moskevskou Rus, v jedno, a sice pod *ruským carem.* Po pádu carství srbského, bulharského a řeckého mohutnějící *carství ruské* bylo jaksi jediným politickým zástupcem východního křesťanstva; onoť nejenom že osvobodilo se ode jha tatarského, ale i dobylo celého tatarského Povolží, Kazaně i Astrachaně, a porazilo turecké vojsko, vytrhší k osvobození Astrachaně (1569). Na porobení jižních pravoslavných carství touží nejednou Rusové XV. i XVI. století; s prorokem Jeremiášem pláčí nad spustošením Bělehradu i vší srbské země bezbožnými Turky; všechna ona pobožná carství, řecké i srbské, bosenské i albanské, za příčinou našich hříchův božím dopuštěním bezbožní Turci spustošili i pokořili. Potřebí tudíž, aby mužní synové ruští hájili své vlasti od pohanův, aby ona neutrpěla takové zkázy, jako utrpěli od Turkův Bulhaři, Řekové, Srbové, Bosna, Charváti, Albanci. Avšak z boží milosti naše ruské carství vzrůstá, mladne a povyšuje se; i milostivý Kriste dej růsti, mladnouti i rozšiřovati se do konce věka! **) Od těch dob sultán začal se báti cara ruského více než jiných křesťanských panovníkův, jelikož car vládl ohromnou vojenskou mocí i požíval neobmezené oddanosti svých souvěrcův a soukmenovcův Bulharův, Srbův a Řekův, kteří k jedinému jeho slovu byli pohotově, chopiti se zbraní, vyhnati

*) Gamberini doživi, u Makuševa: Vostočnyj vopros v 16. i 17. v. (Slavjanskij Sbornik III.)

**) Ruské chronografy, letopisy, vypravování o Cařihradě.

Turky z Evropy a poddati se jeho vládě.*) Tuto okolnost často měli na mysli původcové rozličných záměrův o vyhnání Turkův z Evropy.

Záměr spojiti obě východoslovanské říše, polskolitevskou a ruskomoskevskou, v jednu, vznikl u samých Polákův. Oni spolu s pravoslavnými litevskými Rusy dávají přednost caru ruskému přede všemi ostatními kandidáty trůnu, jakožto „Slovanu,“ i panovníku národa blízkého k polskému „jazykem i obyčeji.“ Sám primas arcibiskup Uchanský pověděl tehdáž památná slova, že „Poláci a Rusové jsouce jednoho slovanského původu mají jakožto bratří míti jednoho panovníka.“ Tato myšlenka spojení obou slovanských říší pod žezlem ruského cara nemálo znepokojovala Evropu již tehdy, i trefně vyslovil tuto bázeň Evropy sekretář francouzského vyslance v Polště, Choisnin, raduje se z nepodařené volby cara: „Jenom bůh vzdálil Rusa; neboť kdy by obě říše se sjednotily, nedostávalo by se Němcům sil k obraně, a ostatní křesťanstvo bylo by naplněno velikým strachem!“ Na druhé straně i Turecko bálo se tohoto sjednocení, a sultán Murad hrozil Polákům úplným porobením, zvolíli cara nebo císaře římského, a ne Štěpána Bátorya.

K myšlence spojení obou říší Jagajlovcův a Rjurikovcův nemálo přispěla naděje, že spojenými silami všeho severovýchodního Slovanstva snáze bude přemoci Turky a Tatary Krymské, a takovým spůsobem i osvoboditi jižní Slovanstvo i ostatní turecké křesťany. Již v roku samého úmrtí posledního Jagajlovce, Sigmunda Augusta (1572), dva šlechtici polští, Ciesielský a bezejmenný Kališský šlechtic, navrhují zvolení ruského cara za krále polského. „Tehdy udeříme na Turky, zaženeme je za Dunaj, ba pronikneme ještě dále; křesťanští národové připojí se k nám a Turci budou zahlazeni!“ Štěpán Bátory na konci živobytí pomýšleje o výpravě proti Turkům, chtěl především dobyti Moskevské Rusi, a takovým spůsobem spojiti celou východní Evropu proti asiatským barbarům. Ale poněvadž tento záměr nedal se provesti, pomýšlel Štěpán o sjednocení obou říší mírným spůsobem. Tato myšlenka ujala se ještě za živobytí krále i mezi předními pány polskolitevskými. Oni, v jich čele primas arcibiskup, vešli ve spojení s ruskomoskevskými bojary, ukazujíce na značné výhody takového spojení obou slovanských národův „jednoho jazyka.“ Po smrti Štěpánově mocná strana polsko-litevská žádala sobě míti králem cara Feodora; a Moskevští bojaři uznávali velikou škodu vyplývající z nepřátelství obou říší celému křesťanstvu a znamenité výhody z jich sjednocení: tehdy prý Moldava, Valachie, Bosna, Srby i Uhry, poddané nyní Turecku, dostaly by se Polsku a Litvě. Bohužel tento záměr nedal se provesti; byloť zajisté příliš těžko srovnati prospěchy polské a ruské, hlavně za příčinou rozdílu u vyznání obou národův. Z týchž příčin nepodařilo se sjednocení obou slovanských říší ani v následujících dobách, přes všechny žádosti mnohých Polákův, aby obě říše se spojily a obrátily se proti Turkům i Tatarům. Často opakovaná slova: „Oba panovníci i všickni obyvatelé Polska, Litvy i Moskvy mají žíti ve věčné neroz-

*) Srv. zprávu Soranzovu (1576) a pamětný spis biskupa Cedolini (1594, v. níže), u Zinkeisena: Gesch. d. Osman. Reiches III. 529, 592.

dílné lásce bratrské, jako lidé jedné víry křesťanské, *jednoho jazyka* i *národu slovanského*" — všechna tato slova zůstala pouhými slovy, a všichni ti „Slované" po Visle, Dněpru i Volze nepřestávali chovati se velmi nebratrsky druh k druhu, nepřestávali prolévati hojně bratrskou krev. *)

Za rostoucích úspěchův tureckých začali Poláci opravdově se strachovati, že Turci — v šlépějích Krymských Tatarův — vtrhnou do samého Polska i uskuteční se hrozby sultána Murada. „Jestliže se nezměníme," volá Krištof Varševický (1572, 1587), „Turci, jakož porobili jiné slovanské národy, porobí lehce i nás Poláky, jelikož i my máme takové vlastnosti, jako naši soukmenovci!" Polští publicisté na konci XVI. století, obávajíce se Turkův, podávají rozličné návrhy, jakým spůsobem třeba bojovati s vrahy křesťanské vzdělanosti.

Známý polsko-český historik Bart. *Paprocký* vydal r. 1595 brošuru „Gwałt na pogany ku wszem chrześciańskim panom" (též česky „Kvalt na pohany"). Paprocký obrací se nejprvé k zastupitelstvu Polska, k šlechtě, vytýká jí nedostatek ráznosti, lhostejnost k jich křesťanským bratřím, kterým Turci ukládají jho na šíje, utínají hlavy i hanobí ženy, dcery a děti. Poláci, seberte se po příkladu svých statečných předkův slovanských, proslavivších se již za Alexandra Macedonského, i pomozte zvláště Čechům, jimž hrozí nebezpečenství. Polsku třeba pozdvihnouti se na toho hrozného lživého tyrana, který spustošil všechny ruské země a povraždil tam množství lidu. Poláci, vy můžete postaviti do pole několik set tisíc vojska; jestli vtrhnete do Turecka, můžete se spoléhati na tamější křesťany. Vy první můžete zmocniti se Konstantinopole, i osvoboditi Řeky, Srby, Charváty: Uhry, kteří ode dávna vzdychají o Polsku mučíce se v strašném otroctví u tureckého draka. V podobném smyslu volá Paprocký i k Čechům, aby pomáhali svým rodákům Polákům proti onomu krvežíznivému draku, i dokázali všemu křesťanstvu moc slovanského jmena; vždyť již před třemi věky Čechové porazili Tatary pod Olomoucí a osvobodili tak západní Evropu.

Roku 1595—1596 vydal kněz *Petr Grabovský* dvě brošury: „Zdanie syna koronnego o pięciu rzeczach Rzeczypospolitéj polskiéj należących," a „Polska nižna albo osada polska." Grabovský ukazuje na nebezpečné sousedství s mocným, hrozným, chtivým Turkem, strašným tyranem, proti němuž Polska jest téměř bezpomocna! Proti turecké moci jest potřebí spolku křesťanských říší, které naleznou v četných křesťanech Turecka věrné spojence. Poláci s pomocí kozákův nechť zaujmou Perekop, Moldavu i Valachii, i tak ochromí zvláště Krymské Tatary; opevníce se na Dunaji, měli by otevřenou cestu do Konstantinopole. Podunajské pak slovanské země, Dacie, Bulhary, Srby, Bosna, Rascie, někdy znamenité říše, připojily by se k Polákům spíše, nežli k jiným křesťanským panovníkům, jelikož jsou více nakloněni Polákům za příčinou *jednoho jazyka* i polských svobod; kromě toho připojili by se k Polákům i bojovní slovanští janičaři. Spolu s Poláky mohli

*) Obšírně v naší knize Slavjanskaja vzaimnosť, str. 216.

by proti Turecku vystoupiti i Rusové. Turci pořád pomýšlejí na porobení Polska, jak porobili císařství řecké, království bosenské, dalmatsko-slovanské, uherské. Jestliže Polska upadne v turecké otroctví, bude její stav hrozný; veškeren národ s rodinami i majetky nebude již náležeti sobě samému ale mrzkému Turku. Potřebí jest tudíž starati se o rozmnožení státních příjmův, o zlepšení vojenského zřízení a o spojence; mezi nimi bude i Moskevská Rus, hlavní vrah Turecka za příčinou Cařihradu i řeckého náboženství. V případě šťastné války Polsko připojilo by k sobě Krym, Moldavu i Valachii, a za Dunajem *země slovanské* někdy znamenité říše, a takovým spůsobem osvobodilo by mnoho milionův křesťanův, svojich bratří.

V druhé brošuře „Polska nižna" Grabovský podává návrh Vojenské Hranice na dolním Dněpru proti Tatarům. Tam nechť osadí se bojovní synové polských zemí i cizinci, zvláště pak z obšírných zemí slovanských Polákům příznivých. Taková Vojenská Hranice, k níž se připojí i Záporožští kozáci, obhájí Polsko i Rus, rozšíří hranice Polska dále na jih i získá Polsku *přízeň všech Slovanův.* Všichni národové se rozšiřují — volá Grabovský — a jediné náš národ, stojící v čele četného slovanského národu, marně ztrácí množství svých synův. Hle ku př. Moskva, ačkoliv barbari, illiberi, bez statečnosti i bez srdce šlechtického, přece skrotili škodné Tatary, tak že od nich více netrpí, ba je sobě i pokořili, a šíří své panství v Asii i v Evropě, dělajíce se nebezpečnými sousedy Polska!

V podobném smyslu píše i Kyjevský biskup *Vereščinský.* Tento spolštělý Rus v několika politických spiscích (1594—1598) podává národnímu zastupitelstvu rozličné návrhy o zabezpečení jihovýchodních hranic Polska proti Tatarům a o vojně s Turky. Na dolním Dněpru třeba zříditi vojenskou osadu — kollegium rycerskie, szkołę rycerską; osídliti tam řád Maltézských rytířův i lépe opevniti Kyjev i blízký Vyšehorod Co se týče vojny s Turky, Vereščinský navrhuje jistý spůsob sbírání vojska i daní; možno sebrati okolo 230.000, prvních reserv 115.000, druhých 57.000, všeho více než 400.000 m. Mezi tím, co vojsko cara ruského i Nizoví Záporožci obrátí zbraně proti Tatarům, polské vojsko nechť vytrhne z Moldavy i z Valachie za Dunaj; tehdy by povstali všichni křesťané i spojili by se s polským vojskem. Řekové, Srbové, Bosňáci, Slované (dalmatští,) Charváti i Uhři. V případě šťastné vojny polské vojsko mohlo by skrze Drinopol proniknouti až k Cařihradu, a vyhnati Turky z Evropy do Asie.

K těmto provoláním i návrhům připojil se i znamenitý poeta filosof těch dob, *Šebestian Klonovič* (Acernus). V díle svém „Victoria Deorum" uveřejnil též „Carmen classicum, quo christiani reges invitantur ad occasionem pugnandi contra Turcam sedium nostrarum occupatorem," kteréžto veršované povolání vydal pak i polsky: „Požar; upominanie do gaszenia i wrożka o upadku mocy tureckiéj" (1597). V dedikaci knížeti Janu Ostrožskému dí, že známá slova Virgiliova „Jam proximus ardet Ucalegon" hodí se na nynější stav věcí v Evropě, která nebrání se spojenými silami; pohořeli již Řekové, Srbové a j., a nyní hoří nejbližší Ucalegon, Uher. My bydlící na hranici buďme

pro pána boha Alegontes (dbalí) a ne Ukalegontes, nebuďme nedbalými ale dbalými:

Již polní troubo hřmotně vzkřikni: Vojnou
ať bohatýři baví se přístojnou!
Již křesťanských ty probuď srdce pánův
naproti hrůze nectných bisurmanův,
těm vrahům kříže krví skropeného,
nepřátelům hospodina samého.
Každý, kdo z tábora jest křesťanského,
na holdovníka zbroj se satanského.
Klesnouti již turecké jest stolici,
sám pán bůh za nás, věrní bojovníci.
Turecko z lotrův toulavých povstalo
a z loupežníkův počátek svůj vzalo.

Klonovič vyzývá všechny křesťanské panovníky Evropy k svornosti, aby společně vytrhnuvše proti Turkům, vyhnali z Evropy do Asie ty „ničemné padouchy i tu sprostou spřež."

Nemá nic z sebe Turek, z krve naší
má své jančary i těmi nás straší.
Veškeru sílu má z krve křesťanské,
užívaje v tom chytrosti pohanské.

Úspěchy Turkův jsou hrozné; před nimi padají všichni sousedé Polska:

Euxinské břehy má Turek i moře,
jemu holduje, jemu i Řek oře.
Šíří se tyran, hranice ovládá,
Thracii, Řeky má i k nám se vkrádá,
tiskne i Uhry, Multani vzdychají,
neboť souseda nejistého mají.
Na nás strašlivý požár jižjiž šlehá;
haste jej, haste, již jest zle, pro boha!
Zalily krví se všechny země sousední.
Uhry, Pokutí, Valachy pomezní,
berou nám volnost, mír nám prodávají,
podmínky nám žalostné podávají.
Povstaňte, bratří, na tu vojnu svatou,
vyžeňte z hranic tuto hydru klatou!
Nechť na troubení upadne tyranská
vláda i žezlo i moc otomanská,
jako Jericho upadlo od křiku,
od hřmotných trub, nebyvši ani v šiku.

Hrozná jest podívaná na turecké hospodářství:

Svátosti v prachu nohama šlapané,
zprzněné panny, duchovníci sťatí,
pobité děti a matky v zajetí,
vsi vypálené, sídla spustošená,
v pohanskou stranu kořist zanešená,
daremné slzy vězňův strmácených,
nemocných, starých, krutě ubíjených,
i sprostá chlipnost, ženské naříkání
pronikající do nebeských bání,
prošení o smrt, trápení těl volných,
nadutý smích posměvačův svévolných.

Klonovič končí provolání těmito pozoru hodnými slovy, jež možno opakavati i nyní:

Nechať se řítí království satanské,
nechať se zřizují říše křesťanské!

Agenorova sličná dcera ona
nechť tobě, pane, bude navrácena
svatá Evropa, i nechať Řím nový,
Sofii svaté kostel mramorový
do tvé zas moci přijde, ó náš pane,
a tvoje chvála řádně nechť povstane!
Pozdvihni kleslý Konstantinův slavných
stolec, Augustův monarchii dávných!

Ale všeliké tyto a podobné myšlenky i návrhy o společném vystupování Poláků̊v i Rusův a jiných křesťanův proti Turkům, všeliké ty návrhy o obraně jihovýchodních hranic Polska — zůstaly na papíře. Marně umlouvali se poslové polští i ruští o společném vystupování obou říší „proti všem ordám pohanským i bisurmanským“ — spolek takový se nezdařil. Vojny s Tureckem vedeny ne v takových rozměrech, jak navrhovali Ořechovský, Paprocký, Grabovský, Vereščinský. Nelze bylo také pomýšleti na vojnu útočnou; skrovné prostředky dovolovaly jedva vojnu obrannou. Krymští Tataři napořád pustošili země ruské, odháněli odtud nesčísłné množství otrokův, a všechny návrhy o zkrocení těchto „kobylek, pohanských psův i hadův“ — jak vyslovuje se polský spisovatel první polovice XVII. st., *Starovolský* — zůstaly jen návrhy. „Vojna s Turky není hračkou,“ psal hetman Žolkevský králi Sigmundovi na počátku turecké vojny r. 1620; „buďto třeba zničiti záměr Turkův, kteří chtějí panovati nad Polskem i celým světem, nebo ty, králi, ztratíš království. Jestliže Polsko bude válčiti defensivo bello ve své zemi, actum est, my zahynuli! Budeli však napadati na nepřítele v jeho zemi, non est desperandum de victoria.“ Ale naděje starého vojevůdce se nesplnila; pod Cecorou zahynulo malé vojsko polské a s ním i jeho chrabrý hetman; sedm dní a sedm nocí houpala se ustupující vozová hradba polská ve spoustě Tatarův a Turkův, až konečně jest podávena. Cecorskou porážku smylo po roce vítězství Chodkěviče i Konaševiče nad Turky; avšak poměr Polska i Turecka zůstal tím nezměněn. Marně volá Dubrovnický poeta *Gundulić* k polskému králi Sigmundovi, aby otomanská těžká šavle pod jeho břitkým mečem se rozbila, marně slaví králevice Vladislava, jenž prý u Chotima mezi Dněstrem a Dunajem napadl, tiskl, zlomil, zdrtil ohnivého lítého hada. Vítězství to bylo jen pomíjejícím, nezanechavši po sobě trvalých výsledkův. Ba, jaké pak mohly býti výsledky onoho světového zápasu mezi Evropou a Asií, když v Polsku nejen že vedli jej mdle, ale brzy naň téměř zapomněli! Bylyť zajisté mezi tím v říši polské hrozně vypučely zárodky oné děsné kletby všeho Slovanstva, onoho *rozdílu náboženského vyznání*, jehožto následkův pokračující vzdělanost nemohla zahladiti ani podnes, a jímž trpělo i trpí celé Slovanstvo. Jak mohlo Polsko pomýšleti o rázném válčení s Turky i Tatary, když na slovanském východě začaly se ony divoké boje „papistův,“ „kacířův,“ „schismatikův!“

Žádný ze slovanských státův neměl tak výhodné geografické polohy, aby se stal středištěm téměř celého Slovanstva, jako *Polsko*. Na západě přiléhali k Polsku Slované baltičtí a polabští, Čechové a Moravané, na východě nesčíslná Rus, kterou již Krakovský biskup Matouš (ok. 1150) jmenuje druhým světem rovnajícím se hvězdám

nebes — Ruthenia quasi alter orbis, gens Ruthenica multitudine innumerabili seu sideribus adaequata! Na jihu Polsko mohlo skrze Slováky i království uherské vejíti ve styky i s Jihoslovany. Že se tak nestalo, že Polsko nestalo se středištěm Slovanstva, tím jsou vinny z části nezávislé na něm příčiny, z části ono samo. Celé západní Slovanstvo odňali Polsku Němci, s nimiž Polsko měřiti se nemohlo, tím více, jelikož oni Slované, Lutici, Pomořané i Čechové nechtěli přijíti politické kombinace Boleslava Chrabrého o zřízení veliké říše západoslovanské co protiváhy proti Německu. Skupení slovanských plemen okolo Polska nemálo překazilo i rozdělení křesťanské církve na dvě polovice, západní římsko-latinskou a východní konstantinopolsko-řeckou, rozdělení, jehožto následky odrazily se zvláště ve Slovanstvé. Polští králové, vystupující pod Halič, Vladiměř, Kyjev, Polock, Smolensk, Novgorod a Moskvu, jevili se pravoslavné Rusi nepouze co prostí dobyvatelé Poláci — Ljachové, ale i co „latiňané“ katolíci — vrahové pravoslaví, a skutečně svými činy potvrzovali takové mínění východních Slovanův. „Katolictví“ a „pravoslaví“ — toť ona hlavní překážka dobrovolného sjednocení obou slovanských národův v jedno politické těleso, překážka trvající podnes. Poláci, žádajíce sobě cara ruského míti svým králem co „Slovana,“ žádali spolu, aby zřekl se „schismatu“ a stal se katolíkem; tohoť ovšem žádný car ruský učiniti nemohl i nesměl, nechtěje se zpronevěřiti svému národu, u něhož „pravoslaví“ a „ruská národnost“ staly se synonymy. Polského královice Vladislava Rusové chtějí přijíti za svého cara, ale jen co pravoslavného; on však nechce státi se „schismatikem.“ Čechové podávají Vladislavu Jagajlovi co panovníku slovanskému koruny sv. Václava, ale polský král nepřijímá onoho daru z rukou českých husitův „kacířův“. Když pak Čechové po dvou stoletích povstali proti Ferdinandovi Habsburskému, polský král pomáhal římskému papeži a císaři proti českým „kacířům“, kteří marně odvolávali se na jednu řeč i jeden počátek národu obojího, českého i polského. Hádati se, práti se s „kacíři“ nebo se „schismatiky“ a — nechtělili sjednotiti se s římskou církví, nechtělili přijíti „unie“ — je bíti, zahlazovati: toť podivná zásada politického věhlasu polského od konce XVI. stol. začínajíc! Polovice státu polsko-litevského, pravoslavná Rus, nechce ani slyšeti o unii, bojovné bratrstvo ruské, kozáci, stávají se obhájci pravoslaví, i protestují se zbraní v rukou proti drzému vnucování nenávistné unie. Z toho vznikají ony strašné vojny polsko-ruské; Polsko i Rus zalévají se bratrskou krví, jako ona ukrajinská mohyla Verchovina, která nemůže hořeti, jelikož zalita jest na polo krví kozáckou a na polo krví polskou:

Oj ja rano ne horiła,
bo kriveeju opkipiła.
Oj jakoju? Kozaćkoju
v połovinu i z ljaďskoju!

Polsko, nerozumějíc svému významu i povolání v tehdejším slovanském světě, řídilo se nejpřevrácenější politikou vzhledem k ostatním Slovanům; ochotně poslouchajíc vlaských papežův a jezuitův, podřídilo své životní interesy, národní i státní, výhodám oněch lidí.*) Z bojovníkův

*) O náboženských sporech vyslovil se pravoslavný pán rusko-polský, Adam Kysel tak: „Mówmy sobie prawdę: duchowni nas wadzą z obu

polských a slovanských Poláci stali se „římskými“ křižáky: bojovati s „kacíři“ a se „schismatiky,“ třeba to byli soukmenovci slovanští, stalo se Polákům věcí mnohem důležitější, než hájiti skutečných prospěchův svého národu i svého státu, než bojovati s pohany, Tatary a Turky. Marně horlí proti takové převrácené politice sami někteří polští patrioti. „Nás rozličných slovanských národův jest osmnácte,“ praví pan Herburt z Fulštýna (1613) i kníže Zbaražský (1627); „oni všichni spoléhali se na krále i na národ polský, že je osvobodí z těžkého jarma pohanského; všichni milerádi by obětovali hrdla na každou potřebu krále i národu polského. Ale nyní, když začali křivdu činiti ruskému národu, stali se našimi hlavními nepřáteli!“ A strašný bič celého Slovanstva, pověstné kozáky Lisovčíky, onu „sběř zlodějův a loupežníkův“ — jak je čeští stavové nazývají — vyzývá Zolecký (Copia listu utrapionéj ojczyzny do rycerstwa Lisowskiego, 1621), aby nemíchali se do cizích záležitostí (oni tehdáž bojovali s „kacíři“ českými i jinými), a raději hájili otčiny proti Turkům. Polsko provozovalo tuto politiku skrze celé XVII. stol., a neustálé vojny s kozáky i s Moskevskou Rusí nedovolovaly jemu ani pomysliti na ráznější válčení s Tatary a Turky. Ba Turecko dobylo na čas i některých krajů ruských, jmenovitě Podolí. Král Jan Soběský pomáhal osvoboditi Vídeň, avšak Polsko nezískalo ničeho, ba Podolí zůstalo tureckým do r. 1699.

Byli ovšem i za oněch smutných dob mezi Poláky i Rusy lidé, kteří toužili na tyto bratrovražedné boje obou slovanských národův, z nichž má užitek jenom Turecko. Tak na př. za nejlítějších oněch bojův polský poeta *Samuel Tvardovský* (Wojna domowa 1660) táže se Rusi, proč raději nešli osvobodit bratří svoje jedné víry i jednoho národu, Srby i Bulhary a jiné zadunajské národy, kteří prosili za to Chmelnického. A z druhé strany, ruský pravoslavný biskup *Lazar Baranovič* (Lutnia Apollinowa 1671, Nowa miara staréj wiary 1675) hluboce želí oněch nekonečných vojen na škodu oběma národům a tureckým křesťanům. Horle proti pořekadlu: Pokud svět světem, nebude Rus Poláku bratem — prosí pomoci u samého boha: Bože, rozmnož lásku mezi nimi, zhasni v nich jiskru hněvu; sám duše svatý smiř Rusy a Poláky, sžel se nad nešťastnou dobou, kde slovanští synové bijí se mezi sebou Turku k potěšení. Znič vzájemné nepřátelství mužného Rusa i mocného Poláka, a obrať jich činnost proti Turku, aby spojenými silami osvobodili svoje bratří. Moldavané, Valaši i Srbové rozmnoží vojsko polské, a když orlové polský a ruský spolu poletí na Turka, zajisté jej zahubí!

O takovém spolku Polska a Moskevské Rusi často pomýšleli i ve Varšavě i v Moskvě, ba i v Římě. Papežové vidouce rozervanost i slabost západní Evropy, nehody i porážky císaře římského i krále polského, sami nejednou žádali sobě spoluúčinkování ruského cara i ruského kozáctva, ač to byli „schismatikové“. Na počátku r. 1594

---

stron“ (1651); a drasticky pověděl kozácký plukovník polským komisarům v Perejaslavi (1649): „I wasi księża, i nasi popy, wszysey z k — synowie!“

podal výše dotčený Cedolini, biskup Hvarský (v Dalmacii), papeži Klimentu pamětný spis, v němž radí ke spolku cara s císařem a polským králem, kteřížto oba nejsou s to, zadržeti úspěchy Turkův; car má ohromné vojsko, úplné poslušenství svých poddaných, a požívá hluboké oddanosti svých souvěrcův a soukmenovcův v Turecku; rovněž má jakési pretense na Cařihrad. Zdá se, jako by si papež byl všiml těchto pokynutí; aspoň tehdejší (1593—97) legát papežský v Polsku, dalmatský Slovan *Komulović*, měl poručeno, aby zjednal spolek polského krále i cara ruského, hospodárův rumunských i kozákův proti Turecku; za tou příčinou byl dvakráte v Moskvě, r. 1595 i 1597. Kozáky i jich hetmana (capitaneum generalem Cosachiorum) vyzývá legát, aby se chopili zbraní proti Turkům ke slávě boží i ke cti svého národu i vojska. Ruského cara Feodora vyzývá k vojně s Tureckem, aby osvobodil porobené tamější národy jednoho nebo málo rozdílného jazyka s Rusy; oni uzříce vojsko svých bratří vděčně přijmou pravoslavného cara za svého pána, ba sám Cařihrad může se mu poddati. Tolikéž po vítězství Chotimském papežský nuncius radil králi polskému, aby nepřekážel kozákům a jiným podnikavým lidem založiti v tureckých končinách zvláštní říši. Takového společného vystupování vší východní Evropy proti Turkům žádal sobě i římský císař, a nejednou bývala za tou příčinou jeho poselství v Moskvě, ba i na Záporožské Siči; v tomto hnízdě bojovné kozačiny zjevil se r. 1594 vyslanec císaře římského Rudolfa, Erich Lasota, spolu s vyslancem cara ruského, a na radě pobízí kozáky k vojně s Turky; kozáci nejsou od toho, pomáhati císaři ke skrocení vrahův sv. kříže, Turkův i Tatarův.*)

Ale, jak již řečeno, polští státníci spolu s římskými papeži měli boje s „kacíři“ a s „schismatiky“ za důležitější, nežli boj s pohany. Všeliké záměry o spolku obou slovanských říší proti asiatským barbarům zůstaly z největší části pouhými záměry, i obmezily se leda krásnými slovy i květnatými řečmi. Nebude nezajímavo, ukážemeli na některé fáse této otázky o žádosti společného vystupování východního Slovanstva proti Tatarům i Turkům ve prospěch jižního Slovanstva. Viděti v nich alespoň dobrou vůli i vřelou touhu mnohých Polákův o uskutečnění takového spolku; avšak v temných oněch dobách hlas vlaských učitelův i intrigantův byl v Polsku silnější, nežli hlas zdravého rozumu i zdravého soudu o státních i národních prospěších polských.

(Pokračování.)

---

*) Připomínáme, že r. 1543 na českém sněmě usnešeno, že hajtman bude moci kozáky z království polského a z jiných národův lid hodný přijíti. (Sněmy české str. 561.) Dle pamětí Pavla Korky byli pak tehdáž v císařském vojště v Uhřích kozáci z Polska. A r. 1594 byli v Uhřích kozáci pod Nalivajkem.

Josef Kajetán Tyl.

K sedmdesátileté památce jeho narozenin

píše

Eliška Krásnohorská.

(Pokračování.*)

Podařilo se mu to jen částečně, neboť měl pouze najatou koncesi jiného ředitele, Němce Kullasa, jinak člověka dobromyslného, jemuž jen o to šlo, aby vytěžil z výhody, že jemu, člověku prostinkému, byli úřadové zeměpanští příznivější než vzdělanci Tylovi, který o ředitelství divadla snil od mladosti a měl veškery duševní prostředky ke správě ústavu uměleckého. Vedle četné společnosti divadelní, k níž přidružil skoro všechny propuštěné členy divadla Pražského, musil Tyl platiti za propůjčení koncese, což tížilo rozpočet divadelní správy nemálo. Přes to vše dařilo se podniku jeho dost dobře; společnost za jeho správy byla všude vítána a ctěna, a snad by se bylo časem svým Tylovi podařilo zjednati sobě slušnou existenci, kdy by podlost lidská nebyla mu i tu skývu chleba, pracně dobývanou, z ruky vyrazila.

Asi po roce svého ředitelství byl totiž udán u příslušného úřadu, že spůsobem tehdy nedovoleným převedl koncesi divadelní na sebe. Následek toho byl úřední zákaz dalšího řízení společnosti, která se musila v Domažlicích v zimě r. 1853 rozejíti.

Tyl zbavil se tehdy posledního majetku svého, aby odcházející herce uspokojil. Sám pak zůstal s rodinou svou bez prostředků k další výživě. Poslední naději svou kladl v úmysl, že do Prahy se vrátí a o nějaký literární podnik se pokusí. Skutečně také vydal se z Domažlic pěšky do Prahy a hleděl si zjednati útulek. Kterak se mu při tom dařilo, vysvítá z následujících listů. Psalť své rodině z Prahy v pátek dne 5. května:

„Moji lidičky! Když jsem včera odpůldne chtěl psaní Vám dopsati, přišel také p. Stranský a počal se mnou vyjednávati. Vůli okazoval dobrou (snad se rozmyslil!), ale jeho nynější koncese není mnoho platna, protože je toliko pro Plzeňský kraj, který jsme již také zrejdili. Kdy bych se měl já s-ním nějak spojiti, musilo by se teprva dovolení na hry české vydobyti a některý kraj k tomu. Nu, uvidíme!

Zöllner má sice 3 kraje, ale německé; pokládá to ale za věc lehkou, dostati jiné kraje; on to chce sám obstarat. Jemu to šlo všechno snadno, dostal koncesi právě toho roku, když jsem já nadarmo o ni žádal! — 1851! — Jak? to Vám obšírněji povím, až přijdu . . . to jest: pakli se k Vám někdy navrátím!!! — Já půjdu raději na poušť . . . nebo do kláštera. —

*) V předcházející část této stati vloudil se omyl: v 2. čísle Osvěty na str. 87., v řádku 14. a 13. zdola má místo *„České Včely“* státi *„Křetů Českých,“* kterýž omyl si čtenář sám z kontextu zajisté opravil. Tamtéž uvedeno nedopatřením: 4 zlaté *měsíčního* honoráře místo *týdenního*, dle čehož pak dlužno opraviti též řádek 8. zdola na stránce 88.

Nanynko, buď tak dobrá, vyber „Skalního ducha“ a pošli mi to i s písněmi, jestli k tomu nějaké patří. Knihu censurovanou zde mají, ale úlohy (ze kterých se tu o Tvé benefici hrálo) neshodují se s knihou, poněvadž jsou vypsány z knihy té, kterou my venku máme. Když budeš hezky poslouchat, přinesu Ti *komedii*, že budeš mít radost z úlohy — jestli jí vůbec potřebovat budeme. Jsou to ženská *dvojčata.* Dostal bych teď vůbec několik novinek od Chauera. Také Stöger by snad ledaco půjčil. Byl ještě tak tak v chování, když jsem ho v aréně trefil, an jsem tam byl u Zöllnera.

Že je řeč o Zöllnerovi! — Také Ježek pokoušel se o jeho koncesi; ano měl tolik kuráže, že i *sem* k divadlu dostati se chtěl, že dopisoval Stögrovi, a ten by ho byl už už málem engažoval, kdy by se mu nebylo řeklo, že neměl v Praze žádného štěstí. —

Hynková Vás srdečně pozdravuje; potkal jsem ji . . . vypadá dost bídně; Hynek stůně — má bez pochyby souchotiny . . .

Naše děti jsou zdrávy. Stáňa je dělaný — paňáco; ale zdá se mi, že by se dost dobře učil, kdy by měl řádnou dohlídku. Čte hezky, umí kolikerku líp nežli Oto, jen s psaním to ještě nejde. Především má dobrou paměť. Buď tak laskava, Anno, dohlédni na Otu, aby *denně* něco pracoval; já s ním teď bez ustání pracovat budu, a přivezu pro něj několik knížek. Eliška je bledá, ale zdravá — má ještě pořád ony ctnosti, že křičí a — jí, jak oči otevře. Bude z ní hezké děvčátko. Již hezky rozpráví. Vojtěch je zdráv, jen že právě poslední zub dostává. S tou holou hlavou je komický. Oči má jako Marie a kouká do mých, jako by v nich kdo ví co hledal. Bradu dostává po Elišce, chodit ale ještě neumí.

Kapky kapucínské přináší pan Čížek (jakož on vůbec bez pochyby ještě jiné léky pro vyléčení chorobných srdcí ženských přináší) — také nese pilulky pro paní Majdalenu.

Snad se Vám bude zdát, že jsem dobrého humoru? Ale nejsem; já se jen tak s Vámi povyrážím. Ostatně jsem tady jako bez duše — a děkoval bych bohu na kolenou, kdy bych měl tady věci v pořádku, abych už věděl, čeho se vlastně přichytit. Jak jsem živ? Tak živochtivě, že jsem ještě ani v divadle nebyl, ačkoliv hrál ten černý Aldrige a zpíval Stéger . . . Z listu Vašeho jsem měl velkou radost, avšak také žalost, že se nyní den co den obávat budu, jak se Vám asi povede. Ale doufám pevně, že Vinařický něco pošle — a to sice as tak do dnešního dne nebo zejtřejšího dne . . . Prosím Vás, neztrácejte mysli — abych já pak svou docela neztratil. Jenom ještě tenhle měsíc — a pak to musí jít přece k něčemu! Můj bože, kdy bych mohl podle sebe soudit, nepotřebovali bychom mnoho . . . Peřin nepotřebuji; peřinu nedám pod tělo, ale hezky pod hlavu, a županem se přikrývám. Teď nemám bez toho mnoho spaní, dokud nebude vše v pořádku . . . Že nepřišla Bohemie? Ve *středu* jsem nikdy žádnou nedostal, poněvadž v pondělí zde nevychází.

Tuhle Vám posílám, co mám; šelma, kdo víc dělá. Jen se vespolek nějak těšme!

Stran koncese nebylo by snad tak těžko to provest. Ale jak *na*

léto společnost sestaviti? kam s lidmi nestudovanými? Ó, kdy bych jen mohl psáti! Nu, snad to přece půjde.

S Bohem! Buďte zdrávi! A pamatujte na mne! Váš Josef.

P. S. Budeš mi musit ještě oznámit, přijdešli mi s klukem alespoň do blízkého Týna naproti . . . neboť chci na všechen spůsob ještě se tam podívat, ať se děje, co děje.“

A. Rajská, švegruše Tylova, odpovídala mu z Domažlic dne 7. května 1853 takto:

„Milý Josefe! Teď o 4. hodině došlo Tvé psaní plné humoru, i zasmáli jsme se při něm srdečně. Bylo to za celý den po prvé, neboť jsme byli všichni tak sklíčeni a smutni jako dnešní deštivý den, a počitali jsme hodiny, kdy dostal jsi ten nešťastný balíček. Čížek*) mluvil v Plzni se Šíblem, který mu dal slovo, že v Plzni vše spraví. Z Klatov se vezl ještě večer do Kdyně, odtud šel s tím vakem pěšky do Domažlic, i bylo mu úzko v tom lese, neboť bylo už 10 hodin večer a živé duše tamtudy nešlo; v 11 hodin nám házel písek do oken, a já chvátala otevřít. Přinesl vše, ale pilulky buď ztratil nebo někde zapomněl. — Zde je „Skalní duch,“ jak žádáš. Tvá zlatka přišla nám vhod, neměla jsem už ani groše a čekám ještě do zítřka psaní od V., a kdy by nemělo přijít, budu v pondělí psát. Psal jsi Pohořelému? Mluvil jsi s Ferdou Fingerhutem nebo se starou paní? Posílám balíček nefrankovaný, protože se bojím, abych do pondělka z penězi vystačila. Když do té doby od některého přítele našeho něco dojde, tedy Ti ovšem z toho pošleme, abys nemusil v Praze bídu třít. Končím, aby přišel list na poštu, neb po šesté hodině by ho nepřijali. Pak nám František křičí navzdor kapkám, které jsem mu dala — teď je právě jeho křiklavá hodina, pak ale spí sladce až do rána rozbalený, maje tváře o ručičky podepřeny. Polib děti, Staníka, Elišku a Vojtu. Ještě něco: Otík se učí a počítá pilně; Čížek mu ostříhal vlasy, má teď hlavu jako kouličku. Nového tu není nic — však také s nikým nemluvíme, vyhýbají se nám — a my jim také . . . Ale již v skutku musím přestat, je čas svrchovaný. Piš brzo zas, toužebně budem čekat v pondělí. — Anna.“

Viděti z těchto listů Tylovu neohroženost i v nesnázi nejkrutější, a kterak proti klesání jeho mysli pomáhaly mu se vzpírati záblesky jedné z nejprostomilejších vlastností jeho povahy: usmívavého jeho *humoru*, humoru to pravého sanguinika. Pohled na milované jeho dítky, netrpící ještě vědomím krušného osudu a obveselující jej hravými svými nápady, patrně jej sílil ke každému namáhání, ke každému podniku.

Tyl byl laskavým a pečlivým otcem, a to je aspoň částečnou odpovědí na výčitky, kterýmiž lidé rozrývali nejbolestnější ránu jeho

*) Fr. Čížek, divadelní herec, nyní ředitel, byl věrným druhem a přítelem J. K. Tyla a osvědčil svou příchylnost jmenovitě v trudné době, kdy Tyl zůstal v Domažlicích s rodinou svou beze vší pomoci. Dobrovolně vytrval Čížek po čtyři měsíce při rodině Tylově až do té chvíle, když se s ní mohl odebrati do Králové Hradce ke společnosti Zöllnerově. Za pobytu svého v Domažlicích přiživoval se Čížek svým uměním řezbářským, jemuž se byl vyučil v Pražské dílně Heidlbergově.

jemného srdce: nelad poměru jeho manželského. Jak mnohý hodil po něm kamenem, jak mnohý vypjal nad ním hlavu tak ostrým trním nikdy nezbodanou, jak mnohý učinil se mravokárcem jeho zklamaného, neuspokojeného srdce za to, že byl nešťastným manželem, že on a družka jeho nenalezli v sobě, po čem toužili, práhli, a že povahy jejich byly naladěny ve dva tóny takového mezi sebou poměru, který nelze spojiti nižádným souzvukem . . .

Větší tíže rychle ulehla na mysl Tylovu, když jej ke všem ostatním trampotám stihla ještě žaloba pro nevyplacení směnky, což patrno z jeho dopisů rodině do Domažlic dne 7. května zaslaných, které pan Turnovský uveřejnil v „Poslu z Prahy," kalendáři na rok 1875. Jaký stesk uchvacoval Tyla, když v sobě neshledal dosti klidu, aby mohl psáti a pro svou rodinu dost malý příspěvek tím získati! On, jehož síla k práci tak bývala svěží, že takořka v letu psával své novely a posílal je skoro za mokra do tisku; jenž za deset dní míval napsáno původní dráma, kdykoli přítel herec jej o ně k příjmu svému požádal; jenž tak málo se štítil práce, že i *z paměti sepsal několik cizích kusů*, aby herecká společnost, u které právě meškal, na rychlo mohla provozovati českou hru: on nyní v okamžiku osudném cítil, kterak mu péro klesá z ruky chvějící se o přítomnost i budoucnost — ne jeho vlastní, ale jeho milých! Jak lehce a s humorem byl by snášel veškery ústrky osudu, kdy by žal nad strastmi milované rodiny nebyl zasáhl nejhlubšího místa v jeho srdci!

Zdeť vyňato několik vět z oněch listů jeho psaných dne 7. května, ze kterých zírá celá tíseň jeho nehody:

„Jakmile zde něco seženu, pošlu Vám na cestu. Naději se, že tu každým spůsobem něco vydělám: včera mne žádal o příspěvky redaktor „Pražských novin" — snad vezmou také něco do „Lumíra," ulevili-li staré záští M........, budu pilně nové povídky psáti, k čemuž bych ovšem potřeboval klidnější mysl a čas od času nějakou utěšenější zprávu od Vás . . . Nyní musíme pomýšlet na pomoc výdatnější. Což by nám nebylo možno vybřednouti z této nezaviněné tísně? Divadelní záležitost musím nyní nechat stranou a mysliti na práci; myslím si, že by snad bylo přece lépe, kdy bychom žili v Praze, abych se mohl *literaturou* obírat a při ní skrovně žít. Ach, kdy byste aspoň byli zde, abychom se o vše poradili. Máteli nějakou šťastnou myšlenku, pište! Zítra budu psát zase a pošlu Vám nějakou maličkost, musím něco sehnat — také doufám, že mezi tím dojde něco od Vinařického. Buďte jen dobré mysli! Nebe se nad námi zamračilo, ale já posud *doufám.* Jaké bylo by to řízení Prozřetelnosti, kdy by se to neměl změnit? . . . Srdce chvěje se mi pomyšlením, že snad snášíte — hlad! . . Nemohu dále. Zítra více. Váš Josef."

V druhém listě, jejž zaslal hned večer po předcházejícím, píše:

„Ptáš se, ce máte dělat? — Vlastně to sám ještě nevím, ačkoliv jsem Vám toho dnes už dost napsal; ale snad se ještě rada nalezne... Jsem tu jako v lodi na zbouřených vlnách i nevím ještě, jak se někde ku břehu dostanu. Tonu mezi divadlem a literaturou. Při této poslední budu musit bez pochyby něco na vlastní útraty začíti. — Co se týče našich divadelních věcí, mohlo by se snad, co lepšího jest složit zatím

u pana H., jsmeť bez toho jeho dlužníky. Naše šatstvo a prádlo musili bychom si ovšem zachránit, jakož i peřiny; něco bychom mohli zde v Praze zastavit a poněkud si tím vypomoci. Dnes jsem byl u K.... prosil jsem ji tuze o půjčku dost malou; v úterý prý mi dá odpověď, zdali to půjde. Zde jsem vymohl pro Vás 2 zl. — není pomoci, musíme pouze vydávat po krejcařích . . . Váš Josef."

Jak za těchto okolností žila rodina Tylova, nedostatkem peněz v Domažlicích internovaná, ukazují následující dva listy. Anna Rajská psala Tylovi dne 16. června 1853:

„Milý Tyle! Tvoje psaní ze dne 12. a 13. jsme obdrželi včera. To pro Lenu musilo zůstat v Praze ležet, poněvadž na obálce byly dvě poštovní stampiglie Pražské dne 14. a 15. t. m. najednou. My byly včera ráno bez krejcaru, tak že mně nezbylo nic jiného než napsat žebravý lístek o dost malou podporu; ale nikdo z těch známějších nebyl doma, byli na pohřbu hraběte Stadiona v Trhanově. Konečně musila jsem poslat k H., a on skutečně mi poslal 30 kr. stř. Odpoledne jsme pak obdržely Tvoje psaní, večer zas poslala nám stará paní Š... — to spadne Domažlická věž — putnu bramborů, 3 žejdlíky krupice a asi 4 žejdlíky mléka s Čížkovými dohromady. Jen kdy bychom se mohli dostat alespoň do Prahy, tady nemáme pranic co dělat, tam bych byla u dětí a mohla na ně buď prát nebo něco šít, zde ale je nám každá hodina věčností. Otíkovu čepici jsem sama spravila, až ji uhlídáš, jak je pěkná — no, může ji užit ještě aspoň na půl léta, a nestálo mne to nic než za krejcar hedbáví. — Tento list píšu ve 4 hodiny ráno, nemohu spát, kosti mě bolí od ležení. Já, Marina a František ležíme na jedné posteli a na slámě, jen můj vikler máme pod hlavou — není divu, po takovém pohovění a odpočinku aby tělo nebolelo. Jen alespoň ten týden kdy bychom se dostali pryč, sice to nevydržím a naposledy ještě odstůňu. Rámce z kulis jsme všechny spálili, ale plátno nevyprali, neboť malba se může ještě potřebovat. Složili jsme to do velké bedny. Děti jsou zdrávy. Frantíka přibývá. Té hokyni co nám vynadávala „holot komediantských," a já jí řekla, aby ji Pánbůh netrestal, ukradl včera někdo ze šuplíku 20 zl. Tak byl trest boží v zápětí a přijde na všechny naše utrhače za mé slze a Tvé i nás všech utrpení. S bohem zatím, ostatní napíše Čížek. Anna."

Čížkův list zněl v tato slova:

„Milý kmotře! Když jste odcházel, nepomyslil jste si, co na nás v Domažlicích čeká — však už je vše v pořádku, a sice bez újmy naší cti, neboť nyní ti, kdož nám chtěli potupu udělat, sami se stydět musí za své necitelné jednání . . . nejvíce F. na to tlačil, aby se vše *najednou* vyplatilo, ale musil se spokojit s návrhem, který jsme v přičiné lhůt učinili, jak Vám již oznámeno bylo. Kdy by to nebyli přijali, byla by se věc k soudu dostala a tam byli by musili přjmouti splátky až na 2 zl. měsíčně, jakož jsem se na to vyptal. Ale pan měšťanosta nechtěl na to nechat přijít a sám to rozsoudil. Však největší zásluhy o to má pan V., který se písemně za nás zaručil a všechny ostatní zahanbil . . . Řekl jsem těm pánům, že protokol, který s námi zaveden byl, schováme si na památku do album. Až se sejdem —

kéž by to už dnes bylo — budu Vám vypravovat celý ten výstup bez začátku a bez konce, s pláčem, klením, nestydatostí a hlupstvím. Celé té komedie byl skladatelem, režisérem, napovědou, oznamovačem i lampářem pan Pepi F. Zatím dost. Milý kmotře! Vyřiďte p. Štanderovi moji úctu a prosbu, aby mi něco více na cestu poslal než 12 zl., že si to bude moci brzo s gáže srazit. Já velice potřebuju — aspoň 20 zl. Myslím ostatně, že až toto číst budete, již na cestě ke Praze budeme i naději se, že po tolikeré bouři a hromových ranách opět nám slunko zasvitne. Váš věrný přítel F. Čížek."

Ke konci června 1853 přestěhoval se konečně Tyl s rodinou svou do Králové Hradce. Daleká, obtížná to byla cesta z nejzazšího kouta jihozápadních Čech do severovýchodního kraje. Železnic ovšem tehdy nebylo. V Králové Hradci počala nově sestavená společnost Zöllnerova pod zprávou J. K. Tyla hráti v červenci. Vlastním podnikatelem té společnosti byl měšťan Královéhradecký Jos. Štandera, který dal do podniku peníze, starý Zöllner, poctivý Němec, koncesi a Tyl hlavu, ruku a srdce.

Útrapy dalšího kočovného života Tylova při této společnosti líčit bylo by zbytečno. Poměry divadelních společností venkovských jsou známy — dnes daří se obstojně, chcemeli třeba dobře, zítra naopak.

Illustrací k Tylovu životu při společnosti Zöllnerovsko-Štanderovské jest dopis, jenž nalézá se v pozůstalých papírech Tylových a nepochybně tedy ani odeslán nebyl. Jest to odpověď na výhrůžný jeden list od věřitelův. Datován jest v Čáslavi dne 19. prosince 1853 a zní takto:

„Vážený pane! Právě jsem obdržel Váš list. Kdy by moje odpověď měla býti otisk citů, které ve mně při čtení řádků Vašich vznikly, snad byste se více — zahanbil, než jste mne zahanbiti chtěl. Je to zlá věc na světě, když se mýlí člověk v člověku tak velice a bolestně jako Vy ve mně a já ve Vás. Mám již hodnou zásobu dopisů, a Vaše poslední psaní bude v této sbírce znamenité místo zaujímati. Že mi nejdříve dobrodiní vytýkáte a pak mi bezectných přezdíváte, to Vám sluší nad míru, ale ještě více by Vám to slušelo, kdy byste to nečinil člověku zklamanému, nešťastnému. Neštěstí moje vzešlo arci — po Vašem výkladu — mou vinou, neboť měl jsem předně v Praze zůstati, nemaje vlastní koncese; anebo, když mi úřad hráti zakázal, společnost ihned rozpustiti a nikoliv ji vydržovati do té doby, pokud by si jiný útulek nevyhledala. Kdy by bylo svědomí moje dopustilo takto jednati, nebyl bych uvízl v nesnázi tak kruté. Ale co se stalo, stalo se příčinou mé poctivosti, an jsem nechtěl více lidí nechat na holičkách a raději sám se ku své škodě obětoval! — ale také se nenadál, jaké odměny se mi za to dostane! Další chyba má jest ta, že jsem Vám, pánové, až posud o sobě zprávy nezaslal. Tato chyba zdá se na mne poskvrnu nevděku uvalovati! — A přece tomu není tak! Já čekám až dosavade chvíli, kteráž o mé budoucnosti a lepší existenci rozhodne a určiti mi dovolí, kdy budu moci dluh svůj zapraviti. Vám, pane, o tom nyní psáti nemohu, ale zašlu mínění své pánu V-rovi. Dnes ani list jeho neotevru — neboť jsem Vaším psaním tak rozčilen, že se bojím, abych něco jiného v listu jeho nenašel, nežli v něm v skutku jest. Ať jest ale absah jeho sebe horší, já ho pokojně snesu, až se dnešní bouře

utiší. Co se Vašnostina požadavku týče, tuším, že nejste v takové tísni, abyste tu maličkost opravdu potřeboval, jak se vyjadřovati ráčíte. Buďte ale ubezpečen, že nejen Vás, jehož jsem za svého přítele měl, ale i několik jiných cizích osob v D . . . uspokojím, jen co se budu moci poněkud hnouti. Chceteli ale tu hromadu svých dobrodiní ještě tím zvětšiti a mne žalovati — a při mém neštěstí jmeno mé kaliti: s pánem bohem! Já nemohu Vašemu svědomí poroučeti. Jenom se neračte stran mých přijmů a důchodů nynějších mýliti. V Hoře jsem měl jen jednu benefici, ale ta ani nestačila na zahojení nejbolestnějších ran, z nichž byla ovšem nejhorší ta, že po tři mésíce trávili jsme bez engažování! Jak? to ví nyní sám bůh a dobří lidé. Jak to nyní se mnou vypadá, nestydím se Vám vyznati, že nemohu ani maličkost na zastavený zimní kabát do Domažlic poslati, a nyní bez něho se nuzuji. — Cítím však, že musím přestati. Já Vám nemohu zabránit myslit o mně, co se líbí; avšak alespoň trochu lidskosti dovoluji si od Vás požadovati, a nehody moje neházeti do jedné kategorie s vadami a neplechami jiných lidí. — Také něco píšete, že má neb chce p. V. do Prahy, aby mi tam něco pokazil. Za jedno nezdá se mi to shodovati se s charakterem pana V. a pak nevím, co by to as bylo; já z Prahy ničeho neočekávám a jsa odkázán sám na sebe pracuju při svém hereckém dření i pérem, abych něco dokončil a ze mzdy literární nějakou ránu zacelil. Ku konci Vás snažně prosím, abyste neráčil ve svých dopisech *národ* s několika věřiteli míchati. To jsou dva pojmy nad míru rozdílné. Neodvolávám se ani na svou minulost, ale poznalo mne na mé pouti tisíce lidí, kteří budou o mně i navzdor mým dluhům lépe soudit a jmeno moje na čistý list svých zápisníků si zaznamenají. Váš J. K. Tyl."

Byla to nejtrudnější doba v životě Tylově. Jako štván horoucí svou touhou za cílem, který krok za krokem před ním unikal, nemohl se vzdáti vábivé naděje, že si přece pořídí své vlastni divadlo, a kdy by ho ani tato klamná naděje nebyla ještě sílila, byl by pozbyl veškerého slunného humoru, kterého mu bylo tak nutně třeba na pozlacení vezdejší bídy provázející jej od té doby až ke hrobu. Snadno lze pochopiti, že přátelé, kteří věděli o nesnázích jeho, želeli překážek, jež trampoty hmotné i roztržitost kočovného života kladly klidnějšímu jeho působení literárnímu, a že mu domlouvali, aby divadla zanechal a literárním pracím zcela se věnoval. Svědčiž o tom i dopis přítele jeho a nakladatele spisů jeho, p. Pospíšila, jenž výše již byl uveden. I jest dojemno, že Tyl vázna sám v peněžitých nesnázích, při vyjednávání se svým nakladatelem pamatoval toliko na potřeby své tchýně, což patrno z dopisu, který o „Dudáku" Pospíšilovi dne 30. května r. 1854 byl psal a z něhož zde tato slova stůjtež: „Stran honoráru — jako obyčejně ne mnoho; jen bych si vyprosil, abyste to po několika málo zlatých mé tchýni vyplatil, jakž by to potřebovala — poněvadž se teď ani tchán v Praze nenachází. U té příležitosti děkuji Vám také *co nejsrdečněji* za všelikou ochotnost, kterou jste za posledních časů mé tchýni prokázal — a buďte spolu ujištěn, že nižádnou škodu neutrpíte, kdy byste „Dudáka" snad nechtěl vzít a již několik zlatých a conto vydal. Buďto bych Vám to od jiné strany dal nahradit —

kde nějaký honorár dostanu — aneb byste třeba nějakou přeloženou pěknou veselohru do bibliotheky přijal!?“

A jako o tchýni staral se Tyl též o svého stařičkého otce. Když byl, jak výše dotčeno, z lásky k divadlu českému r. 1842 se vzdal úřadu vojenského účetního, ponechal pensi, která mu odtud doživotně plynula, otci svému. Posílával podepsané kvitance do Kutné Hory otci, kterýž si na ně u tamního berního úřadu vyzdvihoval výplatu, vyměřenou na 16 kr. stříbra denně. Tyl sám srdnatě jen zapásil s neblahými poměry hmotnými, ve kterých hluboko tonula literatura a ještě hloub divadlo české.

Jak si byl vědom skromnosti, kterouž požadavkům spisovatelovým ukládala obecná tíseň doby oné pro národ tak trudné a stejně tížící jak nakladatele tak literáta, vysvítá z odpovědi na dotčený již list p. Pospíšilův, datované v Ml. Boleslavi, 17. srpna 1854: Vážený příteli! Děkuji Vám za rozličné zprávy, kteréž mi poslední Váš list přinesl. — „Dudáka“ nevtělujtež tedy do „bibliotheky;“ jsem spokojen, — a co jste laskavě a conto honoráru mým příbuzným vydal, *jistě* a *brzo* Vám nahradím. Buďto Vám něco hotového zašlu — nebo: *chceteli si dát něco přeložit*, já bych Vám *rád* a *rychle* posloužil — takéť doufám, že snad i jinde nějakou práci odbydu. Co se týče Vaší rady, abych se zase na literární cestu vrátil — to je přání mé již od lonska a snad se pamatujete, že jsem proto již vloni také v Praze byl. Ale také *nadarmo!* Nazdařbůh nemohu se do Prahy odvážiti — leda bych chtěl hladem pojíti; — dokud nemám něco *jistého*, musím tonouti v proudu, kterýž mě nyní unáší. Také *Vy* mi laskavě sdělujete, že byste na mne aspoň nějakými překlady nebo korrekturou pamatoval — *a co by to as bylo?* — I přítel Vrťátko mě potěšil — a kdy bych byl trochu marnivý nebo nevěděl, že Vrťátko rád žertuje, věda že já od přítele také žert snesu: mohl bych si lístek jeho denně čítat, abych se oceniti uměl! — Škoda jen, že jeho žádost mou *celou budoucnost* nezahrnuje! — Prosím Vás, mluvívateli s ním, pozdravujte jej co nejsrdečněji — a že mu tyto dny odpověď zašlu. Kdy byste snad, drahý příteli, zvěděl, že by se pro mne někde *trvající* práce (alespoň na delší čas) vyskytla: račte mi to laskavě sděliti; s radostí bych se toho uchopil. Buďte zdráv a pamatujte na Svého upřímného J. K. Tyla.

Kolik perspektiv otvírá tento drahocenný list, s veškerou nelíčenou pravdivostí psaný, v život a povahu Tylovu i zároveň v povahu tehdejší doby! I korrekturami a jinými pracemi podřízenými byla by se spokojila skromnost Tylova, ale ani těch nemohl mu asi při nejlepší vůli žádný nakladatel český tenkráte na dlouho zaručiti, neboť Tyl pak již na své divadelní pouti zůstal. P. Vrťátko byl tehdy velmi uznalým listem Tyla jakož „mistra“ vybídl, aby almanahu „Perly České“, jehož vydání se právě chystalo, „nejskvostnější perlou“ přispěl. Takovéto výrazy překvapovaly skromnost Tylovu, ač jinak vždy bystrým duchem svým kritickým se snažil, utvořiti sobě úsudek pravý též o vlastních svých dílech a tudíž zajisté i hodnotu nejlepších svých prací poznával. Zajímavá a charakteristická jsou slova, která p. Pospíšilovi v záležitosti svého „Dudáka“ byl napsal: „Nevím sice — neznaje vůbec plán Vašeho podnikání — jak nad touto prací rozhodnete; ale vím, že je

práce ve *svém způsobu* dobrá — a kdy bych ji byl měl tištěnou, když jsme ji v jižních krajích provozovali, že bychom jich byli na sta prodali, a možná, že se tam i teď ještě dobře prodávati bude.“ — Přes lichotivé vyzvání Vrťátkovo Tyl do „Perel“ nic nenapsal . . . chýlilať se již ku konci jeho práce literární — i jeho utrpení.

Nemluvme však jen o strastech; mělť život Tylův též mnoho svých dob radostných a sladkých. Viděltě rozkvétati mnohé símě, které byl ať s bolestí, ať s rozkoší vlastní rukou zasil; a byla mnohá chvíle, kdy cítil, že si dobyl nejvroucnějšího útulku v srdci svého národu nade vše drahého. Úspěch jeho prací příliš patrně se jevil, utěšené jejich ovoce — sesílené a rozjařené vědomí národní — nemohlo zraku jeho tajno zůstati, ač právě za posledních let jeho života panovala doba nejtužšího útisku shora a nejsmutnějšího strnutí všeho zevnějšího hnutí českého. V truchlivou tu dobu vžil se Tyl s krásnými upomínkami dnů jasnějších, plných rozkvětu a zápalu.

Dostaloť se mu i zjevných toho důkazů, jak mnoho dobra v národním a literárním žití přičítáno jeho zásluze, a jak vřele byl za miláčka národu pokládán. Krásným překvapením a potom utěšenou zajisté památkou byl prsten, jenž mu roku 1840 od vlastenců Vídenských na znamení úcty a díku za literární jeho zásluhy byl odeslán; tolikéž prstenem památným obdařili jej „Prachenští ctitelé“ roku 1848, a sice zvláště z obdivu a zalíbení, jakéž vzbudil v jižních Čechách jeho všem i jemu milý „Strakonický dudák“; právem se tedy Tyl v dopise výše položeném na oblíbenost „Dudáka“ odvolával.

Rok 1848 byl Tylovu sanguinickému, vždy jarních naději plnému srdci vůbec dobou radostnou. Činnost jeho v oné době mocného vzrušení se národů evropských nevystupovala sice nikterak na jeviště politické; Tyl nikdy mužem politiky nebyl, ale rozuměl, jaká to mocná křídla narůstala oním náhlým politickým vzletem probuzenému duchu národů. Byl však příliš jadrným Čechem, aby se nebyl cítil v oné době býti též občanem v politickém smyslu; účastnil se s živou radostí ruchu tehdejšího, jsa u Svornosti setníkem a v okresu Unhoštském byv zvolen do sněmu říšského. Zajímavý a tklivý svou prostotou jest jásavý dopis, jejžto psal dne 3. března 1848 panu Františku Plačkovi, nyní místodržitelskému radovi na odpočinku, jenž znal Tyla z doby jeho universitní v Praze a jehož choť Josefína, rozená Mašínová z Nymburka, byla jednou z oněch vlastenek předbřeznových, které první začaly působiti na obecenstvo deklamacemi a ochotnickými hrami českými. V listě tom Tyl píše: „Drahý příteli! Dobrého zdraví na sto let! Doufám, že mi porozumíte, proč Vám těchto několik řádků posílám! Potěšte se v tiché domácnosti a s upřímnými přáteli. Stalo se, čeho bychom se byli před 14 dny pro celý svět nenadáli. Veliký duch zatřásl Evropou — a hle! i na nás viděti, že dozráváme. Tyto dny byla Praha u velikém pohnutí, dílem zprávami o venkově, dílem pověstí o revoluci, která se tu na minulou sobotu prý chystala. Bůh odpusť tomu, kdo takové *hříšné* hlouposti roznášel. Mluvilo se jen o loupeži, vraždě atd. Domy se zavíraly, vojsko se hotovilo — v Svatováclavské lázni mělo to počíti! — Vlastně nikdo nic nevěděl. Ale toho dne u večer sešlo se tam několik set měšťanů (arci že se tisícové

po ulicích tamějších hemžili) — sešli se, aniž moudří ouřadové nějaké překážky kladli, což ani dost vychváliti nemůžeme — sešli se a rokovali krátce o adrese k císaři pánu; — to jest: byl čten program, pak volen výbor 30 mužů, kterýž má tyto dni jmenem obecním o těch punktech rokovati, aby se to v řádné formě zadalo." Vypočítav dvanácte punktů prozatímního programu (pojištění české národnosti ve všech korunních zemích českých a úplná rovnost s německou, jak ve školách tak v úřadech, času přiměřené obnovení české ústavy atd.) pokračuje: „Vše toto se nyní v poradě vyvolených mužů arci ohledá, ojasní, sem tam snad rozšíří atd. Předneslo se to od jednoho měšťana vážným spůsobem a přijalo s velkým rozčilením — a vůbec bylo chování celého množství, sousedů i mladé krve, študentů i nižších, kteří se do sálu dostali, Čechů a Němců (prvních bylo arci desetkrát více) tak *důstojné*, *mírné*, při tom však i *živé* a *srdečné*, *bratrské* — že Vám to nemohu vypsati! Za to jde teď také po městě jediný hlas radosti a důvěry — teď se ví, co se obmýšlelo! Dejž jenom bůh, aby naše vláda alespoň *něco* učinila: to by bylo to nejsilnější a nejsladší pouto, jímž by teď národ k sobě ukovala! Jenom *něco* — já myslím, že by poslední krůpěj pro ni dali, jak je to všechno rozčileno!"

Jak málo se z takových nadějí splnilo za života Tylova, a v jak těžké chmury zahalil se jejich jas za posledních jeho let! Bylo to první svítání: pak následovaly valící se temné mlhy reakce — konečného rozbřesku Tyl se již nedočkal . . .

Avšak pomíjející, jako tato radost, bylo Tylovi i mnohé zlo, které dříve bylo trním na jeho dráze a později vypučelo v utěšené květy smíření a uspokojení. Tak podivně potkávají a trou se mezi sebou povahy lidské, že ani vlídný, skromný, rozmilý Tyl nemohl žíti bez trpkého nepřátelství a že musil nalezti nepřátele své i v nadšených spolubojovnících na poli národního písemnictví. Neuvalujme vinu na odpůrce Tylovy, ani na Tyla samého; kdož by chtěl nyní tvrditi, že snad mužové nesmrtelných zásluh jako Čelakovský a Havlíček z holého nerozumu jen a pychu s Tylem se potýkali, aneb že Tyl sám bez důvodu útok učinil na něžného pěvce Máchu. Připusťme jen, že mezi těmito muži navzájem se řeklo mnoho pravdy; řekla se z hlubin ryzé přesvědčenosti, ale s nerozvážnou ostrostí, která všem ztrpčila dosti vzácných života chvil. Nám zde především je důležito seznati, kterak, proč a komu ublížil Tyl sám.

Mácha zapěl svůj nesmrtelný „Máj"; Tyl mu odpověděl svou vůbec známou ostrou kritikou; ba praví se, že i novelka jeho „Rozervanec" měla karikovanými rysy svého reka podati výstražnou podobiznu pěvce „Máje." Přisuzovati povaze takové, jako Tylova byla, zlý při tom úmysl, není možno; ale rovněž není možno mysliti, že něco jiného nežli Máchův světobol a divný, smutný osud zavdalo Tylovi podnět k sepsání „Rozervance."

Celý Tylův život a směr jeho snah, propřádající se jako žhavá linie každým takořka řádkem jeho novel vlasteneckých a článků publicistických, celá ta horoucí přesvědčenost, vepsaná v pravdě krví srdce jeho v díla jeho veškera: *žeť povoláním vyvolených duchův jest nejpředněji povinnost národní*, byla by musila býti skutečně jen „koke-

tující manýrou“ (jakž mu také kdesi vytýkáno) a nikoliv nejhlubším zdrojem jeho nadšené činnosti, kdy by se byl bez půtky a tuhého odporu spřátelil s cizím, pro ideu vlastenectví neplodným pessimismem moderních romantiků. Ze všech svědectví a hlavně z Tylovy známé kritiky samy patrno, jak jej hnětlo a bolelo, že onen pessimismus, tak nebezpečný tvořícímu se organismu všech kladných zásad a třebas i sanguinických nadějí, ve kterých Tyl spatřoval nejlepší možnost přímého, zdravého vzrůstu národní myšlenky — že onen pessimismus právě geniem tak okouzlujícího básníka, jakým byl Mácha, v písemnictví české vítězoslavně byl uveden. Tyl zajisté cítil, že tak rozhodná, pravá báseň jako „Máj“ strhne za sebou epigony; a směr, kterýž vnesla, uznával za neprospěšný, pokrok vlastenecké propagandy zdržující.

Mezi útoky mnohem hrubšího rázu, kterými byl „Máj“ částečně z nepřízně a též ze školmistrovského odporu proti svobodě novot vůbec, částečně pak snad z kalejších pohnutek uvítán, ozval se též Tylův hlas, horlivě káraje směr mladého Máchy. Ani nepřízeň, ani odpor proti novotám nezavedl jeho péro k jednostranné oné kritice — ani to nebyla lehkomyslná mělkost, jakž někde pověděno. Tyl neměl básníku Máchovi co záviděti a byl závisti vůbec neschopen; Tyl pak sám byl svého času novotářem a trpěv za to dosti, nebyl by zajisté hodil kamenem po novotě jiné jen proto, že novou byla. Ale tak hluboce byl přesvědčen o národním povolání básníkově, tak velice uznával, že vlasti zubožené jest třeba stálého ještě probouzení k životu a naději, k tomuto dílu pak každé schopné hlavy, dovedné ruky a horoucí duše, až nemohl snésti, aby pěvec nad jiné schopný a dary ducha požehnaný těmto potřebám národu se odcizoval. Tyl zapomněl v horlivosti své, že mnohý vynikající talent, jsa puzen k mladistvému tvoření a nemaje dosti ještě síly k původnosti, byl z počátku stržen k nápodobení cizích směrů a vzorů, než se prohloubil až k pravdě života samého a k samostatnosti názorů — ba mnohý že se nikdy ani k původnosti neprohloubil, poněvadž mu to jakýsi organický nedostatek jeho nadání činil nemožným. Tyl, chtěje Máchu upozorniti na vhodnější směry, zhřešil přes nejlepší vůli — místo napomenutí káral, a sice nejen příliš horlivě nýbrž i hořce.

Zdaž by se byl Mácha kdy stal básníkem, jakýmž Tyl jej sobě míti přál, původním a českým, a zdaž by se jím byl stal také vlivem kritik anebo navzdor jim: tato otázka zůstává předčasnou jeho smrtí navždy nerozřešena. Tyl podal důkazy, že kromě Byronského směru znamenitých vlastností Máchovy poesie vysoce si vážil; oslavilť památku jeho nejedním výrokem plným vroucnosti. Avšak směr onen světobolný tak jej hnětl, že za šest let po smrti Máchově napsal povídku „Rozervanec.“

Zdaž pak události daly Tylovu náhledu o Máchovi za pravdu — toť otázka druhá, jejíž důslednosti nejsou nikterak násilně přestříhnuty, tak že lze je sledovati až do našich dnů. Máchův Byronský směr si dobyl u nás půdy, jakž Tyl byl předvídal; veškeren odpor kritiky nemohl to zabrániti. Máchův zpěv byl sice již ozvěnou Byronovou, ale ozvěnou první, silnou, krásnou, čarovnou, která mile se družila ku svě-

žímu zpěvu domácího háje. Ale po léta pak jsme slyšeli mnohou slabou, matnou ozvěnu této ozvěny, která nebyla jako ona, ani již zvukem u nás novým ani, jak ona, krásným obohacením literatury, nýbrž jen rozmnožením jednostranných a nesamostatných pokusů, jako vůbec každé systematické nápodobování a vykořisťování básníků — předchůdců.

Mnohé pozdější špatné pokusy à la Byron či à la Mácha daly tedy Tylovi za pravdu. Negativní, nepříznivou stránku poesie Máchovy, kteráž arci nesestává ze živlů, ze kterých se teprv tvoří maso a krev mladých národů — tu Tyl dobře, až příliš ostře, až jednostranně pochopil, a tato stránka zakryla mu takořka všechen ostatní význam básně ve svém spůsobu podnes nejkrásnější v celé literatuře české, jakou jest „Máj" — a s tohoto stanoviska *nedaly* události Tylovi za pravdu. Máchův „Máj" zůstal literatuře zjevem tklivým a drahým — byl jako vyplašená, raněná labuť, z dálky nad nivy naše zbloudilá, která zapěvši jen jednou, sklesla a zemřela. Jen jednou — neboť o „Máji" takořka možno pronesti, že byl Máchovým zpěvem prvním a posledním, tím vznešenějším, že nebyl dojem jeho seslaben pozdějšími snad básněmi menší ceny, a tím tklivějším, že nebyl — bohužel — zastíněn ani pozdějšími, nádhernějšími ještě výtvory původce svého. Že jiní také Byrona nápodobili, ale ne již s takou něhou a hloubkou jako Mácha, to Máchovou vinou nebylo. Jsa citliv až k chorobnosti a unášen jaksi pasivně citem a obrazností, nebylť on zajisté z oněch básníků, kteří tvoří s uvědoměním a s úsilím, raziti směry.

Takovým byl však Tyl sám, a jeho zdravá, jasná, vytrvalá mysl činila jej k tomu zvláště spůsobilým. Tyl byl literárním talentem výbojným, dobýval si srdcí s vědomím a vůlí. Tyl obracel na svou víru — ne jako Mácha až za léta po své smrti, ale bezprostředně hned, uprostřed nejčilejší své působnosti. Tyl dovedl povzbuditi a spojiti k radostnému literárnímu dílu celou řadu mladých, dosud neznámých talentů. Směr jeho byl také jako stvořen pro svěží, krásných nadějí plnou mládež, kteráž neodolala kouzlu vábícímu ji k vlasteneckému jeho praporu. Tylův časopis „Jindy a nyní" byl táborem celé mladé generace básnické, samých to nováčků ale nadšenců, a právem zvolal Palacký, že tu vidí samé nové květy, dle kteréhož výroku list byl přejmenován a slul napotom „Květy České."

Známo, jaký vzešel spor mezi mladými „Květy" a „Českou Včelou", orgánem to starších již osvědčených spisovatelů, a jak trpce pak po mnohá léta za příčinou sporu toho proti sobě stálo dvé mužů nejzasloužilejších a nejšlechetnějších — Čelakovský a Tyl.

Škola „České Včely," v jejímž čele stál Čelakovský, žádala si klasické vytříbenosti a nezávadné správnosti myšlenek i slohu, třebas v pouhých překladech neb pojednáních co do věci a formy již obvyklých. Ale tábor „Květů Českých" byl táborem novotářů, a klasikové neváhali dlouho prohlásiti jej za sektu kacířskou. „Květy" bujely svěžestí a mladostí, původností a pestrostí, za to též neurovnaností a nehotovostí prvních pokusů a mnohých — dle pravdy řečeno — improvisátorských výlevů. Čelakovský počal ve „Včele" v příčině gramatiky a pravopisu ne sice bez důvodu ale příliš zostra si vésti; sanguinik Tyl neodolal — splácel: spor nabyl povahy příkré a nesmířlivé.

Ještě krutější seč měl však Tyl o více než celé desítiletí později — pak ale sám již nebyl stranou mladou a výbojnou, nýbrž mladý onen živel revoluční, vzpírající se směrům uznaným, zosobněn byl pak Havlíčkem, a zásady, proti kterým se vrhl jako proti přežilým již předsudkům, byly tenkrát zásady Tylovy.

Havlíček, mladík plný svobodomyslné energie a plánů nárazem na skutečnost ještě neroztříštěných, přišed z Ruska do vlasti, s vrozenou sobě ironií pohlížel asi na krotký, povolný proud českého žití, jenž tak málo odpovídal horoucným jeho představám, i přisuzoval asi domnělé malátnosti vodících směrů vinu toho, že všecko mnohem bujněji nerozkvétalo, překážky svého vývoje k zemi nekácelo.

Tyl byl r. 1844, když vydal svůj podnes nejznámější román „Posledního Čecha", na vrcholi své literární činnosti i také oblíbenosti své. Za román ten byla mu Maticí Českou přiřknuta cena a tím dáno i zevnější svědectví o výši uznání, jakéhož se mu již odevšad dostávalo. Avšak mladistvému vlastenci Havlíčkovi zdál se román ten býti skutkem nevlasteneckým, a sice právě za příčinou vlastenecké tendence, kterou Tyl, jako v četné jiné své novely, také v ono dílo vložil. Známo, kterak kromě jiných důvodnějších výčitek ve své kritice v „České Včele" Havlíček ztepal posledního Čecha i výčitkou sentimentálního, neplodného, deklamátorského vlastenčení. Nebyloť pak pouze proti Tylovi samému výroku tohoto nejčastěji jako zbraně užíváno, nýbrž výrok ten stal se jakýmsi stereotypním refrainem, kterým se všelikým vlastenecky literárním požadavkům s pohodlnou ironií odpovídalo.

Kritika ta dotkla se Tyla velmi bolestně a způsobila i mezi vrstevníky jeho mnoho trpkosti. Byliť mnozí, kteří toho Tylovi škodolibě přáli, a mnozí zas, kteří na Havlíčkovu jízlivou přenáhlenost velmi se hněvali. A nejen kritika ta, ale i náruživá odpověď uraženého Tyla byla proti němu přečasto v nepřátelském úmyslu ostřím svým obracena. Ba i přátelé za ni jej kárali. Tak i Božena Němcová v listě jednom, psaném Bohuslavě Rajské, odsuzuje oba, Havlíčka i Tyla, pravíc, že kritika ona byla „hanebná," že však Tyl se dal prvním dojmem svésti k odpovědi, které by měl litovati. Jaroslav Pospíšil pak, ač jsa přítelem Tylovým, vyslovil se v dopise Burianovi o jeho replice přísnými slovy, kteráž zavdala spisovateli, ne tak dobře s Tylem smýšlejícímu, nepravý doklad k útokům, kterýmiž zle proti němu si vedl i za hrobem jeho a sice za příčinou někdejšího závodění, při kterém Tyl zvítězil — totiž při volbě redaktora nového časopisu, jejž chtěl vydávati nakladatel Spurný, a jenž pak pode jmenem „Vlastimil" redakcí Tylovou vycházel. Dovoláváť se p. Jak. Malý slov Pospíšilových na svědectví o „směšné samolibosti a vášnivé ctižádosti" Tylově, přičítaje mu též bezprávně jednání úskočné, zištné v příčině kandidatury redaktorské. Mnoho bylo mužů, kteří před 30—40 lety měli časté obcování s Tylem, avšak žádný z nich neví ničeho o vlastnostech, které mu p. Malý za hrobem vytýká, žádný neví, že by se byl k němu zachoval „úskočně a zištně"; ovšem ale je známo, že byl za svého blahodárného žití sám nejednou podveden, že mu nejednou bylo nekalými útoky ukřivděno. Co pak týče se toho svědectví p. Pospíšilova, třeba k listu jeho jen některé slovo dodati. Že Tyl vystoupil ostřeji proti kritice Havlíčkově, zdálo

se některým vlastencům neskromné, poněvadž právě u Tyla nebyli zvyklí na neskromnost a tedy byli rozhodným vystoupením jeho překvapeni. Ostatně mluví p. Pospíšil už jen jakožto opatrný *nakladatel*. Tyl psával své práce do Pospíšilových „Květů“ po kusech, sazeči čekávali často na rukopis v jeho obydlí a za mokra nosili jednotlivé kusy do tiskárny; tímto způsobem se stávalo, že mnohá práce Tylovi pod rukou přílišně vzrostla, kdežto na druhé straně ani počet čísel časopisu, ani formát, ani počet archů se nerozšířil a tím vznikala ovšem „nesouladnost, rozkouskovanost,“ jak Pospíšil praví. Tak musil na př. i r. 1845 Pospíšil dáti k časopisu zvláštní přílohu, jen aby se mohla povídka Tylova „Český jazyk — moje škoda“ před novým rokem skončiti; tím vzešla nakladateli škoda hmotná a pan Pospíšil měl tedy příčinu o Tylově „věčném neukončování“ rozhorleně se vyjádřiti. O „Posledním Čechu“ pronesl jinak i Pospíšil úsudek velmi příznivý a sice v dopise k Burianovi, datovaném dne 15. února 1844, kde praví, že směr řečeného spisu Tylova jest výtečný.

Ačkoli pak „Poslední Čech“ byl po celé vlasti vítán s jásotem, byl by se Tyl málem rozmrzel na spisování vůbec a Prahu opustil, kdy by ho přátelé nebyli opět udobřili a k setrvání přemluvili. Udobřila jej pak nejen obdivuplná láska četných dávných přátel, ale konečně také umírněná rozvaha někdejších protivníků. Odpůrci tak ryzých srdcí, jako byl někdy Čelakovský a později Havlíček, nemohli povždy nevražiti na stejně ryzou povahu Tylovu. Právě „Poslední Čech,“ jenž mu z mladého Havlíčka učinil nepřítele, získal mu nanovo zasloužené přátelství někdejšího odpůrce, pěvce Čelakovského. Tento, jsa profesorem ve Vratislavi, slavil r. 1845 druhý svůj sňatek, s Bohuslavou Rajskou. Zavítav tedy mezi přátele do Čech, spatřil při družné schůzce v lesích Kundratických také Tyla, přicházejícího naposled. „Hle, tu přichází Poslední Čech!“ pravil kdosi z přítomných; Čelakovský však vřele odvětil: „Nikoli poslední — toť první Čech!“ a stisknuv mu po přátelsku pravici vymazal z Tylovy jasné a vděčné mysli veškeren stín dlouhých jedenácti let vzájemného sporu.

A Havlíček? Obětovně se vrhnuv na dráhu „činů,“ kterýchž byl druhdy prudce na Tylovi žádal místo sentimentálního vlastenčení, a pocítiv za ně na své hlavě trnovou korunu, jinak pohlížel na velikost oněch skutků duševních, kteréž před ním vykonali vlastenci předbřeznoví, i na strádání a příkoří, které vytrpěli. Uznal i neocenitelné zásluhy Tylovy a podávaje spisovateli Posledního Čecha pravici vyznal, kterak se před deseti lety přenáhlil, když svou příkrou recensi napsal. To stalo se v listopadu r. 1855, kdy Havlíček vrátiv se z vyhnanství Brixenského v rodišti svém, Německém Brodě, meškal, a Tyl tam jakožto správce herecké společnosti Zöllnerovy zavítal. Oběma na počest uspořádána v blízkém Želivě hostina velmi srdečná, při níž oba výteční dělníci na dědičné roli národa při sladkobolných zpomínkách na zmařené naděje vyrovnali spor.

Tehdy se viděli Tyl a Havlíček naposled. Krutým osudem stiženi, nepřízní Bachovy reakce pronásledováni, od bývalých přátel opuštěni skončili půl léta po smíru v mužném věku život svůj — v témž roce a témž měsíci.

Kdo sám již poznav, jak bolí křivda od přátel neb od lidí šlechetných, pojal povahu Tylovou a celou hloubku jeho útlého citu, za pravdu dá domněnce, že takové okamžiky, jako smíření s Čelakovským a s Havlíčkem, sladší mu byly než celé řady takých triumfů, kterých mu nikdo nebyl upíral ani kalil.

Také Palacký, jenž dříve za příčinou mluvnických a pravopisných odporů, jichž Tyl proti obvyklému řádu se dopouštěl, skoro hněvivě naň pohlížel, usmířil se později jeho pojednáními v Musejníku a ve Včele i nazýval jej důmyslným kritikem.

Takž zásadní odpůrci Tylovi, kterýmž skutečně běželo o dobrou věc, poznali obapolná pobloužení v pravé míře a ochotně učinili Tylovi zadost, v čemkoli mu bylo ublíženo. Jinak ovšem soupeři a odpůrci osobní. Ti nejen do smrti, ale i po smrti jeho — a to tím bezpečněji, an se již hájiti nemohl — stejně proti němu si vedli. Tak se dočítáme kdesi, že Havlíčkova kritika (ač dle téhož spisovatele byla výbuchem „nezbedné rozpustilosti") národu velmi prospěla. Čím? Poněvadž prý způsobila, že se Tyl nadobro vzdal redakce „Květů Českých" a nikdy více takového „hříchu" (jakým byl totiž Poslední Čech) se nedopustil.

Jaká však byla Tylova zásluha o Květy a jakou hodnotu „Poslední Čech" do sebe měl i posud má, to vyšetřiti pokusíme se nyní a zároveň oceniti veškeru jeho ostatní činnost literární, od jejího vzniku až do konce života jeho záhy umdleného, ale nezapomenutelného mnohým pokolením. (Pokračování.)

Nynější stav otázky prvoplození.

Podává

dr. Lad. Čelakovský.

„Všeliký živok (jak živočich tak rostlina) vzniká z vajíčka neb zárodku." Tak zní výsledek, jehožto již v XVII. století bedlivým a namáhavým pozorováním došel slavný anglický lékař a fysiolog Harvey. Dlouhý čas měl výrok tento platnost pravdy nepopíratelné. Leda že se později přišlo ještě k poznání, že nižší zvířata (zvláště infusorie) a rostliny (diatomy, desmidie) netoliko z vajíček, nýbrž také pouhým dělením povstávají, a jiný spůsob rozplozování že se děje pupeny, totiž povrchními, s tělem mateřským spojenými, nepohlavními výrostky, což jest pochod rozplozovací v rostlinstvu jak známo nad míru rozšířený, ale též v nižších oddílech živočišstva (u polypů, polypovitých slimýšů a j.) dosti známý. Harveyova věta: *omne vivum* (animal) *ex ovo* byla tudíž opravena a porozšířena v novém znění: *omne vivum ex vivo*, „všeliký živok vzniká opět jen ze živoka," buďsi již z vajíček neb výtrusů, jakožto zvláštních rozplozovacích buněk, buďsi z pupenů anebo z částek dělením povstalých. Musilo se tedy souditi, že živé zárody ústrojných bytostí všude ve vzduchu a ve vodách rozšířeny jsou, pročež

nazvána tato náuka také panspermistickou neb panspermií (od πᾶν, vše a σπέρμα, semeno, zárodek). Ačkoli byl Harveyův výrok induktivně z přímého zkoumání čerpán, zůstávala však indukce jeho ještě nadlouho kusou a neúplnou, neboť vedle prozkoumaných rostlin a zvířat zbývalo až do prvních desítileti našeho věku velmi tajemné a neprozkoumané pole, totiž svět nejmenších bytostí, kterýmiž zvláště vody se hemží, pak cizopasnice, jako hlísty a jiní červíci cizopasní, houby, plísně, bakterie a podobné drobnušky.

Rozšířiti zákon, dle něhož živok jen ze živoka povstává, také na tyto tehdy celým svým vývojem ještě záhadné ústrojence, bylo nanejmíň povážlivé a bez podrobnějších studií neoprávněné, neboť *a priori* bylo vždy možná, že tito nejnižší, nejjednodušší živoci všeobecným, pro vyšší zvířata a rostliny ovšem platným zákonem se nespravují, nýbrž snad zcela jiným spůsobem se rodí.

Tento druhý spůsob, na kterýž připadnouti možná, záležel by *v specifickém vytváření neživé*, buďto ústrojně zpracované anebo snad i neústrojné, ale za jistých podmínek v ústrojnou hmotu se sestupující látky. Doplněk onoho povšechnějšího zákona, že život ústrojný jen ze života se prýští, zněl by tedy zkrátka takto: „Někteří živoci povstávají neb mohou povstati oživením látky původně neživé.“ Jest takovéto oživení možné, jest skutečné? To jest otázka, která sto let již zaměstnává myšlenky a experimentální pokusy badatelův, která, ačkoli rozřešení její ve smyslu záporném jižjiž nepochybným býti se zdálo, právě v nynějším desítiletí znova do proudu velmi živého se dostala

Musíme hned napřed k tomu poukázati, že otázka ta jest po výtce otázkou významně theoretickou, jsouc velmi úzce spojena s všeobecnými názory a theoriemi své doby, tak že přírodozpytci rozličných dob *a priori* více se kloní k náhledu, buď že jest plození z neživých látek možné neb že jest nemožné. Methody experimentální, k rozřešení té otázky směřující, a zvláště závěrky z experimentů vyvoděné bývají tudíž tímto dvojím vlivem náhledů aprioristických více méně dotknuty ba ovládány. Nicméně musí každý přírodozpytec co takový uznati, že toliko nestrannému a důkladnému experimentování a zkoumání přísluší konečné rozhodnutí ve věcech těchto.

Dříve však nežli přistoupíme k vylíčení příslušných výzkumův a rozličných názorů theoretických, poohledněme se trochu po historickém vývoji celé zajímavé otázky prvoplození.

Nazýváť se hypothetické vznikání ústrojných bytostí z látky neživé rozličnými jmeny, totiž prvoplození, praplození, samoplození, neb samovolné plození, generatio aequivoca, spontanea, autogonia, heterogenia neb abiogenesis (z ἀ, ne, a βίος, život, tedy plození z neživého), německy Urzeugung, elternlose Zeugung. Na nedostatku jmen tedy nezáleží, jestliže věc sama posavad záhadnou a spornou zůstává. Čím střízlivěji a nedůvěřčivěji většina přírodozpytců se chová k otázce prvoplození, tím méně záhadnou a pochybnou jeví se v naivních názorech obecného lidu z dob staroklasických až do našich dnů. Lid obecný zajisté jest přesvědčen, že ze smetí a nečistoty rodí se tím spůsobem protivný hmyz v lidských obydlích, že červíčky v sýře ze sýra samého

se vytvořují, červy a hlísty ve střevech a jiných ústrojích člověčího i zvířecího těla že se na místě rodí ze slizi, z krve neb zkažených soků tělesných; jinde panuje pověra, že z drobečků chleba ve mlíce povstávají mravenci, a co více podobných již silně do pověry zabíhajících naivních domněnek nejen mezi hrubými nevzdělanci, nýbrž i při vzdělanějších osobách se zhusta vyskytuje.

Starší přírodníci přijali nejednou tytéž náhledy. Lucretius učil, že klíšťata povstávají po dešti ze součástek zemitých, ano sám Aristoteles, nejvýtečnější přírodozpytec starého věku tvrdil, že úhoři z kalu bahnitého se rodí, hmyz nečistý z bláta a smetí. Taková víra panovala u přírodníků až do 17. věku, do věku Harveyova. Van Helmont prý udával recept na utvoření myší, ba někteří alchymisté byli pevně o tom přesvědčeni, že i člověka možno v retortě alchymické z rozličných prvků lučebně vyrobiti. *)

Tak hrubé výklady samoplození ovšem v posledních dvou stoletích se více neopakují, avšak vznik mikroskopicky malých organismů a mnohých cizopasníků dlouho byl ještě pokládán za samorodý. Zvláště v přírodní filosofii německé na začátku tohoto století, jejíž hlavní zastupitel byl Oken, stala se myšlenka samovolného plození podstatnou částí povšechné theoretické představy. Co se týče drobnohledných bylin a zvířat volně ve vodách žijících, myslilo se, že povstávají z jakési ústrojné prahmoty (rosolu neb bílkoviny), kteráž prý všude jest rozšířená a společným působením vody a vzduchu jest způsobilá k tomu, aby jednoduché živoky toho druhu, zvláště nálevníky, bakterie a plísně ze sebe rodila. Místo co by byli měli přírodozpytci té doby organisaci a vývoj vznikajících rostlinek a zvířátek zkoumati a zkoumáním tím příčinu jejich často nesmírného se rozmnožování a velikého rozšíření poznávati, měli ponejvíce jen o to péči, jak by mohli vynalezti podmínky, za kterých tytéž látky brzy ty neb ony rostlinné, ty neb ony živočišné tvory ze sebe zplozují. Že při této nejasnosti cílů i methody přírodovědecké nic kloudného a vědecky zjištěného na světlo vyjíti nemohlo, snadno pochopiti.

Pokud se týče červů, uvnitř dutin a tělesných ústrojův jiných zvířat cizopasících, byli jak lékaři tak i přírodozpytci dokonale přesvědčeni, že povstávají tito ze součástek toho onoho zvířete, kteréž je hostí. Zvláště o takových cizopasnících, kteří v zcela uzavřených dutinách, jako v oku, v svalech neb ve vejcích se nalézají, nebylo na tehdejším stupni vědy možná, domýšleti se, že by zárodky jejich byly mohly zvenčí do nich vniknouti, byť také o těch, kteří ve střevě žijí, něco podobného spíše souditi se mohlo. Věřilo se tedy, že odrodilé částky zvířecího organismu pozbyly dosavadní specifické své povahy, a že v nižší organismus červa zrovna tak se sloučily, jako na př. chorobný novotvar (rak z chorobně přeměněného pletiva) vytvořen býti může.

Tak všeobecně rozšířeny byly tyto náhledy, že na př. mně co posluchači zoologie na universitě, vykojenému a přesvědčenému učením

*) Viz také článek o materialismu přírodnickém J. V. Diviše v Osvětě z r. 1871 č. 2.

opačným, panspermistickým, bylo v létech padesátých s lékařem a známým vlasteneckým spisovatelem do pravdy se pohádati, když lékař ten rozhodně praplození hlístů se zastával.

Avšak ponenáhlu navracováno se zase k panspermickému učení Harveyovu, jednak na základě zkoumání podrobněji a opatrněji nežli před tím provedeného, jednak z příčin všeobecně theoretických. Pokud se těchto týče, zasluhuje býti připomenuto, že realistický směr přírodní vědy, zavedený hlavně Cuvierem a vyhýbající se spekulativním pomyslům vůbec, sám sebou theorii samovolného plození tím méně přáti mohl, čím více přírodní filosofie v něm záliby nacházela. Dále pak utvrdil se Cuvierem co nejvíce náhled o stálosti druhu ústrojného, jemuž ovšem přeměna organických součástek na př. ssavce v nějakého nálevníka neb hlísta patrně a křiklavě odporuje. Rovněž i ostře odmezené typy neb vzory Cuvierovy a v zápětí jich veškero učení o rozdílných tvůrčích plánech přirozeně se neslo k theorii panspermistické. Stálí druhové ústrojní byli dle učení toho na počátku stvořeni samostatně a od sebe nezávisle, každý dle vzoru neb plánu svého, každý nadán schopností, rozmnožovati se svými zárodky neb pupeny v neproměnitelné své specifické jakosti. S tím ovšem shoduje se co nejlépe výrok, že každý živok vzniká toliko z živoka stejně organisovaného.

Jednalo se tedy o důkaz, že zdánlivé případy samovolného plození byly mylně pojaty, že mohli a musili tvorové, u kterých se podobného původu domýšleno, vyvinouti se ze zárodků svého druhu. Předně se shledalo, že ony malinké mikroskopické organismy ponejvíce obdařeny jsou plodností až úžasnou a náramně rychlou, tak že v několika dnech z málo prvotních takových rostlinek neb zvířátek miliony vajíček, výtrusů a za příznivých okolností tolikéž miliony nových organismů povstávati mohou. Shledalo se, že zárodky, určené k životu ve vodách a jiných tekutinách, mohou vysýcháním vody též vyschnouti, aniž by samy tím zahynuly, a že se mohou delší dobu vznášeti ve vzduchu, jímžto mohou široko daleko býti roznášeny a všude, kde příhodné jim podmínky, znova se ujíti a v krátkosti opět úžasně se rozmnožiti. Podán pak i důkaz, že ve vzduchu skutečně množství takových, pouhému oku naprosto neviditelných zárodků se vznáší, kteréžto ve filtrech bavlněných a jiných příhodných aparátech zachycovány býti mohou. Též na bylinách vodních a bařinných, na travách lučních a pod. lpí mnoho takových zárodků odpočívajících ale dalšího vývoje schopných. Jestliže na př. potraviny, zadělávané ovoce, inkoust, škrob, vlhká kůže plesnivinou se potahuje, jest příčina toho vždycky ta, že výtrusy plísně ze vzduchu na takovéto látky zalétly, ze kterých se pak plíseň rostouc vyživuje.

Cizopasnice živočišné i rostlinné, z posledňějších zejmena plísně a jiné houby, mívají tolikéž náramnou schopnost rozmnožovati se, tak že miliony jejich výtrusů a vajíček na zmar přijíti mohou, aniž by druh vyhynul, jen když sem tam některý zárodek do vnitř živé rostliny neb živého zvířete se dostane. Nejlepší prostředek k poznání původu těchto malitkých tvorů bylo zkoumání jejich vývoje, kteréž v novější době tak daleko pokročilo, že zcela podrobně víme, kterak výtrusy hub cizopasných klíčí a vakem klíčním do jiných rostlin buď

skrze otvory dýchací vnikají anebo skrze celistvou pokožku prorůstají, a kterak vlákna jejich uvnitř rostlin z buňky do buňky skrze blány buněčné dráhu sobě razí, až pak na přiměřeném místě, obyčejně pod pokožkou své vyživovatelky fruktifikují, nové výtrusy, časem také vajíčka pohlavně zúrodněná vytvořujíce. A nejinak má se to s hlísty uvnitř jiných zvířat; vajíčka jejich nejčastěji bývají s potravou od ssavců a jiných zvířat polykána, v zaživacím ústrojí se vyvíjejí, mláďata pak často skrze střevo provrtávají se do cév, do dutiny břišní, mezi svaly a t. d.; zkrátka ani takoví červi, které v zcela uzavřených částech živočišných nalézáme, nepovstali na tom místě, nýbrž vedrali se odjinud zevnitř a zase příhodné příležitosti vyčkávají, kterouž by jinam se dostati a se rozmnožovati mohli. Přitom dopátrali se zkoumatelé toho, jak některé houby, a obzvláště červi pravidelně se přeměňují a hostitele své zaměňují. Slovem, všecka badání toho druhu oprávňují k úsudku, že cizopasné ústrojné bytosti ze zárodků mateřských povstalé mají dosti třebas často utajených prostředků, jimiž na příhodná sobě místa v útrobách jiných zvířat v prvním mládí přistěhovati a v nich vyvinovati se mohou.

Ještě jiným způsobem hleděli přírodozpytci dostati se na kloub otázce záhadného prvoplození. Nalijeli se voda na rozličné bylinné neb živočišné částky a látky a necháli se nálev ten státi, v rozkládajících se a uhnívajících těch ústrojných látkách po krátké době objeví se množství hemžících se malých organismů, dílem odtud tak zvaných nálevníků, dílem nověji od nálevníků rozeznávaných bakterií. Tyto bakterie jsou malinká drobnohledná tělíska, sestávající z ústrojné, zrnkaté bílkoviny: protoplásmy neb sarkody. Mnohé z nich jsou tak malinké, že ani nejsilnější immersní systémy nejlepších drobnohledů nejsou dosti silné, aby k zcela jasnému poznání organisace vnitřní a způsobu rozmnožování vystačily. Chlorofyll jim schází, čímž se liší od jistých jednobuněčných řas (Phycochromaceí), pročež toliko v organických látkách a v nálevech na takovéto látky žijí; rozmnožují se skoro výhradně jen příčným dělením v články, které buď se rozpadávají anebo ve vlákénkách neb řetízkách spojeny zůstávají. Jednotlivé bakterie jsou dílem kuličkovité, dílem podlouhlé neb válcovité, někdy spirálně točité (Spirillum, Spirochaete). Tyto poslední mají někdy na každém konci jemnou bičíkovitou a bičíkovitým šleháním se pohybující brvu. Bakterie jsou namnoze pohyblivé, prohýbají se totiž a otáčejí se okolo své osy. Zdali jsou bakterie povahy živočišné neb rostlinné, o tom se mínění přírodozpytců různí; ti, kteří každý volný pohyb za znak živočišný považují, kladou je ovšem mezi živočichy; avšak v novější době vystupuje v popředí náhled, že bakterie jsou nezelené, jednobuněčné rostliny, ježto pohyb podobný mnohým nepopiratelným rostlinám přináleží a jednoduchost tělísek těch spíše s povahou rostlinných buněk než živočichů se shoduje. Jiní kladou je po příkladu Haecklově do říše třetí, přechodní, tak zvaných protistů, které jak říkáme nejsou ani ryba ani pulec, to jest ani rozhodná zvířata, ani zcela rozhodné rostliny.

V ekonomii přírodní mají bakterie důležitou úlohu, jsoutě mnohé z nich hlavním původem rychlé hniloby, jiné účinnými fermenty roz-

ličného kvašení, jiné se nalézají v kontagiosních (nakažlivých) látkách rozličných nemocí a považovány jsou samy za působitelky a zprostředkovatelky kontagií. Že jsem se o bakteriích trochu šířeji rozepsal, to má příčinu svou v tom, že právě v novějších experimentech o abiogenesi bakterie skoro výhradně na jeviště vystupují, a že právě na nich spočívají úsudky o jsoucnosti samoplození pronášené.

Aby se zjistilo, zdali bakterie v nálevech schválně připravených samovolným plozením povstávají aneb toliko ze zárodků bakteriových, užito takých prostředků, kterými se život oněch malinkých živoků naprosto hubí, aby nálev všech možných zárodků bakteriových dokonale zbaven byl, a postaráno též o to, aby napotom vzduch nemohl nové zárodky do nálevu s sebou přinášeti. Jestliže při vší opatrnosti podobných zkoušek v nálevech těch po vyhubení zárodků přece bakterie by se objevily, byl by to důkaz, že musily povstati ze součástek v nálevu se nalézajících. Jak Sanderson nověji shledal, hynou bakterie, přisadíli se k tekutině, v níž žijí, 0.5% sody, karbolové kyseliny neb síranu chininového, neb 5% chlorové vody a p. Nejpřiměřenější prostředek k zahubení bakterií, kterýmžto se chemické složení bakteriové tekutiny nemění, jest vaření asi hodinu trvající, kterýmž se celá tekutina na 100° C., a za zvýšeného tlaku páry neb vzduchu i na více stupňů, stejně rozehřeje. Aby se zamezil přístup zárodků bakteriových ve vzduchu obsažených, musí se hrdlovitě vytáhlá špička reagenční rourky, ve které se nálev vyvařil, ihned po vaření roztápěním v ohni uzavříti; dostačí ale ucpati hrdlo zátkou z bavlny, kterou sice proud vzduchu provanouti může, ve které však mikroskopické zárodky v něm obsažené se zachycují; anobrž ani tehdy nevniknou bakterie a jiné organismy vzduchem do rourky, jak nověji Pasteur ukázal, když se hrdlo, jinak otevřené, dolů jednou neb dvakráte ohne. Jiná proměna experimentu záleží v tom, že se vzduch k nálevu pouští rourou, obsahující v přiměřeném spůsobu kyselinu sírkovou neb draslo žíravé, kteréžto látky všecky zárodky v proudu vzduchovém umořují. Ostatně není nebezpečí veliké, že by i do *otevřené* nádoby ze vzduchu zárodky bakterií napadaly, načež nejprvé jmenovaný již Burdon Sanderson a současně dr. Bastian upozornili, a což také Cohn úplně potvrzuje. Nechajíli se chemicky připravené tekutiny, v nichž jinak bakterie výborně vyvinovati se mohou, v nichžto však všecky jich možné zárodky byly vařením umořeny, delší čas, třebas po několik měsíců otevřeně na vzduchu státi, neobjeví se v nich obyčejně žádné bakterie, ač by se dalo očekávati, že by ze vzduchu do tekutiny vpadati měly, ovšem ale plísně vůbec rozšířené (Penicillium, Aspergillus), jejichž výtrusy tudíž ze vzduchu pocházejí. Cohn si to vysvětluje tím spůsobem, že jsou zárodky bakterií obyčejně příliš lehké, tak že povrchem tekutiny nepronikají, aneb že se blána jejich nesnadno omočí, tak že i kdy by na hladinu tekutiny napadly, zůstanou ležeti a hnutím povětří opět snadno odváty bývají (tak jako výtrusy plavuně, *semen Lycopodii*). Vůbec pak se zdá, že jsou bakterie ve vzduchu obyčejně jen velmi řídce roztroušeny. Rozumí se, že při přísných a opatrných experimentech nicméně pro všelikou jistotu hrdlo skleněné rourky přece po vyvaření nálevu uzavřeno býti má, což se také vůbec stává.

Pokusy s rozličnými nálevy takto konané, a sice již v předešlém století od Needhama a Spallanzaniho, později od Schwanna, Schrödera, Dusche a obzvláště důkladně a všestranně od Pasteura provedené ukázaly, že se v nálevech takových, třeba sebe déle stály a se uschovávaly, nikdy neobjevují bakterie neb jiné ústrojné mikroskopické bytosti; nálevy zůstávají čisty a jasny, nepozoruje se skalení, které se jindy následkem rozmnoživších se bakterií spatřuje. Na principu těchto pokusů zakládá se také spůsob konservování rozličných potravin, masa, luštěnin, ovoce a p. v hermeticky uzavřených plechových nádobách. Potraviny tyto nabývají vařením při 100° C. náležité trvanlivosti, a nikdy nenastane v těchto vzduchopevně uzavřených plechovkách kvašení neb hnití, jen když dokonale byly uzavřeny; z čehož souditi lze, že se v nich nevyvinují žádné bakterie, kteréž jsou právě příčinou každého uhnívání a mnohých spůsobů kvašení. V Lubeku se tím spůsobem množství plechových nádob s konservami fabrikuje (r. 1873 na př. více jak 80.000), vždycky s dobrým výsledkem. Podle Lubeckého senátora dra. Bremera činí toliko hrách jakousi výminku; bylli totiž hrách při 100° C. vařen, stává se, že v teplých letech vzdor hermetickému uzavření skoro polovic nádob kvašením se pokazí, tak že v novější době vaří se tam hrách při 108° C. ve vodě, v níž 28% kuchynské soli rozpuštěno bylo, aneb nepřidáli se soli, tedy při 117° C. dle zvláštní od Francouzů vynalezené methody. Od té doby chová se hrách tak dobře neporušen jako ostatní potraviny.

Zvláště Pasteurovy pokusy před r. 1860 získaly u přírodozpytců pro svou exaktnost tak veliké pověsti a váhy, že náuka o samovolném plození i těch nejnižších a nejjednodušších organismův zdála se býti nadobro vyvrácena a na věky z vědy vypovězena. Jak již podotknuto, snášel se tento negativní výsledek velmi dobře s tehdejšími všeobecnými názory o vzniku a povaze organismů, a veřejné mínění zástupců vědy ochotně se mu nakloňovalo.

Tu však vystoupil Darwin se svou theorií descendenční, dle které veškero rostlinstvo a živočišstvo musilo se vyvinouti z několika málo a snad toliko jediného původního, velmi jednoduchého praorganismu, a touto theorií změněno také smýšlení přírodozpytců, kteří se Darwinismem přesvědčiti dali, pokud se totiž týče samorodého plození. Tvůrčí plány Cuvierů a Agassizů jsou protrhány, tuhé a neproměnlivé, nadpřirozeně stvořené druhy jsou ty tam, druhy skutečné, druhy nynější povstaly přirozeným odrozováním a přetvořováním. Darwinova theorie má tu hlavní zásluhu, a to jest také příčina jejího úspěchu, že nepochopitelné nadpřirozené stvoření druhův ústrojných nahradila zcela přirozeným vyvinováním. Stvoření vůbec připouští v novějším názoru přírodnickém toliko ten smysl, který spojujeme se slovem tím, jmenujemeli sebe samy nebo zvířata a rostliny, ačkoli všecky přirozeně zplozené, tvory božími. Důsledně nemůže filosofický přírodozpytec ani ony prvotní organismy, z nichž všecky ostatní se vyvinuly, nějakým nadpřirozeným skutkem stvořené si mysliti. Jest to tedy zcela přirozený domysl, dle něhož i tyto ústrojné prabytosti vznikly počátečně ze součástek všeobecné hmoty - složitější kombinací jejich sil. Poněvadž ale hmota a její síly, neméně zákony přírodní hmotou vládnoucí jsou věčně

stejné, není proč pochybovati, že tytéž praorganismy, kteréž v dávných dobách vznikly, za příznivých, nám posud ovšem neznámých okolností kombinací chemických a fysikálních sil z atomův uhlíka, kyslíka, vodíka a dusíka vytvořiti by se mohly; že by totiž protoplasma, ježto jest základem ústrojenstva, z jmenovaných prvků tak dobře povstati mohlo, jako se již chemii podařilo organické sloučeniny, jako na př. močovinu neb cukr a některé organické kyseliny vyrobiti. Ovšem musilo by se také připustiti, že by toto protoplasma mohlo nabyti pohybu životního, aby se stalo živou, vyživování a rozplozování schopnou bytostí. Tento krok zvláště oněm přírodozpytcům nepůsobí velikého namáhání, kteří přísnou hranici mezi ústrojnými a neústrojnými, živými a bezživotnými tělesy popírají, považujíce život za funkci týchže sil, které i v neživé přírodě účinkují.

Již Naegeli, jeden z předních rostlinných fysiologův německých a jeden z prvních přívrženců theorie descendenční, činil ve své řeči: „O původu a ponětí přírodovědeckého druhu“ z r. 1865 podobné úvahy jako jsou ty, s kterýmiž jsme se právě zabývali, i přišel k tomu úsudku, že, jestliže vůbec někdy ústrojné formy přirozeným spůsobem z neorganických látek povstaly, děj tento posavad se opakovati musí; a naopak kdy by se samorodé plození za našich dnů dokázati dalo, že bychom je s úplným upokojením také na počátek věcí na naší zemi položiti směli.

Naegeli uznává sice, že experimentální pokusy do oné doby (tedy až do Pasteura) předsevzaté, původnímu plození málo nasvědčují, a že žádné pozorování do té doby tohoto spůsobu plození nutně nevyžaduje. Avšak týž zkoumatel vyslovuje se *proti* závěrkům, kterými se tvrdí, že praplození z příčin těch vůbec jest nemožným. „Všecko, co posud (zvláště Pasteurovými pokusy) vyzpytováno,“ praví Naegeli, „připouští ještě ten výklad, že bílkoviny temperaturou vařící vody v stav organicky nepřeměnitelný se převádějí, a že nepočetné přemalinké prášky ve vzduchu a organické částečky kontaktem svým opět chemickou přeměnu způsobují, při kteréž plísně a bakterie (neb infusorie) dílem praplozením, dílem ze zárodků vniklých se vytvořují. Kdy by se jednalo pouze o úkazy, našemu smyslnému pozorování přímo přístupné, byla by autogonie jakožto zbytečná hypothesa neoprávněna. Majíce však zřetel k prvopočátkům organického tvorstva, jsme naopak náchylni, nerozhodovat nikterak o této otázce, a pouze sobě budeme přáti, aby další pokusy ještě více světla přinesly a možnoli věc tu ke konečnému rozhodnutí přivedly.“

Potud Naegeli. Tímto příkladem potvrzuje se úplně, co jsem svrchu pověděl, že úsudek o zkušebných výsledcích praplození se týkajících závisí obyčejně od všeobecnějších theoretických představ přírodozpytců, kteří si dle povahy těchto představ dílem jako Naegeli přejí, aby se praplození časem přece dokázati dalo a z té příčiny pokusy jiných v nepříznivém smyslu vykládané velmi kriticky rozbírají, chtějíce neodůvodněnost nutných negativních úsudků dokázati, dílem zase, jsouli ze všeobecných principů proti autogonii zaujati, rovněž tak přísně a kriticky proti platnosti důvodů se obracejí, kterýmiž samorodé plození dokazováno býti má. Obojí jest konečnému výsledku vědy pro-

spěšné, a my, třebas bychom i celým přesvědčením descendenční theorii uznávali, učiníme dle toho zajisté nejlépe, zachovámeli se stejně kriticky k oběma stranám.

Následek oněch úvah a pomyslů, ku kterým Darwinismus vybízí, ovšem nedal dlouho na sebe čekati. Experimenty, které Pasteurem prozatím, jak se zdálo, byly dosáhly svého zakončení, byly v Anglii a v Holandsku od některých badatelů znova a s novým zápalem podniknuty, tenkráte s lepším zevnějším výsledkem pro náuku o praplození. Uveřejnění jejich způsobilo ve vědeckém světě nemalé pohnutí. Darwinisté a zvláště přívrženci „mechanicko-atomistického“ názoru světového jásali. Záslužný, populárně vědecký časopis „Ausland“ přinesl o těchto pokusech (r. 1874) velmi nadšený článek, v němž nově vyšlé spisy přímo co epochální díla ve vývoji theorií životních oslavoval. Spis anglický ve dvou dílech sám má název: *The beginnings of life* (Počátkové života), autor jeho jest anglický lékař Charlton Bastian. Jinou řadu pokusů toho druhu uveřejnil Nizozemčan *Huizinga*, profesor v Groninkách.

Bastian používal hlavně nálevů organických ke svým pokusům, zvlášť nálevů ze sena a pak z řepy (vodnice, kolníku) a sýra (turnip-cheese). Výsledek pokusů Bastianových liší se od většiny pokusů dřívějších tím, že ve svých tekutinách vařených 5—10 minut a z části i přes hodinu pozoroval po 2—3 dnech a někdy až po týdnech organismy nejnižšího druhu „bakterie, vibriony, leptothrix, torulae,“ kterými se zprvu jasná a čistá tekutina skalila, načež se z nich na povrchu vytvořovaly blánky, na dně usazeniny.

Pozorování, že se bakterie v látkách, které nějaký kratší čas přetrvaly temperaturu vařící vody, vždy ještě vyvinovati mohou, není však naskrze novým objevem Bastianovým; neboť již Schwann seznal, že nelze maso a j. vařením vždycky uchrániti před hnitím, t. j. před vyvíjením se bakterií; Pasteur shledal, že mléko teprvé působením temperatury 110° C. jest chráněno kysání následkem bakterií, kteréž jsou příčinou, že se kyselina mléčná vyvinuje. Schröder žádal 130°, mělli by se zabrániti vývoj bakterií v mase, žloutku a mlíce; též jsme se již zmínili o tom, že v praktickém životě vaří se konservovaný hrách při temperatuře 117°, anebo 108°, jestliže se spolu kuchynské soli užívá.

Bastian na tento úkaz toliko důrazněji, než dříve se stalo, upozornil, a odvozoval z něho jsoucnost abiogenese, kdežto se dříve podobným pozorováním méně váhy přikládalo a o správnosti jich se zhusta i pochybovalo. Neboť jinak bylo zkušeností mnohonásobnou ztvrzeno, že organismy vůbec nesnášejí temperaturu 100° C. a nad to sahající. Podle zkoumání nejlepších přírodozpytců klade se nejvyšší hranice vyšších temperatur, při kterých organický život ještě obstáti může, ku 35—50° C., ježto živé protoplasma již při 43° C. se sráží, jiné proteinové látky pak teprva v teple 60° se kalí, při 70—75° se srážejí. Co se bakterií zvlášť dotýče, zabýval se již r. 1872 Cohn pokusy směřujícími k zodpovídání otázky, při které temperatuře bakterie ztrácejí schopnost rozmnožování. Shledal již tehdá značnou nestejnost a nejistotu resultátů, jestliže s pevnými organickými látkami, jako vyvařenými lupinami, hrachem a p. experimentoval, což si Cohn

vysvětloval tím, že tato pevná tělesa jakožto špatní vodičové tepla temperaturu tekutiny jen velmi pomalu přijímají a že jednotlivým bakteriím ve vnitřních skulinách neb mezerách mezibunečných ochranu před usmrcujícím horkem poskytují. Pročež se později obmezoval týž zkoumatel na pouhé čisté tekutiny (tak zvanou bakteriovou tekutinu, sestávající z 1 podílu viňana amoniakového a asi 1 podílu anorganických popelních solí na 100 podílů destilované vody, kterážto tekutina bakteriím poskytuje velmi příhodnou výživnou látku), do které kapka s živými bakteriemi přidána byla. Shledalo se, že ohřívání tekutiny na 60—62° celou hodinu trvající dalšímu rozmnožování se bakterií konec činí. Viděti z toho, že nejvyšší hranice tepla život bakterii mořící vždy ještě značně nad nejvyšší hranicí tepla nejmnožších jiných organismů se nachází.

Bastian přišel svými pokusy, vyloženými r. 1873 před Londýnskou Royal society, k podobným výsledkům. V jeho láhvích oživenou bakteriovou tekutinou naplněných zůstaly bakterie až do 55° C. vůbec na živu, při 70° C. shledány jsou ve všech případech usmrceny. Bastian užíval svých organických nálevů, ve kterých se dle jeho pozorování život bakterií do vyšších stupňů horka udržuje, nežli v tekutině chemicky připravené (jaké Cohn a Pasteur užívali), a tím se vysvětluje, že v některých láhvích Bastianových ještě po rozehřátí na 65° bakterie zcela nevymřely, tak že se obsah láhví po 5—8 dnech jimi skalil.

Odvolávaje se k těmto zkušenostem, odvozoval Bastian ze svých pokusů jakožto nepopíratelný výsledek, že bakterie v tekutinách vařených při 100° a více stupních Celsiových nemohou pocházeti ze zárodků, jakkoli k tekutinám těm přimísených, že tedy musily povstati praplozením z organických částek jeho nálevů, vytažených ze sena aneb z řepy a sýroviny.

Nedůvěra v samoplození byla však dotud tak zakořeněna — a to právem, jak dále uvidíme — že ani tyto Bastianovy pokusy nemohly badatele po většině pohnouti k přiznání, že by Bastianův závěrek byl zcela oprávněný. Jmenovitě povstal v Anglicku samém odpůrce v dr. Burdonu Sandersonovi, kterýž sice pokusy s Bastianem společně provedenými přišel k přesvědčení, že krátké vaření tekutin Bastianových pozdější vývoj bakterií v láhvích ještě nemožným nečiní, přes to všecko však přece za možné pokládal, že některé za zárodků bakteriových i tyto vysoké temperatury přestáti mohou. Nemoha to ovšem přímo dokázati, obrátil se Sanderson k jiného druhu experimentům, kterýmiž chtěl poznati, jak se má možnost vývoje bakterií jednak k délce času, ve kterém temperatura vařící vody působí, jednak k temperaturám vyšším než 100° C. Všeobecný výsledek těchto pokusů byl, že rozehřátím přes 100° C. posléze v každém nálevu a v každé tekutině bakteriové vývoj bakterií nemožným se stává, a že výška temperatury a délka času, v němž tato působí, v opačném poměru stojí, t. j. že vyšší temperaturou nad 100° v kratší době, nižší temperaturou po delší době v každé bakteriím příznivé organické látce vývoj bakterií přestává.

Avšak i tyto pokusy Sandersonovy, od jiných opakované, o samé podstatě věci nic nerozhodují, dokud není úplně prokázáno, že zárodky bakterií v nižádném případě nemohou přetrvati tak vysoké temperatury,

že totiž pokusy, dle kterých již při 60°, nanejvýš 70° bakterie hynou, platí pro *všecky* bakterie a pro *všecky jejich zárodky.* Kdy by tolik bylo dokázáno, pak by ovšem Sandersonovy a Bastianovy experimenty dokazovaly se vší přesností, že po vyhubení všech zárodků organických pouhou synthesí organických ale neživých látek mohou povstati bakterie živé, pokud totiž ještě vyšší a delší čas trvající temperatury do 100° a přes 100° C. nezruší také *schopnost těchto organických látek k samovolnému plození.*

Hlavní nedostatek anglických experimentátorů v tom záleží, že toliko všeobecně o bakteriích mluví, které se v zkušebných jejich tekutinách po vaření objevují, anebo maně některé, jak se zdá, nedosti správně určené rody a druhy jmenují. A přece jest v celé té otázce velmi důležito věděti, *které* druhy mohou v tekutinách tak velikému horku podrobených se objevovati, a které by se v nich vyvinovaly bez vaření anebo po působení nižších temperatur pod 60° neb 50°. Neboť jest velmi dobře možno, že některé bakterie, a snad právě ty, s kterými se dříve experimentovalo, již při 50° neb 60°, jiné teprva při vyšších temperaturách hynou, a některé snad i teplotě vyšší 100° C. nějaký čas vzdorovati mohou. K tomu bylo by potřebí, znáti náležitě *celý životní vývoj* jmenovitě těch druhů, které po nejvyšších temperaturách ještě v nálevech se pozorují. Přiznati ovšem dlužno, že zkoumání takové jest velice nesnadné, že vývoj bakterií posud velmi málo znám jest, ano že i přesné rozeznávání druhů pro jejich maličkost, podobnost forem a měnivost dle přiznání prvních znatelů těchto mikroskopických bytostí nesnadno a jenom z části uspokojivě provedeno jest.

Tím větší cenu mají výzkumy, které nejnověji znamenitý badatel v nižších rostlinách, prof. Fridrich Cohn ve Vratislavi, uveřejnil.*) Cohn si položil především otázku: čím to jest, že k usmrcení bakterií temperatura 100° C. není více než postačitelnou? Opětoval pokusy s vařeným nálevem na seno, kterýž byl v skleněné rouře při 36° po 4 hodiny trvajícím močením a míšením sena s vodou připraven, potom destilovanou vodou na specif. váhu 1.006 rozředěn a dvakráte profiltrován, tak že, byv dříve tmavé červenohnědý, nabyl pěkně zlatožluté barvy. Nálev ten reaguje kysele a může přísadou drasla býti neutralisován. Reagenční sklenky s tímto nálevem dílem kyselým, dílem neutralisovaným byly zavěšeny do železného kotle, teplou vodou naplněného, kteráž se plynovým plamenem pod kotlem vařila. Brzy ukazoval teploměr v reagenční sklenky ponořený 99—100°. Sklenky s nálevem ponechány ve vařící vodě vždy 10—15 minut, potom odstaveny, ústí jich bavlnou ucpáno a sklenky ve zvláštní teplé skřínce za tepla 24—30° uschovány.

K vůli porovnání byly naplněny některé sklenky *nevařeným* nálevem senovým, kterýžto se v teplé skříni již po 12—20 hodinách, v obyčejné pokojové temperatuře ale teprva po několika dnech skalí; na povrchu vzplývá hustá vrstva bakteriová, na dně sráží se bělavá

*) V sborníku Beiträge zur Biologie der Pflanzen. II. Band, 2. Heft, článek: Untersuchungen über Bacterien, č. 4.

usazenina, neustálé vystupování bublinek svědčí o nastalém jakémsi kvašení. Organismy v tekutině se vyvinující jsou velmi rozmanité, nejvíce čárečkovité Bacterium termo, pak ale slizné kolonie Micrococcusu a rozličné jiné bakterie, také kvasničné houby, ze kterých zvláště bílá usazenina sestává; cukrem ze sena vytaženým způsobuje se totiž líhové kvašení, kteréž posléze v octové kysání přechází. Naposledy objeví se na povrchu tekutiny obyčejně také plíseň Penicillium, kteráž houbovými vlákny svými ve vrstvě bakterií se rozprostírá.

Zcela jiné věci udály se v nálevu *vařeném.* Výsledek pokusů Bastianových a Sandersonových potvrdil ovšem i Cohn, shledav, že se v nálevech senových, 5—15 minut vařených po každé bez výminky dostavil vývoj organismů, delší vaření mělo nestejný výsledek, někdy stačilo 20 neb 30 minut k úplnému sterilisování nálevu, jindy bylo $1\frac{1}{2}$ až 2 hodin k tomu potřebí. V nálevech na krátko vařených jevily se známky rozmnožujících se živoků po 2 dnech, v těch, které déle ve vařící vodě ponechány byly, teprva o den neb o dva dni později. Pro bavlněnou zátku v ústí rourek nemohlo ze vzduchu nic z cizích zárodků do tekutiny se dostati.

Vývoj organické látky v nálevech vařených měl však zcela jinaký průběh, nežli v nálevech nevařených. První začátek značí se jemným irisujícím nabíháním povrchu tekutiny, brzy potom začne se nejhořejší vrstva jeho kaliti, nabývajíc slizce klkaté neb šupinkaté povahy, nikdy však ono zkalení nepokračuje celou tlouštkou tekutiny až na její dno, tak jako v nevařených nálevech. Třetího neb nejdéle čtvrtého dne plove v hořejších vrstvách tekutiny množství malinkých bělavých šupinek, kteréž se zvětšujíce v škraloupovitou blánu na povrchu splývají; tento škraloup jest vždy suchý, jako mastný a stěží omočitelný. Tento suchý škraloup liší se docela od obyčejné rosolovité vrstvy na povrchu hnijících tekutin se dělající. Již po třetím dnu spadávají jemné šupinky a klůcky v hořejších vrstvách nálevu znenáhla níže a níže, kalíce tím hlubší vrstvy tekutiny, posléze vytvořují na dně sklenky rosolovitou usazeninu. Tím jest celý vývoj této ústrojné massy ukončen a tekutina se po několika dnech úplně učistí, lišíc se svou zlatožlutou, skoro nezměněnou barvou nápadně od nálevů nevařených, kteréž po celé měsíce skalené a bezbarevné se spatřují.

Zvláště důležitý jest výsledek Cohnova mikroskopického obádání oněch organismů, které se ve vařených nálevech ještě vyvinují. Když se 1—2 dni po odvaření sotva první znamení irisujícího povlaku na povrchu tekutiny ukáže, shledá se, že v každé kapce z tohoto povrchu myriady útlých, rovných, čile se pohybujících tyčinkovitých tělísek, nanejvýš 0·6 mikr. tlustých, 3—7 a více mikr. dlouhých se nalézají, které všecky do jediného druhu Bacillus subtilis náležejí. Nejkratší z těchto tyčinek mohou se sice snadno pomíchati s bakteriemi, které způsobují hnití (Bacterium termo), avšak tyto, majíli stejnou délku, jsou zaškrceny, poněvadž se tenkrát již dělí, kdežto nejkratší tyčinky senového nálevu ani nejmenší známku dělení ještě nejeví. Delší tyčinky tyto jsou desetkrát i vícekrát delší, než nejdelší bakterie hniloby. Irisující, mastné kůžičce neb tenkému škraloupu podobný povlak na tekutině sestává již druhého dne ze samých bacillů, které na vzduchu

staly se nepohyblivými, zato však vzrostly v dlouhá, tenká, nebarevná, zdánlivě jednoduchá vlákna, kteráž v jednoduché vrstvě souběžně vedle sebe položena jsou. Toto vláknovité stadium, dříve za zvláštní rod, Leptothrix, považované, jest právě charakteristické pro rod Bacillus. Při nejsilnějších (immersních) zvětšeních shledají se vlákna ta útlounkými přehrádkami v kratší články rozdělována, tak že tedy se vzrůstem tyčinek do délky příčné dělení jest spojeno.

Kůžička tato tloušťne přikládáním se nových vláken na její zpodní straně; též v tekutině samé vzrůstají vlákna bacillová, shlukujíce se do svazečků a vylučujíce rosol kolem sebe. Následující fáse vývoje záleží ve vytvořování výtrusů ve vláknech, kterýžto pochod dříve od žádného zkoumatele, ani od samého Cohna před tím nebyl pozorován. V každém článku vlákna vytvoří se totiž podlouhlý, silným lomem světla obdařený, tmavě konturovaný výtrus; každé vlákno tedy tvoří řetízek vytrusů. Škraloup na tekutině sestává tudíž záhy, již 3. neb 4. dne, z nepočetných parallelních řádků výtrusných a jest v té době jako křída bílý, následkem změněného lámání světla. Ponenáhlu rozplynou se vlákna, v nichž výtrusy leží, škraloup se přemění v prášek výtrusův, kteréž padají ke dnu a tam se v množstvi usazují. Tím jest vývoj bacillů v nálevu ukončen, neboť se dle Cohnových pozorování učistěná tekutina nikdy více neskalí nějakou druhou z výtrusů se vyvinující generací těchto bakterií; avšak proto přece jsou výtrusy *v jiném* nálevu schopny nového vývoje, a sice klíčení. Bylali totiž malá částka usazených výtrusů přenešena do vyvařeného, úplně sterilisovaného nálevu, kterýž posud fermentaci bacillů nepoznal, tu se onen poznaný vývoj bacillův v něm na druhý den pravidelně opakoval, patrně z výtrusů do tekutiny přenešených. Anobrž i klíčení výtrusů samo podařilo se Cohnovi pozorovati: výtrusy při tom trochu naduří a vyženou krátký klíční vak. V této podobě byly sice již dříve známy co hlavičkové bakterie, avšak nevědělo se s jistotou, že tato ocáskatá, pohyblivá tělíska pocházejí z vláken bacillových. Olejnatá hlavička výtrusná brzy zmizí a klíční vak jest potom krátkou bacillovou tyčinkou, ježto se známým již způsobem dále vyvinuje.

Tato v otázce praplození, jak ona Bastianem znova do proudu uvedena byla, nad míru důležitá pozorování úplného vývoje bacillů ve vařených nálevech senových vysvětlují nám příčinu a původ oněch organických tvarů v nálevech na 100° C. a výše rozehřátých. Neboť v nálevech takových nevyvíjí se ani Bacterium termo ani, pokud posavad známo, nějaký jiný organismus, poněvadž všecky takové organismy vařením, anobrž i nižšími temperaturami, nad 60° C., naprosto se usmrcují, jakož to již z dřívějších pokusů známo bylo. Příčina toho nemůže býti ta, že snad nálev vařením stává se neschopným k vyživování těchto organismů, neboť přenesouli se bakterie z nálevů nevařených a hnijících do nálevu převařovaného, počne se v něm ovšem hemžiti život nesčíslnými bakteriemi hniloby (Bacterium termo), buňkami kvasnicovými a pod. Však příčina, že právě Bacillus ve vařených tekutinách nálevních se vyvíjí, jest ta, že jedině tento rod, pokud známo, vytvořuje olejnaté výtrusy. V suchém senu zajisté jsou tyto výtrusy scvrklé a ztěžka se vodou zmáčejí; dostavše se ze sena do nálevu mohou ně-

jaký čas, aspoň 15 minut, některé až i 1—2 hodiny přetrpěti horko 100° C., aniž by pozbyly klíčivosti; pokud totiž vodou se nenapojí a neprosáknou. Jest z fysiologie známo, že *suché* výtrusy hub anobrž i semena snášeji podobně vysoké temperatury bez pohromy; jsouli však vodou prosáklé, již mnohem spíše nižším teplem se usmrcují. Ale *jenom výtrusy* bacillové přestojí teplotu vařící vody, tyčinky a vlákna bacillová tak jako jiné bakterie a různé mikroskopické organismy v horku tom musí zahynouti.

Cohn též shledal, že i v jiných nálevech organických, jestliže se vařily, jedině bacilly se vyvíjejí, tak jmenovitě v tekutinách, ve kterých hrách a lupiny, též hrách a bílek slepičí byly vařeny.

Vůbec musíme Cohnovi přisvědčiti, pravíli k zavěrku, *že těmito výzkumy hypothesa samovolného plození zbavena jest oněch podpor, kterých jí pokusy Bastianovy s vařenými nálevy na nějaký čas byly poskytly.*

Třeba zmíniti se ještě o pokusech, které Huizinga v Nizozemích vykonal a o kterých se domnívá, že jimi prvoplození dokázáno jest. Tento zkoumatel snažil se nahraditi řepu a sýr v experimentech Bastianových organickými látkami jednoduššího a známějšího složení a použil k tomu cíli peptonu, to jest rozpustku slepičího bílku a pepsínu, jakožto dusičnaté (proteinové, bílkovité) látky a hroznového cukru (glykosy). Oboje látky uvedl Huizinga do roztoku minerálních solí, jichžto k výživě bakterií, jako dříve již Pasteurovy pokusy dokázáno, nevyhnutelně jest potřebí. V tekutinách takto připravených a 10 minut vařených vyvinuly se bakterie ve 2—3 dnech. Jmenují se netoliko Bacterium termo, nýbrž i Micrococcus crepusculum a Vibrio serpens. Toto udání nesrovnává se s velmi spolehlivými výsledky Cohnovými, dle kterýchž se v převařovaných organických nálevech (s bílkem slepičím také Cohn operoval) nikdy jiné bakterie než bacilly nevyvinují; leč uváživše, jak pochybné bývá ustanovení bakterií u zkoumatelů s organismy samými méně obeznalých, mohli bychom se při tom upokojiti. Co se týče pramenu, ze kterého zárodky bakterií (bacillů) do uměle připravené tekutiny přišly, snadno připadneme na vodu, které k roztokům použito. Neboť, jak již dříve Sanderson přiměřenými pokusy ukázal, každá voda, filtrovaná jak nefiltrovaná, ano i destillovaná ale nějakou dobu stojící obsahuje v sobě zárodky bakterií.

Avšak Huizinga uveřejnil ještě jiné pokusy, které, kdy by byly úplně přesné, nedaly by se tak snadno odbyti. Připravilť bakteriovou tekutinu (totiž viňan amonatý ve vodnatém roztoku solí, totiž chilského sanytru, síranu magnesitého a fosforečnanu vápenatého) velmi vhodnou k vyživování bakterií. K částce této tekutiny přidal ještě pepton, k jiné glykosu a vařil pak obyčejným spůsobem. Nenašel pak ani stopy bakterií. Poněvadž pak se v horku viňan amonatý rozkládá v kyselinu a amonium, tím pak tekutina kyselou reakci vykazuje, a zárodky bakterií v ní spíše podléhají v horku záhubě, tedy zaměnil viňan amonatý močovinou ($C\ H_4\ N_2\ O$), kterážto se v horku vařící vody nerozkládá. K této přidány do roztoku jednak glykosa a pepton, jednak pouze glykosa. V prvnějším případě obdržel Huizinga po odvaru bakterie, v druhém nedostal bakterií. Jak ale Cohn již dříve ukázal, postačí

také močovina k výživě bakterií, jestliže krom této ještě nějaká bezdusičná uhlovodíková sloučenina (zde tedy glykosa) přidána jest. Z močoviny tak jako z amoniaku assimilují bakterie dusík, z glykosy anebo z kyseliny vinné potřebný uhlík.

Z těchto pokusů Huizinga soudí, že bakterie, které se v nálevu z glykosy a peptonu (kromě součástek solných) vytvořily, nepocházely ze zárodků horkem neumořených, poněvadž by se tyto zárodky byly musely vyvinouti také v nálevu z močoviny a glykosy, kdy by se jednalo jen o výživné látky pro bakterie už existující. Soudí naopak, že tyto bakterie musely vzniknouti organisační činností v poskytnutých látkách, ježto se tělo bakterií jakož i jiných rostlin z bílkovin a uhlohydrátů skládá. Částka glykosy a bílku v peptonu sestoupila se dle tohoto náhledu v organismus bakterií, částka pak těmto nově povstalým tvorům sloužila za výživu.

Exaktnost chemikova v experimentech posléze jmenovaných zdá se býti nepochybna, ale exaktnost biologického zkoumání tu pohřešujeme neméně než u Bastiana. Kdy bychom i chtěli tomu věřiti, že v nálevu peptonu a glykosy tři výše jmenované rozličné tvary bakterií po vaření a při náležitém vzduchopevném uzavření se vyvinuly, museli bychom spíše se domnívati, že nějakým ač posud neznámým spůsobem i tyto bakterie přetrvaly temperaturu 100° C. Neboť z téchže látek a v téchže okolnostech museli bychom praplozením podle všeho domyslu obdržeti *jeden a týž organický pratvar*, a ne tři jinak rozdílné a rozšířené tvary. Organismus praplozením povstalý rovnal by se — čehož nikdo nepopírá — krystalu z mateřského louhu krystalisační silou se tvořícímu; a jako z jedné a též matice anorganické jen jeden druh krystalovaného minerálu povstává, tak by i z organické matice (glykosy s bílkem smíšené) měl jen jeden jednoduchý a původní organický tvar, tedy třebas jen jeden určitý druh bakterií se roditi.

Jest to vůbec velmi podezřelé, že právě jen bakterie mají povstávati praplozením z bílkoviny a uhlohydrátu, právě jen organismy, které v organických nálevech žijí, organických látek k vegetaci své potřebí mají a ve vodách i jinde tak velice rozšířeny jsou, že v každém nálevu, a kdekoli mrtvé organické látky jsou, ihned se objevují.

Po vyvrácení, jehož se dostalo závěrkům Bastianovým ze strany Cohnovy, nemůžeme ještě o nutnosti theoretického výsledku Huizingova býti přesvědčeni a domníváme se spíše, že — tak jako se strany Bastianovy — nějaký důležitý faktor přehlídnut byl.

Musíme tedy vyznati, že podnes vzdor tolikerému zkoumání a experimentování žádné určité, správně činěné a nevývratně vyložené pozorování nedokazuje nutnost samovolného plození, naopak, že pravděpodobnost takovéhoto pochodu nezdařením se všech podobných snah pořád se zmenšuje. Zvláště když Cohn provedl důkaz, že příčina, pro kterou se i ve vařených tekutinách organických po zničení všech ostatních organismů jen bacilly objevují, jest jejich rozplozování tuhými výtrusy, jež mnohem lépe než vegetující organismy samy k snášení vyšších temperatur jsou uspůsobeny: vidí se lépe než kdy odůvodněna věta, podle kteréž živé organismy toliko ze zárodků povstávají.

Jest však potřebí, abychom proskoumali také theoretickou oprávněnost prvoplození, kteráž dle mnohých novějších spisovatelů jest prý nutným postulátem přirozeného názoru světa. Též Naegeli praví, že by sám nauce o praplození nepřiznával právo vědecké theorie, kdy by ohled na prvopočátky ústrojných říši toho nevyžadoval. Dále praví Naegeli, že jsou toliko dvě důsledné theorie: buď nadpřirozené stvoření na počátku a pak stálé rozplozování pro všecky časy, anebo po všecky časy praplození i rozplozování. Třetí theorie, která sice všecko přirozeným během věcí chce míti vysvětleno ale samorodé plození za našich dob zavrhuje, jest prý neoprávněna, poněvadž jí schází důslednost a princip. Vytáčka, že tomu již dávno, co první ústrojné buňky vznikly, a že nelze věděti, jaké zvláštní okolnosti tehdy panovaly, nemůže býti do pravdy míněna, neboť jest to přece jedno, dáloli se to včera neb před bilionem let, jakou teplotu a jaký tlak měl vzduch, jaké chemické součástky byly ve vodě a ve vzduchu. Nelze prý nahlednouti, že by tehdejší klimatické poměry, větší teplo, větší vlhkost a značnější množství kyseliny uhličité ve vzduchu, nyní ještě někde a někdy neměly vládnouti, a nejméně lze pochopiti, proč by takovéto poměry samorodému plození buněk měly býti příznivější. Obtíž, praví Naegeli, nespočívá v těchto okolnostech, které zajisté tu i tam ještě nyní v stejné kombinaci se realisují a na všechen způsob uměle se připraviti dají, nýbrž v přechodu neorganického stavu v organický, neživého v živý. Aby z neživých, nevytvářených sloučenin povstala buňka, to není v minulosti ani za mák snadnější nežli v přítomnosti. —

Jakkoli však pravé spekulaci a dedukci ve vědě rádi popřáváme místo, musíme přece popírati, že by to byla pravá methoda vědecká, kterouž se deduktivně něco za nutné, za pravdivé vydává, což by také empirické zkoumání musilo nepochybně a zřejmě nám ukázati, čemuž ale zkoumání to tím méně nasvědčuje, čím pokračuje dále a hlouběji. Něco jiného jest dedukce Darwinovy theorie, týkající se vývoje minulého a snad již v podstatě ukončeného, a něco jiného jest dedukce prvoplození, kteréž se stále má opakovati, nicméně žádnému pozorování posud přístupným nebylo.

Připusťme třebas, že pokusy s organickými nálevy a bakteriemi v nich se vyvinujícími nevylučují možnost prvoplození, připusťme ještě i více, že pokusy Huitzingovy prvoplození to i dokazují: co tím bude zpomoženo? Nejednáť se zde pouze o vytvořování organismů z hotových organických látek, z bílkoviny a uhlohydrátů, okolo čehož se stále točí posavadní experimenty, nýbrž o vytvořování se organismů ze sloučenin *neorganických*. Neboť celá ta argumentace o nutnosti samorodého plození nynějška vychází od náhledu, že v nejmladších dobách naší země byly toliko neorganické sloučeniny všeobecných prvků možny. Při vzniku prvních organismů nejedná se tedy jen o vytváření se organismů z látky ústrojné, nýbrž i o samovolné sestrojení organických látek, bílkovin a uhlohydrátů z neorganických, jako z amoniaku, kyseliny uhličité a p. Obracejíce pak argumentaci Naegeliho také k této stránce, musili bychom stejným právem tvrditi, že ještě i nyní někdy a někde z amoniaku, kyseliny uhličité a vody řečené organické sloučeniny samy sebou povstávati musejí, poněvadž nelze

nahlednouti, aby se za okolností našich dob nedělo, co za okolností šedého pravěku bylo možná. Chemie sice již dovedla některé organické sloučeniny uměle vyrobiti z neorganických sloučenin, na př. amoniaku, substitucemi chemických molekulí, to však nedokazuje nic více, nežli že k synthesi organických sloučenin není potřebí nějaké životní síly. Vlastní substrát ústrojného života, bílkovinnou protoplasmu vyrobiti se lučebně posud nepodařilo, a jest pochybno, zdali se to kdy podaří. Nikdo ale nebude tvrditi, že se bílkovina a jiné organické sloučeniny v přírodě samé bez přispění živoucích organismů vytvořují, neboť nic takového pozorováno býti nemohlo. Krom toho dlužno uvážiti, že, kdy by se i podařilo, všecky ústrojné sloučeniny, ani bílkoviny nevyjímaje, lučebně vyrobiti, nebyl by tím ještě žádný živočich, nebyla by tím žádná rostlina sestrojena, ani ta nejjednodušší amoeba neb plasmodium. Onen zvláštní složitý stav, kterýmž plasma *živé* se vyznačuje, nedovedl posud žádný chemik vyvesti a sotva kdy toho dovede. Zajisté se o vyrábění nějakého, byť i nejnižšího ústrojného života přímo z neorganických látek, jako z kyseliny uhličité a amoniaku v retortě posud nikdo s opravdovou tváří ani nepokusil; i ačkoli jest to poněkud smělé, vyměřovati vědě v budoucnosti hranice, kterých nikdy nepřekročí, zdá se problém podobné fabrikace života (ačkoli méně fantastický nežli fabrikování homunkula v retortě Faustově) přece jen alchymickým problémům velice příbuzným býti.

Chceme-li ještě dále zkoušeti ostří svého důmyslu, ocitujeme se již docela v oboru hypothetické spekulace, a musíme si povždy vědomi zůstati toho, že se na nejisté moře odvažnjeme. Avšak musíme přece pevně pohlednouti v tvář otázce té, zdali Darwinův vývoj ústrojenstva skutečně nezbytně stále trvající prvoplození žádá. Dobře praví Naegeli, že hlavní obtíž prvoplození v tom spočívá, kterak může netoliko z neorganického sloučenství povstati organické, nýbrž i *z neživého živé*. Obtíž ta není v naší době vlastně nijak větší, nežli v pradobě naší země, a v této není nijak menší nežli dnešního dne. Jeli tomu tak — a v tom musíme Naegelimu zcela přisvědčiti — učiníme závěrek nejsprávnější, když z nebytí a neodůvodněnosti samoplození v čase přítomném — pokud empiricky o nebytí tom souditi můžeme — souditi budeme, že také v pradobě zemské samoplození přímo z neústrojných látek pravdě nepodobným jest. Místo abychom si myslili zemi v prvním vývoji jejím jakožto úplně neživou neústrojnou hmotu, představme si, že zárodky života od počátku chovala ve své útrobě, buď že pralátka země částečně už organický sloh měla, aneb aspoň takové molekulární složení, ze kteréhož za příznivých okolností, ve vodách nejprvé, živé organické těleso (živé protoplasma) vzniknouti mohlo. Tím bylo by odůvodněno, že vznik prvních praorganismů na zemi toliko v jisté době jejího mládí možným byl, nikoli však po všecky následající časy, jinak řečeno, že vývoj ústrojných říší jest toliko částí veškerého vývoje zemského a měl tedy jistý počátek v zcela určité době tohoto povšechného vývoje. *)

---

*) Viz také moje Úvahy přírodovědecké o Darwinově theorii v lonské Osvětě č. 9. str. 670.

Athény.

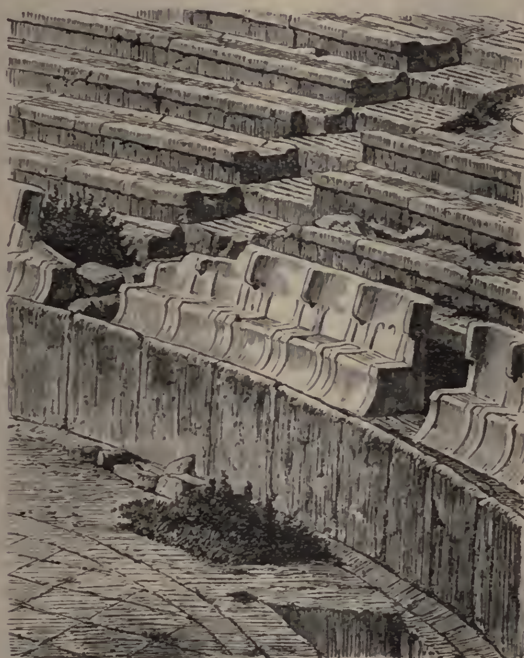
Od

Fr. Velišského.

Kdo chce odkudkoli do Athén, tomu, ač nejedeli právě s lodí řeckou, nutno plaviti se přes Syru. Tím stává se plavba velmi zdlouhavou, jmenovitě když nešťastným sběhem okolností ani tam přímo dostati se nelze; chcešli na př. z Alexandrie do Athén a nejedeli právě loď žádná tobě dosti pohodlná do Syry (a lodi nejezdí tak hustě jako vlaky na železnicích), může se ti snadno přihoditi, že ti nezbývá, než jeti s lodí Lloydovou do Korfu a odtud zpět kolem Peloponnesu do Syry a odtud konečně do Athén. Plavbu mezi Piraeem a Syrou zprostředkují lodi řecké, jimž to zákonem vyhrazeno, jakož i veškera plavba mezi přístavy řeckými. Toliko Lloyd rakouský může své pocestné a své zboží na loděch vlastních ze Syry do Piraea dopravovati; k tomu užívá dvou malých předbřeznových parníků. Jeden z nich, Wien, jehož salónek ještě podobiznou Metternichovou jest ozdoben, přijal i nás, když jsme pohodlnou „Auroru" opustili. Leč bylo nám zde ještě celý den a večer až do půlnoci čekati, než dojel parník Cařihradský, jenž se byl tenkráte příliš opozdil. Na takové příhody třeba aby byl cestující připraven; na moři jsou delší lhůty loděm vyhrazeny, i jest povinna jedna na druhou 12—24 hodiny čekati. I zůstali jsme po celý den bezděčně v Syře. Že by to byl ostrov v Odyssei pode jmenem Syrie připomínaný, jak se v knihách cestopisných dočítáme, jest pouhý nesmysl. Jediné město na ostrově, v jehož přístavě se nalézáme, Hermupolis, lákavé pro cizince právě není. Domy vystupují stěsnány jeden na druhém v podobě dvou táhlých trojhranů od přístavu vzhůru po bělavých skalách jsouce samy nad ně ještě bělejší, žeť to ve světle slunečním až nesnesitelný pohled. A zeleně ni nejmenší stopy, leda snad ty všude zeleně natřené žalusie. Výstavné sice město jest a věřím, že i bohaté, toť na první pohled patrno, vždyť jest také středem vší plavby v Levantě a má asi 30 tisíc obyvatelstva, dílem pořečtěných Vlachů, dílem Řeků a mimo to representanty snad všech národů; však pobyt zde zdá se mi přece býti nanejvýš nudným. Celý ostrůvek jediná skála, žádných zahrad, žádných lesův a to slunce tak praží! Ale buďme pravdomluvni: tu a tam na táhlých bocích skal pozorujeme přece po dlouhém obzírání něco zeleného. Jsou to prý zahrádky při letohrádcích zámožných Syřanův. Zahrádky? Vynesou na skály z daleka po loděch přivezenou prsť (Řecko jí nemá nikde nazbyt), pokryjou jí několik čtver. sáhů skalní půdy vedle letního bydla, nasázejí do ní něco té zeleniny (tomaty), nějakou révu, a kdo mnoho vynaložiti může, i několik lavřínův a fíkův — toť celá drahá zahrada!

Za takových okolností nevyšli jsme ani za město, nýbrž strávili den v městě, vystoupili vzhůru k výstavné, ale jinak ničím nevynikající kathedrále, a pokochali se odtud vyhlídkou na modravé ostrůvky Tenos a Andros i nízkou Rheneu něco jižněji a za ní vystupující skály My-

konu, mezi nimiž oběma posvátný Delos se skrývá, načež jsme k večeru opět na loď se odebrali a odtud až do noci hlučný život přístavní pozorovali. Hemží se tu Řekové, Albanci, Černohorci, Turci, Arabové atd. v pestré směsici. Teprvé k půlnoci dorazil parník Cařihradský. Jakmile přistál, obklopil jej dav loděk, a přívozníci, nosiči a dohazovači řítili se z nich s pekelným jekem a křikem po schodech na přibylou loď a šplhali, bůh sám ví kudy, na palubu její vzhůru; každý snažil se uloviti nějaký ten výdělеček nejinak, než jako by tu běželo o spásu života. Za nějakou chvíli lomoz pomalu tichl, loďky vzdalovaly se každá s tím, co byla ulovila, k loděm jiným a do města.

Obr. 1. Pohled na část divadla Dionysova v Athénách.

I na loď naši přišlo několik nových cestujících, a za krátko potom — byloť již po půlnoci — vyjela z přístavu nejprvé východně, pak dala se směrem severním nad ostrůvek a brázdila vlny severozápadně k Attice. Vlhký, studený vzduch zahnal nás dolů do kabin, a klidný spánek pojal nás v náruč svou. A jako Odysseva loď Faiakův spícího přivezla do rodné Ithaky po mnoholeté pouti zpět, tak i nás dopravila loď k cíli dlouholeté tužby v spánek pohřížené, z něhož nás šumot a dupot po palubě ráno probudily.

Byli jsme v *Piraeu.* Jaký to rozdíl mezi nynějším a tím, jejž z popisu spisovatelů starých jsme poznali! Nynější Piraeus, až do nedávna vlastně dle Vlachův *porto Leone* nazývaný, i stejnojmenné město jsou mrtvy; ani v jednom ani v druhém nejeví se téměř žádný

život. Mimo jednu fregatu ruskou kolébají se tu dva tři obyčejné parníky řecké a několik malých lodí plachetních a na místě ryku a lomozu, jenž obyčejně v přístavech nastane, přibudeli nějaký cizí parník, obklopilo nás pouze několik lodí s komisionáři Athénských hostinců. Miltiadis, tak se jmenoval xenagog, jemuž jsme se my do ochrany odevzdali, snesl zavazadla naše na loďku a dovezl nás k celnici. Za drachmu byli jsme prohlídky sproštěni; ale spůsob, jímž to Miltiadis zprostředkoval, velice nás překvapil. Jest to věc obyčejná, že cestující nejsa sobě žádného podloudnictví vědom, rád, aby času ušetřil, zbaví se zdlouhavého otvírání a prohlížení vaků, nějakým, jakkoliv nedovoleným, přece ode všech zřízenců celních ochotně přijímaným dárkem; leč děje se to vždy aspoň tak, aby nebylo nápadno, na př. setká se ruka otevřevšího a hmatnoucího do vaku Turka s tvou, a stříbrňák, jenž z ruky do ruky vklouzne, mžikem zrychlí proceduru, vak se zavře a ostatní se už neotevírají. Ale před celnicí v Piraeu dal Miltiadis stříbrňák veřejně na prkno, strážník celní jej vzal a bez ostychu přede svědky zastrčil.

Nynější Piraeus nestojí sice za to, abys mu zvláštní pozornosti věnoval, leč pro minulost jeho učinili jsme to přece dobře vědouce, že nenalezneme zde skoro ani stopy někdejší znamenitosti jeho. Město samo podobá se nepatrnému městu venkovskému a zaujímá sotva třetí díl někdejší rozsáhlosti. Po nádherných budovách Piraea Hippodamova *) jako chrámech, divadlech atd. ani památky; zdí, věží Themistokleových a staveb přístavních téměř ani sledu; na táhlém na 190 stop vysokém vrcholu nad městem, mezi tímto a přístavem někdy Zeou (nyní Stratiotiki) vyvýšeném, stojí na místě hrdých budov tehdejších několik větrníků líně lopatkami pohybujících; podobně holé jest skalnaté, o něco vyšší, ale méně objemné návrší mezi tímto přístavem a někdejší Munychií (nyní Phanari), kdežto za dob starořeckých chrámem Artemidy a pevnůstkou ověnčeno bylo. Potom vsedli jsme na vůz a jeli z Piraea ven k Athénám. Jede sice odtud do Athén železnice, avšak kdo by tu hodinku cesty tak zajímavé přeletěti chtěl parou?

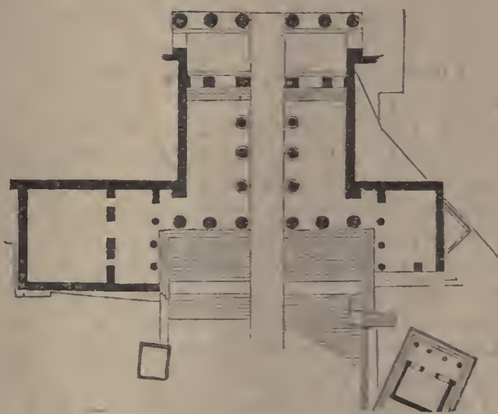
Jakmile z města venku se octneme, objevuje se dychtivým zrakům na modravé skále zářící v lesku slunečním akropole, za ní ostré hrany vyššího Lykabettu a před ní o něco málo nižší, táhloboký vrch Museion s pomníkem Filopappovým. Z ostatních Athén neviděti posud ještě ničeho; ohledněmež se tedy po Attice, kam zrak dosahuje. Silnice, kudy jedeme, ražena až do polovice vzdálenosti na základech staré severní zdi Pirejské (mezi 460—456 vystavěné), zbytky střední (později, r. 440 vyvedené) zdi sledujeme souběžně se silnicí ve vzdálenosti asi 200—300 kroků, však v nepatrné výši několika stop, a to jenom někde zachované; ze zdi jižni, kdysi k zátoce Falerské vedené a současně se severní zdělané, nezůstalo nic. Na levo rozkládají se holé vrchy Skaramanga (starý Aigaleos) a severním směrem táhne se rovněž nízké pohoříčko Korydalos až k Parnethu, jehožto výběžkem vlastně jest; na pravé straně zavírá obzor široce sklenutý Hymettos a před námi daleko za Athénami na severovýchod modrá se Brilessos.

---

*) Stavitel, jenž za Periklea všechny stavby v Piraeu prováděl.

Asi za čtvrt hodiny přijíždíme k mostu sklenutému přes polovyschlé řečiště Kefissa. Zde počínají vinice, jež rozkládají se v pravo až k zátoce Falerské; a hned za nimi projíždíme, ana silnice se základů starověké zdi v levo se uhnula, jižním cípem háje olivového, jenž zdobí rovinu Athénskou po obou březích Kefissa (bohatěji na levém).

Novověké Athény rozkládají se pod samou akropolí na straně severní a severovýchodní. Na straně severní zabíhá město sice za obvod někdejší zdi Themistokleovy, ale na ostatních stranách daleko ho nedosahuje. Shledáváme zde totéž, co v moderním Římě, kde však rozsáhlost nynější proti starému ještě menší jest než moderních Athén proti klasickým a podobně i počet obyvatelstva. Čítajíť Athény nynější asi 45 tisíc obyvatelův, kdežto za doby na př. Perikleovy jich zajisté třikráte tolik měly, a podobně Řím císařský osmkrát tolik co nynější. Čtvrt druhdy nejskvělejší jižně akropole t. ř. Kydathenaje, jest nyní zrovna jako někdejší Subura Říma císařského dílem pusta, dílem nuzáky obydlena, jichžto chatrče na protivu zde stojí mramorovým zbytkům krásných pomníkův slávy Athénské. I východní část pod akropolí, kde brána Hadrianova a trosky ohromného chrámu Zevova (Olympieja), o němž 6 století pracovalo, zásluhy tohoto císaře o zvelebení Athén hlásají a některé zde objevené mosaiky o květu této části za doby římské svědčí, jest úplně pusta. Proslavené v dějinách Athénských pahorky: Pnyx, Areopag a co mezi nimi až dolů k nepatrnému návrší, na němž chrám ř. Theseion stojí, jsou holá pustina, porostlá tu a tam kakty, aloem a obroubená částí buleváru t. j. silnicí, jež po spůsobě bulevárů Pařížských (ovšem v rozměrech malounkých) celé město obchází a více o dobré vůli než o skutečném provedení svědčí. Ještě pustější jsou kostrbaté výšiny Museja, v jehožto svazích a údolinách, jmenovitě na straně jižní k Piraeu, mnoho skalních jeskyň a hrobů se nalézá. Jedinou oásou v této pustině jest malý piniový lesík při vchodu k akropoli. Avšak přes tuto pustinu snáší se zrak do rozkošné roviny, jež pod samým Thesejem a od někdejšího Dipyla (dvojbraní) počínajíc zabíhá na západ k modravým vrchům Aigaleu a Korydalu, na sever pak k bělostným horám Parnethu. Největší její okrasou jsou šedozelené sady olivové, chlouba někdy a přední bohatství Attiky, jež táhnou se nepřetržitě po březích Kefissa na půl druhé hodiny cesty v šířce asi půl hodiny, počínajíce u osady Kefisie pod Brilessem až tam, kde uprostřed mezi Athénami a Piraeem říčka tato k zátoce Falerské se

Obr. 2. Půdorys propylají akropole v Athénách.

obrací. Jest to ovšem pouze zbytek sadů olivových, jimiž Attika kdysi slynula a bohatou byla, nicméně i ten jest značný, a pečlivě jsa pěstován chová v sobě naději brzkého zmohutnění. Jest to také jediná zeleň, na které unavené oko s potěšením prodlí, any všechny hory vůkol pusty jsou. Jsouce tvarem krásny a ozářeny čarovným světlem jižním, činily by krajinu neskonale krásnější, kdy by aspoň paty a boky jejich lesy pokryty byly. Než po tom na celém východě podobně jako v Italii marně toužíme.

Rozhledše se takto po okolí západním a severním, prohledněme si město. Na první pohled rozeznáváme v něm část starší a novější t. j. část pozůstalou ještě z dob poddanství tureckého a část novou, vzniklou za posledních 50 let, za svobody řecké. Ona stěsnána jest na východním a severním úpatí akropole až k Theseju skládajíc se z domků nepatrných, neúhledných, ulic nepravidelných a špinavých. Bydlí tam nyní nejvíce chudina. Známky někdejší poroby turecké obzvláště ukazují staré chrámy zdejší. Jsou to nízké, pokorné kapličky, jaké u nás tu a tam na vsích vídáme, — Turci prý nedopouštěli, aby Řekové vyšších stavěli; však tomu tvrzení nesnadno uvěříme, ježto také někdejší hlavní chrám, (vedle něhož vystavěna důstojnější kathedrála nová,) ačkoliv ještě před výbojem tureckým budovaný, jest malounký a nízký. Nejnovější část města rozkládá se pohodlně v rovině směrem severním nad ulicí Hermovou, kterážto pojímajíc v sebe silnici z Piraea do Athén vedoucí rovným směrem od západu k východu městem probíhá až k náměstí před palácem královským. Kolmě od této vybíhají asi uprostřed města dvě nejširší třídy Athénské rovnoběžně a nedaleko sebe k severu, a to třída Aiolova k bráně někdy Acharnské a Athénina západně od této k náměstí Svornosti (před tím Ottonovu) za zdmi Athén klasických (z nichž ovšem velmi málo zbytků se nalézá). Mezi třídou Athéninou a Aiolovou jest nejvýstavnější část moderních Athén, rázu západoevropského, mezi velkoměstským a maloměstským uprostřed stojícího. Rozměřené některé ulice a náměstí ukazují k tomu, že spoléhají Athény na svou budoucnost a chtějí mocně se šířiti; proto činí tato část opět dojem nehotovosti, jmenovitě ty bulеváry, jež u velikém pětihranu město obcházejí, jimž však po většině nedostává se ještě stinného stromořadí a dokonalého vyštěrkování (o dlažbě ani nemluvě). K rychlému vzrostu, (jak by si ho Řekové přáli,) schází prostředků. Nedá se upříti, že poloha Athén pro nynější potřeby a poměry není přízniva, což také na počátku osvobození vůbec bylo uznáváno, když na př. národní shromáždění v Nauplii tuto za hlavní sídlo navždy zvoliti chtělo; leč světlá záře historických upomínek rozhodla na konec ve prospěch Athén, kamž se teprvé r. 1835 vláda přesídlila. Dráhy světového obchodu východního nedotýkají se Athén a Piraea ubírajíce se vesměs Syrou; a kdy by nebylo cizinců, kteřížto z celého vzdělaného světa houfně sem docházejí spatřit velebných zbytků řecké slávy, byly by Athény mrtvy. Prostředky státu řeckého nejsou až posud takové, aby rozprouditi mohly život a ruch značnější ať v tom ať v onom směru. Nejčelnější vědecké a vzdělavatelské ústavy vystavěli a nadali obětovní vlastenci, jako universitu a akademii, Varvakion (výstavné gymnasium), Arsakion, ústav pro vzdě-

lání učitelek, z něhož již po mnoho let každoročně veliký počet učitelek do celého Řecka vychází atd. Z vlastních prostředkův nevzmohl se stát řecký ani na museum, kde by roztroušené všude sbírky s prospěchem umístiti se mohly. Tak jest nyní *) t. ř. chrám Theseův přeplněn k neskonalé újmě své a předmětů v něm složených, podobně bez ladu a skladu umístněny jsou některé věci v chrámku Niky a v levém křídle propylají; jiných předmětů hledati nám opět v síních a chodbách Varvakia, jmenovitě složeny tam nádoby pohřební v Attice a na některých ostrovech hojně až dosud nalézané; některé pak jiné památky z nedostatku místa nechávají se na místě samém, což ovšem někdy

Obr. 3. Propylaje k akropoli Athénské v stavu nynějším.

jest výhodno, avšak z pravidla nedají se přemnohé takové památky náležitě ošetřovati a před nehodami chrániti. Míním jmenovitě náhrobky nalezené při svaté cestě někdy do Eleusiny vedoucí, k nimžto se ještě vrátíme, o jejichž bezpečnost s dostatek postaráno není. Tato roztroušenost památek po různých místech přehled velice stěžuje a mimo to jsou právě z nedostatku vhodné místnosti některé předměty tak nepříznivě uloženy, že k nim ani přístupu není; tak jest na př. znamenitá a pro dějiny plastiky řecké velepamátná stela Aristionova v Theseju zrovna jako zatarasena, že jí náležitě ani ohledati, neřkuli fotografovati nelze. Pravda, Athéňané se těší, že brzy bude museum na akropoli dostavěno a pak všecky nepříležitosti odstraněny. Než soudě podle nynějšího stavu věcí myslím, že do té doby ještě mnoho

*) Psáno r. 1873.

let uplyne; vždyť pak teprvé něco málo vyniká ze základův a nebude, jak se podobá, dosti znamenito, aby stojíc před samým průčelím parthenonu nečinilo tomuto, ač porouchanému skvostu, abych zrovna řekl — ostudu. Máť také státek řecký nyní ještě jiné a naléhavější potřeby, jimž bez odkladu vyhověti dlužno, sněmovnu a divadlo. O tom i oné se právě buduje a proto zdá se, že museum ještě dlouho dostavěno nebude. Však ty mramorové zbytky starověké slávy přečkaly pod širým nebem aneb v zemi již tolik věků — a proto ještě něco vydrží, než důstojná budova pro ně pořízena bude. Proto také nedopustila a nedopouští žádná vláda řecká,*) aby kdo, třeba svými penězi, kdekoliv v Řecku na mramorové poklady doloval, nýbrž čeká, až bude míti Řecko vlastních k tomu prostředkův a důstojné museum, — a to trvá již přes půl století a není naděje, že malomocnost Řecka brzy pomine. Tato malomocnost nynějšího Řecka nejvíce na odiv staví se nám na akropoli. Za věku Perikleova, za neplná 23 léta zbudovány parthenon, propylaje, pouze tyto nákladem neméně než 2012 talentů (asi 5 milionů zl.) od jediného státu Athénského, a nynější Řecko nemůže postaviti ani musea! Avšak i odjinud zeje na nás malomocnost státu nynějšího. Chtělli by kdo z cizinců odvážiti se výletu na některé odlehlejší místo historické na př. k Marathonu, nelze mu toho učiniti, leč by zjednal sobě k ochraně půl setiny vojska. Ba ani do bližší Eleusiny nemůže vydati se jinak než doprovázen jsa četníky na koních. Valnou většinu nynějšího, z různorodých živlů pošlého obyvatelstva nepronikla kultura tou měrou, aby odložíc loupežnické choutky, za zlovlády turecké zmohutnělé, oddalo se poctivé práci. K vytrvalé práci nedostává se moderním Řekům vůbec chuti, čehož důkazem největším jest zanedbávání rolnictví. Mohlo by se namítati, že příroda řecká k rolnictví málo láká. což dílem pravda, neboť z plochy, které Řecko zaujímá, hodí se k zemědělství toliko asi polovina, avšak sami někteří rodáci řečtí tvrdili, že krajané jejich jen po snadném výdělku se pachtí oddávajíce se téměř výhradně plavbě a obchodu ve velkém i malém a zanedbávajíce nesvědomitě zemědělství. Tolik aspoň jisto, že přese všechnu podporu zákonů toliko třetina vhodné půdy (čítající v celku asi 400 □ mil) se vzdělává a že některé, v starověku velmi úrodné krajiny, jež by při skrovné píli a malým nákladem vzdělati se mohly, až dosud polo pusty zůstávají, na př. krajina někdejší Boiotie.

Vší chvály hodna jest za to činnost na poli literárním aspoň množstvím produkce. Zásobujíť Athény veškeru diasporu řeckou v Evropě, Asii i na ostrovech plody literárními a to způsobem velmi výdatným. Odtud rozlilo se a rozlévá světlo uvědomění národního tou měrou, že nyní vniklo až na nejkrajnější periferii, do roztroušených osad řeckých v Malé Asii a to v době poměrně velmi krátké. Časopisů vychází v Řecku přes půl druhého sta, nejvíce ovšem v Athénách; jsouť pak některé ceny velmi chatrné (jmenovitě přečetné lokální) a některé i dvoujazyčné dle místních poměrů obyvatelstva.

Hlavní vinu malomocnosti své přičítají Řekové obmezenosti území;

---

*) S nepatrnými výminkami, na př. Schliemannovi v někdejších Mykenách a vládě německé v Olympii.

Toť ovšem pravda, ale neméně pravda jest, že nesnášelivost politická a nezřízené strannictví stejnou překážkou jest politického rozvoje. Pro svobodomyslnou ústavu, jakouž mají, nebyli a nejsou Řekové až dosud úplně dospělí. Až budou míti Epirus, Thessalii, Kretu a některé ostrovy, shledá se, budeli učiněn konec steskům. Možná, že konečně také ke všemu opakovati se budou opět snahy centralisační a uniformující, jakéž obyvatelstvo ostrovů Ionských roztrpčují, tak že někdejšího anglického protektorství želí.

Obr. 4. Pohled na propylaje někdejší (dle Penrosa obnovené).

Neposlední příčina konečně nynějšího neutěšeného stavu sociálního pochází zajisté z dědictví pozůstalého po panství tureckém. Následkem více než 300letého útisku tureckého, kde všechna práva lidská byla šlapána a člověk za zvíře považován, lid dílem úplně zdivočil bojuje ustavičně za svou existenci, buď zotročil a utvrdil se ve lstivosti, potměšilosti, klamu a podvodu a ve všech neřestech, jež otroctví plodí. A tento proces degenerace již před panstvím tureckým byl usnadněn tím, že do Řecka vniklo množství živlů cizích, různorodých jako: slovanských, arabských, vlaských a jmenovitě albanských, tak že živel řecký nebyl s to, aby živly tyto nové assimiloval, nýbrž nastalo přirozeně rozrušení. Teprvé nyní po půlstoleté svobodě pomocí slavné literatury starořecké, ku které Novořekové co možná nejvíce

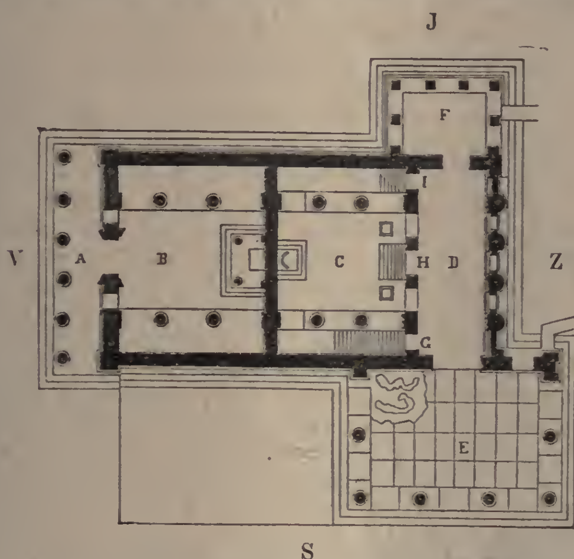
přilnuli těžíce z ní jako z bohatého, po věky uschovaného pokladu, takořka rázem utvořili si řeč spisovnou, která vykonala a koná divy regenerace. Mocný živel albanský (arnautský), jenž na př. ovládá samu Attiku, a hojně rozšířen jest v Boiotii, v Korintě, na ostrovech Hydře, Spezzii a jinde, již se assimiluje; znova vzkříšená literatura řecká už ho podrobila. A tak můžeme říci, že velicí mrtví přímo i nepřímo (filhellenismem) vzkřísili Helladu a vedou ji k novému životu. Nyní čítá Řecko asi 1½ milionu obyvatelů; vzrostlo tedy z 800.000 zbylých po strašném vraždění za válek s Turky během 50 roků měrou znamenitou, což poskytuje naději na další utěšený vývoj, jmenovitě podařili se Řecku připojením úrodné Thessalie, Epiru, Krety a jiných částí rozhojniti síly státu také finančně. Jinak by bylo odsouzeno snad přece k věčnému živoření.

Však dosti již o Řecku a Athénách moderních. My přišli jsme do Athén nových hlavně a především, abychom v nich vyhledali starých. Jest nám bohužel hned z předu podotknouti, že z neobsáhlých pokladů stavitelských a sochařských, kteréž několik století zde bylo nahromadilo, příliš málo dob našich se dochovalo. Avšak uvažujíce všecky pohromy, které Řecko, jmenovitě Attiku a Athény během věků potkaly, podivíme se právem, že vůbec ještě něco památek tak dávných zachovati se mohlo. Projděmež krátce dějiny. V 3. století utrpělo Řecko prvně návalem Skythův, ve 4. poplenili je Gothové, avšak Athény zotavily se ještě a byly v 5. století opět sídlem věd; o sto let později asi v polovici 6. století město opět vpádem cizích národů bylo spustošeno a opuštěno, tak že prý stromy a houštiny rostly po ulicích, zbytek pak strávil oheň r. 746. Od těch dob umlkují o Athénách zprávy, a jen tolik jest vůbec známo, že byly vládám byzantským jakýmsi místem deportačním! Teprvé počátkem 10. století objevují se opět zprávy o Athénách, a počátkem 13. století (1204) nalézá se Attika s Boiotií v rukou burgundského barona Otty La Roche, pak spadá v moc Španělů, Benátčanů a r. 1456 zmocňují se jí Turci. Nejvíce utrpělo město r. 1687 bombardováno jsouc od Benátčanů, tak že po 3 léta opuštěno zůstalo. Potom usadilo se zde asi 70 rodin řeckých a několik tureckých, tak že již kolem r. 1821 asi 3000 domů a domků se čítalo, ale po boji za svobodu zbylo jich pouze asi 300, i utrpěla opět jmenovitě akropole, v níž se Turci byli opevnili, od střelby řecké, jakož toho stopy až dosud se spatřují.

Již tedy vydejme se na pouť, po níž ode dávna jsme byli dychtili, a počněmež na straně východní.

Vedle zahrady zámecké přicházíme k velikému, pustému prostranství. Nad svahem jeho k hlubokému řečišti vyschlého téměř Ilissa strmí zbytky nejrozsáhlejšího kdysi (vedle Efesského) chrámu řeckého zasvěceného Zevu Olympskému. Dojem těchto trosek jest nesmírný, jakkoliv nezbylo ničeho mimo 16 sloupů. Leč jaké to sloupy! Stojí jich zde 13 pohromadě v rohu jihovýchodním s mohutným násloupím na hlavicích slohu Korintského, dva západně od nich a jeden uprostřed těchto zemětřesením (r. 1852) na zemi povalen jako Titán s údy na polo roztříštěnými; jsou to zůstatky podélné strany jižní. O mohutnosti sloupů svědčí to, že teprvé tři lidé objemu přes šest metrů

obnášejícího vystihnou a že výška jejich obnáší 20 metrů. Každý sloup skládá se z několika velikých žernovů, na př. sloup povalený z 18, na němž také způsob jest viděti, kterak tyto žernovy ve sloup byly spojovány. Takovýchto sloupů obcházelo chrám kdysi 120 a to na stranách podélných ve dvou řadách po 21, na obou užších ve třech řadách po 10, 8, 6. Rozměry jeho byly tudy 116 × 56 m. Okres (peribolos) chrámu tvořila zeď ohradní v podobě velikánského obdélníku, chrám v délce 668 metrů obcházející. Chrám tento založil původně Peisistratos (530 př. Kr.) na místě prý prastaré Deukalionem zbudované svatyně (Paus. I. 18.), avšak nedokončil ho; opuštěné stavby ujal se po mnohých stoletích, asi kolem r. 167 Antiochus III. (Epiphanes), král syrský, a povolal za tou příčinou proslulého tehdy sta-

Obr. 5. Půdorys Erechtheja na akropoli Athénské.

vitele Kossutia, ale po smrti jeho (164) ustalo se v práci a chrám zůstal opět, jak se podobá, opuštěnou rozvalinou, neboť jen takto lze vyložiti, kterak mohl Sulla r. 86 př. Kr. sloupy z něho do Říma odvezti k ozdobě chrámu Jova Kapitolského. Záměr Augustův, aby chrám nákladem všech králův tehdejšího vzdělaného světa zbudován byl, tolikéž nikdy proveden nebyl, až konečně císař Hadrian, největší „filhellenos“ starověký, dílo to, o jehož zbudování po 6 století pokusy se byly dály, konečně dokonal, či spíše opět začal i dokonal. Z doby dovršení toho nemnoho pozdější máme zprávy od Pausania, kterak peribolos naplněn byl sochami Hadriana představujícími, dary to vděčných aneb lichotných obcí a jmenovitě, že byla proslavena socha Zevova ze zlata a slonoviny v rozměrech velikánských (Paus. I. 18.). Za doby jeho stál v peribolu ještě prý chrám Kronův a Rhein s náležitým okrskem, kde ukazovali rozsedlinu s loket širokou, kterouž prý vody

po potopě světa se vytratily. Sem házeli prý každoročně v jistý den těsto z mouky pšeničné medem zadělané v oběť.

Obrátímeli od chrámu Diova zraky své k západu, spatřujeme akropoli Athénskou nad sebou ze strany nejstrmější. Akropole zdvíhá se jako elliptický pahorek volně z roviny attické, načež kolmými asi 200—300 stop vysokými stěnami trachytovými vzhůru strmí (ku podobě asi našeho Vyšehradu od Vltavy) nejpříkřeji na této východní straně, méně příkře na straně severní a jižní; toliko ze západní strany jest výstup dosti mírný a bylo tudy zde opevnění třeba, kdežto strany ostatní dosti bezpečnosti samy sebou poskytovaly. Výška akropole v celku obnáší 471 stopu a plocha skalní svrchu 50126□ m. Po vpádu perském, kdy akropole ztečena byla, Themistokles i Kimon opevnili nicméně hrany skály její ještě zdmi, jež až dosud se zachovaly. Zeď severní poskytuje zajímavý doklad kvapného tehdáž pro nepřízeň Sparťanův opevňování, ano mezi stavivem viděti žernovy sloupů starého hekatompeda a jiné zbytky jeho.

Zůstavujíce prohlídku méně důležitého stadia opodál na levém břehu Ilissu na dobu příhodnější spěcháme od Olympieja vzhůru k divadlu Dionysovu. Leč na krátké té cestě zastaviti se nám jest u dvou předmětů. První jest brána Hadrianova těsně k severnímu rohu někdejšího peribolu chrámu přiléhající. Hadrian, milovník umění a vědění řeckého, zveleboval Athény tou měrou, jako nikdo z příznivců jejich před ním ani po něm; tak mimo nákladné stavby nové a opravy starších zřídil celou novou čtvrt v okolí zmíněného již Olympieja, do kteréžto čtvrti, jež ovšem toliko částečně za zdi městské sáhala, právě tato brána ze staršího města vedla. Nápis na architravu dosud zachovaný dotvrzuje to slovy: „Totoť jest město Hadrianovo, nikoliv Theseovo“ (na straně východní) a „Toť jsou Athény Theseovy“ (na straně západní). Tato brána až dosud dobře zachována; jest to oblouk na 6—7 metrů široký, po obou stranách korintskými vybíhajícími sloupy (jež nyní jen na polo jsou patrny) opatřený.

Nedaleko odtud přicházíme vstoupajíce vzhůru mezi neúhlednými, chudinou Athénskou obydlenými domky ku pomníku Lysikratovu. Jaká to protiva mezi minulostí a přítomností! Jest to jediný zbytek z četných a skvostných pomníků, jež kdysi zdobily skvělou čtvrt tuto a ulici, která jí od divadla Dionysova jižně pod akropolí až dolů k náměstí na severozápadní bok akropole procházela. Od pomníků těchto vzala celá čtvrt i ulice název „ulice trojnoží“ (ὁδὸς τριποδῶν). Byloť Řekům v obyčeji oslavovati vítězství zápasní, o slavnostech dobyté, nějakým trvalým pomníkem událost tuto připomínajícím. Jmenovitě vešlo v obyčej oslavovati vítězství u vystrojení chorů tragedií aneb dithyrambů pomníky, jež zvěstujíce slávu vítězovu i jaksi podarem byly bohu, vítězství onoho uděliteli. Nejvýznamější předměty v příčině vítězství od boha básníků Apollona udělovaného byly skvostné trojnože kovové, vlastní to odměny vítězné, svrchu obyčejně báňovitou poklicí opatřené, poněvadž upomínala na trojnož Delfskou, věštnou to stolici Apollonovu. Takové trojnože stavěli vítězové na sloupy aneb na podstavce, jež už byly druhdy samy díla mistrovská, ceny nemalé, kladouce nad to i sochy bohův mezi ně, tak že nohy trojnože byly jim ochranným zábradlím

a svrchu položená báně spolu přístřešim chránícím je před deštěm a jinými nepohodami. Pomník, před nímž stojíme, náležel zajisté ku skvostnějším. Na kostkovém, 4 metry vysokém (nyní asi na 2 m. nad půdou ulice vyčnívajícím), z mramorových úhelníků složeném podstavci stojí kulatý chrámec, $6^1/_2$ m. vysoký, sestávající ze 6 korintských štíhlých sloupů s překrásnými hlavicemi, na nichž spočívá kulaté, ze tří úzkých pasů sestávající násloupí a nad ním ušlechtilý vlys. Vypukliny, nyní ovšem už silně zvětralé, představují proměňování Tyrrhenských loupežníků z dopuštění Dionysova v plískavice — zajisté vhodný to předmět, aby moc boha znázorňoval. Nejpamátnější část pomníku jest však střecha. Jest z jediného kusu mramoru v podobě kulatého, šupinatého štítu, jehož puklina zdvíhá se v ozdobnou, několikačlenou lodyhu, z níž zkadeřené listy akanthové vyrůstají a se rozvětvují. Toto rozvětvení bylo zároveň podporou trojnože, jež kdysi na ladné střeše stála. Vyobrazení shledá čtenář v Atlasu Názorném k Slovníku naučnému (I. tab. 8 č. 5 a tab. 12. č. 24.)

Obr. 6. Karyatida (kanefora) z Erechtheja na akropoli Athénské.

Několik kroků přivede nás odtud k nejproslavenějšímu zajisté z divadel světa, k divadlu Dionysovu, řečenému tak, poněvadž nalézalo se v okresu chrámu boha tohoto, jehož zbytky za jevištěm ještě sledovati lze. To jest divadlo, na němž předváděny byly o svátcích tragedie Aeschylovy, Sofokleovy, Euripidovy a komedie Aristofanovy a jež zařízením svým se stalo vzorem všem ostatním divadlům řeckým. Leč toto nízké jeviště, jakéž nyní spatřujeme a úprava prostoru divadelního nepocházejí z doby oné, jsouť mnohem pozdější, z 2. a 3. století po Kr. Vstupmež do orchestry. V pozadí jejím, u první řady sedadel, stojí budka hlídačova, starého to vojenského vysloužilce, jemuž opatrování ctihodných zbytků těchto svěřeno, a jemuž dárky příchozích hezké poskytují výživy. Rozhlížíme se vůkol sebe, na jeviště, vzhůru po řadách stupňovitých sedadel, jež někdy stoupala až pod samu strmou skálu akropole, mezi níž a divadlem někdy řada chrámův a kapliček nastavena byla. Ježto dle zpráv starých divadlo pojalo na 30 tisíc divákův, jest patrno, že zbytky tyto tvoří pouze polovici někdejšího divadla. Jeviště ozdobené vypuklinami představujícími výjevy z mythů Dionysových mezi skrčenými atlanty (sileny) jest ku podivu nízké, asi jako při divadlech římských, což vysvětluje se tím, že v dobách, z nichž toto jeviště pochází, staré tragedie s chory v divadle už představovány nebyly, a že tedy orchestra byla zmenšena a proto ku po-

hodlí divákův i jeviště sníženo. Nicméně nebylo orchestry této za místo pro diváky upotřebeno (jako v divadlech římských), o čemž svědčí sedadla čestná nalézající se v kruhu za ní, i jest dlažba její původní mramorovými dlažicemi vykládána s velikým kosočtvercem uprostřed a s naznačeným v něm místem, kde asi původně thymela stávala. Prostora divadelní, jež r. 1862 od Stracka rumu zbavena a odkryta byla, jest rozdělena na 13 kerkid (klinovitých oddělení) a to, jak se podobá, vedle počtu 13 fyl, na něž obyvatelstvo za doby Hadrianovy rozděleno bylo. Několik prvních řad nejspodnějších bylo ovšem vyhrazeno duchovním i světským hodnostům a radě. Tak na př. první řada nad orchestrou něco málo (asi 3 stopy) vyvýšená obsahuje v každém z 13 klínův po 4—5 sedadlech mramorových s proláklým, nevysokým lenochem vzadu, jakož viděti na obr. 1., jenž podává nám názor části divadla ve stavu nynějším; jsouť pak tato sedadla vedle potřeb našich poněkud těsna a pro nohy nedosti pohodlna (poněkud nízka i když duchanku podloženu si přimyslíme), ale staří považujíce řídké představení divadelní jako části bohoslužby, jíž v skutku také bylo, snášeli malé nepohodlí bez reptání. Každé z těchto sedadel označeno dole nápisem osoby aneb vlastně důstojnosti, pro niž určeno. Tak čteme v první kerkidě (v pravo od diváka) „kněze Demetřina“ (t. sedadlo), kněze „zapalovatele,“ kněze „Dionysa, vládce údolin“ atd.; v druhé mezi jiným „kněze Hefaistova,“ „kněze nebeské Nemese“ atd.; v šesté „kněze Poseidona rostitele,“ pak „vojevůdcovo,“ „hlasatelovo“ a nejskvostnější ze všech „kněze Dionysa osvoboditele“ s polovypuklinami slohu hieratického, a vedle něho sedadla „kněze Dia Olympského“ a „kněze Dia městachránce,“ „kněze kaditelníka“; pak následují sedadla tří archontův a thesmothetův a jiných. Vyšší řady netvoří již sedadel oddělených, nýbrž jsou to stupně souvislé, toliko rýhami na jednotlivá místa rozdělené, asi 3 stopy zšíří a $1^1/_2$ zvýší, ze spod jako vykrojené, aby nohy stáhnouti lze bylo, aby nebyly diváku o stupeň níže sedícímu na závadu. Na příhodných místech stály v divadle sochy (dle Pausania) vynikajících básníků dramatických, ale také jiných znamenitých mužů; tak svědčí dva podstavce svými nápisy sochám aneb poprsím Hadrianovým. Dobré dvě třetiny stupňů byly vytesány ve skále, na níž akropole strmí, a není nyní ani zřejmo, bylyli snad aspoň mramorovými deskami obloženy; zdá se, že nikoliv, aspoň se nic nezachovalo. Podobně není už ani stopy proslulého loubí, jež Eumenes Pergamský za jevištěm zbudovati byl kázal ku procházkám obecenstva i k ochraně před nepohodlím, což potom při divadlech jiných bylo napodobováno.

Několik kroků dále na témž jihozápadním boku akropole jsou zbytky divadla menšího tak zvaného odeia (na obr. 8. II). Byla to stavba k divadlu obdobná, leč krytá a ovšem menší, asi pro 6000 diváků, určená k zápasům musickým, kde jmenovitě o slavnosti panathenají pěvci a rhapsodové, citerníci a klarinetníci závodili. Odeum Athénské založil prvně Perikles r. 444; zbytky nynější pocházejí však z odeia, jež r. 160. po Kr. vystavěl Herodes, řečený Attikus, na památku manželky své Regilly a jež dle slov Pausaniových (VII. 20. 6.) nejskvostnější bylo všech ostatních řeckých. Nejproslulejší byl kryt

jeho z trámův cedrových, ale mimo to ozbobeno bylo četnými sochami i malbami. Zbyla z něho většina jeviště, kteréž vyvedeno bylo z mramoru o třech patrech slohem římským. Sedadla byla vykládána, jakož částečně až dosud viděti, pentelským mramorem a rozdělena úzkým pasem ve dvoje pořadí, z nichžto hoření obcházelo loubí. Podobná odeia měla všechna čelnější města řecká.

Postranním vchodem od zbytků odeia vcházíme v posvátný okrsek akropole k proslaveným *propylajím.*

Hlavní vchod byl někdy ze strany západní a není tomu příliš dávno (r. 1835—37), co byl po namáhavém pátrání a rumu odstraňování, jež staleté spousty a konečně poslední, svrchu vzpomenuté dobývání akropole zde byly nakupily, od Francouze Beulé objeven. Jemu a vedle něho i dvěma německým stavitelům, Schaubertovi a Hansenovi jakož i archeologu Rossovi náleží zásluha, že v nynějších propylajích někdejší opět poznáváme. Avšak sestupme, abychom náležitého názoru

Obr. 7. Pohled na Erechtheion ze strany severozápadní.

nabyli, k původnímu vchodu dolů. Střední část velkolepé této budovy stavitelem Mnesikleem za správy Perikleovy (od r. 436—431) po parthenoně vyvedené jest objemný čtverhran (obr. 2.) z pravé i levé strany zdmi ohrazený, z předu před námi i ze zadu (k parthenonu) sloupením dorským, nad nímž trojhranné štíty se rozkládaly, otevřený a uvnitř na dvě části rozdělený příčnou zdí, v kteréž nalézají se tři průchody, dva menší po stranách a velká brána uprostřed pro slavnostní průvody, k níž nevedly schody, nýbrž cesta sjezdná i jízdě i slavnostnímu vozu panathenajskému. (Srv. obr. 4.) Tím označen byl zřejmě účel propylají, chrániti přístupu k akropoli. Přední, větší díl rozdělen šesti ionskými štíhlejšími sloupy ve dvou řadách stojícími na tři lodi a stojí o několik stupňů níže než menší zadní. K této hlavní části po obou stranách přiléhají dvě nižší křídla. Levé (severní) skládá se z předsíně o třech štíhlejších dorských sloupech (než jsou sloupy stavby střední) 3 m. hluboké a ze čtvercové přes 11 m. hluboké prostory

za ní, která někdy od Polygnota malbami byla vykrášlena, k nimž látky poskytly básně Homerovy a dávné pověsti řecké na př. Odysseus s Filoktetem na Lemnu, Diomedes a Odysseus uchvacují palladium, Orestes vraždí Aigistha atd. (Paus. I. 22.) Tato část propylají jest poměrně nejméně porušena (až na strop, štít a střechu). Místnost tato slouží nyní za skladiště rozmanitých zlomků soch a některých zajímavější nápisův. Pravé křídlo bylo vedle obmezeného místa mnohem skrovnější; byla to síň z předu na třech dorských sloupech spočívající a toliko $5\frac{1}{2}$ m. hluboká. Ve středověku zastaveno bylo věží, která až dosud s velikou újmou celku zde stojí (jakož viděti na obr. 3.), ana podobná věžovitá stavba křídla severního v novější době snesena byla. Před levým křídlem stojí až dosud podstavec asi 9 m. vysoký, na němž kdysi dle nápisu socha Agrippova byla. Nynější podobu propylají znázorňuje nám obr. 3. Jakož viděti, nalézá se tato proslavená stavba, někdy nákladem 2012 talentův (asi 5 millionův) vyvedená, ve stavu žalostném, nicméně zbytky tyto jsou dostatečny, abychom doplniti si mohli na mysli obraz původní, jakož nám jej Penrose (obr. 4.) velmi dovedně a pravdivě vypodobnil. Znázorněna tu hlavní budova střední s dvěma pobočními a jedním hlavním vchodem a vynikající za ní kolosální socha „Athény branitelky“; v pravo v popředí chrám Niky a pravé křídlo propylají, v pozadí pak vznešený parthenon.

Před pravým křídlem propylají, před zmíněnou věží, vznáší se chrámec Niky (Athény vítězné), jenž byl postaven na výběžku Kimonovy zdi akropolské. Průčelí jeho obráceno k východu a vedou sem menší schody (srv. obr. 3. v pravo) z prostranství před propylajemi. Rozměrů jest skrovných asi 8×7 m. zbudován jsa z pentelského mramoru v slohu ionském s dvojím předsloupením po čtyrech sloupech. Vlys vůkol ozdoben jest polovypuklinami z plochy někdy velice vystupujícími, kteréž pocházejí z doby o něco pozdější než parthenon a jakkoliv velice utrpěly, nicméně náležejí ku znamenitějším zbytkům umění sochařského. Uvážímeli, že chrámek tento při obléhání Athén od Benátčanů (nešťastného pro akropoli r. 1687), od Turků byl rozebrán a částí jeho že k opevnění baterie (!) užito, (na památku čehož zachovává se zde hromada zlomků kulí dělových pod samým chrámem Niky), a že teprvé r. 1835 od stavitelů svrchu vzpomenutých trosky jeho byly vyhrabány a na původní místo postaveny, uznáme, že zbytky tyto divem zkáze ušly. Vypukliny vlysu na stranách podélných a na západní představují boje bojovníků řeckých proti jezdcům barbarským; i zdá se, že znázorněn tu volným spůsobem slohu reliefového boj Platajský; na straně přední, poměrně nejzachovalejší, vyobrazena porada bohův, jež zajisté vztah má k bojům oněm. Ale mimo vypukliny na vlysu okrášlen byl chrám vypuklinami na mramorových dlažicích, které kolem něho jakési zábradlí tvořily. I z těch bylo několik vykopáno a vypodobněny jsou na nich okřídlené Niky, jakési služky vítězné Athény, z nichž dvě žertvu k obětování vedou, ana třetí v postavení velmi ladném a s motivy řasnatého chitonu mistrovsky provedenými něco na pravém sandále si opravuje. Dlažice tyto postaveny jsou spolu s některými zbytky jinými uvnitř chrámu za mřížemi. Mimo to vyniká místečko to utěšenou vyhlídkou; s pokraje severního nese se oko přes

Areopag, a chrám ř. Theseův do roviny attické přes sady olivové k Parnethu a s pokraje jižního dohlédáme přes Piraeus k Salamině a přes modré, v lesku slunce západního planoucí moře k horám Aiginským a k nachovým skalinám břehu Peloponneského.

Sestoupíce pak se zdí chrámu Niky dolů na stupně propylají ubíráme se vzhůru k mohutným sloupům střední části propylají a prošedše tuto vystupujeme čtyřmi stupni a postranní branou střední zdi v menší, k akropoli sloupením otevřené síni — a před námi na místě nejpamátnějším národa duševně nejznamenitějšího strmí zbytky překrásných dvou staveb, *parthenonu* a *Erechtheja.*

Ponechávajíce sobě požitku největšího až na posled obraťmež se především několika kroky v levo k budově Erechtheja, jež poměrně nejvíce se zachovala. Mimo parthenon a tuto stavbu bylo sice v tomto posvátném okresu ještě několik staveb, ale ty všechny vzaly za své dílem nepřízní času, dílem nevědomostí pozdějších a konečně barbarstvím tureckým.

Erechtheion (obr. 5.) obrácen jest k nám předsíní jižní (F) vystupující z boku chrámu vlastního (způsobem při jiných chrámech neobvyklým) mramorovou 2·6 m. vysokou podezdívkou, na níž stojí šestero karyatid představujících dívky Athénské z průvodu panathenajského, t. zv. kanefory, v nadživotní velikosti; na hlavách jejich vypodobněny kulaté, perlovcem ozdobené podkladky s abaky, upomínajíce podobou svou na košíky, v nichž dívky tyto obětní dary nosívaly. I zastupují takto sloupy, nesoucí vkusné ionské násloupí a vlys, na němž pak spočívá strop dlaždicový. Štítův a střechy nad touto předsíní nebylo. O ladnosti oněch podob svědčí položené vyobrazení na obrazci 6., znázorňující nám mistrovské provedení motivů architektonických na podobě lidské, čehož podoby tyto nejstarším jsou v řeckém umění dokladem.

Strana východní, hlavní a původní to svatyně, opatřena předsíní (A) o 6 ionských sloupech (s paticemi attickými a bez podkladků), na nichž ještě násloupí se zachovalo. Vlys, štít a střecha zmizely. Cella (B), do níž vstupujeme, jest původem svým nejstarší svatyně na akropoli, náležející z polovice Athéně Poliadě (ochranitelce města), kde nalézal se starodávný, s nebe prý spadlý obraz její. Druhá polovice náležela *Poseidonovi* a oddělena byla od předešlé zdí a byl tudy vchod do ní opět předsíní severní (E). Tato předsíň leží o 2·6 m. níže (vedle povahy skalné půdy) předešlé, což dosti zřejmě naznačeno na obr. 7. znázorňujícím doplněný nárys Erechtheja právě z této strany. Šestero sloupů jejích i s násloupím a vlysem úplně se zachovalo a poskytuje nám vzor nejušlechtilejší architektury ionské. V rohu této předsíně, před samým vchodem do celly (jakož na obr. 5. naznačeno), spatřujeme, ježto několik dlaždic vytrženo (aneb původně jich ani zde nebylo), ve skalní půdě mohutné vyrýpnutí — stopu to prý trojzubu Poseidonova, jímž kdysi zápase s Athénou o panství nad Attikou vykouzlil v těchto místech ze skály pramen slané vody, ana Athéna opět olivu vyrostila, o kteréžto pověsti (již napotom Feidias překrásně zobrazil v západním štítě parthenonu) prvně zmiňuje se v literatuře řecké Herodot (VIII. 55).

Z této předsíně vstupujeme dveřmi, jichž mramorové veřeje ozdobené překrásnými arabeskami neporušené se zachovaly, do chodby (D) spojující předsíň severní (E) s předsíní jižní čili karyatid (F), kteréžto osvětlena jsouc třemi okny ze strany západní jest sama opět jaksi předsíní k celle Poseidonově (C), kde spolu i Erechtheus (s ním vůbec za jedno pokládaný) ctěn byl (Paus. I. 26, 5). (Dokončení.)

V zátiší.

Od

Karolíny Světlé.

(Pokračování.)

Toho roku splnil máj v míře svrchované vše, co o něm básníci tvrditi si obvykli — proměnilť za několik dní svého panování okolí Lužanské v nejlíbeznější báseň. Lesy se zazelenaly, potoky rozvlnily, houštiny se rozzvučely písněmi, stromy se pokryly květy, louky se zatřpytily leskem perlovým, vzduch byl pln vůně, nebe samý úsměv.

Každé ráno vystoupila Ivana na pavlan, zaplavený květinami, a koupajíc s rozkoší svoje čelo v lahodných vlnách průzračného čerstvého vzduchu zbožně duši svou nořila v to moře krásy kolem ní se skvějící. I pravívala si pak, že až prozáří zatemnělou mysl Marcelovu, veškeru chorobu z ní vypudí a zajisté ji osvěží i posilní, nebudeli před ní schválně oči svoje zamhuřovati a stále jen na svoje čísla mysliti.

Ovšem měla ta čísla jeho také cosi do sebe, což přemýšlejíc o nich, počala Ivana teď jaksi nahlížeti. Květy opadnou, ptactvo se odstěhuje, nebe se zachmuří a za krátko pojme zima vše zas v ledové svoje okovy. Mrtvý spánek jen vichřicemi divokými přerušený všude zas se uhostí, kdežto jeho čísly žádná v přírodě moc nepohne. Ale což právě myšlenka, že vše jest pomíjitelné, celou přírodu nepoetisovala, jsouc vlastně kořenem vší poesie? Vznášela se nade vším jako odlesk večerní záře, jako koruna z temných krvavých rubínů. Ne nebyla by chtěla mladá blouznitelka zaměniti bolnosladké toto vědomí, tesklivý pocit ten suchopárným zadostučiněním, které Marcelovi asi poskytovaly jeho číslice stálostí svou neproměnlivou, s nimiž se člověk rovněž tak setkával, jak s nimi se byl rozloučil, které mu ovšem nikdy neselhaly, nikdy mu neuklouzly, leda nepřihlížel-li k nim dosti bedlivě, na něž se mohl vždy spolehnouti, byl-li sám spolehlivým počtářem, ježto dadouce se do nekonečna množiti mu zvěstovaly nekonečnost, myšlenku to závratně velikou, kteráž snad jediná se mu zdála hodna, aby jeho pohrdlivý duch jí se obíral, do ní se zahloubával, neb nedala se ničím vyvrátiti, ničím zviklati, ničím zalhati — ba z čísel jeho byl utkán nezměrný závoj věčnosti!

Uprostřed podobného rozjímání zaskřípal za rosného nedělního jitra opodál v stromořadí písek pod koly povozu volně ku předu se pohybujícího. Netázala se Ivana dlouho sama sebe, jací to asi hosté

dnes k ní zamířili. Chtěla se odstraniti, aby nebyla pozorována, ale nemohla. Zůstala jako přitavena k pozlacenému zábradlí pavlanu, o které se opírala. Zakryta jsouc svislými větvemi kvetoucí magnolie bez hnutí sledovala kočár, jenž se přibližoval k zámku, zajížděje kolem něho do hájku, v jehož pozadí bylo viděti vrcholky stromů dosud průzračnými hezoučký přízemní domek, u něhož byly dvéře a okna dokořán světlu a vzduchu otevřeny.

Přijíždějící neviděli Ivanu. Starostlivě se klonil Isidor k Marcelovi, jenž ležel v rohu se zamhouřenýma očima, patrně nanejvýš cestou unaven. Tvář jeho pod klenbou větví lipových, obsypaných mladými, ve světle slunečním jako ryzí zlato se třpytícími lupeny, měla barvu mrtvoly.

Ivaně se stáhlo srdce, hluboký stín se objevil v lesku májového toho dne, v lesku její mysli svátečně naladěné. Jak asi bylo jeho otci vidoucímu syna, jenž byl jedinou jeho radostí, odjížděti — se znakem smrti na čele!

Uprchla Ivana do svého pokoje a hostům poslala svou společnici vstříc.

Déle než hodinu trávila v tesklivých myšlenkách, neobracejíc ani jedinýkrát oči zaslzené k oknům, za nimiž to tak nadějně květlo a zpívalo. Tu byla vyrušena zaklepáním na dvéře nikoli šetrným. Na její otázku ozval se Eduard.

„Tys přijel dnes také?“ uvítala jej sestra nikoli příjemně překvapena.

„Ovšem, a Gustav s účetním mne doprovázejí,“ oznamoval jí s uspokojením, uvelebuje se při tom co nejpohodlněji na pohovku, uchopil se vějíře tam ležícího a lenivým pohybem jal si tvář ochlazovati. „Zdálo se nám, že nemůžeme vhodnějšího dne voliti, abychom se ti poděkovali za péči, již hodláš našemu nemocnému kollegovi věnovati, nežli dnešek, když k tobě se stěhuje.“

„Což jste neuvážili, že bude ruchem větší společnosti asi znepokojen?“

„Není dosud jiného na něm znáti, nežli žeť bytem svým nadšen.“

„On se o tom vyslovil?“

„Nevyslovil se o tom — kdy pak on se vůbec o něčem vyslovuje, na co se ho jiní zcela určitě netáží? Ale žádal paní z Vodňanova, kteráž chtěla spustiti záclony u jeho oken, aby toho nečinila. Projeviti jakési přání jest u Marcela něco neslýchaného, co svědčí u něho o zvláště příznivé náladě duševní.

„Je dosud povážlivě churav?“

„Bohužel. Vždycky jsem mu prorokoval, že ze svého sparťánství konečně se rozstůně, a hle, došlo na moje slova! Nervová soustava jeho jest prý nanejvýš porušena neb cosi podobného. Musí se chrániti rozčilení, starosti, práce, aby nenastalo jakési náhlé a nebezpečné ochrnutí.“

„Podobá se mi, milý Eduarde, že mu působíš více práce a starosti, než nutno. Kdy hodláš zmoudřeti a státi se poněkud usedlejším!“

„Vida! Isidora onehdy vyplísnilas, že chce zmoudřeti a státi se usedlým, a se mnou se zas vadíš, že zmoudřeti a se usaditi nechci!

Kdo se vám dámám kdy ještě zachoval? Ostatně čím v očích tvých tak velice se prohřešuji? Že nepracuji tak pedanticky jako Marcel? Za to zas nebudu nikdy lidem churavosti působiti takové nesnáze jako on teď nám. Že miluji sport a vše, co do toho oboru spadá, více než svůj obchod? Vždyť ty také více miluješ svoje knihy, než svůj šicí stroj! Aneb mi snad chceš vyčítati, že se někdy příliš nadšeně pokloním jakési krásce? Vždyť krása i heslem tvého života, spanilomyslná sestřičko moje, kteráž stále si odporuješ. Či nesmí kupec tolik jeviti krasocitu jako jiní lidé, na příklad básníci? Koří se Gustav méně krásným dámám než já? Ovšem on tvrdí, že tak činí jedině ze zoufalosti nad ledovým k němu srdcem jisté dámy, kteráž s ním jinak přísahala k jednomu a témuž praporu."

Ivana mrzutě od něho se odvrátila.

„Ty mi nevěříš, Ivano," pokračoval Eduard, málo dbaje na její nelibost, „kterak se teď s Gustavem zasmějeme. Smějeme se totiž Isidorovi, z něhož, mimochodem řečeno, se vyvinuje den ode dne kantor nesnesitelnější. Jak pohlíží na Gustava a jak se zlobí, že se z něho stal takový bel homme! Každý pohled jeho meč! Žena žárlivá jest tragická, muž žárlivý směšný. Nikdy bych se takové směšnosti nedopustil, nikdy! Ostatně jsem nikdy neměl nejmenší k ní příčiny. Kde chci býti vyslyšen, tam také bývám vždy vyslyšen."

„Divím se tomu velice — mluvíšli totiž pravdu."

„To není příliš pochlebné," smál se Eduard sestře, vlaje jí při tom vějířem škádlivě kolem tváře, „ale ty neumíš pochlebovati a naučíš se tomu asi tak málo jako já žárlivosti. Řekl jsem to Isidorovi, hned jak přijel, že nezlahodnělas za jeho vzdálenosti. Ten zuřil, když jsi jej posílala v první hodině vašeho shledání tak horlivě zas na cesty! Nesmím si na to dosud zpomenout, jaký dělá při tom obličej, nechcili se okamžitě koulet smíchem. Ne, ne, pravil jsem den potom v komptoiru: ‚pan Horovský asi švakrem mým nebude.‘"

„Takové věci pronášíš ve svém komptoiru?"

„Vždyť tam nikdo jiný nebyl, než Gustav, náš účetní a Marcel. Účetní na to řekl: ‚Minerva by vlastně jiného voliti neměla než Apollona,‘ a při tom pohledl na Gustava, jenž zase pohledl na Marcela, co on asi predikátu Apollon říká. Právě měli totiž mezi sebou půtku: Gustav si žádal věděti jeho úsudek o své poslední tragedii, jenž nedopadl příliš skvěle."

„Jakže, Marcel si troufal o jakési literární práci pronesti úsudek — on, jenž dal vědě a umění tak pohrdlivě výhost?!" zvolala Ivana, cítíc se touto smělostí tak uražena, jako by se byl pokladník dopustil nějakého vážného přehmatu, a její antipatie k němu, v poslední době poněkud utlumená soucitem nad jeho chorobou, vzbudila se v celé staré prudkosti; ba byla se v ní málo kdy tak bodavě ozvala jako právě v tuto chvíli. „Proč nezůstává při svých číslech, když v nich spatřuje souhrn vší lidské moudrosti! Nepochopuji ostatně Gustava, jak se může dovolávati náhledův tak málo kompetentních, jež mohou v něm potlačiti chuť k další činnosti poetické, čímž by bylo snad panu pokladníkovi velice poslouženo. Nalezl by aspoň vítaného společníka ve své nenávisti ke graciím a musám. Ale ne, ne! to se mu ne-

podaří! Právě poslední tragedie Gustavova není úplně bez ceny, jest pouze mdlá jako jeho mravní přesvědčení a nadutá planými frásemi jako jeho sebevědomí. Nahražuje v ní běžným nářkem na svět a lidi jádro, jehož postrádá."

Eduard na sestru v udivení vyvalil oči.

„Moje nejroztomilejší, nevím, proč na Marcela se hněváš," vyčítal jí pak. „Tvoje kritika o práci Gustavově jest rovněž tak peprná jako Marcelova."

„Ale přes to mu neupírám," hájila Ivana svůj náhlý rozmar, „že kdy by upřímně chtěl, všem bezcitným pedantům navzdor by se stal básníkem velmi vynikajícím. Ale z ješitnosti politování hodné chce vždy planouti nad skutečností, povznesti se nad všedními poměry života i stane se pak nejen mlhavým ale naprosto nepravdivým a nevytvoří jiného, než stíny neb karikatury. Kéž by si chtěl povšimnouti výroku Momsenova, že pro jednotlivce není žádné zvláštní lidskosti, každý člověk že stojí a musí nevyhnutelně státi v jistém proudu kulturním podmíněném půdou, rodinou, národem, z nichž pochází a kdež byl vychován — kéž by dále nepodceňoval napomenutí Turgeněva k spisovatelům, že bez národnosti není v umění žádného skutečného života, žádné skutečné pravdy, že umělec o národnost se neopírající jest málomocným, a každá básnická postava se stává všední a nepatrnou, neníli v ní zosobněn jistý typus národní! Někdy ovšem to cítí a pomáhá si pak fotografováním, zapomínaje, že podstata umění spočívá v myšlence ušlechtilé a ve formě vytříbené a nikoli v otrockém nápodobnění přírody, jejížto fysiognomie každou minutu se mění."

„Proč Gustavovi vše to neříkáš sama? Jak by ti byl za to povděčen!"

„Což je s ním lze rozumné slovo promluviti? Kolikrát již jsem se o to pokoušela a jiného nedocílila než — —"

„Že začal o své lásce, viď? Měla bys jej konečně vyslyšeti, jest do tebe, na mou čest, bláznivě zamilován!"

„Přestaň již, Eduarde, nechcešli mě na celý den rozladiti! Jsili skutečně přítelem Gustavovým, hleď, aby se věnoval jakémusi přísnému studiu, kteréž má bohužel u básníka za věc nejzbytečnější, nepropůjčuj se mu již déle k tomu, aby v tvé společnosti svůj čas mařil. Podobá se mi vždy, že nebudeme míti dříve velikého básníka, dokud se nevyvine jakýsi veliký nový názor světový, jejž by on dovedl učiniti národu tak přístupným, by jej s nadšením přijal. Legendy bájí o ráji ztraceném, básníci naši dosud nad ztrátou jeho pláčí, však hle, věda počíná líčiti ráz budoucnosti, otvírá nám pohled do zlatých dob příštích, kdež člověk svoje panství nad přírodou upevní a rozšíří, kdež z otroka jejího nikoli jejím pánem, nýbrž šťastným, osvíceným spoluvládcem jejím se stane. Ejhle, kde u nás pěvec, jenž by nám zapěl o těchto nadějích, jenž by je napsal hvězdným písmem poesie na obzor náš? Vždy předstihl dosud poeta učence, hlásaje s úchvatným, sršícím zápalem, co onen teprvé po dlouhém zkoumání potvrdil: proč teď poesie za vědou lenivě se vleče? Povzbuď Gustava, nechť si popílí, aby žezlo nadvlády, kteréž jí z ruky klesá, zachytil a znova oslavil. Ale bohužel on jinde si nelibuje, než ve žhavých vlnách vášní,

vzduch jako demant jasný a chladný na výšinách myšlenkových dotýká se příliš nepříjemně rozmazleného toho Fausta. Ach, je to asi marné jej podněcovati, chabá horečnatá jeho pravice nerozvine nikdy prapor jakési nové mohutné myšlenky, jiné síly, jiného sebezapření k tomu potřeba!“

A Ivana se v novém rozčilení zachvěla. Musila si mimovolně připomenouti duševní sílu a sebezapírání Marcelovo vzhledem k jeho otci.

„Počkej chvilenku!“ žádal ji Eduard vytahuje svoje zápisky, do nichž počal horlivě čmárati, — „chci si vše to poznamenati, cos mi o Gustavovi řekla, a jemu to opakovati, když tobě do toho se nechce. Jak jsi to pravila o tom novém názoru světovém? A co jsi dříve pronesla o národnosti, o umění? Vidíš, mohla bysi býti tak vlídná a poznamenati mi vše sama, abych se nedopustil žádného omylu a místo prospěšné rady Gustavovi nenapověděl nějaký nesmysl.

S těmito slovy podal sestře tužku a otevřené zápisky.

Nerozmýšlejíc se dlouho Ivana z jeho ruky je přijala i naznačila mu do nich vše, co si přála, aby v Gustavově duši utkvělo, ponoukajíc jej k přemýšlení a činnosti.

Eduard se díval se zalíbením, jak rychle jí tužka jezdí po papíru, plníc stránku za stránkou.

„Ještě jednou ti pravím,“ štěbetal mezi tím, „že náš účetní má pravdu: Minerva by se za nikoho jiného dostati neměla než za Apollona. Vidíš, Ivanuško, ty velmi pochybíš, když Gustava na dobro odmítneš. Jeho strýc je téměř milionářem, velmi rád by to viděl, kdy bys si jej vzala, okamžitě jej udělá universálním dědicem, neb ví, že bysi ze synovce jeho cosi řádného vyvedla.“

„Nemám chuti, dáti se k manželi za vychovatelku,“ prohodila Ivana mezi psaním. „Jestli se kdy vdám — o čemž ostatně velice pochybuji — pak jen se zasnoubím s mužem takovým, jenž bude vysoko státi nade mnou.“

„To, holenku, zůstaneš svatě starou pannou,“ pronesl Eduard s výrazem nejhlubší přesvědčenosti, „ale snad již mám v těch zápiskách dosti tvého naučení, že ne? Nehněvej se, že pospíchám. Chci se totiž s Gustavem ještě před obědem k vůli lepšímu apetitu v okolí hodně projeti, neb myslíme si, že se paní Helena dnes s tabulí jak náleží vyznamená. Ještě něco! To nejhlavnější, proč jsem tě přišel vlastně sem obtěžovat, byl bych málem zapomněl! Vzkázalas nám ovšem, že nebudeš dříve visible než u oběda, ale nechtěla bys laskavě svůj program poněkud změniti a sejíti již teď do hájku, abys Marcela také nějakým slovem uvítala? Posadili jsme jej na slunce před jeho dvéře pod lípu, a Isidor pokryl stůl před ním novinami. Neodvracej ode mne tak popuzena oči, nežádám si toho pro nic jiného, než aby si Marcel nemyslil, že je zde vlastně hostem Isidorovým. Měla bys vidět, jak se ten tvůj kantor dole vypíná. A pak by se mohlo Marcelovi skutečně zdáti, že je zde naprosto nevítaným.“

„Nemám pražádné příčiny považovati jej za milého soudruha domácího,“ vyčítala Ivana bratrovi, „učinila jsem ti mnoho k vůli pozvavši jej sem, a teď mám ještě jíti a slavnostně jej vítati? Ne, to

se nestane! Ostatně si jej vzala Helena ochotně na starost a tudíž úplně dostačuje, když ona jej zde uvítala, což zajisté co nejsrdečněji učinila."

Eduard zastrčil zápisky a povstav s pohovky lenivě se protahoval.

„Dělej, jak se ti líbí," zívl si flegmaticky, „nechtěl jsem jiného, jak ti pravím, než zameziti, aby si přítomní nemyslili, žeť Isidor zde pánem. Ale snad jej chceš tím pánem zde co nevidět učinit? Pak nemám ovšem, čeho bych namítal, a pak ovšem zbytečno, abys do hájku se namáhala."

„Tvoje impertinence, Eduarde, nezná věru již žádných mezí," zaplakala Ivana nanejvýš uražena.

Ale Eduard ji již neslyšel neb slyšeti nechtěl. Již měl pokoj za sebou, ubíraje se na dvůr za zámkem, kdež dával právě Gustav osedlati jejich koně, aby společně vykonali onu jízdu k sesílení apetitu zamýšlenou, v pevné naději, že si dá paní z Vodňanova dnes jim oběma ke cti zvláště na obědě záležeti, což neměl Eduard ovšem Ivaně na žádný spůsob vyzraditi.

Ale docílilť Eduard svou impertinencí přece jen, co zamýšlel. Zamrzelo Ivanu velice, že si počíná Isidor nejen v obchodě bratrově ale též u ní jako velitel, a myšlenka, že by mohli přítomní skutečně v něm za tou příčinou viděti budoucího toho domu pána, dopálila ji nadobro. Pálila a hryzla ji tak dlouho a tak do živého, že skutečně změnila svůj dopolední program. Nevrle popadla svůj slaměný širák, chystajíc se do lipového hájku, kdež prý Marcel na slunci okříval.

VI.

Sestoupivši se stupňů k zámku vedoucích do zahrady, ohlížela se slečna Kamenická po své společnici, aby ji k hostu s takovou nevolí na letní sídlo její přijatému doprovodila. Ale nebylo jí na blízku. Nechtělo se jí, Helenu teprvé hledati a tím protáhnouti nemilou povinnost, již chtěla míti co nejrychleji odbytou. Vidouc Marcela, an skutečně přede dveřmi svého bytu u stolu sedí, sama k němu se přiblížila.

Držel sice arch novin v rukou, ale nečetl. Zrak jeho byl upřen do prázdna. Nepozoroval příchod Ivanin dříve, až stála vedle stolu přímo naproti němu. I vzchopil se ze svého dumání a málem by byl tím náhlým hnutím převrhl stůl. Místo omluvy, že slečnu svou neopatrností snad polekal, pravil k ní hlasem slabým a nejistým ale úsečně a drsně: „Nejsem zde nikterakž z vlastní vůle své."

Ivana se zapýřila a zapomínajíc, že má před sebou churavého, odvětila mu týmže spůsobem, jímž k ní promluvil: „Jsemť o tom přesvědčena, a buďtež i vy přesvědčen, že jak nerad vy jste se sem vydal, tak nerada jsem já vás sem vyzvala, předvídajíc nechuť, s níž pozvání mému vyhovíte."

Churavý pokladník upřel na sestru svého chefa ponejprv, co se pamatovala, pohled dlouhý a pozorný a setkav se v její tváři jen s opravdovostí, ovšem že rozhorlenou, odvětil lahodněji: „Prosím, aby

slečna Kamenická vzhledem k mé osobě zůstala vždy tak pravdomluvnou jako v této chvíli.“

„Splatím panu pokladníkovi zajisté vždy stejnou měrou.“

Jeho tvář nabyla klidnějšího výrazu.

„Až se slečně moje zde přítomnost stane více než nepříjemnou, totiž nesnesitelnou, dá mi to neodkladně vědět?“ tázal se skoro zdvořile.

„Povím vám to sama, rovněž očekávám od vás, abyste i vy mně osobně bez prostřednictví oznámil, až vám bude nikoli jen nepříjemno, nýbrž nesnesitelno býti zde mým hostem.“

On dal mlčelivým pokynutím hlavy na jevo, že jest tento návrh mu zcela po chuti a snad to chtěl i vysloviti, ale v tom jej slabost přemohla: stáltě příliš dlouho. Klesl bez vlády na svoje sedadlo a zamhouřiv oči zbledl opět jako nebožtík.

Ivana se zalekla. Trpce si vyčítajíc, že se k němu příliš zostra chovala, chtěla se mu omluviti, ale její pýcha toho nepřipustila. Nemohla svůj odpor k němu nikoli přemoci, ač jej viděla před sebou tak ochablého, soustrasti tak hodného. Avšak zůstala přece proti němu státi čekajíc, zdali nebude nutno zavolati někoho jemu ku pomoci, jestli se dosti rychle nezotaví. Ještě vedle nikoho necítila se srdce tak tvrdého jako vedle pokladníka, jemuž byla přec tak velice zavázána.

V tom zahledl Isidor, jenž opodál s účetním v důležitém rozhovoru se procházel, její bílé šaty mezi stromy se mihnouti. I poslal společníka svého k paní z Vodňanova, kteráž trhala na blízkém záhoně květiny ke kytici na polední tabuli, aby ji byl v práci té příjemné napomocen, k čemuž starý galantní mládenec ihned co nejochotněji svolil.

Isidor spěšně k letnímu domku se přiblížil.

„Slečna zde?“ zvolal na Ivanu zdaleka s přízvukem skutečně poněkud kantorským.

„A kde mám jinde býti?“ tázala se ho Ivana s výsostí, jíž dosud na ní neznal.

„Vaše společnice nám oznámila, že vás spatříme teprvé u oběda, neočekával jsem tedy, že shledám se s vámi dříve,“ omlouval se on, zaražen jejím chováním.

„Byl jste proto méně dobře zpraven, že jsem přišla na našeho pacienta se podívat, jejž z hostů mých nejdříve pozdraviti mi slušnost a cit kázaly?“

Nenalezl odpovědi na tato zprudka pronešená slova. Němě stáli proti sobě zahleděvše se jeden do druhého, jako tehdáž u potoka pod kvetoucí jivou. Ale něco jiného si pravili dnes jejich zrakové, než v onen ruměnný večer, a v obou se rozvlnila krev nad tím, co v sobě shledávali.

Oba zapomínali v rozčilení v nich se zmáhajícím, že mají vedle sebe svědka, jenž ovšem přestával víc a více býti svědkem výstupu mezi nima se odehrávajícího. Zpamatovav se ze slabosti své, umístil se Marcel opět vedle svých novin i zahloubal se do nich, jako by byl pod lipami sám, nevšímaje si, co v jeho nejbližší blízkosti se děje, právě jak to dělával v účtárně vedle zamřižovaného okna ve stínu wertheimky.

„Viděla jste již bratra?“ tázal se Isidor Ivany.

Tázal se na bratra, ale vlastně byl dychtiv věděti, zdali se nesetkala s tím, jenžto jej provázel, s Gustavem.

„Zajímá vás to skutečně?“ ironicky se jej tázala tušíc, kam vlastně míří otázkou svou. Při tom se obrátila nazpět k zámku.

„Slíbil mi Eduard, že vyčká v Praze ranní poštu, zapomněl jsem se ho na to tázati,“ zajíkal se Isidor následuje ji, — „ale co to, slečno, že na žádnou mou otázku neodpovídáte zpříma? Podobá se, že hodláte způsob ten přijmouti za pravidlo, neb v dopisech mých necháváte každou druhou otázku mou nepovšimnutou.“

Ona se zastavila. Chtěl se s ní patrně domluviti — nuže buďsi! Čím dříve budou věděti, na čem jsou, tím lépe pro ně oba.

„Jsem hotova chybu, již mi vyčítáte, ihned napraviti, jeli vám totiž libo! Tažte se, prosím, bez ostychu, co si ode mne přejete věděti. Ale než počnete, prosím, abyste mi tam to březové sedátko postavil sem pod strom do stínu — stáním při výslechu bych se snad unavila.“

Isidor se kousl do rtů, že mu musila takovou věc připomenouti. Došed pro sedátko, postavil je, kam mu ukázala. Netroufal si, k ní si přisednouti, když ho k tomu nevyzvala.

„Zůstala jste mi především odpověď dlužna na otázku mou často opakovanou,“ pravil k ní, když nedočkava k němu pozdvihla oči, „proč jste se utekla do samoty tohoto venkovského zátiší, čímž jsem přišel o štěstí, býti vám na blízku a vídati vás jako jindy denně.“

Mlčky Ivana oči sklopila. Sbírala svoje myšlenky, hleděla se upokojiti, neb cítila, že rozmluva začatá bude pro ně oba rozhodná.

„Vy opět neodpovídáte? Skrývá se za vaším útěkem ze světa tedy skutečně jakési tajemství, jak vaši Pražští známí se domnívají?“ vyzvídal s temným, náruživým v tváři výrazem.

„Upozorňuji pana Horovského, že mne ani dost málo nezajímá, čeho se moji známí domnívají a co si o mně povídají,“ odvětila mu klidně; „neodpověděla jsem vám na otázku tu, jelikož jsem chtěla, abyste příčinu toho, nač se tážete. sám uhodl. Býval jste jindy vzhledem ke mně bystrozračejším než teď.“

„Zdálo se vám tak, jelikož jste byla vy ke mně přímější, otevřenější, neobklopovala jste se schválně záhadami.“

„Na důkaz, že se schválně záhadami neobklopuji, povím vám tedy bez dalších okolků zkrátka a zpříma, že jsem se sem utekla — abych se zde života hodně, hodně nabažila.“

„Života se nabažila, zde na této poušti?“ žasl Isidor nedůvěřivě. „Prosím, objasněte mi přec laskavě, jak se chcete do toho pustiti?“

„Již jsem se do toho pustila a užívám života plnými doušky!“ zasmála se Ivana se vší starou půvabnou svou nenuceností vrhajíc hlavu nazpět na lenoch sedátka, při čemž se jí svezl slaměný klobouk s hlavy, kolem níž se vlasy lesklými proudy bujně rozvlnily. Byla čarokrásná v této chvíli, oblitá sluncem přitlumeným zlatými chvějícími se stíny mladého nad ní lupení.

„Musím si teď ovšem sám vyčítati krátkozrakost,“ děl Isidor zdvíhaje klobouk a zavěšuje ho na větev stromu, při čemž vrhl pla-

menný pohled na dívku, „neb vidím vás samotnu, slýchám aspoň, že zde býváte samotna, jen na společnost své gardedámy obmezena, a nemohu se těch požitků, o nichž se zmiňujete, nikterakž a v ničem dopátrati.“

„Co je požitek jiného, než touha ukojená dosažením cíle žádoucího!“ zvolala Ivana náhle před ním na svém sedátku se vzpřímivši. „Toužilať jsem již dávno vymknouti se městu, kdež desetkrát za den bývám vyrušena jakousi zahálčivou návštěvou, nucena zaháleti s ní a čas svůj s ní promarniti; toužilať jsem uniknouti těm rovnoběžným ulicím naplněným lidmi lhostejnými, předměty nevkusnými, šramoty nepříjemnými; toužilať jsem stráviti jednou bezprostředně celý rok na samém srdci přírody, aby mi neušel ani jediný jeho tlukot, aby mi bylo lze stopovati každý její úsměv, sledovati každý její rys, naslouchati každému jejímu zvuku, a hle, konečně dosaženo, po čem jsem prahla. Péče otcova mně darovala zde tento kout země, kdež sice příroda nevyvinuje svoje nejvelebnější krásy avšak za to veškery svoje půvaby, kdež sice nepodmaňuje mysl svými nejpoetičtějšími kouzly, ale kdež je také neděsí hrůzami svými velkolepými. Již věříte, že zde užívám a to celou duší?“

„Vás bavilo vždy studium přírodopisu,“ Isidor chladně prohodil.

„A teď mne zas baví — jak vy tomu říkáte — pomocí studium toho sníti s přírodou to nejvznešenější, o čem kdy snila, a mysliti s ní aspoň v nejhlavnějších rysech, a pokud rozum mi stačí, co myslí a ještě zamýšlí. Pravila jsem, pokud mi rozum stačí, neb mnohdy nepřicházím s ní nikam, buď jí nestačím neb si se mnou hraje, nechtějíc býti mnou sledována, poznána. Podává mi celou řadu odporů, a to právě tenkráte, když se domnívám, že jsem jistým důslednostem jejím právě přišla na stopu. I ohlížím se pak tesklivě po duchu bystřejším, pokročilejším, jemuž jsou její hlubiny přístupnější, aby mi tyto zdánlivé její od pravidel odchýlky objasnil.“

„A k čemu takové úsilí, taková horečnatá zvědavost, poznati přírodu až v hlubinách jejích?“ Isidor jí skočil do řeči málo uspokojen tím, co slyšel.

„K čemu prý? Nuže vězte, když mne nikterakž pochopiti nechcete, že se snažím dopátrati se, kterak se z ní vyvinuje v lidské mysli umění, a co by se mělo díti, aby umění v ní vždy přírodou zůstalo, kterak by se mělo pěstovati, aby, majíc v lůně jejím kořeny svoje zapuštěné a přímo vyrůstajíc ze srdce jejího co nejútlejší její květ k ní vždy zas se vracelo vytříbené, posvěcené tím, co dosud nejvelebnějšího vytvořila, duchem to lidským, v němžto se zrcadlíc, se poznává!“

„A co potom!“ ozvalo se s posmívavou příkrosti ze rtů Isidorových.

„Co potom? Ejhle, velicí duchové navrhovali, aby se dělo vychování na základě zákonů krásy, v níž obsaženo dobro a pravda — oni o své újmě také o tom přemýšleli, kterak by se dalo vzdělání naše pomocí její zušlechtiti. Nesmějte se mi tak sarkasticky. Cítím se k tomu oprávněna výrokem, že prostému rozumu mnohdy maně se objeví, po čem mysl vznešená, planouc příliš vysoko nad světem skutečným a jeho potřebami, marně se rozhlížívá.“

„Tedy reformártorkou se chcete státi? Neznal jsem vás ctižádostivou!“

Ivana se zarmoutila.

„Což není dobrá snaha, kteráž s úspěchem se nemine, jíž sama sebou dosti bohatě odměněna, že každý mluví ihned o ctižádosti, jakmile se s ní někde setká!“ vyčítala bývalému svému učiteli bolestně. „Ve všem se předpokládá ctižádost, co nevede přímo k dosažení hmotných prospěchů — z mnohali šlechetných úmyslů se nestanou skutky pouze jen proto, že ti, v nichž se zrodily, tak nízkého se obávají výkladu!“

„Nechci vás od záměrů vašich nikterakž odstrašiti,“ ubezpečoval jí Isidor s vysoka.

„Já se také od nich odstrašiti nedám!“ zvolala ona vyskočivši, „neb chybou osob dobrem nadšených je přílišná citlivost. Každým odporem a nepříznivým výkladem uraženi hned couvají, ponechávajíce místa a působení lidem ziskuchtivým, sobeckým, skutečně ješitným.“

„Jen mi ale přec povězte, jak chcete přijíti k cíli?“ naléhal na ni Isidor hněvivě, vida ji tak neústupnou, přesvědčením svým proniknutou. „Zajisté vám tane jakýsi určitý plán života na mysli.“

„Promluvím o něm s vámi — až vás shledám v lepší míře.“

„A proč se chcete *vy* právě o takové experimenty pokoušeti?“

„Poněvadž jsouc samostatná, nezávislá, experimentovati mohu. Moje šťastné postavení, moje jmění mi vedle toho ukládá veliké povinnosti — jest mi konati ve prospěch všech, k čemu se všem nedostává ni času ni prostředkův. Malý prášek dostačuje, aby se kolem něho vykrystalisovaly světy, možná, že dostačí prášek mé dobré vůle, aby se v okolí mém také cosi dobrého vytvořilo.“

„Za největší čest a slávu ženy považuje dosud každý rozumný člověk: vychováli svému národu řadu zdárných dětí!“

„Musíli čest a sláva již jednou při všem býti, nuže tedy se vás táži, které ženě náleží větší uznání, zdali té, jež se stará pouze o svoje děti, či oné, jež život svůj tomu zasvětiti hodlá, aby vložila i do srdcí těch, kteréž ze srdce jejího nevyrostli, veškero dobré símě v ní klíčící?“

„Vy vybočujete naprosto z dráhy ženskosti.“

„A mně zas se zdá, že vy jste zabočil na dráhu nepravou,“ zvolala dívka všecka bleda a dojata. „Klestil jste mi sám cestu do chrámu nejsvětějších myšlenek, vaše ruka mi tam ukázala lidskost v nejčistší své podobě a teď . . . Ach, proč svého ducha, od něhož jsem si tolik krásného slibovala pro jiné i pro sebe, tak ponižujete, obmezujete, potlačujete? Jen abyste si dobyl o několik hrstí peněz více, než vám k životu potřebí! Jak vás lituji, vy nebohý!“

Teď zase zbledl Isidor jako stěna.

„A právě před chvílí jste si převelice libovala, že jste bohata!“ zvolal taktéž hlasem třesoucím se.

„Co se to děje, že mi nechcete schválně rozuměti?“

„Na to si mohu já s největším právem u vás stěžovati. Vy, vy nechcete rozuměti, kam čelí moje snaha dobyti si slušného postavení a dostatečného blahobytu, kam čelila od té doby, co vás znám! Ne-

chcete mi rozuměti, ač před chvílí jsem vám pravil, čeho si žádám na své choti . . .“

Ivana vztáhla proti němu prudkým a hrdým hnutím ruku. Oči její planuly — nikdy nebyla více Minervou jako v okamžiku tom, kde veškera dívčí pýcha její v ní se bouřila.

„To povězte své nevěstě, nikoli mně!“ zvolala se šršícími z pohledu blesky.

„Uposlechnu vás možnáli ještě dnes!“ vzkřikl i on srše hněvem, a touha pomstiti se jí žhavě jej projela.

A opět do sebe se zahleděli plni vzdoru a zároveň plni zděšení, kam to mezi nima došlo, jaká se to mezi nima náhle otevřela propast, kteráž se snad nikdy již a ničím překlenouti nedá.

Tu se ozval jim na blízku podivný jakýsi zvuk, podobný stonu umírajícího. Opakoval se. Mimovolně se ohledli, odkud k nim zaznívá, nikoli nevděčni vyrušení tomu, kteréž zamezilo, aby se jejich neblahý spor skončil úplnou roztržkou.

I zahledli pokladníka v celé své výši vztýčeného u stolu, jehož se držel třesoucí se rukou, s namáháním všech svých sil. Jeho tvář byla obrácena vzhůru k azuru nebeskému, probleskujícímu mezi větvemi stromu, a veliké krůpěje se linuly z jeho ubledlých skrání, z jeho strhaných očí, kteréž se zdály v tom zlatém nad ním světle stopovati jakési zjevení. Z jeho prsou křečovitě se zdvíhajících jako v zápasu posledním ozývalo se ono hluboké stenání.

Isidor polekán k němu spěchaje přišel právě v čas, Marcel mu bez vlády klesl v náruč.

Ustrašena prchajíc volala Ivana účetního, dosud s její společnicí mezi květoucími záhony sentimentálně bloudícího, Isidorovi na pomoc.

(Pokračování.)

Lucyan Siemieński.

Jeden po druhém odchází z té staré družiny, která osvícena zlatými paprsky právě rozbřeskujícího slovanského vědomí, po všech téměř krajích, kde ozývá se hovor slovanský, prorockými ústy hlásala zvěst, zprvu ještě báji podobnou, o nově pučícím životě v haluzích rozložitého kmene slávského; jeden článek po druhém rezaví a uvolňuje se z mohutného řetězu nadšenců, který v první polovici tohoto století veškery krajiny slovanské těsně sepínal. Myšlenka, vržená do světa žhavou pochodní, s kterou kráčel Jan Kollar v čele celého velebného sboru duchů, vyšedšího ze zachmuřených luhů našich, myšlenka ta vzbudila i v Polsku živé účastenství. Skoro najednou vyskytla se v literatuře polské celá řada spisovatelů, kteří prodchnuti jsouce naskrze myšlenkou slovanskou, dosti odvahy měli, rozsévati ji na více méně nepřístupných a namnoze opačným semenem zúrodněných nivách své vlasti. Způsob, jakým idea slovanská vnikla do poesie polské a odtud do kruhů širších, byl valně rozdílný od nadšení, jakým u nás od samého

počátku byla vítána. Žáru, jenž prochvívá plamenné sonety pěvce Slávy dcery, který kmitá i zdánlivě chladnou mramorovou stavbou velkolepých Starožitností Šafaříkových, marně bychom v celé literatuře polské hledali — nicméně i to, co tam nalézáme, postačuje, aby z veliké části seslabilo výčitku literárním dějinám polským ve směru tomto činěnou.

Byla to především škola *červenoruská* či haličská, jež v době, kdy se na politickém obzoru polském objevilo souhvězdí velikých tří geniů — Mickiewicze, Slowackého a Krasińského — přiložila ruku k nevyčerpatelnému zdroji národní poesie, nečiníc rozdílu mezi jednotlivými kmenovými odstíny. Hlavním zástupcem nového tohoto směru byl zvěčnělý nedávno (27. listopadu 1877) *Lucyan Siemieński*, jehož vytrvalá činnost a výrazně projevené slovanské vědomí*) svrchované úcty zasluhuje a zvláště u nás vděčně připomínáno býti musí. První počátky činnosti školy červenoruské padají do dob politicky neutěšených. Skoro zároveň se znovuzrozením a omlazením literatury polské na základech romantických přikvačily na národ polský politické pohromy všeho druhu. V letech třicátých rozlehl se na Polsce divoký ryk válečný, vše chápalo se mečů, jež od doby velikého Kościuszka v pochvách rezivěly. Zimničné rozechvění zmocnilo se všech myslí, každý sledoval s napjetím úspěchy a nezdary válečné; brzy lkáno nad ztrátami v krvavých bojích u Grochova, Wawru, Velk. Dębu, Iganě — brzy pohlíženo s neobmezenou důvěrou na postupy sborů Chłopického, Jankowského, Chrzonowského, až meč Paskěvičův zableskl, a zoufalá Polska s posledním stenem klesla opětně v tuhé okovy. Šlechta a vzdělanstvo polské vůbec prchalo šíleným skoro chvatem za hranice, rozmnožujíc nešťastnou emigraci, a vzniku nové krásné literatury zahražena na domácí půdě cesta skorem docela. Veškera tvůrčí síla národa mizela v cizině, nebo hynula v žalářích čekajíc chvíle vysvobození, v samé pak Polsce bylo ticho a hlucho, až na některé krotké zvuky, které divným osudem unikly zvědavým sluchům nepřekonatelných ve svém spůsobu censorů. Všecka znamenitá díla neblahé té doby vzala vznik v cizině, a teprvé drahnou dobu po událostech let třicátých počínal tu i tam vyšlehovati na domácích luzích nový čilejší život; národ počal znenáhla okřívati z velkého utrpení a uvazoval, s tichou resignací na bolestných lících, nit myšlenek, mečem válečným přeťatou. Zvláště Halič čili Červená Rus a básníci nově povstalé školy červenoruské, jichž náčelníkem byl až do nedávna († 1872) Vincenty Pol, oživla brzy a opravňovala v brzce k pěkným nadějím. Mladiství epigonové velikých pěvců romantických a zvláště ukrajinských, sáhli nadšeným duchem ve zdroj posud netknutý, a národní poesie slovanská byla kouzelným nápojem, jímž rozproudil se rázem nový život a nové nadšení po Červené Rusi a odtud po celé Polsce, bujaré nadšení, které tak luzně líčí Alex. Dunin Borkowski v apotheose Písní slovanských. Vincenty Pol, slavný pěvec Wiesława, básník vojín Brodzinski, Bielowski — překladatel Slova o pluku Igorově, Siemieński, Zmorski, slavný sběratel písní srských, a přemnozí z bás-

*) Siemieński súčastnil se též památného slovanského sjezdu v Praze i napsal při té příležitosti několik básní plných horoucího nadšení pro ideu všeslovanskou.

níků nyní ještě žijících směru tohoto, mezi nimiž první místo patří Theofilu Lenartowiczovi — všichni z něho čerpali a jím se nepájeli.

Lucyan Siemieński narodil se r. 1809 v Kamenné Hoře, dle jiných v Magierowě v kraji Bełzkém v Haliči, nabyl prvního vzdělání na školách Lubelských a v koleji Richelieuově v Oděse, skončil pak je na universitě Vídenské. Bouřlivý rok 1831 povolal jej pod prapory povstalecké — válčilť i on „za nepodlehlost Polsky," jak zní elegický refrén v každém téměř životopise vrstevníků jeho se opětující. Nezdar za nezdarem provázel však nešťastnou zemi od samého počátku, a všecko zoufalé namáhání otevříti těžké víko stoleté rakve, skončilo těsnějším ještě přilehnutím balvanu na zubožená její prsa. Povstání skončilo i tentokráte nešťastně, Siemieński s mnohými soudruhy upadl do zajetí ruského, když se pak vrátil do Haliče, uvězněn nanovo, jakožto člen mnoha tajných společností, jež v popeli nedávno utlumeného povstání bludnými jiskrami doutnaly. Další pobyt v Haliči stal se Siemieńskému právě tak nemožným, jako trpce pronásledovanému soudruhu jeho — tvůrčímu duchu povstání, Sewerynu Goszczyńskému, odebral se tedy též on s celou řadou povstalců do vyhnanství, a přispěl zároveň s ostatní emigrací k výše dotčené literární mdlobě. Po několikaleté bludné pouti po Evropě, pohlížející chladně a na nejvýš se zbytkem falešné jakés romantické pachuti na dobrodružné snahy polských vlastenců, vrátil se roku 1843 opětně do vlasti a usídlil se v Poznani u Seweryna hr. Mielżyńského v Miłosławě. Pobyt Siemieńského za hranicemi jest zajímavý jmenovitě účastenstvím jeho v pověstné sektě Towiańczyků, kde vedle Mickiewicze, Słowackého, Krasińského a Goszczyńského blouznivým ideám mesiánským o znovuzrození Polsky po jistou dobu též on holdoval. Nicméně povaha básníkova, povždy těkavá a rozptýlená, nedala mu pohřbiti ducha v úskalí mystických, a jak novější pozorování odkrylo, i částečně podvodných snah Towiańského, jehož šílené učení tak mnohou hluboce pocítěnou ztrátu zavinilo a jmenovitě poslední dny Mickiewiczovy děsně zachmuřilo.

Pobyt Siemieńského v Poznani netrval ani tři léta, a již zaduněla rodná půda novou bouří, revoluce r. 1846 dostavila se překvapeným chodem a s ní nová bolest, nové zoufalství. Siemieński odebral se zase do ciziny a když se r. 1848 do Haliče navrátil, nalezl v Krakově obětavého příznivce v hr. Adamu Potockém, s nímžto založil obecenstvu našemu velmi dobře známý a snahám našim sympathický *Czas*. V redakci Czasu setrval Siemieński až na konec svého života, zaměstnávaje se částí feuilletonistickou, již naplňoval nepřehlednou řadou duchaplných statí literárních. Politická činnost ležela mimo obor působení jeho a kdykoli se k ní přece přichýlil, činil tak zajisté na újmu svého povolání. — Politikem Siemieński nebyl, ač možnoli věřiti slovům životopisce jeho, který naň žehrá, že přesvědčení své politické a náboženské několikráte změnil: z demokrata stal prý se přívržencem šlechty, z přítele pokroku konservativcem, z vyznavače svobodomyslných idei učněm Towiańského, pak katolíkem — proto různí se prý spisy jeho předešlé valně od pozdějších. Buď si výčitka ta oprávněna, buď si pouhým steskem politické rozmrzelosti, nutno vyznati, že Siemieński ať psal směrem jakýmkoliv, vždy psal znamenitě.

Byl po přednosti literárním esthetikem, a rozsáhlá tato činnost jeho pojistila mu v literatuře polské navždy slavné jmeno. Náležíť on k oném kritikům a esthetikům, kteří odloživše z dávna zděděné akademické tradice, v nichž pohybovali se polští aristarchové století předešlého, bystrým paprskem ducha, nejskvělejšími vzory esthetickými vytříbeného, pravou uměleckou krásu podivuhodným přirozeným taktem ve spoustách rozsáhlé literární produkce hledati a vynajíti dovedli. Siemieński kráčel po cestě té v šlépějích proslulých zakladatelů polské kritiky Grabowského a Mochnackého, články jeho a monografie [Portréty literackie, Poznaň 4 díly); Rozpravy literární (Krakov 1855); Tábor klasiků (Krakov 1860); Několik rysů z literatury a společnosti od r. 1848—1858; Přehled dějin všeobecné literatury a v. j.] vynikají vesměs nevšední hloubkou studií a prosyceny jsou duchaplnými myšlenkami jako žhavými jiskrami. Úsudky jeho jsou trefné a nad míru charakteristické, mnohé z nich staly se takměř okřídlenými slovy, běžnými a populárními nejen v systematických literárních dílech ale i ve vzdělaných kruzích širších. Činnost tato neobmezovala se pouze na obzor literatury domácí — bylť Siemieński doma jaksi chronistou literatury světové — rukou jeho proběhla všecka známější současná díla cizí a jmenovitě poesie národní zajímala jej v míře vysoké. Výsledkem neúnavné této práce byly četné překlady písní ruských, srbských, litevských, bretaňských, skandinavských, vlaských, španělských, řeckých a dánských, vesměs tak mistrné a formou i postihnutím myšlenky tak dokonalé, že si tvůrce jich příjmí polského Herdera v nejednom ohledu zasloužil. Však největší slávy dobyl si Siemieński překladem Kralodvorského rukopisu, jejž r. 1836 v Krakově vydal, zároveň s výběrem několika roztomilých národních písní českých. Dojem, jaký dílo to v Polsku zůstavilo, nelze vypsati. Překlad Siemieńského je sice prací v pravdě uměleckou, ale poetický duch, jenž vane starodávnými těmi zpěvy, není však pohříchu v libozvučné roucho polského verše zúplna přenešen: neblahý rým, jehož zde užito, ruší nás v lahodném požitku a nedává často poznati staré nám dobře známé zvuky, moderní rolničkou chřestící. Často nám čtoucím překlad Siemieńského připadá, jako bychom slyšeli spíše pradávné polské krakoviaky nežli něžné písně milosti, vypučevší ve stínu temných lesů, vypěstěné v širých lánech pod slunnou usměvavou oblohou. Dojímavé zvuky skřivánčí z šedé minulosti nezaznívají nám ve sluch tím rozmilým domácím tónem, jímž se tak rádi kocháváme. Podobně hrdinské zpěvy rukopisu vzaly na se ve formě, jakou jim dal Siemieński, ráz moderních gawęd polských, šlechtických to pověstí, se zvláštní oblibou polskými básníky pěstovaných — i tu vadí nám nezvyklý rýmovaný verš. Zdá se, že chtěl Siemieński přispůsobiti rukopis Kralodvorský vkusu obecenstva polského, v tom smyslu se mu překlad ovšem svrchovanou měrou podařil; čímž se také vysvětluje veliká jeho obliba a rázem dobytá popularita. Za to přeloženy mnohé národní písně naše s dokonalou věrností, veškera pak práce Siemieńského k naší literatuře směřující naplňuje nás vděčností k muži, který s tak vřelým přátelstvím k poesii naší a veškerým našim snahám literárním a národním přilnul, jaké dosud bohužel jen ve skromné míře na pobratřených luzích polských shledáváme.

Z ostatních překladatelských prací Siemieńského stojí v popředí dovedné převedení dvou knih Odyssey, k němuž zavdal podnět M. Grabowski; litovati jen, že práce tak šťastně počatá zůstala nedokončena, neb úkol, jejž na se vzal Siemieński, byl tak rozsáhlý, že nemohl býti vyplněn jedinou silou. Proto jsou veškery jeho práce tohoto oboru více méně zlomkovité; tak překlad episody z Schach-Nahmeh (Bižen a Menižc, ve Varšavě r. 1855), jenžto lepou svojí formou vzbudil velikou pozornost, a jakkoliv nebyl učiněn přímo z originálu, přece právem jiným překladům evropským po bok byl kladen. Siemieński přeložil tolikéž mnohé písně Schillerovy, sonety Petrarkovy, básně Buonarottiovy, ody Horatiovy a některé písně biblické.

Působil též dosti značně v oboru historickém, a jmenovitě doba Stanislava Augusta nalezla v něm povolaného dějepisce. „Poslední rok života Stanislava Augusta“ a „Pamětnosti“ jeho velmi zajímavě osvětlují smutnou tuto část dějin polských; život pak Tadeáše Kościuszka a listy proslaveného hrdiny Maciejowického jsou velevítaným příspěvkem k poznání bouřlivých let, jimiž ukončilo v Polště století minulé. Nechceme vypočítávati celou řadu jiných monografií Siemieńského; uvádíme jen některá velmi rozšířená jeho díla dějepisná a literárně historická. Jsou to: Večery pod lipou (r. 1845), děje národa polského, které částečně i do češtiny přeloženy jsou, zajímavé dílko popisující život pěvce K. Brodzińského, jež tolikéž vyšlo v českém překladě s názvem „Básník vojín,“ pak velice důkladné studie „Adam Mickiewicz“ a „Náboženství a mystika v životě a básních A. Mickiewicze.“

Jakožto básník náleží Lucyan Siemieński k celé řadě pěvců, jichž prostičké zvuky zanikaly ve velebném hlaholu, kterým se poesie polská tak znáhla počátkem nynějšího století rozzvučela. V oslňující záři tří svrchu jmenovaných geniů ztrácela se veškera ostatní zpěvná družina, a písně její třeba místy úchvatné, zanikaly jako bludičky ve všeobecném obdivu a bacchantickém jásotu. Přes to budou však některé ze zpěvů L. Siemieńského, jmenovitě historických — na př. zajímavé tři historické balady: „Trąby w Dnieprze,“ „Potrzeba Warneńska“ a duma o Samuelovi Zborowském — vždy vděčně připomínány — „Skarbczyk (Pokladnice) poezyje polskie,“ obsahující sbírku původních i přeložených jeho prací básnických, chová skutečně mnohý vzácný klenot. — Z drobnějších prací beletristických nalézají se nejzdařilejší v „Muzameritu,“ sbírce povídek a arabesek, a pak v „Mosaice.“

Vzpomínka tato budiž lístkem květu svanutého na rakev muže, jenž byl vřelým přítelem našeho literárního snažení, a nepatrnou splátkou dluhu, jímžto si nás Siemieński zavázal — jeť přátel našich po cizině tak pořídku!

Otokar Mokrý.

Laciná knihovna národní. Číslo běžné 175—177. Kenilworth. Román od Waltera Scotta. Přeložila D. H. VI—VIII. Nakl. J. Otto, v Praze 1878.

Františka Pravdy Sebrané povídky pro lid. Dílu III. seš. 3. Nakl. I. L. Kober v Praze 1878.

Příprava na budoucnost. Obrázková kniha na poučnou zábavu. Mládeži vydal Frant. Doucha. Nakl. J. Otto, v Praze 1878.

Pavla de Kocka starší humoristické illustrované romány. Seš. 3. Nakl. B. Peroutka. V Praze 1878.

Dva hoši savojští. Povídka pro mládež a dospělé. Dle V. O. Horna. S obrázkem. Zábav pro mládež č. 124. Nakl. Jar. Pospíšil v Praze 1878.

Bibliothéka mládeže. Svazek V. Chatrč irská. Povídka pro ušlechtilé čtenářstvo. Svazek VI. V přírodě. Dle Wagnera Kv. D. Dílek II. Nakl. Rohlíček a Sievers, v Praze 1878.

Methodický postup písma českého i německého. Pro školy napsal Vojtěch Kryspín. Nakl. Fr. A. Urbánek, v Praze 1878.

Škola a život. S přílohou Štěpnice. Red. prof. Jos. Melichar. Ročník XXIV. sešit 1

Beseda učitelská. Red. K. Bulíř a K. Taubenek. Ročn. X. č. 1—5.

Budečská zahrada. Red. J. L. Mašek. Ročn. IX. č. 3.

Přítel dítek. Red. J. Baštecký. Ročn. V. č. 1. a 2.

Listy průmyslové. Red. Al. Studnička. Ročn. IV. č. 2. a 3.

Listy chemické. Red. K. Preis a A. Bělohoubek. Ročn. II. č. 5.

Pražské hospodářské noviny. Red. J. Dymek. Roč. I. č. 2. a 3.

Hospodář. Majitel J. S. Vilímek. Red. K. Šubert. Ročn. VIII. č. 6.

Varyto. Red. Em. Binko. Ročn. I. čís. 2. a 3.

Lyra. Red. F. J. Krause. Jahrg. 1878, 1. Februar, Wien, 1878.

Akademické listy. Red. Ot. Karlický. Ročn. I. čís. 1.

Háj. Red. J. L. Bayer. Ročn. VII. čís. 1.

Ženské listy. Red. Eliška Krásnohorská Pechová Ročn. VI. čís. 2.

Orol. Red. Andrej Trachlý-Sytniansky. Roč. VIII. čís. 12.

Románové listy. Red. A. H. Sokol. Ročn. IV. čís 1—3.

Česká rodina. Red. Jos. Baštecký. Ročn. IV. č. 1. a 2.

Lumír. Red. J. V. Sládek. Ročn. VI. číslo 3—5.

Světozor. Red. Vojt. Mayerhofer. Ročn. XII. č. 4—8.

Koleda. Red. Fr. Bayer. Ročn. III. č. 3—5.

Humoristické listy. Red. Jos. R. Vilímek. Ročn. XX. č. 4—8

Paleček. Red. Ig. Herrmann. Ročn. VI. čís. 4—8. S přílohou „Ozvěna" red. Bed. Frida, č. 1—3.

Seznam knih vyšlých nákladem J. Otty.

OBSAH.

OSVĚTA vychází dne 25. každého měsíce.

Na Osvětu předplácí se

i s poštovní zásilkou

na čtvrtletí 1 zl. 50 kr., na půl roku 3 zl., na celý rok 6 zl.;
jednotlivé číslo stojí 56 kr.

Ročníky 1871, 1872 (vyjímaje č. 1., 2. a 3.), **1873—1877 jsou posud na skladě; první jest za 4 zl. 50 kr., druhý** (č. 4.—12.) **za 2 zl. 70 kr., ostatní po 6 zl., vázané v kůži o 1 zl. více; desky téže vazby na jednotlivý ročník po 70 kr.**

Nefrankované listy se nepřijímají. Reklamace se nepečetí a nefrankují.

Číslo 4. Sešit dubnový.

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK VIII — DÍL I

1878

Redakce, administrace i expedice
v Ostrovní ulici č. 6 n. 1508—II.

V PRAZE

TISKEM JOSEFA KOLÁŘE — NÁKLADEM VLASTNÍM

1878.

R. 1878. Č. 4.

OSVĚTA

Nikolaj Alexějevič Někrasov.

Od

Jaromíra Hrubého.

Proslulý básník, s nímž také Osvěta nejednou již se obírala, narodil se 22. listopadu r. 1821 *) v nepatrném městečku v gubernii Podolskokamenecké, kde jeho otec, Alexěj Sergějevič, důstojník ve vojště, tehdáž byl ubytován; brzy potom vstoupil do výslužby a přestěhoval se na dědičný statek Grešněvo na Volze v gubernii Jaroslavské. Již r. 1832 nalézal se Nikolaj Alexějevič v Jaroslavi na gymnasii a setrval tam do roku 1837, kdy po vůli svého otce vzdal se studií gymnasijních a odebral se do Petrohradu, aby se věnoval službám vojenským. Ale v těch nedlouho setrval. Sešel se s některými bývalými spolužáky, a následkem hovorů s nimi bylo, že se odhodlal vzdáti se dráhy vojenské a pokračovati ve studiích na universitě. Psal o tom otci, avšak zle pochodil. Přísný otec rozhněval se na neposlušnost synovu a odepřel mu všechnu podporu. Šestnáctiletý Někrasov, stoje bez peněz a bez přátel v daleké cizině, neztratil přece mysli; našel útulek u profesora Uspenského, kterýž jej i k přijímacím zkouškám připravoval.

Zkoušky nedopadly příznivě: s latinou to šlo, ale z mathematiky a fysiky propadl. Na universitu přijat býti nemohl; nicméně s dovolením rektora navštěvoval přednášky jakožto posluchač mimořádný (1838 až 1841). Při tom dával hodiny (slavný nyní general Loris Melikov byl jeho žákem) a byl korrektorem v tiskárnách. Jednou, když nemohl zaplatiti příbytečné, zabavil mu domácí pán celý skromný majetek a nepustil ho více do bytu. V zimní noci toulal se po ulicích Petrohradských, až konečně usedl na schodech nějakého krámu; tam našli jej potulní žebráci polo zkřehlého i vzali jej s sebou do své skrýše, kdež aspoň v teple přespal. Ráno za sepsání jakési žádosti

*) Tak zaznamenáno v matrice; ale matka Někrasova, Alexandra Andrejevna, rozená Zakrevská, tvrdila, že se Nikolaj narodil r. 1822 a že matrika vedena byla nesprávně.

dostal od nich 15 kopejek, s nimiž — jak později žertem pravil — sobě zařídil novou domácnost.

Roku 1839 časopisové Syn otečestva a Biblioteka dlja čtenija přinesli první jeho pokusy básnické. Líbil se. Tím povzbuzen, věnoval se pilněji literatuře. Již r. 1840 vyšla první sbírka jeho básní „*Mečty i zvuky*," jež vzbudila všeobecnou pozornost. *Žukovský*, zakladatel romantického směru v ruské poesii, pochválil Někrasova, a neméně příznivě posoudil jej i *Polevoj*, redaktor Syna otečestva. Avšak nejpřednější tehdáž kritik, Visarion *Bělinský* († 1848) otiskl v Otečestvenných Zapiskách velmi přísné posouzení. Píšeť mezi jiným: „Jest vám na vůli, pročísti celou knihu veršů, setkávati se v ní se samými známými a otřenými frásemi, cum locis communibus a hladkými veršíčky; — je mnoho, mnoho, najdeli se tu a tam verš vyplynulý ze srdce, v té spoustě rythmovaných složek. Totě čtení, či lépe řečeno, robota pro recensenty ale ne pro obecenstvo."

Přísná recense Bělinského nezmýlila však ani básníka ani kritiku, kteří se od té doby vždy víc a více sbližovali; to zdárně působilo na rozvoj nadání Někrasova. Mimo různé básně — jež počínaje rokem 1845, přijímány byly též i v Otečestvenných Zapiskách, nejlepším tehdejším ruském žurnále — psal v ty doby též některé prosaické povídky a pověsti a pod pseudonymem *Perepelskij* vydal i dvě veselohry; ale byly to práce ne umělecké, nýbrž spíše z řemesla konané. Musil totiž Někrasov vedle smlouvy, v niž vešel tenkrát s vydavateli Panteonu, za ročních 1000 rublů napsati určitý a sice značný počet povídek, divadelních kusů, básní, kritik a recensí, tak že na tvoření opravdu umělecké ani času mu nezbývalo. Ale když r. 1846 Ot. Zapisky přinesly jeho tři básně: *Cestou*, *Zahradník* a *Kdy z mraku pobloužení*, uznán již všeobecně nevšední talent mladistvého poety, a téhož roku musil i přísný aristarch *Bělinský*, posuzuje komický jeho illustrovaný almanach *Pervoje apręla*, uznati ho ne za básníka recensenty obtěžujícího nýbrž za budoucího miláčka obecenstva.

Zatím zlepšily se i hmotné jeho poměry; kdežto zprvu musil o hladu a v netopené jizbě veršíky své pilovati, stal se nyní hledaným spolupracovníkem rozličných časopisů a vítaným hostem různých vzdělaných a veselých společností. V těchto zpytoval bystrým okem prameny bídy a útrap obecného lidu, poznával lživé liberály, jejichž cílem byla plná kapsa, poznával bezcitné činovníky (úředníky), kteří nemilosrdně ubohého mužíka (sedláka) vyssávají, aby mohli hověti drahým choutkám vznešeného, západní vzdělaností nasáklého světa. Otvíraly se mu vždy více i nejtajnější komnaty ruské společnosti, v níž rozhodoval se osud týraných mužíků, z pravidla na jich škodu. Když rozhořčen opouštěl salóny Petrohradských boháčů a vysoce postavených úředníků, vcházel ve kruh, jehož členové skoro vesměs se třpytí na nebi písemnictva ruského hvězdami první velikosti. Turgeněv a Gončarov, Grigorevič a Dostojevský, Ogarev a Majkov, Hercen a Panajev, kritik Bělinský a Kavelin, historik Solovjev, hrabě Uvarov, literární historik Nikitěnko, archeolog Afanasjev, lexikograf Dalj a jiní společně s ním procházeli mohutnou knihu života ruského, trnuli nad temnými obrazy jejími a zaslibovali se práci ku povznešení lidu z nevolnosti a vymýtění ze

života ruského oněch malicherných světských zdvořilůstek, které jediné osvojili si tak zvaní vzdělanci tehdejších dob, vzdělávajíce se na vzorech západoevropských, při čemž z pravidla přijímali na sebe jen zevnější formy vzdělanosti evropské, kdežto v duchu zůstávali věrni orientálské hrdosti, nádheře a surovosti svých praotců. Typ takového planého vzdělance nakreslil Někrasov v básni *Skvělá partie.*

Aby naši přátelé rázně a samostatně mohli nové myšlenky své šířiti, k tomu potřebovali vlastního časopisu. Jádro literatury ruské už od let čtyřicátých spočívá ve velkých *měsíčnících*, v nichž bývá každé důležitější dílo všepoučné uveřejněno dříve, nežli v samostatné knize vyjde; v měsíčníku (či jak Rusové říkají: *žurnále*, na rozdíl od *gazety*, která jim znamená list denní) dostane se novému spisovateli takořka křtu spisovatelského. Získali tedy časopis *Sovremennik*, založený již r. 1836 Puškinem; a r. 1847 vyšlo první jeho číslo za nové redakce (v niž se uvázal Někrasov s beletristou Panajevem) a přineslo loveckou pověst Turgeněva, román Hercenův, pověst od Panajeva, básně Někrasova, Turgeněva, Ogareva, články kritické od Bělinského, Kavelina, historické z péra Solovjeva, stať hraběte Uvarova a Nikitěnka — slovem, práce všech skoro tehdejších na slovo vzatých literátů ruských. Rázem stal se Sovremennik čelným ruským časopisem a udržel toto své přední postavení až do let šedesátých.

Měl ovšem také odpůrce. Směr listu se záhy znelíbil Moskevským slavjanofilům; Sovremennik tíhl vždy k západu evropskému, slovanstva jako by pro něj nebylo. Slavjanofilé pak se báli, že se násilným vštěpováním civilisace západní na Rus přenese i duch západu a pod ním že zakrní neb nadobro zajde slovanský ráz Ruska. I nevšímavost Petrohradských literátů k ostatnímu světu slovanskému nesli Moskevští těžce, a proto s veškerým úsilím jali se vyvraceti náhledy Petrohradských západníků. Avšak dokud byl Visarion *Bělinský* spolupracovníkem Sovremennika, nedařilo se slavjanofilům, přese všecka jejich horoucí přesvědčení, jehož heslem bylo: Národnost a soucit k ostatním ujařmeným Slovanům. Bělinský, jsa muž od přírody čilý, prudký a vášnivý, zastával náhledy své strany o ruském životě, historii a literatuře s takou výmluvností, že skoro všechno čtenářstvo k sobě uchvátil a tenkráte zvítězil; mladé pokolení přilnulo k jeho stoupencům a realistický směr, jak jej byli vytkli Turgeněv, Gončarov a Někrasov, zaujal z největší části pole literární činnosti ruské a panuje podnes.

Rok 1848 zbavil slavjanofily nebezpečného odpůrce, ant Bělinský zemřel. Avšak svobodomyslné hnutí roku toho a v zápětí za ním kráčející reakce učinily všem sporům konec. Na Rusi zavedena jest ode dávna censura předběžná, praeventivní; proto ve výtiscích básní ruských nachází se tolik míst, vyplněných tečkami a čárkami. V letech čtyřicátých byla censura sice dosti přísná, avšak dovolovala přece jakž takž vyjadřovati myšlenky, obzvláště zakryté duchaplnou satirou a ironií. Rok 1848 na tolik polekal despotismus ruský, že kde které bylo dřímající oko dozorcovo, náhle otevřelo se dokořán, aby neušlo mu ani sebe nepatrnější, dost málo podezřelé hnutí v národě ruském. Jako všude jinde po celé Evropě, takž i na Rusi obrácena pozornost předę-

vším k tisku; censura tak těžce nalehla na literaturu, že tato skoro veškeren svůj význam tím ztratila.

Ký div, že tu i Sovremennik pozbyl své ráznosti a musil vyplňovati četné stránky svých sešitů stravou málo jadrnou. Někrasov, jenž před rokem 1848 několik zdařilých básní v Sovremenniku uveřejnil, vzdal se za let kruté censury od r. 1849 až do r. 1853 téměř nadobro básnění; zabýval se kritikou a sestavováním drobných zpráv pro svůj časopis. Sepsal v ty doby i dva delší romány: „Tři strany světa“ a „Mrtvé jezero,“ jimžto však ani sám ceny nepřikládal.

Tu vznikl spor mezi ruskou a tureckou vládou o to, kdo má býti ochrancem svatých míst v Jerusalemě, a žádost Ruska, aby turecká vláda postoupila mu protektorát nad křesťany v turecké říši vůbec, vedla k válce Krymské, v jejímž třetím roce zemřel car Mikuláš a nastoupil na trůn (dne 2. března 1855) syn jeho Alexander II. V míru Pařížském 1856 musil národ ruský skloniti šíji před zhrdlou Evropou a ustoupiti v meze jemu vykázané; avšak válka Krymská byla počátkem vítězství ruského ducha.

Již za války, kdy vláda viděla se nucenu obrátiti se ku vlastenectví národa, uvolněna namnoze tuhá pouta despotismu, a jako první záplava blížícího se jitra vyskytují se v měsíčnících ruských opět po letech první nadšené písně, a nejlepší z nich vyplynuly z pera Někrasova. Jeho básně: *Na vsi*, *Musa*, *Neposečený záhon*, *Vnimaja užasam vojny* a trpké slohy *Vlasa*, otištěné v letech 1853 a 1854, jsou stálou již okrasou všech od té doby vydaných sbírek jeho básní; sloya jeho tak sahala v srdce čtenářů, že s dychtivostí očekáváno vždy nové číslo Sovremennika s novými verši básníkovými.

Po míru Pařížském počaty *veřejně* rozhovory o otázce vymanění nevolníků, a vše, co lepšího ve vzdělaném světě ruském, postavilo se v řady bojovníků za osvobození rolnictva a za vnitřní reformy správního zřízení v tom směru, aby též jednotlivci vykázáno bylo dosti volné půdy k samostatnému rozvíjení vlastních sil. Nebyly tyto snahy ovšem zhola nové v životě ruském; neboť všechny typické osobnosti, vylíčené nejpřednějšími spisovateli ruskými — Puškina Oněgin, Lermontova Perovin, Gogolův Nozdrev a Turgenčva Rudin — nejsou než skutečné osoby, které hynou tím, že nenacházejí sobě oboru činnosti v ničemné společnosti ruských činovníků, jak se v letech padesátých ještě jevila. Všechny ty typy jsou z větší části lidé obdaření schopnostmi, s touhou po užitečné a šlechetné činnosti, jakým jest i hrdina v Někrasova básni *Saša*; avšak v dusné atmosféře ruského společenského života nedospívají k pravé činnosti, neboť nedovedou se odhodlati k boji proti všednostem a často i podlým podrobnostem tehdejšího ruského života. Končívají pak obyčejně tím, že se vrhnou ve světácký život, aby v jeho pohodlí a radostech zapomněli svých nevyplnitelných snah, aneb stávají se nevlídnými, omrzelými, před časem sešlými starci, nevyléčivše se z mravních útrap. Všechny takovéto zjevy v literatuře ruské před rokem padesátým byly nepřímým voláním po nápravách společenského života, kreslíce spolu hrozné konce, k jakým by dospěti musil život ruský, kdy by opravy nepřišly co nejdříve.

O těchto požadavcích ruských myslitelů mluveno po míru Pařížském již *otevřeně* a *přímo*, a to tím spíše, že i car Alexander přál si oprav, jak ve prospěch mužíka nevolníka tak i ve zřízení správním. V té rozechvěné době vydal Někrasov novou sbírku básní, a její „písně msty a zármutku“ zavzněly tak zvučivými akkordy v upravená již srdce čtenářů, že přijaty jsou s pravým vytržením. To, co hýbalo myslemi všech, vtělil tu básník ve formy určité, plastické a bez bázně metal střely své satiry ve shnilé zřízení činovnictva, v strojenou uhlazenou vzdělanost statkářstva, a ve vší nahotě odkrýval bídu zuboženého, nikým před útisky nelidských správců nechráněného venkovského lidu. Písně Někrasova jak novostí formy, rázu namnoze publicistického, tak především líčením skutečného života ve všech stinných jeho stránkách slovy úsečnými a veršem rázně zvučícím změnily šmahem vkus čtenářstva a odvrátily jej od romantických pěvců luny a hvězd, slavíků a dívek, rozplývajících se láskou a sladkostí.

Ba hanba víc, v hodinu hoře
ráj dolin, skvosty nebes, moře
a krásek lásky opěvat! —

dí Někrasov v úvodním zpěvu „Básník a občan,“ a za ním volalo obecenstvo: „Ne, písní něžnou nepohneš nás, pěvče, výmluvný pochlebníče líných rozkoší!“ a žádalo si od básníka nových myšlenek.

A těch poskytl v hojnosti Někrasov. Hlavním směrem básní r. 1857 vydaných, mezi nimiž nenachází se ani jediný z mladistvých jeho pokusů, otištěných před 17 lety ve sbírce „Mečty i zvuky,“ hlavním směrem nové sbírky je satira; satira mračných stesků, jež zjednala Někrasovu název básníka pronásledovaných a utiskovaných, verš jeho nazván železný, prosáklý hořkostí a hněvem, a musu svou sám pojmenoval musou msty a stesků.

Satira Někrasova není ovšem v ruské literatuře zjevem novým. Již od dob Petra Velikého libovali si básníci ruští v satiře, a jako *Kantěmir* ve svých klasickou satiru napodobujících básních tepe předpetrovské nepřátele osvěty, rovněž tepe *Gribojedov* satirou ruské pseudovzdělance, kteří pod nátěrem evropského vzdělání zůstávají v srdci starými surovci (Gore ot uma). Satirou bičuje na počátku 19. století *Krylov* úřednické upíry ruského lidu neméně jako v nehybné Petrovské uniformě tkvějící úředníky a učence ruské. Satirou i *Puškin* a *Lermontov* bojují proti pustotě společenské, a konečně *Gogol* ve své satiře jako v zrcadle vylíčil nedostatky a potřeby mravů obecenstva ruského. Panování satiry již před Někrasovem bylo úplné; vězeloť v duchu času i v předmětu samém. Vzdělanci ruští stáli výše obecného stavu věcí, viděli jeho slabé stránky, avšak nesměli proti nim vystoupiti *otevřeně*. V rouše satirickém odkrývali předchůdcové Někrasova a odkrýval on sám byrokratickou, Rusko tížící vládu, poměry statkáře k poddaným, velikou nestejnost vzdělání mezi jednotlivými třídami obyvatelstva; a komický nádech, jenž přečasto jejich satiru sprovází, dodělal se z pravidla úspěchů rozhodných.

Vláda tresce zjevného jen zlopášníka,
leč šíře, smělcji satira působí,
jako kulka dovedouc si trefit do vinníka —

jsou slova Někrasova, jimiž směr své poesie ospravedlňuje. Dle obsahu lze satiry Někrasova, psané ještě za dob nevolnictva na Rusi, rozděliti ve dvě oddělení. Předmětem prvého oddílu je bída utištěného sedláka, kterýž je hříčkou v rukou ne pána statkáře, ale nekalých jeho úředníků, kteří za stálé nepřítomnosti statkářovy namnoze proti vůli jeho hnětou a týrají poddané až do krve. Toho rázu jest báseň *Na cestě*, líčíc stav ubohé dívky nevolnice, která vychována byvši jakožto společnice statkářových dcer u vědách a v umění, náhle při změně pána provdána jest za mužíka, v jehož prosté, ač nikoli surové společnosti hyne. Sem hledí *Izvoščik*, *Trojka* a zvláště dojemné verše *Nepožatý záhon*; nejvýznamnější však básní tohoto oddílu je *Zapomenutá ves*. Stařenka, jejíž chatka se rozpadává, jde ku starostovi a žádá, aby jí dal dříví na opravu. Starosta ji zkrátka odbude.

„Však až pán se vrátí, pán nás dobře srovná,
pán sám přesvědčí se, světnička že vratká,
rozkáže dát drva“ — doufá stará matka.

Lichvář ošidil sedláky o kus pozemku, i nemohou nikde práva se dovolati:

„Počkej, pán až přijde; s měřiči sem vejdem,“
myslí sedláci — „pak jen řekne slova,
a nám půdu naši odevzdají znova.“

I dívka, jíž nedovoluje Němec správce vzíti sobě milovaného hocha, chlácholí svého ženicha, aby jen počkal, až pán přijede na statek: vše že urovná. Ale pán nepřijíždí. Stařenka, jejíž chatka se rozpadávala, tlí už v hrobě, z ukradeného pozemku šejdíř zbohatl, mladí ššediivěli,

holce svatba vyšla z blouznění a snění . . .
pán však nepřijíždí, pána pořád není!
Posléz jednou do vsi dlouhým černým tahem
šestispřežný vůz se plížil pustým svahem:
vysoko si rakev v černém voze hoví,
v rakvi leží pán, a za rakví jde nový.
Starý v hrob se složil, mladý pláče nechal,
sed si do kočáru — k Petrohradu jechal . . .

Druhý oddíl líčí domácnost oněch nemilosrdných úředníků, kteří vyssávají ruský lid, okrádají stát, holdují klamné vzdělanosti, prodávají za malicherný titul štěstí dítek svých a sami hynou v podruží svých přepjatých žen. Takovou satirou je na př. báseň *Lidumil*, který zvučnými slovy slibuje pomoci všem trpícím, ale když jeho dryáčnictvím povzbuzen utíká se k němu o pomoc poctivý a proto hlady zmírající činovník, dá jej z domu svého sluhy vyhoditi, maje ho za opilce. — V básni *Mravný člověk* představuje básník ruského boháče, jenžto se chlubí, že „souhlase vždy s desaterem, neublíží ani kuřeti —“ avšak lhostejně se dívá, jak jeho žena hořem zmírá, provdává svou dceru za surového, bohatého starce, který ji v málo dnech usouží; poctivého ale osvíceného nevolníka, jenž rád čítá a rozumuje, dá knutou zmrskati, načež on hanbou vrhá se v řeku a utone; svého nejvěrnějšího přítele,

když nemůže na okamžik v ujednanou lhůtu zaplatiti svůj dluh, vrhá do vězení, a přece hrdě dokládá, „že souhlase vždy s desaterem, neublíží ani kuřeti!“ — Opakem tohoto „mravného člověka“ jest úředník, manžel *Maše*, kterou vášnivě miluje. Je pokladníkem při státní kase a tisíce rublů projdou denně jeho rukama; žena potřebuje co týden nové šaty, a kde se nabrati peněz? Přátelé se mu smějí, že jsa pokladníkem, neumí sobě pomoci; on přes to nekrade, však marnivá žena přivádí ho do hrobu... Kousavým sarkasmem dýše Někrasova *ukolébavka* nad lůžkem dítětě vysokého úředníka, počínající slovy: „Spi, *darebo*, dokuds malý, zamhuř očko své!“ . . . Neméně zajímavý a spolu hrozný obraz pijavice ruského lidu nakreslen v básni *Vlas*. Druhdy prostý chuďas zbohatl a stal se zlopověstným v celém kraji.

Boha neznal, ranami svou ženu
sprovodil až do hrobu;
vraha lupiče a škodnou fenu
skrýval ve svém brlohu.
Bral i s bratra, dral i nebožáka,
proslul mužík vydřiduch . . .

Krutá nemoc náhle probudila uspané jeho svědomí. Před očima v záchvatu horečky míhají se mu děsné obrazy budoucích muk; on rozdá vše, co má, a co žebrák bloudí po ruských zemích od Kaspického moře až po vlny Baltu, od Moskvy až k Petrohradu, žije z milosti lidí, a z almužen, jež vyžebrá, staví chrámy.

Takovým spůsobem jde to celým téměř sborníkem; odevšad vane jen trpká rozervanost básníka, jenž nemaje důvěry ani ve vlastní své síly, nemá útěchy pro útrapy cizí. Pln trpké resignace zavírá první svou sbírku verši:

Již zmlkni, muso pomsty, trudu, bolu!
já nechci plašit cizí blahosen.
Již dost a dost jsme proklínali spolu,
já sám umírám, mlčím samoten! . . .
Já sám bych nechtěl v té propasti čísti,
kterou ty můžeš světlem popsati . . .
To srdce nenaučíš laskati,
které již unaveno nenávistí.*)

Po vydání této sbírky Někrasov na více let umlkl. Símě, jež také on rozséval, rostlo a přineslo posléz i ovoce: skutečné *zrušení nevolnictva* (úkazem daným dne 3. června 1861). Sovremennik vycházel i potom dále, však pozbyl částečně již svého významu, jednak úmrtím některých spolupracovníků, jednak mohutným rozvojem žurnalistiky ruské vůbec, a roku 1866 odhodlal se Někrasov zastaviti další jeho vydávání. V letech pošedesátých procestoval celou téměř západní Evropu, zdržel se delší dobu v Paříži, ve Florencii a v Římě. Roku 1867 převzal pak vedení Otečestvenných Zapisek, vycházejících již od r. 1839, a jim zůstal věren až do smrti. Tam ukládal pak rok co rok nové plody musy své; jsou to již plody uzrálého, mužného přesvědčení, ne

*) Až posud užito dokladů nejvíce z Mejsnarova překladu Básní N. Někrasova, vyšlého v Poesii světové, XV.

tak vášnivé a pronikavé, jako verše jeho mládí, ale každý verš dýše vroucností a nehasnoucí láskou k rodné zemi a k národu.

Ta struna lyry Někrasova, která se chvěla soustrastí s krutým stavem nevolníkovým, umlká rokem 1861 a jako na rozloučenou zaslýcháme ještě z přechodní této doby v Římě psanou báseň *Nesčastnyje*, v níž uvádí nás básník mezi vypovězence na Sibiř; pak píseň *O pohodě*, v které nás básník za sychravého mlhavého jitra Petrohradského vede za pohřebním vozem, v němž nalézá se prostá rakev chuďasa, na hřbitov. *Znacharce*, hadačce, která předpovídá samé trudné události, tak, že kdy by vše se splnilo, „moře slz by naplakat se muselo,“ odpovídá mužík netrpělivě: „Však bůh je milostiv, a ruský národ víc plakat nehodlá, než zapěje si spíše. To nám předpověz, kdy přijde *svoboda!*“

Svoboda přišla. Pouta nevolnosti padla s rukou ruského lidu; avšak dílo osvobození není ještě dokonáno, Někrasov i po letech znova se vrací k starému předmětu: utrpení národa. V *Elegii* z r. 1874 ohražuje se proti výtkám, jemu pro to činěným, vroucími slovy:

Nechť povídá si dále móda proměnlivá,
že sestaralo théma „bída lidu tklivá“
a v básni místa víc že neslušno mu dát:
Ó nevěřte — je *nikdy* nelze starým zvát.
Ó kéž by jenom mohli ustarat ji dnové!
Svět boží rozkvet' by . . . Však dokud národové
se vlekou v bědách —
lkát musa bude pro ně a jim konat služby.
A není v světě krasší, příhodnější družby.

Nové chmury stahují se nad ruským národem. Necitelní činovníci jsou sice odstraněni; za to nový upír oblétá lid a hledí zakousnouti se v jeho tělo. Jest to nedávno vzniklá *plutokracie*, cháska švindléřů z celého světa na Rus sběhlá, která dnes přichází v obnošeném kabátku a s uzlíčkem v ruce a zítra opouští Rus s miliony v kapsách. V básni *Železná dráha* (z r. 1867) odhaluje Někrasov útrapy dělníků železničních, kteří potem svým dráhu skropili, a ukazuje na mohyly ubohých „trhanů,“ kteří pod tíží břemene sklesli. Úvodem do básně té je prostičká otázka dítěte: „Papaša, kdo vystavěl tu dráhu?“ „Inženýři,“ odvětí otec. Básník ale vykládá zvědavému hošíku, kým ti inženýři dráhu vystavěli.

Nejostřejší hrot své jizlivé satiry obrátil Někrasov proti zmáhající se plutokracii v tragikomedii *Hrdinové doby*, dopsané r. 1875. V obšírné té básni uvádí nás do společnosti různých švindléřů, kteří z mozolů ruského lidu zbohatli. Je valná schůze jakési akciové železniční společnosti, jejíž presidentem je boháč Zacěpa, který býval druhdy *burlákem*, plavcem na kanále, obratným jazykem však dovedl toho, že stal se nejen milionářem, nýbrž i rozhodující osobností při všech peněžních podnicích na Rusi. Generálním ředitelem je jakýs *Škurin*, jenžto

své dětství trávil na stepi.
Za jednu, za dvě altyny
mu pasáčkové dovolili
ze živých sviň drát štětiny.

„Obchod“ se mu dařil, i on se stal po letech milionářem a tu změnil se jen na tolik, že nyní kůži dře za živa z lidí . . . Několik drasticky vylíčených charakterů doplňuje valné shromáždění, v němž referent podává cynickým spůsobem zprávu, jak lacině zakoupil pro budoucí trať pozemky; jak dělníky napájel kořalkou, a ti pak o tolik a tolik procent méně snědli, čímž zas tolik a tolik procent společnosti ušetřeno. Za debaty básník usíná a probouzí se až po valné schůzi, když víno počalo účinkovati a nastala ve shromáždění volná zábava. Nyní střídá se jako v kaleidoskopu jedno darebáctví po druhém; přicházejí a odcházejí různé osobnosti, z nichž každá je obrazem toho či onoho druhu švindléřů a p. Zvláště zajímavá je charakteristika dohazovače Groše. Brzy dostupuje rozčilení ve společnosti nejvyššího stupně. Předseda Zacěpa leje víno do sebe celými proudy; po chvíli klesá na ruce a zadumá se. Náhle se vzpřímí, vytřeští zpité oči, zaúpí zoufale: „Já — zloděj!“ a propukne v hlasité štkání. Společnost se zarazí — — tu a tam se šeptá. Jedni odcházejí, jiní se kupí kolem předsedy a chlácholí ho. On však odmítá jejich lichocení a přímo v tvář vyčítá jednomu po druhém nepoctivé jednání. Několik židů jest hned po ruce s radou, aby své miliony hleděl přenesti potají na některou bezpečnou loď a zavezl je do Albionu. Majíť za to, že zpronevěřil Zacěpa státu několik milionů. Brzy však vyjde na jevo, že to synova smrt rozechvěla starce, bývalého burláka. Syn jeho byl poctivá duše a poznav nekalé řemeslo otcovo, odešel a studoval v Moskvě, nepřijímaje od otce, jehož byl miláčkem, ani kopejky; bídně se živil hodinami a literaturou. Tu kdosi před synem přezval otce zlodějem — vznikl souboj, syn byl raněn a zhynul. Otec zví vše telegramem a svědomí v starém hříšníku se probouzí. —

Podobných, až děsně realistických básní je v nových sbírkách Někrasova více. Odvracíme se od nich a zabereme se v idylicky něžné verše, opěvující rodnou vísku, Volhu, a zvláště milovanou matičku, kteréž jsou bez odporu nejlepšími plody musy Někrasova.

Na kolik oprávněno jest zváti Někrasova básníkem *národním*, nejlépe právě z těchto básní vysvítá. Charakteristickou známkou lidu ryze slovanského, a tedy i západní kulturou dosud nezkaženého lidu ruského je náruživá *láska k rodné půdě a k rodině*, spojená s neobmezenou důvěrou a trpělivostí, vždy hotova odpustiti a zapomenouti starých chyb. Otevřte kteroukoli sbírku ruských písní národních, a nebude snad listu, abyste se nesetkali s verši klnoucími cizině, jež „bez větru suší,“ aby nelkala v nich dcera po rodném batušce a rodné mátušce, po rodném sadu, luhu, jeho slavících a květech. A s neméně vroucí touhou lne i poesie Někrasova k rodnému kraji. Již v první sbírce jeho veršů setkáváme se s pracemi toho druhu. Za příklad sloužiti může druhý oddíl *Saše.* K myšlenkám toho směru vrací se básník v letech pozdějších vždy častěji, až nabývají značné převahy nad verši satirickými.

Hned jedna z prvních básní nové sbírky, *Tišina*, věnována rodnému kraji, svým dojemným klidem a vroucností citů staví se mezi nejzdařilejší práce básníkovy. Někrasov se vrací ze zámoří a s toužebností vstupuje po delší době zase na půdu ruskou.

Kol žitné pole, step jak živá,
bez zámků, moří, beze hor . . .
Jak splesala má duše snivá,
kdy vplul tvůj obrys na obzor!
Za dálné středozemské moře
pod nebe žhavé jsem já spěl,
bych smíru hledal pro své hoře:
a ničeho jsem nenašel.
Tam nejsem svým. Tam nyju, strádám
a neudolav osud svůj,
div jeho tíží neupadám.
Jak ovanul však dech mne tvůj,
v boj s ním se pustit neodkládám.
Jsem tvůj. Ač výčitek ret klatý
mě stále v patách sprovázel,
ne *cizích* vlastí obzor zlatý,
v mé písni kraj můj *rodný* zněl.

Jede po Krymu a vzpomíná na krvavé zdejší boje. Jak tu bývalo hlučno! Vše minulo a kolem ticho. Lomoz válečný se přenesl přes klidnou krajinu, jako „když mírných labutí zástup, náhle vzrušených, vyletí a s křikem v oblouku se přenese přes hladinu tichých mlčelivých vod, uprostřed jich daleko od břehů usedá obezřelejší.“ Jedou širou rovinou. V dálce lesknou se jezera jako stříbrné mísy na planině. Tu vlní se zlaté klasy a onde rolník se zpěvem vrací se po denní práci s pole. Vojna umlkla, chrámy se otevřely, a v nich přináší bohu za mír oběti národ, ten národ hrdinský, jenž v boji surovém neváhal krev cediti třeba do poslední krůpěje. A za odměnu dostalo se mu věnce trnového. „Však jasnější je ten tvůj věnec trnový, než zlatoskvoucí vítězova koruna!“ volá pěvec vyjížděje z Krymu na širou Rus.

S touže vroucností, s jakou lnul k rodné zemi, lnul Někrasov i k lidu jejímu. Poznal jej skrz naskrz. Jako v dobách mládí svého ve svých písních strádal se strádajícími, tak rozplesal se nejednou ve zpěvích let pozdějších spolu s plesajícím venkovanem, hrál si se skotačivým klučíkem na pastvě, zadíval v klidné siné očko rusovlasé dívčiny pasačky, a líčení jeho je nad míru plastické. Život selského dítěte vylíčen podrobně v mnoha básních, dětem posvěcených; uvádíme zejmena *Křesťanské děti* z roku 1861.

Venkovský život ruský jako v zrcadle zobrazen se všemožných stanovisek. Tak líčí báseň *Korobejniki* malebný život podomních toulavých obchodníků, příhody jejich o trzích, na vsech, jejich rozhovory s pastýři, plavci a myslivci na cestách a p.

Avšak s pietou dětinnou narýsoval život ruského sedláka. Nejkrásnější bez odporu jeho práce *sem* hledí. Jsou to *Mráz* a *Komu na Rusi dobře žíti?* Báseň prvá je dokončena, a tím jedině předčí nad veleobšírnou sice, avšak přec nedokončenou báseň druhou.

Moroz — krasnyj nos vznikl r. 1863. Je rozdělen ve dva oddíly. V prvním líčí se smrt sedláka a jeho pohřeb, v druhém sleduje básník vdovu, ana hned po pohřbu, aby dětem zatopiti mohla, jede do lesa pro dříví, tam umdlením usíná a zmrzne. Ale co vše nedovedl básník v uzounký tento rámec stěsnati! Celý život ruského mužíka a ženy jeho se nám tu jeví. Vstupujeme v nízkou jizbu selské chaty. Na prkně

leží mrtvý otec, v koutku hrají si děti, nerozumějíce neštěstí, které je potkalo; u okna šije žena rubáš.

Tři nejtěžší zná losy sudby zloba:
A první los — se robu zasnoubiti,
a druhý los — být matkou syna roba,
a třetí — do smrti se robu pokořiti.
A veškerých těch hrozných losů tíže
jhem krutým ženy ruských vlastí víže.

A jak krásny jsou ty ruské ženy!

Jde mimo — zrovna slunko pozasvítne
a vzhledne na tě — jak když rubl podá.

Stařičký otec sám vykopal ve zmrzlé půdě synovi hrob. Je pohřeb. Rodina stojí kolem rakve nebožtíkovy a kvílí. Tomuto zpěvu po bok může se postaviti toliko srbská národní píseň, když provází mladá vdova ku hrobu mrtvolu mužovu.

Nevyje vítr po lukách,
svatební průvod nevýská:
za Proklem rodní vzúpěli,
rodina sirá zastýská:
  Holoubku sivokřídlatý
kam jsi se poděl, drahý náš?
Rovného silou, krasotou
v dědině celé neshledáš! . . .
  Žalem mát umře v brzičku,
bolem žít otec nemůže;
v lese co bříza bez vršku,
doma choť mladá bez muže!

Vše dovídáme se z písně: Jak statným býval jonákem, jak se roznemohl, jak jej léčili, jak mladá žena i ku zázračnému obrazu bohorodičky ve vzdáleném monastýru putovala — vše marno. Je zakopán. Vdova vrací se domů s dětmi a teprvé nyní pozoruje, že je mráz, a v domě ani kouska dříví. Odvede děti k sousedce do teplé jizby a sama jede do lesa.

V *druhém* oddíle sleduje básník její myšlenky při rubání stromů. Vzpomíná vdova na své mládí, jak se po prvé shledala s Proklem při národních hrách, jak se zasnoubili; prochází v duchu celoroční práce poluí, jarní setbu, senokos a žně, jak veselo bývalo s Proklem na lukách, kdy děti si hrály kolem nich a oni o polednách za parného dne ve stínu olší u potoka odpočívali. Vše je to tam, sama nyní se musí trudit . . . Již nasekala plný vůz dřev. Má se k odjezdu. Je však umdlena i opře se na chvilku ještě o strom a znova se zadumá. Tu přiletuje vévoda *Mráz* a pěje o sobě, kterak jest mocný. Pak zve vdovu k sobě. Je bohat; své carstvo odívá v démanty, perly a stříbro:

„Vejdi jen se mnou v carstvo mé,
cařicí buď mi po boku.
Budeme v zimě kralovat
a v létě zdřímnem v hluboku.“

Pak spouští se po větvích níž a níže, stane před mladou vdovou, dýchá jí ve tvář a líbá ji. Stajil se jí dech, rty pobledly, sekera vypadla z rukou — je bezducha.

I v druhé básni: *Komu na Rusi žiť chorošo* uvádí nás básník na ruský venkov. Prolog plný veselého humoru předvádí nám sedm mužíků, kteří se kdesi na cestě sešli. Pocházeli z újezda Trpihoře, z oblasti Pustoprahy, ze sousedních vesnic: Záplatova, Děraviny, Bosonoh, Oznobina, Pohořelce, Nejedlova a Neúrod. I tázali se, komu na Rusi blaze žíti, a jmenovali statkáře, úředníka, popa, kupce, ministra, cara — každý někoho jiného. I pohádali se, poprali se — a pak se vydali na cesty po širém Rusku, hledat šťastného člověka. Setkají se s popem i statkářem, ale po štěstí ani stopy. Pozorují lid na trhu, v práci na polích, ale ani tu štěstí neshledali. Pak si usmyslí, že snad *ženy* budou šťastnější, a dají si vypravovat osudy Matreny Timofejevny; když jim tato vylíčí svůj život, protkaný některými momenty úchvatné krásy, odcházejí i odtud neuspokojeni. — Dále báseň provedena není. I. G. Uspenský uveřejnil nedávno v časopise *Pčela* obsah rozmluvy, kterou měl kdysi s Někrasovem, dotýkaje se nedokončené této básně, již básník považoval za nejzdařilejší svou práci. Ptal se ho, kdo bude ten, jemuž je dobře žíti na Rusi? Někrasov se usmál. Uspenský hádal sem, tam, ale marně. Konečně prohodil Někrasov: „Opilci!“ Sedm oněch zvědavých mužíků projdou celou Rus, ale nikde šťastného člověka nenajdou; konečně přijdou ku krčmě, u níž sbíhají se pěšiny ze všech jejich sedmi vsí; tam zasednou za stůl se spitým, odraným, lýkem podpásaným mužíkem a při sklence vodky poznají, *komu* že na Rusi žíti blaze . . .

Jakousi episodu v básních Někrasova z let sedmdesátých tvoří obšírné dva zpěvy: *Russkija ženščiny;* svou hodnotou staví se hned podle *Mrazu.* Hrdinkami obou zpěvů jsou historické osobnosti, dvě kněžny T—aja a Volkonská, jejichž mužové pro politická provinění vypovězeni byli na Sibiř a odsouzeni k pracem v dolech; ženy jejich pak se vzorným sebezapřením a nehrozíce se svízelů dlouhé cesty a trampot života sibiřského, následují za nimi do vyhnanství. —

Vytkli jsme za druhý charakteristický rys povahy ruského lidu *neobmezenou lásku k rodině;* i v tomto ohledu je Někrasov básníkem národním. Rodnou vesničku Grešněvo, jeho luhy a háje, zvlažující je Volhu, starý otcovský dům se sadem a zvláště matičku svou obestřel nejtklivějšími a nejjemnějšími paprsky své poesie. Vzpomínky klidného života, ztráveného daleko od hlučného, zkaženého Petrohradu, kde zdá se mu vše otráveno jedovatým dechem lživého liberalismu a lživé vzdělanosti, vzpomínky toho života, jak jej prožil v zátiší rodné vesničky na břehu matičky Volhy, po boku vroucně milované, nešťastné své matky, vystupují už z prvních jeho básní. Zvláště obraz matky počíná vystupovat vždy určitěji před duší jeho. V básničce „Vnimaja užasam vojny“ pěje:

O hrůzách vojny slýchaje
při každé žertvě duch se leká,
a srdcem lítost zaplaje
ne druha, ženy, ba ni reka . . .
Ach, žena přec se skonejší,
a druha soudruh pozabude,
však jedna duše vezdejší
ta do hrobu vzpomínat bude!

Ve víru licoměrných děl,
ve próse všaké ničemnosti
jen jedny v světě uviděl
jsem slzy svaté upřímnosti:
to slzy matek ubohých —
ty nezabudou dětí svých,
jak slzavá ta jíva bledá
svých skleslých větví nepozvedá . . .

Čím zralejší jest jeho poesie, tím častěji stýkáme se v ní s verši, věnovanými matce a rodišti. Sem hledí též jeho *Rycarj na čas* (Rytířem na hodinu). V zadumání vmyslil se básník v rodný svůj kraj; prochází se po lukách, posetých kupami sena, v dáli leskne se v měsíční záři kříž na věži prostého venkovského kostelíčka; zdá se mu, že slyší zvuky ponocného, jenž hlásí půlnoční hodinu, — pak vidí kříže na hřbitově, poznává hrob matčin a prosí ducha jejího:

Zjev se v okamžik, rodičko rozmilá,
stínem lehounkým zjev se mi jen!
Celý život jsi bez lásky trávila,
jiným věnován každý tvůj den.
S hlavou odkrytou života soužení
věk svůj celý jsi za hromů bouření
klidně prožila; — hrudí jsi svou
děti bránila před pohromou.
Bouře nad tvojí hlavou se srazila,
tebe hrdinou blesk její sklál.
Mrouc však, za vrahy ještě ses modlila
a tvůj ret milost boží nám ždal.

Jak přilnul ku svému Grešněvu, ukázal Někrasov zvláště básní *Unynije*, božským klidem provanutou, počínající slovy:

Tys shořelo, ó sídlo otců mých!
Můj sad je hluch, dům beze stopy zhynul;
však milené jsem řeky nepominul
a poblíž jejích břehů písčitých
i nyní v zátiší se v létě chýlím
a oddechnuv si, v hlavní město pílím,
nastřádav sil a veršů bezčetných . . .

Domácí řece věnoval i jednu z nejkrásnějších svých prací: *Na Volze.* Stojí zadumán na jejím břehu, myšlenky jeho zaletly v mládí, kdy se loučil se svým domovem. Les mu šeptal tenkráte, že není nebe krasšího nad to, jež se klene nad domovem; nikde že volněji se nedýše, jako v rodných luzích; „a téže písničky byl pln i hovor těchto drahých vln.“ Nevěřil a odešel. Po letech rozmrzen a rozechvěn vrací se zpět a prosí rodný kraj, aby dovolil mu od srdce si oddechnout. „Jen vzpomenuli dětských dnů, procitne duše z krutých snů!“

Též nejposlednější písně Někrasova věnovány jsou větším dílem matce; psány byly na loži, s něhož po dlouhém utrpení sešel do hrobu. O nemoci jeho a posledních básnických plodech podala Osvěta už v minulém ročníku (str. 623. a dále) podrobnější zprávu.

Když dne 11. ledna l. r. nesli mrtvolu Někrasova ku hrobu, byl jí průvodem celý vzdělaný Petrohrad, a když nad čerstvým rovem přátelé básníkovi jali se shromážděným líčiti ztrátu, jakou ruská literatura smrtí jeho utrpěla, a když jmeno jeho stavěno hned za jmeny Puškina a Lermontova, ozvaly se hlasy obecenstva, že není místo jeho

za nimi, nýbrž nad nimi. „Puškin a Lermontov byli byronovci, Někrasov byl ryze ruský, byl *mužičij poet.*“ — Ale nejen nadšená mládež universitní, také přísní kritikové neváhali přisouditi prvenství mezi poety ruskými Někrasovu, jako na př. A. Skabičevský, literární referent Otečestvenných Zapisek.

Kdy by byla měřítkem velikosti básníkovy obliba, jaké se v tu onu dobu těší, náleželo by první místo mezi poety ruskými zajisté Někrasovu; byltě on miláčkem obecenstva, zvláště mladšího pokolení, na jeho verše čekáno s toužebností, prvé než otištěny byly s povolením a korrekcí censury, kolovaly již v mnohých opisech po celé Rusi; učili se jim z paměti, a když vyšly básně jeho sebrané ve zvláštních knihách, kupovány po stech a po tisících, tak že za krátkou dobu vyšly už v sedmém vydání. Avšak ctitelé Někrasova staví velikost jeho na základě jiném, pravíce, že byl básníkem národním, kdežto prý jeho velicí předchůdcové byli pouhými následovníky směrů západních. Puškin je ovšem byronista, ale toliko formou: duchem je zrovna tak ryzí Rus jako Někrasov. Vždyť ani Někrasov nedovedl se vyzouti z vlivu byronského, a právě mistrovská jeho díla (jako Vlas, Na Volze, Tišina, Rycarj na čas, Russkija ženščiny) jsou směru byronského. Ale Puškin tím předčí nad Někrasova, že první určil směr, kterým se ruský poeta musí bráti, chceli se stát poetou národním. On to byl, jenž národnost a ctění pravdy, v národě chované, napsal na prapor ruského básníka; on *první* porozuměl duchu národa ruského a postihl význam jeho v takové hloubce a obšírnosti, jako nikdo před ním. Hle, jak definuje lásku k národu: „Nemiluj si mne, jen miluj to, co já miluji!“ Puškin znal národ ruský jen za dob nevolnictví, nedočkal se osvobození lidu, a jak vyjadřuje se o něm? „Národ ruský otročí, ale otrokem není!“ Budoucí slávu jeho neviděl v síle meče, ale v triumfech ducha.

I Někrasova velikost, třeba nedostihovala Puškina, spočívá v tom, že v básně svoje vlil veškeru svoji náruživou lásku k národu. Dvojatost jeho poesie (hněvivá musa msty a zármutku nad osudem ubohého mužíka, horlení proti zlovůli činovníků, a pak ta něžná poesie dob pozdějších) dochází rozluštění právě v jeho lásce k národu. Uznávalť on, že jedině národ chová v lůně svém pravý zdroj pravdy, z něhož básník se musí napájeti, chceli slouti básníkem *národním* a chceli, aby národ v paměti jej zachoval. Někrasov, abychom užili slov Dostojevského, jako básník hledal v lásce k národu své nadšení a jako člověk láskou k národu se očišťoval i napravil, v čem snad jako člověk byl pochybil. — I uskuteční se dojista nejdříve u *jeho* mohyly slova, která nedlouho před svou smrtí přátelům vzkázal:

Ó kéž vám na prázdno nebylo, druhové,
žíti, kéž v také jste mohyle spali,
k níž *lidu* široké střevíce lýkové
cestu by prošlapaly!

Východní otázka — otázka slovanská.

Píše

dr. Josef Perwolf.

(Pokračování.)

Podotkli jsme již, že po vymření polskolitevských Jagajlovcův nezdařil se záměř mnohých Polákův i litevských Rusův, aby ruský car stal se polským králem: nebylo nikterak lze směstnati polskou korunu *pod* čapkou monomacha (ruskou korunou). Ale touha po sjednocení obou slovanských říší zůstala v Polsku, a Poláci neustále pomýšleli na uskutečnění onoho záměru po dobrém nebo po zlém. Král Štěpán Bátory zamýšlel dobyti Moskevské Rusi, a jeho nástupce Sigmund, onen král jezuita, na počátku kralování (1600) snažil se o nejužší spolek obou říší i národův „jedné víry, jednoho jazyka slovanského,“ což prý bude prospěšno všemu křesťanstvu. Ale návrh ten v Moskvě není přijat. Brzy potom carská koruna ruská dostává se — s pomocí Polákův — samozvanci Dimitrijovi; s ním vjíždí do Moskvy i jeho manželka, Marina Mníškova, dcera Sandoměrského vojevody Jiřího, jehož otec přistěhoval se do Polska z Čech. V této události viděli v Polště nejen budoucí slávu katolictví v Moskvě, ale i smíření obou slovanských národův. Polský básník *Stanislav Grochovský* (1606) vyzývá Poláky a Rusy k veselí, neboť prý osedl v říši své muž srdce velikého, car Dimitrij Ivanovič, za něhož Moskva vzkvete s Polskem sbratřená i krví sjednocená. Slavný pod sluncem slovanský národe, raduj se ze svého smíření; hranice světa sláva tvá proniká i nebe se dotýká! Sandoměrský vojevodo, skrze tebe přišlo smíření s Polskem. Tebe mé slovanské struny budou slaviti na všechny strany, a ty budeš slynouti mezi slavnými bohatýry slovanskými! Polští vyslanci u cara tolikéž radovali se z povýšení Dimitrije, jenž „spojen rodinným svazkem s národem, málo se lišícím od vašeho jazykem, obyčeji, a od věkův rovným jemu mocí, velikomyslností i statečností. Teď zmizí nedůvěra mezi Poláky a Rusy, přestane ukrutné i barbarské krveprolití mezi námi, a spojené síly obou národův s božím požehnáním obrátí se proti nevěřícím. Toho žádáme sobě nejen my, ale též všichni křesťanští národové!“ Mezi carem a polskými vyslanci jednalo se pak o spojení obou říší k osvobození křesťanův z rukou pohanských; Poláci naléhali na to, aby oba panovníci utvrdili mezi sebou dobrou přízeň i bratrskou lásku k slávě obou národův, k dobru i útěše všeho křesťanstva, i k pádu a záhubě všech ord pohanských. Car hotovil se k pochodu, k němuž jej pobádal i papež. Ale překrásné tyto naděje se nesplnily. Následkem zaujetí carského trůnu Dimitrijem — domnělým carevičem, ale jinak schopným vladařem — vznikly v ruském carství strašné bouře, ve které vmísilo se i Polsko, hledíc jich užiti k dobytí Moskvy. Rusové přinuceni okolnostmi volí za cara polského královice Vladislava, jenž však nechtěl státi se pravoslavným, ba — dle žádosti vlaských učitelův i jich polských školákův — měl na Moskevské Rusi „vsaditi bohu vonnou oběť, římský štěp víry,“ jak se vyjadřuje souvěký veršovec

Miaskovský. Avšak spolu s tímto křižáckým záměrem pomýšleli v Polsku zase na společné vystupování Polska, Litvy i Moskvy proti vrahům křesťanského jmena, Tatarům i Turkům. Králevic Vladislav kojil se nadějí, že se mu podaří utvrditi mezi oběma slovanskými národy „bratrskou upřímnou lásku"; vyslanci pak polští umluvili se s ruskými bojary, jak by dobrý skutek udělali, a zastavili krveprolití i obnovili smíření mezi oběma velikými říšemi, aby křesťanská ruka se povýšila a bisurmanská se ponížila. Ale při pretensích polských takové smíření nedalo se ani provesti, a dobře pověděl císařský vyslanec, Čech Erazim Heidel z Rassenšteina, přítomný při jednáních Polákův a Rusův pod Smolenskem (1615), že mířiti oba národy znamená „mířiti vodu s ohněm."

Obě říše i oba národové se sice na slovích smířili a, jak Poláci chtěli, měli žíti „ve věčné lásce bratrské jakožto lidé jedné víry křesťanské i jednoho národu slovanského." Vyslanec krále polského u cara, pravoslavný pán Adam Kysel, slavil toto smíření obou říší „jedné krve, jednoho národu slovanského," litoval někdejších bojův Slovanstva, kde mnohých slovanských zemí zmocnili se cizáci ba i pohané, a doufal, že nastane teď věk věčného spolku i bratrské lásky. Mezi králem i carem umlouváno opět o společném vystoupení proti bisurmanům, jmenovitě proti Krymským Tatarům. Po nějakém čase vytrhlo skutečně ruské vojsko do pole proti Tatarům, ale k nim nedotrhlo. Nenastalť zajisté ještě věk bratrské lásky i věčného spolku mezi Poláky a Rusy. Naopak, již za dvě léta po poselství Kyselově do Moskvy srazily se Polsko i veškera Rus, za příčinou povstání Bohdana Chmelnického (1648). Bojovati se svými kozáky a se „schismatiky," bylo Polsku opět důležitější, než válčiti s bisurmany. Úspěchy vítězného kozáckého hetmana ozvaly se i za Dunajem mezi tureckými křesťany; oni již na počátku povstání prosili Chmelnického za pomoc; hetman pomýšlel na válku s Tureckem „promyšljať nad Turskim carem," i ukazoval kozákům na útisky pravoslavných bratří křesťanských od bezbožných bisurmarův, ba pokusil se i o výpravu do Moldavy. Naděje tureckých křesťanův rozmohly se zvláště, když se poddala Malá Rus carovi; křesťané čekali jen carských vojsk i kozákův na Dunaji, aby povstali. Sám polský vyslanec v Cařihradě ukazoval Turecku na nebezpečenství ze strany zmohutněvší maloruské kozačiny: „Chmelnický zjevně prohlašuje, že bojuje za pravoslavnou víru; snaží se připojiti se k souvěrné Moskvě a dobyti pravoslavných knížetství Moldavy i Valachie. Kdy by se mu podařilo založiti z jižní Rusi a z Rumunie jednu říši, měla by tato velikou přítažlivost na pravoslavné země, Bulhary, Srby i Řeky, nacházející se pod tureckou vládou." *) Styky mezi kozáky i Jihoslovany byly, a ve vojště kozáckém byli i Srbové, mezi nimi plukovník Braclavský, Ivan Serbin. Vytrhnutí vší Rusi proti Turkům stávalo se tím pravdě podobnějším, jelikož za oněch bouří na slovanském východě znova jevila se naděje, že obě říše se sjednotí pod carem ruským. Sám král polský Jan Kazimír doufal (1658), že

*) Grabowski: Ojczyste spominki I. 95. O poměrech Jihoslovanův k Chmelnickému srv. ruskou historii Solovjeva, X.

„s panovníkem a sousedním národem ruským, který jest jedné a téže krve a původu slovanského s námi, náboženstvím, jazykem, obyčeji jen málo se liší, vznikne i ustálí se pokoj a pevné sjednocení *k postrachu sousedův závistných veškerému jmenu slovanskému.*“ *) Sami Poláci viděli v tomto nastávajícím dobrovolném sjednocení obou mohutných slovanských národův počátek *světového panství Slovanstva* — imperium totius orbis, jak praví polský historik těch dob, Kochovský.

Dobrovolné spojení obou říší opět se nestalo z příčin výše dotčených. Ale myšlenka společného vystupování Polska a Ruska proti asiatským barbarům zůstala oblíbenou i ve Varšavě i v Moskvě. Ordyn Naščokin radí caru, aby uzavřel mír i spolek s Polskem: křesťanští národové v Turecku dověděvše se o takovém spolku, odpadnou od Turecka, a takovým způsobem sjednotí se všechny děti jedné matky, východní církve. Polští vyslanci, přibyvší do Moskvy k utvrzení příměří Andrusovského (1667), ukazovali caru na to, že „oba velicí panovníci mají společně jednati proti bisurmanským vojskům. Vrah křesťanstva uslyšev o spolku obou panovníkův, ulekne se, i křesťanští národové pod vládou bisurmana, Řekové, Srbové, Bulhaři, Valaši a Moldavané budou hleděti, aby se osvobodili z násilí pohanského.“ Takové myšlenky schvalované carem i bojary, opakují Poláci často v samé Moskvě. Za několik let po uzavření Andrusovského příměří vyslanec polský v Moskvě, vojevoda Gninský (1671), opět slavil cara co obhájce Evropy od asiatských barbarův. „Ty porážíš divoké nástupce Batyje i Timura a brániš Evropy; Ty směřuješ k zemi svlažované Donem, abys i v těch neznámých končinách světa rozšířil jmeno slovanské. Oba národy, polský i ruský, věčný bůh postavil hradbou křesťanstva: jaký strašný počet musí složiti před nebesy ten, kdo se osmělí národy ty oslabovati nebo děliti různicemi nebo neupřímným přátelstvím!“ R. 1673 mnozí Poláci i Litvíni opět chtěli cara míti svým králem, uvažujíce, že oba slovanští národové tak sobě podobní jazykem i obyčeji mohli by býti nedobytnou hradbou křesťanstva, i mohli by, spolu s římským císařem, vystupovati proti Turkům a „osvoboditi řecké i slovanské národy křesťanské z bisurmanského otroctví.“ Na takový spolek pomýšlel i nový král polský, Jan Soběský. Když ruský resident ve Varšavě, Tjapkin, gratuloval k této volbě (1674), polský podkancléř, biskup Olšovský, v tajné rozmluvě sdělil residentu, že král žádá sobě úzkého spolku Polska i Rusi proti Turkům a Tatarům. „Jestliže takový spolek se uskuteční, zajisté spojenými silami zaženeme Turka do Dunaje; křesťanští národové, žijící po Dunaji, Moldavané, Valaši, Srbové, Slované, jakmile uslyší, že carská vojska spojila se s polskými, ihned připojí se k nim, zvláště pak k lidem carského veličenství. Oni všelikými způsoby, zjevně i tajně, hlásají, aby bůh utvrdil bratrskou lásku i spolek mezi carem a králem; tehdy neměškajíce poddají se oběma velikým panovníkům, jelikož jsou křesťané jedné víry netoliko s Rusy, ale i římskými katolíky; jestliže jest mezi

*) Zajímavý tento universál uvodí Kochovský ve svých histor. Klimakterech II. 293.

námi nějaký rozdíl u víře, vzešla neshoda ta od hrdosti papežův i řeckých patriarchův. Kdy by pak vojska obou národův dobyli zadunajských zemí, upevní se věčný pokoj mezi nimi.“ Tehdy docházely do zemí ruských zprávy, že všichni křesťanští národové v Turecku, Moldavané, Valaši, Bulhaři, Srbové, Řekové i Albanci, neustále k bohu se modlí, aby ruské vojsko dorazilo k Dunaji, načež všichni se poddají caru a vytrhnou s ním proti Turkům. Všechna naděje těch národův — ruský car; zaň se modlí se slzami, majíce jej, po pánu bohu i nejsvětější jeho rodičce, za jediného svého spasitele od bisurmanského násilí.

Okolo toho času, ještě za panování krále Michala Višneveckého (1673) a před zvolením Jana Soběského, za šťastných bojův tohoto, tehdáž ještě korunního hetmana, s Turky na Dněstru okolo Chotina, sepsal polský šlechtic *Vácslav Potocký* dlouhou epopeji o Chotinském vítězství r. 1621 (Wojna Chocimska). Veršovec naříká, že Turci odňali Polákům Černé moře. Nadutý Osman spoutal Asii i Afriku, a roztahuje své sítě i dále do Evropy, dobyl Kandie a patří na Řím. Tam Řecko, tam ona macedonská pýcha, tam Thracie s Bulhary i půl Uher vzdychá. Kdy by křesťané tak pevně se sjednotili, jako bisurmani, zahnali by tyto za Červené moře. Ale když soubojem každý se s ním bije, on všechny poráží, všem klade jarmo na šíji. Toť ta potvora, plémě strašné Gorgony, jež vleče za jednou hlavou nesčíslné ohony; křesťané však mají tisíc hlav a jeden ohon, a ty hlavy hledají si zvláštní díry. Když pak budou klásti účty bohu, krev, kterou prolévali hojně mezi sebou, bude svědčiti proti nim, a nebude jim odpuštěno. Proč raději nebarvíte tou krví pohanských krkův, proč neničíte trhův na křesťanské vězně, kde tolik milionův lidí každoročně se poturčuje, až srdce žalem usedá?! A Krymští Tataři! Ty prokleté kobylky zakously se do Polska, i pokrývají je skorem denně svěžím dýmem, svěžími požáry. Tak hynou vesnice i města, a po každé Tatar sta tisíce duší vezme nebo zahladí železem. Ó jak velmi často květ polské mládeže i dívek krve šlechtické, uprostřed otcovské země, tonul v té povodni, těžká žalost bez míry! Plny jsou i nyní bazáry pohanských kupcův, a z dětí za několik let vidíme poturnaky, největší nepřátele křesťanův... Veršovec těší se však, že konečně přijdou lepší doby. Majíť zajisté Turci sami proroctví, že zahynou skrze Poláky.*) Jako někdy kníže Krak zabil saň, tak od Krakových nástupcův zahyne tato veliká potvora, s pomocí boží rodičky i patrona krále, sv. Michala, zhoubce saně. Avšak naděje Potockého, že udatný bohatýr Michal tuto saň znova se země srazí do pekla, bohužel se nevyplnila. To se nepodařilo ani jeho nástupci, králi Janovi. Potocký (v příležitostných verších k jmeninám krále) tolikéž marně doufal, že s pomocí králova patrona, sv. Jana Křtitele, Polsko se rozšíří; řízením milosrdného boha s naším Janem přejdeme přes moře Černé i staneme nad Jordánem; on tam bude po druhé křtíti slovanské národy, jak je křtil ve Dněstře, v krvi místo ve vodě!

---

*) Taková proroctví byla tehdy dosti rozšířena. Tak k. p. v Krakovském kalendáři na r. 1689 jest proroctví tureckého astrologa Mustaedina o záhubě tureckého panství spojenými silami Polákův a Rusův. Tento kalendář přeložen též do ruštiny a rozšířil se i v Rusku.

Když r. 1686 uzavřen mír mezi Polskem a Ruskem, umlouváno se opět o společném vystupování obou říší proti Tatarům a Turkům. Polský vyslanec v Moskvě, vojevoda Gřimultovský, v řeči k mladým carům vyslovil naději v trvalé přátelství obou říší. „Nechať tedy oba tito stateční i slavní národové slovanští užijí takové bohem podávané doby, nechť po příkladě svých panovníkův směle a rázně ukáží světu, že na záhubu bisurmanův nosí po boku šavle! Nechať společně udeří na Turky, a nechť četná vojska obou panovníkův i národův spustí se po Dněpru i po Dunaji, naplní Černé moře a svaté kříže staví na jich březích!“ Cařice Sofie těšila se z uzavřeného míru, že sjednotily se veliké říše, i, budeli sjednocení to pevné a trvalé, nikdy jich nepřítel nepřekoná. Brzy potom podnikli Rusové dva pochody proti Krymským Tatarům, které však se nepodařily. Teprvé později, na konci XVII. stol., car Petr Veliký s úspěchem dotíral na Turky a dobyl Azova. Tehdy ruský resident ve Varšavě, Nikitin, na sněmě (1696) mluvil ve prospěch spolku obou říší k „osvobození bratří z nevole,“ i v soukromé rozmluvě s hetmanem Sapěhou vyslovil se v ten smysl, aby s pomocí boží car vzal netoliko celou tureckou zemi, ale i království polské i veliké knížetství litevské u věčné poddanství; tehdy Poláci budou žíti vždycky pokojně i tiše, a ne tak jako nyní, u věčné různici z nepořádku svého. *)

Za oněch bouřlivých dob na slovanském východě, kde Polsko a Moskevská Rus zápasí o přednost, na počátku druhé polovice XVII. stol. (1659) — zjevuje se v Moskvě jeden z nejznamenitějších Slovanův všech věkův, *katolický kněz*, Charvát *Jiří Križanić*. Tento osvícený Jihoslovan seznámiv se neobyčejnou toho času pilností a důkladností s minulostí i přítomností všech Slovanův, vidí jedinou spásu Slovanstva v ruském caru. Za tou příčinou ubírá se z jižních zemí, *z Říma* — skrze Vídeň i Uhry, Červenou i Malou Rus — *do Moskvy* „k jedinému na světě panovníku svého národu i jazyka, k svému národu i do své otčiny.“ V Moskvě i v Sibiři píše znamenité historicko-politické dílo o ruském carství i o celém Slovanstvě, kteréžto dílo věnoval caru Alexějovi. Križanić výborně znaje tehdejší namnoze trudný stav Slovanstva, jmenovitě západního i jižního, cítí hluboce jich ponižování i pokořování jinými národy; hořce touží na očerňování Slovanův, zvláště pak ruského carství cizozemci, hlavně Němci, a všechnu spásu Slovanstva vidí v samodržavném ruském caru: „Ó care, v rukou držíš zázračnou hůl Mojžíšovu, i můžeš jí činiti divné zázraky; držíš úplnou samovládu, a proto máš úplné poslušenství u poddaných. S boží milostí můžeš osvítiti a oslaviti nejen svoje carství, ale i veškeren národ slovanský, můžeš dobyti si u slovanského národu stálého požehnání! K tobě jedinému, slavný care, hledí veškeren národ slovanský. Ty jako otec rač pečovati a starati se o roztroušené děti, abys je sebral!“

Nejvíce rmoutil se ušlechtilý slovanský vlastenec z těžkého stavu *jižních Slovanův*, svých nejbližších rodákův, a spasení jejich viděl jediné v rukou cara ruského. On z počátku ani netroufal si pomysliti

*) Bližší doklady v. v naší knize „Slavjanskaja vzaimnosť.“

o navrácení jim úplné politické samostatnosti, spokojuje se prozatím jen duchovním jich znovuzrozením s pomocí ruského cara. „Zadunajští Slované, Bulhaři, Srbi i Charváti,“ píše Križanić, „již dávno ztratili netoliko nemalé říše, nýbrž pozbyli i vší síly, jazyka i rozumu, tak že už ani nerozumějí, co jest čest nebo vážnost, ani nemyslí o ní; *a sami od sebe nijak nemohou sobě pomoci, nýbrž zevnitřní síly jest jim potřebí,* aby mohli opět na nohy povstati a mezi ostatní národy se postaviti. Ty care, nemůžešli jim za nynějších těžkých dob dopomoci k dokonalé opravě, ani oněch říší k prvotnému stavu přivesti a ustrojiti: můžeš aspoň slovanský jazyk v knihách opraviti i osvítiti, a příhodnými rozumnými knihami oněm lidem oči otevříti, aby začali poznávati čest a o svém povstání přemýšleti.“ Dříve nežli car podnikne osvobození jižních Slovanův z tureckého otroctví, jest potřebí jistých předchozích opatření. Především třeba obrátiti se vší mocí proti *Krymským Tatarům*, zaujíti Krym a teprvé potom udeřiti na Turky. Hnízdo oněch Krymských loupežníkův třeba do kořen vyvrátiti, Tatary — kteří by nechtěli státi se křesťany — vyhnati a Krym osaditi Rusy a jinými Slovany. Draví Krymci pustoší ode dávna jihoruské země, které pro strach tatarský nemohou býti vzdělávány, a škodí obchodu Rusi s Tureckem. „Na všech vojenských lodích tureckých není skoro viděti jiných veslařův, kromě lidí ruského původu. Ve městech po všem Řecku, Palestině, Syrii, Egyptě a Anatolii, po vší turecké říši jest tolik ruských zajatých, že obyčejně táží se našich: Zůstali ještě na Rusi nějací lidé?“ Proti Tatarům i Turkům Križanić horlivě odporučuje spolek s Polskem co nejprospěšnější; Turci prý ještě od času sultána Solimana bojí se spolku Rusův a Polákův, domnívajíce se, že od těchto severních národův hrozí záhuba jich panství. Spolu hořce touží na neustálé ony různice „mezi Poláky a Rusy, lidmi jednoho jazyka i dětmi jednoho otce,“ avšak téměř zoufá, že „mezi Ljachy a Moskvou na věky nelze se nadíti trvalého smíření.“ Neobyčejně rozumně soudí tento katolický kněz o církevním rozkole, který zasáhl do živého jmenovitě Slovanům. „Hloupě jedná,“ (píše Križanić), „kdož se míchá do cizích sporův, ze kterých nemůže míti užitku. Slovanův netýká se spor obou církví o přednost; jest jim jednostejné, zdali papež a patriarch se hádají a škubají a za brady tahají, budeli prvenství v Římě nebo v Cařihradě.“ Dobře podotýká Križanić, že za příčinou rozdílného náboženského vyznání bez míry se prolila krev mezi bratřími, Rusy i Poláky, a že v Polsku posud nevládne carský rod ruský. Takové „politické myšlenky“ podává znamenitý Jihoslovan ruskému caru, a — uvážímeli běh politiky ruské v následujících dvou stoletích — zdá se, jako by se brala drahou Križanićem vytčenou.*) R. 1687 cařice Sofie podnikajíc první výpravu proti Krymu žaluje na Tatary téměř slovy Križanićovými: „Nikde bezbožní bisurmani nezajímají tolik lidu, jako v našem carství, v Ukrajině i Malé Rusi; pravoslavné křesťany prodávají jako dobytek do věčného zlého otroctví, chrámy boží boří, svatou víru hanobí, ba od nás berou i daň, a nižádných mírných smluv neplní.“ Výprava ta i následující

*) O Križanići srv. mezi jiným naši knihu Slavjanskaja vzaimnosť, 114.

se nezdařily; avšak první krok učiněn: Rusko postupuje znenáhla na jih do Černomoří.

Obezřeli jsme poněkud obšírněji rozličné fáse oné důležité otázky hýbající celým křesťanstvem, zvláště pak Slovanstvem, *otázky východní,* jak se byla vyvinula do konce XVII. století. Doba ta jest vrcholem moci turecko-tatarské; do té doby Turci dobyvše téměř celých Uher bývají pod samou Vídní, a jich pokrevenci a područníci, Krymští Tataři, pustoší celou Rus, bývají pode Lvovem, Kyjevem ba i pod samou Moskvou. Křesťanské Evropě nikterak se nedaří v boji s asiatskými barbary; mnoho se mluví o spolcích křesťanských říší, avšak pramálo se dělá. Téměř celé jižní Slovanstvo úpí pod bičem tureckým, celá jižní Rus ozývá se pláčem nevolníkův Tatary odháněných. Obě slovanské říše, Polsko a Moskevská Rus, mnoho mluví o prospěchu společného vystupování proti bisurmanům i osvobození porobených bratří — ale skutek utek. Našliť sobě Poláci mnohem důležitější (jak se domnívali) úlohu, než boj s asiatskými barbary za osvobození jižních bratří; vzaliť si do hlavy, že jest pánu bohu mnohem milejší — předělávati „kacíře“ a „schismatiky“ na římské katolíky, a bojovati pod Pskovem, Moskvou i Kyjevem s Rusí, než pod Varnou, Čerkasy i Chotinem s Tatary a Turky. Mezi tím, co stoupenci papeže a patriarchy na slovanském východě — dle slov Križanićových — se hádali, škubali a za brady tahali, hynuli jižní Slované — vše jedno, bylili „papisti“ nebo „schismatici,“ mezi nimiž Turci tehdy nedělali ještě rozdílu —; hynula jižní Rus, a nejmocnější stát slovanský těch dob, Polsko, krvácel ze sterých ran. Marně očekávali porobení Jihoslované svého spasení od Polska. Polsko, k vůli vlaským učitelům, dávno zapomnělo i zanedbalo svého slovanského povolání: místo toho, aby stalo se středištěm i záštitou všeho Slovanstva, ono vychrlilo na „schismatickou“ Rus Moskevskou tlupy nevázané šlechty, a na „kacířské“ Čechy bandy zlodějův a loupežníkův Lisovčíkův, i dovršilo konečně státnický svůj věhlas krvavými vojnami se svou Rusí, kterou též chtělo předělati ze „schismatikův“ v uniaty a katolíky. Král Jan Kazimír pověděl čirou pravdu (v universále r. 1650), že „sjednocení statečných národův, polského, litevského i ruského v této říši — kterou *pán bůh chtěl míti hradbou všeho křesťanstva* — jest největší firmamentum; pročež naši předchůdcové králové polští přihlíželi k tomu, aby mezi statečnými oněmi národy povždy trvala svornost i nerozryvná láska, i aby společné jich síly zachovaly a obrátily se proti nepříteli svatého kříže.“ Ovšem „Pan Bóg Rzecz Pospolitą chciał mieć antemurale wszystkiego krześciaństwa“ — ale jeho fanatičtí sluhové překazili tento vznešený účel. Právem naříká tehdáž polský básník *Jan Gavinský* (Sielanki nowe) na nedostatek statečných a moudrých mužův v Polště; kdy by takových nescházelo, nebylo by vnitřních rozbrojův, a Slované jižní i východní pohlíželi by na Polsko jako na svoje střediště:

Tehdy by as otčina tak často neklesala,
aniž by se v těle svojím v kusy rozdírala,
majíc celistvost svou zplna, raděj o tom kraji,
tam kde jsou vsi i kde města, přilehlé k Dunaji,

nebo kde při východním šumicích vod Bospoře
nevolník úrodná pole těžkým pluhem oře,
pomýšlela, vyvodíc je z poslední jich zhouby;
nebo kde pohanin vzteklé své požívá chlouby,
od Karpatův připojila by Thracké Rhodopy,
zanesši tam šťastně svoje do těch zemí stopy;
dosáhla by taktéž břehův Volhy ač vzdálené,
i přivedla by ji lehce k prahu Visly rodné!

Vše to jest svatá pravda. Velikých *státníkův* v Polsku téměř nikdy nebylo, a ke konci XVII. stol. vymřeli i hetmani.*) Jan Soběský byl poslední král polský, jenž neštítil se pancíře i šavle, a vyhledával Tatary i Turky na Dunaji pod Vídní i po Dněstru a Prutu. Se Soběským a jeho chrabrými soudruhy položila se do hrobu i bojovná Polska. Za napudrovaných králův Sasův Poláci — dle národního pořekadla — hýřili a popouštěli pasův, vedli nekonečné pře a záští, bili se mezi sebou šavlemi do krve, a k vůli změně hádali i prali se s „dissidenty,“ těmi některejšími „kacíři“ a „schismatiky,“ zrývali sněmy svým pověstným „niepozwalam“ (liberum veto), a vůbec se těšili, že „Polska nierządem stoi.“ Ale Polsko tímto bezvládím nestálo, nýbrž klesalo vždy hlouběji. Místo Polska, neporozuměvšího svému slovanskému povolání, vyvstává jiná říše slovanská, *carství ruské.* Zdálo se, jako by chrabrý král Jan umíraje, odkázal svou šavli, vyštěrbenou na lebkách tatarských i tureckých, mladšímu svému vrstevníku, jinému slovanskému panovníku, *ruskému caru Petru Alexějoviči.*

Ruští carové v Moskvě zdrtivše chanství Kazanské i Astrachanské, dobyvše Sibiře, dosáhli veliké vážnosti na celém křesťanském východě. K Moskvě obráceny zraky všech pravoslavných, slovanských i neslovanských národův; v Moskvě sídlí jediný mocný pravoslavný panovník, car vší Rusi, a jediný pravoslavný patriarcha, bydlící pod vládou křesťanského pána. Do Moskvy přicházejí pravoslavní duchovní z Turecka, z Uher a Polska, prosíce pomoci; z Moskvy i z Kyjeva posílají se bohoslužebné knihy k Jihoslovanům, vydávané „k společnému užitku velikého a slavného národu ruského i ostatních národův nejsladšího jazyka slovanského pravoslavné církve v Srbích a Bulhařích.“ Ohromná většina východních křesťanův, Bulhaři i Srbové, Rumuni i Řekové, byli pravoslavní, a lnuli tudíž více k ruským carům, nežli ke katolickým polským králům, nebo k cizím římským císařům spolu králům uherským, a to tím spíše, jelikož poslední dva panovníci nechovali se přátelsky k „schismatikům.“ Již r. 1688 přišel do Moskvy archimandrit z Athonské hory Isaiáš, i vyzýval ve jmenu patriarchův řeckého a srbského (Arsenie Čarnojeviće) i valaského hospodara, mladé cary Ivana i Petra a carevnu Sofii, aby vytrhli do pole k osvobození pravoslavných Řekův, Rumunův i Slovanův, kteří s radostí očekávají

*) Dle zpráv Benátčana Soranza (1576) Polsko nepožívalo u Turkův žádné vážnosti, ne že by je považovali za slabé, nýbrž že nemá prý žádných státníkův, kteří by rozuměli řízení státních záležitostí. Zvláště pak přispěly náboženské příčiny k tomu, že vážnost Polska u porty poklesla; neboť náboženství zplodilo u Polákův jen rozbroje i nepřátelství. (Zinkeisen: Geschichte des Osman. Reiches III. 516).

carských vojsk, i aby nedopustili zaujetí pravoslavných zemí katolickými vojsky císaře německého a Benátčanův; *nemilujíť prý oni národové Němcův, a pomáhati jim budou leda z nějvětší nouze.* Carové slíbili sice pomoc, která však na ten čas byla ještě nemožná; ani obě výpravy proti Krymu se nezdařily.

Mladý *car Petr* ujav se sám vlády, ihned pomýšlel na vojnu s Tureckem, tím spíše, že od konce XVII. stol. štěstí zbraním tureckým nehrubě přálo, a Turci vypuzeni z jižních Uher. Petr chtěl nejprvé dobyti moře a potom obrátiti se docela proti Turecku. „Osvobození východních křesťanův do posledního vzdechu žádati sobě nepřestanu," psal car r. 1697 patriarchovi Adrianu z Hollandu, a při uzavírání Karlovického míru (1699) ujímal se i pravoslavných „Řekův, Srbův, Bulharův a Slovanův." Petr, vladař v pravdě geniálný, výborně sobě byl vědom postavení Ruska v Slovanstvě a poměru Slovanův k Rusku. Mnozí Jihoslované vstupovali tehdy do ruské služby diplomatické, vojenské, námořní, a udržovali pak spojení se svými soukmenovci v Turecku. Mezi jinými vstoupili tehdáž do ruské služby oba Hercegovci Sava Vladislavić a Michal Miloradović. Vladislavić upozornil Petra na důležitost Jihoslovanův vzhledem k Rusku; Bulhary, Macedonie, Srbsko, Bosna, Dalmacie a Černá Hora jsouť prý obydleny národy, kteří jsou s Rusy jedné víry a jednoho jazyka, a kteří ochotně uchopí se zbraní pro společnou slávu a společné náboženství; zejmena Černá Hora jest důležita Rusku, které se zde lehce může upevniti. Petr všiml si tohoto pokynutí Vladislavićova, a když r. 1711 začal vojnu s Tureckem, očekával pomoc Rumunův, Slovanův a Řekův, úpících pod barbarským jarmem. Plukovník Miloradović poslán do Turecka s provoláním všem národům křesťanské víry v Srbsku, Macedonii, Bosně, Hercegovině, Černé Hoře. Všichni tito národové vyzýváni jsou, aby se chopili zbraní proti Turkům, proti těm barbarům i tísnitelům pravoslavného lidu; Petr sám prý v čele vojska udeří na Turky uprostřed jich říše, i budeli bohu libo, osvobodí stísněné pravoslavné křesťany od pohanského jarma, oslaví pravoslavnou církev, a povýší životvorný kříž. K tomu nechť mu pomohou po příkladu svých někdejších chrabrých králův a knížat slávy slovanského jazyka, i nechť společně s ruským vojskem bojují za víru i otčinu, za čest a slávu i za svobodu. Pak vyznavači pohanského Mohameda budou zahnáni ve svoji někdejší otčinu, v arabský písek i pouště. Miloradović přijat nadšeně zejmena na Černé Hoře. Ale nejen národové pod tureckým jarmem, hlavně Slované, viděli v pravoslavném slovanském caru svého osvoboditele: jmeno Petrovo slavilo se též mezi uherskými Srby; oni dvakráte (1704 a 1710) poslali zvláštní poslance, císařské oficíry, k Petrovi, prosíce, aby osvobodil Srby od tureckého jha, i přikazovali se v službu jeho, „svého pravoslavného cara." Ba, i katoličtí Jihoslované, Charváti a Dalmatinci, očekávali od ruského cara osvobození svých soukmenovcův v Turecku.

Myšlenku tu vyslovili současně (r. 1710) dva jihoslovanští spisovatelé, Charvát *Vitezović* a Dubrovničan jezuita *Gradić.* Vitezović vydal t. r. v Záhřebě báseň latinskou s (neúplným překladem charvátským a srbským, cyrilicí): „Geniticon sive Fatum ex nominibus etc. Petri imperatoris etc. Rasudie iliti Osudi iz imen Petra Aleksievića

cara etc." Petr jest bohem postavený sloup, záštita křesťanův, jež posud trápí zlí pohané. S boží pomocí nechť vytrhne proti Turkům, kteří „se od sjevera Moskve cara boje."

Tento jest tak dlouho čekaný vojvoda
za osvobození věrného národa,
který má přijíti od strany severné,
velký strach nahnati na Turky nevěrné.
Od boha jest síla dána tomu caru,
a před carem strach i hrůza jeho vrahu.
I bylli kdy jaký národ bohu drahým,
národ ruský měl by býti bohu drahým:
ruský národ nemůž déle dovoliti
Turkům ona svatá místa hanobiti.

Nechť Petr směle přeplaví se po Černém moři, a dobude Cařihradu, vyžene lítého vraha Kristova, a připojí polední země k svému severnímu carství. *Gradić* podal r. 1710 Savě Vladislavići ódu ke cti Petra Velikého „Plamen severní" (Plam Sieverski, to jest pievanje u hvalu Moskovskoga Veličanstva). Básník porovnává chrabrého i slavného cara Petra s mohutným plamenem, jenž proniká všude; jeho činy jsou známy celému světu a jich památka nikdy nezahyne. On skrotil střelce i porazil švédského Karla a zahnal jej do Turek; nechť i Turka dokoná. „Žij, slavný care, na věky; žij, ať roste více tvá mohutnost převeliká a slavné tvoje činy. Žij Nestorova léta, povždy vítěz, nikdy poražený, konej činy svoje slavné, i dotluc tureckou saň. Nevěřící pal i sekej, kteří nenávidí pravdy, učiň, aby v řece své krve se zadusili a zahynuli. Žij a učiň, aby klctý hodža s minaretu více nekřičel, aby se zbořily všechny mečety odpůrce křesťanského. Pravověrnou čest obhaj, a je z otroctví osvoboď, ať se více rozšíří a statečností tvojí rozplodí. Žij šťasten, ctěn a slaven, ó Moskevský jasný care, bůh jest hotov uděliti tobě věkověčné pocty i dary. Slavně panuj na světě i v ráji, a stkvěj se spolu s blaženými." Tak zpívá jihoslovanský jesuita, a ku podivu, v celé dlouhé básni ani slova o „schismě." Věru, zdálo se, jako by Križanić byl předělal svoje rodáky souvěrce, ba i jesuity. V jiné písni, ovšem pozdějšího původu, Petr „pravoslavný slovanský car," vyzývá Miloradovićem Černohorce, aby mu pomáhali proti Turkům:

Ať křesťanský lid osvobodíme,
a slovanské jmeno proslavíme,
ať zlomíme jarmo musulmanské,
pobožnosti pozdvihneme chrámy,
ať smyjeme učiněnou hanbu
ode Turka, každémutě vraha,
kdo nelíže prachu jejich nohou.
Vy jste s Rusy i jednoho rodu,
jedné víry, jednoho jazyka! *)

Ale výprava Petrova proti Turecku se nezdařila; nešťastný Prutský mír (1711) zmařil všechny ony naděje. Ale i přes tuto nehodu car Petr

*) Tato píseň jest ve sborníku Milutinoviće (Čojkoviće, č. 4.) mezi jinými černohorskými i hercegovskými „národními" písněmi. Ale sbírka tato jest nekritická, obsahující národní písně i umělé básně, mnohé od samého sběratele; k nim náleží beze vší pochyby i č. 4. Avšak jelikož tato slova často se opakují a skutečně vyjadřují dobře stav věcí, tehdejší i nynější, uvedli jsme je i zde.

zůstal nejpopulárnějším carem ruským mezi Jihoslovany. Udržoval i potom spojení s Jihoslovany v Turcích a v Uhřích, hlavně s Černohorci, ve jmenu „jedinojazyčija i jedinověrija," podporoval je hmotně i mravně a vůbec nepřestával obraceti k nim bedlivý zřetel. K rozkazu Petrovu přeložena historie Slovanův, hlavně Jihoslovanův, Dubrovničana *Orbini* „Il regno degli Slavi" (1601) do ruštiny (1722); dílo to zajímalo Petra tak, že když byl r. 1722 v Astrachani (na pochodě proti Persii), žádal, aby mu bylo posláno co nejrychleji. Černohorský metropolita Daniel byl v Rusku i vyprosil od cara značnou podporu na penězích a kostelních věcech. Srbský metropolita Mojžíš Petrović — sídlem v Bělehradě, tehdáž městě císaře římského — přijíždí do Petrohradu, gratuluje k Nyštadtskému míru, a prosí ve jmenu svého národa, aby císař jim poslal učitele i bohoslužebné knihy: „Budiž nám druhým apoštolem, osvěť i nás, jakož jsi osvítil svůj národ, aby naši nepřátelé neřekli: Kdež jest jich bůh?" Petr poslal učitele i knihy, mezi jiným slovanské bukvary i gramatiky. Tolikéž zachovali si katoličtí Jihoslované svoje ruské sympathie. Dubrovničan Štěpán *Ružič* (Rosa), katolický kněz, v dlouhé ódě (1717) opěvuje slavné činy Petra, jenž porazil nepřátele, šíří osvětu, zničí Turecko a osvobodí křesťany; s boží pomocí bude slavný car zhoubou sultána, jakož nazývají jej již nyni uzdou Osmanův. Ještě okolo polovice XVIII. století jeden starý srbský mnich v jižních Uhřích v rozmluvě se známým křisitelem Srbstva, Dositejem Obradovićem, blahořečil památce cara Petra, i prosil boha, aby posílal více takových panovníkův, kteří by „celou Evropu, Srbsko, Bosnu i Hercegovinu, milou otčinu našich předkův, Bulhary, Řecko i ostatní rajské země od tyranstva, hlouposti i barbarství zbavili a osvobodili." Dle svědectví ruského vyslance v Cařihradě, Vešnjakova (1745), nejmilejším čtením tureckých Jihoslovanův jest životopis Petra Velikého, který mají v próse i ve verších; oni dávají bohatou náhradu tomu, jenž nejlépe napíše takový životopis. A skutečně takové dílo vyšlo na slovanském jihu dříve, než na Rusi: r. 1772 vydal Dimitrij Theodosij v Benátkách „Žitije i slavnyja děla gosudarja imperatora Petra Velikago" (otištěno pak i v Petrohradě 1774). Dimitrij dal se do spisování díla, jelikož o Petrovi nebylo posud nic psáno v jazyku slovanském, a národové toho jazyka obývající na jihozápadě, k tomu neměli prostředkův, a očekávajíce toho od Rusův již se unavili. Spisovatel připomínaje, že r. 1711 všichni turečtí křesťané jako soukmenovci slovanští i řečtí a vůbec lidé východního náboženství očekávali od Petra osvobození, dodává: „I nyní tak smýšlejí všichni souvěrci, ačkoli v porobě, ne zjevně ale tajně, a posílají upřímné modlitby k bohu za úspěch zbraní pobožného císařství nad bezbožnými pohany i za své osvobození." *)

Od času Petra Velikého Rusko nepřestalo tíhnouti na jih, a nástupci Petrovi brzy napravili nehodu Prutskou. Během XVIII. století Rusko vedlo několik vítězných vojen s Tureckem, stalo se pánem severního Černomoří a dosáhlo protektorátu nad oběma rumunskými kní-

*) O poměrech Petra k Jihoslovanům v. Solovjeva Historii Ruska, díly XIV—XVIII; srv. též naši knihu Slavjanskaja vzaimnosť, 280.

žetstvími, ba i vůbec nad pravoslavnými křesťany v Turecku. Rusko nespustilo východu s očí; tamť byl — ať díme slovy Lomonosova — strašný drak, jejž jediný ruský Herkules může zničiti. Vážnost Ruska na východě, zvláště pak mezi pravoslavnými Slovany, zmáhala se vždy více; sami ruští panovníci, zejmena Kateřina II., nejednou vzpomínají společného „slovanského“ původu Rusův i Jihoslovanův, toho „jedinověrija i jedinojazyčija,“ které hraje tak důležitou úlohu v otázce východní. Tak r. 1769 vyzývá Kateřina všechny pravoslavné řecké i slovanské národy, aby pomáhali ruským vojskům proti společnému vrahu a rozšířili povstání k samému Cařihradu. Také r. 1788 vyzývá císařová všechny srbské a černohorské a jiné obyvatele slavného slovanského kmene, aby pomáhali Rusům k zničení vrahů pravoslavné víry, po příkladě chrabrých předkův, kteří s námi jsou jednoho původu. Generál Zaborovský měl poručeno, aby Slovany, Albance i Řeky pozdvihl proti vrahu jmena křesťanského a zřizoval z nich vojenské sbory. Všem Slovanům, jmenovitě jižním, promluvil z duše černohorský vladyka Sava (1771): „Prosím nejvyššího stvořitele, aby s výsosti žehnal ruským zbraním i povýšil kříž, a naši slovanskou ruku opět oslavil onou slávou, kterou měli naši předkové.*) Bulhaři a Srbové, znajíce Rus ještě ze starodávných podání i od svých duchovních, uzřeli konečně, že jich turecký car jest slabší cara ruského; oni uvídali ruská vojska na Dunaji, ruské vojíny i diplomaty v Cařihradě i po jiných městech tureckých co ochránce pravoslaví, vedle katolických zástupcův císaře římsko-německého a králův francouzského i španělského. Paprsky vycházejícího ruského slunce pronikaly v nejzazší zákoutí porobeného východu, všude zahřívajíce srdce nešťastného obyvatelstva křesťanského, té ubohé „ráje,“ a naplňujíce je nadějemi v lepší budoucnost. Uvedeme zde zajímavý příklad této neobmezené důvěry Srbův, úpících pod jarmem tureckým, k Rusku. R. 1784 shromáždili se někteří knezové (náčelníci lidu) v Starém Srbsku, v jich čele tak nazvaný oberknez (náčelník okresu) Rašković, v Nové Varoši (na západ od Nového Bazaru), i sestavili tu dva listy, k císařové Kateřině a k Potemkinu. Knezové naříkají na mnohonásobné útisky, jež trpí od Turkův, těší se však vzhledem k Rusku, které jest s nimi jedné víry i jednoho jazyka, i k císařové, od které očekávají konečného osvobození. „Turci nazývají nás Moskovity, jelikož my Srbové máme s Rusy podobný jazyk a pravoslaví, a více než každý jiný národ oddáni jsme svému pobožnému caru. Bůh i Vaše Veličenství račte nás osvoboditi od těžkého mučení i veliké poroby; dnem i nocí modlíme se k hospodinu a voláme z hlubiny srdce: Neopusť nás největší na světě cařice a po bohu všeho křesťanského rodu pomocnice a vykupitelko, prostři vysokou ruku svoji na bezbožný rod musulmanský, pomsti nevinně prolévanou krev stáda Kristova! My Srbové nacházíme se pode jhem musulmanským, jako někdy Israel pode jhem egyptských faraonův. Nejmilostivější bůh rozmnožil nás, jako někdy Israel, požehnal nás chrabrostí slovanského národu, od něhož pocházíme, potrestal nás však za naše hříchy odňav nám vladaře, pastýře a vůdce, čímž vydáni jsme vrahům svojim v po-

*) List vladyky Dubrovčanům, v Srbském Letopise 1866, 90.

směch i útisk. Ale milosrdný bůh vyzdvihnul naději naši od severu, od rodu přeslavného Velikého Petra, v osobě Vašeho Veličenství slávou jemu podobného, kteréžto my všichni jednomyslně hotovi jsme sloužiti.“ V podobném smyslu píší knezóvé i Potemkinu; také jeho ujišťují, že jsou vesměs hotovi sloužiti veliké panovnici; nepřišlali však ještě doba jich osvobození, prosí, aby jim dovoleno bylo vystěhovati se s rodinami do Ruska.

Tyto a podobné prosby nemohly býti tehdáž vyslyšány. Ale tyto listy, sepsané prostými staršinami téměř zapomenuté dědiny Štěpána Nemanje, jsou tklivým důkazem neobmezené důvěry nešťastného srbského národu k souvěrné i souplemenné Rusi. *)

Na základě starodávných podání i pode vlivem ruských vítězství i ruské slávy, jakož i ochrany, okazované Ruskem východním křesťanům, vznikl mezi Srby a Bulhary zvláštní názor na mocné severní pravoslavné carství. Srbové vypravují, že kníže Štěpán Lazarević příjmím Vysoký († 1427) po smrti otcově prchl do Moskevské země, odkud po několika letech vytrhnul s vojskem skrze Uhry do Srbska a bil se s Turky. Když Turci hrozili záhubou Vídni (1683), to „Vídenská císařová“ prosí pomoci od „krále Moskevského“; král posílá královice Michala s 300.000 m., ale i to zdá se mu býti málo; odešel do Polska (u zemlju Lehansku), i pozdvihl Lechy i Poláky, načež spojené toto rusko-polské vojsko zahání turky. V Moskvě chovají se prý i posvátné věci pravoslavného východu; turecký car, dle rady patriarchovy, posílá velikému caru Moskevskému oděv sv. Jana, zlaté koruny carův Konstantina i Simeona, berlo Nemaniće Savy, břitkou šavli Silného Štěpána, korouhev s křížem knížete Lazara; vše to, prý „očevina“ (dědictví) cara Moskevského, bude jemu velmi milo. Srbové se těší, že „Moskovi su od boja junaci, mogu nama pomoć vojevati,“ a Bulhaři si vypravují, že Moskevská králice nebojí se nikoho, ani cara (sultána) ani vezíra, a bojí se jenom nejvyššího boha; car vysílá proti králici 70 pašův, které však ona po třídenní bitvě poráží a hlavy všech posílá sultánu, vyzývajíc jej, aby poslal ještě více pašův, že jim udělá totéž. Rusko jest útočištěm trýzněné a odírané křesťanské ráje; Crnojević Sava, jemuž Bećir-paša odňal všechno jmění i zabil bratří, prchl do Moskevské země; zde setkává se se svým zajatým trýznitelem i utíná mu hlavu. Od Ruska očekávají Srbové svého konečného spasení. Srbská cařice vidí sen, jak ze stolice ruského slavného cara, Moskvy, vyrostla vysoká jedle do nebes, na které sedí sokol pokrývající křídly všechny Srby; a car Simeon vykládá tento sen, že Rusové osvobodí od Turkův všechny církve, i sv. Sofii i veškeren národ srbský:

Oj to budou Rusi sokolové,
oni přímo ku předu potrčí,
i navštíví Srby na všech místech,
moc tureckou oni rozkotají,
i od Turkův Srby osvobodí
ruskou slávou i ruským junáctvím,

*) Vydal Bogošić v Otčetě o 13. prisuždenii nagrad grafa Uvarova, 108.

srbskou slávu oni znova vzkřísí,
svojim bratřím ku pomoci půjdou,
v naše církve budou zas choditi,
a v nich bohu slavnostně sloužiti.

Za to Rusové mezi obranci křesťanství zaujímají první místo, jich sláva i junáctví předčí všechny ostatní, i bude hřmíti na věky po celém světě. Vděčni Srbové modlí se, aby Bůh dal Rusům zdraví i veselí i hojnost všelikých darův pozemských.

Ruské líce ať se rozeznává
jako jasné slunce u prostřed hvězd!
Jejich carství ať tak dlouho trvá,
pokud jasné slunce jest i měsíc!
Rusi slávou všechny převýšili,
a junáctvím jiné předhonili.
Ať se Rusi slaví, vychvalují
po všem světě až na věky věkův! *)

Za takových poměrův, kde vážnost Rusi šířila se po všem křesťanském východě až do nejchudších chat, kde pravoslavný Slovan, Rumun, Řek, Gruzín i Armén, modlili se za úspěchy zbraní „bílého cara“: za takových poměrův není divu, že žárliví na takovou *mravní váhu* Ruska na východě vymyslili sobě tak nazvaný *testament Petra Velikého.* Jest velmi pravdě podobno, že tento „testament“ složil francouzský agent krále Ludvíka XV. při Petrohradském dvoře, chevalier d'Eon (1755—1760). Známý tento dobrodruh, naslýchav se při dvoru císařové Alžběty Petrovny i u jejích ruských rádcův všeličehos o politických zásadách velikého jejího otce, smíchal skutečnost s vlastním výmyslem i sestavil svůj „testament“. Později Napoleon, zdvíhaje téměř celou Evropu proti Rusku roku 1812, postaral se o rozšíření toho „testamentu,“ uveřejněného v díle francouzského učence Lesurea o vzrostě ruské moci. Jelikož tento domnělý „testament“ nadělal i dělá posud mnoho hluku — sámť císař Alexander II. v rozmluvě s anglickým vyslancem i ruský kancléř v depeši zmínili se o něm před rokem co o chimeře, — uvedeme zde jeho články skrácené: 1. Udržovati ruský národ v neustálém válečném položení, aby vojsko bylo utuženo, i užívati míru k vojně a vojny k míru. 2. K vzdělávání ruského národu povolávati z nejvzdálenějších zemí vojevůdce i učence. 3. Při každé příležitosti míchati se v záležitosti Evropy, zvláště pak Německa. 4. Uvesti Polsko ve svoji závislost a konečně pod svoji vládu. 5. Seslabiti Švédsko. 6. Ženiti veliká knížata s německými kněžnami. 7. Snažiti se o spolek s Anglií co největší námořní mocí hlavně za příčinou obchodu 8. Šířiti hranice na sever i na jih v Černomoří. 9. Postupovati k Cařihradu i skrze Persii do Indie, i zmocniti se světového obchodu. 10. Hleděti si spolku s Rakouskem, na pohled podporovati jeho záměry o panství v Němcích, tajně poštívati proti němu panovníky, a snažiti se, aby oni obraceli se za pomocí k Rusku; ustáliti nad Rakouskem druh protektorátu a tak připraviti v něm své budoucí panství. 11. Přiměti rakouský dům k účastenství u vyhnání Turkův

*) Srv. sbírky srbských písní Vuka Karadžiće, bosenských a hercegovských Petranoviće, bulharských Dozona. Písní ve sbírce Milutinoviće pomíjíme.

z Evropy, a po dobytí Cařihradu neutralisovati jeho závist, a sice buď zbuditi proti němu vojnu, nebo dáti jemu část dobytého, ale později toto odníti. 12. Skloniti na svou stranu a spojiti okolo sebe všechny východní „nesjednocené Řeky nebo schismatiky," osedlé v Uhřích, Turecku i jižním Polsku, udělati se jich středištěm i podporou, i připraviti vládu nad nimi jaksi ustálením duchovního vůdcovství. 13. Po všem tom navrhnouti zprva francouzskému potom Vídenskému dvoru rozděliti vládu nad celým světem, a konečně je oba zničiti. 14. Kdy by oba dvory nepřijaly ruského návrhu, třeba je znepřáteliti; po té svými „asiatskými ordami" pokořiti Německo i Francii, a tím i celou Evropu.

Každý, kdož jen trochu jest obeznámen s ruskou historií, pozná ihned falsifikát. Některé skutečné zásady ruské politiky pomíchány tu s výmysly, druhdy příliš hloupými (ku př. čl. 13., 14.). Co se týče článku 12., tu ovšem není potřebí dokazovati, že žádný ruský státník nemohl ho tak stylisovati, i ku př. pravoslavné — nazvati „schismatiky." Avšak *podstata* onoho článku byla ovšem jednou z předních politických zásad Moskevské Rusi již ode druhé polovice XV. století, od dob Ivana III., a ne teprvé od času Petra Velikého. Tato zásada vyplývala z přirozeného stavu věcí na pravoslavném východě, i nebylo potřebí, hlásati ji teprvé v nějakém „testamentě." *)

Úspěchy Ruska na východě, jeho důvěrné poměry ke všem pravoslavným křesťanům, jmenovitě k *jihoslovanským* „souvěrcům a soukmenovcům" pozorovány jsou po delší čas s nedůvěrou, a sice říší, jejížto vojska společně s ruskými bojovala s úhlavním nepřítelem křesťanstva i evropské vzdělanosti. Tato říše byla *Rakousko*. Že rozšíření Ruska, nenastaneli v rovné míře i rozšíření Rakouska, přímo se příčí bezpečnosti a zachování rakouského arcidomu, o tom nelze nikterak pochybovati. Jestli již nyní těžko i povážlivo, protiviti se dalekosáhlým podnikům ruského dvora, jaké povážlivé poměry budou potom, když by měl ruce opět volny, rozmnožil by svou moc a svého posavadního nebezpečného souseda, portu, buď zúplna zničil nebo na celé století pokořil. Čím ruská moc a vážnost se rozmnožuje, tím právě moc a vážnost rakouského arcidomu se zmenšuje. Vyhlídka v budoucnost byla by velmi smutná, i bylo by pak potřebí, při každém trochu důležitějším podniku prositi teprvé v Petrohradě za dovolení.**)

Dříve nežli přistoupíme k tomuto poměru Ruska a Rakouska ve východní otázce, pohledneme krátce na onu zemi i onen národ, kterými „Vídenský císař" vstoupil v bližší styky s křesťanskými národy na východě, totiž na *Uhry*, a na hlavního zástupce uherské státní idey, na *Uhry* čili, jak nyní obyčejně slují, *Maďary*, i na poměr uherského státu a Maďarův k *Jihoslovanům*.†) (Pokračování.)

*) V. rozpravu Šubinského v časopise „Drevnjaja i Novaja Rossija, 1877, I.

**) Slova kancléře V. Kounice r. 1771. (Beer: Die erste Theilung Polens, Wien 1873, Documente p. 24.)

†) Obšírně jsme o tom pojednali v rozpravě „Uhry a východní otázka," sepsané ke konci r. 1867, a otištěné v Časopise Česk. Musea 1868—69, (přeložena též do charvátského).

Ludvík Adolf Thiers.

Sepsal

dr. Vilém Gabler.

(Pokračování.)

Thiers byl dne 3. června r. 1848 zvolen do národního shromáždění franc. republiky ve čtyrech departementech. Již jeho kandidatura v Paříži byla příčinou bouřlivých výstupů; „lid“ Pařížský (t. j. proletariát a dělníci) shlukl se pak dne 5. a 6. června na náměstí Saint-Georgeském před domem Thiersovým, a branná moc musila zakročiti, aby skutečné nebezpečenství násilného útoku a všeho, co s tím mohlo býti spojeno, od rodiny Thiersovy bylo odvráceno. Na bulváru u brány Saint-Deniské až do 10. června každý večer shromažďovaly se veliké zástupy lidu. Panák představující Thiersa byl nošen na tyčce; „lid“ jej vypískal a hulákal: „Pryč s Thiersem“ — „Ať žije Barbès!“ Zástupy byly pokaždé bez boje rozehnány národní gardou. — Vycházejícího ze sněmu Thiersa vítal shluklý „lid“ syčením, urážlivým křikem a zjevnými výhrůžkami. Dne 6. června večer střelnou ranou rozbito bylo okno v přízemku Thiersova domu; pachatel skutku toho nebyl vypátrán. Tehdejší policie a tehdejší celá vláda francouzská byly právě ještě takové, že ke všemu, co dělal „lid“, chovala se jen s nemístnou shovívavostí.

Thiers o této vládě neměl dobré mínění. Diplomatický agent Frankfurtské ústřední vlády německé, dr. Oelsner Monmerqué, který s Thiersem mluvil několik dní před volbou, píše o tom ve svém denníku: „Mínění p. Thiersovo o členech exekutivní vlády jest totéž jako mínění všech Francouzův. Stanovisko však, s kterého Thiers je posuzuje, bylo mi nové. ‚Jsouť to,‘ pravil, ‚samí lidé bez talentu, bez energie, a tedy také beze všeho vlivu na veřejné mínění. Zlí nejsou. Avšak třeba by nechtěli zmatku a nepořádku, přec mají v tom svůj prospěch, aby pořádek nebyl zcela navrácen. Navrácením pořádku by oni přestali býti, čím jsou. Oni však chtějí býti, čím jsou, a aby tím byli, k tomu bylo nutně potřebí všech zmatků, které jsme již zažili; oni jich budou potřebovati ještě více. Jelikož pak nikdo nemůže napřed vypočítati stupeň a účinek takové krise, snadno by mohla nastoupiti krise tak silná, že by národní garda, která již touží po příležitosti, jedním rázem zničiti anarchii, byla puzena k jednání nejkrajnějšímu. Národní garda zcela jistě obdrží vrch v tomto boji; jeť četná, ve službě horlivá; u ní jeví se nyní vojenský duch francouzský.“ *)

Tato slova pronesl Thiers v prvních dnech měsíce června r. 1848. Národní garda Pařížská skutečně osvědčila velikou udatnost ve strašlivém boji proti zbouřenému proletariátu (dne 24—26. června) i zvítězila nad ním ovšem jenom pomocí vojska.

*) Dr. G. Oelsner-Monmerqué, Drei Missionen, Politische Skizzen aus Paris. Bremen 1850. Str. 85.

Dne 10. června objevil se Thiers ponejprv ve sněmovně, a byl tam vřele uvítán velikým počtem deputovaných. Volbě jeho připisovala se všeobecně veliká důležitost, neboť přesvědčením všech rozumných a politicky vzdělaných Francouzů tehdáž bylo, že žalostná anarchie a málomocnost vlády musí přestati, nemáli se Francie státi celé Evropě předmětem posměchu. Kromě toho nikoho nebylo tajno, že veliká většina národu francouzského republice nechce, avšak přívrženci monarchie již byli rozděleni na tři tábory (legitimisté, orleanisté a bonapartisté), z nichžto každý chtěl jiné monarchii. Státní loď francouzská kolíbala se bez určitého směru na rozvlněném moři, a bylo zajisté potřebí zkušené ruky, aby se opět dostala do bezpečného přístavu. Tato zkušená ruka měla býti ruka Thiersova; od něho všichni přátelé pořádku očekávali dílo, které ovšem přesahovalo jeho síly. Marná naděje tato svědčí však o tom, že Thiers r. 1848 požíval u svých krajanů zasloužené pověsti zkušeného státníka a upřímného vlastence.

„Po vítězství měšťanstva a vojska nad proletariátem," napsal na začátku června 1848 Oelsner-Monmerqué do svého denníku, „mohl by teprv začíti pořádný zmatek působením pánů pretendentů. Kdy by došlo k boji mezi nimi, Francie byla by na dlouhou dobu vydána občanské válce a anarchii. Jediný Thiers snad je s to, aby odvrátil hrozící nebezpečenství. Nemohu se ubrániti myšlence, že Thiers při svém rozhodném vlivu na měšťanstvo již nyní drží ve svých rukou nit velikého činu, a že se pokusí o to, co se zdá býti téměř nemožným. Na každý spůsob bude jeho vstoupení do sněmu nad míru důležito pro *budoucnost Francie a celé Evropy.*" *)

Přátelé únorové revoluce spatřovali svou republiku vystoupením Thiersovým ve velikém nebezpečenství. **) Avšak působení Thiersovo na průběh politických událostí ve Francii ve skutečnosti nemohlo býti tak valné. Zapletené poměry státní, ba i světové, musí se buďto rozplétati týmže spůsobem, kterým byly zapleteny, nebo gordický uzel musí se roztíti mečem. Moudrost státníkova může se tu jeviti pouze v tom, aby nebránil tomu, co se státi musí.

V Paříži byl se netečností národní gardy ozbrojený proletariát stal pánem situace. Zbabělým útěkem královým nastalo úplné bezvládí a panství ozbrojeného proletariátu stalo se skutkem.

Provisorní vláda republikánská musila se shodnouti s proletariátem, protože on byl pravým původcem republiky. Kdežto mírnější většina (Lamartine) provisorní vlády s ním jenom mírně se dohodla a definitivní jeho nadvlády v republice nikterak si nepřála, chtěla menšina (Louis Blanc) pomocí jeho uskutečniti své theorie o úplném převratu sociálním. Z jedné strany se tedy proletariátu lichotilo, a z druhé strany se mu otvíraly skvělé vyhlídky na pozemský blahobyt bez práce.

---

*) Drei Missionen. Str. 84.

**) La nomination de M. Thiers présageait de rudes combats. — — La République elle-même pouvait être compromise, détruite, anéantie. A ce seul penser, les coeurs se gonflaient d'indignation et de colère. (Delasiauve, Un an de révolution. Paris 1849 p. 82.)

Výsledkem odporných směrů působících v lůně provisorní vlády bylo zařízení tak nazvaných „dílen národních" (ateliers nationaux), kterými mělo se jenom vyhověti okamžité nesnázi,*) které se však staly pravým semeništěm revoluční armády krvavých dnů červnových. Zařízením těchto národních dílen byly podány proletariátu naděje, které se neměly vyplniti. Národní shromáždění tlačilo na to, aby tyto dílny se zavřely a aby všichni cizí dělníci z Paříže byli odstraněni; proletariát viděl, že se jeho panství má učiniti konec a zdvihl se ve zbrani. Veliky boj mezi ním a měšťanstvem Pařížským vyžadoval silnou moc vládní a vedl nutně k diktatuře generála Cavaignaca (dne 24. června).

Thiers v průběhu těchto událostí nemohl se uchopiti nižádné iniciativy, i hlasoval dne 24. června roku 1848, vida nezbytí, pro diktaturu Cavaignacovu, podobně jako většina národního shromáždění.

Tři dni trval v Paříži zuřivý boj proti proletariátu, který chtěl zbraní obnoviti své zviklané panství. Úplnou porážkou jeho končí se dne 26. června první nejsmutnější doba únorové revoluce ve Francii. Avšak vítězstvím tímto nikterak nebylo odstraněno ono největší nebezpečenství, ježto únorová revoluce byla připravila francouzskému státu. Vítězství nad odporem hmotným musilo býti doplněno vítězstvím mravním nad ideami, kterými tato hrůzyplná krise způsobena byla. V červnových dnech r. 1848 zajisté bojovala v řadách Pařížských povstalců valná část ničemné luzy, jížto heslem bylo: „Po vítězství vydrancujeme, po porážce vypálíme město!" Tato část povstalců musila býti bez milosti poražena a potrestána; avšak pravým zárodkem krvavé krise bylo záští, jímžto proletariát naplněn byl proti třídám majetným. Toto záští bylo společným a hlavním výsledkem všech socialistických učení, kterými novotáři chtěli r. 1848 obnoviti tvář francouzského státu a připraviti francouzskému národu zlatý věk všeobecného blahobytu. Každé toto učení čelilo vlastně proti bezpečnosti vlastnictví, každé vštěpovalo v mysli chudých jednu a tutéž myšlenku, kterou Proudhon krátce naznačil slovy: „*Vlastnictví je krádež.*" Chudina městská cítila se takovýmto učením oprávněnu k záští proti boháčům.

V tom smýšlení proletariátu leželo ono veliké sociální nebezpečenství, kterým r. 1848 Francie byla ohrožena. Thiers to v plné míře pochopil a nechávaje na čas stranou své historické práce sepsal v létě r. 1848 knihu pod titulem „*De la Propriété*" (O vlastnictví).

Začíná své dílo upozorněním na veliký rozdíl mezi revolucí francouzskou r. 1789 a revolucí sociální, která se měla provesti r. 1848. R. 1789 činil revoluci národ francouzský, protože k tomu měl podstatné příčiny; r. 1848 někteří theoretikové pomocí proletariátu chtěli způsobiti převrat sociální pouze na základě toho, že zapírají právo vlastnictví. „Tehdáž (r. 1789) ne všichni platili daně. Šlechta platila jenom nepatrnou část, kněžstvo neplatilo ničeho, leda že někdy dávalo dobrovolný příspěvek. Přestupky zákonů nebyly trestány stejným spůsobem:

*) „Le gouvernement provisoire, en alimentant cette masse d'indigence pendant le chômage de quatre mois d'une multitude industrielle accumulée dans une capitale en feu, *n'avait jamais eu comme on l'a cru la pensée d'en faire une institution.*" (Lamartine, Hist. de la Révolut. de 1848. II. 459.)

kdežto jedním vždy hrozila šibenice, druzí (šlechta) nacházeli tisíc rozličných spůsobů, kterými se vyhnuli hanbě a trestu. Ne všichni mohli se dostati k veřejným úřadům, ať bylo jich nadání a spůsobilost k nim sebe větší,; u jedněch překážkou byl nízký původ, u druhých náboženství (protestantské). Pod titulem feudálních práv bylo množství závazků poddanství, které se nezakládaly na žádných smlouvách, ale na porobě, kterou silnější uvalil na slabšího. Svůj chléb musil každý upeci v panské peci, své obilí musil mleti v panském mlýně, jenom od vrchnosti své mohl kupovati všeliké zboží, jenom vrchnostenským soudem byly vyřízeny jeho spory, a své žně musil nechati kaziti a sežrati panskou zvěří. V městech nemohl nikdo provozovati řemeslo, dokud dotýčným cechem nebyl k tomu oprávněn. Cla vybírala se při dovozu zboží z jedné provincie do druhé. Spůsob vybírání daní byl skutečně nesnesitelným, protože libovůle výběrčího byla neobmezena. Kněžstvu přes všechno ohromné bohatství jeho chudý rolník musil platiti desátek. A každý, kdo by byl chtěl pozdvihnouti hlasu svého proti těmto zlořádům, zmizel v temných žalářích tajemné Bastilly." To vše změnila a napravila veliká revoluce r. 1789. „Pro vaši revoluci sociální," praví Thiers, „zbývá jenom zrušení vlastnictví. Chci vám tedy dokázati předně, že vlastnictví jest nutným základem civilisovaného státu, a za druhé, že vaše theorie jsou bludné a mylné."

Dílo Thiersovo rozpadá se na čtvero oddělení, jež jednají: *o právu k vlastnictví, o komunismu, o socialismu, o daních.*

Thiers soudí takto: Vlastnictví jest právo lidské podobně jako svoboda. Tomu vždy lidé tak rozuměli až do našeho času. Nepopíratelným vlastnictvím každého člověka jest jeho tělo, jeho schopnosti, jeho síly. Každý člověk tedy jest pánem svých schopností a sil; práce, kterou svými silami vykoná, jest *jeho* práce, a výtěžek této jeho práce nutně jest *jeho* majetkem. Práce jest tedy pravým základem všeho vlastnictví. Nestejnost lidských schopností a sil má za nutný následek nestejnou práci, nestejný výsledek, tedy nestejnost vlastnictví. Každý člověk má právo se svým vlastnictvím nakládati dle své vůle, buďto je darovati neb odkázati. Právo odkazovati své vlastnictví povzbuzuje k práci. Bohatší dělají svými prostředky mnoho, co chudší dělati nemohou; kupují ku př. jemnější, umělejší a tedy dražší výrobek schopnějšího dělníka, který takto dostává zaslouženou odměnu za lepší práci. Třeba by podvod a násilí byly někdy původem vlastnictví, odkazování i takto nabytého vlastnictví dodává mu postupem času tutéž povahu posvátnou, kterou do sebe má vlastnictví nabyté prací. — Thiers první oddělení končí větou: „Bez vlastnictví movitého nemohlo by ani býti společnosti lidské; bez vlastnictví nemovitého nebylo by vzdělanosti."

Pojednání o *komunismu* jest pro právo k vlastnictví, co jmenují mathematikové důkazem per absurdum. Společné vlastnictví nutně vyžaduje společný život v každém ohledu: tedy i společné ženy, společné děti. Komunismus utlumuje chuť k práci, protože lenivý bude se spoléhati na pilnějšího, a pilnější časem svým zleniší. Komunismus jest vlastně negací svobody lidské. Komunismus zrušením vlastnictví též zrušuje rodinu a zničí tím nejušlechtilejší city lidského srdce. Komu-

nismus mohl býti v klášteřích, kdežto se *také* přísně nezachovává, avšak nemůže býti spůsobem života pro společnost státní.

O *socialismu* napsal Thiers: „Odpůrcové vlastnictví v našem věku nehnali na ně všichni útokem přímým. Někteří z nich netroufajíce si popírati je naprosto, přestali na tom, že vyhledali a navrhli prostředky, kterými by se opravilo, co oni jmenují neblahé účinky vlastnictví. Tito opravovatelé prozřetelnosti ovšem podali výsledky svého bádání zcela přiměřené tomu cíli, který si vytknuli. První věc a ta nejrozumnější, kterou vůbec udělali, byla, že velmi zuřivě mezi sebou se potýkali, uvalujíce všecku možnou hanu a potupu jeden na systém druhého, a že se konečně pod přijatým názvem „socialistů“ společně vrhli na komunisty, kteří ovšem jsou důslednější odpůrci vlastnictví, avšak dle mého náhledu nikterak ne nerozumnější, nežli ti, kteří se nazývají socialisty.“

Thiers dělí socialismus na tři systémy: *associace*, *vzájemnosti* (réciprocité), a *práva ku práci*. Přívrženci prvního systému tvrdí o sobě, že nepopírají vlastnictví, ale kapitál je dle nich tyran: ten nepodává se dělníku, nebo podává se mu pod výminkami takovými, že dělník nemůže žíti. Mimo to panuje mezi lidmi strašlivá konkurrence. Jeden hledí předčiti druhého. Dělníci musejí se tedy spolčovati mezi sebou; jakmile bude spolčování, kapitál se jim podá, a oni budou vyráběti jisté ustanovené množství zboží dle jistých ustanovených cen. Pak přestanou dvě věci: tyranie kapitálu a bratrovražedný boj konkurrence. Toť systém associace. — Ne, praví však jiný; chtíti zničiti konkurrenci jest holá bláhovost, neboť konkurrence je život. Lidé nemohou pracovati, aniž by jeden druhému činil konkurrenci, neboť vždy bude jeden chtíti dělati lépe nežli druhý. A kapitál nepodá se snadněji dělníkům spolčovaným, nežli se podává jednotlivým. Kořen zla třeba hledati jinde, a též prostředek proti němu. Kapitál především representují ražené peníze; ty nepodávají se každému, kdo jich potřebuje k živobytí a k práci své. Ražené peníze jsou hlavním vinníkem: potrestejte je za to tím, že je zrušíte; utvořte veřejný ústav pod jmenem „Banky lidu“ (La Banque du peuple), který bude hlavním skladištěm všech možných výrobků, a ve kterém dělník bude dostávati za svůj výrobek dle libosti buďto cenný papír nebo kterýkoli výrobek jiný. Zrušte pak interesy kapitálů, a pozemské štěstí je hotovo. Každý bude pracovati, každý bude dostávati, čeho mu potřebí, a boháčů nebude. Toť systém vzájemnosti. (Systém Proudhonův.) — Samé to šálení lidu, praví třetí. Associace, zrušení konkurrence, zrušení ražených peněz, to vše nepovede k cíli. Nemůžete zrušiti ani konkurrenci, ani peníze, tento nutný prostředek výměny. Jediný prostředek máte, kterým můžete učiniti konec sociálnímu zlu, jeden jediný, avšak přímý, bezpečný, kterým se nic nekazí, kterým se nikterak nedotknete vlastnictví, a ten prostředek jest *právo k práci*. Nyní náleží kapitál kapitalistům, kteří ho půjčují neb nepůjčují dle své libosti, a země náleží držitelům pozemků, kteří je pronajímají neb nepronajímají, opět dle své libosti. Tím se stává, že mnozí jsou bez peněz a bez práce. Libovůle kapitalistů a držitelů pozemků musí se zlomiti právě konkurrencí, a to vydatnou. Stát musí garantovati každému občanu potřebnou práci. Pak

nebudeme se bádati o to, jeli osobní vlastnictví věcí nutnou čili nic, neboť neblahé účinky osobního vlastnictví budou pak odstraněny. Jakmile pak soukromý vlastník nebude chtíti propůjčiti druhému svůj kapitál nebo svůj pozemek, aby tento měl práci ke své výživě potřebnou, bude tu stát, který podá, co onen podati nechtěl, a nutný výsledek této mohutné konkurrence bude, že i kapitalista i držitel pozemků bude nucen dělati totéž, co dělá stát. Všeobecný blahobyt byl by takto bez násilného převratu úplně docílen. Toť systém práva k práci. (Systém L. Blancův.)

Thiers pak dokazuje, že každým tímto systémem zruší se princip osobního vlastnictví, o kterém již podal důkaz, že jest nutnou podmínkou lidské vzdělanosti. I končí své dílo ujištěním, že nikdy nebude jeho úmyslem podporovati netečnost a lhostejnost k utrpení lidu, ale působiti k tomu, by se poznaly pravé toho příčiny a zvolily pravé prostředky, kterými by se mohlo skutečně pomoci. —

Hlavní úlohou národního shromáždění bylo vypracovati ústavu republikánskou. I byla již dne 17. května zvolena komise 18 členů, která dne 19. června předložila příslušný návrh oddělením sněmu. Povstáním červnovým a diktaturou Cavaignacovou však se situace tou měrou změnila, že i původní návrh ústavy byl velmi podstatně změněn. Dne 4. září začalo ve sněmu veřejné rokování o jednotlivých článcích ústavy.*) Do 15. září bylo vyřízeno a přijato osm úvodních článků. Rokování o ostatních 116 článcích trvalo pak ode dne 30. září do 28. října. Dne 4. listopadu byla v slavném sezení po třetím čtení celá ústava národním shromážděním přijata. Dne 12. listopadu v neděli na to uspořádána veliká národní slavnost v Paříži, při které Marrast, president národního shromáždění na náměstí de la Concorde shromážděnému lidu prohlásil ústavu. Teprv týden po tom, dne 19. listopadu, prohlášena ústava po celé Francii.

Thiers co nově zvolený člen ústavodárného výboru bral velmi činný podíl při opravě původního návrhu. Při rokování o osmi úvodních článcích ponejprv vystoupil na tribunu dne 13. září. Rokovalo se o článku osmém. Levice chtěla, aby v článku tom určitě bylo vysloveno, že stát pojišťuje každému občanu „právo k práci.“ Thiers mluvil proti tomuto návrhu. První řeč Thiersova ve sněmu republikánském nabývá zvláštní zajímavosti tím, že řečník především určitými slovy vyslovuje, jaké postavení on a strana jeho zaujímá k nové republikánské formě státní. „Občané poslanci,“ **) pravil, „přicházím i já

*) Jakožto kuriosum uvádíme návrh demokrata Devillea, který co první řečník k prvnímu článku: „V přítomnosti boha a ve jmenu národa francouzského prohlašuje a uzavírá národní shromáždění“ podal následující amendement: „Před bohem a pod stavem obležení, který ničí všechnu svobodu, jmenovitě svobodu tisku, jižto potlačuje a dle libosti ruší, pod vládou vojenskou, která tím, že jest, zdrcuje veřejné mínění a překazuje objevení se všech ideí a pravd, pod takovouto vládou nerozumnou a zpozdilou, na kterou každý občan pohlíží se spravedlivou hrůzou, národní shromáždění uzavírá.“ — Návrh tento ovšem nebyl přijat.

**) V roce 1848 podobně jako za času veliké revoluce tituly *pán*, *paní* byly prohlašovány za aristokratické, a musilo se po demokraticku říkati: *občan*, *občanka*. Tento demokratický titul zůstal oficielním až do

užívat téhož práva, kterého vy užíváte všichni, práva totiž spolupracovati o ústavě, kterou mají býti řízeny osudy naší vlasti. My, totiž moji přátelé a já, přikládáme této ústavě velikou důležitost. My jsme neudělali, my jsme nechtěli republiku; my ji přijímáme." (Hluk a pokřiky na levici.) — *President.* Shromáždění poslouchalo v tichosti předešlého řečníka.' Žádám touž pozornost pro pana (sic) Thiersa a pro každého jiného. — *Thiers.* „Opakuji, že my, totiž moji přátelé a já, přikládáme velikou důležitost této ústavě. My jsme nechtěli, my jsme neudělali republiku. My ji přijímáme; my ji přijímáme loyalně, upřímně. U každého rozumného, u každého poctivého člověka zákonnitá vláda zemská zasluhuje vší úcty. My jsme nikdy nestrojili tajných piklů proti vládě, my jich nikdy strojiti nebudeme. Každého dne přičiníme se o to dle svých sil, aby záležitosti země spravovány byly pravidelně a dobře. My jsme nikdy nelichotili předešlé vládě, my jsme jí nikdy nezradili. My nikdy nebudeme lichotiti republice, my jí nikdy nezradíme: my jí povíme pravdu. Často se nám kladly obtíže, když jsme chtěli pravdu pověděti; tyto obtíže nás nikdy nezastrašily, nezastraší nás ani dnes. Státní forma, pod kterou jsme chtěli pracovati ku blahu vlasti, je nyní zlomena. My k tomu blahu chceme pracovati ještě, budeme k němu pracovati pod nynější formou státní, jako jsme to činili pod předešlou. My jsme vždy chtěli svobodě, ne svobodě strannické ale takové, která by chránila správu záležitostí národních před vlivem dvoru a před vlivem ulice. (Pochvala.) My jsme vždy chtěli, aby náš národ byl národem velikým a slavným, aby naše politika byla politikou národní. My i budoucně míníme státi o to, aby tyto zásady byly uskutečněny, jak jsme o to stáli v minulosti."

Thiers v řeči své odvolávaje se na svůj spis „O vlastnictví" probírá a vyvracuje všechny běžné theorie socialistické co klamné a bludné; o tak nazvaném „právu ku práci" pak zvláště dokazuje, že to, co některým zlíbilo se nazývati „právem k práci," mělo by se vlastně nazývati ***právem k podpoře***, a že toto tak nazvané právo vlastně záleží v tom, aby stát dával po 2 frankách denně každému, kdo nemá žádné práce. Neboť skutečnou práci pojistiti každému dle jeho zaměstnání jest prý holou nemožností, také státu. Pojistiti však pravidelnou denní mzdu všem, kteří by třebas ani pracovati nechtěli, bylo by přímé povzbuzování k zahálčivosti. A podpora, o kterou se hlavně jedná, kde by se vzala, leč z pokladny státní, z příspěvků, které tam k obecným potřebám ukládá lid. Tyto příspěvky aby se obracely k účelu tak pochybnému a snad přímo škodnému, považuje Thiers za skutek nespravedlivý, ku kterému raditi nemůže.

„Právo k práci" nebylo přijato do základních článků ústavy. Osmý článek republikánské ústavy francouzské r. 1848 zněl: „Republika musí chrániti každého občana v jeho osobě, v jeho rodině, v jeho náboženství, v jeho vlastnictví a *v jeho práci* a t. d."

---

konce republiky. V životě soukromém již ku konci roku 1848 jevila se proti němu silná reakce. Již na začátku r. 1849 slyšel jsem v kavárně, kde jeden pán druhého oslovil titulem „citoyen," nevrlou odpověď: Citoyen vous-même (sám takový)!

Thiers slavně tohoto dne 13. září r. 1848 s tribuny národního shromáždění prohlásil, že *přijímá republiku loyalně a upřímně*, a že nikdy proti republice, kterou považuje za zákonnitou vládu zemskou, nebude strojiti tajných piklů. Byl Thiers dne 13. září r. 1848 skutečně republikánem, či mělo se slovům jeho rozuměti snad v ten smysl, že republice nechtěl a *posud nechce*, že ji přijímá *prozatím*, že proti ní nebude strojiti tajných piklů, ale že dle možnosti *brzy proti ní se vysloví veřejně?* Thiers co zkušený státník a co vřelý vlastenec, kterému čest a sláva národa francouzského vždy byly vznešeným cílem jednání, zajisté nemohl býti a nebyl spokojen s dílem únorové revoluce. Co starý a rozhodný odpůrce strany republikánské nemohl býti s tím, že Francie stala se republikou, spokojen. Avšak z toho ze všeho ještě nenásleduje, že v měsíci září r. 1848 nemohl míti jiné myšlenky nežli tuto novou republiku opět proměniti v monarchii. Pravý poměr, ve kterém Thiers stál k republice únorové, nejlépe se nám objeví, podívámeli se poněkud blíže na jeho poměr k prvnímu presidentovi této republiky, k princi Ludvíku Napoleonu Bonapartovi.

Ten narodiv se v Paříži dne 8. dubna 1808, jakožto třetí syn mladšího bratra císaře Napoleona, Ludvíka, bývalého krále holandského, žil po roce 1815 se svou matkou ve vyhnanství nejvíce na malém zámečku Arenenbergu ve Švýcarsku. Po smrti jediného syna Napoleona I., který pod jmenem vévody Zákupského dne 22. července r. 1832 zemřel ve Vídni, princ Karel Ludvík přijal jmeno Napoleon co designovaný nástupce na trůn Bonapartovy dynastie. Byl netoliko horlivým representantem Napoleonových tradicí, ale měl i nezvratné přesvědčení, že nad Francií opět vládnouti bude dynastie Bonapartova. Politika Ludvíka Filipa indirektně podporovala toto přesvědčení; Ludvík Filip hleděl se státi populárním ve Francii tím, že obnovil alespoň upomínky na dobu vojenské slávy národa francouzského. Již r. 1831 byla socha Napoleonova opět postavena na obrovský sloup náměstí Vendômeského; r. 1833 dal Ludvík Filip postaviti pomník císaři Napoleonovi v Ajaccio, hlavním městě korsickém, jeho rodišti; r. 1835 dal opět pověsiti podobiznu císařovu ve veliké síni Pařížského soudního paláce (Palais de Justice), a r. 1836 kázal ozdobiti pomník ve veřejných sadech města Marseilleu mramorovým poprsím Napoleonovým.

Princ Ludvík Napoleon cítil se vším tím povzbuzena k tomu, aby se konečně přesvědčil, zdaliž by vojsko francouzské nesloužilo raději pod bojovným císařem Napoleonem III. nežli pod mírumilovným králem Ludvíkem Filipem. První takový pokus učinil dne 30. října r. 1836 v Štrasburku, byl však zatčen, do Paříže přiveden a vládou francouzskou milostivě do Ameriky vypovězen. Jmeno Thiersovo do této doby nehraje žádné úlohy v osudech budoucího císaře francouzského.

Princ Ludvík Napoleon nezůstal dlouho v Americe. Zpráva o nebezpečném onemocnění matky jeho přivedla jej nazpět do Evropy. Dne 3. října 1837 stál v Arenenbergu u lože umírající královny Hortensie. Francouzská vláda nechtěla nebezpečného soka trpěti tak blízko svých hranic; princ Ludvík Napoleon odebral se tedy do Anglicka, tohoto všeobecného útočiště všech politických vypovězenců. Tu

byl upozorněn na Thiersa. Dne 9. června 1839 oznámil Journal des Debats, že Thiers vydá obšírnou historii císaře Napoleona. R. 1840 pak Thiers co ministr záležitostí zahraničních počal vyjednávati s vládou anglickou, aby tělesné pozůstatky císaře Napoleona doposud odpočívající na anglickém ostrovu Sv. Heleny, byly postoupeny Francii. Dotýčná smlouva byla dne 12. května 1840 uzavřena mezi franc. vyslancem Guizotem a ministrem anglickým Palmerstonem. Dne 7. července r. 1840 dvě fregaty franc. La Belle Poule a La Favorite pod velením královského prince, vévody Joinvilleského, vypluly z přístavu Toulonského, a měly se ze Sv. Heleny vrátiti do přístavu franc. Hâvreského. Pozůstatky Napoleonovy měly býti z Hâvru slavným průvodem přivezeny do Paříže, a tam s velkou slávou v kostele invalidovny pochovány. Této doby, kde všeobecná pozornost ve Francii byla obrácena k upomínkám Napoleonovým, princ Ludvík Napoleon hodlal použiti k novému pokusu, aby se zmocnil vlády ve Francii.

Francouzské vlády to nebylo tajno, i byla tedy připravena. Dne 6. srpna r. 1840 Ludvík Napoleon Bonaparte přistál na břehu francouzském nedaleko města Boulogne, i stal se po druhé zajatým krále Ludvíka Filipa. Tenkrát mezi papíry jeho nalezena byla proklamace k národu francouzskému, ve které *Thiers* byl jmenován presidentem jeho nového císařského ministerstva. Thiers tehdáž byl ministrem zahraničních záležitostí a presidentem ministerstva krále Ludvíka Filipa; nikdy nebyl v nižádném spojení s vypovězenou rodinou Bonapartovou. S nejúplnější jistotou můžeme tvrditi, že před 6. srpnem r. 1840 nikdo Thiersa se netázal, zdali chce býti ministrem císaře Napoleona III., a že Thiers r. 1840 nikterak si nepřál obnovení Bonapartovy dynastie. Princ Ludvík Napoleon jmenoval jej presidentem svého ministerstva, protože se do něho domýšlel velikých sympathií k Napoleonu I. V tom, že si Thiers za hlavní úlohu svého života zvolil státi se dějepiscem tohoto císaře, že nejvíce přispěl k tomu, aby upomínky na tu slavnou dobu francouzských dějin udržovaly se v národním vědomí, princ Ludvík Napoleon zajisté mohl spatřovati ony sympathie. I mnozí jiní lidé tehdáž zcela podobným způsobem nazývali Thiersa bonapartistou. Avšak sluší připomenouti, že mezi vřelými sympathiemi ku slavné době národních dějin a k muži, který byl hlavním původcem této slávy, a mezi přáním, aby dynastie jeho byla obnovena, jest ohromný rozdíl. Thiers co vřelý a upřímný vlastenec francouzský kochal se ve slavných upomínkách svého národu; může se mu zajisté v tehdejší době činiti též výčitka, že byl až příliš zaujat válečnou slávou francouzskou: ale v pravém smyslu slova bonapartistou nebyl ani r. 1840, aniž kdy jindy.

Princ Ludvík Napoleon byl opět do Paříže odveden. Dne 6. října jej komora pairů odsoudila, aby byl doživotně uvězněn v pevnosti na kontinentální půdě království; dne 10. října byl odveden z Paříže do opevněného hradu městečka Hamu v severní Francii. Tam strávil skoro šest let zabývaje se studiemi a pracemi spisovatelskými; dne 25. května 1846 přestrojen za dělníka uprchl z vězení a odebral se opět do Londýna. Vláda francouzská ho nereklamovala. Jakmile v únoru r. 1848 obdržel zprávu, že v Paříži prohlášena republika, šel do Paříže a oznámil provisorní vládě svůj příchod dopisem, kterým nabízel

vlasti své služby.*) Vláda obávajíc se, že přítomnost jeho v Paříži mohla by se státi příčinou nepořádků a různic, vyslovila mu též písemně tyto své obavy, načež se princ do Londýna navrátil. Při volbách do národního shromáždění byl dne 24. dubna v Paříži zvolen za deputovaného, ačkoliv nikde nekandidoval. I nepřijal této volby a zůstal v Londýně. Při doplňovacích volbách dne 3. června byl zvolen za deputovaného ve čtyrech departementech; nyní přijal volbu v Paříži; avšak vláda učinila ve sněmu návrh, aby tyto čtyři volby byly prohlášeny za neplatné, i zůstal v platnosti zákon, kterým r. 1816 rodina Bonapartova navždy z Francie vypovězena byla. Sněm tento návrh zamítl; pouliční demonstrace bonapartistské, volání: „Ať žije císař Napoleon!" dokazovaly, že obavy vlády nebyly bezpodstatné. Princ dověděv se o těchto demonstracích vzdal se mandátu dopisem k presidentovi národního shromáždění.**) Při nových volbách doplňovacích dne 17. září byl princ zvolen v pěti departementech; poměry v nové republice byly valně změněny, žádný protest se nečinil proti těmto volbám, a princ dne 26. září objevil se ve sněmovně co deputovaný města Paříže.

V prvních dnech prosincových vydal „*Ludvík Napoleon Bonaparte svým spoluobčanům*" co kandidát pro presidentství republiky volební manifest, ve kterém pravil: „Nejsem ctižádostiv a nemyslím na císařství a na válku. Kdy bych byl zvolen za presidenta, věnoval bych se s celou svou silou a bez všelikých skrytých úmyslův upevňování republiky moudré svými zákony, poctivé svými záměry a veliké a silné svými skutky. Svou čest spatřoval bych v tom, abych po uplynutí čtyr let svému nástupci zanechal vládní moc upevněnou, svobodu nedotknutou, a prospěch podstatný uskutečněný."

Při volbě presidenta, vykonané dne 10. prosince 1848 po celé Francii všeobecným hlasováním, obdržel Ludvík Napoleon Bonaparte 5,562.834 hlasy, generál Cavaignac 1,469.166, Ledru-Rollin 377.236, Raspail 37.166, Lamartine 21.000, generál Changarnier 4.689. †) Thiers, podobně jak celá jeho strana, hlasoval pro prince. Může se snad proto tvrditi, že princ dne 10. prosince r. 1848 byl zvolen za presidenta francouzské republiky hlavně působením Thiersa a jeho strany? Nikoliv. Thiers a jeho přátelé hlasovali tehdy podobně pro Ludvíka Napoleona, jako před tím dne 24. června pro diktaturu generála Cavaignaca, t. j. pod vlivem vnuceného stavu, ve kterém se nacházel národ francouzský následkem Pařížské únorové revoluce. Volba princova za presidenta republiky znamenala vlastně ze strany veliké většiny národu francouzského: *My nechceme republiky!* A že národ francouzský únorové republiky skutečně nechtěl, dokázal dále tím, že

---

*) „Sans autre ambition que celle de servir mon pays, je viens annoncer mon arrivée aux membres du Gouvernement provisoire, et les assurer de mon dévouement à la cause qu'ils représentent comme de ma sympathie pour leurs personnes." (Oeuvres de Napoléon III.—III. vol. p. 5.)

**) „Je désire l'ordre et le maintien d'une république sage, grande, intelligente; (píše z Londýna 15. června) et, puisque involontairement je favorise le désordre, je dépose, non sans de vifs regrets, ma démission entre vos mains." (Oeuvres de Napoléon III.—III. 15.)

†) Čísla tato udává Moniteur. Sr. Nouvelle Biographie générale t. XXXVII p. 448 ([53]) poznámku (2) v článku Napoléon III.

dne 21. prosince 1851 schválil 7,481,231 hl. státní převrat, kterým Ludvík Napoleon Bonaparte dne 2. prosince byl se zmocnil vládní moci téměř neobmezené, a že dne 22. listopadu r. 1852 ještě větším počtem (7,824.189 hl.) vyslovil přání, aby císařství bylo obnoveno v osobě Ludvíka Napoleona Bonaparta co legitimního nástupce dynastie Bonapartovy.

Tento průběh věcí nemohl změniti a nezměnil Thiers. V druhé polovici r. 1848 všeobecně bylo rozšířeno domnění, že Thiers se spojil se stranou bonapartistickou, a v listopadu r. 1848 Proudhon prohlásil Thiersa již za předchůdce a připravovatele druhého císařství; avšak takovéto tvrzení zakládalo se na patrné předpojatosti a Thiersovi se jím připisovala mnohem větší moc, nežli skutečně měl, a úmysly takové, jichžto zajisté neměl.

Skutečný poměr mezi Thiersem a princem Ludvíkem Napoleonem byl r. 1848 takový, že Thiers ani v nejmenším nepřispěl k tomu, aby princ byl zvolen do národního shromáždění, že za druhé ode dne 26. září, když se staly kollegy ve sněmu a totiž Thiers co věhlasný politik a uznaný vůdce mocné strany a princ Napoleon co nováček ve věcech politických, Thiers nekořil se princovi, ale tento kořil a dvořil se Thiersovi, a že za třetí Thiers sice nepřijal od nového presidenta republiky nabídnutého presidentství v ministerstvě, však alespoň v prvním měsíci presidentství princova platil ještě za důvěrného rádce jeho.

Princ nebyl republikánem; byl vždy toliko representantem tradicí Napoleonových. Přívrženci republiky v prosinci r. 1848 nebyli v pochybnostech o tom, že volbou jeho Francie se prohlásila proti republice. Cavaignac sám to vyslovil, že Francie volbou presidenta ukáže, jeli republikánská čili nic. Politika nového presidenta republiky nebyla tedy republikánská, nebyla též národní francouzská, byla výhradně dynastická.

Thiers též nebyl republikánem, ale vždy byl upřímným a vřelým vlastencem; jeho politika vždy byla výhradně vlastenecká a národní francouzská. Thiers vždy stavěl blaho a prospěch národa francouzského nad zájmy kterékoli dynastie. R. 1848 přijal republiku co fait accompli, a jeho ujištění, že nikdy nehodlá strojiti tajné pikle proti republice, bylo zajisté upřímné. Tím ovšem nikterak se netajil, že republika, s kterou by on se mohl spokojiti, neměla býti ani socialistická ani revolucionářská, a že by vůbec musila býti zcela jinačí, nežli ji utvořila přenáhlená revoluce únorová. Především neměla dle něho tato druhá francouzská republika býti pouhým přechodem k druhému císařství Napoleonovu.

Politika Thiersova byla tedy po roce 1848 v základních zásadách svých tak rozdílná od politiky presidentovy, že přátelský poměr mezi nima nemohl míti dlouhého trvání. V boji proti pretendentu na trůn císařský Thiers mimovolně se stal obhájcem republiky, a v tomto boji (v letech 1849 a 1850) hledati sluší pravý zárodek onoho přesvědčení republikánského, kterým se stal dvacet let později pravým zakladatelem nynější republiky francouzské.

Thiers v letech 1849, 1850 a 1851 všemi silami hleděl zmařiti tajné záměry strany bonapartistské; Thiers v letech těchto podal

zjevný důkaz, že není bonapartistou. Avšak podobně jak v oposici proti ministru Guizotovu podporoval poctivě politiku presidenta republiky, když dle jeho přesvědčení hověla požadavkům národní politiky francouzské. Tak ku př. hájil skvělou řečí dne 31. března 1849 výpravu Římskou, jejímžto pravým účelem bylo obmeziti vliv rakouský na záležitosti italské. A když levice v červnu 1849 učinila návrh, aby president republiky pro výpravu Římskou byl obžalován z porušení ústavy, Thiers dne 12. června svou řečí hlavně přispěl k tomu, že návrh tento byl sněmem zamítnut.

Veliká nesvornost mezi tehdejšími politickými stranami prospěla jenom záměrům princovým a urychlila jich uskutečnění. Strany tyto velmi příkře stály proti sobě ve shromáždění zákonodárném, které pošlo z voleb dne 13. května 1849 po celé Francii vykonaných, a dne 28. května nastoupilo na místo ústavodárného sněmu roku 1848. Skuteční přívrženci nové ústavy republikánské byli v tomto sboru v nepatrné menšině; rozhodnou většinu tvořili známí stoupenci rozličných stran monarchických, totiž orleanisté, legitimisté a bonapartisté. Na nejkrajnější levici udržel se hlouček oněch mužů, kteří co nová strana radikální spojili se pod praporem „republiky demokratické a sociální.“ Když radikální strana dne 13. června 1849 učinila poslední zoufalý pokus ozbrojeného povstání, a když pokus tento energickým vystoupením výkonné moci byl potlačen, většina sněmu s velkou ochotou dekretovala stav obležení v Paříži, zastavení práva shromažďovacího, a zrušila zároveň značný počet nařízení vydaných provisorní vládou roku 1848.

Ludvík Napoleon dne 13. června 1849 pomocí mírné pravice sněmu stál před Francií v plné slávě spasitele vlasti. Přirozený však následek rozhodného vítězství nad radikální stranou revoluční byl, že rozličné strany monarchické zřejměji vystupovaly, a že vítězná pravice rozpadala se na tři tábory, orleanistů, legitimistů a bonapartistů.

Nelze tvrditi, že Thiers by byl zamýšlel restauraci dynastie Orleanské, a nic nesvědčí tomu, že by se byl tehdá činně účastnil pokusu smířiti tuto dynastii s vévodou Bordeauxským a učiniti z orleanistů a legitimistů jednotnou stranu monarchickou (la fusion). Avšak strana bonapartistů nabývala vždy více přívrženců, a princ Napoleon jal se zřetelněji naznačovati onen směr, kterého se držel. Ve svém poselství ke sněmu ze dne 7. června 1849 ještě byl mluvil o „vládě, která beze všech záměrů dynastických mohla by říditi osudy vlasti.“ Avšak když dne 31. října 1849 propustil ministerstvo Od. Barrotovo a zvolil si ministry povolnější, mluvil již ve svém poselství z téhož dne skoro tak lehkovážně o té „psané ústavě“ (la lettre d'une constitution) jako kdy král pruský Bedřich Vilém IV.,*) a dále pronesl onu významnou větu: „Celý systém zvítězil dne 10. prosince; neboť jmeno Napoleon samo sebou jest celý program.“

---

*) Bedřich Vilém IV. dne 11. dubna 1847 při zahájení pruského sněmu pravil: Ich werde es nun und nimmermehr zugeben, dass sich zwischen unsern Herrgott im Himmel und dieses Land *ein beschriebenes Blatt* gleichsam als eine zweite Vorsehung eindränge.

Pravice sněmovní velmi dobře pochopila význam těchto slov a přijala nové poselství s chladným mlčením. Ale odpor její proti směru princovu stal se úplně marným, jakmile svou reakcionářskou politikou vehnala republikánskou levici do tábora bonapartistů. Změna zákona volebního, kterou se mělo obmeziti všeobecné právo hlasovací, způsobila tento osudný obrat v postavení politických stran.

Dne 2. května 1850 byla zvolena komise, která měla vypracovati nový volební zákon. Thiers byl členem této komise. Velmi bouřlivé rokování o jejím návrhu počalo ve sněmu dne 20. května; hlavním ustanovením jeho bylo, že právo hlasovací má míti jenom ten, kdo alespoň tři léta stále bydlí ve své obci nebo v okresu. Tím ustanovením asi 3 miliony Francouzů pozbyli politických práv, a sice právě ona část, která tvoří hlavní bojovný kontingent všech revolučních stran. Thiers dne 24. května dlouhou řečí hájil podaný návrh. V řeči této pravil: „Jsou to chudí, ti lidé, které jsme vyloučili? Nikoli. Nejsou to chudí, jsou to tuláci. Jsou to oni lidé, kteří zasluhují název dějinami našimi nejvíce potupený, název chátry. Nahledněte do začátku dějin a uvidíte, že tato chátra vydala každému tyranu svobodu každé republiky. Tato sprostá chátra zavraždila Baillyho.“ Slova tato způsobila ohromnou bouři v sněmovně; celá strana republikánská cítila velmi dobře, že Thiers „sprostou chátrou“ jmenuje ten proletariát Pařížský, který v únoru r. 1848 způsobil republiku.

Nový volební zákon byl ovšem dne 31. května většinou schválen, ale nenapravitelný byl od tohoto dne odpor mezi mírnou pravicí a republikánskou levicí, která ve svém hněvu jala se nyní podporovati záměry prince Ludvíka Napoleona proti nenáviděné pravici. Princ Ludvík Napoleon za to přijal do svého politického programu obnovení (zákonem ze 31. května 1850 zkráceného) všeobecného práva hlasovacího, a měl takto ve svých rukou nejvýdatnější zbraň proti svým odpůrcům.

Legitimisté nyní putovali do Visbadenu vzdávat čest svému králi Jindřichu V., orleanisté chodili do Claremontu navštěvovat rodinu Orleanskou; i Thiers tam byl v srpnu r. 1850 několik dní před smrtí krále Ludvíka Filipa, a návštěva jeho v Claremontu, při níž neměl jiného účelu než rozloučiti se s umírajícím, zavdala ovšem příčinu k pestrým výkladům. Určitého plánu zajisté nebylo. Určitý plán měl jenom princ Ludvík Napoleon, který si nyní již zcela okázalým způsobem v leženích Saint-Maurských a Satoryských hleděl získati sympathie vojska.

Dekretem ze dne 9. ledna 1851 zbavil president republiky generála Changarniera, sobě nepříznivého, velitelství národní gardy a posádky Pařížské. Sněm neuchopil se nižádné iniciativy proti tomuto vážnému činu. Thiers dne 17. ledna marně pronesl prorocká slova: „Ustupujeli sněm, nebude již než jedna moc, až pak bude toliko jediná moc ve státě, bude spůsob naší vlády změněn; název k tomu přijde později dle libosti . . . *Císařství jest hotové!*“ Nesvornost ve sněmu překazila každý rozhodný krok. Thiers nyní chtěl napraviti, co zákonem volebním ze 31. května 1850 bylo způsobeno, avšak marně

bylo jeho upřímné namáhání, utvořiti ze spojených stran, levice a pravice, pevný šik proti zjevným plánům Ludvíka Napoleona.

Dne 27. října 1851 následovalo čistě bonapartistské ministerstvo Saint-Arnaudovo, a v úterý dne 2. prosince 1851 bylo na rozích následující provolání:

„*Ve jmenu národa francouzského!* President republiky dekretuje: 1. Národní shromáždění je rozpuštěno. — 2. Všeobecné právo hlasovací jest obnoveno. Zákon ze 31. května jest zrušen. — 3. Národ francouzský svolán jest k volbám ve dnech 14. do 21. prosince. — 4. Stav obležení jest prohlášen v obvodu prvního okresu vojenského. — 5. Státní rada jest rozpuštěna. — 6. Ministru vnitřních záležitostí ukladá se vykonání tohoto dekretu. — Dáno v paláci Elysejském dne 2. prosince 1851. Ludvík Napoleon Bonaparte. — Ministr vnitřních záležitostí de Morny.

Thiers co jeden z hlavních odpůrců politiky bonapartistské byl téhož dne ráno v 5 hodin ve svém bytu zatčen a odveden do vězení Mazasského. Dekretem ze dne 9. ledna 1852 byl odtud „prozatím odstraněn“ z Francie, a policejním komisařem vyprovozen do Frankfurtu. Dobu svého vyhnanství vyplnil cestami do Italie, do Švýcar, do Belgie a do Anglicka. Na začátku srpna 1852 dostal dovolení navrátiti se do Paříže. Od toho času žil úplně vzdálen všeho života veřejného a vší činnosti politické, a věnoval všechen čas svůj dokončení Historie konsulátu a císařství.

Dne 21. a 22. listopadu 1852 z 8,165.630 voličů hlasovalo 7,824.189 pro to, aby důstojnost císařská byla obnovena v osobě prince Ludvíka Napoleona Bonaparta, který pak ode dne 1. prosince 1852 přijal titul: „*Napoleon III., milostí boží a vůlí národa císař Francouzů.*“ Valná většina národa dala tudíž přednost císařskému absolutismu před republikou r. 1848, odřekla se svých politických práv a obětovala je Ludvíku Bonapartovi, kterýž měl nyní sám určiti, co by z nich národu milostivě vrátil. Taková politická abdikace celého národa, o kterém Evropa měla za to, že stojí v čele politického pokroku, byla ovšem velmi smutným úkazem v dějinách člověčenstva: byl to žalostný konec únorové revoluce, a není divu, že tato úžasná proměna ve Francii, kterou veliký národ od nejradikálnější republiky se vrátil k císařskému absolutismu a zatratil téměř jednohlasně své choutky revolucionářské, způsobila po celé Evropě zuřivou reakci vladařského absolutismu.

Únorová revoluce měla ve Francii ten smutný účinek, že působení kapacit politických na národ takřka úplně přestalo, že národ ve své omrzelosti nekladl již nižádných nadějí v muže, které nazýval „politickými pletichaři,“ a že konečně jako z pověrčivé zoufalosti svou spásu hledal v zázračném jmeně Napoleonově. Tím se vysvětluje, že mužové jako Thiers, mohli na dlouhá léta pozbyti všeho vlivu na politické záležitosti své vlasti, a že císařství prospívalo bez jejich podpory. Ovšem musíme doložiti, že mužové tito, ku kterým náležela nejslavnější jmena francouzská, důsledně zachovali svou samostatnost, nepodrobujíce se tomu císaři a nepřijímajíce nic od toho vladaře, který nebyl vyvolencem jejich. (Pokračování.)

Athény.

Od

Fr. Velišského.

(Pokračování.)

Obraťmež se již k parthenonu. Veškeren okrsek jeho až skoro k samu Erechtheju naplněn jest spoustou mramorových trosek, jež zde zbyly hlavně po katastrofě z r. 1687, kdy málo porušený až do oné doby chrám (tehdáž mešita turecká) zkázu vzal. Tu i tam vyskytují se také trosky podstavců soch, jichž na celé ploše akropole a obzvláště kolem chrámu nepřehledné nalézalo se někdy množství, a to mramorových i kovových, podávaných darem Athéně od rozličných králův a knížat, od obce Athénské a od bohatých Řekův ze všech končin tehdejšího vzdělaného světa. Ještě Pausanias, jenž v 2. století po Kr. popisuje nám akropoli, uvádí jich — ač toliko nejznamenitějších dotýká — slušný počet. Ale z toho všeho bohatství nezůstalo zde téměř ničeho, leda sledy podstavců, jakožto čtvercové mělké prohlubeniny ve skalní půdě pro ně učiněné; málo kde zůstal také zlomek podstavce na místě vyjma jeden, jejž také už Pausanias na témž místě viděl a jenž dle nápisu někdy sochu bohyně *Hygieje* nesl. Nejzajímavější jest v té příčině místo mezi propylajemi a Erechthejem, kdež viděti jest obšírný, ve skále akropole vyhloubený čtverec (na obr. 8, l. E), v němž spočíval kdysi podstavec oné ohromné měděné sochy „Athény branitelky“ od Feidia zhotovené, jejíhož oštěpu hrot leskl se plavcům cíp Attiky, mys Sunion, objíždějícím jsa jim prvním pozdravem z rodného města.

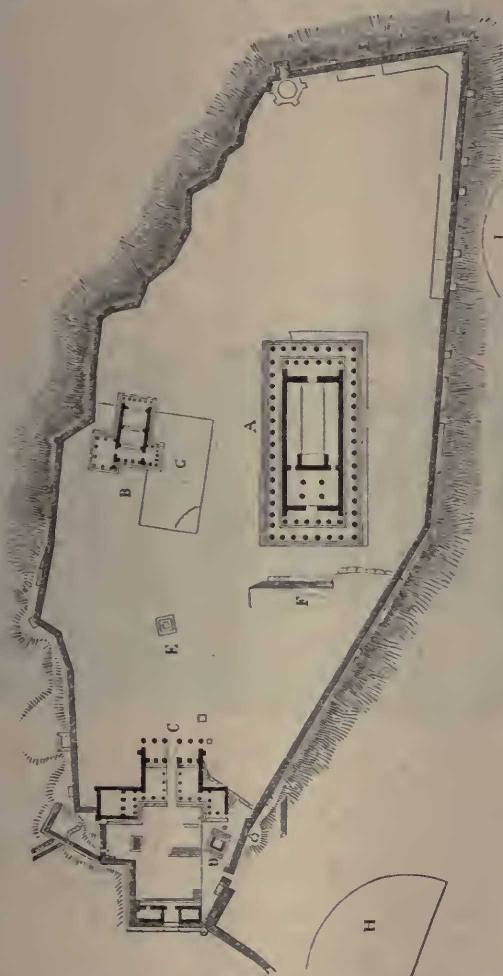
Uprostřed zmíněných trosek dostoupili jsme západního, zachovanějšího průčelí parthenonu. Jest věru věc nesnadná tuto stavbu několika slovy důstojně vystihnouti. Napsali o ní Angličané, Francouzové a Němci celé knihy. A pokusímeli se my tuto o nepatrný nástin, budiž nám omluvou, že v literatuře naší o parthenoně dosud velmi málo bylo psáno.

Skalní půda akropole na tomto místě ze strany propylají ještě na 3—4 m. zvolna vystupující urovnána byla umělým podkladem (areobatem) a na ten položena pak dlažba (stylobat) z mramorových balvanů po stranách třemi mohutnými schody stupňovaná, ze které ušlechtilé tvary dorských sloupů, růžovým nádechem ovanuté *) vyrůstají nesouce ladné násloupí a nad ním ozdobné trojřezy s metopami, přes něž štít lehce se rozepíná (obr. 9.).

Sloup není žádný neporušen; všechny jsou tu více, tu méně otlučeny, ostříleny; podobně i hrany a stagonky násloupí jsou zuráženy; i z metop málo jich zůstalo na místě a z těch ani jediná neporušena; konečně z hlavní okrasy chrámu, z nejslavnějších památek sochařství řeckého, jež pole obou štítův kdysi byly zdobily, nepozůstalo ve prů-

*) Jmenovitě na straně jižní. Stalo se to během věkův usazením se prý jemňoučkých mechovin, aneb, jakož jiní (na př. Semper, snad podstatněji) tvrdí, okysličením částic železitých v mramoru obsažených.

čelí tomto, leč toliko jediné skomolené skupení (a ve štítě východním ještě méně), a z proslaveného vlysu nade cellou vně jen malé zlomky a z ostatních okras a pokladů uměleckých, jimiž chrám někdy oplýval, nepozůstalo ničeho — a přece nemůžeme do syta nadívati se a okouzleni jsme. Čím tento blahý pocit vzniká? Příčina toho patrně ta, že působením nejdokonalejších úměrův celku a všech částí, šťastným vy-

Obr. 8. Půdorys akropole Athénské.

A Parthenon. B Erechtheion. C Propylaje. D Chrám Niky. E Podstavec sochy Athéniny. F Stupně skalní. G Podezdívka polygonová. (H Odeion). (I Divadlo Dionysovo).

rovnáním všech protiv mezi kolmým a vodorovným, mezi činnou silou jemně zmocněných ve středu svém sloupů a tlouštkou i vzdáleností jejich mezi sebou, a konečně úměrem mezi výší sloupů, břevnoví a štítů — že tím vším cit náš blahého upokojení dochází a mysl přesvědčení nabývá, že není možno, aby zde provedeno bylo něco lépe, že to dílo mistrovství svrchovaného, samo zjevení ducha řeckého: prostá, tichá vznešenost.

Nemálo přičiňuje k mocnému dojmu také místo samo. Tam v dáli na severu lesknou se Pentelské bílé skaliny a z lůna jejich vyrval člověk a tvůrčím duchem svým z těla jejich vytvořil útvar svrchovaně ušlechtilý. Jaké to vítězství nad hmotou přírody!

Podivíme se zajisté důmyslu stavitelů, jižto i pomůcek optických užili, aby docílili dojmu jakési živé útvarnosti na místě mrtvé lineálové pravidelnosti. Tak vytvořili dlažicový podklad sloupcův (stylobat) nikoliv přísně vodorovně, nýbrž poněkud sklenutě (vypočteno, že obnáší sklenutost na každých 100 stop po délce 156mm., po šířce pak 225mm.), aby nezdál se býti prohloubeným; sloupy naklonili maličko dovnitř, aby nikoliv pouze mrtvým počtem zákon tíže stvrzen byl, nýbrž aby také již oku zjevno bylo, že sloupy dostatečně vzepřeny jsou proti tíži břevnoví a bočnímu tlaku střechy; sloupy nárožní utvořili poněkud silnějšími, poněvadž by sic stojíce zde u větší světlosti proti ostatním

Obr. 9. Pohled na parthenon Athénský se strany severozápadní.

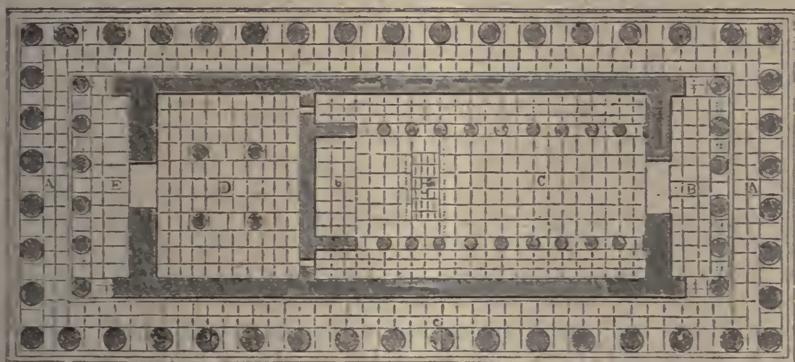
a nemajíce tolik stínu, nezbytně tenšími se zdály; a konečně i to zjištěno, že ani jediná zeď nestojí přísně kolmě, nýbrž že schválně učinili odchylku od mrtvé této pravidelnosti, jen aby docílili pohybu a živosti.

Parthenon složen jest z vlastní celly (obr. 10 C) a tak řečeného záchramí (opisthodomos, D) a opatřen v čele východním i západním předsloupením (B, E) po šesti sloupech slohu dorského, což vše obepjato obsloupením (A, A) podobných leč mohutnějších sloupů (průměru 2 a výše 11 m.) v počtu 46, a to po 8 v průčelích a po 15 (resp. po 17) po stranách. Plocha jeho (počínajíc svrchním stupněm) obnáší 74 × 33 m. a výška asi 23 metry.

Mistrovské dílo stavitele Iktina Feidias s uměleckými druhy a žáky svými jako šperk perlami a drahými kameny okrášlil přečetnými řezbami. Ozdobeny byly oba štíty sochami a metopy všech čtyr stran

a vlys cellu vně obcházející vypuklinami, k nimž děj vybrán vesměs z mythů a dějů hlásajících slávu bohyně patronky. Avšak největší část svrchovaných těchto výtvorů umění sochařského vzala za své dílem zhoubou časovou, mnohem více však nešetrností lidskou (obzvláště zpomenutým už bombardováním Benátským r. 1687). Co zhoubu tuto přečkalo, zavezl z veliké části lord Elgin r. 1801 do Anglicka a tak úplné zkázy uchránil, ač by ovšem nám stojícím před parthenonem s výhodou bylo, kdy by prázdné štíty, smutně na nás hledící, aspoň těmi zbytky Elginovými byly oživeny. Leč toho nelze již změniti, a proto jest nám, chcemeli si představiti obraz parthenonu úplněji, doplňovati na mysli mezery štítů, metop a vlysu poklady Londýnskými a mimo to obrazy Carreyovými, jenž zde r. 1674 pro vyslance francouzského 14 dní kresliti směl a jehož kresby neocenitelny jsou poskytujíce doplnění kusých známostí našich o výtvorech Feidiových. Nejlépe jest v této příčině vzíti výborné dílo Michaelisovo — kde vše, co kdy z parthenonu bylo okresleno a co z něho z ozdob sochařských

S

Obr. 10. Půdorys parthenonu na základě nového bádání (Ussingem) doplněný.

kdekoli zbylo, v celku správně, pokud rytinou vůbec možno, vyobrazeno a soustavně spořádáno — a s tím konati pouť kolem parthenonu.

Oba štíty ozdobeny byly dvěma zvěstmi z oboru mythův o bohyni Athénské a to na straně východní znázorněním narození jejího, na západní pak vítězného boje s Poseidonem o panství nad Attikou. Jako moderním mistrům, Michelangelovi a Rafaelovi rozčlánkované klenby, výklenky a lunetky Sixtiny aneb loggií a stanc Vatikánských těsné a nezměnitelné meze komposice stanovily, tak Feidiova tvorba obmezena byla trojhrannými poli štítů, jež poskytovaly délky po 28 m. a výšky uprostřed po 3·46 m., hloubky pak 0·91 m. Avšak jako onino mistři moderní geniálnou koncepcí překonati dovedli neodstranitelné překážky, tak spatřujeme i zde, že to, co původně bylo mezí, stalo se duchem Feidiovým jsouc ovládnuto nejvhodnějším komposice jeho rámcem, jenž tak málo ji úží a tísní, jako by naopak on k ní utvořen býval.

Štít *západní*, před nímž stojíme, jest sice stavitelskou svou částí až na postranní římsy zachován (v. obr. 9.), za to však z výtvorů

Feidiových mnohem méně zkáze uniklo než ze štítu východního. Na místě původním pozůstává pouze jediné skupení dvou sedících (skomolených) osob v rohu levém (severním). Z výkresů Carreyových a některých zbytků Londýnských lze však přece o komposici dostatečně souditi. Shledáváme, že zde znázorněn vítězný boj Athény s Poseidonem o panství nad Attikou dle domácího (nejprvé u Herodota, VIII. 55., vzpomenutého) podání, v němž, jak se podobá, tají se nejspíše nějaké poznání, že Attika kdysi mořem byla pokryta, kteréž později bylo vytištěno a vegetaci místo postoupilo, což básnická mysl Řeků pojala jako zápas Pallady, opatrovkyně nejpřednějšího a nejdůležitějšího stromu attického, olivy, a Poseidona. — Ve středu štítu představen byl Poseidon, an mocným trojzubem ze skály pramen slané vody vykouzlil a proti němu Athéna, ana k jeho úžasu náhle stromu olivovému vznik dala — čímž boj ve prospěch její rozhodnut. Athéna hotoví se v tom již vystoupiti na vůz svůj dvěma oři tažený a podobně Poseidon na svůj dvěma hippokampy. Po obou stranách vypodobněna v levo ve dvou skupinách družina Athénina, mezi níž tušíme božstva attická, a v samém úhlu znázorněno božství říčky Kefissa; v pravo pak družina Poseidonova: Amfitrita, Leukothea, Afrodita, Eros, Thalassa a j. a na konci v samém úhlu opět dvě říčky attické, Ilissos a Kallirhoe, jimiž tudy Attika jako jeviště zápasu naznačena.

Na štítě *východním* zobrazeno bylo objevení se Athény (jež dle mythu vyšla z hlavy Zevovy) mezi bohy v Olympu. Štít východní vzal sice úplně za své, ale značný počet soch (byť i porušených) právě tohoto štítu zachránil Elgin (na místě zachovaly se toliko v rozích hlavy koňů Heliových a Seleniných) a z těch, jež také z odlitků Drážďanských vůbec jsou známy, jakož i z výkresů Carreyových určiti lze děj slavné této komposice, jež i ve svých troskách největší jest z toho, co umění sochařské kdy vyvedlo, a svědčí o titanské velikosti mistra Feidia. Athéna byla vystoupila v plné zbroji z hlavy Zeva, uprostřed Olympu trůnícího, a Iris rozhlašuje událost tu v levo ostatnímu Olympu, v jehož pozadí (v levém, jižním rohu štítu) Helios s dvouspřežením z Okeanu vzhůru vystupuje, kdežto v pravo bohové a bohyně buď se sedadel povstali, buď právě povstávají, aby k divu, jenž se byl stal, blíže přistoupily; v samém pak konci (v rohu pravém, severním) Selene opouští Olymp. Tyto komposice v celku i ve všech jednotlivostech obsahují zrovna nevyčerpatelný fond geniálních myšlenek a hluboce pocítěných i mistrovsky provedených motivů, a ty sledovati možno v troskách, jež takovým dýší životem, že nelze mysliti si výtvorů z mrtvé hmoty dokonalejších. Což bychom se pokochali, kdy by nám jich osud byl dopřál neporušených!

Moc a sláva bohyně Athénské hlásány byly také metopami. Představují se na nich na straně *východní* boje bohů Olympských proti zeměrodým velikánům Gigantům, jichž vedle Zeva účastní se jmenovitě Athéna. Jest jich na této straně 14 v původním místě, ač po většině ve stavu žalostném. Výška řezby obnáší 1·20 m., šířka 1·27 m., vypuklost 0·25 m. Gigantové nejsou vypodobněni ještě jako hadinožci, nýbrž zcela v podobě lidské. Z metop strany *severní* zachovalo se v obou rozích 11, ostatních asi 20 zničeno bylo připome-

nutým už výbuchem, kterýmž celý střed chrámu byl rozmeten. Vypodobněny, pokud souditi lze, boje Kentaurů s Lapithy a scény z dobytí Troje, tudy události nepřímo k Athéně se vztahující; podobně metopy strany *západní*, jež až na dvě na místě se zachovaly, ač ve stavu velmi porušeném, představují vítězný boj chráněnců jejích, Athéňanů, pod Thesevem proti Amazonkám. Nejzajímavější a nejpoučnější jsou metopy strany *jižní*. Na místě původním zůstala pouze jedna; avšak co spoustu výbuchu přečkalo (12 metop), nalézá se v Londýně a ostatek (19) možno seznati z kreseb Carreyových, jenž šťastnou náhodou okreslil metopy této strany všechny. Znázorněny jsou na nich boje Kentaurů s Lapithy v provedení nestejném; některé archaistickým, tvrdým a nevalným provedením prozrazují dláto méně umělé a přičítají se pomocníkům Feidiovým ze školy Myronovy aneb Kritiovy. Patrno, že Feidias malé měl účastenství v kresbě a snad nijakého v podrobném provádění vypuklin těchto, neboť jest rozdíl mezi nimi a řezbami vlysu přílišný. Nebylo také ani jinak možno, než že Feidias, maje v tak krátké době parthenon ozdobiti velikým počtem děl plastických, menší práce úplně svěřiti musil rukám pomocným. Během 16 let (od r. 453—437, nikoliv od r. 443—437) bylo mu zhotoviti pro štíty 50 soch nadživotní velikosti, vlys 160 metrů dlouhý, opatřený několika sty vypuklinami, 92 metopy s vypuklinami a znamenitou onu sochu ze zlata a slonoviny mimo to řezabami přehojně ozdobenou. —

Nuž odebeřme se opět k průčelí západnímu a vystupme z obsloupení vnějšího dvěma stupni do zadní předsíně (obr. 9 E), která 6 štíhlými, dorskými sloupy se západní zdí celly úzké prostranství zaujímá. Mezi sloupy v předu a po stranách, mezi nimi a zdí bylo někdy mřížení, (jakož naznačeno také na půdorysu téhož obr.) a byla tu snad místnost úředníků zaměstnaných při pokladě státním, jenž chován byl vnitř v zadní části celly Athéniny, t. ř. záchramí čili opisthodomu (D). Krásně kasetovaný dlažicový strop této předsíně ovšem také se sřítil, ale zachoval se za to pás vlysu nad násloupím v celé šíři její, jenž kdysi nepřetržitě obcházel cellu a obě předsíně u stejné výši s vlysem vnějšího obsloupení. Tento pás byl vedle sousoší ve štítech největší ozdoba parthenonu a jest na štěstí valná jeho část, a to většinou dosti dobře zachována, ač ovšem nikoli zde, nýbrž v Londýně spolu s ostatními skvosty sochařskými; mimo to poskytují doplnění i výkresy Carreyovy, takže o této komposici Feidiově zpraveni jsme poměrně nejdůkladněji. Feidias složil a pomocí soudruhů i žáků svých provedl na tomto pasu 160 metrů dlouhém a 1 metr širokém ve plochých, průměrně na 5—10 cm. vyvstávajících polovypuklinách vypodobnění posledního aktu nejdůležitější a nejnádhernější několikadenní slavnosti attické, velkých panathenají, kterou slavili Athéňané každého pětiletí na památku sloučení obcí attických Thesevem v jediný státní celek, a ježto Athéna na akropoli Athénské byla jeho mocnou patronkou, zároveň i ku poctě její. Byl to průvod, jehož účastnilo se, co v Athénách vynikalo mocí, bohatstvím a krásou, muži, paní i dívky, vznešená mládež attická na ušlechtilých koních i vozech zápasních, zástupcové obcí cizích a t. d., a jenž obnášel ve skutečnosti zajisté několik tisíc osob. Z této příliš bohaté látky Feidias dle základních pravidel pro-

stého slohu reliefového vyňal nejznačnější momenty a znázornil v nejrozmanitějších skupinách okamžik, kdy dívky odevzdávají skvostné roucho obětní (peplos), jež ku poctě bohyně byly utkaly, a jiné dary obětní kněžce, an ostatní průvod u chrámu dílem již stanul a rozestaven jest, dílem teprvé se přibližuje a zastavuje, aby, až dary budou odevzdány, vykonala se před chrámem na oltáři zápalném slavná oběť, k níž mnoho žertev bylo přivedeno. — Jakkoli komposice tato bez odporu jeví v celku jednotu, tak že zajisté jest dílem Feidiovým, nicméně provedení v částech patrnou jeví opět rozmanitost dláta uměleckého, ač skoro nikde tou měrou nestejnou, jako při metopách. Avšak jest s podivením, pomnímeli, že pracováno bylo dle neklamných známek na dlažicích již ve vlysu zasazených (což bylo naprosto nevyhnutelno za příčinou příhodného rozvržení světla a stínu co do účinku na vypukliny) a v době velmi krátké, jak veliký počet sochařů zde byl zaměstnán!

Průvod pohybuje se dvěma směry k průčelí parthenonu a spojuje se tam uprostřed vlysu v jedno. Směr postav na prahu západním, pod nímž právě stojíme, jest v levo k severu a směr na podélném pruhu severním k východu, jakožto předcházející. Na vlysu západním vypodobněno v délce 21 metrů na 16 deskách 30 podob (z nichž pouze jedna zde schází nalézajíc se v Londýně) mladých jezdců buď jednotlivě buď po dvou, ani dílem na vzpínajících se bujných koních sedí a je chlácholí, dílem na ně vyskakují, dílem i podle nich stojí. Podobná rozmanitost jest i v oděvu; jeden má petasos a chlamydu, druhý helmu s chocholem a na chitóně brnění, třetí oděn pouze chitónem, jiný opět oděn chitónem s krátkým prsním pancéřem a opět jiný má místo pláště vlající levhartinu a t. d. — Co tu ladnosti v celku a kolik nevšedních uměleckých předností a pozoruhodných momentů v jednotlivostech! Na první pohled pozorujeme největší zvláštnost t. ř. rovnohlaví, isokefalism, jenž záleží v tom, že všechny osoby, ať stojící ať na koni jedoucí dosahují stejné výše, kteroužto, míru ustanovil umělec zajisté ze snahy té, aby se vyhnul nezaceleným mrtvým plochám. Dále vypodobněn člověk o něco větší koně, buď že umělci symbolicky moc člověka naznačujíce zvíře menším vytvořili, buď že koně tito v skutku také menší byli, což dosti pravdě podobno, poněvadž i jinak tvary některých částí těla na nich pozorujeme, které zdají se, že náležely tehdejším attickým koním; sic jinak nejsouce nápodobením přírody byly by tvary poněkud stilisovanými a výtvorem umělcův, ač ovšem nikoliv neladným; jsouť pak to jmenovitě širé ale krátké šíje, krátké uši, vypoulené oči, mocně vzedmuté chřípě a dlouhé ohony. — Pozorujeme zde také, kterak umělci pomáhali si majíce naznačiti věci vedlejší některé a případné, na př. věnce jezdcův aneb uzdy koní, hole, žezla. Na bělostné mramorové hlavě naznačený věnec z téže látky aneb tenké proužky uzdy na půdě podobné — marná práce, oko pozorovatele jich zdola nevidělo. Umělcové neváhali naznačovati těchto věcí kovem, na př. pozlacenou spěží, čehož zjevné známky se zachovaly, aneb i užívajíce barev, jichž plastika řecká, kde toho naprostá potřeba byla, jako k označení lemu rouchového a některých stinných částí, ano někdy i vlasů zhola se neštítila.

Uhněme se již za roh na stranu severní, abychom i tu výjevy průvodní sledovali. Avšak ze 42 desk, které někdy vlys této strany v délce 58 m. tvořily, zůstal jich jen malý počet na místě původním, většina jest jich v museu britském. Jest nám tudy opět otevříti Michaelisovo vyobrazení, neboť tak jediné jsme s to, abychom slučujíce přítomné s nepřítomným mrtvou prázdnotu doplnili a oživili. A co medle pozorujeme? Až téměř do polovice opět slavnou jízdu attickou z počátku v postavení klidnějším, pak v ruchu živějším a živějším jako vlnu se vzmáhající a pak opět ponenáhlu se utišující. Jezdcové jsou téhož druhu jako na straně západní a rozmanitě vytvářeni, ale rozmanitost a mistrovství nepostihlé spatřuje se v postaveních koní. Znatelé šlechetného umění jezdeckého bývají z pravidla u vytržení dívajíce se na krásné, dle pravidel jezdeckých prováděné zde poskoky, trysky a zábody ztepilých, pružnonohých ořů Feidiových. Ku znázornění podáváme obr. 11. skupení jezdců ze vlysu tohoho. Před

Obr. 11. Skupení jezdců z parthenonského vlysu severního.

jízdou — od jakživa pýchou Attiky — spatřujeme devatero čtvero-spřeží (po čtyrech koních vedle sebe) a na dvoukolesých herojských vozích po jednom bojovníku ozbrojeném helmou, štítem a pancéřem a jednom otěžníku chitónem oděném. I tu provedeno oživení v rozličném odstínění dílem postavením a pohyby koní, dílem bojovníků, kteří hned v běhu na vůz vyskakují, aneb s něho seskakují, hned na něm stojí. Před nimi kráčejí houfy měšťanů Athénských a dále v předu citerníci a hudci (kitharodové a aulodové), pak metoikové nesouce víno obětní v hydriích na levých ramenech a jiní pečivo obětní na velikých, mělkých košících a konečně zástupcové kolonií a poddaných měst vedouce žertvy (ovce a krávy) v oběť bohyni. S velikou umělostí rozestaveni v tomto ruchu jednotliví pořadatelé, kteří tu chvat zadržujíce, tu účastníky poučujíce oku odpočinku a rozprouděnému ději jakéhosi utišení poskytují. Tak octli jsme se na straně hlavní, východní. Avšak dříve než tuto třeba nám shlednouti stranu podélní, jižní; neboť Feidias, maje okrášliti celý obvod chrámu, rozdělil důmy-

slně průvod, jenž byl ve skutečnosti asi jediný, ve dvé a položil na jižní vlys obdobná skupení se skupeními vlysu severního. Bohužel jest tento vlys nejporušenější; v Athénách zbylo asi 18 silně porouchaných desk. Co bylo z rumu nejlepšího shledáno, odvezl Elgin (1801) do Londýna; avšak na 4 metry vlysu ztraceno úplně, takže bez výkresů Carreyových nebylo by možno vyobrazení této strany v celek sestaviti. Počneme tedy, jakož toho komposice vyžaduje, od rohu západního. Z počátku, až skoro do polovic, je i zde vypodobněna jízda jako na vlysu severním, a to v ruchu zneháhla stupňovaném a pak opět tlumeném; avšak skupiny její nejsou tak propracovány a prozrazují ruce mdlejší a méně umělé i v jednotlivostech. Před ní jedou vozy, jež skoro pouze z Carreye známe, a předcházejí opět muži, paní a dívky, ale v menším počtu než na vlysu severním; za to jest mnohem četnější skupina obětní, vedoucí zvyklou Athéně hekatombu, kteráž znázorněna řadou krav výtečně provedených.

A tak jsme opět na straně východní. Leč vlys zároveň se sloupením této předsíně již zmizel, ale desky jeho šťastnou náhodou přece skoro úplně z rozvalin byly vyhledány a nalézají se nyní hlavně v Londýně, dílem pak také v Paříži a v Athénách. Několik scházejících konečně doplniti lze z výkresů Carreyových a Stuartových, tak že názor náš jest aspoň o komposici úplný. V rohu pravém před zmíněnými na vlysu severním obětmi kráčejí cudné a skromné dcery a ženy metoikův jednotlivě i po dvou oděny jsouce dlouhými, řasnatě nad pasem skasanými chitóny a malebnými diploidkami (dívky) aneb také halícími himatiemi (paní) a nesouce v pravicích obětní nářadí, jako: misky, kaditelnice a konvice; dále jsou před nimi vznešené paní a dívky Athénské podobně jsouce seřaděny i oděny, t. ř. kaneforoi, jakýmiž zřejmě naznačeny jsou mělkými ošatkami, jež od nich pořadatelé právě přijímají a v nichž, jakož jsme už dotkli (str. 225.), nejvznešenější Athéňanky v průvodu nosívaly ječnou tluč k posvátným obětem. Před nimi stojí o dlouhé hole podepřeni jsouce čtyři vážní mužové (bez pochyby archontové) byvše pořadatelem právě upozorněni na průvod se blížící.

Scény zcela obdobné vypodobněny jsou na druhé straně tohoto vlysu představující čelo průvodu západního ku vchodu chrámu již se blížícího. Jsouť zde opět znázorněny počínaje od rohu paní a dívky nesoucí obětní misky a jiné nesoucí v pravicích konvice a opět jiné, any po dvou nesou těžší nářadí (snad kandelabry), pak několik pořadatelů a konečně patero mužů himatiemi oděných a o dlouhé hole opřených, již zde patrně na průvod čekají a kteréž se čtyřmi na druhé straně vypodobněnými vhodně za archonty položiti lze. V samém středu vlysu vypodobněno vzpomenuté již odevzdávání peplu, jejž muž jakýsi (snad správce pokladu, ano kněze zde nebylo) s pomocí chlapce jakéhosi skládá, a pak kněžka Athénina, ana od dvou dívek podary nějaké (jichž pro nezřetelnost určiti nelze) přijímá. (Dokončení.)

Mladvaněk.

Z nových zpěvů

Adolfa Heyduka. *)

Ó Mladvaňku, ó Mladvaňku,
zle tě pan Albrecht skřip,
pár doušků míň, pár stráží víc,
pak mohlo býti líp!

Pár stráží víc, pár doušků míň
a silný val a most,
vše bysi býval porubal
a nespal na věčnost!

Jen v seči trochu větší klid
a v pití menší chvat,
tvůj lid nemusil k smrti až
opičku vyspávat.

Pan Albrecht nespal, přemýšlel —
a ráno hotov jest,
pan Albrecht, pane, schystal ti
praspropadenou lest.

Pan Albrecht zná tvůj český lid
a tvého meče strach,
pan Albrecht nechce útokem
dorážet na Neubach.

Pan Albrecht dobrá vína má,
tvůj hrad je vína prost,
pan Albrecht víno nakládá
a zbrojí hotovost.

Houf jezdců vojům na stráž dal,
však větší ukryl v les,
ó Mladvaňku, ó Mladvaňku,
měj dobrý pozor dnes!

---

*) Mladvaněk napodobil Jiskru; dříve byl hejtmanem Pankrácovým. Na svém hradě Neubachu počínal si co kníže a všecko se vedlo po česku. Hejtmané jeho byli všichni Čechové neb Moravané, také Vácslav, kníže Ostrožský, pod ním sloužil. Víděň mnoho od něho trpěla. V r. 1458 utrpěl znamenitou porážku od arciknížete Albrechta, jehož posádka Vídenská učinila lest proti Mladvaňkově posádce, vyslavši k ní dva drejlinky, t. j. 40 věder vína, jako dovážku někam určenou. Mladvaňkovci na víno výpad učinivše pobrali je a tak se spili, že jako mrtví leželi. Tu Němci učinivše útok na posádku, zmocnili se jí, staré lidi a ženy do vody vmetali a ztopili. Bojovníky svázali a ve Vídni před městem na dvou velikých šibenicích, na jedné 76 a na druhé 70 Čechů oběsili. *Zap.*

A nedal pozor Mladvaněk,
lid s tvrze dolů sběh:
„Hoj, milý pane Albrechte,
to víno tady nech!

Nám v tvrzi teskno po víně,
nám v tvrzi prahne ret“ —
A pili v ráz, až vypili
všech věder čtyřicet.

A pili hned a pili zas
ba pili o přemoc,
až do Neubachu přikvapil
pan Albrecht tuže noc.

Ó Mladvaňku, ó Mladvaňku,
slyš houfnic temný hlas,
pan Albrecht na oko jen prch,
pan Albrecht je tu zas.

„Hej, chaso, vzhůru!“ — Hrozný zjev,
jen v spánku mluví ret,
kdo živ, ten spit, a prázdno jest
všech věder čtyřicet.

Jen Mladvaněk je čil a zdráv,
a statně brání věž,
pan Albrecht prchá, hola hou —
jen běž, tatíčku, běž!

Však neběží, on vrací se,
už na hradby se vrh —
tvé věži čapku červenou
a tobě nohy strh.

A s věže padá Mladvaněk:
„Čert si ty nohy vzal,
však nemá nohou potřebí,
kdo nikdy neprchal.

Mně srdce s hlavou bylo dost,
a kališnická páž —
nuž s bohem, hoši, nespěte,
spat půjde vůdce váš.

Nuž s bohem, hoši, nespěte,
zle vám dnes mozek změk,
pan Albrecht vám ho ukove —
už hyne Mladvaněk!

Pan Albrecht vám ho roztepe,
že bude horko všem,
kdo bude živ, ten pozdravuj
tu naši českou zem!

Už přijmi, pane, duši mou,
a vyjdi sluze vstříc —
rač, čert když dolní půli vzal,
vzít horní polovic!"

A skonal. Albrecht bil a třel
a stekal hrad, až stek,
posádku vzal a v okovech
za rána k Vídni vlek.

A když šli hory úbočím,
dí šeptmo vůdce čet:
„Nač děti? Pryč!" A zbrojnoš v ráz
husitské děti smet!

A když šli kolem Dunaje,
zas vůdce hledě ven:
„Nač kacířky?" A zbrojnoš hned
vrh ženy v prohlubeň!

A když šli kolem městských zdí,
vstříc šel jim mistr kat,
pan Albrecht starcům z milosti
dal hlavy urubat.

A na špitálském náměstí
poslední slovo řek:
„Pověste všecko na provaz,
co mistr nedosek" . . .

Podivná zříti stavínka
za starou Vídní stát,
a na nich visí — hrozný řad —
Čechů sto padesát . . .

Ó Mladvaňku, ó Mladvaňku,
zle tě pan Albrecht skříp,
pár doušků míň, pár stráží víc,
pak mohlo býti líp!

Z básní Otakara Mokrého.

Na dómě Milánském.

Můj krok se plížil zmírajícím zvukem
po metropole klenbách z mramoru,
polední ticho srdce chvatným tlukem
zrývalo chvíli v bouřném hovoru.

Bez dechu skles jsem na nejvyšším štítu,
a pažbu tvrdou ruce objaly,
kde čněly vzhůru řadem do blankytu
oprysklé sluncem štíhlé fiály.

Byl jsem jak ptáče chudé od severu,
tíhnoucí v jeseň k pískům poledním,
jež sedá, hynouc v pouti beze směru,
na pyramidy stupni posledním.

Zhřížil jsem oko v propast přenesmírnou,
paprsky slunce ze všad spředenou,
a zíral v ráje, v zemi bájnou, žírnou,
větvicí lauru v skráních věnčenou.

Zlomená křídla svaté poesie
se k bujným letům znova vzepjala,
a dávno zhaslá písní melodie
divokou hudbou v duši zahrála.

Můj duch se snesl na paprsku bledém
v daleký obzor, mlhou ovátý,
kde zářil Montblanc blankytovým ledem
jak blesku obrys v mracích klikatý.

S obláčkem bílým, mihotavým stínem,
slet v rozvlněný nivy zlatý klas,
a sedal znaven v pološeru siném,
kde réva pjala zlatohnědý vlas;

a tam, kde zkvetla z mrtvých dávno skrání
rozmarin družných hebká ratolest,
v bojištích pustých v nedohledné pláni
se skláněl v dumách pod cypřišů klesť...

Procit jsem zvolna... Ve palčivém žáru
ulice města výhní sálaly,
fontány šumné starodávných tvarů
v uvadlém kvítí teskně plískaly.

Po mosaice prapodivné stíny
paláce kladly v spánek vkouzlené,
tu a tam oko vnadné signoriny
z guirlandy okna blysklo plamenné.

Uhasl paprsk — ve modravém šeru
již kleslo slunce v alpských loží sníh
zas ptáče bludné — chudé od severu
jsem tíhnul v domov z krajů poledních.

Vzpomínky.

K družným prsoum v roztoužení
kloním čelo zachmuřené,
a vzpomínky tiše kráčí
v duši sněním obestřené.

Slyším zase šumět moře,
plné pláče, plné vzlyku,
jak zoufalým ňádrem stená
v šedých skalisk těsném šiku.

Slyším ples a bujnou vřavu,
tance vír a kastanětu,
z lůna hájů citronových
smutný plískot vodometů;

před zrakem se v mlžné dáli
ve snu oliv přísvit šeří,
a bílý květ oranžový
snáší se zas do kadeří.

Chladím skráně rozžhavené
v trávě vlhké pod pinií
a usínám v hudbě větrů
pod kvetoucí magnolií . . .

Zatím z družných prsou žhavý
vzdech na čelo moje vane,
a potají do kadeří
z věrných očí slza kane:

tišej než dech mořských vánků,
teskněj než sten vodometu,
chladivěj než rosa jihu
z citrýnových sprchá květů.

Z nitra.

Písně mladé jasem duhy
spjaly duši v čarokruhu,
jak modravé jiskry mušek,
svaté temno snivých luhů.

Z hloubi srdce zlaté klasy
nadšení mi vyrůstaly,
a na nich jak kolibříci
pestré sny se kolébaly.

Tichý dech mé poesie
vlnil vlásky bájné krásy,
svítil jiskrou blyskotavou
pod hedbávím rusé řasy.

Rozvál snivé dívčí nitro
plné vůně, plné chvění,
v růži vnadnou tmavorudou,
třesoucí se v rozechvění.

Plachý kmit — zas duši svírá
světla se tmou zápas tuhý;
tak upřádá v přítmí jizby
kahan rudé světla pruhy.

Uschlé klasy hlavu kloní,
zrnka zlatá pošlapána,
tmavá růže pískem stepi
pochována, zasypána.

Z básní Bohumily Klimšové.

Prosba.

Ó, nehleď tak! Můj zrak se klopí k zemi
jak květ v lahodném teplu slunečném,
a řasa kmitá v chvění bezděčném
jak lata konvalinky skryté pod jedlemi.
Ples nedá snad jim v slunce pohleděti
a sladká tíseň tak je prochvívá,
jak když se zrak tvůj na mne zadívá
a v údy mé se jiskrou porozletí.

Tvůj zrak tak výmluvný! tak čistý
jak v divé srázi horská bystřina,
a klidný jako vodní hlubina,
víc průhledný než třezalkové listy.
V něm vidím vše! I vděk i hloubku citu
i hnutí duše v rychlém střídání,
jež mluví ke mně v libém usmání
jak zora k nivám v jarním slunka svitu.

Ó nemluv jím! Ta jeho řeč tak sladká,
že snést ji nemůž duše rozchvělá;
je libá jako šepot anděla,
jak matce první úsměv rozeňátka.
Před zrakem tvým jsem nesmělá jak děcko,
a žiju v něm, můj duch jím rozkvítá —
v něm mluví láska v úsměv rozlitá.
Ó nemluv víc! já vím již všecko . . .

Vzdálenému.

Tys odešel! Ó jak ta doba dlouhá,
jež rudé hory létem odívá!
Však jindy lehkým letem chodívá,
a teď jí kroky staví bol a touha.

Ne, nepláči! — To slza jen se vkradla
mi tajně v oko, tvář mou celujíc,
jak rosa lupen; a pak rostla víc
a s němým bolem tiše k srdci padla.

A za ní jiná volně v písmo kane,
kde leskem vroubí černé litery —
a volně, volně plynou večery,
jak stíny hájů sněním obetkané.

A touha moje bouře vodopádu,
jenž se skály se řítí jako blesk,
a jindy zas jen tichý duše stesk,
dech viol, růží v květném milosadu.

V dlaň hlava klesá jako květ se sklání
ve větru podzimním tam nad slují —
pak i v těch slzách tebe spatřuji
a tvůj mi obraz nese požehnání.

Tak spatřuji tě v slzy matném lesku
jak jindy v zdobném růží kalichu
a pod vlnami v zlata přepychu
a ve hvězdách i v luně na nebesku.

Tu je mi, jak kdy duchu rozdnívá se,
jak kdy k nám nové jaro přiletí,
jak kdy se duše hodlá rozpěti —
já našla tebe a své blaho zase.

V zátiší.

Od

Karolíny Světlé.

(Pokračování.)

Helena dojata pohnutím přítelkyně své, do jejího pokoje ji doprovázejíc, litovala při tom v jednom dechu i Marcela i tabule, kteráž se za příčinou jeho mdloby nejspíše nevydaří, i hostí, kteří asi neužijí patřičně všech oněch vzácných pochoutek, jejím přičiněním připravených.

Její obavy se na štěstí neuskutečnily. Právě když se Eduard s Gustavem ze své projížďky vraceli, přinesl účetní do jídelny zprávu, že klesl nemocný zcela neočekávaně v hluboký a klidný spánek, což Isidor, zůstaviv jej jeho ošetřovateli, brzo na to osobně potvrdil.

Ale přes to nebyla tabule přec jen tím, čím slibovala býti. Nescházeloť ovšem nejmenšího na dokonalé její úpravě, tušení Eduardovo, že se paní z Vodňanova uspořádáním jejím skvěle vyznamená, úplně se vyplnila, což pánové také neustále jednohlasně a co nejpochlebněji uznávali, ale nedostávalo se jí přec jen pravé její ozdoby: Ivana se dala omluviti strašným bolením hlavy následkem leknutí nad záchvatem pokladníkovým.

Isidor a Gustav si nepřítomnost domácí slečny v tajnosti žárlivých srdcí svých vzájemně co nejupřímněji přáli, a pozorovali jeden druhého plni vnitřního výsměchu. Ale básník se dlouho nenamáhal, skrývati svoje rozladění nad sklamanou nadějí, spatřiti zas jednou tu, do níž, jak Eduard tvrdil, byl bláznivě zamilován. Skoupý slovem, účastnil se hovoru, bavě se tím živěji s vinnými láhvemi před ním postavenými, co slyšel od účetního vedle něho sedícího o velmi animovaném rozhovoru slečny Kamenické s Isidorem pod lipami náhle přerušeném mdlobou pokladníkovou.

Za to nedal světák Isidor na sobě nejmenšího nepříjemného dojmu znáti. Vedl paní z Vodňanova s nejuhlazenější svou dvorností místo Ivany ke stolu, umístil se vedle ní, přemluvil ji, aby se sprostila svých brejlí, svého čepečku, svého řasnatého krajkového šátku, pěknou taillí její závistivě zahalujícího, a kořil se její ryze ženské rozmilosti a skromnosti, ryze ženské její snažlivosti a pilnosti tak vřele, že se nepřestávala zardívati a jemu se brániti, aby ji tak příliš nezahanboval.

Byltě Isidor přesvědčen, že klevetivý Eduard neopomene sestře, jakmile ji uhlídá, zmíniti se, kterak se její společnici dvořil, z čehož Ivana zajisté nejlépe pozná, jak málo jej kormoutí její nemilost.

VII.

Mdloba pokladníkova neměla skutečně žádných dalších následkův. Ba lékař Isidorem druhý den do Lužan vyslaný se podivil, jaký to rozhodný obrat k lepšímu se počal za těch několik hodin na venkově strávených v zdravotním jeho stavu jeviti.

Méně dobře dařilo se Ivaně. Nemohla pokoj svůj opustiti pro stálé rozčilení, z něhož se hrozila rozvinouti opravdová choroba.

Bylať jako zdrcena výsledkem svého posledního rozhovoru s Isidorem, jím v nejhorších svých důminkách utvrzena. On si ji chtěl vzíti, nic jiného! K jinému vyššímu cíli, jak sám se přiznával, nikdy nesměřoval, věnuje jí svůj čas! Jak se zdál cíl takový všední ba nízký čistému, dosud nedotknutému srdci mladé naší idealistky! Jak nerada si zpomínala na poslední jeho slova! Urážela ji, protivovala se jí, ba cítila se jimi někdy zneuctěna, svržena s výše, na níž v jeho mysli státi se domnívala. Zdálo se jí, že otce svého po druhé ztrácí, že znova osiřuje, anať pozbývala přítele, jehož sám jí byl vyhledal, setkavši se v něm náhle s nápadníkem nešetrným.

Byltě Isidor ovšem srostl se všemi milými upomínkami dívčího jejího věku, se všemi jejími nadějemi do budoucnosti, avšak i upomínky i naděje ty málo se podobaly těm, jež poutávají dívky k mužům. Nevěděla skutečně, kterak se bez něho v životě obejde, a přec odpuzovala pouhou myšlenku na stálé s ním spojení s nechutí ba s hrůzou.

Některou chvíli se jí počalo po něm tak bolestně stýskati, že proudy nejtrpčích slzí jí rozpalovaly líce, a přec by byla raději podstoupila smrt, než mu napsala několik smířlivých slov opravňujících jej, aby pokračoval, kdež byl přestal. Její příchylnost k němu neměla skutečně jiného základu než neobmezenou důvěru k jeho povaze a vřelou úctu k jeho duševním schopnostem.

Avšak uprostřed slzí a stesků těch maně se před ní zamíhávala tvář bledá, s krůpějemi smrtelného potu na skráních, s očima zanícenýma, v nichž plálo cosi záhadného, úchvatného, což k jinému přirovnati nemohla než k zoufalé radosti bojovníka, jenž ve smrtelném zápase náhle zahledne vláti prapor svůj na cimbuří posvátného, šťastně dobytého hradu, před jehož branami právě se zakrvacuje. I počaly se pak mlhy tesklivosti, duši její zastiňující, znenáhla rozplývati a chtějíc nechtějíc musila přemítati o podivném onom muži, v jehož jednotvárném životě, fantomu synovské povinnosti obětovaném, snad nebylo jediného zákmitu štěstí, ač nepovažovalli za štěstí lásku otce toho, jenž mu zamezil z přílišné pečlivosti o zdar rodiny svého přítele cestu k budoucnosti jasnější.

Ale proč si ji dal zastoupiti? Což nikdy neuvážil, žeť povinností každého člověka, tím se státi, k čemu příroda jej stanovila vloživši

mu k tomu nadání do srdce? Proč neodpověděl otci jako ona Isidorovi snaživšímu se skrátiti ji v právech sebeurčení: „Nepovolím v tom, co za pravdu uznávám, nechcešli mne proto milovati, nemiluj!“ Ale což věděl, že bude jiný tak svědomitý u vykonávání těžké úlohy mu svěřené, jako on, a mohl tedy starost tu s právem jinému odkázati?

Nevěděla Ivana, přemýšlejíc o svém nevítaném hostu, máli jej za jeho povolnost odsouditi neb se mu za ni pokloniti. Či nezasluhoval ani jednoho ani druhého, byl snad přijímaje otcovo místo proniknut skutečně přesvědčením, žeť příjemnější věc, býti výtečným strojem počítacím než podávati lidem ve vědě mylné výsledky bádání nedostatečného, jemuž se nepodařilo k jádru věci proniknouti? Avšak co potom se vyrovnalo poctivosti jeho? Zasluhoval její nenávist? Nebyl naopak hoden zcela jiného posouzení a ocenění, než se mu dosud od ní dostávalo?

Jak by bylo Ivanu zajímalo, přijíti pravým pohnutkám jeho jednání na stopu, nahlednouti v nitro, které dovedl tak obratně zahaliti před každým cizím pohledem! Nemálo však za přání taková se hanbívala, obzvláště když pozorovala, kterak se v ní zmáhají. A v tomto kolísání se myšlenek týkajících se hosta, jenž, jak ji byl do očí ubezpečil, tak nerad pod její střechu se přestěhoval, jak nerada se byla stala hostitelkou jeho, mnohdy na celé hodiny zapomínala na ztraceného přítele. Zajisté se tak velice na ni hněval jako ona na něj, neb žádný jí nedocházel dopis žádající jí za obnovení a upevnění jejich starého přátelství, jim oběma, jak dosud se domnívala, stejně drahého a potřebného, ba ani soukromě tázati se nedával na zdraví její, ač zajisté od lékaře k Marcelovi vyslanému slyšel, že i ona postonává. Snad ji byl již oželel, snadněji a rychleji než ona jeho.

Domnění to jí dodávalo znenáhla sil přemáhati svou zimničnou podrážděnost. Nutila se vstáti, jísti, vycházeti, ač ji nohy sotva nesly. Vyhýbala se zahradě, aby se v ní s Marcelem nesetkala, vyhýbala se za touž příčinou lipovému hájku, jenž se byl stal jevištěm tak trapného a významného pro ni výstupu — zabloudila vždy přímo do lesa. Obmeškavši se několik hodin v jeho sladké samotě vracívala se domů zotavena, na mysli vyjasněna, upokojena, až noc bezesná, nanovo proplakaná, opět její síly podryla.

. Byltě se les za její choroby přioděl novým rouchem. Omlazené jahůdí odráželo se od začernalého mechu jako skvostné vyšívání, hedbávím světlozeleným uměle provedené na temné půdě drahého aksamitového koberce, prostřeného pod jehličnatými stromy, na nichž jako slavnostní svíce k poctě jarních svátkův na sta nových stihlých letorostů k májové obloze se pjalo. Mezi smrky a borovicemi jako panny běloramenné v závoji zlatých kadeří ostýchavě se skrývající mladé břízy a osyky se chvěly, propouštějíce dlouhé kmitavé pablesky světla do stínu lesního, v němž hrkaly studánky jasnooké s divokými holuby o závod. Tu a tam prorývaly les rokle vystlané křovinami stříbrošedých olšin, bronzového javůrčí, tmavolesklého hlohu a ořeší, z jejichž těsného objetí stydlivě se zardívajíce plané kvetoucí jabloně a hrušky nadarmo vymaniti se snažily.

Nelze si pomysliti blaženějšího odpočinutí než ve chládku takové houštiny vedle potůčku průzračného a zpěvného, jenž ji prozvučoval jako stříbrná struna. Jak se vedle vody skvěly zlaté hvězdy blatouchu, jak se tlačily zpod břehu poroseného jemné zvonky šťavele k světlu, vedle nichž ověnčené vlákny břečťanovými rozkvétaly veliké chumáče psích fialek. Někdy se to mezi nimi zamihlo, zabělalo, bylať to cacorka, jež se přišla s manželem k snídaní napit. Poskakujíce s oblázku na oblázek, zvědavě si prohlíželi tu bledou u vody snářku, kteráž i když byli dávno již zmizeli, ještě za nimi hledívala v dumání pohřížena. Neslýchala pak ni smíchu žežulčina ni jásotu pěnkavek ni vrkání holubů, nad ní v jedlích hnízdících; jaký div, že neslyšela ni šustu blížících se kroků, že neviděla a nepozorovala dříve ničehož, až vystoupil z křoví Marcel a sklesl právě proti ní na povalený u vody kmen.

On jí také dříve nespozoroval, až ji proti sobě spatřil na mechu odpočívající jako rusalku potůčka, od ní jej oddělujícího. Oba nenadálé té blízkosti stejně se zalekli, oba téměř jedním rázem k odchodu se vzchopili, chtějíce jeden druhému ponechati místa, ale oba najednou se zastavili, vrhajíce na sebe zpytavý pohled, jako by se jeden druhého tázal, zdali musí mu nevyhnutelně ustoupiti s místa, kdež se to churavému, zarmoucenému tak utěšeně odpočívalo?

Upírajíc na Marcela nesměle zrak, nesetkala se dnes Ivana s oním ledovým, pohrdlivým, jí tak velice odporným výrazem v jeho tváři, neshledala v ní než hlubokou těžkomyslnost o dosavadní povážlivé jeho chorobě svědčící. Snad nebylo ani v jejích tazích nic odpudlivého, neboť Marcel za několik okamžiků, kdež několikkrát po sobě pohledem o ni zavadil, sklesl opět na místo, s něhož byl povstal, při čemž k ní promluvil, jako by pokračoval v hovoru s ní dávno důvěrně začatém.

„Umění může sice život velice ozdobiti, ale není v něm dosti moci, aby slabá povaha jím sesílila, pročež se nikterakž nehodí za základ vychování ni jednotlivcův ni národův.“

Ivana zkameněla při tomto oslovení.

„Možná, že se mýlím, ale zajisté nikoli zúplna. Důkazem toho, že Italie, kdež kvetlo umění tak vznešeně, nikoli v téže době podobně vznešenými ctnostmi svých dětí se nehonosila, že se tam nevytvořila žádná vládní forma, rozkvětu tomu rovná. Taktéž se nepovznesl v Řecku ni občanský život ni státní zřízení na tu výši ideální, kamž dospělo svým uměním, jež zůstane nejvzdálenějším pokolením vzorem snad na vždy nedostižným, což by se bylo musilo nevyhnutelně státi, kdy by dostačila krása za vychovatelku člověka a národův.“

Neměla Ivana nejmenší o tom pochybnosti, že slyšel Marcel navzdor tomu, že se byla s Isidorem od něho dosti daleko vzdálila, přec jen urývky jejich rozhovoru v lipovém hájku. Zajímalť jej patrně jejich spor, a to v té míře, že učinil, čeho by se nebyla nikdy do něho nadála: nejen že o něm přemýšlel, rozhovořil se i o něm, a to nikoli jen z lehka a posmívavě, nýbrž opravdově a vážně.

Mimovolně zaujala i ona svoje předešlé místo na mechu pod jedlí, postavivši si opět k nohám svůj klobouk plný květin, určených ku ozdobě psacího stolu.

Nepokojný pohled, jímž Marcel každé její hnutí sledoval, jako by se byl obával, že mu z nenadání uprchne, sklesl na spanilou jejich spoustu a zůstal na ní dlouho tkvěti.

„Račte mi upřímně říci," pravil zamyšlen, „co vás to poutá zde k té květoucí zelenině, již vidím u vašich nohou, ve vašich rukou? Jest to ještě něco jiného, než zvyk dívkám od dětinství vštípený, že jim sluší míti zalíbení v přírodě a zejmena v těchto dítkách jejích?"

Ivana znenáhla se vzpamatovala ze svého překvapení. Marcelův způsob byl dnes velmi slušný, nic v něm neprozrazovalo, že by ji chtěl dnes uraziti a pokořiti. Ale přece váhala mu odpověděti, majíc jeho divošství ještě v paměti příliš živé. Téměř bezděčně jí uklouzlo:

„Pochybuji, že byste slovům mým uvěřil."

S podivením nelíčeným vznesl k ní od květin zrak.

„Zapomněla jste již na úmluvu týkající se mého u vás pobytu? Či přejete si, aby byla zrušena?" tázal se jí zticha.

„Nikoli," zvolala Ivana se vší svou rozhodností, „jak bych si mohla přáti, aby podobná úmluva byla kdy zrušena? Pravdivá buďtež slova vaše ke mně, co zde prodlévati budete, a pravdivá budou vždy i moje slova k vám."

„Nejen však v jedné věci nýbrž ve všech, nezdáli se slečně Kamenické návrh ten příliš smělým," váhavě dodal Marcel.

„Souhlasím z plna srdce," usmála se Ivana zapomínajíc pro návrh, tak velice s její přímou myslí se shodující, na všecky svoje oprávněné proti Marcelovi stížnosti.

„Milujete tu květoucí zeleninu skutečně?" opakoval svou předešlou otázku.

„Velice!"

„A proč! Že se vám zdá krásnou?"

„Toť jedna příčina, že květiny miluji," pravila volně „a druhá — že v nich vidím to, čím jednou jsem byla, čím jednou budu..."

On se nahnul přes potok a zdvihl několik květin u jejích nohou utrousených.

„Není to arci příliš strašná myšlenka," děl, a cosi usměvu podobného mu trhalo kolem úst, „proměniti se jednou v tak hezoučkou věc, jako jsou stříbrné, růžově proužkované zvonky zde toho štavele, nemáť asi smrt pro vás mnoho hrůzy do sebe!"

„Nemá snad vůbec žádné jiné do sebe," odvětila Ivana a mimovolně se jí zaleskla slza v očích, „než že se musí člověk umíraje odervati od milých srdcí a jim působit bolest."

Marcel sklonil hlavu hluboko k prsům. Zajisté se před ním zakmitla možnost tak blízká vlastní smrti a žel otcův nad ní.

„Jak by mne váš lékař plísnil, kdy by slyšel, o čem to s vámi rozmlouvám," zděsila se ona své neopatrnosti. „Ach odpusťte, že jsem lehkovážně vpletla nit tak černou do vašich myšlenek."

„Nedělejte si žádných výčitek, byly by zbytečné, nerozčililа jste mne nikterakž. Naopak, vaše slova působí na mne tak konejšivě, jako to šplouchání těchto vlnek zde, jako ten šelest větví nad hlavou mou."

A pronášeje slova ta povznesl Marcel k Ivaně svou tvář odstraňuje si z čela jako mramor bílého husté chumáče černých svých vlasů.

Ne, nebyla to tvář ni všední, ni odpudlivá, ni škaredá, do níž Ivana dnes ponejprv z blízka se zahleděla, naopak připadala jí v této chvíli tak ušlechtile výmluvná, že se jí zdálo, nikdy že výraznější nespatřila. Při tom byl pohled, s nímž se setkala, prozářen tak teplým paprskem citu, že jej Ivana až hluboce ucítila v srdci, v němž se to počalo podivně a mocně hýbati. I pokryly se její líce týmže ruměncem, jenž přelítl žárem náhlým jeho skráně, a její ruce v klíně spjaté se zachvěly jako ruce jeho, v nichž dosud držel květiny u lemu jejích šatů sebrané.

Ale v tom mu líce i rty jedním rázem zbledly, již opět se podobal nebožtíkovi, pro něhož hrob již uchystán.

Divoce vyskočil.

„Uhodla jste," zvolal se vší svou starou příkrostí, „hovor s vámi mně nesvědčí, nikdy, nikdy styk s vámi mně nesvědčil. Cítím, kterak se moje choroba u míře zvýšené vrací."

A tak rychle, jak uhasl onen záblesk vřelosti na jeho tazích, tak rychle zmizel on sám v houštině, do níž s vášnivým chvatem se uvrhl.

Ivana omámena tímto nenadálým setkáním, tímto chováním, těmito slovy zůstala k místu svému jako přikována. Dlouho, dlouho po zmizení Marcelově teprvé samy sebe se tázala, co vše to asi znamená? Ale tento zážeh, jako prvé při pohledu jeho, vyšlehl jí do lící ze srdce chvějícího se jako list osykový před bouřkou.

Vyskočivši tak kvapně jako on a přitisknuvši svou květinovou žeň pevně k srdci, klestila si v témž slepém spěchu jako on lesem cestu k domovu.

VIII.

„Zapůjčte mi laskavě malou úbělovou vásu, kteráž stojí prázdná na vaší toaletě," tak žádala paní z Vodňanova strčivši hlavu do knihovny, kdež Ivana meškala.

„Což dosud nevíte, že vše, co je mého, i k vašim jest službám?" Ivana roztržitě jí namítala, nezdvíhajíc při tom očí z knihy, již sedíc u psacího stolu v rukou držela, aniž v ní byla za celé to odpůldne přehrnula jediného listu.

„Býváte ke mně vždy tak nezaslouženě dobrotiva," pravila Helena objevivši se úplně na prahu, „že chtějíc vaší vásy použiti zajisté bych se neucházela o dovolení vaše, ale nežádám si jí pro sebe, nýbrž pro vašeho pacienta. Viděla jsem při své obyčejné u něho návštěvě takové též květiny, které máte zde na svém stole, ale právě tytéž, jako by byly částí vaší kytice . . ."

Helena náhle oněměla. Trhlať sebou Ivana při posledních jejích slovech, jako by byla její hovorná přítelkyně náhle hrot nože k jejímu srdci obrátila.

„Můj bože," zalekla se Helena, „jak nemile jsem se vás dotkla! Kterak jsem mohla zapomenouti, že nehledíte na našeho hosta zrakem zcela příznivým! Ach odpusťte, moje drahá, mé neopatrnosti, a zapomeňte rychle, zač jsem si troufala vás žádati."

A Helena se měla k odchodu. Ivana ji zdržela.

„A já opět vás žádám,“ děla k společnici své, při čemž nejživější purpur zbarvil její obličej, „abyste úplně dle libosti své naložila s onou vásou.“

„Netroufám si vaši ochotu odmítnouti a přec nerada jí nadužívám,“ rozpakovala se Helena obrátivši se opět k přítelkyni, za knihou svou se skrývající. „Snad omluvíte poněkud mou beztaktnost, vyznámli se vám, že jsem se cítila velice pohnuta slyšíc od opatrovníka Marcelova, že si nemocný po své první delší procházce v lese přinesl ony květiny a postaviv si je sám do vody netrpěl, aby k nim ruky přiložil. Sedává prý neustále při nich, prohlíží si je každou chvíli, čte vedle nich a rozzuřil se prý jako lev, když onen obávaje se škodlivých proň z nich výparů, na noc je chtěl z ložnice jeho odstraniti. Co tomu říkáte, jak nemoc člověka proměnuje? Kdo by byl kdy řekl, že onen muž z mramoru a ocele, jak vy jej nazýváte, si bude jednou s květinami hráti jako zamilovaný žák! Troufám si však tvrditi, že by mu velice prospívalo, kdy by chtěl při této hravosti setrvati, pročež jej hodlám v ní podporovati. Pozorovala jsem, že se mu jeho drahé květiny topí ve sklenici příliš široké, a hodlám mu pro ně nabídnouti vásu vaši s tím dlouhým štíhlým hrdélkem, v níž se mu zajisté mnohem déle čerstvé udrží. Uvidím ovšem, kterak mne s návrhem mým uvítá.“

A Helena pokynuvši Ivaně srdečně, vzdálila se tentokráte nadobro, aby donesla úhlednou nádobu Marcelovým květinám, jimž hodlalo její měkké srdce věnovati soucitnou ochranu.

Jak dozněly kroky společnice na chodbě, Ivana volně z knihy pohled pozdvihla. Dotknul se bojácně kytice onehdy u potoka natrhané, vedle níž i ona pořád sedávala, již i ona nesčíslněkrát za den si prohlížela, jako by hledala v každém tom kalíšku jejím rozřešení jakési ji znepokojující záhady. Jaké to štěstí, že si toho Helena dosud ještě nepovšimla!

Zmateně povstala od psacího stolu, aby se jinde se svou knihou umístila, avšak zůstalo jen při pouhém pokusu. Trvala nejen dále na svém místě, ale její zrak se znova tázavě ke kytici obrátil.

Zakládalo se vše to na pravdě, co jí Helena vypravovala? Byly Marcelovi jeho květiny skutečně tak milé, jako jí zde tato kytice? Snad to byly jiné, než které si zdvihl u nohou jejích . . .

Ale co jí bylo po květinách a vrtoších jeho? Co jí bylo vůbec po něm? Právě teď, co o samotě v knihovně prodlévala, byla se na tom ustálila, že nikdy již se nestane terčem jeho rozmarnosti, nikdy již že si nezaslouží výčitky jeho, že se vinou její nemoc jeho stupňuje.

Potvrzujíc se ze všech sil v neodvolatelném předsevzetí tom, přísahajíc si svatosvatě, že ničím ve světě již se pohnouti nedá, aby vyměnila s Marcelem jediné jen slůvko, mimovolně přitáhla k sobě ještě blíže onu kytku, na níž byl prodléval jeho pohled, než na ni jej upřel pln žárného tepla . . .

A teplo to po celém srdci se jí rozlilo, cítila je tam dosud jako pablesk jakéhosi rajského světla, o jehož bytosti neměla dosud žádného zdání. Divila se tomu, zlobila se pro to na sebe, pravila si, že musí každou jeho stopu v sobě vyhladiti, aby sama před sebou uhájila svou

důstojnost, aby na jeho místě opět se uhostil onen křišťálový mír, jenž v něm jindy bydlíval . . .

Ale když se v záměru tom utvrzovala, oči jí přetékaly — přetékaly jí v žalu a lítosti. Zdálo se jí, jestli se jí podaří, co obmýšlí, že srdce její bez tepla toho a v touze po něm uvadne, že se již nikdy neuspokojí oním vlahým klidem, v němž pohřbeno dosud v prsou jí dřímalo . . .

A vášnivě na kytici se vrhnuvši ukryla do ní svou uslzenou tvář tak hluboce, jak pohroužila duši svou v upomínku na okamžik, když záhadný onen paprsek záhadného jakéhosi slunce vytrysknuv ze srdce jeho do srdce se jí vloudil.

Ano vytrysknul zpříma ze srdce jeho, a to tak maně a proti vůli jeho, jak byl od ní přijat. Cítila to s určitostí nezvratnou. Urputná jeho slova pak byla promluvena v překvapení hněvivém nad vlastním počínáním. Musila se Ivana přiznati, že provozuje sama s sebou pokryteckou hru, obviňujíc jej, že ji chtěl potupiti poslední svou výčitkou. Nenalezl v rozechvění jiné výmluvy, aby mohl uprchnouti před ní. Proč mu chtěla vědomě křivditi? Že ji znepokojil, probudiv v ní mocný proud citu dosud jí cizího? Jaký to byl cit? Vždyť to nebylo nic jiného než vděčnost, tak dlouho, příliš dlouho v ní potlačovaná z hrdého odporu proti všemu, co od něho pocházelo, vděčnost nejvřelejší, nejzaslouženější náhle v ní procitnuvší za vše, co učinil ke blahu její rodiny, co obětoval jejímu otci, co obětoval dosud lehkovážnému bratru jejímu — nebylo to nic jiného a nemohlo to nic jiného býti.

Hledíc takto vyhověti i své dívčí pýše i srdci, uzdě té svéhlavě se bránícímu, taktéž dnes ponejprv sama sobě se přiznávala, přinášejíc vděčnosti té novou oběť, že ji Marcel od dětinství vždy více zajímal než kdožkoli jiný. Bledý, vážný, mlčelivý syn otcova pokladníka, o jehož duchu a pilnosti jediný se ozýval pochvalný mezi známými hlas, jenž byl tak nepodobný všem těm elegantním hejskům ji obskakujícím, býval předmětem živé její účasti. Mnohem více by si byla přála, kdy by byl on k ní přisednul, byv k některé slavnosti v rodinném jejím domě pozván, aby se ho byla mohla optati, o čemž to stále tak zádumčivě přemítá, než následovala Gustava či některého jiného šviháka do taneční síně. Hledávala jej pak očima po celý večer ve všech zákoutích, kamž plaše a mrzutě zalézal unaven duchaprázdným hlukem bálové noci. Jak často se při tom setkávala s očima jeho, kteréž posmívavě vyčítati se jí zdály, že nalézajíc v ruchu tom zpozdilém zalíbení, není o vlas moudřejší svých tanečníkův! Vida, že se k němu blíží, aby jej za svého souseda u večeře si zvolila, divoce a nemotorně před ní utíkal, kdežto synkové z nejpřednějších domů o vyznamenání to se hádávali. A když později otec za své nemoci ji vyzýval, aby tu kterou důležitou věc ústně s ním ve jmenu jeho vyjednala, jak urážlivě stručné bývaly jeho odpovědi, jak přísně se vždy jen vztahovaly k věci samé — a ona přec dychtila věděti, kam zalétají jeho myšlenky, když prodlévá za hvězdných nocí ve své zdivočilé zahrádce nad snící Prahou —

„Co to probůh dnes tropím!“ zhrozila se, pozorujíc, že pozbývá víc a více vlády nad sebou, že duch její tíhne svéhlavě jen k jednomu a témuž bodu, „snad je samota venkovského toho zátiší přec jen

nepřiměřena pro mou povahu, jak onehdy v slovech Isidorových se jevilo . . .“

A Ivana vyslovivši jmeno svého bývalého učitele znovu se zhrozila. Zhrozila se své zapomětlivosti a povrchnosti. Teď ponejprv od onoho setkání u potoka naň si zpomněla a přec byla bezprostředně před tím k vůli němu tolik dní a nocí se soužila. Její přátelství k němu, kteréž se jí dosud zdálo tak významné, připadalo jí náhle u porovnání s onou v rokli chvílí jako bludička třepetající se na pokraji lesním vedle jitřeny na ruměnném obzoru se třpytící co jasná jitra poslice, co skvělá královského slunce zvěstovatelka!

Již zas tato upomínka!

„Tři dni jsem nebyla z pokoje,“ pravila si konečně, „nutno mi konati nějakou dlouhou a namáhovou procházku k utišení podrážděných mých čiv. Ten divoch mi onehdy v rokli udělal, není o tom nejmenší pochybnosti. Vždyť jsem hned věděla, že nelze mu na blízku žíti. Snad by bylo nejlépe, kdy bych se odebrala kamsi do lázní, choroba moje sotva minulá by mně poskytovala před domácími velmi vhodnou výmluvu. Ani Helena by netušila, proč odsud prchám a před kým. Za mé nepřítomnosti by se Marcel zajisté zde pozdravil, vždyť je mu značně lépe, a až bych se na podzim sem vrátila, byla bych zde úplně a v každém ohledu zas svou . . . budu teď cestou o tom přemýšleti.“

A Ivana vstala, aby se na tu dlouhou zamýšlenou procházku vydala. Ale přiblíživši se ke dveřím knihovny ucouvla s výkřikem. Opíralť se o ně se sklopenou hlavou sláb a zlomen — Marcel.

„Co se to děje?“ zvolala Ivana a opanovavši mocně svoje leknutí k němu se přiblížila.

To již nebyl ten mramorový obr, jehož sebevědomí ji tak často uráželo, nýbrž nebohý kajicný hříšník, jehož před sebou spatřila.

Dojatá jako on žádala jej, aby do knihovny vešel, aby si odpočinul a pak aby jí pověděl, co neblahého se stalo a sem k ní ho zavedlo.

Ale trvalo to dlouho, než se chtěl ode dveří hnouti, než jej přemluvila, aby vstoupil do síně, již nazývala svou svatyní a do níž nechtěla nikomu jinému nikdy dopřáti přístupu než Isidorovi, než konečně sklesl na odpočívadlo naproti oné osudné kytici. Starostlivě přisedla k němu opakujíc mu svoje otázky, na něž nižádné odpovědi dočkati se nemohla.

„Přišel jsem k vám věda, že jste tu sama, nemoha déle snésti tíži své lži, tíži svých dlouholetých lží,“ vypravil konečně s největším namáháním z prsou křečovitě pracujících.

„Vy že jste prý lhal, po dlouhá léta lhal?“ žasla Ivana, „ne, tomu nelze mi uvěřiti. Jste zajisté v této chvíli obětí jakéhosi chorobného snu či přeludu, jenž možná se rozptýlí, jestli mi jej sdělíte, jak snad jste zamýšlel, vyhledávaje mne zde.“

Zamýšlel zajisté sděliti jí cosi důležitého, ale podivný a trapný byl pohled na boj jeho vůle a citu s hrdostí mocně se vzpírající té zpovědi, jež přece jeho svědomí za nevyhnutelnou považovati se zdálo.

„Lhal jsem onehdy tvrdě, že ve vaší přítomnosti moje churavost vždy se stupňuje,“ počal s novým napnutím svých sil, „kdy bych byl

pravdu mluvil — a já vám byl přec před okamžikem slíbil, že vám vždy jen pravdu mluviti budu — byl bych se vám musil vyznati, že naopak vám na blízku se uzdravuji, že se od té chvíle uzdravuji, co jsem vás slyšel pod lipami Horovskému se brániti."

Ivana zřejmě viděla, kterak jej každé slovo namáhá a rozčiluje, ale přec ho neprosila, aby ustal mluviti. Ponejprv v životě svém se cítila sobeckou a s horoucností nikdy nepoznanou sála do sebe každé jeho slovo kanoucí jako balšám do rozbolených jejích ňader.

„Takto lhu již dávno, již mnohá léta," hovořil zprudka dále, „považoval jsem již co hoch za nedůstojné, aby člověk podléhal vlivu člověka jiného a hněvával a styděl jsem se poznávaje, že vy, pouhé dítě, máte na mne vliv rozhodný. Nechtěje ho snášeti a snaže se jej setřásti, vždy odpudlivě k vám jsem se měl. Záhy jsem si povšimnul vaší snahy dostoupiti výše než jiné, a smál jsem se jí, považuje ji za vytříbenější druh marnosti. Nevěřil jsem, že ji kdy osvědčíte i skutkem — a hle, již jste ji osvědčila. Přesvědčil jsem se o její ryzosti jsa mimovolně svědkem, kterak jste jí hájila proti příteli dlouholetému, jenž vám byl vždy drahým, jehož si zvěčnělý otec váš rozhodně přál za syna, jehož zjevnou k vám náklonnost jste snad navždy ochladila svou opravdovostí. Ano poznal jsem nezvratně, že chcete životem svým skutečně provesti kus poctivé lidské povinnosti a bezohledně vždy k tomu se hlásiti, co za pravdu sama uznáte. Dojalo mne poznání to až k mdlobě — donutila jste mne, abych lidi, od nichž jsem se chtěl nadobro odvrátiti, znovu uznával a ctil. — Nebylo to tenkráte ostatně ponejprv, co se tak se mnou dělo. Jakmile jsem si začal tvořiti svoje pojmy o lidech, jejich vlastnostech a povahách, které se mladistvé mé mysli zdály býti tak všedními a nízkými, vždy jste to byla vy, kteráž jste veškery moje theorie o jich pitvorné malichernosti, o podlých jejich pudech zvracela. Jak často jsem zaskřípal zuby, slyše vás zpívati! Vábila jste mne zpěvem ve kraj, jehož jsoucnost za bájku prohlásiti jsem chtěl, ve kraj krásy a poesie. Jak jsem se chvíval zlostí, vida vás s Gustavem tančiti, přikouzlila jste přede mne opět jiný svět, gracie a harmonie. Vždy jste se objevovala co odpůrkyně mého přesvědčení, co ničitelka mé víry — potkámli vás s náručí květin, již se počínají bořiti jejich bašty a otřásati jejich základy. Zvíře u člověka jsem stopoval a andělu jsem se v něm musil poklonit."

„Jak by se nechvěly bašty vašich čísel před pravdou, kteráž vítězně pučí z květin mých!" zvolala Ivana plna nesnází nad vášní jeho, hledíc myšlenky jeho, jež tak horlivě znáti si přála, náhle od sebe jinam obrátiti. Při zpovědi Marcelově, při vylíčení toho, co vytrpěl, na co si stěžoval, co bylo jejímu utrpení a steskům jejím na vlas podobno, počalo v ní srdce takovou silou buchati, že se obávala, aby jeho tlukot neslyšel a se nedomyslil, že netrpěl sám.

„Sdělte mně pravdu tu," snažně ji žádal.

„Budete ji ale chtít také uznati?"

„Mám ji uznati, než ji seznám?"

„Nikoliv, ale nepřeju si, abyste ji napolo vyslyšenou, neuváženou lhostějně zavrhl."

„Zavrhl jsem u potoka jejich zvěst, vámi mi tlumočenou?"

„Hlásají mně moje květiny pravdu plnou nadšených do budoucnosti slibů, smyslu asi následujícího: Až si prý budou lidé zákonů života úplně vědomi, až je budou plniti z vlastního přesvědčení tak určitě a nezvratně, jak květiny plnívají zákony jim vrozené z pouhého jen pudu, až se prý podá lidská vůle bez marnivých vzdorů nutnosti zákonů těch, žití naše pozemské podmiňujících, až při vší bohatosti nadání, horoucnosti citu a vzletu fantasie člověk nikdy nezbloudí z dráhy spravedlnosti rozumem mu objevené, pak prý nastane doba, kdež dostoupí člověčenstvo vrcholu své úlohy, kdež na jeho čele se zaskví kvetoucí koruna ideálů a cíl jeho bude dosažen!“

A na čele mladé dívky zaskvěla se v té chvíli koruna panenské spanilosti. Marcel si toho nepovšiml, poslouchalť jí se sklopenýma očima s celou duší vážně a opravdově, jak si toho byla na něm žádala.

„A když koruna ta uvadne,“ dodal jednozvučně, „musí se člověčenstvo uspokojiti vědomím, že jeho hlavu kdy zdobilo, a položiti ji k odpočinutí věčnému těšíc se, že kdysi a kdesi jinde zas ve vesmíru rozkvete u věčném tom kroužení, vznikáni a zanikání, neníli pravda?“

Ale nedokončil, co ještě říci chtěl, rychle k ní hlavu zdvíhaje tázal se zostra a zpytavě: „Nehonosí se asi Gustavův básnický směr úplné vaší sympatii?“

„Nehonosí,“ odpověděla po krátkém rozmyšlení nemálo otázkou tak určitou a naléhavě pronešenou překvapena, „není mi sympatický pesimismus školy, k nížto se hlásí.“

Marcel neodpovídal. Čekal s patrnou, téměř zimničnou dychtivostí na další její o Gustavovi úsudek. Poznávalať Ivana, že slýchal asi v účtárně bratrově leccos o Minervě a Apollonovi, co v mysli jeho utkvělo, čemu snad připisoval statečnou její obranu proti Isidorovi. I záleželo jí na tom, aby důminku tu jednou pro vždy v něm vyhladila.

„Co docilují stoupenci směru toho?“ pokračovala živě a horlivě. „Zasypávají svým dětinským vzdorem jediný pramen života v ňadrech přírody, zamezují jedinému stéblu trávy uvadnouti? Zahojí jedinou ránu v prsou lidských? Vymaní jedinou duši z pout nutnosti? Naopak tíha osudu nám tím citelnější se stává, čím více o tvrdosti a neodvratnosti jeho přemítáme a se rmoutíme. Určila bych všem básníkům za první povinnost, aby se pustili v neohrožený boj se všemi slepými neuprositelnými mocnostmi přírody a zápasili s nimi tak udatně i vytrvale, jako v starých našich pohádkách zápasí bohatýři se stohlavými saněmi a ohnivými draky, živícími se krví krásných panen, kteréž bez toho nic jiného nejsou než symboly temných vražedných mocností těch. Nechť je přemáhají a porážejí jasnou zbraní ducha, jemuž je nikoli usmívavé blaho nýbrž vážné poznání úkolem života, jehož cíl by nám zůstal jinak navždy zastřen. Nechť nepoukazají malicherně ke každému trnu a kamenu na cestě naší, nechť nezakvílí hned v zženštilé rozmazlenosti, když jejich vlastní noha o ně zavadí, nechť nás učí nejen slovem nýbrž i příkladem svým pohrdati bolestmi, posmívati se nehodám, povznášeti se nad útrapy a svízele, nechť nám dokáží, že vítězení takové větší poskytuje slasti než veškero opojení rozkoše, nechť

se pokusí o smír se světem, na jehož věčných stanovách nejsme sto ani jediné runy změniti!“

„O smír se světem, jenž trvá jen bojem všech proti všem?“ tázal se Marcel vyčítavě naší idealistky.

Ivanino oko zahořelo.

„A jaké heslo má tento boj, jenž prý nejzřejměji dosvědčuje ničemnost světa toho? Aby slabší ustoupil silnějšímu, to jest nedokonalejší dokonalejšímu! Kdo medle si může stěžovati na nespravedlnost boje toho? Kdo sám je sláb? Ach, s radostí bych ihned ustoupila z jeviště života každému jinému, kdož by úlohu, již jsem si vytknula, lépe provedl než já, a nelitovala bych při tom ničeho jiného, než že mi není dopřáno úspěchy nástupce svého viděti. A vy? Vy byste zajisté rovněž tak učinil. Nebraňte se mi a nevolejte, že nikoli! Vímť přec, ba jsem přesvědčena, že rovněž tak cítíte jako já, a že byste rovněž tak jednal, jak bych jednala já. Vždyť jste si před chvílí znovu umiňoval, že budete ke mně vždy pravdomluvným, proč se mi tedy stále vzpíráte?“

Působilo Ivaně nemalé potěšení pozorovati na novo Marcelův duševní spor. Chtěl jí odporovati, tvrditi že se mýlí, a přec mu to nechtělo nikterakž se rtů sklouznouti. I dala se mu Ivana z nejvážnějšího rozhovoru do nejupřímnějšího smíchu a smála se mu tak dlouho, až i jeho konečně proti vůli rozesmála.

„Jednávám vždy tak, jak mi to za nejpříjemnější,“ jal se konečně tvrditi, nechtěje přec jen zúplna připustiti, že mu rozumí.

„Tím mi asi chcete dokázati, že jednáte vždy jen z pohnutek sobeckých, a z toho dovoditi, že jsou na sobectví vůbec veškery lidské skutky založeny, pravdali?“ smála se mu znovu. „Snad byste si přál dodati, že není pod sluncem žádné obětavosti, žádného sebezapření, že zvěsti o nich kolující se zakládají na samých jen bájkách, a že zejmena a především vy nemáte a nikdy jste neměl nejslabšího pojmu o těchto ctnostech!“

Ale najednou v žertu ustala a zbledla, jako ty krajkové záclony zahalující jako sněhová mlha okno, vedle něhož seděla, obestřena jejich průzračnými řasami.

„Co je vám?“ tázal se jí polekán Marcel, netroufaje si k ní se nakloniti.

Dlouho mu nemohla odpověděti pro hluboké pohnutí, jemuž konečně její srdce tak dlouho stísněné podlehlo.

„Vy se můžete ovšem bez obětavosti a sebezapření obejíti,“ zaštkala, a proud slzí jí vyhrkl náhle z očí, „vy, jenž jste tak daleko dospěl, tak dokonale sama sebe vychoval, že vám jde cizí prospěch daleko nad štěstí a spokojenost vlastní!“

„Nerozumím slečně,“ Marcel se zamračil.

„Ó neodporujte mi již,“ sepjala před ním ruce, „a dovolte mi konečně se radovati, že vy jste mi objevil umění, které by se mělo státi sloupem všeho našeho vzdělání, vy, jenž jste se tak vysoko povznesl, tak ušlechtile vzdělal, že je vám mnohem příjemněji pracovati pro zájmy jiných než pro zájmy svoje.“

„Nevím, kam slečna míří,“ zajíkal se Marcel.

„Vzdal jste se studií, abyste obhájil čest otce svého, čest otce mého, měl jste se státi učencem věhlasným dle povolání svého a zašlapal jste svoje nadání, abyste mohl konati, co za svou povinnost jste uznal.“

Marcel před ní vážně povstal.

„Nemohu trpěti, abyste mne přeceňovala,“ přísně jí namítal, „konal jsem ve svém životě skutečně vždy jen to, co nejvíce mne těšilo a nikdy jsem nebyl mučedníkem žádné povinnosti své. Studoval jsem ovšem, abych se věnoval vědě, avšak co mi podávala, málo mě uspokojovalo, málo mi dostačovalo. Jinde jsem tušil pravdu, jinde jsem byl dychtiv jí hledati než na drahách mi vykázaných, abych si na nich zároveň dobyl chleba vezdejšího a uznání lidského. Otcův úřad mně poskytoval poctivějšího v očích mých zaměstnání i výživy a vedle toho prázdných hodin dosti k studiím soukromným, volným a samostatným. Naopak, počítaje několik hodin denně stal jsem se rozvážlivým, chladným, střízlivým, a zasednuv na to večer ku své lampě bez předpojatosti a strannosti jsem pak rozeznával co pouhý dým fantasie ve vědění lidském a co skutečnou věci postatou. Odpočívalť jsem v účtárně otce vašeho, kde tedy oběť moje? Vedle toho jsem tam poznával člověka, jehož jsem si obral za předmět svého bádání ze stránek, které bývají lidem pouze studiemi se obírajícími málo přístupné a o které se obyčejně rozkotává jejich úsudek nedostatkem zkušenosti a názorů vlastních, stávaje se mylným a předpojatým. Poznával jsem člověka na tržišti života a mohl jsem se ihned přesvědčiti, pokud mají pravdu ti, kteří napsali o jeho vášních, náklonnostech a zvláštnostech díla objemná. Byla mi to neocenitelná škola, ten kout u okna mezi kamny a wertheimkou — kde tedy oběť moje?“

„Budu s vaším jednáním souhlasiti, učiníte-li co nejdříve jako Gervinus, jenž byv kupcem jako vy, svoje účty konečně opustil, k studiím se vrátil, aby se stal jedním z prvních učenců svého národa.“

„Nemám ni talentu ni jmění, abych provedl takovou libůstku.“

„Talent a vědomosti vaše posoudili a ocenili všichni, kdož měli příležitost poznati vás, že jste ve svých studiích neustal, sám se přiznáváte, a co se týče jmění, což není jmění, které jste nám zachoval, zároveň i vaším? Můj otec hluboce to cítil, snaže se, abychom vám nezůstali povždy dlužni — ó svolte býti hostem v domě Kamenických bez povinnosti vrátiti se do onoho duchamorného kouta v účtárně!“

Ivana náhle umlkla. Tvář Marcelova se byla při jejích slovech opět proměnila v led, hněv a pohrdání mu trhaly ústy ubledlými.

„Považuji návrh slečny Kamenické za splátku přenáhlených svých slov onehdy pronešených,“ děl se vší starou svou zarputilostí, „jak by mi je ráčila opakovati, nikdy již nezavadím o práh rodinného jejího domu. Nechť nikdy nezapomene, že mi není na světě nic tak drahé, ani moje čest, abych si ji chtěl podobným ponížením vykoupiti.“

A neočekávaně, jak se byl objevil, tak z knihovny opět zmizel, aniž nalezla Ivana času a odvahy jediným slovem jej zadržeti.

IX.

Nespouštěla se Ivana, znovu Marcelem raněna, svého úmyslu, že odjede do některých lázní, aby mu unikla, ale nedospěla nikdy dále, než k úmyslu tomu, nikdy až k samým přípravám na cestu neb dokonce k odjezdu. Cítila se v jakémsi zakletí, z něhož nebyla s to se vymaniti, z něhož se snad ani do pravdy vymaniti nechtěla, pravíc sobě po každém neprovedeném plánu svého útěku, že přec jen povinna z vděčnosti vytrvati tak dlouho v Lužanech, dokud Marcel tam co host měškati bude, a dále trpělivě snášeti, čím se mu zachce nanovo ji potrápiti.

Opatrně však Marcela se stranívala, aby s ním opět někde na procházce se nesetkala, vyhýbala se mu vždy a všude, jakmile jej z daleka spatřila. Pozorovala, že též on tak činívá, s toutéž opatrností se jí již z daleka vyhýbaje; ale přec je sváděla jakási potměšilá náhoda vždy opět a opět, a to na cestách a místech v okolí, kdež se domnívali, že jsou jeden před druhým zcela jisti, kam by nebyli jinak nikdy zabloudili, kam nic je nelákalo než přání nesetkati se, kdež nic je nepoutalo než snaha, aby byl jeden od druhého co nejvíce vzdálen. Chtěli se státi jeden druhému lhostejným a se přesvědčiti, že již si lhostejnými jsou, a nepřesvědčili se prozatím o jiném, než že je jakási moc neodolatelně od sebe odpuzuje a stokrát neodolatelněji opět k sobě vábí.

Moc ta nepřipouštějíc teď již nikdy, aby potkavše se po němém příkrém pozdravu němě a příkře od sebe zas se odvraceli, zůstala od nich od obou ovšem nepokřtěna, ba velmi obezřetně se chránili příliš zkoumavě ji rozebírati a ji sobě objasniti. Vzdorně snášeli její útlak cítíce již marnost každého pokusu jí se vzpouzeti a nad ní zvítěziti. Trpívali útlakem tím nejméně, když se mezi nimi ozvala nějaká otázka oba stejně zajímající, již pak každý svým způsobem řešiti se snažili. Jedině v takových okamžicích zapomínali na svoje tajné a zjevné spory, a zvláštní panovala pak mezi nimi shoda.

Vděčně uznávala Ivana, že ji nechává Marcel vždy vedle sebe kráčeti, neodkazuje ji nikdy na jiné dráhy, než po kterých jeho duch sám se ubíral, jak Isidor velmi zhusta činíval dávaje jí rád svou mužskou autoritu cítiti. Nikdy ji Marcel neodbýval nějakým laciným výkladem toho, co na něm věděti si žádala, nýbrž upřímně, ba bratrsky se vždy snažil přispůsobiti jí vše to, co s obtíží chápala, seznámiti a sblížiti ji s tím, co jí bylo dosud cizé a vzdálené. Za to jí neprominul nikdy nějaké pohodlné zakřidování pravdy, když se jí nezdála dosti lahodnou, a nikdy se nepousmál naivnosti, s níž se chtěla přes její balvany přehoupnouti, nebylali s to z cesty si je odstraniti, jako to s ní činíval druhdy Isidor. Jen když opravdově nějakého přesvědčení domoci se snažila, vyšlehl z Marcelových očí bezděčně onen teplý, příliš dobře jí povědomý paprsek, vydávaje vždy výmluvné o tom svědectví, že není v nitru jeho vše zkamenělé a zledovatělé, jak by si byla dosud mnohdy ráda namluvila, chovalli se k ní zvláště přísně a chladně.

Byly to však jen pomíjející záchvaty někdejší rozmarné antipatie, rozprchaly se vždy velmi rychle o podiv jí vynucený důmyslem, jímž Marcel vše v duchu svém měřil, vážil a uvažoval, odstraniv z toho dříve vždy každý atom illuse, než pronesl o tom svůj úsudek. Jak ji uspokojovala vytrvalost, s níž se neúnavně vracíval k věci, na pohled nepatrné a nezajímavé, dokud nepřihlednul až k samému jádru jejímu, jak často ji uchvacoval při tom hloubkou a rozsahem vědomostí tak trudně a namáhavě dobytých, které se snažil před ní s plachou skromností skrýti spozorovav, že si jich všímá. Co den uznávala bolestněji, jaká to nenahraditelná ztráta, že tato vzácná intelligence nebyla vědě zachována, kam by byl s ní dospěl, na jakouto výši ji povznesl! S povzdechem, ba se slzami mnohdy velice trpkými si pravila, že každý pokus přemluviti jej, aby se k vědě zas vrátil a úplně její službě se věnoval, by byl naprosto marný, ba že by se jí Marcel nadobro odcizil, kdy by mu onehdejší návrh svůj opakovala.

Stojíc u vodojemu před zámkem, kamž ji přilákaly první růže, bolestněji ještě než jindy byla myšlenkou tou dojata.

„S radostí bych se vzdala všeho, co jsem zamýšlela, aby kráse, kteráž ze života našeho víc a více se ztrácí, vráceno bylo růžové její žezlo, kdy by si dal říci a uznal, čím sám sobě a nám všem je povinen," zvolala při tom v duchu. „Co jsou všecky růže ve světě proti slunci na obloze, co jsou všecky růže, které vzkřísiti a pěstovati jsem chtěla na suchoparu společenského života našeho proti slunci vznešené pravdy, které by ruka jeho dovedla na obzoru našem rozžehnouti!"

Tu byla vyrušena vzkazem ze zámku, že přijel právě její bratr s Gustavem, aby předložili panu pokladníkovi některé důležité účty k prozkoumání. Připojena ke vzkazu tomu otázka, zdali slečna souhlasí, aby paní z Vodňanova pánům k žádosti pana Eduarda podala občerstvení v lipovém hájku?

„Nebudeli pan pokladník nic proti tomu namítati, nenamítám ani já ničeho," odbývala nevítaného posla nevítané zprávy dosti zhurta. Umínila si, že se vymkne neočekávané té návštěvě, od níž si nepřislibovala pranic příjemného ze strany Gustavovy; ale nedošlo k tomu. Sotva posel zmizel, již Gustav mezi kři se objevil.

Nenazývali v písárně Gustava jen v žertu Apollonem; byl skutečně k zoufalosti všech svých soků krásným jako socha antická. Při prvním naň pohledu připadlo ihned každému, že jen lyra je hodna, aby se jí dotýkaly jeho ruce, jiné zaměstnání že polobohu tomu ani nepřisluší. Gustav všudy vítězil, když skutečně chtěl, a on chtěl obyčejně vždy i tam, kdež nestála odměna nikterak za namáhání.

Bylo to tím, že jej Ivana několik měsíců neviděla, že pozorovala na něm značnou změnu, a to nikoli k prospěchu jeho? Jeho čelo se bylo pokrylo vráskami svědčícími o probdělých, příliš veselých nocech, a v každé vrásce zdál se jí číhati jakýsi zlý démon.

I on zaražen na ni pohlížel. Zkrásněla ku podivu v tom kletém svém zátiší, kamž, jak se domníval, upejpavě uprchla před jeho láskou. První odpor v životě svém seznával tam, kdež poneјprv snad skutečně miloval. (Dokončení.)

Telefon a fonograf.

Od

Ladislava Hajniše.

K rozpravě o *elektrické telefonii* přistupujeme ne bez obavy, neboť „telefon“ stal se již jakýmsi mořským hadem v časopisech všeho vzdělaného světa. Nemohouce však předmět tento docela pominouti mlčením, obmezíme se na stručný popis a dotkneme se jen zběžně fakt od jinud již známých. Již v jednom z článků minulých*) uvedli jsme jmena mužů, kteří v tomto oboru pracovali a zmínili jsme se tam o *artikulujícím telefonu Grahama Bella.* Několik slov postačí ku bližšímu vylíčení tohoto vynálezu a jeho postavení ve vývoji telefonie.

Zvuk povstává, jak známo, rychlým kmitáním částic vzdušních. Chvějeli se pevné těleso, na př. struna, blána bubnu a p., uvede se i vzduch okolní do vibrací, které dorážejíce na blanku bubínkovou v našem uchu způsobují v nás pocit zvuku. V jakosti zvuku rozeznáváme jeho *výšku* — závislou na *počtu* výchvěvů v sekundě — a jeho *sílu* — závislou na *velikosti* těchto výchvěvů. Zníli více jednoduchých tónů současně, slyšíme složitý zvuk, jehož povaha řídí se výškou i *poměrnou* silou všech jej skládajících tónů. Tím povstává nekonečná rozmanitost zvuků, i jest patrno, že tytéž tóny, znějíce pospolu, mohou způsobiti rozličné zvuky, dle toho, jaká jest jich *poměrná* síla. Abychom jen jakýsi příklad uvedli, dokládáme, že to jest příčinou rozdílů mezi stejnojmennými tóny, vyvozenými na různých nástrojích; zníť tu vedle hlavního, nejsilnějšího tónu množství tónů vedlejších v různé síle — a sice jinak u jinakých nástrojů — čímž tón základní se rozmanitě „zbarví.“

I hlásky naší mluvy vznikají souzněním různých tónů v rozmanitých silách.

Elektrická telefonie položila si za účel přenášeti zvuky jakékoliv do velikých vzdáleností, neb lépe řečeno, vyvoditi na vzdáleném místě tytéž zvuky, jaké na jiném místě zazněly. Nemůžeme se tuto zabývati popisem různých systémů vzniklých v posledních sedmnácti letech, podotýkáme jen, že veškery telefony před Gr. Bellem zakládaly se na tom, že na stanici vysílací těleso chvějící se (tedy zvučící) při každém výchvěvu propustilo elektrický proud z místní baterie do „linie,“ a zase jej přerušilo. Chvějící se těleso zaujímalo tedy při těchto telefonech totéž místo jako „klíč“ u obyčejné telegrafie. Kolik výchvěvů těleso v sekundě vykonalo, tolikráte byl proud vyslán a zase přerušen. Na stanici přijimací uvedlo se zase naopak tímto proudem jiné těleso do chvění a sice tak, že povstalo tolik výchvěvů v sekundě, kolikráte proud v téže době drátem prošel; byl tedy počet vibrací zvučících těles na obou stanicích týž, t. j. na stanici přijímací vznikl týž zvuk, jaký byl zazněl na stanici vysílací. *Výška* tónu byla tedy souhlasná, však *síla* tónu na stanici přijímací nezávisela na síle tónu původního, t. j. zazněvšího v místě vysílacím, nýbrž řídila se pouze

*) Osvěta, ročn. VII. str. 444.

silou upotřebené baterie, tedy elementem cizím. Z této příčiny změny v síle vyslaného zvuku neměly v zápětí podobné změny síly ve zvuku zplozeném.

Volme co názorný příklad systém *La Courův.**) Na stanici A jest řada ladiček různě naladěných, na stanici B pak nalézá se též řada ladících vidlic, souhlasná s tou, která jest v A. Uvedemeli na stanici A do vibrací ladičku *j*, uzavře při každém výchvěvu — tedy 384kráte v sekundě — spojení mezi linií a pramenem elektřiny (baterií). Na stanici B dojde tedy v každé vteřině 384kráte eletrický proud, a po každé stane se tímto proudem železná „kotva" na okamžik magnetickou, tak že působí přítažně na ocelové ladičky. Takovýmto periodickým přitahováním a opětným vypouštěním ladička ovšem se může rozechvěti. Jest však známo, že každá ladička vydává jen *určitý* tón, t. j. že může v sekundě vykonati jen docela určitý počet vibrací. Snažímeli se jakýmkoliv spůsobem jí uděliti *jiný* počet výchvěvů, nerozezvučíme ji vůbec, asi tak, jako nerozhoupáme zvon, neshoduje-li se naše zatahování za provaz s rythmem jeho kyvů.

Z toho tedy následuje, že, ačkoliv ona „kotva" na stanici B působí na všecky ladičky, přece jen ona ladice se rozezvučí, která jest naladěna na 384 výchvěvy v sekundě, t. j. ladička *j*, ostatní pak se neozvou. Zvuk *j* v A zazněvší zazněl tedy i v B, a totéž platí ovšem i o každém zvuku jiném; ano zazníli na stanici A *více* ladiček *současně*, zazvučí v B *tytéž* ladičky též současně. Lze tedy přenášeti i zvuky složité a bylo možno telegrafovati takto píseň: rythmus i akkordy přenesly se věrně ze stanice k stanici, hudba taková byla však bezvýrazná, neb síla všech tónů byla úplně stejná.

Tím se i vysvětluje, proč nebylo možno přenášeti lidskou mluvu: tóny skládající některou hlásku daly se sice přenesti, však nezazněly v různé síle (tak jak to utvoření hlásky žádá), nýbrž stejně silně, a nezplodily tedy onu hlásku, nýbrž zvuk docela jiný.

Mělali tedy telefonie postoupiti ku přenášení mluvy, musilo býti o to postaráno, aby i rozdíly v *síle* zvuků věrně se přenesly. To podařilo se nejprvé *Gr. Bellovi* a po něm jiným zase spůsobem *Edisonovi*, jehož jmeno spojeno jest ještě s jinými důležitými pokroky v upotřebení elektřiny.

Gr. Bellův artikulující telefon zakládá se na zjevech *indukce*, o nichž učiněna zmínka v jednom z článků předešlých.**) V podstatě skládá se tento aparát z kovové, napjaté blanky a z magnetu, kolem něhož ovinut jest drát měděný. Chvějeli se blanka, přiblíží se při každém výchvěvu k magnetu — *aniž se ho však dotkne* — a každé toto sblížení má za následek, že v drátu, jímž magnet jest ovinut, vzniká okamžitý elektrický proud. Zde jest právě podstatný rozdíl mezi telefonem Gr. Bellovým a staršími nástroji neb telefonem Edisonovým: tyto *propouštějí* proud baterií zplozený, onen pak sám *plodí* proud. Z toho také jde, že při Bellově telefonu není třeba žádných baterií. †)

---

*) Jiné systémy, na př. Cromwella Varleye neb Graye neliší se principielně od tohoto, rozdíly leží více v podrobnostech.

**) Osvěta, ročn. VII. str. 439.

†) Jsouli při tomto telefonu někdy baterie, slouží účelům vedlejším.

Proud povstalý pohybem blanky jest co do *síly* své závislý na *velikosti* výchvěvů blanky, čím totiž silněji blanka se chví, tím více přibližuje se magnetu a tím silnější vzniká proud. Způsobímeli tedy před blankou jakýkoliv zvuk, uvede se tím blanka ve vibrace, jichž rychlost a velikost řídí se výškou a silou tónu; vibrace blanky pak zase plodí proud elektrický, který vzniká a zaniká, slábne a sesiluje se dle povahy a počtu výchvěvů blány. Tento měnivý, neb jak jej Bell nazývá „undulatorní,“ proud přenáší se drátem na stanici B, kde magnetisuje železnou kotvu, a sice více neb méně dle vlastní své síly. Tato magnetisovaná kotva přitahuje pak rythmicky zase kovovou blanku, která tím se rozechvěje způsobujíc zvuk. Jest pak toto chvění blanky co do počtu vibrací závislé na počtu magnetisací kotvy, co do velikosti pak na *síle* zplozeného magnetismu a tedy nepřímo na síle zvuku zazněvšího na stanici A. Z toho všeho jest patrno, že každý zvuk přenese se věrně i co do poměrné*) síly své na stanici B. Napjatá blanka dostává se každým zvukem do vibrací,**) a jakémukoliv zvuku složitému odpovídá zvláštní povaha těchto vibrací. Přísluší tedy i každé hlásce lidské mluvy *určité* chvění blanky v telefonu, a ježto tento aparát toto chvění co do povahy věrně přenese na stanici B, vzniká i tam tatéž hláska. Toť tedy základ — zajisté jednoduchý — na němž spočívá podivuhodný vynález Bellův.

Nebudeme se pouštěti do popisu nástroje samého, podotýkáme jen, že jest nesmírně jednoduchý, vlastnost to výtečná ze stanoviska technického, ač se zdá, že by byl nalezl více přízně u různých lidí, kdy by byl složitější. Mělť ostatně laskavý čtenář zajisté příležitost viděti v té neb oné z veřejných přednášek aspoň ony nástroje, jakých užívá se pro malé vzdálenosti.

Nežli však přistoupíme k ocenění důležitého toho vynálezu, popíšeme ještě — aspoň v principu — *druhý* artikulující telefon, vynalezený *Edisonem.* Edison vrátil se sice ku principu starších telefonů, u něho totiž chvějící se blanka nese kovový hrot, který při každém výchvěvu propouští proud z baterie do vodicích drátů uzavíraje po každé styk baterie s linií, současně však postaral se vynálezce o to, aby *síla* vyslaného proudu měnila se dle velikosti výchvěvů blanky. K vysvětlení předesíláme toto. Síla elektrického proudu docházejícího ku stanici B zásisí jednak na síle baterie proud vyvinující, jednak na *odporu*, jejž klade postupu proudu vedení samo. V Edisonově telefonu *mění* se tento odpor a sice dle velikosti výchvěvů blanky, tedy dle síly zvuku. Edison totiž spozoroval, že *tuha* (grafit) †) propouští tím snáze elektrický proud, čím více se stlačí, a že již velmi nepatrné stlačení stačí, aby vznikly citelné změny v míře odporu, jejž tuha klade elektrickému proudu. Hrot ku blance Edisonova telefonu připevněný dotkne se při každém výchvěvu tuhového válečku a tím pro-

*) *Absolutně* jsou ovšem tóny vzniklé slabší, poměrná síla všech zvuků i poměrná síla všech tónů skládajících zvuk složitý zůstává však neporušena.

**) O napjaté blance neplatí, co dříve řečeno o ladici: blanka jest v mezích praktických schopna všelikých spůsobů vibrací.

†) Jest to látka našich tužek.

pouští proud do linie, současně *stlačí* se však tento váleček poněkud dotknutím hrotu, a sice tím více, čím silnější jest výchvěv blanky. Patrně tedy potká se proud z baterie vycházející s odporem tím menším, čím silnější jsou výchvěvy blanky; čím menší však jest tento odpor, tím silnější proud projde ku stanici B; *) dosáhli jsme tedy toho, co jsme zamýšleli. Čím mocnější jest zvuk, tím silněji chví se blána, tím silnější proud také projde ku stanici přijímací. Tam pak uvede se zase proudem jiná blanka v pohyby tím silnější, čím silnější jest došlý proud (podobně jako u Bella). **)

Oba telefony — Bellův i Edisonův — přenášejí tedy netoliko počet, ale i relativní sílu výchvěvů, i jsou proto schopny, aby přepravovaly hlásky lidské mluvy. Bellův telefon jest v sestrojení svém prostější, slabé proudy, jež vysílá, jsou však na své cestě více vydány rušivým vlivům vnějším; Edisonův aparát jest choulostivější ve svém sestrojení (pokud se nyní souditi dá), absolutní síla jeho proudů může však lépe býti přizpůsobena poměrům vnějším.

Telefonie obrátila k sobě pozornost celého světa od oné chvíle, kdy se jí podařilo přenášeti lidskou mluvu, a není tedy divu, že o telefonech psáno od té doby více, než bylo ve prospěch věci. Dokud aparát Bellův byl zkoušen toliko v Americe, dostávaly se do neodborných listů našich i cizích nejpodivnější zprávy a popisy. Telefonie líčena tu nejčastěji přemrštěně a bájeny o ní věci neuvěřitelné. Když pak telefon Bellův v příruční své formě došel až k nám, tu upadly tytéž listy v druhou krajnost líčíce telefon co věc velice primitivní. †) Netřeba dodati, že obojí úsudek jest mylný a vzešlý toliko z neznalosti věci. Bellův telefon jest zajisté netoliko velmi důmyslným vynálezem, ale má již nyní i důležitost praktickou. Kdož ovšem očekávali, že budou se přenášeti telefonem koncerty, neb že telefonie nastoupí na místě posavadní telegrafie, ovšem se cítí sklamanými. Telefon Bellův jest nástroj velmi choulostivý, slabé jeho proudy snadně se poruší vnějšími vlivy, tak že na místě vyslaného zvuku může někdy zazníti na stanici přijímací zvuk docela jiný, rovněž neozývá se tento telefon příliš hlasitě, nicméně se již v mnohém ohledu okázal praktickým na menší vzdálenosti, jako zejmena v dolech, kde ho užito ku signalování ze šachty (v Anglii i v Rakousku), jinde slouží ku kontrolování chodu stroje z větší vzdálenosti neb ku dorozumění se mužstva majáku s břehem. Ano v Německu zřízeny na obyčejných telegrafních stanicích telefóny, tak že jest obecenstvu volno, aby dorozumělo se přímým hovorem se vzdáleným místem. *Vedle* telegrafů psacích jest tedy te-

*) Neb lépe řečeno: tím menší je ztráta, kterou utrpí proud baterie vyslaný k B.

**) Přijímací aparát Edisonův vyniká zajímavou konstrukcí, jejíž popis by nás však svedl příliš z cesty.

†) Jeden příklad na místě mnohých. V „původním dopisu“ z Ameriky uveřejněném ve feuilletonu časopisu „Politik“ ze dne 15. května 1877 podána obecenstvu pravá sbírka nesmyslů o telefonu. Popisy tam položené jsou naprosto chybné. V jiném feuilletonu téhož listu (30. ledna 1878) nazývá se telefon: „die in der Praxis noch immer ein wenig *zweifelhafte* Erfindung,“ a „die bisher *etwas undeutliche* Erfindung.“ Dosti možno, že *pisateli* byl tento vynález „etwas undeutlich.“

lefonie na svém místě, avšak *nahraditi* je nyní ještě nemůže. Jak dalece tyto úsudky platí také o Edisonově aparátu, nelze ovšem říci, jeť tento vynález ještě příliš nový. Na konec nemůžeme však pominouti mlčením švindl, jaký se provozuje se slovem „telefon.“ Prodávajíť se totiž bídné hračky co telefony, *) a není divu, že pak netoliko o ceně důmyslného Bellova vynálezu panuje v obecenstvu náhled tak zmatený, ale že se rozhošťuje i domněnka, jako by přenášení zvuku v telefonu nedělo se elektrickým proudem (tedy indirektně), nýbrž *přímo* asi jako u známé, též co „telefon“ prodávané hračky. Čtenářům tohoto listu nemusíme teprvé dokazovati, že tento náhled jest beze vší podstaty.**)

Vyličivše zde co nejstručněji přítomný stav elektrické telefonie, přistupujeme ku příbuznému zjevu, který v nejnovější době vzbudil oprávněný úžas, a který by musil býti přijat s reservou, kdy by se k němu nepřipojovalo jmeno Edisonovo. Maně připadají nám slova Komenského položená v úvodě k Labyrintu slávy: *„Neníť báseň, čtenáři, co čísti budeš, ačkoliv básně podobu má.“* Vynález ten jest *Edisonův mluvící fonograf.*

Představme si opět pružnou, napjatou blanku nesoucí na svém středu hrot. Těsně před tímto hrotem nalézá se proužek staniolový. Zvuky vzbuzené pobliž oné blány uvádějí ji do různých vibrací, následkem čehož hrot při každém výchvěvu vtiskne se více méně hluboko do staniolového proužku. Pohybujeli se současně tento proužek stejnoměrně podél hrotu, povstane celá řada důlků více méně hlubokých dle velikosti výchvěvů a hustěji neb řidčeji seřaděných dle rychlosti vibrací. Poskytujeť pak tento staniolový proužek věrný plastický obraz vibrací blány a tedy i zvuků, jimž tyto vibrace odpovídají. Tak dalece neliší se Edisonův aparát *podstatně* od jiných fonografů, zajímavá stránka jeho leží však v části *mluvící.* Co totiž první část fonografu „napsala,“ tato druhá část nám hlasitě „předčítá.“ I ona skládá se z blanky a spojeného s ní hrotu. Proužek staniolový (který vyšel z části první) vede se kolem tohoto hrotu, který jest útlou zpružinou lehce ku proužku přitlačen. Zapadaje do důlků, jimiž proužek je pokryt, dostává se hrot — a tím i blána, s kterou je spojen — do vibrací, jichž velikost řídí se hloubkou důlků, kdežto rychlost těchto výchvěvů určena jest hustším neb řidčím seřadením jich. Vedeli se tedy proužek kolem hrotu touže rychlostí, jako prvé, povstanou *tytéž* vibrace, jako byly ony, jimiž právě důlky vznikly, t. j. *tytéž zvuky se ozvou.*

Máme tedy dva velmi jednoduché aparáty. †) Do prvního mluvíme, hrajeme nebo zpíváme, vyňavše pak z něho „popsaný“ staniolový

*) Marag ve Vídni nabízí pár telefonů za 1 zl.!

**) Jest ovšem i direktní přenášení možno, ale jen za okolností obmezených a na malé distance. Pokusy toho druhu se v skutku provedly s prospěchem, ale jak praveno, jen za podmínek dosti úzkých.

†) V *experimentálním* aparátu Edisonově obě tyto části byly spojeny v jedno, a proužky staniolové pohybovaly se rukou pomocí kliky. O tomto experimentálním strojku praví americký list „Scientific American“: „Pan T. A. Edison vstoupil nedávno do naší redakce, postavil malý strojek na náš stůl, otáčel klikou a strojek se ptal po našem zdraví, tázal se, jak se nám líbí fonograf, sdělil nám, že on (totiž strojek)

proužek, vložíme jej do aparátu druhého, načež tento přístrojek nám věrně opakuje, co jsme mluvili, hráli neb zpívali. Třeba jen ještě podotknouti, že v obou aparátech děje se pohybování proužku hodinovým strojem, který se ovšem po každé musí natahnouti.

Ač tento mluvící fonograf neužívá elektřiny, jest v každém jiném ohledu sourozencem telefonu. Jeť ovšem tento aparát ještě ve svých počátcích a posud pouhým pokusem, přece však zasluhuje největší pozornosti pro podivuhodnou *jednoduchost* prostředků, jimiž dodělává se výsledků tak překvapujících.

Kdy by se podařilo dáti tomuto aparátu tvar vyhovující všem praktickým požadavkům, nepsali bychom více listů, nýbrž sdělili bychom myšlenky své ústně fonografu, a poslali pak proužek z něho vyňatý po poště na místo určení, kde by adresát vložil proužek do *svého* aparátu, a natahnuv strojek naslouchal by našim slovům tak, jako bychom mluvili přímo k němu. Výpovědi svědků uchovaly by se fonograficky, a v čas potřeby mohl by soudce slyšeti hlas svědka znova. Hlas slavných řečníků, herců a zpěváků uchoval by se potomstvu v podobě staniolových proužků a neklesal by tedy, jako posud, s nimi do hrobu. Již nemohlo by se říkati: Verba volant, scripta manent, i živé, mluvené slovo trvalo by právě, tak jako psané, neporušeno, pokud by trvala látka, v níž se vtělilo. Jakou výhodu poskytovaly by takové „mluvící knihy" slepcům, nahražujíce nynější těžkopádné čtení hmatem, o tom netřeba šířiti slov.

Avšak, byť i to vše bylo posud jen fantasii — ač ne bezdůvodnou — zůstane Edisonův fonograf přece vynálezem podivuhodným. Jest to jeden z oněch skutků, k nimž hodí se podobenství o Kolumbově vejci: věc jest tak jednoduchá, že se mimovolně tážeme, proč dříve nikdo nepřipadl na touž myšlenku. Co posud vidíme, jsou jen počátky, nedá se však pochybovati, že v rukou Edisonových vyvine se z nich nástroj v skutku praktický. Charakteristické jest ostatně, že všecky tyto fysikální divy vzaly původ svůj v novém světě. *)

---

se má dobře a přál nám srdečně dobrou noc." Na jiném místě praví týž list: „Jest zajímavo, že aparát vyslovuje vlastní své jmeno se zvláštní jasností." Tamže podán *otisk* vzatý z fonografického proužku. Nejnověji uveden fonograf i do Anglie, kde nedávno ve spolku telegrafických inženýrů způsobil nemalou sensaci. Přese všechen obdiv nelze však prý se ubrániti komickému dojmu, jejž působí „hovořící strojek."

*) Thomas Alva Edison jest Amerikán, Graham Bell je sice Skot rodem, ale nyní již naturalisovaný občan Spojených Obcí.

☞ Číslem tímto počíná se *druhé čtvrtletí* letošní *Osvěty*. Pp. odběratele, jichžto předplacení vyčerpáno jest, snažně žádáme, aby je záhy obnoviti ráčili.

Knihy redakci Osvěty zaslané:

Popravčí kniha pánův z Rožmberka. Vydal František Mareš. (Z pojednání král. české společnosti náuk řady 6. díl 9.). Nákladem kr. společnosti náuk. V Praze 1878.

Česko-německý slovník, zvláště grammaticko-fraseologický. Sestavil prof. Frant. Kott. Sešit 17. Nakl. Jos. Kolář. V Praze 1878.

Poetické tradice Tráků i Bulharů. Podává dr. Leopold Geitler. Arch I. Nakl. Theodor Mourek. V Praze 1878.

Františka Pravdy Sebrané povídky pro lid. Dílu III. seš. 4.—6. Nakl. I. L. Kober v Praze 1878.

Kytice. Sbírka zábavného i poučného čtení pro mládež. Svazek XI. Povídky od Františka Pravdy. Nakl. týž. V Praze 1878.

Nevěrný poručník. Povídka z dávnověku pro mládež a lid. Dle V. O. Horna. S obrázkem. Nakl. Jaroslav Pospíšil. V Praze 1878.

Pavla de Kocka starší humoristické illustrované romány. Bratr Jakub. Seš. 4. Nakl. B. Peroutka. V Praze 1878.

Romány a povídky. Pořádá J. J. Stankovský. Svazek 25. Srbské pohádky. Příhody Hadži Baby. Nakl. Mikuláš a Knapp. V Karlíně 1878.

Divadelní ochotník. Vydává J. M. Boleslavský. Nové sbírky sv. 149. Urozená dama a dívka z lidu od T. Megerle, přel. J. L. T. — Svatba. Text i hudbu složil Pavel Režný. Nakl tíž.

Srbské národní pohádky. Ze sbírek V. Š. Karadžiće a A. Nikoliće přel. J. Z. Veselý. Sešit 5. (poslední.) Nakl. tíž. V Praze 1878.

Epištoly svobody. Číslo 17. Pius IX., poslední papež král. Nakl. dr. Grégr. V Praze 1878.

Listy filologické a paedagogické. Redaktoři J. Kvíčala, J. Gebauer. Ročník IV. Sešit 3. a 4.

Niwa. Red. M. Godlewski. Rok VII., tom. XIII. Ve Varšavě 1878.

Zprávy spolku architektů a inženýrů v království českém. Red. Josef Schulz a Aug. Salaba Ročník XII. seš. IV.

Listy průmyslové. Red. Al. Studnička. Ročn. IV. č. 4.—6.

Listy chemické. Red. K. Preis a A. Bělohoubek. Ročn. II. č. 6.

Славянскій Міръ. Иллюстрированное изданіе литературныхъ. историческихъ и географическихъ статей. Ročník 1878 číslo 5—8. Vydavatel V. P. Turba v Petrohradě.

Varyto. Red. Em. Binko. Ročn. I. čís. 4. a 5.

Akademické listy. Red. Ot. Karlický. Ročn. I. čís. 2. a 3.

Háj. Red. J. L. Bayer. Ročn. VII. čís. 2.

Český včelař. Red. J. Mikuláš Boleslavský. Ročn. XII. č. 3. a 4.

Včela Chrudimská. Red. Al. Thuma. Ročn. II. čís. 2.

Pražské hospodářské noviny. Red. J. Dumek. Ročn. I. č. 4. a 5.

Beseda učitelská. Red. K. Bulíř a K. Taubenek. Ročn. X. č. 6—9.

Škola a obec. Red. Fr. Neubert. Ročn. I. čís. 4.—6.

Ženské listy. Red. Eliška Pechová Krásnohorská Ročn. VI. čís. 3.

Orol. Red. Andrej Truchlý Sytniansky. Roč. IX. čís. 1.

Vienac. Red. Aug. Šenoa v Záhřebě. Roč. X. č. 10.

Česká Včela. Red. Boh. Pichl. Roč. III č. 1—5.

Koleda. Red. Fr. Bayer. Ročn. III. č. 6.

Lumír. Red. J. V. Sládek. Ročn. VI. číslo 6—8.

Světozor. Red. Vojt. Mayerhofer. Ročn. XII. č. 9—12.

Paleček. Red. Ig. Herrmann. Ročn. VI. čís. 9—12.

Humoristické listy. Red. J. R. Vilímek. R. XX. č. 9—12. S podobiznou papeže Lva XIII., kterou dle nejnovější fotografie Římské kreslil K. Maixner a která vyšla co zvláštní obraz na pěkném papíře tónovém (cena 30 kr.)

OBSAH.

OSVĚTA vychází dne 25. každého měsíce.

Na Osvětu předplácí se

i s poštovní zásilkou

na čtvrtletí 1 zl. 50 kr., na půl roku 3 zl., na celý rok 6 zl.;

jednotlivé číslo stojí 56 kr.

Ročníky 1871, 1872 (vyjímaje č. 1., 2. a 3.). **1873—1877 jsou posud na skladě; první jest za 4 zl. 50 kr., druhý** (č. 4.—12.) **za 2 zl. 70 kr., ostatní po 6 zl., vázané v kůži o 1 zl. více; desky téže vazby na jednotlivý ročník po 70 kr.**

Nefrankované listy se nepřijímají. Reklamace se nepečetí a nefrankují.

Číslo 5. Sešit květnový.

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK VIII — DÍL I

1878

Redakce, administrace i expedice
v Ostrovní ulici č. 6 n. (1508—II.)

V PRAZE
TISKEM JOSEFA KOLÁŘE — NÁKLADEM VLASTNÍM
1878.

Knihy redakci Osvěty zaslané:

Славянскій сборникъ. Изданіе Петербургскаго отдѣла Славянскаго комитета. Томъ. I.—III. V Petrohradě 1875—1878.

Vypsání o mistru Jeronymovi z Prahy. Kronika o Janu Žižkovi. Podle starého rukopisu vydal Jar. Goll. Nakl. J. Otto v Praze 1878.

Odborná pathologie a therapie. Vydává spolek českých lékařů redakcí prof. dr. B. Eiselta. Dílu I. sešit 1. Obsah: Drozda: Fysikální výzkum. Chodounský: Theorie infekční. Šťastný: Zákony, dekrety, pravidla úřední, opatření veřejné zdravotní správy při nemocech epidemických. Nakl. Kolář a spol., v Praze 1878.

Zora. Almanah omladiny moravské. Uspořádali: Frant. Bílý, Vítězsl. Houdek, Jos. Večeřa. Ročník II. Čistý výnos věnován „Radhošti.“ Nákladem vlastním. Tiskem Jos. Koláře, v Praze 1878.

Ljetopis jugoslavenské akademije znanosti i umjetnosti. Prva svezka (1867—1877). Tiskom dioničke tiskarne, u Zagrebu 1877.

Chrudimsko. Historické a statistické rozhledy. Sepsal Karel Adámek. Nákladem vlastním. Tiskem A. Mareše v Roudnici 1878.

Quellen und Untersuchungen zur Geschichte der Böhmischen Brüder. Herausgegeben von Jaroslav Goll. I. Verlag von J. Otto, Prag 1878.

Theorie zevnitřních sil trámů přímých. Sepsal prof. Josef Šolín, Sešit prvý. Nákladem spolku posluchačů inženýrství na c. k. české polytechnice, v Praze 1878.

Dějiny města Turnova nad Jizerou v Boleslavště. S užitím pramenů nejvíce listinných sepsal prof. Justin V. Prášek. Sešit 5. Nákladem c. k. výs. sboru ostrostřeleckého v Turnově 1878.

Starý pán z Domašic. Povídka Ferd. Schulze. Matice lidu ročn. XII. číslo 2. V Praze 1878.

Národní bibliothéka. Výbor prací čelnějších spisovatelův československých. Redaktor Fr. Zákrejs. Sešit 323—326. H. Jireček. II. 6. a 7. — K. Světlá. II. 4. — V. Štulc. II. 9.

Příbuzní. Sociální román od Sofie Podlipské. Svazek druhý. Nákladem Libuše, matice zábavy a vědění, v Praze 1878.

Kurzgefasste praktische Grammatik der böhmischen Sprache für Deutsche. Mit besonderer Berücksichtigung der Militär-Terminologie in den angewendeten Beispielen. Verfasst von Prof. Ferd. Censký. Zweite, vermehrte und verbesserte Ausgabe. Verlag von I. L. Kober, Prag 1878.

Stručný všeobecný slovník věcný. (Malý Slovník náučný.) Redaktor Jakub Malý. Dílu IV. seš. 7. (Kott—Kyan).

O váze. Sepsal řed. Josef Sedláček. Se 34 obrázky. Nakl. J. Otto v Praze 1878.

Kterak zařizujeme sbírky přírodopisné. Ku potřebě učitelův a všech přátel přírody sepsal Frant. Dlouhý. (S 2 vyobrazeními.) Nakl. týž.

Františka Pravdy Sebrané povídky pro lid. Dílu III. seš. 7. Nakl. I L. Kober, v Praze 1878.

Vzorné dítko. Sbírka básní pro dům a školu s tendencí vychovatelskou, kterouž sestavil Ant. Palice. Nakl. Josef Kolář, v Praze 1878.

Laciná knihovna národní. Serie II. čís 78.—90. Kenilworth. Román od Waltera Scotta. Přeložila D. H. IX—XI. Nakl. J. Otto, v Praze 1878.

Der Sprachenklangmesser in der böhmischen Orthographie. Sendschreiben eines böhm. Philologen (K. V.) an einen deutschen Humoristen. Dritte Auflage. Verlag von Jos. R. Vilímek, Prag 1878.

R. 1878. Č. 5.

OSVĚTA

Knížectví bulharské.

Podává

dr. Konst. Jireček.

Nový stát se zjevil na mapě Evropy a sice stát veliký, prostranný, s krásnými, bohatými a úrodnými zeměmi, se 70 většími městy, s přístavy na dvou mořích, stát větší než Portugalsko a nemenší než vlastní Anglie bez Irska a Skotska. Takového něco již dávno se nestalo. Před očima našima sice nemalá řada rozsáhlých ústrojí státních zmizela, hlavně v Italii a v Německu, ale státem novým Evropa neobdařena již od padesáti let, od zřízení nového Řecka a Belgie.

Založení knížectví bulharského je výsledek dlouhé krvavé války, výsledek míru Svatoštěpánského ode 3. března 1878. Na válku tu obecenstvo západoevropské hledělo s rozdílného stanoviska, a proto i nové knížectví přivítáno s náhledy velmi rozmanitými. Rozhledněmež se jen po novinách posledního měsíce. Jedni se radují, že hranice křesťanské a vzdělané Evropy po mnohých stech letech opět jednou posunuty až před brány Drinopolské, ba až jen 15 mil zeměpisných před brány samého Cařihradu. Druzí dívají se na věc zcela prakticky a „čtyrma očima“ (jak Bulhaři říkají) pohlížejí na toto budoucí eldorado, zabývajíce se velikolepými plány o kolonisaci těchto krásných zemí a o vykořistění přírodního jejich bohatství. Jiní, a těch je na západě většina, s velikými obavami a s nedůvěrou přemýšlejí o novém státě bulharském. Zdá se jim, že tu vlastně Rusko rozšířeno až k Egejskému moři, že Bulharsko nebude nic jiného než odnož státu ruského; není prý tu žádných domácích antecedencií, žádného staršího rozvoje nějaké státní idey, žádného přirozeného základu, leda nedávné „bulgarian massacres“; z nenadání prý Bulhaři dostali takové nadělení od Rusův, a tu prý nepochybně Rusové za několik let nové knížectví prostě připojí k provinciím svého rozsáhlého carství. Nad to prý se Bulharsko nalézá jen mezi Balkánem a Dunajem; tam aspoň stojí na mapách. A tu rozšířeno až k Egejskému moři a až k Albanii!

Dramatem, které se od čtyr let odehrává na Balkánském poloostrově, evropské obecenstvo zastiženo bylo nepřipravené. Teprvé válečnými událostmi posledních dob některé důkladnější vědomosti o zemích a národech podbalkánských razily si cestu nejen mezi širší obecenstvo, nýbrž i mezi žurnalisty a diplomaty. Není tomu dávno, že jsme v časopisech čítali zcela vážné články o zřízení nového „podunajského“ (!) knížectví v Hercegovině, anebo politické úvahy, že Bulhaři l. 1876 povstání své, které skončilo se oněmi „bulgarian atrocities,“ proto prý nastrojili v pořecké Thrakii, aby budoucí stát svůj rozšířili až do těchto krajin; ještě nedávno anglický „Morning Post“ tvrdil, že bulharský jazyk je úplně nevzdělán, zcela ještě bez písma a bez literatury, a že teprvé v posledních letech poněkud křečovitě vypěstován úsilím ruským.

A přece o vnitrozemí poloostrova Balkánského existuje krásná a veliká literatura cestopisná. Od počátku našeho století cestovatelé všech téměř národův evropských zabývali se prozkoumáním a téměř objevením těchto krajin. Ale mužové ti nepsali věru pro své současníky ani na západě, ani na východě, nýbrž pro budoucnost; knihy jejich nenalezly čtenářův, leda několik učených specialistův a některého bystrozrakého konsula nebo generála.

Právě za posledních neděl mnoho se píše a mluví o západním Bulharsku, o Makedonii. Řekové volají, že tam vše řecké jest a ne bulharské, a Angličané věc tu dávají vyšetřiti od svého vyslance v Cařihradě. Avšak podrobnějšího poučení než z raportův konsulárních mohli by nabyti z cestopisův, a právě z anglických. Již l. 1804 anglický plukovník *Leake* projezdil západní Makedonii na samém pomezí živlu řeckého a bulharského. Nedlouho po něm Francouz *Pouqueville*, konsul Napoleona I. u samozvance Aliho paše Janinského, v téže zemi cestoval a přicházeje od jihu, v rovině jižně od Kosturu (Kastorie) opustil poslední vesnice řecké a vstoupil na půdu bulharskou. Pravý objevitel evropského Turecka, francouzský geolog *Ami Boué*, rozsáhlé cesty své po Evropě ukončil důkladným ohledáním poloostrova Balkánského, jemuž věnoval čtyři leta (1836—1839); jeho čtyrdílná „Turquie d'Europe“ a dvoudílné „Itinéraires“ jsou základem všeho pozdějšího bádání. Rozkošný obraz západní Makedonie, jejích hor, lesův a obyvatelův, rozhaluje se v denníku německého botanika *Grisebacha* (1841). Angličanka *miss Walkerová* v krásném illustrovaném díle popsala cestu, kterou ve větší společnosti vykonala k jezerům makedonským, Ochridskému, Gjordžanskému a Kosturskému (1864). I ona všude tam viděla Bulhary, podobně jako dámy *Mackenzieová* a *Irbyová*, jejichž popis cesty po slovanských zemích evropského Turecka (1867) zasluhuje všelikého uznání. Rakouský konsul *Hahn* (1858, 1864) propátral Albanii i Makedonii a podal podrobné popisy a seznamy osad se zprávami o jejich obyvatelstvu. Nejnověji německý přírodozpytec *Rockstroh* pěšky prochodil velikou část Makedonie a seznámil se s tamními Bulhary. Rozsah národnosti bulharské od Dunaje až po Solun a Kostur naznačen je i na národopisných mapách evropského Turecka od francouzského konsula *Lejeana* (1861) a Berlínského profesora *Kieperta* (1876). A nikdo nebude snad tvrditi, že tito cesto-

vatelé vesměs byli emisaři ruští anebo že úmyslně psali ve prospěch Bulharův, o jejichž bývalé a budoucí politické důležitosti mnohý z nich neměl ani tušení.

Za nového věku se Bulhaři pod vládou tureckou stali pravým národem vnitrozemským, a proto po tak dlouhý čas vlivům cizozemským byli nepřístupni a zároveň také ostatnímu světu neznámi. L. 1393 padlo Trnovo v moc Turkův, l. 1398 poslední svobodné město bulharské, Vidin, se vzdalo a l. 1444 poslední pokus středověkého křesťanstva o vypuzení Turkův z Evropy skončil se porážkou u Varny. Po pokoření Valachie, Multan, Srbska, Bosny, Uher a Sedmihradska Bulhaři nalézali se v samém vnitru světové říše osmanské. Ale bojovný a samostatný duch starobulharský po dlouhý čas nevyhasl. Bylať Bulharům od Turkův z počátku ponechána mnohá práva a četným městům, jmenovitě „*vojnickým*“ vsím v horách, udíleny zvláštní výsady; v Ochridě zůstala národní církev se samostatným arcibiskupem, neodvislým od řeckého patriarchy Cařihradského; i křesťanská šlechta se v některých krajinách dlouho držela. Nad to mají Turci tu zásluhu, že celé Bulharsko, za XIV. věku úplně rozdrobené, opět spojili pod jednou vládou, čímž usnadnili rozvoj společných zájmův mezi svými poddanými. Velikých povstání proti Turkům podniknuto za starších dob několik. Koncem XVI. století, když moc Turkův s výše své zvolna počala klesati a když Sigmund Báthory, kníže sedmihradský, a Michail Vitezul, kníže valašský, Turky v dolním Podunají několikráte porazili, tu celý poloostrov se pohnul od Černé Hory až k Černému moři. Bulhaři pozdvihli se v starém carském sídle Trnově, ale proti přesile turecké ničeho nesvedli. Za XVII. století několikráte se vzbouřila hornická města v západním Balkáně. Také arcibiskupové Ochridští za těch dob nejednou jednali s cizozemskem o pomoc proti Turkům, jmenovitě se Španěly, vládnoucími v Neapolsku, a s papežem.

Koncem XVII. století Rakušané Turky vyhnali z Uher a vtrhli do Srbska. Po prvé po mnohých stech letech spatřena vojska křesťanská uvnitř poloostrova Balkánského. L. 1689 markrabě Ludvík Badenský skvělého vítězství dobyl před Nišem; Niš, Vidin a Priština obsazeny od vojsk rakouských; některé sbory přiblížily se až k Srědci a jiné přes Kosovo pole vnikly až do Skopje v Makedonii nad Vardarem. Avšak již roku následujícího vše to ztraceno. Události tyto nadchnuly křesťanské obyvatelstvo daleko široko. Myslelo se, že tureckému panství v Evropě je konec. Ale po nehodách Rakušanův křesťané, kteří povstali nebo povstati chtěli, nuceni byli před mstou starých svých pánův utíkati se na půdu rakouskou. Nejen Srbové a Arbanasi (Albánci), ale i Bulhaři se stěhovali za vojsky rakouskými. Obyvatelé Čiprovce a jiných horských měst Balkánských odebrali se do Sedmihrad a boljarům jejich od císaře Leopolda I. potvrzena privilegia, daná rodům jejich druhdy od carův bulharských, Když pak po skvělých vítězstvích prince Eugenia Savojského Rakousko mírem Požareveckým (1718) dostalo veliké části dnešního knížectví srbského a Malou Valachii po Alutu, tu opět i Bulhaři nabývali naděje na osvobození; z těch dob pocházejí bulharské osady v Banátě, čítající nyní asi 26.000 duší. L. 1737 Rakušané znova pronikli až do okolí Srědce,

ale štěstí válečné brzo úplně se obrátilo a válka skončila se ztrátou Srbska a Malé Valachie.

Od těch dob Bulhaři a vůbec jižní Slované přestali doufati v pomoc Rakouska a zřetel svůj obraceli k Rusům. Již v XVI. století arcibiskupové Ochridští jezdili do Rus, sbírat peníze pro svou církev, a již tehdá, jak vidíme ze zpráv benátských vyslanců, Turci velmi dobře nahlíželi nebezpečnost Ruska, jehož souvěrci obývali v celém Bulharsku, v Srbsku, v Bosně a v Řecku. Jihoslovanští bojovníci a duchovní často přicházeli na Rus; z Rusi do zemí jihoslovanských kostelům a klášterům posílány knihy i peníze. Car ruský stal se hlavou veškerého světa pravoslavného. V XVII. století Rusové ještě pilněji pozornost svou obraceti začali ku křesťanům pravoslavným pod vládou tureckou, a to nejen carové Moskevští, ale i hetmané maloruští. K tomu mnoho přispěla literární činnost Chorvata Jiřího Križaniće, zakladatele „panslavismu"; spisy Križanićovy, jak nejnověji se ukázalo, velmi dobře byly známy nejen carům Alexějovi a Feodorovi, ale jmenovitě Petru Velikému. Petra Velikého k ideám o osvobození Balkánského poloostrova kromě toho povzbuzovaly rozpravy hercegovských, černohorských a dalmatinských přistěhovalců, hraběte Savy Vladisavljeviće, viceadmirála Zmajeviće, plukovníka Michaila Miloradoviće a kapitána Ivana Lukačeviće. Jejich působením Rusko l. 1711 vstoupilo ve spojení s Černou Horou, kteréž od té chvíle trvá nepřetržené až doposud. Avšak před vystoupením na poloostrově Rusové především musili zlomiti moc Tatarův Krymských a opanovati stepi až k samému moři a k hranicím multanským, což stálo mnoho práce a mnoho času. Nicméně stěhovali se křesťané již tehdá z poloostrova do Rus, nejen Srbové, ale i Bulhaři. Srby přistěhovalými z někdejší vojenské hranice nad Maruší a Tisou osazena „Novaja Serbija" v stepích na hranici tatarské a z Bulharův skládal se „makedonský" pluk dragonův.

Zdá se, jako by vystěhováním četných měšťanův a vesničanův do Rakouska a do Ruska národu bulharskému ve vlasti jeho byly odňaty poslední živly, které v živé paměti měly starou svobodu a které práhnuly po brzkém osvobození vlasti. Počátkem XVIII. století začíná se veliký úpadek národnosti bulharské. Turci od válek rakouských jali se podporovati Cařihradské Řeky (Fanarioty) proti Slovanům a Rumunům. V knížectvích rumunských od l. 1711 vysoká porta na místo knížat domácích jala se dosazovati členy vznešených rodin řeckých z Cařihradu. Zároveň moc patriarchátu Cařihradského vzrůstala ve velikých rozměrech. L. 1766 zrušena srbská národní církev v Peći a biskupské stolice její přiděleny patriarchátu Cařihradskému. Roku následujícího týž osud potkal bulharské arcibiskupství v Ochridě. Brzo prostírala se moc patriarchy až k Sávě (přes Bosnu), ke Karpatům a k hranicím polským. Všude dosazováni řečtí biskupové, zaváděn řecký jazyk do kostela a což nejdůležitějšího jest, i do škol, ovšem velice primitivných a hlavně jen pro duchovenstvo určených. Na počátku našeho století většina měst v Bulharsku byla téměř hellenisována; řecký jazyk stal se jazykem vzdělanců a bulharština ponechána sedlákům a lidu nevzdělanému. Národní vědomí zaniklo až na slabé stopy, a slavná minulost téměř úplně upadla v zapomenutí.

Není divu, že se v Evropě brzo myslelo, že řecký živel zasahuje až k Dunaji a k hranicím srbským. Vysvítá to nejlépe z „řeckého projektu“ císařovny Kateřiny II. Rusku mělo se dostati celé pobřeží Černomořské na severu, Rakousku Bosna a Srbsko. Valachie a Multany měly zůstati co neodvislá knížectví. V ostatním evropském Turecku a na ostrovech řeckých mělo se obnoviti byzantinské císařství s ústavou dle vzoru anglického a císařem státi se měl ruský velkokníže Konstantin.

Ale vzmáhající se hellenisace roznítila poslední posud neuhaslé jiskry starobulharského vlastenectví. L. 1762 mnich Paysij, rodilý z biskupství Samokovského (v němž se nalézá staroslavný klášter Rylský, který se nikdy národnosti bulharské nepronevěřil), v hájích Svaté Hory Athonské v klášteře Zografském sepsal „dějiny národa slovanobulharského, o národech a o cařích a o svatých bulharských.“ Tímto krátkým vlasteneckým dějepisem, složeným z nemnohých knih a rukopisův, začíná se národní hnutí bulharské. Ohnivými slovy obrací se Paysij proti odpadlíkům, kteří se stydí za jmeno bulharské a raději mluví řecky, nazývajíce se Řeky; odhaluje Bulharům minulost jejich a uvádí jim na paměť, že oni první se pokřestili, nejlepší zemi si osvojili a že první svatí slovanští vyšli z rodu bulharského. S nemalou nevolí obrací se proti řeckým biskupům, kupcům a velmožům, lidem nespravedlivým a nectnostným.

Kniha Paysijova v četných přepisech rozšířila se po všech krajinách bulharských, a ačkoli nikdy nebyla tištěna, nejvíce přispěla k probuzení národa bulharského. Brzo našli se učenníci Paysijovi, kteří kroniku jeho doplňovali a rozšiřovali; jeden z nich připojil seznam 144 měst a větších osad ve všech částech země bulharské, z čehož patrno, že o rozsahu svého národa měl ponětí velmi jasné. Paysij sám s kronikou svou po zemi cestoval a dával ji přepisovati. Na těchto cestách se l. 1765 ve „vojnické“ vsi Kotli (Kazanu) ve východním Balkáně sešel s mladíkem, který se stal hlavním jeho učenníkem. Byl to *Stojko Vladislav*, původně řemeslník, později pop a spolu učitel (nar. 1739, † ok. 1815). Po mnohých dobrodružných osudech i u Řekův takové nabyl vážnosti, že l. 1794 pod jmenem *Sofronia* stal se biskupem ve Vrace. Ale za anarchie, která tehdá v Turecku vypukla a která zemi obrátila v poušť, přinucen byl uchýliti se do Bukurešti, kdež i zemřel. Od něho vydána první tištěná kniha novobulharská, prostobulharská lo kázání na neděle a svátky (1806). Vysoce zajímavý památník jsou jeho paměti, v nichž prostým a jadrným slohem vypravuje osudy svého života. Prvé, než se stal biskupem, v Kotli a jinde děti vyučoval po bulharsku, kdežto všecky jiné školy byly řecké, a z jeho žákův vzrostl nejeden vlastenec bulharský.

Ale činnost vlastencův těchto jen znenáhla nabývala půdy. Proto důležité události, které se na poloostrově sběhly koncem minulého a počátkem našeho století, Bulharsko nalezly úplně nepřipravené. Od l. 1768 válčilo se mezi Rusy a Turky v okolí ústí dunajského a l. 1774 generál Kamenský přitrhl až k samému Šumnu, i obklíčil tam velikého vezíra. V letech 1788—1792 opět se vedla válka ruskoturecká, ale tenkráte jen ve Valachii.

Po ukončení této války za sultána Selima III. (1789—1807), jenž po prvé v Turecku začal zaváděti reformy, v celém státě nastal úplný rozklad, tak že věru se lze diviti, jak mohla říše osmanská takovouto nebezpečnou krisi přetrvati. Všude v provinciích povstali neodvislí pašové, ve Skadru Mahmud Bušatli, v Albanii, Epiru a Thessalii Ali paša, ve Vidině Pasvanoglu, v Palestině Džezar paša, v Damašku Abdallah paša, v Egyptě Mehmed Ali, v Malé Asii všelijací derebegové. Bulharsko stalo se jevištěm krvavých válek mezi Vidinským Pasvanem a vojsky vysoké porty. Nad to celý poloostrov a jmenovitě země bulharské zaplaveny byly zástupy organisovaných loupežníkův Krdžalijův, nejvíce Turkův a Arbanasův, kteří nejen vesnice, ale i města přepadali a zničovali. Země schudla a spustla.

Tehdá také velmoci pomýšleti se jaly na vyvrácení Turecka. V tajných artikulích míru Tylžitského l. 1807 smluvili se Napoleon I. a car Alexander o zničení a rozdělení říše turecké. Rusku dostati se mělo knížectví rumunských a Bulharska až po Balkán; Francii připadnouti mělo Řecko s Kandií, Albanií a Thesalií k zřízení nějakého království pod některým členem rodu Bonapartova; Rakousku přiřčena Bosna se Srbskem; sultánovi prozatím ponechán Cařihrad s Rumelií, totiž Thrakií a Makedonií. Car Alexander původně chtěl Cařihrad pro sebe, ale Napoleon mu jej nikterak přepustiti nechtěl — Cařihrad, toť prý panství nad světem.

Od l. 1806 Rusové opět válčili s Turky. L. 1810 pod hrabětem Mikulášem M. Kamenským přešli přes Dunaj a obsadili téměř celé Bulharsko mezi Dunajem a Balkánem. Tehdá obsazeno i Trnovo a Gabrovo od knížete Vjazemského; generál Voroncov po slabém odporu vzal Pleven a potom i Loveč. Kozáci zajížděli až k Etropolu. Hajduci a dobrovolníci bulharští bojovali pod prapory ruskými. Avšak zimovati se v zemi nemohlo, neboť byla příliš vyhubena dlouhou válkou. Příštího na to roku opuštěna i poslední místa za Dunajem. L. 1812 admirál Čičagov, převzav vrchní velení, za veliké sesláblosti Turkův pobouřiti chtěl celý poloostrov a přitrhnouti do Niše, Srědce a do samého Cařihradu dříve, než by o tom zpráva přišla k Napoleonovi. Ale Napoleon táhl již k Moskvě a Rusové, mírem Bukureštským nabyvše Bessarabie, rychle se vraceli k obraně vlasti. Rusko sahalo od té doby až k ústí Dunajskému; tisíce Bulharův hrnuly se do pusté Bessarabie, kde se l. 1812 čítalo již 38.000 hlav, nejvíce nových osadníkův ze Zadunají.

Srbské a řecké povstání způsobilo veliké hnutí v Bulharsku, ale v zemi samé nevedlo k ničemu jinému, nežli že se množství hajdukův hrnulo k Srbům a Řekům a že v městech bulharských, v nichž řecká *hetérie* (bulh. zavěra) měla mnoho přívržencův, před vypuknutím nějakého povstání množství bezbranných a nevinných lidí pobito od zběsilých Turkův. Povstání v Bulharsku samém bylo ostatně tehdá téměř nemožné; země domácími válkami tureckými, hospodařením Krdžalijův a válkou ruskou úplně byla vysílena a také příliš byla osamocena. Srbové za sebou měli Rakousko, četní hraničářští důstojníci bojovali v jejich řadách a vůdcové srbští sami se z části byli vycvičili v dobrovolnických sborech, vystrojených v Rakousku ve válce turecké za Josefa II. Řekové opírali se o moře a o veliké své kupecké loďstvo,

děly a všelikou zbrojí opatřené proti severoafrickým barbareskům; největší pak podporu měli v sympathiích vzdělané Evropy. A že Valachie a Multany nebyly vhodným pozadím pro bulharské povstání, ukázalo se l. 1821 nešťastným pozdvižením hetéristův v těchto zemích.

Rozhodný obrat v osudech Bulharska nastal teprvé mírem Drinopolským. L. 1829 Rusové pod Děbičem přitrhli až do Drinopoli. Válčilo se podél Černomoří a pomocí loďstva. V září kozáci zajížděli až do Lüle Burgas a k Čorlu; na pravém křídle u Enosu a na levém u Midie armáda opírala se o loďstva ruská. Ale vojsko v Drinopoli, jakkoli se v Cařihradu domnívali, že čítá asi 60.000 mužův, nemělo mnohem více než 20.000; paša Skaderský se silnou armádou Arbanasův přitáhl již až do Plovdiva, ale nehnul se, což mu od Turků vykládáno za zradu; nad to počaly se ve vojsku jeviti počátky nemocí. V rozhodném okamžiku Rusové použili poplachu mezi Turky a prostřednictvím pruským dne 14. září uzavřeli mír. V míru jednalo se o osvobození Řecka, Srbska, Valachie a Multan; Srbsko a rumunská knížectví dostaly se pod ruský protektorát. Mezi Bulhary válka tato vzbudila daleko větší nadšení, než bývalo za válek starších; účastenství dobrovolníkův bylo ne nepatrné; myslilo se, že země bude osvobozena. Ale smlouvou mírovou naděje tyto rozklamány. Bulhaři, nechtíce zůstati pod vládou tureckou, opět valně se jali stěhovati za Dunaj. Asi 25.000 lidí z krajin od Rusův obsazených přitáhlo do ruské Bessarabie a ještě více se jich přistěhovalo do Valachie a do Multan. Od těch dob Braila, Ploješti, Alexandria, Krajova, Gjurgjevo, Zimnica, Oltenica jsou města polobulharská, kdežto pod Balkánem ku př. Sliven ztratil polovici svého obyvatelstva.

Jakkoli Bulhaři mírem Drinopolským svobody nenabyli, přece od té doby začal se pravý rozvoj národního hnutí bulharského, které od těch dob nabývalo rozměrův čím dále tím více rozsáhlých a určitých. Ale již od prvopočátku jeví se v tomto hnutí dvojí směr. Jedni velmi dobře nahlíželi, že napřed sluší ubrániti se rostoucí hellenisace, která se šířila církví a školou, a že především třeba z Bulharův učiniti národ uvědomělý, vzdělaný a zámožný, s národním duchovenstvem; neboť Turecko nedopouštělo jiné organisace a samosprávy než duchovní. Byla to cesta vyznačená Paysijem a Sofronijem, jejichž výsledky arci silně byly podkopány za více než třicetileté anarchie, za hrůzovlády neodvislých pašův a Krdžalijův. Druzí, hledíce k příkladu Srbův, před očima měli osvobození vlasti brannou rukou. Oba tyto směry od l. 1829 stály vedle sebe, často se stýkajíce, až teprvé za našich dnův splynuly v jeden. Arci trvalo to velmi dlouho, než se dobraly určitého cíle.

Tichému ruchu školskéma, literárnímu a duchovnímu tehdejší okolnosti turecké velice byly příznivy. Sultán Mahmud II. († 1838), zlomiv moc neodvislých pašův a zahubiv nezřízené hordy janičarův, jal se říši centralisovati a reorganisovati; sám pilně a upřímně dbal o zavedení rovnoprávnosti mezi křesťany a musulmany. Syn jeho *Abdul Medžid* (1839—1861) vládu svou nastoupil vydáním známého *hattišerifu Gülhanského*, kterým se začíná řada státních aktův o reformách. Oba tito sultánové osobně jezdili po provinciích, dohlížejíce

k napravení starých zlořádův a stejně přívětivě se majíce ku křesťanům i k musulmanům; příkladu toho novější jejich nástupcové nenásledovali, spravujíce říši z haremův a palácův Cařihradských. Zavedením paroplavby na Dunaji (1834) a na Černém i Bílém (Egejském) moři rozpadla se čínská zeď, kterou se druhdy země poloostrovní odlučovaly od styku se vzdělanou Evropou. Evropští cestovatelé vědečtí jali se projížděti vnitrozemím poloostrova, a cizí konsuláty zřizovány ve všech velikých městech. Mezi oběma břehy Dunajskými nastal živý styk a tím i spojení mezi emigrací a obyvatelstvem domácím. Bulharští kupci usazovali se v Cařihradě, ve Smyrně, ve Vídni, v Bukurešti a v Oděse.

Kupci oděsští, v jejichž čele stáli Aprilov a Palauzov, dobyli si té nehynoucí zásluhy, že zavdali podnět k založení prvních bulharských škol. L. 1835 v rodném městě svém Gabrově zřídili první školu v Bulharsku, v níž se vyučovalo mateřským jazykem a dle způsobu západoevropského. Zároveň začala se vyvíjeti literatura, arci jen školní a prostonárodní. Za deset let bylo (1845) bulharských škol již 53, a sice v Podunaji 31, v Thrakii 18, v Makedonii 4. L. 1844 vycházeti počal první bulharský časopis, a sice v Smyrně; od l. 1849 bulharské časopisectví pevně se usadilo v Cařihradě. Brzo vycházely knihy s 2000 předplatitelův. Četní mladíci bulharští putovali do Rus, aby se vzdělali na tamních školách za učitele a kněze. Dálo se to nejen pomocí kupcův ale i samé vlády ruské, která nyní sama začala pečovati o povznešení Bulharů. V Rusích zároveň začaly se vědecké studie o jižních Slovanech; k tomu nemálo byl přispěl mladý Karpatorus *Venelin*, vydav za války l. 1829 knihu o starých a nynějších Bulharech, která i mezi hloučkem vzdělaných Bulharův byla pobudkou k snahám vlasteneckým a k poznání sama sebe.

Toto hnutí školské arci od duchovenstva řeckého přijato s velikou nevolí. Zakládání učilišť bulharských potkalo se na mnohých místech s velikým odporem, a největší část škol byla po dlouhý čas dvojjazyčná. Zároveň od l. 1833 od obyvatelstva na mnohých místech žádáno za biskupy bulharské a stěžováno u vezíra a u samého sultána na hrabivost biskupův řeckých, kteří bez mála výhradně dbali o peníze, a jen málo o duchovní povinnosti. Hlavním bojovníkem o národní hierarchii stal se ohnivý archimandrita *Neofyt Bozveli* z Kotle. On nikterak ještě nemyslil na zřízení samostatné národní hierarchie; cílem jeho bylo jen dosazování biskupův z kněžstva domácího. Po mnohém pronásledování l. 1849 život svůj dokonal co vězeň patriarchie ve vlhkém žaláři jednoho kláštera na Athoně. Školské a duchovní snahy Bulharův tehdá u samého dvora Mahmuda II. měly mocného podpůrce v osobě knížete *Štěpána Vogoridiho*, rodilého z Kotle, vnuka řemeslníka Stojka, pozdějšího to biskupa Sofronija; byl to první křesťan, který v službách vysoké porty dostal se k vyšším úřadům diplomatickým († 1859). Na jeho útraty četní mladíci bulharští studovali na západě, jmenovitě v Paříži, a od něho založen bulharský kostel v Cařihradě.

Revoluční pokusy staly se tehdá buď návodem dobrovolníkův, kteří bojovali spolu s Rusy l. 1810 a 1829, anebo byly to pouhé vzpoury sedlákův, rozhořčených pro vydírání daní. Kapitán *Georgi*

Stojko Mamarčov, rodilý z Kotle, l. 1836 připravoval povstání v Trnovsku, které však prozrazeno před vypuknutím a udušeno četnými popravami. Zároveň bouřil se lid podél hranic srbských, vida, jak se v knížectví šťastně a bezpečně žije. V západních zemích bulharských vůbec všecky naděje obráceny byly k Srbsku. Nad to veliké hnutí v těch krajinách způsobilo vystoupení Srbův l. 1833, když obsadili kraje knjaževecký a zajčarský, které v míru Drinopolském přiřčeny byly Srbsku, ale od porty věrolomně jsou zadrženy. L. 1836 pozdvihl se lid okolo Pirotu, avšak marně. Kníže Miloš Obrenović tehdá příliš byl zaměstnán domácími záležitostmi, aby se chtěl pustiti do nového boje s portou. L. 1841 nové veliké selské povstání okolo Lěskovce, Niše a Pirotu od Turkův krvavě potlačeno vypravením arbanaských bašibozukův. Ukrutnosti při tom spáchané pobouřily Evropu a vláda francouzská vyslala tam učence A. Blanqui; jeho cestopis místy živě upomíná na zprávy o houfných vraždách předloňských v Plovdivsku. L. 1851 zdvihl se lid naposled ve Vidinsku, Lomsku a Belgradčicku, ale opět pokořen. Od těch dob bylo ticho na hranicích srbských.

L. 1853 Rusové znova začali válku s Turky, aby dovršili to, čehož l. 1829 dokonati nemohli — osvobození Bulharska. Opět táhli bulharští dobrovolníci s Rusy, jmenovitě uprchlíci z kraje Vidinského. Ale Anglie, Francie a Rakousko se vysoké porty zastaly, a mírem Pařížským (1856) Rusko ztratilo i přístup k Dunaji a tudíž k Bulharsku.

Vnitřní rozklad Turecka tím nikterak nebyl zastaven. Dvacetiletá doba od míru Pařížského do vypuknutí hercegovské revoluce poskytuje zajímavé divadlo, o němž současná Evropa na mnoze neměla ani tušení. Turecko ještě bylo státem zdánlivě silným a mocným, a již se mezi poddanými národy a mezi sousedy jeho vedly tuhé spory o dědictví po „chorém muži.“ Byla to doba historických práv a nárokův. Bulhaři snili o obnovení říše Symeona, Samuela a Asěna II., sahající až ke třem mořím, Srbové pomýšleli na obnovení monarchie Dušanovy, sahající až po Solun i dáleji, Řekové blouznili o byzantinské říši až po Dunaj, Rumuni spisovali o milionech soukmenovcův za Dunajem a za Balkánem, o nichž nikdo jiný nevěděl;*) vedle toho v Uhrách zpomínalo se i při slavnostech státních na historická práva koruny uherské na Bosnu, Srbsko a Bulharsko. A k tomu ke všemu nad Zlatým Rohem vespolek závodili diplomaté všech velmocí, jedni co ochránci, druzí co mistrující mistři vysoké porty. Teprvé vypuknutí velikého boje přivedlo věc na půdu střízlivé skutečnosti.

Rok po Pařížském míru církevní spor mezi Bulhary a Řeky vzňal se s netušenou silou a trval po 15 let. Evropa na spor tento arci z veliké části hleděla jako na směšné dogmatické spory starých Byzantincův, kdežto se přece nejednalo o nic jiného, než o hranice zvláštní samostatné církve bulharské, které by časem mohly se státi hranicemi ústrojí státního, ať již odvislého neb neodvislého. Zápasilo se o to, máli poloostrov budoucně býti řecký nebo slovanský. Od l. 1861 Bulhaři žádali nejen o národní biskupy, ale i o církevní samosprávu

*) Bolintineanu (1863) páčil počet jižních Rumunův na 1,200.000, Demetriescu (1873) na 1,500.000, noviny „Albina“ a „Familia“ na 2,150.000.

pod voleným arcibiskupem, jenž by sídlil v Cařihradě pod svrchovaností patriarchy. Historickými studiemi o zrušených patriarchátech Trnovském (zrušen 1393) a Ochridském (zrušen 1767) snahy tyto velice se podporovaly. Když se první pokusy nepodařily, tu se vůdcové bulharští jednou pokusili o to, aby pomocí Francie národ přivedli k unii s papežem (1861), avšak když tím Řekové, Angličané, Rusové a Turci náležitě byli vystrašeni, hned zas unie vzala za své; ostatní mocnosti nemohly trpěti takové rozšíření vlivu Napoleona III., jenž sobě i sic jinak byl již velikou moc zjednal v Rumunsku, v Egyptě a v Syrii.

Církevní boj veden dáleji s velikým rozhorlením obou stran. Řekové z počátku veřejně tvrdili, že není Bulharův, nespokojenci že nejsou než poslovanění, zbarbaření Slované. Z měst a z vesnic bulharských zatím řečtí biskupové na mnohých místech prostě vyháněni. Množství lidí následkem pletich fanariotských zavíráno, internováno a vypovídáno. Středištěm celého boje byl Cařihrad, sídlo nejbohatších kupcův a hlavní intelligence bulharské; zde vycházely také noviny bulharské, neboť zakládati tiskárny jinde než v hlavním městě nebylo dovoleno. V Cařihradě sídlívalo tehdá stále asi 40.000 Bulharův, jejichž počet se v létě příchodem dělnictva a řemeslnictva ze všech končin bulharských rozmnožoval na 100.000 neb i více. Kromě Cařihradu v boji církevním nejvíce vynikla města Plovdiv a staré carské sídlo Trnovo. Vůdcem Bulharův byl biskup *Ilarion Stojanov Michajlovský*, soudruh Neofyta Bozveliho, vyučenec university Athénské (narozen 1810, † 1875).

Teprvé l. 1866 patriarcha Gregorios VI. navrhoval, aby se Bulharům dal polonezávislý okruh církevní, jehož první metropolita měl by titul „*exarcha celého Bulharska*“. Avšak on okruh ten obmezoval jen na Podunají mezi Balkánem a Dunajem, kde právě zřízena byla politická provincie *Duna-Vilajet*, kteráž pod správou Mithada paše (1864—1868) stala se jaksi vzorným vilajetem celého Turecka. S takovýmto ústupkem Bulhaři spokojeni nebyli. Jim šlo o sjednocení všech Bulharův, i v Thrakii a v Makedonii, ale Řekové tvrdili, že tam prý žádných Bulharův není.*)

V Makedonii tehdá právě vedeny nejprudší národní boje, neboť Řekové krajinu tu pokládali již za svou. Řeků však v Makedonii není kromě krajin přímořských. U vnitrozemí jedinou oporou řecké strany byli napolo již pořečtěni jižní *Rumuni* (Cincaři, Vlasi), kteří v krajinách těch rozptýleni jsou co kupci a řemeslníci po městech a co pastýři po horách. Avšak i u tohoto zanedbaného, malého a téměř ztraceného národku, který nečítá více než 200.000 duší, z nenadání se zjevilo národní hnutí protiřecké. L. 1862 Apostol Margarit, mladík v Bukurešti vzdělaný, v rodišti svém, v rumunském městě Vlachoklisuře u Kosturu, založil první školu makedonskorumunskou; od patriarchátu Cařihradského mu to zakázáno, ale on se svými stoupenci se nepoddal

*) Provincie „Bulharsko“ pod vládou tureckou nebylo; země Bulharův rozdělena byla na pašaliky, od 1864 pak na vilajety Dunajský, Drinopolský, Bitolský a Solunský. L. 1876 zřízen nový vilajet v Srědci.

a po sedmiletém boji zvítězil. Mezitím i v jiných osadách zakládány školy rumunské. Národní strana makedonskorumunská (Vlasi Romanisti) spojila se s Bulhary proti Řekům. Tím po dlouhém boji převaha hellenismu v Makedonii zlomena. Prvním buditelem bulharské národnosti v západní Makedonii byl učitel *Dimitr Miladinov* ze Strugy u Ochridu na samé západní hranici živlu bulharského, sběratel národních písní, jenž tragickou smrtí zahynul l. 1861 ve vězeních Cařihradských.

Zatím i přípravy revoluční dospěly k silnější organisaci. Hlavní o to zásluhu má *Georgi Stojkov Rakovský* z Kotle (nar. 1818 † 1868), hajduk, básník, historik a žurnalista, jenž studoval v Athénách a v Paříži. On především staral se o to, aby hajduky Balkánské zorganisoval k účelům politickým, při čemž mu nápomocen byl hajducký vojvoda *Panajot Hitov* ze Slivna. Po celém Bulharsku jeho působením zakládány tajné komitéty. Lid právě velice byl pobouřen nucenou kolonisací loupeživých Čerkesův (1864), od Rusův vyhnaných z Kavkazu. Středištěm těchto příprav revolučních byl Bukurešt, přední sídlo emigrace bulharské. Na pomoc z Ruska se po Krymské válce nemyslilo; naděje emigrantův obracely se k Srbsku, kde kníže *Michail Obrenović* zvolna se strojil k velikému boji s Turky. Hajdučtí vojvodové namnoze stále přebývali v Bělehradě.

L. 1862 za bombardování Bělehradu od Turkův Rakovský sestavoval v Bělehradě bulharskou legii a hajduci v Balkáně obsadili prosmyk u Šipky. Avšak Srbsko učinilo s portou mír. Nové hnutí nastalo, když l. 1866 v Rumunsku sesazen kníže Kuza a když Kandioté šťastně se hájili před Turky. Příštího na to roku Panajot a Totjov s malými četami hajduckými přepravili se přes Dunaj, přišli až na Balkán a vrátili se po hřebenu horském po mnohých šarvátkách do Srbska. Veliká část obyvatelstva, jmenovitě v Svištově, byla s hajduky v srozumění. Následkem toho byly krvavé exekuce Mithada paše v Trnově a v Svištově.

Zároveň „tajný centrální bulharský komitét“ vydal pamětni spis, adresovaný na sultána Abdula Aziza chána, „našeho milostivého pána a otce“. V zajímavé té listině žádali samostatnou organisaci všech zemí bulharských pod vrchností sultánovou, s voleným náměstkem císařským, ovšem křesťanem, s národním sněmem a národní církví, s místním vojskem a s určitým poplatkem — tedy asi to, čeho Bulhaři dosáhli letos! Není pochyby, že skladatelům této adresy na mysli tanulo současné vyrovnání uherské.

L. 1868 strojil se kníže Michail k velikému boji, roku předchozího Turky po dobrém vyklidiv i z pevností srbských. V Bělehradě od srbských důstojníkův cvičena legie bulharská. Avšak mrzké zavraždění knížete Michaila dne 10. června t. r. přípravám těm učinilo konec. Legionáři bulharští přepravili se do Rumunska a odtud pod velením *Hadži Dimitra* a *Štěpána Karadže* vtrhli sami do Bulharska. Přepravivše se u Svištova, dostali se k Balkánu, avšak v lesích Gabrovských od řadového vojska tureckého téměř úplně potřeni. Výprava této vojensky organisované a uniformované legie a udatnost její mezi Turky i Bulhary učinila veliký dojem, avšak nezdarem svým zastavila revoluční pokusy na mnohá léta.

Rakovský ještě téhož roku (1868) zemřel. Nástupcem jeho stal se žurnalista a novelista *Ljuben Karavelov* z Koprivštice, jenž nějaký čas byl studoval v Moskvě. Podobně jako Rakovský vydával v Bukurešti politické listy, z nichž některé zapovězeny byly nejen snad v Turecku, ale i na Rusi. Zároveň pokračováno s organisací tajných revolučních komitétů v Bulharsku; celé mladší pokolení bylo ve spojení s Bukureštem a četlo potají Bukureštské brošurky a noviny. Turci velmi brzy od četných svých špehéřův o tom se dověděli, a nemohouce nic bezpečného vypátrati, po mnoho let trvali v rostoucím strachu před „kometami", o nichž nikdo nevěděl, kde jsou a kdo jsou. Tušilit velmi dobře, že všeobecné a náhlé povstání Bulharův by říši osmanské bylo velice nebezpečné; nebot jak již Paysij praví, „Bulharsko je uprostřed zemí tureckých, blízko samého Cařihradu". Proto všude v zemi držány silné posádky a stráže; též kolonisace Čerkesův provedena se zřetelem na strategickou důležitost všech prosmykův, rozcestí a přechodův. Množství podezřelých Bulharův, jmenovitě lidí vzdělanějších, odváženo do Asie a internováno v Diarbekiru. Arci nesluší zamlčeti, že emigranté velmi mnoho sami zkazili, rozpadnuvše se na dvě strany, na mladou a starou, na srbskou a ruskou; v časopisech svých jedni bojovali proti druhým a tím důvěru lidu v sebe silně zviklali.

Karavelov a soudruhové jeho ještě více než Rakovský přilnuli k Srbům, kteří ani po smrti knížete Michaila se plánův svých nevzdávali. Avšak ve veliké části Bulharska náhledy tyto nenalézaly ohlasu, ba mezi Srby a Bulhary vyvinula se zášť, kterou v pravých rozměrech představiti si může jen ten, kdo po mnoho let četl jihoslovanské časopisy anebo kdo v zemi cestoval. Jednalo se o Makedonii. Tam před očima turecké vlády Řekové, Bulhaři a Srbové vedli kruté spory, komu ta země náleží a komu po blízkém pádu říše osmanské má připadnouti. Srbové na mysli měli skvělé, v národních písních oslavené doby 14. století, kde car Štěpán Dušan po úplném úpadku moci bulharské a byzantinské opanoval celou Makedonii, a nad to i Thessalii a Epir. Ovšem po jeho smrti (1355) říše tato v Makedonii rychle se rozdrobila na množství menších panství, kteráž se již po 16 letech (1371) poddati musila pod vrchní moc Turkův. Avšak říše Dušanova, „caře Srbův i Řekův, Bulharův i Arbanasův," nikterak nebyla říše jednoho národa. Bulharům naproti tomu na mysli tanuly staré říše bulharské; v 10. století císařové bulharští sídlili v makedonských městech Prespě a Ochridě a ještě v 13. věku moc bulharská zasahovala až k moři Adriatickému. Jazyk arci přese všecky převraty zůstal bulharským až podnes, jak patrno i ze všech cestopisův ruských i západoevropských. Z těchto historických zpomínek nastaly veliké sváry. V Bělehradě od jednoho fantasty vydána mapa, na které národnost srbská sahá až k Solunu a k Srědci, čemuž by se velice byl podivil Vuk Karadžić, nejlepší znatel srbského národa, kdy by se jí byl dožil. Bulharští přemrštěnci z druhé strany mluvili o Bulharech v krajinách na sever od Šaru, v Prištině a v Prizrenu, kde žádných není. Srbští učitelé a agenti, kteří přicházeli až do Kratova, Prilěpu a do jiných měst makedonských, často velmi nepřívětivě přijati, poněvadž lidem tvrdili, že nejsou Bul-

haři, ale Srbové; Bulhaři že jsou jen u Černého moře a že nejsou než poslovanění Tataři.*) A tak zřízení státu srbskobulharského stalo se nemožností.

Za těchto nepokojných okolností Turci viděli, že je nutno Bulharům učiniti nějaké ústupky. Fuad paša († 1869) naléhal na to, aby Řekové co možná byli isolováni i aby se Bulharům dala církevní samostatnost, sic že prý se připojí buď k Rusům buď k papeži, což by obé pro časté vměšování Ruska nebo Francie stejně bylo povážlivé. Nad to od dosazení generála Ignatěva za ruského vyslance v Cařihradě Rusové opět úsilovně se snažili o obnovení svého všemohoucího vlivu, jejž měli před Krymskou válkou. Konečně dne 12. března (28. února dle st. kal.) 1870 veliký vezír Ali paša zástupce bulharské a řecké povolal k sobě a doručil jim *sultánský ferman*, v němž založen *bulharský exarchát.* Hranice polo samostatné církve bulharské v sobě zavírati měly celý Duna-Vilajet (arci i s Nišem, Pirotem a Sredcem), v Thrakii eparchie Plovdivskou, Slivenskou a Sozopolskou, v Makedonii Kjustendilskou a Veleskou, tak že na jihozápad sahaly až za Vardar. Vyňata jen přímořská města i vesnice na Černém moři a město Plovdiv samo s 10 blízkými řeckými osadami. V ostatních eparchiích mělo se hlasováním rozhodnouti, majíli zůstati při patriarchátu řeckém anebo se připojiti k exarchii.

A tak církevní boj po 15 letech vítězně dobojován; Bulharům dána autonomie ve věcech duchovních a spolu i školských. L. 1872 za prvního exarchu zvolen *Anthim*, biskup Vidinský. Hlasování v Makedonii v některých krajinách provedeno; eparchie Skopijská a Ochridská připojeny k bulharské církvi a v Ochridě za biskupa dosazen starý Makedonec Natanail Stojanov, jenž l. 1852 sepsal a v naší Praze vytisknouti dal první bulharskou brošuru o církevním sporu — „Přátelský list od Bulhara k Řeku". Školství již za církevního sporu učinilo takové pokroky, že se l. 1872 ku př. v rozsáhlé eparchii Plovdivské čítalo 16 hlavních, 305 počátečních a 24 dívčích škol, v menší eparchii Vidinské 80 škol. Školy vydržovány dílem od obcí, dílem ze závětí vlastencův, z části pak z důchodův církevních. Vyšší školy v Plovdivě, v Gabrově a v Železniku (Eski Zagře) mohly se rovnati západoevropským reálkám; v jižní Bessarabii, od l. 1812 nejvíce od Bulharův obydlené a l. 1856 mírem Pařížským Rumunsku přidělené, l. 1858 Nikolaj Konaki-Vogoridi, tehdejší „kaimakam" (zástupce knížete) v Multanech a syn knížete Štěpána Vogoridiho, založil gymnasium bulharské.

Zároveň množství Bulharův studovalo na školách cizozemských, připravujíce se dílem k lékařství, dílem k učitelství, na Rusi, v Bukurešti, v Bělehradě, v Záhřebě, ve Vídni, v Praze i na středních školách v jiných městech českých, v Paříži a v Německu. Na Rusi studující bulharští s velikou štědrostí podporováni od blahočinných spolkův slovanských a nejeden z nich ani se nevrátil, nýbrž zůstal v službách ruských; v posledních dobách Bulhaři nejen Odesští a bessarabští, ale

*) Viz M. S. Milojeviće, Putopis dela prave Stare Srbije. Bělehrad 1871, 3 díly, spis nadchnutý zvláštním fanatismem protibulharským.

i z vlastního Bulharska rodilí zastávali místa učitelská na universitách nebo na gymnasiích ruských (spisovatelé Drinov, Žinzifov, Bončev, Stanišev a j.), sloužili ve vojsku (generál Kišelski z Kotle, plukovník Kesjakov z Plovdiva) anebo ve sboru konsulárním na východě.

Ze škol na půdě turecké, navštěvovaných od Bulharův, obzvláštní zajímavost a důležitost do sebe má americký *Robert College*, jehož monumentální kamenná budova stojí na jednom z nejkrásnějších míst na světě, u zřícenin Rumeli Hissaru na evropské straně Bosporu. Památné učiliště toto založil l. 1862 R. Robert z Nového Yorku s nákladem 40.000 liber a ředitelem je v něm Rev. Cyrus Hamlin, učený Amerikán, který od l. 1841 pracuje co učitel a vzdělavatel nadaných, ale zanedbaných národův východních. Žákův bývá zde okolo 250, nejvíce Arménův, Bulharův a Řekův; kromě toho jsou zde synové Amerikánův a Evropanův, pobývajících na východě, anebo francouzsko-italských Levantincův. Co do rozsahu vyučování, rovná se collegium toto asi našim gymnasiím, avšak naši gymnasisté mohli by leckterému mladému Bulharovi záviděti onu samostatnost, čerstvost a hbitost ducha, kterou při veškerém množství látky učební zachovati lze jen na krásných školách praktických Amerikánův. Vyučování je anglické, ale učí se vedle něho i všem důležitějším jazykům, na východě běžným.

Amerikáni i v Bulharsku samém založili několik nižších škol, v Samokově, v Tulči, v Bitoli atd., avšak to jsou školy misionářské s náboženským pozadím, podobně jako školy francouzských lazzaristův a polských resurrekcionistův.

Vedle školství vyvinula se i literatura bulharská. L. 1869 založen literární spolek „Bъlgarsko kniževno družestvo," než pro překážky, kladené od Turkův, za sídlo si zvolil ne Cařihrad, ale Brailu. L. 1875 vycházelo 14 časopisův, 5 v Rumunsku, ostatní v Turecku, mezi nimi 4 foliové týdenníky politické v Cařihradě. Kněh vydáváno v poslední době ročně vždy asi 40—50. Ve všech větších osadách byly čtenářské besedy (čitalište) a ve všech městech kněhkupectví.

Skvělá budoucnost předpovídána Bulharsku a i Turecku, když l. 1873 otevřena první větší dráha*) skrz Bulharsko, z Cařihradu až do Trajanových Vrat, s odvětvím na sever k Jambolu pod Balkánem a na jih do Dede-Agače na moři Egejském; za nedlouho obchodu odevzdána druhá dráha ze Solunu do Mitrovice za Kosovým polem. První měla býti dostavěna do Bělehradu, druhá přes Bosnu do Záhřeba.

Z tehdejších cestopisův německých, francouzských i anglických dala by se sestaviti celá anthologie pochvalných míst o Bulharech. Dopisovatel „Neue Freie Presse" v popisu nové dráhy z Cařihradu do Plovdiva praví: „Die Bulgaren sind der zukunftstüchtigste Stamm der vielsprachigen Türkei." Francouzský cestovatel Dumont s podivením mluví o školském hnutí (le mouvement des écoles) u Bulharův. „Dříve než vymáhali svobodu od Turkův, poznali Bulhaři, že sluší přemoci prvního nepřítele — nevědomost; a ve spůsobu, jakým podnikli dílo své emancipace, dokázali vlastnost velmi vzácnou u křesťanů východních,

*) Z prvních let šedesátých jsou menší dráhy z Černé Vody do Kjustendže v Dobruči, a z Varny do Ruščuku.

že totiž rovněž tolik mají rozvahy jako zdravého rozumu." Amerikán jeden s nadšením píše: „Za posledních dvaceti let žádný z národův Turkům poddaných neučinil tak rychlé pokroky u vychování; veliký počet obecných a vyšších škol založen mezi nimi; učitelé všichni vydržují se od národa a jsou dobře placeni. Školní knihy, noviny, sv. písmo, sborníky a brošury ohromný mají u nich odbyt. *Pod starostlivou péčí dobré vlády Bulhaři bez nejmenší pochybnosti rychle se povznesou na vysoký stupeň mezi národy evropskými.*" *) K ještě většímu enthusiasmu nadšen byl anglický cestovatel Sandwitch: „Viděl jsem školy, které by byly Anglicku ke cti, v nichž se dává vzdělání nejvyššího druhu, spojeno se všemi praktickými podrobnostmi vychovatelskými, a vyučuje se způsobem podivuhodným. *Nikdy jsem neviděl důmyslnějšího národa* (I never saw a more ingenious people)!" A podobných výrokův ještě více by se dalo sestaviti ze spisův Kanitze, Hochstettera, lady Strangfordové, miss Mackenzieové atd.

Avšak naděje v mírný takový pokrok se nesplnily. Otevřením železnic reformované Turecko dostoupilo vrchole své moci; od té doby začalo se uvnitř bořiti a káceti s rychlostí neuvěřitelnou. V Bulharsku nejvíce pocítěn tento obrat. Naděje skládané v exarchát brzo zmařeny. Turci počali litovati, že Bulharům udělili onen ferman, i opět se dali ovládati od Fanariotův, nechtějíce potvrditi „ústav" exarchátu. Mezi Bulhary samými byly spory, máli sídlo exarchovo zůstati v armensko-bulharské osadě Ortakjoj nad Bosporem (u Cařihradu) anebo máli se uvnitř vlasti bulharské zříditi nové středisko národní. Nově dosazení biskupové bulharští v eparchiích velmi rozdílně přijati; jedni, pocházejíce ze školy řecké, nevědomí a lakotní, rychle vše proti sobě popudili, kdežto jiní (a těch bylo málo), kteří vychováni byli v duchu moderní Evropy, veliké obliby nalezli. Hlasování v Makedonii zastaveno. V Strumici řecký biskup Hierotheos pomocí úřadův tureckých stádo svých věřících vězením a pronásledováním nutil, aby zůstali při patriarchátu; okolo Kosturu Bulhaři a Rumuni řeckému biskupu vypovídali poslušnost a odepřeli mu poplatky a duchovní daně; před samým Solunem lid bulharský (okolo Jenidže-Vardanu a Kukuše), nemoha se zbaviti Řeků, vstoupil v unii s církví římskou. Nad to turečtí státníci strojili úklady školství bulharskému, chtějíce je vyrvati duchovenstvu a převzíti do státní správy; tím by byl rozvoj Bulharův úplně podryt.

Železnice zůstaly nedostavěny a peníze, na nč sehnané na západě, rozebrány od vznešených Turkův a od západoevropských spekulantův.

Od Krymské války rok co rok dělány státní dluhy, prý na železnice, silnice, regulování řek atd. Konečně měly se věci tak, že státní příjem obnášel asi 180 milionův zl., z čehož 150 mil. vydáváno na úroky státního dluhu, 20 mil. bral sultán, pán 700 žen, 150 eunuchův a 800 koní, a na ostatní výdaje státní zbývalo tedy jen — 10 mil.!**) Tu bylo třeba každoročně dluhy rozmnožovati i dalo se předvídati, že

*) The Americans in Turkey. The British Quarterly Review (American Edition.) No. 133. Jan. 1878 p. 21.

**) J. Lewis Farley, The decline of Turkey. London 1875.

přijde okamžik, v němž Evropané Turkům nic více nepůjčí a v němž Turecko přinuceno bude, placení úrokův zastaviti. Zatím obyvatelstvo k zoufalství doháněno vydíráním daní, jejichž sbírání přese všecky sliby vždy ještě odevzdáváno nenasytným pachtýřům, L. 1875 k tomu ke všemu majetek obyvatelstva v Evropě i v Asii podryt neúrodou; v Tatar Pazardžiku cena obilí se zšesteronásobila a v Malé Asii vypukl hrozný hlad, v němž tisíce lidí pomřelo; zároveň mor dobytčí v Thrakii mnoho chudých i bohatých lidí připravil o všecko. A pachtýři daní vymáhali daně, jako by se nic nebylo přihodilo! Dovolání žádného nebylo; v městech i na vesnicích, kam oko konsulův nesahalo, mudirové vládli s úplnou libovůlí, nedbajíce o *fermany* a *irady*, které se v Cařihradě zrovna rojily. U Jeni Zagry jeden potomek tatarských sultánův Krymských ku př. vyhnal obyvatelstvo vesnice Teke-Mahlesi a pozemek ten obrátil v pole k rozšíření svých statkův (1875). A jaký div, když v samém Plovdivě byl pašou člověk, který neuměl psáti ani po turecku! Bezpečnosti naprosto nebylo; v Makedonii po Bitolsku, v okolí hlavního města vilajetského a jednoho z hlavních stálých táborů vojenských potulovaly se roty jízdných Arbanasův, vypalovaly a drancovaly vesnice anebo plenily kupecké karavany. Čerkesi zatím kradli celá stáda dobytka a obírali, kde koho mohli.

Současně rychle postupovalo chudnutí Turkův. Turci, jakkoli z největší části potomci zámožných statkářův, v posledních dobách žili buď na státní útraty, zastávajíce rozličné úřady, buď se živili řemesly nebo malým obchodem, anebo o výživu svou se nestarali, opírajíce se o své turectví. V letech 1872—1875 v Tatar Pazardžiku a v okolí prodáno asi 2000 tureckých pozemkův, které ovšem z největší části přešly do rukou křesťanských; v jihovýchodní Thrakii zámožná druhdy šlechta životem haremským a nečinností svou za 30 let vymizela Vznikl turecký proletariát, v jehož čele stáli schudlí agové a begové. S rozhorčeností hleděli na rostoucí majetnost pokročilých křesťanův a s netrpělivostí čekali na okamžik, kde by se vrhnouti mohli na bohatší Bulhary a opět brannou mocí nabyti majetku a peněz. Úmyslně fanatisován lid turecký a pobuřován pověstmi o tajných „kometách" (komitétech) i zprávami, že Bulhaři se strojí k vybití všech Turkův! *)

Agitace tyto nemalé podpory nabyli věcmi, které l. 1873 propukly v Srědecku, Trojansku a Lovčensku. *Vasil Levský*, diakon z Karlova pod Balkánem a spoluhajduk Panajotův, organisaci tajných komitétův byl provedl u veliké míře, jmenovitě v Srědecku, v středním Balkáně a v Srědné goře. Tisíce lidí bylo v srozumění s ním; v mnohých vesnicích sedláci v noci při měsíci odbývali vojenská cvičení. Turci Levského znali, ale on vždy jim ušel v nejrozmanitějším přestrojení, co pop, Frank, Turek nebo sedlák. L. 1873 však činnost jeho prozrazena neopatrností jednoho hajduka a zrádností jednoho popa, jenž bažil po penězích sebraných na povstání. Levský v jedné vesnici, převlečen jsa za Turka, po hrdinné obraně zajat spolu s mnohými jinými. On všem mukám odolav, nevyzradil nikoho, ale z výpo-

*) Viz cestopisné zápisky prof. Drinova o Thrakii na podzim 1875 v Slavjanském sborniku, díle II. (Petrohrad 1877).

vědí jiných zatčených o rozšíření komitétův přišly takové podrobnosti na jevo, že se Turci nesmírně polekali. Levský s oním hajdukem rychle popraveni v Sředci; ostatních asi 60 zatčených internováno v Malé Asii. Událostí touto bulharský lid zastrašen a komitéty, ač ne všecky, se rozešly.

Koncem l. 1874 začalo se sezení srbské skupštiny, v němž mnoho řečněno o osvobození ráje a o historické úloze Srbska. „Orientálská otázka" vstoupila opět do popředí. V červenci 1875 zdvihla se Hercegovina. Rája daleko široko pozorovala, že nyní již nadešla rozhodná chvíle. I v Bulharsku vše se počalo hýbati. Očekávalo se, že Srbsko vypoví válku Turkům. Ozbrojenci zjevně se ukazovali na silnicích a v městech. Ale porta byla připravena. Když se v okolí Železniku (Eski Zagry) a Čirpanu ukázal malý zástup neopatrných nespokojencův, v obou městech asi 800 lidí zatčeno, vinných i nevinných, učitelův, popův, kupcův a žákův. Turečtí sedláci ve východní Thrakii houfně jali se choditi bulharskými vesnicemi, loupíce a pravíce lidu, ať nechají polních prací, po bajramu že budou pobiti. Vláda všude zbraň rozdávala mezi mohamedány. (Dokončení.)

Východní otázka — otázka slovanská.

Píše

dr. **Josef Perwolf.**

(Pokračování.)

Maďaři čili, jak je Slované ode dávna nazývají, *Uhři*, plémě uraločudské, založili okolo r. 900 na rozvalinách Veliké Moravy a předdunajských Bulhar svou říši, a sice s ústrojím slovanským a brzy i křesťanským. Jazyk latinský stal se spojítkem rozličných národův spojených pod uherskou korunou, a byl jím téměř až do r. 1843. Slova prvního křesťanského krále uherského Štěpána jeho synu Emerichovi: „Unius linguae uniusque moris regnum imbecille et fragile est" — jsou věčnou výstrahou vládcům pestré ethnografické směsice na středním Dunaji okolo praslovanské Pešti (pec). R. 1002 připojeny k Uhrám Sedmihrady a r. 1102 království charvátsko-dalmatské. Tak vstoupily Uhry ve styky s Rumuny a s Jihoslovany. Brzy po připojení Charvát dostaly se Uhrám i některé pomezné země srbské, jmenovitě *Bosna* a severní část vlastního *Srbska* okolo Bělehradu (Mačva). Král uherský přijal titul krále bosenského neboli ramského (rex Ramae; „Rama" byla v kancelářském slohu uherském právě Bosna, jmenovaná tak dle župy Ramy po říčce toho jmena), i považován za vrchního pána Bosny a spojené s ní později Hercegoviny až do jich pádu i dobytí skrze Turky. Na počátku XIII. stol. za domácích rozmíšek v Srbsku mezi bratry Nemanjići, Štěpánem a Vukanem, uherský král vtrhl do Srbska, posadil na trůn Vukana, jenž uznal uherské vrchmocí; od těch dob (1202) král uherský tituluje se též králem

srbským, ačkoli vrchmocí ukerské zmizelo v Srbsku již téhož léta. Teprvé později, po pokoření Srbska od Turků, uznal srbský despota Štěpán opět vrchmocí uherské (1426). Tituly uherského krále: „král bulharský" a „král kumanský" (Cumania byla v kancelářském slohu uherském Rumunie, Moldava a Valachie) byly pouhými tituly a pocházejí z některých vpádův uherských králův (okolo polovice XIII. stol.) do Bulhar i do Kumanie. Od oněch starých dob (XII. i XIII. stol.) králové uherští titulují se netoliko apoštolskými králi uherskými, dalmatskými, charvátskými a slavonskými, ale i bosenskými, srbskými, kumanskými, bulharskými, ba i haličskými i vladimírskými. Podle uherského státního práva všechny ony země jsou „partes adnexae" — země koruny uherské, jsou „territorium accessorium" Uher (territorium metropolitanum), ač z větší části pouze de jure a ne de facto; neboť pouze Charvátsko se Slavonií a Sedmihrady jsou uherskými korunními zeměmi de jure i de facto. Erby i korouhve všech oněch zemí vyskytají se ve velikém uherském erbu i při korunovaci, a uherský král slibuje, že dosáhneli něčeho, což náleželo k Uhrám i k jich korunním zemím, vtělí opět v říši a že rozšíří jeji hranice.

Výbojní Turci učinili ostatně brzy konec všelikým těm odůvodněným i neodůvodněným pretensím uherské koruny na jihoslovanské a rumunské země; dobylit Srbska, Bulhar, Bosny s Hercegovinou, i obou rumunských knížetství; brzy potom, po nešťastné bitvě Moháčské, i větší části Charvát, celých jihovýchodních Uher, i Sedmihrad; na královském hradě Budínském houpal se turecký bunčuk, a králi uherskému zbylo z Uher téměř jenom Slovensko a některé západní stolice. Králové uherští, spolu císaři římští a králové čeští, vedli těžké boje s dědičným vrahem křesťanstva. Mnoho Srbův prchalo z Turecka a usazovalo se v Uhřích a Charvátech, nadějíce se, že konečně podaří se císařským vojskům zahnati Turky za Dunaj, a zničiti jich panství i v Balkánských zemích. Ale více než půldruha století minulo po Moháčské bitvě, než bylo možno pomysliti na útočnou vojnu proti Turecku: ještěť r. 1683 stáli Turci pod Vídní! Teprvé po osvobození Vídně — hlavně přispěním vojska polsko-ruského pod králem Janem Soběským — podařilo se císařským vojevůdcům, očistiti Uhry a Slavonii od Turkův, ba proniknouti i za Dunaj a Savu, do Bulhar, Srbska a Bosny. Tehdáž zdálo se, že všechny tyto jihoslovanské země dostanou se pod panování císaře a krále uherského. Leopold I. vydal r. 1690 provolání ke všem národům v Srbsku, Bulhařích, Illyrii, Albanii, Macedonii a v jiných zemích, po právu závislých od uherského království (jure a nostro Hungariae regno dependentes), aby se chopili zbraní a pomáhali císařským vojskům proti Turkům. Množství Srbův, vedeno svým patriarchou, přesídlilo se tehdáž do jižních Uher; účastnili se činně v tehdejších bojích, doufajíce, že brzy vrátí se do opuštěných vlastí a zde budou žíti pod císařským vrchmocím. Ale Karlovický mír (1699) zmařil tyto naděje; tehdy obnovena pouze celistvost Charvát a Uher (kromě Banátu Temešského). Teprvé skvělými vítězstvími Eugena Savoyského naděje tyto opět ožily. Eugen volal všechny pravoslavné křesťany, úpící pod nesnesitelným jhem nevěřících, do zbraně, aby společně s císařskými vojsky odrazili zvířecí vzteklost, na-

dutost i útok barbarův (feralem barbarorum ferociam, superbiam et impetum). Požarevackým mírem (1718) dosáhl císař Banátu, Malé Valachie a severních krajin Srbska a Bosny. Vojna r. 1737, kterou císař počal ve spolku s Ruskem, probudila naděje tureckých křesťanův ještě více. Císař Karel jmenuje tehdy ve válečném manifestě spolek s Ruskem nejjistější hrází proti vzteku nevěřících i k blahu celého křesťanstva, které potřebí chrániti proti nevěřícím. Oba patriarchové, srbský v Peći a bulharský v Ochridě, přikazovali se se svými národy ve službu císaře, jehož poddanými sobě býti žádali; a Ochridský patriarch, kníže Kantakuzen, žádal sobě býti pánem Bosny, Srbska, Albanie i Macedonie, pod vrchmocím císaře i jako člen německého říšského sněmu. Známý kardinál Alberoni blouznil tehdy o konci tureckého panství, o obnovení řeckého císařství i o rozdělení Turecka, při čemž měly se dostati císaři Bosna, Srbsko a Valachie. Ale vojna ta se nezdařila, a mírem Bělehradským (1739) císař musil Turecku vrátiti vše, čehož byl před dvaceti lety nabyl v Bosně, Srbsku i Valachii. Taktéž i v poslední turecké válce (1788—1791), kterou Rakousko podniklo ve spojení s Ruskem, císařská vojska dosáhla jen pomíjejících úspěchův a na konci nedosaženo ničeho. Válka obnovila naděje Jihoslovanův v konečné osvobození. Již několik let do vojny známý křísitel a spisovatel srbský, Dosithej *Obradović,* obrací se v básni k císaři Josefu II. s prosbou, aby osvobodil všechny národy Balkánského poloostrova:

Světla kruno Josife Velikij,
prostri milosť tvoju na rod Srbskij,
Ty obrati lica pogled blagij
na dedova tvoi narod dragij,
na *Serbiju* bědnu, i na *Bosnu,*
koje trpe rabotu nosnosnu.
Bud podoban neba gospodaru,
diko světa, presvětlyj cesaru!
Izlij na svet prevysoke dare,
daj *Bolgarom* njiove boljare,
tvoim *Srbljem* vitezove stare,
i *Grecii* njezine Pindare!

Za vojny Obradović slaví (1789) „osvobození Serbie“ císařem Josefem, „Serbie milé šťastným spasitelem, Serbie milé milým gospodarem,“ jenž spolu s Laudonem snímá osvobozené Serbii okovy. Srbové zřídili tehdy četné dobrovolnické sbory i byli vojskům císařským radni a pomocni. V Uhřích, mezi Slovany i Maďary, se domnívali, že konečně všichni Srbové octnou se pod panstvím „Vídenského císaře.“ V takovém smyslu vyslovil se na tehdejším (1790) kongrese uherských Srbův vládní komisař, generál Schmidfeld, i srbský poslanec Sava Tököly; k srbskému kongresu obrátili se tehdy i duchovní i světští náčelníci tureckých Srbův, nazývajíce sebe věrnými poddanými nejmilostivějšího císaře; ve prospěch připojení obou korunních zemí uherských, Bosny i Srbska k uherské koruně vyslovil se (v brošuře) i Novaković, úředník při uherské dvorské kanceláři. Též uherští stavové domnívali se, že hranice Uher se rozšíří, nazývali tehdy Valachii i Moldavu korunními zeměmi uherskými (ad sacram coronam Hungariae pertinentes), i poručili hraběti Eszterházymu, aby při uzavírání Svi-

štovského míru hájil prospěchu Uher, a jmenovitě, aby nezřekl se na vždy *práv uherské koruny* na země pod tureckou vládou se nacházející. Sám císař Josef pomýšlel tehdy opravdově, že vystoupí co „mstitel člověčenstva," a očistí svět od tohoto plemene „východních barbarův," kteří tak dlouho soužili Rakousko, jakož i že uvede opět v platnost svoje *práva* na některé země, které Osmani uloupili jeho koruně.*) Také mezi ostatními Slovany v Rakousku pozorovati bylo za příčinou turecké vojny jisté hnutí. V Čechách stopovali jednání kongresu uherských Srbův; Dobrovský v řeči k císaři Leopoldovi II. „o oddanosti a příchylnosti národův slovanských rakouskému domu" (1791) vece mezi jiným: „Majíli všichni občané rakouských státův nejupřímnější účastenství v smýšlení národu srbského, které tento k rakouskému domu dal na jevo nedávno na svých sjezdech, máme my Čechové nejednu k tomu příčinu. Jsmeť národem velikého rozlehlého kmene slovanského a máme za největší slávu, že jsme spolu s jinými slovanskými národy zachovali německému císařskému rodu jeho slávu i vážnost, a že můžeme spojenými silami všech ostatních slovanských národův rakouskou říši i na dále zabezpečiti proti všelikým nepřátelským útokům. Pod panováním císaře nacházejí se Charváti, Srbové, Slovenci, Poláci, Rusíni, Čechové a Moravané, činíce polovici obyvatelstva v říši. Slované dříve byvše potlačeni a vyhnáni z krajin polabských, panují teď ruskoslovanským národem od Černého moře k Ledovému až do Asie, odňali sultánu Krym, porážejí jej a málem byli by jej vyhnali, spojeni se slovanskými národy, jichžto zmužilost i síla jsou císaři k službám." Ale všeliké tyto naděje i záměry o osvobození Jihoslovanův byly marny. Ne „Osmanův lid prosil giaury za mír," ne „Požarevacký traktát byl základem vyjednávání" — jak doufal císař Josef — nýbrž status quo ante bellum, na jehož základě uzavřen ve Svištově mír (1791).

Sklamání a rozhořčení tureckých Srbův bylo veliké. Již v září r. 1790 podalo 120 duchovních i světských náčelníkův tureckých Srbův k srbskému kongresu památnou prosbu, v níž mezi jiným žalují, že jich horlivost ve službě císařově byla marna, i že země, jichž císař dobyl na Turcích, musí býti opět Turkům vrácena; oni prý přísahali císaři, že oni a jich potomci zůstanou jeho věrnými poddanými, i jsou posud hotovi, obnoviti tuto přísahu, a odevzdati jemu svou zemi na věčné časy, aby jen ji nevracel Turkům. Srbové prosí kongres, aby u císaře vymohl jim zbraně, nebo aby jim popřáno bylo do příchodu Turkův skliditi žeň i aby jich rodiny našli útočiště mezi uherskými Srby. „Hrozí nám úplná záhuba, i lépe by nám bylo, před nepřítelem zahynouti v boji, než abychom byli pobiti jako dobytek. Nedosáhnemeli však od císaře před celým světem zasloužené milosti, pomoci i ochrany, budeme přinuceni, odevzdati se v ochranu jiné mocnosti. Odmítnutí této naší prosby nezapomeneme však ani my ani naši potomci; budiž to našim dětem od pokolení k pokolení napomenutím i výstražným příkladem." Hrozba Srbův, že odevzdají se v ochranu jiné mocnosti,

*) Srv. vyňatky z listův Josefových v naší rozpravě v Časop. Č. M. 1869, str. 7.

nebyla planá; již výše dotčeno, že již tři roky před vypuknutím vojny obrátili se někteří knezové Starého Srbska k Rusku, prosíce ochrany i pomoci.

Následkem nešťastného konce turecké války nemohly uherské záměry na podunajské země Turecka býti uvedeny ve skutek a musily spokojiti se pouhou theorií. Této theorie hájil tehdy obratně uherský Němec nebo vlastně německý Uher, Jan *Engel*, ve své posud důležité „Geschichte des Ungrischen Reichs und seiner Nebenländer“ (1797 až 1804); „Nebenländer“ jmenuje — dle titulu krále uherského — Charvátsko, Slavonii, Dalmacii, Bosnu, Srbsko, Halič a Vladimíř, Kumanii (t. j. Rumunii) a Bulhary. S toho stanoviska hledí Engel na dějiny všech těchto zemí, i vidí jich blaho jenom ve spojení s Uhry, jež sobě však představuje už jako maďarskou říši; národní i politické snahy Charvátův a Srbův jsou p. Engelovi hrůzou hrůzoucí, i on žádá již výlučného panství maďarského jazyka ve všech zemích uherské koruny. A tato uherská koruna musí býti obšírnější; všechny „Nebenländer“ mají se časem k ní dostati. Dějiny jihoslovanských národův — tak soudí p. Engel v historii takového „Nebenlandu,“ *Bulhar* (1797) — prý jsou málo zajímavé; ale „vznešená ruka prozřetelnosti uschovala snad i těmto národům skvělejší a šlechetnější úlohu. Prozatím ať věnují ministři i učenci jen větší pozornost těmto zemím; potom ať je „od tureckého jarma, všeliké zárodky lidskosti udušujícího“ osvobodí nějaký Huňad, který neohroženě pronikl by až k Balkánu; konečně ať dostanou se pod lidskou, evropskou, *uherskou vládu; zkrátka: nechť uskuteční se titul: král uherský a bulharský!*“ Podivný pán, tento uherský historik a státní úřadník! Tedy jen „uskutečněním“ dlouhé titulatury uherského krále možno pomoci surovým Jihoslovanům a Rumunům! Ale vznešená ruka prozřetelnosti zařídila vše jinak. Jaký obrat řízením božím! zvolal by asi pan Engel, uzře na Balkáně místo svého Huňada — který ostatně utekl i od Varny i z Kosova pole — velikomyslného císaře Alexandra, vida, jak císař ruský připravuje své tak dlouho mučené souvěrce a soukmenovce „ku skvělejší i ušlechtilejší úloze,“ jak osvobozuje Rumuny, Bulhary i Srby od „tureckého jarma, udušujícího všeliké zárodky lidskosti,“ i jak se snaží a bohdá toho i dosáhne, aby národové ti dostali se pod „lidskou, evropskou,“ ale *ne* uherskou vládu.

Ba, ruský císař, ne uherský král, stal se štítem pravoslavných křesťanův, nejvíce Slovanův. Což také divu! Králové uherští uvolovali se zajisté, ve službě římské kurie, bojovati proti proklatým „schismatikům“ nejen ve vlastních zemích, ale i v Srbsku, Bulhařích i Rumunii, jakož i proti Patarenským „kacířům“ v Bosně, ba podnikati pravé křižácké výpravy proti všem těm schismaticos, infideles, sanctae et unicae matris ecclesiae rebelles et catholicae fidei contemptores. Ovšem nezapomínali uherští králové při tomto bohulibém díle ani na svoje více materiálné výhody: hotoviliť se zajisté země „schismatikův“ — occupare, et sedi apostolicae in spiritualibus, in temporalibus vero nostrae jurisdictioni, deo cooperante, subjugare. Právě tak, jako papežové našli v králích polských povolný nástroj proti nenávistným ruským schismatikům, tak užívali i „apoštolských“ králův uherských proti jiho-

slovanským a rumunským schismatikům. Oba přísně katoličtí králové, polský i uherský, vypůjčili si zrovna druh od druha svoji politiku vzhledem k „schismatikům,“ a uherská hierarchie a aristokracie neodevzdala tu v ničem polské: první magnát i poslední otrhaný šlechtic v Polště i v Uhřích závodili takřka v nenávisti nebo v opovržení k „schismatu.“ Známé polskošlechtické pořekadlo: „Polak Węgier dwa bratanki jak do szabli tak do szklanki“ — mohlo býti ještě rozmnoženo o třetí, totiž v nenávidění schismatu.

Tato bláhová politika, která zahubila Polsko, prováděla se dlouho i v Uhřích. Výše dotčeno, že ke konci XVII. stol. usadilo se množství Srbův v jižních Uhřích; jim dány rozličné privileje, slíbeno zvláštní území, obšírná samospráva pod zvláštním vojvodou, svobodné vyznání jich víry. Ale sliby tyto dodrženy jen z části: zvláštního území Srbové nedostali nikdy, a ustanovený jim za vojvodu Jiří Branković sotva vstoupiv na uherskou půdu jest k rozkazu císaře Leopolda zatčen a držán u vězení v Chebu až do smrti († 1711); všechny prosby a přímluvy o jeho osvobození odbyty charakteristickými slovy: Nedopustil se ničeho zlého, ale tak toho žádají státní ohledy — nihil mali fecit, sed sic ratio status exposcit! Co se týče slíbeného svobodného vyznávání náboženství, rušili je Uhři za prvních let, i začali Srbům vnucovati unii; sám císař Leopold už r. 1695 uznává, že začali Srbům ü vyznání jich náboženství překážeti — populum servianum in avito sui ritus exercitio turbare.*) Uherští Srbové, sklamáni ve svých nadějích, nespokojeni s neustálým utiskováním, začali pohlížeti, jako jich bratří v Turecku, k příbuznému *Rusku,* kdež tehdy vstoupil na trůn rázný Petr. Sám patriarch Arsenij byl v Rusku i stěžoval si u cara na útisky uherských Srbův i na nespravedlivé věznění despoty Brankoviće; Petr i jeho vyslanci ve Vídni ujímali se Srbův i jich despoty, ale marně. Již výše podotčeno, že uherští Srbové dvakráte nabízeli Petrovi „svému pravoslavnému caru“ svoje služby, a že metropolita Mojžíš obracel se k caru o pomoc. Vážnost Petrova u uherských Srbův byla tak veliká, že — dle slov Rákóczyho — očekávali od Ruska i činné pomoci proti všelijakým útiskům; vojsko ruské v Uhřích považovali by prý svým Mesiášem, přišedším je osvobodit. Útisky tyto dosáhli konečně takového stupně, že v polovici XVIII. stol. množství Srbův vystěhovalo se do Rus a osídlilo se tu na jihu v tak nazvané Nové Serbii. Císařová Alžběta i kancléř Bestužev milerádi přijali svoje souvěrce, i zpomínali toho, že již Petr Veliký hleděl získati tento národ, Rusům tak podobný i oddaný. Později přestalo v Uhřích toto nerozumné utiskování, a r. 1791 dosáhli konečně „řecko-nesjednocení“ obyvatelé Uher rovných práv s ostatními obyvateli, a brzy potom zaujali i „řecko-nesjednocení“ biskupové křesla v uherské vyšší sněmovně.

Všechny tyto poměry uherských Srbův a vůbec všech pravoslavných národův k Rusku nemohly ve Vídni býti neznámy, i budily ovšem nedůvěru, a to tím spíše, jelikož skvělými úspěchy ruských zbraní hranice Ruska posouvaly se vždy více na jich, k Černému moři

*) Srv. důkladné dílo: Les Serbes de Hongrie (Prague 1873); zde obsažena i celá literatura. O poměrech uher. Srbův k Rusku třeba však užiti i velikého díla Solovjeva.

i k dolnímu Dunaji. Nedůvěra Vídenského dvora k vzrůstající moci Ruska na východě, na Dunaji i na Balkáně, byla úplně pochopitelna i odůvodněna. Římský císař od těch dob, co se stal též králem uherským, považoval zajisté *země Dunajské* mezi Adriatským a Černým mořem, mezi sedmihradskými Karpaty a Balkánem, za území ležící v objemě *jeho* moci a interesův; zde v případě očekávaného i vroucně žádaného tureckého panství, on, císař i uherský král, a *jediné* on zamýšlel vztýčiti svůj císařský a královský prapor, onen královsko-uherský prapor, který při uherské korunovaci vlál vysoko nejen nad korouhvemi charvátskou, dalmatskou a slavonskou i sedmihradskou, ale i nad korouhvemi *bosenskou, srbskou, bulharskou* a *rumunskou*, korunních zemí uherských — partium adnexarum sacrae coronae Hungariae. A hle, tu přichází z dalekého severu neli celý aspoň poloviční „barbar" k Dunaji, mluví ke svým „souvěrcům a soukmenovcům" ohnivá slova, která všude v Podunají od hor Karpatských do Balkánských ba i dále do samého Taygetu zbuzují radostný ohlas; všichni ti souvěrci i soukmenovci jásají nad blížícími se od severu „bratřími," i očekávají svého spasení ne tak od „Vídenských carův," jako spíše od „carův Moskevských." Ba nejen pravoslavní národové, úpící pod tureckým jhem, ale i Srbové a Rumuni osedlí *v Uhřích*, tito „Řekové" neboli „řecko-nesjednocení" „schismatici" pociťují svou solidárnost s taktéž „schismatickými" Rusy, a mnozí stěhují se do Ruska. Již r. 1707, za povstání Rákóczyho, radili se ministři císařovi o tom, možnoli přijíti pomoc nabízenou Petrem proti povstalcům, i rozhodli záporně, jelikož prý Petr mohl by se v Uhřích utvrditi, opíraje se o „řecké" Srby.*) A tehdy byly mezi Uhry a Ruskem ještě Polsko a turecká vasalná knížetství rumunská! Ale od polovice XVIII. stol. stav věcí se mění. Ruská vojska stojí v Polště; Rusko hospodaří v této málomocné říši po své vůli, a vítězně vede tureckou vojnu (1768—1774), zbuzenou ve prospěch Polska. Zdálo se, že Rusko se upevní na dolním Dunaji v rumunských knížetstvích, a tak se stane bezprostředním sousedem Rakouska. „Takové sousedství bylo by rakouskému arcidomu tím nebezpečnější, jelikož on musí pečlivě přihlížeti k velikému počtu *svých poddaných vyznavačův řeckého náboženství.* Byla by velmi radostná událost, kdy by ruská vysokomyslnost byla ponížena. Přirozený spolek a opravdové přátelství mohly by mezi oběma císařskými dvory jen tehdy býti obnoveny, *kdy by Rusko bylo zahnáno opět do svých starých hranic.*" Tak soudil poněměný Slovan, císařský státní kancléř kníže Václav Kounic v prosinci r. 1768, týž Kounic, jenž povždy prohlašoval se ve prospěch rakousko-ruského spolku a jenž

*) Solovjev XV. 218. Po několika letech (1717) uzřeli císařští ministři vliv Petrův i *v Čechách.* Tehdáž žádal Petr od Vídenského dvora, aby mu byl vydán jeho syn Alexěj; ministři považovali zápornou odpověď za nebezpečnou, jelikož prý Petr z Polska skrze Slezsko mohl by vtrhnouti do Čech, kdež nepokojný lid snadně by se mohl k němu připojiti. (O poměrech Petra k Čechům viz naši knihu Slavjanskaja vzaimnosť, 262—264). — Výpovědi Eugena Savoyského o poměru Rakouska a Ruska z r. 1722 (srv. Časopis Česk. Mus. 1869, 22) zde pomíjíme, jelikož dle bádání Arnethova sbírka politických spisův Eugenových, vydaná r. 1817, jest falsifikace.

považoval oba dvory za „přirozené spojence,“ ovšem jen potud, pokud nejsou „bezprostředními sousedy.“ Též syn a spoluvladař Marie Teresie, Josef, nedůvěřoval mnoho svým „řeckým“ poddaným, kdy by totiž jich ruským souvěrcům hrozilo nebezpečenství na Dunaji: Nos propres sujets Grecs, sommes-nous bien assurés d'eux? Práv byl tudíž král pruský Fridrich, napsav ve svých „Pamětech 1763—1775,“ že Vídenský dvůr nikterak nechtěl, aby Rusové stali se jeho sousedy; z jedné strany bál se prý sympatií „řeckých“ poddaných v Uhřích k Rusku, a z druhé strany raději měl za souseda seslabené Turecko, než hrozné Rusko. Okolo toho času (1775) Dubrovnický vyslanec, dominikán Remedelli, vystříhal Vídenský dvůr před zahnízděním Rusův v Dalmacii (Rusko žádalo tehdáž zřízení konsulství a vystavění pravoslavného kostela v Dubrovníku); tím prý začnou se styky Rusův s Černohorci a s jinými „Řeky,“ a uškodí se prospěchům rakouského arcidomu a *jeho starým právům* na pohraničné země; neboť kdy by někdy chtěl ty země *revindikovati*, mohli by mu v tom překážeti Rusové a jiní „Řekové.“ *)

Trapná otázka náboženská před Karpaty i za Karpaty, v Uhřích, Dalmacii i v Polsku! Zde i tam lámali si hlavy, jak začarovati onu náboženskou otázku, která začala měniti se v otázku národnosti. Moudří páni cis i trans neuměli nebo nechtěli se dovtípiti, že celá věc jest vlastně Kolumbovo vejce, a že by se ihned rozřešila, kdy by se byli řídili známými slovy krále filosofa Sanssouciského: „V mojí říši může každý býti spasen podle svého spůsobu.“

Vliv Ruska v Polště a jeho vítězné postupování v Turecku pobouřilo téměř celou Evropu, zvláště pak Vídenský dvůr. Snahy Ruska upevniti se v Moldavě a ve Valachii, ba postupovati i za Dunaj, změnily úplně jeho poměr k Rakousku. Ve Vídni začali pomýšleti na vojnu s Ruskem k zachování Turecka, o vtržení rakouského vojska Rusům do zadu, a rakouský vyslanec v Cařihradě pracoval o spolku Rakouska i Turecka proti Rusku. Ale z druhé strany nezapomínali ve Vídni i druhé alternativy, t. j. možného pádu Turecka; v takovém případě pomýšleli na připojení Bosny, Srbska, částí Valachie a Bulhar, ba i Albanie a Macedonie a vůbec všech zemí po Adriatském moři až do Morey; a Kounic ukazoval pobožné Marii Teresii na to, že takovým spůsobem možno bez velikých útrat osvoboditi křesťany a dobyti si velikých zásluh o víru. Fridrich pruský nebyl proti některým takovým annexačním záměrům, ačkoli jich neočekával od „spojence Turkův“; rakouskému vyslanci pověděl, že s potěšením poznává, že Rakušané nejsou ještě obřezáni, v čemž je obviňovali, a že zamýšlejí vzíti si podíl na útraty svých dobrých přátel, Turkův. Taktéž Rusko neodporovalo Rakousku co do připojení Bosny a Srbska. Ale již po delší čas měl starý Fric po hotově vhodný hromosvod pro východní otázku, *Polsko*, jehož mohl tím spíše užiti, jelikož Rakousko první obsadilo (1769—70) některé pohraničné země, Spiš, Nový Targ, Čorštyn, Ve-

*) Beer: Die erste Theilung Polens, Documente 16, 262; Beer: Joseph II., Leopold II. u. Kaunitz (Wien 1873, Vorrede); Oeuvres posthumes de Frédéric II. (Berlin 1788, V. 67.) O Remedellim v. Časop. Česk. Mus. 1869, 17.

ličku a Bochni. Takovým spůsobem sběhlo se první rozdělení Polska, které i zaplatilo východní otázku.*) Místo „Nebenlandu“ na jihu dosáhlo Rakousko „Nebenlandu“ na severu, Halič a Vladimíř, kteréžto země blýskaly se už od r. 1206 v titulatuře uherských králův; a za dva roky (1774) obsadilo rakouské vojsko druhý „Nebenland,“ Bukovinu, na něž měla prý právo Halič neboli vlastně jen jižní její kout, Pokutí.

Spolek mezi Rakouskem a Ruskem, jenž za příčinou tureckých záležitostí jižjiž se trhal, stal se po jich uklizení opět těsnějším. Josef mluvil již o „věčném“ spolku Rakouska a Ruska, a Kounic vyslovil se, že Turci jsou určeni k záhubě. Za několik let (1782) uzavřen mezi Ruskem a Rakouskem spolek, obrácený proti Turecku. Císařová Kateřina postavila tak zvaný „řecký projekt,“ t. j. vyhnání Turkův z Evropy a obnovení řeckého císařství. Z Moldavy a Valachie měla se zříditi samostatná „Dacie,“ a západní země Turecka měly se dostati Rakousku, jmenovitě území Chotinské, Malá Valachie, severní krajiny Bulhar (Nikopol, Vidín), Srbsko s Bělehradem, Bosna, Hercegovina, Černá Hora a severní Albanie, spolu s benátskou Dalmacií.**) Rusko hledělo získati i Polsko, a uzavříti s ním spolek, jemuž přáli král i jeho strana; Felix Potocký stěžoval si na nedbalost Polákův, kteří nic nedělají, co zatím ruská vojska porážejí Turky; on sám hotov byl postaviti 10.000 mužů do pole. Kateřina nabídla se, že bude sama vydržovati 12.000 polského vojska, a Potemkin radil, aby přijímáni byli i Poláci do ruského vojska. Ale polský sněm nepřijal spolku s Ruskem, a vrhl Polsko do náručí pruského, v němž soukmenovci Bodricův a Luticův brzy se udusili. Prvním krokem k uskutečnění řeckého projektu bylo zničení starodávného loupežnického hnízda, Krymu, a připojení jeho k Rusku. Ale další kroky se nedařily: válka Ruska a Rakouska proti Turecku vedena Rakouskem nešťastně, a evropské mocnosti ujaly se Turecka, jehož existenci považovaly za politickou nutnost. Rakousko a Rusko nesetkaly se sice na Dunaji, ale setkaly se přece, a sice v Polsku; r. 1795 staly se Buh a Zbruč branicí mezi Rakouskem a Ruskem.

„Řecký projekt“ — jejž Fridrich nazval chimerou a Kounic příčinou k pobouření celé Evropy — zmizel navždy. Jeho cílem bylo obnovení „řeckého“ císařství, tudíž panství Řekův nad Jihoslovany, po čemž toužili onino povždy. Boje, které ještě před tureckým panstvím po věky zuřily na Balkánském poloostrově, týkaly se vlastně otázky: kdo tu bude míti přednost, Řekové nebo Slované, zdali Cařihrad bude stolicí Řekův nebo Bulharův a Srbův. Tento boj nepřestal ani po dobytí poloostrova skrze Osmany. Řekové snažili se dosíci panství v církvích bulharské a srbské, v jediných pěstitelkách jakéhosi kulturního života za těžkých tureckých dob. Tento záměr se jim též podařil. Brzy po pádu bulharského carství zanikl samostatný patriarchát Trnovský, a Bulhary poddány Cařihradskému, řeckému patriarchovi. V bulharské

*) O svazku otázky polské a východní podává mnoho zajímavých zpráv Beer v dotčeném již díle o prvním rozdělení Polska.

**) Srv. Arneth: Joseph II. u. Katharina. Ihr Briefwechsel (Wien 1869, Nros 65, 74, 79); Solovjeva Istorija padenija Polši 163.

národní písni přičítá se úplné porobení národu radám řeckého patriarchy. Patriarcha radí sultánu, aby poturčil staré Bulhary, děti zavlekl do otroctví, kněží pobil, biskupy pověsil, kostely zbořil; potom prý bude míti pokoj. Pak prý patriarcha pošle svoje lidi, kteří budou sultánu věrnější. Tak se i stalo. A matka Stojanova zpívá synovi ukolébavku, aby nikoho se nebál, jenom lstivých a potměšilých Řekův. Později dosáhli Řekové nadvlády i v druhém bulharském patriarchátě Ochridském, ačkoli tento požíval své samostatnosti až do druhé polovice XVIII. století. Teprvé několik let před „řeckým projektem“ podařilo se řeckému patriarchovi, zničiti patriarcháty v Ochridě a srbský v Peći, a takovým spůsobem podrobiti všechny pravoslavné křesťany Balkánského poloostrova, nejvíce Slovany, svému duchovnímu vrchmocí a spolu i panství řeckého živlu. Tklivě líčí tento pád srbského patriarchátu a srbské hierarchie jediný zbylý srbský metropolita, černohorský Sava, metropolitovi Moskevskému Platonovi (1776). Sava a devět srbských biskupův, vyhnaných z jich sídel, obracejí se s pláčem ve jmenu jednoty víry a jazyka k ruské synodě o pomoc; nechť prý ruský biskup stane se arcibiskupem Pećským, jelikož jest jedné se Srby víry, jednoho jazyka. Zároveň obracejí se srbští biskupi k císařové Kateřině, po bohu jediné ochránkyni Srbův; nechť se u porty přimluví, aby Řekové se nemíchali do srbských záležitostí.*) Ale vše bylo marno. Národ bulharský a srbský klesl teď i v duchovní porobu, pod panství svých řeckých biskupův, kteří vypudili slovanský jazyk z církve i ze škol (pokud těchto bylo), snažili se o pořečtění svého stáda, a tak i přes tureckou bídu pracovali o „veliké řecké idei.“ Totéž dělali řecko-fanariotští hospodárové ve Valachii i v Moldavě. „Řecký projekt“ by byl býval vodou na řecký mlýn. Z druhé strany uskutečněním „řeckého projektu“ by se byli dostali Srbové a z části i Bulhaři pod cizí panství, a sice pod Rakousko. „Řecký projekt“ nesměřoval tudíž — zrovna jako „uskutečňování“ fantastické titulatury uherských králův — k osvobození Jihoslovanův, k jich samostatnosti, nýbrž směřoval k jich opětné služebnosti; panství Osmanův mělo býti změněno jiným cizáckým panstvím, panstvím křesťanských sice ale přes to cizích i Slovanům nepřátelských Řekův, Maďarův i Němcův. Dobře, že tento projekt není uveden ve skutek i že zmizel navždy. O řeckém projektě možno bylo mluviti jen za nejhlubší kleslosti slovanského jihu. O četném bulharském národě, který by činil polovici projektovaného „řeckého“ císařství, téměř ani se nevědělo: v Evropě měli jej buď za Řeky nebo za nějakou turecko-čudskou směsici; též v Rusku měli o něm jen zmatené ponětí — ovšem, jich skromný kulturní život jevil se řeckým, jelikož duchovní pastýři Bulhar byli Řekové, a mnozí Bulhaři styděli se za svou národnost a jmenovali sebe Řeky. Srbové byli v Evropě více známi, ovšem z největší části co císařští vojáci, co panduři, hajduci, hraničáři, nebo co Uskoci, Morláci, Kroati (Kroboti), Ráci, Illyrové atd., konečně co „řecko-nesjednocení“ nebo „schismatici.“ **) Mnohem lépe znalo Rusko „slovansko-

*) Glasnik 1867, 357.

**) Srv. ku př. dílo „Merkwürdige historische Nachrichten von denen bey den jetzigen Kriegen von Neuem bekannt gewordenen *Völkern* von

srbský" národ, udržujíc s těmito svými souvěrci a soukmenovci blízké styky. Duchovní život u Srbův, jakož za tehdejších těžkých dob jinak býti nemohlo, byl též velmi skrovný, a teprvé ke konci XVIII. století začali někteří srbští patrioti psáti též knihy světského obsahu, ku př. Rajić, Solarić, Obradović.

Přiblížil se však již okamžik, kde *východní otázka* vystoupila v pravé své podobě, kde se ukázala takovou, jakou vlastně ode dávna byla, totiž co *otázka po přednosti slovanská.* Budoucnost tureckých Jihoslovanův — veliké většiny křesťanských národův v evropském Turecku — začala se upravovati ne již jako „řecký projekt," nýbrž co otázka „srbská" a bulharská" nebo vůbec „slovanská," a sice s pomocí taktéž *slovanského* Ruska. Otázka dříve všeobecně „křesťanská" vyvinula se v otázku „východně-křesťanskou," a dále, s vystupováním principu národnosti, v otázku rumunskou, řeckou, srbsko-bulharskou čili slovanskou. Vítězné postupování Ruska na jih zplodilo pro střední a západní Evropu *východní otázku* v té podobě, v jaké se nám tam jeví nyní, kdežto pro východní a jihovýchodní Evropu zachovala si svoji starou podobu. Dříve celá Evropa mluvila o „vyhnání" nevěřících, pohanův, Saracenův, Turkův atd. Podnikány křižácké výpravy proti mohamedánskému světu hrozícímu křesťanské Evropě; bojováno na západě s Araby, na východě s Tatary a s Turky. Kdežto na jednom konci Evropy, ve Španělích, Arabové tištěni do Afriky, vyhrnuli se na východě Turci do Evropy, dobyli Cařihradu, zmocnili se téměř celého Podunají, stáli dvakráte pod Vídní; zároveň s tím zuřili Tataři pod Moskvou, Kyjevem, Lvovem. Celá Evropa účastnila se v tomto „svatém" boji proti mohamedánskému světu, v tomto zápase evropsko-křesťanské civilisace s asiatským barbarstvím; celá Evropa srovnávala se v tom, že Turci musejí býti vyhnáni z Evropy a východní křesťané osvobozeni. Tak smýšleli v Praze i ve Vídni, v Pešti, Varšavě i Moskvě, v Římě, Benátkách i Madridě, v Paříži i Londýně. Co se týče budoucnosti východo-křesťanských zemí, vymýšleli rozmanité plány; tu chtěli obnoviti řecké císařství, tu zas připojiti ony země k Uhrám, Polsku, Rusku atd. Konečně podařilo se dlouhověkému namáhání křesťanských mocností, jmenovitě římského císaře, Polska, Ruska a Banátčanův, pokořiti „dědičného nepřítele" křesťanstva; jeho konečný pád, jeho vyhnání do Asie již předvídány, i hotovili se poděliti se kořistí. Tu najednou mění se scena: kořist stává se jablkem sporu, a každá mocnost chce býti nejkrásnější. Jelikož toto, jak známo, není možno, staví se krásné křesťanské evropské mocnosti proti nejkrásnější, proti hlavnímu původci pokoření Turecka, proti *Rusku.* Začínají mluviti už ne o vyhnání východních barbarův z Evropy, nýbrž o potřebě zachovati jich panství nad „souvěrci a soukmenovci Ruska." Rusko, věrno tradicím svojim i Evropy, chce zničiti neřádné hospodářství v rájských zemích Balkánských a Egejských, osvoboditi křesťany, připraviti je ke skvělejší a ušlechtilejší úloze, dostati je pod lidskou, evropskou vládu — a ejhle! „Evropa" nechce toho dovoliti, a všemožně se snaží podporovati Turecko, dříve tak nenáviděné, a hájiti jeho *proti* Rusku.

Husaren, Heyducken, Tolpatschen, Insurgenten, Slawoniern, Panduren, Warazdinern, Lycanern, Croaten, Morlaken, Raitzen, Walachen, Dalmatiern, Uskoken etc." (Jena 1743). Prostomilá „ethnografie!"

Ode druhé polovice XVIII. stol. východní otázka vstupuje v novou fási; rozdíl mezi „Evropou“ a Ruskem co do této otázky vychází vždy více na jevo, antagonismus mezi oběma mocnostmi, v této otázce nejvíce účastněnými, mezi *Rakouskem* a *Ruskem* stává se vždy ostřejším. Vzájemný poměr mezi Rakouskem a Ruskem v otázce východní podstatně se mění, a stává se, přes všechny alliance proti Francii a proti revolucím, *nepřátelským.* Rakousko a Rusko srážejí se na dolním Dunaji, v zemích rumunských a slovanských. Poslední „císař Vídenský,“ jenž měl společnou činnost Rakouska a Ruska proti Turecku ještě za možnou a dle toho i jednal, byl Josef II. A přece to byl týž Josef, jenž před několika lety (1771—1772) dobře si byl vědom, že činnost Rakouska a Ruska na východě není rovna, jelikož tamější národové z náboženského prý fanatismu Rusům jsou nakloněni, Rakušanům však ne (sont attachés aux Russes et nous seroient contraires); týž Josef, jenž za tehdejší turecké vojny pomýšlel vítězným Rusům vpadnouti do zad (à leur tomber dessus).*) Tyto politické úvahy Josefovy vyskytují se později vždy častěji.

Na počátku XIX. stol. sběhla se událost, která pro další rozvoj otázky východní co otázky *slovanské* byla nad míru důležita. Jestiť to *srbské povstání* a osvobození části srbského národu z tureckého jarma.**) (Pokračování.)

K dějinám českého divadla.

Od

Emanuela Miřiovského.

Zprávy o divadle českém sahají poměrně dosti hluboko do minula. Nejstarší tak zvaná doba literatury české vykazuje ovšem velmi málo divadelních her, nicméně to, co nám dochováno, proti plodům téhož druhu ve středním věku dosti jasný pohled na divadlo české nám poskytuje. Nejstarší dosud známý kus divadelní, jehož část r. 1822 Hanka nalezl a dle kramáře Severina, masti prodávajícího, nevlastně *Mastičkářem* nazval, jest prototypem všech tehdejších her divadelních a povstal zajisté tak, jako všecky ostatní. Látkou svou všecka poesie dramatická jest náboženskou, což ovšem jest zcela přirozeno. Vždyť bohoslužba jest povahy dramatické: vzájemné odříkávání modliteb i zpěvů ze strany kněží a lidu, časté průvody po kostelích a kolem nich, živé seřadění antifon a responsorií a p., bohaté skupiny z historie Kristova narození, utrpení a z mrtvých vstání staly se záhy dramatickým spisovatelům velmi výdatným zdrojem. Epický živel přispůsoben

*) Srv. Denkschriften Josefs, u Beera: Die erste Theilung Polens, Documente 13, 39.

**) Srv. Ranke: Die serbische Revolution. Aus serbischen Papieren und Mittheilungen (Berlin 1844); Kállay: Geschichte der Serben (Budapest 1878); N. Popov: Rossija i Serbija (Moskva 1869). U Kállaye a Popova obsažena celá literatura, týkající se toho předmětu.

živlu dramatickému prozatím jen úpravou řeči nepřímé v přímou, zavedením monologu, dialogu a chóru. Hry takto upravené nazývaly se *mysterie* (tajemství), jež ovšem všude různá jmena měly; byloli k nim užito osob allegorických (zvláště ctností a neřestí) a vyplývalali ze hry jakás ethická pravda, obyčejně v epilogu propověděná, nazývány jsou *morality*. Mysterie i morality spokojovaly se původně látkou výhradně biblickou a proto byly i od církve co možná podporovány; když ale i světské látky, a to zvláště s přímětkem prosté komiky, ve formě episod na jeviště připouštěny byly, odvrátila se od nich církev, ač nikterak nespustila se naděje, že se dramatické musy nanovo zmocní; to se jí také zvláště ve školách podařilo. Již náš Mastičkář není prost onoho světského živlu komického, ač jinak základní děj jest biblický; vystupujíť kromě *tří Marií* i šašek i slouha *Postrpalk*, potomní *pimprle*, osobnosti to komiky neli přímo sprosté, aspoň drasticky národní. Voláli Mastičkář na šaška: „Rubíne, wo pystu? [1]) anebo: „Wo pyste quest?“ — není to sice žádnou komikou, ale jest to peřestou záplatou na biblický děj.

Přepodivně se nesou verše, které mluví 1. Marie: „Omnipotens, pater altissime“ a p. vedle propovědění, z tehdejší drsné skutečnosti opsaných. *Mastičkář* pokládá se za nejstarší posud staročeskou hru, jejíž text nalézal se na deskách latinského rukopisu. Co do písma a pravopisu jeví se přechod ze XIII. do XIV. věku, čímž by ovšem spadala hra v dobu před založením vysokých škol Pražských; Erben se domnívá, [2]) že jest snad památkou květu škol Pražských za Václava II., jenž již r. 1294 universitu v Praze založiti usiloval.

Podobné hry jako Mastičkář, [3]) jenže řekli bychom bibličtěji upravené, jsou: *O narození páně*, *O umučení páně*, *O vzkříšení páně*, *Pláč sv. Marie* [4]) a zvláště *Hrob boží*, kterážto posléze jmenovaná hra od jedněch do XIV., od jiných a to zvláště od Dobrovského [5]) do pozdějšího věku se klade. Tolikéž hry *Šimonem Lomnickým z Budče* sepsané obsahují ještě valně živlu biblického; jsouť tyto: [6]) *Triumf*, ve které vystupovali čerti, *Marie* (tři), kterou sluší za pouhé zpracování jmenovaných tří Marií považovati, a konečně *Vzkříšení páně* (De resurrectione seu de victoria Christi), kteráž se však jen jakožto rukopis zlomkovitý dochovala; nápis pochází od Jungmanna. [7]) Obšírněji promluveno jest o ní v Časopise č. Musea na rok 1860 (str. 353 až 355). — Jak valně již ostatně živel světský i těchto látek biblických se zmocnil, vysvítá z některých velmi vulgárních podrobností, jako na př., že sv. Jan posílá pro pivo, aby jím vzkřísil omdlévajícího sv. Petra; Kristus posílá Máří Magdalenu do Vodňan, Prachatic, Písku, Plzně a jinam na žebrotu; zvláště charakteristické jest propovědění

[1]) Citáty, pokud jich užito, vyňaty jsou jednak z Jirečkovy Anthologie, jednak z Výboru, jednak ze Starobylých skládání.
[2]) Výbor I. 65.
[3]) Bylli Mastičkář provozován, neví se; Jungmann toho popírá, ale zdá se, bez podstaty, ježto v textu i noty (cantiones) položeny jsou.
[4]) Šembera. Dějiny lit. 125.
[5]) Dobrovský. Geschichte der böhm. Spr. u. Lit. 299.
[6]) Hanuš. Časop. Česk. Mus. 1864. 36.
[7]) Jungmann: Historie lit. české. 141.

strážníka Kumana u hrobu božího: „Přijdeli, ať sem *habartn* i také *guttn drabantn*, že budu míti *tesakn undr špitzn halapartn:* tak já se k němu zachovám, že tu snad bude pochován.“ [1]) Velmi zajímavý příspěvek podal Jos. Jireček [2]) upozorniv na některé nové hry staročeské, dosud méně známé; najmě nás seznamuje s podrobným obsahem tří her, objasněným četnými a vhodnými citáty. Jsouť to: *Hra o kupci a žebrácích,* vytištěna r. 1573 u Andreasa Grandence v Litomyšli; *Komedie z knihy zákona božího, jenž slove Ruth* od Slováka Jiříka Tesaciusa Brodského, krajana Kollárova; *hra masopustní o sedlácích.*

Kromě těchto tří her udává J. Jireček, že dostala se mu od p. Jos. Stolovského, poštovského úředníka ve Vídni, z pozůstalosti Rubešovy do rukou sbírka 7 kusů staročeských, kteréž jsou: 4. 5. Dvě komedie od kn. Pavla Kyrmezerského; 6. 7. o Tobiášovi (v Holomouci 1581) a o vdově, kterou pán bůh skrze Elisea proroka vysvobodil (v Litomyšli 1573); [3]) 8. Komedie o ctné a šlechetné vdově Judith a o Holofernovi, z němčiny od Mik. Vrány Litomyšlského (v Praze 1605); 9. Komedie o králi Šalamúnovi (v Praze 1571 a 1604); 10. Historia duchovní o Samsonovi (v Praze 1608) a konečně 11. přitištěná ku Samsonovi dramatisovaná anekdota o kupci a nevěrné jeho manželce. Kromě těchto jmenuje se i původní „hra o sedmi mudrcích,“ jež l. 1567 v Prostějově na Moravě vyšla. —

Literatura dramatická opírá se hlavně *o provozování* psaných her; neboť máli cele dojíti hra svého účelu, musí bezprostředně působiti na smysly (v širším toho slova objemu) diváků a posluchačů. Mluvíce o spisech dramatických musíme pilně k tomu prohlédati, zdali se také skutečně provozují na divadelním jevišti. — Nejstarší v té příčině zpráva datuje se z dob Ferdinanda I., za jehož panování více her *latinsky* se provozovalo, tak r. 1534 provozován byl v radnici Novoměstské Plautův *Miles gloriosus*; r. 1538 provozována v Karolině *Zuzana,* ku kteréž sešlo se tolik diváků, že by se byla prkenná podlaha s nimi všecka prolomila; i musila se hra po několikrát v kolleji Rejčkově (1542), [4]) ba i na hradě Pražském u přítomnosti všeho dvora opakovati. Tolikéž za Maxmiliána provozováno bylo několik her od *Matouše Kolínského:* Samson (1548 a 1570), Job, Asotus (1566),

[1]) Hanuš. Č. Č. M. 1864. I. 44.

[2]) Světozor 1876. Staročeské hry dramatické 50 etc.

[3]) L. Blass (Das Theater und Drama in Böhmen bis zum Anfange des IX. Jahrhundertes. Prag 1877.) i tyto hry Kyrmezerovi připisuje. — Kyrmezer narodiv se v uherském Slovensku, byl rektorem a městským písařem ve Strážnici na Moravě. Zde poznal vdovu, která měla dům a polnosti a živnost hospodskou provozovala. Pojal ji za ženu, vzdal se svých úřadů a stal se hostinským; žil ale tak nevázaně, že musil Strážnici brzy opustiti. Když mu po čase žena zemřela, oženil se po druhé a odstěhoval se do Krakova, kdež se stal bohoslovcem. Když i druhá žena mu zemřela, odebral se do Těšína, kdež se stal farářem. Zaměniv ještě několikráte štaci, dostal se konečně za děkana do Uher. Brodu, odkudž ale pro neustálé vády a sváry odejiti musil, aby opětně byl farářem, posléze v Nové Vsi, kdež r. 1589 zemřel. Byl horlivým protivníkem českých bratří, nestálý, nesrovnanlivý, skandálů milovný kněz; tyto jeho vlastnosti zobrazují se tytýž v jeho „dramatech.“ J. Jirečkem dosud vydány nebyly.

[4]) V ulici Bartolomějské. Slov. Náučný.

Jan Křtitel (1568), Josef čistý a j. a sice jednak v kolleji Hedvikově, jednak v Rejčkově.

Mimó tyto původní kusy provozovány se zdarem zvláště komedie Terentiovy: výteční Pavel Vorličný, Šebastian Mosazný, toho času mistři a učitelé při universitě, velice o dramatické snahy stáli; kromě nich i Petr Kodicill z Tulichova (1583—1589), rektor university, vydav latinský překlad *Antigony* v předmluvě o důležitosti pořádání her divadelních velice vřele promluvil. [1]) Bylali kdy provozována Konáčova Judita, ač dříve vyšla (1547), není známo.

R. 1567 učený jezovita *Mikuláš Salius* ve dvoře kolleje Staroměstské smutnohru: *Sv. Vácslav*, mučedlník, provoditi dal. R. 1582 v den sv. Bartoloměje recitována v Soběslavi dotčená již hra Zuzana v hradě rytíře Jiříka Vchynského za nesmírného účastenství lidu domácího i přespolního, [2]) téhož léta provozováno Vzkříšení páně od Šim. Lomnického, r. 1586 Sodoma a Gomorrha z M. Meisnera od *Daniele Stodolia z Požova* složená. Zajímavo jest, že div. hra *Kampana Vodňanského* pode jmenem Břetislav a Judita provozována býti měla dne 16. srpna 1604 [3]) od mistrů a profesorů učení Pražského, ale od nejvyššího kancléře Vojtěcha Popela z Lobkovic — *nepovolena*. [4]) Posledně provozovaná v té době hra biblického rázu byl *Sv. Eliáš*, jejž na prkna uvedla studující mládež u sv. Klimenta.

Rozumí se samo sebou, že za panování Rudolfova i Matiášova, kde se Praha skvěla v nachových barvách všeliké romantiky a hlučného dobrodružství, nabyly světské hry převahy nad duchovními,

---

[1]) L. Blass. Das Theater und Drama in Böhmen. Prag. 1877.

[2]) Č. Včela. 1845. 374.

[3]) Jireček: Staročeské divadelní hry 1878. VI. udává 15. srpen, jakož vůbec na téže stránce uvádějí se zevrubně dni, ve které jmenované hry se provozovaly.

[4]) Blass o tomto div. představení obšírněji vykládá: Dne 22. června 1604 (den ten mylně udán od Jungmanna jakožto den představení) jednomyslně mistři a profesoři vysokých škol na tom se snesli, „vedle dávné zvyklosti“ zpořiditi na konci školního roku veřejné div. představení. Za den představení určen 16. srpen. Zvolen k tomu cíli kus učeného Kampana Vodňanského, vynikající to osobnosti, kteráž později pro své časté přecházení do jiného tábora církevního stala se pověstnou. Drama jeho mělo nápis tento: Břetislava, českého Achillea, únos princezny Jitky. Patrně drama české došlo na dráhu vlastenecké a historické tendence; jak si v té příčině sám Vodňanský vedl, nelze pověděti, ježto se kus ztratil. Přípravy ku provozování byly velice rozsáhlé; mezi osobami jmenuje se 12 studentů a 5 ředitelů škol od sv. Jiljí, Havla, Michala, z Podskalí a ze Zdarazu. Úlohy ženské byly v rukou dvou mladistvých studentů. Přese všecky přípravy nedošlo k věci. Tehdejší nejvyšší kancléř, Vojtěch Popel z Lobkovic, dal mistrům jmenem J. Veličenstva oznámiti, aby s provozováním vyčkali, až by císařské povolení došlo. Na dotaz dvou mistrů fakulty filosofické, co by toho zdržování bylo příčinou, žádáno za manuskript. Všecko se zdálo býti zas dobře; zkoušky pilně odbývány, jeviště okrášlováno, když tu před večerem 15. srpna došel přípis toho rozumu, že „zmíněná komedie obsahuje skvrnu českých panovníkův, pohanění církve a římského císaře, že lid bouří, že se nesrovnává se zásadami vlády a s právy městskými a že tedy nesmí se provozovati.“ — Rozpaky pořadatelů nebyly malé; kromě toho byl poplach ve městě nad zákazem nesmírný.

ovšem ne na dlouho.[1]) Nadešla bitva Bělohorská a následky její. Jezovité vidouce, že prodlením věku minulého, zvláště druhé jeho polovice náboženským hrám původní povahy valně ubylo, ba že světský živel čím dále tím více vrchu nabývá, usilovali o to, aby hry do dřívější míry uváděny byly; provozovány v Praze i po venkově[2]) hry přísného obsahu náboženského, nejčastěji po latinsku, což ovšem k lidu nepromluvilo. V této prázdnotě postoupeno pole cizincům, zvláště fraškářům vlašským a německým, kteří koncem věku XVII. houfně do Prahy a měst českých stěhovati se jali.

Majíce tuto jakýs takýs historicko-statistický obraz českého divadelního umění ve středověku, všimněme sobě blíže takového divadla středověkého po stránce formální; chcemeli kulturní jeho význam — a ten ovšem jest nejdůležitější — poznati, učiníme nejlépe, přidržímeli se onoho starořímského: quis, quid, ubi etc.

Hlavními vykonavateli, fedrovateli a spisovateli her dramatických byli kněží; považovaliť tento druh písemnictví a umění jednak za jakési své privilegium, jednak za dobrý prostředek ku svým účelům; ba právě jezovité, hlavně pak v dobách pobělohorských zvláštní péči divadlu věnovali. Hra každá skládala se ze tří částek a sice: z prologu, z vlastní hry na akty nestejného rozměru rozdělené, a konečně z epilogu. Prolog bývala vlastně epicky pronešená látka celého děje v málo slov shrnutá zároveň s vyzváním, aby divactvo hry pozorlivo býti ráčilo. Jeden z těchto prologův stůjž zde na ukázku:

Napořád, lidé šlechetní,
kteříž jste zde shromážděni,
každý podle své povahy,
důstojenství i pohlaví,
dobrý den vám vinšujeme,
zdraví i štěstí přejeme.
Při tom vás také žádáme,
křesťansky napomínáme,
že budete pozor míti
na to, což se bude díti...[3])

Velcí, malí tázali se po příčině; jedni hubovali, jiní se smáli. Mistři nemohli věc ponechati tak choulostivému osudu; zdělán list komornímu předsedovi Štěp. Jiřímu ze Šternberka za přímluvu a slíbeno mu „při provozování kusu nejpěknější místo"; druhý list obsahu obranného odeslán kancléři, kterýž čtyři mistry k sobě obeslav, jim zprvu vlídně, později ostře domlouval, aby od provozování kusu onoho upustili, čemuž však mistři nikterak rozuměti nechtěli. Jeden z deputace mistrův *Martin Bacháček* zvláště důrazně hájil stanovisko pořadatelův. Dopálený kancléř pohrozil mistrům vězením, čehož se ulekše slíbili neucházeti se více o povolení; kancléř tím usmířen, tázal se po jměně skladatelově. Což když zvěděl, Vodňanského k sobě zavolati dal a hrubě mu proto domlouval; nemoha jinak spisovatele potrestati, kázal jemu samému vlastní rukopis vlastní rukou zapáliti! Patrně ovšem poměry, které se novějším pozdějším na vlas vyrovnaly.

[1]) Krit. příl. k Nár. List. 1864. 35.

[2]) V Klatovech a Jindřichově Hradci 1655 provozován Sigmund mučedník, v Praze 1685 sv. Václav, 1670 u sv. Klimenta Na nebe vzetí blahoslavené rodičky boží. Jungmannova Historie lit. č.

[3]) Jireček. Světozor 1876. 82 b.

Epilog zahrnoval obyčejně kus morálky někdy dosti vtipně ve verše upravený s díkem za vyslechnutí [1]) a šetrnou žádostí a prosbou za — honorář, kterýž ovšem vybírán byl později a sice samými herci, totiž žáčky; záleželť pak plat za div. představení najmě v naturáliích, kteréž vandrující žáčkové do mošen a sotůrkův svých ukládali, jak nás velmi případně o tom poučuje staročeská báseň *Podkonie a žák.* [2]) Bylot obecenstvo v té příčině dosti vděčno, ať již náleželo do stavu panského sedajíc na židlicích nebo do mládeže neb chudiny stávajíc v zadu. Mimo žáky provozovali hry i sami kněží a literáti, z nichž nejmladší i úlohy ženské zastávali; v dobách pobělohorských připomínají se [3]) ve sborech pouze hezounké panny, „lilia candida virginitatis." Řeči užíváno zvláště za doby původní výhradně latinské, později, když i osoby světské při hrách účinkovati počaly, mluvili kněží latinsky, světští německy neb česky, někdy i dokonce „českoněmecky." Teprvé přestrojením her náboženských ve hry národní užíváno výhradně jazyka domácího na veliký ovšem prospěch věci české.

Jeviště, které skládalo se za příčinou změn scénových ze tří částí (nebe, země a pekla), pořízeno bylo na lešeních prkenných a vyvýšených původně v kostelích a kollejích, později na náměstích, tržištích a ve veřejných domech; počátek hry činěn v hodinách denních, aby před početím večera hra dokončena byla, později i večerní doba hrám národním vyhrazena. [4]) Příčina k odbývání her visela hlavně na čase: činěnyť nejčastěji hry ve svátky, hody, svatby, vycházky a p.; zajímavo jest, že tak zvané slavnosti *beánské*, jimiž nově nastupující žáčkové, beáni, přijímáni byli do svazku studentského, zahajovány byly hrami divadelními, důstojnější to zajisté zvyk, nežli bitky a pitky teutonských buršův. Mimo to i žáci posledních dvou tříd „gymnasií" středověkých dle plánu Komenského „Školy pansofické" při konci roku hry divadelní provozovali. [5]) Letopisové vypravují nám, že hry ve školách pořádané ohlášeny býti musily u městské rady. Kutnohorský správce školy Václav Jiří Peristerius obrátil se k radě městské dne 12. srpna 1615 s touto žádostí: „Oznamuju V. Mstem, že jsem umínil dá pán bůh druhého týhodne novou komedyji publice exhibirovati. I poněvadž to bez známosti aneb povolení V. Msti konati nemohu, služebně při V. Msti toho vyhledávám atd." [6])

R. 1690 za Leopolda I. přijel do Prahy na káře vlašský fraškář, kterýž jsa hospodou u černého lva na Malé straně rok v Praze se pozdržel, mnoho her provozoval a pěkný peníz vytěžil. Úspěch tento znamenaje jakýs Němec, u zlaté hvězdy na Starém městě se ubytoval

---

[1]) Ve hře Ruth vystoupí „Epilogus ultimi actus" a zve obecenstvo na svatbu za dvě neděle. Ibidem 135.
[2]) Jireček. Anthol. I. 103. (v. 167—216.)
[3]) Krit. příloha k Nár. List. 1864. 35.
[4]) Blažek. Spůsobové básnictví. 199.
[5]) Komenský. Škola pansofická. Vydal Fr. J. Zoubek 1874.
[6]) Květy 1871. 350 bc. Jar. Čelakovský. Tamže dočítáme se, že r. 1660 provozován byl na Horách Kutných kus: „Hora Kutná novým Horoslava pavuňkem potěšena." Celá hra rozdělena byla v 11 jednání čili čísel. — V Hradci Králové provozovány častěji hry jako r. 1637, 1668, 1718 a jindy.

a tam hry pořizoval, kteréž ovšem pro přístupnost jazyka (německého) známějšího tím většímu účastenství se těšily, nežli vlašské; po třech letech Němec tou měrou zbohatnul, že jakožto zámožný měšťan v Praze se usadil. Po některý čas neměla Praha žádné podobné zábavy; později však brzy Němci brzy Vlaši do Prahy zavítávali. Tak připomínají se od r. 1715 společnosti některé,[1]) kteréž však později pro nestálost poměrů „divadelních" nebyly s to, aby se udržely jako společnosti lidské, i musili tedy na místo herců vypomáhati panáci, tatrmani (Theatermann) a tajtrlíci (Theaterleute), osůbky to, kteréž v chůzi a pohybech pomocí tenkých drátků a vláken řízeny byly. *Nastala doba pimprlat a kašpárkův* pořízených po spůsobu německých hanswurstů. Kromě společností v Praze usedlých zaplaven byl venkov *německými* společnostmi, jichž bylo přes 40. České pak „divadelní umění," jehož hlavními činiteli byl pan principál a několik loutek ze dřeva vyřezaných a hadříky ověšených, po vsech a městečkách rozbíjelo sobě stánky. Ó té prostoty! Ó té ironie zároveň! Ubohému lidu našemu, jenž jediný ještě ve svých chýžích a chaloupkách, ve svých prostých dílnách maloměstských ctil ten odkopnutý jazyk mateřský, jemu podáváno hadry ovinuté dřevo, jemuž scházela *řeč* a *oko!* Avšak blaze mu, že měl aspoň *toto!* A pokud nevyhyne paměť z prsou českého národa, potud nezapomene svých Kopeckých, kteří v dobách trudu a tísně největší aspoň zvukem českým napájeli prahnoucí mysli po dni únavy, práce a mdloby.

Vedle her s loutkami provozovány reprisy náboženských her a některé rytířské kusy, jako: Umučení páně, Genofefa, Tři Králové na cestách, Meluzina, Brunsvík a j., v nichž hojně nesmyslů zvláště anachronistických se vyskýtalo. Tak nosil Pilát na důkaz své důstojnosti křížek s Kristem již ukřižovaným, Ježíš byl ustrojen za františkána nebo kapucína a modlil se v zahradě Getsemanské kleče na růženci.[2]) Kromě toho vypravovány všeliké kousky, z nichž tuto stůj jeden: Jednou představoval žák při Umučení páně osobu Krista, ač mu to otec dříve zrazoval, ježto by nesení těžkého kříže jej unavilo; ale on to proti vůli otcově přece učinil. Otec přítomen jsa představení znamenal, že židé synka bičují i měl s ním útrpnost. Když pak při konci hry Ježíš (syn) zvolal: Otče, otče, proč jsi mne opustil?! — tu mu otec dole sedící odpověděl: „Vidíš, kluku, vždyť jsem ti povídal, abys tam nelezl!"[3]) —

Povšimnutí zvláštního zasluhuje, že při tomto neblahém stavu „činohry" provozeno bylo se zdarem několik zpěvoher v Praze i mimo ni. Tak r. 1723 při korunování Karla VI. dávána pod širým nebem opera, při níž 100 zpěváků a 200 hudebníků z celé Evropy účinkovalo, a o jejíž provedení hlavně hrabě Sporck zásluh si získal.[4])

Kočující společnosti, ač se nemohly trvale udržeti, přece byly pro Prahu samu nedostatečny; i pomýšleno konečně na to, aby divadlu opatřena byla místnost důstojnější a stálá. Přičiněním primátora *Prandta*

[1]) Stankovský. Vlastencové z Boudy. 1877. 74.
[2]) Hýbl. Historie divadla. 1816.
[3]) Krit. příl. k Nár. List. 1864. 36 a jinde.
[4]) Jungmann: Historie lit. č. 246.

vykázána k tomu cíli starobylá soukennická tržnice v tak zvaných Kotcích blíže sv. Havla; nákladem 15.000 zlatých proměněny jsou Kotce r. 1738 [1]) ve stálé divadlo, v němž však hráno výhradně německy; jediný ředitel Jos. *Brunian* vedl si spravedlivě k české věci; učiniv r. 1771 pokus, *uvesti hry české na jeviště*, kterýž však valně se nevydařil. Vyvolena k tomu cíli německá veselohra *„Herzog Michel,"* kteráž pod názvem *„Kníže Honzík"* [2]) uvedena byla ve scénu českou; avšak naprosto nedostatečný překlad jakož i prašpatná výslovnost herců̊v, kteří byli z velké části Němci, pochovaly na čas myšlenku zřizovati pravidelně představení česká v Kotcích. O několik let později učiněn opětný pokus, který se dočkal zdaru většího a sice zpěvohrou: *Ponocný* aneb: *Česká Ančička* od Tučka, předělanou od Štvána, která několikráte po sobě opakována byla.

Avšak ani Kotce nedostačovaly. Tehdejší purkrabí Pražský hrabě *Fr. Nostic* pojal myšlenku postaviti veliké a potřebám přiměřené divadlo, k němuž skutečně dne 7. června 1871 položen základ, a které za tři léta, tedy do r. 1784 jakožto *národní* divadlo hotovo bylo; jest to nynější německé divadlo na Ovocném trhu proti Karolinum, nesoucí nápis: *Musis et patriae.* Divadlo toto původně „národní" proměněno bylo ve *stavovské*, ježto je později, a sice r. 1804 hr. Nostic šesti kavalírům, kteří si lóže vyhradili, za 60.000 zl. přepustil. Téhož času utvořila *se na Malé straně v paláci Thunovském* společnost herecká r. 1785, kdež zvláště přičiněním ředitele Bully a Höpflera provozováno opět několik her českých, mezi nimiž se jmenují: Odběhlec z lásky synovské, Žebravý student a Štěpán Fedinger. Návštěva byla tak četná, že Němci počali na skrovné jinak počátky českého divadla pohlížeti s nedůvěrou; avšak přese všecky pikle strany protivné podařilo se k radě spisovatele *Zdobnického* vlastencům při *císaři Josefovi II.* dobyti povolení, že směli zříditi divadlo; i vystavěno bylo divadlo dřevěné na Koňském trhu, nazvané *Bouda* čili *c. k. vlastenecké divadlo* s nápisem českým i německým; hrálo se tam od 6. července r. 1785 [3]) až do 29. srpna 1790. Doba tato pokládá se vším právem za epochální v dějinách českého divadla: nejen obecný vzlet a zápal zmocnil se všeho diváctva a herectva, nejen že produkce dramatická na netušený dříve stupeň se povznesla, *ale onen duch obětavé lásky k jazyku mateřskému, ona síla ducha v časích tak krutých vtiskuje době té znamení nejkrásnějšího vlastenectví nezištného.*

Společnost, která Boudu řídila, která v ní hrála, která ji navštěvovala, tvořila *jedinou rodinu*, rodinu českou, zevšad pronásledovanou. Oba bratři *Thámové, Majober, Tandler, Stúna, Štván*, měšťan *Jiřík*, písničkář *Melezínek* a j. byli vynikajícími členy této zvláštní společnosti. Bylit sami spisovateli i herci zároveň, kolportéry a agitá-

---

[1]) Stankovský. Vlastencové z Boudy. 1877. 74.

[2]) Kníže Honzík. Činohra od jednoho zátahn (!) Z něm. vzata. Velmi znamenité bylo zakončení propověděné od jednoho z herců̊v, Němce: „Co dadykové moje musim telat zase — dys moje knížecí pivo i prase." (Ich muss nnn thun, was meine Väter thaten — Du bist mein Herzogtum, mein Bier und Schweinebraten.)

[3]) Stankovský a Blass udávají r. 1786, Jungmann 1782.

tory, kritiky i statisty, kasíry a direktory, nemajíce za to jiné odměny, než strádání za strádáním, nouzi za starostí, odkopnutí z tak zvaných lepších kruhů a p. Byl to čas plný naivního, avšak čistého patriotismu, jakéhož bychom nyní zvláště v okresu záležitostí divadelních marně hledali. A jak znamenitá byla dramatická produkce za oněch několik let? Dobrovský uvádí, že vyšlo za ten čas přes 300 kusů původních a přeložených, V. Thám pak dokonce přes 1000 her udává,[1]) z nichž však velká část společnosti jako jistinou byla; týž *Thám* sám přes 64 kusů jednak původních jednak přeložených, dílem tištěných, dílem netištěných způsobil, *Prokop Šedivý* zvláště původních kusů poměrně veliké množství sepsal (18); kromě těchto i K. Thám, *Stúna*, spisovatel slavného kusu *Sedlské bouřictví v Čechách*, kterýž byl po prvé za velikého návalu obecenstva v Boudě provozován 1. ledna r. 1787[2]) a po celou řadu dní opakován. Mimo to i J. *Tandler* (Libuše, Žižka 1787), *Hafner*, *Štván* a *Zima* v době té valně her jednak sepsali, jednak přeložili.

Vlastenecký pak „pěvec“ Melezínek snahy Boudy podporoval občasným vydáváním vlasteneckých „básní,“ z nichž jedna následujícími verši počíná:

Veselme se vlastencové,
zpívejme zas chvály nové,
neb kdož neví, že řeč česká
zavržena byla všecka?
Ta zas skrze mnohé pány,
zvláště skrze bratří Thámy
přichází teď k zvelebení
a jako z mrtvých vzkříšení.[3])

Přese všecky pikle a rejdy tehdejší pseudošlechty podařilo se Boudě získati sobě obliby nejen u veškerého lidu obecného nýbrž i u osobností vysoce postavených; ba i císař Josef II. opíraje se o svobodomyslné jinak zásady své přál Boudě. Tak zjištěno jest, že oblíbený kus historický *Vršovci od François (hr. Valana)*, ač naň ze strany šlechty naléháno bylo, propustil jakožto úplně bezzávadný na prkna i do tisku. Mimo to i císař Josef v průvodu generála Laudona a Lasciho 1786 dne 19. září Boudu navštívil, kdež se v jmenovaný den provozovala hra *Loutníci* čili *Veselá bída*; při té příležitosti byli herci 30 kusy dukátů podarováni. R. 1787 i před arcivévodou Františkem jakás zpěvohra *(Zámek podvodí mistra)* s prospěchem provozována.

Nemohouce nepřátelé české věci vůbec a Boudy zvláště ničeho pořiditi, starali se hlavně o to, jak by aspoň konkurrencí ve stavovském divadle nenáviděné soky zničili. Prostředkové byli jim jednací, ať dobří, ať zlí; i zavítání mistra tónův *Mozarta* bylo jim prostředkem takovým. Získavše mistra pro sepsání nové jeho zpěvohry *Don Giovanni* aneb *Il dissoluto punito* (Potrestaný prostopášník), kteráž vlašsky provo-

---

[1]) Vorrede zum National-Lexicon 58.
[2]) Stankovský. Vlastencové z Boudy. 77.
[3]) Stankovský. Vlastencové z Boudy. 32.

zována r. 1788,[1]) sehnali všecko obecenstvo do národního divadla stavovského, tak že Bouda čím dále tím více pustla.

Této příležitosti zmocnili se nevlastenečtí ředitelé, mezi nimiž zvláště *Zappe*, a předvádějíce ze zisku kramářské komedie přivedli Boudu brzy na mizinu, tak že obecenstvo Pražské i venkovské od jediného českého divadla se odvrátilo. Prohlédavá mysl zpomenutého již vlasteneckého měšťana Pražského pana *Jiříka* radila k odpomoci; pravé jádro vlastencův mělo se odloučiti od spekulativních direktorův a pořiditi sobě divadlo nové, což se téhož ještě roku také stalo. Jiřík, podporován jsa velmi účinně *V. M. Krameriem* postavil za Poříčskou branou *v růžovém údolí* (Rosenthal) prkenné divadlo, v němž dne 27. dubna zahájena představení. Avšak dílem ředitelská neschopnost výtečného jinak Jiříka, dílem intriky strany protivné záhy zničily divadlo Rosenthalské; kus *„Honza prasátko aneb Oběšenec se lepší i se svou ženou“* [2]) nadobro jeho pověst zničil; i pomýšleno na návrat do Boudy, kterýž se také šťastně provedl — ač ne na dlouho. Na počátku r. 1790 na rozkaz vyšší *Bouda*, ježto prý překáží trhům, stržena a přenesena *do bývalého kláštera Hybernů* (nynější celnice), kdež dne 29. srpna 1791 zahájeny jsou hry Thámovým kusem „Bruncvíkova cesta do Prahy.“ Hráno původně ob den německy, ob den česky (císař Leopold II. přítomen byl českému jednomu představení *Žebravého studenta)*, později však česky jen v neděle a svátky od 4 hod. před představením německým hráno. Konečně, když Hyberňácké divadlo po smrti zakladatele svého, hraběte Sporcka, prodáno bylo (1802),[3]) odstěhovalo se české divadlo na Malou Stranu do Raymanského domu, kdež ale existovalo jenom dle jmena. Když pak r. 1804 stavové čeští jak divadlo Nosticovo tak i Malostranské koupí na se přivedli a *Vlachu Quardazonimu* ve správu odevzdali, dovedeno toho, že opět česky hráno v neděle a svátky odpůldne; zmíněného roku dne 7. října kus „Kašpárkovo živobytí a Konec“ provozován. Zahájeny byly hry na Staroměstském divadle a trvaly od sv. Václava až do sv. Jana Nep. *kromě postu a masopustu* a sice vždy v neděli a svátek od 4. hodiny odpolední před divadlem německým. Avšak již za dvě léta r. 1806, když byl ředitel Vlach zemřel a K. Libich stal se ředitelem, *vyžádali si stavové, aby na příště česká představení odpadla, ježto prý nelze po té české luze theatr dostatečně provětrati, čemuž i tehdejší nejvyšší purkrabí hr. Vallis přisvědčil.* Libich vida nezbytí jal se opět pořádati představení na Malé Straně, ale bez úspěchu, tak že již r. 1809 české hry naprosto přestaly. Musa česká byla cele opuštěna; stavovské divadlo, hanebně pochovavši hry české, bezprávně a jako výsměch dalo si přezdívati *„národní divadlo české.“*

Avšak strážný genius národa nespal; ano, právě v těchto dobách největšího útisku jazyka domácího, tento národ „plebejský“ zachoval se přímo kavalírsky. Pořádányť po tři léta, tedy od r. 1812 až do r. 1815 divadelní *hry české z ochoty, jejichž výtěžky odváděny jsou k dobročinným účelům.* Za purkrabství hr. Kolovrata Libštejnského

---

[1]) Německy r. 1807, česky r. 1825.
[2]) Stankovský. Vlastencové z Boudy. 290.
[3]) Zajímavo jest, že téhož roku zapovězeny byly hry s loutkami.

a městského hejtmanství ryt. Mertense sestavila se herecká společnost, jejíž duší byl *Jan Nep. Štěpánek* (1783—1844), jeden z nejčinnějších a nejvytrvalejších dramatických spisovatelův českých, jenž veškeren život svůj věnoval divadlu českému a to v dobách, kdy bylo mu pomocné ruky nanejvýš potřebí. A byť nemohly se četné hry Štěpánkovy (160) považovati než za efemerní, zůstanou vždy milou památkou na trudné doby a nezapomenutelného vlastence; nebude právě tuto od místa poukázati k tomu, že druhou duší počínání Štěpánkova byl známý vlastenec *Jan Hýbl,* jehož činnost ve příčině divadla teprvé neunavný Ant. Rybička náležitě ocenil. [1]) Dne 12. ledna 1812 zahájeno jest přispěním Libichovým a Štěpánkovým, jakož i některých ochotníkův první odpolední české představení, k němuž zvolen „Fridolín." Zdar tohoto představení přivodil hojnost obecenstva, tak že za tři léta (1812—1815) provedeno bylo 28 představení; bohužel r. 1815 stihla musu českou nová rána zákazem, že se v noremní dni hráti zapovídá, čímž počet představení v následujících letech zmenšen, tak že od r. 1815 do r. 1820 jen 21, od r. 1820—23 pak pouze pět představení dáváno. Nicméně odvedla správa divadla za krátkou tu dobu krvavých peněz českého lidu přes 32.000 zl.

Od r. 1824 zařídil Štěpánek opět divadelní společnost, jejíž členové hráli v obvyklý čas ve stavovském divadle, jehož Štěpánek byl spoluředitelem; kromě toho hráváno v divadle Teisingrově v Hyberňácké ulici [2]), jakož i v létě v sadech Wimmrových.

Následující léta podávají velmi řídké zprávy o českém divadle, kteréž v posledních dobách života svého i sám Štěpánek jaksi opouštěl, ačkoli vždy jevil čilé a živé účastenství, když ochotníci v Praze ob čas některou hru provozovali. Jungmann se sice již zmiňuje o stálém divadle v Růžové ulici, avšak organisace jeho byla ještě tehdy tak nedokonalá, že nelze divadlo to považovati leč za ochotnické, [3]) Teprv r. 1844 připomíná se jako ředitel divadla v *Růžové ulici Stöger*, který jmenovaného roku dne 28. září v den sv. Václava představení počal původním kusem *Svobodovým: Karel Škreta, malíř český;* divadlo toto však záhy vzalo za své. Za dva roky (1846) zavedl ředitel stavovského divadla Hofmann opět nedělní a sváteční hry; roku 1848, kdy vůbec čilejší hnutí ve všech vrstvách národa počalo, vymohl toho Hofmann na zemském výboru, že obdržel subvenci, následkem čehož zavedeny kromě her nedělních a svátečních i hry ve čtvrtek. [4]) Spravedlivý tento ředitel byl by rád ovšem vyhověl i nejchoulostivější stránce podniku divadelního; totiž stálému a snesitelnému engažementu hercův, kteří dříve bídně živořili z nepatrného příjmu jedné benefice a ze *svého nadšení pro divadlo.* Hofmann engažoval *J. K. Tyla*

---

[1]) Osvěta, 1875. 650.

[2]) K. S. Macháček: Čas. Č. M. 1827. I. 127. II. 139.
Chmelenský: tamže 1828. III. 117. — 1829. I. 122. — 1830 str. 349. — 1831 str. 447. — 1834 str. 221.

[3]) Podrobnější zprávy podávají v té příčině Kaškovy „zápisky starého komedianta" v Obrazech života 1864 a Sabinův článek: „Vliv č. divadla na vývoj dramatické literatury č." v Českém obzoru literárním 1868.

[4]) Odtud počínaje čerpáno hlavně z pilné studie Stankovského ve Květech 1871. 222.

za dramaturga, který se zavázati musil, že pořídí do roka dva původní a dva přeložené kusy. Kolem Tyla seřadili se herci: Kaška, Krumlovský, Kramuele, Pešková a j. Ba Hofmann odvážil se i na arénu (ve Pštrosce), v níž se ponejprv česky hrálo a sice Tylovo *Jiříkovo vidění*. R. 1851 následkem reakce Hofmannovi subvence odňata, čímž i čtvrteční představení za své vzala. Herci se rozutekli, Tyl s nimi. Když na místo Hofmannovo z jara r. 1852 vstoupil opětně Stöger, povolal některé herce zejmena Kašku zpět z venkova. Avšak náprava radikální byla dosud nemožna.

Jakkolvěk za oné doby proslulí dramatičtí spisovatelé *Vácslav Klicpera*, *Tyl* a *J. J. Kolár* pro české divadlo psáti se jali, nedařilo se české Thalii příliš skvěle; až když roku následujícího (1853) učiněn počátek s uváděním her Shakespearových, — jichž mimo jiné valně přeložil výtečný náš *Fr. Doucha* — na jeviště české, počalo se divadlu lépe dařiti. Následující léta podobala se více méně předchůdcům svým; podotknouti dlužno, že kromě překladův z němčiny pořizovány byly i převody z frančtiny. Rok 1855 přinesl mimo výtečné překlady *Goetheova Fausta* (od Kolára) a *Shakespearova Snu v noci svatojanské* (od Douchy) i *F. Mikovcovu* tragedii *Dimitr Ivanovič;* slabší byl rok 1856, ač obligátní uvedení dvou her Shakespearových a několik dosti vynikajících kusů německých a francouzských na repertoiru se objevilo. Rozhodně šťastným byl r. 1857, kterým zahájen i jakýsi směr: opatrná totiž volba překladův, výborně pořízených. Tak mimo původní kusy *J. Fričovy* převedeny opět dva kusy Shakespearovy, Lessingův Nathan, Schillerova Smrt Valdštýnova, Kleistova Katinka Heilbronská a j. R. 1858 potkáváme se s první historickou tragedií našeho otce novověké Thalie, V. Klicpery, *Soběslavem*, s velmi vybranými překlady z němčiny, angličiny a frančtiny. Týmže rokem končí se tak zvaná *perioda Shakespearovská;* není jí nikterak tento název k necti. Jednak již samo uvedení britského mistra jest velice záslužným, zvláště v dobách, kdy původní české umění dramatické bylo nezralé a málo plodné, jednak i ta pěkná okolnost, že veškery hry Shakespearovy přeloženy jsou našimi svědomitými překladateli namnoze výtečně. R. 1859 nastoupil ředitel *Thomé* právě v dobu, kdy Klicpera zemřel. Tím počíuá připravovati se perioda rozkvětu českého divadla, pokud to vůbec při tak nepatrném věku českého dram. umění možno. Literární epigonstvo, které se bylo již v lyrice a epice nejen se zdarem nýbrž s pravým leskem okusilo, stálo již na prahu Thaliina chrámu; rokem tím, jakož vůbec i veškeren duchovní život český znova ožil, tolikéž i dramatické diletantství ustoupilo umění. *Jeřábek*, *Neruda*, *Hansmann* vstoupili v zápasiště, za nimi pustil se *Hálek*, jehož hry Záviš z Falkenštejna a Carevič Alexej posud přední místo v dram. literatuře drží; kromě toho v obou letech valně překládáno a sice s náležitou opatrností a krasochutí. Vrchní režisérství, kteréž byl po tu dobu měl Chauer, odevzdáno r. 1859 J. J. Kolárovi.

Podotčeno budiž, že téhož léta *otevřeno divadlo Novoměstské českým představením.* Pověděli jsme svrchu, že divadelní představení pořádána byla v stavovském divadle v neděle a svátky, vyjímaje jednu část doby za řed. Hofmanna, kdy i ve čtvrtek hry provozovány (1848);

rok 1861 dovedl toho, že jsme na divadle stavovském, které přešlo ve správu zemskou, měli totéž právo jako Němci; od 5. prosince t. r. počala pravidelně *tři* představení za týden; kromě toho i divadlo ve Pštrosce zrušeno, jelikož by konkurrence s divadlem Novoměstským nebylo vydrželo; konečně počala se vším úsilím pěstována býti též česká zpěvohra, která byla dotud úplně zanedbána. Produkce původní množila se potěšitelně; za jmenovanými epigony dostavili se *Pfleger*, *Jireček H.* a j.; dramaturg Švanda ze Semčic přičinil se o rozhojnění repertoiru, tak že návštěva divadla českého co den se množila a tři dni v témdni prokázaly se býti nedostatečnými. I pomýšleno ze strany vlastencův na odpomoc. Jakkolvěk již r. 1845 sestavila se společnost, která si byla cílem učinila, postaviti důstojné *české národní divadlo*, jakkoliv tato společnost — jak nás o tom provolání sboru z r. 1851 *) poučuje — velikému účastenství se těšila, přece nebylo tehdy lze odvážiti se na stavbu *velikého* národního divadla. K návrhu dr. Riegra bylo vzhledem k okamžité potřebě samostatného divadla a k rozvoji původní dramatické literatury uzavřeno, postaviti *zatímné divadlo*, kteréž skutečně dne 18. listopadu 1862 otevřeno bylo Hálkovou tragedií *Král Vukašin*, již předcházel vzletný proslov od J. V. Jahna. A tak octla se konečně musa česká tam, kam směřovala veškera její snaha v trudných dobách českého probuzení; měla svůj vlastní stánek, z něhož jí nemohlo už vyhnati žádné urážlivé velkopanské veto. Konečně jsme byli doma, cítili jsme teplý a měkký dech rodinné lásky vlastenské, kteráž měla vésti všecko naše další konání. Měli jsme ústav, který měl jednak epigonstvu spisovatelskému býti místem ušlechtilých zápasův duchovních, jednak národu mocně se probouzejícímu školou, galerií vzorův, palladiem nového nadšení vlasteneckého.

Končíme v těchto místech z té příčiny, ježto skutečně přestěhováním se divadla českého do zatímného postavila se dram. musa česká v stejný a oprávněný zápas nejen s divadlem německým, které právě oněch dob co do hodnoty pode jhem českého úpělo, nýbrž i se všemi divadly vůbec. Průběh ostatních osudův divadla českého žije ještě až příliš dobře v paměti všech současníkův i zdržujeme se další v té příčině rozpravy. Nicméně nemůžeme nedotknouti se na těchto místech dvou věcí, kteréž k rozvoji divadelního umění vůbec velmi platně přispěly: *jsou to divadla ochotnická a kočující společnosti divadelní.* Charakteristický ráz obou těchto vzácných činitelův probuzení našeho jest právě takový, jako vlastencův žijících na konci minulého a počátku nynějšího věku: *věčné strádání a nezištná obětavost*; ochotnická představení v oněch dobách, jak v Praze, tak zvláště po celém venkově pořádaná, byla jiskrami, z nichž rozžehl se onen vznešený plápol vlastenecký, který národ náš těžce zkoušený udržuje při stálém a čilém životě duchovním.

Ochotnictvo a s ním bujaré naše studentstvo přese všecky překážky činěné vrchnopanskými úřady, přes výčitky odnárodnělých spoluobčanův, přes výsměchy maloměstského pletichářstva, přes vlastní škody své, přes pokažené „karriery" — kráčelo statně k vytčenému cíli.

---

¹) Časopis Česk. Musea 1851. II. 208.

A což pověděti o společnostech divadelních? Ač celkem nesly se a nesou z valné části do této chvíle výdělkářstvím, nicméně tolik učinily pro věc národní, kolik ani kompetentní a „mohoucí“ kruhy české nejen neučinily nýbrž ani učiniti neusilovaly. Bývali časové, že venkovské společnosti divadelní skutečně pro rozvoj českého dram. umění činily mnoho a že i momentu vyššího neztrácely z mysli; v dobách nejnovějších bohužel nevedou sobě tak, jak by bylo žádoucno. Produkce původní od nich zanedbávána jest lehkomyslně a beztaktně i nahrazována pikanteriemi shnilými, vypočtenými na dráždění smyslův a ordinární effekt. *Kalafuny a bengálu dost, pravého ohně málo, avantur polosvěta hojnost, ušlechtilých procesův lásky a přátelství poskrovnu.* Bylo by velice žádoucno, aby listy naše krajové na venkově v tomto směru naše společnosti o pravých cestách těchto poučovati sobě neobtěžovaly. Nicméně obě tato společenstva vykonala dílo trvalé ceny; praví se nám zvláště od prkenných vlastencův s rukavičkami, že divadlo již vykonalo svou úlohu, že se přežilo jako svého času zpěvácké spolky, sokolské jednoty a p. Avšak bohužel: *zvláště působení spolků zpěváckých na rozjemnění mysli naší neměli jsme nikdy pouštěti se svého zřetele, právě tak, jako by neskonalou bylo chybou považovati pěstování divadla za věc překonanou;* nechť zaniknou jako prázdný zvuk posměšné poznámky škrobených pánův a blaseovaných cynikův.

Právě nyní, kdy vyžaduje na nás doba tak důležitá plného nadšení, kdy kolem nás všecko se hemží hrubým materialismem a chlebařstvím nejsprostšího zrna, právě nyní dostává se nám příležitosti, abychom dokázali skutkem, že nejsme z těch, kdož největších potřeb a prospěchův národa nedbají.

Rozprodej losův na národní divadlo chýlí se ku konci; dokažme, že jsme pochopili dosah velikolepé té myšlenky, zbudovati důstojnou svatyni umění divadelnímu, jež neposlední službu prokázalo tomuto národu, který z mrákot staletých se probudiv nechce jenom probuzen vytřeštiti zrak jako v důkaz podivu, že z mrtvých vstal, nýbrž rozhlednuv se a uznamenav svatý úkol svůj, pevnou nohou za ním se ubírá.

V zátiší.

Od

Karolíny Světlé.

(Dokončení.)

Nenalezl v překvapení tom ihned slov, aby ji pozdravil. Ba Minerva to stála před ním, celé nebe myšlenek se jí bylo probudilo za čelem hrdě panenským a zářilo jí z očí. Kdo nebe to tam probudil? Horovský!

Nemohouc se jeho oslovení dočkati a dychtíc, aby již bylo po tom tête-a-tête promluvila Ivana k němu první.

„Slyším právě, že jste si sem s bratrem mým zajel za příčinou jakýchsi účtův, i upozorňuji vás, že zde není místa k jich urovnání. Pokladník bydlí tam opodál v lipovém hájku.“

„K pokladníkovi již Eduard s účty svými se obrátil, a k urovnání účtů mých jest právě zde pravé místo,“ Gustav popuzen jejím příkrým uvítáním příkře jí odvětil.

„Nevím, co mi s vámi účtovati třeba,“ pokrčila Ivana rameny ohlížejíc se, kudy by mu ušla.

Ale on sledoval každý její pohled, každé její hnutí, nemohla se hnouti v okovech jeho pozornosti. Vedla jen uzounká pěšinka jediným kruhem kolem zrcadla vodního, a on se byl ihned tak postavil, že ji úplně opanoval.

„Vzbuzovala jste naději ve všech, kdož kolem vás žili, že dáte tomu, v jehož ňadrech se ujme nejutěšeněji čarovná květina poesie, v záměnu srdce svoje, tisíckrát nad ni sladší a spanilejší,“ pravil k ní temným hlasem a s temným pohledem. Po srdci tom prahnuv květinu tu v srdci jsem pěstoval. Neujala se v nikom, kdož vám na blízku, než ve mně. Není jiného potřebí, než tepla lásky, aby mohutně a bohatě se vyvinula — nuže vy, kteráž jste ji k životu vzbudila, nejsteliž povinna jí dopřáti tepla toho k jejímu vzrůstu a rozkvětu?“

„Zas ta stará přemrštěná mluva, zas ty staré zpozdilé výčitky, jimiž mně tak dokonale umíte rozmar kaliti.“

„Více než výčitky vám dnes přináším, více než plané výmluvy a vytáčky si chci odsud odnesti. Život můj musí konečně najíti osu!“

„Což jsem vám kdy překážela ji hledati?“

„Ale nechtěla jste nikdy dovoliti, abych ji nalezl — ve vás!“ vzkřikl Gustav vášnivě.

„Opakuji vám, že nikoli v ješitné hře nýbrž jen v činnosti vážné a opravdové duch váš se utiší, onať tou osou, jíž postrádáte, jíž hledáte.“

Gustav pohrdlivě se pousmál, nad míru veliké sebevědomí se objevilo v jeho tváři, když prohodil: „Můj duch se cítí králem v největší říši světa, v neobsáhlém, nezměrném, neobmezeném království fantasie, kdež bez zákonů šosáckých, bez uzdy Kocourkovské zdrželivosti boří a tvoří, vysmívaje se dětinskému napomínání, k pořádku ho volajícímu!“

I oči Ivaniny pohrdlivě zaplanuly, když mu namítala: „Když se cítíte králem tak velikým a mocným, proč stále se ucházíte o almužnu u osoby, jako jsem já, vašeho vznešeného vzletu naprosto nehodné?“

„Poněvadž jste krásná, k zbláznění krásná, poněvadž mne znepokojujete, dráždíte, pobuřujete, mučíte, jako žádná jiná žena! Ach, jak jste krásná, Ivano, tisíckrát ještě krásnější než kdy jindy! Která dívka se vám může po bok postaviti a s vámi závoditi, vy bohyně, pravá a nejmilejší vy dcero Jovišova! Jaká to aksamitová měkkost teď v lesku hnědých vašich očí, jaký to půvab nový se zrodil kolem vašich úst, před nimiž by se měly zde všecka ta poupata pukající v zahanbení skrýti — jaká to liliová bělost skví se na těchto drahých sladkých rukou!“

A Gustav, všechen opojen citem náruživým, chtěl se rukou těch uchopiti a je zulíbati, což se mu ovšem nepodařilo.

„Jak jste staromodní, Gustave," vyčítala Ivana rozohněnému mladiku chladně.

„Staromodní?" vyjel Gustav domnívaje se, že se přeslechl.

„Ano staromodní!" opakovala dcera Jovišova důtklivě.

„Jak dávno již vyšly z mody tyto trubadurské milozpěvy, z nichž mi podáváte při každém setkání našem nevítané ukázky! Jak směšně a nedůstojně to zní v našem věku, když myslící tvor na jiném myslícím tvoru jiného nenajde, jiného snad ani najíti nechce, co by se mu zdálo zmínky hodné, než bělost jeho pleti a lesk jeho očí!

„Co se to děje, že vám, nejnadšenější druhdy apoštolce krásy, najednou forma krásná není ničím?"

„Oceňuji a hledám ji dosud v předmětech neživotných, jimž dodává života, ale na člověku jest mi vždy nejvyšším to, co z něho člověka dělá, duch jeho, jenž zušlechťuje i nejvšednější lidský zjev, srdce, jež prozařuje spanilostí i nejnepatrnější lidské tahy."

„Nepřišel jsem k vám za příčinou esthetické hádky, kteráž se mi více ještě protiví, než ženština stará a bezvnadná, přišel jsem k vám, cítě, že stojím na osudném rozcestí . . . uvažte to dobře, než mi odpovíte na otázku mou, hodláteli svou povinnost ke mně splniti. Není to fráse, pravímli vám, že máte život můj ve svých rukou, na vás že závisí jeho budoucí tvářnost. Opakuji, žeť vaší povinností, státi se mou; vaše krása mne blaží, váš duch mne osvěcuje, vaše slova osvěžují, váš souhlas povznáší, cítím se vedle vás vždy jiným člověkem. Vímť, že se mi nikdy nepřiznáte, zdali mne tolikéž milujete, pročež se vás na to také netáži — ale vybízím vás tím naléhavěji, abyste déle neváhala postaviti na mou hlavu věnec lourový, posvětiti mne políbením svým na pěvce, jemuž kolébanému vaší náručí, odpočívajícímu na srdci vašem rovna nebude!"

Ivana před ním s nelibostí ucouvla.

„Nudíte mne!" pravila, skutečně se nudíc.

„Já vás nudím?" zašeptal Gustav nevěře svému sluchu.

„Ano nudíte mne a mějte se na pozoru, abyste co nevidět nepočal nuditi i své čtenářstvo. Váš směr, vaše názory víc a více mizí ze života i z literatury, nezdají se dospívajícímu pokolení již ani z polovice tak pikantními jako předchůdcům jeho. Váš Donjuanský vzdor, ozývající se z básnických plodů vašich a jiného neskrývající než hněv, že vám nelze vypiti veškeru rozkoš života jediným pohodlným douškem, dlouhým jako věčnost sama — ulevující si žalozpěvy na mizerii světa toho, počíná již značně obecenstvo unavovati. Něco jiného, pane můj, chceteli zůstati interesantním!"

Gustav zblednul.

„Myslíte, že muž dovede slova taková kdy odpustiti — ženě?" tázal se jí bezzvučně.

„Nemyslím — proto jsem je také pronesla."

„Ivano, kterak jsem se ve vašem srdci zklamal!"

„Poněvadž vám mluvím pravdu?"

„*Vy* se ode mne odvracíte, *vy* mne zanecháváte mému osudu, a to s krvavou urážkou na rtech? Kam se poděl ten jemný cit ženský, ta pověstná ženská obětavost, ta svatá ženina láska, kteráž odpouštěla i vrahu, když se k ní utekl, vzývaje její milost?“

„Vždyť jsem vám právě řekla, že doba Larů a Manfredů jest na sklonku. Nejeví ženy této doby mnoho již chuti k obětem, a tuším, že vyjdou u nich co nevidět úplně z mody.“

„Delila jest tedy skutečně vzorem ženy nynější?“

„Což si přejete vzorů jiných? Nestojíte o lásku, posmíváte se jí, nevěříte v ni, žádáte si místo ni opojení, závrať — nuže dostává se vám, čeho si žádáte. Chcete býti znepokojováni, pobuřováni, drážděni, mučeni — vyhovuje se vám co nejochotněji; k čemu tedy tento nářek? Již se neobracíte k srdci ženinu, vždy jen k její fantasii, proč jí vyčítáte, že ji napíná, aby vás upoutala? Z vás, z vašich žádostí zrodily se tyto moderní Delily, tyto ženské upíry, demoni, sireny, na kteréž tak plačtivě teď hořekujete, stavíce je na jevišti, ve svých románech a básních mstivě na pranýř.“

„Což mne k ženě takové nepoukazujete?“

„Já vám ji jen ukazuji a připomínám vám při tom, kam jste ženu přivedli, tam že ona přivádí teď vás. Šlápli jste jí posmívavě a chlubně na srdce, na čest, a ona vám teď také šlape na srdce a na čest — již toho pociťujete všichni. Ne *Delila* jest jmeno hrdinky moderní — *Odveta* se zove!“

Gustav nevěděl, co odpověděti, kterak by obvinění to zamítl a se ospravedlnil. Bylať Ivana zajisté příliš dobře indiskretným Eduardem zasvěcena v bludy jeho, s nimiž se byl ostatně vždy sám honosil jako s geniálními kousky.

„Snad nalézá moderní směr Isidorův více ohlasu u nás než staromodní směr můj?“ tázal se jí plu sarkasmu, nechtěje teď již nic jiného než ji raniti.

„Na všechen způsob bude Isidor vždy šťastnější než vy, i ti, co kolem něho žijí,“ odvětila mu klidně.

Byloť u Gustava po této odpovědi jisto, že Isidor nad ním zvítězil.

„Ach, podniky výnosných továren, veliké kapitály prospěšně uložené, kupóny, akcie, to jest tedy ten cíl, k němuž máme všichni pracovati, jenž vás nenudí, který má budoucnost, jejž oceňujete?“

„Dosti, Gustave,“ pravila mu s výsostí neodolatelnou, „trpělivost má jest u konce. Vy jste muž vzdělaný, nadaný, vy nepotřebujete nikoho, aby vás podporoval a vedl. Naopak vy co básník jste povinen jiným cestu ukazovati a státi se oporou jejich. Necítíteli k tomu dosti v sobě sil či chuti, neníli ve vás k tomu dosti přesvědčenosti a víry — nuže zahoďte rychle péro, které pak v rukou vašich není leda zbytečnou hříčkou. Nedokážete ničehož, nenáležíte pak k vyvoleným mezi povolanými, i nemučte déle ni sebe ni jiných touhami nevyplnitelnými.

Gustav se neznal rozhořčeností, zahanbením.

„Však si tisíc a tisíckrát na mne vzpomenete, a nadarmo po mně zatoužíte vedle onoho vypočítavého kantora, jenž vás co nejdříve

odsoudí k nejnudnějšímu, k nejprázdnějšímu životu,“ zvolal chvěje se na celém těle, „a zpomínka ta zapudí i poslední stín štěstí a spokojenosti z duše vaší, kteráž jsouc jindy klenotnicí nejryzejších perlí citu teď po klenotnicích naplněných poklady sama se roztoužila. Kéž se stanete svrchovaně nešťastnou! Ó budete zajisté nešťastnou, neb Nemesis nevzdala se ještě úřadu svého. Známť vás ženy — vy nejste, jak bláhově jsem se domníval, výminkou mezi nimi — rozkochává se po vzdáleném ztraceném milenci srdce ženské až k šílenosti. I vy, hrdá bohyně, budete umírati steskem po milenci věčně ztraceném! Nedoufejte, že stín jediné mé myšlenky kdy ještě k vám zabloudí! Zapomenuta budete srdcem mým na všechny časy. Naposledy teď se vidíme!“

Nedojaly Ivanu ni jeho rozčilení ni jeho hrozba. S úplnou nechutí od něho se odvrátila, málo uražena jeho důminkami i jeho obviněním. Nechala jej bez další námitky k zámku uprchnouti, aniž jí přišlo na mysl volati jej zpět, aby jeho podezření stran Isidora rozptýlila, ač několikrát se zastavil, po ní se ohlížeje a patrně to očekávaje. Slyšela z daleka, kterak hlasitě volá na kočího, aby mu rychle osedlal koně, že spěchá zpět do Prahy.

Unavena a rozladěna výstupem tím málo utěšeným chtěla odejíti do svého pokoje a stráviti tam večer v tichosti a samotě. Ale obávala se, že snad úmysl jeho, Lužany opustiti, jest jen nástrahou, a že kdesi v zámku na ni číhá, aby ji znova znepokojil. Na všechen spůsob byla dnes ve společnosti před ním jistější než kdekoli jinde. Zamířila tedy do lipového hájku, kdež, jak jí oznámeno, Helena hosti občerstviti hodlala.

I zachvělo se její srdce radostí při myšlence, že tam snad vedle přítelkyně a bratra najde i Marcela. Byloť jí v té chvíli skutečně potřebou spatřiti jej a pohledem naň se posilniti.

Kdož mohl s ním závoditi? Měl sobě rovného mezi muži?

A unešena přesvědčením tím, šťastna přízní osudu, kterýž jí dopřál v životě tom s ním se setkati a jej poznati, klesla Ivana mezi květoucími keři na kolena.

„Tys korunou všech smrtelníkův!“ zvolala k Marcelovi zdvíhajíc jako v modlitbě ruce k nebi nad ní jako bezměrný zářivý safír se klenoucímu. „Proč bych si déle zapírala, že tě miluji? Život můj jest tvým na věky, nechť si ho přisvojíš, nechť ho zavrhneš!“

XI.

„Ach, konečně objevuje se naše Pallas Athéna!“ zvolal již z daleka na Ivanu Eduard, sedě u krytého stolu pod lipami mezi usmívavou Helenou a Marcelem, do jakýchsi listin pohrouženým. „Ale kde nechala Apollona?“

Ivana opáčíc malé společnosti její vlídné pozdravení, při čemž vyměnila s Marcelem jasný pohled, dělala, jako by Eduardovu vyzývavou otázku přeslechla, ale tím nezabránila, aby krev, dosud v ní pobouřená scenou s Gustavem, znova do tváře se jí nevehnala.

„Hle, Minerva se zardívající!“ smál se jí Eduard, na němž se dnes jevila zvláštní neobyčejná jakási těkavost, ulevující sobě v stupňované hovornosti, ještě méně než kdy jindy choulostivé u výběru látky. „Jak jí to sluší! Že ne, Marcele! Ale odložte přec ty účty, vždyť na ně není spěch; dost času, nahledneteli do nich po večeři a zašleteli je třeba zítra za mnou do Prahy. Povězte mi raději, víteli, zda kdy přišlo některému umělci na mysl, božskou tu ochranitelku vědy vyobraziti s ruměncem na tváři? Viďte, že by se tím značně nám smrtelníkům sblížila přiznávajíc se ruměncem svým, že pod svou soví přílbou a kovaným svým pancířem jest ženou podléhající srdci svému. Ruměnec tvůj, Ivano, mi zvěstuje, že se dnes cítíš více než kdy jindy ženou.“

Šarlat zbarvil opět líce Ivanino, neboť se Eduard příliš s pravdou nemíjel.

„A poznámky tvoje málo šetrné zvěstují zas mně, že si asi přeješ, abych se odsud vzdálila,“ citlivě mu odvětila.

„Již mlčím, již mlčím,“ křičel Eduard pitvorně za stolem se krče, „neradno buditi hněv Olympických! Strašlivé dnes horko, neníli pravda, roztomilá naše Hebo?“ obrátil se k paní z Vodňanova. „Kde máme láhev z čerstvou vodou? Ach pardon, stojí právě přede mnou. Jakou to rozkoš poskytuje nám v tomto počasí chladný mok tohoto živlu. A jaká to závratná myšlenka, že se snad ještě před málo hodinami zde tyto křišťálové kapky v mé sklenici vznášely v podobě výparu nad oceanem, nežli srazíce se v dešťové mračno byly větrem hnány na naši pevninu a snášejíce se v perlovém deštíku nad tímto krajem, naplnily naše studánky a potoky, a teď ochlazují naši krev v skráních nám bušící. Ach, Heba se zas usmívá mému filosofování. Nevím, co to je, že jakmile ke stolu přisednu, již se cítím Sokratem. Vše mi poskytuje vhodnou látku k hloubání a bádání. Cítívá člověk u dobré tabule přec jen nejživěji, žeť králem přírody. Hle, tam v těch ozdobných košíčkách usmívají se na nás pomeranče z Italie, mandle z Řecka, datle z Afriky, zde zas na těchto úhledných misách se nám nabízejí k požívání plody mořské, raci a sardiny, tu na skleněných talířkách kyne nám ovoce v Paříži zavařované, v konvici té stříbrné se ustává čaj, jehož vlastí jest Čína — zdaž se nesnaží celá země sloužiti člověku a život mu ozdobovati? . . . Ale beze žertu, Ivano, kde zůstal Gustav?“

„Proč právě mne na Gustava se tážeš?“

„Poněvadž jsem vás tam u vody zahledl mezi růžemi. O čem jste si tak horlivě povídali, ó miláčkové bohů nesmrtelných? Zdáloť se mi, že vidím Amora nad vámi poletovati. Z růží jest snadno vyklenut most k vyznání lásky. Co to mluvím o vyznání lásky? Dávno je asi již máte za sebou, a u vody jednáno asi již o tom, jaké si dáte tisknouti snubní lístky? Že ano?“

„Eduarde!“ napomínala Ivana bratra velice raněna jeho neskromností.

Ale Eduard málo toho dbal, byltě dnes jako posedlý houževnatě se přidržuje hovoru, o němž věděl, že sestru uráží.

„Prosím tě, Ivano,“ žádal ji tónem podrážděným, „jen se mezi starými známými tak neupejpej. I paní z Vodňanova i zde Marcelovi asi dávno známo, co mezi tebou a Gustavem se kuje. Zajisté tě pochválí oba tito přátelé naši, přestanešli podněcovati jeho žárlivost tváříc se, jako bys dávala Isidorovi přednost, a rozhodnešli se proň konečně zpříma a veřejně. Jen Apollon k Minervě se hodí.“

Ivana vstala od stolu. Byla tak bledá jako Marcel, jenž po celý hovor Eduardův nebyl ještě pozdvihl očí z účtů, kteréž onen z Prahy k prozkoumání mu přinesl. Podobaloť se však Ivaně víc a více, že měla dnes jiný úkol návštěva jeho v Lužanech. Platila asi jí, nikoli pokladníkovi, onen výstup u vody byl mezi bratrem a Gustavem nejspíše dříve umluven. Patrně se však oba nadáli jiného výsledku; podrážděnost Eduardova a jeho stálé po příteli otázky tomu aspoň nasvědčovaly.

Helena zachytila přítelkyni chlácholivě za ruku vzpouzejíc se jejímu odchodu.

„Pan bratr váš je dnes v neobyčejně dobré míře,“ pravila, „a zde našemu milému panu pokladníku asi tak dobře povědomo jako mně, že si v žertech libuje. Ubezpečuji vás ve jmenu jeho i svém, že jiného ve slovech jeho nevidíme, než nevinný žert, k zábavě naší pronešený.“

„Nemluvte mi o žertech, milostivá paní,“ zvolal Eduard pozbývaje vší své obyčejné vlídnosti, již měli všichni dosud za nezvratnou, „jedná se mi co bratru a tudíž přirozenému poručníku Ivaninu o to, aby dospěly věci mezi ní a Gustavem brzo k žádoucímu konci. Kdy by déle se zdráhala rozhodnouti se proň, sám za koketu považovati bych ji musil. Dávno Gustava zajímá, dávno zajímá i on ji.

„Nikdy mne Gustav více nezajímal, než každý jiný člověk!“ zvolala Ivana.

„Zajímá tě Gustav více než každý jiný, ba nemůže člověk člověka více zajímati než on tebe,“ stál Eduard popuzen na svém. „Chceš jej viděti velikého a ctěného, chceš jej spatřiti na výši Parnasu.“

S němým úžasem Ivana opět do bratra se zahleděla. Nikdy ještě ho neviděla tak nakvašeného a tak důsledně nespůsobného. Co za tím vězelo? Pouze jen okázalé jeho přátelství ke Gustavovi? Nemohla se toho nikterakž domysliti.

„Já však ti zas opakuji, že u mne nikdy více neplatil než každý z ostatních mých známých, že jsem ho nikdy ani za svého přítele nepovažovala, nadtož za více,“ odvětila Eduardovi s nucenou klidností; „a teď prosím, abys dal naší zábavě konečně jiný obrat.“

Eduard zaťav potměšile rty sáhl rychle do své náprsní kapsy, z níž počal na stůl vyhazovati rozličné papíry, dopisky, účty, visitky atd.

„Však já tě ihned přesvědčím, jak krátká — jemně řečeno — jest tvoje paměť, slečno sestro,“ pravil mezi tím, „ačli jsem neztratil svoje staré zápisky, kterés mi ráčila onehdy naplniti samými dobrými proň radami a naučeními, co podniknouti a čeho vystříhati se má, aby se stal z něho nejen znamenitý nýbrž první náš básník. Ach, jaké to štěstí, tu jsou! Poslyšte, Hebo naše, i vy, Marcele, co vám předčítati budu, a pak suďte sami.“

A Eduard se počal v zápiskách svých horlivě přebírati.

Jako žhavý blesk trhla Ivaniným srdcem upomínka na ono nedělní ráno, kdež Marcel do Lužan přibyl a Eduard vyhledav ji v jejím pokoji vypravoval jí o přísném jeho úsudku, Gustavových prací se týkajícím, jejž chtěla v rozmarném vzdoru a důsledném odporu proti hostu tehdáž tak nevítanému za každou cenu zvrátiti.

Podobalo se jí, že při Eduardově bezohlednosti asi ten okamžik nespravedlivé rozhořčenosti a dívčí svévole draze zaplatí.

Polekány zaletěly její oči k Marcelovi. Doufala, že i on oči její hledati bude, aby ji s úsměvem ubezpečil, že nebude jinému věřiti, než co slyšel o Gustavovi z jejích vlastních úst, ale Marcel k ní nevzhlednul. Se vší svou netečností, která jej v účtárně u přítomnosti hostů vyznačovala, porovnával řádek čísel ve svých účtech s položkami k nim náležejícími. Snad ani neslyšel, snad přestal dávno již poslouchati zpozdilý Eduardův chvast oceňuje ho ihned dle zasloužení.

„Hle," četl Eduard ve svých zápiskách, „zde na této stránce káže Gustavovi, aby se stal tvůrcem nového světového názoru, jímž by se mu dostalo do ruky žezlo poesie ostatním básníkům našim již mdle z rukou klesající, a tu si přeje, aby budoucí jeho básně novým tím názorem nejspíše již prosáklé hvězdným písmem na obzoru našem co nejdříve se objevily atd., atd. — krátce, je plna knížečka podobného obsahu, samá důvěra v jeho vznešené poslání, samá touha, aby je co nevidět vyplnil. Jestli vás, Marcele, zajímá stopovat ženskou důslednost a porovnávat shodu mezi výroky dnešními a minulými spanilomyslné této dámy, prohledněte si zápisky ty sám, a pak nám bez obalu povězte, zdali se v řádcích těch vlastní její rukou, jak vidíte, psaných, jeví nevšední pro Gustava interes čili nic."

Marcel však neviděl neb si nepovšiml, že mu zápisky podává, jsa, jakož se podobalo, celou duší při své kontrole, a paní z Vodňanova se jich místo něho kvapně uchopila skrývajíc je do své ozdobné mošinky na pletení, aby, jak pravila, déle nezavdávaly podnětu ke sporu jalovému, již dávno přes dovolenou míru vtipu ve kruhu přátelském vykázanou se protahujícímu.

Ivana strnula.

Jak zcela jinak znělo, co Eduard teď o Gustavovi předčítal, než vše to, co byla Marcelovi o něm pověděla, když se jí minule zpříma na její úsudek o něm otázal. Cítila, že jest nevyhnutelno, aby mu co nejdříve objasnila, jak vše bylo míněno, což ovšem jinak nemohla, než přiznajíc se mu z onoho dětinského hnutí oposičního tehdáž proti jeho slovům ji uchvátivšího, a to tak upřímně, jak on se jí v knihovně vyzpovídal ze všech svých křivd, jichž kdy proti ní se byl dopustil.

Ale Marcel jí k tomu neposkytoval nejmenší příležitosti, jsa stále pohroužen do svých archů číslicemi pokrytých, a hrdost její nepřipouštěla, aby se k němu obrátila bez nejmenšího z jeho strany povzbuzení neb vzhlednutí. Což ostatně nebyl vázán jejich vzájemnou úmluvou bezohledné pravdomluvnosti? Nemusil tak dlouho věřiti tomu, co z jejích úst o Gustavovi slyšel, dokud to sama neodvolala, a vše ostatní zamítnouti?

Když za nedlouho Marcel od společnosti zamlklé a rozladěné povstal a němě se odstranil, neviděli ni Eduard ni Helena v jeho chování ovšem nic zvláštního. Přihlížíval pokladník vždy málo jen k požadavkům etikety a necítil se tedy ani dnes pravidly jejími vázán vytrvati tak dlouho ve společnosti, jíž se účastnil, dokud sama se nerozejde.

Jen Ivana tušila ba věděla, že asi odchází, aby se od ní, jíž neměl jediného pohledu za hodnu, od ní, jež se mu byla dnes ve svatyni srdce svého neodvolatelně darovala, aby se od ní vzdálil navždy!

Tušila, že vyřknul nad ní, co obojetnicí účasti jeho nehodné, v srdci svém ortel smrti. A také se nemýlila.

Po odchodu jeho počal Eduard znova na ni dorážeti, a dozvídaje se, že Gustav skutečně odjel, pozbyl úplně vší rovnováhy duševní, i choval se jako nepříčetný, rozumu zbavený. I počala Ivana z jeho zmatených řečí konečně chápati, že — ač stále se vychloubá, že nikdy žárlivosti nepoznal a nepozná — Apollon mu asi velmi nepohodlně a závažně u slečny Rosignoly překáží, což příčinou, že ji tak zarputile k sňatku s ním donucuje.

Po noci probděné na pavlaně, kamž k ní vystupovala sladká vůně pučících u vody růží, které slyšely její slib věčné k Marcelovi lásky a věrnosti, ohromila ji zpráva, že nemocný pokladník za svítání do Prahy se odebral, nezanechav návěští, kdy se opět vrátí.

„Nejspíše neshledal Marcel v účtech mu předložených vše v pořádku," mínila Helena, kteráž celá udýchána zprávu tu Ivaně za tepla přinesla, netušíc, že jí tím duši spustoší, „zdáloť se mi včera stále, že jaksi nespokojeně a nepokojně do účtů pohlíží. Když od stolu vstával, byl bled jako stěna, a papíry, které odnášel do svého pokoje, chvěly se mu v rukou. Nedaří se patrně v obchodu vše dle přání jeho, třeba ten dobrý Horovský co nejobětavěji nade vším bděl. Ale jaká to neopatrnost odvážiti se k takové cestě. Dařilo se mu sice v poslední době značně lépe, okřívá vůčihledě, ale po namáhání tom ochuraví zajisté znova. Vždyť z jiného vlastně neochuravěl, než že svoje povinnosti vždy přepínal."

Uprchla Ivana z města do zamilovaného svého zátiší, aby tam poesie života se nabažila, netušila, že tam život pozná ze všech stránek, že pozná i blaho jeho nejvyšší i strast jeho nejhlubší.

Ponechala Ivana přítelkyni při její domněnce, aniž jí odporovala, když hledala příčinu patrné na ní skleslosti duševní pouze v obavě, aby se lehkovážný Eduard rozhodně a neodvolatelně neupoutal k osobě, již za sestru považovati, milovati a ctíti se zdálo ctnostné Heleně naprosto nemožným. Soucitně ponechávala zadumanou Ivanu o samotě, začež jí tato byla neskonale vděčna.

S nesnesitelnou zdlouhavostí vlekl se den za dnem, a Marcel nedával o sobě věděti a k Ivaně o něm nedoletěla nijaká zpráva z Prahy. Ani nevěděla, zdali se ze své nerozvážné pouti přec jen neroznemohl a neníli též choroba příčinou jeho mlčení.

Co byl stesk, jejž pocítila po oné rozmíšce s Isidorem, proti zoufalé prázdnotě, která teď duši její proměňovala v pustý hřbitov, na němž vadly i poslední kvítka jedno za druhým. Vždyť každý k ne-

přečkání dlouhý den, každá do nekonečna se ploužící hodina, každá olověně lenivá minuta ji potvrzovala v přesvědčení, žeť u Marcela nadobro odsouzena . . .

On, u něhož neměl víry než mathematický důkaz a experiment co nejpřísněji provedený, on, jenž věc, o níž chtěl pronesti úsudek platný, vždy podroboval nejsvědomitějšímu bádání, snaže se na vše pohlížeti ze stanoviska nejnestrannějšího — on odsoudil ji netázanou, neslyšenou. Ani mu nepřišlo na mysl hledati v tom, co Eduard mu sdělil, nějaké nedorozumění, které by se snad dalo několika slovy objasniti, její slib, že bude k němu vždy pravdivou, neměl patrně u něho nejmenší ceny. Odsoudil ji zajisté co koketu. Podezříval asi v melancholii, které býval podroben, její lásku k vědě, její zápal pro umění, její úctu k pravdě, odsoudil snad celý její směr a smýšlení její co pouhé pomůcky licoměrnosti — především však podezříval asi její upřímnost k němu, domnívaje se, že vše to, co kdy k němu uznalého, vřelého a vděčného promluvila, pravívá i každému jinému, jehož se jí zachce si dobyti, že povzbuzujíc jej k opětnému nastoupení opuštěné dráhy nic jiného nezamýšlela, než aby rozmnožil počet mužů vynikajících v oboru duševním, které chtěla zapřáhnouti do svého vítězného vozu! Vinil ji beze vší pochyby, že jí nepostačuje hráti si jen s hejsky a vládnouti šviháky, že ctižádost její výše se nesla, že básník a učenec měli se státi hříčkami její marnivosti. A neušlechtilou ctižádost tu považoval teď asi za jádro všech jejích snah, za osu všech jejích tužeb.

Někdy ji pochvělo neodolatelné přání mu dopsati a vše mu vyjeviti dle pravdy. Ale vždy mu zas odolala. Nikoli její slova, jeho srdce mu musilo říci, že se mýlí — jiného rozřešení nešťastného toho omylu nebyla žádostiva.

Se zimniční netrpělivostí čekávala na poštovního posla a dychtivě sahala vždy po listech jí docházejících. Musil jí Marcel nevyhnutelně dopsati, musil jí aspoň oznámiti, že se vzdává pohostinství jejího.

V té vášnivé naději roztrhala jednou obálku na dopise domnívajíc se dle písma jí povědomého, tenkráte že drží konečně několik řádků od něho v rukou se chvějících. Ale z obálky vypadl pouze hlaďounký lístek, na němž četla: „Alfonsa Rosignola a Gustav Marčan slaví svůj sňatek dne 16. července v Paříži.“

Právě bylo šestnáctého července.

Než se vzpamatovala z překvapení svého, než měla kdy sama sebe se tázati, zdali v tom větší více než mystifikace mstivého básníka, vešla k ní kvapně společnice její. Držela podobný lístek v rukou a vedle toho otevřený dopis.

„Račte odpustiti, milá přítelkyně, že dnes výminečně povinnosti svého postavení nedbám a bez obalu a patřičné šetrnosti vám zvěstuji, abyste se ihned připravila na návštěvu neocenitelného pana Horovského, toho vzoru všech přátel,“ pravila Ivaně všecka ubledlá.

„Horovský se chystá sem?“ uklouzlo rtům Ivaniným v smutném zklamání. „Co mi má Horovský říci?“

„Mnoho, přemnoho, nebohé, drahé dítě,“ ubezpečovala ji Helena plna soucitu, se slzami v očích, „děly se věci velmi nepříjemné ba neslýchané za poslední doby v Praze.“

„Koho se týkají?“ zvolala Ivana za strašlivých předtuch, že Marcelovi cosi neblahého se přihodilo,“ nezatajujte mně ničehož, chci vše věděti, slyšíte, vše! Povězte mně čistou pravdu, prosím vás za to, poroučím vám to!“

Nebohá Helena nevěděla, čemu má spíše vyhověti, přítelkyni nebo svému citu, jenž jí ukládal největší ohled k rozechvěné dívce; ale neschopna Ivaně dlouho odolati, vyhověla konečně přec jen přání jejímu.

„Slyšte tedy, co Horovský mi píše a co vám chtěl sděliti sám,“ zajíkala se plna zmatku stále sama s sebou bojujíc. „Váš bratr půjčil Gustavovi, jenž se chystal — jak aspoň před ním tvrdil — k veliké umělecké cestě, až k neuvěření značnou sumu peněz bez jiné jistoty než ústní úmluvy, v blaženosti srdce svého, že se najisto teď sprostí nebezpečného soka. Ale Gustav cestu tu podnikl ve společnosti slečny Rosignoly, kteráž ve vší tajnosti prodala veliký dům, jejž Eduard jí koupil za konečný slib, že se stane dojista jeho chotí. Vytratily se tím způsobem veliké sumy na hotovosti z obchodu, čímž povstal, jak z dopisu laskavého pana Horovského se jeví, veliký v obchodu zmatek.“

„A proto Marcel z Prahy se nevrací, proto mi nepíše,“ vzdychla si Ivana vrhajíc se přítelkyni téměř bez vědomí v náruč. Myslila Helena trpce si vyčítajíc svou povolnost, že omdlévá prudkým leknutím a lítostí nad bratrovými skutky, netušila, že pozbývá vědomí v návalu radosti, že má Marcelova vzdálenost a jeho mlčení příčinu důležitou a závažnou.

XII.

Horovský se dostavil se slavnostní odměřeností, s vyčítavým výrazem v pohledu jako někdo, na němž byla největší nespravedlnost spáchána a jenž se za ni vinníkovi přichází mstít nejšlechetnější velkomyslností. Ivana mu letěla v ústrety, jako by mezi nimi nebylo nikdy bývalo nejmenší rozmíšky; také o ní v této chvíli skutečně naprosto nevěděla.

Škodolibý úsměv se rozvlnil bývalému učiteli jejímu kolem úst, když naproti ní se umístiv spozoroval, kterak sa chvěje nemohouc se dočkati jeho oslovení. Pravil si, že ji jak náleží vytrestal, odciziv se jí za tak drahný čas úplně. Co asi zakusila po něm hoře a stesku. Její přepadlá tvář, její zanícené oči podávaly mu o tom výmluvné svědectví.

Skoro jí politoval, ale při tom stál ve svém nitru přec na tom, že mu nebylo jiné pomoci, než tak přesně ji pokutovati, mělali konečně nabyti rozumu, *jeho rozumu.* A že konečně toho pravého rozumu nabyla, dokazoval mu onen kolosální koš, jímž obšťastnila Gustava, jenž za to se pomstil co nejvelkolepěji bratru jejímu i jemu co budoucímu jeho společníku zcela v duchu oné dobrodruhyně, kteráž opojena jeho zevnějškem si jej zvolila za společníka života cítíc, že má dostatečné jmění hověti všem jeho choutkám, vedle níž mohl pohodlně život svůj v rozkošnickém víru světových měst prolenošiti, prohejřiti, což se mu zdálo beztoho vždy nejprvnějším, nejžádoucnějším cílem.

„Helena mne na všecky neblahé zvěsti, které z Prahy mi nesete, již připravila,“ oznamovala mu Ivana, aby ušla všem rozvláčným úvodům, k nimž patrně Isidor se chystal, „povězte mi pouze, jsouli zmatky v bratrově obchodě tak vážné, že vyžadují stálou přítomnost churavého jeho pokladníka v Praze?“

„Neměli jsme Marcela nikdy přemlouvati, aby Prahu opustil; jen jeho nepřítomnost umožnila vše, co se dělo,“ odvětil Isidor, nevědomky se přiznávaje, že jeho obezřelý dohled v obchodě, jemuž přikládal tak velikou váhu a za který si žádal od ní uznání tak vřelého, se neosvědčil. „Vždy jsem vás upozorňoval, že bratrovi příliš důvěřujete, nejen že klamal všecku mou obezřelost, zneužil i vás až k neuvěření směle. Vám, sestře jeho, slečně Ivaně Kamenické, připsána je v jeho obchodních knihách jak koupě domu Rosignole upsaného, tak i půjčka Gustavovi na jeho cestu poskytnutá. Tvrdí Eduard, že jednal zcela spravedlivě, neb vaší prý vinou se dal Apollon jeho modlou unesti. Kdy byste jej byla vyslyšela, nic podobného by prý se pak nebylo přihodilo.“

„To mi učinil bratr, jemuž jsem dobrovolně ponechala tak velikou část jmění svého?“ zarmoutila se Ivana.

„Kdy byste byla ihned mé výstrahy dbala,“ vyčítal jí Isidor se svým nejkantorštějším přízvukem, „a obmezila bratra v jeho právech, všech těchto nepříjemností by teď nebylo. Nemohu vám nikterakž zatajiti, že pro tu chvíli nemáte jiného jmění, než svoje Lužany. Zajisté nebudete nikdy více míti, nezvolíteli sobě proti bratravi rázného, svědomitého zastance. Uvolil se totiž Eduard — na mou domluvu a hrozbu, že mu přátelství navždy vypovím a nešlechetné jeho jednání mezi známými rozšířím — že bude ročně z čistého výtěžku obchodu jistou část toho upláceti, o co vás připravil. Kdo ale má nad vykonáním slibu toho bdíti? Vy jste se osvědčila k němu příliš slabou; nevyhnutelně třeba vám podpory.“

„Snad by byl pokladník tak ochoten vzíti úkol ten na sebe,“ zašeptala Ivana. Zajímalť jí stav jejích záležitostí jen potud, pokud byl s nimi spojen i Marcel.

„Pokladník mi odevzdal právě před mým odjezdem přípis, v němž mi oznamuje, že musí k radě lékařův hledati teplejší podnebí,“ odpověděl jí Isidor, málo uspokojen jejím rozhodnutím; „přijme prý místo kdesi v jižní Francii, kam co nejdříve i s otcem se odebere. Mámť tuším dopis ve své tobolce, můžete se sama přesvědčiti, jeli úmysl jeho opravdový.“

Smrt sáhla Ivaně přímo k srdci.

„Ale neuvrhne vás tento odjezd do nižádných nových rozpaků,“ konejšil ji Isidor, vida její náhlé zblednutí, při čemž hledal ve své tobolce svědomitě dopis, „k uhájení vašich zájmů u bratra nedostačuje ani tak poctivý úředník jako Marcel, ba ani nejobratnější advokát. Musí se jich ujmouti někdo, kdo má přirozené a nepopíratelné právo hájiti vás — jen manžel Eduardovi zaimponuje.“

Vytřeštila naň oči, nechápajíc ze všeho toho, co jí pravil, dosud jiného, než že chce Marcel nadobro odejíti. Což ho nepřesvědčil útěk Gustavův, jak jí křivdil, podezřívaje ji z lásky k němu? . . .

Isidor cítil se pohledem tak upjatě na něm tkvějícím nemálo povzbuzen a osmělen.

„Ano jen budoucí váš manžel může s prospěchem rozhodným nad vašimi záležitostmi bdíti," pokračoval samolibě, jsa již napřed jist svým konečným a úplným vítězstvím nad bývalou žačkou, jejížto vzdory se mu dle náhledu jeho konečně podařilo nadobro zkrotiti, „jen manžel může Eduarda donutiti, aby vám vrátil jmění tak nedůstojně rozplýtvané."

Ivanin pohled se stával pořád vyjevenějším. Neslyšela jediného slova z toho, co jí pravil, čekajíc bez dechu, až mu na očích uvidí, že šťastně na dopis přišel.

„Přes velikou právě projevenou nesvědomitost bratra vašeho stojím z vděčnosti k zesnulému otci vašemu, z vřelé náklonnosti k vaší rodině vůbec dosud na slovu svém, že se stanu po zařízení své továrny jeho dodavatelem a společníkem, ovšem s neobmezeným právem do knih jeho nahlednouti a kasu mu zkontrolovati, kdykoliv toho uznám potřebu," zvěstoval jí s hrdým sebevědomím, že se mu nikdo co do ušlechtilého jednání nevyrovná; „budu se cítiti velmi poctěným, vlastně blaženým, dovolíteli mi zastati se u vašeho bratra záležitostí vašich vždy co nejplatněji a — —"

„Teď, teď máte Marcelův dopis pod rukama!" skočila mu Ivana s vášnivým posuňkem do řeči," neboť by byl v rozčilení tak vážné a rozhodné chvíle list hledaný přehledl a opět k ostatním zastrčil.

Horovský se zarazil. Co to mělo býti? Chtěla, jevíc tolik účasti k pokladníkovu odjezdu, v tom skrýti své pohnutí nad návrhem věčného spojení osudů jejich, kterýžto návrh mu, jak pozorovati musila, právě chtěl splynouti se rtů!

Celý omámený, zmatený podal jí dopis tak velitelsky žádaný, a ona se naň uvrhla s takovou prudkostí, jako by pro nic jiného na světě smyslu se jí nedostávalo.

Viděla tedy sama na svoje oči černé na bílém, že chce Marcel skutečně opustiti vlast a tím přetrhnouti každý svazek s dřívějším životem . . . Nadobro byl vyřknut ortel smrti nad blahem jejím, krutě jí tím pravil, že jí nikdy nemiloval. Bylať jen marnost její se domnívala, že z jeho zraku, z jeho slov k ní vyšlehuje cit vřelejší, světější — jen duch jeho kdysi s ní se obíral, s ní zápasil, srdce jeho nikdy o ní nevědělo . . .

A veliká slza skanula při tom na Marcelův dopis.

Pln hněvivého úžasu patřil Isidor na tu, kterou považoval již za svou nevěstu pokořenou a poslušnou. Nad čím plakala? Proč dopis služebníka svého bratra dávno neodložila?

„Zakládám si sbírku autografů," promluvila k němu konečně po dlouhém, trapném mlčení hlasem zlomeným, „smím si za účelem tím tento dopis ponechati?"

Horovský zsinal, nedovedl ani k žádosti její svoliti ani ji odepříti. Ona však nečekala na jeho dovolení, složila dopis a ukryla jej zbožně v deskách na jejím psacím stole ležících. S Horovským šla hlava kolem. Ještě jednou a vždy znova sama sebe se tázal, zdali je možná, že to, co vidí, je pravda, neníli šálen jakýmsi přeludem? Ne, nemohlo býti pravdou, co mozkem stále mu projíždělo vnucujíc se mu

co skutečnost, bylo to příliš absurdní, pro Ivanu, ale bohužel především pro něho samého příliš ponižující . . .

Ne, ne, nemohlo to býti! Nemotorný, nesličný Marcel a krásná slečna Kamenická! . . . Pouhá domněnka již byla urážkou pro Ivanu, pro *jeho* Ivanu! Její podivné chování nemělo jiné příčiny než panenský stud, nevěděla, co dělá ve zmatku milostného blaha, vidouc se u přístavu nejsladších snů a nadějí. Však se o tom ihned neklamně přesvědčí.

„Vám, drahá slečno, jest potřebí rázného zastance,“ počal obratný Isidor velmi neobratně, „a mně něžné družky —“

Ona sebou nepohnula, hledíc neodvratně na desky, do nichž byla dopis vložila. Neslyšela ho, myšlenky její bloudily, kdo ví kde . . .

„Co tomu říkáte?“ tázal se jí, pozbývaje znenáhla trpělivosti.

„Čemu?“ roztržitě vyjela.

„Že chci vaši přítelkyni, paní Helenu z Vodňanova, zvoliti sobě za choť,“ zvolal, nevěda sám, co mluví, chtěje jí hodně zatřásti, připomínaje si mimovolně záměr pomsty, který v něm vznikl, když tehdáž pod lipami si troufala ponejprv zřejmě a rozhodně mu vzdorovati.

Domníval se, že Ivana vyskočí jako raněná lvice, že vzplane žárlivostí, že se nebude znáti strachem, aby hrozbu svou neuskutečnil, ale ona mu odpověděla s úsměvem mdlým, avšak srdečným:

„Nemůžete lépe voliti, drahý Isidore! Helena ocení vše, co jí podáte a stane se ozdobou vaší domácnosti. Vím, že i ona si vás co nejupřímněji váží.“

Nemohl se Horovský déle klamati, nezbývalo mu, než o to dbáti, aby se nestal směšným.

„Těší mne, že sdílíte můj náhled o její ceně,“ pousmál se na ni se zuřivým však úšklebkem. „Nemá Helena sice jmění, ale já žádného jmění nepotřebuji, tím více však si přeji pečlivou hospodyni, choť jemnou, ochotnou, ženu, vedle níž bych se cítil doma, kteráž by mne neštvala od myšlenky k myšlence.

„Ne, to Helena zajisté neučiní,“ ujišťovala jej Ivana dobromyslně, nevšímajíc si, že došlo tedy přec na Eduardova slova, jimiž přítele, vracejícího se do zámku k ní uváděl — „bude vždy jen to konat, mluvit a myslit, co vám bude příjemno. Vpraví se do vás jako žádná jiná žena.“

„Je na blízku, abych s ní mohl ihned promluviti?“ tázal se Isidor, domnívaje se najisto, této ráně že Ivana neodolá, teď že vyzradit musí, mnoholi je v klidnosti její líčeného, teď že se konečně přizná k pravým svým citům.

„Helena je vedle v jídelně,“ ochotně Ivana mu zvěstovala, „netuší, co jí očekává blahého. Smím ji na to připraviti a státi se námluvčí vaší? Ale ne, ne! Dojděte k ní sám a promluvte s ní osobně, bude jí to více těšiti. Jděte, Isidore, s bohem, a buďte šťasten — šťastnější než vaše nebohá žačka —“

A Ivana se nemohla déle opanovati. Sklesnuvši nazpět na odpočívadlo, dala se do usedavého pláče, cítíc se vedle bývalého učitele ve svém bolu dítětem.

Ale Horovský se nevzdával ještě všech svých nadějí.

„Obrátím se k Heleně," pravil k ní důrazně, „až mne ubezpečíte, že mne propouštíte z povinnosti státi se ochrancem vašim. Jsemť vázán nabídnouti vám svou záštitu z vděčnosti k otci vašemu, jenž byl i otcem mým a vždy za syna mne považoval."

„Děkuji vám za dobrý úmysl — ale byl byste zajisté vedle mne nešťastným," pravila mu poctivě, „vždyť víte lépe než kdo jiný, že náležím k těm, s nimiž, jestliže se provdají, musí muž hledat — kámen mudrcův. Aspoň jste mi to bezpočtukrát v dřívějších letech vyčetl."

A Ivana mu podala obě ruce tak srdečně a s pohledem tak jasným, jako tehdáž, když u potoka pod květoucí jivou se shledali.

Horovský náležel k oněm lidem, kteří jsou velmi brzo hotovi s osobami, u nichž se necítí dosti oceněnými. Přesvědčení, že Ivana jiného více miluje než jeho, že miluje pokladníka svého bratra, ochladil jeho zápal pro krásnou žačku dostatečně. Neměl teď jiné snahy než dokázati jí, že tak snadno a s lehkým srdcem od ní ustupuje, jak ona se ho vzdává.

Chladně její ruce stisknuv, chladně je upustil i obrátil se k jídelně.

A Helena, jako by byla tušila, v jakém úmyslu k ní přichází, přišla mu vstříc bez černých brejlí, široké jupky a ošklivého upravení vlasů, zcela tak, jak ji byl onehdy u tabule bez domácí slečny odbyté pravil, že si přeje ji vždy viděti . . . Nemohla se utrápená Ivana v té chvíli skutečně k ruměnné, usmívavé vdovičce rovnati.

XIII.

„Vy jste vším vinen, vy a jedině jen vy!" volal Eduard běhaje v županu jako šílený po účtárně, kdež Marcel, užívaje tichého nedělního odpůldne, knihy mu svěřené uzavíral, aby před odjezdem svým nástupci svému je v pořádku patřičném odevzdal. „Vy a jen jedině vy vše to, co opět nad hlavou mou se shrnulo, jste zavinil. Ó nemyslete si, že vás dříve odsud propustím, dokud vše zas alespoň dle možnosti nenapravíte."

S podivením vzhledl pokladník k svému dosavadnímu chefovi, jenž, uznav za přiměřené po unešení Gustava slečnou Rosignolou ulehnouti a na těžce nemocného si hráti, aby ušel úsměškům svých přátel a nepřátel, najednou ze své ložnice v prvním patře k němu do přízemí se rozeběhl, aby jej obsypal výčitkami, jimž Marcel skutečně nerozuměl. Byl Eduard snad přec nemocen a pronášel je v horečce?

„Vždyť přec víte, že Horovský včera do Lužan odjel, aby jsa konečně sprostěn Gustava, soka, o němž se dosud domníval, že mu u Ivany velmi závažně překáží, jí nabídl svou ruku — či to již nevíte, že tak zmateně na mne pohlížíte, jako byste nechápal, co to mluvím?"

Chorobně prožloutlou tvář pokladníkovu přeletěl temný žár; kynul, že mu povědomo, o čem pan chef s ním rozmlouvá.

„Těšil jsem se předsevzetí jeho," pokračoval Eduard poněkud klidněji, za to tím plačtivěji, „doufal jsem, že se co švakr společník můj obchodu ujme ve směru vašem. To víte, že nemám žádného smyslu

pro detail, že se mi protiví malichernosti života a veškero puntičkářství a pedantství v obchodě nutné. Za to jsem nadán tím šťastnějším pohledem pro veliké poměry a rozměry, pro dalekosáhlé perspektivy, krátce zrodil jsem se vojevůdcem a nikoli kramářem. Najednou se Horovský teď u mne zastaví, oznamuje mi, že si věc rozložil — a že místo Ivany si bude bráti — její společnici. Není to k zbláznění! není to k zastřelení? A vy mlčíte?"

„Pan Horovský si bere paní z Vodňanova?" zajíkal se Marcel pouštěje péro z ruky do kolkované hlavní knihy, nic nedbaje, jakého se to dopouští černého hříchu.

„Ano, paní z Vodňanova, kteráž umí tak výtečně řídit dům, tak výborně pořádat tabule, kteráž jest vždy vlídná, veselá, hovorná a ježto by mně samému byla ovšem také milionkrát milejší než ta excentrická naše Ivana, které ani polobůh není dle vznešené chuti. Chtěl mně namluviti, že se již cestou do Lužan jinak rozmyslil, klada ryze ženské vlastnosti dámy jedné a výstřední smýšlení druhé na váhu, a nemoha býti dlouho na rozpacích, pro kterou se rozhodnouti, aby jí svěřil štěstí a poklid svého života. Ale podřekl se každou chvíli, aniž toho pozoroval. I poznal jsem z jeho řečí, že jej Ivana dopálila, zaplakavši zcela do pravdy, právě když jí dělal svůj návrh, nad dopisem vaším, v němž mu oznamujete svou cestu. Proč zaplakala, to ovšem jen bohu povědomo. Vždyť vás přec nikdy nemohla snésti, chtěla míti z toho ošemetného Gustava jen proto znamenitého básníka, aby vás hodně pozlobila, poněvadž jste mu vy talent upíral, hněvala se stále na vás, že jste se jí stále nedvořil jako všichni ostatní muži, celá se vždy zachvěla, jen když se někdo o vás zmínil, a najednou zapláče nad vaším dopisem, a zapláče nad ním před zamilovaným k svatbě se hotovícím ženichem. Kdo těmto excentrickým ženštinám kdy vyrozuměl! Ne dost na tom, že zaplakala, ale vyžádala si i dopis váš — zakládá si prý sbírku autografů! Jak neměl Horovský ihned jinou za ruku požádati, bylť bych v prvním vzteku nad touto nešetrností taktéž učinil. Myslíte, že ji to dojalo? Ještě prý mu úsilovně k Heleně domlouvala! Což si nemusil mysliti, že jest do vás k smrti zamilována? Přál bych té pošetilce, kteráž neměla nikdy špetky rozumu ni považení ni obezřelosti, ježto byla vždy pravou mou protivou, přál bych jí od srdce, aby Isidor zůstal při Heleně — ale jak by se mně dařilo bez vás i bez Isidora! Vypověděl mi totiž naše umluvené v obchodě spolčení. Musí si jej Ivana vzíti!"

Marcel vyskočil od psacího stolu, oči jeho planuly.

„Jak jsem vám již pravil," horlil Eduard znova, „vy jste zmatku toho příčinou, vy jej musíte napraviti. Netažte se mne, jak, to vy věděti musíte, nikoli já. Nejlépe ovšem by bylo, kdy byste jako druhý Paris tu Helenu unesl neb ji v Isidorových očích aspoň hodně uškodil, Ano jste povinen tak učiniti a přivesti jej na myšlenku, že panoval kdysi milostný mezi vámi poměr, ba že panuje dosud mezi vámi. Vrátí se zajisté pak zas k té svéhlavé Minervě, kteráž jiného nečiní, než podkopává moje štěstí, můj blahobyt, celý můj osud — Marcele, vy musíte neodkladně do Lužan . . ."

„Nepřeju si ničeho vroucněji!" zvolal Marcel.

„Výborně, výborně!“ křičel Eduard pln nadšení, „již vás vidím co vítěze. Škoda, že nejste musikální, mohl byste Helenu poctiti zastaveníčkem, o němž by mělo služebnictvo co žvástati. Postaral bych se o to, aby se Horovský o tom co nejdříve dověděl s patřičnými přímětky a dodatky. Rychle, rychle, chystejte se napraviti, co jste zavinil.“

„Kýž je to možná!“ vzdychl si Marcel. „Životem bych to chtěl zaplatiti.“

„Toť se rozumí, že to bude možná, setrváteli v této náladě. Noci jsou teď jasné, měsíčné, k serenádám, únosům a podobným podnikům velice příznivé. Spěchám, abych vám objednal povoz . . .“

XIV.

Moře stříbrného jasu a opojivé vůně vlnilo se za onoho večera v hájku lipovém. Měsíc v úplňku prozařoval loubí stromů proměňuje každý na nich list v průzračný lepokam, provázeje každé lupenů se zachvění deštěm jisker demantových. Nebylo nikde v lesíku tom stínu plného, jen tu a tam světla méně skvělého, přitlumeného.

Ach, tu přec! U dveří domku zahradního, kdež nejmohutnější lipy vrcholky svoje v tichém šepotu k sobě klonily, tvoříce nad ním střechu nade vše půvabnou a libodechou, padal dlouhý štíhlý stín i na třpytný písek před prahem jeho.

A jediným tím stínem v té tiché vonné zářivé noci byla Ivanina postava mdle o sloup dveří se opírající.

Přišla Ivana s duší hořem přetékající, aby s domkem navždy se rozloučila, aby zapomněla na toho, kdož zapomínal na ni . . . .

Proč ale chtěla naň zapomenouti? Že se od ní odvrátil? Což mu nebyla tam dole u té lesknoucí se vody berouc všecky pučící růže za svědky, zaslíbila, že bude její život jemu zasvěcen, nechť jej přijme, či zamítne.

Ne, ne, nikdy naň nezapomene, nikdy nebude cenu jeho měřiti podle upokojení citů svých osobních, nepřipraví se zapuzujíc jeho obraz z nitra svého o svoje nejutěšenější upomínky a svoje nejplodnější myšlenky! Na co chtěla mysliti neli na něho! Což pozbyl Marcel tím, že jí nemiloval, některé své vzácné vlastnosti? Přestal býti duchem hlubokým, ryzou povahou, vzorem obětavého a šlechetného člověka proto, že od ní se vzdaloval? Neměl ji za hodnu lásky své, toť byl jediný jeho hřích . . .

A do těchto žalných zvuků plačícího srdce jejího, plného nejbolestnějšího odříkání, vloudil se najednou hlas plný truchlivého chvění, jenž k ní pravil: „Tvrdil jsem ti kdysi, že se nestanu nikdy hostem tvým, i kdy bych si tím mohl svou čest stokrát nad život mi dražší vykoupiti — a teď jsem tu přec a žádám tě za pohostinství doživotní, vykoupímli si tím odpuštění tvoje!“

Omámené Ivaně se zdálo, že se to nad ní vznáší rajský jakýsi sen. Bez hnutí, obávajíc se, aby ho nezaplašila vzdechem, posunkem, naslouchala hlasu tomu, jenž se k ní ozýval z nebe lásky.

„Ó kéž bys uznala, že jsem dosti potrestán, pochybovav o tvém citu ke mně, mukami domněním tím neblahým mně způsobenými! Jak

jsem mohl ale bez pochybnosti uvěřiti, že mne u nohou tvých ležícího zdvihneš, když jsem cítil, že dle řádu světského jsem posledním mezi posledními, kteří o srdce tvoje mezi sebou zápolili? Nevěř, ó Ivano moje, že jsem ve světě kdy cosi jiného více miloval než tebe, ty jasná dcero pravdy? Cokoliv kdy jsem konal, z lásky k tobě jsem konal! Chtěl jsem se státi slavným mužem tobě ke cti a radosti a zahrabal jsem se místo toho do hrobu, nad nímž si jako motýl v slunných paprscích blahobytu poletovala, abych ti blahobyt ten zachoval. Vždy mi šlo vědomí, že jsi šťastna, nad štěstí vlastní. Přistěhoval jsem se k tobě cítě, že umírám, abych se blízkosti tvé nabažil, a zoufale jsem se ti odstranil s cesty, domnívaje se, že Gustava snad proti vůli své přec jen miluješ, zoufale jsem se chtěl vzdáliti od tebe navždy, hádaje, že v Isidorovi najdeš zaň náhradu. Nařídíšli mně teď, abych odsud odešel, nikdy již mne nespatříš, dovolíšli, abych zůstal — do smrti od prahu svého mne neodtrhneš! Rozhodni nade mnou, jen to, co ty chtíti budeš, ode dneška heslem mým se stane!“

Beze slova klesla Ivana Marcelovi v náruč . . .

Všichni přátelé slečny Ivany Kamenické strnuli, slyšíce, že si bere pokladníka svého bratra, nejnepatrnějšího člověka, jejž lze si představiti, jenž vše nemotorně porážel, co v cestě mu stálo, a ani slušně pozdraviti a promluviti neuměl!

Ach tyto excentrické dámy, jaké mívají přec jen choré choutky!

Jediný Eduard, ač se k tomu veřejně nepřiznal, byl volbou sestřinou úplně spokojen. Aspoň se mu dostalo švakra vždy ochotného zaň mysliti, pracovati a se starati.

Snad se vdávala slečna Kamenická ze zlosti, že jí unesla Rosignola jejího Apollona, neb že si bral Horovský, na nějž zajisté co nápadníka vždy počítala, její vlastní společnici?

Hádalo se všelijak, a každý gratuloval velmi okázale Horovskému, nemálo tím uspokojenému, k rozumné volbě jeho rozumné choti, takové domácí skromné prostomilé dušinky, která neměla jediného nepřítele a hance.

Ale do roka byla paní Horovská po celé Praze známa nádherou svých toalet a leskem svých společností.

Znenáhla si teď její známí zpomněli, že bývalo vždy slabou stránkou její presidovati v hedbávných šatech a se zlatým řetězem u čajového stolu, a počínali rameny krčeti, zdaž továrna pana manžela, na vzdor jeho rozumnému positivismu, na kterém si vždy tolik zakládal, bude stále na tolik přepychu vynášeti?

Mezi tím, co přítelkyně se vznášela na výši společenského života, opisovala bývalá slečna Kamenická, růžová pilností a štěstím, horlivě v milých svých Lužanech archy, které plnil Marcel, pracuje o velikém anthropologickém díle, z něhož některé ukázky v časopisech uveřejněné vzbudily obecnou pozornost.

Nezklamala se Ivana tušíc, že se jí objeví život ve své nejpravdivější a nejsvětější podobě v jejím zátiší.

Athény.

Od

Fr. Velišského.

(Dokončení.)

Mezi oběma čely průvodu a střední touto scénou vyobrazeno po dvou skupeních bohů sedících. Umělec bohy neviditelně slavnosti přítomné a z ní se radující vedle svého práva*) viditelně zobrazil naznačuje tím také důmyslně i místo, kde odevzdávání darů již bylo se začalo, za chrám. I spatřujeme tu v levo bohy dívající se průvodu od jihu přicházejícímu (obr. 11.): sedí tu Hermes (a) a vedle něho pravici na rámě mu pokládaje Dionysos (b), za nimi Demeter (c) s Triptolemem (d), a dále sedí Zeus (obr. 12. a), ochrance města, na křesle s lenoškami, drže žezlo v pravici a vedle něho manželka Hera (b), oděna chitónem překrásně seřásněným a levicí rozpínajíc himation jako závoj nad hlavou; za ní pak stojí Nike (c). — Z druhé strany vypodobněni opět bohové pozorující průvod, jenž ze strany severní se blíží. Sedí tu nejprvé Athéna s Hefaistem; Athéna nemá ani helmy ani aigidy, pouze kopí (spěžové) ji označuje, jež dle stop jeho kdysi v pravici měla. Pak zobrazeni Poseidon s Apollonem, oděni jsouce himatiemi ladně složenými a prsa majíce obnažena (jako všichni ostatní bohové), a před samým již průvodem ukazujíc naň levicí vypodobněna Afrodita s Erotem a společnice její Peitho.

A tak vstupme již z předsíně do celly (obr. 10. C), která někdy dvoukřídlými skvostnými dveřmi se otvírala. Délka její obnáší téměř 31 m. Dvěma řadami dorských sloupů rozdělena byla na tři lodi (*στοαί*), širší střední a dvě užší postranní a nad těmi opět dvě řady sloupů tvořily chodby svrchu pro účastníky průvodu rozdílení odměn se dívající. Mimo to přepažena byla cella mřížemi ve dvě části, z nichž přední větší slula hekatompedos (na památku staršího chrámu), druhá

*) Někteří badatelé chtějí tomu, že vlys tento nepředstavuje nám *hlavních momentů* průvodu panathenajského z doby *přítomné* (Feidiovy), nýbrž že uvádí nás v doby starodávné, kde „bohové ještě důvěrně s lidmi obcovali,“ a že to je jaksi ideální obraz prvních panathenají za Theseva. Proti tomu lze namítnouti, že umělci, chtělli sloučiti skutečný svět s ideálním, nebylo třeba uchylovati se za tou příčinou do minulosti; neboť mu volno bylo užiti k tomu i konkretní přítomnosti. Potvrzuje nám to umění výtvarné i pozdních věků; připomínám jen na př. Ghirlandaja, Rafaela, Tiziana, Pavla Veronského a j., jižto zajisté současný svět přenášeli na půdu biblickou činíce přítomnost svědkyní ideální minulosti. A tak Feidias naopak činí svět ideální svědkem a účastníkem přítomné skutečnosti. A konečně neodvážil se Feidias žádné novoty, neboť na východním vlyse Theseja (původem sotva mladšího) podobně děj rozdělen dvěma skupinami bohův; a taktéž na východním vlyse chrámu Niky vypodobněna porada bohův, účastníků bitvy Platajské — tedy události souvěké. Ano zvyku toho obecnost potvrzují některé zlomky vypuklin, chované v severní síni propylají (ř. Polygnotovou), kde znázorněn démos attický (zosobněná obec), an pokojně sedí mezi ochranci svými, Athénou a Herakleem. Totéž děje se v příčině této přečasto také na vásách.

pak parthenon v užším smyslu. Strop byl dřevěný, kasetovaný, s otvorem uprostřed, byl tudy chrám t. ř. podnebesný (ὕπαιθρος). Slavná socha Athénina od Feidia ze zlata a slonoviny zhotovená stála v zadu ve střední lodi v pravoúhlém, červeně natřeném výklenku (b). Dle zpráv starých a dle některých podob na penězích a konečně dle mramorové sošky r. 1859 v Athénách od Karla Lenormanta nalezené, která patrně jest kopie, ač ne právě mistrovská a úplná sochy parthenonské, možno podati obraz díla toho skoro ve všech kusech věrný. Stála na podstavci ozdobeném vypuklinami představujícími narození první ženy a obdarování její od bohů, jsouc i s ním 26 řec. loket (12 m.) vysoká. Obličej a hrdlo, ruce i nohy byly ze slonoviny, ostatní tělo, či vlastně šat, dlouhý chiton, byl ze zlata a sňatelný, váhy 44 talentů (1152 kilogramů); přílbu její zdobila svrchu na kuželi sfinga a vedle ní na oblině

a b c d

Obr. 12. Skupení bohů z parthenonského vlysu východního.

lební dva nohové; na prsou měla hlavu Medusinu (Gorgoneion) ze sloni; štít, na němž levice volně spočívala a pod nímž had Erichthonios, symbol zeměrodého lidu attického, bezpečně se skrýval, krášlily zápasy její s Giganty na vnitřní a bitva Athéňanův pod Thesevem s Amazonkami a Kentaury na vnější straně, kde Feidias podobu svou a Perikleovu dvěma bojovníkům udělil, kteréžto dle větší kopie štítu se štítem jmenované sochy obdobné v museu Londýnském potom v skutku poznány byly.*) Na pokraji vysokých podešvů trepek spodoben byl boj s Kentaury. Na pravici její vznášela se bohyně vítězství Nike ze zlata a slonoviny, 6 řec. stop vysoká majíc taenii v ruce a na hlavě věnec (odznaky vítězství zápasního), neboť zde před tváří bohyně udělovány byly věnce a odměny vítězům v zápasech za předcházejících dnů pan-

*) Pomocí zprávy Plutarchovy (Pericl. XXXI. p. 169 C), jenž praví, že vypodobil Feidias sebe na štítě v podobě muže lysohlavého oběma rukama kámen na nepřítele pozdvihujícího a Periklea v podobě bojovníka kopí napřahujícího a tím podobnost důmyslně jaksi zakrývajícího.

athenajských. Za tím účelem byl zde na širém zděném podiu stůl, kde odměny se udílely. Místo, kde socha i kde podstavec stolu a sedadla proedrie byla, až posud jsou znatelna (a). Pouze tyto stopy zde zbyly. Parthenos a všechny ostatní skvosty, jimiž síně tyto někdy byly naplněny, jako obětní stříbrné a zlaté nádobí, zlaté věnce a jiné dary zmizely již dávno podobně jako všechny sochy, které druhdy celé prostranství kolem chrámu naplňovaly. Kdy jmenovitě socha Feidiova byla odstraněna a kam, nedá se zjistiti, tolik ovšem víme, že ještě kolem r. 430, kdy Athény už byly křesťanské, ještě nikdo neopovážil se svatyně panny Athénské, tisíceletou úctou posvěcené, dotknouti se. Teprvé v 6.—7. století proměněna svatyně ve chrám křesťanský a zařízena dle požadavků kultu řeckého až do r. 1206, kdy změněna v katolický, načež r. 1456 dobytím Athén od Turků proměněn v mešitu. Od té doby zašlo v tureckém barbarství všechno podání o parthenonu

Obr. 13. Skupení bohů z parthenonského vlysu východního.

i mezi Řeky samými, neřkuli v ostatní Evropě. Teprvé v 17. století přicházeli někteří osvícenější Evropané do Athén a zprávami jejich, ač nepřesnými, neúplnými a málo vědomými, počala se známost šířiti o nově objeveném chrámě starořeckém, jenž stavitelskou svou stránkou ža do té doby v podstatě své nebyl porušen. První spolehlivé zprávy podal soudný a vědomý Babin r. 1672 (a uveřejnil Spon v Lyoně 1674). Nejvíce však zásluh získal si o parthenon bohatý a umění milovný šlechtic francouzský, de Nointel, vyslanec krále Ludvíka XIV. v Cařihradě, jenž cestuje s četnou družinou po Východě přibyl r. 1674 i do Athén a zde uplativ velitele akropole (tehdy pevnosti) dosáhl toho, že mladý malíř jeho Carrey po 14 dní kreslil a 21 velikých listů zhotovil. A po dvou letech (1676) přišli ještě Spon a Wheler a podařilo se jim podobně asi 14 dní kresliti a měřiti na akropoli. Byl svrchovaný čas; neboť již blížila se záhuba neodvratná a 26. září 1687 pronikla osudná bomba Benátská z baterie na pahorku Nymf umístěné

klenbou a zapálivši nějakou zásobu uloženého zde prachu způsobila strašný výbuch, jenž rozmetal v trosky parthenon. —

Unaven jsa poutí a pozorováním vyšel jsem z celly ven a posadil se na východní stupně parthenonu. Slunce zapadlo mezi hory v končinách Korintských a náhle rozestřela se temnota nad Attikou; avšak ihned vystoupila rudá tvář plného měsíce nad sklenutým Hymettem a ozařovala brzy stříbrným leskem akropoli.

Před chvílí byli se poslední cizinci odtud vzdálili a zůstal jsem zde sám a sám. Staří vysloužilci znajíce mě z delšího, po několik dní opětovaného pobytu důvěřovali mi a neprovázeli mne; jest jim vystupování vzhůru beztoho obtížno. Tak nerušil nikdo v šťastné této chvíli blízkost duchů, slavných svědků té jasné minulosti hlásané rozmetanou krásou parthenonu, uchvacující ještě v troskách mohutností propylají a nevyrovnanou ušlechtilostí zbědovaného Erechtheja. — Bolně prochvívá mysl pohled s Kapitolu na Forum, úzkostlivý a smutný pocit budí mrtvé ulice Pompejské, avšak nic nevyrovná se hlubokému, celou bytost naši pronikajícímu elegickému dojmu těchto překrásných pomníků tvůrčího ducha řeckého svědčících o osudu krásy na zemi. Čilý, mnohoplodný, umělecký ruch doby Perikleovy, ba celý ten rychlokvětý život řecký — krátký, zmizelý sen! Sebrav se poodešel jsem pod karyatidy Erechtheja, abych božské útvary parthenonu polosvětlím měsíčním blahodárně sceleněјší pojal na vždy s sebou. Nevím, jak dlouho jsem zde stál — pojednou vyrušil mě hlas starého vojina, jenž se stupňů propylají na mne volal: *κύριε εἶνε ὀψέ, εἶνε ὀψέ!* —

Druhé vycházky naší předmětem jest jihozápadní pusté okolí akropole, pro minulost svou velepamátné, pak někdejší náměstí (agora) a konečně zajímavý hřbitov při silnici někdy Eleusinské a blízký Kolonos.

Xenagog náš Miltiadis vyvedl nás na západní stranu akropole, před samý vchod propylají a zastaviv se s námi na jakémsi skalisku: „Pánové,“ pravil vážně, „teď stojíme na Areopagu.“ To že Areopag? My měli na mysli prostranné, nad agorou vznášející se návrší — a zatím spatřujeme nepatrné trachytové skalisko v podobě téměř trojhranné s plochou svrchu asi polovině plochy akropole se rovnající, ač plochou vlastně ani nelze nazývati skupení skalních rozsedlin a trhlin. Nesnadno uvěřiti, to že by bylo ono proslavené místo věhlasného soudu attického, ozdobené chrámy a sochami a ono básníky velebené sídlo Eumenid. A přece tomu tak. Teprvé po bedlivějším obzírání shledáváme, že tvářnost vrcholku tohoto násilnou nějakou katastrofou přervána a rozmetána byla. I v skutku stvrzeno pamětí, že v 17. století zemětřesení útvar půdy zcela proměnilo. Byl tudy povrch jeho mnohem větší, než se nám nyní jeví a mimo to také podezdívkami ze všech stran přimnožený a vyčníval nad agoru Kerameiku asi 100—150 stop čítaje sám výšky absolutní na 300 stop. — Naproti Areopagu u stejné výši s ním zdvíhá se t. zv. *Vîma*, (t. j. *Βῆμα*). Jest to střed skupení skalnatých pahorků v polokruhu na jihu a západě akropoli obkličujících, divokými stržemi, slujemi a roklinami prorvaných a ku straně jižní v délce asi půl hodiny cesty povolně k Piraeu se sklánějících.

Pokládána byla tato místnost za památnou Athénskou *Pnyx*, to jest za sněmovní shromaždiště obce Athénské, za místo proslavené na př. řečmi Demosthenovými. Ale před moderní kritikou neobstálo toto podání, neboť tato místnost nevyhovuje nijak požadavkům místa sněmovního. Jest to polokruhové, k severu svislé prostranství s podezdívkou kyklopskou, mohoucí pojíti asi 600 osob. A co nekritické podání nazývá řečništěm (vîma = βῆμα) nejeví se býti ničím jiným než skalním oltářem na několika stupních postaveným. Mimo to, že by byl skrovný prostor pro ekklesii Athénskou naprosto nedostatečný, nesouhlasí poloha s tou, jakou na základě zpráv starých o místnosti této na mysli sobě tvoříme. Neboť ty zdají se nasvědčovoti tomu, že Pnyx byla nad agorou a pak nikoliv tak, aby posluchači byli hluboko pod řečníkem, a on přes hlavy jejich proti otevřenému severu patřil. A proto umísťují někteří topografové onu památnou místnost na severní stranu Areopagu, kdežto nynější t. zv. Pnyx čili Vîma pokládají za obětniště Dia svrchovaného.

Odtud zdvíhá se znenáhla k východu nejvyšší vrchol této pahorkatiny do výše 450 stop, t. zv. *Museion* aneb, jak se nyní obyčejně nazývá, vrch *Filopappův*, dle náhrobku prince z rodiny králů Kommagenských, jenž zde spolu s jinými členy této rodiny poč. 2. století po Kr. pohřben byl. Pomník jest polokruhový se třemi výklenky (v nichž někdy stály sochy pohřbených) mezi čtyrmi sloupy, a ozdoben byl původně řezbami polovypouklými, z nichž něco málo zbylo. Bylo to věru půvabné místo pohřební, přehlížející velikou část města i Attiky. Před sebou u stejné téměř výši máme v nepatrné vzdálenosti akropoli, níže k východu zbytky Odeja a divadla Dionysova, pak skupení sloupův Olympieja a za půvabnou rovinou Hymettos; k jihu přehlížíme vlnitou krajinu až k Faleru a Piraeu a na západ a severozápad Attiku až k Parnethu.

Svahy Museja i vrchu oltářního po celé délce své (ku straně jižní) proryty jsou jeskyněmi, které dle cisteren často při nich se vyskytujících někteří badatelé (na př. Curtius) za obydlí nejstarších obyvatelů pokládají. Ale mnohé z nich jeví se býti také skalními hrobkami, na př. nekriticky t. zv. vězení Sokratovo, sestávající ze tří kobek ve stěně skalní vytesaných.

Navracujíce se s Museja k vrcholu oltářnímu stopujeme některé zbytky zdi hradební, jež se jihozápadně právě po temenech zmíněných pahorků táhla a od níž v těchto místech obě zdi k Piraeu vybíhaly.

S vrcholku *oltářního* sestupujeme do údoliny mezi Areopagem a pahorkem *Nymf*, která táhne se asi na pět minut cesty přecházejíc v prostranství povstalé odstraněním hřbetu nevysokého návrší, na jehož hraně severní kyne nám chrám ř. *Theseův*, oblit jsa tónem zlatým, hněděžlutým.

Prostranství před klasickým tímto chrámem modrá se právě neklasickými uniformami; desátníci řečtí vpravují tu nováčkům pronikavým ἕν — δύο, ἕν — δύο počátky vojenské postavnosti. Nebudiž nám to závadou v požitku.

Budova tato jest nejzachovanější památka z Athén klasických. Na dvou stupněch zdvíhá se ve slohu dorském v rozměrech 33×14 m.

s obsloupením po 6 sloupech v obou průčelích a po 12 po stranách (dosahujících asi polovinu velikosti parthenonských) a s předsíněmi o dvou sloupech mezi výběžky zdi v obou průčelích. Jest tudy chrám rysem v celku parthenonu podoben, avšak na první pohled zjevno, že rozměry a úměry částí jeho nejsou tak ladny, nemajíce té pružnosti a živosti, jako údy parthenonu, nýbrž jsouce jaksi hmotnější a těžší. Z toho také dlužno zavírati, že původu jest staršího než onen, ač ze zpráv starých ničeho zjistiti nelze, ba ani toho, jeli to chrám Theseův čili nic, neboť jsou všechna pouze nahodilá udání starých neurčita a neposkytují ani žádné topografické jistoty, neřkuli že žádného popisu nám nepodávají. A tak jest otázka tato dosud nerozhodnuta. Mnozí pokládají jej za chrám Herakleův a to, jak se nám zdá, s větší pravděpodobností. Mínění jedněch i druhých podporováno jest ozdobami uměleckými v metopách i na vlyse. Metopy východního průčelí (v počtu 10) představují činy Herakleovy; metopy podélných stran činy Theseovy, ač toliko v celku 8, neboť ostatní jsou prázdny, nebyvše aneb dohotoveny aneb pouze malovány, čehož ovšem nyní nepozůstalo ani stopy. Komposice i provedení polovypuklin těchto svědčí o květu umění sochařského, tak že proti stavbě zdají se pocházeti z doby s parthenonskými řezbami souvěké; aspoň dvě metopy: Theseus v boji s Minotaurem a skrocení býka Marathonského i nejlepším parthenonským se vyrovnají.

Vlys obrazný, jenž parthenon, jakož jsme poznali, vůkol obchází, jest při tomto chrámě chudší a jen po stranách průčelních řezbami opatřen, any podélné prázdny jsou. Řezby vlysu západního jsou zcela zřejmy a znázorňují dvaceti podobami boj Theseův a pomocníků jeho s Kentaury při svatbě Peirithoově prací bezúhonnou. Avšak stihla vlys tento jedna nemilá nehoda. Jsou totiž metopy pracovány mnohem vypukleji než na vlyse parthenonském a tu jsouce osvětlovány zdola světlem obsloupení podcházejícím, vrhají hořeními částmi svými tak temné stíny, že stávají se nezřejmými i za jasného dne. Tomu umělci při vlysu parthenonském vyhnuli se tím, že vypukliny nevytvořili z plochy tak silně vystupujícími.

Že chrám jednomu z oněch heroův náležel, tomu svědčí i to, že r. 667 zasvěcen byl sv. Jiří, jenž na Theseva i Heraklea, jako zahubitel draka, připomínal, a jehož kult snadno na podobný antický vštípen býti mohl. Následkem toho zakusil sice mnoho změn, ale ty podstatě jeho neublížily, a jsme tomu povděčni, že za tuto nepatrnou oběť celek se zachoval. Hlavní změna týče se klenby, která mu ovšem krásy nedodala, a pak prolomených ještě z ostatních stran (mimo původní východní) dveří.

Byv r. 1835 jako chrám křesťanský zrušen slouží nyní k umístění rozličných starožitností (jakož jsme už svrchu dotkli), nejvíce předmětů mramorových, jen že bohužel bez náležitého spořádání a dbalého dozoru, tak že věci ceny menší překážejí a místo zabírají cennějším. Nejpamátnější a nejzajímavější ze všech předmětů jest stéla v podobě tenkého, asi 7 stop vysokého a 2 stopy širokého mramorového pilíře, jehož palmetkový vrchol uražen. Jest na ní znázorněn bojovník ze slavných dob bojů Marathonských a Platejských připomínající postavou

a oděním reky Homerovy. Ve příčině umělecké jest jedním z nejstarších dokladů reliefového umění attického a podává nám názor vymaňování se z tradic doby archaistické, ač dílem jimi ještě zaujat. Nápis „dílo Aristokleovo“ hned pod nohami oznamuje nám umělce a jiný na podstavci „Aristionova“ — jméno reka, jemuž pomník vzdělán byl. Mimo to zajímá nás ještě několik vypuklin náhrobních na př. stéla Ameinokleje a některých soch a reliefů archaistických.

Východně od Theseja, mezi tímto a severní strání akropole a Areopagu jsou zbytky náměstí řečeného v *Kerameiku*. Leč že nalézají se právě mezi domy a zahradami nynějšího města, jest přehled nekonečně stížen. Miltiadis ovšem nelenil a vodil nás špinavými uličkami a byloli třeba i do domů a dvorků beze všeho ostychu, nestaraje se v horlivosti své o překvapené druhdy obyvatele. Tak poznali jsme zbytky *stoy Attalovy* hluboko pod nynější půdou nedávno objevené, která sestávala někdy z dvojitého dorského sloupení stojícího před 21 síní v délce asi 300 v šíři pak 20 stop; a nedaleko opět stou *Gigantův* či hadinožců — a všady hojné zbytky antických soch, polovypuklin a částí stavebních, na př. vlysů, římsoví a t. d. i nápisův. Vůbec jest půda Athénská velmi bohata na poklady starověkého umění a slibuje hojného výtěžku pro přímý názor a poznání umění řeckého — leč třeba čilejšího a soustavnějšího pátrání, než koná se nyní.

Z ostatních zbytků starověkých v těchto končinách spatřujeme ještě bránu s násloupím, triglyfy a štítem ve slohu dorském, jež postavena byla od Caesara Athéně Archegetidě a jejíž nápis svědčí, že vedla k tržišti olejnímu. A několik kroků východněji přicházíme k tak řečené *věži větrů*, na místě, kde někdy nové náměstí Athénské se nalézalo. Tato stavba, jež téměř úplně se zachovala, zřízena byla ku potřebě praktické, účelu asi toho, jako naše hodiny věžní. Jest provedena z mramoru v podobě osmihranné, zvýší asi 13, v průměru 8·75 metrův s dvěma předsíněmi o dvou sloupech. Na plochách pod vlysem viděti jest rýhy hodin slunečních, na vlyse pak osm podob větrů v polovypuklinách. Na vrcholku nízké mramorové střechy otáčel se někdy měděný Triton, jenž hůlkou ukazoval dolů na podobu větru, jaký právě vál. Vnitř viděti ve dlažbě vyhloubené v kruhu rýhy, kde umístěn byl stroj hodin vodních tlačených vodou z pramene Klepsydry pod akropolí sem do nádrže tekoucí.

Kamkoliv se ohledneme, všady se potkáváme se stavbami, jimiž štědří maecenatové Athény krášlili: tu Attalovci, onde Ptolemaiovci, tam bohatí občané, jinde opět císařové: Caesar, Augustus a přede všemi Hadrian a po něm Antoninové a jiní. Tak mocné kouzlo prováděly Athény ještě v pozdních dobách leskem své slavné minulosti. Že v druhém století po Kr. okolí jmenované věže větrů bylo skvělou částí Athén, o tom není pochybnosti a dotvrzuje s nadbytkem i velkolepá *stoa Hadrianova*, severně nedaleko této věže dle zbytků veliké kdysi prostranství zaujímavší. Jako za dob starých jest i nyní život zde nejhlučnější a mezi zdmi stoy Hadrianovy umístěn bazar se vší svou hlučnou vřavou, kde na prodej jsou předměty nejrozmanitější od plodin až do skutečných ale častěji padělaných menších starožitností. Zde ještě nejspíše na venkovanech tu a tam kroj národní pozorovati

můžeme, nebo v Athénách jsou zjevem řídkým fustanella, hnědý plášť, špičaté střevíce, stříbrotkaná vesta a bohatý pás.

V sousedství bazaru mineme několik ulic výhradně téměř obydlených řemeslníky Athénskými a za malou chvíli přicházíme ulicí Hermovou vedle zahrady pod chrámem Theseovým k severozápadnímu uhlu někdejší zdi Themistokleovy k místu velmi zajímavému objevenými zde v novější době starožitnostmi, k někdejší bráně ř. *Dipylon.* Z náměstí Athénského, o němž už svrchu jsme se zmínili, vycházelo se touto branou trojím směrem, a to v levo k Piraeu, v pravo k Akademii a středním Eleusině. Když v těchto končinách r. 1862 novou silnici k Piraeu zakládali, objevili u kostelíka Hagia Triada (sv. Trojice) na svahu nepatrného návrší, na němž stojí, starořecké náhrobky, jež pokryty byly značnou vrstvou hlíny a štěrku, kteráž právě u tohoto návrší as 5 metrů nad půdu původní vyniká, stávajíc se čím dále odtud tím tenší. Bylo zvykem starých pochovávati mrtvoly podle cest, a tak spatřujeme i zde po obou stranách cesty na pozedzdívkách dílem polygnových dílem z pravidelných uhelníků složených několik hrobek s náhrobními kameny buď pilířovitými (stélami) buď chrámkovitými, obyčejně polovypuklinami ozdobené, z nichž o některých se níže zmíníme. Hřbitov tento, jenž někdy po stranách svaté cesty Eleusinské se táhl, jest nyní v délce asi jednoho sta kročejův objeven a poskytuje nám už nyní zajímavého poučení a slibuje mnohem hojnějšího později. Jest zjevno, že pochází ze čtvrtého století př. Kr., nikoli z doby starší; o tom svědčí ráz prací sochařských, jakož ihned krajní náhrobek (obr. 14.), nejkrásnější z objevených, šťastnou náhodou určitě nás o tom poučuje, že spadá v počátek čtvrtého století, a tudy by vzdálenější také mladší byly. Jest to deska i s nápisem na dva metry vysoká a dole půl druhého, svrchu pak o něco méně široká. Překrásná řezba polovypouklá představuje nám mladistvého jezdce, jenž mečem se rozmachuje na bojovníka pěšího koněm na štít povaleného. Čtyřřádkový nápis zní: „Dexileos Lysaniův z Thorikia. Narodil se za archonta Peisandra, zemřel za archonta Eubulida u Korinta, jeden z „pěti jezdcův.“ Touto bitvou Korintskou určen rok 39³/₄. Pocty této dostalo se mu, jak dle nápisu se podobá, za nějaký hrdinský čin, jímž se spolu s jinými čtyrmi druhy vyznamenal. V témž okresu nalézá se ještě několik stél, ale prostých, na hrobech téže rodiny. Za příčinou ochrany od možného poškození pojata jest skvostná tato deska ve skříň, jejížto dvířka jsou z pletiva drátěného, tak že zraku překážky nečiní. Avšak starý vysloužilec, jenž maje zde domek zřízený pomníky tyto opatruje, jakmile spatří cizince sem kráčejícího, ihned skříň Dexileovu otevírá věda, že mu úslužnosti nebude pykati. Jiná náhrobní deska znázorňuje v dobré polovypuklině mladou Athéňanku Proxenu sedící a ze skříně, kterou jí služka Hegeso podává

Obr. 14. Náhrobek Dexileův při cestě Eleusinské v Athénách.

šňůru s perlami aneb jinou nějakou ozdobu vybírající a jaksi posledně skvosty svými se potěšující. A podobný výjev spatřujeme na stéle (obr. 15.) znázorněné. Frasikleja ze skříně, jak se podobá, kterou drží služka před ní stojící, skvosty vybrala aneb vybrati hodlá, aby jimi dcerušku svou a snad také služku na památku podělila. Na jiné stéle viděti opět, ana mladá Mika na křesle sedíc na rozloučenou ruku podává muži Dionovi, jenž na ni skormouceně patří. A opět jinde shýbá se Polyxena k synáčkovi loučíc se s ním, ana osoba vedle stojící, snad opatrovnice jeho, truchlí. Velmi dojemna jest polovypuklina jiné stély. Matka Přotonoe sedíc na křesle smutně pohlíží na dcerušku Eukolinu, an manžel Onesimos maje hlavu lehce o levou ruku opřenu truchlivě na ni hledí. — Konečně zasluhuje neposlední zmínky ještě jedna polovypuklina se třemi podobami. Paní sedící na křesle podává pravici mladší před ní stojící sestře aneb dceři; muž pak stojí v pozadí s výrazem hlubokého zármutku hlavu maje o levici opřenu, pravici pak pod paždí založenu. Jest to výjev plný citu. Podoby tyto upomínají u svém provedení na nejlepší dobu plastiky řecké. Mimo tklivé tyto výjevy ze života zemřelého, s nimiž se nejčastěji setkáváme, mile dojímají nás něžností svou na těchto a jiných pomnících vypodobnění některých nebožtíkům oblíbených zvířat, na př. ptáče na ruce, křepelka a j., aneb znamení zaměstnání jako odění a zbraně vojínovy a j.

Obr. 15. Náhrobek Frasikleje při cestě Eleusinské v Athénách.

To jsou pomníky nejskvostnější, jakkoliv i ty patrně nepocházejí právě, vyjma pomník Dexileův, od dokonalých umělcův. Na jiných hrobech stály i některé symbolické podoby na př. tista, býk, lev (avšak v podobě zmenšené), jinde pouhé palmetkami ozdobené stély a konečně na nejchudších pouze dlažice s prohlubeninou, do které lili mrtvým v památné dni úlitby, o nichž domnívali se, že pronikají rovem k mrtvole a jí příjemny jsou. Nejchudší stavěli konečně na rovy zesnulých svých útlé lekythy, z nichž úlitby ony se dály, a jež také hojně v hrobech samých se nalézají.

Na pomnících římských na př. v Pompejích aneb na cestě latinské a Appiově v Římě nespatřili jsme nikdy podobných tklivých výjevů ze života, jako jsou svrchu připomenuté. Nejvýše jest na nich zobrazena podoba zemřelé aneb zemřelého; za to jest nápis mnohomluvnější než na pomnících těchto. Také nenráží nás nikdy na pomnících řeckých žádné vypodobení štvanic aneb zápasů gladiátorských jako na př. na některých hrobkách Pompejských. Ovšem nemohou se hrobky tyto rovnati rozsáhlostí hrobkám Římským aneb i Pompejským; poměry měšťanů Athénských byly jednak skrovnější než později boháčů Římských, jednak nebylo ani volno na pomníky obětovati, co by kdo byl chtěl.

Pustou planinou, kterou někdy z veliké části proslavený park Akademie zaujímal, obrátili jsme se potom ještě ku *Kolonu.* Tak totiž nazývá se nepatrné, s půl hodinku severně od Athén vzdálené návrší, za nímž skrývá se osada stejného jmena po obou březích „lepotokého“ Kefissa na počátku háje olivového mezi zahradami fíkovými četnými stoletými platany jsouc zastíněna. Jakkoli rodné místo Sofokleovo nyní daleko podobnými vnadami přírodními se nehonosí, o nichž se zápalem vlastimilovný básník pěje a jmenovitě Kolonos sám neřkuli hájů olivových a houštin vavřínových ale téměř ani křovinky na sobě nemá, nicméně upomínka na čarokrásný obraz obsažený ve známém chóru jeho Oidipa Kolonského, v němž na věky žije v myslech našich, dodává mu neodolatelné zajímavosti a vnady. Na tomto místě, poesií Sofokleovou povždy oslněném, dvě mramorové stély bělají se na hrobech dvou horlivých badatelů zašlého světa řeckého, Otfr. Müllera a Karla Lenormanta. Oba vynaložili veškery síly ducha objevujíce minulost a výtvory umění národa hellenského. Nynější obec Athénská uznávajíc zásluhy jejich poctila je oba rovem v posvátné půdě Kolonu.

Pohled na Athény nestaví se nyní na mocných hradbách a věžích jako za doby Sofokleovy, není tam po nich téměř ani památky, nýbrž utkví ihned na strmé skále akropole a bělostkvoucích velebných pomnících jejích, jež jako zkamenělé elegie pod týmž věčně krásným blankytem truchlí, v němž v plné slávě a neporušenosti své pyšnily se přede dvěma tisíceletími.

Ludvík Adolf Thiers.

Sepsal

dr. **Vilém Gabler.**

(Pokračování.)

Teprv na počátku r. 1863 odhodlali se tito mužové, tato skutečná elita politické věhlasnosti francouzské, opět vstoupiti do akce politické. Akce taková již se byla stala poněkud možnou; sněm, který dle císařské ústavy byl z počátku pouhým strojem hlasovacím, dekretem císařským ze dne 24. listop. 1860 již nabyl práva podati císaři adresu v odpověď na jeho poselství, kterým sezení zahájeno, a dělati opravovací návrhy k předlohám vládním; rokování sněmovní již smělo býti uveřejňováno v časopisech. Jiným dekretem ze 12. listopadu 1861 nabyl sněm opět důležitého práva, zkoumati vydání vládní čili rokovati o budgetu; a konečně císař dne 26. ledna 1863 v řeči, kterou měl v Tuileriích k průmyslníkům francouzským, vyznamenaným odměnami na světové výstavě Londýnské, vyslovil, že zamýšlí „korunovati své dílo udělením úplné svobody.“ (le couronnement de l'édifice par l'établissement d'une entière liberté.)

U vévody de Broglie, otce nyní zlopověstného vévody, sešlo se na jaře r. 1863 třicet členů bývalé strany liberální, aby se uradili o společné

zúčastnění při nastávajících volbách do sněmu. Byli tam zástupcové všech stran liberálních, Thiers vedle Guizota a hrabě Montalembert vedle republikána J. Simona. Jednohlasně tu uzavřeno, že abstinence liberální strany má přestati. Co nejrozhodněji tento náhled zastával Thiers, prohlašuje politickou abstinenci za špatnou, jakmile se ukazuje naděje k působnosti jakkoliv skrovné, a dokazuje, že každý, kdo má upřímnou vůli a podstatné přesvědčení, má nejen právo ale i povinnost hájiti je veřejně. Všeobecně mělo se za to, že Thiers má nejvíce naděje býti zvolen, a jednohlasně bylo uzavřeno, že Thiers při nastávajících volbách má přijmouti kandidaturu. Thiers přijal definitivně kandidaturu v Paříži, kdežto dne 31. května 1863 zvolen byl za deputovaného do zákonodárného sboru.

Politickým programem, s kterým vstoupil do sněmu, bylo: *žádati nutně potřebné svobody a přijmouti je loyalně, kdy by byly podávány.* O principielní oposici proti císařství nebylo tu řeči; naopak přiznávalo se Napoleonovi III. právo, aby dle své svrchované vůle udělil nebo vlastně vrátil národu tu onu svobodu politickou. Za nutně potřebné svobody pokládalo se hlavně právo národa vyslovovati svůj soud o jednání vlády, předně skrze své zástupce ve sněmu a pak skrze zástupce veřejného mínění v časopisech. Šlo tedy o to, aby sněm mohl skutečně kontrolovati, a veřejné listy aby mohly svobodně posuzovati skutky císařské vlády. K uskutečnění tohoto skromného programu poskytovalo složení zákonodárného sboru velmi skromných nadějí. Bylo tam ovšem jen asi 50 rozhodných stoupenců rodiny Bonapartovy (krajní pravice), a vedle nich též asi 50 republikánů a přívrženců konstituční monarchie (krajní levice), ale vládní centrum skládal se asi z 200 takových mužů, kteří vládou byvše kandidováni, z úkostlivého konservatismu a ze strachu před revolucí vždy hlasovali s vládou, s níž ovšem bezvýminečně šla pravice bonapartistská. Působení Thiersovo tedy nemohlo v takovém sboru býti valné. Nicméně docházel Thiers mezi majoritou sněmovní velmi mnoho upřímného a vřelého souhlasu jmenovitě v otázkách zahraničné politiky císařské, však při hlasování vždy zůstával v menšině. Někteří poctiví vlastenci (jmenovitě deputovaný Larrabure) velice si přáli, aby Thiers dosáhl většího vlivu na vedení státních záležitostí, a doléhali naň, by se dal představiti císaři. Thiers tento návrh rozhodně odmítnul řka, že by takovým krokem nedocílil nic jiného, nežli že by celý svět myslil, že své přesvědčení obětuje nemístné ctižádosti.

Roku 1866 Thiers rozhodně se vyslovil proti politice císařské, která tehdáž na straně Pruska stála proti Rakousku, a slova jeho s pochvalou byla přijata od většiny deputovaných; avšak když čtyři dni potom opět se ujal slova a prorockým duchem zvěstoval, že tato politika způsobí záhubu vlasti, scéna úplně se změnila, většina měla své rozkazy a přetrhla řeč Thiersovu ohromným hlukem, tak že se musil vzdáti slova. Upomínka na jeho slova oživla v mnohém vlasteneckém srdci teprvé po pohromách u Met a Sedanu, a vzbudila přesvědčení, že Thiers r. 1866 jasněji viděl do budoucnosti nežli císař.

Napoleon III. svou tehdejší politiku ospravedlnil diplomatickým oběžníkem, jejž Lavalette dne 16. září 1866 poslal zástupcům vlády

při dvorech evropských. „Nový princip, který nyní vládne Evropou," praví se v tomto památném spise," jest volnost alliancí . . . Zvětšené Prusko, nyní zbavené vší solidárnosti, pojišťuje neodvislost Německa. Francie nesmí se nad tím pozastavovati . . . *Rakousko bude své síly soustřeďovati na východě* . . . Neodolatelná moc nutí národy k tomu, aby se spojovaly ve velkých skupeninách, a takto aby zmizely všechny menší státy . . . Budoucnost středoevropských národů vyžaduje, aby se nerozpadaly v tolik rozličných říší bez síly a bez ducha veřejného. — Považímeli všechno," končí tento spis, „jest obzor politický se stanoviska, s kterého na osudy Evropy pohlíží císařská vláda, prost všech hrozících nebezpečenství. Strašlivé otázky, které se musily rozhodnouti, protože se nedaly potlačiti, tížily osud národů. Zajisté mohly se vyskytnouti v dobách méně příznivých, avšak byly rozhodnuty bez přílišných převratů spůsobem přirozeným a bez nebezpečného spolupůsobení revolučních náruživostí. *Mír, který spočívá na takovýchto základech, musí býti trvalý.* Francie, ať obrací zraky své na kteroukoliv stranu, nespatřuje ničehož, co by mohlo vaditi jejímu pokroku a štěstí. Francie se svými poklady, se svým Evropu zúrodňujícím úvěrem, se svými vyvinutými silami vojenskými, *budoucně obklopená národy neodvislými*, neztratí tím ničeho ze své velikosti a z vážnosti, jížto požívá nyní."

Přese všecky tyto útěchy uznává spis též, že „výsledky poslední války nás nutí, abychom k obraně svého území bez odkladu přikročili ke zdokonalení své vojenské organisace."

Dle plánů Napoleona III. měly veliká Francie, veliké Německo a veliká Italie ve střední Evropě býti nepřemožitelným spolkem tří říší na základě národnosti zbudovaných. Mezi nimi měly zmizeti všechny malé státy: Belgie, Švýcarsko a snad i Nizozemsko. Belgie měla připadnouti Francii, Švýcarsko velmi přirozeným spůsobem by se mezi Francií, Německem a Italií rozdělilo dle národnosti, a monarchická Evropa byla by tím zbavena nepohodlné republiky. Východní hranicí Francie měl býti Rýn. Rakousko mělo se koncentrovati na východě, t. j. jeho západní země měly se spojiti s velikým Německem. Takto by byl Napoleon III. bez boje a namáhání skutečně obnovil velikost císařské Francie, a sláva jeho dynastie byla by bývala pojištěna. Plány tyto byly v kabinetě pruském známy již před r. 1860; baron Bismarck r. 1862 seznámil se s nimi důkladně za svého vyslanectví v Paříži a založil na nich pak svou německou politiku.

Tyto plány hlavně umožnili válku, kterou Prusko r. 1866 vedlo proti Rakousku. Tehdáž i z Berlína i z Vídně nabízelo se Napoleonovi postoupení levého břehu Rýnského.*) Za království české mínil císař francouzský dostati levý břeh Rýnský od Pruska; avšak Rusko svým vlivem zachovalo celistvost Rakouska.

Francie neměla nižádného prospěchu z vítězství pruského, a stoupenci tradicionální politiky francouzské jako Thiers, kteří velikost a vliv Francie zakládaly na málomocnosti rozdrobeného sousedstva, vším

---

*) Srovn. Alfonso La Marmora. Un po' piú di luce sugli eventi politici e militari dell' anno 1866. Terza edizione p. 221.

právem mohli tvrditi, že porážka Rakouska u Sadové jest porážkou Francie.

Roku 1866 Napoleon III. o dobré vůli Pruska ještě nepochyboval; to dokazuje nahoře citovaný oběžník jeho ministra Lavaletta ode dne 12. září 1866. Ještě v červnu r. 1867 navštívil hrabě Bismarck se svým králem světovou výstavu v Paříži. Pak nastal obrat. Napoleon přiblížil se k Rakousku (Solnohradská schůze císařů Frant. Josefa a Napoleona III. v srpnu), kde starý odpůrce Bismarckův hrabě Beust byl jeho povolným nástrojem. Avšak na to „nutné zdokonalení vojenské organisace“ zapomněl císař Napoleon III. spoléhaje na výdatnost svého diplomatického vyjednávání, kterým chtěl získati alespoň Belgii. Bismarck mezi tím, co vyjednávání protahoval, rozvinul vojenské síly Německa tak, že r. 1870 mohl postaviti do pole 1,000.000 ozbrojenců.

R. 1870 hlavní rozdíl mezi Napoleonem a Bismarckem záležel v tom, že Bismarck úplně připraven byl k rozhodnému boji, a Napoleon k němu nikterak připraven nebyl. A r. 1870 již nikoho nebylo tajno, že nevyrovnaný spor mezi Německem a Francií vyrovná se mečem. Již v lednu 1867 řekl Thiers diplomatickému agentu Hansenovi: „Postavení Francie vzhledem k záležitostem zahraničným stane se velmi nesnadné. Budeme v Evropě osamotněni. Jsem přesvědčen, že se utvoří alliance mezi Ruskem a Pruskem, neníli již hotova. Nepůjdou na Francii, ale udělají bez nás, co se jim bude líbiti. Prusko jmenovitě rozšíří se zvolna po Německu. Možná, že král Vilém dá se prohlásiti za císaře nějakým německým parlamentem. Bude Francie moci se dívati na to pokojně? toť otázka. Ve Francii panuje veliká nespokojenost pro poslední události zahraničné; ale oposice neuchopí se nižádné iniciativy, ponechá celou odpovědnost vládě. Já pokládám za nutno, aby se zamezily další pokroky Pruska; ale nechci s ním válku nyní. Za dvě léta, až bude Rakousko připraveno, přijde teprv okamžik, aby se Francie postavila proti ctižádosti Pruska se zbraní v rukou.“ *)

Poněkud směšna jest hádka o tom, kdo více si přál rozhodnutí mečem, zdaliž ten, který již připravený meč držel v pěsti, čili onen, který meč teprv hledal.

V Německu utvořila se legenda „vom frevelhaft heraufbeschworenen Kriege,“ t. j. legenda o tom, kterak prý Napoleon III. a s ním celý francouzský národ zlomyslným a ošemetným způsobem zdvihl r. 1870 válku proti Německu. Pravda však jest, že Napoleon III. r. 1870 velmi nejapným způsobem vlezl do nastrojené pasti, a že národ francouzský tuto nejapnost svého samovládce velmi draze zaplatil.

Thiers velmi dobře předvídal toto nebezpečenství, an dne 20. června 1870 v zákonodárném sboru pravil: „Vyčítáme vládě bitvu u Sadové. Bitva u Sadové byla mi vlasteneckým zármutkem, neštěstím, které se nedá napraviti, ohromnou událostí, největší z posledních století. Prusko čítavši 19 milionů obyvatelů stojí nyní v čele 40 milionů lidí, a myslíte snad, že p. Bismarck nemusí býti silným, aby na uzdě udržoval udatný, bojovný a ctižádostivý národ? Zdrželi snad ‚pokroky ve filosofii‘ národ pruský od pochodu na Vídeň? Ctím odvahu a smělost

*) J. Hansen. A travers la diplomatie. (1864—1867) Paris 1875. p. 99.

páně Bismarckovu. Víte, proč nyní jest mírumilovným? Právě se někdo ptal, s kým bude držeti jižní Německo. Odpovídám: *s nejopatrnějším!* Proto jest pan Bismarck mírumilovným, a proto i my musíme býti mírumilovnými, *abychom nevehnali jižní Německo Prusku do náručí.*“

Napoleon III. r. 1870 nezachoval se dle této zajisté velmi moudré rady; proto došlo k válce, a jižní Německo bylo vehnáno Prusku do náručí. Národ francouzský vším právem může říci, že strašlivou jeho porážku zavinila dynastická politika Napoleona III. Politika tato nedopustila, aby orleanský princ, vévoda de Montpensier, stal se kandidátem uprázdněného trůnu španělského, a jen proto došlo ke kandidatuře prince Hohenzollernského, která byla nejbližší příčinou války. Zvláštní povaha takové dynastické politiky — jejížto hlavním a takřka jediným cílem jest, aby zachovala zářící lesk slávy a všemohoucnosti vladařovy, ve které spatřovati má svou vlastní slávu a velikost — měla pak nutný následek, že Napoleon III. volil raději zoufalý boj, než aby před národem zůstal v podezření, že někdo bez trestu dotknul se jeho posvátné všemohoucnosti. A taková choulostivost dynastická byla pravou příčinou přenáhleného vypovězení války.

Bismarck, nebezpečný soupeř Napoleona III. na jevišti evropské politiky, nepřenáhlil se v ničem; on r. 1870 tak jako r. 1866 s chladnou rozvahou připravil, co se stalo. R. 1866 nebyl překvapen válkou s Rakouskem, ačkoliv tehdáž přes všechnu důvěru v zadovky vítězství pruské nebylo zcela jisté; r. 1870 tím méně byl překvapen francouzským vypovězením války, protože pevně mohl doufati ve vítězství německých zbraní, věda mnohem lépe nežli Napoleon III, že Francie k válce není připravena, že jižní Německo bude státi na straně Pruska, a že akci Rakouska zamezí Rusko.

O prostředcích, jichžto Bismarck r. 1870 užil, aby Napoleona přinutil k vypovězení války, může se souditi všelijak; ale vždy jisto, že vedly k žádoucímu cíli. Dne 3. července 1870 franc. vláda byla překvapena zprávou, že princ Hohenzollernský jest kandidátem trůnu španělského. Napoleon, který měl již o tom býti přesvědčen, že Bismarck není povolným nástrojem jeho politických plánů, bral ovšem pohoršení z toho, že kandidatura ona, která nebyla možná bez přivolení pruského krále, byla opět postavena, aniž mu to bylo oznámeno.

Francouzský poslanec Benedetti měl tedy v Berlíně vysloviti politování své vlády nad tím a žádati, aby tato kandidatura opět byla odstraněna. Avšak v Berlíně nikoho není: král je v lázních, Bismarck je ve Varzinu. Thiele, podřízený úředník, který zastupuje Bismarcka v ministerstvu zahraničných záležitostí, o ničem neví. V Berlíně dělají se tedy, jako by ani nemohli pochopiti, že by tato kandidatura měla nějakou důležitost politickou. Bismarck sám v severoněmeckém bundesrathu určitě řekl: „Ministerstvu zahraničných záležitostí severoněm. bundu, jakož i vládě J. V. krále pruského příběhy tyto zůstaly naprosto neznámými.“ O postavení J. V. co hlavy rodiny v této otázce naznačeno franc. vyslanci, že leží mimo obor záležitostí státních.“ *)

---

*) Protokol čten v říšském sněmu dne 20. července 1870.

Dejme nyní tomu, že by byla kandidatura prince Hohenzollernského vedla k válce pro Německo nešťastné, že by Francouzové vítězně byli vtrhli do Berlína, a co vítězové byli diktovali zrušení severoněm. bundu, obnovení království hannoverského, přivtělení levého břehu Rýnského Francii a t. d. — v jakém světle by pak byl stál před národem německým kancléř severoněm. bundu, který by nebyl věděl, že tato kandidatura mohla býti příčinou války? v jakém světle by byl stál král pruský, an, považuje tuto kandidaturu za věc čistě rodinnou a „ležící mimo obor záležitostí státních,“ kancléři svému ani slovíčkem o ní nebyl se zmínil? Nelze tedy pochybovati o tom, že v Berlíně jednalo se dle dobře promyšleného plánu. Francouzská vláda spatřuje v té věci závažnou otázku politickou, chce o ní vyjednávati, ale nemůže, protože ani vláda pruská ani vláda severoněm. bundu prý o této věci praničeho nevědí. O této věci — říká se franc. vyslanci v Berlíně — jen tak náhodou ví hlava rodiny Hohenzollernské, kterážto hlava jen náhodou jest také králem pruským a též vladařem severoněm. bundu. Franc. vyslanec musí se tedy z Berlína odebrati do Emsu, kde se náhodou nachází ta hlava rodiny Hohenzollernské. V Berlíně zcela určitě říká se franc. vyslanci, že v Emsu nebude mluviti ani s J. V. králem pruským ani s vladařem severoněm. bundu nýbrž toliko s hlavou rodiny Hohenzollernské.

Benedetti jde do Emsu, jedná tam pouze s hlavou rodiny Hohenzollernské, protože ani s J. V. králem pruským, ani s vladařem severoněm. bundu jednati nemůže. Kandidatura Hohenzollernská na španělský trůn je odstraněna. V Paříži dne 14. července panuje všeobecné přesvědčení, že spor jest vyřízen, že nedojde k válce. Tu najednou telegram, který Bismarck téhož dne poslal zástupcům Pruska u všech dvorů evropských, a který téhož dne večer jest oznámen vládě francouzské, způsobuje osudný obrat. Telegram tento zní: „Když král. vláda španělská již byla oficielně oznámila cís. vládě francouzské, že dědičný princ Hohenzollernský vzdává se kandidatury, vyslanec francouzský žádal v Emsu J. V. krále, aby jej splnomocnil telegrafovati do Paříže, že J. V. král pro budoucnost se zavazuje nepřipustiti novou kandidaturu prince Hohenzollernského. Na to J. V. král odepřel přijmouti franc. vyslance, a vzkázal mu svým pobočníkem, že J. V. král již ničeho nemá, co by vyslanci řekl.“ Bismarck tedy najednou oznamuje celému světu, že franc. vyslanec byl šeredně napálen, že jej poslali do Emsu, aby tam jednal o rodinné záležitosti „ležící mimo obor záležitostí státních“ s hlavou rodiny Hohenzollernské, ale že tam skutečně jednal s *J. V. králem pruským*, že franc. vyslanec urazil *J. V. krále*, a že *J. V. král* urazil franc. vyslance. Bismarck dráždil tedy dynastickou marnivost Napoleonovu, až i rozdráždil k přenáhlenému vypovězení války.

Bonapartisté viděli, že se jejich císař stává směšným, Gramont, bývalý vyslanec franc. ve Vídni a tehdejší ministr zahraničných záležitostí, ubezpečoval válkychtivé bonapartisty, že Rakousko pomůže, liché zprávy z Mnichova zvěstovaly, že Bavorsko zůstane neutrálním, ministr války Leboeuf prohodil své bezdůvodné „My jsme hotovi,“ *)

*) V sezení národního shromáždění pravil dne 4. května 1873 vévoda d'Audiffret-Pasquier: „Generál Suzanne nám řekl, že bylo 10.000 děl

a vypovězení války bylo v noci ze 14. na 15. července v Tuileriích uzavřeno. *)

Kdy by Bismarck nebyl chtěl válce, nebyl by dopustil tu závadnou kandidaturu, nebyl by vodil za nos vyslance francouzského, a nebyl by rozšiřoval bezpodstatnou zprávu o tom, že franc. vyslanec v Emsu byl uražen J. V. králem pruským. **)

Dne 15. července bylo čteno v senátě a v zákonodárném sboru francouzském vyjádření vlády, kterým se mělo odůvodniti uzavřené již vypovězení války. Thiers jsa hluboce proniknut přesvědčením, že doba je nešťastně zvolena, a věda co dobrý znatel věcí vojenských lépe nežli ministr války, že Francie není dostatečně připravena k rozhodnému boji, marně se snažil, aby překazil v posledním okamžení vypovězení války. Uprostřed hluku, kterým rozzuřená většina přerušovala jeho řeč, uprostřed urážlivých námitek, kterými jej obsypávali válkychtiví bonapartisté, pronesl slova navždy památná v dějinách francouzských: „Nuže, pánové, jest to pravda, že v hlavní věci týkající se odstranění kandidatury Hohenzollernské, bylo zadost učiněno našim požadavkům? Jest to pravda, že přetrhujete vyjednávání pro otázku pouhé choulostivosti? Vezměte tedy na sebe celou odpovědnost! Já nechtěl bych, aby se mohlo říci o mně, že nesu odpovědnost za válku podniknutou z takových důvodů. — Dovolte, abych vám řekl, že *pokládám tuto válku za svrchovaně nerozumnou.* Byl jsem více nežli kdo jiný bolestně dotknut událostmi roku 1866, přál jsem si více nežli kdo jiný, aby se to napravilo, avšak dle mého nejhlubšího přesvědčení *nynější okamžik špatně jest k tomu zvolen* . . . Jsemť jist, že přijdou dnové, kde budete litovati své přenáhlenosti.“ — „Co vám to připadá!“ volali bonapartisté, a de Piré zuřivě křičel: „Vy jste nevlasteneckým hlasatelem neštěstí!“ — „Dle svého přesvědčení,“ pokračoval Thiers, „opakuji vám, že jste špatně zvolili dobu odplaty, kterou si přeji tak dobře jako vy. Když vidím, že se takto dáváte unášeti vášní a že nechcete popřáti místa chladné rozvaze, pravím vám, pánové, že nekonáte v plném rozsahu povinnosti, jež vám jsou uloženy.“ Uvaluje celou odpovědnost za tuto dle jeho přesvědčení nerozumnou válku na neopatrnost vlády, pravil Thiers: „Budeme míti válku ne k obraně důležitých zájmů Francie, ale pro chybu, které se dopustila vláda.“

(na papíře). Generál Thomas nám pravil, že jich našel 2000. Scházelo 1,400.000 ručnic. Obklopená Paříž neměla žádných děl. Jeden vyšší důstojník píše, že na začátku války nebylo nosidel pro raněné, že nebylo potravy, že nebylo dosti střeliva, že se nařídilo, aby se spořilo se střelivem, že nemohli dostati hrubého prachu k vyhození mostu.

*) L'Empereur, pris par l'Impératrice, les bonapartistes et les chauvins qui le poussent, et à la fin saisi par M. de Bismarck qui lui coupe toute retraite, s'est trouvé entraîné à la guerre sans l'avoir personnellement désirée.“ (Théod. Duret, Hist. de quatre ans (1870—1873) Paris 1876 I. 174.)

**) V pruském sněmu řekl Mallinkrodt dne 10. ledna 1873: „Heute weiss Jeder, dass das sogenannte Attentat von Ems nur eine Luftspiegelung gewesen ist, von der offiziösen Presse erfunden und verbreitet, um im Volke eine allgemeine Bewegung zu Gunsten des Krieges wachzurufen.“ (Augsb. Allg. Ztg. 14. Jan. 1873.)

Thiers za své vlastenecké výstrahy špatně byl odměněn netoliko ve sněmu; již tohoto dne 15. července 1870 dům jeho byl v nebezpečenství. Houfy sprostého lidu a vojáků patrně k tomu navedených táhly ulicemi Pařížskými volajíce: „Ať žije válka! Do Berlína!“ Obecenstvo Pařížské dosti chladně dívalo se na tyto válečné demonstrace, avšak neméně chladným zůstalo, když hlouček republikánů užívaje okamžité svobody pouličních demonstrací objevil se volaje: „Ať žije mír!“ Zástup bonapartistův obklopil k večeru dům Thiersův. Zuřivé křiky „Ať žije válka!“ střídaly se s voláním „Pryč s Thiersem!“ Na štěstí železná mříže před domem odolala několika útokům, a placená zuřivost mohla se tím upokojiti. Policie císařská, ostatně velmi ostražitá a čilá, tehdy nemohla si připisovati zásluhu, že Thiersův dům zachránila před vydrancováním.

Vůči tomu, co následovalo, velmi směšná jsou slova, kterými státní ministr Rouher dne 16. července v slavné audienci senátu chtěl upevniti v císaři důvěru ve šťastný výsledek, řka: „Vystříhaje se nedočkavé netrpělivosti, a nadchnut jsa onou klidnou vytrvalostí, která tvoří pravou sílu, císař uměl čekati, a od čtyr posledních let přivedl k nejvyšší dokonalosti ozbrojení svého vojska, povznesl k celé mohutnosti organisaci našich vojenských sil. — Díky vám, císařská milosti, Francie jest hotova k boji.“ Francie byla tak hotova k boji, že sotva 300.000 mužů*) postavila proti jednomu milionu vojínů německých, že ve všech bitvách vojsko francouzské bylo přemoženo přesilou nepřátel, že dne 20. srpna 170.000 mužů pod Bazainem bylo uzavřeno v Metách, že dne 2. září 83.000 mužů pod osobním velitelstvím „císařské milosti“ bylo zajato u Sedanu, a že dne 20. září hlavní město Paříž bylo ze všech stran obklopeno vítěznými pluky německými.

Válečné štěstí a válečná sláva byly ty základy, na kterých zbudována císařská dynastie Napoleonská ve Francii; jenom vítězný Napoleon mohl seděti na tomto trůně císařském.

Porážky francouzského vojska způsobily roku 1870 ohromný převrat v politickém smýšlení národu francouzského. Čím hlouběji klesala válečná sláva Napoleonova, tím výše vystupoval před národem obraz onoho muže, který byl předvídal, co nyní se stalo žalostnou skutečností. Táž císařská vláda, která muže tohoto byla považovala za svého úhlavního odpůrce, týž servilní sněm, který s potupným posměchem byl odmítnul jeho vlastenecké výstrahy, potom volaly se k vlastenectví Thiersovu a očekávaly od jeho podpory spásu vlasti.

Thiers byl vládou navržen a sborem zákonodárným jednohlasně zvolen za člena „výboru národní obrany“, kterému svěřeno bylo řízení vojenských operací. Thiers s velikou horlivostí ujal se svého nového úřadu; každý den navštěvoval s generálem Chabaud-Latourem opevnění Pařížská, pilně zaznamenávaje, čeho by tam bylo potřebí, aby hlavní město výdatně bylo chráněno před útokem nepřátelským. Každý večer odbývaly se porady trvající často do jedné, do dvou hodin s půlnoci. A činnost jeho neochabovala, ač i tu ještě musil viděti, že jeho dobré rady a rozumné náhledy zůstávaly v menšině.

*) Enquête parlementaire. Déposition du maréchal Le Boeuf.

Bazaine byl obklíčen v Metách; jednalo se o to, aby byl vysvobozen. Výprava armády Chalonské pod maršálkem Mac-Mahonem byla uzavřena přes všechen odpor Thiersův. „Máte nyní jednoho maršálka uzavřeného, budete míti dva," varoval opatrný stařec. Jeho moudrá rada mohla zachovati armádu Chalonskou a učiniti porážku Francie ne tak ohromnou a bezpříkladnou, jakou se stala po zničení celého vojska. Ještě dne 2. září večer, když vláda císařská již měla zprávu o kapitulaci Sedanské, Thiers ve výboru pro národní obranu hájil své náhledy. Tu ministr Jérôme David mu pošeptal: „Váš odpor jest marný; povím vám proč." — Thiers umlknul; schůze se skončila. Thiers a David odešli spolu pěšky. „*Císař je zajat a maršálek Mac-Mahon je smrtelně raněn,*" zněla ta smutná zvěst, kterou Thiers této noci první v Paříži slyšel z úst císařského ministra. Dlouho procházeli se po osamělém mostě Solferinském, tak nazvaném na památku slavného vítězství zbraní francouzských, rozmlouvajíce o tom, že pohroma Sedanská znamená záhubu císařství, avšak že též znamená záhubu Francie. David, maje zajisté vědomí o tom, jaké nabídnutí císařovna hodlá učiniti Thiersovi, hleděl jej upokojiti řka: „Nebuďte malomyslný, vy můžete ještě veliké služby prokázati Francii, a nesmíte jich odepříti." — „Já nemohu ničehož učiniti," odpověděl Thiers; „takové pohromy nedají se napraviti, a nikdo neví, co z nás ze všech bude za týden." *)

Dne 3. září navštívil Thiersa Mérimée s vyřízením, že císařovna si přeje slyšeti radu páně Thiersovu. Thiers zcela určitě odpověděl, že po Sedanu nemá nijaké rady pro císařovnu; osobní úcta k ní že mu zabraňuje, aby ji vydával zbytečnému ponížení, které by nemělo nižádného praktického výsledku. Císařovna Eugenie nedala se tím odbyti: dne 4. září poslala k Thiersovi se svou žádostí rakouského vyslance knížete Metternicha; Thiers měl dlouhou rozmluvu s knížetem Metternichem, setrval však na tom, že pro císařovnu po Sedanu nemá nižádné rady.

Dle jeho náhledu musila v této bezpříkladně žalostné situaci císařská vláda odstoupiti, vládní moc musila se přenesti na sněm, sněm musil vyjednávati o příměří a konečném míru, a konečně svolati jiné národní zastupitelstvo, které by Francii dalo jinou vládu.

S takovýmito myšlenkami odebral se Thiers v neděli dne 4. září do sněmu. Jeho jmeno i tam bylo ve všech ústech; od něho očekával se návrh, kterým by se situace vyjasnila. President císařské vlády generál Palikao podal již návrh, aby se zřídilo vladařství, kterým by se zachovala císařská dynastie. Naproti tomu hodlala krajní levice republikánská navrhnouti, aby se dynastie Napoleonova prohlásila za zrušenou. Thiers umluviv se s členy sněmovní většiny podal návrh, kterým by se docílilo věci, aniž by se mluvilo o osobách. Návrh jeho zněl: „Uvažuje okolnosti, sněm jmenuje komisi vládní pro národní obranu. Sněm ústavodárný bude svolán, jakmile okolnosti toho dopustí." Pro návrh tento chtěla hlasovati většina. Porada o něm děla se v odděleních, ale k rokování o něm ve veřejné schůzi sněmu již nedošlo.

---

*) Enquête parlementaire. Déposition de Thiers I. 14.

Téhož dne ráno Paříž se dověděla, že celá armáda s císařem u Sedanu jest zajata. Ohromné rozčilení zmocňuje se celého obyvatelstva. Není to zbouřený proletariát, který naplňuje ulice Pařížské, jest to vzdělaná třída obyvatelstva všech stavů. „Císař musí se vzdáti vlády!" volá se všude. „Císařství se musí zrušiti!" Tu i tam slyšeti: „Ať žije republika!" Obyvatelstvo Pařížské chce svoje přesvědčení projeviti zastupitelům národním; husté davy brzy obkličují sněmovnu. Vojsko, které ji má stříci, nečiní žádného odporu. Sněmovna se naplňuje obyvatelstvem Pařížským zcela slušným, dříve nežli je zahájena veřejná schůze. Žádá se zrušení dynastie císařské a provolání republiky. Gambetta čte s tribuny následující návrh: „Uvažujíce, že vlast jest v nebezpečenství; uvažujíce, že byl sněmu popřán potřebný čas, aby prohlásil zrušení dynastie; uvažujíce, že jsme a že se konstitujeme co řádná vláda, vycházející ze všeobecného práva hlasovacího: prohlašujeme, že Ludvík Napoleon Bonaparte a jeho dynastie navždy přestali vládnouti nad Francií." Všeobecný potlesk; avšak brzy nová žádost, aby se též prohlásila republika. Jules Favre vystupuje na tribunu a praví, že republika může se prohlásiti jenom na radnici Pařížské. Všeobecné volání: „Ať žije Jules Favre! Ať žije Gambetta! Ať žije republika! Na radnici! na radnici!" Jules Favre postaviv se v čelo lidu vede jej před radnici Pařížskou. Tam jsou provoláni členové nové prozatímní vlády republikánské: *Gambetta* ministrem záležitostí vnitřních, *Jules Favre* zahraničných, *Magnin* financí, *Crémieux* spravedlnosti, *Leflô* války, *Fourichon* námořnictva, *Dorian* veřejných staveb, *Jules Simon* veřejného vyučování; generál *Trochu* jmenován velitelem Paříže.

Lid odebral se k Tuileriím, které císařovna Eugenie již opustila. Na hlavní vchod bývalého císařského paláce napsal dvě slova: „*Majetek národní*" i rozešel se pokojně domů. Francie byla opět republikou, ovšem jen prozatímní, až by o konečném zřízení zemském rozhodnul nový sněm. Thiers sám praví, že Pařížská revoluce dne 4. září r. 1870 vlastně jenom učinila, co se v tehdejší situaci Francie učiniti musilo, a že prohlášení republiky z radnice Pařížské zajisté zamezilo osudné prohlášení komuny.

Dne 5. září vyšlo v Paříži první číslo nových vládních novin „Journal officiel de la République française" majíc v čele následující proklamaci: „Francouzové! Národ předstihnul sněm, který jen váhavě pracoval o spásu ohrožené vlasti. Národ žádal republiku. Republika zvítězila nad vpádem nepřátelským r. 1792: *republika je prohlášena!* Převrat vykonává se ve jmenu práva a obecného blaha. Občané, bděte nad městem vám svěřeným; zítra společně s vojskem budete mstiteli vlasti."

Dekretem nové vlády od téhož dne zrušen sbor zákonodárný a senát.

Dne 6. září přinesly vládní noviny proklamaci k vojsku, v nížto se pravilo: „Zrušení dynastie, která jest odpovědna za naše neštěstí, jest slavný skutek spravedlnosti vykonaný pro blaho obecné. Národ musí svou spásu hledati ve své vlastní síle, ve vaší odhodlanosti, ve vaší udatnosti."

Téhož dne poslal Jules Favre všem zástupcům Francie při dvorech evropských oběžník, v němžto oznamoval, že vždy chtěl mír; pruský král, který slavně ohlásil, že nevede válku proti národu francouzskému ale toliko proti císařské dynastii, že by nyní mohl uzavříti mír; Francie že však nepostoupí ani píď svého území, že raději povede válku dále až do krajnosti.

Volby deputovaných do ústavodárného shromáždění národního byly téhož dne vypsány na den 16. října. Ku řádnému vykonání těchto voleb po celé Francii nutně potřebí bylo příměří. Vyjednávání o příměří však bylo nemožné, dokud by vlády evropské neuznaly novou vládu francouzskou za jedinou oprávněnou zastupitelkyni Francie, a nepřiměly svým příkladem krále pruského k tomu, aby s ní vyjednával.

Bismarck již byl učinil pokus vyjednávati o mír se zajatým císařem, však Napoleon k tomu nepřistoupil pravě, že vládní moc spočívá v rukou vladařky císařovny Eugenie. Této vladařky nyní již nebylo. Jednalo se tedy hlavně o to, aby bezohledný vítěz nemohl považovati území francouzské za věc nemající pána. Opět byl to Thiers, který měl vysvoboditi Francii z této veliké nesnáze.

Podávám zde v překladu onu část výpovědi Thiersovy před vyšetřovací komisí parlamentární, ve které co president republiky dne 17. září 1871 vypravoval své diplomatické poslání ke dvorům evropským.*)

„Již několik dní jsem nevycházel ze svého domu, zahrabán jsa do svých knih, když ke mně přišel p. Jules Favre, kterého jsem neviděl od 4. září.**) Pravil ke mně: ‚Přicházím co přítel vás žádati, abyste nám prokázal důležitou službu.‘ — Jakou? — ‚Tuto: Máme největší obtíže, abychom došli slyšení, jmenovitě v Londýně; ale kdy byste vy chtěl tam jíti, vám zajisté by se podařilo otevříti nám cesty, které nám nyní jsou zavřeny.‘ Pan J. Favre naléhal na mne co nejsnažněji, abych takové poselství přijal do Anglicka nebo k jiným dvorům, s kterými jsem dříve byl ve spojení. Návrh tento způsobil mi největší rozpaky, a neváhám to vyřknouti, velmi bolestně mě dojal. Byl jsem opustil asi 10 dní před tím sněmovnu se srdcem rozervaným a s předsevzetím, že se již nikdy nebudu zanážeti záležitostmi naší ubohé Francie, poražené a ponížené, a pevně jsa odhodlán hledati ve svých vědeckých pracích, s kterými jsem se zabýval již několik let, útěchu v našem neštěstí. Pátrání po věčných pravdách, myslil jsem u sebe, jest zajisté vznešenou úlohou, obzvláště pro starce, který stojí na konci své dráhy pozemské, a byl jsem odhodlán této úloze věnovati několik let, která mi snad ještě zbývala. Již několik let navštěvoval jsem hvězdárnu, pedagogium a museum přírodnické, a ve vědách hledal jsem duševní poklid a zapomenutí všeho, co jsem byl viděl za posledních 40 let. Odmítnul jsem tedy návrh p. Favreův.

*) Enquête parlementaire sur les artes du gouvernement de la défense nationale. Paris 1873 I. 19—23.

**) Bylo to dne 12. září. „Je lui serai surtout éternellement reconnaissant d'avoir accepté au 12. septembre, au jour où comme le disait M. de Bismarck, et aussi beaucoup d'autres personnes, nous n'étions que „les chevaliers du pavé,“ d'être notre embassadeur près des autres gouvernements.“ (Enquête parlementaire sur les actes du gouvernement de la défense nationale Paris 1873 I. 337. — Déposition de M. Jules Favre.)

Řekl jsem mu své důvody; avšak on tím více na mne naléhal řka, že nežádá na mně, abych přijal skutečné vyslanectví (co jsem hned určitě odmítnul) ale jen krátkou cestu, kterou bych podniknul do Anglie neb kamkoliv jinam, kde bych mohl býti slyšán, a kde bych jenom řekl, že vláda ve Francii jest v rukou poctivých lidí, kteří chtějí zachovati pořádek a mír, že by bylo skutkem nelidským a nanejvýš nemoudrým, kdy by vlády evropské opouštěly Francii pouze pro to, ze země tato změnila své vladaře následkem revoluce, která bohužel jest až příliš vysvětlena a odůvodněna tím, co se stalo u Met a u Sedanu."

Thiers vyžádal si čas na rozmyšlenou, a Favre měl se k němu dostaviti téhož dne večer pro konečnou odpověď. „Během tohoto dne (12. září) mluvil jsem se svými přáteli a všichni pokládali za nemožné, abych odepřel službu, která se ode mne žádala. Rozliční členové vlády mne navštívili snažně podporujíce žádost p. J. Favrea, až jsem se konečné rozhodnul přijmouti dočasné poselství k rozličným dvorům, s kterými jsem zachoval styky osobní. Jediným účelem mého poselství bylo vzbuzovati Francii sympathie a ukazovati na nebezpečenství, které by povstalo celé Evropě, kdy by opuštěná Francie byla skutečně zničena. Bylo ujednáno, že nebudu mluviti o míru, neboť bylo proti mé mysli jednati o věci, o které jsem zajisté nebyl stejného náhledu s vládou. Měl jsem se jediné starati o to, bych získal Francii přátele, a způsobiti dle možnosti příležitost k uzavření příměří. *) Měl jsem zajisté velmi rozsáhlé plnomocenství k uzavírání allianci, ale nižádné moci a nižádných instrukcí k jednání o mír. Odjel jsem z Paříže v polovici měsíce září 1870 se srdcem skormouceným nad tím, že jsem musil opustiti své přátele, Paříž, svůj drahý zvolený domov, v době, kde nikdo nevěděl, co se s ním stane za týden, a opustiti konečně svůj ubohý dům, který jsem neměl více spatřiti.**) U mostu Creilského †) našel jsem důstojníka, který měl prachem vyhoditi tento most, a který jsa zpraven o příchodu mém, jenom čekal, až bych já ještě přejel. Slyšel jsem výbuch ze vzdálenosti několika set metrů; ráno v 6 hodin byl jsem v Londýně (14. září). Takové množství uprchlých Francouzů zaplavilo všechny hostince, že jsem se musil ubytovati v domě francouzského vyslanectví. Dům tento byl bez nábytku, avšak nezbývalo mi nic jiného nežli se tam nějak uhostiti."

---

*) Příměří mělo umožniti vypsání voleb a svolání národního shromáždění co zákonitého zastupitelstva. Srov. o tom výpověď J. Favrea: M. Thiers devait démontrer à toutes les Cours de l'Europe que nous n'étions pas un gouvernement, qu'il fallait en constituer un, et que cela n'était possible qu'autant qu'il pourrait y avoir des élections." (Enquête parlementaire etc. I. 337.) Tehdejší vláda franc. již v měsíci září přijala název „vlády pro národní obranu," aby tím určitě naznačila, že se ani nepovažuje za provisorní vládu Francie.

**) Dne 20. září 1870 již byla Paříž obklíčena německým vojskem. — Dům p. Thiersa byl v březnu 1871 chátrou Pařížskou vydrancován a úplně rozbourán.

†) Creil město, několik hodin severně od Paříže nad řekou Oise a na hlavní silnici z Paříže do Calais. Thiers jel se svou rodinou v kočáře po této silnici; železnice již byly přetrženy.

Lord Granville, tehdejší ministr zahraničních záležitostí, ihned z Douvru přišel do Londýna. Thiers jej znal z dřívějších let, když otec jeho byl vyslancem anglickým v Paříži.

„Angličané," praví Thiers, „těšili se v prvním okamžení z toho, že Francie, stará sokyně, byla ponížena, ale když viděli nebezpečenství, že by mohla býti úplně zničena, rádi by nám byli pomáhali. K válce však nebyli připraveni, a kdy by i byli bývali připraveni, nebyli by podstoupili válku pro nás. Lord Granville byl tedy velmi laskavý, ale beznadějný jako celá situace."

Též Gladstone, tehdejší ministr vnitřních záležitostí, navštívil Thiersa, litoval, že rovnováha evropských velmocí bude porušena snad navždy, rád by ji byl napravil i přímo ku prospěchu Francie, ale nevěděl jak, jelikož prý nikdo v Anglicku nechce slyšeti o válce. „O jednu věc mohl jsem se nicméně pokusiti, totiž aby se sprostředkovala schůze mezi Favrem a Bismarckem, neboť v Londýně podobně tak jako později všude jinde, říkalo se mi: ‚Vyjednávejte! vyjednávejte!' — Ujednalo se, že by Anglicko poslalo do generálního stanu pruského žádost za tuto schůzi; však byla otázka, kterak žádost odporučiti. Několik dní stráveno vyjednáváním o spůsobu a obsahu tohoto odporučení. Konečně bylo ujednáno, že Anglicko bude k tomu raditi, aby se schůze přijala ‚*v interesu míru.*' Chtěl jsem, aby se přidalo ‚*a rovnováhy evropské*'; to nemohl jsem pořiditi. Jenom odporučení v interesu míru bylo povoleno, a s tím depeše byla poslána do tábora pruského. — Tím časem obdržel jsem z Petrohradu velmi zdvořilé pozvání od kn. Gorčakova, abych přišel do Ruska. Znal jsem velmi dobře a od mnohých let slavného kancléře ruského a byl jsem přesvědčen, že bych mohl něco prospěšného provesti jen tím, kdy by se mi podařilo sjednotiti neutrální mocnosti a podněcovati ctižádost jedněch pomocí druhých."

Favre velmi naléhal na Thiersa, aby šel do Ruska. Jednalo se o to, kterou cestou. První myšlenka byla jíti Švédskem a ze Stockholma přeplaviti se do Petrohradu. K tomu potřebí bylo francouzského loďstva, které Thiers našel teprv v Cherbourgu. Tam však náhle rozhodnul se cestovati do Ruska po suché zemi. Po železnici jel ze Cherbourgu do Toursu.

„Vrátiv se do naší nešťastné vlasti, našel jsem opět tentýž zmatek, ve kterém jsem ji byl opustil. Vlaky s vojskem a s válečným materiálem jely jeden za druhým a křižovaly se na stanicích tak, že jsem s tíží dojel do Toursu. Půl hodiny za mnou srazily se dva vlaky a mnoho lidí přišlo o život. V Toursu našel jsem vládní delegaci (Gambetta, Fourichon, Crémieux a Glais-Bizoin) žasnoucí nad chaosem, uprostřed něhož se nacházela, a který spořádati nedovedla. Odpočinul jsem si jen hodinu a jel jsem dále. Nazejtří projel jsem tunnel Montcenisský a byl jsem v Italii. Italiáni byli v radostném opojení, že jim patří Řím, musím však jim vydati svědectví, že též byli zarmouceni nad neštěstím Francie . . . Nezastavil jsem se nikdež; jel jsem Turinem, Milánem, Benátky, Štyrskem a po dvou dnech byl jsem *ve Vídni* (23. září)." (Dokončení.)

Úplný besedník spořádali Jiří Rittner a Jos. R. Vilímek. Sešit XI. až XIV. Nákladem Jos. R. Vilímka, v Praze 1878.

Poetická čítanka. Sbírka básní původních i přeložených, již dle básnických druhů k tisku upravil Vácsl. Petrů Sešit 21. Nakl. I. L. Kober, v Praze 1878.

Národní pověsti a pohádky. Vypravuje J. K. Hraše. Se 6 obrázky. Nakl. J. Otto, v Praze 1878.

Povídky ze života naší mládeže. Dvanáct původních povídek ze života dítek. Sepsal J. K. Hraše. S 8 obrázky. Nakl. týž, v Praze 1878.

Rolník nového věku. Vydávají dr. J. B. Lambl a Karel Lambl. Svazek XX.: Karla Schindlera veškeré náuky lesnické. III. o vzdělávání lesů. Druhé, opravené a rozmnožené vydání. S 68 vyobrazeními. Nakl. I. L. Kober, v Praze 1878.

Romány a povídky. Pořádá J. J. Stankovský. Svazek 26: Příhody Hadži Baby. Nakl. Mikuláš a Knapp, v Praze, v Karlíně 1878.

Besedy mládeže. Red. prof. J. Kouba. Svazek. 144. Schovanka. Hlad na lodi. Vzdělal F. V. Dělníkova rodina. Povídka Jos. Soukala. Nakl. týž.

Das böhmische: kluku klukovská, chlape borová, ty vole volská, to je kůň lenivá u. a. von Franz Prusík. (Separatabdruck aus dem Archiv für slavische Philologie III.)

Славянскій Міръ. Иллюстрированное изданіе литературныхъ, историческихъ и географическихъ статей. Ročník 1878, číslo 9—12. Vydavatel V. P. Turba v Petrohradě.

Niwa. Red. M. Godlewski. Zesz. 77.—79. ve Varšavě 1878.

Lech. Tygodnik illustrowany. Red. Józef Chociszewski w Poznaniu. Roku I. nr. 14.

Vienac zabavi i pouci. Red. Aug. Šenoa. V Záhřebě. Roč. X. č. 15.

Listy průmyslové. Red. prof. Al. Studnička. Ročn. IV. čís. 7.

Listy chemické. Red. K. Preis a A. Bělohoubek. Ročn. II. čís. 7.

Český sládek. Red. Jos. Tom. Suk. Ročn. I. čís. 1.—2.

Vesmír. Red. dr. Č. Kotal a F. Nekut. Ročn. VII. čís. 12.

Háj. Red. Jan Doležal. Ročn. VII. čís. 3. a 4.

Včela Chrudimská. Red. Al. Thuma. Ročn. II. čís. 3.

Slovanské listy. Red. Ant. Čapek. Ročn. III. čís. 21. a 22.

Akademické listy. Red. Ot. Karlický. Ročn. I. čís. 4.—6.

Pražské hospodářské noviny. Red. Jos. Dumek. Ročn. I. č. 6. a 7.

Beseda učitelská. Red. K. Bulíř a K. Taubenek. Ročn. X. č. 10.—13.

Česká rodina. Red. Jos. Baštecký. Ročn. IV. č. 3. a 4.

Přítel dítek. Red. Jos. Baštecký. Ročn. V. čís. 3. a 4.

Škola a obec. Red. Fr. Neubert. Ročn. I. čís. 7.

Světozor. Red. Vojt. Mayerhofer. Ročn. XII. čís. 12.—16.

Lumír. Red. J. V. Sládek. Ročn. VI. čís. 9.—11.

Paleček. Red. Ig. Herrmann. Ročn. VI. čís. 12.—16.

Škola a život. S přílohou Štěpnice. Red. prof. Jos. Melichar. Ročník XXIV. Sešit II.

Ženské listy. Red. Eliška Pechová Krásnohorská. Ročn. VI. čís. 4.

Humoristické listy. Red. J. R. Vilímek. R. XX. č. 12.—16.

Česká Včela. Red. Boh. Pichl. Roč. III. č. 6. a 7.

Koleda. Red. Fr. Bayer. Ročn. III. č. 7.—11.

Varyto. Red. Em. Binko. Ročn. I. čís. 7. a 8.

OBSAH.

OSVĚTA vychází dne 25. každého měsíce.

Na Osvětu předplácí se

i s poštovní zásilkou

na čtvrtletí **1** zl. **50** kr., na půl roku **3** zl., na celý rok **6** zl.;
jednotlivé číslo stojí 56 kr.

Ročníky 1871, 1872 (vyjímaje č. 1., 2. a 3.), **1873—1877 jsou posud na skladě; první jest za 4 zl. 50 kr., druhý** (č. 4.—12.) **za 2 zl. 70 kr., ostatní po 6 zl., vázané v kůži o 1 zl. více; desky téže vazby na jednotlivý ročník po 70 kr.**

Nefrankované listy se nepřijímají. Reklamace se nepečetí a nefrankují.

Číslo 6. Sešit červnový.

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK VIII — DÍL I

1878

Redakce, administrace i expedice
v Ostrovní ulici č. 6 n. (1508—II.)

V PRAZE
TISKEM JOSEFA KOLÁŘE — NÁKLADEM VLASTNÍM
1878

☛ Číslem tímto končí se *první půlletí* letošní *Osvěty*. Pp. odběratele, jichžto předplacení vyčerpáno jest, snažně žádáme, aby je záhy obnoviti ráčili.

Knihy redakci Osvěty zaslané:

Život Josefa Jungmanna. Z usnešení užšího sboru musejního pro řeč a literaturu českou sepsal Václav Zelený. Druhé vydání rozmnožené rejstříkem jmen a věcí a podobiznou. Sešit I. Nakl. Th. Mourek, v Praze 1878.

Časopis musea království českého. Ročníku LI. sv. 4. a ročn. LII. sv. 1. Redaktor Josef Emler. Nákladem musea království českého, v Praze 1877 a 1878.

Doba poroby a vzkříšení. Rozhledy v kulturních dějinách království českého v XVII. a XVIII. století. Sepsal Karel Adámek. Prvý sešit. V komisi dr. Grégra a Ferd. Dattla, v Praze 1878.

Poesie světová. Sbírka básnických spisův cizojazyčných. Red. J. Neruda, F. Schulz, J. Vrchlický. Sv. XVIII. Poesie francouzská nové doby. Přel. J. Vrchlický. Nakl. dr. Ed. Grégr, v Praze. 1878.

Česko-německý slovník, zvláště grammaticko-fraseologický. Sestavil prof. Frant. Kott. Sešit 18. (N—Naříditi). Nakl. Jos. Kolář. V Praze 1878.

Vlastencové z Boudy. Historický obraz z minulého věku. Napsal J. J. Stankovský. Nakl. Mourek, v Praze 1878.

Grundlagen der Ikonognosie. Mit Berücksichtigung ihres Verhältnisses zu anderen exacten Wissenschaften, insbesondere zur Géométrie descriptive. Von Franz Tilšer. I. Abtheilung. Mit 5 lithogr. Tafeln. Verlag der kön. böhm. Gesellschaft der Wissenchaften. Prag 1878.

Ukazatel k prvním padesáti ročníkům Časopisu musea král. českého 1827—1876. Sestavil Václav Schulz. Nákladem Matice České, v Praze 1877.

Účetnictví jednoduché a dvojité v náuce a výkonu. S pěti obchody provedenými a třinácti úlohami. Sepsal Frant. Mikeš. Nakl. V. P. Nešněra, v Mladé Boleslavi 1879.

Česko-moravká kronika Karla Vladislava Zapa. Seš. 59. Nakladatel I. L. Kober, v Praze 1878.

Národní bibliothéka. Výbor prací čelnějších spisovatelův československých. Redaktor Fr. Zákrejs. Sešit 327—329. J. K. Tyl. X. 2.; H. Jireček. II. 8.; K. Světlá. II. 5. Nakl. týž, v Praze 1878.

Stručný všeobecný slovník věcný. (Malý Slovník náučný.) Redaktor Jakub Malý. Dílu IV. seš. 8. Nakl. týž.

Sbírka spisův dramatických. Svazek IX. Nové drama. Drama ve třech jednáních. Napsal don Joaquin Estébanez. Ze španělštiny volně přeložil a pro české divadlo upravil Josef Štolba. Nakl. týž.

Dějiny města Turnova nad Jizerou v Boleslavště. S užitím pramenů nejvíce listinných sepsal prof. Justin V. Prášek. Sešit 6. Nákladem c. k. výs. sboru ostrostřeleckého v Turnově 1878.

Theorie infekční. Sepsal dr. K. Chodounský. Otisk z Odborné pathologie, vydané u Koláře a spol.

Poslední dnové Pompej. Od sira Ed. Bulwera Lyttova Baroneta. Přeložil Jakub Malý. Nakl. T. Mourek, v Praze 1878.

Františka Pravdy Sebrané povídky pro lid. Dílu III. seš. 8. Nakl. I L. Kober, v Praze 1878.

Obrázková knihovna pro mládež a přátele její. Seš. 8. Vůdce Indiánů. Dle J. F. Coopera vypravuje J. V. Houška. Se čtyřmi obrázky. Seš. 9. Lesní duch. Dle dr. Birda vypravuje J. V. Houška. Se čtyřmi obrázky. Nakl. T. Mourek, v Praze 1878.

R. 1878. Č. 6.

OSVĚTA

Knížectví bulharské.

Podává
dr. Konst. Jireček.

(Dokončení.)

Nastal r. 1876. Na veškerém poloostrově měly se věci tak zle, že na nějaké mírné znovuzrození císařství tureckého nebylo lze ani pomysliti. Propast, která dělila obě třídy obyvatelstva, zvětšovala se ode dne ke dni. Křesťanům na mysli tanulo jen skutečné provedení slibované rovnoprávnosti, zavedení řádův civilisované Evropy, vzdělanost, bezpečnost a spravedlnost; Turci a poturčenci pak horlili a toužili po návratu těch dob, kde mohamedán byl pánem a gjaur otrokem, kde v Turecku panovala bezuzdná libovůle a pěstní právo, a kde se velmoci nevkládaly ve vnitřní záležitosti říše. Krvavá katastrofa stala se nezbytnou.

Snahy Bulharův jevily se ještě za té zimy žádostí, podanou velikému vezírovi, v níž prosili, aby posavadní poplatek vojenský byl zrušen a křesťané aby službu vojenskou konali osobně, za druhé pak, aby polovice úředníků v Bulharsku brána byla z Bulharův. Odpovědí na tyto spravedlivé požadavky byly nové manifesty sultánské s novými reformami. Ale těmito „opravami," které skutečně a přísně byly prováděny, postavení křesťanův jen ztíženo a zhoršeno. Finanční stav vysoké porty byl totiž od výbuchu hercegovského povstání tak velice bídný, že v říjnu 1875 placení úrokův ze státních dluhův zastaveno. Tu přední reformy byly arci spůsobu finančního, tedy nové daně. Nejhorší byla daň *tapu parasa.* Každý, kdokoli měl pozemek, nucen byl vzíti si u úřadu nové potvrzení tohoto svého majetku a sice na každý kus jeho zvláště, ovšem za peníze. Kdo by si pro takovou *tapii* nepřišel, měl platiti velikou pokutu. Aby se tohoto poplatku sehnalo co nejvíce, úředníkům slíbeno 18%. Aby pokuty byly větší, úřady na mnohých místech rozkaz ani neohlásily; jinde jedni úředníci ve vesnicích sedlákům brali staré tapie, slibujíce, že jim dají nové, a za několik dní přijeli jiní Turci a pokutovali vesničany, že žádných

tapií nemají. Vojenský poplatek (bedel), jejž dříve platil každý mužský křesťan od chlapce k starci, změněn tak, že posavadní důchody této daně rozvrženy jen na lidi k vojenství schopné (od 20—40 let), a tu mnohý chuďas, který za rok sotva si vydělal 1000 piastrův (100 zl.), platiti musil 300—400 piastrův *bedelu.* Poplatky z dědictví zvětšeny; kde kdo zemřel, úředníci s ozbrojenými sluhy téměř celý dům vyprázdnili. Vedle toho staré daně od nenasytných pachtýřův vydírány podle starého způsobu. Kromě toho poháněn lid k stavbě silnic, k práci i k dovážení dříví, písku a kamení, a to nejen podél silnice samé, ale i z dalekých vesnic. Nad to velice trpěly ty kraje, kudy vojska turecká táhla do Hercegoviny a do Bosny anebo ke srbským hranicím; ve vsech, kde bylo sotva 50 vozův, žádáno 100 vozův; za ty, kteréž nebylo možno sehnati, vydírána peněžná náhrada. I na politická práva saháno. Ve všech obecních radách měla býti jedna polovice členův vzata z Turkův, ať jich bylo ve vsi nebo v městě málo nebo mnoho; druhá polovice skládala se ze zástupců *všech* ostatních národností, z Bulharův, Řekův, Arménův a Židův. Tu ovšem většina obyvatelstva, jmenovitě v městech, byla zastoupena nejhůře. Ministr spravedlnosti, Dževdžet paša, osobně jezdil po zemi, aby dohlížel na provedení nových reforem. Když jej v Plovdivě upozorňovali na nespravedlivost mnohých institucí, pravil suše: „Komu se to nelíbí a kdo chce vyplnění zákonův, ať si jde do Ameriky!“

Zuření mohamedánův vzmáhalo se ode dne ke dni, podpalováno jsouc zlobou nad nezdarem tureckých vojsk v boji proti hercegovským povstalcům a hněvem na Černohorce a Srby, kteří se strojili k boji o osvobození svých soukmenovcův v Bosně a v Hercegovině. Rája bulharská bez toho s nimi je příbuzna a srozuměna. Každou chvíli slyšelo se o nějaké vraždě nebo lupu. V džamiích kázáno proti gjaurům, a putující dervišové bez ostychu křesťanům hrozili, že budou zahlazeni. Staroturecký fanatismus propukal všude, v městech i na vesnicích. Úředníci porty pozbývali moci nad vlastním lidem. Nad to uvážiti sluší, že Turci všichni byli ozbrojeni a v boji vycvičeni — vždyť Turek je rozen jen k válce a ne k míru, — kdežto křesťanům po tolikerém odzbrojování zbývalo sotva něco pušek a pistolí, užívaných na cestách a na lovu. Bulhaři byli přesvědčeni, že od vlády samé není ochrany ani spásy. Všude zakopávány cenné věci a peníze v lesích, v polích, v zahradách a v domech. Každý tušil blízkou „Bartolomějskou noc“ a s obavami očekával počátek jara.

Ale Bulhaři nikterak nechtěli se dáti pobiti „jako ovce.“ Lid kupoval a sbíral zbraň, aby se aspoň opříti mohl bašibozukům, až se počne vraždění; jmenovitě se ozbrojoval v horských osadách, v nichž se rozvíjel největší život obchodní, průmyslový a též politický, v nichž bylo více svobody a méně Turkův. Nedostatek zbraně byl hlavní příčinou, proč l. 1876 v Bulharsku nevypuklo nějaké rozsáhlé organisované povstání, zaujímající veškery země bulharské; druhá příčina, proč se tak nestalo, byla ta, že horské kraje, kde by se mělo začíti, leží v samém vnitru země, daleko od Dunaje, od hranic srbských a od moře Egejského nebo Černého, a že není tedy opory takové, jakou v Hercegovině povstalcům dávaly hranice černohorské a rakouské.

Kromě toho je počet Turkův a Čerkesův v Bulharsku větší, nežli ku př. v Hercegovině; lid pak byl boji nezvyklý a nezdarem všech prvějších pokusův zastrašený. Nad to nesluší zapomínati hospodářské katastrofy posledních let a úplné vysílení země.

Avšak právě v onom vnitru Bulharska skutečně v zimě 1875/6 strojeno malé lokální povstání. Jevištěm těchto příprav a potomních krvavých událostí byla nejbohatší a nejutěšenější část Bulharska — západní Thrakie čili Plovdivský sandžak. Zde se prostírá úrodná, vlhká a bezstinná rovina několik dní cesty zšíří a zdélí; na severu obmezuje ji dlouhé pásmo Srědné Gory, za nímž se skrývá vlastní Balkán (Stará Planina); na jihu uzavírá ji Rhodope se svými různobarevnými pásmy rostlinstva od vinic a letohrádkův až nahoru k lesům smrkovým a holým vrcholkům. Středem roviny od západu k východu plyne řeka Marica, vedle níž běží železnice. U pramenův Marice a u konce železnice se Rhodope a Srědna Gora spojují; odtud dáleji na západ jsou země plné vysokých, dlouho osněžených hor; tam nalézají se prosmyky Trajanova Vrata a Momina Klisura, kterýmiž vede jediné spojení Cařihradu se Srbskem a s Bosnou. Uprostřed roviny thrácké na třech osamělých skalách stojí na výsluní krásné město Plovdiv (Philippopolis). Největší část roviny je úplně bezlesá a močálovitá, pokryta jsouc poli rýžovými; v rajských dolinách mezi Srědnou Gorou a Balkánem pěstují se růže na širých nivách a vyrábí se růžový olej. Na svazích hor Rhodopy, Srědné Gory i Balkánu a v dolinách jejich mnoho bylo (pravím *bylo*) krásných, zámožných měst čistě bulharských: jediná Stanimaka je řecká. Všude kolem nich vinice, sady a něco výše krásné lesy. V žádné části evropského Turecka vzdělanost nepokročila tak dalece, jako zde; v Plovdivské eparchii každé dítě bulharské umělo čísti.

Povstání strojilo se v centrální Srědné Goře. Hlavní účastenství v něm měly bývalé „vojnické vsi," jejichž obyvatelé do l. 1840 požívali zvláštních výsad. Středištěm bylo *Panagjurište* (tur. Otluk-kjoj) sedm hodin na sever od Tatar Pazardžiku, na jižním svahu Srědné Gory, čítající asi 1500 domův s 11000 obyvateli, vše Bulhary. Zevnějšek tohoto města svými pevnými a výstavnými domy a množstvím zahrad mezi horskými stráněmi činil velice přívětivý dojem. Řemesla, jmenovitě soukennictví, jirchářství, hedbávnictví i mydlářství a obchod zde kvetly. Bylo zde i několik kupeckých a bankéřských spolkův. Panagjurci, kteří co obchodníci známi byli po celém Turecku, v duchovním rozvoji bulharském měli nemalé účastenství; doma pro mládež svou vydržovali dvě chlapecké a jednu dívčí školu s 6 učiteli a 3 učitelkami. U jedné školy byla i pěkná knihovna s 2000 svazky bulharskými a ruskými. Kromě Panagjurište spiknutí toho účastna byla sousední *Koprivštica* (tur. Avratalan) v skryté dolině mezi Srědnou Gorou a Balkánem, město podobně zámožné a pokročilé, pak všecky sousední vesnice horské v Srědné Goře a okolo Trajanských Vrat, a na severní straně Rhodopy někteří lidé v městech Bracigově a Peruštici.

Povstalci Srédnogorští připravovali se o své újmě, bez srozumění s bulharskými emigranty v Bukurešti a v Bělehradě, a beze spojení s nějakou vládou zahraničnou. Bylo to spiknutí samorostlé, které

za nesnesitelných okolností arci vzniknouti mohlo bez cizího návodu. Kdy by spiklenci Panagjurští byli měli spojení s komitéty zahraničnými, nebyli by se odhodlali k předčasnému výbuchu, který celé podniknutí jejich zmařil, nýbrž byli by od komitétův Bukureštských a Bělehradských bývali zdrženi až do počátku srbské války. Spiklenci také naděje své skládali na srbskou válku, ale mysleli, že Srbové začnou hned po sv. Jiří, na počátku jara a na počátku hajducké „saisony.“ Kromě toho doufali v příchod bulharských čet z Rumunska. Hlavním strůjcem byl *Jiří Benkovski*, který v zimě ze Srbska přijel do Panagjuriště; on a soudruhové jeho pocházeli ze školy Vasila Levského a základem celého hnutí byly zbytky starých komitétův. Dne 31. března*) spiklenci odbývali v lesích Srědné Gory dokonce sněm pod širým nebem, na hoře Razlatici. Tam určeno, že se povstane dne 13. května (1. dle vých. kal.); do té doby měly se všecky přípravy dokončiti. Čas byl velmi příhodný, neboť všecky posádky turecké právě stahovány k srbským hranicím a Bulharsko od vojsk bylo úplně vyprázdněno.

Ale Turci se o přípravách těch od vyzvědačův svých dověděli, neboť povstání strojilo se dosti zjevně. Již vození potravin a jiných podezřelých věcí do hor bylo nápadné. Dne 1. května *Aziz paša*, mutessarif (guvernér) Plovdivský, přijel do Tatar Pazardžiku, aby se o těchto věcech přesvědčil z blízka; on osobně byl spravedlivý a mírný člověk, velice shovívavý ku křesťanům, domnívaje se, že tiché rolnické obyvatelstvo je pro stát živel nejdůležitější; proto již prvé co mutessarif ve Vidině od Turkův byl nenáviděn a nazýván „gjaur paša,“ od ráje však nemálo veleben.**) Ihned poslal několik důstojníkův do hor, do Panagjurište a do Koprivštice, aby se podívali, co se tam děje. Tím povstání přivedeno k výbuchu a sice na obou místech v stejný den.

Dne 2. května u večer v Panagjurišti zvoněno na poplach, výstřely slyšány po ulicích; zástupy ozbrojených Panagjurcův vtrhly na bajar a zabily tam dva zaptije; zástupce mudirova a 16 jiných Turkův zajali a drželi je v slušném vězení po celý čas postání. Zabíjeti zajaté Turky povstalcům zapovídala pravidla jejich, obecným souhlasem stvrzená. Potom zpívajíce a střílejíce táhli s praporem bulharským po ulicích a za obecného jásotu prohlašovali svobodu. Ihned vytáhly čety do okolí, povstání šířilo se ode vsi ke vsi, a před Panagjurištem ženy, starci a děti s neobyčejným nadšením začali kopati šance. Zbraní nebylo mnoho po ruce — 600 ručnic starých, asi 15 zadovek a 6 děl višňových a ořechových, jež byl zdělal Panagjurec Nikola Binbašov. Pušky, objednané v Cařihradě, nedošly, neboť povstání vypuklo před jich dovežením.

Téhož dne důstojník Nedžib aga přijel do Koprivštice, zatknul několik měšťanův a chtěl je odvézti do Plovdiva. V tom se zběhl ozbrojený lid, důstojníka s mudirem a asi 6 zaptiji obstoupil v konaku a obléhal je tam po 24 hodin za ustavičné střelby. Konečně však Turci obratně uskočili. Na útěku mudir padl, ale ostatní šťastně unikli.

*) Dni položil jsem výhradně dle kalendáře západního, poněvadž čtenářům našim je zběžnější.
**) O Azizově činnosti ve Vidině píše Kanitz, Donau-Bulgarien. II. 8.

Povstalci pobili pak 40 mohamedánských cikánův, kteří se chtěli spojiti s Turky, a zpívajíce i prohlašujíce svobodu chodili městem.

Zatím celá Srědna Gora byla od povstalcův zaujata. Bezbranné obyvatelstvo otevřených vesnic uchýlilo se do obou hlavních měst. Ozbrojenci rozdělili se na čety a rozešli se dle umluveného plánu. Jedna četa Panagjurcův postupovala na kraj hor směrem k Tatar Pazardžiku. Druhá, sestávajíc z Panagjurcův i Koprivštencův, vtrhla do vsi Strelče, jediné to smíšené tureckobulharské osady v centrální Srědné Goře, a po boji, v němž ves lehla popelem, Strelčanské Turky oblehla v jejich džamiji; potom vypálila čtyři malé vísky turecké kraj hor, řečené Jürük Mahale. Třeti četa postupovala k Zlatici a bojujíc s rozptýlenými Čerkesy, chránila Srědnu Goru od severozápadu. Zatím pozdvihly se i vesnice kolem Trajanských Vrat, obsadily prosmyky, přesekaly telegrafy a přerušily veškero přímé spojení se Srědcem, Nišem, Bosnou a t. d. Benkovski s jednou četou sám vtrhl do vsi Belova, kde se pod horami končí Cařihradská železnice, spálil stanici, postřílel zaptije, zničil dva železničné mosty, ale evropské úředníky železniční volně nechal odejíti. Plán povstalcův směřoval patrně k tomu, aby po obsazení těchto důležitých míst ze tří stran udeřili na Tatar Pazardžik, veliké město v rovině, mající asi 25000 obyvatelův, nejvíce fanatických Turkův. *)

Dne 3. května Aziz paša telegrafoval o povstání do Drinopole a do Cařihradu a žádal o vojsko, neboť v Plovdivském sandžaku nebylo téměř ani vojáka. V Cařihradě zpráva ta způsobila nesmírný poplach. Nazejtří, dne 4. května, Aziz sám vytáhl z Tatar Pazardžiku na sever k Panagjurišti, asi se 100 jezdci a několika begy. Za nedlouho proslýchalo se po městě, že Aziz je obklíčen. Tu nastala hrozná panika. Turci stříleli do vzduchu, Turkyně běžely po ulicích a křičely: „Gjaur gelmiš, Moskov gelmiš!“ (gjauři jdou, Rusi jdou!), krámy zavírány a za všeobecného zmatku stříleno po bulharských sedlácích, kteří ze sousedních vsí, o ničem nevědouce, tiše táhli na zejtřejší výroční trh svatojirský. Sedláci úprkem běželi do vesnic, volájíce „bêgajte, Turci koljat!“ a vesnický lid z osad svých davem utíkal do hor. Vesničtí mohamedáni naopak se zbraní v rukou hnali se do Tatar-Pazardžiku. Tam zatím vjel na nádraží vlak se 400 muži pěchoty pod Hafizem pašou. Za chvíli vrátil se Aziz sám. Nebyl obklíčen, ale u vsi Kalaglare, kde začínají hory, 5 hodin před Panagjurištem, viděl z dálky skutečně povstalecké čety. Begové Tatarpazardžičtí vytýkali mu, že byl posud příliš laskav k Bulharům; on odpověděl, že povstání toto je nepatrné a že by je potlačil se 4 řadovými prapory, ale těch po ruce nebylo.

*) Průběh povstání Panagjurského popsal nejmenovaný Panagjurec ve sborníku ruském Rodnoje Plemja d. II. (Moskva 1877). Důležitá je úřední zpráva angl. komisara Baringa (Supplement to the London Gazette 19. sept. 1876), sebrané dopisy korrespondenta Daily News J. A. Mac Gahana, The turkish atrocities in Bulgaria (London 1876) a zpráva amerického legačního rady Schuylera (čti Skajlera), otištěná na obou místech. Kromě toho užil jsem zpráv soukromých a netištěných, sepsaných nejvíce od Bulharův samých.

Aziz vrátil se do Plovdiva, než tam stihla jej zpráva, že je sesazen. Zároveň přestala všecka vláda, a veškera moc v Tatar Pazardžiku i v Plovdivě upadla do rukou fanatickým agům a begům. Byl to spůsob „komuny.“ *Telalové* (hlasatelé) svolávali všecky musulmany k zemské hotovosti proti neposlušné ráji, a tisíce *bašibozukův* z daleka hrnuly se proti povstalcům. Poslové vysláni do Rhodopy, k divokým a udatným musulmanům dílem tureckým, dílem bulharským (Pomákům) v krajinách Rupčosu, Achyr Čelebi, Sultan Jeri a jmenovitě k sveřepým Turkům kraje Chaskjojského (v horách mezi Plovdivem a Drinopolem), jenž vedle 56 osad bulharských čítá 309 vsí tureckých. Byla to „levée en masse“ mohamedánského obyvatelstva proti křesťanskému. Velikou vinu při tom má tehdejší vali (generální guvernér) Drinopolský, jenž nemaje vojska, vyzbrojení bašibozukův odporučoval a podporoval; Aziz paša marně se tomu protivil, předvídaje následky takovéto „protirevoluce.“

Ještě téhož dne (4. května) táhli bašibozuci ulicemi Plovdivskými, olupujíce a bijíce sedláky na samém tržišti; celé město se otřáslo, měšťané zavírali krámy a nikdo neodvážil se vyjíti na ulici. Večer po slunce západu vypukl oheň na *čaršii* v jednom krámě, ale brzo udušen. Tu s jednoho pahorku Plovdivského zahřměly obvyklé tři allarmové rány z děl, které slyšány daleko široko po okolí. V tom nedaleko Plovdiva vyšlehují ohnivé sloupy a vrhají světlo kolem sebe — vesnice hoří na severním svahu Rhodopy. A od té osudné chvíle, od toho večera, vesnice hořely ve dne v noci po dvacet dní! Jediný ochrance Bulharův, metropolita Panaret, od Turkův přinucen, aby odjel do Cařihradu. Bašibozuci denně proudem hrnuli se do města a pak zase na venkov. Ozbrojení mohamedánští cikáni hlídali vchody do města a každého křesťana svlékali i olupovali. Nikdo nevycházel z domu, nikdo nevěděl, co se děje u souseda; obchod a všecko spojení poštovní i železniční přestalo, v okolí krev tekla proudem a v Turecku nastala úplná anarchie.

Povstání, jak známo, zatopeno v pravém moři krve. Den co den s rychlovlaky z Cařihradu přiváženo vojsko pěší i jízdní s děly, a počet domácích bašibozukův rostl každou hodinu. Adil paša s nižšími veliteli Hafizem a Selamim táhl na Panagjurište od jihu, kdežto jiný sbor na Srědnu Goru postupoval od severozápadu ze Srědce přes Zlatici. Hassan paša, přivolaný až z Niše, od Srědce zamířil přímo po silnici přes Trajanova Vrata k Tatar Pazardžiku. Proti takovýmto koncentrovaným operacím řadových vojsk povstalci arci ničeho nesvedli.

Adil s Hafizem nejprvé odehnali povstalce od Strelče a táhli pak za ustavičných šarvátek přímo na Panagjurište. V pátek dne 12. května Turci, čítajíce jeden pluk pěchoty, 1500 bašibozukův a 3 děla, bojovali se 150 povstalci u „Balabanova lesa“ a přinutili je k ústupu. Před Panagjurištem samým svedena nová bitva, v níž povstalci stříleli ze svých dřevěných děl; ale po boji, který trval $1\frac{1}{2}$ hodiny, byli přinuceni vzdáti se veškeré naděje na ubránění své vlasti a opustiti své zákopy. Tu pod velením Hafiza paše začalo hrozné bombardování města. Turci rozstříleli oba kostely, obě chlapecké školy a všecky vynikající a krásnější domy, aniž by se kdo protivil, neboť čety za

ustavičného boje s bašibozuky ušly s množstvím lidu do hor. V noci vtrhli vítězové do města a tu začaly se scény, které anglický komisař Baring přirovnává k ukrutnostem rudokožných Indiánův. Tři dni trvala řež, zabíjení mužův, žen a dětí, loupení, boření, mučení a pálení. Řadové vojsko závodilo s bašibozuky v divokosti. Asi 2000 bezbranných lidí prostě sesekáno, nejvíce vesničanův, uprchlých do města z okolí; Panagjurcův samých zahynulo 763, mezi nimi 284 ženy a 217 dětí! Evropské komise konsulární zjistily později, že zde a v druhých místech téměř všem ženám a dívkám učiněno násilí. Po úplném vyloupení Panagjurište z bujnosti zapáleno, i hořelo šest dní. Škoda páčí se na 2¼ mil. zlatých. Pak teprvé dal Hafiz paša od Bulharův hasiti a mrtvé pohřbívati. Podobný osud potkal i okolní vesnice povstalecké.

Adil paša táhl zatím na Koprivštici a spojil se tam s Turky, kteří postupovali od Srědce přes Zlatici. Tamní povstalci bez boje odešli do hor, a město se vzdalo. Adil všecko měšťanstvo povolal ven do svého tábora a jednal s nimi o výkupné; mezi tím bašibozuci vrhli se do bezbranných domův a celou Koprivštici tak důkladně vydrancovali, že, hledajíce poklady, i podlahy vypáčili a pohovky rozsekali; při tom provozovali svou kratochvíl s ženami a dětmi. Asi 130 lidí pobito. Zapálení města Adil přísností svou zamezil.

V Koprivštici nalézalo se množství uprchlíkův z okolí, jmenovitě z nedalekého městečka *Klisury* (tur. Prasadum Dervent), které, ležíc v dolině řeky Gjopsy mezi Srědnou Gorou a Balkánem, vynikalo vzdělaností a čilostí obyvatelstva. Dne 7. května na Klisuru udeřil Tosun bej z podbalkánského městečka Karlova (před Trojanským prosmykem) v čele bašibozukův z okolí. Klisurci opírali se jemu, ohradivše se zákopy a barikádami, ale odolati nemohli. Bašibozuci vtrhli do Klisury, vydrancovali celou osadu tak důkladně, že i zámky a hřebíky odvezli, a pak celé město, čítající 800 domův, spálili. Mezi kořistí, která odvežena na 200 vozech, bylo i 450 velikých kotlův k vaření růžového oleje.

Současně bylo i povstání okolo Trajanových Vrat a u Belova udušeno. Belovo rychle pokořeno vojskem, vyslaným z Tatar Pazardžiku, kdežto na Trajanova Vrata teprvé dne 14. května ze zadu od Srědce udeřil Hassan paša. U Kapudžiku, kde druhdy stála římská brána, postavili se mu v ústrety povstalci ze sedmi vesnic, ale po několika ranách z děl se rozběhli. Nazejtří vojsko vypálilo vesnice a bez nesnází přitáhlo do Tatar Pazardžiku. Benkovski s jinými chtěl po hřebenu Balkánském ujíti do Srbska, ale na půl cestě padl v prosmyku u Orchanie; ani jiní povstalci, kteří se potají chtěli dostati k Dunaji, osudu svému neušli. Dlouhé řady vozův, naložených všelijakými trofejemi z Koprivštice a z Panagjurište, evropským nábytkem, zrcadly, hodinami atd., ohlašovaly pád kvetoucích měst Srědnogorských až i v Plovdivě a Srědci. Mužské obyvatelstvo, ať vinné nebo nevinné, v řetězech odváděno do Tatar Pazardžiku, Plovdiva a Srědce, kde brzo začato s věšením.

Spůsob, jakým povstání Srědnogorské bylo přemoženo a to od řadových vojsk, vyniká surovostí a barbarstvím. Turecké vojsko cvičilo se tam v ohavnostech, jež potom u veliké míře provozovalo v srbské

a ruské válce na zajatých, raněných i na mrtvých. Avšak věci, které se současně dály v rovině thrácké a v severní Rhodopě, jsou mnohem horší. V Srědné Goře bylo povstání, odpor proti vládě, ale jinde pobíjen lid bezbranný, ze svévole a z fanatismu.

Když se na první zprávu o povstání bulharském zdvihli Turci a Pomáci na výšinách Rhodopy, v čelo bašibozukův z nahije Rupčosu (jižně od Plovdiva) postavil se Pomák *Achmed aga Tъmrašlija* z horské vsi Tъmraše, jeden z předních musulmanův celé Thrakie. Bašibozuci z každé vsi měli svého vůdce a svůj prapor. Achmed s nimi vytáhl, aby k rozkazu turecké „komuny" Plovdivské „odzbrojil" křesťany v celém okolí. Nejprvé přitrhl na vesničky Bojkovo a Dědovo a žádal vydání zbraní; sedláci odpověděli, že zbroj svou (několik pušek a nožův) vydají vládním úředníkům, až přijdou, ale nikoli bašibozukům. Tu se bašibozuci zuřivě vrhli na vesnice, lid zbíjeli a domy vyplenili i zapálili. Většina obyvatelův, žen a dětí, utíkala do lesův, ale po cestě postřílena. To byly ony plameny, které Plovdivci onoho večera spatřili zplanouti na výšinách Rhodopy. V další vsi Sitově Bulhaři zbraň na požádání ihned vydali, ale nicméně jsou obráni a jejich pop zabit před samým kostelem.

Pak obrátili se bašibozuci na městečko *Peruštici*, čítající 350 domův. Bulhaři tamní vynikali vzdělaností a hrdostí, pěstujíce hedbávnictví a vinařství; děti své posílali na obecní útraty do škol vzdálených, ba až i do „Evropy," aby se tam pravidelně vyučili zemědělství a umělému pěstování vína. Zámožností svou ode dávna vzbuzovali závist všech sousedův tureckých. Dne 6. května přirazili poslové z Peruštice do Plovdiva, žádajíce za posádku řadového vojska a za ochranu proti bašibozukům, kteří již pálí a drancují okolní vesnice. Ale v konaku (úředním domě) seděli přátelé Achmeda agy a přivítali Peruštičany co lháře a co bázlivce, ba přítomný právě Adil paša zlostně jim pravil, ať se brání sami. Odboj Peruštičanův a potrestání zpupné ráje přáli si i domácí agové i sultánský generál. Zatím Achmed aga asi s 3000 krvežíznivými musulmany obklíčil již Peruštici ze všech stran. Úřední komise, na oko poslaná z Plovdiva, aby učinila mír, odešla s nepořízenou. Přišlo k boji a Peruštičané chrabře se hájili. Tu náhle dva zaptijové volali, ať se přestane střileti z obou stran, a když bylo ticho, Peruštičanům ohlásili vládní rozkaz, ať složí zbraň, že se jim ničeho nestane. Mezi obyvateli nastal spor. Starší uzavřeli, že se vzdají; mladší a bojovnější však slovu tureckému nevěřili a s množstvím žen i dětí uchýlili se do dvou pevných kostelův. Starší vyšli poklonit se Achmedovi, napřed popové a stařešiny, za nimi dlouhý průvod mužův, žen a dětí. Pop Stojmen s dítětem na ruce kleknul před Achmedem, aby mu políbil střevíc, ale v tom sťat nožem a dítě zapíchnuto. Tu bašibozuci ze všech stran začali střelbu na bezbranný lid. Divoký vřesk jásajících musulmanův přehlušován hrozným kvílením ubohého lidu; vše utíkalo stranou do lesův, ale jen nemnoho jich uteklo. Asi 1000 mrtvol leželo po polích. Také dva francouzští obchodníci z Plovdiva, po celém okolí známí, kteří právě byli v Peruštici a s lidem vyšli ven, před očima Achmeda agy zabiti, buď z chtivosti po penězích, buď aby nebylo evropských svědkův. Na to Peruštica vydrancována

a vypálena do dna. Onino odhodlanější Peruštičané se však v kostelích hájili dále. Dne 11. května odpoledne bašibozuci odtáhli a místa jejich zaujal brigádník Rašid paša s řadovým vojskem a děly. Bez jakéhokoli vyzvání a bez odporu ze strany obyvatelstva rozstřílel jeden kostel, a nazejtří bombardoval i druhý, naplněný ženami i dětmi. Konečně 13. května ráno jedna Arménka vyjednala kapitulaci. „Zajatí" obojího pohlaví odvedeni do Plovdiva a po cestě trýzněni od eskorty.

Nejhoří zločin spáchán však v *Bataku*, 7 hodin jižně od Tatar Pazardžiku na karavanské cestě odtud k Egejskému moři. Horské toto město, obklíčené lesnatými vrchy, čítalo 650 kamenných domův a asi 7000 obyvatelův bulharských, kteří se zabývali dřevařstvím. Okolo města bylo plno pil, vodou hnaných, v nichž přitesáváni pralesní obrové Rhodopští. Na Batak hned po výbuchu Srědnogorského povstání k rozkazu medžlisu (obecní rady) Tatarpazardžického přitrhli buljukbaša *Achmed Barutunlija* ze vsi Barutun a *Mohamed aga* z Dorkova s ozbrojenými Pomáky z Nevrokopska a z celé západní Rhodopy, aby obyvatelstvo odzbrojili. Slované poturčení vytáhli na Slovany křesťanské. Batačané odpověděli, že zbraň vydají jen řadovému vojsku anebo císařským úředníkům a ihned se proti bašibozukům ohradili dřevěnými zásekami a barikádami ze svých skladišť. Po několikadenním boji, když množství domův již hořelo, zbraň vydali, an Achmed přísahal, že se nikomu ani vlas nezkřiví. Bylo to 9. května. Sotva že byla zbraň odevzdána, žádal Achmed vydání všech peněz, které byly v městě. A když se i to stalo, nastalo řezničení, které nemá rovného. Bašibozuci vrazili do města, mučili obyvatele, aby prozradili skrýše svých pokladův, s pekelnou rozkoší na potkání zabíjeli staré i mladé, ženy i děti a hořícími hadry, namočenými do petroleje, zapalovali domy. Batak obrácen v prach a popel. Dvě stě žen a dětí za živa upáleno ve škole naproti kostelu. Asi 1200 lidí uteklo se do kostela a do ohraženého dvora kolem kostela, a tam nejprvé bombardováno hořícími dřevy i hadry a pak sesekáno do posledního nemluvněte. Celkem za tohoto vraždění zahynulo 5000 lidí. Asi sto žen a dívek vyvlečeno na jeden pahorek a tam po děsném násilí jatagany postínáno. Z celé té pohromy uniklo tak málo lidí, že do nedalekého města Nevrokopu nad Mestou teprvé dne 18. t. m. přinešena první zvěsť o osudu Batačanův. Ještě po třech měsících, když první konsulární komise sem přijely, mrtvoly byly nepohřbeny, hrozný puch zamezoval přístup ke kostelu, a mezi zříceninami proháněla se jen stáda psův. Po ulicích mezi spáleništi ležely zetlelé mrtvoly žen v pestrých národních oděvech s vlajícími vlasy, a na mnohé dětské lebce poznána rána šavle nebo jataganu. Vodní pily mlčely, přezralé zlatožluté obilí klonilo své klasy na polích a nad celou krajinou viselo hrobové ticho!

Poslední větší boj dobojován dne 17. května u *Bracigova*, malého městečka mezi Batakem a Peruštici, 4 hodiny na jih od Tatar Pazardžiku. Obyvatelé, podobně jako Batačané, ohradili se dřevěnými barikádami, ale byli šťastnější než sousedé jejich. Uhájili se proti bašibozukům až do příchodu Hassana paše s vojáky. Tu vydali svou zbraň, 220 pušek a 100 pistolí a nožův. Bašibozuci chtěli pak řáditi

jako v Bataku, ale Hassan jim to zakázal. Plenění ovšem nezanecháno ani zde a mnoho lidí v okovech odvlečeno.

Kromě těchto měst bašibozukové, Turci, Čerkesi, Pomáci a cikáni pálili a vybíjeli ovšem i okolní vesnice. Heslem zfanatisovaných musulmanův bylo — „očistit zemi od Bulharův!“ Celkem v Plovdivském sandžaku za 20 dní zničeno *58 osad a 5 klášterův i pobito asi* **15000** *lidí!* Připomenouti sluší, že bašibozuci, vracejíce se přes Plovdiv domů, generalissimovi Abdulu Kerimovi, jenž tudy jel, žalovali na Adila a Hassana, že jim nedovolili zničiti i Koprivštici a Bracigovo! Drancování Plovdiva samého zamezeno jen ostražitostí úřadův.

Avšak hrůzy nikterak nebyly obmezeny jen na Plovdivský sandžak. Po vypuknutí Panagjurského povstání zjevili se totiž i povstalci ve východním Balkáně, a sice silné čety v horách u Slivna, u Gabrova, u Sevlieva a u Trojanu. U Šipky postavili se povstalci s korouhvemi, stříleli na poštu a přerušili telegraf. Tu bašibozuci, Čerkesi a Turci, na obou stranách hor svoláni jsou do zbraně, a z pevností podunajských vojsko vysláno na Balkán. Plevenský kaimakam Nedžib aga s Čerkesy „pacifikoval“ kraj Sevlievský, rozehnav slabé čety povstalecké, ozbrojené namnoze jen kosami, sekyrami a motykami, a vypáliv množství vesnic, z nichž jmenovitě veliké horské *Novo selo* (1200 domův) se pokusilo o obranu. *Fazly paša*, přiraziv ze Šumna, dne 19. t. m. z děl bombardoval *klášter Drjanovský* v Gabrovském Balkáně, v jehož zdech se hájilo 400 povstalcův; ale v následující deštivé noci Bulhaři, ztrativše 110 mrtvých, unikli. Vsi Gabrovské, úplně bezbranné, od bašibozukův obvyklým spůsobem „pokořeny.“ V samém Gabrově, v jednom z nejpokročilejších a nejsvobodnějších měst s nejstarší školou bulharskou, které jediné mělo bulharského mudira (Jordančo efendi), Fazly po svém vítězství hýřil a zuřil jako pravý tyran. Několik set lidí zatčeno, mezi nimi učitelé Gabrovští, a pěšky za všelikého příkoří hnáno do Trnova. Fazly opíjel se rakijí a jednoho večera v opilosti dal dva zatčené sedláky ihned oběsiti, ani je nevyslechnuv; nazejtří ráno vše byl zapomenul a žádal, aby oba vězňové byli mu předvedeni!

Za těchto hrůz bulharských pověstným se stalo jmeno *Šefketa paše*, známého svými porážkami v Hercegovině. Dne 26. května vtrhl do města Jambolu, kde se končí nedostavěná železnice od Marice k Balkánu, a když tam odevzdávání zbraní nešlo dosti rychle, dal bašibozukům volnost; Jambol od nich vydrancován. Odtud přitáhl Šefket do nedalekého podbalkánského Slivna. Tam přese všechen odpor rozumného mutessarifa Hajdara Trapezuntští redifové a domácí Čerkesi zabíjeli lidi na samém náměstí. Tu přijde zpráva, že prý ve vsi *Bojadžikjoj* (140 domův) vypuklo povstání; tamní sedláci totiž nechtěli své peníze a své ženy přenechávati potulujícím se bašibozukům a odehnali je. Šefket sám pocházel z tureckých dvorův u té osady, příbuzen jsa s tatarskými sultány, potomky Krymských chánův, kteří po dobytí Krymu od Rusův se byli přestěhovali do východní Thrakie a tam utlačovali okolní ráji. Šefket přitáhl k svému rodišti dne 30. května. Obyvatelé šli mu v ústrety, aby ho pozdravili, ale on na ně dal stříleti z ručnic i děl a vesnici zapáliti. Padlo 149 bezbranných lidí.

Stáda Bulharův, asi 5500 kusův skotu a 7600 ovcí, jakož i všechen pozemek jejich stal se majetkem rodiny Šefketovy!

V Šumensku lživá zpráva, že četa povstalcův zjevila se u Vrbice, pobouřila celé mohamedánstvo a osadám křesťanským připravila podobný osud, jako všude jinde. V Dobrudži Turci, Tataři a Čerkesi pod vedením svých agův připravovali se k útoku na nečetné Bulhary, Rumuny a Řeky. Město Mačin naproti Braile bylo středištěm toho spiknutí. Po všech silnicích zdvíhaly se sloupy prachu — Čerkesi hnali již veliká stáda, hlavní to majetek křesťanův; u vsi Pečeněgy seřadila se již vozová hradba musulmanská, neboť pravověřící přijeli i s vozy, aby odvezli majetek nevěřících; ženy a děti Bulharův skrývali se již v rákosí a v bahnech Dunajských. Ale úřady turecké podniknutí to v čas překazily. Nicméně loupeno a vražděno v malém. V Tetevensku a v horských osadách kolem Orchanié řádili Lovečtí Pomáci, u Svištova Čerkesi. Krátce — po 50 dní od vypuknutí povstání Panagjurského až do počátku srbské války mohamedáni v Podunají a v Thrakii loupežili ve dne v noci, přivlastnili si stáda a majetek bulharské ráje a hýřili ve všech slastech, kteréž poskytuje rozpoutání musulmanského fanatismu. Ale nejen ve východním Bulharsku, nýbrž i v Makedonii dály se podobné věci. Rhodopští bašibozuci chodili po Nevrokopsku, a v Nevrokopě samém žaláře byly přeplněny popy a sedláky. Západní Makedonie do rukou upadla hordám Albancův, Turkův a Cikánův. V Melniku, Sěru, Strumici a Bitolu vznešenější Bulhaři zatčeni a v okovech veženi do Soluně.

A co k tomu všemu pravili vyslanci a konsulové velmocí? Neprotestovali snad? Nenaléhaliž na vysokou portu, aby hrůzám těm učinila přítrž? Nehrozili zakročením a obsazením Turecka? Nikoliv. Konsulové byli na mnohých místech rádi, že sami odnesli hlavu, neboť od prvních dnův květnových přestala všecka vláda a s tím ovšem i bázeň před Franky, a vyslancové plno měli práce se zachráněním svých krajanův v samých přístavech mořských. Kancléřové trojcarského spolku seděli právě při Berlínské konferenci, radíce se o reformy pro Bosnu a Hercegovinu, když náhle je překvapil telegram, zvěstující událost, v Turecku ode dávna neslýchanou. Návodem jakéhosi Emina agy, jednoho z předních begův Solunských, v bulharské vsi Bogdancích blíže řeky Vardaru unešeno bulharské děvče a po železnici přiveženo do Soluně. Bylo to právě na den sv. Jiří (23. dubna čili 5. května dle západního kalendáře). Na nádraží Solunském nalézalo se množství Bulharův, a ti odvážili se, dívku z rukou tureckých vysvoboditi. Nazejtří v sobotu dne 6. května všichni Turci Solunští byli ve zbrani a shromažďovali se před konakem. Francouzský konsul *Pavel Moulin* a německý *Henry Abbott* rychle odebrali se k valimu (generálnímu guvernéru vilajetu Solunského) Achmedu Refetu pašovi. Oniť již po delší čas marně upozorňovali na rostoucí fanatismus musulmanův, podněcovaný hlavně Solunským listem „Zeman“, jenž v zuřivých článcích zjevně žíznil po krvi nevěřících. Turci oba konsuly nepustili do konaku, ale zavlekli do Sahatli-džamije a tam je před očima samého valiho a celého medžlisu zabili a k nepoznání zohavili. Ještě téhož večera zpráva o tom přišla do Cařihradu. Eskádry obrněných korábů všech velmocí poslány

před Soluň a zároveň opatřena bezpečnost Evropanův, žijících v Cařihradě. Teprvé 18. t. m. obě nešťastné oběti v Soluni slavně pohřbeny pod ochranou děl korábův. V Cařihradě samém softové bouřili lid proti gjaurům. Frankové, Řekové, Bulhaři a Arméni s rodinami téměř denně úprkem odjížděli do Odésy, do Bukurešti a do Athén. Povážlivým příznakem všeho dosavadního reformování bylo, že nejhorší věci udály se právě podél nových železnic a u samého moře, v zdánlivě nejcivilisovanějších částech říše!

Dne 30. května ráno sultán *Abdul Aziz* svržen a na trůn dosazen *Murad V.* Mithad a strana reformová nabyla vrchu. Ale Bulharsku tato změna nikterak neprospěla. Počátkem června Plovdivský sandžak poskytoval divadlo velmi smutné. „Kdo si chce představit, jak vypadaly časové Hunnův a Avarův, ten nechť se teď podívá do Thrakie,“ psal Cařihradský řecký list „Neologos.“ Zbytky vesničanův, nejvíce vdovy a sirotci, beze všeho majetku živořili v lesích aneb v zříceninách svých domův a jedli syrové klasy, zeleniny a trávu. Mnozí jako otroci nuceně pracovali na statcích tureckých begův. Bašibozuci ještě pořáde chodili po zemi, navštěvujíce nevypálené vesnice, násilí číníce ženám, unášejíce dívky a vydírajíce peníze; bulharské vsi v Chaskjojsku teprvé nyní zničeny. Z bujnosti zapalovali bídné prozatímní chatrče ubohého lidu a překopávali zříceniny, hledajíce poklady. A k tomu ke všemu vláda bezohledně vymáhala staré daně! Okolo Plovdiva po polích ležely mrtvoly nepohřbené, a na venkově všude se z nich vyvíjely nebezpečné miasmy. Bašibozuci a Čerkesi v městech bez ostychu prodávali za nepatrný peníz naloupený dobytek, šaty a ženské klenoty, ba i děti; krávu prodávali za 5—6 zl., oku ($2^1/_4$ libry) stříbrných náušnic a náramkův za 4—5 zl. V Plovdivě samém všecka vězení, hany (hospody), hamamy (lázně) a magaziny plny byly „zajatých“ z pobořených vesnic, mužův, starcův, žen i dětí. Skutečných povstalcův mezi nimi bylo jen málo; nejvíce to byli lidé podezřelí, mezi nimi celá intelligence venkovská, popové a učitelé, ba i lékaři, květ bulharského národa. Denně mřeli hladem, smradem a mukami. Stráže bez trestu zacházely s nimi dle choutek svých. Po dlouhý čas den co den rozléhalo se po ulicích zoufalé řvaní, pištění a volání těchto uzavřených nešťastníkův. Anglický komisař Baring zjistil, že 265 osob 4 dni držáno v jednom tak těsném a vlhkém hamamu, že mnozí puchem se zadusili; teprvé ze strachu před vypuknutím moru převedeni do jiných místností. Dne 3. června z Tatar Pazardžiku přivezeno do Plovdiva nových 418 vězňův. Způsob, jak byli přivezeni, vzbudil obecný úžas. Z daleka již slyšán byl křik a stenání; ve čtvrti Karšjaku a na mostě přes Marici Turci Plovdivští a Čerkesi vrhli se na ně a bili je dřevy a bičíky; vzadu veženo několik vozův mrtvých a polomrtvých, kteří po cestě od provázejících vojákův byli utýráni. Brzo v Plovdivě samém nastalo zatykání. Při tom velmi nekale si počínali nečetní Řekové Plovdivští, kteří od 30 let svářili se s většinou bulharskou a v církevním boji byli podlehli, ztrativše duchovní vládu nad Bulhary thráckými. Kupci, učitelé, kněží, knihkupci a spisovatelé Plovdivští, kteří nebyli ušli v čas, nyní vsazeni do žalářův. I bulharské jmeno „Plovdiv“ pronásledováno co název prý „komitetský“ (povsta-

lecký), a básně Puškinovy konfiskovány co návod k střílení z pušek! Vyšetřování vedlo se od tureckých úřadů velmi nedbale a strannicky; při mnohých obžalovaných užito i muk; čas po čase několik lidí oběšeno. „Národ náš nalézá se v předvečer své smrti," psal tehdá jeden Bulhar z Plovdiva do Cařihradu.

Koncem června zbývalo v Plovdivě ještě 1956 vězňův, v Drinopoli asi 1200, v Trnově 472; množství bylo jich v Slivně, ve Vidině a v jiných menších městech. S propouštěním začalo se teprvé v červenci. Na vyšetřování proti vrahům Peruštičanův, Batačanův atd., ani nepomýšleno, ba naopak oni za spasení císařství osmanského skvěle odměněni. Achmed Barutunlija, zhoubce Bataku, Tosun bej Karlovský a Deli Nedžib, kaimakam Plevenský, vyznamenáni řádem „medžidie" a Šefket paša povýšen za náčelníka palácové gardy! Přísní a spravedliví úředníci dílem sesazeni, dílem žalováno na ně, že přejí gjaurům. Jediné překvapení bylo, že dne 18. července v Plovdivě oběšen Hadži Murad aga, jeden z krvopijův Chaskjojských; ale příčinou té popravy nebylo vyhubení vesnic kraje Konušského, anebo snad úžasné výpovědi agovy, nýbrž to, že po přepadení vesnice Semidže se prohřešil i proti harému soupeře svého Hafuza agy!

Za obecného zmatku není divu, že ukrutnosti, spáchané od Turků v Bulharsku, Evropě dlouho zůstaly tajemstvím. Avšak již koncem května Cařihrad pln byl příšerných pověstí, přinešených od železničních úředníkův a uprchlých Bulharův. Dne 27. května Cařihradský „Courier d'Orient" psal, že v Plovdivsku 118 vesnic zničeno, 100.000 lidí pobito, země že je pokryta hnijícími mrtvolami; především že je nutno bašibozuky zkrotiti, sice že říšské důchody utrpí ztráty ohromné. Ale anglický vyslanec Elliot teprvé 19. června se v jedné depeši zmínil o ukrutnostech, spáchaných při „potlačení bulharského povstání." Tu dne 23. června v „Daily News" vyšel list Cařihradského dopisovatele jejich Pearsa s podrobnostmi tak úžasnými, že pobouřil celou Anglii. Brzo mluvilo se o těchto neslýchaných ukrutnostech na parlamentech anglickém, francouzském a italském. Ale teprvé v červenci vypravily se konsulární komise k vyšetření těch věcí na místě samém, kníže *Certelev* co zástupce ruský, *Walter Baring* co komisař anglický a legační rada *Eugen Schuyler* co delegát amerického vyslanectví v Cařihradě. Schuyler provázen byl od několika dopisovatelův, jmenovitě od svého krajana Mac Gahana, dopisovatele „Daily News." Konsulové ostatních mocností již před nimi začali svou práci. Komise projezdily celý zpustošený kraj. Největší část vězňův hlavně přičiněním Amerikánův a Rusův propuštěna. Turci k ospravedlnění svému jali se tvrditi, že i od Bulharův spáchány hrozné ukrutnosti, že zničené vesnice zapáleny od bulharských povstalcův, aby tamní lid přinutili k povstání, že celkem v boji zahynulo jen 1836 Bulharův a 530 musulmanův a vůbec všecky řeže sváděli na „povstání"; ale v jakém světle zjevilo se ku př. tvrzení tureckých komisarův Kianiho paše a Ediba effendiho, že v Bataku nikdo nezahynul, když Frankové přijeli do Bataku samého! Vyšetřováním zjištěno, že vedle asi 15.000 Bulharův zahynulo jen 163 Turkův! Baring v úřední zprávě své navrhoval odzbrojení musulmanův a cikánův, vrácení naloupeného dobytka a polního náčiní Bulharům, opětné zbudo-

vání zničených domův a potrestání hlavních zločincův tureckých. Zároveň upozorňoval Turky, že na mnoho let svou zběsilostí ztratili většinu důchodů z Plovdivského sandžaku.

Bulharův nejvíce se ujímalo Rusko. Když l. 1860 Libanonští Drusové 16.000 katolických Maronitův povraždili a křesťanskou čtvrt v Damašku zapálili a vybili, když sirotkův počítalo se na 20.000, tu anglická a francouzská vojska obsadila Syrii, hlavní vinníci popraveni a nedbalí nebo i spoluvinní pašové turečtí potrestáni, degradováni a internováni. Bulharské „massacres“ nebyly menší, než hrůzy Libanonské, a prostíraly se po nepoměrně větším území. Rusko, co přirozený a odvěký ochrance národův pravoslavných, nalehalo na vojenskou okkupaci evropského Turecka. Tomu se protivila vláda anglická, jejíž přátelstvím Turci nejvíce podněcováni k odporu proti radám ostatních velmocí. V Anglicku samém strhla se veliká bouře proti vládě, kteráž viněna, že sama „massakry bulharskými“ svou turkofilií poněkud je spoluvinna. O „bulgarian atrocities“ řečnilo se asi na 450 meetingách, a Gladstonova brošura „Bulgarian horrors and the question of the east“ rozprodána téměř v 60.000 výtiscích. Brzo v Cařihradě a v samém Plovdivě od konsulův zřízeny mezinárodní komitéty k podpoře nešťastného obyvatelstva. Lady Strangfordová vřele se ujímala ubohého lidu a zbytkům Batačanův zřídila přístřeší. Největší pomoc přišla z Rus, kde v příspěvcích závodily dobročinné spolky se soukromými osobami. Mnoho vysvobozených vězňův odjelo na Rus a též i nemálo sirotkův prostřednictvím vyslanectví vzato do ruských škol.

Mezi emigrací bulharskou ve Valachii povstání Srědnogorské vzbudilo svou nevčasností a tím že vypuklo beze srozumění s komitétem Bukureštským, veliké překvapení. Ale poněvadž Turci neustále Bulhary pobíjeli, dlouho udržovalo se domnění, že povstání ještě trvá. Žurnalista *Christo Botjov*, který v Bukurešti vydával „Zname“ (Korouhev), sestavil četu a k podpoře povstalcův v prvních dnech června podnikl vpád z Valachie do Bulharska, který originálním svým způsobem vzbudil všeobecné podivení. Četa v Gjurgjevě co prostí cestující vstoupila na loď rakouské paroplavební společnosti, řečenou „Radecký“ a jela po Dunaji nahoru. Bulharských pocestných na každé stanici valašské přibývalo. Nedaleko vesnice Kozloduj, ležící na bulharském břehu mezi Lompalankou a Orěchovem (Rahovem), náhle zavzněla píšťala, domnělí kupci, studující a sedláci u vnitru lodě převlékli se v uniformy, vytáhli pušky i šavle a na palubě rozestavilo se asi 200 vojensky zorganisovaných dobrovolníkův! Kapitána přinutili, aby přistál na bulharském břehu. Četa vystoupila a s vlajícím praporem táhla do vnitrozemí, ale po málo dnech potkal ji týž osud, jaký před osmi lety stihl výpravu Hadži Dimitrovu. Za mnohých bojův kdesi u Vrace podlehli přesile turecké; několik hlav bašibozuci přinesli na bodácích až do Srědce.

Dne 2. července Srbové a Černohorci vypověděli válku Turkům. Bulharští emigranti v Bukurešti a staří hajduci v Bělehradě účastnili se v přípravách k válce a skládali v ni veliké naděje. Jim i některým velitelům srbským pořáde ještě na mysli tanulo trvání Srědnogorského a Balkánského povstání, které zatím již po celý měsíc bylo potlačeno, a sice důkladně. Hajdučtí vojvodové Panajot, Hitov, Iljo Markov,

Filip Totjov a Christo Makedonský od května v Kladově a v Zajčarsku zvolna sestavili bulharské čety, dohromady asi 1300 mužův. Úmysl jejich byl, vpadnouti podél hřebenu Balkánského do Bulharska, povstání sesíliti anebo zanikloli, roznítiti znova, a takovým spůsobem ohrožovati tureckou armádu ze zadu. Srbská armádní správa chtěla však čet užiti jen v soustavě srbské armády. Když válka vypukla, čety poprvé přišly do boje u Koryta na hranici Zajčarského kraje, ale nezůstaly tam, nýbrž přese všecken odpor srbských velitelův táhli k jihu, chtějíce provésti svůj úmysl.

Tam byla srbská armáda z počátku přitrhla až k Bělé Palance, až na hodinu cesty od Pirotu, a v levo obsadila i Svatonikolský prosmyk v Balkáně. Selský lid pohraničných končin, jakkoli nešťastnými revolucemi l. 1836, 1841 a 1851 byl znuzen, stálou posádkou Arbanasův, Turkův a Čerkesův v četných karaulech (strážných věžích) od mnoha let uvržen ve stav otrocký a nad to již desítiměsíčním rozložením tureckého vojska podél hranic srbských sevřen, přece s radostí se přidával k Srbům. Rozdáno jim něco málo ručnic a střelného prachu, ale nebylo vůdcův a cviku. Po několika dnech se štěstí Srbův obrátilo. Sedláci dílem se opět vzdali Turkům, dílem utekli do Srbska; bašibozuci a Čerkesi vesnice jejich vydrancovali, vypálili a ty, kdož v čas neušli, sprovodili ze světa. Asi 60 vesnic zničeno.

Když čety bulharské přitrhly k hranici na Pandiralo, armáda byla na ústupu a útěk bulharských vesničanů v plném proudu. Generál Čerňajev nicméně četám dal jedno horské dělo a dovolil jim táhnouti dáleji na Balkán. Dne 16. července čety vybočily z řad srbských, vystoupily u Svatonikolského prosmyku na Balkán a táhly po horách na východ. Přišly až k Čiporovcům na severním svahu Balkánu u Berkovice, a sestoupily tam do údolí. Lid sbíhal se k nim a žádal o pušky, ale pušek pro ně nebylo. Nad to dobrovolníci sami trpěli nesvorností vojvodův, neobratností u věcech vojenských a především hladem. U vsi Běli Měch setkali se s třemi prapory Turkův, kteří přitáhli od Vrace. S horským dělem neuměl nikdo zacházeti. Střelba skončila se ústupem Bulharův do hor. Všecky další cesty byly obsazeny od Turků. Nezbývalo nic, než návrat. Koncem července přitáhli dobrovolníci nazpět na Pandiralo, v stavu žalostném — bosi, polonazí, zedřeni denním i nočním lezením po bezcestných skalách, vysíleni hladem (po několik dní jedli jen trávu a listí), zmořeni nemocemi, vzniklými z hladu, z deště a z nočního příchladu horského, a rozžalostněni bídným koncem výpravy!

Hajdučtí vojvodové tímto nepodařeným a téměř nesmyslným tažením po Balkáně ztratili všecku vážnost. Zbytky oněch 1300 dobrovolníkův, novými příchozími z Valachie a Turecka sesíleny byvše na několik tisíc, vycvičeny od ruských důstojníkův i poddůstojníkův. Co *ruskobulharská brigáda* vyznamenala se v bojích pod Deligradem a Alexincem, kde generál Čerňajev asi s 50.000 ozbrojenými sedláky a dobrovolníky tak dlouhý čas se držel proti obrovské přesile řadového vojska tureckého. *)

*) Ku konci vojsko Čerňajeva více bojovníků nečítalo. Rusův bylo celkem asi 1800 dobrovolníkův a 600 důstojníků.

Bulharská otázka zatím byla vstoupila do popředí. Posud jednalo se jen o Bosně a Hercegovině, a nyní po „massakrech“ přišla řada i na autonomii pro Bulharsko. Jakýsi základ k zavedení samosprávy v Bulharsku byl již hotov — autonomní církev s určitými hranicemi. A církev také byla povinna, postarati se o dosažení této samosprávy. Přičiněním exarchátu od národa bulharského na západ vypraveni dva zástupci, aby tam u vlád samých působili pro zlepšení stavu svých krajanův. Vyslanci tito byli osvědčení vlastenci a žurnalisté *Dragan Cankov* ze Svištova, muž v zápase o církev otužilý, po německu a po francouzsku vzdělaný a v praktických věcech zběhlý, a *Marko Balabanov* z Klisury, jenž studoval práva v Paříži, vydavatel „Věku“. Jeli přímo do Anglie, kamž přirazili právě, když agitace o „bulgarian atrocities“ zmítala nejvyšší vlny. Pak představili se ministrům zahraničných záležitostí všech kontinentálních velmocí a konečně obrátili se do Ruska, kdež zůstali do samé války. Zároveň od Bulharův z Turecka i od emigrantův posílány poděkovací adresy Gladstonovi a jiným Angličanům, kteří se národa bulharského ujímali.

Konečně dne 12. prosince sestoupila se v Cařihradě předběžná konference vyslancův za předsednictví generála Ignatěva, aby uvážila opravy, které se pod přísným vlivem velmocí provésti měly v Bulharsku. Vlastní konference zasedala pak od 23. prosince 1876 do 20. ledna 1877. Dle projektu schváleného na konferenci Bulharsko mělo býti zorganisováno co dvě provincie, jejichž společný rozsah se rovnal asi hranicím církve bulharské. Hlavním městem východní provincie bylo by Trnovo, západní provincie pak Srědec.*) Správu v provinciích měli vésti křesťanští guvernéři, na pět let jmenovaní od porty se souhlasem velmocí a bez povolení velmocí nesesaditelní. Země měla býti rozdělena na kantony (dosavadní mudirliky) s 5—10.000 obyvatelů, z nichž několik by bylo sloučeno v sandžaky. Správu kantonu měl vésti mudir, od guvernéra ustanovený ze dvou kandidátův, navržených od samého kantonu. Kantonská rada, volená z křesťanův i z musulmanův, měla míti úplnou samosprávu při rozvrhování daní, při stavbě silnic, při místní policii atd. Sandžak spravovati měl mutessarif, jmenovaný na delší určitou dobu od porty se souhlasem velmocí; jemu po boku měla býti čtyrčlenná krajská rada, ustanovená od guvernéra z kandidátův navržených od kantonův. Úředníci měli býti dle poměru obyvatelstva křesťané nebo musulmané. O záležitostech celé provincie raditi se měl národní sněm, shromažďující se ročně v Trnově a v Srědci; výbor sněmovní spolu se zástupci duchovenstev měl býti stálou radou guvernérovou. Vojsko turecké — navrhovala konference dále — soustředí se v pevnostech a ve velikých městech. Četnictvo (zaptiji) sestaveno bude z křesťanův i z musulmanův, dle obyvatelstva. Nad udržováním míru bdíti má národní garda, v níž křesťané budou míti důstojníky křesťanské, musulmané pak musulmanské. V hlavních městech ustanoví se soudní dvory. Jazyk bulharský bude jazykem úředním, ale v smíšených kantonech turčina i bulharština budou rovnoprávné. Daně, odváděné portě, uvedou se dle důchodův posledních desíti let na určitou

*) Že Bulh. nezřízeno co jedna provincie, stalo se s ohledem na Turky.

nezvýšitelnou míru, platnou na pět let. Usazování Čerkesův se zapoví. Provedení této autonomie měly poříditi velmoci, k zřízení četnictva uživše 5000 vojákův belgických; naschvál navrženo vojsko malého státu, který by nevzbuzoval žárlivost velmocí. Nad volbami, soudnictvím a správou pak i nadále bdíti měla stálá mezinárodní komise.

Turci na návrhy konference odpověděli prohlášením konstituce a svoláním tureckého parlamentu; tím mysleli nejlépe osvědčiti pokročilost svého státu a jeho schopnost k dalšímu životu. Proti projektu stran Bulharska vyslovila porta své námitky a své návrhy. Konference skončila se tím, že v posledním sezení Salisbury a Ignatěv prohlásili, že tyto turecké návrhy přijmouti nelze.

Válka byla nezbytna. Rusko vytrhlo do pole, aby provedlo to, co ve válkách dřívějších, 1806—1812, 1828—1829 a 1853—1856 zůstalo nedovršeno — *osvobození Bulharska.* Na Rusi byl mezi veškerým lidem všech tříd pro tuto svatou věc nemenší zápal, než druhdy za dob filhellenismu na západě pro osvobození Řekův. Dne 24. dubna vypovězena válka a armáda, která již na podzim soustřeďovati se počala u Kišiněva v Bessabii, přes Rumunsko dala se na pochod k Dunaji. Skvělé a slavné skutky ruského vojska, přechody přes Dunaj u Braily a Svištova, obležení a zajetí armády Osmana paše v Plevně, dvojí přechod Gurkův přes Balkán, hrdinské hájení Šipky od generála Radeckého, zajetí Šipecké armády turecké, rozprášení armády Sulejmanovy u Plovdiva, a přitržení Rusův až k Bílému moři (Egejskému a Marmarskému) — to vše každému ještě je v čerstvé paměti. Bulhaři sami účastnili se v boji; spolu s armádou přes Dunaj vtrhlo šest dobrovolnických „družin“ (praporův) bulharských, organisovaných již v Kišiněvě a v Ploješti; u Trnova zřízeny dvě nové družiny. Junáci tito, mezi nimiž byly i zbytky ruskobulharské brigády a povstalcův i hajdukův z dřívějších bojův, slavně se osvědčili za pětiměsíčného hájení prosmyku u Šipky.

Bulharsko za této války strašlivě utrpělo. Zabíjeti bezbranného Bulhara, soukmenovce to a souvěrce Moskovův, bylo Turkům docela volno. Asi 15.000 lidí odvlečeno do Asie, a i Cařihradští Bulhaři, posud netknutí, sázeni do žalářův aneb internováni v Diarbekiru nebo v Angoře; i exarcha Anthim odvežen do Angory. V Plovdivě, Drinopoli, Slivně na sta Bulharův všech tříd zvěšeno. Nejhůře bylo, když Gurko v srpnu z východní Thrakie ustoupiti musil opět na Balkán; vesnice vypáleny a lid, který se v čas nespasil, sesekán. „Turecká *zvěrstva*“, psal mi v září jeden Bulhar, „jsou nekonečně větši než za lonského vraždění. O nich my v osvobozené bulharské oblasti každý den slyšeti můžeme nové zprávy od uprchlíkův, a když slyším, co vypravují ti ubožáci, srdce mi se svírá, ba někdy si věru již zoufám nad budoucností bulharského národa — bojím se, že prokletí Turci úplně ho vyhubí!“ Lesy a hory okolo Trnova a Gabrova naplněny byly tisíci lidí, kteří ztenčivše se mrazem a nemocemi, teprvé v lednu mohli se navrátiti do Trakie. Města Želĕznik, Kalofer a Tatar Pazardžik vypálena do dna; i Srĕdec z části vyhořel a Svištov, Trnovo a Plovdiv spaseny byly jen obratným postupem Rusův a včasným obsazením.

Mírem Svatoštěpánským dne 3. března 1878, uzavřeným před branami samého Cařihradu, zřízeno *knížectví bulharské.* Po 485 letech (od pádu Trnova l. 1393) Bulharsko opět osvobozeno a obnoveno vítěznými zbraněmi sourodých Rusův, i obnoveno v hranicích své církve a své národnosti. Hranice tyto jen málo jsou širší, než byly ustanoveny na konferenci, s přísnějším ohledem na poměry národopisné. Dle vypočtení v Petermannových Geographische Mittheilungen nový stát bulharský pokrývá prostor 3091 □ mil. Na západě podivení a z části i nevoli vzbudilo rozšíření Bulharska až k Albanii a Thesalii. Poukázali jsme však již napřed k cestopisné literatuře o těch zemích, z níž snadno lze vyzvěděti, že i v té části nového knížectví kromě několika tisíc Albancův, jižních Rumunův (Cincarův či Kucovlachův) a Řekův bydlí jen Bulhaři. Již l. 1845 Fallmerayer po několikanedělním pobytu v Soluni napsal, že okolí toho města je slovanské až po Olymp, že tu každý kupec musí uměti něco bulharsky, a jmenovitě, že prý to povážlivá věc, „wenn sich heute die grosse Masse des macedonischen Bauernvolkes mit ihren Popen und Starosten gleichsam ohne Dolmetsch mit ihren Glaubensgenossen, den Moskoviten von Kijow, Dorogobusch und Nowgorod unterreden kann!“ *) Avšak Bulhaři nedostali tam ani Soluň, přirozený to přístav Makedonie (v němž ostatně polovice obyvatelstva je španělskožidovská), nýbrž dáleji na východ přímoří, v přímé čáře 18 mil zeměpisných dlouhé, které se prostírá od poloostrova Chalkidiky až k laguně Lagosské (tur. Buru gjol) a obydleno jest od obyvatelstva velmi smíšeného, Turkův, Řekův, Rumunův a Bulharův. V přímoří tom jest jediný přístav v Kavale naproti ostrovu Thasos a dvě rejdy, jedna u Orfani, druhá u Lagosu, nedaleko zřícenin starověké Abdery, ležících na předhoří Balustra Burun.

Správa zemská, zavedená od Rusův pod řízením knížete Čerkaského, podobá se návrhům konference. V sandžacích dosazeni vojenští guvernérové ruští, a jim přidruženi civilní viceguvernérové bulharští. Místa viceguvernérská zaujímají známí vlastenci bulharští, v Svištově *Balabanov*, v Trnově *Cankov*, v Srědci profesor *Drinov*, v Slivnu známý žurnalista a básník *Slavejkov*, v Plovdivě *Ivanov*, bessarabský Bulhar z Kišiněva atd. Za administrační úředníky vzata intelligence bulharská, kde kdo byl, emigranté anebo učitelé. Jinak provedena nejširší samospráva. Krajské a místní rady jsou na mnoze již zvoleny; v nich zasedají i mohamedané. Chudina turecká na mnohých místech zůstala; ba v Trnově, v Srědci, v Kjustendilu a j. dávají se mohamedané křtíti, hlavně nátlakem svých žen, které po osvobození Bulharska i samy svobodněji chtějí žíti, bez závoje a bez uzavření v háremu. Ale v rovině thrácké turecké obyvatelstvo, vesměs spoluvinné v massakrech l. 1876 a 1877, uprchlo do Cařihradu a do Asie, s nimi i jejich begové a agové.

Nyní rozvoj nového Bulharsko je teprvé na samém začátku. Západní části jeho ještě nejsou obsazeny a organisovány, hranice ještě nejsou do podrobna vyměřeny, sněm ještě není svolán a kníže není zvolen. Ba ani hlavní město není ustanoveno. Nejvhodnější byl by

*) Fallmerayer, Fragmente aus den Orient. Stuttgart 1845, II., 186.

Srědec (Sofia), ležící v překrásné zelené dolině mezi velikány Vitošem, Rylem a Balkánem, na místě, kde se jednou setkají čtyři důležité železnice, v samém středu země, 38 mil od Ochridského jezera, 49 mil od Černého moře u Burgasu, 19 mil od Dunaje u Lomu a 22 mil od turecké hranice v Rhodopu. Staré horské Trnovo vzdáleno je od západní hranice u Ochridy 65 mil, a z krásného Plovdiva není než 6 mil k Rhodopské hranici Turkův.

Dnešní vyplněné a vylidněné Bulharsko, jmenovitě v Thrakii, není ani stín toho, co bývalo před desíti lety. Po válce jestě stiženo je nemocemi, které vznikly mezi zajatými Turky a hynoucími uprchlíky, podněcovány jsouce i výpary z bojišť. Zvolna se však země opět povznese. Lid je přičinlivý, tichý a pilný, rolnický a řemeslnický. Kromě Bulharův žádný národ na východě nezabývá se řemesly a fabrikací; zde každé městečko má svou industrii — soukennictví, železářství, tkaní koberců, připravování růžového oleje, jirchářství, hrnčířství atd. Veliké nadání osvědčili Bulhaři tím, co ještě za turecké vlády, za nejnepříznivějších okolností provedli k povznešení svého národa. Domácí intelligence není nedostatek, i mezi měšťanstvem i mezi emigrací ve Valachii, v rumunské Bessarabii a v jižní Rusi, která zvolna se vrací do domova. Především bude potřebí obnoviti starý, posledními pohromami přerušený pokrok průmyslový, obchodní, školský a literární a po téže cestě s rozvahou postupovati ku skvělé budoucnosti.

Východní otázka — otázka slovanská.

Píše

dr. **Josef Perwolf.**

(Pokračování.)

Nesnesitelny byly útisky, jichž se dopouštěli na počátku XIX. století svévolní janičáři-dahijové nad ubohým srbským lidem v Bělehradském pašaliku. Srbové nemohouce těchto útiskův déle snášeti, chopili se zbraní pod *Černým Jiřím* (Karađorđem), Katićem, Čarapićem, Nenadovićem a j., a vyhnali dahije (1804—1805). Z počátku jednali Srbové ve srozumění s tureckou vládou, které skrocení svévolných janičárův bylo vhod. Ale vítězní Srbové nechtěli se vrátiti v předešlé poddanství turecké, alebrž žíti u větší svobodě, as tak jako Rumuni v obou podunajských knížetstvích. Turecká vláda nechtěla ba nemohla ani uznati takové novoty, vymknutí raje z podruží islamu, a tato raja nechtěla se pokořiti a navrátiti se v někdejší otroctví. Tak vzniklo srbské povstání r. 1806.

Srbové usilujíce o nový stav věcí, hleděli získati si hned na počátku hnutí (1804) nějakou křesťanskou moc, Rakousko nebo Rusko. Nejprvé obrátili se k Rakousku, poddávajíce se jemu; prosiliť zajisté, aby císař přijal Srbsko pod svoji vládu a dal je spravovati nějakým arciknížetem. Kdy by však císař nechtěl připojení Srbska, musili by,

ač neradi, obrátiti se k jiné mocnosti, aby se konečně osvobodili od tureckého jarma. Od císaře rakouského, co „přítele a souseda sultánova,“ očekávali Srbové vůbec rady i pomoci. Ale Rakousku, zaměstnanému tehdejšími záležitostmi střední i západní Evropy, srbská bouře přišla velmi nevhod. Kromě toho politika Rakouska vzhledem k Turecku změnila se od času Josefa II. rozhodně, a zásadou císaře Františka a jeho vlády bylo, nemíchati se nikterak do cizích vnitřních záležitostí a upřímně všemožně se snažiti o zachování turecké říše: „Es ist das unabänderliche System, die unabweichlichen Grundsätze des allerhöchsten Hofes, sich in fremde, innere Angelegenheiten nicht zu mengen, und für die Erhaltung des türkischen Reiches alles Thunliche aufrichtig beizutragen“ — vyslovuje se ministr Cobenzl (v l. 1804). V takovém smyslu zpravilo Rakousko i Srby, kteří tuto odpověď pečlivě schovali, a sice prý proto, že, „kdy by nám Němci někdy vytýkali, proč jsme jich minuli jako prvních i blízkých sousedův a odešli hledat ochránce v Rusku, abychom jim mohli směle pověděti, že oni nás opustili, ne pak my jich.“ *) Ostatně Rakousko, nehledíc na ony nezměnitelné zásady, úředně vyslovené, chovalo se soukromě k Srbům dosti příznivě a nepřekáželo dovážení rozličných válečných potřeb ze Zemuně do Srbska. Rakouský císař prý hleděl Srbům skrz prsty a liferanti jim za peníze všechno dodávali, jak se vyslovuje Nenadović. „Vůbec a upřímně možno říci,“ podotýká tehdejší metropolita uherských Srbův, *Štěpan Stratimirović*, „že v záležitosti Srbův sám císař v odpovědech ústních i v písemných poselstvích k Srbům mluvil tak laskavě, upřímně a velemoudře, že v pravdě netřeba bylo jim přáti ničeho jiného. Ale za příčinou častých změn ministrův a vůbec z ohledu na náboženství Srbův a společnou s Rusy víru rakouský dvůr jednal *proti vlastnímu prospěchu.* I co dobrého uděláno Srbům, spojeno bylo s takovými okolnostmi, že v nich zbuzovalo spíše nevoli než vděčnost. Často vykládala se jich nouze v hrdost a jich upřímnost v licoměrnost, často nedbali jich potřeb i opovrhovali jich prostou nevědomostí, *a největší oddanost k rakouskému dvoru odmítnuta.*“ **) Za takových poměrův není divu, že Srbové pohlíželi — jak tehdy jiný Jihoslovan, Bart. Kopitar, podotýká — na daleký jazykem i vírou příbuzný sever, jelikož praesentior deus méně se o ně staral. Na Rusko skládali Srbové všechny naděje.

Na samém počátku srbského hnutí, když nebylo ještě ani povstáním proti Turecku, metropolita Stratimirović sestavil „Zápisku o osvobození srbského národu“ pro císaře Alexandra I., i podal ji v červnu r. 1804 ruskému knězi Samborskému, jenž byl při nebožce palatinové, ruské kněžně, i ubíral se právě do Ruska. Stratimirović ukazuje na to, že všichni evropští panovníci mají spojence mezi vladaři jednoho jazyka i jedné víry, kteří jim bývají prospěšni, a že ruští pa-

*) Memoari Nenadovića, str. 126. Jednání rakouského dvora vzhledem k Srbům nazývá sám Kállay (někdy rakouský generální konsul v Bělehradě) *„politickou chybou,* které nelze ospravedlniti“ (str. 421, 425). Srv. též níže úsudek Helfertův o rakouské politice ve východní otázce.

**) Glasnik 1849, II. 218.

novníci nemají takových spojencův blízkých jim jazykem, náboženstvím, názory i náklonnostmi, s nimiž by mohli vcházeti v sňatky. Za tou příčinou Stratimirović má za nevyhnutelné obnoviti *říši srbskou*. Rusko posud nemá spolehlivých upřímných spojencův, jimiž nejsou ani soukmenní jemu Poláci ani souvěrci Řekové. Není národu pod nebesy, jenž by měl takovou lásku a náklonnost k Rusům i k ruským panovníkům, jako Srbi, rovněž Slované; jediná jich naděje jest Rusko. Zdali není možno i záhodno, aby ruští panovníci otcovsky pečovali o tento dobrý slovanský národ, jenž Rusko i Rusy povždy miluje, i přivedli jej k politickému bytu a časem i v žádaný politický spolek? Stratimirović navrhuje vasalné turecké knížetství srbské (s Kotorem i Srěmem) pod ochranou Ruska a s velikým knížetem ruským v čele. Takové obnovení slovanskosrbské říše — končí srbský metropolita — tak prospěšno ruskému císařskému domu, tak slavno všemu slovanskému rodu, že nesluší želeti sebe větších namáhání i útrat. Každý pravý Rus, jenž upřímně miluje slovanský rod i svého panovníka, měl by ze všech sil snažiti se o uskutečnění toho záměru, což za našich dob není nemožno. Tato zápiska Stratimiroviće podána tehdejšímu ruskému ministru zahraničných záležitostí, knížeti Adamu Čartoryjskému, Poláku, jenž ji však vrátil Samborskému. *) Téměř současně s touto zápiskou podána Čartoryjskému jiná zápiska o srbských věcech, a sice od *Vasilije Karazina*, jehož děd byl Srb. Karazin ukazuje na to, že Rusku, podáli pomoci Srbům, vzniknou zápletky a srážka nejen s Tureckem ale i s Rakouskem, „jelikož tato poslední říše bojí se, a to ne bez příčiny, četných slovanských národův, nacházejících se pod její vládou (despotisme) a zvyklých jednati společně se svými bratřími, nehledíc na vzdálenost i rozdílnou vládu. Ona v naší nejmenší úředně vyslovené žádosti, aby polepšen byl osud nešťastných, vynajde zúmyslné z naší strany revoluční záměry, hrozící jí samé. A přece, můželi panovník svobodných Slovanův i jediný obrance pravoslavné církve lhostejně pohlížeti na všechny strasti národův blízkých jim krví i náboženstvím? Žádáli sobě jeho velikomyslné srdce, aby odepřelo poskytnouti jim všeliké pomoci, i aby zhasil v milionech srdcí naději v něj jako v boha spasitele, jako v očekávaného jimi tolik věkův mesiáše, jejž oni už před časem zbožňují?“ Karazin tudíž radí, aby Rusko poskytovalo Srbům pomoci aspoň nepřímo. Zároveň tanul Karazinu na mysli obšírnější plán, aby totiž vrácen byl politický byt všem jižním Slovanům, kteří již od času Petra Velikého obracejí se k Rusi o pomoc. Nechť císař oznámí srbským poslům, že on jako panovník společného s nimi rodu a víry bude podporovati žádosti Srbův u porty; kdy by však porta nepřijala těchto žádostí, může povstání dosíci obšírnějších rozměrův i skončiti se zřízením „carstva Sloven,“ s jedním z císařových bratří v čele. Časem toto slovanské carstvo může rozšířiti se do Adriatského moře, do Albanie i Macedonie, a na druhé straně i do všech jihoslovanských zemí Rakouska, do Banátu, Srěmu, Slavonie i Charvát. Toto slovanské carství, které v brzku zkvete a se vzdělá, spojené v ruským císařstvím svazky náboženství, krve a vděčnosti, stane

*) Čtenija 1868, I. Srv. Kállaye 430.

se Rusku skladištěm i přirozenou oporou ve všech jeho podnicích, ve všech jeho stycích s Evropou i Asií. *)

Není známo, jak se Čartoryjský zachoval k této zápisce Karazinově. Buď již jakkoli, srbské povstání velice zajímalo císaře Alexandra v samém počátku, a on již tehdáž (r. 1804) rozmlouval se svým ministrem o rozličných „kombinacích, jež mohou přinesti Rusku užitek, jako ku př. zaujetí Moldavy a Valachie, spojení slovanských i řeckých národův.“ Mezi tím Srbové vidouce — jak dí M. Nenadović — že Němec jich nechce přijmouti, uzavřeli, že pošlou k Rusovi, doufajíce, že on jako jich souvěrec a soukmenovec jim pomůže. Srbští poslové přišedše do Petrohradu často bývali u Čartoryjského, jenž pilně se jich vyptával o položení Srbska i slíbil, že žádosti Srbův bude u porty podporovati, nemoha prozatím též nic jiného podniknouti. Ale za „rebely“ Rusko Srbův přece nemělo. Rusko zůstalo hlavní nadějí Srbův i nadále. Na počátku r. 1806 srbské poselstvo podalo ruskému vyslanci ve Vídni prosbu k císaři Alexandrovi, sestavenou opět metropolitou Stratimirovićem. V prosbě k „spasiteli i osvoboditeli slovansko-srbského rodu“ ukazuje na to, že povstalí Srbové „utekli se k Rusku, jednoho s nimi rodu i náboženství a více než všechny ostatní říše oblíbenému, i našli tam svého otce, dobrodince i obhajce a jich předky předpovídaného spasitele.“ Srbové se slzami prosí císaře za pomoc, aby veliký Srbův otec ráčil přispíšiti osvobození srbského rodu i pravoslaví svého; opustili je císař a nepošleli peněz, zbraní a vojska, jest po nich veta. Vše může „Alexander Veliký, velikým svým povoláním bohem daný zástupce všech pravoslavných i slovanských národův na zemi; nechť neopouští záhuby velikého rodu svého nemalé části, i nechť poví celému světu: Chci, aby rod srbský, rod i pravoslaví moje, se osvobodily a proslavily.“ **) Tehdy byla již naděje, že sympatie Ruska k Srbům stanou se výdatnějšími. Rusko, znepokojováno utvrzením se Francouzův na Adriatském moři, pomýšlelo na užší svazky s Jihoslovany, a na počátku r. 1806 v ministerstvě zahraničných záležitostí uzavřeno, vejíti za tou příčinou ve styky se slovanskými národy a s Řeky v Turecku Když pak ještě toho roku vypukla válka mezi Ruskem a Tureckem, Srbové stali se vítanými spojenci Ruska. Velitel ruské armády, Michelson, tvoří „volonterské komandy“ ze Srbův a Bulharův, i umlouvá se s Černým Jiřím, jenž poroučí „veškeren národ srbský jeho přímluvě u nejvyššího ruského dvora, našeho nejmilostivějšího ochrance.“ Mezi Ruskem a Srbskem uzavřen spolek (1807), a odtud Srbové jednají společně s Dunajskou armádou ruskou, válčící ve Valachii a Bulhařích; její velitelé Michelson, Prozorovský a Kamenský všemožně podporují Srby, své „souvěrce a soukmenovce,“ a počítají i na jich pomoc; ruské vojenské sbory vstupují z Valachie do Srbska a společně se Srby bojují proti Turkům; zvláště slavná byla bitva u Varvarina (6. září 1810), i tu na březích Moravy lila se krev rusko-srbská v boji proti asiatským barbarům. Srbský národ žádal sobě býti „pod ochranou J. V. císaře Alexandra,“ vůbec ukládaje svůj osud

*) Zápiska Karazina v časopise Russkaja Starina 1871, ijuň.
**) Čtenija 1871, III.

do rukou tohoto panovníka. Jemu zůstali věrni i nadále, nehledíce na všechny snahy Rakouska, které chtělo v Srbsku rozšířiti svůj vliv ba i svoji vládu, a proto vystříhalo i Srby od dalekého prý „Moskvana.“ V takovém smyslu působil na Srby — zajisté ne o své újmě — rakouský generál Simbschen, velitel Petrovaradinský (1808). Ale Černý Jiří nechtěl slyšeti o takovém poddanství. „S Němci vedeme jediné *politiku*, abychom od nich dostávali potřebných věcí,“ psal tehdy Jiří ruskému agentu Rodofinikinu, a srbský senát v listě k Simbschenu rozhodně odmítl všeliké myšlenky o poddanství Rakousku, ukazuje mimo jiné na to, že císař Alexander přijal je co „souvěrce i soukmenovce“ pod svoji mocnou ochranu.

Naděje v osvobození tureckých křesťanův, zbuzené rusko-tureckou vojnou i společným vystupováním Rusův a Srbův, nezůstaly obmezeny na turecké Srby; vzniklé z toho hnutí šířilo se i na levý břeh Dunaje i Savy mezi uherskými Srby. Viděli jsme, jaké činné účastenství v srbských záležitostech měl metropolita uherských Srbův Stratimirović; rakouský rytmistr Petr Novaković Čardaklija, jenž přidal se k Srbům už v létě r. 1804, poradil jim, aby se obrátili k Rusku, a sám se účastnil v poselstvě do Ruska. Mnozí uherští Srbové vstoupili do služby nového knížetství srbského, jako ku př. znamenitý Obradović, jenž ohnivě opěval srbské povstání hned r. 1804: „Povstaň Srbsko, Bosna sestra tvoje na tě hledí, Hercegova země, Černá Hora, všechny tobě pomoci nebeské přejí!“ Hnutí mezi rakousko-uherskými Srby bylo značné. V měsíci srpnu r. 1806 dodán ruskému generálu Isajevu „list jmenem rozličných v těch zemích národův slovanských, v němž vyslovuje se svorné přání, udeřiti na Němce, na Turka, na Francouze i na všelikou nečistou víru.“ *) Ke konci r. 1806 jakýsi srbský poeta v básni srbské i ruské (vytištěné v Petrohradě) oslavuje „velikého slovanského cara Alexandra.“ „Vznášejte se dvouhlaví orlové ruští nad Alpami, Urálem i Kavkazem! Nechť všichni slovanští národové chovají ve svých ňadrech svého předpovězeného dědice, bohatýra, nechť si jej oblíbí a pyšní se jím! Nechť mile napomínají své sestry, aby netratily času. Slunce zasvitlo, nechť se osvítí, a nebudou navždy ve tmě nevědomosti! Hle všechny rusko-slovanské síly jdou po moři i po suchu proti nepřátelům (Francouzům), aby osvobodily od francouzského tyranství všechny sestry svoje. A sestry ty jsou: Polsko, Prusy, Pomoří, Míšeň, Slezsko, Uhry, Čechy, Štyrsko, Ilyrie, Korutany, Dalmacie, Dubrovník, Černá Hora, Albanie, Bosna, Bulhary, Sedmihrady, Moldava, Valachie, Halič a j., slovem všechny kmeny i národy slovanského původu.“ **)

Rusko-srbské branné přátelství ukázalo se tehdy (1806—1807) na jiném konci Srbstva, v jižní Dalmacii, kde Černohorci i Bokelci jednali společně s Rusy (pod admirálem Senjavinem) proti Francouzům,

*) Tento zajímavý list sděluje (z archivu vojen. topograf. dépôtu) *Dubrovin:* Serbskij vopros v carstvovanije imp. Alexandra I. (Russkij Věstnik 1863, ijul', 110). List ten — soudíc dle obsahu i slohu — psali asi nějaci prostí srbští hraničáři.

**) Pěsna o izbavleniju Serbie. Znal ji též Havlíček (Duch Národních Novin, 201).

a v Hercegovině proti Turkům. Za těchto bojův vznikl i na Černé Hoře plán utvořiti „slovansko-srbské carství“ z Černé Hory, Hercegoviny i Dalmacie pod bezprostřední vládou císaře ruského, spolu „slovansko-srbského cara.“ Na počátku r. 1807 vyslán do Petrohradu černohorský archimandrita Simeon Ivković, „aby položil k nohoum císaři Alexandru jednomyslné přání metropolity černohorského i všech pravoslavných národův té země: 1. Aby po porážce světového nepřítele, Napoleona, spojeny byly v jedno země a) černohorská se třemi albanskými městy, Podgoricí, Spužem i Žabljakem; b) Kotorská Boka; c) Hercegovina; d) Dubrovník; e) Dalmacie. 2. Toto spojení utvrditi na věčné časy jedním společným jmenem těch zemí: slovansko-srbského carství. 3. Připojiti titul slovansko-srbského cara k titulu císaře všeruského. 4. K spravování tohoto carství jmenovati předsedu z rozených Rusův. 5. Všeobecné přání národu, aby místopředsedau i kollegou správce jmenován byl černohorský metropolita, a po příkladě srbského metropolity v Karlovcích v Uhřích, aby ozdoben byl titulem knížete ruského i důstojenstvím skutečného tajného rady. 6. Sídlem tohoto carství i předsedy i místopředsedy naznačiti Dubrovník, jakožto střediště oněch pěti zemí. 7. V metropoli slovansko-srbského carství pod nynějším metropolitou naznačiti tři biskupy v Zadře, Trebinji i Kotoře, kterýžto poslední bude náměstníkem metropolitovým. 8. V těchto třech městech zříditi po jednom semináři neb škole. Vžichni tito národové žádají sobě zachovati si na věčné časy svoji víru i svobodu pod ochranou ruského císaře.*) Tento záměr se ovšem nezdařil, jakož se nezdařily i jiné tehdejší plány o slovansko-srbském carství; avšak Černohorci zůstali věrnými spojenci Ruska, a dle národní jich písně — císař Alexander plní všechny prosby jich vladyky: „Onť miluje bratří Černohorce, jako svoje Rusy po Rusii.“

Jako na Savě i Dunaji rakouský generál marně snaží se odvrátiti Srby i jich vůdce Černého Jiřího od „Moskvana,“ jemuž prý nelze věřiti: zrovna tak francouzský maršál Marmont, tehdejší gubernátor Dalmacie, ve své přihlouplé nadutosti vytýkal (v Kotoře r. 1807) černohorskému vladykovi spolek s ruskými „barbary,“ kteří prý jsou jich nepřátelé i chtějí si je podrobiti. Avšak vladyka Petr výtečně odbyl tohoto sluhu tehdejšího skutečného barbara — biče vši Evropy, Napoleona. „Prosím vás, generále,“ vece černohorský vladyka, „nedotýkejte se mé svatyně i vysoké slávy největšího národu, jehož jsem věrný syn. Rusové nejsou naši nepřátelé, oni jsou naši bratří jedné víry i jednoho původu, i chovají k nám tak vroucí lásku jako my k nim. Vy nenávidíte Rusův, očerňujete je, a jiným slovanským národům lichotíte, jen aby váš císař dosáhl svého cíle; ale my všickni Slované nemáme nikde jinde své naděje, své slávy, kromě s mocnými soukmenovci Rusy; neboť zahynouli Rusové, zahynou i všichni ostatní Slované, a kdo je proti Rusům, ten jest proti Slovanům!“ **)

Jeden ze soudruhův Senjavinových, *Bronevský*, — známý později vojenský spisovatel, — vrátiv se skrze Rakousko do Ruska, sestavil

*) Sděluje Lamanský v sborníku Bratskaja pomoč (SP. 1876, str. 23).
**) Medaković: Povjestnica Crne Gore, 170.

tu (v srpnu r. 1807) zajímavý spis o stavu všech Slovanův a jich poměrech k Rusku. Spis sestaven za příčinou prosby Srbův k císaři, i podán ministerstvu zahraničných záležitostí. Bronevský, vzhledem k tehdejšímu stavu Evropy, ohýbající se před Korsickým samozvancem, navrhuje již spojení všech Slovanův s Ruskem, maje takovou *slovanskou federaci* za nevyhnutelnou protiváhu proti Napoleonovi. Dokazuje, že seslabování Slovanův pod cizím jarmem jest proti prospěchům Ruska, hájení Slovanstva naopak ve prospěch Ruska, nyní i budoucně; důvěra těchto šlechetných národův k Rusku že jest posvátné dědictví; a klíč k němu prý musí býti odevzdán potomstvu, nelzeli ho ještě nyní užiti.*)

Není nám známo, dostalli se tento pozoru hodný spis o slovanské otázce z počátku XIX. stol. do rukou císaře Alexandra. Další události ukazují, že císař i jeho pomocníci dobře rozuměli důležitosti Slovanstva vzhledem k Rusku. Podporovalť Srby morálně i materiálně; ujímal se jich i v jednáních s Napoleonem o zamýšleném rozdělení Turecka. V notě, kterou k rozkazu Alexandra poslal ministr Rumjancev Napoleonovi (v únoru 1808), Rusko svoluje — v případě rozdělení Turecka — aby Bosna dostala se Rakousku, navrhuje však nezávislost Srbska. „Srbové,“ píše Rumjancev, „jsou národ bojovný, a vzhledem k této jich vlastnosti, která vždycky vymáhá úctu, jest žádoucno, aby jich osud se pojistil. Srbové plni citu spravedlivé pomsty nad Turky, směle svrhli jho svých utiskovatelův, a jsou prý odhodláni nikdy ho více nepodstoupiti. Zdá se býti tudíž potřebí k utvrzení pokoje, aby se stali od Turkův neodvislými. Tylžský mír neustanovuje o nich ničeho; oni sami živě i nejednou sobě žádali a prosili císaře Alexandra, aby je připustil mezi své poddané. Císař, hledě k této oddanosti, žádá sobě, aby žili šťastně a spokojeně, aniž by zamýšlel rozšířiti na ně svoje panství. Jeho Veličenství nehledá přírostkův, které by překážely míru, s radostí přináší oběť tuto i všechny, které mohou vésti k jeho upevnění. Navrhuje tudíž, aby zřídilo se ze Srbska samostatné království, koruna tato aby dána byla některému arciknížeti, který by nebyl hlavou nějaké panující rodiny a který by byl dosti vzdálen od následnictví na rakouský trůn; tehdy by se i ustanovilo, že toto království nikdy by nemohlo býti připojeno ke státům onoho rodu.“ **) V připojení Srbska k Rakousku svoloval ruský kabinet jenom v případě úplného rozdělení Turecka mezi Rusko, Rakousko i Francii, kteréžto záměry však nejsou uvedeny ve skutek. Napoleon ostatně nelibě nesl šíření ruského vlivu v podunajských zemích, v Moldavě i Valachii, zvláště pak v Srbsku. Již v únoru r. 1808 řekl ruskému vyslanci Tolstému, že připojení Moldavy a Valachie znamenitě sesílí Rusko, utvrdí jeho svazky se Srby a s jinými souvěrci, kteří jsou Rusům oddáni a je milují. Potom zase pouštěl obě rumunská knížetství Rusku, jelikož prý Dunaj jest jeho přirozenou hranicí, a tím stane se i Rakousko nepřítelem Ruska navždy. Ale před vojnou r. 1812

*) Podotýkáme, že tyto myšlenky vznikly r. 1806—1807 za neustálých světoborných plánův oněh dob. Zápisku Bronevského vydal Bogišić v Otčetě o 13. prisužd. nagrad gr. Uvarova, str. 297. Úplný překlad český v časopise Pokroku 1876, č. 28.

**) Thiers: Histoire du consulat et de l'empire VIII. 449.

ovšem přestalo všeliké umlouvání o podělení světa mezi Francií a Ruskem. Napoleonu nelíbil se jmenovitě rostoucí vliv Ruska v Srbsku; obávalť se, že by pravoslavný vládce srbský dosáhl časem velikého vlivu po celém Adriatském pomoří — kdež byly tehdy francouzské provincie Dalmacie a Ilyrie — ba mezi všemi pravoslavnými v Turecku, kteří by pak spojili se s Ruskem: Turecko prý by raněno bylo do srdce. Za tou příčinou francouzský kabinet umlouval se s Vídenským o rozličných opatřeních, aby ruský vliv v Srbsku byl zničen nebo aspoň seslaben; Srbsko mělo býti vráceno Turecku anebo aspoň mělo býti zabráněno utvoření poměrův Rusku příznivých — qu'il ne s'y établisse un ordre de choses favorables à l'influence russe, ou qui laisse exister dans cette province un gouvernement grec. V takovém smyslu psal francouzský ministr zahraničných záležitostí, Champagny, francouzskému vyslanci ve Vídni (26. března 1811).*) Co se týče politiky Vídenského kabinetu vzhledem k Srbsku, nebylo ani potřebí, působiti naň v takovém smyslu; Rakousko hledělo na věci srbské s nedůvěrou, a nelibě neslo upevňování ruského vlivu v Bělehradě. Myšlenku o rozdělení Turecka Rakousko přijímalo jenom v největší nouzi, aby totiž kořist nezůstala pouze Rusku a Francii; jinak ve Vídni panoval už takový názor, že celistvost Turecka jest ku prospěchu Rakouska. Tak soudil císař František i jeho ministr Stadion. Tento radil císaři, aby — když už nelze odvrátiti osudného rozdělení Turecka — Rakousko žádalo všech zemí až k Archipelagu, ačkoli prý jsou málo užitečny; jmenovitě aby připojeny byly Malá Valachie, část Bulhar, Srbsko, Bosna a Macedonie po Vardaru až do Soluně. Arcikníže Karel působil ve prospěch ráznější politiky; jeho oblíbenou myšlenkou bylo, aby Rakousko vzhledem k východu zaujalo jaksi vůdcovství a rozhodující postavení (eine Führerrolle und eine tonangebende Stellung). Jelikož Rusko se šíří na újmu Turecka, žádá prý toho bezpečnost Rakouska, aby Rusko nezmocnilo se úplně Moldavy a Valachie, nestalo se pánem Dunaje, nevešlo v bližší styky s „řeckými poddanými“ Rakouska, i neobjalo monarchie konečně i na jihu. Z těch příčin arcikníže žádal, aby — v případě dělení Turecka — Rakousko dostalo Malou Valachii, Srbsko i Bosnu (ke konci r. 1807). Císař František soudil, že potřebí jest zachovati Turecko co *nejlepšího souseda Rakouska*, a že možno jen v nejhorším případě přistoupiti k jeho dělení, které však se nesběhlo.**)

Samo Rusko dobře poznávalo důležitost srbského státu na Dunaji nejen vzhledem k Turecku, ale též vzhledem k možným srážkám s Rakouskem. V říjnu r. 1807 pravil ministr Stadion anglickému diplomatu Adairovi, že zaujetí Moldavy i Valachie od Rusů učinilo by ve Vídni takový dojem, jako kdy by v Londýně se dověděli, že ostrov

*) O úmluvách Francie a Ruska o východní otázce viz kromě *Thiersa* dílo A. *Popova:* Snošenija Rossii s evrop. deržavami pred otečestvennoj vojnoj 1812 g. (v Žurnale minist. narod. prosvěšč. 1875—1876), i S. *Solovjeva:* Imperator Alexandr I. (SP. 1877). Srv. též naši rozpravu Východní otázka v Tylži a v Erfurtě (Pokrok 1868, č. 117), a Saint-René Taillandier v „Revue des deux mondes“ 1868, 1. Décembre p. 610.

**) Beer: Zehn Jahre österreichischer Politik 1801—1810 (Leipzig 1877, 305, 513). To co Stadion, navrhují i dr. Jiskra a Hellwald.

Wight jest v moci Francouzův. A okolo toho času rakouský vyslanec v Petrohradě, Meerveldt, prohlásil, že, jsouli Moldava i Valachie cenou nového francouzsko-ruského spolku, nechť jsou připraveni na to, aby dříve posledního Rakušana zničili, než aby dosáhli k tomu svolení Vídenského dvora. Tím méně mohlo Rakousko svolovati v rozšíření ruského vlivu v Srbsku. Tato nechuť Rakouska k rozšíření ruského panství i vlivu v Podunají jest zcela pochopitelna, a může po případě vésti i k srážce mezi oběma velmocmi. Rakousko vládnouc Sedmihradskem i Bukovinou, může — neníli nikým zdržováno — každou chvíli zatarasiti cestu Rusům, táhnoucím skrze Moldavu i Valachii za Dunaj. Když r. 1807 jmenován velitelem ruské Dunajské armády kníže Prozorovský, měl před odjezdem audienci u císaře Alexandra. V kabinetě císařově na stole byla rozložena mapa Turecka i pohraničných zemí, a císař vykládal plán k brzkému rozhodnému úspěchu vojny. Prozorovský nečinil žádných poznámek a držel jen prst na Bukovině a Sedmihradsku, tam kde Karpaty úhlem vystupují do obou rumunských knížetství; Prozorovský nesnímal prstu s mapy ani tehdy, když to překáželo ruce císařově. Alexander nerozuměje tomuto podivnému jednání svého generála, tázal se ho netrpělivě, proč nic nemluví a pořád jen prstem překáží. „Mějte mě omluvena, Vaše Veličenství,“ vece Prozorovský, „avšak já jsem se zamyslil. Vidímť na tomto místě sto tisíc bílých mundurův, kteří mně budou překážeti zrovna tak, jako můj prst svobodnému pohybování ruky Vašeho Veličenství.“ *) Kníže Prozorovský nespouštěl s očí tohoto postavení Rakouska na dolním Dunaji, a spolu i důležitosti neodvislého Srbska vzhledem k ruské politice. Ruský agent v Srbsku Rodofinikin, v zajímavé zápisce o srbských věcech (v listopadě 1808) poslané Prozorovskému, ukazoval mimo jiné na to, že Rakousko zajisté usiluje o seslabení ruského vlivu mezi Srby; vidíť ono, že Rusko, utvrdivši tu svůj vliv, dosáhá značné nad ním převahy a že v případě nepřátelského vystupování Rakouska proti Rusku toto může zbuditi jemu vnitřního vraha, jenž často jest nebezpečnější než zevnitřní; vidíť taktéž, že Srbsko hraničíc s Bosnou, Albanií, Macedonií a Bulhary, poskýtá Rusku možnost, zbuditi, budeli potřebí, jiné Černé Jiří, i dělati, co chce v evropském Turecku, nepodávajíc nikomu ani nejmenší příčiny k žalobám. Prozorovský — který vůbec dobře uměl oceniti oddanost Srbův a jiných národův Turecka k Rusku, a nejednou vyslovil vřelé sympatie ke svým souvěrcům i soukmenovcům srbským — zplna souhlasil s tímto „pronikavým i daleko hledícím soudem“ Rodofinikina, a podotýká, že „zakořenění ruského vlivu v Srbsku bude velmi důležito, zvláště za vojny mezi Ruskem a Rakouskem, i poslouží vždycky ke skrocení tohoto posledního státu, ba zadrží vypuknutí vojny; Turecko pak bude takřka pod mocí ruského dvora.“ Totéž tvrdí později i jiný velitel Dunajské armády, admirál Čičagov. Píšeť císaři Alexandrovi (2. srpna 1812): „Srbský národ jest pro nás pokladem. Nezanedbám žádného prostředku, abych zachoval tuto šlechetnou i drahocennou náklonnost. Oni nevyslovují jména V. V. nikdy jinak, než *náš car Alexander.*“ Pochopitelno, že tyto sympatie

*) Dle pamětí Fontona u Popova Rossija i Serbija II. 338.

tureckých křesťanův k Rusku nebyly Napoleonovi vhod, a v předvečer vojny r. 1812 uvažováno v Tuileriích, že císař Alexander panuje v Srbsku, neposlav tam ani jednoho člověka; severní část Turecka nachází se prý již pod ruským dělem (sous le canon des Russes), a ruský kolos hýbe se k jihu.*)

Na počátku roku 1812 ukazovalo se vždy zřejměji, že srážka mezi Francií a Ruskem jest nezbytna. K Francii přistoupilo i Rakousko (14. března), a ve smlouvě o spolek oba státy zavázaly se, že zaručují celistvost Turecka v Evropě (les deux hautes parties contractantes garantissent l'intégrité du territoire de la Porte Ottomane en Europe). Proti tomuto „potměšilému chování“ (conduite astucieuse) Rakouska sám císař Alexander zamýšlel zvláštní plán, v němž nejdůležitější úloha měla se dostati Jihoslovanům. Císař přikázal (v dubnu) novému vůdci Dunajské armády, Čičagovu, aby užil všelikých prostředkův, se které jest, k překažení nepřátelských záměrův Francie (tehdy vládkyně Dalmacie, části Charvát i Ilyrie) i Rakouska. „Nejdůležitější z nich jest, vykořistiti v náš prospěch bojovného ducha slovanských národův, v Srbsku, Bosně, Dalmacii, Černé Hoře, Charvátsku, Ilyrii, kteřížto ozbrojeni i vojensky zařízeni, mohou mocně podporovati naše operace. Uhři nespokojeni se svou vládou poskytují nám též výborný prostředek znepokojovati Rakousko. Všichni tito národové, spojení s našimi pravidelnými vojsky, utvoří ozbrojenou moc dostatečně silnou, nejen aby překaženy byly nepřátelské záměry Rakouska, ale aby též učiněna byla rázná diverse na pravé křídlo francouzských zemí, a abychom mohli udeřiti od Niše i Srědce. Tato diverse proti Francii má směřovati k zaujetí Bosny, Dalmacie a Charvát, a vypraviti jich ozbrojenou moc proti nejdůležitějším přístavům Adriatského moře, proti Terstu, Řéce a Kotorské Boce. Užijtež všemožných prostředkův k roznícení slovanských národův, aby získáni byli našemu záměru; na příklad slibte jim samostatnost, zřízení *slovanského království* (l'érection d'un royaume slave), peněžité náhrady vynikajícím jich osobnostem, řády i tituly jich vůdcům i vojskům. Konečně užijtež kromě toho všech prostředků, jaké uznáte za nejvhodnější, abyste získal ony národy.“ Císař žádal sobě i spolku Turecka s Francií, tak aby ono postavilo pomocné vojsko složené ze Srbův, Bosňákův, Charvátův a jiných křesťanských národův. Tohoto vojska možno by bylo užiti proti Rakousku a pokusiti se o vtržení do Sedmihrad a do Uher, nebo s Uhry uzavříti smlouvu o neutralitě. Císař netajil se s tímto rozsáhlým záměrem, a 9. dubna píše mezi jiným švédskému následníku, že zprávy z Rakouska jsou neobyčejně nepříjemné, a že proti Napoleonovi i jeho spojencům třeba rozsáhlého plánu. „Slovanští národové jsou od přírody bojovní, a pozdvihnouli se, budou znamenitou mocí, která spojíc se s nespokojenými Uhry může učiniti mocnou diversi proti Rakousku a proti francouzským zemím na Adriatském moři. Podaříli se to, možno skrze Bosnu a skrze Charváty proniknouti i dále, do Tyrol i Švýcar. Jest však potřebí, aby Anglie pomáhala loďstvem, a opatřila penězi Slovany, kteří budou jednati ve prospěch všeobecné neodvislosti.“ **)

*) Srv. promemoria Duroca Napoleonovi. (Bogdanovič: Istorija carstvovanija imp. Alexandra I. (III. 87).

**) Martens: Sebranije traktatov i konvencij (SP. 1876, III. 86).

Podobné myšlenky měl i říšský kancléř, Rumjancev; on ve zprávě císaři (5. července) naléhal na to, aby se Vídenskému dvoru dalo pocítiti jeho věrolomné chování. Za tou příčinou navrhoval císaři, aby uveřejnil provolání *ke všem Slovanům*, ve kterém bylo by pověděno, že vojna počatá proti Rusku jest zároveň vojna proti všem Slovanům; v prospěchu Ruska že jest nelitovati Vídenského dvora: neboť pouze zvětšením jeho nesnází možno jej přinutiti k uzavření zvláštního míru.*) Nevíme, jak přijal císař tento návrh svého kancléře; užito ho ovšem nebylo. Avšak císař Alexander vydávaje provolání k armádě i k národu, končí je těmito slovy: „Ve vás teče rozhlášená vítězstvími *krev slovanská*. Národe ruský! Chrabré potomstvo chrabrých *Slovanův!*" To byla odpověď manifestu Napoleonova: „Vojáci, druhá polská vojna se začíná!" Čičagov ještě v létě r. 1812 měl smělý plán; chtělť totiž vytrhnouti přímo k Cařihradu a zmocniti se ho; avšak císař Alexander za příčinou hrozící vojny francouzské i z bázně před vtrhnutím Rakušanův do podunajských knížetství nesvolil v tento nebezpečný plán. Mírem Bukureštským dosáhlo Rusko, místo obou podunajských knížetství, jen části Moldavy mezi Dněstrem a Prutem (Bessarabie). Vojsko Čičagova pospíchalo do vlasti, kde už stála veliká armáda Napoleonova.

Rusko nezapomnělo na Srby ani v míru Bukureštském, a vymínilo jim úplnou amnestii i samosprávu pod vládou tureckou. Ruský generál Ivelič ujišťoval Srby, že, jakmile Rusko bude zbaveno nepřátel, ihned poskytne Srbům opět své pomoci i ochrany. Ale tento článek míru Bukureštského zůstal jen na papíře, a Rusko soustředivši všecky své síly proti útoku Napoleonově, nemohlo ovšem tomuto článku dodati patřičné váhy. Válka mezi Srby a Turky vypukla znova; Srbové podlehli, a Srbsko stalo se zase týraným tureckým pašalikem (1814). Srbští vůdcové prchli z větší části do Rakouska a za nimi i mnoho srbského lidu, doufajíce, že tam naleznou ochrany a útočiště. Ale naděje, jež měli Srbové v Rakousko, nesplnily se. Rakousko zajisté, těžce nesouc oddanost Srbův k Rusku, nezachovalo se k srbským uprchlíkům přátelsky; vůdcové jsou internováni, a lid zakoušel rozličných útrap, tak že — dle slov souvěkého těm událostem Lazara Teodoroviće**) — splnilo se na nich známé pořekadlo: Incidit in Scyllam qui vult vitare Charybdim. Stav i smýšlení srbských uprchlíkův trefně charakterisuje list, jejž sekretář Černého Jiřího svému pánu poslal: „Po Vašem rozkazu chtěl jsem se odebrati k Vám; avšak generál Červenka nedovolil mně shledati se s Vámi, nazývaje mě ruským duchem. Z jeho rozmluvy jsem vyrozuměl, že Vás zítra navštíví i znova Vás bude nutiti, abyste dal písemné osvědčení: kde chcete zůstati, v Rakouskuli nebo v Rusku. Vy však žádným spůsobem nezavazujte se zůstati v jich císařství, oni nemohou Vás k tomu přinutiti; račte odpověděti, že jste Rus i chcete se osaditi v Rusku;

*) Glasnik 1852, str. 152. Srv. paměti Nenadovićovy, 350.

**) Srv. paměti Čičagova (Mémoires inédits, Berlin 1855, rusky v Ruském Archivě 1870, str. 1522), též jeho listy v Sborníku russk. istor. obščestva (SP. 1871, VI.); A. Popov: Snošenija Rossii (Žurnal ministr. narodn. prosvěščenija 1875, časť CLXXXI., str. 206.)

došloť zajisté psaní od císaře Alexandra se zprávou, že se postará o Vaše osvobození a přestěhování do Ruska. Dovídám se, že okolo kláštera Fenku jest mnoho stařešin a lidu; oznamte jim, aby nikdo se nepodpisoval generálu Červenkovi, nýbrž aby všichni řekli, že půjdou do Ruska. A i Vy, pane můj, zpomeňte si, jak i naši staří trpěli od německého císařství . . . . . . Držme se Ruska, které nás osvobodí." Srbští vůdcové jsou pak internováni do Štyrska i Korutan; Černý Jiří do Štyr. Hradce. Štyrský gubernátor, kníže Hohenzollern, nejednou vyzýval Jiřího, aby byl věren rakouskému domu, i zůstal v jeho zemích, začež prý dostane knížecího titulu; zaujmouli Rakušané Srbsko, Bosnu a Hercegovinu, Jiří že bude tam panovati pod vrchmocím Rakouska, košile jest prý bližší než kabát, a Rakousko blíže k Srbsku, nežli Rusko, Rusové pak nikdy nebudou vlásti v Srbsku. Ale Jiří nepřijímal těchto rad i návrhův a zůstal věren Rusku; toto konečně vymohlo na rakouské vládě propuštění srbských vůdcův, kteří se odebrali do jižního Ruska.

Zůstalí v Srbsku vůdcové obrátili se k evropským mocnářům i diplomatům, shromáždivším se na Vídenském kongrese, kamž poslán protojerej Nenadović. Hlavní naději skládali Srbové v císaře Alexandra, k němuž obrátili se někteří srbští vůdcové již na jaře a potom v srpnu r. 1814. Tklivé jest psaní, jež srbští vůdcové — mezi nimi na prvním místě Miloš Obrenović — poslali Nenadovići v srpnu. Ukazujíce na hrozný stav svého národu pod tureckým jarmem, hořce se táží: „Či naše slunce od východu i naše veliká naděje zcela pohasly, či náš veliký car Alexander nás opustil? Či náš car zcela se nás odřekl? Či náš car vydal nás, nešťastný, bídný, souvěrný rod svůj v oběť Turkům, jich hnusnému oltáři i pekelné propasti? Či náš car učinil mír s Turky na 40 let, jak nám zde Turci tvrdí? Ó běda nám, běda nám zůstaveným pod nejukrutnějším katem na světě, který nás do kořen zahladí! Kde jest první slib našeho cara, když jsi ty přišel z Petrohradu na počátku našeho povstání i řekl jsi nám starešinám tajně, že máme křesťanského cara, velikého Alexandra, který nás brzy osvobodí i pokryje nás svým křídlem, bude námi vlásti i souditi, a nebudou souditi prokletí Turci ba ani Šokci (Srbi katolíci). My nešťastníci všemu tomu věřili a kojili se pevnou nadějí, přinášeli sebe i děti v oběť. V naději té nás potom upevnili carští vyslanci, Rodofinikin a Nedoba, kteří meškali v Bělehradě, na které jsme hleděli jako na samého cara našeho Alexandra, jako na slunce na nebesích; v naději té upevnili nás i jiní srbští vůdcové, ruské vojsko byvší v Srbsku, i generál Ivelič. My byli z plna přesvědčeni, že Srbsko není Srbsko, nýbrž nové Rusko, což uznávali sami Turci i Němci, nazývajíce nás za dob našeho štěstí Moskvany, nyní pak tupí nás a nazývají jalovými Moskvany. My nevíme, proč náš car nás tak opustil." Vůdcové úpěnlivě žádají Nenadovíće, aby všemožně se snažil získati císaře Alexandra. „Doufáme, že Vy spojíte svoje slzy s našimi slzami, i budete neustále umývati nohy i trůn našeho velikého cara Alexandra i naší veliké naděje Rusi, jejímžto dechem my ještě sotva dýcháme, o níž slyšíme, že i mnohé cizí národy osvobodila od útisku, pozdvihla i oslavila; nechť i nás osvobodí od toho nesnesitelného jha, i vylije milost i slávu svoji,

kteroužto proslavila ji nejvyšší pravice, též na nás na ubohý svůj rod jedné víry i jedné krve co nejdříve, abychom nebyli do konce zahlazeni, i nepřijali všichni, jako Bosna, bohomrzké turecké víry!" *)

Nenadović přijel v prosinci r. 1814 do Vídně, a skrze celé pololetí docházel k evropským diplomatům, snaže se je skloniti ve prospěch nešťastného svého národu. Avšak jeho běhání od Kaifáše k Anáši bylo marno. Castlereagh skoro s úšklebkem odkázal Srby k Rakousku a k Rusku; anglický dvůr nebude prý se míchati do takových „delikátních" věcí, a srbští poslové aby více k němu nechodili. K císaři Františkovi obrátili se Srbové s úpěnlivou prosbou, aby co osvoboditel mnohých národův smiloval se i nad srbským národem, aby ho barbaři úplně nezahubili; potomci Srbův budou Rakousku blahořečiti. Císař František přijal srbské poslance v audienci, ujišťoval je sympatiemi k milému a Rakousku tak důležitému národu srbskému, jenž tolik trpěl i trpí; víť prý císař předobře, že pokud jmena Srb a Turek trvají, nemohou se nijak sejíti; srbská záležitost nehodí se prý na kongres; konečně sliboval, že se přimluví za Srby u sultána. Ruští diplomati přijímali sice srbské poslance vlídně, slibovali jim všelicos, ale nevymohli jim ani audience u císaře Alexandra. Mezi tím co shromáždění ve Vídni mocnáři a diplomati dělili mezi sebou země a národy, a hlučně se veselili, nevšímajíce sobě úpěnlivých proseb nešťastného Nenadoviće: Turci v Srbsku vraždili, sázeli na kol a týrali lid všelikými spůsoby. **) Zodpovědnost za tuto krev padá ostatně na celý kongres, a ne na Rusko, které zajisté snažilo se, aby na Vídenském kongrese jednalo se též o východní otázce. K tomu cíli v únoru r. 1815 Rusko obrátilo zvláštní notou pozornost kongresu na strašná ukrutenství, jež páchají Turci v Srbsku, i ukazuje na to, že nevyhnutelno učiniti jim navždy přítrž. Rusko považuje za *povinnost* všech křesťanských mocí bez výminky zakročiti ve prospěch křesťanských poddaných Turecka; tak káže křesťanská láska i náboženství. Císař ruský jest přirozený ochrance pravoslavných v Turecku, a císař rakouský a král francouzský ochranci katolíkův; za tou příčinou císaři Alexandrovi káže náboženství i svědomí, aby hájil Srbův. Všem pak evropským státům společné zásady jsou náboženství, hlas přírody a cit lidskosti. Kromě toho civilisované říše mají též *právo*, hájiti křesťanův v Turecku, a sice na základě všemi přijatého zákonníku mezinárodního práva. Na základě tom člověk, zajatý se zbraní v rukou, nestává se na celý život vlastnictvím vítěze, práva vyplývající z výboje jsou umírněna, národové ctí druh druha a všeliká zbytečná i libovolná ukrutnost vyloučena z obcování mezi národy. Na základě tohoto vznešeného zákonníka uznána rovnoprávnost všech lidských plemen. Ve jmenu těchto zásad náčelníci evropské rodiny mají právo žádati od porty zastavení tolika ukrutenství. Právo to jest nepochybno, uvážíli se, že porta má pod svou berlou lidi dvou tříd, mohamedány — poddané a křesťany — poplatníky. Tito poslední nejsou zavázáni nižádnou přísahou věrnosti, ba mají i právo, dle své vůle, vstoupiti pod bezprostřední poddanství té neb oné evropské moci.***)

---

*) Tento list otištěn často, u Nenadoviće (Memoari 219), u Popova (I. 116), a. j.

**) Zajímavý jest *denník* Nenadovićův v jeho pamětech. Mnoho materiálu podává i Milutinović v Istorii Serbie 1813—1815 (v Lipsku 1837).

***) Martens: Sobranije traktatov i konvencij (III. 178.)

Takové byly názory císaře Alexandra a ruské diplomacie o záležitostech křesťanův tureckých, kteréž názory ač nepronikly dále v tehdejší evropské politické kruhy, dělají Rusku všechnu čest. Avšak — dle určitého svědectví Gentzova — na Vídenském kongrese jmeno turecké říše nevysloveno ani jednou. *) (Dokončení.)

Ludvík Adolf Thiers.

Sepsal

dr. Vilém Gabler.

(Dokončení.)

„Beust byl kancléřem říšským a Andrassy prvním ministrem v Uhřích. Našel jsem u těchto pánů nejživější interes pro Francii, mnohem větší nežli v Anglicku, ale touž málomocnost přispěti nám ku pomoci. Řekli mi, že, kdy by někdo chtěl jednati, oni by nebyli mezi posledními; však jen Rusko mohlo prý by se uchopiti iniciativy mocné a výdatné, a i tam že by ještě vadila příbuznost dynastií. Beust a Andrassy sdělili mi též všechno, co učinili, aby odňali vévodovi Gramontovi všechny illuse o možnosti alliance mezi Francií a Rakouskem, vynasnažujíce se takto všemožně odmítnouti od sebe všechnu odpovědnost za tuto hroznou válku." **)

Thiers zdržev se ve Vídni jen dva dni jel přes Varšavu do Petrohradu (27. září). Dvůr byl v Carském Selu. Thiers odebral se tam, aby promluvil s knížetem Gorčakovem. „Kníže se mnou mluvil velmi přátelsky a velmi otevřeně. — ‚Najdete zde,' pravil mi, ‚vřelé sympatie k Francii, které se zakládají na tom, že národ ruský vůbec miluje národ francouzský, a že mezi námi a vámi je mnoho společných zájmů nyní ovšem zapomenutých. Zajisté se vám dostane mnoho důkazů těchto sympatií, ale nedejte se jimi klamati. V Rusku císař sám jest pánem, císař sám vládne. A císař chce mír. Nebude to pouze synovec (něm. císaře Viléma I.), který odolá vašim prosbám, ale pa-

*) Tak píše Gentz hospodáru valašskému 1. ledna 1816. (Dépêches inédites I. 199). Gentz ostatně lituje, že na kongrese celistvost Turecka nebyla garantována jakýmsi formálním aktem. Již na jaře r. 1813 týž Gentz se těší, že prý ruský dvůr vzdal se své dřívější politiky, nepokojné, sobecké, bouřlivé, dobývavé i panovačné, jež prý vším právem zbuzovala nedůvěru i nenávist všech jeho sousedův (tamž I. 12).

**) Vévoda Gramont odpověděl na tuto výpověď Thiersovu ode dne 17. září 1871 dopisem ze dne 9. prosince 1871 uveřejněným v „Correspondance européenne," ve kterém píše, že jemu co vyslanci císařskému ve Vídni Beust a Andrassy řekli *doslovně:* „Rakousko považuje prospěch Francie za prospěch svůj a bude v mezech možnosti přispívati k vítězství zbraní francouzských." — „To," praví Gramont dále, „vyříditi franc. vládě, bylo mi uloženo, a i jiným bylo uloženo totéž se mnou opakovati. Já necituji z paměti. Dal jsem si přinesti dotyčný dokument; leží přede mnou a mohu dokázati, co tvrdím." — Spor mezi Gramontem a Thiersem o tom, zdaliž měla býti alliance mezi Francií

novník mající na zřeteli toliko zájmy svého národa. Ostatně najdete u něho podporu k vyjednávání a nic jiného. Budeme vám pomáhati, abyste mohli jednati s nepřítelem a to bez prodlení; a věřte mi, že vám nic jiného nezbývá.‘ — Kancléř měl pravdu, brzy jsem se o tom přesvědčil. Císař ráčil mi popřáti slyšení (2. října). Potvrdil slova svého ministra řka, že válku nepovede, ale že nás bude podporovati při vyjednávání a že udělá, co bude možného, aby Francie utrpěla co nejmenší ztráty území a peněz. A v tom věrně dostál svému slovu. Viděl jsem všechny členy císařské rodiny, našel jsem všude tytéž city přátelské, ale slyšel jsem též všude touž radu, abychom rychle uzavřeli mír, jelikož nutné oběti byly by tím větší, čím déle by se s nimi odkládalo. Strávil jsem asi osm neb deset dní, aniž se stalo co rozhodného. Věděl jsem, že se psalo do Versaillesu, kde byl král pruský, že odpověď nepřišla, a že toto mlčení způsobilo jakési podivení.

Již jsem chtěl odjeti, když najednou kníže Gorčakov s patrnou uspokojeností mi řekl: ‚Máme zprávy. Mír je možný; ale musíte vzíti mnoho na sebe. Musíte sám jíti do Versaillesu, musíte srdnatě vyjednávati, a doděláte se výminek, které budete moci přijmouti, obzvláště, kdy by Paříž byla poněkud bráněna. Přemáhejte se a pracujte upřímně k míru, a pravím vám, že navrátíte mír své vlasti a celé Evropě, obzvláště, kdy by štěstí francouzským zbraním pod hradbami Pařížskými poněkud přálo.‘ Upozornil jsem knížete na to, že nemám nižádného plnomocenství uzavírati jakýkoliv mír, a že jsem si toho nikdy nepřál. ‚Buďte velikým občanem,‘ odpověděl mi kníže, ‚a vezměte tento úkol na sebe. Očekávají vás ve Versaillesu, přijmou vás tam dobře, i obdržíte vše, co vůbec obdržeti možno v tomto okamžení.‘ — Opět jsem ho upozornil, že bych nemohl jíti do Versaillesu, kdy bych se nezastavil dříve v Paříži a neměl plnomocenství od vlády národní obrany, jinak že bych nadarmo podepsal smlouvu; můj podpis že by nebyl uznán, a že bych se beze všeho výsledku a prospěchu dopustil překročení svých instrukcí. Kníže uznal, že mám pravdu a mluvil ihned o tom s císařem, který pochopil, co nutno učiniti. Bylo tedy umluveno, že císař bude žádati pro mne ve Versaillesu dovolení, abych vešel do Paříže a opatřil si tam plnomocenství podepsati příměří, že pak sám půjdu do Versaillesu o toto příměří vyjednávat. Když všechno takto

a Rakouskem r. 1870, byl v novější době definitivně vyřízen veledůležitým článkem, který princ Napoleon Bonaparte v časopise Revue des deux mondes (1. dubna 1878) uveřejnil o „Alliancích císařství r. 1869 a 1870.“ Tu se dovídáme, že od r. 1868 vyjednávalo se mezi Italií, Rakouskem a Francií o allianci defensivní a offensivní (rozumí se samo sebou hlavně proti Prusku), že Rakousko bez Italie nechtělo uzavříti takovouto allianci s Napoleonem III., že hrabě Beust pevně stál na tom, že Italie musí být třetí ve spolku, že se jí k tomuto konci musí přenechati Řím, t. j., že se musí zrušiti světské panství papežovo co conditio sine qua non. Napoleon III. působením klerikální strany nechtěl k této podmínce přistoupiti; vyjednávání skončeno bez výsledku, a Bismarck chytře použil příhodného okamžiku k přemožení osamělé Francie. Princ Napoleon tedy vším právem může říci: „Klerikální strana, která způsobila záhubu císařství, způsobí záhubu každé vlády, která se jí dá opanovati.“

bylo ujednáno, vrátil jsem se přes Vídeň a přes Florencii, kam mě byl pozval král Viktor Emanuel, a kam mne přilákala slabá naděje v podporu, která však brzy úplně zmizela."

Dne 21. října byl Thiers zpátky v Toursu; jeho cesta po Evropě trvala jen 40 dní. Důležitým výsledkem jejím bylo vyjednávání neutrálních mocností s Pruskem o příměří. Anglický ministr Granville depeší (20. října) vyzval pruskou vládu, aby se Francii popřálo příměří k volbám do řádného zastupitelstva národního. Rusko žádalo totéž; Rakousko a Italie podporovaly tuto žádost. Ve Francii více a více klesala naděje, že by se národ sám mohl ubrániti vítěznému pochodu spojených armád německých. Štrasburk se vzdal již dne 28. září; od 5. října byl hlavní stan německý ve Versaillesu; hlavní město bylo ze všech stran obklíčeno; dne 11. října bylo u Orleansu poraženo nově utvořené vojsko francouzské. Třetina Francie byla v rukou nepřátel. Gambetta v balonu opustiv obklíčenou Paříž byl ode dne 10. října v Toursu, kde svým vřelým duchem vlasteneckým marně snažil se roznítiti národ francouzský k zoufalému odporu proti cizímu vetřelci. Francouzský národ ku konci října 1870 uznal se za poražena a přál si uzavření míru stůj co stůj.

Thiers byl tedy dne 23. října přijat v Toursu s nelíčenou radostí od veliké většiny obyvatelstva; jen malý počet přívrženců zoufalého boje hleděl na počínání jeho s netajenou nelibostí. Zjevného odporu nebylo. Vláda Tourská si jen vymiňovala, aby se Thiers dříve domluvil s vládou Pařížskou, nežli by vyjednával s Bismarckem. Ze strany německé žádalo se, aby se Thiers do Paříže odebral přes Versailles. Dne 28. října opustil Thiers znova Tours *) s pevným přesvědčením, že Francie již není schopna k tomu, aby si vybojovala mír čestný, a s vřelým přáním v srdci vlasteneckém, aby on sám nemusel podepsati ponížení své nešťastné vlasti. Jedinou úlohou, již na sebe vzal, bylo: zjednati příměří.

„Přišel jsem," vypravuje sám, **) „bez obtíže do Orleansu, kde komandoval bavorský generál von Thann, muž vzdělaný, který, ač velmi statečný vojín, rozhodně chtěl mír, jehož ostatně si už přáli všichni Němci. Za Orleansem spatřil jsem brzy všechny ty žalostné zjevy krvavé války, spálené a dílem ještě hořící vesnice, nešťastný lid venkovský na útěku, nepřátelské vojsko ubytované v opuštěných domech a žijící tam z naloupeného bohatství naší země. Důstojníci bavorští mne doprovázeli, a na místo poštovních koňů měl jsem koně bavorského dělostřelectva, kterými jsem dle možnosti rychle ujížděl po cestách tu i tam přerušených a zničených. V neděli dne 30. října ráno dojel jsem do Versaillesu, kde p. Bismarck, jehož jsem drahně let nebyl viděl, přijal mne velmi přátelsky, ihned mi vysvětluje, proč si přál, abych přes Versailles ubíral se do Paříže. ‚Na všech ostatních místech,' pravil, ‚téměř nemožno jest dostati se skrze přední stráže. I přes Versailles a Sèvres není to věc snadná. Každé psaní stojí mne jednoho muže, a toť příliš drahá korrespondence; nepíšu tedy více. Avšak mám

*) Zpráva Thiersova o vyjednávání s Bismarckem. (Augsb. Allg. Zeitg. 20. Nov. 1870.)

**) Enquête parlementaire. Déposition de Thiers I. 23—27.

tu několik mladých pánů, kteří se střílení mezi předními strážemi nebojí, a kteří učiní co bude možná, aby vám zjednali bezpečný průchod. Vraťte se co možná nejdříve; moji mladí páni budou na vás čekati na břehu Sekvany, a na první dané znamení přijdou vám naproti a povedou vás zpátky do Versaillesu.' — Pan Bismarck zároveň mi dal smutnou zprávu o kapitulaci Met, kterou jsem tušil a očekával, avšak do toho okamžení nevěděl. Viděl jsem též p. Moltke. Mladí důstojníci z nejvyšších rodin pruských, samí lidé velmi ušlechtilých spůsobů, doprovodili mne z Versaillesu do Sèvresu. Byli to členové onoho pověstného generálního štábu, který Moltke sám pro sebe si byl sestavil. V Sèvresu očekával mne žalostný pohled: domy pumami potrhané, velká továrna na porcelán na některých místech poškozená. Domy byly otevřeny, opuštěny. V hospodách prázdných stály láhve, sklenice a talíře na stolech; obyvatelé náhle vše byli opustili, když do domů začaly padati koule. Ve všech ulicích byly barikády a na nich děla; cizí vojsko stálo za děly, a citadela naše na vrchu Valeriánském panovala tomu všemu ustavičným hlomozem svých baterií. Tři hodiny trvalo vyjednávání mezi předními strážemi, nežli z druhého břehu řeky (most Sèvreský byl zbořen) pro mne přišla malá loďka. Nelze mi slovy vyjádřiti, jak jsem byl šťasten, když jsem opět spatřil uniformy francouzské. Naši lidé nevěděli nic o tom, co se děje ve Francii a v Evropě, a s největším podivením slyšeli mé jmeno a viděli mne před branami hlavního města. Myslili, že jsem ve Vídni nebo v Petrohradě, a nikdo ani netušil, že bych byl tak blízko. Záleželo mi velice na tom, abych se co možná nejdříve vrátil do Versaillesu, bych p. Bismarckovi podal důkaz, že mi nebylo tak nesnadno, jak on se domýšlel, obdržeti od vlády Pařížské plnomocenství rozumné, a požádal jsem pruské důstojníky, aby na mne čekali každý den o čtyrech hodinách odpůldne."

„Přeplavil jsem se přes Sekvanu a byl jsem doveden do krásného letního domu pana Rothschilda v Boulogni, jejžto jsem viděl jindy tak skvostný a nádherný, a jenž nyní byl bez nábytku, bez střechy, pokrytý slamou a naplněný vojskem. Pravý to obraz hrůzy válečné. Moje přítomnost všude způsobila neobyčejné podivení a zároveň radostné naděje míru. Avšak přinášel jsem bohužel též do Paříže žalostnou zprávu o vzdání se Met. Jeden anarchický žurnál dle obyčejné zlomyslnosti politickýeh stran již před několika dny byl ohlásil kapitulaci Met. Vláda dle pravdy vyvrátila tu lichou zprávu a upokojila mysl obyvatelstva Pařížského ujišťujíc, že Mety jsou naše. Moje zpráva nyní byla příčinou tím většího pohnutí. Pan Picard (člen Pařížské vlády) byl šťastnou náhodou tohoto dne před branou Pařížskou, a shledání s ním způsobilo i mně i jemu velikou radost. Podal mi žalostný obraz situace v Paříži. Co muž rozumný a povážlivý řekl mi bez obalu, že si nepřeje ničeho více nežli uzavření míru, avšak zároveň netajil se tím, že velmi těžko bude k míru nakloniti ony zuřivce, kteří v hlavním městě jižjiž dostávali vrch, a s kterými jsme později měli co činiti pod jmenem komuny. Odebral jsem se přímou cestou k p. Favreovi do ministerstva zahraničních záležitostí, kde jsem se ubytoval, a žádal jsem, aby se ihned svolala schůze všech členů vlády. Favre, kterého jsem nebyl viděl od polovice září, a jehožto jsem sobě velice oblíbil

pro jeho dobré srdce, pro jeho šlechetné smýšlení a pro jeho nelíčenou ochotnost přijmouti každou rozumnou myšlenku, byl velmi šťasten slyše o možnosti vyjednávání, avšak neméně nešťasten dovídaje se o pádu Met. Účinek zprávy o tomto neštěstí byl skutečně neobyčejný. Kdežto všichni se radovali z toho, že přispěním neutrálních mocností bude možno vyjednávati o příměří, nad vzdáním se Met krvácelo každé vlastenecké srdce; anarchisté tím byli rozzuřeni, a kapitulace Met stala se v jejich rukou novým prostředkem rozbroje. Bylo patrno, že brzy nastane krise, a to následkem sporu mezi těmi, kteří cítili nutnost, ukončiti beznadějnou válku, a oněmi, kterým právě taková válka podávala vítanou příležitost působiti zmatky a páchati násilí."

„Členové vlády sešli se hned, i strávili jsme celou noc rokováním. Všichni byli toho náhledu, že se musí vyjednávati o příměří, neboť každý cítil, že odpor Paříže jedině závisí od zásob potravy, a že vysvobození Paříže nelze očekávati ani od vojsk zničených u Met a Sedanu, ani od těch, které marným namáháním hleděli utvořiti nad Loirou, že tedy nutno učiniti konec nepřetržité řadě pohrom, a že příměří bude alespoň prvním krokem k uzavření míru. Přirozenou podmínkou, jižto každý chtěl, bylo zásobení Paříže po celou dobu příměří. O všem tom panoval mezi členy Pařížské vlády úplný souhlas. Velmi rozumně a odhodlaně chovali se, jak jsem očekával, generál Trochu, charakter šlechetný a velmi nespravedlivým způsobem potupený, pp. Favre, Simon, Picard, Magnin, a co každého překvapí, p. Rochefort, což zajisté jest důkazem, že povahy nejprudší v oposici mírní se a podrobují se nevyhnutelné nutnosti, jakmile se jedná o vyřizování skutečných záležitostí. Po noci strávené rokováním sestavil jsem ráno s p. Favrem instrukce, které jsem měl vzíti s sebou, a domluvil jsem se s p. Magninem strany množství potravních zásob, které jsem měl žádati pro Paříž na čas příměří. Za toho dopoledne ustavičně nás docházely velmi osudné zprávy (z města). Byl to 31. říjen, den nešťastný, který se stal původem nových a hrozných pohrom. Zlomyslní šílenci, kteří později udělali komunu, nacházeli v kapitulaci Met záminku k pobuřování lidu, a zpráva o zamýšleném příměří dávala jim vítanou příležitost mluviti, že *bezectná strana míru* hodlá čest Francie vydati v šanc cizinci. Na neštěstí tu bylo mnoho lidí poctivých sice, ale znepokojených a zmatených, kteří, ač se nedopouštěli výstředností anarchistů, přece však rozčileni byli nedůtklivostí citu vlasteneckého, a bezděčně podporovali ty, kdož dychtili po zmatku a bezpráví."

„Generál Trochu měl přijíti pro mne o polednách a dovesti mne ku předním strážím. Vzkázal mi však, že den bude bouřlivý, a že se nemám zdržovati v Paříži. I opustil jsem Paříž ve dvě hodiny za času fysicky a morálně strašlivého. U brány Maillotské dal mi vojenskou eskortu generál Ducrot. Projeli jsme cvalem lesík Boulogneský; komunikace byla tehdáž tak obtížna, že jsem teprv ve čtyři hodiny byl u mostu Sèvresského. Trouby zavzněly na obou březích; tenkrát jsem prošel předními strážemi velmi rychle. Pan Bismarck jsa příjemně překvapen mým rychlým návratem, vzkázal mi svoje blahopřání ku šťastně a spěšně vykonané výpravě do Paříže, zároveň žádaje, abych sám ustanovil hodinu, kterou bychom se sešli příštího dne. Volil jsem hodinu

jedenáctou k našim schůzím, které po několik dní trvaly od této hodiny vždy až do večera. Nazejtří (dne 1. listopadu) sešel jsem se s p. Bismarckem, a naše vyjednávání začalo.“

Vyjednávání toto trvalo od 1. do 6. listopadu; z počátku mělo dosti příznivý průběh, a již se podobalo, že dojde k příměří na 25—30 dní, když přišly zprávy, že v Paříži vypukla revoluce anarchistův, jižto příměří zatracovali jako zrádu; zároveň vydal Gambetta v Toursu proklamaci, v níž kapitulaci Met nazývaje zradou, žádal od Francouzů, aby krví cizích vetřelců smyli hanbu učiněnou jmenu francouzskému. Bismarck za příčinou okolností takto změněných jakožto nezbytnou podmínku zásobování Paříže žádal dvě tvrze Pařížské. Thiers nejsa splnomocněn podepsati podmínku, která vlastně znamenala tolik, co vzdání se Paříže, musel vyjednávání přetrhnouti.

„Musím říci,“ vypravuje,*) „že jsem se cítil velmi nešťastným; neboť jsa přesvědčen tím, co jsem viděl v Paříži a ve Versaillesu, že nyní jen zbytečně prodlouží se zhouby válečné, a že podmínky míru budou později jenom horší, viděl jsem s citem nevýslovné bolesti, že jdeme vstříc neštěstí jen ještě většímu. A tu já, chtěv vždy vyjednávati jen o příměří a nikdy nechtěv míti co činiti s podmínkami skutečného míru, tázal jsem se sám sebe, zda nepřišel okamžik, kde třeba jednati mužně a odhodlaně, a uzavříti ihned mír zajisté ukrutný, avšak vždy méně ukrutný, nežli bude později, i umínil jsem sobě podstoupiti toto bolestné dílo vlastenecké. „Díval jsem se na p. Bismarcka: on zas díval se na mne, a téměř v témž okamžení tázali jsme se jeden druhého, zda by nebylo možno bezprostředně uzavříti mír. Strávili jsme spolu celou noc; nechtěje zde vypravovati věcí, které jen historie bude věděti a bude museti vypravovati: nabyl jsem jistoty, že mír, mír bolestný, *avšak méně bolestný nežli ten, který jsme museli přijmouti později*, byl tehdáž možný. Ihned jsem byl odhodlán k tomu obětovati se a jíti sám do Paříže, abych tam provedl přijetí ustanovených podmínek.“

Avšak ta cesta byla marna. Setkav se s J. Favrem v rozstříleném domku Boulogneského lesíka nabyl Thiers jen smutného přesvědčení, že jest na ten čas „zhola nemožno, přiměti obyvatelstvo Pařížské k nějakému rozumnému skutku.“

„Vrátil jsem se do Versaillesu a čekal jsem tam, až přišla úřední depeše vlády pro národní obranu, že mám vyjednávání přetrhnouti. Rozloučil jsem se s p. Bismarckem a odejel jsem . . . Mezi Orleansem a Toursem již opět zuřila válka. Prošed předními strážemi, usedl jsem na lokomotivě a dostal jsem se do Toursu na hromadě uhlí. Podal jsem ihned delegaci Tourské zprávu o svém poslání a odevzdal jsem depeše od vlády Pařížské. V těchto depeších děkovali mi za usilování o mír, a žádali, abych zůstal v Toursu a svou radou přispíval oné části vlády, která z Paříže se byla tam odebrala. Členové vládní delegace Tourské chovali se ke mně velmi slušně a poslouchali vždy velmi pozorně všechno, co jsem uznal za dobré jim říci. Ale když jsem viděl, že slova velmi ochotně vyslyšená neměla vlastně žádného

*) Enquête parlementaire I. 26.

účinku, umínil jsem sobě mlčeti, a ačkoliv jsem neopustil vládní delegaci ani v Toursu ani v Bordeaux, očekával jsem v mlčelivosti a v hlubokém zármutku konec našich pohrom." *)

Vražedný boj zuřil dále. Nově utvořené, nedostatečně vycvičené, válečným materiálem nuzně opatřené armády francouzské nemohly odolati vítěznému pochodu vojsk německých. Dne 3. a 4. prosince 1870 poražena armáda Loireská, dne 10. pros. vládní delegace utíká z Toursu do Bordeaux; 21. pros. Tours obsazen vojskem německým; 23. prosince 1870, 2. a 3. ledna 1871 armáda severní pod generálem Faidherbem přemožena a konečně 19. ledna úplně zničena. Koncem roku 1870 32 departementů francouzských jest v rukou nepřátel; v Paříži panuje citelný nedostatek potravy. Dne 2., 16. a 17. ledna poslední armáda francouzská pod generálem Bourbakim rozprášena i ustupuje do Švýcar. Dne 23. ledna začíná bombardování Paříže; téhož dne J. Favre z Paříže přibyl do Versaillesu, aby po druhé s Bismarckem vyjednával o uzavření příměří. Dne 28. ledna 1871 podepsána ve Versaillesu smlouva o příměří na dobu 21 dní (do 19. února), ovšem s výminkami mnohem krutějšími, než mohl dosáhnouti Thiers na začátku listopadu 1870, anať nyní Francie úplně byla vysílena i přemožena. Nyní Paříž musela složiti 200 milionů franků válečné kontribuce, a všechny tvrze kolem Paříže (vyjma Mont-Valérien) musely býti vydány německému vojsku. Za to dovolili Němci dovážeti potřebnou potravu do vyhladovělého města.

Hlavním účelem příměří bylo dáti národu francouzskému možnost ku řádnému zvolení národního zastupitelstva, s kterým by se mohlo platným spůsobem vyjednávati o uzavření míru. Volba poslanců národních vykonala se v celé Francii, tedy i ve všech departementech německým vojskem obsazených, dne 8. února 1871. Národ ve své ohromné většině chtěl mír. Jediná takřka otázka, kterou voličové kladli svému kandidátu, byla, budeli hlasovati pro mír; všechno ostatní — i otázka, máli Francie zůstati republikou čili opět se státi monarchií — ustupovalo v pozadí. Ne politická minulost kandidátova ale nynější jeho ochotnost hlasovati pro uzavření míru, rozhodovala volbu. Jenom dvě strany byly téměř všude vyloučeny: přívrženci té vlády, která tuto nešťastnou válku začala, a stoupenci oné vlády poslední, která nešťastnou válku prodloužila do úplného vysílení Francie; imperialisté a Gambettisté nemohli se nadíti většiny v tomto národním shromáždění. Strana republikánská nicméně dosáhla značného počtu poslancův, poponěvadž se mohla honositi záslůhou, že učinila, seč byla, aby se válka fato zamezila.

Tyto jsou příčiny osudného sestavení národního zastupitelstva, kteréžto v únoru r. 1871 netoliko mělo učiniti konec záhubné válce, ale i rozhodovati o tom, pod jakou vládou má žíti národ francouzský. Mezi 750 poslanci tu bylo 215 legitimistů, 280 orleanistů a 30 imperialistů, tedy 525 přívrženců monarchie a jen asi 200 rozhodných republikánů. Toto složení věštilo nastávající vnitřní boje a porážku republiky. Avšak mezi těmito nepřátelskými stranami objevil se muž, který

*) Enquête parlementaire I. 27.

byv zvolen v 26 departementech, na základě tak kromobyčejné důvěry národa zaujal výhradní postavení mezi sněmovníky, jsa takřka sám jediný stranou mezi stranami: muž tento byl Thiers.*)

Národní shromáždění bylo zahájeno dne 13. února v Bordeaux; 14. února uzavřelo téměř jednohlasně: *Pan Thiers jest jmenován hlavou výkonné moci republiky francouzské:* úřad svůj vykonávati bude pod dozorem národního shromáždění a pomocí ministrů, které si zvolí sám a kterým bude předsedati." — Francie měla opět zákonnitou definitivní vládu. Ještě téhož dne vyslancové anglický, italský a rakouský vyslovili Thiersovi ve jmenu svých panovníků blahopřání a uznání nové vlády francouzské.

Dne 19. února vyložil Thiers národnímu shromáždění svůj vládní program. „Francie," pravil, „uvržena jsouc do války bez podstatných příčin, bez dostatečné přípravy, viděla polovici svého území obsazenou nepřítelem, své vojsko zničené, svou starou a mohutnou jednotu ohroženou, své finance zviklané, největší část svých dětí vyrvaných práci a vydaných smrti na bojišti, veřejný pořádek hluboce zvrácený anarchií, a po vzdání se Paříže válku jen na několik dní přetrženou. Avšak válka má zuřiti dále, jestliže vláda Evropou nyní uznaná berouc na sebe žalostnou odpovědnost za vyjednávání o mír, neučiní konec našim strašlivým pohromám. V takovém stavu věcí lzeli pak voliti mezi dvojí politikou? . . . Učiniti mír, obnoviti správu zemskou, zvelebiti úvěr, oživiti práci, toť nyní jediná možná naše politika. Pro tuto politiku může každý rozumný, poctivý a vzdělaný člověk užitečně pracovati, *nechať smýšlí jakkolivěk o monarchii neb republice.* Až prokážeme své vlasti tyto nutné služby, které jsem právě naznačil, až ze země zbrocené jeho šlechetnou krví zvedneme onoho nešťastného bojovníka, který se nazývá Francie, až zacelíme jeho rány, až obnovíme jeho síly, až budeme moci mu říci: Nyní jsi opět tím, čím jsi býval, až nám odpoví, že opět cítí v sobě starou sílu a úplnou volnost svého ducha, pak nám poví sám, jak chce žíti. — Odložte tedy na čas, který nebude příliš dlouhý, různost politických zásad, která nás dělila a která nás rozdělí i na dále; avšak nevracejme se k této různosti dříve, až nebude již útokem na existenci a blaho vlasti."

Tuto řeč Thiersovou nazvali monarchisté francouzští *smlouvou Bordeauxskou* (le pacte de Bordeaux). Dle nich krátký smysl této smlouvy byl: Thiers vezme na sebe „žalostnou odpovědnost" za uzavření míru, Thiers podstoupí všechny práce a starosti, kterých bude potřebí, aby se zaplatila válečná náhrada, aby se obnovily všechny zlomené síly pokořené Francie, a až se vším tím bude hotov, pak my zrušíme republiku. Thiers tomu rozuměl jinak: mužně podstoupil, co nikdy podstoupiti nehodlal, totiž vyjednávání o mír. Dne 20. února **) přišel do Versaillesu; dne 26. byly praeliminarie míru ve Versaillesu podepsány. Francie musela novému císařství německému postoupiti

*) Par cette situation électorale extraordinaire, M. Thiers n'était donc pas un député comme les autres. L'était une puissance, avec laquelle les différents partis qui se partageaient l'Assemblée allaient avoir à compter. (Vingt mois de présidence. Paris 1872 p. 10.)

**) Příměří bylo prodlouženo do 26. února, a pak ještě jednou do 12. března.

část Lotrinska, pevnosti Mety a Thionville, pak celé Elsasko vyjma pevnost Belfort, a zaplatiti válečnou náhradu 5000 milionů franků. Jediného ústupku docílil Thiers: že pevnost Belfort v jižním Elsasku zůstala při Francii. Nadarmo se namáhal ušetřiti hlavnímu městu částečnou okkupaci německým vojskem; na této okkupaci pevně stál nový císař německý, Vilém I. Dne 28. února přijalo národní shromáždění praeliminarie míru 546 hlasy proti 107. Poslancové postoupených částí území francouzského s protestem opustili sněmovnu. Skutečný mír byl uzavřen ve Frankfurtě 10. května 1871.

Dne 7. března byly všechny pevnosti kolem Paříže od německého vojska vyklizeny. Téhož dne opustil císař Vilém Versailles; 9. března navrátil se Bismarck do Berlína a 11. března odtáhlo německé vojsko z Versaillesu. Národní shromáždění uzavřelo po návrhu Thiersovu 10. března, že přesídlí do Versaillesu. První schůze ve Versaillesu byla 20. března.

Avšak míra neštěstí, kterým r. 1871 Francie sklíčena byla, dovršena jest strašlivou revolucí Pařížské komuny. Agenti evropské internacionaly nechtěli zmeškati příhodnou příležitost, aby pomocí ozbrojeného proletariátu Pařížského uskutečnili své záhubné plány. *) Snadno jim bylo pobouřiti dlouhým obležením nanejvýš rozčilené obyvatelstvo Pařížské. Podivným spůsobem učinili v té Paříži, která centralisací vládní jest utvořena a jen centralisací vládní může zůstati tím, čím jest, princip politické decentralisace záminkou revolucionářského hnutí. Avšak brzy se objevily pravé záměry skutečných strůjců tohoto hnutí, tak že sám příznivý jim časopis musil konečně uznati, že „komuna jest sestavena z neznámých novinářů, z buřičů mezi sebou nesvorných, ze spolků dělnických a z lidí, kteří špatně studovali historii naší revoluce a ještě špatněji jí rozuměli.“ **) Komuna Pařížská jest smutným důkazem věčné pravdy, že náruživost politického strannictví může udusiti v srdcích lidských netoliko všechen cit lidskosti ale i každé hnutí citu vlasteneckého. Povstání Pařížské po sotva ukončené nešťastné válce zuříc před očima cizích vítězů, kteří s citem hrdé útrpnosti se dívali na to, kterak přemožení Francouzové mezi sebou se vraždí, toť nejhroznějším úkazem v moderních dějinách evropských.

V Paříži od 18. března do 21. května 1871 bylo všechno, co veliká revoluce francouzská provedla děsného, věrně napodobeno; původním pak bylo zapálení veřejných staveb petrolejem, kterého arci roku 1793 ještě nebylo.***)

Není to zajisté nejmenší zásluha, kterou si Thiers získal o nešťastnou Francii, že bez váhání si řekl: Odpor Paříže musí se zlomiti, a že energickým spůsobem jej skutečně zlomil. Srdce jeho těžce bylo zkoušeno v těchto smutných dnech; co vzdělaný Francouz hluboce cítil ponížení, které nesmyslné počínání buřičů Pařížských činí poražené Francii vůči cizímu vítězi; co Francouz uvědomělý ještě bolestněji

*) Srovn. Paul Lanjalley et Paul Corriez, Histoire de la Révolution du 18. mars. Paris 1871 p. 15., 16.

**) Časopis La Vérité ze dne 5. května 1871 citovaný u Lanjalley str. 559.

***) Také Thiersův dům byl tehdáž vydrancován; všechny jeho drahocenné sbírky umělecké byly zničeny a dům do samých základů zbořen.

cítil ponížení, když musil od zpupného vítěze žádati dovolení, aby směl sestaviti vojsko 140.000 mužů silné, kterým by přivedl hlavní město k rozumu. Avšak ani tato poslední pohroma nebyla Francii bez užitku: utužilať Thiersovo přesvědčení, že jenom republika může býti definitivní vládou Francie.

Thiers svědomitě splnil všechno, co byl 19. února 1871 v Bordeaux slíbil. Mír byl uzavřen, úvěr Francie skvěle se osvědčil, válečná náhrada byla zaplacena v kratší době, než bylo ustanoveno, území francouzské bylo od posádky cizího vojska vysvobozeno, vojsko navrátilo se z cizího zajetí, armáda byla nově utvořena, práce opět zkvétala: těžké rány poražené a ponížené vlasti byly zaceleny a celý národ francouzský s vděčností pohlížel na muže, který neúnavnou činností tak ohromné dílo vykonal za krátkou dobu půldruhého léta.

Jen monarchistská většina národního shromáždění nesdílela této vděčnosti. Jí naopak Thiers stal se tím odpornějším, čím více dobrého pro vlast vykonal co *president republiky*, čím zřejměji ukázal, že zná tajné záměry monarchistů, a čím rozhodněji se vyslovil v ten smysl, že záměry tyto nebudou uskutečněny.

Dlouho se monarchisté tajně umlouvali, než se odhodlali k rozhodnému kroku. Dne 21. června 1872 konečně vypravily spojené strany monarchistské poselství k Thiersovi s otázkou, zdaliž působí pro republiku nebo pro monarchii. Thiers bez obalu odpověděl: „Jsemť pevně a hluboce přesvědčen, že jen republika může spasiti naši vlast. *Věřte mi, že jakékoliv obnovení monarchie jest nemožno.*“ Zcela oficielně vyslovil Thiers své přesvědčení 10. října 1872 ve schůzi permanentní komise sněmovní řka: „*Republika je nyní neodvratnou nutností pro naši vlast.* Každý může pro svou osobu býti monarchistou, ale co praktický státník nesmí již nikdo mysliti na obnovení monarchie.“ *)

Dne 18. listopadu 1872 odpověděl Thiers generálu Changarnierovi v národním shromáždění: „Naříkáte na to, že vláda je provisorní; nuže, *učiňte ji definitivní.*“

Útoky monarchistů na Thiersa staly se potom zcela zjevnými. Tu on konečně v obranné řeči dne 30. listopadu 1872 dokázal nevlasteneckou daremnost agitací monarchistských: „V Bordeaux“, pravil, „přenesli jste na mne nejvyšší moc v okamžení, kde jsem se jí nemohl vyhnouti, — či může snad někdo zde říci, že jsem o ni prosil? Tenkrát stálo na půdě francouzské ještě 600.000 Prusů; nikdo neptal se, co bude, zda republika či monarchie. Republiku našli a přijali jsme co způsob vlády událostmi utvořený; já sám dostal jsem titul hlavy výkonné moci francouzské republiky. Hověl tento titul mé osobní minulosti? Nikoli. Kdy bych byl mohl stát takřka z hruba vytvořiti, byl bych si zajisté vzal za vzor Anglicko a ne Ameriku. Avšak dobře jsem viděl, že vnitřní mír dá se udržeti jen republikou. *Kdo pak z Vás by se byl opovážil v Bordeaux jen vyřknouti slovo monarchie?* Slíbil jsem ve jmenu svém, ne ve jmenu nějaké strany, ani ne ve jmenu strany své, vládnouti výhradně v interesu obecného blaha

*) Augsb. Allg. Zeitg. 14. Okt. 1872.

a veřejného pokoje. Tuto politiku mám za nejlepší a stavím ji nad politiku vlády strannické. Politika tato záleží v tom, aby se vladař vždy postavil na takovou půdu, na které všichni lidé poctiví a nezištní mohou si podati ruce. *V Bordeaux byla to půda republiky.* Celý jih by se byl proti nám zdvihl ve zbrani, kdy by nám bylo připadlo obnoviti monarchii. S touto politikou bylo nám lze před nedůvěřivýma očima cizinců mužně sestaviti armádu 140.000 mužů a za pět neděl překonati povstání Pařížské, kde svedené obyvatelstvo mělo 3000 děl a 400.000 ručnic. Tehdáž ke mně přicházeli důvěrníci všech velikých měst řkouce: ‚Zatracujeme komunu, ale řekněte nám upřímně, pracujeteli pro monarchii nebo pro republiku?‘ Odpověděl jsem jim: ‚Dávám vám svoje slovo, že udržím republiku.‘ Na to mi odvětili: ‚Věříme vám, a postaráme se o to, aby města nebyla pobouřena.‘ — *To byla naše spása.* Nyní mohu to říci, když máme krásnou armádu, armádu, která stojí pod zákonem a jenom pod zákonem: *kdy bychom tehdáž byli musili jen 30.000 mužů odděliti od armády Pařížské, nebyli bychom překonali komunu.* Ano, tehdáž jsem dal svoje slovo; vy jím nejste vázáni, ale já jsem jím vázán. Já, starý ctitel konstituční monarchie, slíbil jsem zachovati republiku, a raději odstoupím, než bych zrušil dané slovo. — Myslíteli, že můžete založiti jednu ze tří monarchií a podrobiti jí přívržence obou ostatních, nuže převezměte vládu; přeji sobě z té duše, abych již nestál v čele. Jsemť monarchista, ale nechám působiti republiku, protože se mi zdá, že není nic jiného možné, a proto i tato strana (ukazuje na krajní levici) mi přisvědčuje. Neděje se to proto, že sdílím všechny náhledy této strany; naše náhledy valně se různí v otázkách politických a sociálních, ba i vzhledem k samé organisaci republiky.“ *)

Brzy potom (30. pros. 1873) Thiers bez obalu vyzval strany monarchistské, aby volili mezi ním a monarchií. Monarchisté váhali. Dne 3. března 1873 psal orgán Thiersův „Le Bien public“ vítězoslavně: „Slova *Republika francouzská* již nezmizí s praporu národního, dokud bude samostatného národu francouzského. **)

Republika měla býti náležitě zorganisována potřebnými zákony. Dne 19. května ministr Dufaure předložil národnímu shromáždění ústavní zákony o působnosti presidenta republiky a senátu. Tu monarchisté vidouce nezbytí odhodlali se k rozhodnému boji. Vévoda de Broglie

---

*) Augsb. Allg. Zeitg. 3. December 1878.

**) V nejnovějším čase vydána v Berlíně brošura, pocházející patrně z vysokých kruhů diplomatických („Aus Anlass einer Botschafter-Audienz. Das Stellvertretungsgesetz und die Zukunft Deutschlands. Kritische Betrachtungen von P. S. Eudonym“). Upřímná horlivost, s kterou se Thiers zasazoval po roce 1871 o to, aby republika ve Francii se udržela a zdárně prospívala, přivedla mne již záhy na myšlenku, že tento upřímný vlastenec francouzský při jednání svém byl snad veden úmyslem, aby republika ve Francii byla jednou nejlepší odplatou poraženého národa francouzského zpupnému nepříteli. Neměl jsem dlouho k této domněnce žádných důkazů. Zmíněná brošura však klade Thiersovi přímo do úst výrok: *„Republika jest odplata za Sedan.“* Thiers byl velmi moudrý muž. Odplata tato má tu velikou výhodu, že je laciná, že národu francouzskému je prospěšna, že nikdo se jí nemůže stavěti v cestu, a že účinku svého se nemine.

s 290 soudruhy oznámili interpellaci o „nutnosti rozhodně konservativní politiky.“ Každý věděl, co to znamená. Thiers bez obalu to vyslovil dne 24. května 1873 řka: „Co starý přívrženec monarchie nemohu se tím nyní tajiti, že monarchie u nás je nemožnou. *Vy sami toho nepřímo uznáváte, řkouce, že nebojujete ve prospěch monarchie nýbrž konservatismu. Vždyť máme jenom jeden trůn, a tři na něm seděti nemohou.* — My tedy chceme republiku. Kdy by i ona se osvědčila málomocnou, zbývala by nám jen diktatura, a kam diktatura vede, nepotřebuji vám říkati. S diktaturou padla Francie r. 1815 alespoň slavně. Avšak jak padla r. 1870? Diktatura velikých nás zničila slavně; diktatura malých zničí nás po sprostu.“ *)

Votum nedůvěry bylo Thiersovi dne 24. května 1873 vysloveno 360 hlasy proti 344. Thiers ihned zadal za propuštěnou tímto krátkým přípisem: „Pane presidente! Mám čest oznámiti národnímu shromáždění své odstoupení z úřadu presidenta republiky, který mi svěřilo. Netřeba dokládati, že vláda bude vykonávati všechny své povinnosti, dokud nebude pravidelným spůsobem měněna. Přijměte ujištění mé obzvláštní úcty. Ve Versaillesu, dne 24. května 1873. A. Thiers.“

Dne 25. května byl návrh republikánské levice, aby se demise Thiersová nepřijímala, zamítnut 362 hlasy proti 331. Pravice monarchistská zvolila *na osm let* presidentem republiky maršálka Mac-Mahona. Plán monarchistů byl jasný. Mac-Mahon měl v jejich rukou býti pouhou loutkou, kdežto by skutečnými vladaři byli náčelníci monarchistských stran. Osm let zdálo se jim býti dostatečnou dobou ke zrušení republiky a k obnovení monarchie, vše pod zástěrou konservativných zájmů.

Nastaly podivné časy v té francouzské republice. Vévoda de Broglie, president nového ministerstva a ministr zahraničních záležitostí, nemohl sice jinak nežli *„ve jmenu republiky francouzské“* mluviti k zástupcům Francie u cizích dvorů ve svém oběžníku ode dne 26. května 1873; avšak v domácí správě jmeno republiky bylo dáno do klatby. Ani Mac-Mahon, ani ministři jeho nikdež nevyslovovali slovo „republika“; celé střednictvo politické bylo změněno a nahraženo známými přívrženci monarchie nebo alespoň známými povahami servilními. Jeden starosta obecní přivítav maršálka Mac-Mahona ve své obci slovem, že obyvatelstvo věrně stojí při institucích republikánských, byl hned nazejtří ssazen slavným rozkazem ministerským na důkaz, že smýšlení republikánské považuje vláda za zjevné odbojnictví. **)

Všemi prostředky vládní centralisace pracováno po tři léta k tomu, aby smýšlení republikánské bylo vyvráceno ze srdce národu francouzského. A když uplynula tato tři léta, málomocnost monarchické reakce byla nezvratně dokázána. Vysvětlení toho leží v slovech Thiersových: *„Vždyť máme jen jeden trůn a tři na něm seděti nemohou.“* Kdykoliv jedna ze tří monarchických stran svého trůnního kandidáta strkala do popředí akce, obě dvě druhé přičiňovaly se svědomitě o to, aby zase musil ustoupiti do pozadí. Národní shromáždění rozešlo se dne

*) Augsb. Allg. Zeitg. 27. Mai 1873.
**) Manifeste de M. Thiers str. 21.

31. prosince 1875, a republika ještě stála, třeba její president styděl se za její jmeno. A toto národní shromáždění se svou většinou monarchistskou musilo svoliti k týmže organisačním zákonům, jichžto předložení dne 23. května 1873 monarchistská většina překazila svou interpellací. Volba senátu „franc. republiky“ dle nové ústavy odbývala se dne 30. ledna 1876, a většina obcemi volených senátorů byla republikánská. Volby do komory poslanců byly v Paříži dne 20. února, a ani jeden rozhodný monarchista nebyl zvolen. Thiers v IX. okresu volebním obdržel 10.481 hlasů. Volby po celé ostatní Francii dne 24. února byly rozhodným vítězstvím republikánů, kteří z 512 dobyli 380 míst.

Buffetovo ministerstvo monarchistské reakce musilo odstoupiti, ale tak nazvaný president republiky francouzské, maršálek Mac-Mahon, zůstal povolnou loutkou té reakce. V květnu 1877 byla republikánská komora deputovaných odročena a dne 22. června rozpuštěna. Opět vévoda de Broglie se stal presidentem ministerstva, opět se pracovalo všemi silami centralisace vládní, opět se užívalo všech prostředků dovolených a nedovolených, aby národ francouzský do svého zastupitelstva nevolil přívržence republiky. Dle zákona měla za 90 dní po rozpuštění býti první schůze sněmu nově zvoleného; vévoda de Broglie vypsal volby teprv na den 14. října, protože ve třech měsících nebyl úplně hotov se svou volební agitací.

Mezi tím, tedy uprostřed osudné volební agitace, uprostřed velikého rozjitření, které po celé Francii způsobila ošemetná zarputilost monarchistů, zemřel Thiers, uznaný vůdce strany republikánské.

Mezi papíry zesnulého nalezen byl „Manifest k voličům“ úplně sepsaný jeho rukou, jehožto první polovice také již jeho rukou byla korrigována a na čisto vypracována. Druhou polovici chtěl dne 3. září 1877 dopoledne prohlednouti, aby odpůldne rukopis mohl přečísti Gambettovi v Paříži. Tu jej zasáhla ruka smrti. Neměl se dočkati skvělého výsledku voleb, který připravoval. Přátelé jeho vydali tiskem politickou závěť zkušeného vůdce, která ve mnohých tisících byla rozšířena po celé Francii. Mám před sebou jeden takový výtisk. Jest to arch na 32 stran složený, který se ve Francii prodával za 5 centimů (asi 2 krejcary).

Thiers v tomto svém manifestě vykládá celou politickou situaci, ospravedlňuje rozpuštěnou komoru a končí následujícími návrhy doplňovacími pro ústavu republikánskou: „Jenom národ má moc svrchovanou. Republika jest spůsob vlády, kterou národ vykonává svou moc svrchovanou. Vykonává ji se zvolenou hlavou výkonné moci státní, který má titul presidenta republiky, a s dvěma komorami, jichžto působnost naznačena jest ústavou. Zvolená hlava výkonné moci státní nemůže vládnouti leč za spolupůsobení obou komor a ministrů majoritou sněmovní přijatých. Spolupůsobení jediné komory by nepostačilo; a zákony nebo daně svolené jedinou komorou jsou naprosto neplatné a jako nesvolené. Daň nesvolená oběma komorami nemá se platiti, a pokus ji vybírati má se považovati za útok na ústavu, na majetek a na svobodu občanů.“

„Kdy by v případě sporu mezi ústavními mocmi hlasováním konstatovaného, jmenovitě v případě sporų mezi presidentem republiky a komorou deputovaných, komora tato byla rozpuštěna, má moc výkonná povinnost svolati novou komoru v čase co možná nejkratším. Prodloužením tohoto času přese lhůtu nevyhnutelně potřebnou porušuje se duch zákona; prodloužením přese lhůtu 90 dnů se porušuje samo znění zákona, a činí se útok na ústavu. Řádně vykonanými novými volbami spor jest vyřízen; a odpor proti vůli národa byl by odporem proti samé ústavě. Nové rozpuštění sněmu nemohlo by se státi leč po novém sněmování, ve kterém by se byly objevily nové otázky, o nichžto země ještě se nevyslovila. Každé nešetření těchto předpisů přísně odvozených z našich zákonů a z naší ústavy je skutkem veřejného násilí a podléhá ustanovením o odpovědnosti dle §. 19. ústavy."

„Svoboda voleb jest zásada fundamentální. Každé mínění má se svobodně projevovati, a všechny prostředky, kterými svobodné jich projevování má se zameziti, jsou násilným porušením zákonité svobody občanské. Žurnály, železnice, veřejné prodávání tiskopisů, ohlašování na rozích náleží do oboru zákonité svobody občanské. Nikomu není dovoleno připisovati tu sobě nějaký monopol, leč nařízeními vydanými ve prospěch veřejné mravnosti. — Ve věcech náboženských jest svoboda každého vyznání zásadou národa francouzského. Každé vyznání náboženské, státem uznané, musí požívati potřebné ochrany, slušné podpory peněžité a upřímné úcty, avšak každému musí se zabraňovati všeliké vmíchání se do politických záležitostí státních. — Politika Francie jest politikou míru, leda by ochrana zájmů národních vyžadovala užívání branných sil, k čemuž slavně svoliti musí ústavní moci. Na těchto zásadách spočívá národní politika od r. 1789. Francie chce jí zůstati věrna, i záleží na tom, abyste ji definitivně schválili svým hlasováním. Takový konec rozumný a prospěšný má národ učiniti přítomné krisi, a konec ten dá se vysloviti krátce několika slovy: *Svrchovanost národní — Republika — Svoboda — Zákonnitost svědomitá — Svoboda náboženství — Mír.*"

Za příkladem Thiersovým nyní ohromná většina národu francouzského přesvědčena jest o nevyhnutelné nutnosti republiky, a toto přesvědčení jest pevným základem třetí republiky francouzské. Tento pevný základ položil hlavně Thiers, a to jest jeden jeho veliký skutek politický.

Zbaviti národ svůj trapných pochybností, ukázati mu jasný cíl, ku kterému má pracovati, a sjednotiti jeho síly k blahodárné činnosti, toť zajisté nejvznešenější úlohou a záslubou politického vůdce. Thiers v tomto směru vykonal ještě jeden veliký skutek politický; on celým životem svým, on skvělým příkladem neoblomného přesvědčení podal národu svému jasnou odpověď na otázku, zdaliž veliká revoluce roku 1789 slouží Francii k věčné slávě nebo k věčné potupě. Dne 10. července 1872 pravil v národním shromáždění: „Veliké drama francouzské revoluce vzbuzuje v duchu osvícených a poctivých lidí dva protivné city. Vidímeli, že povahy nebeské čistoty jako Bailly a Malesherbes, že král tak nevinný jako Ludvík XVI. končí na popravišti, s hrůzou se odvracíme od této doby. Považímeli však sociální vý-

sledky tohoto převratu: kterak spravedlnost od této doby stejnou měrou se váží v naší společnosti, která je nejcivilisovanější na celé zemi, kterak velké společenské zásady od ní se rozšířily na celý vzdělaný svět, můžeme s vděčností tvrditi o francouzské revoluci, co kdys bylo řečeno o Montesquieuovi: *ona znova vynašla ztracená práva člověčenstva.*" *)

Dne 17. října 1875 ve slavné řeči, kterou měl v Arcachonu na pobřeží Biskajského zálivu k četnému shromáždění sezvaných hostů, jimžto vyložil tehdejší politickou situaci, skončil památnými slovy: „Žádejme především svou drahou a šlechetnou Francii, aby nikdy nedávala potupiti a šlapati do bláta svou slavnou revoluci z r. 1789, tu revoluci, proti které dnes tolik sil je obráceno, a která přec u všech národů je naší nejskvělejší, naší nejznámější slávou, neboť jen ona v tomto století zjednala spravedlnosti průchod do zákonodárství všech národů. Jestliže za našich dnů moudrý a šlechetný panovník evropský zrušil v říši své nevolnictví, jestliže v Americe šlechetný národ zlomil pouta otroctví černochů, zajisté nad těmito zeměmi tak dalece od sebe vzdálenými vanul duch r. 1789. My jsme dostoupili vrcholu válečné slávy, a sláva tato, ač na čas zkalena, nikdy nezahyne; avšak jeli válečná sláva sluncem, které někdy zakrývá hustý mrak, je sláva rozšířené vzdělanosti sluncem, jehož záře nikdy neubývá. Lesk této slávy, který nezbledl ani v době našeho největšího neštěstí, vzbudil nám sympatie i těch národů, kteří nám nejméně jsou nakloněni. Hleďme tedy spojenými silami zachovati tento vznešený díl našeho vlasteneckého dědictví. Já jeho obranč chci věnovati poslední síly svého života, který se chýlí ku konci, který však do své poslední hodinky zůstane věrným všem velikým zájmům rozumu a lidskosti." **)

Denník „La Liberté" dne 10. ledna 1878 podal úplný seznam literární pozůstalosti Thiersovy. „Mimo ohromné, nejrozličnějších předmětů se týkající korrespondence obsahuje: 1. úplně dokončené dějiny všech vyjednávání, které Thiers provedl s rozličnými bankéři a kreditními ústavy v příčině zaplacení válečné náhrady 5000 milionů franků, a všech dotýčných finančních operací. 2. Zlomkovité vypravování rozličných politických událostí z doby vladaření krále Ludvíka Filipa. Thiers za času císařství poslal tyto poznámky do cizozemska, odkud vykonavatel závěti je dostati měl. 3. Vypravování několika episod z doby, ve které Thiers byl presidentem republiky, jako jmenovitě: ‚Počátky národního shromáždění v Bordeaux' — ‚Život ve Versaillesu za času Pařížské komuny' — ‚Dějiny návrhu Rivetova' — ‚Volební boj (v Paříži) mezi Rémusatem a Barodetem' a t. d. 4. Dílo bohužel nedokončené, které počal Thiers již r. 1862 a které dle napsaných úryvků mohlo by se nazývati filosofickým spisem o původu a určení člověka; jakási spiritualistská kosmogonie, ve které Thiers vyložil a odůvodnil na základě přírodovědeckých studií své přesvědčení o nesmrtelnosti duše lidské. ***)

*) Augsb. Allg. Zeitg. 14. Juli 1872.
**) Augsb. Allg. Zeitg. 22. Okt. 1875.
***) Augsb. Allg. Zeitg. 13. Januar 1878.

V jakém směru psáno jest toto filosofické dílo Thiersovo, viděti lze z následujících slov, která Thiers pronesl dne 29. listopadu 1872 v národním shromáždění Versailleském: „Pravda jest, že jistá strana nevěří v boha, a já toho hluboce želím, neboť takováto nevěra snižuje duševní síly, snižuje tu zemi, ve které se vyskytuje. Ano, jsou lidé, kteří se domnívají, že studium přírody vyvrací ideu o bohu. Já naproti tomu, čím více se zabývám přírodními vědami, tím vidím zřetelněji, že nám příroda dává nověští o nejvyšším tvůrci všech věcí. Toliko špatné pozorování přírody může vésti k atheismu.“ *)

Josef Kajetán Tyl.

K sedmdesátileté památce jeho narozenin

píše

Eliška Krásnohorská.

(Pokračování.)

Produktivnost Tylova byla tak neúnavná, že již nyní, za dvě desítiletí po jeho smrti, nelze nám ji přehlednouti úplně. Tyl psával ku svým článkům nejen často cizí jmeno, jako: *Horník, Kutnohorský* a j., ale i různých písmen místo podpisu užíval: někdy *T. H.*, někdy *J. K.* své práce znamenal, jindy — což ze slohu i směru mnohých drobnějších článků patrno — za cizí, neznámá jmena se skrýval, anebo vůbec jmena žádného nenaznačil. Snad byl i mnohý článek jemu jakož redaktoru od jiného písatele odevzdán, ale opravami Tylovými tvářnosti zcela jiné a sice takové nabyl, že za vlastní jeho práci považován býti může; to pak tím více pravdě se podobá, jelikož k Tylovým Květům jak známo lnuli přemnozí nováčkové Parnasu, a redaktorových oprav pokusům jejich zajisté silně bylo třeba. Co jeho vlastní prací a co ne, nelze již najisto určovati, lze o tom jen dle pravděpodobnosti souditi; to platí nejen o anonymních ale i též o pracích oněch, které svým jmenem poznamenal, jelikož Tyl často cizích látek užíval, o kterých snad sám již nevěděl, odkud byly vzaty. Bylo zde již pověděno, že několik cizích divadelních her z paměti napsal; jinými — dle vlastního vyznání — cítíval se čile povzbuzena, by napsal něco podobného, i staloť se mu zajisté nejednou, že dojem některého cizího díla i po letech se v něm ozval a k reprodukci jej pudil. Takž sám do časopisu Jindy a Nyní byl napsal (1833) zprávu o provozování francouzské jakési činohry nazvané Kat Amsterodámský, a po třinácti letech měl ve svém Pražském poslu povídku: Katův syn, kteráž dějem Katu Amsterodámskému velice se podobá. Proto budiž mi prominuto, nedoveduli původní práce a pouhá zpracování při nejlepším snažení veskrz snad dosti přesně roztříditi.

*) Augsb. Allg. Zeitg. 3. December 1872.

Z toho jde na jevo, že Tyl nedbal vždy úzkostlivě originálnosti, naopak, počínal si v tom ohledu dosti svobodně. Jest to ovšem vada, avšak účelem této stati není zakrývati Tylovy vady a přisuzovati mu kromě jeho velikých a vážných zásluh snad i takové, kterých skutečně neměl. Praveno již, že časové potřebě svého národa obětoval často i důkladnost umělecké práce, ku kteréž si jen zřídka času dopřál, aneb vlastně jemu času dopřáno bylo.

Ohromná řada jeho spisů, kterými stále a stále lid náš ku čtení českému vábiti, zajímati, k vlasteneckému vědomí povzbuzovati, k pokrokům všelikým podněcovati se snažil, bezděky vede k porovnání s nejplodnějšími spisovateli vůbec, mezi nimiž jsou takoví, kterýmž úplně bezstarostná existence hmotná dovolovala věnovati každou chvíli života lásce své k literatuře, i zase takoví, kteříž právě ve své práci viděli jen výdělek, a jimžto jest — jak se zprosta říkává — literatura dojnou kravou, a kteří, obléhajíce nakladatele a plníce archy po arších takořka parou, ve své nekonečné rozvláčnosti neúnavně opakují své myšlenky.

Tyl ani bezstarostnou existencí hmotnou, ani chlebařstvím nebyl přiveden ku zpracování celého množství spisů svých. Bylť až do r. 1842, jak již praveno, vojenským úředníkem, pak střídavě režisérem, dramaturgem i hercem. Nemnoho bylo dob takových v životě jeho, kde by byl úplně jen na honoráře literární spoléhal; ovšem někdy, když veškery ostatní naděje ho zklamaly, pomýšlel v největší nouzi také na spisování pro výdělek — pak ale sklíčen cítil, že by práce jeho z nepravého plynula zdroje, a buď se ani do ní nepustil, buď k nespokojenosti své ji provedl.

Možno souditi, že valná většina prací Tylových povstala z téhož pramene jako první jeho literární výlevy mladické: z přirozeného popudu básnického. Ku mnohosti pak a z ní často plynoucí spěšnosti jeho prací vedla jej časová potřeba, — buď že příliš mnoho začal a najednou na svá bedra uložil, buď že vůbec měl za nejpřednější věc, aby se jen mnoho, co nejvíce česky čtlo, buď že dle smlouvy a povinnosti jistý počet prací podati, jistý počet archů vyplniti *musil*. Vždyť pak stýská sobě jakož mladý redaktor tak často a věru smutně, jak málo se píše, jak málo se listu jeho podává prací literárních a lidu nejen původního čtení ale i dobrých překladů českých. Vyplňovati mezery, odstraňovati nedostatky, burcovati lid stále a stále ze dřímoty: to byla pohnutka, pro kterou stále a mnoho produkoval.

Zdeť pak stůjž pokus přehledu nejhlavnějších prací Tylových, jenž nebude asi obsahovati všecky, nýbrž jen většinu jich.

Z původních her jeho dramatických buďtež jmenovány: Jan Hus. Paličova dcera. Strakonický dudák. Bankrotář a kramářka. Paní Marjánka, matka pluku. Krvavý soud. Jiříkovo vidění. Žižka z Trocnova. Krvavý křest. Lesní panna. Chudý kejklíř. Tvrdohlavá žena. Čestmír. Slepý mládenec. Brunsvík. Fidlovačka a t. d., a t. d. Seřaděny jsou tak asi postupem od nejdůležitějších k nejslabším. Také činohra Pražský flamendr přisuzuje se Tylovi jako původní; nesouť ovšem i jiné kusy, na př. Bankrotář a zejmena paní Marjánka každému patrné známky cizího vlivu, avšak nejsou v té míře Tylovu vlastnímu

rázu cizí, jako Pražský flamendr. Neníli kus ten pouhé zpracování, tož uměl Tyl na se vzíti i neobyčejně pofrančtilou tvářnost.

Kusů pak volně zpracovaných anebo přeložených sepsal Tyl takové množství, a mnohé z nich buďto již vymizely z repertoirů divadelních, buďto zpracováními novějšími nahraženy jsou (na př. Macbeth, Král Lear, Romeo a Julie a t. d.), že by zbytečno bylo celou jich dlouhou řadu — jeť jich asi sto — dle jmena uváděti. Na jevišti našem anebo v živé ještě paměti udržely se tyto překlady Tylovy: Mlynář a jeho dítě. Pěnkava a Čížek. Preciosa. Řemeslnická merenda. Srdce a svět. Cop a frak. Nalezenec. Enšpigel. Čarovný závoj a t. d., a t. d.

Tyl nevybíral si divadelní hry k překladům svým snad s klasickou krasochutí: i v tom podrobil se časové potřebě, vida svou povinnost v zásobování hereckých i ochotnických společností běžnými kusy repertoirními. Zásluhu získal si tím neocenitelnou: naučil sám sebe i veškero své čtenářstvo a divadelní obecenstvo zvukům češtiny nad tehdejší obyčej lahodné a plynné, volně se podávající vášnivému proudu výlevů citových, přirozené svobodě hovoru rozníceného, ohebnosti obratu intrikantského, úsečnosti dramatického výkřiku. Místo ztuhlého a vysoustruhovaného slohu, jakýž se tehdy tak rád považoval za privilegovaný sloh literární, vnesl Tyl v mluvu českou nenucený proud, společenskou uhlazenost, jednoduchost pravdy, stručnost, především pak vřelý pravdivý *život*, a to byl i bez obvyklého nákladu klasičnosti sloh nejsložitější a nejumělejší, pravý sloh a zcela jeho vlastní, původní Tylův sloh. Počínali si v tomto smyslu před Tylem již Klicpera a jiní, Tyl dílo jejich slavně dokonal, on sprostiv mluvu mudrlantské libovůle statně pomohl ji navrátiti k pravdě, která v živé mluvě lidu spočívá.

Následujtež zde názvy prací jeho novelistických, kteréž nemožno oddělovati od článků obsahu poučného, jelikož Tyl mnohé a velmi výtečné mezi nimi, zejmena ve svém Pražském Poslu, psával ve formě příběhů anebo jako dopisy vymyšlených osobností, ba i pro své literární a divadelní úvahy volíval nápadnější tyto formy, bez pochyby aby užitečný jich obsah i prostšímu čtenáři vábivěji se předváděl.

Výpočtu článků a povídek z cizích časopisů Tylem přeložených chci všemožně se vyhnouti, i budiž zde jmenována řada beletristických jeho prací oněch, kteréž původními nazvati lze, byť některé i z vlivů cizích byly povstaly.

První jeho povídka byla zmíněný již Statný Beneda, kteráž vyšla u Turečka v Litomyšli „mezi kramářským zbožím,“ jakž Tyl se vyjádřil. Pak následovaly v rozličných dobách života jeho: Zastaveníčko u černé branky. Prkoš Bilínský. Dobrodruzi. Redaktorův štědrý večer. Militka. Rozpustilý Janeček. Komedianti. Večer na ostrově barvířském. Půldvanáctá na Vyšehradě. Knihař vlastenec. Loterie. Radosti masopustu Pražského. Člověk spravedlivý. Čech a Lech. Dopisy patrných osob. Kteří jsou? Lazebníkův nový rok. Andělína. Tetera. Báchorka o vodní růži. Vlastenci. Po pěti letech (čili: pouť českých umělců). Procházky po Čechách. Hlídač vinohradu. Večer Svato-Mikulášský. Obrazy z dvou století. Proč jsem Čechem? Svatba na Sioně. Starý Tomáš. Slečna Lichnická. Arabesky. Něco bez nápisu. Ta nová čeština.

O pozdravování. Kamenná brána. Co je vlastenec. Točník a Žebrák. Prospěšná komedie. Zpomínka na mrtvého. Chudý muzikant a jeho kollega. Silný tabák. Policajt v pasti. Staří mudrcové — noví blázni. Ze života chudých. Pomněnka z hrobu nejstaršího Čecha. Moje poslední procházka s dvěma umrlýma. Vězeň v nové věži. Poslední doby v Bílé věži. Slasti a strasti cestujícího Čecha. Ženich na licho. Z deníku mladé vlastenky. Rozervanec. Odplata šlechetné mysli. S poctivostí nezahyneš. Katův syn. Opatrnost koruna moudrosti. Chudé děvče a bohatý synek. Břeněk Švihovský. Braniboři v Čechách. Tataři u Holomouce. Pan zeman z Nových Dvorů. Uhlíř a vládyka. Karbaník a jeho milá. Dvojí spravedlnost. Vlast a matka. Praha. Vychovanec pomsty. České granáty. Nevěsta z Hvězdy. Pomněnky z Roztěže. Pepíček a Pepička. Zloděj. Chudí lidé. Zlatníkova milenka. Alchemista. Svátky na Vyšehradě. Rozina Ruthardova. Sestry. Hra z ochoty. Marie. Kutnohorský dekret. Láska básníkova. Láska vlastencova. Divadelní ředitel. Dalimil. Pro jediné slovo. Dceřina přísaha. Nový rok. Bláznivý houslista. Růže z keře nízkého. Český jazyk moje škoda. Ptáčníkova dceruška. Boží soud. Nesvorní bratři. Pohádka o zlatém jablku. Smíření. Blahosti kněhkupecké. Žižkův soud. Beseda (patero dopisů). Panáci ze švestek. Karbaník (báchorka). Krištof Kolumbus a t. d., a t. d. — Každému známo, že kromě těchto i mnohých jiných nejdůležitější a největší Tylovou prací beletristickou jest jeho vlastenecký román Poslední Čech.

Články zde nejmenované jsou povídky a pověsti přeložené, výtahy a zpracování cizích článků národopisných, cestopisných, historických a t. d., článečky humoristické, kterými přispíval do Palečka, kritiky, jež psal do Květů, Musejníka, České Včely a p., posléze jeho básně, proslovy, deklamovanky, předehry a t. d., konečně články jeho politické a populárně poučné i celé množství drobných zpráv žurnalistických, kteréž mu co horlivému publicistovi a výtečnému redaktoru bylo sbírati ze všech oborů lidského pokroku pro čtenářstvo české.

Ohledněmež se po činnosti jeho redaktorské, jaký asi byl její směr a jaké její ovoce.

Roku 1833 převzal redakci Pospíšilova časopisu Jindy a Nyní, kterýž název roku následujícího takto přeměněn: „Květy České, listy zábavné pro všeliký stav.“ Tyl nemohl býti jakož redaktor listu veřejně jmenován, jsa v úřadě vojenském, jenž toho nedopouštěl. Redigoval tedy list Pospíšilův jmenem nakladatelovým; po skončení r. 1836 vzdal se redakce, Květy vycházely pak dále skutečnou redakcí Pospíšilovou, až zase ročníky 1841 a 1842 Tylem redigovány jsou. Mylné jest tedy výše již citované udání Naučného Slovníku, že Tyl na r. 1845, následkem Havlíčkovy kritiky o Posledním Čechu redakce Květů se vzdal, neboť ročníky Květů 1843—1848 redigoval vesměs jich vydavatel, Jaroslav Pospíšil.

R. 1838 pořádal sbírku původních i přeložených her divadelních, nazvanou Česká Thalia. Od r. 1840 až 1842 byl redaktorem časopisu *Vlastimil*, jenž vycházel nákladem Spurného. R. 1842 spořádal též sbírku České Besedy. V letech 1846 a 1847 redigoval periodický spis nazvaný Pražský Posel, jenž zejmena za účelem prostonárodního

poučení nákladem Pospíšilovým byl vydáván; živý ruch r. 1848 proměnil téhož Posla v politický týdenník, jenžto však v půli ročníku 1849, trativ pořád víc a více politického rázu, zcela přestal vycházeti, poněvadž — jak Posel sám praví — kauce za list politický nebyla položena; nejspíš že ubývání abonentů, na které sobě Posel několikkráte posteskl, bylo nakladateli v tom závadou. Pražský Posel počal znova vycházeti v původní své podobě, s obsahem populárně poučným, opět redakcí Tylovou a nákladem Pospíšilovým, a sice r. 1851; roku příštího vycházel Posel ještě, ne však již redakcí Tylovou. R. 1849 počala firma Haaseova vydávati politický list pro lid, nazvaný Sedlské noviny, i zvolila si za redaktora též Tyla; 1. dubnem list začal vycházeti, 30. června však objevilo se v čísle 39. již loučení se redaktorovo, neboť Sedlské noviny zastihl týž osud jako politického Pražského Posla — byly zastaveny za příčinou kauce, kterou vydavatelé složili sice ale opět si vyzdvihli, ač tenkrát na nedostatek abonentů nemohli si stýskati.

Kromě těchto větších prací redakčních pořádal Tyl anebo pomáhal pořádati některé menší publikace; připomínám jen malé almanašky, tak zvané „Pomněnky,“ kteréž se o českých bálech tanečnicím místo skvostných tanečních pořádků rozdávaly, chtějíce hloub než zábava plesová vložiti v mysl jejich símě vlasteneckého vědomí. Mezi rozmilými těmito knížečkami zvláště hodnou svého účelu měla myšlenku knížka z r. 1843, obsahujíc sbírku básní od samých Čechoslovanek.

Tyl byl při mnohostrannosti a živosti svého ducha, při sanguinické neohroženosti svého citu a úžasné plodnosti svého talentu pro onu jako pro každou jinou dobu takořka rozeným redaktorem. Jemu nebylo tak nesnadno, jak by bylo duchu třebas důkladnějšímu avšak jistým oborem omezenému, vpraviti se v onu příjemnou universálnost, jakouž si mosaikové naše obecenstvo na časopise zábavně poučném žádá. Tyl nebyl skrupulant, a psáti jednou minutou noticku vědeckou a hned zas anekdotický žertík, bylo jeho duševní pružnosti hračkou; při tom vždy byl hotov vyplniti v nedostatku spolupracovníků celé archy vlastními pracemi, a to nejrozdílnějšího druhu.

Tyl této své vrozené snadnosti nikdy nenadužíval, nikdy ani vědeckou noticku, ani žertík nenapsal bez podstatného účelu. Na dně jeho duše spočívalo horoucí přesvědčení a jako démant čistá snaha *prospěti svému národu*, a nesmazatelný důkaz o ryzosti jeho nejhlubšího nitra, o pravém vlasteneckém zápalu jeho myšlení podává se veškerou jeho činností redaktorskou.

Patrno to již v listu Jindy a Nyní, kdež Tyl byl ještě v redigování ba v literárním světě vůbec takořka nováčkem. Určení listu toho byla arciť zábava, beletrie tudíž převládala; k nováčku redaktoru družili se i nováčkové spisovatelé, avšak rádi též spisovatelé již známí, a mnozí do nynější doby velice se proslavivší, listu Jindy a Nyní i pozdějším Květům péra svá propůjčovali. Psaliť tam Jan z Hvězdy, Strnad Klatovský, Tomíček, Ant. Marek, Kamenický, Klicpera, Kamarýt, Vetešník, Věnceslav Ráb, Dalibor Kopecký, Činoveský, Tupý Jablonský, Franta Šumavský, Koubek, Macháček, Al. Šembera, Fr. Šír, Karel Hynek Mácha a zvláště pilný a věrný Silorad (Patrčka), kromě mnohých

29*

jiných; později též K. J. Erben, Trojan, dr. Staněk, Boj. Pichl, Rubeš, Štulc, Fr. Sušil, Tomsa, Hajniš, Langer, Vrťátko, Nebeský, Doucha, Hanuš, Furch, Jordan, prof. Svoboda, Rieger, J. Pospíšil, Kaška a přemnozí jiní, kteří s menší nebo větší zásluhou buď již odešli k otcům aneb dosud jako ctihodní veteráni z literárního zátiší v ruch náš působiti neustávají.

Snažilť se Tyl vedle básní a povídek, jakéž právě doba mu podávala, osvěcovati staťmi Květů hlavně ony kruhy, které se obyčejně „lepší společností“ nazývají, věda, že do tříd chudých, pracujících beletristický týdenník nevnikává. Měl na zřeteli hlavně měšťanstvo jak Pražské tak venkovské, též bohatší rolnictvo a pak — což tehdy bylo činitelem ještě velice významným — vlastenecké duchovenstvo. Snažil se tedy udržeti všecky články svých Květů na takovém stupni, jenž základní vzdělání čtenářovo již předpokládá, i pozměňovati a dále pobádati toto vzdělání, všude takořka německé, víc a více směrem národním. Žeť pak národnímu smýšlení nerozuměl pouze co přirozenému lnutí každého tvora k ponebí, ve kterém se zrodil, pouze ve smyslu jeho nejsprostším, nýbrž že právě civilisátorské, k čistému lidství povznášející moci vlastenectví přisuzoval váhu největší, dokázal nejednou; uvádím zde na př. místo z jeho článku „Proč jsem Čechem?“ jenž vyšel v příloze Květů (neboť Květy měly krásné přílohy výhradně věnované národním interesům kulturním) roku 1836: „Toliko vlastenectvím dospěje člověk školy, v jakou ho světanství uvesti má, vlastenectvím toliko dosáhne, co mu za cíl vyměřuje světanství — národů blaženost, jeden ovčinec. Kosmopolitismus bez vlastenectví, jakž jsem já až posud život lidský poznal, jest výtvor nemocných nebo zlých hlav. Co člověka až dosavade na pravé stojiště uvádí, vlastenectví jest.“ Rozumí se, že mu pak milený jeho jazyk také více ještě značil, nežli ptáku přirozený jeho zpěv: národní jazyk byl mu nejhlavnějším prostředkem ku vzdělání a oblažení národa i vůbec národů; tím byl mu nejmilejším.

Poučoval tedy ve Květech svých nejen o písemnictví českém a nejznamenitějších jeho úkazech, ale též o jazyce samém, o nových jeho formách, nově nalezených anebo hledaných slovech, pro život obecný nutných; připomínám si na př. jako curiosum dosti zábavnou serii článečkův o jediném slově *tratiknot*, kteráž ukončena byla původním venkovským slovem *knotník*, jež Ferdinand Fingerhut Květům ohlásil. Nynější redaktoři beletristických listův mohou se takovýmto malichernostem usmáti; avšak kdož upravil a vzdělal v obecenstvu půdu pokročilejšímu stanovisku našemu, kdo, neli oni „naivní, malicherní“ lidé mravenčí svou pílí, která od slovíček začínala a žádné maličkosti se neštítila, lidé jako Tyl? Uváděje v život oné „lepší společnosti“ národní jazyk, pobádal ji neustále, s ohnivou vytrvalostí, kterouž se mu v tom ohledu zajisté nikdo nerovnal, aby tímto jazykem obnovila a přetvořila společenské své zábavy. Nikdy pak nezapomínal, jak vydatným živlem společenským jsou ženy a dívky, pročež ve Květech nejednou zvláště k nim se obracel lichotně i žertovně i zase dojemně, vybízeje jich pozorností svou ku vzájemné pozornosti, ku čtení a vlasteneckému cítění i působení. Květy uznaly též za prospěšno k po-

češtění společenského žití přinášeti i nadšené zprávy o neslýchané tehdy novotě — o českých bálech a besedách, svůdným jich líčením zajisté lákajíce odnárodnělou společnost k nápodobení jejich svěží české družnosti; ba Květy neostýchaly se ani, aby této společnosti vyhověly ve všech jejích elegantních potřebách, podávati též články o krojích a modách, které psal starý vlastenec v dobré ještě paměti našincův zachovaný, herec, krejčí a „spisovatel“ nebožtík Kaška. Zejmena však věnoval Tyl divadlům českým, řádným i ochotnickým nejúsilovnější povzbuzení. České hry v Praze, mnohdy tak macešsky a takořka bez nejnutnější přípravy provozované, snažil se povznesti na stanovisko v pravdě umělecké, a mnohé jeho věty, kterýmiž čistotu a správnost jazyka hercům na srdce klade, mají až podnes — bohužel — tak důrazný význam, že by se často toliko opakovati měly. Zdá se, že Tyl za své divadelní kritiky zakusil dosti výčitek od svých kollegů herců — a kterýž bystřejší kritik, jemuž jde ideál věci nad libost osobností, nezakusil podobných?

Literární jeho kritiky, nechť v neústupnosti svého stanoviska tu onde soudil jednostranně (nikdy ale strannicky!), jedno vydávají svědectví: Tyl soudil jak ve Květech, tak i ve všech pozdějších svých kritikách vždy dle stejných sásad, nedopustil se nikde nedůslednosti, a toť důkazem, že soudil *z přesvědčení*, ze skutečného zápalu pro vodící myšlenku svého života — pro nejbezprostřednější prospěch národnosti české. Toť nám zde dostatečno k ocenění Tylových článků kritických, neboť rozbírati věcný jich obsah a psáti kritiky o starých kritikách nemůže býti úkolem této stati, jíž běží o hlavní rysy povahy a činnosti Tylovy a jíž tedy stačí ztvrditi, z jakého názoru a mravního zdroje kritiky jeho plynuly.

Ze zmíněné již polemiky s Čelakovským, kterou Tyl vedl ve Květech, jde na jevo, že s nemalým namáháním snažil se potlačovati v sobě přirozenou prudkost sanguinikovu proti jízlivosti svého protivníka, i připomínati sobě i jemu, jak neplodný to boj a jaká škoda mařiti drahý čas i dobré síly, na něž tolik nevykonaného vzácného díla kolkolem volalo. Tyl neměl zalíbení v žádném štvaní, dal se v ně strhnouti jen útoky skutečně příliš ostrými, a litoval ho v nejhlubším svém přesvědčení hned od začátku. Zajímavo, že nejtrpčeji rozdvojil se s Čelakovským bera proti němu v ochranu povídku Karla Hynka Máchy.

A co pak vřelých slov zármutku, co žalozpěvů přinesly Květy po smrti tohoto zádumčivého pěvce! Nebyloť spůsobem Tylovým umlčovati neb hanobiti zásluhu literárního soudruha, s jehožto směrem se nesrovnával. Nepěstovalť nižádné kamaraderie, ale z celých Květů patrno, jak pocit družnosti a společného posvěcení skutečně ovládal srdce vlasteneckých literátův. Památka básníkův, náhlou smrtí odňatých, nehasla jen krátkým dutým udeřením na smuteční buben. — Taktéž upřímně ve Květech opěvána ztráta Kamarýta a jiných. Básně Klácelovy i plody mnohých jiných rozbírány s veškerou snahou po pravdě a při tom s účastenstvím srdečným; zásluhy pak velikolepé slaveny též náležitou jim měrou; nerušen tu nikdy poměr mezi záslužkou nějakého veršotepce minorum gentium a nehynoucími skutky veleduchů,

kteří obětí svého života národu skutečné pomníky stavěli. Pohleďmež do Květů, kolikrát a z jak mnohých stran daly zazvučeti básnické oslavě stařičkého Jungmanna, dokončivšího po třicetileté práci největší své nesmrtelné dílo, slovník svůj!

Jaká to naivnost, slaviti básněmi vycházení slovníka! pomyslí snad sobě mnohý veršovec. Ovšem, za našich dnů není u nás v obyčeji opěvati nejpředněji to, co nejpředněji srdcem národa hýbe; dokončení slovníka však skutečně budilo ve všech vlastencích radost tak velikou, že mnozí se neostýchali dáti jí výraz básnický, a my — klaňme se citu jejich za jeho pravdomluvnost, čili „naivnost."

Neníť ovšem veškera příležitostní poesie Květů takového druhu, že by mohla nás nadchnouti neb dojmouti. Panovalť v letech třicátých i čtyřicátých u nás náhled, že okázalou loyálností získáme národnosti české i mladým protiněmeckým jejím snahám přízeň panovnického domu. Takž potkáváme se i ve Květech, jako jinde, s básnickými osvědčeními oné loyálnosti, což dokazuje jen, že Tyl jakož *politická* hlava nepředstihoval své doby. Doba Havlíčkova nebyla ještě přišla, duch jeho nebyl ještě vznítil v národě onen politický rozbřesk tak mocný a žel že brzkou reakcí zas náhle uhaslý jako elektrická jiskra.

Ona naivnost neubírala mužům našim ryzosti svobodomyslných snah a slovanského smýšlení, i nemůže jim počítána býti za vinu, jako spíš oněm, kteří s otevřenýma již očima, po době Havlíčkově znova v mlhu téhož omylu zabředli a lidu zabřednouti dali v letech padesátých. Tyl byl však pravým stoupencem své doby i v nejlepších jejích snahách, mezi kteréž zejmena náležela vřelá příchylnost k myšlence slovanské, probouzená již Hankou, A. Markem a Kollarem v nejprvnějším rozkvětu literárního ruchu českého, myšlenka, kteráž za starší oné doby u nás mnohem všeobecnějšího porozumění mezi vzdělanci českými a zejmena v literatuře všeobecnějšího výrazu dosáhla nežli za doby nynější. Květy se snažily rozsévati vědomost o bratrských národech slovanských a články národopisnými, historickými a literárními působiti ku sblížení se mysli českého lidu s duševním žitím velikého kmene, jehož jest znovuzrozenou ratolestí.

Květy všímaly sobě i vzdělanosti jiných národů evropských, přinášely překlady z frančtiny, z němčiny, ze španělštiny, ba i z klasikův řeckých a římských. Také o pokrocích věd a nových vynálezech šířena tu známost, a o památných dnech historických vedena rubrika. Květy takto zorganisované převzal z rukou Tylových vydavatel po dvakrát ve svou redakci a s prospěchem vedl je dále.

Osvědčiti však svou schopnost k vedení časopisu, kde ne zábava ale vzdělání bylo vytknuto za účel hlavní, měl Tyl více příležitosti při pořádání výše již zmíněného Vlastimila, jenž se „přítelem osvěty a zábavy" šíře jmenoval.

V povahu a vážnější vzhled této publikace Tyl výtečně se vpravil; nebyla to již usmívavá tvářnost Květů, však ač beletrie a zejmena básnictví se vzácnou péčí tu pěstováno, měl Vlastimil povšechný směr nejvalnější částí poučný, a odečteli se rozdíl, jenž z poměru obou dob sám sebou vyplývá, možno Vlastimila přirovnati asi k nynější Osvětě.

Byl to list výtečný, jehož si vzdělanější čtenářstvo vlastenecké mohlo a mělo lépe vážiti; nedožil se však valného stáří, zaniknuv po třech letech.

Přinášeje větší články poučného obsahu měl Vlastimil ovšem největší potíž, aby se domohl článků původních, pročež také s mnohými překlady a výtahy v něm se potkáváme; bylali již ve Květech dle humoristických i vážných stesků redaktorových nouze o původní povídky veliká, byla zajisté ve Vlastimilu o populárně poučné originály tím větší. Nicméně dovedl Tyl nemnohými původními a jinými pouze zpracovanými články svých přispěvatelů vypomáhati si tak obratně, že v každém svazku Vlastimila docílil příjemné rozmanitosti, zvýšené množstvím zpráv i článků drobnějších ze světa vědeckého i politického, které seřaďoval v různých rubrikách, nazvaných ku př.: „Panorama věku našeho“ a t. p.

Básněmi zastoupeni ve Vlastimilu Čelakovský, Chmelenský, Jablonský, Pichl, J. J. Marek, Rubeš, Štorch a jiní; překlady básní cizích podali mu Kalina, Doucha, Rieger, Purkyně, Pichl (ze španělštiny) i jiní; vedle původních povídek Tylových pak nachází se tam Chocholouškova Vanda, kteráž k mimovolnému svádí porovnání těchto dvou plodných a zasloužilých novelistův, pomáhajíc v tomto sousedstvu bezděky řešiti otázku, proč nadaný, básnický Chocholoušek nižádným svým spisem, ani svými obrazy jihoslovanskými, nezískal si popularnosti a sympatic v obecenstvu tou měrou, jako Tyl svými povídkami historickými i moderními a svým Posledním Čechem. Budiž mi prominuto, že odbíhajíc od Vlastimila maně přibírám k oněm dvěma spisovatelům ještě třetího, a sice spisovatele německého, jejžto však vedle Tyla lze nazvati nejpopulárnějším v oné době spisovatelem českým: míním Herloše, neboť naskytuje se mi otázka, proč Chocholoušek, jenž svým romantismem tak mnohonásobně spříbuzněn je s tímto Čechoněmcem, nikdy neopanoval svými spisy čtenářstvo české tou měrou jako Herloš. Zdá se mi to tak: Herloš, zamilovav se do romantického živlu českých dějin, zmocnil se ho arci že bez velikých skrupulí svou hravou fantasií novelistickou, kteréž nenuceně a přirozeně dal rozprouditi se v četných svazcích románů svých; Tyl pak, v ohledu ethickém vysoko nad Herloše vynikaje, viděl v minulosti i přítomnosti život svého národa a zmocnil se obou s veškerým zápalem vlasteneckého srdce; jako Herloš vědou dějepisnou, netrudil se ani on mnoho pravidlem uměleckým — jak mu srdce velelo, tak mluvil k lidu svému. U Herloše tedy přirozený proud obrazotvornosti, u Tyla pravda života a přesvědčenosti strhly k sobě mysl čtoucích; ale Chocholoušek, ač sobě volil látky podobně lidu sympatické jako oni dva, postavil mezi bezprostřední jeho cit a své výtvory již jakousi hradbu — onť již ve svých pracích nezůstal naivně přirozeným ani naivně pravdivým, onť již za časté umělkoval. Jím nevládl uchvacující předmět, on chtěl jím vládnouti sám, a k tomu nedostávalo se mu *původní* síly plastického tvoření — zkoušeje sem tam dosíci působivosti cizích vzorů, tu onde hledal prostředků, a pohrávaje tu pestrostí fantastiky, tu bledým nádechem sentimentálnosti minul se leckde s barvou života, stával se rozvláčným a místo pravdy často zachytil frási, které zdravá ale naivní mysl nejširšího čtenářstva porozuměti nemohla.

Zdálo se mi, že malou touto odchylkou povinna jsem byla čtenáři pro naznačení stanoviska, na jakémž spatřuji Tyla v poměru k současným vrstevníkům jeho, významem i působností jemu nejpříbuznějším.

Vraťmež se tedy k Vlastimilu. Beletristická jeho část nebyla objemná, ale vybraná. Články poučné byly různého obsahu. Dr. Amerling pojednával v nich o anthropologii, prof. Koubek o filologii, prof. Smetana o dějinách, Nebeský o literatuře české, Doucha o literaturách cizích, uváděje zejmena leccos zajímavého, co o nás Češích v cizině se bájilo neb soudilo; o přírodních vědách psali tam dr. Staněk, Fr. X. J. Mašek a jiní; o slovanských národech, jejich dějinách a literaturách z části původně, z části v překladech pojednávali Lud. Štúr, Zap, Hansgirg, Tomíček a j. v. v článcích větších, kromě kterých otevřel Vlastimil též rubriku „Hlasatel Slovanský"; články o francouzské politice a literatuře pracovali Filípek a Kopecký; kromě těch byli přispěvateli mnohostrannými Vrťátko, Šumavský, Tomsa, Podlipský, J. Bačkora a m. j.

Nejpatrněji však ryzé, ušlechtilé snahy Tylovy objevuje jeho Pražský Posel, sbírka užitečného i kratochvilného čtení pro lid jazyka českého. Historie této publikace již výše pověděna jest, avšak záslužnost této práce Tylovy, ještě nyní po třiceti letech ve svém oboru vzorné, hodna jest paměti nejvděčnější. Bylť Pražský Posel určen k vychování lidu, jenž z mrákot dávného útlaku se probouzel, v samostatné, vzdělané občanstvo i v uvědomělý národ; obsah pak i sloh Poslův tak případně Tylem byly voleny i řízeny, že dlužno jej nazvati publicistou nejvýtečnějšího druhu, pravým učitelem národním. Dle svědectví samého vydavatele, Jarosl. Pospíšila, Pražský Posel nejen byl redigován ale i *psán* rukou Tylovou, a tento poctivý, utěšený kus práce takovou má cenu u vnitřních dějinách našeho znovuzrození, že s dojatým srdcem mohl by národ položiti krásný slavověnec na hrob miláčka svého, i kdy by za celý svůj život nebyl nic více vykonal.

Přinášelť Posel v každý čas lidu našemu radu, výstrahu, povzbuzení k osvětě a prospěšným změnám zastaralých návyků; vždy slovem jasně přesvědčujícím bojoval proti předsudkům, škodným pověrám a vzněcoval touhu po pokroku, důvěru k novým duševním výbojům a k zisku z nich plynoucímu. Poučoval o nutném zlepšování škol, o užitečnosti dětských opatroven; naváděl, ku př. kterak místo škůdců měli by se ochranci stromoví v dětech odchovávati; napomínal k šetření starožitností i učil je poznávati; objasňoval státní zákony i dával pokynutí o nejlepším vnitřním zřízení obcí; budil úctu k vědám, seznamoval s praktickými jich výsledky, vystříhal před dryjáčnictvím, učil pravidlům zdravotním, učil též šetřiti zdraví a síly zvířat a lidskému s nimi nakládání; věnoval horlivou péči veškerým vědomostem, týkajícím se zlepšení polního hospodářství, a jako rolníkovi byl i průmyslníku samostatnému i chasníku řemeslnickému bystrým a svědomitým rádcem. Až do dneška mají články jeho, řemeslníkům a průmyslníkům věnované a nejvíce ve formě povídek prostomile sepsané, hodnotu ve svém ryze národním slohu a své prostodušné případnosti takořka nedostiženou. Jak mluvil k jednoduché mysli pracovníkově Tyl, tak dovedl

k ní mluviti právě jen on. Při tom neopomíjel ani nejprostšímu chasníku uváděti na paměť, že jest synem národa šlechetného a nešťastného, jenž každé poctivé ruky potřebuje k svému a svých synů oblažení. S hrdostí připomínal slavné děje české minulosti i veškery živé známky nového rozkvětu národního: učil vážiti si literatury a povznášeti se k porozumění nemnohým tehdy ještě zjevům českého umění; radostně ohlašoval založení školy průmyslové, Měšťanské besedy v Praze, objasňoval význam vznikajících čtenářských besed a schůzí, povbuzoval k zařízením podobným; budil vážnost k ryzosti a důstojnosti mateřského jazyka a kladl ji vedle hospodárnosti a pokročilosti jak obchodníku tak rolníku za přední povinnost. Nelze bohatý obsah Posla krátkými poznámkami dosti znázorniti, neřkuli vyčerpati. Měl při tom vždy zásobu pěkných povídek a článků, které šířily vědomost o cizích národech a rozličných náukách; při tom množství historických vzpomínek a anekdot, a vždy také něco čiperného pro zasmání, jakož vůbec jeho svěží humor a jadrný vtip velice mu napomáhaly sblížiti se s porozuměním českého sedláka a chasníka. Ba i pomocí obrázkův — ač jen skrovnou měrou — snažil se poutati pozornost svého čtenářstva, ano i hudební přílohou zkusil se mu zavděčiti. Přinášelť pak Posel ovšem i zprávy o tom, co se ve světě a zvláště v otčině nového událo.

Avšak, mohl by snad leckdo říci, jakáž v tom všem zásluha Tylova? vždyť to byly nejvíce věci, které odjinud čerpal a pouze pro své obecenstvo upravil. Ovšem, Tyl nečerpal známostí o světě z nebe, aniž náučných vědomostí ze své fantasie. Učil se odjinud, jako se učí jiní, a poučoval dle toho, co mu doba osvědčeného podala. Ale jak a co vybíral a *jak to upravil*, vlastním duchem a bezprostřední znalostí českého lidu pro potřebu jeho zpracoval, i jakým ryze prostonárodním slohem svému čtenářstvu každou pravdu podal: to ocení jen ten, kdo český lid miluje, jako jej miloval on, a kdo nehledaje spásy národa v palácích rozumí tomu požehnání, které poctivá ruka zasívá dolů v půdu vše rodící — v zdravé srdce prostého lidu.

Kdy by na pomníky slavných mužů vždy se zapisovalo, co vykonali, skvěl by se na pomníku Tylově v první řadě nejlepších jeho prací též Pražský Posel.

S nemenší snahou redigoval Tyl Posla, když tento proměněn byl v list politický; avšak výsledky jeho práce nemohou se tu předešlému Poslu rovnati svou trvalou hodnotou v prostonárodní literatuře. Politické články Tylovy mají sice tu zásluhu, že jasným a jednoduchým spůsobem lid obeznamovaly s událostmi a s vládnoucími hesly — bývají však beze zvláštní iniciativy a tvůrčí jiskry, a spadají v dobu, kde mimovolné porovnání s geniem Havlíčkovým Tyla jakož spisovatele politického velice v pozadí posunuje.

Tyl skutečně jsa spíš mužem evangelia, nebyl, jak Havlíček mu vyčetl, mužem „*činu*“, a v oné vzrušené době — 1848 — nemohl ovšem ten politickým věhlasem vyniknouti, kdo nebyl mužem činu a to nejodhodlanějším. Tyl byl mezi nejstatečnějšími, kteří dobu svobodných převratů připravovati pomáhali netušíce její blízkost; ale když doba ta přišla, našla si jiné muže, a Tyl nebyl z oněch, kteří teprvé v ní nalezli těžiště svého života. V politických článcích svých býval Tyl

nadšeným zpravodajem událostí, ježto však předvídati a jimž koleje vykazovati nebylo jemu dáno. Byl věrným a vřelým stoupencem doby té, nikoliv ale vůdcem jejím. Nicméně neušel Posel ani při politické své mírnosti tiskovému soudu. Trvalým významem vynikají i v politickém díle Posla Tylova opět ony jeho články, které povšechně civilisátorskými, ne však časově politickými otázkami se obírají.

Jiným ještě Tylovým spisem politického obsahu byly, jak již podotčeno, Sedlské Noviny, kteréž vycházejíce třikrát za týden rozšířily se na onu dobu v poměru velikém.

Co v době Bachovské prostonárodní list politický mohl provesti, to snažil se Tyl učiniti skutkem, a získal si za tu krátkou dobu, než Sedlské Noviny opět zanikly, uznání všech. O pěkných jeho článcích, jimiž v tomto listě opět o hospodářství obecním a svobodě občanské, o školách a vzdělání mateřského jazyka svým vábivým způsobem pojednával, jakož o výtečných jeho povídkách z lidu a pro lid, jež tam umístil, totéž dalo by se pověděti, co při Pražském Poslu již řečeno. Politická část Sedlských Novin pak již mnohem přiměřeněji vyhovuje době k obyčejnému klidu ve vlasti naší se vracející, a dokazuje, že Tyl byl za poměrů normálních i dovedným žurnalistou politickým, kdežto v Pražském Poslu o rok dříve bylo patrno, že bouřlivému letu nových sociálních názorů a hlubším příčinám událostí pérem svým nestačí. Sedlské Noviny byly časopisem velmi vítaným a měly půl druhého tisíce abonentův. Tyl nesl zaniknutí tohoto listu neobyčejně těžce. Významná pro celý jeho život, pro celé jeho mnohostranné a výčitkou rozkouskovanosti tak trpce a často bičované působení, jsou slova, kteráž pronesl ku svým čtenářům při zastavení Sedlských Novin: „Jaktěživ jsem nepsal nic s tak těžkým srdcem jako těch několik řádků,“ počíná, a dále pak píše: *„Je mi velice líto, že jsem opět něco počal, co nemohu dále provest.* Rozpracoval jsem mnoho, ale leží to nedoděláno; kdož se nadál, že budu muset tak brzo od práce ustoupit? Vůle byla dobrá“ .... Praví pak, že by byl chtěl po zrušení Sedlských Novin opět něco vydávati, jako býval Pražský Posel, a sice proto, „poněvadž vidím, že hrozně málo poctivě psaného a laciného čtení tohoto spůsobu vychází; ale dílem je celý nynější stav náš takový, že člověku pravdy milovnému někdy choutka zajde ústa otevřít,“ — „a konečně budu moci k nějakému novému podnikání udělat spíše dobré přípravy, aby zase nezahynulo, a takž jsem tedy uzavřel, že se teprva později do něčeho pustím.“

Skutečně později byl obnoven Pražský Posel v původní své podobě — zahynutí jeho Tyl však nezabránil. Zanikl neblahou, dusnou tísní doby, jako zanikly všecky ony časopisy, o nichžto Posel sám byl pravil: „Povstalo u nás rozličných listů, jako Národní Noviny, Občan, nové Květy, Večerní List, Pozor, Občanské Noviny, Sedlské Noviny, Vlastimil; ale ze všech těch listů nezbylo nám nic nežli zpomínka!“ — „Kde je Prostonárodní List? — kde je Vesna? Kam to povede, budouli takto hynouti časopisy české? Jaké zbývají posud pro záležitosti nás Čechů? — Blahověst a Časopis pro katolické duchovenstvo, — úřední Pražské Noviny ..... zbývá nám Lumír, Časopis

Českého Museum, Týdenník pro polní a lesní hospodářství a náš skromný Pražský Posel“ . . . .

Zanikl také tento nedlouho po onom stesku. V tak smutných dobách veřejnosti utekl se Tyl zas k samostatnému uměleckému tvoření, psal divadelní kusy a původní povídky, k nimžto se nyní obrátíme.

Že tak dlouho prodleno u redaktorské činnosti Tylovy, kéž promine vlastenecký čtenář pisatelce, kteráž sobě myslí, kdo ví kdy prokázal by někdo jiný památce Tylově tuto službu vděčné lásky, kdy prozkoumal by publikace jeho s touže pietou a vyslovil s tak opravdovou snahou o nestranné uznání význam pravých jeho zásluh; — a prosvítáli mezi těmito řádky jakási skrytá zkušenost, máť ona z ní toto naučení: Tyl byl tak významným, tak vítězným a národu tak drahým, že za živa již závistníky měl, i po smrti je má a dlouho ještě míti bude.

Nyní, po třiceti letech, publicistika česká ovšem jinými vládne prostředky než za dob Pražského Posla a Sedlských Novin, a jiných také domohla se úspěchů i pokroků. Avšak jsou věci, které Tyl již tenkrát tak dobře prováděti uměl, jako se provádějí nyní, a ve kterých aby se děl pokrok skutečný, třeba nám tak vhodných talentů, vedených tak šlechetným vlastenectvím, jaký byl se narodil Tylem.

A taktéž i v jeho povídkách a dramatech mnohá myšlenka naladěna, mnohý směr nakreslen i mnoho veškerým ohněm upřímného srdce pověděno, co dnes u mladších pokládáno za nové a originální, kdežto snad v pravé podstatě mnohých věcí nepokročili valně dále než Tyl. Neboť Tyl byl spisovatelem veskrz moderním, byl realistou proniknutým myšlenkami humanismu a proto nejen vřelým vlastencem ale též pravým lidumilem, což nesčíslněkrát v povídkách jeho nezničitelnou opravdovostí zapsáno. Netajeno zde, že Tyl také mnoho napsal pouhých ohlasů vlivu cizího, avšak vedle převeliké řady původních, ze samého srdce jeho vyrostlých prací mizí ona slabší jich část právem jako věc vedlejší, i není to ona, kteráž povahu a hodnotu Tylovy literární činnosti určuje. Slabší ta část pomalu vytratí se z literatury a z paměti naší, avšak to, co v pravdě Tylovo, — a jest toho bohatý odkaz, — má význam tak pravdivý, že dokud bude národu našemu zápasiti o jeho práva proti útisku cizího živlu, budou Tylovy spisy nejen v dějinách literárních ale *v živé literatuře* míti stálé místo; teprv budeli kdysi národu našemu dopřáno volně se rozvíjeti na výsluní blahé svobody, odloží lid náš Tylovy vlastenecké povídky i přejdou z rukou jeho v archiv literárních dějin , ...

Názory v nich vyslovované mnohému zdají se býti elementárními a zastaralými, poněvadž v lecčem označují stanovisko, kteréž v theorii již překonáno; avšak skutečnost za touto valně ještě pokulhává, a mnohá z ideí nyní třebas nejvelkolepěji hlásaných jest dosud, ohlednemeli se na fakta, pouhým přízrakem — nechci říci ostřeji: frásí; a mezi skutečnými našimi pokroky ozvalo se také tolik hesel, která selhala, a v žití našem národním založeno tolik chorob i nepravidelností, že právě tuším nyní více než jindy bylo by záhodno připomínati si opět ony jednoduché, elementární pravdy vlasteneckého vyznání, které Tyl svými povídkami takřka v systém složil — a i kdy by nebylo

mezi vzdělanými našinci chorobných theorií, tož ve skutečnosti života našeho vždy nalézají se kruhy odumřelé a neprobuzené, kteréž nám nutno výbojně pro národnost a osvětu získati, — ejhle, jaké to působiště pro elementární, nikoliv ale „zastaralé“ pravdy Tylovy! Dokud mezi námi jediný odrodilý Čech, dotud jsou vlastenecké povídky Tylovy v rukou našich týmže evangeliem, kterým při svém vzniku byly celé době své; a čím více vlažnost a šosáctvo roztahuje se v kruzích nevzdělaných i konečně vzdělaných, tím radostněji buďme za to vděčni, že máme povídky Tylovy, sice by je musil někdo jiný z nás napsati, ale jest otázka, mámeli mezi sebou ještě člověka tak „naivního“, aby měl onu svatou trpělivost sepsati s touže upřímnou horoucností celý onen „elementární běh“ vlasteneckého učení, ještě k tomu „v obrazích.“

Přísná esthetika arciť nebude spokojena s takovýmto posouzením, jakož vůbec leccos, co z vřelého srdce života vyňato, nehodí se na doklad paragrafů jejích. Nechci však ani jí zůstati dlužnicí; nicméně nemusí se čtenář báti, že jej budu trápiti kritickým rozborem celé nekonečné řady povídek a dramat Tylových. Byla by to práce, kterouž bezúčelnost její činí naprosto nemožnou. K praktickému ocenění umělecké stránky těchto plodů dostatečno bude vytknouti vynikající jejich znaky společné i zas vynikající mezi nimi výjimky.

Dosti je známo, že Tylova beletrie značnou částí je slába v komposici, postonává spěšností stavby, nerozvržené vždy v pravých proporcích žádoucího slohu. *V plánu architektonickém* nebudeme tedy hledati předností Tylových, aniž z plánů jeho stanoviti vzorů. Celý chvatný, úponovitě se rozvětvující způsob jeho činnosti vysvětluje tento nedostatek. Tyl sám neuspořádal si pevného plánu životního; zapustil všude ihned kořeny, kam právě horlivost vlastenecká jej pudila; a novely jeho často se podobají jeho životu: jsou věrným odleskem jeho povahy se ctnostmi i slabostmi jejími. Nedopřál si ani v životě oddechu, ani v umění času k vybírání a pevnému se ustálení.

Kouzlo Tylova péra však i bez výtečných plánů dovedlo mysl vznímati. Tyl byl dokonalým mistrem básnického líčení, a to bez výjimky vždy, kdykoliv si zvolil předmět, který znal, který byl v citu jeho živě přítomen a proň pln skutečného významu. Pak byl uchvacujícím tlumočníkem radosti i žalu, lásky i nenávisti, nadšení i temné resignace; věrným malířem obrazů přírodních v jejich hrůze i spanilosti, chýžek chudiny, šťastných domácností i doupat sklesté bídy; všude, odkud otázka životní přímo zažehla jeho srdce, zasvítil jím jako planoucí pochodní, — neboť Tylovo *srdce* jest to, čím talent jeho zvítězil a čím jej učinil mistrem líčení.

Nechť nikdo nekrčí rameny, kdo Tylových prací s dostatek již nezná; a než u sebe záporně se o nich vysloví, nechť pročte třebas jedinou jen povídku, ve které líčí pracující lid; na př. „Chudí lidé.“ Co by kolovalo a zachvívalo Evropou, kdy by se to nacházelo ve vyhlášeném nějakém sociálním románu, složeno zde v skromném obrázku Tylově, bez velkolepého rámce, jako prostá, silná skizza, ze které mluví celá duše mistrova. Není to sentimentální deklamace o bídě lidské společnosti, ale pevný realistický výkres, jehož pravdivost sama již je výkladem, tak že výkladu netřeba. I v jiných mnohých povídkách,

třebas hlavní jich osnova byla nezávažna, vyskytuje se tu onde podobný obraz plný pravdy, plastické živosti a při tom ozářený světlem ušlechtile humanním, tak že v pravdě oni spisovatelé novější, kteří nám život chudiny v obrazech sociálních výtečně vylíčili, měli v Tylovi již předchůdce, po němž jim bylo důstojně pokračovati v tom, co on byl vzorně začal. (Dokončení.)

Dle přírody.

Povídka

Ferd. Schulze.

I.

Jaro zavítalo se vší krásou a lahodou. Na vrchu, jehožto široká stráň volným svahem rozbíhala se úzkými ulicemi až k samé řece, do středu hlavního města, pod nejhořejší obrubou omladlého stromoví lesního bělaly se koruny třešní, švestek i hruší, zde ve svěží zelené setbě, tam podle nízké červené střechy kapucínského kláštera. Také na jabloních už rděla se krátkostopečná poupátka, dospávajíce do červena svůj líbezný sen.

Nejrozklenutější štěp vypínal svou mocnou haluz až na mřížené okno klášterní komůrky pátera Juliána. Však mnich, hluboce pohřížen do knih, před ním rozložených, seděl u stolku zády obrácen k oknu a nevšímal si ani nahlížejících k němu do komůrky polopuklých květův jabloňových ani šveholení vlašťovčího párku, jenž právě nad oknem jeho zakládal novou rodinu.

Šest malých kalných tabulek bylo pevně zamčeno a samy paprsky sluneční silou už velmi zlomenou vnikaly do nevlídného příbytku samotářova. Pavučiny a plíseň zápasily o vládu na nízkém stropě i stěnách, po nichž mnoholetý prach dávno byl se slil v šedou vrstvu. V koutě hned podle dveří chudičké lože: slamník a kosmatá houně. U prostřed stěny veliký černý kříž, od něhož hrubozrný růženec s plechovým Ježíškem visel téměř až po samou zemi k úzkému klekátku. Blíže okna stolek s knihami v kožené vazbě a s cihlovou ořízkou. Na hnědých kachlových kamnech v druhém koutě vedle dveří malá skleněná lampička, hliněný džbáneček a několik objemných knih. V celém bytu jediná stolice, na níž seděl páter Julián, silný muž asi pětačtyřiceti let, s přímou šíjí, vysokým čelem, suchou bledou tváří a černým, valně prošedivělým, až po pás splývajícím vousem.

Páter Julián připravoval se k učení, na kteréž co den docházel k několika dámám v ústavě šlechtičen. Baronku Hochstettovou učí latině, baronku Waldfriedenovou řečtině, hraběnku Obersteinovou fysice, baronku Kleebergovou mathematice; s hraběnkou Blumenthalovou čítá už Homéra a se slečnou von Stern Cicerona.

Klášter velice si zakládá na hluboké a všestranné učenosti svého člena. Považujeť to za vyznamenání přede všemi ostatními řeholemi

hlavního města, jichž většina nemůže vykázati se ničím jiným leda hojností statkův pozemských; a zároveň těší se z toho, poněvadž chudičká pokladna jeho dostává ze štědrosti bohatě nadaného ústavu šlechtičen co rok značný příspěvek. Páter Julián zaujímá z té příčiny v klášteře po páteru kvardiánovi nejpřednější místo, ačkoliv jsou tu bratři starší i věkem i hodností duchovní. Všichni s úctou ustoupili před ním a mlčky vyznačují jej jakožto příštího kvardiána svého řádu. On ovšem napořád odmítá od sebe všelikou přednost a důstojnost, s neúnavnou horlivostí jsa oddán svému působení mimoklášternímu. Nikdy si nestěžuje, že by jej to učení přistárlých ano i starých dám buď nudilo buď unavovalo. Už na desátý rok zabývá se jím a mimo neděle a svátky věnuje mu skoro všechen čas. Vyučujeť polovici oněch šlechtičen ráno, polovici odpoledne; některou hodinu potřebuje pro vlastní přípravu.

Dnes bude čísti s hraběnkou Blumenthalovou, jak Hektor zpět volá Parisa do boje, jak svou Andromachu hledá doma a nalézá ji na Skajské bráně; baronka Hochstettová má se dnes dověděti, v čem záleží constructio accusativi cum infinitivo, a hraběnka Obersteinova, jak se měří nějaký kopec pomocí tlakoměru.

Na klášterní vížce ukazují zarezavělé ručičky teprv osm. Páter Julián má ještě tři čtvrti hodiny času, než vyjde z domu.

Otevřel Homéra, aby četl dále: „S úsměvem patřil otec tiše na synáčka, a vedle něho stanula Andromache, prolévajíc slzy, vlídně stiskla mu ruku a jala se mluviti takto: Divný muži, tebe ještě zabije tvá srdnatost, a nemáš slitování ani nad tím nemluvnětem ani nade mnou, ubohou ženou! Ach, brzy budu tvou vdovou! neboť tebe jistě zabijí Achajští, všichni mocí na tebe ženouce. Však mně bylo by nejlépe, abych o tebe oloupena do země se propadla; neboť nezbude mi útěchy, dojdešli ty svého osudu Hoře toliko! . . .“

Páter Julián vzdvihl hlavu od knihy, položil obě ruce rovně před sebe na stůl a zadíval se upřeným zrakem do kouta, kde lože jeho stálo. A zahleděl se dále skrze klášterní zeď do světa, daleko, kde lidské štěstí vzniká a hyne, kde lidský život se daří a maří, kde člověk plesá a klesá, doufá a zoufá. Dlouhé vzdechnutí rozšířilo a vzdvihlo jeho prsa, levá ruka bezděky přejela čelo, jako by na něm něco setříti chtěla, co zatím pravá tkvěla v knize na místě, kde Homér pěje dále.

„Ovšem, ovšem,“ polohlasem ozval se mnich, „ty starý pěvče máš dobře! Tak to bylo už za tvých časův a bude na věky. Jen dvě věci jsou na světě: štěstí a neštěstí. Na jednoho padne to, na druhého ono. Často beze vší zásluhy, beze vší viny. A tak vypadá život. To jest ta věčná dvojitost, kterou vy staří jste chtěli zaceliti, ten nekonečný spor, jejž vy jste chtěli vyrovnat slovem *osud*, a co my jsme opět roztrhli a proti sobě poštvali slovy: dobré a zlé. Však to všechno jsou jen slova, a o slova nejde, když člověk se dostane do tuhého. Věc, pravda zůstala táž. Nám jest na světě rovněž trapně, jako bylo vám. Andromache přála si, aby se propadla — my máme kláštery. Vše jedno. Hoře toliko! . . .“

A obrátiv list četl dále: „Políbil své milé dítě a něžně houpal je na rukou; pak nahlas prosil Zeva i ostatní bohy: Zeve a vy ostatní bohové, dopřejte, aby toto mé dítě jako já snažilo se ku předu mezi lidem Trojským, aby jako já zmocnělo a silou ovládalo Iliou."

Opět přestal čísti, na chvíli se zamyslil a přikyvuje hlavou pravil pološeptem:

„Věčně stejná zkušenost všech, co se kdy modlili! Modlili nikoliv z poručení, nikoliv ze zvyku, nikoliv za peníze; ale z hloubi srdce svého, z útrap a hoře, chtějíce, aby je slyšel Jehova, Brahma, Zeus . . ."

Sklonil hlavu nad knihou a otevřenýma očima neviděl nic . . .

V celé budově klášterní, stojící pod zeleným vrchem na samém kraji hlavního města, v uličce, kde mimo hry a nářky chudých dětí po všechen čas žádný jiný ruch života lidského se nejevil, zalehlo hrobové ticho, sotva že fráter Martin byl zavřel dvéře kostelní a odešel do zahrady chystati nějakou zeleninu pro oběd.

Nad čtverhranným, nedlážděným dvorkem visela jako obrázek modroskvělá obloha; k ní vzhůru vypínaly z jeho vlhké půdy své kolmotáhlé větve s mladým ještě drobným listím staré zpoly duté kmeny kaštanové, rozestavené v pravidelných řadách kolem dvou pobořených vodojemův. Mezi otlučenými a popukanými kvádry roztrhaných obrubní bujné vyrůstaly kopřivy; bezhlavá, hrubě tesaná socha z pískovce ležela pod okapem ve vysoké trávě.

Ticho jako po vymření. Toliko s nízké věže odměřeně vždy po druhém kyvu zavrzlo kyvadlo a chvilemi z podkrovních skulin zatíkala vrabčí havěť, když staří přiletěli s nějakým drobtem.

Ze tří stran byl dvorek obrouben chodbou, při zemi na sloupech otevřenou, v prvním poschodí až na malá okénka zazděnou.

V chodbě dolejší, kde poslední oprava chrámová už jen tu a tam nechala některou dlaždici neb cihlu, stála po každé straně zpovědnice, jejížto nátěr větrem, vlhkem a mrazem dávno oprýskal; stěny pokud jen možno dosáhnout tužkou neb uhlem, proměnily se v pomník několika tisíc nábožných poutníkův, kteří přicházeli ukládat sem neduhy svých duší a kupovat od pátera Isidora vodičku na bolavé oči, pilulky proti křečím žaludkovým a mast na spáleniny.

Hořejší chodba, mnohem užší, měla podlahu prkennou a byla po stěnách ozdobena velmi pestrobarevnými freskami ze života klášterního a křesťanského. Nedávno teprv zesnulý novicmistr očistil všechna vyobrazení od několika vrstev špíny, natřel lesklou fermeží a užíval jich co praktické školy pro své svěřence.

Nemohloť pro mladého muže, jenž si byl zvolil život klášterní za úkol své pozemské pouti, býti vhodnějšího místa, aby se utvrdil ve svém předsevzetí a vniknul až k samému jádru vytouženého blaha a pokoje duchovního pod drsným rouchem řeholním. Prostory mezi nízkými dveřmi, vedoucími do jednotlivých komůrek, právě postačovaly, aby obrazně znázornily se na nich tři božské ctnosti, sedmero smrtelných hříchův a poslední soud. Se zvláštním účelem úplně se shodovalo, že malíř nechal své umění mnohem více horovati při líčení široké cesty, která vede k věčnému ohni, než úzké a trnité stezky, kudy se vchází k blahostem rajským.

Také zvěčnělý novicmistr seznal, že mladí mniši, odevzdaní jeho otcovské péči a správě, když s nimi byl celou hodinu nábožně a důmyslně rozjímal hluboké tajemství zjevení svatojanského nebo život Abrahamův, s největším zanícením zahleděli se do oněch fresk, kde nadšený bratr, v pamětech klášterních pro nedostižnou askesi jako světec velebený, svým štětcem tak mistrně vniknul do kouzla hříchu. Neodolatelně poutal je k sobě obraz za obrazem, až se octli mezi dveřmi příbytku pátera kvardiána, kde příprava jejich k příštímu nezrušitelnému slibu řeholnímu měla co den končiti se pohledem na znázornění posledního soudu. Zde posud všichni novicové postáli nejdéle.

Bylo nač pohleděti. Odsouzenci shromážděni na vysokém kopci; ďábel nabíraje je na rohy, metal je střemhlav dolů do plamenův, vysoko vyšlehujících z černé propasti. Podoby všech hříšníkův z obrazův předcházejících objevily se tu opět. Dole v plamenech již svíjely se Pýcha, Závist, Obžerství; za ďáblem třásly se v smrtelných úzkostech Lenost, Lakomství, každý po jednom: naskrze staří, vyzáblí, bledí a holohlaví ohyzdní mužové, kteří ani nezasluhovali nic jiného. Každý jim to přál. Proč byli tak špatně živi, a nepolepšili se v čas! Však tu na svých rozích napíchnutou ďábel vznáší ženštinu, mladou, červených lící a bokův ještě plnějších než jak namalována jest tam vedle dveří pátera Gervasia, a za ruku drží jejího společníka, jenž vedle dveří pátera Gervasia v růžové besídce vine kolem ní se sladkým úsměvem své rámě, rovněž mladého, lepotvarého muže, s jiskrným okem a kadeřemi až po plece spadajícími. Na tyto dvě postavy každý novic posud se zadíval a bylo mu jich srdečně líto.

Také teď stál tam v myšlenkách pohřížen jinoch, jehožto ač ubledlá přece ještě kouzlem mladosti ovanutá tvář posud jako z cizího nezvyklého světa vyhlížela z hnědého hábitu.

Z asketického rozjímání vytrhlo jej skřípnutí nejbližších dveří. Páter kvardián, malá, příjemně otylá postava, se zarudlou, přes límec svislou tváří a s přívětivýma očima, vystoupil ze své komůrky, aby se podíval, co po domě se děje, i aby ještě zastihl pátera Juliána. Novic uctivě ustoupil do výklenku okenního. Jda kolem něho páter kvardián blahosklonně mu poklepal na rameno a vážným, otcovským hlasem k němu promluvil:

„Se zalíbením vidím, milý novici, že zdarně prospíváš ve své těžké zkoušce a dobře se připravuješ k životu v naší řeholi. Právě jdu, abych ti opatřil nového vůdce na té spasitelné cestě. Páter Julián, chlouba a okrasa celého řádu našeho, k prosbě mé jistě povede tě nejlepší cestou dále ku vznešenému cíli.“

Novic uklonil se hluboko; páter kvardián přešel kolem něho s líbezným úsměvem, ještě jednou ohledl se po něm a pomyslil si: „Na tom si musíme dáti záležet; co jsem kvardiánem, neměli jsme novice postavy tak ušlechtilé a vzezření tak milého.“

Vstoupil k páteru Juliánovi. Nalezl jej, jak měl hlavu skloněnou až do knih.

„Venku překrásný jarní den, a vy v temné komůrce při knihách,“ zvolal na samém prahu zpoly vyčítavě, zpoly soustrastně, a pokročil k mnichovi, jenž příchodem jeho vytržen ze svého trudného rozjímání,

vstal a knihy před sebou skládaje odvětil: „Také už vyjdu; myslím, že není do devíti daleko.“

„Rád bych vás viděl aspoň ráno na chvíli v zahradě. Všechno se nám už pěkně rozvíjí, besídky jsou každým dnem zelenější, fráter Martin pilně pracuje na záhonech; snad byste tam také poněkud se zotavil od svých těžkých studií? Cítím sám, že volněji dýchám, když se tam procházím. A jak člověku pak chutná oběd a spaní! Věru, můj milý, neděláte dobře, že jen stále mezi těmi stěnami vězíte.“

A ujav jej za ruku, připojil: „Jen přistupte tu se mnou k oknu a podívejte se, jak poupátka jabloňová na vás se dobývají, a co ten starý štěp nám letos dá ovoce.“

Páter Julián bezděky učinil s kvardiánem dva kroky k svému oknu a chladným netečným okem hledě před sebe do zahrady klášterní, která zaujímala dosti velikou část zelené stráně, odpověděl tichým, pokojným hlasem: „Nestýská se mi ani v těch stěnách ani u těch knih. Studium samo jest mi zotavením; zvykl jsem žíti, jak nyní žiju.“

„Tedy si aspoň sneste knihu dolů do zahrady a vyvoľte si tam koutek odlehlý, kde byste byl vždycky sám, jak si přejete; zařídím to, aby vám nikdo nepřekážel. Dělám si nyní výčitky, že jsem vás už po tolik let nechal žíti tak, že ani nevíte, jeli léto nebo zima. Vždyť zapomínáte už i otevříti si okno, když teplý větřík na ně duje a vůkol ozývá se ptačí zpěv. Jsme ovšem mniši; ale k stáru mnoho se mírní, člověk dívá se na svět jaksi lidštějšíma očima a vrací se aspoň k těm stránkám života, od nichž zcela zbytečně se odtrhl. Jestliže nám ublížili lidé, nesmíme pro vždy zanevříti na celou přírodu.“

„Někdo hledal v klášteře útočiště před lidmi, někdo před přírodou,“ vece páter Julián, obraceje se do své komůrky. „Přiznám se, že příroda mne nebaví; aspoň jí nevyhledávám.“

„To vidím od první chvíle, co jste k nám z Říma přišel a divím se, že jste to tak dlouho prováděti mohl,“ podotknul kvardián; „ovšem,“ dodal po malém pomlčení, „dle mého zdání snáze jest prchnouti před lidmi, než před přírodou.“

„Neprchl jsem před ní,“ s hrdostí odpověděl mnich, „ale nemiluji jí a mohu obejíti se bez ní.“

„Jsem ovšem mnohem starší než vy, milý příteli Juliáne, ale doufám ještě dožiti se toho, že příroda vám bude útěchou. Jest to odvěká zkušenost všech klášterův. Proto jsou při nich veliké zahrady, možnoli i lesy; a klášter bez zahrady jest buď trestnice buď hostinec.“

Stanuli podle sebe pod křížem.

„Komu příroda ublížila, tomu nikdy nemůže býti útěchou,“ vece páter Julián s patrnou trpkostí.

„Pak nezbývá než tato pomoc,“ odvětil kvardián, sáhl po růženci, jenž tu od kříže se spouštěl, a zachřestil jím.

„Ano, ano,“ v myšlenkách přisvědčoval mnich, „nezbývá než . . . avšak,“ jako by se rychle byl v sobě samém vzpamatoval a vzchopil, „my tu rozbíráme své rány, když už čas jíti do *práce.* Právě bije devátá. Posud nikdy jsem se nezpozdil a dámy jsou zvyklé mému pořádku.“

A sňav růženec ovíjel jej dvakráte kolem sebe.

„Také já bych byl málem zapomněl, proč vlastně jsem k vám přišel,“ pravil páter kvardián, vycházeje před páterem Juliánem ze dveří: „Na rozchodu aspoň napovím, zač jsem vás chtěl prosit.“

Julián se zastavil na prahu a zval svého představeného zpět do své komůrky, slibuje svou ochotu ke všemu, co kvardián sobě přáti bude.

„Máte na spěch,“ odmlouval kvardián, „a věc jest zkrátka vyřízena, když už zpředu svolujete. Můžeme si o ní promluviti cestou dolů.“

Kvardián ohledl se k svému bytu, kde před chvílí byl zastal novice, a po tichu pravil k Juliánovi, jenž k jeho boku byl pokročil: „Bylo by mně velmi milo, kdy byste na sebe přijal úřad našeho novicmistra.“

Mnich se zastavil. Kvardián pokračoval, pobízeje jej za sebou. „Mám ovšem už vaše svolení ke všemu, začkoliv vás žádati budu; ale prosím vás ještě jednou, abyste mně k vůli ujal se novice, kterýž od smrti našeho dobrého pátera Silvestra čeká na nového rádce a vůdce.“

„Teď jest řada na mně, abych prosil a vybavil své slovo. Nemámť ani nejmenší způsobilosti k úloze, na jejímžto zdaru závisí rozkvět, blaho a budoucnost řehole.“

Páter kvardián s udivením naň pohleděl a namítl: „Vaše učenost, důstojnost a dobrota . . .“

„Ani kdy bych těchto vlastností v největší míře měl,“ přerušil mnich jeho řeč, „nepostačovaly by, abych někoho jiného učil býti mnichem; tím méně hodím se k tomu, když jde o člověka mladého, takřka ještě dítě.“

„Skromnost vaše známa jest mezi námi, a byl jsem na její projevy také tenkráte připraven. Ale nepovažujte, k čemu vás prosím, za žádnou důstojnost, nýbrž za práci, a práce jistě nebudete se odpírati, když jí můžete prospěti celému řádu našemu.“

Stanuli spolu na úzkých dřevěných schodech, které vedly dolů na dvůr. Kvardián sestupoval velmi pomalu napřed, aby svému následovníku jaksi dal více času k odpovědi; ale když ten stále mlčel, pokračoval sám:

„A konečně i ta práce není tak veliká, abyste její přitížení vedle svého posavadního učitelského zaměstnání značně cítil. Oč pak tu vlastně jde? Každý den hodinu čísti s novicem bibli a rozjímati s ním povahu a spasitelnost klášterního, asketického života. Nemáme v celé řeholi nikoho, kdo by obojí dovedl lépe než vy, můj milý. Pro ostatní jest tu fráter Aloisius; nepustíť novice nikdy samotna z fortny.“

Zastavili se pod schody.

„Fráter Alois dovede svou úlohu velmi snadno; já bych svou nedovedl nikdy.“

„Ale vždyť právě také jdete jen učiti, a to ještě lidi starší, a dámy! Což přece zcela jinak učí se muž, a zvláště tak mladý, jako náš novic, který k nám přišel na podzim právě z gymnasia a má tedy paměť velmi vycvičenou.“

Popošli opět několik krokův.

„Mé učení v ústavě šlechtičen jest něco zcela jiného, než učení, o kterém tu ráčíte se mnou mluviti. Tam, povím to zřejmě, učím se vlastně napořád jen já sám, stále probíraje své oblíbené vědy. Že ty dámy mé výklady poslouchají a že některá z nich za těch několik let také opravdu něčemu se naučila, jest mně věcí vedlejší. Mimo to jsem velice rád, že mé tamější učení zjednává klášteru nějakou náhradu za dobrodiní, jichž já v něm užívám. Ale co se týče novice, musím vaší velebnosti také přímo vysloviti své přesvědčení, že do kláštera nemají vstupovati lidé mladí."

„Snad jen staří?" zadržel své kroky páter kvardián a usmívaje se pohleděl na svého společníka i dodal: „To by asi kláštery byly prázdny!"

„Kdy by pak byly prázdny," důrazně odvětil páter Julián, „bylo by to velmi dobré a potěšitelné znamení, že jsou zbytečny; ale já jsem přesvědčen, že by jejich prostory pak teprv nestačily."

„Pokud bude dost chudoby a — nešťastné lásky," mínil kvardián, „bude také dost mladých lidí plniti kláštery."

„Nezdá se," namítl Julián, „že by to někdejší pravidlo posud zachovávalo svou platnost. Chudobu mládež nikdy mnoho necítí a romantičnosti mezi ní za nynější doby ubývá čím dále tím více; jest to také viděti na všech klášteřích, které známe. Ani ty, které poskytují nejvíce požitkův hmotných, nemají teď novicův na výběr. Ale otevřte dnes kláštery lidem starším, kteří mají za sebou zkušenosti života; budete je míti té chvíle plny, a nikdo, kdo do nich vstoupí, už neopustí jich. Život jest nejlejší novicmistr, jakého sobě kláštery jen přáti mohou."

Octli se u fortny.

„Až se vrátíte, budu přece opakovati svou prosbu," loučil se kvardián s páterem Juliánem. „Jeli život nejlepším novicmistrem, může jím býti také, kdo život dobře zná."

„Svůj život nikdo nemůže nikomu půjčiti," uklonil se páter Julián svému představenému a vyšel na ulici.

Kvardián pomalu vracel se dovnitř, přemýšleje o tom, co učený mnich právě byl pověděl.

„Vážím si ho velice, žije vzorně a klášter má z něho netoliko slávu ale i užitek. Než v tom nemá pravdu. To by byly pěkné kláštery, kdy by vypadaly podlé jeho návrhu. Samí životem unavení mrzouti! Samé trosky světské společnosti! Jeden by svým nářkem nudil druhého, anebo by všichni vypadali jako ryby. Svět má své neštěstí a klášter také. Ať si jen pěkně nechá každý své. Kdo užíval světa do čtyřiceti nebo padesáti let, může to v něm vydržeti také do šedesáti, a pak jest to už pomalu jedno, kde člověk čeká na svůj konec . . . ."

Vešel v přízemí do klenuté komůrky k fortnýřovi.

Fráter Alois, mužíček jen kost a kůže, s pergamentovou tváří, byl zároveň ševcem i krejčím. Podle malého okénka, kudy bylo viděti k fortně, seděl na nízké stoličce a maje nasazeny veliké, nití a dratví všelijak svázané brejle, prohlížel garderobu, pozůstalou po páteru novicmistrovi. Rozestřený tmavohnědý hábit pokrýval netoliko jeho až po

brejle, nýbrž ještě polovici podlahy, tak že v komůrce až se zatmělo. V koutě pohozeny byly vysoké boty a několik sandálův.

„Jeli pak to ještě k čemu?“ ozval se kvardián na prahu.

Fráter Alois vstal, oběma rukama až nad svou hlavu vyzdvihnul těžký oděv a rozestřel jej mezi sebou a kvardiánem jako zeď proti světlu tak, že četnými a velikými děrami jeho jeden viděl na druhého.

„Pro nějakého novice ještě sestaví se z toho dobrý hábit. A tamhle boty nechám pro pana pátera Gervasia; on jich z celého domu nejvíc roztrhá.“

„Už odešel?“ tázal se kvardián.

„Před půl hodinou,“ oznamoval fortnýř, skládaje vetchý šat, „má prý dnes zádušní u sv. Bartoloměje; pan farář se jim náhle rozstonal, vzkázali sem už o páté hodině ranní. A na zejtřek už také jest objednán; ráno, aby měl kázání za pana děkana u svatého Kříže; odpoledne aby přišel zpovídat studenty na gymnasium.“

Kvardián rychle vypočítal, co za ty dva dni páter Gervasius pro klášter vydělá. Za zpovídání bylo po zlatém za hodinu, za kázání dva zlaté, za nejkratší černou mši půl zlatého; proto také nazývali pátera Gervasia po farách jen zkrátka „půlzlatníkem“.

„A což ostatně v domě se děje?“ ptal se po kratičkém pomlčení kvardián dále.

Fráter Alois sňal brejle a drže je oběma rukama na prsou drobounkými několika krůčky přiblížil se až ku kvardiánovi, pozdvihl k němu hlavu, a pološeptem odvětil: „Vaše velebnosti, všechno v obyčejném pořádku. Páter Athanasius odešel po snídani do své komůrky; páter Isidor odebral se do zahrady; páter Maurus s fráterem Martinem se radí v refektáři stran oběda i večeře, a novic právě tu byl u mne, abych mu dal kousek starého sukna, že vycídí svícny na hlavním oltáři a velikou lampu.“

Páter kvardián spokojeně kývnul hlavou a odešel dolejší chodbou do rohu, kde byla kuchyň a vedle ní refektář.

Páter Maurus už netrpělivě procházel dveřmi, jež spojovaly obě tyto místnosti, a přes tu chvíli napomínal frátera Martina, aby dal pozor na ten rendlíček, co stojí při ohni. V refektáři na hořejším konci stolu byl prostřen čistý bílý ubrousek; na něm příbor pro jednu osobu a lahvička vína. Kvardián snídal vždy teprv po deváté hodině, ale mimo postní dni vždy hned něco masitého. Dnes se opozdil, a páter Maurus, domácí hospodář, měl starost, aby připravené jídlo dlouhým čekáním nepozbylo náležité chuti. Konečně cvakla klika u kuchyně a páter Maurus již spěchal s hliněným rendlíčkem do refektáře. Pruh libé vůně táhl se za ním; kvardián stápěl v ní svou spokojenou tvář.

Slunce už vystoupilo vysoko, že paprsky svými zasahovalo zelené vrcholky kaštanův na klášterním dvoře a ozařovalo tu stranu hořejší chodby, kde mimo knihovnu byla jen jediná komůrka. Tam bydlí páter Athanasius a spí. Jeho nejbližší soused na prostřední chodbě, páter Isidor, v nejvyšším koutě zahrady vyhřívá se na drnovém sedátku před jeskyní, zdělanou ze samých kor jedlových a celou zarostlou břečťanem. Čte Věčného žida, chvílemi sahá za sebe k zemi do

jeskyně a zdvíhá džbánek, aby požil dobrého piva. Má totiž na přilepšenou pro sebe část důchodův, kteréž plynou klášteru z jeho vědomostí léčitelských a praxe lékárnické.

V klášterní budově i kolem ní hluboké ticho. Jen v podkrovních skulinách tíká havěť vrabčí a s nízké věže při každém druhém kyvu ozývá se vrznutí kyvadla.

V chrámě na hlavním oltáři skvějí se vysoké cínové svícny. Na nejdolejším stupni před ním klečí novic a modlí se z hlubin své duše.

II.

Páter Julián tím časem ubíral se k ústavu šlechtičen. Z úzkých a chudých uliček přichází do ulic širokých a na prostranství s budovami velikými; jen ticho bylo tu i tam, poněvadž společenský a obchodní ruch hlavního města soustředil se všechen za řekou.

Káznice, nemocnice, byty kanovníkův, paláce šlechtické, residence biskupská, kathedrální chrám, vysoké a nejvyšší úřady zemské, hrad kdysi královský, nyní sídlo náměstníkovo, rozličné kaple, dvory a náměstí, s kopce a do kopce, až tu na proti starožitnému chrámu, jehož dvě věže do samého vrcholu svého byly zděny, stál ústav šlechtičen. Nádherná budova. Část hradu kdysi královského věnovaná nynějšímu účelu svému před sto lety panovnicí, velmi pečlivou o rozřešení otázky ženské v řadách šlechtických.

„Útočiště šlechty" hlásá nápis zdělaný zlatými literami nad hlavním vchodem ústavu velmi bohatě nadaného požitky ze statkův někdy zemských a z kapitálův, nově k tomu přidaných.

Útočiště! Proti čemu? Proti dvojí největší nehodě, která může potkati člena krásného pohlaví na pozemské pouti: buď chudoba, buď staropanenství. Ačkoliv jedna i druhá z těchto nehod bolestně se cítí v každé vrstvě společnosti lidské, zvěčnělá panovnice přece měla jen na mysli, zbaviti jich toliko příslušnice třídy šlechtické. Ale i na tomto velmi obmezeném působišti lidumilné úmysly oslavované panovnice potkaly se s překážkami nepřekonatelnými.

Právě v té stránce lidského života, v které ústav šlechtičen dle přání své zakladatelky měl vyhověti v první řadě, zůstávalo mezi šlechtičnami napořád při starém. Proti chudobě jejich stalo se tím ovšem opatření velmi výdatné, nedostatkův života hmotného nemusila na dále obávati se žádná šlechtična, která sem se dostala; ale s vdáváním byl přece už skoro při všech konec. Málo posud známo příběhův, že by odtud byla se vybývala svatba, jakož dle mínění zakladatelčina mělo býti pravidlem.

Ústav šlechtičen jest jaksi polovičním klášterem. Dámy do něho přijaté bydlí společně pod jednou střechou i závorou, mají společnou vrchní ředitelku a musejí vykonávati některé společné modlitby a bohoslužby.

Ale vedle toho užívají výhod, jichž kláštery neposkytují. Každá dostává svou roční gáži sama i má své zvláštní a vlastní hospodářství: prostranný byt, nejméně o dvou pokojích, kuchyň a posluhu; každá

může mimo hodiny určené k společným modlitbám po městě odbývati návštěvy a šatiti se dle módy a libosti. Mimo to má ústav k disposici svých členův nejprostrannější loži v divadle, nejprostrannější kočár z celého města, nejspolehlivější koně a nejmrzutějšího kočího i lokaje.

A ještě v jedné důležité věci liší se ústav šlechtičen od kláštera. Žádajíť sem za přijetí dámy nikoliv mladé, dospívající, nýbrž už dospělé, starší ano i staré, tedy aspoň co do věku tak spůsobilé, jak páter Julián žádá, aby stalo se pravidlem pro nynější kláštery. Jen těch předchozích zkušeností života, kteréž on také považuje za podmínku ano za oprávněnost úkrytu klášterního, při dámách v ústavě šlechtičen není, neb aspoň nemá býti. Zde jest ta věc jaksi naopak. Pokud ještě nepřekročily jisté hranice svého věku, dámy zdejší snaží se dělati životni zkušenosti neb aspoň dostati se k nim teprv odtud.

Při zařízení tak všestranně výhodném a příjemném není divu, že do ústavu šlechtičen dějí se povždy velmi četné přihlášky. Jakmile v rodině vzejde obava, že dcera zůstane starou pannou, aneb když dcera již starou pannou jest, starají se pro ni pilně o místo v ústavě šlechtičen; tam dostává charakteru paní. A za tou příčinou hledí k ústavu rodiny šlechtické nejen chudší, ale i nejzámožnější. Prvotně byl ústav určen toliko pro členy domorodé, zemské šlechty, poněvadž jmění jeho jest částí jmění zemského; ale později počalo se ho užívati hlavně k tomu, aby se zaopatřily dcery vysokých osob ve správě státní, bez rozdílu jich původu a příslušnosti zemské, a od té doby závisí udělování jeho míst nejvíce na protekci.

Ačkoliv mimo ustanovené společné modlitby každá dáma jest neobmezenou paní svého času a může užívati ho dle libosti, přece vyvinul, ustálil a zachovává se v denním životě jejich jakýsi pořádek.

Ráno až do osmi hodin každá zaměstnává se svou domácí toaletou; teprv na několik minut před tím ozývá se z přízemí po celém domě jasný, pronikavý hlas stříbrného zvonku, v prvním i druhém poschodí otvírají se dvéře a po vysokých i širokých, světlých chodbách množí se šustot hedbávných vleček. Dámy spěchají na mši do chrámu, jenž s ústavem jejich přes úzkou uličku se spojuje klenutou příčkou. Zvláštní kanovník jest ustanoven, aby řídil povinnosti jejich náboženské. Po mši a krátké společné modlitbě, kterou každý den po řadě jiná dáma předříkává, vrací se všechny do svých bytův a zasednou k snídaní.

Tím časem starý Lukáš obchází od jedné k druhé s velkým archem papíru, na němž po představené celého ústavu, kněžně Felsenheimové, jedna po druhé má poznamenati, co si přeje, aby společný lokaj v městě jí opatřil. Lukáš zamračuje se od dveří k dveřům tou měrou, kterou na archu přibývá řádkův, a dámy, které mu mnoho nakládají, nedostávají od něho po celý čas ani jediného poníženého pohledu nebo vlídného slova, těm on také nikdy nevypravuje žádných novin z města. (Pokračování.)

Čerstvé rovy na české půdě.

Stavíme pomníky velikánům dávno ztraceným a mezi řadami nadšenců povolaných, aby srdcem i duchem nám je nahrazovali, přibývá ne pouze mladých sil: i nových mezer přibývá, houstuou hřbitovy vlasteneckých vzpomínek a řada českých mohyl se dlouží od staroslavné metropole evropského západu až pod krvavé červánky východu, kde hroby hrdin slovanských nový budují obzor a novou rodí budoucnost. Nejednou opět udeřila hodina ztráty, ozývajíc se z dálky do dálky; zdeť pak nejbližší zvou nás zvony navštíviti několik čerstvých rovů na domácí půdě.

Našinci všickni pamatují se na dívku milou, důmyslnou, ušlechtilým vzděláním odchovanou, srdcem svým i nadáním jasnému umění posvěcenou: nadějnou pěvkyni *Miloslavu Havelkovou.* Bylať kdysi nadšeně vítána na jevišti českém, vynikla rychle a skvěle na výsluní všeobecné oslavy, a nechať později se odchýlila v zátiší domácí, působila též odtud ještě utěšeně v rozkvět hudebního ruchu českého. Již ale umlkla navždy, — skončila dne 26. března t. r. mladý život svůj.

Miloslava Havelková narodila se dne 24. února 1847 v Nymburce. Otec její, básník český Matěj Havelka, co nejněžněji pečoval o důkladné vzdělání svých dcer, tak že Miloslava již z mládí se učila vnímati ducha nejznamenitějších plodů osvěty a umění i nastoupila později dráhu svou nejen s intelligencí vzácně vytříbenou, ale též s uvědoměním vlasteneckým hluboce přesvědčeným. Milovala poesii a zabývala se literaturou v několika původních jazycích slovanských i cizích; sama také do Světozoru r. 1875 ruskou novelu „Z káznice“ přeložila. V kruzích vlasteneckých byla vždy osobností milou a váženou, kteráž svou ušlechtilostí všude přátele si získala. Hudební její nadání jevilo se záhy i pěstováno bylo mnohostranně a se všemožnou péčí; v rodině samé sídlela láska k hudbě, a Miloslavin neobyčejně šťastný, vysoký soprán i zjevný talent nemohly zůstati nepoznány. Studovala pilně a vytrvale u hudebních učitelů nejprvé v Písku a pak v Praze, kdež po důkladné své předpravě dne 6. ledna 1867 po prvé co Eleonora v Troubadouru na jevišti českém vystoupila. Úspěch její byl skvělý, obdiv jejího krásného hlasu a ušlechtilého provedení dramatické úlohy jednohlasný. Zpívala pak častěji v opeře české, vyniknuvši zvláště výkonem svým jakož Markétka v Gounodově Faustu. Vzdělání její hudební bylo tak důkladné, že zastala též úřad kapelníkův řídíc ženské sbory v koncertě na oslavu Boženy Němcové r. 1869. Dostalo se jí nejen v českém domově skvělého uznání, ale též z divadel německých několikera nabídnutí, aby engagement první dramatické zpěvačky přijala — což ona však po každé odmítla. Zdálo se, že se stane Miloslava trvalou okrasou českého jeviště — v tom však vyměnila vavříny umělecké za tichý krb domácí, provdavši se za dr. Karla Pippicha, advokáta v Chrudimi a známého kritika hudebního. Od té doby působila v novém svém domově v koncertech i také na jevišti zdárně k povznešení hudebního ruchu a vkusu ve svém okolí. Vzdělaná, výtečná tato paní byla jak nadšenou umělkyní tak i do-

konalou ženou a matkou, při tom vždy a ve všem ryzou vlastenkou. Z nenadání připlížila se choroba ku květoucímu jejímu životu, až rychle uvadlý sklonil se v časný hrob. Skonala v Praze, odkud se chystala na delší cestu pod šťastnější nebí, aby tam nabyla ztraceného zdraví; nedokončila jí; neuslyšela již jarního klokotání pěvců z jihu, dozpívavši sama navždy.

Jarní květ a sestárlý štěp — mladá pěvkyně a ctihodný stařec při duševní práci sešedivělý — bezrozdílná to kořist smrti. Dne 14. dubna t. r. zemřel v Táboře sedmdesátiletý muž, jenž byl z oněch starých vlastenců, kteří bez oslavy a také beze ctižádosti věnovali celý svůj život snahám drahého národa, jeho mládeži, jeho školství a jeho literatuře. Byl to ředitel tamní vyšší dívčí školy *Jan Formánek*, známý spisovatelským svým jmenem *J. F. Činoveský*. Narozen dne 12. října 1809 v Činovsi u Klatov studoval na různých místech školy latinské i běh pedagogický, posléze medicinu, pak práva, až konečně přece opět k činnosti učitelské se obrátil a v ní zdárný svůj cíl nalezl. Působil na školách v Klatovech, v Pelhřimově, v Humpolci a naposled v Táboře, kdež přes dvacet let meškal nejprvé jako profesor odboru gramatického na reálných školách a pak jako ředitel školy dívčí. Získal si lásku a vážnost svých krajanů jako laskavý, moudrý učitel, rázný občan a vlastenec i jako svědomitý spisovatel, jenž poctivě se snažil těžiti ze svého nadání ve prospěch svého povolání i vážných mravních jeho cílů. Sepsal několik učebných a vychovatelských knih, mezi nimiž „Mluvnice česká pro žáky na podreálných školách“ v několikerém vydání vyšla; dále knihy: „Listové, týkající se vyučování mládeže na venkovských školách;“ „Jaromírova první kniha ku čtení;“ „Čítanka pro dívky vyšších a měšťanských škol.“ Avšak i básnictví a beletrii pěstoval, jako ovšem každý vzdělanější vlastenec za dob Jungmannových a Tylových, kdy Čech a básník bývalo takořka nevyhnutelně jedno. Byl spolupracovníkem časopisu Jindy a Nyní, Květů, Čechoslovana, Školy a života, Šumavana, Táboru a jiných; pracoval též několik větších i menších překladů, zvláště Götheových „Wahlverwandtschaften,“ jichž český rukopis v pozůstalosti jeho se nachází; též některé monografické články, zejmena o Mat. Krameriusovi, pak o městě Klatovech a t. d. pilně sepsal a vydal v brošurách neb časopisech. Z původních jeho prací beletristických jsou známy příjemně psané povídky Bitva u Nýrska, Smířená vina, hlavně pak Ctiboj z Dolan. Praví se, že zanechal ještě netištěný větší historický román původní. Byl to život až do sklonku činný a záslužný, hlava až do svých šedin věrná úkolu svému.

V témž věku zemřel dne 13. května *Antonín Dobroslav Výšek*, také stoupenec starší školy vlastenecké, také tichý skromný veterán národních snah a literární práce. I po něm zůstal odkaz netištěných rukopisů, a sice obsahují tyto vlastní ovoce jeho píle, hlavní díla jeho života. A. D. Výšek narozen byl r. 1809 v Kutnovicích u Smečna, studoval ve Slaném a v Praze, i dovršil své neobyčejné vzdělání v Italii, kdež pobyti poskytly mu příhody jeho života příležitost. Obíral se hlavně studiem výtvarného umění, jeho historie a esthetiky, sám pak o něm nabyl znalosti tak věcné, že byl i spolupracovníkem Lipské

„Illustrirte Zeitung“ ne jako spisovatel, ale jako *kreslič*, k čemuž ovšem nabyl dříve opravdové předpravy. Co spisovatel byl přispěvatelem starých Květů a vydal o svých cestách po Italii brošuru: „Dvanáct let ve Vlaších.“ Články odborné psal též do italské „La Rivista Europea.“ Uměleckých a archeologických svých sbírek pozbyl v nepokojích r. 1848 v Italii, kdež také byl zatknut a uvězněn, až se mu podařilo po svém propuštění navrátiti se do Čech, kdež se čile účastnil hnutí vlasteneckého, maje na zřeteli zejmena ideál živějšího ruchu uměleckého, — ideál to, jenž až podnes jest více posud duchem než tělem. Byl ve službě státní, kteréž se vzdal, aby volněji sobě mohl počínati. Věnoval se myšlence sepsati historii českého umění, ku kteréž látku pilně sbíral; tato práce i životopisný slovník malířů českých — o kterýchž obou se dí, že jsou takořka úplně hotové a pro veřejnost zralé, čekají na svého vydavatele i nakladatele. Neúnavný autor nedočkal se jich vyjití, ani nespatřil na veřejnosti ovoce svých statistických prací o slovanských osadách ve Štyrsku, — smrt překvapila starce, jenž mnoho ještě chtěl dokonati, co v mladé síle byl začal a po mnoho let schráněl.

Kéž naleznou se povolaní a šťastnější dědicové píle takých mužů a vděčně dovrší tiché jejich budování!

Eliška Krásnohorská.

Bohumil Havlasa.

Nenadáli jsme se, když jsme před rokem Havlasu při odchodu jeho naposledy v náruč sevřeli, by komu z hloučku, jenž skupil se tehdá kolem loučícího se druha, bylo usouzeno, že v krátce ruka, která pravici přítelovu vřele tisknula, bude nucena chopiti se péra, by napsala vzpomínku pohrobní. Mnohému z nás se ovšem tehdá čelo skabonilo, mnohá tvář obestřela se nádechem tesknoty, cítili jsme všickni tíhu čehosi neurčitého, smutného — zdá se, že křídla anděla smrti šelestila už tehdáž v průhledném vzduchu májovém. Mimoděk připomněli jsme sobě tyto pocity, když pak nás po dlouhé, trapné nejistotě došla konečná žalostivá zvěst o skonu Havlasově. Smrt sáhla tentokráte opět do plna a to pro kořist bohatou, jako by právě na našich luzích doslovně splniti chtěla odvěkou svou kletbu, jež velí jí vztahovati kostnatou ruku po nejbujnějším právě ovoci; okřídlená slova Hálkova zašuměla zase velikým naším národním hřbitovem: již hraje vítr opět dojímavou hudbou na hrobovém trávníku.

Život v umírání a život ztracený! jak nelítostná to slova uchu našemu, naslouchajícímu stále jen zvěstem Jobovým! Nechceme psáti Havlasovi elegii — ať zašumí jemu elegickým nápěvem daleké moře, jež omývá kdesi v modré dáli zapomenutý jeho rov, ať kolébá jej v těžkém spánku smrti štíhlá palma, jež chýlí v zamyšlení vějíř kyprého listí nad osamělou jeho mohylou, nechť zahraje mu kdesi pod

strmou strání Kazbeku hranu rozptýlený brav cinkotem zvonců pošumavských, jimž v dětinství tak rád naslouchával . . .

Bohumil Havlasa narodil se dne 1. října 1852 v městečku Strunkovicích u Vodňan na úpatí hor Šumavských, kde péčí vzdělaného a osvíceného otce, městského a pak zámeckého lékaře, záhy již pocítil v mladých prsou zážeh svaté poesie. Odbyv z části i s pisatelem těchto řádků nižší gymnasium v Č. Budějovicích, z části pak v Jindř. Hradci, zmizel pojednou s obzoru svých přátel, kteří po několika teprva letech k svému nemalému překvapení s Havlasou se shledali. Byltě tehdá nadšeným členem nepatrné jakési kočující divadelní společnosti a toulal se s ní nějaký čas po družných vlastech českých. Podobných překvapení skýtal život Havlasův s dostatek — neminula dlouhá doba a zastali jsme Havlasu sklíčeného nad kontovní knihou jistého akciového podniku. Ušlo nám totiž zcela, že Havlasa mezi tím nějakou dobu na učilišti obchodním v Praze pobyl. Konečný a rozhodný, ač pro celý život jeho osudný obrat v mládí Havlasově způsobil V. Hálek. Povzbuzením Hálkovým — jenž tehdá z práce novelistické (Na nádraží), v Lumíru uveřejněné, veliké nadání Havlasovo tušil — vybočil Havlasa z kolejí praktického života a věnoval se úplně vrozenému povolání spisovatelskému. Byl nějaký čas spolupracovníkem Národních Listů. Unášen proudem uměleckého pudu počal duch jeho již zapouštěti kořeny v ideálním našem životě, když znáhla vrozená jemu dobrodružná těkavost mocně se v něm ozvala. Rok 1875 odvolal jej na jihoslovanské bojiště, kdež bližší jeho osudy z nedávných zpráv v živé jsou ještě paměti; rok potom konal cestu po Francii, Švýcařích a Německu. Vrátiv se na podzim r. 1877 do Prahy vyváben byl po krátkém pobytu z kruhu přátel lomozem válečným na východ, odkud nás teprvé o velkonocích stihla smutná zpráva o jeho úmrtí, ač skonal již 25. listop. m. r. horečkou v daleké Alexandropoli jakožto poddůstojník armády ruské. Krátký byl běh života jeho; k zajímavému pak osobnímu zjevu jeho pojí se vábné literární pozadí.

Havlasa odešel právě v době, kdy básnická naše literatura podobna jest uměle vypěstěnému hvozdu, jehož dorost na vyprahlé půdě zakrňuje v plazivou kleč. Smutný to pohled již o sobě, jak nám teprvé teskno kolem srdce, když zříme, an vichr každou chvíli z kořan rve mohutně rozpučelý kmen. Sbíráme s pietou skácené větve, avšak jich šťavnatá zeleň zrak náš více nezkonejší — jsmeť si vědomi, že jimi uprchla míza životní. Havlasovy literární práce jsou takovými odervanými haluzemi. V paprscích nadšení nabyly mladistvé svěžesti, ideální směr ducha zabarvil je bujnou zelení mladosti; některé z nich vyklíčily již ve mnohoslibný květ, avšak ten svadl i s nadějí svou. Proto nelze Havlasův význam literární vyčerpati stanovením skutečné, positivní platnosti prací jeho v literatuře, slušno jej hledati hlavně v tom, čím v duševním našem zápase státi se mohl. Všecka jeho díla přijata byla s touto výhradou. Kdo přečetl pozorně všecky spisy Havlasovy — a jest jich vzhledem ke kratičkému jeho životu nemalý počet — pochopí dosah těchto slov. Nepřeháníme, tvrdímeli, že nadání, jež přinesl sobě Havlasa na ideální naše kolbiště, bylo tak rozhodné, že by bylo zneenáhla přemohlo veškeru obtíž. Na původci „Tichých

vod“ osvědčilo se opět to, co dávno již u nás bylo postřeženo, že domácí luhy rodí nám talentů dostatek; žel, také na něm splnila se smutná pravda: degenerace, jež kráčívá druhdy ruku v ruce s takovým nadáním. Havlasa byl si dobře vědom bohaté hřivny, již vložila mu do kolébky štědrá ruka sudičky, znal její vysokou cenu a přece zapomněl na radu biblickou. Odtud ta nehotovost, ta pověstná až rozháranost uměleckého jeho tvoření; toť příčina, že ani jediné jeho dílo není ve smyslu uměleckém bezvadné, dokonalé. Práce jeho působí přirozenou lahodou a krásou, již ale tvůrce nezušlechtil; po veškerých jeho dílech rozkládá se půvab mládí, který chvíli mocně hárá, ale prudce hasne. Zjevy podobné stojí na samém srázu úplného zapomenutí. Nejpatrnější příznaky velikého nadání nese rozsáhlý jeho román „Z družiny dobrodruha krále“; Havlasa chtěl sáhnouti v domácí, dávno minulý život, ale obraznost jeho vykouzlila zjevy, jichž bychom marně v starých pergaménech hledali; postavy v románu jeho se míhající jen náhodou mají jmena s dějinami společná — život a názory Hlavlasových hrdin spředeny jsou pouze z hebké mlhy fantasie. Kdy by leželo těžiště historického románu ne ve věrném zobrazení poesie *doby* ale pouze ve fantastické její apotheosi — byl by román „V družině dobrodruha krále“ románem historickým. Velmi pozorohodnou je poslední z jeho tištěných prací, objemná novela „Tiché vody,“ jež tendencí ani ne tak příkře myšlenou jako skutečně provedenou ostré kritické hlasy proti sobě vzbudila; ale Tiché vody obsahují tolik krásného, že to nadváží mnohý patrný přehmat, mnohou divokou výstřednost. — Méně patrným je delší jeho román „Drak,“ maje ráz práce na zakázku a psán jsa roztržitě, ve kvapu i bez umělecké exposice. Podobné ceny jest i historický román „Kněz Jan,“ jejž zachraňuje toliko (v některých opravdu půvabných kapitolách) horoucí nadšení Havlasovo pro světodějný náš zápas věků minulých. Tím pěknější jsou za to drobné novelky Havlasovy, zvláště charakteristická pro život básníkův „Na nádraží“ a „Z potulného života,“ „Život v umírání.“ Četné arabesky mladého romanciera mají v sobě vždy některé zlaté zrnko, ale větší část jich churaví divnou, bizzarní jakousi manýrou. Nechceme se pouštěti v podrobnější esthetické zkoumání veškerých plodů Havlasových; dotkneme se jen mimochodem jedné okolnosti, která se plíží jako stín za literární postavou Havlasovou, je to veliká ona rozervanost tvůrčí, neklid a nepokoj, jenž vryl hluboké stopy ve všecky jeho práce — noncholance zabíhající časem až v nedbalost a prostřednost.

Jakým byl Havlasa ve spisech, takým byl bez mála i v životě. Zdá se, jako by byl spisovatel chtěl přetvořovati skutečný život dle idealistických theorií, na nichžto si v románech a novelách vybudoval mikrokosmus svých hrdin. Odtud ta neshoda i prací Havlasových se skutečným životem, odtud také ten věčný spor: života jeho s blouznivými chimérami. Tolik je však jisto, že celý život Havlasův byl řetězem neúnavného zápasu s nízkostí a všedností. Snad tušil Havlasa konečný neblahý výsledek tohoto rozporu, mimoděk nás skličuje teskná domněnka — zvláště když připomínáme sobě některá jeho slova poslední — že syt neustálé té disharmonie sám šel si pro smrt do daleké ciziny . . .

Na Havlasovi prohřešila se nemálo také naše veřejnost; bylť on miláčkem jistých kruhů naší společnosti, jež záhy vyhýčkaly vnímavého ducha lichotivou frásí a rozdmýchaly doutnající jiskru křivého názoru o životě v palčivý žár chorobného sebevědomí, který dovedl stráviti poslední zbytek chladné umělecké rozvahy. Tytéž kruhy uzavřely se před ním nelítostně, když první nezdar, ba i bída zaklepaly na jeho dvéře. Když ztrácelo se znenáhla bělmo, jímž míval v dithyrambickém opojení kdysi zraky obestřené, prohledl mladistvý duch a zachvěl se nad netušenou bezcitností. Nechceme se dotýkati určitých osob a poměrů, ale jsme přesvědčeni, že mnohého při úsečné zprávě o jeho úmrtí obešel prapodivný pocit — jejž nelze blíže naznačiti slovy — vždyť není slova pro tichý hlas svědomí!

Avšak — hrob se zavřel již nad obětí rozervaných našich společenských poměrů, a posvátné jeho ticho tlumí velitelsky veškeru vášeň. Havlasa rozešel se s námi ve svrchovaném duševním rozladu — poslední obcování s ním bylo pro svůj sarkastický ráz málo potěšitelné, odešel rozhněván a rozmrzen. Příčiny jsme již uvedli; chcemeli však býti úplně spravedlivi, nesmíme při vší šetrnosti, kterou jsme mrtvým povinni, zatajovati, že Havlasa připomenutý nezdar v životě částečně sám zavinil. Nesla to sebou jeho povaha, která byla v obyčejném toho slova významu „nešťastná.“ Požadovalť Havlasa od naší společnosti časem snad příliš mnoho, ale trest za to nikdy ho neminul. Uvedeme jeden příklad. Pěkně znějí fráse v nekrologu: „Vykonal cestu po Francii, Švýcarech a Německu — chopil se zbraně za ideu slovanskou — spěchal do roklí hercegovských“; kdy bychom však sdělili i některé podrobnosti důvěrnější, byl by dojem takových frásí zrušen nadobro. Přízrak, jenž vylákal jej do bludiště nad Sekvanou, horoucí nadšení, s nímž spěl do skalin dalmatských — vše to strnulo v chladných vlnách nedostatku ba i citelné hmotné bídy.

Zjevů Havlasovi v této stránce podobných bylo u nás již více, ale smrt, jakou zhynul Havlasa, je ve svém spůsobu jediná; může býti tragedií, hledímeli k nadšení, jež i jemu vtisklo do ruky meč za velikou ideu slovanskou — může býti ale také duševní sebevraždou. Vyšel v boj za vlastní ideu; když nenalezla půdy v životě skutečném, zhynul raději sám. Toť tragika v jeho životě, vina a smír. Jsme přesvědčeni, že častokráte ještě přeletnou kronikou našeho života podobné stínové kresby — společnost naše bude je sledovati napjatě, podiví se jim, mnohdy snad nad nimi zaslzí — ale jinou nebude.

Otakar Mokrý.

Hájení ptáčků milých zpěváčků. Mladým i dospělým vydal Frant. Doucha. Připojeny výkresy. Nakl. I. L. Kober, v Praze 1878.
Kytice z moravských pověstí. Pro milou naši mládež uvil Fr. M. Vrána. Nakl. Karel Winkler, v Brně 1878.
Divadelní zpěvník. Sbírka písní a sborů z jednotlivých divadelních her ku představením na českých divadlech. Svazek I. Nakl. Mikuláš a Knapp v Karlíně, v Praze 1878.
Divadelní ochotník. Repertorium soukromých divadel. Vydává Josef Mikuláš Boleslavský. Nové sbírky svazek 150. Proklatec čili Víra, naděje a láska. Obraz ze života venkovského v pěti jednáních. Sepsal F. G. Tobolecký. — Velké děti. Veselohra ve dvou jednáních od A. Müllnera. Volně přeložil J. L. Turnovský. Nakl. týž.
Bibliothéka mládeže. Sešit VII. V přírodě. Dle Wagnera volně vzdělal Kv. D. Dílek III. Sešit VIII. Ne každému cizina otčinou. Povídka od J. Tichého. Nakl. Rohlíček a Sievers, v Praze 1878.
O prvních počátcích vyučování hudbě vůbec a hře na klavír zvláště, podává Karel Sázavský. Nakl. J. F. Kubeš, v Třebíči 1878.
Válka s Turky. Stručné vypsání její jakož i jejích pohnutek a předcházejících událostí. Nakl. Jaroslav Pospíšil, v Praze 1878.
Písně pro školní mládež. Složil V. Macháček. Oddíl I. Pro první a druhý školní rok. Nakl. Mikuláš a Knapp, v Praze 1878.
Niwa. Red. M. Godlewski. Rok VII. Zesz. 80. a 81., ve Varšavě 1878.
Славянскій Міръ. Иллюстрированное изданіе литературныхъ, историческихъ и географическихъ статей. Ročník 1878, číslo 13.—15. Vydavatel V. P. Turba v Petrohradě.
Listy průmyslové. Red. prof. Al. Studnička. Ročn. IV. čís. 8.—10.
Akademické listy. Red. Ot. Karlický. Ročn. I. čís. 7. a 8.
Pražské hospodářské noviny. Red. Jos. Dumek. Ročn. I. č. 8.
Vesmír. Red. dr. Č. Kotal a F. Nekut. Ročn. VII. čís. 14.
Listy chemické. Red. K. Preis a A. Bělohoubek. Ročn. II. čís. 8.
Český Včelař. Red. Jos. Mikuláš Boleslavský Ročn. XII. č. 5.
Včela Chrudimská. Red. Al. Thuma. Ročn. II. čís. 4.
Lech. Tygodnik illustrowany. Red. Józef Chociszewski w Poznaniu. Rok I. nr. 1—13.
Orol. Red. Andrej Truchlý Sytnianský. Ročn. IX. č. 3.
Ženské listy. Red. Eliška Pechová Krásnohorská. Ročn. VI. čís. 5.
Česká Včela. Red. Boh. Pichl. Roč. III. č. 8. a 9.
Slavia. Redaktor A. H. Sokol. Ročn. IV. č. 4.—7. a 10.
Škola a život. S přílohou Štěpnice. Red. prof. Jos. Melichar. Ročník XXIV. Sešit III.
Beseda učitelská. Red. K. Bulíř a K. Taubenek. Ročn. X. č. 14.—17.
Budečská zahrada. Red J. L. Mašek. Ročn. IX. č. 7.
Varyto. Red. Em. Binko. Ročn. I. čís. 9.
Světozor. Red. Vojt. Mayerhofer. Ročn. XII. čís. 17.—20.
Lumír. Red. J. V. Sládek. Ročn. VI. čís. 10.—14.
Paleček. Red. Ig. Herrmann. Ročn. VI. čís. 17.—20.
Humoristické listy. Red. J. R. Vilímek. R. XX. č. 17.—20.
Koleda. Red. Fr. Bayer. Ročn. III. č. 12.—15.
Seznam českých knih na skladě dr. Grégra a Ferd. Dattla v Praze.
Hasiči ven! Čtverylka. Pro fortepiano složil V. Macháček. Nakl. Mikuláš a Knapp, v Praze 1878.

OBSAH.

OSVĚTA vychází dne 25. každého měsice.

Na Osvětu předplácí se

i s poštovní zásilkou

na čtvrtletí 1 zl. 50 kr., na půl roku 3 zl., na celý rok 6 zl.;

jednotlivé číslo stojí 56 kr.

Ročníky 1871, 1872 (vyjímaje č. 1., 2. a 3.), 1873—1877 jsou posud na skladě; první jest za 4 zl. 50 kr., druhý (č. 4.—12.) za 2 zl. 70 kr., ostatní po 6 zl., vázané v kůži o 1 zl. více; desky téže vazby na jednotlivý ročník po 70 kr.

Nefrankované listy se nepřijímají. Reklamace se nepečetí a nefrankují.

Číslo 7. Sešit červencový.

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK VIII — DÍL II

1878

Redakce, administrace i expedice
v Ostrovní ulici č. 6 n. (1508—II.

V PRAZE
TISKEM JOSEFA KOLÁŘE — NÁKLADEM VLASTNÍM
1878.

☛ Číslem tímto počíná *druhé půlletí* letošní *Osvěty*. Pp. odběratele, jichžto předplacení vyčerpáno jest, snažně žádáme, aby je záhy obnoviti ráčili.

Knihy redakci Osvěty zaslané:

Dějiny českého povstání léta 1618. Sepsal Antonín Gindely. Díl III. Nakl. F. Tempský. V Praze 1878.

Časopis Matice Moravské. Redaktor František Bartoš. Ročník desátý. Sešit první, druhý a třetí. Nákladem Matice Moravské, v Brně 1878.

Slovanská poezije. Výbor z národního a umělého básnictva slovanského v českých překladech. Sestavil a literárními úvody opatřil Frant. Vymazal. II. svazek, 4. sešit. Polská a lužicko-srbská poezije. Nákladem Matice moravské, v Brně 1878.

O nejnovějších námitkách proti pravosti našich starých památek. Sepsal Josef Jireček. I. (Vyňato z „Časopisu Českého Musea" ročn. LII. sv. 1.) Nakl. J. Otto, v Praze 1878.

Škodlivé ptactvo. Sepsal dr. Vladislav Šír. S původními obrázky. Kreslil a litografoval Karel Maixner, barvotisk proveden v uměl. ústavu polygr. Farského v Praze. Sešit 1. Nákladem českého spolku pro ochranu ptactva, v Praze 1878.

Paříž. Cestopisný úryvek Karla Adámka. (S vyobrazeními některých znamenitějších budov a ulic.) Nakl. J. Otto, v Praze 1872.

Šumava. Průvodce po Šumavě. Dle knihy Pascherovy napsal prof. T. Cimrhanzl. S předmluvou od prof. Jana Krejčího. S 9 původ. illustracemi a 2 mapkami. Nakl. V. Steinhauser, v Plzni 1878.

Národní bibliothéka. Výbor prací čelnějších spisovatelův českoslovanských. Redaktor František Zákrejs. Sešit 330—334. J. K. Tyl. X. 3.; Rajecký 2.; K. Světlá. II. 6.; K. Světlá II. 7.; V. Vlček II. 1. Nakl. I. L. Kober, v Praze 1878.

Příhody Hadži Baby Ispahanského. Z angličiny Jak. Moriera přel. Jak. Malý. Svazek I. Nakl. Mikuláš a Knapp v Praze, v Karlíně 1878.

Romány a povídky. Pořádá J. J. Stankovský. Svazek 27: Příhody Hadži Baby. Nakl. týž, v Praze, v Karlíně 1878.

Divadelní ochotník. Repertorium soukromých divadel. Vydává Josef Mikuláš Boleslavský. Nové sbírky svazek 151. Páni doktoři. Fraška se zpěvy ve čtyrech jednáních. Podle Vilkena volně zpracoval G. Eim. — Turek Vokůrka z kozího plácku. Fraška v 1 jednání, přel. J. K. Zbraslavský. Svaz. 152.: Jací jsou ti naši muži Fraška ve čtyrech jednáních od J. Rosena. Nakl. týž. v Praze, v Karlíně 1878.

Stručné dějiny konservatoře Pražské za dobu od r. 1808 do 1878. Sestavil J. S. Debrnov. Nákladem vlastním, v Praze 1878.

Das Buch der Prager Malerzeche. (Kniha bratrstva malířského v Praze.) 1348—1527. Vollständiger Text nebst einem kritischen Commentar zu der von Prof. Pangerl (und Prof. Woltmann) veranstalteten Ausgabe dieses Buches im 13. Theile von Eitelberger's „Sammlung von Quellenschriften für Kunstgeschichte etc." Herausgegeben von Ad. Patera und Ferd. Tadra. Selbstverlag, Prag 1878.

Dějiny města Turnova nad Jizerou v Boleslavště. S užitím pramenů nejvíce listinných sepsal prof. Justin V. Prášek. Sešit 7. a 8. Nákladem c. k výs. sboru ostrostřeleckého v Turnově. V komisi Fr. A. Urbánka, v Praze 1878.

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK VIII — DÍL II

1878

V PRAZE

TISKEM JOSEFA KOLÁŘE — NÁKLADEM VLASTNÍM

1878

R. 1878. Č. 7.

OSVĚTA

Jaroslav Čermák.

Životopis a rozbor esthetický.

Podává

dr. Miroslav Tyrš.

I.

Pohasly hvězdy na mythickém nebi hellenském, pobledly ideály hoYroucnosti křesťanské, jež štětcem velkých mistrů italských vládly. Jaké vzory skýtáme nyní fantasii umělců, jaké cíle vytýkáme snažení jejich?

V oněch skvělých epochách minulých vytvořil genius rukou svou jasně ustálené ideály ze srdce národa, v jehož obraznosti podněty jeho žily; tak i ty — voláme k umělci doby své — tak i ty vstup mezi nás, naplň se našimi snahami, i ty roztouži se tužbami našimi, nauč se pochopovati náš život a pocity naše, pronikni myslí svou k jádru jsoucnosti naší; a zdaříli se ti pojmouti takto nejvlastnější naši bytnost a názorně ji vylíčiti, pak — avšak jen pak — i ty, jako oni mistři dob minulých, octneš se na vrcholu umění svého.

Než jak obtížná a neschůdná je dráha, na niž umělce takto poukazujeme! Vstup mezi nás, zveme jej: však co sami neseme mu vstříc? Znázorni a vyjádři umělecký život náš, kážeme mu: a kam ho uvádíme? Ba věru, snad nikdy umělce neobklopovalo okolí tak nemalebné a tak nesnadno znázornitelné. Ty idey, jež hýbou moderní Evropou, ten duševní ruch věku našeho, i ony dojdou zajisté uměleckého vyjádření svého; však nyní ztěžka se to daří. Umělec nesnadno může z neustálených, napořád se měnících těch momentů utkati sobě ideu celistvou. Umění může idealně vylíčiti pouze epochy ustálené a v sobě dovršené; teprv až snažení a tíhnutí ducha moderního počnou se krystalisovati, podaří se mu, je v celé podstatě pojmouti a spůsobem povšechným je umělecky vyjádřiti.

Co zbývá tedy umělci doby přítomné? Jaké úkoly má sobě obrati, jaké cíle sobě vytknouti?

On odvrátí se od věku vlastního a zahloubá se v minulost lidstva a národu svého. Takým spůsobem vznikl obraz historický. Než nebude zde opět odkázán k tomu lidu teď žijícímu? Nepocítíliž ihned nutnost studovati jej tak, jak nyní jest, aby ho pochopil, jakým býval? Nebude nucen studovati tahy obličeje, celou fysickou i morální povahu, jeho mravy a ostatní průjevy ducha jeho? A nenalezneli vše, co takto hledá, zjevnými rysy napsáno v zevnějšku i nitru národa, zůstane dílo jeho snadno nepravdivým, chladným a neživým. A rovněž tam, kde doba a zvláštní postup civilisace vyhladily v tvářích, postavách a charakterech všechny zřetelnější stopy dob dřívějších, zakrsává a živoří malba historická, zakrsává tím více, když živý smysl pro minulost a dějiny národa se nezachoval.

S tímto úkazem potkáváme se napořád více v největší části Evropy západní. Jinak celkem ve světě slovanském! Zde z jedné strany živý a mocný interes historický v neomalené dosud působivosti trvá. Víme sami, kterak u nás do všech vrstev pronikly určité představy dějepisné, a kterak příběhy a rekové minulosti v obraznosti a vřelé paměti i lidu obecného žijí. Ze strany druhé pak, jak svěží, originální a bohatý je tu ponejvíce ještě život oněch vrstev, jež vše nivelující civilisací hlouběji pozměněny nejsou. Jaká ušlechtilá, vážná krása, ideální mužnost a ženskost zachovala se najmě při jižních kmenech velké rodiny slovanské! Všude téměř nalezne ještě umělec typy celé, neporušené, nalezne hluboce založené povahy v původnosti své co nejrozmanitější. Vnoře se v tyto poklady dosud nedotknuté a neupotřebované, seznaje takto povahu a cenu vlastního národu, neutkví on jedině na velkých dějích minulosti. Stopovav lid tento i v nejjednodušších výkonech každodenních, seznav ho při práci i při zábavách, v činech bohatýrských, v radosti i v utrpení jeho, zasáhne rád přímo v zajímavou přítomnost tu, a vyjme z ní motivy pro povahu lidu toho charakteristické a pro veškeren život jeho významné. Národní genre takto domůže se platnosti vedle malby historické.

Připomínámeli sobě při malbě dějepisné zejmena umění v národě českém a polském, kde obraz historický ode dávna se žádal, a s účastenstvím i nejširších kruhů se potkával,*) tož národní genre a vedle něho domácí krajina zas především onu velkou revoluci v umění ruském na mysl nám uvádí, která tam právě za našich dnů mocí elementární ve všech oborech a směrech se uskutečňuje. A tento národní genre má zase, pokud jen věc svou dokonale líčí, do sebe cenu opravdu historickou a trvalou, podávaje nám typy a příběhy z doby určité a zachovávaje je takto co památky z minulosti věkům budoucím.

Přítomnost i minulost tedy co živly významné, svěží a sotva dotknuté, co zdroje bohaté i nevyčerpané, druží se takto k sobě v umění slovanském. Až všichni umělci slovanští k nim zasáhnou s vroucí snahou a plným uvědoměním, s plnou silou nadání, až geniem uměleckým pojmou hluboce a opravdově vlastní povahu národů slovanských a stanou se tím tlumočníky myšlenek a tanutí, vnější a nitřní podstati jejich,

*) Sr. M. Tyrše Jan Matejko a jeho Bathory v Osvětě r. 1873, kde věc ta šíře je rozvedena.

pak — ale jen pak — nastane výtvarnému umění slovanskému život naskrze původní, budoucnost skvělá a mohutná.

Chceme a žádáme, aby umění vůbec ve všech svých odvětvích bylo naše, bylo národní. Vytýkáli se nám snad odjinud, že více než kde jinde na tom stojíme, nechť zní upřímo naše odpověď, že to víme a že takto činíme, jsouce o nutnosti této dokonale přesvědčeni.

Idea národnosti hýbe celým ústrojím, celým životem Evropy moderní. Nemůže tedy zůstati bez vlivu na umění. Však nověji, důrazněji než jinde nutno ji vyjádřiti u národů slovanských. Ve Francii samo sebou se rozumí, že všechno, co se tvoří, píše, skládá, má býti naskrze francouzské; svět románský vůbec nikdy nežil v cizím podruží duševním. Velikán světa germanského, Shakespeare stal se teprv tenkráte tím velkým Shakespearem, když vzorů cizích najmě italských se shostil; národ německý pak, jemuž po sobě Vlaši, Francouzové a Angličané vévodili, již od dob Lessingových z vlivu ciziny se vyprostil a pak teprv vydával nejzralejší, nejlepší plody své. My byli dosud ze všech nejméně svoji, a tak byl nutně ruchem doby nové slovanský svět nejhlouběji dotknut a rozvrácen. Národy slovanské nová idea křísila, nejen oživovala, z nadvlády živlů cizích ve všech oborech vymaňovala, nový směr života, nové samostatné osvědčení energie duševní jim ukládala. Zde neměla a nemá idea národnosti význam pouhé opravy v jednotlivých směrech činnosti národní, zde má význam převratu, v celku jak v částech, význam revoluce ne reformy. Zde kázala a káže odhodlané zanechání starých cest, zde velí nám nastoupiti se silou jarou na nové samostatné dráhy ve všech průjevech ducha vlastního a především též v umění, kde napodobování cizích výplodů nejméně stačí, kde jen původnost platí, trvalé ceny a nehynoucí slávy dodává. Žádáme především koncepci originální, koncepci v duchu národním, avšak i co do pouhé látky zůstane aspoň pravdou, že více tvůrčí síly a schopnosti a též více studia a práce skutečné k tomu potřebí jest, předmětů nedotknutých se zmocniti, a je umělecky podati a vyjádřiti, než k tomu, tvary a látky tisíckrát zpracované a v roucho umělecké již dávno oděné s pouhou třebas i více méně effektní variací opakovati.

Tím méně nás smí mýliti, když i ve vlastním lůně Slovanstva sem tam odpor se zvedá. Každé zařízení staré, všechny poměry z dob dřívějších našly dosud všude zastanců svých, při každé novotě, při každém převratu tentýž úkaz se opakuje. Dva tábory vznikají, z nichž jeden opozdile a krátkozrace náhledy staré hájí, s nimiž srostl, z nichž snáze těží, na nichž i hmotná existence jeho často se zakládá; lidé zvyku, lidé šablony a doktriny, lidé bez tanutí nesobětných, bez hlubších popudů originálních stojí na straně té! V obhajcích strany druhé působí třebas i bez jasného uvědomění kvas doby nové, v čele jejím stojí povahy oběti schopné, duchové původní, jimž neimponuje to, co náhodou teď vládne, co jest a dosud bylo, právě proto, že to, co jest, také zaniknout musí v proudu časovém. Tam při straně poměrů dosavadních sešli se a seřadili lidé chladní, počítaví ponejvíce jen rozumem, třebas i velmi bystrým nadáni, pod praporem budoucnosti zase octnou se mužové celí, jimž i cit i rozum i obraznost zároveň

v úděl dány, lidé s oním klidným, nezvratným přesvědčením, jež skalopevně již se utvrdilo, když všichni „moudří“ kolkolem ještě pochybují, duchové s tím darem divinačním, s tou bezprostředností všech podnětů, s tou bohatostí a všestranností, s tou mocnou jednotou celého nadání, bez níž nic všeplatně velkého ve světě se neprovedlo. —

Boj dlouho kolísá. Vždyť na jedné straně stojí upevněná moc toho, co jest a vládne, na druhé pouhá snaha, v počátcích svých třebas i nejasná. Jak má se voliti? Budiž nám podnětem a útěchou, že na konec přec ona skutečná, skalopevná moc podléhá tanutím, jež sama za nepatrné, blouznivé a bezpodstatné pokládala.

Vždy tentýž problém, jenž vítězstvím idey se jmenuje!

Jsou myslitelé, kteří tvrdí, že všechny tvary v přírodě nejsou než průjevy ideí, podobných ne abstraktním myšlenkám než nesvědomým, tajemným, všemocným pudům tvořivým v ní založeným. Nesmí se však zapomenouti, že i tyto tvary, tyto druhy vznikají a zanikají, dokonalejším ustupují, že není nic trvalého v přírodě než právě změna, vývoj, děj, že vše, co v nitru jejím působí, působí k vývoji a dějinně. Kdo nyní ještě o ideách v přírodě mluví, nesmí je více co formy ustálené pojímati než jedině co podněty vývoje z forem nižších k útvarům vyšším a dokonalejším, a myšlenka je pak blízká, žeť i to, co v dějinách člověčenstva ideou jmenujeme, má význam podobný, že v dějinách těchto, jež přece jen pokračováním dějin přírody jsou, idey v témže konkretním smyslu slova rovněž co nejvlastnější ferment vývoje u postupu lidstva působí. Tím aspoň zároveň se vysvětluje, že není třeba, aby ony byly ihned svědomé a každému jasné, tím i neodolatelnost jejich se pochopí. Víc dokáže arciť, výše stojí takováto objektivní a nezádržná moc než každé subjektivní mínění a umínění člověka.

Toť aspoň jeden z možných pokusů odvěkou záhadu tu rozřešiti, je to myšlenka, jež síliti může ty, kdož novému směru, nové podstatné snaze dráhu klestí. Na každý případ, býti povolán v službu nové idey, povolán v tu chvíli, když ve svět vstupuje, pokládáme všichni za nejvyšší lidskou čest, jen při ní je pak pravda, právo a vítězství.

Dožili jsme se podobného okamžení velebného, žijeme dosud na rozhraní dvou období v životě slovanském, a tím i v počátcích umění nového, opět samostatného duchem a úkolem svým. Nevědělo se dlouho, kam nové hnutí tíhlo. Jeden po druhém zvedli se a povstali, tajemným hlasem pobádáni, oni první předbojci umění národního. Nepoznáni, nedoceněni, ba tupeni doma i v cizině postupovali z počátku dál a dál; avšak věc, za kterou oni tasili lesklou zbraň svou duchovní, byla tak mocná a nezdolná přirozeností a dějinnou nutností svou, že nepozorovaně téměř, však napořád jí přibývalo zastanců a bojovníků nových.

Povstali z temna, jak bohatýrové báje, jak tito však tak tušili též oni jitřenu a úsvit dne. Rozšeřilo se, a první paprsky slunce nesvítí již na harcovníky osamělé, svítí na celý, skvělý voj, jenž ve třpytném brnění ducha vítězně v před se béře.

A každý z popředníků jde zase cestou původní zvláštní a samostatnou. Mánes a Matejko, Grotgier a Rodakowski, Malecki a Perov, Gierimski a Korzuchin, Řěpín, Brandt a Vereščagin — kolik to různých

strun rozzvučelo se pod rukou jejich na varytu slovanském! A přece zase ráze všechněm společný, ráz národní, pojí všechny ty různorodé tóny v jediný souzvuk mocně harmonický. Postavme jejich díla a s nimi díla četných těch stoupenců co celek vedle děl umělců jiného národa a uvidíme, že vzniklo již a jest zde umění nové, od jiných rozdílné, nové a jiné nejen předmětem nýbrž též pojímáním líčením, celým duchem svým.

Projdemeli jmena všech umělců nyní žijících, který národ má hlubších, opravdovějších duchů tvůrčích, zvučnějších jmen než my? Je jich snad sem tam víc, avšak my učinili teprv první krok na závodiště všechněm společné, a síla naše je svěží, jará, nevyčerpaná.

K těm popředníkům pak, k těm, kteří v oboru umění mezi prvními novému směru dráhu razili, náleží též umělec, jehož předčasný, náhlý konec nás všechny mocně dojal, nad jehož ztrátou truchlí s námi celý vzdělaný svět slovanský. Jmeno *Jaroslav Čermák* má věčné, lesklé místo v tom vývoji, jehož podstať jsme zde líčili. Jak jeho druhové nenáleží též on k žádnému ze směrů bývalých, k žádné ze starých škol vyžilých neb dosud žijících. Co do prostředků umění vzal, jako každý, co se mu hodilo, odmítnul od sebe, co s povahou jeho se nesrovnávalo, co do cíle šel povždy cestou svou. Neřídil se než tajemným popudem vlastního genia, sám dospěl k zralosti a našel pravý životní úkol svůj.

Ptáme se při každém umělci především na jeho místo v dějinách umění. Tím, co jsme předeslali, chtěli jsme též místo toto již z předu vytknouti a objasniti. On byl jedním z oněch bohatýrů, o nichž jsme mluvili, on byl, ať tak díme, jedním z oněch vyvolenců idey, která jej v službu svou povolala, která jej uprostřed těch nejrůznějších vlivů cizích na pravou dráhu, na dráhu novou vedla, a neomylnou mocí svou bez kolísání na ní udržovala. Jeho místo není ani u Rubena ani u Gallaita, jak sem tam čteme, ani u Fleuryho, kde všude toliko s prostředky umění svého se seznamoval, není ani u starých mistrů benátských a flémských, ani u novějších koloristů francouzských, ačkoli úhrnem snad i více nežli z návodů prvních učitelů svých pro technickou stránku svého tvoření z nich těžil; jeho jmeno patří na nový list v dějinách umění, na list, kde zlatým písmem počátky moderního umění slovanského zapsány jsou. —

II.

Jaroslav Čermák narodil se v Praze dne 1. srpna 1831. Otec jeho Jan Kunrát, známý a hledaný lékař Pražský, a matka Josefa roz. Veselá z Molitorova byli oba původu českého. Mohli bychom tvrditi, že dvě významné okolnosti již při narození dítěte na budoucí směr umělce poukazovaly. Dům rodičů jeho stál na náměstí Betlemském, *) na onom náměstí nejpamátnějším pro život český, jako by již místem

*) Číslo 258 st., 11. n., mezi vinárnou Petříkovou a obchodem Binningerovým.

tím mladý věk umělcův zasvěcen býti měl oněm slavným velkým dobám husitským, jichž vylíčení on později co jinoch s plnou energií ducha se chopil. Když pak podle vůle strýce a kmotra svého, lékárníka Freye, *) upřímného národovce, pokřtěn byl jmenem *Jaroslav*, jmenem tenkráte neobyčejným pro ryzí slovanský svůj zvuk, bylo to jako předzvěstí, že nositel jeho povždy zůstane věrným synem národa svého a že jako onen „vítěz s hvězdou zlatou,“ jenž první jmeno to proslavil, stane se též on jednou z nejlesklejších ozdob jmena českého a slovanského.

V šťastný, spokojený, poměrně zámožný kruh rodinný postavil příznivý osud kolébku Čermákovu. Byl třetím dítětem rodičů svých; předcházelť jej dva bratři Josef a Jan; oba byli mužové hlav bystře nadaných, z nichž jeden co praktický lékař, a druhý co fysiolog záhy čestného jmena si vydobyli. Též sestra Marie vynikala nejen velkým technickým talentem hudebním, nýbrž též hlubokým porozuměním a věcnou znalostí umění toho. Provdavši se později za knížete Czartoryjského **) zůstala ryzí Slovankou vedle bratra svého Jaroslava jediná z celé rodiny. Nejmladší z dětí, Karel, věnoval se oboru kněhkupeckému a ve Vídni se usídlil.

Že děd Čermákův byl taktéž fysiologem ve své době proslulým, je známo. Nezjištěný arciť jest původ, jímž matka jeho se honosila, čítajíc dle tradice rodinné samého Žižku k předkům svým. Přece však i tato okolnost je zajímavá tím, že národní uvědomělost její z ní vysvítá. Bylať ona vůbec dáma na dobu svou vysoce vzdělaná, snah vyšších a zejmena tehdáž neobyčejných, duchem i povahou stejně vynikající.

O otci Čermákově víme málo. Byl, jak již praveno, oblíbeným lékařem obzvláště v kruzích aristokratických. Zemřel již roku 1841 smrtí náhlou a ještě mlád podobně jak otec i jak později též slavný syn jeho. Tak byla veškera starost a péče rodinná složena do rukou matky, jež také povinnosti své s rozvahou a energií nevšední konala. Pozorovala a pochopila záhy směr a rozsah nadání synů svých, a pobádajíc i povzbuzujíc je k studiu a k práci, podporujíc rozvoj vloh jejich, klestíc jim na konec sama dráhu jak pro život praktický tak pro vyšší povolání jejich, dovedla je všechny na místa čestná a vynikající.

Největší péči a obezřelou starost věnovala miláčku svému, miláčku celé rodiny, malému Jaroslavovi. Tušila snad již tenkráte v něm nejnadanější z dětí svých. Vždyť můžeme za jisto pokládati, že schopnosti Čermákovy již záhy jeviti se počínaly. Víme, že sotva desítiletý jal se portretovati tužkou, a to s pozorností a zručností překvapující. Zejmena v létě když trávil prázdniny své na venkově u strýce svého Raka, ředitele na Skalkách, bavil se především též kreslením podobizen jak tehdáž uměl a mohl. Okolní lesní jakož i pastuchové a sedláci nechávali se tam vypodobovat od malého, horlivého umělce, jedni

*) Náleželať mu lékárna u jednorožce na velkém náměstí Staroměstském.

**) Kníže Czartoryjski náleží na říšské radě jak známo k oné frakci polské, jež dorozumění a společné jednání s ostatními národy slovanskými si přeje.

s ochotou, druzí s poloviční nedůvěrou na počínání jeho pohlížejíce. Avšak nejen lidi i skot a brav: skály, stromy, celou krajinu podrobil on prvním pokusům tužky své; neúnavně činil v ní odkryty svoje, až skrz naskrze znal celý ten čarovný okruh, v jehožto středu mohutné Klepy se zvedají, jejž na severu památné hrady Koštál a Kalich střehou, za kterýmiž pak v dáli na jedné straně strmá Milešovka, na druhé báječné božiště Radhosta k nebi se vypíná. Zde bystřil co hoch již svůj smysl pro povahu krajiny, hterouž později na obrazích svých s tak vzácným taktem povždy též s povahou děje v dokonalý souhlas uvesti dovedl.

Takovým spůsobem uvedl pud umělecký Čermáka již za let dětských každým směrem k pravému učilišti umění, k přírodě. Naučil se tak záhy patřiti okem nepředpojatým na skutečnost, pojímati zdravě a nelíčeně tvary její. Řekli bychom, že každé umění pravého vývoje schopné řídí se v počátcích svých zásadami podobnými. Nejdříve poznej přírodu podrobně a dokonale, naplň formovou paměť svou přesně poznanými tvary jejími a pak teprv na pevných základech těchto buduj svou fantasií přeměňující, svým tvůrčím duchem výš a dále.

Samo sebou rozumí se, že mladému Čermákovi poskytovány všechny prostředky vzdělávací. Z počátku bylo vyučování jeho domácí. S desátým rokem pak vstoupil na gymnasium Malostranské. Brzy však byl zvláštním případem donucen ustati v pravidelné návštěvě školy veřejné.

Bylť Čermák co malý hošík postavy útlé a zdraví vrátkého. Z povšechné slabosti snad vyvinula se později coxalgie u něho. Pravá noha se zkrátila tím, že následkem zánětu v kloubu kyčelním z pánve vyskočila, a mladý hoch po jedenáctém roku na dlouhou dobu k lůžku byl upoután. Aby se mu nezkřivil hřbet, musil z počátku bez ustání ležeti v těsné truhle, na chorou nohu pak upevněno těžké závaží, jež pomocí kladky zkrácenou nohu natáhnouti mělo. Matka pozorovala s bolestí, že nemoc již měsíce, léta trvá, že neustupuje ani úsilí lékařů ani pečlivému ošetřování. Všude po pomoci se ohlížejíc zaslechla náhodou o starém sedláku Klapkovi z Berounska a divotvorné jeho hojičské činnosti. Odhodlala se konečně, že k němu se uchýlí a syna svého do léčení mu odevzdá. Prostý rolník skutečně i zde osvědčil umění svoje. Za krátkou dobu odstraněno těsné lože, a mladý Jaroslav povstal k novému životu zrozený. Z prvu ovšem byl nucen choditi o berlích, brzy však zotavil se tak, že hůl mu za oporu postačovala. Pobyt na venkově, tělocvik a rozumně řízené výlety sesílily ho tak, že konečně i hůl odložiti mohl, a prospěly mimo to celému organismu jeho v míře takové, že položen tím základ k pozdější, neobyčejné fysické síle a mužné statečnosti jeho.

Po dobu dlouhé nemoci své pokračoval Čermák ovšem, pokud možno, ve svých studiích. Z prvu byl učitelem jeho Paděra, osvědčený pedagog, napotom ředitel gymnasia Staroměstského. Později Antonín Springer, tehdy jak známo horlivý Čech a národovec, ho vyučoval. Za jeho návodu zaměstnával se Čermák též dějinami malířství a sochařství a seznamoval se tak již záhy s čelními zjevy na dráze svého umění.

Vliv Springrův na vývoj ducha Čermákova, jakož i na ustálení a upevnění národního uvědomění jeho, byl velmi značný. Jeho zásluhou, jakož i působením dr. Jiruše, tehdáž assistenta dr. Čermáka, stalo se vychování mladého umělce převážně českým; zavládnulť vůbec v rodině duch rozhodně vlastenecký — vzácný to úkaz v době tehdejší. Matka, rodného jazyka dokonale mocna, lnula k vlasti a národu svému s vřelostí tenkráte řídkou.

Mezi tím se bylo stalo, že prodán rodný dům na náměstí Betlemském a že koupen za to dům jiný v ulici Uršulinské se zahradou v položení pohodlnějším.*) Společnosť, jež tam se scházívala, sestávala především z mužů duševně vynikajících a národně smýšlejících. Byla to elita vzdělaných kruhů českých, a večery tráveny v rozmluvách povznešených, věcných a přec ne suchopárně učených. Jak příznivě ušlechtilé zábavy tyto na rozvoj mladého Čermáka působily, pochopíme tím spíše, vzpomenemeli si těch, již v přátelském kruhu tom k sobě se družili. Vážný a učený Palacký, hrabě Kašpar Šternberk, onen ideál vzdělaného šlechtice českého, hudebník Píč, přírodozpytci Karel Presl a Mikan, starší Mánes, malíř vynikající, a mimo to zas dr. Vincenc Jiruš, lékař již tenkráte vážený, advokát a politik dr. Adolf Maria Pinkas pro kaustický vtip a řízný úsudek svůj známý**), historik umění a revoluce francouzské dr. Antonín Springer, a na konec též slavný Purkyně, s tím povznešeným, všeobjímajícím duchem svým — toť byla společnost ze všech téměř vyšších oborů života, která tam k volnému sdílení si myšlenek pravidelně se scházívala. Že Čermák po všechen život svůj tak rozsáhlý a živý interes pro všeliké pokroky jak vědy tak společnosti lidské vůbec si zachoval, děkovalť zajisté i této akademii mužův nejosvícenějších a nejrůznějších, v jejímžto středu vyrostl.

Matka Čermákova jakož i přátelé její záhy poznali výtvarný talent mladého Jaroslava. Z počátku ovšem víc jen hravě kreslením se zaměstnával. Vypravovali jsme již o pokusech, jež na Skalkách z vlastního popudu konal. Když pak nastala nemoc jeho a pravidelné studie na čas přerušeny býti musily, jal se tím úsilovněji kresliti a modelovati. Přátelský důmysl vynašel mu přístroj, aby též leže takto se zaměstnávati mohl, jiní přinášeli mu vzory a předložky a vidouce při něm horlivou snahu i vlohy neobyčejné korrigovali z ochoty kresby jeho. Známý tehdáž učitel kreslení Kollert a Blumauer poskytli mu první zaměstnání poněkud pravidelné; avšak brzy přesvědčili se a uznali, že mladý Jaroslav je oba předstihl.***) I věříme tomu, pohlížejíce na kteroukoli z jeho kreseb tehdějších. Odvážilť se záhy již na hlavu Kristovu dle G. Reniho a podal ji tuškou tak zručně, tak správně ve formách, tak pravdivě u výrazu, žeť každého překvapí, kdo ví, za jakých

*) Č. 111 st., 20 nové, ve Ferdinandově třídě, kde nyní hostinec Líbalův se nachází. Dům tento již r. 1833 za 36.000 zl. byl zakoupen.

**) Otec prof. Soběslava Pinkasa, již od těch dob nejdůvěrnějšího přítele Čermákova.

***) Blumauer najmě kreslíval ponejvíc jen kytky a to velmi nedokonale, Kollert ovšem nad něj vynikal, avšak kresby jeho, jež jsem u pana dra. Jiruše viděl, jsou přec jen slabé.

okolností povstala.*) Prvního návodu, ať tak díme, uměleckého dostalo se mu pak malířem Františkem Čermákem. Modelování ustoupilo znenáhla v pozadí; pochopujeme to snadno ze směru nadání umělcova, jež čím dále tím více k čistě malebnému tíhlo.

Jakmile mladý umělec potud se zotavil, že chůze a namáhavějšího pohybu odvážiti se mohl, pokračoval v bedlivém studiu přírody, jemuž hravě již před roky byl se oddával. Na dalších výletech v Krkonoších, Krušných Horách i po Moravě pozoroval pilně lid i krajinu a přinášíval si z cest svých zajímavé skizzy typů a jinaké studie rozmanité. Výsledky výletů těch vyznívají pak ještě o řadu let později v dílech, jichž látku umělec z historie české čerpal. I když koncipovány i provedeny jsou na půdě cizí, přec byla fantasie Čermákova tak proniknuta studiemi těmi a vzpomínkami na vlastní národ, že typy jinochovy nejsou

---

*) Tuto snad nejstarší ze zbylých kreseb Čermákových chová p. dr. Jiruš co památku v majetku svém. Byltˇ on dlouholetým nejbližším přítelem rodiny Čermákovy, i jsem laskavosti jeho za mnohá důležitá sdělení, zejmena z mládí Jaroslava Čermáka, velice zavázán. Budiž mi u příležitosti této dovoleno vzdáti srdečné díky též panu prof. Soběslavu Pinkasovi, nejvěrnějšímu druhu Čermákovu jak z počátku v Praze tak později v Paříži. Jemu děkuji za velký počet spolehlivých dát z doby pozdější jakož i za půjčení dlouholeté korrespondence vedené s Čermákem od těch dob, co p. Pinkas do Prahy opět se přesídlil. Též panu Javůrkovi, jenž, jak známo, zároveň s Jaroslavem Čermákem akademii Antverpskou navštěvoval, budiž vysloven dík za mnohou zajímavou podrobnost z doby belgické. Sdělení těchto pánů byla mi tím drahocennější, any prameny tištěné, které jsem již po delší dobu shledával, poměrně velmi sporé jsou, a někdy i povahy takové, že jen s velkou opatrností jich použito býti může. Uvádím zde zejmena Slovník Naučný, Wurzbach's Biografisches Lexicon des Kaiserthums Österreich, Lumír 1854, L'Illustration 1850 a 1854, Slavische Blätter 1856, Obrazy života 1862, Revue des deux Monds 1874, Gazette des Beaux-Arts najmě 1876. Pro úplnost dokládám, že též Petrohradská Пчела r. 1877 mne za článek o Čermákovi požádala a jej uveřejnila. Všechna dáta však, která jsem z ústních aneb tištěných pramenů čerpati mohl, týkají se přesně jen soukromých událostí ze života umělcova. Za všechny byť i zběžné rozhledy v současných dějinách politických a uměleckých, v jejichžto středu Čermák se octnul, musím převzíti zodpovědnost sám. Myslím však, že každý biograf má ne jen právo nýbrž i povinnost nepokládati reka svého za osobnost naprosto isolovanou, nýbrž připomenouti, pokud třeba, i průběh událostí zevních a vytknouti, jakým spůsobem události tyto na něj působiti musily. — K určení letopočtu mohl jsem vzhledem k obrazům též katalogů výstavních použiti. Katalogy salonů Pařížských prohledl za tím účelem na místě laskavě pan Salemfels, jemuž rovněž díky vzdány buďtež. Na mnohých obrazech Čermákových je mimo to doba dohotovení přesně udána a také na fotografii zřejmá. Budiž při té příležitosti podotknuto, že Čermák na všech četných těch obrazech v Paříži malovaných vždy velmi zřetelně a správně česky se podepisoval. — Budu ostatně za každé bližší určení, za pramen mně do té chvíle nepovědomý každému povděčen a zachovám i odevzdám vše tomu, komu snad dopřáno bude, aby o Čermákovi dílo úplné a obšírné sepsal. Neomlouvám se toliko krátkostí času; při vzdálenosti mnohých, kteří s ním v bližším styku žili, při roztroušenosti obrazů jeho není to vůbec úkol, jejž soukromník o své újmě podniknouti může. To platí žel o každé monografii vynikajících umělců českých se týkající, a věc se stává čím dále tím obtížnější. —

nikterak kopie typů, jež na obrazích svých mistrů viděl, jak u věku tak mladistvém snadno malíři se přihodí. Směr národní zachoval mu již od počátku největší přednost — původnost. Poznáváme, aniž bychom na okamžik váhali, ve všech téměř tvářích těch královských bohatýrů, husitských reků, žen i mužů, starců, dětí i jinochů základy ryze české; jsou to postavy jím vytvořené a jemu zvláštní. —

Však nepředbíhejme posloupnost vývoje jeho. Roku 1847 tedy vstoupil Čermák na malířskou akademii Pražskou. Ředitelem jejím byl tenkráte Christian Ruben před několika lety přičiněním hraběte Frant. Thuna do Prahy povolaný. Přijetí, jež se mladistvému umělci zde dostalo, nemohlo v něm naprosto probuditi lásku k umělecké škole té. Ví se, jak hrubým, bezohledným spůsobem zacházíval Ruben se žáky svými. Čím nadanější býti se jevili, tím nepohodlnější byli řediteli pánovitému a přec nedosti schopnému, aby mocí talentu a vědění svého jim imponoval. Ví se též, že u Fr. Thuna spojovaly se dvě vlastnosti v tom sloučení nebezpečné: ráznost a nesoudnost. Jeho vlivem se stalo, že Ruben, jehož karton ke Kolumbovi mladý Mánes tak řízně a případně byl skritisoval, v šlechtických kruzích Pražských za genia byl považován, před nímž rozhodující osobnosti svou vážnost a úctu nejokázalejším spůsobem na jevo dávaly. Tím tíže to nesl, že žáci nadanější autoritu jeho neuznávají a nevázanými řečmi svými též podkopávají. Když Čermák na akademii vstoupil, minul mu právě šestnáctý rok. Ruben tušil v nadaném jinochu bez pochyby jednu z oněch samostatných hlav, jež mu mezi učni tak nepříjemny byly, a snažil se zrazovati ho vůbec z dráhy malířské. Prohlednuv kresby jeho, pravil svým hlasem autoritativním, že nemá žádného talentu, a že by škoda bylo na vzdělání jeho jaký náklad věnovati. Možno, že též národní sočivost jej k tomu přiměla. Matka byla příliš bystrozraká, aby se výrokem netolerantního ředitele zmýliti dala, i dokázala toho, že syn její přece na akademii byl ponechán.

První samostatné větší komposice Čermákovy povstaly v době této. Jest to především *Marius na zříceninách Karthaga*, první obraz olejovými barvami provedený a v Praze vystavený,*) a karton *Zavraždění druhů Valdštýnových* představující. Nebylo z nich viděti, že by vedením Rubenovým byl zvláště prospíval. Mariové, Jeremiové, truchlící manželé královští a podobné předměty více méně sentimentálně pojaté byly tenkráte vlivem Düsseldorfským jaksi módní, a Valdštýn co rek dramat Schillerových populární. U nás kladl se ovšem přec důraz na to, že byl z Čech a že zamýšlel učiniti z rodné země své zas království mocné. Toť aspoň bylo tajemství naší sympathie k záhadné té osobnosti a jejím plánům, a možná, že též Čermák ji sdílel. Co se Maria týče, sluší vytknout, že pojímání na obraze je naskrz mužné, přiměřené geniálnímu vojevůdci plebejskému v starořímské tuhosti vychovanému.

Zatím přiblížil se významný rok čtyřicátý osmý. Rodina Čermákova brala živý a z části i činný podíl ve hlučných dějích tehdejších. Starší bratr zúčastnil se co zástupce mediků oné deputace, jež jela

*) Původní skizza obrazu nalézá se v majetku p. Javůrka.

do Vídně, by císaře Ferdinanda k pobytu v Praze zvala. Matka i sestra dávaly otevřeně výraz vlasteneckému smýšlení svému. O Jaroslavovi víme, že sám maloval prapor legii studentské s postavou Karla IV., zakladatele university, který co „otec vlasti“ ve vřelých upomínkách našich žil. Nezapomenutelný rok tento s tím čistým zápalem pro svobodu a národnost, se zápalem, jaký nikdy více v té míře už se nevrátil, zůstavil hluboké stopy ve všech myslích povznešenějších, a Čermák prožil jej se vším nadšením jinošským. Že rok ten spatřil, to učinilo z něho, jak z mnohého z nás, Čecha a Slovana plně uvědomělého, i zůstal jím tím více, an reakci brzy na to nastalé ušel a domov svůj opustil, aby v umění svém se zdokonalil.

Běh na akademii ovšem přervân bouřlivými událostmi krvavých svátků svatodušních, a Čermák nevrátil se více na učiliště Pražské. Matka vedena snahou rozšířiti duševní obzor dětí svých, a především sobě přejíc poskytnouti Jaroslavovi dokonalejšího vzdělání uměleckého odcestovala na čas s celou rodinou z Prahy.

Prvním cílem cesty byl Mnichov. Tam seznal Čermák poprvé znamenitá díla starších mistrů a nejnovější práce malířství německého. V Staré pinakothéce octnul se ponejprv před originály velkých Vlachův, mistrů španělských i nizozemských. Čím raději mladý umělec se vnořoval v tyto poklady z věků minulých, tím méně uspokojovaly ho zjevy přítomné, jež kolem sebe spatřoval. Že ani fresky Corneliovy v glyptothéce ho nepoutaly přese mnohé vzácné přednosti své, vysvětluje se zúplna technickou nedokonalostí jejich. Dobrým instinktem puzen vyhledává umělec na počátku své dráhy především vždy výtvory takové, z nichž těžiti může ohledem na vyjádření myšlenek mu zvláštních, na provádění prací svých. Těchto podmínek však neobsahoval v sobě žádný ze současných malířů německých. Čermák nezdržel se proto déle ani v Drážďanech ani v Berlíně ani v Düsseldorfu, kde kresbami svými údiv vážného Schadowa vzbudil. Touha nesla jej do Belgie, kdež doufal že nalezne, čeho především potřebí měl: dobrou školu uměleckou. Přibyv do Antverp vstoupil ihned na akademii tamější, řízením slavného Wappersa se honosící. Po Belgii, zas osamostatněné, byl s ruchem politickým a s křísením se národnosti flémské nový jarý život umělecký se rozproudil. Více než čtyřicet akademií a škol malířských tam záhy vzniklo, a jediné učeliště Antverpské, ze všech nejproslulejší, čítalo za deset let více než dvanáct tisíc žáků, vyjma snad Francouze, všech téměř národností evropských.

Když mladý umělec do Antverp přibyl, našel poměry umělecké právě v období nejpříznivějším. Ruch umělecký octnul se zrovna na pravé výši své, od nemotornosti a nezralosti počátků jsa rovněž vzdálen, jak od vyžilosti, jež na konci se jevívá. Nadšení národní, jež od r. 1830 tak netušený rozkvět malířství bylo přivodilo, ustoupilo sice již střízlivějšímu rozpoložení, přece však žil ještě mladý stát životem novým a svěžím. Jednostrannosti a přehnanosti, jež každý náhlý a násilný převrat nutně s sebou nese, byly již, tu více tu méně setřeny se školy belgické, zásady byly ustáleny, a směr nový byl již jasně a s určitostí vytčen. Všichni ti mistři, již položili základ k novému roz-

květu, stáli právě na vrcholu slávy své. Jmena Wappers, de Keyser, de Bièfve, byla známa a vážena v celé Evropě.

Než nejen světová sláva malířů těch a proslulost učiliště Antverpského dodávaly Belgii tenkráte zvláštní vábivosti. Čermák odešel z vlasti v srdci nesa dojmy nezapomenutelných událostí na poli politickém a národním, a cítil, že v té vzdálené malé zemi, jež s takými obětmi samostatnost si před nedávnem vydobyla, podobné naladění mysli nalézá. A v skutku měl duševní ruch, jaký v Belgii se rozvinul, po významném roku třicátém mnohou příbuznost s hnutím, jež o osmnácte let později v Praze jaksi se dovršilo. I tam i zde obracely se zraky všech k minulosti slavné i šťastné, a historie národa považována za látku nejdůstojnější pro nadchnutí básníků i umělců. Tu i tam národnost začala si klestiti dráhu ve všech směrech, a jako u nás tak i v Belgii potkáváme se s podivným úkazem, že mnozí vlastenci nejhorlivější stáli co nejvřeleji za práva vlasti a národa hovoříce právě tím jazykem cizím, proti jehož nadvládě se vzpouzeli. Hnutí národní, jemuž veliká většina všech umělců hověla, ovšem nedospělo v lidu flémském k onomu rozvoji jako v Čechách, národnost flémská neměla v sobě té síly životní jak národ český, ruch utuchl později a moře francouzské zaplavilo opět veškera města belgická a opět odcizilo vzdělance nižším, neodnárodnělým vrstvám flanderským.

Rozvinuvše prapor národnosti postupovali umělci belgičtí za ním ve směru dvojím. Jednak volbou sujetu svého, jednak vylíčením a provedením předmětu. Obsah podávala jim ponejvíce minulost národa, zejmena pak jeho boje proti utiskovatelům španělským; způsobu vyjádření učili se od starých slavných mistrů svých, Rubensa a žáků jeho.

Vedlo by nás zde příliš daleko, kdy bychom rozváděli, pokud a jakým spůsobem skutečné výsledky odpovídaly těmto zásadám a snahám o sobě nejoprávněnějším. Jen tolik musíme zde podotknouti, že každý z jednotlivých mistrů měl nejen svůj spůsob malby, což ovšem přirozeno jest, nýbrž že u všech téměř tato zvláštnost brzo v to, co manýrou nazýváme, se zvrhla. Též akademie Antverpská měla, jak uvidíme, tím směrem své vady. —

K postupu vypravování svého se vracejíce shledáváme se tedy r. 1849 s Čermákem za řízení Wappersova v Antverpách pracujícím. Zásady zde panující zajisté se shodovaly s tehdejší uměleckou individualitou jeho. Studování přírody, úplné ignorování plastiky antické, správné, jadrné podávání forem modelu bylo tu úkolem zřejmě a vědomě vytknutým. Učiliť se žáci tam virtuosně s barvou zacházeti, modelovati tělo lidské pomocí světel a stínů, za příkladem Rubensovým již v skizze samé všem konturám se vyhýbajíce. Žeť Čermák tyto v první řadě technické stránky vyučování a studií zde s lehkostí si osvojil, o tom svědčí nejrozhodněji, že již za rok po příchodu svém první ceny akademické si vydobyl. Čermákovi nebylo tenkráte více než 19 let, a při nedostatečné té průpravě v Praze, při velkém množství těch, již v Antverpách studia svá konali, byl jeho úspěch jen tím čestnější. Budiž dodáno, že také píle jeho byla náramná. Na akademii pracovalo se po celý den. Aby rychlou techniku si osvojili, bylo žákům často uloženo za 2 dny poprsní podobiznu modelu zhotovit. Výsledek

byl arciť z počátku všelijaký, avšak brzy dostalo se tím mladým umělcům jistoty a smělosti; Čermák sám dospěl tak daleko, že úkolu takovému za jediný den dostál. Každý malíř ví, jaký kus práce, v nejvlastnějším srozumu slova, v tom záleží. A přišed domů rozsvítil Čermák lampu, by při osvětlení umělém dle malých sádrových modelů i hluboko do noci opět kreslil, aneb problémy komposice rozřešoval. K dostižení ceny pak nestačil jen výkon praktický, přísná zkouška ze všech pomůcek theoretických, zejmena z anatomie a z perspektivy byla s ní spojená. Porovnejmež s tím denní a večerní „činnost“ nejednoho z umělců nynějších a nedivme se, že výsledky skvělé nejsou. —

Po celou dobu tu dlela matka Čermákova v Antverpách. Povzbuzena neobyčejným pokrokem syna svého umínila si již dříve představiti jej Gallaitovi — jenž za prvního a nejpřednějšího representanta onoho směru historického platil — a požádati ho, by mladistvého umělce za žáka svého přijal. Pochybovala však as sama o zdaru úmyslu svého, byloť známo, že Gallait vyučováním nechce utráceti čas, jemu i v neobrazném smyslu slova drahocenný. Státi se učněm jeho, bylo ideálním přáním umělecké mládeže, ideálním tím více, čím nedostižitelnějším býti se jevilo.

Jaký byl tedy údiv, snad i závist, všech soudruhů Čermákových, když Gallait žádosti mladistvého umělce, žádosti cizince, ochotně vyhověl. „Jaký to talent, jemuž podobného jsem dosud neseznal!“ tak zvolal mistr, jenž tenkráte na vrcholu slávy své stál. Skvělé to zadostučinění za výrok, jejž planý Ruben před dvěma roky byl učinil.

(Pokračování.)

Josef Kajetán Tyl.

K sedmdesátileté památce jeho narozenin

píše

Eliška Krásnohorská.

(Dokončení.)

Tyto obrázky ze života v nížinách lidské společnosti uměl Tyl nejen ozářiti vřelým humanismem, nejen protkati zdravou životní morálkou, kdy toho vyžadoval účel — ku př. v Pražském Poslu, ale uměl je osvěžiti též čiperným vtipem prostonárodním a příjemným humorem, tak že i v tom ohledu podal vzor, jejž bylo těžko převýšiti; budiž zde na př. jmenována malá povídka „Pepíček a Pepička“ Jeť to ovšem humor bez pepře pikantnosti, avšak kdo si nezakládá na tomto dráždivém koření, může býti vždy spokojen, nalezneli tak působivě vykreslený obrázek humoristický jako tento.

Kdož by pak chtěli Tylovi vyčítati affektovanost a sentimentální deklamatorství, mohou se právě humorem jeho dáti přesvědčit, jak zdravý, nelíčený a pravdivý byl jeho cit. Vždyť i to češství, to „vla-

stenčení" viděl *také* z komických jeho stránek i dovedl také vtipně ztepat jeho liché bubliny i směšné přírůstky. Prostomilá povídka „Pro jediné slovo" též jest jedním toho dokladem a zároveň ukázkou, jak uměl Tyl kresliti postavy, jakým byl detailistou, když si zvolil předmět sobě blízký a známý.

Jinou zase náladou vyniká povídka „Dva bratři, aneb: český jazyk moje škoda." Skoro by se zdálo, jako by Tyl veškeren svůj bol pro kruté utištění českého lidu, nechtěv nikdy a nikde zřejmým jeho vyřčením ochromovati nadějeplný vzlet mysli české, místo v nářek zahalil v trpký sarkasmus této neobyčejné povídky. Utrpení hošíka, jenž způsobiv svou neznalostí němčiny svému pěstounu kramáři škodu, uteče ze strachu a byv lapen kočujícím šarlatánem a přebarven na Indiána musí mluviti hatmatilkou a trpěti surové tresty za každé české slovo, které prořekne; a zas utrpení muže, jenž pro své české smýšlení tak jest pronásledován svým odrodilým bratrem, až pozbyv napolo rozumu, dohnán jest k úmyslu samovražednému — toť výmysl skrývající pod korou nejhlubší všednosti zoufalý výkřik temné jakési chvíle, kdy vlastenecké srdce Tylovo uštváno bylo bolem pro potupenou vlast a raněno pochybností, zdaž po tolikerých útrapách život její ještě šťastně rozkvete.

Povídek s tendencí vlasteneckou napsal Tyl množství; neostýchal se ve formě příběhů a hovorů v nich povzbuzovati k pěstování ducha i jazyka českého jak v rodině, tak v životě společenském; povídky ty mají více nebo méně hodnoty umělecké, vřelou výmluvností však a plynnou mluvou vynikají všecky.

Nedobře vedlo se Tylovi tam, kde v přirozený jemu směr realistický dal zblouditi jakémus opozdilému odlesku mladické snad romantiky. Takové příběhy a postavy pak vykreslil nuceně a bez čilého života, příliš často pak užíval v tomto vzhledě motivů podobných, či vlastně stejných.

Nepočítala jsem, kolikrát v Tylových povídkách (i dramatech) opakuje se pozdní nenadálé shledání tu rodičů s dítětem dávno zmizelým, tu bratra se sestrou unešenou, tu ženy s uprchlým manželem, sluhy s mileným pánem, zas muže s někdejší milenkou. Pravděpodobnost či vlastně přesvědčivost, bez které účinek není možný, bývá na dosti slabých nohou postavena, a vůbec patrno, že větroplavba románové romantiky není Tylovi ani první ani druhou přirozeností: cítí pod sebou potměšilé kolísání a drží se pro svou spásu jednoho lana, které mu právě do rukou přišlo.

Téhož málo vzácného prostředku novelistického užil také v nejznámějším svém románu, v *Posledním Čechu*, a sice k tím větší škodě této práce, čím zbytečněji to učinil. Základní myšlenka Posledního Čecha má do sebe tolik obsahu a planoucího interesu, že všeliké ono pohrávání se starou romantikou rodinných tajemství jen zdržuje a seslabuje její vzlet. Vůbec má román tento, jako mnohé práce Tylovy, ráz prvního náčrtu, v němž spočívá myšlenka hluboká a krásná, v nějž ale přimísilo se několik živlů takořka cizopasných, ubírajících kořenu jejímu půdy a rozvětvení jejímu prostoru. Kdy by Tyl někdy si byl dopřál času na přepracování svých vlastních věcí, jako to za šťast-

nějších mladých let někdy činil s prvotinami svých básnických pokusů: byl by měl k tomu v Posledním Čechu nejvděčnější předmět, hodný nejvyššího zdokonalení.

Potomek staročeského šlechtického rodu, jenž uprostřed úpadku národního vědomí zachoval si vřelou lásku k české vlasti, avšak i hluboký bol z jejího zjařmení a z odrodilství své doby, upadá v těžkomyslnost beznadějnou, vida, že i jeho syn, jediná jeho naděje, národu a jazyku jeho se odcizuje. Nešťastný stařec upadá v tesknou myšlenku, žeť veta po národu, a on že jakož *poslední již Čech* sklesne do hrobu. Veškery naděje probouzejícího se citu českého, veškery známky nového života po luzích vlasteneckých nemají proň přesvědčivého významu — v osamělosti svého hradu zádumčivě očekává svůj skon — skon posledního Čecha. Tu setká se v stínu starého sadu s neznámým poutníkem, pěvcem, jehožto píseň srdce jeho dojme tak, že přese vši svou trudnomyslnou odloučenost od lidí s ním se sblíží. A cizí poutník odhalí mu srdce své; starý šlechtic pozná v něm týž bol, který i srdce jeho tíží, tutéž krutou přesvědčenost o nevyhnutelném zahynutí drahého národa, tutéž těžkou myšlenku, žeť posledním již Čechem. Zhrozíť se stařec tohoto poznání, neboť byl k mladému pěvci již přilnul láskou — i věda, jaký to život plný muk při beznadějné této domněnce tráví sám, pocítí tak hlubokou útrpnost s mladíkem, že se jme vyvraceti mu černé jeho vidiny, vštěpovati mu důvěru v lepší budoucnost, přesvědčovati jej o pravdě a síle nových zásvitů života českého; vřeleji a vřeleji připomíná mu veškery důvody, veškery naděje, kterými byli dříve jiní bojovali proti temnému jeho přeludu, až konečně, chtěje přesvědčiti cizího mladíka, přesvědčí sebe sama, a sprostiv se mnoholeté tíže chorobné své myšlenky rozpomene se na neporušenou, ušlechtilou bytost českého lidu a spatří v jeho procitnutí budoucnost českou ozářenu jasem nového světla.

Toť jednoduchým črtem nárys hlavní osoby Posledního Čecha — a můželiž býti dojemnější postavy v novověkém románu českém? Tento starý šlechtic náleží vůbec mezi povahy nejhloub myšlené a nejúchvatněji cítěné, v jaké básník vůbec může shrnouti nejvážnější pravdy života. Takéť tento rek takořka démantem, kolem něhož všecko ostatní v románu jest jen věcí vedlejší, pouhým rámcem, i kdy by to třebas ze samého ryzého zlata bylo, čemuž ale není tak. Pro veliký nejen vlastenecký, ale v pravdě ethický, všelidský význam tohoto reka má pak Poslední Čech hodnotu nezničitelnou i při své časové tendenci, i při svých četných formálních vadách. Rozbírati je zde nebylo by na místě i neshodovalo by se s účelem této stati; zde dostačí dáti pravdě svědectví, že v provedení nevěnoval Tyl hlavní překrásné myšlence dostatečné síly, seslabiv účinek její hlavně tím, že těžkomyslnou přesvědčenost starcovu líčí spíš jako chorobný přízrak jeho mysli a ne jako sebevědomě tragický blud; dále tím, že pěvec provádí s ním pouze umluvenou hru, na vyléčení jeho choromyslnosti úmyslně vypočítanou. To arci škodí pravdivosti a hloubce dojmu i brání mu dosíci onoho vrcholu poetické síly, ku kterému celé založení hlavní myšlenky směřuje a od kterého Tyl v obvyklé své spěšnosti dal se vedlejším dějem svésti. Dlužno též vyznati, že dostal se v románu tom do oborů

společnosti, ve kterých se nepohyboval po domácku, tak že přivedl své osobnosti leckde v posice křivé a v poměry pravdě nepodobné; péro jeho omočivši se v nepravdě črtalo pak tu i tam její barvou též líčení takových okolností, kteréž Tyl ze života zevrubně znáti musil a jimžto podobné také jinde zobrazil přirozeným výrazem pravdy.

Ne však jen chyb, i ctností má kromě krásné své hlavní myšlenky román ten hojnost, a to značně větší, nežli by byl výpočet veškerých jeho nedostatků. Mezi nejlepší jeho přednosti náleží opět jak kresba osob, tak i šťavnatost a důraznost dialogu, jenž při lahodě a bohatosti Tylovy dikce ovšem nabývá vynikající důležitosti. Zejmena ona místa, kde hovor se dotýká mladých nadějí a zápasů myšlenky české, vynikají čistým jasným ohněm a věčně krásnou vroucností. V nich spočívá taká moc výmluvnosti, že cítíme v nich takořka živý tlukot srdce, cítíme při nich, kterak se z hlubin pravdy linou v šlechetném nadšení vlasteneckém. Nejlepší část hovorů těchto náleží postavě v románu tom vůbec mužně a přesně charakterisované, mladému Svobodovi, správci hraběcích statků; avšak i jeho protivník, mladý hrabě Jaroslav, kreslen jest velmi případně. Místa, kde v hovor vetkána ku př. upomínka na dějiny české neb letmý pohled na literaturu, jsou přese všecky možné výčitky o tendenčnosti právě dovedností skutečně uměleckou, stručně, příjemně a jasně románu vtělena, dokazujíce neobyčejnou obratnost a lahodný talent Tylův.

Poslední Čech, jímž obecenstvo bylo elektrisováno jako pravým úkazem, a jenž — jak již dotčeno — poctěn byl cenou Matice České, byl při vyjití svém hlasy kritickými ku podivu nepochopen. Právě jeho výtečné přednosti, totiž jeho základní myšlenka a vlastenecký směr za chyby mu byly pokládány, a možná že právě v jeho romantisujících slabostech kritické jazyky snad cítily příchuť jakési dobroty, kterou mu přec ještě ponechati ochotny byly. Není to řečeno jen o kritice tištěné, ale též o kritice tradicionelní, kteráž někdy požívá větší vážnosti nad onu, jako domácí prostředek nad recept doktorův. Soudím tak, jelikož jsem kdesi četla, že Tyl prý byl stoupencem školy romantické, kterážto klasifikace toho, kdo Tylovy spisy od pramene zná, může jen překvapiti. Tyl byl svým přesvědčením a ve své pravé podstatě, totiž *ve své původnosti* zrovna antagonistou tak zv. romantiků, což dokazují nejen veškery zdařilé části jeho produkce ale též důvody, za které šel do boje proti Máchovi.

Druhý tradicionelní omyl, jenž k Poslednímu Čechu se víže, jest ten, že prý po známé příkré kritice, ve kteréž Havlíček román ten tak nespravedlivě stepal, Tyl ve svém citu uražen nikdy již žádné novely nenapsal. Napsal jich dle mého vědomí ještě asi patnáct, kromě mnohých divadelních kusů. Ani v tom nebyl Tyl tak „romanticky" citlivým, aby byl z jakéhosi žalu pro zlou kritiku opravdu setrval při prvním svém návalu nechuti k dalšímu novelisování. Nával ten přešel, Tyl zachoval si toliko zcela přirozenou nevoli proti Havlíčkovi a hleděl mu jeho kritickou horlivost nejednou ve svých časopisech — vedle spravedlivého a důstojného uznání Havlíčkovy činnosti — též maličkými pokyny kritickými mírně oplatiti.

Neprováděltě Tyl ve svých novelách vlasteneckých vždy myšlenek tak hlubokého dosahu jako v Posledním Čechu; neštítil se sáhnouti přímo v život každodenní, vylíčiti jej v ohledu národním i společenském věrně. tak, jaký tehdy vůbec byl a posud ve zpátečnických kruzích leckde jest, a svými reky řešiti běžné otázky časové, kterými se právě obírala vlastenecká společnost. České bály, české besedy, česká divadla a české čítárny, věci nyní obyčejné, proti nimžto však tehdy poněmčilé šosáctvo svůj pohrdlivý odpor provádělo, měly v Tylových recích a rekyních své výmluvné zastance. Mezi novelami dovedl pak poutati též pěknými články věnovanými starožitným památkám neb zasloužilým synům české vlasti, a rovněž jako tyto vynikají i mnohé jeho básně vřelostí citu i svěžestí v pravdě básnickou, jiné opět zdravým a jemným humorem, humoru Rubešovu podobným. Dosti je známo, že i znárodnělá píseň „Kde domov můj“ od Tyla pochází, a sice z prostonárodní frašky jeho Fidlovačky.

Nejsouhlasnějšího uznání dostalo se poměrně Tylovým povídkám historickým, mezi kterými na prvním místě jmenován bývá Dekret Kutnohorský. Také Rozina Ruthardova, Břeněk Švihovský a j. velice jsou oblíbeny, a to právem, neboť co v historických povídkách obecně bývá hledáno, pestrý totiž děj, znamenité osobnosti, starožitná scenerie a zajímavé stafáže, to v nich pérem Tylovým bohatě i poutavě vylíčeno, aniž by právě prvním svého času veličinám tohoto oboru, na př. románům Scottovým, rovnati se musilo. Čeho i při těchto povídkách vkus čtenářův tu onde pohřešuje v komposici děje, to nahražuje zas vřelý život vdechnutý v každou historickou vzpomínku vlasteneckým pojmutím autorovým. Také nesnažil se Tyl podati obrazy dob minulých v přesně historickém jejich rouše a charakterisovati je zevnějšími známkami, kteréž nejnovější romanopisectví historické s pílí a věrností takořka vědeckou sbírá; za to tím opravdověji snažil se dáti vyniknouti vnitřnímu významu událostí dějinných a to v nejlepších svých pracích hlavně z palčivé stránky národnostní. Proto mají tyto povídky tak trvalý oheň života a získaly si takořka srdce celého národa. Živost a názornost v líčení jak osob tak situací jsou též vynikajícím jejich půvabem. K povídkám pak historickým druží se řada takových, které o pověst a báji se opírajíce mohly by smyšlené své reky právem proháněti v říších romantiky — avšak nečiní toho celkem; ráz jejich jest úplně vzdálen veškeré fantastiky — jsou povšechně tak realistické, jako jiné Tylovy práce, a líčí výjevy z bájí barvami tak přirozenými, jako něco z nynějšího žití skutečného. Místa romantismem nasáklá jsou i zde místy slabšími. Příjemnou známkou přemnohých povídek Tylových jest i ta vlastnost, že hojně protkány jsou písněmi vesměs libého zvuku a často i krásné nálady v pravdě básnické; celkem pak dlužno říci, že beletrie Tylova jak veršem tak prosou má do sebe jakousi lahodu a nesnadno označitelný proud, v němž slyšeti zvláštní harmonii mysli od přírody zpěvně nadaných; jeho sloh — toť rhytmus myšlenky i mluvy, a nejvlastnějším jeho znakem jest ryze česká jeho hudebnost.

Co zde právě řečeno, bezděky uvádí na mysl jiné dílo Tylovo, vyňaté z jiné opět řady, a sice opět jedno z děl jeho nejvlastnějších.

Jeť to jeho *Strakonický dudák*, ona ryze česká báchorka našeho jeviště, na níž se Tyl sám byl dožil tolikeré radosti, že mu snad nejmilejší mezi pracemi jeho byla. Humoristická filosofie našeho lidu, jeho těžké srdce i jeho lehká mysl, jeho tažné choutky i jeho dobrá duše, jeho lehkověrnost, poctivost, veselost i zpěvavost — ejhle toť směs živlů, kterými prodchnuta i zbarvena ryze národní tato hra, nejpůvodnější to Tylův divadelní kus. Sám autor již se přesvědčil o ryze české povaze této báchorky. Svědčiť o tom místo jedno v článku, jejž památce Tylově oddaný jeho ctitel byl kdysi věnoval v kalendáři Poslu z Prahy, a kde uváděje nesnáze, jakéž měl Tyl s divadelní smlouvou ukládající jemu, jakož dramaturgu, povinnosti takořka řemeslnické, píše týž biograf: „Jindy stalo se zase, že mučili Tyla žádostí, aby přeložil do němčiny svého zamilovaného Dudáka, poněvadž se tak velice líbil, a ředitel také nějakou dekoraci k němu namalovati dal (kterouž chtěl tedy i v častějších německých představeních využitkovati). Dobrák Tyl nerad co odepřel i dal se tedy do práce, ale přeloživ první scenu nechal dalšího překládání, neboť shledal, že by Dudák v německém rouše pozbyl svého národního rázu, své ryzosti. Rukou Tylovou psaný německý překlad první sceny z Dudáka chová písatel těchto řádků na památku. Šavlička jmenuje se tam Sebelhieb, Švanda dudák Veit, Kalafuna Kolofon a t. d.“

Bylo by Tyla příliš bolelo, setříti vlastní rukou s nejmilejšího svého výtvoru nedotknutý pel původnosti a českosti. Arciť právě ryze národní díla i přeložená jeví ve své nezměnitelné *podstatě* tolik charakteristických zvláštností, nezvyklému oku vábivých a zajímavých, že vlastně jedině ona v pravdě representují v cizině literatury jiných národů, kdežto díla rázu světoběžného svou obvyklostí si odnímají nárok na skutečný interes ciziny, kteráž jim sice rozumí, ale až příliš rozumí. Nicméně cítil Tyl, mnoholi právě onoho nejjemnějšího pelu — ne jádra — i dobrý překlad ubírá charakteristickému detailu ryze národního díla, i nebyl s to, spáchati tuto újmu na vlastním dítěti, na svém milém Dudáku.

Dudák zůstal majetkem českého lidu a jest jím podnes. Tyl sice napsal kusy, které dramatickou stavbou nad Dudáka vynikají, a za nejlepší mezi nimi pokládána Paličova dcera. Nelze jí upříti největší formální dokonalost mezi Tylovými dramaty, avšak obecenstvo neesthetisující stupňuje svou zálibu dle jiného základního zákonu; jemu jde sympathická povaha obsahu v obstojné formě, jen když tato zrovna urážlivě nepřekáží přirozenému citu pro poměrnost, nad nejpravidelnější formu, když veškera její umělost šperkuje pouze předmět s nejmilejšími představami lidu méně srostlý. Proto bývá Paličova dcera do dneška na jevištích českých dávána jako kus památný, ale Dudák jako kus populární, jako oblíbená prostonárodní hra. Což lépe vzbudí v srdci prostého Čecha pocit sváteční pochoutky, nežli zvuk jeho milých písní a kouzelná nálada jeho starých podání, mezi nimiž báchorky jsou vtělenými radostmi samého dětství? I Tyl vložil v Dudáka tyto pocity, a pochopitelno, že prosté, mladistvě jasné jeho mysli tento výtvor byl tak milým.

Děj Dudáka i těm, kdož na jevišti se s ním nesetkali, znám jest právě z báchorky národní, a není ani tak znamenitý, aby ku zvláštnímu rozboru vybízel. Ale ty živé, prostomilé postavy z lidu, ty bystře jímavé výjevy venkovské, to zářivé veselí vznášející se nad prostomudrctvím života, a ta tlumeně báječná, hudebně básnická nálada — všecko to půvaby, kterými Tyl jako nikdo před ním ani po něm doved! tak účinně působiti na českého diváka: ty pojišťují Dudáku jeho význam a trvalou hodnotu. Dudák jest všecek Tylův, a nechť se měří tím neb oním esthetickým loktem, pravdou zůstane, že jest Dudák *typickým* výtvorem nejen Tylovy dramatické produkce ale české báječné hry vůbec.

Vytýkati by se mu arci dalo mnoho vad, ale prospěšnějším by bylo úkolem vady ty odstraniti, což by se snadno mohlo státi a také snad se stane, neboť vyskytla se v kterémsi denním listě zpráva, že jistý spisovatel chce Dudáka spracovati a sice pro operní skladbu. Volba ta byla by šťastna i látka hodna nejdovednější péče.

Dudák jest, jako mnohé jiné Tylovy práce dramatické a novelistické, ve svém esthetickém právu skrácen spěšností svého vzniku. I v něm hromadí se mnoho vedlejších věcí na újmu jednoty a důrazu hlavní myšlenky. Plýtvá proměnami situací a jeví onu neuspořádanou rozmanitost, která bývá bohatstvím prvních náčrtů — neboť každý zasvěcenec umění ví, že zdánlivá ona jednoduchost děl dokonalých, která jest vlastně organicky vypracovanou jednotností, není darem prvního vnuknutí, nýbrž teprvé ovocem pravé práce umělecké, a právě jen proto tak na snadě býti a tak jednoduchou se zdá, poněvadž naskytující se rušivé živly zkoumavě odlišila a vyhostila, nahražujíc je výmysly směřujícími vesměs k sesílení hlavní myšlenky; a v kterém kuse nic není, co tam nepatří, ten zdá se jednoduchým býti třebas i při nejumělejší složitosti stavby své. Kdy by na sta potoků a říček vedle sebe běželo, bude to bohatství vody ale žádný veletok; ten povstane, jen když bohatství přítoků v jeden se slije proud. Platíli názor ten o čem v umění, platí zajisté především o jednotnosti (neboť jednoduchost podmínkou umělecké krásy není) dramatické. Aby však té docílil, nedopřál si Tyl náležitého času, jinak by byl jak v Dudáku, tak i v jiných dramatech svých bez zbytečných přerývek spojil, co k sobě náleží, i zcela vypustil, co k sobě nenáleží, hlavní sceny jak co do síly tak i co délky často více vyvinul a vedlejší skrátil; byl by se varoval, nechati někde situaci nedovrcholenu, na jiném místě dramatu ji opakovati a pak teprv rozřešiti, byl by se vůbec vyhnul nemístně se vracejícím variacím a docílil nejen formy silněji organisované a tudíž silněji působivé, nýbrž obsah sám byl by mu prací tou dospěl tu k větší básnické prohloubenosti, tu zase k vyššímu napjetí dramatickému.

Ona šířka prvního rozpracování, bezpodstatná v dramatě, jehož rámec spíše k těsnosti nutí a hlavní směry do výšky a hloubky vykazuje, jeví se snad nejnápadněji ve velké historické truchlohře Tylově, nazvané *Jan Hus* — truchlohře to, jejímžto rekem je skutečně ušlechtilý náš mučedník za svobodu svědomí. Volba ta je pro každého básníka odvážná a vždy hrozící nebezpečenstvím, že kus místo živého

proudu úchvatných skutků předvede řadu významných výstupů rhetorických. Tyl cítil blízkost úskalí tohoto, i znáti v jeho práci, že první jeho snahou bylo vyhnouti se mu, i že kus svůj na této dobré snaze založil. Avšak i zde, ač právě Hus již pěknou dikcí svou a plynným veršem i rozdělením hlavních částí děje svědčí o delší a poklidnější práci nežli kusy jiné, opět zůstala nedopracována dramatická stránka samého plánu.

Popudem hlubokého básnického talentu sveden dal Tyl v kuse Žižkovi v popředí vystoupiti; avšak nedokončil, co tím byl započal, — nepřisoudil mu úkolu tak činného, aby se přítomnost jeho jevila nutnou a pro jednání Husovo tak rozhodnou, neučinil Žižku tak dramatickým zvěstcem bouřlivé budoucnosti, aby jím jednání Husovo bezprostředně dramatičtějšího rázu nabylo. Vbásnil hned na počátku dramatu překrásně Husovu matku, avšak nedal posléze varujícímu hlasu jejímu ani tak určitě vystoupiti, aby byl mohl vrhnouti v duši Husovu hlubší tragický stín, ani obdivu jejímu pro syna bohem nadšeného tak zaplanouti, aby jej byl mohl strhnouti o krok dále na dráze osudné. A takž podobně každá významná postava dramatu toho: Štěpán Páleč, papežský legát, císař Zikmund, králová Žofie i ostatní vynikající osobnosti založeny jsou na podkladě dobrém, na význačném poměru k osobnosti hlavní; avšak v dalším zauzlení děje slábnou nitky tyto jednotlivé, až i některé zcela se ztrácejí. Jinak jsou v dramatě tom sceny tak pěkné, což zejmena platí o poutavých výstupech prvních a pak zase posledních, že i při ostatních slabostech, ježto zde zevrubně rozbírati bylo by bez účelu, Jan Hus jest kusem vždy dosud velice působivým, ale také honosícím se jednotlivostmi, které vůbec k nejpěknějším dramatickým výjevům, z dějin českých čerpaným, dlužno řaditi. Zvláštní pak vážná ušlechtilost a vznešená posvátnost prostírají nad tímto kusem ovzduší v dramatě vůbec neobyčejné a již tím jímavé; všude patrna Tylova snaha kresliti Husa ve vší neporušené čistotě jeho zaníceného přesvědčení nejen filosofického ale též národního, jakož hrdinného obrance osvěty české, myšlenky vlastenecké; tím učiněno zadost známým faktům historickým, kteroužto přesnou snahou povstává onen vážný ráz celku, ač někdy na újmu dramatické hybnosti.

Z dějin a pověstí čerpal Tyl látky též k jiným svým divadelním hrám. Po Janu Husovi mezi nimi nejhodnější pozoru našeho jest *Krvavý soud, aneb Kutnohorští havíři.* Obrav si rodiště své za dějiště psával Tyl se zvláštní chutí a živostí. V Krvavém soudu pak docílil skutečně výjevů tak prodchnutých silou lidských vášní a též v divadelním smyslu tak působivě oživených, žeť věru podivno, proč tento kus, mohoucí se s většinou novějších repertoirních dramat více než směle měřiti, upadl na jevištích českých v zapomenutí tak nevděčné, zvláště an ještě k tomu jest to myšlenkou i veškerým aparátem jejího provedení *kus ryze moderní*, jehožto látkou jest *hnutí utlačovaného dělnictva*, — kteráž otázka podnes přese všecky theorie prakticky nebývá jinak řešena, nežli bývala za krále Vladislava, jak to i Tyl v starém onom kuse úchvatně znázornil: vojenskou mocí a násilím. Jmenovati zde veškery silně působivé momenty tohoto neobyčejně šťastně osnovaného kusu bylo by zbytečno, poznáť je v něm

každý sám, a jest věru proč si přáti, aby tato pěkná dramatická práce nalezla opět více pozornosti mezi obecenstvem, neboť by jeho úsudku neškodilo tu onde porovnání nových autorův se starým Tylem. Máť Krvavý soud také svoje slabosti a nedostatky, které by ovšem jen pieta dovedného dramaturga dovedla doplniti; zejmena nedostatek hlavního vůdce dělnictva, kterýmžto by měl býti starý Opat — osoba to takořka trpná; positivních ale chyb má tak málo a jsou při tom *jen* formální i tak nepatrné, že by každá vzdělaná správa divadelní je lehce odstraniti mohla.

Tyl napsal i slabší a slabé kusy historické, což ale neumenšuje zásluhy oněch dobrých. Nicméně i nejslabší mezi nimi vyznačují se jednou vlastností společně s nejlepšími i společně se Strakonickým dudákem: jsou samorostlé, nehledané, a nechť jakákoli jejich vada — mělká pohodlnost šablony to nikdy není.

Tak úplně prost choutek nápodobitelských nezůstal Tyl, když sobě zvolil dramatickou látku odjinud nežli z českých dějin nebo z české báje. Tehdejší divadelní vkus ba i formy tehdy obvyklé měly naň rozhodný vliv, kdykoli se pustil v drama občanské. V této řadě jeho prací jeví se odsvit tehdejších repertoirních kusů silněji nebo slaběji, ale někde tak velice, že na příklad — jak již pravono — v původu Pražského flamendra váháme poznávati vlastního ducha Tylova. Vlivu tomu není také proč se diviti, uvážímeli, jaké množství právě takovýchto kusů Tyl přeložil, zpracoval, pro jeviště upravil, hrál i hráti viděl. Protož jsou tyto kusy Tylovy formálně nejúpravnějšími; opírajíce se o cizí vzory, velice tehdy pěstované a tudíž i vypěstované, nejvíce se jim přibližují uspořádaností zevnější, avšak také obsahem a duchem, a nechť tedy u někoho onou bezděčně naučenou rutinou platí za lepší ostatních, přece Tylovu původnost a pravý jeho ráz dlužno hledati v kusech jiných. Ovšem ani v tom nepodceňuji Tylovu zásluhu, že *mimo* samorostlé své kusy *také* i české hry rázu tehdy všeobecně repertoirního napsal, a sice hry velmi dobré, jako jsou Paličova dcera, Bankrotář a t. d.

Paličova dcera, aneb: pražská děvečka a venkovský tovaryš, již názvem svým upomíná na rozsáhlé své příbuzenstvo v dramatické literatuře onoho rázu předbřeznového, kterému nyní přezdíváme, žeť staromódním, ač rozličné sensační kusy našich dnů ještě z téhož plemene pocházejí, ba i kusy nejnovějšího dátum a nejmodernějších nároků překvapují starými efekty Paličovy dcery (ku př. úvodní scenou pohřební a t. d.). Kde stanovisko modernosti a původní síly není dosti určitě na zřeteli literárním, tamť zajisté tím nutněji sobě připomenouti, co dovedli již předchůdcové, aby aspoň měřítko relativní pomáhalo přítomnosti ku správnému sebe poznání. Co v dramatě dovedl již Tyl, poví nám zevrubně ten, kdo jednou vezme na se úkol sepsati dramaturgii českou; v Paličově dceři však dovedl zajisté aspoň obvyklou formou dokonale vládnouti, aniž by *v tom* již byl jakési slávy vyhledával, že onomu stupni a způsobu obratnosti formální, jakéhož doba jeho podávala na sta příkladů, také se přiučil od cizích předchůdců a současníků. V Paličově dceři a kusech podobného druhu byl tedy Tyl dobrým odchovancem dramaturgického „mistrovství“ své doby;

původnost jeho tvůrčí — opětně to pravím — sluší hledati jinde. K onomn „mistrovství“ právě také náleželo šperkování látek ze života všedního oněmi živly, které jsou nápadnými *vadami* Paličovy dcery: kusem rodinné oné romantiky, o které bylo již řečeno, že Tyl zrovna fatalisticky vždy opět v ni se zaplétal, — kusem nejasné románovité minulosti (jakáž vložena mezi Kolínského a Valentu), a velikým kusem lehkověrnosti v lehkověrnost obecenstva; jest až přílišno žádati, aby se věřilo, že podezření žhářství nepadlo by na prostopášného šumaře, jenž měl příčinu — mstivou škodolibost — zapáliti chalupu svou na vzdory surovému věřiteli, jenž mu ji právě chtěl prodati — spíše nežli na jeho pořádnou, skromnou dceru. A přece na této nepravdě hlavní moment děje spočívá. S pravdou hrála si tehdejší občanská romantika vůbec známým spůsobem: nebyla to Tylova *původní chyba.*

Oživil však tento kus opět několika věrně a prostomile kreslenými postavami z lidu, ve kterýchž skutečná trvalá hodnota Paličovy dcery složena. Rekyně sama jest také jednou, ač ne zrovna nejvýznačnější mezi nimi; tou spíše jest teta její, stará Šestáková, pravý to originál plný drastické živosti i dojemné, pod drsnou korou skryté ryzosti ženského srdce. Také úlisná vdova Jedličková a její syn krejčík jsou figury velmi dovedně charakterisované; ostatní známější či neznámější typy téhož dramatu jsou podány tímtéž trefným, svěžím spůsobem a lahodnou dikcí, čímž Tyl vším tak výtečně vládl.

Nejblíže za Paličovou dcerou dlužno klásti činohru Tylovu *Bankrotář a kramářka*, co do zevnější úpravnosti její; co do obsahu a spůsobu konfliktu pak činohru: *Chudý kejklíř.* Také *Paní Marjánka, matka pluku*, jejíž název opět svědčí o jejím rodokmenu, některými základními rysy Paličově dceři se podobá: jako v této setkal se uprchlý syn (Kolínský) se stařičkým svým otcem, setká se paní Marjánka sama, také v mládí prchnuvši, s otcem svým vlastním, jen že v Paní Marjánce setkání to mnohem dojemněji a dramatičtěji zosnováno jest, působíc zde výjev, jehož starý motiv krásou provedení kouzla novosti nabývá. A jako v Paličově dceři ztracený milovník (Kolínský) s někdejší svou vyvolenou (Šestákovou) k stáří opětně se shledá, nalezne i paní Marjánka někdejšího svého milence — jen že opět rozloučení se paní Marjánky s ním bylo důvodnější a tudíž jejich shledání, zvláště při šlechetném sebe zapírání paní Marjánky, více pravého účinku má. Za to na stupnici jedné dobré vlastnosti stojí Paní Marjánka o několik stupňů níže: původnosti totiž. Zdá se, jako by již názvem „matka pluku“ odmítala požadavek novosti, naznačujíc jím svůj ráz i myšlenku, ze které vznikla. Také v Paní Marjánce nalezneme typy ne sice nové ale velmi příjemně a živě kreslené; vlastnějších však a v každém ohledu charakterističtějších hojně nalezneme v Bankrotáři. Setkali jsme se sice s osobnostmi jim podobnými již tu onde v Tylových povídkách, z čehož patrno, že některé osobnosti ve skutečnosti zvláště mile Tyla zajímaly, a že rád opětně s nimi se obíral. V Bankrotáři výtečný Kartáček, vysloužilý český voják, a kramářka jsou členy různojmenných a rozptýlených, ale vesměs Tylovi milých rodokmenů; osobnosti to zdravé, čiperné, jadrné a ryzé. Slepá vdova Beránková a její domácnost, vydržovaná obětavostí chudého jejího

bratra Kartáčka, jenž útlocitem stále se potýkajícím s přirozenou prostořekostí chrání se dáti své nešťastné sestře i dceři její pocítiti své vlastní trampoty, aby nevznikla v nich myšlenka, že chudému dobrodinci jsou břemenem: to vše poskytlo Tylovi příležitost k několika mistrným výjevům hluboce dojemným v prosté své pravdivosti, které ozařuje nenucený a ušlechtilý onen humor, jenž se usmívá maje slzu útrpnosti v oku. Ba spravedlivo bylo by povšechně říci, že Tyl vůbec byl vždy největším básníkem a mistrem, kdykoliv líčil ryzé, jasné stránky povahy české, jak zápasí jen samy o sobě, beze všech pomůcek hmotných, svou vlastní mravní hodnotou s veškerými vezdejšími svízeli — čili prostě řečeno: kdykoliv líčil život české chudiny. Tato část Bankrotáře řadí se též k nejlepším výtvorům Tylovým, ačkoli sceny téhož kusu, které se odehrávají v kruzích měšťanských a kupeckých, nezakládajíce se na zevrubné pravdě, postrádají přirozené účinnosti a oněm nikterak se nerovnají.

Nutnoli rozbírati ještě jiné kusy Tylovy či zevrubněji rozbírati všecky? Nikoliv; setkali bychom se ve všech se stejnými vynikajícími přednostmi i stejnými nedokonalostmi, jenom stupněm a měrou se třídícími. Ve všech vidíme Tylovu prostomilou vnímavost i svěží obrazivost, záři jeho vlídné duše, bohatství jeho výrazu i volný vzlet jeho mluvy; ve všech jeho důslednou snahu za ideálem dobra, jeho zápal pravdivý a prostý ve svém výraze, v němžto nikdy není dutého zvuku, nikde prázdnoty fráse; jeho mírné, vřelé názory o blahu obecném, jeho lnutí k trpícím a svatou jeho lásku k nejdražším mezi trpícími: k tísněnému, skromnému, ale doufajícímu českému lidu, z jehož chudiny pocházel a pod jehož trnovou korunou skláněl čelo své po celý život svůj až do hrobu.

Napsalť mnoho ze života české chudiny, — napsalť ze zdroje téhož i kus svůj: *Chudý kejklíř*. Hrál v něm chudého komedianta, jenž vyhledávaje milosrdenství bratra boháče setkává se u dveří jeho s otcem žebrákem, odstrčeným nevděčností odrodilého syna . . .

Tento chudý komediant byl poslední úlohou Tylovou; konec hry té byl koncem jeho působení; opona spadla, aby Tyl nikdy víc nevystoupil na jeviště literárního života a vřelých svých snah vlasteneckých.

Tak milo bylo prodliti v jasu jeho krásné, na věky nám památné činnosti, že se péro nerado vrací k závěrku pozemských útrap geniových. Stůjž zde krátká zpráva o posledních dobách jeho žití.

Tři léta putoval Tyl po vlasti s hereckou společností Zöllnerovou, než klopotný život dokonal. Divadlo jej zaměstnávalo tak velice, že nemohl na nic jiného skoro ani mysliti a obmezil literární činnost na některé překlady divadelních her. Několik rozvrhů na romány a povídky sobě sice naznačil, avšak nemohl dostáti slibům učiněným aniž napsati některé dílo pro Bibliothéku původních románů českých, nebo pro Perly české, či kamkoli jinam. Kdežto někdejší literární soudruzi a učňové jeho v Praze marně čekali, že Tyl nějaký nový spis k uveřejnění zašle, trávil režisér kočující společnosti dni a noci opisováním úloh pro herce, pořádáním not, skládáním veselých kupletů, při nichž mu srdce žalem nad zmařenými nadějemi vadlo. Konečně dostavila

se choroba obyčejná u lidí přílišnou prací u psacího stolu zaměstnaných: zatvrdnutí jater. V zimě r. 1855—1856 Tyl v Třeboni povážlivě ochuravěl. Radili mu, aby se pilně procházel a co možná nejvíce na zdravém vzduchu se zdržoval. Z Třeboně cestoval Tyl s rodinou pěšky do Budějovic, těše se cestou, že na delších výletech do okolí Budějovického bude pořádati nové plány k povídkám, a do podzima že vrátí se do Prahy, neboť vždy více a úsilněji vybízeli jej přátelé, aby přišel a přidružil se k mladším silám spisovatelským, jimižto měl za nedlouho býti vzkříšen nový, jarý život v ochromené peruti českého ducha. Umdlévající oko jeho zajiskřilo se radostí, když mu v Budějovicích přinesli z knihkupectví Fričův almanah Ladu Niolu, v němž nalezl pod mnohoslibnými články nová jmena, i projevil odhodlanost, že co nejdříve do Prahy pojede, aby se s přáteli a někdejšími nakladateli svými, jmenovitě s Pospíšilem a Kobrem *) o nějaký podnik dohodl. Zatím ale jeho choroba se horšila; někdy nemohl už ani do divadla docházeti, a všechno zaměstnání bylo mu obtížno.

Ještě v chorobě hrál svědomitě své úlohy, až dohrál onu, kterou byl dříve s ním hrál život jeho: chudého komedianta . . . osudná to hra! neboť i mrtev zůstal zlolajným jazykům ještě „komediantem,“ a nejsvětější jeho city, i sama jeho nadšená láska k národu a jazyku, rouhavě prohlašovány za kejkle . . .

Když přátelé někteří, jako Vinařický, Pohořelý, Picek, Jablonský, zvěděli o trudném stavu jeho, radili se k návrhu Pickovu o tom, kterak by ho mohli vypraviti do Karlových Varů, kde by se byl snad zotavil. Ale každý z přátel byl jinde, Vinařický v Týně nad Vltavou, Picek ve Zbirohu, Pohořelý v Nové Vsi u Kolína, Jablonský ve Zvěřinci u Krakova — vzájemné dopisování vleklo se, a než ujednání bylo hotovo, bylo již pozdě.

Z Budějovic odvezli jej do Vodňan, odtud do Plzně, kdež maje staré milé přátele doufal zažiti radostné dni, — zažil jich však nemnoho a neradostných.

Poslední ty chvíle hasnoucího života vylíčil přítel Tylův, Filípek, v životopise vydaném r. 1859. Budiž nám dovoleno zastříti mlčením onu krátkou, bolestnou kroniku posledního utrpení.

Na zprávu o beznadějném Tylově stavu i nesnázích jeho rodiny (bylať mu na dva měsíce před smrtí skrovná jeho gáže zastavena) zaslal Vinařický manželce jeho dopis tohoto znění: „Mnohovážená paní! Hluboce mne dojalo včerejší návěští o těžkém onemocnění Vašeho pana manžela. Kéž by bylo možná prodloužiti živobytí jeho! Dle slov mi důvěrně sdělených posvětil on tyto doby ku smíru svátostnému. Zbožné jeho do vůle boží se odevzdání uleví jemu tíži těchto dob. Bůh se slituj nad ním a Vám uděl potřebné útěchy! Zastihnouli nemocného tyto moje řádky ještě na živě, sdělte jemu mou útrpnost. — Přál bych, aby moje domácí věci byly lépe spořádány, než jsou.

*) Kober chtěl již r. 1852 vydávati sebrané spisy J. K. Tyla, však nemaje koncese knihkupecké dostal zákaz. Teprv později, když dokázal svou spůsobilost (Kober totiž šel co dospělý muž vyučit se knihkupectví), dána mu koncese k vydávání knčh. Zatím s vydávání spisů Tylových sešlo a teprv po jeho smrti počal je Kober vydávati.

Přijměte, prosím, za vděk přiloženým příspěvkem s osvědčením mé sdílnosti a úcty. V Týně nad Vltavou, dne 12. července 1856. Karel Vinařický, děkan."

Dátum listu ukazuje, že nemohl již Tyla na živě zastihnouti, jsa psán v den po jeho smrti.

Dne 11. července roku 1856, v Plzni, zemřel Josef Kajetán Tyl, tak milený svému národu, jak národ byl milený jemu. Jak těžké byly doby jeho života, tak lehká byla hodina jeho smrti. Usnul.

Pohřeb jeho byl slavný; zvěčnělý Tyl byl vřele opěván a vřele oplakán. „Když rakev do hrobu spouštěli," vypravuje Filípek, „tu vavřínový věnec, jímž byla ozdobena, spadl pod ní, tak že zvěčnělý miláček národu na vavřínu odpočívá."

Na malebném hřbitově Svatomikulášském u Plzně, na příkrém pahorku nad Radbuzou stojí pod chvějnou zelení na vlídném místě Tylův pomník, prostý, tichý a významný: genius se skloněnou hlavou, oděný v řasnaté roucho, v pravici drže nade hrobem vavřínový věnec. Podstavec pomníku označují dramatické masky a nápis: „Josefu Kajetánu Tylovi, o národní jazyk a literaturu českou vysoce zasloužilému, od Jeho přátel a ctitelů. Narozen 4. února 1808 v Hoře Kutné, zemřel 11. července 1856 v Plzni."

Mezi oněmi „přáteli a ctiteli" vynikal vel. p. P. Karlík záslužným svým přičiněním o postavení důstojného náhrobku Tylovi.

Rodiště Tylovo, Kutná Hora, kterouž tak vřele miloval a oslavil mnohými z nejkrásnějších prací svých, vděčně ctí místo, na kterém spatřil světlo světa. Bylať tam roku 1862 na rodný domek jeho slavnostně zasazena pamětní deska s nápisem: „Kde domov můj," s jmenem Tylovým a dátum jeho narození i jeho smrti.

Letos pak, kdy vavřín zpod rakve Tylovy, neuvadnuv, dávno vypučel v nové ratolístky a svěží věnec kolem jeho jmena vine, slavilo každé probudilé město ba mnohá víska česká památku sedmdesátých narozenin zvěčnělého. Vlastenecká Plzeň světila ji zasazením na příslušný dům pamětní desky, která hlásá: „Zde zemřel 11. července 1856 Josef Kajetán Tyl, český spisovatel a dramaturg. Žije v paměti národa!"

Vděčná vzpomínka květ za květem sype na Tylův hrob. Co den jasněji poznává se nehynoucí jeho zásluha, ideálnějšího zvuku nabývá jmeno jeho stávajíc se platným tolik co heslo krásného, čistého vzletu vlasteneckého. Mladé pokolení, učíc se ctíti jeho památku, Tylovým jmenem křtí své spolky, svá divadla; teskně radostným pak zadostučiněním plní se srdce přátel jeho současných, kteří cítivše s ním někdy kruté jeho utrpení nyní se dočkali dne, jenž jim podal jistotu, že národ věčnou slávou splatí Tylovi, co Tyl proň učinil, i že krásné, jasné místo navždy jemu vykáže ve svých dějinách jako svému básníku, svému buditeli a vznešenému Čechu.

Pozdní a nehynoucí Tylova sláva jest triumfem nesobecké skromnosti, v jakéž Tyl veškeré své bytosti dal splynouti v oddanost jediné myšlence: povzbuzení národnímu. Tímto svatým nadšením vznítil si věčný plamen nesmrtelnosti. Jako mravenec pilně snášel, jako včela důmyslně budoval, maje na zřeteli vždy jen účel národní, nejen pouhý

umělecký účinek, a nikdy snad effekt na oslavu svého jmena, anebo přelud literární slávy zahraničné. Kdy by své novely byl psal bez onoho plamenného plápolu vlasteneckého, — čím byly by památny pokolením budoucím? Tím, že někdy vyplňovaly své místo v zábavné literatuře? Tyl hlouběji zasáhl v dějinnou podstatu literárního tvoření; on nevytvořil pouze řadu okras národního našeho života, on jako básník vlastenec, básník buditel položil jeden ze samých základních kamenů, na kterých život a budoucnost národa spoléhá.

To učinil onen prostosrdečný, lehkokrevný herec za těkavých dnů svého kočovného života, ve kterém tak lehce nesl břímě chudoby, neopouštějící ho nikdy, tak spokojeně a vesele nejrůznější změny trampot ve trampoty, a tak těžce několik chvil neboli ran, jež zasáhly hlouběji každodenních — onen člověk důmyslné, dobrodušné tváře nám všem mile známé, darů ducha tak rozmanitých, spůsobů vždy ochotných, citů vždy živých, onen sanguinik, jenž ve spěchu vše začínal a ve spěchu končil, tak lehko podnícený a náhlý ve své příchylnosti jako ve své nedůvěře ba i v hněvu svém; člověk to tak bohatě obdařený schopnostmi svůdnými jako nejskvělejšími, muž mysli tak proměnlivé, trpné, rozptýlené, a přece tak svatě vytrvalé, skalopevné, mohutně soustředěné a nejen činné ale tvůrčí v nadšení svém za cílem jediným, přece tak památný svou povahou jako svým geniem, přece vzor lidumila, básníka a vlastence, přece velikán.

Nadšené úsilí Tylovo mělo hluboký, samorostlý kořen, živený pravou vírou ve vítězství práva a v budoucnost českou — s kteroužto vírou se již narodil a s kterou umíral. Nad potopou cizoty a křivdy vznášela se mysl jeho vždy jako holubice, která se z každé bouře vracela nesouc zelenou, sladkým květem obsypanou ratolest naděje. Věřil v triumf dobra, jak věří přesvědčenost neviny a spanilý duch čisté, k oběti vždy pohotové vůle šlechetné. Hrdá ta víra v dobro, kterému žil — toť bylo celé jeho sebevědomí. A ty krásné jeho naděje — jak byly skromné a jak zdály se mu smělé! My, jimžto se již tolik splnilo, co jemu se ještě zdálo jen jako sen, my o tolik šťastnější a volnější: kéž nejsme o nic chudšími než ono dávno utichlé srdce, jemuž jsme věnovali upřímnou tuto vzpomínku!

Kéž dovedeme tak doufat a vytrvat, tak pracovat a tak se radovat, jak by se radoval Tyl, kdy by osud mu byl dopřál dočkati se dnů našich v požehnaných šedinách. Mnoho jsme ztratili, mnoho navždy promeškali; ale čeho jsme přece nabyli za oněch dvacet let, co Tyl již odpočívá v zemi! Jak zaplesal by přece náhle procitna a spatře v široširé vlasti tak mnohonásobně splněné poslední naděje „posledního Čecha!“ Jak by se těšil rozkvětu českého umění, jak by vítal naše matice, naše časopisy a noviny! Jak by jej blažil netušený povzlet milené jeho české hudby, jak nadšeného a povolaného dramaturga nalezla by v něm *národní opera* česká! Jak dovedl by povzbouzeti a soustřediti zástup mladých sil literárních, radostně těže z působiště spolků, jakým jest Beseda Umělecká! Jak rád by zapomněl na všecky hmotné útrapy, jichž na dráze literární sám byl zakusil, vida se šířiti spolky podporující jako Svatobor a spolek žurnalistův! A konečně — jak jasným ohněm zaplanulo by milé jeho oko,

spatříc velebně uskutečněnu svrchovanou touhu jeho snů; velikolepý chrám českého umění, nádherné divadlo národní na malebném pozadí zeleného Petřína, — vidina to, o které se mu ještě nesnilo, když s myslí roznícenou psával do Pražského Posla zprávy o prvních sbírkách na samostatné divadlo české, vybízeje vlastence k vytrvalým obětem, — spanilý obraz, o kterém neměl ještě tušení, když horoucími slovy líčil krásu milované Prahy.

Nebylo jemu přáno dočkati se těchto i jiných výbojů českého vlastenectví. Všecky tyto krásné ústavy i veškeren nový rozkvět českého duševního žití — vše to povzneslo se až nad Tylovým hrobem. A přece dosud každému podniku českého vlastenectví i českého umění, přítomnému i budoucímu, blahořečiti nelze lepším požehnáním, nežli žádostí: kéž by vznik a cíl i dráha jich všech posvěceny byly duchem Tylovým!

Východní otázka — otázka slovanská.

Píše

dr. Josef Perwolf.

(Dokončení.)

Okolo toho času utrpělo Srbstvo i na jiném konci citelnou porážku. Černohorci byli se zmocnili Kotorské Boky, která spojena s Černou Horou. Avšak taková politická kombinace nemohla se líbiti Rakousku; Metternich žádal od Ruska, aby ono svým vlivem učinilo přítrž „intrigám" černohorského vladyky proti Rakousku v příčině zaujetí Boky, načež k výslovnému rozkazu císaře Alexandra (z Paříže 1. června 1814) vladyka Petr musil Boku vydati Rakousku. Císař Alexander vůbec jaksi ochladl ve slovanských svých sympatiích, jež byl na počátku svého panování tak vroucně pěstoval, a ne bez příčiny jemu vytýká za několik let (1817) vladyka Petr, že zapomíná soukmenovců svojich, Černohorcův. „Uvažte nejmilostivější pane," píše vladyka císaři, „naše příbuzenství, které nás víže s věrnými poddanými Vaší říše, které žádá lásky i vzájemného sjednocení, a nedávejte přednosti cizím!" *)

O květné neděli r. 1815 vystoupil Miloš Obrenović v Takově před shromážděný srbský lid, vyzývaje jej k povstání: „Zde jsem, a hle máte vojnu s Turky!" Toto povstání obrátilo na Srby pozornost i Ruska, které naléhalo pak na vyplnění osmého článku Bukureštského míru. Srbové dosáhli konečně — vlastní silou i s pomocí Ruska — polo nezávislého knížetství, v němž mohli aspoň začíti lidský život a lidsky se vyvinovati. Kníže Miloš vstoupil v důvěrné styky s ruským vyslancem v Cařihradě, Stroganovem, jenž podporoval Srby nejen co diplomat, ale byl Milošovi i jinak raden i pomocen v zařízení nového

*) Martens III. 180, Medaković: Povjestnica Crne gore, 207.

knížetství. Rusko — dle slov Stroganova — litujíc strastí, jež trpí jeho souvěrci, všemožně se snažilo, aby dosáhli trvalého pokoje, i bylo odhodláno hájiti jich práv, i všeliké násilí učiněné Srbům bude považovati za porušení míru; císař Alexander, ochrance Srbska, neodděluje srbských věcí od svojich. Miloš pak často obraceje se k ruskému vyslanci, přímo vyslovil se, že on „všeliké štěstí svoje i mnoho vytrpěvšího národu srbského, jenž do poslední krůpěje krve jest věren souplemenné Rusi, vrhá před nejvyšší trůn našeho ochrance, císaře, a řízení srbských věcí odevzdává do rukou i rozumu jeho vyslance.“ *)

Co se týče *Rakouska*, dřívější jeho názor na Turecko i na východní otázku vůbec po Vídenském kongrese ještě více se utvrdil. Politika císaře Františka a jeho kancléře Metternicha vzhledem k Turecku byla úzkostlivě konservativní. Metternich považoval ještě za bouří válečných (r. 1814—1815), a tehdy více než kdy jindy, Turecko za jednu z nejpodstatnějších protivah v evropské sŏustavě rovnováhy; on byl odhodlán, hájiti prospěchův porty jako *nejpřímějších i nejdražších prospěchův Rakouska* (comme les intérêts les plus directs et les plus précieux de l'Autriche), i nedopustiti, aby Rusko je porušilo; byť i žádal sobě zachovati mír v Evropě sebe více, neobával se ani roztržky s Ruskem, kdy by toto podniklo záměry nepřátelské proti osmanské říši: Rusko zajisté nesmí pochybovati o tom, že Rakousko povždy s největší pozorností bude bdíti nad portou i nad celistvostí Turecka. Rakouský kabinet považoval prospěchy Turecka za svoje vlastní, portu za prospěšného i věrného spojence; zachování a blahobyt Turecka jest podstatně i nerozlučně spojen s blahem Rakouska. Aby se neseznalo, že bezpečnost i chování Turecka jest jedním z nejdůležitějších prospěchův (un des interêts majeurs) Rakouska, k tomu třeba u rakouských státníkův předpokládati takový stupeň zaslepenosti, jakéhož není dovoleno do nich se domýšleti. S touto politikou kancléřovou shodoval se zúplna i jeho sekretář i přítel, Gentz. Hájil potřebu nejužšího přátelství a spolku mezi Rakouskem a portou, i považoval zachování Turecka za nejnevyhnutelnější protiváhu proti nesmírnému šíření moci Ruska, za nejhlavnější prospěch sousedních států a za základní podmínku neodvislosti Evropy. Kdy by prý Turecko opuštěno bylo celou Evropou, Rakousko ho neopustí, a pokud Rakousku zbude jediný prostředek, bdíti nad prospěchy Turecka, zastihne tuto říši sotva veliké neštěstí. Politiku císaře Josefa II. vzhledem k Turecku Gentz zúplna zatracoval co politiku odporující i osudnou více prospěchům císaře nežli prospěchům Turecka. Rakousko nemá prý žádné rozumné pohnutky, aby žádalo sobě rozšířiti se do Turecka, do zemí málo vzdělaných; každé rozšíření Rakouska na útraty Turecka bylo by oslabeno podobným větším rozšířením Ruska; Rakousko má nejzávažnější příčiny, aby s hrůzou odmítlo myšlenku, účastniti se společně s Ruskem v podnicích, portě záhubných. Turecko prý jest nejlepším sousedem Rakouska: ze zásady mírumilovné, svědomitě plnící smlouvy, cizí in-

*) Zajímavou korrespondenci Stroganova a Miloše vydal N. Popov v Moskov. universit. izvěstiích 1866—67, a z části i ve svém díle: Rossija i Serbija.

trigám evropských dvorův, věrné svým přátelům v štěstí i v neštěstí. Nynější stav věcí v Turecku jest pro bezpečnost a prospěchy Rakouska nejšťastnější, jaký sobě možno pomysliti; revoluce osudná portě postavila by na místo tohoto státu nepřátelské živly, nebezpečenství i bič pro Rakousko. Rakousko tudíž musí podporovati a brániti portu, nejen jako mocnost úzce spojenou s jeho soustavou, nejen jako velice důležitou oporu, ale i jako by ona *činila integrující část jeho vlastního těla*. Poměr mezi Rakouskem a Tureckem není poměrem obyčejného spolku; to jest poměr nezrušitelné jednoty (d'une union indissoluble), směšující docela interesy i osud obou státův. *Kdo učiní útok na portu, činí útok na Rakousko* — takový prý musí býti odtud první základní článek v politickém zákonníku Vídenského kabinetu. Obě císařství, turecké a rakouské, spojena k míru i k válce, prý postaví nejsmělejší ctižádosti pevnou hráz.

Takové názory panovaly v politických kruzích Vídenských již za Vídenského kongresu (1814—1816). Názory věru osudné další politice monarchie Habsburské! Možno sobě pomysliti, jaký děsný dojem učinilo ve Vídni *povstání Řekův!* Východní otázka vystoupila znova na denní pořádek, klepajíc na vrata celé Evropy. Ve Vídni uviděli v řeckém povstání ovšem vzbouření poddaných proti zákonníté vrchnosti, v Řecích — „bídné holomky“ (elende Hallunken — slova rakouského vyslance v Cařihradě, barona Ottenfelsa), „barbary,“ „nejnehodnější buřiče, na něž kdy slunce svítilo,“ „pekelné plémě“ (race infernale), „bohaprázdnou spřež“ (heilloses Gesindel — tato epitheta vyšla od p. Gentze).*) K filhellenismu i k ukrutnostem, páchaným od Turkův na Řecích, chovali se ve Vídni chladně. V řecké otázce jsou prý filanthropie, náboženství, svoboda Řekův, tyranie musulmanův nad křesťany atd. „veliké fráse,“ vyskýtají se leda v ruských spisech a mohou zajímati leda školáky a sentimentální duše, ale kabinetův hodny nejsou. Veřejné právo, věčná pravidla poměrův mezi státy a národy jich neuznávají i odmítají. Vláda Porty zakládá se na výboji; a výboj, dokonaný smlouvami nebo dobrovolným i absolutním poddáním, považován vždy a všude na světě jako právo nepochybného vlastnictví. Kdy by i moderní dialektika chtěla dokazovati, že vrchmocí turecké nad Řeky není *legitimní*, jak tomu rozumějí v křesťanské Evropě, jest zajisté *legální* ve smyslu veřejného práva a smluv. Rakousko uznává jen ustanovené vlády, smlouvy i veřejné právo, jak jsou odkázány od předkův, a neuzná revoluce nikdy jinak než z nouze. Co do ukrutenství páchaných na Řecích, má prý vláda turecká bez odporu právo, vystupovati proti tvrdošíjnému povstání všemi spůsoby a prostředky, které zdály se býti ospravedlněny a schvalovány naléhavou nutností. Ukrutenství a vraždy, asi ještě hroznější, než v Řecku, dály se za náboženských a občanských vojen i povstání v jiných zemích, ve Francii, Anglii, Irsku, Španělích atd.,**) aniž by cizí mocnosti pomýšlely na zastavení oněch ukrutenství.

*) Tato slova rakouských politikův z dvacátých rokův našeho století v národě usilujícím svrci hanebné jho barbarův, velice připomínají výrazy Vídenského a Peštského novinářského ghetta o Jihoslovanech našich dob.

**) Také na Cařihradských konferencích r. 1876 ukazovali turečtí diplomati na hrůzy Bartolomějské noci, revoluce a kommuny ve Francii, k velikému hněvu pana Chaudordy!

Jestliže i sultán, puzen přísností nebo mstou, přestoupil meze lidskosti, bude z toho se zodpovídati bohu, ne pak diplomatům Pařížským, Londýnským a Petrohradským.*)

Největší starosti dělalo Rakousku Rusko, a Metternich vší mocí hleděl odvrátiti císaře Alexandra od řecké „revoluce." Metternich považoval řecké povstání za pochodeň rozbroje, vrženou mezi Rakousko a Rusko, a všemožně se snažil překaziti vojnu Ruska s Tureckem, jakož i bezpostřední vyjednávání obou těchto mocností. „Čehož jest se báti Turecku" — dí upřímně Gentz — „jsou mocnosti *isolované*, ne pak mocnosti *spojené;* mezi nimi nebude nikdy ani dvou, které by se spojily k záhubě Turecka, kdežto jich *rozdělení* může poskytnouti jedné nebo druhé výhod, odporujících výhodám Turecka. Podle této zásady, která měla by býti vyryta zlatým písmem na dveřích divanu, spása Turecka zavírá se v jednotě mocností; málo záleží na tom, že mezi členy této jednoty nachází se starodávný nepřítel Turecka, Rus; to není více Rusko *jako* Rusko, to jest Rusko co integrující část spolku." Řecká záležitost co část východní otázky naplňovala ostatně Gentze velikým strachem o budoucnost Rakouska. Bystrý tento státník považoval řecké povstání za nejdůležitější záležitost pro Rakousko, mnohem důležitější, než všechna hnutí ve Španělích, Portugalech, v Americe; Rakousko nebude ve svých základech otřeseno, i kdy by v oněch dalekých zemích všechno se převrátilo nohama vzhůru. „Zcela něco jiného jest stav věcí a událostí v našich sousedních státech na východě; tu se jedná o udržení nebo záhubu naší politické soustavy; tu se jedná o život i o smrt. Metternich sice se srovnává se mnou v posuzování těchto velikých věcí, ale nezabývá se jimi tak, jako jinými mnohem méně důležitými. On nesdílí dosti živě mojich těžkých a zajisté odůvodněných starostí; on někdy myslí, že hledím na té straně do budoucnosti příliš černě. On počítá na štěstí, s jakým tuto zapletenou věc posud vedl — to jest *zdržoval* (hingehalten), on se nezabývá rád vzdálenými nebezpečenstvími; on vůbec nemiluje všech takových věcí, do kterých nemůže zasáhnouti bezpostředně, a raději by zla, kterých nemůže přemoci, sobě samému i jiným úplně vymluvil (wegdemonstriren). Z těchto kritických okolností dříve nebo později vzniknou nám ne-

---

*) Takové a podobné názory vyslovil hlavní pomocník Metternichův, *Gentz*, v listech i zápiskách, jež jsou drahocenným pramenem historie oněch dob, často důležitějším než všeliké úřední depeše a noty, a jež vydal *Prokesch-Osten* v díle: Geschichte des Abfalls der Griechen (Wien, 1867, 6 Bde). Dle Prokesche byl Gentz jediný člověk, jenž znal nejvnitřnější politiku Rakouska i pomáhal ji uváděti v život (I. 316). Korrespondenci Gentzovu a z části i listy některých jiných rakouských státníkův a diplomatův uveřejnil *Prokesch-Osten* (syn): Dépêches inédites du chev. de Gentz aux hospodars de Valachie, 1813—1828 (Paris 1876—77, 3 vols); Briefe aus dem Nachlasse Fr. v. Gentz, 1823—1829 (Wien 1877); srv. též Gentz's Schriften, herausg. v. Schlesier, 5 Bde (zde hl. listy lordu Stanhopeovi, i poznámky o vojně r. 1829); Aus dem Nachlasse Fr. v. Gentz (zde hl. zápiska o poměrech porty k evrop. státům, a zápiska o řeckém povstání). — Zajímavy budou asi depeše a listy rakouských státníkův a diplomatův z r. 1853—1878, až je vydá zase nějaký Prokesch-Osten, vnuk.

očekávané nesnáze.“ *) Sám císař František, ač nebyl u vytržení nad Turky, přece stál jaksi na jich straně. Na počátku r. 1826 vyslovil se k ruskému diplomatu, hraběti Ribeaupirreovi (později vyslanci v Cařihradě) v tento rozum: „Turci jsou dobří lidé, a ničeho sobě tak nežádají, jako aby žili s vámi ve shodě. Uznejte, že žádost potlačiti vzbouření vlastních poddaných jest dosti pochopitelna. Vy musíte tam hájiti náboženských interesův, vímť to; avšak nesluší žádati nemožných věcí od nevědomcův i fanatikův. Právě jako vy jsem i já jejich soused; mezi námi byly různice i vojny; avšak od těch dob, co panuji já, žijeme s nimi v míru i ve shodě, a když se stává nějaký nepořádek na hranici, tu jsou povždy moji lidé vinni.“ **) Pochopitelno, že Turci — dle slov rakouských diplomatův — očekávali spásy jediné od Rakouska, nejlepšího prý jich přítele, a že turecký ministr zahraničných záležitostí nazýval p. Gentze „pokladem,“ narážeje na turecké slovo *genč* = poklad.

Císař Alexander byl jaksi v začarovaném kruhu, z něhož ho Metternich nepouštěl. Tradice staleté politiky, veřejné mínění v Rusku, i samy osobní náklonnosti císařovy nutkaly jej k tomu, aby podal pomoci trýzněným souvěrcům po případě i brannou mocí. Ale z druhé strany překážela takovému energickému kroku bázeň císařova před „revolucí“ proti zákonnité vrchnosti, a bázeň tu rozdmychoval ovšem Metternich jak mohl.***) Branné zakročení Ruska proti Turecku ve prospěch „povstalcův“ bylo jmenovitě Rakousku hrůzou hrůzoucí, a Metternich všemožně se namáhal, aby zamezil rusko-tureckou vojnu, ačkoli sám pověděl, že „sultán nemůže se zříci koranu, a ruský císař nemůže vydati svých souvěrcův osmanskému meči.“ Tento strach před Ruskem a před „kovanými Rusy“ (Stockrussen), tato nenávist ke slovanské velmoci, která konečně přece připravovala se branně zakročit ve prospěch východních křesťanův, a spolu tato tklivá láska k Turecku — jeví se tehdy u mnohých rakouských státníkův, diplomatův i politikův. Gentz nenáviděl a opovrhoval vším, což mělo jmeno ruské (l'attitude d'un Russe, tout ce qui s'appelle Russe), jakož i horoucími tužbami národu ruského o osvobození křesťanských národův, těmito skutečnými interesy ruskými; tužby tyto jsou prý šílenstvím (que ces gens- là appellent dans leur délire des *intérêts essentiellement russes).* Baron Ottenfels zvěděv o smrti císaře Alexandra, hrozí se jeho nástupce, „kovaného Rusa,“ hotovícího se již postaviti se v čelo ohromné armády, a jiných „Stockrussen,“ Stroganova, Tatiščeva, i skládá všelikou naději v „studené vání páně“ (den kalten Hauch des Herrn), které kdysi zničilo i velikou armádu francouzskou. Hrabě Lebzeltern,

*) Obsažená tu krátká ale trefná charakteristika Metternicha jest tím důležitější, že pochází od osoby, která kancléře nejlépe znala. „Verwickelte Sachen führen — das heisst *hinhalten,*“ „Übel, die er nicht zu bezwingen vermag, sich selbst und Anderen lieber völlig wegdemonstriren“ — toť ovšem *nejsou* vlastnosti pravého státníka; Metternich, tento slavený „diplomatický genius,“ byl leda hasičem revolucí a policejním ředitelem Evropy. Canning vyslovil se o něm mnohem hůře.

**) Zapiski grafa R. (Russkij Archiv 1877, maj, str. 17).

***) O poměru císaře Alexandra k řeckému „povstání“ v. dílo Solovjeva: Imperator Alexandr I. (SP. 1877, str. 473).

rakouský vyslanec v Petrohradě, šmahem odsuzuje nejen Řeky nové ale — ku podivu! — i Řeky staré, píše tklivé dithyramby Mohamedu a islamu, jemuž prý — t. j. španělským Arabům — Evropa mnohem více jest zavázána, nežli starořecké civilisaci.*) Hrabě Clam Martinic, jenž byl provázel arcikníže Ferdinanda do Petrohradu, pojal i choval nechuť i hlubokou nedůvěru k Rusům, jichž prý co přirozených a nezměnitelných nepřátel Rakouska (unsere natürlichen und unveränderlichen Feinde) třeba pořádně nenáviděti (recht zu hassen), i před nima se chrániti. Hrabě Clam velice sobě žádá, aby nejnovější smrtelné hříchy ruského kabinetu, posedlého ďáblem nejnenasytnější pýchy, zbudily v Metternichovi nenávist k Rusům, t. j. k ochrancům a orgánům pravdivě ruských zásad i záměrův co do jich poměru k Evropě a zejmena k Rakousku. Všeliké tyto a podobné řeči kovaných rakouských státníkův a diplomatův přepodivně illustrují nedávno uzavřenou „svatou allianci.“ **)

Stav věcí na východě stával se vždy hrozivějším. Po smrti Alexandra pro Rusko — jak se vyslovil Metternich — končil se román, a začala se historie. Rusko vynutilo na portě konvenci Akermanskou (1826), kteroužto obě podunajská knížetství, Moldava i Valachie a Srbsko, dosáhla potvrzení všech práv i výhod Bukureštského míru. Rusko nabylo tím veliké vážnosti na východě. Ottenfels píše Gentzovi, že leká se Ruska, „které svýma obrovskýma ramenoma objímá i dusí nás až k Charvátsku,“ a Gentz zase s těžkým srdcem píše Ottenfelsovi, že chování Rusův v tomto diplomatickém pochodě udeřilo jej do srdce (m'a percé le coeur). Ale brzy za diplomatickým pochodem následoval pochod vojenský: Navarinská bitva (1827) a rusko-turecká vojna (1828). Rakousko bylo tímto „bezúčelným dobrodružstvím“ — jak nazývá p. Gentz tuto vojnu — nesmírně rozechvěno, i ovšem nemohlo chovati k Rusku přátelského smýšlení. Na toto chování Rakouska nejednou si stěžují ruští diplomati. Pozzo di Borgo, ruský vyslanec v Paříži, mluví o závistlivé politice Anglie i o „činné i neúnavné nenávisti“ Rakouska; to prý zvolilo nepřátelskou úlohu, maje zřejmý záměr, zničiti všechny tehdejší politické plány evropských mocí vzhledem k Řecku; ono zadržuje všechno, což přispívá k uskutečnění oněch plánův, i jest pohotově užiti okolností, aby vnešen byl rozbroj ve spolek. Hrabě Nesselrode píše Tatiščevu, ruskému vyslanci ve Vídni, že politika Rakouska vzhledem k východní otázce jest podivná: onoť prý schvaluje odpor sultánův, jeho neutralita není vždycky nestranná, jeho sympatie kloní se zřejmě ve prospěch Turecka; jazyk jeho časopisův zmenšuje úspěchy Rusův a zvětšuje nepatrné nehody.***) Sám Metternich vyslovil

*) Tato slova rakouského diplomata zbuzují až hrůzu, zvláště uvážili se, že jsou psána léta páně 1825, 28. října o půlnoci, v Petrohradě!

**) Ostatně Gentz již r. 1816 vyslovuje se o svaté allianci takto: „Tato tak zvaná svatá alliance jest, co jmenujeme politickou nicotou, nemá žádného reálního cíle, a nepovede nikdy k žádnému opravdovému resultátu,“ atd. (Depêches inédites I. 223). A později (1831) nazývá Gentz spolek Rakouska i Ruska nešťastným. (Aus dem Nachlasse Gentz's I. 219). A potom ruská vojska v Uhřích zpívala r. 1849 písničku: „Ně dadim že v posmějańje prava Avstrii rodnoj, privedëm v úspěch želańje, sochraniť sojuz svjatoj!“ Zdaž budou tak asi zpívati po druhé?

***) Srv. co píše Čelakovský Kamarýtovi (2. pros. 1829): „Předevčírem byl zde obraz již asi 8 dní prodávaný a censurou povolený, představující

se k jednomu francouzskému diplomatu s opovržením o ruském vojsku: „My pozorujeme Rusy sto let; jich moc jest pouze zdánlivá.“ Ale za rok byl Diebič za Balkánem, a diktoval Turecku Adrianopolský mír, kterýmžto — mimo jiné — upevněna i rozšířena samospráva podunajských knížetství, Moldavy, Valachie i Srbska. Adrianopolský mír — hrdě praví Nesselrode — upevnil převahu Ruska na východě; Turecko existuje jen pod ochranou Ruska, jest poslušno Ruska. Ale rakouský vyslanec v Cařihradě, Ottenfels, želí ubohého Turecka, které jest Ruskem vymazáno z pořadí neodvislých státův a odsouzeno k zdlouhavé smrti. Pozzo di Borgo doufal tehdy, že za jistých okolností možno bude obsaditi i Cařihrad s obojím pobřežím Bosporským, Dardanely i ostrov Tenedos, i navrhoval, aby Cařihrad stal se sice samosprávným městem i svobodným přístavem, ale *s ruskou posádkou*; slabému panovníkovi nelze dáti Cařihradu, jelikož by tu byl neustálý boj mezi vlivem ruským a anglickým.*) Na nevyhnutelnost zaujetí Cařihradu ukazuje i ruský diplomat *Fonton*, jenž již tehdy formuloval východní otázku přímo co *slovanskou*. „Průlivy v rukou Turecka“ — soudí Fonton — „nejen že odnímají nám na jihu potřebný prostor i vliv na východní záležitosti, jaký náleží velikosti a významu Ruska, ale mohou nás vrhnouti do nebezpečenství v případě, budeli panovati v Cařihradě jiný vliv. Rusko, aby tomu ušlo, musí, děj se co děj, míti přední vliv v Cařihradě, a touto nevyhnutelností jest povždy svázáno a proti svým prospěchům mísí se neustále v politické zápletky. Tomu nebude nikdy konec, pokud bude trvati nynější turecká říše. Nynější vojnou a mírem Adrianopolským upevnili jsme na čas svůj vliv v Cařihradě. Ale jak dlouho to potrvá? Vypočtemeli, jakých obětí nás tato politika stojí, možno brzy se dovtípiti, že nedá se udržeti. Dříve nebo později zbankrotí. Potřebí tudíž učiniti tomu konec v čas. K tomu jsou jen dva způsoby: první způsob jest východní otázku učiniti otázkou slovanskou, t. j. pozdvihnouti prapor slovanství a východní víry a — utvořiti novou obrovskou slovanskou říši. Ale to jest obrovský podnik, jehožto úspěch jest tím pochybnější, jelikož slovanští národové, ačkoli silní číslem, statečností a samozapřením, nejsou s to vykonati jej v boji s celou západní Evropou. Rozumná politika žádá, abychom se toho vzdali a o tom nemyslili. Zbývá druhý způsob: To jest rozděliti nynější Turecko na dvě říše: jednu křesťanskou na Balkánském poloostrově, druhou mohamedánskou v Malé Asii. Tímto rozdělením dosáhneme otevření průlivův i osvobození souvěrných a soukmenných národův od turecké vlády. A vše to může vykonati se bez porušení evropské rovnováhy. Následkem toho my k dostižení tohoto cíle můžeme i musíme najíti spojence. Toť musí býti náš cíl v budoucnosti!“ **)

přechod Rusů u Isakči přes Dunaj, najednou od politického úřadu zapověděn a pobrán ze všech knihkupectví. K smíchu věru — tím se nezabrání, co se děje, aniž o čem celý svět ví.“ (Sebrané Listy, 256).

*) Kromě depeší a jiných písemností, vydaných ve výše dotčených sbornících, srv. rozpravu *Solovjeva:* Vostočnyj vopros v 1827—1829 gg. (Drevnjaja i Novaja Rossija, 1876, X.)

**) Vospominanija F. P. Fontona. Pisma iz glavnoj kvartiry Dunajskoj armii v 1828—29 gg. (Leipcig, 1862, 2 díly), u N. Popova: Rossija i Serbija II. 326, 448.

„Východní otázka — otázka slovanská," pronáší se ruský diplomat, a vyslovuje tu přímo, což se tušilo i vědělo dávno před vojnou r. 1828—1829. Nebudeme zde blíže rozbírati Fontonovy náhledy o provedení tohoto záměru; dosti na tom, že ruský diplomat pomýšli na zničení panství Osmanův v Evropě a na zřízení jedné křesťanské říše na Balkánském poloostrově; poslední záměr třeba ovšem rozšířiti, a místo *jedné* křesťanské říše zříditi *několik* křesťanských říší. Ruský diplomat nemluví tudíž už o rozdělení Turecka a o připojení jeho částí k evropským státům, jak bylo ve zvyku za předešlých dob, nýbrž o *samostatnosti* východních křesťanských národův; v tom jest pokrok. K takovému znenáhlému vybavení východních křesťanských národův směřovaly ostatně všechny dřívější ruské vojny s Tureckem; ony uvolňovaly svazek, vížící *Moldavu* a *Valachii* s Tureckem, přispěly ke zřízení poloneodvislého *knížetství srbského*, posilňovaly samostatnost *Černé Hory*; vojna r. 1828—29 hlavně přispěla ku konečnému osvobození části Řekův v neodvislém *království řeckém*. Adrianopolským mírem rozšířena samospráva obou rumunských knížetství, a provedena míra samosprávy Srbska, slíbené jemu Bukureštským mírem i Akermanským traktátem. Všeho toho Rakousko zameziti nemohlo, a právem vece reis effendi: „Což nám pomohla přátelská ujišťování Rakouska? Hájilo nás proti nějaké ráně? Jednostejno, nemíti žádných přátel a míti přátele neužitečné."

Srbsko za poslední vojny chovalo se tiše k výslovné žádosti Ruska. Rusko totiž nechtělo povzdvižením křesťanských národův zapletené poměry s ostatními evropskými velmocmi ještě více zhoršiti, zvláště pak nechtělo — jak se vyjádřil Diebič — zbuditi žárlivost Rakouska. Poměry Srbska k Rusku byly napořád velmi přátelské; Srbové i jich kníže jsou proniknuti hlubokou oddaností i vděčností k slovanské i pravoslavné říši, která jediná jich nezapomíná, o ně pečuje. Ne tak přátelský poměr byl k sousednímu německému císařství, k Rakousku, jehožto chování k Srbům v jich boji za osvobození bylo ještě v příliš čerstvé paměti. R. 1822 rozšířila se v Bělehradě a v jižních Uhřích pověst — nevíme, zdali odůvodněná či nic — že Srbsko s přivolením Ruska bude připojeno k Rakousku. Tato pověst pobouřila Srby tak, že sám kníže Miloš napsal list Stroganovu (17. máje t. r.), ve kterém velmi ostře mluví proti svazku Srbska s Rakouskem.

Bulhaři účastnili se vojny r. 1828—29 již mnohem živěji, než dříve. Zvláště vynikl tu kapitán Mamarčev, vůdce bulharských dobrovolníkův, jenž pomýšlel už na samostatné Bulharsko. Ale rozšíření bulharského hnutí zamezilo Rusko samo, obávajíc se evropských mocností. Mamarčev zatčen Rusy, a ruští úředníci rozesláni jsou po celém Bulharsku, napomínajíce, aby bulharský národ zůstal pokojen; jinak prý bude potrestán. Marně prosili starešiny měst Slivna a Kotle Diebiče, aby dovolil jim organisovati povstání; ukazovali na dlouhověké utrpení bulharského národu, jakož i na to, že každá vojna Ruska s Tureckem přinesla jim dvojí neštěstí, spustošení země za vojny a pronásledování od Turkův po odchodě Rusův. Ale Diebič odpověděl, že není teď kdy, aby se straral o Bulhary, že úmluvy budou vedeny jen ve prospěch Rumunův a Srbův, Bulharům pak bude vymožena všeobecná amnestie. Bulharská deputace podotkla, že sultán může vy-

dávati všelijaké fermany, ale Turci jich nebudou poslouchati; Diebič navrhl pak, aby kompromitovaní Bulhaři přestěhovali se do Ruska, což také množství Bulharův učinilo. Kontribuci, kterou Turecko musilo pak zaplatiti Rusku, zaplatili hlavně Bulhaři. Fonton často vypravuje o prosbách Bulharův k Rusům za oné vojny, a podotýká: „Pronásledování, ponižování, útisky, ukrutenství i násilí, jež bulharský národ trpí od Turkův, jsou víře nepodobné, nesčíslné, k nevypsání! Tu nepomohou nic ani vzdělání ani přízeň porty ani sultán ani haty (zákony). Zavedení řádu a zákonnosti jest pravý posměch. Libovůle, násilí, utiskování, opovržení nemusulmanův jest a bude na věky zákonem musulmanské víry. Společné přebývání musulmanův s křesťany jest hromadný hřích nynějšího stavu věcí. Pokud toto společné přebývání nevezme za své vystěhováním Turkův, nelze bude ani pomysliti na zavedení snesitelných řádův pro Bulhary. To jest moje upřímné přesvědčení; zakládá se na faktech, na neštěstí očividných.“ Fonton jeví vůbec nejživější soustrast k nešťastnému národu bulharskému, jenž trpí nejen od barbarův Turkův ale i od řecko-fanariotského duchovenstva. „Ubozí, oni se domnívají, že jim nastala doba svobody a neodvislosti od hanebného jarma; oni pokojně a pevně doufají v nás, a my máme ruce svázané osvícenou Evropou. Sklamáni ve svých nadějích, nebudouli proklínati ty, kterým teď žehnají jako svým spasitelům? A hlubocí politikové západu budou slaviti vítězství!“ A dlouho ještě nezasvitla Bulharům jitřenka svobody! Plného půl století uplynulo, než vyšlo provolání k bulharskému národu . . . . Několikráte ještě opakovalo ruské vojsko na Dunaji válečnou píseň z r. 1828:

Bouře nebouří po širém nebi,
hromy nehučí v hustých oblacích;
a vojsko ruské táhne k Dunaji,
táhne k Dunaji v plesu veselém,
písně zpívajíc, Dunaj vítajíc:
„Hoj ty náš starý otče Dunaji!
dlouho po tobě nám se stýskalo,
dlouho jsme s tebou se nevídali,
netoužili jsme po jarých vlnách,
a toužili jsme po tvých šedinách.
Ty na ramenou svých přenášej nás
dobré junáky, naše koně.
My jdem vyhubit tureckou zemi,
a my nevěrné Turky vyženem.
Kdož to vítá nám dobré junáky,
vítá za starým otcem Dunajem?“
Zvony nezvoní hlasem stříbrným
hlasem stříbrným s božích kostelův,
zlato vitých trub zvukem nezvučí,
zvukem nezvučí po dolech, horách:
a slovo mluví pravoslavný car,
velký hosudar, otec Nikolaj:
„Och vy udatní dobří mládcové,
ty milé moje vojsko vybrané!
Vy posložte mi a vlasti svojí,
vy se vysložte pravdou a věrou,
a bijte vrahy ranou hromovou!“
„O pravoslavný care, otče náš,
tobě i vlasti my posloužíme,
na tvé kynutí my poletíme

v řady nepřátel ranou hromovou,
i položíme život za tebe.
Turecký měsíc bude klesati,
slunce v jasnosti bude vzcházeti,
a sláva ruská z něho svítiti!" *)

Starý otec Dunaj! Kdož ze Slovanův by ho nevítal! Vždyť tam, — vypravuje starý ruský letopisec, — kde nyní jest uherská země i bulharská, usadili jsou se za pradávna Slované, a od těch Slovanův vyšli Moravané, Čechové, Charváti, Srbové, Korutané. Když pak vrahové byli vpadli na Dunajské Slovany, a mezi nimi se usadili a násilí jim činili, tu vyšli odtud Lechové na Vislu, Pomořané a Lutici k moři Baltickému, a množství plemen na Rus. Tak rozešel se národ slovanský.**) A z Podunají, dle českých i polských pověstí, vyšli prý tři bratří, Čech, Lech a Rus se svými národy na sever. Nuž — jestliže se někdy od Dunaje *rozešel* národ slovanský, *schází se* na Dunaji zase a drtí všechny ty, kdož jim tu násilí činili . . .

Po r. 1828—1829 zbarvil se Dunaj ještě dvakráte krví slovanskou, hlavně ruskou, 1853—1854, a konečně r. 1877—1878.

R. 1853—54 Rusové málo obrátili zřetel na pozdvižení Jihoslovanův, jemuž císař Mikuláš, poslední bojovník zastaralé svaté alliance a rozhodný nepřítel všelikých revolucí, ovšem nehrubě přál. Ještě před samou vojnou (v září r. 1853) maršál Paskevič ukazoval císaři na důležitost Jihoslovanstva v budoucím hrozném boji. „My máme v rukou strašnou Turecku zbraň, a žádný z evropských státův nemůže nám překážeti v jejím zdaření: jest to vliv Ruska na křesťanské národy v Turecku. Toto opatření nelze, jak se mně zdá, míchati s revolučními prostředky. Nebouříme poddaných proti jich panovníku; avšak když křesťané, poddaní sultána, budou chtíti svrci s sebe musulmanské jarmo, tu bylo by nespravedlivo, odepříti pomoci našim souvěrcům. Jich naděje byla povždy jedna — bílý car; a jestliže se intrigám západu snad i podařilo trochu oslabiti jich oddanosť k pravoslavnému souvěrnému jim panovníku, musí se s vojnou oddanost ta probuditi." Císař teprvé později, už za válečných operací na Dunaji (v dubnu 1854), pomýšlel na pozdvižení Bulharův, pokud možno (pora podnjať Bolgar, skolko možno), a na svazky se Srby; ale vše bylo už pozdě. Známoť, že císař Mikuláš velice se sklamal co do Rakouska, domnívaje se — jak často, písemně i ústně, se vyslovil — že interesy Ruska a Rakouska vzhledem k Turecku jsou *totožné;* ještě před vojnou uvažoval, že „jest žádoucno, aby Rakušané sdílejíce naše záměry, zaujali Hercegovinu i Srbsko." Marně se pak ještě těšil, že Radecký, Šlik, Windischgrätz a j. jsou proti vojně s Ruskem. Na podzim r. 1854 stalo se, o čemž mluvil již před stoletím Josef II.: rakouské vojsko vtrhlo do rumunských knížetství.†) Poměry mezi Rusy a Bulhary,

*) Tuto píseň přeložil tehdy Čelakovský a chtěl ji uveřejniti v Časopise Musejním; ale censura jí nepovolila. Srv. jeho Sebrané listy, 239.

**) V. Erbena Nestorův letopis ruský, str. 3.

†) Srv. obšírné dílo Bogdanovičovo: Vostočnaja vojna (SP 1876, 4 díly), též korrespondenci cís. Mikuláše v časopise Russkaja Starina 1877. O rusofilství v rakouské armádě v. *velmi zajímavé* paměti ruského zajatce v Bukurešti, v časopise Drevnjaja i Novaja Rossija, 1877, aprěl.

pokud oba národové se stýkali po Dunaji, byly přátelské; Bulhaři se domnívali, jako již dříve, že konečně budou osvobozeni od tureckého jarma, a s radostí přijímali proklamaci Paskevičovu k „našim jedinověrnym bratjam,“ v níž ukazovalo se na cíl vojny co na vojnu náboženskou k ochraně církve pravoslavné i k ochraně křesťanův, ne však k dobytí jich zemí. V zápiskách Alabinových o této vojně*) jest zajímavé vypravování, jak radostně přijali Bulhaři ruský vojenský sbor okolo Turtukaje, a jaké přátelské poměry nastoupily mezi Rusy a Bulhary. „V Bulhařích,“ podotýká spisovatel, „jsou všechny elementy, potřebné národu, aby dostihl vyšších míst v osudech lidstva. Přes všechna dlouhověká utrpení, pod těžkým mohamedánským jhem zachovali Bulhaři ve vší čistotě své mravy, svůj byt, čistou víru otcův, což jim dává právo na lepší budoucnost. Bulharsko jest kolébka naší národnosti, kolébka naší víry, která z Bulhar vrhla první paprsky na naši zemi. Nejsmeli pak zavázáni odplatiti jim navrácením jich jazyka i náležitých práv, vzkříšením jich víry v původní životvorné záři?“ Ale nebylo ještě souzeno, aby nad Bulhary vzešla životvorná záře. Západní vzdělaná Evropa spojila se s Osmany k utvrzení jich panství nad křesťanskými národy; ruská armáda musila od Dunaje ustupovati před dědici Ludvíka Badenského, Eugenia Savoyského, Seckendorfa, Loudona . . . Rakousko překazilo též účastenství *Srbska* ve vojně, sebravši v jižních Uhřích množství vojska, které po případě mělo vtrhnouti i do Srbska. Tento případ byl by se ostatně skončil srážkou Rakouska se Srbskem; sám oddaný Rakousku kníže Alexander Karadjordjević vyslovil se — v pamětním spise k portě — velmi ostře o takovém případě.**)

Velikou východní vojnu 1853—1856 nechť sobě posuzuje západní Evropa, Francouzi, Angličané, Němci, s jakéhokoli stanoviska; Slovanům podán důkaz, že tato Evropa nechtěla dopustiti osvobození jižních Slovanův a jiných východních národův ze jha tureckého, a že nasadila statisíce svých synův i miliardy peněz, jen aby překazila Rusku osvobození souvěrcův a soukmenovcův z přetěžkého jarma. Právem podotýká spisovatel pozoru hodné brošury vydané ještě před samou vojnou (Das serbische Volk in seiner Bedeutung für die orientalische Frage und für die europäische Civilisation. Eine Denkschrift, Leipzig 1853), že za nynějšího času nelze více mluviti o východní otázce, nezmiňujíc se o *Slovanstvě*, jehožto bytí ještě nedávno nazývali chimérou, jehožto historického práva ještě nedávno upírali, jehožto spůsobilosti k státnímu zřízení a samostatnému životu odpírají i nyní, jehožto významu však zapírati nelze; neboť s ním jest úzce spojen osud Evropy, jím zachráněno Rakousko od rozpadnutí za poslední revoluce. Od těch dob Slovanstvo v Rakousku dosáhlo národního významu; význam jeho pro Turecko, v jehožto evropských zemích počítá se okolo osmi milionův Slovanův, Srbův a Bulharův, nemůže

*) Pochodnyja zapiski v vojnu 1853—1856 (Vjatka 1861); vyňatky u Popova: Rossija i Serbija, II. 457.

**) O tehdejších poměrech v Srbsku v. obšírně u Popova: Rossija i Serbija, II. 352 sld.

více zůstati bezplodným. Uználi se význam Slovanstva, vstupuje východní otázka do nové doby, a tím dosahuje nyní národně slovanského rázu. A skutečně máli Slovanstvo vůbec historickou budoucnost, jest to možno jenom po rozluštění východní otázky.

R. 1853—56 nepodařilo se Slovanstvu vybojovati sobě uznání práv před Evropou. Za to se poznovu rozléhalo hřmění slovanských děl a pušek na Dunaji i na Balkáně r. 1877—1878, družné *„Urá!“* Rusův, Srbův i Bulharův věští novou dobu slovanského světa. A náš Jeník z Mečkova, naši Kosovští a Moháčští hrdinové vznášejí se nad chrabrými vojsky slovanskými, jež po dlouhé řadě nejslavnějších vítězství stanula před samým Cařihradem. Turecký měsíc klesl, slunce v jasnosti vzešlo, a sláva ruská, sláva slovanská zasvitla!

Svrchu často jsme se dotýkali chování se *Rakouska* ve východní otázce, jejížto konečné rozluštění rakouští státníci — ať díme trefným slovem Gentzovým — leda *zdržovali.* Mezi rakoskými státníky nebyl nikdo, kdož by se byl chopil této otázky, jak toho žádá politika druhé polovice XIX. století. My nejsouce zasvěceni do všech tajemství rakouské politiky vzhledem k východní otázce, uvedeme tu jen dvojí svědectví kompetentních osob *z rakouských* diplomatických i politických kruhův našeho století. Rakouský vyslanec v Cařihradě, baron *Ottenfels*, jenž byl přímo prohlásil, že Rusko mírem Adrianopolským vymazalo Turecko z pořadí neodvislých říší, napsal brzy po tomto míru Metternichovi tato památná slova: „Klesneli osmanská vláda, jest zjevno, že křesťané dosáhnou převahy nad mohamedány, poněvadž většina obyvatelstva evropského Turecka sestává z křesťanův, a mezi nimi budou nejmocnější schismatici, číslem nekonečně převyšujíce katolíky. Avšak není pravda, řekneli se, že všichni schismatici drží se Ruska, jelikož jsou protikatoličtí; oni se drží Ruska, poněvadž stálá politika této mocnosti ukazuje jim ji jako přirozenou nepřítelkyni osmanské říše, jakožto mocnost ustanovenou prozřetelností, aby vyvrátila říši Turkův a křesťanům dobyla politické svobody, konečně jelikož Rusko všechno učinilo, aby ustanovilo tento názor mezi těmi národy, kdežto ostatní mocnosti ukázaly se býti přítelkyněmi Turkův i měly účastenství v zachování jich říše. Dejme tomu na chvíli, že by Rusko upustilo od tohoto nepřátelského chování a že jiná křesťanská mocnost by se ho chopila; spatřili bychom, že všichni křesťanští národové, ať schismatici nebo katolíci, obrátili by svoje zraky k takové mocnosti; neboť není to náboženská svoboda, čehož chtějí, nýbrž jest to svoboda politická (l'émancipation civile), která následkem přirozeného směru lidského ducha leží jim na srdci. Kdy by se tudíž zřídil střed i opora pro katolíky, nepostavila by se tak hráze proti ruskému vlivu, který se zakládá spíše na příčinách politických nežli náboženských, nýbrž přidala by se druhá páka k lehčímu vyvrácení turecké říše. Pravý prostředek proti převážnému vlivu Ruska byla by emancipace vší ráje, to jest poskytnutí všech občanských práv nebo aspoň veliké jich části, jichž užívají teď jediné sami mohamedáni. Ale tento prostředek jest tak heroický, předpokládá tak důkladnou změnu v administrativných zásadách a v náboženských ideách této vlády, že jest nemožno vypo-

čítati dobu, kdy se tak bude moci státi." *) A nestalo se. Rusku nikdo jeho postavení na východě odníti nemohl, odníti neuměl.

Čtyřicet roků po těchto slovech rakouského diplomata vyslovil se znamenitý starorakouský politik a historik, o jehožto hluboké oddanosti Rakousku a jeho dynastii nikdo, ani nepřítel, nepochybuje, o politice Rakouska vzhledem k východní otázce nepříliš pochlebně. Baron *J. A. Helfert* pronáší se ve spise „Russland und Österreich" (1870), odpovědi to k známým úvahám Fadějeva o východní otázce, v tento rozum: „Pravíme s nejhlubším přesvědčením, že nástupci knížete Kounice od dob císaře Josefa II. ztratili východní otázku úplně s očí. Ne že by se byli obrátili zády k věcem v ilyrském trojhraně, že by byli úplně odvrátili pozornost od tamějších poměrův a událostí; toho učiniti ani *nemohli*; nutnost obracela jich zraky, jich síly, jich činnost čas od času povždy zase tam. Ale pravdivého a pravého *pochopení* poměrův a událostí v ilyrském trojhraně pozbyli rakouští státníci od toho okamžiku, když z východní otázky stala se, jak Fadějev trefně dovodí, otázka slovanská. Ba, pokud ještě „Turek" ze svého Stambulu měl slovo nebo spíše mával křivou šavlí; pokud veškera východní otázka v doslovném smyslu musila se jen *vybojovati;* pokud tu možno bylo, abychom užili oblíbeného rakouského vojenského výrazu, jen pořádně „se práti," — byli naši státníci úplně na místě, a oni i naši vojevůdci dobývali Rakousku slávy a vysoké cti. Ale od těch dob, co někdy tak strašný padišach scvrkl se v „churavého muže"; od těch dob co před očima udivené Evropy téměř zapomenutí národové vždy úsilovněji hlásili se ke kypícímu svěžímu živobytí; od těch dob co svobodou nadšený Srb, snaživý Rumun, a především veliký národ Balkánské budoucnosti, nikdy neodpočívající, čilý a vynalézavý Bulhar, začali zaujímati jeviště, o kterém se od dobytí Cařihradu domnívali, že je drží jediné půlměsíc: od těch dob naši státníci, kteří, jak se zdálo, vžili se v „německé" povolání Habsburských dědičných zemí tím urputněji, čím úspěšněji vyrýváno jim z rukou rostoucí mocí Pruska, ztráceli niť v labyrintě turecko-východních záležitostí tou měrou, jakou Rusko s bystrým zrakem a jistým cílem všudy do nich zasahovalo. Přiznání toto budí náš stud, ale věc nemůže se zhoršiti, ona může se zlepšiti, objasnímeli sobě přímo: Rakousko, které až po velikého Eugena v otázce německé a východní zaujímalo přední rozhodující postavení, stlačeno jest na druhé místo v otázce první Pruskem, a ve druhé Ruskem. Či by bylo Rakousko skutečně podniklo válku r. 1809, jasně jsouc si toho vědomo, že Tylžskými úmluvami hrozí se jeho postavení na východě (jak se domnívá Fadějev)? Jak pak se to stalo, že za desítiletého boje Srbův za osvobození tak — *pranic* se nechovalo (sich so — *gar nicht* verhielt)? Věděloli, co chtělo, bylo by se rozhodně postavilo po straně Turkův nebo po straně Srbův. Avšak ono neudělalo ani toho ani onoho. Jakou pak politikou řídili se státníci rakouští vzhledem k Černé Hoře? Jednou hnuli nepoměrným diplomatickým i vojenským aparátem, aby zachránili svobodnou horskou

---

*) Depeše barona Ottenfelsa 10. března 1830, u Prokesch-Ostena: Abfall der Griechen, VI. 198.

zemi od zkázonosných operací Omera paše; po druhé chovají se v sálech paláce na Ballplatze k černohorským vyslancům jako k neohrabaným chlapům (gleich ungeschliffenen Lümmeln). Co pak se starají v oněch sálech o země i národy, o elementy a faktory, o existence a tendence v ilyrském trojhraně! Když jednou v první polovici . . . tých let v diplomatické rozmluvě zmínili se o „té“ Hercegovině, zastavil tehdejší ředitel našich zahraničných záležitostí mluvčího: „Hercegovina? Nemám česť znáti tuto dámu.“ To jest snad vymyšleno — ačkoli nám to zaručili jako nevymyšlené — ale již že o rakouském ministru zahraničných záležitostí *mohlo* se něco takového vymysliti, jest dosti významné. Či se někdo domnívá, že ruskému diplomatu mohlo by se něco takového přičítati? Veliký rozdíl jest tento: Rusko ví, co v Turecku chce; Rakousko v nejlepším případě ví, čehož v Turecku *nechce*, a sice *nechce* Ruska, *ne* Francie, *ne* Anglie, snad též *ne* Panhellady. Proto provádí Petrohradský kabinet v oboru ilyrského trojhranu stálou důslednou systematickou politiku; náš zahraničný úřad provádí leda, když u jistého Ukalegona začíná hořeti koudel, politiku oportunity, obratnou nebo neobratnou, jak se právě nahodí. Měřítkem k posouzení našich pokrokův ve východní politice, která Rakouska tak bezprostředně se týká, nebo, povězme to významněji, která jemu tak *hrozí*, jest jedno zařízení velikého ministra veliké císařové. Jak se zdá, z pouhé piety k památce obou těchto vznešených osob zůstavili v naší orientální akademii všechno ve starém pořádku. Jelikož tehdy bylo nevyhnutelno, aby rakouský diplomatický agent v orientě znal francouzsky, vlasky, řecky, anglicky, turecky, arabsky atd., učí i učí se tam i podnes ještě francouzsky, vlasky, řecky, anglicky, turecky, arabsky atd. Že od časův Kounice věci se tak změnily, že diplomatickému agentu nějaká známost nářečí slovanských, rumunských i albánských mnohem více prospívá, než známost všech musulmanských jazykův, o tom, zdá se, že nemají ani tušení ani na Ballplatze ani v Jakoberhofu. Naši diplomati na Balkánském poloostrově, nacpaní známostí všech západoevropských a východoasiatských jazykův, studují tamější Srby, Bulhary atd. prostředkem — Turkův a Řekův.“

Tak charakterisuje vřelý rakouský vlastenec, výtečný znalec rakouské historie i politiky, rakouskou politiku vzhledem k východní otázce ještě r. 1870.

Již před desíti lety, po osudném vyrovnání s Uhry (1867), jednali jsme o tak zvaném historickém právě uherské koruny na země jihoslovanské a rumunské*) i skončili jsme svoje úvahy mezi jiným i takto: „Budoucnost Rumunův a Jihoslovanův nezávisí již na jakýchsi právech uherské koruny a upraví se bohdá i bez spolupůsobení a dosti možno, i proti všemu nadání i proti vůli Maďarův. Mocnářství rakousko-uherské jednalo by ve vlastním prospěchu, kdy by nejprvé vyplníc žádosti Charvátův a uherských Srbův a Rumunův, s nimi se smířilo, a pak ve srozumění s ostatními evropskými velmocemi *podporovalo vší mocí utvoření samostatných státův, rumunského, bulharského i srbského,* na svém pomezí, kteréžto státy jsouce mnohem

*) Otištěno v Časopise Českého Musea, 1868—1869.

slabší nebyly by mu nikterak nebezpečny, a zavázány vděčností mohly by s ním žíti v dobrém přátelství.“ Dále ukázali jsme na to, že i Rusko směřuje teď k podobnému rozluštění východní otázky, aby totiž slovanští národové v Turecku byli emancipováni, a aby tak na *vlastních národních základech* se vyvinovali. „Pak by možno bylo i sblížení *Rakouska a Ruska;* zápas obou velmocí o země i říše poloostrova Balkánského byl by přenesen na pole morální, kde Rakousko — co nejbližší soused a stát, čítající tolik milionův Slovanův (mezi nimi 4 mil. Jihoslovanův) i Rumunův, pravoslavných i katolických — mohlo by zaujíti neposlední místo. Bylo by zajisté jenom ve prospěch Rakouska, kdy by — jak se stalo r. 1866 při příležitosti vydání srbských pevností — o to usilovalo, aby Jihoslovany přesvědčilo, že i jiný kabinet, než ruský, může se nadchnouti pro slovanskou samostatnost. Pak předešlo by se snad i hroznému boji, který jinak musí mezi oběma mocnostmi nevyhnutelně vzplanouti a vésti ke všeobecné evropské válce.“ Tato slova můžeme opakovati též nyní.

Za posledních desíti let v Rakousku mluví a píše se o východní otázce velmi mnoho. Mezi jiným často se mluvilo o potřebě celistvosti Turecka i o nebezpečných prý Rakousku slovanských nových říších (slavische Neubildungen) na jeho hranicích: jako kdy by ještě teď ve Vídni strašila politika Metternichova i Gentzova dvacátých rokův. Ale za doby veliķých převratův v osudech celé Evropy, po událostech r. 1848, 1859, 1866 a 1870, taková politika se již nehodí. Sám nynější ředitel zahraničných záležitostí Rakouska hr. Andrássy, v důvěrném zasedání uherské delegace 9. prosince 1877 prohlásil, že status quo Turecka nedá se již zachovati, i protestoval proti tomu, aby křesťanští národové východu chovali déle *předsudek,* jako by Rakousko nemělo srdce pro jich blaho i jich pokojný rozvoj. Milionové rakouských Slovanův arci by sobě byli přáli, aby vedle Ruska též říše Habsburská byla přispěla nejen k „polepšení,“ ale k rozhodnému změnění onoho status quo v Turecku, a k úplné emancipaci východních křesťanův, hlavně Slovanův.— aby byly na Balkáně vlály rakouské prapory vedle ruských, rumunských, bulharských, srbských a černohorských, aby císařští generálové Filipović, Rodić, Javanović a j. byli podali ruku Gurkovi, Radeckému, Skobelovu, Hrvatovićovi... Jinak nutno Rakousku aspoň za to vzdáti chválu, že tomuto osvobození křesťanů východních nepřekáželo, a že — jak hrabě Andrássy podotkl — rádo vidí emancipaci oněch národův. Za *tato* zlatá slova, jichž neslýcháno ve Vídni již po celé století, přejeme nástupci Metternichovu z celého srdce onoho vysokého vyznamenání, jehož se mu dostalo o novém roce, řádu zlatého rouna.

Nevíme ještě, jak se konečně upraví budoucnost Bulharův a Srbův. Buď již jakkoli: ale ve všech vlastech slovanských od moře Adriatského a Černého k Tichému oceánu, od Šumavy do Kamčatky rozhodně se žádá úplné osvobození Slovanův. Pokud tato rozhodná žádost celého Slovanstva dokonale vyplněna nebude, dotud nepřestanou po celém Slovanstvě bouřiti unisono crescendo výše již uvedená slova Š. Klonoviče: „Povstaňte, bratří!“ A jen ve smyslu těch slov bude konečně rozluštěna východní otázka — otázka slovanská.

Ve Varšavě, v den uzavření příměří Adrianopolského, 31. ledna 1878.

Z pokořeného Cařihradu.

I.

Obejitím a dobytím silného táboru v Šipce, trojím báječným přechodem Balkánu v nejkrutší zimě, vzetím Srědce, postupem k Plovdivu, rozbitím armády Sulejmanovy a konečně vkročením do samé Adrianopole byli Turci tak ohromeni, že prosili za mír. Ale vyjednávání se protahovalo. Když jsem 16. února opatřen pořádným pasem vstoupil na loď rakouského Lloydu „Jupiter“, nebyl nikdo jist, propustili nás skrze Dardanely a co se vůbec během týdne přihoditi může. Telegraf oznamoval, že se Turci zpěčují propustiti tam Angličany, pak, že je vůbec veškero telegrafické spojení s Levantou přerušeno. Mnohý pochyboval, že bychom se do Cařihradu dostali; druzí tvrdili, že tam již najdeme Rusy, nepředejdouli jich Angličané; jiní očekávali, buď že Turci sami hlavní město své zapálí aneb že lehne popelem od žhavých kul přátel či nepřátel osmanské říše.

Zatím pluli jsme podél břehů dalmatských i albanských a dorazili večerem druhého dne ke *Korfu*, kdež k nám přibyla síla cestujících nejrozmanitějšího druhu. Něco otrhaných řeckých pastýřů, něco pracovníků z Budvy, kteří chtěli buď v Athénách neb i v Cařihradě hledati přes léto práci — a též houf od Černohorců zajatých, ze Skadru propuštěných tureckých bašibozuků a zejbeků, kteří se hned s Řeky a Slovany na palubě počali rváti se o nocleh, tak že je měl kapitán co ukrotit, hroze nejtužším vězením a postem. Dověděvše se pak, že cestou přes Brindisi vstoupil zároveň na loď naši turecký vyslanec v Berlíně, *Sadulah bej*, zkrotli nadobro — a k ránu dělili se s nimi již ostatní slovanští a řečtí nocleháři o chléb i pomeranče, načež jeden z těch hrdlořezů, turecký důstojník, rozvázal svůj pytel a rozložil před sebou as tucet párů rakouských erárních střevíců, které byl, bůh ví kde, nakradl. Šly mu na odbyt, neb je dával lacino, i za rakiji i za tabák. Když je prodal, sedli si Turci na koberce v polokruh a počali s ďaury karbanit.

Nezajímala mne déle pestrá ta společnost, více vábila mne krajina, kterou jsme pluli. V pozadí osněžený hřeben velebného *Pindu*, tam v blízké zátoce světodějné *Aktium* — a právě blížili jsme se ke skalám Leukadickým, z kterých si jednu vybrala proslulá *Sapfo*, by odtamtud, zapějíc poslední píseň svou, vrhla se do vln mořských — a několik jen honů dál, již pozdravili jsme skalnaté břehy Odyssevovy *Ithaky!* Nespustil jsem s ní zraku, dokud se přede mnou nerozprostřela nová široká zátoka, k níž na vlastní své lodi plul novověký rek a básník, by tam před zplanutím boje o svobodu řeckou v památném *Missolunghi* nalezl předčasnou smrt! . . . Jaká to ironie osudu, že předsedou výboru pro zbudování důstojného pomníku lordu *Byronovi* jest nynější kancléř anglický lord *Beaconsfield!*

Zůstavivše *Zantu* v pravo pozdravili jsme k půlnoci při měsíci ještě zátoku koncem třetího desítiletí tureckému loďstvu tak osudného *Navarina.*

Řekové na lodi, kteří si byli v Korfu nakoupili novin, počali politisovati, t. j. hledíc k opozděným pokusům v Thesalii honiti bycha. Stěžovali si zle na Angličany, kteří hrozbami a sliby udržovali je již na druhý rok na úzdě; dostalť už vloni přes Brindisi asi 30.000 dobrých pušek a byli zvláště od Garibaldia k povstání ponoukáni; přišlo jim i více nejlepších důstojníků a pobočníků vlaského bohatýra ku pomoci: ale váhavé ministerstvo nedovedlo nadšenost lidu nijak zužitkovati. Teď sami Řekové nahlíželi, že toho ničím nezasloužili, aby pro ně vítězné Rusko jen prstem hnulo.

K ránu objeli jsme předhoří *Matapan*, kdež nám ze skalnaté sluje povyšel vstříc neznámý poustevník, jenž nám žehnal z pozdálí mávaje i korouhvičkou; za to vypravila k němu naše loď malou kocábku s potravou i nápojem. A opět nový záliv horami obroubený, v jehož lůně pověstný *Marathon*. A opět jiné řecké klasické ostrovy, mezi nimi *Melos*, kdež v zříceninách chrámu nalezena socha Venušina, kteráž co přeskvostný pomník starého umění krášlí museum Louvreské. Kamž poděly se ty svatoháje, v jichžto stínu jindy procházeli se a bohy své velebili praotcové nynějších, výhradně kupčících Řeků? Všade jen holé skály, a na březích neuzříš ani živé duše, sem tam jen stopy vinic, nikde ni domečku ni zbloudilé ovečky! . . .

Teprvé na ostrově *Syře* znamenati bylo ruch a vřavu. Zdejší městečko, obchodní střediště celého Archipelagu, stojí na skalních stráních jako jesličky; všecky domky jsou běloskvoucí a i v ulicích vesměs dlážděných je čisto a lidnato. Máť Syra i své promenády a náměstí, však stínu žádostivý musí jíti daleko za město do vinic, kdež jsou i spanilé villy, nad nimiž na nejvyšším vrcholu ční restaurovaný starý kostel s pěkným chrámem. Je tu báječně lacino; souchotináři prý sem na jaře z daleka dojíždějí a do podzimku s velkým ulevením tu přebývají.

Než jsme se dále hnuli, vyklidila loď naši všecka ta turecká i řecká čeládka dílem do Soluně, dílem k Pyréu se přepravivši. K ránu pozdravili jsme ostrov *Andros*, k večeru teprv slavnou *Mytilénu*, kolébku lyrické poesie. Štít osněženého *Olympu* leskl se v dáli v záři měsíčné. Bylo pošmourno, když jsme na krátkou chvíli zakotvili mezi Trojanským břehem a staroslavným Tenedem, v tak zvané zátoce *Bezické*, kdež jak strašidla houpaly se dvě anglické obrněné lodě. Nalezneli též nynější boj Homéra svého? a jakáž by as v nesmrtelné o tom písni připadla úloha Angličanům?

Opět stanula naše loď k ránu, a to již uprostřed *Dardanel*. Z nejbližší pevnosti vypravili k nám loďku, ze všech stran čouhala na nás děla, která se o několik dní dříve přec jen neodvážila protiviti vjezdu anglického loďstva. I nás propustili po krátké prohlídce, když byli vyslancovi s námi k Cařihradu se ubírajícímu čest prokázali. Teď teprv objevil se — cítě se snad již jako doma — tichý a skromný *Sadulah bej* na palubě, zasedl do fauteuillu a prohlížel si břehy Helespontu dalekohledem. Nemluvil s nikým, jen když jsme se octli před samou *Gallipolí* — kterouž u samého břehu tři turecké válečné lodě střehly, kdežto tři anglické byly zakotveny opodál, takřka uprostřed úžiny — zvolal: „*C'est dèsolant!*" Byloť živé jindy město od oby-

vatelův úplně opuštěno; všecko před Rusy a před Angličany uteklo se na protější asiatský břeh. V takových okolnostech nezpomněl as mimo pisatele těchto řádků nikdo jiný na nejbližší sobě body evropského i asiatského břehu, kdež z jedné strany *Sestos*, z druhé *Abydos*, kudy se za noci ubíral milostný rek *Leander* — za ním se po věcích pustil *Byron*, ale byl by odvážnost svou hnedle životem zaplatil.

Zase nás překvapila noc — tak zvolna jsme pluli, že jsme se v celku opozdili o 30 hodin a místo ve čtvrtek odpůldne dorazili teprvé v sobotu po půlnoci do přístavu před *Galatou*.

Po ránu pak dostal jsem se z lodě do „hôtelu" naproti věži Galatské, baráku totiž, který se pyšnil titulem „u koruny uherské." Majitel byl rumunský, z káznice propuštěný žid, jeho drahá polovice byla z Pešti a uměla slovensky, sluha byl Bulhar, s kterým jsem se také mohl smluviti. Zalidněn pak byl ten „hôtel" samými rakousko-uherskými i polskými doktory, kteří vesměs fezy ozdobeni, docházeli denně na seraskierát upomínat o nevyplacenou mzdu; vraceli se pravidelně, když tam v předpokojích kancelářských půl dne zevlovali, s nepořízenou a kleli pak nehorázně na bratry Turky, nemajíce krom toho jiného zaměstnání. Naleznuv tam světnici (což bývá řídké) dosti prostrannou s malými kamny uprostřed, uvelebil jsem se tam hlavně pro dosti levnou cenu a docházel jsem pak jinam na oběd a večeři, k Čechoněmci v ulici Vojvodské, který točil dosti dobré Plzenské pivo.

Tam ve společnosti několika obchodníků v českém skle — docházel tam i ředitel rakousko-uherské nemocnice, též Čechoněmec z Mostu — seznámil jsem se s jedním exemplárem novinářských korrespondentů, rozeným Vídeňákem, který byl ve službě roztomilého pana *Layarda*, donášeje mu zprávy o všelikých vymyšlených ruských ukrutnostech, jež pak děsily pravidelně anglický parlament a celý turkofilský svět. Měl jsem brzičko příležitost kontrolovati jeho zprávy a zahanbiti ho nejednou v naší společnosti a později též v novinách. Vychován byv ve vojenském ústavu, bojoval con amore proti Vlachům, vstoupil pak do papežského vojska, potom ze vzteku na Prusy sloužil ve Francii pod Garibaldim, až jej pak sympathie zahnaly na Bospor, kdež mu ovšem po tureckých nezdarech srdce krvácelo.

Hned v první večer, jejž jsem v té polo krajanské společnosti strávil, roznesla se zvěst, že Rusové přenesli hlavní svůj stan do blízkého *San Stefana*. Chtěl jsem se o tom co nejdříve očitě přesvědčiti; milostný můj „kollega" Vídeňák vetřel se mi za společníka. Co jsem pak s tím člověkem zkusil! — Ohromně zvědavý a vtíravý, znal jen několik obyčejných pozdravů a zdvořilostí tureckých, užíval bezpočtukráte jediného slova „muchbir" (korespondent) lísaje se ke každému onbašovi neb čaušovi co k svému kamarádu, kdežto mi pak při mých rozmluvách s ruskými vojíny neustále skákal do řeči, klada mi k tlumočení otázky, často hodně drzé.

Na počátku své výpravy do ruského hlavního stanu dověděli jsme se v nádraží, že žádný vlak z Cařihradu neodjíždí. Celá trať byla vojenským materiálem zastavena; Turkům bylo totiž dovoleno z původní demarkační linie couvnouti se vším všudy skrze ruské stráže o dvě stanice blíže, při čemž jim Rusové dobrodušně pomáhali. Kolle-

govi mému bylo při tom do pláče. Dával se s Turky do řečí a vyzvídal na nich, jak asi ti nenáviděni Rusové řádí; když mu jeden mašinista, Polák, vypravoval, že své bývalé nepřátele po stanicích častují, dělíce se s nimi o chléb, rakiji a tabák, ano že turecké uprchlíky před Bulhary brání a že zachovávají vůbec příkladný pořádek: zavrtěl hlavou a vzdychnul si z hluboka. Za takové zprávy nedá mu ovšem pan Layard ani vindry!

Nemohl nám ovšem ani v nádraží nikdo s určitostí říci, kdy z třetí stanice u sedmi věží v *Jedikule* vlak odjede; přece však jsme si tam vzali lístky na konskou dráhu. Můj soudruh pustil se zase do řeči s jedním tureckým vyšším důstojníkem, který uměl dobře francouzsky. Že však můj bývalý dobrovolník francouzské republiky byl se svou frančtinou brzy v koncích, přivolal mne opět ku pomoci, a opět se dověděl věcí, které mu nijak nevoněly. Na patnáctý měsíc byl při admiralitě zaměstnaný ten úřadník bez platu; pravil, že vnitřní hniloba, korrupce úředníků, řevnivost vyšších státníků a pašů přivedla osmanskou říši na mizinu. „V Evropě jsme ztraceni,“ opakoval, „a to vlastní vinou.“ — „Je to hrozné,“ vzdychl si můj soudruh, když jsme se s tureckým vlastencem rozloučili, „nevíte, jaký je to dobrý lid ti Turci: ich hoab' sie gar so gern!“ I šel za mnou blátem a pískem k stanici, kdež jsme se o polednách dověděli, že asi ke 4. hodině pojede vlak do San Stefana, kamž Rusové již předevčírem hlavní svůj stan přenesli.

Až po slunce západu slézali jsme na stanici, kde se již hemžilo ruské vojsko; ze stanů vůkol zazníval k nám zpěv vojenských písní a ze středu městečka dorážely k nám zvuky veselého ruského pochodu, kterýž hrála kapela na náměstí před bytem hlavního velitele velkoknížete Mikuláše. My obešli trochu městem, protlačili se dvakráte náměstím skrze hejna z Cařihradu přiběhlých židů, Řeků, Arménů atd., kteří všemožnou potravu i nápoj od šampaňského až do těch svíček, perských prášků i bramborů prodávali. V kavárně, kde scházeli se důstojníci, zasedli jsme k malé posile, a brzy pobídl nás vyšší inženýr, vlídný a prostosrdečný, abychom s ním láhev vína vypili. Nemohu opakovati do podrobna, co nám vše vypravoval. Bylť on řídil hlavní práce při obléhání Plevna, kdež byl denně tisíckráte v nebezpečí života; a jaké účastenství měl při vzetí tureckého tábora u Šipky, viděti už z toho, že byl nucen v 20 dnech třináctkráte přejíti sem tam Balkán. Dokázal nám pravdu svých slov svým denníkem. Jsa od samého počátku války stále v poli, netajil se nám svou touhou po domově, šťasten, že tolikery nesnáze bez úrazu přestál; však opět a opět opakoval, že hlavní zásluhu o zdaření díla má neumořitelný, obecný ruský vojín. „Ten náš lid, to svatý člověk! Neříkám to co Rus, vlastenec, nýbrž z nejhlubšího přesvědčení svého!“ ujišťoval se slzou pohnutí v očích.

Že však i důstojníci dobrým předcházeli příkládem, že s podřízenými svými zacházeli nanejvýš lidsky a přátelsky, to svědectví jim zas dávali všichni obecní vojínové, s kterými jsme se dali do hovoru. — Vůbec se Rusové chovali příkladně, čímž nemálo imponovali všem svým nepřátelům a odpůrcům — toť se rozumí, že ani mého kollegu Vídeňáka nevyjímaje.

Jak jisti ostatně byli, že se od Turků nemají více čeho báti, dokazuje nejlépe ta okolnost, že velkokníže se svým štábem přibyl v noci ze soboty na neděli ve vagóně kvítím a věnci okrášleném takřka beze stráže do *San Stefana.*

V neděli potom byl jsem přítomen parádě a prohlášení míru. Dojemná byla to zajisté chvíle, když velkokníže o půl páté v čele vojska, tváří k Cařihradu obráceného, sňal svou čapku a zvolal silným hlasem k mužstvu: *„Pozdravljaju vas. Bog blagoslavil nas mirom!“* K důstojníkům, kteří jej pak obklopili, po hřímavém *hurrá!* pronesl památná slova: *„Spasibo za molodeckuju službu! Vy dokazali, čto dla vas nět ničevo nevozmožnago!“*

A ještě po třetí navštívil jsem na to v úterý hlavní ruský stan, když odbýval se slavný pohřeb knížete *Čerkavského.* Umřelť co rek, následkem přílišného namáhání. — Že nám pak toho dne poslední parník ujel, pustili jsme se nazpět do Cařihradu pěšky, při čemž bezpočtukráte od tureckých předních stráží zastavováni doklusali jsme velkou oklikou teprvé k půlnoci za čiré tmy k sedmi věžím. Obligátní lucernu roztrhl mi vítr, každou chvíli klopýtali jsme přes kameny, vězeli jsme v louži hanebné silnice, někdy přes příč hlubokou jamou přeťaté, až se nám konečně podařilo nalezti příležitost, která nás vyklopila před hanebným mostem, k Péře vedoucím. Oddechli jsme si, když jsme se zdravými údy k domovu se dovlekli; nezbytný můj kollega byl zatím celou svou zásobu cigaret a pomerančů rozdal tureckým nizamům divoce si nás prohlížejícím, opakuje stále že jest *muchbir* a klade ustavičně ruku svou na srdce i na čelo.

II.

Nejběžnější omyl v posuzování tureckých záležitostí jest ten, že Mladoturci vůbec bývají pokládáni za jakousi stranu, aneb aspoň za lidi, kteří přesvědčeni jsouce o nemožnosti posavadního hospodářství, přemýšlejí o znovuzrození osmanské říše *reformami.* Předně si v Turecku takovou malicherností, jako jest blaho obecné neb příští osud říše, nikdo jiný mysl netrudí, nežli snad malomocný jednotlivec, který od ostatních za blouznivce neli velezrádce považován bývá. V celku pak převládá ve všech těch proslulejších hlavách mladotureckých nejnesmyslnější pýcha kmenová, nejhrubší nesnášelivost náboženská, spojená s nejsměšnější nenávistí ku křesťanské civilisaci. A přece v úplné málomocnosti své nuceni jsou žebrati o pomoc a sympatie té samé Evropy, jejímuž míchání se do tureckých záležitostí připisují v zaslepenosti své zřejmý teď již úpadek osmanské říše.

Ovšem, kdy by jim teď Angličané, neb snad i Maďaři — tak myslí sobě — chtěli a mohli pomoci, aby okamžitě toho Rusa zbyli s krku, kdy by jim turkofilská ta žurnalistika pomohla k penězům, aby mohli prohlásiti „svatou válku“ — nu, pak by pod prapor proroka svolali celé mohamedánské obyvatelstvo ze tří dílů světa, kteréž si páčí na maličkost tří set milionů duší, a posvítili by si na tu *„crapule d'Europe“* jak v Londýnském svém *„Muchbire,“* radikálním to

orgáně, turecký Hercen čili Rochefort *Ali Soavi effendi* zval šmahem mocnosti křesťanské, dokazuje tam (ovšem ne ve francouzském překladu), že veškery evropské instituce, celá vzdělanost latinskogermanská, vůbec koran indo-evropský jsou prohnily skrz naskrz — naproti tomu že není na celém světě státu *vzornějšího* nad říši *osmanskou!*

Jest to týž fanatický agitátor *Ali Soavi effendi*, který v červnu t. r. chtěje osvobodit šíleného Murata byl zastřelen, kterémuž nynější sultán Abdul Hamid byl svěřil vychování synů svých, a který byl od dvou let direktorem university Cařihradské. Dříve dokazoval, že konstituční systém (však *výhradně pro mohamedány*) t. j. národním shromážděním obmezená vláda odpovídá zcela předpisům koranu, ale přišel konečně zase k náhledu, že vzorná ta osmanská říše vlastně žádných oprav nepotřebuje, ano schvaloval výrok fanatického slovanožrouta Urquharta, že prý není v světě dokonalejšího národa nad Turky, jen až se zbaví úhlavního svého vnitřního vraha, který sluje reforma!

Známý *Midhat* opět sliboval, že by se Turecko pod *jeho* vládou za deset let stalo nejbohatším krajem světa. Jak příliš se dal svésti orientální svou fantasií, o tom nabudeme ponětí, když jen mimochodem přihledneme, jací jsou ti Stambulští páni národní hospodáři. U nich není jiného léku - na zvýšení důchodů státních než prosté zdvoj- neb ztrojnásobování daně, aniž by jinak toho nejmenšího podnikli ke zvýšení blahobytu neb ulehčení obchodu.

Obchod i průmysl si nejnesmyslnějším spůsobem zničili. Na opravy neb k rozmnožení cest neděje se zhola nic; v Mytiléně měli přístav, o jehož vyčištění posílány po 25 let prosby do Cařihradu, a posud je, jaký byl! Krátká cesta od Mramorského moře ku slavné Brusse staví se teď již 12 let, a ještě není hotova, ač by větší část její dávno zas potřebovala opravy! — Hedvábnictví přešlo do rukou Evropanů jednoduchým zákazem, že dívky a ženy nesmějí v továrnách odvinovat jemnější rukou svou kokony. Nesmyslnou přirážkou na daň ze soli učinili venkovanu nemožným kupovati sůl pro ovce, jež pak zachvátila epidemie, a obchod s vlnou, průmysl v sukně následkem toho klesl pod nulu. I znamenitý obchod s tabákem chýlí se již k úpadku. Rozdíl mezi obyčejným a nejjemnějším jest tak veliký, že se prodává oka za 8 až 100 piastrů. Původně určen poplatek trojtřídní, ač i ten poměr nebyl příliš spravedlivý; však že to pánům výběrčím dávalo více práce, určen pak poplatek průměrný, čímž vyrábění toho sprostého úplně přestalo, a chudý lid se oddává kouření opia. — Na Cypře zničili vyrábění cukrovky opět jiným spůsobem. Po léta objevovaly se tam kobylky; nařízeno tedy, aby se na úřadě vyplácela jistá cena za každý odvedený pytel schytaného škodlivého hmyzu. V dorozumění s úřady nechytali líní hospodáři ničeho, nobrž kupovali těch několik na úřadě v skutku složených pytlů opět a opět a dali si je na svůj účet od úředníků tak dlouho přepisovati, až komusi napadlo, že by měli odváděné pytle vlastně páliti; bylo však již pozdě: nepochytané kobylky zatím cukrovku nadobro zhubily.

Nyní se pyšní Osmané, že jsou vlastně jen výhradně národem rolníků, v tom prý jejich síla a zřídlo nevyčerpatelného bohatství. Jak to ale s tou orbou v skutku vypadá? Místo původního desátku musí

teď státu, t. j. jeho pachtýřům a nekonečným podpachtýřům odváděti rolník *třetinu*, však ne snad toho, co vytěží, nýbrž toho, co mu znamí ti dříči libovolně odhadnou. I za planý štípek platí, ale v čas vojny leží vše ladem, poněvadž ženám zakázáno na poli pracovati. Orá pluhem starozákonním, nezná hnojiva a mlátí též dle staré biblické tradice, tak že mu polovice žita zůstane na poli. Aby mohl zasiti, vypůjčí si zrno od lichváře, jemuž pak odvádí 30—50%. Jeli úroda, není cest, anob přijde dokonce zákaz vývozu. Před zlodějem a loupežníkem ho nikdo nechrání — a tak rolník chudne.

A ti páni v městě hospodaří dál, nikdo se ničeho užitečného nechopí. Není příkladu, aby syn nějakého paše byl se oddal studiím, praktickému životu, obchodu neb průmyslu. Zásadou Stambulských panujících rodin je, že *práce hanobí!* A co se všecko zove prací, kterouž se jen luza může zabývati? — Mezi luzu počítá se vše, co není *effendi*, t. j. zadlužený, na službu čekající neb vysloužilý, vydrané peníze opět státu půjčující úředník. Do luzy počítá se lékař, učitel, kupec, průmyslník, řemeslník, rolník a ovšem i hamal (nosič) a nádenník. Za to má však každý jen trochu vyšší turecky úředník svého vrátného, štolbu, kuchaře, cpáče čibuků, dozorce haremu (v němž opět hejno ženských služeb a důstojenství), máť i svého intendanta, cidiče, hodžu, ganymeda pro kávu, zahradníka i veslaře — máli villu a zůstáváli na př. podél Bosporu — a z těchto svých sluhů vybírá pak své osvědčené miláčky, jež odporučuje do provincií za úředníky sebe vyšší. —

Jak ti pánové od nastolení „bídného blázna“ Abdula Aziza hospodařili, okazuje nejlépe to, že před šestnácti lety stačilo 10% státních důchodů na splácení úroků z dluhu něco k 400 milionů franků obnášejícího, který se teď páčí na plných 6 miliard! A co se za ten ohromný peníz podniklo? Hlavní část spotřeboval sám sultán, stavě a boře paláce, házeje peníze svým milcům, objednávaje válečné lodi u Angličanů, kteří si dali trojnásobně zaplatiti; hezká část praskla též na Kruppská děla, ostatní rozkradli mezi sebou Stambulští effendiové.

Podél krkolomného lodního mostu vedoucího z Pery ke Stambulu stojí na *devátý* rok skoro hotový, široký, železný most, uprostřed přetržen, porouchán; inženýr, který jej vystavěl, zapomněl podplatiti toho onoho pašu a nesměl ani zkoušku udělati, mnoholi most vydrží; na obou koncích cvičí se teď národní obrana ve vojenských pochodech, každý týden buď některá loď neb silný proud a vítr kus mostu odtrhne; proces s vládou nebéře konce, a zatím propachtovala tato mýto přes dřevěný starý most, které vynáší denně přes 2000 franků, již druhé společnosti, a ty obě zas vedou proces s vládou, rovněž nekonečný. Na rozumnou opravu starého mostu nikdo nemyslí, na zkoušení a dostavění nového tím méně, a zatím si každou chvíli mezi zpráchnivělými kládami kůň nohu zlomí, přes zábradlí, které snadno povolí, spadne dnes dítě, zítra žebrák neb některý prodavač i s krámem do vody. To však nevadí, aby nejpestřejší směsice Turků i Evropanů, koňmo i pěšky celými houfy přes ten most neklopýtala, dílem k parníkům na všech bodech podél mostu přistavujících se hrnouc a cestu zastavujíc. Mezi tím smýkají se žebráci, nuzáci, poskakují kluci s tu-

reckými, řeckými, armenskými a francouzskými novinami; tam se tlačí stále pokřikující nosiči s ohromnými sudy neb jinými břemeny, tu přecházejí turecké ženy s polozakrytou tváří, žlutou nezdravou pletí a poloblbým černým okem, pod nímž vyčuhuje obyčejně špičatý, neforemný nos — a opět nutno vyhnouti se vozům, mezkům, též ekvipážím s některým pašou neb evropským diplomatem. Tu zase stane proud, a jím tlačí se buď řadové vojsko, buď noví rekruti z Asie; tam pletou se mezi nohy dotíravé děti uprchlíků, kterým když podáš peníz, můžeš býti jist, že tě hned obklopí houf matek jejich ještě s menšími robaty na zádech; a konečně překročillis bez úrazu k 800 kroků dlouhý ten most, nabízí se ti na druhém konci dav dragomanů, penězoměnců, nosičů, konířů, vozků, prodavačů cigaret i pamlsek, až tě spasí některá patrola energicky prolamujíc řady a vedouc ve svém středu Řeka zloděje, kterého nejsilnější policajt za kalhoty drží a sevřenou pěstí ku předu tlačí. Nikdo si hrubě nepovšimne ani zloděje ani zablácených, dílem raněných, dílem od hlavy k patě rozedraných, na špagátě ranec za sebou vlekoucích, druhdy rovně z krvavé srážky se vracejících vojínů. Rusové stojí před branou — buď se podpíše mír, buď vtrhnou do města: té spoustě lidu pestře oděného ale větším dílem otrhaného a špinavého, za všelikou svou potřebou se hrnoucího, již asi vše jedno. Kolem každé větší mešity teď pravý cikánský tábor, v studánkách mramorových, z nichž prýští čisté praménky, z nichž pijí obyčejně pobožní poutníci ze stříbrolesklých, na řetízku připjatých pohárů, brouzdají se teď nahé děti, nemocné ženy tam vyždimují odporné hadry. Kolem statných ale rovněž celá staletí nečistěných budov roztéká se louže, na dvacet kroků je obklopuje dusný zápach — též uvnitř Aje Sofie byl nyní špitál — tam v podloubí a na dlaždicích těch svatyň co chvíli někdo umírá: ani toho hrubě nikdo nedbá. Leda že vycení na tě zuby leckterý prodavač, sem tam pronásleduje tě pár set kroků žebrák, až té pro jiného opustí; zabočíšli do čistě tureckých čtvrtí s jich křivými jen zpola dlážděnými ulicemi, křičí za tebou děti, nevíš, jeli to hrozba nebo pozdrav, až pozoruješ, že zvedají kamínky, a zas je odhazují a dávají se před kýmkoliv na útěk.

Jednoho dne obešel jsem si staré Byzantské hradby, kdež místy ještě zlomek jakési řecké vítězné bohyně; do těch hradeb i na ně vlepili si Osmané před 400 lety své chromé dřevěné domky. Vypadá ten Stambul jako zkácený vichrem prales, zarostlý divokým, smrdutým bejlím. Před branou *Top Kapussi*, kdež r. 1453 padl poslední Paleolog, uzřel jsem ještě zříceniny a balkon starého paláce císařského, tam v děrách staroslavných těch hradeb leželo táborem hejno uprchlíků, cikánů. Nesmějí s věřícími zároveň tábořiti. Když je polo mrtvé a zkřehlé dozorce stanice Cařihradské, rozený Francouz, sjímal a vybíral z vlaku, dávaje odnášeti cikánské děti rovněž jak turecké do teplé jízby, srotily se Mohamedánky a netrpěly, aby se cikáňata stejně s jejich dětmi ošetřovala i křísila! . . . Tam sáhl jsem trochu hlouběji do kapsy, koupil u kupce pár tuctů známek na chléb, pečivo a pamlsky a rozdával pak mezi hezké, nehezké, zdravé i neduživé děti, až mne i odtud zástup dotíravých žen provázel k nejbližší bráně, kde je pak zahnaly stráže, jež jsem pak z vděčnosti počastoval cigarety.

Ještě jsem si dopřál, den před odjezdem, krátký výlet po parníku na asiatský břeh, do Skutari, za nímž vznáší se asi půl druhé míle návrší Čamlidža, odkud prý je nejkrásnějši vyhlídka celého světa. Dospěl jsem tam krátce před slunce západem a zažil v skutku pohled na přerozkošné panorama. Stoje tváří ke Stambulu, zříš před sebou Zlatý Roh, v pravo Bospor, v levo Mramorské moře, pak za sebou velký kus Asie až k Semendru, za nímž opět blyští se zátoka Ismidská. Zdeť tedy ten roh starého serailu, tam věž Galatská, palác Dolma-Bagdže a po skalnatých březích Bosporu, vinoucího se městy a vinicemi na spůsob Rýna, letní sídlo Bebek, proslulé Jenikoj, poslední útočiště odstraněného Abdula Aziza; zříš tam i Ortakoj, sídlo bulharského patriarchy, který vymanil svou církev zpod jarma řeckého fanáru teprv r. 1873 — v dáli spatříš ještě Bujukdere, klíč celého Bosporu, a tam za těmi výšinami severní obzor vroubícími vystupuje pára Černého moře! K levé straně na rozstupujícím se moři Mramorském shledneš ostrovy knížecí, z nichž největší Trinkipo i Antigona, mezi nimiž jako mušky proletují obrněné lodě anglické. U samého břehu zříš před sebou Skutari se hřbitovem tureckým, více v levo starý Chalcedon a na protějším břehu hrůzný zámek Sedmi věží (Jedikule), u nohou pěkné letní sídlo Bulgurlu a několik honů odtud ke Skutari jedinou veřejnou zahradu s restaurací a arénou, která dle evropského vkusu byla pro obecenstvo již před sedmi roky upravena; však nyní je aréna na spadnutí, ohrada s restaurací uzavřena, poněvadž město žádá tak vysoký nájem, že to od pěti roků nikdo převzíti nemůže. Na hřebeni výšiny celý ten obzor ovládající stojí staré dvě pinie, nedaleko zbořeniště, které bývalo prý kdysi loveckým domkem byzantských císařů; krásnějšího letního pobytu si ovšem vymysliti nelze.

Zvolna sestupoval jsem dolů, bych, dopadna ulic Skutarských již za šera, navždy opustil asiatský ten břeh a přepravil se na zvláštní kajce zpět do Galaty. Nazejtří činil jsem přípravy k odjezdu. Jak živ neloučil jsem se s městem, v kterém jsem delší dobu meškal, s takou radostí jak tentokráte. Jen jsem si ještě jednou vylezl na věž Galatskou, abych se odtamtud podíval po křivých ulicích na ta hejna fakírů, prodavačů, dragomanů, mezkářů a nosičů, čisté to obyvatelstvo Galaty i Pery, větším dílem Řeky, židy, Armény a prohnané „Franky“ všech národností, mezi nimiž proplétají se dervišové, softové, řečtí popové, kapucíni, milosrdné sestry a dobrodruzi všeho druhu.

Mějž se tedy dobře, ty proslulá evropská třído, kteráž bez ironie zoveš se „grande rue de Pera,“ křivá, krkolomná ty ulice, kde cizince ve dne v noci napadají dohazovači, cidiči bot, prodavači novin a ještě mnohem horší čeládka. Co krok tu kavárna, hospůdka, jídelna, café chantant, taneční sál, herna, hostinec neb i pyšný zas hôtel některého vyslance. V každém třetím koncertním sále, jenž sluje toť se rozumí Eldorado, Orfeum, Elysium neb pod., nalezneš ženský orkestr sestávající hlavně z česko-německých harfenistek. Celý večer se tu střídavě hraje, zpívá, provádí pantomima, skáče po provaze, a ty nejhezčí t. j. nejprohnanější solistky odebírají se po své produkci do herny, kdež tě se svůdným úsměvem zvou, abysi za ně vsadil. Prohraješli, zaplatíš, vyhraješli, shrábne to sirena s poklonou do vlastní kapsy — jsouť větším

dílem oblečeny za debardéry. Jak se tam ve všech jazycích zpívá, čemu to hrozně míchané obecenstvo vždy freneticky tleská, to nelze vypsati. Však jiné večerní zábavy vůbec nemáš v celé Peře, v Cařihradě ani té, tam po 9. a 10. hodině jest už jako po vymření.

Mějtež se dobře, i moji rozmilí kamarádi, kterých jsem si nasbíral při večeřích — vy doktoři, inženýři, korrespondenti, liferanti, slovem všecka ty chásko, kterouž čirá láska k humanitě a k zlatým Osmanům do Cařihradu přivábila, z nichž každému dle jeho tvrzení dluhuje ta prožluklá turecká vláda za rozmanité stavby, projekty, denunciace a jiné služby nejméně půl milionu piastrů, kteří prozatím ovšem jste pak donuceni hráti, šáliti, krásti a lháti i nadávati, dokud ke svému nepřijdete aneb nebudete odtud vyhozeni, abyste jinde mohli své znamenité schopnosti ku blahu člověčenstva zužitkovati. Jak upřímně jste se na to těšili, že Anglicko *i* po míru Svatoštěpánském přece zakročí a nejméně počne bombardovati Cařihrad! Jaký vás to čekal pěkný lov v tom všeobecném zmatku! Nebylo třeba zakazovati Čerkesům a bašibozukům vstup do hlavního města, pravé hyeny planoucího hřbitova číhaly tam v skrytu beze zbraně, za každou sklenicí pokoutní hospůdky. Nedivím se Turku, že nenávidí tyto pravzory evropské kultury. Kdo by chtěl ze staletého rumu znovu vzkřísiti Cařihrad, musel by dříve evropský ten hmyz vehnati do Bosporu aneb vypáliti petrolejem ulice, kterými se plouží.

Co z toho Cařihradu bude? jakou národností vhodno a možno jej k novému životu vzbuditi? To mi hádankou. Musel by se především z gruntu zbořiti, ale nynější obyvatelstvo, ani Turci ani Frankové by tam zůstati nesměli. Ani Řekové ani Bulhaři nemají tam dostatečné převahy. Kdy by se stal svobodným, obchodním městem, třebas ho i Turci nadobro opustili, bude teprv útočištěm všech možných dobrodruhů — ale světem vládnouti, jak Napoleon prorokoval, odtamtud as nikdo nebude.

Jos. V. Frič.

O purpuru v očích.

Obvykli již ode dávna básníkové — chtíce v lepém obrazu naznačiti svěží barvu kyprých retův — jmenovati je nachovými, aneb usilujíce vykouzliti v slovech tajemnou dobu, kdež v útrobě mladíkově prvé rozpýření samocitu rozlévá růžové červánky na uzardělých lících, neumějí jasněji to vylíčiti leč dokladem, že tvář panenskou stydlivostí rozechvělá zakvívá se nádechem nachovým. Ale nach v očích, o tom nesnilo se do našich dob sebe těkavější fantasii. A přece tomu tak — předstihla tu chladná věda i nejodvážnější rozlet záludné obrazotvornosti. O purpuru mluví ovšem nejdávnější dějiny lidstva. Vynález jeho připisují sobeckým obchodníkům starého světa; i uvěřil by snad člověk indické náuce o metempsychosi, že duše starých těch kramářův obrodila se v čeledi nynějších bezcitných potomkův Hengista a Horsy, anić právě nyní zřetelně dosvědčují, že jim jako pravým kramářům

vlastní zisk více váží při všem jich humanitou se honosení než osud uhnětovaných dosud národův, ovšem Slovanův! Mám tuto vypravovati báječnou tu pověst o prvém vynalezení purpuru nedaleko Tyru? Postačí doložiti, že purpur se připravuje až dosud ze šťávy rozličných lastur na pobřeží Středozemního moře a že se v prismatě objevuje barva nachová jakožto barva střední mezi violovou a čistě červenou. Přírodozpytci zejmena uvádějí jednu z dotčených lastur nazývajíce ji ostrankou (murex) a rozepisujíce o ní, že ve zvláštním vaku uschovává drahocennou tu barvu temně červenou, nachem či purpurem pojmenovanou. Látky purpurové buď z vlny buď později i z hedbáví vyráběné, tvořily část nejdražší nádhery; avšak staly se tytýž i odznaky nejvyšších důstojenství. Již před Homérem odívali se samovládci asijští rouchy barvy nachové; ba Plutarch dosvědčuje, že prý bratrovražný král římský objevil se před lidem s duší ocelovou v rouchu purpurovém; tolikéž i archonty attické nazýváno „purpurové tyrany.“ A což o krásné pleti? Tu již starý Homér dosvědčuje, že neostýchaly se popřední osoby hrdinné v básních jeho zabývati se připravováním rouch purpurových; dí zajisté o sličné a věrné Penelopě v Odysseji (VI, 49): „Tu pak u krbu sedíc při ohni se služkami svými purpurovou vlnu předla.“ Tolikéž za doby přísného Katona skvěly se i matrony římské rouchy purpurovými. Nedivme se tomu. Luxus jest věcí prastarou a nikdy se ho nezbavíme — snaha okrášliti tělo tkví hluboce v povaze lidské.

Ale purpur v očích? Chtějíce tuto hádanku co možná jasně vysvětliti, prosíme laskavého čtenáře, aby s námi krátkou učinil rekapitulaci o veškerém zevním i vnitřním ústrojí našeho oka. To zajisté tvoří i malý, souměrný svět o sobě. Spočívá ve lbové dutině, utvořené ze sedmi k jeho ochraně sloužících kostí; aby se v zrcadle jeho odrážel veškeren zevnější svět (a dosvědčuje se duševědou, že za *devět desetin* všech představ, jimiž obohacujeme svou mysl, děkujeme *zraku*), musí oko opatřeno býti urychlenou pohyblivostí; k tomu přispívá šestero svalův, z nichž čtyři jsou směru přímého, dva šikmého; tím lze oku pohybovati se na všechny strany s takovou rychlostí, jakou mezi ostatními čidly vyznačuje se jenom jazyk. Nejenom k ochraně před škodnými dojmy zevnějšími, alebrž předkem i *k sesílení* mohutnosti zřecí slouží víčka, řásnice, a ve fysiognomické příčině pozoruhodné brvy, jimiž když pokynul Kronion, otřásl se podle zvěsti pěvce Maeonského veškeren báječný Olympos; nad to pak tak zvané Meibomské žlázy ovlažují stále zevnější část oční tekutinou olejovitou, jakož i slzní žláza ve víčku koutkovém ústící naplňuje ji tekutinou vodnatou, čímž vyměšuje se ihned vše, co v oko vpadne škodného a zhoubného. Není nesnadno, vytknouti zřejmě i jiné ještě zevnější části zrakového útvaru, o němž vhodně projádřil se Seneka: Oculus ad vitam nil facit, ad *beatam* nil magis — může člověk žíti pozbaven i zraku, blaženě však nikoliv. Zpředu objevuje se pozorovateli průhledná, z jednorodých řas složená blána, jižto rohůvkou (cornea) nazývají; blána tato méně jest citlivá, tak že přední část zraku a zadní jeho orgány okazují podobný poměr jako klidná kost k nervu a svalu, všeliké v těle pocity a pohyby sprostředkujícím. Rohůvka tato přísluší však jakožto část

k tuhé, bílé bláně (sclerotica), neprůhledné. Za rohůvkou uvnitř spatřiti jest blánu žilnatou, tolikéž i cévnatkou (choroidea) pojmenovanou, jež donáší oku potřebné k životu šťávy, v skutečnosti jakož i na obraze musíme ji sobě představiti červenou, žilkami protkanou; ku snadnějšímu vyrozumění jich působnosti lze sobě poměr této cévnatky k dotčené bílé tvrdé bláně mysliti jako v lebce poměr měkké obmozečnice (pia mater) k tuhé podlebnici (dura mater). Podobný antagonism zavládá v celém tělesném organismu, ba ve veškeré přírodě. Hned pak za rohůvkou v popředních částech jablka očního rozprostírá se mok vodnatý, právem tak nazvaný; sestává zajisté téměř úplně z čisté vody, k nížto jen nepatrná část látek solných a bílkovitých přimísena jest. S mokem tímto hraničí ale více k pozadí čočka křišťálová, kteráž ve vnitřním svém jádru z tužší sestává tkaniny a tytýž větší mnoho bílkoviny (průměrně 36%) v sobě obsahuje; čočka tato jest na zadní své straně silněji vyklenuta nežli z předku a slouží k tomu, aby skrze ni dle zákonův, jež optika vystavuje, utvořil se na sítnici obrácený obraz předmětův, světlo v nesmírně rychlých chvěních (maximum těchto vibrací jest u barvy fialkové 764 bilionův v jedné vteřině, minimum při barvě červené 481 bil. v téže době) vysílajících. Vzadu naplněna jest větší část oka polovodnatou sklení čili sklivcem, jenž z předku jako vyhloubán jest ku přijetí dotčené čočky křišťálové. V průhledné části rohovky, kdež se útvar cévnaté blány v předku končí, uložena jest duhovka, sestávající ze dvou blan, z přední, cévami bohatě naplněné, a ze zadní, oděné tak zvaným černým pigmentem čili barvivem. Duhovka má uprostřed kulatý otvor, zornici čili zřítelnici (panenku), kterouž paprsky světla dovnitř oka vnikají. Zornice tato bezděky se súžuje neb rozšiřuje podle různých stupňův světla, předmětenstvem vysílaného; mírnějším totiž neb silnějším prouděním paprskův vtéká v cévnatou její část menší i větši mnoho krve, čím uzpůsobuje se zbubření a rozšíření příslušných tepen. Silnější neb slabší hustota dotčeného barviva dodává oku zvláštní barvu, modrou, černou neb zelenavou.

A jak dospívá duše k vědomí popudův na zrak z venku působících? Ve příčině této poukázati nám jest konečně k nejpodstatnější a nejcitlivější části oka, *k sítnici*, v niž zabíhá tak zvaný nerv zrakový. Tu však především vytknouti jest, žeť útvar tento *složen* ze mnoha vrstev, ze sloupkův a hůlčiček těsně k sobě přiléhajících; vrstva barviva zvenčí obkládá sítnici; nad to musejí dle dokladu Wundtova*) a jiných fysiologův hůlčičky tyto považovány býti za končiny nervových vláken, ješto zabíhají dále do ústřední části mozku a takto popud zevnější jako po telegrafickém drátu přivozují na dráze dostředivé ku vědomí duše, pocit zrakový vzbuzujíce. Tolikéž doložiti dlužno, že podle fysiologických zkoušek nikoliv vlákna nervu zrakového aniž buně uzlinné, alebrž jen dotčené hůlčičky a cípky v sítnici světlem drážditi se dají.

---

*) Ve znamenitém spise: Grundzüge der physiologischen Psychologie, Leipzig, 1874, kdež na str. 328 nalezne čtenář příslušné k tomu vyobrazení a vypočtení všech těch vrstev; my tuto podrobnějšího uvedení vzdáti se musíme, kteréž bez téhož zobrazení nedalo by se patřičně objasniti.

Nechť laskaví čtenářové mají na zřeteli tyto citlivé vrstvy sítnice a zevnčí její obal, barvivo, aby jim snadněji na jevě byly zkoušky od několika učencův ve příčině optických orgánův nedávno učiněné. Žel, že při tom zmučeno a ztýráno drahně ubohých zvířat; ale věda je nemilosrdná. Tak při svých zkouškách učinil vědec Fr. *Boll*, a vypravuje o tom s myslí úplně chladnou. Famulus jeho usekl hlavu žábě ve tmě chované, pak upravil čili preparoval avšak s nejmenší ztrátou času jablko oční, a rozpoltiv je nůžkami odtáhnul pomocí tenké skoble (pincety) sítnici od tmavého dna sítničního pigmentu a cevnatky; tu hle objevuje se sítnice *v prvém* okamžiku jako intensivně obarvena *purpuročerveně.* V nejbližších 10 aneb v nepříznivém případě v 20 vteřinách (v prvém stadiu) bledne znenáhla tato barva a ztrácí se po uplynutí této doby obyčejně zcela. Sítnice okazuje pak během nejbližších 30—60 vteřin, druhdy i za delší dobu (ve druhém stadiu) lesk *atlasové* barvy. Pomalu mizí i tento záblesk atlasový, sítnice stává se úplně průhlednou, v tom stavu setrvává po čtvrt hodiny, tytýž i déle (v třetím stadiu). Potřeba ovšem ku bádání tomuto jako vůbec ve fysiologii ostrého a správného drobnohledu; a tu objevily se jakožto příčiny těchto dosud neznámých optických vlastností (avšak doložiti musíme, při fysiologicky *čerstvé* sítnici) tyto výzkumy: že purpurová barva sítnice pozorovaná v prvém stadiu, jakož i atlasová ve druhé době mají výhradně své sídlo ve vrstvě hůlčiček, a sice jedině v jich zevnějších světlo silně odrážejících ústrojích, kteréž zbudovány jsou z tenounkých po sobě nakupených řasách, a tyto v prvé době okazují barvu purpurovou, ve druhé jeví lesk atlasový. Ku konci druhého stadia nabotnají dotčené hůlčičky a potrácejí znenáhla svůj lesk, jako ku konci prvé doby ztratily barvu purpurovou; ve třetím konečně stadiu, jak již podotknuto, stává se sítnice úplně průhlednou. Zatemnění ve čtvrtém stadiu uzpůsobuje se sražením bílkových částic v ostatních vrstvách sítnice. Boll dosvědčuje, že vylíčené nyní vlastnosti živé sítnice nalézají se u všech zvířat, u nichž vůbec pozorovati jest podobnou vrstvu hůlčiček. Ze zkoušek těchto odvozuje učenec tento důsledky: že barva pozadí očního spočívá na vlastním, sítnici příslušném barvivu, a dále že barva tato sítniční trvá jenom v době života, a několik jenom okamžikův že přečkává úmrtí zvířat. *Purpur tento oční tráví se neustále v čas života světlem v oko padajícím.* Porůznó denní světlo má ten výsledek, že purpurová barva sítniční zbledne; dalším působením přímých paprskův slunečních ztrácí sítnice tuto barvu úplně; *avšak ve tmě navracuje se v úplné intensivnosti.* Působením paprskův následují změny dotčených zevnějších ústrojí v sítnici; a změnění toto jest bez odporu důležitým činitelem při aktu vidění.

Výzkumy tyto Bollovy pozorně sledoval jiný německý učenec V. *Kühne**) a dochází v mnohém ohledu ku stejným výsledkům, dokládaje s Bollem, že při vidění neustále ruší a ničí se dotčený purpur a opět nahrazuje se dále pak dosvědčuje, že náhrada téhož barviva

*) Výzkumy tyto prvotně sděleny byly ve spisech: Monastberichte der Berliner Akademie 1876, Nov. str. 783 a Centralblaetter für. medicinische Wissenschaften 1877, N. 3, 4, a pak v časopise Gaea, 1877, ve svazku 4, na str. 252. a násl.

děje se tím, že sítnice stýká se s přirozeným svým podkladkem. Podařilo se mu totiž, částečně sítnici odloučiti od pigmentu a působením paprskův světla přivesti ji ku zblednutí; tu však opatrně přiloživ zbledlou sítnici ku přirozenému svému podkladu, k pigmentu, uzřel, že po několika minutách objevila se na ní opětně barva purpurová. I on tolikéž spozoroval, že regenerace téhož purpuru objevuje se jen v živoucí tkanině; umrtvenli již podkladek sítniční, nenahrazuje se více vybledlý purpur. Pro náuku o vidění následovalo by odtud, že normální vidění jen potud možné jest, pokud trvá neustálé vyrovnávání mezi blednutím purpuru v hůlčičkách a mezi purpurotvořivou činností podkladku sítničního. Kühne sdělnje zprávu o zkoušce, kterouž byl v té příčině s králíkem učinil, a kterouž pro její důležitost i zajímavost blíže vypíšeme. Použil ke zkoušce králíka; ve světnici, kde zkouška ta učiněna, bylo jedno jenom okno, proti tomu postavil jej živého zakryv po krátkou dobu oko, aby tím paprsky světla citelněji mohlo býti dotknuto, opatřiv jablko jeho oční diafragmem (kroužkem s otvorem uprostřed, aby oko takto přinuceno bylo, upřeně k určitému místu k oknu hleděti, i aby se takto postranní světlo zamezilo). Vzdálenost rohůvky až k prvé osvícené řadě tabul páčila se na 1·75 m. Zvíře byvši takto po tři minuty vůči silně zatemněnému nebi vystaveno, bylo na to sťato, oko ihned vyndáno, otevřené do roztoku kamencového vloženo; po dvou minutách i s druhým okem tak jednáno jako s prvým. Oko zůstaveno v témž roztoku po 24 hodin. Jaké to pak překvapení! Zadní strana retnice při oku, kteréž za živa bylo proti oknu postaveno, objevila zaskvrněné jedva značitelné zblednutí, při oku již v mrtvém stavě proti témuž oknu postaveném uzříti lze bylo úplný obraz okna se 6 čtyrúhelníky a s jednou tabulí, bílý na černém dně s ostrými červenými kříži. Regenerace tudíž čili náhrada purpuru nebyla překonána tím, že bylo *živé* oko proti paprskům vztýčeno, nemohly tolikéž povstati v něm ustálené obrazy čili tak zvané *optogramy;* ve druhém případě při *odumírající* sítnici pozorován pravý opak toho.

Ze zajímavých těchto zkoušek činí jinorodé tytýž vědy odvážné druhdy důsledky. A což nejsou k tomu podle dosavadních zkušeností oprávněny? Kdo byl s to přehlednouti veškery převraty, jež ve vědeckém oboru nejenom, alebrž i v poměrech života průmyslního a společného uzpůsobily tu vynález síly parní Angličanem Jamesem Wattem (1763) tam odkrytí elektromagnetismu Dánem Oerstedem na počátku našeho století? Telegrafický drát rozšiřuje s rychlostí blesku zprávy o vymoženostech neustále pokračujícího ducha lidského od pólu k pólu. Dotčenými zkouškami o purpuru v očích získá i duševěda, jejíž přední část tvoří předůležitá náuka o smyslech a názorech jimi v duši neustále vznikajících. Při vidu tvoří se uvnitř oka samého otisky zevnějšího předmětenstva jako věrné jeho fotografie, a při tom účinkuje proces *chemický;* i stvrzuje se takto pravda duševědná, že smysly nechápáme ničehož leč pouhé zevnějších předmětův otisky. Kdo by se byl dříve tak snadno domýšlel, že bádání učiněná v oboru chemie budou tolikéž zasahovati v náuky duševědné? Tatáž chemie bude rozhodovati i v metafysice se příslušnějším než dosud důrazem; neb naskytují se i při našem purpuru další otázky: *co* jest vlastně tento purpur, jaká

to jeho látka čili substance? *jak* tvoří se, jak ztrácí a obnovuje se? A již doslýchati, že se uchytli badatelé těchto otázek nejen v Německu alebrž i v Italii, ve Francii a v jiných vzdělaných zemích. A jako povždy se přihází, že mnohý učenec ve své době zneuznaný ve klidném svém zátiší zanořen ve zkoumání povčěných ve přírodě zákonův vytvořil v pozdějším věku změny znamenité i ve vrstvách s vědou se vlastně nezabývajících, alebrž z výsledkův jejich kořistících: tak může i technická fotografie dalším o purpuru bádáním povznesti se k novým pokrokům do té míry, že se jí touto cestou zdaří vytvořiti *barevné* optogramy, kdy by k nim jinak nedospěla. Poštěstili se totiž dopátrati se prvkův, z nichž dotčený purpur v očích sestává, bude pak lze i fotografovi upraviti sobě papír a napustiti jej touž látkou, jakou jest purpur v očích, a vyvesti pak tak barevné otisky předmětův, jak jich samo oko vykouzluje. Ba naše obrazotvornost vede nás ještě dále, np. do síní soudních. Kolovala před několika lety sensační zpráva v novinách, že se podařilo vypátrati pravého vraha tím, že fotograf tvoře obraz při okně naproti hôtelu, v němžto zločin ten spáchán, zachytil ve svém obrazu tolikéž i postavu zločincovu. Zpráva ta považována tehdá za amerikánský humbug. Což ale nevytiskl se podle svrchu popsané zkoušky v umírající retnici králíkova jablka očního věrný obraz okna i s různými jeho odstíny? vždyť byla v otisku tabule jinak osvícena než dřevo činící kříž čili rámec v okně. Kdy by tudíž hned po spáchané vraždě vyloupli oko ubohé oběti, což by nemusel se tu spatřiti věrný otisk osoby zločincovy, a nebyla by to neocenitelná výhoda pro svědomitého soudce, pro vítězství práva?

Hrdou myslí cítí se povýšen každý, jenž s tohoto stanoviska uvažuje naše útěšné století. Pro vědce však skromného zastírá se poněkud radost tato pozorováním, že pokroky vědecké konají se nyní v tak rychlé posloupnosti, jsou rozsahu tak rozvětveného, až jednotlivci jich dostíhati všestranně již ani nelze. Platí i tu pravidlo *dělení práce.* Za ohromné tyto výsledky děkuje pokročilý náš věk methodě zvláště ve přírodních vědách jedině úspěšné methodě analytické čili induktivní, jak ji byl v povšechných jenom obrysech naznačil veliký učenec anglický, *Baco Verulomský* (umřel 1626). V tom pak vyznačuje se povýtečně doba naše, že zkoušky a výzkumy vědecké činí se současně na mnohých stranách od četnějších učencův. Tím zmáhá se a roste vědecký materiál náramně, avšak kontroluje a tříbí a objasňuje se všestranněji veliký obsah týchže bádání. Před stoletím r. 1777 umřel slavný u Němcův básník i učenec Albrecht *Haller*; pravilo se tehdá o něm: jest prý těžko říci, co by nevěděl. Smí se totéž právem dosvědčiti o nějakém sebe vzdělanějším a v různých vědách sebe zahloubilejším učenci moderním? Vždyť co řádky tyto píšeme, rozhlašují noviny a časopisy překvapující zprávy o nových výzkumech v chemii, která jmenovitě od dob Lavoisierových ohromné nyní činí pokroky. Podařilo se nyní dvěma učencům dokázati, že *plyny*, jež dosud nazýváno *permanentními* čili stálými, kyslík ve vzduchu, vodík, dusík, dají se objeviti ve tvaru *tekutém*; Němci utvořili pro to název „Entflüssigung des Sauerstoffes.“ *) Vědci, kteří od několika již

*) Tak čísti jest v německém časopise: Der Naturforscher, Berlin 1878, č. 4.

let činili dotýčné zkoušky, byli ve svých bádáních od sebe nezávislí různíce se i v methodě, nicméně ku stejným dospěli výsledkům; jsoutě to L. *Cailletet* v Paříži a Raoul *Pictet* v Ženevě. Tento v listě dne 16. prosince 1877 do Paříže odeslaném píše: „Cíl, za nímž pádím od více než tří let, záleží v tom, abych na cestě experimentův dokázal, že soudržnost (cohaesio) molekulův jest tytýž všeobecnou vlastností plynův bez výminky. Nedalyli by se plyny permanentní převesti ve stav tekutý, muselo by odtud následovati, že jejich částky, z nichž jsou utvořeny, *k sobě se nepřitahují*, tak téhož zákona se vzdalujíce.“ Noviny pak dosvědčily, že zkoušky obou učencův ve příčině této úplným úspěchem byly korunovány za pomoci strojův složitých a bystroumně promyšlených, jichž zevrubnějším popisem se tu zabývati leží mimo účel naší rozpravy, aniž by jich s úplnou jasnotou stihnouti lze bylo bez příslušných vyobrazení. Dosti na tom, vytknemeli tuto, že všeobecnost trojího skupenství v látkách pozorovaných: pevnost, kapalnost, tekutost — rozšířiti se musí i na plyny dosavade tou příčinou permanentními nazývané, poněvadž poslední tato v nich forma, *tekutost* totiž, nedala se dosud *experimentelně* prokázati.

Co jest tedy již nemožného v 19. století?

Prof. *K. Šmídek.*

Rozhledy na poli technickém.

Hughesův mikrofon. — Množná telegrafie. — Loomisovy pokusy o telegrafii vzdušní. — Drobnosti.

Jakož poznání vnějšího světa vůbec závisí na činnosti našich smyslů, tak jest dokonalostí jejich i *míra* toho poznání podmíněna. Pozorujme k. p. zrak a sluch. Oba tito smyslové mají zajisté působiště velmi široké, a zejmena zrak proniká do dálek, jež čísly sice naznačiti dovedeme, kteréž však *představiti sobě* marně se snažíme; paprsek světla, který miliony let putoval prostorem světovým, když dopadne na sítnici našeho oka, zbudí v mysli naší obraz hvězdy, která snad dávno již přestala býti. Avšak při tom, že oko naše dozírá do nezbádaných hlubin všehomíra, paprskové vyšedše z daleké hvězdy co kaleidoskopický obraz u vysoké míře složitý, vzbudí v oku našem pouze dojem malého světlého bodu, v němž ničeho více rozeznati nelze. Kapka vody, pravý to mikrokosmos, jest prostému zraku našemu jednotvárnou hmotou: kde tisíce živých tvorů vznikají a hynou bojujíce tuhý ten boj o existenci, tam panuje pro oko i ucho naše mrtvé prázdno. Jest také známo, že jsou jisté zvuky pro náš sluch příliš vysoké a jiné zase příliš hluboké, jiné pak příliš slabé; moucha k. p., ačkoliv si statně vykračuje po našem stole, zdá se nám kráčeti docela bez hluku. Z této příčiny i *vzdálenost*, kterou zvuk jest seslabován, klade velmi záhy mez všem dojmům sluchovým. Celé baterie musí hučeti hromovým rachotem, aby v uchu pozorovatele několik mil vzdáleného ozvalo se aspoň slabé dunění.

S poznáním této nedokonalosti smyslů jest u člověka úzce spojena snaha, aby tísnící tyto meze byly překročeny a nedokonalost odstraněna. Přesvědčení o *možnosti* takového zdokonalení sídlí hluboko v duši lidské a jest mocnou pobídkou vynalézavosti. Z potřeby, aby vliv vzdálenosti na zrak vymezen byl, vynalezl člověk *dalekohled.* Seznav pak jinou mez v míře velikosti předmětů, odstranil i tuto překážku tím, že sestrojil *drobnohled.* Ozbrojen teleskopem a mikroskopem vniká lidský zrak do světů před tím netušených, a s rozšířivším se obzorem fysickým šířil se v stejné míře také rozhled duševní. Odkrytí Ameriky neposkytlo snad tolik nového poznání lidstvu, jako vynálezy Galileiho a Lieuwenhoecka.

Jinak bylo posud se sluchem. Do nedávna pokusy rozšířiti meze sluchu byly jen velmi skrovné; hlásné trouby různých tvarů a sluchátka, toť vše, čímž vliv obmezujících momentů jakž takž byl mírněn. Teprvé vynalezením *elektrické telefonie* se tyto snahy dodělaly výsledků, ač ne tak důležitých, přece rovněž překvapujících jako teleskopie. Vylíčili jsme ve 4. čísle letošní Osvěty základní rysy těchto pokroků, a můžeme se tedy spokojiti poukázáním k onomu článku. Jako pak *teleskopie* našla svou akustickou analogii *v telefonii,**) tak se i *mikroskopie* dočkala své sestry *v mikrofonii.*

Mikrofonie jest jedním z oněch zjevů přítomnosti, které mimovolně budí v nás pochybnosti a podezření humbugu. Nicméně jest ona v podstatě své již nepopíratelným faktem demonstrovaným před kompetentními společnostmi v Anglii (jako před král. společností náuk a spolkem telegrafních inženýrů), ačkoli z druhé strany dnes ještě nemůžeme říci, budeli mikrofonie v skutku sourodou sestrou mikroskopie. Nástroj, jímž mikrofonie stala se skutkem — totiž Hughesův mikrofon — jest opět tak jednoduchý, jako všecky ty úžasné aparáty elektrické v poslední době sestrojené. Princip jeho jest tento. Vložímeli Bellův telefon do vedení, jímž koluje *stálý* proud elektrické baterie, nebude se ozývati žádný zvuk, ale každá *změna* v síle proudu se oznámí zazvučením telefonu, i jest zajímavo, že stačí velmi nepatrné změny, aby se ozval zvuk jasně slyšitelný. Jeli n. p. část vedení zhotovena ze *selénu* (látky, jejíž elektrická vodivost mění se vlivem *světla),* zazní v telefonu ihned zvuk, jakmile selénová část vedení — byvši prvé v temnu — zakusí účinku světla. Stačiť k tomu, aby se odkrylo víko skřínky, v níž selén byl uzavřen. Hughes pak pozoroval, že jako selén mění svou vodivost vlivem světla, tak skoro každé těleso ve stavu jemně rozdrobeném klade průchodu elektrického proudu rozličný odpor dle toho, stlačíli se více neb méně,**) a že výsledky již velmi nepatrného stlačení jsou dostatečny, aby pozměnily sílu procházejícího proudu v takové míře, že v telefonu vzniká zvuk.

Jak známo, uvádí se tělesa zvukem do chvění, jest tedy patrno, že ve hmotě jemně rozdrobené, práškovité, vlivem zvuku vnitřní tlak

---

*) Ač tato analogie jest dosti značná, prosíme přece, aby laskavý čtenář nezapomínal na současnou rozdílnost obou. Mohli jsme ostatně v analogiích jíti ještě dále a postaviti proti *fotografii* v akustice *fonografii* — ale „ničeho příliš!“ praví Chilon Lakedaimonský.

**) Viděli jsme něco podobného u Edisonova telefonu.

se rychle, ač nepatrně mění. Slabé tyto změny tlaku stačí však úplně, aby vzešlými z toho změnami elektrické vodivosti vzbudily se v telefonu slyšitelné zvuky. Zvláště kovy v jemném rozdělení jeví vlastnost zde vypsanou, a Hughes použil — kromě jiných těles — s dobrým výsledkem *rtuti* ve svých pokusech. Vzal totiž velmi porovitý uhel z dřeva vrbového (užívát se takových uhlů ku kreslení), a rozžhaviv ponořil jej rychle do rtuti. Tato vnikla do četných drobných průduchů uhelné hmoty a byla tím uvedena do žádoucího stavu jemného rozprášení. Vložilli pak Hughes takto praeparovaný uhel neb jiné podobné těleso do elektrického vedení, jímž koloval stálý proud nějaké baterie a do něhož byl vřaděn Bellův telefon, ozvaly se v telefonu ihned zvuky, jakmile vodivost rtuti v uhlu obsažené byla pozměněna dopadajícími na ni vlnami zvukovými. Při tom byly však zvuky telefonu mnohem *hlasitější* než ony zvuky původní, a to v takové míře, že i hlasy uchem přímo nepostižitelné vzbudily v telefonu zvuky *slyšitelné*. Toť příčina, pro kterou Hughes nazval svůj nástroj *mikrofonem*.

Nesmíme zapomenouti, že elektrické vedení může býti dlouhé, a že telefon a praeparovaný uhel (neb jiný vhodný přijímatel) mohou býti vloženy do vedení na dvou od sebe velmi vzdálených místech. Dospíváme pak ku paradoxu, že hlas v bezprostředním sousedství *neslyšitelný* dochází co zřetelný zvuk k uchu pozorovatele *vzdáleného*. Největší sensaci způsobil onen pokus Hughesův, kde kroky mouchy ozvaly se v telefonu co zvučný, rytmický tepot.

Jak již praveno, otvírají nám tyto pokusy perspektivu do netušených říší zvukových. Ale do jaké míry se naše očekávání splní, nelze posud říci. Jsouť zajisté *výklady* nepopíratelných těchto fakt posud nedocela jasné, a přece právě na tomto výkladě bude záviseti *vědecká cena* Hughesova vynálezu. Kdy bychom neznali pochodu, jímž neviditelné jinak předměty stávají se v mikroskopu viditelnými, byl by vědecký význam drobnohledu mnohem skrovnější, protože by úsudek z toho, co v mikroskopu *zříme*, o tom, co *jest*, pozbyl svého logického základu. Posavadní neustálenost výkladu o vnitřních pochodech v mikrofonu jest tedy z vědeckého stanoviska posud vadou tohoto zajímavého aparátu, ale překvapující pokusy jím provedené jsou nepopíratelným faktem a opravňují nás k naději, že buď věda, buď technická praxe neb oba odbory lidské činnosti naleznou v Hughesově vynálezu novou důležitou pomůcku. — Podotýkáme, že i Hughes jest rodem Amerikán, ač dávno usedlý v Anglii.

Od mikrofonie obracíme se k jinému, již mnohem vyvinutějšímu oboru, totiž ku *množné telegrafii*, o které jsme se již zmínili v posledním svém rozhledu. Slýcháváme nyní zhusta o systémech, jimž dávají se jmena „duplex, quadruplex, octoplex, multiplex“ atd.; veškery tyto soustavy mají týž účel: redukovati totiž počet drátů vodících, neb, což jest totéž, zvýšiti účinnost jednotlivého drátu.

Musíme však hned z předu poukázati k tomu, že názvosloví v tomto oboru není docela důsledné. Seznali jsme již soustavu *dvojité* telegrafie, která připouští *současné* vyměnění dvou depeší *v opáčných* směrech. Ale jest soustava jiná, jež připouští současné vyslání dvou telegramů *v témž* směru (po jediném drátě); spojíli se obě tyto sou-

stavy, můžeme vyslati čtyři zprávy najednou: dvě v jednom, dvě v druhém směru. Systém tento nazývá se quadruplex. A jest dále soustava třetí, která dovoluje vyslání čtyr depeší *v jednom* směru, a této soustavě přikládá se též jmeno *quadruplex.* Spojíli se tento systém se soustavou telegrafie dvojité, jak předešle popsána, vzniká systém *osmerný* (octoplex), kde po jediném drátě možno vyslati osm depeší: čtyři v jednom a čtyři v druhém směru. Název systému *množného* (multiplex) zahrnuje vlastně všecky tyto soustavy v sobě; však obyčejně přikládá se oné soustavě, která zakládajíc se na principech telefonických, dovoluje současné vyslání jakéhokoliv počtu depeší v jednom směru.

Nehodláme se pouštěti do popisování jednotlivých systémů, nýbrž obmezíme se toliko na přehledné jich rozvržení a vytčení základních principů, jimiž se od sebe liší. I přistupujeme nejprvé k oné soustavě, která dovoluje současné vyslání *dvou* depeší po tomtéž drátě v *stejném* směru. Jest to tedy systém *dvojitý*, přece však podstatně rozdílný od onoho, jejž jsme popsali v rozhledu druhém. Němci užívají k rozeznání obou soustav slov Doppelsprecher a Gegensprecher, Angličané obojí nazývají duplex system. My pro rozlišení zvolíme názvy: *souběžný* a *protiběžný*, označujíce prvním slovem všecky soustavy dovolující průchod více depeší v *stejném* směru, druhým pak ony systémy, kde současné zprávy pohybují se též v *opáčném* směru. Soustava, kterou se právě zabýváme, nazývala by se tedy *dvojitou telegrafií souběžnou* na rozdíl od *dvojité telegrafie protiběžné* vylíčené v rozhledu minulém. Jest to soustava *Prescotta* a *Edisona*, ač hned dodati musíme, že jest několik soustav mezi sebou velmi podobných, z nichž však soustava Prescotta a Edisona zdá se vyhovovati praxi nejlépe.

Jakkoliv chceme vylíčiti toliko základní ideu, přece nutno předeslati několik poznámek vysvětlujících. Rozeznáváme, jak známo, elektrické proudy *positivní* a *negativní;* v každém uzavřeném vodiči existují *oba* tyto proudy lišíce se vlastně toliko směrem. U telegrafie jeden z těchto proudů jde drátem vodícím, druhý jde zemí;*) *který* má jíti drátem a který zemí, to určiti jest v naší moci, i pravíme pak, že vysíláme drátem proud buď positivní neb negativní. Nástroje psací obyčejně u nás užívané — tak zvané aparaty Morseovy — jsou vůbec známy; při těchto nástrojích jest lhostejno, jeli proud jimi pohybující positivní neb negativní: ony vždy pracují, jeli proud dosti silný. Jsou však nástroje jiné, které pracují toliko proudem negativním, kdežto positivní proud jimi nepohne, neb naopak. Takové nástroje slovou *polarisovanými.*

Přistupujíce k popsání principu obracíme se nejprvé ku stanici „přijímací“ B. Zde nalézají se dva signálové (psací) aparáty, jeden — nazveme jej *a* — jest polarisován a uvádí se v činnost n. p. jen *negativními* proudy a sice i dosti slabými, kdežto druhý *(b)* není polarisován a pracuje tím i oním proudem, ale jen tenkráte, jeli proud

*) Poukázali jsme již jednou k tomu, že slova „proud jde zemí“ nevyznačují skutečný děj v přísném smyslu; ale ježto se vše děje tak, jako by proud skutečně šel zemí, bude nejlépe, přidržímeli se této obvyklé fráse.

dosti silný: proudy nedosahující jisté síly netknou se tohoto nástroje. Na „vysílací“ stanici A spatřujeme pak rovněž klíče *dva*; první klíč (α), pokud jest v poloze normální, propouští *slabý* proud *positivní* ku stanici B; stiskneli se však, propouští *slabý* proud *negativní*. Druhý klíč (β) nepropouští v normální své poloze *žádného* proudu, jsa stisknut *sesiluje* vždy *onen* proud, který právě klíčem α prochází, budiž tento positivní neb negativní.

Abychom nabyli o činnosti celého zařízení lepšího názoru, sestavíme si veškery možné kombinace postavení obou klíčů na stanici A a plynoucí z toho pohyby nástrojů na stanici B. Krátké prohlednutí této tabulky podá zajisté dokonalejší vysvětlení, než dlouhý výklad:

	Stanice A		*Od A k B jde*	*Stanice B*	
	Klíč α	*Klíč* β	*proud*	*Nástroj a*	*Nástroj b*
I.	V pol. norm.	V poloze norm.	slabý posit.	v klidu	v klidu
II.	V pol. norm.	Stisknut	silný posit.	v klidu	dává signál
III.	Stisknut	V pol. norm	slabý negat.	dává signál	v klidu
IV.	Stisknut	Stisknut	silný negat.	dává signál	dává signál

V případě II., ku př. jest klíč α v poloze normální, vysílá tedy slabý proud positivní, současně jest však klíč β stisknut, a *sesiluje* tedy proud vyslaný klíčem α, tak že ku stanici B jde *silný* proud positivní. V B zůstává aparát *a* v klidu, protože jest polarisován a pohybuje se jen negativním proudem, aparát *b* však dává signál, protože došlý proud jest silný dosti, aby jím hnul. Dle toho nebude zajisté těžko, vysvětliti si také ostatní kombinace nahoře naznačené.

Kdykoliv klíč α jest v poloze normální, aparát *a* jest v klidu, a kdykoliv α se stiskne, *a* dává signál; totéž pak platí o klíči β a aparátu *b*. Jest tedy patrno, že souvislost mezi α a *a* a mezi β a *b* jest tatéž, jako by α s *a* a β s *b* souviselo zvláštním vedením, t. j. jako by mezi stanicemi A a B byly dráty dva. Mohou tedy po klíčích α a *a* současně telegrafovati dva telegrafisté, a depeše jimi vyslané objeví se *odděleně* na nástrojích *a* a *b*, ačkoliv obě šly současně týmže drátem.

Spojíli se tento dvojitý systém souběžný s protiběžným (popsaným v Osvětě minulého roku), obdržíme soustavu, která připouští současnou výměnu *čtyr* depeší, tak sice, že dvě jdou od A k B, dvě pak z B k A. Systém tento (quadruplex) slul by dle naší terminologie *čtvernou telegrafií protiběžnou.*

Jiná soustava, které se rovněž přikládá název system quadruplex, jest *čtverná soustava souběžná*, vynalezená *Meyerem.* Ta spočívá na základech docela jiných, a náleží jen nevlastně mezi systémy množné, neb se tu nevysílají signály v pravém smyslu *současně*, nýbrž v rychlém sledu za sebou. Záležíť pak vynález v přiměřeném plánu operačním, vtěleném v příhodné úpravě mechanické, a nikoliv ve zvláštních kombinacích fysikálních.

Při telegrafování jsou jednotlivé signály, z nichž slova se skládají, nutně od sebe odděleny krátkými přestávkami, které nelze odstraniti ani pod jistou mírou skrátiti, a které přece representují jistou dobu, po kterou vodící drát není zaměstnán. Myslímeli si dva operátory, kteří pracují tak, že jeden užívá drátu, když druhý právě má

pausu, jest patrno, že drátu bude užito mnohem lépe, jen že by muselo býti o to postaráno, aby na stanici přijímací signály docházejíce přidělovaly se střídavě jedné a druhé depeši. Pouhou zručností v manipulaci se to nedá provesti; však tento spůsob práce Meyer umožnil zvláštní mechanickou úpravou, a sice tak že (theoreticky) libovolný počet operátorů může pracovati s tímže vedením. V praxi obmezen tento počet na čtyři.

Na stanici A nalézá se tedy *čtvero* klíčů, z nichž ale vždy toliko *jeden* jest v účinném spojení s vedením, a sice tak, že jednotlivé klíče pořadem nastupují v činnost. Jest totiž každý z klíčů spojen s jedním sektorem okrouhlé, ve čtyři výseče rozdělené desky. Pomocí zvláštního ramene — které otáčeno jsouc hodinovým strojem uvádí jeden sektor po druhém ve spojení s linií — nastupuje pak ovšem také vždy onen klíč v stav činný, jehož sektor jest právě ve styku s oním ramenem. Na stanici přijímací rozdělují se pak došlé signály podobným spůsobem na čtyři stroje psací, při čemž samo sebou vysvítá, že pohyblivá ramena na obou stanicích musejí se otáčeti s rychlostí dokonale stejnou, nemáli nastati zmatek. Podrobností nelze vypisovati; tolik bude z uvedených základních rysů patrno, že Meyerova soustava množná jest *podstatně* rozdílná od soustavy dříve popsané a neméně i od soustav, které vylíčíme níže. Vhodné jmeno pro tento systém bylo by „soustava interpolační;“ však přidržujíce se obecného zvyku ponecháme jí jmeno *soustavy čtverné* a sice *souběžné.*

Spojením tohoto systému se soustavou dvojitou protiběžnou obdržíme *osmernou telegrafii protiběžnou* (octoplex systém), při které po jediném drátu mohou se vysílati současně čtyři depeše z A k B a čtyři z B k A.

O principu množných soustav „telefonických“ nebude třeba již šířiti slovo; stačí zajisté, odvolámeli se k popisu telefonické soustavy *La Courovy* (podanému v letošní Osvětě na str. 316). Viděli jsme, že rozezvučením celé řady ladiček na stanici A můžeme uvesti do znění souhlasné ladičky na stanici B. Myslímeli si tedy, že kratším neb delším zazněním *jedné* ladičky označujeme různá písmena abecedy, můžeme pomocí jedné ladičky vysílati libovolnou depeši od A k B. Dle toho, co dříve při popisu telefonie řečeno, můžeme však současně rozezvučeti více ladiček, jichž signály se nepomisí, neb v stanici A každá ladička ozve se jen k signálům vyslaným od ladičky s ní souhlasné. Jest tedy patrno, že takovýmto spůsobem lze vysílati od A k B současně libovolný, jen praktickými ohledy obmezený počet depeší, které ve stanici A samy, abychom tak řekli, se rozeberou. K tomu třeba jen dodati, že co signálů nepoužito *zvuků*, jichž pojmutí sluchem bylo by věcí vždy choulostivou, nýbrž postaráno o to, aby vibrace ladiček proměnily se mechanickým spůsobem ve znamení *psaná*, což ovšem ničeho v principu této soustavy nemění a nás co detail technický nezajímá.

Starší systémy telefonické měly a mají hlavní důležitost proto, že jsou schopny, aby staly se základem množných soustav telegrafických, a nejsou tedy ovšem, jako jsme leckdy čtli, přemoženým stanoviskem.

Již při popisu dvojité telegrafie v jednom z minulých rozhledů poukázali jsme k tomu, jak postupem času zjednodušoval se počet vodících drátů mezi stanicemi. Zdá se, že v tomto ohledu došli jsme nyní k samé krajnosti. Kdežto před sto lety (1774) Le Sage v Ženevě při svých experimentech užíval jistě 24 vodících drátů, provádí nyní *Loomis* v Americe pokusy *s telegrafií beze všech vodících drátů.* Dal totiž ve dvou od sebe vzdálených místech vystoupiti dvěma obyčejným drakům do jisté — však v obou místech stejně vysoké — vrstvy vzdušní, užívaje k tomu provazců, které byly vodiči elektřiny. Uvedlli pak na jednom místě tento provazec ve spojení se zemí, porušiv takto elektrickou rovnováhu v oné vrstvě vzdušní, mělo toto porušení rovnováhy vliv i na draka a provazec v místě druhém. Kdykoliv tedy elektrické poměry v jednom místě byly změněny, změnily se i v místě druhém, a bylo tedy možno vyměňovati signály mezi oběma vzdálenými místy, při čemž vrstva vzdušní zastupovala místo vodících drátů.*) Jest nepopíratelno, že osvědčíli se spolehlivost této soustavy četnějšími pokusy, může někdy konati služby velmi dobré, jako zejmena ve válce ku vyměňování zpráv (ovšem šifrovaných) mezi obleženou pevností a vzdáleným hlavním stanem — přímo přes hlavy nepřítele. Ovšem, že i tento vynález propadl již plodné fantasii sanguinických reporterů, kteří již vidí všecky telegrafické dráty odstraněny a odsuzují zejmena podmořská lana do starého haraburdí. Netřeba široce vykládati, že o takovém „přemožení starých systémů“ není řeči. Pokusy o použití *vody* v řekách ke komunikaci elektrické děly se již dříve, pokud nám však známo, jest Loomis první, který k tomuto účelu upotřebil vzduchu.

Jiný zajímavý předmět, jehož se však jen stručně dotknouti můžeme, jest *světlo elektrické*, jehož upotřebení nabývá vždy více a více půdy (i v Praze dějí se pokusy o jeho zavedení v továrně pana Martinky v Bubnech). Užitečnost elektrického světla značně vzroste, podaříli se prakticky provesti *rozdělení* světla, t. j. upraviti (bez přílišných komplikací) velký počet neodvislých svítících středišť čerpajících elektřinu ze společného pramene. O této úloze pracuje hlavně *Žabloškov* (Jablochkoff) v Paříži s *Denayrouzem*, a smíme zajisté očekávati, že elektrické světlo vstoupí pak v novou fási, nalézajíc upotřebení i tam, kde jediné střediště svítící neb malý počet silných lamp nevyhovuje potřebě v té míře jako velký počet malých, pokud možno i přenosných lamp.

Edisonovo elektrické péro, jež jsme svým časem vylíčili, objevilo se nyní již také u nás. Prodáváť je firma Pštrosova v Křemencové ulici, a mnohý z laskavých čtenářů se tedy vlastním názorem může přesvědčiti o jeho působnosti.

Nový telefon sestrojil náš krajan, pan *Tomáš Sedláček.* Přesvědčili jsme se, že tento aparát reprodukuje mluvu i zpěv velmi hlasitě, a smíme vysloviti naději, že vynález p. Sedláčkův dojde upotřebení tam, kde jednoduchý, ale poněkud choulostivý nástroj Bellův

*) Jest to celkem děj podobný, jaký poskytuje při obyčejné telegrafii proud „vracející se zemí.“

vnějšími vlivy ve své činnosti jest ohrožován. Principielní sestavení nového telefonu nelze posud uveřejniti, aby patentní práva vynálezcova v cizině neutrpěla.

V oboru *motorů pro malý průmysl a domácnost* objevila se pravá americká specialita: jest to *houpací křeslo*, které svými pohyby žene šicí stroj, tak že by na místo obtížného šlapání nastoupilo příjemnější ovšem kolébání.

Na konec budiž nám dovoleno pronesti několik slov apologetických. Mohlo by nám býti vytýkáno, že v rozhledech svých oborům elektrickým skoro výhradně místa dopřáváme, pomíjejíce oborů ostatních. Ale toť vinou věci samé, ne naší. Jen mladé odbory technické poskytují po pravidle hojnost zjevů i širšímu obecenstvu zajímavých; staré, ustálené odbory zdokonalují se toliko v podrobnostech zajímajících pouze odborníka, a zřídka toliko objeví se pokrok, jehož důležitost vábí k němu pozornost kruhů širších. Před 70—80 lety byly parní stroje věcí novou a vůbec zajímavou, dnes zajímají jen kruhy odborní. Ale všichni jsme toho svědky jak mladý poměrně odbor upotřebení elektřiny mocnými kroky spěje ku předu a obrací k sobě zraky všeho světa. A v tom leží příčina, která nám ukládá za povinnost, abychom v tomto ohledu nepomíjeli žádného zajímavého zjevu nového. Vyskytneli se však i v jiném oboru novinka rozhodné důležitosti, nebude námi zajisté pominuta mlčením.

Ladislav Hajniš.

Dle přírody.

Povídka

Ferd. Schulze.

(Pokračování.)

Za to nemůže Lukáš v domě i mimo dům ani dost nachváliti se baronky Křinecké, která ovšem teprv od nového roku v ústavě žije, ale jemu posud nanejvýše deset komisí dala a za to každého prvního nějaký zlatý zpropitného uštědřuje. „A mohla by spíše sama jediná popsati celý ten arch, než ony všechny dohromady!“ pravil opět před chvílí k svému kamarádu od protějška. „Jest ještě dost mladá, každá z ostatních by mohla býti její matkou. Ale z těch toho každá člověku co den naloží! Až mžitky v očích se mi dělají, když se podívám na arch.“

Po Lukášově odchodu, což jest pro celý ústav otázka největší důležitosti, každá dáma oddává se nějaké práci. Po celém městě vypravuje se, že šlechtičny v ústavě jsou velice pilny.

Ještě před desíti lety byla v té jejich pilnosti nepopiratelná jednotvárnost. Mezi četnou a zámožnou šlechtou v hlavním městě i po venkově sbíraly se po celý rok příspěvky na podělování chudiny ve školách i v ústavech šatstvem a prádlem. A téměř veškery zásoby látek

zavážely se do ústavu šlechtičen; zde rozdělily se dámy o potřebnou práci. Která v tom lidumilném úkolu pro svůj pokročilý věk už nemohla prospívati jinak, aspoň pletením punčoch pomáhala k účelu. Veliké koše hotového a dobrého prádla i šatstva vynášely se pak z ústavu šlechtičen zvláště před sv. Mikulášem a před štědrým večerem k ústřednímu výboru lidumilných dám městských. Však i ve vyšším uměleckém vyšívání dámy z ústavu šlechtičen ode dávna dokazovaly své mistrovství. Nejkrásnější roucha mešní, ornáty, pluviály, dalmatiky, alby, rochetty, jakož i všeliké potřeby a ozdoby oltářní, velice uměle zhotovené z hedbáví, aksamitu a krajek, z perlí a bůstek, vycházely ze společné jejich dílny. Co rok odbývala se pro šlechtickou společnost výstava nejdokonalejších prací, kteréž svědčily o vkusu jejich vždy vyšším a vytříbenějším, o zručnosti technické vždy dokonalejší.

Ústav šlechtičen stal se po celé zemi pro paramenty chrámové firmou nejznámější a nejoblíbenější. Tím spůsobem vešel také do nejpřímějšího spojení s domácím duchovenstvem, zejmena klášterním, kteréž o zevnější lesk svých bohoslužeb zvláště pečlivo jest. Také městský klášter kapucínský byl by sobě před desíti lety velmi rád pořídil nová roucha mešní a úpravnější vyzdobení aspoň hlavního oltáře, poněvadž lid řídí své vlny vždycky tam, kde jeho oči větším leskem a zářivější nádherou se oslňují. Však nemaje dostatečných prostředkův peněžitých, řečený klášter nabídl ústavu šlechtičen na vyrovnání svého dluhu k užití všestrannou vědeckou výtečnost svého člena, pátera Juliána, jenž nedávno sem přibyl z Říma. Pořádati a navštěvovati výklady vědecké právě bylo v městě modou. Kdo chtěl býti považován za vzdělance, nezmeškal ani jediný výklad, jichž celou řadu byli zařídili někteří profesoři domácích vysokých škol, aby novověké osvětě pomáhali vnikati do obecenstva. Dámy z ústavu šlechtičen většinou svou nescházely tenkráte ani na jediné z těch populárních produkcí vědeckých, a vzbudilo tenkráte všeobecnou pozornost, jak padesáti- i šedesátileté posluchačky pilně se staraly o kyslík, o květenství, o nejnovější lyriku světovou a podobné věci.

To byl také začátek velmi důležité proměny v posavadním domácím zaměstnání jejich. Nabídnutí kapucínského kláštera přijalo se v ústavu šlechtičen s největší radostí, a za několik dní vědy slavily svůj vjezd portálem, jímž posud procházely jen naděje a sklamání života.

Ráno i odpoledne páter Julián sdílel se o své bohaté vědomosti se žákyněmi staršími než byl sám, a za deset let tohoto svého působení učitelského měl hojnou příležitost, aby seznal, jak dlouho oheň života zápasí s úmornou mocí přibývajícího stáří, než jí bývá udušen úplně. Zvědavost posluchaček nikdy ani nemohla nasytiti se, ano brzy vedla i ke vzájemné žárlivosti, která se jevila tím spůsobem, že na pátera Juliána často už čekal u vrátného lístek, velmi něžně složený v obálce s korunou o sedmi neb osmi zoubcích, dýchající nejlíbeznější voňavkou a vyslovující ve vší důvěře prosbu, aby ctěný učitel ráčil dnes nejdříve zavítati k baronce X neb k hraběnce Y. Mnich takovým nevinným žádostem svých učelivých žákyň ochotně vyhovoval, pokud mezi dámami samými se neprozradilo toto poštovní tajemství.

Ale od té doby zachovával svůj vlastní pořádek i osvědčoval spravedlivost učitelskou tak dokonalou, že od padesátileté baronky Hochstettové až k šedesátileté hraběnce Obersteinové žádná dáma nemohla vyčítati mu ani nejmenší strannictví. To ovšem nevadilo, aby psaníčka s prosbou za protekční hodinu časem neobjevovala se opět, někdy i hromadně. Páter Julián už ani nečítal jich; ale netečně přijav je od vrátného, jenž mu je podával s potutelným úsměvem, spustil je pohybem ruky už velmi vycvičeným přes rameno do své kapuce jako do propasti.

Podobný osud už také dnes připravoval lístku, jejž dostal, když vrátný ještě v čas zadržel mu ruku a uleknut zvolal:

„To bysme to pěkně vyvedli! Nechť vaše velebnost tenkráte se podívá, od koho to jest.“

A vzav mnichovi lístek z ruky, obrátil jej pečetí vzhůru, poklepal naň i dodal ve významném šeptu:

„Zde není jen tak sedm neb osm zoubkův na koruně; tenkráte máme jich tu devět. Paní kněžna bez pochyby si něco přeje.“

Páter Julián mlčky přijal list zpět a zvolna stoupaje po pohodlných drahými koberci v celé šířce pokládaných schodech do prvního patra, četl pozvání paní představené, kněžny Felsenheimové, aby ji navštívil ještě před vyučováním. Za malou chvíli octl se v prostranné komnatě, vyzdobené s největší nádherou a opatřené vším pro pohodlí a zábavu života. Těžkými záclonami z třešňového aksamitu, splývajícími na širokých brabantských krajkách od zlatých lištev až daleko po drobných běloskvoucích parketách, ranní slunce mělo ve čtyřech vysokých oknech jen úzké průlomy; však proudem tím mohutnějším lilo se sem dveřmi, do kořan otevřenými zprostřed komnaty na balkon, a rozvlňovalo slastnou vůni kvetoucích narcisův a šeříkových stromkův, jež na nízkých mramorových podstavcích podle dveří vroubily rozkošnou odtud vyhlídku na stověžaté město.

S nízké pohovky za kulatým stolečkem, jenž byl úplně pokryt velikým trsem konvalinek v křišťálové nádobě, podle nejzazšího okna zlehounka se vzdvihla kněžna Felsenheimová a s přívětivým úklonem pokročila vstříc svému hosti.

Byla to dáma, jejížto vysoký stepilý vzrůst nedovedl schýliti ani věk šedesáti a několika let. Pod bílým krajkovým čepečkem ještě husté ačkoliv už silně do běla prokvětlé vlasy objímaly široké, jemně vráskované čelo; podlouhlá tvář průhledně bledé pleti, posavadní lepou úměrností svou svědčila o někdejší kráse; lehký nádech jako nějakého dávného žalu dodával jí zvláštního půvabu. Černý hedbávný šat s bílými manšetkami a límcem zdobil tu zajímavou postavu.

„Mám k vám prosbu, velebný pane,“ uvítala kněžna Falsenheimova svého hosta hlasem velice lahodným, a kynouc mu rukou k nízkému kulatému sedátku aksamitovému, vracela se na svou pohovku.

Páter Julián hluboce se uklonil a pokorně sepjal ruce na prsou.

„Slíbila jsem baronce Křinecké, že se u vás za ni přimluvím, abyste ji ráčil přijmouti mezi své posluchačky.“

Mnich opětně se ukláněl, nechtěje přerušovati řeč kněžninu. Dáma pokračovala:

„Neosmělila bych se, žádati na vás nové laskavosti, kdy by skromnému zbytku vašich volných chvil hrozila z toho nějaká újma. Zařídili bychom to velebný pane tak, že bychom z posavadní vaší dobroty dopřáli nějaké části také nejmladšímu členu našeho ústavu, paní baronce Křinecké."

„Jsem Vaší Jasnosti úplně k službám," odvětil s pokornou poklonou páter Julián. „Račte mi jen milostivě oznámiti, v kterém z našich předmětův paní baronka si přeje míti účastenství. Jsem i za sebe i za svůj řeholní dům tak velikým dlužníkem Vaší Jasnosti, že můj čas nabývá nějaké ceny teprv v malých úsluhách, kteréž ráčíte ode mne přijímati."

Kněžna urovnávala jednotlivé kytičky konvalinek, aby kolkolem stejně zakrývaly pokraj nádoby a přívětivě se usmívajíc pravila:

„Jak povděčna jsem vám, velebný pane! Dala jsem baronce Křinecké své slovo, že jejím studiím vaši laskavou pomoc získám. Záleží mi velice na tom, aby ta dáma v ústavě našem se cítila spokojena. Však mohu vám dáti radostné ujistění," připojila s patrnou hrdostí, „že tenkráte nedostanete žádnou začátečnici ve vědách. Baronka Křinecká pilně pěstovala vyšší studia už dříve, než zavítala mezi nás, a přeje si jen, aby zde v nich pokračovala."

„Vaše Jasnost opravdu napíná mou zvědavost," podotknul mnich. „Pokud jsem měl příležitost nahlednouti do světa, nabyl jsem ovšem poznání, že ve šlechtické společnosti této země dámy věnují se studiím všeho druhu zejmena jazykovým, dějepisným a esthetickým s nadšením mnohem větším a s horlivostí mnohem trvalejší nežli páni. Bude mi velmi příjemno, s paní baronkou Křineckou některý z těchto oborův probírati."

„Ráčíte míti pravdu, velebný pane," přisvědčovala kněžna, „v našich kruzích jest celkem mnohem více vzdělavatelské snahy a také mnohem více opravdové osvěty a vzdělanosti při dámách než při pánech. Snad by bylo lépe, kdy by obě strany duchovním svým životem tak příliš se nelišily. Aspoň pro vdané dámy naše měla by taková rovnost značné výhody. Ale rovněž dlužno uznati, že pro ty, které zůstanou svobodny, jest největším dobrodiním a nezkalitelným blahem, když ve svém mládí dostaly pečlivé vychování a když si oblíbily nějaký obor vyšší vzdělanosti. A tu již vaší velebnosti oznamuju, že baronka Křinecká dle mého zdání pěstuje takovou vědu, která lidské mysli poskytuje nejen nejušlechtilejší zábavy ale také opravdového, nezkalitelného klidu. Vím, že i vy, velebný pane, ze všech věd nejvýše kladete vědu přírodní."

Mnich udiveně sebou pohnul a bezděky zvolal:

„Paní baronka Křinecká zabývá se vědou přírodní?"

„Věděla jsem, že vás to mile překvapí," vece kněžna, odsunujíc od sebe stolek, aby konvalinky nestály ve sluneční záři. „Byla jsem sama velmi radostně dojata, když jsem seznala, jakým ušlechtilým zaměstnáním baronka Křinecká většinu svého času naplňuje. Zajisté nemůže býti pro žádného člověka a zvláště pro dámu vědy zajímavější a krásnější nad vědu přírodní. Lituju nyní, že sama jsem v mladosti neměla příležitost, nabyti o přírodě vědomostí jiných, než jaké nám

poskytuje sám život a které nesáhají nad zálibu ve vonných květinách. Ale z několika návštěv u baronky Křinecké teprv přesvědčila jsem se, jaké blahé kouzlo, jaký vznešený, opravdu božský požitek spočívá ve skutečném poznávání života v přírodě, zvláště v rostlinstvu. Promiňte, že nemohu o vaší zajisté také oblíbené vědě vyjádřiti se určitěji. Teď teprv jsem s bolestí sobě vědoma, o jaké radosti život můj zůstal chudší. Na nějaké přírodní studie s vámi, velebný pane, ovšem jest při mně už pozdě. Musím přestati na tom, co časem mi uštědří baronka Křinecká ze svých vědomostí posavadních a z těch, kterých nabude od vás."

Mnich ve tváři chladnul tou měrou, kterou kněžně přibývalo zápalu.

„Vaše Jasnost ráčí mně přisuzovati vlastnosti, kterých nemám naprosto," odpověděl tiše, a po malém pomlčení dodal hlasem až ledovým: „Nezanáším se vědou přírodní."

Kněžna pohleděla na něho okem soustrastným.

„Ani jste se jí nikdy nezanášel?" tázala se ho téměř důvěrně. „Nepokládejte mi za všetečnost, že se vás tak ptám. Nemohu tomu ani věřiti při vaší bohaté učenosti a při tradicích řehole, v které žijete."

Páter Julián octl se na nemalých rozpacích.

„Už jest tomu dávno, Vaše Jasnosti, co jsem úplně přestal zabývati se studiemi přírodními," odvětil, upíraje oči přímo před sebe k zemi.

Kněžna patřila na hosta svého s účastenstvím náhle probuzeným; však netroufala si, dotknouti se jeho nitra. Vyňala z křišťalové nádoby kytičku konvalinek, a držíc je před sebou stopila do nich své oči, svou duši, s nejvroucnější něhou, až vyrušivši se opět, spustila je na klín a zrak ještě plný jemné záře obrátila se k páteru Juliánovi s těmito slovy:

„Rcete sám, velebný pane, jest možno, aby člověk někdy přestal milovati tuto květinu?"

„Vaše Jasnost dovolí," pravil mnich s výrazem patrného pohnutí, „abych k otázce odpověděl otázkou. Avšak ne, račiž Vaše Jasnost milostivě mě propustiti. Zapomínám, co jest mým úkolem v tomto domě."

A vstávaje ukláněl se k odchodu.

„Jen zůstaňte, velebný pane," zvala jej kněžna zpět k sedátku, „můžeme někdy rozmluviti se také o něčem jiném, než co přímo se týká pořádku denního. Slíbil jste mi otázku. Prosím, neračte s ní odcházeti." A blahosklonně pokynula mu, aby opět usedl blíže ní.

Mnich nemohl odporovati. Kněžna vkládajíc kytici zpět do nádoby, při čemž za lehounkým dotknutím z těch čarokrásných květův zavanul silnější dech nejlíbeznější vůně až na tvář mnichovu, patrně čekala, že páter Julián svým myšlenkám najde slova. On skutečně pokoušel se o to, až opětným pohledem kněžniným jaksi vyzván pronesl se takto:

„Vaše Jasnost jest přesvědčena, že není možno, aby člověk někdy přestal milovati přírodu. Dbá příroda někdy na to, co člověk *může* přestat milovati? Ptá se někdy na to, co člověk *může* snésti?" A vzdvihnuv plechového Ježíška, jenž při následujícím pohnutí jeho

těla na svislém konci růžence po podlaze zachřestil, položil si jej do klína a sklopil k němu svou tvář.

Kněžna nenadála se k své otázce takové odpovědi z úst mnicha mnohem mladšího než byla sama. Ale poněvadž k ní jaksi dala podnět, ano poněvadž ji vlastně vynutila, považovala za svou povinnost, odvrátiti ostří její od míst, k nimž čelilo. Hluboká opravdovost, s kterouž mnich své otázky nebo spíše obžaloby projevil, byla jí důkazem, že setkala se s člověkem, jenž jako žulová skála vydá z hlubin svých pramínek teprv tenkráte, když blesk do ní udeří. Nemohla se horšiti, že tu před ní muž celkem neznámý a k tomu ještě řeholník odvážil se slov tak důtklivých. Ale pospíchala dáti rozmluvě jiný směr, než na jaký hrozila dostati se posledním proslovením kapucínovým.

„Cit, o němž velebný pane jste se zmínil, jest v člověku nezrušitelný, nevyhladitelný, zcela nezávislý na vnějším průběhu lidskéko života.“

„V tom právě nemohu shodovati se s Vaší Jasností,“ odvětil páter Julián, a v oku jeho zazářilo se. „Abychom zůstali blízko: mohla by Vaše Jasnost nezrušitelně, nevyhladitelně milovati na příklad konvalinky, kdy by příroda je zrušila a vyhladila?“

„I pak bych na ně po všechen život s láskou nezměněnou vzpomínala,“ odpověděla kněžna a ušlechtilá tvář její zaskvěla se, jako pozdní květ lesní v plné záři měsíčné.

„Vzpomínati!“ chladně ozval se mnich. „To jest ten šalebný zdroj, z něhož člověk má více než polovici svého života ukájeti. To jest největší klam, jímž se trávíme. Když nám příroda naše nejvyšší, jediné blaho zničila, posměšně ještě na nás zavolá: Teď vzpomínej! Však vzpomínati není míti, není žíti!“

„A přece žijete, chci říci, žijeme,“ namítla kněžna.

„Ano, Vaše Jasnosti,“ přisvědčil mnich, a povzdvihnuv ke kněžně své oči setkal se s jejím truchloklidným pohledem i připojil s tichou trpkostí: „ale nepřirozeně! A kdo tak žije, udělá nejlépe, když o přírodu se stará co možná nejméně. Proto Vaše Jasnost račiž mi dobrotivě prominout, když paní baronce Křinecké nemohu býti k službám.“

Vstal a bral odpuštění k odchodu. Kněžna doprovázejíc jej do prostřed komnaty litovala, že radostný počátek dnešní rozmluvy jejich má konec tak smutný.

„Baronka Křinecká bude hluboce zarmoucena zprávou, kterou jí od vás, velebný pane, přinesu.“

A zastavivši se s mnichem ještě jednou, připojila: „Jaký pak dle vašeho mínění jest pro člověha život přirozený?“

Mnich ustoupil ještě o dva kroky zpět, aby měl před sebou ještě více místa, a obrátiv tvář v pravo, kde na stěně nad svěžím věncem z pomněnek černá rouška zahalovala prostor s podoby obrazu, jako z myšlenek velice vzdálených promluvil:

„V rodině, Jasnosti, jen v rodině.“

„Toli vaše přesvědčení, velebný pane, mám novou naději, že paní baronka Křinecká vaší učitelské pomoci ještě se doprosí. Vstoupilať k nám jen proto, aby žila aspoň ve společnosti, když smrt přervala i poslední svazky její rodinné; ale nezamýšlí u nás dle vašeho

tvrzení nepřirozeně skončiti svůj život. Prozrazuju vám, velebný pane, její tajemství jen proto, abych jí naklonila vaši přízeň," pravila kněžna, propouštějíc jej blahosklonně.

Na chodbě už dávno dozněly kroky mnichovy, když ještě nepohnuté stála uprostřed své komnaty, zrak upřený v ono černé místo na stěně. Teprv za chvíli volným téměř bázlivým krokem postoupila za svými myšlenkami, chvějící se rukou zatáhla za šňůru; černá rouška se odsunula, a na stěně ve zlatém rámci zaskvěla se podobizna krásného asi třicetiletého muže v generálské uniformě.

Kněžna zadívala se do té zajímavé, velice inteligentní tváře. Sladkobolný úsměv pohrával si kolem jejích povadlých rtův.

„Žíti dle přírody!" vzdychla si konečně. „Jak pravil ten mnich? V rodině. Jen v rodině! Ach, ano, také jsem si to kdysi tak myslila. A jak se mi to zdařilo? Zavřeli mě do blázince a nechali mě tam dvacet let. Pak mi dovolili, abych se skryla v tomto domě. Tak jsi mě věru nechtěl potrestati za mou lásku, ty muži, jehož památka zanikne ve mně teprv s tlukotem srdce. Původe mých nevyslovných strastí, přece tě žehnám!"

A opět přesunuvši černou roušku přes obraz, zazvonila své komorné.

„Poproste ke mně paní baronku Křineckou." —

Tím časem páter Julián odbýval své učení. Každá dáma uvítala jej s výčitkou, kde dnes tak dlouho meškal. Jedna měla v podezření druhou, že jí ho schválně u sebe zdržovala, a páter Julián musil užiti vší své výmluvnosti, aby vzal všechnu vinu za dnešní své opozdění na sebe.

„Nebylo by mně pranic divno," pravila hraběnka Blumenthalová, ku které mnich dnes nejdříve byl vstoupil, „kdy by baronka Hochstettová byla mi způsobila ještě dnes něco nepříjemného, když už včera zasedla si do kočáru hned o šesté hodině a zaujala mé místo, ačkoliv věděla, že do divadla jest řada na mně."

A hraběnka Obersteinová, která dnes musila čekati na učení až do půldvanácté, projevila svou nevoli proti hraběnce Blumenthalové, poněvadž prý ji nalezla včera v divadle, ana sedí na jejím místě, když s baronkou Hochstettovou a se slečnou von Stern v domácí ekvipáži tam přijela.

„To jest, velebný pane, nejpěknější místo v celé naší loži; ale hraběnka Blumenthalová vždy po něm dychtí, aby se mohla dívati za kulisy."

Páter Julián nemohl si takovou zvědavost hraběnky Blumenthalové po zakulisních tajnostech srovnati ve své mysli s tím, co před půl hodinou byl slyšel od baronky Hochstettové.

„Kdo pro sebe vyhledává předností, měl by jich aspoň umět také užívati. Ale hraběnky Blumenthalová i Obersteinová teprvé včera večer zase dokázaly, že by jim nevadilo poněkud více skromnosti. Obě zaujaly v lóži místa přední; však sotva že hra některou chvíli trvala, usnuly obě a sklonily se na svých sedadlech hlavami k sobě do vnitř. Páni, kteří teprv později do přízemí přicházeli, nevidouce v předu lože nikoho seděti, pokládali tam své klobouky a vystavěli z nich na obou

spících dámách vysokou zeď, tak že já a slečna von Stern, sedíce na zadní lavičce, ani jsme neviděly na jeviště."

Mnich i naslouchal těmto projevům staropanenské žárlivosti i vykládal svou vlastní učenost dnes velice roztržitě. Bylť si dávno pevně v sobě ustanovil, nevcházeti s nikým v hovor o takových věcech, které považoval v sobě samém za vyřízeny a ukončeny, nedotýkati se ani z daleka oněch ran, jichžto hluboké jizvy domníval se že na věky ukryl svým drsným rouchem klášterním. Se staršími, než byl sám, nikdy mluviti o své minulosti, a s mladšími nikdy o jejich budoucnosti, totiž s nikým o tom, co každého hlavně bavívá, bylo pravidlem, jehož posud co nejbedlivěji šetřil i co mnich i co učitel.

Proto byl s sebou samým dnes velice nespokojen, že v rozmluvě i s páterem kvardiánem i s kněžnou Felsenheimovou projevil své mínění o stránkách svého života, které měly každého zůstati tajny.

Snažil se, aby při výkladu Homéra opět nabyl svého někdejšího klidu. Ale nedařilo se mu to. Neboť musil právě dnes čísti taková místa, která mysli bouřlivou ještě více zmítala.

Hraběnka Blumenthalová ovšem beze všeho zvláštního rozčilení přečtla verše: „Tak pravil (Hektor) a podal do náruče milované choti svého syna, jehož ona pojala do vonného roucha na ňádrech, usmívajíc se slzavým zrakem, a muž její pln vroucného žalu hladil ji rukou a promluvil takto: Ubohá ženo, nesmíš mně tak příliš truchliti v srdci! Nikdy proti určení nepošle mě žádný muž do Hádu; však osudu posud neušel žádný smrtelník, ani vznešený ani nízký, jakmile jen se zrodil."

Naopak ještě učinila k tomu poznámku, že netoliko Andromache neosvědčovala ani nejmenší hrdinnosti, když šlo o zachování neb vyvrácení celého města ano národa, že i ve chvíli tak veliké a osudné neměla na mysli nic jiného mimo svého muže a své dítě, ale že i Hektor podal se jaksi jejímu sobeckému vlivu více, než slušelo se na něho co na reka.

Páter Julián odmítl tuto kritiku odpovědí pronešenou s patrným vzletem.

„V tom právě se jeví nedostižné mistrovství starořeckého pěvce, že povznášeje lidskost na hrdinství, nečinil jí ani nejmenšího násilí, nesetřel s ní půvabný pel povahy její přirozené. Nikoliv obrazy bohův a rekův, nýbrž lidí dojímá nás Homér; tyto sceny z rodinného života Hektorova náleží k nejskvělejším částem celé básně, a mnohem žalostnější než rozvaliny pyšných hradeb Trojských jsou ssutiny tklivého, domácího blaha Hektorovy rodiny."

Hraběnka Blumenthalová nyní ovšem také přisvědčila ale s poznámkou, že člověk svým velikým neštěstím jest ostatním lidem přece mnohem zajímavější než největším štěstím, a že tedy dostává se mu aspoň nějaké náhrady.

„Za opravdové neštěstí nemá pro člověka náhrady ani celá příroda," odvětil mnich, a čtli dále o hádce nebešťanův, kdo z nich má větší moc, aby způsobil strasti lidem.

Mysl pátera Juliána byla dnes ještě velice vzrušena, když s vížky sousedního chrámu zaznělo poledne, čímž ranní vyučování jeho se končilo.

Když se vrátil domů, všichni klášterní bratři jeho i s kvardiánem už byli shromážděni kolem podlouhlého stolu v refektáři a čekali jeho příchodu, aby fráter Martin přinesl oběd. Stranou pod dolejším koncem stolu stála malá kazatelna. V ní klečel novic a nahlas četl bibli, aby při jídle nerozvinul se mezi řeholníky žádný světský hovor. Teprv když všichni duchovní se nasytili a odešli, směl novic sestoupiti, aby pojedl, co pro něho v kuchyni zbylo.

Tou dobou před ústavem šlechtičen stál nádherný kočár. Přijížděltě každý den v ten čas lékař zeptat se všech dám na jejich zdraví a poskytnout potřebné pomoci, kdy by snad od včerejška některá z nich byla se rozstonala. Na nějakou nervósní chorobu mohl zde býti co den připraven. Však tolik žalob na špatné nervy jako dnes neuslyšel zde už dávno. Hlavně dámy, které dnes ráno se učily, stěžovaly si na nesnesitelné rozčilení nervův, tak že lékař viděl se nucena, uděliti důtklivou radu, aby páter Julián své návštěvy u nich na několik dní zastavil, dámy pak aby bez prodlení odebraly se na svá lůžka a neopouštěly jich, pokud by on sám se nepřesvědčil, že může k tomu svoliti bez nebezpečí jejich života.

Následkem toho lékařského nařízení byly také stolice v chrámu při poledních modlitbách dnes velmi slabě obsazeny, a baronka Křinecká, ačkoliv předříkávala modlitbu včera, činila tak dnes zase, poněvadž dámy, které byly nejblíže na řadě, dnes tu scházely, a ty ostatní nejevily k tomu žádné ochoty, jsouce určeny až na dni pozdější.

Kněžna Felsenheimova vracela se z chrámu s těžkou starostí, jen aby žádná nebezpečná nemoc v ústavě nepropukla. Poslala ihned na chodbě svou komornou, aby se zeptala, jak hraběnkám Blumenthalové a Obersteinové i baronce Hochstettové se vede, a nemáli snad vypraviti se domácí vůz ještě jednou pro lékaře? Proto podivila se nemálo, když komorná za malou chvíli přinesla od všech těchto dám zprávu, že bolení hlavy značně povolilo, nervy že se rychle utišují, mdloba že již minula; hraběnka Blumenthalová ještě připojila prosbu, domácí vůz aby raději šetřil se až na večer, že přišlo právě teď pozvání od baronek Lotzových k dnešní hudební zábavě.

A skutečně všimla si kněžna Felsenheimová teprv nyní, že Lukáš položil jí na psací stolek na stříbrném talířku několik listův z města, mezi nimi také lístek od baronek Lotzových, že jim bude zvláštním potěšením, prokáželi jim kněžna Felsenheimová dnes večer o 7. hodině čest návštěvy, že se jim podařilo, získati pro dnešní zábavu znamenitého umělce, zpěváka Chiarina, který dnes ráno sem přijel a teprv zítra v divadle vystoupí. Kněžna srozuměla, že podobná pozvání došla také ostatních dám v ústavě. Však nemohla uvěřiti, by dámy, před půl hodinou tak choré, že by jim byla uškodila chůze několika krokův po chodbě do chrámu k tiché modlitbě, nyní už chtěly odvážiti se namáhavé jízdy do dolního města na koncert. Proto dovolila si ještě jednou vzkázati k nim svůj dotaz, cítili se opět už tak zdrávy, že přijímají pozvání baronek Lotzových. Odpověď zněla, že ano.

Byl povolán Lukáš, aby pověděl, kterým dámám ještě přinesl pozvání od Lotzův, jakož aby dle potřeby objednal ještě čtyrsedadlové fiakry.

„Všecky dámy chtějí jeti, knížecí Jasnosti,“ opakoval Lukáš mrzutým hlasem, „jen paní baronka Křinecká dala se omluviti.“

„Já též zůstanu doma,“ pravila kněžna. „Půjdete mě tímto listem omluviti u baronek.“

III.

Veliký sál baronek Lotzových plnil se dámskou společností.

Obě staré panny byly nevyčerpatelným předmětem vtipův a anekdot netoliko v kruzích šlechtických, ale v celém městě hlavně pro své opovrhování nejobyčejnějšími pravidly toalety a pro svou povznešenost nad všední požadavky čistotné domácnosti. Nicméně šel obecný hlas, že domácí zábavy jimi pořádané co do zajímavosti nemají sobě rovných.

Mnohaletým cestováním svým po všech residencích a lázeňských místech evropských baronky Lotzovy netoliko dovedly poznati osobně všechny panovnické dvory, nejpřednější státníky a nejproslulejší umělce, nýbrž samy co spisovatelky v oboru cestopisném i co šťastné dilettantky v kresbě a malbě krajinářské pěstovaly stálé písemné spojení s předními znamenitými osobnostmi světa zahraničného. Samyli zase někam se nezabraly, nemohl tudy projeti ani jediný diplomat, ani jediný jen poněkud známější spisovatel zahraničný, aby baronky Lotzovy první ho nenavštívily v hotelu; nezavítal sem ani jediný umělec z kteréhokoliv kouta evropského, aby baronky Lotzovy nepozvaly ho nejdříve k sobě, i aby on nevystoupil v jejich saloně dříve než v místnostech veřejných, v divadle, koncertním sále atd.

Za tou příčinou bývalo pozvání k baronkám Lotzovým vždycky a všude uvítáno radostně; věděloť se, že opět tam bude se viděti neb slyšeti něco nového a zajímavého.

Dámy z ústavu šlechtičen, jakožto obecenstvo jednak vděčné, jednak vždycky po ruce, bývaly zvány pravidelně a přicházely sem velmi rády, poněvadž se tu také vždy dostaly do evidence všech zajímavostí, kolem nichž právě se točil život a hovor veškeré aristokracie domácí. Dnes přijelo jich ve dvou povozech, a Lukáš ani nikdy nedovolil, aby se plýtvalo místem, muselyť seděti po čtyrech, zvláště nebylali při tom baronka Křinecká, pro kterou pak vždycky uměl vymysliti nějaké pohodlí, a kdy by to měl býti zvláštní fiakr.

Hostitelky, nedbale oděny a po cikánsku rozcuchány jako vždycky podělovaly vstupující hosti svým nejnovějším dvousvazkovým dílem cestopisným o slovanských krajinách v Uhersku a Turecku. Hojné a velmi zdařilé illustrace sepiové dodávaly spisu ještě větší ceny.

„V umění kresby a malby má zdejší šlechta skutečně několik vynikajících specialit,“ pravila paní Hametová, člen divadelního orkestru, umělkyně ve hře na harfu, pozvaná, aby doprovázela některé zpěvy ještě stále očekávaného Chiarina. „Právě jsem měla příležitost, seznati, že hrabě Josef Radoslav, s nímž také hraju na harfu, jest zároveň dokonalým umělcem linie a barvy. Okázalť mi vlastní svůj portrét, zhotovený ze dřev přirozené barvitosti tak znamenitě, že na několik krokův zdálí domnívá se každý míti před sebou malbu olejovou.“

„Slyšeli jsme už dávno, že hrabě Radoslav se zabývá zkouškami, aby nahradil olejovou malbu barevným dřívím,“ ozvala se hraběnka Blumenthalová, pokládajíc mezi sebe a paní Hametovou na stůl skvostný spis baronek Lotzových. „Snad budeme také někdy tak šťastny, že baronky Lotzovy nám zjednají pohled na dílo provedené.“

„A jest to první toho druhu obraz, jejž hrabě Radoslav má ve svém atelieru?“ tázala se hraběnka Obersteinová paní Hametové.

„Neviděla jsem posud nic jiného,“ odvětila paní Hametová, „poněvadž nebývám v pracovně pana hraběte; ale pan hrabě sám mi napověděl, že první jeho obraz byla krajinka, partie ze zámecké jeho zahrady v Hosticích.“

„Hrabě Radoslav jest obecně znám svou vášnivou náklonností k přírodě,“ podotkla opět hraběnka Blumenthalová; „on dle přírody netoliko kreslí a maluje, ale také žije; jen že ten život jeho není tak pěkný jako jeho obrázky.“

„Aspoň baronce Křinecké nelíbilo by se obojí stejně,“ mínila baronka Steinfeldová, statečná dáma městská, jejížto muž nedávno přivezl si ze své Londýnské cesty dvě přítelkyně do domu, a ona jídala s nimi společně u stolu a procházela se s nimi po ulici. „Ubohá! Štěstí její, že nemá o tom ani nejmenšího tušení,“ dodala jako soustrastně.

„Už jsme zase v milé medisanci, v sladké pomluvě,“ upozornila starší ze sester Lotzových, baronka Arnoštka. „U nás musí se míti každý velice na pozoru, ať pán ať dáma, aby nevybočil z vyšlapaných cestiček úřadních mravův, sice propadne přísné kritice beze všeho milosrdenství. Takových malicherných poměrů v jiných velikých městech a národech není možno nalezti. Já ujmu se hraběte Radoslava proti každému, nedopustilli se jiného zločinu, leda že co umělec také žije podle přírody. O paní baronce Křinecké není tu ovšem ani nejmenší zmínky; její poměr k hraběti Radoslavu patří na jinou stranu, ten nemá s uměleckou jeho činností pranic společného.“

Paní Hametová naslouchala s rostoucí zvědavostí; ač slyšela velmi mnoho, nevěděla, jak to všechno souvisí. Ale tolik už srozuměla, že co učitelka hry na harfu v domě hraběte Josefa Radoslava a zároveň baronky Marty Křinecké octla se v postavení velmi zajímavém a snad i výhodném. Nyní teprv jako bleskem rozbřesklo se jí v hlavě, proč paní baronka Křinecká po každé tak pilně se jí vyptává, jestli hrabě Radoslav úplně zdráv, čím naplňuje všechen svůj čas, pojedeli brzy na svůj statek atd.

„Věčná škoda i jeho i jí, že se nemohou tak snadno dostati,“ litovala mladši baronka Lotzová. „Jsou oba tak hodní a hezcí lidé, slušelo by jim to, kdy by patřili k sobě.“

„A co pak jim vadí?“ ptala se baronka Fischbachova plná udivení.

„Což vy to posud nevíte?“ vpadly jí do slova zároveň hraběnky Blumenthalová i Obersteinová. „Nejnepatrnější maličkost,“ pokračovala hraběnka Blumenthalová, „kousek přírody v podobě domácí hospodyně, která už osmnáct let drží hraběte Radoslava v šachu. To jsou následky jeho náklonnosti k přírodě.“

„Chtěl se už několikrát oženiti,“ ujala se slova hraběnka Obersteinová, „ale první jeho láska vždycky mu zastoupila cestu, vyhrožujíc velmi delikatními odhaleními.“

„Ta selská ženština s tím věčně červeným kosmonoským šátkem na hlavě . . .?“ tázala se baronka Grahlová všecka ustrnulá.

„Ano,“ přisvědčovala hraběnka Obersteinová, „Baruška byla před dvacíti lety velmi krásné děvče a jest posud šťastnou sokyní všech nevěst hraběte Radoslava. Hlídá netoliko jeho umělecké sbírky, nýbrž ještě více jeho samého, aby jí neuklouznul.“

„Tu vidíme, že takový andílek ze dvora umí vládnouti nad našimi mladými pány zcela jinak, než naše baronesky a komtesky,“ podotkla od sousedního stolku dáma prostředního věku.

„A konečně, co by to mohlo býti tak hrozného, čeho by se byl hrabě Radoslav dopustil, aby nemohl už nikdy zbaviti se pro to takového poručnictví?“ zvolala nejbližší dáma podlé hraběnky Blumenthalové. „Myslím, že krásná Baruška s odbytným několika tisíc zlatých ráda by se vrátila, odkud přišla, neboť za tak moudrou ji považuju, aby se nedomýšlela, že hrabě Radoslav ji udělá poupátkem na svém rodokmenu, jenž kořeny svými prý dotýká se až samé kolébky nejstaršího panovnického rodu v této zemi.“

„Pokoušel prý se o své vykoupení už několikrát,“ poučovala hraběnka Blumenthalová svou sousedku, „ale vždy marně. Baruška má také svou pýchu, nechce vzdáti se příjemného postavení, jehož způsobem velmi snadným byla dosáhla.“

„A ví baronka Křinecká, s kým vlastně závodí o přízeň hraběte Radoslava?“ interesovala se opět baronka Grahlová.

„Není ani možno, aby nevěděla o tom zhola ničeho,“ odvětila hraběnka Obersteinová, „však nejspíše domnívá se, že to není tak zlé a doufá, že svou vytrvalou láskou všechny překážky odstraní.“

„Musím se přiznati,“ osvědčovala se táž dáma, „že taková odvaha jest hodna obdivu. Hrabě Radoslav vyniká sice mezi našimi pány nevšední krásou a příjemností mravův, i jeho jmění a vzácné postavení u dvora činí z něho muže velice interesantního; ale proto všechno závoditi se selskou dívčicí, k tomu jest potřebí zvláštního romantismu.“

„Toho má baronka Křinecká nadbytek,“ tvrdila hraběnka Obersteinová. „Dle mého mínění nezvolila si právě nejvhodnější místo k pěstování svých životních plánův. Ústav šlechtičen může její výstředností ještě doznati újmy své posud vždy výtečné pověsti. Kdo neumí svým citům udělati násilí, má zůstati v soukromí sám pro sebe a nevstupovati do společnosti, která má právo žádati na něm, aby šetřil dobrého jmena jejího,“ dodala s rostoucím ohněm.

„Ještě nestalo se nic,“ napomínala starší baronka Lotzová, „co by se jí mohlo pokládati za zlé. Několik jiných baronesek i komtesek vzplanulo k němu milostným zápalem už před ní. Až se přesvědčí, že všechno úsilí jest marné, bude následovati příkladu svých předchůdkyň; zůstaví hraběte Radoslava jeho osudu. A to bude velmi brzy. Nějakého pohoršení není se obávati při dámě tak pečlivě vychované a z bouřných let mladosti přece už vykročilé . . .“

Společnost tak horlivě byla se bavila rozborem domácnosti hraběte Radoslava a interesu baronky Křinecké, že téměř zapomněla na příčinu, pro kterou se dnes byla sešla. Už se šeřilo v saloně ověšeném zaprášenými záslonami z hnědého ripsu, když tu otevřely se dvéře a vstoupil host, k jehožto uvítání ve zdejším městě baronky Lotzovy dnešní dámskou společnost byly sezvaly. Baronka Arnoštka přitiskla si měkký čepec z černých krajek pevněji na rozcuchanou hlavu, zastrčila dlouhé konce tylového šátku téže barvy, jenž měl nahraditi veškerou toaletu svrchní části těla, nestejně do boků, tak že oba cípy na zadech rozbíhaly se v podobě vlašťovčího ocásku, a pospíchajíc těžkým šouravým krokem svému vzácnému hostu vstříc uvítala jej vřelým stisknutím rukou a odevzdala své sestře Johanně, která lišila se od ní jen zmačkanou fialovou mašlí na pravé straně čepce. Sama spěchala do předpokoje, aby přinesla lampy: neboť mimo starou posluhovačku v kuchyni baronky Lotzovy neměly žádného služebnictva; pro zvláštní poselství v městě, jež nemohly vyříditi si samy, vypůjčovaly si lokaje od domácí paní v prvním poschodí.

Baronka Johanna vykonávala zatím vzájemné představování přítomných hostí a cizí zpěvák nemálo se podivil, že se nalézá ve společnosti výhradně dámské. Však už dříve než do tohoto domu vstoupil, dověděl se v hotelu o podivnostech baronek Lotzových, že na něco neobyčejného byl připraven. Pravilo se mu, aby jen přijal pozvání baronek, že bude míti úspěch svého vystoupení v divadle pojištěný, poněvadž reklama jejich nakloní mu přízeň téměř celé aristokracie zdejší, která v umění i ve vědách považuje baronky Lotzovy za spolehlivé znalce.

Některých vážných pochybností o tom Chiarino ovšem nedovedl ubrániti se, když baronka Arnoštka byla snesla dosti lamp, aby ozářeny byly všechny přítomné osoby. Nicméně když po odbytých zdvořilostech uvítacích celá společnost byla se stišila kolem několika stolkův, nemyslil na nic než na své umění, a tu v průvodu piana, při němž střídaly se obě baronky Lotzovy, tu v průvodu harfy, na nížto svou neobyčejnou zručnost dokazovala paní Hametová, zpíval své solové partie z nejznamenitějších oper italských a francouzských. Tenor jeho vzácné síly a výšky uchvacoval mysl posluchaček neméně, než ušlechtilý výraz tváře a elegantní ruch stepilé postavy jeho. Mezi přestávkami rozpřádal se hovor čím dále tím živější o jeho italské vlasti, o nynějším rozkvětu hudebního umění, o zdejších divadelních a uměleckých poměrech a t. d.

„Musím s vděčností vyznati,“ pravil Chiarino velmi plynnou franštinou, když společnost v nové přestávce jej opět zasypala chválou a velebením, „že na dráhu svého umění uveden jsem byl, ctěné dámy, vaším krajanem.“

Baronka Arnoštka právě přinášela do salonu veliký tác se zmrzlinou po miskách rozdělenou a na chvíli zastavila se s tím uprostřed dveří plná udivení nad takovýmto zajímavým zjevením. Ostatní dámy současně upřely své tázavé zraky na mladého muže.

„A kdo z našich krajanův byl tak šťasten, že se zvěčnil ve vaší paměti?“ obrátila se k pěvci baronka Johanna.

„Byl jsem co chudý osmiletý chlapec přijat k posluze v klášteře kapucínském v Římě. Toho času žil tam muž, přišlý z vaší země, aby odbyl studia bohoslovecká a stal se řeholníkem. Pro svou všestrannou a důkladnou učenost jakož i pro zvláštní opravdovost svého úmyslu dosáhl velmi ochotného přijetí do řádu. Říkali mu zkrátka „cizí doktor“. Bylo mi nařízeno, abych obstarával posluhu v jeho komůrce. Bavíval se se mnou, kdykoliv jsem k němu přišel. Měl mě velmi rád. Bral mě na klín, tiskl mou hlavu na svá prsa, hladil mou tvář, líbal mé čelo a vroucně mě objímaje vždycky hořce plakával, až mně ho bývalo srdečně líto. Všichni ostatní mniši byli na mne nevrlí, mrzutí, zlí; on jediný byl ke mně vždy laskav, přívětiv a pln dobroty. Brzy naučil se italsky tak dokonale, že mně vypravoval o dalekých zemích. Pamatuji se, že mi jmenoval jmeno tohoto města, a když jsem dnes ráno stanul na zdejším kamenném mostě a rozhledl se po řece dolů i nahoru, zdálo se mi, že to krásné město už dávno znám. Byl by se stal ze mne kuchtík a pak na nejvýše fráter v řečeném klášteře, kdy by můj příznivec nebyl upozornil kvardiána na můj hlas a kdy by mně nebyl zjednal prostředky, abych nabyl nějakého vzdělání. Dali mě do školy, kde jsem se naučil zpívat. Zpíval jsem nejdříve v chrámě jejich, až jsem vycvičil svůj hlas dokonale, abych k radě svého dobrodince mohl hledati v něm své další štěstí na dráze umění divadelního. Odešel jsem z Říma s cestující společností operní; když jsem se po několika letech do Říma vrátil, marně hledal jsem svého přítele v klášteře tamějším. Řeklo se mi, že co řeholník se vrátil do své vlasti. Dal bych za to část své slávy, kdy by se mi poštěstilo, abych se s tím drahým mužem v tomto životě ještě jednou shledal. Však má touha jest bez pochyby marná.“

„A jak se nazýval přítel váš?“ tázala se baronka Lotzová, nabízejíc mu mísku se zmrzlinou.

„Jmeno jeho vlastní neslyšel jsem nikdy; v klášteře nazývali jej: páter Julián.“

Dámy z ústavu šlechtičen pohledly na sebe plny udivení.

Hraběnka Blumenthalová úplně zapomněla, že má v kapse vlastní stříbrnou lžičku, kterou na návštěvu k baronkám Lotzovým vždycky brala s sebou.

IV.

„Slíbila jsem umírající matce tvé, že vroucí přátelství, jímž srdce naše po tak drahně let spojena byla, až do posledního vzdechnutí svého zachovám tobě,“ pravila kněžna Felsenheimova s nejlaskavějším pohledem k baronce Martě Křinecké, která podle ní u kulatého stolku při lampové záři, modrým hedbávným stínidlem jemně přitlumené, prohlížela nejnovější zásylku, došlou ze skladu knihkupeckého; „a můžeš se ve mne důvěřiti, milá Marto,“ připojila s výrazem něžnosti opravdu mateřské, „že dcera mé nejdražšší přítelkyně jest mi z celého světa nejbližší.“

Smutné oči baronky Křinecké vzdvihly se od kněh, po kterých už chvíli jen byly bloudily, a potkaly se s pohledem kněžniným, jehožto

láskyplný klid musil utišiti v duši každou bouři. Baronka pocítila blahé kouzlo tohoto pohledu už několikráte, ale dnes dojala ji božská jeho moc neodolatelně. Sklonila se k rukoum, kteréž kněžna k ní vztyčovala, políbila je a složila do nich své horké čelo.

„Proč jsi dnes nepřijala pozvání k baronkám Lotzovým?“ tázala se kněžna po několika minutách hlubokého mlčení, do něhož otevřenými dveřmi balkonovými vzhůru sem šuměl ruch večerního života městského. A přisednuvši k ní blíže, vzpřímila ji podle sebe i urovnávala měkkou rukou spuštěné vlasy její.

„Neměla jsem dnes ani nejmenší touhy po společnosti cizí,“ odvětila baronka, vyjasňujíc svou žalem ubledlou tvář. „A, přiznám se,“ dodala s dětskou důvěrou, „těšila jsem se, že přece nezůstanu sama.“

„Pozvala bych tě ještě častěji k sobě,“ odpověděla kněžna, „kdy bych se neobávala, že snad se ostýcháš, omluviti se, kdykoliv si už jinak zamýšlela užiti svého času.“

„Vaše Jasnost ráčí dobře věděti, že všechna má pilnost nestačí, abych naplnila čas, jejž v tomto domě mám, a že mi největším dobrodiním, když před sebou samou mohu nalezti útulek u Vaši Jasnosti.“

„Lituju velice, že má přímluva u pátera Juliána posud byla marna,“ vece kněžna, „člověk nemůže mnoho hodin nepřetržitě žíti, aby neslyšel lidského hlasu; když odpoledne přichází k tobě paní Hametová, bylo by mně bývalo velmi milé, kdy bysi ráno byla mohla studovati s páterem Juliánem, byť jen proto, abysi nemusila mluviti nahlas sama pro sebe.“

„Jeho důvod proti studium vědy přírodní vzbuzuje ve mně upřímnou soustrast jednak s jeho minulostí,“ podotkla baronka, srovnávajíc před sebou knihy dle jich oboru, „jednak s jeho přítomností. Viděti, že velmi mnoho v životě utrpěl a že sám od sebe odhodil jedinou útěchu, která mu zbyla. Mohu Vaši Jasnost ubezpečiti, že jediný lék pro své smutné chvíle nalezám v pozorování a poznávání přírody. Hudba uvádí mě velmi často do útrap ještě větších,. ale studium přírody poskytuje vždy blahého upokojení.“

„Doufám, že se mi ještě podaří, získati našeho mnicha pro tvá oblíbená studia, a ty pak jako v odměnu, že zase uvedeš jej zpět k těm radostem, od nichž v pochybeném nevražení na původce svého životního neštěstí on sám sebe byl zapudil.“

„Nemohu slovům Vaší Jasnosti dobře rozuměti,“ odpověděla baronka. „Jak bych já, ubohá, slabá, jež sama trpím a pomoci potřebí mám, mohla jen poněkud vyjasniti život cizího muže, už téměř ukončený a tak proti všemu světu postavený, že se v něm změniti nemůže už nic, leda jeho trvání?“

„Nebudeš mi pokládati za nediskretnost, milá Marto,“ pravila kněžna, „když ti povím, že páter Julián už zná tvé životní snahy, tvé tajemství, můželi nazývati se ještě tajemstvím, co aspoň v naší společnosti šlechtické všichni dávno vědí.“

Baronka Křinecká zarděla se až po čelo, dech se zatajil v ní, ale jen aby ihned tím bouřněji rozvlnil její prsa. Zrak pln obavy a bázlivé výčitky spočinul na kněžně. (Pokračování.)

Ženská bibliotéka. Redaktorka Žofie Podlipská. Svazek 40. Přeslavný doktor Matheus. Román Erckmanna-Chatriana. Přeložil Bedřich Frida Nakl. J. Otto, v Praze 1878.

Františka Pravdy Sebrané povídky pro lid. Dílu IV. seš. 1. Nakl. I. L. Kober, v Praze 1878.

Rolník nového věku. Knihy naučné a promyslné pro hospodáře. Vydávají dr. J. B. Lambl a Karel Lambl. Svazek 25. Veškeré nauky lesnické. VI. Tabulky lesnické. Druhé, nově v metrické míře spracované a rozmnožené vydaní. S 1 vyobrazením Nakl. týž, v Praze 1878.

The new Rocky-Mountain Tourist. Arkansas valley and San Juan Guide. By J. G. Pangborn. Third edition. Chicago: Knight Leonhard. 1878.

A geographically Correct County Map of States Traversed by the Atchison, Topeka and Santa Fe Railroad and its Connections.

Věstník Matice Opavské. Ročník I. Zdržuje v sobě ve způsobě zpráv dějiny Matice Opavské od jejího začátku až do 15. března 1878. Nákladem Matice Opavské, v Opavě 1878.

Katalog knihovny klubu přírodovědeckého v Praze. Nákladem klubu. v Praze 1878.

Seznam českých knih a časopisů, které má na skladě Fr. A. Urbánek v Praze.

Seznam českých knih a časopisů, které na skladě má knihkupectví V. J. Hejcmana v Hradci Králové.

Zprávy architektů a inženýrů v království českém. Red. Jos. Schulz a Salaba. Ročn. XIII. seš. 1.

Славянскій Міръ. Иллюстрированное изданіе литературныхъ, историческихъ и географическихъ статей. Ročník 1878, číslo 16—17. Vydavatel V. P. Turba v Petrohradě.

Niwa. Red. M. Godlewski. Rok VII. Zesz. 82. a 83., ve Varšavě 1878.

Lech. Tygodnik illustrowany. Red. Józef Chociszewski. Rok I., č. 15. až 23. V Poznani 1878.

Vienac zabavi i pouci. Odgovorni urednik August Šenoa. God. X. Br. 16-22. V Záhřebě 1878.

Besedy mládeže. Red. prof. J. Kouba. Svazek. 145. Několik povídek pro československou mládež. Sepsal J. V. Š. (S obrázkem.) Nakl. Mikuláš a Knapp v Praze. v Karlíně 1878.

Český Včelař. Red. Jos. Mikuláš (Boleslavský). Ročn. XII. č. 6.

Listy chemické. Red. prof. Karel Preis a prof. Ant. Bělohoubek. Ročn. II. čís. IX.

Listy průmyslové. Red. prof. Al. Studnička. Ročn. IV. čís. 11—12.

Vesmír. Red. dr. C. Kotal a F. Nekut. Ročn. VII. čís. 15. a 16. (Přidáno souhvězdí naší oblohy, sestavené prof. Al. Studničkou.)

Akademické listy. Red. Ot. Karlický. Ročn. I. čís. 9.—11.

Pražské hospodářské noviny. Red. Jos. Dumek. Ročn. I. č. 9—10.

Háj. Red. Jan Doležal. Ročn. VII. čís. 5.

Beseda učitelská. Red. K. Bulíř a K. Taubenek. Ročn. X. č. 18—22.

Světozor. Red. Vojt. Mayerhofer. Ročn. XII. čís. 21.—24.

Lumír. Red. J. V. Sládek. Ročn. VI. čís. 15.—17.

Česká Včela. Red. Boh. Pichl. Roč. III. č. 10. a 12.

Slavia. Redaktor A. H. Sokol. Ročn. IV. č. 11.

Ženské listy. Red. Eliška Pechová Krásnohorská. Ročn. VI. čís. 6.

Humoristické listy. Red. J. R. Vilímek. R. XX. č. 21.—24.

Koleda. Red. Fr. Bayer. Ročn. III. č. 16.—17.

Paleček. Red. Ig. Herrmann. Ročn. VI. čís. 21.—24.

Ozvěna. Pořádá B. Frida. Ročn. I. seš. 4.

Vartyo. Red. Em. Binko. Ročn. I. čís. 10.

OBSAH.

OSVĚTA vychází dne 25. každého měsíce.

Na Osvětu předplácí se

i s poštovní zásilkou

na čtvrtletí **1** zl. **50** kr., na půl roku **3** zl., na celý rok **6** zl.;

jednotlivé číslo stojí **56** kr.

Ročníky 1871, 1872 (vyjímaje č. 1., 2. a 3.), **1873—1877 jsou posud na skladě; první jest za 4 zl. 50 kr., druhý** (č. 4.—12.) **za 2 zl. 70 kr., ostatní po 6 zl., vázané v kůži o 1 zl. více; desky téže vazby na jednotlivý ročník po 70 kr.**

Nefrankované listy se nepřijímají. Reklamace se nepečetí a nefrankují.

Číslo 8. Sešit srpnový.

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK VIII — DÍL II

1878

Redakce, administrace i expedice
v Ostrovní ulici č. 6 n. 1508—II.

V PRAZE

TISKEM JOSEFA KOLÁŘE — NÁKLADEM VLASTNÍM

1878.

Ctěné odběratele našeho časopisu, jichžto předplacení vyčerpáno jest, snažně žádáme, aby je záhy obnoviti ráčili.

Vydavatelstvo „Osvěty."

Knihy redakci Osvěty zaslané:

Život Josefa Jungmanna. Z usnešení užšího sboru musejního pro řeč a literaturu českou sepsal Václav Zelený. Druhé vydání rozmnožené rejstříkem jmen a věcí a podobiznou. Sešit druhý. Nakladatel Theodor Mourek, v Praze 1878.

Бытъ Грековъ и Римлянъ. Сочинение Ф. Ф. Велишскаго. Переводъ съ чешскаго членовъ Кіевскаго отдѣленія общества классической филологіи и педагогики, подъ редакціей И. Я. Ростовцева. Sešit 2. V Praze 1878.

Poetické tradice Thráků i Bulharů. Podává dr. Leopold Geitler. Nakl. Theod. Mourek, v Praze 1878.

Doba poroby a vzkříšení. Rozhledy v kulturních dějinách kralovství českého v XVII. a XVIII. století. Sepsal Karel Adámek. Sešit 2. V komisi dr. Grégra a F. Dattla, v Praze 1878.

Poesie světová. Sbírka básnických spisův jinojazyčných. Sv. XVIII. Poesie francouzská nové doby. Přel. Jarosl. Vrchlický. Nakl. dr. Ed. Grégr, v Praze. 1878.

Bibliotéka románů původních i cizojazyčných. Díl prvý. Cavani. Román. Napsal Ladislav Stroupežnický. Nakl. Theod. Mourek, v Praze 1878.

Dějiny města Turnova nad Jizerou v Boleslavště. S užitím pramenů nejvíce listinných sepsal prof. Justin V. Prášek. Sešit 9. a 10. Nákladem c. k. výs. sboru ostrostřeleckého v Turnově. V komisi Fr. A. Urbánka, v Praze 1878.

Poetická čítanka. Sbírka básní původních i přeložených, již dle básnických druhů k tisku upravil Vácsl. Petrů. Sešit 22. Nakl. I. L. Kober, v Praze 1878.

Stručný všeobecný slovník věcný. (Malý Slovník naučný.) Redaktor Jakub Malý. Dílu IV. seš. 9. Nakl. týž, v Praze 1878.

Romány a povídky. Pořádá J. J. Stankovský. Svazek 28: Příhody Hadži Baby. Nakl. Mikuláš a Knapp, v Praze, v Karlíně 1878.

Praktické tabulky, jmenovitě: tabulky úroků od $^1/_2$—10 procent, škály kolkovní a nejdůležitější změny ze zákona kolkovního atd. Seznam záložen česko-moravských. Sestavil Frant. Pok. Nakl. týž.

Slovo o kritiku p. Fr. Prusíkovi. Od dr. J. Gebaura. Naklad. dr. Grégr, v Praze 1878.

O nynější politické situaci národa českého. Vydání třetí. Nakl. K. Bellmann, v Praze 1878.

Kenilworth. Román od Waltera Scotta. Přeložila D. Hanušova. Díl I. a II. Nakl. J. Otto, v Praze 1878.

Ženská bibliotéka. Redaktorka Žofie Podlipská. Svazek 11. Přeslavný doktor Matheus. Román Erckmanna-Chatriana. Přeložil Bedřich Frida. II. Nakl. týž. v Praze 1878.

Laciná knihovna národní. Serie II. čís. 85.—89. Tajemný ostrov. Román od Jul. Vernea. Z franc. prel. Frant. Brábek. III.—VII. Nakl týž, v Praze 1878.

Divadelní bibliotéka. Vydává Jar. Pospíšil. Svazek 52. Paličova dcera čili Pražská děvečka. Činohra v pěti jednáních od Jos. K. Tyla. (Třetí vydání.) Hrdinové. Veselohra v jednom jednání. Dle Marsana vzdělal Frant. Vinkler. Nakl. Jaroslav Pospíšil, v Praze 1878.

R. 1878. Č. 8.

OSVĚTA

Slované ve Slezsku.

Píše

Jaromír Hrubý.

I. Poláci.

Smutno psáti o Slovanech ve Slezsku. Zdá se mi, kdy by přišel Kollár po dvaceti letech opět na svět a psal znovu svou Slávy dceru, že by mu bylo do ní vložiti nový zpěv, nadepsaný *„Odra—Visla“* a v něm shledávati hroby bývalých v tomto poříčí Slovanů. Ne více než dvacet let odměřil všemocný nyní kancléř říše německé životu Slovanů na území pruském; až léta 1896. naplní se onen osudný dvacátý rok, nemá z úst poddaných říše německé zníti jiný jazyk mimo německý. Téměř tři miliony lidí, dnes ještě jazykem slovanským hovořících, má během dvaceti let rozmnožiti počet národa německého. Že se tak najisto stane, o tom nyní aspoň nepochybuje nikdo z těch mužů, při nichž jest vláda nad národy pruskými.

Avšak i příznivci Slovanstva hledí s nemalou starostí v nejbližší budoucnost, a mnohý, optášli se ho, zda možno miliony Slovanů škrtnutím péra přetvořovati v Němce — mnohý pokrčí ramenem a ukáže na osud Polabanů, na ubohé Srby lužické, jimž denně půda pod nohama mizí a na železnou, bezohlednou důslednost, s jakou v Prusku zákony jednou dané dále se provádějí. A navštívili člověk sám pruské krajiny slovanským lidem obydlené a sezná blíže život jejich, musí bohužel přisvědčiti, žeť to možno.

Přestanu na vypravování o Slovanech v Horním Slezsku, mezi nimiž jsem delší čas žil a jejichž povahu i mravy jsem, na kolik mně možno bylo, u samého pramene, na vesnici, sledoval. Jeť obyvatelstvo slovanské v Horním Slezsku poměrně nejčetnější, a bezpečně dá se tvrditi o Polácích dolnoslezských, co platí o Slezsku Horním.

Pode jmeno Slezsko shrnují se nyní země původu různého, namnoze teprvé za dob nejnovějších se Slezskem spojené, sáhající od hranic Braniborska a Poznaňska na jih až k horám Jesenickým a k Beskydům. Část severozápadní v sousedství království saského a pro-

vincie braniborské, východní to polovice markrabství hornolužického, teprvé smlouvou ze dne 18. května 1815 od Saska oddělena a k provincii slezské připojena byla. V ty doby (9. června 1815) odstoupeny Prusku i moravské enklavy, až dosud uprostřed pruského Slezska se nacházející. Hrabství Kladské bývalo částí království českého a podnes k okršku arcibiskupa Pražského patří.

Krajina mezi Ratiboří a rakouským Slezskem po levém břehu Odry bývala částí knížetství Opavského a Krňovského a tudíž zemí původně moravskou a neprávem nazývá se Slezskem podobně jako i Opavsko rakouské. Od Slezska však odtrženo jest území Osvětimské a Zátorské, jež nyní s Haličí spojeno jest.

Země vlastně slezské osazeny byly od pradávna lidem polským, Kladsko a Opavsko českým, marka lužická srbským. Podnes shledáváme se v krajinách těch s původním obyvatelstvem slovanským, avšak živel německý na tolik již mezi ním se zmohl, že tvoří daleko značnější většinu obyvatelstva a roste neustále, kdežto živel slovanský klesá a tu onde již vymírá.

Ve Slezsku rakouském žije dle konskripce z r. 1869 (bez udání národnosti) na 93·59□ m. 544.000 obyvatelů, z nichž národnosti slovanské je 266.000 a sice Čechoslovanů asi 112.000, Poláků 154.000. Němců je v rak. Slezsku 278.000. Ve Slezsku pruském je (dle sčítání v prosinci 1875) na 741·74□ m. 3,843.699 obyvatelů, z nichž Čechoslovanů (v Kladsku, Opavsku, v okrese Opolském a v okolí Vratislavi) asi *) 70.000, Poláků asi 720.000 a Srbů lužických přes 30.000; celkem tedy obyvatelstva slovanského okolo 820.000, proti nimž stojí přes 3 miliony Němců. Ve Slezsku rakouském tvoří tedy živel slovanský dosud dobrou polovici všeho obyvatelstva, kdežto na území pruském téměř jen jednu pětinu, an živel německý zaujímá skoro celé čtyři pětiny obyvatelstva. Smutný tento poměr objeví se ještě ve světle temnějším, povážímeli, že lidu slovanskému vykázány nyní už toliko chatrče chudých vesniček, kdežto bohatší kraje na venkově a města skoro vesměs jsou v rukou německých.

Poněvadž část Horní Lužice nahodile připojena jest ku Slezsku, nebude v této stati o Srbech lužických jednáno. Chceme věnovati pozornost svoji toliko Polákům a Moravcům, kterýmž jmenem zovou se slezští Čechoslované.

Slezsko je částí německé roviny a v severních končinách, ve vládních okresích Lehnickém a Vratislavském, dosti úrodné. Horní Slezsko či Opolsko jest úrodnější jen podél Odry a jejích přítoků; polohy vzdálenější tvoří písčité planiny aneb drsně rozvlněnou pahorkatinu, kteráž jen spoře odměňuje práci rolníkovu. A právě tyto neúrodné kraje jsou vesměs v rukou polských, kdežto úrodná pořičí dávno již zaujali Němci.

---

*) Při konskripci z r. 1875 nebylo na listech konskripčních více rubriky pro národnost, neboť vláda pruská neuznává na území svém žádné jiné národnosti mimo německou. Roku 1861 bylo v pruském Slezsku Poláků 719.327, Srbů lužických 32.357, Čechů 10.129, Moravců 48.550. Cifrám těmto nesluší však váhy přikládati, neboť každý Slovan, umějící několik vět zběžně po německu prosloviti, byl zapsán za Němce.

Přijíždímeli z Moravy směrem k Haliči, počínají vesnice rázu polského hned za Bohumínem, jenž stojí asi na rozhraní národnosti polské a české, ač přechod z valašského nářečí českého do Těšínské polštiny je tak pozvolný, že meze jeho určitě vytknouti se nedají. Dvě, tři hodiny za Bohumínem jedem však již po půdě ryze polské.

Kola vozu zaryta po nápravy do písku, jehož skřípot proniká ucho; koně brodí se jako ve sněhu; jemný prach vznáší se kolem povozu jako dusivý oblak, vdírá se každým vdechnutím do plic a za krátko obestře ostrým, šedivým závojem koně, vůz, šat i tvář. Víčka od stálého stírání písku s očí umdlévají, zavírají se; temné duněni kopyt zaznívá jednotvárně v ucho a kolísání se vozu ukolébává v spánek.

Na štěstí nejsou distance příliš dlouhé, neboť polské vesnice jsou stavěny nikoliv jako u nás v souvislých řadách a skupinách, nýbrž roztroušeně po veliké prostoře, tak že jedna druhé valně se přibližují. A poněvadž kolem každého domku se nalézá sad a hojnost přerozmanitě skupeného stromoví, bývá s návrší pohled na rozsáhlou takovou polskou vesnici dosti malebný. Podivno však, že sázejí na zahradách stromoví nejvíce divoké — duby, lípy, topoly, jasany, zvláště pak olše a vrby — a zřídka jen stromy ovocné. Snad je podnebí ovoci méně příznivo, neboť rovina slezská má svah severní, tak že studené větry, které takměř bez ustání po celý rok vanou, vzrůstu a zdaru ovoce překážejí, kdežto jižním teplým větrům vadí vysoké Karpaty a Beskydy, tvořící nejjižnější hranici Slezska.

Uprostřed vesnice skupí se pravidelně několik domků těsněji kolem kostelíčka a hospody, i tvoří jakési jádro celé dědiny. Skupina tato stojí za podívanou. Vše je samé dřevo: nízká chaloupka s drobnými okénky a slaměnou střechou, osmihranná, skoro okrouhlá stodůlka, jejíž střecha sahá skoro až k zemi a jen nade vraty je trochu vyvýšena; též hospoda s hrozně malovaným štítem je dřevěná a dřevěný je také kostelíček. Mohutná břevna, z nichž je srouben, dokazují, že se nad jeho nachýlenou stříškou přehnalo snad již několikero století, neboť kmeny tak značných rozměrů dávno již v lesích tamějších se nenalézají. Pod samou střechou kostela běží řada drobných okének a kolkolem se táhnoucí nízké, otevřené podloubí a nizounké dvéře nutí vcházejícího v tento stánek boží, aby sklonil hlavu a to hezky hluboko. Zcela zvláštního tvaru je věž. Její čtyři stěny jsou střechovitě nakloněny a podobně jako malá báň nad nimi, jsou pobity tesinami až k zemi, tak že se zdá, jako by střecha věže vzrůstala přímo již ze země.

A ještě primitivnější ovšem je stavba chalup. Čtyři sroubené stěny a nad nimi na zvláštních sloupcích došková střecha, která nesouvisí s vlastním příbytkem, tak že možno chalupu zbořiti a střecha přece zůstává neporušena. Charakteristické je v polských dědinách splétání nizounkých plůtků z vrbového proutí. Vše je ohraženo plotem a každý předmět i oddíl zvláště. Kolem chalupy vine se plůtek, cesta ku stodole je ohražena plotem, louže, kde se kačky a husy plaví, zas jiným plotem, studna má zvláštní plůtek, zahrada zvláštní a ještě zvláštní plot běží kolem trávníku, kde se za léta provaluji vepříci.

Aby měli dosti proutí na pletení, vysazují kolem zahrady, chalupy a kolem cest všude vrby, jež po několika letech vždy ořezují,

při čemž nabývá oklestěný, kostrbatý, omšený a vyhnilý vrbový pahýl různých bizarních tvarů, jako směšných karikatur lidských tváří, že mimoděk připadají Hálkovy verše:

Prohlížely se v rybníce
tři vrby babky, babice,
zda ještě, jak za svobodna,
je která k světu podobna.

Ta jedna zrovna bez huby,
ty druhé s ústy bezzuby,
bez těla kosti, beze měr,
šat na hadr a plný děr.

Ta jedna chromá na ruku,
ta druhá z mechu paruku,
a v prsou všem, by střehl mír,
vyspává za dne netopýr...

Byloli mi kdy večer při měsíčku jíti takovou vrbovou alejí, zdávalo se mi, že jsem zabloudil do některého zakletého zámku našich pohádek, kde vše živé jedovatým dechem čaroděje zkamenělo a stuhlými, fantastickými tvářemi po mně zírá.

První dojem, jejž polská vesnice v Horním Slezsku na příchozího učiní, je dojem *chudoby.* A příčinou toho je starodávný poměr polského sedláka k velkostatkáři. Slezsko bývalo od jakživa miniaturním obrázkem světa slovanského. Drobení slovanských držav — které leželo v povaze všech slovanských národů, a jež bylo příčinou, že museli po staletí úpěti pode jhem na počet slabších výbojných cizáků normanských a všemožných asijských hord — dosáhlo ve Slezsku svého vrcholu. Co okres, to bývalo samostatným knížectvím, a toto drobounké knížectví rozděleno bylo opět mezi množství zemanů a rytířů, tak že každá ves tvořila aspoň jedno panství. Mnohé vsi ovšem bývaly sídlem i více statkářů, ba některá přivedla to až na čtyři. Lid venkovský byl pak toliko robotním dělnictvem na statcích panských; vlastních pozemků neměl; mívalli je kdy, byl během času o ně připraven mocnějšími statkáři.

Teprvé v dobách pozdějších, když se zmáhal nedostatek stálých sil pracovních, usazovali držitelé rytířských statků na svých pozemcích stálé dělníky, jimž vystavěli uprostřed polí chalupy a ku každé odměřili několik jiter polí, čímž si je zavázali navždy k svým službám. Způsobem takovým vzniklo při každém statku rytířském několik osad čili kolonií (jak ve Slezsku je zovou), pojmenovaných z pravidla po zakladateli. Z osadníků takovýchto kolonií stali se nyní samostatní sedláci; však nesmí nám při slově *sedlák* tanouti na mysli sedlák český, jenž někdy vládne až několika sty měřic pozemků: jejich pozemky jsou namnoze tak nepatrné, že jim ani za to nestojí, aby si pro ně vlastní potah vydržovali. Vím na př., že ve vesnici asi s 1000 obyvatelů toliko 5 statků mělo vlastní potah a vozy; ostatní vozili mrvu na pole a obilí o žních s pole buď na trakaři, aneb si najímali potah z panského dvora. A poněvadž jim tento přijde velmi draho, zapřahují se zhusta do vozu sami. Viděl jsem nejednou, jak v poli zapřažena byla do pluhu neb do bran žena neb dcera sedláka, jenž jimi oral, neb jak synek, zapřažen s býčkem neb kravičkou do pluhu, táhl s nimi společnou brázdu. V české historii vypravuje se o podobných případech za dob největšího ponížení a nejkrutější bídy; v horním Slezsku jest to zjevem každodenním.

Nejdůležitější plodinou horního Slezska jsou brambory a vedle nich žito — to jediné, co v písčitých tamních půdách se daří. Polní hospodaření rozděleno tam na tři léta: prvý rok sejou žito, po něm sázejí brambory a třetí rok zůstává pole pravidelně ležeti ladem a hnojí se. Však zcela zvláštním způsobem. Dobytka chová se tak málo, že nepostačí k vyrobení dostatečného množství mrvy, jehož žádá si vždy lačná, neúrodná prsť; i sejou tedy mrvu na pole, jež má býti zúrodněno a mrva musí na něm sama vzrůsti v podobě zvláštní rostliny, u nás téměř neznámé, již tam jmenují obecně botanickým názvem *lupina* (vlčí bob, škrkavičník). Tato rostlina má zvláštní povahu; nežádá si od půdy, v níž zrůstá, ničeho víc, než co by kořínky zapustila a první klíčky vyhnala; pak ssaje potřebnou sobě potravu ze vzduchu, z něhož žije a tyje dále, až vyžene v dosti mohutnou šťavnatou bylinu barvy temnozelené a rozvine se v bohatý, sytě žlutý květ, jenž za tichých, letních večerů naplňuje silně kořennou vůní celé okolí. Pohled na širý lán pole, pokrytý jako zeleným, žlutě květovaným, vonným kobercem, nad nímž bzučí nesčetné roje včel, jest v pravdě půvabný. Avšak v ty doby spočítáni jsou dnové života zajímavé té rostlinky. Přichází oráč s pluhem a zaorává milou lupinu s květem a se vším všudy do země, aby ji příštím rokem ve způsobě zrna neb bramborů zavezl do své špižírny.

Následkem takovýchto hospodářských poměrů je i strava slezského Poláka velmi jednoduchá. Nejdůležitější její část tvoří ovšem brambory, čili — jak sami je zovou — *zemjóky*. Ssedlé, zkyslé mléko a kapusta, t. j. kyselé zelí, doplňují každodenní tabuli. Maso jest jim přepychem, jenž dovoluje se jen o největších svátcích, o posvícení a o pouti. Ba sám chléb jest jim už pochoutkou, ač na pohled nikoliv příliš vábnou. Žito mele si každá hospodyně sama na ručním mlýnku, jakýž nechybí v žádné domácnosti. Smílá se vše i se slupkou na jednu jako písek hrubou mouku, z níž upečený chléb je barvy temnohnědé a chuti nahořklé.

Zvláštní péči věnují slezští Poláci chovu vepřového dobytka, a péče, jakou jemu věnují, nedostává se přečasto ani vlastním jejich dětem. Vyvádějí ho každodenně na pastvu; tam má každý kus vykázaný sobě pozemek, který smí spásati; aby pak jeden druhého nerušil, je připjat obojkem k řetězu, který se otáčí kolem kůlu, pevně v zemi zaraženého, tak že z kruhu řetězem vyznačeného nijak vybočiti nemůže. Za horkých dnů je koupají a myjou denně studenou vodou, v zimě zas přenášejí mladé, zimou chřadnoucí do světnice a teplý koutek za pecí jim vykazují. A když dobytče už dospěje podle jejich přání, přichází kupec, aby je odehnal na jatky do Vratislavi, nebo až do dalekého Berlína. Výtěžek z prodeje musí krýti téměř celoroční výdaje na šatstvo a podobné potřeby, neboť jiných příjmů jest velice po skrovnu. Jen zřídka kdy zabije si sedlák krmníka pro sebe, a to vždy jen před vánočními svátky, podobně jako na Moravě dosud je pravidlem všeobecným a také u jiných Slovanů druhdy bývalo obyčejem.

Za stálého nedostatku i nejpotřebnějších podmínek životních je přirozeno, že vzdělanost a uvědomělost národní není skvělá. Příčin, jež mravní i duševní pokleslost venkovanů v Horním Slezsku zavinily,

jest více, kteréž navzájem působily a se podporovaly. Hlavně však jsou vinny zvláštní poměry polské vzdělanosti vůbec a pak nejnovější německá soustava školní.

V Polsku pěstuje se literatura v kruzích zcela jiných než u nás; kdežto naši Jungmannové vyšli z nejnižších chaloupek odlehlých vísek, čítá kruh polských literátů v sobě členy nejvzácnějších rodin šlechtických; kdežto u nás česky čte zpravidla jen neurozený lid, čte polskou knihu hlavně polský šlechtic, sedlák jí vůbec nečte. Přec ale je *chłop* polský v krajích a zemích ostatních v daleko výhodnějším postavení, než sedlák slezský; jeť mu pán jeho aspoň vzorem polského vzdělance i poznává, jak vypadá člověk po polsku vzdělaný: sedláku slezskému vzoru takového naprosto se nedostává. Šlechta slezská až na nepatrné výminečky je německá; jsou to pověstní pruští junkeři. Takový dnes za několik tisíc tolarů zakoupí rytířský statek, vytluče po lesích kde který silnější strom, a zítra, podáli mu kdo zaň o sto tolarů víc, prodá jej zase a jde hledat štěstí jinam. Tito lidé v ubohém venkovanu nevzbudí myšlenky, že by mateřská jeho řeč polská mohla býti též prostředkem k dosažení vzdělanosti.

Řeč polského Slezáka, přezývaná wasserpolačinou, jest nejposlednější popelkou ze všech nářečí polských. Připojením Slezska ku koruně české slezští Poláci na dobro téměř odtrženi od ostatních Poláků a vydáni v šanc od východu i od západu valícímu se na ně vlnobití moře německého, před nímž ustupovali a stále ještě ustupují na východ ku hranicím ruským. Jen od jihu bylo jim volněji, kde sousedí s Čechy. Avšak ani toto sousedství nebylo pro ně bez následků polštinu ohrožujících. Vidouce totiž v sousedních českých obcích školy poměrně mnohem spořádanější, než jaké doma měli, a majíce konečně za nedostatku domácích učitelských sil voliti mezi učiteli německými a českými, obrátili se k těmto, a tak se stalo, že ve veliké části vesnic hornoslezských byli na školách učitelé čeští. Tito však nevyučovali jazyku a písmu polskému, nýbrž českému, tak že v ryze polských vesnicích užíváno napotom modlitebních kněh — jiných kněh totiž vůbec se tam nenajde — psaných jazykem českým, a že ve chrámech při bohoslužbách zpívány zcela české písně. Teprvé před dvěma neb třemi desetiletími byly ve mnohých chrámech české písně nahraženy polskými, ale jednáno při tom tak opatrně, že melodie zachována stará a jen text přeložen do polštiny. Melodie českých písní ostatně až podnes zaznívají z chrámů polských, ba ve vesnici Golasovicích mezi Ratiboří a Rybníky zpívány ještě před dvěma lety při evangelických bohoslužbách písně české.

Tak se věci měly až do nedávna. Tu se v očích vlády Berlínské náhle řeč slovanská stala závadou ve vývoji říše německé a — polština, jako čeština, srbština, dánština a litevština vyloučena rázem ze všech škol v Prusku. Do ryze polských dědin dosazeni učitelé němečtí, kteří místy s obyvatelstvem ani smluviti se nedovedou, a těm uloženo, aby během osmileté školní návštěvy hloupoučké wasserpoláčky předělávali v ryzí Němce. Školství věnuje se v Prusku péče veliká; školné se neplatí, budovy školní jsou všude pečlivě zřízeny, učitelé mají slušné platy, návštěva školy je nucená a nedbalost v návštěvě přísně se trestá,

avšak Polák z krásného zařízeni toho nemá pražádného zisku, naopak škola je tu nejmocnějším prostředkem k poněmčování polské mládeže. Dítě nesmí ve škole slova polského promluviti (vyjma první dva tři měsíce, než dovede několik vět po německu pronesti); na ulici nesmí po polsku pozdravovati, sic je trestáno; industriální učitelka, jež neschází ani při žádné vesnické škole, musí žačkám činiti výklady v jazyku německém; ba přikazuje se i dětem ve škole, aby doma s rodiči hovořili po německu, by se i tito stali na stará kolena účastnými dobrodiní kulturního jazyka. Rok co rok odbývají se veřejné školni slavnosti — nyní vždy u výroční den vítězství Sedanského, při kterých za přítomnosti okolního německého statkářstva a úřednictva děti po německu deklamují a zpívají, a které v němčině nejvíce pokročilo, bývá příkladně odměněno.

Poněvadž učitel všechnu píli vynakládá na to, aby dětem vnutil trochu té němčiny, nezbude mu pro ostatní předměty školní času, a dítě vystupuje ve 14. roce ze školy, nemajíc hrubě ponětí o všem tom, k čemu škola jinde je zřízena; za to však odnáší si pro život zárodek odnárodnění, kteréž obyčejně na vojně pak se dokoná.

V této pro slezské Poláky kritické době dostavilo se i jiné ještě neštěstí. U nás v Čechách s důstatek známa je důležitost národního kněžstva, a víme jak dovede v pravdě uvědomělý kněz-vlastenec v lidu působiti; ve Slezsku však není už — až na několik vzácných výminek — kněží-vlastenců, kteří by předkem dbali duše a ducha svěřeného sobě slovanského lidu a pak si teprvé všímali zájmů cizích. Pověstný „kulturní boj,“ jejž v Prusku vede vláda proti katolické hierarchii, strhl k sobě i všechno duchovenstvo hornoslezské, tak že pro samé agitace, protesty a konference nezbude mu chvíle, aby mělo zření k potřebám zmírající národnosti polské; a jen tehdá dovede promluviti k polskému sedlákovi jako k Polákovi, když se jedná při volbách o zvolení poslance klerikálního proti vládnímu liberálovi. Nyní má Slezsko na pruském sněmu neméně než 30 poslanců oposičních (klerikálů) a tuším jen dva liberály vládní; avšak ze všech těch 30 na mnoze od Poláků volených poslanců není ani jediného — Poláka! Na kolik pak takovíto zástupcové lidu, pocházejíce tytýž z docela cizích provincií, neznající ani jazyka svých volitelů, dbají zájmů *polských*, snadno si domysliti.

Avšak přece nezůstal kulturní boj pro slezské Poláky bez užitku. Dostalo se jim polského, prostonárodního časopisu, zvaného *Katolik*, jenž týdně za redakce *Karla Miarky*, nadšeného Poláka v Mikulově vychází. Časopis ten má zajímavou historii. Vznikl z různých, lehounkým slohem psaných, snadno srozumitelných povídek a legend, jež začal Miarka, tehdáž ještě národní učitel, r. 1868 vydávati. Spisky jeho došly záhy značného rozšíření mezi lidem, k čemuž přispěly hlavně osobní návštěvy Miarkovy na vesnicích, při nichž míval i prostonárodní výklady o hospodářství, spolčování a t. p. Asi r. 1870 počal místo svých knížek vydávati týdenník *Zwiastun*, však nedařilo se mu valně: kněžstvo a učitelstvo ke všemu polskému netečné, zůstalo důsledným i při Zwiastunu. Tu vznikl kulturní boj proti vládě německé; kněžstvo uznalo, že jen polským slovem lze na polský lid účinkovati, Zwiastun

stal se náhle vítaným k tomu prostředkem, a též Miarka záhy získán. Jeho týdenník pokřtěn Katolikem, a jak samo jmeno ukazuje, pustil se v boj pro katolictví, zastávaje se spolu i polské národnosti s takým důrazem, že stal se brzy vládě obtížným a tato hleděla získati jej své straně. Vypravuje se dokonce o nabídnutí 100.000 tolarů, jimž ale Miarka šťastně odolal. Vláda chopila se pokutování a žalařování, tím však oposičnímu listu popularnosti jen přibývalo; nyní se ho tiskne víc než 5000 exemplářů, v čas voleb stoupá náklad až na 9000. Mimo Katolika tiskne se v Bytomi dvakráte týdně polský list *Gazeta górnoszląska*, která však nikterak nedostupuje významu Mikulovského Katolika. Konečně založila si i pruská vláda ve Pszczyně konkurenční polský lístek *Szlązak*; neměl jsem nikdy čest ho poznati a nevím, vycházíli dosud.

Uvážíli se, že se do r. 1868 nečetlo v polském Horním Slezsku ani 100 výtisků novin polských,*) je dnešní stav tamní polské žurnalistiky poměrně dosti utěšený; nicméně jsou to dosud jen dva listy, sloužící hlavně účelu cizímu, které mají poskytovati duševni stravu půl milionu hornoslezských Poláků. V nejnovější době založeno — hlavně přičiněním Miarkovým — i více menších knihoven po vesnicích polských, avšak jest pochybno, že by dosáhly valného úspěchu. Neníť, kdo by se o ně staral. Učitel nesmí, a kněží, kteří namnoze již omrzeli se stálým bojem s vládou, neradi by ještě více s ní se rozvadili a proto také knihovnám péče nevěnují, tak že zůstávají ležeti ladem.

O něco snáze vzhledem ku školstvi a národnosti polské vede se Polákům v rakouském Těšínsku. Ne však valně. V příští stati, až jednati nám bude o školství Čechů v rakouském Opavsku, seznáme, že i polština je odkázána toliko do škol vesnických a i tu že musí se rovnou měrou sdíleti s němčinou. Vyšších škol polských ovšem ani zde není. Ve zněmčilém Těšíně, jenž chlubně sám se Vídeňským předměstím (!) nazývá, vychází známá *Gwiazdka Cieszyńska*, polský týdenník, vzniklý ze staršího *Tygodnika Cieszyńského*; podporován jsa hlavně jediným polským vyslancem na zemském sněmu Opavském, známým dr. *Cięcialou*, těší se dosti slušnému rozšíření.

Že uvědomění národní mezi polským lidem za takových okolností. zvláště na území pruském je pod nulou, leží na bíledni a zachovaloli se tu a tam ještě některé zrnečko povahy polské, jest to spíše šťastnou náhodou než vlastní zásluhou.

Poláci, zaujímajíce mezi slovanskými národy podobné místo jako Francouzi mezi Romány, jsou převahou letory sanguinické. Polák zahoří vášnivě pro ideu, jež právě ducha jeho zaměstnává, je čilý, v chováni uhlazený, ovšem ale nevytrvalý. I Slezané zachovali dosud svoji sanguinickou povahu, a důkazem její jest náruživá jejich horlivost u věcech náboženských. Slezské kostelíčky jsou vždy plny žen i mužů. Chłop ze vzdálené vesnice chvátá s velikou modlitební knihou pod

*) Roku 1848 vzniklo v polském Horním Slezsku více časopisů, z nichž nejdůležitějším byl *Dziennik górnoszląski*, v Bytomi vydávaný. V následující však na to reakci zanikl po 2 letech Dziennik jakož i všechny ostatní listy nadobro.

páží ve svátek do chrámu rovněž jako stařičká jeho sousedka; slovo farářova je jim svato, a proti vůli jeho nic se ve vsi neděje; slezský sedlák nepodnikne důležitějšího kroku, neporadíli se dříve s farářem. Poslední krejcar snesou ve svátek do kostela, aby jej dali na oběru. K loňskému jubileum papežskému zanesl jeden tamní kněz do Říma 10.000 frs., sebraných v nejchudších okresích hornoslezských.

Nikde na světě nepořádá se do roka tolik poutí, co v Horním Slezku. Špatným by byl katolíkem, kdo by aspoň jednou do roka neputoval k některému chrámu bogorodzicy-dziewicy. Częstochov zná tamní venkovan každý. Svatých obrázků mají plné jizby; je zvláštní mezi nimi zvyk, že z každého jarmarku, který sedlák navštíví, musí si přinesti aspoň jeden nový svatý obrázek — ovšem již se sklem a rámcem. V pátek se nepostiti je jim hříchem velikým, větším než krádež a opilství.

Všechna ta nábožnost však nijak jim nepřekáží, aby s veškerou horoucností své sanguinické letory lnuli — ke kořalce. Ta stala se jim opravdu pátým živlem. Nepijou toliko muži, nýbrž i ženy a dívky bez rozdílu, a jsou příklady, že žena v tom ohledu i nad muže předčí. Matka zaučuje své dítko pití kořalky již v kolébce. Jeli nepokojno, nechceli spáti, kdy se matce zlíbí, opojí je kořalkou, načež má na tak dlouho pokoj, dokud dítko nevystřízliví. Vedle kostela je krčma, harenda (najatá od místního statkáře), ovšem nejdůležitějším místem celé dědiny. Tam zanáší ubohý chłop těžce vydělaný groš, a poněvadž pro nedostatečnou stravu je vůbec ústrojí slabého, postačí několik kalíšků, aby se opil na mol. A běda ženě, která by mužovi výčitky činila, aneb jej z hospody domů vylákati chtěla. Je bita bez milosti. Bití žen je na vsech polských vůbec příliš obyčejným zjevem. Ve sbírkách slezských národních písní jest oddíl jeden, nadepsaný *Písně manželské*, a obsahem všech téměř písní tohoto oddílu je samý nářek ženy na opilství a nemilosrdenství chłopa, jenž stále ji bije. Uvádím na doklad několik veršů z *Rogerova* sborníku:*)

Zawszech[1]) pomyślała
że się dobrze wydam,
a ja się uganiam
aż do śmierci z biedą.**)

Wziełach[2]) sobie chłopa,
rad gorzołkę pije;
jak się on upije,
to mnie potém bije.

Bije on mnie, bije
trzy razy na tydzień,
a wczora mi pedział,[3])
iż będzie każdy dzień.

Toho druhu jsou téměř všechny ostatní. Nikde snad tak často neprohlašuje soud občany za opilce, jako v Horním Slezsku; nemine skoro jediný týden, aby v úředním krajském listě nebyl prohlášen některý chłop za ochlastu; *Trunkbold* je oficielní název. — Že téměř všichni harendáři či nájemníci krčem jsou židé, netřeba dokládati. Žid

*) *Juliusz Roger*, Pieśni ludu polskiego w Górnym Szląsku. Vratislav 1863.
**) Nosovka *ą* vyslovuje se v Horním Slezsku jako čisté om; samohláska *a* z pravidla temně jako *o*. Rýmující se *wydam* a *biedą* vyslovuje se tedy *wydom* a *bídom*.
[1]) vždy, [2]) vzala jsem, [3]) povídal.

bývá spolu kramářem, prodává cukr a kávu, koření, tabák a doutníky, které často sám fabrikuje a za pravé havanské prodává.

Slezané jsou jako všichni Poláci dosud také náruživí tanečníci. Není neděle, aby v některé vsi nebyla muzika, a ovšem ani jediná svatba neobejde se bez tance; třebas novomanželé nevěděli, co budou zítra jísti, muzika při svatbě musí býti. Zvláště o posvícení či o *kirmaši* a při *otpustu* (což znamená naši pouť) je v krčmě veselo. Ale staré polské tance z většího dílu také již vymizely a ustoupily rozličným polkám a valčíkům, třasáku a škotské; přece však, chceli si Polák v pravdě zatancovati, dá si zahráti národního *kowała*, při němž různými posuňky a pohyby uchází se o lásku své tanečnice, která fértuškem ho odbývá, v nelibosti zprvu se odvrací, až konečně v náruč se mu vrhá. Aneb sestaví se tanečníci ve dvě řady, z nich vystoupí jeden synek, pokyne některé dívce a pak dle taktu hudby hledí poskokem prchající a řadami tanečníků se proplétající dívku postihnouti, aby s ní kolem prudce obtančil, načež druhý hoch stane se *kocúrem* a *lapá myšku.* Nejbujnějším však ze všech slezských tanců je bez odporu *cygon*, cikán. Jakmile zazní melodie popěvku „Zawiązali cygonowi oczy, oczy, oczy —“ v okamžiku je všechna chasa v kole a pár za párem víří se závratnou prudkostí v jednočtvrtečních taktech nejrychlejšího tempa. A když hudba umlkne, klesá vše zemdleno na lavice sotva dechu popadajíc. Píseň ta zrovna kouzelně na Slezany působí; viděl jsem starého již ponocného, jenž zaslechnuv cygona, z návsi, kde právě hodiny odtruboval, skokem se vrhl do hospody, shodil kožich, chytil nejbližší děvče a v okamžiku již byl také ve víru.

V něčem mě však překvapily polské muziky: chasa při nich nezpívá. Po celou noc nezazní jediná píseň v tančírně, stále jen trouby a klarinety vřeští. U nás neb na Moravě by nebyla muzika muzikou, kdy by si chasník neměl stoupnouti před hudebníky a zazpívati svou zamilovanou. Ve Slezsku nic toho. Ano ve slezské vesnici je nyní zpěv vůbec vzácností. Že mužští nezpívají, nedivil bych se; ale že ani děvče při práci v poli neb v domácnosti nezapěje, toť věru největším důkazem, že duch slovanský v těch krajích buď již vymřel, aneb je v posledním tažení. Pravda, hoch na pastvě tu a tam ještě zahuláká si nějakou píseň; ale přijdeteli blíže, a pochytíte některá slova, shledáte, že to *německá* vojenská, neb některá ve škole naučená písnička. Nanejvýš, že tu a tam opilý chłop, když z krčmy vrávorá polem k domovu, se zapomene a zabručí si melodii některé písně, jíž se za mladých let byl naučil. A přec nedávno ještě bylo tolik písní mezi lidem, že tvoří velmi slušné sbírky, a jsou mezi nimi mnohé pravé perly slovanské národní poesie. Také následek zmáhající se kultury německé!

Nejinak nežli se zpěvem má se to i s krojem národním. Vymizel úplně. V pohraničném Těšínsku rakouském zachovávají ženy aspoň dosud starobylé kraťounké vyšňořené živůtky s vyšitými květy a poseté zlatými cetkami, široké vykasané rukávy u košile, krátké sotva po lýtka dosahující sukně světlých barev a punčochy barvy cihlové. Na straně pruské nosí se vše již po městsku — po německu. Jen vlasy splétají dosud ženy i dívky v jediný vrkoč, na konci pentlí protkaný a volně po šíji splývající. Vdané ženy, vůbec *baby* zvané, liší

se od dívek toliko bílým čepcem s širokými, daleko do tváře vyčuhujícími krajkami, od něhož po zádech dvě dlouhé stuhy vlají.

Jako národní zpěvy a kroj mizí, vymizely skoro už i národní obyčeje, zvláště všechny ušlechtilejší poetické zvyky a slavnosti výroční. Svatojanské ohně, vynášení smrti a přinášení máje do dědin na jaře, vánoční hry a pod., ač před 20 lety ještě byly v obyčeji, dnes jsou již nadobro neznámy. Vánoční koledování má ráz čistě náboženský a slouží kostelníku, ministrantům a učiteli za prostředek ku sbírání vánočních darů. Zpívají se za té příležitosti zvláštní kolední písně, při čemž se přeje na všem hospodářství mnoho zdaru:

Každá kravka nechť se vám otelí,
žber mléka dává;
každá slípka třikráte do roka
kuřátka mívá;
svině a prasata,
jehňata, telata
aby se množily
a tlusté byly. —
Vaše půda, stodola, sypání
nechť plné bývají,
koně vaše i vaše hříbátka
bujně ať řehtají atd.

Ale to vše jen za jedinou podmínkou, prokáželi se hospodář ku koledníkům štědrým. Pustíli je prázdny, zažehnají ho hned jinou hotovou písní ke všem všudy. Pro každého člena rodiny mají zvláštní píseň pohotově. Před dívkou zpívají:

Koledujem tobě
dívko v této době,
za to, koledyli dáš,
ještě letos že se vdáš.
Kdo nic nedaruje,
štěstí si popsuje;
jak živa se nevydá,
třeba brala na žida

Která nás podělí,
bude mít veselí,
dostane cos švarného:
hocha přeupřímného.
Role i pažitek,
stodolu, houf dítek,
budou živi tak skvěle,
jako v nebi andělé.

O velikonočních svátcích zachoval se dosud obyčej polívání vodou, jemuž říkají *šmiergus*. Časně z rána v pondělí velikonoční hledí hoši překvapiti dívky a polívají je vodou. Druhdy seberou se dva, tři dohromady, dva drží bránící se dívku a třetí lije jí na hlavu celé proudy vody, že na ní nezůstane suché nitky. Ale bylo by hanbou, kdy by dívka o šmiergusu polita nebyla; a čím víc, tím líp! Políváním rozdává se totiž štěstí pro celý příští rok, podobně jako v Čechách šviháním pomlázkou. V odměnu rozdávají pak děvčata hochům červená vajíčka, a druhého dne jim splácejí rovnou měrou: polívají zas hochy.

Jiných zajímavějších obyčejů již není. Pověry ovšem bují hojně a všelijakých amuletů a dotýkaných talismanů proti čárám a kouzlům najde se v každé chatce.

Horní Slezsko má i své charakteristické nemoci. Skrofulosita a epilepsie jsou tam tak obyčejny, že není skoro rodiny, aby některý člen jimi nebyl postižen. Specialitou polskou jest ale tak zvaný *kolton* neb *skřotek*, jenž vyskýtá se skoro výhradně poblíže Visly, od níž dostalo se mu německého názvu *Weichselzopf*. Je to zvláštní nemoc,

která se jeví prarozmanitými spůsoby. Někdy působí hluchotu, oslepení, jindy ochromuje údy a skrucuje celé tělo, že nemocný není schopen kroku. Konečně pak přechází do vlasů a svine je tak pevně k sobě, že vypadají na pohled jako plsť. Takový svitek vlasů slove po výtce *skřotek* (skřítek), a když pak sám sebou odpadne, bývá nemoc vyléčena. Nejčastěji jeví se skřotek u žen, avšak i muži jím bývají postiženi; ba i na koních se vyskytuje a splsťuje jim hřívu na krku. Mnozí lékaři mají nemoc tuto za humbug; ve Slezsku léčí se prý s prospěchem homoeopathicky, kokoticí (cuscuta).

Vzdor těmto nemocem není úmrtnost mezi zdejším obyvatelstvem značná, ba roční počet narozených bývá trojnásobný i vícenásobný než zemřelých. V malé jedné osadě na př. obnášel za jeden rok počet úmrtí 38, a počet narozených 135. Tím ovšem vysvětluje se, že lidnatost v okresu Opolském poměrně nejvíce se zmáhá a že v ohledu tom stojí hned podle samého Berlína, a uvážíli se, že Berlín vzrůstá hlavně novými přistěhovalci a ne tak zmáháním se původního obyvatelstva domácího, stojí v Prusku Hornoslezané, a vlastně hornoslezští Poláci na místě prvním. Kdežto v Berlíně za jistou řadu let každý tisíc obyvatelstva vzrostl asi na 3000, vzrostla každá tisícka obyvatelstva hornoslezského za tutéž dobu na 2620. Všechny ostatní kraje pruské stojí daleko za tím číslem.

Konečně ani pohřby nemají do sebe zvláštní zajímavosti. Jediné jen, že když mládenci vynášejí o pohřbu rakev ze světnice, každého prahu, přes který rakev přenášejí, třikráte na rozloučenou se dotknou. Dívku nesou ku hrobu obyčejně jen dívky; rakev zdobí věnci a kvítím, ba i stěny hrobu bývají věnci a kvítím vyzdobeny. Na hřbitově pak není rovu, aby nebyl pokryt růžemi neb jinými květinami.

O prvotinách umění hudebního.

Podává

dr. **Otakar Hostinský.**

Jednajíce (v Osvětě 1877. č. 3.) o nejstarších stopách umění evropského museli jsme se obmeziti uměním výtvarným; jen památky do oboru toho spadající mohly uniknouti zhoubnému vlivu tisíceletí. Kdy bychom se však tázali po básnictví nebo po hudbě pravěkých obyvatelů evropských, nenašli bychom ani tolik spolehlivého materiálu, co nám ho poskytují řezby a rytby francouzských jeskyní, pomníky balvanové, jezerní osady, hroby nejrozmanitějších druhů a p. Hranice mezi dobou předhistorickou a historickou jest neli docela libovolná přece velmi relativní, na okamžitém stavu našeho vědění závislá. Dojista však jeden znak doby historické jest neklamný: znalost písma. Kdekoliv objevuje se v dávné minulosti písmo, tam již mluvíme o době historické, třeba by písemné zprávy, které se nám podávají, byly sebe spořejší, sebe záhadnější. Zdá se tudíž na první pohled, že jest vůbec

zhola nemožno, zvěděti něco určitějšího o prvotinách básnictví a hudby: vždyť poetické slovo a hudební tón, jimiž se kdysi bavili pravěcí předkové naši, byly zapsány toliko „do vzduchu," zmizely tudíž beze stopy. Než naprosto nevyplnitelnou tato mezera našich vědomostí o prvních počátcích vzdělanosti lidské přec není: musíme jenom uskromniti svoje požadavky a nesmíme očekávati náležité objasnění pravěké činnosti umělecké v jistém okresu zeměpisném, v jisté skupině národopisné. Jakýchsi všeobecných pravidel prvního rozvoje básnictví i hudby můžeme se domoci přece, když jen s patřičnou opatrností pozorujeme a porovnáváme všechno, co se nám v ohledě tom jeví na každém hudebně nebo básnicky méně vzdělaném člověku, nechť je to divoch neb dítě neb i laik v jiných oborech třeba osvícený. Zde budiž naším úkolem, utvořiti sobě jakési ponětí o vzniku a prvotním rozvoji umění hudebního.

Především dlužno povšimnouti sobě některých běžných náhledů *o původu hudby*. Báje, které původ ten připisují bohům, nás už ovšem neuspokojí. Každé jen poněkud vyvinutější bájesloví přikazuje hudbě místo neposlední a s oblibou uvádí bohy, kteří lidem darovali hudbu jakožto věc již hotovou anebo alespoň účastnili se při vynalézání nových nástrojů a nových stupnic hudebních. U starých Egypťanů a u starých Indů nebylo to jinak nežli u starých Řeků. Zde onde arci vězí též jakési zrnko pravdy v oněch bájích; nesmíme je tudíž odmítati naprosto. Víme na příklad, jaký význam má řecký mythus o zápase, jejž *Marsyas* svedl *s Apollonem*. Onen se svou flétnou byl zástupcem hudby starší, tento pak jakožto pěstitel kithary zástupcem umění novějšího, dokonalejšího. Báje o Apollonově vítězství a o strašném potrestání Marsya (stáhnuta mu za živa kůže!) patrně se zakládala na vědomí velkého pokroku, jejž zdokonalení nástrojů strunových znamenalo naproti dřívějšímu užívání pouhých nástrojů foukacích.

Mnohem vážněji už zní domněnka, že se člověk naučil hudbě *od přírody*, totiž *nápodobením* různých zvuků jejích, především arci *zpěvu ptačího*. Pomiňme tu zcela úvahy, pokud i v ostatních oborech smíme nápodobení přírody považovati za první podnět k činnosti umělecké — ač by nebylo nesnadno nalezti právě mezi novějšími výzkumy velmi pádné důvody proti oblíbenému odvozování veškerého umění z nápodobivosti člověku vrozené. Hleďme jen k hudbě samé a položme si otázku: zdali první pokusy hudební považovati lze na př. za nápodobení zpěvu ptačího. Mezi oběma je patrně velký rozdíl. Skvělé pasáže a trilky virtuosní zpěvačky koncertní snad ještě s jakýmsi stínem práva přirovnáme tlukotu slavičímu; ale primitivní hudbu divochů, jednotvárné opakování téhož tónu nebo téže kratičké fráse, provázené vřeštivým hlukem všelikých neharmonických bicích nástrojů, tleskáním a dupáním — tedy orkestrem nepříliš půvabným — sotva lze přivesti ve spojení s ladným švitořením opeřených pěvců. Vůbec nesmíme nikterak přeceňovati pozornost, jíž pravěký člověk věnoval takovým zjevům přírodním, které mu ani na prospěch nebo na škodu nebyly, ani obrovskou silou svou neimponovaly. Zpěv ptačí nanejvýš byl signálem, jenž prozrazoval lovci vítanou kořisť nebo naznačoval určitou dobu denní, roční atd.; jakožto vzor k užívání hlasu zaměstnával my-

šlenky člověka zajisté teprvé tenkráte, když člověk již byl jinak vlastní své schopnosti hudební dovedl k jisté dokonalosti, když sám uměl poněkud zpívati a tudíž i u jiných tvorů umění to oceňoval. Skutečně nalézáme zde onde v starých dobách aneb u divochů jednotlivé případy, v nichž nápodoben byl lidským hlasem zpěv ptačí nebo nějaký jiný hlahol přírodní; avšak děje se to vždy na vyšším již stupni zpěvní umělosti, podmíněném značnou vládou nad ústrojím hlasovým, ba někdy neděje se to ani přirozeným, nenuceným hlasem, nýbrž umělým, mechanickým pozměněním zpívaného tónu pomocí ruky hrdlo stiskující nebo jinak na zvučící proud vzduchový účinkující. To jsou patrně umělůstky, které normální způsob zpěvu vysvětliti nemohou, spíše samy jakožto výminky se osvědčují, pro rozvoj umění hudebního zajisté nevalně důležité.

Krásnou básnickou metaforu, porovnávající pěvce s ptáčetem, mnozí zase tak sobě upravují, že zpěv lidský nepovažují sice za nápodobení zpěvu ptačího, nýbrž přímo za *úkon přirozený*, za způsob užívání hlasu nám lidem právě tak vrozený, jako ptákům a jiným zvířatům zpěv jejich. Názor ten má zastance velmi znamenité. Ku zprávě, že netoliko ptáci, ale i někteří ssavci, zejmena jisté druhy velkých opů (Hylobates agilis čili Gibbon a H. leuciscus) i hlodavců (Hesperomys cognatus) umějí zpívati, připojuje *Darwin* ve své knize „O výrazu hnutí duševních“ (kap. 4.) tuto poznámku: „Touto věcí jakož i obdobností s jinými zvířaty byl jsem přiveden k závěru, že prarodiči člověka bez pochyby ze sebe vyráželi hudební tóny, než dosáhli schopnosti k mluvě artikulované, a že následkem toho hlas, když ho užíváme při nějakém prudkém rozrušení mysle, pomocí principu associace hledí přijmouti jakýsi ráz hudební.“ A jinde (O původu člověka díl III. kap. 19.) opět praví: „Jelikož máme příčinu domnívati se, že artikulovaná mluva patří mezi ona umění, jichž člověk nejpozději dosáhnul, jakož zajisté jest uměním nejvyšším a jelikož instinktivní schopnost, vydávati hudební tóny a rythmy, na velmi nízkých stupních v řadě zvířat je vyvinuta: bylo by naprosto v odporu se zásadou rozvoje, kdybychom za to měli, že hudební nadání člověka vyvinulo se z tónů užívaných v mluvě vášní prosté. Musíme se domnívati, že rythmy a spády řečnické mluvy dlužno odvozovati ze spůsobilostí hudebních již dříve získaných. Takovým spůsobem lze tomu porozuměti, proč hudba, tanec, zpěv a básnictví jsou uměnami tak velice starými. Ano, můžeme jíti ještě dále a domýšleti se, že zvuky hudební poskytovaly jeden ze základů rozvoje mluvy.“ Darwin poukazuje také k staršímu mínění Blacklockovu, „že první mluvou mezi lidmi byla hudba, a než naše myšlenky se vyjadřovaly zvuky artikulovanými, že sdělovaly se tóny přiměřeným spůsobem co do výšky nebo do hloubky pozměněnými.“

Tím byl by obyčejný náhled, že mluva artikulovaná předcházela hudbu, přímo obrácen: zpěv byl by starší než slovo. Zde patrně všechno záleží na tom, v jakém smyslu béřeme slova „hudba“ a „zpěv.“ Skupiny hlásek, co do výšky tónu sice rozmanitých, ale co do intervalů docela nahodilých, nesměrných, pronášených za účelem vzájemného dorozumění se a vyjádření citů i myšlenek, zajisté mnohem větším právem nazveme mluvou nežli hudbou; lišily by se od našeho spůsobu mlu-

vení podstatně jenom menší měrou artikulace — aneb jinými slovy: původní mluva našich předků byla především samohlásková, bez valného účastenství souhlásek. Zde dotýkáme se přímo nejvážnějších záhad jazykozpytu i psychologie — záhad to dosud ještě velmi vzdálených nějakého dokonalého, nepopíratelného rozřešení. Nám ovšem postačí tolik: to, co právem nazýváme hudbou, není totožné s prvotinami mluvy lidské, s jejím pratvarem; ba naopak zdá se spíše, že mluva musela býti do jisté míry již zdokonalena, nežli se umění hudební počalo vyvinovati. Neboť nelze si pomysliti, že člověk v době, když tuhý zápas o život doháněl ho k všestrannému napjetí sil hmotných i duševních a tak i k nenáhlému tvoření a zdokonalování mluvy — že by byl tehdy hlasu svého užíval zároveň dvojím různým směrem, k mluvení a k hudbě. Po dlouhé věky zajisté užívání to bylo ekonomické, t. j. jednotné, bylo opravdu mluvou, třeba čistě tónická, melodická stránka měla v ní větší, souhlásková pak artikulace zase menší podíl než nyní. Ostatně nesmíme si představovati onu zpěvnější mluvu prarodičů našich nikterak tak bohatou a tak vyvinutou, jako na př. mluvu některých ptáků; jinak bylo by naprosto nepochopitelno, proč nikde nevyskytují se ani sebe skromnější stopy onoho původního zpěvu lidského. Darwin vůbec užívá slov „krása,“ „umění,“ „vkus,“ „hudba,“ „zpěv“ atd. namnoze ve smyslu tak širokém, že některé podstatné znaky oněch pojmů, které s těmi slovy obyčejně spojujeme, stávají se již pochybnými. Tak i zde na věcné stránce názoru Darwinova nic se nezmění, když ono původní užívání hlasu lidského nenazveme „hudbou,“ nýbrž „mluvou,“ v níž samohlásky a následkem toho i melodický spád měly rozhodný vrch nad souhláskami, jak to ostatně denně můžeme pozorovati na prvním ozývání se hlasu dětského. Teprvé později mohlo se z této pramluvy vyvinouti pouhé artikulované mluvení a z toho zase teprvé vlastní zpěv. Co se týče poměru mezi oběma panujícího budiž zde jen upozorněno na to, že nejen hudba, ale i zpěv v pravém toho slova smyslu, není ničím nám již původně vrozeným, nýbrž naopak umělým výtvorem ducha lidského právě tak, jako řeč a všechny ostatní živly kulturní, teprvé neúnavným přispíváním nesčíslných pokolení získané. Nejenom jednotlivá skladba hudební, nýbrž i hudba sama, t. j. soustava tónů v ní užívaných, je dílem činnosti umělecké. Člověk z nekonečné řady možných tónů vybírá si toliko jistý z počátku velmi skromný počet určitých „stupňů,“ a volba ta nikoliv není nahodilá, nýbrž řídí se pravidly esthetickými, uměleckými, tak že hudební soustava touto cestou vznikající spočívá sice na přirozených základech akustických, přece však složením svým jeví vedle zákonitosti i volnost a rozmanitost.

Muselli člověk sobě hudbu teprvé utvořiti: za jakým účelem to podnikal? Jsou mnozí, kteří v hudbě nespatřují nic jiného, než *umělý a umělecký prostředek k vyjadřování vnitřního života citového*, a tudíž i původ hudby vykládají ze snahy lidské, projevovati svoje hnutí duševní. Že takovéto projevení do jisté míry jest možné, neupře nikdo; ale pak podává duševní hnutí, nálada citová jen zevnější podnět k použití něčeho, co odjinud již vzalo svůj původ. Z neartikulované mluvy citu, z hlásek interjekcionálních sotva asi vznikla hudba za tím účelem,

aby se ona mluva stala dokonalejší, bohatší, srozumitelnější. Hudba v prvních začátcích obmezuje se třemi, čtyřmi nebo pěti stupni v oktávě, stupnice sedmitónová značí již valný pokrok umění, stupnice pak ještě více stupňů (v téže skladbě užívaných) prozrazuje netoliko velikou bohatost, ale přímo i jakousi raffinovanost soustavy. A teď porovnejme s prostředky poměrně tak skromnými, ať nedím chudými, jimiž vládne jednotvárná hudba prvotní, nepřetržitou řadu všech možných tónů v objemu lidského hlasu, která slouží citové mluvě interjekcionální. Zajisté musela by se mluva jakožto mluva, t. j. jakožto prostředek vyjádření, vyvinovati tím spůsobem, aby nabývala vždy bohatších a rozmanitějších pomůcek výrazu, aby se stávala vždy vícestrannější a tím i srozumitelnější. Avšak právě bohatost a srozumitelnost mluvy té utrpěla velmi citelnou ztrátu, když se zřekla volnosti, která dovoluje přečetné nejjemnější odstíny a přechody mezi kterýmikoliv dvěma tóny a tím i užívání neobmezeného množství melodických postupů ve prospěch tří, čtyř nebo pěti nehybných stupňů v oktávě. To bylo se stanoviska mluvy zajisté couvnutím, nikoliv pokrokem. Podnět k nenáhlému utvoření hudební soustavy byl tedy patrně jiný, nežli snaha zdokonaliti výraz citů; neběželoť o obsah mluvy, nýbrž o její zevnější, zvukovou stránku, která se upravovala na základě interesu čistě esthetického. A upravování to netýkalo se pouze interjekcionální mluvy citové, nýbrž stejnou měrou i slov artikulovaných. Ne aby se staly zvuky hlasu lidského srozumitelnějšími a význačnějšími, nýbrž aby se staly lahodnějšími sluchu, dělo se stanovení určitých intervalů, povstávala soustava hudební. Jest na bíledni, že hudba vznikati mohla jen tehdy, když člověk byl přestal věnovati svou pozornost výhradně myšlenkovému obsahu slov svých, tedy tomu, *co* vyjadřuje, a počínal si všímati též prostředků čili materiálu, tedy toho, *čím* vyjadřuje, což ovšem mohlo se díti teprvé v době značnější již dospělosti duševní.

Touto poslední úvahou hleděli jsme jenom vytknouti místo, jež v kulturním rozvoji člověka zaujímá soustavné sestrojení hudebních tónů, čili vznik sebe primitivnější stupnice. Tím sice určili jsme vlastní do života vstoupení umění hudebního; z druhé strany však přece nelze upříti, že se k onomu utvoření hudební soustavy mohlo přikročiti teprvé na základě značnější průpravy sluchu, že předcházeti musely předběžné stupně jakési hudby „atónické,“ t. j. k výšce tónu prozatím nepřihlížející, tedy hudby ovšem jenom nevlastně, v nejširším slova smyslu tak nazývané. K těmto průpravným stadiím obracíme nyní svou pozornost.

Za první, nejnižší stupeň rozvoje smyslu hudebního zajisté považovati smíme *zálibu ve zvuku vůbec*, ať tónu hudebním nebo šramotu docela nespořádaném. Hluk přílišný způsobuje arci namnoze dojmy nemilé, ustrnutí a strach. Velebný, pro nás třeba i krásný výjev bouřky v divochu budí jen tísnící bázeň před obrovskými mocnostmi přírodními. Avšak i mimo takovéto krajné stupně síly zůstává zvláštností pocitů sluchových, že poutají k sobě pozornost člověka spůsobem vynikajícím. Každé znamení, každý signál, jímž označiti se má určitý okamžik, obrací se k našemu sluchu, od mohutného výbuchu strážného děla až ke skromnému hlasu zvonku zákulisního, od pronikavého písk-

nutí lokomotivy až ke klidnému bití hodin. Dítě záhy pozorně naslouchá každému zvuku, a vynikáli dojem takový jakkoliv nad obyčejné šramoty, probouzí v dětské duši tím živější interes, čím menší jest zásoba ostatních představ, s níž zápasiti musí. A jako dítě sahá po lesklém předmětu, jenž zajímá jeho zrak, tak jeví se též býti žádostivo zvuku. „Míti zvuk" znamená ovšem tolik, jako moci jej dle libosti své opakovati; dítě tedy osvojuje si zvuk, když jej samo provádí.

Arci nebývá toto provádění zvuku vždy stejně snadné. Pouhé ozvání se hlasu nebo tlesknutí rukama nečiní velkých obtíží, ač i tomuto poslednímu musí dítě býti teprvé naučeno jakožto zvláštnímu „umění." Avšak vyluzování živých zvuků z mrtvé hmoty nezřídka vyžaduje zručnosti a důmyslu, jimiž zajisté všichni lidé pravěcí nevládli stejně. Vyskytovaly se překážky, které se musely překonávati, a překonávání to bylo předmětem obliby, nejeviloli se jako lopotné zápasení s podmínkami životními čili práce, nýbrž jako volná, kratochvilná hra. Zde dotýkáme se psychologického úkazu, pro vznik umění velmi důležitého. Co jest umění? Na otázku tu odpoví nám prostý člověk rozmanitým třeba nemotorným způsobem; ale základem, vlastním jádrem všech takových výměrů bude vždy myšlenka, že *„uměním" je to, co většina lidí neumí.* V prvním okamžiku zní to arci skoro jako lucus a non lucendo; přece však nelze to nikterak nazvati nesprávným. Samo sebou se rozumí, že zde mluvíme o umění v nejširším slova toho smyslu, zahrnujícím mnohem více než umění krásné čili esthetické. To, co nedovede každý, stává se předmětem obdivu a nápodobení i tenkráte, jeli to věc docela zbytečná. Na nejnižších stupních vzdělanosti zajisté bylo již „uměním," provoditi vůbec nějaký plynný, lahodný zvuk z něměho tělesa: budilo to úžas, obdiv, jak *Fortlage*)* krásně praví: „První tón nástrojový, jejž člověk vynašel, musel účinkovati kouzlem ještě větším než první obraz, jejž vykreslil nebo vytesal. Neboť obraz povždy připomínal něco, co již zde bylo, ale první tón instrumentální byl jako prvním ozváním se nově odkrytého, ani viditelného ani hmatavého světa. Byl jako lidským hlasem bytosti nikoliv lidské, mocnosti přírodní člověku podobné, demonické, neviditelné." Proto nebudeme se tomu zajisté diviti, že se první vynálezy hudební skoro u všech národů přičítaly bohům, a že i další pokroky hudby nezřídka pečlivě chovány byly jakožto tajemství společenských vrstev privilegovaných. Egyptská bohyně *Isis* lidem darovala umění zpěvu a vynašla též „sistrum," řehtačku, již arci sotva smíme nazvati „hudebním" nástrojem v pravém slova toho smyslu; bůh *Osiris* pak zrobil první flétnu, *Thôt* zase první lyru. Indové připisovali vynález nejoblíbenějšího nástroje svého, viny, choti *Brahmově, Sarasvati,* jejíž syn *Nared* jim byl asi tím, čím Apollon Řekům: bohem hudby, a také původ různých tónorodů svých přímo odvozovali od bohů. Krásné hellenské báje o *Hermesovi* jakožto důmyslném vynálezci a o *Apollonovi* jakožto slavném pěstiteli lyry, o *Athéně,* která zahodila flétnu, již sama vynašla, protože pískání hyzdilo spanilé rysy jejího obličeje, a m. j. jsou dostatečně

---

*) Sechs philosophische Vorträge. VI. Ueber die Anfänge der Musik. 1869. p. 206.

známy právě tak, jako četné pověsti o kouzelné moci, již hudba měla nad lidmi i zvířaty, ba i nad přírodou neživou. Abych pak alespoň jeden příklad uvedl ze života národů moderních: vzpomeňme si na to, čeho o zpěvu *Lumírově* a *Zábojově* dočítáme se v Královdvorském rukopise. A jak si staří vážili každého na pohled třeba nepatrného pokroku, jejž hudba učinila na dráze dokonalosti, vidíme ze zprávy, že, když *Pythagoras* k sedmistrunové lyře *Terpandrově* přidal strunu osmou, vryta prý nová osmitónová stupnice do desky kovové a uložena ve slavném Héřině chrámě Samoském. V Thébách zase tak velice si vážili *Pronoma*, jenž první dovedl touže flétnou prováděti dorické, frygické i lydické melodie, že mu za to postavili pomník vedle sochy slavného Epaminondy.

Hleďme nyní k různým pramenům, z nichž asi člověk pravěký čerpal první svoje zvuky. *Hlas lidský* jest ovšem nejstarším a nejpřirozenějším nástrojem; není však jediným spůsobem užívání těla k účelům hudebním. Již dítě mívá nesmírnou radost *z tleskání rukama* a samo se rádo v umění tom pokouší. U mnohých divokých kmenů v nejrůznějších končinách zeměkoule je tleskání oblíbeným rythmickým průvodem zpěvu: v Nubii u Barabrův právě tak, jako obyvatelů Kalifornie nebo ostrovů Sandwichských. O starých Mekčanech praví *Mohamed* v 8. suře koranu úštěpačně: „jejich modlitba ve stánku páně nezáleží v ničem jiném, než v pískání a tleskání"; na reliefech assyrských účastní se děti a ženy velkých produkcí hudebních zpěvem a tleskáním, a co se starého Egypta týče, máme o stejném obyčeji i starou zprávu písemní. Ostatně spůsob ten nevyhynul ani do dnešního dne: jeden z nejrozšířenějších a nejrozmarnějších národních tanců našich, „strašák," právě tleskáním pikantně se vyznačuje. Těchto několik příkladů zajisté postačí za doklad, že tleskání rukama není snad nahodilou zvláštností a podivnou výminkou, nýbrž podstatným a kdysi zcela všeobecným, poněvadž přirozeným stupněm v rozvoji prvotního umění hudebního. Totéž možno říci i o dupání s tleskáním velmi často spojeném.

Přecházímeli ke zvukům, při nichž tělo naše jen bývá prostředníkem, motorem, tedy ke zvukům nástrojů v užším slova toho smyslu, ihned si pomyslíme, že nejvýdatnějším jich zdrojem byla člověku práce. Arci valná část těchto zvuků nebyla hrubě lahodná; přece však jest na bíledni, že jen zde a nikde jinde dlužno hledati vznik nejprimitivnějších nástrojů hudebních: *nástrojů bicích.* Zajisté všelikého nářadí původně zcela jiným účelům sloužícího, užíváno k rythmickému provázení zpěvů a teprvé později, na stupních pokročilejších dle vzorů těch robeny nástroje, určené zvláště a výhradně k hudbě. Zejmena první seznámení se s kovy zajisté vzácnou zvučnost jejich ihned učinilo předmětem všeobecné pozornosti i záliby.

Znamenitý pokrok v umění hudebním stal se vynalezením *nástrojů foukacích.* Především arci užito bylo oněch látek, které před jinými byly po ruce. Jako v úrodném údolí svatého Nilu to bylo stéblo obilní, z něhož bůh *Osiris* utvořil si píšťalu, tak v Číně byly nejstarší nástroje foukací z bambusu, pro „Říši středu" arci zvláště charakteristického, jinde zase z různých jiných druhů třtiny a p. v.

Že záhy též dělaly se píšťaly koštěné, pochopíme snadno, uvážímeli, že tuk z kostí vždy býval hledanou lahůdkou, kost sama pak v době kamene veledůležitou látkou k hotovení všelikého náčiní: pěkné pravidelné roury ovšem snadno prozradily svou spůsobilost k vydávání zvuků hudebních. Někteří jihoameričtí divocí kmenové prý docela hotoví ze hnátů pobitých nepřátel flétny, jichž pak užívají při svých válečných písních. Duté rohy jistých ssavců zajisté právě tak nabízely se za hudební nástroje již člověku na nejnižším stupni vzdělanosti, jako skořepiny některých větších měkkýšů mořských.

Nejvýše stojí arci nástroje *strunové*. Již uvážení, že jest potřeba jakéhosi ozvučníku, aby tón struny, sám o sobě jenom slabý, patřičně zmohutněl, výrok ten potvrdí. Ostatně dostávalo se člověku pravěkému nejrůznějších podnětů k vynalezení nástrojů strunových. Nikomu, kdo jakýmkoliv spůsobem zaměstnával se zpracováním vláken bylinných nebo i živočišných, jež ovšem namnoze musel napínati, nechť pletl nebo tkal, vázal nebo šil, neušlo zajisté, že různě napjaté vlákno zvučí různými tóny. Nejpatrněji jevila asi tuto vlastnost tětiva luku; líčení Apollona, metajícího zkázonosné své střely do tábora Achajských, na samém začátku Iliady, nabývá právě poukázáním k děsnému zvučení stříbrného luku zvláštní charakteristiky a živosti. Ano, nejstarší v hrobech Memfidských nalezené vyobrazení harfy egyptské podobá se podstatně tvaru luku o čtyrech tětivách. Materiál strun původně zajisté nebyl jiný než onen, z něhož se tětivy hotovily: živočišné svazy a střeva, rozličné šňůry ze žíní, z vláken hedbávných (nejpevnější to struny v Číně užívané ještě dříve, než se z hedvábí roucha tkala) anebo bylinných atd. Kovu se k účeli tomu teprvé později užívalo; avšak staří Assyrové bezpochyby znali již struny kovové. Také smyčec poukazuje zřetelně ke svému původu; zde onde mívá smyčec dosud úplný tvar luku.

Tolik o hlavních pramenech zvuků hudebních, jež se nabízely člověku pravěkému. Zbývá ještě otázka, jakým asi pravidlem nebo vzorem se člověk u výběru zvuků těch řídil? Jest velmi zajímavo pozorovati, že zvuky našich hudebních nástrojů jsou složeny podstatně tímtéž spůsobem, jako samohlásky naší mluvy. Základní tón (na př. c), dle něhož celou skupinu jmenujeme, provázen bývá řadou „částkových tónů“, totiž oktávou (c^1), duodecimou (g^1). druhou oktávou (c^2), dále pak počítaje od této poslední: její tercií (e^2), kvintou (g^2), septimou (b^2), oktávou (c^3), novou (d^3) atd. Jen síla jednotlivých tónů částkových se mění, ba někdy ten či onen docela mizí — avšak pořadí jich co do intervalů zůstává vždy totéž, nechť je to při houslích nebo při klavíru, při lesním rohu nebo při lidském hlasu. V přírodě jsou takové z harmonických součástek složené zvuky dosti vzácné; není pravdě nepodobno, že člověk si vybíral právě ony zvuky, které se barvitostí svou nejvíce podobaly vlastnímu jeho hlasu. Jinými slovy: nástroj nejstarší a nejdokonalejší, při tom i pro člověka nejzajímavější, totiž *lidský hlas*, stal se co do jakosti zvuku *vzorem* a *řídidlem všech nástrojů pozdějších*, člověk snažil se, přispůsobovati tyto onomu, nebo chcemeli: nástroji nápodobil zvuky vlastního hrdla. Tím vyznačen jest alespoň hlavní směr, jímž se bralo nenáhlé vynalézání a zdokonalování umělých nástrojů hudebních. I tomu zajisté přičísti sluší váhu

velikou, že objem všech starých soustav hudebních rovná se objemu hlasu lidského, a že hlavní základní tón, jako středisko celé říše tónů, brán obyčejně ze střední polohy mluvícího hlasu mužského. Dokladem toho nejsou pouze skutečné soustavy starých národů, Řeků na př. zrovna tak, jako Číňanů, nýbrž i určitá pradávná tradice u národa posléze jmenovaného, dle níž zákonodárce hudební, mudrc *Lyng-lyn* (asi 2600 před Kristem) učinil základním tónem staročínské stupnice onen, jenž se shodoval se „šuměním řeky Hoang-ho a s hlavním tónem vlastního hovoru *Lyng-lynova.*“

Chcemeli dále nabyti jakéhosi názoru o spůsobě, jakým člověk dospěl k takovému upotřebení onoho nejhrubšího materiálu zvukového, které bychom alespoň jakýms takýms právem směli vyznamenati jmenem prvotin hudebního umění, pozorujme, jak rozmanitě se záliba ve zvuku vůbec osvědčuje. Nejsurovější těžení z dojmů sluchových je patrně jednostranné vynakládání na pouhou *sílu zvuku.* Výše stojí již snaha, povznesti požitek *delším trváním zvuku hudebního.* Jednotlivý tón táhlý, dlouho vydržený, bývá předmětem záliby, která ovšem především jest obdivováním se obratnosti umělcově — ale právě proto náleží již mezi prvotiny umění. Ne každý umí docíliti takový effekt — proto spůsobilost k tomu měla u člověka pravěkého zajisté cenu nemalou. Sofista *Zenobius* vysvětluje nám, jak „arabská flétna“ vešla ve přísloví k naznačení něčeho, co až k omrzení dlouho trvá: arabští pastýři bavili se po celé noci tím, že z dlouhé flétny nebo šalmaje vyluzovali co možná nejdelší, nepřetržité zvuky střídajíce se, když příliš byli unaveni. Po dnes bývají tance indických Bajaderek (ob čas i v Evropě se produkujících) provázeny mimo jiné i táhlým zvukem jakéhosi hobojovitého nástroje, s nímž hudebník asi podobně nakládá, jako s dmuchavkou, tak že vhodným zahalením nezbytných přestávek dycháním povstávajících dociluje plynulý, dlouho (dle *Berlioza* třeba celou hodinu!) trvající tón. Také moderní virtuos zejmena pak zpěvák dobře ví, že se velkému obecenstvu velice zavděčí, když „fermatou“ čili „korunou“ předepsané prodlení na tomtéž tónu přehání třeba až do krajnosti. Konečně zajisté i důmyslný vynález dud má svůj základ v mocném přání, docíliti zvuky, jichž trvání bylo by nezávislé na krátkém dechu hudebníkově.

Octnuvše se již zde v jakémsi — třeba jen velmi skromném — styku s přítomností, poznáme v jiném spůsobě kvantitativního zužitkování zvuku mnohý i dnes ještě umělecky závažný živel hudební: totiž *v opakování.* Tam, kde tón prodloužiti nelze, bývá prostě opětován. Dítě, do jehož rukou dostal se nějaký sebe primitivnější nástroj, nemohouc nasytiti se jednotvárného dojmu zvukového, opět a opět si jej obnovuje. Jeli opakování tónu tak rychlé, že k provedení jeho zdá se býti potřebí jakési nevšední obratnosti, bývá ovšem předmětem zvláštní záliby. „Chvění“ (balancement, Bebung) stalo se kdysi modou i při hře na klavír i při zpěvu; dobrý vkus sice nyní již nemiluje tremolování zpěváků, ale veliké obecenstvo bývá nezřídka právě tímto, jak se zdá čistě fysiologickým, kouzlem jato, což dokazuje na př. přízeň, které se těší známý, hudebníkovi právě z této příčiny téměř nesnesitelný druh „vlaských“ kolovrátků.

Důležitým činitelem v hudbě všech dob i všech stupňů jest *opakování* ne jednotlivých tónů, ale *celých, větších nebo menších frásí melodických.* Dlužno totiž spatřovati v tomto zevnějším mechanickém seřadění prvků stejných jakéhosi předchůdce architektonické stavby hudební — arci schází zde ještě ona rozmanitost, bez které si nemůžeme představiti vlastní periodu, jako vůbec žádný organický celek umělecký. Pozorujme dítě, které tatáž slova stokrát za sebou prozpěvuje beze vší změny a srovnejme s tím, co víme o hudbě některých kmenů divokých: ani ti nedospěli ve svém umění skladatelském dále, než k úmornému opakování kratičkého motivu, třeba jen na jediné slovo zpívaného. V prostonárodních písních podobné opakování vyskytuje se obyčejně jen za jistou příčinou, již hledati sluší buď v textu, buď ve zvláštnosti tance; ale jistá naše starobylá „Koleda" na př. je téměř pravým blížencem oněch zpěvů eskymáckých a černošských: zpívá se od začátku až do konce na tutéž melodickou frási, s nepatrnými toliko změnami rythmickými, jež měnící se počet slabik v textu vyžaduje. Je to sice stupeň primitivní, ale bez odporu již esthetický. Jako pouhým opakováním ze tvarů o sobě snad i bezcenných sestrojiti lze řadu, která zcela dobře může konati jisté služby ornamentální (pásmo, lem, frýs atd.), tak též mnohý z „ornamentů" hudebních nemá základu jiného. Postačí zajisté uvésti zde trilek, jehož esthetický význam věru vyčerpán je pravidelností ,panující v opakování téhož malého kroku melodického. Klademeli tutéž poněkud delší frási vícekráte po sobě, vytkne se nám to snad jakožto nechutná „rosalie" čili „příštipek", ale možná také, že jsme právě napsali „sekvenci" zcela místnou a působivou. Každý konečně ví, že repetice delších odstavců není toliko nezbytnou podmínkou přehlednosti a průhlednosti, již právem žádáme zejmena na formách tanečních a jim podobných, nýbrž že i řada vyšších útvarů uměleckých zakládá se právě na opakování téže melodie, ovšem buď střídavě v různých polohách a různými hlasy, buď s novými vždy změnami a ozdobami přednášené; sem patří na př. formy za příčinou tou „imitačními" zvané, jako kanon nebo fuga, dále pak variace a j. v. Vidíme z toho, že ony elementární pudy umělecké, které se jeví v nejprimitivnějších pokusech hudebních, nevymírají ani na sebe vyšším stupni rozvoje hudebního, že se toliko jejich průjevy stávají rozmanitějšími a bohatšími, důmyslnějšími a ušlechtilejšími, slovem: že se zdokonalují postupem nepřetržitým, však nikoli nemizí.

Opakování jednotlivých tónů nebo celých motivů arci nelze odloučiti od pravidelnosti rozměrů časových čili od prvního objevení se smyslu i citu pro *rythmické* spořádání zvuků. Rythmus jest právě oním živlem hudebním, jenž kořeny svými zasahuje nejhloub do celé povahy lidské a tudíž hned v první řadě zjednává sobě plnou platnost: i nejnesnesitelnější hudba divochů bývá alespoň rythmickou. Příčina zajímavého zjevu toho jest ovšem jednoduchá. Mechanismus lidského těla totiž způsobuje, že každý pohyb vykonáváme tím snáze, s tím menším vynaložením sil, čím pravidelněji se děje. Při chůzi a při práci nejméně se unavíme, kráčímeli nebo pracujemeli co možná pravidelně, tedy „do taktu." Jsouť při pohybu střídavě činny dvojaté svaly, natahovací a ohýbací, a stejnoměrnost této střídavé činnosti

má zároveň s patrnou úsporou hmotných sil za výsledek onu pravidelnost úkonu, která i z druhé strany zase usnadňuje vnímání smyslové i duševní. Vzhledem k hudbě mají největší důležitost *pohyby ruky a nohy*. Již člověk, jenž zná teprvé primitivní nástroje bicí, z příčin mechanických veden jest ku pravidelnosti v úkonech ruky nástroji těmi vládnoucí: k taktu. Nejhlavnější zdroj tohoto posledního však hledati dlužno v tanci a v pochodu, jež provázeny jsouce písněmi, dodaly již záhy zpěvu lidskému pevnou kostru rythmickou; neboť mnohem přísněji ještě než ruka, zachovává takt zcela mimoděk naše noha, nechť při chůzi zvolna a pohodlně si vykračuje nebo při tanci rychleji a uměleji si poskakuje. Zajímavým svědectvím pro rythmickou důležitost kroku jest namnoze i názvosloví časoměrné. Staří Řekové a Římané nazývali základní rythmické motivy čili takty πούς, *pes*, t. j. krok (vlastně: noha) a terminologii tu přijali pak národové moderní — odtud i naše česká „stopa.“ Řecké názvy těžké a lehké doby taktu rovněž vzaty jsou z pohybů nohy, při těžké době dopadající, při lehké se zdvíhající — jest ostatně známo, že jen hudebníci těchto názvů, thesis a arsis, užívají přísně dle tohoto smyslu původního, kdežto prosodikové, zejmena filologové uvykli terminologii právě opačné, nesprávné, nazývajíce těžkou dobu „arsis“ a lehkou „thesis.“

Samo sebou se rozumí, že ústrojí hlasové podrobeno jest vlastně týmže zákonům jako ruka nebo noha. Rozdíl spočívá jen v tom, že pohyby mluvidel jsou nám příliš snadné, aby vyžadovaly nějakou zvláštní pravidelnost. Dýchání děje se, jak známo, přísně do taktu — avšak rythmus mluvených slov na rythmu dýchání nikterak nezávisí; jest onen mnohem rychlejší a drobnější než tento. Avšak můžeme přece pozorovati na dětech, které žvatlají první víceslabičná slova, i na lidech, jichž mluvidla jsou jakoukoliv tělesnou vadou stísněna, že namáhání, jež jim spůsobuje mluvení, hledí zmírniti rythmickou pravidelností pronášených slabik. Zdá se proto býti podobno pravdě, že lidé, pokud byli ještě v prvních stadiích tvoření mluvy, mnohem více do taktu mluvili, nežli činíme teď my a tak ovšem i zpívali. Mimo to dostal se později přísný takt do zpěvu odjinud: jednak z kroků tanečních a pochodových, jednak z užívání nástrojů bicích, po výtce rythmických. Noha a ruka tedy jaksi daly zákon jemným a volným pohybům mluvidel.

To arci platí jen o přísné pravidelnosti rozměrné, čili o taktu; rythmická rozmanitost a volnost, již spatřujeme uvnitř jednotlivého taktu, určitě ohraničeného, vzala skutečně původ svůj z mluvy. V té střídají se slabiky různého trvání a různého přízvuku v poměrech nejrozličnějších, arci skoro naveskrz neúměrných. Taktem odjinud do mluvy přeneseným dostává se pak poměrům těm pevného měřítka; jinak zůstává zvláštní povaha rythmických motivů mluvy znatelná i ve své nové upravené formě. Národní ráz hudby z valné části zakládá se na této závislosti rythmů, na zvláštnostech jazyka národního. Z toho patrno, že zpěv není pouhým „nápodobením“ slova mluveného, nýbrž něčím více: jeho přetvořením, stylisováním dle jistých pravidel esthetických, jichž vlastní původ leží mimo mluvu. Nepodložímeli slovu tomu jiný smysl, než právě naznačený, můžeme zpěv také nazvati

jakýmsi idealisováním mluvy. Hudbu instrumentální, pokud není výhradně rythmickou nýbrž zároveň i melodickou, právem lze považovati za nápodobení zpěvu, tak že první samostatné skladby instrumentální opravdu nebyly ničím jiným, než „písněmi beze slov.“

Mluvili jsme dosud jen o kvantitativním těžení ze záliby v pouhém zvuku a dospěli tak až k poznání, že se ze záliby té přirozenou cestou, přispěním jednak zvláštní stránky našeho mechanismu tělesného, jednak oné rozmanitosti v pronášení slabik, kterou vymáhá účel mluvy, vyvinula bohatá rythmika s celou svou přísnou odměřeností i s celou svou nespoutanou volností. Než toto těžení z pouhého opakování, z trvání a ze síly zvuku není jediným činitelem krásy hudební. K živlu kvantitativnímu musel se přidružiti jiný, kvalitativní, mělali povstati hudba v našem slova toho smyslu. Především lahodí sluchu *rozmanitost barvitostí zvukových.* Již na nejnižších stupních hudebního umění jeví se snaha, docíliti jakési zvýšení uměleckého požitku sestavením různých nástrojů v jeden pestrý sbor. Zříceniny staroegyptské, staroassyrské a starobabylonské podávají nám bezpečné zprávy o velkolepých sborech nástrojů různých, tedy o jakýchsi orkestrech, jimiž se nádherným slavnostem světským nebo chrámovým dostávalo zvláštního lesku, souhlasíce ovšem s četnými pozoruhodnými údáními bible. Důležitější je však *rozmanitost* co do *výšky tónů*, již člověk také záhy vyhledával a určitými poměry soustavně upravovati počínal. Ale rozdíl výšky a hloubky tónů zajisté byl později pozorován, než rozličné barvitosti, alespoň co se týče hudby nástrojové. Zvuk jisté barvitosti je charakteristickou známkou jisté hmoty: dřeva, kamene, napjaté blány nebo struny, kovu atd., jest jako hlasem jejím. Naproti tomuto podstatnému, jakousi akustickou individualitu nástroje vyznačujícímu momentu stojí rozdílové výšky tónu arci jakožto něco nahodilého, měnivého, tudíž i vedlejšího. Tentýž (co do výšky) tón mohu vyvesti z nejrůznějších nástrojů; výhradním vlastnictvím každého z těchto posledních jest jenom určitá barvitost zvuku.

Dle toho se musí ovšem zdáti věcí nad míru nesnadnou, neřkuli nemožnou, aby se vyvinul smysl pro poměry výšky tónů, pro intervaly čili rozstupy, zkrátka: aby došlo k nějaké hudební soustavě na základě pouhých zvuků nástrojových. Skutečně prokazuje hudbě i zde nejplatnější služby — mluva. Vždyť i při hlase lidském netoliko artikulace, barvitost a rythmika, ale namnoze i výška tónu mívá jakýsi vliv na smysl hlásky — člověk tudíž záhy cítil se nucena, věnovati pozornost svou i této stránce zvuku. Cestovatel *Fritzsch* vypravuje na př., že jihoafrický kmen Korâna zvaný vyslovuje pouhou samohlásku *a* dvanácterým spůsobem, čímž arci hlásce té dostává se i dvanáctera různých významů („jíti, praviti, zabiti, hladový, žíznivý, tlustý, ostrý, krásti, vlhký, plakati, píti, ano“); že při těchto rozdílech výslovnosti do jisté míry súčastněna jest i výška tónu, samo sebou se rozumí a dochází stvrzení i příkladem leckteré jiné, vzdělanější řeči, jako na př. čínštiny, jejíž jednoslabičná slova skoro veskrze mají čtvero nebo patero významů dle tolikerého různého spůsobu vyslovení čili akcentu (jejž v případě tom arci nesmíme považovati za totožný s pouhým dynamickým přízvukem). Jinými slovy: člověk tvořící sobě

mluvu obohacoval skromný svůj původní materiál hláskový v nejednom případě zajisté i tím, že tutéž hlásku differencoval také změněnou výškou tónu. To arci nevztahuje se pouze k jednotlivým slovům jakožto prostředkům sdělení jednotlivých představ a pojmů, nýbrž i k celým frásím. Víme, že tatáž slova mohou býti otázkou, prosbou, rozkazem, výkřikem, buď prostým buď ironickým tvrzením atd., a že rozdíly přednešení nejsou pak pouze rythmické a dynamické, nýbrž i čistě melodické, t. j. zakládající se na poměrech výšky tónů, na rozstupech, v nichž se hlas pohybuje. Interpunkce v písmě patrně není ničím jiným, nežli znamením melodického spádu hlasu; spád ten jest jiný při otázce, jiný při výkřiku, jiný při tečce, opět jiný při čárce atd. Dále je známo, že i téže otázce, nebo témuž zvolání různým pronešením dodává se nejjemnějších odstínů i co do významu myšlenkového i co do výrazu citového; vzpomeňme si jen na některé menší divadelní hry, jejichž hlavním účelem jest, aby obratnému herci poskytly příležitost, deklamovati několik málo slov (na př. „Pojď sem!“) opět a opět jiným spůsobem dle smyslu ustavičně se měnícího.

Tato „melodie řeči“ patrně přede vším jiným k tomu přispěla, že člověk pozornost svou obracel též k rozdílům výšky tónů; bylť zde rozdíly ty namnoze ovšem důležité, závažné, rozhodující o smyslu obsahu sděleného. Nesmíme však proto mysliti, že melodie prvních zpěvů byla vždy jenom věrným, hudebně upraveným obrazem spádu slov mluvených, tedy úplně deklamatorní. Postačiloť zajisté, když člověk melodií mluvy vůbec upozorněn byl na zvláštní půvab střídání se tónů rozmanitých výšek; nemusel se po každé přísně vázati spádem slov mluvených, když tatáž slova zpíval. Smysl pro tuto deklamatorní stránku zpěvu vyvinuje se naopak teprvé na vyšších stupních vzdělání hudebního právě tak, jako smyslu pro věrnost a přirozenost obrazu přibývá zároveň zdokonalováním se prostředků i názorů uměleckých.

Člověk hleděl tedy v hudbě své užívati tónů různých. Jakým spůsobem dospěl však k tomu, že jich užíval v určitých toliko poměrech, že si utvořil jakousi pevnou stupnici, vyloučiv všechny ostatní, mezi jednotlivými stupni ležící tóny z umění svého? Bylo to patrně zbytečné, pokud se melodie výhradně zpívaly; pamatovati si a správně zazpívati nějakou krátkou typickou frási melodickou šlo bez velikých obtíží, nechť byly jednotlivé melodické kroky jakékoliv. Podnět k ustanovení jistých bodů v linii tónové, tedy k utvoření jistých stupňů, zavdala již v dobách nejprimitivnějších pokusů melodických okolnost docela praktická: byloť nezbytné, *naladiti foukací nebo strunové nástroje dle jakéhosi pravidla*, mělali se na nich prováděti nějaká melodie. Hlas lidský řídí se při každém jednotlivém kroku pamětí a podrobuje se jí bez nesnází; avšak nástroj musí se na určité stupně naladiti již napřed. K tomuto ladění je potřebí základní míry, normálního poměru, dle něhož by se velikost rozstupů odhadovala a upravovala. Službu tu prokazují *rozstupy harmonické*, t. j. takové poměry tónů, které snadně lze poznati a si pamatovati, poněvadž jsou to poměry tónů k sobě jaksi patřících, příbuzných, tedy poměry přehledné, přirozené. Jimi určuje se výška tónů nástrojových spůsobem bezpečným a nepochybným,

následkem toho ustalují se stupně ty i pro zpěv, zkrátka: počíná se vyvinovati *stupnice, soustava hudební.*

Oktáva, jakožto rozstup tónů nejpříbuznějších, vštěpuje se sluchu lidskému již v samých počátcích hudby. Chtějíli hlasy mužské a ženské (dětské) zpívati zároveň tutéž melodii, nemohou to činiti v pravém slova smyslu jednohlasně, „unisono," nýbrž v oktávách. Rozstup ten však nepřispívá valně k utvoření hudební soustavy; neboť zrovna nejprimitivnější stupnice objemem svým oktávu ani nevyplňují a tato zase sama o sobě nemůže nás přivesti k žádnému menšímu rozstupu, nežli je sama. Teprvé příbuznost oktávová spojená s příbuzností *kvintovou* poskytuje možnost povstání stupnice: nižší oktáva kvinty tvoří se základním tónem nový rozstup, kvartu, rozdíl pak kvarty a kvinty je celý tón, dva celé tóny jsou velkou tercií, rozdíl kvarty a velké tercie je půltón atd. Musela tudíž dříve býti poznána a oceněna příbuznost kvintová, mělali se vyvinouti hudební soustava. A skutečně jest po oktávě kvinta rozstupem nejharmoničtějším, pamětí sluchu nejpřístupnějším. Pozorujme intonaci u dětí nebo u lidí beze všeho hudebního vzdělání; chtějíli se přidati ku zpěvu obce v kostele nebo k modlitbě jednotvárným, zpěvavým hlasem odříkávané, vpadnou velmi snadno do kvinty, na místě oktávy nebo unisona, někdy i do kvarty, a při rozstupu tom někdy setrvávají, i když melodie postupuje k tónům jiným, tak že z toho povstávají kvintové sledy, uchu hudebnímu krutě ubližující. Kdo *tercii* (nebo sextu) intonuje a v ní také setrvá, má zajisté hudební sluch již pokročilejší. Skutečně dosvědčují nám i dějiny hudby, že se smysl pro příbuznost terciovou mnohem později vyvinoval, než smysl pro příbuznost kvintovou. Ano jsou i soustavy důmyslné a poměrně i bohaté, které jedině spočívají na příbuznosti kvintové, a oktávové, t. j. které výšky veškerých tónů svých určují pouze kvintovými a oktávovými kroky.*) Číňané podnes stojí na tomto stanovisku, ač znají stupnici chromatickou již několik tisíc let. *Helmholtz***) ukázal, že i hudební soustava arabsko-perská, rozeznávající v oktávě 17 malých

---

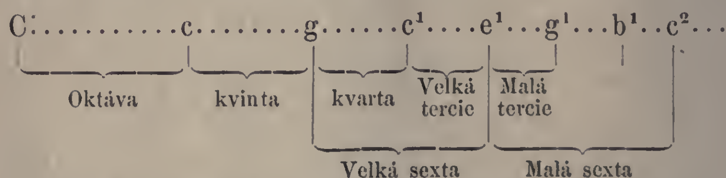
*) Že není snad lhostejné, určujemeli nějaký rozstup (na př. velkou tercii *c—e*) kroky kvintovými anebo kroky terciovými, ukáže následující příklad: Vycházímeli od malého *c* (jehož kmitočet klademe = 1) stoupajícími kvintami, přijdeme k *g* (kmitočet = $^3/_2$), k d^1 (km. = $^9/_4$) k a^1 (km. = $^{27}/_8$) a konečně k e^2 (km. = $\frac{81}{16}$), které ovšem musíme o dvě oktávy snížiti, chcemeli dostati malé *e*, tedy velkou tercii *c—e*. Srovnámeli však tuto „pythagorejskou" tercii, kvintovými kroky určenou (jejíž kmitočet = $\frac{81}{16} : 4 = \frac{81}{64}$) s velkou tercií „přirozenou," t. j. s onou, již nalézáme mezi 4. a 5. součástkou zvuků hudebních a již docílíme zkrácením struny o jednu pětinu její délky, tedy s rozstupem přímým terciovým krokem určeným (km. = $^5/_4 = \frac{80}{64}$): nejsou oba tyto poměry nikterak totožné, nýbrž přirozená tercie jeví se býti o jistý malý rozstup („syntonické komma", $\frac{81}{64} : \frac{80}{64} = \frac{81}{80}$) nižší, než tercie pythagorejská. Příbuznou s *c* a konsonantní je vlastně jen tercie přirozená, nikoliv pythagorejská.

**) „Die Lehre von den Tonempfindungen." 3. vyd. 1870. str. 440 nn.

stupňů (nesprávně „třetinami tónu“ zvaných) původně sestrojena jest kroky kvintovými, a zdá se, že totéž tvrditi lze i o soustavě indické, ještě mnohem složitější, čítající v oktávě docela 22 malých stupňů čili „čtvrtin tónu.“ Hudba starých Řeků založena je též na příbuznosti kvintové a oktávové; t. j. na „pythagorejském“ ladění dle kvintových a oktávových kroků; tercie domáhaly se sice v pozdější době také svého práva, ale k plnému uznání jich, k patřičnému vlivu příbuznosti terciové v hudbě starého věku přece nedošlo. Teprva nový věk po mnohých průpravách a přechodech dospěl k tomu, že tercie a jich převraty, sexty, uznal za pravé konsonance a tudíž i za poměry o sestrojení soustavy hudební rozhodující vedle kvint a oktáv. Je to právě charakteristická stránka umění moderního, že v něm vládne *příbuznost trojí, oktávová, kvintová a terciová.* Ještě v šestnáctém století ostýchali se skladatelé užívati tercie v závěrečném akkordu — malá tercie měkkého trojzvuku stala se na konci skladby mollové obyčejem teprvé v předešlém století.

Odkud však známe oktávy, kvinty, obě tercie a jejich převraty jakožto rozstupy harmonické, konsonantní, jakožto poměry tónů příbuzných? Na otázku tu kladou se odpovědi velmi různé; zde budiž dopřáno místo toliko výkladu, jenž především hledí ku psychologické stránce záhady a s tím, co jsme právě byli zvěděli o souvislosti mezi mluvou a hudbou, nejtěsněji souvisí. Zvuky nástrojů hudebních přispůsoboval člověk zvukům vlastního hlasu svého; tím však hlas ten nestal se pouze vzorem jednotlivých zvuků nástrojových, nýbrž i zdrojem všech poměrů harmonických. Každá samohláska, každý hudební zvuk skládá se z částkových tónů tak seřaděných, že rozstup mezi 1. a 2. součástkou (rovněž i mezi 2. a 4., 3. a 6., 4. a 8. atd.) jest oktáva, mezi 2. a 3. (nebo mezi 4. a 6.) kvinta, mezi 3. a 4. (nebo 6. a 8) kvarta, mezi 4. a 5. velká, mezi 5. a 6. malá tercie, mezi 3. a 5. velká, mezi 5. a 8. malá sexta atd. Lidstvo tedy od té doby, ne snad jenom, co provozuje hudbu, nýbrž co vůbec hlasem svým se dorozumuje, slýchá jisté rozstupy neustále, v každém jednotlivém zvuku.

Stůj zde přehled prvních osmi součástek zvuku velkého C zároveň s udáním harmonických rozstupů, pokud se nalezají nejblíže základního tónu:

Jest na bíledni, že přivykáním těmto rozstupům (jehož vliv na rozvoj sluchu hudebního stává se časem nejenom u jednotlivce, ale následkem dědičnosti též u celých národů vždy mocnějším a důležitějším) musí kvality jistých tónových představ, původně třeba sobě docela cizích, lhostejných, více méně těsně k sobě přilnouti, tvořili některý právě uvedených rozstupů. Neboť pak skutečně patří k sobě, k témuž celku, přečastým slýcháním jest onen rozstup vštípen naší

paměti, obrousily a otřely se všechny hrany obou jeho členů tak, že staly se tím snášelivými, slovem: *příbuznými*. Nyní vysvětlíme si také, proč příbuznost oktávová a kvintová dříve se vyvinula, než příbuznost terciová. Ona zakládá se na rozstupech mezi součástkami nižšími, pravidlem silnějšími, (jelikož jim od základního tónu počínaje směrem k výšce ubývá síly), a mimo to vyskytují se i v tomtéž zvuku mezi jednotlivými součástkami rozstupy oktávové, kvintové a kvartové častěji, než tercie nebo sexty. Zde arci nelze jednati o celé této záhadě tak zevrubně, jak by toho zasluhovala pro svou velikou důležitost jak esthetickou tak i historickou. Zejmena nelze zde uvažovati a odhadovati všechny důvody, které z různých stran uvesti možno buď ve prospěch buď v neprospěch sděleného právě náhledu o nenáhlém vyvinování se harmonické příbuznosti tónů. Prozatím však stačiž těchto několik poznámek, aby čtenář poznal, jak těsně souvisí tato záhada se vším ostatním, co nahoře bylo řečeno o prvotinách umění hudebního, tedy o vlastním předmětu naší rozpravy. Povážímeli jednak, že smysl pro harmonickou příbuznost tónů vlastně není ničím jiným, než „hudebním sluchem“ po výtce tak zvaným, a jednak zase, že ucho lidské zvuky hudebních nástrojů posuzuje a volí dle vzoru hlasu lidského, můžeme zajisté říci, že *sluchem hudebním je sluch, přispůsobený hlasu lidskému.* Vidíme tedy, že pravým zákonodárcem v oboru *harmonickém* je *ústrojí hlasové*, ano dle přirozené povahy své vydává zvuky, jichž spůsob složení podává nám míry všech příbuzenských poměrů tónových, jako v oboru *rythmickém* přísná pravidelnost časoměrná čili takt pochází z přirozených úkonů *svalů*, anyť hlavně ruku a nohu naši takořka nutí k činnosti pravidelně odměřené.

Jsme již se svým úkolem hotovi. Neboť vyšedše z elementární záliby ve zvuku vůbec a z přirozeného interesu na povaze lidského hlasu, dospěli jsme konečně ku vzniknutí smyslu pro oba přední živly hudební, pro rythmus a pro harmonickou příbuznost tónů. Tím však zakončena jest doba pouhých prvotin hudby: vznikáť na základě ústrojné soustavy již skutečné umění, třeba prozatím skromné a chudobné u porovnání s uměním naším tak nádherně rozvitým, ale přece jemu příbuzné, jako praotec vnukovi. A jestli že rozjímajíce o původu umění, jehož říše není z tohoto světa, o božské hudbě, vždy přece odkazováni jsme byli k pohybům svého těla a ke zvukům svého hlasu, jakožto ke kořenům nejhlubším, našli jsme tím bezděky i vhodný doklad k důmyslnému a krásnému výroku, jejž před více než dvěma tisíci lety učinil sofista *Protagoras*: že *člověk jest mírou všech věcí.*

(Psáno v prosinci 1877).

O vzdělávání hluchoněmých.

Podává

Jos. Beran Novopacký.

Obyčejně bývá slepec považován za nešťastnějšího nežli člověk hluchoněmý; avšak bedlivějším pozorováním shledáváme, že stav hluchoněmého je stejně smutný neli horší nežli slepcův. Se slepcem každý má soustrast, neboť ubožák je stále odkázán na cizí pomoc, a není člověka tak bezcitného, aby — když toho třeba — neposkytl slepci ruky pomocné. Srdcejemný jest obraz slepého Edipa, vedeného od své dcery Antigony, anebo slavného druhdy válečníka Belisara, oslepeného, chlapcem voděného a slovy: „Dejte halíř Belisarovi vojevůdci“ — chleba sobě dobývajícího. Hluboký soucit, který chováme ku slepci, při člověku hluchoněmém buď mizí anebo se aspoň neobjevuje v tak veliké míře. Jak trapné jest podívání na nevzdělaného hluchoněmého, jenž se snaží znameními vyjádřiti myšlenky své! Co to stojí ubožáka namáhání, než se stane srozumitelným, a jak často dochází při tom i posměchu! Slepec, stále obklopený čirou tmou, zbaven jest velikého požitku, patřiti na krásu přírody. On nevidí blankytů nebeského ani třpytu hvězd i nemůže se volně pohybovati; avšak za to ve společnosti může se dle libosti baviti, může vyjeviti všecky tužby a přání srdce svého a sdíleti radosti i žalosti se svými přáteli. Kdo pocítil čarovný účinek hlasu lidského, přesvědčil se, že mocněji účinkují slova ústy pronesená nežli napsaná. Jak mnoho tedy postrádá hluchoněmý, že se nemůže řečí dorozuměti, že jest takořka od světa odloučen a tak mnoho přání a tužeb v srdci svém pohřbiti musí! Nevzdělaný hluchoněmý vidí sice krásu a velebnost přírody, avšak příroda jest proň mrtvou, jemu tak mnoho zjevů jejích zůstává věčným tajemstvím. Rozproudĕná řeka kolem něho hučí, hrom za prudké bouře burácí, ale ucha jeho ani jediný zvuk se nedotýká. On vidí na obloze nebeské nesčíslné množství třpytících se hvězd, ale kdo poučí ho, co jsou ta tělesa nebeská, jak vzdálena jsou od nás a kdo jimi modrou oblohu ozdobil? V duši jeho dřímá sice jakási předtucha o původci a stvořiteli světa, ale kdo z nejbližších přátel vštípí v duši jeho, jak velebný a mocný jest tvůrce? — Člověčenstvo není mu starším než on sám jest, poněvadž nemá pončtí o minulých stoletích a ničeho neví o osudech předků svých. Vesmír, jako vlastní život jeho, zůstává mu nerozluštitelnou hádankou. Ani láskyplná slova otcova a matčina nemohou vniknouti do duše ubožákovy. Hluchoněmý vidí někdy lesknouti se slzu v oku zarmoucené matky, ale nemá tušení, proč jeho dobrá máti truchlí. Svírá-li bol duši jeho, musí sám dodávati si útěchy, neboť slova i nejupřímnějšího přítele nenacházejí v duši jeho ohlasu. On nepociťuje, jak ulehčí se srdci, může-li s příbuzným srdcem sdíleti radosti i strasti, touhy a naděje. Svět jest mu tichým, lesklým hrobem, a život němým snem.

Slepec ve společnosti rád se baví, může čerpati z knih poučení i zábavu pomocí přátel svých, hudbou obveselovati a šlechtiti srdce

své, kdežto hluchoněmému ve společnosti každý se vyhýbá a málo kdo ochoten jest poslouchati jeho drsné zvuky a míti pozor na jeho posuňky. Hluchoněmý nedbá společnosti a přátelství, stává se snadno nedůvěřivým, sobeckým, zlobivým a zatvrzelým, ano jest i mezi svými cizím a opuštěným. Hluchoněmost jest zlo a neštěstí veliké a proto děje se hluchoněmým nesmírné dobrodiní moudrým *vychováváním* a praktickým *vzděláváním* v ústavech k tomu zařízených.

Pozorujme zdravé dítě hluchoněmé, vyrůstající beze všeho vzdělání a rozumného dozoru. Zdaž se chováním svým nepodobá nerozumnému zvířeti? Běhá divoce sem tam, nedbá žádné překážky, máchá podivně rukama, a neučiníli se mu po vůli, počne sebou škubati a jeví hněv svůj nepříjemnými, drsnými zvuky. Hluchoněmé dítě nebývá z počátku zlomyslnější než dítě slyšící; zlost, zatvrzelost, nedůvěřivost a jiné vášně nejsou mu vrozeny ani nejsou následkem hluchoněmosti; avšak nerozumným nebo převráceným vychováním upadá do těchto chyb snáze než dítě slyšící. Dojmy, které toliko zrakem působí na srdce hluchoněmého, jsou mnohem slabší než u slyšícího, na něhož mocně lze působiti živým slovem. Nevšímajíli si rodiče doma hluchoněmého dítěte a nevedou ho k mravnosti a poslušnosti, není divu, že dítě stane se hrubým, necitelným, nevděčným a že se dopouští častých pokleskův.

Hluchoněmí jsou většinou děti chudých rodičův a bývají často v ohledu tělesném i duševním zanedbávány. Příčinou toho jest, že rodiče buď nevědí,. jak by měli s dítětem zacházeti anebo pro své zaměstnání nemívají času, s hluchoněmým dítětem častěji se zabývati. Máli pozdější vyučování u hluchoněmého potkati se s dobrým výsledkem, jest třeba, aby záhy již v domě otcovském přiměřeně se vychovával. Ponecháli se hluchoněmý sobě samému, nekrotíli se záhy jeho vášně, upadá v divokost, která velikou jest překážkou pozdějšího vzdělávání. Mnozí rodiče v přílišné úzkostlivosti, aby se dítěti jejich něco nestalo, nechávají je doma stále zavřené, odlučujíce je zcela od ostatního světa: ti ani snad netuší, že dítě své na duchu i na těle zmrzačují, že dítě jejich zblbne a že později velmi obtížno jest u dítěte duševně zakrnělého probouzeti síly duševní. Vstoupíli dítě takové do ústavu, nemá v mysli své téměř ničeho, na čem by učitel první vyučování své založiti mohl.

Jiní rodiče dopouštějí se chyby opačné, dovolují dítěti všady bez dohlídky běhati a se toulati a vůbec dělati, co samo chce. Takové dítě snad na těle sesílí a se otuží, třeba si získá hojnou zásobu ponětí o vůkolních věcech, ale za to upadne též ve mnohé vady. Jeli od jiných dětí škádleno anebo šizeno a týráno, stává se nedůvěřivým, zlostným, potměšilým, mstivým a těžko bývá pak uvykati je pravidelnému a činnému životu. Rodiče pečujtež o zdraví hluchoněmého dítěte a zvykejte je záhy, aby své tělesné síly náležité užívalo. Velice prospívá, aby se účastnilo též hry s hodnými dětmi slyšícími, cvičilo se v běhání, skákání, házení atd. Jakmile je k tomu dost silno, dobře jest bráti je k lehčím pracím a ukazovati mu, jak nástrojů a p. s prospěchem užívati.

Vůbec má hluchoněmé dítě co možná nejvíce nazírati. Proto voděno budiž na dvůr, do zahrady, na pole, do lesa, do dílen a na

místa, kde pracuje mnoho rozličných řemeslníkův, a budiž všady upozorňováno, k čemu jednotlivé věci jsou. Záhy budiž vedeno jako ku práci tak i k poslušnosti, ale ať se mu co možná nejméně poroučí a zakazuje, a nikdy ať se nezapomíná, že poslušnost z lásky mnohem větší cenu má nežli poslušnost z donucení. Rovněž mu co možná nejdříve buď vštěpována šetrnost i úcta k cizímu majetku. Aby nedůvěra, zlomyslnost, hněvivost, mstivost, prchlivost, potměšilost a jiné vášně v srdci jeho se nezakořeňovaly, nesmějí s ním rodiče zacházeti ani příliš přísně a tvrdě, ani příliš hejčkavě. Odstraňovati vždy od hluchoněmého vše nepříjemné a jemu nemilé, není radno, poněvadž i hluchoněmý má zvykati strastem tohoto života, varovati se lehkomyslnosti a neopatrnosti a má navykati soucitu s trpícími. I pořádku a způsobnosti dlužno je záhy přiučovati. Aby se cvičilo v pravdomluvnosti, má se mu pověděti, co si přeje věděti, nebo dá se mu na srozuměnou, že by tomu, nač se táže, ještě neporozumělo. Hluchoněmý brzy pozná, bylli podveden neb obelhán a bývá pak i ke svým nedůvěřiv. Dopustíli se trestuhodného skutku, projevíme mu svoji nelibost tvářením, pohrozíme mu a posuňky naznačíme, že bude trestán. Nepomůželi to, musí se užiti prostředků přísnějších. Avšak dříve než rodiče dítě trestají, ať přesvědčí se, zda dítě trestu zasluhuje, dopustiloli se skutku trestuhodného schválně či jen z nedopatření, z nerozumu. Nemoudré a přílišné trestání všelikých přestupkův uvrhlo by je v blbost. Chováli se mravně a spůsobně, pochvalme je, aby tím více k dobrému bylo povzbuzeno.

A tak ovšem dítě hluchoněmé větší péče a pozornosti potřebuje, než dítě slyšící. Ale při sebe větší péči a opatrnosti nedovedou často rodiče zabrániti, aby jim dítě hluchoněmé nepůsobilo strastí přemnohých.

Co pak nesnází způsobují nevzdělaní a opuštění hluchoněmí obcím, o tom poučuje nás denní zkušenost. Ze všech tu naznačených příčin bylo u pokročilých národů záhy pomýšleno, aby se hluchoněmým dostalo přiměřeného vzdělání. Téměř všude vyskytli se šlechetní lidumilové a obětaví pěstouni mládeže, kteří se jali vzdělávati opuštěné hluchoněmé.

Vzdělávání hluchoněmých jest úkol nesnadný, poněvadž nelze řečí na ně působiti. U starých Římanův a Řekův považováni byli hluchoněmí za blbce, a Egypťané měli hluchoněmé za blázny. A přece i hluchoněmí bývají duševně stejně nadáni jako slyšící a mohou pilným cvičením dosíci značných vědomostí. Jsou případy, že se hluchoněmí stali umělci, obratnými řemeslníky, vynikajícími průmyslníky, spolehlivými úředníky a horlivými učiteli druhů svých. Síly duševní dřímají v dítěti hluchoněmém tak, jako u dítěte všemi smysly nadaného; vzdělavatel hluchoněmých má tyto v spánku pohřížené síly duševní znenáhla probouzeti a uváděti v činnost. Probouzení duševní neděje se u hluchoněmých dětí tak záhy jako u slyšících, a proto bývají do ústavu přijímány děti hluchoněmé, jež dosáhly osmi nebo devíti let. Velikou chybou jest, začínati s vyučováním hluchoněmého příliš záhy a donucovati jej k učení trestem. Předčasným vyučováním nedocílí se výsledku žádného a dítěti odejme se spíše chuť k učení.

Vzdělávání a vychovávání hluchoněmých vyžaduje více práce, času a jiných prostředků než u slyšících; zajisté však jest tu úkol učitelův a vychovatelův rovněž vznešený jak obtížný. Ve člověku, částečně smyslů zbaveném, probuditi v dřímotě pohřížené duševní schopnosti, přivesti ho k poznání nejen přírody ale i nejvyšší bytosti, připraviti ho pro život praktický, aby mohl obcovati a dorozumívati se s lidmi a byl užitečným členem společnosti lidské — toť zajisté dílo nanejvýš záslužné. U blbce i hluchoněmého se tělesné žádosti i vášně mocně ozývají a později hrozí vyšlehnouti v prudký plamen; zmáhajícím se u hluchoněmých vášním stavěti se na odpor a záhy hasiti žár zvířeckosti, totě činnost velice šlechetná, blahodějná, jež ovšem na pěstounovi mnoho práce, trpělivosti a obětovnosti vyžaduje. Hluchoněmý teprvé vzděláním nabývá pojetí o povolání člověka, poznává povinnosti své k Bohu, k rodičům, k učitelům a k bližním. U koho není vyvinuto poznání dobra, u toho v míře tím větší převládá náklonnost k zlému; proto nevzdělaní hluchoněmí bývají často lidské společnosti nebezpečni, kdežto vzděláním stávají se také z nich užiteční lidé. Hluchoněmý necítí se tak opuštěným a nešťastným, jakmile nabude jen nějakých vědomostí; neštítí se pak společnosti a mívá nemalou radost, můželi se před slyšícími pochlubiti, čemu se naučil.

U nás se mnohá léta již opakují žaloby, že se tu pro vzdělání hluchoněmých a slepců příliš málo děje, a pořád hlasy takové nedocházejí na příslušných místech náležitého povšimnutí. Jestliže z peněz zemských zcela vydržují se porodnice, ústavy pro nalezence, tančírny, jízdárny: — neměloliž by se též penězi zemskými přispívati na slepce a na ústavy pro hluchoněmé tou měrou, aby všem těm ubožákům dostalo se přiměřeného vzdělání? Mnoho se za doby naší mluví o humanitě, ale humanita spíše projevuje se zlosynům, odsouzeným k doživotnímu žaláři a trestancům nepolepšitelným nežli ubožákům, kteří bez vlastní viny částečně smyslů jsou zbaveni. U nás zákonem jest nařízeno, aby se všem slyšícím dětem dostalo vzdělání ve školách veřejných: a hluchoněmých dětí zůstává v Čechách přes 300 beze všeho vzdělání pro nedostatek podpory a skrovný počet vzdělavacích ústavů! —

Potěšitelno jest aspoň, že se v novější době s lékařského stanoviska věnuje hluchoněmým větší pozornost a že se od zkušených a rozumných lékařů považuje za prospěšné, aby se lékařské ošetřování spojovalo se systematickým vychováním. Za dřívějších dob myslili lékaři, že příčinou hluchoněmosti jest vada v mluvidlech a pokoušeli se hluchoněmost hojiti všelikými zevnějšími prostředky a nesmyslným mastičkářstvím, kterým ubozí hluchoněmí byli zbytečně trýzněni ano i zmrzačováni. Tím se vysvětluje, proč se udrželo obecné domnění, že dítě jest němé, poněvadž prý má podrostlý jazyk, a že třeba dítěti jazyk podříznouti. Vyskytli se druhdy i rozumní lékaři, kteří rodičům k podobným nerozumným operacím radili. Posud pak ten onen těší rodiče hluchoněmých dětí, že hluchoněmost přejde, až budou děti starší; mnozí rodiče dají se takovou radou klamati, čekají rok za rokem, nestarajíce se o vzdělání hluchoněmého dítěte, až když je příliš pozdě a dítě pro pokročilé stáří nemůže do ústavu hluchoněmých přijato býti. Jak mylný jest takový náhled, a jak nesvědomitý tento spůsob léčení, osvětlil na

př. dr. Neureutter v obšírných článcích *„O hluchoněmosti se stanoviska lékařského“* uveřejněných v minulém ročníku Časopisu českých lékařů, a též i ve zvláštní brošuře vydaných. Ve spisku tom dojde nejen lékař ale i každý vzdělavatel mládeže vítaného poučení; vodící myšlenkou jeho jest, že se *lékařské ošetřování má spojovati se systematickým vychováváním.**)

Až do 15. století nečiněno pro vzdělání hluchoněmých ničeho: ubožáci byli zcela zůstaveni svému smutnému osudu. Vzdělávání hluchoněmých vadily tehdáž předsudky, od pradávna proti hluchoněným panující. Aristoteles staví hluchoněmé do stejné kategorie s tupými na mysli, a talmudisté nečiní rozdílu mezi hluchoněmými a blázny. Též dřívější neblahé poměry obecného školství nebyly příznivy vzdělávání hluchoněmých. Počátek učiněn byl teprvé koncem 15. století. V době té *Agrikola*, profesor filosofie v Heidelberku, učil hluchoněmého řeči článkované čili ústní. Několik let později vyšel spis o vyučování hluchoněmých, sepsaný lékařem a filosofem *Kardanem* z Pavie. Roku 1560 počal ve *Španělích* hluchoněmé vyučovati *Petr de Ponce*, mnich řádu benediktinského; ten při vyučování užíval tak zvané prstové abecedy, připojuje k ní písmo a posuňky, a vzdělal učně své tak, že všady budil obdiv. Po jeho smrti ujal se vyučování hluchoněmých *Raminez de Carrion* a *Juan Pablo Bonet*, jenž r. 1620 vydal důležitý spis o vyučování hluchoněmých; spis ten sloužil prý za základ proslulému francouzskému učiteli abbéovi *de l'Epée*. — *V Anglii* počalo vy-

*) Dlužno též zmíniti se o přetvářených hluchoněmých čili *simulantech*. Často slýcháme, že se jmenovitě po venkově potulují všelijací podvodníci, kteří se hluchoněmými staví, aby spíše almužny dostali. Někdy bývá obtížno simulanta rozeznati od pravého hluchoněmého, a jsou případy, že se podařilo chytrému simulantovi delší dobu předstírati hluchoněmost a lidi šáliti. Pravý hluchoněmý jeví velikou živost i obratnost v posuňkování a veškerém chování, pohybuje ústy, vydává ze sebe nečlánkovité zvuky a udeřili někdo za ním silně, obrátí se, poněvadž cítí otřesení. Simulant znamená čili posuňkuje nesrozumitelně, nerad pronáší zvukův; obyčejně rozevírá ústa, ukazuje na jazyk, dávaje tím na srozuměnou, že jest němý. Hluchoněmí simulanti bývají v ústavech hluchoněmých častěji zkoumáni. Kdysi přivedli do Pražského ústavu hluchoněmých simulanta, který se živil žebrotou a nikde nechtěl se přiznati, odkud pochází. Při výslechu dělal se zcela nevědomým, kroutil hlavou a nechtěl rozuměti ani prostým znamením přirozeným, jimiž se ho ředitel ústavu dotazoval, odkud přišel; naznačil toliko, že jest švec. Když ředitel za jeho zády na dutém podium nohou silně dupl, stál on nepohnutě jako socha. Tím nejvíce se prozradil. Když ředitel před strážníkem vyslovil svoje mínění, že je to podvodník, hluchoněmost jen předstírající, a když šlo o to, aby citlivým potrestáním donucen byl přiznati se, rozvázal se pojednou simulantovi jazyk, i pověděl, že je chudý švec, otec četné rodiny, kterou místo řemeslem raději volil vyživovati hluchoněmostí. Podobně přiznal se ve Vídni simulant teprvé po dlouhé době, když zvěděl, že dán bude do některého ústavu, kde se mu dostane doživotního zaopatření. Při výslechu svém vypravoval: „Živil jsem se žebráním. Všude mne odbyli, poněvadž jsem byl mladý člověk, kdežto jakýsi hluchoněmý, jenž přede mnou kráčel, vždy almužnu dostal. I umínil jsem si, že ho budu napodobiti a chodil jsem za ním tak dlouho, až jsem se naučil úplně jeho posuňkům a spůsobům. Uměl jsem hluchoněmého tak výborně napodobiti, že mne všady za hluchoněmého považovali, a od té doby vedlo se mi na žebrotě lépe.“ (Dr. Neureutter: O hluchoněmosti se stanoviska lékařského).

učování hluchoněmých v 17. století, a mezi učiteli hluchoněmých spatřujeme r. 1648: dr. *J. Bulwera*, dr. *J. Wallisa* (r. 1653), dr. *V. Holdera* (r. 1659) a *Sibskota* (1670). — *V Německu* vynikali jakožto vzdělavatelé hluchoněmých: *Conradi* (r. 1698), *Kerger* (1704), *Elias* (1711), *Raphael* (1715), *Solbrig* (1727), *Lasius* (1772), *Arnoldi* (1775) a j. Mužové tito snažili se učiti hluchoněmé mluvě ústní a písmu. Roku 1778 založil *Samuel Heinike* v Lipsku ústav pro hluchoněmé a stal se zakladatelem tak zvané *methody německé.* Dle této učí se hluchoněmí ústní mluvě a na jejím základě dále se vzdělávají; přirozené mimiky užívá se pouze k objasňování pojmů, ona jest při vzdělávání jen pomůckou. Heinike byl velikým protivníkem *methody francouzské.* Původcem této byl řečený už *abbé de l'Epée*, jenž r. 1755 zřídil v Paříži školu pro hluchoněmé; on učil hluchoněmé písmu a posuňkům a místo hlásek užíval prstové abecedy. Dle francouzského vzoru zakládaly se pak ústavy ve Španělsku, Portugalsku, ve Vlaších, Rakousku, v Polsce, Rusku, Nizozemsku, Anglii, Severní Americe. Na některých ústavech klestila si cestu methoda německá, a na jiných ústavech splynuly obě školy v jednu.

O *způsobu vzdělávání hluchoněmých* dosud panují různá mínění, a sotva kdy bude docílena úplná shoda. Někteří chtějí vyloučití *řeč posuňkovou* z vyučování, proto že se nehodí k myšlení, že ústní řeči při vzdělávání jest na újmu a že jí hluchoněmý v praktickém životě nemůže potřebovati. Horliví přívrženci školy francouzské chtějí zas mimiku míti předmětem vyučovacím a nikoli jen pomůckou, uvádějíce za důvod, že je přirozenou řečí hluchoněmých, dětem i méně schopným snadno pochopitelná, a že jí hluchoněmý rychleji a snáze dosáhne duševního vzdělání. A opět jiní vzdělavatelé hluchoněmých a přátelé školy německé nevylučují mimiku z vyučování, ale nechtějí dopustiti, aby se mimika, jakožto pomůcka vyučovací, přetvořila jaksi v řeč umělou.

Že mimiku při vzdělávání hluchoněmých vyloučiti nelze, dosvědčí každý nepředpojatý vychovatel a učitel mládeže hluchoněmé. Řeč posuňková jest hluchoněmému řečí „mateřskou," v ní zrcadlí se jeho myšlení, cítění, chtění, vůbec stav jeho duševní. Hluchoněmý dává nám řečí posuňkovou na srozuměnou; máli ponětí o věcech kolem něho se nacházejících, a jsouli ponětí jeho správná. Bylo by tudíž nepřirozené, ba ukrutné, kdy bychom hluchoněmému, zvláště nováčkovi zapovídali, aby přirozené řeči neužíval. Učitel může se z počátku jediné řečí posuňkovou dorozuměti se žákem hluchoněmým, bez ní nelze se při vyučování obejíti. Mimika jest výborným prostředkem k znázorňování, přispívá velice k objasnění a oživení řeči ústní a slouží při napomínání, kárání a varování. Důležitost mimiky uznával i nebožtík *Vácslav Frost*, ředitel Pražského ústavu pro hluchoněmé. Vštěpoval pomocí mimiky chovancům svým nábožensko-mravná ponětí, jakmile vstoupili do ústavu, a tímto spůsobem vyučování odchýlil se od methody německé, dle které se hluchoněmí vyučují náboženství, až mocni jsou řeči ústní. Frost razil svou methodou jaksi prostřední cestu mezi methodou francouzskou a německou a získal si veliké zásluhy o vzdělání hluchoněmých. Znázorňuje mimikou případně abstraktní ponětí náboženská

nezapomínal na to, aby se hluchoněmí žáci dále vzdělávali na základě řeči ústní dle zásad školy německé.

Jak už svrchu bylo připomenuto, klade methoda německá hlavní váhu na vyučování ústní řeči, na jejímž základě hluchoněmí veškerých vědomostí nabývají. Hluchoněmý žák učí se hned vyslovovati jednotlivé hlásky, skládati je v slabiky, slabiky ve slova, slova ve věty, jako děje se u žáků slyšících; zároveň veden k tomu, aby se naučil čítati od úst t. j., aby z pohybu úst mluvícího poznal smysl slov. Methoda ta učí hluchoněmé v řeči ústní mysliti, čtenému rozuměti a řečí článkovanou sdělovati myšlenky se slyšícími.

Hluchoněmé dítě, vstupujíc do ústavu nebo do školy pro hluchoněmé, dovede se z počátku jen posuňky vyjádřiti; proto musí učitel hluchoněmých řeč posuňkovou zevrubně znáti. Hluchoněmý tvoří sobě řeč posuňkovou sám bez určitého jakéhosi návodu, napodobuje nejnápadnější známky jednotlivých předmětův; a poněvadž každý jednotlivec znamení svá béře jak z podstatných, tak i z nahodilých známek nějakého předmětu, bývají často znamení jejich pro jednu věc rozdílná. Mnoho záleží též na tom, jaké schopnosti hluchoněmý má, za jakých okolností a kdy nějakou věc viděl, a jaké osoby v jeho společnosti byly. Čím více představ hluchoněmý má, tím více množí se mu počet znamení. Určuje pak znamení pro jednotlivé předměty dle jejich pohybování, užívání, účinku, proměny, působnosti atd. a veškery údy jeho těla musejí mu při posuňkování pomáhati. I žák méně nadaný naučí se v ústavu hluchoněmých brzo znamenati; jsouli posuňky jeho z počátku chybné, nejasné anebo neesthetické, bývají mu opraveny aneb vyměněny. *Vojáka* na př. naznačí hluchoněmý posuňky jakožto muže, rovně a odměřeným krokem kráčejícího; *déšť* — jak mokré s oblak dolů padá; *oheň* — jak plápolá; *polévka* — jak se lžící jí; *vozka* — muž, jenž bičem práská; *myslivec* — muž, jenž střílí; *lékař* — muž, jenž na tepnu sahá; *otec* — muž, jemuž se ruka líbá; *Kristus* — jak s probodenýma rukama a hlavou sklopenou na kříži visí; *Maria* — matka Kristova; *zločinec* — muž, na nohou neb rukou spoutaný atd. *Barvy* naznačuje hluchoněmý tak, že ukáže na předmět, který té barvy jest, na př. při *bílé* ukáže na límec u košile, při *červené* na rty, při *černé* zakryje rukou oči (tma); při *zelené* naznačí zelený list anebo jak se trhá tráva, při *žluté* ukáže nebo naznačí prsten atd. —

Jmena jednotlivých dní v týdnu naznačují se podle toho, co se na každý den dělá. V Pražském ústavu na př. znamenají neděli jakožto den, kdy se modlí; pátek — den, kdy se maso jísti zapovídá; sobotu — den, kdy hluchoněmý šaty cídí. — Chceli hluchoněmý naznačiti, že nějaká věc *těžká* jest, tváří se tak, jako by nějaký předmět nemohl vyzdvihnouti aneb udržeti; *kyselé* — jako by něco ochutnával a stahuje při tom ústa; *vonné* — táhne nosem dech dlouho do sebe a tvářením se naznačuje libost. K naznačení rozličných *činností*, jež v obyčejné řeči vyjadřujeme týmž slovem, ale které rozdílný význam mají, užívá hluchoněmý rozdílných posuňkův: jití hodin na př. naznačí jinak, nežli jití člověka; krájení chleba jinak, nežli krájení kůže; řezání dříví jinak, než řezání prutů, péra atd.

Řeč posuňková nezná *gramatických forem*, a tudíž není v ní slovosledu, větosloví a p. Hluchoněmý vyjadřuje posuňky jednotlivé myšlenky tak, jak v duši jeho vznikají. Co zdá se mu býti nejdůležitějším, staví do popředí a vše vedlejší při pusuňkování vynechává. Napodobuje prostě činnosť a klade ji nejraději před podmět i předmět. Větu: chlapec píše — naznačí posuňky: psáti — chlapec. Matka je v kuchyni = matka — kuchyň. Zelená švestka nesmí se jísti = švestka — zelená — jísti — ne. Ve složených větách nečiní rozdílu mezi souřadnými a podřadnými větami, nemaje znamení pro spojky a jiné nesklonné částice; na př.: Když jsem se ustrojil, umyl a vlasy učesal, pomodlil jsem se, naznačí posuňky: strojiti — já — hotov — mýti — já — hotov — vlasy — česati — já — hotov — modliti — já.

I jest ovšem řeč posuňková proti ústní velmi chudá; nedostává se jí znamení nejen pro ponětí nadmyslná ale i pro předměty zcela konkretní a živé bytosti, jako: ze živočistva, rostlinstva, nerostů, a zejmena též k naznačování vlastních jmen. Proto v novější době věnuje se na ústavech hluchoněmých větší pozornost zásadám školy německé, a hluchoněmí pilně se cvičí v řeči ústní, aby na jejím základě značnějších vědomostí nabyli a se slyšícími snáze a rychleji se dorozuměti mohli.

V Pražském ústavě hluchoněmých vzdělávají se nyní schopní hluchoněmí v řeči ústní po šest roků a vyjdouce z ústavu učí se nějakému řemeslu, jež by bez velikých obtíží a překážek provozovati a potřebného chleba jím sobě dobývati mohli. Chlapci stávají se obyčejně krejčími, ševci, truhláři, sklenáři, bednáři, soustružníky, sedláři, knihaři, sazeči, malíři na porculánu, litografy, rytci, vzorkáři a j.; děvčata hledají si výživy šitím, pletením, pomáhají doma a při hospodářství a jiných prácech. Hluchoněmí bývají většinou v práci bedliví, svědomití a často se vlastním přičiněním domohou slušného postavení.

Hluchoněmé dítě, když se začne vzdělávati, bývá obyčejně ostýchavé a nedůvěřivé, a proto sobě učitel především hledí získati jeho důvěru a lásku, zábavným spůsobem položiti základ ke vzájemnému duchovnímu obcování; snaží se přípravným cvičením pozornost jeho buditi, ukazuje mu věci, které vůbec zvědavost dětí napínají. Aby soudnost hluchoněmého cvičil, učí ho porovnávati vyobrazení s předměty skutečnými a přirozenými posuňky jej upozorňuje na podstatné známky předmětův i obrazův. Aby se přesvědčil, zda hluchoněmý dobře porovnává, někdy zúmyslně něco nepravého udá i dá to pak od něho opraviti.

Přípravného takového cvičení užívá se v Pražském ústavu hluchoněmých při počátečném vyučování náboženství. Dříve než katecheta přikročiti může k vyvinování ponětí o Bohu, seznamuje hluchoněmé začátečníky přirozenou mimikou s rozličnými předměty a bytostmi v přírodě, co možná nejkonkretněji objasňuje, co nám jednotliví živočichové dávají, k čemu se užívá rozličných výrobkův a jak se s rozličnými nástroji zacházeti má. Záhy hledí jim vštípiti, aby činili rozdíl mezi majetkem svým a cizím a v ošklivosti měli krádež, lež, zlost a jiné vady. Příklady musejí býti jasné a co možná nejživěji líčeny.

Stůjž zde příklad o krádeži. Katecheta naznačí posuňky zahradu. V té bylo mnoho jablek, hrušek, švestek, jahod, ořechů, vína a j. a ohražena byla tyčkovým plotem, skrz který bylo dovnitř viděti. Kolem zahrady jde vandrovní, maje roztrhaný kabát, záplatované kalhoty, z bot lezou mu hadry, vlasy má neučesané, košili černou, klobouk rozbitý. A proč tak vypadá? Nechce pracovati, je lenoch, žebrá, a když dostane peníze, jde do hospody, zde pije kořalku, motá se, lidé se mu smějou, chlapci před ním utíkají; potom nemá co jíst, ani chleba. Ten jde kolem zahrady, zastaví se, dívá se skrze plot dovnitř a dostane chuť na jablka. I ohlíží se na všecky strany, nejdeli někdo, přeskočí plot, třese stromem, jablka padají; on je sbírá, strká do všech kapes a kam jen může. Když již všecky kapsy má plné, leze skrze plot nazpátek, ale pro veliké kapsy nemůže hned ven. Mezi tím přiběhne ze stavení hospodář, chytí ho ze zadu, hubuje na něj, zavolá ještě jednoho muže a potom zavrou ho do tmavé komory a nedají mu nic jísti. Zasloužil toho, že kradl.

Přirozenými posuňky se též hluchoněmému vysvětlí, kdo je nábožný, štědrý, uctivý, poslušný — kdo bezbožný, lakomý, hrubý, neposlušný, zlostný, lenivý atd. Když pozná rozličné stavy lidí a jich důstojnosti, vštípí se mu snadno ponětí o Bohu, jenž jest nejvyšším pánem, poroučí všem lidem i těm nejvyšším pánům. Po té vysvětluje se mu pomocí obrázků biblická dějeprava a opět posuňky co možná nejživějšími. Na příklad o uzdravení hluchoněmého: „Byl jednou otec a matka a ti měli syna. Syn jejich, když již povyrostl, neslyšel, nemluvil. Jednou otec naň volal z okna, on stanul před ním, otevřená maje ústa, a nevěděl, že otec naň volal. Když se ho otec na něco ptal, neodpovídal, neuměl mluviti a druhému nic pověděti; neuměl též psáti, čísti, byl hloupý a jako zvíře divoce běhal sem tam. — Byl již veliký a pořáde neslyšel, nemluvil, nic neuměl a jenom ošklivě křičel; neuměl ani chodit, když šel, tuze dupal a divně sebou klátil. Že pán Bůh v nebi, také nevěděl. — Otec jednou vzal syna hluchoněmého za ruku a vedl ho k pánu Ježíši. Hluchoněmý byl i tu hloupý a nespůsobný. Otec ukazoval mu, aby šel pánu Ježíši ruku políbit; ale on držel se otce za šat, schovával se za něj a nechtěl přistoupiti blíže. Pán Ježíš laskavě se na něj díval a ptal se otce, co si přeje. Otec pravil: Pane, syn můj neslyší ani nemluví, prosím, poruč, ať slyší a mluví. Ježíš vzal slinu do ruky, dotekl se jí jazyka a uší hluchoněmého, a on hned slyšel i mluvil. Všickni přítomní lidé divili se, chválili pána Ježíše a děkovali jemu."

Ve vyšších třídách přednáší se náboženství v řeči ústní, a posuňkové řeči užívá se při vysvětlování toliko jakožto pomůcky. Jednotlivé modlitby nemůže hluchoněmý mimikou tak vyjádřiti jako řečí ústní. Modlitbu páně na př. modlí se čeští hluchoněmí řečí posuňkovou asi takto: „Bůh, otec náš; lidé všickni děti tvoje. Zde na zemi nevidím ho, až umru, uvidím ho, budu rád, spokojen, šťasten. — Bůh má srdce měkké, dává nám mnohé milosti, proto mu jsme vděčni (líbáme ruce). Prosím, dej nám, abychom byli moudrými, veď nás, lej do srdcí oheň (svatost, lásku). Bůh poroučí, andělé hned poslouchají, my všickni chceme tebe vždy poslechati. Dej nám jídlo, oděv, obydlí.

Jiní lidé mne pokoušejí málo, já jim odpouštím; já Boha pokouším mnoho, prosím, odpusť mi to. Já jsem sláb, často klesám, prosím, pomoz mi, ochraňuj mne! — Neštěstí, nemoc, oheň, válka, pokušení, hřích, smrt, ďábel — pryč!“

Po předběžném cvičení přípravném začne se s hluchoněmým hned *hláskovati*, což práce nanejvýš namáhavá. Učitel musí důkladně znáti, jakou polohu jednotlivé mluvicí ústroje při pronášení hlásek míti mají, a musí hluchoněmého přiměti, aby ústroj mluvicí zcela dle potřeby kladl a přiměřeně jím pohyboval. U všech hluchoněmých nelze *stejným spůsobem pronešení jednotlivých hlásek docíliti*, a proto musí učitel rozdílných návodů užiti a zkoumati, jak by nejsnáze cíle došel.

Při tvoření samohlásky *a* položí učitel ruku hluchoněmého na svůj ohryzek, aby chvění se jeho při tvoření hlasu cítil; druhou jeho ruku drží sobě před ústy, aby jej slabý dech z úst vycházející upozornil, a při tom vysloví silně několikráte po sobě hlásku *a*. Hluchoněmý při vyslovování vyrazí ze sebe někdy vysoký zvuk (přehlas), a tu třeba prstem na jeho ohryzek mírně přitlačiti a hlas hned klesne. Dusíli hluchoněmý hlas v hrdle neb vydáváli bezvučný dech, přiměje ho učitel k tomu, aby při zavřených rtech hlas silně vyrazil. Podaříli se mu slabiky *ba*, *pa*, *ma*, vysloviti, upozorní se, aby při otevřených ústech to opakoval, čímž pouhé *a* vysloviti musí. Od samohlásky *a* může přejíti se k *o*, při jehož vyslovení ústa se poněkud súží a zašpičatí a jazyk dostane podobu žlábku.

Samohláska *e* vysloví se nejjasněji při poloze samohlásky *a*, když se ústa poněkud rozšíří a rty se k sobě přiblíží. Při samohlásce *u* súží se ústa ještě více než při *o* a rty se více zašpičatí. Při vyslovování samohlásky *i* špička jazyku opírá se o kořeny předních zubů dolejších, přední část jazyka tlačí se ku předu, střední jeho část se pozdvihuje, zuby i rty mírně se otvírají. Dobře jest, když učitel při silném pronášení této samohlásky ruku hluchoněmého položí na vrchní část své lebky, aby byl hluchoněmý upozorněn, jak se lebka otřásá, když se *i* jasně vyslovuje.

Po samohláskách učí se hluchoněmý vyslovovati souhlásky: *m*, *n*, *l*, *v*, *r* a j. Souhlásku *m* nejsnáze vysloví, když učitel při pronášení některé souhlásky na př. *a* rty jeho spojí. K vyslovení *n* jazyk přilehne na obojí řadu zubů, poněkud otevřených, tak těsně, aby se zvučný dech nosem vyraziti musil. Sílu tohoto dechu, nosem vycházejícího, pozná hluchoněmý, přiložíli učitel při silném pronášení zvučky *n* prst hluchoněmého ku svému nosu. K vyslovení *l* jest třeba, aby se špička jazyka opřela o kraj patra u předních zubů hořejších a zuby aby se značně otevřely. Zvučku *v* lze pronesti, když se dolení pysk položí na ostří předních zubů a při tom se vydá hlas.

Retné souhlásky *b* a *p* povstávají mírnějším nebo silnějším sevřením rtů ve spojení s hlasem nebo pouhým dechem. Souhláska *f* žádá stejnou polohu jako *v*, toliko místo zvuku vyráží se při *f* pouhý dech. Též při *h* vyráží se toliko bezzvučný dech při poloze kterékoli samohlásky.

Při *s* opře se mírně jazyk o zuby, ostřím se dotýkající a dech skrze zuby silně se vyráží. Při *š* zuby těsněji se dotýkají, špička

jazyka klade se za hořejší zuby a pysky se stahují. Při *z* kloní se špička jazyka za dolení zuby a dech mírně se vyráží, spojen jsa se zvukem.

Souhlásky *d* a *t* se tvoří, když se přední kraj jazyka o hořejší dáseň opře a při vydávání hlasu opět rychle se odtrhne; k vyslovení *d* potřeba jest zvuku a k vyslovení *t* pouhého dechu. Umíli hluchoněmý vyslovovati *t*, lze přiměti ho k vyslovení hrdelnice *k*, když mu učitel při vyslovování *t* stlačí špičku jazyka za dolení zuby; jazyk následkem toho táhne se zpět a hláska *k* se utvoří. Při *g* střední část jazyka, k patru mírně přitlačená, ihned se odráží a dech se slabě pronáší, což oboje při *ch* v silnější míře se děje, a jazyk jde do šířky.

Souhlásku *c* hluchoněmý snadno vysloví, když se mu vysvětlí, že *c* zní jako *ts*. Podobně i *č* jest splynutí hlásek *t* a *š* v jeden zvuk. *Ž* se utvoří, když se špička jazyka ještě hlouběji nežli při *z* o kořeny doleních zubův opírá, střední část ku patru se zvedá a temně zvučící dech se vypouští, při čemž rty ku předu se táhnou a zuby mírně se dotýkají. Přechod od *d* k *ď* děje se týmž spůsobem jako od *z* ku ž; *ď* lze též docíliti spojením *d* a *j*. Souhlásce *j* přiučí se snadno hluchoněmý rychlým vyslovováním samohlásky *i* ve spojení se širokými samohláskami; po častějším cvičení pronese hluchoněmý *ja*, *jo*, *ju* místo *ia*, *io*, *iu*.

Od souhlásky *ď* přechází se k *ť* a *ň*. Vyslovení *ň* lze též docíliti sloučením souhlásek *n* a *j*. Velmi obtížné bývá tvoření *r*, při jehož vyslovování musí učitel hluchoněmému ukázati, jak se jazyk rychle otřásá. Prospěšno bývá, když se hluchoněmý nejprvé naučí z bezzvučného *l* tvořiti bezzvučné *r;* zvuk přidá se později. Rozdíl mezi *r* a *ř* pozná hluchoněmý na dlani. Při *ř* třesoucí se dech sykavě od patra se odráží, špička jazyka se šíří, zuby k sobě se blíží a rty jako při *š* jdou ku předu.

Máli hluchoněmý zřetelně mluviti, musí se velmi pilně a často cvičiti ve vyslovování hlásek i slabik; učitel jej vede hned k tvoření jednoslabičných slov, jichž význam vyloží; na př. pes, chléb, nůž, sůl, hůl, nos, zub, vlas, sud a j. Zároveň cvičí se hned ve psaní, aby sobě známá již slova do písanky sám zaznamenati mohl.

Ználi hluchoněmý již větší počet podstatných jmen a umí je psáti, přikročí učitel k pojmenování oněch vlastností, které hluchoněmý snadno rozeznává. Utvoří se mu všeobecný vzorec pro jednoduchý úsudek: Kdo jest jaký? — Co jest jaké? na př. Stůl jest — jaký? — široký, dlouhý, žlutý. Anebo zodpovídá otázky: Co jest červené? co zelené? co teplé? atd.

Po té vykládá se význam sloves. Hluchoněmý přiměje se k tomu, aby pozoroval jednání své i jiných osob a bytostí; učitel potom mimikou, řečí ústní i písemnou mu činí otázku: Kdo dělá co? — na př. Žák dělá co? — „Žák píše,“ — odpoví učitel mimikou, řečí ústní i písemní. Cvičení toto děje se z počátku toliko v třetí osobě, jednotného čísla přítomného času, a teprvé později upozorní učitel na rozdíl osob a k naznačení přítomnosti připíše k dané odpovědi slovo *teď* nebo *nyní*, na př.: Žák píše — nyní.

K vysvětlení času minulého ptá se učitel na př.: Hoch dělal co? — Žák odpoví: Hoch sedí; k tomu přidá učitel slovo *konec* nebo *pryč*, a vysvětlí mu, že se místo: Hoch sedí — konec, zkrátka říká: Hoch seděl.

K vysvětlení budoucího času dá učitel u tabule žákovi křídu a učiní mu otázku: Hoch bude dělati co? K odpovědi žákově připíše slovo *bude* a ukáže se mu, jaká změna stala se nyní se slovesem. Později upozorní se na rozličné druhy sloves a vysvětlí se mu, že všecka slovesa netvoří budoucí čas pomocí slovesa *budu*, ale u některých sloves že má přítomný čas vyznam budoucího, jako: koupím, skočím, dohoním atd.

Další vysvětlování děje se na základě mluvnice týmž spůsobem, jako u dítek slyšících. Pak seznámí se hluchoněmý s užíváním jednotného a množného čísla, jednotlivými pády, se stupňováním přídavných jmen, s náměstkami, s užíváním předložek atd.

Osvojilli si hluchoněmý ústní řeč tou měrou, že rozumí jednoduchým větám, ústně nebo písemně proneseným, může pak na základě ústní řeči dále se vzdělávati a učiti všem předmětům, jež se přednášejí ve školách obecných. Při každém předmětu musí se co možná nejvíce znázorňovati, aby hluchoněmý o všem jasného ponětí nabyl a dobře rozuměl tomu, co v knize četl anebo si do písanky dle návodu učitelova poznamenal.

Máli hluchoněmý zřetelně mluviti, jest potřebí, aby v řeči ústní stále se cvičil a ustavičně opakoval. Hluchoněmý raději posuňkuje než mluví, a proto jej učitel při každé příležitosti poučuje o prospěšnosti řeči ústní; pomocí její pak působí na vyvinování ducha jeho.

A ovoce takového vyučování? Vizme blízký příklad. „V pondělí,“ čteme v Národních Listech ze dne 26. června t. r., „odbývána veřejná zkouška ubohých chovancův ústavu pro hluchoněmé. Ústav ten, nedosti oceněn veřejností a nedosti podporován právě tak ze strany státu jako ze strany země, obral si pole působení, které mu v annálech domácího našeho snažení humanitního pojišťuje místo zajisté nejčestnější. Což jsou zkoušky žáků, jež příroda obdařila pěti zdravými smysly a kteří jaksi s připravené tabule vědění béřou duševní pokrm svůj, proti zkoušce té, v které nešťastné dítky, neslyšíce hlasu učitele a nemohouce normálním spůsobem slovy vyjádřiti myšlenky své, podávají důkazy svých schopností, své píle a pokroku v jednotlivých disciplinách školních! Avšak žáci naši, jimž příroda odepřela sluchu a svázala jazyk, neskládají snad zkoušku v řeči znaménkové, laikům nesrozumitelné, naopak oni zároveň podávají důkaz, jakých pokroků učinili v těžkém umění, naslouchati okem a mluviti oním zvláštním umělým spůsobem, který jsa výsledkem dlouholetého bádání učitelův a přátel hluchoněmých, překonává to, co se nemožným býti zdá — oním spůsobem totiž, tvořiti si hlásky na základě pohybů úst, čelistí, zubů, jazyka a t. d. osob jiných. Věru nesnadno by bylo rozhodnouti, co více po včerejší zkoušce obdivovati dlužno, zdaž onu neskonalou trpělivost a pevnou vůli učitelů v pravdě obětavých, či bystrého ducha a ten jaksi vášnivý pud dítek, naučiti se aspoň poněkud tomu, čím liší se od lidí ostatních. Jest to téměř k nepochopení naučiti toho

pronášeti slova, celé věty, učiniti jej schopným ku konversaci, který *nikdy* nezaslechl ani jedinou hlásku řeči lidské a kolem něhož rozestřen ten věčný truchlý klid hluchého!... Když uvedeni byli žáci a žákyně do sálu, předstoupil jeden z nich a modlil se řečí znaménkovou. Byla to scéna dojemná. Na tváři hocha bylo čísti zanícení, v tazích jeho jevila se ta pravá hluboká nábožnost, která nápadně lišila se od toho mechanickéko odříkávání modliteb u dítek mluvících. Počátek zkoušky učiněn náboženstvím. Katecheta vypravoval poetický příběh o Josefu Egyptském a jeho bratřích; kolem vypravujícího stáli v kruhu chovanci třídy 3., 4. a 5., zraky jejich byly upřeny na ústech mluvícího učitele. A ejhle, aniž by třeba bylo znamínek vyčtli z pohybův úst katechetových vše, co jim povídal. Kdykoliv se jich mezi vypravováním tázal na to či na ono, tuť jako by vždy bouře zatřásla sálem, takovým hlaholem hlásili se všickni k slovu. Když pak určil jednoho z nich, tu pronesl tento správnou odpověď — buď zcela jasně, aneb, bylli žákem novějším neb méně schopným, poněkud nezřetelně, avšak vždy tak, že mohl mu každý porozuměti. Po zkoušce té přikročeno ku zkouškám z jednotlivých předmětův a sice dle tříd. Chovanci třídy první, malá děvčátka a chlapci, jichž učitelkou jest jeptiška, učí se pronášeti hlásky a celá slova. Pozorují ústa mluvícího učitele a píší, co řekne, na tabuli. — Zvláštní jest spůsob, jakým upozorňuje učitelka žáky své na jednotlivé hlásky. Děvčátko jedno nemohlo se upamatovati na *o*. Jeptiška foukla mu na ruku, a tu ihned odpovědělo jasně *o! o! o!* Při jiné příležitosti opět přiložila ruku dítka k čelisti své; dle pohybu toho poznalo toto, že jedná se tu o hlásku *k*. Žáci třídy 3. a 4. zkoušeni byli učitelem, který dříve též byl chovancem ústavu. *Hluchoněmý učitel neslyšel žákův a žáci svého učitele, a přece spolu hovořili a rozuměli si!* Zkoušeli chovance z přírodopisu; i odpovídali dosti jasně na kladené jim otázky. Nejzajímavější byla zkouška ze zeměpisu. Při této vyvoláváni byli žáci ročníku pátého. U některých pokrok v umění mluviti byl přímo překvapující. Jeden z chovanců odpovídal rychleji nežli člověk mluvící, a při tom tak jasně, že každý z přítomných žasnul. Na otázku: „Kde jest pásmo horké?“ odpověděl hbitě a tak zřetelně, že jej slyšeti bylo až na vzdálenou chodbu: „Pásmo zeměkoule, které rozprostírá se mezi obratníkem kozorožce a obratníkem raka!“ Malý hoch, stojící v pozadí, byl náhodou učitelem opominut. Tu vzkřiknul: „Taky mne!“ Učitel se obrátí a praví: „Odpusť mi, jsi malý, málem bych na tebe byl zapomněl a přece umíš nejlépe mluviti ze všech.“ A skutečně hoch sotva 12letý odpovídal na dané mu otázky zcela zřetelně a správně. Toliko hlásky *l* a *r* nemohl jasně pronesti; vždyť měl chudák jazyk přirostlý k dásni. — Nad míru zajímavá zkouška trvala od 9 až do 11 hodin. V místnostech postranních rozloženy byly práce chráněnců. Dívky vystavily své šití, pletení, vyšívání, společně pak s chlapci sešity krásopisné, výkresy, modely ze sádry, úlohy slohové a pravopisné atd. Vše svědčilo o píli a prospívání žáků a žákyň. V přízemí budil pozornost kabinet předmětů, určených k názornému vyučování, které právě u hluchoněmých mají důležitost rozhodnou. Zkouška podala zkrátka skvělý důkaz o zdárném působení ústavu, který vším právem zasluhuje pod-

pory všechněch lidí dobrých, kteří dovedou cítiti s nešťastnými a dovedou zároveň oceniti snahy těch, kteří věnovali se vznešenému úkolu, učiti ony nešťastné.“ — —

V Sasku dostává se vzdělání *skoro všem* hluchoněmým, v Prusku *polovici*, v Americe *dvěma třetinám*, ve Francii *pětině*. V Rakousku sotva *osmina* hluchoněmých dochází vzdělání; jest jich tu asi 26.000 a ze 4000 vzdělání schopných vzdělává se průměrně jen 800 hluchoněmých žáků v 16 ústavech. V Prusku vyučuje se 1600 hluchoněmých v 36 ústavech, ve Francii 2300 v 53 ústavech, v Americe 2000 ve 22 ústavech, v Anglii 1200 ve 30 ústavech, v Belgii 420 v 11 ústavech, ve Švýcarsku 400 ve 13 ústavech, v zemích severoněmeckého spolku 500 v 17 ústavech, v jižním Německu 600 v 22 ústavech; na Rusi vzdělává se z 9000 hluchoněmých vzdělání schopných toliko 400 v 10 ústavech.

V Evropě jest asi 250.000 hluchoněmých; z těch asi 40.000 vzdělání schopných a sotva 12.000 dochází vzdělání! V hornatých krajinách bývá počet hluchoněmých poměrně větší. Tak na př v kantoně Bernském ve Švýcařích připadá jeden hluchoněmý na 195 obyvatelů; v hornatých krajinách Anglie jest poměr týž; připadá jeden hluchoněmý na 196 obyvatelův. U nás v Čechách jest nejméně 4000 hluchoněmých, a z těch jest asi 400 ve stáři 8—12 let, ve kterémž bývají schopni učiti se řeči a vůbec se vzdělávati. Letos bylo v Pražském ústavu 135 chovanců (86 hochů, 49 dívek — $^2/_3$ Čechů, $^1/_3$ Němců), v Budějovickém 80, v Litoměřickém 30. Nejvíce hluchoněmých je v Čechách v okresu Sušickém; připadá zde jeden hluchoněmý na 555 obyvatelů. V Rakousku vůbec připadá jeden hluchoněmý na 1366 obyvatelův. V posledních 20 letech počet hluchoněmých skoro všude jest poměrně větší.

Co se tkne spůsobu vzdělávání jejich, nezůstali jsme v Čechách pozadu. I u nás dosti záhy vyskytli se lidumilové, kteří se s nevšeduí obětavostí jali vzdělávati hluchoněmé. P. *K. Berger* seznámil se s vyučovací methodou hluchoněmých v ústavu Vídeňském, a jsa beneficiátem u Sv. Kříže v městě Blatné, zanášel se pilně vyučováním hluchoněmých. Když šlechetný hrabě *Kašpar Künigl* s přispěním několika lidumilů zařídil ústav v Salmovském domě č. 671—II., přijal P. Berger nabídnuté jemu místo učitele hluchoněmých, a v prosinci r. 1786 uvedeno již 6 chovanců do nově zařízeného ústavu. Když P. Berger dostal se za děkana do Chomútova vyučoval hluchoněmé v Praze krátkou dobu P. *Dom. Stöhr*. Později celý ústav přestěhoval se za prvním učitelem P. Bergerem do Chomútova, až opět přenesen jest na stále do Prahy a nalézal se od r. 1797 do r. 1831 ve vlastním domě. Dům, v němž se nynější ústav nalézá, zakoupen r. 1838.

Když r. 1819 katecheta P. Dom. Stöhr zemřel, vyučoval z ochoty na ústavu Pražském kněz *Jan Mücke*; k žádosti vrchního ředitelstva převzal i řízení ústavu a vyučoval pilně i jednotlivým předmětům. Procestovalť on Francii a Italii, všady všímal si ústavů vzdělávacích a zvláště vyučování hluchoněmých. Usídliv se v Praze, stal se velikým dobrodincem Pražského ústavu pro hluchoněmé. Pro četné zásluhy své jmenován byl čestným údem téhož ústavu a r. 1836 vyznamenán byl zlatou medalií. Působil na ústavu pražském 21 let i zanechal

mu množství učebných pomůcek. R. 1835 vydal v Praze spis: „Anleitung zum Unterrichte der Taubstummen in der Lautsprache,“ který došel příznivého posouzení i ve Francii.

Po jeho smrti r. 1840 nastoupil P. *Vácslav Frost*, muž nevšedního nadání, jenž z vlastního popudu jakožto kaplan jal se ve Mšeně vyučovati hluchoněmé děti a přivedl to tak daleko, že již r. 1841 stal se ředitelem a katechetou při Pražském ústavu pro hluchoněmé. Frost obrátil na se tím všeobecnou pozornost, že přirozenou mimikou hleděl dětem hluchoněmým rychle vštípiti mravno-náboženské vzdělání. Avšak kromě toho vytkl sobě při vyučování některá methodická pravidla, která poněkud liší se od školy německé, jak již výše připomenuto. Nynější vyučovací methoda německá rozeznává tři různé školy: *saskou*, *würtemberskou* a *novopruskou*; každá z nich má své přívržence.

Zakladatelem školy novopruské byl zemřelý již inspektor *Hill*, jehož obrazů užívá se též na ústavu Pražském. Hill měl příležitost v Praze seznámiti se s vyučovacími pravidly Frostovými a vyjadřuje je těmito větami: 1. Hluchoněmý uč se náboženství v řeči své mateřské. 2. Posuňkování jest hluchoněmému řečí přirozenou, mateřskou. 3. Na základě přirozené řeči té budiž hluchoněmý veden k Bohu a řeč přirozená ať ponechá se hluchoněmému v poměru jeho k Bohu. 4. Hluchoněmý budiž v řeči cvičen dle německé methody a připravován pro život praktický. — P. *Vácslav Koťátko*, jejž Frost ze Mšena do Prahy povolal za prvního učitele hluchoněmých, s ostatními snaživými učiteli slyšícími vzdělávali mládež hluchoněmou na základě methody německé.

Za ředitelství Frostova učilo se v Pražském ústavu hluchoněmých z počátku jen v řeči německé; teprv r. 1858 zaveden zase český jazyk, kterým již r. 1836 vyučoval učitel *Petr Veselský*. Koťátko má velikou zásluhu, že i českým dětem hluchoněmým stalo se na ústavu Pražském po právu a že zřizovány byly české třídy. Po smrti Frostově stal se r. 1865 šlechetný a na nejvýš skromný Koťátko ředitelem ústavu a přičiňoval se, aby Pražský ústav stejnou měrou vyhovoval potřebám obojí národnosti. Koťátko zemřel 28. října r. 1876 a po něm jmenován jest ředitelem od výboru, který správu Pražského ústavu vede, P. *Karel Kmoch*, jenž 12 let při ústavu horlivě jako katecheta působil, osvojiv si důkladně methodu Frostovu. — Příliš horliví zastanci jazyka německého uznávají za prospěšné, aby hluchoněmí vzdělávali se toliko jazykem německým, poněvadž prý vyjdouce z ústavu, snáze v cizině mohou hledati výživy a v umění nebo řemesle se zdokonaliti. Avšak třeba uvážiti, že valná většina českých chovanců hluchoněmých usídlí se buď v otčině anebo vůbec v Čechách. Nadanější hluchoněmý, jejž zaměstnání nutí, aby v cizině hleděl se zdokonaliti anebo práce si tam hledal, přičiní se zajisté za pobytu svého v ústavu, aby si aspoň částečně jazyk německý osvojil. Ostatně hluchoněmí rytci, litografové, sazeči, řešetáři, obuvníci, krejčí a j. najdou doma dosti zaměstnání. Chovanci, z Pražského ústavu vyšlí, chváleni bývají od mistrů pro svou bedlivost a svědomitost. Už se stanoviska pedagogického nelze nikterak připustiti, aby ústavy hluchoněmých byly

germanisovány. Pro nedostatek ústavů pro hluchoněmé bývají bez toho děti chudých českých rodičův odstrkovány a zůstávají v značném počtu beze všeho vzdělání.

V Čechách není ani jediného ústavu pro hluchoněmé výhradně *s vyučovací řečí českou*, kdežto na ústavu Litoměřickém cvičí se hluchoněmí toliko jazykem německým. V Pražském a Budějovickém ústavu vyučuje se obojím jazykem a na ústavu Brněnském se po odchodu řed. Maršovského provádí germanisace. V Čechách je dosti případů, že hluchoněmé děti českých rodičů byly v ústavu *německy* vzdělány a žijí nyní v ryze českých osadách, kde těžko jest se jim srozuměti řečí nebo písmem. Charakteristický jest výrok, jejž připomenul již před lety P. B. Kulda: Jistá matka česká, jejíž hluchoněmý syn byl v ústavě po německu vzdělán, litovala, že se nemůže v řeči ani písmem s dítětem svým dorozuměti. „To mé dítě mnoho umí,“ říkala, „však bohužel nemůže se s nikým jiným srozuměti než se židem, protože ten umí německy.“ —

Vyučování hluchoněmých jazykem českým má dosud mnohé obtíže, poněvadž nedostává se českých učebných pomůcek, zejmena prakticky sestavených čítanek. Avšak lze se nadíti, že při upřímné snaze českých učitelů bude nedostatku tomu znenáhla odpomoženo, a že i utrakvistické ústavy české vždy čestně závoditi budou s nejlepšími ústavy cizozemskými. Pečovati nutno především o to, aby se i v Čechách *všem* hluchoněmým dostávalo přiměřeného vzdělávání.

Obrazy z Tunisu.

Od

Josefa Wünsche.

I.

V Caljarech na Sardinii přestoupili jsme, totiž já a pan Bensilum, s parníku Moncalieri na jiný, jehož plavby směr naznačen již jmenem jeho L'Afrique. Za nedlouho odjedeme do Tunisu.

Bensila měl jsem zprvu, soudě dle orientálního zevnějšku jeho, za Turka. Když však jsme se spřátelili, zvěděl jsem, že to anglický obchodník v Kahýře usedlý. Ten několik váhavých dlužníků Tunisských přítomností svou k výdatnější pohnati chce správnosti. Přáteli zůstali jsme přes celý v Tunisu pobyt, až pak opět v Caljarech jsme se rozloučili.

Na „Africe,“ ač je to jediné týdenní spojení Italie s nedalekými břehy africkými, cestovatelů bylo nevalně. Zbožím pak „Afrika“ rovněž nebyla přetížena. Jelikož jindy nebývá tu jinak, můžeme souditi, jak bídně asi stojí si paroplavební společnost vlaská Rubattino. V Italii stát na mnohých místech musí připláceti, jinak by se leckteré spojení ani neudrželo.

Chýlí se k večeru. Tichounce vykrádá se „Afrika" z nevelikého přístavu Caljarského. Míří k horkému jihu. Na západě bledne zlatá prouha; od východu šíří se šedý závoj klidné noci.

Ó té krásné tiché noci na jihu! Jak nesníti tu u strážného ducha lodního, u pracujícího kormidla! Zde nejlépe naslouchá se zamilovaným pohádkám, jimiž větroplaché vlny škádlí nevlídnou, věčně bručící vrtuli. A pak jak nepohlížeti vzhůru k čistému, temně modrému nebi, k jiskrným hvězdám, o jejichž zázračném lesku my tu na mlhavém severu ani zdání nemáme!

Ale že jsem se téhož večera ve vší té kráse jižní noci naprosto nerozplynul, má Bebe na svědomí. On jediný obveseluje celou společnost lidskou na „Africe." I mne přilákal do kruhu veselých. Avšak kdo je Bebe? Bebe je Tunisský Israelita, nadějný mladík a každým coulem švihák. Byl na cviku, na studiích, byl ve světě, totiž — v Livorně. Tam zasvěcen byl v tajnosti salonních mravů evropských, jako jest nepochopitelné Afričanům užívání kapesního šátku; tam se též estheticky vzdělal, tak že několik arií ryze vlaské hudby jako je ku př. — madame Angot, zpívá falešně až hrůza. Zpívá s jistotou neslýchanou; neť si dobře vědom, že nám podává požitku uměleckého. Mimo to pak kňučí i několik vlasteneckých písní čistě afrických. I dámy si ho dobírají a ptají se, jak jmenuje se ta ona krásná písnička. To mu lichotí, kňučí dál. Vypasený je jak vepříček. Obličej má jak měsíc ve vrchovatém úplňku. Na hlavě sedí mu malý fez a od fezu velký modrý třapec až po zádech se mu hází. Nahotu těla jen částečně kryje rozedraný hedbávný kaftan, džubba jmenovaný, který druhdy býval beze vší pochyby červený. Zpod kaftanu čouhají nahé hnědé nohy. Hůlčičkou si pošvihuje jako pravý furiant. Zkrátka, Bebe je neodolatelný! Těšte se, Tunisské dcery Sionské, Bebe přichází!

Teprv o půl noci loučili jsme se s veselým kruhem, jehož směšný střed byl Bebe. Než ještě do svých kojí jsme se odebrali, sdělil nám kapitán, že zítra asi vítr se obrátí, čemuž my při krásné pohodě dnešní ovšem ani uvěřiti nechtěli.

Ale stalo se, jak kapitán předpověděl. Silné hourání a kymácení lodě probudilo nás. Ihned znamenáme, že loď zápolí s ohromnými vlnami. Z lože nás to takřka vyhodilo. Tedy rychle na palubu. Jedeme do prudkého větru jižního, jenž mocné vlny žene proti nám. Trudná plavba! Na palubě dlíti velice je nepříjemno. Vedro nesmírné, z potnic plné proudy se vylévají. Vystoupíšli však na prudký vítr, jehož rychlost plavbou ještě se rozmnožuje, ihned rychle se osušuješ, což plodí pocit až bolestný. A přece jen zde na čerstvém vzduchu nejsnáze lze uniknouti mořské nemoci. Nejlépe tedy přece jen zůstati a za střední kajutkou si najíti místečko bezvětrné. — — Po břehu ještě ani památky. Jen as po třikráte spatřili jsme ovšem ve veliké vzdálenosti ohromné parníky anglické, jež nejspíše z Indie se vracely.

Konečně asi k jedenácté z rozbouřených vod vynořily se Psí ostrovy. K poledni pak mysem Sidi-Ali-el-Meki vítala nás pevnina africká. Za nedlouho mezi scogliemi u Ras-Sidi-Ali a mezi ostrovy Zembrou a Zembrettou vjíždíme do širého zálivu Tunisského. Voda

pojednou barvu mění; venku v širém moři je temně modrá, v zálivu pak jasně zelená. Rozhraní mezi oběma zcela jasně se rozeznává.

Držíme se západních břehů zálivu; jsou vesměs skalnaté a vysoké. Tam mys Kamart, tuto Ras Sidi-Bu-Said neb mys Karthadjena příkře spadá do moře. Na temeni skály malebně rozkládá se arabská ves Sidi-Bu-Said. Tam stávala slavná někdy Karthagina!

Byly tři hodiny s poledne, když naše „Afrika" asi tři kilometry od pevniny stanula před Goletou. Myslíli čtenář, že jsme byli v přístavu, velice se mýlí, neboť Goleta, ač slyne co přístavné město Tunisské, přístavu v pravém smyslu nemá žádného. Je tu zcela jednoduchá otevřená rejda, na které loď vydána v hračku snad veškerým větrům. Ovšem učiněn již návrh zaříditi tu přístav, jenž by byl nejlepší a nejjistější na celém pobřeží africkém. Ale stavby ty vyžadovaly by peněz ohromných, jichž však v Tunisu od jakživa veliký je nedostatek. Návrh tedy zůstává a bůh ví jak dlouho ještě zůstane pouhým jen návrhem, a nám s parníku k pevnině bylo se převážeti za moře velice rozbouřeného.

Než ještě kdo s paluby směl sestoupiti, podrobiti jsme se musili jakési karanténě. Seděli jsme totiž zcela pohodlně na palubě a čekali přes půl hodiny, až se nevím který úřad v Goletě nad námi smiloval a na „Afriku" jakousi zdravotní komisi odeslal. Ta konečně se přibatolila, a když kapitán svým slovem se zaručil, že vše zdravo a když i na nás jinak nebylo viděti žádného nedostatku, dáno dovolení, že smíme na pevninu. Spolu pak kynulo se člunům, že smějí k naší lodi, by nás převezly.

V jednom člunu seděli jsme tři: já, Bensilum a náhodou přitovaryšil se k nám i Bebe. Dnes však ohlížel se kolem velmi kysele. Nám ovšem také nebylo právě do smíchu, neboť vlny dobíraly si nás pořádně; brzy sklesli jsme v důl a celý okolní svět pojednou se nám ztratil, — brzy zas vymrštěni jsme na hřbet vysoké vlny a jižjiž klesáme zase dolů. Nešťastný, bojácný Bebe úzkostí vždy zkřikl, kdykoli člun trochu povážlivěji se naklonil, neb kdykoli vlna některá prudkým nárazem do člunu se přelila. Veslařů měli jsme šest a sedmý řídil kormidlo; byli to vesměs silní Maltezáci, kteří z bázlivého křiku Bebova velikou měli radost.

Trapné toto houpání trvalo asi malou hodinu. Konečně vjeli jsme do vody tiché, do úzkého a mělkého průlivu, který liman Tunisský s mořem spojuje. Na pravém jeho břehu stojí nevysoký maják. Zřízena tu též jakási pevnůstka a rozestaveno několik baterií těžkých děl. Tak přijeli jsme až k železnému mostu, který oba břehy průlivu spojuje. U mostu stojí duana, celnice, kde věci naše důkladně sice, ale bez zbytečného protahování jsou prohlednuty. Celník Tunisský je proto velmi zdvořilý, jelikož v každém cizinci větří Francouze; Francouz je mu zde na zemi tím, čím je Allah na nebi.

Tunis, jak známo, neleží při moři nýbrž 9 klm. od moře vzdálen. Mezi Tunisem a mořem rozlévá se veliký liman El-Bahira, t. j. malé moře nazvaný. V objemu má asi 18 kilom. Od moře oddělen liman ten úzkým proužkem země. Uprostřed proužku leží Goleta právě tam, kde průliv liman s mořem spojuje. Tak lodě ploché z moře kanálem

a po limanu až k samému Tunisu doplouti mohou. Jindy jezero to bylo dosti hluboké, tak že i velké lodě volně po něm se nesly. Četnému loďstvu Tunisských loupežníků výborným bývalo útulkem. Nyní však liman strašně je zanesen a pravdě není nepodobno, že snad časem úplně se zanese. Před nedávnem někteří francouzští stavitelé navrhovali beyovi, aby z jezera toho aspoň tolik se vyvezlo a prohloubilo, kolik by potřebí bylo, aby i větší lodě a hlavně poštovní parníky až u samého Tunisu opět jako dříve mohly přistávati. Bey prý však odpověděl zcela stručně: Není peněz!

V jezeře je několik ostrůvků. Na těch stávaly zámky a jiná větší stavení. Zříceniny některých ještě podnes nad hladinou lze pozorovati.

Z Golety do Tunisu dostati se lze trojím spůsobem. Buď ve voze, jichž v Goletě je dostatek, neb přes El-Bahiru člunem, jemuž tuzemci říkají „sandala.“ Jeli vítr přízniv, sandala za $1\frac{1}{2}$ hodiny přirazí k Tunisu. My pak volili jsme třetí spůsob, cestu po dráze, která teprv nedávno od Angličanů je vystavena i má asi 10 kilom., jezdí několik vlaků denně do Tunisu i zpět. Příští vlak odjede až po 6 hodině; máme tedy dosti času, rozhlednouti se po městě. Zatím ale ve vlašské kavárně se posilníme.

Celým vnějškem svým je Goleta město evropské: Evropané jsou tu ve velké většině. Goleta proto se zmáhá, jelikož leží při moři. Až El-Bahira vyschne neb úplně se zanese, Tunis od moře mnohem více se vzdálí, sklesne; Goleta tím více vzroste. Obyvatelstva má Goleta nyní již na 12.000, je tedy druhé město po Tunisu. Nebude snad dlouho trvati a Goleta bude prvním městem, a vetchý, sešlý Tunis okem závistivým pohlížeti bude na Goletu, nevděčnou dceru svou, která s mořem snoubená šedému otci s hlavy strhne královský diadem.

V Goletě bey Tunisský má letní svůj palác, kde po dlouhý čas s dvorem svým sídlí. Palác ten i paláce jiných velmožů jsou vystaveny při břehu mořském a pěkný poskytují pohled těm, kdož od moře přicházejí. Mimo to má Goleta velkou zbrojnici, kasárny a dům soudní. Karanténa stojí při samém průplavu dílem již v jezeře na pilotech. Je to dřevěný barák s okny zamřížoványmi a zadrátovanými; uvnitř je několik těsných komůrek — celkem byt to sice velmi málo veselý, za to ale dosti špinavý. Hrůza člověka obchází, pomyslíli, že by, kdy by náhodou mor vypukl, několik neděl ve vazbě té musil tráviti. Ovšem krásný odtud pohled na moře, však smutek tím větší ve vězni budí krásný obraz zlaté svobody.

V Goletě jsou také ještě zbytky starého bagna. Nyní je to obyčejné vězení; vězňů tu několik set, mužů i žen; mají těžké okovy a střeženi jsou ve velikých pevných síních. V každé velmi mnoho vězňů pohromadě; vzduch tu strašně dusný.

V Goletě sídlí guvernér a více konsulů evropských. Je tu též pošta a úřad telegrafický. Po ulicích brodíš se bezedným pískem; prudký dnešní orkán celé kotouče ho zvedá do povětří. Tuzemcům to však příliš nevadí; chodíť z pravidla bosi; a musí to býti již náramný boháč a mrhač, který na nohy své obul něco, co jednou vypadalo snad jako evropský střevíc. Hlavní ulicí nedaleko nádraží přecházejí lidé

sem a tam; děti dovádějí aneb se i perou. Ženy mají obličeje sice zahaleny v temné závoje, za to ale tak hlasitě si vypravují, že slyšeti je, kdo ví kam. Přecházejí umoření vojáci Tunisští, nejspíš, že jdou k Sluníčkovům k obědu, pak se zastaví u břehu mořského na něco čerstvého vzduchu pro posilněnou. Trestanci stráží provázeni polévají písek po ulici.

Tu pojednou šum a hřmot. Hle středem ulice žene se jakýsi oslík pestře vyšňořený. Na hřbetě jeho připevněna veliká dýmka. Za oslem uhání skvostný povoz. Tři páry mulů. Kočár je veliký, sedadla na čtyrech pozlacených sloupech zavěšená; uvnitř zlatem a zeleným sametem celý vykládaný. Sedí tam obstarožní muž pohledu pošmurného. Toť bey Muhamed es Sodek, nynější panovník Tunisský, tak poučoval nás hovorný kavárník. Kdykoli bey jede někam, zvláštní osel veze před ním dýmku. Bey pozná se tedy dle dýmky a dle — —

Na nádraží vlak už píská! Honem.

II.

Historikové mají za to, že Tunis ve stejné s Karthaginou založen byl době. Jmena Thunetum, Tuneta, Tunes a Tunisum záhy vyskytují se v historii. Arabové jmenovali osadu tu jmeny Tunah, Tunet, Tunes, což znamená asi tolik co obydlí. Karthagina měla svou Didonu. Báje o založení Tunisu spřádá se se jmenem krásné Armonie, která uchvácena a opuštěna tu od Kadma zemřela prý v zoufalství. Kolem hrobu jejího usadili se pak Tunisští. Prahu založila Libuše: v starých dobách vznešené dámy zakládají města — žena je ustavitelka rodiny, obce, státu.

Historie Tunisská počíná až prvou Punskou válkou. V čase tom Tunis má již značné loďstvo, jímž sousedku svou Karthaginu podporuje. Od doby té obě města se posestřila, stejné bídy je jim snášeti, spolu bojují ten krutý boj, až spolu dobojovaly: rozmetány jejich chrámy, vyvráceny jejich hradby, že kámen nezůstal na kameni. Ale za císařů římských obě opět z hrobu povstaly, opět zmohutněly a zkvetly.

Zákony dějů světových jsou zákony půjčky za oplátku. V pátém věku Genserich, král Vandalů, v místech těchto říši svou zakládá. Strašlivé loďstvo jeho napadá a hubí břehy italské, řecké a dalmatské. Žhavý popel Karthaginy od Římanů vypálené pálí města italská. Ve věku šestém Belisar císařství řeckému podmaňuje říši vandalskou. Od té doby však nikdo zde nemá dlouhého panování. Peršané pod Khosroem tu plenili, po nich přišli Musulmani a podmanili si krajiny ty: od té doby chalifové východní se západními perou se o Tunis. Panují tu rychle po sobě Aglabiti, Berbeři, Fatimidi, Zeiriti, Almohadi a Beny-Hafiti. Abu-Abd-Allah-Muhamed, kníže z tohoto rodu, r. 1270 sevřen od Ludvíka IX. Odtud až do konce 15. věku Moriskové, ve Španělsku všemožně týraní a mučení utíkají se do Tunisu, a Tunis povznešen tímto výtečným národem rozkvétá ve stát mohutný, bohatne průmyslem i obchodem. Když roku 1573 vymřel rod Beny-Hafitů, Sinan-paša, dey Alžíru, podporován jsa loďstvem z Cařihradu vyslaným,

ujal se Tunisu pro sultána a ustanovil tu správce s titulem beye. Na sklonku 16. věku však vojsko Tunisské se zbouřilo, správce tureckého vyhnalo a zřídilo Tunis zvláštní republikou vojenskou, kterou spravoval senát předních vojevůdců. Však ani tato forma vládní neměla dlouhého trvání. R. 1684. Mahmud prohlašuje se za prvého beye Tunisského a nyní nastává Tunisu doba všelikého násilnictví. Neb již nástupce Mahmudův, Ramaddan bey, zavražděn jest od vnuka svého Murada beye, Murad bey zavražděn od Ibrahima, Ibrahim sťat od Hassana, Hassan svržen opět od vnuka svého Hassana-Ben-Aliho a Hassan-Bel-Ali byl oběšen atd.

Z panovníků následujících důležiti jsou hlavně tři beyové poslední, Ahmed, Muhamed a nynější Muhamed-es-Sadek. Za nich poměry nynějšího Tunisu se vyvinuly a ustálily, za nich Tunis stal se tím, čím nyní jest.

Ahmed bey byl, jak říkáme, silný vládce. K sultánu Mahmudovi a Alimu egyptskému důstojně se řadí. Bylť zajisté i on jeden z lepších panovníků, kteří v století tomto dosedli na trůny musulmanské. I to u něho bylo velmi dobré, že panoval sám, a že ani princové ani ministři ani osoby jiné neodvážili se plésti se mu do záležitostí vládních. Stát autokratický je vlastně jen majetek panovníkův; panovník jeví se tu co neobmezený správce tohoto majetku svého. Kde majetník sám vládne, tam zajisté lépe se daří, než kde žebrácký správce sebe i své rychle hledí obohatiti. A nezištní a při tom i schopní ministři též v orientu tak zhusta se nalézají jako bílé vrány. Je pravda, že Ahmed bey poddané své dovedl důkladně využitkovati, tak že statek jeho velmi dobře se mu vyplácel, však nemůže se mu vyčítati, že by poddaných svých příliš byl utiskoval. Daně byly mírné, přívozné bylo nepatrné, vývozného ani nebylo a přece byla země bez dluhů. Peněz bylo všude dostatek. Zřídilo se vojska až ku 40.000, vojsko to řádně se opatřilo, nepřiměřeně sice, ale přece se ošatilo a bylo řádně placeno. Placeni byli i úředníci a jiní Evropané, kteří službami svými vládě se propůjčovali, jako lékaři, lékárníci a j. Nikdy dvůr Tunisský nebyl tak skvělý jako za Ahmeda, neb na zevnějšek a hlavně na to, co Evropa o něm soudí, Ahmed dbal velice. Proto o to se staral, aby považován byl za vzor osvíceného panovníka musulmanského. K tomu měl zajisté plné právo, neb vzdělání jeho bylo právě neslýchané: mluvilť vlasky, a mimo to proskakovaly i pověsti, ale jen tak zcela temné pověsti, že — čte také noviny.

V dobách, kdy sultán Mahmud reformami svými celý svět moslemský rázem chtěl předělati a povznesti na výši takovou, aby ostatní civilisované Evropě ve všem se rovnal, i Ahmed bey, ochoten prováděti vznešenou vůli velikého padišaha, jal se v Tunisu reformovati. Chtěl předělati lidi a proto předělával jejich oblek; nejspíše že nepochyboval o pravdivosti přísloví, že kabát dělá člověka. Kázal tedy, aby poddaní jeho naprosto se změnili. Stalo se. Celý dvůr, veškero úřednictvo a vše, co u vlády si chce učiniti dobré očko, vše pojednou zahazuje turban co šat zpátečnický a nechává jen fez na hlavě své. Turban, jelikož špatný vodič tepla, je za vedra pokrývka hlavy výtečná, zdravá, avšak . . . Vše zahazuje dále i široké spodky domácí, zahazuje volný,

světlý, tedy výtečný šat vrchní a cpe vypasená břicha svá do těsných pantalonů, spíná prsa do úzkých kabátků stejnokroje a hrdlo škrtí vysokou pevnou kravatou. Tak nejponíženější poddaní Jeho Výsosti beye Ahmeda rázem skoro za jeden den a jednu noc se zcivilisovali. Noviny francouzské do světa troubí o velkolepých opravách, jež se provedly. Tunisané nic tím nezískali, člověčenstvo také nic — leda že všecky vetešnické krámy Pařížské přes noc se vyprázdnily: kde jaký starý komisní kabát s nějakou lesklou tretkou, kde jaká stará uniforma sebe směšnější, — vše to jako mocné vojsko evropské vzdělanosti vysláno do Tunisu. Ovšem že mezi Pařížskými moly vypukla pak veliká bída a veliký hlad, — nic naplat, v Tunisu každá vetešina výborně jde na odbyt. Jen hodně třepení, šnůr, knoflíčků a zlatého vyšívání! Bej sám celému dvoru nejkrásnějším je příkladem; v uniformě své září jako nějaký bůh, však uniforma ta je také pravý div umění krejčovského. Přišla, rozumí se, až z Tunisského nebe, z Paříže. Diamanty a zlato dal si bey sám, mistr Cihlička pak opatřil látku a vyšívání — za to pak napočetl si jen 20.000 franků. Bey je zaplatil. Celý Tunis nad zázračnou uniformou tou byl u vytržení.

Jsa osvíceným panovníkem zaváděl Ahmed nejen reformy a uniformy, nýbrž založil také hned dva řády najednou, dva krásné řády zářící zlatem a diamanty. Evropo, co chceš ještě více? — Jedinou snad slabou stránkou panování Ahmedova bylo, že miláčky své, osoby to často velice nehodné, přílišnou přízní obsypával. Za jeho panování ovšem do vlády se mu osoby ty plésti nesměly, však přece je jisto, že on z nicoty povznesl a vychoval ony pijavice, které za jeho nástupců zemi vyssávaly, sebe a své obohacujíce.

Když r. 1855 Muhamed bey dosedl na trůn, byla země v blahobytu a v rozkvětu a byla by se zajisté ještě více povznesla, kdy by na počaté dráze se bylo vytrvalo. Ale Muhamed byl opak rázného Ahmeda, byl panovník dobrý, to jest shovívavý ku princům, vyšším úředníkům a hodnostářům a vůbec k celému tomu davu lichometných sobíků, z nichž každý chce získati, každý se obohatiti. Taková pak shovívavost panovníkova je státu autokratickému velikým neštěstím, neb takto místo jediného tyrana lid pojednou úpí pode jhem sta tyranův, z nichž nikdo nezná smilování. Tak soustavným vydíráním podkopán a zničen blahobyt říše a položen základ k úpadku peněžnímu. V přízni Evropanů Muhamed některými nepatrnými opravami velice se povznesl, avšak na sklonku svého panování v Evropě pojednou upadl v nemilost; nejpovolnější a nejjemnější panovník Tunisský pojednou rozkřičen co nejukrutnější a krve nejžíznivější všech musulmanských ukrutníků.

To stalo se takto: Židák jeden se opil a v opilství proklínal proroka a jeho náboženství. Postaven před soudnou stolici beyovu, neb beyové Tunisští ob čas sami v soudech zasedají. Záležitost ta ovšem nebyla nic jiného než přestupek z opilství a tak také měla se potrestati. V neblahé chvíli své však bey přestupek ten předložil fanatickému sboru pravověřících ulemů. To ovšem byla strašná a osudná beztaktnost. Bey dobře věděl, že se velmoci budou provinilce velmi vřele ujímati, a přec celé jednání pustil z ruky a ponechal je

fanatickému sboru, od kterého se dal očekávati jen rozsudek smrti; dovolání pak od sboru toho nebylo. Kollegium vyřklo ortel smrti. Konsulové důtklivě naléhají na beye a protestují ve jmenu osvěty 19. věku. Bey vida, že je zle, rád by jim povolil, rád by rozsudek změnil; avšak fanatické obyvatelstvo ba i vojsko samo se rotí. Bey na rozcestí: buď odpraví provinilce, a pak stíhán bude ode všech mocí evropských, aneb dá milost, a pak přijde o přízeň svých poddaných a snad též o trůn. Dlouho váhal bey, konečně provinilec ukrutně odpraven. Tím získána sice přízeň lidu, ale nastalo obviňování, vyhrožování a nekonečné vyjednávání s diplomacií evropskou, která beye tak dlouho mučila, až konečně slíbil, že propustí úplnou svobodu náboženskou, že zavede nové opravy svobodomyslné, ano že dá zemi i ústavu! Všecky tyto ústupky vládám evropským činěné připravily beye opět o přízeň lidu, a tak na všechny strany rozezlen a rozhořčen zemřel r. 1859 ještě dříve, než pověstná jeho turecká ústava skutečně se prováděla. Že zemřel právě v čas, byl snad — jediný moudrý a v pravdě státnický skutek celého jeho života.

III.

Ženeme se na nádraží a béřeme si po demokraticku 3. třídu; času však máme dost a dost. Na dráze africké nejsou, co se času týče, úzkoprsí puntíčkáři: na čtvrt hodině jim nesejde. Všichni jsme se do vozů uvelebili, a zazvonilo se po třetí, aby, kdy by snad někde v okolí byl ještě nějaký váhavec, který myslí, že je pořád ještě dosti času, přece si to jednou rozmyslil, šel si koupit lístek a odejel s námi. Čekáme tedy; nikdo už nesedá. Tedy nikdo už nechce jeti? Nikdo. Tedy ještě počkáme. Snad přece —. Konečně se to přece začíná kývati, jedeme, ale jedeme zcela pomalinku; co pak, kdy by přece někdo ještě —? Nepřišel nikdo. Vlak se rozejel, a jde to dosti slušně. Dráha objíždí severní břeh Bahiry. Po levé straně máme pořád vody limanu, za nimi v modravé dálce kupí se hory u Hamam Lifu. Je to Džebel Bu-Karnin. Po pravé pak straně žlutá se širá planina písková, jen tu a tam některá zelená oása jak utěšený ostrůvek ve žhavém moři. Vozy třetí třídy jsou otevřené, na způsob těch stavené, v nichž se u nás převážejí užitečná zvířátka, která dávají dobrou hovězí polévku. Je tu podlaha, do té zapuštěno několik dřevěných sloupků, a na těch spočívá střecha, jež chrání před deštěm a vedrem; mimo to pak několik latí co zábradlí a několik lavic. Ale na lavicích sedíme my Evropané a jen něco málo Arabů; jsou to Arabové civilisovaní, intelligentní. Většina Arabů však sedí raději na zemi na bobku anebo sedají jako opice po zábradlích u vozu. Náš konduktor, kdy by něco takového spozoroval, měl by vhodnou příčinu co nejrychleji vytáhnouti všecka stavidla své privilegované hrubosti konduktorské. V Africe rozumí se samo sebou, že každý má volnost, usaditi se nebo pověsiti se, jak srdce ráčí. Otevřené vozy jsou v Africe pravé dobrodiní; jízdou povstává příjemný vánek. Za času letního by ve voze zavřeném vůbec nebylo ani lze vydržeti. Vozy prvé a druhé třídy jsou taktéž otevřené, ale jsou v nich

ještě zvláštní budky se sedadly, tak že volno, buď smažiti se v budce aneb procházeti se na volném vzduchu.

Arabové chovají se celkem dosti slušně; prohlížejí si nás od paty až ku hlavě. Když nás pak okoukali, nevšímají si nás valně a jdou po svých. Ti tam něco si vypravují, oneň nějakou písničku si brouká. Můj soused rád by se mnou začal nějakou arabskou rozprávku; ovšem že to nejde ani mně ani jemu. Dopálil se na to, sáhl v divokém chvatu pod svou džubbu a vytasil — tabatérku. Nabízí tabáku; tomu rozumím a ochotně již ukájím ústroji svého třetího smyslu. Kývnutím hlavy vyjadřuju své „poníženě děkuju." Tomu Arab také rozumí a kývá hlavou také. Tomu zase já rozumím, zkrátka my si rozumíme. Poznav ve mně ochotného konsumenta, vyndává plátěný váček a nabízí mi hrst pistacií. Beru a louskám — pan soused má radost.

Zatím ale třískání kol do kolejů čím dále tím je horší, vjíždíme do nádraží. Tu nám opět prohlížejí věci; nezbývá nic jiného, než dopřáti jim toho vyražení. Pak dáme je arabskému nosiči, aby nám je donesl do francouzského hostince. Nosič opatrně skládá si vše do jakési lýkové nůše a hajdy tlačí se hulákajícími davy; my za ním. V tom Bensila nějaký jeho přítel napadl a ani propustiti ho nechtěl. Tím se stalo, že Arab s našimi věcmi nám zmizel. Běžíme za ním — nikde ani stopy po něm. Spěcháme branou jezerní Bab-el-Bahar; ani zde ho není. Teprvé v hostinci jsme ho našli celého udychtěného. Poctivá duše arabská!

Jsme tedy v Tunisu. Tunis jmenuje Diodor „bílý." Arabové v květnaté řeči své nemohou ho ani dost vynachváliti, jim je slavný, spravedlivý, květoucí, pracovitý, dobře střežený, sídlo štěstí atd. Ludvík Frank, který býval osobním lékařem beye Hamudy, radí, aby místo všech těchto jmen dalo se jen jediné: „fassedeh," špinavý. Komu tedy věřiti? — Ovšem za evropskými městy Tunis valně pokulhává v každém ohledu, ale Tunis není město evropské a mezi africkými přísluší mu zajisté jedno z předních míst.

Arabové porovnávají Tunis s burnusem, který je rozestřen po pláni mírně nakloněné. Kapuci jeho tvoří Kasbah, městská pevnůstka, Vyšehrad Tunisský. Musulmani obývají vlastní město horní, Židé a Evropané pak usazeni jsou v podměstí a v předměstích.

Veškera země má, jak obyčejně a jen tak šmahem se počítá, asi 2 miliony obyvatelův. Avšak ani ve hlavním městě samém počet obyvatelů na jisto nelze postaviti; Dumont počítá 150.000, Saint-Lager 125.000, Guerin 80.000 a Pelissier jen 70.000 obyvatelů. Pravdu hledati dlužno jak obyčejně i zde uprostřed a pod jedním stem. Souhlasím s Guerinem, jenž 80.000 dělí dále na 50.000 domorodcův, 20.000 Israelitův a 10.000 křesťanův — Evropanův. Jeden křesťan potká tu tedy 2 Israelity a 5 Mohamedánů. Z Evropanů pak počítá se opět asi 5000 Maltezáků, 3000 Vlachů, 1000 Francouzů, 500 Řeků, ostatních 500 tvoří pak Španělové, Angličané a Němci. Z Rakouska byl jsem — jak mi sdělil pan vicekonsul — v Tunisu po celou dobu samojediný.

Ulice Tunisské jsou vesměs uzounké, že sotva dva lidé vedle sebe pohodlně mohou projíti. Ani jediná není rovná, nýbrž všechny

jako hadi kroutí se sem a tam. Mnohé z nich i o polednách zůstávají temné. Myslíš, že jdeš do nějakého sklepení; vůdce poučuje, že to postranní ulička, jež dvě hlavní uličky spojuje. Bazary pak jsou ulice pokryté lehkou střechou. Tím chráněno tržiště sice před vedrem slunečním, však vzezření takového bazaru bývá někdy až děsné. K tomu pak takové uličky nedobře se provětrávají, a tak zápachy velice odporné v nich jsou domovem. Domy Tunisské skoro naskrze velice jsou chatrné a lehýnce stavěné. Stěny namnoze jen z prken obílených jsou sestrojeny. Bělostná barva vápna pak očím velice je bolestna. Toto jakož i žhavý prach, jenž do očí ti lítá, velmi bolestný zápal očí způsobuje; skoro každý třetí člověk, jejž na ulici potkáš, trpí zánětem očí. Já pak po celý čas snad jen tím při zdraví jsem se zachoval, že jsem skoro každou hodinu oči si vymýval čerstvou vodou. Domy Tunisské z pravidla jsou o jednom patře; střech dle našeho smyslu nemají žádných. Po domě lze se procházeti, hospodyně tam suší prádlo, a ještě i mnohé jiné potřeby domácí se tam vykonávají. Pěkné večery letní tráví rodina z pravidla na těchto střechách, aby po denním vedru ve svěžím větříčku, který od moře přichází, okřála. Zde se pije káva, zde se kouří, sem přicházejí i přátelé navštívit hospodáře. Mimo to pak tyto svršky domů jsou upraveny i co veliké vodojemy. Déšť na nich se sbírá a rourami do cisteren, jichž mnohý dům má několik, se svádí. Za mého pobytu v Tunisu obrátil se jednoho dne vítr a vůbec myslilo se, že přijde déšť. Tu najednou, jako by si byli řekli, zamétali a od prachu očisťovali všecky střechy, aby voda zůstala čista; na neštěstí však očekávaná vláha nepřišla.

Ve mnohých ulicích viděti také ještě mnohé starší domy, jež veskrz nejen nákladnou stavbou a pevností, nýbrž i slohem svým vynikají. Krásných takových domův a palácův ovšem není příliš mnoho. Zahledneš-li však jaký tu a tam, zajisté již překrásným portálem tě upoutá; viděti z toho, že bývaly v Tunisu jednou lepší časy. Tunisští loupežníci mořští ovšem provozovali řemeslo velmi výnosné. Bohatství se hromadilo, žilo se nádherně, s nádherou se stavělo. Od té doby však, co mocnosti evropské proti provozování tak svobodného umění mocné své veto položily, Tunis, město, i obyvatelstvo jeho, propadá žebrotě čím dál tím více. Islam zmohutněl a zbohatl namnoze jen loupeží. Bez loupežení chudne, nemoha jinak slušným spůsobem ničeho vyzískati.

Větších mešit má Tunis celkem asi 25, mezi nimiž je prý také několik velmi krásných, hlavně džama Zituna, džama Sahab-et-Taba a mešita Sidi-M'haraz jak výtečným mramorem tak i přečetnými sličnými sloupy. I zde kolem mešit rozkládají se rozsáhlé dvory a ambity s vodovody k umývání. Minarety pak u mešit Tunisských nejsou tak štíhlé a kulaté jako u mešit Cařihradských, nýbrž jsou mnohem rozložitější a čtverhranné. Mnohé z nich jsou také barevnými cihlami vykládané. U mešit jako jinde i v Tunisu zřízeny jsou školy, knihovny a jiné veřejné ústavy.

Vyjma čtvrt evropskou nejsou ulice Tunisské dlážděny. Stok je velmi málo, a ani ty nejsou přikryty; proto se ulicemi Tunisskými vlastně ani nechodí, nýbrž plove: v počasí deštivém kalužemi, v létě pak bezedným pískem a prachem. Celý Tunis ohrazen jest dosti znač-

nými hradbami, jež mají asi 10 kilom. a pocházejí ze středověku, kdy Tunis ještě něčím byl. Do města vchází se sedmi starožitnými branami.

Tak vypadá vlastní Tunis. Trochu jinak ovšem vypadá to ve čtvrti tak zvané evropské. Ulice jsou tu vydlážděny, avšak mnohé nejsou o nic širší, o nic světlejší než ostatní uzounké a tmané uličky Tunisské. Domy pak ovšem o něco lépe jsou stavěny; v nich umístěny jsou krámy se zbožím evropským. Ulice širší povstávají tam, kde hradby městské za příčinou rozšíření města byly pobořeny. Stalo se tak hlavně u brány Bab-el-Bahar. Odtud Tunis ještě dále k jezeru a k nádraží se rozšiřuje. Tady založena nejširší ulice Tunisská tak zvaná promenáda, ano již i jakési zárodky budoucího stromořadí melancholicky tu trčí do žhavého poledne. Za dne, pokud ještě kousíček sluněčka na obzoru, nelze se tu pro vedro ani ukázati. Za to ale po slunce západu místa toho velmi zhusta užívá se co jediné procházky, a to hlavně za tou příčinou, že pak od jezera přichází větříček občerstvující. Zde stojí též několik nových pěkných domů, zde několik kaváren evropských, které skoro vždy jsou prázdny a několik arabských, kde lidu vždy, jak by nabil. Zde rozkládají se též rozsáhlé budovy francouzského konsulátu; ostatní konsuláty jsou umístěny na malém náměstí nedaleko Bab-el-Bahar. Zde také po pravé straně hlavní stráž a po levé budova Tunisské bursy s arkádami. Toto náměstí jest jaksi střed veškerého veřejného života Tunisského; kdo má co poříditi, pořídí to na náměstí u bursy, a kdo nemá co dělat, jde na náměstí, jen aby mu čas ušel. V evropské čtvrti bydlí hlavně obchodníci a průmyslníci vlaští a francouzští. Těch však je vzhledem k ostatnímu obyvatelstvu přec jen příliš málo, a tak i tato čtvrt i při svém dláždění a skladišti zboží evropského nikterak nepostrádá svého orientálního rázu. Ve čtvrti evropské kulisy jsou trochu jiné, ostatní pak personál zůstává v celé své arabské malebnosti. (Pokračování).

Dle přírody.

Povídka

Ferd. Schulze.

(Pokračování.)

„A vaše Jasnost sama jste páteru Juliánovi sdělila . . ?“ Nemohla dopověděti. Sklonila hlavu do knihy, kterou maně otevřela, a zadívala se do ní, jako by tam někdo byl napsal, čím nitro její vřelo.

Kněžna vstala, několikráte přešla po komnatě, zrakem nejsrdečnější soustrasti pohlížela na baronku, pak přiblížila se až k samým dveřím balkonovým, ssála do sebe svěží vonný vzduch, jenž z květin rozestavených po obou koncích balkonu jakož i ze blízkých zahrad sem vanul, a obrátivši se k baronce, která posud nepohnutě před sebe upírala oči, hlasem plným nejněžnější vroucnosti pravila:

„Marto, nechceš se mnou na balkon?“

A už sama vyšla pod temnomodrou oblohu, na níž hvězdy v odvěké kráse své plály a pod níž dole v městě na tisíce rudých světel se kmitalo.

Baronka zvolna se vzdvihla. Postava ještě dosti mladistvě ohebná a půvabná, ačkoliv už neměla daleko do třicátého roku svého věku, v černém hedbávném šatu velmi skromného kroje lehkým krokem ubírala se za kněžnou, která nachýlená přes kamenné zábradlí naslouchala blížícímu se šustotu její chůze.

Vědouc, že baronka je už těsně za ní, kněžna Felsenheimová obrátila se, objala a přivinula ji pevně k sobě.

„Pojď, má drahá, zde pod tím hvězdotkaným rouchem božím, pod tím nejvelebnějším krovem přírody lépe jest mluviti o věcech, jež týkají se našeho srdce a života, než tam v našich komnatách.“

Baronka mlčky stanula podle kněžny, ale vroucně tiskla její ruku.

„Mám ti říci, co jsem o tobě pověděla páteru Juliánovi?“ ujala se slova po malé chvíli kněžna.

„Musil páter Julián dověděti se o mně vůbec více, nežli že bych s ním také ráda studovala?“ namítla baronka pološeptem.

„Nebylo toho zajisté potřebí k vůli tobě, milá Marto,“ odvětila kněžna, „ale zdálo se mi, že to mám udělati k vůli němu.“

„K vůli němu?“ s novým podivem tázala se baronka. „Což pak mé strasti mohou býti někomu pro něco dobrého?“

„Páter Julián,“ pravila kněžna, pokládajíc svou ruku na rámě barončino, „dnes z nenadání objevil se přede mnou nikoliv co mnich, nýbrž co člověk. Dal mi nahlednouti do nejskrytějších hlubin své duše a svého života. Seznala jsem, že pod tím drsným rouchem řeholním tlí srdce vznešené, mořené ale posud neumořené. A chtějíc mu dáti na srozuměnou, že i my zde přes všechno zdánlivé odloučení od života, přes všechny umělé úpravy a stanovy přece jsme také lidé, lidé dle přírody a nikoliv dle výmyslův, čelících na zlehčení neb týrání její, té chvíle nevěděla jsem, koho z nás bych mu jmenovala vhodněji než tebe, má milá Marto.“ A nakloniviši se k baronce, vtiskla vroucí mateřské políbení na její čelo.

„Nežli mne!“ vzdychla baronka do tiché, čarokrásné noci. „Já mám býti příkladem života dle přírody!“ zasteskla si opět.

„Ty jsi jediná v celém našem ústavě,“ odvětila kněžna, „jež máš aspoň ještě naději, že budeš žíti v rodině.“

„Mých nadějí ubývá, jako tam toho měsícového srpku,“ v tiché žalosti pravila baronka, povzdvihnuvši své oči k stříbrolesklému proužku, jenž na temnomodré obloze zapadal naproti do černých vrcholkův jedlí a bukův nad kapucínským klášterem.

„Sama už počínám si dělati trapné výčitky,“ podotkla kněžna, „že jsem tě do tohoto domu uvedla. Máš nyní opravdu ještě méně příležitosti, abysi s hrabětem Radoslavem se sešla, než pokud jsi žila u své sestřenice na Stráži. Však obávala jsem se, buď kdy bych zemřela neb kdy by zase brzy nějaké místo v ústavě se neuprázdnilo, a ty tím časem se nevdala, že pak by tě tísnily starosti ještě krutější. Tvůj bratr, dědic rodinného jmění, zaradoval se, když smrt jej zbavila povinnosti dávati skromný plat vdovský tvé matce; k své sestře necítí v sobě žádných závazkův. A tvá sestřenice? Vím, že jste od mladosti přilnuly k sobě navzájem srdečnou přízní, a že posud vás víže něžný cit přátelství. Ale, milá Marto, Eliška má už svou rodinu,

a k té množí se její povinnosti. Byla jsi u ní návštěvou déle než rok; ale tak to nemohlo zůstati, na Stráži nebyl tvůj domov, nebyla tvá budoucnost, nebyla jistota tvého života. To vše našla jsi zde pro případ, že bysi se nevdala. Jak tvůj poměr k hraběti Radoslavu prospívá, musíš ovšem sama nejlépe znáti, a bude to nejkrásnější den mého života, až tě budu odtud propouštěti v rouchu svatebním.“

Hlas kněžnin se chvěl, a baronka kloníc svou hlavu k srdci své dobroditelky ucítila dvé horkých slzí na svém čele.

„Toho dne sotva se dočkáme, budeli se k nám blížiti tak málo, jako posud,“ požalovala si baronka.

„Pověz mi zcela upřímně, Marto, víš už, že hrabě Radoslav tě miluje?“ vyzvala ji kněžna hlasem, opět do obvyklého klidu svého navráceným.

„Domnívám se, že jest mi nakloněn s citem podobným k mému. Vždyť sám ve mně rozžal ten žár, jenž mne tráví, a kdykoliv jsme se potud setkali, choval se ke mně vždy tak, že mu důvěřuji.“

„Nepovažuj, drahá Marto, má slova za žádnou planou zvědavost; milovala jsi už dříve někdy, než jsi poznala hraběte Radoslava?“

„Vaše Jasnost nejspíše se tomu usměje, přiznámli se, že nikoliv. Naše domácí vychování pomocí věčně mrzutých guvernantek činí nám naši mladost přímým opakem toho, čím by nám býti měla. Nepoznala jsem za svého mládí mezi družkami svými ani jediné, které by ten stálý pobyt s guvernantkou nebyl se stal až do duše protivným. Proto každá pospíchá, aby jen co nejrychleji se vdala; chce zbaviti se okovův, umrtvujících všechen vznik citu, v dospívajícím srdci dívčím zcela přirozeného, svírajících všechen vzlet ducha, jenž při nás jeví se ještě mnohem dříve než při pohlaví mužském. Guvernantky, jimž v naší šlechtické společnosti odevzdává se vychování děvčat, považují vrchol svého umění a úkolu v tom, udržeti své oběti co nejdéle možná v nejúplnější prázdnotě duchovní, v nejdokonalejší nevědomosti všeho, co věku mladistvému přísluší jako nejvlastnější bytost a kouzlo jeho. Velice si zakládají na tom, když v takové prý nevinnosti přivedou děvče až do prvního plesu neb raději až k oltáři, a málo kdo si toho všímá, že vlastně připravují člověka o — mladost. Také jsem měla takovou guvernantku, která se domnívala, že bůh ví jak důmyslně a blahodárně mě vychovává, když mně šestnáctiletému ano osmnáctiletému děvčeti v knize zapečeťovala neb zašívala listy a když mě vodila na procházku buď do klášterních chrámův. buď k některé ze svých ještě starších známých, kde jsem po několik hodin se musila dívat, jak se vykládá patience, neb za bránu na luka, kde na cestách jsou zatýčeny haječky. Bylo mi už dvacet let, když moje guvernantka zemřela. Doufala jsem, že mé vězení se otevře. Však Vaší Jasnosti jest známo, že nakrátko potom zemřel také můj otec. Celoroční smutek zavřel přede mnou opět vstup do světa. Tím časem ukončily se všechny přípravy, aby můj bratr se ujal svého rodinného dědictví, totiž všeho jmění, kteréž po otci zbylo, a matka má se s nepatrným platem vdovským přestěhovala se mnou do úkrytu. V tu dobu počala jsem se probírati v knihách, kteréž zůstaly po otci a kteréž bratr, upravuje někdejší náš byt k důstojnému uvítání své nevěsty, při stěhování nám přidal. Nejspíše, že

bych jim ani nebyla pozorumčla a že bych je opět byla postavila do skříní, kdy bych s matkou svou nebyla tenkráte také navštěvovala veřejné výklady domácích učencův. Poznala jsem vědu přírodní, která od té doby stala se netoliko mou nejvyšší zábavou nýbrž skutečným dobrodiním mého života. Snažíc se vniknouti do ní počala jsem zvykati své odloučenosti od světa. Vaše Jasnost snad bude se pamatovati, jak předrahá nebožka matka má ještě tenkráte byla plna starostí, co tomu řekne ostatní společnost, že já v průvodu starého Pavla vycházím za město botanisovat. Na týchž lukách, kde jsem se několik let před tím nudívala s guvernantkou, vykvétaly nyní mé jediné radosti. Vaše Jasnost v ty doby častěji navštěvovala mou vždy více churavící matku a snad někdy mě litovala, vidouc mě buď u lůžka matčina buď při mém stolku s knihou neb s květinou v ruce. Mé jediné přání tehdy bylo, aby matka opět se uzdravila, jiné touhy jsem neměla. Ani když jsem po prvé a o samotě ve volné přírodě setkala se s hrabětem Radoslavem, nepocítila jsem žádný zvláštní dojem.“

Umlkla.

Obě dámy ponořovaly se do kouzelné krásy teplé noci jarní. Hvězdy plály vždy mocněji, měsícový srpek již úplně byl se sklonil za klášterní vrch, blankyt nabýval oné tajemné temnoty, která toliko jižním krajinám bývá vlastní. Celým prostranstvím vanula vůně jarni a blahost omladlé přírody. I ty černé věže, kteréž nad městem vysoko k nebi strměly, jako stožáry tichého loďstva, zapomínaly na svých několik věkův a oddaly se blahému tknutí noci jarní. Denní ruch v městě se tišil a řeka šumnými pohádkami svými uspávala břehy.

„Ani jsi mi posud nikdy nevypravovala, kdy a kde bylo tvé první setkání se s Radoslavem,“ ujala se slova kněžna, když baronka do vzpomínek svých byla se zabrala.

„Jest to velmi prostičký, téměř všední příběh,“ odpověděla Marta. „Odvažovala jsem se na svých botanických vycházkách s Pavlem vždy dále, podle řeky vzhůru, až jednou za rozkošného odpoledne letního stanula jsem na temeni Lučanského chlumu, tam kde uprostřed věkovitých dubův starožitný kostelíček skromnou osadu svých mrtvých hlídá. Sbírám na zapadlých hrobech květinu, která svou vzácností tomu tichému místu propůjčuje také přírodnické zajímavosti, a zahýbám kolem kostelní zdi v koutek, odkud se rozkládá čarokrásná vyhlídka do údolí, na řeku, luka, les i drobné dědiny, když tu na několik krokův přede mnou, na úzkém zbytku nějakého hřbitovního pomníku mezi vysokou ostřicí sedí muž a kreslí. Nazdvihl hlavu a pod širokým kloboukem spatřila jsem tvář, na kterou jsem se upamatovala, že jsem ji po prvé viděla v našem bytu o pohřbu otcově. Pavel právě šeptal za mnou: „Pan hrabě Radoslav,“ když už jsem opětovala poklonu mi učiněnou. Hrabě Radoslav mne také poznal. Po několika obyčejných zdvořilostech pokračovali jsme zase každý ve svém zaměstnání. Asi třetí den přišla jsem tam opět, hrabě za chvíli vystoupil z dubiny a položiv svou kreslicí théku na mech žádal si viděti můj dnešní výtěžek z botanisování. Pavel sňal plechovku s ramene a podal mu ji. On jal se prohlížeti jednu rostlinu po druhé a znal všechny dobře. Žádal, smíli mě doprovázeti v dalším sbírání. Neměla jsem příčiny, abych mu toho

odepřela. Zavěsil si plechovku na rámě a radil, abychom šli na skalnatou stráň, tam že nejvíce a nejzajímavějších rostlin najdeme. Znala jsem ta místa, ale sama jsem tam posud nikdy nešla, poněvadž stráň dosti příkrá pro veliké balvany skalní byla téměř neschůdná. Namítla jsem to svému průvodci; ale on pravil, že sám mi snese, co tam pro mne pěkného najde, abych jen si usedla na nejhořejším skalisku. Přiznám se, že botanická vycházka toho dne se mi líbila. Hrabě Radoslav při rozchodu jmenoval mi několik jiných mně posud ještě úplně neznámých botanických nalezišť na blízku města. Pravila jsem, že si je budu pamatovati. Za několik dní vyšla jsem s Pavlem už na večer k podmlýnskému háji. Skorem jsem už zapomněla, že hrabě Josef vlastně mi pověděl o tomto botanicky velmi štědrém údolíčku, když tu jej spatřím, an pod olšemi na hrázi sedí a tváří k mlýnu obrácen, tu milou samotu do své théky kreslí. Nemohu zapříti, pocitila jsem náhlý oheň na tváři a váhala jsem v dalším kroku. Snad bych byla zahnula stranou do háje, aby mě ani nezpozoroval, když on tu náhodou se ohlednuv mě spatřil a kvapně odloživ svou kresbu na zemi, po louce a přes potok pospíchal ke mně. Nemohla jsem udělati ani kroku s místa. Čím více ke mně se blížil, tím mocněji cítila jsem tlukot srdce. Zval mě, abych šla se podívat na jeho dnešní práci. Šli jsme podle sebe modřínovým stromořadím na pokraji háje. Chtěla jsem vzíti některou rostlinu, která tu právě podle cesty vykvetla, ale on ujišťoval, že takových tu najdeme ještě dost. Přišedši až na místo, kde on své kreslení rozloženo měl, byla jsem mile překvapena hojnou sbírkou všech zdejších rostlin, kterouž on růžovou stužkou ve spůsobu krásné kytice ovázanou mi podával. Ještě cítím, jak se mi třásly ruce, když jsem přijímala od něho ten dar mně dvakráte milý, jednak, že jsem v něm spatřila všechny nejzajímavější rostliny zdejší krajiny u pěkném výběru a ve vnadné úpravě, a pak těšilo mě, že na mne myslil. Poděkovala jsem, jak nyní si připomínám, tak pošeptmu, že mě ledva zaslechnouti mohl, ač jsme stáli sotva krok proti sobě. Jsem mu ještě dnes z celého srdce povděčna, že mě vyvedl z mých rozpakův, když zdvihnuv svou théku, zval mě, aby posoudila, dobřeli nakreslil obraz mlýna a nejbližší krajiny. Neznám se v tom umění, ale té chvíle zdálo se mi, že nikdo na světě by nedovedl ten polozbořený mlýn s omšenými koly, opuštěným holubníkem, s okenici na křivo zavěšenou, s vrátní vylámanou, k zemi nakloněnou, ten ouvoz vysokou travou zarostlý a ten rybník po obou stranách hustým hájem zastíněný nakresliti lépe, než hrabě Radoslav.“

„To jest ten obraz, jenž visí nad tvou pohovkou?“ tázala se kněžna.

„Ano,“ odvětila Marta. „Josef nabídl mi jej hned tenkráte darem; jest mné milou památkou onoho krásného dne.“

„Od něhož počíná tvé myšlení do budoucnosti,“ dodala kněžna.

„Ano,“ přisvědčila baronka, „tenkráte jsem počala milovati Josefa.“

Pod balkonem na stupňovité zahradě, ozvalo se milostné lkání slavičí, s hvězdnaté oblohy spouštěly se noční chlady.

„Vaše Jasnost snad by neměla prodlévati zde déle,“ dovolila si podotknouti Marta ve své starostlivosti o kněžnino zdraví. I pojala

příznivkyni svou za ruku a vedla ji zpět do komnaty, kde tím časem komorná učinila přípravy k čaji. Dámy zasedly na nízká křesla při syčícím samovaru. Komorná zavřela balkon.

„A kdy zvěděla matka tvá, že tvé botanické vycházky mají ještě jiný účel?“ pohledla kněžna na baronku, přijímajíc od ní šálek čaje.

„Netajila jsem se tím před ní dlouho, ale nepotěšila jsem ji zjevením svého tajemství,“ odvětila baronka, pokládajíc před sebe týž vonný nápoj. „Ubohá trpitelka ovšem sklíčena byla většími bolestmi na duchu než na těle. Vidouc se zachvácena nemocí nezhojitelnou mořila se starostmi a žalem o mou budoucnost. Několikráte, když jsem přisedla k jejímu lůžku, ujala mě za ruku a hořce zaplakala, jak prý po její smrti se povede mně, s tím velice skrovným jměním. Když tak jednou opět roztesknila se nade mnou, chtěla jsem ji utěšiti zprávou o vznikajícím poměru mezi mnou a Josefem. Ale na ztrápené tváři její rozložil se žal ještě větší. Vyslechnuvši mě zastřela si zvadlou rukou mdlé oči a vzdychla z hluboka. „Mohuli tě na prahu svého hrobu za něco prositi, vyhosti z mysli své všechno, co tě víže k hraběti Radoslavu!“ tak obrátila se ke mně po chvíli vážného rozjímání. Musila jsem slíbiti, že své botanické vycházky do okolí zastavím úplně. Zachovala jsem ten slib věrně; ale přestati myslit na toho, k němuž ve mně vzplanul cit lásky, nebylo mi možno. Nescházeti se s ním, ano ani nevídati ho, to jsem snášela téměř celý rok, když jsem za přibývajícího neduhu matčina po všechen ten čas skoro ani z domu nevyšla. Ale vytrhnouti ze srdce svého ona slastná muka, která jsou nám tím dražší, čím více jimi hyneme, k tomu nedostávalo se mi síly. Trpěla jsem v největší skrytosti, a matka skonala s vědomím, že tu zůstavuje dceru sice nezaopatřenu, v postavení dosti nuzném, ale aspoň prostu takové náklonnosti, která dle jejího výkladu nikdy k dobrému vésti nemůže.“

„Což matka ti zjevila příčinu, pro kterou si nepřeje, abysi pěstovala srdečný poměr s hrabětem Radoslavem?“

„Pravila, že hrabě Radoslav i co jeden ze zámožnějších kavalírův v této zemi, i co přední hodnostář při dvoru panovnickém i co muž zvyklý životu velkosvětskému, až prý opravdu pomyslí vstoupiti v manželství, vybere prý sobě choť z rodiny i jměním i společenským významem povýšenější nad naši, a mimo to prý by nebyl pro mne žádným štěstím, poněvadž prý bych se nedovedla vpraviti ve zvláštnosti, jež on sobě oblíbil jakožto umělec.“

„Také jsem myslila, že matka tvá se nemýlí, když na několik dní před svou smrtí s tváří značně vyjasněnou ano po několika letech opět veselou mi pravila, že odchází s toho světa mnohem upokojenější, nemusejíc už obávati se pro tebe nějakého nebezpečí z nešťastné náklonnosti k hraběti Radoslavu.“

„Snad by konečně všechno bylo se mnou tak prošlo, jak ubohá, dobrá matka moje si přála,“ odpověděla baronka posluhujíc kněžně zavařeninou nejjemnějšího ovoce, „kdy by moje odloučenost od hraběte Radoslava byla trvala ještě nějaký čas déle. Ale musím v tom viděti pokynutí, ano vůli osudu, abych muži tomu zůstula věrna. Když jsem totiž za měsíc po smrti své milé matky k opětnému zvaní Eliščinu

přijela na Stráž, do té odlehlé a všemi krásami přírodními obdařené krajiny horské, kde srdce tak velice choré, jak mé tenkráte bylo, mohlo nadíti se nějakého upokojení, zavítal tam hned v první den mého pobytu také Josef, udržuje stálé přátelské styky s chotěm Eliščiným. Byla jsem překvapena. Skoro jsem měla v podezření Elišku, že schválně pozvala také jeho, když věděla, že přijedu. Však byla to pouhá náhoda; Josef překvapil své hostitele rovněž jako mne, a Eliška omlouvala se, jakmile jen mohla býti se mnou samotna, abych jí nepokládala ani za vinu ani za zásluhu, jestliže mi přítomnost hraběte Radoslava jest buď nepříjemna nebo příjemna. Radoslav byl patrně též na rozpacích, máli zůstati neb raději zase hned odjeti; neměltˇ ani nejmenšího tušení, že se potká se mnou v domě, nám oběma pohostinském. Vycházel proto na celé dni do okolí, malebnými partiemi skalními a lesními zvláště pro jeho umění velice vábného, nepřicházel ani k společnému stolu a jevil nepopíratelný úmysl, aby se nesetkal se mnou nikdy o samotě; kdy koliv pak sešli jsme se u přítomnosti svých hostitelův, nepřekračoval pravidla nejdvornější etikety. Eliška, která o mém botanisování s ním měla ode mne vědomost, sama vyslovila ke mně své podivení, jak chladně při vší své dvornosti nyní ke mně se chová. Vyznám se, že jsem jeho netečností z počátku velmi bolestně byla dojata. Ale za několik dní jsem uvažovala, že to tak jest lépe, aspoň že se naplní vůle mé nebožky matky. Nešlo to bez násilí citům bouřně rozvlněným, že jsem se uchylovala v úkryt před ním, i když on řídčeji opouštěl dům a pravidelně přicházel ke společnému stolování. Nejraději byla bych odjela té chvíle, kdy bych jen byla věděla, kam. K bratrovi nebylo možno, poněvadž jeho chotˇ ještě rozhodněji než on přiznávala se k pravidlu, udržovati od sebe ve vzdálenosti co největší všechny chudé příbuzné. A k nikomu jinému na světě neměla jsem ani práva přihlásiti se. Všecka zabrána v těchto trudných myšlenkách dlela jsem za tichého večera letního opět ve svém oblíbeném úkrytu zahradním, za smrkovým lesíkem na skalisku kolkolem hustou korunou visutého jasanu ohraženém. Bylo mi nevýslovně teskno. Cítila jsem se na celém šírém světě samotna, opuštěna. Plakala jsem. Tu slyším kroky na blízké stezce. Neohlížím se, až tu přede mnou stojí Josef. Omlouvá se, že ruší mou samotu, ale už dávno prý chce odvážiti se ke mně s otázkou, smíli mně býti přítelem. Pravím, že můj život není tak zhýčkán, abych odmítala od sebe přátelství, a jeho že vždycky pokládám do skrovného počtu oněch, kdož se mnou dobře myslí. Připomenul, že tomu právě dnes dvě léta, co jsme se po prvé setkali na hřbitově Lužanského návrší. Odpověděla jsem, že jsem si schovala i jeho kresbu lesního mlýna. Ptal se, nevycházímli do zdejšího okolí na rostliny, že zdejší krajina jest v botanickém ohledu také dosti zajímava. Odvětila jsem, že se nemohu daleko od zámku zabrati do lesův, nechtějíc od svých hostitelův vyžadovati žádné mimořádné obsluhy. Prosil, abych přijala jej za průvodčího. Poděkovala jsem se mu za nabídnutí, jehož přijmouti nemohu. Byl zaražen. Mlčky obešel nízké skalisko, na němž jsem seděla, a stanul za mnou, škubaje jednotlivé listy se větví, až po samou zemi svislých. Tu znamenám, že se kloní nade mnou, a než jsem jen mohla sebou pohnouti, tiskl mi dlouhé políbení na hlavu.“

Baronka se odmlčela a sklopila svůj zrak před kněžnou, která naslouchala jejímu vypravování s rostoucím účastenstvím. „Dopověz," vyzvala konečně svou mladou družku.

Marta pokračovala:

„Nemohu vyjádřiti slovy, jak mně v té chvíli bylo. Zastřela jsem svou tvář oběma rukama a chvěla jsem se na celém těle. On tu přede mnou kleče prosí, abych mu prominula. Podala jsem mu ruku, on ji vroucně políbil a položil do ní své horké čelo. Nemohla jsem sebrati v sobě žádná slova, leda že jej žádám, aby mne ubohou opustil. Chtěl něco namítati, ale pohledla jsem na něj prosebně, oči naše setkaly se a v nejbližším okamžiku byla jsem opět sama. Celá bytost moje byla vyrušena bouří citův, kteréž mým srdcem jako mocný příval se braly."

„Ale pak zajisté vzešly ti radostnější chvíle?" pobídla kněžna vypravovatelku, která opět do vzpomínek byla se ponořila.

„Možnoli nazývati radostí, když člověk s blahem sotva poznaným ihned rozloučiti se musí!" odvětila baronka. „Po takovém mezi námi projevu nemohli jsme setrvati společně pod cizím krovem. Hned nazejtří sama požádala jsem Josefa, aby co nejdříve z toho domu odejel, snad že v hlavním městě vyskytne se spůsob, abychom sešli se zase. On odejel, já užívala pohostinství Eliščina déle než rok, až Vaše Jasnost mi z laskavosti své zjednala vlastní domov v tomto ústavě."

„A po ten celý čas jste spolu nemluvili?" přisedla si kněžna blíže k baronce.

„Ani jediného slova," s povzdechem odvětila Marta. „Na Stráži došlo mě několik listův od něho, oplývajících něžností a horováním; když jsem do tohoto domu vstoupila, první list, jejž jsem přijala, byl od něho: přál mi spokojenost, o sobě samém pravě, že už nikdy na tom světě spokojen nebude; několikráte spatřila jsem ho v divadle, posléze vzhledl ke mně okem tak smutným a zádumčivým, že nevím, co bych soudila o sobě, o něm, o našem životě. Paní Hametová, kterou on, nevím či náhodou či z úmyslu, také přijal za svou učitelku ve hře na harfu, často vypravuje mi, že opět nemohli se cvičiti, poněvadž on zase zachvácen svou trapnou chorobou nervósní ani nejmenšího rozčilení duchovního nesnese. Ubohý Josef, on není zdráv a šlechetnost jeho nutí jej k životu samotářskému. Obává se, že by svým podhlodaným zdravím skalil své rodinné blaho, neudělal svou choť šťastnou. Ze všech jeho listův vane chorobná rozčilenost, hluboký žal nad nedosažitelným cílem, tušení jakési děsné budoucnosti."

„A svět posuzuje a odsuzuje jej tak příkře," namítala kněžna soustrastně.

Baronka vzdvihla své temné oko tak náhle, že ještě bylo lze zastihnouti v něm blesk, jenž při těch slovích kněžniných v něm zašlehl. Zároveň stiskla rty tak pevně k sobě, že její tvář, vždy tak jasná, nabyla rázu velmi přísného.

„Vím všechno, co svět o něm mluví," pravila hlasem povýšeným, důrazným, odsunujíc od sebe koflík čaje, jehož ani nebyla se dotkla, a zasedajíc nanovo do křesla s takovou prudkostí, že až od stolu s ní odjelo, „však jsem povznešena nad takové úsudky. Josef ve své neustálé

chorobě má potřebí péče bedlivé a ošetřování velmi starostlivého. Jsem ráda, že se mu podařilo, nalezti osobu, která svou spůsobilost k takovému nesnadnému úkolu osvědčila. Kdy bych věděla jak, od srdce ráda bych se jí za to odsloužila."

„Jak jsem potěšena," zvolala kněžna s nadšením téměř mladistvým, podávajíc baronce pravou ruku, „jak jsem upokojena, že ti posavadní domácnost hraběte Radoslava ani nejmenších nepříjemností nepůsobí. Musím se ti, drahá Marto, nyní přiznati, že slyšíc z mnohých stran, jaké nekalé příčiny se podkládají právě přítomnosti osoby tobě povědomé v domě Radoslavově, sama nemálo obávala jsem se o poklid tvé duše a o čest jeho jmena. Posud musila jsem mlčeti, když v mé přítomnosti rozpředla se o tom řeč; nyní budu moci ujmouti se hraběte Radoslava proti pomluvám a tím i tobě zjednati důstojnost, která vším právem přísluší tvé neobyčejné šlechetnosti a duchovní síle. Děkuji ti, milá Marto, že jsi ulehčila mému srdci v starosti jeho nejtrapnější."

A zrak kněžnin, vždy pln klidu, té chvíle se zaskvěl jako zrak šťastného dítěte.

Před domem zahrčely a zastavily se kočáry. Kněžna pohledla na hodiny.

„Naše dámy se vracejí dnes později než jindy, a my jsme také déle poseděly. Patrno, že i nám i jim pospolu dnes zvláště se líbilo."

A rozloučila se s baronkou srdečně jako dobrá matka s dobrou dcerou.

Marta vracejíc se do svého bytu potkala se na chodbě s dámami.

„Škoda, že jste dnes nebyla s námi," zvolala k ní z daleka hraběnka Blumenthalová. „Byla přítomna také paní Hametová a vypravovala nám o krásném uměleckém díle, jež spatřila u hraběte Radoslava. Jest prý to vlastní jeho portrét, znamenitě zdařilý, jeho vlastní práce."

„Ale snad to mělo zůstati pro baronku ještě tajemstvím," napomínala svou družku hraběnka Obersteinová. „Jeli to připraveno na překvapení pro vás, baronko," dodala obracejíc se k Martě, „neračte přikládati žádnou vinu mně. Já bych nebyla vyzradila nic."

„Děkuju dámám za laskavou paměť o mne," ukláněla se odcházejíc podle nich baronka Křinecká, „jsem přesvědčena, že jste svou zprávou ničeho nepokazily."

„Nejspíše jste baronko právě nyní opustila salon paní kněžny," zastavila ji nanovo hraběnka Blumenthalová. „Byloli by pak možno, s paní kněžnou jen na několik okamžení ještě nyní se viděti. Máme noviny, které Její Jasnost zajisté velice budou zajímati."

„Paní kněžna ještě zůstala ve svém saloně," odvětila baronka Křinecká, vstupujíc do svého bytu.

Hraběnka Blumenthalová i Obersteinová ještě vešly ke kněžně. Nebyly by mohly ani usnouti se svými novinami o páteru Juliánovi.

V.

Fráter Alois na své nízké, prohlubné třínožce leknutím sebou trhl, až mu i z prstův vyklouzla nit, jejížto několikrát nasliněný koneček po dlouhém zápasu se svými brejlemi konečně už šťastně byl

dostal na sám pokraj jehlového ucha, když nazejtří ráno za hlubokého ticha, celým klášterem po skončených mšech opět rozloženého, někdo ve fortně prudce zatáhl zvoncem.

„Kdo by to mohl býti?“ zvolal a natáhl svůj tenký vyschlý krk do okénka, které vedlo z jeho komůrky do vchodu. Ani si nevzpomněl, že sem nemůže nikdo, pokud on netrhne řemenem. „Řezník už tu byl, a s nikým jiným nemáme dnes co dělat. Snad by páter Gervasius nebyl zapomněl doma své kázaní!“ Už sáhl k řemeni, když tu zvonec ještě prudčeji zazněl, až se to rozlehlo netoliko po všech koutech kláštera nýbrž i venku po tiché ulici.

„No, no, to jest spěchu! Teď právě počkej, až se podívám, kdo jsi!“

Vstal, odhodil nohama nakupené kolem sebe hábity a sandály, stáhl si za špičku níže po zádech kapuci, která při shrbeném sedění mu byla vjela vysoko do týla, a brejle maje spuštěné až na konec nosu vyšel k fortně.

Malým mřížovým otvorem spatřil neznámého muže, osmáhlé pleti a černých jak uhel kadeří, an už opět sáhá po zvonci.

„Dost, dost, vždyť nejsme hluší!“ pospíchal s mrzutým napomenutím, jen aby zabránil třetímu zazvonění, kteréž dle jeho fortnýřského důmyslu bylo by musilo býti tak prudké, že by zvonec se utrhl.

„Nějaký cikán v panských šatech,“ mumlal do sebe, vzdvíhaje kliku, „do chudého kláštera také každý se opováží. Snad chce prodati zase nějaké lékařské tajemství páteru Isidorovi. Neškodilo by tak něco proti vráskám na tváři a proti vypadávání vlasův, abychom rozšířili svůj obchod také mezi boháče. Té chudiny mně samému jest už pomalu líto.“

A postaviv se do obou jamek na kamenném prahu zastoupil hostu vchod oznámením:

„Páter Isidor vrátí se za malou chvíli, vyšel jen tady za bránu do lomův na kopřivy.“

Chiarino mimo slova „páter Isidor“ nerozuměl ničemu, co zajímavý fortnýř mu vykládal. Usmál se, vyňal ze skvostné tobolky svůj visitní lístek a podávaje je fráteru Aloisovi pravil po italsku:

„Dodejte laskavě ten lístek páteru Juliánovi.“

„Aha,“ pomyslil si fráter, „nějaký latinář.“ A přijímaje od cizince lístek upřel svůj pátravý zrak na jeho hladkou, pečlivě oholenou tvář, „nejspíše páter vyklouz; poznám už každou kněžskou tvář, a byť toliko jediný den v kutně byla vězela.“

Nahlas pak dodal:

„Přivedu hned někoho, kdo umí latinsky.“

Nechal hosta na ulici, spustil za sebou kliku a pospíchal pro novice.

„Dávno bych se byl naučil trošce té latiny, co jí tu člověk má potřebí; ale pro samé vaše hádky jsem k tomu posud nepřišel,“ vyrušil jej z rozjímání života sv. Františka; „teď pojďte také jednou vy zastati mne. Tuto cedulku dal mi jakýsi pán; čeká tam venku. Pojďte se s ním srozuměti, abysme seznali, máme-li to oznámiti páteru kvardiánovi.“

Novic poslušně ubíral se za fráterem, jehož důležitost v domácím řádu klášterním záhy byla mu zjevna.

Chiarino nalezl zalíbení v naivním dobrodružství s fortnýřem a těše se, že páter Julián, o jehožto přítomnosti v tomto klášteře včera mu pověděly dámy u baronek Lotzových, jest skutečně týž kapucín, jejž on vděčně uznává za původce svého životního blaha a s nímž ješte kdysi setkati se na tomto světě srdce jeho práhne, čekal, až klášterní branka opět se otevře.

Novic už cestou z visitního lístku srozuměl, že cizinec jest italský pěvec a pozdravil jej jeho mateřštinou, kterouž už za svých studií na gymnasium pilně pěstoval a v níž nyní velmi horlivě pokračoval, doufaje, že časem svým přece naplní se nejvroucnější touha jeho náboženským zanícením uchvácené mysli, spatřiti věčné město.

Chiarino byl co nejradostněji dojat, slyše zde na dalekém severu od svého milého domova, v těchto chudičkých stěnách klášterních a z úst mnicha, jemuž ještě ani nepovadly mládenecké růže na lících, sladké zvuky svého mateřského jazyka. Bylo mu, jako by jej ovanul libý vzduch cypřišových hájův a jako by se byl zaskvěl nad ním temný lazur jižních krajův. Místo odpovědi objal mladistvého mnicha a už veda jej za ruku tiskl udiveného fortnýře zpět do síně klášterní.

„Kdo by si byl pomyslil, že ten chuďas, který se tolik naprosil, aby se k nám dostal, má venku takové známosti! Vypadal posud vždycky tak, jako by neměl na celém širém světě ani jediného známého člověka.“

Tak rozumoval fráter Alois, zamykaje fortnu za oběma mladými muži.

Novic vždy bedlivě pamětliv domácího řádu, obrátil se k fráterovi a pravil pokorně a zdvořile jako vždy:

„Tento pán přichází navštívit pana pátera Juliána a žádá mě, abych jej k velebnému pánu dovedl.“

„Proč tedy takového objímání s novicem, jehož ani nezná,“ reptal pro sebe fráter Alois za odcházejícími. „V tom vězí cosi, o čem páter kvardián musí se dověděti.“

A druhým schodištěm stoupal do prvního poschodí, oznámit svému pánu, co právě byl viděl a slyšel.

Ještě se ohledl po cizinci, který před dveřmi pátera Juliána čekal, přineseli mu novic z vnitřku zprávu, že ve svém blahém tušení se neklame, a zmizel za prahem bytu kvardiánova.

Pater Julián byl zaměstnán svou obyčejnou ranní přípravou k vyučování, když novic s nejpokornější omluvou, že jeho velebnost vyrušuje, podával mu visitní lístek, na němž bylo čísti: Luigi Chiarino, cantatore dell' opera grande italiana à Parigi.

Mnich četl a četl opět, ani nevěřil svému zraku; podal lístek novicovi, aby on četl též: nevěřil svému sluchu; vzal lístek opět do svých rukou, nemohl čísti nic jiného, než co viděl a slyšel. Odsunul knihy stranou, položil lístek před sebe a patřil naň s pohnutím kvapně se vzmáhajícím. Oči jeho vzplanuly žárem po tolik let utlumovaným, hábit jako těsné a těžké okovy svíral šířící se prsa, celá postava mnichova vzpřímila se v mužné kráse.

„Kdo vám dal ten lístek?“ tázal se Julián silným svěžím, kovovým hlasem novice, jenž tu při dveřích stál čekaje svého propuštění.

„Pan Chiarino sám jest přítomen,“ odvětil novic.

„Kde? kde?“ přikvapil páter Julián od svého stolu k novicovi, a stisknutím téměř křečovitým uchopiv jej za ruku zvolal:

„Doveďte mě bez prodlení k němu!“

Však už otevřely se dvéře chudičké komůrky klášterní — Chiarino po hlase poznal svého někdejšího dobrodince, nemohl déle čekati na chodbě — a v nejbližším okamžiku dleli sobě už v objetí dva dávní přátelé.

„Luigi, mio caro!“ — „Padre Giugliano!“ zazněly radostné hlasy v bytu mnichově.

Vida se tu zbytečným novic hluboce dojat opustil tu místnost.

Nadešla chvíle vzájemných dotazův a buď křížových, buď současných nesouvislých odpovědí, jako vždycky při nenadálém setkání se dvou srdcí, dávnými svazky k sobě spjatých. Konečně byl páter Julián se zprávami o svém životě z posledních desíti let hotov a Chiarino k otázkám jeho vypravoval v souvislosti aspoň takové, jakou mocné pohnutí jeho mysli dovolovalo.

Páter Julián uvedl svého milého hosta na jedinou svou stolici a sám usedl si vedlé něho na klekátku.

Chiarino vypravoval s nadšením o svých uměleckých cestách, o svém kvapném a skvělém úspěchu na dráze operního zpěvu, o cizích zemích, městech a lidech, o své neuhasitelné touze, sejíti se kdysi opět s páterem Juliánem, svým drahým nezapomenutelným dobrodincem, vzpomínal svého mládí v kapucínském klášteře římském, kde přece nebyla taková úžasná chudoba, jakou v tomto domě a v této komůrce spatřuje, o svém včerejším pozvání k baronkám Lutzovým, jež bylo původem dnešního nevyslovitelného blaha.

Jako syn k otci tulil se slavný pěvec k mnichovi, jenž patřil na něho s nejvroucnějším zalíbením, uvažuje jaký krásný, příjemný a dokonalý muž se stal z toho nepatrného chlapce klášterního.

Drželi se za ruce a po tvářích kanuly jim veliké slzy radosti.

Chiarino soustrastně pohlížel na chudičký, ano nuzný příbytek pátera Juliána, jakož i na něho samého, jak za těch deset let jeho mohutná postava sešla, i vzchopiv se vzdvihl podle sebe i jeho a zvolal:

„Vracím se domů, do Říma; kéž byste mohl vrátiti se tam také! Tam jest přece lépe. A byli bychom zase pospolu. Já bych přicházel zpívat na vaše mše, že by celý Řím o nich mluvil. Ó uvolněte se zde a pojedeme spolu!“

I jal se objímati a líbati jej se vší silou svého upřímného citu a zanícené mysli.

„Zůstanu již zde, můj drahý Luigi,“ odvětil mnich, hladě svěží jeho tvář, „vím, že by si mě rád měl v Římě, a také já rád byl bych tobě na blízku; ale v tomto domě jest můj poslední pobyt na tomto světě.“

A počal procházeti se s milým hostem na krátkém prostoru mezi svým stolkem a dveřmi. Společné vzpomínky podávaly nevyčerpatelnou látku k hovoru.

„Ale málem byl bych zapomněl vypravovati vám o zvláštní příhodě, která se mi stala na cestách," zastavil se Chiarino před páterem Juliánem. „Snad vás to také poněkud bude zajímati. Nejspíše jste už sám dávno zapomněl, když jste mě co chlapce ve své klášterní komůrce Římské, která ovšem vypadala mnohem úpravněji a pohodlněji než tato, v literním umění cvičil, že jste kdysi v myšlenkách do jedné z mých knih na prázdný list nakreslil poprsí chlapce, asi pětiletého, s tváří velice významnou a charakteristickou, pod ním pak jste připojil nápis: „Stanislav Lipenský" . . .

Mnich s sebou mocně pohnul a uchopiv Chiarina za obě ruce, upřel svůj zrak se zimničným vznětem do jeho očí a zvolal: „Nu a což?"

Chiarino sice s podivením hleděl na mnicha, ale vypravoval klidně dále: „Na svých cestách dostal jsem se v nejbližším sousedství jakési malé středoněmecké residence do krásného zámku velmi intelligentního vlastníka. Dověděl jsem se, že býval před dávnými lety náměstníkem v této vaší zemi, nazývá se vévoda Vilém. Z politických příčin opustiv zdejší svůj úřad koupil prý sobě v oné rozkošné krajině Porýnské pěkný statek a dal si vystavěti zámek pro sebe a pro své chovance, totiž pro děti slepé a hluchoněmé, jichž se ujímal a k sobě na vyučování a opatrování bral."

Páter Julián nemohl udržeti se na nohou, sklesl na sedadlo.

„Jen rychle vypravuj dále!" zvolal na Chiarina, sleduje každé jeho slovo s tváří horečně vyrušenou.

„Vévoda Vilém pozval mě, právě meškajícího v blízké residenci, také k sobě na zámek. Přijel jsem a po hudební zábavě prováděl mě vévoda svým ústavem, k němuž jsem nikde ve světě neviděl nic podobného. Přišli jsme k jednomu chlapci asi osmiletému; ubožák byl hluchoněmý. Patřil jsem na něho, patřil a nemohl jsem se od něho odloučiti. Vévoda vede mě dále, však já jsem nemohl odejíti od té tváře dětské. Poprosil jsem vévodu, aby mě dovolil na minutu do mého pokoje. Vrátil jsem se s knížkou, kterou jsem nosil sebou na památku po vás, kdy bychom se někde setkali, abych se vám mohl prokázati, že jsem váš vychovanec. Otevru knihu, kde jest vaše kresba, podám ji vévodovi, on na ni pohledl a ukazuje na chlapce hluchoněmého zvolali jsme zároveň: „Táž tvář!" Vévoda pak dodal: Nemá posud žádného jmena, nuže, od té chvíle bude se nazývati: „Stanislav Lipenský!"

Páter Julián vzkřikl zoufalou bolestí a sklesl k zemi.

Chiarino všecek uděšen vyskočil na chodbu, aby zavolal někoho na pomoc. Páter kvardián tu vyšel ze své komůrky. Chiarino jej uchopil za ruku a vtrhl s sebou do bytu Juliánova. (Pokračování).

Divadelní rozhledy.

Spojené družstvo král. zemsk. divadla českého v Praze, ačkoliv již dříve několik týdnů v divadle působilo, vystoupilo před obecenstvo oficielně na začátku července 1877 slavnostním představením, při němžto konečně zavzníti smělo volání: Smír mezi Čechy! Již tedy přestalo

býti záslubou vzájemné kaceřování, umlčování divadelní činnosti, vypuzování obecenstva z jediného českého divadla uměleckého a posílání Čechů do divadla německého. Již směli tedy oficielně býti českými listy přinášeny divadelní cedule české, již mohly všestranně zazníti pochvalné, ba příliš pochvalné hlasy o českém divadelním umění. Však vypuzené obecenstvo vracelo se ze svého domácího zátiší, ze svého německého velebeného divadla řídčeji, než se očekávalo, tak že se nové družstvo vidělo nuceno vydati provolání, v němžto se obrací ke všem vlasteneckým mužům o spolupůsobení, by národní náš umělecký ústav byl zachován a povznešen, ku kterémuž účelu přičiniti musí téměř každý český Pražan a veškera naše společnost; pročež každý upřímný a vzdělaný Čech vyzván, by se — jmenovitě předplácením na divadelní místa — zúčastnil. O směrech svých vyslovilo se družstvo v témže provolání následujícími větami: „Divadlo naše, nejsouc žádným závodem na zisk, musí povždy míti na zřeteli jen cíle ideální a musí se proto postaviti rozhodně na stanovisko ideální. Nezapomínejme, že divadlo jest vedle jiných zjevů na poli snah duševních povždy měřítkem kulturního rozvoje národův. Národ náš, jenž má tak slavnou minulost a jenž od svého znovuvzkříšení podal tolik platných důkazů dospělosti své, nemůže zůstati bez divadla *národním duchem* vedeného a *na umělecké výši* stojícího.“ — Nové heslo součinnosti zarazilo také osudné zrazování od příspěvků na dostavení velkého národního divadla, a výbor sboru pro zřízení tohoto divadla, jenž nyní opět složen byl ze stranníkův obou prvé rozvaděných táborů, mohl i musil vydati vyzvání k obecenstvu, by loterii ve prospěch stavby zařízené padnouti nedal. „Ejhle! Na březích Vltavy,“ praví v něm výbor, „v lůně královské naší Prahy, zdvihla se budova krásná, vznešená, velebná, nehynoucí to pomník českého umění, českého vlastenectví, české obětavosti, spanilomyslnosti! Již nyní vzbuzuje obdivení nejen domácích, nýbrž i veškeré ciziny! Budova tato blíží se k svému konci, k svému dohotovení. Zdivo jest hotovo, střecha kryje velkolepé stavení, a nezbývá již nic než vnitřní úprava. Avšak dosavadní prostředky peněžité jsou vyčerpány, zapotřebí ještě nových příspěvků, zapotřebí, aby ještě jednou vzplanula horlivost a obětavost národa českého. A ona vzplane! Jsme přesvědčeni, že národ náš nenechá nedokončeno, co tak nadšeně, co tak šťastně, co tak velkolepě započal. Poslední ještě dárek na oltář vlasti, a národ bude moci zvolati s hrdostí: Dokonáno dílo, jež hlásati bude příštím pokolením slávu jmena českého. Kde jest národovec český, který by se necítil povznešeným myšlenkou touto? Kde jest vlastenec český, který by nestavěl veliký ten podnik národní výše nad všechny ohledy ostatní? V té důvěře obracíme se ještě jednou k národu českému volajíce hlasem společné naší matky vlasti: Kdos věrným synem národa, přispěj hřivnou svou k oslavě jeho, k oslavě své! Přispěj, aby dokončená stavba mohla hlásati světu, že Čech díla vlastenecká s nadšením a zápalem nejen podniká, nýbrž že je i se stejným nadšením a zápalem též dokonává!“

Nastoupení spojeného družstva mělo důležitý následek, že posavadní ředitel, Němec jazyka českého neznalý, našim národním snahám rozhodně cizí, od správy odstoupil. Pan Rudolf Wirsing vydal svým

časem spisek *Das deutsche Theater*, v němžto po jiných mnohou zdravou a mnohou nezdravou myšlenku pronesl; ale o jeho správě českého divadla nelze říci, že by byl oněch svých zdravých myšlenek mutatis mutandis důsledně šetřil. Cizák nemůže míti lásky k našim důležitostem: jaký div, když hledá v tom důmysl, že chce české divadlo říditi zcela jinými směry, než pro jaké vlastně určeno jest a jakých si sám do svého národního divadla cizinec přáti musí. Za Wirsingovy správy kleslo naše divadlo nejenom se žádoucí umělecké výše, ale také, což se nejméně očekávalo, v ohledu hmotném. Nebylali v tom soustava, věhlas v tom nebyl. Choulostivé dědictví po Wirsingovi ujali pp. dr. Josef Dašek a Fr. Kolár; celé množství novinek vyrojilo se na jeviště divadelní, kázeň se lepšila, obecenstvo naplnilo hlediště. P. dr. Dašek byl v divadelních věcech homo novus a za jeho správy nejlépe vyvrácena domněnka, že je ke správě divadelní potřebí bůhví jaké krkolomné geniálnosti. Když se měl dr. Dašek vzdáti správy, zvýšil hercům příjmy, čímž jeho nástupníkovi na přivítanou uchystáno bylo choulostivé dilemma, jež ovšem nový hospodářský ředitel divadelní, p. Jan Nep. Maýr, obvyklou úsečností rozluštil. Hráno bylo ve třech divadlech, v nábřežním, v Novém českém a v Národní aréně. Podivno, že máme ku příkladu *Nové (!) české divadlo* a že posud nemáme žádné divadlo *Klicperovo*, *Tylovo*, *Hálkovo*. Je to potíž najíti patřičný název! Jinak nenedostávalo se divadelních oslav. Paní Otilie Sklenářová Malá při slavnosti, na počest její patnáctileté činnosti při českém jevišti uspořádané, nabyla nových, věru nadšených důkazův o své neobmezené oblíbenosti u našeho obecenstva, u našeho národa, i vysloveno jí za ton příčinou bezpečné očekávání, že netoliko ve prospěch národního umění, ale také ve prospěch české společnosti a českého jazyka — k němuž se všichni s hrdostí veřejně hlásiti máme — působiti nepřestane. Na oslavu Hálkovy památky provozován jeho *Záviš z Falkenštejna*. Tylovy sedmdesátileté narozeniny oslaveny reprisí *Paličovy dcery*, při níž nejdůrazněji na jevo přišlo, jak zbytečně se zanedbávají působivé domácí práce k vůli ledajakým cizím škvárům. V svatvečer 6. července býval po léta a ještě r. 1877 hrán Tylův *Jan Hus*, ale r. 1878 k témuž dni policejně zakázán. Jinak dostaly se ze starších původních prací na jeviště toliko Jeřábkův *Služebník svého pána*, Tylovo *Jiříkovo vidění*, Kolárova *Magelona* a Vlčkova *Milada*. Klasický repertoir nebyl ani s nejmenší dostatek pěstován. Kdežto jinde vypravují se Shakespeareovy, Schillerovy a Goetheovy práce v nových pečlivých redakcích, musí český divadelní navštěvovatel stále za vděk bráti slabými a kusými staršími překlady. Herecké síly se prodlením posledního roku značně vystřídaly. Divadlo naše opustili pí. Šamberková, pí. Bittnerová, sl. Jirsáková, p. Bittner, p. Šmaha a po krátkém prodlení p. Lier; v svazek divadelní nově přijaty byly sl. Bekovská, jež nahraditi má pí. Šamberkovou, pak sl. Turkova a j. Jak už z toho viděti, zůstaly v kruhu herectva tak značné mezery, že na jejich vyplnění úsilně naléháno býti musí. — Pro úplnost budiž tu poznamenáno, že Bozděchův *Svěťa pán v županu* přešel v autorově překladu též na německá divadla v Drážďanech a ve Frankfurtě.

Nelze říci, že by se v posledním divadelním období bylo pro

původní produkci vykonalo něco platnějšího. Také za nynějšího spojeného družstva zůstává původní produkce v podruží, zůstává odstrkovanou popelkou. Budiž tu poznamenáno, že Jednota dramatických spisovatelů a skladatelů českých po plných 15 měsících, tedy ani za Wirsinga, ani za Daška, ani za Maýra nemohla docíliti toho, aby řádnou smlouvou zjistila svůj právní poměr k divadelnímu družstvu. A takž panuje posud neuvěřitelná nesrovnalost, že nejsvědomitější český původní spisovatel je za svou práci méně odměňován než nejpovrchnější překladatel. Vezmeli se při tom zřetel ještě také na posud nepřekonanou, zaviněnou i nezaviněnou stísněnost našich veřejných poměrů, nebude s podivením, že mezi dramatiky zahostila se povážlivá umdlenost, a že se tato jeví též na pracích, jež přes tyto překážky sepsány a na jeviště vypraveny byly.

Nejvýše z původních novinek poslední zimy nutno klásti Jeřábkova *Syna člověka* a to rovněž z ohledu na vnitřní propracování jak na zevní úspěch jeho. Syn člověka slaví s výmluvným zápalem ideu lásky k vlasti a ideu lásky k národnosti, tedy (což dosti nejednotně působí) dvě idey zároveň. Za reka, na němžto vznešenost jejich osvědčiti se má, zvolil sobě spisovatel postavu, jížto přiřknul původ úplně nezjištěný. Zvolený rek Jeřábkova dramatu narodí se v morně z neznámých rodičů za okolností, z kterých by se skoro souditi mohlo, že je dítkem spíše židovského nežli slovanského plemene. A přec má se cítiti Čechem, i co do rodu i co do vlasti. Fikce zůstane však povždy slabým divadelním motivem. Baron Jaromír Sokolov Rodovský — jak se nazývá — stav se podvrženým synem šlechtice, o posledního potomka rodu morovou ranou připraveného, vychován jest Gelasiem Dobnerem v lásce k otčině a k lidu svému, jejž jako Ebertův Brunois z těžkých pout poddanských osvoboditi se odhodlá, leč jeho původ z morny se vyzradí, Jaromír zanikne, objeví se pak toliko ještě, by zachránil Prahu z rukou pruských, a umírá za to zastřelen rukou svého prvé dobrodince židovského lékaře Abrahama Benjudy, jenž tvoří vlastní hlavní postavu hry. Jsa se svými souvěrci rakouskou vládou Čech z této země vypovězen, chce ji vydati Bedřichovi Velikému, však jest Jaromírem, jejž byl kdysi zachránil a baronem Rodovským učinil, vyzrazen a hyne. Je to skutečný typ, vhodná protiva pradivného Kolárova vlasteneckého Pražského žida, od Wachsmanna převzatého, plný plemenné národní náruživosti, jakou židé na svůj prospěch bez odporu vynikají a která je ve spojení s bezohlednou zištností tak mocnými dělá, skutečný to charakter, nasycený životností. Ostatní povstavy v kuse ustupují do pozadí. Mluva jest mluvou vzdělaného, přemítavého muže, ale zhusta po novinářsku vybledlá. V ohledu technickém překonává Služebník svého pána novou práci Jeřábkovu.

Ladislava Stroupežnického *Černé duše* založeny jsou v souvislosti veliké katastrofy Bělohorské. Osnovu tvoří lakota hlavní osoby kusu, Markety Smiřické, chtící sobě získati veškeré rodinné jmění, aby svého oblíbence Albrechta z Valdštýna a s ním i sebe povznesla možnoli až na trůn. Za pomocníka zvolí sobě nejzavilejšího intrikána Belfegoria, jenž prohlednuv její lstivou k němu nelásku, ji zahubí. V události zapleten jest i zimní král Bedřich Falcký, co zbožňovatel a ochrance

krásné Markety. Děj stíhá děj a celkem přiměřeně stoupá, ale obě přední osoby, Marketa i Belfegori, postrádají básnické oprávněnosti, poněvadž jim schází duše dramatického charakteru: svědomí. Beze všech rozpaků před skutkem a beze všech vnitřních výčitek po skutku páchají nejpodlejší zločiny. Řeč je dosti obsažná i plynná. Kus potkal se s velmi čestným úspěchem zevním a byl jako *Syn člověka* na zemském divadle častěji opakován. — Menšího účinu dosáhlo drama *Rozvedené manželství* od neznámého, patrně nadaného původce, zabíhající ve všecky druhy dramatické a podávající právnický doklad, že při nynějších zákonních ustanoveních o manželství není při nešťastném sňatku žádného východu z neblahých zápletek do žádoucnější budoucnosti nežli smrt jednoho z obou manželů. Je to tedy zcela prosaické théma à la Dumas, avšak sepsané slohem dosti jadrným a místy také básnickým. — *O tom velkém boji se ženami* od Josefa Štolby je burleskní travestie české dívčí války s bohatším aparátem než výsledkem sestrojená. — Krom toho proveden ještě také *Telefon* od Ot. Pinkasa, hříčka to nemohoucí sobě osobiti zvláštní cenu ani co do invence ani co do sepsání. — Mimo divadlo uveřejněna byla veselohra *Feuilleton* od Maximiliana Windera, v celku správným jazykem ale s nedosti vytříbeným vkusem složená, vykazující nepostačitelné stupňování událostí a v záuzlení dosti nechutně působící. Snaží se vykořistit situací připravujících a vyličujících následky z výměny feuilletonu proti literárnímu dějepisci Scherrovi čelícího feuilletonem proti hlavní dámě kusu namířeným, čímž si této pravý milenec proti nepravému dobude.

Nákladem Matice České vydal Josef Jireček v *Památkách staré literatury české* svazeček *Staročeské divadelní hry*, opatřený úvodem vydavatelovým o divadelních hrách v Čechách za šestnáctého a sedmnáctého století, v němžto se dočítáme, že „se za posledních dob šťastnou náhodou vyskytl sborník, který sice již Jungmannovi byl povědom, později však jako by se země nad ním slehla. Poštovní úředník, pan Jos. Stolovský ve Vídni, darem jej byl dostal od humoristy našeho Frant. Rubeše, a Rubeš sám jej obdržel ze sbírky Emanuele Ferdinandiho. Pan Stolovský byv zpraven o důležitosti majetku svého,“ vypravuje dále p. Jireček, „knihu mně zaslal k volnému užití. I nemeškal jsem s přivolením jeho uložiti vzácný ten dar v našem Museum . . . Sbor musejní pro vědecké vzdělání řeči a literatury české v sezení svém dne 11. července 1877 usnesl se na tom, aby dramata ve sborníku obsažená počtem 9, „jakož i jiná, ježto by se ještě vyskytla, vydána byla nákladem Matice České,“ a počátek učiněn čtyřmi kusy, z nichžto první *Ruth, Komedie biblická* od Jiřího Tesáka, krajana Kollarova ze slovenské osady Mošove, zemřelého dne 2. září 1677, na Pražské faře Haštalské, jižto spravoval. S obsahem seznamuje nás hned sám Prologus, vyzývající, by všichni sešlí diváci s vážností poslechli bohumilý, starodávní skutek, dle něhož Ruth

> švekruši do těch neznámých
> sprovodila krajin cizích,
> až i přišla do Bethléma,
> kdež Noemi byla známa.

Tam ji bůh odplatil hojně
za skutek lásky k švegře své
Nebo když jest žeň nastala,
v strništi klasy sbírala,
spatřil ji Boas, muž vzácný,
ten šlechetný a rozšafný atd.

Žebrákův s kupcem hádání jsou rozvláčné rozmluvy *pod spůsobem „tragedie“ spravené, z řeči polské přeložené.* Žebráci hodujíce vychvalují v nich stav svůj nad královský i kněžský, a *kupec* učiní jim za to notné kázaní, po čemž ho sperou tak, že je požene před rychtáře, který nad nimi vyřkne výrok, že beznohému má býti uťata noha, bezrukému ruka atd. Příznačná jsou některá jmena žebrákův: Dyjudej, Pateryfousy, Pudivítr, Žiška (jednooký). — V *Sedlském masopustu,* komedii študentské (1588), líčí se neštěstí selského synka Valenty, jež mu selské děvče Johanka tím způsobí, že si ho prvé na oko ochotně vzíti chce, ale posléz mu příkře pytlem (košem) dá. Konec sešitku činí dramatická anekdota *Polapená nevěra* (1608), o záletnici manželem schválně se vracejícím přistižené. *Staročeské divadelní hry* líčí nám mrav i nemrav doby. Stále se v nich jí a pije, pračky a hbitá hůl starají se o řízný efekt, hrubost zastupuje humor. V kuse Žebrákův s kupcem hádání vypisují se četné spůsoby tehdejších čar. Přečastým kazatelským místům nedostává se řečnické ozdobnosti. Všude z těch čtyrstopých trochejů zeje suchopar. Vřelý cit ozývá se v celé knížce sotva z těchto čtyř řádků Ruthiných, nejpoetičtějších mezi všemi (str. 62):

Teď mne máte, můj panáčku,
milujiť vás v svém srdéčku.
Hle všecka se samému vám
přede všemi tuto dávám.

Vraťme se do divadla. Novinek ze slovanských jazyků přese všecky dané sliby pohříchu neprovozováno, leč by se snad ukázati chtělo na veselohru *Chléb z milosti* čili (dle německého názvu) *Otrok* od Alexandrova z frančtiny rusky zpracovaná a dle Moserova zpracování tohoto zpracování nám z němčiny přeložena. Starý špekulant přišel o jmění, dává se ve služby svého zetě, však jeho celá práce spočívá v tom, že sobě celý dům zabéře a povolného zeté sama z něho vypudí. Nápadník jeho druhé dcery pomůže mu zase k jmění a tím přestává starý pán jísti chléb z milosti svého zotročeného zetě, přestává býti jeho otrokem. — Mezi překlady z němčiny proniknul nejvíce *Hypochondr,* veselohra od téhož Gustava Mosera, kus to méně charakterní nežli situační. Titulní postava, starší muž mající se za nemocného, vyléčí se z této domněnky činností, zdravým rozčilováním, jež mu způsobí vstoupení do obecního výboru, jakož i zamilované zápletky v rodině a konečně cesta do lázní. Příčina, že Moserovské kusy obecenstvo ve stálém smíchu drží, záleží hlavně v různých čtveráckých podrobnostech, nevyčerpatelně do kusů vplítaných, třeba s charakteristikou nebo se stavbou hry sebe volněji souvisely. Proto mají Moserovy kusy větší cenu pro divadelní pokladnu než pro dramatickou literaturu.

Od Mosera byly ještě dávány *Přezdívky* (Reflexe), žert založený na překvapení, v jakém se octne mladá choť, když ji manžel po prvé

místo beruško řekne macíčku: snad to nazývá jinou macíčkem, a koho? žehrá panička. S E. Jacobsonem sepsal Moser veselohru *Petr nebo Pavel* a slabou frašku *Tři měsíce a dato.* Prvější (Ein vorsichtiger Mann) zobrazuje osudné následky přílišné opatrnosti, pak milostné rozpaky zamilované dívčinky, když se jí milý druh z mládí, Pavel, pojednou objeví co zdánlivý Petr. — Od R. Kneisela provedena *Slepá bába*, veselá hra po způsobu jeho Faráře a kostelníka. — Od Julia Rosena (Mikuláše Dufka) dávány jsou žertovné kusy *Jací jsou naši muži*, *Anděl* a *Vzdory na vzdory.* Při prvním autor užil nynější nechuti k ženitbě za osnovu, v druhém podal variant *Obou Klingsbergů*, v třetím proměnil v pestrý děj schválnosti, jež sobě a svým do sebe vzájemně zamilovaným dítkám působí nesmířitelní dva protivníci. — *Páni doktoři* od Wilkena se nikterak neosvědčili. — Hezky založen jest *Zuzančin pan kaprál* (Ihr Corporal) od Costy. — *Dcery pana Zajíčka* (Hasemanns Töchter) od Ad. l'Arrongea čelí proti nemoudrému vychovávání nastávajících hospodyň. — Po provedení *Potrhlého ševce* (Der närrische Schuster) od F. O. Berga (Eversberga) ozval se u veřejnosti opět oprávněný odpor proti překládání kusův od tohoto divadelního dodavatele, jako se dříve ozval též proti hrám Langerovým a částečně i Rosenovým.

Z neoznámených pramenův obrali sobě podklad spracovatel žertu *Torpédo*, jenž má název dle omylu svého hrdiny, jenžto krabičku s paštikou pokládá za dotčený vražedný nástroj — a pak spracovatel bezduché *Dcery čarodějnice.*

Nemůžeme zde nevytknouti, že značnou částku překladů z němčiny před slabým úspěchem zachránila mistrovská hra pana Frankovského.

Z norského jazyka seznámeno jest obecenstvo s činohrou *Podpory společnosti* (Samfundets stötter) od slaveného Henrika Ibsena, spisovatele dramat *Boj o trůn* i *Paní Ingreda z Oestrotu* a velikolepé tragedie *Žár* (Brand), jež porovnávána bývá Goetheovu *Faustovi;* kdežto však Goetheovo veledílo má za reka jakéhos středověkého Schellinga, toužícího po bezprostředném nazírání v odvěké pravdy, je *Žár* truchlohrou nemilosrdné důslednosti, kterouž titulní hrdina, zjev to vznešeně horovný, právě svou v tom výstředností mučí a hubí své dítko, svou milující choť, svou matku, ano i svůj lid, jejž chtěl osvoboditi. A kdežto Faust naplněn jest hlubokými filosofickými myšlenkami, zahrnuje nás Ibsen více rozkošnými frásemi. Stavba je však v Žaru umělecky jednotná, čehož nedostatek u Fausta tolik vadí. — *Podpory společnosti* jsou vlastně její podkopávatelé. Jejich náčelník, konsul Bernik, vyssává své okolí, ani nejbližšího příbuzného nešetře, ve svůj osobní prospěch, až pak nebezpečí tím povstalá mysl jeho k dobrému převrátí, asi jako Björnsonova *Prokupčilce.*

Z francouzské dramatické literatury nejzaslouženější úspěch měly Racinova *Fédra*, jejíž uvedení na české jeviště je pravou divadelní událostí, poněvadž se jím skvěle osvědčily jasné stránky renesančního dramatu francouzského (v. o Fedře Osvětu z r. 1873), a *Paní Caverletová* od Emila Augiera. Spisovatel v této taktuplné činohře hledá za Dumasem mladším právní prostředek, jímžto by se daly předejíti záhuby pocházející z nerozlučitelného sňatku, když se náklonnost jed-

noho manžela neodolatelně obrátí k osobě třetí. Augier prohlašuje se pro možnost úplného zrušení podobných sňatků. Neblahé poměry přinutily Jindřišku, že opustila praspustlého svého chotě Mersona, by ve švýcarském zátiší se šlechetným Caverletem, jemuž srdce navždy naklonila, věnovala se vychování svých dítek. Když se osud její vyzradí, stane se překážkou sňatku mezi její dcerou a mezi Regnoldem, synem Bargéa, na dobrou pověst držícího. Muka nebohé Lžicaverletové dosahují vrcholu, když Merson přichází odvest ji k svému krbu, aby bohatství, jež mezitím zdědila, promarňovati mohl. Jindřišku, hotovící se k samovraždě, zachrání posléze nápad milence dceřina, by Mersonovi odstoupila polovici dědictví, staneli se švýcarským občanem, kterému zákony dovolují manželství naprosto zrušiti. Merson přijme návrh a Jindřiška může s Caverletem, jakož i její dceruška s Regnoldem, vstoupiti před oltář. O výtečné technice a duchaplném dialogu této novinky bylo by škoda šířiti slov. — *Srdce kamenná* (les Filles de marbre) od Barrièrea a Thibousta jsou polemika proti názorům Dumasovských dramatiků, že by dámy kameliové byly schopny pravé lásky sebeobětovné. *Dcera hráčova* od Adolfa Belota zajímá pouze výjevem znázorňujícím hernu lázenského místa. Drama *Fromont jun. & Resler sen.* podává mdlé zpracování stejnojmenného románu Daudetova. *Kurýr Lyonský*, hrůzostrašná nemožnost od Moreaua, Siraudina a Delacoura, určená pro srdce ještě kamennější nežli *Dva sirotci*, mimo nadání selhala. Za to dobyl si pro šťastnou původní myšlenku pochvaly žert *Kdo s koho, ten s toho* čili *Dobrodiní souží* (le Voyage de Mr. Périchon), jejžto sepsali Labiche a Martin. Myšlenka ta vyřknuta je druhým názvem překladu. Starý Chlubílek je zachráněn z nebezpečí života milencem dceřiným, což mu jej tak nepohodlným učiní, že mu dceru dáti nechce; pročež zachranitelovi nic nezbývá nežli si dáti milenčiným otcem navzájem také zachrániti život. Chlubílek nabude tím látky k výdatné samochvále a svoluje k sňatku. Příliš fraškovitě a dosti nesouvisle zosnován jest děj v kuse *Ředitel prásknul do bot* (la Poudre d'escampette) od firmy Bogage & Hennequin, představujícím správní radu zakladatelského podniku, ana před úřady z pošetilého strachu prchá. Sotva za zmínku stojí *Od stolu a od lože* (la Boule) a *Zvonky*, obojí od Meilhaca a Halévya. Dle Goldsmithova *She stoops to conquer* napsal Victorien Sardou s Chrisafulliem švandu *U černé kočky* (Hôtel Godelot), v níž baví zmatky povstalé tím, že rozmarní mladíci mají soukromý dům za veřejný hostinec. — Mimo francouzské kusy přijeli nám několik arenních večerů vyplnit i francouzští herci: p. Julien Deschamps a sl. Helena Scrivanova.

Španělské divadlo nynějška konečné zastoupeno bylo *Novým dramatem*, jež napsal Joaquin Estébanez, přeložil Josef Štolba a tiskem přinesla Sbírka dramatických spisů. Zobrazuje se v něm poutavými barvami žárlivost herce věkem pokročilejšího, an milence své choti při provozování nového dramatu na jevišti vraždí.

Přehlídka tato mohla by nás, kdy by počet provedených dramat byl v pravém poměru k jejich hodnotě, naplniti sebedůvěrou, mající dle slibů veřejně daných v krátkosti vstoupiti v dohotovené veliké Národní divadlo. Ovšem by musilo, aby tato lhůta skrácena býti mohla,

provedení úpravy vnitřní toliko na nejnutnější zařízení se obmeziti. Poněvadž se toho však sotva lze nadíti, zbývá posud potřeba, by po značném hmotném výsledku národní loterie divadelní ještě věnovány byly hojné příspěvky na úplné dostavení. Již nyní pak radno uvažovati, nebyloli by prospěšno posavadního zatímního divadélka i nadále po vystavení nové budovy užívati zejmena pro činohru, pro kterou rozsáhlý dům zřídka se osvědčuje dostatečně akustický. Tím by se častěji mohl v jednom dni docíliti dvojí příjem: jeden z opery v hlavní budově a druhý v nynějším útulném domě, v němžto jsme všichni tak zdomácněli.

V české společnosti probouzí se právě zase svěžejší národní život, a tento zajisté opravňuje k naději, že se domácí musa dramatická dožije v nejbližších letech nepoměrně radostnějšího vývoje a hojnějšího zdaru nežli v letech právě minulých. Že by se tomuto účelu mimo jiné přispělo též vypisováním cen za kusy posud nevydané více než přisuzováním cen za kusy provozované, jež policejní censurou projíti musejí, je pravda, jež by posléz na základě víceleté zkušenosti všeobecně uznána býti mohla. Ani cena Fingerhutova, jejíž akcesit za lonský rok Stroupežnického *Černým duším* udělen byl, ani cena Řandova, pokud se dodatně přisuzují, nemohou se vykázati rozsáhlejší působivostí na dramatiky. Při tom by však musila beze všech ohledův a průtahův cena vždy vydána býti nejlepši práci, jenom když je skutečně aspoň dobrá, aniž by třeba bylo, by se po desítiletí čekalo na absolutně nejvýtečnější české dramatické dílo. To že se stane, očekáváme, až rozhodováno bude o nové Náprstkově stozlatové ceně, vypsané do 1. října t. r. za nejlepší jednoaktovou veselohru z domácích dějin neb z domácího života.

Historie českého jeviště nabyla pozoruhodného příspěvku sešitkem *Das Theater und Drama in Böhmen bis zum Anfange des XIX. Jahrhundertes. Historische Rückblicke von Leo Blass.* Zajímavo jest tu čísti, kterak se již ve hrách Marianských na povrch proniknonti snaží národní tendence; tak prosí v jednom z těchto mysterií Maria Krista, by všecky své věrné Čechy v pravdé potvrdil. Napínavě vylíčeno jest dobrodružství, jakého z dopuštění nejvyšší kancléřské censury r. 1604 zažilo původní drama *Břetislav* Kampana Vodňanského. Z obsahu některých kusů vidíme, že modní výpravné a hrůzoděsné kusy mají už v minulých stoletích nepřekonané předchůdce. Živě popsána je Blassem doba, kterou vykreslil také J. J. Stankovský ve svém historickém obraze *Vlastencové z Boudy.*

Dějiny ty učí, že divadlo zachránilo národ. Národ konej tedy svou povinnost: chraň, miluj, pěstuj, povznášej své divadlo! A v předních řadách jeho a stále hojněji stavte se všichni slovanští členové matky českých měst, umění milovné Prahy!

František Zákrejs.

Nové hroby české.

Pilný pěstitel drobné humoristické literatury v časopisech *J. R. Novotný*, jemuž bylo za oposiční humor též u vězení pykati, odešel dne 14. května t. r. za svým bratrem, prof. Ed. Novotným, na věčnost.

Téhož dne zesnul v Praze též jeden z našich předních spisovatelů v oboru sladovnickém *Jos. Suk.* Nabyv důkladného vzdělání theoretického a drahně i prakticky pivovarství provozovav, uchýlil počátkem letošního roku do Prahy, hodlaje se tu cele věnovati odborné literatuře. I redigoval orgány spolku pro průmysl pivovarský v království českém: „Český sládek“ a „Bierbrauer aus Böhmen.“ Ale choroba, která jej zapudila z praktické činnosti, v Praze rychle dokonala smutné dílo své. Před smrtí odevzdal Suk přátelům některé větší své práce, jmenovitě prof. Ant. Bělohoubkovi objemný *Katechismus sladovnický*, aby uveřejněn byl tiskem. Prvé už vydal *sladovnický slovník*, který v každém českém pivovaře s radostí byl uvítán. —

V posledních dnech měsíce května brzy za sebou sešli náhlou smrtí rytíř dr. *Vácslav Bělský* a profesor dr. *František Šohaj.*

Bělský zapsal své jmeno nehynoucím písmem do zlaté kniby našeho hlavního města. Byl důstojným nástupcem purkmistra Pštrosa. V jeho duchu královskou Prahu — prvé tolik zanedbávanou a nikdy valně protegovanou — v čas míru dále zvelebovati pílil, a když nám osudný rok 1866 přinesl pruskou okupaci, objevila se povaha, síla a činnost Bělského teprvé v nejskvělejším světle, tak že vzbudil obdiv u nepřátel rovněž jako u přátel. Zásluhy jeho jsou nesčíslné z té doby a nesmírné. Uznal je vděčně všechen národ i panovník, jenž Bělského do stavu rytířského povýšil. Pohříchu viděl se Bělský už r. 1867 nucena z purkmištrovského úřadu raději se poděkovati nežli se podvoliti v otázce, která se týkala českého jazyka. Zůstal ovšem i potom jednou z nejčelnějších osobností českých, jmenovitě politických. Před dvěma lety, když se po smrti Palackého ze všech krajin českých ozvali důtkliví hlasové, aby sobě nad rakví otce vlasti rozvadění Čechové podali ruce ku bratrské shodě a svornosti, stal se Bělský nevinnou obětí některých jednotlivců, kteří tehdy rychlému odstranění národního rozkolu s bezuzdnou vášní se opírali. Aby cit lidu, smrtí Palackého elegicky rozbolněný, opět rázem v slepou vášeň rozkvasili — ovšem proti vlastní krvi — pustili veřejný hlas, že někteří našinci vlastně prý chtějí mezi Čechy utvořiti ministerskou stranu; s bezpříkladnou drzostí jmenován dr. Bělský jakožto prý muž, který se v čelo takové strany postaviti chce. Bělskému — který byl r. 1870 nepřijal nabízeného jemu ministerstva pro záležitosti české! — ani ve snách nezdálo se o tom, z čeho byl nařknut. Jmeno muže tak zasloužilého, tak důsledného, tak ryzého a bezúhonného pojednou stavěno na pranýř. Nad původcem toho útoku od té doby česká veřejnost ovšem vyřkla zasloužený ortel, a také tu, kdo jinému jámu kopal, sám do ní padl: avšak Bělského ona do nebe volající křivda nemohla než smrtelně zraniti. Zajisté přispěla velkým dílem k podkopání jeho života, jehož konce nikdo ještě se nenadál. Zadostučinění dostalo se Bělskému velice slavného — ale

bohužel teprvé tehdy, když už v rakvi odpočíval a Praha jej truchlíc provázela ke hrobu . . .

O *Fr. Šohajovi* v příštím čísle Osvěty obšírněji bude promluveno.

Josef Vinohorský (nar. r. 1824), spisovatel, na slovo braný znalec jazyka českého, profesor řeči a literatury české i povšechného dějepisu od r. 1849 v Rychnově nad Kněžnou, od r. 1851 v Hradci Králové a od r. 1871 na c. k. české vyšší reální škole Pražské, zemřel v Rychnově nad Kněžnou dne 2. července t. r. Jeho menší vědecké práce vyšly dílem v gymnasijních programech, dílem v periodických listech: zejmena jsou to *Scholastické zásady Tomáše ze Štítného, Jádra ze životopisu Danielu Adama z Veleslavína, Krásoumný rozbor básně Ilia Volžanin, Rozdíly prostonárodní a vědecké prosy, Užívání přechodníku v bibli Králické.* V dědictví maličkých vyšly pedagogické *Obrázky z dějin československých.* R. 1867 vydal samostatně *Stanovisko Tomáše ze Štítného mudrce* o poměru našeho filosofa k náukám scholastickým. V rukopise zanechal *Krásy přírody*, z nichžto *Škola a život* r. 1871—72 úryvky přinesla. Zesnulý byl také členem musejní komise pro *Brus jazyka českého.* Hlavní těžisko jeho činnosti spočívá ve škole, kdež mnohé uvědomělé národovce a nejednoho literáta odchoval. I když se za Bacha po německu přednášeti muselo, uměli vlastenečtí učitelé tónem své přednášky o domácích věcech a šířením dobrého čtení v mládeži probouzeti národní uvědomění. Vinohorský pak užil hlavně přednášek o české mluvě a českém písemnictví, aby zaujímal mysli pro národní důležitosti. Přednášky ty diktoval z paměti žákům do péra; tvoří souhrnně jasný obraz literatury. Přesnosti jazykové hověl do nejzazších mezí. Méně volně pohyboval se v oboru povšechné dějepravy, kde se obmezoval na pouhé zkoušení žáků. Liboval si v samotě, byl přísný a poněkud pedantický, ale ryzý, spravedlivý, šlechetný muž a neúnavný, důkladný učenec. Zasloužil si většího uznání, než jakého se mu v životě a po smrti u veřejnosti dostalo

Řada českých hrobů rozmnožena teď i hrobem *Jaroslava Čermáka.* Jakož byl za živa vyslovil přání, aby pohřben byl v zemi české, převežena jest mrtvola jeho z Paříže do Prahy a tu dne 7. července péčí Umělecké Besedy a za nejživějšího účastenství všech vrstev národních, pochována na hřbitově Olšanském s velikolepými poctami, jako se sluší tak velikému umělci a tak věrnému vlastimilu.

Drobné zprávy.

Z ruské literatury. Z češtiny do ruštiny přeloženy jsou letošního roku mimo Velišského *Život Řekův a Římanův* (přeloženo redakcí I. J. Rostovceva, tiskne se v Praze) zvláště ještě tyto spisy: J. Konst. Jirečka *Dějiny národa bulharského* redakcí prof. Jakovleva ve Varšavě; druhý překlad tohoto spisu, autorisovaný, dr. Jirečkem rozmnožený a kolorovanou mapou opatřený obstarávají prof. F. K. Brun a V. Palauzov v Oděse. — *Příhody Václava Vratislava z Mitrovic* vyšly

v Moskvě v překladu K. P. Pobědonosceva v 10.000 exemplářů ve prospěch raněných vojínů ve válce rusko-turecké. Náklad je již skoro všecek rozebrán.

* Vědecký spis J. S. Anněnkova *Husité na Rusi v XV. a XVI. věku* vyšel co zvláštní otisk z duchovního žurnálu: *Strannik* (I. sv. 1878). Spis ten rozpadá se v tyto hlavní oddíly: 1. Putování Jeronyma Pražského na Rus a Litvu; pobyt Jeronyma v Krakově a návrat do vlasti. 2. Osud následovníků Husových po jeho smrti. Mírní utraquisté. Jejich jednání s východní církví. Poslání do Prahy. 3. Čeští Bratří. Dvě zprávy o putování jejich do Ruska v XV. století. Změny v osudech jejich ve stol. XVI. — Anněnkov uveřejnil v různých časopisech ruských již více pojednání, týkajících se dějin českých. — O Janu Husovi jedná i spisek Lichačeva: *Evropští reformátoři*, jenž byl letos vydán v Petrohradě.

* Ruská literatura chuda je nyní plody básnickými. Po smrti Někrasova zbyli ze starších poetů ruských toliko *Polonský a Majkov.* Ze staré školy básnické žije sice také ještě *Fet*, ale dávno již ničeho nepíše. Polonský vystupuje občas s básněmi epickými a lyrickými menší ceny; z jeho péra pochází též povídka *Něčajanno* (Z nenadání) otištěná v Žurnále románův a pověstí. Od Majkova přinesl letošní Věstník Evropy delší báseň výpravnou, nadepsanou *Kněžna ***, tragedie v oktávách*, obsahu zajímavého ale provedení slabšího. Kněžna ***, nabyvši svého vzdělání v Paříži za Burbonů, přenesla francouzskou aristokratickou noblesu z Paříže do „severních Athén,“ kdež salony její staly se dostaveníčkem výkvětu ruské aristokracie. Kněžna má tajenou dceru, jež dostane se do spolku nihilistického a opustí matku, jako by neznala původu svého. Po čase však, právě když strojí se kněžna do plesu, vejde k ní dcera, a žádá jí za listiny o svém narození, protože se chce vdávati. Kněžna, kteráž po Petrohradě slove obecně „chaste Diane“, vidouc, že tajemství její je vyzrazeno, klesne raněna mrtvicí, čímž báseň končí. Celá báseň oplývá frásemi a planou rhetorikou, opepřenou tu a tam narážkami na nihilismus.

* Z mladších básníků ruských vystoupili se samostatnými sbírkami Čajev a Surikov. *N. A. Čajev*, známý dosud hlavně jen jako historický genrista, vydal letos delší báseň *Naďa*, vynikající veleobrazným slohem a podrobnou znalostí ruských starožitností. Čajev, jehož básnička *Morskaja carica*, vydaná za války srbskoturecké prošla tenkráte všemi ruskými časopisy, budí v literárních kruzích ruských nejlepší naděje. — *J. Z. Surikov*, jenž píše pěkné básničky lyrické, oplývající zvučností verše a bohatstvím rythmu, vydal svazek poesií. Příliš realistický směr překáží jaksi plnému rozvoji jeho talentu.

* Nejslavnější ruský dramaturg, stařičký *Ostrovský*, autor divadelních kusů: Svoji ljudi, Bědnaja něvěsta, Vospitanica (Schovanka), Lěs atd., vydal letos tiskem čtyřicátou svoji dramatickou práci a sice pětiaktovou veselohru *Poslědňaja žertva.* Vyšla v Otěčestven. Zapiskách, autor v ní tepe satirou svojí spiknutí, nedávno na Rusi odhalené, známé pode jmenem spolku „srdcového kluka.“

* Vydavatelstvo ruského měsíčníku Příroda a lidé odhodlalo se k vydávání velice nákladného díla z oboru ethnografie: *Narody Rossiji.*

Jest to malebné album s chromolithografiemi, rytinami a příslušným textem, i bude podle plánu obsahovati tyto národní typy celé říše ruské: Velkorusy, Malorusy, Bělorusy, Poláky, Lotyše, Litevce, Voťaky, Zyrjany, Čudy, Mordvany, Čeremysy, Židy, Cikány, Moldavce, Krymské Tatary, Kazanské, Simbirské a Sibirské Tatary, Baškiry, Kirgizy, Osetince, Armeny, Gruziny, Imeretince, Mingrelce, Gurijce, Čečence, Lezginy, Kabardince, Kurdy, Jakuty, Tunguzy, Giljaky, Ajny, Burjaty, Kalmyky, Samojedy, Juraky, Osťaky, Čukče, Karjaky, Kamčadaly, Bucharce, Chivany, Turkmeny, Sarty a Uzbeky. K obrazům připojen jest text s vylíčením mravů, života a obyčejů jednoho každého národa. Mimo to vloženy jsou v text i rytiny, představující scény ze života, slavnější města ruská atd. — Podobného rázu jest dílo: *Ruské oděvy* z X. až XIII. stol., sestaveny a rýsovány *S. Strekalovem*, úvodem opatřeny od slavného historika ruského *N. J. Kostomarova.* Díl I., jenž vyšel, zavírá v sobě 28 obrazů starých ruských krojů.

* O obrovské činnosti ruských učenců na poli ethnografie svědčí nejlépe to, že dle výkazů bibliografa Meje vydáno bylo roku 1873 a 1874 neméně než 10.299 spisů a článků z oboru geografie, statistiky a ethnografie.

* Ruské ministerstvo osvěty založí v nejbližší době filologický ústav pro moderní řeči, aby chovanci jeho stali se spůsobilými ku překládání spisů z jazyků cizích na ruský a naopak. Mimo jiné založena má býti i kathedra jazyka švédského a polského.

* Sovremennyja Izvěstija přinesly v č. 145. zajímavý návrh p. *Koljara*, učiněný ruským učencům za příčinou sestavení topografického slovníka veškerých zemí slovanských. Slovník má obsahovati slovanské názvy nejenom měst a míst, nýbrž i hor, řek, potoků a jezer. Ve sbírku pojaty mají býti i názvy místní z těch krajin, které dnešního dne obydleny jsou sice národy cizími, druhdy ale v moci Slovanů bývaly. Budeli velkolepý návrh tento proveden, bude konečně odpomoženo nemilému zmatku, panujícímu nyní v knihách i časopisech jihoslovanských, uvádějíli kde místní jmena z krajů západních, jež čerpají pravidelně z cizích pramenů a tudíž obyčejně ve formě zpotvořené. Podobný podnik založen ostatně i ve Varšavě.

* *Archiv jugozapadnoj Rossiji* (III. 3.) obsahuje na 800 stran akta o hajdamáctvu, jimiž pověstní oni hajduci jižní Rusi po prvé v jasné světlo jsou postaveni. Ze zápisek těch vysvítá, že první tlupy hajdamáků záležely z různých uprchlíků všech stavů, měšťanů, kněží, sedlákův i polských šlechticů, kteří z příčin politických a náboženských se uchýlili v pustou jižní Rus, aby se zbavili obtížných pánů. Zde pak zvrhli se po čase v lupiče, pronásledující nejen utlačovatele národa, jak původně účelem jejich bylo, nýbrž i nevinné Malorusy, jimž stali se záhy břemenem tak obtížným, jako bývali druhdy Krymští Tataři. — O hajdamácích pojednává se i v knize *Antonovičově*, nedávno v Kyjevě vydané „Izslědovanija o hajdamačině po aktam 1700—1768 god.“

* Hrabě A. N. Tolstoj, jenž v loni dopsal znamenitý román *Anna Karenina*, pracuje o novém románě historickém *Děkabristy*, jenž má býti pokračováním jeho románu *Vojna a mír.*

Z polské literatury. *Mąż od biedy*, nejnovější veselohra nadaného dramatického spisovatele Blizińského setkala se v Polsce s všeobecným úspěchem. Kritika Varšavská chválí veselohru tu jmenovitě pro jednoduchost, prostotu a pravdivost v líčení jednotlivých povah. Při provozování na divadle Varšavském vyniknul zejmena charakterní herec Rapacki geniálním provedením šedovlasého „jegomości dziedzica."

* V těchto dnech počal v Krakově tisk nového vydání sebraných spisů *Alexandra hr. Fredry*. Celá sbírka rozdělena bude na 13 dílů a bude obsahovati i ty veselohry, které byly nalezeny v pozůstalosti básníkově.

* K oslavě padesátileté činnosti polského spisovatele *I. J. Kraszewského* konají se přípravy rozměrů vždy rozsáhlejších, i lze očekávati, že celá Polska za všeobecného účastenství důstojnou měrou osvědčí vděčnost muži, jenž si o polské písemnictví nehynoucích zásluh získal. Komitéty v Krakově, ve Lvově, ve Varšavě a v Poznani se již sjednotily. Polští hudební skladatelé hodlají z té příčiny oslavenci podati skvostné album polských skladeb zvláště pro oslavu Kraszewského složených. Podobné album sestavují též polští malíři; již nyní dochází mnoho příspěvků od nejpřednějších malířů polských: proslavený Siemiradzki přispěje skizzou k povídce *„Caprea i Roma."*

* Značná řada místopisných spisů polských rozmnožena *kronikou města Lešna* od dr. St. Karwowského. Jest to spis pečlivě sestavený, k němuž užito všech důležitých pramenů historických. Lešno má i pro Čechy důležitost dějepisnou; působilť zde jakož vůbec ve velké části Polsky čeští bratří znamenitě k osvícení lidu českého i národů jiných. Lešno bylo též hlavním sídlem Jednoty bratrské; mělať zde vlastní knihovnu držící na několik tisíc knih, bohatý archiv bratrský, krom toho knihtiskárnu a vzácné rukopisy J. A. Komenského. Vše to vzalo na velikou škodu jazyka českého za své v osudném požáru, jenž obrátil město dne 28. dubna 1656 v rum a popel.

* Vladislav Zawadzki, osvědčený spisovatel studií literárních, vydal nový, důležitý příspěvek k dějinám literatury a politiky polské: *Rok 1848. Dziennikarstwo w Galicji.* Jest to dílko sepsané s dokonalou známostí předmětu dle vlastních zkušeností, podává jasný obraz haličské politiky v r. 1848., objasňuje směry tehdejšího polského časopisectva i vůbec všeho ruchu tak zvaného „volného tisku."

* *Uwagi Pedagogiczne, przez Ksawerego Pietraszewicza*, zove se nový ve Lvově vydaný spis, v němžto se zajímavým spůsobem rozebírají nejdůležitější stránky lidského vychování a podává jmenovitě důkaz, že Poláka nelze dle týchže zásad pěstovati, dle jakých se pěstuje Francouz neb Němec, ale že vychování v Polsce musí míti směr svůj, národní, polský.

* Varšavského časopisu *Revue Slave*, jenž věnován zájmům slovanským vychází v jazyku francouzském, vyšel první sešit a obsahuje kromě jiných příspěvků tyto vážnější překlady a úvahy: překlad prvního jednání Slowackého *„Mazepy"* od J. Miena; překlad povídky *„V předvečer"* od Turgeněva, článek o bulharské poesii a pojednání o počátku Slovanův.

* V Paříži vycházející *Listy Polskie* přestaly po 5. čísle pro nepatrný počet odběratelů vycházeti. Jest i to důkazem, jak polská emigrace ve Francii klesla.

* Dne 16. června *Krakovská komise dramatického konkursu na rok 1878* rozhodla o došlých pracích dramatických; neuznala žádnou ze zaslaných her za dokonalou a nepřiřkla žádné odměnu 500 zl. Jedině hru ze života polského lidu *Uroki* odporučila k provozování; spisovatelem této jest Julius Lętowski z Krakova.

* Censurní komitét Varšavský stvrdil od 17. března do 30. dubna b. r. následující počet spisů: v jazyku polském 62, v jazyku ruském 6, v německém 4, ve francouzském 4 a v hebrejském 7.

Z jihoslovanských literatur. Pověsti ze života srbského lidu počal vydávati v Pančevě *Milorad P. Šabčanin*, sekretář ministerstva osvěty v Bělehradě, známý též co spisovatel pedagogický, na ten čas nejlepší novelista srbský. Jeho pověsti ze života prostého srbského lidu předčí nad jiné novelisty tím hlavně, že s líčením prostoty a pravdy spojuje uhlazenou dikci, nezabíhající nikde v sprostotu, jako se přiházívá jiným spisovatelům, kteří se snaží o dojem co nejvíce realistický. Díl I. obsahuje 10 kratších povídek, uveřejněných dříve již v časopisech; některé z nich byly též do jiných jazyků přeloženy.

* *O životě srbských venkovanů* vydává *Milaćević* v Bělehradě spis, jehož svazek 3. nedávno vyšlý, v sobě zavírá vypsání dětských her na srbském venkově.

* Ruský spolek milovníků starobylé slovesnosti usnesl se, že vydá tři památky jihoslovanské literatury tiskem. Jsou to Zákon Vinodolský z r. 1288; zákon ostrova Krku (Velja) z r. 1388 a zřízení knížectví Poljičského z r. 1400.

* Že nevyhynuli dosavad národní básníci na slovanském jihu, toho důkazem nedávno vydaný svazek písní srbských, pod názvem „Ratna pevanija o najnovijoj borbi Serbskocernogorskoj protiv Turaka". Knížka obsahuje tři zpěvy (Hercegovské povstání, Bitvu ve Vučím dole a Bitvu na Prudnikách), kteréž se vyrovnají jiným výpravným zpěvům srbským.

* *Južnoslovjenske narodne popievke*, jež větším dílem sebral, notami a průvodem piana opatřil Fr. Š. Kuhač; knihy I. svazek 2. (160 str. latinkou a cyrilicí). Celek má vycházeti 4 léta i obsahovati 1600 písní. Právě vyšlý svazek obsahuje písně ze Záhoří, Srěmu, Slavonie, Bosny, Hercegoviny, Dalmacie. Předplatné (5 zl. na rok) posílá se skladateli do Záhřeba (Ilica č. 765).

* Mladá literatura bulharská utrpěla za poslední války značné pohromy. Po celou dobu nepokojů nevydán žádný samostatný spis. R. 1875 vycházelo 14 bulharských časopisů a sice 5 v Cařihradě (Napredak, Istočnoje Vremja, Věk i deň, Čitalište a Vskresenik), v Rumunsku: Znamja a beletr. Znanije v Bukurešti, Periodičesko Spisanije, literární list v Brailově a jeden list učitelský a jeden hospodářský; konečně vycházely vládní listy v Ruščuku, Soluni a Drinopoli. Všechny tyto časopisy za války zanikly. V poslední době počal v Bukurešti vycházeti opět polit. list Blgarin a v nejnovější době první opět časopis ve vlastním Bulharsku, kterýž původně pod jmenem Stara Planina též v Bukurešti vycházel, nyní však do Ruščuku přeložen byl a přijal

název Slavjanskoje Bratstvo. Redaktorem jeho jest starý, osvědčený bojovník za práva bulharského lidu *Blyskov.*

* *F. Simidov Bobčev*, druhdy učitel v Cařihradě, pak dobrovolník v armádě srbské a konečně v legii bulharské, vydává v Bukurešti jazykem bulharským „Obrazy z ruskoturecké vojny", jejichž účelem jest vylíčiti bulharskému lidu děje osvobození jeho.

* V Dubrovníce vychází od nedávna (latinkou i cyrilicí) časopis *Slovinac*, orgán Dubrovnické intelligence, jmenovitě básníka Jovana Sundečiće. Programem jeho jest literární jednota všech Jihoslovanů od Slovinců do Bulharů. Chorvaté se k tomu mají ne nepříznivé.

* **Různé zprávy.** *Vácslav Brožík* podal do umělecké výstavy v Paříži historický obraz velikých rozměrů: Poselství krále českého a uherského ke dvoru Karla VII. Kritika Pařížská se o tomto díle vesměs velmi pochvalně vyslovila, a Brožíkovi dostalo se vzácného vyznamenání — ceny, kterou byli kromě něho jen ještě dva cizinci poctěni.

* Mladý učenec francouzský *Arn. Denis*, meškav po drahnou dobu v Praze a konav obšírná studia o dějinách českých vydal nyní velmi pozoruhodný, obsáhlý spis: *Hus a války husitské.* Na základě spisu toho promovován jest za doktora filosofie na staroslavné universitě Sorbonnské. U příležitosti té podstoupil také veřejnou disputaci, ve které nadšenými slovy mluvil o národě českém. Věnovati mínil spis svůj českému národu, ale censura věnování toho nedopustila. Z dopisu, jejž týž učenec poslal za odpověď zdejšímu klubu historickému na jeho poděkovací list, vysvítá, že p. Denis hodlá psáti též o dějinách českých pobělohorských jakož i o znovuzrození českého národa.

* *Bohuslav Kroupa*, známý malíř český, vrátil se z osmiletého pobytu svého v Americe opět do Prahy. Nebude hned druhého, kdo by byl Ameriku tak skrz na skrz procestoval, jako on, i lze se nadíti, že z toho i česká veřejnost hojně kořistiti bude.

* Pan *Ferd. Náprstek* vypsal cenu 100 zl. se dvěma akcesity o 30 a 20 zl. na nejlepší jednoaktovou veselohru českou z domácího života přítomného neb minulého. Práce zaslati se mají do 31. října t. r., do redakce Humoristických listů v Praze. Pan Náprstek vyhražuje si právo, dáti veselohru, jež cenu dostane, přeložiti do franštiny a provozovati v České Besedě Pařížské.

* Dr. *Konst. Jireček* jmenován jest vedle profesora dr. Ř. Kreka a prof. dr. I. I. Srezněvského dopisujícím členem učené společnosti srbské v Bělehradě.

* Mladý slavista *Ed. Jelínek* zaslal Krakovské akademii a Petrohradské carské bibliothéce důkladný seznam všech prací českých, jež týkají se Poláků i Rusů, a jež také vděčně přijaty byly.

Divadelní ochotník. Repertorium soukromých divadel. Vydává Josef Mikuláš Boleslavský. Nové sbírky svazek 153. a 154. Srdce kamenná. Činohra v pěti jednáních. Napsali Th. Barriére a L. Thiboust. Přeložil Ant. Pulda. Velbloud. Vesolohra v 1 jednání dle anglického vzdělal V. Drost. Přeložila E. Pešková. Dcery pana Zajíčka. Obraz ze života ve čtyrech jednáních. Dle Adolfa L' Arrongea na český jazyk přeložil V. Pokorný. Okno s krásnou vyhlídkou. Veselohra v 1 jednání od hrab. Bredov-Goerneové. Volně vzdělala E. Pešková. Nakl. Mikuláš a Knapp, v Karlíně 1878.

Zábavy pro mládež. Svazek 128., 129. a 130. Malý trubač. Hadrník Pařížský. Odplata. Z něm. V. O. Horna. Nakl. Jar. Pospíšil. V Praze 1878.

Besedy mládeže. Red. prof. J. Kouba. Svazek. 146. a 147. Z dob slávy řecké. Dějepisné obrázky, sestavil Ant. Kosina. Neštěstím ku štěstí. Sepsal Josef Švestka. S obrázkem. Nakl. Mikuláš a Knapp v Praze, v Karlíně 1878.

Družstvo „Politik" a Skrejšovský. Nákladem vlastním, v Praze 1878.

Listy filologické a paedagogické. Vydávají se nákladem Jednoty českých filologů v Praze. Odpovědní redaktoři J. Kvíčala, J. Gebauer. Ročník V. Sešit 1. V Praze 1878.

Niwa. Redaktor Mścisław Godlewski. Zeszyt 84. a 85. Rok. VII. Tom XIII. a XIV. Ve Varšavě 1878.

Славянскій Міръ. Иллюстрированное изданіе литературныхъ, историческихъ и географическихъ статей. Ročník 1878, číslo 18—21. Vydavatel V. P. Turba v Petrohradě.

Lech. Tygodnik illustrowany. Red. Józef Chociszewski. Rok I., č. 27. a 28. V Poznani 1878.

Budečská zahrada. Red J. L. Mašek. Ročn. IX. č. 10.

Akademické listy. Red. Frant. Paštika. Roč. I. čís. 13. (II. půlletí číslo 1.)

Vesmír. Red. dr. C. Kotal a F. Nekut Roč. VII. čís. 17., 18. a 19.

Listy chemické. Red. prof. Karel Preis a prof. Ant. Bělohoubek. Roč. II. čís. X.

Háj. Red. Jan Doležal. Roč. VII. čís. 6.

Pražské hospodářské noviny. Red. Jos. Dumek. Roč. I. č. 11—13.

Včela Chrudimská. Red. Al. Thuma. Roč. II. čís. 5.

Lucerna. Red. Jiří Kožíšek. Roč. I. čís. 1—4.

Vlast. Red. V. Jelínek v Bremách. Roč. II. č. 9.

Varyto. Red. Em. Binko. Roč. I. čís. 11. 12. a 13.

Škola a život. Red. prof. Jos. Melichar. Roč. XXIV. sešit IV.

Beseda učitelská. Red. K. Bulíř a K. Taubenek. Roč. X. č. 23—26.

Světozor. Red. Vojt. Mayerhofer. Roč. XII. čís. 25.—28.

Lumír. Red. J. V. Sládek. Roč. VI. čís. 18.—20.

Česká Včela. Red. Boh. Pichl. Roč. III. č. 13.

Slavia. Redaktor A. H. Sokol. Roč. IV. č. 8., 9., 12. a 13.

Koleda. Red. Fr. Bayer. Roč. III. č. 18.—20.

Ženské listy. Red. Eliška Pechová Krásnohorská. Roč. VI. čís. 7.

Humoristické listy. Red. J. R. Vilímek. R. XX. č. 25.—28.

Paleček. Red. Ig. Herrmann. Roč. VI. čís. 25.—28.

Vienac zabavi i pouci. Odgovorni urednik August Šenoa. God. X. Br. 23—28. V Záhřebě 1878.

Orol. Red. Mik. Št. Ferienčík a S. J. Zachej. Roč. IX. č. 4. a 5.

Česká rodina. Red. Jos. Baštecký. Roč. IV. č. 6. a 7.

Přítel dítek. Red. Jos. Baštecký. Roč. V. čís. 6. a 7.

Roční zpráva c. k. akademického gymnasia v Praze. Podává ředitel dr. M. Kavka. 1878.

OBSAH.

OSVĚTA vychází dne 25. každého měsíce.

Na Osvětu předplácí se

i s poštovní zásilkou

na čtvrtletí **1** zl. **50** kr., na půl roku **3** zl., na celý rok **6** zl.;

jednotlivé číslo stojí **56** kr.

Ročníky 1871, 1872 (vyjímaje č. 1., 2. a 3.), **1873—1877 jsou posud na skladě; první jest za 4 zl. 50 kr., druhý** (č. 4.—12.) **za 2 zl. 70 kr., ostatní po 6 zl., vázané v kůži o 1 zl. více; desky téže vazby na jednotlivý ročník po 70 kr**

Nefrankované listy se nepřijímají. Reklamace se nepečetí a nefrankují.

Číslo 9. Sešit zářijový.

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK VIII — DÍL II

1878

Redakce, administrace i expedice
v Ostrovní ulici č. 6 n. 1508—II.

V PRAZE
TISKEM JOSEFA KOLÁŘE — NÁKLADEM VLASTNÍM
1878.

☛ Číslem tímto končí se *třetí čtvrtletí* letošní *Osvěty*. Pp. odběratele, jichžto předplacení vyčerpáno jest, snažně žádáme, aby je záhy obnoviti ráčili.

Knihy redakci Osvěty zaslané:

Časopis musea království českého. Redaktor Josef Emler. Ročník LII. Svazek II. V Praze 1878.

Výklad zákona obecního pro království české ze dne 16. dubna 1864. Sepsal Frant. Schwarz. Sešit 8—10. Nákl. J. Otto, v Praze 1878.

Česko-moravká kronika Karla Vladislava Zapa. Seš. 58—60. Nakladatel I. L. Kober, v Praze 1878.

Revue Slave. Seule publication périodique en langue française uniquement consacrée a la littérature, aux sciences et aux beaux-arts des pays Slaves. Le rédacteur gérant A. de Fontaine. Sešit I. a II. Ve Varšavě 1878.

Matice lidu. Ročníku XII. číslo 3. Život zvířat. Dle nejlepších pramenů sestavil Kar-l Starý. Část IV. — Číslo 4. K témuž dílu část obrázková IV. V Praze 1878.

Slavnostní řeči dr. K. Sladkovského. Nákladem vlastním. V Praze 1878.

Obrázková dějepisná čítanka Spojených států. Sestavil Fr. Bol. Zdrůbek. Nakl. August Geringer, v Chicagu 1878.

Národní bibliothéka. Výbor prací čelnějších spisovatelův československých. Nakl. I. L. Kober. V Praze 1878. Sešit 335 a 336. (Tyl X. 4., 5.)

Divadelní bibliotéka. Vydává Jar. Pospíšil. Svazek 156. Černé duše, drama v pěti jednáních od L. Stroupežnického. — V ochraně Napoleona I., žert v jednom jednání od L. Stroupežnického. Nakl. Jarosl. Pospíšil, v Praze 1878.

Divadelní ochotník. Svazek 155. Paní Caverletová, obraz ze života ve 4 jednáních, napsal E. Augier, přeložil A. Pulda. — Mezi dveřmi, veselohra v jednom jedn. od Alf. de Musse, přeložil A. Pulda. — Přátelé, aneb: Vzdory na vzdory, veselohra ve 3 jedn. od Rosena, přel. Gust. Eim. — Františkové a Františky, aneb: U nás je posvícení, fraška se zpěvy ve dvou jedn. od Frt. Hamza. Nakl. Mikuláš a Knapp, v Karlíně 1878.

Laciná knihovna národní. Serie II. čís. 90. Tajemný ostrov. Román od Jul. Vernea, z franc. přel. Fr. Brábek. VIII. Nakl. J. Otto, v Praze 1878.

Satan. Tragedie od Oldřicha Kramáře. Nákladem vlast. V Olomouci 1878. V komisi Em. Petříka v Praze.

Bibliothéka mládeže. Objevení Ameriky, dle J. Campea volně vzdělal Ant. Antonov. Díl prvý. Nakl. Rohlíček a Sievers, v Praze 1878.

Merendy. Vydal Em. Syl. Škvor. Sbírka VII. Nakl. Mikuláš a Knapp, v Praze 1878.

Program realného a vyššího gymnasia v Domažlicích za školní rok 1878.

Výroční zpráva cis. král. vyššího real. gymnasia v kr. městě Táboře za školní rok 1878.

Výroční zpráva obecního real. gymnasia v Pelhřimově za školní rok 1877—8.

Druhá výroční zpráva o městských realných školách vyšších v Litomyšli za školní rok 1877—8.

Zpráva o obecném real. gymnasiu v Příbrami za rok 1878. Nákladem obce Příbramské.

R. 1878. Č. 9.

OSVĚTA

Slované ve Slezsku.

Píše

Jaromír Hrubý.

II. Čechoslované.

Prvé než se jmeme líčiti nynější stav Čechů slezských, jest nám přehlednouti stručně osudy českých Slezanů v dobách minulých. Kraj, osazený Čechy slezskými, čili jak sami sebe zvou: Moravci, neprávem jmenuje se Slezskem, anoť celé poříčí Opavy od dob nepamětných bylo součástkou Moravy, jsouc sídlem plemene Holasoviců, o nichž zmínka se děje již v 9. století. Kdežto v krajinách vlastně slezských, s Holasovickem sousedních, potomních knížectvích Nisském, Opolském, Ratiborském a Těšínském od pravěku bydlí Poláci, a ti od dob nejstarších slušeli pod žezlo polských Piastovců, osazeno bylo Holasovicko vždy Čechy a stálo pod vrchní vládou knížat moravských a potom českých. U věcech církevních sluší celé bývalé Holasovicko až podnes pod arcibiskupa Olomouckého.

První krok k oddělení území Holasovického, jež po zaniknutí původního názvu známo později pode jmenem Opavska, učinil král Přemysl Otakar II., vyzdvihnuv poříčí Opavské z Moravy a přiděliv je jako samostatné knížectví — ovšem pod vrchní vládou krále českého — levobočkovi svému Mikulášovi, který již r. 1269 pánem Opavským se jmenuje.*) Syn prvního knížete opavského Mikuláš II. rozdělil Opavsko mezi čtyři syny své na tři díly, tak že nejstaršímu z nich, Hanušovi připadlo Krnovsko s Ratiborskem, jež po matce sdědil, druhému synu Mikuláši III. Hlubčicko, nejmladším pak Vácslavovi a Přemkovi Opavsko v užším slova smyslu. Hlubčicko, když byl Mikuláš III. bezdětek zemřel, spojeno bylo na to s Krnovskem, tak že zbyla jen dvě knížectví, Krnovsko a Opavsko, dědičná v rodě Přemyslovců.

*) Obšírnější o tom zprávy podává *J. Lepař* v Č. Č. M. 1860. str. 407. a *V. Prasek* ve spise „Čeština v Opavsku“ str. 12. a sl.

Spojení polského Ratiborska s českým Opavskem pod žezlem Přemyslovců mělo sice za následek rozšíření jazyka českého daleko na sever za původní meze jeho, ano užíváno ho za řeč jednací mezi knížaty slezskými; ale tím bylo neblahé, že odtud počítáno Opavsko i Krnovsko tytýž i mezi knížectví slezská. Domněnce té hověli i sami knížata Opavská, zvláště když nabyli „na čas Minsterberska (1443) a tím mezi knížaty slezskými, s nimiž zasnubováním s dcerami piastského rodu dům Opavských Přemyslovců byl sešvagřen, mnohem častěji ještě byli jmenováni.“ Ale nejrozhodnější krok k odloučení Opavska a Krnovska od Moravy a připojení jich ku Slezsku učinil uherský král Matyáš, pán tehdáž Moravy a Slezska. Když byl totiž roku 1483 rod Krnovských Přemyslovců vymřel a údělné knížectví na panovníka moravského spadlo, ustanovil Matyáš v Krnově za zástupce svého *hejtmana* a podřídil jej nejvyššímu úřadu hejtmanskému ve Slezsku, jehož sídlem obyčejně bývala Vratislav. Tím Krnovsko přidruženo jaksi oficielně k ostatním knížectvím slezským. Dříve ještě zmizeli s dějiště Přemyslovci Opavští a knížectví jejich udělil Jiří Poděbradský synu svému Viktorinovi, jenž později srovnal se s Matyášem Korvinem a přijav od něho některé statky ve Slavonii, odevzdal Opavsko jemu. Matyáš pak, ustanoviv hejtmana Krnovského i nad Opavskem, připoutal také Opavsko ku svazku slezskému. Od těch dob počítají se vladařové obou knížectví již výslovně ku knížatům slezským, a když r. 1742 severní polovice obou knížectví odtrženy od koruny české a sloučeny jako část provincie slezské s Pruskem, spojeny záhy i zbytky Krnovska a Opavska pod jednu správu, a zřízena z nich ve spojení s Freiwaldskem — částí to bývalého knížectví nisského — a s Těšínskem nová korunní země rakouská, vévodství horno- a dolnoslezské. Knížatům Krnovskému a Opavskému z rodu Lichtenštejnů zapovězeno konečně r. 1765 užívati titulu „zeměpána“. Odloučení Opavska od Moravy stalo se bez hluku, promlčením, a již Ctibor Tovačovský z Cimburka († 1494) nevěděl, že knížectví Krnovské jest částí Moravy, a o Opavsku jedině tolik dokládal, že v jiná slezská knížectví nesluší, neb jest to knížectví vysazeno z Moravy a vyňato. Že ani králové čeští nepozdvihli hlasu svého proti takovému neprávu, toho příčinu sluší hledati v tom, že v ty doby náleželo Horní a Dolní Slezsko již ku koruně české a panovníkům českým žádná škoda tím nevznikla. Jedině statky biskupství Olomouckého v poříčí Opavském, ač odevšad otočeny knížectvím Opavským a Krnovským, vždy za součástku markrabství moravského jmíny byly a dodnes jako enklavury k Moravě sluší, vyjma část Osoblažska a Kečersko, kteréž se od roku 1742 staly částkou Slezska pruského.

Jakož stavové Opavští málo dbali o zachování svazku knížectví Opavského a Krnovského s Moravou, tak tím úzkostlivěji starali se o udržení mateřského jazyka českého. V nepatrném na velikost Opavsku dříve jazyk český nabyl práva jazyka úředního než v samých Čechách, a již r. 1419 stal se první poločeský vklad do zemských desk Krnovských, a od r. 1426 již napořád až do století 17. čeština samojediná zemskou řečí v Krnovsku ostala. Podobně i v Opavsku, kdež nové zemské dsky, r. 1431 na místě starých shořelých pořízené, ihned če-

skými vklady se začínají. V Čechách však vymýtěna latina ze zemských desk teprvé r. 1495 a na Moravě 1480.

Stavové zemští nejen že v Opavsku i Krnovsku vezkrze mezi sebou jazyka českého užívali, nýbrž práva jeho i proti přehmatům pozdějších knížat rodu německého statečně hájili a uhájili. Stalo se zvláště za Jiřího Bedřicha Ansbašského (z rodu mladších Hohenzollerů), knížete Krnovského (1543 1603), že zlibilo se mu svobody zemské potlačiti a přikázati, „aby stavové v soudních a v jiných zemských věcech užívali jazyka německého.“ *) Načež odpověděli pánové Krnovští mimo jiné, že „co se dotýče žádosti knížecí J. L., aby s knížetem J. L. o věci a potřeby zemské a jiné německy jednati měli, toho se jim učiniti nevidí, neboť toto knížectví užívá řeči *moravské* a spravuje se od časů nepamětných právem a zvyky moravskými.“ A dále, že „není mezi nimi nikoho, kdož by se opovážil ve věci tak vážné (jako soud zemský) a obecné mluviti německy. Proto žádají, aby při starém pořádku zůstaveni byli.“ S nemenší statečností hájili pak práva jazyka moravského i proti císaři Maxmiliánu II., jenž spor jejich s knížetem Jiřím Bedřichem v ten smysl urovnati hleděl, aby vedle jazyka moravského dovolen byl jazyk německý těm, kdož by jazyka moravského znalí nebyli. Bylať tenkráte již většina knížectví Krnovského poněmčena. Ani tu neustoupili, dovodíce, že článek ten, aby se při soudě moravsky jednalo, je v zřízení zemském moravském nejpřednější, a by se tento článek změnil, s obavou jest, aby se neporušilo celé zřízení.**)

Nejinak dbáno jazyka českého v Opavě, kdež stavové zemští, nechtějíce přijímati spisův německých, prohlásili r. 1610: Toto knížectví neužívá žádné jiné řeči kromě české.

Ale jinak bylo se šlechtou, a jinak s lidem obecným. Kdežto šlechta z ohledů politických houževnatě lpěla na mateřském jazyku, ba cestu mu i klestila do sousedních zemí polských, lid obecný valem se poněmčoval. Až ku sklonku 12. století byla celá krajina bývalého Opavska zalidněna obyvatelstvem pouze slovanským. První osady německé objevily se v první polovici 13. stol., za valného stěhování se Němců do Slezska a sice v Hlubčicku. „V druhé však polovici téhož století nasázel biskup Olomoucký Bruno ze Schaumburka na biskupských, vpádem Mongolů l. 1241 obyvatelstva pozbavených statcích Osoblaze a Ketři, tolik svých krajanů ze severních Němec, že v brzce nabyli převahy nad obyvatelstvem slovanským a během času nejen okrsek Osoblažský, nýbrž i téměř celé knížectví Krnovské a část Opavského ke straně Keteřské zalidnili.“ ***) Zvláště byla semeništěm poněmčování města (Bruntál, Opava, Krnov, Hlubčice a jiná) osazená Němci, jež za sporů stavů zemských s německými knížaty pravidelně

*) Zřízení zemské v knížectvích Opavském a Krnovském z XV. až do XVIII. století, napsal J. Lepař. Č. Č. M. 1865. str. 193. sl. — V. Prasek. Čeština v Opavsku str. 18.

**) Zásluha o šťastný výsledek sporu toho slnší hlavně tehdejšímu pánu na Lenhartovsku, Jiříkovi Tvorkovskému z Kravař. V. Prasek. Čeština v Opavsku str. 19.

***) Jazyk moravský v pruském Slezsku od Al. V. Šembery. Č. Č. M. 1842. str. 394.

těmto živlu českému na škodu nadržovala. Počátkem století XV. tak již zúžila se oblast jazyka českého, že mezi obecným lidem v končinách severozápadních němčina nabyla vrchu nad češtinou. Zvláště souvislý polokruh německých osad, táhnoucí se od Bruntálu přes Suchomlat a Osoblahu k Hlubčicím, svíral vždy těsněji živel slovanský a vetknul se dlouhým klínem od hranic Opolska na jih až k řece Opavě, tak že jsou jím nynější Moravci na pruském území ve dvě nesouvislé části rozděleni. Nicméně, ač Krnovsko velkou většinou a Opavsko částečně bylo poněmčeno, zůstával jazyk šlechty, totiž moravský, jediným zemským jazykem v obou knížetcvích dlouho ještě po bitvě Bělohorské, a pak ještě po r. 1675 podle zřízení Leopoldova držel v Opavsku místo přední před jazykem německým a „dopouštěno stranám, že mohly před právem užívati jazyka německého, neuměiyli česky.“ V Krnovsku sice již r. 1571 povolili stavové, aby „do vůle aneb česky aneb německy“ před soudem jednáno bylo; ale nicméně i nadále úřadováno toliko po česku. Persekuce po bitvě na Bílé Hoře učinila však ve věcech Krnovských náhlý obrat. Praveno, že česky v Krnovsku mluvila téměř již jen šlechta; však většina z panstva českého byla po porážce Bělohorské statků i práv zbavena, jiná část zanikla ve svízelích válečných, jimiž Opavsko nad jiné země krutěji zastiženo bylo, že v celém Krnovsku neostalo ani tolik šlechticů jazyka českého mocných, aby mohl dvanáctičlenný zemský soud obsazen býti. Proto poslali stavové zemští r. 1662. knížeti Karlu Eusebiovi Lichtenštejnovi, kterýž byl již pánem obou knížectví, pamětní list, že moravské řeči v Krnovsku víc a více ubývá a při takové i časů i lidí změně, že pánům soudcům za těžko a stranám nebezpečno jest, moravsky jednati, aby tudíž ke změně ústavy svoliti ráčil, tak aby se odtud jen německy jednalo a vkladové též po německu zapisovali.“ Žádosti stavů ovšem vyhověno.

Rok 1742. stal se však osudným pro živel slovanský i v Opavsku. V severních částech Krnovska a Opavska, jež připadly ku Slezsku pruskému, pozbyl jazyk moravský ihned váhy jazyka zemského. Výměry soudní a vyhlášky zasílány byly lidu moravskému na čas sice v jazyku polském, brzy ale i to přestalo, a němčina nabyla neobmezené vlády ve všelikém úřadování. V Opavsku rakouském povoleno sice ještě r. 1755, že vkladové do desk zemských jakoukoli řečí zapisovati se mohou, nicméně němčina byla v skutku i zde již řečí úřední. Snahy germanisační rozmáhaly se od těch dob s úsilovností stále rostoucí, ba došlo i k nařízení (v letech osmdesátých předešlého století), aby nevěsty pod r. 17. a ženichové pod 21. nesměli se ženiti a vdávati, nevykážíli se vysvědčením, že umějí německy.

Že za takových okolností živlu československého v bývalém Opavsku, zvláště od r. 1742. ubývalo a stále ubývá, leží na bíledni.

Dnešního dne žije ve Slezsku 173971 Čechoslovanů. Z počtu toho připadá na rakouské Slezsko 112.060 (62.278 na Opavsko, 49.782 na Těšínsko) obyvatelů českých, a zbytek 61.911 na Slezsko pruské.*) V počet tento však zahrnuti jsou toliko ti Čechoslované pruští, kteří

*) Dle výpočtu Al. V. Šembery. Viz jeho článek „Mnoholi jest Čechů, Moravanů a Slováků a kde obývají“ v Č. Č. M. 1876. str. 403.

bydlí v bývalém Opavsku, v krajích nyní Hlubčickém a Ratiborském. Mimo ně bydlí v pruském Slezsku Čechové ještě v hrabství Kladském v počtu 4758 duší, pak v krajích Opolském, Střelínském a Sycovském v osadách, v minulém století od českých protestantských vystěhovalců založených, v okrouhlé summě asi 6000 hlav. Než o těchto roztroušených koloniích českých zmiňovati se nehodláme, majíce na zřeteli především Moravce slezské, kteří osadami svými nepřetržitě souvisí s vlastním tělesem národa českého.

Hranice národnosti české v pruském Slezsku jdou na východ k Odře, ač břehů jejích nedosahují; na sever dotýkají se říčky Pštiny, jež jižně od Ratiboře vlévá se do Odry; na západ dotýkají se hranic rakouského Slezska (Osoblažska). Sousedy na východ a sever jsou jim Poláci, na západ Němci, kteří mimo to, jak výše již praveno, klínem od severozápadu mezi osady české se vdírají a ve dvě nesouvislé skupiny je rozdělují. Menší z nich, západní, přísluší k vikariátu Opavickému (Tropplowitz), větší východní k vikariátu Hlučinskému, vezkrze českému, a k vikariátu Kečerskému (Ketř), jenž z větší části je český. Jižní hranici pruských Moravců tvoří řeka Opava, za níž obývají však Čechové rakouskoslezští.

V Opavsku rakouském vyplňují osady české celou východní polovici na řekách Opavě a Moravici, vyjma nejjižnější hornaté krajiny. Tito jakož i pruští Moravci užívají zvláštního nářečí, zvaného Opavským, jež různí se širokými hláskami a starobylými mluvnickými tvary od spisovné češtiny i od sousedního moravského nářečí valašského. Je tedy všech Čechoslovanů, mluvících nářečím Opavským, okolo 120.000. Čeština v Těšínsku v okolí měst Bohumína, Ostravy a Frýdku blíží se polštině a sice tím více, čím dále na východ k rozhraní vod Oderských přítoků Ostravy a Olsy, kteréž jest spolu i rozhraním jazyka českého a polského.

Sto sedmdesát čtyři tísíce lidí jednoho jazyka, bydlících kompaktně v souvislých krajích, představují ovšem velmi slušné číslo, a kdy by si vědomi byli všichni své síly, nebylo by lze, aby beze vlivu a váhy zůstávali při spravování země, v níž obývají, která jest částečně majetkem jejich, a v jejíž prospěch nemalé oběti na penězích i krvi přinášeti jsou povinni. Bohužel není tomu tak. Všech 174.000 Čechů slezských nejenom že nemá slušného dílu v řízení osudů svých, alebrž jazyku jejich, za nějž po čtyři sta let proti prarozličným útokům hrdinsky a vítězně zápasili, nyní upírá se českost a přezývá se mu smíšeniny jazyka českého s polským, neschopné prý vyššího vzdělávání a nemající práva ku spisovnému jazyku českému.*)

Jazyk český ve Slezsku jest řečí prostého venkovského lidu. Města slezská buď původně již byla osazována přistěhovalci německými, aneb během století 15. a 16. se poněmčila. Z nynějších měst ve Slezsku rakouském českými jsou jen *Klimkovice* v Opavsku a *Frýdek* v Těšínsku. Ačkoli pak obyvatelstvo obou těchto měst jest ryze české, přec i zde mu zápasiti jest se živlem německým, jenž zastoupen jest v Klimkovicích stranou úřednickou, ve Frýdku pak jest mu podporou

*) Že opavština jest pravou češtinou, o tom viz níže.

mimo některé odrodilce i kněžstvo. *Frýdek*, jakožto součástka Těšínska přináleží k diecési Vratislavské, v níž jest oficielním jazykem všude ještě němčina. Německy spisují se matriky a německé jsou veškery kurrendy a katalogy duchovenstva generálního vikariátu Těšínského. Česká intelligence ve Frýdku, v jejímž čele stojí hlavně advokát dr. Kotek a lékař dr. Petr, dovedla zorganisovati se tak, že dosáhla vrchu nejen při volbách do zastupitelstva obecního a výboru školního, nýbrž získala i při volbách sněmovních většinu hlasů, jimiž zvolen za poslance dr. Kotek. Zajímavý byl nedávno vyřízený spor obecního zastupitelstva a místní školní rady Frýdecké se zemskou školní radou za tou příčinou, že tato nechtěla potvrditi volbu řiditele škol Frýdeckých. Nejen že všichni členové školního výboru, kteří následkem nepříznivého rozhodnutí zemské školní rady z výboru vystoupili, opětně a to ohromnou většinou hlasů (260 proti 60) zvoleni byli, nýbrž i ministerstvo k odvolání se obce zrušilo rozhodnutí zemské školní rady a Čechové Frýdečtí slavili skvělé vítězství.

V Klimkovicích má živel český hlavní oporu v uvědomělém duchovenstvu,*) jehož působení jeví se nejen v Klimkovicích, majících i několik českých spolků, nýbrž i v okolí. Školy Klimkovické jsou utrakvistické; avšak i zde jsou prý dnové jazyka českého spočítáni a pak by zmizela poslední česká městská škola ve Slezsku.

Hlavní město zemské *Opava* má nyní ráz města německého. Město původně ryze české, nabylo r. 1224 německého práva mílového, odkudž se stále němčilo, tak že německý ráz jeho již v 15. století patrně vystupuje. Nicméně až do nedávna rozdělena byla Opava na obec českou a německou. Nyní však zmizela již čeština na dobro. Školy a úřady jsou výhradně německé, a zastupitelstvo obecní úřaduje ovšem také pouze po německu. Okázale šíří se němčina v Opavě od r. 1860. Po válce „Němců s Němci“ r. 1866 zahnízdilo se v Opavě prušáctví. Nejrozhodnějšími prusofily jsou v Opavě ovšem židé, kteří se šíří zde teprvé asi od r. 1850, ale jsou již pány průmyslu i trhu.

Domácí obyvatelstvo Opavské, skládající se namnoze z přistěhovalců venkovských,**) zná se většinou v řeči moravské; však vyjma dni trhové, kdy okolní obyvatelstvo venkovské do Opavy přichází, neslyšeti z úst Opavanů hlaholu slovanského. Firmy a nápisy ve městě jsou německé, toliko několik židovských živnostníků vyvěsilo též v novější době nápisy české, vypočítané na venkovské obecenstvo.

Proti prusofilským liberálům stojí v Opavě katolicko-politická jednota; avšak i tento spolek, v jehož středu je také více Moravců, vzpírá se dosud všemožně proti uznání českého jazyka za rovnoprávný s němčinou ve Slezsku, a výbor jeho dovedl posud zmařiti všechny pokusy o zavedení českých přednášek. Ale i *správa duchovní* je v Opavě dosud německá. Toliko s velikým namáháním podařilo se některým vlasteneckým kněžím, zavésti pro lid moravský postní kázání

*) Pravým vzorem vlasteneckého duchovního byl v Klimkovicích po drahná leta farář *Jan Pavelek*, rodák slezský z Poruby (narozen 1801), jenž 10. července l. r. zemřel.

**) Nynější purkmistr Opavský, Woytech, jeden z hlavních sloupů němectva Opavského, je rodem Hanák z Kojetína.

v jazyku mateřském. Avšak nejenom že sběratelé příspěvků na udržování českých kázání soustavně jsou osočováni a pronásledováni, že se jim spílá „husitů“ a p.: umí duchovenstvo Opavské i jiným způsobem českému podniku škoditi. Odstraní se totiž — jak stalo se u Minoritů — oblíbený, dobrý kazatel český, a na místo jeho dosadí se řečník neschopný; jeho kázání obecenstvo nevábí, kostel je čím dále, tím prázdnější, z toho se dovodí, že není českého lidu v Opavě a že nejlépe kázání česká zavříti. Konsistoř Olomoucká přeje sice provedení náboženské rovnoprávnosti v Opavě, avšak nemůže zmoci odpor Opavského duchovenstva, podporovaného tamějším oficielním němectvem. Ba přes výslovný rozkaz konsistoře, aby v osadách se smíšeným obyvatelstvem, jako v Opavě, matriky vedeny byly v obou řečích, zapisuje se u Minoritů výhradně německy a u OO. řádu německého většinou německy. Nešetrnost německých duchovních v Opavě k lidu slovanskému je tak veliká, že se nechtějí ani pomodliti otčenáš v jazyku českém, když pochovávají nebožtíka českého čili moravského. Jedinou výminku v tomto ohledu činí školní sestry, kteréž aspoň trochu pozornosti věnují jazyku českému a některé pobožnosti a cvičení po česku vykonávají.

Živel český v Opavě udržuje se hlavně třídou pracující a služebnou; intelligence česká zastoupena jest několika profesory, úředníky a obchodníky, kteří se však musí obmezovati jen na soukromé rozhovory, neboť jakékoliv vystoupení češtiny na veřejnost jest v Opavě „hnutím panslavistickým.“

Ještě trapnější jest postavení českého živlu v *Krnově* a *Bílovci* (Wagstadt), kterážto dvě města, ač rozhodně německá jsou, přece dosti lidu slovanského v sobě chovají; však i zde representují živel český toliko dělníci a čeleď. České dělnictvo hojné je zvláště v Krnově, kdež má i svůj dělnický spolek. Bohoslužeb českých není ovšem ani v Krnově, ani v Bílovci; nicméně bývá v obou městech jeden kooperátor, mocný jazyka moravského. Duchovenský katalog udává obě farnosti za německočeské.

Mnohem ještě nepatrněji než ve městech rakouských je poměrně zastoupen živel slovanský ve městech Moravska *pruského.* Toliko v *Hlučíně* a *Benešově* jeví Moravci známky života, spolčujíce se a jevíce náchylnost k českému čtení. Ostatně všecko je německé podobně jako ve městech krajů polských.

Že *šlechta* slezská — ta šlechta, jež po čtyři sta let hájila práv jazyka českého, která i když Krnovsko dávno bylo poněmčeno, přec výhradně k jazyku českému se hlásila, a při všech změnách ústavy a obnovování starých práv a výsad předkem vždy na to zřetel měla, aby jazyku českému právo výhradného jazyka zemského zachovala, bojíc se, aby s jazykem domácím i ostatní práva a výsady porušení nevzaly — že ta šlechta se teď ani nezná k řeči otců svých, netřeba tuším dokládati. Hrabata Wilczkové, potomci druhdy pánů Vlčků z Dobré Zemice a z Hlučína, svobodní pánové Sedlničtí, jejichž předkové psávali se z Choltic a spřízněni byli s nejstatečnějšími v Opavsku obhájci národnosti české, s pány Tvorkovskými z Kravař, svobodní pánové Sobkové, z jejichž předků čestné místo v historii literatury české drží

Burian Sobek z Kornic, překladatel kroniky Karionovy a spisovatel kroniky bratrů českých a moravských: ti všichni dávno již se odrodili a za řeč otců svých se stydí. Jediní hrabata Lariš-Mönnichové, jejichž rozsáhlé statky hlavně v Těšinsku se rozkládají, jsou aspoň co do smýšlení výminkou.

Zůstal tedy jazyku slovanskému věren pouze stav *rolnický.* Na venkov, do prostých chýžek vesnických uchýlila se řeč česká, když se před ní zavřely dvéře komnat panských a brány zněmčilých měst, a na venkově, v prostých těch chýžkách nalezla útulku a péče tolik, že se až na dni naše zachovala. Nevidíme ovšem v tomto povržení mateřskou řečí českou nic nového; nevedloť se češtině v Čechách před sto lety věru ani o mák lépe, a nebyti těch prostých chýžek vesnických, snad by jazyk český dnes v Čechách již ani nehlaholil. I v Čechách byla tenkráte již šlechta poněmčena a z větších měst nebylo ani jediného, aby rozhodně k řeči české se hlásilo. A přece poměry české před sto lety nikterak nesmějí býti srovnávány s nynějšími poměry ve Slezsku. Byla sice čeština v Čechách před sto lety v pravdě na vesnici vypovězena a měšťák ostýchal se povrženou řečí prostého lidu promluviti; i tenkráte se germanisovalo, úřady a školy byly německé: ale tenkráte netřeštil ještě hlavy německých osvěcovatelů zle pověstný Drang nach osten, který v každém Slovanu vidí svou překážku a jemuž germanisování není šířením osvěty, ale zásadným vyhlazováním Slovanstva.

Proto tvrdili se, že řeč moravská ve Slezsku je odkázána pouze na venkov, že jest jen řečí národa rolnického a dělnického, postrádajícího vzdělanců, jest dosah slov těch hlubší a vážnější. Avšak tím není řečeno, že by stav národnosti české ve slezském Moravsku již byl beznadějný. Rolnictvo slezské zachovalo bohu díky na větším díle podnes neporušenou, zdravou povahu slovanskou, a poněvadž i materielní jeho poměry nejsou nejhorší, má národnost česká i ve Slezsku dosti zdravé a úrodné půdy, aby kořeny, jež v půdu tu před věky zapustila, pevně se zakotviti a s důstatek živných šťáv kmenu a ratolestem přiváděti mohly. Jen oživujícího deště jest vyprahlé té půdě potřebí, a dojista se znova zazelená uschlá na pohled ratolest, rozvije se v květ a uzraje v živný plod.

V předešlé stati ukázali jsme na žalostný stav rolníků polských, kteří vlastně jsou pouhými nádenníky při panských dvorech, protože nepatrné pozemečky, které jsou jejich majetkem, nestačují z pravidla, aby rolníka uživily. Za příčinu neblahého toho stavu uvedli jsme, že všechny pozemky v polských krajích bývaly druhdy majetkem šlechty, a lid obecný na nich býval robotníkem. Jinak však mají se věci ve slezském Moravsku. Zde nikdy nenabyla šlechta té vlády nad lidem selským, aby byla mohla všechnu půdu učiniti majetkem svým. V Opavsku vedle stavu mocnějších zemanů vždy ve svém právu zůstávala třída malých statkářů, a tím zabráněno vzniknutí na jedné straně všemocné šlechty, vládnoucí pozemky celé země, a na druhé straně ožebračeného, z milosti panské živořícího selského, robotujícího lidu. Přes všechny svízele doby zachovaly se podnes větší statky po dědinách, i nejsou vzácností hospodářství selská, k nimž přináleží 50—80 jiter polí.

Moravská dědina ve Slezsku se 300—400 obyvatelů mívá na 800 jiter pozemků, kdežto na př. německé obce s 800 obyvatelů sotva na 200 jiter půdy mívají. Však nejen výměrou předčí slovanské dědiny nad německé; ale i jakostí půdy. V Opavsku a Krnovsku osadili Němci hlavně kraje hornaté, neúrodné, kdežto dědiny slovanské zaujímají celé úrodné poříčí Opavy a rovný levý břeh Odry až po říčku Pštinu. Pruské Moravsko je bez odporu nejúrodnější částkou celého pruského Slezska neli Pruska vůbec (vyjma snad Sasko), a je z největší části dosud v držení Moravců. Jsou proto rolníci slezští tu a tam i zámožni, což zvláště platí o vůkolí Opavském a pruském Moravsku mimo ty vesnice, které po způsobu polském jsou tu v rukou velkostatkářů.

Rolnictví je ve Slezsku dosti pokročilé a vyvinuje se utěšeně. Rolník jest pilný a bedlivý a zvláště dobrého hnojiva velmi dbalý. Užívá i strojů hospodářských, jako řezaček, strojů mláticích, čisticích a p. Jako zvláště potěšitelný úkaz sluší zaznamenati, že nejlepšími hospodáři jsou uvědomělí vlastenci, kdežto odrodilci zhýří a přicházejí na mizinu. Z plodin pěstuje se ve Slezsku nejvíce pšenice (moravsky *žito*), žito (mor. *rež*), ječmen, cvikla (cukrovka) a řepka, pak oves a kobzole (brambory). Z picních rostlin seje se jetel (*ščudlek*, *ščudlina*, v Těšínsku *končina)* a vikev. Úrodnost půdy slezské činí pěstování cukrovky nejvýnosnějším. V Opavsku samém jsou tři cukrovary (z nichž jeden — ve Vávrovicích — jest rolnický) a pak jedna rafinerie. Méně již daří se cukrovce v Těšínsku, kdež staré cukrovary se ruší.

Zelenářství nejvíce se pěstuje v okolí Ratiborském, méně u Opavy a Kateřinek. Zelí hlávkové sází se jen pro domácí potřebu. V pruském Moravsku výnosné jest též pěstování tabáku, jenž hojného odbytu dochází v továrnách a dílnách na doutníky v Ratiboři. Ovocnému stromoví a révě nesvědčí studené větry severní a pozdní jarní mrazy, které skoro pravidelně se dostavují. Avšak stromoví ovocné pěstuje se přec v osadách českých mnohem pilněji než v polských vesnicích, a z ovoce připravují se různé, vesměs u Slezanů oblíbené pokrmy. *Bryja* je kaše z vařeného ovoce v létě svěžího, v zimě sušeného; našim povidlům říkaji „smažené slívy."

Jakosti půdy slezského Moravska odpovídá i zevnějšek slezských dědin. Nejnápadnější jest rozdíl mezi vesnicí moravskou a polskou, jedemeli od Bohumína na východ do Polska neb na západ do Moravska. Na východ půda samý písek, stavení vše ode dřeva, nizounké, neúhledné, vše s pečetí bídy na čele. Přeplavímeli se však přes Odru a překročíme za Odrami hranice národnosti polské, již první dědina česká, v kterou tu vkročíme, Šiléřovice totiž, učiní na příchozího dojem rozhodně dobrý. Ať nic nedím o českých nápisech u cesty, které jako bílé vrány mezi němčinou v celém pruském Horním Slezsku vypadají a při kterých sobě Čech oddechne, že jest mezi svými, mezi krajany, ať nic nedím o nádheře a umělosti soustředěné v Rothschildovském parku Šiléřovickém: ale zevnějšek stavení selských vesměs zděných a taškami neb břidlicí krytých, čistě obílených, otočených vůkol zelení stromů a keřů mluví zřetelně, že jsme se octli mezi lidem národnosti jiné.

Dědiny moravské jsou celkem úhledné a ovšem tím úhlednější, čím úrodnější je kraj. Statky stojí i v moravských dědinách ve Slezsku vždy o sobě, jako v Polsku, a kolem každého statku rozkládají se sady a zahrady, plné stromoví, že mnohdy pro zeleň zahrad osady spatřiti nelze. Stavení jsou vesměs zděná a krytá břidlicí, jíž se v horách slezských hojnost nalézá; jen starší budovy pokryty jsou ještě šindelem neb slamou. V bohatších krajích, jako v okolí Opavy, vynikají stavení selská i jakousi nádherou a neodevzdají v tom ohledu ani nejbohatším dědinám hanáckým na Moravě neb polabským v Čechách. Příbytek bývá jednopatrový, dvě, tři jizby jsou malovány a skvostným nábytkem opatřeny. Do města a do kostela ve svátek jezdí hospodář v kočáře a vůbec těší se pohodlí, o němž polskému chlopu za Odrou ani ve snách se nezdá. I v obyčejných statcích mívá hospodář mimo čeledník ještě dvě jizby a „na hůře“ (v podkroví) menší jednu jizbičku.

Strava rolníka moravského jest přiměřena jeho blahobytu. Velmi oblíbeným pokrmem jest káva, jež za dob postních platí za postní jídlo. O trhu neb ve svátek bývají Opavské kavárny selským lidem přeplněny. Z nápojů nejoblíbenější jest pivo, u zámožnějších i víno; kořalka nikdy nenašla v Opavsku takového rozšíření jako v Polsku, ač v posledních dobách i zde pijanství se zmáhá, a zvláště povážlivým jest nemrav, v moravské dědiny se zahnizďující, že hospodář libujeli si v kořalce, a ostýchá se píti v hostinci veřejně, kupuje si ji domů na soudky a pak nejenom sám stává se pijákem vášnivým, nýbrž podává tím příležitost k pití i rodině, a smutné následky se záhy dostavují.

I *obchodu* a *řemesel* chápou se slezští Moravci čile. Nejen města plna jsou řemeslníků a obchodníků moravských, ale i na dědinách pěstuje se průmysl. Výnosný je zvláště obchod s krmným dobytkem a druhdy s plátnem. Plátennický obchod přechází však v posledních dobách více v ruce německých horalů slezských, kteří nepatrnou výnosností kamenité půdy nuceni jsou hleděti si více průmyslu a obchodu než rolnictví. Slezští horalé rozvážejí zvláště výrobky dřevěné a z tesaného kamene, kterých tamější hory hojnost poskytují.

Už z těchto několika črtů vysvítá, že živel slovanský má dosti výdatné opory v rolnictvu slezském, a že by záhy i rozhodujícího hlasu při spravování domácích záležitostí nabyti mohl, kdy by jen uvědomělost národní všechny vrstvy rolnictva moravského pronikala. Jeť rolnictvo ještě mnohem důležitějším faktorem v národě než obyvatelstvo měst, kteréž zaměstnáním svým — průmyslem a obchodem — přicházejíc nutně v obcování s cizími národy, snadno si přivlastňuje cizí mravy a ztrácí charakteristické známky své vlastní národnosti, ano obyvatelstvo rolnické, jsouc v držení půdy, vždy spíše lne k této půdě, živitelce své, a spolu věrněji lpí na starobylých zvycích a obyčejích národních než měšťáci, a proto nesnáze jest odnárodniti venkovský lid než město. Nebezpečnou věci národní stává se však tu a tam zámožnost; příkladů hojně nachází se právě mezi Slezany. Chtějíce státi se rovnými „pánům“ z města, napodobí nejen spůsoby jejich v chování se veřejném i soukromém, ale snaží se osvojiti sobě i řeč jejich, a nepodařili se jim to, aspoň smýšlením stávají se jim rovnými — odrozují se. Takováta zpanštilost hlavně mladších rolníků v patách za

sebou vede marnivost a hýřivost, a s nimi klesá blahobyt i ubývá zámožnosti na všech. Příjmy ze statků jim nevystačují, aby uhradili zbytečné výlohy; dělají dluhy. Zadlužení ve slezském Moravsku nabývá stále větších rozměrů. V některých místech jsou statky selské již takovou měrou předluženy, že sotva polovička jest vlastním majetkem hospodáře, ostatek majetkem věřitelů, věřitelů nad jiné nebezpečných, protože lichvářů.

Na doklad, jak zadlužení v obcích českých roste, uvedeme několik číslic, jež vyňaty jsou z úředních výkazů knih pozemkových při okres. soudě Opavském, k němuž náležejí obce téměř veskrze české.*) R. 1876 převedeno vlastnictví nemovitostí na jiného majetníka v 360 případech; r. 1877 vzrostl počet těchto převodů na 399, z nichž bylo 328 koupí, 16 exekučních dražeb a 55 dědictví. Dluhů na statky vtěleno bylo r. 1876 v okrouhlé sumě asi 471000 zl., kdežto vymazáno bylo dluhů asi za 324000 zl.; přiděláno tedy dluhů r. 1876 na 147000 zl. Během r. 1877 vloženo bylo do pozemkových kněh nových dluhů asi 537000 zl. (v 786 případech, z nichž bylo 297 exekučních); proti čemuž vymazáno v 328 případech starých dluhů asi 343000 zl., tak že přibylo knihovních dluhů během r. 1877 asi 194000 zl., neboli o 47000 zl. více než r. 1876. V to ovšem nepočítány dluhy směnečné, v knihách nevtělené, které, jak z rostoucích prodejů exekučních patrno, poměrně neli rychleji, aspoň stejnou měrou s dluhy knihovními rostou.

Řeč těchto číslic jest srozumitelna. Jmění českých statkářů ve Slezsku mizí, přecházejíc v ruce německých lichvářů a vůbec nepřátel národnosti československé. Co jest příčinou tohoto neblahého stavu? ptají se úzkostlivě vlastencové slezští, a odpovědí bývá: Zhýřilost a zpanštělost stavu rolnického. Ale vlastní příčinou jest *nevědomost a nedostatek vzdělání v duchu národním.* Tím dospěli jsme k nejpalčivější otázce v nynějším Slezsku, k otázce národního školství.

(Dokončení.)

František Šohaj.

List ze života tichého muže

od

Vácslava Vlčka.

Když se nás na podzim roku 1852 asi půl sta výrostků uvelebilo v první třídě akademického gymnasia na Starém Městě Pražském, a noví pěstounové naši jeden za druhým před námi na kathedře usedal, nezaměstnával nás v prvních hodinách ani tak předmět, jejž pan profesor vykládal, jako jsme se spíše vědomky nevědomky v duchu obírali otázkou, jaký je to pán, ten pan profesor? A když se konečně všichni vystřídali, mohli jsme s výsledkem svého pozorování a posuzování býti docela spokojeni.

*) Viz Opavský týdenník 1878. č. 16.

Nejpřísnější vzezření měl ředitel *Klicpera*, i nepamatuji se, že by se kdy na nás byl usmál; jakmile však promluvil, věděli jsme hned, že se ho netřeba báti, že jest to příznivec nás mladých lidí. Třídník náš, páter *Innocenc Frencl*, měl u nás nejvíce hodin, an vyučoval náboženství, češtině a zeměpisu; nebylo mu sice valně dáno, zasahovati bezprostředně do strun mladistvého srdce, za to však s jeho tváře úsměv skoro nezmizel — a úsměv s kathedry žákům školu jasněji osvětluje nežli slunko s nebe. Dr. *J. Pečírka* byl nám sympathickým zjevem, ale dbal též o náležitý respekt, jejž ostatně budil ne pouze svojí osobou nýbrž hned tou tlustou knihou, kterou sepsal o živočišstvu a ze které jsme se učili. Stařičkému *Unschuldovi* už tehdy kollegové jeho říkali jen „papínek“, nám byl jako pravý dědeček, jenž o to pečuje, aby půl sta vnuků, v jedné jizbě shromážděných, tolikrát a tolikrát za týden na hodinu pobavil. Staroměstské gymnasium bylo tehdy české. Pravda, můj soused ve škamně, narozený a odrostlý v „zámku,“ si na všech svých sešitech důsledně pod jmeno své připisoval: *k. k. Parvist* — ale mně i jiným namnoze byla němčina ještě velikým tajemstvím, které nám právě papínek Unschuld ponenáhlu měl odhalovati. Unschuld, dobrák Němec, musil nám němčinu přednášeti po česku — němčiny jsme od něho žádný nepochytil mnoho, ale čeština jeho nás všecky obveselovala. K tomu bylo ještě jeho obyčejem, že po celé hodiny vypravoval bájky, příhody a dobrodružství, jež poslouchati nám arci bylo mnohem příjemnějším zaměstnáním nežli mořiti se německými větami. — Mladému, švižnému *Norb. Hajnovskému*, učiteli počtů, jsme pak zase my žáci svou němčinou působili mnohou, takto ale bezděčnou kratochvíli. Řízením našemu rozumu nevyzpytatelným bylo totiž ustanoveno, aby — nejspíš k oblomení a pocvičení našich jazyků — při jediné arithmetice němčina byla jazykem vyučovacím; následkem toho jsme ku př. násobili asi takto: „Sechsmal sieben“ — v duchu potichu: „Šestkrát sedm čtyřicet dva“ — nahlas: „ist zwei und vierzig.“ Ký div, že jsme pak nepočítali zrovna jako když bičem mrská, a že tak mnohému z nás početní hodina byla očistcem a počty samy předmětem do duše odporným! Ale učitel jich nám přec jen zůstal milý.

Zkrátka, všichni naši páni profesoři byli muži přívětiví — ale nikdo z nich tak naše srdce neovládnul jako dr. *František Šohaj*, tehdy uprostřed mezi třicítkou a čtyřicítkou věku svého stojící. Dříve nežli nás naučil latinskému skloňování, byl vlastním duševním pastýřem celého našeho stádce. A nejeden z tehdejších soudruhů mých mi přisvědčí, že octnouti se v rukou tohoto učitele nám bylo neocenitelným dobrodiním, nejeden se mnou to vděčně uzná, že Šohaj duchu našemu vtisknul znamení, které nebylo pak už smazáno, že vliv jeho při nás byl rozhodným pro všechen další život.

Přes rok stal se Šohaj naším třídním profesorem — a to bylo v onen osudný rok 1853, kde nám ředitel Klicpera jednoho dne třesoucím se hlasem předčítal vládní nařízení, že od této hodiny se na ústavě našem všelikým předmětům bude učiti po německu, jediné náboženství vyjímajíc. Od té hodiny jsme to tím živěji pociťovali, že jest nám Šohaj mezi oblíbenými pěstouny našimi dobrým otcem. Vedl

nás až do páté třídy; a když tu obdržev na půl léta dovolenou nás opouštěl, bylo nám tesknotou až do pláče, ačkoliv jsme tím časem už byli v rukou V. Štulce, V. Zeleného, dr. J. Axamíta, A. Koblisky.

Co se dělo s námi, opakovalo se potom ještě mnohokráte: Šohaj s obzvláštní přízní věnoval se chlapcům nižších tříd, tak že přijav je v parvě setrval při nich napořád až do vyššího gymnasia. Po všechna ta léta býval takto hlavou četné rodiny, která k němu celou duší lnula. Třídy, které on míval, z pravidla bývaly mezi ostatními příkladné. Žáci učili se u něho rádi, rychle a důkladně. On nepromluvil hned tak zbytečného slova, nikdy nehrozíval, nad míru zřídka koho káral, byl vždy shovívavý a vlídný ale ne mazlivý, rád před hochy zažertoval ale nikdy nešprýmařil, malým i velkým žákům byl ne kamarádský důvěrník a nadržovatel nýbrž mužný přítel, byl rovněž podporou jako vzorem jejich.

Nepřestával na tom, aby jim jen obohacoval paměť a bystřil rozum, alebrž působil vždy též rovnou měrou na cit a obraznost jejich; při tom, když jim vštěpoval mluvnici, prosodii a p, uměl je povzbuzovati, povznášeti, osvěcovati, šlechtiti — jedním slovem, byl nejen učitelem toho onoho předmětu, anobrž *vychovatelem* v pravém a plném slova smyslu.

Patřil mezi ty gymnasiální filology, jimž jazyk latinský a řecký nejsou účelem a vrcholem vyučování, nýbrž jen prostředkem jeho; neustrnul na zevnější *formě*, na slovíčkářství a puntíčkářství, kterým se vyznamenává i na středních školách našich tak zvaný pruský směr filologie, nýbrž byl z těch, kteří vždy a všude především k *věci* a *duchu* přihlížejí. Sám veskrze jsa proniknut staroklasickým vzděláním dovedl také žákům otvírati brány k těm duševním pokladům, pro které sobě Řeků a Římanů tolik vážíme a jazykům jich se učíme.

Šohaj jmenovitě latinou vládnul s obratností na ten čas už nikoliv všeobecnou. Při zvláštních příležitostech byla na něj vznášena úloha, aby napsal slavnostní latinskou báseň. V takových případech ovšem sám skladatel nejlépe ví, že co píše, jest poesie na zakázku, ale přes to nyní už ne každý filolog dovede jako Šohaj složiti ódu, jakou na př. v červenci r. 1871 Staroměstské gymnasium u sebe uvítalo korunního prince Rudolfa *Ad Caesarem, principem juventutis:*

Festus refulsit laetitiae dies,
Votis piis, en, adnuerat deus,
Horam reducens, qua sacrata
Caesaris ora licet videre.

O nate sacro sanguine Caesarum,
Quo Te juventus excipiet modo?
Cui dissitis bis quinque linguis
Vota canunt populi fideles

Raucis ab imi fluctibus Hadriae,
Nivalibusque ab saltibus Alpium,
Usque ad truces montes Gigantum
Et juga Carpathiae nivosa.

Rudolphe noster, gentibus Austriae
Tam cara proles! hos quoque respice
Nostros amores, sume grata
Quae juvenes Tibi vota solvunt.

Quos almus hic nos Pieridum locus
Usus et artes ingenuas docet,
Quibusque solers nos Minerva
Imbuerat, Tibi consecramus.

Tibi vovemus mentis et indolem,
Tibi vigentis robora corporis,
Vitaeque nostrae dulcis aura
Est Tua jam, Tua permanebit.

Ut noster ardor Te juvenem colit,
Sic Te fideli mente Virum viri,
Quoquo vocarint Pax et Arma,
Viribus indomitis sequemur.

Tuum Bohemis luceat o diu
Sidus benignum, luceat Austriae,
Seroque coelestes ad arces,
Gloria quas aperit, revertat.

Když králi Ferdinandovi V. a choti jeho obec Pražská uzavřela podati slavnostní album s básněmi v četných jazycích, přispěl Šohaj tam latinskou ódou, které nemáme po ruce, o které však bývalý jeho učitel, školní rada Zeithammer, s velikým potěšením prohlásil: „Kdy by dnes Horác vstana tuto ódu četl, zajisté by se rozpomínal, kdy ji asi skládal."

Jako Horác mezi latinskými, tak byl Šohajovi Sofokles mezi řeckými klasiky zvláště oblíbeným autorem. Jeho překlad *Antigony* a *Krále Edipa* stal se u nás jaksi základním kamenem překladatelských prací z jazykův staroklasických za posledních desítiletí — i mohu na příklad z vlastní zkušenosti a se vší jistotou pověděti, že překladatel Šohaj zplodil překladatele *Niedrla*. Při tom nelze ovšem utajiti podivení nad tím, že se o Šohajově překladu *Edipa na Koloně* teprvé po jeho smrti u veřejnosti mluví. Už roku 1860, když jsem se mu svěřoval se svým vlastním pokusem přeložiti tuto tragedii, ukázal mi v rukopise svůj vlastní překlad — a tento překlad od té doby až dnešního dne zůstal pouhým rukopisem!

Dotkli jsme se tak spisovatelské činnosti Šohajovy a snad i jedné z různých příčin, proč ta činnost nebyla hned za mladších let jeho výdatnější a později docela utuchla. V pozůstalých papírech jeho jsme mimo řečený (skoro úplný) překlad Edipa na Koloně shledali zlomky výpravných prací jak v řeči nevázené, tak ve verších. Také jsem z úst jeho sám slyšel, že v mládí pracoval též o veršované skladbě, která humoristickým způsobem zobrazovala převracený svět. Při jiné příležitosti zase prohodil, že když se chce pobaviti, po kousku překládá Torquata Tassa Osvobozený Jerusalem, ač nyní také po tomto překladě žádné písemné stopy nenalézáme. Že se v rukopisné pozůstalosti něco nedostává z překladu Edipa na Koloné, jest asi pouhá náhoda; Šohaj se už dotčeného r. 1860 vyslovil, že překlad ten „dávno leží u Matice České"; stvrzuje se to i jinou ještě okolností, že totiž rozpracoval už také *Elektru* a některou část překladu toho — patrně z dřívějších let než z posledního desítiletí — po sobě zůstavil.

Šohaj měl vkus velmi vytříbený a byl v esthetice rovněž na slovo brán jako ve filologii. Básně jeho pak, jež mezi r. 1830 a 1840 v České Včele i v Musejníku uveřejnil, neméně než později překlady jeho vydávají nepochybné svědectví, že nadání i vzdělání básnické pojilo se u něho v takové míře, jakou před 30—40 lety nepříliš mnozí literáti čeští skutkem okazovali. Ale zdá se nám, že u Šohaje jednak nebyla dosti mocná vnitřní pružina, která by ho byla k uměleckému tvoření pudila, jednak že dle povahy své byl toho dalek, aby se chtěl podvolovati drsnostem, obtížím, příkořím a křivdám, jichž hojně musí podstupovati a překonávati každý, kdo svou duševní hřivnu zúrodniti a zužitkovati chce na veřejném kolbišti, zejmena také literárním.

A tak jsme viděli, že Šohaj záhy odložil své nikoli všední péro, že ze života veřejného úplně couvnul v tiché soukromí, ano — krom školy — takořka v poustevnickou samotu. Jsme přesvědčeni, že se to stalo vědomky, rozhodnutím dobře rozváženým. Šohaj mnoho se obíral filosofií; ovocem pak dlouholetého přemítání, hledání pravdy a vnitř-

ního zápasení byla tuším resignace: volil býti jen tichým vychovatelem mládeže a odřekl se všeho jiného.

Toho nemůžeme než upřímně litovati, zvláště když obracíme ty žluté listy starých papírů Šohajových, na nichžto vidíme, že v mladých letech svých docela jinam směřoval. Platí to jmenovitě o výpravné humoristicko-romantické básni, jižto druhdy (vzav sobě podnět z pověsti o divotvorném meči Brunsvíkově) skládati se jal, však jí nedokončil. Soudě dle pravopisu zabýval se jí asi před 40 lety; pokud s ní pokročil, neumíme s jistotou pověděti, neboť z ní máme jen rukopisné trosky. Na archu, kde prvně nitku její zachycujeme, zdálo by se dle smyslu i dle vynechaného tam místa, že nám k počátku celé básně neschází snad leč jedna sloka. V rukopise, zhusta ještě měněném, tu hned čteme:

A na břehu tři jinoši sedí,
umoklí a unavení, bledí.
Vítr ostrý chladně zavívá
šatem jejich vůkol rozvěšeným,
a z jinochů každý pozírá
bolně na kraj s břehem opěněným.
Ach jen prostou chýžku kdy by měli,
kde by skřehlým oudům pohověli.

Ale kam jen oči upírali,
nebetyčné a porostlé skály
břeh ten kol a kolem lemovaly,
a co hrdí velikánové
lesnaté tu hory všudy stály.
A tak naši chudí pánové
museli se sebrat bez prodlení
a hledat si jinde pohovení.

Sebravše oblek svůj kráčeli jitrem odtud dále —

dováděli na tu bouři zlou
a na vlny, které minulou
noc jim tolik druhů odervaly,
často opět bolně vzdychajíce
o všem pěkném tiše hovořili,
co ve vlasti byli opustili.

I dovídáme se, že jeden z nich jest „jemný Želimbor, slavný pěvec z Krkonošských hor,“ druhý Milan Chrabrý a třetí „mladý ještě panic, plný zlata a hedvábných tkanic,“ Zdeněk.

A hle, tu před nimi otvírá se
najednou ve celé jara kráse
tiché, rozmanité oudolí.
V lehkém letu jara větérkové
vanou vůni po všem okolí,
a ve kráse vidět démantové
třpytiti se všechno podle nich (?)
v jasnočistých rosy krůpějích.

Kvítím lemované cesty tejné
kynou vábným chladem do zahrady
tak krásně a živě, že by vnady
Flory květorejné
krásněji tu ještě rozkvétaly.
A u tichu tejném přebývali
mezi lupenami (sic) myrtovými
holoubci i s milenkami svými.

A uprostřed toho milostného háje
jezero si tiché s větérkami (sic) hraje,
v tom jezeru tichém ostrov malý leží,
a z toho ostrova s pěknou zlatou věží
usmívá se v lesku milostivý hrad.
Tento prý si tady uprostřed těch vnad
lesní milostenky někdy vystavěly,
když tu v letních nocech tejné schůzky měly.

Uvázaná k růžím tkanicí hedvábnou
hraje si při břehu lodička lehounká
a opřená na ní jsou dvě zlatá vesla.
Větérků si luza s útulností vábnou
s lodičkou zahrává, a voda tichounká
ráda by již loďku dále k hradu nesla.
Aj tu právě naši k loďce přicházejí
a odvážou smělou rukou pouta její.

Neb divíce se těm sadům rozmanitým,
přes myrtový háj a květné zahrady
vespolek se krokem prováděli hbitým,
až se ku ostrovu tomu přiblížili
a tu bez rozmýšlení a bez rady
k plavbě již do hrádku připraveni byli.
Milan Chrabrý jedno zlaté veslo chopí,
a Zdeněk s ním druhé do jezera topí.

Vody čisté stříbro dělí lehké veslo,
an tak všichni tři se přímo k hradu dají,
a loďka lehounká letí, jako kdy by
hejno ranních větrů na křídlech ji neslo.
Vlna jemně šumí, a zlaté si ryby
vůkol podle loďky v svodném žertu hrají.
A tak v rychloletém lehké loďky běhu
již se dotýkají protějšího břehu.

A slyš na pavlanu v krásném letohradě
ozývá se trubka v tichém jitra klidu.
A aj běloňadré dívky v krásné řadě
naproti jdou hbitě vítanému lidu
vítajíc těch pánů vnadou tisícerou,
vesla ochotně jim zlatá odeberou,
a v uzardění a jemném usmívání
přinesly jim čisté uvítání.

Posléz pokynouce v nelíčené vnadě
vedou s sebou hosty k hradu rozmilému,
i nesou je schody mramorové k němu.
Sochy rozmanité u milostné řadě,
an tu podle bílých vůkol schodů stojí,
oslepují zraky čarokrásou svojí.
A vrata před nimi jak se otvírají,
jako harfy znění ve stěžejích hrají.

I jdou naši páni s těmi panenkami
přes bohaté síně s nepokojným chvatem.
První síň, v té bylo vůkol stříbra dosti,
druhá byla ryzím okrášlena zlatem,
třetí ozářena byla démantami (sic).
A v té třetí síni v jemné milostnosti
sličná se na loži paní usmívala,
ta v tom čarodějném hradě královala.

I neměla šatů, kterými si Milka
naše chytré děvy přivabují k sobě,
obláček jen lehký, poloruměnný
plynul jí okolo labutího tílka,
a jako když v jitra roztomilé době
krásná dennice skrz oblak zarděný
prosvítá, tak pod záclonou svodnou
bylo vidět bělost oudů neberodnou.

Tato krásná hradu vládkyně naše dobrodruhy hojně jídlem a pitím vyčastovavši, slibuje jim k tomu „na každý den vyrážení nové, mouli chcete vůli zachovávat.“ Však nejprvé žádá, aby oznámili, odkud jsou a kam je vlastně vedla cesta. Želimbor odpovídá:

Tam za pouští třetí a za horou pátou
a za řadou lesů hustých kolikátou
krásná leží země. Jako zahradu ji
hory porozlehlé vůkol obrubují,
Krkonoše k severu stojí nebetyčné,
na jihu se Šumavy táhnou lesy sličné.
A v těch sličných lesích stojí naše stany,
tam náš mezi těmi domov velikány.

Německý král Chlodvich čili Ludevich spojiv se s vůdcem Kumánů krutě dotíral na Čechy, jichžto král Neklan však mu statečně odolával. Tu přišel k Chlodvichovi jeho čaroděj, rodem z Arabie, i zvěstoval:

Vímť, pane, jak každý z Germanie lidí
zpupnělé to Čechů plémě nenávidí,
známť i tvůj, mocnáři, spravedlivý hněv,
že jen prahneš toho proklatého plémě (sic)
po všech vlastech černou rozstříkati krev.
Ale strašná, strašná je ta Čechů země!
Nezdrtíš ji nikdy přirozenou zbraní,
an pravice bohů odpočívá na ní.

Ale v Arabii za mořem až pustým,
mezi horami a mezi pískem hustým
stojí ocelový starobylý hrad,
a tam v síních tejných, osamělých
sídlí známý věštec, starý Čarorad,
tentě ví o jednom meči přepodivném,
starém sice již a neohybném,
ale čarami tak mocně okouzleném,
že s ním tisíceré pluky rozeženem.

Nebo z pošvy meč ten kdo jen povysmekne
řka: Nuž padej hlava první, druhá, třetí,
hned hlav tolik letem po zemi se válí.
Nebo kdo jej jindy povytáhna řekne:
Ať sto hlav mi dolů v okamžiku letí,
hned jich u nohou se tolik rozkotálí.
A tak na tisíce kdy by někdo kázal,
meč ten ode krku by jich odevázal.

Mnohému již onen věštec znamenitý
k oné zbrani cestu poukázat chtěl,
žádného však ještě hodna nevěděl,
který by zasloužil onen poklad skrytý.
Pročež má byla by rada, pane můj,
abys nejstatnější vyslal tam lid svůj
a se o zbraň onu hleděl pokusiti
a s ní celé Česko naskrz vyhubiti.

Chlodvich té rady ochotně uposlechl. Ale v Čechách se o té německé výpravě v čas dověděli i uzavřeli, Němce předejíti a sami se zázračného meče zmocniti:

Mnoho nás na cestu hned se hotovilo,
Brunsvík, nepřemožný krále synovec
s Vrahomírem statným vážný Krokovec,
krásný Vrahomar, vnuk Pětisily,
a s jinými v spolku i my jsme tu byli.

I táhli vesele a šťastně až k moři, kdežto ve přístavu na loď sedli chtějíce se do Arabie přeplaviti:

Příjemně nám první i druhý den mine.
Vlna si zahrává, koráb lehce plyne,
s čistého se nebe směje jasný den,
delfíni z vln modrých vylézají ven,
vesele sbor plavců zpívati se jímá,
a vítr ve plachty od západu dýmá.
A na konci tohoto dne příjemného
doufáme již spatřit břehu žádaného.

Tu však přižene se bouře, roztříští koráb a lidi z něho rozmete do vln mořských. Po mnohém zápasení s rozkaceným živlem podařilo se našemu trojlístku zachytiti se neznámého břehu, kde rozvěsivše promočené šatstvo jitra se dočkali.

Spanilá hostitelka vyslechnuvši příběhy jejich, slibuje, že najdou opět i své soudruhy bouří rozmetané; potom jim objevuje, co ji a děvy její souží: uprostřed vody, která její hrad obklopuje, přebývá netvor, který po každé, když měsíc ku konci se sklání, vylézá ven a ženštiny po břehu i po hradě pronásleduje; nikdo ho posud žádnou zbraní nezahubil, ant je pouze na jednom nepovědomém místě ranitelný. Naši hrdinové slibují, že s ním podniknou boj. Zatím už den „v kráse zlatoskvoucí na uzarděných horách“ umírá, a oni odcházejí na lože.

Co jsme posud vypravovali, obsaženo jest asi v padesáti nečíslovaných slokách; v jiném manuskriptě nalézáme řadu slok na čisto opsaných a označených číslicemi 177 až 191, a poslední sloka prvé dotčená jest tu slokou 178.: dle tohoto druhého rukopisu bylo tedy napřed mnohem více vypravováno, než jsme uvedli. V prvním rukopise ohlašuje se hned dále, jak se dělo s Milanem, když se octl ve své ložnici; v druhém sloka končí 178. slovy: „Avšak než si nyní trochu odpočinou, povíme si zatím historii jinou“ —; co pak ve sloce 179. následuje, to zase v jiném, třetím rukopise číslováním (sloka 1. až 50.) jakožto nový zpěv označeno jest i počíná takto:

Mezi Helladou a krásnou Cirkasií,
v oné vlasti, kde se v dívek věrném
srdci blahá milost záhy porozvíjí,
stojí statný dub, a na vrcholi jeho
kráká si krahulec pyšně v peří černém —
pyšně v peří černém hájem pozvukuje
a s nohy na nohu hrdě přestupuje.

Vidíť, kterak v myrtovém háji panenka s panicem šeptá. Párek ten spozoruje ubíraje se podle háje jezdec, který beze slova s panicem se pouští v lítý zápas. „Co se tu oni spolu v vzteku perou, povězme si o nich s hodnověrou“:

Ten zvědavý smělec, jenž okolo toho
háje soukromného pořád očuhoval,
byl jeden z těch Němců, co se jich tak mnoho
pro ten meč za moře bylo vypravilo;
posud se k nim vlídně celou cestu choval,
a an nic je v pouti zlého nestavilo,
připovídali si z cesty bláhu všecku,
a tak octli jsou se milí Němci v Řecku.

V dobrodružství, do něhož se onen smělec (Rallo jest jeho jmeno) dostal, vystupuje dále milostný párek Ludevoj a princezna Milorada — však nic tu není ukončeno, vše zůstává kusé a nejasné.

V prvním rukopise líčí se dále ještě noční setkání Milanovo s dívkou, která patřila k družině hradní paní a která teď po straně svou velitelku ostrým jazýčkem posuzuje; jme se také vypráběti její příběhy od narození, ale sotva že začala, končí rukopis. — Na jiném archu posléze máme úryvek o pěvci Želimborovi, který vždy na vlast myslil a také domácí své dívce věren zůstával.

Povšechný ráz básně jakož i básnické příbuzenstvo její jsou zajisté už z podaných tuto ukázek patrny; ale cokoliv se nejeví ze zlomkův, nepochybně jenom náhodou zachovaných, o tom nemohli jsme na ten čas ani u důvěrných přátel Šohajových ničeho se doptati.

Co v papírech jeho zbylo z pokusů jeho v povídce, jmenovitě historické, jest mnohem ještě kusejší. Jakou zálibu ostatně v tomto druhu básnickém měl, ať jediný příklad ukáže: veškery romány W. Scottovy za svůj život několikrát — nejméně prý pětkrát — od začátku do konce přečetl; pěkná rytina Scottova byla jako jedním z Penátů v jeho staromládenecké, polo poustevnické domácnosti.

Jaroslav Čermák.

Životopis a rozbor esthetický.

Podává

dr. **Miroslav Tyrš.**

(Pokračování.)

Čermák přesídlil se z Antverp do Brusselu v září r. 1850. Gallait netoliko s ním sdílel svůj vlastní atelier než nabídl mu i byt v domě svém, kdež elita vynikajících kruhů Brusselských se scházívala.

Dříve ještě než u nového mistra svého stále se usídlil, použil Čermák volné chvíle k zajímavému výletu. Společně s dr. Riegrem a se Springerem, jenž výhradně dějinám umění byl se věnoval, vydal se na cestu po Holandsku, navštívil uměleckou výstavu v Manschestru právě uspořádanou a setrval konečně na krátkou dobu v oné zajímavé části břehů normanských, jež mezi Cherbourgem a Havrem leží. *Normanští rybáři na lodi evangelium čtoucí*, obraz to po návratu u Gallaita malovaný, tlumočí vážný, klidný dojem, jejž Čermákovi na zádumčivém tom břehu mořském, mezi lidem prostým, pracovitým a v sobě uzavřeným ve fantasii utkvěl.

Když Gallait Čermáka za žáka svého přijal, nacházel se právě na vrcholi slávy své. Nebylo tomu ještě dávno, co „Abdikaci Karla V.“ byl domaloval, onen obraz, jenž jmeno jeho po celé Evropě proslulým učinil. Za přítomnosti Čermákovy pak pracoval o druhém z nejlepších výtvorů svých, jenž „Brusselskou gildu střeleckou před mrtvolami Egmonta a Hoorna“ líčí. Obraz ten konal svým časem cestu po všech čelnějších městech evropských a byl též v Praze vystaven. Bylo to arcidílo jeho. Nikdy více neoctnul se Gallait na výši podobné. Tím více zasluhuje, aby poznamenáno bylo, že Gallait provedení jedné ze sťatých hlav mladému učni svému svěřil, a tak dokonale vžil se Čermák za krátkou dobu ve spůsob mistra svého, že by nikdo v ní cizí ruku nepoznal.*)

Pilnost Čermákova a lehkost, s kterouž již tenkráte pracoval, je obdivuhodná. Spadáť do dvou let následujících několik dosti rozměrných obrazů a mimo ně celá řada kreseb, skicí a studií, jichž posloupnost zcela přesně určiti nelze. První ze samostatných prací jest snad známá kresba *Poselství české v Basileji* za předmět mající. Prací touto súčastnil se Čermák konkursu vypsaného Jednotou výtvarných umělců českých na komposici z dějin vlasteneckých. Ač kresba ta za nejlepší ze všech zaslaných uznána byla, nedošlo přec k tomu, by co premie spolku se vydala. Netroufalť si tenkráte všestranně uštvaný spolek onen**) uveřejniti práci, jejíž motiv byl tak eminentně národní a protikatolický.

Náčrtek ten, jejž Čermák později Besedě Umělecké daroval,***) je ze všech soudobných prací jeho nejsamostatnějším. Každému, kdo jednou popatřil na malou tu kresbu, utkvěly zajisté v paměti rekovné postavy poslů českých, tak sebevědomě a s klidnou hrdostí davem zvědavého lidu Basilejského se ubírajících. V čele Rokycana s tou ušlechtilou tváří, z níž ihned onu umírněnost mluvy a hladkost mravů čteme, jíž mladý kněz mezi všemi členy poselství vynikal. Vedle něho pak Prokop Veliký! Síla vůle, nezvratná víra v pravost a velikost věci, při kteréž stojí, obráží se v obličeji, zračí se v celé postavě, v držení těla, i v spůsobu chůze jeho. I nepřesný ten kroj,†) v nějž Čermák jej oděl, zdá se nám v neúhlednosti své být přiměřen vůdci oněch reků husitských, všechnu marnost nenávidících, vážných a opravdových. A takovými jsou všichni ti jednotliví vyslanci čeští, již lidu nedbajíce, za Prokopem kráčejí, ozbrojeni cepy a palcáty, seřaděni kolem korouhve, toliko kalichem ozdobené. Lid Basilejský, jenž zvědavě k průvodu se tlačí, a přece zas tajemným strachem puzen se mu vyhýbá, seskupil Čermák spůsobem velmi rozmanitým a na mladi-

*) Velezajímavá olejová studie k hlavě této je majetkem pana Javůrka. Modelem k ní byla hlava Beaumalea tenkráte guillotinou odpraveného.

**) Byl to spolek umělců národně smýšlejících, z oposice proti Kunstvereinu povstalý.

***) Nyní opět v Paříži, an Čermák jej co premii pro U. B. překresliti chtěl.

†) Čermák ovšem neměl tenkráte pomůcek v tom ohledu malířovi nutných; musíme však s politováním konstatovati, že až podnes — vyjímkou mezi národy vzdělanými — pohřešujeme d í l a o k r o j í c h č e s k ý c h. Byl by to podnik důstojný Musea českého a umění českému velice prospěšný.

stvý věk svůj znamenitě obratným, vyjádřiv zároveň zřetelně celou tu stupnici dojmů, jež neobyčejný zjev ten na všechny vrstvy obyvatelstva nutně učinil.

Příbuzni ruchem doby podobné, ač předmětem svým z dějin cizích čerpáni jsou *Obrazoborci*, dílo dle všeho s Poselstvím téměř současné.*) I zde zasáhl Čermák do bouřných dob bojů náboženských a sama volba látky uvádí nám mimoděk zas na mysl hnutí husitské, jež venkoncem i „Rybáři normanští," tím že bibli čtou, nám připomínají. Tak tvoří též „Obrazoborci" jeden článek té řady děl, jež „Poselstvím českým v Basileji" počíná, a jejíž ukončení po mnoholeté přestávce v „Prokopu Velkém před Naumburkem" Čermák nám zanechal.

Jemnější dozvuk z časů podobně pohnutých snáší se k nám v *Rodině vystěhovalců slovenských*. Loučíť se ona s domovem u hrobu svých drahých zesnulých; jsouť vypuzeni z vlasti pro neoblomnost přesvědčení svého. Stanuli na výšině, s níž naposledy ještě mohou popatřiti v rodný kraj, avšak toliko ten jinoch, jemuž v mladém srdci ještě neodkvetly naděje, obrací se zpět k domovu a mává kloboukem svým na rozloučenou. Zadumán s hlavou sklopenou a s pohledem k zemi upřeným, stojí nad malým prostým rovem statečný muž, vážný, s výrazem plným trpkosti a němého žalu. Též žena jeho s dítětem v náručí dlí myšlenkami svými u těch, jimž ustláno pod prostým malým tím křížkem dřevěným. Její srdce svírá hoře neméně hluboké, avšak bol zračí se jinak na měkké, jemné tváři té, nežli na pevných utužených lících mužových. Tak dojem na vzájem se zvyšuje, a zároveň pojí se láska k otčině a láska rodinná v akkord mocný, charakteristický pro zvláštní povahu lidu slovenského, a v opravdové vřelosti své dvojnásob působivý a dojemný. Dojemný tím více, že mladý umělec vložil v dílo svoje celé vroucí opravdové srdce své, že procítil každou črtu obrazu a dovedl zachovati celku dojem mužnosti a síly bez vší moderně choré sentimentálnosti. Nikdo by se nedomníval, že vidí před sebou práci jinocha ani ne dvacetiletého, každý by soudil, že je to výtvor muže mysli plně a zrale vyvinuté.

Úspěch obrazu, prvního, jejž Čermák vůbec v Belgii vystavil, byl rozhodný. Král sám, chtěje seznati tvůrce jeho, pozval Čermáka k sobě, a uzřev jinocha, s úžasem zvolal: „Aj! ještě tak mlád a již myšlenky tak hluboké!**) A rovněž dobylť si jím umělec rázem srdce obecenstva i přízeň kritiky belgické, která nepředpojatě a právem též zvláštní národní ráz postav zobrazených pochvalně vytkla.***) Obrazu dostalo se

*) Poznamenávám, že jsem obrazu toho sám neviděl a zprávu o něm jedině laskavostí p. dr. Jiruše obdržel, který mi také sdělil, že obraz majetkem belgického krále Leopolda se stal. U p. dr. Jiruše viděl jsem jednotlivou postavu, studii k obrazu tomuto, neb výňatek z něho; je to muž s kladivem v ruce, na trosky rozdrcených soch chrámových se dívající. Výraz a pohyb prochvěny jsou fanatismem doby, do které čin jeho spadá. Celé technické provedení nadsvědčuje tomu, že postava ta je již u Gallaita malovaná.

**) „Tiens, tiens, encore si jeune et déjà de si profondes pensées." Připomíná nám to mimoděk světoznámé: „Questo ragazzo?" jež Juliu II. do úst se klade.

***) Viz L'Illustration 1850. „Cette composition est empreinte d'une mélancolie grave et pénétrante, les têtes sont très expressives et au mérite

té cti, že Brusselský spolek umělecký jej rytinou reprodukovati dal, a že král Leopold jej v soukromé galerii své umístil. Ba i na Gallaita působil on předmětem a vřelým pojímáním svým. Známy jsou každému *Slovanští hudebníci*, jakož i *Umění a volnost* od téhož mistra pocházející, v nichž obou umělec belgický typy a výjevy z téhož světa slovanského sobě obral. Najmě v onom mladém muži z obrazu druhého, jenž s houslemi v rukou a s tváří umělecky nadšenou u okna stojí tušíme stopy vypravování Čermákových o vlasti a lidu československém. Každý, kdo Čermáka blíže znal ví, kterak on v cizině rád vlast a národ svůj barvami nejzajímavějšími, často až romantickými vyličoval. Byla to jedna z příležitostí, u které on, jinak muž tak pravdivý, snadno přes meze skutečnosti do říše fantasie zabíhal. Tím méně se smíme diviti tomu, že v československých koncepcích Gallaitových sebe samy vždy zcela nepoznáváme.

K menším pracím, z nichž zejmena *Římského kardinála,* *) vážnou, solidně provedenou to studii vytknouti chceme, druží se též několik kopií, ponejvíce dle mistrů nizozemských. Co kopie jsou to kusy namnoze mistrovské. S jak vzácnou objektivností Čermák vždy v ducha umělce se vžil, do jakých jemností zrak jeho vnikal, toho důkazem je najmě podobizna Amsterodámského měšťanosty van Sixa, ve velikosti originálu dle Rembrandta provedená. Byla téměř dohotovena, když ředitelství galerie Čermáka požádalo, aby celou postavu neprovedl, „an napodobení manýry Rembrandtovy tak klamivě dokonalé jest, že by snad později kopie nepřístojně zneužito býti mohlo.“ Obávalť se, že by někdy s originálem samým zaměněn býti mohl. Takovýto „zákaz“ byl dosud věcí neslýchanou, a pověst mladého umělce českého jím ovšem nemálo vzrostla.

Chcemeli v jedno shrnouti ony přednosti, jimiž vynikají práce z belgických let Čermákových, řekneme, že to byla ráznost a síla nálady, vážnost a opravdovost povahy umělcovy, jež v nich se zračily; duch v skutku historický ozývá se i v pouhé té kresbě poselství Basilejského.

Nevšední vlastnosti tyto, jsouce arciť podmíněny z části ruchem časovým a národním, především v směru a hloubce vlastního nadání byly založeny. Přece však byly by sotva kde jinde došly vývoje tak příznivého, jako tenkráte v Belgii. Heslo, jež po letech třicátých nová generace umělecká tam si postavila, znázornění dějin vlasti způsobem ryze národním, nalezlo brzy řadu stoupenců jak nadšených tak vysoce nadaných. Vřelý interes, s nímž nový směr umění se potkal ve všech kruzích národa, péče a podpora, jíž ze strany státu se mu dostalo, rozněcovaly ještě více snahu mladých umělců. Tak populární, jak bylo tenkráte v Belgii, nebylo umění již od skvělých dob květu malířství

---

d'une certaine saveur de nationalité étrangère et d'un sentiment bien exprimé se joint celui d'une bonne ordonnance et d'une couleur solide.“ „Cet un début, qui promet.“ Týž list přinesl xylografie nejzajímavějších obrazů tehdejší výstavy, mezi nimiž též „Vystěhovalci“ se nalézají.

*) U p. dr. Jiruše. Postava tušim poněkud nadživotní je patrně pouhá studie, jen krojem na kardinála pozměněná.

nizozemského, a již populárnost ta mohla býti umělcům zárukou, že kráčejí v ohledu předmětném cestou pravou a cele národní.

Vážnost úmyslu a opravdovost nálady, s nimiž přistupovali zde umělcové k práci své, dokonalé porozumění a vřelé procítění předmětu dodávaly jejich dílům již o sobě cenu nevšední. Nadšení vlastenecké z dob boje osvobozovacího ještě dlouho chvělo se jako pel ideálnosti na historických malbách těch a ještě dlouho po pohnutém roku onom tušíme ve všech těch rázných odhodlaných tazích a črtech ruku, ježto jeden den puškou zápolí za svobodu té vlasti, k jejíž oslavě druhého dne smělý štětec svůj povede.

Tváře, formy těl, komposice a především výrazy, vše má ráz mužnosti, pevnosti i síly. Žádné malicherné ohledy na eleganci a hladkost forem nevstupují tu v cestu snaze hlavní, jež za pravdou se béře. Typy jsou vesměs národní a u všech vynikajících mistrů školy vždy dokonale přiměřené obsahu díla, jakož i významu každé z osob jednotlivých. A jako komposicí lineární a barevnou pozornost naše na hlavní děj a hlavní osoby obrazu se soustřeďuje, jak i světlo je vedeno spůsobem takovým, aby vytknutí jejich důrazně podporovalo, tak též výrazy všech postav jednotlivých jsou tak podřízeny jednotě celkové, že žádný z nich výhradně zrak náš k sobě nepoutá. Při znamenité propracovanosti hlav, s kterouž právě ve škole belgické se potkáváme, svědčí takovéto, abychom řekli sebezapření, opět o nevšední čistotě intencí uměleckých.

Největší přednost Belgičanů však, přednost, jíž vynikali nade všechny umělce současné byla — pokud směrem dějepisným se brali — skutečná historičnost výtvorů jejich. Již moment, jejž volí, bývá vždy téměř závažný významem svým. Oni postupují vždy téměř širokou cestou dějin a nikoli postranními stezkami událostí vedlejších, o sobě snad dosti zajímavých pro celek však bezvýznamných. A rovněž duch, jímž pronikají předmět svůj, má v sobě něco všeobecného a široce založeného. Snaha jejich čelí vždy k tomu, by z každého tahu vynikala význačnost díla, aby vše s charakterem a obsahem děje zvoleného přesně souhlasilo.*)

Z toho, co jsme o obrazech Čermákových z let těchto pověděli, vysvítá, pokud a jakou měrou prospívaly mu zjevy, v jejichžto středu

*) Spravedlnost žádá vytknouti to zvláště vzhledem ku kritice francouzské, kteráž, jak známo, velmi ráda jakousi technickou znalost umění, třebas i velmi povrchní, na odiv staví, ráda o „faire," o provedení malebném mluví a hlubšího duševního obsahu díla začasté jen zběžně si všímá. Jsou arciť vyjímky; než všude téměř myslí kritika umělecká méně na věc, jíž namnoze velmi nedokonale rozumí, než na sebe a na dojem slohu svého, v němž najmě v Německu fráse esthetická a nad Sequanou zas fráse technická až příliš často zaznívá, opravdovou soudnost a skutečné vědomosti nahražuje. K Belgičanům pak, co k jakémus druhu „provinciálů," choval se posudek Pařížský vždy a v každém téměř ohledu velmi nespravedlivě; na obrazech belgických zejmena neviděl on ponejvíce nic, než ty které technické poklesky jejich. Též Wappers, Gallait a velký protichůdce a soupeř jeho Wiertz byli jí začasté jen předmětem posměchu. Každý národ má právě také své slabé stránky, a u Francouzů leží zrovna vedle světel ve svém spůsobu jediných a nejskvělejších též stíny dosti hluboké.

se octnul. Právě proto, že nálada jeho, že celý duševní směr a zvláštní talent Čermákův byl mnohým ohledem příbuzný malířům belgickým, urychlili tito vývoj jeho povahy umělecké způsobem přirozeným a příznivým. Upomínka na toto nutné působení kongeniálnosti umělecké, vyznívá ještě i z oněch prací pozdějších, při nichž Čermák v ohledu technickém ze zvláštností belgických již téměř úplně se vymanil.

Než, abychom chronologický postup věcí nepředbíhali, vraťmež se opět k roku 1850, na jehož sklonku Čermák, jak víme, do atelieru Gallaitova vstoupil, akademické studie své v Antwerpách ukončiv a nabyv tam onoho vzdělání v užším smyslu slova uměleckého, jakého by mu Ruben arciť byl poskytnouti nemohl.

Vypravovali jsme již, kterak Gallait i dům svůj s ním sdílel, a vyčtli a vypsali jsme ona díla, jež v prvních dvou letech pobytu Čermákova tam povstala. Avšak pobyt tento nebyl nikterak nepřetržitý. Naopak, čas výhradního vlivu mistra belgického byl poměrně velmi krátký.

Vedle své dílny Brusselské totiž měl Gallait též atelier v Paříži. Když na počátku r. 1851 — tedy sotva půl léta po vstoupení svém k němu — Čermák jej tam doprovázel, seznal ponejprv ono město světové. Dojem byl hluboký a trvalý. Zjevy umění najmě moderního, kteréž tu poznal, uchvátily mocně vnímavou mysl jeho. Čím více technické přednosti jejich studoval, čím častěji v Paříž se vracel, tím více zdálo se jeho soudnému oku a duchu bystrému, jako by přece nekráčel drahou úplně správnou a bezpečnou. Že se mu přec jen znenáhla zdařilo, vymknouti se z technických vlivů a navyklostí belgických, pochopíme tím spíše, uvážímeli, jak neodolatelně působívají právě ony zvyky a náuky, jež duchu mladistvému a ještě neustálenému se vštěpují.

Mohli bychom dle toho díla Čermákova na tři skupiny rozděliti, označujíce první z nich co práce návodem belgickým a najmě Gallaitovým malované, druhé co výtvory, při jejichž provedení malebném vliv Gallaitův se vlivem mistrů francouzských zápolí, a třetí konečně co díla, v nichž Čermák návyků starých úplně se sprostil a též co do způsobu provedení na konec se ustálil. Připomínáme tu ovšem hned zpředu, že vše, co zde vlivem jmenujeme, čím později, tím rozhodněji jen části technické se týče. V duševní podruží neupadl Čermák ani v nejmladších letech svých, a vzor Francouzů znamenal, jak vidíme, především návrat k přírodě, nejen co do formy — v kterémžto ohledu Antwerpám ničehož nevytýkáme — nýbrž i co do barvy, čím umělec arciť zas na sebe a na své vlastní oko jest odkázán.

Po prvním pobytu svém v Paříži vrátil se Čermák ovšem do Brusselu, avšak přec jen, aby znovu do Paříže odejel. Viděli jsme, žeť vůbec jen půl léta pod výhradním vlivem Gallaitovým stál. Svazek jeho s mistrem belgickým, ačkoli téměř pět roků trval, uvolňoval se pomalu sice, ale napořád víc a více, aniž by tím přátelské styky obou umělců byly přervány bývaly. Čermák — ani při návštěvách svých zaháleti nechtěje — pracoval též často v Brusselu, podniknul i cestu po Německu s Gallaitem, ano i Prahu s ním navštívil.

Pravili jsme, že Čermák seznav v Paříži novější díla umělců francouzských, poznal technické jednostrannosti a vady dráhy, po níž

posud kráčel, a zatoužil po zlepšení a zdokonaleni barvy a koloritu svého. Uvažujíce výše přednosti umělců belgických, obraceli jsme se pouze ku směru a koncepci jejich, k oné stránce, jež na vývoj Čermákův bez odporu příznivě byla působila. Když však na techniku belgickou a zejmena na druh a spůsob koloritu zřetel svůj upneme, potkáme se právě s oněmi nedokonalostmi a vadami, o nichž Čermákovi teprv v Paříži jasné usvědomění vzejíti mohlo.

Pakli že, jak již praveno, umělci belgičtí především na barvu důraz kladli i kontur zanedbávajíce, dělo se tak ze snahy přimknouti novou školu co možná těsně k velkým mistrům flémským století sedmnáctého. Z téže snahy, pro případ ten ovšem neblahé, vzešla, neříkáme že zásada, avšak zajisté zvyklost čím dále tím více se zmáhající, nepatřiti okem nepředpojatým na barvy, jež skutečnost poskytovala, nýbrž viděti veškery tóny napořád více jaksi přeloženy v mluvu koloritu Rubensovského. Toto čerpání z pramenů umění dob minulých, nejisté a nebezpečné již proto, že každá barva časem setmí a v tónu svém se pozmění, ač o sobě ovšem pro umělce jaksi pohodlné, bylo snad z části vinno brzkým úpadkem malířství belgického. Je to zákon všude se potvrzující, jak u jednotlivce tak u vývoje celkového, že nutně zakrsává, jakmile nepředpojatě na přírodu patřiti přestává. I sám Michelangelo klesá, když spoléhaje se na podrobná studia svá v minulosti konaná jme se čerpati postavy svoje z těch výtvorů fantasie, jež dříve sám byl udobil. Ba celé malířství italské upadá, jakmile samostatnosti své se vzdává a vzory tvoření již jen v dílech mistrů let minulých hledá.

A tuto pravdu počal Čermák tušiti v celé důležitosti její, když patřil tváří v tvář pracím, ze zásady úplně opáčné vzešlým. „Byl jsem“ (tak vyslovil se Čermák později sám na dotaz mnou učiněný), „co do koloritu otráven v Belgii, a bylo potřebí nových důkladných studií dle přírody, bylo potřebí působení nejnovější školy francouzské a dlouhého pobytu mého v zemích primitivních, abych opět se vyhojil.“ Koloritu právě týkaly se též ostatní zvláštnosti školy belgické, *) ba také mistra Čermákova, Gallaita samého. Stalo se zvykem, veškery barvy obrazů přitlumovati tónem hnědošedým, čímž ovšem protivy se zmírnily a jistá harmonie se docílila, avšak na úkor pravdy, jakož i síly a svěžesti koloritu samého. Žádná barva nesměla na konec již působiti čistým dojmem svým, před všechny ty tóny jednotlivé jako by závoj mlhovitý byl rozestřen. Chtěli snad umělou patinou touto docíliti dojem podobný, jak obrazy staré setměním oleje a fermeže jej poskytují. K tomu ještě pravdivosti koloritu vadil spůsob práce zejmena Gallaitovi vlastní. Podmalovávalť obraz vždy barvami terpentinem rozředěnými a to naskrze a úplně v těch tónech již, které hotovému obrazu dáti zamýšlel. Tato podložka zdařila se obyčejně jako práce rychle a svěží silou podniknutá tak dobře, že umělci líto bylo při přemalování rušiti práci svou základní; nepokryl první vrstvu jak náleží vrstvou druhou, nechal ji, pokud možno, prosvítati, a tím povstala zvláštní ta nepřirozená průhlednost, jež tak nepříjemně diváka se dotýká. — —

*) Nečítáme sem ovšem Wiertze, jenž zcela o sobě stojí a směru historickému nenáleží.

As r. 1851 tedy najal si Čermák první atelier v Paříži. Bylo to v Rue Hautefeuille, v prostranném sále, v němž druhdy, za dob revoluce francouzské, klub Jakobinský se shromažďoval.*) Rozsáhlá místnost tato byla později na několik částí rozdělena, jež co dílny malířské se pronajímaly. Tam, kde Čermák se usídlil, stála ještě tribuna řečnická, s níž druhdy krvežízniví řečníci shromáždění podněcovali. Ověsil a ozdobil ji malebně látkami, jichž k účelům svým potřeboval, a učinil z nitra repositorium pro malířské náčiní své.

Avšak Paříž s mohutností svých dojmů, s bezčetností a novostí vlivů svých není místem nezávažným a lhostejným, a tak tedy dříve ještě, nežli další činnost umělcovu v Paříži vylíčíme, nutno ohlednouti se po poměrech, do nichž tam vstoupil, seznati, jaký byl ráz doby a společnosti tehdejší. Pochopíme pak také lépe povahu a směr umění, jež Čermáka obklopovalo, a jak jsme poměr jeho k Belgičanům zde po prvé jasně a nestranně určili, jak jsme ukázali, že význam jeho jmenem „žáka Gallaitova“ se odbyti nedá, tak dovede pak každý sám podati přesnou odpověď na otázku, pokud Čermák snad malířem francouzským byl,**) jak někdy též z tábora těch se tvrdí, kteří Slovanům každý vynikající zjev v oborech vyšších upříti se vynasnažují. Budiž námi za touto příčinou delší odchylka tu dovolena.

Čermák usídlil se trvaleji v Paříži právě v době, jež bezprostředně po násilnickém skutku Ludvíka Napoleona následovala. Vstoupil do Paříže právě v letech onoho ochabnutí všeobecného, jež co nutný výsledek bouřných událostí roku 1848 bylo nastalo. Kdežto za náhlých převratů oněch dnů každý, proudem stržen, živý podíl v událostech všeobecných bráti musil, přivodila již sama převrácená a fantastická politika vůdců nové republiky, samolibého a blouznivě nejasného Lamartinea, jenž dosud za royalistu byl platil, utopistického Ledru-Rollina, a virtuosa politické fráse V. Huga, jenž po sobě ultraroyalistou, novojakobincem a konservativcem byl býval, a nyní zas dle okolností socialistou byl se stal, a k tomu nespůsobilost těch, již s nimi náhle v popředí Francie se octli, přivodila, pravíme, politika náčelníků těchto v národ brzy jakousi nedůvěru k vlastní schopnosti státnické. Mimo to třídy majetné cítily se ohroženými úplnou volností, kteréž čtvrtý stav s egoismem všeho vlastenectví prostým pro sebe zneužíval, a toužily po silné ruce, jež by se otěží vlády s energií chopila, a do hrozícího chaosu jakýsi pořádek uvedla. To vše, spojeno s okolností tou, že vůbec celé hnutí revoluční ze žádné všeobecné potřeby národa nebylo vyšlo, že se systém svrhl, kdežto pouhá změna ministerstva by byla stačila — to vše mělo za následek, že po krvavém zločinu ze dne 4. prosince mysli přece brzo se utišily.

Starost o záležitosti veřejné, práce a namáhání v zájmu státu neb obce byly aspoň až dotud národu francouzskému věci poněkud

*) Tak aspoň zdá se mi pravděpodobnější. Že Čermák již před tím měl atelier v rue Godeau-de-Mauroy č. 22, nemohl jsem dosud úplně zjistit.

**) I vzhledem toliko k opravdovosti a svěžesti barvy kladl Čermák sám, jenž nikdy se nepřepínal, vedle působení školy francouzské důraz na vlastní nové studie dle přírody a na pobyt svůj v zemích jihoslovanských, jak jsme svrchu viděli.

nepohodlné. Proto snesl to celkem snadno, že někdo se našel, kdo jej nepohodlí toho zbavil, proto též cítil to — arci s vyjímkami — tak málo, když moc pořád víc a více v rukou jediného člověka se soustřeďovala. Nečiníme tím výtku povaze národní aniž říkáme, že by věc vždy tak zůstati musila; každý, kdo dějiny francouzské zná, ví, kterak zvláštní ten průběh jejich všechnu veřejnou činnost napořád více v jeden všeznamenající a všemohoucí bod soustředil a lid navykl, aby od prozřetelnosti státní povždy a všude všechno očekával. Násilné výbuchy revoluční v tom velmi málo změnily, a za těch časů najmě byl každý převratů více méně již syt, a zvolné snažení, zvolná vytrvalá práce oposiční byla, až do té doby aspoň, Francouzům co celku věcí jaksi nemožnou. Tak stalo se, že jednotlivci v národě ztrácejíce zájem ve věcech obecných, koncentrovali všechno úsilí, všechnu snahu ve prospěch vlastní osoby. Mohlo se říci, že „výdělek a požitek“ byla hesla, jež nyní nahražovala ohromné většině národu ve všech vrstvách ztrátu svobody a samostatnosti občanské. Tím dostal se národ záhy tam, kde ho chtěla míti vláda císařská. Odvraceti všemi prostředky pozornost, najmě od vnitřních záležitostí politických, soustřeďovati snahy co nejvýhradněji na blahobyt hmotný, mysli literárními a uměleckými otázkami povrchně zaměstnávati, jednak zásobovati Paříž nejrozmanitějšími prostředky k zábavě, od nejelegantnějších až k nejnižším, jednak podporovati a povzbuzovati nejodvážnější a nejméně solidní obchody bursovní, toť byly, jak vůbec povědomo, prostředky vlády, jimiž lid všech vrstev demoralisovati se snažila. Nalezlať ona ovšem, což méně známo jest, půdu již zkypřenou; poměry za císařství byly namnoze přec jen stupňovaným pokračováním doby restaurační.

Jeden z nejzhoubnějších výsledků nezdravých poměrů těch pak byla nadvláda, již tak zvaný „polosvět“ záhy ve všech oborech života uchvátil. Zvláštnost a záhubnost její záležela především v tom, že to byla skutečná a stálá společnost uprostřed společnosti mravem a zákonem oprávněné; a ženským, které v něm vévodily, nestačilo snad, aby mužové na krátkou chvíli rozkoše jim propadli, ony chtěly je co možná připoutati k osobě své, a kořistiti z toho, co tam též láskou se nazývalo. Lesklým nátěrem elegantního mravu zakrývající se nemravnost a hniloba nalezla brzo cestu do všech vrstev, a průběhem času splynuly oba druhy společnosti tak těsně, že bylo těžko rozeznati, co snad rozdílného pod slupkou oběma stejnou se skrývá. A proniknuv takto život sociální učinil onen „polosvět“ zároveň též první krok k uchvácení značného vlivu na ony obory činnosti duševní, jež rázem a povahou svou vždy jsou věrnými odlesky charakteru doby a společnosti: na umění výtvarné a slovesné. Zároveň pak jsou oba tyto živly tak úzce spřízněné a souvislé, že poměry a tendence zejmena malířství francouzského teprv poměry literárními zcela se pochopují. Poesie dramatická a román, postupujíce po dráze již dříve zahájené, napořád směleji a odvážněji jaly se čerpati z oněch zdrojů, v nichž průběhem času byla se koncentrovala téměř všechna zbylá vášeň, zajímavost nedovolenosti, libovůle a nevázanosti. Život práce a povinnosti zdál se prosaickým, bezbarvým a jednotvárným vedle oněch scén ná-

ruživostí směle rozpoutaných. A jestliže na počátku aspoň částečně jen k vůli obecenstvu v onen svět se zasahovalo, lákala později ona dvojsmyslnost a pikantnost látky již o sobě napořád více básníky, již sami v zkažené společnosti nebyli zůstali čistými v snahách svých. Nezměnilo se nic na věci samé tím, když celek farizejskou rouškou moralisující tendence se zakryl, aby též krátkozraký čtenář aneb obecenstvo na pohled zachovalejší spisovateli přízeň a zálibu svou na jevo dáti mohli.

K tomu družily se ještě všechny téměř živly a směry z dob dřívějších. „Je to literatura zoufalství. Aby okamžitě působili, musí spisovatelé vnucovati čtenáři opak všeho, co by se lidstvu k prospěchu a dobru jeho přednesti mělo, a čtenář pak na konec neví, jak by ze všeho se spasil. Šeredné, ukrutné, ničemné, s celým tím příbuzenstvím zavrženého až do samé nemožnosti přemršťovati, jestiť satanickou prací jejich. Ba smí a musí se říci prací; neb věc spočívá na důkladném studiu dob starých, minulých stavů věcí, zápletek památných a skutečností neuvěřitelných, tak že dílo takové přece zas ani prázdné ani špatné nazváno býti nemůže.“ Tak vyjádřil se Göthe r. 1831 o básnictví francouzském *) a úsudek ten platí o jisté a vynikající části literatury této též o dvacet let později. Klademe jej sem co doplněk toho, co jsme svrchu pověděli, podrobnější rozbor této druhé stránky písemnictví francouzského tím si ušetřujíce.

Umění výtvarné, jež od slovesného tu odloučiti nemůžeme, zůstalo sice přec mnohem více uměním, avšak nemohlo býti jinak, než že povaha doby a literatury tak mocně působivé také v něm se zračila. Znajíce román, znajíce lyrickou a dramatickou poesii onoho období nebudeme překvapeni směrem, jakým též ono a zejmena malířství se bralo. Nebudeme se diviti svůdným těm kráskám, jež za předstěrou přiměřených aneb i zcela nepřiměřených jmen mythologických patřitele více méně neskrytými půvaby svými oslniti se vynasnažují. Nebudeme se diviti těm četným otrokyním, koupajícím se dívkám, těm orientálním tanečnicím v smyslné opojenosti se obnažujícím, a nesčíslným těm odaliskám, z boulevardů Pařížských bezprostředně na měkké polštáře haremu přeneseným. A rovněž ne oněm scénám, nejraději z úpadku života řeckého neb římského čerpaným, těm ženským lázním ba i pověstným „lupanarům“ antickým, těm Frynám a Kandaulům své Nyssie na loži očekávajícím, těm Venuším, Magdalenám a Nymfám, jež k témuž modelu poukazují, těm Pygmalionům před oživlými výtvory svými v nejsmyslnější rozkoši se chvějícím, těm Kleopatrám, jež tu Caesara tu Augusta náhle odkrytými vnadami svými okouzliti se vynasnažují, těm Sokratům, již se shovívavostí „mladého otce“ Alkibiada v loktech Aspasie překvapují aneb jak katalog ctnostněji říká, „z náruče její ho odvádějí“ — ani té celé spoustě trhů na otrokyně jakož i orgií řecky neb římsky kostumovaných, kde všechno to náčiní pravidlem s antiquární učeností malované s neantickými hodovníky začasté tak podivně souhlasí.

Jsme zajisté daleci toho, abychom důraz pouze na volbu látky kladli. Též v malířství, ačkoli přec méně než v poesii, je to hlavně

*) Göthe Zelterovi v červnu 1831.

duch, jímž ony látky jsou prodchnuty, který nezdravostí a podrážděností svou nás odpuzuje.

Pakli jsme takto jistou chorobnou rafinovanou smyslnost co nápadnou stránku umění „spasené společnosti“ vytkli, nemyslíme tím nikterak, že by charakteristika jeho jí vyčerpána byla. Druží se k ní ještě celá řada příznaků jiných.

Ruku v ruce s těmito intencemi, s tímto směrem, a dle jistých zkušeností s ním snad niterně spřízněný, jde především druhý tah, v jistých dobách francouzskému umění zvláštní, k němuž též slova Götheova se vztahují, tah, který z části též ve velké revoluci francouzské tak nápadně na jevo vystupuje. Je to neobyčejná záliba v hrůzných scenách, v krveprolitích i nejhnusnějšího druhu, ve vraždách, požárech, potopách, děsných bouřích, mukách způsobu nejrafinovanějšího — řekli bychom záliba na choutky starořímského lidu upomínající, kdybychom v ní spatřovali jen také přísadu oné mužnosti, opravdovosti a síly, jež v Římě i později ještě co skvělý líc tohoto rubu se jevila.

V umění výtvarném byl to již, žel, sám Delacroix, jenž, pokud se pamatujeme se svým „Massacre de Chios“ směr tento zahájil, a jestliže tu třebas mnohem rychleji vymizel, jestliže již povahou věci počet děl výtvarných byl mnohem méně značný než oněch, jimiž literatura se honositi mohla, vzbuzovalať za to reálností svou někdy tím větší hrůzu. Myslíme, že nikde jinde nenamalován obraz jako onen, kde na smyslech pomatená žena u smrtelného lože muže svého sedíc, děsný výraz umírajícího šíleně napodobuje, že nikdo jinde celou řadu sťatých hlav se zbylým výrazem smrtelného zápasu s chladnou virtuosností nevypodobil, že nikde nenašel se umělec, jenž poslední okamžiky králů, a nejraději těch, kteří hrůzně skončili, se zálibou za předmět sobě obíral.

Než, musí se říci, že ani v literatuře, ani v malířství nebyly výtvory francouzské také v těchto surových zvláštnostech zcela opravdové. Krev, mrtvoly, všechny hrůzy země, pekla, moře i podzemí, byly právě — jako ony všelijak oděné a pojmenované krásky a zajímavé příběhy jejich — především zas jen prostředky upoutati obecenstvo a způsobem napořád sesíleným působiti na předrážděnou fantasii jeho. Dotýkáme se tu zároveň třetí stránky tehdejší umělecké produkce francouzské. Neboť tato líčenost, tato neupřímnost, proti níž v době nejnovější nutná reakce pozvolna nastává, je zas jedna z nejtrapnějších zvláštností poesie a — třebas i méně často a méně nápadně — též malířství soudobného, a to ne snad jen ve vzhledě právě vytknutém; ba musíme dodati, že v literatuře zrovna i nejoslavovanější jmena sem náležejí.

Politické doktriny, náhledy filosofické, sociální názory, demokratismus i aristokratismus, humánnost, všelidskost, neobmezená tolerantnost u věcech mravnosti, rozpustilá lehkovážnost, něžné pocity rodinné, láska i nenávist, vše téměř stalo se pouhou frásí, všeho bylo použito především k „efektům“ novým, o všem se mluvilo a „filosofovalo“ se stejnou povrchností, o všem se básnilo či lépe řečnilo se stejným zdánlivým ohněm a se stejnou nitřní chladností. Jen to dílo však, ve kterém umělec nám podává, co viděl a zažil, co v útrobách svých skutečně myslil a procítil, co fantasie jemu samoděk před-

vádí, jen to dílo, za jehož obsahem on plně stojí,*) má onu vyšší opravdovost, bez níž by umění prázdnou a bezúčelnou hříčkou bylo. Cítímeli však, že umělec pouze afektuje pocity, náhledy, přesvědčení a rozpoložení, že nemyslí v první řadě na vylíčení věci nýbrž na dojem vněšní, na údiv duší nezralých a potlesk obecenstva: zůstane aspoň soudnější patřitel chladným a dílo samo propadne i přese všechny brillantní jednotlivosti své zaslouženému zapomenutí, jakmile obecenstvo zase se změní.

„Vy nepějete, vy deklamujete," vyčítáno právem poetům francouzským.**) Vy netvoříte díla svoje z čistého podnětu ducha uměleckého, vy působíte více reflexí nežli fantasií, vy nemyslíte jen na věc, kterou tvoříte, nýbrž především též na obecenstvo, na efekt a — řekněmež to zrovna — na výnos a odbyt***) práce své, vy kazíte vedlejšími ohledy těmi svůj úkol hlavní, vy jste tím samoděk a svévolně vyloučili i možnost oné plné objektivnosti, bez níž nic velkého a věčně plat-

*) Toť též smysl známých slov Götheových, že každá báseň ma básní „příležitostní" býti. Líčenost třebas i frásemi o neobmezenosti fantasie obhajovaná náleží všude k vlastnostem, jež historie každého umění mezi příznaky úplného neb částečného úpadku uvádí. Právem tedy staly se za dnů zcela nejnovějších „personalité" a „sincérité" opět hesly pro umění francouzské. Připomíná nám to ono bouřné volání po přirozenosti a osobní upřímnosti, jež v předešlém století, v době znovurození básnictví německého, odevšad se ozývalo. Ona „dělanost," jež francouzské produkci se vyčítá, má, trváme, mimo to příčinu svou též v okolnosti zcela zvláštním. Umění francouzské jak slovesné tak výtvarné bylo po dlouhou dobu především uměním dvora, pak uměním oné Paříže, která ku přednostem svým téměř všechny dvorní nemravy byla přijala. Národ francouzský, co celek, ještě nepromluvil, ba ani snad ne v nejlepší části své. Abychom jen k jedné věci poukázali, živlu nejjadrnějšímu, rolníkovi, dotud téměř nenapadá poslati syny své tam, kde by poněkud vyššího vzdělání nabyti mohli, vyšší učiliště v „provincii" nedospěla nikdy k většímu významu, nejlepší všechny síly v Paříži jsou soustředěny. Vše jest tedy jen dílem pouhého zlomku národa ba pouhého zlomku živlu městského, toť základní vada národní organisace francouzské. Ale jak skvělý je přece při všech jednostrannostech a dočasných poblouzeních již nyní výsledek! Národ francouzský nerozpoutal ani z daleka v té míře jak na př. národ německý všechny duševní síly své. Můžeme jen tušiti velkolepost výsledků, až časem tak se stane.

**) Srv. Theuriet: La poésie populaire en France. Revue des deux Mondes Mai 1877. Podobně tam i v článcích jiných, které mi zrovna po ruce nejsou. Žel, že i výtečné, vážně a důsledně redigované listy ony, jež korrupci jak vládní tak literární neoblomně vzdorovaly, po celou onu dobu přec jen marně proti zkáze časové se stavěly. Nejbídnější pomluvy ze strany uražených spisovatelů byly odměnou jejich, a některé z báchorek jimi na potupu podniku a vydavatele vymyšlených našly svou cestu až do časopisů našich.

***) Dychtění po penězích co po prostředku k životu rozkošně nádhernému, jest, jak známo, též charakterická zvláštnost novějších literátů a výtvarníků francouzských, životem Pařížským jsouc podmíněna. Levêque v díle svém ode tří akademií korunovaném, jež dosud — jen Véron nejnověji s ním konkurruje — za nejpřednější esthetiku francouzskou se pokládá, má zvláštní kapitolu v tom ohledu zajímavou, již „le but de l'art n'est pas d'enrichir l'artiste" nadepsal. Myslím, že žádný esthetik kteréhokoli jiného národa nepokládal za nutné, zcela vážně dokazovati, že účelem umění není, umělce obohatiti.

ného se neprovedlo, vy máte takto mezi sebou talenty, ba znamenité talenty, avšak v souhlasu s tím vším ani jedinou hlavu opravdu geniální — tak mohlo se doložit vzhledem k umělcům výtvarným, kteří směr doby právě representovali.

Když Čermák vstoupil v kruh umělců Pařížských, byla již minula skvělá ta epocha, kdy vynikající mistři závodili spolu díly nejrůznějšího druhu a směru, vždy zajímavými i pro mysl povznešenější, díly naprosté a vysoké ceny umělecké. Slavný Robert ideální interpret italského života a smělý obhajce realismu geniální Géricault byli již mrtvi. Delaroche, nejhlubší a nejniternější z historických malířů francouzských, duchaplný a ohnivý Delacroix, Hippolyte Flandrin, poslední velký malíř náboženský, dle našeho úsudku vůbec první ze všech velikých mistrů moderních, ohnivě mužný Horace Vernet, nejznamenitější malíř bitevní a neúnavný hlasatel slávy francouzské, starý Ingres, vážný a přísný stylista a idealista, všichni ti mistři, již v letech třicátých francouzské jmeno světoslavným byli učinili, měli dobu působnosti své, dobu svěžesti a slávy již za sebou. Všichni cítili, že nejsou více na místě v okolí svém, že Paříž sice jejich jmena — skoro řekli bychom: památku jejich — v úctě chová, že však význam jejich v životě národním a vliv na mladou generaci uměleckou již dávno zašly. — Robert-Fleury, o němž ještě později se zmíníme, Fromentin, jenž ve své pravé skromnosti především mistrům bývalým se obdivoval, Meissonier, jenž cestou genristů nizozemských se bral, byli zjevy téměř osamělé, jiní — jak Breton, jediný geniální interpret života venkovského — nebyli ještě u veřejnosti dospěli na místo vynikající. Vše ostatní, co v popředí uměleckého ruchu stálo,*) šlo více neb méně výhradně směry, ježto zde vyznačujeme.

Avšak nejsme s vyznačením tímto dosud u konce, s líčením oné duševní atmosféry, jež Čermáka v Paříži obklopovala. Poohleděmež se ještě blíže po uměleckých poměrech, které tam nalezl pokud vůbec měly význam takový, že by na talent tak vynikající byly působiti mohly. Odpověď na to, pokud on snad napolo neb dokonce Francouzem se stal, bude pak tím více určita a nepochybna.

Čermák přišed z Belgie a vyšed z ruchu, jenž téměř výlučně na obraze historickém se koncentroval, octnul se v metropoli francouzské náhle v proudu právě opačném. Malba historická, jež souhlasně s povahou národa či lépe kruhů v té věci jedině závažných **) ve Francii

*) Vím dobře, že mimo tu zde byla ještě celá řada umělců výstavy plnících, kteří předměty své ze všech úhlů světa, ze všech vrstev společnosti, ze všech pokladnic historických anekdot shledávali, aby aspoň novosti látky frapantně působili, avšak nejsou mezi nimi žádné talenty prvního řádu a žádný z nich nemůže býti v podezření, že by na Čermáka byl jakýsi vliv provozoval.

**) Kdo též o poněkud starší literaturu francouzskou se interesoval, pamatuje se snad ještě na zvláštní onu chvalořeč, již P. L. Courier svým časem na Plutarcha byl napsal. Chváli ho jedině pro znamenitý jeho sloh, a tvrdí, že by byl s to býval, nechat Pompeja bitvu u Farsalu vyhráti, kdy by tím věty své byl lépe zaokrouhlit mohl. I schvaluje to, jelikož prý všechny ty hlouposti dějepisu nemají ceny, nejsouli slohem vkusně vyzdobeny. Avšak celé místo stojí za to, aby zde doslovně se otisklo. „Son mérite,“ praví Courier o Plutarchovi, „est

vůbec nikdy mnoho oddaných pěstitelů nebyla našla, ustoupila nyní dokonce, a místo její zajímal v celé šířce genre a sujety pseudomythologické. Velké umění — toť opět známkou doby — padlo malému za oběť; nemohlo býti smyslu pro umění monumentální a veřejné v době podobné. Již tenkráte, když mladá vláda osvobozené Francie cítila se povinnou vypsati konkurs na allegorickou malbu, novou republiku oslavující, objevilo se, že žádný ze zaslaných návrhů za spůsobilý a ceny důstojný uznán býti nemohl. A jak nemonumentálně pozdější malby „monumentální" pravidlem dopadly, je s důstatek známo.

Avšak nejen umělci neměli ni náklonnost ni nadání k malbě historické, též v obecenstvu jevil se při obecné oné lhostejnosti politické záhy týž nedostatek interesu pro obrazy, jichž motivy z dějin národa vlastního neb cizího voleny byly. Stalo se, co nikdy se neděje, když umění v každém ohledu na vrcholu se nalézá: obecenstvo ztrácelo smysl pro vážnější obsah díla, již jen virtuosnosti u provedení se obdivujíc. Zapomnělo se, že technika, jakkoli důležitá, přec jen udává prostředky, znázorniti co mysl umělcova pojala neb co jeho fantasie uzřela, že v této koncepci, jež dílu obsah svůj dává, též nejvyšší hodnota jeho jakožto výplodu svrchované činnosti duševní spočívá. Umělci, s proudem plovouce, počínali v praxi i theorii klásti váhu pouze na provedení, na kresbu a kolorit, význam a jakost sujetu za věc vedlejší pokládajíce. Hloubka myšlenek a citu, vážnost a opravdovost nálady, to nebyly již věci, na něž dlužno zřetel upínati; brillantnost a svítivost barev, virtuosní technika malebná a zase místy provedení co možná detaillované, toť byly nyní nejpřednější ohledy umělecké. Toť neméně okolnost pro charakteristiku doby významná, též s touto stránkou svou souvisí malířství opět těsně s povahou celého života a zejmena s poesií, jak od let třicátých ve Francii vyvíjeti se počala. Též básníci vyznávají se tu, že kladou především váhu na formu, na zvuk a ozdobnost mluvy, na efektnost toho, co sami též koloritem nazývali. V tom právě jakož i ve skvělosti, často v skutečné duchaplnosti řeči vůbec, v bystrém pozorování a znamenitém realistickém vylíčení podrobností záleží též skutečná umělecká zásluha jejich. Jen žel, žeť, obzvláště v poesii lyrické, rádi se domnívají, že spoustou zvučných slov, lesklých rýmů a překvapujících obrazů nahražují s důstatek hlubší a opravdový obsah myšlenkový, že najmě zas v románu libují si přečasto v malbě tou

---

tout dans le style; il se moque de faits et n'en prend que ce qui lui plaît, n'ayant souci que de paraître habile écrivain. Il ferait gagner à Pompée la bataille de Pharsale, si cela pouvait arrondir tant soit peu sa phrase. Il a raison. Toutes ces sottises qu'on appelle histoire ne peuvent valoir quelque chose qu'avec les ornéments du goût." — Podobné náhledy o historii nejsou, jak známo, ve francouzské literatuře nikterak osamělé. S dějepisem, ethnografií a geografií nebéře to Francouz až dosud příliš přísně. Myslím však, že by žádný vynikající spisovatel jiného národa cosi podobného nebyl napsal, i pochopujeme, že v společnosti, kde se cosi takového vůbec státi a schvalovati mohlo, pro historii a historický obraz mnoho místa a smyslu není. To však nesvědčí arci proti historickému obrazu neb historickému umění vůbec, jak sem tam z dějin dosavádního umění francouzského se odvozovalo.

měrou detaillované, žeť zabíhá až do oněch krajů, kde poesie a umění již přestává.

Částečně v básnictví a ještě rozhodněji v umění výtvarném vystupují až v samé popředí principie naprostý naturalismus, prosté napodobováni holé skutečnosti kázající. Předmět není již ani krásný ani významný, ba jde se až do té krajnosti, že se prohlašuje, žeť jím ani býti nesmí. Život zcela všední a nejraději nejnižší v celé šířce a prázdnotě své má býti jedinou říší pravého umění; spůsobem virtuosním, postavy nahodilé po cestách neb na ulici sebrané v životní velikosti na plátno se vrhají. A přece myslil zakladatel směru, že novou éru umění přivodil, a mluvil s výše své opovržlivě o „jistém Rafaelovi," jenž arciť co representant ideálu a krásy po bludných cestách byl kráčel. A vedle toho zas objevují se umělci sice idealisující, avšak nikoli na stranu velikosti a význačnosti, na stranu krásy naivní neb přísné, než spíše ohledem na větší eleganci, plynulost a salonní hladkost forem především ženských. Je to doba Courbetů na jedné straně a Cabanelů *) na straně druhé, doba surového materialismu a zase vysílené uhlazenosti, jež v říši umění oba tito stejně talentovaní avšak též stejně povrchní duchové representují.

Tak podařilo se ovšem propracovati a vyvinouti na základě umění předcházejícího všechny technické stránky k takové dokonalosti, že malíři francouzští vynikli ohledem tím daleko nad veškery umělce současné u národů jiných. Skvělost barev jednotlivých, podrobné napodobení barevných dojmů a efektů přírody, brillantní souhra tónů, virtuosní vedení štětce, obyčejně pak důkladná znalost těla lidského a pevná smělá kresba, duchaplný nápad, případné vylíčení a obratné, překvapující uspořádání celku třebas i o sobě nepatrného — toť jsou přednosti, jimž u moderních Francouzů obdivovati se musíme. To jsou ta kouzla, jimiž oni ve spojení s volbou předmětu divákovi zajímavého, často pikantního dovedou strhnouti k obdivu obecenstvo své. To kouzlo, pokud právě v provedení věcí leží, způsobilo též, že Čermák na konec v Paříži se usídlil.

Též on byl z těch, kteří k umělcům francouzským přišli těžit z těch bohatých zkušeností, jež malířské školy tam po několik desítiletí byly nashromáždily, a jež snaha i nevšední formální talent nejmodernějších mistrů ještě napořád rozmnožovaly. Též on stál před četnými oněmi virtuosními pracemi oslněn těmi zvučnými akkordy barev a linií; a žádost, též sobě osvojiti podobnou dokonalost provedení, vznikla v něm tím neodolatelněji, čím více o vysokém uměleckém nadání svém již tenkráte přesvědčen býti musil; zahořel touhou zmocniti se prostředků, jimiž by to, co v nitru jeho skryto leželo, též svrchovaným spůsobem vyjádřiti dovedl.

Než přes meze tyto obdiv Čermáka neunesl. On neřadí se k tomu počtu umělců jinorodých, již strženi ruchem metropole francouzské zapomněli na veškery tradice, které tam byli s sebou přinesli, zapomněli, že stojí před uměním jim duchem svým úplně cizím, za-

*) Cabanel je aspoň v čase novějším hlavní representant směru toho, přísnější výtvory jeho náleží době minulé.

pomněli, že přišli pouze se učit a nikoli napodobovat, kteří zavrhli mateřštinu, aby hovořili mluvou cizí, jíž přec jen nedokonale si osvojiti mohli.

Zůstati netknut oním ruchem, jejž člověka napořád obklopuje oněmi zjevy, oním spůsobem života, s nímžto se každodenně a všude setkáváme, je arciť téměř nemožností, tím více nemožností pro umělce, jenž směrem nadání a zvyku ustavičnou pozornost světu vněšnímu a povaze jeho věnuje.

Jiné umělce odchovaly sobě Athény, jiné Benátky, jiné Antverpy a jiné opět Florencie, jiným směrem bralo se umění za času athletů řeckých, jiným za doby mnichů byzantinských. Se světem okolním mění se přirozeně též obraz jeho. Nebyli bychom tedy v právu, kdy bychom se divili, že město světové, že svět o sobě, jakým Paříž jest, netoliko na prostředky umělecké nýbrž též na duševní podstať umění Čermákova rozhodný vliv provozoval. Avšak projděmež v duchu celou tu skvělou řadu děl, výhradně téměř ze života českého a slovanského vážených, ve všech jeví Čermák plnou samostatnost svou, samostatnost tak mocnou a imponující, že jí nevadí ani ty ony nepatrné elementy v ně mimoděk zabloudilé, elementy, které bychom v dílech jeho beze stesku pohřešovaly. Váží to tím více, uvedemeli sobě na mysl, žeť ón co do odbytu děl svých čím dále tím výhradněji na Paříž odkázán byl; vlasť česká, národ český nechová — píšeme to se studem v tváři — ani jediný obraz jeho v majetku svém...

Čermák zůstal povždy prost všech oněch zvláštností specifičně Pařížských a časových, o jejichžto stručné vylíčení jsme se svrchu pokusili, aby tím jasněji vysvitlo, jak málo „duch“ umění soudobného na uměleckou povahu jeho působil. Uvidíme to později ještě jasněji. Žádná stopa chorobnosti neb líčenosti nejeví se v dílech jeho, žádné výjevy smyslné, žádné činy šeredně hrůzné nám nezobrazil, ačkoli život jihoslovanský a ukrutnost turecká k těmto posledním samoděk poukazovaly, on nikdy nestal se sprostým naturalistou než vždy zasáhal až v ideální podstať věcí, jež zobrazil, a jakkoli v líčení pravé krásy snad všechny vrstevníky své předčil — mužnému štětci jeho zůstala všecka slabovitá elegance a povrchní uhlazenost povždy cizí. Bylať umělecká individualnost jeho zásadně jiná, a již za let belgických neobyčejně vyvinuta. Mimo to — budiž zde na to důraz položen — již národnost jeho onu nejvyšší přednost umělcovu, původnost jeho chránila. Jako zbroj neproniknutelná bránila jej proti všem útokům ducha cizorodého. Navždy zůstal Čermákovi cizím onen materialismus smýšlení, ona požívavost, jež jako odlesk nízkosti z praxe životní ve výtvorech fantasie opět se obráží. On zůstal tím českým idealistou, jakým byl, když do Paříže vstoupil, zůstal jím v životě jako v umění, zůstal srdce právě tak ryzího, jako byly čisté předměty výtvorů jeho, jako byla čistá a v nejvyšším smyslu slova umělecká nálada, kteráž je proniká. I láska jeho, ačkoli v nejednom ohledu osudným pobloudění mladého věku nazvána býti musí, byla a zůstala — pravíme to s plným důrazem nejnitřnějšího přesvědčení — vášní, která jako každá opravdová a hluboká láska celého člověka a nejen nižší stránky jeho uchvátila a pronikala, byla, smímeli tak říci, po-

svěcena odříkáním, věrností a oddaností nepodmíněnou. Ve vší té svůdné Paříži nebylo po celých těch 24 let pro něj žádné ženy, vyjma tu jedinou, kterou po celý věk svůj stejně a nezměnitelně miloval. Neotřelť se cit Čermákův během života, v nebezpečném okolí fráse a líčenosti, zůstal opravdovým, ušlechtilým a hluboce vroucím v srdci svém.

Však netoliko díla umělcova o tom vysvědčují, jakou drahou on v Paříži postupoval. On nežil ani tam světu než jedině umění a úzkému kruhu těch, kteří s ním v bližším styku trvali. On nevyhledával veličin literárních, jichž díla duchem jemu cizím páchla, on neklaněl se modlám dne. A ještě významnější je stanovisko, jež osobně vzhledem k jednotlivým umělcům Pařížským zaujal. Nepřimknulť se přátelštěji k žádnému z oněch malířů časových, již nový směr tam representovali. Nicolas Robert-Fleury, vrstevník Delarocheův, jeden z nečetných těch vynikajících malířů historických, jeden ze starších a z nejvážnějších umělců francouzských, zdál se Čermákovi nejbezpečnějším vůdcem v světě novém a nezvyklém. Nesmíme jej ovšem nikterak za učitele Čermákova považovati, byl mu prostě rádcem, byl mu přítelem pro nitřní příbuznost, která mezi oběma se objevila. Později už jen Eugène Fromentin, umělec rovněž nad Čermáka starší, a jak jsme vytkli, mimo onen všeobecný proud časový stojící, do bližších styků s Čermákem vstoupil. Byl to malíř vynikající ušlechtilým realismem pojímání a nevšedním darem vycítiti malebné a působivé stránky skutečnosti, a v obou těch ohledech s Čermákem přirozeně spřízněný.*)

Tak osvědčila se ve zkoušce nejnebezpečnější a ve věku jinocha již ona nejskvělejší stránka povahy Čermákovy. Zůstal věren sobě, věren onomu směru a rázu umění, ku kterému již v prvotním nadšení svém byl přilnul. „Contro l'impeto de venti immobil sono.“ Tak setrval nestržen a nepohnut též on. Zůstal Čechem, zůstal Slovanem v srdci srdce svého, zůstal jím v celém tvoření svém.

V té řadě let, ježto až k první jeho veliké slovanské pouti se táhnę a na kterou co na celek souvislý nyní patřiti chceme, shledáváme ho opět i v Paříži při malbě historické, jíž běžné umění francouzské naprosto bylo se vzdalo. Ani moderní genre, ani ony oblíbené výjevy ze soukromého života národů antických, ani spřízněné s nimi obrazy „mythologické“, jakkoli všechny běžné sujety tyto svůdnými zdáti se mohly, napodobitele a pěstitele v něm nenalezly. Jak dříve tak i nyní hledal on též uprostřed okolí nového v dějinách vlasti, v slavných i truchlých episodách ze života národa svého, předměty pro svoje tvoření umělecké. Celou duši svou, celé ryzí vřelé srdce přikládal vždy k těmto dílům svým; štětce se chápaje, dlel vzpomínkami ve vzdálené vlasti své. A neohlížel se, jako mnozí z malířů francouz-

*) Fromentin byl též vynikající znatel velkého umění staršího a znamenitý spisovatel o věcech uměleckých. Jeho kniha *Les peintres d'autrefois* náleží bez odporu k nejlepším spisům od umělců pocházejícím, ba řekl bych vedle Lionardova „Trattato della pittura“ je to snad vůbec nejlepší kniha, již umělec kdy napsal. I v tomto ohledu charakterisuje přátelství s Fromentinem Čermáka, jenž, jak jsme viděli, sám tak obdivuhodným spůsobem v ducha a v technické zvláštnosti starých mistrů najmě též nizozemských se pohroužiti dovedl, jež i Fromentin s takovou pietou byl študoval.

ských, v jejichžto dějepisných genrech stará historická škola v seslabených akkordech doznívá, po všech národech, ve všech zemích a pásmech po předmětech nových a efektních. On nepřebíral se listy memoirů, románů a dějepisných monografií, jež napolo také jen romány byly, aby z nich sbíral různé, málo významné tahy anekdotické, tu dojímavé, tu hrůzné, tu jemnější, tu krvavé, tu zas prostě skvostné a brillantnímu provedení se propůjčující. On nesetrvával na vedlejších stezkách postupu historického, hlavnímu proudu schválně se vyhýbaje. Nechávalť myslí svou přecházeti dějiny své vlasti v rysech povšechných a širokých, a utkvěl tu zde, tu tam na některém z momentů význačných a významných z té chroniky zápasů a utrpení, jenž historií národa českého se nazývá.

Osudný předvečer bitvy na poli Moravském, charakteristické scény ze slavných dob válek husitských, výjevy z let útisku a násilí po bitvě Bělohorské a jako poslední akkord již již doznívajícího života českého Šimon Lomnický, nešťastný básník ode všech opuštěný — toť jsou ony zjevy dějepisné, na nichž zrak umělcův především utkvěl. Vizmež, kterak je pojal a vylíčil.

Přemysl Otakar u večer před bitvou na Poli Moravském je první z prací těchto. Snad již v Brusselu počata, byla kresba ta v Paříži r. 1851 dokončena a Čermákem samým na kámen přenešena, i má tedy zvláštní tu cenu, že každý tah je z rukou umělcových. Vyšlať co premie Jednoty výtvarných umělců v Čechách na místě českého poselství v Basileji, jež, jak jsme výše již pravili, tenkráte vydáno býti nemohlo.

Čermák předvedl nám jednu z oněch scén, jak je snad jen historie česká v té míře poskytuje, historie tak bohatá na výjevy zároveň malebné a významné, jakož i na individuality určitě vyřčeným charakterem vynikající. Jsme v stanu královč. Jediná pochodeň v levém rohu obrazu vysoko vztýčená osvětluje bouřně vážný výjev, před samou katastrofou zde se odehrávající. Pánové čeští kolem panovníka svého seskupení již vyslechli obsah listu, jímžto dle podání Rudolf sám králi českému podal zprávu o zradě v táboře jeho osnované*). Král, bohatýrská postava ušlechtilých rysů, mohutných plecí a ramenou široce rozložených, povstal právě s křesla svého a prsty svírají roucho na prsou rozhalených:

„Úkladně mámli klesnout v ohavném, zrádném boji,
tu jsem, tu prsa nažím, tu oběť vaše stojí!
Uspořte ran a krve oddaným druhům mým,
ať za všechny sám jeden již nyní krvácím."

Tak krále nezdobila posvátná slávy zoře
ni tenkrát, když podmanil severních končin moře,
jak teď, jak s prsem nahým uprostřed pánů stál,
co obět bohatýrská, velebný Čechů král!

---

*) Rudolphus, tak podepsáno na listu, jenž v obraze na zemi leží. Stalo se tušíme též, aby potlačen nebyl. Možná však též, že Čermák básní Vocelovou (Přemyslovci 193) se řídil, jak některé okolnosti tomu nasvědčují.

Toť pocit, který též rekovných těch postav se zmocnil. Bouřlivé pohnutí způsobila šlechetně mužná slova v srdcích pánů shromážděných. Zapomínajíce na všechnu příkrost, všechna snesená příkoří, nedbajíce nepřátelství osobního, hnou se všechna ta srdce mužná vstříc králi, jenž s nimi se všemi zároveň proti společnému nepříteli vlasti stojí. Na kolenou ubezpečují ho oddaností svou. Tu klečíce, tu s pažema u vřelém pohnutí na prsou skříženýma, tu se zrakem nad křivým nařknutím hněvně zachmuřeným a s rukou k srdci přitisknutou přísahají mu oni všichni až do smrti věrnost svou. Zcela v popředí však, ponořen v šero a jako by proudu světla se vyhýbal, naslouchá zrádný Milota s hlavou v licoměrné oddanosti sklopenou, se zrakem nejistým, vznešené řeči královĕ.

K výrazům nejrozmanitějším, namnoze s ráznou pravdivostí podaným, druží se v práci té obratné seskupení osob a rozložení světla a stínu v každém ohledu dojem celku podporující.

Z duševní nálady poněkud rozdílné povstalo druhé z Pařížských děl Čermákových: *Táborité úvoz bránící.* I zde jinošská mysl umělcova je naplněna postavami reků a průjevy síly a zdatnosti, avšak lomoz válečný, jehož předehra tam za záhyby stanu králova se odehrává, je zde spoután v okamžik klidného očekávání. „Táborité“ byli malováni kolem r. 1852 pro jednoho z belgických milovníkův umění; je to obraz s postavami velikosti téměř životní.

Ozbrojeni oním rozmanitým a originálním spůsobem husitským, palcáty, kušemi, cepy, sudlicemi a luky čekají tu bojovníci páně na nepřítele jižjiž se blížícího. Stojí za zásekou z poražených kmenů a velkých kamenů sroubenou, jí napolo zakryti jsouce. Zbraně jsou připraveny, páže k ráně pohotovené, vidíme, jak za okamžik tito tak nepohnutě a tiše stojící bojovníci s hlasitým rykem na nepřítele udeří, cítíme mohutnost ran, jež z těchto ramen a plecí na hlavy zmatených nepřátel sršeti budou. Je to okamžik vysoce napínavý, jejž umělec zde zvolil, okamžik zároveň uměleckému charakteru Čermákovu dokonale přiměřený. Jakkoli Čermák byl výtečně mocen i pohybů i výrazů momentánním impulsem silného dojmu rozrušených, jak nejzřetelněji „Únos ženy Hercegovské“ a z části též „Otakar“ jeho o tom vysvědčuje, přece tíhla celá duševní podstata umělce více ku klidu. Právě ve vyličování situací hmotně málo pohnutých, v líčení pohnutí nitřního, jež okamžitě v čin nepřechází neb dosud nepřešlo, musíme hledati těžiště nadání jeho. O této významné stránce umělecké povahy Čermákovy, kterouž od většiny ostatních umělců moderních, zejmena francouzských zásadně se lišil, později šíře se zmíníme. Připomínáme zde jen, že též druhý motiv husitský, o kterém ihned promluvíme a kterýž opět důkazem jest, kterak v situace na pohled nejklidnější hlubokým nitřním životem osob svých dovedl vkládati ruch nás neodolatelně se dotýkající.

Žižka a Prokop na válečném voze sv. písmo čtoucí, litografie to v Paříži provedená, povstala as o rok později nežli „Táborité.“ Jeť to jedna z nejvážnějších koncepcí Čermákových, jíž proto zajímavá, že z ní zřejmě vidíme, kterak hlubší působivost děl jeho není jen ode hry barev a svítivosti tónu závislá, nýbrž zakládá se v přednostech typů vždy případně a významně zvolených a charakterem národním

prodchnutých, v síle a výmluvnosti komposice jakož i ve výrazech s vřelostí procítěných a přece s onou umírněností podaných, jak u m ě l e c k é provedení úkolu je ukládá i vymáhá.*)

Vidíme před sebou prostranný těžký válečný vůz husitský, jejž vlající prapor co vůz vůdcovský označuje. Nad táborem rozložilo se již ticho noční, toliko stráže snad bdí a oba vůdcové pohrouženi v starost věhlasu a vážné přemítání. Žižku, postavu mocnou, silnou, složitou posadil umělec v levo na široké zábradlí vozu. Opírá pravicí o koleno a o dlaň její zas zamyšleně sklopenou hlavu, v levici třímaje ohromný, široký meč svůj dole poohnutý. Níže, již ve voze samém, sedí Prokop, maje rozevřenou bibli na kolena položenou. Četl v ní sobě i druhu a vůdci svému, a nyní v dálku před sebe hledě rozvažuje snad o místě přečtěném, snad o dosahu a konci onoho hnutí světodějného, jemuž oba život svůj byli zasvětili. Měsíc osvětluje tuto vážnou scénu opíraje se o splývající svrchní roucho Prokopovo, jež s mocných ramenou mu skleslo, a oblévaje leskem dlouhý meč vedle něho položený. Více v stín je pošinut Žižka, zdá se skoro, že umělec chtěl položiti větší důraz na přítele a následníka jeho. Typus Prokopův, pevný a ušlechtilý s tou pečetí, již duševní práce a hluboké přemítání na čelo mu vtisklo, je velice charakteristický. Jeho duch hledí do budoucnosti, k cíli všeho úsilí, a nese se směrem vyšším. Žižka zas více je zabrán v starosti dne, myslí na příští bitvu a výsledek její. Tak i výraz i způsob posazení i směr pohledu i lineární i světelné uspořádání se srovnává dokonale s představami, jež o povaze obou velkých vůdců na mysli nám tanou. Ba neschází celku ani onen nádech zádumčivosti, jenž jako tušením nám praví, že na zmar přijde veškero to úsilí hrdinné, celá ta ohromná žertva rekovně a nadšeně národu a svobodě ustrojená. Vidíme a myslíme to vše, a mimoděk se ptáme, byloli kdy větši protivy mezi okolím, jež umělec obklopovalo, a dílem jeho? . . .

Jinému okruhu myšlenek, pověsti z dějin a básnictví českého náleži *Šimon Lomnický*, *jenž na Pražském mostě žebrá.* Smíme říci, že obraz tento v rukou českých se nachází? I kdy bychom tak s plným právem tvrditi směli, bylo by to j e d i n é dílo Čermákovo, kteréž nám náleží. Však ani ono není zachováno vlasti umělcově. Byloť objednáno hrabětem Černínem, v jehož Vídeňskou obrazárnu nyní vřaděno jest. Volba Čermákovi byla na vůli dána, jen rozměry obrazu, zdá se, byly příbližně určeny; jsou velmi skrovné. Čermák maloval pro velmože českého; s tím souvisí snad, že době husitské, k níž především lnul, tenkráte se vyhnul a Lomnického si zvolil. Či snad tušil, že koncepce jeho na nás později dojem řízné satyry učiniti musí? Chtěl, aby právě tento obraz **) pověšen byl v paláci co němá

*) Zpomínám si při tom na poznámku, již D a r w i n v znamenitém spise svém o vněšním výrazu při jednotlivých pohnutích mysli učinil. Podávaje v něm xylografická a ponejvíce heliotypická znázornění jednotlivých afektů, podotýká, že je všechny ze skutečnosti čerpati musil a uměleckých děl k tomu použiti nemohl. Udává pak sám co příčinu, že pouhé a naprosté napodobování skutečností úkolem umění býti nemůže. Zajímavé to odsouzení naturalismu ze strany samé vědy přírodní.

**) Malován r. 1853, co prémie „Besedy Umělecké“ 1874 lithograficky reprodukován.

výtka patřitelům z kruhů těch, které všude jinde čestnou povinnost k umění domácímu samy si ukládají? Pozdější výroky Čermákovy o šlechtě naší by tomu arciť nasvědčovaly. Nedá se upříti, tento Lomnický vedle pohozených spisů svých truchle před námi sedící, uštvaný bojem proti nepřízni osudu, nehodám a potřebám dne, s tou ušlechtilou tváří, přemítáním, bolem a strádáním rozrytou připomíná nám spůsobem, žel, až příliš nenuceným domácí umění české. Český šlechtic i s chotí svou pyšně a hrdě kolem něho kráčí, opovržlivě měře zjev a postavu jeho. Jen ta skupina žebráků pohlíží soutrpně na ušlechtilého soudruha svého a s ní onen mladý muž, jenž s knihami svými na zábradlí mostu zasmušile sedí. Není tím symbolisován náš lid, ony vrstvy, z nichž a pro něž výhradně téměř umění české žilo a namnoze, žel, až dosud žije? Neboť porovnání své ještě dále vedouce, mohli bychom v onom tělnatém muži z levého pozadí přes most se beroucím viděti bohatého měšťana Pražského, mohli bychom jej doprovodit až k místu, kde klobouk básníkův na zem je položen, a bezpečně očekávati, že ani jeho ruka se nevztáhne, aby rozmnožila skrovný počet měděných peníző do něho vložených.

Pravili jsme již, že Lomnický jest obraz rozměrů nepatrných, možno že též obmezenost tato jaksi překážela plnému rozvoji umění Čermákova. Přese všechno však jsou přednosti jeho tak znamenité, žeť v Paříži samé čestného vyznamenání došel, což tím významnější jest, že to, pokud víme, první dílo bylo, jež Čermák tam vystavil. Též v Brusselu potkal se Lomnický s úspěchem nejčestnějším. L' Illustration jej velmi vřele posoudila a xylograficky reprodukovala a Independance belge tvůrce jeho chválou téměř obsypala. Pověst o tom vnikla až do Prahy a podráždila ovšem nemálo Rubena a kruhy Rubenovi z podlízavosti, nesoudnosti neb národní zarputilosti oddané. Po přijetí, jež obrazu ve Francii a v Belgii se dostalo, nemohl mu ovšem přístup do výstavy Pražské odepřen býti, tím méně, an Lomnický co první obraz do Prahy zaslaný z mnohých stran dychtivě se očekával. Agitováno za to proti němu spůsobem všemožným, než všeliké pokusy působiti nepříznivě na posudek veřejný zůstaly marné. „Cokoli by nohsledové jistých samozvaných autorit proti němu rádi namítali, nekritické obecenstvo věnovalo obrazu tomu více pozornosti a přemýšlení než na sta jiným tam vystaveným obrazům, které by slušně „němými“ slouti mohly,*) ježto nic ani říci nechtí a neumějí.“ Byly mezi nimi ovšem práce pochlebníků a „nohsledů“ onoho velebovaného Rubena, jenž v očích všech soudných co malíř v přesném smyslu slova najednou daleko za „zhola netalentovaným“ žákem svým se octnul; a každý pochopí, že triumf neobrácen v porážku tím, když kdosi v noci nepochopitelným (?) spůsobem v místnosti výstavní se vloudil, obraz pořezal a Lomnickému — oko vyškrábal.

Čermák ovšem na dráze pokroku a slávy tím vším se nezastavil. Již o rok později (1854) vystavilť on v Brusselu „*Protireformaci*“ svou, již pojednou dle výroku kritiky ze řad talentů „velenadějných“ do samých řad mistrů vstoupil, učiniv tím krok, ku kterému mnozí

*) Lumír 1854 p. 1002.

z umělců našich tak neradi se odhodlávají. Porota salonu uznala dílo za hodno nejvyšší cti a udělila umělci velkou zlatou medalii za výtvor jeho. Spatřili jsme jej později též v Praze v malé umělecké výstavě Behrově, avšak nikomu nenapadlo zde, že by se mohl a měl státi majitelem díla proslaveného již umělce českého. Tak octnul se obraz konečně ve Vídni, kde — Zang, pozdější majitel Presse jej zakoupil. *) Byvši počata v Paříži v novém atelieru Čermákově v rue Gaudot de Moroy č. 22. byla Protireformace za krátké návštěvy u Gallaita v Bruselu dohotovena.

Obsah obrazu každý snadno poví, tak mistrně jest umělcem samým vypravován. Je to scéna z oněch nešťastných let po bitvě Bělohorské, scéna z dob násilného obracení Čechů na víru katolickou, z dob násilnictví nesčetných na bezbranném lidu surovými žoldáky konaných, z dob persekuce, v níž i snahy nejušlechtilejší jmenem víry stíhány byly. V průvodu několika obrněných žoldnéřů vedrali se dva dominikáni do chýže kacířského rolníka. Zatím co oba muži po husitských spisech pátrali, slídil průvod jejich po cenných nádobách, po penězích a po víně. Zkušenost naučila mnichy dopíditi se knih i v skrýších nejtajnějších. Kámen z podlahy jest odvalen a ony psané i tištěné poklady srdci rodiny, srdci celého národa tak drahé, rozházeny a roztrhány leží po zemi. Vojáci je poberou, nejvzácnější z nich snad odnáší mladší mnich, jenž právě ze dveří vystupuje. Soudruh jeho, přísná postava s tvrdým výrazem tváře, vykonal již i druhý úkol svůj. Právě rozdělil mezi malé hochy katolické obrázky a spouští ještě růženec do ručky žádostivě napřažené. S dětinnou radostí okazuje malý, nahý hošík rodičům nový obrázek a nevidí zasmušilého pohledu, jejž otec vrhá na něj a na staršího bratříčka, který mnichovi vděčně za růženec ruku líbá. „Hle, k čemu nám svedou radost a naději naši, k čemu nám odchovají celé potomstvo naše!“ tak praví nám tvář tohoto muže se zoufalou resignací zde sedícího, s rukama na kolena položenýma a s hlavou k prsům zádumčivě skleslou. O něho opírá se mladá žena s dítětem v náručí. Dívá se ustrašena zpod šatu přes hlavu jako v němém smutku přetaženého. Jinoch s raněnou rukou v šátku v pozadí pošinutý, o rozsáhlá kamna jizby se opírající — snad jeden z bojovníků na velkém pohřebišti štěstí národního a svobody české — povaha slovansky měkká, je teď zdrcen výjevem, jehož svědkem býti musí, a stojí jak socha bez pohnutí na místě svém. Jinak zas bratr jeho! Též on ví, že každý odpor je marný, ale nenávisť bouří v něm každou kapku krve a jen s těží, jako násilím udržuje sebe sama, jakož i obrovského psa, jenž u nohou mu leží. Jen temný pohled, plný spravedlivého hněvu a žhavé nenávisti, jejž na drzé a fanatické ty vetřelce vrhá, prozrazuje rozbouřenost nitra jeho. Německý voják s tváří, v níž tupá nízkost, sprostota a obmezený hněv na kacíře zároveň se zadostučiněním pro zdařenou tu „dragonadu“ se obráží, svazuje na odchodu ještě pevněji balík s kořistí nikoli bezcennou. Soudruhové jeho ještě dopíjejí víno k službám božím určené, a pouštějí uzdu pocitům svým

*) Protireformace byla 1858 za 6000 zl. prodána. Roku 1873 vydala Umělecká Beseda lithografickou reprodukci její co premii členům svým.

v surových žertech nad marným hněvem a němou zoufalostí oloupených a pokořených. Toť obsah obrazu prodchnutého duchem českým a ze samé peripetie našich dějin, i pochopujeme znamenitý účinek, s kterým se potkal i — v cizině, pro niž přec určen nebyl.

V Protireformací jeví se u porovnání s Lomnickým opět značný pokrok, jak co do spůsobu malování tak obzvláště co do podání výrazů, jichž pravdivost a hloubka tenkráte kritiku v míře neobyčejné uchvátila.*) Žel že barvy poněkud stemněly a že tedy nynější barvitost o původním koloritu zcela přesný obraz poskytnouti nemůže. O dalších osudech jeho, které Čermáka podivně se dotknouti musily, promluvili jsme již svrchu a nechceme věc zde rozváděti dále, ačkoli předmět až podnes je včasný a velmi lákavý.

I Lomnický i Protireformace i vše to, o čem jsme se z doby této zmínili, bylo dílem prvních čtyr let v Paříži strávených.

Byly to soukromé poměry, záleželo to v příčinách hlouběji se nesoucích, že po činnosti tak veliké a úspěšné nastala náhle přestávka překvapující? Myslíme, že oba momenty k tomu přispívaly. Událostem mocně v nitřní život umělce zasahujícím, událostem, jež srdce jeho hluboce rozrušily, připisujeme to, že z roku po Protireformaci bezprostředně následujícího žádné dílo jeho tu zaznamenati nemůžeme. Asi do roku 1856 teprv náleží malý obrázek genrový *Dívka v kostele*, představující malé děvčátko, jež v chudobném oděvu u pilíře kostelního sedí. Hlavička dítěte je roztomilá, výraz poněkud zádumčivý. Provedení je nad míru jemné, celek výtečně malován.

O rok později asi vznikl *Pražský hřbitov židovský.* Vzpomínkami dlel tu opět umělec v rodišti svém. V chladu starých stromů prochází se zde obyvatelstvo židovské z veřejných procházek vyloučené, v malebném kroji středověkém. Hřbitov se svými rozmanitě rozloženými kameny a keři tvoří poutavé jeviště průvodu toho. V pozadí nad bílou zdí zvedá se hrad Pražský v slunečném osvětlení.**) I zde je dojem obrazu převážně zádumčivý. — Obraz sám, ač velmi pečlivě proveden, netěšil se takovému úspěchu, jako díla předešlá. Nevíme ani, kde teď se nachází.***) Snad ani Čermák sám nebyl s ním zcela spokojen.

K oběma obrazům těchto let, kteráž rozhodně dojem doby přechodní na nás činí, mohl Čermák nalezti modely své v Paříži. Bylo toho p o t ř e b í. Studie z let dřívějších, pokud je měl, byly nutně vyčerpány, dlouhým pobytem v cizině bledly představy z domova přinešené a ubývalo jim určitosti a jasnosti; v Paříži samé našla se jen náhodou tvář, která je opět obnoviti mohla. A přece právě Paříž to byla, kde Čermák na přesné studium přírody tak rozhodnou váhu klásti se na-

*) L'Illustration i tentokráte stojí v čele časopisů, jež obšírnou a nad míru příznivou kritiku o obraze tom přinesly, Independance belge pak staví u příležitosti té Čermáka po bok mistrů nejslovutnějších.

**) Vystěhovav se z Rue Godot-de-Moroy měl Čermák atelier svůj nejdříve v hořejší pak v dolejší části Rue des Martyrs; v této poslední dílně je Hřbitov židovský malován.

***) Dopátral jsem se toliko, že 1858 byl zároveň s Protireformací ve Vídni (v Kunstvereinu) vystaven.

učil. Byla to doba, kde ona potřeba „nových podrobných studií dle přírody,“ o níž Čermák v dopisu svém se zmínil, čím dále tím neodbytněji naň naléhala.

Povaha tak samostatná, umělecká individuálnost v té míře vyslovená, charaktér tak plně na vlastním podkladu stojící nezmění náhle směr způsobem zásadným, nenapadáť ho marný pokus přeměňovati pojednou celou nitřní bytost svou, což duchům prázdným a bezobsažným ovšem snadnou věcí se býti — zdá. Chtěje tvořiti na základě skutečnosti, mohl Čermák sledovati dráhu toho neb onoho modního proudu uměleckého, jejž každodenně před očima měl, mohl se pokusiti o to, by ze Slovana Románem, z Čecha Francouzem se stal. Avšak u něho byl výsledek oné doby přechodní jiný. Přese všechno, co k Paříži ho poutalo, odejel z Francie a přibyl r. 1858 opět — do Prahy.

Octnul se na počátku mužného věku a v plné síle své zas v rodném městě svém, jež před desíti lety co nadějný a nadšený jinoch byl opustil. Kterak změnily se poměry od oněch desíti let! Kdo toho sám nezažil, sotva tomu kdy uvěří! Tentam byl všechen ten bujarý ruch, utlumeno bylo všechno nadšení pro národnost a svobodu. Sněm Kroměřížský, který z příčin v něm i vně něho ležících úkolu svému dostáti nemohl, byl dávno rozpuštěn bez lítosti neb reptání národův v něm zastoupených, Oktroyovaná ústava byla tolikéž bez odporu již zrušena, čirý absolutismus zavládl říší, a nad Čechami zejmena rozepjalo se olověné nebe reakce v celé dusnosti a tíži své. Byl to klasický věk policie v městech, žandarmů po obcích venkovských; udávačství všeho druhu provozovalo svůj šeredný rej, bezcharakternost a odpadlictví byly na pořadu dne, byly stupni k povýšení, ke cti a moci veřejné. Byla to slovem doba Bachovská; Bach, druhdy sám hrdina barikadní, nyní tvůrce „nového Rakouska,“ jak tomu říkali, byl pravým vtělením a prototypem jejím. Žurnalistika česká vzdala se po Havlíčkovi záhy boje a vymizela ze řad živoucích, literatura klesla hluboko pod onen stupeň, jejž před rokem 1848 byla zaujímala, o umění českém se již ani nemluvilo. Víme, s jakým účastenstvím se i Protireformace potkala. Abychom to zcela upřímně řekli, obecenstvo sotva si troufalo pevně a otevřeně na ni se podívat, i ti, co vůbec přišli, stáli němě před obrazem a ohlíželi se prvé, nežli slova o něm pronesli. Nikdo neměl odvahy, před ním se rozehřát. Života společenského, české společnosti takměř již nebylo. Nic se nedělo, aby se zachovalo, co věci národní již získáno bylo, a následek lhostejné nehybnosti byl, že kruhy napořád širši odpadávaly, že kosmopolitismus a brzy na to odnárodňování a přebíhání v tábor oficielni a německý staly se modou dne, a že každý za opozdilce považován, kdo vůbec ještě Čechem zůstal. V úřadech, na ulicích a v místnostech veřejných umlkl jazyk český; kdo vzdělancem slouti chtěl, štítil se mluvy své domácí. Osobní přátelé Čermákovi i vlastní rodina jeho byli strženi proudem časovým a přešli všichni téměř k straně protivné. Z vlastního lůna vycházel a rozmnožoval se tábor nepřátel, tupitelů a odpůrců národa. Avšak i ti, kdož mu přec věrní zůstali, pozbývali naděje, i jim ubývalo denně pod vlastníma nohama půdy, a opět stalo se, že národ český čítán k mrtvým, kladen ve hrob i od vlastních synů a přívrženců svých.

Avšak umění nedaří se tam, kde hrozí smrt, kde zeje hrob, kde vzduchem nerozprostírá se než temno a ticho hrobové. Umění potřebuje a miluje život, světlo a den co přední podmínky vývoje a zdaru svého. Nevíme, pokud Čermák vše to si jasně usvědomil, avšak musil cítiti, že by tíseň poměrů těchto i na něj ničivě naléhala, že v tomto ovzduší moronosném nemůže najíti onoho osvěžení, jehož potřebu tak živě cítil, že zde není vzduchu, kde by peruti ducha svého k novému jarému letu rozepnouti mohl. Rozloučil se s rodištěm, rozloučil se s domovem svým, a hledaje nových podnětů pro tvoření své putoval po léta na západ a na jih ve svět příbuzný, šel dál a dále za hlaholem — slovanským... (Pokračování).

Dle přírody.

Povídka

Ferd. Schulze.

(Pokračování.)

VI.

Klášterem za chvíli rozlehl se hlomoz, jakého zde nikdo nebyl pamětníkem.

Spatřiv Juliána v jeho komůrce podle klekátka tváří do země bez pohnutí ležeti, páter kvardián prudce vymknul se z ruky Chiarinovy, zděšeným zrakem šlehl po neznámém muži a už byl zpět na chodbě, třesoucí rukou zamykaje za sebou na klíč komůrku, která dle jeho domnění se stala dějištěm zločinu. Chtěl křičeti; ale strach a hrůza křečovitě svíraly mu hrdlo. Ani sám nevěděl, jak se dostal po schodech na dvůr až ke zvonku kuchyňskému. Tím jal se trhati ze všech sil, které mu ještě zbyly.

Známý zvuk, ale ve znění příšerném vnikl do všech prostorův klášterních a jako blesk projel žilami všech bratří. Fráter Martin v kuchyni se lekl, že nemá oběd, až se chytil za pekáč a odplivl; páter Maurus v refektáři málem byl by polknul ostrou kůstku z jídelka, na němž po nedávném teprv odchodu kvardiánovu si pochutnával; páter Athanasius rovnýma nohama vyskočil z lůžka a mrzutě protíraje si ospalé oči divil se, že dnes by bylo tak rychle poledne; páter Isidor v zahradní jeskyni byl vytržen ze svého hlubokého zkoumání, jaký důmysl lékařský projevovaly Pařížské grisetky, když bachantickým hýřením ve společnosti studentův zaplašovaly od sebe nákazu zuřivé cholery; fráter Alois ještě pln myšlenek o hlučném vstoupení cizincově mocně trhl řemenem ve fortně, domnívaje se, že zase někdo neznámý sem se dobývá; a novic ve své komůrce zapýřil se, až na spánkách ucítil oheň své krve, že snad zapomněl na nějakou dnešní povinnost. Však v nejbližším okamžiku byli už všichni kolem pátera kvardiána, nad jehož umdlením skleslou rukou zvonkový provaz ještě se houpal.

„Náš svatý dům jest pokálen, jest zhanoben zločinem!“ zalkal správce společnosti klášterní, a upřel ustrašený svůj zrak vzhůru na protější chodbu.

Všichni strnuli udivením a stiskli se ještě blíže kolem svého představeného, jenž vztýčiv chvějící se pravici nad jejich hlavy ukázal skrze vrcholíky kaštanův k bytu pátera Juliána a hlasem plným bolesti zašeptal: „Tam snad už jest mrtev!“ A zakryl tvář svou oběma rukama.

Všichni pohledli k hořejší chodbě soustrastně a zvědavě.

„Ubohý páter Julián!“ zasteskl z hrobového ticha páter Athanasius.

„Snad vaše velebnost přece ráčí se mýliti,“ odvážil se po chvíli dalšího mlčení namítnouti páter Isidor.

V tom ozvalo se v hořejší chodbě mocné tlučení na dveře a nesrozumitelné volání cizího hlasu.

„Že se mýlím?“ odvětil kvardián. „Kéž by to bůh dal! Však slyšte sami, jak v komůrce našeho drahého, zajisté už zvěčnělého bratra zuří zločinec, jejž jsem tam zavřel, pokud nezavoláme stráž bezpečnosti a soudní komisi. Myslím, že nám nezbývá, než poslati pro ozbrojenou moc. Fráter Alois ji přivede, kde ji tu máme nejblíže,“ obrátil se s velitelským pokynutím k fortnýřovi. „Jen rychle, rychle, my ostatní zatím budeme zde na stráži, aby vrah neušel spravedlnosti.“

A tvář kvardiánova brala na sebe hrdinskou vážnost, když ostatní klášterníci bázlivě ohlíželi se po všech koutech dolejší chodby.

Frater Alois opravdu již zahýbal k fortně, kterou k svému nemalému zděšení spatřil do kořán otevřenu, poněvadž pospíchaje před chvílí na dvůr zapomněl ji zavříti, a už obrátil zkamenělou tvář svou zpět ke klubku hnědých hábitův a lysých hlav, aby oznámil, že vrah zajisté už prchl: když tu na hořejší chodbě opětné lomcování dveřmi a dobře srozumitelné klení se rozlehlo.

„Jdeli tu o cizince, jehož jsem před půl hodinou sám uvedl do bytu pátera Juliána,“ ozval se tu po boku pátera kvardiána pevným a pokojným hlasem novic, „vyprošuju si dovolení vaší velebnosti, abych směl jíti se podívat, co velebnému pánu se stalo. Jsem přesvědčen, že fráter Alois nebude míti příčiny, aby přivedl ozbrojenou pomoc.“

A klidné oko jinochovo utkvělo prosebně na kvardiánovi.

Tento ve své líčené odvaze takovouto řečí posilněn, rozhledl se v kruhu svých podřízených, jako by s nimi raditi se chtěl, máli vyhověti žádosti novicově, a vida také už na nich zjevný souhlas, pokynul fortnýřovi, aby ještě neodcházel.

„Vykonáš zajisté bohu milý skutek,“ pravil pak podávaje ruku nejmladšímu klášterníku, „když v těchto posvátných místnostech opět zjednáš bývalý klid a spasitelné ticho. Jdi a viz, čím bychom páteru Juliánovi v jeho nenadálé nehodě co nejrychleji přispěti mohli.“

Novic pokorně uklonil se kvardiánovi a kvapným krokem octnul se v prvním patře. Spěšně otevřel dvéře, za nimiž Chiarino co domnělý vrah se svou domnělou obětí uvězněn byl.

Umělec klečel podle mnicha mdlobami zachváceného a omýval jej vodou, jižto po marných pokusech, dovolati se nějaké pomoci, byl hledal a nalezl na kamnech ve džbánečku.

„Pro bůh, jen rychle nějaký osvěžující lék!“ vzkřikl vzhlednuv od omdlelého radostným okem vstříc vstupujícímu novici. „Páter Julián náhle ochuravěl, a zde jest nějaký blázinec!“

Novic skočil zpět na chodbu a zavolal oknem dolů ke klášterní družině, posud pod protější chodbou shromážděné, že páter Julián žije, ale že má potřebí lékův, aby pospíšili nahoru.

Každý chtěl býti první; ale páter Isidor předstihl všechny; a než kvardián za ostatními dostoupil nejhořejšího schodu, běžel on z příbytku pátera Juliána už zase zpět dolů do své lékárny.

„Není žádného nebezpečí?“ chtěl zadržeti jej kvardián; však on nedbaje té chvíle na své povinnosti k představenému: „Zatím mu svlekněte hábit, aby volněji mohl dýchati,“ poroučel a zmizel v přízemí.

Kvardián velel, aby všichni zůstali na chodbě a sám pln chvatu vešel do jizby, z které před chvílí pln strachu byl prchl. Zde už Chiarino za pomocí novicovou byl uložil nemocného na lůžko a třel jeho tepny na rukou i na spánkách.

Páter Julián oddychoval velmi těžce, křečovitě, oči maje stále zavřené.

Kvardián s ostýchavostí ano s vědomím zahanbení, pohleděl na Chiarina. Ten v největší úzkosti se klonil nad hlavou chorého mnicha, co zatím novic uvolňoval těsně stažený růženec kolem bokův jeho. Kvardián přiklekl k nemocnému mezi ně.

„Jen rychle sejměme s něho habit!“ pravil a už rozpínal spony jeho těžkého oděvu na krku a na prsou. Při tom Chiarino a novic odtáhli lůžko chorého až prostřed úzké komůrky. Páter Isidor už přikvapil s několika láhvičkami. Jednu podal kvardiánovi, aby čpavý obsah její dal nemocnému čichat, z druhé sám mu potíral spánky, jinou odevzdal novicovi, aby ji podržel, až jí bude potřebovat. Fráter Martin musil sběhnout do kuchyně, aby nastrouhal trochu křenu, fráter Alois musil pospíšiti pro studničnou vodu, páter Maurus i Athanasius musili připravovati obkladky a tak z nařízení pátera Isidora v malé chvíli všichni obyvatelé klášterní přisluhovali páteru Juliánovi, jehož vědomí dosud se nevracelo.

Páter kvardián už sám se přesvědčil, že cizinec, který byl jediným svědkem náhlého ochuravění Juliánova, není žádný zločinec; ale posud neviděl možnost, zeptati se, co vlastně se tu přihodilo. Čekal až nemocnému poněkud se ulehčí. Aby se to stalo, páter Isidor jakožto z přítomných hlavní autorita lékařská, přikázal úplné svleknutí obtížného hábitu. Když to udělali, s podivením patřili všichni, jakou askesi páter Julián na sobě provozuje. Bylť přes srdce kolkolem několikráte těsně opásán řemínky a právě na srdci měl přitisknutou desku z černé kůže.

„V tomto sepnutí,“ zvolal páter Isidor, „nemůže ubohý bratr náš ovšem nikdy volně vydechnouti. Musíme asketické dílo jeho aspoň na chvíli přerušit.“

„Snad jest to nějaký divotvorný škapulíř,“ podotknul kvardián: „V Římě jest více než u nás obyčejem, opatřiti se takovými spasitelnými prostředky. Nevím budeli nám páter Julián, až se vzpamatuje, vděčen za to, že jsme mu jej, třeba jen na chvíli, odňali.“

„Beru všechnu odpovědnost na sebe,“ odvětil páter Isidor, jehožto velení ve věcech léčitelských všichni klášterníci se podrobovali, a už sňal řemínky s hrudi nemocného, který ihned z plných plic sobě oddechl.

Kožená deska na srdci objevila se jako vazba malé knížky. Na vrchní straně její byla zlatými literami tištěna jmena: „Praga-Roma.“

„Nejspíše obraz věčného města,“ pravil kvardián a vzal knížku do ruky. Desky se otevřely a kvardián leknutím až je upustil, že otevřené padly nemocnému zpět na prsa.

Byly v nich dvě podobizny. Jedna mladé, velmi krásné paní, druhá hezkého, rusovlasého asi pětiletého chlapečka. Mistrné dílo akvarelní drobnomalby. Dva medaliony zasazené v černém aksamítě.

Na tváři Chiarinově zaskvělo se radostné překvapení. Ale všechny klášterníky zachvátil němý úžas. Něco podobného nestalo se v klášteře, pokud všech paměť sáhala Klečíce kolem chudičkého lůžka, jako touž mocí zároveň jati, hnuli svrchní částí svého těla náhle od něho zpět. Však zároveň upírali všickni své oči na půvabný objev obou obrazův dle podoby patrně k sobě náležejících, že té chvíle úplně zapomněli i na pátera Juliána a nevšimli sobě, kterak prohledl a na ně patřil.

Jednak osvěžující a dráždivé léky pátera Isidora, jednak skutečné uvolnění dechu, způsobené spuštěním hábitu a odpoutáním několikanásobné těsné pásky řemínkové zmírnily jeho nervový záchvat a uváděly jej zpět k vědomí.

Však prohlednuv ještě měl smysly obestřeny mhlou a vida kolem sebe tolik lidí ještě nepoznával nikoho a nevěděl, kde jest.

Udivená společnost poskytovala mu času, aby se vzpamatoval dříve, než ona sama. Závoj, jímž duch jeho z nenadání byl zahalen, rychle řídnul a mizel. První, opět vědomý pocit jeho byla lehkost a prázdnota na srdci. Bezděky hnul levou rukou a přitiskl ji k sobě. Ten pohyb a téměř současný výkřik: „Co se děje se mnou!?“ strhl pozornost všech přítomných opět k němu.

Pouzdro s podobiznami leželo otevřené na jeho prsou. On už oběma rukama chvatně po sobě hledaje, nalezl je, křečovitým stisknutím pojal, rovně nad sebe zdvihl, spatřil a už opět bezvládné spouštěje ruce na sebe položil.

Nadešla pro něho chvíle duchovního zápasu ještě krutějšího, než z jakého právě byl procitl. Bledá jeho tvář chvěla se jako tichá hladina hlubokého jezera, na jehožto dně oživuje mocná, pro dlouhověký klid domněle vyhaslá sopka. Oči bez pohnutí na strop upřeny, pohlížely do prázdného, nekonečného prostoru jako ze světa dávno zašlého.

Nikdo z přítomných neodvážil se přerušiti to trapné mrtvo, jež tu spřádalo tolik lidských životův.

Páter Julián po chvíli, jako by anděl smrti perutěmi svými byl se dotknul jeho čela, napjal svou mohutnou postavu po lůžku tak, až hlava mu s něho klesala zpět. Chiarino rychle po kolenou k němu se posunuv, pojal ji do obou rukou a zvolna vyzdvihnuv s nejněžnější opatrností položil na svůj klín. Mnich vzhlednuv k němu, potkal se s okem plným nejvroucnějšího citu. Sladkobolný úsměv zavanul po

jeho tváři a „Tvému oku věřím!“ bolestně vyrvalo se z bouřného nitra jeho.

„Jsme zde všichni vaši přátelé, otče Juliáne,“ odvětil pěvec, snaže se zakryti před neznámými lidmi své bolestné pohnutí, a stíraje svou měkkou rukou ledový pot s čela mnichova, připojil co nejtklivěji:

„Jen šetřte svého zdraví.“

„Jsem zdráv, musím býti zdráv,“ hlasem zimničně rozechvěným zvolal chorý mnich a objav vztýčenýma rukama mladého muže kolem krku, vzpřímil se na svém lůžku v jeho náručí, až opřen o něho usedl. Z hluboka si oddechnuv rozhledl se po všech přítomných a pokračoval:

„Dávno nepřál jsem sobě už nic jiného, leda smrt; ale nyní chci žíti, musím žíti. Vidím, že na mne patříte s udivením, se zvědavostí, někteří soustrastně, jiní bázlivě a vyčítavě. Očekáváte ode mne nějaké vyjádření, vysvětlení, vyznání. Nechtěl jsem vás nikdy obtěžovati vypravováním příběhův ze svého života; ale té chvíle už nemám příčiny, skrývati před vámi jako tajemství, co náhoda buď šťastná buď nešťastná, to nyní není možno rozhodnouti, aspoň z části dala vám poznati. Nuže, dopovím vám, co jaksi osud můj vám napověděl. Uznávám, že nyní máte už i jakési právo, dověděti se, kdo vlastně jsem.“

Odmlčel se, vzal do ruky podobizny a hlasem až k šepotu utišeným pravil:

„To byla má žena a mé dítě!“

Dvě veliké perly vytryskly mu z očí a skanuly po klidné tváři. Hlava jeho sklonila se hloub do objetí Chiarinova. Jeho smysly opět ponořily se v mrákoty.

Klášterníci ustrnuli nad tím zjevením a nad velikostí žalu, v němž viděli tonouti svého milého bratra. Kvardián pozdvihl sepjaté ruce a hlasem téměř hrobovým pravil:

„Bůh provedl našeho drahého bratra, pátera Juliána, cestou zajisté velmi bouřlivou do tohoto tichého úkrytu; budiž jméno páně pochváleno!

„Amen,“ připojili ostatní klášterníci, útrpně patříce na pátera Juliána.

Kvardián pokynul, aby toliko páter Isidor a novic zde zůstali, ale ostatní odešli.

„A teď promluvme o tom, čeho nejvíce potřebí, aby náš milý bratr se uzdravil,“ počal opět kvardián, usednuv na zemi podle lůžka Juliánova, když v komůrce se uvolnilo. „Nejdříve musíme zvěděti, co se tu stalo,“ obrátiv se tázavě k cizinci.

Pomocí novicovou vypravoval Chiarino o nenadálem omdlení svého dávného přítele a dobrodince, jakož i o svých marných pokusech, dovolati se pro něho nějaké rychlé pomoci.

„Však do té chvíle,“ podotknul umělec dnešními příběhy také všecek rozčilen, „nemohu srozuměti, z jaké příčiny páter Julián vlastně ochuravěl.“

Chiarino totiž nemohl jakožto cizinec postihnouti smysl oněch slov, jimiž páter Julián nyní do tichého spánku pohřížený právě byl zjevil význam tajemných podobizen.

„Jen to vidím," dodal po krátkém pomlčení, „že podobizna dítěte, kterou jsme právě spatřili v tomto pouzdru, nápadně srovnává se s kresbou, kterou páter Julián před lety v Římě sám do jedné z mých kněh byl zhotovil, a pak i s tváří jednoho nešťastného chlapce, jehož jsem na svých cestách kdysi byl poznal v jednom lidumilném ústavě, v krajině odtud daleko odlehlé."

Klášterníci pohledli na sebe s novým ústrnutím.

Ke svolení kvardiánovu novic ukazuje na podobizny, jež páter Julián pevně v ruce držel, pravil Chiarinovi:

„To byl jeho syn."

„Ten jeho syn snad posud žije!" zvolal Chiarino.

„Nedopouštěj bože!" vzdychl kvardián a pokleknuv pod křížem, přitiskl svou hlavu na zeď.

Páter Isidor, Chiarino a novic jali se opět studenou vodou a domácími léky přisluhovati páteru Juliánovi, který v opětném záchvatu bolestného rozčilení se probíral ze sna.

„Jen ticho, ticho!" napomínal páter Isidor, odcházeje ještě pro některé tinktury do své přízemní klenby lékárnické.

„Rád bych byl úplně sám," ozval se páter Julián prosebným hlasem a pohledem k přítomným; „nemám potřebí ničeho, leda tiché samoty." A vzpřímiv se bez pomoci na lůžku, podal Chiarinovi ruku. „Nyní jsem zase já tvým dlužníkem. Pro dnes mám dosti na tom, co jsi mi přinesl. Zůstav mne samotna. Vím, že ještě přijdeš."

Chiarino chtěl zůstati; páter kvardián, páter Isidor a novic prosili, aby nemocný neodmítal od sebe jejich posluhy; však opětné ujištění pátera Juliána, že samota jest jedinou pomocí, po které nyní touží, přimělo je všechny k odchodu.

Upřímným stiknutím ruky rozloučili se s ním kvardián a páter Isidor. Se zaroseným okem odcházel Chiarino. Novic ještě ve dveřích s nevyslovitelnou tesknotou pohleděv na mnicha, jehož posud považoval za svůj vzor, prosil pátera kvardiána, aby směl na chodbě zůstati před dveřmi nemocného stále pohotově k jeho službám.

Za chvíli ubíral se sám páter Isidor do ústavu šlechtičen s oznámením, že páter Julián ochuravěl, aby dámy na několik dní jej měly dobrotivě omluvena.

VII.

Paní Hametová, malá, drobounká postavička s dlouhým tenounkým nosem, po jehožto každé straně dvě spuštěné kadeře jako známí z černošedého rohu vysoustruhovaní hádkové až hluboko na hubený krk se houpaly, ani nemohla se dočkati dnešní cvičební hodiny u baronky Křinecké. Noviny, kteréž zaslechla posléze u baronek Lotzových, byly pro ni velice důležity.

Zaměstnání její v divadelním orkestu nebylo tak výnosné, aby nemusila stále pečovati o vedlejší důchody, plynoucí ze soukromého vyučování v hudbě. Však stroj, na němž své hudební mistrovství provozovala, nikdy posud nedovedl zjednati sobě obliby v obecenstvu a

zůstával napořád jen znamením nějaké umělecké výstřednosti, nýbrž jakéhosi životního podivínství. Proto, ač ve městě tak velikém a v pěstování umění hudebního pilném neměla ve svém oboru žádného konkurrenta, přece ani sama nedovedla s užitkem obsaditi svůj prázný čas vyučováním na harfě. Jen v několika šlechtických domech měla co dělati.

U hraběte Radoslava letos po prvé a to jen v měsících jarních, když zimní radovánky a slavnosti v residenci už se skončily a život letní na venkovském sídle v Hosticích ještě nemohl počíti. Byla k němu povolána, když ve šlechtickém kasinu se roznesla pověst o velikých pokrocích, kteréž pod jejím návodem ve hře na harfě činí baronka Křinecká. Hrabě Radoslav sám také hned v první hodině žertovně prohodil, že si přeje, aby jej naučila na harfu hráti tak výborně, jako už naučila baronku Křineckou. Paní Hametová tenkráte přijala to zalichocení s upejpavou poklonou; nemyslila při tom na nic než na svou uměleckou výtečnost a na ten přírůstek honoráru. Teprv teď ví, že má býti něčím jiným než učitelkou i v ústavě šlechtičen i v paláci hraběte Radoslava. Umění jest tu dle nynějšího jejího přesvědčení jen záminkou, aby tím snáze provedlo se sblížení, kteréž jinak zápasí s nemalými překážkami.

„Není žádné pochybnosti,“ uvažovala dnes odpoledne cestou do ústavu šlechtičen, „že tenkráte štěstí vyhledalo mne. Služby, které se na mně žádají, platí se lépe, než ty mizerné noty. Baronka Křinecká ráda by se stala paní hraběnkou Radoslavovou. Takové povýšení nebylo by pro ni tak špatné. Já jí v tom mám pomáhati? Ano, má zamilovaná holubičko, budu ti nyní častěji a více vypravovati o tvém ztoulaném holoubku; ale za to uděláš také ty mně něco k vůli. Budeme si navzájem pomáhati v zakládání své budoucnosti.“

S líbezným úsměvem kolem rtův, nad koutky dlouhým už našedivělým pýřím zastíněných, vstoupila do chladné chodby v ústavu.

„Ta dnes jistě buď vyvedla buď zamýšlí něco zlého,“ pohlížel za ní vrátný. „Takové suché, vousaté tváře babské jindy se nesmějí. Mé gusto by nebyla, kdy by hrála na tu harfu jako anděl. Té bych spíše byl přál, aby se rozstonala na místě pátera Juliána.“

Obydlí baronky Křinecké nalézalo se v prvním poschodí na pravém kraji, odkud vedla spojovací mostková chodba do chrámu. Starší dámy, kteréž bydlily v poschodí druhém, ovšem počaly reptati, že nejmladší člen ústavu dostal nejkrásnější a nejpohodlnější byt. Však kněžna Felsenheimová nebrala k takovému odporu žádného zřetele, pravila, že onen byt ustanoven jest od prvopočátku pro dozorkyni chrámu a baronka Křinecká že v ústavu zaujme tento úřad po zvěčnělé předchůdkyní své, která svým úmrtím vůbec jí usnadnila přijetí do tohoto domu.

Jakožto dozorkyně chrámu baronka Křinecká měla péči o všechny oltářní a obřadní potřeby. Také dnes k vůli zítřejšímu svátku zdržela se po odpoledních společných modlitbách ještě sama ve svatyni, aby upravila na oltáři nové krajkové prádlo, o němž po několik neděl s největší pilností pracovala, a jímž chtěla zejtra všechny dámy překvapiti.

Stará Petronila, která obstarávala skrovné její domácí hospodářství, uvítala paní Hametovou a uvedla do prvního pokoje s pozváním, aby se posadila, její milost paní baronka že ihned se vrátí z kostela.

Petronila považovala učitelku za osobnost, která jaksi patří k ústavu, a poněvadž viděla, že baronka Křinecká už často ji nechala ve svém bytu samotnou, doufala zavděčiti se své velitelce podobnou zdvořilostí k ní.

Paní Hametová zvedla s drahocenné pedálové harfy, podle psacího stolku uprostřed komnaty, kryt z červeného sukna a několika akkordy přesvědčivši se o dokonalé její náladě, rozložila na notový stojan nové hudebniny, a když baronka posud nepřicházela, jala se prohlížeti vše, co kolem sebe viděla. Velikou skříň s knihami skvostně vázanými, podle ní na jedné straně stolek s drobnohledem a s náčiním k tomu příslušným, na druhé přihrádkový stojan se sbírkou zeměpisných map a přírodnických obrazův. Při druhé straně úzkou skříň o několika skleněných dveřích, za nimiž ve vkusné úpravě narovnány byly herbáře, sbírky broukův, motýlův a lastur atd.; dále malá polička s láhvičkami o širokých hrdlech se skleněnými zátkami a různobarevným obsahem; na psacím stolku úhlednou botanickou torbu a vedle ní svěží kořínky, lodyhy a květy jarních rostlin; výše po stěnách v rámcích velmi uměle řezaných rytiny krajin svou krásou obecně proslulých a illustrace k některým básním. Konečně zastavila se před kresbou tužkovou, jež visela velmi nízko nad pohovkou. Poznala krajinu z blízkého okolí městského, přistoupila až k pohovce a naklonila se nad ní, aby se podívala, poznamenalli tu kreslič své jmeno. Nenalezla nic leda podotknutí: „Reçu du Joseph, le 20 juin 1859."

„Tedy už tak dávno to s nimi trvá," pomyslela sobě. „Patrno, že hrabě Radoslav nemá tak na spěch jako baronka Křinecká. Nu, nedivím se mu, že se nechce posud vázat, neboť kdy by opravdu chtěl, není pochybnosti, že by věděl jak se zbaviti svých mládeneckých hříchův."

Poslední slova musila už spěšně domysliti, neboť baronka Křinecká vstoupila.

Paní Hametová neměla ani času postaviti se tak, aby baronka neviděla, čím za nepřítomnosti její se tu bavila. Nezbývalo tedy, než počíti řeč o tom, při čem byla postižena.

„Takové mistrné kresby nám teprv ukazují, jak velice pěkné krajiny na blízku našeho města jsou!" pravila po úlisné úkloně před baronkou opět se obracejíc k obrazu. „Vaše Milost by ze svých přírodnických studií zajisté mohla podati k té kresbě také zajímavý text, a krajina by vynikla v plné své kráse."

„Umění hraběte Radoslava nezískalo by žádným slovným výkladem," odvětila baronka s roztomilou upřímností, posunujíc harfu dále od psacího stolku.

„Netroufala jsem sobě pronesti své mínění," potutelně k baronce vzhlednuvši podotkla paní Hametová, „aby Vaše Milost mi nepokládala za všetečnost. Ale když Vaše Milost sama ráčila mi zjeviti, od koho kresba pochází, nemohu déle tajiti své přesvědčení, že stěží bylo by nalezti ještě dvě ušlechtilé a krásné duše, mezi nimiž by panovala tak dokonalá esthetická shoda, jako mezi Vaší Milostí a hrabětem Radoslavem."

A žlutozelené kočičí oči paní Hametové s ďábelským požitkem vpily se do jemného ruměnce, jenž při těch jejích slovech se rozlil po tváři barončině.

„Příroda má velmi mnoho ctitelův," odvětila šlechtična, přisedajíc k harfě, „a společný zdroj duchovní činnosti a zábavy způsobuje mezi všemi učenci jakousi myšlenkovou shodu."

„Také umění a život vedou ku shodě," pravila paní Hametová a přistoupila blíže k baronce, aby si podle ní upravila své sedadlo. „Tak na příklad musím viděti zvláštní jakési pokynutí osudu v tom, že hrabě Radoslav, uznaný mistr v umění výtvarném, počal ještě v těch letech, když už málo kdo podniká něco nového, býti žákem v tom umění, v němž Vaše Milost už tak daleko byla pokročila, že sobě zvolil i týž stroj, jejž Vaše Milost pěstuje a který při začátečnících v umění hudebním jest tak příliš neobyčejný, a konečně, že u něho nalezají největší obliby tytéž skladby, kterýmž Vaše Milost svou přízeň věnovala. Tyto okolnosti, vyskytující se zajisté zcela mimo vzájemné dorozumění ano i vědomí, vzbuzují již po některý čas mou pozornost, i zdá se mi, že jsou nepopíratelným znamením mocné příbuznosti duchovní, kteráž často tíhne k témuž cíli."

Baronka pohledla na svou učitelku s dětskou naivností.

Nebylo to po prvé, co se mezi nimi mluvilo o hraběti Radoslavu. Paní Hametová byla jaksi hlavním spojidlem mezi baronkou Křineckou a ostatním světem, ležícím mimo ústav šlechtičen, a navštěvujíc baronku čtyřikrát za týden udržovala ji jaksi v denní evidenci všeho, co v městě se dálo a o čem noviny nepodávaly žádných zpráv. Jakožto člen divadla byla sama v nejpřednějším středišti městských pikantností, drobných klepův, vtipných novinek, a co by se jí v tom oboru nebylo dostávalo, to doplnila v několika domech, kamž docházela na návštěvu. Při takové zevrubné známosti všech i méně zajímavých ať skutečných, ať smyšlených příběhův bylo jí samotné velice divno, jak mohla tak dlouho ničeho nevěděti o tajemných milostných nitkách, kteréž už po některý čas se předly mezi chudou ale vzdělanou a na svůj věk vždy ještě i pro vybíravějšího znatele ženských vnad interesantní baronkou Křineckou a mezi velmi zámožným, rovněž vzdělaným a ve společnostech dámských i pro svou neobyčejnou mužskou krásu i pro své kavalírské mravy i pro svou záletnickou pověst velice oblíbeným hrabětem Radoslavem. Nejvíce pak se nyní na sebe samu horšila, že se nedovtípila pravého jádra věci, ani tenkráte, když baronka Křinecká sama svými opětnými dotazy o nejnovějším učni jejím dávala na jevo, že si ho též pilně všímá. Kdo pak by i v ústavu šlechtičen tušil vliv dobrodružného života jeho? Ale už byl svrchovaný čas, že se k tomu dostala. Něco podobného nepřihodí se každý den.

Srozuměvši důležitosti tohoto okamžiku, paní Hametová uložila všechny záhyby své tváře, nejrozmanitějšími líčidly hluboko rozryté a opryskané, v nejvážnější a nejdojemnější geometrické figury, vztýčila k baronce své ruce s dlouhými pavoučími prsty, skroutila oči jako by zápasila s nejkrutějším bolem a dutým hlasem zasteskla:

„Nechť Vaše Milost mně káže, abych té chvíle opustila tento práh, nemohu déle mlčeti. Srdce mé puká žalem, když vidím Vaši Milost taková muka snášeti, kdežto by mělo oplývati nejvyšším blahem. Z pouhého mateřského soucitu pro Vaší Milost přijala jsem vyučování hraběte

Radoslava, abych Vaší Milosti mohla prokazovati ty drobné služby, bez nichž ani nejvroucnější a nejhoroucnější láska obejíti se nemůže.“

Baronka vzchopila se k odpovědi; však vidouc před sebou paní Hametovou rozplývati se hořem, stiskla obě své ruce pevně k srdci a nejistým krokem dostala se až k pohovce, na kterouž sklesla.

Vítězný úsměv skřivil rovné a tenké rty paní Hametové.

„Vaše Milost jest hodna lepšího života, než uvadnouti a zahynouti žalem lásky v tomto domě, kde všechna srdce už zkameněla,“ pokračovala odvážná žena, přistoupivši až k samé baronce, která svou tvář šátkem zakryla. „Nikdy posud nepocítila jsem tolik bolestného soucitu s cizím utrpením, jako s tím, v němž vidím Vaši Milost.“

Baronka podala jí ruku, druhou stále tisknouc šátek k svým očím.

Paní Hametová vzpřímila se nad ní s pohledem radostně jiskřícím, pak přijala její ruku, vroucně ji políbila a pravila v slavnostním nadšení:

„Od této chvíle bude nejvyšší snahou mojí, aby tato krásná ruka spočívala v ruce hraběte Radoslava. Co jsem posud v tom směru učinila, nebylo než přípravou k tomu, co nyní podniknu.“

Šlechtična přemožena radostnými city, že se jí objevila pomoc v životní snaze, pružným hnutím stanula před paní Hametovou a objala ji.

„Ještě dnes počnu upravovati cestu pro blaho Vaší Milosti,“ zvolala učitelka, opětujíc objetí barončino, „a než rok s rokem se sejde, doufám, že Vaše Milost bude šťastnou paní na Hosticích.“

„Nikdy nezapomenu ani na nejmenší službu, kterou mi prokážete,“ odvětila baronka, upírajíc své důvěrné oko na svou domnělou přítelkyni.

„Budu hojně odměněna vlastní radostí, zdaříli se moje slabé přispění k vytouženému štěstí Vaší Milosti,“ ujišťovala lichotným hlasem paní Hametová.

Dnešní učení nebylo valné. Baronka sice patrně hleděla utišiti v sobě náhlé rozechvění; ale jednak hudba sama nebyla k tomu vhodným prostředkem, jednak paní Hametová přičiňovala se, aby ji svou sítí co nejhustěji opředla. Přes tu chvíli ustávala baronka ve hře, naslouchajíc nepřetržitému proudu vypravování své učitelky, a když přece zase sáhla do strun, probírala se v nich, jako když se touláme hustým bezcestným lesem, nemajíce žádného určitého cíle. Paní Hametová rozhovořila se v tom, jak příjemnou úpravu by mohl míti palác hraběte Radoslava, kdy by tam zavládl jemný ušlechtilý vkus vzdělané dámy.

„Pan hrabě nevšímá sobě leda několika pokojův v přízemí s vyhlídkou do zahrady, v nichž sám obývá a pracuje: tam poklízí a posluhuje mu onen hluchoněmý mladík, jehož sobě pan hrabě pro všechny své zvyky a potřeby tak dokonale vycvičil, že ho letos chce vzíti s sebou i do residence, až tam pojede zařizovat na zimu dvorní kuchyň. A ostatní dům jest ve všech svých rozsáhlých a pohodlných prostorách vlastně poušť. Zvenčí se svými malými hustě zamřížovanými okny v přízemí a se zabedněnými velikými okny v prvním a v druhém patře vypadá jako nějaká káznice; uvnitř od těžkých černých vrat až pod krov samá pavučina a plíseň. Když tam vcházím, jest mi, jako bych sestupovala do nějakého sklepa. Když už pan hrabě nemá času, za-

bývati se starostmi toho druhu, měla by věru jeho hospodyně dosti pokdy, aby zjednala poněkud více čistoty v domě, v němž vládne jako ve vlastním. Tu osobu nevytrpěla by tam paní ani hodinu. Ona si také nepřeje, aby pan hrabě se oženil, to jsem na ní už dávna spozorovala."

Při těch slovích smekla paní Hametová svůj zrak na tvář barončinu, aby seznala budouli míti na ni nějaký zvláštní dojem.

„Myslím," odvětila baronka, opírajíc své čelo o harfu, „že hrabě sobě nepřeje, aby po domě jeho se příliš hřmotilo děláním čistoty. Jeho neustálá choroba nervosní vyžaduje nejhlubšího ticha, nejúplnějšího klidu, a proto hospodyně jedná zcela dle jeho rozkazův. Jest pro hraběte opravdové štěstí, že celou svou domácnost mohl odevzdati lidem, s kterými ani nemá potřebí mluviti, poněvadž sami vědí, co mají dělat, aby mu vyhověli. Hluchoněmý, čiperný lokaj, obstárlá, o jeho pohodlí a spokojenost velice pečlivá hospodyně a vrátný, který na dalekých cestách po světě jemu svou věrnost dokázal: můželi býti vhodnější obsluhy pro kavalíra, jenž v tiché samotě vyhledává odpočinku od hluku světa a útočiště pro své umění?"

„Vaše Milost může míti pravdu. Nebyla bych sama se osmělila, o tom se zmíniti; ale skorem se mi také zdá, že pan hrabě bývá časem velmi rozčilen a roztržit. Aspoň se mně už několikráte přihodilo, že mne vrátný ani na dvůr nepustil, poněvadž prý jeho milost hraběcí má prudké bolení hlavy."

„Ubohý, trpí záchvaty nervův jako každý opravdový umělec, jehožto duch mocnější jest než ústrojí tělesné," litovala baronka hraběte Radoslava a paní Hametová soustrastně pokyvovala hlavou . . .

Odcházejíc dnes z ústavu šlechtičen, učitelka baronky Křinecké usmála se i na starého vrátného. Ale on zabručel cosi o čertu a zježiv své široké prošedivělé obočí projel ji okem tak ostře ledovým, že jí usměch ihned v úšklebu stydnul. . , .

S tím ještě za půl hodiny vstoupila do paláce hraběte Radoslava. V osamělé uličce, z největší části vroubené dlouhými zdmi zahradními stál dvoupatrový dům vzevření velmi starožitného ano příšerného. Přes dlážděný, travou úplně zarostlý dvůr vedla úzká vyšlapaná cestička do okřídlí, za nímž s obou ostatních stran prostírala se zahrádka s nejkrásnějším stromovím lesním.

Zaslechnuvši zvon od domácích vrat, malá buclatá ženština v krátkých sukních, v safianovaných pantoflích, s velikou bílou naškrobenou zástěrou a s červeným kosmonoským šátkem na hlavě vyběhla z přízemního pokojíka vedle kuchyně na dvůr a očekávala paní Hametovou na konci cestičky.

„Pan hrabě dnes zase nemůže se učiti," uvítala Baruška se založenýma rukama člena divadelního orkestru. „Zase na něho přišla jeho obyčejná nemoc, nesmí se namáhati, musí míti pokoj."

„Jest mi velice líto," odvětila paní Hametová s dvornou úklonou hlavy a obracela se k odchodu.

„Snad jste se ušla," zdržela ji Baruška, „a chceteli sobě na chvíli odpočinout, vstupte prosím ke mně a pohovte si" a pozpátku ustupujíc se stezky, po které nebylo místa leda pro jedinou osobu,

batolila se před paní Hametovou se dvora na klenutou sloupkovou chodbu k nízkým dveřím, zvenčí se širokým dřevěným prahem.

Paní Hametová už dávno neměla větší dychtivosti, než poněkud blíže seznati hospodyni hraběte Radoslava, o níž před lety všelicos šeptati slyšela, a která v dnech posléze minulých nabyla pro ni osvěžené mocné zajímavosti.

Mlčky ubírala se za ní, a bystrý její zrak tenkráte potvrdil posavadní vždy jen zběžné pozorování, že Baruška, ačkoliv už neměla daleko do čtyřicíti, v postavě své posud zachovávala zjevné důkazy, jak hezká byla co mladé děvče.

Vešly do jizby prostranné, velmi uměle klenuté, před několika lety naposledy vybílené, o třech malých, hustě zamřížovaných oknech s vyhlídkou do zahrady.

Nábytku bylo zde hned na první pohled více než potřebí, a k tomu nejrůznějších tvarův, látek a barev. Co kde v hořejších asi od dvacíti let neobydlených pokojích kde bylo lepšího, to Baruška znenáhla dala všechno snésti k sobě dolů; ať pohovka, ať skříň na skleněné nádobí, ať stojan na porcelánové figurky, ať uměle pletený košík na květiny, ať houpací sedadlo; ze dříví lípového, jasanového, dubového, ořechového, s povlakem ripsovým, aksamítovým atd., vše tu nyní bylo u ní pohromadě jako v skladu starožitností.

Stanuvši uprostřed jizby při velikém kulatém, stolku herním, s mramorovou deskou, s malými šuplíky kolkol a s tenkými pozlacenými nohami, Baruška sama posadila se na houpací sedadlo rákosové a zvala paní Hametovou, aby si usedla proti ní na pohovce s bílým plátěným povlakem.

Paní Hametová teprv nyní se octla na rozpacích, jak má svou hostitelku titulovat; máli jí říkati „paní,“ nebo „slečno,“ nebo jak jinak? Posud setkala se s ní jen několikrát na dvoře a to se k ní chovala dle jejího zevnějšku jen jako k služebné; neoslovovala ji nikterak. Ale v tomto okolí patrně panském nebylo lze upříti jí jakousi důstojnost buď domovní buď společenskou.

„To ráčíte míti zase starost s panem hrabětem,“ zajíkavě konečně počala, ať už z toho pojde cokoliv, „když opět na něho přišly ty bolesti nervův,“ a oddychla si jako po těžké práci.

„Jakých nervův?“ zvolala Baruška jako uražena. „Pan hrabě nic nemá takového na sobě, nikdo by na něm nenašel ani poškvrnky; ale něco uvnitř hlavy jej tak často zabolí, že pak bývá jako divoký, zavře se do nejzadnějšího pokoje svého, nic nejí a nepije, a nikdo k němu nesmí, pokud zase nezavolá.“

„To má migrénu,“ vysvětlovala paní Hametová, „tu já znám, to jsou bolesti, že by člověk raději hned umřel.“

„Já zase říkávám, že na něho zase přišlo to staromládenecké bláznovství,“ pravila Baruška, uhlazujíc si přes kolena svou zástěru.

„Je to potom k stáru s těmi mládenci náramná potíž, ať už jsou od stavu nebo ne,“ litovala paní Hametová. „Kdo musí býti kolem nich, aby měl svatou trpělivost s jejich neduhy a vrtochy. Vím, má zlatá přítelkyně, že vás to všechno někdy už přemáhá.“

Baruška udělala utrápenou tvář a několikráte přikyvla hlavou:

„Je to také krušné postavení; kdo to nezná, nikdy by tomu nevěřil.“

„Snad by byl pan hrabě přece udělal lépe, kdy by se byl v čas oženil, ačkoliv ještě nyní nemá zmeškáno. Co je to všechno platno, žena jest přece jen žena,“ jedním dlouhým proudem vykládala paní Hametová, ani nepozorujíc, jak Baruščina tvář brunatněla, že konečně měla stejnou barvu se šátkem na hlavě.

„Co že jste pravila, paní?“ zvolala chvějícím se hlasem a namáhajíc se, aby z rozhoupaného sedadla vstala. „Oženiti? Ne, ne, paní, z toho nebude nic. To já dobře vím, že on vlastně na to stůně a že jej k tomu mnoho lidí stále navádí; ale do toho mám také já co mluvit, a pokud budu na živě, neuvidí svět žádnou hraběnku Radoslavovou.“

Vzchopila se a ostrým krokem přistoupila až k paní Hametové.

Ta už spokojena s projevem, k němuž byla dala podnět, nepřála si té chvíle žádného hlučnějšího Baruščina výstupu a ujímajíc ji za ruku pravila měkkým, chlácholivým, důvěrným hlasem:

„Vždyť já vím, jak to všechno jest . . .“

Ale Baruška vymknuvši svou ruku z její, rozhorleně vztýčila obě proti ní a přerušila její řeč:

„Že všechno víte? Nic nevíte. Sice byste přede mnou nikdy nepromluvila o jeho ženitbě. Já mu nepřekážím: ať užívá světa, jak se mu líbí; ať má milovnic, kolik chce a kde chce; vím, že je měl i má; ale ženiti se nebude, pokud já nezavru oči.“

„Jen se upokojte, milá přítelkyně,“ konejšila ji opětně paní Hametová; „vždyť tu nyní nejde o to, aby pan hrabě Radoslav skutečně se oženil.“

„Oč pak jiného by tu mohlo jíti?“ zvolala Baruška, prudce přecházejíc podle paní Hametové mezi oknem a dveřmi. „Přes tu chvíli musím se dověděti, že ta neb ona baroneska, ta neb ona komteska ráda by byla paní na Hosticích a že někleří lidé, kterým do toho pranic není, velice mají při tom na pilno. Teď prý zase z ústavu šlechtičen nějaká baronka ráda by vedla hraběte Radoslava k oltáři. Můj bože, co jsem já těch zamilovaných baronek a komtesek už přečkala; přečkám také tu poloviční jeptišku. Ta už nejméně to provede.“ A jen jen hořela.

(Pokračování.)

Nové písemnictví.

Dějepis a dějezpyt.

Gindelyho Dějiny českého povstání. Po přestávce osmileté, kterou způsobila dílem dlouhá choroba spisovatelova, vyšly tohoto díla dva svazky rychle za sebou. První svazek, jenž vyšel r. 1869, obsahoval počátky války třicetileté až do smrti císaře Matiáše čili do března 1619. Svazek druhý vyličuje osobnost Ferdinanda II., jeho volbu za císaře, volbu Fridricha Falckého v Čechách, běhy válečné a

různá vyjednávání r. 1619 a dílem až do jara r. 1620. Třetí svazek vede nás jednáními diplomatickými a vřavou válečnou až do osudné bitvy Bělohorské a ku podrobení vedlejších zemí českých jakožto k jednomu následku jejímu; připojeny jsou některé listiny dotud nevydané, a spisovatel slibuje, že i při dalších svazcích svých Dějin války třicetileté bude otiskovati důležité listiny objasňující některé vynikající otázky. Nynější dva svazky, kteréž oba nesou na sobě rok 1878, vyznamenávají se týmiž skvělými stránkami, které již v prvním svazku pojistily p. prof. A. Gindelymu místo mezi předními dějepisci evropskými, a o kterých šíře promluvíme v některém pozdějším sešitě Osvěty.

Tomkova Dějepisu města Prahy dotiskuje se svazek čtvrtý, jenž obsahuje dějiny politické, válečné i náboženské od smrti krále Václava IV. až do konce války husitské. Dle ukázek předčítaných ve vědeckých spolcích jest to vlastně historie česká (netoliko dějepis Prahy), propracovaná namnoze podrobněji, nežli dosud jinde se stalo; ovšemť tu také s konečným důkladem ukázáno, kterak důležité postavení toho bouřlivého času zaujímala Praha v zemi České, tak důležité jako nikdy před tím ani potom. Jestiť to nejslavnější doba v dějinách Prahy, kteráž nemohla se náležitě vylíčiti leč v rámci podrobných dějin celé země české. — S potěšením dodáváme, že proslulý spisovatel, jehož šedesáté narozeniny nedávno jsme slavili, pracuje o životopise *Jana Žižky;* oblíbilť si obzvláště tohoto národního hrdinu, i podařilo se mu postaviti jej do světla jasnějšího.

Palackého Dějiny národu českého byly v červenci t. r. dotištěny v novém vydání, jež způsobeno bylo po smrti slavného spisovatele, a jež neliší se od předešlého vydání než tím, že ku každému svazku přidán jest abecední rejstřík jmen a věcí, a ku prvnímu též podobizna a stručný životopis autora. Referent (— jenž sepsal životopis a sestavil rejstříky k tomu veledílu národní dějepravy — *Red.)* v závěrečném připomenutí vyložil důvody, proč v textu Palackého nic se neměnilo, ač někteří sobě přáli jistých změn.

Památky archeologické a místopisné počaly sešitem 1. dílu XI. vycházeti za nové redakce p. prof. *J. Smolíka.* Při změně redakce bylo ve sboru archeologickém k návrhu nastupujícího redaktora ustanoveno, že Památky mají vycházeti čtvrtletně v sešitech tříarchových, a že mají pěstovati především archeologii, zvláště aby bohaté sbírky národního Musea učinily se širším kruhům přístupnějšími v obrazech a popisech. Dle tohoto programu zřízen jest hned první sešit, jsa věnován nejvíce archeologii. Proti tomu ozval se u veřejnosti hlas toužící na to, že by se Památky měly spustiti více méně části místopisné. Nesrovnáváme se s touto výtkou. Předně místopis není dle programu vyloučen, a vyloučení jeho ovšem by se dalo sotva provesti již z té příčiny, že spisovatelů archeologických jest u nás nedostatek. Jest ovšem politování hodno, že sbor archeologický nemá tolik důchodů, aby mohl vydávati čtvrtletní sešity ne tříarchové, ale šestiarchové, do kterých by se vešla všechna archeologická i místopisná látka docházející k redakci. Dokud tato chyba napraviti se nemůže, nechť to historičtí topografové snášejí trpělivě, budouli Památky nějaký čas hlavně archeologické, tak jako dříve bylo archeologům snášeti, když

Památky byly hlavně místopisné. Předešlí redaktoři, jak p. řed. Zoubek tak i podepsaný, jsou historikové a méně archeologové, a poněvadž články přicházející od přispívatelů jsou též převahou historické, měly Památky po mnohá léta obsah nejvíce historicko-místopisný. V náhradu za to a ke střídání obsahu pokládám to já za štěstí, že p. Smolík — výtečný archeolog a nejlepší numismatik mezi Čechy — uvázal se v redakci a bude moci vlastní svou prací dáti Památkám ráz převahou archeologický, kterýžto ráz během několika let otevře světu archeologické poklady našeho Musea náležitou měrou, jak toho zasluhují.

Dudíkovy Dějiny Moravy dospěly v německém vydání k dílu osmému, v němž se vypisuje stav vzdělanosti lidu moravského mezi lety 1197—1306. Pilná tato práce v oborech dějepisných dosud málo prostudovaných obsahuje mnoho nového i zajímavého. Vrátíme se i k tomuto dílu ještě místněji.

Církevní dějiny Čech, jež vydává p. kanovník *Frind* v jazyku německém, pokročily letos již k dílu čtvrtému; vypisuje se v něm doba administrátorů arcibiskupství Pražského, t. j. od války husitské do r. 1561. Bohaté archivy arcibiskupský a kapituly Pražské obdržely v kanovníku Frindovi po dlouhém čase zas jednou pilného pořadatele a badatele. V době pohusitské jsou tyto písemné prameny hojnější a srozumitelnější nežli dříve, a p. spisovatel založil na nich tento čtvrtý díl výhradněji nežli předešlé svazky; pročež také ten díl obsahuje materiál vzácnější, ne již tolik pomatený staršími nespolehlivými skribenty a nedorozuměním věci. Avšak přílišný chvat, jejž jeví všechny spisy p. Frindovy, jakož i nedostatek přísné kritičnosti nedopouštějí, abychom ustali volati po dokonalém historikovi církve v Čechách.

Prof. dr. Kl. Borový vydal letos druhou knihu *Erectionum*, obsahující duchovenská nadání z let 1375—1388; a skoro zároveň od téhož spisovatele vyšel *Martin Medek*, arcibiskup Pražský, kdež vypisují se náboženské poměry v Čechách od roku 1581—1590 týmž pěkným a důkladným spůsobem, jako se to stalo za leta 1561—1580 v knize o Antonínu Brusovi. P. dr. Borový těmi pokračujícími publikacemi obojího druhu zdarně razí cestu k náležitému vzdělání církevní historie v Čechách: vydávání pramenů a zpracování jednotlivých partií, toť jsou nejlepší přípravy k tomu dílu budoucnosti.

Dr. Ant. Rezek, kterýž letos vydal důkladný spis o zvolení a korunování *Ferdinanda I.* za krále Českého, pilně připravuje vydání dvou důležitých kronik dotud tiskem nevyšlých, ač často již užívaných; vydá totiž nákladem Matice České *Paměti Dačického z Heslova*, které se týkají dílem Kutné Hory, dílem však i obecnějších příběhů; a pak nákladem dědictví sv. Prokopa druhý díl české kroniky *Beckovského*, který jest mnohem důležitější nežli díl první, jenž vyšel tiskem za života spisovatele r. 1700 pode jmenem Poselkyně. Díl druhý nyní k tisku chystaný sahá od r. 1526 až do věku spisovatelova.

Pramenův dějin českých, vydávaných z nadání Palackého, vyšel letos dílu III. svazek 1. až 3.; obsahuje rýmovanou kroniku *Dalimilovu*, a to původní text staročeský se všemi varianty, pak rýmovaný překlad německý ze 14. století, a prosaický překlad německý z první

polovice 15. věku. Obšírný úvod jest z péra p. ministra J. Jirečka, jenž všechny tři texty upravil k tisku. Nyní teprv máme pravého Dalimila, vydaného ze starých rukopisů největším dílem teprva nedávno šťastně objevených. Staročeský text vyšel také sám o sobě v příhodném malém formátě mezi Památkami staré literatury české, vydávanými Maticí Českou; i jest si přáti, aby také ve školách, kde Dalimil se čte, sáhlo se k tomuto Matičnímu vydání skutečného Dalimila, neboť staročeská forma v předešlých jeho vydáních pochází namnoze z domyslu Hankova.

Pozůstatků desk zemských roku 1541 pohořelých, jež vydává p. dr. J. Emler nákladem hr. J. J. Clama z Martinic, vyšel dílu II. svazek 5., kterým, jak se podobá, ukončen jest díl druhý. Celá ta záslužná publikace vypočtena jest asi na pět dílů.

Monografie Kolína a Turnova. P. *Jos. Vávra*, dříve profesor v Kolíně, nyní v Soběslavi, pracuje již pět let o dějinách král. města Kolína, jejichž první polovice (do r. 1618) vyšla letos, druhou pak hodlá vydati v příštích letech. Již z Památek jest známa mravenčí píle a badatelská svědomitost tohoto spisovatele; sloh pak jeho vyniká vzornou spořádaností, logickou promyšleností a lahodou skutečně nevšední, tak že s opravdovým potěšením vzal jsem do ruky jeho historii Kolínskou, ve které krom dotčených vzácných vlastností i to zasluhuje veliké chvály, že spisovatel co do rozvrhu a spracování látky obral si za vzor Tomkův Dějepis Prahy, a pokud minulost Kolína a prameny jeho dějin k tomu se hodí a dostačují, skutečně také tomu úmyslu dostál a jej provesti dovedl. Pojednalť dosud o minulosti Kolína ve třech oddílech, do r. 1419, odtud do 1526, a odtud do 1618, a v každém tom oddílu netoliko vypravuje zevnější příhody města pořádkem času, ale líči také zvláště vnitřní poměry města v souvislosti věcné, jakož jsou: správa městská, obyvatelstvo, výživa jeho, kostel, škola, místopis města atd.; i okolí města jest náležitě povšimnuto. Aby tato monografie mohla se nazvati všestranně dokonalou, k tomu dle mého mínění neschází nic než usnadniti v ní přehled a hledání; nad stránky náležejí nápisy, které by naznačovaly obsah a dobu (což v této první polovici jest opomenuto), a ku konci celého díla dlužno přidati abecední rejstřík jmen a věcí; též by bylo velice prospěšno, vykresliti a připojiti plán města a mapku okolí ze starší doby. Mimochodem připomínám též o té maličkosti, že domněnka vyslovená na str. 15. o původu jmena potoka Klejnarky neostojí vůči tomu, co p. Sedláček v Dějích Čáslavě str. 152. a 154. vynesl na jevo o Krejnaru; potok má nejspíš jmeno po mlýně Krejnarském (nyní Klejnarském), a mlýn snad po držitelích. — Pan *Justin Prášek*, profesor v Klatovech, počal v loni vydávati dějiny Turnova, kterých dosud vyšlo 8 sešitů; poslední sahá do dvacátých let 18. století. Rozmnožiti počet podrobných monografií knihou o městě tak památném, toť předsevzetí, kterému se jen těšiti můžeme; spisovatel pak má pěkný talent vypravovatelský, a kdy by byl sečkal, až by práce v pramenech byla ukončena a dílo v jeho rukou vyspělo, není nejmenší pochyby, že by dovedl úkolu svému pěkně dostáti. Ale podniku jeho, jinak zcela chvalitebnému, bylo na závadu, že — jak již z návěští na obálkách vy-

svítá — přikročil k vydávání spisu příliš záhy, dříve než měl zevrubný rozhled v pramenech a bezpečnou povědomost o rozsahu a obtížích díla svého. Již počet sešitův ukazuje, že snesl hojný materiál; jen že dokonalá monografie žádá více času, chvatem béře újmu jako každá dobrá věc. Podle toho, co se píše i mluví o značném archivu Turnovském, mohly tu dějiny 16. a 17. století vypadnouti úplnější. Také se spisovatel při vypravování drží pořádku toliko chronologického, letopiseckého, ač máme již skvělý vzor, jejž v Dějepisu Prahy postavil p. prof. V. V. Tomek, a jehož již následovali pp. Sedláček při Čáslavi a Vávra při Kolíně; historie Turnovská v posledních třech stoletích je takového zpracování také schopna. Chvalné zmínky zasluhuje, že obšírné toto vypsání dějin Turnovských se vydává nákladem ostrostřeleckého sboru v Turnově.

Českomoravská kronika Karla Vladislava Zapa, po jehož smrti se v redakci uvázal p. *J. J. Kořan*, dospěla již k sešitu šedesátému, v němžto se vypisují velmi důležité a vysoce zajímavé děje české od srpna roku 1618 až do března r. 1619; v text vloženo 5 vyobrazení. Českomoravská kronika jest dílo právem oblíbené; při jeho veliké rozsáhlosti a značné peněžité ceně (již posavadní sešity stojí přes 40 zl.) nelze utajiti žádost, aby zevnější úprava jeho — jmenovitě papír — veskrz dokonale vyhovovala *trvalému* a pohodlnému užívání.

Kniha bratrstva malířského v Praze. V Osvětě 1877 (1. č.) učinil jsem delší zmínku o bratrstvě malířském a jeho nejstarši knize, jejíž záznamy počínají se r. 1348 a sahají až do 16. století. Důležitější část té knihy otiskl již v minulém století Riegger. V loni spolčil se pověstný profesor Woltmann s Matějem Pangerlem a vydali ji ve Vídni úplněji. Woltmann neumí čísti starých rukopisů a česky nerozumí ani slova, za to však domnívá se rozuměti dokonale historii krasoumy v Čechách; naproti tomu Pangerl rozumí trochu česky, a jakožto profesor pomocných věd historických na universitě Pražské má uměti také čísti stará písma. Woltmann teda napsal učený úvod a poznámky o bratrstvě i o malířství v Čechách; a Pangerl opsal a otiskl větší díl textu, vynechav totiž ty částky české, které v knize nacházejí se také po německu nebo po latinsku; sic kdy by byl otiskl vše, vypadala by kniha příliš česká; obdrželť i při té své opatrnosti jen 4 strany německé, $4^1/_2$ strany latinské, a $17^1/_2$ strany české. Latinský a středoněmecký text vydal Pangerl tak, jak ho v potu tváře přečetl, neboť každý badatel má těm řečem sám rozuměti; ale český text opatřil zároveň svým německým překladem, tak jakž činí všichni ti vydavatelé pramenů, kteří češtinu pokládají za jazyk barbarský, jemuž badatel v české historii nepotřebuje rozuměti.

Několik měsíců později pp. Patera a Tadra vydali (v Praze u Otty) knihu malířskou znova, a to po prvé úplně beze všeho vynechávání, a předeslali také hojné kritické poznámky o vydání Pangerlově a Woltmannově. Dávno německá povrchnost a lehkomyslnost, která se přiodívá rouškou vědy, nebyla tak důkladně obnažena a na pranýř k veřejnému posměchu vystavena, jako v tomto spise dvou českých učenců. Ti dokázali především Pangerlovi, že on, ač má na universitě hlavně učiti čísti, sám dělá ve čtení chyby začátečnické, až k ne-

uvěření směšné; dále že se nezná ve střední němčině ani tak dalece, aby mohl bez hrubých omylů porozuměti čtyrem stránkám textu, i když ho písmenko za písmenkem přečetl; při čemž obojím zároveň ukázala se úžasná nedbalost, která zápasíc s němčinou, lenovala si podívati se do souhlasného a srozumitelnějšího textu českého, a nemohouc přečísti některé slovo, nevzala si na pomoc starý otisk, kde Riegger dávno a bez profesury to již přečetl. A což český a latinský text, těm bylo teprva běda v rukou Pangerlových! Kulháli však jeho praktická známost těchto jazyků, pan profesor má tím větší mínění o svých theoretických vědomostech v jich filologii; vyhlašujeť slova: rada, host i sklo za německé, jež prý si Čechové od Němců vypůjčili, a když latinským skráceninám nerozumí a dostane z nich nesmysl, svádí vinu na písaře, že prý uměl špatně latinsky.

S učenostmi Woltmannovými zabývali se pp. Patera a Tadra málo; přece však způsobili čtenáři veselou kratochvíli, ukazujíce na hluboký důmysl Woltmannův, který na dvou stránkách jednoho listu ve vší opravdovosti tvrdí, jednou že holá brada na obraze jest známkou Němce, a po druhé že vousatá brada jest také známkou Němce; tak sice, že když sv. Václav na jednom obraze jest holobradý a na druhém s plným vousem, jest to vždy důkazem, že jeden i druhý malíř byl Němec.

K charakteristice pánů sousedů našich, kteří mívají na jazyku vědu a vědeckost, budiž podotčeno, že německá kritika dosud všude zúplna umlčuje spis Paterův a Tadrův, ač jest schválně psán německy, aby německému obecenstvu posvítilo se na ty vědecké kozelce, jež v Praze metají němečtí vědátoři.

Woltmann, hned jak Pangerl jal se produkovati ty kozelce, usiloval o to, aby jeho kamarád z té příčiny byl povýšen z profesora mimořádného na řádného; a podporoval ten návrh obratně tím, že prý on, Woltmann, jest způsobilý posouditi dokonalost Pangerlovu v paleografii, poněvadž prý Pangerl čte malířskou knihu, kterou Woltmann čísti neumí. Dosud ten návrh není přiveden ku konci, ale měl by se u ministeria popohnati přidáním spisu Paterova a Tadrova jakožto přílohy k žádosti Pangerlově za povýšení. Woltmann sám odchází z nevděčných Čech do Štrasburka, kdež jeho vavříny jsou již také známy, avšak jiné: objevilť tam před několika lety jednoho německého kamenníka, kterému přisoudil autorství jedné částky Zdrávasu.

Dr. Jos. Kalousek.

Literatura slovníkův.

Český fraseologický slovník prof. Kotta pravým jest nám obrazem zdravého a zdárného zrůstu, jakým se béře národnost naše: počátky skromné — rozvoj čím dále tím statnější. Podle prvotního rozvrhu měl se slovník Kottův směstnati v jediném díle, tak aby byl příhodnou rukovětí všechněm těm, kdo sobě v praktickém užívání češtiny nevždy hned radu vědí a v obsáhlém díle Jungmannově po ní se obhlédati nemohou. Měl to takořka býti slovník Jungmannův na příručnou míru uvedený, ovšem že podle postupu, jakýmž se jazyk náš od let třicátých

rozhojnil i zdokonalil, rozšířený a jmenovitě poučením mluvnickým opatřený. Starší doba jazyka, která u Jungmanna velmi nedostatečně jest zastoupena, i u Kotta měla zůstati v postavení druhořadném. Ale sotva že několik sešitů vyšlo, již bylo pozorovati odchylky od prvotního rozvrhu. Staviva čím dále, tím více přibývalo; obor pomocníkův pořád více se rozprostraňoval, a příspěvky jejich zabíraly a vyčerpávaly pořád četnější spisy se všech dob. Prof. Kott se viděl nucena, rozstřihnouti úvazky, kterými sám úkol svůj v úzké rozměry byl spoutal, a dílu svému dopustiti zvůli, jaká se mu samoděk vnucovala. Takovým během se z příručného jednoho svazku stanou tři svazky rovné velikosti, a ze slovníka češtiny středno- i novodobé vyvine se slovník veškerého jazyka českého od dob nejstarších až po nejnovější jeho stav. Jakkoli dílo Jungmannovo navždy zůstane základním, k jehožto bohatým zásobám zpytatelé češtiny rádi budou bráti útočiště, drahně poučení z něho berouce: nicméně slovník Kottův v osnově, jakovéž ponenáhlu nabývá, v přemnohých příčinách rovnou sobě bude osobiti prerogativu. Ano, jestliže dílo Jungmannovo jest jako mohutným kmenem, tož Kottův slovník bez nadsazování můžeme nazvati bohatě rozvětvenou korunou, ze kmene toho vyrostlou.

Není nás tajno, že nepředvídaným tím rozvojem v Kottův slovník vešla jistá nesouměrnost. Prvotiny zajisté jsou stručnější i obmezenější, a v tom, co podávají, nemohou se rovnati pozdější úpravě. Ale neshoda tato snadno se vyrovná dodatky, kterých jistě poměrně více bude, nežli kolik jich shledáváme v pátém kvartantu Jungmannově.

Vedle Kottova díla vydařilo se několik jiných slovníkův, kterýmiž se čeština porovnává s jinými jazyky evropejskými. Všecky vyšly z potřeb praktických. Tu nejprvé jmenovati sluší *Rankův slovář rusko-český* jakožto jediný posud podnik ke sblížení s jinou řečí slovanskou.

Dáleji připomenouti třeba dva *slovníky anglicko-české.* Jeden z nich povstal za Atlantikem, v nové vlasti valného počtu krajanův našich, kterým nutno jest, aby se snadně a rychle naučili angličině, jakožto obecnému prostředkovadlu v obcování severních Amerikánův. S odhodlaností, která jest důkazem, jak se Čechové dovedou vpraviti v odvahu amerikánskou, *Karel Jonáš* vzal na sebe úkol, aby potřebě té zjednal pomoc. Slovník jeho vesměs nese na sobě ráz praktický, podávaje slova, která v životě jsou nejnutnější, přikládaje k nim česká vysvětlení dopadná a příhodná, nad to pak připojuje výslovnost spůsobem nejočitějším, totiž prostým jí vypsáním českými písmenami.

Jiného spůsobu je slovník anglicko-český, jejž profesor na českém státním gymnasium v Budějovicích, *V. E. Mourek,* sestavil. S potěšením můžeme vyřknouti, že jest to práce velmi pečlivá, úpravná, a ať z krátka díme, po anglicku solidní. Prof. Mourek se zralou úvahou ku každému anglickému slovu přidává slova česká, která smysl jeho zobrazují. Kdokoli se kdy pokusil, aby oba jazyky v jakémkoli rozměru spolu porovnával, jistě že shledal nemalé nesnáze, které se zavalují u vyjadřování českém toho, co slovem anglickým míněno. Angličina od ustálení svého požívala vzácného štěstí, že v ní psali mužové vznešeného důmyslu, jako Shakespeare, Milton a celá četa jiných, jim aspoň poněkud podobných; že ji pěstovali filosofové, dějepisci i stát-

níci nejen písmem, ale živým slovem; že podnikaví synové Albionu po celém oboru zemském s mocí britickou šířili i jazyk svůj; nad to pak nade všecko, že angličina s touž soběhrdou, ničím nematenou samostatností se rozvíjela, jako moc státu anglického. I není divu, že podivný ten jazyk, kterýž v porovnání s jinými jazyky arijskými vypadá jako beztvarná snůška různorodých živlův, právě tímto odmetáním forem organických a nahrazováním jich obraty, praktickým rozumem poskytanými, jakož i ochotným přijímáním cizích slov, vnitř i vně vyvinul se bohatěji a všestranněji, nežli kterýkoli jiný jazyk evropejský. Dostatečně znám jest vliv, jakovýž na vývoj němčiny mělo, ba posud má překládání spisův anglických, a co práce stálo učence německé, aby věrně podali všecko to, co se čte ve spisech anglických, ačkoli germanský základ angličiny dosti jest blízek němčině! Tím větší překážky namítají se překladateli a ovšem slovníkáři česko-anglickému. Všecko to uvažujíce, rádi uznáváme šťastnou píli, s kterou prof. Mourek dovedl překonati obtíže tak veliké a zádrhle tak trnité a uzlovaté.

Snadnější úkol připadá slovníkáři *česko-francouzskému*, jelikož frančtina dávným stýkáním se světem německým i slovanským oběma stala se duchovně příbuznější. I tu učiněn u nás pokus. *Kašpar Faster* uvázal se v sestavení slovníka česko-francouzského a francouzsko-českého. Oba podniky jsou celkem již před rukama. Pohříchu, že jim plnou měrou nemůžeme vzdáti tu chválu, která pronešena o podniku Mourkově. I neváháme se vyřknouti, na čem se rozpaky naše zakládají. Slovník česko-francouzský, jenž vyšel nejprvé, jest rozhodně slabší práce, nežli vrstevník jeho, o dvě léta tuším mladší. Výkladu slov českých na francouzsko nevěnována v něm dostatečná péče a tuším i znalost. Toť na nejednom místě se jeví i pouhým již porovnáním obou slovníkův. Tatáž slova francouzská zčešťují se tu i tam jinak a nesouhlasně. Jeden příklad postačí. V č.-fr. *rozpěrák* přeložen: *traverse* a *traversin*, kdežto ve fr.-č. ke slovu *traverse* přistaveno slovo *příčka* a ke slovu *traversin* slovo *rozporka*. Co z toho je pravé? Mimo to do č.-fr. přijato množství slov, která ve vzdělané mluvě, neřkuli ve spisech, nikde se nevyskytají, nad to pak ani v celém oboru jazyka českého známa nejsou. Maně ukazujeme v tom na str. 272, kdež je několik takových výrazův, jako na př. *šmouha*, *šmoura*, *šmouliti*, *šňophoun*, *špacír*, *špácie*, *špás* a pod. Nízké výrazy nalézají se v každém jazyku, ale žádnému skladateli příručného slovníka německého, anglického, francouzského atd. nepřipadne, aby je veň vkládal. Toť má příčinu, která velmi jest na snadě. Příručných slovníkův namnoze užívají lidé, kteří se rychle a bez rozsáhlých studií druhé řeči naučiti chtějí, bez rozvahy do hovoru berouce každé slovo, které se jim tam namane. Proto se do slovníkův takových neklade *veškeren* materiál jazyka, nýbrž jen jistý výběr, a slova sprosťáckým kruhům vlastní ovšem zůstávají vyloučena. A toho šetřiti jest i v českém slovníku. Nechť se jen pováží, v jakém svízeli by se ocítl Francouz, jenž by, uče se česky, v slušné společnosti užil fráse, kterou na str. 200 přeloženo francouzské *se moquer de quelqu'un!* Ve velikých slovnících najdou se ovšem i slova nízká, i musí se jim tam místo dáti, jelikož patří ke skladu jazyka; ale tam se podle obecného pravidla

zřetelně co nízká označují, aby se určitě povaha jejich znala. Slovník francouzsko-český i v tomto i v jiných ohledech je dokonalejší a protříbenější, tak že zřejmě viděti, kterak spisovatel, byv na šeredy ty upozorněn, opustil způsob, jenž českému jazyku nikterak k ozdobě býti nemůže. Doufáme, že i část č.-fr. při nejbližším vydání šetřiti bude všech ohledův francouzské uhlazenosti.

Rozepsavše se již o slovnících, promluvíme několik ještě slov i o podniku statečného veterána našeho *Jakuba Malého*, totiž o *Malém slovníku naučném*. Monumentální konversační slovník český, kterýž společnou prací spisovatelův našich před několika lety šťastně dokonán, nachází se sice v tak četných rukách, jako se málo kterému spisu českému dostalo. I zdálo by se snad, že nyní již vydávání menšího podobného díla jest zbytečné. Ale toť jest omyl. *Malý slovník naučný* jest dílo samostatné, kteréž s oním velikým, při vší příbuznosti úkolu, nikterak není shodné, nadtož totožné. Odlišuje se od něho především větší úplností, jelikož nejedna věc, ježto náhodou ve velkém Sl. N. zůstala opominuta, našla tu probrání, nad to pak všecky předměty vážné, které od té doby, co jednotlivé díly Sl. N. byly vyšly, v živém ruchu evropejského života i bujného vědeckého pokroku na povrch se vynořily i průchod sobě zjednaly, v menším slovníku náležitého nabyly uvážení a vypsání. Tím se Malý slovník již sám sebou ukazuje býti doplňkem velice důležitým slovníka velkého. Ale nad to i v spracování jednotlivých rozprav provedena jiná methoda, která vyniká již tím, že všecky rozpravy pocházejí z péra jednoho, zpracovány byvše od redaktora podle jednotného plánu, kdežto ve velkém Sl. N. psány jsou od nejrozličnějších spisovatelův a tudíž ovšem na sobě pronášejí nejen povahu rozmanitých osobností literárních, ale nad to i rozmanité spořádání a upravení. Při velikém díle tato nejednoměrnost nikterak není na závadu, anobrž ji spíše mezi ozdoby jeho počísti sluší: v menším však právě větší stručnost a jednolitost k hledání sama sebou jest výhodou. Připomenuli jsme okolnosti tyto hlavně proto, aby se vyvrátily náhledy pohříchu dosti rozšířené, jako by menší Sl. N. byl prostým kratším opáčením velikého. *Jos. Jireček.*

Přírodní vědy.

Nejpotěšitelnějším zjevem na poli české literatury přírodovědecké jest *J. Krejčího Geologie čili náuka o útvarech zemských se zvláštním ohledem na krajiny československé.* Veliké dílo toto, psané dle nejnovějších výzkumů na poli geologie, paleontologie, a pokud se věci týče, i dle moderní soustavy zoologické, předčí nade všecky cizojazyčné spisy druhu podobného tím, že upraveno našim poměrům domácím. Ponechávajíce sobě podrobný rozbor na dobu, kdy se nám dostane celé dílo do rukou, zmiňujeme se na místě tomto, že dosud důkladně ano vzorně pojednáno o všeobecných fysických vlastnostech země, kde vylíčeny spůsobem každému laikovi srozumitelným především domněnky o původu země, o vzduchu a povstávání větrů, o vodě a činnosti její skalotvorné. Po stati o výjevech sopečných podává nám spisovatel rozdělení a zeměpisný přehled sopečných hor s vyobrazeními některých

památných krajin sopečnatých. Hlava o slohu kůry zemské seznamuje čtenáře s minerály, z nichž skládají se horniny, a s rozdělením útvarů zemských. V specielní části pojednáno nejprvé o prahorách, při čemž vzat hlavně zřetel na prahory v Rakousku a v zemích československých. V následujícím odstavci o prahorách vypsána povaha útvaru silurského; všeobecný obraz siluru, jeho rozdělení, výpis význačných zkamenělin a posléze zeměpisné rozdělení útvaru toho, uvádí čtenáře v líčení siluru českého. Tu především setkáváme se s množstvím průřezů geologických z rozličných krajin českých a s bohatě illustrovaným seznamem význačných zkamenělin jednotlivých vrstev. Kratičký popis siluru, v jiných zemích rakouských spoře se objevujícího, a siluru v ostatních zemích Evropy a Ameriky, jakož i pojednání o vyvřelých horninách za dob silurských, ukončují stať tuto. Podobným směrem vedeno vypisování útvaru devonského v Německu, na Moravě, v Slezsku a jiných zemích rakouských. Veliké rozšíření geografické, ráz, jakož i přebohatá fauna a flora útvaru kamennouhelného vyžadují obšírnější líčení, jež také podáno v díle Krejčího ve statích o kamenném uhlí v Čechách, na Moravě, ve Slezsku, v okolí Krakova, v Alpách a uherských zemích.

Archiv pro přírodovědecký výzkum Čech. Třetí svazek tohoto velikolepého podniku vědeckého v Čechách obsahuje velmi potěšitelné výsledky bádání českých přírodozpytců. Botanická část tohoto dílu obsahuje: *Dr. Lad. Čelakovského Prodromus květeny české, část III.* Podán tu soustavný popis rostlin prostoplátečných (Eleutheropetalae) dle velmi změněné soustavy Endlicherovy. Shledáváme zde především zcela nové a zajisté šťastné rozdělení rostlin křížatých, z nichž se mnohým rodům dostalo patřičného místa v systematice rostlinné (Stenophragma Čelakovský), jiné zase, až dosud neprávem rozštěpené ve více rodů, sloučeny v jeden jediný (Dentaria s Cardamine). Podobné změny staly se i s rody v řádu silénkovitých. Velikou ale zásluhu získal si spisovatel o nesnadný rod Rubus (ostružník); ze všech v Rakousku a Německu užívaných květen musí se Čelakovského „Prodromus“ považovati za jedinou knihu, v níž druhy rodu toho — nade vše mnohotvarého — správně jsou pojaty a dle toho i vyznačeny. V novější době mnoho a mnoho psalo se o ostružníku, a každý badatel snažil se co možná nejvíce druhů stanoviti, což ovšem vedlo k nesčíslným zmatkům. Ale časem se ukáže, že omezení druhů řečeného rodu jest nejsprávnější, jak je Čelakovský provedl. — Svazkem třetím ukončeno jest Čelakovského dílo o cévnatých rostlinách země české; tím poskytnut nám obraz flory, jakým honositi se může málo která ze sousedních našich zemí.

Zoologické oddělení III. dílu *Archivu* obsahuje dvě práce, z nichž jedna dosud jen v německé řeči vyšla. Jest to *Bohuslava Hellicha: Die Cladoceren Böhmens.* O korýších země české u nás dosud nejvíce se psalo; práce Fričovy, Fričova a Nekutova, a pojednání Kurzova razily cestu k sepsání spisu přítomného, jenž nejvíce přispěl ku poznání Cladocer (perlooček) českých. Spisovatel rozdělil dílo své na dvě části: ve všeobecné stati mluví o povšechných vlastnostech řečených zvířat, jež v části druhé systematicky, a to důkladně, dle skupin, rodů a druhů vyličuje. Porovnávaje pak fauny Cladocer jiných

zemí evropských, pojednává o zeměpisném rozšíření perlooček; z přehledu konečného jde na jevo, že v Čechách přichází 96 druhů, v Norsku 86, Dánsku 75, Německu 70, v Anglii 52, Rusku 32 druhy Cladocer. Žádoucno jest také, abychom se na konci českého vydání setkali se synoptickým přehledem rodů a druhů, což značně napomáhá při určování jich. To hlavně z té příčiny vytknouti dlužno, ježto obrázková část práce Hellichovy nikterak neodpovídá stránce textové. Shledáváme zde sice výkresy některých druhů zcela nové, jež bychom marně hledali v jiných spisech cizojazyčných: avšak celkem jest vyobrazení nepoměrně málo, čímž znesnadněno poznání jednotlivých druhů. V přírodních vědách známa jest zásada, že dobrý výkres napomáhá více k názoru, než sebe lepší popis. V tomto ohledě nejvíce prospívá ve spisu Hellichově část o čočkovcích (Lynceidae).

Stonožky země české od F. V. Rosického jest práce, v níž spisovatel po víceletých studiích líčí zvířenu u nás až dosud úplně zanedbanou. Ve všeobecné části vypisuje se povšechná ústrojnost stonožek, se zvláštním zřetelem na ústroje zevnější, pro určování druhů důležité; v stati specielní pojednáno o řádu stonožek (Chilopoda), z nichž v Čechách objeveny dosud 4 rody s 9 druhy. V druhém řádě mluví se o mnohonožkách (Diplopoda), jež se rozdělují na 8 rodů s 21 druhy. Popisy rodů a druhů jsou pro poznání zvířat jasné, k čemuž ještě více napomáhají připojené dřevoryty. Literatura o stonožkách jest v nejrozmanitějších jazycích a po rozličných časopisech roztroušena, tudíž obecenstvu českému nepřístupna; spisovatel „Stonožek českých“ sebrav svědomitě veškery o předmětu tomto jednající spisy, podal nám faunistický obraz řečených členovců, za nějž mu v každém ohledu jsme povděčni. Naproti tomu bylo by rovněž záslužno, kdy by byl ve všeobecné části více přihlížel k vlastnostem anatomickým, jak toho moderní zoologie vyžaduje; tím by byl také vyplnil mezeru, nutkající nás, že se v příčině této musíme opět obraceti k literatuře cizojazyčné.

Geologické oddělení Archivu zastoupeno jest prací *dr. Ant. Friče: Studien im Gebiete der Böhmischen Kreideformation. II. Weissenberger und Malnitzer Schichten.* Jest to pokračování spisu o Peruckých a Korycanských vrstvách, uveřejněném v I. svazku Archivu. Spis ten rozdělen ve 3 statě; v první vylíčena všeobecná povaha zkoumaných vrstev, z čehož jde na jevo, že Bělohorské vrstvy odpovídají asi spodnímu Turonu ve Francii a že obsahují zkameněliny, jež se objevují v Craie chlorité. O vrstvách Malnických dosud s jistotou nedá se říci, zda mají jakýs aequivalent v křídových útvarech francouzských a anglických. V druhé části řečeného spisu podány popisy jednotlivých nalezišt ve vrstvách Bělohorských a Malnických, s udáním hornin a zkamenělin pro jednotlivé krajiny význačných. Posléze připojen kritický illustrovaný seznam uvedených zkamenělin.

Jako se stal silurský útvar český předmětem téměř půlstaletého bádání francouzského učence Jáchyma Barrandea, tak zase věnována útvaru křídovému veškera pozornost našich domácích geologů a paleontologů. V I. svazku Archivu pro přírodovědecký výzkum Čech podal *J. Krejčí* spis o všeobecné povaze, rozšíření a rozdělení útvaru toho, *A. Frič* pak založil studia svá na jednotlivých vrstvách zvláště. Jak

již výše praveno, zpracoval až dosud vrstvy Perucké, Korycanské, Bělohorské a Malnické i pracuje nyní o vyšších pásmech křídových. Veškeren ale útvar křídový poskytuje svou zvláštní a bohatou faunou a florou předvěkou bohatý materiál k bádáním specielním. Tak povstalo až dosud několik monografií o vymřelé fauně křídové. *Frič* vydal 1867 ve spisech král. české společnosti náuk monografii o racích rodu Callianassa, později (1872) se *Schlönbachem* uveřejnil dílo o hlavonožcích českého útvaru křídového a v nejnovější době posléze uveřejněny opět 2 monografie o vymřelé fauně křídové. Jsou to *Fričovy* ryby a plazi a *Novákovy* mechovky (Bryozoa).

Dr. Ant. Fritsch: Die Reptilien und Fische der böhmischen Kreideformation (s 10 lith. tabulemi a 66 dřevoryty). O obratlovcích českého křídového útvaru psal již dříve Reuss; snešením ale obsáhlého a namnoze dobře zachovalého materiálu v době novější — hlavně pracemi přírodovědeckého výzkumu Čech — bylo dr. Fričovi možno, aby založil nové a důkladnější studie jak o rybách, tak i o plazích křídových. Tím značně rozmnoženy a zdokonaleny známosti naše o zvířeně této, ježto jednak starší a z velké části mylné náhledy opraveny, jednak také poznány druhy pro český útvar křídový zcela nové. Tak sloučen Reussem stanovený rod ještěrů Aptychodon s Owenovým *Polyptychodon*, poznaný tak po struktuře zubů. V objevené holenní kosti z lomů vápenných u Holubic stanoví spisovatel nový rod ještěrů křídových, *Iguanodon* (?). — Velmi bohatá byla za dob křídových v Čechách fauna ryb; vypočteno tu 36 druhů ryb žralokovitých z rodů nejrozmanitějších. Z těch zvláště zajímavá jest *Chimaera furcata Fr.* z opuk Bělohorských. Skelnošupinné ryby (Ganoidei) vykazují 13 druhů. Zvláštní pozornosti zasluhuje nově upravená ve své ústrojnosti a pro systematiku ryb tak důležitá *Macropoma speciosum* a nový druh *M. forte.* Z kostnatých ryb popsáno rovněž 13 druhů, z nichž pěkných popisů dostalo se druhům *Halec Sternbergii*, *H. Laubei Fr.* a *Alosa bohemica Fr.* Výtečně provedené kresby jak na kameně tak i v dřevorytu jsou nemalou ozdobou celého díla.

Ve spise *Beitrag zur Kenntniss der Bryozoen der böhm. Kreideformation* *) nám *Ot. Novák* po několikaletých studiích podává přehled až dosud známých mechovek křídových, jichž jednak se mu dostalo z prací přírodovědeckého výzkumu Čech, a jež jednak sám také sebral. Řídí se rozdělením křídového útvaru, jak je navrhli Krejčí a Frič. Ze všeobecné části dovídáme se, že mechovky v útvaru našem nejvíce jsou rozšířeny ve vrstvách Korycanských; Kamajk u Čáslavi, okolí Kolína, Zbislavi, Velími a Zehušic poskytly spisovateli nejlepšího materiálu. Bělohorské vrstvy jen málo obsahují druhů a rovněž tak Malnické. Za to bohaté na mechovky jsou vrstvy Jizerské z okolí Choroušek a Velkého Újezda. Nápadné zajisté jest, že zemné hlíny vrstev Březenských, na foraminifery tak bohaté, neposkytly až dosud ani jediné mechovky, což platí též o vrstvách Chlomeckých. Takž nalézáme ve spise přítomném popsaných 45 druhů mechovek, z nichž náleží 25 druhů kruhoústým, ostatní oružnatým (Chilostoma).

Dr. Fr. Vejdovský.

---

*) Denkschriften d. kais. Akademie in Wien 1877.

Literatura technická.

Rok 1870 jest počátkem technické činnosti literární u nás *); tehdy totiž vydal *Dušánek* specielní spis o *bessemerování* t. j. o výrobě ocele dle methody Angličana Bessemera. Spis Dušánkův jest důkladnou studií o tomto předmětu a výsledkem praktických zkušeností i cest, jež spisovatel konal po Rakousku, Švédsku a Vestfálsku. Ačkoliv technické dílo sepsané před osmi lety, má v naší rychle žijící době již dosti ctihodné stáří, mají přece číselná dáta a praktické zásady uvedené v Dušánkově spisu posud svou cenu, a musíme vůbec uznati, že dílem o bessemerování byla technická literatura naše v každém ohledu důstojně zahájena.

Druhý český spis technický pak skvěle ukázal, co *může* býti vykonáno i v našich nepříznivých poměrech. Máme na mysli velké dílo *Hořovského: O spůsobách dobývání kamenného uhlí*, vyšedší r. 1876 nákladem soukromým.**) Podrobnější úsudek o tomto díle ostavujeme si na podruhé, podotýkáme jen — a není to planou frásí — že spis Hořovského důstojně staví se vedle nejlepších cizích děl o tomto předmětu. Příznivé kritiky o něm dočtli jsme se i v odborných listech německých, jako zejmena v Österr. Zeitschrift für Berg- u. Hüttenwesen. Úprava díla jest v skutku skvělá a obsahu důstojná. Ku konci připojen slovník hornické terminologie v jazycích: českém, ruském, polském, německém, anglickém a francouzském, kterýž slovník vyšel též o sobě a jest každému odborníku pomůckou veledůležitou.***)

Zpráva širší komise vodární k radě královského hlavního města Prahy a *Zpráva užšího odborního komitétu v příčině zřízení nové vodárny pro královské hlavní město Prahu* zovou se dvé publikace vyšlé r. 1877 nákladem obce Pražské. Obě jednají o otázce tak důležité, že netřeba jich dále odporučovati českým inženýrům. Četné tabulky připojené k druhému z obou spisů znázorňují všecky důležité části projektované vodárny, která má opatřovati Prahu vodou Vltavskou, v text pak zahrnut podrobný rozpočet na celou stavbu.†) Jak známo, děje se v poslední době zase vyšetřování o možném zásobení Prahy vodou pramenitou, i přáli bychom sobě, aby též o výsledcích těchto studií podobný referát byl podán u veřejnost. Bylo by vůbec žádoucno, aby větší práce veřejné ještě *před* svým provedením předloženy byly odbornému obecenstvu (pouhé výstavy plánů k tomu obyčejně nestačí);

*) Spisy jako Preslova technologie (1836—37) a Jöndlovo stavitelství (po prvé r. 1865) nenáleží do oboru spisů technických ve vlastním smyslu, nýbrž jsou spíše populárně poučnými.

**) Pokud nám známo, podnikl náklad p. Vondráček, majitel dolů v Mor. Ostravě. Čím řidší jest u nás v literatuře obětavost peněžní, tím většího zajisté zasluhuje uznání.

***) Zde dlužno zmíniti se též o starší práci podobného druhu, totiž o *Materiálu ku slovníku technologickému* od Vysokého (v Litomyšli 1861), kteráž práce přes některé své nedostatky zasluhuje většího rozšíření, než jakého se jí dostalo.

†) Veškery tabulky a velkou část textu reprodukovaly Zprávy spolku architektů a inženýrů v Čechách.

jest to nejlepší cesta, aby docíleno bylo výsledků relativně dokonalých a zamezeno bylo vznikání jisté apathie, která jinak snadně se zmáhá u veřejných záležitostech technických.

Letošního roku vydán v Příbrami tiskem a nákladem J. Kadečky spis s názvem *Příbramské doly na stříbro a olovo.* Jest to překlad německéko pamětního spisu vydaného r. 1875, když v dole Vojtěšském dosaženo hloubky 1000 metrů. Tento spis obsahuje mnohá zajímavá a důležitá dáta věcná a zejmena historická o největších našich dolech stříbrných. Kromě připojených map a tabulek nalézáme v čele knihy fotografii šachetního domu na Vojtěšce. Můžeme tento eleborát odporučiti všem odborníkům, které zajímá vývoj našeho hornictví, litujeme toliko, že český překlad *co do času* tak velice pokulhává za originálem. Tři léta jsou v životě technickém dobou velmi dlouhou.

Theorie zevnitřních sil trámů přímých počala vycházeti z péra osvědčeného theoretika prof. *Šolína.* Posud vydán pouze sešit první, avšak již z toho dá se souditi (o čemž ostatně pochybováno býti nemohlo), že i toto dílo bude psáno s onou logickou přesností, která charakterisuje Šolína co učitele i co spisovatele vědeckého.*) Sloh Šolínův jest prost všech ozdob, ale neobyčejně přesný, vlastnost to neocenitelná při odborech mathematických. Měliť jsme před lety příležitost, poznati prof. Šolína osobně co učitele, a tatéž průhledná — ač na pohled suchopárná — přesnost dikce, tatéž — řekněme — neomylnost v ovládání předmětu, jaká charakterisuje jeho přednášky, jeví se i v tomto spise jeho, za jehož vydání děkujeme čilé snaze spolku posluchačů inženýrství. Předmět jest tak důležitý pro každého výkonného technika — pokud neuváznul v poutech empirie — že s dychtivostí čekáme na pokračování.

Z toho, co jsme zde uvedli, jest patrno, že technická literatura naše co do počtu spisů jest ovšem posud velmi chuda, nikoliv ale co do jakosti jejich. Máme málo, velmi málo, ale za to, co máme, styděti se nemusíme. Pauca, sed matura. Bohatěji jsou ovšem zastoupeny vědy pomocné, jako mathematika, z kteréhož oboru díla soudu odborníkův ostavujíce, zmiňujeme se při této příležitosti toliko o Briotově *mechanické theorii tepla,* která převodem *Pšeničkovým* do naší literatury uvedena jest a o které v našich listech takměř zmínky nebylo.

Periodickou publikaci technickou máme ve *Zprávách spolku architektů a inženýrů v království Českém.* Časopis tento, vycházející čtyřikráte do roka, byl v posledních letech za redakce prof. *Salaby* a architekta *Schulze* značně zveleben i co do zevnějšku i co do obsahu. Nemůželi vyhověti *všem* požadavkům našim, nemůželi zejmena býti vlastním středištěm a zápasištěm českých techniků, neleží toho příčina v řízení časopisu, nýbrž v jeho podstatě samé co orgánu spolkového a co listu kvartálního. Pro přetřásání *denních* otázek technických (jichž právě nyní jest v Praze a v Čechách hojnost) hodí se ovšem toliko list vycházející mnohem častěji (asi jako Časopis českých lékařů). Uznáváme však vděčně, že v poslední době veškery důležité

*) Máme na mysli zajímavou serii článků ve Zprávách o trámech spojitých a pak arithmografii, která jest jaksi úvodem mathematickým k Theorii zevnitřních sil.

stavby naše ve Zprávách uveřejnění docházejí, jako ku př. projektovaná vodárna, nový kamenný most, studna na Malém náměstí, Jungmannův pomník (v sešitu nejblíže příštím) a j. v. Zdá se nám, že tímto spůsobem Zprávy nejlépe vyhovují svému účelu.

Literaturu průmyslovou a populárně technickou pěstují *Listy průmyslové*, vydávané redakcí Al. Studničky a v každém ohledu záslužné. Již před lety pokusil se prof. Studnička o vydávání podobného listu *), který však — tuším nedostatkem účastenství — zaniknul. Přítomný list prodělal za svého čtyrletého života již dosti rozmanitou a zajisté i dosti trpkou školu; že tím neutrpěl, ano že se stále zvelebuje, jest důkazem jeho životní síly a opravňuje nás k dobrým nadějím do budoucnosti. Jedna z hlavních obtíží při podobném časopise leží v různosti požadavků kladených rozličnými řemesly. Ovšem, že ku př. truhlář, čta článek o zámečnictví, čerpá tudíž třeba jen nepřímo i pro své řemeslo jistý prospěch, ale k poznání tomu nekaždý dospěje, a proto měří většina průmyslníků cenu takového listu dle počtu článků o svém vlastním řemesle. Že takto jen časopis velmi často vycházející může vyhověti všem požadavkům, jest na jevě; častější vycházení však umožní se pouze hojným odběratelstvem.

L. Hajniš.

Studie slovanské.

Před nedávnou ještě dobou činěna na samé Rusi výtka, že národ ruský horuje a bojuje za národy, o nichž více neví, než že jsou s ním stejné pravoslavné víry. Bylali tehdy výtka ta pravdiva, pozbyla teď vší podstaty; neboť při prvním pohledu na nynější ruch ruského písemnictví spatřujeme již značnou řadu důkladných spisů, věnovaných výhradně vzájemnému poznání národů slovanských a krom toho staví se nám před oči pěkná naděje do budoucnosti. Nejznačnějších v tom ohledu zásluh získaly si ovšem v řadě první jednotlivé slovanské komitéty v Petrohradě, v Moskvě i v Kyjevě, anyť v průběhu pouhých několika let utvořily na Rusi malou, téměř novou literaturu slovanskou, čímž zajisté na rozvoj všeobecné myšlenky slovanské mezi všemi třídami ruské společnosti velmi blahodárný vliv vykonávají. Nejčelnější pak zjev této činnosti jest vydávání *Slovanského sborníka* (Славянскій Сборникъ), jehož myšlenka vznikla v petrohradském slovanském komitétu r. 1875. Od té doby odevzdány vzdělanému ruskému a učenému slovanskému obecenstvu tři hrubé svazky jmenovaného sborníku, jež jsou skvělým důkazem dokonalosti ruských prací literárních v oboru slavistiky jakož i všeobecného rozkvětu myšlenky slovanské na Rusi. Daleko by nás ovšem vedlo, hojný obsah těchto tří objemných dílů rozebírati, musíme přestati na tom, abychom upozornili na tento i pro nás důležitý literární podnik novějšího ruského písemnictví. Slovanský Sborník jest dílo výhradně vědecké, obsahu pestrého a výběru vzorného. O každém národu slovanském podali přední spisovatelé vědy slovanské statě

*) Prvním pokusem toho druhu byl Časopis technologický, který vycházel v letech třicátých. O Průmyslníku a pod. netřeba se zmiňovati.

z různých oborů věd a utvořili tak dílo, jež by mohlo sloužiti za vzor všem dalším podobným podnikům literárním. Známá jmena: Lamanskij, A. S. Budilovič, Golovackij, Makušev, N. A. Popov, V. G. Vasilevskij a j. jsou bezpečnou zárukou výtečného obsahu. Z obsahu dílu prvního uvádíme zejmena článek Golovackého „Karpatská Rus", v němž spisovatel na základě svých mnoholetých bádání sestavil důkladný zeměpisný, statistický a historicko-ethnografický obraz ruské Haliče, severovýchodního Uherska a Bukoviny. Jakož kraj ten vůbec velmi málo znám jest, poslouží práce Golovackého zajisté výborně všem, kdož se o věc interesují. Kromě toho podal v témž díle o haličské Rusi článek J. Naumovič, a Matera studii „o položení uherských Rusů za řízení Štěpána Pankoviče." — Vzácným obohacením ruského „slavjanovědenija" jest objemný Píčův „Náčrtek politické a literární historie Slováků za posledních sto let." Článek ten již látkou svou těsně souvisí s dějinami a životem národa českého, a uvážímeli, že spisovatel pilně vylíčil poměry Slováků k Čechům a Maďarům, jakož i objasnil všecky důležitější zjevy slovenského vzkříšení, má práce ta pro nás tím větší zajímavost a důležitost. Budilovičovy „Črty ze společenské a národohospodářské statistiky Čech, Moravy, Rakouska a Slezska v posledních letech" sepsané roku 1873 dle domácích pramenů v Praze, jest jediná toho oboru práce v literatuře ruské, i netřeba snad ani šířiti slov o její užitečnosti. — Na slovo vzatý slavista V. J. Lamanskij obohatil Sborník „Historicko-literárními a kulturními náčrtky z dějin západoslovanské vzdělanosti XV., XVI. a XVII. věku." Lamanskij hned v předmluvě k této studii praví, že hodlá předložiti čtenářům řadu biografických statí o některých vynikajících činitelích literatury a vzdělanosti v Polsce, v Čechách, na Moravě, na Slovensku, v Horvatsku a v Dalmacii (Dubrovník v to počítaje). Práce ta není v díle prvním ukončena. — Článek „Položení raje v nynější Bosně" N. A. Popova vhodně doplňuje příslušné rozpravy záhy zemřelého A. Hilferdinga: jest sestaven dle nejnovějších pramenů jakož i dle vlastních zkušeností, jež spisovatel na svých cestách učinil.

Druhý díl Slovanského Sborníku věnován z velké části poznání přidunajských Slovanů, kteří v přítomné době na Rusi ovšem největší pozornost a interes k sobě obrátili. O Bulharsku nalézáme tu šest statí, z nichžto jmenovitě příspěvek bývalého generálního konsula v Ruščuku „O Bulharech při Dunaji" zvláštního zasluhuje povšimnutí. V statisticko-hospodářském ohledu podal spisovatel obraz Bulharska tak dokonalý, při tom i spolehlivý, jak se to prvé nikde ještě v ruském písemnictví nestalo. Článku tomu přisoudila kritika ruská i se stanoviska praktického velikou váhu. — Pojednání profes. M. S. Drinova »Болгарія наканунѣ ея погрома« věrně líčí položení Bulharů vůkolí Plovdivského, kdež jak známo nejzuřivěji řádila zběsilost turecká. Z ostatních drobnějších článků o Bulharsku znamenati sluší překlad autobiografie biskupa Vračanského Sofronija (1739—1810). Ze srbských dějin uveřejnil v témž díle pilný ruský slavista A. S. Budilovič „Črty ze srbských dějin"; v práci té vyniká jmenovitě odstavec pojednávající o historických svazcích Rusů se Srby zajímavostí a důležitostí pro další bádání. — M. Hórnikova rozprava o „Minulém desítiletí

Srbských Lužičanů“ v čas obrací pozornost ruské společnosti na opuštěný a nepřátelskými živly nejnebezpečněji ohrožený kmen slovanský. — Společně vědecký význam pro veškeré národy slovanské mají dvě statě; jest to především vědecký rozbor V. G. Vasiljevského „o dějinách Byzantie v XII. věku“ a Budilovičova stať „o literární jednotě slovanských národův.“

Třetí díl Slovanského Sborníka vyniká hlavně několika zajímavými články o Polsce, úkaz to v literatuře ruské zajisté utěšený; bylo by si jen přáti, aby články podobné byly psány vždy rovněž tak objektivně jako přátelsky, jak to spatřujeme v ostatních článcích o jiných bratrských národech slovanských. Každý upřímný Slovan s radostí uvítá zajisté vřele dvě statě polského spisovatele A. K. Kirkova: „Krakovská akademie náuk, náčrtek historicko-bibliografický“ a zprávu o známém ústavu jmena Ossolińských ve Lvově; jmenovitě první obšírnější rozprava svědčí o rozsáhlé znalosti v oboru voleného předmětu a podává čtenáři jasné světlo v nejpřednějším ústavu polské vědy. Kromě toho uveřejnil v témž díle prof. V. V. Makušev o Polsce dvě úvahy; v první líčí „společenské a státnické otázky v polské literatuře XVI. věku“ i podává na základě svých studií obraz polské šlechty, jejího významu a působení; druhý pak článek pojednává „o ruském vlivu na staropolskou literaturu“: sám název svědčí o obsahu. — Z ostatních příspěvků upozorňujeme ještě na třetí práci Makuševa: „Východní otázka v XVI. a XVII. věku,“ studii sestavenou hlavně dle pramenů vlaských, a na příspěvek Kačanovského „Srbské letopisy jako prameny pro dějiny jižních Slovanů v XIV. a XV. věku.“

Kromě těchto nejvážnějších příspěvků obsahuje Slov. Sborník ještě celou řadu drobnějších článků o veškerých téměř národech slovanských; tak připojena k dílu druhému „kritika a bibliografie“, v níž též některé české spisy došly náležitého ocenění (Tomkův Dějepis Prahy, Brandlovo Glossarium illustrans Bohemico-Moravicae historiae fontes, Emlerova Rukověť chronologie křesťanské). V díle třetím uveřejněná směs „Bibliografické poznámky“ P. A. Červjakovského obsahuje mimo jiné zajímavé drobnosti též překlad výtečných „Listów z Czech“ polského spisovatele A. Smorczewského. Pro odborníky nabývá Slovanský Sborník dvojnásobné ceny tím, že veškeré díly opatřeny jsou bedlivě sestavenými *rejstříky*, jakéž by při podobných a vůbec vědeckých spisech nikdy scházeti neměly. — Již z tohoto stručného rozhledu patrno, jak bohatý materiál k poznání slovanského světa podává Petrohradský Sborník, o němž s určitostí lze tvrditi, že veliký přinese užitek, dojdeli na Rusi ve čtoucím obecenstvu alespoň poměrného rozšíření. Každý, kdo se u věcech slovanských chce vzdělati, najde v tomto díle bohaté zřídlo krásných vědomostí, jež povzbuzují k ušlechtilým snahám a k nové, užitečné práci. *Ed. Jelínek.*

Drobné zprávy.

Z domácnosti. Obnovení české národní jednoty, svornosti a kázně učinilo znamenitý pokrok následujícím prohlášením, jež bylo dne 8. srpna t. r. uveřejněno: „*Vzhledem k vážnosti doby a obecnému přání lidu našeho, aby se v národě našem rozhostily svornost a mír, stalo se mezi důvěrníky všech poslanců posledními volbami sněmovními k zastupování politických zájmů národa zvolených, pro uvarování dalších mezi stranami sporů a zápasů zvláště volebních, dohodnutí takové, že jedna strana nebude stavěti proti druhé protikandidátů, anobrž že budou svorně navrženého národního kandidáta podporovati. Zároveň stalo se dohodnutí o tom, že všichni poslanci z království českého, kteří se zasazují o státní právo koruny české, o samosprávu království českého a rovnoprávnost národní, mají na příště k vůli společnému uvažování všech národu vážných předmětů opět vstoupiti v jeden společný klub státoprávní, v němž by se rozhodovalo o všech otázkách pro český národ, jeho státní právo, samosprávu a národnost zvláště důležitých, tak že by menšina byla vázána zachovávati usnešení většiny.*“

* *Spolky ve prospěch literatury české* již ve dvou čelných městech českých počaly svou činnost. *V Chrudimi* vydali zakladatelové spolku toto vřelé provolání ke svým spoluobčanům: „Literatura je drahocenným skvostem národa. Lesk její ozařuje nejen palác šlechtice a úpravnou domácnost měšťana, nýbrž i nejchudší chýžku vesnickou. V ní jsme všichni stejně bohati, stejně obdařeni a sbratřeni nerozlučným svazkem jazyka a ducha českého, skvoucího se v literárních výtvorech nejlepších synů a dcer národa. Literatura je nám zřídlem vzdělání a zábavy nejušlechtilejší, pevným štítem proti každému útoku na národní náš život kulturní a nejmocnější záštitou svobody a osvěty. Chraňme a podporujme ji, nebo tím chráníme a udržujeme vlastní bytí své. Připravujme jí volnou dráhu po všech dědinách českých, otevřme dokořán veřeje ducha a srdce svého k uvítání jejímu a popřejme jí stálého pohostinství v každé rodině české. Buďme jedinou rodinou vzhledem k ní, neznejme sporů, neznejme stran, budiž ona nám všem stejně drahou a vítanou. Abychom poskytli možnost k zevnějšímu sdružení se v podpoře literatury české, utvořili jsme spolek se sídlem v Chrudimi, jehož účelem jest její mravní i hmotná podpora. Jest třeba zejmena též spolkového spojení hmotných prostředků, aby se dostalo literárním podnikům dostatečné síly životní a nutného vniknuti do všech vrstev společenských . . . Zveme zejmena též veškeré spolky, společenstva a hromadné osoby, slavné obce, záložny a velké závody průmyslové v Chrudimi i v okolí Chrudimském, kterým dosud nebyla poskytnuta vhodným spůsobem možnost, by výdatnou svou podporu dopřály literatuře české též stálým odebíráním kněh, aby se súčastnily podpory té co členové ve spolku našem.“ — *V Plzni* přátelé vědy a literatury české rovněž důtklivě k obecenstvu promluvili: „Rodáci! Po drahnou dobu zmítán jest veřejný život národa našeho prudkým politickým bojem a odvrácena k nemalé újmě pozornost od pěstování

krásné literatury, a přece jest tato z božského nadšení setkané pouto, kteréž v bratrský spolek víže národy, skvělou pochodní zářící lidstvu na dráze pokroku k lepší budoucnosti, nepomíjitelným požitkem uprostřed vřavy povšedního měnivého života. Literaturou uvádějí se vznešené idey, vypěstované geniy, v širší obecenstvo a stávají se jeho majetkem, ba možno říci, že literaturou určovány bývají osudy národův, jí právě dopracuje se jednotlivý národ v kulturní historii svého významu. Nám bylo štědrou rukou osudu poskytnuto, zděditi po otcích svých drahocenný odkaz, z něhož jsme živili jiné národy, jmeno české skví se skvěle v dějinách člověčenstva, a doposud žije v našem národě kruh nadějných vyvolencův, určených k naší oslavě. Na obecenstvu českém jest, by vstoupilo v úzký styk k spisovatelům národním, aby těžilo ze spisův jejich a korunovalo šlechetné snahy jejich dobrým výsledkem, a jest již věru na čase, aby přestala doba, kde spisovatelé bloudili uprostřed svého národa, jemuž se zasvětili, nepoznáni co popelky postrkováni stranou, kde současníci svalovali povinnost na pozdější generace, uznati vynikající literáty. Řádné ocenění spisovatele obecenstvem, poznání jeho spisův jest tomuto pohnutkou zvětšené produkce a přispívá namnoze ku zdokonalení jeho, řádným oceněním svých národních spisovatelův ctí sebe národ sám. Na národu jest, aby vyrval své spisovatelé zhoubnému, ducha umořujícímu boji o materielní existenci, toto jedině však možná hojným rozebíráním spisův jimi vydaných, jen tím pak možno zvýšiti produkci spisovatelskou samu." — Věříme pevně, že spolek v Chrudimi a v Plzni nedá se žádnou překážkou více odstrašiti neb unaviti a že důstojný svůj úkol vytrvale bude prováděti: *kéž jen ostatní česká města rychle příkladu toho následují!*

* Spisovatel *Josef V. Frič* se pro nedostatek nakladatele odhodlal, soubor svých spisův vydati cestou subskripce, i zve tklivými slovy české obecenstvo ku předplacení prozatím na 12 asi desítiarchových svazků svých všelikých prací, v nichž pro rozmanitost střídati se budou dramata s básněmi, povídkami, feuilletony a vybranými články, a jež počnou vycházeti, jakmile se dostatečný počet předplatitelů přihlásí; měsíčně má vyjíti svazek. Předplatné, obnášející osm zlatých (kteréž se mohou zaslati buď najednou, neb z polovice a se závazkem odebrati celek), přijímá z přátelské ochoty firma J. Otty v Praze (Václavské náměstí č. 24), mimo to pak i každé řádné knihkupectví v Čechách i na Moravě. Jednotlivé svazky budou se mimo předplacení prodávati po 80 kr. Nelze nám ovšem než vřele přimlouvati se, aby hlas p. Fričův nebyl oslyšen!

* *O Karlovi IV.* připravují se tři nové české spisy, ku kterým zavdala podnět pětistoletá památka úmrtí otce vlasti, ježto se bude slaviti dne 29. listopadu t. r. Pan dr. *J. Kalousek* píše k té památné příležitosti stručný životopis a přehledné úvahy o nejdůležitějších kusích v činnosti a povaze onoho nejzasloužilejšího krále českého; spis ten, ač nevelký, bude obsahovati netoliko podstatné jádro toho, co dosud u nás o Karlovi psáno bylo, nýbrž i zajímavé výsledky badání nového, jež se usnadnilo prameny nově vydanými. — Ostatní dvě díla potřebují delšího času ku provedení svému. *Akademie křesťanská* připra-

vuje nádhernou publikaci, kteráž po výtce má podati obrazy a popisy krasoumných děl, vzniklých pod záštitou Karla IV. Myšlenka tato, v každém ohledu vhodná a šťastná, dělá čest Akademii křesťanské, a soudě dle sil k tomu volaných, bude provedení bohdá rovněž tak výtečné jako úmysl. — Pan P. *Jan Votka*, český spisovatel z obnoveného řádu jezuitského, procuje o rozsáhlém životopise Karla IV., a sice se stanoviska církevního a způsobem letopiseckým.

* *Nové dátum k nejstarší historii české.* Chronologie česká v první polovici desátého století jest dosud namnoze pochybná. Jediná určitá dáta dotud byla, že roku 928 Jindřich Ptáčník přemohl sv. Václava, a že r. 936 král Oto počal válku s Boleslavem bratrovrahem. Krom toho rok smrti sv. Lidmily i sv. Václava spočíval toliko na jisté kombinaci, a těmi čtyrmi dáty spravovalo se dle domyslu vše ostatní. Rok smrti sv. Lidmily vypočten z toho, že byla zardousena v sobotu 15. září, a 15. září připadl na sobotu r. 921, 927 i 932. Palacký po Dobnerovi přijal rok 927, a dle toho položil úmrtí Vratislava I. do r. 926; naproti tomu Tomek vzal rok 921 za rok smrti Lidmiliny, a to proto, že víme z legendy o velkých událostech mezi úmrtím Lidmily a vpádem Jindřicha Ptáčníka, na které dle jejich povahy byla by doba jednoho roku příliš krátká. Kombinace Tomkova nyní se úplně zjistila. V císařské knihovně Pražské nachází se kodex pod signaturou 12. D. 9, který po roce 1300 náležel abatyši Kunhutě, dceři krále Přemysla II. V té rukopisné knize jest napřed kalendář, a v něm v únoru při dni *Idus* stojí psáno: *„Anno dni. DCCCCXXI. obiit Wratislaus pater Sancti Wenceslai,“* t. j. dne 13. února 921 zemřel Vratislav, otec sv. Václava. Tento objev — učiněný v nedávných dnech P. Karlem Konrádem, katechetou reálného gymnasia v Táboře — znamenitěji objasňuje tehdejší situaci, než seč by pouhé číslo 921 zdálo se býti. Palacký dle své chronologie domníval se, že by Jindřich Ptáčník r. 928 táhl vlastně proti Drahomíři, a v tom že Václav ujal se vlády a poddal se králi německému. Tomek soudil jinak, a nyní již každý musí jemu dáti za pravdu. Poněvadž Václavovi při smrti otcově bylo 18 let, rozumí se, že nečekalo se na jeho dospělost 6 nebo 7 let, nýbrž snad jen asi 2 léta, tak jakž také Palacký přijímal; ale poněvadž Vratislav zemřel 13. února 921, následuje z toho, že Lidmila byla usmrcena 15. září 921 a ne 927, i že Drahomíř r. 928 již nevladařila, i také že Jindřich Ptáčník proti ní netáhl nýbrž proti Václavovi, který již zajisté delší čas panoval; a dále z toho následuje, že Václav nebyl ochoten platit Němcům, sic by byl král na něho netáhl nýbrž rád by byl přijal peníze bez výpravy vojenské. Vůbec zjištěné nyní dátum smrti Vratislavovy jest novým důvodem ku potvrzení toho, co prof. Tomek přednesl o povaze sv. Václava a co snažil jsem se šíře dolíčiti v Obraně toho knížete. — V témž kodexu položeno jest úmrtí Bořivoje I. na den 2. února a abatyše Mlady ke dni 9. února, ale roky udány nejsou a zůstávají neznámé. Bylo by záhodno, aby nekrology nalezené v několika kalendářích nově objevených vydaly se pohromadě tiskem. *Kalousek.*

Z ruské literatury. Slovanská válka na Balkánském poloostrově, jež vzbudila tolik vřelých sympatií v národě ruském k ostatním větvím

slovanským, povolala v život i nový beletristický a literární obrázkový týdenník: *Slavjanskij mir*, jejž vydává v Petrohradě *V. P. Turba.* Slavjanskij mir věnován zúplna účelu seznamovati Rusy s ostatními větvemi slovanského kmene, a proto jsou všecky téměř stránky jeho vyplněny dějepisnými, zeměpisnými, životopisnými a národopisnými články, jednajícími o jižních a západních Slovanech. Setkáváme se v něm s podobiznami a vřele psanými životopisy mnohých v poslední době vyniklých Srbů, Černohorců a Malorusů; z Čechů přinesl Slav. mir dosud Šafaříka a Pflégra Moravského. Dále seznamuje pilně své obecenstvo s typy různých větví slovanských, z jihu i západu, přináší obrazy a popsání zajímavých krajin a měst (mimo jiné i Pražské Hradčany), články o literaturách jinoslovanských (Ruská literatura u Čechův), překlady různých povídek srbských, bulharských, maloruských, zprávy o životě společenském — ku př. zajímavě psanou stať o tom, jak české besedy působily na rozvoj národního uvědomění u nás. Třeba Slavjanskij mir dosud nestál na vrcholi dokonalosti (zejmena v části obrázkové), jeví nicméně v každém čísle upřímnou snahu, šířiti vědomí slovanské mezi středními třídami naroda ruského, a volí k tomu obezřelé články snadno přístupné i méně učenému čtenáři. I cena je poměrně na Rus mírná (6 rublů ročně), tak že smíme právem v Slavj. miru vítati platného spolupracovníka v hájení a šíření myšlenky slovanské na Rusi.

* O válce slovansko-turecké v letech 1875—1878 vyšlo na Rusi dosavad neméně než 275 samostatných spisův a spiskův, nečítaje v to obšírné statě ruských žurnálů. Většina spisů těch vyšla v Moskvě. Ze zajímavějších popisů války uvádíme: Kníž. L. V. Šachovského *Dva pochoda za Balkany* a Nemiroviče Dančenka *God vojny.* „Dva pochody za Balkán" jsou skutečným líčením sběhlých se událostí válečných za výpravy ruské r. 1877 a 1878; „God vojny" je soubor feuilletonisticky psaných článků, jež N. Dančeko minulého a letošního roku zasílal z dějiště války Petrohradskému dennímu listu Novoje Vremja. Nemirovič znám je od mnoha let už jako dovedný feuilletonista a jeho popsání vojny oplývá zajímavým líčením krajin a povah, zábavnými episodami, dialogy, ač tytýž na úkor pravděpodobnosti.

* Russkaja istoričeskaja biblioteka vydala ve VI. díle za redakce P. A. Giltebranta *Pamjatniki polemičeskoj literatury v zapadnoj Rossiji*, zahrnující v sobě polemické spisy obsahu náboženského, zejmena jednání sněmu Vilenského r. 1509 a Kijevského r. 1640, pak Obranu unie, Palinodia čili Knihy obrany katolicismu, sepsané od mnicha Kopystenského; 14 poslání, připisovaných starci Artemiovi, odsouzenému na stohlavém sboru; konečně diariuš igumena v Berestu, Athanasia Filippoviče, popraveného od Poláků l. 1646.

* *M. A. Venevitinov* opatřil kritické vydání cestopisu igumena Danijila do Svaté země, jež vyšlo s titulem: „Choždénije igumena Danijila v svjatuju zemlju v načalě XII-go věka" (vydání archeologické komise Petrohradské). Cestopis tento líčí jednu z nejznamenitějších cest do sv. země, avšak byl až posud nedosti znám. Proto bude vítáno vydání jeho, jež učiněno jest na základě asi 50 známých dosud rukopisů.

* Sborník traktátův a konvencí, uzavřených Ruskem s jinými državami, jejž vydává v Petrohradě F. Martens, dospěl k dílu IV., v němž se uveřejňují diplomatické listiny, jednající hlavně o styku Ruska s Rakouskem po uzavření svaté alliance.

* Al. Smirnov počal vydávati *Očerki semejnych otnošenij po obyčnomu pravu russkago naroda*, jichž 1. díl vyšel nedávno v Moskvě. Aby důkladně objasnil praobytné formy ruské rodiny a nynějších jejích zbytků, připojil spisovatel i národní písně, skazky, „byliny“ a přísloví mimo přímá svědectví historická a bezprostřední nazírání v nynější společenský život národní. Smirnov velmi pilně sbírá pomůcky, a proto právem se očekává, že dílo jeho bude důkladné. Méně šťasten je v systemisování svých vývodů. Ve vydaném právě 1. díle mluví o sňatcích dobrovolných a nucených (únos a p.).

* Ruská císařská zeměpisná společnosť ujala se sbírání právních obyčejů národních po říši ruské. Za tím účelem utvořila se ve spolku zvláštní komise, jejímž předsedou je na slovo braný znalec národního právního života N. V. Kalačev. Komise záleží z mnoha odborných učencův i úředníkův a sekretářem jejím jest P. A. Matvějev. Jeho redakcí vyšel tyto dny 1. svazek *Sbornika narodnych juridičeskich obyčajev* jako 8. díl *Zápisek* společnosti ethnografické. Kniha rozpadá se ve 3 oddíly: právní obyčeje Rusů, právní obyčeje jinorodců a poznámky z oboru práva obyčejového. — V 1. části otištěny jsou hlavně obyčeje Rusů z gubernije Samarské; v 2. části právní obyčeje Lopařů, Korelců a Samojedů, pak poznámky o kirgizském soudě a zpráva knížete N. A. Kostrova o právním bytu Jakutův, mezi nimiž po delší již dobu se zdržuje. Zajímavo jest, že *Jakutové* podle jeho zpráv nepodléhají vlivu ruských kolonistů, nerusifikují se jako jiní Sibiřané, nýbrž že naopak Rusové přijímají tytýž obyčeje, ba i řeč Jakutův. V samém Jakutsku je řeč jakutská obecnou mezi všemi vrstvami obyvatelstva. — V třetím oddílu jest pojednání *Samokvasova* o rodinném životě v Kurském újezdě a připojen jest návod ku sbírání právních obyčejů.

* Prof. *Samokvasov* ve Varšavě jal se vydávati *dějiny ruského práva*, jichž první díl objímá dobu nejstarší až do nastolení Rurikova.

* Císařský spolek milovníků přírodoznalství atd. snesl se na tom, aby vydáno bylo album výstavy ethnografické r. 1867 odbývané a sice jako úvod k nové výstavě, která bude příštího roku uspořádána i má býti pokračováním a doplněním výstavy první. Účelem vydání toho jest, aby za hranicemi, kdež panuje křivé ponětí o první výstavě, nabyli pravého poučení o cílech a výsledcích jejích, čehož má se dosíci výkresy a tabulkami i vysvětlovacím textem.

* *G. A. de Volan*, známý svými publikacemi o Slovanech uherských, vydal nový podobný spis: *Maďjary i nacionalnaja borba v Vengriji.* Vykládá tu poměr plemene maďarského k slovanským národům uherským (Chorvátům, Slovákům i Rusům) a upozorňuje krajany své na neblahý osud sbratřených národů slovanských pod panstvím Maďarů, jež porovnává s podmaniteli Slovanů Balkánských. Pro vysvětlení poměrů národopisných připojena jest dobrá ethnografická mapa Uher.

* Na oslavu 300leté památky dobytí Sibiře od atamana kozáckého Jermaka vydá zeměpisný spolek ruský přehled veškeré geografické

činnosti o asijské Rusi, jenž bude obsahovati přehled všech důležitějších zeměpisných a národopisných výzkumů za uplynulá 3 století a pak úplný seznam ruských i jinojazyčných spisův a pojednání o asijské Rusi v nynějším jejím stavu.

* *Sravnitelnaja statistika Rossiji i zapadno-evropejskich gosudarstv* je název nového statistického díla, jež počal v Petrohradě vydávati *J. E. Janson.* Celý spis rozvržen na tři díly, z nichž prvý, právě vydaný obsahuje popis území ruského a statistiku obyvatelstva. Druhý díl bude zavírati v sobě přehled polního hospodářství, průmyslu a obchodu, a díl třetí bude věnován plodům duševní a mravní činnosti národa ruského — vše porovnávaje s výsledky v tom onom oboru u národů západoevropských.

* Od *Oresta Millera* vyšlo letos rozmnožené vydání spisu *Publičnyja lekciji*, jež poprvé vydány byly r. 1871; přidáno jest 6 rozprav z posledních let. Čtení Millerova jsou skutečnou literární historií z let popadesátých, vyjma práce dramatické. Celkem zaujímají 16 statí, v nichž pojednává se o všech představitelích ruské literatury, kteří vystoupili koncem druhého a počátkem třetího čtvrtstoletí našeho věku. Jsou tu zastoupeni Gončarov, Dostojevský, Pisemský, Někrasov, Ščedrin-Saltykov, Turgeněv a hr. Lev N. Tolstoj. Spisovatel, jenž čtení svá dojista doplní ještě úvahou o dramaturgovi Ostrovském, jedná právem o době těchto spisovatelů jako o době ukončené, neboť všichni nástupci různých směrů těmito jmeny zastoupených, nemohou se jim nikterak stavěti po bok; a sotva budou moci jednou tito veteráni ruské literatury tak spokojeně zavříti oči, jako bylo přáno Puškinu, Lermontovu, Žukovskému a Gogolovi v letech předpadesátých.

* *Památce N. A. Někrasova*, koncem minulého roku zesnulého, věnováno jest na Rusi množství statí ve všech velkých měsíčnících i některé spisy samostatné. Z těch vyniká nedávno vydaná dosti obšírná kniha *Někrasov* od A. Golubeva, obsahující úplnou biografii básníkovu, kritický rozbor jeho poetické činnosti s ohlasy všech úsudků, jež od jiných posuzovatelů o Někrasovu proneseny byly, pak úplný přehled časopiseckých zpráv o Někrasovu od let 1840, a konečně připojeny i básně, věnované Někrasovu po jeho smrti od různých ruských poetů. V čele spisu nalézá se výtečně provedená podobizna básníkova.

* *A. O. Žolkěvič* počal vydávati v Petrohradě *Novou ruskou encyklopedii*, jejíž právě vydaný díl první obsahuje písmenu A. Rusové nemají dosud svého Naučného slovníka; počal sice již podobný slovník v letech 1861—63 vycházeti, dospěl však toliko k dílu 6., načež podnik zastaven.

* *Sistematičeskij obzor russkoj narodno-učebnoj literatury* je název obsáhlého díla, vydaného nákladem „Komitétu gramotnosti“ (osvěty) při dobrovolném císařském spolku ekonomickém. Kniha tato, o níž pracovali odborní znalci ruské pedagogické literatury, obsahuje seznam takových spisů ruských, jež mohou být odporučeny národním učitelům, školám a těm, kdož soukromě se chtějí vzdělávati. Posouzeno tu stručnými ale věcnými recensemi skoro tisíc kněh z oboru pedagogiky, náboženství, mateřského jazyka, mathematiky, zpěvu, rýsování a kreslení,

zdravotnictví, tělocviku, zeměpisu, dějepisu, věd přírodních, polního hospodářství a záložních vzájemných spořitelen. Při každém odboru naznačeny nejprvé spisy, hodící se ku vzdělání učitele, pak knihy školní a konečně vhodné soukromé čtení. Mimo to připojen vždy i návod, jak a kdy s prospěchem jmenovaných kněh užiti lze. Aby důležitá tato kniha stala se přístupnou každému, prodává se přes značnou obsáhlost svou (přes 800 str. velkého form.) jen za 2 ruble.

* *S. Burakowskij*, známý populárně psanými spisy o dějinách literatury ruské, vydal *Očerk istoriji russkoj sceny v biografijach glavnějšich dějatělej.* Jsou to životopisy předních herců ruských, sestavené dle pořádku chronologického, protkané zajímavými anekdotami ze života zákulisního.

* První a třetí kniha letošního Věstníka Evropy přinesly řadu velice zajímavých dopisů *Alex. S. Puškina*, psaných jeho nevěstě a potomní ženě *Nataliji N. Gončarové.* Dopisy tyto, jež datují se z posledních let největšího básníka ruského (1830—1836) chovala až do nedávna dcera Puškina Natalie, žijící nyní ve Visbadenu, kdež vymohl si od ní J. S. Turgeněv dovolení, aby je směl vydati tiskem. Dopisy ty jsou tím zajímavější, že dovolují nahlednouti v rodinné poměry slavného poety, a jsou vítaným příspěvkem k objasnění neblakých sporů mezi Puškinem a potomním švakrem jeho baronem Anthésem-Heeckerenem, jenž svým drzým chováním se ku krásné choti básníkově stal se příčinou souboje dne 27. ledna 1837, jehož následkem Puškin dne 29. ledna zemřel.

* V Londýně vyšla před krátkým časem brošura od *A. Bradleye* „O pracích ruských učenců v oboru geografických vědomostí.“ Podává stručný přehled vědeckých prací Sěvercova, Převalského, Potanina a Myšketova i vrcholí v úsudku, že za posledních let palma prvenství ve věcech geografického bádání náleží učencům ruským, a že Rusko v tomto ohledu stanulo bez odporu v čele všech druhých národů evropských.

* Dr. Schmeidler vydal spis *Das russische Reich unter Kaiser Alexander II.* Počíná válkou Krymskou za posledních let panování caře Mikuláše, přechází k nynějšímu caru Alexandrovi a líčí úspěchy, jichž dodělala se jeho vláda na poli osvěty i lidumilnosti. Důležit je tento německý spis tím, že nestaví se na stanovisko nepřátelské Slovanstvu, nýbrž že jím vane duch snahám našim příznivý.

* Francouz *A. Rambaud*, jenž seznamuje pilně krajany své s duševním životem národa ruského a dříve již vydal spis o ruském národním eposu a historické dílo „Moskva i Sebastopol 1812—1854,“ vydal letos v Paříži nový spis historický: *Histoire de la Russie depuis ses origines jusqu'à l'année 1877*, v němž líčí dějiny ruské způsobem pro Rusko velice sympathickým na základě výzkumů slavných historiků ruských S. M. Solovjeva a N. M. Karamzina, i předpovídá na konec národu ruskému slavné místo v řadě svobodných národů evropských.

Z literatury polské. Od počátku letošního roku vychází v Poznani redakcí a nákladem Josefa Chociszewského nový illustrovaný týdenník *Lech*, jenž pro svůj čistě slovanský směr zasluhuje jmenovitě u nás nejen vřelého přijetí ale i všemožné podpory. Dosud vydaná čísla jsou utěšeným důkazem, že redaktor se všemožně snaží polského

čtenáře seznamovati s ostatními Slovany, hlavně ale s národem českým. Dosud žádný časopis polský tak pilně si nevšímal národnosti české, žádný nepobádal slovy tak vřelými a přátelskými „k pomilování drahých bratří". Hned v prvních 28 číslech uveřejněny podobizny a životopisy Palackého, Němcové, Jar. Čermáka a Karla Svobody. Mimo jiné drobnější články týkající se Čech uveřejňuje Lech každého měsíce *Słowiańskie listy z Czech*, v nichž seznamuje čtenáře s ruchem literáním a společenským v Čechách. Z ostatních příspěvků upozorňujeme na povídku „Czech-Lech-Rus" známého polského romanopisce T. Milkovského. Lech snaže se šířiti myšlenku slovanské vzájemnosti v Polsce, jest vzácným zjevem v literatuře bratrského nám národu; toliko jest žádoucno, aby došel většího než dosud rozšíření. Pět set odběratelů neposkytuje ovšem nakladateli možnost, aby vezdy konal zadost přemnohým požadavkům, jmenovitě v části obrázkové.

* Poslední díl „Rozpraw z posiedzień wydziału historyczno-filozoficznego Akademii umiejętności" v Krakově obsahuje důležitou studii historickou *„Polska i Czechy w czasach husyckich aż do odwołania Korybuta z Czech."* Spisovatel *A. Procházka* líčí v první části svého vědeckého pojednání českou reformaci, život a působení mistra Husi, jeho boje proti Němcům na vysokých školách Pražských a svazky, které tou dobou Polsko spojovaly s královstvím českým; v druhé části rozbírá jmenovitě politiku polskou vzhledem k husitství.

* V Krakově vyšel péčí synů † hr. Alex. Przezdzickeho, chvalně známého mecenáše literatury polské, pátý díl důležitého spisu *„Jagiellonki polskie w XVI. wieku."* Hrabě Alexandr Przezdzicki zanechal rukopis tohoto pátého dílu v neúplnosti, tak že vydavatelé byli nuceni ukončení některému jinému dějepisci svěřiti. V nesnadnou práci tu uvolil se J. Szujski v Krakově.

* Výtečného spisu *Rys dziejów polskiej literatury podług notat Aleksandra Zdanowicza* vyšel prací Leonarda Sowińského ve Vilně díl pátý, obsahující dějiny polského písemnictví téměř do posledních dnův. Tato literární historie řadí se mezi nejlepší spisy toho oboru v písemnictví polském i slouží nemálo ku cti oběma spisovatelům. Leonard Sowiński sestavil bohatý materiál Zdanowiczův, doplnil jej až na naši dobu a připravil celé dílo k tisku.

* Ku zprávě o oslavení spisovatelské činnosti *J. J. Kraszewského* s potěšením zaznamenáváme, že i v Petrohradě sestoupil se kruh *ruských* spisovatelů, kteří důstojným spůsobem hodlají oslaviti jubilejní památku polského Nestora.

* Stařičký umělec Napoleon *Orda*, jehož kresby jmenovitě šťastnou volbou vlasteneckých látek vynikají, vydal ve Varšavě další část velmi oblíbeného díla: „Album Widoków Gubernij Grodzieńskiéj, Wileńskiéj, Mińskiéj, Wołyńskiéj, Podolskiéj, Kijewskiéj, Witebskiéj i Mohylewskiéj." Práce ta poskytuje utěšený pohled na Polsku v minulosti i přítomnosti, a sice u výběru tak zdařilém, v úplnosti tak dokonalé, jak se to dosud ještě nikde nestalo. Orda s nadšeným srdcem vlasteneckým putoval od místa k místu, nešetřil píle ani namáhání, aby dílo jeho stalo se pravou ozdobou polské literatury. Spatřujeme ve sbírce té

proslavená města, malé vesničky, samoty v nichž svět uzřeli přední polští básníci neb učenci, spatřujeme jich náhrobky — slovem vše co srdci polskému je svato.

* Ve Varšavě nedávno ukončen konkurs, vypsaný společenstvem pro zvelebení výtvarného umění v království polském. První cenou vyznamenán p. Felix Sypnievski za svůj obraz *Śmierć Leszka Białego.*

Z jihoslovanských literatur. „*Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, na svijet izdaje jugoslavenska akademija znamosti i umjetnosti. Obradjuje *Gjuro Daničić.*" Ten jest název velkolepého díla, jež po desetiletých přípravných pracích právě podniká jihoslovanská akademie v Záhřebě, vlastně ale slovutný filolog Jiří Daničić, prof. na vysoké škole v Bělehradě. Rječnik, jehož první sešit právě na ukázku vyšel, bude Srbům čili Chorvatům (Daničić uznává právem Srby i Chorváty za národ jediný) tím, čím nám je slovník Jungmannův. V něj má býti pojat celý poklad řeči srbsko-chorvatské všech tří nářečí, kajkavského, čakavského i štokavského, on bude důstojnou korunou gramatikálních prací, jež neunavný Daničić již předeslal. Z plánu, připojeného k vydanému právě sešitu prvnímu poznáváme, že hodlá Daničić vykládati jednotlivá slova po horvatsku, po případě s použitím latiny, a sice v pořádku abecedním. Dlužno zmíniti se též o novotě, kterou zavádí Rječnik v horvatský pravopis. Daničić navrhuje totiž místo užívaných dosud skupin souhláskových *dj*, *lj*, *nj* a *dž*, znaky jednoduché a sice místo *dj* obyčejné *d*, přetržené čárkou po spůsobě cyrylského ћ; místo *lj* naše *l* s kličkou dole, jako u polských nosovek ą a ę; za *nj* navrhuje polské ń a *dž* nahražuje konečně latinským *g* s čárkou jako u českých dlouhých samohlásek.

* Záhřebský spolek pro výzkum dějin jihoslovanských, jenž po 28 roků již účinkuje a za tu dobu mimo 12 knih Archivu jihoslovanské historie vydal i Bibliografii chorvátskou a dalmatinskou a dva díly Diplomatického sborníku království chorvatského, přeměnil se nyní v chorvatský spolek archeologický a bude od nového roku na místě dosavadního Archivu vydávati ročně čtyři svazky *Věstníku archeologického spolku* za redakce prof. Ljubiče.

* Mladý dramatický spisovatel chorvátský *Iv. Vončina*, študovavší ještě před dvěma lety v Praze, napsal novou veselohru, která se bude v zimní sesoně provozovati na záhřebském divadle. Před rokem se potkala jeho prvotina „Diplomatská poslanstva" na témž divadle se značným úspěchem.

* *Materin blagoslov* nazývá se nová hra slovinská, již sepsal Ant. Klodič, zemský školní rada v Přímoří. Chválí se její jazyk, esthetická forma, poetičnost a domácí roucho. Děj vzat z roku 1867.

Sedmá výroční zpráva Ženského výrobního spolku českého v Praze za rok 1878. Nákladem spolku.

Niwa. Redaktor Mścisław Godlewski. Zeszyt 86. a 87., rok. VII. tom. XIV. Ve Varšavě 1878.

Lech. Tygodnik illustrowany. Red. Józef Chociszewski. Rok I., č. 29. až 33. V Poznani 1878.

Akademické listy. Red. Frant. Paštika. Ročn. I. čís. 14.

Vesmír. Red. dr. C. Kotal a F. Nekut. Ročn. VII. čís. 21.

Háj. Red. Jan Doležal. Ročn. VII. čís. 7.

Pražské hospodářské noviny. Red. J. Dumek. Roč. I. č. 15.

Vlast. Red. V. Jelínek v Bremách. Ročn. II. č. 10.

Varyto. Red. Em. Binko. Ročn. I. čís. 14.—16.

Škola a obec. Red. F. Neubert. Ročn. I. č. 12.—16.

Škola a život. Red. Jos. Melichar. Ročn. XXIV. sešit 5.

Beseda učitelská. Red. K. Bulíř a K. Taubenek. Ročn. X. č. 28—30.

Světozor. Red. Vojt. Mayerhofer. Ročn. XII. čís. 29.—31.

Lumír. Red. J. V. Sládek. Ročn. VI. čís. 21.—23.

Česká Včela. Red. Boh. Pichl. Roč. III. č. 14. a 15.

Slavia. Redaktor A. H. Sokol. Ročn. IV. č. 14.—16.

Koleda. Red. Fr. Bayer. Ročn. III. č. 22.—23.

Ženské listy. Red. Eliška Pechová Krásnohorská. Ročn. VI. čís. 8.

Humoristické listy. Red. J. R. Vilímek. R. XX. č. 29—32.

Paleček. Red. Ig. Herrmann. Ročn. VI. čís. 29.—32.

Vienac zabavi i pouci. Red. A. Šenoa. Ročn. X. č. 30—31. V Záhřebě 1878.

Orol. Red. Mik. Št. Ferienčik a S. J. Zachej. Ročn. IX. č. 7. V Turc. Sv. Martine 1878.

Listy průmyslové. Red. prof. Al. Studnička. Ročn. IV. čís. 15.

Český Včelař. Red. Jos. Mikuláš. Ročn. XII. č. 7. a 8.

Včela Chrudimská. Red. Al. Thuma. Ročn. II. čís. 6.

OBSAH.

OSVĚTA vychází dne 25. každého měsíce.

Na Osvětu předplácí se

i s poštovní zásilkou

na čtvrtletí **1** zl. **50** kr., na půl roku **3** zl., na celý rok **6** zl.;

jednotlivé číslo stojí 56 kr.

Ročníky 1871, 1872 (vyjímaje č. 1., 2. a 3.), **1873—1877 jsou posud na skladě; první jest za 4 zl. 50 kr., druhý** (č. 4.—12.) **za 2 zl. 70 kr., ostatní po 6 zl., vázané v kůži o 1 zl. více; desky téže vazby na jednotlivý ročník po 70 kr.**

Nefrankované listy se nepřijímají. Reklamace se nepečetí a nefrankují.

Číslo 10. Sešit říjnový.

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK VIII — DÍL II

1878

Redakce, administrace i expedice
v Ostrovní ulici č. 6 n. (1508—II.)

V PRAZE

TISKEM JOSEFA KOLÁŘE — NÁKLADEM VLASTNÍM

1878.

☛ Číslem tímto počíná *čtvrté čtvrtletí* letošní *Osvěty*. Pp. odběratele, jichžto předplacení vyčerpáno jest, snažně žádáme, aby je záhy obnoviti ráčili.

Knihy redakci Osvěty zaslané:

Homérova Ilias. Na jazyk český převedl Hynek Mejsnar. Díl I. Zpěvy I—XII. Nakl. Slavík a Borový, v Praze 1878.

Nedokončený obraz. Román od Antala Staška. Naklad. A. Mareš, v Roudnici 1878.

Skladba jazyka českého pro školy střední a ústavy učitelské. Sepsal František Bartoš. Nakl. K. Winikera, v Brně 1878.

Slovník jazyka anglického i českého. Složil prof. V. E. Mourek. Díl anglicko-český. Sešit 6. Nakl. I. L. Kober. V Praze 1878.

Slovník francouzsko-český sestavil K. Faster. Nakl. F. A. Urbánek. V Praze 1879.

Život Josefa Jungmanna. Sepsal Václav Zelený. Druhé vydání. Sešit 3. Nakladatel Theodor Mourek, v Praze 1878.

Život a působení Jana Krouského. Napsal Jan Šafránok. Nákl. komitétu pro zbudování pomníku, v Kolíně 1878.

Matice lidu. Ročníku XII. číslo 5. Čtrnáctý věk. Píše Karel Adámek. V Praze 1878.

Tajemství. Komická opera ve 3 dějstvích od El. Krásnohorské; hudbu složil B. Smetana. Nakl. F. A. Urbánek, v Praze 1879.

Národní bibliothéka. Výbor prací čelnějších spisovatelův československých. Red. Fr. Zákrejs. Sešit 337 a 338. (Vlček II. 2., Tyl. X. 6.) Nakl. I. L. Kober. V Praze 1878.

Poetická čítanka. Upravil Václ. Petrů. Sešit 22. Nakl. týž.

Zábavy pro mládež. Sešit 131. Poslední honba na otroky v Sudanu. Dle němčiny V. O. von Horna. Nakl. Jar. Pospíšil. V Praze 1878.

Besedy mládeže. Rediguje Jos. Kouba. Sešit 148—156 obsahuje: Jaroslav a Boženka. Ze života tří slavných umělců. Vystěhovalci čeští v Americe. Cti otce svého a matku svou. Malý zábavník. Z lásky ku vlasti. Ve Vídni. Věneček z básní, povídek a bajek. Zábavy počtářské. Některé pokusy fysikální.

Divadelní ochotník. Svazek 157—160 obsahuje: Velko- a maloměšťáci, veselohra ve 4 jedn., dle J. B. Schweitzera. — Ředitel prásknul do bot, komedie ve třech jedn. od J. Bogage a Hennequina, přeložil A. Pulda. — Ochotníci před soudem, příležitostní hra v 1 jedn., z A. K. vzdělal L. R. Stirský. — Spor o dědictví, veselohra ve 4 jedn., dle H. A. Schauferta. — Telefon, veselohra ve 1 jedn., od O. Pinkasa. — Sedlák milostpán, puvodní fraška ve 3 jedn. od téhož. — Dámy mezi sebou, veselohra v 1 jedn., vzdělala Eliška Pešková. Naklad. Mikuláš a Knapp, v Karlíně 1878.

Malý besedník. Sbírka deklamací. Třetí vydání. Nakl. týž.

Zahradnická bibliothéka. Red. Lud. F. Naumann. Sv. IV. Nákl. týž.

Písně pro školní mládež. Složil V. Macháček. Oddíl II. Nákl. týž.

Versuch zu einer leichtfasslichen Gesangschule. Von Victor Em. Nejedlý. Nakl. Mikuláš a Knapp, v Karlíně 1878.

Program c. k. realného a vyššího gymnasia v Chrudimi za školní rok 1878.

Славянскій Міръ. Иллюстрированное изданіе литературныхъ, историческихъ и географическихъ статей. Ročník 1878, číslo 22—23. Vydavatel V. P. Turba v Petrohradě.

Lech. Tygodnik illustrowany. Red. Józef Chociszewski. Rok I., č. 34. až 37. V Poznani 1878.

Zprávy spolku architektů a inženýrů v království českém. Red. Zd. Schubert, August Salaba. Ročn. XIII. seš. 2. a 3. V Praze 1878.

R. 1878. Č. 10.

OSVĚTA

Slované ve Slezku.

Píše

Jaromír Hrubý.

(Dokončení.)

O školství ve Slezku *pruském* promluvili jsme již ve stati první; vše, co praveno tam o školách v dědinách polských, platí plnou měrou i o školách krajů moravských. Všechny školy od r. 1873 jsou úplně poněmčeny; ani zde nesmí učitel ve škole se žáky jinak mluviti než po německu, a žákům jen po německu jest odpovídati. I v dědinách moravských přikazuje se dětem, aby na ulici po německu pozdravovaly, sice že budou trestány. Náboženství bylo jediným předmětem, jemuž od kněží vyučováno bylo jazykem mateřským; avšak i na ně došlo: od 1. máje 1875 vyloučena čeština i z přednášek náboženských ve všech třídách mimo nejnižší stupeň, a vyučování odňato zároveň kněžím i svěřeno učitelům světským; knězi povoleno jen dohlížeti k vyučování náboženskému, ale podíl v něm míti mu nedovoleno.

Nebudeme se rozepisovati o tom, jakých výsledků může se dodělati učitel, vyučující řečí nesrozumitelnou. Přesvědčili se školní inspektorové pruští zajisté sami o nemožnosti takového stavu věci, a skoro již před rokem rozepsala se o smutných výsledcích zněmčeného školství hornoslezského poloúřední Vratislavská Schlesische Zeitung v tato asi slova: „Nevyplnila se naděje, že výhradné uvedení němčiny do našich škol obecných poslední kulturní překážky odstraní, alebrž povstaly takovým vyučováním pokroku a vzdělanosti ještě nové překážky. Nikdo ovšem neupře, že první úkol školy obecné jest, aby dítky naučily se čísti a rozuměti tomu, co čtou. Když ale dítky naše ze školy vyšlé za svého osmiletého chození do školy ani jediné knížky nepřečtou, ani jí vůbec k svému vzdělání a pobavení přečísti nedovedou, třeba ovšem pochybovati o jich vědomostech. Z našich (pruských) polských a moravských škol téměř všichni žáci vycházejí tak, že nedovedou spis nějaký přečísti a jemu porozuměti... Dítky sice dovedou při zkouškách

odříkávati nazpaměť jmena všech pruských provincií, kurfirstů a králů, recitují též celé básně — ale nerozumějí jim. Učitelé v našich polských školách ze všech duševních schopností dětských nemohou leč slovní paměť vzdělávati. . . Výsledek nynějšího učení jest, že se dítky sice naučí něco německy žvaniti, což ale v krátce, jak svědčí zkušenost, opět zapomenou; jsou pak sobě povědomy, že se mnohým věcem pracně učily, ale pramálo se naučily.“

Smutné zkušenosti tyto přiměly asi zemskou vládu slezskou k tomu, že na počátku letošního roku vydala nařízení tohoto smyslu: „Ježto seznalo se, že dítkám polského (moravského) jazyka ještě není lze *účastniti se požehnání německé vzdělanosti*, uvolňuje se poněkud více polskému (moravskému) jazyku ve škole. Zejmena dějž se vyučování náboženství v nejnižší třídě zcela v jazyku mateřském, jazyk německý budiž jen výpomocně přibírán. Ve prostředních třídách vyučováno budiž náboženství sice už jazykem německým, ač toliko s výkladem v jazyku polském (moravském). Což poslední, jeli toho potřeba, se i v nejvyšších třídách díti může.“ *)

Poměry v pruském Moravsku stávají se ještě neutěšenějšími tím, že i kněžstvo z velké části přeje snahám germanisačním. Jen malý hlouček národně uvědomělých kněží jest výminkou v tom ohledu, a ti nahražují částečně dětem, co jim škola dlužna zůstává. Používajíť náboženských příprav ku zpovědi také k vyučování dítek českému čtení. Nejhorlivějším a nejobětovnějším v tom ohledu obhajcem národnosti české v pruském Moravsku jest P. Cypr. Lelek, farář ve Vodce, jenž za to ovšem snášeti musí všemožné ústrky a útisky.

V rakouském Slezsku není teď už ani jediné národní školy *pouze české.* **) Všechny školy venkovské jsou buď úplně německé aneb aspoň utrakvistické, česko-německé. I zde češtině ve školách nejméně přejí inspektoři rodilí Češi neb Moravané. Nejvyšší záslubou učitele slezského jest, umějíli jeho žáci dobře němčinu papouškovati, a inspektor tehdáž je nejvíce v milosti, když obce venkovské k tomu má, by své školy „dobrovolně“ poněmčily, a když si na vzdorné učitele a občany hodně často stěžuje. Neponěmčíli obec, která jest právě vyhlídnuta, školy své dobrovolně, obdrží rozkaz, a ten již obyčejně u prostého venkovana s důstatek působívá; však vzpíráli se přece, upadá v nemilost. Obce Milostovice a Mokré Lazce nechtěly škol svých poněmčiti. K rozkazům odpovídaly protesty, jež ale všechny byly odmítnuty; na konec dán rozkaz učiteli, kterýž sám prostě školu poněmčil. Tak dělají se ve Slezsku ze škol českých utrakvistické, z utrakvistických německé. Přetvoření školy utrakvistické v německou nestojí ostatně již tolik práce. Sliby, vyhlídka na zlatý křížek, přísnost proti vzdorným obcím, odstranění neochotného učitele — to dostačí. Tak poněmčeny školy v Radkově, v Jaktaři, v Komárově a j. V Kateřinkách (předměstí Opavském) jsou sice školy utrakvistické, ale čtvrtá třída, jež zřízena tu byla r. 1875,

*) Opavský Týdenník 1878, č. 4.

**) Úřední zprávy vykazují sice za rok 1877, že bylo ve Slezsku škol českých 116, polských 136, německých 220, a utrakvistických 21; to však opomenuly doložiti, že ve všech slovanských školách je němčina předmětem obligátním a že se v nich i německy vyučuje.

jest dle příkazu již jen pouze německá. Ve školách slezských nejsou trpěny ani zápisníky, katalogy a p. v jazyku českém, vše musí být vedeno po německu. V každé třídě musí viseti stundeneintheilung, žákům rozdávají se školní knížky německé, zpívá se z gesangsbuchův, bůh ví kde v německé říši vydaných, a zpěvy o německém vaterlandu, Wacht am Rhein a p. jsou dětem českým ve Slezsku mnohem známější nežli „Kde domov můj."

Takovým spůsobem připravuje se ve Slezsku úplné vyloučení jazyka slovanského i ze škol *národních.*

Střední školy jsou ve Slezsku dávno již naskrze německé. Jsouť pro 278.000 Němců ve Slezsku rakouském zřízena gymnasia 3, reálná gymnasia 2, reálky 4, průpravny učitelské mužské 3 a ženská 1 — celkem tedy 13 škol středních. Pro 112.000 Čechů gymnasium žádné, reáln. gymnasium žádné, reálka žádná a pedagogium žádné; pro 154.000 Poláků střední škola rovněž žádná. Němci mají středních škol v Čechách 36, čili jednu na 50.000 obyvatelů; na Moravě 33, tedy jednu na 15.000 ob.; ve Slezsku 13, čili jednu na 21.000 ob. Čechové mají středních škol v Čechách 42, t. j. jednu na 78.000 obyvatelů, na Moravě 9, tedy jednu na 166.000 obyv.; ve Slezsku ale na 112.000 žádnou. Dle číslového poměru k Němcům měli by Čechové ve Slezsku míti aspoň 5, Poláci pak aspoň 7 škol středních.

Než pohleďme, jaký poměr se jeví mezi počtem slovanských a německých studujících na slezských středních školách. Roku 1876 měli Němci ve Slezsku 2261 žáků na středních školách, tedy jednoho vždy na 123 obyvatelů německých. V Čechách přišel toho roku jeden německý student na 252 ob., na Moravě již na 98 ob. — Čechové ve Slezsku měli celkem 395 studentů na středních školách, tedy jednoho žáka teprvé na 284 obyv., v Čechách připadl 1 český student na 261 ob., na Moravě na 279 ob. Poláci pak vyslali na střední školy 439 žáků, jednoho tedy vždy až ze 350 obyvatelů polských. Aby se Slované slezští vyrovnali u vzdělání Němcům, bylo by nutno, aby ze synů českých studovalo ve Slezsku na středních školách 910 (nedostává se tedy 515); Poláků pak 1252 (schází jim tudíž 813 studentů).

Z toho vysvítá již jeden neblahý následek nedostatku českých škol ve Slezsku. Kdežto v Čechách — ač ani zde není tolik českých škol, kolik by proti ústavům německým býti mělo — studuje skoro stejné procento Čechů i Němců, (1 student z 261 Čechů a 252 Němců), je poměr studentů ve Slezsku u Čechů víc než *dvakrát*, u Poláků téměř *třikrát* horší než u Němců (284: 123 a 350: 123). Avšak ještě smutnějších výsledků doděláme se, porovnámeli počet slovanských studujících ze Slezska za posledních 10 let. Kdežto v Čechách i na Moravě za tu dobu počet studujících téměř se zdvojnásobil, ve Slezsku českých žáků středních škol nejen že nepřibylo, nýbrž značně ubylo. Roku 1868 na jedné reálce a třech gymnasiích slezských bylo 334 žáků českých; r. 1872 na třech reálkách, dvou reálných gymnasiích a čtyřech gymnasiích celkem jen 261 Čechů; roku 1876 na všech těch ústavech dokonce již jen 223. Na reálku Opavskou před 15 lety do jediné třídy vstupovalo tolik žáků českých, co nyní ve všech 7 třídách se nalézá.

Sestavímeli sobě několik těchto číslic, teprvé s úžasem pozorujem, kamže to národ náš ve Slezsku spěje, k jakýmže to koncům jednou dojíti musí, nestaneli se náprava a sice důkladná náprava bez odkladu, dokud není ještě ztraceno vše. Kdežto u všech národů, kteří chtějí míti budoucnost, co den se množí zástupcové intelligence, ve Slezsku našem studentstva ubývá nejen relativně ale absolutně.

Hlavní příčina tohoto děsného klesání leží v poněmčování škol národních. Druhdy pochopil hoch ve vesnické škole aspoň tolik základů vědění, že při obstojné pilnosti snadno mohl s prospěchem pokračovati na středních školách a nezůstával pozadu za německým spolužákem. Nyní však, když dítě vyjde z poněmčené školy, a neumějíc ani čísti ani mysliti, vstoupí na školu střední — ovšem zase německou — nutně vázne ve všem, propadá běh za během, až rodičové rozmrzeni, že darmo nakládají na neschopného žáka, vezmou jej ze studií domů, aby jim pak byl na obtíž. Neúspěch jednoho studenta odstraší druhého, a tak se stává, že z mnohé vesnice slezské, kteráž posílala druhdy na studie 10 a více synků, dnes sotva jeden neb dva do škol chodí a také ti jen nuzně studiemi se protloukají.

Jest sice možno odpomoci, kdy by čeští rolníci syny své místo na německé školy ve Slezsku posílali na české ústavy do Moravy: ale jednak z ohledů peněžitých aneb z nerozumu děje se tak dosavad jen zřídka na velikou škodu jak žáků samých, tak zvláště národa českého ve Slezsku. Neboť podaříli se kterému českému synkovi, že s úspěchem studuje na německých školách slezských, což tu snazšího než že zanevře na vlastní národnosť svou a odrodí se! „Z našeho národa pocházejí největší odpůrci národa svého; naši rodáci odnárodňovali a odnárodňují ten svůj lid; byli bohužel i kněží — naši rodáci — kteří přičiňovali se o poněmčení našeho lidu —“ jsou vlastní slova slezského jednoho vlastence.

Pohleďme nyní, jak se jazyku českému, *jemuž zaručena zákonem rovnoprávnost* na školách, v úřadě i životě společenském, vede na těch německých ústavech ve Slezsku, které od českých žáků nejvíce navštěvovány bývají. Jsou to mimo Těšínské školy (kdež bývá českých žáků okolo 20%) hlavně školy Opavské: gymnasium, reálka a průpravna učitelská. Na reálce a gymnasii Opavském vykazuje se čeština jako předmět neobligátní. V učitelském sboru reálky Opavské jest více sil, schopných vyučování řeči české, ale poněvadž jsou žáci již předměty závaznými tak přetíženi, že při nejlepší vůli nezbývá jim hrubě času k oddechu, jest přirozeno, že ani čeští žáci nepovinnému jazyku českému veliké píle nevěnují, nadtož ovšem Němci. Na gymnasii Opavském není však vůbec ani učitelů náležitě spůsobilých k výkladu jazyka českého. Bývaly sice osvědčené v tom oboru síly i při gymnasii Opavském, ale překážely patrně vyšším účelům slezských roznášečů kultury, a proto bylo jim postoupiti místo své silám povolanějším. Dodámeli, že učebnou knihou jazyka českého na Opavském gymnasii jest Karlíkova Boehmische Grammatik für Deutsche, a že češtině vyučuje se na základě jazyka německého, dovede si každý představiti, kolik asi žáků i českých přednášky o češtině navštěvuje a co v nich pochytí. — Na pedagogii Opavském je čeština sice povinným předmětem pro všechny Čechy, ale

i tam děje se vyučování mateřskému jazyku na základě vyučovacího jazyka německého, a to ne více než dvě hodiny týdně. Z tohoto ústavu vycházejí příští vychovávatelé národa českého ve Slezsku!

Z gymnasia Těšínského nemám po ruce novějších zpráv o tom, jak se jazyku českému tam vede; avšak, ačkoli více upřímných Čechů na ústavě tom zaměstnáno jest, sotva i tu skvěle náš jazyk se má, neboť ještě do nedávna v celé knihovně školní nebylo české knihy.

V okrsku Moravska pruského jest jediné gymnasium v Hlubčicích. Ze správ, které podal jsem o stavu národního školství v pruském Slezsku, jde samo sebou, že i gymnasium v německých Hlubčicích jest úplně německé. A přec musíme pravdě dáti svědectví, že tam bylo až do nedávna i češtině vyučováno: rodilý, ale poctivý Němec, prof. Stephan, ujal se osiřelého jazyka českého na gymnasii Hlubčickém, a sám se mu dříve důkladně přiučiv, přednášel pak o něm českým žákům. Po jeho smrti osiřela čeština v Hlubčicích nanovo, ale tolik aspoň nynější ředitel gymnasia Rösner povolil p. faráři Lelkovi, aby mohl založiti české oddělení v gymnasijní knihovně, a sám pak žáky moravské vyzval, aby kněh pilně užívali. Více na ten čas činiti se nedá.

Končíme smutný obraz školství slezského, abychom obrátili svůj zřetel k rovnému právu jazyka českého před soudy a úřady slezskými. V *Prusku* jest od tří let jedinou, zákonem oprávněnou řečí němčina; proto nedivíme se, že veškeré úřadování v obcích, ve školách, na farách, při úřadech zemských a soudech děje se v řeči německé, třeba jí obecní starší v zastupitelstvě obecním a strany před úřady a při soudech ani nerozuměli. V Rakousku platí jiný předpis; devatenáctý článek základních zákonů říšských jasně zabezpečuje rovné právo každé národnosti. Ve Slezsku rakouském se zákonník zemský (Zákony a nařízení pro vévodství Horní a Dolní Slezsko), jakož i provolání volební a některá důležitější ohlášení c. k. zemské vlády vydávají také po česku. Ale veškera úřední vyřízení dějí se toliko v řeči německé, na sněmu zemském volno jedině po německu mluviti, a když kdysi Těšínský poslanec dr. Cięciala chtěl promluviti po polsku, bylo proti tomu protestováno a sněmovní předseda polskou řeč v sněmovně nepřipustil.

U politických úřadů přijímají se sice české spisy, avšak vyřízení děje se toliko po německu; pouze zemská vláda v několika případech, stvrzujíc stanovy českých spolků, užila také vět českých. Hejtmanství okresní úřadují výhradně po německu, a to i tenkráte, kdy na společných schůzích obecních starostů z českých obcí jedná se o záležitostech obecních a policejních. Ucházeli se čeští starostové obecní nejednou již o to, aby *úřední věstník* jim v české řeči byl zasílán, ba nabízeli se též, že sami uhradí náklad na vydávání českých věstníků, — nadarmo. Starosta dostává podnes jen německý „amtsblatt," jemuž nerozumí, a opomeneli čeho v úřadování z nevědomosti, odpyká za to.

U soudů se všechny protokoly a výměry soudní dodávají stranám po německu, ano česká podání se ani nepřijímají přes všeliké rekursy třebas i vrchním zemským soudem v Brně pro rekurrenty příznivě vyřízené. Mluvíli se s obecným lidem u soudu jeho mateřským jazykem, děje se to pravidelně tak, že kdo jen zde česky mluviti slyší, ovšem může slezskou češtinu pokládati za hatlaninu, která není ani česká ani

polská ani německá a není hodna pozornosti vzdělaného člověka. Avšak i v těch případech, kdy pře líčí se česky, vynáší se rozsudek po německu. Před nedávným časem kolovala českými listy zpráva, kteréž si tuším málo kdo povšimnul. Obsah její byl asi ten: Ženština jakási obžalována byla ze zločinu, jenžto se trestá smrtí; ač veřejně vyznala, že nezná slova německého, líčena celá pře po německu. Když vynesen byl rozsudek a soudce otázal se obžalované, rozumíli, co jí četl, odvětila, že ne. Byl jí čten ortel smrti. To událo se ve Slezsku.

I duchovenstvo slezské, jak už výše dotčeno, namnoze chová nelásku k Čechům a Polákům i pracuje ve prospěch germanisace. Zvláště to platí o kněžích protestantských, kteří tíhnou k Berlínu; také jsou všechny osady protestantské v pruském Moravsku (rakouští Moravci jsou všichni téměř katolíci) buď již poněmčeny, aneb poněmčí se co nevidět. Za to sluší s pochvalou uznati, že v duchovenstvu katolickém mnozí zůstali věrni svému národu a jsou nyní jedinou oporou českého živlu, jedinými rádci českého lidu ve Slezsku. Jim přísluší hlavní zásluha o založení českých spolků ve Slezsku, oni jsou hlavními šiřiteli českého čtení mezi venkovským lidem.

Na kolik mně známo, mají Moravci v rakouském Slezsku 17 a v pruském 2 spolky. Oba pruské spolky jsou v Hlučíně, a sice jsou to katolicko-politická beseda a spolek tovaryšů; v obou jest jednací řečí mimo češtinu též němčina; katolicko-politická beseda v Bavorově užívá v jednání pouze jazyka německého. Ze spolků rakousko-slezských jest 9 záložen rolnických (v Kateřinkách, ve Frýdku, v Klimkovicích, v Chabičově, v Plesné, ve Velké Polomi, ve Slavkově, v Stěbořicích a Neplachovicích); jeden tovaryšský spolek v Klimkovicích, dělnický spolek v Krnově, dvě katolicko-politické besedy v Klimkovicích a Kateřinkách a tři čtenářské spolky (ve Frýdku, v Sedlišti u Frýdku, a v Salmovci u polské Ostravy). Nejdůležitější ze spolků českých ve Slezsku jest však bez odporu *Matice Opavská v Opavě.*

Několik vlastenců slezských, vidouce, že není, kdo by o duševní vývoj lidu československého ve Slezsku slušnou péči měl, usneslo se zaříditi spolek, jehož účelem by bylo, šířiti osvětu a vzdělání mezi lidem československým ve Slezsku. Sepsány stanovy a již v červenci r. 1876 zaslány zemské vládě Opavské ku schválení. Za málo dní však došel předsedy zařizovacího výboru, Stěbořického (nedávno zesnulého) faráře Ludvíka Ochrany, předního z obhajců práv českého lidu ve Slezsku a zakladatele četných spolků a knihoven mezi slezskými Moravci, výnos zemské vlády, jímž zakázáno utvoření spolku Matice Opavské, *poněvadž prý by účel jeho snadno vésti mohl k tomu, aby pokoj mezi obyvatelstvem Opavským byl rušen a tím veřejný pořádek v nebezpečí uváděn.**) Avšak ministerstvo vnitra vyhovělo stížnosti výborem proti výnosu zemské vlády podané, a povolilo utvoření Matice Opavské, tak že již dne 12. února 1877 za obezřelého vedení předsedy P. L. Ochrany a jednatele P. A. Grudy v život vstoupila. O důležitosti ba nutnosti Matice Opavské pro Čechy slezské a tím pro veškerý národ československý rozepisovati se nebudeme; vysvítať z toho, co výše o smutných

*) Viz Věstník Matice Opavské, ročn. I. V Opavě 1878.

poměrech slezských vypsáno jest a rovněž i z prostředků, jimiž Matice Opavská účelu svého hodlá dosíci. Jsou to: přednášky poučné a literární ze všech oborů věd, vydávání dobrých a laciných knih, podporování a zřizování knihoven, zvelebování školství, písemnictví a umění, zřizování uměleckých sbírek, pořádání výstav, vůbec vše, čím pokleslá národní uvědomělost našich slezských krajanů k novému životu vzpružena býti může; zvláště ale důležit jest prostředek poslední, totiž zřízeni a udržování škol pro mládež československou ve Slezsku, škol národních i středních. Hlavně střední školy s vyučovacím jazykem materským jsou životní potřebou Slezanů, ba na školách těch závisí byti či nebyti 170.000 Čechů ve Slezsku; i jest nutno, aby školy ty vstoupily v život co nejdříve, neboť za nynějších okolností každým dnem ve Slezsku půdy ztrácíme. Nepatrný hlouček uvědomělých Slezanů není za našich dnů s to, aby sám veledůležitému účelu Matice učinil za dost. Nemáli účel Matice státi se illusorním, musí se jí dostávati hojné a vytrvalé podpory od Čechů z Čech i Moravy, a to tak dlouho, až by slezský lid, namnoze dosti zámožný, sám procitl z dlouholeté netečnosti a chopil své záležitosti národní do svých rukou.*) Od nás Čechů bude jednou Slavie žádat účty, jak hospodařili jsme s půdou našemu národu osudem vykázanou, a na náš vrub půjde, pohltíli vlny germánského příboje poslední zbytky národnosti československé ve Slezsku . . .

Vedle zakládání škol obrala si Matice Opavská za hlavní účel šířiti knihy mezi venkovským lidem. O důležitosti knihoven a knih vůbec zbytečno mluviti. Němci v Praze mají zvláštní spolek, jenž ročně statisíce archů německých spisů rozdá po německých a i českých pohraničných osadách. Ve Vratislavi založen německý list *Schlesische Warte*, jehož celý hrubý příjem věnuje se na zakoupení německých knih, z nichžto zařizují se knihovny v polských a moravských dědinách horního Slezska. Proti knihám německým nutno bojovati dobrými knihami českými. Jest sice po slezském Moravsku již více českých knihoven, a známo jest ze zpráv hlavně Týdenníka Opavského blahodárné působení jich nejenom na území rakouském nýbrž i v Prusku, kde jsou nyní jedinkou pomůckou ku vzdělávání mládeže na základě jazyka mateřského: avšak zakládání jich dálo se dosud beze vší soustavy, tak že jsou knihy mnohde, kde na ten čas ještě leží ladem, a jinde, kde by se našlo s důstatek čtenářů, není ničeho mimo kalendář. Knihovny slezské, jsouli dobře řízeny, mívají hojně čtenářů, jakož mně známo o knihovně v Kateřinkách, Klimkovicích, v Sedlišti u Frýdka, a zvláště ve Vodce v pruském Slezsku. Vyskytují se ovšem i tu nepřátelé a jakož obracejí se proti všemu, co slouží k zachování slovanské národnosti ve Slezsku, brojí i proti knihovnám českým. Největší pozornosti dostalo se české knihovně v Benešově v pruském Slezsku; kterýsi dřívější farář zařídil v Benešově při škole knihovnu českou, jež až do nejposlednější

*) Matice Opavská má členy zakládající, činné a přispívající. Zakládající člen zaplatí jednou pro vždy 100 zl. neb 120 zl. v 10 lhůtách. Člen činný jednou pro vždy 50 zl. neb v deseti ročních lhůtách 60 zl. Členové přispívající platí ročně 2 zl. Jiné příspěvky považují se za dary. Členové dostávají zdarma neb ve snížené ceně spisy spolkem vydávané.

doby výborně působila. Asi r. 1874 vydán pojednou rozkaz, aby knihovna byla *spálena.* Zvěděv o tom vandalismu nynější farář, P. Jos. Kopecký, proti spálení rázně protestoval, dovolávaje se jako nástupce onoho faráře vlastnictví knihovny. I byla mu knihovna konečně vydána, a tím spůsobem nynějšímu pokolení zachována.

S ňemenšími svízeli jest ve Slezsku bojovati i českému *časopisectvu.* První český časopis ve Slezsku (a sice v Prusku) pro lid založil již v letech čtyřicátých. P. C. Lelek, rodák Benešovský z prus. Slezska. První číslo časopisu toho, jenž se jmenoval *Holubice, povzbuzující k náboženství,* vyšlo r. 1846 v Ratiboři. V rakouském Slezsku založen v letech šedesátých *Opavský Besedník,* jenž po pět roků utěšeně mezi lidem působil, pak ale pro churavost vydavatele zastaven byl. Místo něho založen jest r. 1870 *Opavský týdenník,* jenž jest podnes jediným českým listem ve Slezsku vydávaným a od lidu venkovského čteným. Ačkoliv Týdenník na počátku svého trvání přijat byl vřele jak od Slezanů, tak i od Moravanů a Čechů, nezmohl se posud, za devítileté blahodárné činnosti své ani na tolik odběratelů, aby výlohy s vydáváním spojené uhraženy byly, a nejsou bezdůvodny obavy, že snad další vydávání jeho bude nutno zastaviti. Ve Slezsku přibývá sice listu stále nejen čtenářů, jichž vždy hojně míval i v Rakousku i v Prusku, ale i odběratelů, za to však chřadne stále přízeň jeho mezi Moravany a Čechy, a Slezané sami nejsou dosud s to, aby existencí jeho zajistili. Činívá se u nás výtka Týdenníku, že není směr jeho vždy takový, jak by nám se líbilo. Výtka ta jest však bezpodstatnou. Týdenník není psán pro Čechy, kteří ho vůbec ani nečtou ani neodbírají, nýbrž pro české Slezany, a kdo měl kdy příležitost, aby seznal slezský lid, uzná, že Týdenník, máli ve Slezsku vůbec čten býti, jinak ani redigován býti nemůže. Nezapomínejme, kolik uplynulo v Čechách let od Krameriusových Poštovských novin do vydávání Národních novin Havlíčkových. Když počal Týdenník r. 1870 vycházeti, docházelo do Slezska celkem 80 exemplářů českých novin; česká kniha, vyjma modlitby a kalendář, byla ve Slezsku věcí téměř neznámou. Chtělli Týdenník získati sobě čtenářů, musil nutně psáti tím spůsobem, který jediný byl a dosud jest prostému venkovanu přístupný, a jemu sluší zajisté zásluha, že upravil půdu knihovnám v osadách venkovských zakládaným, jež by bez Týdenníka vesměs ležely ladem. Velkého počtu abonentů slezských ovšem naditi se nemohl, ale vydavatelé se tenkráte spoléhali na rozhlášené vlastenectví Čechů v království českém, a že se nemálo sklamali, o tom vědí oni nejlépe. Do všech 66 českých obcí pruského Moravska dochází něco přes 80 výtisků Týdenníka, průměrně tedy jedno, nanejvýš dvě čísla do jedné obce. Avšak týdenník koluje obyčejně po celé vsi od domu k domu, tak že právem možno říci, že má desetkrát tolik čtenářů, co odběratelů, a z toho jeví se jeho důležitost pro Slezsko.

Přestanem na těchto zprávách o duševním i hmotném stavu Čechů slezských; vizme již, čím jeví se dosud československá jejich národnost.

Úsilovná germanisace, půl druhého století již dusící vše, co v lidu slezském je českého, utlumila u veliké míře ovšem jejich národní uvědomělost. Nicméně Čechové slezští dosavad jsou si vědomi, že není Slezsko pravou jejich vlastí, že odtrženi byli před věky od Moravy

a zvou se do dneška nikoliv Slezany, nýbrž *Moravci*, a řeč svou jmenují řečí *moravskou*, mluví *moravsky*. Oživujeli se toto vědomí moravského původu mezi českými Slezany v dobách novějších měrou potěšitelnou, jest to zásluhou slezských vlastenců. Výborně v ohledu tom působila i mezi Slezany tisíceletá slavnost apoštolů slovanských Cyrila a Methoděje, slavená r. 1863; od té doby jsou jmena Cyril a Method mezi Slezany nad jiná populárnější.

Méně jsou si Slezané vědomi svazků svých s Čechy, a jediným jaksi pojítkem jich s Prahou je posud svatojanská pouť; Moravec za šťastného se pokládá, můželi o sv. Janě navštíviti Prahu, a jest potěšen, slyše tu všeobecně mluviti jazykem českým, jazykem svým mateřským.

Smutněji však vypadá národní uvědomělost slezských Moravců u věcech politických. Čechové Opavští nezmohli se doposud na jediného českého poslance na sněmě Opavském, neboť J. Filípek, jenž jmín byl druhdy za národního zástupce Čechů slezských, nikdy nebyl národovcem a dnes stojí zjevně již v řadách nejzarputilejších odpůrcův — nejmenuje se již ani Filípek, nýbrž Phillippik. Jediní Frýdčané jsou na sněmě zastoupeni Čechem (dr. Kotkem), Poláci pak mají jediného zástupce v Cięcialovi. Že Opavané venkovští posud při volbách nezvítězili, hledati jest především v neuvědomělosti lidu a v slepé oddanosti ke straně panující. Úšměv páně hejtmanův jest prostému neuvědomělému venkovanu nade všecko. Kdy by však lid ten všestranně byl probouzen a veden, jak toho žádá pravý prospěch jeho, pak by ovšem sotva déle podléhal v boji volebním. Lid náš je vnímavý a dá na slovo rádce, poználi v něm upřímnost a opravdovou, nezištnou péči o jeho blaho; zřejmým toho dokladem jsou zajisté Slované v pruském Slezsku, kde liberálové prušti, ač bývali před 10 lety ještě výhradnými pány situace, dnešního dne ztratili již celé Horní Slezsko (ani českých osad nevyjímajíc) a v Dolním Slezsku toliko dva mandáty zachovali. Co je možno v Prusku, musilo by možno býti též u nás, kdy bychom více péče věnovali sobě samým a hleděli si předkem vzdělávání a tím uvědomění lidu.

O *řeči* Opavských Moravanů bylo by zbytečno se tuto šířiti, ježto profesor *V. Prasek* v uvedeném již výtečném spisku *Čeština v Opavsku* podal přesně vědecký, všestranný důkaz, že řeč Opavská není směsicí různých dialektů (jakož nepřátelé naši, brojíce proti uvedení rovnoprávnosti jazykové i ve Slezsku, nám na potupu uvádívají), nýbrž jest dobrou starobylou češtinou a jeví toliko v nepatrnostech zdánlivou podobu s polštinou.

Jako praví Slované, milují i slezští Moravci posud tanec a zpěv. Zvláště starší pokolení, nepokažené otravujícím dechem poněmčujícího nynějšího školství, rádo zpívá při práci i zábavě jak písně náboženské tak i pravé zpěvy národní, kteréž by starožitnými formami jazykovými tvořily vzácný příspěvek při studiích české řeči; bylo jich však dosud málo dbáno, ba ani jediná sbírka národních písní slezských Čechů tiskem dosud nevydána.*)

---

*) Nedostatku tomu bohdá brzy již bude odpomoženo, neboť, jak se dovídáme, chystá prof. V. Prasek v Olomouci sbírku národních písní ze slezského Moravska již k tisku.

Jako se píseň národní uchovala dosud mezi Čechy slezskými hojněji než mezi Poláky hornoslezskými, rovněž zachovali slezští Moravci také starobylé národní obyčeje svatební a výroční. Družičky o svatbě dosud odzpěvují rozličné svatební písně, kdežto mládenci, přisluhujíce hostům, různé průpovědi odříkávají. A z obyčejů výročních jest lze sestaviti ještě obšírný kalendář, hodící se na každou významnou část roku. O štědrý večer slibují dětem „zlaté tele;“ o vánocích pak koledují. V svatvečer „zjevení páně“ světí tříkrálovou vodu, křídu a kadidlo, kterýžto obyčej jest ryze slovanský, u Slovanů pravoslavných jeden z největších svátků celého roku. Vodou vykropují celé hospodářství a křidou píšou křížky na dvéře. O masopustních ostatcích zajímavý je dosud obyčej ukazovati a vynášeti „medvěda,“ spojený s odříkáváním a zpíváním obřadných písní a říkadel. Medvěd — hrachovinou otočený muž — obyčejným býval i v Čechách vůbec a v jižních Čechách dosud tu a tam se vyskytá na konec masopustu; v Polsku však vodili na místo něho „tura.“ V neděli smutnou chodí dívky jako v Čechách a na Moravě s „Mařenou“ a ozdobnými „májíky,“ zpívajíce písně, začež hojných darů se jim dostává. Odpoledne pak vynášejí opentlenou Mařenu za dědinu a házejí ji do vody. Svěcení vrbových kočiček, z nichž tři spolknouti má, kdo od „psinky“ (zimnice) zachovati se chce, děje se na neděli květnou. — V pondělí velikonoční chodí mládenci s „kyčkou“ (pomlázkou) po dědině a kyčkují děvčata i berou za to dary. Ráno téhož dne obcházejí s hudbou po vesnici a polívají děvčata (polský śmiergus).

Na Bílou sobotu světí se kromě vody a ohně i „bahníře,“ svazek to proutků bahnířových neb makytových (keře, rostoucí v lesích slezských), jímž prostrčen je silnější prut, tak že celek má podobu palice. Z proutků bahnířových dělají hospodáři křížky, jež zastrkují do polí, aby chránily je před pohromami povětrnosti a před uděláním čarodějnic; jak známo zastupují bahníře v Čechách vrbové proutky, svěcené o květné neděli a pak uhlí z hranice Jidášovy, pálené taktéž na bílou sobotu.

V předvečer prvního máje chrání lid statek před čarodějnicemi a opatřuje zvláště každé okno a každý otvor křížkem zastrčeným do kouska drnu, v tom domnění, že čarodějnice, prvé než by do statku vejíti mohla, všechna pírka trávy v drnech těch sečísti musí; na to ale času se jí nedostává. Na prvního máje pak dosud staví se uprostřed dědiny veliký „máj“ a před stavením, kde jsou dívky na vdaní, menší „majáky.“ Ohně svatojanské posud v den slunobratu letního se zapalují, o čemž mezi Poláky slezskými již není památky. Obžinky slaví se po sklizení pšenice. Ženci a odběračky ověnčené zpívají vezouce poslední pšenici a věnují hospodyni pšeničný věnec, kvítím propletený, začež jim hospodyně příští neděli uchystá „žnivný oběd,“ spojený s hudbou a tancem. V zimě dárky dětem nakládá sv. Mikuláš, jenž večer 5. pros. po dědině s rarachy obchází, a ne Ježíšek, jak v Němcích jest obyčejem.

O vánocích pekou hospodyně vánočky — „strucle,“ o velikonocích „svěcenníky“ (naše mazance) a „pleca.“ Pleco jest chléb režný, v němž zapečena jest dobrá „bravovina“ (vepřovina), a bída jest na tom statku, kde o velkonocích pleca není.

Všechny ty posavad zachované obyčeje a zvyky svědčí výmluvně, že český lid ve Slezsku není ještě ztracen, že by přenáhlením bylo, zoufati nad jeho zachováním národu českému, ba naopak jsou po tolikerých nehodách a tolikerém ústrku, jehož dostalo se mu během minulého a nynějšího století a zvláště od roku 1866, kdy němectví proti českým Slezanům tolik se rozzuřilo, zjevným důkazem pevného a dosud zdravého jádra toho lidu, jenž přese všechen nedostatek potřebného vzdělání a jak koliv ponze sám na sebe odkázán, národnost svou až na naše dni zachovati dovedl.

Avšak jest již nejvyšší čas, aby konečně Čechové a jmenovitě i národní náčelníci naši obrátili zřetel na české Slezany, nemajíli co nevidět propadnouti němectví. Nátlak ze strany německé jest již tak přílišný, že slabé hráze slovanského živlu nezdrží ho, nedostaneli se jim výdatné podpory odjinud. A nátlak ten den ode dne vzrůstá, ano škol českých ubývá, a spolu pro netečnost naši ztrácí se i z hloučku vlastenců slezských druh po druhu zoufaje nad možným zdarem věci slovanské ve Slezsku, jež tím způsobem vydána je nepřátelům na milost a nemilost. Již vyskytují se tu a tam případy, že prostý lid sám, vida nezbytí, chápe se vtírané mu němčiny. Moravec touží po vzdělání a blahobytu; nemaje prostředků k tomu na základě své mateřštiny, sahá po němčině. Vidí, že ználi kdo jen trochu němčiny, již hned snáze se mu vede. Vida, že mateřština nenese mu růží, jen samé trní, úsměšky a pohrdání, pohrdá konečně sám řečí svou a hledí si němčiny, maje ji za „samospasitelnou.“ „Kdo umí německy, již jest všude viděný (vítaný) a má se za pána, kdežto Slovanem všude se zhrdá a postrkuje, a s řečí moravskou ani za humna nezajde“ — to jsou slova, jež veřejně mezi lidem venkovským o nedostatečnosti mateřštiny se pronášejí. Obecný, neuvědomělý lid posuzuje vše se stanoviska praktického. Býti však ve Slezsku českých škol, úřadů, české intelligence mezi kněžstvem a učitelstvem, a zvláště též několik českých právníků, kteří by dovedli imponovati protivníkům národa českého, vše by záhy nabylo jiného rázu.

Německé listy slezské navykly si od nedávna bojovati proti Slovanstvu ve Slezsku zbraní velice nebezpečnou, uvádějíce vše co slovanského v posměch. Provedeli se kde co nerozšafného, ihned připíšou to na vrub Slovanů, činíli se výtka Slezsku, že v tom či onom pokulhává za sousedy, ihned nastrkují do popředí Slovany; jednáli se však o zřízení škol slovanských a p., tu honem zas o Slovanech ve Slezsku nevědí. Nedávno děsily se německé listy slezské nad zmaháním se počtu zločinců ve Slezsku a ovšem vypočítaly ihned, že přírůstek zločinců patří vlastně jen slovanským okresům Slezska, v německých krajích zločinů že nepřibývá. Dle statistických zpráv za r. 1877 bylo ve Slezsku vůbec odsouzeno pro zločiny 1036 osob, a sice v Opavě 458, v Těšíně 578; v Těšínsku převahou slovanském, tedy je zločinův poměrně více než v Opavsku s převahou německou. Zajímavější však je poměr vzdělanosti ku zločinům. V Opavsku neumělo čísti ani psáti 12% zločinců, v Těšínsku však bylo takových zločinců 65%. Z 578 zločinců umělo čísti a psáti toliko 201 osob. Co jest tedy hlavní příčinou zločinů ve Slezsku? Nevzdělanost. U kterého národa musí se zločiny hustěji vyskytovati? U nevzdělaného. A který to národ ve Slezsku jest? Slované.

Ano, Slované; ale kdo je vinen tou nevzdělaností, kdo tím vinen, že pro německou polovinu obyvatelstva slezského vydržuje se 13 středních německých škol nákladem ročních 80.000 zl, a pro slovanskou, četnější polovici ani jediná škola? kdo tím vinen, že i ty ubohé národní školy rok od roku se poněmčují a tím poslední, sám sebou již praskrovný pramének vzdělanosti lidu slovanskému se kalí aneb nadobro zahrazuje? Statistická dáta, podle nichž r. 1871 ještě bylo ve Slezsku jen 642 zločinů, a r. 1877 již 1036, dokazují nejzřejměji, že v stejném poměru, jako se němčina do slovanských škol zavádí, i zločinů mezi lidem slovanským přibývá, a toho měli by vzpomenouti hanobitelé slovanského lidu ve Slezsku, prvé než stáhnou rty k úšklebku nad jeho nevzdělaností! —

Hle, ty jsou konce, ku kterým národ náš ve Slezsku spěje a kterých dojíti musí, nebudeli mu v čas spomoženo. Především jsou nutny tyto tři věci: Podporujte knihami, sbírkami a zvláště penězi Matici Opavskou, aby co nejdříve mohla blahodárnou činnost svou počíti. Učiňte, aby Opavský Týdenník nezanikl, což kdy by se stalo, bylo by pro Slezsko ranou nezhojitelnou. A co nejdřív možno, nechť usadí se v Opavě obezřetný, vlastenecký advokát, jenž by českému lidu v těžkém zápasu jeho byl dobrým vůdcem.

Psáno v červenci r. 1878.

Kalevala.

Studie

Jos. Holečka.

Za posledních třiceti roků napsáno ve velkých literaturách evropských o Kalevale dosti mnoho,*) ale všecky ty studie a úvahy tak jsou po rozličných časopisech a sbornících rozmetány, že větší jich díl zůstává nepřístupen. Čeho jsem se během tří let jak ve skladech kněhkupeckých tak v knihovnách veřejných dopíditi mohl, tuto ukládám.

Nežli však se chopím samého cíle rozpravy, myslím, že nebude nemístno, oznámiti prvé některé zprávy o samém národě čudském, o jeho historii, jazyce a literatuře, která je pozoru hodna zvláště sbírkou národních zpěvů *Kalevala*, k níž se druží sbírka druhá, *Kanteletar*. Obě sbírky staly se úhelnými kameny čudského písemnictví a talismany čudské národnosti.

Čudové jsou plemene uraloaltajského i náleží k nejstarším obyvatelům Evropy a severozápadní Asie. Nikdy nevedli děsných válek, kterýmžto jediným spůsobem imponovali národové starým historikům; následkem toho nelze nabyti jasného obrazu o Čudech za dávných dob;

*) U nás jedině p. V. Nebeský dosud o tomto předmětě šíře se rozepsal; uveřejnil svou pěknou stať v Musejníku r. 1866, unešen byv krásami Kalevaly, ačkoliv, jak sám praví, mohl ji poznati toliko z německého Schiefnerova překladu.

přece můžeme porovnáváním zpráv Herodotových, Pliniových, Tacitových a Ptolomaeových utvořiti sobě obraz o dřevních kmene čudského sídlech.

V některdejších časech byla sídla národů čudských rozšířenější, než sídla největších kmenů světa tohoto. I sami Slované jsou počtem od Čudů převýšeni. Prostíralyť se vlasti jejich od západu na východ v nejzadnějších končinách severu; od samé půlnoci hluboko do Švédska a Norska, v kterýchžto zemích zdají se Čudové býti prvobyteli; dále přes celé severozápadní Rusko s této strany Volhy až dolů k Mordvínům. Mnozí z těchto národů zachovali zvyky i jazyk, jiní se přelili v Slovany, Němce, Turky, Tatary, aneb od nich vytlačeni jsou do nejkrajnějšího severu.

Největší prostranství vykázal Čudům dánský učenec Rask, jenž nemá dosti na tom, že v šeré dávnověkosti zaujímali celé nynější Švédsko, Norvežsko a Dánsko, ale nad to tvrdí, že zasahovali až do Hispanie, kdež prý jsou Baskové jejich potomky. Čudové, Lopaři, Samojedi, Groenlanďané, Maďaři, všichni téměř národové Kavkazští, hornoasijští Turci, Tataři a Tungusové — tiť všichni jsou dle něho čeleďmi, kmeny a větvemi téhož plemene, tak že by se tudíž byli Čudové rozprostírali od severu s jedné strany k Labi, do Britanie, Gallie a Hispanie, s druhé pak strany od Baltu až na Kavkaz.

Tvrzení Raskovo spočívá hlavně na domyslech. Z Herodota nabýváme přesvědčení, že již za jeho dnů předkové nynějších Čudů asi v týchž půlnočních krajinách bydleli, kdež je později za Tacita a ještě později za Nestora nalézáme. Staří historikové však neuměli činiti patřičného rozdílu mezi vlastními Čudy a Laponci, kteřížto nad nimi bydleli a tím více do ledů půlnočních byli tlačeni, čím více musili Čudové ustupovati před národy s jihu na ně dotírajícími.

Herodot místí na severu Evropy tři národy: Androphagy, Melanchlainy a Thyssagety. Šafařík se domýšlí, že Herodotovi Androphagové povstali tím, že mu některý Slovan ztlumočil jmeno Samojedů ve významu, jaký by zdánlivě ve slovanštině mělo. Slovanský název Samojedi je zpotvořen z čudského *Suomajeti,* což druhdy platilo jako nyní *Suomalaiset* (nom. sing. *Suomalainen*), jak Čudové sami sebe nazývají.

Na východ od Androphagů klade Herodot Melanchlainy, černošatce. První část jmena tohoto, melan, Šafařík vysvětliti neumí, ale část druhá zdá se mu býti obyčejnou koncovkou národních jmen — lainen. Tak Čud sám sobě sluje Suomalainen, Rusa nazývá Venełäinen, Švéda Ruotsalainen, Němce Saksalainen, Laponce Lappalainen atd. Těžko mi světovou autoritu Šafaříkovu opravovati neb doplňovati, ale proto přece osměluji se pronésti náhled, že by v první polovici Herodotových Melanchlainů mohlo tkvěti čudské slovo *mela* (gen. melan), kteréž v češtině znamená krátké veslo, rejdu, opačinu. Kdy by tato domněnka byla podstatnou, značili by Melanchlaini národ plavců, námořníků. Domyslem by sídla těchto plavců mohla býti přeložena k nynějšímu zálivu Bottnickému.

Dále na východ sídlí dle Herodota národ Thyssagetů, kteříž od lovu žijí. Jmeno jejich je vidomě složeno ze slov *Thyssa* či Thussa a *Getae,* rovnajíc se v první polovici skandinavskému *Thuss* (= obr), druhá pak polovice je totožná s onou, kterou jsme u Samojedů či

Samogetů shledali. Podobá se, že původ jmena Thyssagetů i Thussů dlužno hledati ve slovanském slově *Čud.*

Staroslovanské *čud* či *ščud* = gigas; *ščudo* — monstrum; ruské, srbské a bulharské *čudo* = miraculum. Šafařík dokazuje, že Řekové přispůsobili sobě jmeno, jímž nazývali Slované mongolské Skoloty čili Saky v název potom napořád obvyklý, *Σκύθης*. Srovnej *γλύφω*, glubo, šklubu, škubu, ščupaju.

Šafařík neuvádí zajímavou okolnost, že Laponcům sluje nepřítel *čude* (tjude). Možno, že Laponci, kteří s Čudy žili v dlouhém a krutém nepřátelství, byli prostředkujícím činitelem při přenášení jmena Čud od Uralu a Černého moře na Balt, stýkajíce se zároveň i s Čudy i Slovany; možno však rovněž, že laponské *tjude* jest jediným pravým původem nynějšího slovanského jmena Čud (Freiherr v. Tettau), kteréž i u všech Sibirů jest v užívání, znamenajíc jim člověka neznámého původu (Schlözer). Tím by pak odpadalo všeliké jmena přenášení a musilo by se přičísti pouhé náhodě, že slovanské čud a laponské čude podobně znějí. Dobrovský odvozoval slovo Čud od slov. *čužij*, cizí, ale je tu již dávno z omylu usvědčen.

Avšak byť už slovo Čud ve významu Fin bylo čistě slovanské aneb od Laponců přijaté, tolik jest jisto, že nám Slovanům sluší říkati: Čud, Čudsko, Čudský, a nikoli: Fin, Finsko, Finland, Finský. Jmeno *Finové* je původu germanského a Tacitus byl první, kdož je na jevo vynesl. Což Lehrberg těmito slovy vykládá: „Jmeno Feni či Fini dali jim Germanové od vlhkých nížin, po nichž se proháněli a stáda svá pásali. Nebo Fen či Fenne v řeči islandské, švédské, anglosaské, anglické, holandské, východo- a starofrýské, jakož i v dolnosaské znamená: pastvina, bahno, nížina a p. Adjectivum *fenny* nalezáme u Shakespeara ve významu: v bažinách bydlící. Časoslovo *fennen* znamená v dolnosaštině: honiti dobytek na louku.“

Slovo Čuchonec, Čuchna, Čuch, Čuchar vzniklo od Čud podobně, jako Vach od Václav, Stach od Stanislav atd.

Čudové, jak už podotčeno, sami se nazývají Suomalaiset a zemi svou jmenují *Suomi* aneb Suomenmaa (Suomen = gen. od Suomi, maa = země). Obyčejně se vykládá původ tohoto jmena tak, že je Suomen staženinou ze suo = bahno a men, zkr. z miehen = gen. od mies, muž. Suomalainen by tedy znamenalo obyvatele bahna. To však nelze za pravé přijíti, neboť už Sjögren dokázal, že podobné stažení, jako suomen ze suomiehen, naprosto jest odporno duchu jazyka čudského. Než Sjögren, poraziv důvod tento, neodvážil se postaviti na jeho místo žádný náhled svůj. Tedy prvotní význam slova Suomi dosavad zůstává neodhalen.

Tacitus je první historik, který nám pozůstavil světlou a věrnou zprávu o národě čudském. Plinius v této věci uvádí pouze několik málo jmen „ledakde shrabaných, bez rozboru skupených, na mnoze snad i pokažených.“ Také Ptolomaeus o Čudech nic podstatného pověděti neumí. U Jornanda potkáváme se s více jmeny kmenů severních, dle kterých, ač jsou ohavně porouchána, poznáváme zřetelně mnohé větve národa čudského. Těmi však se tuto zabývati nemůžeme. Důkladně vypisuje sídla Čudův náš Nestor. Od něho se dovídáme, že za jeho

časů († r. 1116) hranice čudské hluboko na jih zasáhaly, pojímajíce v sebe celé prostranství, v němžto jsou položeny nynější gubernie: Novgorodská, Tverská, Oloněcká, Archangelská, Moskevská, Vladimírská, Jaroslavská, Vologodská, Kostromská, Nižněnovgorodská, Rjazaňská, Tombovská, k čemuž ještě přidati dlužno gubernie, povstalé z bývalého chanátu Kazanského. Tyto kraje jsou dnes buď úplně neb aspoň částečně poruštěny.

K Baltickému pomoří byvše zatlačeni a zde usazeni, počali Čudové hledati výživu v mořském loupežnictví. Ohrožení sousedé, Švédové a Dánové, zbraní se jim opírali a při tom takovým zdarem byli provázeni, že se Švédové zmocnili Čudska, Dánové Estonska. S novými pány hostilo se mezi Čudy i nové náboženství — křesťanství. Čudům jednak se nezdálo vypuditi domácí fantastické bohy, jednak se jim nelíbila víra, přinášená jim na ostří meče: i protivili se jhu cizinskému vší silou. Teprve po bojích, trvavších půl druha věku, byla poroba dokonána a provedeno i plné pokřesťanění Čudův, což se událo koncem 13. století.

Švédové počali se v dobyté zemi houfně usazovati a podrobený národ pokojnou sice, za to však tím bezpečněji k cíli vedoucí cestou vytlačovati. Čudové stali se znenáhla ve vlastní domovině živlem podřízeným a docela trpným. Zajisté byli by do našich časů všichni přijali švédskou národnost, kdy by se nebyli dostali pod žezlo ruské. Petr Veliký dobyl na králi švédském Karlu XII. a mírem nystaedtským r. 1721 dal si potvrditi držení Estonska, Livonska, Karelie a Ingermanlandu. Když pak r. 1742 Helsingfors carevně Alžbětě Petrovně kapituloval, učiněn rok na to v Abu mír, jímžto meze ruské v Čudsku posunuty až k řece Kymmene. Všecko ostatní Čudsko připadlo Rusi r. 1809 mírem Friedrichshamským, když byli Rusové přes zamrzlý záliv Bottnický do Švéd vpadli, král Gustav IV. trůnu se zřekl a nástupce jeho Karel XIII. s vítězi o pokoj uhoditi musil.

Od doby, co se Čudsko stalo částí říše Ruské, datuje se jeho osvobození. Za šest věků, co bylo Čudsko pod panstvím Švédů, odumřela již téměř zvláštní jeho povaha. Duch Čudský byl ztrnul a zmalátněl, až jim opět otřásla revoluce francouzská, kterýmžto velikým hnutím uspalý duch národa Čudského tak okřál, jako duch všech nesvobodných národů Evropy vůbec. Tu najednou Čudsko, šťastně vytrženo z moci Švédska, zaujalo k velmocné říši poměr tak příznivý, že je spíše považováno za spojence a chráněnce Ruska, než za soustavnou jeho část. Car Alexander I. mohl se získaným Čudskem libovolně nakládati, avšak on svolal do Borgu sněmovní shromáždění, které by se parlamentárním spůsobem prohlásilo pro spojení s Ruskem. Když se tak stalo, složili stavové carovi přísahu věrnosti, začež jim car na vzájem potvrdil mnohé výsady a svobody. Aby se Čudům ještě více zavděčil, připojil Alexander I. z vlastní vůle r. 1812 ostatnímu Čudsku ještě tak zvané Staré Čudsko či léno Viborgské, jakž nazývány ony kraje, jež což mírem Nystaedtským a Abovským s Ruskem sloučeny byly.

Musí se říci, že se vláda Ruská k Čudům mírněji a shovívavěji má, než k vlastním, rozeným Rusům. Ani nepřátelé Ruska toho příti

nemohou. Čudové mají zaručenou ústavu, národní sněm a universitu, která bude národní v několika letech. Těšíce se trvalému pokoji, který je přízniv množení se obyvatelstva, zkvétání vzdělanosti, průmyslu, obchodu a zrůstu blahobytu, mohou se Čudové vším právem za šťastny pokládati, že jsou od Švédska odtrženi a Rusku připojeni.

Vědomí národní, jednou zbuzené, počalo mocně růsti. Jazyk a literatura čudská za podpory Rusů horlivě pěstovány. Podnětem knížete a kancléře Rumjancova sestavil probošt a pastor v Uskele, doktor filosofie *Gustav Renvall*, první a posud největší čudsko-latinsko-německý úplný slovník, vydaný v Abu r. 1826. Znamenitý nordický básník *J. L. Runeberg* tříbil smýšlení vlastenecké svými sice švédsky, ale naskrze v duchu čudském psanými básněmi, v nichž opěval hlavně chrabrost vojska čudského.

Pokrok Čudů pozdržel se za cara Mikuláše, který jim nebyl valně náchylen. R. 1850 vydal drakonický reskript, jímž dovoloval užívání čudského jazyka toliko ve věcech náboženských a hospodářských, v ostatních pak oborech jej zakazoval.

Nástupce Mikulášův nynější car Alexander II. obrátil za to k Čudům všecku svou náklonnost. Vydal dva reskripty (r. 1863 a 1865), ve kterých uznáno právo jazyka národního a ustanoveno, že koncem r. 1883 ve veškerých oborech veřejného života úplná rovnoprávnost jazyka čudského se švédským provedena býti má. R. 1869 schválil car Alexander pro Čudsko nový sněmovní řád, dle něhož má se sněm scházeti každých 5 roků pravidelně. Před tím záviselo svolání sněmu naprosto od vůle panovníkovy. Tak byli stavové Čudští k sněmovnímu shromáždění po r. 1809 teprve v letech 1863 a 1867 opět sezváni. Car Alexander r. 1865 provedl v Čudsku i důležitou opravu mincovní, tak že má nyní i vlastní peníze (1 marka = 1 frank, 1 penny = 1 sou).

Čudové jsou veselý, otužilý, pilný lid, v nejvyšším stupni počestný, upřímný, skromný a ochotný. Jsou velice střídmí, majíce potřeby nad míru malé. Tak se spokojuje Čud severních krajin, dostaneli jednou za týden teplou krmi. V čase nejdelších dnů pracuje denně 17—18 hodin. Čud sám žije skrovně a spořivě, ale navštívili jej host, častuje ho do nadbytku. Tu i prostá selka vyhledá v truhle stříbrné jídelní náčiní, jež jest pouze pro hosti určeno; postačitelné to svědectví o panujícím všeobecném blahobytu, za nějž děkují mírné vládě ruské neméně, nežli svému přičinění.

Ve válce počíná si Čud právě tak statečně a neohroženě, jako jemně a něžně v domácím zátiší. Ve švédských vojnách byli Čudové jádrem vojska švédského a také nyní patří čudští myslivci mezi nejlepší pěchotu.

Čud je vytrvalý, pevného charakteru, dané slovo je mu svato, avšak právě z těchto chvalitebných vlastností vyplynuly i stinné jeho stránky: konservativnost, nechuť k novotám a tvrdohlavost tak veliká, že u nich samých vešla v přísloví.

Zevnějškem nepodobají se Čudové Laponcům, ale Švédům a Normanům. Tváře jejich jsou podlouhlé, rysy markantní, nosy tenké a ostré, rty úměrné, vlasy světlé. S Laponci jsou sice národně příbuzni, ale klimatické rozdíly jakož i dlouhé kmenové války spůsobily, že se vývoj

každého z obou těchto národů bral cestou jinou. Laponci jsou zakrnělí a velmi šerední, Čudové naproti tomu jsou zrůstu ztepilého, v líci příjemni ano i krásni.

Plocha Čudska je skoro sedmkrát větší než plocha Čech, ale obyvatelstvo jeho nepřesahuje 2 milionů. Vlastních Čudů počítá se půl druha milionu; mezi nimi vtroušeno 200.000 Švédů.

Dle zeměpisné polohy dělí se Čudové v širším smyslu na I. *Baltické* čili *západní*, II. *východní* či *Urálské*, III. *jižní*.

K Baltickým patří: 1. *vlastní Čudové* v Rusku i Skandinavii, $1\frac{1}{2}$ milionu; 2. *Estonci* a *Livonci* v Estonech a Livonech, $\frac{1}{2}$ mil.; 3. *Lopaři* v Skandinavii a sev. Rusku, as 20.000.

K východním náležejí; 1. *Zyrjané* v gubernii Archangelské a Vologodské, zasahující do gubernií sousedních, as 30.000; 2. *Voťáci* v gub. Vjatské, zasahující do gub. sousedních, as 100.000; 3. *Mordvíni* na střední Volze, větším dílem už poruštění, čistých as 90.000; 4. *Čuvaši*, silně smíšení s Tatary, as $\frac{1}{2}$ mil.; 5. *Permjáci* v gub. Permské, as 35.000; 6. *Voguliči* v gub. Permské, Tomské a Tobolské, as 30.000; 7. *Osťáci* Obští v Sibiři; 8. *Tepteři* v Orenburské gub., as 30.000. Všecky tyto větve Urálských Čudů stále více se poruštují.

K jižním Čudům počítají se *Maďaři.*

Čudsko jest jedna z nejmalebnějších částí Evropy. Střed země tvoří vysoké plateau, které k moři příkře padá, ale na východě znenáhla přechází v rovinu. Od severu táhnou se k jižnímu a západnímu pobřeží řady hor, které sice nepřevyšují 2000′ nad počvou zemskou, avšak svými větvemi skoro celou zemi prostupují a pokrývají. Červenavá žula, z níž se větším dílem skály a hory skládají, béře na sebe nejpodivnější a nejrozmanitější podoby, jest ale, aspoň na jihu, kde se níží a kde nepanují věčné sněhy jako na severu, pokryta vrstvou velmi úrodné prsti. Hory jsou korunovány rozsáhlými lesy jasanovými, březovými, jedlovými a smrkovými. Panenství lesů čudských je dílem ještě neporušeno. V údolích se rozlévají četná i velká jezera, z nichž vyčnívají nesčíslné ostrůvky. Z jezera do jezera přetýkají řeky, tvoříce časté vodopády, mezi nimiž na prvním místě dlužno jmenovati Imatru, také v Kalevale slavenou. Vodopád Imatra je největší v Evropě; jeho peřej je dlouhá na 1000′; tvoří jej řeka Vuoksen, která měla před tím 1200′ šířky, ale na místě vodopádu vtěsnává se do rokle pouze 139′ široké. Vodstvem, vlastně jezery, je země čudská tak bohata, že jest jím pokryt as třetí díl celé její plochy, totiž na 2000 čtv. mil. Mnohý den potkává se cestovatel se sto jezery za sebou.

S jezery a proudy střídají se v údolích nádherné louky a pastviny, po nichž se toulají četná stáda. Pobřeží, skoro všude příkré, jest obklopeno nesčíslnými skalnými ostrůvky, „saari," zvláštností to Baltu.

Klima čudské je zdravé. Průměrně umírá ročně 1·6% obyvatelstva. Zima je velmi tuhá a trvá 7 měsíců; průměrná zimní teplota obnáší 20° R. pod nulou. Naproti tomu v létě, kdy jsou dny děleny od sebe toliko dvouhodinným soumrakem, vystoupá teplota nezřídka na 30° R. nad nulou.

Lid venkovský nebydlí ve vsích, ale po samotách. Takový osamělý dvorec nazývá se „pirtti." Obyvatelé pirtti jsou sami na sebe

odkázáni, zvláště času zimního, kdy celé okolí je zaváto vysokými závějemi a naprosto je nemožno se stýkati se sousedy. Zde při plameni smolného dříví a při konvi domácího piva („olut“) prozpěvují se za doprovodu ostruněného národního nástroje („kantelet“) čarokrásné písně, které jsou věrným obrazem nebe, pod nímž se zrodily, a které jsou venkovanu čudskému skoro jediným skladem, z něhož váží názor o světu a naučení pro život.

Protože je národních zpěvů nesmírné množství, také za času nynějšího stále rostoucí, vynalezli sobě sedláci čudští zvláštní jakési řezy, kterými si jednotlivé zpěvy označují, aby pohledem na řez upamatovali se na píseň. Podobně užívali druhdy řezů k výpočtu běhu měsíčného a dnů svátečních. Dále vyřezávanými rozsochami („puumerkki“; puu = strom, merkki = znamení) nad štítem obydlí naznačovali dříve Čudové jmeno hospodářovo. Avšak se skutečným písmem seznámili se Čudové bez pochyby teprvé prostřednictvím Slovanů, od nichž přijali pro písmo význam *piisma*. Zajímavo je, že také duševní chápavost jmenují slovem ze slovanštiny vzatým *paamctti* (paměť).

Čudové jsou národ tak zpěvný, že se jim času nynějšího snad jediní Jihoslované vyrovnávají. Každý sedlák dovede nejenom z paměti opětovati celou zásobu písní, ale dovede i zazpívati na požádání píseň z brusu novou, dosud neslýchanou, kterou sobě sám mezi zpěvem skládá. Bohatost národní čudské poesie zračí se v Karelské *Kalevale* a *Kanteletaru*, v Estonském *Kalevipoegu*, a chcemeli, i v nejnovějších sbírkách *písní laponských*, které Bertram kupí a pořádá.

Školy se nalézají toliko ve městech. Pro velikou vzdálenost nelze venkovanu škol navštěvovat. Školství čudské vykazuje: 1. universitu v Helsingforse, kamž byla r. 1827 přenešena z Abo, kde byla od Švédů založena r. 1640; ji navštěvuje okolo 600 posluchačů; je dosud skoro výhradně švédská, neboť na ní pouze 3 profesoři přednášejí jazykem čudským; 2. 5 gymnasií; 3. 12 vyšších a 32 nižších elementárek; 4. 5 vyšších dívčích škol; 5. školu pro kadety. Všechny školy mají as 11.000 žáků.

Jazyk čudský je nevyrovnatelně plynný a zvučný. V něm vzaly samohlásky úplnou převahu nad souhláskami, tak že jest jím i sama italština překonána. Souhlásky *b*, *c*, *f*, *z* vymizely docela; *g* se vyskýtá jen po *n*, s nímž tvoří nosový zvuk; *d* se obyčejně eliduje; měkkých souhlásek není. S dvojitými souhláskami setkáváme se často, zřídka s dvěma rozličnými souhláskami vedle sebe stojícími, tři pak jsou tak vzácné, že jsem dosud jen jedno slovo (pyrstö = ohon) nalezl, kde je spatřuji. Za to je dvojhlásek hojnost veliká. Na ukázku čudského jazyka stůjž zde v originálu i v překladu krátká píseň, vyňatá z 1. dílu Kanteletaru (č. 186):

Tuli saarella palavi;
kenpä tuolla tulta poltti? —
Sulho tuolla tulta poltti.
Mitä sulho raatelevi? —
Korjoansa kirjottavi.
Mitä tuolla korjasella? —
Neittä tuolla korjasella.
Mitä neito raatelevi? —
Kultakangasta kutovi,
Hopiaista helkyttävi.

Vzňal se oheň na ostrůvku;
kdo tam onen oheň znítil? —
Milý onen oheň znítil.
Co pak tam měl milý dělat? —
Maloval si nové saně.
Co pak bylo na těch saních? —
Jeho dívka byla na nich.
Co tam měla dívka dělat? —
Zlatohávou roušku tkala,
ryzím stříbrem krumplovala.

Ještě neobyčejnější jest nám čudština svým vnitřním ústrojím. Patří mezi tak zvané řeči připínavé; nemá rodu ani členu; nemá předložek; nemá adverbia; nemá časoslova *míti.* Za to však má dle Jana Strahlmanna (spisovatele čudské gramatiky pomocí němčiny) 13 pádů v čísle jednotném a 14 v množném, jakož i dvojí sklonění: určité a neurčité, kteréž jest defektivní. Strahlmann dává pádům tyto německé názvy: Werfall, Wessenf., Wemf., Wenf., Ruff., Wovonf., Womitf., Wozuf., Warumf., Ohnef., Wof., Woherf., Wohinf., Wiefall. Jiní gramatikáři pojali neurčité sklonění v určité, které čítá následkem toho 15 pádů v obou číslech. Neurčitý pád nazvali infinitem. Tento způsob nyní obecně opanoval. Dle latinských názvů jednotlivých pádů pozná čtenář, na jaké otázky se kladou. Lexicograf Gustav *Renvall* užívá v obou číslech 14 pádů: 1. p. nominativus; 2. p. genitivus; 3. p. infinitus; 4. p. essivus; 5. p. factivus; 6. p. illativus; 7. p. allativus; 8. p. inessivus; 9. p. adessivus; 10. p. elativus; 11. p. ablativus; 12. p. caritivus; 13. p. suffixivus; 14. p. adverbialis. V nejnovější čudské gramatice, kterou ze švédštiny *V. R. Kockströma* na německý jazyk předělal a r. 1876 v Helsingforse vydal *K. Suomalainen*, užívá se pro obě čísla 15 pádů s těmito názvy: nominativus, partitivus, genitivus, accusativus, inessivus, elativus, illativus, adessivus, ablativus, allativus, abessivus, translativus, essivus, comitativus, instructivus.

Osobní zájmena přivěšují se substantivům a adjectivům bez ohledu na to, ve kterém jsou pádě. Připínáním osobních zájmen, která se přetvořila v suffixy přiměřeně změněné, vzniká conjugace obou čísel v praesentu a imperfektě. Moc osobních suffixů je v čudštině tak zázračná, že se jeví i na neurčitém spůsobě, který se jich pomocí stává — určitým. Časoslova připouštějí zmenšení. Supinum jakož i gerundium má 4 koncovky, z nichž každá má dva tvary dle toho, předcházíli buď samohláska úzká, aneb široká či obojetná. Participium je nejenom významem ale i formou substantivum, temporale a adjectivum.

Příbuznost čudštiny s maďarštinou bije na první pohled v oči, jenom že se maďarština místo čuďské jemnosti vyznačuje nehorázností a houkavostí. Uvedu několik slov na důkaz příbuznosti a rozdílu obou řečí. Čudské käsi (ruka) mað. = kéz; isa, ättä (otec) = attya čti aťja; emä (matka) = eme; jalka (noha) = gyalog čti ďalog; veri (krev) = vér; jää (led) = jég; vesi (voda) = viz; ruis (žito) = ros čti roš; muna (vejce) = mony čti moň; mies (muž) = mies; metsämies (lovec) = mezömies (rolník); mieli (mysl) = mély čti mélj; vanha (starý) = vén; moni (mnohý) = monyi čti moni. Čudské *k* zaměňuje se s mað. *h* (kala = hal, ryba), *p* s *f* (pää = fö, hlava), *v* někdy s *b*.

Německých slov přijala čudština dosti značnou část, ačkoliv podotknouti dlužno, že vedle významu od Němců vzatého vždy mají Čudové význam vlastní. I zde několik slov na ukázku: kemeeni = gemein, kihenki = Gehenk, karvari = Gärber, vulmahti neb pulmahti = Vollmacht, priski neb riski = frisch, prouva neb rouva = Frau, vouti = Vogt, vieteri = Feder (ku psaní), viini = fein, viila = Feile, venterikki = Fähnrich, vanki = Gefangener, vaanjunkkar = Fuhnjunker, vaana = Fahne, valski = falsch, dammi = Damm, tagsverkki = Tagswerk, panki = Bank (banka), kiselli = Geselle, kivääri = Gewehr, klasi neb lasi = Glas, kreivi neb reivi = Graf, haarniska = Harnisch, halsi = Hals, hanka = Hängehaken, holvi, šv. hvalf = Gewölbe, hovi neb huovi = Hof, hunaja neb huno, šv. honung = Honig, huuppa = Haufe, kaali, šv. kål = Kohl, ruostet = Rost.

I ze slovanštiny přijali mnohá slova. Dvě (piisma a paametti) jsem již uvedl; další příklady: laavitsa = dlouhá lavice, piiskua = pískati, aprakka = obrok, akkuna neb ikkuna = okno, vari = vřelý, palaa = páliti.

K vůli kuriositě a zábavě podám některá slova, která stejně zní v čudštině i češtině, ačkoliv mají v obou řečech významy velice různé. Čudské matka = cesta; kitka = vrzot; kapusta = naběračka; vieno = dřímota; routa = zmrzlé bláto; sirkka = cvrček, kobylka; moukka = perlík; pivo = dlaň, pěst, hrst; pila = žert; louka = obláček; panna = položiti; pantata = v zástavu dáti; panni = obilní míra; panski = španělský, pyšný; kotva = doba, chvíle, dlouho.

Nářečí má čudština veliké množství. O nich praví Renvall: „Ačkoli dialekty naše tak jsou mnohé, že každá provincie, ano každý téměř jednotlivý kraj zvláštní má způsob mluvení, přece však, právě jako národ obývající dnes naši zemi, ve dvě se všecky rozcházejí třídy, kteréžto jsou: 1. *dialekt dolní* čili jihozápadní, panující v přímořských místech Čudska (s vyjímkou ostrovů a břehův od Švédů obývaných), v Tavastii, v Ostrobottnii až ku hřbetu zemskému, Maanselkä zvanému; 2. *dialekt horní* čili severovýchodní, živoucí v provinciích zazších, od moře vzdálených. Z těchto dialektů, mezi sebou rozličně pomíchaných, mnozí jiní povstali mluvení spůsobové.“ Nářečí Čudská velmi pilně a ostře vyznačil Jindřich Gabriel *Porthan* v akademické rozpravě De praecipuis dialectis linguae Fennicae, které však jen I. díl tiskem vyšel v Abo r. 1801.

O vzájemné hodnotě těchto nářečí pronáší se Renvall takto: „Netaž se, kterému z těchto nářečí náleží přednost. Jako druhdy v Řecku, tak skoro dnes u Čudů každé nářečí je dobré, budiž jenom ohebné, neporušené, správné a duchu jazyka příhodné. Avšak jako druhdy nářečí ionské v básních, attické pak v mluvě prosaické převládalo, tak je horní čudské nářečí spíše spůsobilé pro písně a dolní pro život obecný. V knihách čudských, nejvíce prosaických, převládá nářečí dolní, avšak v písních čudských, *runot* (runy) řečených, častějším jest nářečí horní.“

V krajinách, kam sahá působení Švédů, pokazil se jazyk čudský svecismy (v Abo), jako jinde rusismy (v Oloněžské gubernii, kde Čudové od Rusů přijali i hlásku *č*, jíž všecka nářečí postrádají).

Literatura čudská jest nová, nemajíc ani starého, ani středního věku. Prvním čudštiny vzdělavatelem byl biskup *Michael Agricola*, který přeložil a r. 1548 v Stockholmě tiskem vydal část bible. V století 17. vyšlo již několik spisů, obírajících se věcmi čudskými, nejvíce jazykem latinským. *E. Schröder* vydal r. 1632 v Stockholmě první pokus slovníku, nadepsaný: Lexicon latinoscandicum, quo quatuor idiomata, scilicet latinum, svecicnm, germanicum et venedicum proponuntur. R. 1644 vydán jiný pokus slovníka, nadepsaný: Variarum rerum vocabula latina cum svecica et fennonica interpretatione. R. 1649 vydal *Petreus* první pokus čudské gramatiky Institutio linguae fennicae. Pokus ten opakoval *Martinius* v díle Hodegus fennicus, Stockholm 1689. Sem patří též Nomenclatura rerum latino-svecico-fennonica auctore *Henrico Florino*, v Abo 1683.

Větší ruch nastal teprvé v století minulém, když Porthan, Ganander a Lencqvist jali se sbírati zlomky básnictví národního k vůli bádání mythologickému. Biskup *Vhaëls* vydal r. 1733 v Abo první lepší čudskou gramatiku.

Tehdáž počali někteří horlivci zkoumati dávnověkost čudského národa, nemajíce však doma písemných památek historických a nevědouce, ku kterému ze spisovatelů jinojazyčných by se měli v té věci uteci, docházeli k výsledkům velice směšným. Tak vyšel r. 1767 v Abo *Vemanův* spis, v němžto snaží se spisovatel dovoditi, že jsou Čudové potomky Hebréů. Byla to jen znovu ohřatá myšlenka, kterou již koncem století 17. (r. 1697) pronesl *Erasmus Cajanus.* V tomtéž smyslu jako Cajanus a Veman psal také *Idman*, jehož spis do frančiny přeložil a r. 1778 v Štrasburce vydal Genet mladší.

Biskup a doktor theologie *Daniel Juslenius* sepsal a r. 1745 v Stockholmě vydal Fennici lexici tentamen, v němž slova čudská na latinsko a švédsko vykládá. Magister *Christofor Ganander* sepsal 9dílný Thesaurus finnicus jazykem švédským; spis tento chová se v. akademické bibliothéce v Abo. Pastor *Jan Strahlmann* vydal svou gramatiku, již výše zpomenutou, r. 1816. Čudské gramatiky jazykem švédským vydali *J. Judén* (r. 1818), jenž jest považován za tvůrce čudského mluvnictví a *R. Bečker* (1824). Slovníkář *Renvall* vydal v Abo r. 1810 spis De orthoëpia et orthographia linguae fennicae a tamtéž r. 1815 De signis relationum nominalium in lingua fennica.

Kromě toho pracováno o gramatikách všech téměř drobných kmenů čudských. Zde mezi jinými dlužno věnovati slušnou zmínku i Němci *Antonínu Schiefnerovi*, který mimo úplný překlad Kalevaly vydal též pokus gramatiky *čečenské*, *udské*, *tunguzské* a *burjatské*. V oboru tom pracoval poněkud i známý maďarský cestovatel a orientalista *Vambery*. *Mat. Alex. Castrén*, jeden z nejpřednějších čudských badatelů, konal, podporován vládou ruskou, od r. 1838 cesty po končinách čudských a výsledky těchto cest byly gramatiky *osťacká*, *zyrjaňská* a *čeremiská*. *August Ahlcqvist* vydal několik specielních gramatik čudských, z nichž gramatika *mokšo-mordvínská* byla r. 1862 odměněna cenou. Týž učenec vydal dále dílo: Ueber die Culturwoerter der Westfinnischen Sprachen. Nyní pracuje Ahlcqvist o veliké čudské gramatice jazykem německým. V posledním čase dr. *Otto Donner*, docent

sanskrtu a srovnavacího jazykozpytu čudského vydal Srovnavací slovník řečí čudsko-uherských a pak německý spis: Uebersicht der Geschichte der finnischungarischen Sprachforschung. Nyní vychází veliký slovník *Lönnrotův*, který, jsa dokonán, bude obsahovati 200.000 slov, kteréžto bohatství jazykové nazvati lze přímo ohromným.

Otcem svého dějepisu nazývají Čudové *Jindř. Gabr. Porthana.* R. 1873 vyšel v Helsingforse 5. a poslední díl jeho sebraných spisů. První soustavné dílo o dějinách čudských vydal v letech sedmdesátých profesor university Helsingforské *Yrjo Koskinen.* Spis jeho je prodšen duchem národním a způsobil spisovateli mnoho nepříjemností ze strany zarputilých švédomilů.

Z cizinců zanášeli se zdárně dějezpytem čudským: *G. Schöning, G. S. Bayer, F. Rühs, A. C. Lehrberg, R. Rask, Téh, G. Klaproth, A. G. Sjögren, Schlözer.* Zde s chloubou jmenovati mohu i našeho *Šafaříka,* který rozmanité náhledy a zprávy o starobylosti čudské kriticky probral a ve svých velkolepých Starožitnostech slovanských jasné na ni vrhnul světlo.

Na poli mythologie počalo, jak již řečeno, bádání v století minulém. *Gananderova* Mythologia fennica vyšla v Abo r. 1789. Po něm psal o čudské mythologii *Thomasson,* jehož dílo Peterson do němčiny přeložil a r. 1821 v Reveli vydal. Nejznamenitější je mythologie *Castrénova,* psaná švédsky.

Z oboru věd přírodních vyšla r. 1860 čudská flora pode jmenem *Suomen Kasvisto,* práce to vědecká a důkladná.

V krásné literatuře jsou dosud nejlepšími věcmi zpěvy prostonárodní; nicméně mají už Čudové také umělé, dosti zdařilé poetické plody. *K. R. Malmström* vydal r. 1874 v Abo sbírku básní. *Rafael Hertzberg* zdařile nápodobí národní zpěvy. Kromě nich vydali r. 1872 a 1873 básně *Viktor Flagerström* a *Gustav Lönnbeck. Aug. Ahlcqvist* vydal pod pseudonymem *Oksanen* (Ratolístka) r. 1874 sbírku básní Säkeniä (Jiskry). Již před tím byl přeložil na jazyk švédský některé *české básně* a vydal *historii české literatury.*

Původní dramatické básně vydány celkem tři: Dítky královy od *Nervandera,* Lalli (Opilec) 5aktová truchlohra od *Johnsona* a Päärly (Perla) od *H.* Více dramatických prací je přeloženo z různých jazyků a vydáno ve výboru cizích divadelních her, jenž počal r. 1861 péčí literární společnosti v Helsingforse vycházeti.

Někteří spisovatelé pokoušeli se v novelistice, ale většího původního románu nenapsal posud žádný. Původní novely vydal r. 1873 v Helsingforse *Gummerus.* Mají přeloženy 3 díly povídek Paula Heyse, Kalifornické povídky Breta Hartea, Pavla a Virginii, Virgila a Tegnera.

V Helsingforse existuje vlastenecký literární spolek, jenž svým nákladem vydává důležitá díla čudská.

Již nyní se literární produkce čudská skoro úplně vyrovnává produkci švédské na čudské půdě. Až po uplynutí pěti let nastane rovnoprávnost čudštiny se švédštinou nejen v životě ale i na universitě, před soudy a úřady, nabude zajisté čudština výhodné převahy.

Stav časopisectva je tento: r. 1872 vycházelo v Čudsku denníků, obdenníků, týdenníků, měsíčníků a periodických časopisů jazykem švéd-

ským 21, čudským 16; r. 1874 švédských 22, čudských 18. Na počátku užívali Čudové švabachu, nyní užívají latinky.

Když jsme tak co se dalo promluvili o všech odvětvích čudské literatury a doličili, v čem vyniká a čeho má nedostatek, můžeme obrátiti pozornost k plodům ducha národního.

Národní čudská poesie je druhu trojího: magická, epická a lyrická.

Písně magické dosud nebyly sebrány, leda v Estonech, kde práci tuto podnikli *Kreutzwald* a *Neus*. Magické písně mizí a ztrácejí se čím dál tím více, jednak proto, že postupem vzdělanosti národ sám výhost dává oblíbeným druhdy kouzlům a zaříkadlům; jednak i proto, že národní magie má velikého nepřítele v pastorech, kteří v ní vidí zbytek pohanství, jejž do posledního kořene vymýtiti svou povinností uznávají. Možno však tušiti, že písně magické mají ohromnou literární i kulturní cenu. Bylť Čudové ode dávna proslulými kouzelníky i čaroději a tací byli též jejich bohové. Náchylnost jejich k magii plyne z přebohaté fantasie, která se nemůže spokojiti skutečností a přirozeností, pročež se ráda baví věcmi nadpřirozenými, v životě nemožnými. Stopy poesie magické nacházíme i v písních epických, a dlužno dáti svědectví pravdě, že místa taková patří k nejkrásnějším i nejúchvatnějším.

I písní lyrických je hojnost veliká. Mnoho jest jich uloženo v Kanteletaru, ačkoli zde čteme i kratši písně jiných druhů. Písně lyrické stále ještě se tvoří. V nich nabývá výrazu jemný, prostý, hluboký cit; smyslný živel hraje zde úlohu podřízenou. Jsou jako podzimní nebe čudské, obestřené zádumčivou mlhou, skrze niž se dobývá jasný sluneční paprsek. Stálý je dojem samoty a těžkomyslnosti. V sousedství věčného sněhu, v lesích bezlidných, na prázdných březích teskně šumících jezer a vodopádů — tu ani nemůže vzniknouti nálada bujně veselá, tíhnoucí za rozkoší života. Jeli však zasmušilý ráz charakterní známkou čudské poesie, není přece výhradním, neboť jsou i písně veselé a žertovné, ač v míře podřízené.

Hlavní síla čudské národní poesie leží v epice. Mně netřeba ji charakterisovati dlouhými slovy, neboť mohu vzíti ku pomoci známé příklady a na ně ukázati. Nápadná je podobnost mezi Kalevalou a Longfellowovou Hiavatou. Obě básně mají nejenom jednakou formu, ale též obsahem jsou všelijak shodny, tak že čtenáři bezděky připadá na mysl, že Longfellow znal Kalevalu a v jejím dojmu psal. A přece dlužno o tom právem pochybovati, právě tak jak o tom, že by byl Longfellow sobě za vzor vzal národní písně jihoslovanské, s nimiž má Hiavata také některé formální podobnosti (upozornil na ně Hálek ve feuilletonu o překladě Hiavaty).

Všecky epické písně a většina lyrických mají 8slabičný verš, s nímž se v národní poesii slovanské velmi zhusta setkáváme. V častém opakování libují si Čudové jako Slované. Zpěvy jsou nerýmované jako u Jihoslovanů. Místy padneme na rým, ale ten jest jako u Jihoslovanů nahodilý a planý čili jalový, jako na př. v češtině: zívati, zpívati.

Mimo tento „slabičný“ rým mají národní písně čudské jistou formální zvláštnost, již nazvali *rýmem smyslovým*. Rým smyslový záleží v tom, že se jedna myšlenka opakuje ve dvou i více verších slovy

stejnoznačnými aneb aspoň významem sobě blízkými. Někdy se oba druhy, rým slabičný i smyslový, spojují. Velmi pěkný příklad takového spojení čteme hned v 1. runě Kalevaly:

Viel' on muitaki sanoja,
ongelmoita oppimia,
tieohesta tempomia,
kanervoista katkomia,
risukoista riipomia,
vesoisto vetelemiä,
päästä heinän hieromia,
raitiolta ratkomia —

což zní nápodobeno v českém překladě:

Znám já ještě mnoho jiných
průpovědí kouzedlných,
po cestách jsou nasbírány,
se vřesinek sodrhány,
se křovisek naškubány,
s letorostí nalámány,
dílem s travin natrhány,
dílem s pěšin sezdvihány.

Tyto formální zvláštnosti nedají se překladem do žádného známého mi jazyka tak trefně přenášeti, jako do slovanského, a tu opět na prvním místě do češtiny. (Dokončení).

Původní novinky české zpěvohry.

Je věru s podivením, že v naši domácí literatuře operní panuje tak čilý ruch. Všeobecnou nepřízeň doby cítí skladatelé zajisté právě tak, jako čeští umělci všech ostatních odborů, a mimo to vyžaduje sepsání dramatické partitury, co se hmotné práce a věnovaného jí času týče, mnohem větší oběti, než na př. sepsání knihy činoherní — při čemž ovšem na jakési porovnávání a poměrné odhadování práce umělecké, vlastního tvoření, nikterak nepomýšlíme. A přece neustále objevují se na našem jevišti novinky, z nichž se téměř každým rokem původní repertoire rozmnožuje o nějakou zpěvohru, obecenstvu i znalci radostně vítanou. I rok právě minulý (1877—78) byl velmi úrodný: provozovaly se tři novinky, čtvrtá mohla se provozovati, kdy by různé zevnější příčiny nebyly překážely, a jiná ještě zpěvohra, již známá a všeobecně oceněná, dávána v novém zpracování.

Začátek zimní saisony arci nebyl valně šťastný. *Záviš z Falkenštejna*, veliká historicko-romantická opera ve čtyrech jednáních od *Jindřicha Böhma*, s hudbou *Jos. Richarda Rozkošného*, objevil se bohužel co dílo slabé, jímž divadlo naše nehrubě mnoho získalo. Text je chatrný; „historie" nalézáme v něm mnoho, „romantiky" málo, oné pak poesie, která své motivy váží z hlubin duševního života ryze lidského, ještě méně — zajisté velmi pochybné to stanovisko právě pro operu. Základem byl Böhmovi v hlavních rysech „Záviš" Hálkův. Jakési

zjednodušení celého dramatického aparátu bylo nezbytné; libretista požadavku tomu obratně dostál, ačkoli z druhé strany uvedl na jeviště zase nové osoby s novými motivy (ovšem nedosti vyčerpanými). Mnohou jinou změnu v plánu Hálkově však nelze schváliti. Nejslabší stránkou libreta jest ostatně dikce, tak násilná a strojená, přečasto i docela nečeská, že nejedno místo činí skoro již dojem parodie. Důstojný pendant podobných zjevů v opeře poskytují toliko hrubé gramatické chyby, které se staly, jak se zdá, již nezbytným rekvisitem našeho umění hereckého. Ani tyto chyby, ani ony verše nebyly by možny na jiném divadle, s naším zemským ústavem na rovni stojícím. Co do hudby sluší podotknouti, že Rozkošného „Záviš“ nikterak nepředčí nad Svatojanské proudy téhož skladatele, ba v jistém ohledu je dojem Svatojanských proudů proto příznivější, že předstupují před posluchače s nároky poněkud mírnějšími. „Záviš“ patrně chce býti velikou oporou slohu nejdramatičtějšího; skladatel však nastoupil cestu, která ho k cíli dovesti nemohla. Jsouť jisté hudební motivy a fráse, k nimž se ve zpěvohrách za vzory pokládaných pojí veliké dramatické účinky. Přičítáli však někdo tuto dramatičnost výhradně jenom hudební stránce oněch míst a domníváli se, že podobná místa budou všude míti podobný účinek dramatický, velice se mýlí. Zde záleží na poměru hudby k textu, zejmena pak na tom, do jaké nálady nás slova básníkova vpravila, na jaké dojmy nás připravila. Co jinde je třeba velmi dramatickým, ztrácí tuto vlastnost, ba stává se namnoze přímo nedramatickým, objevujeli se na místě nepřiměřeném, bez dostatečného odůvodnění, je to pak „účinek bez příčiny,“ jak R. Wagner praví. Tak může se státi, že tatáž hudební myšlenka, která jednou se skvěle osvědčila, po druhé zase nikterak nechce konati svou službu; skladatel se tomu nesmí diviti, nesmí příčiny neúspěchu hledati jinde. Zejmena zpěvní deklamace jen tenkráte je v plném právu svém, vyrůstáli přímo ze slov textu; vnucujeli se však slovům těm melodická fráse, která se k nim nehodí, přestává to býti deklamací, byť i fráse ta byla vzata ze skladby nejryzejšího slohu deklamatorního. Ano, pak není to ani deklamatorní ani absolutní melodie, pak to vůbec není melodie. Kdo tedy chce s prospěchem těžiti z partitur na slovo vzatých dramatiků, musí sobě především osvojiti spůsob tvoření, jímž oni k tak velkolepým výsledkům dospěli, nesmí však přestati na zcela libovolném zevnějším, snad i nemístném nápodobení jejich fraseologie. Doufejme, že Rozkošný ve svých budoucích zpěvohrách stanovisko, které se na „Záviši“ patrně neosvědčilo, opustí a dramatickou deklamaci přímo z pramene, ze slov čerpati bude; tím zjedná si také možnost, státi se více svým, více původním a samostatným, než se mu dosavade mohlo podařiti. —

Dvořákův Šelma sedlák vydobyl si přízeň obecenstva jedním rázem. Že přijetí novinky té bylo tak skvělé, ba možno říci nadšené, nejlépe svědčí o účinnosti hudby Dvořákovy; neboť na vrub textu sotva je smíme připisovati. Nelze nikterak tvrditi, že by dvouaktové komické libreto, sepsané *J. O. Veselým*, bylo pokrokem na dráze, jižto šťastně zahájila kdysi „Prodaná nevěsta“; spíše je to zjevný krok nazpět. Titul „Šelma sedlák“ zní skoro jako ironie. Celé „šelmovství“ sedláka Mar-

tina — jenž sám o sobě praví, že je „vychytralý ptáček,“ že „ze všech jeho cípů kouká plno vtipů“ — spočívá v tom, že na místo žebříku, po němž chudý chasník Jeník přichází k Martinově dceři Bětušce, postaví pod okno její komůrky sud s nalíčeným rozštípnutým prknem. Jeník má spadnouti do sudu: „Švandu ukrutnou si udělám,“ vypravuje Martin Vácslavovi, bohatému soku Jeníkovu, „na to oba s klacky vyběhnem a co budem moci natlučeme zloději.“ Přidámeli, že ani tato „chytrá lest“ se Martinovi nedaří, poněvadž se její obětí stává někdo jiný, je tuším „Šelma sedlák“ dostatečně charakterisován. Kdy by někdo chtěl psáti paskvil na hloupost a hrubost selskou, mohl by ovšem takový příběh uvesti na divadlo; kdo by však chtěl české umění obohatiti dobrou hrou, která by byla obrazem z vesnického života národního, musil by si počínati zcela jinak, než se stalo v „Šelmě sedlákovi.“ Jiný motiv děje, potrestané záľetnictví knížete, jest nápodobením „Figarovy svatby,“ s tím ovšem rozdílem, že v této zpěvohře důvěrný poměr mezi hraběnkou a její komornou Zuzankou je zcela přirozený, kdežto u Veselého nepochopujeme, jak se může kněžna v nejdelikatnějších záležitostech svěřiti — šafářce, kterou před chvílí teprvé ponejprv spatřila! Hlavní zástupce komického živlu, komorník Jean, je karikatura z Vídeňských frašek, zejmena starších, dostatečně známá. Zásluhou libretistovou musíme zajisté nazvati to, že na některých místech šťastně uhodil na tón prostonárodní písně a tak i skladateli dobrou službu prokázal. Avšak jinde zase nezřídka svedla ho přílišná snaha po realistické živosti k jakési nepěkné hrubosti výrazu, která celkem podržela rozhodný vrch nad naivní jemnocitností, právě ze zpěvů našeho lidu tak dojemně k nám mluvící. A kdož by pochyboval o tom, že především z tohoto pramene, ne však z neutěšené prosy všedního života, musí bráti své barvy umělec, jenž nám nepodává drama buď vážnými konflikty a kontrasty mocně účinkující, buď ostrou satirou neúprosně bičující, nýbrž pouze rozmarnou vesnickou idylu, tudíž ne rub nýbrž líc povahy našich venkovanů? Ostatně ani šlechta nechová se v „Šelmě sedlákovi“ příliš uhlazeně . . .

Že zde tak obšírně jednáme o zpěvoherním textu a že naň hledíme se stanoviska poněkud přísnějšího, děje se z důvodů dosti závažných. Vždyť je to pravda, dávnou zkušeností, ba celými dějinami opery zpečetěná, že špatný text způsobuje skladateli překážky a obtíže, jež překonati nemůže ani sebe větší nadání hudební. Zejmena pak u nás je zapotřebí, aby se bedlivě přihlíželo k ceně textů operních; neboť hudební stránka naší zpěvoherní produkce jeví se celkem tak utěšeně, že česká původní libreta — ovšem s některými čestnými výminkami — tvoří k tomu velmi smutnou folii. Naši optimisté arci tvrdí, že stěžování si na špatné texty u všech národů jest na denním pořádku. Nelze to upříti; ale nesmíme také zapomenouti, že leckteré libreto, jež Francouzi nebo Němci nazývají prostředním nebo i slabým, uvítali by naši skladatelé s upřímnou radostí, nazvala by kritika naše praci zdařilou. Jeť příliš veliká poptávka a příliš malý výběr. Vzpomínám si zde na slova Riehlova: „Nelze nikterak upříti, že moderní hudebník, jenž je spůsobilý ke komponování oper, z pravidla mívá tolik formální techniky básnické, že umí dělati obstojné (leidliche) verše. Avšak dobré

verše ještě nejsou dobrou operou.“ *) Vlastnost, kterou zde přisuzuje Riehl většině německých skladatelů (a to sotva bez práva), nalezáme bohužel jen u menšiny našich libretistů! A totéž, co o psaní dobrých veršů, patrně platí dvojnásobně o básnickém pojmutí a dramatickém upravení textu, které představuje schopnost již značně vyšší. Zkrátka: právě proto, že vlastní dramatický živel, zastoupený v první řadě libretem, v druhé pak herectvím, jest nejchoulostivější stránkou naší zpěvohry, má kritika nejen právo ale i povinnost, doháněti vážným slovem bez ostýchání a bez lichocení všechny ty, na nichž záleží, k tužžímu napjetí všech sil.

Referent bohužel nezná dřívějších oper Dvořákových; porovnávati je se „Šelmou sedlákem“ a konstatovati jakýsi pokrok, není mu tudíž možno. Smíli se však souditi ze Dvořákovy činnosti v oboru hudby instrumentální na jeho činnost operistickou — a do jisté míry to není neoprávněno — tož od „Krále a uhlíře“ k „Šelmě sedlákovi“ zajisté vykonal pokrok podobný tomu, kterým dospěl od svých prvních prací komorních ku své „serenádě,“ k „variacím“ a ku „slovanským tancům,“ anebo chcemeli míti raději příklad z oboru vokálního: od prvních písní svých až k „moravským dvojzpěvům.“ Věru nevíme, čeho si více máme vážiti na Dvořákovi: či jeho vzácného, bohatého nadání, či jeho úžasné plodnosti či jeho vzorné umělecké svědomitosti a opravdivosti, s nížto dovedl se za krátký čas propracovati k výsledkům tak znamenitým. Stopy takové píle a práce čelící k neustálému sebe zdokonalování nalézáme i v partituře „Šelmy sedláka“ — ne snad trapné známky jakéhosi perného hmoždění se a usilování, nýbrž skutečné, sladké ovoce této přičinlivosti. Dvořák jest ovšem v přední řadě skladatelem instrumentálním; netoliko že ho dokonalá znalost uměleckých prostředků, t. j. nástrojů, a neobmezené ovládání polyfonie k tomu před jinými opravňuje, ale i celá jeho umělecká osobnost, celý směr jeho fantasie rozhodně tomu nasvědčuje, že jest orkestr jeho nejvlastnějším panstvím, celé jeho hudební myšlení je polyfonní, symfonické. Těchto zvláštností nezapírá ani opera, o níž zde mluvíme; mohutný proud orkestrální hovoří k nám sterými výmluvnými jazyky, všude je zajímavý, živý, pestrý a svěží, nikde všední nebo banální, nejasný nebo strojený. Povšechný ráz situace podává Dvořák v širší formě lyrické s nepopíratelným úspěchem; zde jest jeho vynalézavost i co do melodických motivů i co do harmonických a instrumentačních barev podivuhodná, zde však také nejvíce musíme toho litovati, že neměl lepšího, poetičtějšího libreta. Naproti dramatickým podrobnostem arci je Dvořákova hudební fantasie méně povolna; zejmena platí to o dramatickém dialogu. Uznati sluší skladatelovu rostoucí snahu po správném přednešení slova; ale tím není ještě vykonáno vše: pohřešujeme namnoze šetření důrazu, t. j. onoho přízvuku, jímž se ne slabika ve slově, nýbrž slovo ve větě zvláště vyznamenává a který tak řeči dodává živosti, ano někdy teprvé i smyslu. V komické opeře právě pikantním důrazem lze docíliti velmi vítaných účinků. Pro Dvořáka arci

*) „Die Kriesgeschichte der Oper“ v třetím svazku Musikalische Charakterköpfe. 1878. Str. 361.

bylo by nejpřiměřenějším libreto vážné, pravou poesií prodchnuté, snad i pathetické, v němž na základě jednoduchého děje lyrické momenty široce se rozkládají, poskytujíce dosti místa větším ensemblům (vzpomeňme si na Dvořákův „Hymnus“ z Hálkových „Dědiců Bílé Hory“!) — takový text byl by zárukou ještě krásnějších úspěchů, než jsou ty, jimiž se vším právem honosí „Šelma sedlák.“ Toho, že by pak Dvořák snad přetížil výkonné síly přílišnými nesnadnostmi, nemusíme se tuším nyní již obávati.

„Šelma sedlák“ má i mimo svou vlastní cenu ještě jinou důležitost pro nás: zvláštní postavení v naší hudební literatuře dramatické. „Prodaná nevěsta“ stala se u nás nejpopulárnější zpěvohrou; ano přízně obecenstva jí neustále ještě přibývá; všichni jsme si toho vědomi, že nám mistr Smetana uštědřil dokonalý umělecký typ ryze národní, a víme také dobře, že podobný typ ve mnohém jiném oboru uměleckém dosud náleží mezi zbožná přání. A přece zůstal Smetana v oboru komické opery takořka osamotnělý; málo jen se dělo skromných pokusů, kráčeti dále po dráze „Prodanou nevěstou“ zahájené, ano pokusů těch stále ubývalo*) a skladatelé skoro všichni pracovali v oboru velikém, vážném, obyčejně sváděni jsouce nešťastnými „ideály“ bez charakterního, třeba sebe lesklejšího eklekticismu Meyerbeerovsko-Gounodovského na scestí velmi neutěšené. Bylo to věru tklivé, když Smetana ještě před rokem sobě stěžoval, že jeho „Prodaná nevěsta“ vydobyla si uznání toliko našeho obecenstva, ne však našich skladatelů; nyní dáno jest mu krásné zadostučinění: výtečně nadaný representant mladší generace skladatelské, sotva že jednou nohou vkročil na dráhu Smetanovy komické opery, již domohl se skvělého úspěchu. A právě to, že místa slohu „Prodané nevěsty“ nejpříbuznější nejvíce se líbila (jako na př. dvojzpěv Jeníka a Bětušky v druhém jednání), nejlépe dokazuje, že Dvořák tím nikterak nezadal své vlastní umělecké povaze a osobnosti. Tento příklad Dvořákův nezůstane bohdá bez následování; vždyť jenom touto cestou, soustředěním se nadaného skupení uměleckého kolem vynikající, směr určující individuality může se vytvořiti umělecká škola. —

O třetí novince minulé saisony nezmínili bychom se zde, kde nám jednati jest o zpěvohře, kdy by k ní nebyl napsal hudbu *Karel Bendl.* Je to *Indická princezna*, tříaktová burleska nejhrubšího zrna, „dle starší myšlenky“ napsaná *A. Puldou.* Nejsme nepřáteli burlesky ze zásady; naopak přejeme si, aby se genru tomu dostalo konečně dokonalé umělecké formy, aby se vyskytnul geniální umělec, který by nechtěl pouze těžiti z nynější záliby na burlesce, nýbrž naopak tomuto druhu své nejlepší síly věnoval — měli bychom pak humor Aristofanův v moderním rouše zpěvoherním. Libreta, jež komponuje Offenbach, stojí ovšem hluboko pod tímto ideálem — avšak ani s těmi nelze porovnati text „Indické princezny.“ Pravému básnickému humoru můžeme prominouti leccos, ba mnoho; umíť nám podati mnohonásobnou náhradu za všechno, co se nás nemile dotýká. Tam však, kde zdá se jediným cílem býti nesmysl, jenž zaráží sice, ale nebaví, přestává všechen humor.

*) Bendlův „Pan Franc,“ již před více lety komponovaný, bohužel dosud nebyl provozován.

Nevíme, jaký podíl při libretu tom má původce oné starší myšlenky a jaký Pulda; proto nechceme nikoho souditi a odsuzovati a konstatujeme prostě, že na nás učinila „Indická princezna" dojem nad míru trapný, jakožto úžasný *příznak oné zkaženosti vkusu, která v posledních letech* — díky „arenní politice" *všech* vystřídavších se správ divadelních — *již tak hluboko vnikla i do obecenstva i do výkonných umělců.* O hereckých a pěveckých výkonech se v tomto přehledě úmyslně nezmiňujeme; jednu poznámku však přece nám nelze potlačiti. Kdykoliv nějaka hra se pohybuje na samé hranici mezi vkusem a slušností z jedné a pouhou kratochvílí ničím neřízenou z druhé strany, jest úlohou výkonného umělce, aby vynalezl sobě takovou formu podání, která nejméně jest protivna, nejméně uráží. V Indické princezně však herci nejen dojem libreta i v tomto směru všemožně stupňovali, nýbrž o své újmě extemporováním ještě překonávali! Bendl bohudíky nedovedl přispůsobiti se stanovisku libreta. Podal řadu půvabných, vkusně zpracovaných melodií, které by zdobily každou operetu jemnějšího poněkud rázu; ani na místech sebe drastičtějších nestal se triviálním.

Bendlovi Černohorci pohříchu se v minulé saisoně nedostaly na jeviště. Dokud i této posice sobě vítězně nedobudou, nebude možno posouditi je jakožto operu, ač dva ensemblové zlomky z nich provedeny byly s rozhodným úspěchem na Novoměstském jevišti, ovšem v koncertní podium přeměněném při Svatojanské akademii Spolku českých žurnalistů. —

Smetanovy Dvě vdovy sluší mezi letošními novinkami uvesti proto, že z nemalé části jsou přepracovány. Nejdůležitější změny jsou: změna mluvené prosy v recitativy a rozšíření Zünglova libreta dvěma episodními figurami prostonárodními, pomocí jichž skladatel ovšem dovedl učiniti nové rozkošné intermezzo. Opět musí referent vyznati svou nekompetentnost, totiž v posouzení, zdali změny ty jsou celku na prospěch čili nic; bylť mimo Prahu, dokud se „Dvě vdovy" dávaly ve formě původní. Máme však vhodný příklad podobného přepracovaní právě u Smetany: „Prodaná nevěsta" nebyla původně psána a provozována tak, jak se nyní dává; dvakráte ji skladatel přepracoval, naposled r. 1870 pro Petrohrad. Kdo nyní slyší v našem divadle toto „Petrohradské" zpracování (v němž mimo jiné též prosa nahrazena je recitativy), ten sotva asi pohřešuje jednolitost celku; a přece se před lety mnohý povolaný hlas takového účinku obával. Je to pouhá šedá theorie praktičkými zkušenostmi nepotvrzená, že by každé pozdější přetvoření uměleckému dílu musilo býti na újmu; zejmena mistr tak jemného vkusu a taktu a tak dokonalého vzdělání technického, jako Smetana, může směle podniknouti změny třeba ještě hloub zasahující, než se stalo při „Prodané nevěstě" a při „Dvou vdovách." Smetanova dramatická objektivnost nejjasněji se jeví v tom, že pro každý kruh látek dovede sobě vytvořiti zvláštní přiměřený sloh hudební; v oboru komické zpěvohry různí se podstatně prostonárodní směr „Prodané nevěsty" a „Hubičky" od salonního, konversačního směru „Dvou vdov." Pakli Smetana nejnověji do zpěvohry naposled jmenované vmísil také něco živlu prostonárodního, neporušil její dosavadní celkový ráz, nýbrž oživujícím kon-

trastem spíše mu dal ještě patrněji vyniknouti. Co se pak týče dialogu, tož věru nebude nikoho, kdo by na místě mluvené prosy upřímně neuvítal recitativy, a sice jak ze všeobecných důvodů esthetických, tak i ze zvláštních ohledů k poměrům našeho jeviště zpěvoherního. Krásné dílo Smetanovo zajisté i v novém zpracování zůstane ozdobou českého repertoiru, a za nemnoho let nikomu ani nepřipadne, že by „Dvě vdovy“ byly kdysi měly poněkud jiné vzezření, než mají nyní.

Dr. *O. Hostinský.*

Obrazy z Tunisu.

Od

Josefa Wünsche.

(Pokračování.)

Obydlí evropského konsula v Tunisu podobá se malé pevnůstce. Bránu střeže několik Arabů ozbrojených až po uši; říkají jim tu janičaři neb i kavasové. Úřad takového konsulátního janičara je v Tunisu úřad velmi čestný a při tom i dosti výhodný. Baba Brahim, dřívější janičar rakouského konsulátu, býval druhdy setníkem ve službě beyově; a přece opustil důstojnost tu a stal se janičarem, poněvadž janičar je skutečně — placen. A to v Tunisu něco znamená! Kavasové jsou zde proto, aby ve slušné vzdálenosti od konsula udržovali nejen tuzemce (neb tito ztěžka by se proti konsulovi čeho odvážili, vědouce, že by je na místě stihla smrt) nýbrž i pestrou chásku ničemů, darebáků a dobrodruhů všelijakých, kteří v Evropě se slečnou Justicií se pohádavše, Afriku a hlavně volný v každém ohledu Tunis svou přítomností poctili. Lidičky ty jsou konsulům pravými mukami očistcovými. Ukradnouli něco, je zle, má je konsul souditi a odsouditi; nezdaříli se jim však něco uloviti, je zase zle: mají hlad a chtějí, aby je živil. Hlavně je prý konsul vlaský od čeládky té velice sužován.

V Tunisu mimo arabské chany a karavanseraje, ve kterých Beduini mezi svými koni, osly a velbloudy se povalují, je také několik hostinců zařízených dle našich pojmův o hostinci; však přes to, že hotely ty francouzskou firmou se honosí, zůstávají vždy hostinci specificky africkými.

Pravil jsem, že náš nosič věci naše složil v jednom takovém hostinci. Vykázáno nám tu po malém pokojíku. Pokojík kurníku velice se podobal až na malé okénko, kterým právě jen tolik světla vnikalo, kolik bylo potřeba, aby pokoj v celé své nicotě se jevil. V jednom koutě stála jakás sešlá železná postel, a na ní lože upraveno — kdo ví ze kterého vetešnického skladu evropského před lety sem zabloudila. V druhém koutě o lepších dobách tiše snil starý, polámaný stůl. K němu tulila se družka jeho utrpení, rozedraná židle, která, kdykoli jsem na ni sedl, vždy tak bolestně se zachvěla a tak povážlivě si zavzdychala, že boje se pádu, obyčejně zase hned jsem vyskočil. Více v mém pokoji nebylo: byl to tedy pokoj opatřený

nábytkem! Stěny byly jen papírové. Patrně tu delší chodba latěmi a tapetami na množství pokojíků je rozdělena. I dvéře byly z téže lehké látky zhotoveny a nechtěly se ani zavírati. O zámku, o klice neb závoře nikde ani zdání. Celkem pak tapety ty byly strašně sešlé, otrhané, roztrhané atd. Stropem mohl do pokoje vnikati déšť; jelikož právě nepršelo, nezmokli jsme; nicméně nám tu na pověstných růžích Tunisských ustláno nebylo.

Táhlo na jedanáctou v noci. Teploměr držel se pořád ještě vysoko nad čtyřicítkou; bylo strašné vedro, ač dvéře i okno jsem měl otevřené. Ulehl jsem, pečlivě se zaobaliv do lehké pokrývky. Podřimuju. Tu něco, jako by — a tady zase — tu mě to pichá — to bodá, tady zase kouše, tam pálí — učiněný oheň, učiněné peklo — a čím dál tím hůř — a jak nestydatě mi to leze i po nose! Bráním se, biju, mlátím — nic naplat! Světlo sem! Kůrové andělští! Kdo viděl jaktěživ tolik hnusných potvor pohromadě, které této první noci lože mé svou návštěvou vyznamenaly?! To zde skáče, to lenivě se plíží, to zas kvapem utíká. To nabubřelé jako pecka, to táhlé jak žížala a ve všech barvách to hraje. A ta kousadla, ta bodadla, ta žahadla — páni přírodozpytci, povězte mi a nezatajte, k čemu takové potvory jsou na světě? — Oblekl jsem se. Bylo 11 a čtvrt. Za čtvrt hodiny bylo ½12, konečně 12, pak 1, 2 . . . Ve čtyři z rána bloudil probouzejícími se ulicemi Tunisskými nešťastný smrtelník s nabubřelým obličejem a s oteklýma rukama. Ten nešťastník byl jsem já.

IV.

Co do národnosti obyvatelstvo Tunisské není původu jednotného, nýbrž skládá se z mnohých prvků, které mezi sebou nemálo se různí; tak skoro již na prvý pohled rozeznati lze Maury, Berbery, Beduiny, Černochy a Turky. K těm pak druží se Israelité a mnohé národnosti evropské. Ze všech těchto nejčetnější a nejdůležitější jsou Berbeři a Beduini, je to jádro obyvatelstva.

Však ani Berbeři původem svým nejsou národnost jediná, nýbrž jsou jakási splynulina všech rozmanitých národů, Karthaginců, Římanů, Numidů, Vandalů a Saracenů, kteří jedni po druhých panství své ve krajinách těch založili. Berbeři postavy jsou vysoké a štíhlé, pleti temné, pohledu pronikavého a zubů bílých. Tělo jejich silné je a svalnaté. Žijí v městech i mimo města a tu buď v chatrčích neb ve stanech. Zabývají se hlavně chovem dobytka, honbou a něco málo i vzděláváním země. Živí se skoro výhradně jen chlebem, mlékem a ovocem, a i při tom velice jsou střídmí, tedy praví vegetariáni.

Beduini jsou vlastní obyvatelé venkova. Oni, jak se zdá, nemísíce se s národy jinými uchovali vlastní svůj národní ráz bez porušení. Žijíť posud jako v dobách pradávných v poměrech co nejjednodušších. Oděv jejich jest široký plášť vlněný, který i hlavu přikrývá. Nahé svalnaté nohy vyčnívají zpod pláště. Jen chodidla v opankách jsou spjata. Pleť jejich jest barvy olivové. Jsou silní, vytrvalí a udatní, ač rázu mnohem jemnějšího než divocí Berbeři. Stálého bytu nemilují; stany své rozbijí tam, kde půda hojného slibuje užitku.

Zemědělstvím příliš však se nemoří. Ženy jejich hledí sobě i včel a bourců, zhotovují oděv i stany. Pohostinství u nich ještě je domovem. V jídle a pití velice jsou střídmí; živí se mezi jiným také ještě hady, žížalami a jiným nižším živočišstvem, jehož sourodáci jejich, civilisovaní Berbeři, již se štítí. Do města zhusta v celých zástupech přicházejí a tu suroviny své prodávají; měšťáci Tunisští však velice jimi opovrhují.

Svým právě až žebrácky jednoduchým, často velice rozedraným, vždycky však dosti špinavým oděvem liší se Beduini od ostatního obyvatelstva Tunisského, jehož oděv je dosti rozmanitý a pestrobarevný. Hlava kolem červeného fezu, který zde šašije slove, ovíjí se kašgatem, t. j. turbanem. Skoro naskrze nosí se široká jakási vrchní košile, v létě na holém těle, v zimě pak ještě na jiných košilích; košile ta má široké ale krátké rukávy, zhotovena je z hedbáví neb z jemné vlny a jmenuje se džebba neb džubba. Na džubbu pak obléká se vyšívaný živůtek kbaya neb mentan. Dolení část těla až po kolena kryjí široké nohavice. Odtud pak jdou punčochy, klasety. Jakožto obuvi užívalo se dříve naskrze sandálů; ty však nyní již novomodní francouzské střevíce skoro naskrze vytiskly.

Podobně nosí se i Turci zdejší a Moriskové, potomci španělských Morisků. Turci ti jsou prý náramně lakotni a penězochtivi, při tom pak pověrčivější než všichni afričtí spoluvěrci jejich. Velmi zhusta potkáváme se v Tunisu i s Černochy. Žije jich tu množství veliké. Přišli naskrze z nitra Afriky. Mnozí z nich jsou otroci, ač všichni klanějí se Mohamedovi. Otroctví křesťanů zrušeno již r. 1806, otroctví pak Černochů aspoň dle jmena r. 1842, kdy veřejný trh otročí zavřen; od té doby však obchod ten vede se posud, ač v soukromí. Křesťanu není dovoleno míti otroka, ten sloužiti smí zde jen Mohamedánovi. Veliké množství Černochů žije při dvoře beyově samém a mnohý z nich dopracoval se tu postavení velmi výhodného a vážného. Celkem chováni jsou prý otroci velmi dobře.

V Tunisu žije konečně také veliké množství Židů. Když náboženský fanatismus ve Španělsku a Portugalsku přes 200.000 Židů ze země vypudil a skoro ožebračil, utekli se mnozí k barbarům severní Afriky, kteří jim poskytli přístřeší a útulku; tak usazovali se ve Fezanu, Alžíru, Tunisu a v Tripoli, všude nacházejíce již spoluvěrce své, kteří dříve z Palestiny a z Egypta sem se utekli. I zde bylo jim ovšem po dlouhý čas snášeti mnoho útisků; ale pak i zde nabývali peněz, stávali se zámožnými, docházeli čestných a výnosných úřadů veřejných: tak na př. mnozí z nich u dvora jsou písaři, dragomany, klenotníky, správu cla a vývoz mnohého zboží mají skoro výhradně ve svých rukou atd. Mnozí vládnou velikými kapitály.

Všechno toto mnohotvárné obyvatelstvo Tunisské — vyjma Židy a Evropany zde usedlé — klaní se Allahovi a Mohamedovi, jeho proroku. Mohamedanism různé tyto prvky k sobě víže, tak že na venek tvoří celek jediný, pevný a v sobě uzavřený, tvoří podivuhodnou sloučeninu, která vší vnější nákaze posud vzdoruje. Dvůr Tunisský mravy a ještě více nemravy civilisované Evropy naskrz je prosáklý, je lehkovážný, bezbožný. Zná se sice posud k náboženství, však náboženství

to jest pouhý klam, modlitby jeho jsou planá slova, jež vítr roznáší do všech dílů světa a o nichž srdce neví. Dvůr by se náboženství svého, jež je mu bez toho jen ku posměchu, již dávno byl sřekl; však jsou tu ohledy. Dvůr Tunisský bojí se lidu, který náboženství otců svých posud u veliké má vážnosti. Obyvatelé Tunisští jsou posud snad tak horliví, tak fanatičtí vyznavači Mohamedovi, jako byli první učedníci jeho. V Tunisu může panovník veškeren majetek poddaného svého zničiti, může i život jeho utratiti, však nesmí dovoliti, aby svatyně Allahova znesvěcena byla nohou prokletého giaura. Ovšem pravověřící moslem všude a vždy skřípá zuby, vidíli, že mešita znesvěcuje se zvědavými Franky; však v Cařihradě člověk za drahé peníze přec vymůže si ferman, a doprovázen ozbrojeným kavasem přec vnikne do svatyně turecké: ale v Tunisu to nejde. Kdo by tam však přece vnikl způsobem jakýmkoli, utracen bude na místě. Rovněž pod trestem smrti zakázáno tu vyznavači jiného náboženství vstoupiti na pohřebiště mohamedanské. Že v Cařihradě pohřebiště ta jsou nejoblíbenější veřejné procházky a rejdiště nejrozmanitějších radovánek, známo s dostatek.

Mohamedanismus Tunisský dělí se na vyznání Malekitů a Hanefitů. Hanefitů jest o něco více než Malekitů; k Hanefitům i dvůr se zná. Mezi sebou obě sekty neliší se věroukou, nýbrž jen některými výkony bohoslužebnými, jež jsou u Malekitů méně obšírné. Za to však v životě Hanefité jsou mnohem přísnější. Jim na př. již kouření tabáku velikou je ohavností. Věci náboženské spravuje náboženský tribunál složený z Malekitů i Hanefitů; v čele stojí mu šeikh-ul-islam Hanefita a baši-mufti Malekita se svými zástupci.

Veliký náboženský fanatismus je příčinou, že obyvatelstvo Tunisské k cizincům, ač již tak dlouho s nimi se stýká, posud se chová zarputile a nejvýš nepřátelsky. Každý jinověrec posud je jim prašivým giaurem a každý Mohamedán svatě je přesvědčen v nitru svém, že by vykonal skutek velice bohumilý, kdy by giaura shladil se světa. Proto se člověk v Tunisu velice musí míti na pozoru. Berliňák dr. Rosenfeld, jenž po delším pobytu v Číně a Indii nyní v Tunisu se usadil a hlavně co okulista velice je na slovo vzat, vypravoval mi malou příhodu, jež se mu asi před měsícem byla udála. Bydlí nedaleko Bab-el-Bahar, a ač mnohému chlapíkovi zadarmo zrak byl zachránil, přec jednoho dne luza začala se mu před domem rotiti. Bratr jeho, statkář australský, který u něho právě návštěvou meškal, pomáhal mu luzu chlácholiti a rozháněti. Tu jeden chlap jižjiž rozpřáhl se naň pádným obuškem; rána z revolveru ho skolila, než ještě rána jeho dopadla; podobně i druhého, třetímu pěstí rozrazil sanici. Strhla se pak taková mela, že se oba i se svým laborantem rozkacenými zástupy v pravém slova smyslu prosekati museli až k anglickému konsulátu. Zde vojsko ku pomoci jim přišlo. Na doléhání konsulů mnoho útočníků je schytáno, a hlavní strůjcové ještě téhož dne u Kasby jsou pověšeni.

Proto radil mi náš vicekonsul, abych na procházky po čtvrtích maurských nikdy nechodil sám, a i tu abychom daleko se neodvažovali. Chodil jsem tedy buď s Abdallou-Krügerem neb s kavasem konsulátu rakouského, jenž jmenuje se Mustafa baba Murad, aneb konečně i s Bensilem, jejž za Evropana nikdo nebyl by ani považoval. Jen jednou od-

poledne pustil jsem se trochu dále na Kasbu a tam v klikatých uličkách docela jsem zbloudil. K večeru pak z labyrintu toho i bez klubka Ariadnina šťastně sice jsem vyvázl, za to ale, když jsem p. Valensimu vše vypravoval, dostalo se mi velmi ostré domluvy.

Soudnictví Tunisské jest — ač nyní počíná se již také psáti — posud velmi jednoduché. Buď dopaden jest vinník při zločinu, a pak se věc zcela krátce odbývá; aneb jedna či více osob svědčí o jeho vině: ani tu se nic zbytečně neprotahuje. Soudcové slují kadiové; od kadiho odvolati se lze k muftimu, v případech těžších pak ke dvoru vyššímu. Trestají penězi tím, že vinníku odejmou část jmění neb jmění celé, aneb jej mrskají neb vrhnou do vězení a tu na rukou i nohou těžkými řetězi spoutají. Nezřídka bývají i dva trestanci k sobě přikováni. Na statku a na svobodě trestán bývá z pravidla zloděj, vrahu odnímá se život. Dříve dálo se to rozličným mnohdy i trapným a ukrutným spůsobem. Jednotlivé stavy a národnosti zvláštní měly výsady při popravě; tak na př. Turci zde usedlí měli privilej, že byli rdouseni a to v jisté síni pevnosti; Mauři bývali stínáni v Bardu; Marokáni a vojáci Kabylští věšeni jsou u Bab-el-Suek. Jiní vojáci jsou stříleni, Israelité páleni atd. Nyní se i v tom Tunis civilisuje: užíváť se i zde již šibenice, která se staví nedaleko Kasby naproti městskému paláci beyovu. Zvláštní to ovšem gusto! Trestu smrti dříve velmi zhusta se užívalo; tak na př. ženu, která muži svému dost málo se zpronevěřila, z pravidla do pytle zašili a utopili. Nejvyšší zákonník je Charaa, výňatek z koranu. K němu druží se ještě rozmanité vysvětlivky a doplňky. Jinak rozhoduje jen dobré zdání soudcovo. Z výroku soudce podřízeného lze odvolati se též k beyovi.

Tři- neb čtyřikráte v týdnu zasedá bey sám k soudu; obyčejně soudívá ve svém paláci v Merse. Baša-amba-el-bey, vrchní jeho ceremonář, prohlásí tu, že audience počíná: „Vstup, kdo spravedlnosti si žádáš! Pojďte, pojďte hádající se bídníci, po právu bude vám rozsouzeno! Žalobníci i obranci, přímluvči i vinníci, vstupte a předneste pře své a nebudete oslyšáni!"

Rád bych byl viděl Muhameda Spravedlivého, jak sobě co soudce počíná; když však jsem vicekonsula prosil, kdy by byl tak laskav, aby atd., tu mi řekl zcela rozhodně, že to možno není, jelikož Muhamed-es-Sadok ve své skromnosti nikterak netrpí, aby se mu někdo obdivoval, když koná spravedlnost — Tunisskou.

V.

Zajímavo jest zajisté stopovati člověka polodivokého, jak si vede octna se pojednou uprostřed světa vzdělaného; však neméně zajímavo a poučno jest, pozorujemeli muže, který vyrostl ve společenských poměrech našich a pojednou octl se uprostřed prostinkého života afrického kočovníka — člověka, který znenáhla zapomíná na všechny přednosti a výhody živobytí evropského a uvyká jednoduchému, jednotvárnému životu bojovníka mohamedánského — muže, který zapomíná na boha otců svých a Krista syna jeho i stává se vyznavačem Mohamedovým.

V Tunisu naskytla se mi příležitost důkladně poznati takovou velezajímavou osobnost. Jest to Muhamed ben Abdallah, bašatr, důstojník gardy beye Tunisského. Vyhledal jsem ho, při čemž švédský generální konsul, šlechtic Tulin de la Tunisie, pomocen mi byl s velikou laskavostí.

Když Muhamed Abdallah ponejprv mne navštívil, nemálo jsem byl překvapen. Nikdy bych nebyl řekl, že tak úplně změniti se může zevnějšek někdejšího Evropana; byl bych přísahal, že to Arab plnokrevný. Ovšem Abdallah žije v Africe již dlouhá, dlouhá léta. Nyní neschází mu mnoho do 70 let. Jest však při velikém tomto stáří svém ještě při úplné síle, ač mu v životě mnoho bylo zakoušeti. V Evropě slul někdy Jan Bohumil Krüger. Narodil se 23. ledna 1808 v pruském městečku Werben nad Labem ve Staré Marce. Vyučil se počestnému řemeslu obuvnickému a odveden byv k vojsku, po několik let sloužil u jízdectva. Když pak z vojny byl propuštěn, znechutil se mu verpánek a celý domov tak, že se r. 1832 pustil do ciziny. Potuloval se po Belgii a Francii; zde byl najat pro vojsko alžírské. V Alžíru nedlouho pobyl co vojín francouzský, nýbrž v krátkém čase zajat jest od nepřátelských Beduinů; těm však šťastně za nedlouho unikl a potuloval se pak širou pouští, až v nějaké vsi arabské zámožný moslemín se ho ujal a skutky milosrdenství a přátelství nevšedního právě ho zahrnoval. Muže toho připomíná si Krüger s velikou úctou a vděčností a nejinak než o svém otci o něm mluví. Zde dostalo se mu nejen nejpečlivějšího pohostinství, nýbrž i prvního poučení o víře Mohamedově. Když pak ve víře té od kněží řádně byl vycvičen, přestoupil k mohamedanismu a přijal jmeno Muhamed ben Abdallah. Potom ještě dlouhý čas potuloval se v poušti. Tato svá dobrodružství a mnohonásobná utrpení líčí Abdallah barvami živými. Hleďte, pane můj — tak vypravuje — více než stokrát byl jsem v patrném nebezpečí života a přece vždy šťastně jsem vyvázl, zachráněn jakousi mocí čarovnou. Patrně Allah sám ruku svou ochranou držel nade mnou. Já byl přepaden od nepřátelských Beduinů, kteří o vše mne oloupili, i všecky šaty mi vzali; jen život mi nechali a ještě dlouho se rozmýšleli, majíli i ten mi vzíti. Vyvrhli mne do pouště. Byl jsem nah a bos, za tři dni popálilo pálčivé slunce tělo mé a ostrý písek a skalí rozedralo mi nohy do krve. Spal jsem mezi jedovatými hady a lítými šelmami. Umíral jsem na poušti a přec — nalezli mne přátelé. Jindy přepadli mne dva nepřátelé spícího; hluk probudil mne. Vidím, jak jeden jižjiž napřáhá sekeru, aby mne ze světa shladil. Trhnu sebou, rána padla vedle, sekera zaryla se do země, vytrhnu ji a skolím jednoho, druhý utekl. Třikráte nasazenu měl jsem pušku na prsou. Stiskli. Dvakráte rána selhala, po třetí v témže okamžiku odrazil jsem pušku a rána šla mimo. Jindy zase — — A tak dále vypravuje Abdallah do nekonečna historky svého života. Však jedné ještě musím se dotknouti, jelikož se v ní zmiňuje i o nějakém krajanu našem, o jakémsi Hydrovském z Českého Brodu neb jeho okolí. Na svých dobrodružných cestách přišel Krüger s větší družinou, v které i náš Hydrovský a jakýsi Vlach s chotí se nalézal, k náčelníku beduinskému do Tukurtu. Ten slýchal mnoho o dělech a přál si děla, aby jimi své krá-

lovské boudy z listí a z bláta zrobené opevnil. Vlach, Krüger a Hydrovský slíbili, že mu děl ulejou. Na poušti beze všeho materiálu a beze všech strojů a přístrojů byl to ovšem úkol velmi těžký; však dobrodruhové naši s chutí dali se do práce. Krüger, který z mládí s kopyty se zabýval, uvolil se, že zhotoví formu hliněnou; Hydrovský mu při tom statečně pomáhal. Když byla forma dělová hotova, vystavěli pec, králík dal všecky své kovové nádoby, ty měly se roztaviti a z litiny té měla se líti děla. Vše to strojilo se na poli pod širým nebem; tavení řídil Vlach. Král a celý zástup jeho nemohli se výsledku ani dočkati. Bohužel však, ať přikládali jak přikládali, kov nádob nechtěl se roztaviti. Král počal nedůvěřovati, lid bouřil se proti nenáviděným cizincům; Krüger větřil, že to s dělolijárnou asi zle dopadne, a proto za soumraku se vytratil. S ním šťastně unikl i náš Hydrovský. U sousedního kmene pak zvěděli, jak smutně vše se skončilo. Vlach, jelikož byl nad míru pověrčivý, podezříval beduinského kněze, že mu pec očaroval a proto že kov nechce se roztaviti; když pak druhý den zvědavého kněze opět blíže peci přistihl, rozhorlen pryč ho odstrčil. Že však na svatého ruku vztáhl, vzbouřil se lid, a král rozhorlen nad tím, že všechny své kovové nádoby rozbil, Vlacha na místě skolil. Na mrtvolu vrhla se manželka Vlachova, i ta na místě jest usmrcena. Pec pak rozkopali a zůstali tak i na dále bez děl. Hydrovskému, jeli prý posud na živě, Abdallah přátelské vzkazuje pozdravení. Co potom s Hydrovským se dálo, neví Abdallah, jelikož se byli rozešli a nikdy více se nespatřili.*) Roku 38. konečně dostal se Abdallah do Tunisu, kde po některý čas sloužil u jízdy, až dosáhl čestného svého postavení nynějšího. Teď mu nastal život pravidelný, a tu se také oženil; však v letošním červnu zemřela mu již třetí paní. Tato paní pocházela z družiny knížecí rodiny; byla zajisté velmi zámožná, při tom ale, jak člověk při vypravování Abdallově mezi řádky může vyčísti, velice skrblila, kteráž vlastnost ovšem jen jemu samému k velikému byla prospěchu. Po smrti její — vypravuje on — otvíral jsem skříně a truhly. Nikdy by mi ani ve snu nebylo napadlo, že takové poklady ve svém domě mám. Divím se velmi, jak při tomto bohatství má nebožka mohla být tak — opatrnou a proč si ničeho nepřála. Látky zlatem a stříbrem tkané a jiné drahé věci musil jsem prodat, co já s tím? Však věčná škoda, že věci takové v čase nynějším skoro pranic neplatí. Jindy byl bych ovšem ještě jednou tolik stržil. — Abdallah si tu hluboce vzdechl, neřekl však, platíli vzdech ten nebožce aneb špatnému obchodu. Ta nebožka moje byla dosti hodná žena, hospodářská, ale v posledním čase mnoho mi stonala, já ji musel ošetřovat a jejími vrtochy velmi mnoho jsem trpěl — ale byla to hodná žena!...

Časy má Abdallah při svém úřadě výborné. Celé dlouhé týdny nemívá pranic na práci. Musil jsem se široce a dlouze doptávati, než jsem konečně zvěděl, jakou práci mu úřad jeho přec ukládá. Víte, to když Jeho Vznešenost bey dává audienci, ale to stává se zřídka kdy

*) Snad by některému z laskavých čtenářů o tomto Hydrovském z Českého Brodu něco bylo povědomo?

(sám dokládá Abdallah), tu dají mi věděti, a já obleku se ve své krásné šaty a jdu do paláce, a když bey jde do audienční síně, jdu s ním — a když si sedne, já stojím vedle něho, a když vstává, já mu pomáhám, a když odchází, já ho doprovázím a — a — Tu se Abdallah zamlčel. Myslím svatosvatě, že teď přijde nějaká ta práce. Abdallah také skutečně pokračuje: Nu — a pak si ty své pěkné šaty zase svleku a čekám, až mne zase někdy zavolají.

Abdallah velice si stěžoval na to, že turecký pohřeb stojí náramné peníze. Tu přijde imam a modlí se a chce míti hned zaplaceno, tu přijdou myčky (moslemíni dávají omývati mrtvoly před pohřbem) a chtějí míti hned zaplaceno, tu zpěváci jdou do domu atd. Pak přijdou ještě jiné slavnosti, jež zemřelému na počest později se odbývají, a zase plat a plat do nekonečna. Abdallah vyčetl mi ohromnou sumu piastrů, co ho pohřeb jeho manželky stál. Ovšem mohl jsem to udělat jednoduše, jako jiní v mém postavení to dělají. Jiným ovšem leccos by se přehledlo, mně však, který nejsem moslemín rozený, ve zlé zajisté by se vykládalo. Hned by mi vyčítali: vidíte, jak málo na víru dbá, halabala to odbývá, nemá víry pravé! Raději platím, jen abych měl pokoj.

Jsou lidé, kteří svatě o tom jsou přesvědčeni, že Abdallah v srdci svém Mohamedánem není. Angličan Leves tvrdil mi, že je Abdallah tak dobře křesťanem jako prý my oba, ale staví prý se jen tak na oko, aby se neřeklo. Nechci nikterak rozhodovati, co na tom pravdy; ale ať je Abdallah sebe lepším Mohamedánem, v jednom ohledu přec zůstal Krügrem, totiž ve vroucí lásce své k vínu. Ostatně kdo rozumný mohl by mu zazliti, že mu výtečné víno Tunisské lépe chutná než Tunisská voda?! Tu křesťanskou lásku svou Abdallah až snad i úzkostlivě skrývá, Krüger však k ní se zná bez rozpaků. Obědváme v hôtelu des etrangers. Boje se, abych snad nedal pohoršení, ptám se opatrně, jakého nápoje by si přál. On, že by také pil víno. Nalévám. Jediným pohledem se prozradil — jedinou jiskrou, která v jeho očích se vzňala a ve sklenici skvostného moku se pohroužila. Tak nepohlíží obyčejný piják na sklenici, tak milenec zraky své noří v čarovný půvab své zbožňované! I zde pak se Abdallah prozradil se svojí německou důkladností, jelikož několikrát po sobě přišel sklenici až na dno. Láhev tím sice brzy se vyprázdnila, za to ale měrou vrchovatou naplnilo se přísloví, že ve víně pravda. Z úst Abdallových spadla moslemínská pouta a Abdallah počal býti Krügrovsky sdílným a upřímným. Vidíte, to když já jsem takhle někde sám, aneb když mne neznají, to já si řádně přihnu, ale jen kde mne neznají. Když byla moje nebožka ještě na živě, ta o tom nesměla vědět, bože uchovej, ani podezření nesměla mít — ale já jsem si přece tak leckdy zaskočil, ale doma byl jsem vždy nejpřísnější moslemín! — A jako by byl chtěl nyní pojednou dohoniti, čeho po tak dlouhou dobu zameškal, zase notně si přihnul: Hahaha, kdy by to moje nebožka věděla, jaký já jsem Turek, ha ha ha! — —

Tu to také bylo, kdy jal se zasvěcovati mne do svých theologicko-filosofických názorů světa. Jeho mudrcká soustava je však nejspíš náramně hluboká a spletená, tak že jsem bohužel nic z toho nepochytil a k velikému neštěstí pro vědu a člověčenstvo nic tu nemohu zazna-

menati. Na svých procházkách potkávali jsme mnoho přátel Abdallových, kteří všichni velikou svou k němu úctu jevili. Váží si ho náramně, a to hlavně pro jeho — učenost. Abdallah, ač vzdělání a vědění jeho výši evropského verpánku nikdy nepřestoupilo, ctěn jest od svých nynějších afrických spoluvěrců co jakési lumen mundi, co hluboký filosof a vědátor na slovo vzatý. Ovšem mezi slepci jednooký králem, a neníli ani jednookého —?

Ač za tolik let pobytu svého v Africe úplně již se byl akklimatisoval, stal se Abdallah v času války německo-francouzské obětí slepého záští národního a tak jaksi mučedníkem svého původu germánského. Jda jednou s košíkem do trhu pro ovoce — není to v Tunisu nikterak nápadno neb snad nečestno — došel náhodou dvou Evropanů, kteří německy hovořili. Celou tuto historii vypravuje Abdallah v tónu svém tak hlupácko-dobráckém, že nikterak nelze pochybovati o tom, že stalo se naskrze tak, jak vypravuje. — Počkej, myslí si Abdallah, těch musím si trochu dobrat; ti se podiví, až Arab osloví je němčinou. Došel jich a dal jim po Berlínsku: Jutn morjen! Byli to oba vůbec známí cestovatelé afričtí Rohlfs a Schweinfurt. Zašli si s ním hned do hostince, kde na své shledání statně si popíjeli. Co však Abdallah nic zlého netuše sklenkou vína nejspíše také dokazoval, jaký Turek je, roznesla se mžikem černá zpráva po moderním Tunisu a vnikla až do francouzského generálního konsulátu. Konsul poplašil ihned celou vládu Tunisskou, žádal důrazně, aby neškodným učiněn byl Abdallah, jenž prý německými penězi najal 40.000 Beduinů, s nimiž z Tunisu vtrhne do Alžiru a tam celý Alžír pobouří. Ač blahovost a nemožnost takových povídaček nad světlo denní byla jasnější, Abdallah o tom, co se děje, ani zdání nemaje, ihned byl uvězněn, než ještě z opičky trochu se probral. V Tunisu i ta největší hloupost je možná. Abdallah byl ve vězení a mohl svému tureckému pánbíčkovi děkovati, že ho hned první den o hlavu neskrátili beze všech okolků, jak v Tunisu jest obyčejem. Ač nemohlo se mu nic dokázat, byl a zůstal zavřen, a byl by snad zůstal zavřen až podnes, až by se na něj ve vězení docela bylo zapomnělo, jak při důkladnosti Tunisského soudnictví nezřídka se stává. Však mocné přátelstvo manželky jeho vymohlo mu konečně osvobození a propuštění. Bylo to jeho štěstí.

Pravil jsem, že Abdallah krátký čas, než do Tunisu jsem přišel, ovdověl. Se zármutkem svým však dlouho se nenosil. Jsa o tom asi přesvědčen, že není dobře člověku býti samotnu, rozhlížel se po nové družce svého afrického života. Však přicházely zase také okamžiky, kdy se kroku tohoto skutečně bál, a tu pak tvrdil, že vlastně vznešení přátelé jeho tomu chtějí. První den, kdy mne navštívil, na vahách posud se kolísal, nevěda, co činiti. A již odpoledne měl se odebrati na letohrádek knížecí, kde se věc rozhodnouti mělo. Druhý den pak byl již ne zasnouben, ale oženěn. Konkrakt byl podepsán, toť věc hlavní, ostatní ceremonie jsou jen vedlejší. Manžel může si vzíti paní svou do domu svého anebo také nemusí; ale ženat je, neb sňatek má již právní platnost. Dlouho jsem se vzpouzel — vypravoval Abdallah, když jsem mu přednesl své blahopřání. Pravil jsem: Já jsem váš otec a vy jste moje děti a já jsem váš syn a vy jste moji rodiče. Jsem

muž starý a vetchý a dnové moji na krátko jsou sečteni. Co já starý muž uvalovat mám nové starosti na bedra svá? Já mám svůj dům a své pěkné živobytí, vyť jste se o mne vždycky starali, nechte mne pokojně umříti. Ne tak, odpověděli mu. Vidíš Abdallo, ty jsi náš otec a my jsme děti tvoje, my jsme tvoji rodiče a ty jsi náš syn. My jsme se vždy upřímně o tebe starali a staráme se podnes. Jsi muž starý a vetchý a potřebuješ pomoci a ošetření. Nepřipustíme, abys padl někde na ulici a nikdo aby o tebe se nestaral. My chceme jen tvé dobré. Ona je dobrá a neublíží ti, ona je pilná a konati bude tvoje pomyšlení. My známe tebe, my známy ji. My chceme, abyste oba byli šťastni spolu.

Tak mluvilo se, jak říkáme, nahoru a dolů. Konec konců byl, že je Abdallah opět manželem. Až za dvě léta, jak jsem mu slíbil, přijdu opět do Tunisu, uvede mne již do své nové domácnosti. Ač — —

VI.

Po Muhamedovi r. 1859 nastoupil a podnes ještě vládne bratr jeho Muhamed, který, aby od neschopného ku vládě předchůdce svého něčím přece se lišil, přijal ve své skromnosti ihned příjmí „es Sadek“ t. j. Muhamed Spravedlivý. Proč právě toto příjmí sobě zvolil, svět posud nezvěděl a také nikdy nejspíše nezví; neb o vládu a podobné tretky Muhamed Spravedlivý nikdy se nestará, jelikož má mnoho jiných důležitých starostí. Správu země přenechal vždy jen svým ministrům, jichžto snahou prvou a nejpilnější bylo, aby sebe obohatili. Konečně viděla se vláda Tunisská ustavičným doléháním mocností evropských nucenu, dáti zemi jakous takous ústavu, propustiti úplnou svobodu náboženskou, svobodu obchodu a živnosti, zříditi rovnost před zákonem, starati se o bezpečnost jmění i osoby a zavesti obchodní i trestní soudy se soudci náboženství mohamedánského i křesťanského. I daně měly býti upraveny a stejně rozděleny, v pravdě však nesmírně jsou zvětšeny, tak že i nejchudší poddaný z hlavy místo 36 nyní 72 piastrů (asi 18 zl. r. m.) ročně platit měl. Vypukla vzpoura, a vláda musila povoliti. Aby se pak financím pomohlo na nohy, uzavřeny jsou s rozličnými zdejšími i francouzskými společnostmi veliké půjčky asi 30 milionů na úroky víc než lichvářské. Však Tunis peněz těch, které si vypůjčil, ani neviděl; 10 milionů ovšem vyplatilo se v hotovosti, však ostatních 20 milionů platilo se — v efektech. Ale „platit v efektech“ je v Tunisské bursovní latině zvláštní význam zlodějsko-technický; východ zaplaven je celou povodní směnek domů švindléřských, za ty nikdo nedá šňupec tabáku. Proto 20 milionů takových směnek koupí se takořka za několik grošů. Když pak 20 milionů vyplatí se takovými ničemnými směnkami, říká se v Tunisu, že se zaplatilo 20 milionů v „efektech.“ Allah je veliký!

Tato 30milionová půjčka vydařila se tedy jak náleží: stát obratem ruky přišel o 20 milionů, na něž pak úroky stěží sháněl. Když pak přišla neúroda a pro všeobecný nedostatek ani obyčejných daní nemohli stlouci, octnul se Tunis nad finanční propastí. Vojsko po více

let nevidělo krejcaru, úředníci rovněž nedostávali platu, v nemocnicích nebylo léků, konečně ani úroky z půjčky nemohly se zapravit. — Tunis prohlásil insolvenci. Totě barbarské zlodějství! křičeli francouzští bankéři; Francie musila tedy zakročiti. Francie sice svůj bankrot dříve provedla, jak sama chtěla, a Tunisu tehdá ani nenapadlo, zakročovati proti tomu, ale quod licet Jovi, non licet . . . . Tunisu dostalo se mezinárodní komise, t. j. veškero jmění beyovo i veškery příjmy a daně, veškero vydání spravuje komise, ve které Francie má převahu. Bey dostává ročně ze všeho jen částku dosti nepatrnou. Komise, rozuměj Francie, může to neb ono povoliti, však nemusí. Tak Tunis v pravdě pozbyl své samostatnosti finanční a s touto i státní. Dvůr Tunisský je pouhá komedie, bey je sice první osoba, šlehá však nohama, hází rukama a vrtí hlavou, jak kdo za nitky zatahá. A za nitky tahá se na Pařížské burse.

Každé podobenství sice trochu pokulhává. Ale mámli říci pravdu, musím vyznati, že toto podobenství je vlastně naprosto nepravdivé, neboť Muhamed es Sadek je panovník tak osvícený, že se o takové státní hlouposti ani nestará. Nemáť k tomu tento „čistý“ panovník vůbec ani času. Jeho Jasnost celý rok — se koupá. V zimě paří se v teplici Hamam-Lifské; větší část léta pak tráví nad Goletou v letním paláci svém při moři a i zde mnohou hodinu stráví v moři se koupaje. Čas, který zbývá, promarní pak v dětinských hračkách se svými pážaty, komedianty, muzikanty, šprýmaři, dvorními šašky a blázny. Svoji ku svému!

Území Tunisské má něco přes 2000 čtvercových mil. Žijí tu neplné 2 miliony obyvatelů, mezi nimiž je asi 160.000 Israelitů a 7000 Evropanů. Je to vasalní stát turecký. Bey uznává sice dle formy vrchmocí sultána Cařihradského, ve skutečnosti však je na Turecku docela nezávislý; nemůžeť býti závislý na Turecku, jelikož bez toho již komisi mezinárodní, t. j. francouzské docela je podroben. —

Jaký titul přisluší državě té? Francouzi — a ti jsou Tunisu kmotři — pokřtili ji: la regence de Tunis, Vlaši jako Francouzi jmenují ji reggenza di Tunisi, Němci Regentschaft. Možná, že si při tom něco myslí, možná též, že nic. Jmenujme ji královstvím, jmenujme ji knížetstvím, na tom nic nesejde; jen toho zapomínati nesmíme, že panovník je absolutista neobmezený — až na ty mezinárodní poručníky, kteří ho mají úplně v kapse. V ministerstvě předsedá ministr zevních záležitostí; titul jeho je khaznadar, jmeno nynějšího khaznadara je Khereddin a Kherredin je — jak v Tunisu samo se rozumí — generálem. Celá říše rozdělena je na kraje a na okresy, jejichž náčelníci jmenují se kaidové. Mnohý z těchto kaidů zůstává však pěkně v Tunisu při dvoře a do okresu pošle za sebe khalifa. — Tato správa však týká se jen obyvatelstva, jež má stálá sídla svá; kmeny kočovné spravují šeikové.

Je pravda, v Tunisu v kusech mnohých panuje volnost neobmezená. Dům postaviti si může kdo chce, kde chce a jak chce, může jej opět zbořiti, kdy se mu zalíbí, zde není policie, jež by se do toho míchala. Střílcti, loviti a honiti může se kdekoli a kdykoli, dílnu zaříditi sobě tu neb tam, obchod počíti lze ten neb onen a p., a nikomu

z vládních orgánů ani nenapadne, aby nad tím se pozastavoval. Ale toto vše jest jen liché pozlátko; všechna svobodomyslnost je jen lžisvobodomyslnost a veškera ústava Tunisská jest jen surový posměch na vznešené zásady svatých práv každého člověka. Vláda Tunisská je i při veškeré své papírové ústavě v pravém slova smyslu despotická, bezohledná, znemravnělá; panujeť tu vůle ne sice jednoho tyrana, nýbrž zvůle sta tyranů, z nichž každý stejně je bezohledný a — podplatný. Úplatků chtiv je každý, úředník ať civilní ať vojenský, ani vznešených princů nevyjímaje. Spravedlnost a právo lze si koupiti, a znemravnění tak daleko dospělo, že již i pouhé jmeno „kadi," sudí, ve velikém je opovržení. Úředníci k podřízeným svým jsou vydírači a lupiči, ku vládě pak jen nejsprostší podvodníci. Vydírá se, pokud co vydřiti lze — „po nás potopa!"

Pyšný palác a vetchá chatrč v Tunisu stávají hned vedle sebe, jediný krok je z jednoho do druhého; však vzděláním obyvatelé jejich od sebe hrubě ani se neliší, vzdělání je u vznešeného i nízkého jenom jedno, všude stejné, vlastně žádné. Liší se od sebe jen tím, žeť jeden bohat, druhý chud, že jeden v cárech chodí a druhý v hedbáví, že jeden v nadbytku tyje, co druhý hladem hyne. I před zákonem, vlastně před libovolnou nezákonností bohatý je roveň chudému; neboť bey beze vší příčiny, bez rozsudku soudního může dnes neb zítra toho učiniti opět žebrákem, který včera ještě přízní jeho stal se milionářem. A pak snad zase žebráka bez jeho přičinění a zásluh, jen z vlastní neobmezené vůle své povýší kníže ku cti, moci, slávě a k bohatství. A ten, kdo dnes ještě žebrákem, zítra vstoupí do pyšného paláce a smiluje se tu nad boháčem v nemilost upadlým a daruje mu hůl svou a mošnu žebráckou.

Jak líto mi lidu toho! Jádro jeho dobré jest a nepokažené; jemu posud svaty jsou mravy a obyčeje otců, jejich názory o právu, jejich náboženství. Lid Tunisský celkem jest podnikavý, přičinlivý a pracovitý. A ta praktická filosofie jeho prostinkého života, již uložil si v jednoduchých svých pořekadlech! Zde něco na ukázku: Jeden jezdec, milý brachu, nenadělá mnoho prachu, nenažene mnoho strachu! — Každý hlas má svůj čas. — Lev ať roztrhá mne v dáli, jen ať pes mne nepokálí. — Noha kráčí, srdce ráčí. — K hodům zvánli osel chtivý, zván jen, aby nosil dříví. — O nevděčníku: Ovoce jí ze zahrad otců svých a haní píli rukou robotných. — O člověku nešťastném: Kobylky mu snědly jeho práci, co nesnědly, odnesli mu ptáci. — O roztržitém: Kluka hledá, běduje a pláče, kluk rozpusta po zádech mu skáče. — O pošetilém ženílkovi: Sám chleba nemá v celém domu a rád by ženu ještě k tomu. — O nesvornosti: Svými jenom hoří stromy les, padneli do pohromy. —

Tunis má podnebí celkem velmi zdravé a mnohem mírnější, než je podnebí sousedky Algerie: to pak hlavně z té příčiny, poněvadž zde i uvnitř země rozsáhlá jezera se nalézají, jež s výpary mořskými vedro letní ochlazují.

Prosinec, únor a březen — jako i jinde při středomoří — vyznamenává se tu prudkými vichřicemi a přehojnými dešti. Ač větry v čas ten jsou dosti chladné, přec teploměr neklesá nikdy na stupeň

mrazu. Mráz a sníh jsou tu věci naskrze neznámé; i za dní nejstudenějších bývá 5—8° tepla ráno a večer, přes den pak až i 12° C. Leden skoro vždy je velmi krásný. V říjnu a listopadu ráno bývá chladno, k večeru pak pršívá, a to často hned několik dni po sobě. Lahodné počasí nastává v dubnu, trvá po květen a skoro celý červen; průměrná teplota je tu 16—25°. V tomto čase nejlépe je navštíviti Tunis. Za to však v červenci a srpnu jsou vedra, kdy teploměr nezřídka více než 50° ukazuje. Vedro to ještě citlivějším činí prudké větry Saharské, jejichž ohněm vše rychle vysychá. Na štěstí však vedra netrvají příliš dlouho; brzy dostavují se v září zase lijáky podzimkové, jimiž půda vyprahlá nové vláhy nabývá a k novému hojnému plození se osvěžuje.

Mírné toto podnebí podporuje úrodnost země nemálo. Plody, jichž tu lůno země člověku tak štědře podává, jsou velice rozmanité. Daří se obilí, hlavně pšenice, boby, kukuřice, zelenina, mandlovník, bavlník, chlebovník, révy, třtina cukrová a bobule mnohotvárné. I oliv tu hojnost, jakož i datlí a pistacií; několikrát do roka jsou i citrony a oranže. Skoro všech těchto plodin již nyní je taková hojnost, že přebytek jich ze země se vyváží, jako olej, datle, suché ovoce, vosk, med, houba mycí, korále, vonné essence atd. Mimo to i veliké množství hovězího dobytka a ovcí jde hlavně do jižní Francie. I výrobky jako čapky, barevné safiány, látky hedbávné a vlněné by v Evropě hojného nalézaly odbytu, avšak nesmírné clo vývozné překáží, že obchod nikterak nemůže se povznesti. Jinak zajisté mnohem více plodin by se vypěstilo a výrobků zhotovilo, a země by zbohatla a zkvetla, jako již tenkráte kvetla, když pilní a dovední Mauři španělští sem se byli uchýlili.

VII.

Byli jsme tři — Bensilum, já a náš dragoman Mustafa Baba Murad; seděli jsme ve voze a jeli do Barda. Bardo leží ve směru severovýchodním asi hodinu od Tunisu. Vyjeli jsme branou Babel Chodra, branou zelenou, která snad od toho má jmeno své, že na ní a kolem ní nic zeleného není. Hradby městské jsou dosti vysoké, na nich tu a tam nějaká ta dvacetiliberka čouhá k nebesům.

Cesta je dosti dobrá, na ní však skoro ani človíčka. Kdo by si také vyšel dnes na venek! Paprsky sluneční bodají právě jako ostré hroty. V pravo od silnice je dráha železničná, jednoduchá kolej leží v písku a aby bylo vidět, že to železnice, nasázeli po obou stranách řady kaktusů. Bardo s Tunisem spojen drahou železnou, avšak po dráze té pojíždí se jen tenkráte, kdy dvůr mešká v Bardu; jinak — a také právě nyní, jelikož bey sídlí v Goletě — dráha je docela opuštěna a vypadá jako evropská myšlenka pohřbená v horkém písku Saharském. Za drahou v dáli táhne se veliké stavení, je to topčia, kasárny dělostřelecké. V levo na západ od Tunisu rozlilo se jezero Sebkat-es-Seldjuny, které však velikým vedrem každý rok skoro docela vysychá.

Před námi pak, právě jako by nám zatarasit chtěl cestu, táhne se po nesčíslných zděných obloucích velkolepý vodovod. Je to pověstný

vodovod Zaghuanský, který Tunis velmi dobrou vodou opatřuje. Založen byl již od Římanů; v dobách pozdějších částečně byl pobořen, bey pak nynější dal jej zříditi opět. Jen tato oprava stála asi 10 milionů franků. Právě projíždíme jedním obloukem. Je to práce nádherná, ve všem hodna jeví se býti podmanitelů světa, Římanů. Jednotlivé pilíře, na kterých vodovod spočívá, pnou se do výše asi 20 metrů. Délka celé stavby ze Zaghuanu až do Tunisu obnáší 125 kilom.

Však tu již rozkládá se před námi Bardo. Není to jen palác knížecí, je to celá skupina paláců a domů, nad nimiž věže se vypínají. Celek ohrazen je dosti značnou zdí. Děl kolem rozestaveno, jako by nasil. U hlavní brány zastavujeme; pěšky pak procházíme těsnou branou, vlastně hned několikerými branami s padacími mosty. Ve branách jsou maličké komůrky, v těch Tunisské vojsko, stráž Barda, leniví se povaluje; zde jest vykázati se nám listinou, kterou se nám dovoluje navštíviti Bardo. Dali nám tu stráž dvou žoldnéřů, a ti vedou nás dále dovnitř. Jdeme ulicí dlouhou a dlážděnou velmi bídně. V levo veliká, vysoká budova, v pravo menší nějaké hospůdky. Zde zase vojáci pro ukrácení chvíle hrajou si krátkými hůlčičkami; každý z nich několik jich do výše vyhodí a dle toho, jak dopadnou k zemi, počítá se. Ten má khamsa (3), druhý udělal achra (6), třetí celý rozjařený zařve: khamsine (30)! Oč hráli asi? O knoflíky zajisté ne, jelikož ani na jejich sedraných uniformách knoflíku jsem neviděl, vše měli jen provázky svázáno — možno tedy, že hráli snad o svou Tunisskou čest vojenskou!

Prošli jsme ještě mnohými ulicemi a dvory a mnohým sloupořadím, až konečně přišli jsme do pověstného dvora lvího. Dvůr lví je jaksi jádro celého Barda a středisko vší nádhery dvora Tunisského. Tvoří pravidelný čtverec nevelikých rozměrů. Stranu čelnou ohraničuje budova, která však nad ostatní ničím nevyniká. Po celé délce její sklenuta je pěkná veranda, jejíž oblouky na 12 štíhlých sloupech kamenných spočívají. Viděti tu několik překrásných vypouklých ornamentů slohu maurského. S tohoto místa denně mezi hodinou 3. a 4. s poledne vrchní ceremonář beyův jmenem pána svého hlučný „Salam alek" provolává nejvznešenějšímu padišahovi v Cařihradě. Trouby, kotle a píšťaly pracují při tomto pozdravu, seč jsou. Veranda je dosti vyvýšena. Vystupuje se k ní jakož i do celé budovy po 20 bílých mramorových stupních uprostřed umístěných. Co zábradlí po každé jich straně stojí a leží v polohách nejrozmanitějších vždy 4 lvové z mramoru vytesaní ve velikosti životní; je to dosti bídná práce nějakého prostředního mistra vlaského.

Čekáme již velmi dlouho; pan komandant spí, šli ho teprvé budit. Konečně se sype, mna si spaní s očí. Vodí nás přerozmanitými síněmi velkými i menšími, bohatě upravenými i jednoduchými. Konečně přišli jsme i do veliké síně audienční; uprostřed upraven bohatý trůn pro beye, po stěnách pak rozvěšeny mnohé obrazy beyů Tunisských — i zde skoro naskrze viděti špatnou práci italských barvičkářů. Po stranách rozvěšeny též podobizny čelných mocnářů evropských. Je tu Ludvík Filip, Napoleon III. tuším několikrát, i obraz našeho veličenstva.

Průvodčí ukazuje naň a vysvětluje: „Sultán-Nemsi!“ (Nemsi znamená v Tunisu Rakousko).

Bohatě ozdobena je dále i síň soudní; je stavěna na spůsob basiliky; dvě řady po šesti sloupech dělí ji na 3 lodě. Stěny jsou drahocenným mramorem skvostně ozdobeny. V lodi prostřední stojí veliký trůn ve zlatě se skvoucí. Po stranách pak upravena rovněž bohatá sedadla pro sekretáře a notáře soudní. Zde aspoň zlata skutečně se nešetřilo. —

Válečná „moc“ Tuniská je vojsko dílem pravidelné, dílem nepravidelné. Všeho páčí se asi na 12.000 mužů. Vojska pravidelného je 5 pluků pěchoty, 2 pluky dělostřelectva a eskadrona jízdy.

Na moři má prý Tunis 15 lodí válečných se 120 děly a 2000 námořníků, jimž velí jeden viceadmirál, jeden contreadmirál, tři kapitáni a mnoho jiných důstojníků. Ve průlivu Goletském viděl jsem dvě z těchto lodí, dva nepatrné parníčky „Leset“ a „Pešír“, z nichž jeden jako ku vlastní své potupě „Bohatý“ se jmenuje.

Pluk, jenž v Tunisu právě byl posádkou, seznal jsem blíže, a shledal jsem, že v pravdě vojsko to jmenuje se pravidelné, jelikož nedostatek vší pravidelnosti je tu pravidlem.

Bydlel jsem nedaleko náměstí u Babel Bahar. Tam stojí hlavní stráže; každý den k 8. ráno střídá se vojsko přicházejíc z městské pevnosti. Užívají trub i kotlův, bubnovati však neumějí a troubit také ne aneb troubí falešně až běda — o nějakém tempu ani zdání. Avšak pojďme se na to podívat z blízka. Tam právě přicházejí ti statní synové afrického Marta. Než co dím: přicházejí: belhají se, klackují se! Je jich asi 80. Důstojník nějaký v čele. Strašný to pohled! Ale dnes ještě nemusíš se třásti, Evropo! — Jdou jako u nás školáci — „v páru.“ Ten kulhá v pravo, onen v levo. Ten utíká jako švec na jarmark, kollega jeho zůstává daleko za ním. Pušku má jeden na rameně, druhý s ní si pohrává jak švihák s hůlčičkou, třetí jda o pušku se opírá jak o berlu. Tak jde to právě, jak stádo běží.

Uprostřed náměstí se zastavili a do dvou křivých řad se řadí; můžeme si je tedy nyní důkladně prohlednouti. Jsou to vesměs postavy vysoké, vychrtlé, hladem vymořené a skroucené. Tyto africkým sluncem osmahlé kostry vězí vesměs v evropských uniformách, v krátkých těsných kabátcích a těsných spodkách soukenných; spodky však jdou až jen něco přes kolena. Obuv mají všichni — jen asi tři neb čtyři mají po jedné jakési bačkoře, druhá noha požívá úplné volnosti: ale snad ani jediná ze všech bot není prosaicky celá a pořádná, nýbrž každá co nejrozmanitěji je spravována, sešívána, roztrhána, sešoupána atd. I boty komandujícího důstojníka vynikají nejen důstojnými příštipky nýbrž i nehoráznou svou velikostí, tak že v nich noha pohodlně chodí procházkou. Šat naskrze je příliš těsný, tak že švy všude jsou rozpárány. Lokte kostnaté u větší polovice udiveně jaksi vyhlédají z roztrhaných rukávů. Co pak jmenovitě zadní části spodků se týče, je z pravidla v takovém stavu, že o lepší ventilaci vůbec nemůže býti ani postaráno. Jakou barvu uniforma původně měla, nyní již skoro ani určiti nelze; ale záplaty jsou naskrze barev nejrozmanitějších a nejpestřejších. Na hlavě rozedraný fez, někdy jen rozedraný šátek. Pušky jejich jsou

vesměs stará jakási vetešina evropská, zanedbané, rezavé, tu i tam svázané provázky. Rána z toho zajisté nevyjde, na to chtěl bych jedu vzíti — vyjdeli však, běda střelci!

Tak stojí tu celý prapor ve vší slávě a špíně své. Právě velmi živě, až i prudce mezi sebou hovoří; rozhoduje se, kam který má jíti na stráž. Důstojník velí: N. N. půjde tam a tam. N. N. zlostně z řady vystoupiv udeří puškou o zem a řve: Já tam nepůjdu, ať tam jde jiný. Já půjdu raději tam a tam! — Tak asi vypadá Tunisská kázeň vojenská. K jejich cti však dotýkám, že se nikterak nesepрali, nýbrž v dobrotě dohodli se. N. N. vyhrál: půjde, kam chce. Proč asi? Inu to je tak: Tunisský bojovník nejde jen proto na stráž, aby byl na stráži, nýbrž aby si tam také něco „přivydělal." V některé odleblé, chudé čtvrti na zub nic mu nepřiletí, za to ale v ulicích hlavních výdělku bývá dost. Tu mete dvůr, tu nosí vodu, tu štípá dříví atd. To všecko dělá na stráži, pušku zabodě někam do konta. Když pak se vším je hotov, složí na ulici nohy křížem a usedne na zemi; kdy by měl tabák, zapálil by si dýmku; že však nemá ani jednoho ani druhého, nezapálí si nic, nýbrž pilnější a bojovnější z vojínů Tunisských otevře svou kabelu na patrony (mnohý skutečně patron jak živ snad ani neviděl) a z kabely vyndá si — bavlnu a dráty a plete punčochu neb čepičku a mlčí: inter arma silent Musae! — Pravil jsem, že jen pilnější a čilejší vojín Tunisský v prázdných svých hodinách, kterých má 24 za den, oddává se tomuto bavlněnému velkoprůmyslu; méně čilý jeho pan kollega zatím na stráži usedl a — usnul. Blažený! Unikl aspoň na chvíli vší té psotě vezdejší, snad se mu právě zdá o tureckém nebi, krásné hurisky ho vítají — — v tom jde nějaká lepší uniforma se zlatými portami kolem, kopne spícího vojáka, ten vyskočí a celý rozespalý k veliké kratochvíli kolem zevlujících hledá svou pušku. Jak ji má chudák najít? Schovali mu ji za roh a slamou ji ovázavše, udělali mu z ní — pometlo!

Neznám — po Pišišvoru! — bídnějšího tvora na světě nad Tunisského vojáka. K jídlu dostává denně 2 malé kulaté chlebíčky, bídné a tvrdé, o něco jen větší než naše dvoukrejcarová houska; k tomu pak co pravý pamlsek dostává ještě trochu — oleje: to strava jeho den co den. Žoldu pak dostává dle našeho asi $1\frac{1}{2}$ zlatého na čtvrt léta, dostávali ho totiž, neb v Tunisu velmi často se stává, že platy nejdou. Důstojníkům ovšem slavně se platí: až i 3 franky na 4 dni; generálové pak mají nejvýš 10 franků na den.

Tunisský voják se v pravdě nají za dvě léta jen jedenkráte, a to při té příležitosti, kdy celá armáda — vedena jsouc princem následníkem trůnu, jenž jest spolu i vrchní vojevůdce — táhne vší zemí, aby váhavých dlužníků k placení daní donutila. Tu pak bere se napořád, peníze, obilí, ovoce, velbloudi a jiný dobytek atd. Praví se, že poddaní nebojí se ani kobylek tak, jako této statečně vyhladovělé armády Jeho Výsosti beye. Vojsko nejen že pojí vše, co se dá, ale co pojísti nemohou na místě, odnesou s sebou. Jaká prý tu pak sláva, když se armáda ta do hlavního města vítězoslavně vrací! Ten si vede mezka, ten kůš kuřat má na zádech, onen vleče zabité tele, ten zase půl skopce, onen ohromné melouny atd.

Po výpravě tak čestné nastává klid zbraní. Do záhadných otázek evropských Tunis nikterak se neplete. To věru naše štěstí, nevím, jak by s námi to dopadlo při ohromném množství „generálů,“ jež Tunis do pole může vypraviti. Na celém okresu zemském není snad země, jež by na vyšší důstojníky a hlavně na generály byla úrodnější nad Tunis. Tak jen ve vojště samém je: 5 generálů divisijních, 5 brigádních, 8 plukovníků, 8 podplukovníků, 8 generálmajorů a 24 velitelů praporů. Dále každý ministr už co ministr je spolu i generálem, tak generál Khereddin, generál Rustom, generál sceikh Muhammad, general Mustafa a generál Hussein. Mimo to, kde jaký náčelník nějakého úřadu, je spolu také generálem, tak že těžko věru říci, kdo v Tunisu generálem vlastně není. Koho bey z předních rodů arabských zvláště chce poctiti, toho jmenuje generálem. U dvora pak všecky hodnosti a tituly naprosto jsou vojenské. Jací jsou tito boží bojovníci, o tom poučil nás r. 1869 Maltzan, jenž i léta jejich počítal. Dvěma generálům bylo prý 21, dvěma generálmajorům 19 let, několika plukovníkům 16 až 17 let, majorům 15, setníkům 13, poručíkům pak nejvýš 12 let. K čemu to všechno? Hned posvítíme. U Achmeda beye major leštíval prý nejvznešenější boty, setník ustýlal nejvznešenější lože, poručík zametal, plukovníci cpali dýmky a vařili černou, již pak generálové podávali. — Nynější bey pak má prý při dvoře svém mezi jinými i 3 vojíny ve službě sešedivělé „capitani della cavalleria“; ti prý „pomáhají“ v kuchyni a — štípají dříví pro Jeho Výsost.

Skoro každý takový vyšší důstojník má řád. Řády založil v Tunisu již Achmed bey a sice hned dva najednou, jeden pro prince a nejvyšší hodnostáře, druhý pak pro ostatní čeládku. Tento jmenuje se Nišan Iftichar a dělí se na tolik stupňů, kolik rozmanitých hodností vojenských se rozeznává; každý obdrží tu třídu řádu, jež jeho hodnosti přísluší, a jak kdo v hodnosti své postupuje, tak postupuje i do vyšší třídy řádu. Mám právě vznešená personália Tunisská před rukama a tu vidím, jak málo lidí je v Tunisu, kteří řádem vyznamenáni — nejsou. Důstojnictvo šmahem samý řád; ministerií celý personal až ku škrabákům samé Iftichary I., II. a III. třídy. Lékaři, advokáti — řády, translatoři — řády, policie — řády, všeliké rady jako zdravotní a p. — řády: tak na př. můj pan kollega prof. Souiler jsa archivářem družstva zdravotního má Iftichar II. třídy, rovněž i amin (znalec) výroby červených fezů: si (pan) Hassuna El Uazir jakož i amin výrobků zlatých: si Muhammad El Kastalli — ale třetí třídu jen má amin zboží hedbávného: si Hamda Mumen jakož i amin zednický: si Elhag Muhammad Essenussi atd.

Můj kabát zůstal čist. Jak se to stalo, skutečně nevím.

(Dokončení.)

Dle přírody.

Povídka

Ferd. Schulze.

(Pokračování.)

Vidouc nyní, že není možno ji utišiti, paní Hametová změnila svůj úmysl, pevně upřela na ni svůj pronikavý zrak a hlasem zdánlivě úplně netečným podotkla:

„Také jsem už cosi zaslechla, že baronka Křinecká, asi třicetiletá dáma v ústavě šlechtičen, už po několik let trvá v milostném srozumění s panem hrabětem a že právě nyní nějaké rozhodnutí se chystá."

„Tedy se mluví už veřejně o tom?" rozhorlila se Baruška. „Nezbývá než udělati těm a podobným řečem na věky konec."

„To myslím, že nebude tak snadno," namítla paní Hametová. „Kdy by pan hrabě Radoslav do pravdy chtěl pojati baronku Křineckou za choť, bylo by potřebí velmi mocné zbraně, aby se to překazilo."

„Takovou zbraň mám v rukou," s nadšením pochlubila se Baruška. Unavena posavadními prudkými pohyby usedla vedle paní Hametové a pokračovala tišeji:

„Před dvacíti lety stala jsem se jeho milenkou. Byla jsem šestnáctileté děvče, v práci při jednom poplužním dvoře jeho otce. Odvedl mě z mé rodiny, z mého domova, sem do velkého města a zjednal mi bezstarostné, pohodlné živobytí. Rozumí se, že mě tajil před svým otcem; ale nebylo potřebí, abych také já byla tajila před světem následky jeho panské přízně. Přinutil mě k tomu. Zbavila jsem se svého a jeho dítěte, hodila jsem je do světa a nenechala jsem mu ani svého jmena, aby nikdy mě nenašlo, aby nikdy nemělo práva, hlásiti se ke mně. Že jsem se stala milenkou mladého a hezkého hraběte Radoslava, jenž po svém otci měl býti pánem velikého jmění, to byla z mé strany lehkomyslnost; ale že jsem od sebe zavrhla a do ciziny vyhostila své dítě, to byla špatnost, to byl zločin. On jest toho hříchu proti přírodě původcem. Za to mi přísahal, že se neožení, pokud budu na živě, a v domě nalezencův uložil pro naše dítě několik set zlatých. Neměla jsem nikdy věděti, co s mým synem se stalo. Dovedl sám v ústavě všechno tak zaříditi, že jsem se nemohla nikdy dopíditi ani nejmenší stopy po svém sirotku, kdykoliv na mne přišla muka svědomí. Po letech dověděla jsem se jen to, jaké jmeno mé dítě dostalo, aby se mohlo ve světě ztratit. Co se z něho stalo, žijeli posud a jak, aneb zahynuloli už buď bídou buď zoufalstvím, nevím. A teď rcete sama, nemámli dobrou zbraň proti člověku, jenž mi zkazil život a udělal ze mne bídného netvora? Rcete sama, nemámli dosti příčiny, napořád mařiti také všechno, čímž by on k nějaké spokojenosti, k nějaké radosti, k nějakému štěstí dostati se mohl neb chtěl? Rcete sama, nemámli právo, nedopřáti žádného rodinného života tomu, kdo mně zničil můj? Považte sama, mohuli dopustiti, aby tomuto domu, panství

Hostickému a celému jmění hraběte Radoslava snad se narodil dědic, kdežto mé dítě jako žebrák někde skonalo neb posud se toulá. Mám proti hraběti Radoslavu jeho přísahu a neštěstí jeho dítěte. Tím doufám, že se rozhodlo už také o svatbě baronky Křinecké, jako před tím o dvacíti jiných svatbách, k nimž hrabě Radoslav se chystal."

Umlkla a poškubávala třepením na obrubě pohovky.

Paní Hametová neměla ani dosti slov a dosti tklivých pohledův a pohybův, aby projevila Barušce všechnu svou lítost nad žalostným osudem jejím. Tvářila se velice dojata.

„Mnoho bych dala za to, kdy bych se nebyla nikdy dověděla, co jste mi dnes svěřila! Nemohu než vysloviti vám svou nejsrdečnější soustrast."

„Vím, že si nepomohu," mínila Baruška; „ale už mě to všechno příliš krutě soužilo, že neustále slyším litovati jen hraběte Radoslava. Ať se doví svět, jak vypadá jeho život také z druhé strany."

„Já bych byla nešťastna, kdy bych musila tyto smutné tajnosti rozšiřovati," vzdychla paní Hametová.

„Dělejte s nimi, co se vám zlíbí," odvětila Baruška.

Už se šeřilo, když paní Hametová vycházela z paláce hraběcího. Byla s dnešním svým výtěžkem v obou panských domech velice spokojena...

Po jejím odchodu Baruška přistoupila k oknu, jehožto zrezavělými mřížemi už sypalo se do jizby chladné temno z vysokých jilmův a bukův, zakrývajících palác z té strany až nad první patro.

„Vojtěch Kalina!" vzdychla si, patříc na konec nejnižší mocné větve bukové, kde v mískovitém hnízdečku, z mechu a peří ozdobně spleteném, dvé pěnkavek zobáčky svými vzájemně se načechrávalo. „Kde bych já nyní našla své dítě!? A mohuli se k němu ještě kdy hlásiti? Zda by nyní ono mne neodpudilo od sebe, kdy bych je skutečně našla? Zda by mně do očí nevyřklo tu kletbu, kterou za mnou snad nesčíslněkrát poslalo? Však nenechám jí na sobě. Vrhám ji na tento smutný dům, aby padla na toho, kdo zkazil život můj i mého dítěte!"

Prošedši ještě několikrát pokojíkem, na klíč zavřela dvéře, vedoucí na dvůr i vedle do kuchyně, a za malou chvíli už odpočívala na hedbávných poduškách, znamenaných zde i tam hraběcí korunou, na posteli, se všech čtyř stran šlechtickým znakem velmi uměle ozdobené. Ve hlavách visel na panském erbu červený její šátek.

Naslouchala, co v domě ještě se děje. Vedle na levo, v kuchyni, přitlumený chechtot obou služek; v pravo, kde za jizbou hluchoněmého lokaje po řadě šly tři komnaty hraběte Radoslava, hluboké ticho.

Hrabě Radoslav uprostřed nejzadnější z nich, která z dvou stran měla okna do zahrady, seděl či spíše ležel v nízké kožené lenošce, pro všeliké pohodlí zhejčkaného neb chorobného těla co nejdůmyslněji upravené.

Čtyřicítník s černými, značně prořídlými, s čela až do šije sčesanými vlasy, s voskovou zvadlou tváří, s tenkým orličím nosem, pod nímž černé měkké kníry zastiňovaly vždy těsně sevřená ústa, musil ve svém černém aksamítovém županu a v takovém nedbalém položení

svém učiniti na každého dojem předčasné sešlosti i v tom pološeru, kteréž kolem něho utkaly večerní stíny a hustý modravý dým vonných cigar. Odfouknul daleko od sebe přes stoleček, na němž v nejpestřejším neladu nakupeny byly kresby, malby a fotografie, nový proud libovonného kouře a ukládal se po celé délce na pohovku, kde už po několik hodin meškal, když se otevřely dvéře ze sousedního pokoje a vstoupil v livreji mladík; rozžžatá lampa, kterou přinášel, ostře ozařovala jeho rusé vlasy, svěží červené tváře a krásné modré oči.

Právě totiž odbila hodina, kdy hrabě Radoslav svému Stanislavu určil v tomto témdni přinášeti světlo. Hrabě vzdvihl se na lokti a pokynul k svému stolku. Lokaj postavil lampu před svého pána a pohledl na něho tázavě. Hrabě ani s sebou nepohnuv jen zrakem přeletěl všechna čtyři okna. Lokaj zavřel všechny okenice a stanuv u dveří, čekal. Pán lehce pohodil hlavou. Sluha odešel.

Lampové světlo, i valně seslabené hustým dýmem tabákovým, působilo velmi příznivě na tvář hraběte Radoslava. Dodávalť jí zvláštní zajímavé unylosti, která mezi dámami vyššího světa mívá rozhodné štěstí, a propůjčovala jí onoho tajemného půvabu, jehož moci nemohou odolati ani mužští.

Radoslav co umělec světla a barvy byl sobě velmi dobře vědom, jaký lichotivý účinek na veškeru bytost jeho má lampová záře, a od několika let, jakmile počal blížiti se ke čtyřicítce, nenavštěvoval společnosti šlechtické leda večer, když salony se rozzařují světlem jemu příznivým. Proto také nikdy posud nepřestala v té společnosti ani mezi dámami ani mezi pány vládnouti chvalná pověst o jeho neobyčejné a nevadnoucí kráse. Jako před desíti a patnácti lety, tak tvrdilo se ještě nyní na každé večerní zábavě, na každém plesu šlechtickém, v divadle i v koncertním sále, že hrabě Radoslav jest nejkrásnější muž z domácí šlechty. Zejmena vdané dámy byly vždy nejohnivějšími jeho příznivkyněmi a proti jejich výroku a vkusu neodvážil se ani nejmenší odpor.

Hrabě Radoslav se loučil se svou mladostí velmi bolestně, a pokud jen mohl, snažil se, aby i sebe sama udržel ve sladkém klamu, že ještě není po všem, že ještě jest velmi interesantní netoliko co umělec ale i co muž. Zařídil sobě i příbytek svůj v městě i na venkově tak, aby lampové osvětlení večerní v šťastných účincích na sobě studovati mohl. Komnaty, kteréž sobě ve svém paláci městském k obývání vyvolil, ode dávna jen nízko klenuté a bílené, dal upraviti se stropem vysokým a rovným, natříti temnou barvou cihlovou a obroubiti pozlacenými lištami. V rámcích rovněž pozlacených skvěly se po stěnách kresby a malby jeho vlastní i cizí, v koutech na zvláštních postavcích stály sochy mramorové i sádrové, a okna byla okenicemi i záclonami opatřena tak, aby světlo denní dle všeliké potřeby se mohlo říditi.

V nejprvnější komnatě, do které se k němu vůbec vstupovalo a která byla zároveň komnatou spací, stála harfa; komnata prostřední byla pracovna, plna kreslicího, malířského, soustružnického a řezbářského náčiní, a komnata nejzadnější, v nížto se dnes s hrabětem setkáváme, jest nejvlastnější jeho úkryt a bydliště nejmilejší. Sem uchyluje se vždycky, kdykoliv buď vášeň buď svědomí mocněji v něm se

ozvou. Zde chce vždycky býti sám; zde nemá k němu přístupu nikdo mimo hluchoněmého lokaje Stanislava, který pánu svému oddán jest s věrností a láskou v pravdě dojemnou.

Seznalť ubohý jinoch za krátký čas, že hrabě zavírá se do zadního pokoje vždy, kdykoliv jej dojímá buď nějaký žal neb nějaká choroba. Pak bývá dvojnásobně pečliv, aby nejmenšímu přání a pokynutí jeho co nejlépe vyhověl; jestiť mu toho dobrého, ubohého pána velice líto. Také dnes, když hrabě hned ráno do zadního pokoje jen županem oděn se odebral a ještě o polednách odtamtud nevycházel, věděl, že opět nějaká nepříjemnost na pána doléhá, a usednuv si v prostředním pokoji ke dveřím, čekal až do večera, brzoli se objeví pán, aby mu dal nějaký rozkaz. Však hrabě po celý den nevyšel, a Stanislav jen podle vůně cigar, která z jeho úkrytu dveřovými mezerami pronikala, poznával, že žije a čím se zaměstnává. Velmi rád byl by k němu vstoupil a podíval se sám, nemáli čeho potřebí; ale neodvážil se toho, maje přísný zákaz, nerušiti v tom pokoji svého pána nikdy, nýbrž čekati, až bude zavolán aneb až přijde hodina, k jisté jeho posluze už ustanovená.

Proto s radostí uvítal chvíli, kdy měl dáti hraběti světlo, a jakmile na velikých kyvadlových hodinách s mosazným orlojem ručička se stočila na očekávanou hodinu, už stál s lampou ve dveřích. Doufalť, že aspoň nyní pán mu přikáže, aby přinesl oběd neb vodu. Však marně. Musil opět bez rozkazu vyjíti z komnaty, v které bylo dýmu až k zalknutí.

Po jeho odchodu hrabě se posadil na své pohovce a sňal se stolu veliké album, na jehož přední desce ve zlatých písmenech byl nápis: Dle přírody. Položil si je na klín a otevřel. Samé podobizny dám; galerie ženských krás, které jej prodlením dvacíti let byly zajímaly.

Byla to sbírka dosti četná. Hrabě probíral se v ní, kdykoliv měl potřebí průvodce v labyrintu své minulosti. Překládaje pak listy té tlusté knihy vybíral sobě v paměti, co mu kdy bylo nejpříjemnější a v rychlosti opět prožil dobrodružství, která naplnila mnoho let jeho života. Vše bylo seřaděno dle času; ale jinak jevila se tu nejmalebnější rozmanitost, která někdy samého hraběte uváděla na rozpaky, že nyní po letech nemohl ihned rozpomenouti se ani na vlast ani na společenské postavení krasotinky, která zajisté se nedostala do tohoto album bez zvláštní zajímavé příčiny.

Takové přemýšlení bavívalo pak hraběte po některém čase opět, když vadnoucí paměť měla potřebí zase nějakého osvěžení. Tu zase vystupovaly a zacházely před jeho zrakem půvabné postavy dám svobodných i vdaných, z divadla i ze šlechty, krásek z residence i ze samot horských, v kostumech i v nejprůhlednějších závojích.

Pohlížeje dnes opět na tyto illustrace vlastního života, hrabě Radoslav byl zachvacován různými city. Tu vážně se zamyslil, tu se usmál, tu kvapně přeložil list, tu přikyvnul hlavou, tu pohrozil, stále jako by se živými se vyrážel.

Byla tam také podobizna Marty baronky Křinecké. Hrabě Radoslav provedl ji se zvláštní pilností a s věrností až překvapující. Zastavil se při ní a zadíval se do té snivé tváře s upřímnou lítostí.

„Ty bysi tu neměla býti!“ zašeptal nad ní po některé chvíli. „Jest mi tě opravdu líto, že tě osud uvedl do mého kruhu. Jsi příliš dobrá, příliš — čistá pro mne. Škoda, že jsem poznal dříve ženu než lásku. Nyní už je pozdě. I pro mne i pro tebe!“

A položil svou bílou ruku na podobiznu, aby ji před sebou samým zakryl.

„Byly to krásné chvíle, které jsem tobě na blízku zažil,“ pokračoval po krátkém pomlčení. „Byly to jediné vznešené chvíle v mém životě.“

A odloživ album na stůl oddal se opět předešlému dumání.

„Můj život dle přírody vydařil se mi konečně velmi mrzutě!“ zasteskl si po chvíli hlasitě ze svých myšlenek. „Povznesl jsem se nad umělé svazky, jimiž jiní lidé pohodlně zakrývají svou bezmyšlenkovost; neoženil jsem se, chtěl jsem žíti volně jako orel na nebetyčných skalách, jako jelen v hlubokých hvozdech; chtěl jsem zůstati prost povinností, kteréž jiní lehkovážně na sebe berou a ještě lehkovážněji porušují. A přec není ve mně ani pokoje ani radosti. Žití mého i větší i lepší polovice už minula a nemám z ní nic, leda nevýslovné nudy... Co ještě mi zbývá? Jak chová se nyní ke mně příroda? Nechává mě, abych si pomohl sám, posmívá se mi, že jsem jí věřil: sestárl jsem, ona si myje ruce nad mým osudem a sama věčně mladá, hledá si také obětí mladších.“

Vstal a vzpřímiv se před křišťálovým až po zem sahajícím zrcadlem, do něhož lampa plnou svou záři lila, zobodl oči své do vlastní tváře. Pohlížel na sebe jako na někoho cizího, pronikal zrcadlovou podobu ve všech vráskách, ve vší zimničné mdlobě její, a zachvěv se v nejtajnějším nitru svém odvrátil se do pokoje.

„Nikdy nebyl bych věřil, že jsem to já.“

A jako by se bál spatřiti s pohovky svůj obraz opět, zaměřil volným krokem do kouta mezi obě zakrytá okna. Tu v životní velikosti stála sádrová socha Venuše Miloské. Mistrovský kus umění nápodobovacího. Hrabě Radoslav sedával před ní mnoho hodin, aby postihl pravidla řeckého umění a pokochal se v těch ideálech lidské krásy.

Stanul před ní a jedním pohledem obletěl lepost její od hlavy až k patě.

„Ty jsi také věčně mladá, krásná, půvabná!“ zvolal k ní s trpkým úšklebem. „Také mě jen šálíš? Vždyť jsi žena! A všechno mé neštěstí jest *žena!*“ vzkřikl zoufale a mocně máchnuv rukou převrátil sochu, že k zemi se skácela a na drobné kousky rozbila.

Divoký smích vyrazil z prsou Radoslavových nad tou hromádkou roztříštěných tvarův, před nimiž druhdy se kořil jeho duch.

„Teď jsme si rovni!“ pravil hrabě hlasem bolestně rozechvělým, a odhodiv nohou zbytek lepotvárné hrudi Venušiny tak prudce, až v koutě v prach se rozpadl, připojil tiše jako z hrobu:

„Vrhám přírodě tvé střepy na hlavu, jako ona moje hodila mně!“

Za chvíli odpočíval opět na své nízké kožené lenošce, ale tak obrácené, aby neviděl do zrcadla. Rozčilený zrak shledával po podlaze kousky sochy Venušiny, které k sobě patřily, levice visela s pohovky mdle až k samé zemi...

Bylo už pozdě v noci, když hrabě otevřel dvéře do předního pokoje a podal Stanislavovi, vesele přiskočivšímu, lístek, kde bylo psáno: „Připrav, čeho třeba. Časně ráno odjedeme na celé léto do Hostic.“ —

VIII.

„Ještě jednou, nežli něco počnu, nežli učiním krok, jímž zmařím dílo téměř patnácti let, zapřísahám tě při spáse tvé duše, při památce všeho, co ti drahé jest, abysi povážil, neníli tu přece možná nějaká mýlka!“

Tak hlasem plným naděje a hrůzy, plným hoře a radosti, páter Julián promluvil k svému mladému příteli Chiarinu, když tento v několika dnech už opět jej navštívil; tenkráte, aby se s ním rozloučil, zamýšleje zejtra odjeti dále na své umělecké pouti.

V předešlých návštěvách svých Chiarino, jakmile páter Julián jen poněkud se zotavil z ohromujícího dojmu jeho náhlé a předůležité zprávy, musil až do nejmenších podrobností opět a opět vypravovati, co mu o lidumilném ústavu vysoce šlechetného vévody Viléma a zvláště o chovanci jeho, Stanislavu Lipenském, do té chvíle v paměti utkvělo. Mnich nikdy nemohl se nasytiti jeho vypravováním, stále a stále žádaje nových odpovědí, nového vysvětlení, nového líčení celé chlapcovy postavy a každé části jeho zvláště, jaké měl oči, tváře, vlasy, čelo, bylli vesel či smuten, jak asi byl veliký, jak byl ustrojen, umělli už číst a psát, bylli oblíben mezi svými spolužáky, chválilli jej vévoda atd. atd. Žádné sebe zevrubnější vypravování nemohlo páteru Juliánu dostačiti; opět a opět měl nové dotazy pohotově, mezi nimi zvláště ty, nezmínilli se vévoda, jak ten chlapec k němu se dostal, z které země pocházel, kdo jej k němu přivedl?

Chiarino napínal svou paměť, aby svému drahému pěstounu a největšímu dobrodinci podal zprávy nejjistější; věděl už, proč páter Julián na ty věci tak pilně a úzkostlivě se vyptává; ale stran toho, odkud asi onen záhadný chlapec do ústavu vévody Viléma přišel, neměl ani nejmenší vědomosti. Tím méně mohl upokojiti mnicha odpovědí k otázce, co z toho chlapce asi se stalo, kam se poděl, kde nyní asi jest?

Déle, než prvotně zamýšlel, zdržel se Chiarino ve zdejším městě, zůstal zde jen k vůli páteru Juliánovi, ačkoliv i velmi skvělý zdar v operním zpěvu mu činil zdejší pobyt velice milým. V prvních dnech choroby pátera Juliánovy přicházel do kláštera kapucínského ráno i odpoledne, a strávil vedle svého nemocného „otce“ mnoho hodin, starostlivě pozoruje každé jeho hnutí, každý jeho pohled, všeliké jeho přání neb pokynutí. Páter Julián uzdravoval se patrně pod vlivem jeho přítomnosti a vypravování velmi rychle a dnes už mohl svého milého hosta uvítati ve dveřích, čekaje v naznačenou hodinu slíbeného příchodu jeho.

Věda pak, že to jest na ten čas poslední návštěva Chiarinova, chtěl ještě jedenkráte slyšeti, na čemž všechen obsah jeho dalšího života na tomto světě závisel.

Chiarino vyslechl dojemné vyzvání jeho s největším účastenstvím a vyňav z náprsní kapsy malou knížku, otevřel ji na místě založeném, položil před pátera Juliána na stolek a pravil:

„Zde ta kresba a onen chlapec v ústavě vévody Viléma, to byla jedna a táž tvář, jako že vás miluju co otce svého!"

Páter Julián otevřel stolek, vzal z něho pouzdro osudných podobizen, rozložil podle knížky Chiarinovy na stolku a ještě jednou tázavě pohleděl na pěvce.

„Jako že my dva po tolika letech opět jsme se sešli," zvolal Chiarino u velebném nadšení, „tak obě tyto dětské tváře jsou jedna a táž podoba!"

„Nuže tedy znova do světa, znova do boje!" odhodlaně zvolal páter Julián, a obrátiv se k Chiarinovi připojil:

„A ty, můj jediný příteli, ty mně budeš pomáhat hledati mé ubohé dítě!"

Objali se, jeden tisknouce druhého vroucně k svému srdci.

„Těžký, veliký zápas provedl jsem v sobě za těchto několik dní," opět ujal se slova páter Julián, když byl v sobě poněkud utišil své pohnutí, „krutější boj, než jaký jsem před tolika lety v sobě byl vybojoval, na novo rozzuřil se ve mně a uchvátil celou mou bytost; co jsem dávno pohřbil v nejhlubším svém srdci, oživlo ve mně novou neodolatelnou silou a dobývá se na světlo, ven z tohoto nešťastného srdce, ven z tohoto mého habitu, ven z této mé komůrky, ven z tohoto kláštera. Myslil jsem, že se mnou i ve mně všechno dávno jest skončeno. Z nenadání ty jsi přinesl zvěst, že kdesi v dáli ještě kmitá bludička, zahnaná vichřicí z hrobu mých nadějí. Nemohu ji opustiti, musím za ní, a byť mě i sklamala!"

Chiarino vida pátera Juliána v takovém rozčilení, obával se, aby se při něm neopakovala nebezpečná rána nervová, a sám pln mladistvého ohně a nedočkavosti, aby svému dobrodinci skutečně nějak pomohl ve věci tak veliké a tak hluboko rozrývající celý jeho život, jal se jej upokojovati a napomínati ke klidnému jednání.

„Nic se o mne neobávej," odvětil páter Julián, když byl ten úmysl svého mladého druha prohledl, „už mě nic nepřekvapí, aby tělo mé to nesneslo. Kvapně, podle svého srdce, podle své vůle jednati ani nemohu." A pozdvihnuv konec růžence, jímž byl opásán, připojil:

„Vložil jsem na sebe okovy, které ponesu až do hrobu. Mnich musí nyní dříve vyžebrati trochu svobody pro otce!"

Hlas jeho se zachvěl vnitřní bolestí, prsa toužila po větším prostoru.

Páter Julián rychlým krokem přistoupil k oknu a trhnuv zaschlou závorou, až se přelomila, rozhodil obě půlky zaprášeného okénka, až se řinkotem narazily na zeď.

Proutky jabloňové haluze, ještě s několika opozděnými květy, tím prudkým pohybem přehnuté, vrátily se na své prvotní místo a mile kývaly do klášterní komůrky, v které náhle se vyjasnilo. Však vlaštovky, jež nad oknem už seděly ve svém dohotoveném hnízdečku, tím nezvyklým pod sebou ruchem i zvukem, ještě více pak neznámou vztaženou rukou mnichovou vyplašeny, vzletly ustrašeně a každá jiným směrem svými dlouhými křídly švihnuvše zmizely za vrcholky stromův.

„Jen se zase vraťte, milí tvorečkové,“ volal za nimi mnich, rozpínaje svou stísněnou hruď ve volném vzduchu. „Zůstaňte při mně!“

A opatrně upevňoval okno, aby snad nevyplašil ještě některou družinu ptačí, která by nad ním se byla přitiskla k příbytku lidskému. Pak bedlivě ohledal i proutky jabloňové, nezlomilli některý svou nepozorností.

„Vaše minulost, otče Juliáne, jest mi vlastně až posud tajemstvím,“ pravil Chiarino, klada své rámě se synovskou něžností kolem jeho šíje, „však už se jí děsím. Když jsem vás v Římě poznal zprvu co cizího doktora, pak i co mnicha, domníval jsem se, že blouznivost náboženská jako drahně jiných mužův dospělých také vás uvedla do kláštera. Teprv zde jsem spatřil, že vás na ten pustý ostrov uvrhla krutá bouře života.“

Páter Julián zvolna odstoupil od okna a pokynuv Chiarinovi k svému jedinému sedadlu, sám naproti němu usedl na své lože a po kratičkém přemýšlení počal mluviti takto:

„Máš konečně zvěděti, proč jsem se stal mnichem. Až do svého třicátého roku nikdy, ani ve snách jsem se nedomníval, že kdysi na takovémto loži a v takové komůrce budu tráviti vrchol svého života. Byl jsem veselý student a zdi klášterní měly pro mne vždycky něco směšného. Nemohl jsem srozuměti, že mimo lenochy a duchovní slabochy v nynější osvícené době ještě někdo jiný může pohřbíti se v nich. Kolikrát šel jsem tehdy co medik kolem tohoto kláštera branou městskou do volné přírody, a vždy jen s pohrdlivým úsměvem vzhledl jsem k zdejší fortně a k okénkům hustě zamřížovaným. Jak jen poněkud rozumný člověk může tu hledati, co by mu postačilo, co by jej uspokojilo? Vídal jsem tu na hradbách, kudy po celý rok ani živá duše nejde, procházeti se mladíky v hnědých habitech pod dozorem šedivého kapucína. Jak ti mladí lidé mohou páchati takový hřích na sobě, a jak ten starec může býti tak nesvědomitý a neříci jim: Přátelé, nepodnikejte boj proti přírodě, ten ještě nikdo šťastně nevybojoval! Kdo by mně tenkráte byl řekl: vždyť ty se za tou fortnou a za těmi mřížemi v krátce octneš sám, toho byl bych považoval za zbavena všech zdravých smyslů. A přece tu jsem už deset let a — zůstanu zde až do smrti.“

Odmlčel se na malou chvíli, jako by se skutečně ještě rozpomínal, pravdali, že tu jest a že odtud není pro něho vysvobození, leda branou hrobu. Chiarino složil hlavu do obou dlaní a sížil ji k zemi. Bálť se svým pohledem překážeti upomínkám a vypravování mnichovu.

Páter Julián otevřel kožené pouzdro, jež se stolu byl vzal s sebou na své lůžko, a hlasem, v němž chvěla se nejvyšší blaženost lidského života, zvolal:

„Zde viz tu drahou, kterou jsem nazýval svou milenkou, svou nevěstou, svou ženou, matkou mého dítěte! Zůstal jsem co doktor lékařství v tomto městě a jmenoval jsem se Stanislav Lipenský. Má žena a mé dítě byly mé jediné blaho, nezáviděl jsem nikomu na světě. Léčitelské umění mé konalo opravdu divy, příroda podporovala mou vědu, jako by byla v mé službě. Ani jednou jsem se nezmýlil ve své lékařské činnosti, tak že už pověra obecného lidu počala se rozpřádati z mého lékařského štěstí. Žehnal jsem přírodě, že tak štědře odmě-

ňuje mou píli, byl jsem veleben veškerým občanstvem zdejším co věhlasný a šťastný lékař, byl jsem nevýslovně blažen co manžel i co otec. Až tobě, můj milý příteli, dostane se kdy štěstí rodinného, vzpomeneš si na dnešní má slova, že život lidský nemá nic blaženějšího, že celá příroda nemá nic vznešenějšího."

Kolem otevřeného okna mihly se obě vlašťovky a radostně šveholíce usedly na spuchřelém rámu jeho pod svým hnízdem. Ranní vánek rozhoupával nejtenší proutky jabloňové, jako by k spěšnějšímu kvetení napomínal blednoucí už poupata.

„Viz tu to blaho v hnízdečku ptačím, viz zde tu krásu v jabloňovém květu," pokračoval páter Julián, jehož zářivé oko z komůrky ven se neslo za těmi líbeznými zjevy; „tisíckráte blaženější a krásnější jest lidská rodina, když se vydaří! Ale není nic žalostnějšího než lidská rodina, když ji stihne a zachvátí zkáza. Květ vichřicí stržený a rozšklubaný sám nemá vědomí své záhuby a budí jen cizí soustrast; pták za kratičkou dobu opět zpívá nad hnízdem, z něhož mu dravec uloupil mládě; ale člověk se svým vědomím a se svou pamětí pěstuje v sobě své neštěstí po celý život jako zahradník rostlinu. Zkusil jsem to na sobě. Můj synáček Stanislav, dospívaje do třetího roku, z nenadání byl zachvácen nebezpečnou nemocí mozkovou. Vyléčil jsem z ní drahně jiných dětí rychle a šťastně, že po ní nezůstalo ani nejmenší škodlivé stopy. Ta zkušenost podávala mi jistoty, že se mi podaří, pomoci také vlastnímu dítěti. Nicméně přibral jsem si ještě radu a bedlivost jiného lékaře, k němuž jsem měl úplnou důvěru. Neodstoupili jsme po dva dni od lůžka, na němž mé dítě v psotníku se potácelo mezi životem a smrtí. Má žena v nevýslovných úzkostech pohlížela na nás, brzoli jí dáme jen naději, že předrahé její dítě vyvázlo z nebezpečí. Však nemoci přibývalo a nebylo možno tajiti před ubohou matkou povážlivost její. Leže už třetí den bez vědomí, aniž by bylo možno, uměním lékařským jen zastaviti hrozivou katastrofu, můj rozmilý synáček kvapně počal stydnouti, rty jeho zmodraly, tvářička zesinala a pravé očko vystoupilo z důlku. Byli jsme u něho sami, já a matka. Měl jsem pohotově nejmocnější léky proti takovým záchvatům a zachovávaje stále klidnou mysl, ačkoliv jsem viděl nadcházeti chvíli rozhodnou, jen abych ubohé ženě dodal duchovní síly v této hrozné hodině, pravil jsem, že doufám v šťastný obrat, aby ona jen odešla do sousedního pokoje a odpočinula si. Obávalť jsem se, aby nebyla přítomna poslednímu smrtelnému zápasu ubohého dítěte. Stav, v němž tehdy sama byla, vyžadoval té opatrnosti už bez odkladu. Však ona chvatně pohlednuvši na tvář svého dítěte, na níž už ledový pot věstil krutý zoufalý boj útlého života, a na mne, jenž jsem se bál, vzdvihnouti k ní své oči, abych pohledem na její hoře nepozbyl potřebné rozvahy ve chvíli nejtěžší, mateřským citem svým uhodla, co před ní tajím a od čeho ji chci vzdáliti. Vzkřiknutí, jehož neobsáhlý žal nezapomenu co budu živ: „Naše dítě umírá!" rozlehlo se bytem a zoufalá matka sklesla k nohoum chladnoucího syna. Nevím, co bych té chvíle byl sobě počal, kdy by můj pomocník nebyl vstoupil do pokoje. Odevzdav mu chlapce, jehož jsem živého už zastihnouti nedoufal, odnášel jsem omdlelou ženu do sousední komnaty, kamž i služebné

ihned přispíšily. Čeho jsem se obával, přišlo. Do večera objevily se známky prudké horečky, v noci předčasný porod a ráno záhladná zimnice omladnic. Jen chvílemi vytrhovala se ze svého úmorného spánku, když zašeptala jmeno svého dítěte, jehožto osud ještě nebyl se rozhodl. Ubohá matka! Tak veliké ale i tak krátké bylo její štěstí! Tak kvapný a žalostný byl její konec. Obraz umírajícího dítěte jediné utkvěl jí v paměti, nic jiného už nepoznala. Než minul týden opustila nás její krásná duše! Dítě na smrt choré osiřelo! Namířivši svou zbraň na nejposvátnější a nejkrásnější svazek dvou bytostí, jejž vůbec vytvořila, příroda náhle přeťala jej od druhé strany, kde útoku jejího nikdo se nenadál. Snad jí těší dokazovati ob čas, že není ani tak dobrá ani tak rozumná, za jakou ji považujeme a velebíme.“

Smutná tvář mnichova sklonila se k podobiznám, dlouhé, vroucí políbení jeho tkvělo na obraze mladé, krásné a nešťastné ženy. Duch jeho vznesl se za jejím do dalekých neznámých končin, srdce jeho opět tulilo se k jejímu jako ve slastných chvílích krátkého života společného. V sladkém klamu vzpjaly se oba lokte jeho do vzduchu, jako by opět objímaly tu předrahou bytost, která v nich kdysi tak nevýslovně blažena spočívala.

„A hrob vaší choti jest zde, v tomto městě?“ tázal se po chvíli nejposvátnějšího mlčení Chiarino, vzpřimuje svou hlavu a obraceje svůj soustrasný zrak k mnichovi.

„Ano, tam v té změsici nádherných hrobek a pyšných pomníkův ve stínu cypřiší, pod drnem co rok se zelenajícím, tlí to zlaté srdce, kteréž tu bývalo veškerým mým světem. Jen k vůli tomu drahému hrobu toužil jsem vrátiti se z Říma do vlasti, do tohoto města. Jen ten tichounký koutek má z celého světa pro mne cenu, jen na hrobě své předrahé ženy bývám opět tím člověkem, jímž mě kdysi znalo celé toto město, a jímž mě tu nyní nezná nikdo. Jak divno mně samému bývá, patřiti na své vlastní jmeno, napsané na přikloněném kříži vedle hrobu mé ubohé Karly!“

I vzchopiv se s lůžka přistoupil ke Chiarinovi a hlasem plným něžné důvěry pravil k němu:

„Než odtud odjedeš, snad ti zbude chvilka, abysi navštívil to místo, v němž pochováno štěstí mého života. Najdeš je tam.“

„Půjdu tam zcela jistě,“ vece Chiarino, „aspoň také pokleknu na hrobě, vám tak drahém...A co se stalo s ubohým děckem?“ připojil s tklivou zvědavostí.

„Neumřelo,“ odvětil páter Julián, vraceje se zpět k svému lůžku, „ale zůstalo na živě toliko proto, aby se stalo obětí neštěstí pro ně i pro mne tisíckráte děsnějšího. Neunavnou péčí, kterouž jsem mu věnoval ještě za života matčina, tím více pak po jejím předčasném odchodu, přemohlo konečně přímé útoky nemilosrdné smrti, ale znenáhla nabývajíc nových sil a s tím i nového vědomí, počalo jeviti patrnou netečnost k svému okolí. Z počátku domníval jsem se, že to jsou ještě nezbytné následky tak dlouhé sklíčenosti mozkové; ale když pozornost a vnímavost se nevracela s ostatními schopnostmi tělesnými a duchovními, ano když jí čím dále tím více ubývalo, seznal jsem s hrůzou, že mé dítě rychle pozbývá sluchu. Nejsem už ani s to, abych

slovy někomu vylíčil, jaký žal, jaké zoufalé hoře mě pojalo, když jsem nabyl nevývratné jistoty, že sluch mého, z náručí smrti sice vyrvaného ale o matku oloupeného dítěte téměř od hodiny k hodině mizí a hyne. Ještě mluvil, ale už řidčeji a v kratčích vyjádřeních než před nemocí. První slovo, jež opět po mlčení několika neděl pronesl, bylo: „Maminko!" A oko posud mdlé obrátilo se při tom s postýlky ke dveřím sousedního pokoje, kudy nebožka Karla odešla naposledy. Myslil jsem, že mně té chvíle musí puknouti srdce, když ten hluchnoucí sirotek volal k sobě svou zemřelou matku. Toto teskné volání jeho po matce opakovalo se pak pravidelně v touž hodinu, v kterou ona skonala; ale vždy řidčeji a řidčeji. Odevzdal jsem veškeru svou lékařskou praxi svým přátelům a kollegům, abych bez nejmenší překážky mohl věnovati se ošetřování vlastního dítěte. Byl jsem přesvědčen, že tak naplňuji nejvroucnější přání, kteréž sobě umírající žena má ještě vědomě pomysliti mohla. Nehnul jsem se od lůžka, k němuž můj ubohý Stanislávek stále poután byl, poněvadž ruce i nohy jeho psotníkem tak dlouho trvajícím ochromeny, své dřívější vlády nabyti nemohly. Celé dni a noci strávil jsem u té postýlky, nad níž nebožka matka ve své zbožnosti byla zavěsila obraz anděla strážce. Viděl jsem, jak mé dítě často několik hodin bez přetržení upíralo své nevinné oči k tomu obrazu. Nechtěl jsem je z toho vyrušovati; stalť jsem se znenáhla sám neli nábožným aspoň pověrčivým a obával jsem se, že bych snad jediným slovem zmařil pomoc, kterou anděl strážce prosebnému oku těžce nemocného sirotka odepříti ani nemůže, neníli sám pouhý přelud náboženské blouznivosti. Však jeho domněle blahá působnost se neobjevovala. Sluch i řeč mého dítěte zanikaly co den rychleji. Byla to nevýslovná muka, která jsem tenkráte cítil. Jako kdy bysi stál na břehu a viděl před sebou do hlubin vodních zapadati jedinou nejdražší bytost, která ti z celého světa zbyla, vždy hloub a hlouběji, až zmizí pod hladinou poslední kloubek zoufale vztýčené ruky — a před tebou jest prázdno! Co jsem tenkráte v nitru svém prožil, procítil, probojoval, není lze nikomu vypověděti. Den co den zkoušel jsem voláním, udeřením na stůl, zvoněním, konečně i střelbou, co mé dítě ještě uslyší. Bylo toho co den méně. Co den musil jsem silněji zavolati jmeno jeho, co den mocněji udeřiti blízko něho, co den prudčeji zazvoniti, aby jen smutné oči své ke mně obrátilo, až konečně ani rána z pistole nemohla vzbuditi jeho pozornost. Řeči ubývalo pak ještě některý čas, a za půl roku bylo mé ubohé dítě úplně hluché a němé! Duch mého Stanislávka zmizel přede mnou do temnosti. Viděl jsem, jak toho neštěstí po kapkách přibývá, ale když míra jeho se naplnila, ucítil jsem její zdrcující tíži znova v celé nedozírné velikosti její a ne jen jednou, nýbrž co chvíle opět. Nyní teprv jsem seznal, že smrť vedle tohoto neštěstí byla by bývala pro dítě samo nevyslovitelným dobrodiním. Nyní teprv jsem viděl, že příroda si přichystala na lidi neštěstí, která nemají žádného konce! Ubohá matko, kdy by si také ty byla musila dočkati se, jak tvé dítě ohluchne a oněmí! Už myšlenka, že snad zemře, usmrtila ji; což by duše její byla doznala nejkrutějších útrap, nejpalčivějších bolestí, nejprudšího hoře, kdy by byla musila patřiti, jak její dítě sice žije, ale v nejžalostnějším zmrzačení, jak chovajíc je na klíně, tisknouc je

k svému srdci, hladíc je po tvářičce, dívajíc se do jeho smutného oka, jest od něho přec odloučena nepronikuutelnou a nevývratnou hradbou! A přece, jak ještě nešťastnější byl můj předrahý chlapec, že mu zemřela matka! Jak by její láska byla mu nyní pěstovala ten ubohý živůtek; jak by nyní byla vymýšlela potěšení svému dítěti, třeba by sama žalem hynula; jak by nyní byla hledala úlevy jeho neštěstí, třeba by pod vlastním klesala. Však příroda věnovala mnoho času na sestavení nejvýš možného hoře pro člověka a ve vykonávání svých hrůz jest nelítostná...“

Hlas mnichův několikráte váznul v těch trapných vzpomínkách, až po slovích posledních měl potřebí odpočinku. Hoře, po několik let v srdci tajené a přitlumované, uvolněnou silou svou jej přemohlo. Chiarino v nejjemnější žilce své bolestně rozechvěný obrazem tak velikého neštěstí, vstal a váhavým krokem blíže se k svému příteli, usedl podle něho na hrubé lůžko i přiklonil svou hlavu k jeho rameni. Nemohlť těch několik krokův vzdálí už ani poslouchati vypravování tak děsných pohrom lidského života. Zdálo se mu, že je spíše snese, když co nejtěsněji se přitulí k muži, jenž takovými ranami osudu byl postižen. Bylo mu úzko, patřiti na mnicha i z té nepatrné vzdálenosti; musil až k němu samému, musil se ho dotýkati, aby se ho nebál.

Páter Julián, pohřížen v rozjímání nejstrastnějších chvil svého života, mile byl dojat tou přítulností mladého srdce. Zvolna spustil svou těžkou hlavu na Chiarinovu.

„Ani se neosměluju, tázati se dále,“ po chvíli přerušil Chiarino mlčení.

„Ach, ano,“ vzpamatoval se mnich ze svého dumání, „ještě nejsme na konci. Hlavní rána na mne teprv čekala...Když jsem nabyl nezvratného přesvědčení, že Stanislav zůstane hluchoněmý, jal jsem se chladně uvažovati, čeho pro něho třeba zaříditi, aby měl aspoň takový život, jaký při jeho neduhu a při mém společenském postavení byl možný. Shledal jsem, že hlavně se musím postarati o dvě věci. Předně o utužení tělesného jeho zdraví a za druhé o dostatečný kapitál, z jehož užitkův by měl zabezpečnou budoucnost. První nebylo možné ve zdejším městě, druhé zase mohlo se mi podařiti nejlépe zde, kde i mé lékařské štěstí i osobní osudy získaly mi velmi hojnou a štědrou přízeň. Nezbývalo, než nedaleko města mezi zahradami najati domek, kde by Stanislav pod stálým dozorem zkušené hospodyně pěstoval své zdraví tělesné, a docházeti do města za svým lékařským povoláním. Podařilo se mi, získati velmi úpravný a příjemný domek, pouhé přízemí, se zahradou, k mým účelům jako schválně zřízenou. Též kolkol byly sady s malými domky květinářův a zelenářův. Dařilo se mi vše, jak jen jsem sobě mohl přáti. Přestěhoval jsem se do své zahradní samoty časně z jara a na podzim už vypadal Stanislav tak zdráv a silen, že svěží barvou svých plných tváří a urostlostí svého těla vzbuzoval obdiv každého, kdokoliv jej spatřil. Rusé lesklé vlasy vlnily se mu po šiji a modré oko nabývalo síly tak významné a záře tak lahodné, že nikdo ani nechtěl věřití, slyše, že to hluchoněmý. Však tu sám ještě jednou popatři na jeho podobu,“ a podával Chiarinovi své portrétové pouzdro,

„viz ten ušlechtilý jemný výraz obličeje, tu jasnou myšlenku ve zraku! Schválně jsem si jej dal malovati v té době od téhož malíře, který dle většího obrazu mně byl dříve zhotovil také tento zdrobnělý portrét mé Karly. Posud se mi zdá, že nějaký dobrý duch použil okamžiku, když můj zlý osud zdřimnul, a že mi pošeptal, abych si tyto podobizny opatřil. Tuším v tom posud vnuknutí mé Karly!...Kéž by mně byla mohla dáti pokynutí ještě jen jedno!...Má praxe lékařská vyžadovala můj pobyt v městě téměř po celý den, tak že jsem se vracel do svého venkovského příbytku teprv s večerem, někdy teprv v noci. Mohl jsem se spolehnout na hospodyni, která už za nebožky Karly do našeho domu přišla a z lásky k ubohému dítěti, jehož opatrovnicí byla od první chvíle jeho života, u mne zůstala. Když na podzim večery počaly se dloužiti, bývalo mi ovšem velmi bolestno, že své milé dítě nevídám leda jak spí. Odcházeje ráno z domova, rozloučil jsem se s ním v postýlce, a vraceje se večer domů, nalezl jsem je opět ve spánku. Tu bývalo pak jedinou radostí mou, hleděti v záři lampy na růže, jež mu rozkvétaly na lících, naslouchati pokojnému, pravidelnému dýchání toho lepotvarného tělíčka. Jak často býval jsem tenkráte v pokušení, pohnouti jím, aby ještě procitl a otevřel přede mnou nebe svých očí, aby viděl, že jsem u něho, aby cítil, že jej líbám. Jen málokdy byl jsem se svými povinnostmi v městě hotov ještě za dne, že jsem zastal Stanislava ještě u hraček. Tu zaskvěla se tvář jeho úsměvem, jehož blahost ještě nyní projímá mé staré, k smrti zmořené srdce, lehounké vyhoupnutí se z klína své opatrovnice, já sotva se naklonil a už jsem cítil kolem krku sladké objetí těch plnotvarných loktův dětských. Ó, té blahosti, kterou jsem pak býval naplněn, když jsem si to roztomilé dítě vzal na klín a když jsme spolu rozkládali na stole jeho hračky! Udělali jsme si už svá zvláštní znamínka, kterými jsme si vypravovali své malé starosti a veliké radosti. Někdy jsem bez mála zapomínal, že mám dítě hluchoněmé. Jen u přítomnosti cizich lidí cítil jsem pak své a jeho neštěstí dvojnásobně. Nevyhledával jsem lidí od té doby, co rodinné mé štěstí bylo vyvráceno; nepřál jsem sobě společnosti zejmena lidí šťastných, poněvadž ti pro cizí neštěstí nemají pražádného smyslu, tím méně upřímné soustrasti; proto jsem byl velice rád tomu, že co lékař měl jsem jediné styky a spojení s lidmi více či méně také nešťastnými, v nichž každá rána způsobená cizímu blahu vzbuzuje věrnou ozvěnu. Nicméně bývá někdy nezbytí, meškati pospolu s lidmi cizími a osudem aspoň nepronásledovanými. Kdykoliv pak se mi přihodilo, že jsem na procházce se svým dítětem se octnul v cizí společnosti, teprv jsem seznal, co to znamená, býti opravdu nešťasten. Jako psanec a zločinec kráčel jsem mezi nimi. Co tu nových bolestí bylo mi zakoušeti! Co tu bývalo významných posuňkův, náhlých šepotův, zpoly napověděných pokynutí, jež všechny čelily ke mně, co ke člověku velikým neštěstím znamenanému? Co tu necitelného divení a všetečného obdivu projevovalo se kolem mého Stanislávka? Všechen hovor přestal, kde já se svým synáčkem mezi neznámými jsme se prozradili svými znamínky, že jeden z nás jest hluchoněmý. Tu bylo hádání, který z nás vlastně to jest. Tu musil jsem vyslechnouti výkladův, poznámek, vtipův, tu bývalo mi zakusiti nešetrnosti, nelidskosti, až se mi

to lidské plémě opravdu zprotivilo, a já vyhýbaje se mu, nejraději jsem vyhledával se svým dítětem osamělé cesty polní, kudy jen někdy některý žebrák přecházel, odlehlé kouty městských hradeb, kde jsem potkával se toliko s tvářemi poctivosti velice podezřelé. Tak neštěstí samo vylučuje člověka ze společnosti lidské, staví železnou bránu mezi něho a ostatní svět, který ve svých radostech a zábavách nechce býti vyrušován pohledem na cizí bolesti a útrapy, který se domnívá, bůh ví jaká křivda se mu děje, poněvadž jsou vedle něho také lidé, jichžto nezaviněným údělem jest zármutek. A teprv na sobě samém jsem se přesvědčil, že ze všech nešťatníkův hluchoněmý má se mezi zdravými a šťastnými lidmi nejhůře. Málo kdo jej polituje, všichni se ho bojí a štítí. Tato zkušenost byla příčinou, že jsem na lidskou společnost úplně zanevřel. Neměl jsem vroucnějšího přání, než abych se svým dítětem mohl uchýliti se do nejúplnější odloučenosti od celého světa. Však nic nevydařilo se mi hůře. Blížily se vánoce. Zima byla dosti mírná, ještě ani nezamrzlo, vzduch byl neustále vlažný a hustý zvadlý trávník v zahradě ještě nebyl skřehl. Stanislav větší část dne ještě provozoval své hry před okny mezi stromy, kamž k němu hospodyně od své práce z bytu stále velmi dobře viděla a kde se mu ani nejmenší nehoda státi nemohla. Tu na dva dni před štědrým večerem vraceje se z města už za úplné tmy, vidím z daleka skrze holé koruny zahrad, že můj příbytek jest ve všech oknech osvícen a kolem domu i v zahradách sousedních že mihají se lucerny. Padla na mne hrůza, že krev v žilách se mně zarazila. Ani nevím, jak právě octnul jsem se u branky, která vedla s ouvozové cesty do mé zahrady. Byla do kořán otevřena. Několik lidí, které jsem v záři luceren poznal co obyvatele sousedních domkův, stálo před vchodem do mého příbytku a hlasitě hovořilo slova mně ještě nesrozumitelná. „Co se tu děje?“ zvolal jsem přiskočiv k nim. Tu ozvalo se zoufalé vykřiknutí z jejich kruhu a má hospodyně klesla mi k nohám. Nikdo z ostatních neodvážil se promluviti. „Zde se stalo veliké neštěstí, mluvte, mluvte!“ vybízím je, vzdvihaje třesoucíma rukama ubohou služebnici, která křečovitě vzlykala. „Ano, pane,“ obrátil se ke mně s hlasem velice zarmouceným můj nejbližší soused, starý zahradník, „přihodilo se tu něco hrozného, ale dá bůh, že se to brzy napraví. Váš Stanislávek se ztratil“ — Dále jsem neslyšel; všechny mé smysly vzplánuly zděšením, vrhl jsem se do bytu, dveřmi všude otevřenými prolítl jsem všechny osvětlené pokoje, volaje jmenem své dítě, jako by je mohlo slyšeti, prohledal jsem všechny kouty od střechy až do sklepa, vytrhl jednomu z přítomných z ruky lucernu a jal se probíhati kříž na kříž zahradu mou i všechny sousední, nedbaje plotův ani křovin, prosil všechny sousedy, aby prohledali se mnou také své příbytky a dvorečky; po řebřících sestoupili jsme i do všech zahradních studní a nádržek, všude bidly prohledávajíce až na dno: nikde ani nejmenší stopy po mém Stanislavu. Všichni sousedé i lidé k tomu se nahodilí pomáhali mně hledati mé dítě v nejbližším okolí mého příbytku. Myslil jsem, že někam zabloudil a že tam usnul. Hospodyně všecka na smrt bledá sdělila mi, zalévajíc svůj hlas slzami, že ho pohřešila v zahradě, kde si hrál, už před dvěma hodinami; však že obávala se učiniti hned po-

křik a hledala jej s druhou služebnou sama, až když nadcházela tma a hledání její bylo marné, že svolala lidi na pomoc. Až do rána jsme hledali i daleko v polích; tmavá noc, žádný sníh, nikde ani nejslabší stopy po mém drahém chlapci. Těšil jsem se, že ráno mi jej někdo přivede, neboť znalo mě s ním velmi mnoho lidí v dalekém okolí. Nemeškal jsem učiniti také na úřadě oznámení. Minul den, minuly dva i tři, můj ubohý mrzáček se neobjevoval. Rozhlásilo se zvláštními posly po všech okolních obcích ano veřejnými novinami po celé zemi, co se stalo, aby lidé všude pátrali. Uplynul týden, uplynuly dva, tři, čtyři, odnikud ani nejmenší zprávy. Pokoušelo se o mne zoufalství. Uvažoval jsem, neníli někde mrtev, jak asi se mu vede, když nemůže říci, čí a odkud jest: nepřál jsem mu nic jiného, leda smrt, aby z toho pozemského soužení už navždy vyvázl. A opět vstoupila v mé srdce naděje, že bych se ho mohl dohledati a doptati. Vydal jsem se na cesty.“

(Pokračování).

Dcerám Tater.

I.

Řekla země Tatře:
Tatro, dcero milá,
podej mi tu hvězdu,
co tam vysvítila.

Tak mi přemilostně
mocnou věštbu září;
ráda bych se shledla
v její sladké tváři.

Ráda bych se zhřála
v jejím zlatém ohni —
již se pro ni, Tatro,
již se, milá, pohni.

Vypjala se Tatra
štíble do blankytu,
vířila jí hlava
v jasné noci třpytu.

Vyrůstala čelem
ve hvězd noční kůry,
marně chtěla matce
snésti hvězdu shůry.

Matko, milá matko,
slovanská ty země,
nedosáhnu hvězdy,
co je síly ve mně.

Co je ve mně duše
a co milování,
nepohnu tvou hvězdou
ani do skonání.

Zrosilo se žalem
sivé Tatry oko,
matčina že hvězda
dlí tak převysoko.

Vzhledla matka k dceři
v jejích slzí toku:
Vždyť máš moji hvězdu,
Tatro, ve svém oku!

Vždyť se, dcero, zhlížím
v její sladké tváři,
vždyť mi z tvojí duše
mocnou věštbu září.

Vždyť se, milá, zhřívám
jejím ohněm zlatým,
vždyť, co v tobě síly,
vzrostlo divem svatým.

A co v tobě duše
i co milování,
pohnulo to hvězdou
mého požehnání.

Nebyla to slza,
co ti z oka klesla;
vždyťs mi svojí láskou
s nebe hvězdu snesla.

II.

Sdružme my se mocně
s otčinou a s bratry,
jak se pevnou paží
k Tatrám víží Tatry.

Stulme se kol matky
jako náruč velká,
ať v nás pozná lásku,
ať tak sirá nelká.

Setrvejme při ní
v síle nezmožené,
jak se nedá Tatra
vyrvat od kořene.

Nastavme svá čela
proti hrozbám blesků,
jako Tatry chranné,
čnící ku nebesku.

A jak poklad zdrojů
k zemi vypouštějí,
jenom proudy lásky
liňme v lůno její.

Vznesme slunné štíty
naděje a věry,
ukažme těm Tatrám,
že jsme jejich dcery!

III.

Půjdem, dcery Tater,
k rekovnému boji?
půjdem proti vrahům
v nedozírném voji?

Stoupnem ku praporu
směle pod přísahou,
že chcem krví svojí
hájit matku drahou?

Přehlušíme milých
„s bohem" usedavé?
vtisknem těžké přílby
na kadeře plavé?

Vdechnem hněv a pomstu
v duše holubičí,
v jemnou náruč lásky
sílu, která ničí?

Jsouli k našim bokům
meče uchystány,
na panenská ňadra
odění a rány?

Lásku matky svatou
tímli budem splácet,
že se za ni půjdem
v smrti zakrvácet?

Rozprchnem se vírem
opuštěné matce?
dáme my jí truchlit
v osiřelé chatce?

Dáme jejím písním
vůkol utichnouti,
na domácím krbu
jiskře uhasnouti?

Domů, domů, sestry!
matka volá svatá;
kdož by jejím písním
učil nemluvňata?

Kdož by jemně hladil
matiččiny vrásky?
kdož by její chatu
zhříval dechem lásky?

Kdož by živil oheň,
brat kde kul by zbroje?
To my chceme s tebou,
matko! vždyť jsme svoje.

Eliška Krásnohorská.

Nové písemnictví.

Román, povídka, feuilleton.

Od Ant. Zimovy povídky „Ukrutný Jan Pieriere, aneb jak nešťastné může býti děvče skrze lásku“, vydané v Praze 1787, až k Jos. Jungmannovu mistrnému překladu Chateaubriandovy Ataly, v Praze 1805, i jazyk i vypravovací sloh český udělaly krok obrovský; ale česká novela i potom ještě dlouho chodila po houbách, neboť o umělecké její povaze a literární ceně neměl mimo Jungmanna u nás ještě dlouho nikdo ani nejmenšího tušení. Co do oboru jejího náleží, považovalo i prohlašovalo se v našem omladlém písemnictví ještě déle než dvacet let jen za něco „pro obveselení mysli“, a dle toho účelu také se to spisovalo. Mezi lety 1807—1829 pořadem i současně vycházelo u nás třináct časopisův zábavných, některé z nich měly přispívatelův a pomocníkův množství až úžasné, na příklad Hlasatel Jana Nejedlého (1806—1818) měl jich 24; J. Hromádkovy Prvotiny pěkných umění (1813—1817) čítaly jich 70; J. Hýblovy Rozmanitosti (1816—1822) vykazují jich 50, téhož vydavatele Hyllos (1820—21) rovněž tolik; Krameriusův Čechoslav (1820—25) shromáždil jich kolem sebe 138; J. L. Zieglerův Dobroslav (1820) upoutal jich k sobě 28, téhož Milozor 14 a Tomsův Poutník Slovanský 1826—27 vyznačil jich při sobě 26; ale ve všech těchto časopisech dohromady není ani jediná novela; „obveselení mysli,“ k vůli němuž hlavně vycházely, nevyžadovalo tenkrát nic více než trochu bájek, pohádek i anekdot, většinou z němčiny přeložených a téměř naskrze velice nechutných. Co vedle časopisův zde jmenovaných v oboru výpravné prosy vycházelo samostatně, byly buď

zase překlady a k tomu ještě velmi chatrné, jako Prokopa Šedivého ze Spiessa „Zazděná slečna“, „Kramář v pastech“, Tom. Kubelky ze Schmidta „Jindřich z Dubinova“, Fr. B. Tomsy z Klaurena deset (!) dílkův; aneb neodvažovalo se ani co skladba původní vystoupiti z téhož kruhu, jako V. Krameriusa „Rozličné povídačky k poučení a obveselení“ („Pustý ostrov,“ „Rytíř ve vězení“) 1808. J. Rulíka: „Veselý Kubíček, aneb v horách Kašparských zaklený dudák, historický obraz pro vyražení mysli sepsaný“; téhož „Boženka, veselého Kubíčka manželka, vydáno ku poctivosti ušlechtilých děvčat českých“. J. Šmidta „Ladislav a Eleonora, aneb příběhové velmi šťastných a blažených, pak po 3 léta velmi nešťastných manželů“ (1814); Jos. Hradeckého „Jenovefa, krásný a pohnutelný příběh starožitnosti, nově vypravován pro všecky dobré lidi, zvláště pro matky a dítky“ 1818; Jana Hýbla „Nešťastná Zuzanka, aneb strašlivé následky malé nepatrné poklísky, všem nevinným děvčatům k považení a výstraze vydané“; Jana Chorvata „Kleona, nevěsta jednoho, choti druhého“ 1823; atd. atd.

Původní česká a vyšším vzletem se beroucí novela počíná teprv rokem 1824, když *J. J. Marek* (Jan z Hvězdy) počal vydávati své *Konvalinky*, a dostala se do proudu teprv ještě za deset let, r. 1834, když *Česká Včela* a *Květy české* se jí ujaly.

Vážíce nyní ten čas, v kterém o české novele vůbec jest lze mluviti, a tu práci, kterou česká novela až do dneška vykonala, musíme vyznati, že tato větev krásného písemnictví našeho může platně pochlubiti se svými květy a plody, zvláště povážíli se, že v té době ještě ztratila téměř celé desítiletí (1848—1858), tak že její rozvoj nečítá až posud více než *třicet let!*

V té kratičké době novela česká vykonala skutečně divy. V první své periodě (1834—1848) naučilať český lid čísti a vštípila mu vědomí národní (Tyl, Chocholoušek, Jan z Hvězdy), a v nynější své působnosti (od roku 1858) pěstuje úkoly neméně vznešené, rozebírajíc otázky kulturní, společenské a rodinné, pokud náležejí k životu českému. Dvojí tato činnost české novely v obou těchto dobách ovšem není oddělena od sebe ostře, nýbrž roztřídění její má ten smysl, že v každé z obou dob převládal jeden z vytčených směrův. Nalézámeť v historických a vlasteneckých novelách Tylových a Jana z Hvězdy velmi mnoho látky ze života rodinného a kulturního; jakož opět novověcí novelisté naši, chtějíli v národě nalezti srozumění, chtějíli svými uměleckými skladbami opravdu někomu na světě posloužiti a prospěti, nesmějí odtrhnouti se od kořenův svého života národního.

Spisovatelé, kteří v době nynější obnovili u nás kouzlo novely historické, způsobili to hlavně tím, že do ní přibrali více živlův kulturních a rodinných, než v ní se vyskytalo až do roku 1848; a podobně skladatelé novel moderních musejí zůstati věrni své domácí, národní půdě, nesmějí vyhledávati jeviště svých básnických výtvarův nevědomo kde ve vzduchu a pohybovati se v samých abstrakcích, ze samého strachu, aby jim nikdo nevyčítal, že jsou umělci národně českými. Ne jediné v užívání českých zvukův záleží bytost české literatury, nýbrž v šetření, líčení českého života, v postižení a v zachování českého ducha.

Jak se to děje, ukazuje nám hlavní zakladatelka moderní novely české, *Karolina Světlá*, jejížto spisy sebrané nyní vycházejí u nás ve dvou skupeních, navzájem sebe doplňujících. Ve sbírce, kterou vydává knihkupectví dr. Grégra a Ferd. Dattla, vyšly posud čtyři díly: *Kříž u potoka — Poslední paní Hlohovská — Černý Petříček, Kantůrčice — Nemodlenec.* Národní bibliothéka I. L. Kobrova vydala posud díly dva, v nichž se nalézají: *První Česká. — Láska k básníkovi, Několik archů z rodinné kroniky, Ještě několik archů z rodinné kroniky, Dvojí probuzení, Sefka, Sestry, Lesní panna.*

Umělkyně, jejížto neúnavné, velice plodné činnosti slaví česká literatura právě letos dvacetiletou památku, zaujala v básnickém tvoření českém postavení tak důležité, mocné a skvělé, že esthetická, literární i národní cena jejích plodův musí se probrati a vyznačiti ve zvláštním a obšírném spise; zde obmezíme se jediné na to, že poukazujíce k oběma sbírkám jejích spisův, právě vydávaným, vytkneme hlavní ráz uměleckého tvoření jejího, abychom dovodili, co jsme o povaze české novely svrchu pověděli.

Karolina Světlá po patnáctileté práci a zkušenosti v oboru české novely sama v úvodu k „Nemodlenci“ napsala o sobě takto: „Co jest naší pýchou, nadějí a útěchou, jakážto moc a síla v nás i nejúhlavnějšími nepřáteli našimi závistivě jest uznána, co nám ještě nikdy neselhalo, děj se s námi co děj, co nás povznáší v zoufalém tom zápasu o národní naše bytí, jsouc nám zárukou budoucnosti utěšenější, co nám zachovalo poklad jazyka našeho a nás tím Slovanstvu, než bezpříkladná vytrvalost a trpělivost našeho lidu, ideální snaha a obětavost jeho? Pročež mi vždy zaznívá jako zúmyslné popírání skutečnosti, vyčítánoli mi bývá, že v skromných svých obrazích vesnický lid náš idealisuji. Stokrát větším právem, ba vším právem bych si zasloužila výtku opačnou, že totiž péro moje slabé jest k pojímání a zobrazení individuálnosti tak ideální. Nedostatečnosti té jsem si úplně vědoma a cítívám ji při každé práci hluboce, tak hluboce jako pravdu, že vše to, co lidu našemu se poskytuje, nepatrné jest u porovnání s tím, co lid dává nám. Slýchám někdy až k omrzení: Náš lid není vesměs a všude takový, jako vy jej líčíte, povahy podobné vašim hrdinům jen po různu mezi venkovany se vyskytují, tak smýšlí, cítí a jedná jen nepatrná v lidu menšina. Což je mezi tak zvanými vzdělanými třídami vesměs každý vždy již také vzdělancem? Nejsou i tu povahy vynikající po různu? Jen se rozhlížejme v tom skvělém davu naší intelligence a počítejme, i shledáme, že jsou jen jednotlivci muži celými. A přece nebývá spisovatel nikdy zakřiknut, že idealisuje, vybereli si z těchto kruhů zajímavé, důstojné charaktery k provedení. Čím to je? Má i zde platit oblíbený dvojí loket, chceme jej sami mezi sebou užíti, uznávajíce, aby bylo k lidu přiloženo měřítko jiné, přísnější než k třídám ostatním? Nechť se přiloží; jsemť přesvědčena, že každá podobná zkouška dopadne vždy jen ke cti jeho, neboť jest skutečně více mravní síly, více šlechetné přesvědčenosti, poměrně i hlubší pojmutí, jasnější rozumění a důslednější řešení časových otázek v lidu našem než v kterékoli jiné vrstvě národa českého. Kde bychom se byli již octli, kdy by právě náš „venkov“ nechtěl, věren jsa tradicím

posvátné minulosti, vždy rozhodně státi na výši doby? Kdož chce lid poznat, pochopit a ocenit, nesmí se toho zaleknout, že má ruce hrubé, plny mozolů, že je vedrem opálen, že chodí bos, že v jeho výrazech není hladkosti. Musí přisednouti k jeho krbu a hledati v něm to jádro, z něhož vyrůstá jeho život rodinný, kořen to života našeho národního. Nepodává je člověku na dlani, kdo je chce najíti, musí hodně hluboko sáhnouti a s ním někdy dosti pracně zápoliti, než je ze sebe vyloupnouti dá. Je si vědom, že to diamant a bojí se, aby se nedostal do rukou, které by si chtěly z dlouhé jen chvíle s ním hráti jako s oblázkem, nedbajíce toho, zakotálíli se jim při tom kamsi do prachu. Obyčejně bývá lid pozorován jen v hospodách a na jarmarcích, jednou do roka o posvícení na návsi, a podle toho posuzován. Kterak by se ale dařilo nám Pražanům, kdyby chtěl kdosi o nás podati obraz, řídě se jen podle toho, co viděl na Příkopech neb v některé moderní kavárně? I tam ovšem kus života našeho, ale onen život nás necharakterisuje, sdílíme jej se všemi národy civilisovanými. Shledáváme se ve veřejných místnostech, v městech i na venkově, ve všech zemích s podobnými výjevy, slyšíme tam tytéž fráse, třeba v rozličných nářečích, vídíváme tam tytéž typy s nepatrnými jen rozdíly a odchylkami. Není to reálnost, s níž se tu setkáváme, jakž mylně se myslívá, nýbrž jen triviálnost. Obecenstvo, tam se vyskytující, není nikdež representantem té které vrstvy národa, nýbrž tím asi, čím v přírodě je písek. Duch času po duších těch kráčí, ale nepřebývá v nich. Ráda se přiznávám, že po duších, v nichž přebývá, v nichž se hýbe kvas pokroku, po zastupitelích krásných myšlenek, po článcích závažných řetězu vývoje spojujících nás s minulostí slavnou, se zbožným, úctyplným nadšením, mezi naším lidem jsem pátrala, jak dalece mi bylo popřáno jej seznati. Jeli to chyba — nehodlám ji odložiti. Blaží mne příliš, že její to pomocí jsem v rukou svých vážila tolik skutečných zrn zlatých, z nichž dojista jednou zaplane koruna zářivá na čele šťastnější vlasti.“

K této vlastní charakteristice Karoliny Světlé přisvědčujeme v plném znění a obsahu jejím. Jestiť Světlá literární umělkyní tak význačně a dokonale českou, že ve spisech jejích záleží velmi veliká část onoho kouzla, jimž krásné písemnictví naše po roce 1858 počalo opět odívati se co písemnictví původní. Ke jmenu Karoliny Světlé na vždy zůstane upjata skvělá kapitola české novelistiky. — Mezi pracemi jejími, jež v novém souborném vydání před námi leží, nalézají se některé, které hned při prvním vyjití svém potkaly se s všeobecným radostným obdivem a v nichž umělecká sláva její nikdy nevadne. Kříž u potoka, Černý Petříček, Nemodlenec, Několik archů z rodinné kroniky náležejí mezi nejkrásnější plody jejího básnického umění. Co vyžaduje umělecká skladba novelistická vůbec: zajímavý, poutavý děj, malebnost jeviště, jasnost osob, psychologickou hloubku, ušlechtilou náladu, to vše nalézáme v dílech Karoliny Světlé měrou úplnou; a k tomu všemu přistupuje náš český obzor, to vše proniká náš český vzduch a duch, to vše jest náš český život, to jest naše vlast a to jsme my se svými přednostmi i chybami, se svými radostmi a útrapami, se svými snahami a osudy. V této původnosti naskrze české spočívá tajemství a půvab spisův Karoliny Světlé nejen pro nás ale i pro

každého cizince, jenž v literatuře české nechce poznati život národa svého, nýbrž našeho, jenž nechce slyšeti, co jsme si z jiných literatur pamatovali, nýbrž co víme sami. *Ferd. Schulz.*

Nerudovy feuilletony jsou zjevem literárním tak vzácným, že přes častý, více méně podrobný rozbor jich esthetické ceny a povšechné vůbec hodnoty, jehož se jim v časopisectvu našem již dostalo, nemůžeme než věnovati jim opět a opět svou pozornost. První díl obsažné sbírky feuilletonů byl z jisté stránky na místě tomto již předmětem kompetentního úsudku; na živel humoristicko-satirický, otřásající tepnou všech prací Nerudových, bylo zde již hleděno s náležitého stanoviska. Zbývá dosud ta část Nerudovy bytosti literární, která v těsném sloučení se stránkou právě jmenovanou tvoří z Nerudy v literatuře naší postavu markantní, charakteristickou, samojedinou. Až do sevšednění Nerudovi přikládané epitheton „bystrý pozorovatel“ odhaluje poněkud clonu z literární této postavy. Duch Nerudy, jakožto pozorovatele společenského života, jakožto geniálního, věrného a přec poesií naskrze prodchnutého biografa žití, které vlní po všech vrstvách naší společnosti — duch tento jeví se nám mythickým bůžkem o dvou obličejích: na jehož jedné líci pohrává úsměv stupňovaný časem až v bolestné, křečovité trhání svalů, druhou pak zdobí řada klidných rysů obemžených nejčistším nádechem poesie. Vezměme do rukou kterýkoliv oddíl feuilletonů Nerudových a vybeřme si z něho libovolně práci některou, a můžeme zkoumati na ní ráz právě vytčený. Již v první sbírce umístěná kresba: „Trhani“ a věrné silhuety obrázků policejních odkrývají nám nitro Nerudovo dokořán. Humorista s okem zroseným trpkou slzou, jež vytryskla možná v proudu divokého smíchu, možná však v návalu trudných úvah — pozorovatel duchem příbuzný moderním světovým velikánům, jižto založili nový způsob líčení života a plachých zjevů v něm se míhajících, poeta rozený a vytříbený, toť vše Neruda ve svých feuilletonech. Nerudovy feuilletony rozvrženy jsou ve čtvero svazků, z nichž velmi význačným je první připomenutý již oddíl „Studií krátkých a kratších“, obsahuje črty tak vysoce zajímavé a spolu tak původní, že způsob psaní, zde právě se jevící může býti nazván Nerudovsky jediným, jak hned od počátku bývalo oblíbenou frásí v kruzích čtenářstva Hlasu a Národních Listů. Některé ze skizzí zde obsažených, jmenovitě veškeré obrázky Pražské, jsou jako roztroušené kapitoly z dějin kulturního života, který se před zraky našimi odehrává — illustrovaná štětcem Hoggartovým kronika našich dnů a postav, jež jsou jejími hrdinami. V druhém oddílu se potkáváme s lahodnou causerií, svědčící o nevšedním společenském vzdělání spisovatelově, o všestranných studiích; elegance slohu jeho odedávna již uznaná dostupuje zde svého vrcholu, a to, co nazýváme jinde obyčejnou „sečteností,“ působí zde tak mocně, že se divíme duchaplnosti a taktu spisovatelově. — „Žerty hravé a dravé“ (oddíl třetí) jsou pravým výrazem ducha Nerudova, v jehož záři odkrývají se nám různé vrstvy a hlubiny společenské s veškerým mikrokosmem, který dřímá v jich lůně; postavy zde se kmitající vrývají se nám navždy v mysl, a kdež uhasíná humor Nerudův v trpké, „dravé“ satiře, je nám teskno, jako bychom se loučili s mizícími vzdušnými obrazy.

Zbývá nám — pomíjímeli zevrubněji rozbírati cestopisy Nerudovy, čtvrtý svazek jeho feuilletonů: „Menší cesty“, objímající mimo jiné řadu „Pařížských obrázků“, která spisovateli hned při vyjití r. 1863 zvučné jmeno pojistila — promluviti o jeho *Povídkách Malostranských.* Neruda je synem Malé Strany, ta „poetická, klidná Malá Strana“ odchovala ducha jeho ve svých zasmušilých zdech, a kdykoliv se po letech vracel v temné bludiště starodávných jejich uliček, vždy přinesl s sebou odtud zvláštní jakousi myšlenku, kterou přioděl v půvabné roucho povídky. Tak vyrostla znenáhla celá sbírka novel a skizzí, jež vesměs odehrávají v malebném onom úbočí Povltavském, a celá poesie, která dýše ze zkamenělého tohoto moře paláců, hledí na nás z povídek Malostranských okem luzné dětské báje. Zdá se nám, jako bychom kráčeli v zakletém, spánkem sevřeném zámku; kolem nás dřímají v pestré směsici postavy z dávných dob v situaci, v jaké se nalézaly v okamžiku, nežli sen víčka jejich sevřel; mihnutí kouzelného prutu, a všude zase nový rej života! To poesie Nerudova v povídkách Malostranských. Z mladistvých upomínek vybral sobě postavy nejsympatičtější, vzbudil je ze sna, jímž zadřimnuly v nitru jeho, ovanul je jemným nádechem poesie a vzkřísil dávno odehraný život znova se všemi zjevy, jaké v něm kdysi na povrch se vynořovaly. Zříme celé dětství básníkovo jasně rozložené před sebou: „Týden v tichém domě“ — „Svatovácslavská mše“ a přečetné ostatní drobnější kresby jsou jeho kapitolami; ze všech svítí jas dětských snův, nadšení mladé, jarobujné duše. Malostranské povídky jsou zároveň věrnými dějinami míst, kde vypučely, a postavy v nich kreslené jsou typicky krásné. Nejzdařilejší črta umístěna je ku konci sbírky: „Figurky,“ půvabný materiál k maloměstskému románku historie duševního života, soustředěného v pouhé všednosti, v pouhém, nízkém a zakrsalém názoru duševním; jaké látky poskytl by teprvé Nerudovi venkovský maloměstský malosvět! Neníť věru nesnadno u nás psáti satiru. —

Žofie Podlipské román *Příbuzní* tvoří části letošního ročníku *Libuše* a vyplňuje tři svazky oblíbeného tohoto sborníku. Chvalně známá vypravovatelka nazvala román svůj sociálním, kterýžto název u nás přikládán bývá dílům zaměstnávajícím se palčivými otázkami z kruhů dělnických, z nichž nejednu spisovatelka tentokráte ve proud svého líčení pojala. Román její jest spříbuzněn jak obsahem tak i chodem myšlenkovým dvěma spisům českým, v oboru tomto nejvíce pozoruhodným: Pflegrovu románu „Z Malého světa“ a Jeřábkovu dramatu „Služebník svého pána.“ Děj „Příbuzných“ odehrává se ve stráních malebných hor Krkonošských v horském městečku L., i vyplynul bez pochyby ze svěžích upomínek vlastních zkušeností a pozorování; hlavními jeho činiteli jsou členové továrnické rodiny Rozvodů — „příbuzní“, jichž pestré osudy spisovatelka dovedně s jednáním jednotlivých hlavních zástupců připomenuté již záhady sociální spoutala. Veškery tyto osoby kresleny jsou spisovatelkou s obvyklou jí routinou; nepovznášejí se ovšem na typy, s jakými jsme se jak u samé Podlipské tak zvláště u geniální její sestry v podobných na příbuzné půdě cbou vypučevších prací poetických tak rádi setkávali, ale jsou přece plny rysů charakteristických a v libé harmonii s dějem, v nějžto zasáhají.

Tak na př. postava starého Vojtěcha je místy přímo plastickou, zvláště v líčení pološíleného stavu jeho duše, jež poskytlo spisovatelce příležitost k rozvinutí zdařilého psychologického obrázku. Jemu dobře slouží za pozadí Andersenovsky kreslená postava Lidunky, jíž teprvé ku konci povídky přidělena vážnější úloha. Rovněž dobře stojí proti sobě zásadní protivy v osobách Kačkovského a ml. Vojtěcha, Bohuslavy a Elviry. Místy probleskuje románem i paprsek milé poesie ze světa „malých lidí," v němž se Podlipská se zvláštní něhou pohybuje. Nemalou předností románu je uhlazené líčení, které dostupuje vrcholu, kdykoli se děj posune na půdu salonní; ušlechtilá konversace protkaná tu i tam reflexí zpříjemňuje tu čtení. Poněkud širšího rozpisu očekávali jsme při líčení strání Krkonošských, jež je místy jen cestopisně aforistické; za to došel život horalů v prvních několika kapitolách zdařilé reprodukce a ozářen je tichou a klidnou poesií horskou, kteráž zjemňuje svým dechem mnohý nepříjemný akkord děsných událostí zde vypsaných. Řeč Podlipské je obratná, jednotlivý nečeský obrat (jako na str. 224: „lahvička shledána čista zbytků jakéhos jedu — ve sklenici naopak našl*i* se takové") je snad pouhý lapsus calami. Jsme přesvědčeni, že dámské kruhy, pro něž jest Libuše po přednosti určena, nejnovějším tímto plodem paní Podlipské dobře se pobaví.

Je to druhé původní dílo, které se během poslední doby objevilo v tomto sborníku, neboť bezprostředně před ním přinesla Libuše objemný šestidílný román *Vavřínový věnec* z péra *V. Vlčka*, redaktora těchto listů. Litujeme, že poměr, v jakémž stojí tvůrce „Vavřínového věnce" k Osvětě, nám nedovoluje rozepsati se tuto o nejnovějším plodu jeho tak upřímně a podrobně, jak bychom si toho přáli a jak se v jiných listech českých všestranně stalo. Tolik však nám přece bude dovoleno říci, že „Vavřínový věnec", jakožto dílo ze samého jádra společnosti české čerpané, je spisem v oboru svém nad jiné pozoruhodným. —

Současný téměř s „Příbuznými" zjev literární, Antala Staška román *Nedokončený obraz*, jenž dějem svým tolikéž v půvabné Podkrkonoší zasáhá, bude příště předmětem obšírnější úvahy naší.

O. Mokrý.

Jih. Historicko-romantické obrazy z dějin jihoslovanských. Od Prokopa Chocholouška. Chtějíc vyhověti hluboce pociťované potřebě časové postaralo se nakladatelství I. L. Kobrovo o druhé vydání Chocholouškova „Jihu." Při divadle velkolepých zápasů rekovnosti slovanské na nešťastném jihu, zápasů to, které otřásajíce dušemi našimi v jasný plamen rozžehají utuchlé naše vědomí, z jaké to čacké krve pocházíme a jak nepodobni jsme se stali rodu svému na zkrotlém západě, budí publikace jako Chocholouškův „Jih" v nás zvláštní dojem. Vidíme spisovatelovu snahu, aby mohutné dějiny jihoslovanské lidu českému učinil povědomými a — svým způsobem — co možná vábivými i poutavými; úkolu tomu se věnoval se zápalem a vytrvale, o čemž objemné svazky „Jihu" zřejmě svědčí. Intencí svou, vznikem svým jest „Jih" dílo tak záslužné a hodno památky čestné, jakých v krásném písemnictví našem není mnoho; aspoň v pokolení mladším

marně se ohlížíme o podnikání podobné, o počátky díla, jehož základním kamenem by byla tak závažná myšlenka vlastenecká, jako ze které vznikl „Jih.“ A tím vítanějším byl by takovýto nový literární čin, jelikož — netajme si toho — „Jih“ Chocholouškův každému, kdo by v něm chtěl hledati dokonalé básnické vyčerpání jeho látky, chystá zklamání. Četše jej s nadšením jako děti a berouce jej nyní po letech opět do ruky, s udivením budeme veň patřiti, neboť chcemeli k pravdě se přiznati: tak, jak „Jih“ psán jest, tak se u nás již nepíše s úspěchem. V novelistice naší nejnovější jest mnoho povrchního, mnoho neuměleckého, ale odvážilli by se nyní dobrý spisovatel na historickou látku tak velikou, jako jest „Jih,“ nemožno by mu již bylo počínati sobě s tou bezstarostnou povšechností, jakáž svého času nevadila jmenu zasloužilého nebožtíka našeho, Prokopa Chocholouška. Pokročili jsme, přese všecky nářky vyšinuli jsme se na vyšší a umělečtější stanovisko literární, a čtoucí obecenstvo naše povzneslo svou krasochuť vlivem rozmanitějších zjevů literárních, svou soudnost vlivem událostí samých. Při pohledu na vroucí ještě potoky krve slovanské, které dosud nebyly dostatečným výkupným z otroctví nejsurovějšího, nelze se vnitřně neohraditi proti způsobu, jakým Chocholoušek líčil odvěký zápas křesťanské kultury, vtělené v jižním Slovanstvu, proti hnusnému barbaru a nenávistníku všeho lidského zušlechtění, jímž Turek vždy byl a jest. Marně hledáme v Chocholouškově „Jihu“ onen věkovitý zápas dvou živlů jako oheň a voda sobě protivných: hlavní onen, všemu světu památný význam slovanského hrdinství „Jihem“ není ztlumočen. Chocholouškovi Slované i Turci jeví se v takové mravní, citové i konečně národopisné vzájemné podobnosti, že pouze jmeny od sebe se liší, a jako by na straně turecké jen vládychtivost, na straně slovanské jen obrana vlastního panství byly máchaly zbraní. Slované i Turci přioděni jsou tu stejnou tvářností netypickou a pouze románovitou. Manie romantiků západních, líčiti poměry turecké s jejich seraily a haremy jako něco nad míru vábivého, sympathického, a užívati z pohodlné vzdálenosti i divých ukrutností tureckých jako pikantního koření k podráždění líných nervů všedního čtenářstva, není sice vlastností Chocholouškovou, avšak žádoucí mravní opravdovosti, jakouž by se básník v pravdě zmocnil historie tak rekovného mučednictví, přece se mu nedostává; jistá obvyklost, hovící si na stezkách již vyšlapaných, přece jest povšechným znakem jeho práce. Původnosti i hloubky koncepce pak nejen v celku, leč i v jednotlivostech pohřešíme; ačkoli v mluvě „Jihu,“ pěkné a příjemně nápodobící naivnou epiku prostonárodních zpěvů hrdinských — junák a Slovan jsou stálým zvukem — jest vylíčení povah a činů těchto junáků velice neurčité, někde až slabé, a typy individuelní ani národní nejsou dosti vyznačeny. Přicházíme nejednou až i na nemožnosti psychologické a historické. Tím není řečeno, že nenalezneme v „Jihu“ hojnost krásných a poutavých míst; některé děje válečné i jiné významné události v skutku malebně jsou vypravovány, tak že k vůli nim se zálibou pročteme mnohou episodu „Jihu,“ promíjejíce slabost ostatních.

Takovát jeví se nám v ohledu uměleckém na nynějšek býti ona památka literární, již jsme zvykli jmenovati nejlepším dílem Chocho-

louškovým — památka to vždy čestná a vlasteneckou svou upřímností povznášející, i též se všemi vadami svými důležitá pro označení literárního našeho stanoviska tehdejšího i nynějšího. Vždy pak zůstane skladem dojemných a posvátných dějů jihoslovanských, pobádajíc stoupence naší dospělejší doby k pozornosti na to, jaká tu na ruku nejpovolanějšího básníka čeká látka bohatá a velkolepá, hodná v mohutnosti své, aby geniové největší o ni zkoušeli svou sílu. Látka to obrovská — neníť hříčkou dotknouti se jejího jádra, a jen ruka pěvce v pravdě posvěceného dobude z ní drahokamenů, které zasadí v srdce českého národa. Neníť neobyčejno, že čeští spisovatelé putují na jih evropský, na evropský východ; kéž vedle dosti četných ohlasů románských jsou i jadrné, původní plody ducha slovanským vědomím vzníceného výsledkem těchto cest! Kéž máme brzy řadu krásných prací básnických, za něž prozatím jest Chocholouškův „Jih“ naší touze po slovanských arcidílech náhradou. —

Vlastencové z Boudy. Historický obraz z minulého věku. Napsal J. J. Stankovský. V době, kde pilně se snášejí nejen pověsti, písně a památky prostého lidu, ale též upomínky ze života naší inteligence vlastenecké a obrázky poměrů společenských i kulturních, v jakých působení jejich počalo i skončilo, jest román, jenž si básnické zpracování upomínek takých obral za úkol, zjevem zajisté časovým, z upřímného a přirozeného podnětu vzešlým i v mnohém ohledu vítaným. „Vlastencové z Boudy“ jsou oni nemnozí mužové odvážným duchem a skvostným srdcem nadaní, v jejichžto hlavách, ověnčených jen chudými vavříny literárními, vznikla prvně myšlenka vzkřísiti opět český jazyk ku vznešené mluvě umění a vědy — vzkřísiti mrtvý národ k novému zápasu o své právo, vzdělání a všecky statky lidskosti. Za doby císaře Josefa II., mezi jehož reformy vmísil se veliký omyl: poněmčování národa našeho domněle odumřelého, shromáždila národní ta tíseň hlouček věřících starých vlastencův, kteří učinili Boudu — prkenné to divadlo na Koňském trhu — hlavním ohniskem své buditelské činnosti.

Vylíčiti tento moment prvního procitnutí ducha českého po dlouhé mdlobě smrtelné — jaký to úkol básnický! Jest to moment v dějinách vůbec neobyčejný a v poesii dosud nový, nikterak nevyčerpaný. Kdy by pravý genius jím se vznitil k básnickému veledílu, možno říci, že by takořka vytvořil zcela nový druh poesie — opak to tragiky, velebný jako tragika, ale snad působivější nežli ona. Takť zdá se nám pohlížejícím nazpět v posvátnou onu dobu, kde čisté nadšení počalo vítěziti nad dějinným rozsudkem dvou století, jenž nejdůmyslnějšímu státníku své doby zdál se býti nezvratným — vítěziti takořka nad osudem samým.

Jakou to vřelost a hloubku, jakou sílu a původnost ryze českou očekáváme v uměleckém díle, jež nám onen moment zobraziti chce! S pohnutím patříme knize vstříc, kteráž si jej za předmět románu obrala, a knihou tou jsou „Vlastencové z Boudy.“

Vděčni spisovateli za tento velice nesnadný pokus, jehož podnět vší chvály hoden jest a jenž ukázal románopiscům našim na úrodné pole dosud nezpracované, promíjíme vady toho díla z příčiny bohužel

nejsmutnější. Spisovatel zápasil nejen s obtížemi předmětu — jej svírá i těžká choroba, při kteréž úkol tak veliký šel arci nad jeho síly. Záslužno jest, že nemaje před sebou vzoru domácího a vyhýbaje se vzorům cizím, snažil se býti samostatným. Že nedosáhl, čeho chtěl, není při předmětu novém ku podivu; sáhajíť sice naši spisovatelé dosti zhusta, pravým citem vedeni, v onu dobu Teresiánskou a Josefinskou, která jest nám Čechům kolébkou nynějšího našeho žití; více nebo méně obmezili někteří svou látku na působení jednotlivců oné doby, Stankovský však sáhl směle v střed tehdejší veřejnosti české, jak v matičce Praze se jevila. Jest to pokus, jakých předcházívá více před každým dokonalým dílem, zbudovaným na základě půdy jimi odkryté a připravované. Neprohřál látku svou dostatečným životem; vedle statistické prostoty zpráv o Boudě i o poměrech politických nevyznamenává se část vlastně románová, obsahující právě výmysl autorův, onou svěží novostí a dojemnou hloubkou, kterou bychom si žádali. Povahy vlastenců Thamů, Stuny a jiných nastíněny jsou jen velmi neurčitě a nečiní z nich hrdiny románu samého; líčení tábora protinárodního tolikéž zůstává málo charateristické. Do jednotlivostí nelze tu rozbírati, v čem spisovatel pochybil a co lépe se mu podařilo; v celku žádáme si hlubší opravdovost, vřelejší a pravdivější barvitost, vniternější pojmutí a novější komposici uměleckou. V mluvě samé nacházejí se pak tu i tam historické, esthetické a podobné parallely a reflexe, před jejichžto hojností a hravostí lze jen varovati — logika jejich obyčejně zabíhá do nepravdy. Kniha činí v celku dojem práce zběžné, i nebudeme se tomu diviti, vědouce, že byla od autora bohužel nemocného s největšími obtížemi diktována.

Jako Chocholouškův „Jih," buďtež i „Vlastencové z Boudy" prozatím náhradou za umělecké dílo dokonalé, kteréž veliké jich látky zmocniti se má, i pobídkou nejnadanějším mezi spisovateli našimi, aby sobě povšimli pokladů básnických látek spočívajících v historii našeho znovuzrození. —

Cavani. Román. Napsal Ladislav Stroupežnický. (Bibliothéky románů původních i cizojazyčných díl prvý.) — Pravenoli, že látky „Jihu" a „Vlastenců z Boudy" jsou obtížné, ukládající umělci úlohu ohromnou, máli nám učiniti zadost: což teprvé máme říci o novele „Cavani," v níž si spisovatel troufá přímo nás uvesti v residenci nějakého tuctového knížátka *německého (!)*, zasvěcovati nás v zamilované pletky koketní hraběnky, rozumí se, že také německé, a baviti nás tuctovou historií o nemanželském synu, o jeho souboji, o soudním vyšetřování a vyzrazení hraběcího původu Cavaniho — slovem: jak máme měřiti odvahu spisovatele, který zvolil si látku, na níž není interesu ani historického, ani vlasteneckého, ani sociálního, ani ethického, která se neobírá žádnou otázkou časovou ani reminiscencí významnou — látku, která jest nepřístupna každému podezření, že je nová, originální neb cit náš jímající? Jakýž by to musil býti umělec, aby dovedl nás touto historkou z německé residence poutati! Avšak umělecké provedení neodškodňuje nás zde za všednost látky samé. „Cavani" jest román bez hlubšího podnětu psaný, na efekt vypočítaný, zcela pochybenou cestu před spisovatelem ukazující, ze které, aby bez odkladu se vrátil, káží mu

všecky zdravé ohledy. Nic není platno, že spisovatel, cítě snad ethickou nicotu své látky, chtěl z děje vydobyti tu onde mravní naučení; nezdařilo se to. Hraběnka, která své nemanželské dítě dlouho zapírala, až z donucení uznala je za své, jest vylíčena jako zločinná a propadá odsouzení básnickému ve vší formě, končíc i samovraždou; ale otec toho dítěte, jenž zapírá je až do konce a nikdy neučiní skutku otcovské k němu lásky, jest vylíčen jako šlechetník; nijak tu neumírněna zjevná nedůslednost tím, že otec onen tak často „cítil, jak trapno jest lháti.“ Slovem, jest si přáti, aby spisovatel, jehož vypravování jest plynné (až na jisté dychtění po úsečné frási), a jenž i „Cavanim“ i jinými již pracemi dokázal obratnost v zaokrouhleném uspořádání děje, maje, nemýlímeli se, schopnost ku mnohem lepším pracím než je „Cavani,“ vzdal se překonaného stanoviska románem tím nastoupeného a vybíral si cennější povahy, opravdovější motivy, obsažnější a původnější látky. Povrchní slupka zdánlivé napínavosti a rozechvěnosti děje, třebas ji na beletrii naši oblékají spisovatelé, kteří více pretendují než Stroupežnický, jest okrasou příliš lacinou, beze vší trvalé ceny; však přejeme si, aby autor podal nám jádro, skutečný vznět srdce.

Zcela jiného druhu práce leží před námi — práce tak vynikající prostotou a nehledaností svých uměleckých prostředků, že již tím samým dán důkaz o hlubším, opravdovém podnětu autorově. Kdo se chce blýskati, efekt dělati, nebude si počínati tak skromně, jako *Ferdinand Schulz* ve svém románu Maticí lidu vydaném a *Starý pán z Domašic* nazvaném. Jest to práce plná básnického posvěcení — utěšený začátek bohaté bohdá kariery novelistické, na níž aby Schulz setrval, mnohými hlasy kritickými jest pobádán. Vřele i zde se k nim připojuje přesvědčené přání, aby Schulz si byl toho vědom, že v oboru novely talent jeho nejjasněji se zaskvěl; zdeť pravé jeho povolání, k němuž on nadán jest vlastnostmi velice vzácnými. Neníť tím zneuznána dosavadní jeho činnost nejvíce literárně historická; býváť u nás, kde dobrých pracovníků v mnohém oboru se nedostává, právě poctivý a ne jednostranně nadaný spisovatel často nejen mravně povinen ale i prakticky nucen pracovati v oboru, jenž vedle jeho nejpřirozenějšího leží, a píše tak věci dobré, ne však své nejlepší.

„Starý pán z Domašic“ jest kus domácího českého života, až do nejpodrobnějších žilek věrně dle skutečnosti vypracovaný obraz. Schulz jeví se v něm především co dobrý pozorovatel, jenž samostatně a čile vnímá, hluboce cítí, nehonosně a prostě, ale s vynikajicím výrazem pravdy líčí poměry a lidi. Ve volbě motivů jeví jemný vkus, v jich zpracování mysl básnickou, a ve způsobě, jakým své lidi nám uvádí, důslednou a působivou charakteristiku. Mistrovství jeho v líčení obrazů přírodních bylo všeobecně uznáno. I život lidský i život přírody zobrazuje živými barvami realistickými, avšak v pravé jich harmonii, která je lahodně mírní, nedadouc nikde žádné křiklavě a drsně vystupovati; na celku spočívá pel něhy, jímž prospěšně „Starý pán z Domašic“ se liší od prací jiných některých spisovatelů čerpavších podobné látky ze života venkovského. Myslíme, že při práci té Schulz měl na mysli podati nestrojený obraz, ne právě — ač toho jest litovati — uměle zaokrouhlený román, jehož architektura by nesnesla jistých

nesrovnalostí komposice, o nichž zmíniti se můžeme bez obavy, že pěknosti práce té budou tím zastíněny. Zauzlení, abychom tak řekli dramatické, schází tomuto ději, jenž proudí klidným tokem beze scén, v nichž by nějaký konflikt se vrcholil, vyjma jedinou scénu závěrečnou. Zejmena vzpírání se starého pána proti prohlášení Frantiny za dceru vlastní, sneslo by mnohem důraznější provedení, mnohem zřetelnější motivování. Jest i v tom sice charakteristický rys, že zdrželivost starého pána zdrželivě jest líčena, že nitro jeho neodkryto, jak on ho nikomu neodkrýval; avšak dovolujeme si tvrditi, že se v tom spisovatel chybil pravé míry, kteráž by byla dojem celku značně zvýšila. Dále by propracovaný román žádal, aby Frantina nabyla většího významu a činnějšího úkolu, čímž by poměr její ke starému pánu teprv nabyl pravého interesu. Také poměr mezi oběma faráři ostal nevyužitkován, tak že v románu byl by bezúčelným, rovněž jako vylíčení domácnosti intrikánského faráře Kličky a zejmena jeho přírodnických libůstek, které nepříznivou jeho charakteristiku spíš ruší než podporují. Takové a podobné byly by asi vady románu, nejsouce však vadami při pouhém obrázku ze života, jímž kniha Schulzova v skutku jest.

„Starý pán z Domašic“ zůstavuje nám dojem, že pro autora jest v minulosti, v přítomnosti, ve všem kolkolem přebohatá zásoba básnického materiálu, z níž zajisté ještě mnoho pěkných a lepších prací vytvoří. Kamkoli Schulz do skutečnosti dosud sáhl, všude činil to rukou šťastnou, pod níž všecko živne, v přirozenou postavu vyrůstá. Lidé jím líčení utkvívají v naší paměti jako známí ze života, s nimiž jsme skutečně obcovali, hovořili, o žal i radost se dělili.

Můželiž býti lepšího věna pro románopisce? —

Eliška Krásnohorská.

Drobné zprávy.

Z ruské literatury. V ruské beletrii převládá za posledních let romanopisectví u značné míře nad ostatními obory. Avšak z nových mladších sil, jichž každým téměř rokem několik na literární jeviště vystupuje, málo která se povznáší nad povrch obyčejnosti, neřkuli aby dosahovala velikosti světoznámých jmen Gogola, Dostojevského, Gončarova, Turgeněva a Lva N. Tolstého. Z novelistických prací, za poslední doby na Rusi vydaných, dodělal se většího úspěchu: Gr. Danilevského *Potemkin na Dunaji*, otištěný původně ve Věstníku Evropy, nyní pak vydaný o sobě. Danilevského počítají mezi historické genristy; jeho romány a novely vydány ve třech větších dílech. Nejnovější jeho novela, *Potemkin na Dunaji* jedná za doby Kateřinské na sklonku XVIII. stol. a vyniká dovednou charakteristikou vynikajících tehdá historických osob jako Potemkina, Suvorova, Kutuzova; zvláště Suvorov vylíčen tu v celé své kolosální velikosti. — Obšírný román Evgenija Markova *Černozemnyja polja*, který vycházel nejdříve v měsíčníku Děle, vydán nyní o sobě ve 2 svazcích. E. Markov náleží

k nejmladší ze tří generací, jež se nyní mezi ruskými beletristy rozeznávají, a obírá se hlavně rehabilitací ruské vesnice se stanoviska osvíceného literáta, jenž neblouzní o nemožnostech, nevěří v utopie a nepronáší idey, zabíhající do krajností. Markov vládne hladkým slohem, obraznou řečí; román jeho oplývá dramatickými scenami, vypočítanými také na efekt, avšak má vadu, společnou většině mladších ruských romanopisců: postrádá pravé architektoniky, je místy zdlouhavý. Nejlepší v celém románě jsou scény ze života venkovského, jejž zná Markov z bezprostředního nazírání, a nelíčí ho tedy z mlhavé dálky Petrohradských blat, jako mnozí jeho vrstevníci. — *Měščane* je název nového románu A. F. Pisemského, otištěného z illustr. časopisu Pčela. Slavný spisovatel románu *Tysjača duš*, stoupenec školy realistické, založené Gogolem, líčí v novém tomto románu poměry nynější ruských boháčů měšťanských nastoupivších na místo bývalého statkářstva, jež pozbylo své váhy zrušením nevolnictví. — Věstník Evropy přináší v posledních číslech velezajímavé povídky ze života selského lidu za nevolnictví; psány jsou od spisovatele, jenž se skrývá za písmena G. A. L. V sešitu dubnovém nachází se *Ljubuška*, v níž se vypravují osudy mladé dívky šlechtického rodu, nadšené láskou k týranému selskému lidu. Pokračování povídek těch vychází dále pod jmenem *Starinnyja děla.* — Pod jmenem *Iz nedavnago prošlago* vyšla sbírka novel a povídek, jež v letech 1873 až 1876 vyšly v Ruském Věstníku a nyní je ve zvláštní knize vydal N. Čaplygin. Obsahem svým dotýkají se rodinných a sociálních poměrů na Rusi v letech pošedesátých. Nejlepší z nich jsou povídky *Machoniny* a *Treskincy*, jevící důkladnou znalost poměrů, jež spisovatel vypisuje. — M. A. Kozyrev vydal sedm drobnějších pověstí ze života lidu ruského v knize, nazvané *Iz narodnago žitja-bytja.* Očerki i razskazy. Kozyrev je velice nadaný samouk; práce jeho, prodchnuté tesknosti a zádumčivostí, vynikají lehkým slohem, dovedným líčením povah a obrazů z přírody a čtou se vesměs s živým účastenstvím.

* *Na vstrěču* (Vstříc). Očerki i stichotvorenija Vasilija Markova. V. Markov sebral v této knize po časopisech dosud roztroušené své práce poetické i publicistické a rozdělil je ve tři oddělení: Básně, politické úvahy, týkající se najmě osvobození Slovanů, a část kritickou. Markov je přívržencem spiritismu a některé z jeho prací jsou obranou zásad spiritistických proti různým útokům. Zajímavá je úvaha o *zádruze*, v které vidí spisovatel ideál národně slovanského bytu.

* V Petrohradě vychází sbírka vybraných spisů nejpřednějších ruských spisovatelů s životopisy a podobiznami autorů, nazvaná *Russkaja biblioteka;* vyšlo dosavad 8 kněh, věnovaných Puškinovi, Gogolovi, Gribojedovu, Turgeněvu, Někrasovu, poslední pak, nedávno vyšlá M. E. Saltykovu. Ruská biblioteka, jež prodává se po 75 kopejkách, určena jest pro méně zámožné čtenářstvo, které si nemůže zakoupiti často dosti nákladná díla ruských klasiků v plném vydání; proto ukládá se do kněh ruské biblioteky výbor nejlepších a nejcharakterističtějších prací toho onoho spisovatele. Poslední sešit redigoval spisovatel sám. Michael Evgrafovič Saltykov, znám více pseudonymem N. Ščedryn, nynější redaktor Otěčestvenných Zapisek, jest toho času nejlepším

satirikem ruským a v tom ohledu dědičem slávy Gogola a Gribojedova. Od 25 let byl věrným soudruhem Někrasova, a byv pro svobodomyslný směr své satiry internován ministerstvem války do Vjatky v Kazaňsku, psával od té doby pod pseudonymem Ščedryn. Nejlepší jeho satiry, jichž vydáno dosud 12 dílů, zabývají se pozorováním a líčením života venkovského statkářstva, úřednictva a měšťanstva. Ve výše jmenované knížce nalezá se stručný přehled všeho toho, co napsal dobrého.

* *A. N. Ostrovský* napsal novou jednoaktovou veselohru *Dobryj barin*, jež má tento obsah: Starý svobodný „dobrý pán" má hezkou neť a hezkou hospodyňku. Hospodyňka líbí se starému pánu, o neť pak uchází se jakýsi mladý pán. Starému pánu není ale nápadník neteřiny ruky po chuti a odmítne jeho žádosť. Tu počne mladý pán ucházeti se na oko o přízeň hospodyňky, a když „dobryj barin" pozoruje, že není ženich neteřin lhostejným jeho hospodyňce, svolí ochotně ve sňatek své neteře.

* *Zatišje i burja* (1868—1878) zve se sbírka básní mladého, nadaného básníka ruského, hrab. Arsenija Goleniščeva-Kutuzova. Kutuzov je lyrik a bývá v kontemplativních básních svých velmi šťastný, dokavad nezaběhne v tón publicistický, což se mu často zvláště za posledních let přihází.

* Ruský cestovatel J. P. Minajev vydal tiskem *Očerki Cejlona i Indiji* ve dvou dílech. Minajev byl se odebral do Indie, aby poznal z vlastního názoru jazyk a literaturu sanskritskou a náboženské stránky života indického. Za tou příčinou pobyl po celé dva roky v Indii, obešel Cejlon a celou severní část Hindostanu. Dojmy, jež po cestách svých nasbíral, složil do svého cestopisu, z něhož nejzajímavější jsou ty části, kde se spisovatel dotýká skutečného života lidu v krajích, nám dosud málo známých. Minajeva spis nabývá důležitosti též nynější politickou situací, kde východní otázka posouvá se volně do Asie, aby na březích Indu nepochybně došla svého konečného rozluštění.

Z polské literatury. Neunavný J. J. Kraszewski napsal novou povídku: *Ada, sceny i charaktery współczesne*, vynikající jako všechny předešlé práce nejčinnějšího slovanského románopisce výtečným líčením povah a pěknou kresbou jednotlivých obrazů. Jubilejního „výboru sebraných spisů" jeho vyšel ve Varšavě již díl čtvrtý. Počet předplatitelů rozmnožil se na 12.000.

* Sebrané spisy národního polského básníka Vinc. Pola ukončeny právě vydaným ve Lvově 10. dílem, obsahujícím „Písma pomniejsze, Obrazy, Pamiętniki i Powieści." Jsou to cenné rozpravy vědecké a literární, články cestopisné a záznamky různého druhu Polsky se týkající a podávající i jinak ku životu slavného polského básníka mnoho zajímavého materiálu. K dílu tomu připojena i zdařilá podobizna básníkova. Rodina zvěčnělého Pola zamýšlí vydati ještě jeden díl, jenž má obsahovati velice zajímavé „Korrespondence" a různá „Objasnění."

* Henryk hr. Łączyński, chvalně známý dramatický básník polský, jehož komedie „Dwa śluby", „Za późno", „Pro publico bono", Meloman Don Juanem", pak drama „Renegat" došly v Polsku veliké obliby, vydal ve Lvově tiskem novou pětiaktovou veselohru Baronowa Alina, jež byla s úspěchem provozována na divadle Lvovském. Látka čerpána

ze soukromého života polského. Charaktery jsou dobře nakresleny, řeč plynná, děj však na mnohých místech rozvláčný, zvláště v pátém jednání, jež je kusu přímo na závadu.

* Emil Roniecki (Dominik Derdacki) vydal sbírku veršů „Drobne Poezje“, v níž opěvuje přírodu, lásku, rozkoš a utrpení lidského žití. Derdacki jest znám též co dramatický spisovatel a novelista; vydal tragedie „Barbora“ a „Wielki Rabbi Abraham“ a povídku ze současného života „Hrabia Artur.“ Poslední práce jeho je novým svědectvím značného nadání.

Z jihoslovanských literatur. Slavný publicista a nejpřednější novelista bulharský *Ljuben Karavelov*, vydal nedávno v Moskvě svazek rusky psaných povídek a pověstí ze života bulharského, jejž nadepsal *Stranicy iz knigi stradanij bolgarskago naroda.* Pověsti tyto, jež otištěny byly částečně dříve již v Katkově Ruském Věstniku, nejsou práce ryze beletristické, nýbrž jest hlavním účelem jejich, vylíčiti stav Bulharů, úpících pode jhem Turecka. Nalézáme ve sbírce té náčrtky ethnografické („Iz zapisok Bolgara“, vlastní to životopis Karavelova); literární „Vuk Stefan Karadžić,“ a vlastní povídky, z nichž nejpěknější jest „Tureckij paša.“

* *Nové bulharské časopisy.* Nákladem Christa Danova a redakcí dr. Načeviće počaly ve Plovdivu (středisku bulharské vzdělanosti a od nedávna sídle první učené společnosti v Bulharsku, *Filologické besedy*, založené bývalým profesorem university Charkovské a nyní ministrem národní osvěty Marinem Drinovem), vycházeti nový politický časopis bulharský, nazvaný Marica, kterýž jest zároveň orgánem vlády generálního komisaře Korsakova-Dundukova, upravovatele knížetství bulharského. Směr listu patrný jest z úvodní věty, vytištěné v 1. jeho čísle: „První myšlenky, jež list náš pronese, první city, jež vyjádří, jsou: Nekonečná uznalost a vděčnost národa bulharského k jeho Osvoboditeli, ku slavnému ruskému caři Alexandru II. a k našemu bratrskému národu ruskému.“ Marica všímá sobě i ostatních národů slovanských a již v třetím čísle na př. přinesla delší článek, věnovaný památce našeho V. Hálka. I Danov i Načević jsou osvědčení vlastenci bulharští a úplně spůsobilí k tomu, aby učinili Maricu pravým orgánem národa bulharského (Načević vzdělal se v Paříži a dosáhl tam hodnosti doktora práv). — V Plovdivu též založil nový bulharskoruský časopis *Svobodná Bolgaria* Bulhar Janče Panov, jenž nabyl vzdělání svého na universitách ruských. Účelem svobodné Bolgarie jest dle uveřejněného programu bojovati po odtažení Rusů z jižního Bulharska proti vlivu anglickému. Za spolupracovníky přihlásili se nejlepší spisovatelé bulharští, jako Karavelov, Petko Slovejkov, Vazov, Odžakov, Stambolov a j. a o šíření časopisu starají se hlavně národní učitelé i kněží. — Mimo tyto dva listy vychází v knížectví Bulharském v Ruščuku *Slavjanskoje bratstvo* redakcí Blyskova a v Trnově literární žurnal *Znanije* redakcí Karavelova.

Úmrtí.

† Slavný učenec dr. *Karel Rokytanský* zemřel ve Vídni dne 23. července t. r. v 74. roce věku svého. Jak veliké sobě získal zásluhy o novější vědu lékařskou, o tom bylo v Osvětě už před čtyrmi lety (v ročn. 1874, str. 321 nn.) obšírněji promluveno. Nad hrobem jeho v české veřejnosti opět pronášeno jen politování, že — ač rodem a jmenem Čech — k národu svému srdce neměl anobrž ve všem sobě jako Němec vedl. Proti takovým steskům ozval se ve Vídenském Zvoně prof. A. V. Šembera: „V tomto posuzování našeho zesnulého slavného krajana obsahuje se mnoho nepravdy,“ píše, „pročež pokládám za svou povinnost, opraviti je a učiniti nebožtíkovi, co jeho českého smýšlení a příchylnosti k národnosti české se týče, za spravedlivé. Není tomu tak, že byl Rokytanský nepříznivcem řeči české, že svých krajanů se vzdaloval a odsuzoval snahy jejich. Znalť jsem Rokytanského od 29 let, co jsem ve Vídni a měl jsem příležitost, poznati jej blíže. Po všechen ten čas, kdy koli jsem se s ním sešel, nemluvil se mnou, ať soukromě, ať ve společnosti, jináč nežli česky a nejednou vypravoval mi s potěšením o těch blahých časích, když co studující (1815—1820) u svého ujce, rytíře Legdmana z Auen, faráře v Morašicích a v Lůži blíž Vysokého Mýta přijemně prázdniny trávil. Původ svůj český přiznával všude a zejmena, když mu roku 1874 český spolek akademický přál štěstí k jeho 70. dni narození, hlásil se k akademikům jako Čech a jich krajan. Také ve své rodině hleděl, pokud možná, národní vědomí zachovati, a přihlížel k tomu, aby synové jeho uměli česky. Co se dotýče jeho účastenství v společnosti české ve Vídni a snažení národního, býval na každém bále slovanském, které se tu ondy dávaly, byl členem slovanské čten. besedy, přispěl na české divadlo Pražské, když se ve Vídni před více než 20 lety na ně sbíralo, značnou sumou, rovněž jako dr. Škoda, a taktéž přispíval s dr. Škodou na dostavění chrámu sv. Víta v Praze. Že by Rokytanský k tužbám národním byl nespravedlivým, ano že by se byl propůjčil za nástroj proti nim a škodil jim u věcech školních, toho prý by teprvé třeba bylo dokázati.“ Na omluvu toho, proč Rokytanský nebyl vřelejším Čechem a jmenovitě proč česky nepsal, uvádí prof. Šembera poměry, v nichž Rokytanský vyrostl, a pak odloučenost jeho od národa, ve které po 50 roků žil. Na konec obrací se k rodnému jeho městu, Králové Hradci, s vyzváním, aby památku proslulého rodáka svého ustálilo důstojným pomníkem neb aspoň pamětní deskou.

† Dne 7. července zemřel v Petrohradě následkem poranění na nádraží Carskoselském nejnadanější z mladších mathematiků ruských, prof. *Jegor Ivanovič Zolotarev.* Jsa krátkozraký, nepozoroval blížící se lokomotivu, byl jí zachvácen a přejet. V Zolotareva skládala ruská věda veliké naděje. R. 1869 stal se magistrem, při kteréž příležitosti měl překvapující dissertaci o novém spůsobu řešení zvláštních nekonečných rovnic třetího stupně. Pro dosažení doktorátu sepsal pamětihodný spis o „theorii celých souvislých čísel se zřetelem k počtu

integrálnímu,“ konečně v 30. díle Zápisek Petrohradské akademie náuk nalézá se jeho studie o „užití elliptických funkcí při otázkách o funkcích, klonících se nejvíce a nejméně k nulle.“ Všecky učené jeho práce vynikají hlubokou důkladností, pročež jmenován byl záhy profesorem při universitě Petrohradské a v ústavě inženýrském, r. 1877 byl pak pro zásluhy své jmenován členem Petrohradské akademie náuk.

† Dne 30. června (st. poč.) l. r. zemřel mladý nadaný historik a pedagog ruský *Boris Antonovič Pavlovič* (naroz. 1848.) Čelnější ze samostatných jeho prací jsou pedagogické spisy: Vypravování z ruských dějin, Déjiny Řecka a Říma a poslední jeho práce historická: O poměru Napoleona I. k Polště. Většina prací jeho nachází se roztroušena po časopisech (hlavně v časopise *Semja i Škola)*, do nichž psal články pedagogické. Od r. 1871 byl na slovo vzatým recensentem denníku St. Petěrburskija. Vědomosti, v nichž pojednával o dějepisných a pedagogických spisech.

† *Karel Witte*, spisovatel polský zemřel 14. července t. r. v Krakově. Pocházel z království polského, kde se ve Wiskitkách r. 1814 narodil. Na poli literárním osvědčil se jmenovitě redigováním varšavských časopisů, z nichž jmenujeme: Magazyn powszechny, Pamiętnik sceny (1838—1841), Gazeta powszechna a Pamiętnik literacki. Krom toho přispíval dobrými články z oboru pedagogie, jazykozpytu a kritiky pilně do Biblioteky a Gazety Varšavské.

† První a dosud jediný bulharský dramaturg *Dobar Vojnikov* zemřel v Trnově dne 10. dubna l. r. Byl za posledních dob správcem sirotčince, zřízeného v Trnově nákladem Moskevského dobročinného komitétu. V posledních měsících se věnoval se vzácným sebezapřením obsluze nemocných, a při službě té nakazil se tyfem, jemuž i podlehl. Vojnikov znám je všem vzdělaným Bulharům; jeho práce dramatické čtou se a provozují na ochotnických divadlech po celém Balkánském poloostrově. Největší oblibě těší se jeho dramata *Krum strašný*, *Pokřestění dvoru prjeslavského* a *Veleslava*. Však Vojnikov nepůsobil na vzdělanost lidu bulharského pouze jako dramaturg, nýbrž byl i publicistou; dlouhou dobu vydával v Brailově v Rumunsku literární časopis *Zoru*, jímž probouzel národní vědomí Bulharův, hájil zájmy bulharských osadníků v Rumunsku a bojoval proti zlořádům tureckým. Dovedl sobě získati i přístupu k bývalému knížeti rumunskému *Kuzovi*, jenž ho vzal pod svou ochranu. Letos, když bulharskému národu po staleté porobě zasvitl den svobody, zesnul věčným snem, sám po mnohá léta Bulharsko ze sna probouzev.

Prosba k českým vzdělancům!

Podepsaná knihtiskárna vydá veliké dílo obrázkové: **Hrady, staré zámky a tvrze království českého, jichž děje vypravuje August Sedláček, profesor při c. k. realném gymnasiu v Táboře.**

Rukopis oddělení prvního, kteréž chová níže vytčené hrady, zámky a tvrze z okolí **Pardubic, Chrudimi, Vysokého Mýta a Kostelce nad Orlicí**, co se týče **dějepisné** části, jest již dokončen a k tisku upraven. Podepsaná tiskárna chce však obsah díla toho veledůležitého rozmnožiti

1. pověstmi, kteréž se posud o dřívějších držitelích zachovaly,
2. vylíčením kulturní stránky, pokud ten onen hrad a zámek, ta ona tvrz neb okolí jejich v domácí kultuře dřívějších věků vyniká.

Kdekoliv zachovaly se zbytky hradů a tvrzí, mají býti v díle tomto **zobrazeny** a sice **v pohledu** a kde možno i **půdorysem**, při čemž mají se udati i rozměry.

Poněvadž pan prof. Sedláček jest zaměstnán sbíráním látky dějepisné pro další díly spisu tohoto, jež veškerý čas jeho vyplňuje, **bude nutno pověsti, pak kulturní vylíčení a obrázky opatřiti jiným způsobem.** Nemálo materiálu i v tomto směru jest sice už po ruce, mnoho však ještě schází a musí se teprva sebrati.

Z té příčiny obrací se podepsaná knihtiskárna ke všem vlastimilům, jimž na zdárném vydání a dokončení velikého díla tohoto záleží, aby přispěli k jeho doplnění a zdokonalení, hlavně

a) **sbíráním pověstí, jak se v podání lidu dosud udržely,**
b) **opatřováním nákresů (v pohledu a polohopisu) aneb fotografií.**

Především směřuje snažná prosba tato ke všem vzdělancům národním, kteří se s lidem naším blíže stýkají, krajinu, zejmena ty zbytky dávných věků, jež na naši dobu se zachovaly, blíže znají a také s to jsou, aby úkolu tomu více času věnovali. Každý příspěvek, kterýž nám ve směru tomto bude zaslán — ať pověst, ať obraz, náčrt, fotografie neb udání rozměrů — s díkem přijmeme, jména pak pp. přispívatelů budou na příslušném místě ve spise samém uvedena. I pouhým poukazáním k starším vyobrazením a popisům každý se nám zavděčí.

Co se týče vylíčení **„kulturní stránky"** při tom onom hradu neb při všech v jisté krajině, vstoupíme ve spojení s učenci, kteří se stránkou touto dějin našich se obírají; pakli že se přihlásí sami, bude nám tím milejší, neboť jinak mohlo by se státi, že bychom z neznalosti vydatné již síly pominuli.

Jestiť snahou naší, aby byl spis, v jehož náklad se uvazujeme, co možná **všestranný** a **dokonalý**, neboť jsme si toho vědomi, že sotva za 20 roků kdo na novo k takovému podniknutí přistoupí. K tomu cíli snažíme se touto veřejnou cestou opatřiti materiál na doplnění spisu potřebný. **Materiál ten bude pak od zvláštních znalců porovnán a spracován a na příhodné místo do spisu vložen.**

Dosud odevzdány jsou nám od pana prof. Sedláčka v rukopise dějepisné popisy těchto hradů, zámků a tvrzí a prosíme především v příčině jich o laskavé příspěvky: Kunětická Hora hrad, Týnec nad Labem tvrz, Blatník hrad, Rosice tvrz, Pardubice hrad. Bukovka tvrz, Jilovka tvrz, Roudnice tvrz, Vyšehnějovice tvrz, Sušiny tvrz, Pravy tvrz, Semin tvrz, Krchleby tvrz, Čijevice tvrz, Nemošice tvrz, Něnkovice tvrz, Veselí (Vysoké) tvrz, Mnětice tvrz, Štětín tvrz, Tuněchody tvrz, Srdov tvrz, Žižín tvrz, Slepotice tvrz, Dašice tvrz, Moravany tvrz, Komárov tvrz, Chvojno tvrz, Holice tvrz, Albrechtice hrad, Zdechovice tvrz, Choltice tvrz, Poběžovice tvrz, Lipoltice tvrz, Benešovice tvrz, Svojšice tvrz, Svinčany tvrz, Urbanice tvrz, Štěpánov tvrz, Lepejovico tvrz, Valy tvrz, Veselí (Odrané) tvrz, Mrdice tvrz, Heřmanův Městec zámek, Dolany tvrz, Morašice tvrz, Kozojedy tvrz, Dubany tvrz, Stolany tvrz, Slavkov tvrz, Rabštejnek hrad, Slatiňany tvrz, Stradov hrad, Nasavrky tvrz, Žumberk hrad, Smrček tvrz, Lukavice tvrz, Orel tvrz, Bítovany tvrz, Zaječice tvrze (2), Libanice tvrz, Lipka tvrz, Kamenice Trhová tvrz, Nabočany tvrz, Chrudim hrad, Vlčnov hrad, Habrov tvrz, Bláto tvrz, Týnec (Hrochův) tvrz, Bezděkov tvrz, Trojovice tvrz, Přestavlky tvrz, Honbice tvrz, Rosice (Vládycké) tvrz, Synčany tvrz, Žestoky tvrz, Březovice tvrz, Čankovice tvrz, Žilovice tvrz, Bořice tvrz, Hrošovice tvrz.

Knihtiskárna Koláře a spol.
v Praze, Jerusalemská ul. č. 3.

OBSAH.

OSVĚTA vychází dne 25. každého měsíce.

Na Osvětu předplácí se

i s poštovní zásilkou

na čtvrtletí 1 zl. 50 kr., na půl roku 3 zl., na celý rok 6 zl.;

jednotlivé číslo stojí 56 kr.

Ročníky 1871, 1872 (vyjímaje č. 1., 2. a 3.), **1873—1877 jsou posud na skladě; první jest za 4 zl. 50 kr., druhý** (č. 4.—12.) **za 2 zl. 70 kr., ostatní po 6 zl., vázané v kůži o 1 zl. více; desky téže vazby na jednotlivý ročník po 70 kr.**

Nefrankované listy se nepřijímají. Reklamace se nepečetí a nefrankují.

Číslo 11. Sešit listopadový.

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLEĎ V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK VIII — DÍL II

1878

Redakce, administrace i expedice
v Ostrovní ulici č. 6 n. 1508—II.

V PRAZE
TISKEM JOSEFA KOLÁŘE — NÁKLADEM VLASTNÍM
1878.

Knihy, hudebniny a obrazy redakci Osvěty zaslané:

Dějiny národa Českého v Čechách a v Moravě, dle původních pramenův vypravuje František Palacký. Nové vydání s rejstříkem jmen a věcí ku každému svazku. S podobiznou spisovatele ve fotografickém světlotisku a s jeho životopisem od dr. Kalouska. Nákl. F. Tempský, v Praze 1876—1878. 11 dílů. Cena broš. 28 zl. 50 kr., v plátně váz. 34 zl.

Dílu I částka I. Od prvověkosti až do r. 1125. broš. 2 zl. 70 kr., váz. 3 zl. 20 kr.

Dílu I. částka II. Od roku 1125 do 1253. broš. 2 zl. 70 kr.. váz. 3 zl. 20 kr.

Dílu II. částka I. Od roku 1253 do 1333. broš. 3 zl., váz. 3 zl. 50 kr.

Dílu II. částka II. Od roku 1333 do 1403. broš. 2 zl. 40 kr., váz. 2 zl. 90 kr.

Dílu III. částka I. Od roku 1403 do 1420. broš. 2 zl. 40 kr., váz. 2 zl. 90 kr.

Dílu III. částka II. Od roku 1420 do 1431. broš. 2 zl. 10 kr., váz. 2 zl. 60 kr.

Dílu III. částka III. Od roku 1431 do 1439. broš. 1 zl. 80 kr., váz. 3 zl. 30 kr.

Dílu IV. částka I. Od roku 1439 do 1457. broš. 2 zl. 70 kr., váz. 3 zl. 20 kr.

Dílu IV. částka II. Věk Jiřího z Poděbrad. Od roku 1457 do 1471 čili do smrti krále Jiřího. broš. 3 zl. 30 kr., váz. 3 zl. 80 kr.

Dílu V. částka I. Věk Jagellonský. Kralování Vladislava II. Od roku 1471 do 1500. broš. 2 zl. 40 kr., váz. 2 zl. 90 kr.

Dílu V. částka II. Věk Jagellonský. Kralování Vladislava II a Ludvíka I. Od roku 1500 do 1526. broš. 3 zl., váz. 3 zl. 50 kr.

Dějiny Moravy. Sestavil Dr. B. Dudík.

Díl I. (Od nejstarších dob až do r. 906.) 2. vydání. Cena 2 zl.

Díl II. (Od roku 906 až do roku 1125.) Cena 3 zl.

Díl III. (Od roku 1125 až do 1173.) Cena 2 zl.

Díl IV. (Od roku 1173 až do roku 1197.) Cena 2 zl. 20 kr.

Dílu V. vyšel seš. 1.—4. Nákl. F. Tempský, v Praze 1875—1878.

Dějiny českého povstání léta 1618. Sepsal dr. Ant. Gindely. Díl I. za 3 zl., díl II. za 2 zl. 80 kr., díl III. za 3 zl. — Nakl. týž.

Česko-německý slovník, zvláště grammaticko-fraseologický. Sestavil prof. František Kott. Dílu II. sešit 2.—4. (Nařiditi—Obyčejně). Nakl. Koláře a spol., v Praze 1878.

Odborná pathologie a therapie. Vydává spolek českých lékařů redakcí prof. dr. B. Eiselta. Sešit 2.—7. Nakl. týž.

Všeobecné vyučovatelství. Učební text pro ústavy ku vzdělání učitelů a učitelek. Napsal G. A. Lindner. Nákl. A. Pichlerovy vdovy a syna, ve Vídni 1878.

Všeobecné vychovatelství. Učební text pro ústavy ku vzdělání učitelů a učitelek. Napsal G. A. Lindner. Nakl. týž.

Život a působení Františka Ondřeje Poupěte. Nastínil Antonín Bělohoubek. Sešit druhý. Nákladem vlastním v Praze 1878.

Obecná paedagogika. Ku potřebě ústavům učitelským sepsal J. Lepař. Nákl. dr. Grégra a F. Dattla, v Praze 1878.

Spisy Hálkovy. Pořádá Ferdinand Schulz. Díl I. Nákl. týmž.

Spisy Karoliny Světlé. Díl IV.: Nemodlenec. Nákl. Dr. Grégra a Ferd. Dattla, v Praze 1878.

Bibliothéka románu původních i cizojazyčných. Díl II.: Povídky z hor od Al. Jiráska. Nakl. Th. Mourek, v Praze 1878.

Stručný všeobecný slovník věcný. (Malý Slovník naučný.) Redaktor Jakub Malý. Dílu IV. seš. 10. (Louvre—Mangan). Nakl. I. L. Kober, v Praze 1878.

Zábavy hvězdářské. Sestavil Dr. F. J. Studnička. Nakl. Koláře a spol.

Milovský reformátor, maloměstská povídka od J. J. Stankovského. Nakl. týž.

Fr. Hellwalda země a obyvatelé její. Illustrovaná zeměpisná, dějepisná a národopisná kniha domácí. Vzdělali J. V. Prášek a T. Cimrhanzl. Dílu I. seš. 1. Nakl. Fr. A. Urbánek, v Praze 1879.

Kronika práce, osvěty, průmyslu a nálezů. Vzdělali Jiljí V. Jahn, Zdeněk V. Jahn. Dílu IV. seš. 15. Nakl. I. L. Kober v Praze.

Za svobodu. Kresby z bojů černohorských a hercegovských proti Turkům. Sepsal Josef Holeček. I. Nákladem vlastním, v Praze 1878.

R. 1878. Č. II.

OSVĚTA

Jaroslav Čermák.

Životopis a rozbor esthetický.

Podává

dr. Miroslav Tyrš.

(Pokračování.)

Roku 1858 nastoupil Čermák první velkou slovanskou pouť svou, říkáme pouť, neboť tři léta téměř to trvalo, než Čermák opět do Paříže se navrátil. Víme málo o době té; bylať chuda na vněšní příběhy, je však tím bohatší obsahem a nitřním svým významem.

Nejdříve obrátil se Čermák na Moravu, kde na Hané dlel, a odtud zas do Slovenska se odebral, a tu zejmena v Tatrách delší dobu strávil. Dalším cílem cesty jeho bylo Horvátsko, skrze Istrii a Dalmacii pak dostal se do Černé Hory a do Hercegoviny s ní sousedící. Co nastřádal na této pouti své jednotlivých květů, lepých, zajímavých, ušlechtilých, to v bohatou kytici seřaděno nám později v uměleckých dílech svých podával.

Než cesta sama nepodobala se pohodlné procházce po půvabném luhu květnatém. Bylať pak spíše jako výprava odkrývací do krajin dosud neznámých a neprozkoumaných. Špatné cesty, nepohodlí všeho druhu, nehody, nepříjemné povětrnosti, nebezpéč osobní — to ovšem nebyly věci, jichž Čermák se lekal. Pro železnou pevnost a mužnou statečnost jeho nebyly to překážky závažné. Nemilejších obtíží, větších nepříjemností doznal ze strany, z které toho as nejméně očekával. Seznalť tenkráte z nejbližší zkušenosti spůsob, jímž v Rakousku namnoze se podporovaly a povzbuzovaly snahy umělecké a vědecké, jestliže nevycházely ze strany, veslo vlády právě třímající. Umělec za studiemi svými se beroucí byl považován za — emisaře panslávského, a tím je snad již pověděno vše, co naň naléhalo. Rozumí se, že lid před ním důrazně varován, že po odchodu jeho z té oné osady rozsáhlá důkladná vyšetřování jsou zaváděna, že pátráno po tiskopisech

ku vzpouře vyzývajících, že vyslýcháni svědci velezrádných rozmluv umělcových. Marně tvrdil, dokazoval, vykládal Čermák vlastní účel pobytu svého. „Co byste mohl shledávati půvabného a zajímavého na této luze?“ namítali mu úředníci a důstojníci, s nimiž se shledal.

Konečně přec mohl Čermák setřásti nemilé dojmy ty, když na svobodné půdě Černé Hory se octnul. Stav se známějším, usadil se později též v Dubrovníku, odkud výlety a delši výpravy do Hercegoviny a Bosny konal. „Byla to nejšťastnějši doba života mého,“ pravil sám Čermák o létech na Jihu slovanském strávených. Dodáváme, že živý interes příbuznosti kmenové a pověsti bohatýrské již před tím do oněch krajů ho byly vábily.

Bylať to doba studií vždy zajímavých a poutavých, doba nových a rozmanitých dojmů napořád se střídajících; čeho s myslí roztouženou hledal, toho našel člověk i umělec v míře nejhojnější. I ty obtíže, jež přemáhati musil, i to nepohodlí, jež mu bylo snášeti, spíše jej vábilo než odpuzovalo. A pak to okolí divocevelikolepé, ten prostý, dobrý, ušlechtilý, hrdinný lid Černohorský — které srdce české nerozhřálo se tím více, čím déle přebývalo ve středu jeho? S láskou a bratrskou vřelostí byl Čermák přijat jak v sídle knížecím tak v chatrči prosté, všude se potkával se srdečnou otevřeností, s pohostinností a sdílností slovansky upřímnou. Knížecí rodina přijala jej do středu svého jako člena vlastního, podporovala jej všemožně v studiích jeho, poskytujíc mu ruky pomocné, kdykoli toho potřebí býti se zdálo.

Se svým stanem, pod kterým z pravidla bydlel, doprovázen sluhou svým, vydával se Čermák na věrném koni horském na výpravy blízké neb vzdálené, a vracel se vždy s bohatou, vzácnou kořistí v mapě své. Jaké to potkával postavy na cestě své, jaké to výjevy poutavou malebností syté rozestíraly se tu každou hodinu téměř před zrakem jeho! Tu zachytil tužkou statnou, stepilou ženu, s těžkým vakem na rameni po pohorské strmé stezce vstříc mu přicházející, tu výrazné tahy muže na skalním úbočí sedícího, s puškou na kolenou, patřícího daleko do údolí s pozorností vážnou a napjatou. Zde překvapila jej na prahu chaty sedící mladá krásná matka, s kvetoucím dítětem svým v náručí, onde zas půvabná skupina dívek, ze studně vodu čerpajících. Tam štíhlá, pružná, hrdinná postava jinocha, tam výrazná tvář matrony, tu svěží, rozkošně vyvinuté tílko nahého děcka vnímavému zraku se objevilo, tam zase vážné velké oko mladistvého děvčete, neb malebně upravený kroj jeho upoutaly pozornost umělcovu a k obdivu jej unesly.

Jaké to bohatství studií a skizzí jak postav a obličejů, tak scen jednotlivých, jaké množství kreseb a náčrtků staveb, nádob, oděvů a zbraní nastřádal tenkráte Čermák pro pozdější práce své! Avšak též bašibozukové, zaptiové, softové, ulemové, všeliké ty jednotlivé zjevy z řad nepřátel a utiskovatelů lidu slovanského nezůstaly umělcem nepovšimnuty. Krása mu nevyplňovala celý okruh umění, nebylť on nadarmo výtvory starých mistrů nizozemských studoval, jichž svrchovaná díla bychom všechna téměř z okresu činnosti umělecké vyloučiti musili, kdy bychom vylíčení krásy v běžném srozumu slova za výhradní úkol její pokládali. Ošklivost mu arci nebyla nikdy o sobě účelem, avšak charakterističnost postav a zjevů je též jemu požadavkem

o sobě oprávněným. O některých typech mezi mohamedány hercegovskými nastřádaných pronáší se Čermák sám ještě později s nemalým esthetickým obdivem, vynášeje onu elementární výraznost jejich, výmluvnost těch tváří plných nespoutaného fanatismu, hrůzné tvrdosti a nepřístupnosti, jak právě jen u kmene tureckého se nalézá.*)

Tak octnul se Čermák v těchto krajích uměním dosud neodkrytých uprostřed skutečnosti tak nedotknuté a přece zas již na polo umělecky upravené, tak zajímavé, originální, malebné a významné zároveň, že mysl jeho byla téměř oslněna dojmy, jež napořád před zrakem jeho se střídaly.

I sáhl do bohaté skutečnosti té, by z ní přímo vyňal motivy a obsah děl svých. Tam na jihu a zejmena pak ve skalách černohorských vstoupil Čermák mezi národ žijící životem, který nebyl než opakováním a pokračováním života a dějů jeho z věků minulých, téhož života, jejž on sám nám vylíčil v hrdinských a milostných zpěvech svých. Tentýž nepřítel stál před ním, s kterýmž již před sty lety byl se potýkal, nezměněn ani v té surovosti a ukrutnosti své, týmž způsobem neustálý a bezkonečný boj tam vedli, jako za dob prvních vpádů nepřátelských, ba sami postavami, tvářemi, krojem a skorem i zbraní zůstali věrnými nezměněnými obrazy praotců svých. Byla to přítomnost, jež v podstatě své splývala s věky předcházejícími v celek nerozeznatelný a jednotný. Čermák byl a musil býti dle celé nálady své malířem minulosti, jakmile fantasie jeho na národu českém, na osudech užší vlasti jeho utkvěla. Zde nebylo dějů, jak časy právě běžely. I to co v lidu českém vůbec bdělo, žilo vzpomínkami v stoletích zašlých, neb skládalo v budoucnost zbylé naděje své. Na Černé Hoře, kde tentýž způsob existence, tentýž proud událostí a skutků nepřetržitě se opakoval a vyvíjel, zasáhl Čermák způsobem přirozeným v život před ním se odehrávající, a umělec stal se malířem přítomnosti, aniž by výtvory jeho pozbývaly ceny historické, najmě pro časy budoucí, jimž podstať doby a národu v postavách hluboce typických a zjevech významných se zachová s onou všeobecnou a přece zas podrobnou pravdivostí, s kterou jen pravé umění je vylíčiti dovede. —

V souhlase s povahou okolností těchto byla činnost Čermákova za oněch let až úžasná. V té míře vzpružil se v novém okolí svém. Byloť mu n i t e r n ě p ř í b u z n é netoliko, jelikož S l o v a n e m byl, nýbrž též vzhledem k z v l á š t n í i n d i v i d u a l i t ě j e h o. Všechny ty vynikající vlastnosti lidu, mezi nímž žil: přímost a dobrost, vážnost i nelíčenost, mužnost a jemnost zároveň byly též základní rysy povahy Čermákovy, zdomácněl zcela na slovanské půdě té, soulad se vším, co tam jej obklopovalo, stal se čím dále tím více úplný. Síla dojmů vnějších, která naň naléhala, vzrostla v moc tak neodolatelnou, že horoucí touha, je způsobem svým vyjádřiti, palčivý pud tvůrčí celé duše jeho se zmocnil. Neméně než 9 obrazů namnoze rozměrů dosti značných, mezi nimi některá z nejvýtečnějších děl Čermákových vzaly

*) Čermák měl jich značnou zásobu. Dva z nich umístil na své *Kořisti válečné*, jiné na *Únosu ženy hercegovské* a p.; avšak nejznamenitější šetřil, jak sám pravil, pro velký obraz, který pro Prahu malovati chtěl Skonal, žel, když právě obrysy na plátno byl uvrhl.

tenkráte, za času poměrně krátkého svůj vznik.*) Není možno, abychom nyní přesně určili chronologický pořad, v kterémžto povstaly; **) taktéž nelze vždy stanoviti, který z obrazů těch na jihu, v Cetini neb v Dubrovníce, a který teprva v Paříži zcela proveden a dokončen byl; avšak při krátkosti doby, do které náležejí, není to snad věcí příliš důležitou. Popatříme tedy i na ně, i na ostatní ty umělecké výsledky první pouti slovanské, dle souvislosti nitřní, jež mezi nimi nenuceně se naskytuje.

Jen dva z jedenácti obrazů, jež v období tomto povstaly, zasahují v okruh života slovenského. Pochopujeme to. Mohlli druhý největší malíř a v mnohém ohledu snad nejčeštější umělec náš, Josef Manes, najíti tam, v lidu Podtatránském podněty k výtvorům, jež — pokud vůbec uveřejněny jsou — v polomythickou dobu národa českého sahají, pak nebylo lze, aby též umělec směru tak přesně historického jako Čermák z téhož pramene trvaleji čerpal. Zasáhlť ihned napolo v obor ideální, jakmile přece tak učinil. Idealismus a realismus vymáhají každý jiných typů v umění výtvarném.

Oba tyto obrazy slovenské vznikly teprv později. *Slovenský bača se psem* — co do původu, jak myslíme, první — je malován ve Francii ve Vaux de Cernay, tušíme, že v létě r. 1861. Je to postava ve velikosti více než životní až po kolena viditelná. Ovčák, statečný to „brat" se širokým kloboukem, pod nímž hnědé měkké vlasy až na ramena spadají, zastrčil levou ruku za prostranný pás, kdežto pravicí tvář napolo zamyšleně si podepírá. Na levé straně více v stínu je pěkný černý pes jeho umístěn. Hlava v některých částech portrétní, převážně však ideální a velmi krásná, je přímo z plochy proti nám obrácena. Myslíme, že spočívá spíše na všeobecných reminiscencích ze Slovenska přinešených, nežli na určitých studiích na místě konaných. Nezapomeňmež, že je to též vlast Šafaříků a Kollarů našich! Dojem obrazu je na každý případ veliký a roste čím déle naň patříme. Mladý ten muž v plném květu věku svého stojí zde před námi téměř jako vtělení národa svého. Formy jeho jsou mocné, nikoli však athleticky vypracované, spíš oblé než ostře vystupující. Je to plný kontrast k útvaru černohorskému, jak také Čermák jej líčí. Též v oku nezračí se tak smělost a vzdor jako spíš tichá zádumčivost, avšak též jakýsi pocit schopností a předností vrozených a vědomí o nezaslouženosti potupy, které se kmenu jeho od surových protivníků začasté dostává. Než vidíme zároveň, že toto vědomí mu stačí, a že nepozvedne oka k blesku a rukou svých k činu, leda kdy by zevní nátlak ho mimoděk k tomu snad donutil. Něco Hamletovského leží v té tváři, a zase něco, co nám velkého trpitele Nazaretského z daleka připomíná. Je to bez

*) J. E. biskup J. Strossmayer upozornil mne mimo to laskavě na některé *menší obrazy ze života jihoslovanského*, jež hrabě Pučić v Dubrovníku v majetku svém chová. Nevím však, za kterého pobytu Čermákova tam vznikly. Na psaní mé nedošlo do té chvíle odpovědi, an, jak jsem se odjinud dozvěděl, majitel dosud na cestách mešká; nemohu proto také o jejich obsahu nic určitějšího udati. Buďiž tedy, ve prospěch pozdější snad práce, aspoň poznamenáno, že obrazy tyto tam existují.

**) Pokud přesně určení doby přec možno jest, bude letopočet později zvláště uveden.

odporu nejideálnější ze všech obrazů Čermákových, a bude vůbec v oboru umění moderního málo hlav, které by nám tolik říkaly, málo hlav tak hlubokých a výmluvných.*)

Půvabem detailu a zejmena též efektem světelným vyniká *Matka slovenská* (as 1862), jeden z nejpečlivěji provedených menších obrazů Čermákových. Jeviště jeho je chudá jizba selská, tedy místnost uzavřená; setkáváme se s okolností touto jen jednou ještě mezi všemi nám známými prácemi z doby této.**) Matka češe u okna nejmenší dítě své, starší dceruška drží zrcádko a směje se na bratříčka nejspíše, aby pozornost jeho příjemně upoutala. Jasné denní světlo vniká plným proudem skrze okénko, malé, jak v skutku bývá, a ztrácejíc se v koutech světničky, pohrávajíc si na plochách lesklých a na bodech vyvýšených, zvyšuje veselý, klidně utěšený ráz celku.

Významnější než tento obrázek ze života Podtatranského, významnější pojímáním a uměleckým obsahem svým, jakkoli prostá motivem, jsou díla, k nimž jihoslovanský, zvláště pak Černohorský život Čermákovi předmětem byl.

Vyplývá to z povahy předmětů samých.

Tam pod Tatrami obklopoval umělce jednoduchý lid, povah měkkých a poddajných, trpělivě nesoucích jho poroby, sotva si vědom snižující tíže jeho, lid téměř bez dějin samostatných, lid, jenž instinktivně v životě rodinném hledal a našel náhradu za širší činnost, za volnost a svobodu svou.

Národní lyrické písně slovenské — s moravskými namnoze tak příbuzné — ty písně jako zúmyslně toliko k životu soukromému obrácené, stesky a slasti lásky tu šťastné, tu zrazené, tu nesdílené, strasti a skromné radosti života rolnického s tím pozadím přírody příbuzné a jako sdružené; a neméně měkké nápěvy písní těch, z nichž zvučí zádumčivost a tajný žal, i když slovo bodrost a veselí hlásá — toť plný, nejvěrnější obraz lidu Podtatranského.

Junácká píseň, v okamžiku nadšeném pojata v samý předvečer boje neb v hodině vítězství bezprostředně z rekovného srdce bojovníka se prýštící, píseň plná sebevědomí, síly a lásky k činu a k svobodě — toť na straně druhé zas nejpřípadnější výraz povahy toho lidu, v jehož středu Čermák stan svůj rozbil, kde našel ducha v každém ohledu příbuzného duchu svému, kde zdomácněl, kam opět a opět se vracel.

I žena černohorská má v celém zjevu svém něco, co nám vždy připomíná, že je to plémě heroické, ku kterému ona náleží. Žádná slabovitá něha! Při vší ženskosti je to duševní síla, klid mysli opanované, která také v jejích rysech svým spůsobem se projevuje. Čermák vnikl v tento zvláštní charakter ušlechtilosti přirozené, klidné síly a veli-

---

*) Obraz ten je nyní majetkem pana Hollaendera, obchodníka s předměty uměleckými v Brusselu, který jej za 14.000 franků ke koupi nabízí. Je to, pokud víme, jediné dílo Čermákovo, jež dosud v pevných rukou se nenachází. Snad najde se přece jednotlivec nebo spolek, který by nám aspoň jeden výtvor Čermákův zachoval. Obraz nachází se zatím v Besedě Umělecké, které p. Hollaender ochotně jej zaslal.

**) Z doby dřívější jen *Otakar* k němu se druží.

kosti neokázalé, jež veškeru povahu černohorskou proniká a dospěl zvláště též ve vylíčení ženy jihoslovanské, ku kterémuž se především obracujeme, k dokonalosti svrchované.

Připadá nám zde, že kdosi Čermákovy matky černohorské k madonnám přirovnával. Porovnání to je zajisté v tom ohledu náležité, že význam a dojem oněch skupin nevyčerpáme a případně neoznačíme, když díly genrovými je nazveme. Postavme v duchu vedle Čermákových scén rodinných podobné výjevy jinými umělci, zejmena německými vylíčené: jaký to rozdíl! Tyto „mateřské radosti“, při nichž se nám zdá, jako by tvůrce jejich co možná byl se vynasnažil, by pracoval v duchu těch malých lidí, jež k zobrazení si obral, jsou vypočteny od první až do poslední črty na měkká srdce ženská a na naivní mysl onoho obecenstva, jež k uměleckému pojímání a provedení nepřihlížejíc, již pouhou volbou látky snadno se získati dá. „Jsou to důstojné ozdoby světnice dětské“, tak pronášívá se tam kritika začasté i s pýchou o genrech podobných. Takovéto čestné místo ovšem dílům Čermákovým nikdy nenáleží, a myslíme, že ctižádost jeho také tím směrem se nenesla; avšak nedostatek ten vyváží se snad onou, ať tak díme, monumentálností, kterouž on velikým, ve smyslu svrchu vytknutém, historickým pojímáním, svým i těmto nejprostějším výjevům dodati dovedl.

Vizmež malý ten obrázek, jejž umělec *Černohorka s kozou* přezval (as 1861). Mladá žena usedla před dům se synáčkem svým, sedí tam v prázdné chvíli, řekli bychom skoro v odpůldne nedělní, tak ovívá nás z obrazu sváteční ten klid, jenž z celé skupiny dýše. Hošík asi čtyrletý, zavalitý se širokou tváří dětskou, s výrazem rozkošně naivním, baví se svévolí kůzlete, urvavšího hrst květin, s kterýmiž on právě byl si zahrával; podáváť mu je napolo a napolo zas mu je odnímá. Matka se skloněnou hlavou a s tichým úsměvem na tváři dívá se na bujarou kratochvíl synáčka svého. Je to jedna z těch krásných, mocných postav černohorských žen, vyrostlá a odchovaná na skalnatém tom zápolišti temných, strmých hor, širokoramenná, ohebná a pružná, oděná v onen těžký, tmavý, úpravný kroj, jenž vážností, malebností, celým rázem svým k úobě a povaze národní tak dokonale se přimyká. A ještě více snad poutá nás zjev malého hocha, dýšící onou zdravostí, přirozeností a svěží silou, bez nichž dojem forem dětských nižádné umělecké hodnoty do sebe nemá. Postava dítěte, najmě hocha, zajímá nás vždy především těmi náznaky budoucí zdatnosti, kteréž v ní hledáme a spatřujeme. A zde stojí před námi plný, všeslibný zárodek budoucího junáka a reka, jak národní píseň jej líčí. Obdivujeme se těm formám úplně dětským a přec zas úplně svalnou sílu mužnou zvěstujícím. Tyto útvary tělesné, ten vážně poohnutý nos, tento zrak veselý, jasný a smělý zároveň, vše co se tu klene, zahýbá a hne, nám zde říká, že hoch ten jen mezi plemenem křepým a hrdinným se naroditi mohl; a totéž řekne obraz i po staletích každému, i kdy by název jeho a jmeno umělcovo na prosto se zapomněly. Nám pak se povždy zdá, jako by v úsměv matčin přec něco se mísilo, co bychom jinde přechodným nádechem melancholie nazývali, aniž by to však dojem nějaké slabovitosti na nás činiti mohlo. Je to snad předtucha osudu, jenž i tohoto budoucího reka a válečníka stihne. Nemilujeme porov-

návání u věcech podobných, avšak jak snadno připadá nám Thetis s mladistvým Achillem svým, když na skupinu tuto zrak svůj upíráme. I tento hoch pospěje, tak říká nám každá črta, nezádržně na pole bojů a slávy a klesne, až hodina udeří v staleté té válce v plném květu mužné síly své. Je to pravidlem, ne vyjímkou, v tom odvěkém zápolu za bytí a trvání, za vlast a svobodu, jenž životem Srbů černohorských se přezývá. — A tak i z tohoto prostého výjevu mluví k nám duch dějinný, ku kráse druží se významnost, s níž vážnost a šířka celé koncepce naskrze se srovnává.

V nitro světnice, byzantinským obrazem bohoroditelky ozdobené, uvádí nás *Černohorská matka*, mladá, krásná žena jednoho z vojvodů černohorských, tak aspoň skvostnější úprava jednotlivostí nám říká. Mladší než hošík na obraze předešlém avšak neméně svěží a kvetoucí, je rozmilé to děcko, jež zde právě se probudilo. Matka pospíšila ku kolébce a zvednouc je vzhůru celuje nahé ramínko jeho. Hošík sám pak, pohodlně stoje na širokém pasu matčině, upírá celou pozornost svou na třpytné ozdoby úpravného čepce jejího. Hraje si s lesklými kovovými cetkami, nemilosrdně v ně sahaje a probíraje se v nich dětsky nemotornou ručkou svojí. Kroj mladé ženy je dosti skvostný a bohatý, ozdobný pás jakož i aksamítová kazajka, zlatým a stříbrným vyšíváním pokrytá, nasvědčují tomu, že ona k zámožnějším vrstvám náleží. Krásný koberec orientální vypadá ovšem skoro jak kořist válečná. Kolébka aspoň, na níž bez pochyby ležel, je útvarů nejprostších, jednoduchá a řekli bychom hrubá. Avšak lůžko Černohorce bývá často velmi tvrdé. Skálu pod sebou, nebe nad sebou, tak prospí zajisté i náš malý hrdina později mnohou noc a pospěje v boj, jak nyní v náruč matky své spěchá. Ona pak stojí před námi jako obraz čistoty a krásy zároveň, s plnou vážností a něhou skutečné lásky mateřské, a celá ta opravdovost výrazu jejího jest nám opět důkazem, kterak Čermák cit jemný beze vši příchuti sentimentální nepřirozenosti líčiti dovedl, což malířům moderním právě ve scénách podobných téměř nikdy se nedařívá.

Ještě jednou předvedl nám Čermák tentýž předmět, či lépe, on ho našel ihned na samém počátku pobytu svého. Bylo to za doby prvních dojmů, když nejhlubší obsah v postavu ženskou tam vložil. Každý uhodne, že na *Černohorku se spícím dítětem* tu narážíme. Nepohnutě, se sklopenou hlavou, hluboce zadumána, sedí, napolo opřena o dřevěnou stěnu chaty své. Lesklé třásně a ozdoby temné čapky splývají přes tvář a visí jí hluboko do čela, těžký, tmavý vlněný šat pevně obmyká mocné formy těla a plyne dolů v plochách a řasách širokých. O klín její se opíraje spí spánkem hlubokým, zdravým, dětsky bezpečlivým, malý synáček její. Před nimi rozprostírá se v dáli hladina mořská, jako k letu tužby vyzývajíc, za nimi visí ozdobná zbraň válečná, část oné zásoby, již každý Černohorec dle možnosti z prostředků vlastních neb z kořisti bojiště si střádá.

Prohlížíme ji, a bezděky stávají se myšlenky naše určitější. Zadíváme se ještě jednou v zamyšlenou tvář vážné a krásné ženy té, jež na všechno kolem sebe zapomíná, cítíme s ní, cítíme, že ten, u něhož celá mysl její dlí, tam v dáli hor na odvážné výpravě mešká.

Prach, kouř a dunění bojiště, ryk válečný a hrůzy zápasu, kde muž proti muži ve vražedném boji stojí — to vše tušíme, že vztanulo před duševním zrakem ženy, k jejížto dumné pohrouženosti klid a bezstarostnost dětská dojemný kontrast tvoří. Marně zakotvil se na ponatažené ruce ochočený ten pták domácí, by hlasem a křídloma upoutal k sobě pozornost živitelky své, všechna duše její ztrácí a noří se v pocit jediný, jejž pohled, výraz, náklon hlavy i spůsob, kterým se opírá a sedí, souhlasně vyjadřují. Jak vysoce stojí i tento výtvor nad jinými, jež tentýž předmět si obrali! Žádná stopa po dělanosti a chorobnosti citu, jak jinde ve případech podobných! V typu, ve výrazu, ve všem jeví se přirozenost a hloubka, ba i velikost a síla spůsobem zvláštním, aniž by to ženskosti v něčem na újmu bylo, jak v titěrném věku našem tak snadno se myslívá. Celá povaha, celý osud ženy černohorské obráží se v jediné postavě té; avšak též celá vážnost a mocnost plemene heroického, s kterou jej přijímá a snáší.

Zazníváli v obraze tomto lomoz bitvy jen jako zdálí do klidné chaty, stopujemeli na tváři mladé ženy té jen jako ozvěnu krvavého děje, jenž snad právě ve vzdálených skalách se odehrává, tož v jiném díle svém umělec ženu jihoslovanskou v těsném styku s nebezpečím nám předvádí.

Plyneť život Černohorky, plynulť život ženy hercegovské, jež k témuž kmeni náleží, zřídka jen tokem klidným, práce a povolání její nejsou vyčerpány povinnostmi mateřskými a péčí o kruh domácí. I jejího osudu dotýká se osud a postavení země, za mužem, otcem, bratrem musí též ona na bojiště, by rychlostí, obratností a kde třeba též odvahou usnadnila a podporovala úkol, jenž silné páže a bystré zraky bojovníků mužských očekává. Neboť počet jejich je skrovný a proti dvojnásobné zuřivé síle státi je pravidlem, ne řídkou výjimkou. Tak připadají tam na jihu ženě a dívce všechny ty těžké, namáhavé, přečasto s nebezpečím spojené práce, na něž mužové časem a silou plýtvati nemohou. Ona donáší na bojiště potravu, vodu a náboj, ošetřuje raněné, často z nejprudšího ohně sama je odnášejíc. Ona pomáhá rovnati záseky, kopati příkopy a stojíc za bojovníkem nabíjí mu s rychlostí a obratností nevšední pušku jeho. Avšak na tom nepřestává. Máť oči své všude, a tam, kde by snad přec někdy pozorovala ochablost, couvání, ústup přesilou vynucený, spěchá povzbuditi a třebali, s ohnivou výmluvností srbskou trpce a bezohledně pohaněti vše, co nestatečnosti by se podobalo.

Do řady postav podobných, jež by snad jinde heroickými se nazývaly, náleží též *Žena psancova*)* (1860). Čermákovi zdařilo se tu dostáti úkolu, který již před ním mnohý umělec si vytknul, však zřídka kdy se zdarem rozřešil. Stává se obyčejně, že postavy takové přídechem affektovanosti a theatrálnosti nás odpuzují, aneb že surová síla a neženská divokost jejich nás uráží. Čermák již tím, že rekyni své úkol obhájkyně rodiny přidělil, ji nevytrhuje z bližšího okruhu povolání jejího a podal nám zjev úplně přirozený a pravdivý. Popatřmež na ni

*) Vystavena v Brusselu i v Paříži. Nacházíť se v majetku barona Villarta.

blíže! Sedí na výstupku kamenném u samého kraje strmě spadající stěny skalné. Na pravo za ní v malé těsné jeskyni spí, v plášť zahalen muž její, s hlavou obvázanou, je raněn a do smrti unaven namáhavým stoupáním po příkrých, tvrdých stezkách pohorských. V náručí leží mu malý hošík, rovněž v hluboký spánek pohroužený. Za obě ty drahé hlavy bdí teď ona. Kol do kola je ovšem hluchá, pustá samota skalní, stráně spadají u samých nohou jejích kolmě v bezdno propasti, avšak oko její zalétá přes ně v dál, a ucho bystře naslouchá, zda odnikud kroky pronásledovatelů se neblíží. Oběma rukama drží pevně pušku mužovu, prsty pravice spočívají v luku, palec na kohoutku. Že je hotova a odhodlána vystřeliti na každého, kdo by se co nepřítel blížil, o tom dává již svědectví energický způsob posezení jejího, pohled a pevný chvat, jímž zbraň má sevřenu. A ostražitě v dálku upřený hled, ústa pozorně sevřená, jakož i jistá a případná poloha prstů, jež zámku se dotýkají, ukazují nám, žeť ona nedrží po prvé pušku v rukou svých, a zaručují nám, že rána bude dobře a určitě mířena. S tímto výrazem a hnutím duševním souhlasí co nejdokonaleji formy těla a obličeje mladé ženy té. Je to postava stepilá a křepá zároveň, pružná, souměrně složená, širokých ramenou, s krkem krásně modelovaným. Vysoce ušlechtilý a intelligentní je typus vážné, poněkud osmahlé tváře její, jíž rovný štíhlý nos, brada mírně a přec pevně vyklenutá, a bystré, pronikavé oko zvláštního charakteru dodávají.

Týž typus, jehož základní rysy jsou ovšem všeobecně národní, připomíná nám *Hlava Černohorky*, z téhož roku pocházející. I tato tvář, arciť značně starší, překvapuje velikostí tahů, nevšedně bystroduchým a ušlechtilým výrazem jakož i onou distinguovaností celého vzezření, s níž u Černohorek Čermákových tak často se potkáváme.

Zpola mezi jihoslovanské předměty, zpola do oboru portrétního můžeme počítati *Hercegovce na čatách*, původem as do r. 1861 náležejícího. Je to statná, krásná postava mužská v červený plášť zahalená, se zbraní v ruce. Krojem je to bojovník hercegovský, tvář však nese rysy jednoho z českých přátel Čermákových. Je to prof. Dušan Lambl, jehož zajímavé mužné tahy s tím patrným jihoslovanským rázem jejich Čermák částečně pozměnil a jinak zas malebným krojem, markantním osvětlením a koloritem na kontrasty bohatým teprv k plné platnosti přivedl.

Hercegovina sama, lid její pod nátiskem, libovůlí a surovostí barbarského nepřítele úpící, podaly Čermákovi tenkráte látku ještě k dvěma dílům. Obě jsou si blízké i předmětem i dobou provedení; spadáť první z nich do roku 1861, druhé v březnu roku 1862 dohotoveno bylo.

První z nich, proslulé pod jmenem *Únos ženy hercegovské*, obraz to značných rozměrů, nyní v museu brusselském se nacházející, náleží k nejznámnějším a zároveň k nejznamenitějším výtvorům umělcovým. Na třech místech: v Paříži, v Brusselu a v Rouenu po sobě vystaveno vzbudilo jak obsahem, tak znamenitým provedením, jakož i úchvatně pravdivým vylíčením svým všude obdiv, a Čermák došel jím trojího čestného vyznamenání. V Salonu Pařížském (1861) a v Rouenu (1864)

přiřknuta mu zlatá medalie, v Brusselu pak udělen umělci kříž Leopoldův, jediný to řád belgický.*)

Hrůzný výjev, který dle určení umělce samého do roku 1860 je položen, je článkem onoho řetězu ohavností tureckých, jež o rok později zoufalé povstání Hercegovců za vedení Luky Vukaloviče způsobily. Odehrává se na prahu chaty, z jejížto otevřených dveří hustý dým se valí. Tři bašibozuci vedrali se do domu špatně opatřeného, mladá žena snad že prchala před nimi s dítětem svým v náruči. Přede dveřmi obydlí však ji dostihli, vyrvali jí dítě, a dva z nich jmou se svazovati oběť svou zděšeně avšak, marně se bránící. Jeden z nich chopil se ze zadu levé páže její, nad hlavu vyzdvižené, a obtáčí ji silným provazem. Druh jeho svíraje zbraň, má zrak a hlavu dosud obrácené do nitra chaty. Na zemi vidíme mrtvolu dítěte z pola zakrytou, na druhé straně leží zavražděn muž, avšak rozeznáváme jen v stínu hlavu u samého prahu jizby a více v popředí ruku, jež v zápase smrtelném roucho ženy svírá. Třetí z násilníků, postava to plná surové síly, sevřel a vyzdvihl oběma pažema tělo mladé ženy, s něhož při zoufalém zápase roucho se strhlo. Ona, krásný zjev, mocných kvetoucích forem, vzpírá se celou silou svou i vetnula pravici do tváře jednoho z vrahů, onoho právě, jenž mladou ženu zespod byl uchvátil, i vidíme jasně, jaké namáhání to obě tyto železné páže stojí, aby vzpírající se oběť udržely. Též roucho jeho na rameni roztržené je svědectvím o síle odporu, jejž oběť klade. Touto opravdovostí celého zápasu, s kterouž též výraz tváře plně souhlasí, setřen s celku každý nádech smyslnosti, který při podobných výjevech nás nemile se do-

*) Nebude snad nezajímavo postaviti vedle vyznamenání z míst nejkompetentnějších udíleného hlas kritiky německé. Spatřil jsem Únos Čermákův roku 1869 na mezinárodní umělecké výstavě Mnichovské, kde přední ozdobu rakouského oddělení tvořil. Avšak bylo to dílo Čecha, dílo umělce, jenž německým akademiím brzy záda byl ukázal. Tak tedy pronesl se známý Rhadamanth Mnichovský, Pecht o něm doslovně takto: „Sind alle diese (t. j. rakouské) Kunstwerke noch deutsch in ihrer Art zu sehen so gehört dagegen ganz der französisch-belgischen (??) Schule ein grosses Bild von Cermak an: Arnauten (?) die eine nackte griechische Sclavin (?) rauben. Tüchtig gezeichnet (to se přec přiznati musilo!) kräftig und wahr colorirt (colorirt?), aber ohne alle innere Wärme der Empfindung, ohne den Reiz einer individuellen Auffassung kann man diese kalten Modellfiguren nur einen schweren Rückchritt des einst so begabten Künstlers nennen.“ Dle toho musíme se skoro domnívati, že Čermák jen do té doby vysoce nadaným umělcem byl, pokud pod Rubenem stál, a Belgii i Francii ještě neviděl. Je zbytečno úsudek tento zde rozebírati, avšak rozpomeňmež se na to, co jsme předešle o rozdílu mezi Francouzi a Belgičany pověděli a ptejmež se, co si máme o kritikovi a znalci umění výtvarného mysliti, jenž o škole „belgicko-francouzské“ mluví a to u příležitosti, kde každý na své oči se přesvědčiti mohl, jaké nonsens slovo to vzhledem k době Čermákově v sobě zahrnuje. Pecht arciť náležel a náleží k té široce rozvětvené třídě kritikův německých, jichž jednoduchá internacionální esthetika z těch pěti slov: „Jen německé umění je dokonalé“ pohodlně se skládala. Nemohlť tím ovšem zabrániti, že na každé světové výstavě porážka německého umění a německé industrie umělecké, kteréž on neméně ohnivě se zastával, byla napořáde citelnější, až tato v souhlase s výrokem skutečných autorit (též německých) dalšího závodění sama se vzdala.

týkává. Známe celou řadu únosů malovaných a tesaných, únosy Sabinek, Nymf, Polyxen a jiných osob mythických, v umění vlaském, nizozemském a moderním, všechny bez výjimky trpí tím, že odpor ze strany ženské jen na oko se klade, i tam, kde se to s povahou věcí nikterak nesrovnává. Zde pak přispívají ještě dvě okolnosti k tomu, aby dojem zůstal úplně čistý a objektivní. Předně je patrno, že oni tři pochopové ženu tu pro sebe neunášejí, že je to lup jako jiný, který se zde koná, za druhé jsou to arciť formy krásné, ale formy ženy z lidu, ženy pracující, vyspělé a pevné beze všeho nádechu oné unylosti a změkčilosti, jež z části tak podstatné dojem smyslný podmiňují. Tak zůstal Čermák i při předmětu podobném úplně objektivní, samostatný a vlivem vůkolním nedotknutý; on vylíčil kresbou i barvou výtečně tělo ženské a dostál tím vším mistrně na všechny strany jednomu z nejtěžších úkolů, jež umění malíři ukládá.

Co do způsobu provedení v nejednom ohledu snad ještě znamenitější jsou *Úkladníci*, počátkem března 1862 dohotovení. Vidíme před sebou čin již dokonaný. Hněv v nás bouří, litost námi chvěje, když mlhavý obraz průběhu jeho bezděky v mysli nám vztane. V krajině jižní, divé a pusté leží před námi v samém popředí v obrazu krásná dívka. Levá noha její je na zad poohnuta a ruce svírají kotouče vlasů divoce rozpuštěných. Tělo její úplně nataženo a proti nám obráceno. Levá páže zakrývá napolo tvář; i v tom zračí se výraz hanby a bolesti. Je mrtva aneb leží zde v mrákotách smrtelných? Pás a šat jsou násilně s ní strženy, jen jedna páže její zůstala v bílém rouchu spodním, na krajích vyšívaném, jinak je úplně nahá, a bělostné tělo její odráží se svítivě od tmavé půdy, na kteréž bez hnutí leží. Ohavný zločin je dokonán. Tři jezdci odjíždějí v pozadí děsivě osvětleném, jedou dále s bestiální klidností Turka po činu takovém; čtvrtý co poslední se omeškav dohání jich cvalem, ohlížeje se ještě jednou po oběti skutku, jehož povahu roztržený věnec v pravém popředí elegicky nám naznačuje.

Stojíme před výjevem tímto s dojmem zvláštním, ba mnohý se ptal, proč Čermák právě tento předmět si obral?

Zvolil jej především, aby zvířecí surovost tureckou v celé ohavnosti její ukázal? Krev se nám bouří, když na zločin tento se díváme. Nevíme však, zda v Paříži obraz ten s podobným účinkem se potkal. Jednalo se Čermákovi o to, by výtvorem tímto technický problem úspěšně rozřešil? Nahé tělo ženské, od světlého šatu se odrážející a k tomu ostře osvětlené případně podati, je ovšem jednou z nejtěžších úloh uměleckých; jsou to přechody a odstíny téměř neviditelné, jež modelaci jeho podmiňují. Nebylo snad znamenitého malíře, který by si úkol podobný v této neb jiné zmírněné formě nebyl postavil, a uznáváme, že žádná jiná postava Čermákova nám staré velké mistry v té míře nepřipomíná. Avšak bylo k postavení pouhého problemu, tak se zeptá aspoň mnohý, třeba záminky takové? Aneb byla to — tak bychom též slyšeti mohli — dvojím směrem koncese onomu okolí, v němž Čermák trvale se usídlil, jehož vzduch do sebe dýchal, jehož umělecké výplody ho denně obklopovaly? Neměli bychom práva, tomu se diviti,

Vytkli jsme předešle, v jaké míře okolí to všude a povždy na umělce působilo a působiti musilo. Zde však by to byl jediný případ v celé dlouhé řadě děl výtvarných; a přiznejme se, že tato čistá krása, tento dojem hlubokého soucitu na jedné a ošklivosti i hněvu na druhé straně, jež celý výjev ten výlučně v nás vzbuzuje, jsou zcela a zásadně rozdílny od oné smyslnosti, ku které jiné, na pohled mnohem nevinnější obrazy se obracují.

Má sobě umělec vůbec podobné motivy voliti? Má v oboru utěšenějším setrvati, a nesmí zasáhnouti v temnou říši, v níž osud a povaha lidstva též ze stránky stinné a děsné se jeví?

Jest to cesta, jíž Dante v hrůzy podsvětí sestoupil, je to dunící dráha, jíž tragický genius Shakespeareův tolikráte se bral a na kteréž s nejhlubším dojmem a s nejvyšším obdivem se neminul. Kdo smí básníkovi zabrániti, aby těmito příklady nikdy se neřídil? Avšak malíř a sochař má prý meze, jichž v tomto směru nikdy překročiti nesmí. Jsouť soudcové, kteří ihned o zbloudění na dráhu zakázanou mluví; a přec se zas odjinud žádá, aby též umění výtvarné spůsobem svým nám zobrazovalo celou podstať člověka, ku kteréž přec i temné stránky jeho neodvolatelně náležejí.

Stojíme zde před otázkou spornou a není místa, abychom ji tu řešili. Od dob Lessingových se nám z jisté strany napořád opakuje, že poesie má tu širší právo, jelikož hrůznost výjevu, jejž pouze v obraznosti své si představujeme, námi nikdy tak neotřásá, jako socha neb obraz tentýž předmět názorně nám předvádějící.*) Avšak nepředstavují nám oba toliko moment jediný, kdežto poesie tak často celý průběh děje nám rozvinuje? Nejde fantasie, jednou v činnost uvedená, nejraději směrem hrůzného dál, směrem nárazu silnějšího, kdežto momenty zmírňující právě onou větší klidností svou v duchu čtenáře k mnohem menší živosti dospívají? Má poesie na konec prostředků tak mocných, tak neomylně působivých jako krása formy, jako půvab barvy a světla, kterými by ona ze své strany dojem odporný zvážila, a má ona — pakli při tom jasnou zůstati chce — prostředky své tak dokonale v moci jak zejmena malíř, který předměty a osoby posunutím v popředí, postavením v střed díla svého, velikostí, osvětlením, barvou libovolně vytýká a naopak zcela dle vůle své je podřizuje a sloni tím, že je v pozadí oddaluje, jinými zakrývá, ku krajům obrazu šine, v stín uvrhuje neb přitlumeností koloritu pozornost od nich odvrací? Jediný pohled na obraz nám říká, pokud Čermák všech prostředků těchto použil, pokud čistá a ušlechtilá krása tohoto ženského těla, v samém středu popředí zrak k sobě poutající, protiváhu k ohavné vilnosti skutku tvoří, který již dokonán jest, a jehož pachatelé v pozadí a též z části v temnu mizí. Netvrdíme snad, že protiváha momentů sobě odporných je úplná, že poslední dojem obrazu je lahodný. Avšak z druhé strany přece není zcela nutno, aby pocity něžných neb lekavých duší, při čajových dýchánkách pronešené, pokládány býti musily za zákony pro umělce naprosto závažné. Je snad dojem Laokoona lahodný? Nemyslíme

*) Nezapomeňmež také, že Lessing především jen sochařství na zřeteli měl a že věty své nikde tak příkře nepřiostřil, jak po něm se stalo.

nijak, že kategorie smíru v esthetice své oprávněné váhy nemá. Nesluší však býti úzkostlivým při applikaci její v případě jednotlivém. Patřmež jen okem mužným a s duchem neodvráceným na zjevy podobné! Jest v nich též segment z kruhu života, obráží se v nich též kus povahy lidské. Zde pak jeví se před námi také kus, ba velmi podstatný kus utrpení národů jihoslovanských, jeden z nejpalčivějších podnětů k oněm věčným vzpourám a zoufalým bojům, z nichž historie národů sveřepostí tureckou uhnětených se skládá. V tom srozumu neschází obrazu též moment dějinný. První dojem není vždy dojem rozhodný. Myšlenka na povahu skutku nás rozbouřila, avšak je přece snad možno na hlediště vstoupiti, kde na obraz s´větším klidem se dívati můžeme. Usnadňujeť nám to mimo to vše ona přísná věcnost, která Čermáka vůbec na místo tak vynikající staví. Nikde v celém obraze není ani stopy po úmyslu, rozrušením smyslnosti poutati aneb děsností výjevu blaseované nervy obecenstva podrážditi. Ani jediné dotknutí štětce nevyzrazuje zde intence vedlejší a neumělecké, všude zůstal umělec úplně a naskrze objektivním. Tím vším rozeznává se právě dílo jeho zásadně ode všech jiných, která by ze strany pouhé látky v tom neb onom ohledu jemu příbuzná zdáti se mohla. Vždy jest a zůstane to spůsob pojímání, dokonalost vylíčení, duch, z kterého dílo vzešlo a který z něho k patřiteli mluví, jenž zejmena v případech podobných o povaze a hodnotě výtvoru uměleckého neodvolatelně rozhoduje. —

Od výtvorů umělce zas k němu samému se obracejíce, zastihneme jej po krátkém pobytu v Paříži na opětné cestě do Černé Hory, jež povstalým bratřím hercegovským chrabrou pomocí svou byla přispěla. Nedbaje lomozu válečného, obě sesterské země právě rozrušujícího, odebral se tam Čermák, jak se zdá, uprostřed r. 1862. Ba můžeme předpokládati, že pohnutost a nebezpéč doby jej spíše lákala než zdržovala již pro novost dojmů a impulsů, o nichž věděl, že jej tam očekávají. Nepoznalť Černohorce plně, kdo v posvátných okamžicích rekovného zápasu proti odvěkému vrahu jim na blízku nedlel.

V skutku byly výjevy památné války té, za svobodu Hercegovců hrdinně vedené, Čermákovi podnětem k výtvoru, jehož předmět umělec sám do této doby klade,*) ačkoli teprv o řadu let později k plnému provedení dospěl; nadchlyť jej k *Raněnému Černohorci*, o kterémžto arcidíle umělcově na svém místě šíře promluvíme.

Provedením však nenáleží do doby druhého černohorského pobytu Čermákova žádná nám známá práce, vyjímaje podobizny některých členů rodiny knížecí, jež ihned na to r. 1863 v Brusselu a v Paříži vystaveny byly. *Kněžna Milena*, choť panujícího knížete, vojvoda *Mirko Petrovič*, otec jeho a *Darinka*, vdova po Danilovi I., jsou předmětem vynikajících, sujetem i provedením vysoce zajímavých portrétů těchto. Obrazy ty, též u nás v Praze vystaveny byvše, konaly svým časem pouť téměř celou Evropou. Všude obdivováno se svěžesti a vážnosti, jež zároveň v pojímání těchto tří hlav se zračila, jistotě

---

*) V katalogu Salonu z r. 1873 má obraz název tento, od umělce samého pocházející: Episode de la guerre de Monténégre en 1862.

kresby, která již o sobě věrnost podoby každému jaksi zaručovala, a markantnímu, harmonickému koloritu, jímžto se stkvěly.*)

Nevíme v té chvíli, zdaž a kdy Čermák z Černé Hory do Paříže se vrátil. Snad ujalo se v něm již před odjezdem z metropole francouzské předsevzetí, vykonati konečně cestu, dlouhým obyčejem na poloviční uměleckou povinnost povýšenou, a stráviti delší dobu na půdě italské. Vnějšími okolnostmi uzrál úmysl tento v skutek; cesta do Říma měla původně účel návštěvy rodinné, jež na konec v pobyt mnohoměsíční se prodloužila.**) — Z jiných měst italských byly to především Benátky, které ho poutaly. Staří mistři Benátští byli mu arciť nejspřízněnější ze všech umělců italských.

Avšak poohledněmež se blíže po všech okolnostech, které tu na váhu padají. Snad přispěje pozorné přihlížení k nim přec poněkud k docelení obrazu, který jsme si dosud o individualitě Čermákově utvořili, snad potvrdí nás aspoň ještě určitěji v náhledech našich, i při vší sporosti zpráv o podrobnostech pobytu jeho, které se nám z doby této zachovaly.

Roku 1865 tedy vypravil se Čermák na cestu do Italie. Bylo mu tenkráte 35 let; odhodlal se tudíž teprv ve zralém stáří mužném k oné, jak mnozí myslí, nezbytné „pouti do Říma," na níž většina stipendií veřejných i soukromých pospíchá vypraviti jinochy sotva dvacítileté, nezralé co lidi, nezralé co umělce, ještě nezralejší vzhledem k onomu všeobecnému i odbornému vzdělání, bez něhož namnoze illusorní jest onen veliký prospěch, jenž umělci z pobytu italského zejmena vzejíti může, tenkráte, když dojem nového světa, tam na všech stranách ho obklopujícího, s individualitou jeho se srovnati dá.

*) U příležitosti této uvádím, že Čermák maloval též *portrét belgického krále Leopolda* do trůnního sálu Brusselského. O době, kdy obraz vznikl, nemám dosud zprávy.

**) Bylať to sestra umělcova, kněžna Marie Czartoryjská, jež tenkráte v Římě meškala a kterouž on ze všech členů rodiny nejvíce miloval. Čermák však nekladl nikdy důraz na některé snad určitější a podrobnější umělecké motivy cesty své a nerozhovořival se mnoho o dílech, které ho v Italii specielně zajímaly, ani s ní ani jinak v kruhu rodinném. Také v korrespondenci, již s bratry svými s velkými přestávkami vedl, neděje se o tom zmínky. Těch kterých podrobností zjištěných použil jsem v textu, nabyv ostatně ze všeho přesvědčení, že by sotva mnoho podstatného se dodati mohlo, i kdy by více osobních sdělení po ruce bylo. Myslím skutečně, že mimo koloristy Benátské specifičního interessu v Italii neměl. Rozumí se však samo sebou, že všeobecná impresse byla veliká, i konstatováno mi, že dojem Italie co celku, s dojmem přírody na místě vynikajícím, byl velmi značný, žeť tam též studie dle skutečnosti konal, aniž by jich však k tvoření svému kdy bezprostředně byl použil. Vrátiv se později na čas do Prahy, v kruhu rodiny a přátel svých poměrně málo o Italii mluvil, a mnohem častěji a ohnivěji o Černé Hoře se rozhovořival. Nejsouť to sdělení podrobná, ale přec závažná, kteréž mi v příčině této zejmena p. Karel Čermák ve Vídni, nejmladší bratr umělcův, učinil, a za které mu velice zavázán jsem. Co jsem se všeobecného dověděl, souhlasí ostatně zúplna s obrazem, který jsem si na základě všeho ostatního o umělecké povaze Čermákově byl utvořil. U této příležitosti podotýkám ještě, že od p. K. Čermáka pochází též krátká ale zajímavá anonymní skizze o Jaroslavu Čermákovi v časopisu *Heimath* uveřejněná.

Avšak v čas mládí Čermákova nečinily se ještě rozdíly tak jemné, ku kterým nyní arciť též další zkušenosti a podrobnější přihlížení k věci nás opravňují. Tenkráte byla pouť římská touhou, již každý splnil, komu prostředků se nabídlo, byla věcí tak přirozenou a nutnou, že zejmena u nás a ve světě laickém jmeno umělec teprv tenkráte jakousi váhu mělo, když se o něm říci mohlo, že „také v Římě byl."

Co tedy mohlo Čermáka, jenž sice bohatstvím neoplýval, avšak přec prostředků dostatečných měl, co mohlo, pravíme, zrovna jeho přiměti k tomu, že této modě jaksi zúmyslně se vyhýbal, že Italii dříve nenavštívil, než když dospělým mužem a hotovým umělcem byl?

Přispělyť k tomu snad arciť též okolnosti vnější, avšak pokud víme, nebylo to přece náhodou, že takto učinil. Kdo pozorněji průběh vypravování našeho sledoval, nahlídl zajisté, že Čermák byl individualitou orginálně založenou i pochopíme již z toho, že co odpovědný nepřítel všeho konvencionelního a na pouhé tradici spočívajícího se uvnitř přirozeně zpěčovoval všemu, co jakousi příchuť mody mělo; a příchuť takovou měla bez odporu též obvyklá cesta přímo z akademie do „věčného města" nastoupená. Jest jisto, že tomu tak bylo; avšak věc podrobněji v úvahu berouce nahledneme též, že Čermák mohl snad míti k odkládání podobnému i důvody jiné, zcela objektivní, a dosti závažné.

Bylo by arciť výhodou, kdy bychom je tu vlastními slovy jeho uvesti mohli; než každý, kdo Čermáka znal, ví, kterak on jen zřídka o podnětech počinů svých se rozhovořil; ba myslíme, že často sám si nekladl jasný účet z motivů, kterými se v jednání svém řídil. Bylť i v tom naskrze umělcem, že byl namnoze člověkem instinktivním. Biograf však nesmí ničehož zanedbati, co jakési světlo na předmět jeho vrhá, on má a musí též po možných vlivech, po možných příčinách slídit: povaha jejich objasňuje duchu myslícímu vždy poněkud zas povahu člověka, o jehož pochopení se jedná. A tak tedy i nám dovoleno není, vyhnouti se naprosto otázce, proč Čermák na pouť do Říma žádnou značnější váhu nekladl a proč ji poměrně tak pozdě nastoupil. I pouhá konjektura, když by jen co taková se označila, byla by tu místná a přístojná. Rozbor podobný vyžaduje ovšem i více místa než uvedení výroků a fakt, bezprostředně k věci se vztahujících; avšak zvláště při umělci tak znamenitém a zejmena pro **nás** tak důležitém nejedná se o pouhé vyčtení dát životopisných. Dějiny umění, pokud vědou moderní jsou, snaží se především též uměleckou povahu všech zjevů vynikajících s plnou určitostí vytknouti, i positivních i negativních dát k účeli tomu používajíce, nezanedbávajíce ani výtěžků **méně** určitých a bohatých. Tím více je to povinností každé monografie, jež v obor tento spadá. Mimo to vše pak jest to, co se „uměleckou cestou do Italie" nazývá, též o sobě otázkou zajímavou a pro nás též poněkud závažnou. Tam, kde málo prostředků jest, musí se tím více k tomu přihlížeti, aby vždy jen spůsobem nejpřiměřenějším k účelům svým vynaloženy byly.

Budiž nám ze všech důvodů těchto dovoleno, abychom o věci této o něco rozvodněji se zmínili, ba i poněkud všeobecněji předmětu se dotkli. Všestranné vyčerpání jeho vymáhalo by arciť vlastního po-

jednání; my se zde vynasnažíme šíře jen to vytknouti, co s předmětem naším bezprostředněji souvisí. —

Kdo Italii, tuto kolébku celé téměř moderní civilisace evropské navštívil, aby tam velkolepým těm památkám doby, jak antické tak pozdější tváří v tvář popatřil, aby před všestrannou, báječnou tou činností ducha renaissančního s obdivem stanul, aby s duší do všech útrob rozrušenou v krásu, významnost a velikost umění italského nadšeně se vnořil, aby v tom duchu studie své o povaze umění aneb o dějinách jeho tam konal neb doplňoval, aby uzřel přírodu, jež krásou, klidem, jarostí, mírou, velikostí svou, tu plastičností forem, tu malebností celku, umění samému pečeť povahy své vtiskla — kdo veškeren čarovný kraj ten od Alp až k břehům sicilským bez chvatu prošel, aby celého člověka v sobě tam zušlechtil, osvěžil a památkou na to, co spatřil a zažil navždy se povznesl a posvětil: tomu bude zadosti učiněno v míře svrchované, když se zrakem otevřeným, s duchem příbuzným a všestranně připraveným tam vstoupí.

Ono všeobecné povznešení bude při umělci za podmínek právě uvedených ovšem jen tím mocnější; než poněkud jinak má se věc, pokud on za určitým cílem na cestu se vydá a pobyt svůj volí. Umění antické a renaissanční není totožné s uměním vůbec. Náš věk má též jiné potřeby, má jiné názory. Směry, jež v době řecké a římské, za středověku a renaissance celou šířku umění zaujímaly, jako plastika a malba náboženská, octly se za našich dnů — nelze to upřít — na místě podřízeném. A umělecké vylíčení krajiny a obecného života lidského zas náleží výhradně téměř severu a době novější; marně bychom hledali pro ně bezprostředních vzorů italských.

Avšak každý umělec má — najmě za dnů našich — určitý odbor svůj. Dle toho, jakému slohu architekt se věnuje, jakým směrem sochař se béře, dle toho, zda malíř krajinu, genre, obraz historický neb náboženský, zda malbu realistickou neb ideální za úkol si vytknul, řídí se též povaha studií jeho, a tím nutně též cesty a pobyt, pakli právě za zvláštním účelem studijním úspěšně a s rozumem voleny býti mají.

Mluva architektury je nejjednodušší a nejvšeobecnější. Více a snáze než jiný umělec může tedy architekt z pobytu italského těžiti. Avšak ani on nesmí zapomenouti, že tytéž elementy na cizí půdu přenešené všude jinak se seskupily a jinou podobu na sebe vzaly, která vždy s povahou národní a časovou přesně souhlasí.*) Každý ví, neb aspoň věděti může, kterak v Německu renaissance ráz těžší a zhrubělejší na se vzala a ve Španělsku zas najmě v jistých částech nádherně přeplněnou se stala; ba ve Francii oděl se, jak známo, národní sloh „ogivální“ namnoze jen v zevnějšek nový, na místo věží a fial gothických trčily tu nesčíslné výstupky a ozdobené komíny ze zámků a paláců do výše;

*) Ovšem, pokud reflexe vrch neobdržela, pak ale se již netvoří nýbrž kopiruje. Avšak vizmež jen na př. padělaný ten Palazzo Pitti v Mnichově a některé menší pokusy, jež všude a také u nás se učinily. Charakter budovy musí též s okolím a s povahou doby, façada s uspořádáním nitřku souhlasiti, ba nesmí se ani zapomenouti, že moderní lidé v moderním kroji, s moderním nábytkem tam bydleti mají.

italskou horizontálu přerývá napořád zas linie kolmá, i půdorys zůstává dlouho gothický.*) Kdo vše to, co před Alpami viděl, s originalem vlašským podrobněji porovná, přesvědčí se brzy, že velkolepost v koncepci i při budovách nerozsáhlých, že monumentální klid, že harmonie v rozměrech celku i částí jedině italskému vzoru v plné míře náleží, a že charakter jeho jedině podnebí italskému zcela se přimyká. Již ona suverenní a neomylná jistota, kterou arcidíla vlaská ve všech ohledech těchto na jevo nesou, říká nám zřetelně, že zde stojíme před něčím samorostlým, v této spůsobě původním a specifičně italským, v němž tytéž vlastnosti národní i časové se obrážejí, jež v řeči, poesii, přírodě, v skulptuře, malbě, v celé povaze národa a země na jevo vystupují. Avšak tento zvláštní ráz nezáleží zas ani tak v elementech samých, jichžto původ a vznik bez toho časově i prostorně do nejasna se ztrácí, než spíše v poměrech částí konstruktivních a dekorativních o. sobě a k sobě, jež nesčíslné přeměny a kombinace připouštějí, kteréž každý národ dle citu svého pozměniti mohl a pozměnil. V tom právě, jakož i ve velké volnosti a rozmanitosti renaissance vůbec u porovnání s vázaností a jednotvárností slohu řeckého ano i gothického spočívá též schopnost její, přimknouti se ke všem účelům a potřebám materielním, k nejrozmanitějším spůsobům citu esthetického, k nejrůznějším povahám individuelním a národním.

Jeli takto Italie pro architekta až dosud školou veledůležitou, pakli v tomto duchu v skutečné studium velkolepých monumentálních staveb **) jejích se ponořuje, jest obor, z něhož sochař bezprostředněji těžiti může, již užší, a opatrnost při studiu samém ještě nutnější. Akademická tradice sice namnoze mu káže, aby moderní formový cit svůj dle citu řeckého předělal, avšak ona ho neupozorňuje vždy na meze, v kterých jediné pokus takový poněkud se zdařiti může. Ona zapomíná, že i dvě soudobné sochy tentýž předmět představující — dejmež tomu, že jedna v Německu, druhá ve Francii povstala — právě formovým citem tu německým tu francouzským tak nápadně od sebe se lišiti budou, že oko znalecké jich rozdílný původ ihned pozná a zcela určitě udá. A přece jsou obě tyto sochy moderní, a každý uzná, že rozdíl mezi přirozeným formovým citem antickým a moderním musí býti ještě o mnoho větší. K tomu pak přijde, že sochy, jež musea, paláce a chrámy italské zdobí ať antické ať renaissanční naskrze téměř umění ideálnímu a dekorativnímu náleží. Sochař, který směry těmito se béře, najde tedy arciť pro studium — o pouhém napodobování tu nemluvíme — materiál ohromný a převzácný; ba jsou v mramorových pokladech těchto uloženy též zákony všude platné, jen

*) Sr. Viollet-le-Duc, Histoire de l'Habitation humaine p. 349. Koho interessantní předmět tento blíže zajímá, najde hojnost detaillů a výkresů v proslulém Dictionaire raisonnée de l' Architecture française od téhož spisovatele.

**) Odporučujeť se však naléhavě též studium budov menších, a to nejen starších nýbrž často i zcela moderních. Jsou mezi nimi mnohé velmi znamenité a zajímavé, důstojné ohlasy slavné doby dřívější. A bezprostředněji než odjinud lze se od nich učit, jednak právě proto, že moderní jsou, jednak že architektovi aspoň u nás málo kdy dopřáno jest, aby velkolepé paláce stavěl.

že duch nezkušený a nepřipravený na jiný směr je sotva přenesti dovede. Neboť nechceme snad říci, že by umělec moderní autiky si všímati neměl; *) a co se plastiky renaissanční týče, myslíme, že ona, ačkoli nám o mnoho bližší jest, pro antiku zase až příliš se zanedbává. Avšak nezapomínejmež také, že plastika ideální a dekorativní nevyplňují za našich dob již celý obor sochařství; a pro plastiku realistickou, která právě specifičně moderní jest, nenajde se — některé portréty vyjímaje — v Italii vzorů a příkladů nižádných.**) —

Italie na každého co celek působí; a toliko co celek plně se pochopí. Nemohli jsme ani přírodu ani architekturu ani skulpturu zcela mlčením pominout, ačkoli se nám vzhledem k Čermákovi samému především o malbu jedná. Než ani jeho nedotklo se, jak víme, malířství italské co zjev isolovaný; a k tomu platí vše to, co jsme zejmena o plastice pravili, též o malbě, a to v míře zvýšené.

Avšak namítne snad již mnohý netrpělivě, nebylať pouť do Říma, kterouž Čermák tak dlouho nedbale odkládal, přese všechno, co se již zde řeklo a co ještě uvedeno býti může, odevždy zvykem, samým časem a příkladem nejpřednějších umělců posvěceným?

Ne tak zcela. Nesmí se zapomenout, že ono hromadné putování v krásnější ten svět záalpský teprvé v druhé polovici předešlého století skutečným obyčejem se stalo, a z toho zněnáhla v akademické pravidlo vzrostlo. Bylo to v době, již neobmezenost a téměř jedinost

*) O spůsobu studia toho nelze ovšem zde šíře se rozepisovati, vymáhalo by to o sobě spis zvláštní. Sr. zatím: Quatremère de Quincy. Essai sur l' ideal dans ses applications pratiques aux oeuvres de l' imitation, propre des arts du dessin, a na straně druhé: Emeric David Recherches sur l' art statuaire considéré ches les Ancienes et les Modernes. První z nich hájí, jak známo, s celou váhou uznané autority své stanovisko ideálu, druhý zas, ačkoliv poněkud nedůsledně, napodobování přírody. Oba tyto spisy se spůsobem velmi zajímavým doceluji; předmět ovšem ani jimi není vyčerpán.

**) Ovšem ale pro techniku, a zejmena též pro realistickou, jejížto důležitost nikterak podceňovati nesluší. Bylo by bez odporu velmi záhodno, aby sochaři, již za příčinou studií svých v Italii přebývají, nejen na antiky v museích se dívali, nýbrž i ruku k věci přiložili, a v dílnách italských sami pracovati se naučili. V ohledu technickém nevymřeli tam staré tradice, a v novější době pokročilo provedení ve směru realistickém, jak známo, v míře úžasné. Naproti tomu je počet oněch severních sochařů všude napořád menši, kteří sami dlátem dokonale vládnouti dovedou. Teď posílávají se odevšad téměř modely jednoduše do Carrary, aby vlaští scarpellinové je v mramoru tam provedli: jeden šaty, druhý vlasy, třetí nahé části těla a p., neboť industrielní dělení práce zmáhá se i tam čím dále tím více. Arciť všechny švy, krajky, obruby, ba i druhy látek provedou se pak tak virtuosně, že patřitel samým obdivem zapomene, že dílo umělecké také dílem — ducha jest a, jak všechny velké doby myslily, také svou duševní podstať míti má. Nejen Michelangelo dokonal své sochy od hlavy až k patě sám, jsa přesvědčen, že sebe sběhlejší řemeslná ruka poslední intence umělcovy, jemnosti typu i výrazu a duševní hloubku přec nepojme a tudíž i nepodá. A na tom, aspoň při dílech vyššího druhu, přec nejvíce záleží. Na hotové soše nelze vše napravit a dodat; můžeť se již jen hmoty ubírat a nikoli přidávat; a také opravit dovede konečně každý jen potud, pokud sám udělat dovede.

literárního interesu charakterisuje, v době, kde v oboru výtvarném úplné téměř mrtvo panovalo, kde živého umění nikde v Evropě nebylo, kde dlouhým tlakem absolutismu, jenž také renaissanci byl zničil, cit jak individuální tak národní se utlumil, a následkem toho obecná lhostejnost k věcem domácím a jakýsi povrchní, na každý případ aspoň velmi předčasný kosmopolitismus všude se rozprostřel, jemuž později též uvědomělejší a energičtí duchové jako Lessing dlouho přec jen velmi jednostranně a zase jen v oboru literatury se opírali. Na místo bezprostředního interesu pro umění živoucí, jehož nebylo, nastoupilo učené nadšení pro umělecké výtvory dob zašlých, i pochopujeme, že především Italie tím vším, jak Göthe nám vypravuje, lepší vlastí, „zaslíbenou zemí" všech lidí vzdělaných se stala.*) Umělci najmě neměli doma namnoze ani školy ani vzorů pro snažení své, ba nenalezali tam ani podnětů a předmětů k činnosti bohatší a původní. Tak soustředilo se v Italii a zejmena v Římě vše téměř co snahou a talentem vynikalo a četná společnost básníků a učenců družila se tam přechodně neb trvaleji ke kruhům uměleckým. Jedno jmeno přivábilo druhé; na konec, abychom jen jednu věc uvedli: octnuli se tam soudobně téměř Overbeck, Hess, Thorwaldsen, Cornelius, H. Flandrin, Robert a Horace Vernet, jedni po delší řadu let, druzí i stále tam přebývajíce. Byl to vrchol novější umělecké slávy Říma, jež po té záhy zašla; vadlať již za mládí Čermákova dosti nápadně. — Čím více veřejný život všude se zmáhal, čím energičtěji uvědomění národní odevšad se ozývalo, čím jasněji a všestranněji každý národ k určitému vědomí o vlastní a zvláštní své individualitě duševní dospíval, čím více u souvislosti s tím i nový bohatý časový život umělecký všude se rozproudil, tím více tratil Řím umělou přítažlivost svou, a žádný umělec prvního ba ani druhého řádu v něm trvaleji více se neubytoval. „Kolonie" cizinců pustly čím dále tím rychleji a vezmemeli nyní knihu adresní v Římě do ruky, abychom vyhledali umělce tam usídlené, nenajdeme vyjma snad profesory na akademii francouzské, již za povoláním svým tam bydlí, vyjma některý nahodilý případ, ničehož než jmena obskurní a začátečníky, kteří stipendia svá tam stravují.

Avšak což nepodržely Řím a Italie své velkolepé obrazárny, což nestkví se všechny kostely, všechny paláce výtvory obdivuhodnými „plnými významnosti a krásy všelidsky platné a na věky vzácné?" I nezůstane umělec povždy nedokonalým, pokud jich neviděl, se zbožným obdivem je nestudoval a v sebe nepojal? Podobná slova ozývala se snad i v kruhu těch, již z příčin známých odpůrci a závistníky Čermákovými byli; poukazovalоť se aspoň v jisté době jen jako s litostí a mimochodem, avšak ne bez úmyslu na okolnost tuto. Možná, že i nyní mnohý přec nedůvěřivě před ní se pozastaví.

Žeť v Římě, žeť v Italii pro každého umělce a každý směr přec vzorů bezprostředních není, podotkli jsme již výše a vrátíme se k tomu ještě později. Zde chceme vzhledem k oněm proslulým museím a obrazárnám jen vytknouti, že i nejznamenitější sbírky starých**) děl umě-

*) Srv. též Gervinus. Geschichte der deutschen Litteratur V. 79. 2. vydání.

**) Jediná Paříž má v Luxembourgu (a částečně též v Louvru) také důstojnou sbírku novějších děl; neboť co v Drážďanech v moderním

leckých o s o b ě s to nejsou, aby nové a živé umění zplodili. Drážďany s obrazárnou, která co celek snad mezi všemi na prvním místě stojí, nebyly nikdy sídlem nějaké jen poněkud vynikající školy malířské. Sochy v britickém museu, z nichž mnohé ze samé dílny Fidiovy vyšly, předčí uměleckou cenou svou vše, čím musea italská se vykázati mohou. Národní galerie Londýnská a přečetné ty paláce velmožův anglických chovají v nitru svém až úžasné množství obrazů znamenitých jak vlaských tak nizozemských*) a přec nelze upříti, že umění anglické celkem nikdy nad prostřednost nevyniklo. Řím sám, kde dle mínění, aspoň ve světě laickém dosud dosti rozšířeného, každý umělec teprv posledního zdokonalení a posvěcení dojíti může, nezplodil přese všechny výtvarné poklady své a n i j e d n o h o umělce vynikajícího, vyjmeli se jediný Giulio Pippi, jenž přec jen k veličinám druhého řádu náleží. Vše je tam odjinud sneseno, vše vyzdobeno rukou cizí. Ne Řím nýbrž Florencie a Benátky byly nejpřednější východiště umění vlaského a to za časů, kde sbírky jejich velmi primitivní byly, podobně jako Antverpy v nížinách flémských i v století sedmnáctém i v té době, kde jsme Čermáka tam spatřili. A nebyl skoro současně i nepatrný ten Düsseldorf s tou chatrnou obrazárnou středištěm velmi živého ruchu uměleckého? Tak i pinakothéky Mnichovské netvořily nad Isarou základ rozkvětu malířského, nejsouce před ním, nýbrž soudobně s ním založeny, a v témže nadšení královském základ svůj majíce. V Paříži konečně nejsou to staré sbírky Louvru, jest to živé umění novější z celé Francie tam soustředěné, jež ze světového města onoho vysokou školu moderního malířství činí, a toť byla, jak jsme viděli, též příčina, proč Čermák trvale tam se usídlil.

Bylť při tom veden týmže pudem, který za všech dob způsoboval, že umělci především střediska ž i v é h o umění vyhledávali. Úkaz je týž, jak v době antické tak v renaissanční a moderní. Přítažlivost, již Řím v tomto století po jistou dobu měl, zakládala se také na tom, žeť dostaveništěm a shromaždištěm vynikajících talentů se stal, že znamenitý ž i v ý ruch umělecký tam se rozproudil; a přítažlivost tato musila přestávati nutně, jakmile onen ruch opět zanikl. Nerozhoduje při tom, že zvyk ještě po delší dobu obecněji se udržel. Zvyk je zvykem, ale nezbytnost pouti římské pro k a ž d é h o adepta umění mohla se tím méně co článek víry udržeti, an záhy celá řada vynikajících umělců se objevila — mezi nimi sám Delacroix, hlavní zakladatel moderního směru francouzského — kteří nikdy věčné město nebyli spatřili. Ještě více

oddělení se nalézá, vypadá spíše jako řízná kritika na novější umění, zejmena saské, a také nová pinakothéka Mnichovská je až na výjimky plna děl ceny velmi podřízené a pochybné.

*) Sr. Waagen. Künstler u. Kunstwerke in England. Kdo sám tam nebyl, uvidí již z pouhého seznamu, že je tam ú h r n e m mnohem více vzácných děl uměleckých než v Paříži samé. Dovoluji si důkladnou, u nás však méně známou, knihu tu odporučiti všem, kdož do Anglie cestují. Zastaralost některých dát není nearcheologovi na závadu. Podobně bude každému Waagen v Německu, v Nizozemsku, v Paříži, ve Vídni a v Petrohradě průvodčím velmi užitečným. Pouhý seznam obyčejné knihy cestovní bez upozornění na přednosti a zvláštnosti děl je obzvláště laikovi málo platen. Vzhledem k Italii jsou spisy Burckhardtovy, Taineovy, Försterovy, Stahrovy a j. mnohem známější.

bylo těch, kteří jako Čermák v pozdějším věku Italii procestovali, aniž by svou uměleckou zralost teprvé od těch dob datovali a na pobytu záalpském zvláště si zakládali. Jsouť to vesměs umělci směru realistického, neboť netvrdíme snad, že by pobyt v Italii nižádnému malíři podstatně neprospěl. Jsouť vysoké směry činnosti malířské, v nichž italští stylisté a idealisté v ohledech velmi podstatných snad povždy nepřekonanými vzory zůstanou.*) Vždy ale potrvá pravdou, že zralejší mysl s větším úspěchem v studium jejich se ponoří, a že zvláštního podrobnějšího vzdělání k tomu potřebí jest, abychom celou hloubku jejich pochopili, všechněm detaillům náležitě porozuměli, a na základě toho plně z nich těžiti dovedli. Žádným vysokým výtvorům doby minulé nedá se zcela bezprostředně porozuměti, musíme dobu samu dostatečně znáti, abychom plody její opravdově a dokonale pojali. Kursorické, začasto i velmi nahodilé vzdělání mladistvého, absolvovaného akademika k tomu sotva kdy postačí.**) Že by větší menší cvik ruky a oka všechny jiné positivní vědomosti tu vynahradil, toť náleží k oněm četným nešťastným předsudkům, které tak mnohého více méně nadaného mladého umělce do Italie doprovázejí.

Avšak budiž tomu všemu jakkoli, vždy bude především záhodno, aby umělec v sídle živoucího umění technicky se vzdělal; jen tam, kde se skutečně pracuje a výtečně maluje, jen tam může se naučiti skutečně pracovat a výtečně malovat. Technika spočívá všude na tradici praktické, a tradice jest jen tam, kde umění po delší dobu žije. Oko musí vidět, jak obraz vzniká; kterak hotové dílo původně uděláno bylo, může se ponejvíc jen hádati, ba u starých děl též barvy setměním se mění. Zbylo by ovšem snad vrstvu po vrstvě z obrazu oškrábat, aby v spůsob práce lépe se vniklo, avšak k tomu ředitelstva galerií, pokud víme, také v Italii nikde nesvolují. Tak zbývá na konec jen kopirováním zkoušeti, kterak ti kteří mistři italští koloristických efektů svých dosáhli. Avšak i když se to sem tam snad skutečně podaří, vždy dospěje i k tomu jen ruka velmi zběhlá a duch soudný a cvičený.

Než také co do obsahu děl samých naskytují se nám okolnosti velmi závažné. Moderní umění je realistické, souvisíť to hluboce s celou povahou doby naší. Skutečnost ať přítomná ať minulá je pod-

*) Jest zajímavo pozorovati, že i ti někteří z vynikajících umělců severních, kteří za dob starších Italii částečně viděli, v podstatě své k ideálnímu směru náleží. Rembrandt necítil nikdy potřebu cesty podobné, ačkoliv se mu ani prostředků ani vědomostí o umění italském nenedostávalo; ba žákům svým ji nikterak neodporučoval. Dürer, jehož pojímání začasté až k naturalismu se kloní, nedošel dále než do Benátek, jehož umělci, jak známo, nejvíce k realismu tíhnuli, ba i tam cestoval snad převážně z příčin obchodních. I u něho jeví se nějaký přechodní vliv jen v některých obrazech směru idealistickému náležejících.

**) Právem tedy mají Francouzové v Římě samém svou Académie de France. Mladý umělec, jenž v Paříži na Ecole des beaux arts římské ceny sobě vydobyl, nezůstane na březích Tiberu bez rady a návodu. On se tam naučí antiku a renaissanci studovati — což nikoli tak snadnou věcí není — a nejen mechanicky okreslovati a napodobovati. Nebylo by lépe, aby naši mladí sochaři a malíři raději s nimi se seznamovali, nežli s těmi namnoze velmi smutnými exempláry umělců německých, ku kterým se pravidlem tam druží?

nětem a předmětem jeho. Čermák sám byl umělcem naskrze moderním v nejlepším srozumu slova toho. Co galerie, co chrámy a paláce italské zdobí, jsou však výhradně téměř malby náboženské a mythologické; ideální a dekorativní směr vládne tu zcela podobně jako v sochařství renaissančním a antickém. Co jsme vzhledem ku skulptuře pravili, platí zde v míře zvýšené. Pro historickou malbu, pro genre, pro krajinu, tedy právě pro ona tři odvětví, jež v moderním malířství vévodí, není zde žádných vzorů bezprostředních.*) Ani Caravaggio ani Tizian ani Paolo Veronese, kteří realismem svým modernímu citu nejpříbuznější jsou, nemohou za takové považováni býti. Víme, že Čermák sám zejmena Benátčany s nevšedním úspěchem kopiroval, není pochyby, že malíř moderní i v ohledech netechnických je s prospěchem studovat může; avšak i zde je rozdíl předmětův a pojímání renaissančního na jedné a moderního na druhé straně tak veliký, že i v tomto případě jen mysl dospělá potřebné elementy z umělecké řeči časů minulých do řeči věku našeho si přeložiti dovede. Na každý způsob myslíme tedy, že Čermák nepochybil, když začátečnických pokusů a prvotních kroků svých ke všemu tomu hned neobrátil. — Musíme dodati, žeť i ideální předměty přece zas poněkud jinak než Italové šestnáctého století pojímáme. —

Vytkli jsme již tam, kde jsme zběžně k dílům plastickým v Italii nahromaděným přihledli, kterak formový cit dobou a národností přirozeně se mění. Avšak rozdíly mezi realistickým uměním moderním a uměním dob dřívějších jsou ještě zásadnější. I antika i renaissance italská kladou důraz na typus, tam těla, tu tváří, výraz až na řídké vyjímky mu podřizujíce. Antika je celkem tak klidná, že modernímu patřiteli až chladnou býti se zdá.**) Též malířství vlaské nepředvádí nám — až na výjimky velmi řídké — scény pohnuté; ani Benátčané nečiní v tomto ohledu výjimky pražádné. Všude téměř přestává umělec na tom, že nám líčí charaktery v klidu a rovnováze schopností svých; jsouť to ovšem postavy a hlavy, jichž rysy nám říkají, žeť ony tu pocitů vznešených, tu zušlechtěných požitků duševních i smyslových, tu zas nejvyššího náponu energie schopny jsou, aniž by na vše to,

*) Pochopí se již z toho, že příliš dlouhý pobyt v Italii pro moderního umělce ztrátě času se rovnati, ba i záhubným býti může. Velmi drasticky popisuje ruská Пчела (1878 str. 171), kterak dlouhý ten pobyt pod nebem italským, dlouhé to obcování „s bohy a se svatými, s madonnami a Venušemi, se sybillami a proroky, se židovskými králi a Olympijskými zápasníky“ na mladé umělce ruské působí, kterak bez rady jsou, když domů se vrátí a tváří v tvář ruským sedlákům a ruské přírodě se octnou. Akademické stipendium arciť předpisuje, aby každý z nich šest let v Římě strávil. Je to pravidlem věk mezi 26 a 32 rokem, snad nejdůležitější perioda v životě uměleckém. Není divu, že za takovýchto poměrů zvláštní spolek proti akademii čelící se utvořil, jenž především národní genre a národní krajinu pěstuje a ve středu svém nyní již snad všechny vynikající umělce ruské čítá.

**) Také onen „antický klid,“ jenž téměř v přísloví vešel, není ostatně žádným pouhým výmyslem umělců řeckých. Souvisíť on těsně s povahou národa a doby. Vážná skromnost sluší jinochu, důstojný klid sluší muži hellenskému, jakmile mimo dům na veřejném místě se objeví. „Spartánský jinoch nehýbe očima více než

jak krátkodechý ten člověk moderní, všechnu sílu svou až do unavení vynaložiti musily. Doznáváme, že nám tyto typy mužů a žen, kteréž jak z podobizen tak z obrazů ideálních na nás shlížejí, v kráse, zdravosti a velikosti své při všem klidu neskonale víc říkaly a imponovaly, než onen chorobný nepokoj, ona předrážděnost, kteráž v umění moderním tak často se obráží; i přáli bychom si upřímně, aby ono vůbec, aby zejmena též malířství moderní vždy zase pohledem na velikost, zdravost a výsost umění italského se orientovalo, když v malichernost a přepjatost upadnouti hrozí; i přiznáváme se při této příležitosti, žeť příbuznost, kterou Čermák v ohledech těchto s velkými mistry italskými jeví, též jedním z oněch důvodů jest, za kterými jsme si osobně děl jeho vždy tak vysoce vážili. Avšak všechny přednosti umění renaissančního uznávajíce nesmíme přec na druhé straně zapomenouti, že snaha po výrazu, která s realistickým směrem moderního umění těsně souvisí, k časovým, charakteristickým, nutným vlastnostem jeho náleží, a v celé povaze doby hluboce založena jest. Umění moderní, jak výtvarné tak slovesné a hudební, je podstatně expressivní, ruch a výraznost je všude heslem jeho. Tím však krása formy ustupuje v řadu druhou, a plynulost linií přestává býti zákonem tam, kde především o pravdivost výrazu a pohybu se jedná. Zároveň s klidností sujetů mizí důsledně i pyramidálnost skupin i oblost obrysů jejich; celý způsob komposice mění se při malbě ještě více než při dílech plastických v nejhlubší podstatě své. K různosti citu formového druží se takto různost citu pro uspořádání celkové, slovem téměř vše, v čem úprava díla uměleckého především záleží.

Neboť ani kolorit nezůstane přeměnou touto nedotknutý. Na obrazech italských převládá rovnováha barevná. Oko nežádá si ničehož, když všechny hlavní barvy v rozměrech přiměřených na obraze spatřuje, a toto ukojení fysiologické souhlasí zas podobně jak onen pocit stabilnosti a rovnováhy při pyramidálním a souměrném seskupení osob s ukojeností a klidností situací znázorněných. Situace jedním směrem napnutá, však, jak moderní umění ji miluje, má snadno v zápětí převahu jisté části barvokruhu, oné totiž, jejížto povaha s povahou předmětu nejblíže souhlasí. A podobně rozhoduje též při sestavování barev začasté především charakter jejich, veselý, příkrý, zádumčivý, řízný neb unylý; kolorit chce být spolu expressivní, kdežto při obrazech renaissančních v tomto vzhledě především lahoda dojmu a har-

---

socha kovová," dí pochvalně Xenophon (Dorové 260). V Athénách pak zachovával ještě Perikles povždy pevnost v tváři, klid v chůzi a když k lidu mluvil, stejný zvuk hlasu, ba stejnou polohu roucha a řas jeho, jež žádným řečnickým pohybem v nepořádek uvedeny býti nesměly (Plutarch, Perikles V.) Teprvé Kleonem a demagogií tratí se onen — budiž na to upozorněno — aristokratický klid ona *εὐκοσμία* řečníků Athénských (Plutarch, Nikias VIII.) Též na jevišti začínají teprv s Kallipidem gestikulace vehementnější (Sr. Aristoteles, Poetika 26.) Uvádím to vše, aby se nahledlo, že také umění řecké ve svých charakteristických rysech povahou národní a časovou podmíněno jest, což ostatně každému nepředpojatému a myslícímu člověku i beze všech dokladů jasno býti může.

monic sestav*) na váhu padá. I laik může se o všech rozdílech těchto aspoň všeobecným dojmem přesvědčit. Nechť vstoupí jen ze sbírky obrazů starších bezprostředně do sbírky moderní. Nechť jde na př. z Louvru přímo do Luxembourgu, budeť i jemu jako by vstoupil v svět zcela rozdílný.

A nahledneli hlouběji v povahu věci, objeví se i jemu, že vše tak jest, jak právě býti musí. Umění mění se jako každý podobný průjev duševní, jako veškery poměry, v nichž lidstvo žije, jejichž obraz umění právě svým způsobem nám podává.

Tato přeměna je jen tím nápadnější, čím výše kterákoli odnož člověčenstva uprostřed pokolení lidského stojí. Jen plemena podřízená setrvávají po věky při těchže názorech a následkem toho při těchže způsobách výtvorův uměleckých. Jestiť zákon všeobecně platný, jenž zakazuje podobnou setrvačnost duševní plemenům vyšším. Všechny formy života stávají se u nich časem zas prázdné a životem opuštěné, aby novým tvarům ustoupily, v nežto duch času právě se přeoděl. Umění antické a renaissanční má, jak plně uznáváme, své přednosti velmi závažné a podstatné, ačkoli se přese všechno ohledy vytknouti mohou, v kterých ono za moderním přec také poostává. Avšak buď tomu jakkoli; můžeme od umělce devatenáctého století žádati, aby smýšlel a cítil, jako za doby Perikleovské neb Medicejské se smýšlelo a cítilo? Duch oněch dob byl klidnější, ladnější, monumentálnější: moderní člověk je rozrušenější, rozervanější, méně harmonický, avšak též obsáhlejší, podrobnější, duchaplnější, dychtící po pravdě v celém snažení a tvoření svém. Podáli umění moderní všechny tyto stránky jeho, splní úkol veliký, a přáli bychom si toliko, aby umělci byli v tom srozumu ne sice více ale všestranněji moderními nežli dosud namnoze býti se objevují. Přáli bychom si — budiž to mimochodem řečeno — aby zejmena též celou šířkou a hloubkou doby naší se prodchli, aby celý obsah její, pokud uměleckého podání schopen jest, tak dokonale jak druhdy oni staří v sebe pojali a vyjádřili. Pak, ale jen pak budeme i my novější míti také ideální umění svoje, kteréž zajisté za žádným jiným nepoostane . . .

---

*) Avšak i při studiu lahodné posloupnosti barev — budiž to zcela všeobecně tu poznamenáno — musí býti umělec opatrný. Každý, kdo upřímným býti chce, na př. dozná, že sestavy Pompejské s naším vkusem všude se nesrovnávají. Nezapomeňmež také, žeť novější věda k tomu poukazuje, že sensibilnost lidského oka vzhledem k jednotlivým barvám průběhem století se měnila a napořád mění a stupňuje, což ovšem také na náš úsudek o harmonii jednotlivých sestav barevných bez vlivu zůstati nemůže. Sr. Geiger. Zur Entwickelungsgeschichte der Menschheit p. 57. Gladstone, Studies en Homer and the Homeric age. Vol. III. Aiod. IV. Sect. IV. Magnus. Die geschichtliche Entwickelung des Farbensinnes, jakož i od téhož spisovatele: Die Entwickelung des Farbensinnes, Sammlung physiologischer Abhandlungen von Preyer. I. Reihe 9 Heft. Tato změna ve fysiologickém ústroji oka souhlasí ostatně co nejlépe s theorií vývoje, jak Darwin nyní ji upravil. — Kdo krásné dílo Racinetovo L'Ornement polychrome třebas jen zběžně prošel, ten zajisté spozoroval, kterak jisté doby, jistí národové určitým kombinacím barevným přednost před jinými dávali; ani ethnografický moment není tu zajisté zcela nezávažný.

Ve všech velkých epochách bylo umění časové, volné, nenásledovalo nikdy příkladů cizích, než řídilo se duchem doby své; dodejmež, což ostatně z toho samo sebou vyplývá, že ve všech epochách těchto byl duch umění souhlasný s duchem národním, tu více tu méně obsáhle jej vyjadřuje. Tento úkaz bezvýminečný, že ve všech vynikajících dobách duch času a národa veškero umění proniknul a zjev jednotný z něho učinil, jestiť právě jedno ze základních fakt v dějinách ducha lidského. Egypťané, Asyřané, Indové, Řekové ba i Číňané a Japonci, všichni měli umění spontánní, vyšlé ze samých útrob národa, v němž zdá se že všichni členové téhož plemene stejnou zálibu měli, kteréž stejným způsobem pojímali. I potkáváme se, abychom jen dob uzavřených se dotkli, s úkazem podobným ve Francii středověké v dvanáctém i třináctém století, v Německu, v Nizozemsku, v Španělsku, jakož i při Italech renaissančních. Takovéto faktum tak souhlasné u tak velkého počtu národů a plemen rozličných nemůže na účet náhody položeno býti.*) Zde stojíme před něčím, co zákonem nazváno býti může a co i nám na cestu jedině pravou a úspěšnou ukazuje. Co Herder svým časem o poesii řekl, platí i zde. Jediné pravé napodobování a následování vzorů starých jest, býti v té míře časovým a národním, jak oni tím byli, zůstati původním, jak oni v celém pojímání a vylíčení předmětů svých. —

Pravili jsme, že Italie na Čermáka především co celek působila. S tím souvisí, žeť i umění italské naň dojem činiti musilo co onen úkaz jednotný, jakým umění vůbec — vytkli jsme to svrchu — v každé veliké době býti se objevuje. Chrámy, paláce, sochy, obrazy italské, vše k němu mluvilo touže řečí, co zjev jednolitý a ve všech částech sobě příbuzný. Tím méně jen ho mohlo kdy opustiti vědomí, že obklopen jest uměním doby minulé a národa jiného a cizího. Obdivoval se mu, těžil sem tam z něho, pokud právě mohl; ostatně se nezmýlil a šel svou cestou dál. Nejinak právě jedná duch dospělý a samostatný. „Šel jsem do Sixtiny, podíval jsem se tam na Michelangela a putoval jsem zas domů, bych — o rytíři Kurtu dále pracoval", tak vypravuje poněkud lakonicky Schwind o divech kaple Sixtinské. „Má malba jest německá" dokládal. Souhlasně s tím v národní a osobní původnosti své se nedal stenčit od mistrů vlaských ani těch největších. A nepřekvapí nás, když stejně slavný biograf jeho, Führich, všude s ním souhlasí.

*) V. Véron L'Esthétique XIII. — Sr. též Viollet-le-Duc. L'Art russe, ses Origines, ses élements constitutifs, son Apogée, son Avenir. p. 1—3, 255—261 a n. j. m., kde proslulý badatel francouzský opačné a ještě nyní častěji opakované náhledy kritice své podrobuje, moderní tendenci k autonomii národní též na poli uměleckém co jedině přirozenou a zdravou schvaluje, tak zvaný kosmopolitismus v umění s celou váhou světového jmena svého co náhled opozdilý a zastaralý odsuzuje, který — za doby ochabnutí obecného vzniknuv — s vyšším stanoviskem novější vědy historické a ethnografické srovnati se nedá. — Znamenité dílo toto, v němž na základě studií nejbedlivějších starší umění ruské poprvé v pravém světle se jeví, zasluhovaloť by též u nás pozornosti obecné. Vyšloť právě v době, kde také novější ruské umění k národním zdrojům svým se obraceti počalo a kde ruský průmysl umělecký od té chvíle, kde k národním tvarům a k národnímu ornamentu se vrátil, na všech výstavách světových své triumfy slaví.

Oba cítili jakožto praví, vážní umělci. Nikdo nemá připustit, aby živel cizí naň rozhodněji působil, když ho individuálnosti své přirozeně a nenuceně assimilovati nemůže.*)

Než dosti! Myslíme, že není třeba věc tu dále objasňovat a šíře rozváděti. Co jsme řekli, tušíme, žeť k úsudku postačí. Každý snad nahlédne, že Čermák přec nepochybil, když dříve do Antverp, do Brusselu, do Paříže než do Říma se odebral, když nespěchal, když teprv co zralý muž a umělec hotový Italii navštívil, když trvaleji se tam neusídlil, když opět o své studie dle přírody konané při dalším tvoření svém se opíral, když sobě a směru svému věren zůstal. Nebude nám to nyní než novým důkazem rozvahy, soudnosti a samostatnosti aneb — dáváli někdo přednost výrazům jiným: důkazem pravosti hloubky a neomylnosti uměleckých pudů jeho.

A chcemeli z úvahy své těžiti též ve prospěch vývodů všeobecných, řekneme, že umělci především jest třeba zmocniti se železným úsilím všech prostředků technických, seznati zároveň střediska živého umění, konati studie uprostřed lidu, je opakovati a napořád o ně se opírati, nezanedbati konečně také cestu do Italie, zejmena tenkráte, když se to se zláštním směrem jeho srovnává. Cesta tato bude v souhlase s tím pro umělce idealistického téměř nezbytná, pro malíře realistického však nikoli nevyhnutelně nutná, při pobytu příliš dlouhém snad i záhubná; ale jinak každému již všeobecným povznešením nálady duševní prospěšná a zajisté tím prospěšnější, čím připravenější a soudnější jest ten, kdo do nového a zvláštního světa onoho se béře. — Dle toho, dodali bychom, nechť řídí se též druh a určení podpory, jakéž umělcům za příčinou vývoje jejich se dostává. Mámeli zde snad určitý případ vytknouti, myslíme, že by se as nepochybilo, kdy by obvyklé tříleté stipendium do Říma na pobyt v Paříži a na návštěvu Italie, snad také na domácí cesty studijní přiměřeně se rozdělilo. Na žádný z úkolů těchto nedostává se pravidlem prostředků soukromých, zejmena se zapomíná, že též všestranné a rozsáhlé studie dle přírody, studium postav a typů bez jistého nákladu v nutné rozsáhlosti a důkladnosti provesti nelze. Vždy bude záhodno, aby též v podporách šablona nepanovala; každý případ budiž pro sebe uvažován ve prospěch umělce, ve prospěch umění našeho. —

Trváme, že by také Čermák byl souhlasil s vývody těmito, kteréž jsme zde pronesti si dovolili, s vývody, jež na předním místě o vlastní příklad jeho se opírají. Tím méně by nám vykládal ve zlé, že jsme je položili v úvahu především drahé památce jeho věnovanou. Vždyť on sám byl radou a oporou každému českému umělci, o jehož snaze a nadání se přesvědčil, byl tím, aniž by vlastní národ jeho byl o tom zvěděl, ba ačkoliv národ tento naň napolo zapomněl, ačkoli nikdy ho nevyhledal, by štětci jeho důstojný úkol nabídl a stanovil. Nebylť on, žel, v tom ohledu jediný. Běda těm, kdož jako Manes mezi námi byli zůstali. Odčiňmež s myslí vřelejší a rozvážnou aspoň na mladé umělecké generaci naší hříchy, jichž jsme se druhdy dopustili! (Pokračování).

*) V. Lukas R. v. Führich. Moritz v. Schwind, eine Lebenskizze najmě str. 19 a 53.

Kalevala.

Studie

Josefa Holečka.

(Dokončení.)

Národní písně čudské, jak už prvé podotčeno, počali sbírati v století minulém, po výtce v jeho posledních desítiletích. Prvními sběratali jmenovali jsme Porthana, Ganandera, Lencquista. *G. H. Schröter* vydal r. 1819 v Upsale menší sbírku čudských písní s německým překladem, nadepsanou Finnische Runen. R. 1820 sestavil prof. *Becker* v čudském týdenníku, jenž tehdáž v Abo vycházel, některé písně po prvé v souvislý celek. Pilným sběratelem byl dr. *Zachariáš Topelius*, jenž vydal pětidílnou svoji sbírku v letech 1822—36. S nějvětší horlivostí chopil se díla dr. *Eliáš Lönnrot.* Jemu podal Topelius příklad píle a vytrvalosti, s jakou dlužno vyjímati písně národní z úst lidu jako perly ze skořepin, Becker pak mu byl ukázal, jak se perly mají k sobě řaditi a navlékati. El. Lönnrot podnikal jmenovitě r. 1828 a 1831 cesty po rozličných krajinách čudských a sbírku písní o Väinämöinovi doplňoval.

Výsledek těchto cest byl znamenitý a již r. 1835 podán světu. Vyšlať toho roku sbírka Lönnrotova pode jmenem *Kalevala, taikka vanhoja Karjalan runoja, Suomen Kansan munosista ajoista* — Kalevala, aneb staré Karelské runy z dávnověkosti národa čudského. Kromě toho sebral Lönnrot asi 600 starých lyrických písní, 60 balad, 7077 přísloví a 2200 hádanek. První vydání Kalevaly mělo 3 svazky a obsahovalo něco přes 12.000 veršů v 32 zpěvech. Důležitost sbírky této byla náležitě objasněna od Jak. Grimma v článku o čudském epu v Hoefrově časopise r. 1846. Grimmovi byl po ruce švédský překlad Kalevaly, zhotovený od M. A. Castréna r. 1841 a dokonalostí svou slynoucí. R. 1845 přeložil ji do frančiny Léouzon le Duc a tím ji učinil přístupnou širšímu obecenstvu.

Zatím čudská literární společnost i dále pílila sbírati písně o národních zbožnělých recích. Skupený materiál podroben redakci Lönnrotově, a tak povstala Kalevala nová, rozšířená, která vydána na světlo r. 1849. Nová Kalevala je rozdělena na 50 zpěvů čili run, v nichž jest obsaženo 22.793 veršů.

Překlad úplného vydání má dosud teprvé literatura německá z pera Antonína Schiefnera. Schiefner překládal pokud mohl věrně se zmírněním některých příliš kluzkých obratů. Formálních zvlaštností jazykem německým dostihnouti nemohl. Mimo to je překladem jeho setřeno s Kalevaly mnoho poetického pelu; celkem činí překlad Schiefnerův dojem pilné, vědecké a namáhavé práce, ne pak překladu lehkého, pružného a přece věrného, jak by býti mělo.

Jmeno Kalevaly nepochází od hlavního reka, ale od jeviště, kde se vypravované události větším dílem sběhly. Vykladatelé Kalevaly a mezi nimi Castrén udávají, že slovo Kaleva značí tolik co rek; Castrén hledá příbuznost slova *Kaleva* s tureckým *alep*, které též

reka znamená. Jiní naproti tomu tvrdí, že Kaleva jest vlastní jméno osoby, která rekovnými činy vynikala a od níž krajina nazvána. V runách čudských mluví se o synech Kalevových (Kalevan pojat), o národě Kalevově (Kalevan kansa), o rodu Kalevově (Kalevan suku), o pannách Kalevových (Kalevan naiset), o dceři Kalevově (Kalevatar), ale přece nikde nevystupuje určitá osoba, která by slula Kaleva. Avšak Ganander výslovně vypravuje, že byl Kaleva druhdy mohutný obr, který se svými 12 syny celého Ruska dobyl a je sobě podmanil. Dle Ganandera povýšil pak vděčný národ nejen Kalevu, ale i syny jeho, Väinämöina, Ilmarina atd. na bohy. Koncovkou *-la*, připojenou ku jmenům osob, vznikají v čudštině jmena místní, asi jako v jazyku našem koncovkou *-ice* nebo *ov*. Dle toho na př. Joukola značí sídlo rodu Joukahainova, Ahtola sídlo vodního božstva Ahto, Pohjola jest jmeno kraje severního (pohja = sever), Piimentola je říše tmy a mrákot (piimiä = temný), Tuonela říše mrtvých atd. Není dosud rozhodnuto, máli se slovem Kalevala rozuměti dle Castréna „sídlo reků“ anebo dle Ganandera „sídlo reka Kalevy.“ Rovněž není nad pochybnost zjištěno, zdali hrdinové Kalevalští jsou lidé zbožnění čili bohové lidskými vlastnostmi přiodění a tudíž nic více, než lidé mocní a silní, mající všecky vlastnosti lidské ve vršité míře.

Proberme se již obsahem celého poematu.

Runa I. Ilmatar, dcera Vzduchu (ilma = vzduch, tar, staž. z tytär = dcera), spustila se shůry na hladinu mořskou, kde vichrem a vlnami oplodněna, stala se matkou Vody. Kachna přiletěla a svinula si hnízdo na koleně Ilmatary a snesla do něho vejce. Vejce z hnízda vypadla, rozbila se na kousky, jež pak nabyly tvaru země, nebes, slunce, měsíce a oblaků. Porodními bolestmi trápena, tvoří Ilmatar okřidlí, choboty mořské a bažinatá pobřeží, hlubiny a mělčiny mořské. Po sedm set let nosila Ilmatar *Väinämöina* v životě, který již v lůně mateřském má příjmí „kmet rozšafný“ (vaka vanha). Konečně vyjde Väinämöinen na den bílý a dlouho těká po vlnách, až posléze stane na břehu.

Runa II. Země, na niž vystoupil Väinämöinen, byla bez stromoví. Sampsa Pellervoinen osíval půdu rozličnými semeny stromů. Všecky stromy rostly, jenom dub z počátku nechtěl niknouti, ale po opětném zasetí prudce vyrazil, rozprostřel korunu nad celou zemí a zabránil svítiti jak slunci tak měsíci. Bylo nutno, aby byl dub skácen, ale Väinämöinen sám nebyl s práci tak velikou. Vystoupil z moře trpaslík zvýší pídě ženské, proměnil se rázem v obra, jehož hlava až v oblaka sáhala, i skácel dub, načež mohly slunce i měsíc opět vysvítiti. Ptáci pějí na stromech, zeliny, květiny a jahody rostou, jediný ječmen vzejíti nechce. Väinämöinen nalezne několik ječných zrnek v písku na břehu, pokácí les a nechá státi toliko břízu, aby byla místem odpočinku ptákům, zvláště orlu vzdušnému. Orel z vděčnosti za to vykřeše Väinämöinovi oheň (Prometheus), kterýmžto je s to, mýtinu popelem položiti. Do popele seje Väinämöinen ječmen.

Runa III. Moudrostí, zpěvem a kouzelnými zaříkadly došel Väinämöinen proslulosti. *Joukahainen* závidí mu slávy a vyjede mu na saních vstříc, a potkav jej, podniká s ním zápas ve vědění, a když nezvítězí, vyzývá jej na souboj meči. Väinämöinen nemá Joukahaina

za hodna, aby se s ním potýkal ostřím, a zaříká jej do bažiny. Již zapadl Joukahainen do močálu až po ústa. Přišla naň úzkost, i slibuje sestru svou Aino Väinämöinovi za manželku, vyprostíli jej. Tím je Väinämöinen smířen. Joukahainen ubírá se smuten domů a vypravuje matce, jak nešťastně vedlo se mu na cestě. Matka se raduje, slyšíc, že dostane slavného Väinämöina za zetě, ale mladistvá zaslíbenka upadá v těžkomyslnost a pláče.

Runa IV. Aino vyjde z domova a kráčí lesní houštinou. Väinämöinen ji zastihne a žádá, by stala se jeho chotí. Dívka plačíc běží domů a vypravuje věc matce, která jí zakazuje rmoutiti se a poroučí opět se rozveseliti a nádherně se vystrojiti rouchem, které dcera slunce předla a dcera měsíce tkala. Dívka stále tone v pláči a praví, že nikterak nepůjde za muže velmi starého. Zkormoucena odchází a zabloudí v houštině, skrze niž se dostane na neznámý břeh mořský. Zde se svleče, aby se vykoupala. Usedne na balvan, z vln vyčnívající, smekne se a zhyne ve vodách. Zajíc donesl matce zprávu o smrti dívčině. Matka pláče dnem i nocí pro utonulou dceru a napomíná všecky matky, aby nenutily dcery k muži, jenž jest jim proti mysli.

Runa V. Väinämöinen přišed k moři dovídá se od „líného spáče“ Untama, boha snů, že se utonulá jeho nevěsta proměnila v rybu. Hodí udici do moře a vyloví rybu podivnou a nevídanou, jež

lososa je třpytivější,
nade štiku podlouhlejší,
na samičku chudoploutvá,
na samečka mnohoploutvá,
vymyká se jako dívka,
bezpasá jak dcera vody,
bezuchá jest jako kuře,
podoba — jak mořský losos,
jak hluboké tůně okoun.

Chce rybu na kusy rozřezati, ta se mu však vymrští z loďky do moře, odkudž mu oznamuje, že jest Aino, o niž Väinämöinen tolik stál. Väinämöinen marně se namáhá jak slovy tak nástroji rybářskými znovu se ryby zmocniti. V hlubokém hoři vrací se domů. Zjeví se mu duch nebožky matky, jenž mu radu dává, aby šel ucházet se o dceru Severu, kde jsou „dívky buclatější, panny dvakrát spanilejší, pětkrát, šestkrát čipernější.“

Runa VI. I vydá se Väinämöinen na cestu do Pohjoly, říše severu. Joukahainen, který k němu chová zaryté nepřátelství, číhá naň. Vidí jej, an přes řeku na koni jede a střelí po něm z luku, avšak trefí pouze koně jeho. Väinämöinen spadne do vody; prudký vichr pomáhá mu doplouti širého moře. Joukahainen se raduje, že šíp jeho zadal Väinämöinovi ránu smrtelnou.

Runa VII. Väinämöinen dlouho plove po širodálné hladině mořské. Již myslí, že musí zajíti, když tu přiletí orel, jehož jedno křídlo kosmo dosahuje k vodám, křídlo druhé trčí vzhůru do blankytu, ohon vleče se po vlnách a zoban vráží do protějších skalisk. Je to týž orel, jemuž k odpočinku byl druhdy Väinämöinen břízu růsti ponechal. Z vděčnosti jej orel vysvobodí a na zádech donese na břeh Pohjoly, kde jej paní Severu, Louhi jmenem, do domu přijme a velmi

laskavě uvítá. Väinämöinen však touží po své domovině a Louhi mu slibuje, že jej toliko tehdáž propustí, když jí ukuje *Sampo*, což když vykoná, dostane i vlastní její dceru za manželku. Väinämöinen sám neumí Sampo skouti, ale připovídá, že, navrátiv se domů, odešle za tou příčinou do říše Severu mistra *Ilmarina*, aby Sampo ukul. Na to obdrží od paní Severu saně i oře, aby se mohl odebrati do domova.

Runa VIII. Väinämöinen vrací se domů. Slyší vrčeti člunek nad hlavami, pohledne vzhůru a vidí krásnou pannu Seveřanku, ana sedí na oblouku vzdušném, oděna v roucho paprskové. Väinämöinen, jat panninou spanilostí, vybízí ji, aby k němu na saně sestoupila. Dívka nechce a odpovídá, že

panna při otcově krbu
jahoda je v kypré půdě,
ale při muži, ach, žena
jako čubka na řetěze;
chlapovi se milost činí,
nikdy, nikdy vdané ženě!

Když Väinämöinen dále loudí, jeví konečně panna ochotu ale s výminkou —

rozpoltíšli vlas mi ve dvé
a to nožem beze břitu,
vejceli mi v uzel svážeš,
aby viděn uzel nebyl.

Väinämöinen vykoná tuto nesnadnou úlohu, ale Seveřanka opět se vzpouzí, žádajíc, aby jí oloupal kámen a z ledu proutek ukul. Když také to dovede Väinämöinen, chce dívka, by jí z tříštek cívky zrobil člun a s ním se bez vesla pustil na proud. Z rozbité cívky bylo sto velikých prken, z nichž Väinämöinen skutečně byl by člun žádaný sbil, kdy by mu zlí duchové Hiisi a Sempo nebyli vehnali ostří sekery do kolena. Väinämöinen zacpával si ránu lišejníky se skal, mechy z bažin, travou z lučin, ale nemohl zastaviti proud krve, z kolena jako příboj se valící. Nevěda si rady, musil hledati přispění u starce šedobradce, jenž „tok umí krve stavit a bolesti reka zbavit."

Runa IX. Väinämöinen vypráví starci šedobradci o původu železa. Stařec laje železu a říká nad ranou průpověď, jížto se krev zastavuje. Syn starcův zhotoví masť a natře ránu rekovu i zaváže. Väinämöinen se pozdraví a je krásnější a silnější než před tím.

Runa X. Vrátiv se domů vybízí Väinämöinen Ilmarina, aby se vydal do Pohjoly a Sampo tam ukul. Ilmarinen se zdráhá a Väinämöinen musí jej lstí do Pohjoly dostati. Paní Severu vítá jej laskavě a vyzývá, aby koval Sampo. Ilmarinen zhotoví Sampo z těchto podivných věcí:

z konce pera labutího,
z mléka krávy jalovice,
ze semena ječmenného,
nad to z rouna letní ovce.

Sampo jest mlýn, který mele na jedné straně mouku, na druhé sůl a na třetí zlato. Louhi zavře Sampo do Kamenného vrchu. Ilmarinen žádá, aby mu byla panna Seveřanka dána v odměnu, ale Louhi hledí se vytočiti výmluvami. Zklamán odchází Ilmarinen domů a oznamuje Väinämöinovi, co vykonal a zažil.

Runa XI. Lemminkäinen chce se ucházeti o krásnou ostrovanku Kylliki. Panny ostrovanky se mu nejprvé vysmívají, ale brzy jsou s ním důvěrny. Jediná Kylliki, k vůli níž byl přišel, nechce se mu nakloniti a odmítá jej právě tak, jako byla odbyla dřívější uchazeče, mezi nimi slunce i měsíc. Konečně ji Lemminkäinen silou chopí, na saně posadí a unese. Kylliki pláče, ale spokojí se, když ji Lemminkäinen slíbí, že více nepotáhne do války; ona na vzájem připovídá, že nebude bráti podílu v tanci dívek vesnických. Oba slib svůj přísahou stvrdí. Matka Lemminkäinova se raduje, že dostala za snachu dívku mladou a krásnou.

Runa XII. Kylliki zapomněla slibu i přísahy a bavila se ve spolku s dívkami vesními tancem. Rozlícený Lemminkäinen ustanoví se, že choť zapudí a požádá za ruku panny Seveřanky. Hotoví se na cestu, strojí a češá se. Matka snaží se jej od toho úmyslu odvrátiti a připomíná mu, že jej v říši Severu může potkati záhuba. Lemminkäinen zlostně odhodí kartáč a praví, až poteče krev z kartáče, tenkráte že teprv poteče krev z jeho těla. Odebéře se do Pohjoly a tam jest prvním jeho činem, že mocnými zaříkadly vyklidí všechny muže z říše Severu. Jenom ohyzdný jeden pastýř zůstane.

Runa XIII. Pohjolská paní, Louhi, slibuje mu dceru, když jí chytí losa Hiisiova, zlého ducha. Lemminkäinovi zdá se tato práce snadnou, i jme se losa honiti. Již by jej byl chytil, kdy by si nebyl rozbil střevíc. Los Hiisiův zase prchne.

Runa XIV. Mocí loveckých zaříkadel podaří se Lemminkäinovi zmocniti se losa a přivesti jej paní Severu. Ta však ukládá mu práci novou. Žádá, aby jí zkrotil a na uzdě přivedl oře Hiisiova, kterému z nozder oheň srší. Když Lemminkäinen i toto dílo vykoná, klade Louhi podmínku novou: Lemminkäinen má se odebrati do Tuonely, říše mrtvých, a tam na řece mrtvých zastřeliti labuť. Lemminkäinen jde do Tuonely, kde naň číhá onen pastýř, jejž byl prvé z opovržení nechal nezaříkána, Lemminkäina usmrtí a tělo jeho vrhne do řeky mrtvých. Syn Tuoniův, vladaře v Tuonele, rozseká tělo Lemminkäinovo na kusy.

Runa XV. Z kartáče Lemminkäinova prýští se krev. Z toho soudí matka jeho, že syna potkalo neštěstí. Matka putuje do Pohjoly, aby syna vyhledala. Hrozbami vynutí od Louhi přiznání, jaké práce synu jejímu uložila. Slunce slituje se nad kvílící matkou a ukáže jí cestu do Tuonely. Ilmarinen zhotovil jí měděné hrábě se železnými hřeby sedmdesát sáhů dlouhými, jimiž hledá matka tělo synovo v proudu Tuonelském. Sebéře jednotlivé kusy mrtvoly, spojí je a přispěním bohyně žil, nazvané Suonatar, jakož i včelky, která jí s nebe přinese med a hojivé masti, vleje do mrtvého těla nový život. Matka i syn cestují domů.

Runa XVI. Väinämöinen a Ilmarinen nechtějí se vzdáti krásné Seveřanky. Väinämöinen vyšle Sampsu Pellervoina, aby mu vyhledal strom na člun. Staví si člun, ale nemůže ho dokonati, protože ztratil tré kouzelných slov. Domnívá se, že by je mohl nalezti v říši mrtvých i odejde tam. Nenalezne jich a jen mocí svého kouzelnictví odtud se

vybaví. Vrátiv se na zemi, vypravuje o strašném trápení, které v Tuonele zlé lidi očekává.

Runa XVII. Pastýř naznačí Väinämöinovi obra Vipuna, u něhož nalezne ztracená tři slova. Vipunen leží roztažen a spí. Na plecích mu roste osyka, na skráních bříza, na bradě olše, na čele smrk, jedle z úst. Väinämöinen vstoupí do jícnu a útrob obrových, maje železné škorně, železné rukavice, železnou košili a železnou páku, což mu vše za odměnu zhotovil Ilmarinen. V útrobách postaví si Väinämöinen dílnu kovářskou, počne obra krutě trápiti a nechce odejíti dříve, dokud mu Vipunen nepoví ztracená tři slova. Nevida zbytí, vyjeví Vipunen všechnu svou moudrost. Väinämöinen opustí útroby obrovy a mocí nalezených slov dostaví člun.

Runa XVIII. Na novém člunu pluje do Pohjoly, aby se ucházel o krásnou Seveřanku. Anniki, sestra Ilmarinova, stojí na břehu a ukáže mu cestu. Když ale slyší záměr Väinämöinův, pospíší domů a poví bratrovi, že si chce Väinämöinen dobyti nevěsty již dříve Ilmarinovi zaslíbené. Ruče se Ilmarinen ozbrojí a pádí na koni podél pobřeží mořského do Pohjoly. Když Louhi spatří oba záletníky, radí dceři, aby volila Väinämöina. Dcera však přeje Ilmarinovi a odbývá Väinämöina, který první do její světnice vkročil.

Runa XIX. Oba hrdinové byli se umluvili, že se po dobrém srovnají a rozhodnutí ponechají svobodné volbě dívčině. Když nyní vstoupí do světnice mladý a krásný Ilmarinen, dcera by jej ráda pojala, ale matka, neposlušností její pohoršena, dává mu tři těžké úkoly: má zorati hadí pole, lapiti medvěda a vlka pánova nad říší mrtvých, konečně pak má vyloviti z řeky mrtvých strašlivou štiku. Radou dceřinou všeho šťastně dokáže a matka mu dá její ruku. Mrzut vrací se Väinämöinen domů a napomíná muže, aby se neucházeli s mladšími druhy o ruku jedné dívky.

Runa XX. Paní Pohjolská zabije na svatbu ohromného býka. Vaří se pivo a připravují jídla. Poslové zvou hosti; jediný Lemminkäinen zůstane nepozván.

Runa XXI. Ženich je s průvodem v Pohjole přijat. Hosté obdrží do sytosti pokrmu i nápoje. Väinämöinen zpívá slavnostní píseň.

Runa XXII. Nevěsta strojí se opustiti dům mateřský, pláče, avšak opět se utěší.

Runa XXIII. Osmotar, krásná dcera Kalevská, dává nevěstě poučení, jak si má vésti v domě ženichově. Stará žebračka vypravuje jí příběhy svého života: jak byla dívkou, jak se provdala a jak od muže odešla.

Runa XXIV. Ženichovi dáno napomenutí, aby se měl k choti vždy laskavě a vlídně. Starý žebrák vypráví, jak jednou ženě své hlavu napravil. Nevěsta se rmoutí, že musí opustiti rodiště, a loučí se se všemi. Ilmarinen vyhoupne nevěstu do saní a odjede. Večer třetího dne přijede domů.

Runa XXV. Přijetí ženicha, nevěsty a všeho průvodu v domě Ilmarinově. Hostina. Väinämöinen zpívá a slaví ženicha, nevěstu i celý průvod.

Runa XXVI. Lemminkäinen, rozhořčen, že nebyl na svatbu pozván, umíní sobě, že se ještě jednou do Pohjoly odebéře. Matka ukazuje na mnohá nebezpečí, která mu hroziti budou, a zrazuje mu krok takový. Cestou spatřil hejno tetřívků; sebral několik vypadalých pérek, mysle, že se doma mohou k něčemu hoditi. Jel dále — kůň zařehtal. Lemminkäinen se rozhlíží a vidí před sebou velikou překážku: ohnivou řeku, v ní ohnivou skálu, ohnivý vodopád, ohnivého orla, z jehož hrdla vychází oheň. Lemminkäinen, zručný kouzelník, třel v dlaních péra tetřívčí tak dlouho, až z nich povstalo hejno tetřívků, kteří se vrhli orlovi do jícnu. Strážce vodopádu, ukojen a spokojen, nechal Lemminkäina přeplouti ohnivou řeku. Dále přijel k ohnivé propasti, na jejímž dnu ležely žhavé balvany. Lemminkäinen prosil boha na výsostech, Ukko, aby seslal oblaky a plamen propasti uhasil. Stalo se a druhá překážka překonána. Dojel ku branám Pohjoly. Mezi branou leží strašlivý vlk a medvěd. Lemminkäinen má v tlumoku rouno ovce bahnice, tře je mezi prsty, a hle, rouno se promění v stádo veselých beránků, jimiž se ukojí hltavost vlka i medvěda. Dostal se šťastně branou, ale očekávala jej překážka jiná. Dvůr Pohjolský byl obehnán plotem sto sáhů vysokým; kopí byla jeho pláňkami, pláňky byly hady propleteny, zmijemi místo houžví svázány, ještěrkami spojeny. Tisíce hlav zdvihalo se a syčelo proti příchozímu. Lemminkäinen vytasil meč a prosekal si plotem dosti široký otvor. Ale také další cesta do obydlí, ano i schody byly pokryty ohromnými hady, kteří měli sto hlav, sto očí, jazyky jako kopí, zuby jako hrabiště, záda jako sedm člunů. Lemminkäinen se neleká, zaříkává je a kráčí přes ně do obydlí Pohjolského.

Runa XXVII. V Pohjole počíná si Lemminkäinen velmi zpupně, tak že se paní Severu naň rozlítí a s ním ve sporu se octne. Chce jej zničiti kouzly, a to když nemůže, béře útočiště k meči. Muž její podnikne s Lemminkäinem souboj, ale přijde při tom o hlavu. Louhi vyšle proti Lemminkäinovi zástup bojovníků, před jejichž počtem musí prchnouti.

Runa XXVIII. Vrátiv se domů, žádá Lemminkäinen matku, aby mu pověděla o úkrytu před blížícím se nepřítelem. Matka mu radí, aby se uchýlil na ostrov na oné straně mnohých moří, kde druhdy i muž její v pokoji žil, ana doma válka zuřila.

Runa XXIX. Lemminkäinen učinil po radě matčině. Připlul na řečený ostrov, kde brzy kouzelnými zpěvy nad krásným pohlavím nabyl takové moci, že

kam se hlava obrátila,
potkaly jej kypré rety,
kam se ruka napřáhnula,
stiskaly ji něžné prsty.

Nezůstala ani tři percenta dívek a vdov, jichž přízně by sobě nebyl dobyl. Rozezlení muži hledají jeho smrti. Lemminkäinen musí ostrov opustiti, ačkoli on i dívky velmi jsou nad tím mrzuti. Když se opět do domova dostal, uzřel své dvory zpleněny, pobořeny a popáleny. Pláče hořce, mysle, že i matka zahynula; ta však se zachránila v lesním úkrytě, kde ji Lemminkäinen k veliké svojí radosti nalézá. Matka vypráví o vpádu Seveřanů a jak se zpustošení sběhlo. Syn slibuje, že

vystaví jizby nové a lepší, jen co se vrátí z Pohjoly, kde musí prvé schladiti žádost pomsty.

Runa XXX. Lemminkäinen táhne znova do Pohjoly. S ním jde bývalý jeho soudruh Tiera. Paní Severu pošle jim naproti mráz. Člun hrdinů zamrzne v moři, a Lemminkäinen jen mocí zaříkadel a zaklínadel zachová druhovi život. Na ledové kře dosáhnou oba břehu, bloudí dlouho pustinou, až se konečně s nepořízenou vrátí domů.

Runa XXXI. Untamo, bůh snů, vešel v nepřátelství s bratrem *Kalervem* a zahubil jej i všechen jeho lid. Zbyla pouze Kalervova žena a ta byla těhotna; Untamo ji odvlekl do své říše, kde mu porodila hocha, jemuž dáno jmeno *Kullervo*, který, sotva tré měsíců stár, přísahá, že otce pomstí. Untamo snaží se rozličnými spůsoby jej zahladiti, ale darmo. Když povyrostl, musil Untamovi konati chlapské služby. Aby se ho zbavil, prodal jej konečně Untamo Ilmarinovi za roba.

Runa XXXII. Manželka Ilmarinova posílá Kullerva, aby pásl stádo. Dá mu na cestu chléb, do něhož zapekla kámen.

Runa XXXIII. K večeru vyndá Kullervo chléb z tlumoku, chce jej rozkrojiti, ale nůž zlomí se o kámen. To jej tím více bolí, že byl zlomený nůž jedinou jeho rodinnou památkou. Pomýšlí, jak by se hospodyni pomstil. Zažene stádo do bahna, skupí místo něho stádo medvědů a vlků, jež z večera domů přižene. Hospodyně jde dojit, dravci ji rozsápou.

Runa XXXIV. Boje se trestu, odejde Kullervo tajně z domu Ilmarinova. Potká jej stařena, od níž se doví, že rodiče jeho ještě žijí. Kullervo je nalézá na hranicích Lapska, kam se byli utekli. Matka mu vypravuje, že jej už dávno mrtva oželela a oznamuje mu smrť nejstarší dcery, která šla do lesa sbírat jahody a maliny a tam bez památky zmizela.

Runa XXXV. Otec pošle Kullerva, aby odvedl poplatek a desátek. Na zpáteční cestě potká jinoch tři dívky za sebou, jež vábí na své saně. Dvě jej odbudou a Kullervo mine; třetí jej odbývá a Kullervo, onen hoch „s modrými punčochami, krásnými, zlatými kadeřemi,“ chopiv ji se sedadla saní, vyhoupnul ji vzhůru. Dívka z počátku prosila i hrozila, aby ji propustil, však stišila se, když otevřel Kullervo truhlici s penězi, rozestřel ozdobná roucha a ukázal punčochy se zlatými okraji. „Roucho svedlo smysly dívky, zlato mysl proměnilo.“ Když svítal na to druhý den, tázala se dívka, z jakého že je rodu neznámý smělec. Vyšlo na jevo, že jsou oba bratr a sestra. Sestra vypravuje o svém zblouzení mezi jahodami a dopověděvši, skočí do proudu, kde utone. I Kullervo chce sebevraždou bídný svůj život skrátiti, ale matka myslí, že je země dosti velikou, aby mohl na ní zločin svůj utajiti a v zapomenutí přivesti. Avšak syn vidí před sebou toliko smrt, kterou chce nalezti v boji s Untamem.

Runa XXXVI. Přišel do bydliště Untamova a spálil je. Vrátiv se, nenalezl v domě otcovském živé duše kromě starého černého psa, s kterým jde do lesa, aby sobě lovem opatřil potravu. Dostane se na místo, kde byl sestru svedl, neznaje ji, a které se tím vyznačuje, že od té doby neroste na něm ani stéblo ani tráva. Zde učiní Kullervo mečem svému životu konec.

Runa XXXVII. Ilmarinen dlouho oplakává smrt manželčinu. Aby si zjednal náhradu, skuje si krásnou pannu ze zlata a stříbra. Měla čelo stříbrné, kadeře zlaté a po celém těle byla přespanilá. Avšak nemohla nohou vykročiti, rukou obejmouti, ústy promluviti, okem prohlednouti. Ilmarinen, uchvácen krásou její, položil pannu na hedbávné lůžko, ale mrtvá socha neoživla. Myslil tedy, když jemu samému se nehodí, že ji darem dá Väinämöinovi. Väinämöinen odmítne „zlatou nestvůru" a radí Ilmarinovi, aby z ní buď nadělal potřebného náčiní aneb ji zavezl mezi Rusy neb Němce, kteří o ni válku povedou. Ku konci napomíná Väinämöinen muže svého rodu, aby se nikdy neucházeli o ženy „zlaté a stříbrné."

Runa XXXVIII. Ilmarinen putuje do říše Severu, aby žádal za ruku mladší sestry své nebožky manželky. Když toho nemůže dosíci po dobrém, rozhorlí se a dívku unese. Dívka mu cestou laje a Ilmarinen ji pohněván zaříká v racka. Jede k Väinämöinovi, jemuž vypráví, jak lidé v říši Severu pomocí Sampa, jeho rukou díla, žijí pohodlně.

Runa XXXIX. Väinämöinen Ilmarina navádí, aby táhli proti Pohjole a zmocnili se Sampa. Ilmarinen návrh přijímá, oba hrdinové vsednou na člun a plaví se do Pohjoly. Lemminkäinen vidí je se břehu a nabídne se, že jim bude třetím druhem, což oni přijímají.

Runa XL Člun plavcům utkví na hřbetě ohromné štiky, již musejí usmrtiti. Kusy jejího těla složí na dno člunu, vaří a pekou je. Z kostí zhotoví Väinämöinen hudební nástroj *kantelet.*

Runa XLI. Väinämöinen hude a všecko živoucí stvoření vzdušné, zemské i vodní chvátá, aby hře jeho naslouchalo. Všichni pohnutím pláčou, i starý Väinämöinen; slzy jeho skanuly do moře, kde se staly perlami.

Runa XLII. Stihnuvše do Pohjoly, žádají za vydání aneb aspoň rozdělení Sampa, sice že je násilím vezmou. Louhi obé odepře a postaví proti nim vojsko. Väinämöinen uchopí kantelet a hraje tak krásně, že všechny nepřátele uspí. Nyní se hrdinové zmocní Sampa a odnesou je do člunu. Šťasně se vracejí domů. Třetího dne probudí se paní Severu ze spánku. Vidouc, že jí Sampo uchváceno, sešle hustou mlhu, prudký vichr a jiné překážky na uchvatitele. V bouři spadne kantelet do moře.

Runa XLIII. Louhi žene se za uchvatiteli na válečné lodi. Na moři strhne se bitva mezi Severem a Kalevalou. Kalevala zvítězí, avšak Sampo spadne do moře a rozbije se na kusy. Větší kusy se potopí a založí bohatství moře, menší žene příboj na břeh, kde je Väinämöinen s potěšením sebéře, doufaje, že dají původ blahobytu jeho vlasti. Louhi vyhrožuje, ale Väinämöinen nedbá. I vrátí se paní Severu zarmoucena domů, nesouc toliko poklop zázračného Sampa.

Runa XLIV. Väinämöinen jde hledat ztracený kantelet, ale nenalézá ho. Zhotoví si jiný z břízy a z vlasů dívčích i rozveseluje hudbou jeho vše vůkol sebe.

Runa XLV. Louhi se hledí Kalevale pomstiti a posílá na ni mory a nakažlivé nemoci. Väinämöinen hojí svůj lid kouzelnými průpovědmi a prostředky.

Runa XLVI. Paní Severu poštve na Kalevalská stáda medvěda, jejž usmrtí Väinämöinen kopím od Ilmarina schválně k tomu cíli zhotoveným. Veselí a hostina. Väinämöinen hude na kantelet.

Runa XLVII. Hra jeho tak je líbezná, že měsíc i slunce dolů sestupují, aby tónům jeho naslouchaly. Louhi zmocní se měsíce i slunce a zavře je do hory. Kromě toho uloupí Kalevale oheň. Nebe i zemi zastřela tma. Ukko, bůh na výsostech, křeše oheň na nový měsíc a na nové slunce; dá oheň panně v ochranu a opatrování. Nedbalost její zaviní, že spadne oheň na zemi a velikou škodu způsobí. Konečně dostane se do jezera Alnejského, kde jej ryba pozře. Väinämöinen a Ilmarinen dovědí se od Ilmatary o osudu ohně a jdou rybu lovit.

Runa XLVIII. Lapí rybu lněnou sítí. Oheň je skutečně v břiše jejím nalezen, ale uklouzne hrdinům, popáliv dřív Ilmarinovi tváře i ruce. Na novo kráčí zemí, pustoše i niče všechno napořád. Konečně padne přec v moc reků Kalevalských, kteří jej zavrou v temné svoje síně. Ilmarinen zotaví se z popálenin.

Runa XLIX. Ilmarinen ukuje nové slunce a měsíc, ježto však nechtějí svítiti. Tu zví Väinämöinen skrze kostku, že pravé slunce a měsíc se nalézají v Pohjole, kde jsou v hoře zavřeny. Nastane nové tažení proti Pohjole. Väinämöinen porazí hrdiny Severní a pobije všechen národ. Chce osvoboditi vězně z hory, ale nemůže rozraziti pevnou bránu, vedoucí do ní. Ilmarinen kuje k tomu účelu rozličné nástroje. Louhi se dovídá, že kuje i jí řetěz na šíji, kterým bude ku skále přikována; jata strachem, propouští oba vězně. Väinämöinen radostně pozdravuje světla nebeská a přeje, aby vždy vycházela k dobru země.

Runa L. Marjatta, nejčistší a nejcudnější z panen, pase stádo otcovo na patě hory. Se svahu volá na ni jahoda (Marjatta = Maria, marja = jahoda), aby šla a ji utrhla. Marjatta pozře jahodu a obtěžká. Cítíc, že se blíží na ni porodní bolesti, jde k rodičům, ti však ji z domu vypudí. Přijde k potoku Sára řečenému, ale i odtud je vyhostěna. Konečně porodí ve stáji na hoře Topiově, jenž jest bohem lesním. Zavine synka a posadí na klín, ale najednou pozoruje, že zmizel. Běhá a hledá jej. Táže se po něm hvězdy, jež odpovídá, že o něm neví, a kdy by věděla, nesměla by pověděti, protože on jest, který ji *stvořil.* Právě tak odpovídá měsíc. Teprvé slunce jí oznámí, že synek zapadl do bažiny a v ní po pás vězí. Marjatta jej nalezne a dovede domů. Pomýšlí, že je potřebí jej *pokřtiti* a dáti mu jméno. I přijde stařec Virokannas, aby jí synka pokřtil, ale praví, že musí křtěnec býti dříve zkušen. Matka přivolá kmeta rozšafného Väinämöina, aby mu kladl otázky. Väinämöinen usoudí, že by měl býti hošík opět zaveden do bahna, aby mu tam byla hlava kamenem roztříštěna. Ale dvouměsíční dítě se ozvalo a řádně starce Väinämöina speskovalo. Na to bylo pokřtěno a nazváno králem Karjaly (Karelie) a ochrancem všech říší. Tak byl Väinämöinen zbaven nejvyšší moci. Rozmrzen vsedl na člun a plul po moři až tam, kde se oblouk nebes ku hladině níží. Tam přivázal člun a tam přebývá od té doby. Na štěstí neodnesl s sebou kantelet, který zůstal dítkám bažin, aby se při zvucích jeho veselily a písně prozpěvovaly.

Zde končí vypravování Kalevaly. Väinämöinen ustoupil s cesty dvouměsíčnímu dítku Ježíši (Kiesus), stará, šťastná, pohanská Čuď zatlačena jest křesťanskými novotami, dotírajícími na ni ze sousedstva. Avšak srdce Čudovo nikdy se docela neodtrhlo od oblíbených bohů domácích. Názory křesťanské jsou u něho pomíseny s pohanskými, jak právě vysvítá ze závěrečné runy Kalevaly. Mnohé obyčeje výroční i náboženské konají se podnes tak, jako bývalo před tisíci lety, nemajíce s křesťanstvím nic společného, než dobu nějakého svátku. — Poznavše skutky jednotlivých zbožnělých bytostí, seznámíme se poněkud i s jejich osobnostmi.

Jumala je nejvyšším z bohů, bohem všeobecným, vládcem nebes. Slovo to znamenalo nejprvé nebe. Epitheton Jumalovo jest *Ukko* = kmet, děd, praděd. Někdy bývá Jumala pouze tímto epithetem nazýván. Jest ale Ukko přívlastkem i Väinämöina a Ilmarina, kteříž jsou považováni za nejstarší z bohů. Protože byl Ilmarinen pánem hromu a blesku, nabylo i slovo Ukko někdy významu hrom, blesk.

Väinämöinen, zkráceně též Väinö, dosahuje časem takové obliby, že je v něm ctěn první z bohů. Sídlí ve Väinöle či Kalevale. Jmeno jeho odvozuje Grimm od Lapského vaino = touha. Ilmarinen jest jeho bratrem. Jakožto vynálezce kanteletu vzývají jej pěvci i hudci; ale i rybáři, lovci, vojíni, ranhojiči prosívají jej o přispění.

Ilmarinen, též Ilmari a Ilma (ilma = vzduch) jest bohem aetheru a hromovládcem. Jest výborným kovářem; obloha jest jeho dílem, ano pokusil se i o skování měsíce a slunce.

Lemminkäinen, zván „lieto“ = veselý, „kaukomieli“ (kauko = dlouhý, daleký; mieli = mysl, duch; tedy kaukomieli znamená někoho, kdo mnoho myslí, čí duch daleko zalétá), jest čudský Apollo. Otec jeho byl Lempi. (Lempi, gen. lemmin = dobrotivost, trpělivost, přízeň, dík).

Lemmätär jest čudská Venuše. I zde je kmen lempi. Jmeno toto tvoří krásnou slovní hru se slovem lemmet = leknín; hra podobná jako mezi Marjatta a marja.

Tuoni jest bůh podzemní, Pluto. Přenešeně = smrt, osud. Sídlo jeho, říše mrtvých sluje Tuonela. Nyní tuonela = peklo. Tuonela nazývá se i Manala, což pochází od maan ala = dolejšek země, podzemí.

Hiisi, zlý princip, je též nazýván Juutas, Lempo, Piru. Slovo Juutas odvozují od litevského jüdas = černý; mně zde mimoděk na mysli tane Jidáš. Poněvadž Čudové souhlásky *d* nemilují, nemohlo by u nich jmeno Judas jinak zníti, než Jutas nebo Juutas. Jidáš mohl býti později do run právě tak za vlasy přitažen, jako řeka Jordán (Juortani), s níž se potkáváme v runě XVII. při narození ohně. Piru zdá se být slovanské slovo Perun. Nyní Hiisi = ďábel. Sídlo Hiisiovo, hiitola, nyní = peklo. Rodina Hiisiova, Hiiden väki, nyní = daemoni.

Tapio, bůh lesa a lovu. Z jara Čudové zažehují nočního času na pokraji hájův i lučin posvátné ohně (helavalkia), okolo nich křepčí a běhají, pijí a pějí, vzývajíce tak Tapia, aby byl přízniv jejich lovu a chránil od lesních dravců je i jejich zboží. Jmeno jeho pochází bez pochyby od tapan, smrtiti, protože usmrcuje ulovenou zvěř. Sídlo jeho zove se Tapiola.

Untamo, Untamoinen, Unto sídlí v Untamole. Jmeno jeho právem odvozuje Grimm od uni, gen. unen = spánek, sen.

V Kalevale není žádný z bohů osobou první a hlavní, která by byla středem celé básně. Jedni vykladatelé praví býti hlavním rekem Kalevaly Väinämöina, ale postačuje jediný pohled na obsah, aby byl náhled tento prohlášen mylným. Jsou ovšem mista, kde Väinämöinen vede první slovo a kde se okolo něho točí děj i ostatní jednající osoby; ale hned za tím následují místa, kde Väinämöinen hraje úlohu podřízenou, někdy i směšnou, někdy i žádnou — kde se hrdinami básně stávají osobnosti jiné. Druzí vykladatelé chtějí středem Kalevaly míti Sampo, ale ani jim nelze dáti za pravdu. Pravdou jest jediné to, že Kalevala středu a vrcholu nemá, že žádná z osob jejích není první a nejdůležitější, že v ní není jednoty děje ani času. Lze to snadno vysvětliti. Kalevala není dílem hlavy jedné, ale pracovalo o ní hlav ne na tisíce, nýbrž na miliony. Každý pěvec, jenž třeba jen reprodukoval některý zpěv, má podíl při tvoření celé básně, neboť zajisté podle svého vkusu zde něco přidal, zde ujal, onde změnil. Kolik takových nepatrných změn musilo se udáti od doby, kdy první z písní, obsažených v nynější Kalevale, vylinula se z úst pěvcových, až na dny naše, kdy zpěvy sebrány a v knihu uloženy! Třeba jedinou tuto okolnost uvážiti a již jsou nám vysvětleny všecky zdánlivé nedostatky Kalevaly a zároveň omluveny. Kdy by Kalevala přesně vyhovovala požadavkům, jež esthetikové kladou epům vůbec, musilo by v čtenáři ihned vzniknouti podezření, že sběratel a redaktor její měl při ní účastenství větší, než má býti při plodu, jehož tvůrcem jmenuje se národ. Avšak z každého řádku Kalevaly hledí na nás něžná pieta, jakou měl Lönnrot k materiálu svému. Lönnrot sice nenaznačil, jakých změn si při redakci dovolil, než čtenář na první pohled znamená, že změny jeho byly velice nepatrné. Zdá se, jako by byl Lönnrot choval k zpěvům lidu svého takovou úctu a lásku, že se takřka bál jich se dotknouti, aby jich neznesvětil, a z té příčiny že neodstranil tu i tam panující odpory, nezacelil mezery a neuvedl v celek větší úměrnost.

Nám připadá Kalevala jako ohromný čarovný palác, vybudovaný ze staviva nejvzácnějšího, nejrozmanitějšího, nejpestřejšího, palác tak prostranný, že zdá se býti složen z paláců několika. Všude nádhera, velikolepost, krása nad krásu. Člověk vidí zrovna div divoucí. Co vlastníma očima spatřuje, neodvážil se dosud ani ve snu sobě představiti. Teď už více neočekává, mysle: tuto jest konec. A v zápětí se octne na místě, kde jej překvapuje nová nádhera, nová velikolepost, nová krása nad krásu. Člověk jest unaven, přesycen, míjí mu zrak i sluch. Náhle, ani se nenadáv, dostal se z palácového labyrintu a vkročil do kouzelné zahrady — episoda v básni. Kochá se pohledem na zpěněné vodopády, prochází se v stínu obrovských smrků a jedlí, staví se k bílému tělu štíhlé břízy. Oddechl si, osvěžil se a zpamatoval, a již opět vstoupil přes práh nového palácového křídla.

Hrdinové Kalevaly byli vesměs mocnými věštci a kouzelníky. Kalevala nás uchvacuje všemi kouzly všech svých hrdin, unáší, omamuje, uvádí nás v říše neskutečné, ale krásné neskonale. Přečetše ji, jako bychom se probudili z dlouhého sna, který nám před oči stavěl

vidiny a přeludy rozmanité, jednou nás proměnil v broučka, hrajícího si na stéblech trávy, po druhé nás učinil na blankytu částí třpytivého souhvězdí, tu nás děsil neproniknutelnou tmou a jejími stvůrami, onde nás postavil na jasný sluneční paprsek, posléze pak obrátil zraky naše na obraz, který v duši naši navrací harmonii: zazvučel pětistrunný kantelet, rozzvučely se dívčí vlasy, jeho struny — oči naše se otevrou, sen pominul, báseň je dočtena. Ale krásného snu nikdy více nezapomeneme.

Vytýkajíli se Kalevale mezery a odpory, děje se tak právem; nejsou jí však na ujmu, nýbrž na prospěch. Kdy by jich neměla, prohlásil by ji kritikářský mračnopozor za nejkrásnější výplod národního ducha všech věků a všech národů. Chladná kritikův úvaha vykazuje Kalevale i s těmito vadami čtvrté místo v řadě národní poesie světové, dávajíc přednost pouze Mahabharatě a básním Homerovským. Možná, že by se jí tato čest nebyla stala, kdy by ji byl Lönnrot podle cyklů, v ní zahrnutých, rozdělil na více kratších básní nestejné ceny.

Takových cyklů a částí, z nichž by se mohly vykrystalisovati samostatné celky, nalézáme v Kalevale dvanáct.

První tvoří počáteční dvě runy, vypravující o stvoření světa. Obsah jejich má sice s runami následujícími společnou osobu Väinämöinovu, ale nic více. Väinämöinen prvních dvou run jest bohem, dále jest pouhým člověkem, ač nad jiné vynikajícím. V runách o stvoření je synem Ilmatary, dcery vzduchu, dále jest už jen synem Kalevovým, kteréžto příjmí dává se na jiných místech všem Čudům vůbec. V runě 47. setkává se rek Väinämöinen s Ilmatarou, ale není mezi nimi žádné řeči o příbuzenství vůbec, tím méně o poměru mezi matkou a synem. V runě 5. zjevuje se mu duch zemřelé matky. Matka Joukahainova vynáší v runě 6. výbornost jeho rodu, ale nepraví, že by byl původu božského, nýbrž dí o něm, že je synem její sestry. Nazýváli se Väinämöinen sám synem Ukkovým (r. 45.), nesmíme to bráti doslovně, nýbrž jen tak, jak bývá u lidí v obyčeji, že se rádi jmenují syny a dětmi božími. Také bratr jeho Ilmarinen všude jest líčen jako kovář. Runy tyto jsou patrně nejstarší. Vznik jejich nelze určitě do některé doby položiti, ale zajisté padá do doby předhistorické.

Runy o Joukahainovi. V nich se Väinämöinen sám kmetem nazývá, jenž pozbývá sil. Možná, že se tomu má rozuměti tak, jak jest řečeno, avšak možná také, že Väinämöinen vůči mladému Joukahainovi mluví o své slabosti, aby mu hned potom ukázal tím větší sílu a moc. Bůh nebeský nejmenuje se tu Ukko, nýbrž Jumala. Castrén klade vznik těchto run do doby, kdy se počali Čudové seznamovati s pověstmi Skandinavskými. O Lapsku mluví se tu jakož o zemi, kde se pěstuje orba a kde se do pluhu zapřáhá tur.

Runy o Lemminkäinovi (r. 11—15, 26—30). Setkáváme se tu s množstvím božských bytostí, což o tom svědčí, že měli Čudové v době, kdy runy tyto povstaly, již značně vyvinutou mythologii. Cyklus tento skládá se opět z dvou jiných: první vypravuje o jeho ucházení se o krásnou Seveřanku a jeho smrti, druhý pak o tažení proti Pohjole. V druhém oddíle nevyskytá se jmeno Kylliki ani jednou. Mluví se pouze o jeho matce a nic nepoukazuje k tomu, že by byl kdy ženat.

Paní Severu sluje v prvním oddíle Louhi, v druhém Ilpotar. Dlužno si všimnouti i toho, že v druhém oddíle jest urážkou, pro niž chce se mstíti Pohjole, že nebyl pozván na svatbu, kdežto by dle prvního oddílu mohl míti mnohem vážnější příčinu nepřátelství, neboť provdaná nevěsta byla dříve jemu slibována, pro ní sestoupil do Tuonely, pro ni byl na drobné kusy rozsekán. Runy tyto zdají se pocházeti z doby, když byly už známy rozdíly rodové (Kylliki byla rodu vznešeného, Lemminkäinen nízkého), a kovová brnění, což obé ukazuje již na jistý stupeň kultury. Činí se tu zmínka o manželce boha lesů Tapia, Mimerkki, kteréžto jmeno zdá se být Skandinavského původu (Grimm). Na pozdější původ ukazuje i ta okolnost, že se v runách o Lemminkäinovi stotožňují pojmy Lapska a Pohjoly čili Severu, což je důkazem, že v době vzniku jejich byli už Laponci od Čudů zatlačeni do krajního severu, kdež je nyní nalézáme. O řeči Laponců se praví, že je Kalevovcům nesrozumitelna; byly tedy již před tím mezi oběma národy společného původu tak značné rozdíly, že se nepovažovaly za příbuzné.

Runy o Kullervu (r. 31—36). Příběhy Kullervovy tvoří samostatnou episodu, která není s ostatními částmi Kalevaly v žádné souvislosti. Že muž, jemuž jest Kullervo prodán v robství, má jmeno Ilmarinen, ničeho na věci nemění, neboť též tento Ilmarinen nemá nic společného s pravým Ilmarinem. Také žena druhého Ilmarina, stará a bezzubá, nemůže býti jednou osobností s chotí hrdiny našeho Ilmarina, krásnou Seveřankou, která se uvádí jako nejsličnější a nejctnostnější všech panen. Pověst o Kullervu jest obecnou u všech drobných kmenů čudských, což svědčí o velikém jejím stáří, neboť není pochyby, že vznikla již tehdáž, když různé tyto kmeny ještě žily v jedné společnosti národní. Tettau soudí, že tyto runy, až na jednotlivá pozdější místa, jsou nejstarší částí Kalevaly; opírá se hlavně o to, že svědči o také surovosti mravů, jaká se objevuje u vzdělatelných národů jen v nejrannějším mládí.

Runy svatební (r. 20—24). Tyto 4 runy objímají 6. díl celé Kalevaly. Popisuje se v nich svatba Ilmarina s dcerou Pohjolskou; je to tedy jaksi episoda lyrická. Paní Severu má zde epitheton „krásná matka,“ „dobromyslná hospodyně,“ kdežto v runách o Sampu jest líčena jako baba zlomyslná a bezzubá. Také ženich Ilmarinen těchto run jest nepodoben Ilmarinu run Sampovských. Runy svatební zdají se obsahovati něco křesťanského názoru a celkem se hodí zúplna i k nynějšímu kulturnímu stavu Čudska.

Runa o zlaté nevěstě (r. 37). Je to allegorie, za níž se tají poučení, aby se mužové neucházeli o dívku ani „zlatou,“ ani „stříbrnou,“ protože „studený jen lesk je zlata a ze stříbra mráz jen dýchá.“ Na pozdější původ ukazuje jednak allegorický obsah, jednak zmínka o Rusech a Němcích.

Runy o Vipunovi (r. 16 a 17). Obě tyto runy tvoří samostatný magický celek. Jako se v Kalevale nikde jinde nestaví lodě pomocí kouzel, tak důsledně nebylo ani zde Väinämöinovi potřebí za tím účelem tří čarodějných slov. Místo tří slov vypravuje Vipunen celou genesi světa, která odporuje genesi v prvních dvou runách a která

je nade vši pochybnost původu pozdějšího, když už se mezi Čudy šířilo křesťanství, neboť vidí se na ní vliv genese biblické. O vlivu křesťanství svědčí i řeka Juortani a zlý duch Juutas (Tettau čte špatně ale napořád Juntas), o čemž už prvé stala se zmínka.

Runy o kanteletu (r. 40, 41 a 44). Runy tyto jsou vtroušeny mezi runy Sampovské, ale dle toho, že v nich samých o Sampu žádné zmínky není, dlužno souditi, že jsou celkem samostatným.

Runa o medvědu (r. 46). Samostatná episoda o lovu a původu mědvěda, připojená k předešlému vypravování pouze krátkým dvacítiveršovým úvodem, jenž se zdá býti dodatkem redakčním.

Runy o ohni (r. 47 a 48). Oba zpěvy tyto mají význam mythický a symbolický. Schiefner poukázal na některé shodnosti jejich s mythy skandinavskými.

Runy o Sampu (r. 7—10, 18, 19, 38, 39, 42, 43, 45 a 49). Nepatrná zmínka o Sampu činí se sice i v jiných runách, ale vypravováním o zhotovení a uchvácení Sampa zanášejí se vlastně pouze runy vypočítané, jež zahrnují 5452 veršů, čili téměř čtvrtý díl celé Kalevaly. Runami Sampovskými je celá báseň protkána, což asi Lönnrot proto učinil, aby se zdály býti osnovou Kalevaly; zpěvy o Sampu skládají se v obsažně nejširší a epicky nejsilnější část Kalevaly. Věnovalli národ tomuto předmětu pozornost a péči tak velikou a zvláštní, dlužno souditi, že asi druhdy v životě národa hrál epochální úlohu, neboť, jak zkušenost učí, skládají národové jen tehdáž epické písně historické, sloužili jim za podklad události neobyčejné a otřásající. Ze všeho vysvítá, že historickým podkladem run Sampovských je boj Čudů proti Laponcům, když sami s jihu tlačeni, musili tíhnouti na sever (Pohjola). Pohjolou nerozumí se nynější Lapsko, nýbrž nynější Čudsko, kde byli Laponci prvobydliteli a kde vedli již jakýsi kulturní život, živíce se orbou a chovem dobytka. Vytiskše Laponce z Pohjoly, usadili se v ní Čudové sami a učinili ji svou vlastí, již drží po dnes. Přemožením Pohjoly zmocnili se Čudové aspoň trosek onoho zázračného Sampa, jež mele mouku, sůl i zlato zároveň — čímž je řečeno, že Čudové naučili se rolnictví od vypuzených Laponců, ač nikdy nedostihli v tom svých předchůdců a učitelů.

Že se věci skutečně tak měly, tomu mimo samo znění národního podání čudského, v písních uloženého, nasvědčují též staré pověsti skandinavské, některé dějepisné zprávy, jež se uchovaly, bádání historiků nynějších a okolnost, že Laponcům slovo „čud“ dosud znamená nepřítele.

Významem je Sampo symbol rolnictví. Jaký však jest jeho etymologický původ a co si jím asi Čudové nejdříve představovali? Na tuto otázku podali učenci mnoho různých odpovědí, které však nevedly k cíli, zůstavujíce na Sampu stále roušku záhadnosti. A. Schiefner vydal o té věci dvě důležité rozpravy. V první odvozuje slovo Sampo od švédského *stamp* (stoupa) a stoupou pak vysvětluje, že Sampo bylo mlýn. V druhé rozpravě upustil A. Schiefner od prvního svého náhledu a jal se odvozovati Sampo od zájmena *sám*, kteréž zní ve slovanštině (zde v ruštině), v čudštině i švédštině stejně; při tom se Schiefner

opíral o to, že Sampo mlelo *samo*, jakož i o ruské skazky, v nichžto jest nejednou řeč o mlýncích podobných, které samy zlato melou.

Žádný z badatelů nezpomněl si, pokud vím, při Sampu na *sémě* (čud. siemen) a *Sampsu* Pellervoina, jenž Väinämöinovi zemi osíval. Že slovo Sampsa pochází od kmene sem, sam, siem, sám Schiefner připouští. Druhé příjmí jeho, Pellervoinen, pochází od *pellet*, prsť a *pelto*, gen. pellon, pole, tak že Sampsa Pellervoinen má as taký smysl, jako símě polní, zemní. Mně zdá se nade vši pochybnost, že se dá Sampo vysvětliti pouze semenem a Sampsou.

Třeba se v runách výslovně pravilo, že Sampo bylo mlýnem, nelze to bráti v plném smyslu, protože se přikládají Sampu vlastnosti, jichž dosud žádný mlýn neměl a míti nemůže: k žádného mlýna zbudování neupotřebeno staviva tak podivného, jako ke zhotovení Sampa. Ovšem ani sémě nemá co dělati s koncem péra labutího, s mlékem krávy jalovice, s rounem letní ovce; ale vždy ještě je pozoru hodno, že čtvrtou stavební látkou Sampa bylo sémě ječné. Že semeni při Sampu zvláštní úkol přikázán, vysvítá z toho, že trosky Sampa, dopluvší ku břehu, způsobily v zemi čudské *orání*, *setí*, *zrůst* a *pučení* všeho druhu, což by nikdy nemohly způsobiti rozvaliny mlýna sebe divotvornějšího. Mluví se dále docela zřejmě i o *kořenech* Sampa, z nichž jeden vnikl do země, druhý do vody, třetí do domu, což představuje sémě, beroucí potravu z prsti i vláhy, aby mohlo vydati úrodu, jež se ukládá pode krov domácí. Z úrody pochází hojnost chleba i blahobytu — a v runách se praví, že troskami Sampa nastal v Kalevale počátek bezměrného blahobytu, kdežto Pohjola byla zbavena chleba a upadla v chudobu. Produkcí obilní mohla Kalevala dosíci bohatství a výměnou pokladů svých mohla nabyti i bohatství zámořského, jež způsobily jiné trosky Sampa, do moře se potopivší. Bohatstvím moře nemůže se tu nic jiného rozuměti než sůl, kterou musili Čudové přivážeti z ciziny, a peníze (zlato), s kterými se Čudové seznámili teprvé obcováním s jinými, obchodními národy. A tak ono Sampo, které je příčinou úrody polní, zaopatřuje Kalevalu i solí i zlatem.

Bylo by tedy Sampo symbolem semene niknoucího, rostoucího, sklizeného, mletého i do zámoří obchodem zaváženého.

Co se času týče, do něhož padá historický základ run Sampovských, dokazují někteří, že zaujetí Čudska skrze Čudy a zatlačení prvobydlitelů této země, Laponců, nutno položiti v dobu mezi 4.—8. stol. po Kr., nejspíše do století šestého, povstání pak run Sampovských samých klade Tettau do století devátého.

Runa o Marjattě (r. 50). Runa tato je v Kalevale jediným křesťanským zpěvem, ale i v ní je názor křesťanský s pohanským silně pomíchán, vypravování bible s podáním národním hrubě spleteno. Přilepením této runy ke Kalevale chtěl Lönnrot patrně naznačiti konečné vítězství víry křesťanské nad bludy pohanskými. Runa tato je v Kalevale nejmladší a také nejslabší částí. Kouzelníci a zaříkávači čudští nečiní valného rozdílu mezi věrou křesťanskou a dřevní pohanskou, majíce za nejvyšší dvě božstva starce Väinämöina a pannu Marjattu.

Tedy nejpozdější runy Kalevaly pocházejí asi ze 13. stol., kdežto původ nejstarších (kosmogonických a Kullervovských) ztrácí se hluboko

v šeré, nevyzpytatelné dávnověkosti. Setkáváměli se tu i tam se rčeními a předměty časů novějších, nebudeme tím v omyl uvedeni o starobylosti básně, avšak také nedáme se svésti k nadsazování, jako by kultura čudská již v dávných časech byla tak veliká bývala, že by jí známy byly tkaniny hedbávné, šperky perlové, prsteny, náušnice, zlatohávy, šperkové křížky, ano i mýdlo, ačkoli Čudům opět přiznati musíme, že od samého počátku byli a dosud jsou vzdělatelnějším a intelligentnějším národem, než který koli z příbuzných jim kmenů, Maďary nevyjímajíce.

U nás nezřídka dáván Maďarům, našim odpůrcům národním, titul „divých Čudů.“ Maďaři jsou sice plemene Čudského, ale duševními vlastnostmi svými daleko za Čudy stojí. Kmen Maďarů, osamělý a opuštěný v moři slovanském, znenáhla ale systematicky vymírající, utekl se ku křivdě a násilí proti sousedům, aby se na povrchu udržel, aby odnárodňoval a odřezanci nahražoval úbytek vlastních národních sil. V historické vřavě, jakou jsou dějiny Maďarů, pozbyl snad tento lid jemnosti citů a přirozené líbeznosti mravů (ač měllí jich kdy v té míře, jako čudští jeho bratří) a obcováním s národy kulturními neokřesal si hrany prvotní surovosti a divokosti. Stinných vlastností národu maďarskému prodlením věků neubylo, ale vlastnosti světlé ztratily se docela.

Jak velice liší se spůsob, jakým sobě chránili poklad národnosti Čudové! Jsouce sami sebou ušlechtilí, netyli z křivdy a bezpráví, spíše je snášeli. Zatlačeni byvše do krajin ledových těšili se hudbou a rozkošným zpěvem. A národní píseň, skvostná a úchvatná, byla jim talismanem, jenž od děda dědictvím na vnuka přecházel, jenž národnost čudskou zachoval v bouři dějin a konečně vynesl na zelený saari, kde už ji ozařují první paprsky šťastné budoucnosti.

Nejnovější cesta N. M. Převalského.

Dle vlastních zpráv jeho podává

dr. **Jaroslav Vlach.**

Dne 30. dubna t. r. slavila zeměpisná společnost v Berlíně padesátiletou památku svého trvání; za tou příčinou založeny jsou dvě medaille, a sice Humboldtova, jež každého pátého roku má býti udělena tomu, kdo během toho lustra největších zásluh si dobyl o vědu zeměpisnou, a pak Ritterova, jež má každého roku býti udělována. Prvý, jemuž dostalo se medaille Humboldtovy, jest slavný ruský cestovatel *N. M. Převalský*; je to zajisté výmluvné uznání, jež se od učenců *německých* dostalo vědě slovanské. Vyznamenání to přiřkla zeměpisná společnost Berlínská Převalskému hlavně pro zásluhy, jež si získal cestami po krajinách středoasijských, vědě evropské skoro úplně neznámých. Hlavně významná jest v tom ohledu poslední jeho cesta z Kuldže za *Tian-Šan* na *Lob-nor*, na kteréž tyto krajiny po

prvé vědecky prozkoumány jsou. Vypraven byl Převalský na ni od carské zeměpisné společnosti Petrohradské, jejíž podporou hlavně zeměpisná věda na Rusi v tak krátké době rozkvetla; v posledních dobách obrácen je zřetel společnosti té ku prozkoumání rozsáhlých oněch náhorních rovin, jež od pohoří Himalajského rozkládají se až k Sibiři a od nižin čínských až do krajin turkestanských.

Úkolem Převalského bylo, aby v létě r. 1876 prozkoumal východní část Tian-Šanu od Kuldže počínaje, na Lob-noru pak strávil zimu a rovněž i jaro r. 1877 hlavně za příčinou pozorování letu ptačího, a potom aby se obrátil do Lhassy. Odtud podél horního toku Brahmaputry měl výpravou prozkoumati severní svah Himalajského pohoří, projíti východní Tybet a jižní část říše čínské; návrát měl se díti, kdy by možno bylo, přes Tybet západní, Chotan a Kašgar do Turkestanu. Na cestě měla býti provedena úplná mapa krajiny, vytknuta zeměpisná délka a šířka, sebrán materiál pozorování meteorologických a hypsometrických, jakož i zaznamenány poměry národopisné a přírodní jednotlivých krajin. Útraty celé výpravy vypočteny N. Převalským na 24.700 stř. rublů, kterouž sumu zeměpisná společnost ochotně povolila, tak že na počátku května r. 1876 Převalský nastoupil cestu z Petrohradu do Kuldže,*) odkud celá výprava vyjíti měla; přibyl tam ku konci července s praporečníkem Švejkovským a Eklonem, jenž dobrovolně se byl připojil; přes 14 dní potřebovali k urovnání a připravení zásob, jež vážíce 130 pudů na pěti poštovních trojkách z Permu byly přivezeny. V Semipalatinsku přidružili se k výpravě druhové z předešlé expedice mongolské: Čebajev a Irinčinov, kozáci Zabajkalští; rovněž ze Zabajkalska přislán kozák, jenž byl tlumočníkem dobrým řeči mongolské; v Kuldži připojil se pokřestěný Kirgiz, jenž mluvil sartsky. K dopravě sloužili dále 24 velbloudi a 4 koni jízdní, na kterých jeli Převalský, oba soudruzi z prvé výpravy a jeden kozák; všichni byli opatřeni ručními zbraněmi, puškami dle soustavy Berdanovy a 2 revolvery, jež připevněny byly u sedla.**)

Dne 12. srpna 1876 vytáhli z Kuldže. Podél pravého břehu řeky Ili šla cesta pěknými čistými vesnicemi, úrodnými poli a četnými sady; proti ústí řeky Kaši, jež od severu vtéká v řeku Ili, přebrodili se na břeh levý (as 53 kil. od Kuldže na jihovýchod), kde úrodná půda ustoupila krajině stepnaté, na níž nejvíce daří se pelyněk, na úrodnějších částech kozinec, při břehu pak rákosí. Obydlí lidská podél pravého břehu jdou jen as 13 kilom. nad ústí Kaši, kdežto levý břeh jest bez osad; jen občas viděti tu a tam zoraná pole kalmycká dále východněji, kde (pod 101° v. d. a mezi 42° a 44° s. š.) řeka Tekes přicházející od jihu z Muzartu spojuje se s Kungesem, kteréž oba toky dávají vznik řece Ili, jež směrem severozápadním spěje k jezeru Balchašskému. Přechod přes bystrou řeku Tekes 106 m. širokou musil býti proveden na prámech; koně i velbloudi se přeplavili, při čemž tři velbloudi pošli. Další krajina podél levého břehu Kungesského ve směru

*) Kuldže, město, jež se nalézá v Dzungarsku při horním toku řeky Ili (100° v. d. od F.)

**) Н. М. Пржевальскій: Отъ Кульджи за Тянь-Шань и на Лобъ-Норъ. С. Петербургъ 1878.

východním jest též taková, jaká při řece Ili, jen že tu roste hustěji kovyl (vousy sv. Ivana); dosti luk i lesů na horách okrajných spatřuje se až po řeku Canmu, levý přítok Kungesu, ku kterému nejdále zasahují role i kočevní sídla Turgoutů; dále na východ nebyli lidé viděni. Od řeky Canmy jest dolina Kungesu plodnější i step porostlá různými travinami čím dál tím hustějšími; na okrajných horách poskytují milého stínu lesy jedlové, kdežto při břehu řeky stromoví listnaté (topoly černé, jabloně, řidčeji břízy a meruňky) hojně jest zastoupeno. Střemcha, zimolez, kalina a šípek kryjí půdu mladých lesů, ostrovy v řece porostly jsou mlázím, po kterém často vine se divoký chmel, na skalnatých částech tamaryšek. Tráva dosahuje výšky 2 metrů; tehdy v době zářijové byla již uschlá a i stromy počínaly se odívati rouchem podzimním.

V krajině té musil se Převalský delší dobu zdržeti, poněvadž odeslal dva kozáky, již nehodnými se ukázali, zpět do Kuldže; náhradníci za ně mohli přijíti teprvé po 10. dnech. Zde (na severním sklonu Tian-Šanu) daří se velmi mnoho ovoce, hlavně jablek a meruněk; jablka dozrávají ke konci srpna, meruňky již v červenci. Naši cestovatelé sem přibyli v době jablek i žasli nad množstvím a velikostí jejich: v celých hromadách ležela tu pod stromy; co lidé nesnědí, shnije neb bývá sežráno od divokých kanců a medvědů. V lesích shledáno vedle hojnosti zvěře dosti ptactva, hlavně drozdů a sluk lesních, ač tou dobou již dosti ptactva na jih bylo odletělo.

Nevysoký hřbet (okolo 1830 m.) odděluje dolinu Kungesu a Canmy; ač obě řeky netekou od sebe ve větší vzdálenosti než 8·5 kil. od východu k západu, přece jest výška obou dolin as o 600 m. rozdílná. S hřbetu viděti lze nízkou úžlabinu Kungesu a mnohem výše položenou planinu řeky Canmy, která podél středního toku porostlá jest travou, podél horního lesy, v nichž Tian-Šanská jedle převládá; jabloní a meruněk není, na jich místo nastoupil řeřáb. Mezi cestou počala se již jeseň ohlašovati; ráno bylo častěji vídati mrazíky, na vysokých horách už i sníh; listí se stromů zpola již opadlo. Přes to trval stále pěkný čas, tak že za dne někdy i parno bylo.

Směrem proti toku Canmy došla naše společnost až ku pramenům řeky této na podnoží pohoří Paratu (103° v. d., 43° 15′ s. š.), které ve spojení se západními pásmy tvoří severní hradbu obšírné a vysoké planiny, jmenem Juldus, jež ve středu Tian-Šanu se rozkládá. Ač Parat nemá věčného sněhu, chová přece v sobě Alpský ráz; vrcholy a jich strmé boky skládají se z pustých skal, tvořících četné rozsedliny; nížeji Alpské lučiny kryjí boky, pod nimiž na severním úbočí jedlové lesy se nacházejí, kdežto strana jižní je bezlesná. Převalský přešel pohoří toto na straně východní ve výšce as 3000 m., načež zaměřil k Juldusu. Jmeno to značí hvězdu, i dáno pohoří tomu buď pro vysokou jeho polohu, aneb proto, že dle zpráv kočovníků strana tato jest zaslíbenou stranou všem majitelům stád v krajích oněch. Zprvu již zvěstovali Turgouti cestovatelům našim, že jest krajina ona „překrásná, svěží a úrodná; právě hodí se jen pastevcům a jich stádům.“ Kraj tamější tvoří rozsáhlou náhorní kotlinu, několik set kilometrů se táhnoucí od východu k západu (mezi 42. a 43. rovnoběžníkem); ta dle

všeho byla dříve dnem vniterného jezera, jak o tom jmenovitě svědčí nanosená půda hlinitá. Skládá se ze dvou hřbetů: velikého a malého Juldusu, z nichž prvý zaujímá daleko rozsáhlejší polovinu západní, druhý menší východní. Expedice naše brala se malým Juldusem, který se skládá ze stepnaté roviny v délce as 140 kil. a šířce 42 kil. (na 43. rovnoběžníku mezi 103—105 poledníkem) zachlumené podél krajných pohoří a pokryté hustými travinami hlavně v části východní, kde i nízké křoviny se daří. Okrajné hřbety jak na severu tak i na jihu jsou divoké a skalisté, dosahujíce větší výšky než vlastní pohoří, jež do výšky as 2100—2400 m. se pne, ano jižní hřbet oddělující malý Juldus od velkého dosahuje i čáry sněžné. Středem malého Juldusu po celé délce jeho protéká řeka Baga-Juldus-gol, jež vlévá se v Chaidu-gol, který přitéká z velkého Juldusu a vlévá se v jezero Bagarašské (Bostan-nor na mapách, u Kalmyků Tengis-nor). Obyvatelstva je v kraji tomto po řídku; dříve (as před 11 lety) bydleli zde Turgouti as o 10.000 kibitkách (sibiřských povozech); rozprášeni byvše od Tungusů ušli do krajin sousedních.

Na Julduse pobyl Převalský tři neděle; tu roznemohl se Švejkovský a musil se vrátiti zpět, Eklon však osvědčil se statečným a dobrým pomocníkem jak posud tak i dále. Čas trávili hlavně honbou zvěře; ulovili dva kamzíky (Ovis polii), kteří v stádech 30—40 kusů obývají předhoří hřbetů vysokých a úvaly, vedoucí k stepní rovině; vlastní hory skalisté jsou domovem horním kozlům, jichžto se tu rovněž hojně nachází. Nízké podrosty jsou pro nedostatek lesů oblíbeným rejdištěm jelenů sibiřských, kteří nejvíce v květnu a červnu bývají honěni pro mladé parohy „panty,“ jež v sousední Číně velikou cenu mají: tak na př. pár velikých s šesti výrůstky na každém platí se 50—70 rubly.

Úžlabinou Chaidu-golu postupovali naši cestovatelé ku převalu as 2830 m. vysokému, aby se dostali na jižní sklon Tian-Šanu; překročivše převal sestupovali zvolna a za dosti velkých obtíží úžlabinou Chabcagai-golu, který se pramení v nejvýchodnější části malého Juldusu v těch stranách, kde řeka Chaidu-gol se prýští, jen že tato na straně západní, ona na východní; po krátkém toku jihovýchodním vlévá se Chabcagai-gol v Balgantai-gol, který od severu k jihu teče a pohoří nejvýchodněji obtéká. Cesta podél obou řek jest velmi úzká, plna spoust kamenných na cestě, s visutými skalami po stranách; jen břehy obrostlé hustými vrbami a tamaryškem.

Příchod ruských cestovatelů do krajin těchto poplašil celé obyvatelstvo, kteréž myslilo, že příchozí tvoří předvoj vojska majícího za úkol podrobiti obyvatelstvo pod moc ruskou, i jalo se utíkati do Karašaru. Z počátku žádný úředník se nedostavil; teprvé třetího dne přišlo naší společnosti vstříc šest moslemů, poslaných správcem města Korly, Toksobajem. Na ohlášení, že cestovatelé naši míní seznati krajinu Lob-noru, o čem vládce krajů těchto Jakub beg již zpraven jest, vrátili se poslové zpět ponechavše hlídku k pozorování našich cestovatelů. Po 7 dnech došla zpráva, že Převalský může dále cestovati ke Korle, městu as 53 kil. jihovýchodně od Karašaru ležícímu. Cesta

šla přes poslední jižní rozsochu Tian-Šanu (42° s. š., 105° v. d.) údolím, kterým protéká řeka Konče-darja, vytékající z jezera Bagaraše v Tarim. Když dorazili k městu Korle, sídlu Jakuba bega, vykázán jim byt v domě mimo město postaveném, ku kterémuž přistaven karaul, jak se pravilo, k ochraně příchozích. Z města nedovoleno nikomu přiblížiti se k domu, v němž společnost naše strávila 6 měsíců v sousedství města, nevkročíc do něho; o potraviny (chléb, ovoce, maso jelněčí) bylo dostatečně postaráno, však tím končilo všechno pohostinství, přes práh domu nikdo se nedostal. Na všechny otázky, ježto se vztahovaly k poměrům města, odpovídáno vyhýbavě neb zjevnou lží; i dověděl se Převalský teprvé na Lob-noru, že Korla čítá as 6000 obyvatelův i skládá se ze 2 měst: starého, sídla obchodníků, a nového, pevnosti. Zde Převalský v osobě Zamana bega, jenž poslán jest z družiny Jakuba bega, by provodil jej k Lob-noru, získal dobrého průvodce, ježto Zaman beg byl rodem Armén ze Zakavkazí a znal se v ruštině.

Dne 4. listopadu vydala se společnost naše k Lob-noru; z počátku šla cesta rovinou vlnitou, pokrytou štěrkem a různým podrostem podél podnoží nevysokého, bezvodného a pustého, posledního výběžku Tian-Šanu v pustinu Lob-norskou, jmenem Kuruk-Tagu, který rozkládá se na jih od jezera Bagaraše směrem jihovýchodním a na východ od Korly (212 kil. vzdálí) hlinitými kopci v pustině se ztrácí. Směrem jihovýchodním (106° v. d., 41° s. š.) došli cestovatelé naši k Tarimu, nejhlavnější řece kraje toho, tam, kde v něho vlévá se řeka Ugen-darja; Tarim jeví se zde již značnou řekou přes 100 m. širokou o hloubce as 6 metrů. Voda řeky čistá, tok zde rychlý; v místě tom dostihuje řeka nejsevernějšího směru, načež teče směrem jihovýchodním, v nejdolejší části zcela jižním, kterým vlévá se nedaleko Lob-noru v jezero Kara-buran. Jmeno své má od slova *tara* — role, poněvadž v horním toku slouží k zavlažování rolí. Nížeji od ústí Ugen-darje odděluje se od Tarimu velké rameno Kjuk-ala-darja, v něž vlévá se Konče-darja (107° v. d., 40° 45′ s. š.); rameno to spojuje se as pod 40. rovnobežníkem (40° 10′ s. š.) s hlavní řekou, jež v nejdolejším toku bez ramen ostává. Břeh pravý vroubí písčitá krajina; levý břeh chová méně písku, půda však jest solnatá, místy holá, místy řídkým tamaryškem porostlá; lučin, travin, květu zde neshledáš, místo toho stromy vyvrácené, suché rákosí a slaný písek. Všude jednotvárnost, jen zdáli tratí se zrakům, pískem a mlhou ve vzduchu zakaleným, hory na dálném severu.

Pod ústím Ugen-darje počínaji sídla Tarimců neb Karakulců, pojmenovaných jmenem posledním dle jezera Karakulu, při kterém nalézá se sídlo vládce té krajiny; dříve sídleli při Lob-noru, však pro nedostatek ryb, jež jsou hlavní jich potravou, a časté znepokojování od Kalmyků odstěhovali se do krajin při řece Tarimu položených. K tomuto obyvatelstvu přidružili se uprchlíci z východního Turkestanu, tak že seznáš zde typy rozmanité: Sarty, Kirgizy, Tanguty, někdy evropskou fysiognomii, zřídka mongolský typ; převládá pleť bledá. Jazyk dle všeho neliší se valně od jazyku Tarančinského a Sartského; náboženství jich jest mohamedánské s příměsky některých obyčejů domácích, jako ku př., že pochovávají mrtvoly do země na loďkách.

Obydlí Tarimců stavěna jsou z rákosí; deset neb více takých stavení tvoří ves, z nichžto se obyvatelstvo často stěhuje, jakmile totiž některý z obyvatelův onemocní. Hlavně smrtelné jsou v krajině té neštovice; onemocníli tudy některý obyvatel, odstěhují se všichni ze vsi, do které se vracejí teprvé, když se uzdraví, což se stává pořídku; zemřeli, nestará se nikdo o pohřeb. Všeho obyvatelstva při dolním Tarimu jest asi 1200 duší obojího pohlaví; šat nosí dlouhý, harasový, pod ním dlouhou košili; v zimě nosí beranní kožichy. Boty nalezneš jen u zámožnějších, chudí chodí v létě bosi, v zimě v střevících, ješto sami si urobili; na hlavě nosí v létě plstěné klobouky, v zimě berančí čapky. Šat ženský skládá se z domácího oděvu na spůsob kazajky, již upevňují pasem, a z kalhot, jež zapouštějí do bot; hlavy kryjí čapkami kožešnými, pod nimiž splývají pletence vlasů spuštěné na zad neb někdy spjaté pod bradou. Muži hlavu holí; ženštiny pletou dva pletence vlasů, ostatní na spánku nechají růsti do polovice tváře a pak je ustřihují; u neprovdaných plete se jen pletenec jeden. Oděv a věci v domácnosti potřebné buď sami si zhotovují, buď docházejí pro ně do Korly; vedle toho živí se rybolovem; orba jest nedostatečná hlavně pro solnatost půdy, více péče věnuje se pastvě rohatého skotu, jemuž potravou rákosí a bodlák. Povaha obyvatelstva jest náchylna k lenivosti, k skrytému a podezřelému jednání; náboženský fanatismus, u Mohamedánů valně vyvinutý, jest zde nepatrný. Ženy jsou otrokyněmi a proto může jich i více býti; ženiti se jen na krátkou dobu, ano na několik dní, jest dosti v obyčeji.

Jedna z největších osad Tarimských zove se Achtarma (41^0 s. š., 106^0 v. d.), kde sídlí správce kraje Tarimského, jakýsi Aeljam-achun; jmeno to znamená nejučenějšího člověka, jak Zaman beg Převalskému vyložil, ač Aeljam-achun ve skutečnosti ani písma znalý není. Z osady té — ve které naše společnost pobyla osm dní, hlavně aby lovila tigry — vedla další cesta podél Tarimu směrem jihovýchodním; všudy dávalo se obyvatelstvo na útěk majíc cestovatele naše za vyzvědače, zvláště když šli s průvodem vojenským; jediný Zaman beg, znaje jazyk jich, hleděl jim vysvětliti, že jde pouze o poznání krajin málo povědomých; však ani jemu nechtěli domácí věřiti, domnívajíce se, že snad příliš nadržuje Rusům. Po cestě 200 kil. dlouhé dostal se Převalský k místu, kde Kjuk-ala-darja spojuje se s hlavní řekou (40^0 10′ s. š., 107^0 35′ v. d.), načež přešel na levý břeh Tarimu, který odtud zcela jižně teče k jezeru Karaburanu; jezero toto tvoří Tarim po toku as 75 kilom. dlouhém rozlitím se po krajině a zove se tak pro velké vlny, ježto se na jezeru za bouře tvoří (Kara-buran = černá bouře). Délka jeho čítá as 35 kil., šířka as 12 kil., hloubka závisí od mnohosti vody v Tarimu, jež způsobuje buď zaplavení sousedních břehů na velkou dálku, buď popřává sotva potravy slatinám (solništím). Při samém vtoku Tarimu v jezero vlévá se do něho rovněž řeka přicházející od jihozápadu Čerčen-darja; k této, a ne k Lob-noru, brala se společnost naše směrem jižním, protože mínila při Lob-noru zimovati a dříve tedy seznati krajinu sousední; prvá ves, ku které se došlo, byla ves Čarchalyk, jež založena as před 30 lety od vystěhovalců z Chotanu. Zde zanechána velká část zavazadel pod dozorem tří kozákův; ostatní tři

a Eklon provázeli Převalského dále na cestě do pohoří Altyn-tagu, jež na jihu Čarchalyku podél 39. rovnoběžníku se od západu k východu táhne. Pohoří toto viděli naši cestovatelé z dálky 150 kil., od přechodu přes Tarim u Airylganu, v podobě nejasného pruhu na obzoru; však čím více sestupovali po dolním toku Tarimu, tím jasněji se zrakům jevilo pohoří s oddělenými vrcholy a rozsedlinami skalními, tak že z Čarchalyku patřícím hromadné stěně se podobajíc vypíná se výše na jihozápadu a přesahuje i čáru sněžnou. Převalský dal se od Čarchalyku směrem východním ohledávaje severní úbočí pohoří v délce as 300 kil.; seznal, že tvoří okraj náhorní vysočiny a sice Tybetské, jak mu od domácího obyvatelstva řečeno bylo, končící se na jihozápadě poblíž měst Kerie a Chotanu; kde na východě se končí, nedověděl se. Na pochodu svém překročil Převalský (východ 108° v. d.) řeku Džagansai, jež stéká s Altyn-tagu do jezera Karaburanu krajinou neúrodnou, východněji (109° v. d.) řeku Kurgan-bulak, přímo na jih od Lob-noru, v krajině, jež dělí pohoří Altyn-tag od krajiny Lob-norské a stále pozvolna vystupuje do výše, tak že podnoží Altyn-tagu výše 2300 m. dosahuje. Na východ od řeky té podnoží pohorské provázejí hliněné kopce, které za řekou Džaskansai (pod 110° v. d.) přecházejí v pískovcové vrchy Kum-tag, daleko na východ se táhnoucí. Do pustiny vysílá pohoří četné rozsochy, mezi nimiž rozkládají se údolí o výši 3300 m., kdežto vlastní hřebeny až do výše 4200 m. se vypínají. Přes pohoří naši cestovatelé pro krutou zimu a nedostatek času nešli; však pravdě podobno, že na jih rozkládá se vysoká náhorní rovina o 4000 m. výšky; průvodčí aspoň tvrdili, že cestou starou, kudy Kalmyci chodili v Tybet, přijde se na vysočinu as 50 kil. širokou, za níž se rozkládá hřbet horský o 20 kil. šířky, který odděluje vysočinu tuto od jižnější 40 kil. široké. Na této vysočině nalézá se hojně blat, která ohraničuje na jihu věčněsněžný Čamen-tag; všechny tři hřbety, Altyn-tag, bezejmenný a Čamen-tag spojují se na západě poblíž města Čerčenu v hlavní pohoří, Tuguz-daban, které se táhne až ke Kerii a Chotanu; na východě ztrácejí se v obzoru dalekém jak roviny, tak i hřbety horní.

Za 40 dní prošli naši cestovatelé podél podnoží Altyn-tagu a ve vlastním pohoří as 500 kil., kdež trpěli mnoho mrazy a nedostatkem vody i potravin, tak že na začátku února vrátili se zpět k Lob-noru.

Lob-nor jakožto jezero jest domácím neznámo; jmenem tím označují dolní tok Tarima. Jezero zove se všeobecně Čök-kul (velké jezero) neb častěji Kara-kurčin, več celé okolí už pojato. Jezero tvoří nepravidelnou ellipsu, silně zabočující od jihozápadu k severovýchodu; největší délka okolo 100 kilom., největší šířka okolo 20. Převalský shledal jen západní a jižní břeh, poněvadž na loďce do středu vniknouti nemohl, pro husté rákosí, jež celé jezero pokrývá a jen podél jižního břehu as 3 kilom. místo čisté vodě ponechává. Před 30 lety bylo jezero hlubší a čistší, načež stále vysychalo pro ubývání vody v Tarimu; od šesti let zase vody v řece přibývá, tak že nyní voda po březích jezera se rozlévá. Hloubka jezera jest větším dílem jen as metr veliká; od břehů na 600—1000 metrů není jezero hlubší než 3 metry, jen místy 3—4 metry. Voda světlá a sladká, slaná jen podél břehu, kde solniště pokrývají celé pobřeží jižní na 10 kil. šířky, podél východ-

ního se pak táhnou daleko až k písčinám. Za slatinami, jež se rozkládají na jižním břehu, jest úzká plocha, pokrytá tamaryškem, za kterou táhne se rovina k patě Altyn-tagu, které pohoří dříve as tvořilo okrajinu jezera. Jezero zamrzá v listopadu, led se rozpouští na začátku března. Obyvatelé jezerního pobřeží zovou se Karakurčinci; usídleni jsou v jedenácti vesnicích, většinou v jezeru samém položených. Vesnice jsou tyto: Čeglik čítající 6 dvorů, Tuguz-ata 11 dvorů, Abdally 6 dv., Kučag-ata 2 dv., Kum-čapkan 15, Kum-luk 4, Ujtum 5, Šakel 4, Kara-kurčin 2 vesnice, každá po 4 dvorech. Všech rodin 70 a 300 duší obojího pohlaví.

Plodivost obyvatelstva jest nevelká; zřídka čítá rodina 5—6 dětí, obyčejně 2—3 děti, někdy žádné. Dříve byl počet obyvatelstva mnohem větší; čítalo se v Kara-kurčině až 550 rodin, z nichž dvě třetiny žily na Lob-noru.

Však před 20 lety neštovice zhubily největší část obyvatelstva. Zbylé obyvatelstvo, jež sídlí uvnitř jezera, zachovalo starobylý ráz života, kdežto ostatní Karakurčinci od té doby změnili způsob života počavše chovati stáda beranů a jiného skotu, síti obilí a péci z něho chléb, když se k nim bylo přistěhovalo a v Čarchalyku usadilo několik rodin z Chotanu.

Tím nabývají zprávy, jichž ještě nyní se dopídil Převalský, tím větší ceny, že dopřáno mu bylo ještě starobylý ráz jich života seznati; možná, že za několik desítiletí zprávy ty budou se zdáti báchorkami z let dávno minulých.

Karakurčinci rozličnou fysiognomií svou ukazují dílem původ mongolský dílem i arijský, tento ne úplně čistý; hlavní znaky jsou; střední neb malý vzrůst, slabá konstituce těla s prsy vpadlými, nevelká hlava, pravidelná krátká lebka, vystouplé kosti lícní, malá brada, ještě menší vousy, slabý růst vousů na tváři, tlusté rty, bílé zuby a temná pleť kůže. Nářečí jich jest totéž jak u obyvatelstva dolního Tarimu, blízké chotanské mluvě; celkem jsou obyvatelé Tarimšti i Lobnorští jednoho původu, jen že prví podlehli vlivu cizozemskému, jenž se mezi ně vloudil z oas Tian-šanských.

Plujeli cestovatel po Tarimu, vidí na břehu 3—4 loďky, za nimi ne velkou plochu bez rákosí, na které se nalézá několik míst ve čtverci rákosím ohražených; toť vesnice. Všude bláto, rákosí, nikde místa suchého; divoké kachny a husy šplíchají se vedle obydlí; v jedné vesnici ryl pokojně starý divoký kanec u samého stavení.

Obydlí jest vlastně čtvercová ohrada provedená z rákosí, z něhož i sloupy v úhlech a uvnitř k podpoře krytby umístěné se skládají. Každá strana jest zdélí $6^1/_2$ metru, vchod ze strany jižní; střecha je rovněž rákosová. Ve středu světnice vykopána jest jáma pro oheň; topivem jest tolikéž rákosí, jehož mladého odnoží užívají za potravu, metlice též za stelivo; vzdělanější obyvatelé vyrábějí z něho jakousi sladkou massu, jež jim cukr nahražuje. Vedle rákosí důležitou rostlinou jest kendyr (Asclepias), jehož vlákna podobně konopným slouží za přástvo na oděvy a sítě; v hojnosti daří se rostlina ta hlavně po dolním Tarimu, řidčeji při Lob-noru. Za tou příčinou pro ni Karakurčinci na podzim a z jara k Tarimu dojíždějí.

Oděv zhotovený z plátna kendyrského skládá se z dlouhého kabátce a spodků; čapku nosí v zimě beranní, v létě plstěnou; obuv oblékají jen v zimě, a sice střevíce z kůže nevydělané, kdežto v létě chodí všichni i náčelníci bosi. V zimě opatřují se koží kachní, solí vydělanou, již oblékají pod oděv; doma činí si lože teplejším tak, že k tyčinkám rákosovým přikládají prach a peří kachní; však mnozí spí na pouhém rákosí, přikrývajíce se dlouhým kabátcem, jejž za dne nosí. Jiní pomáhají sobě ještě jednodušeji: schoulí se ležíce vedle sebe neb na znak se položivše nohy a ruce skrčí. — Hlavní potravou jim jsou ryby v letě čerstvé, v zimě sušené; čerstvé vaří ve vodě, kterou pijí pak místo čaje, sušené omočivše ve slané vodě smaží na ohni; v obou případech je připravují se šupinami, jež teprvé při jídle olupují. Příkrmem jsou na jaře (ale i v létě a na podzim) kachny, pamlskem z jara mladé odnože rákosové; chleba ani skopoviny nejedí, něco málo mouky dostávají z Čarchalyku, kterou jedí, na ohni ji upraživše.

Převalský vypočítává v cestopisu svém majetek jisté rodiny Karakurčinské, u které za bouře po celý den meškal. Celým majetkem byly tyto věci: dvě loďky a několik sítí mimo dům; uvnitř železná mísa z Korly, sekyra, dva dřevěné kalíšky, dřevěná mísa, naběračka a vědro, nožík a břitva u hospodáře; několik jehel, stav tkalcovský a vřeteno u hospodyně; šatstvo pro všechny, dvě plátna z kendyru a několik ryb sušených.

Ubohý a fysicky slabý Karakurčinec jest i v mravním ohledu bídný; celý svět jeho sevřen v těsném rámci toho, co jej obklopuje, mimo to proň nic jiného není. Loďky, sítě, ryby, kachny, rákosí — dary přírody; věčný boj s nouzí, hladem a chladem učinil z něho človčka apathického, tak že se na jeho rtech zřídka kdy úsměv objeví. Chytiti rybu neb kachnu, toť celé jeho umění; čítati do sta, velikým věděním. Přece někteří z Lobnorců pokročili duchem dále a jeví chytrost i čtveračivost; víra mahomedánská zapustila do jich srdcí slabé kořeny, což viděti z toho, že na Lob-noru není ani jediného achuna. Modlitby při obřízce, svatbě a pohřbech obstarává písma znalý syn místního správce. Obřízka koná se pravidlem z jara, když je dostatek ryb a kachen k nevyhnutelnému vyčastování hostí; v manželství vstupují dívky 14—15 let, jinoši v tomtéž neb o něco vyšším stáří, kdežto zasnoubení zhusta již před rokem 10 se stává. Rodičům nevěstiným zaplatí ženich kalym t. j. výkup: 10 balíků kendyrského plátna, 10 svazků sušených ryb a 100—200 kachen. Prostopášnost v manželství silně se tresce, však muž smí ženu zapuditi od sebe a vzíti si jinou. Po smrti mužově připadá žena jeho bratrovi neb jednomu z nejbližších přátel. Postavení žen je celkem horší než mužů; pravda sice, že žena v domě vládne, ač nad čím lze jí vládnouti, kde toho tak málo? Žena za nepřítomnosti mužovy přehlíží sítě, zhotovuje z kendyru tkaniny, pomáhá sbírati rákosí k topivu a k přípravě rozličných věcí.

Loďky a sítě jsou Karakurčincům základem vší výživy. Loďky skládají se z kmenů vyhloubaných zdélí 4—5 metrů, zšíří $^1/_2$ metru. Na loďkách těch Karakurčinec stoje, plave tak uměle a rychle, že za tichého počasí může po toku i s rychlostí ryby zápasiti. Také ženštiny umějí dobře s loďkami zacházeti.

Lov ryb děje se pomocí nevelkých sítí v úzkých průtocích neb struhách, schválně za tím účelem vykopaných, jako ku př. mezi jezerem a Tarimem. Děje pak se lov ryb spůsobem takovým: Škarpou od Tarimu do roviny podél břehu se rozkládající vedou vodu tak, že povstávají malá jezírka, do nichž i ryby z řeky plovou. V létě zasypou příkop; následkem toho jezero jsouc bez přítoku vysychá, a voda se nahromadí pouze v místech hlubších, do nichž i ryby utekou. V září znovu příkop otevrou, ryba žene se po bystré vodě k řece, kdež v sítích nastavených uvázne. Takým spůsobem děje se lovení ryb při dolním Tarimu, poněvadž vysoké břehy jej provázejí; vlastní Karakurčinci odvádějí vodu do jezer, v nichž sítě nastavují a ryby chytají. Mimo to pouštějí tamější obyvatelé sítě větší délky do jezer a chytají v ně ryby pomocí vesel loďkových. Loďka jest jim po smrti také hrobem, do něhož nebožtíkovi položí polovici sítí jeho, druhou polovici dostanou dědicové.

V zimě obyvatelé ve svých rákosových bytech mnoho zkusí, když nutno jim snášeti i mrazy o 20⁰. Popřánoli jim dosti slunce, navštíví je zhusta jiný nezvaný host, hlad; jen tehdy daří se jim lépe, jeli v létě lov ryb dosti vydatný. Velikou obtíží jsou jim za doby letní miliony mušek a komárů, jež od polovice března až do pozdního podzimku obyvatelstvo mučí. Nelze ani dosti vylíčiti svízele dětí, jež většinou chodí nahé, a i dospělých, kteří v noci neustále ze spánku rušeni jsou. Z nemocí, jimiž obyvatelstvo trpí, jmenovati dlužno hlavně nemoci oční, (jejichž příčinou je slaný písek v hojnosti zde se nacházející), a pak nemoci rheumatické.

Po celý únor a více než polovici března pobyl Převalský při Lob-noru, načež vydal se na cestu zpáteční od Lob-noru k horám Tianšanským, která trvala déle jednoho měsíce. Ač krajina, kterou šel, byla velmi lesnatá, přece pozoroval málo jarního života; teplo dostoupilo již 35⁰ C., přes to rákosí nebylo rozkvětlé a mělo stejnou barvu jako v zimě. Hejna mušek a komárů lítala nad bařinami, v sušších místech skrývali se četní štírové; vichr zdvíhal prach a písek i metal jej cestovatelům do očí. Za také cesty dostihl Převalský dne 25. dubna Korly; pátého dne po příchodu svém měl rozmluvu s Jakubem begem, který sice na oko jevil velikou laskavost, přece však dal Převalského pod dohlídkou doprovoditi za Chaidu-gol. Za dary, jež mu a jeho dvořanům přinesl, obdržel Převalský čtyři koně a deset velbloudů; velbloudi byli velmi špatní a zdechli po dvou dnech, sotva že naši cestovatelé vešli v horní údolí Balgantai-golu. Nalézali se v trudném položení; pěšky pokračovali až na Juldus, odkud vyslán kozák do Kuldže. Po tři neděle musil Převalský čekati na návrat kozákův, nedostávaje zpráv a maje velký nedostatek. Na začátku června překročen pak přece Parat a podél Canmy dostižena konečně Kuldže.

Tak se v době nanejvýš příhodné podařilo Převalskému prozkoumati krajinu Lobnorskou; neb rok před tím byl by mu Jakub beg — neboje se Kytajců a nepotřebuje Rusů — nedovolil jíti dále za Tian-Šan; nyní při zmatcích, jež povstaly po jeho úmrtí; bylo by velmi nebezpečno do krajin oněch se odvážiti.

Dle přírody.

Povídka

Ferd. Schulze.

(Pokračování.)

Po krátkém pomlčení páter Julián pokračoval: „Putoval a bloudil jsem po zemi od obce k obci, od samoty k samotě, kde která chatrč v lese, u vody neb pod skalou, kde který kramářský vozík, kejklířská společnost neb cikánská tlupa, kde která kupa chudých, rozhadrovaných dětí: všude hledal jsem svého Stanislava. Za několik měsícův vrátil jsem se opět sám, jen pln nevýslovného hoře, pln nesnesitelného zármutku. Už jsem byl přesvědčen, že můj syn mrtev posud není, neboť o mrtvých nezůstane nikdy dlouho tajemství. Má největší muka byla, že jsem musil věřiti, že žije. Nechtěj na mně, abych ti líčil, jak jsem sobě jeho život myslil. Nejkrutější trýzeň, o které jsem kdy četl neb doslechl, že potkala některého člověka, byla blažeností v porovnání s myšlenkami mými. Teď teprv seznal jsem, že příroda měla pro mne a pro mé dítě v zásobě neštěstí ještě tisíckráte větší, než vzíti mu nejdříve matku, pak sluch a řeč. Uvrci jej co nejubožejšího mrzáka do necitelné ciziny, do bídy a hladu, do tisícerých muk a útrap, o nichž nejbídnější žebrák se zdravými smysly nemá ani nejmenšího tušení: to byl nyní vrchol, jehož zloba přírody proti němu a mně dostoupila. Výše to už nešlo! Můj život zdál se mi na dále úplně zbytečný. Počal jsem uvažovati, nebylo li by nejlépe, abych mu udělal sám konec. Přiznám se, že jen stěží jsem té myšlence odolal. Nebyla to slabost ducha, nýbrž neskonalé opovržení přírodou, co mě udrželo na živě. Nabyv konečně jistoty, že všechna má dobrá a poctivá snaha v tom životě jest marna, učinil jsem pořízení stran hrobu mé Karly, odevzal všechno jmění zdejšímu ústavu hluchoněmých a — doktor Stanislav Lipenský zanikl ve světě! Ty jsi poznal pak v Římě — pátera Juliána“ . . .

„Však Stanislav Lipenský nezhynul!“ zvolal Chiarino, objímaje mnicha. „Zejtra odjedu, abych jej brzy přivedl do vašeho otcovského náručí.“ —

Mnich sepjal ruce na prsou a upřel oči k zemi.

Ještě téhož večera Chiarino odjel do krajin Porýnských.

IX.

V ústavě šlechtičen zavládl pocit, jehož by tam nikdo nebyl hledal: netrpělivost, nedočkavost.

Doživ se jistého věku, člověk zajisté nepospíchá už na nic, nekvapí ku předu, v nejhlubším poklidu může dočkati se všeho, a byť zvědavost mladší byla k tomu sebe napjatější. Však od poslední návštěvy u baronek Lotzových hraběnky Blumenthalová i Obersteinová, baronky Hochstettová i Kleebergová netoliko samy nemohly dočkati se každého příštího jitra, ale mimo kněžnu Felsenheimovou a baronku Křineckou

uvedly také všechny ostatní dámy v ústavě do trapného rozčilení, kteréhož přibývalo tím více, čím déle neobjevoval se původce jeho: páter Julián.

A on posud nepřicházel.

Starý Lukáš k naléhání hlavně hraběnky Blumenthalové musil co den ráno, ještě než se odebral s rozličnými rozkazy dolů do města, zajíti nejdříve do kláštera kapucínského a vyptati se, kdy by nebylo možno výše, aspoň u frátera Aloise, jak páteru Juliánovi se vede; při tom měl vždycky se postarati, aby k nemocnému mnichovi dostal se srdečný pozdrav a upřímná soustrast všech jeho ctitelkyň. Ale vše marno.

Nepřicházel ani páter Julián ani nějaká jiná o něm zvěst mimo tu, že posud jest churav. Tak totiž po denním návratu Lukášovu dávala věděti kněžna Felsenheimová všem dámám, jichžto studie náhlou chorobou mnichovou doznaly přerušení.

A přece byly by mohly už před několika dny dověděti se rovněž jako kněžna Felsenheimová a baronka Křinecká o svém učiteli něco ještě mnohem zajímavějšího, než co posud i věděly i sobě vymýšlely, kdy by byly bývaly u Lukáše ve větší milosti.

Ale tenkráte se to starému mrzoutu povedlo, že se na nich pomstil za všechno trápení, jehož od nich po všechen čas zakoušel. Neřekl jim pranic o tom, co mu fráter Alois, ovšem jen v největší důvěře, byl pověděl hned na zejtří po svém prodlení v komůrce pátera Juliána. A jak sám s tou novinou pospíchal domů! Ani teď ještě nemůže se upamatovati, kterými ulicemi a uličkami se vracel z kláštera, že tak rychle se octnul zpět ve vratech, kteráž jindy při vycházkách mnohem kratších zdála se mu býti nekonečně daleko. A s jakou lehkostí tenkráte přeletěl schody do prvního patra, jichžto stavitele jindy co den ani nepřestal zažehnávati, že měl přece věděti, jak nepříjemně bude se po nich choditi vzhůru! Na nejhořejším schodu byl by pak samým spěchem bez mála vyvedl věc, kterou by si do nejdelší smrti nebyl mohl odpustit. Ještě kdy by to byla bývala některá dáma, které tenkráte bez toho chtěl dokázati, že lokaj není pro to na světě, aby jej každý od rána do noci po celém domě a po celém městě honil; ale polekati svým náhlým skokem se schodův na chodbu baronku Křineckou, která právě zahnouti chtěla ob roh dolů, ne, raději by se nebyl dověděl, že může býti také ženatý mnich! Štěstí, že tenkráte měl tolik přítomnosti ducha a nedbaje svého podřízeného postavení počal ihned mluviti, jen aby baronka seznala, že jest to on, Lukáš, jí vždy k službám ochotný Lukáš, a nikdo jiný, jehož by se musila leknouti. Chtěje pak své milé velitelce dáti jakousi náhradu za způsobenou k ní nešetrnost a zároveň omluviti se před ní ze svého neobyčejného spěchu, zjevil jí nejprvnější své tajemství. Šlehl svým jindy věčně ospalým okem jako bleskem po chodbě i po schodech a nevida nikde ani živé duše, vyrazil ze sebe před baronkou, leknutím ustupující:

„Vaše milosti! Pan páter Julián má ženu a děti! Jdu to oznámiti její knížecí jasnosti. Ale nikdo jiný se toho ode mne nedoví.“

A ukloniv se zůstavil baronku teprv opravdovému udivení.

Za chvíli seděla Marta vedle kněžny v jejím nejpříjemnějším kabinetu. Novina, kterou Lukáš přinesl, byla předmětem jejich hovoru. Uvažovaly, jeli něco takového vůbec možno. Lukáš musil přijíti ještě jednou a tiše a pomalu vypravovati znova, co dnes v klášteře byl slyšel.

„Není možno pochybovati,“ pravila kněžna, když byly opět samy, „že páter Julián nedostal se do kláštera cestou obyčejnou. Co jsme o něm právě slyšely, ovšem nemůže býti v tom způsobu pravda; ale znám příběhy, že bezdětní vdovci odešli do kláštera stráviti konec svého smutného života. Lukáš nejspíše se přeslechl, jako by páter Julián ženu a děti ještě měl. Ale teď už více rozumím všem slovům, kteráž mnich při své poslední návštěvě byl pronesl. Jeho ideál jest rodina. Jen že v své snaze k tomu ideálu byl nešťastnější, než jsem dle jeho výpovědí myslila. Domnívala jsem se, že jsme si rovni, že nikdy žádné rodiny ani neměl. Nyní poznávám, že osud jeho jest mnohem smutnější, že rodina jeho přišla na zmar.“

„Nevědíli ostatní dámy o tom tajemství posud ničeho,“ odvětila baronka s pocitem hluboké soustrasti, „zachováme je před nimi, ať už jest jakékoliv, pokud jim je nezjeví sám, ač nenastaneli v jeho nynějším životě změna taková, že by už vůbec nikdy do tohoto domu nevstoupil.“

„Také se obávám,“ přisvědčila kněžna, „že jeho domácnost pozbude posavadního klidného aspoň povrchu, a že nové vlnobití jeho života zasáhne také tichou hladinu našeho ústavu. Bojím se, že pátera Juliána ztratíme.“

Lukáš dostál svému slovu. Minulo ještě několik dní a mimo kněžnu Felsenheimovou i baronku Křineckou žádná jiná dáma v ústavě nedověděla se od něho o páteru Juliánovi ani slova, a poněvadž také ani kněžna ani baronka o příhodách klášterních s nimi nezačínaly hovor, neměly o nejpřednějších zajímavostech ze života svého učitele ani nejmenšího tušení a obraznost jejich pracovala tím neobmezeněji.

Hraběnka Blumenthalová tou dobou už dvakráte vzkázala dotaz k baronkám Lotzovým, nebylli tam opět onen slavný italský pěvec, a když opětně dostala za odpověď, že se tam posud po druhé neobjevil, vyzvala baronky Lotzové přímo, aby jej tedy zase samy pozvaly. Však na to vrátil se Lukáš s psaníčkem, v němž baronka Arnoštka své milé přítelkyni s politováním oznamovala, že božský Chiarino právě dnes ráno je byl navštívil na rozloučenou, ale že dle slibu svého co nejdříve zase se vrátí.

Poslední naděje, dověděti se o páteru Juliánu něco více, nežli že ochuravěl, zmizela touto zvěstí, a když v těchto dnech po valném dešti život jarní přírody značně pokročil, jala se také většina zdejší šlechty jako tažné ptactvo opouštěti svá zimní sídla, ústav šlechtičen co den pozbýval s městem svého spojení a dámy jeho co den bolestněji cítily své letní osamocení.

Tento čas býval pro ně vždy z celého roku nejnepříjemnější; jako ptáci se zlomenými křídly žalostně vždy pohlížely za družinou odlétající z dusného města do stinných a vonných hájův, na kvetoucí luhy, do rozkošných samot svých venkovských sídel.

Však posud nikdy nezdála se jim tato jarní proměna v jejich okolí tak trapná jako letos, když zároveň ve vlastní jejich domácnosti, v životě jejich soukromém rušil se pořádek dávno obvyklý a vždy právě nejmilejší, jakmile kolem něho nadešla změna. Po deset let přicházel páter Julián do ústavu pravidelně každý všední den, a nebylali některá dáma sama churava, že vyučování odložiti se musilo, jeho vinou neprošla ani jediná hodina u žádné z nich. Jeho pravidelný denní příchod, ráno i odpoledne, hlavně přispíval k osvěžení životného ruchu v ústavě, jejž pozorovatelé vzdálení považovali za stojatou vodu neb zkamenělinu.

Dámy ani samy netušily, jak velice páteru Juliánovi byly zvykly; ani samy posud nepomyslily sobě, jak nezbytný pro ně se stal. Teprv nyní, když sotva čtrnáct dní návštěvy jeho se zarazily, ústav šlechtičen jako by byl osiřel; v celém domě pohřešovali mnicha i ti, kdož s ním v žádném přímém styku nebývali. Všude bylo po něm prázdno, každému scházel.

I Lukáš, ačkoliv každé ráno sám v klášteře se dověděl, že páter Julián ještě nevychází z domu, přece ze své přízemní komůrky několikrát za den vesele vystrčil hlavu na chodbu a zas ji smutně vtáhl zpět. „Tak se mi zdálo, že slyším jeho kroky," zamumlal do sebe.

A vrátný, ten teprv nemohl se dočkati, až zase spatří ten hnědý hábit. „To byl bez toho jediný mužský, který k nám přicházel. Co se teď za den naotvírám, a samá ženská! Až je člověku, jako by půl světa bylo na dobro vymřelo. Stýská se mi už po mužské tváři!" naříkal vlastní ženě.

V tom někdo zatrhl zvoncem.

„To jest silná ruka," poskočil vrátný a rychle stáhl závoru.

Vešla paní Hametová.

„Zase . . .!" ani nemohl dopověděti. „Na tu musí přijíti zvláštní mor. A s takovou rukou hraje na harfu?" dodal úšklebně.

Paní Hametová neobmeškala žádného dne, přijíti k baronce Křinecké, ačkoliv záměry její se pomátly náhlým odjezdem hraběte Radoslava. To byla také poslední zpráva, kterou baronce o hraběti přinesla.

Baronka vyslechla tu novinu mlčky, nedávajíc své učitelce žádné příležitosti, aby mluvila o hraběti dále. Od oné hodiny, co ukvapivši se ve svých citech dala jí nahlednouti do své duše, už několikráte litovala svého přenáhlení a úzkostlivě vyhýbala se všemu, čímž by jí nanovo poskytla příčinu k nějaké důvěrnosti. Chtěla zachovati svou lásku jako posud úplně prostu všech cizích živlův.

Poměr její k paní Hametové stal se tímto jejím ustoupením od vznikající srdečnosti poněkud choulostivý, nepříjemný, ženantní; ale nezbývalo než vpraviti se do něho a provesti jej, aby se napravila chyba slabého okamžiku. Opravdověji než kdy jindy ponořovala se nyní baronka u přítomnosti paní Hametové do umění hudebního, měla k své učitelce v zásobě neustále množství otázek, jež se týkaly pokrokův ve hře na harfu a vyžadovaly mnohostranného dlouhého výkladu.

V takových hudebních úvahách, cvičeních a opravách vždy rychle mijela hodina, a když prošla, baronka nezdržovala paní Hametovou

ani na minutu. Sama měla už připravenou torbu na sbírání rostlin; Lukáš dle nařízení udeřením hodiny vstoupil, aby baronku provázel na botanickém výletu za město.

Pohoda letošního jara sloužila bujné vegetaci zvláště příznivě a baronka Křinecká přinášela ze svých vycházek vždy hojnou zásobu zajímavých rostlin, jichžto určováním a ukládáním do herbáře měla pak stálou, vždy novou a nikdy neochabující zábavu. Celý její příbytek byl nyní také věrným obrazem jarní přírody. Na všech stolích rozložené květy buď ještě čerstvé buď už lisované pro herbář; na všech oknech nádoby s celými trsy kvetoucích rostlin lučních a lesních, se svazky lodyh a prutův, s kupkami mechu a listův barev a tvarův nejrozmanitějších.

Všechna známá a oblíbená místa z let minulých baronka navštěvovala nyní opět a opět; blahé i smutné upomínky rozkvétaly před ní všude vedle těch milých rostlin.

Paní Hametová brzy postřehla, že baronka zúmysla vyhýbá se před ní i nejmenší zmínce o těch věcech, které ji přece velice interesují. Nemohla ovšem jinak, než říditi se dle toho; ale v mysli své pojala k baronce záští.

„Chtěla jsem jí opravdu pomoci, třeba za slušnou odměnu. Ona mou dobrou vůlí pohrdá, ona si jí nevšímá; snad že si všimne mé vůle zlé.“

Tak uvažujíc, paní Hametová několik dní po odjezdu hraběte Radoslava šla z ústavu šlechtičen navštívit Barušku, která posud meškala v městě, čekajíc rozkazu svého pána, máli přijeti za ním do Hostic, nebo očekávati jej zase brzy v paláci.

X.

„Čekal jsem už po několik dní, že přijdete, milý příteli,“ uvítal v podvečer velmi lahodného, slunečného dne páter kvardián pátera Juliána ve své čistotné, světlé komůrce, a ujav jej za obě ruce vedl jej na dlouhou lavici z krásného lípového dříví, s vysokým rovným lenochem.

„Odkládal jsem tento krok, pokud nejdéle bylo možno,“ odvětil páter Julián, usedaje podle kvardiána. „Vidím, že není lze meškati déle s věcí, která odjinud na nás snad už kvapí.“

„Mezi námi není potřebí než několika slov,“ přerušil kvardián řeč svého mladšího druha. „V mém věku člověk nemá potřebí dlouhých výkladův. Moje minulosť byla sice velmi jednoduchá a klidná; ale viděl jsem dosti cizího neštěstí, cizích bouří, že z jediného slova už něčeho se domýšlím. Vím, že jste velice nešťasten, podrobného vypravování nemám potřebí. Řekněte mi, milý příteli, jen v krátkosti, čím vám ještě nyní mohu sloužiti já a náš klášter. Buďte už zpředu ujištěn, že k vůli vám se stane, cokoliv jen bude možno. Že manželka vaše nežije, bohužel rozumí se samo sebou; ale stran vašeho syna zdá se, že jest potřebí nějakého zkoumání. Myslíte, milý bratře Juliáne, že váš syn by mohl býti na živě?“

„Mohl by, otče kvardiáne!“ zvolal páter Julián. „A když už sám z dobroty své jste se dotknul samého jádra věci, nechci vás déle unavovati dlouhým vypravováním o svých osudech, snad někdy později najde se i k tomu mezi námi příhodnější chvíle. A tak tedy už vznáším k vám, i jakožto k svému milému představenému i jakožto k dobrému člověku, svou prosbu, abyste mi dovolil pátrati po mém ubohém ztraceném synu.“

„Zde má ruka!“ pravil dobrosrdečný správce klášterní společnosti podávaje páteru Juliánovi svou plnou měkkou pravici. „Máte úplnou volnost, zaříditi a podniknouti na vypátrání a zjištění všeho, co vašeho domnělého syna se týká, všechno, cokoliv za dobré uznáte, a budeli k tomu potřebí peněz, naše ač chudá pokladna klášterní dokáže, že pro svého nejpřednějšího rozhojňovatele není chudá. Ale, milý příteli, ani při mně, ani při ostatních bratřích, ani ve hmotných pomůckách naší řehole není překážka, na kterou musím vás upozorniti ještě na počátku všech vašich podniků. Co my tu mezi čtyřmi očima mluvíme a jednáme, to zůstane mezi námi, jakožto mezi přáteli a muži zkušenými. A všichni ostatní bratři, kteří tu s námi pod týmž krovem žijí, jsou vám celým srdcem tak upřímně oddáni, že jejich soustrast pro vás už zpředu schvaluje všechno, cokoliv by váš žal jen poněkud ulehčiti mohlo. Však to vše nestačí, zjednati mysli vaší mír. Dejme tomu, že najdete svého syna. Co potom? Který zákon tu bude mocnější? Ten, který určuje poměr mezi otcem a synem, aneb onen, jehožto moc nad sebou jste uznal co kněz a co mnich? Takový případ ještě se nezná v životě kněžském a klášterním, aby otec své dítě hledal! Najdeteli je, drahý příteli Juliáne, chcete se k němu přihlásiti a nechati je venku, ve světě? Chcete je vzíti k sobě do kláštera? Jedno i druhé odporuje zákonu řeholnímu a jest plno jiných obtíží, kterých té chvíle ani není lze tušiti. A chtěl byste vy k vůli svému nalezenému dítěti vystoupiti z kláštera, opustiti řeholi, přestat býti mnichem? Víte, jakým spůsobem jediné byste provedl krok, jehož by nám všem k vůli vám samému bylo tak líto, že o tom ani přemýšleti nechci. A přece, jak ze všeho znamenám a jak jste sám před chvílí pravil, věc kvapí a nestrpí dlouhého rozpakování. Prvé než mi odpovíte, abych zvěděl vaše mínění v těchto otázkách, velice důležitých ano osudných pro vás i pro nás, chci vám, milý příteli, učiniti návrh, na němž jsem se ustanovil po dlouhém a všestranném uvažování.“

Paprsky slunce sníženého k západu vnikaly květinovou záclonou otevřeného okna do vlídné komůrky kvardiánovy a strouce se po stěně přes drobounké obrázky rozmanitých svatých a světic zasahovaly jedním svým pramenem veliká čela obou mužův.

„Nemyslil jsem posud na nic jiného,“ odpověděl páter Julián po krátkém přemýšlení, „než na své dítě před šestnácti lety ztracené, byloli by vůbec možno, abych se s ním shledal. Všechny ostatní zřetele neměly v mé mysli posud žádného místa. Však vidím, že mám přítele a ochránce, který myslil tím časem za mne a děkuju vám z celého srdce za veliké a laskavé účastenství, jež mému životu věnujete. Vidím, že s vaší bratrskou pomocí přemohu těžké překážky, kteréž

mnich staví do cesty — otci! Shledámli se se svým drahým dítětem, chci s ním zůstati a žíti na dále neodlučně, nenechám se pak od něho odtrhnouti žádnou mocí světa. Kde by to bylo, posud jsem nepovážil; vaše přátelské slovo vybízí mě k té úvaze."

„Soudím," přejal mu kvardián klidným hlasem slovo, „soudím, že není možno, rozhodnouti v té otázce konečně; chtěl jsem vás na ni jen záhy upamatovati. Vyřízení její bude záviseti na tom, v jakém postavení životním svého syna naleznete. Kdy by měl zalíbení ve světě — a to by mu při jeho mladosti nikdo ani nesměl pokládati za zlé — kdy by snad už i pevnými ano snad už i nerozlučnými svazky byl spojen se životem světským, byla by vaše úloha velice stížena."

„Ach, ten ubohý," vzdychl páter Julián, „mnoho světáctví při něm asi nebude! Příroda jej k tomu špatně připravila. Můj Stanislav byl — hluchoněmý."

„Můj bože!" zvolal kvardián v upřímné bolesti, „což slabého člověka tak krutě zkoušíš!" A opět podávaje mnichovi svou pravici obrátil se k němu s pohledem hluboce soustrastným.

Nejnižší pramen slunečního světla hladil lysé jeho témě a předl se dále na skráně Juliánovy. Přelíbezná vůně balšámu, pod samým oknem kvardiánovým na velikém záhoně bujně rostoucího, s večerním větérkem naplnila komůrku. Vlaštovičky honily se za muškami až do samého okna. Z nejvyššího houští zahradní stráně zapadaly sem silnější zvuky ze zpěvného štěbotu drobného ptactva, kteréž jako děti po neunavném klopotu celého dne před spaním nejvíce dovádí.

„Neměl jsem o této velikosti vašich muk žádného tušení," pokračoval páter kvardián, „ale nyní vidím, že příroda chce aspoň poněkud napravit, v čem vám ublížila, a klášter bude jí v tom nápomocen. Najdeteli svého hluchoněmého syna, budete moci přijati jej k sobě a nebude musit v svém životě už ničeho měnit."

„A můj syn by také měl zavříti se do kláštera, měl by také vzíti na sebe tento drsný, těžký, smutný šat, nyní už ve své mladosti, nyní, když bych mu snad přece mohl zjednati život radostnější!" hořce zabědoval páter Julián.

„Byl by fráterem," tiše mluvil dále kvardián. „Vypadal by asi jako náš nynější novic, měl byste jej až do smrti u sebe a louče se někdy s tím světem odcházel byste s potěšitelným vědomím, že váš syn nemá aspoň žádných starostí o nejnutnější potřeby vezdejšího života a že se mu už nikdy nic zlého nestane. Náš klášter nezapomene nikdy, čím jest povinen ubohému dítěti pátera Juliána!"

„Tedy jako náš novic by vypadal!" prohodil páter Julián v myšlenkách.

„Tak si jej asi myslím," odpověděl páter kvardián, „a mohli by býti kamarádi. Náš novic jest velmi hodný jinoch."

„Posud jsem si ho ani vlastně nevšiml," vece páter Julián. „Musím si ho přece z blízka prohlednouti."

„Však jsem vás už jednou prosil, abyste se ho ujal," namítl kvardián s laskavou výčitkou. „Tenkráte jste mi toho odepřel. Neučinil jsem v té věci posud žádného jiného opatření. Snad nyní budete

míti více náklonnosti k těžkému úřadu novicmistra. Opakuju při té příležitosti svou prvnější prosbu."

„Zcela jistě vezmu si jej na starost," rozhodně sliboval páter Julián. „Jsem mu též osobně zavázán díky za ochotnou pomoc, když můj italský přítel k nám zavítal. Už jsem přemýšlel, jak bych se mu odsloužil."

„Pod vaší ochranou bude zajisté nejšťastnější, a mně spadne těžký kámen se srdce. Když jsem jej před chvílí zase spatřil obcházeti po chodbě kolem vašich dveří, bylo mi ho až líto."

„Vyjdu zítra na chvíli za bránu do polí, a pozvu jej s sebou. Cestou snad budu míti příležitost, abych nahlédl do jeho mysli a duše poněkud hloub, nežli zde v klášteře možno jest."

„Máme pozejtří hlavní pouť chrámovou. Vydržíli nynější krásná pohoda, můžeme se nadíti přehojné návštěvy poutníkův. Musíme k tomu účelu vyzdobiti chrám květinami. Šeřík už odkvetl a růže i pivoňky u nás ještě nekvetou. Jen pouhá zeleň není hezká, zvláště když louky a háje jsou plny květův. Novic bude míti ještě zvláštní příčinu, aby vás doprovázel na vaší opět první vycházce na svěží vzduch. Sbírejte luční a lesní květiny pro naše oltáře, zaberete se tím dále od města a bude vám to prospívat oběma. Však mám pro vás, milý příteli, ještě jinou mnohem delší cestu na mysli a s ní spojuje se zároveň návrh, o němž jsem hned z počátku této naší rozpravy k vám promluviti chtěl."

„Nerad bych se tento čas daleko ze zdejšího města vzdálil," ostýchavě a prosebně namítl páter Julián. „Čekám nyní co den nějaké zprávy od Chiarina, který se vypravil na Rýn zjistiti své domnění a zjednati konečně rozhodnutí v mých nových nadějích. Na výsledku jeho cesty závisí vše, o čem jsme tu dnes spolu mluvili."

Vstal a krokem, na němž ještě bylo znáti nedávnou chorobu, přecházel po komůrce. Nad hlavou jeho kmital se po stěně poslední záblesk zapadajícího slunce. Kvardián přikročil k němu a pravil:

„Víte, že k našemu klášteru patří ještě jedno poutnické místo, Hostice, několik set krokův od zámku hraběte Radoslava ve vysokém borovém lese, malý kostelíček a podlé něho přízemní stavení, poustevna, s obydlím pro duchovního a frátera. Už po některou dobu žádá mě bratr Antonín, abych mu dovolil vrátiti se odtamtud sem do kláštera, poněvadž mu ve vysokém jeho věku obstarávání tamější bohoslužby už obtížno jest. Uvažuju, nebyloli by vám, milý bratře, příjemno, uchýliti se do té lesní samoty se synem, jenž by při vás se naučil opatrovati svatyni. Žili byste tam pospolu jediní a mimo letní neděle i svátky neměli byste tam mnoho co dělati, tak že by všechen čas patřil vám. Hrabě Radoslav, štědrý příznivec toho poutnického místa, v celé tamější krajině velice oblíbeného, sám už také se přimlouvá, aby stařičký páter Antonín se vrátil sem na zasloužený odpočinek. Přemýšlejte o tom, snad byste se tam sám odstěhoval, kdyby přání vašeho srdce se naplnilo, a především vás prosím, abyste podle možnosti v těchto dnech do Hostic se odebral a se přesvědčil, co bychom k vůli páteru Antonínovi udělati měli."

Páter Julián naslouchal s čilou pozorností. Z počátku přikyvoval hlavou, pak se zamyslil a posléze odvětil takto:

„Jsem vám, můj milý příteli a ctěný ochranče, z celého srdce povděčen za všechnu laskavou péči o příští upravení mého života. Vím, že jen hlavně k vůli mně udělal byste změnu ve správě Hostického kostelíčka. Však prosím dovolte, abych zůstal v tomto domě, i kdy by se stalo, čehož z hlubin své duše si přeju. Mám tu na blízku drahé místo, k vůli němuž jsem opustil Řím a při němž chci zůstati, zvláště pak, staneli se shromážděštěm celé mé rodiny. Bude to ovšem smutný obraz: matka v hrobě a muž i syn nad ním co mnichové! Ale," připojil skrývaje svou tvář na prsou kvardiánových, „bude to má poslední, jediná radost na tom světě."

Oba mniši trvali v tichém objetí. V komůrce šeřilo se a na klášterní vížce zazněl zvonek k společné modlitbě večerní.

Mniši ujali se za ruce; jeden podíval se druhému do očí. Pevné upřímné stisknutí rukou, dlouhý tklivý pohled až k samé duši, a srdce jejich byla spojena nerozlučně . . .

„Na příští týden přece se podívám na pátera Antonína," pravil páter Julián, odcházeje po boku kvardiánovu do chrámu na večerní pobožnost.

„Krajina se vám zalíbí," přisvědčoval kvardián.

XI.

Ráno ještě přede mšemi nastal v klášteře šumot. Jako by mnichův bylo přes noc několikrát více, po všech chodbách dole na dlaždicích, na hoře po prknech klepají sandály, po všech koutech a schodech šustí a mihají se hnědé hábity, řehtají dřevěné a klokočové růžence. Konají se přípravy k zejtřejší pouti.

Fráter Alois s jedním smetákem na dlouhém bidle a s druhým krátkým pod paždím všude překáží sobě i ostatním. Máť velikou úlohu, smésti celoroční prach a pavučiny na všech chodbách, se všech obrazův a přístěnkův nádvorních, se všech zpovědnic, oken a dveří.

A při tom přes tu chvíli na něho volá páter Isidor z přízemní pracovny své, aby mu šel pomoci vynesti prkna, police, krabice, kotlíky, sklenice, aby mu šel pro kladívko, pro hřebíky, pro kleště, pro nějaký ubrousek a bůh ví co ještě. Staví́ť páter Isidor uprostřed dvora pod nejkošatějším kaštanem vedle zbořeného vodojemu svůj lékárnický krámek, jenž dle jeho mnoholetého přesvědčení jest nejdůležitější částí celé výroční slavnosti poutnické a zasluhuje tedy největší pilnosti a pomoci všech bratří. Ke všem blahodějným lékům z let minulých přidal letos něco nového a, jak praví, všeobecně potřebného: masť na bradavice, vodičku na opáleninu a pilulky proti oznobenině.

Fráter Martin cídí v levé dolejší chodbě přesličkou všechno cínové a měděné nádobí kuchyňské a co už se leskne, pokládá do nejbližší zpovědnice, když tu páter Maurus jej volá zpět do kuchyně, že musejí udělati se řezníkem nějaký pořádek stran zejtřka, aby to nezůstalo až na poslední chvíli jako v loni, odpoledne že už k tomu

nebude času, že ještě jest co dělat ve sklepě. Páter Gervasius musil dnes zůstati doma; bude míti zejtra poutnické kázaní na dvoře, přivstal si a pospíchá do zahrady, aby se připravil.

Páter Athanasius drží v ruce stoletý kalendář a hledá v něm zejtřejší povětrnost. Marně se namáhá v týle přehnouti tlustý krk, aby se podíval korunami kaštanův, jaká je obloha; už po čtvrté vychází z fortny před klášter, zde jest volný rozhled vzhůru. „No, zejtra to ještě vydrží; ale pozejtří bude jistě pršeti: dělají se beršky," pravil vraceje se s líbezným úsměvem na dvůr, a za chvíli šel před klášter podívat se na oblohu zase. Pak se zastavil na dvoře u novice, jenž práškem k tomu cíli od pátera Isidora schválně připraveným čistil velikou zlatou monstranci, že zářila jako slunce.

„Ještě nějaký pěkný věnec na ni; ta by okrášlila celý kostel," mínil páter Athanasius, vida, že novic jest se svou prací hotov.

„Pospíším si ráno, abych ještě všechny lampy a svícny vycídil, a odpůldne půjdu pak s páterem Juliánem ven, daleko za město, a přinesu květin, že celý kostel jimi rozkvete," chlubil se novic.

„Vy že půjdete s páterem Juliánem?" podivil se páter Athanasius.

„Ano, já," vztýčil novic hlavu, „pan páter kvardián mi to ještě včera po večerních modlitbách slíbil."

„Hm," pomyslil si páter Athanasius polo hlasitě, „páter Julián se vrací k své mladosti." A popošel několik kroků v pravo, kde páter Isidor už měl hlavní lešení svého krámu pohromadě. Vida na zemi ještě několik prkének, jal se je zdvíhati a páteru Isidoru podávati.

„Když vaše velebnost nepřišla o hodinu dřív, když jsem musil všechno sám snášeti, držeti a přibíjeti: nyní už obejdu se bez vaší pomoci, a neračte mi překážeti."

Tak řka páter Isidor postavil se mezi svůj výklad a pátera Athanasia, tak že tento opět tiše položil prkénka na zemi a opatrně nadzdvihuje svou kutnu, aby nepovalil žádnou skleničku nebo krabičku, v malebném neladu po zemi tu rozestavené, zaměřil na pravou chodbu přízemní, kde fráter Alois, od hlavy až k patě už sám až k nepoznání zaprášený vystupoval na špičky, aby dlouhým smetákem setřel s klenutí poslední pavučinu.

„Vidíme," liboval si páter Athanasius, „teď mohu velmi dobře přečísti všechny nápisy, co jich tu na zdi máme. Vím, že každý poutníček, který tu své jmeno letos zase najde, na příští rok přijde zase. Ale tam nahoře to nechte, tam se nikdo nebude dívati, poněvadž tam žádnou tužkou nedosáhne; vždyť vy ani tím bidlem tam nestačíte."

„Vaše velebnost marně mě zdržuje," nevrle odvětil fráter Alois, ani se po něm neohledaje. „Mám dnes ještě velmi mnoho práce. Celý kostel vysmýčit a došiti nové sandály pro pana pátera kvardiána, aby aspoň on měl na pouť něco nového."

A jal se jezditi smetákem po chodbě tak divoce, že sám i s hnědým hábitem zmizel v prachu jako v nějakém čarovném závoji.

„Vidím, že mě tu nikde nechtějí!" zasteskl si pro sebe páter Athanasius, „zbytečně jsem tak časně vstal."

A za malou chvilku byl opět pohřížen v sladkém snu. Zdřimnul s myšlenkou, pravdali, že páter Julián a novic půjdou spolu dnes odpoledne na procházku.

Byla to pravda. Ještě sám, než po obědě opět usnul, zahledl je, jak spolu sestupovali na dvůr. Divil se . . .

Což by teprv se byl podivil, kdy by za malou hodinu byl je spatřil, jak vedle sebe sedí pod hustými olšemi na hrázi rybníka, po obou stranách hustým hájem zastíněného, nedaleko nich polozbořený mlýn s omšenými koly, s okenicí na křivo zavěšenou, s vrátní vylámanou, k samé zemi nakloněnou, s opuštěným holubníkem na dvoře, vysokými kopřivami úplně zarostlém! „Kam až si zašli!“ jistě byl by zvolal; „co je tu viděti? Proč raději nezůstali doma? Máme už zase takové ticho a stromů také dost“ . . .

Však páter Julián byl skutečně rád, že si vzpomněl na své před dávnými lety velice oblíbené místečko blíže města. Sem nejčastěji chodíval už co student, když mlýn ještě byl obydlen a když jeho klepání se ozývalo celým tímto příjemným údolíčkem. Také novic ještě v létě minulého roku sem nejraději zacházel a zde právě uzrálo v něm rozhodnutí, že vstoupí do kláštera kapucínského.

„Jste snad odněkud tady na blízku?“ tázal se ho po tom vyjádření páter Julián.

Novic se zapýřil až po čelo; sklopil oči a hlasem, v němž chvěl se stud i žal, odvětil: „Narodil jsem se sice v tomto velikém městě; ale nevím, odkud jsem.“

Páter Julián už cestou byl seznal, že mladý průvodce jeho má onu zvláštní, předčasnou samostatnost myšlenek a citův, kterou propůjčuje chudoba; nyní viděl, že růže na jeho tvářích rozkvetly, jako tu několik krokův od něho na výsluní mezi skalisky ta poupata na keři šípkovém, beze vší péče zahradníkovy.

„Tedy už v nejútlejším věku jste osiřel!“ politoval jej a vztýčiv k němu ruku, pohladil jeho hlavu, dle řeholních pravidel vší své někdejší bohaté ozdoby úplně zbavenou.

Novic sklonil se pod tím dotknutím k mnichovi a oběma rukama zastřel svou tvář.

„Jsem vám, můj mladý příteli, ještě povinen vysloviti své vroucí díky za laskavost, kterou jste mně a mému italskému hostu byl prokázal. Mohlli bych se vám někdy nějakým spůsobem odsloužiti, mějte ke mně důvěru.“

„Ach, velebný otče,“ sladce dojemným hlasem odpověděl novic, líbaje jeho ruku; „vy jste mě už odměnil za pouhé vyplnění mé povinnosti měrou nejvyšší. Tato drahá ruka jest první, jejížto lásky plné spočinutí na své hlavě za celý život jsem ucítil. Jest mi tak blaze, že bych teď v této samotě jen u vaší přítomnosti nejraději zemřel.“

Proud horkých slzí vytryskl z těch mladých očí a skropil chudobky, jež zpod hnědého hábitu vzpřímovaly své přehnuté hlavinky.

„Což ani se nepamatujete na své rodiče?“ tázal se dále páter Julián, tiskna ruku novicovu ve své a přisedaje k němu blíže.

„Dostal jsem křestní list z domu — nalezencův!“ žalostně odvětil novic a jako náhle zmíjí uštknut rychle se vzchopil a kvapně

odcházel v pravo po hrázi. Teprv na jejím konci se zastaviv, obrátil se k páteru Juliánovi a pravil:

„Půjdu do háje sbírat květiny.“

Páter Julián díval se za ním, až modřínovým stromořadím zmizel v nízkých křovinách; pak se nachýlil zpět, opřel se o silný kmen olšový a zahleděl se před sebe.

„Divně, divně chováš se, božská přírodo, k své chloubě a ozdobě, k člověku! Zde vezmeš rodičům děti; tam dítěti rodiče. Jak jsi sobě asi myslila úpravu rodiny? Či jen my bláhovci neustále se domníváme, že jsi chtěla míti lidskou rodinu, a tobě zatím nezáleží na ní pranic?“ . . .

Rybník právě do polovice své tiché hladiny černal se v stínu vysokých sosen, které z pravé strany jej vroubily; druhá polovice skvěla se ve sluneční záři, za níž z temna postupovali oceloleskli vírníci i třpytné mušky. Jen kovobarevné vážky nedbaly hranice mezi ozářením a stínem, v klikatém letu honily se podle břehu mezi vysokým sítím a kol hustého vrbového proutí, ano mnohá z nich škádlíc svého pronásledovatele zatočila se až na hráz a šustíc papírovými křídly svými obletla i pátera Juliána. On pak sledoval ji zpět k rybníku, viděl, jak ona nyní sama hledá toho druha svého, jemuž právě se byla skryla, a jak jej konečně našla, pohrávajícího svými napjatými zelenolesklými křídly v paprscích slunečních na kvetoucí žluté vrbině; usedla podle něho na nachovém mečíku a čekala, až on se zdvihl. Pak letěli spolu v laškovném spěchu, hned dotýkajíce se hladiny vodní, hned houpajíce se nad ní vysoko, až srazivše se náhle se spustili do hustého rákosí, v němž zmizeli.

Mnich ještě chvíli patřil za nimi v ta místa, až zrak jeho se smekl za rybkou, která vymrštivši se nad hladinu v záři sluneční bělostně se zaskvěla. Drobounké perly vodní ve všech barvách duhových rozsypaly se za ní na tom místě, kde opět se ponořila v svůj lahodný stan, a koulely se po kruhových vlnách, které nad ní se čeřily.

Však rybka bez mála byla by svou hru zaplatila životem. Sotva že opět zmizela pod hladinou, když tu jako blesk z nedozírné výše modré kolmo k ní zapadl ostříž a sklamán odrazil se mocnými perutěmi svými od křišťálového zrcadla. Na rezavé korouhvičce mlýnských rozvalin ozval se v tom okamžení teskný pronikavý hvizd vrabčí, do všech skulin náhle zpět zmizely žluté zobáčky, které polootevřeny na slunci labužně se vyhřívaly, a kol rybníka v háji umlkl všechen zpěv.

Páter Julián chtěl věděti, kam ostříž zahnul. Rychle vstal a napínal svůj zrak v tu stranu, kde posléze viděl mávnouti křídla dravcova. Zahledl jej švihnouti tenounkými vrcholky sosen, jak už za ním se práší jemné a pestré peří dolů mezi krajními větvemi.

„Místo rybky zpěváčka,“ uvažoval mnich, „snad toho, jehož ples jsem ještě před chvílí slyšel? Už zanikl, a mimo mne nikdo na celém světě o tom neví. . . .“

Obešel rybník až k tomu místu, kde nalezl i v mechu na zemi i na nejdolejších větvích zkrvácené peří. Poznal pěnkavku.

„Ubohá!“ vzdychl, sbíraje ty smutné pozůstatky také jednoho života, „kde asi jsou tvoji sirotkové!“

I naslouchal, kde by zaslechl pištění mláďat. Ticho jako v hrobě. Tu skláněje k sobě větev, na níž také několik pírek bylo se zachytilo, spatřil na větvi nejblíže vyšší v úzkých rozsochách pevně zasazené z nejjemnějšího mechu vyroubené hnízdečko. Vystoupl na vysoký pařez a objav kmen rozhrnul hlavou jehličný klest, až po celé tváři ucítil bodání jeho. Však nepovolil, silnou pravicí dosáhl ještě jednu větev a už nahlížel do hnízdečka. Pět bledě zamodralých, temně kropenatých vajíček. A na nich jedno peříčko, čerstvou krví potřísněné!

„Ještě jsi byl milosrdný, dravče! Přišel jsi dříve, než by bylo toho žalu více. Teď bude naříkati jen jeden; a les jest jako svět, uvnitř nemá ozvěny....“

Ještě jednou smutně pohlédl na ty chladnoucí zárodky zničené rodiny ptačí a odcházeje hlouběji do háje spatřil nedaleko před sebou seděti pod křovinou novice, an v kytici rovná a svazuje květiny, jež za tu chvíli nasbíral.

„Má něžný cit,“ pomyslil si, „byl by zajisté laskavým, nejlepším společníkem mého Stanislava.“

A zabrav se do jistoty, že se ztraceným synem svým konečně přece se shledá a že jej bude moci vzíti k sobě, přiblížil se volným krokem k novicovi.

„Musíme pomysliti na návrat, milý příteli,“ vyzval jej co nejvlídněji. „Ke krásným rostlinám, které tu rovnáte, přibereme cestou ještě některé luční a budeme míti o zejtřejší slavnosti monstranci nádherně ozdobenou.“

Když opět vyšli z háje ke mlýnu, pokrývaly stíny téměř už celou hladinu rybníka a ptactvo kolem počínalo své podvečerní zpěvy.

Páter Julián smekl svůj těžký plstěný širák a cítil lahodný chlad vonného vzduchu lesního na svých skráních.

Jako na milé přátele, s nimiž už po patnáct let se neviděl, mnich opět pohlížel na každý kvítek, na každou travičku, na každý strom; na každého motýla, broučka a ptáka; na každý omšený kámen a na modrou oblohu. Bylo mu, jako by jej zde všechno vítalo z daleké cesty. Dotýkal se rukou kmenův a hlavou haluzí, aby jich více užil. Posílal novice v levo a v pravo pro rostliny, jichžto jmena všechna znal a jako jmena svých dobrých známých s něžností vyslovoval. Co chvíli váhal v kroku, aby zadržel před sebou obraz zvláště vábný. Uvažoval, jak to všechno blažiti bude Stanislava, až jej sem přivede. Domníválť se, že také on po tolik let ani nemohl žíti jinak než co nepřítel přírody a že se s ní opět smíří teprv, až jej otec k srdci svému přitiskne.

Mniši kráčeli kolem spustlého mlýna. Na zvetšelé střeše slétali se z lesa k spánku ptáci, kteří tam ještě neměli vlastních hnízd; ve vodních kolech, nejbujnějším mechem a dlouhými pruty nachové vrbice zarostlých, vrkali divocí holubi.

„Musíme pospíšiti k domovu!“ vybízel páter Julián novice, „opozdili jsme se.“

Zrychlili krok; ale jakmile kolem mlýna zahnuli na hráz, spatřili tam pod olšemi, kde před hodinou sami odpočívali, seděti dámu a nedaleko ní lokaje, se zelenou torbou na rameně. Lokaj k nim upřel svůj zrak a ihned popošed k dámě, něco jí oznamoval. Dáma se zdvihla a vyšla mnichům vstříc. Na několik krokův před nimi se zastavila a uklonivši se pravila k páteru Juliánovi:

„Těším se, velebný pane, že přinesu našim dámám v ústavě radostnou novinu o vašem zdraví. Mají o vás velikou starost, zvláště paní kněžna.“

Páter Julián neznal baronku Křineckou osobně; ale jednak z obsahu její řeči, jednak vida tu za ní starého Lukáše se zelenou plechovkou ihned se domyslil, kdo tu před ním stojí. Stanuv uklonil se hluboce a odvětil:

„Paní kněžna a všechny ostatní dámy prokazují mi svou laskavostí příliš mnoho cti. Jsem dnes opět poprvé na volném vzduchu a doufám, že už pozejtří mi bude možno, abych vznešeným příznivkyním svým osobně vzdal nejvroucnější díky za jejich dobrotivé účastenství v mé chorobě.“

„Jen k nám, velebný pane, zase brzy račte přijíti,“ ozval se radostným hlasem Lukáš, „už se nám všem stýská.“

Páter Julián mile se usmál na dobrosrdečného starce a ustupuje před dámou pravil: „Paní baronka bez pochyby ještě zamýšlí botanisovati zde za mlýnem; ale dle mého mínění už je čas vrátiti se do města. Večerní chlady už se množí.“

„Nikoliv, velebný pane,“ odvětila baronka, obracejíc se tím směrem zpět, jímž nyní také mniši se ubírali. „Už jsem dnešní svou výpravu skončila a nebyla jsem příliš šťastna. Přijdu po druhé, snad najdu více. Ale,“ dodala ukazujíc ke svazku rostlin, jejž novic podle pátera Juliána držel v ruce, „ani nemusím se už namáhati; zde právě nalézám, co jsem po háji marně hledala. S potěšením vidím, velebný pane, že ráčíte také býti znalcem a přítelem přírody.“

„Co tu v té kytici sebráno,“ odvětil páter Julián, ustupuje k novicovi zpět, „jest zásluhou tohoto mého mladého druha. Kdy byste ráčila dovoliti, paní baronko, zajisté že by vám novic s radostí podal, co jste v tomto háji hledala, ale bez pochyby jen proto nenašla, poněvadž on to utrhl dříve.“

A ustoupiv ještě o krok zpět, udělal novicovi před baronkou místo.

„Kdy by milostivá paní ráčila ode mne některou rostlinu z této kytice přijati“... bázlivým hlasem pronesl novic, kloně uzardělou tvář a chvějící se rukou podávaje dámě celý svazek.

Zaslechnuvši ten hlas, baronka teprv pohledla na jinocha v oděvu klášterním. On téže chvíle pozdvihl k ní své oči. Ona lehce uklonila se zpět, jako by hledala nějakou podporu. Zbledla a přijímajíc kytici hlasem patrně stísněným tázala se:

„Směla bych si nechat celou tuto pěknou sbírku zdejších rostlin?“

Novic se uklonil a ustoupil zpět k páteru Juliánovi.

„Můj mladý přítel jest za svou lehkou práci velmi bohatě odměněn,“ promluvil za svého mlčícího druha páter Julián.

„A já," podotkla baronka, přitlumujíc mocné pohnutí své mysli, „i beze vší práce mám nyní rostliny, které jsou pro mou sbírku velmi vzácny."

A jestě jednou pohleděvši na tvář novicovu, připojila s úklonem: „Na shledanou, velebný pane, v našem ústavě!" . . . .

Mniši odcházeli napřed podle háje. Novic ještě sběhl na louku a v rychlosti sbíral podle potoka bujně vykvetlé pomněnky. Než zahnuli pod hájem v levo do polí, modrala se mu v rukou opět tak veliká kytice, jako kterou od něho přijala neznámá dáma . . . .

Baronka Křinecká posud stála na hrázi, kytici v ruce a zrak upřený za odcházejícími klášterníky.

„Jaká to úžasná podobnost hlasu a tváře!" uvažovala ještě všecka vzrušena. „Týž ušlechtilý tvar lící a čela, týž lahodný vzhled, táž síla temného oka; nos právě umělecky napodoben . . . . A pro dokonání klamu toto setkání! . . . V týž den výroční, v podvečer rovněž líbezný jako tenkráte, na témž právě místě a s kyticí týchž rostlin! Jen ta růžová stužka tu schází . . . . Místo ní jest tu několik stébel sítí . . . . Ale přinesu si i tuto kytici domů . . . . byť jen co upomínku, jak podrobně příroda někdy opakuje svou hru . . . . Bezmála bych se byla ulekla . . . Škoda, že má ostříhané vlasy, podobnost byla by vynikla ještě ostřeji . . . A ten řeholní oděv . . . Ráda bych viděla, jak by vypadal Josef, kdy by se přestrojil za kapucína . . ."

„Vaše milosti, snad už by byl čas, abychom také se vydali na zpáteční cestu?" dovolil si Lukáš podotknouti a přerušil proud jejích myšlenek.

„Pospíšíme si," odvětila baronka.

„A ten svazek také ponesu," nabízel se sluha, vztyčuje k němu své rámě.

„Ten si nechám já," odvětila baronka . . .

Když pod hájem přišli na cestu k městu, viděli před sebou v dáli jen dvě černé hlavy vynikati nad vlnící se osení.

Slunce klonilo se k západu, zanechávajíc za sebou nádhernou hru barev na obloze, přelíbeznou vůni v polích a na lukách, vlažný, měkký vzduch: klid, spokojenost, blaho . . .

Ve vysokém jeteli křepelka už ponocovala a skřivánek mluvil ze spaní. V nízkém křoví podle cesty slavík ladil hrdélko a čekal jen, až na obloze vzplane večernice . . .

Mniši vraceli se do kláštera, když právě sezvánělo se s věže všemi zvony k zejtřejší slavnosti. Novic už cestou upravil si pomněnky, aby z nich doma hned upletl věnec na monstranci.

Páter kvardián už dlouho přecházel po hořejší chodbě a starostlivě naslouchal, kdy zazní zvonek ve fortně. Konečně! Rychle vklouzl do své komůrky, ale nechal na chodbu otevřené dvéře. Slyšel, jak páter Julián pomalu stoupá na schody, jak už kráčí po chodbě. Nahledl dveřmi ven, ale opatrně, aby páter Julián ho nespozoroval. Teď tiše vystoupil a blížil se ke komůrce svého přítele.

Ten posud stál na prahu radostně dojat zvláštním překvapením.

Komůrka ozářena krásnou lampou, postavenou na stole mezi dvěma kyticemi nejkrásnějších poupat růžových. Svěží vonný vzduch vanul sem otevřeným oknem, na němž stály květníky s fialou a bazalkou. Světnička vysmýčena, malé tabulky v okně jen se leskly, všude čisto a uklizeno.

Páter Julián slyše za sebou na chodbě lehké zašustění hábitu, ohledl se.

„A tu ještě něco pro vás," podával mu kvardián zapečetěný list.

„Od Chiarina!" zvolal páter Julián, uchopil list třesoucí se rukou a oba mniši už stáli v komůrce u lampy . . .

„Jest to můj syn a žije!" vzkřikl páter Julián, odevzdávaje kvardiánovi otevřené psaní . . . (Dokončení.)

Nové písemnictví.

Sebrané spisy Hálkovy.

Čtyři to již roky, co Hálek nedlí mezi námi. Dostavil se opět osmý říjen — smutně památný den, kdy po tolikerém jara rozkvětu náš slavík s umírající přírodou uložil se k spánku. Nám jest, jako by to teprvé včera bylo. Ještě nezvykli jsme počítati památku a činnost jeho k odkazům mrtvých, k darům minulosti; jmeno jeho nevychladlo ještě na našich rtech, ani žal náš na jeho hrobě. A přece jest tomu tak: co Hálek nám dal, stalo se nezrušitelnou již závětí; pak zavřel nám svou pokladnici, zastřel čarovnou svou svítilnu a odešel, kdy právě jsme očekávali dary nejbohatší, obrazy nejkrásnější.

Co nám odňala tenkrát smrt, když tak časně, v plném rozproudění zrající mužné síly, umlčela nám nejmilejšího našeho pěvce, to stává se nám ztrátou tím těžší, čím jsou v našich sadech řidší slavíkové, kteří by nám pěli z tak upřímné duše české, jako on. Hálek nám není nahrazen; kdo nám dopěje ty zdravé, silné, čisté proudy zvuků českých, které by byl mužně zahlaholil on po tak ladném úvodu? Nižádnému stesku nelze vykouzliti onen kus nezrozené ještě poesie, jenž s Hálkem byl uložen do hrobu.

Poznati a oceniti to, co nám zůstavil, jedinou nám může býti náhradou za vše, co v něm ztraceno. Souborné vydání jeho spisů, jehož redakce ujala se povolaná ruka Schulzova a jež zakončeno bude životopisem i esthetickým rozborem z péra tohoto důkladného znatele literatury, slibuje jak podnětem tak provedením svým, že se stane významným osvěžením a skutečným obohacením našeho duševního ruchu, zároveň pak dílem nejzasloužeňejší piety k posvěcenému pěvci, dílem v pravdě národním.

První díl sebraných spisů Hálkových (vydávaných nákladem dra. Ed. Grégra) obsahuje drobné básně lyrické i epické; jest to svazek na 400 stránek silný, a v něm umístěny jsou cykly: Balady a romance; Pohádky z naší vesnice; Večerní písně; Za šera; Pohádky pod Vyšehradem; Písně ranní; Různé listy; V přírodě.

Ač jest to jen jeden zlomek výtvorů Hálkových jako celku, jeví se v něm zajímavý jeho vývoj od prvopočátku jeho činnosti až do konce života jeho; bylyť Večerní písně druhou, Pohádky z naší vesnice poslední jeho publikací básnickou. Viděti tu postupně, kterak mladík mysli něžně citlivé a romanticky naladěné dospívá v onen mužný, jasný, nezávislý typus, jenž v celé naší poesii jedině náleží Hálkovi, — jak odvrhávaje vždy víc a více toho, což jest naučené, konvencionelně básnické, ukazuje kus po kuse tvář, podobu, tvary zcela jiné, než jakým jsme zvykli odjinud, a stávaje se co den neodolatelně pravdivějším tlumočníkem svého vlastního nitra i všeho, co z milé, láskou jeho prohřáté skutečnosti v něm se obráží, nechává směle ostřiti se hrany, jiskřiti se barvy, krystalisovati se původnost svého básnického pojmutí i provedení. Jedna jest osobnost v oboru českého umění, která rovněž odvážně jako Hálek pohrdla slaďounkými recepty akademické krásy, a nebojíc se hřmotného výbuchu, drsností a trhlin, dala propuknouti původní síle, která v ní dřímala: míním, že jest to nebožtík náš Josef Manes, genius ten nešťastný, nedostoupivší svého vrchole, nepochopený, nedoceněný, a přece tak mocně originální. Nelíbily se mnohému ty svalnaté postavy pohanů, ty rázné tváře Manesových Staročechů, — nelíbilo se i mnohé příkré slovo, mnohý neladný obrat v básních Hálkových; viděny někdy na obém jen ty neuhlazenosti, ty závady při prvním pohledu oka přivyklého leštěnějším výtvorům; obé to postrádá všeliké změkčilosti, všeho romantického líčidla, vší sentimentální skrotlosti; ale jaká v tom mohutnost představy, jaký v tom vznět samostatné tvořivé vůle, jaká v tom ryzost a pravda — Hálek by řekl „od kosti," — a dovedemeli jen přemoci malichernost své zaražené citlivosti, jaká v tom pak se objeví velkolepá, mužná krása, jaká hloubka a jadrná lahoda! Ohlížejme se kam chceme v říši současné poesie i malby, nalezneme talenty velikánské, uvidíme více vytříbeného mistrovství a urovnané dospělosti: ale s tou svémocností, s tou novostí, s tou samorostlou vzácností jako u Manesa a Hálka — ačkoliv celé jejich působení lze nazvati jen záhy přervanou polovicí životního jejich úkolu, se tak snadno jinde nesetkáme. Nezazlil by mi Hálkův duch, že při něm opět a opět vzpomínám na nezapomenutelného Josefa Manesa, slučujíc si je ve vzpomínce této jedné jako dvé duševních sourozenců, podobných sobě ryzostí své původnosti, ryzostí slovanské krve, slovanského ducha.

Nevyhnulič se pak ani tito dva příbuzní geniové podobným krajnostem svých originálních směrů; oba vmísili časem u výraz krásy přílišnost a podivnost, v sílu zhrublost, jakož přirozeno, nedovedli vždy obeplouti každé úskalí, na němž sloh umělecký se tříští a jen manýra se uchraňuje.

Hálek, ač nebýval rychlým k autokritice, přece znal i rub svých zvláštností a pilně opravoval časem, co jemu samému rušivým býti se zdálo. Při povaze tak silných kořenů, tak subjektivní a v pravdě po česku nepodajné, jako byla Hálkova, jest sebepoznání vlastně sebezapření, jest to skutkem nesnadným a již i kusem zásluhy. Proto by u Hálka bylo vyžadovalo mnoho času a práce, co zajisté by byl chtěl provesti a také by byl provedl, kdy by mu osud byl dopřál toho, aby

své básně sám uspořádal k soubornému vydání. Šetrná ruka vydavatelova nesměla se dotknouti zvláštností originálu, a přece tu zbyl leckterý povrchní zlozvuk, jejž by byl Hálek zajisté rád odstranil; často jediné drsné slovo dojem nejkrásnější básně ruší, avšak žel, pečlivá, poctivá ruka Hálkova, před časem ve hrob klesajíc, neměla již času, aby svědomitým pilováním dodala *všem* básním naskrze harmonické okrouhlosti.

Některé látky Hálek se zvláštní zálibou opakoval; povedly se mu pak ovšem jednou lépe, po druhé méně. Zvlášť nápadno jest opakování o hochu, který odešel za lesní pannou, o zavrženém milenci, jenž nevěrné své milé o svatbě na housle hrál, a některé jiné. Zdaž by as Hálek sám byl při pořádání svých drobných básní nehleděl se vyhnouti zbytečnému opakování? Ba v pravdě, nejsme ještě s to, považovati odkaz Hálkův za odkaz mrtvého, cit neodolatelný pudí nás hledati v něm ještě vřelé životné proměny, provedené zdokonalující rukou zralého umělce. Žel, že umělec sklesl uprostřed díla!

Čeho však bychom si ze strany vydavatelovy v budoucích svazcích souborného tohoto vydání snažně přáli, jest, aby připojeno bylo dátum, kdy každý cyklus nebo větší básně vznikly. Jinak jest obsah prvního svazku v každém ohledu důmyslně v pěkný, činnost Hálkovu mnohostranně charakterisující celek sestaven.

Zahájen staršími *Baladami a romancemi* pojí hned k nim *Pohádky z naší vesnice*, rovněž krátké básně epické, jichž děj mnoho se pohybuje na téže půdě co děj prvých. Ale jaký to utěšený postup od prvé sbírky ke druhé! V prvé, ačkoliv jest již znamenána všady pečetí geniálnosti, forma ještě často bloudí za obsahem, duše a tělo nejsou spolu narozeny; národní báje a pověra stejně jako zamilovaná episoda lká tu leckde verši sentimentálně deklamatorními; muselť si i jarý Hálek svou dobu slzavo-romantickou odstonati — viz Baladu o jednom hochu, Královnu plesu, Knížecí soud a j. v. — nežli mu krása řekla v jedné z nejdojemnějších jeho básní: „Našels mě v pravdě, v prostotě." Mnohé z prvých balad zaznívají však již i pravým přirozeným tónem jako předehry k Pohádkám z vesnice, děj z lidu vzatý podán též mluvou toho lidu, formou těsně přiléhající k duchu básně; jsou to pak obrazy hluboce cítěné a mocně působivé — takovým jest na př. Bláznivý Janoušek, Před bojem a j. v. Avšak v smělém, rázném zobrazení životní pravdy Hálek z počátku někdy zapomínal na první účel básně, krásu její, i napsal tu a tam verš jako: „Teďs má, truc tvojim rantům" a p. Takovýchto „prostonárodních" přílišností čím dále časem, tím více v básních Hálkových ubývá, tak že v nich — na důkaz pravého, vždy zákon krásy v sobě chovajícího a ze sebe vyvíjejícího talentu — právě na opak obrácena výčitka, činěná realistům v umění a nejstručněji vyjádřená epigramem, jímž novější jeden básník německý (Leixner) „postup" moderní malby takto charakterisuje: „Realista. Naturalista. Trivialista." Právě z počátečních drsností povznesl se Hálek až na onen lad pravého uměleckého výrazu, kde pravda i krása jsou totéž.

Ve vzduchu za Hálkova mládí visely romantické historie hřbitovní, — což divu, že jich několik utkvělo v básních jeho mladých let. Mezi nimi Mrtvá hlína vyniká hlubším citem a skutečně esthetickým

chodem. Také jaksi dle módy sešlo se v prvních těch básních několik, jako Na břehu, Ve svátek, Mladý ptáčník, kde básník zlehčujícím spůsobem s láskou zahrává, — s láskou, která jeho lyře vyloudila zvuky nejpravdivější něhy a již později tak zdravými, vroucími slovy vykázal posvátné její místo v přírodě. Vtipkařem Hálek se svým plným, vřelým, prostým srdcem nikdy v pravdě nebyl.

Ničeho z těchto stínů nenalezneme v Pohádkách z naší vesnice, posledním básnickém díle, které nám Hálek zapěl nic netuše, že to na rozloučenou. Tu jeví se duch jeho co slunný genius rozkvětlé pravdy, jenž s čistou radostí pohlíží v život, rozpínaje nad jeho jasem i stínem stejně krásný blankyt a hvězdnou oblohu smíru. Básně Naše vesnice, Šumaři, Pohádka o hvězdné panně, Pomník, Starý kozák, Petr hrobař, V lomech, Rekruti, Bouře, Husar, Plukovní tambor, nade vše pak Dražba, Rouhač, Matka, Postilion, jsou pravé skvosty citu, prostomilého humoru, hlubokého názoru a básnické krásy. Každé tu slovo váženo ze samého srdce, a zní tak pravdivě, tak vřele, jako by přímo ze života bylo v hloubku jeho zapadlo. Nemohlať smrt zasáhnouti Hálka uprostřed dráhy, jejíž přerývky bychom bolestněji litovali než té, kde nám vedl vstříc ty čarovné obrazy z našich chýžek, hájů a polí, kde všecko dýchalo jako teplým dechem nezkalené lásky rodinné a hledělo na nás luzně jako oživlé vzpomínky mladosti, klidného blaha, mateřskou náručí vítajícího i žehnajícího domova. Pohádky z naší vesnice drahé budou mnohým pokolením.

Po této řadě obrazů epických v pravdě národních, — prostých a vzácných jako jednoduše seřaděné perly — následují ve sbírce *Večerní písně*. Dvacet tomu nyní let, co se zvuky jejich poprvé roznesly po českých krajích, a písně ty podnes nejen že žijí v ústech všech, přioděny stem melodií, tak svěží a nesevšednělé jako z počátku, ale i v literatuře zasvítají dosud táhlé jejich stopy; a nechať cokoliv se mluvilo o sentimentálnosti, jednotvárnosti a třebas i nepůvodním rázu písní těch, tolik upříti nelze, že byly v lyrice české rozhodným činem, ve dřívější její chladnost neb i planost udeřivše hlubokým vřelým tónem, jímž se rozvlnila, zmohutněla a se rozzpívala teprv pravdivě a krásně v plné akordy lidských prsou. Není snad druhé sbírky básní českých, která by byla vzbudila tolikeron ozvěnu a o které by se takým právem říci mohlo, že založila školu v básnictví. Pouze účinek Máchova Máje lze porovnati se vlivem Hálkových Večerních písní, jen že tyto uhodily na strunu zdravější, a proto působily na větší prospěch literatury. Co od té doby lyrického se básnilo, všecko se snažilo dospěti k tomu měřítku hloubky, pravdy, něhy a bohaté skvělosti, které Večerními písněmi neodvolatelně vstoupilo v život náš literární. Nemyslím zajisté, že snad ony pazvuky, jimiž planí nápodobitelé si hráli na Hálky, mají počítány býti v řadu utěšených ozvěn pravdivé hloubky a vřelosti Večerních písní, jimiž dobrá naše lyrika moderní byla neli založena, na všechen spůsob ale neocenitelně zúrodněna. Bylať by pak příliš žádati, aby v písních takového významu, jichž pěvec sotva byl mladického věku dosáhl, nebylo též trochu dětinné hříčky a snad ani jediného slůvka lichého. Jest tam obojí, jsou tam opět i zatáčky k manýře, nic však nemohouce změnit na vnitřním významu, ani na zevním úspěchu básní těch.

Za šera jest sedm písní vížících se formou, povahou obrazů ba i mluvou těsně k Večerním písním jako dozvuk jich, avšak dozvuk takový, jenž krásnou, plnou harmonii oněch nesesiluje nýbrž spíše pessimističtějším rázem svým ruší; ač velmi jsou Večerním písním podobny, nerovnají se jim vnitřní cenou. Podobného obsahu a stejné formy jako Za šera jsou i *Různé listy*; i tu zdá se nám, že to, po čem Hálek zde touží a co by říci chtěl, již ve Večerních písních svěžeji, krásněji, ladněji, bez nepříznivého proň přiměsku trpkosti vyzpíval.

Jas, blaho, tichá duma, velebnost i nevina přírody ve světě i v srdci — toť obor, kam Hálkova Musa vždy spěje co ve svůj pravý domov; negace a protivy, bouře a hrůzy neskrývají se za jejím zářivým úsměvem, za jejím jásavým pohledem, z něhož i slza kane vždy klidně a tklivě jako rosa v květ. Hálkovu talentu by naprosto křivdil ten, kdo by neznaje ostatních chtěl jej posuzovati jen dle básní, jejichžto předmět žádá si výrazu pathetického, nálady velkolepě pochmurné anebo síly hrdinské, jako oba vlastenecké cykly *Pohádky pod Vyšehradem* a zvláště *Písně ranní.* Hálkovi jak něha tak síla lyrická nejlépe dospěla v plný výraz, kde s přídechem nehledané a přímé vroucnosti vysloviti se mohla; „v pravdě, v prostotě“ kvetla mu krása všude, a kde jim zůstal věren, docílil nejen tklivé jemnosti, ale vznešenosti, důrazu, úchvatnosti. Onen přídech, jenž vlastně jest duší a duchem básní Hálkových, beze všeho vyhledávání *látek* vlasteneckých a navzdor malému zdaru nečetných jeho básní časových učinil z něho pěvce v pravdě národního a zjednal mu čestný název nejčeštějšího poety. Onoho přídechu postrádají Pohádky pod Vyšehradem i Písně ranní, jím však jako nejryzejší lepokameny vynikají básně *V přírodě.*

Zde jest Hálek ve své nejobsáhlejší a nejdomácnější říši. Zde vnímá celou duší a celým srdcem se dává. Příroda jest mu roditelkou světů i lidských tužeb, tvůrkyní krásy, hlasatelkou pravdy a lásky plnou hostitelkou všeho života. Jest mu otevřeným zákonníkem jediného dobra, — „co proti přírodě, jest špatné.“ Ona jest mu básnivou učitelkou, kteráž „ani kvítkem neklame;“ jest mu sladkou, vlídnou vůdkyní lidstva, léčitelkou jeho bludů, jest mu zdrojem lásky a zrcadlem nevinné prostoty její, v nižto pěvec náš věří duší zdravou, vřelou, tak mužnou a přece tak panenskou. Jemu není příroda jen buditelkou nízkých pudů, on nezná žádného boje vznešenějších citů proti přírodě, aniž mu není příroda pouhým obrazem bylinstva, horstva, vodstva a hvězdnatého nebe, jako našim mladým pessimistům, kteří o ní pějí, že jest „krásna — ale bez člověka.“ Jemu jest člověk vyvoleným synem a „květ ducha nejkrásnějším květem“ přírody; jeho básním V přírodě mohl by se dáti za motto Firdusiho verš:

Svět krásný jest, — však člověk jeho sláva,
co vzácno zde, to jím se vzácným stává.

Není života mimo přírodu, — co nejvznešenějšího snily myšlenky lidské, z ní to pochází tak jako pel květiny, jako bzukot mušky, jako úsměv dítěte. I velebná myšlenka o bohu stvořiteli dcerou jest přírody, každé náboženství v ní kotví, každá mravouka její prazákon stopuje a hledá, a tenkráte přikvačí mravní zlo, odpadáli člověk od přírody.

Ji sledovati, v ní pátrati, jí rozuměti, ji milovati úkolem jest tak blahým, že s jasem v duši lze člověku přijmouti i dravé bouře, smrt a věčně trávící zkázu z její mateřské ruky, a také v bolesti ran, jimiž jej stíhá, skláněti se její velikosti. Věčná mladost a věčné znovuzrození kolkolem v přírodě nade hroby kvete, jen člověk hyne, táže se proč, „jen více nikdo nedoved,“ — a mrtvá lebka „odpovídá mlčením.“

Básně V přírodě jsou úchvatným celkem. Neblýští se filosofujícími frásemi, ale čistá filosofie v nich prýští z plna a z hluboka. Nedávají přírodě učených jmen, aniž sobě vzezření, jako by na ni hleděly „tváří vědeckou;“ a přece nejmohutnější, nejpravdivější názor o přírodě, k jakémuž právě moderní věda stále víc a více dokladů snáší, podán tu básnicky ladnými obrysy. Kdo nechce tuto velikost pojmutí viděti, tuto harmonii slyšeti v básních V přírodě, sám se oklamává. Kdo mní, že nelze bez bombastu a křečovitého zatrhování, prostinkou přelahodnou písní vysloviti myšlenku obsáhlou a názor světový, dokazuje, že utkvěl jen na povrchních formách.

Že všecky básně V přírodě nestojí na svrchované výši Hálkově, rozumí se samo sebou, a byl by nerozum, činiti mu proto výčitku. Kterýž básník neměl by okamžiků, kdy mu selže moc výrazu, kterému bylo by se též něco nepodařilo? Jest i ve sbírce V přírodě jistý počet básní, kterých bychom bez žalu postrádali. S želem ale vzpomínáme opět, jak by právě tuto sbírku byl Hálek sám vytříbil a uhladil, kdy bychom jej déle byli měli; vždyť to již prováděti počal. Vždyť hledal krásu a její věčný zákon, a vždyť „matička příroda“ co den mu jej vykládala ve vonných stínech lesních, v těch čarovných chvilkách, kdy byla „každá struna všehomíra na žert i pravdu natažena,“ a kdy on, naslouchaje „se srdcem dotýkaným,“ nalézal „dávného dětství ladno“ i vzpomněv: „Vím já, kdy k modlitbě se kleká“ z nejvroucnější duše se pomodlil: „Jen sevšednět mi nedej, bože,“ neboť nade vše „bolí mne, když druhy zřím květ za květem si z duše pleti, vysvlékat duši ze všech krás a žíti dál a sevšedněti.“ Tak příroda to nechtěla, — „ba lidské srdce, bože můj, nic krásnějšího není,“ — a „není nad myšlenky, v něž krásná mysl rozkvete.“ A přece ohlížeje se v život, vzdychnouti musil: „Až člověče, je sotva chápu, ty bludy tvoje všeliké“ a zvolati: „Hledám tě, hledám, člověče.“ — vida pak bídu a nerovnost lidskou uprostřed štědré všelásky přírody, zadumal se: „Ne, ne, tak si to nemyslila.“ Rovnost chtěla uděliti všem tvorům svým, vždyť posvěcený její učeň, bolestně mysle na všeho skon a předvídaje loučení se vším, co „tak miloval,“ zapěl v čarokrásné písni, nejkrásnější snad mezi všemi: „Nic nejsem víc, nežli ta růže“ — ba přijdou, „přijdou i ty sněhy bílé, zasypat mou lidem památku,“ — a útěchu si pěje tu, že slavíci snad slétnou na hrob bývalého soudruha, — těm poručí své písně, mezi nimiž jako v kruhu dítek svých rád chce umříti a k nimž praví: „Já byl bych nejbídnější všech, vás o den přežít, osamělý.“ A byv pěvcem blahým, jenž hledal a nacházel vždy „tu pravou slzu v lidské neštěstí, to pravé slovo na útěchy řeč,“ přec o šťastnějším ví pěvci, jemuž blahořeče loučí se s námi: „Uzráli v skutek naše víra,“ „zač my ještě umíráme, až v tónech zahrá vítězných,“ — „až příroda a člověčenství se pojmou v svatém objetí“ —

„Ty blahá písni, které přáno
pak v skřivaní se pnouti let:
ach býti pěvcem v také ráno!“

A věru, *jeho* srdce chovalo v sobě zvuky k vítězné hymně lidstva.

Eliška Krásnohorská.

Mathematika.

Když jsme volali před lety o střední školy české, odpovídalo se nám z protivné strany stereotypní frásí, že nemáme k tomu potřebných knih, a hle, kolik nyní již jmen toliko v oboru mathematickém vykazuje literatura školních knih pro tyto školy! A jsou to jmena zajisté záslužná i uznaná, která v době sotva dvaceti let čteme na titulech při nejmenším dvojnásobného počtu spisů: Dřízhal, Dvorský, Fischer, Fleischer, Hora, Hoza, Hromádko, Hüttel, Jandečka, Jarolímek otec, Jarolímek syn, Kuchynka, Lodl, Ryšavý, Smolík, Soukup, Starý, Strnad, Studnička Al., Studnička Frant., Šanda, Šimerka, Veselý, Vosyka atd., nepočítajíc jmena těch, kteří v přeložení výtečných spisů cizojazyčných se uvázali. Tuť patrno již, že nepovstávají školy na základě knih, ale knihy na základě škol.

Touže frásí odpovídati nám neodvykli sobě protivníci dosavade k našemu volání po české universitě, a přece dokázalo zřízeni české polytechniky nepopíratelnou pravdu opět, že potřebí jen průchodu dáti vědecké činnosti ve smyslu národním, a i literatura ihned dá toho znáti. Když v polovici let šedesátých zřízeny byly první stolice české na pražské polytechnice, objevily se ihned mathematické spisy přesně vědecké: Předně vznikl časopis věnovaný z největší části vědě pouhé, míníme totiž *Krok*, redakcí Dasticha, Novotného a Zoubka, jenž ovšem potrval jen dva roky (1864—5), v němž však vedle mnohých důležitých článků linguistických a filosofických i nejedno důkladné pojednání mathematické bylo uveřejněno.

Lze tvrditi, že vývoj mathematické naší literatury vědecké těsně se pojí k našemu vymožení českých stolic pro tu vědu na obou vysokých školách. — K ukojení první potřeby pro české techniky povstal spis Gust. *Skřivana:* „Základy analytické geometrie v rovině“ (1864), kterýž psán sice pérem velmi obratným ve smyslu vědy, avšak jazykem patrně a mocně ještě prozrazujícím školské vychování německé, pročež i přijetí spisu toho bylo svým časem velmi chladné. — K témuž účelu sepsané „Přednášky o algebraické analysi“ (1865) od téhož spisovatele svědčily již o značné pokročilosti v zacházení s mluvou naší a vyznačovaly se hlubokou učeností. Bohužel přervala smrt další činnost tohoto mnohoslibného spisovatele v oboru přesné vědy. — Na pokyn jeho byl také referent sepsal spis „Determinanty a vyšší rovnice“ (r. 1865) určený pro školy technické.

Jakmile po smrti Skřivanově povolán na jeho místo prof. *Frant. Studnička*, a i pak, když povýšen za profesora na universitě Pražské, vyšla od něho rychle po sobě díla: „Základové vyšší mathematiky“ (1867—71), „O determinantech“ (1870), „O počtu variačním“ (1873),

„Vyšší mathematika v úlohách“ (1874), „Základové nauky o číslech“ díl I. (1875). — Všeobecným znakem spisů Studničkových jest úplně nehledaná jednoduchost mluvy, kterouž činí dojem téměř populární, ačkoli nezadávají sobě ani nejmenší měrou v přísném rázu vědeckém. Vedle toho pak vždy poznámky historické, o dotyčných částech vědy připojované, činí spisy jeho zvláště poučnými, jakož dlužno zejmena i přidati, že nejsou nikdy a nikde pozadu za nejnovějším pokrokem vědy.

Vědecký ruch duchem národním povzbuzený šířil se nyní již rychle v mladé kruhy studentské a způsobil záhy povstání „Jednoty mathematiků českých“, jež v sobě nejprvé spojovala jen české posluchače exaktních věd na universitě a na technice, avšak záhy se na všecky kruhy vědecké tohoto oboru rozšířila. Nesmírná čilost této jednoty osvědčuje se nejlépe tím, že nyní téměř veškeru vyšší vědeckou činnost v sobě soustřeďuje, jakož i že schopnou se stala, aby vzácná díla vědecká sama svým nákladem vydávala. Aby vědeckou činnost svých kruhů podporovala, vydala Jednota mathematická v letech 1868—70 tři ročníky *Zpráv jednoty*, v nichž mladí učenci *Neumann*, Aug. *Pánek* a *Zahradník* co redaktoři sebrali a i sami podali množství drobných pojednání namnoze vědecky velmi zajímavých.

Ze zpráv těchto povstal r. 1871 *Časopis pro pěstování mathematiky a fysiky*, který nyní již dospěl k ročníku osmému. Za pečlivé a činné redakce prof. Frant. Studničky složena v časopise tom hojnost článků a pojednání skutečně originálních a velezajímavých. V posledních třech letech ovšem sleduje časopis tento více směr elementární, podávaje se obsahem spíše studujícím středních škol, i založen vedle něho touž jednotou *Archiv mathematiky a fysiky* redakcí nejprvé prof. Emila Weyra, nyní profesora mathematiky na universitě Vídeňské, po jeho odchodu pak redakcí bratra jeho Edvarda Weyra. Publikace tato, nevázaná na určité lhůty, vychází v sešitech volných a přináší vědecká pojednání psaná netoliko jazykem českým, ale i cizími (německým, francouzským, italským atd.). — Časopis i Archiv soustředily v sobě činnost mathematickou našich nejlepších mladých sil; nalézáme zde krásné práce od redaktorů i od jiných, zvláště vytknouti dlužno četná originální pojednání o determinantech od F. Studničky, vzácné příspěvky k nové geometrii od Em. a Edv. Weyra, mnohé drobné články vyznačující se zvláště původností, od pilných pracovníků Aug. *Pánka* a K. *Zahradníka*, k nimž i mnohé nadějné mladší síly se připojují. Z péra našeho proslulého mineraloga a geologa prof. J. *Krejčího* pochází důkladné nové pojednání o mathematické krystallografii; z astronomie podává články, vynikající velkou učeností a vzbuzující pozornost obecnou, A. *Seydler* atd.

Dosvědčujíli již Časopis a Archiv čilou práci na poli mathematickém, jest nám s potěšením pravým poukázati k spisům novějším od učenců bratří Weyrů, kteří r. 1871 počali spolu vydávati *Základy vyšší geometrie*, jež r. 1874 dospěly k dílu II. Jmeno staršího z obou bratří, Emila, právě v tomto novověkém odboru mathematiky došlo již ohlasu zvučného v širších kruzích učených v Evropě, a i mladší Edvard rychlými kroky spěje za ním. Netřeba tedy zajisté ani slovem

zde rozmnožovati pochvalný soud; který náleží dílu tomuto a jejž samo sobě hlásá.

Jiný nový odbor mathematický, totiž *arithmografie,* čili zobrazování a provádění počtů způsobem geometrickým, nalezl rovněž činného a bádavého pěstitele v prof. Jos. *Šolínovi,* od něhož vyšli „Počátkové arithmografie“ r. 1875. Jasnost v podání, přesnost a jadrnost, jakož zvláště nejeden důmyslný nový obrat, jsou přednosti spisu, jenž bohdá nezůstane osamělým zjevem v tomto oddíle nového bádání mathematického.

Pro jiný opět oddíl mathematiky, totiž deskriptivní geometrii, jest naším předním representantem prof. *Tilšer,* který již r. 1870 počal vydávati „Soustavu deskriptivní geometrie“, které však bohužel vyšel toliko sešit 1. dílu I., aniž, jak se podobá, vyjíti má pokračování. Dříve již vydal prof. Tilšer úplnou soustavu perspektivy a theorii o osvětlení; nedávno pak ikonognosii, vesměs to díla neobyčejného dosahu vědeckého a razící té vědě dráhy nové, avšak žel, že jimi neobohatil literaturu českou, nýbrž německou!

V praktickém počtářstvi učiněno též v posledních dobách něco pro obecnou potřebu: *Ant. Skřivan* vydal v kupecké bibliothéce *náuku o kupeckém počtářství* a *Josef Smolík počtářství kupecké* za týmž účelem, již z titulu zřejmým.

I v dějinách mathematiky pracováno z mnohých stran. Vydána byla historie kvadratury kruhu od *Müllera* (co zvláštní otisk z časopisu Kroka), „Mathematikové v Čechách“ od *Smolíka,* „o původu a rozvoji počtu variačního“ od *Studničky,* v poslední době též „historie deskriptivní geometrie“ od *Lavičky* atd. Vedle toho i *životopisy* proslavených mužů příležitostně jsou vydány, jako: *Mikuláše Koperníka,* od prof. Jos. *Durdíka* i od prof. F. *Studničky,* a K. B. *Gaussa* od prof. F. *Studničky* atd.

Že si všímáno také důležitých děl cizích a hleděno k tomu, aby vtělena byla v literaturu naši, o tom svědčí překlady nejednoho proslaveného spisu cizojazyčného, jako Weyrův „Cremonova úvodu do geometrické theorie křivek rovinných“ (1873—4), Zahradníkův překlad „Methody equipollenci od Bellavitisa“ (1874) a m. j.

Na konec však budiž mi dovoleno, zastesknouti si na věc opravdu smutnou, na manii *mnohých* našich mladších učenců, vydávati mnohé spisy své jazykem německým. Což nestačí jim již vědomí, že docházejí uznání v národě svém a že obohacují (když jest tomu tak) literaturu svého národa? Domnívají se, že našedše spíše nakladatele německého než českého slávu svou již pevně založili? — U jedněch zajisté jest to důkazem veliké netečnosti národní, u jiných nemenší přeceňování vlastní důležitosti, nemluvě ani o pohnutkách jiných. Tak nesmýšleli a nejednali heroové naší literatury! Kam poděl se duch Jungmannův, Šafaříkův, Palackého atd.? — Planá jest výmluva ta, že tím šíří se spíše k sousedům našim vědomost o naší činnosti vědecké, že spíše nás ocení co národ vzdělaný! Naopak, pánové, právě naopak! Páni sousedé naši známým svým způsobem pohltí vaše německy psané spisy, večtou je v literaturu svou a my, národ *váš,* jenž vás vychoval *sobě,* ztrácí všeliké právo hlásiti se k těmto pracím

vašim jakožto ke svým! — Budiž mi prominuto, že zde horlím o tuto věc. Ale posoudiž každý sám, zdali možno zachovati krev chladnou, vidíli se zřejmě, že mnohý z učenců těchto, jakmile se domnívá, že, co právě sepsal, jest poněkud důležitější, předloží to pánům sousedům co majetek jejich, a svému vlastnímu národu, literatuře domácí, hodí jen zde onde některý drobet, který nepokládá za dosti důležitý k hlásání své slávy! Nevylučuji zajisté nijakž sepsání zvláštních příležitostných spisů v jazyce cizím, jdeli o určitý účel, ale — suum cuique — však se mi zajisté rozumí! Jen trochu více hrdosti národní — v tom to vězí!

M. Pokorný.

Literatura lékářská.

V neblahých dobách, když jsme ku vlastní škodě toliko mdle živořili, málo kdo se nadál, že by v oboru lékařském, velice ještě zanedbaném, mohlo dařiti se veliké literární práci, vyžadující nemalých obětí: míníme *Odbornou pathologii a therapii*, již redakcí prof. dr. B. Eiselta počal vydávati spolek českých lékařů. Zvláště perným byl začátek a sice i proto, že kniha Křížkova o *Základech porodnictví* jednající, ač obsahem i řečí zcela dobrá, nebyla došla hrubě žádného odbytu, za kterouž příčinou nakladatelé ztratili všecku chuť podniknouti něco podobného. Ale i tu se opět osvědčilo, co zmůže pevná vůle. Prof. Eiselt byl už roku 1863 navrhoval ve spolku českých lékařů, aby vydáno bylo dílo podobné nynější Odborné pathologii a therapii, kterýžto návrh také tehdy už přijat byl, avšak pro nepřízeň času a lidí (jež později zavála nám i znamenitou knihovnu našeho Purkyně v ruce antikvářů — jakožto prý věc malé ceny!) nebylo lze přistoupiti k dílu tomu, až teprvé o patnácte let později a to opět hlavně přičiněním prof. Eiselta, jemuž podařilo se získati podniku tomu čilou knihtiskárnu Kolářovu. Později tedy, avšak ne pozdě — tomu nasvědčuje jak obsah 7 posud vyšlých sešitův, tak i živé účastenství ze strany lékařského obecenstva. Odborná pathologie a therapie má býti vydána součinností mnohých spolupracovníků, podobně jako dělo a děje se u národů jiných: Angličanů, Francouzů, Němců, s tím toliko rozdílem, že obsahovati má nejen vnitřní nemoci ale i chirurgii, zkrátka celou vědu lékařskou. Při tom pak — a to zajisté nejlépe dílo to lékařům výkonným odporučí — dbáno bude ve všem praktických potřeb lékařských.

V 1. sešitě podává se především *rozbor vyšetřovacích method fysikálních*, jejž sepsal dr. *Drozda* ve Vídni; látka ta, jež opravdu nejlepším jest úvodem díla takového, vyšla všude jinde jen o sobě. Rovněž platně poslouží českému lékaři stručné a přehledné pojednání dr. *Šťastného o zdravotních zákonech* (seš. 1. a 2.), jež sice i v některých sbornících cizojazyčných, ale tu vždy jen roztroušeně při té oné nemoci a tedy nepřehledně se podávají, aneb zase v docela samostatný celek sebrány bývají. — Velezajímavý jest článek dr. *Chodounského o infekční theorii* (seš. 1.); náuka ta, v níž ovšem přihlíženo více k životu ve smrti nežli životu v životě, jest zajisté nej-

palčivější otázkou novějšího chorobozpytu, a každý snaživý lékař musí se s ní zevrubně seznámiti, chceli pokračovati s duchem času. — Ve výtečném pojednání *o tyfu střevním* (seš. 7.) podává prof. *Eiselt* bohaté své zkušenosti způsobem poutavým a spolu vědecky přesným, tak že článek ten stává se čtoucímu pravou pochoutkou. — Z velmi pěkné práce dr. *Erpeka o sněti špitální* (seš. 4. a 5.) vysvítá bohaté vědění spisovatelovo, který se při tom vírem cizích náuk nežene, anobrž i samostatným badatelem se jeví.

V sešitě 3. a 4. nalézáme výbornou práci docenta V. *Janovského o neštovicích planých a neštovicích pravých*, jež hojným a dobře spořádaným obsahem svým všem požadavkům podobných prací úplně vyhovuje. — V sešitě 6. a 7. obsaženo jest důkladné pojednání dr. *Maixnera o nemocech bahenních.*

Výtečný náš mistr dětských nemocí dr. *Neureutter* přispěl (do sešitu 2.) vzorným pojednáním o některých *osutinách* prudkých; to spočívajíc na bohaté zkušenosti vlastní nejlepším bude vodítkem každému lékaři, aby druhy osutin dobře rozpoznal a léčil. Uvesti dlužno též velmi dobré práce dr. *Salmona o zánětu příušnice epidemickém* a *o kašli zádušném* (seš. 5.); v nich pozorování jiných i zkušenosti vlastní s dostatek se podporují, čímž pojednání ta trvalé nabývají ceny. I končíme přehled obsahu bedlivými pracemi dr. *Zíta*: *o chraničkách* a *očkování*, *o růži*, *o mázdřivce*, *o úplavici střevní;* první z nich výkonnému lékaři velmi dobře prospěje; ve všech patrna je snaha, aby věc vynikala jasností a úplností, zvláště pak podotknouti sluší, že o léčení mázdřivky velmi důkladně a spolu střízlivě promluveno.

Tolik podáno jest v posavadních sešitech. Oplývámeli chválou, jest to chvála zasloužená. Dodáváme pak, že až na některá nedopatření (jež nyní už se opakovati nebudou) je řeč všude správná a plynná, názvosloví po bedlivých, už před lety odbývaných poradách přesné a ustálené, a že tudíž vyvrácena jest navždy odpůrcům jazyka našeho výtka, jako by českým jazykem vědu lékařskou pěstovati lze nebylo. Všimnemeli pak sobě i pěkné úpravy díla toho, můžeme tvrditi, že Odborná pathologie a therapie bude pravou ozdobou české literatury lékařské; a uvážímeli k tomu, že v ní zahrnuty budou všecky odbory vědy lékařské, že napíše nám prof. *Albert* část ranlékařství, dr. *Cejp z Peclinovce* pojednání o nemocech duševních, dr. *Schoebl* očiléčitelství, dr. *Šídlo* laryngoskopii a rhinoskopii, že tu obsaženy budou i ušiléčitelství, gynaekologie a zubní lékařství: nemůžeme než dílo takové co nejvřeleji vítati a přáti mu zdaru co největšího. Dobrý počátek učiněn — jen zdárně ku předu!

Dr. K. Chudoba.

Drobné zprávy.

Z ruské literatury. Ve Varšavě počal vycházeti nový čtvrtletník, *Russkij filologičeskij věstník*, jenž bude přinášeti zprávy o jazyku, národní poesii a staré literatuře všech slovanských národů, zvláště pak Rusů. Že v něm lze očekávati důkladné práce, za to ručí jmena spolupracovníků, jako F. J. Buslajeva, J. K. Grota, O. F. Millera, I. I. Srezněvského a j.

* Pomůcky ke studiu ruského severu rozmnoženy novým literárním podnikem. Přičiněním p. *Brauna*, jenž podnikl minulého roku učenou výpravu do krajin při moři ledovém, utvořila se v Petrohradě komise pro vydávání sborníku, věnovaného výhradně učeným zprávám o výzkumě ruského severu. Sborník bude vycházeti ve lhůtách nestejných, i jsou proň získány síly jak domácí tak i zahraničné.

* Již po delší dobu vychází na Rusi důležitý pro geologii sborník: *Materialy dlja geologiji Rossiji.* Tyto dny vyšel díl 8., v němž umístěna důkladná monografie V. J. Mellera: *O foraminiferech kamenouhelných vrstev na Rusi.* V obšírném tomto díle, k němuž jest připojen atlas o 15 tabulkách a o 6 obrazích, nachází se i historie a literatura geologického zkoumání na Rusi, a použito k němu i výzkumů na slovo vzatých geologů ruských prof. N. P. Barbota, A. A. Inostranceva, A. P. Karpinského, inženýra J. Laguzina a A. O. Struvea. — O stále rostoucí činnosti učenců ruských svědčí mimo jiné i seznam důležitějších prací ruských akademiků, které se nacházejí buď v tisku, aneb o jejichž dokončení se pracuje. Tak píše V. J. Bunjakovskij slovník veškeré mathematiky; A. N. Savič končí úplný kurs astronomic; G. J. Viljd zanáší se studiemi o temperatuře na Rusi; N. I. Kokšarov vydal nový díl Materiálů k mineralogii ruské; F. B. Šmidt dokončil popis zkamenělin silurského útvaru pobaltických provincií; K. I. Maksimovič píše o floře Mongolska, Mandžurska a Japanu; L. A. Šrenk dokončil popis své cesty po Amuře, J. K. Grot podrobný životopis Děržavina, M. I. Suchomlinov dějiny ruské akademie; Betling pracuje o chrestomathii sanskritské, V. P. Bezobrazov o náuce finanční atd.

* Novelista D. L. Mordovcev vydal nyní o sobě svůj román *Idealisty i realisty*, který vycházel letos ve feuilletoně denníku *Novoje Vremja.* Líčí dvanáctiletou periodu Petrova panování od r. 1711 do r. 1722. Tato doba, v níž dostalo se Rusi za málo let úplně skoro nové tvářnosti, zobrazována již ve mnohých novelistických pracích, a obyčejně představuje se v nich Petr Veliký v podobě heroa, poloboha. Jinak počíná si Mordovcev. Hlavní osobou románu je mnich Levin, jenž býval druhdy gardovým důstojníkem, ale když mu Petr odloudil nevěstu a chce ji provdati za jistého svého miláčka — což dívka zmaří vstoupíc do kláštera — stane se mnichem, přistoupí ku straně vzmahajícího se tehdáž na Rusi rozkolu, vyhlásí Petra za antichrista, bouří proti němu lid, avšak jest konečně chycen a v Moskvě popraven. Se stranou Levinovou, jež se příčí Petrovským novotám a vidí v nich záhubu národa ruského, drží i carevič Alexej; je to strana idealistův, jimž Mordovcev patrně nadržuje proti straně Petrově, proti realistům, v jejichž jednání vidí nebezpečí, hrozící národní individualitě ruské.

Z polské literatury. V měsíci září oslavena na universitě Varšavské 50letá vědecká činnost proslulého orientalisty prof. *Josefa Kowalewského*. Narodiv se r. 1800 vzdělával se na universitě Vilenské a od samého mládí s obzvláštní horlivostí se věnoval studiím východních jazyků. Jako žák Vilenský náležel do kruhu horlivé mládeže, v jejímž čele stál později Adam Mickiewicz. R. 1825 byl jmenován pomocníkem universitního inspektora v Kazani a již r. 1827 odebral se na Sibiř do Irkutska, aby se tam důkladně seznámil s jazykem mongolským. Cestoval v krajinách Burjatův a Tungusův i dostal se až k zřídlu Amuru. Později odebral se do Pekinku, kde studia svá dovršil. R. 1833 přednášel na universitě Kazaňské o jazyku mongolském, r. 1835 vydal gramatiku jazyka mongolského, r. 1836 čítanku mongolskou a posléz nejdůležitější svoje dílo „Slovník mongolsko-rusko-francouzský“ v letech 1845—1849. Kromě toho choval Kowalewski velikou sbírku vědeckých materiálů ve 30 dílech — bohužel přišla celá sbírka r. 1863 na zmar. Roku 1869 jmenován řádným profesorem a děkanem university Varšavské, kterýž úřad dosud zastává.

* V těchto dnech vyšel v Poznani velmi zajímavý a vážný spisek Lud. Zychlińského: „Ile naszéj gleby? czyli Stosunek polskiéj a niemieckiéj własności większéj w wielkiém księztwie Poznańskiém przed 30-tu laty a dzisiaj, ze szczegółowem uwzględnieniem polskiéj własności i Polaków właścicieli.“ Důkladná rozmluva tato, sepsaná na základě spolehlivých pramenů, zobrazuje jasně politické a národohospodářské položení polského i německého obyvatelstva v Poznaňsku. Bohužel viděti z pilné této práce jen smutné úkazy; vyjímáme z ní aspoň jedno dátum jako dodatkem k úvaze o poněmčování Poláků v Poznaňsku, r. 1875 v těchto listech uveřejněné. Spisovatel dokazuje číslicemi, že před 30 lety majetek polský v Poznaňsku převyšoval německý o 1,370.756 jiter; avšak nyní jest německý majetek větší než polský o 590.452 jitra! Jinak řečeno, majetek polský obnáší teď 2,812.160 jiter, kdežto německý 3,402.612 jiter. Za 30 let přešlo ve na *vlastnictví německé* neméně než 980.604 jitra *majetku polského!*

* V posledních číslech Poznaňského *Lecha* dokončená povídka „Lech-Czech-Rus“ od jednoho z nejoblíbenějších polských románopisců, Z. Miłkowského, vyšla právě ve zvláštním vydání. Miłkowski jest asi jediný románopisec polský v době nynější, jenž ve svých plodech podněcuje čtoucí obecenstvo ku vzájemnosti slovanské — ovšem toliko mezi Poláky, Čechy a Malorusy. Jako téměř většina současných společenských románů polských, tak i „Lech-Czech-Rus“ jest zosnován na nešťastných poměrech polsko-ruských a odtud vyplývajících děsných událostech politických i společenských. Směr prací těch jest vždy jednostejný: ulevití srdci polskému povznešením živlu polského a ponížením všeho, co souvisí s pojmem ruským.... Polák z Ruska vyhostěný — takový jest obsah povídky Miłkowského — seznámí se ve Švýcarsku s Malorusem a českým hudebníkem; oba tyto „bratry“ pak přesvědčuje o darebnosti vyššího ruského důstojníka, a tím se utvrzuje vřelé přátelství Poláka, Čecha a Malorusa (!). Jest nejvýš politování hodno, že i povolaná péra polská takovouto hrubou tendenčností sami cenu svých uměleckých prací z valné části maří.

Národní bibliothéka. Výbor prací čelnějších spisovatelův českoslovanských. Red. Fr. Zákrejs. Sešit 339 a 342. (J. K. Tyl. X. 7., J. E. Vocel II. 1., 2., F. L. Čelakovský IV. 1.) Nákl. I. L. Kober v Praze.

Laciná knihovna národní. Čís. běžné 191—192. Tajemný ostrov, Román od Julia Verne, z franc. přeložil Frant. Brábek. N. J. Otto, v Praze 1878.

Ženská bibliothéka. Redaktorka Žofie Podlipská. Svazek 42. Přeslavný doktor Matheus. III. — Nalžovský. Román Ž. Podlipské. Nakl. týž.

Libuše, matice zábavy a vědění. Ročn. VIII. číslo 1—3: Příbuzní, sociální román od Ž. Podlipské.

Narodní písně, pohádky, pověsti, atd. pořádá pohádková komise lit. řeč. spolku „Slávie“ v Praze. Řady druhé oddělení III. Koledy vánoční. Náklad. vlastním v Praze 1878.

Památky z Nového města n. M. Podává J. Jodas. Sešit druhý. Nákl. spisovatele, v Novém městě n. M. 1878.

Františka Pravdy Sebrané povídky pro lid. Dílu IV. seš. 3. Nakl. I. L. Kober, v Praze 1879.

Romány a povídky. Pořádá J. J. Stankovský. Příhody Hadži Baby. Svazek 31. Nakl. Mikuláš a Knapp, v Karlíně 1878.

Divadelní ochotník. Svazek 161. Matčina píseň, obraz ze života v 5. jednáních. — Mlynář a kominík, fraška v jednom jednání. — Svazek 162. Čeští křižáci, původní veliká výpravná hra. Žena bez slzí, veselohra v 1. jedn. Domácí a domovník, komický výstup v 1. jednání. Nakl. týž.

Potovanje v Rim. Spisal Jakob Gomilšak. Izdala in založila Družba sv. Mohora v Celovcu 1878.

Velký Slovanský kalendář na obyčejný rok 1879. Ročník VIII. Redaktor J. Arbes. Nakl. J. Otto v Praze 1878.

Pražský Hospodářský kalendář na rok 1879. Redaktor Jos. Dumek. Nákl. týž.

Vlasť. Nový prostonárodní kalendář na rok obyčejný 1879. Ročník šestý. Nákl. A. Hynka v Praze.

Varyto. Časopis pro hudbu a zpěv Redaktor Emanuel Binko. Ročn. I. Číslo 18.—20. Nákl. J. F. Kubeše, v Třebíči 1878.

Výbor duett pro dvoje housle. Sestavil Roman Nejedlý. Sešit II. Naklad. Mikuláše a Knappa, v Karlíně, v Praze 1878.

Zpěv Blaženky ze zpěvohry „Tajemství“ složil Bedřich Smetana. Průvod klavírní upravil Adolf Čech. Nákl. Dr. Grégra a Ferd. Dattla v Praze 1878.

Vesmír. Red. dr. Č. Kotal a F. Nekut. Ročn. VII. čís. 22., 23. a 24.

Pražské hospodářské noviny. Red. J. Dumek. Roč. I. č. 15.—19.

Škola a obec. Red. F. Neubert. Ročn. I. č. 17.—19.

Beseda učitelská. Red. K. Bulíř a K. Taubenek. Ročn. X. č. 31—39.

Světozor. Red. Vojt. Mayerhofer. Ročn. XII. čís. 32.—42.

Lumír. Red. J. V. Sládek. Ročn. VI. čís. 24.—28.

Česká Včela. Red. Boh. Pichl. Roč. III. č. 16. a 19.

Slávia. Redaktor A. H. Sokol. Ročn. IV. č. 17.—21.

Koleda. Red. Fr. Bayer. Ročn. III. č. 24.—28.

Ženské listy. Red. Eliška Pechová Krásnohorská. Ročn. VI. čís. 9., 10.

Humoristické listy. Red. J. R. Vilímek. R. XX. č. 33.—40.

Orol. Red. Mik. Št. Ferienčík a S. J. Zachej. Ročn. IX. č. 7., 9. V Turč. Sv. Martině 1878.

Listy průmyslové. Red. prof. Al. Studnička. Ročn. IV. čís. 16. a 19.

Přítel dítek. Red. Jos. Baštecký. Ročn. V. čís. 10.

Česká rodina. Red. J. Baštecký. Ročn. IV. č. 10.

Budečská zahrada. Red J. L. Mašek. Ročn. IX. č. 12.

Revue Slave. Seule publication périodique en langue française uniquement consacrée à la littérature, aux sciences et aux beaux arts de pays Slave I. année, III. et IV. num. Varsovie, 1878.

Hercegovina roku 1877 zove se prémie Umělecké Besedy na rok 1879. Beseda volila opět obraz Jaroslava Čermáka — nyní pohříchu již zesnulého! — i nemohla voliti šťastněji. Rozbor a ocenění tohoto díla najdou čtenářové naši v textu Osvěty, ve stati p. dr. Tyrše; tuto jen podotýkáme, že Hercegovina roku 1877 i jakožto rytina (provedená opět Pařížskou firmou Goupilovou) náleží k nejkrásnějším prémiím, jež Beseda posud svým členům podala.

OBSAH.

OSVĚTA vychází dne 25. každého měsíce.

Na Osvětu předplácí se

i s poštovní zásilkou

na čtvrtletí 1 zl. 50 kr., na půl roku 3 zl., na celý rok 6 zl.;

jednotlivé číslo stojí 56 kr.

Ročníky 1871, 1872 (vyjímaje č. 1., 2. a 3.), **1873—1877 jsou posud na skladě; první jest za 4 zl. 50 kr., druhý** (č. 4.—12.) **za 2 zl. 70 kr., ostatní po 6 zl., vázané v kůži o 1 zl. více; desky téže vazby na jednotlivý ročník po 70 kr.**

Nefrankované listy se nepřijímají. Reklamace se nepečetí a nefrankují.

Číslo 12.

Sešit prosincový.

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK VIII — DÍL II

1878

Redakce, administrace i expedice
v Ostrovní ulici č. 6 n. (1508—II.)

V PRAZE
TISKEM JOSEFA KOLÁŘE — NÁKLADEM VLASTNÍM
1878.

Po osm rokův dle možnosti své usilujeme, aby *Osvěta* čím dál tím dokonaleji úkol svůj plnila; a toto úsilí naše vždycky se potkávalo se vzácnou přízní a podporou šlechetných vlastimilů, za nižto jim vřelou vděčností zavázáni býti nepřestaneme.

Další zvelebování listu jest nám samým věcí nejžádoucnější. Aby pak snaha naše rychleji a úplněji skutkem se osvědčiti mohla, k tomu nám teď především jednoho jest potřebí: *poněkud většího prostoru, něco více archův ročně.* abychom z důležitých časových látek vlasteneckých, slovanských a světových, jichž počet právě nyní valem vzrůstá, žádné pomíjeti, se žádnou odkládati nemusili, jmenovitě také, abychom kritický referát o prácech vědeckých a uměleckých pilně pěstovati mohli a přec ostatním předmětům místa neujímali.

O tom drahně uvažovavše odhodlali jsme se, v nastávajícím novém ročníku ke každému číslu **půl tiskového archu přidávati,** tak že *Osvěta* ročně o 6 archů více obnášeti bude. Nepatrný příplatek 5 kr. měsíčně čili 15 kr. čtvrtletně zajisté každý odběratel snadno unese — a za pět rokův bude míti o 30 Osvětových archů více v rukou.

Doufajíce pevně, že tato proměna ct. obecenstvu našemu bude jenom vhod, zveme již ku

předplacení na devátý ročník Osvěty

a prosíme snažně, aby všichni posavadní příznivci naši svou podporou i dále se nám propůjčovali, zvláště pak nové půdy časopisu našemu dobývati pomáhali, kde jí posud nemá.

Počínajíc ročníkem 1879 bude se na *Osvětu* předpláceti čtvrtletně **1 zl. 65 kr.**, půlletně **3 zl. 30 kr.** a ročně **6 zl. 60 kr.** i s poštovní zásilkou do zemí rakousko-uherských.

Posavadní ročníky Osvěty jsou ještě na skladě; jen 1., 2. a 3. čísla r. 1872 vůbec již nemáme. **Kdo by až do konce února r. 1879 více starších ročníkův přímo z naší administrace odebral, tomu poskytneme zvláštní výhody.** Potom nastoupí zase obyčejná cena, tak že bude ročník 1871 za 4 zl. 50 kr., r. 1872 (č. 4.—12.) za 2 zl. 70 kr., všechny ostatní po 6 zl., vázané v kůži o 1 zl. více.

Abychom náklad na rok 1879 ustanoviti mohli, žádáme uctivě za *brzké zaslání předplatných peněz.*

R. 1878. Č. 12.

OSVĚTA

Výlet na světovou výstavu.

Popisuje

František Zákrejs.

Třetí světová výstava Pařížská schýlila se ku konci.

Tři léta po Vídenské výstavě a právě v rok výstavy Filadelfské, dne 4. dubna 1876, byl podepsán dekret, jímž letošní výstava na Poli Marsově a na Trokadéru v život povolána. Komu z našinců nebylo po tu dobu přáno, cestovati do Francouz a zejmena buď roku 1855 nebo roku 1867 spatřiti její předchůdkyně na Polích Elysejských neb na témž Poli Marsově, zajisté při zprávě o tomto dekretu — tehdy, brzy po neštěstích, jež Francie válkou s Pruskem zakusila, dosti odvážném — toužebně zvolal: „Kéž bych tentokráte mohl viděti Paříž!“ Neboť přemnohým, obzvláště nám všem, kteří jsme viděli Vídenskou výstavu, byla nová výstava nad Sekvanou spíše záminkou cesty za Rýn, a vlastním cílem jejím bylo nám všem světové město samo, toto moderní místo poutnické pro každého, kdo chce blíže poznati veliký svět, tento velebený alter ego mladistvé republiky, která v něm tak ráda spatřuje střediště obou polokoulí země — ač nebyloli nám vlastním účelem cesty samo cestování; myť Čechové od praotce Čecha až po odvážné Holuby rádi cestujeme, velice rádi po cizině a při tom také trochu po cizotě se rozhlížíme. Proto zajisté mnohému, kdo si již hověl ve vlaku unášejícím jej do Francie, vystupoval v obrazivosti ještě nejeden plán na různé poboční a odboční výlety do blízka i dáli, jež by při této příležitosti rád byl podniknul. Vedeť ho cesta nedaleko Husovy Kostnice a Prokopovy Basileje, opodál volného Švýcarska s grandiósní přírodou, a z ohromné Paříže do ohromnějšího Londýna zdá se býti jenom jediný skok; a kdo konečně dostihnul Anglicka, snadno může se octnouti také ve Viklefově Oxfordě, ba snad i v srdci země, v Shakespearcově Stratfordu.

Leč i sama výstava Pařížská vábila nesčetnými, velezvučnými zprávami o své báječné bohatosti a kráse, o velikoleposti svých rozměrů, které prý z ní při nejmenším vytvořily důstojnou soupeřku vý-

stavy Vídenské i Filadelfské. V 18 měsících bylo ze Sahary Marsova Pole a nad kamennými lomy Trokadérského návrší, na půdě zaujímající 750.000 čtv. metrů, nákladem asi 46,000.000 franků vykouzleno uprostřed libosadů celé město budov pokrývajících 41 hektarů a poskytujících více než 50.000 vystavovatelů příležitost, vydati svědectví nejen o rychlém postupu ve všech oborech důmyslné práce, ale též o neúmornosti Francie, jež tak rychle, pouze v 7 letech, všecky pohromy války pilností a spořivostí odčinila, jsouc opět zevně vysoce váženou, a což více, jsouc uvnitř volnou velmocí. Počty, které jsem o velikosti výstavy uvedl, musejí zajisté každému imponovati, nejen když uvážíme, že první, výlučně francouzská výstava (za republiky r. 1798) čítala 110, druhá (z r. 1801) 220, třetí (z r. 1802) 540, čtvrtá (z r. 1806) 1422, tři následující (z r. 1819, 1823, 1827) přes 1600 (1662, 1642, 1695), osmá (z r. 1834) 2447, devátá (z r. 1839) 3281, desátá (z r. 1844) 3960 a jedenáctá výlučně francouzská výstava (za republiky r. 1849) 5494 vystavovatelů, nýbrž i když uvážíme, že první světová výstava vůbec (v Londýnském Hyde-Parku r. 1851) čítala 13.937 vystavovatelů, Pařížská z r. 1855 28.954, Londýnská z r. 1862 28.653, Pařížská z r. 1867 42.337, Vídenská z r. 1873 42.584 vystavovatelův, a že Londýnskou z r. 1851 i 1862 a tolikéž Vídenskou r. 1873 navštívilo něco přes 6 milionů, Pařížskou r. 1855 přes 5 milionů, druhou Pařížskou r. 1867 8,805.904 a Filadelfskou r. 1876 9,857.625 lidí. Kolik navštěvovatelů dostavilo se letos do světové výstavy, nemožno posud udati, leč snadno si učiniti o její velikosti příbližné ponětí, vzpomenemeli, že v srpnu, kdy jsme sami v ní toho svědky byli, denně do ní se dostavilo 70—80, ano (v 2. polovici srpna) až 130 tisíc, a že v neděli dne 27. října tlačilo se v ní dokonce 209.212 lidí, mezi nimi — což je zajisté významné v době tak ostře protisocialistické — též 74.915 dělníků s bezplatnými vstupenkami. Pařížská výstava z r. 1798 zaujímala toliko 23 čtv. metrů! Jaký to pokrok, srovnáli se s tím, že výstava Londýnská r. 1851 zaujímala 38.027, Pařížská z r. 1855 252.052, Londýnská v Sydenhamu z r. 1862 159.944, Pařížská z r. 1867 642.520, Filadelfská z r. 1876 598.000 čtv. metrů, kdežto Pařížská pokrývá výstavním palácem na Poli Marsově 240.531, a přístavky na levém břehu Sekvanském ke 40.000 m., ostatek pak (z části Trokadérem, z části libosady a cestami) přes 50 hektarů!

Za rozkošného jitra z počátku srpna vyjelo nás několik Čechů, opatřených neli Adámkem, aspoň různými Baedekry a Meyery, ze Smíchovského nádraží. Proletli jsme rozkošné údolí Berounky po téže dráze, která nás poutníky r. 1869 plné nejideálnějšího nadšení nesla k úpatí Boubína. Tehdy spěli jsme pozdravit Husovu kolébku, nyní chvátali jsme navštívit místo, kde Hus skonal. Z jasné nálady vytrhly nás u Zbirova řady opuštěných dělnických domků, smutní to svědkové závratných cizáckých spekulací, jichž rejdištěm a obětí stala se naše trpělivá vlast. Jedouce kolem povždy věrné Plzně s českým obecním a německým pravovarečním výborem, věnovali jsme vděčnou vzpomínku Tylovu hrobu. Dojemný pohled na malebné Domažlice vzbudil v nás mnohé truchlé pomyšlení. Zde vítězívali Čechové bez boje, zde chtějí

nyní Čechové bez boje padnouti. Jsme v Šumavě, lesinami blížíme se k hranicím, v mysli netrpělivě pospícháme za ně a přece, když je přejíždíme, jako by nám srdce byl přeřízl: opouštíme milovanou vlast! V levo vypíná se obrovská bradba vrchů Šumavských, před námi počíná se rozestírati nedozírná nížina bavorského Podlesí. Jsme ve Schwandorfu. Cestovní lístky dávají nám právo zvoliti si odtud dráhu buďto do Řezna nebo do Norimberka. Chtějíce až na zpáteční cestě z Paříže navštíviti Švýcary, volíme sobě nyní dráhu druhou, k Amberku a Hersbrucku, půvabnou krajinou, všude šťávnatým zelením oplývající. Nad úrodným, svěžími lukami a přehojnými háji pokrytým údolím strmí romantické skaliny a nad skalinami hrady. Pšenice je při síle, žito posud stojí: nalézáme se v pozdním kraji. Stáda dobytka a četné chmelnice vyzrazují, že věru nejsme v zemi vegetariánů. Pochopujeme, že se nám nenaskytují než modré uniformy, ale divíme se, že v této nekonečné pivnici setkáváme se s tolika velikými lidmi.

Vjíždíme do Norimberka. Prohlížíme si město, tento ctihodný ostatek z málo ctihodného středověku, tvořící téměř jednotný umělecký celek. Norimberk velmi zhusta objevuje se v našich dějinách. Karel IV., otec vlasti, zde vícekráte dlel, zde se mu narodil k největší jeho radosti syn Václav, zde zemřel náš Kupecký a před ním Polák Vít Stwosz, známý z Matejkova obrazu. V letech 1422—1431 připraveny zde výpravy proti husitským Čechům, které se pro křižáky tak žalostně skončily. Norimberští purkrabí se stali Zikmundem odrodilcem markrabaty braniborskými a tím i králi pruskými a císaři německými. Císařský hrad, v němžto Hohenzollerové vládli, stojí za navštívenou, nejen pro pamětihodnosti, jež chová, ale také pro překrásné vyhlídky, jež na město i na okolí poskytuje. V podhradí působili vynikající umělcové Krafft, Wolgemut, Petr Vischer, Albrecht Dürer, který zde má důstojný pomník, právě jako Hans Sachs, mistr švec a mistr zpěvák, zobrazený tu v nadživotní velikosti, an s prostou bodrou důmyslností strojí se napsati něco zábavného. V kostele sv. Vavřince nemůžeme se dost vynadiviti pravému divu kamenické práce, svátostní schránce Krafftově, jehož sošku, díl jeho díla tvořící, nalezli jsme právem ověnčenou. Nejdéle zdrželi jsme se v kostele sv. Sebalda při náhrobku tohoto svatého od Petra Vischera a jeho synů, při tomto arcidíle německo-vlaského umění. Norimberk, sám o sobě museum německé, chová v Kartouzích také zvláštní bohaté Germánské museum. Kolem Fürthu a Kitzingenu přijíždíme nadmohanským velebeným vinným krajem do Vircburku, kde se nám zvláště líbí Císařská střída, veliká Mariánská gothická kaple a královský zámek s dvorními zahradami. Pětivěžný románsko-gotický dóm činil na nás dojem mohutného souchrámoví. Skrze Novominsterský kostel s hrobkou sv. Kiliána byli jsme zavedeni na dvůr k místu, kde druhdy stávala lípa stínící hrob milostného pěvce Waltera z Vogelweidy. Vešli jsme též do university, na níž druhdy působil geniální Schelling, tvůrce tří filosofických soustav. Prohlídku Vircburka zakončili jsme čtvrthodinnou cestou za Mohan — do Severního Německa. Přes Königshofen a Mosbach vede nás pak železnice dále skrze kypré lučiny kolem vinohradů a krásných luk k řece Nekaru. Všude na stanicích vidíme při telegrafu

zaměstnané síly ženské. V Heidelberku sestoupíme, spěcháme se podívat v tamní nejstarší universitu německou, na níž působil kdysi znamenitý dějepisec Schlosser, jehož býv. třípatrový dům jsme proti překrásnému, z rudého, zde hojného pískovce vystavenému, zahradou obklopenému gothickému chrámku sv. Petra nalezli. Na universitním prkně oznamoval právě slovutný Bluntschli, že bude říditi rozbor důležitých případů ze státních věd. Město samo učinilo na nás dojem nejlepší. Domy jsou velice úpravny, lid pěkně rostlý, elegantní studenti a spanilé dívky procházejí se hlavní třídou, nad městem vypínají se vysoké hory, všude hojnost kypré zeleně. Neobmeškali jsme ovšem, prohlednouti sobě též gigantický pobořený zámek s kaplemi, s anglickým oddělením, jež založil zimní král český zlé paměti, s dvoustiletými břečťany, s oběma velikými sudy ve sklepích, s Ruprechtovou a velebnou renaissanční Oto-Jindřišskou stavbou. I na věž zvonice jsme vystoupili, bychom se pokochali v rozkošné vyhlídce, která se nám však rozšířila v rozhled přímo majestátní, když jsme vystoupili na vysokou hlídku nově zalesněného Králova Stolce. Stojíme to na půdě, v jejímž nedalekém okolí se zrodili nebo pracovali Goethe, Schiller, Schelling, Hegel, Schopenhauer. Kolem Karlsruhe skrze pole, na nichžto se tabák pěstuje, kolem Rastattu a Badských Bad přijíždíme přes Appernweiher do Kehlu, na proscenium poslední války německo-francouzské. Pod námi se klidně proudí Rýn. Rýn! Řeka prosáklá spory, řeka krvavá, jež kdys odnášela Husův a Jeronýmův popel k moři, a přece zase řeka oplývající nádhernými krásami přírodními.

Zcela dle předpisu cestovní knihy vyhledali jsme ve Štrasburce nejprvé minstr Ervína ze Steinbachu, gothické, z rudého pískovce vytvořené veledílo s románským portálem na jihu, nejpůsobivěji kdys oceněné Goethem, jenž ve Štrasburku studoval: stavba plná účelné krásy, samý sloup a sloupeček, samá socha, vše důmyslně rozčlánkováno od celku až po tlusté sloupoví. Vystoupivše z něho zas a zas ohlížíme se po mistrovském průčelí chrámu. Po pěti stech schodech stoupáme na plošinu a na věž minstru. Alsasy německým císařstvím zabrané prostírají se pod námi. V dáli zříme Černý Les a Vogésy. Sesenheim Goethovy Bedřišky skrývá se nám za stromovím u Rýna. Kolem Štrasburku bourají staré hradby a v prostornějším okruhu budují nové. S patrnou zálibností upozorňují nás na čápy, ptáky Štěstěny, kteří tu i tam na domech hnízdí. Škodolibě ukazují nám části města, jež pruské bombardování zkazilo. Na minstru samém pracuje se o znovuzřízení částí německými kulemi poškozených. Na chrámové věži čte se sta tesaných podpisův a mezi nimi také jmena *Goethe* a *Voltaire*, jež prý sami jejich vlastníci tam vtesali. Goethe a Voltaire! Veliký Němec podle velikého Francouze v městě dle moci a dle rodu německém, však dle smýšlení a přání francouzském. Všude možno čísti jen francouzské obchodní nápisy; uhlazenější svět mluví francouzsky. Ptal jsem se stařenky: „No, matičko, kterak? jste Francouzka nebo Němkyně?“ A stařenka mi třesoucím hlasem, neumějíc francouzsky, po německu odpověděla: „Francouzka.“ Prusové poněmčují pofrancouzštělé Němce alsaské rukou železnou. V úřadech zavedli němčinu, na Zámeckém náměstí založili německé Císařské lyceum a blíže něho

německou universitu. Chtěli jsme vejít, ale nepustili nás: tam se připouštějí Woltmannové. Francouzové oddali se domněnce, že r. 1870 a 1871 byli zrazeni a věří pevně, že v desíti letech si opět vezmou Alsasy a Lotarinky. Však mezi Francouzkem a mezi Německem strmí teď Vogésy. — Jdeme se také podívat do kostela sv. Tomáše se znamenitými starožitninami, a s efektním epitafem Pigalleovým od Ludvíka XV. Maršálkovi Saskému postaveným. Na tržišti pne se Gutenbergova socha s nápisem posud francouzským: „A bylo světlo.“

Pařížský vlak jest na odjezdu a za chvíli kvapí s námi dále na západ. Všude zříme blahobyt. V poli hojně daří se tabák, chmel, okurky, kukuřice. Ku podivu nenalézáme v polích nikde mezí. Hustěji než ještě v Němcích objevují se jeptišky a mnichové. Oblíbená barva je černá, ženštiny nosí na hlavě široké tkané fábory s holubičkami po straně. Projíždíme Vogésy, tunel stíhá tunel, podle dráhy táhne se krajinou divoromantickou kanál z Rýna k Marně. Vyjedeme z Homartingského tunelu skoro půl hodiny cesty dlouhého a již brzy ocitujeme se na hranicích německého a francouzského jazyka, o něco dále pak, v obou Avricourtech, na hranicích německé a francouzské moci. Rozechvěni je překročujeme: jsme v zemi světové výstavy. Zdá se nám, že půda této vysoce oslavované vlasti nutně oplývati musí prazvláštními půvaby. Leč po kolik hodin jedeme územím jednotvárným. V pravo zůstane nám Lunéville, z jehož Svatojakubského kostela vysoko nad věžní bání nám se objevuje neočekávaný náš milovaný svatý patron Jan Nepomucký. Za stanicí Varangevilleskou převedli přes Meurthu kanál Rýnsko-Marnský. Kolem nás teče tu řeka přes řeku. V starém hlavním městě lotarinském opět sestupujeme s vlaku, bychom si prohledli menší město francouzské, menší ovšem toliko, porovnáli se s Paříží. Avšak Nancy má z největšího dílu přec podobu silně velkoměstskou. Prostora, již tvoří prostranství před universitou ve spojení se sady Leopoldovými, jest jedno z největších náměstí na světě, kdežto náměstí Stanislavovo, na němž nalézá se veliký městský dům, prefektura, zámek arcibiskupský a divadlo, jest jedno z nejkrásnějších prostranství vůbec, obzvláště pomyslímeli sobě sousední náměstí Rytířských sedání za Královskou branou co neoddílný jeho celek. Kdežto kathedrála má tvářnost více všední, nemůžeme se vynadiviti zcela novému gothickému kostelu Svatoepverskému, skvělému dílu Moreyovu. Blízko na západ rozkládá se rozsáhlý milosad (Pépinière), v kterém právě u večer našeho pobytu bodrým Nancyanům hrál vojenský sbor otřepané a plané kousky.

Již tedy bez přestávky až do Paříže! Přerádi stavili bychom se v blízkém rodišti panny Orleanské, ale není brzkého železničního spojení s Domremy, a ztratili bychom nepoměrně mnoho času. Dále tedy! Za Toulem a Bar-le-Ducem dospějeme na Katalaunská pole s vojenským městem Châlons-sur-Marne a dále do Epernay, kdež, v nejvlastnějším domově šampaňského, připijeme si na zdraví sklenku pravého za 50 centimů. Opouštíme krásnou Champagni kolem rodiště Lafontaineova, Château-Thierry, a projíždíme jedno z hlavních jevišť, na němž se odehrávalo r. 1870—1871 obléhání hlavního města francouzského. Jsme již netrpěliví, konečně se nám na levo zjeví vrch

Avron. Jedeme nedočkavě dlouho ještě pěkným stromovím, řadami sličných letohrádků, podél nesčetných železničních vozův, již projíždíme samu *Paříž*, až posléze vlak zastavuje v nádraží Štrasburském. Jsme u cíle, plni rozčileného napjetí. Žádáme drožkáře, by nás nejkratší cestou zavezl do Českomoravské besedy; stávka drožkářská byla právě přestala, i veze nás monsieur dvakráte delší cestou, než potřebí, k Holandské kavárně v Královském paláci. Silně skepticky prohlížíme sobě Paříž v ranních nedbalkách, leč brzy naše skepsis roztává. Vše naše očekávání je přestiženo. Paříž jest jediný nekonečný, nádherný salon. V besedě obdrželi jsme adresu blízkého hostince, v němžto jsme se ubytovali, a brzy na to podnikli jsme, jak se sluší a patří, okružní cestu skvělou Lutetií.

Pravdali, že Paříž chová v sobě toliko jedinou světovou výstavu? Nikoliv, na Marsově Poli nalézá se pouze výstava menší, nekonečně větší výstavu tvoří světové město Francouzů samo. Paříž, toť výstava z výstav. Paříž! Jaký rej myšlének prolétá při tomto slově hlavou nefrancouzskou! Co však cítí pro Paříž Francouz! My Čechové zajisté Prahu také nade všecko milujeme, ale přece jinak nežli Francouzi Paříž. Milujeme ji klidněji a věrněji, jako matku. Však Francouzovi je Paříž bohyní, které s ohněm románského nadšení vše obětuje, třeba celou ostatní otčinu. Jeť mu Paříž, která se svýma dvěma miliony obyvatelův a pětačtyřicíti tisíci domův o sobě celý stát tvoří, ne druhou ale zrovna prvou vlastí, jest mu soustředěnou Francií. Dějiny Paříže jsou dějinami Francie, ještě v plnějším smyslu, nežli dějiny Prahy jsou dějinami Čech. Když studujeme Paříž na místě, prohlížíme sobě její znamenitosti, jak místně za sebou postupují. Nyní, když si tuto přehlídku v duchu opakuji, řadí se mi pamětnosti Paříže na mysli v postupu historického vývoje. Představuji si na Sekvanské výspě nepatrnou rybáckou vesničku, z nížto vzniklo nynější světové město prvního řádu, a porovnávám s chatrčemi jejími nynější Palác spravedlnosti, prvotní sídlo královské od Merovingů po Františka I. s líbeznou gothickou Svatou kaplí a s děsnou Conciergerií, představuji si Pařížskou svatyni svatyň Notre-Dame, a kolem Morgy spěchám na Svatoludvický ostrůvek k hôtelu Lambertskému, v němž Voltaire pracoval. Vracím se v římskou dobu a navštěvuji v duchu opět hôtel Cluny, tuto trosku z někdejší nadtiberské Paříže zbylou v nynějším Římě nadsekvanském. Vracím se v středověk, uvažuji, kterak po smrti Karla Velikého odstředivá moc francouzské šlechty výš a výše stoupá, až ji Ludvík XI. touž krvavou rukou Karla Velikého rozdrtí. Král stal se králem, hlavou národu, a Paříž stala se Paříží, královnou, hlavou země. Sorbonna, učiliště našeho Karla Velikého, do níž v mysli zase vstupuji, byla hradbou, jež obhájila svobody galikánské církve. Gersona, jenž odsoudil reformátora Husa, vidím, an jest pro reformátorství odsouzen. Hugenoté, tito duševní spoludědicové husitského ruchu, klesají v mé obraznosti u Louvru pod ranami z královské pušky. Kam vkročím, naskytá se mi pravý typus Francouze, obraz nebo socha Ludvíka XIV., typus Romána výbojného, skvělého, bažícího po efektu za každou cenu, smyslného, povrchního, nestálého, s plnou, kulatou, zdravě rudou tváří, týž Ludvík XIV. či typus francouzský, který způsobil velikou revoluci.

S pochmurnými pocity, s mnohým trpkým slovem na rtech stáli jsme tam na nejúchvatněji svou krásou i svými ději zajímajícím náměstí evropském, na náměstí Svornosti, kde pod sekerou guilotiny na místě dnes obeliskem Luxorským vyznačeném padly hlavy Ludvíka XVI., Cordayovny, Brissotova, Dantonova, Robespierreova. Také hlava samy zběsilé revoluce padla, však její hesla: „Volnost, rovnost, bratrství“ zůstala; zůstala nejenom na veřejných budovách, ale pronikla i vžila se, zejmena ve francouzský lid hlouběji, nežli se toho nepřátelé pokroku nadáli, ač ovšem ani teď všecky obavy nelze zaplašiti. Francouzskému vzdělancovi jde nyní jedna myšlenka nade vše, myšlenka pomsty za Sedan a za vniknutí Prusů do posvátné, nedotknutelné Paříže; jakým způsobem, za jaké politické formy se pomsta uskuteční, zda cestou republiky, royalismu nebo césarismu, zůstane mu, jak jsme z francouzských úst slyšeli, lhostejno. Francouzovi je forma formou, ale ovšem jakmile se mu ustálí, platí mu zákonem, jehož malé jak veliké porušení třeba nejkrutějším trestem neb aspoň veselým posměchem stíhá. Však při jedné formě nelze mu, jak se zdá, nikdy vydržet. Proto je činitelem tak nezměřitelným, hádankou zábavnou i nebezpečnou zároveň. Převládá v něm čilý, rychle myslící a tvořící umělecký duch, jemuž se každé dílo, jakmile jest hotovo, stává cizí; i hledá zas a zas nové a nové formy: módní nebo politické — lhostejno. Tato nestálost zdá se poněkud umenšovati se, čím v nižší vrstvy vnikáme. V těchto třídách přihlíží se k věci, na formu hleděti není pokdy. Francouzský pracovník, tento radikál snad proto, že jest stálým otrokem práce, miluje volnost a rovnost oddaně a jedná také podle toho, vždy a všude sebevědomě. Nemohu vylíčiti srdečnost a blaženost, kterou ke mně dělník na imperiále omnibusu, když se ubezpečil, že nejsem Prušák, pravil: „Máme teď republiku.“ Běda však, překročíli tato láska, již supraradikální listy podpalnými články vzněcují, meze zlaté prostřední cesty. Tuilerie, z nichž Napoleonové vládli a — kdož ví! — snad nedovládli, palác Čestné legie a Městský dům, tyto všecky budovy a celá nyní znovu zřízená Královská středa, jež komunardi pobořili, jsou toho výstražnými svědky.

Nazval jsem Paříž světovou výstavou, větší nežli jest výstava pod minarety Trokadérskými na obou březích Sekvanských. Zde vystavili dějinné pamětnosti výtvory umění, divy technického důmyslu; zde také lidé přicházející sem jsou si vzájemně výstavou. Ale v tom ve všem přestihuje Paříž vlastní světovou výstavu nejen kvantitativně, ale z většího dílu také kvalitativně. Neohlížejíce se opětně do minulosti, o níž jsme se kratičko zmínili, klademe sobě otázku, kde mohla by se naskytnouti lepší příležitost, aby člověk pozoroval člověka, aby zástupové pozorovali zástupy, nežli na výstavištích širokých avenuí a ne o mnoho užších boulevardů? Nenašelliž nejzručnější průmysl stálého výstaviště nejenom ve skladištích Louverských, v Královském paláci, ve skvoucí střídě Rivolské nebo na boulevardech, ale všude a všude? Kolik výstav, tolik propagand průmyslu, obživy, výdělku, bohatnutí, a Paříž, tato čarokrásná Paříž, tato divopůvabná koketa není konečně nic, neb aspoň ne o mnoho víc, než obrovskou výdělnou, překrásnou, ale přec výdělnou, a nikdy to nebylo tak cítit jako právě v roce výstavy, a tu zase všude,

všude. Ve výstavě na Trokadéru a na Marsově Poli zastoupeno jest umění stavitelské dvěma hlavníma výstavníma budovama, četnými sice, však jenom zatímnými přístavky, nejdivnějších a nejhezčích podob, a skvělými ukázkami veleplodné produktivní i reproduktivní stavitelské obraznosti ve Střídě Národů. Ale Paříž je výstaviště plné uskutečněných, nejen domyslných, nejsličnějších budov: ústavů, chrámů, divadel, paláců, obchoden, velkohostinců. Jediná věž sv. Jakuba nebo jediná bursa má větší ceny do sebe než tucet annexů pod Trokadérem. A tak nesmí se skrovné akvarium nad mostem Jenským ovšem ani zdaleka rovnati s výstavou v Zahradě rostlinné. Což teprvé bylo by říci, kdy by se výstava soch a obrazů v prostředních dvoranách Marsova Pole porovnala s uměleckými poklady v Louvreu a Luxembourgu! Než, každé porovnávání snadno může křivdit. Světová výstava po obou stranách Jenského mostu chce býti posuzována sama o sobě a chce nejvýš porovnávána býti se svými předchůdkyněmi, vzdávajíc se ochotně veškeré soutěže se svou tvůrkyní Paříží.

Výstava na Trokadéru má také velkolepou koncertní dvoranu, Slavnostní síň, ale přirozenou měrou nemůže tam umění provodné rozvinouti se tak jako ve vlastních stáncích. Protož odbývá se každodenní výstava francouzských provodních umění, zejmena divadelní, v Paříži samé na svých stálých jevištích. Dramatické umění jest umění společenské, a nejvýše společenský je také Francouz. Z té příčiny jsou Francouzové také divadelním národem, často i mimo divadlo. Tato jejich radost dívati se, pak její opak: radost ukazovati se, a výsledek jich: obdivovati se a býti obdivován, činí ve spojení s francouzskou družností všecky jejich slavnosti, všecky jejich zábavy, ty projížďky Boulogneským lesíkem, ty dostihy na Longchampu tak živými a tak oblíbenými. Byl jsem pozorovatelem takové čilé projížďky Pařížanů do Boulogneského lesíka, kdežto jsem skoro stejně hezký lesík Vincenneský nalezl úplně prázdný, právě poněvadž projížďky tam nejsou v módě. A tytéž vlastnosti Francouzovy ve spojení se živým románským smyslem pro formu vysvětlují také přehojné účastenství, jemuž, jak jsme se na místě přesvědčili, těší se ve Versaillech pouštění *vod*, obzvláště *vod velikých*, okouzlujících to vodometů v rozkošném výtvoru despotického rozmaru ... Šel jsem v Paříži do kolika divadel. Kdy by někdo teď měl stanoviti sedm světových divů, není pochyby, že by mezi ně byl vřadil Garnierovo dílo, Velikou operu, snad největší divadlo vůbec. Jeho přenádhernou krásu jak zevně, tak ve schodišti, v hledišti a zejmena ve foyeru nemožno vypsati, a pojem o její nákladnosti vytkne se toliko přiblížně, uvedeli se, že stála přes 46 milionů franků. Na stupni jí důstojném stojí také představení v ní. Ve Francii nemůže být ani jinak, nežli že na Pařížském jevišti, neli jedině panuje, aspoň rozhodně převládá produkce ve Francii v život povolaná. Tak je tomu též v Opeře. Těžko sobě pomysliti krásnějšího uměleckého požitku, než jakého jsem zažil u večer, v němžto jsem přítomen byl provedení Thomasova *Hamleta*. Mme. Daram vytvořila svoji Ofélií zjev neskonale půvabný. Rovněž velmi skvěle zpíval a hrál Bouhy Hamleta. Orchestr připamatoval mi svou virtuosností orchestr opery Vídenské, který jsem posud pokládal za nejvzornější. Dekorativní část a světlové efekty též

co do poetičnosti při nejmenším vyrovnají se Meiningským. Počet choristův a statistův byl překvapně veliký. Slovem, celek měl ráz nezapomenutelný. Ve francouzském divadle byli hlavním výstavním kusem Augierovi *Fourchambaultové*, s nimižto se střídali *Přítel Bedřich* od Erckmanna a Chatriana, *Hernani* Viktora Huga a mimo jiné ponejvíce Molièreovy hry. V letech šedesátých býval jsem nezřídkým hostem ve Hradním divadle Vídenském, které tehdy slynulo nejprvnějším divadlem v německé řeči. Nepřítomní mívají ovšem povždy nepravdu, však nemyslím nikterak, že ublížím Hradnímu divadlu, řeknuli, že každým spůsobem stojí pod Francouzským divadlem. Snad se bude někomu tato chvála zdáti chladnou, však dojista není o nic slabší, než kdy bych francouzskou musu vyznačil porovnáním: Vídeň je Bauernfeld, ale Paříž je Viktor Hugo. Realistická hra v moderním kuse na divadle Francouzském uváděla mi na paměť Rossia, více idealistická hra v kuse Molièreovském připomíná Salvinia. Hercové svým uměním působí přímo elementárně. Francouzské obecenstvo je při osvědčených kusech ve všech divadlech velmi vděčné, a radostně vítá nejen každý do podrobna propracovaný přednes, ale každý žertík. Záliba v pracích do největších maličkostí, ač filigránsky propracovaných, tato všeobecně mezi Francouzi rozšířená a jak na umění, tak na průmysl se vztahující vlastnost, jest opětný výsledek citelného francouzského smyslu pro formu. Potlesk ozýval se ve Francouzském divadle netoliko pod velkosvícnem než i v obecenstvu živý. Herci vyšli na potlesk z kulis jedině po aktech. Divně na nás Čechy působil zvyk v divadlech, že se začátek dějství neoznamuje zvoněním, ale úhozy. S tím však spřátelili jsme se, že se při Molièreovských kusech v meziaktí nespouští opona. Z herců na Francouzském divadle buďte jmenováni Got, tento bůh divadelních modlářů, a slečna Reichembergová, naivní milovnice, po přeslici prý Češka. Těmito jmeny nejsou ovšem ani zdaleka vyčerpána jmena nejvíce vynikajících umělců téhož jeviště. Vždyť nemohou tyto řádky nežli zůstati zlomkovými, vypsati vše z Paříže r. 1878 bylo by tolik, co sepsati knihovnu. Bylo mi popřáno býti také přítomnu zkoušce na Francouzském divadle a přesvědčiti se, s jakou piétou se tam velikými umělkyněmi probírá každé slovo básníkovo a kterak tytéž veliké umělkyně s nejochotnější oddaností přistupují na opravy, které jim s důrazem znaleckým odporučuje ředitel zkoušky. Viděl jsem tam též pokoj herců a v něm četné ty obrazy vztahující se k dějinám tohoto národního ústavu, mezi nimi nejstarší podobiznu francouzského Aristofana, Pocquelina Molièrea. Ukázali mi také úslužně nářadí, s nímžto se za Molièrea hrávalo: křesla Lakomcovo, Nevlídníkovo, Tartuffeovo, i křeslo, v němžto Molièrea, když hrál *Nemocného z domyslu*, zasáhla smrt. — Druhým nejlepším činoherním divadlem Pařížským je Vaudeville. Tehdy byl tamním výstavním kusem *Klub* od Ed. Gondineta a F. Cohena. V divadle Gymnase dramatique hráli *Syna z dobré rodiny* od Bayarda a spol., *Paříž bez kočích* a *Veselou společnost* (Le monde où l'on s'amuse). Vaudeville je tuším o poznání větší a mnohem elegantněji zařízen nežli Gymnase, ale obě divadla nejsou tuším o nic větší než naše prozatímní. Činohře se lépe daří v skromnější než rozsáhlejší místnosti. Ve Vaudevilleu vyvolává mezi akty prodavač prodej

Entr'actu, v Gymnaseu prodej reklamního obrázkového listu tohoto divadla *Revue théâtrale*. Sotva méně nežli reklama je tedy zjev, když v Gymnaseu na jednom z medalionů nad baignoiry, hlásajících, že se tu poprvé dávaly *Montjoye*, *Naši bodří venkované*, *Sňatek z rozumu*, a *Polosvět*, čteme též název kusu právě dávaného: *Un fils de famille*. Řízná je také reklama záležející v tom, že jmena herců se na divadelních cedulích, ostatně veskrze s nevelikou pečlivostí psaných a s ještě menší starostlivostí novinami uveřejňovaných, tisknou před jejich úlohy. Začátek hry je skoro ve všech divadlech více méně libovolný. Tlučeli se kde před počátkem dějství, ve Vaudevilleu se před ním mlátí. Tleskači v Gymnaseu, ku podivu, sotva zpozorovatelni, pracují ve Vaudevilleu velmi dotěravě. Jejich náčelník má ruce, jež skoro více jako z bouchaček střílejí než tleskají, a sice, což mnoho platí, ještě důrazněji nežli v Odéonu. Obecenstvo, které ve všech divadlech všechno sedí, v meziaktích šmahem vychází, by se občerstvilo. Za tímž osvěžovacím účelem užívají též mužští ovívátek. Meziaktní hudby neslyšeti ani ve Francouzském divadle ani v Odéonu, ale ovšem v Gymnaseu. Ve Vaudevilleu hrá se s opravdovým uměleckým ohněm, a herci mluví tedy velmi rychle a tourrainštěji nežli v Gymnaseu, kde se hrá dosti povážně naturalisticky a mluví se pařížštěji. Zvláště roztomile působila ve Vaudevilleu dekorace třetího aktu představující dobročinný bazar. V Odéonu viděl jsem *Milostné vzdory*, a *Daniševy* „de M. Pierre Newsky“, kteréhož kusu tam právě v ten den bylo třísté sedmé představení. Hrálo se dosti roztržitě a z části dosti suše. Přednášeli více a hráli méně, než měli. Obecenstvo bylo dosti chladné. Tleskači seděli náhodou zrovna přede mnou. Každou chvílí, kde to jen trochu možno bylo, vpadli s pochvalou do hry. Náčelník jejich seděl bezprostředně přede mnou. Když chtěl tleskače zvláště upozornit na povinnost, zaklepal několikráte na lenoch sedadla před sebou. Ostatně nebral si svůj úřad přílišně k srdci, četl noviny, trochu také dřímal a jednou patrně zaspal místo, jemuž měl vyvolati tleskot. — Z ostatních divadel vystavovala Ambigu-comique *Dva sirotky*, Porte-Saint-Martin *Cestu kolem světa v osmdesáti dnech*, Folies-dramatiques *Angôt*. Zabloudil jsem i do *Alcazaru* v Elysejských Polích. Vstupného se tam neplatí, ale musíš si něco poručiti, a ku příkladu za bok (as kávovou sklenici piva) zaplatíš tři franky. Prováděli tam divné a jiné kousky, parodovali, jodlovali, tančili, slečna Kadoudja v ruském kroji zpívala nápěv našeho *Šly panenky silnicí*, pak tančila jakýsi čardáš a dostala za to za vše kytku v širošírý kornout zaobalenou, jak je prodávají na tržišti květin blíže Notredameského chrámu.

Každoroční Salon Pařížský zůstal z ohledu na světovou výstavu letos otevřen přes polovici srpna. Nová to velikolepá světová výstava! Katalog její vykazuje neméně než 4985 děl, jež na odiv uspořádány byly dílem v přízemí, dílem v prvním patře Průmyslového paláce v Elysejských Polích, někdejší to výstavní budovy z r. 1855. V přízemí stály sochy, v prvním patře obrazy. Zde uviděli jsme Brožíkův obraz *Poselství krále českého a uherského ke dvoru Karla VII.* (1457). Katalog nazývá Brožíka rodákem Plzenským z Čech a odchovancem umělecké školy Pražské a žákem Pilotyovým, poznamenávaje,

že bydlí v rue d'Enfer 37. Poselství na obraze jeho přichází ucházet se o královu dceru Madelénu pro Ladislava Pohrobka. Král Karel sedí v levo na trůně obklopen Francouzi, uprostřed stojí krásná nevěsta královská, v pravo našinci. Obraz jeví individuelní sloh, připomínaje na Matejka, a bohatou obrazivost komposiční i koloristickou, mistrně umějící spojovati ráznost barev a jemnost výrazu. Výtečně znázorněn jest rozdíl národních typů francouzského a českého. Mezi českými posly zvláště vyniká mohutná husitská postava, k níž mladému mistru modelem seděl pan Ferd. Náprstek. Obraz je podepsán: *Vácslav Brožík. Paris 1878.* Každý ví, že obdržel druhou medalii, jak i pod obrazem bylo vytčeno. V Bruselu obdržel však týž obraz *první* cenu. Od Brožíka byla jinde v Salonu vystavena podobizna sl. Boženky Náprstkovy. Ještě na jednom obraze v Salonu, představujícím opět pana Ferdinanda Náprstka, nalezli jsme český nápis: *Vojtěch Hynais p. 1878.* Týž umělec měl tam také dva obrazy: druhý představuje Sv. Pannu. Katalog podotýká o něm, že jest narozen ve Vídni v Rakousku a vychován v umělecké akademii Vídenské jakož i Feuerbachem, a že bydlí v rue Le Peletier. První medalii letošního Salonu obdržel obraz *Umučení sv. Anežky* od Gabriela Ferriera narozeného v Nimes, žáka Pilsova a E. Hébertova. Katalog popisuje předmět obrazu následujícími slovy Metafrastovými: „Na rozkaz konsula římského byla sv. Anežka vojákem zavlečena v místo zhýralosti. Sotva že vstoupila, pozdvihla oči k nebesům a zvolala: ‚Ó bože, jenž jsi mne až do dnešního dne neopustil, vzdal tyto nenáviděné ruce, které by chtěly poskvrniti služebnici tvou; zachraň mne neposkvrněnou!' V okamžení tom zjevili se dva andělé, kteří rozprášili vojáky a zhýralce, a vyprostili světici." Dílo Ferrierovo vyniká znamenitým dramatickým ruchem, řekl bych malířštějším ve smyslu Lessingova *Laokoona,* než jaký se jevil na kterémkoli jiném obraze Salonu, — ale jest částečně více zhruba vypracováno než obraz Brožíkův. Cudná, posvátná nahota nemůže výtečněji být zobrazena. Světský obraz světice, světácky zobrazená svatost . . . věru, čistě francouzské pojetí látky.

Avšak již je nejvyšší čas, bychom pospíšili na vlastní světovou výstavu. Lehké vozíky neb omnibusy, tramway, nebo dráha, nebo po Sekvaně svižné Vlaštovky a Krásné zahradnice nás tam zavezou. Vcházíme tam za frank vstupného v různé dni z různých stran: dnes od mostu Almského prostou branou Tourvilleovou kolem hostince Duvalova, zejtra od Vítězné brány překrásným vchodem Trokadéra. Ale nechať vejdeme, kudy vejdeme, všudy spatřujeme netušené bohatství výstavních budov a domků, tisíce a statisíce vystavených předmětů, všude se hemží lidé, zejmena v odpoledních hodinách, některý den hrozí místy až i tlačenice. Nejvelkolepější pohled naskytuje se z jižní strany rozšířeného Sekvanského mostu Jenského, odkud na severu v pozadí zříme vypínati se oblý, ve slohu východním, ve slohu minulosti, jejíž poklady skrývá, vystavený palác Trokadérský s vlajícími praporci republiky na postranních kopulích i na vzdušných minaretech, nad nimiž — dosti významně — nad prostřední mohutnou rotundou se vznáší anděl — reklamy čili eufemisticky: une statue de la Renommée. Jako z přízemí této rotundy řine se vodopád, bohužel proudem silné

slabým, aby několika menšími vodopádky ztratil se v obšírném bassinu. Různé, mohutné i sličné sochy lidských a zvířecích postav jakož i neobyčejně svěží pažity s květinami zdobí obě strany těchto vod. Dále, v pravo a v levo, jsou restaurace, obora japonská, pavillon alžírský, pavillony tunisské; vedle nich jsou tu budovami zastoupeny Marokko, Egypt, Persie, Švédy, Norvegy, Čína, pêle-mêle, právě jako zeměpisné známosti ve francouzských hlavách. Obrátíce se na svém stanovišti k jihu, obdivujeme se imponujícímu hlavnímu průčelí výstavního paláce na Marsově Poli, tak rozsáhlého, že by v něm 100.000 osob bydleti mohlo, a po obou stranách se nám naskytují mimo další restaurace zase smaragdově porostlá travnatá prostranství, umělá jezírka, trikolory francouzské republiky, na všech stranách výstaviště vlající, četné annexy, zejmena monacký, španělský, společnosti pro pomoc raněným, v levém pozadí dlouhou přístavbu strojové galerie a v pravém pozadí veliké přístavky anglického výstavního oddělení.

Jdemeli podle nich dále na západní straně téhož hlavního paláce k jihu, přicházíme do výstavní zahrady a setkáváme se se zbožím hrubšího zrna, s balvany uhlí, modely dlažic. Jakýs Guimann z Kanižy vystavil tam nový obrovský sud, as tak veliký, jako menší Heidelberský. Za onou zahradou dále k jihu stojí ruská prodejna tabáková a kumysová, nedaleko ní pak besídka se slovanským nápisem *Rusalka.* Všemožné národnosti jsou zastoupeny. Všude potkáváme dosti Němcův, ač tu nejsou hosty právě vítanými, ale neočekávaně málo Angličanů a rovněž málo Židů. Také málo cilindrů. Odevšad zaznívá k nám čilý hovor a všude vládne dobrý humor. V rakouském annexu nalezneme české firmy, české nápisy: Rolnické akcijní sladovny v Kojetíně na Moravě nebo p. Václava Cievárka v Čejticích u Mladé Boleslavi a j. Nedaleko vystavena je vzorná škola belgická. Na jižní straně jižního výstavního paláce velmi působivě jaksi uzavřené krásným průčelím sousední Vojenské školy, nadcházejí nám zase budova za budovou, každá v jiném slohu a blíže nich tu výstava květin, stanů, zvonův atd., všecko nespočetné, všecko vtělená pestrost a tedy vtělená zábava. V jedné stavbě prodávaji Kreolky, jež přece slynou největší krásou, ale tam jsou neobyčejně ošklivé, nějaký podezřelý punč. I dále z východní strany palácové shledáváme výstavní zahradu se jmenem u každé květiny. Je tu též zařízena lékařská výpomocna, telegrafní úřad a pošta, kde leží bezplatný papír na dopisy pohotově. Přisedneme a napíšeme také několik rychlých poznámek svým milým do vlasti.

Obešli jsme celou hlavní budovu výstavní na Marsově Poli a znova se obdivujeme čilému životu na obou nábřežích Sekvany. Ptáme se, kdo vykouzlil tyto velkolepé paláce? Koupíme si některou z kněh o výstavě zde v té oné budce prodávaných a nahledneme do ní. Dočítáme se, že Trokadérský palác vystavěli Davioud a Bourdais, že zůstane obci Pařížské zachován, a že architektem paláce na Marsově Poli, díla pouze dočasného, jest Hardy. Nahledněme také v osmnáctisvazkový spis *Země cizí a výstava r. 1878.* Jeden z těchto dílů, *La Russie et l'exposition de 1878,* jest od našeho milého přítele Pařížského Louisa Légera, učence vysoce vzdělaného a spolehlivého. Jiný díl nazván jest *Rakousko-Uhersko a výstava r. 1878,* a jím

svět obohatili redakcí Lamarreovou pp. Henri Wiener a Paul Demeny. Nalezneme tam oddíl nadepsaný *Království české* a dočítáme se v něm, že Čechy jsou jedna z nejdůležitějších *provincií* Rakouska, v níž bydlí asi čtyři miliony Slovanů čili Čechů a pouze milion Němců. Tedy! Nejznamenitějším českým městem zdají se učeným autorům býti Karlovy Vary. Čechové jsou jim národ duševně velice nadaný, opravdový, vytrvalý v práci, bystře chápavý, mají značný vkus pro básnictví a hudbu, který způsobil zázraky, stvořil mistrovská díla a získal si slávy velice zasloužené. Praha leží na Vltavě, která dělí Staré Město od Nového. Veřejné zahrady Pražské činí město bydlištěm zdravým. Nábřeží chrání je před povodněmi. Nádraží jsou prý veliká a krásná stavení.

Zavíráme s vděčným uspokojením rychle knihu a žádoucně obracíme se k hlavnímu vchodu dovnitř Hardyova paláce, této největší budovy na světě, s imposantním a zároveň graciosním průčelím uprostřed mohutnou kopulí korunovaným a v obou rozích flankovaným pavillony, jež opět kopule kryjí.

Obdélní od severu k jihu se táhnoucí čtverhran paláce na Marsově Poli je pro výstavní předměty rozčlánkován tím způsobem, že východní třetinu obsahuje oddělení francouzské, kdežto západní třetina obsahuje stroje a tovary ostatních zemí, a sice tvoří na severu začátek Anglicko, pak následují k jihu postupně Spojené Státy, Švédy a Norsko, Vlachy, Japonsko, Čína, Španěly, Rakousko, Rus, Švýcary, Belgie, Řecko, Dánsko, střední a polední Amerika, dále Annam, Persie, Siam, Maroko, Tunis, pak Lucemburk, Monako, S. Marino a konečně Portugaly a Nizozemí. Seřaděno tu nezměrné bohatství, ba ne seřaděno, ale skoro směstnáno a stěsnáno, tak že ty řady strojů, surovin, šatstva, nábytku atd. tvoří spíše ohromnou prodejnu než výstavu, kterýž názor se tím více mysli vnucuje, že strop paláce je poměrně nízký. Jaký to rozdíl, porovnámeli s tím vysoce vzdušný Křišťálový palác v Sydenhamu! Prostřední třetinu čtverhranu na jihu a na severu zaujímají krásná umění a v samém prostředku tohoto prostředku a tedy celého paláce stojí pavillon hlavní hostitelky všech těchto divů, města Paříže. Nejjižnější a nejsevernější kraj čtverhranu tvoří veliké vestibuly. V prvním z nich je výstava práce, pracujících zde lidských sil, a v druhém vystavil králevič Walesský báječné poklady, jež na svém výletu do Indie byl darem obdržel. Mezi nimi nalézá se též poklad pokladů, Indům světější nežli Turkům prapor prorokův, meč Sivajiův, zakladatele panovnické rodiny Mahrattovské, maje zde podati demonstrativní důkaz, jak bezpečně jest Indie podmaněna: pro Rusy to zajisté podnět k líbeznému úsměvu, že dokonale porozuměli.

Naplněni uměleckými dojmy, jakých jsme v Louvreu v nejideálnějším směru zažili, spěcháme v umělecké síně výstavy na Marsově Poli a zdržíme se ovšem nejdéle ve dvoraně s pracemi našinců a také nenašinců. Jaroslav Čermák žije zde svým *Raněným Černohorcem*, pak *Návratem do zpustošeného domova.* Čermák je malíř zdravoty, jemnoty, síly, volnosti. Rek i otrok, rekyně i matka i dívka, dítko prostomilé i dítko, jež v muže dospějíc osvobodí vlast — vše to uměl zobrazovati monumentálním slohem. Čermákova památka byla, jak známo, skvěle po-

ctěna čestným diplomem, právě jako památka Führichova, od něhož jsem na výstavě nalezl dvě kresby s Kristem co střediskem. Matejko má zde *Unii Lubelskou*, méně známé *Svěcení zvonů v Krakově* před dvorem krále Zikmunda, obraz malý však úžasné nádhery, a podobiznu s českým nápisem *Vácslav Vlček 1068.* Gabr. Max má zde známou dívku mezi dravci vzhůru vzhlížející, kdo jí hodil růži; Straširybka (Canon) zastoupen jest dvěma podobiznama v cizinském slohu. Malíř s českým jmenem Jettel vystavil několik krajinek. V téže dvoraně visí také vedle dvou ženských podobizen Makartových jeho na slovo braný *Vjezd Karla V. do Antverp*, dílo velikolepé koncepce jako Matejkova *Unie* nebo Brožíkovo *Poselství.* Jak se Michel Munkacsy může ve zprávách o výstavě jmenovati jedním dechem s Matejkem a Makartem, tomu nelze porozuměti, třeba že, nebo vlastně právě že tu má *Miltona diktujícího dcerám Ztracený ráj.* V ruském oddělení vyniká především obraz Poláka v Římě žijícího, Siemiradského *Hořící pochodně Neronovy* s nápisem: Et lux in tenebris lucet et tenebrae eam non comprehenderunt. Obraz to sensační, překonávající dějovým ruchem i *Vjezd* Makartův, velikolepá to komposice pro pochmurnost látky pochmurnějšími barvami vytvořená. Látka jest ovšem divoděsná: Nero dává křesťany, jež nařknul ze zapálení Říma, co pochodně pálit; ale děs jest mistrovsky na nejmenší prostor obmezen. Je to malovaný úmrtní zpěv k životu se probouzející volnosti, při vší choulostivosti látky směle a skvěle provedený. Dále jsou v ruském oddělení práce historických malířů Litovčenka, Pelevina, Jakobya, jenž vystavil historickou burleskní svatbu, podobizny Harlamova, genry a pohledy hlavně z Rusi od Bogoljubova, Klevera, Dmitrijeva, Korzukina, Kramského, všech tří Makovských, Meščerského, Orlovského, Prjachnikova, Šiškina, Savického, pak Arména Ajvazovského v Theodosii na Krimu; akvarely vystavil Huhn, sochy Poláci Antokolski, Krynski, Riger, Rus Čijov a Fin Runeberg; také rytcové jsou čestně zastoupeni: je tu Bobrov a Šiškin, jsou tu Holewinski a Redlich. Východní strana západní, cizonárodní třetiny výstavního paláce na Maršově Poli, oddělená od umělecké výstavy střídou nazvanou Střídou Národů, veskrz ozdobena je velikolepým, ač trochu theatrálním pořadím nejrozličnějších a z největšího dílu skvěle krásných průčelí s rázem ponejvíce národně význačným, a to v tom pořádku, že každý stát má své průčelí co možná u své výstavní sekce. Ruské veliké průčelí jest napodobený dřevěný carský palác Kolomenskoje u Moskvy v staroruském slohu. Do těchto asiatsky barokých a přec imponujících forem nevyhnutelné musí moderní vzletný vkus a stvoří z nich něco obdivuhodného nového. Na dlouhém rakouskouherském průčelí, tvořícím jednotvárné sloupoví z devíti polokruhových oblouků, z nichž každý pěkně dualisticky je dvěma dvousloupovími nešen, čteme jmena: Ressel, Fischer V. E., Donner, Mozart, Führich, Grillparzer, Petöfi, Széchenyi. Sloupoví je flankováno dvěma přístavky do ulice tříokennými, a celek pomalován je tmavohnědou jaksi renesančně Pompejskou malbou. A jak působí tento celek? Nechce míti ráz národní a proto nemá ráz nižádný, leda střízlivý a prázdný. Žalostná to *Walhalla!*... Přehledněme si druhá znamenitější průčelí ve střídě Národů. Marně hledali bychom německé. Nová svatá říše není na výstavě zastoupena leč

obrazy a sochami. Nebojí se francouzských pušek, ale francouského vtipu se bojí. Angličané zbudovali pět průčelí, sice střízlivých ale význačných; poetickým půvabem vyniká průčelí švédské a norské; Španěly sáhly k slohu arabskému; Portugaly padělaly nádherný vchod Belemského kláštera, u něhož kdysi Camoens bídou vysílený sklesnul, a také vnitřek výstavy své okrášlily průčelími s nádhernými kružbami. Švýcary daly na své málo významné průčelí heslo: „Všichni za jednoho, jeden za všechny,“ jež se dosti suše nese proti pyšnému heslu na průčelí belgickém: „Všichni Belgové jsou rovni před zákonem. Všechna moc vychází z národa.“ Řecko má zde průčelí Athénského domu z Perikleovy doby. Z ostatních zasluhuje zmínky jen ještě průčelí, jež ve slohu flámském vedle belgické façady zřídila jižní a střední Amerika. V oboru stavitelském štkvějí se na výstavě vedle obou hlavních paláců, vedle paláce alžírského, vedle pavillonu města Paříže hlavně též pavillon lesní na Trokadéru, jakož i obě loggie na severu a na jihu paláce v Poli Marsově: vše to díla francouzská. Podivnůstku tvoří vnitřek španělského vinného pavillonu, složený ze samých vinných láhví v pestrých a žhavých barvách, jak je Španělé milují: sklep v podobě Alhambřičky!

Práce umy sochařské rozestaveny jsou po celém výstavišti. Taras dvorany slavnostní na Trokadéru zdobí 30 soch vypodobujících různá zaměstnání vědecká i ruční; nejzdařilejší z nich jsou socha kovového průmyslu, socha rolnictví a socha stavitelství. U vodopádu Trokadérského stojí 6 soch představujících díly světa: jižní Ameriku, severní Ameriku, Afriku, Asii, Oceánii, a čtyři sochy zvířat: býka, koně, nosorožce a slona, z nichž obě poslední jsou výtvory rovněž obtížné jako zdařilé a velice imposantní. Na druhém břehu Sekvanském stojí před průčelím palácovým 22 soch různých *národů*: mezi nimi také sochy *národu* rakouského a *národu* uherského; s touto sousedí socha Rus, klidně pohlížející na zlobnou paní z Vilagoše. Uvnitř paláce mimo vlastní výstavu sochařskou nalézáme padělanou apothéosu malíře Ingresa od Étexa a Lamoricièreovo mausoleum od architekta Boittea se sochami od Duboisa. V dvoraně krásných umění zabirají Francouzové tři síně se sochami po r. 1867 zhotovenými. Spatřujeme tu mramorového Mac-Mahona, Fréd. Lemaîtrea, Andr. Chéniera, Georg. Sanda; k poslední válce vztahují se Chatrousseovy *Zločiny války*, jako se k ní vztahuje *Sláva poraženým!* od Merciéa v pavillonu Pařížském. Anglickým sochařům vévodí na výstavě Rakušan Böhm. Mezi Vlachy vzbuzují pozornost Monteverde, Tabacchi, Pagani. Antika tvořila sochy bohův i rekův. Moderní sochařství následuje ji v tom, ale libuje si více v odvětví, jež u starých zřídka se vyskýtá: v zátiší, se snahou státi se malířským. Hlavně na výstavě převládala tesaná podobizna. Dějinných motivův upotřebeno málo, leda zase k podobiznám, a sice se schylem k genru: tak jsem nalezl Napoleona Bonaparta I. v podobě mladého poručíka dělostřeleckého — tedy co historické zátiší! Že se nyní nemožnosti rády tesají, vytknuto bylo již o Vídeuské výstavě: na Marsově Poli našel jsem ku př. dívku, jež, jak se na podstavci upozorňuje, vidí v uhasínajícím ohni smrt. Jinou zvláštnůstku má tu Villa: Mílka zavazujícího oči; na hlavní postavě zahaluje se nám nejhlavnější zdroj vnitřního výrazu: zrak, tak že sochař byl nucen výraz

podati v obústí. Není pomoci: umění leckde vybočuje z mezí dokonalé krásy, a přec působí tak mile! Papini vystavil mohutnou sochu Kleopatry v podobě bohyně krásy, „aby se ospravedlnila Antoniovi svými půvaby.“ Také to možná vytesat? Barevných dojmů domáháno se při sochách litých. Ne dosti poutavě působila na mne pestrá zvláštnůstka *Egyptská harfenice* — od Cordiera sochaře, Ponisa čekanitele a Legosta smaltovníka! Družnost umělecko-řemeslnická bují ve Francii všude, nejenom na půdě dramatické.

Nyní k přehledu obrazové výstavy! O našincích již promluveno, zde obraťme se prvně k Francouzům, kteří zaujímají 9 síní! Obdivujeme se jim, jak pilně studují anatomii nebo efekt jednotlivých barev, jak působivě komponují, jak umějí vše zevně pečlivě propracovat, jak si libují v zevní charakterističnosti a v plastičnosti, jak zevně šetří elegance. Ale ty látky! ty látky! Vypočteno jest, že vystavili vedle 120 nahých ženštin 4 vraždy, 8 oběšených, 10 utopených, 5 poprav, 2 zákeřnické vraždy, 4 mučence a upalované, 18 jiných mrtvol, 17 všeobecných lidských porážek a nad to řadu dalších divohrůz. Jinak, jako vůbec na celé výstavě a také v Salonu, převládaly krajina, zátiší a zase podobizna; historických a náboženských obrazů viděti méně. Značný počet živých i mrtvých Pařížských celebrit byl na Marsově Poli vypodobněn: Girardin, Augier, Dumas ml., Daudet, Gounod, choť presidenta republiky a Thiers, jehož obličejek všude v Paříži demonstrativně pošinují v popředí. Mezi francouzskými malíři na výstavě vynikají Bonnat, Bouguereau, Boulanger, Benj. Constant, Cabanel, Delaunay, Doré, Dubufe, Duran, Jobbé Duval, Glaize, Henner, Izabay, Lefebvre, Lehoux, Laurens, Luminais, Machart, Maignan, Mazerolle, Sylvestre. Velmi skvěle osvědčila se zase šťastná Belgie: Cluysenaarem, Stallaerdem, oběma Stevensy Alfredem a Josefem, Verlatem a Villemsem, pak i Beersem, Brackeleerem, Lagyeem, Madonem, Molsem, Verhaertem. Mně v belgické výstavě nejvíce zaujala J. Stallaertova velikolepá Didonina smrt, pak výjev z cirku s č. 210. Jako v básnictví kráčejí Belgové také ve výtvarnictví zvláštní cestou národního podání, a proto stojí tak vysoko. Země to Potvinův i Wiertzův. Flámové vystavili kolik dějinných obrazů s flámskými podpisy. Mezi Holanďany chválí se nejvíce Israëls a Bisschop. — Španělsko representují Fortuny, Madrazzo, Plasencia, Zamacois. Vlast krásy, Vlachy, honosí se tu krajinářem Nittisem, *orientalistou* Pasiniem, pak Didioniem a Paglianem, kteříž oba setkali se v stejné látce: v rozvodu Napoleonově od Josefiny. *Raison d'état* slove obraz Didioniův: odcházející v druhém pokoji Napoleon ukazuje nám záda, Josefina má oči napolo zahalené šátkem: zříme tedy jen obličej třetí, podřízené osobnosti, Josefininy společnice! Indunův pestrý obraz: *Viktor Emanuel klade základní kámen k Milánské galerii* dokazuje pouze, jak nemalebný je moderní kroj. Angličané pronikli víc akvarelami než olejovými obrazy. V jich popředí stojí opět cizinec: Holanďan Alma Tadema, jeden z nejgeniálnějších nynějších malířů, historik, krajinář a *prostomalíř* zároveň. Nejlepší umělce čítá v Anglicku snad podobiznářství: Millais a Němec Herkommer — jsou korunovaní angličtí portrétisté. K nim se řádí Cope a Calderon. Burne Jones pracuje ve slohu Botticelliově: povlaštělý to Canon

Straširybka. Nebožtík Edwín Landseer slavené paměti skví se co nepřekonatelný malíř zvířat s tvářemi skoro po lidsku důvtipnými. Armitage jest anglický Paul Delaroche. Zaslouženě nejvýš populárním jest v Anglii veliký umělec F. Leigthon, malíř přední velikosti. Což může býti rozkošnějšího než jeho *Lekce hudební*, v níž dívka učí sestřičku hráti? Zvláště zajímal mne výtečný Kalibán naslouchající hudbě, od Noela Patona. Z amerických Angličanů velebí se nad ně nade všecky Hamilton. — Z Němců je hojně zastoupen Knaus, a v popředí stojí dále Aschenbach, Bokelmann, Defregger, Gussow, Piltz, Werner. Žalostný dojem činí Piloty Valdštýnem táhnoucím kol kopaného hrobu do Chebu. Proč? Poněvadž celý výjev předcházející zrádu příliš upomíná jistého přítele, jenž byl udán jistým malířem. Sensačně působí Hoffův Křest po smrti otcově. Z ostatních jmenuji Brandta, Hildebranda, Gebhardta, F. A. Kaulbacha, Menzela. Gabr. Max má v německém oddíle druhý, příliš mnohovýznamný obraz. — Ostatní síně poskytují jenom ještě malý výběr: ve švýcarské výstavě pozdržel jsem se před Grobovou bitvou u Sempachu, v dosti bohaté švédské zaujal mě Cederstromův Karel XII. zabit nesený gardou svou do vlasti, v malé norské vábila pozornost Arbova Argaardreid s divopříšerným ruchem.

Ale teď! Teď bych měl vypisovati vzácnosti ostatní výstavy! Kde začíti? kde skončiti? A pak aby k tomu člověk měl učenosti, že jí nemožno nabyti ani, kdy by stokrát za sebou žil! Obmezím se tedy toliko jaksi na ukázky, ponechávaje si nás Čechy zúmyslně naposled.

Jak se asi mají k sobě poslední tři světové výstavy: Vídenská z r. 1873, Filadelfská z r. 1876 a letošní Pařížská? Nejkrásnější výstaviště měla každým spůsobem Filadelfie, nejkrásnější výstavu samu měla ve vzdušném Prateru Vídeň. Ale Pařížská má víc: má vůkol sebe nedostižnou větší a krásnější výstavu, má vůkol sebe Paříž. Je přirozeno, že na všech třech výstavách zrovna domácí práce výstavního státu byla nejvíce zastoupena. Kdežto však Vídenská chtěla odčinit rok 1866 a Pařížská leta 1870—1871, kdežto Vídenská chtěla ukázati světu Rakousko v nezávislosti na Německu a Pařížská vývoj a sílu nové republiky: měla Filadelfská jaksi účin ten, že odkryla Evropě Ameriku znova, však tentokráte Ameriku po evropsku vyvinutou. Tato výstava byla ze všech tří nejlokálnější, kdežto Vídenská i Pařížská měly ráz více mezinárodní. Největší výstaviště a největší počet výstavních budov a dle všeho také největší množství zboží vystaveného měla Filadelfie. Umění, ježto ve Vídni tvořilo pýchu výstavy, bylo ve Filadelfii slabě zastoupeno, za to však tím více stroje. V Paříži převládal průmysl, ač zase byla to více Vídeň než Paříž, jež prokázala rozhodný pokrok v průmyslu. My Čechové jsme na Pařížské výstavě mnohem značněji zúčastněni, nežli jsme byli na Vídenské, ačkoli nás nedali do zvláštních dvoran.

Stůjte tu již některé znamenitosti a zvláštnůstky z průmyslové části, a sice předkem z francouzské výstavy Pařížské! Zde nalezneme v galerii svobodných umění Školu národní okrasných uměn, plán na zřízení Moře saharského, zeměpisné hodiny, z nichž možno poznati, kde právě kolik uhodilo, dále nástroj, který rozděluje milimetr na 1500 stejných částic, a nevyhnutelný telefon. V galerii nábytku poutají

gobelíny, nádherné hodiny, porcelánové, kameniny; dále křišťálový pavillon, královsky nádherné piáno Erardovo, Besançonské hodinářství, umělí zpívající ptáci, kníže zlatníkův a stříbrníkův Christofle, stříbrné filigránové selské hospodářství, atd. V oděvní galerii zajímají sbírka zbraní, hedvábný palác Lyonský, všemožné korsety, a zejmena baví tam nejrůznější hračky: štěkající pejsek; páv rozkládající ocas a při tom přirozeně křičící; panáček, který se rozběhne skočí do vody a plove dle pravidel, pohybuje rukama i nohama. V galerii výrobkův ukazují měděnou niť 25.000 metrů zdélí, a zde stojí obdivovaná Doréova vása, pak obrovské sudy ale menší Heidelberských, a pod. V galerii strojů byla vždy nejvíce diváky obklopována hladírna démantová; značně obracely na sebe pozornost i Giffardův stroj na vyrábění ledu pomocí vzduchu, stroj pletoucí, který za čtvrt hodinky zhotoví punčochu, knihtiskařský stroj Marinoniův, jenž nejen tiskne a skládá, co vytisknul, ale sešíjí to a sčítává. V galerii potravin vystaveny jsou také povozy. Dobré zažití! V galerii práce oblékají loutky, rejsují jmena do sklenic, padělávají skutečně s virtuositou květiny. V pavillonu města Paříže jest — mimochodem to dodáváme — umístěna výstava uměleckých prací, jež tato velkoobec ročně kupuje: kéž se naše města *v tom* spravují po ní! Dále jsou tam různé vzorky staveb obecních, obraz Pařížských stok, nářadí a spisy nemocniční a j.

Vlaský průmysl vyniknul opět Benátským sklem, překvapně zdařilými mosaikami a nejjemnějšími slaměnými výrobky. Ve španělském oddíle postrádal jsem leccos, co mě na Vídenské výstavě v něm zajímalo; největšího uznání dobyly sobě tam — korsety. Švýcary vystavily skvostné vyšívání. Belgové došli pochvaly za přejemné krajkové zboží, které zhotovují z nití v plném smyslu slova neviditelných a tak drahých, že kilogram přijde na 25.000 franků. Velmi rozmanitá jest jejich výstava strojová. Stroji oplývá oddělení Angličanů, kteří také v oboru krajkářství, nábytkovém, zlatnickém, v porculánoví a v křišťálnictví mnohé velmi slavné firmy čítají. Severní Amerika sotva se vyhledávala tolik pro své hodinky, zlatnické zboží, piána nebo léčebné přístroje jako pro psací stroj ve spůsobě klavíru. Z Rusův máme zvláštní potěšení, ne proto že se na slovo berou jejich vystavené kožešiny, staré látky, zlatnické práce aneb dokonce povozy, ale že doznali nejlichotnější chvály za své vychovatelství. Rusko se stále sbírá a všecko Slovanstvo s ním. V rakouskouherském oddělení rozloženo je, když se přichází od hlavnějšího severního vchodu, *napřed* Uhersko, pak přichází na řadu teprvé Rakousko. Neníliž to správné? Vycpaní honvédové z Vídenské výstavy tam sice scházejí, ale za to vyslali Maďaři na výstaviště cikánskou hudbu, jež až i v Revue des deux Mondes ze strany hudebně spřízněného ducha došla blahosklonného posouzení! Rakousko snažilo se vyniknouti, neli českým sklem, aspoň Vídenskými hodinami a dýmkami. A takto málem všecky země, všecky díly světa soutěžily ze všech sil, nevyjímajíc ni Uruguay ni Japonsko ni Tunis ni republiku Andorskou.

My Čechoslované byli jsme na letošní Pařížské světové výstavě co do průmyslu hojně zastoupeni, ale slabě representováni. Jsme skrovní, poddajní. Odložili jsme čamaru a libujeme si v kosmopolitickém kabátě.

V Čechách přikládáme svým českým firmám německá jmena a v Paříži přidal se k tomu Vídenský nátěr na nich. Zda všichni tak činíme? Ne, ale po hříchu přeznačnou většinou. Před výstavou věděli o nás Neslované málo, po výstavě nebudou o nás po hříchu věděti víc. Nikdy účin se nedostavuje bez příčiny. Tedy pro budoucnost méně netopýrské maloduchosti a hodně mnoho národní pýchy! A přec byly snad všecky obory práce z Čech a Moravy velmi čestně obeslány! Pojmenuji tu jen příkladně a zběžně něco málo firem. Zemský výbor český zavděčil se moudré paní Evropě plánem lákavě vzorného blázince, obchodní komora Plzenská vystavila obchodní mapy a statistické spisy, profesor Gust. Mikuláš v Brně mapy vypouklé, Brabcovi synové v Berouně, Rychlík a Mang v Praze chirurgické nástroje, dr. Houdek a Hervert v Praze nástroje fysikální, J. Felkl a syn v Roztokách u Prahy školní pomůcky, Farský lithografie, Eckert a Müller v Praze fotografie, hrabě Thun porculánoví, Zavadil ve Znojmě oltáře, Glass v Prostějově vodomety, J. Novotný v Praze zbroje, Červený v Král. Hradci, Farský v Pardubicích, Holý v Plzni, Tomšík v Brně hudební nástroje, Kalles v Litomyšli piána, Gust. Řebíček v Praze hrací stroje a hodinářské výrobky, Al. Bauer a syn v Humpolci sukna, Nobackové v Praze hospodářské stroje, Plzeň pivo, mlynářské výrobky vystavili J. F. Doubek v Brněnci, Fr. Odkolek v Praze, dr. J. E. Slavík v Ml. Boleslavi, J. Karásek v Labském Kostelci, Jan Adolf kníže Schwarzenberg, jenž vystavil i lesniny, Demartini a Procházka v Praze voňavá mýdla a voňavky atd. atd. Že mnozí maloprůmyslníci a velkoprůmyslníci čeští dojdou též oficielních vyznamenání na výstavě, dalo se očekávati a mělo by sloužiti k tomu, aby naše sebevědomí hezky vysoko se povzneslo. Řada českých jmen na výstavě vyniknuvších byla by ovšem nekonečně větší, kdy by, jak spravedlivo, byl na světových výstavách ohled brán též na vlastního pracovníka a ne toliko na vlastníky pracoven. Mnohá českoněmecká firma z oboru sklářství, železářství, tkalcovství, rolnictví, vinařství atd. vyniká zajisté jenom proto, že ji řídí obratný český správce nebo že u ní pracují zruční čeští dělníci.

Odbila hodina loučení se s výstavou. Nejlépe pospíšímeli přes Sekvanu a kolem afrických prodejen s Pařížským zbožím na velikou galerii Trokadéra. Však ještě přivábí nás k sobě dříve retrospektivní výstava tohoto paláce. Vejděme! Uzříme tam nejprvotnější starožitnosti evropské a zvláště bohatou sbírku galských antikvit, jež by dojista největší pochoutkou byly našincům sebe a jiné mučícím důkazy, že praobyvatelé Čech bývali Keltové s hlavním sídlem kdesi na Kozákově hoře. A co tu dále vzácných peníző, co šperků a zbraní, co bronzů, zlatnických prací, váz a nábytku, co drahokamenů skutečných i uměleckých, co porcelánoví, co miniaturních podobizen! Opouštíme pravé křídlo i vstupujeme do levého, kde nás opět poutají historické sbírky umělecké z nejzazších zemí asiatských, z Číny a Japanu, ze severní Afriky, ze Španěl, jež se tu pochlubily brněním Karla V. a jiným, které se připisuje Krištofovi Kolumbovi. V další národopisné výstavě zastoupeny jsou též ostatní Asie, Tichomořské ostrovy, načež přicházíme do hudební výstavy, v níž mezi jiným spatříme nejstarší piáno, a za nížto vstoupíme do výstavy staroflámského umění a zase do vý-

stavy čínské i japonské s porcelánovím, bronzy a pod., pak do výstavy Zadní Indie. Nejzápadnější konec Trokadéra chová konečně starší a novější výrobky uměny egyptské. V Trokadéru byly po čas výstavy odbývány různé národní porady. Jedna z nich měla ku př. za předmět ochranu literárního majetku, jehož se tam idealistický koryfej literátů Viktor Hugo více než rázně ujal. Také veřejné přednášky, konferencemi zvané, byly v Trokadéru pořádány. Při jedné jsem byl. Přednášel Francisque Sarcey: líčil vývoj dekoračního umění divadelního zvláště co do pořádání dekorací. Z počátku naslouchalo mu četné obecenstvo s mlčením povážně úctyplným, ale později dvěma třemi vtipy se rozehřálo a ku konci někteří jeho známí vděčně šli přednášečovi stisknout pravici. Nemohu říci, že by mně tato přednáška byla imponovala. Rozpravy v literárním odboru naší Umělecké besedy se jí co do hloubky směle mohou při nejmenším rovnat . . .

A již tedy s veliké galerie Trokadérské ještě jednou naposled pohledněme dolů na výstavu, na veliký vodopád, na hemživý ruch Jenského mostu, na davy opouštějící palác na Marsově Poli! Zrak náš zaletuje v levo k východu, a zde se před ním otvírá nový velikolepý pohled! Zde se před ním s nesčetnými věžmi a kopulemi rozestírá nekonečná Paříž! Věru je mnoho pravdy v tom, že sám tento rozhled s Trokadéra stojí za cestu do Paříže.

Rozloučili jsme se s výstavou, a nyní jest se nám rozžehnat i s Paříží. Dopřál jsem sobě vyhlídek na ni se sloupů Vendômského i Červencového, s Montmartreu i ze železnic Versaillských, ale žádná mě tak neuchvátila jako vyhlídka s Vítězné brány. Jak je Praha malebně krásná, tak je Paříž — opakuji to — velikolepě nádherná, i nemohl jsem se na ni dosyta vynadívati. Nemůže býti uspokojivějšího rozloučení s Paříží nežli s brány Vítězné. — —

Dal jsem svým spolucestovatelům, kteří již pospíchali do zlatého domova, s bohem, a za nedlouho vezl mě omnibus na Severní nádraží. Podnikl jsem výlet do Anglie.

Na tuto část své cesty milého čtenáře s sebou nyní nepovedu — pro tentokrát mě dosti dlouho následoval, a za Rukávový kanál i do zemí, kudy jsem se nazpět vracel, můžeme se zas jindy spolu podívati.

Obrazy z Tunisu.

Od

Josefa Wünsche.

(Dokončení.)

VIII.

Díky mnohými zavázán jsem rakouskému vicekonsulu p. Josefu Valensimu, který při mých procházkách Tunisských mně raden byl i pomocen. S vděčností toho tuto připomínám. Ochotu a laskavost pana Valensiho nikterak nemohl jsem vyvážiti, ať čerpal jsem sebe

více, vždy ještě přetýkala dobrota jeho novým vyzváním: „A co byste si ještě přál?“ Přál jsem si tedy vždycky ještě něco.

On vymohl mi dovolení, že navštíviti jsem směl městské residence beyovy, on opatřil mi dovolení prohlednouti si Bardo, on odporučil mne francouzskému generálnímu konsulu, abych si zříceniny Karthaginské směl prohlednouti; jeden z jeho kavasů skoro jen mně sloužil. Kavas nebyl právě proti tomu, věda, že mu to nebude nikterak na škodu. Pan Valensi bydlí přes léto při moři v Goletě, mně k vůli však skoro každý den přijížděl pak do Tunisu — kdy bych něčeho potřeboval.

Rád bych byl seznal též nějakou školu Tunisskou. „Dobrá,“ pravil pan Valensi. „Můžete navštívit Tunisskou akademii, která nedlouho teprvé je založena. Rektor této akademie je generál N. N., můj dobrý přítel; zpravím ho o tom, že přijdeme.“

Co mohl jsem si ještě přáti? — Školu viděti, akademii, Tunisskou akademii viděti! Těšil jsem se věru nemálo; prozradím se však již zpředu a sdělím, že jsem si veselou svoji představu o škole Tunisské nyní — již opravil.

Přišli jsme. Pan vicekonsul v gala, s řádem; kavas před námi v gala, s řádem. Vstoupili jsme do velkého portálu, kde několik kavasů stálo na stráži. Propustili nás, i octli jsme se uvnitř budovy. Uprostřed postranná zahrada a kolem široké světlé chodby, a z nich dvéře do rozličných učeben. Tu však již vítá nás rektor v gala, s řády a několik pánů profesorů s řády a bez řádů.

Po obyčejných poklonách vcházíme do třídy jedné, rozumí se, že i s kavasem. Je to síň neveliká a čistě vybílená; podlahu má cihlami dlážděnou, malá okna při samém stropu; jsou otevřena, aby jimi jakož i otevřenými dveřmi čerstvý vzduch volně mohl procházeti. Na stěně visí velká mapa Evropy a severního pobřeží afrického; v koutě stojí stojan s nevelikou tabulí, u něho kathedra a proti ní několik krátkých lavic. Študentů v nich — pět; sedí tu v hedbávných kaftanech, s fezy na hlavě, trepky své však nechali za dveřmi. Tak projevují úctu svým spůsobem. Francouz Souiller vyučuje tu zeměpisu. Zkouší. Vyvolal si jinocha asi 14 let; má popisovati cestu z Azovu do Gibraltaru, části moře, úžiny, řeky, zálivy, hory, města atd. Jinoch odpovídá velmi pěkně, což tím více padá na váhu, uvážímeli, že odpovídá v řeči cizí, francouzské.

Vyslovili jsme tu svou úplnou spokojenost s tím, co jsme byli viděli a odcházíme do třídy jiné. Ta je mnohem větší; žáků tu asi 30. Ostatně stejně jest zařízena. Vyučuje se tu počtářství, žák stejného stáří jako předešlý počítá. Tři kupci se spojili ku společnému obchodu; A založil tolikem na tolik měsíců, B — atd. Hoch usuzoval dobře a počítal s rozvahou, ovšem co orientál při tom se neschvátil.

V třídě přípravné viděli jsme asi 40 žáků; tam učí se skoro výhradně jen jazyku francouzskému arabštinou. Hoch ještě mladší dosti správně překládal cvičení: „travail — travaux.“ Poměrně nejslabší jevila se třída vlaská. Žáci sice dosti hbitě odříkávali sloveso pravidelné, za to ale při psaní na tabuli to vázlo. Pan profesor i té moudrosti se dopustil, že si ku tabuli vyvolal hned dva žáky; co jeden

psal, druhý lépe tomu rozumějc, chce mazati; prvý však se brání, druhý ho šťouchá, hádají se mezi sebou, na nás ani se neohlížejíce. Pohledl jsem stranou k ostatním žákům; tam v zadu stojí jeden na lavici a oběma nevědomcům ukazuje písmeny na tabulkách hláskovacích, jež po stěnách jsou rozvěšeny. Však bohužel, i on se mýlí, též jeho písmeny jsou falešné!

Mimo tyto třídy moderní nahledli jsme také do některých tříd jen arabských. Ty vynikají jednoduchostí až báječnou; dvéře jsou otevřeny dokořán jako všude jinde, třída je velmi malá a světlo jde sem z pravidla jen dveřmi. Proti dveřím na bobku sedí pan „profesor“ jako mumie. Nepohnul sebou, ani když jsme přicházeli, ani když jsme odcházeli: mezi tím pak nás úplně ignoroval. Jemu po pravé i po levé straně sedí žáci dva neb tři, více než šest jich není nikde. Všichni sedí na holé zemi, nohy křížem pod sebou, před sebou nízkou lavičku, na níž černá tabulka leží, a na tabulce něco arabsky napsáno. Je to verš z koranu a žáci hlasitě učí se mu nazpaměť. Všichni v téže třídě učí se nahlas, mnohý také až křičí. Veršík svůj mele každý tak dlouho, až mu utkví v paměti; pak napíše mu „profesor“ veršík jiný a žák bude mlíti dále. Rozumí se, že takovýmto duchamorným učením všecky vlohy žákovy se utlumují, kromě paměti. Arabský učenec, který celý koran do sebe vsouká, musí otupěti, zůstaneli vůbec na živě. Ustavičné brebencování bez oddechu as i plíce mnohého před časem zničí.

Deset až dvanáct plných let louskává takový študent koran, než se této svaté knize naučí nazpaměť. A co tím získá? S těmito vědomostmi svými, jimž nejkrásnější svého mládí čas věnoval, je zpola otupělý, mimo ně pak úplný nevědomec. Za to však — jak bohatá to odměna! — přísluší mu titul „thaleb.“ Zůstal sice hlupákem, jakým byl dříve, ale je thaleb, t. j. znalý písma, „písmák.“ Aby pak této hlouposti své posadil ještě korunu, může vstoupiti do nějaké mohamedánské university, do „sauje“; tam čeká naň ještě asi 80 svazků sunny, která obsahuje výklad koranu a některá dějepisná podání islamu. I tomu učí se z paměti. Z pravidla však přestává tu již na dvou neb na třech svazcích a tu pak již je učenec — alem.

Jak vypadala jedna škola arabská, tak vypadala druhá, třetí atd. Všude vřískající hoši na bobku a profesorská mumie na bobku. Takových arabských profesorů bylo na akademii 12. Zde mimo náboženství a gramatiku arabskou učí se tedy ještě řeči francouzské a vlaské, ale tak, že ti, kteří učí se frančině, neučí se spolu vlaštině. Konečně přednáší se i mathematika, geometrie a geografie. Z dějepisu ani slovíčko. Kdy by se učili dějepisu, nezůstali by nejspíš mohamedány. Ptal jsem se schválně i po tělocviku. Že nevěděli, co to je, rozumí se samo sebou, chci jim to tedy vysvětliti. Mluvím sem tam; nic naplat; mohamedán, jako nerozumí, co je „procházeti se,“ rovněž nerozumí, co je tělocvik — on sebou ani nehne, nemusíli. Mohamedán a tělocvik!

Všech žáků má akademie asi 150. Z těch je 50 internů, domácích, kteří na útraty státní v domě opatřeni jsou. Prohlíželi jsme jejich čisté ložnice a jídelny, kde právě k jídlu bylo připraveno. Na

cínových talířcích chléb a ovoce; voda ve velkých láhvích. V kuchyni opodál vařili ve velkých kotlech skopové maso zadělávané a makarony s omáčkou z rajských jablíček. V nemocnici navštívili jsme jednoho churavého, bolela ho hlava. I v knihovně jsme byli; mnoho toho tam však není: arabských spisů sice dost, i něco francouzských klasiků, z novějších výzkumů vědeckých však pramálo.

Pan „rektor a generál“ doprovodil nás až zase ku bráně. Mnohé věci právem mohli jsme pochváliti; byl tomu velice povděčen. Poklony. O jednu zkušenost Tunisskou více.

Celkem jsem poznal, že v Tunisu přec již něčemu se učí; není toho dosud sice mnoho, ale počalo se již. Akademie ta trvá teprvé asi dva roky, vše se tu teprvé tvoří, vše se zkouší, učivo není ještě řádně rozděleno, upraveno; není dosud na jisto postaveno, čemu učiti se má. Mimo to však i to mi bylo divno, že nikdo nemohl důkladně odpověděti k mé otázce, co bude z chovanců, až vystoupí jednou z akademie. Budou státními úředníky? Budou snad někde študovati dále? Nevěděli. Zdá se mi, jako by v Tunisu něčemu chtěli, ale jako by nevěděli posud, čemu chtějí, čemu chtíti mají. Profesoři evropští jsou, jak Souiller mi později sdělil, velmi dobře placeni, mají 5000 franků ročně, což při tamní láci rovná se asi 4000 zl. u nás; mají 2 až 3 hodiny denně, vyjma pátek a neděli. Jiných prázdnin však mají prý velmi málo. Na to si stěžoval.

IX.

Život ve hlavních ulicích Tunisských pestrý jest a měnivý, jak obrázky kaleidoskopické. Kdo chce důkladně poznati ho, záhy musí si přivstati. Již za svítání živo po náměstích a tržištích a obyčejně křik a hluk pekelný. Časně z rána počíná hlavně obchod s vezdejšími potřebami denními; časně z rána přichází venkovan, hranatý beduin a přiváží na svém velbloudu ovoce, obilí, seno, kožešiny, vlnu, dříví a jiné suroviny. Časně z rána přijíždí zahradník a přiváží na oslicích květiny a rozmanitou zeleninu; přicházejí prodavači drůbeže a masa. Kupec usedlý otevírá svůj krám a obchodníci pouliční v celých karavanách táhnou ulicemi a zboží své hlučně nabízejí. V křik jejich mísí se strašlivé hýkání oslí, s tím pak závodí protivné bručení velbloudí. Ten kdo prodává, křičí; kdo kupuje, řve; ženy křičí, děti křičí: beze křiku Tunis přestal by býti Tunisem.

K obchodu s venkovany vykázány jsou zvláštní ohrady za městem. Do jedné takové ohrady nedaleko Babel Bahar několikrát jsem si zašel, ne sice abych sám kupoval, než abych pozoroval kupující a prodávající. Je asi 8 hodin ráno, avšak obchod tu již v plném proudu. Tu veliké hromady obilí, hlavně kukuřice, tu hromady datlí, tu koše fíků, tu celé haldy ohromných melounů; tam vlna, tam kůže, onde hrubé pokrývky ze srsti velbloudí. Mezi těmi zásobami stojí koně a oslové, leží velbloudi. Opodál v malých kožených stanech povalují se šeredné beduinky, ženy prodavačů, a u nepatrných ohníčků připravují mužům svým chatrný oběd. Muži zatím prohánějí se u svého

zboží, křičí, vychvalujíce kupci, jenž přichází, a křičí, nadávajíce kupci, jenž odchází. Křik musí být vždycky, pračka jen někdy strhne se k velkému obveselení mysli. Tam právě jeden beduin nožem bodl druhého; hlídka přišla a sebrala oba. Kdy budou propuštěni, kdož to ví? Kdož ví, budouli vůbec propuštěni. Soudnictví Tunisské v mnohých případech nezná dlouhého protahování; na mnohá provinění, jejichž rozsudek naši advokáti protahovali by několik roků, následuje trest smrti ještě týž den, kdy nešťastník se provinil.

Hlavní sídla obchodu Tunisského jsou však tak zvané „suky“ neb bazary. Ty rozloženy jsou v dél a šíř asi uprostřed města opodál městského paláce beyova; jsou to vlastně ulice a uličky kryté střechou řádnou, jinde zas jen prkny nebo rohožemi. Pravda sice, že bazary Tunisské co do stavby a velikosti, jakož i co do množství a co do ceny výrobků s bazary Cařihradskými nikterak měřiti se nemohou, přec však suky Tunisské tak zvláštní jsou a zajímavé, že zajisté každého cizince vábí k sobě mocí, jíž nelze odolati. Mimo to pak veškeren život domorodců, pokud cizinci lze nahlednouti v něj, jako sám od sebe rozvíjí se tu před zrakoma našima. Jindy by cizinec života toho zjevy jednotlivé po nepatrných zrnkách pracně musil shledávati a snášeti, zde život ten pozorovateli plným hlučným proudem přichází vstříc. A tak i já přemnohou hodinu strávil jsem potulkami po sukách Tunisských.

Tento bazar neskladá se však jediné z krámů a krámečků jako bazary Cařihradské, nýbrž zde se zboží také hotoví a to buď v krámku samém aneb ve zvláštní dílně, která uvnitř domu při samém krámu je zařízena. Jednotlivé krámky nesmíme si však mysliti na spůsob našich krámků: jsou to naskrze jizbičky přes 3 m. široké a tolikéž i dlouhé; výška jejich o něco je menší; čelné stěny k ulici nemají, ta jen tenkrát, když majitel odchází, dveřmi celá se zadělává. Jinak jsou do ulice zcela otevřeny a beze všech oken. Podlaha jejich přes půl m. nad ulicí vyvýšena. Po ostatních třech stěnách upraveny jsou některé přihrádky, v těch pak uloženy jsou nevelíké zásoby rozmanitého zboží. Umístěny tu bývají také někdy až i dvě lenošky, po kterých se majetník neb přátelé jeho, kteří mu přišli pomáhat lenošiti, celé půldne povalují. Jinak sedí majetník asi uprostřed krámu a hledí si obchodu, a jelikož by mu při tom byl čas příliš dlouhý, i své práce. Tak v krámcích svých zhotovují obuvníci pantoflíčky žluté a červené, krejčí velmi krásné oděvy šijí a vyšívají z jemné vlny a z hedbáví pestrobarevného, tak pracují kováři, cvočkáři, klempíři, zámečníci atd. Kdo nemá co dělati, nepohnut zevluje na lidský proud, který se ubírá ulicí právě u jeho nohou. Přijdeli kupec, beze mnohého mluvení ukáže na to neb ono zboží, prodavač řekne jeho cenu. Kupec buď zaplatí aneb smlouvá aneb konečně laje odchází ku krámu jinému. I to jsem sám nejednou pozoroval, že arabští prodavači Tunisští nejsou tak poctiví jako Turci Cařihradští. Turek řekne prostě skutečnou cenu, bez úskočného zdražování, cena ta stejna je i pro domorodce i pro cizince; jinak v Tunisu: obchodník Tunisský ani neví, co by žádal od cizince za zboží své. V Tunisu nemůžeš skoro nic koupiti, nechcešli být notně napálen. A chcešli neb musíšli snad koupiti, beze smlouvání ani se

neobejdeš. — Zvláštní druh kupujících jsou v Tunisu také úředníci a to vyšší úředníci. Obchodník již zdaleka před nimi se třese; víť zajisté, proč. Zastavíli se nějaký takový úředník před krámem, obchodník všemožně se přičiňuje, aby slovy vybranými děkoval se za čest tak vznešené návštěvy, jíž se krámu jeho dostalo: v pravdě však přeje si, by takový kupec byl již aspoň 10 mil za jeho krámem. Přejeli si úředník to neb ono zboží, lituje obchodník z pravidla co nejpokorněji, že není ho právě na skladě. Nelzeli však zapříti, je zle; ne snad, aby někdo si myslil, že by úředník zboží to ukradl, i to to: naopak při úředníku je to dobré, že nikdy nesmlouvá, ano jsou případy, že se úředník po ceně ani neptá. Vezme zboží a káže obchodníku, aby účet odeslal mu do domu. Ochodník neopomine tak učiniti — a —? — Nečekejte marně na odpověď, rovněž jako obchodníku ani nenapadne, aby čekal na své peníze — lasciate ogni speranza! —

Každý suk má své zvláštní zboží; v jednom prodává se rozmanité šatstvo, v jiném obuv, ve třetím náčiní na koně, dále nádobí kuchyňské, rozmanité sušené ovoce, látky hedbávné i stříbrem a zlatem tkané, nádobky uměle vyřezávané a perletí vykládané, vázy, dýmky a dýmčičky, sáhodlouhé troubele atd. Jeden z krásnějších suků je ten, kde prodává se růžový a jasminový olej, mošus a jiné pronikající voňavky; suk ten cítiti lze již na několik ulic. Unce, t. j. 30 gr. růžového oleje nejlepší jakosti stojí v Tunisu 150 fr., tolikéž oleje jasminového stojí 250 fr.; na jednu unci oleje spotřebuje se asi 100 kilo růží a 250 kilo květů jasminových. Jinde zas prodává se ovoce, vosk, zelenina, uhlí a brambory, tam zas dýky a nože, pušky a pistole staré i starší konstrukce, však obyčejně ještě s kaménkem — staré hodinky cibulovité, které v Evropě již dávno přišly z užitku.

Těmito bazary potuluje se pak ještě mnoho jiných prodavačů, hlavně kavárníků, cukrářů, lahůdkářů a prodavačů vody atd. Jsou sice také mnohé kavárny v bazarech, ale do těchto kaváren chodí jen sprostší třídy. Obchodník jen trochu zámožnější dává si kávu přinášeti do svého krámu. Kavárník potulý nosí celou svou kavárnu s sebou jako na příklad u nás prodavači uzenek kamínka svá s sebou nosí. Turci nevaří kávu pro více osob najednou, nýbrž pro každou osobu vaří se malinký koflíček zvláště; proto kavárník v zásobě má veliké množství pánviček. Oheň ihned se rozdmýchá, voda ihned se vaří, do jiné pánvičky, kde káva rozemletá již připravena, se přeleje, opět zavaří a v kalíšku pak odběrateli se podává. Pak jde potulná kavárna o krám dál a zase vaří. Když tak celý suk byl opatřen, vrací se kavárník a sbírá prázdné kalíšky a charuby. Takový kalíšek kávy přijde asi na krejcar; pořádný moslemin vytáhne tak s klidem nebeským daleko přes deset kalíšků kávy za den.

Do bazaru chodí každý Tunisan. Mnohý, aby koupil, mnohý jen, aby viděl a se pobavil. Divák pouhý zaleze obyčejně k nějakému svému dobrému známému do nějakého suku, tam na pohovce pohodlně se roztáhne a tak pozoruje proud lidí kupujících a zevlujících, mlčících a řvoucích, vznešených a nízkých, bohatých i žebravých. Kupující přicházejí a odcházejí, přátelé pozdravují se na vzájem: „Buď blahoslaven den tvůj!“ „A tvůj buď jako mléko!“ „Jaké je zdraví tvoje?“

„I tvoje dobro buď a rozmnoženo!“ „Přeju ti, aby Allah tě miloval.“ „A já, by dal ti pokoje.“ „Jak sladká mi tvoje přítomnost!“ „Kéž rozmnožil by se blahobyt tvůj a tvá rodina!“ „Állah rozestři stín tvůj nad tebou a zachovej tě!“ „Šťasten buď osud tvůj!“ atd.

K deváté hodině bývá, jak by nabil, že místy tlačenicí nelze se skoro ani prodrati. Právě prodíráme se s Abdallou zástupy Arabů a Beduinů, Arabek a Beduinek. Před chvilkou jsme koupili dva chameleonky; mám je přivázané na motouzu a motouz kolem krku, chameleoni vesele honí se po mých prsou: tím stal jsem se předmětem obecné pozornosti, ale i ošklivost u mnohých vzbuzuji. Jak jdeme zástupem, mnozí ustupují a bojácně se vyhýbají. Tu přichází Arabka a domnívajíc se, že chameleoni snad jen tak maně lezou mi po těle, ukazuje na chameleony a křičí uděšeně: „Signore! Signore!“ Bylo to ponejprvé a také asi naposled, kdy že mně Turkyně oslovila — však již také utíkala, jako by jí hlavu zapálil; myslil jsem, že utíká před chameleony, Abdallah však mne poučil, že to právě neslýcháno a proti všemu mravu, aby Arabka cizince oslovila. Všeobecná na ni rozhořčenost a hlasité reptání tomu také skutečně nasvědčovaly.

Oděv žen Tunisských v podstatě ani se neliší od oděvu mužského, jen že u žen vše je úpravnější, úhlednější, ozdobnější a jemnější. Celá hlava zavíjí se do těžkého vlněného šálu, který i vlasy i krk zakrývá. Všecky arabské paní obličej mají zakrytý závojem; tento závoj není jemná látka průsvitná jako u Turkyň, nýbrž je to buď černý, hrubý, neprůsvitný závoj k obličeji těsně přiléhající s úzkým pro oči otvorem, aneb je to pestrý šátek hedbávný, který nad čelem jsa připevněn dolů visí jako opona divadelní a celý obličej dámy zakrývá, tak že z obličeje pranic ani oči neviděti. Spodní dva konce šátku blíže u těla, neb dále od něho drží si dáma oběma rukama a tak pod šátkem tím hledí na cestu. Dámy turecké ve svých pavučnicích jsou dosti zajímavé, za to Tunisanky takto zakuklené naskrze vypadají jako pravá strašidla. Však Israelitky Tunisské, ač jinak s mosleminkami stejně se nosí, pod závojem nechodí. Rovněž i mouřenínky vděky svého „uč el kelba“ — psího obličeje — nikterak nezakrývají. A to je skutečně veliká škoda!

Podobně jako mužové i ženy tělo své zahalují ve vrchní šat. To co u mužů je džubba, sluje u žen suriya; ta jde až přes boky, odtud dolů pak nohy zahaleny jsou v těsné spodky, které u zámožných bývají z látek zlatem a stříbrem protkávaných. Nohy oděny jsou buď opankami, pantoflíčky neb i pérky dle spůsobu evropského.

Tento ženský oděv Evropana v první čas velice překvapuje. U nás kroj dámský k prsům těsně přiléhá a dále pak dolů ve volný, široký šat se rozbíhá — u Afrikánek naopak; trup jejich těla nejvíce je zaobalen a tak nejvíce — až neforemně — je rozšířen. Dolů pak oděv ten čím dále tím více se úží. Vypadá taková Tunisská kráska jako ohromné klubko, jež na dvou nohou se pohybuje.

Tu ještě i o tom v krátkosti musím se zmíniti, že v Tunisu jen tlusté ženské pokládají se za krásné. V tom ohledu pak každá snažně se stará, aby se stala co možná — nejkrásnější. Vypravuje se, že,

aby stloustly, hlavně mnoho stěňat prý požívají. A jak se zdá, ne bez výsledku!

Hlavní věc, kterou dokazují, že i ony z pramateře Evy pocházejí, je to, že nade vše milují šperk. A to nejen bohaté, ale i ženy poměrně dosti chudé. Ano nezřídka se stává, že mnohá nezámožná rodina veškero jmění své naloží na šperk. Tunisanka s málem je spokojena, ale první, co musí mít, je okrasa démantová. Okrasy — ovšem že lacinější — má i každá žebračka, diadém na hlavě, kterým závoj je spjatý, náramky na rukách, které blahodárného působení mýdla snad ještě nikdy nebyly zakusily.

Hleďme, abychom přišli raději dál. Rád bych nějakou klícku pro chameleony. Však všecky Tunisské toho druhu výrobky podobnější jsou pasti na myši než kleci. Konečně našli jsme něco kloudného. Jen si v tom dříve musím poříditi příhrádku, aby, jak mě varovali, jeden druhého neuškrtil neb neuštípal. Však jaké tu opět divení! Evropan, který má dva chameleony a sám dělá si příhradu do klece! Než jsem se vším byl hotov, stálo ke stu diváků kolem a pořád ještě noví přicházeli. —

Blíží se poledne, slunce vystupuje vždy výše a vždy více cítíme, že jsme v Africe, tedy blíže k rovníku. Řady kupců řídnou, již jen tu a tam pozdní nějaký kupec se plíží. Mrtvo teď v šerých klenbách těch, a přece ještě před hodinou rozléhal se tu křik a smích. Obchodník jeden po druhém zavírá krám. Mueddin vystupuje na minaret blízké mešity a odtud zpěvavým hlasem volá pravověřící k polední modlitbě. Mnohý z obchodníků zavřev krám pro dnešek, ubírá se do mešity vykonat své pobožnosti. Mladého jeho souseda však více láká skopovina s rajskou omáčkou než vroucí modlitba k Allahovi. Mladý neznaboh! Allah irhamek — Allah mu odpusť!

Život pak v ostatních ulicích Tunisských, kde i jinak tu a tam jeden človíček projde za hodinu, o polednách docela jako by vymřel. Teď ani človíčka nepotkáš na ulici. Vrata u domů ta bez toho z pravidla vždy jsou ubedněna, a kdokoli z chasy domácí vchází, dlouho musí klepati, po případě i třískati, než mu otevrou. V poledne pak uzavrou si i okna pevnými okenicemi. Poslední šum, poslední známka života utuchla i v domě samém. Vše si hoví ve spánku poledním.

Bloudíme s Abdallou dále po ulicích Tunisských. Abdallah potkává přátele své; na znamení úcty a vážnosti dá jeden druhému řádný štulec, pak se vezmou jako by do křížku a sem a tam sebou strkají. Takto ctihodní kmeti projevují si své přátelství. Mne zatím napadl nějaký polonahý Tunisský svatý „marabut," něco nade mnou brumlá, nějakou svatou vodičkou mne polévá od hlavy až k patě a jinou jakous vodu dává mi zapíjet. Tunisský křest nechal jsem si líbit, nežli však jsem se napil, dříve Abdally jsem se zeptal. Není prý to nic zlého — piju tedy jako do důchodu. Zaplatil jsem za tuto náboženskou operaci několik charub. Pak v bázni boží táhneme dál.

V průvodu dragomanově navštívíme i městský palác beyův — Dar el Bey. Leží asi uprostřed města: bey však bydlí tu jen krátký čas v roce, v měsíci Rhamadanu, což je asi jako turecký masopust. Nyní je Dar el Bey opuštěn. Voják, který tu ve bráně na stráži státi

má, usnul dlouhou chvílí; Baba Murad tahá mu pušku z ruky a rád by ho probudil. Trvalo však hodnou chvíli, než chlap oči otevřel, delší pak chvíli, než se protáhl a nejdelší chvíli, než ústa otevřená opět zavřel. Ohlásil nás setníkovi. Ten přijal permes beyem podepsaný a vzdává nám čest; pak nás vede po pěkných mramorových schodech do prvého patra. Chodby jsou celkem dosti čisty, ale dvéře jsou kasárnicky šedě natřeny. Procházíme několika velkými síněmi; z těch však poutá pozornost naši jen jediná neveliká síně s kopulí; vykládána je celá překrásnou prací filigranovou v čistém slohu maurském. Mohu směle tvrdit, že něco tak krásného ani v Italii jsem neviděl. Dále ukazují ještě obyčejný byt beyův a zde několikeré stojací hodiny se strojenými květinami, jednoduchou ložnici jeho jakož i předpokoj pro pobočníky, z kterého vchází se do malých komůrek, jejich ložnic. Toť byt beye dřívějšího.

Obydlí nynějšího beye podobně, avšak mnohem nákladněji je zřízeno. Stěny těžkým červeným aksamítem jsou potaženy. Nábytek vesměs — rozumí se, že „mastný“ výrobek Pařížský. —

Ke čtvrté probuzuje se opět nový život po ulicích. Trhy s potravinami naplňují se kupci, mát se strojit večeře. Řezník vykládá čerstvé maso, Beduinky přinášejí čerstvé ovoce, Černošky — šeredné jak ďáblovy sestry samy — usedly si uprostřed náměstí a prodávají čerstvý chléb, kterého dnes už byly napekly. Žádná z nich nemá přes 8 bochánků. Co na něm může vydělat? Sotva krejcar na jednom. A přec tím musí uživit sebe a snad i děti své.

Mimo to nyní i kavárny počínají se plnit; míním tu kavárny arabské: nemysli tedy nikdo na sametové pohovky, mramorové stolky, vysoká zrcadla, kulečníky atd. Arabská kavárna je zcela jednoduchá; mnohá není, abych to řekl zkrátka a po česku, nic jiného než praobyčejná kůlna. V jednom koutě je zcela primitivní ohniště z kamení a z hlíny vystavěné: na ohništi a u ohniště množství malých kovových pánviček, ve kterých káva se vaří nad ohněm; ve druhém rohu nastavěno dýmek několik snopů, ve třetím pak je hromada dřevěných špalíčků. Tyto špalíčky mají něco málo přes jednu stopu výše, sbity jsou zcela zhruba ze dřeva ricinového a proto jsou velice lehounké. Ona kůlna však je jenom jaksi kuchyně: vlastní kavárna je prostor, ulice neb náměstí před kůlnou. Kryta bývá místnost ta velmi nákladně, totiž krásnou oblohou nebeskou se všemi hvězdami. Stěny tvoří tři strany světové, výhlídka tedy nikterak není obmezena. Hlavní pak předností takové kavárny arabské je, že o ventilaci výtečně je postaráno. Vstoupíšli, kavárník hned přinese ti špalíček a ty si naň usedneš, opřít se ani nemusíš; už proto, že nemáš oč. Pak ti přinesou dýmku. Náustek její je sice od rozmanitých Beduinů jak náleží opotřebován, dělá ti tedy nemalé laskominy. Ale ty nemusíš mít od každé africké sladkosti hned také svůj díl, a proto se hned zdvořile poděkuj. Hle již přináší kávu v malém porcelánovém kalíšku. Bývá z pravidla velmi dobrá. Po kávě Beduini, kteří se patrně již civilisují, pijí také již vodu, kterou nosí ve veliké umouněné hliněné míse po řadě od jednoho ke druhému. Každý chlemtá vodu jazykem právě jako naši Amoři, Amidoři a Amidorkové. Teď je řada na tobě, mísa

se zastavila u tebe, můžeš si také omočit jazyk, ústa, nos atd. Ale můžeš se slušně poděkovat, vždyť nemusí celý svět vidět, že jsi gourmandem! —

Večer pak ve společnosti veselých Maltezáků jdeme podívat se do jiné kavárny arabské, kde odbývá se arabský koncert. Kavárna ta zařízena jest na malém návrší nedaleko nádraží; jiným kavárnám arabským podobá se jako vejce vejci. Páni koncertisté usadili se na prkenných lavicích o kůlnu opřených; nohy složeny mají, jak se rozumí, pod sebe. Oděni jsou šatem bílým, přední z nich má velkou kytici jasmínovou za turbanem. Zpívají asi tři zpěváci střídavě; hlasy jejich jsou drsné a chraplavé, zdá se ti ob čas, jako bys zaslechl něco jako štěkot šakalů a řev lví. Přednáší se delší nějaká báseň milostná, která četné obecenstvo arabské, jež kolem nás po zemi se choulí, velice napíná a rozjařuje. Zpěv doprovázen je jednotvárnými nárazy na jakési bubínky. Asi za půl hodiny skončilo se prvé oddělení. My na druhé už ani čekat nebudeme, máme na prvém dost: Evropana zpěvy ty jednoduchostí a jednotvárností svou velice unavují, co do umělecké ceny stojí daleko za jemnými milostnými písněmi tureckými, jimžto jsem v Cařihradě naslouchal se zalíbením.

Blíží se půlnoc. Vracíme se domů, t. j. padáme do jam a vrážíme do dřevěných plotů. Tma je jako — v Tunisu. Jen tu a tam na chvilku papírová svítilna zaleskne se jako svatojanská muška: toť osamělý chodec neb celá družina veselá. Zašli. Zase ticho hrobové. Jen ob čas ze širého kraje zaznívá táhlý řev. Snad to nějaká hyena; má hlad — pohřebiště je nedaleko.

Jaroslav Čermák.

Životopis a rozbor esthetický.

Podává

dr. **Miroslav Tyrš.**

(Pokračování.)

Pobyt Čermákův v Římě potrval přes polovici roku 1866; jisto jest, že tam ještě za doby války rakousko-pruské byl, kterouž s interesem velmi živým stopoval. O tehdejším životě, o zaměstnání a pracích jeho je nám, jak praveno, málo podrobností známo, či lépe, není tu žádných podrobností závažných. Řeknemeli, že první atelier jeho ve Via della Purificazione, druhý na sever od Via Condotti se nalézal, že v poledne a u večer v obyčejné své a dosti primitivní trattorii u „Genia“ ve Via de' due Macelli s umělci a zejmena též s krajany svými se Šimkem a Sequensem *) pravidelně se scházíval, řekli jsme tím o vněšních okolnostech téměř vše, co z doby oné nás tu zajímá.

*) Buďtež zde pánům Sequensovi a Šimkovi díky vzdány za vše, co o Římském pobytu Čermákově ochotně mi sdělili.

Zaměstnání a umělecká činnost Čermákova v Římě nejsou než řadou dokladů ku všemu, co jsme o názorech a stanovisku jeho vzhledem k uměleckým pokladům italským výše rozvedli. Žil v Římě ještě více než v Paříži nedotknut v jádře svém, ač zřetel svůj na skutečnost kolem něho se rozvinující otevřeně obracel. Zvláštní, nevypsatelné to kouzlo života Římského bavilo a vábilo též jeho, avšak ani na okamžik ho nezmátlo. Prošel obrazárny, aniž by do nich byl chvátal, když příležitost a nálada zvláště se mu naskytly; upoutal podrobnější pozornost svou jen na to, co umělecké povaze jeho příbuzno bylo. Rozeznával i tu mezi předmětem, který se nám líbí, a vzorem, jejž sledovati dlužno; ani obdiv ho nesvedl k napodobování způsobů cizích, jak duchům v sobě neukončeným tak často se přihází. Zavítal zřídka do kaple Sixtinské neb do stanzí Rafaelových, lhostejně téměř míjel musea Vatikánská a sbírky soch v proslavených villách umístěné. Architektura a skulptura renaissanční působila naň především všeobecným dojmem svým. Realistickou mysl jeho vábil proud a ruch života pouličního, lomoz trhů Římských, znamenité postavy modelů na schodech španělských, malebný kroj kampagnolů jakož i žen a dívek, jak každodenně z okolí do ulic a náměstí se dostavují. Rozumí se samo sebou, že Čermák též jistý čas nesčíslným těm starobylým a pozdějším památnostem věčného města věnoval.

Tak podobal se pobyt Čermákův v Římě více odpočinku z neúnavné činnosti let předešlých. Na každý případ jestiť to známkou charakteristickou, žeť on na půdě italské žádného vybídnutí k zvýšené produkci v sobě nepocítil. Podnět k jedinému velkému obrazu, o kterém tam pracoval, přinesl s sebou z krajů — slovanských; obraz ten, o němž níže promluvíme, stál dlouho a napořád nehotov v Římské dílně jeho,*) a byl teprv v Paříži dodělán.

Rozhlížímeli se po jinakých pracích Čermákových z doby té, nenajdeme než studie dle skutečnosti učiněné, co do typu však pozměněné a v kroj černohorský přeoděné, kterýmž umělec sám žádné zvláštní ceny nepřikládal. Tyto a jiné drobnější neb méně důležité obrazy dostaly se později prostřednictvím Goupilovým do všech úhlů světa; značná část jejich takto až do Ameriky se rozprodala.**) Jsou to namnoze jen postavy a hlavy jednotlivé neb úryvky z větších děl Čermákových. Postačí, když o všech těchto vedlejších pracích, často jenom na uhražení značných útrat studijních podniknutých, zde úhrnem a jednou pro vždy se zmíníme. —

*) Jiného díla Čermákova p. Sequens tam neviděl; i navštěvoval atelier Čermákův, jak mi pravil, příliš často, aby některá jen poněkud provedenější práce tam byla povstati mohla, aniž by ji byl spatřil. Kladli bychom však do doby té návrh krajiny, jež v majetku dr. Jiruše se nalézá. Představujeť rovinu v charakteru kampagně římské s vysokou polozbořenou věží v popředí. Pozadí uzavírá horstvo, jehož linie pohoří albánské nám připomínají. Druhý náčrtek krajiny, jenž proboštu p. V. Štulcovi náleží, mohl by dle osvětlení za studii ku krajině v Úkladnících považován býti. Avšak podobné pohledy a osvětlení podobné najdou se též v okolí Říma, kam Čermák teprv zavítal, když Úkladníky již dávno byl dokončil.

**) To vysvítá též z listu, jenž tyto dny od p. Goupila prof. Pinkasa došel. Uvádíť v něm mimo to též některé jiné, jak praví, důležitější, avšak jinak zde docela neznámé obrazy Čermákovy, kteréžto níže vyčteny budou.

Jestliže v Římě nejvíce ho poutaly obrazy Tizianovy, z kterýchž najmě tak zvanou *Nebeskou a pozemskou lásku* v Palazzo Borghese ve formátě zmenšeném kopíroval, bylť v Benátkách zase Paolo Veronese středem pozornosti jeho. Snad nejvíce ze všech mistrů italských zajímal ho tento nepřekonaný ličitel výjevů nádherných, dýšících životem zdravým a bohatým. Nejednou zdálo se mu, že vidí v palácích Benátských vše v onom zvláštním osvětlení, v onom povšechném tónu stříbřitém a zase do zlatava pohrávajícím, jemuž na nejlepších výtvorech Veronesových se obdivujeme. Jako již dříve *Rodinu Concino* a proslulé *Tři krále* v museu Drážďanském, tak zdá se, že kopíroval tehdáž část onoho ohromného díla, jež Akademie Benátská pod názvem *Hostiny Levyho* co jeden z nejdrahocennějších pokladů svých přechovává. —

Rozloučiv se s Benátkami, opustil Čermák půdu italskou; koncem roku 1866 setkáváme se s ním opět v Paříži, již na dobu tak dlouhou více neopustil. Najal si novou, příhodnou dílnu v Avenue de Montaigne a dokončoval v ní velký obraz v Římě začatý, kterýž však teprv r. 1868 vystavil. Mohlo by se dle toho zdáti, že narážíme zde na jakousi mezeru v činnosti jeho, neb aspoň ve vědomostech, které se nám o ní zachovaly; avšak nesmíme zapomenouti, žeť spadá do té doby *) více portrétů, z nichž *podobizna hraběte Boisdnemetze*, šlechtice bretonského a podplukovníka v armádě francouzské, dále *podobizna generála Charlesmagnea*, známého to hlavního dědice Thiersova, jakož i *podobizna kapitána Charlesmagnea*, bratra generálova, jenž později ve vodách indických i s lodí svou smrští zahynul, zde vytknuty buďtež. Snad povstal tenkráte také výtečný *portrét slečny Gallaitové*, jejíž krásná, světlá postava na tmavém pozadí znamenitě se obráží. Mimo to pak smíme se domnívati, že aspoň část oněch obrazů, jež Goupil v řečeném listu svém jakožto díla důležitější uvádí, do této doby náleží. Jen o tak zvaných *Lázních Pfaefferských* **) dověděli jsme se, že bez pochyby ještě před *Únosem* v atelieru v Rue Hautefeuille malovány byly. *Lázně Pfaefferské* zakoupil od Goupila Van Gogh, obchodník s výtvory uměleckými v Amsterodamě; ostatní obrazy pak, prostřednictvím firmy Goupilovy prodané, jsou tyto: *Únos*, majetek p. Gerspacha, náčelníka kanceláře (chef de bureau) v ministerstvu krásných umění; *Matka a dítě*, získal p. W. Pease, Prince Gardens 18 v Londýně, *Po únosu*, zakoupili Kaeser, Wimmer & Comp. v Mnichově, a konečně *Mladá žena hercegovská s dítětem*, již p. Vicomte Daupias v Lissabonu v majetku svém chová.

---

*) Tak pamatuje se určitě pan prof. Pinkas; mně v té příčině ničehož známo není.

**) Lázně Pfaefferské v kantonu Svatohavelském náležejí, jak známo, k památnostem švýcarským. V hluboké propasti naléza se dům lazební, do něhož druhdy žádná cesta nevedla. Churaví spouštěli se po provazích dolů a teprv po ukončení kury byli opět vytaženi. Kraje propasti té jsou nahoře tak blízko sebe, že jsem ji místy pohodlně přeskočil. Jen v červenci a v srpnu zasáhnou paprsky sluneční o polednách nemocnici, již dříve mniši spravovali. Obraz Čermákův představuje, jak mi sděleno bylo, nahoře ono spouštění provazem, dole v sluji viděti mnichy, jak churavé ošetřují.

Máme, jak praveno, za věc pravdě podobnou, že aspoň část obrazů těch do doby této spadá, neboť ani před ní ani po ní není mezer nápadných a v té míře nevysvětlených, jediný rok 1864 snad vyjímaje, do kteréhož by druhá část řečených obrazů vřaděna býti mohla. Že z roku 1871 nám žádné dílo Čermákovo povědomo není, vysvětluje se s dostatek válkou francouzsko-německou. Na jaře roku 1873 byl *Raněný Černohorec*, 1875 zase *Prokop před Naumburkem* dodělán; oba náležejí k větším a na osoby bohatším obrazům Čermákovým, jež k provedení svému zajisté delší doby vyžadovaly. Tak aspoň není nepochopitelno, že od let 1872 a 1874 žádná díla Čermákova se nedatují. *) Mimo to sluší uvážiti, že z r. 1873 též Hercegovka s koňmi pochází. Roku 1876 na konec byly to soukromé poměry umělcovy, kterých později se dotkneme, jež produkci jeho pozdržely. Nezapomeňmež ostatně, že nastaly mezi tím poměry, jež Čermáka k tomu přiměly, zhotovovati na požádání vlastnoručně též zmenšené kopie některých obrazů svých, o čemž ještě později se zmíníme.

Avšak opusťme již obor domněnek; na každý způsob můžeme býti jisti, že žádný z důležitějších výtvorů Čermákových nám zde neušel. Vraťmež se tedy k dílům posledního desítiletí, v nichž umělecký genius Čermákův napořád téměř v plné výši své se jeví.

Roku 1868 konečně vystavil Čermák v Salonu pařížském svou *Kořist válečnou*, dílo snad již na půdě slovanské koncipované, totéž dílo, jež v Římě tak dlouho samojediné na stupnicích jeho stálo, aniž by se tam dokončení svého bylo dočkalo. Byvši porotou Salonu zlatou medalií vyznamenáno, bylo napotom od krále belgického zakoupeno. Je nyní v barvě poněkud zašlé, snad také tím, že provedení jeho tak dlouho se protahovalo.

Možná, že by snad někdo v obrysech komposice jakési stopy vlivu italského na obraze vypátral; avšak cena domněnek takových bývá vždy velmi pochybná. Stopy podobné našly by se konečně též v starších dílech Čermákových, a na druhé straně zas neobjevují se nám na žádném z následujících obrazů reminiscence takové. Celá produkce období toho říká nám totéž, co svrchu rozvedeno bylo: umělec zůstal nedotknut v původnosti své i uprostřed okolí na veliké dojmy tak bohatého. Avšak nešíříme se více o tom; každý nahledne, že tomu jinak býti nemohlo.

*) Vím dobře, že tím vším narážím na jeden z hlavních nedostatků práce této. Nezakrývám neurčitost těch kterých dát, nýbrž raději zcela upřímně k ní se přiznávám. Smím říci, že jsem učinil, seč jsem byl; avšak doba byla příliš krátká a materiál příliš odlehlý a rozlehlý. Tím i práce sama ob čas vázla. Odpovědi nedocházely v čas, některé vůbec dosud nedošly. Mezi prací samou odkryly se mi často teprv nové prameny dát životopisných, a k starým musil jsem se více než jednou obrátit, abych mezery vyplnil neb odpory srovnal. Na druhé straně však nezdály se mi býti nedostatky ty tak důležité, abych věc samu do neurčita odkládal. Co se vypátrati a stanoviti dalo, stačilo, aby přec určitější obraz o vývoji a umělecké povaze Čermákově se vytvořil a obecenstvo mělo právo ho zde žádat a bez dlouhého průtahu v listech těchto očekávat. Docelení a snad i opravení jeho může zatím budoucnosti zůstaveno býti. U té příležitosti buďiž mi dovoleno dodati, že p. Javůrek opravil výrok svůj v ten smysl, žeť on, pokud Čermákovy studie sťaté hlavy se týká, toliko kopii její v majetku svém chová.

„Mladé dívky hercegovské, unešené bašibozuky a na trh Drinopolský vedené“; tak katalog Salonu předmět obrazu blíže nám označuje. Na výstupku terrasovitém, z velkých kamenů vyzděném, zastavil se průvod k pohovu, neboť uchvatitelé nechtí snad drahocennou kořist svou příliš utýrat a tak cenu její sami umenšit. Avšak od místa únosu musil se vykonat nutně pochod větší; jsme při první stanici, kde celek se pozdržel. Těsně k sobě sestoupily se nebohé oběti, jako ovce stáda se tlačí jedna k druhé, když na blízku jich vlk se nachází. A v skutku, oni dva lupiči, ježto zde, každý v jiném rohu obrazu, úlov svůj střehou, nevyzrazují nám ničím schopnost pohnutí lidských, žádnou příbuznost s jmenem člověka ve srozumu tomto. Jsou to ve svém spůsobu ideály povahy turecké. Tanuly nám vždy na mysli, kdykoli časopisy o civilisačních schopnostech Turků hymnicky se rozepisovaly; tito dva nepřekonatelní representanti onoho kulturního plemene stačili by k nejpádnějšímu vyvrácení. Mladší z nich, jenž oběma pažema o sňaté sedlo se opírá, s doutníkem v ruce, obrací k nám tvář, jež surovostí, nízkostí a kamennou bezcitností svou jen tím více se nás dotýká, čím více úžasnou typickou pravdivost její z každé črty živě vycifujeme. Druh jeho usedl pohodlně s nohama skříženýma vedle dohořívajícího malého ohně. Číška kávy stojí před ním, dlouhý čibuk spočívá volně v pravici. V klíně leží mu štihlá puška, za pasem ozdobné pistole a handžár jsou zatknuty. Levou ruku o nohu opíraje ohlíží se za sebe na skupinu žen, od níž snad přitlumené povzdechy k němu žaznívají. Dravčí tvář jeho, jako by z bronzu ulitá, vzhlíží vzhůru a na zad s výrazem tvrdým jak kov, z něhož, tak zdá se, svaly a tvary tyto se skládají. Ani jediného hnutí ušlechtilého není schopna duše tohoto tvora; z fanatismu, z náruživé nenávisti, ze sprosté lakotnosti a ze zvířecí tvrdosti skládá se celá povaha jeho. Nemůže býti příkřejšího kontrastu, než mezi hlavou touto a mezi tvářemi zajatých dívek, plnými sličnosti a půvabnosti ušlechtilé.

Čermák seskupil tyto postavy, mezi nimiž obzvláště obě stojící již o sobě díly uměleckými jsou, všechny v levé polovici obrazu. Žádný nářek neplyne se rtů jejich, žádnou slzou nedávají na jevo zármutek svůj. Avšak ony sklopené hlavy, ony polozahalené tváře a pohledy plny němé beznadějnosti, líčí nám jen tím výmluvněji stav nitra jejich. Unavena namáhavou chůzí po horských pěšinách, neboť první pochod byl nutně rychlý a dlouhý, více unavena žalem ulehla nejstarší z nich na tvrdý kámen, krásná ústa její jsou sevřena, víčka tmavých očí napolo se sklopiła; celá tvář dojímá patřitele hluboce výrazem oné zemdlenosti ještě více duševní než tělesné, v níž se trpké hoře mladé ženy konečně utlumilo. Ruka její spočívá v ruce družky, jež zapomínajíc na bol vlastní plna soustrastné lítosti na ni pohlíží. V levo nad oběma přitiskla se k drsné skále třetí. Ukrývá sedíc hlavu svou v spoutaných rukou, jež o kolena k tělu přitažená opírá. Opodál a na pravo od ní usedla dívka ze všech, jak se zdá, nejmladší. Rozpuštěné, husté, pochodem rozváté vlasy zakrývají napolo tvář její, cele k nám obrácenou. Choulí se všecka v tmavý svůj šat, vidíme jen hoření část obličeje s obočím bolestně staženým. — Nejvíce

výrazu a zároveň největší půvab soustředil Čermák na dvě postavy stojící, vytknuv je zároveň místem, jež uprostřed obrazu jim vyznačil. Jedna z nich stojí přímo u kolmého balvanu zdi, před níž starší z obou lupičů sedí. Obnažené rameno a spoutané ruce její odrážejí se bělostně od tmavého prostého šatu; s rouchem jejím kontrastuje živě pestrý bohatý kroj družky na straně pravé, kontrastuje též dojemně s osudem, jejž sveřepost surového vraha jí připravila. Obě dívky jsou spoutány silným provazem a k sobě svázány. Pravá a menší z nich stojí před námi s hlavou sklopenou, s pohledem k zemi upřeným; druhá hledí přímo před sebe do dálky. Oba obličeje jsou si z daleka podobny, obě jsou stejně půvabny a zas obě způsobem rozdílným. V tváři tmavě oděného děvčete zračí se více síly a přemítavosti. Plna něhy je hlava druhá v bílý šat zahalená s výrazem ze všech snad nejdojemnějším. — Široký, v pravé polovině obrazu se otvírající rozhled do rozervané skalnaté krajiny, částečně mlhou zastřené, ani jediným stromem neb keřem neoživené, doplňuje souhlasně celek, jejž bychom smutným, zádumčivým nazvati musili, kdy by umělec bohatstvím krásy v něm rozestřené a dokonalou charakterističností postav dojem sujetu samého nebyl umírnil a zvážil.

Cele zaujat předmětem tohoto výtvoru, jednoho z nejznamenitějších, jež ze štětce jeho vyšly, výtvoru, na jehož plné provedení práci několikaletou byl vynaložil, pojal snad Čermák ideu k jinému dílu, myšlenkově s ním souvislému, jež *Nitřek haremu* přezval a jehož dokončení as do r. 1869 spadá.*) Rozvinuješ v něm před námi jako druhé jednání onoho děje, jehož počátek jednak v Kořisti válečné, jednak již v Únosu nám předvedl.

Do skvostně ozdobených místností haremu tureckého uvedena právě řada otrokyň nově přibylých. Jsou to postavy různého původu, různého kroje, od jehož barvité pestrosti temný šat mladistvé Černohorky vážně se odráží. Omamující lesk šperků, všechen ten blesk předmětů drahocenných, zář zlata a svit drahokamenů obráží se takřka v těch tvářích a v zracích plných neutajeného údivu a překvapení; moc nového dojmu zračí se v pohledech těch dívek a žen tolikerou novou nádherou oslněných. Otroctví, hanba jsou zapomenuty, zapomenut otcovský dům a krb domácí, od něhož lakotně prodány neb zločinnou rukou odtrženy byly. Podajné mysli, marnivá srdce podlehla lákadlu, stesky oněměly na rtech a oči nedávno slzami naplněné noří se nyní zvědavě a plny obdivu ve vše to bohatství před nimi rozestřené. Opodál od skupiny té, zářící půvabem tváří a lesklou barvitostí rouch, stojí o zeď opřena v plné odloučenosti ušlechtilá, vážná postava dívky černohorské. Temnost šatu souhlasí se zasmušilým, trpkým rozpoložením mysli, s výrazem vzdoru, jenž postavu její oživuje. Ona jediná je proniknuta vědomím potupy, ona jediná cítí celou nízkost a ničemnost toho života, jenž na ni čeká. Pro ni zůstanou zdi tyto vězením a všechen ten drahý kov a všechna nádhera nevyhladí z mysli její vzpomínky na prostou rodnou chýši, na volnost

*) Čekám zprávu od Goupila o tom, kde rozměrný obraz tento nyní se nalézá.

a ctnost, kteréž ji odchovaly. Krásnější, jímavější, opravdovější chvalozpěv nebyl pěn ženám a dívkám Černých Hor. Nechť kladou zaň ženy a dívky slovanské každoročně nejkrásnější věnec na předčasný umělcův hrob! —

Možná, žeť do téže doby ještě jedno dílo spadá, jehož předmětem rovněž postava mladé dívky černohorské jest. Avšak všechny okolnosti jsou jiné a pozadím skalnatý kraj ten domácí. *Dostavenĺčko v horách* pojmenoval Čermák poutavý výtvor svůj. *) Což jest podrobnější obsah zajímavé práce té, v kteréž nám Čermák zároveň značný kus černohorské přírody předvádí? Nejednáť se, tušíme, o pouhou schůzi milostnou v obyčejném srozumu slova. Jak vážně zde stojí tato půvabná dívka v těžký plášť svůj na polo zahalená, jak opravdový, ba téměř starostlivý jest výraz té tváře a zejmena těch velkých, jasných černých očí jejích. Území a lid tu černohorský tu hercegovský splývají, jak známo, na hranicích svých téměř nerozeznatelně v sebe. I nepochybíme snad, předpokládámeli, žeť junák, jehož postavu vysoko na strmé stezce skalní v mlhovitých obrysech tu spatřujeme, jest „úskokem" hercegovským, jedním z kmenovních bratrů onoho muže, jenž v *Únosu* surové přesile vrahů svých byl podlehl. S tím aspoň souhlasí onen výraz starostlivě zamyšlený, k tomu poukazuje objemný ten vak snad potravinami, snad také nábojem zásobený, těžká ta láhev nápojem naplněná, jež před námi na skalném výstupku leží. Tak byl by i tento předmět o sobě kusem z dějin a příběhů jihoslovanských vyňatým, tak ani on nepostrádá pro nás onoho všeobecnějšího podkladu, jejž Čermák všude téměř dílům svým dodati se snažil, aby celý jeho široce založený spůsob vylíčení též povahou sujetu platnosti své došel.

Z roku 1870 datuje se dle podpisu umělce *Hlava mladé Černohorky* a zároveň as povstaly též oba portréty téhož roku v Salonu Pařížském vystavené.

Že Čermák byl portrétistou vynikajícím, o tom svědčily již podobizny černohorské rodiny knížecí; souvisíť to těsně s celým směrem uměleckého nadání jeho. Ani tyto dva obrazy, z nichž jeden *podobiznou muže*, druhý *podobiznou mladého děvčete* jest, **) nezůstávají zajisté za oněmi pracemi dřívějšími, nasvědčujeť tomu aspoň okolnost, že Čermák portréty tyto v Salonu vystavil, ručíť nám za to jaksi ona současná hlava Černohorky, jež v podstatě své rovněž podobiznou jest.

Mladistvá ta dívka v bohatém kroji s údobnou úpravou vlasů, se skvostnými a krásnými šperky svými má zření, jako by náležela k nejzámožnějším vrstvám národa černohorského. Ponořujeme zraky v tuto svěží krásnou tvář, v ty temné, skoro smutné oči, nad nimiž vysoké, jemně modelované čelo se klene, sledujeme ty ušlechtilé ob-

*) Pro určení doby nemám zatím jiného dáta po ruce, než že reprodukce jeho v Květech z roku 1870 uveřejněna byla. Víme aspoň, žeť jí ani rok 1872 ani rok 1874 vyplniti nesmíme. Vystaven byl obraz v Paříži co majetek p. Neyta r. 1874.

**) Katalog Salonu je uvádí pod jmeny *Portrait de Mr. Michel Bouquet* a *Portrait de Mlle de S.* Domnívám se, že je to dcera pana ze Salemfelsu, důvěrného přítele Čermákova z doby této.

rysy obličeje, patříme na plná, vážně sevřená ústa její, na rovný, štíhlý nos, na ten krk pevný a něžný zároveň — a ptáme se, zdaž může býti vůbec mladé tváře ženské s výrazem čistším a ušlechtilejším. Jeť málo umělců, již v jediné klidné hlavě ženské dovedli tolik vysloviti, jest málo těch, kdož dovedou učiniti z obličeje v té míře ono zrcadlo duše, v němž každá črta jeden ze záhybů srdce nám odkrývá; je však též málo tváří o sobě tak výmluvných, tak krásných, čistých, opravdových, hlubokých, jako ty, jež Čermákovi tak často za podnět tvoření jeho sloužily. —

Rozhovořili jsme se o činnosti umělcově v období tomto, nešíříce se o dojmech, které v něm na osobu jeho zřetelněji působily. Jeť v skutku biografie posledního desítiletí života Čermákova téměř cele v dílech jeho obsažena. Vývoj umělecké povahy jeho byl ukončen, nepotkával se na dráze své více s novými impulsy, jež by na něho byly účinkovati mohly. Byl nyní 40 roků stár, octnul se v letech, kde povaha plně se uzavírá, kde nepokojný pud do dálky nás opouští, kde pravidelnost a stejnost života nám lépe vyhovuje. Dni jeho plynuly nyní, až na konec, téměř tiše a klidně. „Můj život je napořád týž, na štěstí. Táž příjemná monotonie života patřivého trvá mi na dále," tak píše Čermák sám r. 1871;*) a slova tato jsou charakteristická pro nitřní stav jeho, zejmena když při nich na neúnavného cestovatele z období předcházejícího si vzpomeneme.

Měsíce zimní, jarní a podzimní umělecké práci své určiv, věnovával dobu letní napotom především zotavení svému. Hledalť pak odloučenost a volnost úplnou. Po řadu let byloť to nepatrné místo na břehu mořském, Roscoff v Bretagni, kteréž jej k sobě vábilo. Tam vystavěl si též svou „chaloupku rybářskou," **) bychom vlastního výrazu jeho užili. Cítil, že mořský vzduch nad jiné mu svědčí. Z umělce stával se zde plavec, rybář a lovec, řekli bychom, vášnivě oddaný dočasnému zaměstnání svému. Jak často vracíval se u večer sám a sám na malé loďce své s rozmanitou kořistí, kterouž jistou ranou svou byl ve vzduchu zasáhl, o niž obratně a odvážně s vlnami mořskými byl zápolil. A když pak před ním ležely rozestřeny ty blysknavě ošupené ryby při osvětlení zapadajícího slunce ve všech barvách se třpytící, když na bělostná měkce opeřená těla mořských racků a jiného vodního ptactva formou a barvou tak různého patřil, tu byl opět malířem, jenž pln obdivu před pestrým obrazem tím stanul. Nazejtří seskupil svou malebnou kořist ještě působivěji, a jal se zachycovati na plátno obraz její. Bylo mu to více zábavou a cvikem oka než prací vážnou. Jedno z takovýchto klidožití však znamenitě provedené, vystavil přec pod názvem *Honba a rybolov, památka z Roscoffu*, r. 1873. v Salonu Pařížském.

Ve venkovském zátiší jeho překvapila Čermáka též válka francouzsko-německá. Postup vojsk německých, obléhání Paříže a na konec krvavé události komuny, jež nové dobývání hlavního města ze strany

*) Čermák neměl žel v obyčeji, dopisy své určitě datovati.

**) Také po francouzsku bývalať jím toliko co jeho „chaloupka de pêcheur" označována.

francouzské v zápětí měly, zabránily mu návrat do Paříže i v zimě právě následující. Též atelier jeho dosud v Avenue de Montaigne poblíž Polí Elysejských se nacházející, ležící v samém jevišti bojů s komunardy svedenými, byl děly francouzskými valně poškozen. Tím vším je zajisté mezera z let těchto dostatečně vysvětlena. Jisto jest, žeť r. 1872 po znovuzřízení dílny jeho, Čermáka opět při nové práci spatřujeme, o kterouž — Jiří Strossmayer, biskup Ďakovský, ho byl požádal. Bylať by zajisté tvořila jednu z nejčelnějších ozdob světové výstavy Vídenské, jež roku následujícího se odbývala; avšak umělec uslyšev, žeť obecně usneseno, aby výstava ona ze strany české se neobeslala, nechtěl a nepřipustil, aby některé z děl jeho na ní se objevilo.*) Suďmež cokoliv o onom usnešení takřka veřejném, byť i ne zcela formálně učiněném, jisto jest, žeť Čermák zůstal vzhledem k němu důslednější, než mnozí jiní, kteří z počátku s největší okázalostí pro ně byli horlili. Výstavu samu navštívil Čermák; zdrželť se pak po několik dní v Praze a odejel přes Lipsko opět do Paříže. Poznamenáváme, že ve Vídni zároveň studie k dětským hlavám pro *Husity před Naumburkem* konal. Svat jeho Ladenburg, který obraz ten objednal, přál si, aby též vlastní děti jeho na něm příhodného místa našly. V Lipsku shledal se Čermák s rodinou bratra svého, známého fysiologa Jana Čermáka, jenž před nedávnem byl zesnul. Návštěvu v Praze chováme dosud ve svěží paměti; byltě to večer slavnostní, když Umělecká Beseda dne 15. listopadu 1873 čestného člena svého v místnostech svých uvítala.**) Netušili jsme, že tenkráte naposled spatřil rodné město svoje, žeť neuzříme více mužnou, produševněnou jeho tvář, žeť klesne před časem uprostřed dráhy své!...

Než vraťmež se opět k umělecké činnosti Čermákově, jež k vrcholi svému byla dospěla, vraťmež se k dílu, o kterém jsme se již zmínili, jež právě v tento rok dokonáno bylo a jež pod jmenem *Raněného Černohorce* všichni známe. Byvši r. 1873 v Paříži vystaveno, vykonalo brzy na to cestu do Londýna (1874), načež přes Prahu ***) a Vídeň do Ďakova na místo určení svého posláno bylo. Ač obraz, jak Čermák sám si stěžoval, v Salonu velmi nepříznivě umístěn byl, vzbudil přec obdiv všech čelnějších žurnálů.†) Ihned hlásili se kupci, jelikož však

*) Z dopisů Čermákových vysvítá, žeť on původně výstavu Vídenskou velmi hojně obeslati a k čestnému zastoupení českého umění tím vydatně přispěti chtěl.

**) Čestným členem Besedy Umělecké byl Čermák ve valné hromadě dne 4. prosince 1870 jmenován. Podotýkáme při této příležitosti, že též akademie v Amsterodamě, Rotterdamě a v Gentu jej za čestného člena svého byly zvolily.

***) Vystaveno v Praze r. 1874. Vydáno fotogravurou co prémie Besedy Umělecké na rok 1875.

†) Revue de deux Mondes, Journal des Débats, Le Français atd. „Čermák předčil sama sebe," tak píše mezi jinými světová Revue de deux Mondes, „ve své *episodě z války černohorské*. Jeho obraz jest jeden z tří neb čtyr nejkrásnějších v celé výstavě. Chtěli bychom umělce raději podržeti pro sebe, než vrátiti jej Čechám, kde se narodil." Každý ví, co slova tato znamenají v ústech Francouze, na národní umění své tak hrdého, na umění, o kterémž on nepochybuje, žeť mu v celém moderním světě první místo přísluší. V. R. d. d. M. Juin 1873 p. 654.

biskupovi Strossmayerovi již byl zadán, objednána u Čermáka redukce obrazu za podmínek pro něho velmi výhodných.

Pravili jsme již, že krvavý, slávyplný rok 1862 dal Čermákovi, tehdáž, jak známo, na Černé Hoře meškajícímu, podnět k dílu tomuto. Jak často byl as sám hluboce dojatým svědkem výjevů rozmanitých, též podobných tomu, na kterém zde zrak náš prodlívá. Vše je zde podáno s takou pravdivostí, každé pohnutí, každé postavení vyplývá tak přirozeně z povahy děje samého, že bezprostřednost inspirace ze všeho vyciťujeme.

Veden směrem nadání svého a celé umělecké povahy své nezasáhl ani zde Čermák přímo ve vřavu a lomoz bitevní. Zdá se nám, jako by umělec byl usedl na osamělém výstupku skalním, odkud toliko zážeh blesků, jenž kouřem výstřelů proráží, vzdálené bojiště mu označuje. Slyšíme z dáli hukot pušek, slyšíme jak chvílemi výkřiky přemožených i radostný ryk vítězů k nám zaléhají. Snad srazil se tam v onom těsném hlubokém údolí hlouček junáků černohorských s dlouhým proudem odvěkých nepřátel svých. Zdáť se nám, že vidíme, jak tam za černými balvany s kovovým klidem něme a nepohnutě na strmé stráni čekali, až široké stíny doliny pohltí cele zvolna postupující zástupy turecké. A teď! Jediný záhvizd povelu, hvizd dlouhý až do kostí pronikající, při němž i srdce neohroženého, surového vraha dole se schvěje, a již letí se svahu na sta kulek s neomylnou jistotou orlího oka a železných nervů mířených, a každá z nich nalézá určitý cíl v lebce neb prsou Turčína, jenž nerozvážně a zpupně do vlasti hrdinných „sokolů“ se dere. Nepřítel se obrátí v šik, žene útokem na brance černohorské, je sehnán, avšak jen aby na straně protějši totéž výhodné postavení zaujal, v kterémž protivníci jeho vražednou palbu svou byli zahájili. Než nadarmo! Řady jeho jsou rozrušeny, převaha jeho tím zlomena, pušky umlkají, v silné páži zaskví se hrozný handžár a v boji muže proti muži pociťují zuřiví Turci záhy převahu dužnosti, bystrosti a rekovnosti slovanské. Však žel! Dříve než rozhodný zápas se skončil, zařičí kule turecká, razíc si dráhu v prsa vojvody samého. Klesne. Ale v boji nesmí se ani na chvíli ustati. Na rychlo sroubena nosidla, by raněného na místo bezpečnější odnesla. Již stoupá se dolů, kam olovo nepřátelské více nesáhá. Napřed pozorně a zvolna postupují po srázné kamenité pěšině oba nosiči s drahocenným nákladem svým. Není třeba, by je předcházely stráže přední, ježto boj vzadu za průvodem samým se svádí. Za vojvodou berou se ostatní dílem spoluranění dílem co průvodčí jeho: bojovník zemdlený s hlavou šatem obvázanou o ramena hocha se opírající, onen křepý jinoch v plné zbroji s páží poraněnou a statečná postáva muže, jenž vůdce svého co stráž provází. Poslední ze všech nahoře a v pozadí pátrá bystrým pohledem do dálky, neboť boj není dosud ukončen a rozhodnut. Mlčenlivě a dumně sestupuje vážný zástup tento po stezce hluboko ve skále vytesané. Tu setkává se s průvodem jiným postupujícím vzhůru směrem protivným. Jsou to ženy a dívky, kteréž ve velkých těžkých torbách*) náboj,

*) Je to patrně týž druh toreb jako v tak zvaném *dostaveníčku v horách*, jen třásně jsou namnoze otrhány. Snad donáší ono děvče (?) též náboj, jehož úskok potřebu má; souhlasilo by to aspoň s výkladem tam na-

jehož dosud třeba, na bojiště za muži a bratry svými nesou.*) Nosiči se přiblížili, celý řad s úctou se rozstoupil; plny pohnutí a soustrasti se skloněnou hlavou, částečně klečíce, čekají všechny, až průvod se šedým vojevodou je mine. — A tento okamžik zachytil a podal nám umělec.

Podal ho mistrně! Vážnost a významnost předmětu, bohatost v stupnici výrazů dokonale pravdivých, krása a charakterističnost veškerých typů, podrobná přiměřenost komposice, kolorit s rázem předmětu souhlasný, ladný, vážný a křepý zároveň, vše to povznáší *Raněného Černohorce,* trváme, na místo nejčestnější mezi veškerými díly Čermákovými. Možná, že v ohledu technickém a zejmena vzhledem k sytosti a svítivosti barev, některá z nich výše stojí, že některé jednotlivosti jinde lépe malovány jsou: avšak se stanoviska povznešenějšího na umění samo patříce, připomínajíce sobě ony vlastnosti a přednosti obrazu, jež právě jsme vytkli, kladouce též důraz na duševní obsah díla, na obraz co celek, v němž všechny podmínky výtvoru mistrného řídkým spůsobem zároveň splněny jsou, aniž by jedna stránka o sobě a samolibě v popředí se tlačila, vzhledem k tomu ke všemu musíme říci, že Čermák teprv zde před nás předstupuje v plné výši a znamenitosti své. Vysvitne to ještě jasněji v rozboru esthetickém, kde *Raněnému Černohorci* vykážeme místo širší a zvláštní, jak s důležitostí a s významem díla samého se srovnává. —

Téhož roku, co Čermák Černohorce poprvé vystavil, dokončil též svou *Hercegovku s koňmi u pramene.* **)

Se skalnatých úbočí západu a jihu sestupujeme v rovinu, v kterouž Hercegovina na sever se níží. S krajem, s poměry změnil se z části i lid. Ta lepá dívka zde před námi, jež právě oba vysoké, silné a přece štíhlé ty koně k pramenu byla dovedla, je oblejších forem, bělostná páže a obnažené rameno nemají tu hrdou pevnost útvarů černohorských. Jen obličej její s těma velkýma smutnýma očima prozrazuje těsnou příbuznost s tvářemi, které jsme dosud byli spatřili.***) — Je to smutnější, nevolná, osudem pronásledovanější z dvou sester stejně ušlechtilých. Dovedla, jak jsme pravili, koně k napojení. Zadní, tmavosrstý dosud ve vodě se pohružuje, druhý, běloůš, krásné, ušlechtilé zvíře,

---

vrženým. Nápadno je arciť, že ona ženská postava složený šátek tak zvanou maramu na hlavě má, která jen vdaným ženským přísluší, kdežto svobodné jako mužští jen kapici nosí.

*) Tak udává Čermák sám v listu prof. Pinkasovi psaném. Tolikéž podotýká, že raněný kmet jest vojvodou, aniž by však jmena jeho uváděl. Žeť ostatně Čermák obraz původně, *Episodou z války Černohorské r. 1862* pojmenoval, bylo už svrchu uvedeno.

**) Vystavena v Paříži 1874, co majetek p. Van Gogha, obchodníka s obrazy v Amsterodamě. Letopočet 1873 je na obraze poznamenán.

***) Pan J. Holeček, který nedávno z dlouhého pobytu na slovanském jihu se vrátil, obdivoval se se mnou znamenité typičnosti hlav Čermákových, která i při této hercegovské dívce opět na jevo vystupuje, obdivovalť se jemným těm rozdílům začasté s takovou věrností podaným, že člověk, jenž v oněch krajinách byl, se rozpomíná, kde tu neb onu postavu vskutku viděl, aniž by to přece podobizny byly. Vyznávám se u této příležitosti vděčně, že mi velezajímavá kniha p. Holečkova *Za svobodu* při studiu prací Čermákových vedle některých spisů starších velice posloužila. —

hlavu již vyzdvihl. Dívka o krk jeho žády se opírajíc pohrává prsty levice zamyšleně s dlouhou, měkkou hřívou jeho. Pravá páže jsouc úplně téměř zakryta, těžkým temným pláštěm, visí volně podle těla a zachycuje zlehka řasy spodního roucha. Roucho to, úplně prosté a volné, pod prsoma a kolem boků pasem spjaté, připomíná nápadně dlouhý ženský chiton řecký; jest méně přesně dle skutečnosti podáno, než jinak na obrazích Čermákových se děje. Ušlechtilé útvary těla obrážejí se v něm spůsobem vysoce a čistě uměleckým. Krásná hlava údobnou čapkou pokrytá je přímo proti nám obrácená. Máť onen vážný, zádumčivý výraz, jež staleté utrpení do tváře lidu toho s takou ostrostí vrylo, že napolo splynul s trvalým typem jeho. Spolupůsobení všech jednotlivostí jest i v tomto díle mistrné; trosky antické, jak v oněch krajinách často se naskytují, velkolisté rostliny v obou rozích obrazu přispívají vážností jižních útvarů svých ke zvýšení dojmu, jímž prostý výtvor ten v čisté, dumné, dojímavé kráse své nás k sobě poutá. Žádnou hlavu nemusil Čermák tolikráte opakovat, aby všem přáním vyhověl; ještě po smrti jeho našly se repliky nedokončené. — —

Pamatujeme se na onen zvláštní a úmorný stav věcí, jejž Čermák v Praze nalezl, když z Paříže opět v domov svůj se odebral, aby na půdě slovanské nové studie co další základ tvoření svého konal; pamatujeme se na umrtvující dusnost poměrů, která všechen opravdovější život, všechno volnější, nadšenější tvoření u nás nemožným byla učinila; pamatujeme se na účastenství, kteréhož se tenkráte ani *protireformaci* jeho zde — dostati nemohlo. Drahně let uplynulo, co poslední to dílo z dějin českých čerpané byl dokončil. A nyní náhle, jako by poslední tou návštěvou v Praze upomínky na činnost mladých let v něm byly oživly, vrátil se v duchu k ní, okruh myšlenkový tak dlouho mimo dráhu jeho ležící opět před ním se rozevřel, obrazy z dávné doby husitské opět jednou vznikly před duševním zrakem jeho. A jako by mysl jeho byla při vzpomínkách na dni zašlé změkla, nespočinulať na vážných a železných událostech doby této.

Utkvěl tenkráte na pověsti o obléhání Naumburka, na zvláštní jasné, dojemné té episodě v řadě dějů trpce opravdových a krvavých.

Prokop Veliký před Naumburkem měl původně býti proveden ve formátu velmi rozměrném.*) Když však náčrtek k němu již úplně dohotoven byl, upoutal pozornost — bankéře Vídenského barona Ladenburga, tenkráte právě v Paříži meškajícího. Avšak rozměry obmyšlené zdály se mu snad vzhledem k místnostem bytu příliš veliké, a tak objednal u Čermáka obraz ve velikosti, v kteréž jsme ho spatřili. Víme, že umělec již r. 1874 o díle tom pracoval, že je o rok později dohotovil a po té v Paříži vystavil. Ještě téhož roku, tušíme, byl obraz na výstavu Amsterdamskou poslán, kde ihned tři kupci se našli, kteří

*) Na předmět sám připadl Čermák z vlastního popudu bez podnětu vnějšího. Stran historické pověřenosti děje zeptal se však skrze přítele svého prof. Pinkasa u Palackého, kterak věc se má, aby snad pouhý výmysl v životní velikosti neprovedl. Věc sama není arciť zcela pověřena, nedá se však mysliti, že by Němci byli vynašli pověst tak patrně ve prospěch Husitů svědčící.

jej vysoce přeplatiti chtěli. Spatřili jsme ho později též v Praze, až konečně r. 1877 na místo určení svého došel.*) — Ve Francii dostalo se Čermákovi po vystavení obrazu toho nejvyšší té cti, že byl jmenován rytířem čestné legie, ovšem netoliko pro tento výtvor jednotlivý, nýbrž vzhledem k celé umělecké činnosti své. —

Tolik o vnějších okolnostech s prací tou souvisících, obsah její je snadno vylíčen; opět osvědčil se Čermák býti jedním z oněch mistrných epických vypravovatelů, jichž mezi umělci výtvarnými nikde nadbytek není. Jeť k tomu předmět sám tak dokonale vhodný a malebný, že volba jeho uměleckou soudnost Čermákovu ve skvělé světlo staví. Vidíme v pozadí staré hradby Naumburské, nad nimiž v oné těsné směsici, v kteréž středověk stavěl, řady střech, lomenic a věží u souhlasu s povahou děje v jasné záři plného dne vesele se skvějí. Zcela dle zásad fortifikačních doby oné je brána útupem zdí pevnostních chráněna, z něhož kule, šípy, kameny a jiné projektily primitivního umění válečného na smělého dobyvatele se řítívají. Dnes však veřeje samoděk se rozevřely a na místo válečníků obrněných táhne z nich průvod dětský, v zadu hoši s korouhvemi, napřed dlouhá řada děvčátek většinou ve velká bílá roucha zahalených — jimž nejdrobnější mládež za ochranný předvoj slouží — se svěžími věnečky na hezkých hlavičkách, s palmovými ratolestmi co odznaky míru v rukou. Vycházejí z města, jako družičky o velké slavnosti církevní, a berou se poslušně v před za návodu a dozorství starého učitele svého. Hle, již došly k cíli pouti své, v jejíž šťastný výsledek celé rodné město jejich naděje své skládá. Řetěž zachřestěl a hradba vozová se před nimi rozevřela. V pravo i v levo na voze i mimo vůz jsou tu již s děly, s cepy, se sudlicemi, kopími a palcáty svými ti hrozní Husité, před nimiž celé město do útrob svých se chvěje, jichž železná, kacířská srdce ony dnes obměkčiti mají. A tam v levo pod stanem, v tmavém šatě s lesklým brněním na hrudi, toť onen postrach všech nepřátel, onen přísný, veliký vůdce, jehož uprositi a k milosti nakloniti ode všech na ně vloženo jest. Nejpřednější z orodovníků malinké děti polo nahé a bosé klesly již na kolena před křeslem Prokopovým a prosebně spínají k němu ručičky svoje. Se skloněnou šíjí pořádá starý učitel svěřence své; cítíme ještě, jak oko plno obavy a trapného očekávání na skupinu pod stanem se upíralo. Než již se rozjasnila poctivá tvář starcova. Veliký vůdce sklání se s úsměvem plným dobroty k drobným prosebníkům, tvář jeho přeletěl úsvit lítosti a přívětu. Kdož by tu odolal! Netoliko on je dojat a obměkčen. Též oba soudruzi jeho v těch důkladných „poděbradkách," z nichž jeden s místa svého povstal, by zvláštní ten průvod lépe přehledl, obracejí se k těm dětským vyjednávatelům a ústa jejich oblétá úsměv bezděčný a povzbuzující. Písař s lesklou přílbou na hlavě, s pérem v pravici, dívá se lhostejněji, však nikoli bez účastenství, na scénu před ním se odehrávající. Proti němu sedí starý, bělovlasý kněz v dlouhém tmavém rouše. Obličej jeho je zachmuřen, ústa v tvrdé vážnosti sevřena, od jediný dovedl by odolati malým prosebníkům, tak stojí zřetelně psáno na přísném líci jeho.

*) Vydán co prémie Besedy Umělecké na rok 1877.

Vousatý, statečný Husita v temném pozadí a postava mladého hocha, jenž zvědavě drobný ten zástup si prohlíží, doplňují skupinu pod stanem umístěnou. Za ní stojí klidně a vážně stráž vedle skupiny zbraní a jiného náčiní válečného, jež levé popředí obrazu vyplňuje.

Takový je obsah roztomilého díla toho, které nad jiné zřetelně dává nám nahlížeti do hlubin jasné, důcitné, slovansky měkké duše Čermákovy. Nikdy by se nemohl umělec, jehož štětec na prvním místě reflexe řídí, jehož nepřednější snažení jest, aby vlastní osobu svou v popředí stavěl, aby blysknavými efekty na povrchní množstvo působil, nikdy by nemohl a nedovedl umělec takový ponořiti se s tou naivní pozorností, s tou neobmezenou objektivností ve vylíčení dětských těch postav a hlaviček, jichž podrobnou analysu patřiteli jakožto jeden z nejrozkošnějších požitků zůstavujeme, nikdy nedovedl by podati výjev podobný s přirozeností tak dokonalou a s pravdivostí tak nepochybnou a mistrnou.*)

Prokop před Naumburkem byl posledním větším dílem, jež Čermák v starém atelieru svém v Avenue de Montaigne dodělal, v atelieru sbudovaném, jak v Paříži zhusta se děje, na staveništi, kteréhož majitel zatím použiti nechtěl. Ani tato dílna tedy nenáležela umělci a měla, jak vytknuto, pouze ráz provisorní. Okolnosti, o nichž na jiném místě se zmíníme, poskytly konečně Čermákovi možnost, by kolem r. 1874 v Avenue de Wagram na severozápadním konci Paříže, a téměř již na kraji města malý pozemek si zakoupil, na němž vlastní svou dílnu si zbudovati zamýšlel. Druhý rok na to byla budova hotova, přestěhovalť se tedy Čermák r. 1876 do příbytku, který jemu samému náležel.

Místo, kteréž pro atelier svůj zvolil, leží na samém rohu, jež široká Avenue de Wagram s jižní částí užší a kratší Rue Brémontier tvoří. Tam, kde severní prodloužení ulice této s dalším průběhem dlouhé Avenue de Wagram a s Rue Ampére se kříží, vzniká trapezovité prostranství, proti němuž atelier čelem obrácen byl. Tak Čermák měl, jak s uspokojením píše, bezpečnou záruku, že žádným stavěním neb přestavováním nutného světla se mu neubere. Ještě jednu výhodu měla nová dílna rohovým položením svým. Stála ze tří stran volně, ze tří stran mělo světlo do ní volný přístup. V přízemí byl úzký vchod, v pravo a v levo šlo se do místností pro vlastní byt určených, celé první patro domku Čermákova zaujímal rozměrný atelier jeho. Napřed a po obou stranách bylo po jednom ohromném oknu; střecha byla tolikéž skleněná. Vše dalo se zvláštními přístroji cele neb částečně zastříti a dřevenými předslonami zavříti. Bylať to dílna umělce vypravujícího nám nejraději příběhy, jež v otevřeném prostoru pod širým nebem se odehrávají. —

Toliko dvě léta bylo Čermákovi vyměřeno tvořiti v místnostech vlastních, kterých konečně se dodělal, jež dle vlastního vkusu a vlastním důmyslem si uspořádal. Jednoho dne zůstaly dlouhé, těžké ty záclony

*) Co se okolnosti týče, že mnohé tváře dětské na obraze tomto si podobny jsou, jak zcela případně v jednom z listů našich vytknuto bylo, vysvětlujeť se ona tím, že Čermák dle přání zákazníka svého děti barona Ladenburga, a jak jsem se právě dověděl, též děti sestry barončiny na něm umístiti musil.

u oken spuštěny, skleněný strop zakryt, štětec suchý a nedotknutý. Všechny ty stupnice pokryté pracemi tu načrtnutými, tu zpola, tu téměř úplně hotovými zůstaly opuštěny, opuštěna stála těsně u dveří *Svatba dalmatská*, opuštěny u okna podmalované neb skizzované malé obrazy, výňatky z některých nejznamenitějších děl umělcových; a velká plocha před pravou stěnou zpola pokrytá postavami uhlem nakreslenými, připomínala každou nedodělanou částí, každou naznačenou linií svou scházející tu ruku mistrovu. Před rokem stál snad na tomtéž místě *Návrat vesničanů hercegovských*, poslední provedené dílo Čermákovo...

Poslední dílo! Kdož by v době, ku kteréž jsme dospěli, byl tušil, že v tomto výtvoru, jenž povstal v nitru jeho jako ozvěna bolu a zoufalství, jako ohlas těch úpěnlivých výkřiků, jež skalami Balkánskými právě otřásaly — umělec nám zapěl labutí píseň svou? A přec zas nad celým obrazem tím, nad zbořenou tou božnicí, nad hroby rozmetanými, nad pozůstatky těch drahých, jež surová ruka hnusného barbara zneuctila, je rozestřen závoj smutku tak zvláštního, bolu sebou samým jaksi již unaveného, že nám při pohledu na rozervaný hřbitov tento, na tyto skupiny celým průběhem utrpení napolo otupené a zemdlené bezděčně obraz skleslé pružnosti životní a předtucha hrobu a smrti na mysli vztane. — Bylo tomu tak!...Avšak vraťmež se zatím k věci samé!

Pod dojmem děsných těch zpráv z jihu slovanského, jejž tolik miloval, jehož osudy, uzavírající v sobě budoucnost Slovanstva on v každém listu svém tak vřele sledoval, chopil se Čermák štětce svého. Před jakým úkolem zde pojednou se octnul! Mužští zahynuli v boji neb stojí v něm dosud v nepřístupných horách vlasti své. Jen to, co pro stáří neb pohlaví svoje zbraň nésti nemohlo, zbylo a vrací se puzeno touhou v rodiště své. Podati a vylíčiti, kterak při návratu do rodné vísky své nalézají kostelíček svůj zbořený, tutéž skromnou božnici svou, k níž všichni od věků s úctou vzhlíželi, kde oni sami, kde děti jejich pokřtěni a zasnoubeni byli; jak sděděné chýše své spálené a vyloupané spatřují, jak kosti svých drahých zesnulých zneuctěné a po hřbitově rozmetané shledávají, jak polozetlelé hlavy svých otců, synů, mužů, bratří, na koly vetknuté vidí, jak vše je zhanobeno, zničeno, spustošeno, co srdci jejich milého, drahého, posvátného bylo — kterýž štětec stačil by k zobrazení žalu tohoto, které barvy, které črty jsou dosti mocné a úchvatné, by zděšení, bol, hrůzu, zoufalost takovou plně nám vylíčily? Tak ptal se snad umělec sama sebe, a dal předmětu svému jiný obrat, pojal ho jinak a více v souhlase s povahou vlastní a s rozpoložením, v kterém sám se nacházel. I ty ony nedostatky, jež poslední dokonané dílo jeho snad má, z toho se vysvětlují.

Uprostřed obrazu vidíme polozbořený vchod kostelní,*) jehož sloupy nám říkají, žeť nalézáme se v krajině, do které vliv řecký po dlouhou dobu zasahal. Průvod starců, dětí a žen vrací se v zničená obydlí svá.

*) Katalog Salonu z r. 1877 č. 426 mluví výslovně o kostele zbořeném. „Les Herzégoviniens, de retour dans leur village, pillé par les Bachi-bouzouks, trouvent le cimetière ravagé et l'église detruite. Uvádím to, jelikož o věci té jakési pochybnosti se pronesly. Že kolem kostela hřbitov se nachází, je starý mrav, který též v našich vesnicích často se naskytuje.

V pravo nad pozůstalými zbytky roztříštěných nádob a vylámaných oken stanul bělovlasý kmet, v dlouhý plášť zahalen, s malým vnukem svým. Pravice, jež dosud o bývalé statečnosti jeho svědčí, podpírá hlavu jeho zamyšleně a skormouceně skloněnou se zrakem na trosky upřeným. Malý, as čtyrletý hošík se zachráněným svatým obrazem v ruce drží se pevně jako ze strachu pláště dědova. Za nimi v polostínu klesla žena k zemi, zoufale rukama tvář si zastírajíc; v pozadí stanula stařena s obličejem vráskami rozrytým, kolébku s děckem na hlavě nesouc, stanula na místě plna němého žalu a zděšení. Je to hlava ze všech nejvýraznější; s mistrným taktem zvolena k tomu hlava taková, kde přirozená nehybnost vysokého věku výraz přitlumuje, aniž by tím nedostatečným a nepravdivým se stal, jak při mnohém pohodlném neb aspoň mylně vykládaném „umírňování uměleckém" dosti zhusta se přihází. Strnulé zraky jsou obráceny k hřbitovu spustošenému, stromovím částečně zastřenému, kde, ovšem že v pozadí, na kůlech bledé lebky s částmi kštice trčí; jen jedna stojí na samé zdi hřbitovní, avšak bezvlasá a krajem obrazu přeříznutá.*) Na ní spočívá hled oné mladé krásné ženy poměrně klidně; jestiť to patrně zbytek člověka starého, dávno zesnulého, na kterýž tu patří. Muž její mladý, statečný nezůstal a nezhynul doma; v četách povstaleckých jest jediné pravé místo jeho. Skrze vchod kostelní dívá se na tentýž hřbitov zástup pěti dívek a žen, některé více zvědavě než pohnutě; jen klečící stařena je hlouběji dojata. Nechtějíce název obrazu úzkoprse vykládati, předpokládáme, že tato skupina nenáleží do vísky, jejíž trosky před sebou vidíme, že poputuje dále a že pohlížení na tolik výjevů podobných, jež na pouti své již spatřily, zmenšilo mocností zvyku nutně dojem divadla toho. Přece neváhejme říci, že některý z obličejů těchto nestojí zejmena co do výrazu na plné výši umění Čermákova, žeť také ona krásná mladá žena vzhledem k celé situaci chladněji se tváří, nežli s naším pojímáním snad se srovnává. Při vší širokosti celého provedení, při všem tom znamenitém rozvržení světla a stínu, při všech těch vzácných přednostech, jež svrchu jsme vytkli, cítíme v obrazu tom jisté povolování energie umělecké, která již do všech částí díla se stejnou pružností se nerozepíná. Zakryjmež ty ony méně oživené hlávy, a dojem celku bude jednotnější a působivější.

Nevyčítáme umělci Čermákovi co snad jen člověka Čermáka se týká. Uprostřed díla nastala pojednou nejtrudnější doba v životě jeho, jež všechno vysvětluje. Čím stálejší, věrnější, ušlechtilejší povaha jeho byla, tím svíravější byl nutně jeho bol, když poměr a svazek, v kterémž po tak dlouhou řadu let se stejnou vroucí oddaností byl setrval, obratem rozmaru pojednou byl přetržen. Nešíříme slov! Duše tak hluboká a v sobě uzavřená, jak Čermákova, nezotaví se snadno a záhy z rány podobné. Zármutek, bolest, hněv ležely s kamennou tíhou na mysli jeho, podkopávajíce i zdraví a sílu druhdy tak železnou. Za těchto okolností dokončoval on poslední dílo své...

Nebyl ještě churav, avšak podivná předtucha blízkého konce pozvolna v něm vztanula, zároveň s pocitem života, jenž nedospěl k plné

*) Vytýkáno lebce, že je kolozubá, což prý na Hercegovce se nesluší. Avšak zcela přístojně je tím ona lebka co lebka starce označena.

té výši, na které se za okolností příznivějších octnouti mohl. „Stárnu," tak praví v jednom z listů svých, „a není mi nadále dovoleno ztráceti svůj čas a plýtvati nepatrnými těmi schopnostmi, jichž jsem se domohl."

S vážným, věcným směrem svým náležel Čermák čím dále tím více v Paříži k úkazům takměř osamělým. Technická dokonalost pokračovala, ale hlubšího obsahu duševního nepřibývalo, tendence k smyslnému, hrůznému, efektnímu, nervy dojímajícímu potrvala dále — i poslední výstava světová byla dokladem k tomu.*) Ke všemu pak družila se ještě všeobecná stagnace obchodní. Tak pochopíme, když Čermák sám si stěžuje, že „musí malovati obrazy menší, jež amateurům se líbí," že nemůže rozepnouti snah svých k letu vyššímu, že nemůže žádné větší dílo podniknouti o újmě své. Nezapomeňmež, žeť ani „Raněný Černohorec" bez povznešené mysli Strossmayerovy by nebyl vzniknouti mohl.**) A přece vzmocnila se duše umělcovy touha stále vzrůstající, aby síly své aspoň k jednomu rozsáhlejšímu dílu napnouti mohl. „Dni ubíhají, jest čas, abych vykonal ještě něco většího a významného," tak sám sebe pobádá; a zároveň blížila se v Paříži výstava světová; i přálť si, by novým tím dílem též k tomu přispěti mohl, aby umění české na ní důstojně zastoupeno bylo. Za cenu skrovnější než tu, kterou za menší práce své byl obdržel, chtěl malovati obraz rozměrů neobyčejných, kde by četné osoby životni velikost svou měly, a kde by na rozsáhlé ploše předmět svůj jednou volněji rozvesti mohl. Od rána do noci zanášel se myšlenkou touto; ba po slunce západu, při osvětlení plynovém kloníval se po dlouhou řadu večerů nad studiemi, nad kresbou svou. Chtěl „provesti obraz vážný, který by v obrazárně Pražské vynikal, aby tato," jak pravil, „za německou succursalu považována býti nemohla." „Než jest to toliko krásný sen," tak dodal konečně napolo zemdlen.

Avšak přátelská ruka snu toho se ujala; stalo se konečně, že „spolek vlasteneckých přátel umění" s Čermákem vyjednávati počal. Vyjednávání bylo dlouhé a unavující. Pomýšleloť se z počátku na obraz z dějin českých, avšak upuštěno od toho též proto, aby „dějiny tyto

---

*) Nebyl jsem tam přítomen, avšak mohu v příčině té se odvolati na kompetentní úsudek pp. Myslbeka a Ženíška, kterým také za popis stavu zavázán jsem, v němž dílna Čermákova po smrti umělcově se nacházela.

**) „Se zvláštním potěšením zaslechl jsem, žeť o obšírné a důkladné biografii našeho proslaveného umělce slovanského pracujete; předčasně zemřelý geniální mistr zasluhuje zajisté v míře nejsvrchovanější onoho všeobecného účastenství, uznání a oné pocty a úcty, kteréž jemu — byť i namnoze teprv po smrti jeho — odevšad se dostává," tak podotknul, řekl bych skoro s jemnou ironií vzhledem k nám, biskup Strossmayer v listu, o němž jsem se dříve už zmínil. Neboť ona pocta, která proslavenému umělci namnoze teprv po smrti jeho se dostává, netýká se nikoho tak případně jako nás. Z naší strany nebylo Čermákovi až na konec ani jediné příležitosti poskytnuto, by na větší, ať tak díme, monumentálnější práci genia svého plně rozvinouti mohl. Francie, která ho mezi své rytíře čestné legie čítala, podala mu vše, co cizinci podati mohla; ještě po smrti poctila ho „diplomem na památku umělců zemřelých," jedním z nejčestnějších vyznamenání, jež vůbec se udílí.

prý různého výkladu připouštějí.“ Konečně schválena skizze, již umělec z Paříže zaslal.

Takměř v posledních měsících života jeho přišli jsme k němu, abychom práci rukou jeho si vyžádali, jednáno dlouho a opatrně, na konec nebylo času k dohotovení díla, nám zůstala jen kresba co památka a výtka zároveň.*) Nebudeme ji šíře popisovat. Jest to opět výjev z utrpení lidu jihoslovanského. V zbořených místnostech lázní tulí se zajaté dívky ustrašeně k sobě, turecký zástup, který je uchvátil, hraje opodál v karty o věci odcizené, v popředí usednul vůdce,**) však

*) Kresba uhlem je dohotovena a upevněna. Uvidíme ji, doufám, co nejdříve v Praze. Skizze derviše jest v Um. Besedě vystavena. — U příležitosti této dodávám, že mimo jednotlivosti již vytknuté došly v poslední době do Prahy: *Svatba dalmatská* (dar Besedě Umělecké). Do Dalmacie kladu výjev ten jen dle pokrývky. Dýnko zdá se mi míti uprostřed vyvýšeninu, pro jistý druh dalmatských čapek charakteristickou; avšak připouštím, žeť ona snad též jen zběžností malby vznikla. Na žádný případ to není výjev z Černé Hory. Černohorci nosí spodky krátké pod koleny podvázané. — *Hlava černohorské dívky* s černou kapicí (nyní majetek p. Javůrka), *Podobizna Jovana Mašanova Vukotiće* (majetek prof. Pinkasa. Jmeno vojvody a datum, Cetyně 18$^1/_9$62 jest umělcem samým kyrilicí připsáno), *Skizze dívky z koupele vystupující* (maj. dr. Tyrše), *Skizze k vstupu poslů českých do Basileje* (maj. prof. Pinkasa. Jest to skizze barevná v Brusselu shotovená, dle níž Čermák v Paříži teprv kresbu svou provedl.) Vše nalézá se nyní ve výstavě Čermákově, již Umělecká Beseda uspořádala. Pí. Braunerová přispěla k ní mimo to náčrtkem *Prokopa Velikého* z mladistvé doby Čermákovy. Ředitel p. Swerts zapůjčil k tomu rytinu představující *Matku slovenskou*, jejížto originál dle výpovědi jeho v Belgii se nachází. Tamtéž zůstala *Slovenská matka dítě česající*, o kteréž jsme se byli zmínili. Dále přibyly právě do oné výstavy dva obrazy, které dosud do veřejnosti nepřišly, an umělec je napořáď u sebe choval. Jest to výtečná *podobizna matky Čermákovy* z r. 1860, již Čermák ve Vídni pro sebe maloval, v Paříži nad svým ložem pověšenou měl, a bratru svému Karlovi odkázal. Taktéž u něho zůstal *Slepý guslar s vnučkou svou.* Guslara nelze dle kroje blíže určit; červený plášť je na celém jihu rozšířený; úbor děvčete však jest hercegovský. Obraz odkázal Čermák sestře své kněžně Marii Czartoryjské. Právě dozvěděl jsem se také, že existuje v Anglii též zmenšená replika *Kořistí válečné* a na tomtéž místě, co pendant k ní, redukce *Haremu*, čím myšlenková souvislost mezi oběma obrazy, o jejíž možnosti jsem se zmínil, značně se potvrzuje. Původní, velký *Harem* zůstal nedokončený a nepozorovaný někde u umělce a dostal se teprv teď rodině jeho do Vídně. — Není mi již možno o všech věcech se rozepsat, ana sazba již ukončena jest, i poznamenávám je zde pouze, aby důležitá dáta tato v zapomenutí nepřišla. Další pátrání podá zpráv ještě určitějších. Nemohu však potlačiti poznámku, že činnost a plodnost Čermákova, čím dále tím více obdivuhodnou býti se jeví, zejmena odpočítáli se čas, který cestováním strávil, který vněšními událostmi ztratil, který na opakování vlastních děl a na ony mnohé zběžné a nepatrnější věci vynaložiti musil, jež pouze proto maloval a malovati se odhodlal, aby tím okamžitých prostředků hmotných, volného času k pracím provedenějším a možnost k dalším studiím a cestám získal. A při tom při všem jsou díla jeho četnými studiemi připravována a s náramnou pílí a svědomitostí provedena!

**) Tak bylo původně. Poslední redakce obrazu, který, co tyto řádky do tisku dávám, právě do Prahy přišel, a zatím v Akademii se nachází, je jiná. Sedící postava je odstraněna, na jejím místě vyplňují levé popředí zavazadla a mezi nimi strážný pes, jenž při objevení se derviše hrozivě se zvedá. Je tím výtečně naznačeno, že fanatik ten právě se objevil. Z celé kresby je vidět, s jakou horlivostí Čermák do práce takových rozměrů se pustil.

naproti němu vystupuje náhle nad stroskotaným oknem postava derviše všechněm se objevujíc. Zjev příšerný a osudný, zjevení, jež v těchto okolnostech povždy k činům krutým, k výstupům fanatismu podnět podává. Stojíme i zde před okamžikem takovým, k němuž věci se obrací. Vyjímkou u Čermáka je situace téměř dramaticky napnutá; jen v *Otakaru* potkáváme se s úkazem podobným . . .

„Žiju smutně a osaměle. Práce mne unavuje a ničí; toliko na břehu mořském, v mém člnnu zdá se mi, že ještě pevným jsem." Tak píše Čermák již v létě roku 1877. A stav tento též v zimě na to se nezlepšil. Stěžovával si na obtíže při dýchání, na píchání postranní, na malátnost povšechnou. „Myslím, že konec můj se blíží," tak pravíval nejednou k přátelům svým. Učinil závěť svou, vyslovil naději, že krajané jeho nepřipustí, aby v cizí půdě zůstal pochován. První jarní dni se dostavily a zapálení plic ho uvrhlo na lože. Síla životní přec zvítězila, Čermák povstal opět, a jak často po nemoci nebezpečné, vrátila se mu jaksi láska k životu, chuť k práci a k působení v něm povzrostla. Avšak jak mnohá činná povaha, tak přeceňoval i on síly sotva nabyté. Jakmile se mu poněkud odlehčilo, navštívil Brožíka, který tenkráte svůj velký obraz maloval, by mu jak jindy radil a z pokroků jeho se těšil. Bylť pevně přesvědčen o znamenité budoucnosti mladého umělce toho a ptal se i v poslední nemoci své každého, kdo jej znal, na to, jak práce jeho postupuje. Zároveň pak pudila ho živá touha, by dílo započaté dále vedl a ukončil. Bylo však tak rozměrné, že jen pomocí stoupátek na vyšší místa dosáhnouti mohl. Musil stupně pošinovat, se povytahovat; každý ví, že kreslení za takových okolností již o sobě námáhá. Seslabené tělo transpiruje snáze a více, vyšel rozehřát a druhého dne ulehnul opět, aby více nepovstal. Zapálení plic se vrátilo, a což hůře bylo, objevilo se na konec, že též osrdec zánětem jest uchvácen. Ale z počátku nebylo ani tenkráte příliš vážných obav, Čermák sám nebyl sice v poslední době vesel, ale také ne v rozmaru příliš trudném. Zval známé a přátele své k sobě. „Milý krajane! co tropíte, přijďte mne přec navštívit, v neděli odpoledne," tak psal několik dní před poslední nemocí svou architektovi Škorpilovi, jenž tehdáž ještě v Paříži meškal. Bylť to poslední český dopis jeho,*) snad vůbec poslední list, jejž psal . . . . Vzezření Čermákovo napořád se horšilo a přátelé jeho naléhali na konsilium lékařské. Dr. Commenge, který ho léčil, nepoznal celý rozsah nemoci, přehlédl, že též srdce se zaněcuje, neměl věc za vážnou a důležitou, a svolil teprv po mnohém domlouvání ku konsultaci společné. Bylo pozdě! V úterý dne 23. dnbna dostavil se časně z rána jeden z přátel Čermákových, kapitán Thory k němu. Čermák ještě jednou lehce zažertoval, vzpřímil se na loži, hned na to sklesl a sblednul náramně. Příznaky, jež nejvyšší stupeň perikarditis označují, se dostavily: nepokoj a děsná tíseň stále rostoucí, bolesti, jež napořád více přes hruď se šířily. V krutém zápase smrtelném

---

*) Měl jsem v rukou originál, kterýž mi p. Škorpil laskavě propůjčil, sděliv mi zároveň podrobnosti o posledních dnech Čermákových, ježto zprávy p. ze Salemfelsu doplňují. Ostatních částí obšírného listu jeho použiju vděčně v části povahopisné.

volal za násilné ukončení útrap svých, v obličeji se přepadl, rozloučil se matně s přáteli, kteří se byli dostavili. Vše trvalo sotva půl hodiny; když lékařové přikvapili, byl Čermák bez vědomí — jediný výdech a nebylo ho více . . . .

O tři dni později bral se z chrámu St. François de Salles průvod pohřební. Kovová rakev byla pokryta četnými věnci, Čechové Pařížští, mnoho set osob z kruhů přední intelligence francouzské sprovodilo ho na dlouhé, dlouhé cestě k nejproslavenějšímu ze hřbitovů francouzských, na světoznámý Père-Lachaise, jenž na východním konci Paříže se rozprostírá. Řeči české a francouzské prosloveny nad rakví jeho, pak spuštěno tělo v hrob na témže pohřebišti památném, a téměř mezinárodním, kde David, Delacroix, Bellini, Chopin, Racine, Börne, Cherubini a jiná jména světového zvuku na náhrobcích se skvějí. —

Nebyl to než odpočinek prozatímní! Věrné srdce jeho chtělo zetlíti v půdě domácí, syn kmene českého chtěl spočívati v rodné zemi své. Na toto přání čestného člena svého rozpomněla se Beseda Umělecká a královská Praha, z kteréž pocházel. Tak převezeny z daleké ciziny drahé ostatky jeho do vlasti, ku kteréž on s pevnou, mužnou láskou povždy lnul, kterouž každým dílem svým po světě proslavil.

Bylť to pohled velkolepý, když dne 7. července 1878 průvod pohřební od vážného staroslavného chrámu Týnského se hnul, kde rakev na nádherném katafalku uprostřed věnců a plápolajících voskovic nad hájem krásných a vážných květin exotických spočívala, když v mohutných sborech velebné truchlozpěvy zaznívaly, když sličné dívky s ratolestmi palmovými a olivovými k rakvi přistoupily, když veškeré spolky Pražské, když deputace všech téměř měst venkovských v nepřehledných řadách za sebou postupovaly, když nesčetné ty prapory vedle sebe slavnostně a smutečně zároveň vlály, když zástupcové všech společností uměleckých a vědeckých za vozem pohřebním se brali, jejž závity svěžích květin pokrývaly, když nesčíslné věnce jiné v slavnostním pořadu se nesly, když kouř tolikera pochodní třídy zahaloval, a vážný hlahol zvonů nade vším velebně se rozléhal . . .

Žádný umělec český nebyl dosud pochován se slávou takovou. I bylať pocta tato na pravém místě, byla jak upřímná tak zasloužená. Mnoho synů znamenitých vyšlo i v době novější z lůna národa našeho, proslavených jak v oboru vědy tak v říši umění. Avšak kolik jich zůstalo našimi srdcem a smýšlením, kolik bylo těch, již se k nám hlásili, jakmile se octli na vrcholi slávy své? Máme jen dvě jmena světového zvuku, jež zdobila i tato nejkrásnější ctnost, věrnost k národu, jenž za plné bytí svoje teprv zápolí.

A Čermák stál s plným vědomím na stanovisku svém. Všechny skutky, všechny listy jeho svědčí o ryzosti, s kterouž na něm setrval.

Projděmež celou dlouhou skvělou řadu jeho děl od *Vystěhovalců slovenských*, od *Protireformace* až k *Raněnému Černohorci*, až k obrazu, před jehož dokončením štětec z ruky jeho klesl — ze všeho vane duch český, duch slovanský, nám blízký, srozumitelný a příbuzný.

Pravíme duch. Neboť jakkoli též vněšnosti zjevů, které ho zajímaly, pilně studoval, v nich nespočívá jeho zásluha a hlubší

jeho ráz. On pronikal k jádru věcí, které podával, on pojímal a líčil co pravý, vážný umělec. Na podivnostech, na věcech nevhodných neutkvěl jeho zrak, on nevynucoval prostředky povrchními obzvláštní ráz. On se řídil nejvyšším pojmem umění; jeho postavy jsou typické, jsou ideálně pravdivé; i zvláštní krásu i významnost jejich vytknul on, každou na svém místě, způsobem mistrným. —

Jen nevědomost nevidí, jak v sochách řeckých, v obrazích italských neb flanderských charakter národní se obráží. On není vedlejší, on leží téměř v každé linii, on tvoří onu podstať, kterouž oko poněkud soudné na první vzhled výtvory různých těch národů od sebe rozezná, on jest právě to, co jim životné pravdivosti dodává. Avšak tento ráz nevznikl přec pouhým napodobováním přírody. Byloť právě úkolem, a jest jím vždy, najíti ten pravý střed mezi prázdnou povšechností a sprostým opleskem.

Nikdy nestačilo, býti národním umělcem, vždy šlo též o to, býti umělcem národním. Na druhé straně zas má nám umění podstatu nejen mlhavě podati, nýbrž jasně a cele ji vytknouti a zachovati. Jen ten, kdo všem nárokům těmto dostál, je plný, pravý, povolaný tvůrce a líčitel, jen jemu vzdáváme poctu dokonalosti a vítězství.

Tím byl též Čermák, když se výše své dopjal. Uprostřed možných bludů ukázal on na pravou cestu, udeřil v pravý střed. Jeho obrazy byly po výtce ve světě uměleckém jak objev nový a ihned v novém oboru úkazem vzorným. Vzácný to příklad ducha, jenž v ničem z pravé míry nevyšel.

Je málo duševních zjevů tak vysoce originálních, jako Čermák byl. Jak onen největší umělec doby novější s hrdým vědomím o sobě pravil: „Vo per vie men' calpestate e sole," tak mohl též on říci: „Jdu sám a kráčím po cestách neušlapaných." Uprostřed slovesných sporů o životnost samostatnějších snah, o možnost umění slovanského sem tam vedených šel on svou drahou dál, ukázal dříve a důrazněji, než jiní, skvělým skutkem k jeho hloubce, kráse, významnosti a síle životní. I jakkoli klesl, než úkol svůj dokonal, jakkoli nedospěl v plnou možnou svou výši: přec to, co provedl, stačí, aby nás budilo, sílilo, původnost naši chránilo, na nové dráhy hrdě nás uvedlo. Jen ten, kdo z hlubin svého ducha tvoří, jen ten, kdo novou hřivnou k pokladu člověčenstva přispěl, kdo novou sochu, dílo ruky a ducha vlastního v pantheon lidstva vznesl a postavil: jen ten obdrží věnec a ratolest palmovou na olympiích lidstva, jen před ním padnou hradby k průvodu vítěznému, jen jeho jmeno uzří posvátná Altis na věky vryté v sloupy kovové, jen jemu bude v společné svatyni pomník slávy nesmrtelné přiřknut a vyzdvižen! *)

*) Část povahopisnou a rozbor esthetický podáme v ročníku příštím. *Red.*

Dle přírody.

Povídka

Ferd. Schulze.

(Dokončení.)

XII.

Letní pouť kapucínská náležela k nejoblíbenějším slavnostem lidu městského i přespolního; však již po několik let nevydařila se tak pěkně jako dnes. Nejkrásnější pohoda nebes rozklenula se nad ní.

Sotva že hvězdy počaly blednouti, rozdělával se na malém nevydlážděném prostranství před klášterem poutnický ruch, nejprvé ostýchavý šepot, pak důrazný hovor a konečně svárlivý hluk všelikých kramářův, kteří stavěli své boudy a vykládali zboží. Od dávných let titíž lidé a co rok tytéž hádky o lepší místo. Nejvyšší přednost vymáhali pro sebe pernikáři; ale poněvadž byli dva, opakovala se mezi nimi každým rokem pře, kdo z nich rozloží svůj stánek tam, kudy musí každý poutník.

Pravidelně srovnali a utišili se teprv, když vedlé nich počal sbíjeti a svazovati bidelka kramář, který prodával dýmky, zrcátka, harmoniky, hřebínky, prstýnky, kšandy atd., aneb když vyšel fráter Alois, aby je okřikl, nebudouli všichni tiší, že sem jaktěživ už nikdo z nich nebude smíti ani se přiblížiti. Tu ihned napomínali se vespolek, a každý pospíchal, aby první odevzdal fortnýřovi několik březových větví jakožto místné. Každý se chlubil, že přináší nejpěknější.

Fráter Alois počítal, odevzdáváli každý počet májův jemu určený, sbíral vše do náruče a jsa už od hlavy až k patě nejsvěžejším zelením tak pokryt, že jeho hnědý hábit úplně zmizel, obešel ještě báby, které na širokých ošatkách už vykládajíce nejnovější písně pro „mladý svět a všechny, kdož jej milují,“ červené a modré obrázky klihové, snáře, loterní kuličky, dotýkané růžence atd., náhle umlkly ve svých živnostenských hádkách, postavil se před ně a rozhorleně zvolal:

„Což pak mě nevidíte?“

„I božíčku, vidíme,“ obrátila se k němu nejstarší prodavačka, „vždyť se těšíme po celý rok, že nám to pánbůh dá, abysme se svým vzácným dobrodinečkem zase ve zdraví se sešli.“

„O sejití se není“, odvětil fráter Alois už vlídněji „ale kde jsou máje, které vy jako všichni máte odevzdávati? Vždycky přicházíte bez nich; však to jest letos naposledy.“

„Kde pak, náš drahý dobrodinečku, člověk jako my by něco takového sehnal?“ omlouvala sebe a ostatní své kamarádky táž žena, „lesův nemáme a dotknouti se cizího majetku, to pan kvardián jistě na nás nebude žádati. Něco jiného, kdo celé noci po světě se toulá a všechny kopce i rokle zvroubí, ten toho sem může přinesti tolik, že až do příští pouti bude v klášteře čím mésti,“ dodala, pohodivši hlavou k protějším kramářům. „Však tu stojím, a ani se nevtípím, abych našemu pánovi pomohla to roští odnést.“

A rozepjavši náruč, pojala do ní celou otep březových větví, s fráterem Aloisem uvnitř, a za hlasitého smíchu všech svých přítelkyň nesla to vzhůru k fortně. Fráter Alois chtěl cestou něco namítati, ale už stál ve vchodu klášterním, a statná žena už zastrkávala březoví do štěrbin kolem veřejí.

„To by bylo pěkné, abysme svým pánům ani takovou maličkost nezařídily,“ vztyčovala své rámě až nad fortnu a zarazila tam v prostřed mezi vyštěrbané kvádry dvě nejkrásnější větve, které se na obě strany lehce sklenuly.

Fráter Alois spokojeně kývnul hlavou.

„A také jsme si řekly,“ pokračovala prodavačka v jednom proudu, „že letos samy zde uděláme pořádek s těmi žebravými mrzáky, co každou pouť zde kazí. To se sem každý rok dá navezti slepých, bezrukých, beznohých, že pořádný poutník ani nemůže projíti. Letos nepustíme na dvůr klášterní nikoho z nich. Takový člověk je tu jen na obtíž. Koupit nic nemůže a modlit se může doma.“

Fráter Alois vyjasňoval svou tvář při těchto slovích staré kramářky. Mělť každý rok veliké nepříjemnosti s množstvím žebrákův a mrzákův, kteří o pouti fortnou do kořán otevřenou až na dvůr klášterní se dobelhávali a tam na nejpřednějších místech se rozkládali, stále své mrzáctví na odiv stavíce a nábožné poutníky svým pronikavým nářkem obtěžujíce. Vyháněti je nedovolil páter kvardián, poněvadž prý by se to neslušelo pro klášter mnichův žebravých, fortnýř měl je toliko napomínati, aby svým křikem nerušili pobožnost a neobtěžovali opravdové poutníky. Byla to práce velmi těžká ano marná; mrzáci, toulající se od jedné pouti na druhou, po celé zemi, vynucují pozornost a útrpnost řemeslně, a po každé pouti projevoval páter kvardián fráteru Aloisu svou nespokojenost nad výtržnostmi, kteréž v klášteře zase provedli.

Proto zaradoval se ubohý fortnýř, že letos se mu dostane spojencův proti těm nepříjemným hostům, a odpustil bábě, že k jeho osobě tak málo vážnosti osvědčila . . .

Slavnostní zvonění vítalo poutníky ze všech stran. Prostranství před klášterem rychle se plnilo novými prodavači a četnými zástupy, zejmena pracovného lidu městského a venkovského ve svátečním vyzdobení.

Děti už zkoušely své nové píšťaly, okazovaly si zrcátka, vyměňovaly si mezi sebou červené dřevěné koníky za olověné prstýnky, chválily vlastní a haněly cizí.

Dospělejší chasa prohlížela si bohatý výběr vyvěšených třešňových troubelův, malovaných porcelánek, pestrých vakův s dlouhým třepením. Mladší ženské vybíraly si pro modlitební knížky klihové obrázky a kladly si je na ruce, zdali jsou skutečně dobré. Ženy a muži starší ubírali se buď fortnou buď dveřmi chrámovými přímo do kláštera; pouti pro děti nebo pro známé chtěli koupiti, až budou vraceti se domů.

Slunce mile zahřívajícími paprsky svými už ozařovalo malebnou směsici oděvův a tváří před klášterem, v chrámu na dvoře i po dolejších chodbách bylo plno nábožných i zvědavých, hlavně kolem bohatého výkladu pátera Isidora, když po skončených zpěvích úvodních

páter Gervasius vystoupil na kazatelnu, postavenou ve stínu nejkošatějšího kaštanu, aby zvučným hlasem, s mnohým důrazem a citem proslovil poutnické kázání. Slavnost považovala se za zahájenu; šum uvnitř se tišil kolem kazatele a ustupoval do koutů, kde tím časem kolem zpovědnic stáli neb klečeli zástupové kajících.

Fráter Alois stál ve fortně a prohlížel sobě lid. Mělť dnes opravdu více pokoje se žebráky, prodávačky dostály svému slovu a zadržely nejznámější křiklouny před klášterem, odvolávajíce se k rozkazu pana pátera kvardiána. Tím zdála se fráteru Aloisu dnešní poutnická společnost jaksi vybranější, vyšší. Ustupoval i s cesty, když viděl vcházeti něhoho na pohled zámožnějšího a úslužně oznamoval, že kázání už začalo.

Ustoupil též, ale neodvážil se dáti zprávu o průběhu svátečních obřadův, když tu od pernikářských bud zamířily k fortně dvě ženštiny, bohatěji oblečeny, než cokoliv jich zde už jest: jedna po městsku v černých hedbávných šatech a v klobouku, malá a suchá, druhá větší a plná, v krátkých pestrých sukních, jež téměř úplně zakrývala veliká zástěra z hedbáví bledě fialového, s řadou velikých zlatých penízův na krku a s jiskrně červeným šátkem, zavázaným na babku kolem hlavy.

Fortnýř po zpátku zvolna před nimi couvaje stanul až u dveří, které vedly do jeho komůrky a kde u stolečku, bílým ubrouskem přikrytého, od rána stál novic, potřásaje chvílemi plechovou pokladničkou, aby přijímal dárky poutníkův na opravu chrámovou.

„Teď hezky zachřestěte," rychle šeptal fráter mladému mnichovi, „ty jistě dají víc, než tam posud máte."

Novic snad by byl hnul nádobou, aby vydala známý v podobných případech zvuk, ale jsa k tomu tak vypočítavě vyzván, jako by všechna síla z ruky mu byla náhle zmizela, spustil pokladničku mdle vedle sebe.

Obě ženštiny přešly, a neuštědřily ničeho ani na stoleček, ačkoliv nad ním na stěně visela tabulka s nápisem: Na opravu našeho chrámu. Jen ta menší, když po několika krocích už zahýbaly na pravou chodbu před kazatelnu, přitiskla se k své průvodkyni a pohodivši hlavou zpět, něco k ní promluvila. Obrátily se obě, pohledly na novice, s úsměvem přikývly zároveň hlavami, a zmizely za rohem chodby.

Novic musil si toho jejich jednání všimnouti, začervenal se až po čelo a trhnuv rukou jal se těmi několika měďáky v pokladničce chřestiti, ačkoliv právě nikdo nešel kolem něho.

Také fortnýř viděl, co se stalo, a obrátiv se k novicovi pravil vyčítavě:

„Teď je nepřivoláte zpět, musíte dáti pozor, budouli se vraceti tudy."

Však novic byl by nejraději té chvíle odtud zmizel: zdálo se mu, že ony dvě ženštiny se mu vysmívaly.

Odešel ze světa, že jím tam každý jen postrkoval, za jeho opuštěnost jím povrhoval a v jeho chudobě jej urážel. Svět pronásleduje jej i zde. Kdy by tak, jak tu nyní stojí, spatřila a poznala jej jeho matka, od které byl opuštěn a zavržen dříve, než jí mohl do očí pohlednouti, než se mohl na ni usmáti, snad by přece konečně ustrnula se nad ním, snad by přece konečně rozevřela k němu svou náruč

a přitiskla jej k srdci svému! Což tu asi dnes jest matek, které svým dětem odtud chtějí přinesti nějakou hračku pro radost! Což tu asi dnes jest dětí, které se těší zpět k svým matkám, aby jim vypravovaly, jak tu to všechno bylo! Jest tu ze všech několika set lidí jeden jediný tak ubohý, tak nešťastný jako on? I každý ten mrzák a žebrák, jehož ani sem na dvůr nepustili, jest šťastnější. Jistě má na světě někoho, koho buď on nebo kdo jeho nazývá *svým*, s nímž i v nejtrapnější bídě a v nejkrutějších bolestech může se potěšiti co člověk s člověkem. „Jen já nemám nikoho, nikde a nikde, mne nevšimne sobě ani v tomto mém smutném rouchu řeholním nikdo, leda aby mi svým posměchem mou opuštěnost ještě více stížil.“

Takové truchlivé city projímaly novice, když po kázaní právě skončeném pestrý proud lidstva na klášterním dvoře opět se rozvlnil a úzkým průchodem podle něho s pouličním poutnickým vlněním opět v jedno splynul. V nádvoří klášterním také už zavládla zábavná a obchodnická stránka dnešní pouti, když kostelík od základův až po nalomený kříž na prohnutém hřebeni se rozezvučel mocným hlaholem sváteční hudby.

Páter kvardián s asistencí pátera Juliána a Athanasia sloužil velkou zpívanou mši u hlavního oltáře, plného světel a květin. Právě postavil zlatou monstranci, okrášlenou věncem z pomněnek, nad tabernakul, a modravé obláčky vonného kadidla protahovaly se širokými prameny slunečních paprskův od oltáře hlavními i pobočními dveřmi na dvůr i na ulici.

Lidé přicházeli a odcházeli všemi stranami a všude jich bylo jako máku. Kdo potkávali se tu každý rok, pozdravovali, vítali a líbali se. Po zdech objevovalo se lesklé, dnešní písmo tužek a uhlův, a výklad pátera Isidora co chvíle byl menší; každý nalezl a koupil zde nějaký lék proti svému neduhu. Mnozí jen pro nějaký ten prášek přišli sem z daleka, a majíce svůj poklad v kapse spokojeně vraceli se domů.

Z vděčnosti, že se jim daleká cesta povedla, neskrblili nějakým tím krejcarem „na opravu chrámu.“ Chřestění v pokladničce novicově nyní rychle pozbývalo své jasnosti a cvakání dárkův bylo v ni téměř nepřetržité.

Fráter Alois stoje na povýšeném prahu své komůrky usmíval se velmi blaženě a umínil si, že tu počká, budouli se vraceti ony dvě ženštiny touž cestou, kterou vešly. Natahoval krk, kde by je spatřil. V té tlačenici a pestrosti oděvův nebylo snadno je vypátrati. Však konečně zaskvěl se červený šátek tam pod kaštanem, odkud úkosem dobře bylo viděti sem k fortně.

Byly to obě ženštiny, které hledal. Menší, v černých hedbávných šatech, stála tam na povaleném kvádru a o celou hlavu přesahovala nad svou průvodkyni, k níž přes tu chvíli se nakloňovala, něco jí vypravujíc. Fráter Alois pocítil pod svým hábitem osten světské zvědavosti. Hubenou a malou postavou svou snadno se probral proudem lidstva až k vodojemu, na jehožto obrubě posud stály obě ženské, jedna níž, druhá výše. Byly obráceny tvářemi k fortně a nevšímajíce sobě, co se kolem nich děje, rozmlouvaly mezi sebou.

Fráter Alois posunuje se k nim co možná nejblíže, právě zaslechl, jak ta městská pravila:

„Nemohu se na něho ani dosti nadívat. Jak živa jsem neviděla mezi dvěma lidmi větší podobnost.“

„Přiznám se vám teď, paní Hametová,“ odvětila venkovanka v červeném šátku, „že jsem se až lekla, když jsem se po něm ohledla.“

„Jako by mu z oka vypadl,“ pokračovala první, „kdy bych ho viděla v šatech pořádných a ne v tom hábitu, řekla bych, že tak vypadal pan hrabě před nějakými dvacíti třicíti lety.“

„Měl tenkráte opravdu také takovou zdravou, červenou barvu,“ podotkla druhá, hledajíc mezi hlavami tolika lidí nejlepší vyhlídku k fortně.

„A vidíte, paní Baruško,“ s žertovným úsměvem sestupujíc pravila poutnice v hedbávných šatech, „jemu k vůli sama teď dám do té jeho pokladničky všechno, co mám při sobě. Kdo ví, neníli v něm také nějaká hraběcí krev!“

„Chudák novic,“ prohodil fráter Alois jako pro sebe, „ten asi má toho hraběcího ještě méně v sobě než na sobě.“

Obě ženské zarazily se, vidouce, že je někdo poslouchal.

Baruška — bylať to ona — táhla paní Hametovou za šaty stranou; ale tato obrátila se k fráterovi a významně přisvědčovala: „Bude on to nejspíše nějaký študent, který sem přišel zapomenout svou nešťastnou lásku.“

Fortnýř opatrně se ohledl kolem sebe, nemůželi jej někdo z řeholníkův slyšeti, a vida, že tu blíže nich vůbec málo lidí stojí, přiklonil hlavu ještě více k poutnicím a důvěrně jim sdělil:

„Nepotřebovali jsme žádného novice, jest nás tu dost; ale pan páter kvardián vykonal skutek milosrdenství a minulého podzimku přijal onoho mladíka, jehož na světě nikdo nechtěl, ani vlastní jeho rodiče.“

„Ubohý,“ maně zašeptala Baruška, přistupujíc blíže k paní Hametové „a takový hezký člověk.“

„Má skutečně panskou tvář,“ přikyvoval fortnýř hlavou „ale nic mu neprospěla. Přece byl i vlastním rodičům na překážku.“

„Jak to?“ vyzvídala paní Hametová.

„Můj bože,“ vzdychl fortnýř, „stalo se mu, co na tisíce jiným rovněž nevinným dětem se přihází každý den. Jeho kolébka nenalezla na celém světě místa až v domě nalezencův!“

„A víte, jak se jmenuje?“ chvatně vyrazila ze sebe Baruška.

„Nevím, pamatovalli jsem si jeho jméno dobře, ale zdá se mi, že sem přišel s jménem: Vojtěch Kalina.“

„To zní ovšem poněkud jinak, než „hrabě Radoslav,“ žertovně namítla paní Hametová, obracejíc se k Barušce.

Však té chvíle už ucítila na svém rameni tíži její hlavy a zaslechla bolestné štkání, přitlumené šátkem: „Ježíš, Maria, Josef! . . . mé dítě.“ . . . .

Fortnýř ta slova nezaslechl a nevěděl, co to pohnutí znamená. Paní Hametová nepozbyla přítomnosti ducha. Otočivši kolem Barušky své rámě, přitiskla ji pevně k sobě a přísným hlasem pravila ji do ucha:

„Nedělejte tu žádnou výtržnost; mýlíte se jistě; pojďme honem domů.“

A udivenému fortnýřovi tiše oznamovala:

„Přišla na ni mdloba, je tu příliš dusno; však to hned přejde.“

„Přinesu něco na osvěžení“, nabízel se fráter Alois a už zmizel v davu.

Ale ujavši Barušku pevně za ruku, paní Hametová rychle vlekla ji vedle sebe nejkratší cestou ze dvora klášterního do kostela a odtud hlavním vchodem na ulici. Cítila, jak chvílemi podle ní klesá v kolenou, slyšela, jak z hluboka oddychuje; ale ani se k ní neohlížejíc, ani jediným slovem k ní se neozývajíc, pospíchala s ní do nejbližší širší ulice, zde ji vložila do vozu a nařídila vozkovi, aby rychle jel do paláce hraběte Radoslava . . .

Téhož dne na večer vracela se paní Hametová touž cestou po druhé. Ale tenkráte v průvodu právního zástupce Baruščina a přinášejíc s sebou od pátera kvardiána křestní list Vojtěcha Kaliny.

Slyše z úst advokátových, oč tu jde, páter kvardián, ač celým výjevem nemálo rozčilen a udiven, vydal křestní list svého milého novice pod obapolným závazkem, že zachová se o věci nejhlubší tajemství, pokud si je budou přáti všichni, jichž se týče. Při tom měl ovšem hlavně na zřeteli jednak novice sama, aby jej nikdo buď předčasnými aneb lichými zprávami do duchovních zmatkův nestrhl, jednak hraběte Radoslava, jemuž co štědrému ochranci řeholní stanice v Hosticích s největší šetrností a vděčností oddán byl.

Vstoupivši na večer k Barušce velice pobouřené opět sama, paní Hametová položila křestní list Vojtěcha Kaliny na stůl.

„Neumím to čísti“, pravila Baruška, když po některou chvíli na ten sežloutlý papír byla pohlížela, „prosím, čtěte sama.“

Rok i den úplně shodovaly se s pamětí Baruščinou, jmeno bylo totéž, kteréž jí na úpěnlivé prosby správce domu nalezencův po letech byl pověděl, a podobnost tváře sama potvrzovala všechno.

„Nemýlím se,“ zvolala Baruška, když paní Hametová křestní list kapucínského novice jí do ruky zpět podávala. „Nemýlím se; už vím, jak mé dítě vypadá!“

A spustivši ruce podle těla, sklonila hlavu k prsoum a tak tu stála přemožena opravdovým žalem.

„Skorem bych už také věřila, že dnešní naše kapucínská pouť udělala konec mnohaletému tajemství,“ pravila paní Hametová, „a bude jen na vás záležeti, co z toho dále pojde.“

„Co z toho dále pojde?“ zvolala Baruška, vytrhnuvši se prudkým hnutím ze své strnulosti. „Já tam své dítě nenechám.“ A usedla na své lože.

„To se snadno řekne,“ namítla paní Hametová, přecházejíc podle ní, „ale neprovede se tak, jak si člověk umíní. Považte, co byste s ním chtěla počíti?“

„Vezmu jej k sobě!“

„To není možno, leda svolíli k tomu hrabě.“

„Přinutím jej.“

„Můžete ho prosit, ale nikoliv nutit.“

„Já, abych ho nyní ještě prosila? To raději půjdu se svým dítětem po světě žebrat.“

„Nebude potřebí ani jednoho, ani druhého, poslechneteli mé rady.“

„Poslechnu,“ ujišťovala Baruška, a už stála vedle paní Hametové, která, jako by ještě přemýšlela, upřela oči k zemi. „Poslechnu vás, má drahá jediná přítelkyně,“ ujala ji Baruška za ruku, „jen mi poraďte, jak bych své dítě vysvobodila!“

„V tom vám může jediné pomoci paní — baronka Křinecká,“ odvětila paní Hametová.

„Ta, která chce se státi hraběnkou Radoslavovou?“ udiveně zvolala Baruška.

„Táž dáma,“ přisvědčila paní Hametová.

„A jak ona by mně mohla pomoci?“

„Jděte ji prosit, aby se přimluvila za vašeho syna u hraběte Radoslava. Jsem přesvědčena, že ona vyhoví prosbě vaší a on její.“

Baruška měla o tomto návrhu paní Hametové velmi mnoho pochybností; nejvíce vadilo jí, že má jíti prosit domnělou nevěstu hraběte Radoslava a že jí má prozraditi věc, která musí býti jen tím větší překážkou jejích záměrův, snah a nadějí. Však paní Hametová vyvrátila všechny její námitky velebením spanilomyslnosti a šlechetnosti barončiny, opětně tvrdila, že jen touto cestou vyvede své dítě z místa, kamž, jak patrno, jen bída a zoufalství je uvrhly, že Baruška po některém přemýšlení konečně se rozhodla:

„Půjdu prosit baronku Křineckou za dítě hraběte Radoslava!...“

XIII.

Vydala se na tu cestu hned příštího rána. Považovala za zvláštní znamení, že u vchodu do ústavu šlechtičen sešla se s kapucínem, který právě už byl zazvonil o vstup. Byl to páter Julián, který po delším přerušení dnes opět po prvé přicházel na vyučování, ale ještě dříve chtěl ohlásiti se u kněžny, aby se u ní omluvil ze své dlouhé nepřítomnosti.

Baruška vstupujíc těsně za mnichem dovnitř paláce, po prvé ve svém životě ostře podívala se na ten hnědý hábit a velmi ráda byla by naň sáhla, aby seznala, jestli opravdu tak hrubý, jak vypadá.

Ještě přemýšlela, že její Vojtěch s tímto mnichem pod jednou střechou bydlí a že mu snad musí posluhovati, když tu vrátný, uvítav pátera Juliána co nejradostněji, hodil po ní mrzutě okem a nevrle se jí otázal:

„A co vy tu chcete? Zde není uprázdněna žádná služba.“

Baruška bázlivým hlasem odpověděla, že nehledá žádné služby, ale že by ráda, aby ji dovedl k paní baronce Křinecké.

„Zajisté nějaká známost z barončiných lesních procházek,“ pomyslil si vrátný a vypisoval Barušce, aby šla touto chodbou rovně, po tam těch schodech do prvního poschodí, pak aby se dala na chodbě v levo a vstoupila až do předposledních dveří. Barušce se z toho výkladu točila hlava. Však šla za mnichem a vidouc jej stoupati na nejprvnější schody, brala se za ním.

„Snad tady jdu dobře,“ prohodila několik stupňův za ním jen jako pro sebe. Páter Julián, jenž její rozmluvu s vrátným byl zaslechl, obrátil se u prostřed schodů po ní a vlídně vyzýval ji, aby jen šla za ním, že ji hned dále na chodbě ukáže, kam má jíti.

Tato přívětivost mnichova působila na její mysl jako jarní slunce na sněhovou kůru. Zrychlivši krok, Baruška octla se zase vedle mnicha, i aby mu dokázala, že se nedal do řeči se žádnou jen tak obyčejnou osobou, pravila skorem s přízvukem honosnosti:

„Také mám syna v klášteře u kapucínův.“

Páter Julián se zastavil a s podivením pohledl na neznámou ženskou, která mu zde v cizím domě vykládá své rodinné záležitosti. Však nechtěje nechati její důvěrnost bez odpovědi, pravil:

„To asi jste ho tam s žalostí viděla vstupovati?“

„Vždyť já ho tam nenechám,“ zvolala Baruška, „vezmu si jej k sobě domů . . . snad jej ráčíte znáti . . .“

Páter Julián počal se tu domnívati, že ženština, jejíž oči plaše po něm těkaly, jest nějak na mysli pomatena, a nastupoval na poslední schody, zůstavuje ji za sebou.

Ale ona pospíchajíc za ním jala se žalostně prositi:

„Račte se mého ubohého Vojtěcha laskavě ujati, pokud tam u vás ještě bude. To jest ten, co včera o pouti stál u fortny s pokladničkou. Spatřila jsem ho po prvé . . .“

Mnich opět se obrátil, nevěda, co si má o tom výjevu mysliti. „Ten novic? . . .“ prohodil, ohlížeje se po chodbě, neníli tu někdo, kdo by jej ve společnosti té neznámé a podivné osoby vystřídal.

„Ano, ten novic, který se nazývá Vojtěch Kalina, ten jest můj syn a já ho tam v tom domě nenechám. Hřešila jsem proti ubohému dítěti dost dlouho, chci napraviti, co ještě bude možno.“

„A za tou příčinou jdete k paní baronce Křinecké?“ tázal se páter Julián, srovnávaje v duchu, co včera večer páter kvardián o domnělém původu novicově důvěrně mu byl sdělil, se vším tím, co neznámá žena mu zde vypravuje.

„Ano, jdu k paní baronce Křinecké, abych ji poprosila za ochranu pro své dítě.“

„Paní baronka bydlí na konci této chodby,“ ukazoval mnich, zahýbaje v pravo a pospíchaje skončiti rozmluvu, o jejímžto obsahu nabýval sice poznání co chvíle jasnějšího a neměl se za oprávněna rozhodovati.

Baruška zaklepavši ještě dvakráte na nepravých dveřích, uvedena byla konečně starou Petronilou k baronce Křinecké.

Baronka byla zaměstnána určováním a pořádáním květin z předvčerejší své vycházky. V její komnatě vypadalo to jako na nejkvětnatější louce. Zvláště pěkná kytice nejvzácnějších rostlin, které za této doby v dalekém okolí městském bylo lze nalezti, stála na vkusném stolečku pod nákresem zříceného mlýna podhajského.

Stará věrná služka ohlásila své velitelce tu podivnou ranní návštěvu.

Baronka odložila knihu stranou a očekávala hospodyni hraběte Radoslava, o níž už tolik byla slyšela a kterou až posud neznala.

Baruška, ve svátečním svém oděvu včerejším, červený šátek na hlavě, pokorně vstoupila a stanula podle dveří.

„Jen blíže, blíže, Baruško,“ zvala ji baronka. „Co dobrého vás ke mně přivádí?“

Baruška ani s místa se nehýbajíc, dala se do pláče.

Baronka se lekla. „Snad se nestalo ve vašem domě nějaké neštěstí? Mluvte,“ vybízela ji vlídně.

„Přicházím k Vaší Milosti s velikou prosbou!“ štkajíc vypravila ze sebe Baruška.

„Prosbu? ke mně?“ podivila se baronka. „Buďte ujištěna, dříve než ji vyslovíte, že ji vyplním, jak jen nejlépe budu moci.“

„Nebyla bych se opovážila, Vaši Milost obtěžovati; ale paní Hametová mi k tomu poradila, že Vaše Milost jediná z celého světa mi může pomoci v mé veliké strasti “

Baronka se poněkud zarazila, slyšíc, že paní Hametová vlastně k ní posýlá tuto návštěvu; však týmž vlídným srdečným hlasem pokračovala:

„Jen už sdělte mi svůj zármutek a přičiním se, aby vaše důvěra ve mne nebyla marna.“

„Neprosím Vaši Milost za sebe, nýbrž za své dítě, které mou vinou je nešťastné,“ zalkala Baruška a spěšně pokročila k baronce s takovým náklonem, jako by jí chtěla padnouti k nohoum.

Baronka vidouc to, kvapně ji zachytila a nabídla jí při svém stolku sedadlo. Baruška přitiskla se k lenošce, ale neposadila se.

„Vy máte dítě?“ tázala se baronka soustrastně, „a dítě nešťastné vaší vinou? Ubohá, jistě že nyní trpíte mnoho. Učiním vše, co by mohlo ulehčiti vašemu žalu a smutnému osudu vašeho dítěte. Jen rcete, kde jest, čeho má potřebí?“

„Jest v klášteře,“ pravila Baruška hlasem tak bolestně sevřeným, že baronka sama už nemohla ubrániti se kormutlivého citu.

„Tedy syn?“ tázala se ostýchavě, „syn už dospělý?“

„Ano, dospělý v bídě a zoufalství,“ přisvědčovala Baruška, „dospělý v opuštěnosti, do které jej uvrhla vlastní jeho matka.“ I zakryla si tvář a plakala trpce.

„A co mohu já pro vás i pro vašeho syna učinit?“ tázala se baronka, outrpně patříc na ten obraz kajicnosti.

„Račiž Vaše Milost přimluviti se za mne u pana hraběte Radoslava, aby dovolil, že bych svého syna vzala z kláštera k sobě,“ vyjevila Baruška se slzami svou prosbu.

Udivení barončino bylo čím dále tím větší. Což jest k tomu potřebí nějaké zvláštní prosby k hraběti, aby tato matka směla míti svého syna u sebe? A proč právě ona, baronka, má tuto prosbu vysloviti k muži, jehož posavadní poměr k ní nepodává k jednání takových věcí ani nejmenšího základu? A čím to, že právě paní Hametová odkázala Barušku k ní?

Tyto a podobné otázky naplňovaly mysl barončinu, když Baruška pozdvihnuvši k ní své uplakané oči němě opakovala svou prosbu.

„A v kterém klášteře jest váš syn?“ vyzvídala ještě baronka, váhajíc se svou odpovědí.

„Zde, v tomto městě u kapucínův!“ zvolna oznamovala Baruška.

„To není možné!“ zvolala baronka, chvějíc se po celém těle. „Vy se mýlíte! Klamete sebe i mne. Nikoliv, to není, to nemůže býti pravda!“

A odvrátivši sa k oknu, vzdvihla svůj nejhlubším zármutkem přeplněný vzhled k blankytné obloze a přitiskla své ruce v křečovité bolesti k svému srdci.

„Nemýlím se,“ ozvala se za ní Baruška. „Bohužel, že se nemýlím. Mám už v ruce nejjasnější, nevyvratný důkaz, křestní list onoho mladého klášterníka v hnědém hábitu kapucínském, onoho novice, v němž jsem včera s hrůzou poznala svého syna.“

„Ženo, proč jste přišla s tou zprávou ke mně?“ přistoupila baronka s nejtrapnější výčitkou až k ní samé. „Proč přicházíte kalit můj poklid?“

Baruška neodpověděla.

Baronka patřila na ni s pocitem nevyslovitelného ponížení a zahanbení vlastního a po krátkém pomlčení pravila k ní hlasem až k hrobovému vanutí sníženým:

„Ten váš syn je syn hraběte Radoslava.“

Baruška neodvážila se pohlednouti barouce v tvář; jen němě přikyvla hlavou.

Nadešla chvíle, nejstrastnější v celém posavadním životě barončině. V nitru jejím vyšlehl zápas, jímž nejjemnější čivy se zachvívaly. Takové chvíle nemohou trvati dlouho: buď náhle v nich zahyneme, aneb je přežijeme v nejdokonalejším klidu.

Jako když na harfě struna praskne — a v srdci barončině opět bylo ticho! Tvář její náhle ovanula ona něha bolu a kormutlivosti, která u jiných lidí bývá výsledkem a památkou muk mnohaletých.

Baronka usedla a pokynuvši Barušce k odchodu pravila hlasem, na němž už ani nejmenší pohnutí znáti nebylo:

„Přimluvím se za vás u vašeho pána! . . .“

XIV.

Když za hodinu potom Marta vstoupila ku kněžně Felsenheimové, podivila se přítelkyně její té veliké proměně, která se s ní byla stala.

„Nyní teprv jsem Vaší Jasnosti z nejhlubšího srdce svého vděčna, že jste mě uvedla do tohoto domu,“ počala baronka, tisknouc vroucí políbení na ruku kněžninu.

„Lekám se tvých slov,“ odvětila kněžna, odstupujíc od baronky, aby její neobyčejný zjev ještě jednou v celosti shledla.

„Nepřišla jsem Vaší Jasnosti zkalit klid žádným ani sebe menším steskem“, pronesla baronka tichým upřímným hlasem, patříc kněžně důvěrně do očí. „Chci jen své drahé ochranitelce oznámiti, že od této chvíle tento dům jest také mým domovem, jehož neopustím do smrti, a že se pokládám za šťastnu, majíc zde svůj útulek.“

„Mluvíš ovšem velmi pokojně, milá Marto,“ ujala ji kněžna za obě ruce, „ale mě lekáš tím více. Takový klid a mír pochází toliko z největší bouře, a obávám se . . .“

„Žehnám nyní i té bouři," přerušila ji baronka, „bez ní nebylo by mně nyni tak dobře."

„Dle těchto slov vidím, že mluvíš úplnou pravdu", vece kněžna. „Tak se nemluví, leda když břečťan počne ovíjeti trosky našich životních snah, a když jsme sami dosti silni, vzdvihnouti jeho plazivý proutek a upjati jej výše. Nyní mohu tě vyzvati, abys mi vypravovala . . ."

Obě dámy usedly na proti sobě a baronka sdělila kněžně, co dnes ráno v její komnatě se přihodilo. Připomenula též o zajímavém setkání předvčerejším u podhajského mlýna. Její hlas při některých slovích slábnul, ale už nezachvěl se.

Kněžna poslouchala nikoliv zvědavě, nýbrž soustrastně, sledujíc nikoliv obsah vypravování, nýbrž jen dojem a účinek jeho na vypravovatelku samu. Byla se svým pozorováním úplně spokojena. Baronka nesla svůj osud s nejšlechetnější resignací, s pokojným vědomím vlastní důstojnosti.

„Vykonám jen ještě jednu věc, poněvadž jsem to slíbila", pravila Marta, „a tím skončím své myšlenky na hraběte Radoslava."

„Co hodláš učiniti?"

„Přimluvím se u něho za jeho syna . . . ."

Kněžna snažila se odvrátiti ji od tohoto kroku, ukazujíc na jeho podivnost, tvrdíc, že Marta není k němu ani sebe méně oprávněna a nevěštíc z něho žádného dobrého výsledku.

Baronka přemýšlela o tom některou chvíli, ale konečně rozhodla se:

„Vaše Jasnost račiž mi tuto poslední starost dovoliti. Dostojím svému slovu a snad přece pomohu člověku, jenž trpí vinou svých rodičův."

„Budiž tedy!" svolila kněžna. „Zkus i to, abysi poznala svět. A nyní povím ti sama o nejlepší cestě, kterouž bysi provedla, co zamýšlíš. Před chvílí navštívil mě páter Julián, jehožto návratu jsme všechny tak dlouho očekávaly. Změnil se také velice. Zdálo se mi, že v tom hábitu vidím před sebou člověka zcela jiného. Oko jeho jest jasnější, hlas nabyl jakési měkkosti ano líbeznosti, chvílemi i lehký úsměv mihl se po tváři, celá postava jest méně mnišská. Nemohla jsem ovšem dáti mu na srozuměnou, jak velice se těším z této jeho proměny, tím méně snad nějakou otázkou dotknouti se věcí, kteréž nám posud mají býti tajemstvím. Omlouval se svou chorobou, že tak dlouho nemohl k našim dámám na vyučování přijíti, však zároveň mi oznamoval, že ještě bude muset učiniti malé přerušení. Některý z příštích dnův že musí vydati se na cestu do Hostic, kde kapucínský klášter zdejší má poutnickou stanici pod štědrou ochranou hraběte Radoslava. Bude prý s hrabětem také míti co jednat. Snad by nám to udělal k vůli, aby s sebou vzal pro něho tvůj list."

„Byla bych mu velmi vděčna," odvětila baronka, „a vím, že to rád udělá i k vůli Vaší Jasnosti, i k vůli onomu ubohému jinochu, kteréhož, jak jsem sama seznala, také miluje."

„Ještě jej máme v domě," vece kněžna, „nezameškáme ničeho."

Zazvonila a přikázala vstupujícímu Lukáši, aby ještě jednou k ní poprosil teď ráno pana pátera Juliána.

Baronka ubírala se do svého bytu, psát hraběti Radoslavovi list — poslední. Dlouhá chodba byla tenkráte pod jejím zvolným co chvíle váhavým krokem ještě několikrát delší.

Kněžna doprovodivši ji ze svého pokoje, patřila za ní s citem upřímného žalu a soustrasti mateřské.

„Přece ji to bolí", pravila s povzdechem, vracejíc se do svého salonu. „Člověk nemůže zapomenouti hned, jak by chtěl. Někdo nezapomene nikdy."

A slza zaskvěla se v starém oku . . . . .

XV.

Na večer téhož dne obě dámy opět byly pospolu. Kněžna pozvala baronku k sobě pod záminkou některých starostí o domácnost; však v pravdě nechtěla nechati Martu teď mnoho samotnu. List, jejž pro hraběte Radoslava páter Julián po své odpolední návštěvě vzal s sebou domů, a jejž kněžna byla i čtla i schválila, zavdal nyní podnět k dalším úvahám, kteréž ovšem už pranic nezměnily v přesvědčení obou dám o životě hraběte Radoslava.

Ale zbýval jeden zřetel, jenž působil jakési rozpaky. Co řeknou ostatní dámy v ústavě, co řekne ostatní svět, až tajemství hraběcího paláce Radoslavského vejde u známost veřejnou? Není možno upříti, že jakési zahanbení baronky Křinecké z toho nekalého příběhu plyne.

„Konečně přejde i tato očista, chcemeli to tak nazývati, a nebude ani tak dlouhá, jako byla moje," pravila kněžna přisedajíc blíže k baronce. Ta rychlým hnutím hlavy obrátila se k ní a upřela na ni své tázavé oči.

„Nevím, znášli něco z mé minulosti, milá Marto," pokračovala kněžna nejklidnějším tokem myšlenek i slov. „Nebylo by zajisté divu, kdy bysi věděla všechno. Nemohu si ani pomysliti, že by už tak dávno svět byl přestal mluviti o mně."

Baronka zavrtěla hlavou.

„Tedy poslyš. Ty jsi první, kteréž svůj osud sama vypravovati chci. Znám tvůj; slušno, abysi také ty znala můj. Snad mi přisvědčíš, že nebyl radostnější . . ." Vstala a pomalu přistoupila k zastřenému obrazu. Zatáhla za šňůru. Baronka v podvečerním šeru s udivením spatřila podobu krásného muže.

„To jest má památka," beze všeho rozčilení vypravovala kněžna dále, vracejíc se týmž klidným krokem k Martě. „Vidíš, že bylo do koho se zamilovati, když mně bylo osmnáct let. A já jsem tenkráte vzplanula k tomuto muži láskou, jaká jen kdy zachvátila srdce tak mladé. Jest to vévoda Vilém, jenž oné doby co náměstník řídil nejvyšší zprávu této země a jehožto jmeno posud žije ve vděčné, žehnané památce v celém obyvatelstvu. Bylť vzorem muže v každém ohledu dokonalého. Celá země ctila a velebila jej co svého dobrodince; já jej milovala co svůj ideál. Můj rod nezdál se mi ani nejmenší překážkou, abych nedosáhla svého nejvyššího blaha jakožto jeho choť. Takové slastné domnění vzbuzovaly ve mně právě jeho přečasté návštěvy v ro-

dině naší. Neminul téměř ani den, aby vévoda nebyl zavítal k mému otci; často býval naším hostem v kruhu celé rodiny. To bývaly pro mne nejkrásnější chvíle. Slyšela jsem jeho lahodný, ušlechtilý hlas, patřila jsem z blízka na jeho milou, duchaplnou tvář, cítila jsem rozkošnou moc jeho velikého jasného oka; seznávala jsem jeho vznešené pomysly a snahy o prospěchy celého národa. A jaké nevýslovné blaho, když někdy i mne sobě všiml a se mnou promluvil! Má starší sestra hněvala se pak na mne dlouhý čas, až konečně mi zjevila, že vévodu miluje a že doufá státi se za nedlouho jeho šťastnou chotí. Věřila jsem tomu tím spíše, když i rodiče v naší přítomnosti častěji prohodili slovíčko, z kterého jsem mohla seznati, že pěstují týtéž záměry, a když konečně dály se u nás velikolepé přípravy k plesu, na němž, jak sestra tajně se mi pochlubila, nejspíše už stane se prohlášení jejích zásnubův s vévodou. To zrychlilo mé rozhodnutí. Věděla jsem, že ještě se žádné strany žádné vyjádření se nestalo. Chtěla jsem je všechny předejíti. Na několik dní před ustanoveným plesem odbývala se u nás večerní zábava, při které též vévoda přítomen byl. Má sestra svým opravdu krásným, uměleckým zpěvem bavila četné hosti, ale jak se mi zdálo, zúmysla volila si písně milostné, do nichž vlévala všechen oheň svých citův pro vévodu. Opustila jsem salony, předstírajíc náhlé ochuravění, a uchýlila jsem se do své komnaty, odkud jsem oknem viděla na nádvoří. Dívala jsem se, až odjede vévoda. Odjížděl ze společnosti vždy první. Nečekala jsem dlouho. Po chodbách a na schodech nastal šumot, kočár zarachotil pod mými okny, v záři světel poznala jsem ekypáž vévodovu. Kvapně hodila jsem přes sebe temný plášť, pospíšila se schodův na dvůr, vsedla do jednoho z našich vozův, pro hosti tam stále připravených, a nařídila kočímu, aby jel na hrad k vévodovi. Má hlava hořela. Krátká cesta vzhůru do hradu zdála se mi věčností. Konečně zastavil vůz pod hlavním schodištěm, kudy se vcházelo k bytu vévodovu. Lokajové a komorníci vidouce knížecí erby naše na povoze a znajíce i mne osobně, úslužně ustupovali, když jsem se tázala, jestli vévoda ve své komnatě. Moře světel otevřelo se přede mnou. Vévoda stál v prostřed salonu u květinového stolku. Ani nevím, bylli samoten. Několik kvapných krokův a už klesla jsem mu k nohoum. Mé myšlení mě opustilo; nevěděla jsem na celém světě o nikom a o ničem, jen že jsem u něho, a že jest mi nevyslovitelně blaze. On mě vzdvihl... poznal... zavěsil mou ruku na své rámě.... dovedl mě do našeho vozu... a doprovodil zpět k mým rodičům.... Nyní vidím, že nemohl jednati jinak, že zachoval se ke mně rozumně i šlechetně; ale tenkráte nepřála jsem si leda náhlou smrť. Však ona nepřišla vysvobodit mne z trýzní a muk, kteréž z nerozvážného kroku mého pro mne pošly... Nazejtří zavezl mě můj otec do sousední země do blázince... Tam jsem ztrávila dvacet let... Teprv po jeho smrti osvobodila mě matka a uvedla mě do tohoto ústavu... Vévodu jsem nespatřila už nikdy. Teprv když jsem se vrátila ze svého vyhnanství a vězení, dověděla jsem se, že za několik let po mém bezděčném odjezdu opustil tuto zemi a že na Rýně zařídil pro slepé a hluchoněmé děti velikolepý ústav, jejž sám osobně řídí.... Zemřel teprv před třemi lety..."

Z hustých stínův, kteréž po komnatě se rozložily, vynikala už jen bledá tvář vévodova jako mhlou zastřený měsíc nad temnými bory...

Vkročila komorná.

„Ještě snad nerozsvítíme...“ zároveň pravily kněžna i baronka. Postavy jejich ztrácely se vedle sebe v šeru.

„Tak čisté nemohly by mé vzpomínky býti nikdy,“ vzdychla po dlouhém mlčení Marta.

XVI.

Ještě časně z rána, než se vydal na cestu do Hostic, páter Julián dostal druhý list od Chiarina, v němž se potvrzovaly a doplňovaly zprávy listu prvního. Pěvec oznamoval výsledek svého pátrání.

Vévoda Vilém, zemřelý před třemi lety, odevzdal svůj ústav pro vzdělání slepých a hluchoněmých i s veškerým svým velikým jměním obci, v jejímžto obvodu bydlil. Někteří z učitelův, s kterými Chiarino před desíti lety se tu seznámil, byli zde ještě. A od těch dověděl se nyní, že chovanec nazvaný dle své veliké podobnosti s obrazem, od něho zde tenkráte předloženým, Stanislav Lipenský, vycvičiv se v ústavě za osm let netoliko v umění literním tak dokonale, že sám mohl dále zabývati se knihami, ale i v řemesle řezbářském a soustružnickém, že sobě touto prací mohl zjednati dobré a bezpečné živobytí, před čtyrmi lety ještě nebožtíkem vévodou byl darován jakémusi hraběti, jenž právě z vlasti pátera Juliána přibyl na návštěvu k někdejšímu nejvyššímu správci té země, a jenž si řečeného hluchoněmého jinocha oblíbil i co vítaného pómocníka při svých ozdobnických a uměleckých pracech s dřívím přirozené barvitosti, i prý co svého snad krajana. Neboť v archivu domácím, kde o každém chovanci se zaznamenává, odkud se sem dostal a kam odtud byl propuštěn, jmeno „Stanislav Lipenský“ vlastní rukou vévodovou připsáno jest k číslu, vedle něhož prvotně se čtlo: Bezejmený; a pod tím nápisem poznamenání následující: „Tento hluchoněmý chlapec nalezen byl dne . . června roku 184* vedle naší zahrady ve společnosti starého umírajícího žebráka, jenž skonávaje vyznal, že jej odvedl z jeho domova v daleké zemi, aby jeho krásou a neštěstím po světě vydělával; před vánocemi že už minula tři leta, co takto daleko od jeho vlasti s ním se toulá...“ Chiarino sliboval v druhém svém listě, že nyní odjíždí níže po Rýně do města B., — kde z bývalých učitelův Stanislavových žije jeden, jenž prý bude míti v paměti jmeno onoho hraběte, který si odvezl Stanislava odtud domů. S tou zprávou že sám vrátí se k páteru Juliánovi...

Obsah těchto listův zaměstnával ducha mnichova po celou cestu. Nebylo už ani nejmenší pochybnosti, že otec i syn žijí zase ve své vlasti, nevědouce jeden o druhém. Povedeli se Chiarinovi, vypátrati také jmeno onoho šlechtice zdejšího, jenž mladého Lipenského vzal k sobě? Nebudeli to možno na Rýně, bude to možno — zde. Páter Julián počká ještě těch několik dní, až Chiarino se vrátí; nepřineseli mu pěvec vřele vytouženou zvěst, učiní on sám veřejné provolání, v němž se přizná k svému synu a vyzve posavadního ochrance jeho, aby své jmeno a bydliště buď úřadně buď soukromě projevil.

Předtucha veliké blízké radosti naplňovala mysl mnichovu a osvěžovala tělo jeho tak, že parné slunce červencové, v jehožto paprscích už od rána bez odpočinku statně kráčí, odráželo se od něho se zlomenou mocí. Ani příroda v nejvyšší nádheře své přede žněmi nedovedla zvábiti k sobě pozornost poutníkovu. Myšlenky o synu tak dávno ztraceném, tak hořce oplakaném a nyní opět snad velmi blízko vedle něho žijícím, byly příliš mocné a uchvacující, aby ještě jiným dopouštěly místa. A jak rychlý byl jejich let, rovněž rychlé byly poutníkovy kroky.

Teprv když odpoledne dlouhým prořidlým lesem borovým dostupoval návrší, na jehožto temeni v stínu věkovitých dubův černaly se dvě šindelové střechy, páter Julián zvolnil svou chůzi, smekl těžký širák a seznal, že se unavil. Však byl u cíle své cesty. To byla poutnická kaple Hostická a vedle ní skromné obydlí pátera Antonína.

Stařeček hověl si v stínu před svými dveřmi na nízké stoličce. Několik krokův od něho fráter ne mnoho mladší sbíral dozrávající borůvky.

Nikdo nespozoroval příchozího, až stanul před nimi a pozdravil. Páter Antonín nemoha slabostí ihned se vzchopiti, jen do kořán otevřel náruč svou a vítal milého hosta. Fráter pospíšil do poustevny, aby vzácnou návštěvu uctil nejlepším, co dobrý chudý lid sem snáší. Mléko, med, máslo, černý chléb teprv připamatovaly páteru Juliánovi, že od rána ještě ničeho nepojedl.

Mezi hovorem o věcech klášterních, o zdraví pátera Antonína, o péči kvardiánově, aby stařičký mnich co nejdříve se odebral zpět do kláštěra, host chutě pojídal, teprv teď seznávaje, že mu odpočinku a posilnění už velice bylo potřebí. Ani nemohl si pomysliti krásnější, utěšenější, rozkošnější místečko, kde nyní by chtěl spočinouti a okřáti. Byla to líbezná samota lesní a chtěl by tu se svým Stanislavem žíti! Malou zahrádku kolem poustevny ovšem by choval v úpravě lepší, aby tam nebujnělo tolik kopřiv a bodlákův.

„My jsme tu rádi, jen když udržíme v pořádku kapličku“, odvětil páter Antonín, když viděl, že páter Julián rozlámaným plotem se dívá do zahrádky. „Ale kapličku máme pěknou. Podívejte se; mně se zdá, že jest otevřena. Právě šel tudy pan hrabě Radoslav a daroval nám malý obrázek. Jeho sluha jej tam upravuje podle oltáře na zeď.“

Páter Julián volným krokem ubíral se po vyprahlém trávníku přes hadovitě rozpletené kořeny dubův a sosen k nízkému vchodu chudičké kapličky, kolem zastíněné mocnými korunami lesních velikánův. Vnitřek rovněž prostičký, ale velice zajímavý, neobyčejný. Půda vydlážděna drobounkými běloskvoucími oblásky, aby kajícné klečení bylo tím záslužnější. Stěny i nízká klenba obložena samými hnědočernými krápníky. Dvě ouzká okénka poboční a dvě nad oltářem vpouštěla jen málo světla. Bylo tu jako v tajemné jeskyni skalní.

Před oltářem klečel rusovlasý, pokud od zadu možno bylo souditi, mladý člověk, a modlil se z knížky.

Páter Julián stanul nedaleko od vchodu, obávaje se, aby svými kroky nepřerušil jeho pobožnost.

„To jest hraběcí sluha,“ ozval se za ním páter Antonín, který pomalu přišel za svým hostem, aby mu vyložil krásy a zvláštnosti své milé kapličky. „Dlívá tu někdy několik hodin na modlitbách, když jeho pán si zajde sem do lesa.“

„Nějaký hodný člověk,“ přisvědčoval páter Julián tichým hlasem.

„A bůh ví, odkud jest,“ pokračoval páter Antonín, „pan hrabě si jej přivezl před čtyřmi lety až od někud z daleké ciziny, z nějakého prý ústavu . . .“

Páter Julián blížil se k oltáři. Stanul až za klečícím, jenž zdvíhaje knížku před sebou, upíral tvář k oltářnímu obrazu. Stál tak blízko, že mohl i v pološeru dobře čísti v knížce nápis: „Modlitba za rodiče.“

Zavrávoral zpět. Páter Antonín vida to, myslil, že ustupuje, aby nábožnému nepřekážel.

„Toho nevyrušíte . . . Ubožák jest hluchoněmý . . .“

„A jmeno jeho?!“ vzkřikl páter Julián.

„Stanislav Lipenský,“ tiše odvětil páter Antonín . . . .

* * *

Třetího dne vracel se páter Julián touž cestou do města, ale už nikoliv sám. Vedl si svého drahého syna za ruku. Odpočívali přes tu chvíli, objímali se, líbali se a plakali . . . .

V klášteře ve fortně setkali se na večer s Chiarinem, jenž právě přibyv z ciziny, pospíšil k páteru Juliánovi s důležitou zprávou, a nezastav ho doma, odcházel rozčilen. Tu jej spatřil před sebou.

„Hrabě Josef Radoslav . . .“ zvolal.

„Už přicházím od něho,“ zaplesal páter Julián, „a tu viz mého Stanislava!“ . . .

Fráter Alois nechal otevřenou fortnu a spěchal k páteru kvardiánovi . . . .

Té noci nezamhouřil v klášteře nikdo ani oka. I páter Athanasius bděl v refektáři až do rána, a divil se, že slunce vychází ještě tak krásně, jako před čtyřicíti lety. Nahradí si dnešní noc až v poustevně Hostické.

Nazejtří odpoledne ubíral se páter Julián do ústavu šlechtičen. Ve vchodu viděl, jak vrátný nějaké peníze odevzdává malé drobounké paničce a jak ji odkazuje ze dveří s podotknutím: „Paní baronka si vaše další návštěvy zapovídá.“

Přinesl list od hraběte Radoslava pro baronku Křineckou. Odevzdal jí ho u kněžny.

Baronka přečtla dopis, složila jej pomalu zase a podávala kněžně řkouc:

„On i veřejně zapírá své dítě. Já se ho ujmu.“ . . .

Příští neděli byl v klášteře kapucínském zase zvláštní výjev. Vojtěch Kalina srdečně louče se s kvardiánem, páterem Juliánem a ostatními klášterníky, odevzdával svůj hábit novému fráteru Stanislavu Lipenskému. Odcházel bydlit do pěkného přízemního pokoje

v ústavě šlechtičen, jsa pod ochranou baronky Křinecké. Ale jeho komůrka v klášteře zůstala prázdna. Nový fráter přistěhoval se k svému otci, páteru Juliánovi . . .

První společná vycházka obou mnichův byla na hřbitov; tam do toho koutka, kde odpočívá choť doktora Lipenského.

Tam nyní po šestnácti letech sešla se celá rodina.

Dámy v ústavě šlechtičen učily se s páterem Juliánem dále . . . Nejnověji přibyla do jejich kruhu také baronka Křinecká se svými studiemi z přírody . . .

Nové písemnictví.

Básně.

Symfonie. Básně *Jaroslava Vrchlického.* — 1878. (J. Ottovy Salonní bibliothéky č. 5.) — V poetické produkci je u nás proud, o němž mimočeský literární svět nemá ani tušení. Lidé nejbližší nám zeměpisnou polohou si nás nevšímají z oné záští, která po tisíceletí již jako moře valí se mezi námi a nimi, právě teď je zase rozbouřeno a vlny metá až k nebeským hradům; nejbližší nám krví jsou zas zabráni vlastním politickým bojem a kvasem: nemůžem se tedy divit, že svět vzdálenější ví pak o naší činnosti ještě méně. Dnešního dne není ovšem apodiktickou více nutností, aby byli mezi námi a národy vzdálenějšími jací (ovšem vždy vítaní) prostředkovatelé; avšak výhoda ta má na ten čas platnost jen theoretickou, v praxi činí panující právě *světová,* politická vřava překážky prozatím nepřestupné. Až tyto zmizí, nynější literární snahy naše — tolik si troufáme tvrdit — ani nemohou se minout s uznáním. I když zcela chladně měříme literární produkci svou, můžem směle říci: produkci na př. nynější německé že se vyrovná, ba že ji váhou svou překonává. Arci jsme poněkud ještě jednostranni, v lyrice i v epice převládá směr reflexivní, v jiných oborech pak vyskytují se dobré zjevy posud přec jen řídce.

Mezi nejčastěji čtená jmena náleží i jmeno: Jaroslav Vrchlický. Ten je jedním z nejplodnějších. Nepravíme: nejplodnější; neboť o co ten onen druh jeho veršem píše méně, nahražuje zas prósou, Vrchlickým posud nepěstovanou. V jiném pak směru nehodláme mezi ním a jinými činit porovnání žádné, ba ani je činit nemůžem. Třeba považovat za štěstí, že právě nyní v básnické literatuře své máme *několik rozhodných individualit,* a taková chce každá být uvažována pro sebe.

Ovšem ale, béřemli zde Symfonie v úvahu, nemůžem na ně hledět jen, jak se jeví *o sobě,* nýbrž jak se mají alespoň *k celé básnické individualitě Vrchlického* — zkrátka, my musíme vyznačit, které místo zaujímají mezi ostatními samostatně vydanými, básněmi naplněnými knihami a knížečkami jeho, jichž je (s překlady) posud již asi osm. Během as čtyr let! A teď slyšíme, že Vrchlický hotuje již zase celou řadu dalších publikací, *Mythy* (Sv. Prokop, Šárka atd.), *Eklogy*

a j. j. Věru že kritika produkci jeho sotva stačí! Ale stačit jí musí, jeť Vrchlický příliš cenyplným zjevem, a naskytá se důležitost sledovat ho krok za krokem, i kdy by byl ten krok snad někdy jen krůčkem. Že *zde* béřem Symfonie, děje se proto, že jiným dílům jeho byl písatel této statě již jinde práv.

Vrchlický se dodnes jevil co básník rozhodně reflexivní. Směr jeho reflexe je tentýž, který se jeví v poesii všech moderních národů: směr humánní. Humánnost ta má okruh obrovitý — „nic lidského nepovažuje sobě za cizí“ — mythická minulost lidská, utěšený vzkvět i přirozený odkvět jednotlivých národů dávných, převrat „starého“ věku na věk „nový“, zahynutí Olympů jednotlivých a vítězství všeobecné idey křesťanské, splývání všech národů v jediný duchovní celek, obrovský zápas lidstva s přírodou a kroky jeho na opanování všech přírodních sil, individuelní zápasy zas člověka jednotlivce, jeho srdce se všemi boly a radostmi, jeho mysli se všemi plány a tužbami — vše to obmyká myšlenkový kruh reflektujícího básníka moderního. Třeba měl básník našich dnů velkých v tom poetů předchůdců již mnoho, kteří promyslili se až k jádru věci a v umělecky dokonalé, křišťálově jasné formě podali obraz myšlenkového svého cíle — *samostatně* musí přec zas každý mladý duch pracovat, cítit a myslit znovu, než dojde jasného, všeobecného názoru *sám*, než v uvědomění tom plném dojde *sám* onoho klidu, z něhož jedině rostou pak díla zas plně umělecká. Všeobecný, širokým proudem se valící boj lidského ducha má bez toho příliš mnoho půvabu do sebe, než aby vnímavý duch nebyl jím stržen a nehleděl sám mezi bojovníky stát v přední řadě.

Než se mladý muž dostane až na povrch proudu, ovšem mu tisíceré bijící vlny omžívají zrak a zaléhají v sluch, že by si často zoufal. Silná individualita se nepodá, hledí proniknout a pronikne. Také Vrchlický již proniká. Spousta reflexe je již poslušna, sebevědomý duch ji vede k určitému cíli, umělecký klid dělí vlny od vln a vyvolává díla dokonalá. Ve sbírce *Duch a svět* nalézáme již poetická čísla, jichž umělecká, tedy všestranná dokonalost s výtkou nějakou se více setkati ani nemůže; jmenovitě míníme zpěvy dva: Zpěv Satyra a Legendu pouště; v ostatních zpěvech, vzdor mnohým jich krásám, je zápas alespoň ještě částečný. Ještě větší, téměř celou dlouhou báseň pronikající klid jeví se v Legendě sv. Prokopa, vytištěné v letošním Lumíru.

Za to Symfonie, ač později vydané než Duch a svět, spadají téměř celé do doby nejprvnějšího zápasu. Zde je sokolí duch Vrchlického ještě v oblacích, o čela horská se troucích a tlukoucích, vrstvy mračen kupí se nad ním; my cítíme sice sílu jeho křídla, věříme, že pronikne, ale jen někde se otvírá *zcela* jasná, zlatá průlina. Bylo by malicherné, kdy bychom konstatovali, že v Symfoniích jsou četné stopy velkého talentu, malicherné i laciné — dokázalť velký svůj talent Vrchlický sám skvěle pracemi pozdějšími; ale ještě malichernější by bylo, kdy bychom z jakýchkoli ohledů pravou cenu sbírky té zamlčovali. Nemáť Vrchlický bohu díky již potřebí ohledů kritikových.

Básně v Symfoniích sahají částečně zpět až na rok 1873. Jsou výmluvným portrétem ducha mladého, pouštějícího se v zápas. Příval

myšlenek, velkých, blažených, zas zoufalých, avšak vesměs ještě nerozdružených, bije v poetovu duši a mladý poeta snaží se je opanovat. Cítí v sobě, že je opanuje najisto, a chvíle toho zápasu jsou nejbolnější a zároveň nejslastnější, jakých život vůbec poetovi uděluje. Avšak básně ve chvílích takových povstávající mají znak planoucího boje na sobě, v němž ani nemůže být ještě uměleckého klidu; všeobecným charakterem jich je válečná vřava, z níž vynikají *jednotlivé* fanfáry vítězné. Snad že v duši básníkově znělo mnoho, snad všechno symfonicky, nebo se mu alespoň zdálo, že tak zní, na čtenáře, na osobu druhou nečiní to ale' dojmu „symfonie," v běžném, uměleckém toho slova smyslu. Básník je rozechvěn bouřícím citem, rodící se myšlenkou; rád by dal pocitu svému formu, aby mu porozuměl i někdo jiný, ale výraz, slovo, je dosud jen approximativní. Básník to sám snad cítí, amplifikuje, dodává slovo k slovu, doplňuje obraz obrazem, „obraz se honí za obrazem," a tím se stává, že se zdá, jako by se básník — honil za obrazy. Snad se básníkovi také zdá, že approximativní výraz je zcela dostatečný — jemu alespoň v té básnické náladě dostačil — a on očekává od čtenáře, ba ukládá mu to co povinnost, aby výraz vzbudil v něm zpětně zas náladu tutéž; ale čtenář žádá vypravování plastického, myšlenek do podrobna jasných a zakulacených. Kdy by básník své plody podobné četl po řadě let sám, když prvotní nálada vybledla, co člověk tedy již cizí, přesvědčil by se osobně o tom: původní nálady slovy v mladé bouři sepsanými více nevzbudí. Zajisté se cos takového každému z nás, kdož verše píšem, přihodilo, když čteme podobné básnické výlevy svého tenkrát ještě mladšího ducha, jimž by se měl spíše dát název „denníku mladého poety," „hodinek rozmýšlení," „meditací" než „básní" a tedy *uměleckých* plodů. Neděje se tím újma jmenu Vrchlického co poety *vůbec*, pravímeli, že při Symfoniích musí se čtenář namáhat, aby alespoň approximativně zas porozuměl, co vše říci chtějí, a že po přečtení je přesvědčen, že druhé čtení bude vyžadovat namáhání zcela zas totéž. Totiž chcemli sledovat produkci Vrchlického s onou všímavou napjatostí, jaké duch jako on naprosto zasluhuje. Kdy by byl vydal Vrchlický Symfonie před svou zářivou Colonnou nebo před svou krásnou sbírkou „Duch a svět, hleděli bychom na ně zajisté jinak. Jsou nám teď sice také zajímavy, ale víc jako nějaké dílo pohrobní, vydané biografem, abychom z něho poznali, jak duch našeho básníka se rozvíjel.

Vše to, co ve sbírce Duch a svět mluví k nám již myšlenkou jasnou (některé mlhy trou se i tam ještě) a zračí se již krásou rozhodnou, mnohdy až úchvatnou, dřímá v Symfoniích ještě jako by v klíčícím jádře. Jako by byl Vrchlický cítil, že musí, dostoupiv mužného procitu, znovu přikročit k těm beztvarným postavám mladých svých snů. Co v Symfoniích jen jaksi nadhozeno, v sbírce pozdější mluví k nám již plně. Tam se setkáváme s personifikacemi pojmů, s Kainem, Ahasverem, Dantem, Memnonem jen lehýnkým dotknutím — zde již jasně předstupuje před nás vzdorný, věčný boj lidstva, vítězící humanita, všeobecná renaissance lidského ducha, vracení se člověka k přírodě co k věčně omlazujícímu zdroji, a to vše v postavách nebo výrocích propracovaných, plastických. Tam jsou ještě pouhé variace na

Máchovo „Marné volání," zde je již dithyramb vítězícího ducha. Zde nás ovládá již tvůrčí radost umělcova, mužná sebevědomost — tam vidíme zimničnou netrpělivost ducha zcela mladého, který mládí své považuje za neštěstí, poněvadž nemohl ještě dosáhnout *všeho*, který teprv krystalisující se svůj život — *počátky stavby* — má již za ruiny, a poněvadž cítí ještě mezery, neodpovídající obrovské jeho vůli, žaluje na absolutní prázdnotu „sprahlé Sahary." Tam je ještě mysterium — zde je ozáření jeho. Tam čtem o „strunách srdce (básníkova) dávno zalehlých," a zde ty struny jubilují celým jarem.

Arci — lev Vrchlický je i v každé té „symfonii" lvíčkem. Své „ex ungue" opakuje kritikovi každá z nich: Hlas v poušti má zcela ten ideální vzlet, jaký je Vrchlického přední ozdobou; Horror vacui má v první své polovině krásné verše popisné a v druhé polovině fantasii zcela původně si počínající. Místo na př. kde básník popisuje, jak světlo z oken paláce, v němž se orgie odbývá, šlehá po chrámu, jak stíny tančících křepčejí po stěnách dómu, působí silou až démonickou —

tam blázen tančící
po bohu hází lehkým stínem svým
a bůh to trpí . . . .

V básni Z denníku askety je setkání se asketovo s úsměvným děckem vylíčeno s čistě poetickou dojemností — ale celek není plastický. Báseň Duch samoty je hluboce založena — konec rozvláčný ji ničí. Atd. Všude vidíme rozeného poetu, všude zas máme nějakou výtku. Není nám zde jako při knize Duch a svět, kde nalézáme zpěvy absolutní ceny.

Rozumí se samo sebou, že forma Symfonií vyznamenává se onou lahodou, jež Vrchlického vůbec šatí jako by hávem bálovým. Nechť jsou jeho verše v terciny spjaty nebo se proudí nerýmovaně nebo podvolily se zákonu jakémukoli, vždy se v nich jeví ruka velice obratná. Jen někdy vidíme, že bouřící cit, ku předu ženoucí myšlenka, zmíněná svrchu touha po slovním amplifikování a obrazném doplňování básníka svedla až přes hráz. Začínáli báseň (Nad proudem Panaru) hned čtyřicetiřádkovou periodou, je to zajisté příliš. Hrnoucí se obrazy vůbec snadno svádějí s cesty, a stalo se zde opět, že se některé nepovedly také Vrchlickému. V básni Horror vacui čtem verše:

Žralok beztvarný
nad shnilou kapraď zahrad podmořských
vzpjal tlamu prahnoucí a skloniv ji
v klín posledního z lidí živoucích —

a třebas bychom ani nehleděli k licenci poetické, jež zde slovo „beztvarný" klade nejspíš místo „netvorný," nemůžem v obraze tom Breughelovském přece viděti krásy. Tamtéž čtem výraz „sloup soucitný." Také nejsme s to sledovat všude líčení, jakého užívá spisovatel v básni Sond. Scénou je pobořený chrám.

Sed *k oltáři jsem na zbortěné stupně*
a hlavu opřev *o andělů křídla,*
jež v němém hoři *nad oltářem* zpustlým
se vznášeli . . . .

O tři stránky dále stojí zase:

> Tu náhle zdálo se mi,
> že anděl, *k jehož usedl jsem nohoum.* (sic)

Možno, že sobě básník myslí situaci zcela jasně, čtenář jí ale najisto neporozumí.

Nevymezujem možnost, že některá ze Symfonií povstala časově zároveň s některou básní ve sbírce Duch a svět. Pak vzdáváme taktu spisovatelově čest, že vířivé básnické sny oddělil od básní skutečných, vyzrálých. Samo plastické slovo „svět" bylo mu snad při tom měřítkem. My přijímáme Symfonie co vážnou vysvětlivku, co zajímavý dodatek k produktivní činnosti Vrchlického. *Jan Neruda.*

Písně kosmické. Od Jana Nerudy. — Pro opravdového básníka všechno jest nové, totiž on podává nám všechno jakožto něco nového, nevypůjčuje sobě ničeho ani od jiných ani od sebe. Proto pravý umělec vždy rozšiřuje hranice svého oboru, vždy je posunuje dále kolem sebe; proto umění jest nevyčerpatelné, věčné. Před dvacíti a pěti lety myslilo se v Čechách, že naše poesie dále už nejde; ať podívá se na ni někdo nyní, jak od té doby postoupila! Jan Neruda, co spoluzakladatel nové její doby, stále kráčí v jejím čele a zůstal svému heslu: „Původní produkce!", věren i v nejnovějším plodu své musy, v Písních kosmických. „Opět něco nového!" slyšíme ozývati se hlasy kritikův a obdivovatelův. — „Opět poesie!" pravíme my.

Úplná neobvyklost předmětu v písních kosmických i pilnějšího a vycvičenějšího čtenáře básní z počátku spíše zaráží, než by jej vábila; však tím více vyniká moc poesie, kterou Neruda do látky jaksi nepopulární byl vkouzlil a která nás provází celou sbírkou nejnovějších jeho básní. Neobvyklost předmětu, nepopulární látka! Jak to možno tvrditi o měsíci, hvězdách a slunci? Vždyť básnictví všech věkův a národův jest právě v té stránce velmi bohato; vždyť zejmena měsíc od nepaměti stal se nezbytným průvodcem každého básníka a těší se také u čtenářstva oblibě neli větší aspoň takové, jako pozemští konkurenti jeho: slavík a růže. Poněkud méně vyskytují se na obzoru poesie hvězdy a ještě méně slunce; však přece také náležejí k básnickému personálu, známému po celém světě. Jak může nyní ozvati se tvrzení, že sobě Neruda zvolil neobvyklý předmět, nepopulární látku?

Kdo jen dvě neb tři z Písní kosmických přečte, přisvědčí nám. To jest jiný měsíc a jiné slunce, to jsou jiné hvězdy, než jaké jsme v poesii posud vídali vycházeti a zacházeti, zářiti a blednouti! Ten skromný pastýř tichých oveček, ten stříbrovlasý kmet, jenž ze své hlavy vypřádá tajemnou síť na utkání našich srdcí; ten věrný strážce milencův, jehožto bolem unylá tvář nešťastné lásce jest i vzorem i útěchou; onen smutný mnich, jenž se své vysoké galerie s utajeným dechem a se zaroseným okem naslouchá nedostižně slastnému „ano" mladých snoubencův dole u oltáře; onen zvědavý poutník noční, jenž do každého okénka nahlíží a nejkrásnější panenky ve snu celuje: měsíc v starém tradicionelním zpracování básnickém, jež přešlo už v myšlení a cítění obecné, nekreslí nad hlavami našimi svou vzdušnou dráhu v Písních kosmických. Ani ty nesčíslné drobounké i větší jiskry,

které noční oblohu okrašlují, nejsou v Nerudových písních staří dobří známí z básnické pokladny. Ani slunce nezůstalo zde při svém dávno zděděném zaměstnání básnickém: buď co zlaté spřežení měřiti ve dne ohnivé oblouky po azurovém klenutí a za noci chladiti se v lahodných tůních mořských, buď blaženě usmívati se od rána až do večera na ubohé lidstvo a býti mu zároveň vzorem nejdokonalejší čistoty. Ba ani ta naše země, kterou přece známe dosti z blízka, není v Nerudových písních taková, jak nám ji básníci povždy líčili.

Neruda vytknul si za účel, do poměrův a zjevův všesvětových vkouzliti *poesii vědeckou*, přenesti výsledky výzkumův hvězdoslovných do forem básnických. Náuka hvězdářská, sama o sobě už vysoce poetická, podala se mu v tom s takovou lehkostí a ochotou, že jeho Písně kosmické jsou mistrným rozřešením jednoho z nejdůležitějších problémův lidského ducha, uvesti poesii ve shodu s vědou, a spojiti je obě v jedinou, nejvyšší činnost našeho života. Kosmické písně Nerudovy podávají skvělý důkaz, že mezi poesií a vědou není žádného zásadního rozdílu, tím méně nějakého nepřátelství, že obě jsou haluze téhož kmene a že na vzájem se doplňují ve spanilou korunu, která nás blaží i květem i ovocem i stínem svým. I pro učence i pro básníky pochází z toho velmi důležité naučení, kteréž si dovede každý sám vysloviti. Ve skutečné vědě jest už samo sebou mnoho poesie a opravdový básník najde ji všude, kamkoliv vzhledne, i v pravdách na pohled nejsuchopárnějších.

V Kosmických písních není snad astronomie a přírodní věda uvedena v rýmy; básník vládne svým žezlem ve *své* říši volně, a co nám podává, jsou zase jen *básně*, nikoliv věda. K takové, abychom řekli, duchovní transsubstanciaci bylo ovšem potřebí básnického genia té síly, jakou nadán jest Neruda.

A co tu klademe na místo nejvyšší? Veliký výsledek praktický, který z Písní kosmických plyne pro novověkou poesii evropskou vůbec. *Praktický* výsledek pro poesii! Ano, nemůžeme tomu dáti jmeno jiné a poesie sama nemusí se štítiti toho prosaického, všedního slova. Neníť a nesmí býti tak nepraktická, jak se o ní tvrdí. Zabýváť se otázkami, kteréž do skutečného života zasahují hlouběji, než mnohdy se chce přiznati. Co tů v tomto století od lidí praktických vzdviženo bylo těžkých žalob a důtklivých výčitek proti poesii novověké k vůli jedné její stránce, jíž dáno jmeno: *světobol*, weltschmerz. Pod tímto heslem válčilo se z tábora praktikův ve všech zemích proti všeliké poesii, jakožto proti něčemu, co naši pozemskou spokojenost ohrožuje, kalí a ničí. Vědomo, co hlomozu svedeno s tím jmenem zpoly potupným zpoly posměšným také v písemnictví našem; jak proti obnovené spůsobě jeho před rokem 1860 nešetřilo se veřejných obviňování, že podkopává zásady mravnosti, nejsouc než planým snílkováním, výstřelkem záhubného světobolu. Nuže, Neruda, proti němuž tenkráte ostřím takových slov nejvíce se mířilo, svými Kosmickými písněmi udělal onomu světobolu, pěstovanému vždycky více od nebásníkův než od básníkův, velmi krásný konec.

Kosmické písně rozvedly ten akkord, jenž mnohým uším zněl tak ostře, hrozně a urážlivě, v lahodnou upokojující a povznášející

melodii. *Neruda vyslovil poetickou formuli pro rozřešení světobolu*, a to jest pro poesii veliký praktický zisk. Závěrečné písně XXXV. až XXXVIII. jsou nejmajestátnější perspektivou vědeckou i básnickou až do nedozírné věčnosti. Zde rozplývá se světobol v nejmužnější uspokojení, s kterým máme pohlížeti na život svůj i na život všeho míra. Zde vlaje prapor hrdinského vítězství i nad vlastní smrtí i nad onou mocí, která všude se nám ukazuje a všude se skrývá. To jest neocenitelný výsledek básnického umění Nerudova netoliko pro poesii, ale i pro skutečný život. Praktikové mohou dověděti se zde od básníka, co jest v životě našem *pravda*.

Ferd. Schulz.

Máj. Almanah. 1878. Přispěvatelé: Jan Calvi. Irma Geisslova. Fr. Chalupa. V. A. Jung. Ant. Koukl. J. Kallus. F. V. Kvapil. K. Lenský. Ot. Prokoš. G. Smolík. Fr. Stupecký. A. Škampa. Ant. Šnajdauf. Ant. Trnavský. Fr. Ulrich. Em. Zítek. L. Zvaljevský. — Uspořádali: F. V. Kvapil a Frant. Ullrich. Nákladem Militkého a Nováka. — Omladina naše básnická věnovala tento svůj Máj „*dvacetileté památce prvního vydání almanahu Máj.*“ O dávnějším Máji našem, o jeho pěvcích, o tom, co z nich za dvacet let se stalo, napsalo se letos mnoho vzpomínek. Naše omladina nevyslovila theoreticky, kterak na bývalý Máj nazpět pohlíží, ale skutkem vzdala mu vděčnou poctu, věnujíc mu věnec prvních květů svých. Bezděčně namane se ovšem porovnání mezi Májem z r. 1858 a Májem tímto nejmladším. Rozdíl jest překvapující. Nemohouce rozebírati starý Máj, povíme jen zvláštnosti nového, jimiž od onoho se liší. Nenacházíme zde žádné novely, aniž jiného článku prosaického; skoro litujeme, že naše omladina se necharakterisovala všestranněji — vždyť chceme doufati, že tento Máj stane se též památkou mladé generace, jakou jest pro svou dobu první almanah Máj. Četná řada výše jmenovaných básníků otevřela nám tu veršovanými výlevy názor ve svůj svět ideální; rádi bychom též byli zvěděli, kterak tento mladý šik pohlíží na svět reelní, jaké v něm obírá úkoly budoucím svým činům duševním, jakou účast béře na sebe v zápase oněch myšlenek, jimiž žije národ, jenž ji zrodil. Omladina naše však jako by se byla odřekla všeho spolku se skutečností, opěvá nám své sny a vidiny, což je ovšem nepopíratelnou výsadou básnivé mladosti! — Tedy verše máme před sebou, verše šestnácti básníků a jedné básnířky. Verše to uhlazené, bezúhonné, obratné, zvučící všude plným rýmem, vládnoucí podajnou, zdobnou a čistou mluvou, vše to v míře, která v celé knize neochabuje — až na výjimky poměrně nečetné a docela nepatrné — a která věru nedopouští vynášeti jednoho účastníka Máje co do formální a jazykové dovednosti výše druhého, — jsouť si v tom všickni rovni. Vyvinulať se tu patrně celá škola veršovnické virtuosity, ve kteréž nadaní učňové rychle získávají rutinu a dostihují mistra. Nelze toho nepoznati: jako by celá tato sbírka co do formy zevnější mohla býti plodem *jediného* péra, tak i tyto plody sedmnácti básníků mají týž jeden vnitřní charakter, jeden ráz a směr, jeden chod a jeden dech, jedním nešeny jsouce rythmem i proudem duševním; a budiž pravdě dáno svědectví, že jest to týž proud, týž ráz a duch, jejž studiemi

románskými a zejmena z Viktora Hugo vnesl J. Vrchlický v poesii svou vlastní a z něhož celá omladina nového Máje obdržela křest. Bylo by pouze třeba vzíti Máji titul a jmena účastníků, abychom čtouce myslili, že všecky tyto básně *jedna* hlava snila — tak jsou navzájem formou i duchem příbuzny. A myslili bychom zajisté, že jsou to slabší básně J. Vrchlického. Nelze nám takořka ani o jednotlivých básnících Máje pronášeti rozdílné soudy, nadání jejich odměřovati a odvažovati: jevíť se nám talenty jejich jediným oním vlivem nivelisované, mezi sebou málo rozeznatelné. Sotva že v některé básni nádech zvláštnosti se naskytne, ze kterého bylo by předčasně souditi o rozdílné individualitě toho onoho básníka; silný a zřetelný znak zvláštnosti se tu nejeví, nezápasíť nám tu na očích žádné palčivé „já“ s povšechností představ a výrazů, nepotýká se tu žádná bezprostředná, nezpracovaná myšlenka jako surový živel s krotící, nezkušenou ještě vůlí umělcovou, neklopotí tu žádná neuvědomělá, s nebe spadlá originálnost, razící sobě nazdařbůh cestu jako mladý athlet uprostřed neznámého pralesa: všecko tu kráčí hladce a svátečně již urovnanou širou cestou, ktorou se Vrchlický ubíral. Nečiníme z této dosavadní nesamostatnosti básníkům Máje výčitky, konstatujeme pouze vliv tím snáze vysvětlitelný, čím silněji při skvělých vlastnostech poesie Hugovské i její slabé stránky dovedou přitahovati právě hltavou fantasii mladistvého věku. Což dále divu, že v kruhu, jehož pěvkyně sní o tom býti „novým králem básníků,“ snad i tato žádost neuvědoměle k tomu přispěla, že mnohý ctitel básníka českého, nejvíce právě slaveného, napjal tytéž struny, kterými zazvučela jeho lyra. A v skutku obcují v Máji tytéž mystické představy a mythické postavy, tytéž časově i prostorně nás daleké obrazy, tytéž exotické výrazy, tytéž pleonastické illustrace pomocí jmen mythologických a historických, básnických a geografických, hrnoucích se takořka lexikálně, — tatáž hravá směs stereotypních výrazů velikosti i „pikantních“ malicherností, stejných ozvěn něhy a fantastiky: Arabové a dožové, pyramidy a mantily, galerie a gondoly, vějíře a hrdličky, Magdaleny a bakchantky, sopky a cigarety, glorioly, ruiny a orgie, faunové, giganti, nymfy, sfingy, hydry, Ahasverové a Atlantové, Elsy a Pompadourky, Madonny a Ofelie, baldalchýny a Čimborasa, Canaly a eldorada, trofeje a medaillony, brokáty a aksamíty, hříchy a vášně, cherubíni, pážata, doňy, geniové, Musy, a bohové — i chudák Morfeus mezi nimi! — tatáž tu černá draperie pessimismu, v divné neshodě odhalující „antickou“ smyslnost — tytéž sbořené trůny bohů, titéž „věkové“ táhnoucí průvodem, tytéž všeobecné apostrofy na svobodu a lidstvo bez určité, případné důraznosti — tytéž „ovály“ ženských forem a totéž apokalyptické slavení „ženy,“ jimž prosvítá ideál padlého anděla, ba došlo tam i na tu nahotu a její prý vševládnoucí božství . . . Tomu všemu, čím Vrchlický se odcizuje našemu citu a zdravé míře i temperatuře našeho ethického ponebí, čím však vábí nezralou obraznost jako blysknavý plamen motýla, naučili se od něho mnozí pěvcové Máje vedle oné již chvalně vyznačené plynulosti formy a mluvy, kterou mají všichni. Naučili se oné pompéznosti snadně, jedním rázem, jako ti, kdož po Kolumbovi ihned dovedli také postaviti vejce na špičku — snadně, neboť to i ono

hříčka bylo. Vždyť pak tato manýra přílišnosti také nejen nejlepší, ale ani vlastní stránkou poesie Vrchlického není, a skutečná původnost a hodnota jeho básnická, spočívající hlavně ve schopnosti k líčení eminentně malebnému, přirozeně bohatému a skvěle barvitému, ta onoho světoběžného aparátu nepotřebuje a také ani jím, ani čím jiným napodobiti se nedá; naši epigoni mohou ujištěni býti, že jdouce v jeho šlépějích vzoru jeho nikdy nedostihnou, poněvadž jen veliký talent takého uměleckého účinku dosáhne, ale velký talent čím výše stoupá, tím jistěji zabočí na cestu svou vlastní, předchůdcem netknutou.

V první periodě uměleckého tvoření zřídka kdo bývá hned samostatným, alebrž oblíbě si zvláště některý vzor podává se mu nezřídka až k reprodukci. Opakujeme znova, že nechceme básníkům Máje vyčítati nesamostatnost; čeho nápodobením docílili planého, jsou asi účinky pomíjející, čemu se naučili dobrému, to znamenité váží nad ono a zůstane jim zcela bezpečně vymožeností trvalou; míníme opět onu lehkost a gracii formy, ohebnost a lahodu mluvy. Leč i tato stala by se pouhou šablonou, nebudeli nešena vlastními myšlenkami a bezprostředními city. Nejobratnější opakování hotových již obratů uvedlo by v literaturu místo básnické *mluvy* pouze básnickou *fraseologii.* Více života, více opravdovosti, více upřímnosti! A méně té hladké lehkosti motivů i výrazů, která není moderní, nýbrž pouze modní.

Dle patrné míry dovednosti, s jakouž tito mladí básníci se pohybují na dráze již vyznačené, nepochybujeme, že neli vesměs, aspoň valnou částí chovají se mezi nimi talentové nadějní, kteří vlastním popudem zněnáhla budou přivedeni na dráhy samostatné a tak se rozrůzní svými zvláštnostmi, jak nyní splynuli v jednu takořka osobnost. Kéž dočká se toho příští dvacetiletí, aby z účastníků tohoto Máje vyvinula se řada tak památných, originálních českých charakterů literárních, jakéž nám byl předvedl první Máj, charakterů jako Hálek, Světlá, Neruda, Heyduk a jiných více! Zdaž cítí nejmladší pěvci nejmladšího Máje v sobě povolání a vůli nadšenou, raziti si své cesty, jako oni si je razili, a dojíti cíle jako oni ho došli?

Kterak počínali sobě onino zástupcové nového období naší literatury, jaké to vzory měli oni na zřeteli, a jakým to přesvědčením řídili oni let svůj k ideálu? Ani oni nedosáhli ho rázem, nebyli také hotovi hned z počátku. Leč tam, kde již docílili nejlepších a nehynoucích výsledků, tam byly jim vodítkem city prosté a vážné, názory přímé a pravdivé, myšlenky vyrostlé hluboko z duše vlastní a z duše doby, ze zápasů a tužeb přirozeného jejich okolí, z domácí půdy, ze srdce vroucně srostlého se srdcem národa, z lásky ku svobodě vědomé si konkretních cílů, z lidskosti srdce a činu, která v dosahu živého, skutečného citu vidí především úkol svůj mezi bratry, a ne z neplodného blouznění lidskosti pouze pojmové. Můželiž kdo v pravdě milovati lidstvo celé, kdo necítí vřele ani pro svou vlastní krev, zvláště pro národ tak šlechetný a tak nešťastný, jako národ český?

Planeli v pěvcích Máje posvátné ono nadšení, jež za dob smrtelné mdloby ducha českého vzbudilo první pěvce naše, jež jako nejvznešenější dědictví vzněcovalo posléze i pěvce prvního Máje, nadšení, ježto sdruženo s vítězným vědomím práva, svrchovaným vznětem lásky,

jakéž lidské srdce schopno, chce národu našemu zbudovati budoucnost? Planeli v nich, *nepověděli nám*. Jen pěvec jeden v básni Ad te, Domine! vzývá hospodina o pomoc proti vrahům, a ač nevyslovuje jmeno národa, cítíme, že proti vrahům jeho, — hned na to pak v básni Na výspě poslední mluvou pathetickou, temnou, národu pěje — píseň pohřební; — básník druhý jen pod klenbou lesa vzpomíná dávných bohů, dávných kněží, dávných praotců, lkaje: „Kam prchl dobrý bůh? Kam zápal náš se skryl?“ A třetí básník, jemuž volá stín Libušin: „Chci vůdcem býti Vám!“ dodává úsečně: „V mrazivých však mlhách netečnosti my ztrácíme se — stín jde sám a sám.“ — Neníliž to náhoda osudná, že právě tato báseň zahajuje náš Máj? A jest příkrá resignace v básni Odpor člověka snad také mezi vůdčími světly mladého pokolení, v jehož srdcích má klíčiti kus budoucnosti národa? —

Letošní rok na sklonku svém předvádí nám nejen v Máji pěvce nové a přináší jejich prvotiny: mimo kruh Máje vyvstal z omladiny československé jiný ještě básník, Josef Kratochvíl, jenž vydal svazek veršů (v Brně nákladem V. Thuiny) nazvaný *V mlžinách*. Kniha ta nezapřela by ani celkem, ani jednotlivostmi, že jest první sbírkou mladistvých pokusů, nevypočítaných soudnou zkušeností na umělecký účinek, ale vyrostlých z duševní potřeby básníkovy a z upřímného jeho citu. Proto byly mu všecky stejně důležité a milé, ať více ať méně se mu zdařily, proto nevyloučil slabších a nejslabších: bylyť všecky cítěny. Z lepších básní těch mluví duše tklivě prostá a nelíčeně vřelá; mladý básník osvědčil talent jak v lyrice tak v epice, cit neumělkovaný, názor nehledaný, a více snahy po pravdě a dobru obou nežli po lesku výrazu. Bez přetvářky líčí nám boje své vlastní duše (na př. v básni Ve smutných hodinách, U řeky a j.) a líčí je jen v úzkém dosahu vlastní reflexe, aniž by ovšem předmět tím vyčerpal, ale také aniž by se snažil zdobiti se vypůjčeným peřím, bohatou totiž, o těchto věcech v moderní poesii velice vyvinutou filosofickou fraseologií. On naopak s naivní upřímností sleduje tyto záhady svým prostoduchým spůsobem, zápase všude o výraz bezprostřední, a nenacházeje pak též často leč výraz slabý, pracný, místy prosaický. Nejpoetičtější svou koncepcí i nejzdařilejší provedením jsou v cyklu Matce I., III., XI., v cyklu Z knihy lásky II., VI., VII.; X., XII., XIII., XIV. a j. v.; v cyklu Za soumraku, jenž v mnohých svých částech přílišně upomíná na Hálkovy Večerní písně, pěkná jest VI, též básně Po vojně a Ruský sedlák vynikají pravdivou prostotou a básnickým chodem, i chansona Z ulice, přes to že látka již nekonečně často opakována, jest prodchnuta citem ryze poetickým. Z ostatních básní mnohé podávají myšlenky již staré buď příliš rozvláčně a bez dosažení nutné síly výrazu, jako Na bojišti, Na Sněžce, a j. v., — aneb, kde netřeba výrazu pathetického a náležitá jeho barva dostižena, bez nové a jadrné pointy, jako Mrtvému dítěti, Za večera, Piják, Jíra, Zlatý květ, V cele klášterní. Báseň Mečíř má myšlenku dobrou, avšak mdle provedenou. Řečenoli v básni o exekuci pobělohorské: „dvacet sedm, — to je číslice!“ toť prosaické. Také nelze básnicky takto osloviti boha: „Když v ceně kleslo tvé přikázání,“ aniž říci, že ústa drahé jmeno „škytnou,“ aniž v elegickém proudu milostné písně vzpomínati, „zlatý vlas jak jsem

ti kadeřil.“ Básníku našemu jest se uvědoměle stříci všednosti, jejímiž pravidly a stavidly ve své snaze po ethické správnosti proud myšlenkových záhad zadržuje, obávaje se nerozřešených dissonancí a mysle, že zadržením tím je rozřeší. Všednost ta zmocňuje se pak i básnického výrazu. Nechť raději básník zdrží se látek, jejichžto celé hloubky nelze mu ještě se zmoci. Též uvědoměle jest mu třeba varovati se nápodobení písní Hálkových a chanson Berangerových. Nebudiž v této výstraze proň nic zarmucujícího; bytost jeho básnická jest tam, kde nezastřena vadami nováčka, sympathická a talent jeho výmluvný nejen plnou lyrickou vroucností, ale skutečně též pravdivostí upřímného myslitele. Verš Kratochvílův jest tak prostý jako jeho myšlenky a obrazy, máť pak jednu ryze českou vlastnost: jest hudebný. Nechť k nadějnému talentu tohoto básníka připojí se píle, objektivní soudnost a zvýšený krasocit, abychom se nadíti mohli výsledků opravdu utěšených.

Eliška Krásnohorská.

Drobné zprávy.

Z ruské literatury. *I. G. Oršanskij* sepsal fysiologický spis: *Son i bodrstvovanije s točki zrěnija ritma* (Sen i bdění vzhledem k rythmu; rythmem je spisovateli forma periodičnosti životních zjevů za vlivu sil vniterných i zevních). Probírá v něm všechny zjevy přírodní, mající vliv na sny, dotýká se zjevů snění u člověka, zvířat i bylin. Pak přechází ku stavu nervové soustavy za snu, probírá popudy mechanické a chemické, přichází pak k popudům se stanoviska duševních zjevů, ku stavu vědomí za snění, k formě snů a ku zjevům pathologickým. Na konec je přidán historický obzor náuky o snu (fysiol. i filosof.), o popudu nervů, o zimním spánku, strojeném snu a hypnotismu.

* Pravým časovým spisem jest *Avgano-ruský slovník*, jejž počal dle St. Petěrbur. Vědomostí vydávati *Starčevskij*, důkladný znalec jazyků středoasijských, známý zvláště svým spisem: *Sputnik* (průvodce) *russkago čelověka v Srednej Aziji*. Jako v tomto spise, tak i ve slovníku neužívá při slovech cizích písma asijského, nýbrž přepisuje vše písmeny ruskými, čímž nabývá slovník důležitosti v potřebách praktických.

* Nový překlad Jirečkových *Dějin bulharských* na jazyk ruský, o němž jsme se již dříve byli zmínili, vyšel v Oděse za redakce Palauzova. Vydání toto, o němž pracoval ostatně i sám autor, není pouhým překladem, nýbrž může právem býti považováno za druhé vydání všeobecně ceněného spisu Jirečkova, poněvadž bylo rozmnoženo mnohými dodatky a místy i pozměněno na základě nových výzkumů, týkajících se hlavně kapitol o století X., XII,, XIII. a XVII. Dále bylo opatřeno poznámkami Oděsských vydavatelův a důkladnou mapou Bulharska, provedenou u Hölzla ve Vídni pod dozorem Jirečkovým.

Z polské literatury. V oboru dějepisné literatury polské jeví se v poslední době čilý ruch, jehož hlavním ohniskem jest Krakovská

Akademie náuk. Dosvědčují to objemné publikace Krakovské, Lvovské a Poznaňské, jako Scriptores Rerum Polonicarum, Biblioteka Krasińskich, vydání Dlugoše, mnohoobsažná Monumenta předčasně zesnulého A. Bielowského, Kodex Wielkopolski, Kodex dyplomatyczny Tyniecki a j. Z nejnovějších děl toho směru zaznamenáváme *Pomniki dziejowe wieków średnich, do objaśnienia rzeczy polskich służące* (Kraków 1878). Objemné toto dílo obsahuje nejstarší knihy a účty města Krakova od r. 1300—1400; v předmluvě podává dr. Josef Szujski jasný obraz staroslavného Krakova od doby prvopočáteční do XV. století.

* V historicko-filologické sekci Krakovské akademie náuk předčítal dne 17. října pan dr. Smolka úryvek svého delšího pojednání „Polska wobec wybuchu wojen Husyckich,“ kdež dovozuje, že se Polska s českým národem jedině vlivem ruchu husitského sbližovala.

* Známý učenec polský Bronislav Grabowski, jenž pilně seznamuje obecenstvo polské se životem českým a slovanským vůbec, uveřejňuje právě ve Varšavském Tygodniku illustr. řadu zajímavých článků *Praga czeska*; jsa osvědčeným znalcem našich poměrů, podává tu věrný obraz našeho královského města v ohledu dějepisném, vědeckém i společenském.

V literatuře lužicko-srbské objevil se po delší přestávce na pohled nepatrný sice, nicméně pozoruhodný spisek „Towaršny spěwnik za srbski lud,“ sestavený K. A. Fiedlerem a vydaný nákladem Matice Srbské, jediného téměř střediště literárního a duševního života v Lužici. Zpěvník ten, pečlivě sestavený, obsahuje 136 různých písní národních i umělých, k nimž připojeny též nápěvy. Potěšitelným úkazem jest, že v řadě vlasteneckých písní nalézá se též několik známějších písní českých: Kde domov můj (Kdže statok mój), Těšme se blahou nadějí atd.

Úmrtí.

† Česká věda na Moravě, jejímž střediskem jest od r. 1869 Matice Moravská, úmrtím profesora *Karla Šmídka* utrpěla ztrátu bolestnou. Velenadaný a nevšedně vzdělaný muž ten, jehož důkladné články esthetiko-literární téměř každé číslo Časopisu Matice Moravské zdobily, ovšem již v pokročilém věku ale vždy ještě předčasnou smrtí vyrván jest z malého posud hloučku moravských dělníků na národu roli dědičné. Karel Šmídek narodil se r. 1818 v Bystřici nad Pernštýnem, studoval gymnasium a filosofii v Brně, pak rok práva v Olomouci, načež rozhodnuv se pro stav duchovní, vstoupil do kněžského semináře v Brně, kdež r. 1844 na kněžství vysvěcen a kooperatorem v Hustopeči ustanoven. R. 1851 povolán jest za katechetu na gymnasium Jihlavské, kdež mimo náboženství vyučoval i jazyku českému a filosofické propedeutice. R. 1852 po odbytých zkouškách z jazyka českého a filosofické propedeutiky ustanoven skutečným učitelem gymnasijním ve Znojmě. Od r. 1857 až do své smrti působil blahodárně na gymnasiu Brněnském.

Literární činnost svou zahájil Šmídek roku 1847 spisem theologicko-filosofickým *Věda, národnost, církev* a kritickým rozborem básní Sušilových, uveřejněným téhož roku v Časopise Musejním. Od r. 1859—1870 redigoval církevní časopis Hlas, nesúčastňuje se jinak ruchu literárního, čehož velmi jest želeti. Teprvé když r. 1869 české vědě na Moravě vlastního orgánu se dostalo založením Časopisu Matice Moravské, stal se Šmídek spolupracovníkem časopisu toho, k jehož nejpilnějším přispěvatelům od té doby náležel. Z četných statí jeho v časopise tom uveřejněných trvalé jsou ceny články esthetícko-literární: Literární ruch na Moravě v době novější (r. 1869), Studie o Shakespearovi (Lear r. 1871, Hamlet r. 1875), Pojem tragedie v soustavě Schopenhauerově (r. 1877), Josef Heřman Galaš a pozůstalé rukopisy jeho (r. 1877), Kritický rozbor Vlčkovy tragedie Elišky Přemyslovny (r. 1878) a j. Čtenářům Osvěty znám jest Šmídek hlavně důkladným rozborem Vocelovy poetické činnosti (r. 1875), kteroužto rozpravu doplnil pak „Zpomínkou na publicistickou činnost Jana Erazima Vocela“ v Časopise Matice Mor. (r. 1876). Pro svou důkladnou znalost literatury německé a své nevšední vzdělání filosofické byl Šmídek hledaným a oblíbeným učitelem v domech boháčů Brněnských a v ústavech soukromých. Z peněz tím spůsobem nastřádaných učinil značné odkazy Brněnským ústavům národním: českému gymnasiu na stipendia 2000 zl., Besednímu domu 1000 zl., Matici Moravské 300 zl. a j. — Nehynoucí čest a sláva buďiž památce jeho! *F. B.*

† Kníže *E. P. Urusov*, známý na Rusi přítel umění dramatického, zemřel dne 12. října t. r. v Moskvě. Kníže Urusov lnul již v mládí k divadlu a soustředil záhy kolem sebe četné přátele umění divadelního, jako jsou kn. Imeretinský, kn. Meščerský, Stružkin, Makšejev, M. P. Sadovskij a j.; s nimi založil v Moskvě tak zvaný *Artističeskij kružok*, kruh umělecký, v němž se až podnes pořádají velice oblíbená divadelní představení. Kníže Urusov byl duší toho podniku, byl podporou umělců radou i hmotně svým jměním. Byl nad to i literárně činný, přeloživ více než dvacet divadel pro ruské jeviště, z nichž většina je posud na repertoiru Artistického kružku i Malého divadla Moskevského. Byl teprvé 36 roků stár.

† V říjnu zemřel ve Lvově *Hypolit Stupnicki*, jeden z nejstarších žurnalistů polských. Výborným řízením několika časopisů získal sobě nemalých zásluh o vzdělání lidu.

† Když jsme v předešlém čísle Osvěty pódávali zprávu o padesátiletém jubileu spisovatelské činnosti prof. Varšavské university Josefa Kowalewského, nenadáli jsme se, že nám bude v příštím čísle ohlašovati jeho úmrtí. Zemřelť náhle, raněn mrtvicí, o polednách 7. listopadu ve Varšavě. Slovanská věda ztrácí v Kowalewském jednoho z nejpřednějších pracovníků.

Obsah dílu druhého.